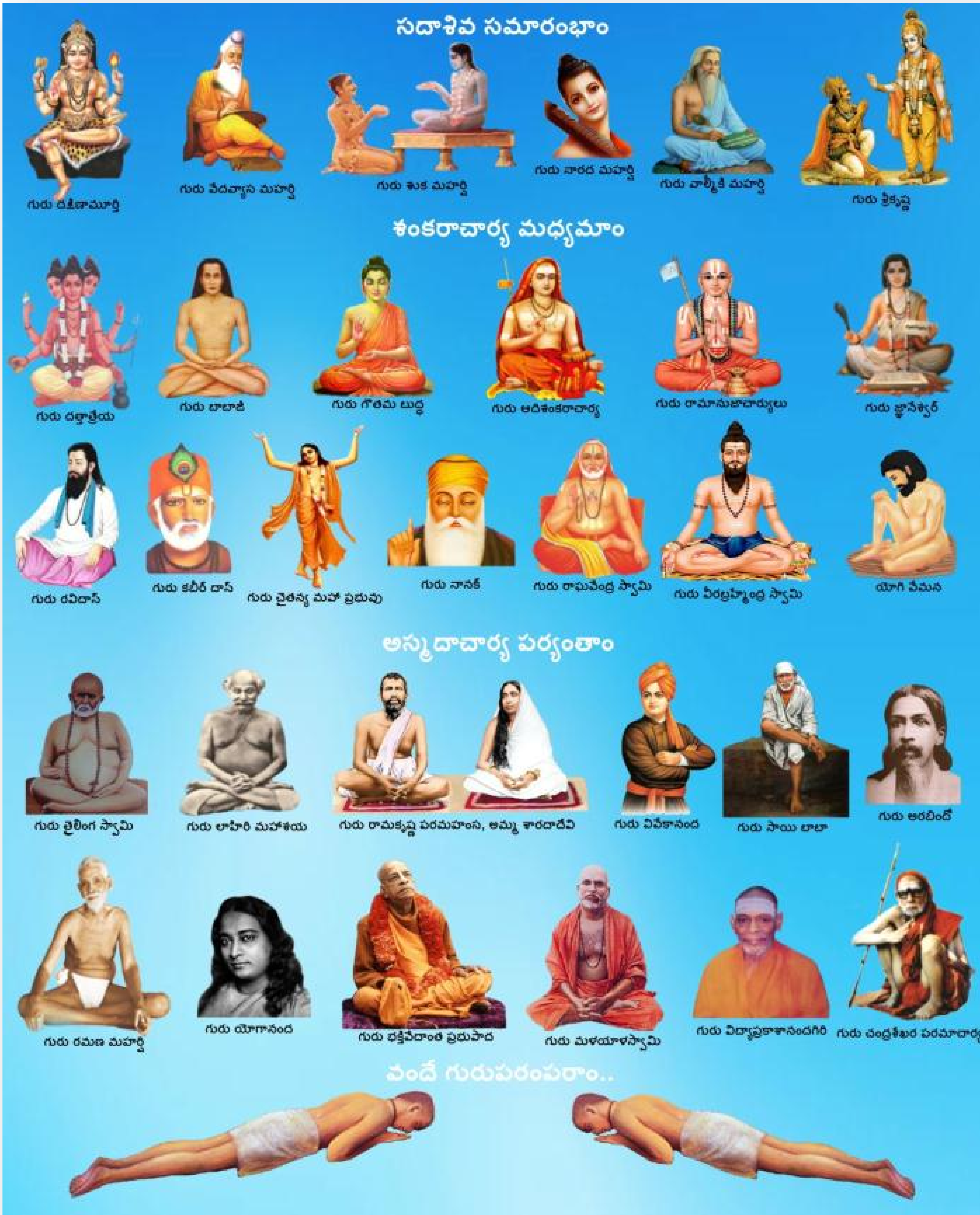

వేదాంగాలు
నిఘంటువు
సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు-6

సదాశివ సమారంభాం
గురు దక్షిణామూర్తి
గురు వేదవ్యాస మహర్షి
గురు శుక మహర్షి
గురు నారద మహర్షి
గురు వాల్మీకి మహర్షి
గురు శ్రీకృష్ణ
శంకరాచార్య మధ్యమాం
గురు దత్తాత్రేయ
గురు బాబాజీ
గురు గౌతమ బుద్ధ
గురు ఆదిశంకరాచార్య
గురు రామానుజాచార్యులు
గురు జ్ఞానేశ్వర్
గురు రవిదాస్
గురు కబీర్ దాస్
గురు చైతన్య మహా ప్రభువు
గురు నానక్
గురు రాఘవేంద్ర స్వామి
గురు వీరబ్రహ్మేంద్ర స్వామి
యోగి వేమన
అస్మదాచార్య పర్యంతాం
గురు త్రైలింగ స్వామి
గురు లాహిరి మహాశయ
గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి
గురు వివేకానంద
గురు సాయి బాబా
గురు అరబిందో
గురు రమణ మహర్షి
గురు యోగానంద
గురు భక్తివేదాంత ప్రభుపాద
గురు మళయాళస్వామి
గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి
గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య
వందే గురుపరంపరాం..

నన్ను "నేను" తెలుసుకోవటానికి

నన్ను "నేను" మార్చుకోవటానికి

"నేను" గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంధాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంధాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంధాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంధాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకి దాదాపు **5000** పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా http://www.new.dli.ernet.in), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(https://archive.org), గూగుల్ వెబ్ సైట్(https://www.google.co.in), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(http://www.microsoft.com) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంధాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటే, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంధాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంధాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: http://www.new.dli.ernet.in లేక http://www.dli.ernet.in
2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: http://www.sairealattitudemanagement.org
3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement
4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంద వీడియోలు: https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంధపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020050005982

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్ధం **ఉచితంగా eBook** రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంధముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Sai**R**eal**A**ttitude**M**anagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

* సర్వం శ్రీ సాయినాధ పాద సమర్పణమస్తు *

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

http://www.new.dli.ernet.in

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

"దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం" అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్న్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని ఝళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ, సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజా పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్ఛాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నిటి కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన 'ఇచ్ఛ' (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. "నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది" అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

ఆరవ సంపుటము

పునర్ముద్రణ
ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ పక్షాన
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి
కళాభవన్ - సైఫాబాదు,
హైదరాబాదు-4

తొలిపలుకు

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు పునర్ముద్రణ చేయవలెనని ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము నిశ్చయించి యీ బాధ్యతను ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీకి అప్పగించినది. మొత్తము ఎనిమిది సంపుటాలలో నాల్గు సంపుటాల పునర్ముద్రణ కార్యము 26-1-1979 నాటికి పూర్తియైనది. మిగిలిన నాల్గు సంపుటాలను ఈనాడు ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, ఆంధ్రమహాజనులకు అర్పిస్తున్నది.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు మొదటి నాలుగు సంపుటాలు స్వర్గీయులైన శ్రీ రావుకుమార వేంకటమహీపతి సూర్యారావు బహద్దరుగారి అండదండలతో, సంపూర్ణ ఆర్థిక సహకారముతో, స్వర్గీయ జయంతి రామయ్య పంతులు గారి పర్యవేక్షణలో సిద్ధమై 1949 వ సంవత్సరములో కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు పక్షాన ప్రకటితమైనవి. తర్వాత 5, 6, 7 సంపుటాలు 1957 సంవత్సరములో కేంద్ర, రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల సహాయముతో ముద్రితమైనవి. ఏడవ సంపుటము అనుబంధము మాత్రము ముద్రణ కాకుండగా 1965వ సంవత్సరములో ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, రూ.5000/- ఆర్థిక సహాయము గావించి దీని ముద్రణకు తోడ్పడినది. ఈ అనుబంధ సంపుటము 1974 సంవత్సరము హైదరాబాదు నగరములో, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వేదికపైన ఆవిష్కృతమైనది, ఆ సందర్భములో అకాడమీ అధ్యక్షులు డా. బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు, శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు అన్ని సంపుటాలు మరొక పర్యాయము నిర్దుష్టంగా ప్రకటించవలసియున్నదని భావించి ఆ పని నిర్వహించవలసినదని ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమును కోరినారు. అప్పటి ముఖ్యమంత్రి శ్రీ జె. వెంగళరావుగారు ఈ కోరికను అంగీకరించి అందుకు కావలసిన ఏర్పాట్లు చేయగలనని వాగ్దానము చేసినారు.

ముఖ్యమంత్రిగారి వాగ్దానాన్ని అనుసరించి, ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము ఈ విషయాన్ని పరిశీలించవలెనని, ప్రభుత్వ పురావస్తుశాఖ డైరెక్టర్ డా. రమేశన్ గారి అధ్యక్షతన, డా.బి.రామరాజు, ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ తెలుగు శాఖాధ్యక్షులు, శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు, అప్పుడు కార్యదర్శి, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, శ్రీ ఎన్. వెంకటస్వామి, డైరెక్టర్, తెలుగు అకాడమీ, డా. పి.యస్.ఆర్. అప్పారావు, అప్పుడు ఆఫీసర్

అన్ స్పెషల్ డ్యూటీ, గార్లతో కూడిన ఒక సంఘాన్ని నియమించినది. ఈ సంఘము సమావేశమై ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము పక్షాన శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు అచ్చు కావలెననీ, అచ్చు పర్యవేక్షణ ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీకి అప్పగించవలెనని తొలి ముద్రణలోని అచ్చుతప్పులను సవరించవలెననీ, ఇందుకు కావలసిన పూర్తి డబ్బును ప్రభుత్వము యీయవలెనని సిఫారసు చేయగా, ఈ సిఫారసును ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము అంగీకరించినది. తత్ఫలితంగా ఈ సంపుటాల పునర్ముద్రణ కార్యక్రమము ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ చేపట్టినది. ఈ నిఘంటువులలోని అనుబంధాలను గ్రంథభాగములో చేర్చవలెనని కూడ పై సంఘము నిర్ణయించినది. ఈ నిర్ణయానుసారము ఆయా సపుటాలలోని అచ్చుతప్పులను సవరించి అనుబంధభాగాన్ని గ్రంథములో చేర్చే బాధ్యత మొదటి నాలుగు సంపుటాల మట్టుకు శ్రీయుతులు ఎస్. సి. యస్. పార్థసారథి, బి.వి. శ్రీనివాసాచార్యులు చీమకుర్తి శేషగిరిరావు, ఎస్. యస్. సుందరేశ్వరరావు గార్లకు అప్పగించనైనది. మిగిలిన నాలుగు సంపుటాలు అనగా, 5, 6, 7, 8 సంపుటాలను సవరించే బాధ్యత డా. నిడదవోలు వెంకటరావుగారు, అకాడమీ కోరికపైన నిర్వహించినారు. వీరందరికి అకాడమీ పక్షాన కృతజ్ఞతలు.

ఈ సంపుటము అచ్చుపని నాగలక్ష్మి ఆర్ట్ ప్రింటర్స్, హైదరాబాదు వారికి అప్పగించి ముద్రణ పర్యవేక్షకులుగా శ్రీ చీమకుర్తి శేషగిరిరావు, శ్రీ సి. వి. శేషాచార్యులుగార్లను నియమించనైనది. వీరందరికీ అకాడమీ పక్షాన కృతజ్ఞతలు.

ఈ బాధ్యతను ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీకి అప్పగించి కావలసిన డబ్బును పూర్తిగా మంజూరు చేసి, అకాడమికి అందజేసి సాహిత్య అకాడమీ పట్ల విశ్వాసము ప్రకటించిన ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వమునకు అకాడమీ పక్షాన ధన్యవాదాలు.

హైదరాబాదు
8-1-1982

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి
కార్యదర్శి
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ

మనవి

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్రనిఘంటు చతుర్థసంపుటము 1944లోఁ బ్రకటితమయినది. మఱి పదునాల్గు సంవత్సరములకుఁ గాని మిగిలిన మూఁడు సంపుటములును బ్రకటితములు కాలేదు. ఈ యాలస్యమునకుఁ గారణము లనేకములు. 1947 సరికి అయిదవ సంపుటమును 1949 సరికి ఆఱవ సంపుటమును ముద్రణమునకు సిద్ధము అయినను గడపటి సంపుటము కూడ సిద్ధమయినఁ గాని యచ్చుపని ప్రారంభించుటకు సమ్మతింపనని శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారు తెలియఁజేసిరి. తరువాత కొన్ని రాజకీయములచే 1949 గడవగానే నిఘంటు కార్యాలయము నెత్తివేసిరి. పిమ్మట నా మూఁడు సంపుటముల గ్రంథమును మద్రాసునగరమునకుఁ దరలించి ముద్రణము పని డా॥ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారి కప్పగించిరి. శ్రీ సీతాపతిగారు ముద్రణముపని 1952 లోఁ బ్రారంభించి 'ప' యను నక్షరము మొదలుకొని 'మ' యను నక్షరమువఱకును గల గ్రంథ మయిదవ సంపుటముగాను 'మ' యను నక్షరము మొదలుకొని 'వ' యను నక్షరమువఱకును గల గ్రంథ మాఱవ సంపుటముగాను, విభజించి ముద్రణము వేగముగాఁ గావలయునను సంకల్పముతో వేర్వేఱు ముద్రణాలయములలో ముద్రణము సాగించిరి. అయిదవ సంపుటమును ముద్రించుచుండిన గార్డన్ ముద్రణాలయము కొంత గ్రంథము ముద్రించిన తర్వాత నెత్తివేయఁబడినది; మిగిలిన గ్రంథము మఱియొక ముద్రణాలయములో ముద్రింపవలసివచ్చినది. ఆఱవ సంపుటము సక్రమముగా ముద్రితమగుచుండుటవలన 1954 లోఁ గడపటి సంపుటముకూడ మఱియొక ముద్రణాలయములో ముద్రించుట కీయఁబడినది. కాని, తానొకటి దలఁచిన దైవ మింకొకటి దలఁచు నన్నట్లయినది. ప్రభుత్వమువారు జమీందారీవిధానమును రద్దుపఱచి యెస్టేటులను తీసికొనుటవలన శ్రీ మహారాజావారి కార్థికలోపము కలిగి 1954 పూర్తియగుసరికి ముద్రణముపని నిలిచిపోయినది. అయిదవ సంపుటములో 185 ఫారములును ఆఱవ సంపుటములో 112 ఫారములును ఏడవ సంపుటములో 42 ఫారములును ముద్రితములయినవి. మిగిలిన ముద్రణముపని యితరుల సాహాయ్యమర్థింపక తామే పూర్తిచేయుటకు శ్రీ మహారాజావా రుద్దేశించిరి. కాని, యాపని సాగలేదు. అప్పుడు శ్రీ సీతాపతిగారు శ్రీ మహారాజావారి యనుజ్ఞాపత్రముఁ బడసి ప్రభుత్వమువారి ధన సాహాయ్యమునకయి 1957 జూన్ మాసములోఁ బ్రయత్నము ప్రారంభించి యధికారుల తోడ్పాటుతోఁ గృతార్థు లయినారు. ఆంధ్రప్రదేశప్రభుత్వమువారు రూ 5000 లును, ఇండియా

ప్రభుత్వమువారు రూ. 8000 లును నొసంగిరి. ఈ యార్థికసాహాయ్యముతోను, ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు తోడ్పాటుతోను శ్రీ సీతాపతిగారు ముద్రణము పని సాగించిరి.

భగవంతుని కృపవలన ఈ నాటి కయిదవ సంపుటమును ఆఱవ సంపుటమును ప్రకటించి యాంధ్రుల కందఁజేయఁగలిగిరి. 1958 జూన్ 12వ తేదిని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషద్వార్షిక మహాసభా సమావేశసమయమున మన యుపరాష్ట్రపతి డాక్టర్ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితవరేణ్యులు పరిషత్తువారి యాహ్వానమును మన్నించి యీ రెండు సంపుటముల యావిష్కరణము గావించినందులకుఁ బరిషత్తు ధన్యత నందినది. దైవబలముచే ఏడవ సంపుటముకూడఁ గొలఁది కాలములోఁ బ్రకటితమగును.

6వ సంపుట నిర్మాణము కావించిన పండితవర్యులు

1. సాహిత్యవిశారద కాశీభట్ట సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారు (సంపాదకులు)
2. బ్రహ్మశ్రీ దర్భా సర్వేశ్వరశాస్త్రి ,,
3. ,, ప్రయాగ వేంకటరామశాస్త్రి ,,
4. ,, ఆకుండి వేంకటశాస్త్రి ,,
5. ,, బులుసు వేంకటేశ్వరులు ,,
6. ,, చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి ,,
7. ,, దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి ,,
8. ,, చిలుకూరి వీరభద్రశాస్త్రి ,,
9. ,, చెఱుకుపల్లి అప్పారాయశాస్త్రి ,,
10. ,, సామవేదం శ్రీరామమూర్తిశాస్త్రి ,,
11. ,, వన్నాల వెంకటాద్రిభట్టశర్మ ,,
12. ,, ఇంద్రకంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రి ,,

పీఠికాపురాధీశుల కోరిక ననుసరించి 1944-48లో నిఘంటు నిర్మాణ పర్యవేక్షణము సాగించి గ్రంథముద్రణాదికము కావించినవారు డాక్టరు గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు.

దంటు భాస్కరరావు.
ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్కార్యదర్శి.

సంకేతములు.	వివరణము.
అ.	అకారాంతము—ఇట్లే — ఆ ఇ, ఈ, చ్ జ్. మొదలగునవి తత్తదంతములుగా గ్రహించునది.
అ.ఆ.ఈ.అ.	పుంలింగ విశేషణ మయినపుడు అకారాంతము స్త్రీలింగ విశేషణమయినపుడు ఆకారాంతము లేక ఈకారాంతము నపుంసక లింగవిశేషణ మయినపుడు అకారాంతము. స్త్రీలింగములో విశేషము ఉన్నపుడు అవి సూచింపఁబడినవి. చివర యచ్చులనుబట్టి యవి తత్తదంతములుగా గ్రహించునది. ఉదా :— (1) అంతకుఁడు విశ. (అ. కికా అ) ఇట స్త్రీలింగరూపము ఆకారాంతమగు 'అంతికా, (2) అంతర్ధాత, విశ. (ఋ త్రీ. ఋ). ఇట స్త్రీలింగరూపము ఈకారాంతమగు 'అంతర్ధాత్రి.' (3) అంకి, విశ (న్. నీ. న్) ఇట స్త్రీలింగ రూపము ఈకారాంతమగు 'అంకినీ'. (4) అపటువు. విశ. (ఉ, ఉ. ట్వీ, ఉ,) ఇట ఉకారాంతమగు 'అపటువు'ను, ఈకారాంతమగు 'అపట్వీ'యును స్త్రీ లింగరూపములు. (5) అనామము, విశ (న్. న్. మ్నీ. అన్). ఇట నకారాంతమగు 'అనామ'యును, ఈకారాంతమగు 'అనామ్నీ'యును, ఆకారాంతమగు 'అనామా'యును స్త్రీలింగరూపములుగా నెఱుంగునది.
అ. క్రి.	అకర్మకక్రియ.
అనౌ.	అనౌపవిభక్తికము.
అప.	అపదము. (ఆగమము మొదలగునవి)
అలం.	అలంకారశాస్త్రము.
అవ్య.	అవ్యయము.
ఆమ్రే.	ఆమ్రేడితము.
ఉదా.	ఉదాహరణము.
ఉప.	ఉపపదము. (చూ. అని— తెలుఁగు)
ఉభ.	ఉభయము. (సంస్కృతమును, తెలుఁగును)
ఏ.	ఏకవచనాంతము.
ఔ.	ఔపవిభక్తికము.
క.	కన్నడము.
కరాలపా.	కరాలపాటి రంగయ్యగారి భారతపాఠము.
కు.	కుయిభాష.
క్రి.	క్రియ
క్రి. విశ.	క్రియావిశేషణము.
క్షేత్రగ.	క్షేత్రగణితము.
గణిత.	గణితశాస్త్రము.
చూ.	చూడుఁడు.
ఛంద.	ఛందశ్శాస్త్రము
జ.	జన్యము.

సంకేతములు.	వివరణము.
జ్యోతి.	జ్యోతిశ్శాస్త్రము.
త.	తమిళము.
తంత్ర.	తంత్రశాస్త్రము.
తర్క.	తర్కశాస్త్రము.
తు.	తులుభాష.
ద్రు.	ద్రుతాంతము.
ద్వి.	ద్వివచనాంతము. (తెనుఁగున బహువచనాంతములో అంతర్భూతము.)
ధర్మ.	ధర్మశాస్త్రము.
న.	నపుంసకలింగము.
నాటక.	నాటకపరిభాష.
నాట్య.	నాట్యశాస్త్రము.
పా.	పాళీభాష.
పీఠి.	పీఠిక.
పుం.	పుంలింగము.
పుం. న.	పుంనపుంసకలింగము.
పుం. స్త్రీ.	పుంస్త్రీలింగము.
ప్ర.	ప్రత్యయము.
ప్రా.	ప్రాకృతము.
బ.	బహువచనాంతము.
బీజగ.	బీజగణితము
భా.ల.వ్యా.	భారతములక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారి ఆంధ్రభారత వ్యాఖ్య.
మంత్ర.	మంత్రశాస్త్రము.
మ.	మలయాళము.
మహా.	మహారాష్ట్రము.
మి.	మిశ్రము—సంస్కృతపదము సంస్కృతేతర పదముతోఁగాని, తెలుఁగు కృత్ప్రత్యయముతోఁగాని, తెలుఁగు తద్ధితప్రత్యయముతోఁగాని కలిసిన పదము.
మొ.	మొదలైనవి
యో.	యోగశాస్త్రము.
రూ.	రూపాంతరము.
వా.	వాడుక.
వి.	విశేష్యము.
విణ.	విశేషణము.
వీరేశ. పా.	కందుకూరి వీరేశలింగముగారి పాఠము.

సంకేతములు.	వివరణము.
వేదాంత.	వేదాంతశాస్త్రము.
వేదము. పా.	వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారి పాఠము.
వైద్య.	వైద్యశాస్త్రము.
వ్యతి.	వ్యతిరేకార్థకపదము.
వ్యవ.	వ్యవహారము.
వ్యాక.	వ్యాకరణశాస్త్రము.
శత్ర.	శత్రంతము (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)
శ. సం.	శకసంవత్సరములు.
శ్లో.	శ్లోకము.
స.	సర్వనామము
సం.	సంస్కృతము.
సంగీ.	సంగీతశాస్త్రము.
స. క్రి.	సకర్మకక్రియ.
సా.	సామెత.
స్త్రీ.	స్త్రీలింగము.
హిం.	హిందూస్థానీభాష.
√	(మూలచిహ్నము) ఇది జనకపదములకు ముందుపయోగింపఁబడును.
=	(సామ్యచిహ్నము) ఇది రూపమందుఁ గాని, యర్థమందుఁ గాని సామ్యము గల పదములకడను నుపయోగింపఁబడును.
వృ. వి.	చెట్టు, లత మొదలగువానిగుర్తు.
;	ఇది విభిన్నార్థమును దెలుపును.
	సమానార్థమును దెలుపును.

(తక్కినవి స్పష్టము.)

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య.	గ్రంథకర్తల నామములు.
1.	అచలా.	అచలాత్మజాపరిణయము	ఆ 3.	వేంకటాచార్యకవి.
2.	అచ్చ. భా.	అచ్చతెలుఁగుభారవి.	ఆ 5	శ్రీరామకవి
3	అచ్చ. రా.	అచ్చ తెనుఁగురామాయణము		చిమంచితిమ్మకవి.
		బాల. బాలకాండము.		
		అయో. అయోధ్యాకాండము		
		అర. అరణ్యకాండము		
		కిష్కిం. కిష్కింధాకాండము.	కాం. 6.	
		సుం. సుందరకాండము.		
		యు. యుద్ధకాండము.		
4.	అధ్యా.	అధ్యాత్మ రామాయణము.		కోటమరాజు నాగయా
		(బాలకాండాదులుఆఱును ఉత్త		మాత్యుఁడు
		రకాండమును కలసి ఏడుకాండ	కాం. 7.	
		ములు.)		
		ఉ ఉత్తరకాండము.		
5.	అని.	అనిరుద్ధ చరిత్రము	ఆ. 5.	కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁ
6.	అప్ప.	అప్పకవీయము.	ఆ. 5.	కాకునూరి అప్పకవి. [డు.
		(లక్షణగ్రంథము)		
7.	అ. మ. క.	అష్టమహిషీకల్యాణము (ద్విపద)		తిరువేంగళనాథుఁడు.
8.	అహ.	అహల్యాసంక్రందనము.	ఆ 3.	సముఖము వేంకటకృష్ణప్ప
9.	ఆం. చం.	ఆంధ్రచంద్రాలోకము.		నాయకుఁడు.
10.	ఆం. భా.	ఆంధ్రభాషార్ణవము		అడిదము సూరకవి.
		(నిఘంటువు)	కాం. 3.	నుదురుపాటి వేంకనార్యుఁడు.
11.	ఆం. కో	ఆంధ్రనామకోశము(నిఘంటువు)		అడిదము సూరకవి.
12.	ఆం. సం.	ఆంధ్రనామసంగ్రహము. (నిఘంటువు)		పైడిపాటి లక్ష్మణకవి.
		దేవ దేవవర్గు.		
		మాన. మానవ వర్గు.		
		స్థా స్థానవర్గు	వర్గులు ౫.	
		తి తిర్యగ్వర్గు		
		నా నానార్థ వర్గు		
13.	ఆం. పద.	ఆంధ్రపదాకరము		
14.	ఆము.	ఆముక్తమాల్యద	ఆ 6	శ్రీకృష్ణదేవరాయలు.
15.	ఇందు.	ఇందుమతీపరిణయము.	ఆ. 6.	కుమారధూర్జటి.
16.	ఇందు. రా.	ఇందుమతీపరిణయము.	ఆ. 4.	తెనాలి రామభద్రకవి.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తలనామములు.
17	ఉ. రా.	ఉత్తరరామాయణము	ఆ 8.	కంకంటి పాపరాజు.
18	ఉ. హరి.	ఉత్తరహరివంశము	ఆ. 5.	నాచన సోమనాథుడు.
19	ఉ హరిశ్చ.	ఉత్తరహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము	ఆ. 4.	తక్కెళ్లపాటి లింగన.
20	కకు	కకుత్స్థవిజయము	ఆ. 5.	మల్లె అనంతభూపాలుడు.
21	కలు శ.	కలువాయిశతకము		డబ్బీరు వరసకవి.
22	కవిక.	కవికర్ణరసాయనము.	ఆ 6.	సంకుసాల నృసింహకవి
23	కవిచౌ శ.	కవిచౌడప్పశతకము.		కవిచౌడప్ప.
24	కవిజ.	కవిజనరంజనము	ఆ. 3.	అడిదము సూరకవి.
25	కవిజనా.	కవిజనాశ్రయము. (లక్షణగ్రంథము సంజ్ఞా సంజ్ఞాధికారము, వృత్తా వృత్తాధికారము. జాతి, జాత్యధికారము. దోషా. దోషాధికారము.	అధికారములు. 4.	వేములవాడ భీమకవి.
26	కవిరా.	కవిరాజమనోరంజనము.	ఆ. 5.	కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుడు.
27	కవిస.	కవిసర్పగారుడము (లక్షణగ్రంథము.	ఆ. 2.	కాచవ బసవన్న.
28	కళా.	కళాపూర్ణోదయము.	ఆ. 8.	పింగళి సూరన్న.
29	కార్తిక.	కార్తికమాహాత్మ్యము.		కుందుర్తి వేంకటాచలపతి.
30	కావ్యా.	కావ్యాలంకారచూడామణి. (లక్షణగ్రంథము.)	ఉల్లాసములు. 9.	విన్నకోట పెద్దన్న.
31	కాశీ	కాశీఖండము.	ఆ. 7.	శ్రీనాథుడు.
32	కాళ.	శ్రీకాళహస్తీశ్వరమాహాత్మ్యము	ఆ. 8.	ధూర్జటి.
33	కాళ శ.	కాళహస్తీశ్వరశతకము.		ధూర్జటి.
34	కిరా.	కిరాతార్జునీయము.	ఆ 5.	గోపాలుని సింగయ.
35	కుచేల	కుచేలోపాఖ్యానము.	ఆ. 3.	ఘట్టుప్రభువు.
36	కువల.	కువలయాశ్వచరిత్రము.	ఆ. 5.	సవరము చిననారాయణకవి.
37	కు సం.	కుమారసంభవము	ఆ. 12.	నన్నెచోడుడు.
38	కృ క	కృష్ణకర్ణామృతము.	ఆ. 3.	వెలగపూడి వెంగన
39	కృ. శకుం.	శకుంతలాపరిణయము.	ఆ 3.	కృష్ణకవి.
40	కృష్ణ	కృష్ణరాయవిజయము.	ఆ. 4.	కుమార ధూర్జటి.
41	కృష్ణ. శ.	కృష్ణశతకము		నృసింహకవి.
42	కృష్ణా.	కృష్ణాభ్యుదయము	ఆ. 5.	గొంతేటి సూరన్న.
43	కేయూర.	కేయూరబాహుచరిత్రము.	ఆ 4.	మంచన.
44	క్రీడా.	క్రీడాభిరామము.	ఆ. 1.	వల్లభరాయకవి.

ఆంధ్రగ్రంథసంకేతపట్టిక

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
45	గంధ.	గంధవహము.	ఆ 1.	మంచళ్ల వాసుదేవకవి
46	గాధే.	గాధేయోపాఖ్యానము.		చిత్రకవి అనంతామాత్యుఁడు
47	గోపీ రా.	గోపీనాథరామాయణము.		గోపీనాథ వెంకటకవి.
48	ఘటికా.	ఘటికాచలమాహాత్మ్యము.	ఆ. 3.	తెనాలి రామకృష్ణుఁడు.
49	చంద్ర.	చంద్రభానుచరిత్రము.	ఆ. 5.	తరిగొప్పుల మల్లన్న.
50	చంద్ర. వి.	చంద్రరేఖావిలాపము	ఆ 3.	కూచిమంచి జగ్గకవి
51	చంద్రా.	చంద్రాంగదచరిత్రము.	ఆ. 6.	పైడిమఱ్ఱి వేంకటపతి
52	చంద్రి.	చంద్రికాపరిణయము.	ఆ 6.	శ్రీసు· భిమాధవరాయప్రభువు.
53	చం. రా.	చంపూరామాయణము.	ఆ. 8.	ఋగ్వేదికవి వేంకటాచలపతి.
54	చమ.	చమత్కారమంజరి.	ఆ 3.	సింహాద్రి వేంకటాచార్యుఁడు.
55	చిత్రభా.	చిత్రభారతము.	ఆ. 8.	చరికొండ ధర్మన్న.
56	చి. ని.	చిన్నయసూరినిఘంటువు (వ్రాతప్రతి)		పరవస్తు చిన్నయసూరి.
57	చెన్న.	చెన్నబసవపురాణము.	ఆ. 5.	అత్తనూరి పాపకవి.
58	జాహ్నవి.	జాహ్నవీమాహాత్మ్యము	ఆ. 4.	ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి.
59	జై. భా.	జైమినిభారతము. (అశ్వమేధపర్వము)	ఆ. 8.	పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు
60	తపతీ.	తపతీసంవరణోపాఖ్యానము	ఆ. 5	అద్దంకి గంగాధరకవి
61	దశకు.	దశకుమారచరిత్రము.	ఆ. 12.	కేతన
62	ద. శా.	దక్షిణహిందూస్థానశాసనములు	సంపుటములు 6	
63	దశా.	దశావతారచరిత్రము.	ఆ. 10.	ధరణిదేవుల రామయామాత్యుఁడు
64	దా శ.	దాశరథిశతకము		కంచెర్ల గోపన్న.
65	దిలీప	దిలీపచరిత్రము	ఆ. 4	కోటికలపూడి వేంకటకృష్ణకవి
66	ద్వా.	(సింహాసన)ద్వాత్రింశిక.	ఆ 12.	కొఱవి గోపరాజు
67	ద్వి.కో భాగ.	ద్విపదభాగవతము.	స్కం. 12	కోనేరునాథుఁడు.
68	ద్వి తి.సా.	ద్విపదసారంగధరచరిత్రము	ఆ. 2	కూచిమంచి తిమ్మకవి.
69	ద్వి. నల.	ద్విపదనలచరిత్రము.	భా. 5.	చక్రపురి రాఘవాచార్యులు.
70	ద్వి. పరమ	ద్విపదపరమయోగివిలాసము.	ఆ. 8.	తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుఁడు.
71	ద్వి భార	ద్విపదభారతము. (విరాటపర్వము—వ్రాతప్రతి.	ఆ 5.	తిమ్మన.
72	ద్వి.శ సా.	ద్విపదసారంగధరచరిత్రము.	ఆ. 3.	బాణాల శంభుదాసుఁడు.
73	ద్వి.భాగ.	ద్విపదభాగవతము. (దశమస్కంధము.)	స్కం. 1.	మడికి సింగన్న.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తలనామములు.
74	ద్వి. హరిశ్చ.	ద్విపద హరిశ్చంద్రచరిత్రము.	భా. 2.	గౌరన.
75	ధనా	ధనాభిరామము. (వ్రాఁతప్రతి)	ఆ. 3	సూరన.
76	ధర్మ.	ధర్మఖండము.	ఆ. 9.	ఈఁదుకపల్లి భవానీశంకరుఁడు.
77	ఆం. ధా.	ఆంధ్రధాతుమాల.		
78	నర. స.	నరసభూపాలీయము (లక్షణగ్రంథము.)	ఆ. 5.	మూర్తికవి.
79	నవ (నాథ)	నవనాథచరిత్రము (ద్విపద— వ్రాఁతప్రతి)	భా. 5.	గౌరన
80	నా. పంచ.	పంచతంత్రము.	ఆ. 5.	నారాయణకవి.
81	నార.	నారసింహపురాణము (ఉత్తరభాగము	ఆ. 5.	హరిభట్టు.
82	నిరం.	నిరంకుశోపాఖ్యానము.	ఆ. 4	కందుకూరి రుద్రయ.
83	నిర్వ.	నిర్వచనోత్తరరామాయణము	ఆ. 10	తిక్కన సోమయాజి.
84	నీతి.	నీతిసీసపద్యశతకము.		తాళ్ళపాక తిమ్మయ.
85	నీలా.	నీలాసుందరీపరిణయము.	ఆ. 3	కూచిమంచి తిమ్మకవి.
86	నృసిం.	నృసింహపురాణము.	ఆ. 5.	ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.
87	నైష.	శృంగారనైషధము.	ఆ. 8.	శ్రీనాథుఁడు.
88	పండితా.	పండితారాధ్యచరిత్రము (ద్విపద)		పాలకురికి సోమనాథుఁడు.
		దీక్షా దీక్షాప్రకరణము.		
		పురా పురాతనప్రకరణము.	ప్రకరణములు. 5	
		వాద వాదప్రకరణము.		
		మహిమ. మహిమప్రకరణము.		
		పర్వ. పర్వతప్రకరణము.		
89	పద్మ.	పద్మపురాణము (ఉత్తరఖండము)	ఆ. 10.	మడికి సింగన్న.
90	పరమ	పరమయోగివిలాసము.	ఆ. 5.	తిమ్మ నృపాలుఁడు.
91	పాంచా.	పాంచాలీపరిణయము	ఆ. 5.	కాకమాని మూర్తికవి
92	పాండు.	పాండురంగమాహాత్మ్యము	ఆ. 5.	తెనాలి రామకృష్ణుఁడు.
93	పారి	పారిజాతాపహరణము.	ఆ. 5.	నంది తిమ్మన.
94	పార్వ	పార్వతీపరిణయము.	ఆ. 5.	కోట శ్రీరాయరఘునాథ తొండమాన్మహీపాలుఁడు.
95	పి. శకుం	శకుంతలాపరిణయము.	ఆ. 4.	పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు.
96	పె. శకుం	శకుంతలాపరిణయము.	ఆ. 3.	పెద్దాడ నాగరాజు.
97	ప్రబంధ	ప్రబంధరాజవేంకటేశ్వరవిజయవిలాసము.	ఆ. 1.	గణపవరపు వేంకటకవి.

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
98	ప్రబోధ.	ప్రబంధచంద్రోదయము.	ఆ 5.	వాదిమల్లయ్య, ఘంటసింగయ
99	ప్రభా.	ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము	ఆ. 5	పింగళి సూరన
100	ప్రభు. (లిం)	ప్రభులింగలీల (ద్విపద).	ఆ 5. (ఒక్కొక్క ఆశ్వాసమునకు అయిదైదు గతులు గలవు)	పిడుపర్తి సోమయ.
101	ప్ర. మణి.	ప్రబంధమణిభూషణము.		
102	బస. పు.	బసవపురాణము (ద్విపద)	ఆ 7.	పాలకురికిసోమన.
103	బహు.	బహుళాశ్వచరిత్రము.	ఆ 5.	దామరల వేంగళనాయకుఁడు.
104	బిల్హ.	బిల్హణీయము	ఆ. 3	వంది పెద్ది కృష్ణస్వామి
105	బ్రహ్మో.	బ్రహ్మోత్తరఖండము	ఆ 5.	శ్రీధరమల్లె వేంకటరామ [కవి.
106	బ్రౌ.	బ్రౌణ్యనిఘంటువు		బ్రౌనుదొర.
107	భర్తృ.	భర్తృహరిసుభాషితము. నీతి. నీతిశతకము. శృం. శృంగారశతకము. వై. వైరాగ్యశతకము.	శతకములు. 3.	ఏనుఁగు లక్ష్మణకవి.
108	భల్లా.	భల్లాణచరిత్రము	ఆ. 5.	వాలేశ్వరుఁడు.
109	భాగ.	భాగవతము	స్కం. 12.	బమ్మెర పోతరాజు.
110	భామ.	భామమతీపరిణయము.	ఆ. 4.	రె.టూరి రంగరాజు.
111	భార.	భారతము ఆది. ఆదిపర్వము. ఆ. 8. సభా. సభాపర్వము. ఆ. 2. అర. అరణ్యపర్వము. ఆ. 7. వి విరాటపర్వము ఆ 3. ఉద్యో ఉద్యోగపర్వము ఆ 4 భీష్మ. భీష్మపర్వము. ఆ. 5. ద్రో. ద్రోణపర్వము. ఆ. 5. కర్ణ. కర్ణపర్వము. ఆ 3. శల్య. శల్యపర్వము ఆ. 2. సౌ. సౌప్తికపర్వము, ఆ. 2. స్త్రీ. స్త్రీపర్వము ఆ 2. శాం. శాంతిపర్వము. ఆ 6.	పర్వములు. 18	కవిత్రయము, (నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.)

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
		అను అనుశాసనికపర్వము ఆ 5 అశ్వ. అశ్వమేధికపర్వము. ఆ.4 ఆశ్ర ఆశ్రమవాసపర్వము ఆ.2 మౌ మౌసలపర్వము. ఆ. 1. మహా మహాప్రస్థానికపర్వము. ఆ. 1. స్వ.స్వర్గారోహణపర్వము ఆ. 1		
112.	భా. రా.	భాస్కరరామాయణము. (అచ్చతెనుఁగు రామాయణముకడనున్నట్టు దీనికి కాండము లెఖ్ఖింగువది.)	కాం. 6.	భాస్కరుఁడులోనగువారు.
113.	భా. శ.	భాస్కరశతకము		మారద వెంకయ్య.
114.	భీమ.	భీమేశ్వరపురాణము.	ఆ. 6,	శ్రీనాథుఁడు.
115.	భేష.	భేషజకల్పము,	ఆ. 4,	బహుపాద వేంకటాచార్యుఁడు
116.	భోజరా.	భోజరాజీయము	ఆ 7.	అనంతామాత్యుఁడు.
117.	భోజసుతా.	భోజసుతాపరిణయము.	ఆ. 5,	కోటీశ్వరకవి.
118.	మనుచ.	మనుచరిత్రము.	ఆ, 6.	అల్లసాని పెద్దన.
119.	మల్ల.	మల్లభూపాలీయము. భర్తృహారికడమన్నట్లే దీనికి శతకము లెఖ్ఖింగువది.)	శతకములు 3.	ఎలకూచి బాలసరస్వతి.
120	మల్లుపు.	మల్లుపురాణము.(దేవమల్లచరిత్రము—వ్రాఁతప్రతి)	ఆ. 4.	నుదురుపాటి వేంకనార్యుఁడు
121.	మల్హణ.	మల్హణచరిత్ర	ఆ. 3.	ఎడపాటి ఎఱ్ఱన్న.
122.	మార్క	మార్కండేయపురాణము.	ఆ 8.	మారన.
123.	ముకుంద.	ముకుందవిలాసము.	ఆ. 3.	కాణాచి పెద్దన.
124.	మృ. వి.	మృత్యుంజయవిలాసము.	ఆ. 3.	గోఁగులపాటి కూర్మనాథుఁడు
125.	మై.	మైరావణచరిత్రము.	ఆ. 3.	మాడయకవి.
126.	మొ రా	మొల్లరామాయణము(అచ్చతెనుఁగురామాయణముకడనున్నట్లుదీనికి కాండము లెఖ్ఖింగునది.)	కాం. 6.	మొల్ల.
127.	యయా.	యయాతిచరిత్రము.	ఆ. 5.	పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడు
128.	రంగా.	రంగారాయచరిత్రము.	ఆ. 3.	దిట్టకవి నారాయణకవి.
129.	రం. రా.	రంగనాథరామాయణము(ద్విపద) (అచ్చతెనుఁగురామాయణముకడనున్నట్టు దీనికి కాండము లెఖ్ఖింగువది.)	కాం. 6.	రంగనాథుఁడు.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథములయందలి అశ్వాసాదుల సంఖ్య.	గ్రంథకర్తల నామములు
130	రం. రా. ఉ	రంగనాథరామాయణము. ఉత్తరకాండము. (ద్విపద)	కాం. 1.	కాచభూపతి. విట్టలరాజు.
131	రఘు.	రఘువంశము.	ఆ. 10.	అవుడూరి కిసయ్య.
132	రఘునా.	రఘునాథాభ్యుదయము. (వ్రాత		విజయరాఘవకవి.
133	రత్న.	రత్నపరీక్ష. (ప్రతి.)		భైరవకవి.
134	రస.	రసమంజరి, (లక్షణగ్రంథము)	గుచ్ఛములు 3.	సురతాని కోదండపతి.
135	రసా.	రసాభరణము. (లక్షణగ్రంథము)	ఆ. 4.	అనంతామాత్యుఁడు.
136	రసిక	రసికజనమనోభిరామము.	ఆ. 7.	కూచిమంచి తిమ్మకవి
137	రాఘవ.	రాఘవపాండవీయము	ఆ. 4.	పింగళి సూరన.
138	రాజగో.	రాజగోపాలవిలాసము.	ఆ, 5	కాళయ.
139	రాజ. చ.	రాజశేఖరచరిత్రము.	ఆ. 3.	మాదయగారి మల్లన్న.
140	రాజ. వి.	రాజశేఖరవిలాసము.	ఆ. 2.	కూచిమంచి తిమ్మకవి
141	రాధా.	రాధామాధవము.		చింతలపూడి ఎల్లనార్యుడు
142	రాధికా.	రాధికాసాంత్వనము.	ఆ. 4.	ముద్దుపళని.
143	రామ	రామరాజీయము.	ఆ. 1.	వెంకయ్య
144	రామలిం.	రామలింగేశ్వరశతకము.		అడిదము సూరన
145	రామా.	రామాభ్యుదయము.	ఆ. 8	అయ్యలరాజు రామభద్రుడు
146	రామే,	రామేశ్వరమాహాత్మ్యము.	ఆ. 5.	ఏమఁగు లక్ష్మణకవి.
147	రా. వి.	రాజవాహనవిజయము.	ఆ. 5.	కాకమాని మూర్తికవి.
148	రుక్మా.	రుక్మాంగదచరిత్రము,	ఆ. 5.	ప్రౌఢకవి మల్లన్న.
149	రుక్మి.	రుక్మిణీపరిణయము.	ఆ. 5.	కూచిమంచి తిమ్మకవి.
150	లక్షణ.	లక్షణసారసంగ్రహము.		చిత్రకవి పెద్దన్న.
151	ల. వి.	లక్ష్మీవిలాసము.	ఆ. 5.	రాయసము వేంకటపతి.
152	వన. వి.	వనమాలీవిలాసము.		నారన సూరన.
153	వరాహ.	వరాహపురాణము.	ఆ. 12.	నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య.
154	వసు.	వసుచరిత్రము.	ఆ. 6.	రామరాజభూషణుఁడు
155	వా. రా.	వాసిష్ఠరామాయణము.	ఆ. 5.	మడికి సింగన్న.
156	వాల్మీ.	వాల్మీకిచరిత్రము.	ఆ. 3.	రఘునాథభూపాలుఁడు.
157	విక్ర.	విక్రమార్కచరిత్రము.	ఆ. 8.	జక్కన
158	విజ. వి.	విజయవిలాసము.	ఆ. 3.	చేమకూర వేంకటకవి.
159	విజ్ఞా.	విజ్ఞానేశ్వరీయము.	కాం. 3.	కేతన.
160	వి. న.	విజయనందనవిలాసము	ఆ. 3.	[illegible]
161	వి. పు.	విష్ణుపురాణము.	ఆ. 3.	వెన్నెలకంటి సూరన.
162	విష్ణుమా.	విష్ణుమాయానాటకము.		చింతలపూడి ఎల్లనార్యుడు
163	విప్ర.	విప్రనారాయణచరిత్రము.	ఆ. 5.	చదలవాడ మల్లయ్య.

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
164	వీథి.	వీథినాటకము		శ్రీనాథుఁడు.
165	వీర.	వీరభద్రవిజయము	ఆ. 4.	బమ్మెర పోతన్న.
166	వేంక.	వేంకటేశాంధ్రము (నిఘంటువు)	వర్గులు. 5.	గణపవరపు వేంకటకవి.
167	వేం. పంచ	పంచతంత్రము.	ఆ. 5.	వేంకటనాథుఁడు.
168	వేం. మా	వేంకటాచలమాహాత్మ్యము.	ఆ. 6.	తరిగొండ వెంకమ్మ
169	వేణు	వేణుగోపాలశతకము		
170	వేమన.	వేమనశతకము	భాగ. 3.	వేమనయోగి.
171	వైజ	వైజయంతీవిలాసము.	ఆ. 4.	సారంగుతమ్మయ్య
172	శర.	శబ్దరత్నాకరము. (నిఘంటువు)		బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు.
173	శశాం.	శశాంకవిజయము.	ఆ 5.	శేషము వేంకటపతి
174	శా. ప. మ.	శాసనపద్యమంజరి.		
175	శివధ.	శివధర్మోత్తరము,	ఆ 8.	మల్లారెడ్డికవి.
176	శివర.	శివరహస్యఖండము.	ఆ. 10.	కోడూరి వేంకటాచలపతి.
177	శివరా.	శివరాత్రిమాహాత్మ్యము.	ఆ 4.	శ్రీనాథుఁడు.
178	శివ. సా.	శివతత్త్వసారము		మల్లికార్జునపండితారాధ్యుఁడు.
179	శుక.	శుకసప్తతి.	ఆ. 4.	కదిరీపతినాయకుఁడు.
180	శుక. చ.	శుకచరిత్రము	ఆ. 5.	పరశురామపంతుల రామమూర్తికవి.
181	శృంగా.	శృంగారరసమంజరి.		సురతాని కోదండపతి.
182	శేష.	శేషధర్మము.	ఆ. 5.	తామరపల్లి తిమ్మయ్య.
183	శ్రీరం	శ్రీరంగమహత్త్వము.	ఆ. 5.	భైరవకవి.
184	శ్రీరం. మా.	శ్రీరంగమాహాత్మ్యము.	ఆ. 10.	కట్టా వరదరాజేంద్రుఁడు.
185	ష. చ.	షట్చక్రవర్తిచరిత్రము.	ఆ. 8.	మల్లారెడ్డికవి.
186	షోడ.	షోడశకుమారచరిత్రము.	ఆ 8.	వెన్నెలకంటి అన్నయ్య.
187	సక. స	సకలనీతిసమ్మతము.		మడికి సింగన్న.
188	సత్య. సాం.	సత్యభామాసాంత్వనము.		లింగనమఖి శామేశ్వరకవి.
189	సమీర.	సమీరకుమారవిజయము	ఆ 7.	పుష్పగిరి తిమ్మన్న.
190	సర్వ. సా.	సర్వలక్షణసారసంగ్రహము.		కూచిమంచి తిమ్మకవి.
191	సస్యా	సస్యానందము.		దోనయామాత్యుఁడు.
192	సాం. ని.	సాంబనిఘంటువు.	వర్గులు. 5.	కస్తూరి రంగకవి.
193	సాంబో.	సాంబోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	రంగప్పరాజు.
194	సావందో.	సానందోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	శివరామకవి.
195	సారంగ.	సారంగధరచరిత్రము.	ఆ. 3.	చేమకూర వేంకటకవి.
196	సిం. నార.	సింహాద్రినారసింహశతకము.		గోఁగులపాటి కూర్మనాథుఁడు.

సంఖ్య	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు.
197	సీతారా.	సీతారామాంజనేయసంవాదము	ఆ 3	పరశురామపంతుల గురులింగమూర్తి
198	సీతావి.	సీతావిజయము. శతకంఠరామాయణము.	ఆ 4.	మద్దనకవి.
199	సీమం.	సీమంతినీకల్యాణము.	ఆ 5	పెనుమళ్ల సోమమంత్రి.
200	సుధ.	సుధక్షిణాపరిణయము	ఆ 5.	తెనాలి అన్నయ్య
201	సుదంతా.	సుదంతాపరిణయము(వ్రాతప్రతి)	ఆ. 4.	అళుమరకవి.
202	సురా.	సురాభాండేశ్వరము.	ఆ. 2.	ఘట్టు ప్రభువు.
203	సు. శ	సుమతిశతకము.		బద్దెనకవి
204	సేతు.	సేతుఖండము.	ఆ. 6.	వక్కలంక వీరభద్రకవి.
205	హంస.	హంసవింశతి	ఆ. 5.	అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు.
206	హ న.	హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	రామరాజభూషణుడు.
207	హర.	హరవిలాసము.	ఆ. 7.	శ్రీనాథుడు
208	హరి. వి.	హరిభక్తవిలాసము.		
219	హరి.	హరివంశము.		ఎఱ్ఱాప్రగడ.
		పూ = పూర్వభాగము	ఆ. 9.	
		ఉ = ఉత్తరభాగము.	ఆ. 10.	
210	హరిశ్చ.	హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము.	ఆ. 5.	శంకరకవి.
211	హ. వరాహ.	వరాహపురాణము	ఆ. 5.	హరిభట్టు.

(కడమవి స్పష్టము)

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య	గ్రంథకర్తల నామములు
1	మురా.	అనర్ఘరాఘవము.	అంకములు 7	మురారి.
2	శాకుం.	అభిజ్ఞానశాకుంతలము.	అంకములు 7	కాళిదాసుఁడు
3	అమర.	అమరసుధ		భానుజీ దీక్షితులు
4	ఆ. ని.	ఆప్టివిసంస్కృతాంగ్లనిఘంటువు		వామనశివరామాప్టేఁడు
5	ఉ. చ.	ఉత్తరరామచరితము.	అంకములు 7	భవభూతి.
6	కల్ప	శబ్దకల్పద్రుమము (నిఘంటువు.)		సర్ రాజా రాధాకాంత దేవ బహాదరు
7	కాదం.	కాదంబరీకావ్యము.	భాగములు 2,	బాణకవియు, తత్పుత్రుఁడు.
8	కావ్యాద	కావ్యాదర్శము,	పరిచ్ఛేదములు. 3.	దండికవి.
9	కే. ని.	నానార్థార్ణవసంక్షేప నిఘంటువు.	కాండములు 6.	కేశవమిశ్రుఁడు.
10	గీత	భగవద్గీత.	అధ్యాయములు 18.	వ్యాసమహర్షి.
11	గీతగో.	గీతగోవిందము	సర్గములు. 12	జయదేవుఁడు
12	త్రిని.	త్రికాండశేషము. (నిఘంటువు).	కాండములు. 3	పురుషోత్తముఁడు,
13	పరా	పరాశరస్మృతి	కాండములు. 2	పరాశరమహర్షి.
14	భట్టి.	భట్టికావ్యము	సర్గములు. 22.	భట్టి.
15	భామినీ.	భామినీవిలాసము	ఉల్లాసములు. 4.	జగన్నాథపండితరాయలు.
16	మను.	మనుస్మృతి.	అధ్యాయములు 12	మనువు.
17	మహా	మహావీరచరిత్రము.	అంకములు. 7.	భవభూతి
18	మాలతీ.	మాలతీమాధవము.	అంకములు. 10.	భవభూతి,
19	మాళవి.	మాళవికాగ్నిమిత్రము.	అంకములు. 5.	కాళిదాసుఁడు
20	ముద్రా.	ముద్రారాక్షసము.	అంకములు. 7.	విశాఖదత్తుఁడు.
21	మృచ్ఛ.	మృచ్ఛకటికము.	అంకములు. 10	శూద్రకుఁడు.
22	మే. ని.	మేదినినిఘంటువు.		మేదినికరుఁడు.
23	మేఘ.	మేఘదూతము	భాగములు. 2.	కాళిదాసుఁడు
24	యాజ్ఞ.	యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి. ఆచా. ఆచారకాండము. ప్రా. ప్రాయశ్చిత్తకాండము. వ్యవ. వ్యవహారకాండము.	కాండములు. 3	యాజ్ఞవల్క్యమహర్షి.
25	రత్నా.	రత్నావళి	అంకములు 4	శ్రీహర్షదేవుఁడు.
26	రస.	రసగంగాధరము.		జగన్నాథపండితరాయలు.

సంఖ్య.	గ్రంథసంకేతములు.	గ్రంథనామములు.	గ్రంథముల యందలి ఆశ్వాసాదుల సంఖ్య.	గ్రంథకర్తల నామములు
27	రా. ని.	రాజనిఘంటువు.	వర్గములు 21	వరహరిపండితుడు
28	వాచ.	వాచస్పత్యనిఘంటువు		తారానాథ తర్కవాచస్పతి
29	విక్ర మో.	విక్రమోర్వశీయము	అంకములు. 5	కాళిదాసుడు
30	వి. ని	విశ్వనిఘంటువు		మహేశ్వరసూరి
31	విల్యమ్సు.	విల్యమ్సు సంస్కృతాంగ్ల నిఘంటువు.		సర్. మోనియర్ విల్యమ్సు
32	వేణి.	వేణీసంహారము.	అంకములు 6	భట్టనారాయణుడు
33	వై. వి.	వైజయంతీనిఘంటువు	కాండములు 8	యాదవప్రకాశుడు
34	శా. ని.	శాశ్వతనిఘంటువు		శాశ్వతుడు
35	శిశు.	శిశుపాలవధము	సర్గములు 20	మాఘకవి
36	సం. కిరా.	కిరాతార్జునీయము.	సర్గములు 18	భారవి.
37	సం.కు.సం.	కుమారసంభవము.	సర్గములు 17	కాళిదాసుడు
38	సం.చం.రా	చంపూరామాయణము.	కాండములు 6	భోజరాజు లక్ష్మణసూరి
39	సం. దశకు	దశకుమారచరితము,		దండికవి
40	సం. నైష.	నైషధీయచరితము.	సర్గములు 22	శ్రీహర్షకవి
41	సం. పంచ.	పంచతంత్రము.	తంత్రములు 6	విష్ణుశర్మ
42	సం. ప్రబోధ	ప్రబోధచంద్రోదయము.	అంకములు 6	కృష్ణమిశ్రకవి
43	సం. భర్తృ	భర్తృహరిసుభాషితము.	శతకములు 3	భర్తృహరి
44	సం. భాగ.	భాగవతము	స్కంధములు 12	వ్యాసమహర్షి
45	సం. భార.	భారతము.	పర్వములు 18	వ్యాసమహర్షి
46	సం. రఘు	రఘువంశము.	సర్గములు 19	కాళిదాసుడు
47	సం. రామా.	రామాయణము.	కాండములు 6	వాల్మీకిమహర్షి
48	సా. ద.	సాహిత్యదర్పణము.	పరిచ్ఛేదములు 10	విశ్వనాథకవిరాజు
49	హలా. ని.	అభిధానరత్నమాలానిఘంటువు	కాండములు 5	హలాయుధుడు
50	హితో	హితోపదేశము	భాగములు 4	నారాయణపండితుడు
51	హేమ. ని.	అనేకార్థసంగ్రహము. (నిఘంటువు)	కాండములు 7	హేమచంద్రుడు

(కడమవి స్పష్టము.)

శ్రీ

సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

—O:o-o:O—

మ

మ ఊష ఒకానొక యక్షరము.

మ ప్ర ఆశీశ్శ్యాపార్థకము లగు ఎడు, తవర్ణకములకు అచ్చు పరంబగునపు డాదేశముగాను చిఱ్ఱు, బుస్సు, మినుకు మున్నగు అనుకరణ శబ్దములకు 'అను' పరమగునప్పుడు ఆగమము గాను వచ్చు వర్ణము.

ఉదా: రక్షించెదు మెపుడు. (రక్షించెదు+ఎపుడు) చెచ్చెరత మనెను. (చచ్చెరతన్ + అనెను.) చిఱ్ఱు మంటివి, బుస్సుమన్నది, మినుకు మినుకు మనుచున్నది మొ.

మ సం. వి. అ పుం. 1. శివుఁడు. 2. చంద్రుఁడు. 3. బ్రహ్మ. 4. యముఁడు, 5. విష్ణువు. 6. సమయము. 7. విషము.

మంకిలము సం. వి. అ. పుం. దావానలము, కార్చిచ్చు.

మంకు విశే. (క. మంకు. త. మంగన్.) 1. అవివేకి, మూర్ఖుఁడు; మూర్ఖము.

ఆ. ఇంటిలోని ధనము నిది నాది యనుచును, మంటిలోన దాఁచు మంకుజీవి, కొంచుఁబోడు వెంట గుల్లకాసును రాదు, విశ్వ ... వేమ. వేమ. 1. 150.

ఉ. ఒప్పని మోముతో నను దురుక్తులఁ బల్కుచు మంకుబుద్ధి యే, తప్పును లేమి నిల్వెడలి తల్లి గృహంబున కేఁగె, ... వేం. పంచ. 4. 479.

మంకు బుద్ధి —మంకుబుద్ధి గలది, మూర్ఖురాలు.

2. మొండి, కూడని పట్టుదల కలది, చెప్పిన మాట విననిది.

కం. మంకులు మాయోపాయలు, బోఁకుల పుట్ట లతిపాపపుం జగజంతల్, జంకెనలు సేయు యువతులు, శంకరుఁడుం దగఁడు వారి చర్యలు దెలియన్. హంస. 1. 37.

ద్వి. మంకు ద్రిమ్మరి మటుమాయల బండి.

సీ. .... పరుల బుద్ధులకుఁ జొప్పడని మంకు ... శుక. 3. 18.

3. చెడ్డది, దుష్టము.

ఉ. మంకుగుణంబు మానక సమంజస కీర్తి వహింప లేక మీ, నాంక ధనుర్విముక్త కుసుమాశుగ పఱ్ఱికిఁ దాఁకలేక ... సావందో. 2. 26.

సీ ... కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోకిళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మంకు ... అప్ప. 2. 197.

జ: మంకుఁబోతు, మంకుతనము,

మంకుఁబోతు విశే. (మంకు + పోతు) మిక్కిలి మూర్ఖుఁడు; మిక్కిలి మూర్ఖురాలు.

ద్వి. కొంకక తమనోరి కొలఁదులఁ బలుకు, మంకుఁబోతులకు గ్రామ్యంబు సామ్యంబు. అ. మ. క. 1. 9 పు. 3 పం.

మంకుతనము వి. (√మంకు. క. మంకుతన.) మొండితనము, మూర్ఖత్వము.

చం. మదిమది రాజ్యమున్ విడిచి మంకుతనంబునఁ జెందరాని మేల్, పదవులు గోరఁ గల్గునె... ఉ. హరిశ్చ. 4. 153.

(విశ్వామిత్రుఁడు త్రిశంకునితో నన్న మాటలు.)

సీ మాయామృగము వెంట మగఁడు పోవఁగ దంట మఱఁది నంపిన నాఁటి మంకుతనము...

గీ హావణిఁ దీర్పఁగఁ గ్రమ్మఱ నవతరించి, పైఁడి కులగోత్ర మిద్ధాత్రి పాత్రముగను తెలఁగు రామ క్షమాపాలుఁ జెట్టపట్టె ధీర ధోరణి జానకీదేవి కివి. కృ. శకుం పీఠి. 1. 50.

మంకురము సం. వి. అ పుం. అద్దము

మంకువు సం. వి. ఉ పుం. మచ్చ, చెమటకాయ (వై ని).

మంకుశుఁడు సం. వి. అ పుం. సంగీతమును నాట్యమును ఎఱుగునట్టి మాహిష్యజాతివాఁడు (వై. ని)

మంకెన¹ వి వృక్ష విశేషము. బంధూకము (వృ. వి.) (దీని పువ్వు లెఱ్ఱగా నుండును).

ఉ .. అరుణాధర పల్లవ నిర్గతంబులై, పంకరుహాయతాక్షి నునుపల్కులు ... మంకెనపూవుఁ జాపమున మన్మథుఁ డేసిన తూపులో యనన్. నైష. 4. 13.

ఉ ... మంకెనపూవు కేడె మన మండల మొప్పె మరీచిమాలికిన్ పి శకుం. 3. 204

కం. పగడము మంకెన విరియును, జిగురాకును దొండపండుఁ జెందిరమును సొం, పగు తమ్మి కెంపు గుంపును, ముగుదనిగారంపుఁ దొగరు మోవికి దొరయే. నీలా 2. 22., ఆం భా. 2 52

వి అ ధాన్య విశేషము, ఒక జాతి వడ్లు.

సీ ... మణిసరు ల్మసరులు మంకెన ల్పగడంపు తీఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు ...హంస 4. 128.

మంకెన² వి. ఎద్దులు మున్నగువాని మీఁదఁ గొని పోవు జలతైలాది పాత్రములు కుదురుగా నుండుటకై క్రింద నమర్పఁబడు బెత్తపుబుట్ట.

సీ. తేనె లడ్డిగ మొత్త మూని యెల్లులకు నెత్తిన పగడంపు మంకెనల గుములు.

గీ అన్నపాలు, సముఖమునఁ బెట్టి చెంచులుసాఁగి మ్రొక్కి. చంద్రా. 2 41,

కం పరికరముల మంకెనలును, బరిచారకు లరిబి పనుల పట్టు గుడారుల్, సరి బేరులైన గౌరలు, దొరయం జన విప్రుఁ డతనితో నిట్లనియెన్. శుక 1. 100.

జ. మంకెన గిత్త

మంకెనగిత్త వి. (మంకెన² + గిత్త) మంకెన మోచెడి యెద్దు.

ఉ నెన్నడఁ జూపె వెండి రహి నిండిన సందిటి బొంది భూతితో, నెన్నొసలానఁ బా ల్పెరుఁగు నెయ్యని వాడెడు కోడెకాంద్రపై. వెన్నెల సోగ లీను తెలి వెన్కను గన్గవఁ గన్నపాయపుం, గన్నడ కన్నె లెక్కిన చొకారపు మంకెన గిత్త లత్తరిన్. రా. వి. 2. 61.

ఉ. పైనము లైరి పాండు నరపాల తనూజులు యజ్ఞసేనభూ, జాని యనుజ్ఞ, నశ్వములు సాగె రథ ప్రకరంబు వెళ్లె మత్తేనుఁగు తండముల్ గదలె నేఁగె భటచ్ఛటలోన పుట్టికల్, మైనపుఁ జీర పెట్టియలు మంకెనగిత్తలు గాంచె నెన్నడల్. పాంచా 5. 47.

మంక్షణము సం. వి అ. న. కాలి పిక్కలకుఁ దొడుగు కొను కవచము, జంఘాత్రాణము.

మంక్షు సం. అవ్య. 1. వెంటనే, వెంబడి, వేగముగా. (మంక్షూదపాతి — వెంబడిని బడెడు) 2. అత్యధికముగా. 3 యథార్థముగా, నిజముగా (విలియమ్స్.).

మంఖ సం. వి. ఆ. స్త్రీ మాంగల్యము, శుభము (కే. ని.)

మంఖుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. బట్టు. స్తోత్ర పాఠకుఁడు

మంఖుణము సం. వి అ పుం. జంఘాత్రాణము, పిక్కలకుఁ దొడుగు కవచము.

మంగ — మ్రంగ వి. 1. వృక్షవిశేషము, పిండీతకము (వృ. వి.).

ద్వి. చెంగావి మొలదట్టి చెఱఁగులవాఁడు, మంగ

వృక్షములార మూసుతుఁ గనరె సారంగ. 3. 111 ఛా. 6 వం.

2 మదనము (వృ వి)

గీ. మంగ యనఁగను మదన నామంబు చెలఁగు, ఆం. భా 2. 48.

మంగము నం. వి. అ పుం 1. పడవ యొక్క శిరో భాగము (వై. ని).

మంగల వి. (క మంగల. త. మంగలి) క్షౌరము చేసి జీవించెడి జాతి.

(ఉదా. మంగలవాఁడు, మంగలది మొ.)

జ మంగల కత్తి, మంగల కత్తి రూపు, మంగల వాఁడు, మంగలి, మంగలి కోలు, మంగలి పని, మంగళ్ల తిప్ప, మంగల పిట్ట.

మంగల నం వి అ స్త్రీ. 1 పతివ్రత. 2. సిత దూర్వాతృణము (వృ. వి.). 3. దుర్గాదేవి. 4. పసుపు.

మంగలకత్తి వి (√ మంగల) మంగలవాని కత్తి, క్షురము.

సీ మంగలకత్తిపై నంగ ముంచినయట్లు కోడె త్రాఁచును ముద్దులాడినట్లు వేణు. శ 50.

సీ. మంగలకత్తి యనంగ క్షురము తగుఁ ... ఆం. భా 2. 301.

మంగలకత్తిరూపు (√మంగలకత్తి) కృత్తికా నక్షత్రము (శ. ర).

మంగలగ్రహము నం. వి. అ పుం కుజుఁడు (వై ని.).

మంగలచ్ఛాయము నం. వి. అ. పుం. ప్లక్షవృక్షము, జువ్వి (వృ. వి.) (రాజని.).

మంగల దేవత నం. వి. అ. స్త్రీ. 1. శుభ దేవత, కుల దేవత, ఇలువేల్పు, 2. లక్ష్మి.

మంగలధ్వని నం వి. అ. పుం వివాహ కాలము నందు వాయించు శుభ ధ్వని.

మంగలపత్కె వి. మత్స్యవిశేషము (శ. ర) ఒక జాతి చేఁప.

మంగల పత్త్రిము నం. వి. అ న. తాయెతు (రక్ష రేఖ) గా నువయోగించెడి యాకు (విలియమ్స్.).

మంగలపాఠకుడు నం. వి. అ పుం. స్తోత్ర పాఠకుఁడు, మాగధుఁడు.

మంగలపిట్ట వి. (మంగల + పిట్ట) పిట్టింత, భరద్వాజ పక్షి (శ ర)

మంగలప్రదము నం. విఋ. (అ ఆ అ) శుభము నిచ్చునది. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపు హారిద్ర (కల్ప.)

మంగలప్రస్థము నం. వి అ పుం. ఒకానొక పర్వతము (విలియమ్స్.)

మాంగలమాలిక నం. వి. ఆ. స్త్రీ. వివాహ మందలి శుభ సంగీతము (వై. ని.).

మంగలము వి. వేఁపుడు చట్టి, భ్రాష్ట్రము. అంబరీషము.

గీ. ఉరునిదాఘ వాతాహతిఁ గరుల తలలు, ప్రస్సి లోపలి ముత్యముల్ వరుస విరిసి, మంగలములోని ప్రేలల భంగిఁ దూలి...కు. సం. 6. 795.

సీ .. మంగల మన భ్రాష్ట్రాభిధానంబు పరఁగుచు నుండును. ఆం భా. 2. 248.

ఉ. ఎండెఁ గొలంకు లెల్లను మహీధరముల్ దవ వహ్ని కీలలన్, మండె ధరాతలం బినుప మంగలముంబలె మండె ... కాశ. 1. 128.

కం మండ జఠరాగ్నిఁ డనయులు, చండత మంగలమువంటి సంసారము నిం, కొందు గతి లేదు దిన దిన, గండం బే రీతి వడపఁగాఁ దగు వవమూ. రాజ. చ. 3. 19.

మంగలము నం. వి. అ పుం. న. 1. శుభము. 2. క్షేమము, లబ్ధార్థ రక్షము. 3. శుభ సమయము, మంచివేళ. 4. మల్లిపువు వాసన. 5. శుభ ద్రవ్యము. 6. (వివాహాది) శుభకార్యము 7. కరంజము, కానుగు (వృ. వి.).

విశే అ ఆ అ. శుభకరము, క్షేమంకరము.

మంగలవాఁడు వి. (మంగల + వాఁడు) క్షౌరకుఁడు అ ఒప్పుఁడు (వా.)

మంగలవారము నం. వి. అ. పుం. జయవారము, అంగారక వారము.

మంగలసూత్రము నం. వి. అ. న. శుభప్రదమగు తోరము, బొట్టు దారము 2 రక్షరేకు (తాయెతు) నకుఁ గట్టెడి దారము (వివాహితలగు స్త్రీలు భర్త బ్రదికియున్నంత కాలము మెడచుట్టు కట్టుకొనెడి (ధరించెడి) మాంగల్య తంతువు)

మంగలస్నానము నం. వి. అ. న. శుభ స్నానము, వివాహాది కాలమున స్నానము

మంగలాష్టకము నం. వి. అ. న. వివాహ కాలమున వధూవరుల యభివృద్ధికై పురోహితులు చదివెడి యాశీర్వచన శ్లోకములు ఎనిమిదిమంగళశ్లోకములు (విలియమ్స్.)

మంగలాహ్నికము నం. వి. అ. న. 1. శుభమునకై ప్రతిదినము నాచరించెడి వైదిక కర్మము. 2. పూర్ణకుంభము, శుభమునకై నీటితో నింపి ఉంచిన ఘటము

మంగలి వి. (మంగల + ఇ³. త. మంగలి బ. మంగలులు, మంగళులు, మంగళ్లు) మంగలజాతికి సంబంధించినవాఁడు క్షౌరికుఁడు, మంగి.

ఉ విన్నప మాదరింపు పృథివీవర మంగలి మాయ లేమియుం, బన్నఁడు కాళ. 1. 55.

16 . పుట్టి ట్టికిచి 3 (శ్రీ)మంగ్గలి పేరు 1 ట్టికిచి 6 పోడు 1 ట్టికిచి 6 పెరలు మిన్నుమిఅన్నులో పైనవణ్ణులనకు ...

19 ... పుట్టి 1 ట్టికిచి 10 కొండ మంగ్గలి పేరు 1 ట్టికిప్రయ్తుచి 6 ఏరు 1 ట్టికిచి 10 చాకిపేరు 1 ట్టికిచి 8 గోదావరి పద్మటి ... దా. శా. 1384., ఆం. భా. 2. 288.

మంగలి నం. వి. ఈ. స్త్రీ — మంగల.

మంగలి కోలు వి. (మంగలి + క్రోలు. వృత్తిని వర్ణలోపము) బ. మంగలి కోళ్లు మంగలి ఊదు గొట్టము సన్నాయి.

కం మంగళ సూత్రముఁ గట్టెఁ గు, రంగాక్షికి నంత నగరాజేంద్రుఁడు పుణ్యాంగనల పెండ్లి పాటలు, మంగలికోళ్లు మృదుగీతి మధురము నెసయన్. కళా. 7. 75 (క్రొ ప్ర. పా)

మంగలిపని వి (√మంగలి.) క్షౌరము

గీ వలయుఁ బ్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖత్వముల నొకటి, తారకంబులుఁ దిథులును వారములును, జోస్యులెఱింగించినవి మేలు సువ్రతైక. లోల మంగలి పనికిని దైలమునకు భారం. అను 4. 121

మంగలీయము నం. విశే. (అ. ఆ అ.) శుభప్రదము

మంగలుఁడు నం. వి. అ. పుం 1 అంగారకుఁడు 2 అగ్ని.

మంగల్య నం. వి. ఆ స్త్రీ 1. శమి, జమ్మి (వృ వి). 2. సదాప (వృ. వి.). 3 మిసి, జటామాంసి (వృ వి) 4. వచ, వస (మే ని). 5 మల్లిగంధము గల కాలాగురువు (కే ని)

మంగల్యకము నం. వి. అ. పుం. మసూరము, చిఱుసెనగలు.

మంగల్యము నం విశే (అ. ఆ. అ.) 1. శివకరము, శుభము చేయునది. 2 సాధువు. 3 పవిత్రమైనది. 4 సుందరము

వి. అ. న 1. దధి, పెరుఁగు 2 చందన భేదము. 3. స్వర్ణము, బంగారువు. 4. సిందూరము. 5. సర్వౌషధి స్నానము (కే ని.).

అ. పుం 1. త్రాయమాణము, కలుగానుగు (వృ వి.) 2 అశ్వత్థము, రావి (వృ. వి.). 3 బిల్వము (వృ వి.). 4. మసూరకము, చిఱు సెనగలు (వృ. వి.). 5. జీలకఱ్ఱ. 6. నారికేళము (వృ వి). 7. కపిత్థము, వెలఁగ (వృ. వి.).

మంగళకౌశికి¹ నం. వి ఈ స్త్రీ వి. ఇరువది నాలుగు శ్రీ రాగములలో నొకటి. రాగిణీ విశేషము.

గీ ... సారంగ మంగళకౌశికులును, కన్నడయుఁ జాయయును గౌళ కడు నపూర్వ, మైన భల్లాతకి యును నారాయణియును, గ్రమత నిరువది నాల్గు స్త్రీరాగములును. ప్రబంధ. 95.

గీ. కన్నడ యనంగ మంగళకౌశికి యన, వెలయు నారాయణియుఁ జతుర్వింశతి విధ, ములను దన రారు స్త్రీ రాగములను మఱియు ... హంస. 5 123

వ ... నాదనామక్రియ, వరాళి, మంగళకౌశికి, గుండక్రియ, ఘూర్జరి ... మత్స్యపురాణము 5. 54.

మంగళము నం. వి. అ న. శుభకరము

మంగళసూత్రము నం వి అ. న. వివాహ సమయ మందు వధువు మెడకుఁ గట్టెడు పుస్తెలతో నుండు పసుపు త్రాడు, తాళి.

చం. పనివడి నాథు పంపునఁ బ్రభావతి భామిను లర్థిఁ గొల్వఁ గుం, దనపు మెఱుంగుఁ బళ్లెరము నన్ ఘనసారజ దీపికావళుల్, గొని మును భీముఁ గాంచి యనిలోఁ దన మంగళసూత్ర మూడఁగా, ననువున నిల్పె నేనదయుఁ డాతనికిన్ జయ మంగళం బనెన్. జై భా. 2. 98

మంగళహారతి — మంగళారతి వి. (నం మంగళా రాత్రికము) మంగళకరమైన హారతి, నీరాజనము (శ ర.)

మంగళాగరువు నం వి ఉ. న. చందన విశేషము, అగురుభేదము (రా ని.)

మంగళారతి — మంగళ హారతి. (నం. మంగళారా త్రికము) మి. వి. శుభకరమైన హారతి, నీరాజనము

గీ. రహి వహింపంగ జానకీరాఘవులకు, మంగళా రతు లిచ్చిరి మమత నంత. దేశా. 7 275

ద్వి. మంగళారతు లిచ్చి మహి మ్రొక్కి చనఁగ, మంగళ్ల వీథుల నంతంత నిలిచి పండితా రాధ్య. 175.

మంగళ్లతిప్ప వి. (√మంగలి) హౌరికులు గొఱిగి పడవైచిన వెండ్రుకల కుప్ప

సీ. దూళ్లమక్కెక్కి మంగళ్ల తిప్పలు రేఁగు పడు పున గాలి నాడెడు నెఱకలు. ఆము 6. 17

మంగి వి మంగలవాఁడు, హౌరికుఁడు.

గీ. మంగి యనఁగను మఁగ లెసఁగుచుఁడు. ఆం భా 2. 283

మంగిచి నం. వి ఈ. స్త్రీ. పడవ, ఓడ (వై.ని).

మంగు — మంగుఁడు. వి ముఖసిధ్మము, ముఖము నందలిపొడ, (ముదిమిచే మొగమునం దేర్పడు ముడుత అని బ్రౌ. 'మూఁగు' యొక్క రూపాం తరము, ముఖము నందలి నల్లపొడ అని శ. ర.)

సీ . మంగుఁ డనంగను మం గనంగ, ముఖసిధ్మ నామ మొప్పును ... ఆం భా. 2 129.

మంగుడు — మంగు వి. ముఖసిధ్మము.

మంచకము నం వి అ న 1. పర్యంకము, మంచము. 2. ఎత్తైన యాసనము. 3 ఎత్తైన కుంపటి (విలియమ్స్)

మంచకాశ్రియము నం. వి. అ పుం. మత్కుణము, నల్లి.

మంచము వి. (నం. మంచః, క మంచ.) పర్యం కము, ఖట్వ.

ఉ వీనుల చూపు పెండెముఁ దవిల్చిన మంచము కోడికైదువుం, బూనిన ప్రాఁత వేల్పుఁ గని పోకులఁ బోయిన వెన్నుఁ డిట్లనున్. ఉ. హరి. 2 172

కం ఒకచోటఁ బువ్వుఁ బందిరి, యొకచోఁ జప్ప రము దూగుటుయ్యెల యొకచో, నకినెల గిలిగిలి మంచం, బొకచోఁ గప్పురపుఁ బలుగు టోవరి యొకచోన్. నైష 7. 148.

మ ...మేఁ కెరువుం గుంపటి మంచ మెక్కిరి ప్రభు త్వైకాప్తి రెడ్లజ్జఁడిన్. ఆము. 4. 134.

గీ కంకటియు మంచమును జెల్లు ఖట్వమునకు. సాం ని స్థా 64

మంచము పట్టు — వ్యాధిగ్రస్తుఁ డగు

(వ్యవ.) మగఁడు మంచము పట్టినప్పటినుండి యు ఆ యిల్లాలికి నిద్రాహారములు లేవు

మంచము నం వి అ. పుం 1. పర్యంకము, మంచము 2. ఉన్నతాసనము, సింహాసనము 3. అరప, పొలములోఁ గాచువాఁడు కూర్చుండు టకై యెత్తుగాఁ గట్టిన చప్పరము వంటిది 4 ఆస నము, పీఠము. 5. (సంగీ.) ఒకానొక కొలత. 6. మేడమీఁది గది (వై. ని.)

మంచి వి. 1 మేలు, లగ్గు, శుభము.

ఉ మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగఁ బెట్టి పుత్తెంచిన మంచిభక్ష్యములు. హర. 2 102. 2. సామము, కలుపుఁగోలుతనము (చతురుపాయ ములలో నొకటి).

సీ. చతురుపాయంబుల సంజ్ఞయై మం చీగి వేలు కొట్టన నాల్గు వేలు వేల ... తవరుచుండు ... ఆం. భా. 2. 170.

3. సజ్జనుఁడు.

సీ ... మంచివాఁడు ససువు మంచి సాదు, వవ సజ్జనుం డొప్పు ... ఆం. భా 2. 170.

విశ 1. యోగ్యము.

(కం) మేలైనది, లెస్స.

గీ. గండెయును వల్లదానరి గాఁడు కిరియు, హరి యునై పోవుటయ మంచి దను యుగంబు. ఆము. 5. 41.

(చ) మనోజ్ఞము, ఇంపైనది.

సీ. కండొగ ల్మిత్య్య వికాస మొుదింపఁగా మంచి పున్నమ చందమామ రామ, దశా. 3. 35

(ట) అనుకూలము, ఫలకారి

సీ హంస జీవి సందోహములకు బలాకికా విసరంబు లకు మంచి వెదలు దొరకె ... ఆము. 4. 123.

కం దేవాధిప మంచియుక్తి దెలిపితి విచటన్. దశా 2 143.

(త) ఇష్టము, ప్రియమైనది

గీ ఆత్మ నూహింపఁగా నుపాయములలోన, నెవ్వ టికి సామ ముచితంబు నృపవరేణ్యా, మౌని చిత్తంబు రంజిల్ల మంచిమాట, లాడి మణిఁ దెత్తు నను బంపు మవధరింపు. వరాహ. 5. 8.

కం అన విని నీవా యెవరో, యని యుంటిని మంచికార్య మా యెను ... దశా 1. 295.

(ప) ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠమైనది

కం నాకంబునయందును భూ, లోకంబున యందు ధనములు మణులు దైత్యా, నీకంబు దేర మంచివి, గైకొని యా చంద్రముఖికిఁ గానుక యిచ్చెన్. ఉ. హరి. 1. 83.

గీ .. మంచి పనస పండుల మెసంగు, జాణలకు మావి పండులు చవియ కావె. నీలా. 2. 31.

(గ) ఇతర పదార్థములు కలియనిది, స్వచ్ఛ మైనది.

ఉదా. మంచిపాలు, మంచినెయ్యి మొ.

(జ) ఘనము, గొప్పది, అధికము, అత్యంతము, మిక్కిలి

ఆ. మనబలంబు నందు మంచిమగల్ పాలఁ, గలిగి యీ బలంబు గెలువ లేమి, దైవకృతము గాదె తలఁప జోద్యము మున్న, యెఱుఁగఁ జెప్పె, విదురుఁ డిట్టు లగుట. భారం. భీష్మ. 2. 352.

(డ) సందర్భానుసారముగ నిది పెక్కితరార్థ ముల నిచ్చును

(చూ మంచిగంధము, మంచినీళ్లు, మంచి ముత్తెము మొ)

2 ఇది 'కనీ', 'కానీ' పదములతోఁ గూడి విశ. యై లెస్సగా, బాగుగా, యథావిధిగా, సప్రేమ ముగా, జనప్రియముగా, మున్నగు నర్థముల నిచ్చును.

ఉదా. వాఁడు బ్రతికియున్న కాల మంతయు

మంచిగా వెళ్లఁ బుచ్చుకొన్నాఁడు

ఉ. మంచిగ భూరి భూసుర సమాజము నెల్లను భక్తితోడఁ బూ, జించి యభీష్టదానములు సేసి ... భార. సభా. 1. 16.

చం. నీ, మనమున ధర్మమున్ హితము మంచిగఁ జూచి విధించినట్లు చే, సి నెగడువారు గాక నిమఁ జేరిన నాపద లొండ నేర్చునే. భార. ఉద్యో 3. 207.

ఉ. మానస కృత్యములే సుర సమాజ మెఱుంగఁగఁ జాలుఁ గావునన్, మానస మెక్కడేనిఁ జన మంచిగఁ జేసిర యేని యజ్ఞమున్ ... భార అను. 5. 200.

ఉ. మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగఁ బెట్టి పు, త్తెంచిన మంచి భక్ష్యములు ... హర. 2. 105.

సీ. తగునాజ్ఞ నూయాణముగ నొనరించె మంచిగ నేల నాలుగు చెఱఁగులకును. భార. విరా. 5. 320.

మంచి కుక్క— వెఱ్ఱి యెత్తని కుక్క.

(వ్యవ.) వెఱ్ఱి కుక్కలను జంపుదురు గాని మంచి కుక్కలను జంపరు ఇట్లే మంచి నక్క మొ. (బ్రౌ.)

మంచినిద్ర — గాఢ సుషుప్తి (బ్రౌ.).

మంచి నీళ్లు — పానయోగ్య మగు తియ్యని జలము (శ. ర.).

మంచి నూనె — నువ్వుల తైలము (బ్రౌ.). తలంటుకొను తైలము అని (శ ర.)

మంచి పాము — నాగుఁబాము, త్రాఁచు (శ. ర., బ్రౌ.).

మంచి బంగారము — (చేత బంగారము, పూఁత బంగారము, శాకి బంగారము కాని) బంగారము, స్వర్ణము (బ్రౌ.).

మంచి బెల్లము—చెఱకు రసముతోఁ జేసిన బెల్లము.

మంచి ముట్టు — (మంచి + ముట్టు) శుభ ప్రదమైన పెద్దల స్పర్శము, శుభ ప్రదమైన నూలి పోఁగు.

సీ గవల భూసంబు సంఘటియించువారును మంచి ముట్టెడఁద యోజించువారు. శివరా. 2. 70.

మంచి ముత్తెము — శుక్తి మున్నగు నానిలో సహజముగాఁ బుట్టు ముత్యము (అకృత్రిమమైన మౌక్తికము).

(స. ర.) (ఇట్లే మంచి పగడము మొ)

మంచి వాన — అధిక వర్షము (బ్రౌ).

జ : మంచి గందము, మంచితనము, మంచిది, మంచిదె, మంచి నీళ్ళు, మంచి మాట, మంచి ముత్తెము, మంచివాఁడు, మంచి విరులు.

మంచిక సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఉన్నతాసనము, కుర్చి 2. ద్రోణి.

మంచి కుందెన వి. (మంచి + కుందెన) వృక్ష విశేషము ఒక జాతి చిన్న చెట్టు

సీ. వెలఁగ విషమదారి వెఱ్ఱికుందెన మంచి కుందెన కలబంద గువ్వగుత్తి. హంస. 4. 10.

మంచి గందము వి. (మంచి + గందము) శ్రీచందనము (వృ.వి.). సానమీఁద తీసిన చందనము.

సీ మంచితావులు గ్రమ్ము మంచి గందమ్మున నటకలి యుడిపెఁ దొయ్యలి యొకర్తు, యయా. 4. 88.

మంచి గందపొడి—శ్రీచందన చూర్ణము, మంచి గంధపు గుండ.

వ తట్టు పునుంగు నగురుసక్తును మంచి గందపొడి చా దుదయ భాస్కరంబు లోనుగాఁ గల పరిమళ ద్రవ్య సంభార పరంపరలును ... కూఁతునకు నరణంబుగా నిచ్చి ... మనుచ 5 101.

మంచితనము వి. (మంచి+తనము) 1. యోగ్యత, సౌజన్యము

ఉదా అతని మంచి తనమే అతనిని గాచుచున్నది.

2 కలుపుగోలు తనము, సామము.

గీ మంచితనమున నీతి బోధించు వాఁడ, పోలెఁ దన యుగ్ర తపమును శూలితోడి, చెలిమియును గల్మి బలిమియుఁ దెలుపఁ బంచినాఁడె మీదొర నాచెంత నానలేక ఉ. రా. 2. 320.

3 గొప్పతనము.

ఉ ... నేఁడు నా, మంచితనంబునం బిలుకు మాలిన నాథుని మగ్రశత్రులన్, మంచునిమ్ముండు వోలెఁ బరిమార్చు మహాబలుఁ జూచి భార అశ్వ. 4 78.

(ఇట. పరాక్రమాతిశయమని భా)

మంచిది — మంచిదె వి. (మంచి + అది) మేలు, క్షేమము, కుశలము, శుభము.

సీ. శౌనకా సుఖమె విశ్వామిత్ర లెస్సలా కణ్వ మంచిదయె భార్గవ శుభంబె ... వాల్మీ 1 43

విశ యోగ్యము, ప్రశస్తము మొ.

ఉదా. ఆమె మిక్కిలి మంచిది, ఈ పండు మంచిది. నీవు చేసికొనిన సంకల్పము మంచిది

అవ్య వల్లె, సరియే. (క.) అంగీకారమును దెల్పును.

కం మంచిది యటువలెఁ జేసెద, నం చానతి యిచ్చె దేని యది వినిపింతున్ దశా 3. 32. (చూ 3 31.)

కం. అని ప్రార్థించిన మంచిది, యని రాజకుమార కునకు సాంగంబుగ న, మ్ముని శేఖరుఁ డుపదేశం, బొనరించె నమస్త విద్య లుద్యత్ప్రీతిన్ కవిరా. 2 229

(చ) బిభీషికను (భయపెట్టుటను) దెల్పును.

సీ. ఎందాఁకఁ గొంచుఁ బోయెదవు మంచిది పొమ్ము నిను ద్రావనిత్తుమే యనెడివారు. దశా. 2. 292.

మంచిదె(దే) — మంచిది. అవ్య (మంచిది + ఎ) వల్లె, సరియె, అంగీకారార్థకము.

ఆ. మంచిదె యన వల్లె యంచనంగను నివి, రెండు సమము లగుచునుండు ... ఆం. భా. 3. 75

సీ మంత్రుల కెఱిఁగింప మంచిదే యనుటగా కెవ్వరుఁ దెల్ప రదేమొ కాని. దశా. 2. 97.

మంచినీళ్లు వి. బ (మంచి + నీళ్లు) పానయోగ్య మగు జలము (శ. ర.).

మంచిమాట వి (మంచి+మాట) 1. సుభాషితము, ప్రియభాషణము.

ఉదా. పెద్దలతో సంభాషించునప్పుడు నోటి నుండి మంచి మాటలను రానియ్య వలెను. గాని చెడ్డమాటలు రానీయఁ గూడదు.
అతనిలో నాలుగు మంచిమాట లాడి వాఁడు తన కార్యము నెఱవేర్చు కొన్నాఁడు

2 స్నేహము, పొత్తు, సంధి

ఆ మోము చందమామతో మంచి మాటకుఁ, దమ్మి లనుప నేకతమున కున్న తాయకారి తామర లనంగఁ జెవిచెంత, నల్లఁ జేరి కన్ను లమరెఁ జెలికి, కకు 3. 72.

వ్యవ ఏలాగుననో నీవు వానితో మంచి మాట చేసి కొనుము

మంచిమాటచేసికొను — భోజనము చేయు

వ్యవ. మంచిమాట చేసికొని మఱియూరికి వెళ్లు.

మంచిముత్తెము వి. (√మంచి) అకృత్రిమ మౌక్తికము (శ. ర).

మంచి(చె)య వి. (సం. మంచః. క. మంచికె) జొన్నచేలు మున్నగునవి కాచుట కొఱకుఁ గూర్చుం డుటకై యెత్తుగా వేయుచేప్పరము, అరప

సీ. రథముపైఁ గనుపించుం తిదేవి యన జొన్నచేను గాచుటకు మంచియ వసించు ... శుక. 2. 410.

సీ అతను సారథ్య కృద్రతి రేఖ మంచెపై నడిలించు రొదఁ జిల్కపదువు పర్వ ...అము. 4.163.

మంచివాఁడు. విశ. (√మంచి) సజ్జనుఁడు.

సీ ... మంచివాఁడు ననువు మంచిసాదు, వన, సజ్జనుం డొప్పు ... ఆం. భా. 2. 170.

మంచి విరులు వి. బ. (√మంచి) ధాన్యవిశేషము. ఒక జాతి వడ్లు.

వ సుఖభోగులు సన్నసూదులు గొరవంక రాజ నాలు కాటుకరేకులు ముంగురుమొటికలు వసుపుముద్దలు మంచివిరులు రంభచెక్కిళ్లు. ప్రబంధ 112

మంచు[1] వి (క మంజు త మంజు) 1. హిమము, తుహినము (దీని భేదములు. గడ్డమంచు, నీటి మంచు, పొగమంచు)

సీ తో యజదళముల తుది మంచు దొరఁగెడు గతిఁ గన్నుఁగవ నశ్రుకణము లురుల ... భార విరా 2 138

సీ మంచుఁటప్పల మించు మండెంగమడుపులు పొరలి తెట్టువ గట్టునురువు లయ్యె .. శైవ 6 124.

2 ఊష్మము, ఆవిరి. లలాటస్రవద్ఘర్మతోయము

దండకము .. దంష్ట్రాస్ఫులింగంబులం జుయ్యి చుయ్యిఁచు మంచుఁబొగ లుప్పట్టఁగా ... దశా 4. 232

3 శీతకాలము, శిశిరఋతువు

చం చెట్లు వట్టి మనుప్రాంతదళమ్ములతోడఁ దోలె నా, మనిదొర మంచురాజు మడిమంచగఁ గోయిల గంట మ్రోఁయగన్ మనుచ 6 26.

గీ. తద్రతికిఁ గాఁగఁ జలికాలఁ దన్ని మంచు, పాండురాంగుండు విడిచి పో బ్రదికి మరుఁడు ... జమ 5 141.

జ . మంచుఁగొండ, మంచుక, మంచుకారు, మంచు గుబ్బలి, మంచుగోను, మంచుతోడు, మంచుతటి, మంచువేల్పు, మంచైపోవు

మంచు[2]— మనుచు మన్చు, స.క్రి. (√మను) మనఁ జేయు. 1. అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి పోషించు

ఉ. మంచి తనేకయాగముల మానుగ దక్షిణ లిచ్చి విప్రులన్ ... భార ఆది 2 202.

2 రక్షించు, కాపాడు.

గీ. అంచు నను మంచు వేడుక నాన తిచ్చి ... దశా. 1. 175

3. ప్రోదిచేయు, పెంచు.

చం అలఘుమరందవర్ష మహిమాతిశయమ్మున సప్తలాద్యమం, దలతల మంచుపొన్నగమి దారొగ్గాను పందిరిక్రింద వేదికం, దలతల మంచు మించు సుమనవ్యరజంబులఁ దాల్చి తారలం, దలతలమంచు నొప్పెడు కనత్కలికాతతి ముగ్గు వెట్టుచున్. చంద్రి. 4. 80

4. మన్నించు, గౌరవించు

చం. ఇతనికిఁ గూర్తు దేని ధన మిత్తు రభీష్టములైన కార్యముల్, మతి నొనరింతు రిష్టుఁడని మఁతురు గాక మహాత్ములైన భూ, పతుఁయు విప్ర ముఖ్యుల సభన్ . భార సభా 2. 10.

మంచుఁగొండ. వి (మంచు[1] + కొండ) హిమగిరి, హిమవత్పర్వతము.

శా మంచుంగొండ యనుంగుఁ బెండ్లికొడుకున్మధ్యాహ్న కాలంబు సేవించున్ ... హార 7 38

కం ..మంచుం గొండసుతం బూజసేయఁ గోర్కులు నిండున్. ... భీమ 6. 78

మ .. ఇమ్మంచుఁగొం, డకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధి జాడ్యజనితోన్మాదు ల్గదా శ్రోత్రియుల్ మనుచ. 2 16

ఇట్లే మంచుగట్టు, మంచుగుబ్బలి, మంచుమల మొ.

గీ కనకకశిపుండు ధీరుండు గనుకఁ గడఁగి, తపము సేయంగఁ దొడఁగె నాతపము సేతు, మంచు నెంచక గలదని మంచుగట్టు, దారి జారితకుధర మదారిభి దుర. దశా. 4. 24

గీ. మంచు గుబ్బలిరాజుకుమారిఁ గూడి, వేలుపుల పెద్ద జముదెస వెండికొండఁ, దన్నుఁ దెలిసినవారికి వన్ని దెసలఁ, దాన యగురీతి బహువేషధారి యగుచు కాశీ. 1 101.

మంచుఁగొండచూలి — పార్వతీదేవి.

ఆ. గొడుగు వట్టి వటువు కుఱ్ఱఁడై చనియెను, కూలి మంచుకొండ చూలికడకు ... వీర. 2. 249.

మంచుమలపట్టి—పార్వతి.

సీ. చెలికత్తె యగు మంచుమలపట్టి పోరామి గెలు కొల్పిన రాయగేస్తురాలు ... ప్రబంధ. 2.

మంచేక వి. (మంచు¹ + ఉక - స్వార్థమున)

ఉ. మాలి శరంబు లొక్కుమొగి మంచుక గప్పిన మాడ్కిఁ గప్పుడున్, గూలఁగ నేసె వాని రథ ఘోట ములన్ హరి ... నిర్వ. 3. 26.

మంచేకాఱు వి. (మంచు¹ + కాఱు¹) హేమంత ఋతువు

సీ మంచుకా రనఁగ హేమంతర్తు వగు ... అం. భా. 1 86

మంచేగొను అ. క్రి. (మంచు¹ + కొను) మంచు కప్పినది యగు.

చం. వనజము లెల్ల మంచుగొని వాడినచో నొక పువ్వు నిల్చినం ... కు. సం 6, 785.

మంచే(చుం)జోదు వి (మంచు¹ + జోదు) చంద్రుఁడు.

మ. శుకమా పల్కు కళంకు గన్నడని మంచుం జోదు నందంబె నె, మ్మొకమా ... ఉ. హరిశ్చ 2. 44.

మంచేతఱి వి (మంచు¹ + తఱి) హేమంత ఋతువు (శ. ర).

మంచేవేల్పు వి. (మంచు¹ + వేల్పు) హిమకరుఁడు, చంద్రుఁడు.

గీ ముంచె మంచుల మించుల మంచువేల్పు, కలిసె విశ్వతాకృతులను రాత్రిసంచయంబు. శ్రీరం. మా 4. 97.

మంచై (చేయు)పోవు అ. క్రి (మంచు¹ + ఐ + పోవు) మంచువలె విరిసిపోవు, తొలఁగి పోవు.

శా. గాయత్రీజప మాచరింప శుభ సాకల్యంబు సిద్ధించు వా, క్యాయాది ప్రభవోగ్రపాప మడఁగుం గై వల్యమున్ వచ్చు దీ, ర్ఘాయుష్యంబు లభించు రోగములు మంచై పోవు నే మంత్రముల్, గాయత్రీ పరనాయకాంశ సమముల్ గా లేవు ధీరోత్తమా. జాహ్నవీ. 3. 59.

ద్వి. పండితారాధ్యులఁ బ్రస్తుతించినను, మంచెడి దావాగ్ని మంచయిపోవు పండితా దీక్షా 2 పా. 2 పం

మంజరము నం. వి. అ న. 1 పుష్పగుచ్ఛము, పూలగుత్తి. 2. మౌక్తికము, ముత్తెము. 3 తిలక వృక్షము.

మంజరి నం. వి, ఇ ఈ. స్త్రీ. 1. పల్లవాంకురము, లేఁత చిగురు, వేపరెమ్మ, 2. పూలగుత్తి. 3 మౌక్తికము, ముత్తెము 4. లత, తీఁగె. 5. తులసి (వృ.వి.). 6 తిలకలత 7. (ఛంద)ఒకానొక వృత్తము. 8. తెల్లగగ్గెర (వృ.వి)(వై ని.)

మంజరిక నం. వి. అ. స్త్రీ. ఒకజాతి పరిమళించు తులసి (వృ వి)

మంజరీనమ్రము. నం. వి. అ పుం. వేతసము, నీటి ప్రబ్బలి (వృ. వి.)

మంజలి వి (కం. మాంజళ త మంజళ్.) 1. పసుపు, హరిద్ర.

వ. అపరంజి నక్కులవలె రంజిల్లు మంజలికాపు రూపుచెక్కులు .. ప్రబం. 78

2 ఎఱ్ఱనిమన్ను, తిరుచూర్ణము

ద్వి అరచందురునికి వింతైన నెన్నొసల, సన్నపు రేఖ మంజలికాపుతోడఁ, దిన్నని తెలిగిరు తిరునామ మమరఁ ... ద్వి. పరమ. 3. 192 పా. 13 పం.

మంజెన — మందస (సం మంజూషా, ప్రా. మంజూసా.) మందసము, పెట్టె

ఆ. నూతుఁ దరుగుదెంచి చూచి రత్న, పుంజభరిత మైన మంజసలో నున్న, కొడుకు దానితోన కొనుచు వచ్చి. భార. ఆది. 5. 31. 30

మంజాడి (ళి) వి. (క మంజాడి. త. మంజాళి.) బంగారము రత్నములు మున్నగు వానిని దూఁచుట కుపయోగించు నెఱ్ఱగింజలు గల గురువెందచెట్టు. వజ్రప్రమాణ విశేషము, వజ్రముల యెత్తు (బ్రౌ.). వజ్రముల తూనిక (శ. ర.).

సీ. పొలుచును వజ్రంబు మూలరా లవ ... మంజాడి నాఁడ త్ర్పమాణమొసఁగు... అం. భా. 2. 278.

మంజి నం. వి. ఇ. ఈ స్త్రీ. 1, పూలగుత్తి (త్రి ని.) 2. ఆఁడు మేక (వై.ని.).

మంజికి సం వి ఆ స్త్రీ. వేశ్య, లంజె.

మంజిటి వి మంజిష్ఠ (వ్య. వి) (శ. ర.).

మంజిడి. వి (సం మాంజిష్ఠమ్, బ. మంజిడులు, మంజిళులు, మంజిళ్లు)

1. మాంజిష్ఠ వర్ణము, ఎఱుపుమించిన పసుపు వన్నె.

గీ. మడతపసిమిడిగింటెముల్ మంజిడిజిగి, దోమ తెరిమంచేములు హసంతులుజవాది, యగలుసిరులు చిన్నెలు గాఁగ నతఁడు గడపెఁ, జలి నెలలు తద్వ ధూకుచశరణుఁ డగుచు. కళా. 7 181.

గీ . . అంబరంబు, తనకు దిక్పద్మనయన లెత్తిన మెఱుంగు, లడరు మంజిడివన్నె యుల్లడ యనంగఁ, దనర నొయ్యనఁ గుండినమునకుఁ జనియె. చంద్ర. 5. 20.

సీ. నడిముక్కు మీఁద సన్నపు నాభినామంబు నడుమ మంజిడి కాలి నిడుదరేక,

గీ పూని నిక్కంపు దాసరిసానివోలె, విప్రనారాయణారామవీథిఁ జొచ్చె. వై జ. 2 54.

2. చిత్రవర్ణవస్త్రము, వివిధవర్ణములు గల బట్ట (ఈశ్వరుని వర్ణనము)

సీ. బలుమంచుఁగంబాల బలిసి రాఁ జుట్టిన క్రొత్త మంజిడిశాగుఁ గొఁఅఁత సేసి ...

గీ. తొడలఁ బొడలతోలు ... ఉ. హరి. 2. 171.

సీ. మక్కళించిన శావు మంజిళ్ల పెందెర లుంగరంబులు బట్టి యొత్తువారు. వై ష. 6. 108.

(మంజిళ్లు—చిత్రవస్త్రముల – అని వాఖ్య..)

గీ. జిలుగు వన్నెలు మంజిళ్లు చిలుకచాలు, మొదలు గాఁగను జదివించి రదము వేచి, యనుఁగు లగు నేల ఱేండ్లు యయాతి కపుడు. యయా. 4. 120.

3. ఎఱుపు మించిన పసుపువన్నె గల వస్త్రము, మాంజిష్ఠము.

సీ ... మాంజిష్ఠము మెసఁగును మంజిడి యన ... అం. భా. 2. 154.

4 నీలవర్ణవస్త్రము.

సీ వృష్టిగా శుద్ధాంబువేణి మజ్జన మార్చి శిఖరి మేఘముగ మంజిడి ఘటించి ... పాండు 2 109.

విశ. 1. చిత్రవర్ణము గలది

కం. అచ్చట నచ్చట నిడుపుగ, విచ్చినఁ గుసుమాత్ర శాస్త్ర వేదుల మనముల్, మెచ్చించుఁ దెరలమం జిడి, పచ్చడములు చతురశీతి బంధఁబుల తోన్ వై ష. 7 155.

2. ఎఱుపు మించిన పసుపువన్నె గలది

సీ. మంజిడి మొకమాలు మాధావళంబులు ములుక పూవన్నెలు ముత్తెసరులు ధనా. 3 88

మంజి (జీ) ఫల సం. వి ఆ స్త్రీ కదళి, అరఁటి చెట్టు (త్రి. ని.)

మంజిమ సం. వి. న్ పుం. మనోజ్ఞత, అందము.

మంజిష్ఠ సం వి. ఆ. స్త్రీ మంజిడి, వికస (వ్య. వి).

మంజిష్ఠామేహము సం. వి. అ పుం మూత్రరోగ భేదము.

మంజిష్ఠారాగము సం వి అ పుం 1. మంజిష్ఠాలత నుండి తీయునెఱ్ఱనిరంగు (ఇది మిక్కిలి కాంతిమంతముగ నుండును. ఈ రంగువేసిన బట్టలు వెలిసిపోవు.).

2. మంజిష్ఠావర్ణమువలె స్థిరముగాను స్ఫుటముగాను నుండు పూర్వానురాగభేదము. శ్రవణ దర్శనములవలన నాయికానాయకుల హృదయములలో జనించి కలయికకుఁ బూర్వమందు వారి కనుభూత మగు దశావిశేషము పూర్వానురాగ మనఁబడును. (ఇది నీలీరాగము, కుసుంభరాగము, మంజిష్ఠారాగము. అని త్రివిధము. చూ. కుసుంభరాగము).

మంజీరము సం. వి. అ. పుం. న. 1 నూపురము, అందె 2. దధిమథనదండబంధస్తంభము, చేల్లరాడు.

మంజుగమన సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. హంసి, అంచే (రా. ని.).

మంజుఘోష సం. వి ఆ స్త్రీ. శ్రావ్యమైన ధ్వనిగలది. ఒకానొక యప్సరస.

మంజునాళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. సుందరి యగుస్త్రీ. 2 దుర్గాదేవి. 3. ఇంద్రభార్యయగు శచీదేవి. (విలియమ్స్).

మంజుపాఠకుఁడు సం. విశ. (అ. శికా. అ.) స్తోత్ర పాఠకుఁడు

వి అ పుం శుకము (రా. ని.).

మంజుప్రాణుఁడు సం. వి. అ పుం బ్రహ్మ.

మంజుభాషి సం. విశ. (న్. జీ. న్) బ్రావ్యముగా మాటాడువాఁడు.,

మంజుభాషిణి సం వి. ఈ. స్త్రీ. (ఛంద.) వృత్త భేదము.

మంజుభాషిణి. ఇర వొందుచుండు సజ లిబ్బడింపఁ బల్, మరు గాప్తి ధాత్ర్యయతి మంజుభాషిణుల్ ... అప్ప 220. పొ.

మంజులము సం. విశ. (అ. ఆ అ.) మనోజ్ఞము, అందమైనది, బ్రావ్యమైనది వి అ పుం నీరుకోడి లోని యొకజాతి, దాత్యూహము

అ న. 1. పొదరిల్లు. 2. కూపము, నూయి. 3. చిత్రీకృత మగుట. 4. జలాంచలము (కే. ని.).

మంజువు సం విశ (ఉ.) మనోజ్ఞము. మనోహర మైనది అంద మైనది

మంజూష సం. వి ఆ స్త్రీ. 1 పేటిక, పెట్టె. 2. మంజిష్ఠ, చిరువేరు వంటి చాయ వేరు. 3. శిల, రాయి. 4. పురము (వై. ని.).

మంట వి (√మండు) 1. జ్వాల, వహ్నిశిఖ,

ఉ. మంటయుఁబోని శాత్రవసమాజము నించుక యేని శంక లేకంటఁగఁ దాఁకి ... భార విరా. 3. 228.

చ. .. శార్ఙ్గితోఁ, బెనఁగుట మంటలో మిడుత తీరము నూవుట గాదె దుర్మతీ. ఉ. హరి. 3. 14.

చ. తొడఁబడఁ దాటి పై కుటిక ధూర్జటి కంటి కడిందిమంటలో, నదపొడ గానరాక తెగటాఱియు ...మనుచ. 3. 46.

2 ఈర్ష్యాదులచే తాపరూపముగా కలుగు చిత్త వికారము, ద్వేషము.

గీ పావకుండును గపటంపు భూవరుండుఁ, దమ్ముఁ గడుఁ జేరి మందెమేలమ్ము తోడ, నున్నవారికిఁ గీడు సేయుదు రువార, కంచిత స్నేహమున మంట లధికమగును వి. పు. 7. 105

పావకపక్షమున 'చేమురుచే జ్వాల లెక్కువగును' అని అర్థము కోపము అని శ ర.

3. కినుక, కోపము

సీ. తీర్థయాత్రా పరాధీనులఁ గనుఁగొన్న మరి యెన్నఁడును లేనిమంట పుట్టు...నిరం. 2. 25

ద్వి. ఈచేన లిచ్చిన నినకులాధీశ, మాచిత్తమున నున్నమంట చల్లారు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1320 పం.

4. కాలుటవలనఁ గలుగు చురుక్కుమను నొప్పి, అట్టిబాధ.

(వ్యవ) 1. కులుపు మంట యెత్తుచున్నది 2 ఆ పిల్లకు ఒళ్లు కాలి మంట లెత్తుచున్నవి 3. దురాత్ముగ్గనిఁ జూచిన నా కొళ్లు మంట.

మంటఁగలియు. అ క్రి. (మంటన్ + కలియు) దగ్ధ మగు, చెడు, నశించు

సీ. అగ్రహారములు నామావశిష్టము లయ్యె మాన్యంబు లన్నియు మంటఁగలిసె... రామలిం. 89.

మంటఁ(లఁ)గలుపు స క్రి (√మంట గలియు) దగ్ధముచేయు, నశింపఁజేయు, చెఱుచు.

సీ. మంటలఁగలుపుదు మన్మథుశరములు వేగ నచ్చేటి కేఁగి విభుని దెత్తు కలు. శ 56.

మంటకము సం వి. అ పుం భక్ష్యవిశేషము, మండెగ (శ. ర).

మంటచేమురు వి. (మంట + చమురు) ఎఱ్ఱగాఁ గాలిన గరిటెలోఁ బోయఁగా మండెడు చేమురు (శ.ర.). ఇప్పే, మంటనేయి మొ.

మంటపము వి (సం. మంటపః క. మండప.) 1. దేవతావిగ్రహము లుంచుటకై చుట్టును దెఱపిగ ముండునట్లు స్తంభములమీఁదఁ గట్టిన కట్టడము. చవికె

గీ. మంటపం బన మండపాహ్వాయ మగు భవ. ఆం. భా. 2. 16.

2. వ్రతాదిశుభకర్మలందు క్రొత్తబట్ట పఱచి బియ్యము పోసి నవగ్రహాదిదేవతల నారాధించు పట్టు

(వ్యవ.) ఈతవర్తి వ్రతమునకు మంటపములు పోసినారు.

3. చావడి, సభాభవనము.

(కొందఱు కవులు దీనిని సంస్కృతపదముగా వాడియున్నారు.)

సీ. చివురాకుదిండ్లపల్లవ మంట కెసఁగు పల్లవ మంటపమున నిల్వంగ నునిచి. ఛందో 4. 191.

మంటపి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షుద్రోపోదకి, చిన్నమట్టుబచ్చలి (వాచ.).

మంటమారి విణ. (మంట+మారి) 1. జ్వలనశీలుఁడు, మండెడుస్వభావముగలవాఁడు.

మ. రవిఁ దీవ్రద్యుతి యంద్రు పావకుని నేత్రామంటమా రంద్రు వా, రివిధంబుల్ పెనువంజు క్రిందిదివియల్ రేరాజనిన్నెన్నుచో. చంద్రా 5 73. ('నౌరా మంటమారంద్రు' వ్రాఁతముద్రిత ప్రతి పా)

2 కోపస్వభావము కలవాఁడు

ఉ. ... ఎన్నిచెప్పినం, జెప్పుము కమ్మక్రొవ్విరుల సెజ్జపయిన్ నినుఁగూడి యుండలే, నప్పుడె మంటమారి కుసుమాస్త్రుఁడు నన్ బ్రదుకంగనిచ్చునే వి పు. 2 229.

గీ అనుచు వనవింటిపెనుదంట నాడరాని, గెంటసము లాడి మఱియు నమ్మంటమారిఁ, గలయనెక్కించుకొని వచ్చుమలయనగభు, జంగ విషదిగ్ధపవనుపైఁ జిలము వొడమ. వసు. 4 44

మంటమారితనము వి. (√మంటమారి) కాల్చివేయుస్వభావము, కోపము.

ద్వి. ...నీకంటె, మంట నెందఱి మున్ను మడియించినావో. మంటమారితనంబు మౌనికిం దగునె. ప్రభు. 3. 86 పా. 11 పం.

సీ మంటమారితనంబు మౌనికిఁ దగ వౌనె యుర్విలో నీవంటియోగి కలఁడె ప్రభు. 3. 40 పా. 27 పం.

మంటిగూండ్లు వి. బ. (మన్ను[1]+గుళ్లు) బాల క్రీడావిశేషము.

సీ. గచ్చకాయలు కిట్టుగానుఁగ్రిప్పుళ్లు గుజ్జపెక్కుడు మంటిగూండ్లు ... హంస. 3 146

మంటితిండి వి (మన్ను[1]+తిండి) తేలు, వృశ్చికము.

గీ. .. ములుపుర్వు మంటితిండి, తే లనఁగ వృశ్చికంబు వర్తిల్లు. ... సాం. ని నానా. 83.

మంటినూనె వి. (మన్ను[1]+నూనె) మృత్తికనుండి తీసెడు ఒక విధమైన చేమురు (శ. ర. మట్టినూనె అని వాడుక.)

మంతము సం. వి అ. పుం. వండిన తీయని భక్ష్యవిశేషము, పక్వముచేసిన భక్ష్యవిశేషము (రా.ని.).

మండ వి 1. విరివిగానుండు కమ్మ, వితతశాఖ.

గీ ... మండ యనంగను వితతశాఖ, పరగును ... ఆం. భా. 2. 36

...తనకు ననము వెరుగ వెణ్ణిమణ్డతో నఖణ్డతతద్యుతిదీప మమర నిచ్చె విమలకమల నేత్రి. దా. శా. 1087.

(వెండిమఁడ—వెండితోఁ జేసిన పెద్దకొమ్మ.) శాఖ అని(శ. ర).

2. శాఖనుండి బయలుదేఱుశాఖ, ఉపశాఖ.

వ. ... తమతమకట్టిన మోటుకత్తులనొండొండ ఖండితంబు లగు మండగల కంపమండలు ద్రోచి... మనుచ. 4 37

మండ[2] వి. (√మండు) 1. తప్తలోహము.

సీ. మనుఁదప్తలోహాఖ్యమండనంగ ... ఆం భా. 2 275.

2. వేఁపుడుచెట్టి (బ్రౌ.). 3. వేఁపుడుకుమ్ము (శ. ర.).

మండ[3] వి. 1. చీలమండ, గుల్ఫము. (శ. ర.) 2. మణిబంధము, మనికట్టు.

(వ్యవ.) 1. వాఁడు మండ మునుగ మజ్జిగ పోసి

కొనును. 2. నా వస్తువులు తాఁకిన మండలు విఱుగఁగొట్టెదను

జ, మండవాయి, మండాటము, మండాడు.

మండ సం వి అ. స్త్రీ. 1. సారాయి, సుర, 2. ఆమలకి, ఉసిరికచెట్టు (మే. ని)

మండకంచేము వి. (మండ^2+కంచము)
అంచుకట్టిన కంచము. (శ. ర, బ్రౌ.). అంచులేని కంచము. ఆకుకంచము. (వా.)

మండకము సం. వి అ. పుం. 1. పిష్టభేదము. ఒక రకపు వేఁచినపిండి, మండిగె.
2. పలుచనిరొట్టె లేక భక్ష్యము. 3. (సంగీ) గీతాంగ విశేషము. 4. మాధవీలత (కల్ప).

మండనము సం విణ (అ ఆ. అ) అలంకరించునది
వి. అ. న. 1 అలంకరించుట 2. అలంకారము

మండపకము సం. వి. అ పుం. 1. చిన్నమండపము, చిన్నశాల. 2. చిన్నగుడారము, చిన్నడేరా

మండపప్పు వి. (మండ^2+పప్పు.) వేఁపుడు పప్పు.
సీ. లడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు ఖండంబు చలిమిడి మండపప్పు. గీ. లు ... హర 6. 55.

మండపము సం. వి. అ. పుం. న. 1. వివాహాది కార్యములయందుఁ దాత్కాలికోపయోగమునకై వేయఁబడిన గోడలులేని చావడి, చవికె (వివాహమండపము మొ.).
2. గుడారము, డేరా. 3. పొదరిల్లు (లతామండపము.). 4. దేవతా విగ్రహము లుంచుటకై చుట్టును దెఱపిగ నుండునట్లు స్తంభములమీదఁ గట్టిన కట్టడము.

మండపి సం. వి. ఈ. స్త్రీ చిన్నమండపము.
గీ. గర్భమండపిఁ కడిగిన కలఁకజలము ... ఆము. 6. 8.

మండపీఠిక సం. వి అ. స్త్రీ. దిగ్వ్యగ్నము, రెండు దిక్కుల సముదాయము (వై ని.).

మండ (డా) ము వి. (శ మండా.) చేఁపలను లను బొడుచు చిల్లకోల (శ. ర.).

మండము సం. వి అ. పుం. న 1. ద్రవపదార్థముల పైఁ దేలిన మసటు, నేయి మొదలగుదాని పైఁ దేలిన తెట్టె, 2 గంజి, 3 పెరుగుమీఁది మీఁగడ. 4. పంచమాష పరిమితోర్ధ్వమానము
పుం 1. అలంకారము. భూష. 2. కప్ప (కల్ప.). 3 ఆముదపుఁజెట్టు 4. ఆమలకి, ఉసిరిక (వృ. వి.) (మే. ని.). 5 రశ్మి. కిరణము (కే. ని).

మండయంతము సం వి (అ పుం) అలంకారము, నగ.
2. ఆహారము, భోజనము (కల్ప.). 3 (స్త్రీ.) సమాజము (కల్ప)

మండయంతి సం వి ఈ స్త్రీ. ఆఁడుది. స్త్రీ.

మండయంతుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ)
1 నాటక మాడువాఁడు, నటుఁడు 2 విత్తపాలుఁడు, ధనమును రక్షించువాఁడు.
అ పుం. 1 అద్దము. 2 అన్నము.

మండలకము సం వి. అ. న. 1. వలయము. 2. బింబము. 3. జిల్లా, దేశభాగము. 4. సమూహము, గుంపు 5. వలయాకారమగు వ్యూహము, గుండ్రముగా సైనికుల నేర్పఱుచుట. 6. గుండ్రనిమచ్చలు గల తెల్ల కుష్ఠము 7. అద్దము. పుం. కుక్క

మండలపత్త్రిక సం. వి. అ. స్త్రీ రక్తపునర్నవ, ఎఱ్ఱగలిజేరు (వృ. వి.) (రా. ని.).

మండల పుచ్ఛకము సం. వి. అ పుం కీటవిశేషము

మండలము సం. వి. అ. న 1. పరివేషము 2. దేశము. 3. కుష్ఠము 4 విలుకాఁడు రెండు కాళ్లతో మండలాకారముగా నిల్చుట. 5 పన్నిద్దఱురాజులు. పుం. 1. సమూహము 2. వలయాకారముగా దీర్చిన యొక వ్యూహము. 3. కుక్క.
పుం. స్త్రీ న సూర్యచంద్రాదుల బింబము (శ ర.).

మండలాగ్రము సం విణ (అ. ఆ. అ.) గుండ్రని తుదగలది.
వి. అ పుం ఖడ్గము, కత్తి.

మండలి సం విణ (న్ నీ. న్.) 1. వలయాకారముగా నేర్పడినది; చుట్టగాఁ జుట్టఁబడినది. 2. ఒక దేశమును నేలునది.

వి. న్ పుం. 1. సర్పవిశేషము, గోనసము. 2 సర్పము. 3 పిల్లి. 4. మంచము 5. కుక్క. 6. సూర్యుఁడు. 7. మఱ్ఱిచెట్టు, వటవృక్షము. 8. జిల్లాయొక్క లేక దేశభాగముయొక్క పాలకుఁడు, ఏలిక

ఈ స్త్రీ. 1. దూర్వ, గఱిక (వృ. వి). 2 సమూహము. 3. బింబము. 4. సర్పభేదము. 5. ఆవలి వరుస (కే. ని.).

మండలికుఁడు సం. వి అ. పుం. మండలము (దేశములోని కొంతభాగము)నకు అధిపతి (చూ కౌముదీ 5. 2. 115. సూత్రము మత్వర్థీయములో.)

సీ ద్రవిడమండలికు లందఱ దక్క గెలిచి... దశ. కు. 1. 16.

(దక్కనేలె. అని వావిళ్ల ప్రతి. ఆ ని., విలియమ్సులు "మాండలికః" అను రూపమే గ్రహించినారు ఇట "మాండలికు లందఱ" అన్నను ఛందోభంగము కాదు. ఐనను రెండు ముద్రితప్రతులందును పదము హ్రస్వాదిగానే యున్నది)

మండలితము సం. విణ. (అ ఆ. అ.) వలయాకారముగాఁ జేయఁబడినది. గుండ్రముగా జేయఁబడినది.

మండలేశ్వరుఁడు సం. వి. అ. పుం, అధీశ్వరసార్వభౌములకంటె నితరుఁడైన రాజు (శ. ర.).

మండవాయి వి, (మండ^3+వాయి.) గుల్ఫవాయువను రోగవిశేషము, చీలమండలయందు గలుగు వాతరోగము.

గీ మండవాయి యన గుల్ఫమారుత మగు.. ఆం. భా. 2. 125

మండహారకుఁడు సం వి. అ. పుం కల్లు అమ్మువాఁడు. శౌండికుఁడు.

మండాటము వి (√మండాడు. త. మణ్ణాట్టం.) బతిమాలుట, దైన్యముతో యాచించుట

వ. అమృతంబునై నాశ మరలం ద్రిప్పుచు బెబ్బులులరీతి రొప్పుచు నొండొరులం దెప్పుచు నింక మండాటంబులు బండాటంబులు వృథా కొండాటంబులు మాని శౌర్యంబులు పూని...ఉ. వి.2 76.

మండాడు స. క్రి. (మండ^3+ఆడు. త మణ్ణాడు.) అర్థించు కోరు.

(క) దైన్యముతో యాచించు. బతిమాలు.

క మగనియెడ రోసి తమి న,మ్మగువయె నను వలచి వచ్చి మండాడినచోఁ, దగులువడితి. శశాం. 4. 183. (బ్రౌ పా.)

(చ) అతి ప్రార్థనలచేఁ బీడించు

క దండక మను కానకుఁ జని, యుండఁగ రావణుని చెలియ లోగిఁ గలయికకై, దండకు రాలక్ష్మణుఁ డది, మండాడఁగ ముక్కుసెవుల మనుకువ మాన్పెన్. యయా. 3 16

మండి(డీ)వి (క. మండికి. త. మండి) 1 యుద్ధసమయములయందు యోధులు నిలుచుండు విధములలో నొకటి.

("ఒకకాలు నేల మోఁకరించుట" (శ. ర 'ఆలీఢపాదము' బ్రౌ.)

2. మల్లబంధవిశేషము

వ. మండి దాఁకించియు.. ఉ. హరి. 3. 70.

3. మల్లవిద్యావిశేషము, ఒకవిధమైనసాము.

సీ. కన్నాతలు పుటము ల్గస్తాలు మండీలు దాశాలు డికీలు దంతెములును, లాఁగు లనంగము రాజిల్లుఁ దద్భేద, నామధేయంబు లెన్నంగఁ గొన్ని ... ఆం. భా 2. 207.

జః మండిగాలు, మండివెట్టు

మండి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. – మంటిక

మండించు స. క్రి. (√మండు.) 1. మండునట్లుచేయు. ప్రజ్వలింపఁజేయు.

(వ్యవ.) విసనకఱ్ఱతో విసరి నిప్పు చెక్కఁగా మండింపుము.

2 కాల్చు

సీ కడుపు మండించునాఁకటిచిచ్చు సెగ దాఁకి గవర నై యున్న కన్గవలవారు ... నైష. 7 58

3 మాఁడుచు, తపింపజేయు, మిక్కిల బాధించు.

వ. ... అతిఘోర జఠరక్షుధాగ్ని తాపంబునకుఁ దోడుగఁ దపన ప్రచండ కిరణకాండ ప్రకాండంబులు నెత్తి మండింప ... భీమ. 2. 101.

మండిక సం. వి. అ స్త్రీ. అన్నమునుండి తీసిన కల్లు. (వై. ని.)

మండిగంౘ్రలు వి. బ. ధాన్యవిశేషము, ఒకవిధ మగు వడ్లు (శ. ర).

మండిగము వి. (త మండాంగి) వాకిటక్రింద నడ్డుగా నమర్చినకొయ్య, గడపక్రింది త్రొక్కుడుకమ్మి, అట్టిశిల (శ. ర).

మండిగాలు వి. (√మండి) మండి యేర్పడునట్లుగా నుంచినకాలు

వ. ... గెలుపుగాయంబులఁ బడియుండియు మండిగా లిడుకొని కైదువులు జడిపించుకొనుచు రౌద్రాకారంబున నున్నవారును కువల 2 148

సీ మండిగాలిడి దంతకుంఠాగ్రహతిఁ జించి జలధరాంభముఁ గురుల్ చేల్లులాడ... మనుచ. 5. 44

మండితము సం విణ (అ అ అ.) అలంకరింపఁబడినది.

మండిపడు అ క్రి (మండి+పడు, స్వార్థమున)

1. కాలిపోవు, ప్రజ్వలించు

క. కే లెరియ నొడలు దడివినఁ, గోలంబక మూర్పు లేశిఖుల మండిపడున్, చాళుక్య విభునిఁ జూచిన, బాలికవరితాప మెన్నఁ బని లే దింకన్, కావ్యా. 1 113.

('కోలంబము లూర్పుతేశిఖుల మండిపడున్' అని ముద్రి. పా.)

2. కనలు, మిక్కిలి కోపించు.

మ. మహిషుం డప్పుడు అన్యభూమిఁ దనకుం బ్రాపైనబల్విరు యజ్ఞహారుం జంపినఁ జూచి మండిపడి దోస్తంభంబునం ద్రిప్పి దు, స్సహభంగిన్ గదవైవ ... వరాహ 11. 107.

కం. కొసరుపగమాట లలుకలుఁ, గుసిగుంపులు తిట్లు మోఁకొట్టులు జారుం, డసమసుఖంబుగఁ గైకొను, బసవెద్దగుమగఁడు మండిపడుఁ గుసుమాంగీ. శుక. 1. 441.

వ. ... మండిపడి చండి సకలవిద్యావిచక్షణులైన భూసురాధ్యక్షుల నిశాసమయంబు నందక్షణియించి ...జై. భా. 4. 97.

మండియ[1] వి. — మంచె,

మండియ[2] వి (క మండి) దుకాణమునకై వేసినపాక

సీ గుళ్లు మండియలును గూడారములును బందిళ్లును గలయ నెత్తించువారు ... కు సం. 11 600

(మండియ — చావడి. అని వ్యాఖ్య).

మండిలూటి వి. పైకి పొటమరింపక లోపల నణఁగి యుండు వ్రణము.

సీ మండిలూటి యనంగ మర్మవ్రణం బొప్పు . అం భా 2. 130.

మండివెట్టు అ. క్రి. (√మండి) 1 ఒక కాలు మోఁకరించియుండు, ఆలీఢపాదమున నుండు

వ ఇవ్విధంబున విసరి నేలతో వ్రేసి వీపున మండివెట్టిన .. భార విరా. 2. 18.

(ఇట మోఁకాలితో నొక్కు అని తాత్పర్యము.)

2. మండిమీఁద నుండు

వ. .. బిఱబిఱ గదాదండంబులు ద్రిప్పుచు మండలభ్రమణంబులఁ బరిభ్రమించుచు దిట్టతనంబు నెట్టుకొన మండివెట్టుచు బెట్టుగా వ్రేయువ్రేటుల కొగ్గినటువలె నుండి ... ఉ. రా 3. 246

మండు అ. క్రి (త. మండెరి) 1. ప్రజ్వలించు, ప్రకాశించు, వెలుఁగు

క. ఎండినయడవిన్ దరికొని, మండెడు కార్చిచ్చు మాడ్కి మ్మారిమసఁగిన, ట్లొండొండ నేచి హయవే, దండస్యందన పదాతితతిఁ బొడవడచెన్. భార. భీష్మ 1. 294.

గీ. అరుగుచుండుశాఁ డొకచో దవానలంబు, గట్టెదిరికాననం బెల్లముట్టి మండ, సంప్రమోదితచిత్తుఁ డై చక్కఁ జొచ్చి. భార. శాం. 3. 340.

క. తనపతిఁ జెట్టలు పలికిన, జనకుం గని కోపవహ్ని నలిదేహము భో, రన మండెభానుఁ గని తెం, పున మండెడు సూర్యకాంత పుత్రికవోలెన్. కు. సం 2. 178.

గీ. కడుపు నిండఁగఁ జన్నిచ్చి కొడుకు నిద్ర, వోవ దీవియ మండఁగఁ బ్రొద్దు వోవు, నంతదాఁక మేల్కని యుండి. హరి పూ. 5. 158.

చ పిటులుపిటిల్లునం బ్రిదిలి వ్రేలి పడం దొడగెం జతుర్దిశా, తటముల మండుచుం బిడుగుతండము . .హర. 2 21.

ద్వి తోరంపు దివియఁతో మారుమండు, హారమణి శోభితాభరణముల. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2291 పం.

2 (అగ్నిస్పర్శమువలె) గాయము మొదలగునవి చుఱుక్కుమని బాధ కలిగించు

కం అని యొడఁబడఁ బల్కుచుఁ దోఁ, డ్కొని వచ్చినఁ బాన్పుఁ జేరి గుదకుచ దనపైఁ, గవకవఁ గనలెడు వెలుఁగులఁ, గనికరం మఱి మండుచంద్రుఁ గని కర మలుకన్ మనుచ 3. 35, 4. 37

(వ్యవ) కుఱువు మండుచున్నది

3 తీక్ష్ణమగు.

(క.) వాఁడియగు

క మండెడు బలునారసమున, గుండియ వగులంగ నేసి కూల్చితి దీనిన్. హర. 7 54.

(చ.) (చూ. మండువేసవి) వేఁడియగు.

4. కోపోద్దీపితుఁడగు మిక్కిలి కోపించు

గీ. రాముఁ డంత్యకాలానలోద్దామలీల, మండినా యురస్థలి యొక్క మార్గణమున, నేసె. భార. ఉద్యో 4 327

కం ముడి పదాతులఁ గొందఱఁ, జెండాడిన నున్నవారు చెడి పాఱిరి బా, ణుం డున్న యెడకు నొడలుల, నిండను నెత్తురులు గ్రమ్మ నిట్టూర్పులతోన్. ఉ. హరి 5. 226

సీ కయ్యాలఁ గ్రచ్చయై కాలుద్రవ్వుచు సదా మండువాఁ డతిశాంతిమహితుఁ డయ్యె ... పాండు 4. 210, దశా. 4 91

5. (ఈర్ష్యాదులచే) తపించు, బాధనొందు.

కం శిగ్గాడికాండ్రె యెప్పుడుం, దగ్గని సంపదలఁ బొదలఁ దా మది యకటా, బగ్గున మండెడు . . శుక 3. 280

6. ఉద్రేకించు, విజృంభించు, చెలరేఁగు.

చం .. దంభుఁ డొక్కనిం, గనుఁగొని యాతఁ డెవ్వఁడొకొ గర్వభరంబున మండు కైవడిన్, జెవచి జగంబులెల్ల వడి గ్రమింగెడులాగున వాక్యలీల భ, ర్త్సన మొనరించు చందమునఁ బ్రాజ్ఞత నొప్పెడి రీతి నొప్పుచున్. ప్రబోధ 2. 4

శ్లో. జ్వలన్ని వాఖిమానేన .. సం. ప్రబోధ. 2. 2

జ : మంట, మంటఁగలియు. మంటఁగలవు, మంటచమురు, మంటమారి, మండ², మండకంచము, మండపప్పు, మండించు, మండిపడు, మండుకొను, మండునెల, మండువేసవి.

మండు(డి)కొను అ. క్రి. (మండు+కొను – స్వార్థమున) మండు, కోపోద్దీపితుఁడగు, మిక్కిలి కోపించు.

ఆ. . . నికుంభుఁ డంతఁ, జండ మైన కాల దండంబు దాల్చిన, దండధరుఁడపోలె మండికొనుచు. భా. రా యు 1218

(మెండుకొనుచు శ ర పా)

మండునెల వి. (మండు + నెల) యువజనులకుఁ దాపము పుట్టించునెల, వసంతఋతువు, ఆమని.

గీ. వలపుఁ దూపులు కఁసాన వాఁడిసేసి, మండునెలతోడఁ దనమేనమామయైన, నిండునెలతోడ వలరాజు నిర్జరేంద్రు, సభకు నేతెంచె భుజబలోత్సాహ మెసఁగ ఉ. హరి. 2. 194.

మండువా వి (హిం. మండ్వా) 1. మూఁడువైపుల గోడలు కలిగి ఒకతట్టు గోడ లేకుండ(గుజ్జములపై) ఎత్తుగాఁ గట్టిన కట్టడము, లాయము

మహాస్రగ్ధర ఎకరాలన్ మండువాసాహిణములఁ గలభద్రేభసందోహవాహా, ప్రకరంబుగొంచు ... మనుచ 1. 40

(మండువాసాహిణము – మండువాగాఁ గట్టఁబడిన గుఱ్ఱపుసాల.)

2 దుకాణమునకై కట్టినపాక, పాక.

చం. చదువులుచెప్పి చూచి మఱి సారెకుఁ గూలికి లెక్క వ్రాసి చూ, చదయతఁ గోలుకాఁ డగుచు నన్నిట మండువల న్నటించి చూ, చి ... హంస. 4 30

3 నాలుగిండ్ల బవంతినడుమ ఖాళీగా నుండు ప్రదేశము

(వ్యవ.) వర్షమునకు మా మండువా నిండి పోయినది

మండువేసవి వి (√మండు) ఎండలు మిక్కుటముగా నుండు గ్రీష్మర్తుభాగము వడి వేసఁగి.

గీ. మండువేసవిఁ బంచాగ్ని మధ్యమునను, గుంభ కర్ణుఁడు గావించె ఘోరతపము ... ఉ రా. 2 161.

చం. అడుగడుగంద వేఁడిసుము లంటిన నుత్ప తదంఘ్రియుగ్మ్మమై, తడఁబడి మండువేసవిఁ బథం బుల నీఁడము లేమిమై శ్రమం, బడఁగ మహోగ్ర హారములకై చనుదెంచి గృహస్థవర్యు లిం, పడ రఁగ భోజనంబు లిడ నర్థి నుతింపఁ దొడంగి రధ్వగుల్. ఇందు. 3. 103, ఆము. 2. 62.

మండూకపర్ణము సం. వి. అ. పుం. శ్యోనాకవృక్షము, దుండిగము (వృ వి)

మండూకపర్ణి సం. వి ఈ స్త్రీ మంజిడి. (వృ వి)

మండూకప్లుతి సం వి. ఇ స్త్రీ. కప్పదాఁటు, కప్ప దుముకు

(వ్యాకరణశాస్త్రమునందు ఒక పద మొక సూత్ర మునుండి మధ్యసూత్రములలోని కనువర్తింపక దూరముగా నున్నసూత్రములోని కనువర్తించి నపుడు మండూకప్లుతి యందురు).

మండూకము సం. వి. అ. పుం. 1. కప్ప. 2. శిక భేదము 3. రాజరథులచే పురబహిర్భాగమున నుంపఁబడిన యంత్రభేదము.

వి. అ న (రతియందలి) బంధవిశేషము.

విణ (అ ఆ. అ) గాఢతేజస్కము (వాచ).

మండూకానువృత్తి సం వి. ఇ. స్త్రీ (వ్యాక) కప్ప దాఁటువంటి అనువృత్తి, ఒక పదము ఒకసూత్రము నుండి మధ్యసూత్రముల విడిచి దూరముగా నున్న సూత్రములలోని కనువర్తించుట.

మండూకి సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఆఁడుకప్ప. 2. ఏనుఁగు వెనుకకాలిమీఁది భాగము. (కే. ని.). 3 మండూకపర్ణి (వృ. వి). 4. లాంగలావయవ భేదము (కే. ని.).

మండూరము సం. వి. అ. న లోహమలము, ఇనుము యొక్క కిట్టము.

మండె-మండియ వి. అదిమి పొదుపుగా పేర్చి పెట్టిన జొన్నకంకులు, పొగాకు మున్నగు వాని యొక్క ప్రోగు.

గీ. .. మండె యనఁగను రాశిభేద, మలరుచుండు. ... ఆం. భా. 2. 101

మండెఁగ వి. (సం మండకః, క మండగె, మండిగె. త మండిపై) మెత్తని గోధుమ పిండి, నేయి మున్నగువానితోఁ జేసిన యొక విధమగు పిండి వంట, భక్ష్యవిశేషము

(దీనిభేదములు · కండమండెగ, కట్టుమండెఁగ, పప్పుమండెఁగ, బెల్లమండెఁగ, 'వంచేదార వేయని గోదుమపూరీ,' అని శ. ర)

సీ. వరుస మండెగలు వడ్డింప జపతిత్తి మడతలో యని విప్పఁ గడఁగువారు ... చమ 3 87.

సీ చింపివల్కము లేమి చేసెడివవఁ గావు నెఱవైన కండమండెఁగలు గాని ... జై భా. 8 204.

చం. పొసఁగిన పప్పుమండెఁగలుఁ బుక్కిటి బంటిగ మెక్కి ... ద్వా. 2 172.

ద్వి. దవ్వులనైన శ్రాద్ధం బని విన్న, నవ్వాడి మున్ను నే నచ్చోటకిఁ బోయి, పప్పుమండెఁగలును బాయ సాన్నంబు, లప్పాలుఁ గొసరి తృప్తిగాఁ దిందు. నవ. 3. 154 పొ. 23 పం.

మ. ఇడి రమ్మోని కుపాయనంబులు మనోభీష్టంబుగా ... బెల్లమండెఁగలు . . రా. మా 2. 115.

మండెము – మాఁడెము వి. (సం. మండలమ్.) 1. మన్నెపుప్రదేశము, దుర్గమస్థలము

గీ మన్నె మన మండె మనఁగను మాఁడె మనఁగ, దుర్గమస్థలనామ మై తోఁచుచుండు ఆం. భా. 2. 7

2. మండలాధిపతుల భూమండలము (శ. ర.).

మండోదకము సం. వి. అ. న. 1. సారాయి మీఁది పొంగు, సురామండము. 2. ఉత్సవసమయము లయందు నేల గోడలు అలంకరించుట 3. చిత్ర వర్ణము.

మంద్ర వి ఒకానొక ముండ్లచెట్టు

గీ.మాడ్పుచిటికొక్కి సీకాయ మంద్రతో ట్టి, వెలఁగ వాఁకుడు ... మొదలుగా జగతిఁగల్గు, కంప లన్నియు...హంస. 4 9.

మంద్రగబ్బ వి. నల్లని పెద్దతేలు.

సీ. . మంద్ర, గబ్బనాఁ బృథువృశ్చికాఖ్య
యొప్పు . ఆం.భా. 2. 88

మంద్రాటకాఁడు విశే (మంద్రాటము+కాఁడు.)
పెనఁగులాడువాఁడు, ప్రతిస్పర్ధి.

గీ. అమ్మహాతుమ్మండు సకలలోకైక వినుతుఁ, డార్వ
శేయునితోడి మంద్రాటకాఁడు, నిష్ఠతోడుత
నాశ్చర్యనియమవృత్తిఁ, దపమునకు నుండె నంబికా
ధవునిగూర్చి. పి శకుం 2 110.

మంద్రాటము వి (√ మంద్రాడు) 1 పెనఁగులాట, మల్లాట

ద్వి మంద్రాటముగ నిట్టిమాంసంబు మెసవి, గాంద్రపెట్టెడు పెద్దగండుమెకాలు. ద్వి. శ సా 2 669 పం.

2. శ్రమము, బాధ

శా పంద్రెండేఁడులు నీగతిం జెనఁగ జంభద్వేషి ముఖ్యామరుల్, మంద్రాటం బిది యేల చెప్పుదము కామధ్వాసికి న్నేమముల్ ఉ. హరి. 2. 167

(సంతాపము అని శ. ర)

మంద్రాడు అ. క్రి 1. పెనఁగులాడు, మల్లాడు
(చూ, మంద్రాటము, మంద్రాటకాఁడు.)
2 శ్రమపడు, బాధనొందు, ('సంతాపించు' అని శ. ర.)
జ. మంద్రాటకాఁడు, మంద్రాటము.

మంత నం వి బు. పుం 1. ప్రజాపతి.
విశే. (బు. త్రి. బు.) 1 ఏష్ట, కోరువాఁడు.
2. జ్ఞాత 3. విద్వాంసుఁడు (కే ని.).

మంతనము వి (నం మంత్రణమ్. క. మన్తణ)
1. ఆలోచన, రహస్యాలోచన. (రాజసులు).

సీ మంతనం బుండి యమర్త్యులతోడి పొత్తింబియ చాలు నింకేల యనుచు .. భార. ఆది. 2 21.

(మంతనముండు — మంతనమందుండు.)

సీ తగవు గా దని యె మంతనముండి వృత్రారి యనుచితం బని యె హంతాశనుండు ... కాశీ. 4 215.

గీ. చేని మునులతోడఁగూడి మంతన మొనర్చి, వారుఁ దమరును జని హిమవన్నగేంద్రుఁ గాంచి... జూహ్నవీ. 1. 83.

గీ. ఒకనితో మంతనముఁ గోరు నొకనిఁ జీరు, మోహినీకాంత యసురసమ్మోహనముగ దశా. 2. 303.

2. ఏకాంతము.

(క) రహస్యప్రదేశము

గీ. ఏమి చెప్పుదు మేకమీఁద యిప్పు డొక్క, కోతి యొందుండియో రాచేగోఁతి జేరి, మంతనంబున నేమేమొ మాటలాడి అచ్చే రా. ను 96.

కం అంతట నది యప్పుడె చేని, మంతనమున గోడఁ జేరి మందోదరితో, నంతయును దెలిపి క్రమ్మఱి.కాఁతునికడ నుండె గుట్టుకలయఁ బోలెన్ శుక 3 276

వ కంఠగతప్రాణంబు లగుజంతువులకుం గాలకంఠుండు గరుణావశంవదుండై కర్ణోపకంఠంబు జేరి యుపదేశించు తారకబ్రహ్మమంత్రరాజంబు మంతనంబున విని యొఱుంగుటం జేపి మధుమదోల్లాసంబున నది వెల్లివిరి సేయుచున్నవియో యన నిందిందిరంబులు మంద్రస్వనఝుంకారంబు సేయు ... కాశీ, 2 44.

(చ) రహస్యవిషయము

కం దంతిపురనాథ వినుమొక, మంతన మెఱిఁగింతు శమదమంబులు సంహో,వంతు శుభవంతుఁ జేయవు, కంతునిగురుభక్తి ముక్తిఁ గలిగించుగతిన్. భాగ. 6. 54.

గీ. లీలఁ జేసన్న బరణిబాగాలు గులికి, యిద్దఱకుఁ బెట్టి చుట్టి యా కిచ్చి యిచ్చి, మగనిదిక్కు మొగంబుగా మంతనంబు, మాటగా నిట్టు లని యె సమ్మ్నాయ జోటి. విక్ర 8. 98.

(ట) రహస్యసంభాషణము.

ఉ. కొందఱు మంతనంబులను గొందఱు జంకెనవాఁడిచూపులన్, గొందఱుఁ జేతిసన్నలఁ దగుల్పడఁ జేయుచు ... పారి. 1. 108.

చం. ... వల్లభుఁడు నోసతి యాయితపాటు లెస్సయం, చు దయితతోఁ గపోలములు సోకఁగ మంతన మాడె నవ్వుచున్. కళా. 7. 155, కాశీ. 7. 185.

మంతరము — మంత్రము వి. (నం. మంత్రః)
1 ప్రసవోపాయము.
(చూ. మంతరసాని.)

2 ఇంద్రజాలము, కనికట్టువిద్య (శ. ర).
జ : మంతరసాని

మంతరసాని – మంత్రసాని (శ. మంతరసాని మంతరము+సాని వృత్తిని వర్ణలోపము.) సుఖముగా ప్రసవింప నుపాయము చేసెడు చికిత్సకురాలు, సావిక.

సీ. ఉఱుము మంతరసానియునుబోలెఁ గనుపించెఁ దోరంపు మణుల విదూరభూమి. పాండు. 4 21

ఉ ... మైలసంతలో, గంతులు సాగ వంతయును గానఁగ నయ్యెడు తెస్సఁగోసెఁగా, మంతరసాని బొడ్డు క్షణమాత్రములో మిము గెల్వకుండినన్. ప్రబంధ. 776

సీ ప్రసవమంత్రజ్ఞ దాఁ బరఁగు మంతరసాని నా .. ఆం. భా 2. 110.

మంతవ్యము సం. విశ. (అ. ఆ అ.) 1. తలఁపఁదగినది, ఆలోచింపఁదగినది 2. ఊహ్యము
3 పోషింపఁదగినది, పోష్యము. 4. అంగీకరింపఁదగినది, సమ్మతింపదగినది.

మంతి వి. ప్రసంగము. ప్రస్తావము.

ఉ సంతతి లేనిదుఃఖమున సామజరాజ్య ఘటాంత వైభవం, బెంతయుఁ గల్గియున్ సరసిజేక్షణ చిన్నఁగఁ బోయియుండు నే, మంతిని బోటికత్తెలకు మానసవృత్తి యెఱుంగఁ జెప్ప కే, కాంతమ కేశయ్యనయిఁ గాంత గుణించు మనోరథార్థముల్ శివరా 2. 19

(వ్యవ) వారికి వీరికి నాలుగునెలలనుండి మాట మంతి లేదు.

మాట మంతిలేకుండ అలాగున కూర్చుంటివేమి?

మంతిరి వి. (సం మంత్రీ) ప్రధానుఁడు, సచివుఁడు.
సీ తరుణి మహాప్రసాదం బని నీ మాట మంతురుల్ శిరసా వహి తు రెప్పడు ... సారంగ. 2, 2.
(రావణుఁడు.)
మ. .... మహేశ్వరపూజానియమంబు మానక శంభ్యానంబునన్ జెంతమం, తురులన్ బిల్చి ప్రవాహకావణము దోడ్తో నారయన్ బంచినన్. ఉ. రా 3. 220.

కం. .. సా, ల్వనిమంతిరి ద్యుమనాముఁడు, సునిశితగద చే నమర్చి సుమహితశక్తిన్. భాగ. 10 ఉ. 871.

మంతిరించు అ. క్రి (సం. మంత్ర్. న్.) మంత్రించు, మంత్రమువేయు, మంత్రోచ్చారణముచేయు
(వ్యవ.) అతఁడు మంతిరించి తేలువిషమును దింపినాఁడు
(స క్రి.) 1. మంత్రముచే శక్తికలదానినిగాఁ జేయు.
(వ్యవ) విభూతి మంతిరించి చల్లఁగానే ఆమెను పట్టినదయ్యము పాఱిపోయినది
2 మంత్రమువలె రహస్యముగా బోధించు.
'ఎన్నిమందు లిడితివో యేమి మంతిరించితివో.' క్షేత్రయ (శ. ర.)

మంతు వి. (సం మంత్రీ. శ. మంతు) 1 అమాత్యుఁడు, ప్రెగ్గడ, మంత్రి.
కం. మంతుల బాంధవభటసా, మంతుల నాశ్రితుల నిలిపి ... మనుచ. 5 54.
కం. చింతించి తనదుకోరికి, మంతుల కెలిఁగించి గురుసమానవయశ్రీ, మంతులగు నాగరకధీ, మంతులఁ బిలిపించి పలికె మధురతరోక్తిన్ ... చం రా. 4. 4., అచ్చ రా, కిష్కిం 6.
2. ద్యూతమంత్రి, రాజునకు జూదమున వినోదము చేయువాఁడు.
సీ . మంతు నాఁగను ద్యూతమంత్రి యొసఁగుఁ బ్రెగడ ప్రెగ్గడయనఁదగుఁ బ్రధానుండు ... ఆం. భా. 2 183
3. చదరంగమందలి కాయలలో మంత్రి యను కాయ (శ ర.).
4 మంత్రము.
చం మలగొను చిన్ని కెంజడలు మంతుల పొత్తము నాగబెత్తమున్, ... చెలు వలరంగ నొప్పు నొక సిద్ధుఁడు .. కళా. 2 48.
(శ ర పా. మందులపొత్తము ముద్రి పా.)
5. ఇది యీ క్రింది యర్థములయం దొక్క 'రాధికాసాంత్వనము' నందక్క మిగిలిన తావులందెల్ల 'ఎక్కు' అనుక్రియతోఁ గలసియే కానవచ్చుచున్నది.
ఉదా. మంతు కెక్కు, మంతున కెక్కు.
(క.) ప్రసిద్ధి: ఘనత, గొప్పతనము.

సీ. గబ్బిసిబ్బెపుటుబ్బు గుబ్బగుబ్బల వెంతో మంతుగ న్వింతకుంభములు గాఁగ ... రాధికా. 1. 67

ద్వి. సంత జవసత్వ సంపద లెస్మఅసి, మంతుకెక్కిన హనుమంతుండుఁ దాము, చెదరక రవిజుండు చెప్పిన యట్ల, మొదల వింధ్యాచలంబున కేఁగు దెంచి .. రం. రా. కిష్కిం. 228పా 10పం

గీ. దండధర చండతర శౌర్యచండశత్రు. కాండ చతురంగ ఖండనోద్దండవిక్ర, మక్రమాఖండలుం డన మంతు కెక్కు, నారసింహప్పరాయ భూనాధ మణికి ఇందు. 1. 125,

మ. భవతేజంబునఁ బుట్టి రామభజనాపారీణుఁ డై పద్మసం, భవసామ్రాజ్య రమాధురంధరతకై భాసి ల్లియు న్నిత్యస, త్య విశేషస్థితి సద్విరోధి విషయ ధ్వాంతార్క బింబాకృతిన్, భువిలో మంతున కెక్కినట్టి హనుమంతుం గొల్తు నిష్టాప్తికిన్. దశా 1. 8. (చ.) ప్రశస్తి, పొగడ్త.

వ. ఆ లోకనాయకుని కిచ్చుటకన్న నెన్న భాగ్యమున్న దే యని యా ధీమంతులగు మంత్రులు మంతు కెక్కఁ బలికిన నానందతరంగి తాంతరంగుండై ... ప్రబంధ. 561.

కం. అంతటఁ గాంత అనంతుని, వింతగఁ గైసేసి తెచ్చి వెల గల మగరా, సంతనల మతుకెక్కిన, దంతపుపని చేవికెలోన దయ దనివారన్. రాధికా. 1. 36.

మంతువు సం. వి. ఉ. పుం 1. అపరాధము, తప్పు. 2. శోకము. 3. ప్రజాపతి. విశ (ఉ) 1. విజ్ఞుఁడు.

2 ప్రియవంతుడు (కే. ని).

మంత్రకాఁడు విశ (√మంత్రము) ఇంద్రజాలవిద్య నెఱిఁగినవాఁడు

కం. తెగుతలలు మొలచుతలలుం, దిగువం బడుతలలు మొగులు తెరువునకు వడి, న్నెగయు తల లప్పు డబ్బుర, మగుచున్ జగమంత్రగాని యాటయ పోలెన్. అచ్చ. రా. యు 549.

మంత్రకృత్తు సం. విశ (త్) — మంత్రదర్శి.

మంత్రజిహ్వుఁడు సం. వి అ పుం అగ్ని హోత్రుఁడు.

మంత్రజ్ఞుఁడు సం వి. అ. పుం. గూఢచారుఁడు, వేగులవాఁడు (వై. ని).

మంత్రణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వలహాచెప్పుట, ఆలోచన చెప్పుట.

మంత్రణము సం. వి అ న. ఆలోచన.

మంత్రదర్శి సం. విశ. (న్ సీ న్.) మంత్రములఁ గనిపెట్టినవాఁడు లేక చూచినవాఁడు.

మంత్రదాత సం. వి. ఋ. పుం. మంత్రమిచ్చిన గురువు, మంత్రోపదేశము చేసిన గురువు.

మంత్రదృక్కు సం. విశ. (శ్) ఇట్లే: మంత్ర దృశుఁడు, — మంత్రదర్శి.

మంత్రము — **మంతరము** వి. (సం. మంత్రః — 'మంతరము'లోని తకారోత్తరవర్తియైన అకారము లోపింపఁగా 'ఉంగరము' 'ఉంగ్రము' వలె 'మంత్రము' అనురూపము సిద్ధించును.)

1. ప్రసవోపాయము.

(చూ మంత్రసాని.)

2 ఇంద్రజాలము. కనుకట్టు విద్య

(చూ మంత్రకాఁడు.)

జః మంత్రకాఁడు, మంత్రసాని.

మంత్రము సం. వి. అ. పుం. 1. వేదము. (ఇది ఋక్కు. యజుస్సు, సామము, అధర్వము, అను నాలుగువిధములు గలది). 2 వేదభాగము, (బ్రాహ్మణేతర వేదభాగము.)

3. (తంత్ర.) కొందఱదేవతల అనుగ్రహమును సంపాదించుటకై జపింపఁదగిన మంత్రము.

4. గూఢభాషణము (కే. ని).

5. ఆలోచన

మంత్రవిదుఁడు సం. విశ. (దే.) — మంత్రదర్శి

మంత్రసాని — **మంతరసాని** వి. (√మంత్రము) ఫాలిక.

గీ. అవని నపుడు నవోదితుం డైనయట్టి, మరు నకుం గుసుమర్తు వన్మంత్రసాని, బొడ్డుఁ గోసిన కొడవలివోలె విరహి, దారకం బయ్యెఁ గింశుక కోరకంబు. ఆ. ము, 5 112

గీ. అమరు నవ్వీట నన్నపూర్ణాభిధాన, మదన మాయామహాస్థాని మంత్రసాని, దానితో మాట లాడి చూతము విచార, మేల యని వేళ గని దాని యింటికడకు. శుక. 1. 428,

మంత్రాంగము సం వి అ న మంత్రిత్వము, తంత్రము (శ ర.)

మంత్రి నం. విశ (న్. జీ. న్) 1 బుద్ధిమంతుఁడు, తెలివిగలవాఁడు 2. వేదములు బాగుగాఁ దెలిసిన వాఁడు.

వి. న్. పుం 1 సచివుఁడు, ప్రెగడ, 2 మాంత్రి కుఁడు, గారడివాఁడు.

మంత్రించు సం అ. క్రి. మంతిరించు, మంత్రోచ్చార ణము సేయు.

సీ. మూలమంత్రాక్షరంబుల భూతి మంత్రించి పుండ్రకములు ఫాలమున ధరించె... కాశీ 1. 39

కం. మంత్రపరీక్షార్థం బభి, మంత్రించితిఁ గాని దేవ మదనక్రీడా, తంత్రంబుఁ గోరి చీరను మంత్రించిన తప్పు సైఁచి మరలు దినేశా. భాగ. 9 718.

మంత్రితము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1 ఆలోచింపఁ బడినది. 2 సలహాచెప్పఁబడినది. 3. చెప్పఁబడినది, పలుకఁబడినది. 4. మంత్రింపఁబడినది. మంత్రము లచేఁ బవిత్రము చేయఁబడినది. 5. నిశ్చయింప బడినది.

వి. అ. న. సలహా.

మంథగిరి సం. వి. అ. పుం. మందరపర్వతము, కవ్వ పుఁ గొండ.

మంథగుణము సం. వి. అ. పుం. మంథరజ్జువు, కవ్వపుఁద్రాడు.

మంథజము సం వి. అ. న. నవనీతము, వెన్న.

మంథదండ(క)ము సం. వి. అ పుం, కవ్వము

మంథనఘటి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మజ్జిగ చిలికెడి కుండ.

మంథనపర్వతము సం. వి. అ పుం. కవ్వముగా నుప యోగింపఁబడిన మందరపర్వతము.

మంథనము సం. వి. అ. పుం. కవ్వము. న 1. మథిం చుట, తరుచుట, చిలుకుట, 2. రాపిడిచేత వగ్నిని రాఁజవేయుట.

మంథని సం. వి ఈ. స్త్రీ. మజ్జిగ చిలికెడికుండ.

మంథము సం వి. అ. పుం. 1. మథించుట, తరుచుట, క్షోభపఱుచుట. 2. చంపుట, నశింపఁజేయుట. 3 పానకద్రవ్యవిశేషము. 4. కవ్వము, మంథదండము. 5 అతపము, ఎండ. 6. కిరణము 7 నేత్రమలము, కంటిపుసి 8. రాపిడివలన నగ్నిఁ బుట్టించెడు సాధనము 9 ఒకదినుసు జింక.

మంథర సం వి ఆ స్త్రీ. కైకేయియొక్క దాసి

మంథరము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. మంద మైనది. 2 బుద్ధిలేనిది, జ్ఞానశూన్యము, జడము. 3 పెద్దది, విశాలమైనది. 4. వంగినది, వక్రమైనది.

వి అ. పుం 1. ధననిధి, ధనాగారము. 2 బలము. 3 క్రోధము. కోపము. 4 అప్పుడు చిలికిన వెన్న 5. కవ్వము 6. బాధము 7. ఫలము. న కుసుం భము, కుంకుమపువ్వు

మంథరుఁడు సం విశ. (అ. ఆ అ,) సూచకుఁడు

మంథరువు సం వి ఉ. పుం. చామరము వీచుటవలనఁ గలిగినగాలి.

మంథవిష్కంభము సం. వి. అ. పుం. తరికంబము, చల్లరాడు (వై. ని.).

మంథానకము సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము.

మంథానము సం. వి అ. పుం. 1. కవ్వము. 2. ఆర గ్వధము, రేల. (వ్య. వి). 3. మందర పర్వతము (కల్ప).

మంథి సం. వి. న్ పుం. 1, సూర్యుఁడు. 2. చంద్రుఁడు. 3 రాహువు. 4. ఒకానొక సోమ పాత్రము (కే. ని.).

మంథిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మజ్జిగ చిలికెడి కుండ.

మంథోదధి సం. వి అ. పుం. క్షీరసముద్రము, పాలు వెల్లి.

మంద వి. (క. మందె. త. మందై) 1 ఆవులు మున్నగు పశువుల సమూహము, కిలారము

ద్వి. నీవు నీచేముష్టి నిజశక్తి మెఱసి, యొందాఁక వేసితి వీలోనిపసుల, మంద నీకె యగు టన్న మది సంతసిల్లి. రం. రా. అయో. 108 పా. 2 పం.

గీ. మందగతి గుస్కె వృషభముల్ మందపిఱుఁద. ఆము 4. 169.

చం గొఱియలమంద యాఁబసులగుంపు కృషిక్రియ దుక్కి టెడ్లదొడ్డి... వేం. పంచ. 1 586

ఉ. గొల్లలనాయఁడై వరగు కుంభకుమంద నదేమి వింతయో... నీలా. 2. 54.

2. ఆవులు మున్నగు పశువులసమూహ ముఁడు గోష్ఠము.

ఆ తనియ మేసి నీరు ద్రావి మందకు వచ్చి, సౌఖ్య మెసఁగఁ బసులు శయన మొంది, యుండ... భార. అను. 3 5., 3. 8

ఆ. ఆలమందనుండి యది మఱునాఁడు ప్రత్యూష వేళఁ దాఁ గరిప పూర్ణ, వేణుపాత్ర మీఁద వెల యఁ బం డిడుకొని, యాత్మ గేహమునకు నరుగు నపుడు... విక్ర. 8. 18.

3. గొల్ల పల్లె, వ్రేపల్లె, ఘోషము.

సీ. కంసుపంపున బాలఘాతిని పూతన పల్లెల మందలఁ బట్టణముల...భాగ. 10 పూ. 212. 145.

జ మందకట్టు. మందకాఁడు, మందగుది, మంద గొను, మందపట్టు, మందపిచ్చుక, మంద ప్రోయాలు, మందవాఁడు.

మందకట్టు అ. క్రి. (మంద+కట్టు) పేఁడ మున్నగు వానిచే సత్తువ కలిగించుటకై ఆవులు, మేఁకలు మొదలగు వాని మందలను రాత్రులందు పొలము లలో నిలుపు.

(వ్యవ.) మందకట్టినందున ఆపొల మీయేఁడు బాగుగా పండినది.

వి. (త. మందైకట్టు.) గొల్లపల్లెలవారు చేసికొను కట్టడ, నియమము, ఏర్పాటు (శ. ర).

మందకాఁడు విశే. (√మంద) పశువుల మందను గాచువాఁడు

ద్వి ... సిద్ధ, రామునిబంటో చేరమమందకాఁడో. పండితా పురా 156. పా.

మందగరడ వి వన్యమృగవిశేషము (ఇది పిల్లింబోలి పిల్లికంటె కొంత యొమ్మయియుండు శునకశతం బులకఅవుల మిసిమింతముగాక మలఁగి మలఁగి వానిం గఱచుచుఁ బాఱుఁ గాని నేలం బడదు. వేఁటకాండ్రు కడు ప్రయాసమున బడియల నడిచి కూల్తురు) చి. ని

మందగామి సం. విశే. న్. నీ. న్ మెల్లగా నడచువాఁడు, నడకలో మందత్వము గలవాఁడు.

మందగించు-మందగిల్లు అ. క్రి. (సం. మందః, ఇది 'కోపగించు' వంటిది.) మందమగు, తగ్గు.

ఉ. ... యానముల్, వేమఱు మందగించెఁ గడు వృద్ధి భజించెను గొను ... హంస 2 93.

(వ్యవ.) ఆఁకలి మందగించినది. ఈ సంవత్సరము ధాన్యపుధర మందగించినది.

మందగిల్లు(లు)-మందగించు అ. క్రి (సం. మందః) మంద మగు తగ్గు.

(వ్యవ.) ఆయానముచే ఎద్దునడక మందగిల్లినది. సరకులధర అన్నియు నిప్పుడు మందగిల్లుచున్నవి.

మందగుఁడు సం. వి. అ. పుం. శని.

మందగుది వి. (√మంద) పశువులు కాలీడ్చుకొనుచు నడచు నొకవిధమైన కుంటినడక.

(ఇది పశువుల దుర్లక్షణములలో నొకటి.)

గీ మందగుది రెప్పగొరిసెలు మక్కరొండ్లు, బర తుమురుకొమ్ములును మోటుబర్లు తడక, వాటు తెరడొక్క మిడితోఁక వేటుగాళ్లు, నేరుబాసిన యొక బీదయెద్దుఁ జేరె. హంస 5. 31. ముద్రి పా.

(పుప్పిగొరిసెలు. శ. ర. పా.)

మంద(లు)గొను అ. క్రి. (√మంద) మందగాఁ గూడు, గుంపుగూడు.

కం ఇచ్చోఁ బచ్చిక మేసిన, విచ్చోఁ ద్రావినవి తోయ మేఁగిన విచ్చో, నిచ్చోట మందగొన్నవి, యిచ్చోఁ దాసినవి జాడ యిదె యిదె యనుచున్· భాగ 10. పూ 504

కం. అందలములు గుఱ్ఱంబులు, స్యందనములు భటులు భద్రసామజములు బల్, మందగొని తొలఁగఁ ద్రోయుచు, సందెందును లేక దొడ్డ సందడి యయ్యెన్, కుచేల. 3. 7.

చం నలిఁ గమలాననల్ మృదునినాదములన్ వెడ దొక్కుఁ బల్కులన్, సొలవక చిల్కలన్ వెడలఁ జోఁపునెలుంగులుఁ దమ్ముఁడాయ రాఁ, బిలుచుట గాఁగ నాచిలుక పిం డనికంబును జేలలోన మం, దలుగొని పాయకుండు మదిఁ దద్వచన శ్రవణాభి లాషులై, కు. సం. 7. 928., శుక 2. 342.

మందట వి. 1. వ్యవహారము.

సీ. మందట యనఁగను మందిలిం పనఁగను, వ్యవ హారసంజ్ఞ యై పరఁగుచుండుఁ. ఆం భా 1. 118.

(క.) తగవు, వివాదము.

ఉ. ... మా, మందట మాన్పి యి ట్లనిరి మానుగఁ దా రనుకూలశత్రులై. దశకు 5. 45.

చం. మనముల సమ్మతించి తమమందట నానభవారు తీర్చి చె, ప్పినగతిఁ జేసిరి .. నా పంచ. 1. 551.

(సమీపము అని శ. ర మఱుమాటన కాసభవారు ముద్రి. పా.) భారి. అను. 2. 423

(చ.) కలహము, జగడము.

సీ. మనకు వేల్పులకును మందట లేకుండఁ బంచి పెట్టెద నని పడఁతి పూనె ... భాగ 8. 320

2 ఉడుకువ, ఊఱట, నిర్వ్యాపారత్వము. (అడఁకువ అని శ ర.)

మ. విను కుంభాండ యనేకకాలము మహావీరా హవప్రౌఢి పెం, పునఁ గ్రీడింపఁగ లేక నాదగు భుజంబుల్ మందటం బొందినన్ హరి. 7. 32

(శ. ర పా. భుజంబుల్ ముచ్చేటం బొందినన్. ప్రాఁత ముద్రి. పా. భుజంబుల్ మూదటం బొందినన్. నూతన ముద్రి పా.)

జ మందటిల్లు.

మందటము సం వి అ పుం. పారిభద్రము (వృ వి.). (వాచ, కల్ప.).

మందటిల్లు(లు) అ. క్రి (√మందట.) 1. ఉడుగు, నిలిచిపోవు, క్షీణించు, తగ్గు

(కల్లుత్రాగిన స్త్రీలవర్ణనము)

సీ అసితోత్పలములపై .. కలహంస పదువులు గాళ్లందుఁ దొడరెనా మట్టంపు నడపులు మంద టిల్లె కు. సం. 9. 332.

చం చెలియలియిల్లు మందటిలఁ జేసినదోషమునద్వ సూత్కరం, బులు గిలుబాడ నైన యఘమున్ బహుచక్ర విమర్దనంబునం. గలిగిన దుష్కృతంబుఁ దొలఁగన్ భృగుపాత మొనర్చెనో యవన్ గలువల ఱేఁడు వ్రాలెఁ దుదిగట్టుననుండి కలావిహీనతన్ చంద్ర. 4. 140.

కం గందపుమ్రాఁకుల కురుఁజుల, సందులనుం బూల చేలువ చేప్పం ములుగాఁ, బొందింపఁ గ్రమ్ముచీకటి, మందటిలెన్ మేలుకట్టు మానికములచేన్. యయా. 4 81.

2 మిన్నకుండు, ఊరకుండు.

కం చేనుచో వాకిటి పెద్దలు, గని దిగ్గున లేచి రాజు గా రిట వేరే, యని కొడుకుచు నక లేకుం, డిక నే మా యె నని మందటిలఁ బల్కి తగన్. సారంగ 2 34

3. మెండుకొను, అతిశయించు

సీ. మే లుప్పరంబు తుమ్మెదమందరొద మందటిలు పొదల్ దూఱుచోఁ గలువకంటి ... చంద్ర. 3 148.

మందడి వి. (సం మందురా బ మందడులు, మంద ఱులు, మందళ్లు, చూ. మందడీఁడు)

1 అశ్వశాల, లాయము.

ద్వి. ఈ రేయి మందడి యెల్ల మై మఱచి, తారు నిద్రించు నత్తఱిఁ జిచ్చు పెట్టు, మీ వాజిశాలల

సీ ఆపొలఁతియు దాఁచి యాపండు తనతోడ,
నూని కూడెడు మందడీని కిచ్చె ...
ద్వా 1. 88.

మందనము సం. వి అ న. 1 స్తుతి. 2 మోదము 3 గతి 4 మదము 5. స్వప్నము. (కే. ని.)

మందపట్టు వి (మంద + పట్టు) గోష్ఠము, పశువు లుండెడుచోటు.

ద్వి మడి తోఁట కళ్లంబు మందపట్టనెడి, యడి యానఁ బోకార్చ యంతటఁ బోక
ద్వి హరిశ్చ. పూ 519

మందపఱుచు. మి స క్రి మందపడఁజేయు, క్షీణింపఁజేయు

గీ మానుషాకారరుచికోటి మందపఱిచి, య
నఘ యేమన నేర్తుఁ గృష్ణాభిధాన, లోకబాంధవుఁ డుత్తమ శ్లోకమూర్తి, మించుతేజంబుతో
నస్తమించె నయ్య
భాగ. 3 83.

మందపిచ్చుక. వి (మంద + పిచ్చుక) మందతోఁ గలిసి యుండుపిచ్చుక, చటకవిశేషము

(ఖంజరీటము శ. ర నల్లని తలయును తెల్లని రొమ్మును గల యొకవిధ మైన చిన్న పక్షి. బ్రౌ)

మందప్రోయాలు వి. (మంద + ప్రోయాలు) గొల్లపల్లెలో నుండు స్త్రీ, గోపిక

గీ. మంద ప్రోయాంద్ర గూరిమి బ్రామిపండు...
పాండు. 2. 14.

మందభాగి సం విశే (న్ సీ న్.) మందమైన యదృష్టము గలవాఁడు, అదృష్ట హీనుఁడు, దురదృష్టవంతుడు.

మందభాగ్యుఁడు సం. విశే (అ. ఆ అ.) అదృష్ట హీనుఁడు, దురదృష్టవంతుఁడు.

మందము వి. పరిపుష్టి, బలుపు

చం ... గోరిసెలయందముం గుబ్బచేకొమ్ముల
చేందము వెన్నుమందమున్, ... హరువగు
కామధేనువు .. దశా. 2 224.

విశే 1. స్థూలము, లావైనది

ద్వి. నడుము మందం బాయె నాభి గన్పడియె.
ద్వి. నల. 3 22.

2. దళసరి యైనది

(వ్యవ.) ఆ బల్ల మందమైనది. ఈ బల్ల పలుచ నైనది

మందము సం వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక హస్తి జాతి (మే ని). 2. ప్రలయము 3. తోడు పెట్టఁగాఁ గలుగు నొకవిధమగు వికారము గల దధివిశేషము (వై. ని.)

మందరమణి సం వి. ఇ. పుం. ఈశ్వరుఁడు. (వై ని).

మందరము సం విశే (అ. ఆ అ) 1 మందమైనది, మెల్లగాఁ బోవునది 2. పెద్దది, స్థూలమైనది.

వి అ పుం. 1. మందర పర్వతము, కవ్వపుఁ గొండ, అమృతమునకై క్షీరసముద్రము మథింప దేవదానవులచేఁ గవ్వముగాఁ నుప యోగింపబడిన కొండ.

2 ఎనిమిది పేఁటలుగల ముత్యాలహారభేదము (వై ని.).

3 స్వర్గము. 4. అద్దము. 5 ఇంద్రుని యుద్యాన మందలి మందార వృక్షము

మందల¹ వి (మను¹ + తల³ దీని మూలరూపము 'మనుదల') మనుగడ, జీవనము; ప్రాణము.

(ఇది విడుచు ధాతువుతోఁ గూడియే ప్రయోగములలోఁ గానవచ్చుచున్నది. చూ. మందల విడుచు)

మందల² వి (మను + తల³.) 1. మేర, హద్దు

కం. అందల మందల లేకిపు, డందల మందలయి యున్న వయ్య మెకంబుల్ • చెందామర కొల నివలెన్, దెందేప లవేమి సెప్ప దేవుఁ డెఱుంగున్.

సారంగ. 1. 67.

2. సమీపము

చం. చలిమిరి గాడ్పుచే నెగని సన్నపు సుళ్లగుఁ జాకసంపు మం,దల వికసిల్లెఁ బుప్పొడులు దట్టముగా ... యయా. 4. 10.

3. తెరువు, మార్గము, తెఱఁగు, విధము.

వ పెద్ద ప్రొద్దు దద్దయుం దలపోసి కర్జంబు మందల యెఱుంగక కొందలం పడుచు ... భాగ. 10 పూ. 532 ...

వ. వసుదేవుఁడును బ్రదుకు మందలఁ గంటి ననుచు సుందరియుం దానును మందిరంబునకుం బోయి డెందంబున నానందంబు నొంది యుండె. భాగ 10 పూ. 43

మందలవిడుచే స. క్రి. (మందల + విడుచు) జీవముతో వదలు, (ప్రాణములతో విడిచిపెట్టు.)

సీ... నాగాయుతప్రాణు ననిల నందనుని జాడు, దలఁబట్టి సహదేవుఁ జులుకన మర్దించి మందల విడువఁడె మాయలాని ...

భార. కర్ణ. 1. 42.

చం. పలుకులువేయు నేఁటికిఁ గృపాపరశాస్త్రవి దక్క వీని మం,దలవిడు నాకుఁ గానృపతిధర్మ విచక్షణ పుణ్యవీక్షణా ...'

నిర్వ. 7. 68.

గీ ... అమరవిభుని, కరుణ మందల విడిచి విక్రమము మెఱసి. నృసిం. 2. 116.

కం శ్రీపతి యానతి యి,చ్చిన మందల విడిచె నతని సిద్ధవిభుఁడు వాఁ,డును గులగులలై లావగ, లిన మై విదిలించు కొనుచు లేచెఁ గిదుకుచున్. పాండు. 4. 297

మందలించే స క్రి. (√మందల²) 1. చెప్పు; నిర్ధారణ చేసి చెప్పు.

గీ ఇంత యలుకకుఁ గారణం బిది యటంచు, మందలింపుము నాయాన మందయాన ...

రాధికా. 4. 48.

(శ. ర. పా 'మదిఁ దలంపుము' ముద్రి. పా)

కం. ఏ మంద మేమి సేయుద, మేమం దని మందలింత మే మంద మెు యిం, దేమంద యాన నడుగుద, మే మందఱ మనుచుఁ దరళ హృదయాంబుజలై. వసు 3 181.

3. ఆజ్ఞాపించు

గీ. మంద గొందల మంద నమందవృష్టిఁ, గ్రందుకొనుఁ డంచు నింద్రుండు మందలింపఁ... జలధరములు భాగ. 2. 184.

ద్వి. మనసులోఁ దరయంగ మందలించినను, చేను నెట్లు పట్టె మంచేము మీఁద నుండ.

పండితా. పురా 110 పా

3. చీవాట్లు పెట్టు, తర్జించి బోధించు

(వ్యవ.) నీ కొడుకును నీవు మందలించినఁ గాని వాఁడు పెంకెచేష్టలు మానఁడు.

4 హెచ్చరించు

ద్వి. నీవును దేవముని శ్రేణిఁ గలసి, వే వచ్చి ననుఁ జేరి వేఁడుచున్నపుడు, మందలించెదఁ గాక ... విష్ణు. పూ. 3 (శ. ర.)

5. మనవిచేయు, విన్నవించు.

గీ ఎన్ని యుపచారములు చేసి రిందు వదవ లన్నియును జూడ మునుపటికన్న మిగుల, బాధకము లయ్యె దయలేని ప్రభువుతోడ, మందలించిన మనవుల చందమునను.

అని 3 25.

6. పృచ్ఛించు, అడుగు

వ నేఁడు పండువకు మీయక్కల బావలఁదోడి తెచ్చితివే యని మందలింత మని యందఱు గుమిగూడి వారి యింటి కరుగుదెంచి,

చెన్నబ 3. 183.

7. తలఁచు, పాటించు

సీ. ముక్తకంచుక ముస్తముక్తా ఫలంబుల మంద లింతురు గురివెంద లట్లు. కాళ. 3. 4.

మందలింపు వి. (√మందలించే) మందలించుట వా.) .

2. వ్యవహారము.

సీ· మందట యనఁగను మందలిం పనఁగను
వ్యవహార సంజ్ఞయై పరగుచుండు ...

అం. భా. 1. 113.

మందవాఁడు వి. (√మంద.) గొల్లవాఁడు, గోపాలకుఁడు.

సీ వడిఁగూడి పాలకావళ్లు దేరఁగ మంద
వాండ్రను బొరిగొని వచ్చె నేఁడు ...

హరి. పూ. 6. 9.

మందవిసర్పి సం. వి. న్. పుం. మెల్లఁగా ప్రాకుఁనది — యూక, పేను (కే. ని.).

మందస(ము) — మంజూస వి. (సం. మంజూషా. ప్రా· మంజూసా.) పెద్ద పెట్టె; పెట్టె.

మ ... మదీయపుత్రిఁ బ్రమదం బెపార నే
నిచ్చెద, నశ్మృడుబాణాసన మున్నమఁదస దగ
న్వేతెండు మీ రేఁగి యిక్కడకు ...

భా. రా. బాల. 675.

ద్వి. తటుకున నరిగి మందసఁ బట్టుఁ డనుచు.

నవ. 3. 147 పొ. 9 పం.

ద్వి. క్రతుశాల దున్న నాఁగటి చాలులోన,
నతులితంబుగఁ జ్వాలువం దొప్పు మిగిలి, మంద
సంబును రాఁగ మది నుబ్బి చూచి, మంద
సంబును నేను మమతఁ దీయంగ ... రం. రా.
బాల. 63 పొ. 7 పం., 65 పొ. 19 పం.
గీ. పదిలముగ మందసమునందు బరణిలోన,
నునిచి దాఁచిన దాన మీ యుంగరంబు ...

కాశీ. 4. 105.

కం. వ్రాయించి మందసమ్ముల, రాయల్ ధరి
యించు నాభరణ వస్త్రతతుల్ ధీయుక్తినుంచి
పంపె ను,ఖాయత్తత భటులఁ గూర్చి యప్పా
త్రులకున్ ...

కృష్ణ. 3. 105.

చం.... కన్యకామణిన్, వనధిపరీత యై పొదలు
వాహినిలో నొక మందసంబునం దునిచి రయం
బునన్ వెడల నొత్తుట నీతి యటంచుఁ దెల్పి
నన్ ...

శుక. 1. 371.

సీ ... మంజూష తవరాఱు మఁదస మన ...

అం. భా. 2. 297., నీలా. 3. 66.

మందసతి మి. వి. మందప్రోయాలు, గోపిక.

గీ మరులు గొలిపెతె గోవింద మందసతుల ...

అము. 5. 67.

మందసానము సం. వి. అ. పుం. 1. అగ్ని. 2. ప్రాణము, 3. నిద్ర, 4. సూర్యుఁడు. 5. చంద్రుఁడు, 6. హంస, 7. జీవము (కే. ని)

మందసానువు సం. వి. ఉ. పుం. 1. స్వప్నము, 2. జీవుఁడు.

మందహాసము సం. వి. అ. పుం. చిఱునవ్వు (శ. ర.).

మందాకము సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రవాహము. 2. స్తోత్రము.

మందాకిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. గంగానది. 2. ఒకానొక నది. 3. (ఛంద.) ఒకానొక వృత్తము.

శ్లో. ననరరఘటితా తు మందాకినీ. (కల్ప.)
4. అఱువదేండ్ల యాఁడుది.

(శ. ర. మాత్రము.)

మందాకు వి. (మందు + ఆకు) మందునకై యుపయోగించు ఆకు; ఓషధి.

గీ. బ్రహ్మ పిడిచిన మందాకు పస రవంగ ...

అము. 2. 8

మందాక్రాంత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (ఛంద.) వృత్తభేదము.

మందాక్రాంత. మందాక్రాంత న్గిరిశవిరతుల్
మభ్న తాగగాణంబుల్.

అప్ప. 4. 226 పొ.

మందాక్షము సం. వి. అ. న. లజ్జ, సిగ్గు.

మందాగ సం. వి. ఆ· స్త్రీ· శ్రవిష్ఠ, ధనిష్ఠర్క్షము. ధనిష్ఠా నక్షత్రము (వై. ని.).

మందాగ్ని సం. వి. ఇ పుం జఠరాగ్ని మంద మగుట, అజీర్తి.

విశ. (ఇ.) అజీర్తి గలవాఁడు.

మందారము వి. మోడము, మేఘావరణము.

గీ ... మోడ, మనఁగ మందార మనఁగ మేఘా వృత్తి దగు ... ఆం. భా. 1 71.

మందారము సం. వి. అ. పుం. 1 ఇంద్రుని నంద నోద్యానమందలి యైదు వృక్షములలో నొకటి. భూలోకమందలి యొకానొక వృక్షము. 2. అర్కవృక్షము, జిల్లేడు, 3. దత్తూర వృక్షము, ఉమ్మెత్త

న. అరవిందము. (శే. ని)

మందారువు సం వి. అ పుం. కల్పవృక్షవిశేషము (విల్యమ్సు).

ఉ. మేరువు గాంచె ... నిత్య సేవనరసవ్యసన భ్రమదజ్జబంధుమం, దారువు దివ్యధామ యుత దారువు సౌరభవర్ణమేరువున్.

హరి. పూ 5 11.

మంది వి. (క మంది) 1. జనము, జనసమూహము

ఉదా వేయిమంది, కొంతమంది, అంతమంది మొ

ఉ అంతటఁ గొంతఁ బెందెరువుగం దరుదెంచు పిఱిందిమంది ... ఆము. 6 84.

సీ తెఱగంటి చెలిమంది నెఱచిత్తరులఁ జెంది శహిఁజెందు మణి మందిరములయందు ...

ఉ. రా. 6. 173.

చ్వి సందడింపుచున్న జనుల వీక్షించి, మంద స్మిత ముఖారవిందుఁడై యంత, నందంద తాహాస్తనయన సంజ్ఞలను, మందియు ల్వణఁచి సమాధానపఱచి.

పండితా. మహిమ· 252 పొ.

గీ ఇరులు గవియుచు నేరాళ మెట్ట యెదుర, నల్లనల్లన నేతెంచె నల్ల మంది, గరిమ నానా కపతుల కాకాళవీధి, గదిలి యెదురుగ వచ్చెనో కాక యనఁగ.

నైష, 7. 89.

సీ .. మంది యం చన నగు మనుజవితతి ...

ఆం· భా 2 108.

సా మంది యెక్కువైన మజ్జిగ పలచేన

2. పరివారము, బలగము.

ఉ. తప్పుగణించి కా దొరలు దండన సేయుదు రొద్దివారి వా,తప్పున కల్గిమంది గల దాన వటం చును మారుతూపులం, గుప్పితి పీవు నీచెలులఁ గూడి. ఉ. రా. 6. 105

సీ అంత కంతకు మంది నధికంబుగాఁ గూరు కొని తెరువులు గొట్టుచును ...

పరమ. 4 196

ఉ ... సిరిఁ గన్నతండ్రి దా, మన్ననఁ జేసి పంపి తనమందిఁ గనుంగొని రాముఁ డిట్లనున్.

యయా. 3. 32.

3. కాలుబలము, పదాతిసేన, సేన.

(శ. ర, బ్రౌ.)

ఉ. మంది గుఱ్ఱాలు నేనుఁగులు మావతులున్ దొర లెన్నఁ బెక్కురై, క్రందుగఁ గూర్మితో నెదురుగాఁ జని పౌజులు దీర్ప ....

యయా. 4. 155.

గీ ఎచేటఁ జూచిన బల్లెంబు లీఁటెగములు, గలుగు రాయలదళ మెల్లఁ గలయ నెంచి, యుదయగిరిచెంత నుదయించె నొక్క వింత, యనుచు దుర్గములో మంది యళుకుఁ జెంది

కృష్ణ. 3. 55.

మందిగంగ్రలు వి. బ ధాన్య విశేషము.

సీ. మందిగంగ్రలు నాగమల్లెలు తీఁగెమల్లెలు కృష్ణనీలాలు వెలువడాలు.

గీ. ఆది యగు పేర్లు గలుగు వడ్ల తని యింట నుండు శతకోటి ఖారువు లొక్కటినును ...

హంస 4. 128·

మంద్రిమ సం. వి· న్. పుం 1. మాంద్యము. మెల్లఁదనము, 2. అవివేకము, తెలివితక్కువ.

మందిరపశువు సం. వి ఉ. పుం. మార్జాలము, పిల్లి. (కల్ప., విల్యమ్సు.)

మందిరము సం. వి. అ. న. 1. గృహము, ఇల్లు, 2. దేహము, శరీరము. 3. పట్టణము, పుం 1. సముద్రము 2. తొడ. 3. జాను పశ్చాద్భాగము.

మందీభవించే సం. అ. క్రి. మందగించు, తగ్గు

వ. అని యదృశ్యరూపం బైన భూతంబు రతీదేవి మరణవ్యవసాయబుద్ధి మందీభవింపం జేసె ... హర. 3. 97.

మందు వి. (క. మద్దు. త. మరుందు) 1 ఔషధము, వ్యాధినివారణ సాధనము సూర్యోదయ వర్ణనము.

సీ. చక్రవాకములకుఁ జల్లఁగా మందుఁ ద్రాగించిన చేంద్రంపు గిన్నె యనఁగ . ఉ. హరి. 3 86.

గీ వేల్పులకు మ్రొక్కి వెజ్జులవెంటఁ దిరిగి, మంత్రవాదుల రప్పించి మందు లరసి, కొడుకు వేఁడు జేమిటఁ దీర్పఁ గూడకున్నఁ. బుడుకు వేఁడులు గొన్నాఁడు పుడమిఱేఁడు. విక్ర. 3. 107., 1.138.

1. వశ్యౌషధము, వలపుమందు, వశీకరణ సాధనము.

చం మన కనురక్తి హెచ్చనిదె మందని కంఠముఁ గౌఁగిలించి నిక్కిన ఫణిరాజవల్లి యొటిఁ గింపఁగనో యన ...అము. 1. 70.

మ. ... నేఁడు చింత్రాంగి మం,దులు నీకుం దల కెక్కె నాఁ బరవశాత్మల్ గారె కామాతురుల్ ... సారంగ. 3. 63. శుక 4. 40.

3. విషము, విషపదార్థము.

(వ్యవ.) మందులవాండ్రు మందు పెట్టి కాకులను జంపుదురు.

(వ్యవ.) ఆమె మందు పెట్టి సవతిబిడ్డను జంపినది.

4 దీనిషష్ఠ్యేకవచనమైన 'మందునకున్' అనది కొన్నిపట్ల 'లేశ మైనను' 'ఎంత మాత్రము' ను అను నర్థమిచ్చును. ఈ యర్థమున దీనికి వ్యతిరేకార్థక క్రియ తోడనే ప్రయోగములు కానవచ్చు చున్నవి.

చే.... ఉ. మ్మలికయు నుబ్బు నాదు మది మందునకై నను లేదు వాసవా భార. శాం. 4. 395

గీ. అతఁడు దిరుగని యూరును నతనిచేత, నడుగఁబడని మానవుఁడును నతఁడు చొరని, తోఁటయును జూడ లేదు మందునకునైన, నగవుగాదిది నిక్క మానట్టునందు, భోజరా. 2. 5.

మ ... పంకేరుహా, నవఁ గీర్తింపని లేమ మందునకునైనం గావ మూహింపఁగన్. కాశ. 1. 32, కేయూర 3 161.

5 ఉపాయము. వెరవు

చం .. అవిమొన దేవదానవుల కైనను గెల్వ నశక్య మిమ్మహా,త్ముని నొకమందు సెప్పెద సుతున్ హతుఁడయ్యె ననంగ విన్నయం, తన యితఁ డాయుధంబు దిగఁద్రావి యచేష్టతఁ బొందు నప్పు డీ,తనిఁ బరిమార్చవచ్చు. భార. ద్రో. 5. 305.

దండకము... నీమాశిమీఁదన్ సంధాబిందువుల్ బిందునానందకందంబు నీక్షించి సాక్షాత్పరిజ్ఞానముంగా విచారింపలేమిం జుమీకొంద అప్రాజ్ఞతం జందురుండందు రామందులందెల్ప నేమందులున్ లేవు ... వరాహ. 6. 91., భార. కర్ణ. 3. 140.

6. ప్రతిక్రియ, ప్రతీకారము.

ఉ మాయలు గల్గు దుష్టులకు మాయపుభంగులె మందు గాక ని,ర్మాయత నుల్లసిల్లెడు పరాక్రమ లీలలు గొఱ్ఱు నెట్లు ... భార. శల్య. 2 52.

కం. వినుము పురాతనజన్మం,బునఁ జేసినయట్టి కర్మములఫలములు ప్రాజ్ఞుని నైనఁ బొందువానికి. మనుజేశ్వర మందు ధైర్యమహిమయ చుమ్మీ ... భార. శాం. 4 14.

7. నిదర్శనము, తార్కాణము.

కం. ఇది నిక్కంబగు నేనియుఁ, దుది నీవుం బాండవులును దురితరహితులై, ముదమందఁ జూడఁ గనియెద, నది దీనికి మందు సువ్యో యంబుజనాభా. భార. ఉద్యో. 3. 194.

శ్లో. తేన సత్యేన కృష్ణత్వాం,హత్వామిత్రంక్రియా వృతం, అస్మాద్ద్వి ముక్తం సంగ్రామా, త్పశ్యేయం పాండవై స్సహ. సం. భార. ఉద్యో. 90 61.

8 సురేకారము గంధకము మున్నగువానితోఁ జేసి తుపాకులు బాణసంచు మొదలగువాని కుప యోగించు నొకవిధమైన చూర్ణము. ఆగ్నేయ చూర్ణము.

వ్యవ. మందు సరిగాఁ జేయక పోవుటచేత మతాబు బాగుగా కాలలేదు

విశ. దుర్లభము, అరిది.

సీ .... కూడు దానఁ గలిగె, నేని కూరగుట మందు ... ఆము. 4. 127.

నల్లమందు — నల్లగానుండు ఒక విధమైన మాదక ద్రవ్యము, అహిఫేనము

వ్యవ. చీనా దేశస్థులు నల్లమందెక్కువ వాడు దురఁట.

నీలిమందు — నీలి మొక్కలనుండి తీయు నీలి రంగు గల యొకానొక ద్రవ్యము

వ్యవ. చాకలి బట్టలకు నీలిమందు వాడును.

మందుతోఁగూడిన కొన్ని లోకోక్తులు :

సా. పెరటిచెట్టు మందునకు రాదు. (అతి ప చితములగు వస్తువులయెడ ఆదర ముండ దనుట).

సా మం దన్న మాయ మగును (ఎట్టి సులభ పదార్థ మైనను గావలసినప్పుడు దొరక దనుట.)

సా. మనోవ్యాధికి మందు లేదు.

సా. మానినది మందు, బ్రతికినది యూరు.

సా. మం దన్న బ్రమా నెల్లఁ దెచ్చుట. (మందు నకై వేరో, ఆకో, పువ్వో కొంచెము తేక చెట్టంతయుఁ బెఱికి తెచ్చుట; కొంచెము గావలసియుండఁగా వంతయుఁ గొనివచ్చుట.)

మ... మది నీర్ష్యాక్రోధముల్ సందడిం, ప విరం జోక ద్రుమంబు కై కొని పతి న్మందన్న మా నెల్లఁ దే, నవధిం బెట్టిన సత్య వీ వహహా! కావా? భామినీ నావుడున్. ఆము. 5, 74

సా. మంచివానికి మాటాడమియే మందు (యోగ్యునకు మాటలాడకుండుటయే పెద్దశిక్ష.).

మందులగట్టు — మందుచెట్లుండు పర్వతము, ద్రోణపర్వతము

గీ. అప్పు డెలుఁగులరాయని యానతి గొని, గాడ్పుకొమరుఁడు మందులగట్టు దెచ్చి, కోఁతి మూఁకల మనిపె... అచ్చ. రా. యు. 272.

ఇట్లే మందులకొండ, మందులమల మొ.

సీ. లంకఁ గాల్చినవానికింక మెంతు రదేమొ హెచ్చుమందుల కొండఁ దెచ్చు టరుదె శుక. 3. 23.

ఆ ఆకసమున వచ్చువవ్వు డమ్మందుల, మఱి వెలుంగు బ్రొద్దువెలుఁ గటంచు, మదరి చూచి కాముఁ డొలుచు సింగిణిఁ, దూపు గూర్చి యేయఁ దొడరుటయును. అచ్చ. రా. యు. 430.

జ మందాకు, మందుపట్టడ, మందునుల, మందులమారి, మందులవాండ్రు, మందులాఁడి

మందుఁడు, సం విశ. (అ. అ. అ. (1. మూఢుఁడు. 2. అల్పుఁడు. 3. అపటువు, అసమర్థుఁడు, 4. నిర్భాగ్యుఁడు. 5 స్వైరుఁడు. 6. రోగి. 7. మృదువు, అతీక్ష్ణుఁడు 8, అలసుఁడు (వి. ని.). 9. కనిష్ఠుఁడు వి. అ పుం 1. శని 2. యముడు (త్రి ని.).

మందుపట్టడ. వి. (√మందు) బాణశాల, బాణసంచు చేసెడిపాల.

గీ. మందుపట్టడ పేరు చెన్నొందు బాణ, శాల యనఁగను... అ. భా. 2, 25.

మందుపిచ్చిక, వి, మిధుని యనుపక్షి (చి. వి.).

మందుమల. వి. (మందు + మల) మందు చెట్లుండు పర్వతము, ద్రోణపర్వతము.

గీ. ద్రోణపర్వత మొప్పు మందుమల యనఁగ, ఆం భా 2, 28

మందుర. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. గుఱ్ఱపుసాల. 2. పఱుపుమంచము మొదలగు పండుకొనఁ దగినవస్తువు (మే. ని.).

మందురకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గుఱ్ఱపువాఁడు, మందడీఁడు (శ. ర.).

మందులమారి. విశే. (మందులు + మారి.)

1 మరులుమందు పెట్టువాఁడు, పెట్టునది వశ్యక్రియావేది, వశ్యక్రియావేదిని

ద్వి పాపజాతులు విసపరులు పెద్దరులు, మాట లమంచులు మందులమార్లు, పండితా పురా 116

సీ. వశ్యక్రియావేది వఱలు మందులమారి యన ఆం భా 3. 14.

మందులవాండ్రు వి. బ. (మందులు + వాండ్రు) మందులమ్ముకొని జీవించు నొక యాటవిక జాతివారు.

వ్యవ. ఊరివెలుపల మందులవాండ్రు గుడిసెలు వేసికొన్నారు.

మందులాఁడి విశే. (మందులు + ఆఁడి) మర్లు మందులు పెట్టునది.

ఆ. మందులాఁడి చెడుగుమానిసి బూతంబు, పిసిడి బిచ్చెగాండ్ల వెన్నుగుదియ .. చెన్న. 2. 24

మందెమేలము వి (క. మంది (దె) వాళ.)

1. చేనవు, అతిపరిచయము, జంకుకొంకులు కుండుట.

కం. తనయింటిదీప మనుచును, విను ముద్దిడు కొనఁగఁ దలఁచువీఱిడి గలఁడే, నను మార్కొ నఁగఁ దలంచెదు, మును పెంచిన మందెమేల మున వాలమునన్. విక్ర. 6. 85.

ద్వి. చిన్న ప్రాయమునుండి చెలిమితోఁ గూడి, మన్నించుటం జేసి మందెమేలమున, బుద్ధి చెప్పెద నంచు భూమిలో లేని సుద్దులు చెప్పెడు చోద్యంబుగాను...ద్వి శ. సా 1, 18 పా 7 పం

కం. అని చెనకుచు నది తను డా, సిన ముని గోపించి యోసిచెడుగ వెఱపు మా, లి నను గదియంగ వచ్చెదు, మునుకొని యీ మందె మేలమున కోర్వఁ బమీ. భోజ. 4. 157.

గీ. ఇందు రమ్మన్న వేగ లో మ్మెక్కు మందె, మేలమున లోకమాతవు మేలటంచు, జోగడు లోకుల కిచ్చు మెప్పుగ ధనంబు, నెల్లఁ జపలత విహరించు నింట నిలదు. ఉ. హరిశ్చ 2. 69., ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 894. పం

2. స్నేహము, చెలిమి.

గీ. పావకుండును గపటంపు భూవరుండుఁ, దమ్ముఁ గడుఁ జేరి మందె మేలమ్ముతోడ, నున్న వారికిఁ గీడు చేయుదురు వారి, కంచిత స్నేహమున మంట అధిక మగును. విపు 7. 105.

మ. తనకుం గూర్చువధూమణుల్ చేనవుచేత న్మందె మేలంబునం, కను. వేసారియు నవ్వు లాటలకుఁ బల్కం బల్కువాక్యంబు లె, ల్లను నిక్కంబులుగాఁ దలంచి తగ దల్గ న్నిర్నిమి త్తంబు ము, క్కునసే యుండుఁ గదా మునీశ్వరులకుం గోపంబు సాటోపమై. విప్ర. 4. 71.

3. ఉపేక్ష, ఒప్పరికము.

సీ. మేనత్త యని మందెమేళంబు సేయక దేవకి మాటలోఁ దిరుగవమ్మ... ముకుంద. 3. 309.

వ సితచ్ఛత్ర చామరశంఖ కిరీటచిత్ర శయ్యా సౌధ సింహాసనంబులు గైకొనుట మనమందె మేలంబునం గాదె...భాగ. 10. ఉ. 578.

శ్లో. వృష్ణయ స్తుల్యతాం నీతా అస్మద్దత్తనృపాసనాః, చామరవ్యజనే శంఖమాతపత్రం చ పాండరం, కిరీటమాసనం శయ్యాం భుంజం త్యస్మదుపేక్షయా. సం. భాగ. 10. 68.

అధ్యా. 28 శ్లో.

4 గర్వము, అహంకారము.

ద్వి. మఱునాట లిచ్చితో మందెమేలమున, వెఱపు సెడితో మాట వినవా మార్పడితో. పండితా. పురా. 154 పౌ.

ద్వి. మనమార విను పిల్చి మగఁడు నెయ్యమున, ననయంబుఁ జేరరమ్మని చేన వొసఁగి, మేల మిచ్చిన మందెమేలంబు మాని, తాలిమి తోడ నాతనిచిత్త మెఱిఁగి, సవతుగా నీతోడి సవతులు చూచి, యవునౌనె యని కొనియాడ నెల్ల పుడుఁ, గనలక భూదేవిగతి నుండు మమ్మ.. ద్వి. పరమ. 5. 439. పౌ. పండితా. వాద. 233. పౌ.

5. గేలి, పరిహాసము.

గీ. క్రేణి యనఁ దచ్చన యనంగఁ గేరడ మన, గేలి యన మేల మన మందెమేల మనఁగ, నాట యనఁ దన్త్రరి యనఁగ హాళి యనఁగ, బొలుచుఁ బరిహాసములు మాత్ర భూతలింగ. అం. భా 1. 199.

మందోదరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రావణాసురునిపత్నీ. (అహల్యాది పంచకన్యలలోఁ జేరినది. అహల్య, ద్రౌపది, సీత, తార, మందోదరి, వీరైదుగురు పంచకన్యలు.)

మందోష్ణము సం. విశే. (అ. ఆ అ) నులి వెచ్చనిది, కొంచెము వేడి యైనది.

వి. అ. న. కొంచెము వేఁడి, నులివెచ్చన.

మంద్రభద్రము సం వి. అ. పుం. మంద్రజాతి యేనుఁగు యొక్కయు భద్రజాతి యేనుఁగు యొక్కయు లక్షణములు గల యేనుఁగు. (వై. ని)

మంద్రము సం విశే. (అ. ఆ. అ) గంభీరమైనది (ధ్వని.)

వి. అ పుం. 1. వాద్యభేదము 2. గజభేదము. (వై. ని.)

మంపిల్లు(లు) అ క్రి (√మంపు.) 1. మత్తిల్లు, మదించు. క్రొవ్వు.

సీ క్రోల్బులుల్ మంపిల్లి గొటగొటమని రొప్పి బలుసింగముల నైనఁ బట్టఁజూచు. సారంగ. 1 68.

2 చొక్కు, పరవశత్వము నొందు.

ఉ. ముక్కున ముక్కుఁ గూర్చి రవముల్ నిగుడింపుచుఁ దోన పాయుచున్, ముక్కు వడాయుచున్ గలసి మంపిలు నొఁ చకోర దంపతుల్. ప్రబంధ 114.

3 నిద్ర మబ్బుతో నుండు, తూగిపడుచుండు. (బ్రౌ.)

మంపు వి (త మప్పు) 1 మత్తు

(క) నిద్రచేఁ గలుగు మై మఱపు, పారవశ్యము.

గీ కమ్మ కస్తురి గుళికలు తమి న్గ్రేమ, నిదుర మంపునఁ బక్కిట నించి మేలు, కాంచి వేకువ నుమిసెనాఁ గమఠ ముకుళ, కోటరంబుల నెఱఁదేటికొవమ లెగసె. పాంచా. 2. 63.

సీ తెలిగన్ను దమ్ములఁ దేఱు నిద్దుర మంపు నదరు నెమ్మది భయం బావరింప ...ఘటికా. 2 214.

సీ. వాడిన తీఁగె కైవడి నున్న మేనితోఁ గెంపు కన్నుల నిద్రమంపుతోడ .... మృ. వి. 3. 91. యయా. 5 26.

(చ) కల్లు మున్నగు మాదక ద్రవ్యములు సేవించుటచేతను, సౌందర్య విలోకనాదులచేతను గల్గు మైకము.

గీ వానుఁగన్నుల కెంపుపై వ్రాలుమంపు ... దశా 9. 33.

ఉ. పేశలబంధ కైశికయు భీతి ముతక్రునిపాత ముఖ్య చే,ష్టాశబలత్వ సక్తతను శంపయునై కను మంపు దాల్చుచున్ ...పాండు. 5. 154.

ఉ మం పెసఁగ న్గటాక్ష లవమాత్రము చేతనె ముజ్జగంబు మో,హింపఁగఁ జేయుభారమిఁక నీవు వహించితి గాన ...విజ. వి. 1. 81.

(ట) రూపయౌవన విత్తాదులచేఁ గల్గు మదము.

మత్తు.

సీ ఎలజవ్వనపు మంపు గలిగి పెంపున మించు చిలుకలఁ బాన్పుపైఁ జేర్చి చేర్చి .. యయా. 4. 25.

2. ఉద్ధతి, మిడిసిపాటు.

గీ. జలధు లంతంతకును మంపు జాలి నింకె, ధరణి చక్రంబుకై వడిఁ దిరుగఁ జొచ్చెఁ, గౌర వేంద్రు ప్రయాణ భేరీరవమున .... చిత్ర. భా 7. 3.

3 ప్రకాశము.

గీ మంపు దులకించు ముత్తిగ మానికముల, మొలకనిద్దాక దాని సొమ్ముల మెఱుంగు, లుమ్మడిగఁ గ్రమ్మి నెమ్మేన నొఱపు చూప, రాజవరుఁ గాంచె లేచి యా రాజవదన రసిక. 3. 47

విణ మత్తు గలిగించునది.

గీ. మంపు సాంబ్రాణి ధూపంబు పెంపు పెంపు, వంపు మరువంపు టిందీవరంపు అంపు, గుప్పు మృగమద వాసనల్ గుప్పురవఁగ,సాటి లేకొప్పు నీయింతి జాలుకొప్పు. శశాం 3. 49

జ . మంపిల్లు, మంపుగొను, మంపుగొలుపు.

మంపుగొను అ. క్రి. (మంపు+కొను) మత్తిల్లు, మదించు, క్రొవ్వు.

గీ. నల్ల సేనపు గుండులు వడచినట్లు, మంపుగొని మే యెఱుంగక మలసి మలసి నెనరువారికి నులు కంగ నెగసి మున్నుఁ, బోతు లెడచొచ్చె దామెఁడు పొదలు పోలె. ఉ. హరి. 4. 26.

మంపుగొలుపు స, క్రి. (√మంపుగొను) మైకము కలిగించు, మత్తిల్లఁజేయు. (శ. ర.)

మంబరము వి. దహనము, కాల్చుట. (చూ మంబరము చేయు.)

జ. మంబరము చేయు.

మంబరముచే(సే)యు స. క్రి. (మంబరము + చేయు) దహించు, కాల్చు.

ఉ ఆ పురుషోత్తమాయుధము వంతకు ముగ్గను గొన్న భీతిఁగా, శిపతిఁ జేరి యుప్పతిలఁ జేసిన సిద్ధుఁడ వంచుఁ గొఁగిటం, జేపడఁ బట్టి మంబర ముచేసె దిగంబరవేష కృత్య .. ఉ హరి. 3. 153.

(శ. ర. వీరేశ.చి, ని, పా. మంబరము చేయు. వావిళ్ల పా.)

మకమక వి. (క. మంకు) 1. తేజోహీనత, కాంతి హీనత.

కం. అనఁ జెలునవ్వు మొగంబునఁ, దనరఁ జకచ్చకితకర్ణ తాటంకరుచుల్, దనుకన్ మక మక చినుకన్, గనకాంగి వహోయల్చెలంగఁగా నిట్లనియెన్. శశాం, 3 59

2. తేజోహీనతను దెలుపు అనుకరణము. (వ్యవ) దీపము మకమకలాడుచున్నది, కొంచె మెగసన ద్రోయుము

మకరందము సం. వి అ పుం 1. పూఁదేనె, పుష్పరసము. 2. కుందము, మొల్ల. (వృ.వి.). వి అ న. కింజల్కము, కేసరము.

మకరందవతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పాటలలత

మకరకంఠి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వడుమ మొసలి ముఖ మేర్పఱచిన కంఠ భూషా విశేషము. (శ. ర.)

మకరకుండలము సం. వి అ. న. మకరము వలె నుండు చెవులపోఁగులు, మకరమువలె నుండు కర్ణభూషణము.

మకరకేతనుఁడు సం. వి. అ పుం మన్మథుఁడు, మరుఁడు.

మకరకేతువు సం. వి. ఉ. పుం. మొసలి టెక్కము వాఁడు, మన్మథుఁడు,

మకరతము సం. వి. అ. న గారుత్మకమణి.

(ఈ రూపమునకు ప్రమాణము లేదు. కాని ఈ క్రింది పద్యమున ప్రాసస్థానమందున్నది.)

చం. సకి యకలంక తోయకణ సంగత పద్మపలాశ మధ్యహా, ళ్లికరుచు లొప్పెడిన్ గొలఁకులచ్చి నిసున్గని చెల్మి పెఁచ్చెగా, మకరతపాత్రలో

విమలహౌ_క్తికముల్ జతగూర్చి రత్నదీ, పకలన నిచ్చునారతుల భావమునన్ గనుఁగొంచు నుచ్చటన్. ఉ శా 6. 76.

మకరతోరణము సం వి. అ. పు న. మొసలి రూప మేర్పడఁ జేసిన తోరణము (శ ర.)

మకరధ్వజుఁడు సం వి. అ పుం (మొసలి టెక్కెమువాఁడు.) మన్మథుఁడు.

మకరబిబ్బి — మకరబ్బి మి. వి మకరతోరణము. దేవతలను గురువులను రాజులను ఊరేఁగించు నప్పుడును జయోత్సవములందును మూఁకు గొని పోవు గౌరవచిహ్నము

మ. జతనన్ దత్పురి జంఘబిన్నగరమున్ సాధిం పఁగాఁ గోరి యూ, స్మితముల్ చేకుల నెత్తునా మకరబిబ్బిలో యనన్ మించునం, చిత శక్రోపల సౌధజాలములు ... చంద్రా 2. 16.

మకరబ్బి — మకరబిబ్బి మి. వి. మకరతోరణము.

మ. ... గొజ్జంగియున్, మకరబ్బి గురుజాపరుంజు వెలయన్ మారుండు ధే యంచనన్, శుకఘోటిం గుదెఁ దట్టి మీఁదె వడిగా సుత్రాము మోసాల కున్. పార్వ 2 114

మకరము సం. వి అ. పుం. 1. మొసలి. 2, (జ్యోతి.) మకరలగ్నము. 3 మకరాకారముగా సేనలను పన్నుట, మకరవ్యూహము. 4. మొసలివలె నుండు చెవులపోఁగు, కర్ణభూషా విశేషము. 5 మకరముద్ర (మొసలివలె ముడిచిన చేతులు) 6. కుబేరుని నవనిధులలో నొకటి.

మకరవాహనుఁడు సం వి. అ పుం. వరుణుఁడు

మకరాంకుఁడు సం వి అ పుం 1. మన్మథుఁడు 2 సముద్రుఁడు.

మకరాకరము సం. — మకరాలయము

మకరాలయము సం వి. అ. పుం. 1 సముద్రము. 2. నాలుగు సంఖ్య.

మకరిక సం వి అ. స్త్రీ మకరికాపత్రము (శ ర.)

మకరికాపత్రము సం. వి. అ. న స్త్రీలకు చెక్కిళ్లు లోనగుతావులయందు లత్తుకతో వ్రాసెడు మకర రూప మగు రేఖ (శ. ర).

మకరివల వి మృగములను బట్టెడు ఒక విధమైన వల.

వ. తెరచీరకట్టలు ప్రోగుచుట్టలు దొడ్డివల లేటివల కుందేటివల పందివల నవదండవల మకరి వల యెలికవల మొదలుగా వలయు వలలను . . కాళ. 3 46

గీ .. దొడ్డి, వలలుఁ బందిటివలలును బలుపు మకరి, వలలు మొదలుగఁ గలిగిన వలలు మఱియు. యయా. 1. 38.

మకిల వి (సం. మలినమ్) 1 మురికి, మాలిన్యము.

(వ్యవ) అద్దము మకిలపట్టినది

2. నలుపు (శ. ర).

విశ మలినము, మురికి యైనది (బ్రౌ.).

జ మకిలక్రోవి

మకిలక్రోవి (మకిల + క్రోవి.) నల్లనిక్రోవి. ఒక విధమైన సుషిరవాద్యము, ఊదెఁడు నొకానొక వాద్యము

సీ. .. బూరగొమ్ములు కంచువీరణములు, మకిలక్రోవులు వీరమద్దెలల్ ... మొ. రా యు 3.26.

మకుఁడు సం వి అ. పుం మాలూకియందు వైశ్యుని వలన పుట్టిన సంకరజాతివాఁడు (వై. ని.).

మకుటము సం. వి అ న కిరీటము.

మకుతి సం. వి. ఇ స్త్రీ. శూద్రశాసనము (త్రి, ని.).

మకుర(ల)ము సం. వి అ. పుం. 1. అద్దము 2 వకుళవృక్షము, పొగడచెట్టు, 3. మొగ్గ, కళిక. 4 కులాలదండము, కుమ్మరిసారెఁ ద్రిప్పెడి కఱ్ఱ.

మకురు విశ (త. మక్కళ్) మూర్ఖుఁడు, మొండి వాఁడు. (చూ మకురుతనము.)

జ. మకురుతనము

మకురుతనము వి. (√మకురు) మూర్ఖత్వము, మొండితనము. (శ. ర.)

మకుష్ఠ(క)ము సం. వి. అ. పుం. వనముద్గము.

అడవిపెసలు.(వృ. వి).

మకుష్ఠము సం విణ. (అ. ఆ ఆ) మంథరము, మందమైనది. వి. అ. పుం అడవి పెసలు (వృ వి) (త్రి ని.)

మకూలకము సం. వి. అ. పుం. 1. ముకుళము, మొగ్గ, 2. దంతివృక్షము, నాగదంతి చెట్టు.

మక్క — మక్కనగాయ (సం. మక్కలః. క. మక్క.) బిడ్డలను గన్నస్త్రీకిఁ బొత్తి కడుపునఁ బుట్టెడి యపాయకరమైన నెత్తురు గడ్డ (శ ర) జ. మక్కనగాయ

మక్కనగాయ — మక్క వి. (మక్క + కాయ. వృత్తిని వర్ణాగమము) (శ. ర)

మక్కరాయి. వి. (సం, మరకతమ్) మరకతశిల. వ. ... ఎక్కువవెల పెక్కువ గల మక్కరాల మిక్కుటంపుఁ దిన్నియల వన్నియలు. ఇందు 1 17.

మక్కల్లము సం. వి. అ పుం. మక్కనగాయ, ప్రసవించినస్త్రీకి ప్రసవరక్తావరోధమున గర్భమునఁ బుట్టెడి యపాయకర మగు నెత్తురుగడ్డ, ప్రసవ రక్తావరోధమున కలుగు శూల.

మక్కళించు స. క్రి. 1. సరిచేయు, సమానము చేయు.

గీ. తొడలు ననఁటికంబంబులు మెడలుఁ బోఁక, బోదెలు నెలుంగులును బరపుష్టరుతులు, మాటలును గీరభాషలు మక్కళించి, చిగురుఁబోఁడులు వనకేళి చేయఁజేయ... ఉ. హరి. 5 50

2 ఉబికించు, ఉబ్బునట్లుచేయు.

సీ. ఐణేయమైన యొడ్డాణంబులవణిచే నక్కళించినపొట్ట మక్కళించి ... మనుచ 1. 59.

3. కూర్చు, అమర్చు.

సీ నేసకొప్పునఁ జుట్టు శిఖిపింఛరించోళి మక్కళించిన జిల్గు మడుఁగుపాగ ... కాశీ 8. 118

సీ. మారేడుబుఱ్ఱలో మక్కళించుక సందిఁగట్టిన చంద్రశేఖరుఁడు వెలయ ... హంస 1 182.

(సరిపఱచు అని శ. ర)

4. పెంపొందించు, వృద్ధిపొందించు.

సీ. కరికరశీకరకణములు విక్రాంతమకుటముక్తారుచి మక్కళింప ...

గీ వరుణుఁ డరుదెంచె విక్రమోద్ధురత మెఱయ. ఉ హరి. 6. 252

(ఇట అ. క్రి. సరిపోలు అని. శ. ర)

అ క్రి. 1 జ్వరాదిరోగము తిరుగఁ బెట్టు,మాని మరల వచ్చు.

(వానికి జ్వరము మక్కళించుకొన్నది. శ. ర.) 2. మిశిత మగు, కలియు.

సీ శరధనినాద విస్రస్తంబులై గమనించు కంఠీరవ నిక్వణంబుఁ, గంఠీరవవారవ స్థగితంబులై చను భీత వన్యకరీంద్ర బృంహితంబు, గీ. మక్కళింప ...

(మక్కడింప, ముద్రి. పా) పి శకుం 2 5.

3. వ్యాపించు, ప్రసారితమగు.

సీ మక్కళించిన శావుమంజీర్ల పెందెర లుంగరంబులఁబట్టి యొత్తువారు .. నైష. 6. 108. (సరిపడు అని శ. ర)

మక్కా వి (సం. మఘః మ్లేచ్ఛ, దేశభేదే అని వాచ క మక్కా.)

అరేబియా దేశములోని యొక పెద్దపట్టణము, యవనకాశి, మహమ్మదు జన్మస్థానము. చూ. మక్కాచెంబు

జ : మక్కాచెంబు.

మక్కాచెంబు వి. (మక్కా+ చెంబు.) మక్కావట్టణమున చేయు నొకవిధమైన పాత్రము, కూజా

శా. మక్కాచెంబులఁ జిల్లఁ జేయ వడగండ్లం బోలు సౌరభ్యస, మ్యక్క ద్వీపవతీ జలంబు జనమాహా యంచుఁ ద్రావెం దమిన్... పాంచా 4. 51

మక్కి1 విణ (√మక్కు1) నిర్మాంసము, శుష్కించినది.

ద్వి. మిట్టమదురు మక్కి మెడయును బ్రాఁకు, పట్టిన యరమిడిపండ్లు ... అమర ... శివుఁడు...

అంతర్వ్రజఘావంబు దాల్చి. పండితా దీక్షా. 40 పా

గీ. మందగుది రెప్పగోరిసెలు మక్కిరొండ్లు, బరతుమురుకొమ్ములును మోటుబర్లు ... యెు బీద యెద్దుఁజేరి. హంస 5. 31

మక్కి² వి (సం. మక్షికా. హిం. మఖ్ఖీ క. మక్కి — ప్రతి) ఈఁగ.

ఇది మక్కికి మక్కిగాన్' అను వ్యవహారము వందే కనఁబడుచున్నది.) మక్కికి మక్కిగా — యథాస్వరూపమున, ఉన్నది యున్నట్లుగా, సరిగా.

(వ్యవ) వాఁడు దానిని మక్కికి మక్కిగా వ్రాసి తెచ్చినాఁడు (ఇది లేఖకుని బుద్ధి మాంద్యమును సూచించును)

మక్కించే — మక్కించే స ౹క్రి (√మక్కు)

1. చంపు, వధించు.

కం. ఆశాక్రాంతఁ బుష్పకముపై, నెక్కించుకొని చేని చూపి యిదె రాఘవులన్, మక్కించె మేఘనాదుం,డొక్కఁడ యని యతవి యాస యుడుపుఁ దటంచున్. రా. మా. 8. 28.

కం. నిక్కమగు పాపములచేఁ, జిక్కితివి నిశాత శూల శిఖరాగ్రమునన్,మక్కించి నీదు మాంసము, నక్కలుఁ గుక్కలును జేరి నమల నొనర్తున్ (శ. ర. పా మక్కించి ముద్రి. పా.) భాగ. 6 394.

2. వశింపఁ జేయు, చెఱుచు

ద్వి. ఒక్కొక్క జనుఁ దుర్వి నొదవు పాపముల మక్కించు వేణుగుల్మము నగ్నివోలె ద్వి భాగ 6 స్కం (శ. ర.)

3. నిర్జించు, జయించు, గెలుచు

కం. దిక్కుల రాజుల నెల్లను, మక్కించి ధనంబు గొనుట మయకృతసభ ము,న్నెక్కుట జన్నము సేయుట, నిక్కము వారి మనకు దండ నిలిచినఁ గాదే (శ.ర.పా. మక్కించి. ముద్రి. పా.) భాగ. 1. 361.

మక్కిలు(ల్లు) — మక్కు¹ అ. ౹క్రి. (√మక్కు¹) నశించు

కం. లక్క కషాయమ్మును శా,ల్చక్కెరయును నశ్వగంధి సతతము నియ్యన్, మెుక్కలవు టస్థిగతములు, మిక్కిలి పెనుత్రోవఁ జనును మండలమునకున్ (చి. క, చి ని.)

మక్కు¹ — మక్కు అ. ౹క్రి (త. మక్కు)

1 కాంతి విహీన మగు.

సీ వెలవెలనై నభోవీథిఁ దారలు మక్క ... కన్యకా 8. 315. (శ ర, ప్రౌ.)

2 నవయు, కృశించు, చిక్కు.

ఉ ..విధాత నిర్దయుం,డక్కట నీరునుం దృణము నాని మహోగ్ర వనాంతరంబులన్, మక్కెడు నీకు నిట్టి యవమానము మానము దప్పఁ జేసెనే (శ ర పా మక్కెడు ముద్రి.) నా. పంచ 2 179.

3. (రోగముచే) విరూప మగు, రూపుచెడు

కం. మ్రుక్కిన యంగుళములు దల, మెక్కిన దేహమును గాంతి యెడలిన మొగమున్, మక్కిన చెవులును ముడిఁగిన, ముక్కునునై వచ్చి మహుఁడు ముద్దియఁ గనియెన్. భోజరా. 1. 101

4 మగ్గు, ఉక్కచే నుడుకు.

వ ... మఱియు నొక్కయెడ నెడ మీని మానిసి యుక్కలఁ జిక్కి యుబ్బపాఁతరలను మక్కిన క్రియ నూర్పుగాడ్పుల కవకాశంబు లేకునికి తమలోఁ దారొకరి కొకరు పదిరిగొని...ప్రబంధ 78.

5. చెచ్చు, మృతినొందు

ప అక్కలుంగవప్రక్కం జిక్కి మక్కిన మర్కటులు రక్కసులు పెక్కంద్రు గలరు. రామా, 8. 154.

వ. ఇట్లు పెక్కువరుసలు రక్కసుల యుక్కివంబున మక్కినం బ్రతికింప నుండి వెండియు నొక్కనాఁడు ... యయా. 3. 121.

వి. (త· మక్కు — మాంద్యము.) 1. మాలిన్యము, మురికి.

సీ. దూళ్ల మక్కెక్కి మంగళ్ల తిప్పలు రేఁగు వడు వున గాలి నాడెడు నెఱకలు.. ఆము. 6. 17.

విఱ. మాసినది, మలిన మైనది,

సీ మక్కు మాసినది నా మలినంబు విలసిల్లు. అం భా 3. 15.

జ, మక్కు[1], మక్కించు, మక్కులు, మక్కుడు.

మక్కు[2] వి. నితంబైకదేశము, తుంటి.

సీ .. వల్లు, మక్కు నాఁ జను నితంబైకదేశము. అం భా 2 136.

గీ. కదిసి కురువీరు లభిమన్యుఁ గక్కసింప, నిక్కి జిగి నొక్కమొగిఁ జెక్కుచుక్క లెక్కి, పిక్క ప్రక్కయు డొక్క పేరుక్క చెక్కు, మక్కు చిక్కించుకొన ప్రుక్కె నక్కటియును. రా. వి 3 67

మక్కు[3] వి (త మక్కు) బల్లలు మొదలగు వాని యతుకులును సందులును కనఁబడకుండ రాచుట కుపయోగించు నొకవిధమైన జిగురు పదార్థము, లప్పము

(వ్యవ.) వడ్రంగి పెట్టెలకు మక్కు పెట్టినాఁడు.

మక్కుడు[1] వి (√మక్కు[1]) ముఱికి, మాలిన్యము.

గీ. త్రెంచి గురివెంద పేరు క్రొమ్మించు వడిన, మేఘ మనఁ దోఁచునొక కట్టిమేని యెఱుకు, ప్రాతఁనెత్తుట మక్కుడువట్టియున్న, యంపగమి ముందటం బెట్టి యడ్డుపడియె. కకు 4 49.

మక్కుడు[2] విఱ. గుప్తము, దాఁచఁబడినది. (చూ. మక్కుడువేయు) జ, మక్కుడువేయు.

మక్కుడువేయు ‘. క్రి (√మక్కుడు[2]) (సొమ్ము) ఇతరులకుఁ దెలియకుండ దాఁచు

(వ్యవ.) వాఁడు తన యన్నదమ్ములకుఁ దెలియకుండఁ జాలసొమ్ము మక్కుడు వేసినాఁడు

మక్కులము సం వి. అ పుం శిలాజతువు.

మక్కువ వి. 1 ప్రేమ, కూరిమి.

సీ నెయ్యము నెయ్యమి నెమ్మి నేస్తము నెనరెలమి మే ల్కూరిమి చెలిమి యరితి.

గీ శాశి ప్రేముడి మచ్చిక మక్కువ యనఁ, ప్రేమ దోఁచును ... అం. భా 1. 136.

(క) వాత్సల్యము, పుత్రాదులయం దుండు ప్రేమ

కం అనిన నతఁ డేను సూర్యుఁడ, మనమున నీయందు గలుగు మక్కువఁ గర్ణం, బొనరంగ నుపదేశింపం, జనుదెంచితి ... భార ఆర. 7 267.

ఉ. మక్కువ రేఁగి నెయ్యపుఁ గుమారునిఁ బంపుట కంత రాయ మై, యక్కటికంబు పుట్టుటకు నల్లన వచ్చి భవాని ... హర 2. 94

చం. ... నన్, మమతను జేరఁగాఁ బిలిచి మక్కువచే నను నొక్కకేల మే, నిమురుచు నీకు నొక్కమగనిన్ ఘటియించితి నంచుఁ బల్కుచున్. ప్రభా 1. 125.

(చ) స్త్రీ పురుషుల పరస్పరానురాగము, వలపు.

ఉ. ఒక్కొకవేళఁ బద్మముఖు లొల్లమి నేయుదు రొక్కవేళఁ బె, న్మక్కువ నాదరింతురు. మనుచ. 3 69.

గీ. ఆ నితంబిని మక్కువ తవఁగి పెనఁగి, యింపు బొంపిరివోవ న న్నేలికొనఁగ, దలఁచి పొందిన నది జన్మఫలము గాదె భార. విరా. 2. 86.

ఉ. ... శిరస్థలంబుఁ జ, న్నుల నెదురొత్తి మక్కువ ననుం బిగికౌఁగిట జేర్ప వేఁటికే. పారి. 1. 117

(ట) స్నేహము, మై

ఉ రక్కసులార మీ ఎ సుర ల్సమయత్న బల ప్రయాసులై, యిక . కలిన్ మథింప జనియించిన యీసుధ మీరు వాఁ బె, న్మక్కువతో భుజింప. నయమార్గము ... దశా. 2. 343.

ఉ. ఓ నృపపుత్ర మద్గురునియోగమునం జని యేము నిత్యమున్, గానన భూములన్ వలయు కాయలు పండ్లును దర్భ లిధ్మముల్, మానుగఁ గోసి తెత్తుము క్రమంబున నీవును మమ్ముఁ గూడి ర, మ్మా నిఖిలంబు చూపెదము మక్కువతోడుత వాని యిక్కువల్. హరిశ్చ. 5. 30.

2. కుతూహలము, వేడుక.

కం. రాచసిరి యుండియును మది, యాచవిశిం జొరదు నాకు హరికి నిచటికా, ల్యాచరణ ముపై మక్కువ, యేచందంబులను మఱవ నెన్నఁడు రామిన్, హరి. ఉ. 2 79.

ఉ. అక్కట తండ్రి యేల మరువయ్యెకుఁ బెండ్లి యొనర్తు నంచుఁ బె, న్మక్కువ నుండుచోఁ దెఱఁగు మాలిన టక్కరి యాలపోతు లి, క్లెక్కడ మండి కల్గె ... నీలా. 2. 72.

జ మక్కువకాఁడు

మక్కువకాఁడు విశ. (మక్కువ + కాఁడు) ప్రేమగలవాఁడు, ప్రియుఁడు

వ పెక్కువిధంబులం జొక్కించి చిక్కక చక్కం బోవు మక్కువకానికై పొక్కి తమిం జిక్కి. ప్రద్యుమ్నచరిత్ర. 3. 75

మక్కె వి అస్థి, ఎముక

(వ్యవ) ఇంకొకమాఱు తిట్టినచో మక్కె విఱుగును జాగ్రత్త. (నిత్యబహువచన మని శ. ర., బ్రౌ.)

మక్కోలము సం. వి. అ. పుం. ఖటిక, సుద్ద.

మక్వణము సం వి అ. పుం. యుక్తకాలము నందు దంతములు రాని పొట్టయేనుఁగు (వై. ని).

మక్షము సం వి అ. పుం. 1. కోపము 2. సమూహము, గుంపు.

మక్షవీర్యము సం. వి. అ పుం. ప్రియాలము, మోరటి (వృ ని).

మక్షిక సం. వి ఆ స్త్రీ. ఈఁగ.

మక్షికామలము సం. వి. అ. న. పుం. మయినము.

మక్షీక సం, వి, మక్షిక.

మక్షికాపులము సం. వి. — మక్షికామలము.

మక్షణము సం. వి. అ. పుం. ఏడుమాసముల కోలఁది (వై. ని).

మఖద్విషుఁడు సం. వి. క్లీ పుం. రాక్షసుఁడు, పిశాచము.

మఖము సం వి అ. పుం యజము

మగ ప్రాతిపాదికము. దీనికి మహద్వివక్షయందు మగఁడు మగలు అనియు నమహద్వివక్షయందు మగది మగవి అనియు రూపము లగును విశ (క. మగ త మగల్) పురుషజాతిది.

సీ మగమీల నగఁ జాలుతెగఁ గీలుకొను వాలు కనుఁగవ కోకవింతకాంతి యొదవె .. పారి 1. 56

కం తొలుప్రాయపు మగకోదమ, తలఁపుల తమకములు మిగులఁ దను నెదురుకొనన్, జలజాక్షి జవ్వనముగడు, వెలసెఁ బ్రతిక్షణము వింతవింతగ నంతన్ కళా 1 28

చం కలువలయమ్ములం బ్రసవకార్ముకమున్. విక్ర. 1 84

కం. ఏనుఁగు గుఱ్ఱముఁ బచ్చని, మ్రానును మేడ యును మెట్టు మగపసరంబున్, బూని కలలోన నెక్కువ, మానవునకు సుఖము రాజ్యమహిమయుఁ గలుగున్ ద్వా. 9 69

(మగపసరము — వృషభము.)

2. కూరుఁడు

కం. నీ వొకత వేల యిటఁ బడి, వేపుర నే వలచి పట్ట వెదకిన నడ్డంబై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు దీని నెఱుఁగవకంటే భార. విరా. 2 256

గీ. మెఱసి మూఁడులోకంబుల మేటిమగలు, రాయ నేర్తు రె యాదవరాముతోడ.. ఉ హరి. 1. 8,

సీ. అతిదుర్జయుండైన ప్రతివీరు నిట్లు రూపణఁచి యుబ్బలుమగం డన్న కడకుఁ జని ... రాఘవ. 4 228

వి 1 పురుషుఁడు.

కం. మగ లడఁకువ నుండక తమ, తగులమ పాటింతు రెట్టిగులంబైనన్, మగువల యెడలన యడఁగుం, దగవు విడిచి యడిచిపడరు ధైర్యము పేర్మిన్. భార. విరా. 2. 231., ఆం. భా. 2. 108.

సీ. మగ లాడువారికి మరిగి ముచ్చిలి బడిదవట్టి కన్నంబులు వెట్టి తెరువు, ద్రెక్కొని చని ...కష్టముల్ వడి రాక గలదు గాక, ఆ. మగలఁ గోరి తొల్లి మగువలు తపములు సేసి వవసి రనినచెట్ట లెందుఁగలవె. కు సం 7. 867.

కం ముమ్ను వివాహము సేయని, కన్నియ యొరుఁగలిసె నేని క్షతయగు మగపొం, దెన్నఁడు లేక విధవ యగు, కన్నియ యక్షతసమాఖ్య గలిగి చరించున్ విజ్ఞా 1 118.

గీ మంజువాని మనోవ్యథ మగక అవునఁ బడిన గతి మాడఁదప్పురి ప్రాంతసీమ. శుక. 3 547. చంద్రా. 6 123

2. భర్త, పెనిమిటి

ఆ. మగఁడు లేనిమగువమాడ్కి గాకున్నె నా, సేన భీష్ముఁ లేమిఁ జెసి నేఁడు భార. భీష్మ 1. 62.

కం. ఈ వచ్చురథంబులవా, రేవురు నీమగలె యుంబు తేక్షణ .. భార అర. 6. 203

సీ . . పద్మనాభుఁ గానంగఁ జనుదెంచి కీడుఁ బ్రీతి నిట్లను ననఘ యే మీకు మేనత్త మగఁడ

గీ. వినుము దమఘోషుఁడను వాఁడ .. హరి. ఉ 1 139, ఆం. భా. 2. 115

3. రాజు, ప్రభువు.

ద్వి మన్నెరాజుల కెల్ల మగఁడనై యుండు. వనైనఁ దలఁపక నాముద్దుఁగూన, తిప్పకాయవు వలెఁ దిరిగి యిల్వరుసఁ దప్పఁగ వడుతవా. ప్రభులిం 8 56 పా. 4 వం.

4. ఇది కర్మధారయ సమాసమునం దుత్తర పద ముగ నుండునపుడు శ్రేష్ఠవాచకము.

మ అపుడాపక్షి మగండు రక్కసుల జియ్యంబాఁకి యభ్రంగి సుగ్రపుఁగయ్యం బొనరించి మూర్ఛిల బలాత్కారంబువన్ వాఁడు లోకపవిత్రన్ జనక క్షితీశతనయన్ గాకుత్స్థ పీరాంగ్రిప, ధ్మపటు ధ్యానపరాయణన్, రథము మీద న్నిల్పి కొంచుం జనెన్ రామా. 5. 204.

మగపంద — పిరికిమానిసి

మ. అదె నాబిడ్డలఁ బట్టి దొంగలు మహాహంకారులై కొంచు ను, న్నదు లై పోయెవ ఁడ్డుపాటు నకు సామర్థ్యంబునన్ హీనుఁ డై, కదలం డీమగపంద కూరకుగతిన్ గన్గూసి . భాగ. 9. 405.

మగలంతె (జియ) — విటుఁడు.

ద్వి. మలయుచు మురియుచు వగలంటవోలె, మానాతి వలపించి యే నేఁడు నీవు, గావక తల క్రిందుగా నడచెదవు పండితా. పురా 122

చం లలనలఁ దేర్పఁ జూచు మగ ంటియలం గని వారిపొంతఁబోవలవదు రొక్క మీగలుగువాఁడె, మనోజుఁడు గూలియాలికిన్. కు సం 8 142.

మగపీచము — మగపురుగు, పురుషవేషము.

కం. వినుము ధృతరాష్ట్రవంశం, బునఁ మగ పీచంబు నెల్లఁ బొలియించితిఁ గృ, ష్ణుని కారుణ్యము జిష్ణుని, పెనుబ్రాపును గలుగ నేను విగత భయుఁ డనై. . భార. సౌ 2. 91

మగత్రాడు — మగతాటిచెట్టు.

కం. మగత్రాడునందు నుద్భవ, మగుతో సొక టొకటి గాల్చి యజదుగ్ధములన్, దగఁ ద్రిదినంబులు ద్రావఁగ, మగువకు ఋతువుదయమగును మాన్యులు మెచ్చన్. (చి. శి., చి. ని.)

మగపాలు. పురుషునిభాగము. భర్తృభాగము.

సీ. ఈనీరజాతాక్షి మేనిలో సగపాలు గణుతింప మగపాలు గాఁగ నున్నది ... హర. 3. 25.

మగలమగఁడు — శూరాగ్రేసరుడు.

కం. మగువ మగవారిముందఱ, మగతనములు సూప రణము మానుట నీకున్, మగతనము గాదు దనుజులు, మగువల దెసఁ జనరు మగలమగ లగుట హరి భాగ. 10 ఉ 190.

చం. గగనము మ్రోసె వీచె సుడిగాలి సముద్రము లింకె మేరువున్ దిగఁబడె భూమి చక్రముగతిం దిరిగెన్ రవి త్రోవఁ దప్పె న, మ్మగలమగండు వీఁక దశముం బగు మస్తక ముత్తరించి వే, ల్వఁ గడఁగి హోమవహ్ని శకలంబుగఁ బ్రజ్వరిలంగఁ

చేసినన్. ఉ రా. 2. 178

లయవిభాతి. ... నయన యుగళి వెలిదామరల మగలమగలై డా, లెగయ . . గగనచరుఁ డయ్యెన్. మనుచ. 4 117.

(ఇట ఔపమ్య ద్యోతకము.)

ఇట్లే మగలరాజు.

గీ పరశురామునిశాపంబు శాంభశక్తి, గ్రావఁ బ్రాహ్మణశాపంబు రథము సిక్కు, వఱుప గాండీవధరుచేతి మెఱుఁగుటయు, మన్ని గొనియెనె యోకర్ణ మగలరాజ భార. స్త్రీ 2 90.

గీ మాట లేఁటికి వేయు నో మగలరాజ, విశ్వమున నీవు లేకున్న వెలితివడియె ... హర. 3. 89.

షా మగఁ డొల్లని నతిని మారి యొల్లదు,

కం. ఇల్లీల నుండ నింటం, బల్లియు నను జొక్క సేయఁబలుకులు వినరే, యెల్లెడ లోకములో మగఁ, డొల్లని యా నతిని మారి యొల్లదనంగన్. శుక. 2 116.

జ మగఁటిమి, మగచెయ్వు, మగతనము, మగనాలు, మగనిల్వు, మగపంతము, మగపాడి, మగపోడిమి, మగపొల్కికూటమి, మగమాట, మగమానికము, మగరా, మగలాగు, మగవాఁడు.

మగఁటిమి వి (త మగసైత్ర √మగ.)

1 శౌర్యము, పౌరుషము, పరాక్రమము.

ఉ. ... చూచి ర, వ్వాఁడిమగంటిమిన్ వెలయు వాని వృకోదరు నెల్లవారలున్ భార. ఆది 6. 306

ఉ పాండవ సైన్యముల్ గలఁగి పాఱెడు సిగ్గటి వీరిలోన నొక్కండును భీష్ము మార్కొని మగంటిమి చూపఁగలేఁడ ... భార. భీష్మ. 2. 147.

2 మగతనము, పుంస్త్వము.

చం ... అరాతిభయంకరు హేమవర్ణు నాఁగడమున గాసిచేసితి మగంటిమి నీ దెసనైనఁ జూపుమా. భార. ఉద్యో. 4. 376.

గీ. ... పౌరుషంబు మగతనము, మగఁటిమి యనంగఁ దిర్యక్పుమర్థమందు, నౌపచారికమైన గండనెడివల్క, భావకర్మంబులను గూడఁబరఁగు నభవ. అం. భా. 2 103.

3. పురుషాయితము, ఉపరతి

గీ హెచ్చి మగఁటిమిఁ జూపుచో నొచ్చెనేమొ, యొత్తుదునె యంచు నంఘ్రిఁ గేలుంచునెనరు .. ఉ రా. 6. 162.

మగచెయ్వు వి (√మగ) సంభోగము, రతి

సీ మగలతో నిదురించు మగువల మఱపించి మగచెయ్వు లొనరింప మదిఁదలంచు ... నీలా. 1. 76

(నిత్యబహువచన మని శ. ర.)

మగతనము వి. (√మగ) 1 పరాక్రమము, మగటిమి. పౌరుషము.

కం. ప్రేలకు జీలుగు వెరిఁగిన, మా లెకుఁ గంబంబు గాదు మాటలు మిగులన్, నాలుగు గఱచినయంతనె, చాలునొ మగతనము జూప సాత్యకి యెదురన్ ఉ హరి. 3 50.

గీ. ... పౌరుషంబు మగతనము, మగఁటిమి యనంగ ... భావకర్మంబులనుగూడఁ బరగు నభవ. అం. భా. 2. 103.

గీ. అరయఁ దీవంచ వార్వంపుటగ్గిపట్లు, వడుమ నడరొందు నాడెంపుఁ బుడమిఱేఁడు, లెల్లఁ గదలింప లేని యువ్విల్లు దునిమె, నిప్పు డీతని మగతనం బెన్నఁ దరమె అచ్చ. రా బాల 184

2. పురుషత్వము, పుంస్త్వము.

చం ... ఒదవుఁగాక భవత్కృత దుష్టచేష్టితం, బుఁకు ఫలంబునేఁ డొకటి పూర్ణముగా నుపభోగ్యమై కడున్, జలమున నెందు నీ మగతనంబు కడంకల రూపుమాలుటల్. (భారతార్థమున.) రాఘవ. 3. 75.

3. రతి, సంభోగము.

గీ. కువల, మధులహరి నబ్ధిపైఁ జెంది మగతనముల, నొక్కెడలఁ గూడుచు స్రవంతు లుబ్బు

పెనఁచె. ఆము 4 183

(ఉపరంతి అని వ్యాఖ్య)

మగధ సం వి ఆ స్త్రీ పిప్పలి

మగధపురి సం వి ఈ స్త్రీ. మగధ దేశస్థుల పట్టణము

మగధము సం వి అ. పుం 1. మగధ దేశము. (బీహారునకు దక్షిణ భాగమున నుండు దేశము.) 2 మద్దుక మను వాద్యభేదము. 3 ఫలకము మొ వాని పిడి (కే. ని.).

మగధుఁడు సం వి. అ. పుం. 1. మగధదేశ రాజు. 2 బట్టు, వంశావళి చేదువువాఁడు, స్తోత్రపాఠకుఁడు (కల్ప).

మగధోద్భవ సం వి. ఆ స్త్రీ పిప్పలి (వ్య వి.).

మగనా(నియా)లు వి బొ (మగని + ఆలు) మగఁడుగల యాఁడుది, భర్తృమతి, కులస్త్రీ

సీ ఒర్పుమై నుప్పెండి నుపవా ముండనీ మగనాలి సరివోల్పఁదగదు విధవ . కాశీ 2 83

గీ తగవుఁ జెప్పంగ నిన్నుఁ బ్రార్థన యొనర్చి, యెవ్వ రిచటికిఁ దెచ్చిరో చివ్వలాఁడి, నీవు చెప్పక యుండిన నే మెఱుఁగమె, పుడమి వర్తించు మగనాలి నడత లెల్ల హరిశ్చ 4. 177.

సీ పతివత్ని యనిపల్కఁబడు మగనాలు నానైదువరాలన నైదున యన ... ఆం. భా. 2. 107

గీ హాస్యకథలందు గీతవాద్యములయందుఁ, బ్రీతి నెఱపుట మగనాలి రీతి గాదు .. పి శకుం. 4. 75.

కం. కాఁగాని మాట లాడెదు, రాఁ గూడదునేఁ దపశ్చరణమై నుండం, గాఁ గోమలి యిటు నిల్వక యేఁగుము మగనాలి కేల యీ దుర్గుణముల్. భోజరా. 4 148

కం అభిమానవతులు ముగ్ధలు, సఖిజాతలునైన మగని యాంద్రుఁరు కారే, వ్యభిచారమునన తనయుల, ఋభునిభులం గనిరి మున్న నేకుల సతివా. హరి. పూ 9. 76

మగనిల్వు వి. (√మగ) చేయిపై కెత్తి నిలుచున్న పురుషుని యెత్తు.

ద్వి ఇదె నూఱుమగనిల్వు లీయున్న బిలము. పండితా పర్వ. 386 పా.

మగపంతము వి (√మగ) 1. మగఁటిమి, పౌరుషము, శౌర్యము.

మ. మగపంతంబున మానపారుఁ డనిలో మార్కట్టి సై నెత్తినన్ . . దశకు 2. 31

ఉ నిందకు నోర్చి యాజిమొన నిల్వఁగ నోపక పీఁగి పాఱు నీ, పందలవెంటఁ బడ్డ మగప తమె .. భాగ 8. 623 , భా. రా యు 2089

2 కూటమి, సురతము.

మ. మగువల్ సిక్కరె తొల్లి వల్లభులకున్ మన్నించి తద్వల్లభుల్, మగపంతంబు దలంపరే తగులముల్ మాపాలనే పుట్టెనే భాగ 10 పూ. 993.

మగపాడి — మగలాగు వి (√మగ.) 1. పురుషధర్మము, మగవాని మర్యాద.

ద్వి ... రఘువీరుఁ డెంతయును, ఇంతివోయిన జాడ నెఱిఁగిన పిదప, నంతరంగంబున నడలుచునునికి, మగపాడిగా దని మది నిశ్చయించి... రం. రా. కిష్కిం. 203 పా 10. పం.

చం పురుషులు లేరె లోకమునఁ బుట్టరు గాక భవత్సమాను లో,చిరతరపుణ్య నిన్ దగిలెఁ జిత్తము మిన్నక పోవఁడింక శం,బరరిపుఁ డేమి సేతు మగపాడి దలంపవు భామ లేడ నిష్ఠుర వచనంబు లేడ దయఱాఁడగదే యిదె నీకు మ్రొక్కెదన్. భోజరా. 4. 159

2 శూరధర్మము, మగఁటిమి, శౌర్యము

కం. అయ్యెడ మానము వదలక, దయ్యాల మగపాడితో దృఢంబుగఁ బోరన్ ... భాగ. 10 ఉ. 870.

సీ మాన్యులఁ జంపుల మగపాడి గాదు భిజాశనంబైన నత్యంత సుఖము ... భార. భీష్మ 1. .. , సైర 1 157

3 ఉపరతి, పురుషాయితము

గీ. వలపుఁ దెలుపుచు నరయరఁ బలికి పలికి, యలపు సొలపున నిలువక నిలిచి నిలిచి, మొనసి ప్రియుఁ గూడె మగపాడి ముద్దులాఁడి. శశాం 3 111.

మగపోఁడిమి వి. (√మగ). పురుషువిధము, పురుషరూపము

చం కటకట కాశికాపురి నొ కాకొకనిద్దు రఁగన్ను మోడ్సి యప్పటఁ గనువిచ్చునప్డు కుడిభాగముఁ గన్గొని చోద్యమందు దా, పటిదెసఁజూచి యచ్చె రువుపాటు వహించు మనస్సరోజసం, పుటమున నాఁడులాగు మగపోఁడిమియుం గల జంతునంత తుల్ కాశీ. 3 99.

మ ఘనతన్ నీ మగపోఁడుముల్ పలుమఱుం గన్నారఁగన్నారము .. చూడ మెన్నఁడును నీయాఁడుచేందంబు ... భాగ. 8. 389.

శ్లో అవతారా మయా దృష్టా రమమాణస్య తే గుణైః, సోఽహం తద్ద్రష్టు మిచ్ఛామి యత్తే యోషిద్వపు ర్ధృతమ్ సం. భాగ 8. 12. 12.

2 మగతనము, పుంస్త్వము

సీ పోలిరెడ్డికి మగపోఁడిమి లేదుగా గాది కేలా గుసఁ గడుపుని క్కె. శుక 2. 422

3. సురతము, సంభోగము (బ. అని శ ర.) ద్వి ధనధాన్యవస్తువుల్ దిగవిత్తు నవుచు, మును కొని మగపోఁడుములఁ జేయఁబూను అ మ. క. 1. 34 పా. 21 పం

మగపోల్కికూటమి వి. (√మగ) ఉపరతి, పురుషాయితము

సీ ఉపరిసురతసంజ్ఞ యొప్పును మగపోల్కి కూటమి యనఁగ .... ఆం. భా 2 180.

మగమ(మా) వి. (త. మఖమై) వణిజులుగాని సేద్యగాండ్రు గాని దేవాలయాదులకిచ్చు విరాళము, రుసుము.

వ ... అంగరంగభోగాలకిచ్చిన మగమక్రమం జెల్లన్నను .. మగమమీంద మరిన్ని రాగభోగా లకు ... దశా 4 935.

వ. ... రుద్రయ పెద్దింగారు ... సిద్ధేశ్వరమహాదేవరదివ్యంబునకు ఆశేషాలం గలమగమాను సుంక మాను తలారికమును మనని ఒండేమి ఆయ ... పేరను అడుగలేదు సర్వమాన్యము ధారాపూర్వము సేసి ఆచంద్రార్కముగా నిచ్చె దశా 4 1213

వ ... నెయిపూరిలోని మగమాను వెళ్లంబోయీ మగమాను వంకేశ్వర దేవరఁ ఆచంద్రార్కన్ స్థాయిగా మారమరాజు ఇచ్చె ఈస్థలము మగను ఎవ్వరు గుత్తగొన్నాం జెల్లించి ఈ పుణ్యానం బొందువారు దశా 4 1180 గు జి

మగమాట వి (√మగ) పౌరుషవాక్యము, శూర వచనము

మ మగమాటల్ మనకేల నాఁ డల హనూమంతుండు లంకాపురం, బెగువం గాల్పఁగ నెందుఁ బోయితిమి ... భా రా యు 123.

మగమానికము: వి. (√మగ) వజ్రము

సీ తగువేల్పు దొరరాణి మగమానికపు సొమ్ము నెగజేనిచాన గొజ్జఁగులబంతి . యయా 1. 52.

సీ మగమానికముల క్రొన్నిగనిగల్ దులకింప నీలా 2. 48

విశ. పురుషరత్నము, పురుషశ్రేష్ఠుఁడు, పురుషోత్తముఁడు.

ఉ అమ్మగమానికంబు దిట మారఁగ నొక్కల కోఁరఁ జెడ్డరే, ద్రిమ్మరికొమ్మ నుక్కడఁచి తేటగ జన్నము గాచి చట్టుచం, దమ్మున నున్న పెంద పసి తామరకంటిని బ్రోచి ... అచ్చె రా. బాల. 183

మగమానికపువాఁడు — వజ్రాయుధము నీలా 3. 8.

మగమానికపువాలు దాల్పు — వజ్రాయుధము ధరించినవాఁడు, ఇంద్రుఁడు

గీ. తనర మగమానికపువాలు దాల్పు బోదు.

వేడుకలుమీఁఱ నాడు మేల్మేడమీఁద, గొనబు మీఱెడు నపరంజికుండ యనఁగఁ, దూర్పుగుబ్బ లిఁపై దోఁచెఁ దొగలఱేఁడు నీలా 3. 8.

మగరా (ఞా) (యి) — మగమాణికము. వి. వై. (√మగ) వజ్రము, నవరత్నములలో నొకటి

ఉ. నాయకమైన కెంపుగమి నాఁటిన చోటులు సాంధ్యరాగమున్, జేయఁగ నింద్రనీలముల చెక్కడపుంబని చక్కి యంధకా, రాయితమై వెలుంగ మగరాలమరించినపట్లు వెన్నెలల్, గాయఁగ ముచ్చెలుంగులకుఁ గందువయో యన మించె నఁదులఞ్. సాంగ 2 72

చం తెలిమగఞాతికంబములఁ దీఱిన బఁగరు కీలుబొమ్మ గుంపులకు ఉ రా 1 317.

సీ మగరాలబిల్లల నిగనిగఁ దగినట్టి వాలు కీల్జడ మొలనూలుఁ జొనిపి పాండ్వ. 5 188.

మ నెలఞా చొక్కపుమేడలోన మగఞానిర్దంపుఁ గిల్తాఁగుటు, వ్యాలలో ... నలరుంబోఁడులు జోలఁ బాడుదు రమందానందసంధానవై ... చంద్రా 2 7.

సీ పొలుచును వజ్రంబు మూలరా లన మగరా లనంగను గురుజా లనంగ... ఆం భా 2. 278.

మగఞా(రా)తివాలు — వజ్రాయుధము.

సీ ... మగఞాతివాలు సత్తి గుదియ బల్లెము త్రాడు చెక్కెము కత్తి దండివిల్లు ... అచ్చ. రా యు 581

మగలాగు — మగపాడి వి. (√మగ) ఉపరతి (శ. ర.)

మగవాఁడు వి (√మగ) 1.పురుషుఁడు, పుంవ్యక్తి.

కం. తగవే కులకన్యలకును, మగవారలతోడ రూపమహనీయులతో, మిగులంగఁ దడవు లోపలి, వగళులలో మాట లాడ ... నైష. 4 61.

కం. అనవుడు శారిక కీరముఁ గనుఁగొని మగ వారు పాపకర్ములు నమ్మం, బన దనినఁ జాప జాతులు, వనితలుగా కనుచుఁ జిలుక వాదము చేసెన్. విక్ర. 7. 86., మనుచ 3. 82.

2 మగఁడు, భర్త, ప్రియుఁడు

మ. పరగన్ మా మగవార లందఱును మున్ బాణప్రయోగోపసం. హారణాద్యాయుధ విద్య లన్నియును ద్రోణాచార్యుచే నభ్యసించిరి ... భాగ. 1. 160

ఉ ప్రేమ గనంబడం బలుకరించినవాఁడవు పోదువా యయో, నామగవాఁడ చెప్ప నిను నమ్మితి రమ్మని పిల్చి . . శుక 3. 565.

వి౹౹. పౌరుషవంతుఁడు

(వి శూరుఁడు అని శ. ర)

ఉ. ... శీలమై, వచ్చిన రుద్రుచేఁదమున ద్రావలుదు వీ వనిలోన నోర్వఁగా, వచ్చునె నిన్ను నెట్టిమగవారికి నీకృప నాశ్రయింపఁగా, వచ్చితిమి. భార భీష్మ 3. 300

మ. అలరుందూపుల మన్నెవాని మగవాఁ డన్పించుఁ దత్కాంత ... శుక. 4. 15 భార. ఉద్యో. 1. 247.

మగిడి వి. (త మగిడి) పాములవాఁ డూఁదెడివాద్య విశేషము నాగసరము (శ. ర.).

మగి(గు)డించు స. క్రి. (√మగుడు.)

1. మరలించు, త్రిప్పు

గీ అడుగఁ బూనినమాటయే యెడకు నెక్కె. వంతనుండియు మగిడింపు మమరరాజ ... నైష. 3. 21.

ఉ. వామనదిగ్గజంబు మదవాసనకుం జన కోపహా టించు చు, ద్దామగతిన్ నభోమణిరథంబు హయంబు లనూరుఁ డుద్ధతుం, డై మగుడింపఁగా మగుడ కడ్డము దాఁకె ననంగ నుత్తరా, శాముఖ వీథి నేఁగె దివసంబులు దీర్ఘత పల్లవింపగన్. పి. శకుం. 2. 122.

సీ మొగము పార్శ్వములకు మగుడింపకుండ వాకట్టుమూలికవాగెఁ బట్టి పట్టి ... కళా 3. 79.

2. నివారించు, ఆఁపు

కం. వగవఁగ నేఁటికిఁ బార్థుఁడు, దెగువకుఁ

జొరకున్న భీష్ముఁ దెగఁ జూచి వెసం, బగ యడఁగించెద నన్నున్, మగిడింపక చూచుచుండు మనుజాధిపా. భార. భీష్మ 3. 283

వ. .... కుంఠితప్రబోధుం డగునాకుంరునిం గెంటి పలికియు నలుక మగిడించి యుదంచిత ప్రయోజన ఘటనాపారవశ్యంబున సామరస్యంబు మీఱ నిట్లనియె ... పాండు. 3. 37

మగుచే — మగుడుచే వ. క్రి (√మగుడు. క. మగుచు) మరలుచు, త్రిప్పు.

ద్వి జోడనఁ గొని పించె సొగసుగాఁ జుట్టి, వేడెంబు వడి వడ్డవేడెంబుఁ ద్రోలి, నిగుడంగఁ గుఱుచల నిడుదల నూకి, మగిచి వైచుచుఁ గేల మ స్తరించుచును ... అ మ. క. 5. 242 పొ. 14 పం.

మగుడఁబడు అ. క్రి. (మగుడన్ + పడు. స్వార్థమున) 1 మరలు, నివృత్త మగు.

కం. అనురులదెస నీతేజము, ప్రసారితముఁ జేసి మగుడఁబడు టొప్పునె యిం. క. సమాన శౌర్య క్రమ్మఱ, మసఁగుము రక్షింపు మమర మండలిఁ గరుణన్. హరి. ఉ. 10, 161.

2. తిరుగఁబడు.

వ ... పగవాఁడు బలవంతుం డెంతన తెగిపోయెడివాఁడు గాఁ డిలోనవ మగుడంబడి యెద్దియేనియుం గిల్బిష మాపాదించు నిది నాకుఁ దోఁచిన తెఱంగు ... హరి. ఉ 1. 140.

3 తిరుగు, తారుమా రగు.

కం. అనిన నలర్కుం డిట్లను, జనవర మును నామనఁబుచందము నీచె, ప్పినయట్ల యిపుడు శాంతిం, దనరెడు మగుడఁబడి వినుము తత్కారణమున్ మార్క. 3. 369.

మగుడు అ క్రి (క. మగుచు, మగచు.)

1 మరలు.

(క) వెనుకకు మరలు.

గీ అనఘ యింద్రియముల విషయములమీఁద నిగుడనీక మనంబుతో మగుడఁ దిగిచి, యాత్మఁ గూర్చుట సాంఖ్యుల యనువు ... భార. శాం. 5. 97.

ద్వి మగిడి భూవిభుఁ డొక్క మరము పొంతకును, దగఁ జేరి యున్న యత్తఱి నిప్పులురుల. ద్వి. హరిశ్చ ఉ 148. పం., దశా. 1. 178.

(చ.) తిరిగివచ్చు

కం కనుకనిఁ బఱచిన నాతని, వెనుకొనుటయు వాఁడు శరణు వేఁడినమాత్రం, గినుక యుడిగి తొయ్యలి మదిఁ, గనికరము జనింప మగిడెఁ గాంతుని కడకున్. విక్ర 6. 93.

ద్వి. మనల నయోధ్యకు మగుడఁ బ్రార్థింపఁ, జనుదెంచుచున్నాఁడు సందేహ ముడుగు. రం రా అయో. 136 పొ 28 పం., ఆము 1. 76.

(ట) అభిముఖ మగు.

కం. నీవే మంటివి రమ్మం, చావలివానికిని మగిడి యట్లనె వానిం, గావించి ... ఆము 3 7.

వ ...దశారంభునకు మగిడి పోదము లెమ్మని .. భీమ. 3.38.

2. (త. మక్కుడు) క్రమ్మఱు, తిరుగు.

(మరలు ధాతువునకువలె దీనికిని క్త్వార్థక మగు 'మగిడి' అను రూపమును, తుమున్నంతమగు 'మగుడన్' అను రూపమును పునరర్థకావ్యయము లై వెండి, మరలన్, అనునర్థము నిచ్చును. కొన్నిపట్ల ప్రత్యుత్తరముగా, మాఱుగా, అను నర్థమును నిచ్చును)

గీ. చెలువ యింక నొక్కించుక సేపు నీ వనాదరంబున నెప్పటియట్ల యున్న. మన్మథుఁడు సమయించిన మగుడ నన్నుఁ, బడయ వచ్చునె యెన్ని యుపాయములను. భార విరా. 2 47

గీ. అప్పు డాశ్చర్య మంది వైశ్యప్రభుండు, మగిడి లోనికిఁ జనుదెంచి మంత్రఫణితి హార. 2. 39

కం. ధరియించిన మొద లొకవ, త్సరమాత్రము

తావకీన ధమ్మిల్లములో, నిరవుకొని మగుడ నివ్విరి, తరుణీ యల పారిజాత తరువున కరుగున్. పారి. 1. 67.

గీ. మగుడఁ గ్రమ్మఱఁ గ్రమ్మఱి మరల సారె, వెండి మాటికిఁ దిరుగ నా వెలయును బున,రర్థ ముగ...ఆం. భా. 3. 69.

3. పోవు, తొలఁగు

ద్వి బడలినమేనును బగిలిన మోతు, మగిడిన చనుఁగవ్వు మాసినచీర. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2085 పం.

కం. తగుమాట లాడి కోడలి, వగ పుడుపుము నీవు ధైర్యవతి వి ట్లడరం, దగునె నిను జూచి కాదే,మగుడుం జిత్తముల వగలు మా కందఱకున్. భార. ద్రో. 2. 328.

4 బాగుపడు, చక్కనగు.

కం వగచినఁ బోయిన కార్యము, మగుడునె వగవంగ లోకమాన్యుం డగునే ... భార. స్త్రీ. 1. 20.

5. తిరుగుట, నివృత్తి.

కం గతికై ఫణి వసుధాయని, మతిఁ దలఁచిన నగణ మయ్యో మారుత మధిదై, వతమంద్రు నగణముఖమగు, కృతి పగఱకు మగుడులేని కీడొనరించున్. కావ్యా. 7. 14

జ. మగిడించు, మగుచు, మగుడఁబడు, మగుడుచు.

మగుడుచే(డ్చు)—మగుచే స.క్రి. (√మగుడు. త. మక్కుడ సెయ్.) మరలించు, త్రిప్పు.

చం ... పద్మగర్భుకడకుం జనె నమ్మహితుండు మన్మథున్, గొడుకుగఁ బంచి వే తను మగుడ్చగ వచ్చె. భార. అను 4 408.

ఆ. కడుఁ బ్రయాణవిఘ్నకరు లగుభరతము, ఖ్యులఁ బ్రయత్నమున మగుడ్చి వెసను. రాఘవ. 3. 27.

మ. గుని యెన్ గొప్పు సరుల్ నటింపఁ గుచేముల్ గుప్పింప ఘర్మాంబువుల్, మొనపన్ గౌను చలింప రత్నవలయంబుల్ సందడింప న్మగు,డ్చిన నెమ్మో మఱిగంటఁ జొక్కుఁ గన ... ఓర్తు తలయం చెన్. చంద్రా. 6. 5౦, కళా. 3. 19.

మగులు — మదురు వి. 1. కుడ్యపాలిక, గోడ మీఁది కప్పు.

సీ ... మదురు మగు లన గుడ్య, పాలిక యై యొప్పు .. ఆం. భా. 2 13.

2. చుట్టుగోడ, ప్రాకారము.

సీ. అలగుంపులు గొటియలదొడ్లు ... ఉలగరంబులు వాఱుపొలము వాకిటఁ బది కట్టుబండ్లింటికిఁ జుట్టుమగులు ... గీ ... గలిగి, కాఁపురము సేయు నవ్వీటఁ గాఁపుకొడుకు. వేం. పంచ. 4. 416.

సీ బలుకంచు గుబ్బబోర్తలుపులు తీసెలవాకిలి నడవ చావడియు, మగులు. హంస 2. 137.

జ. మగులుగోడ.

మగులుగోడ వి. (మగులు + గోడ) చుట్టు గోడ, ప్రాకారము.

ఆ మగులుగోడమీఁద క్రమ్మాఁకులు చిగురుజొం, పములు వానిమీఁద బ్రచురదోహ, దముల ధూపములును దనకు మాటుగ గూఢ,గతిని గాంతఁ గొనుచు నతఁడు సని యె. కళా. 3. 66.

(ముద్రి పా మదురుగోడ. శ. ర. పా.)

సీ. గొడియ బీగము లావుగొలును లోపలియడ్డ ద్రమాను బో ర్తలుపులు మగులుగోడ ... హంస 2 226.

మగువ వి (క. మగువు. త. మగవు — బిడ్డ. మగువు + అ. ?) 1. స్త్రీ ఆఁడుది.

సీ. నవలా మగువ నాతి నాతుక యాఁడుది లేమ గోల యువిద చామ చాన.

గీ. ముద్దుగుమ్మ యన స్త్రీస,మాఖ్య లం చవఁగాను జెన్నలరుచుండు ... ఆం. భా 2. 104.

కం. మగ లడఁకువ నుండక తమ, తగులము పాటింతు రెట్టి తగులం బైనన్, మగువల యెడ లన యడఁగుం. దగవు విడిచి యడిచి పడరు ధైర్యము పేర్మిన్. భార. విరా. 2. 261.

గీ. మదనరేఖకు సరియైన మగువ గలదె .. విక్ర 1. 119

2. ప్రియురాలు, భార్య.

గీ. మగని మగువను బ్రాయించి మదిఁ దలంచు, నిషధరాజును దన్నుఁగా నీరజాక్షి. నైష. 1. 74.

'ప్రియం ప్రియాం చ'. సం. నైష 1. 38

సీ. మగలతో నిదురించు మగువల మఱపించి .. నీలా 1. 78, పారి 1. 50.

జ. మగువతనము.

మగువతనము వి. (√మగువ) స్త్రీత్వము. ఆఁడుతనము

కం. జగదాత్మకుఁ డగు శంభుడు, మగిడెను హరి నెఱిఁగి తనదు మాహాత్మ్యమునన్, విగతత్రపుఁడై నిలిచెను మగువతనం బుడిగి హరియు మగవాఁ డయ్యెన్. భాగ 8. 404.

మగ్గ — మొగ్గ వి. (క. మగ్గు) ముకుళము.

ఉ. వెగ్గల మైనవాసనలు విశ్వజగంబును గమ్మవల్వఁ గాఁగుగ్గులు ధూపధూమముఁలగోచరలీల వజాండగోళముం, దగ్గఱఁ బాఱె వాని మిళనంబునఁ గాదె వళంబు గల్వపూ, మగ్గయుఁ బోలె నిప్పుడు సమంచిత నీలిమ మయ్యె జూడ్కికిన్. కాశీ 7. 221.

మగ్గపుగుంత వి (√మగ్గము) సాలెవాఁడు నేయుటకుఁ గూర్చుండునపుడు కాలు చోఁచుకొనెడి పల్లము.

సీ. కుంచె మగ్గపుగుంత గూటంబు పగ్గంబు పరఁ కెు ద్రొక్కుడుపట్టె పలక దోనె ...

గీ. వఱల నాకుభభద్రు నివాసభూమి, యప్పురంబున సంతతం బొప్పుచుండు ... హంస 2 11

మగ్గము వి. (క మగ్గ, మక్క.) 1 వయన యంత్రము, సాలెవాఁడు బట్టలు నేయు యంత్రము.

సీ. ... నేఁత యంత్రము మగ్గమనఁగను దనరుచుండు ... అం భా. 2. 296

2 సాలెపురుగల్లు వల.

సీ. కలయ వంగమున మర్కట కీటకృతమైన మగ్గంబు నేత్ర సంపద వహింప .. ఆము. 1. 93.

సీ మై నిండుసాలీని మగ్గంపుఁజకచకల్ బూది. పూఁతకు రెట్టి పుట్ట నేయ .. చంద్రా. 3. 89.

జ మగ్గపుగుంత, మగ్గరి.

మగ్గరి వి (మగ్గము + అరి³) తంతువాయుఁడు. సాలెవాఁడు.

సీ. తంతువాయాభిధ దనరు మగ్గరి యన నేఁత కాఁడనఁగను నేఁతరి యన ... అం. భా. 2. 283.

మగ్గించే — మ్రగ్గించే న క్రి. (√మగ్గు) చంపు.

సీ బెగ్గురుకడుపుల బెగ్గిల మగ్గించి కొంగల పొంగెల్ల గ్రుంగఁ ద్రొక్కి ... ద్వా. 1 219.

మగ్గు — మాఁగు అ క్రి 1 మిగులమగ్గు, కమియఁబండు

(వ్యవ) పనసపండ్లు మగ్గువఱ కుందినచో రుచ్యముగా నుండవు.

2 ఉక్కచేఁ జెమ్మగిల్లి చెడు (శ. ర.)

3. ఆవిరిమీఁద చక్కఁగ నుడుకు.

(వ్యవ) కూర బాగుగ మగ్గనిమ్ము

4 మ్రగ్గు (క మగ్గు) చచ్చు. (చూ. మగ్గించు)

జ మగ్గించు, మగ్గుడు, మగ్గుడుపాటు

మగ్గుడు వి. (√మగ్గు) మిగుల మగ్గుట, కమియఁ బండుట (మగ్గుట. శ. ర).

మగ్గుడుపాటు అ. క్రి. (√మగ్గుడు) మాఁగిపోవు. (మగ్గు శ. ర).

(వ్యవ.) అరటిపండ్లు మగ్గుడుపాటిసవి.

మగ్నము సం విశ (అ ఆ అ.) మునిఁగినది.

మఘ సం. వి. ఆ. స్త్రీ అశ్విన్యాదులయందు పదియవ నక్షత్రము (నిత్యబహువచనాంతమని వై. ని.).

శ్లో అషాఢాకృత్తికాశ్లేషా మఘా భూమ్ని స్త్రియశ్చ తాః. (వై. ని.)

మఘము సం వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక ద్వీపము.

2 ఒకానొకదేశము, 3. యజ్ఞము, న 1 పుష్పభేదము. ఒకజాతిపువ్వు. 2 ధనము (కే. ని.).

మఘవంతుఁడు సం. వి. త్. పుం. ఇంద్రుఁడు.

మఘవానుఁడు సం. వి న్. పుం. (రూ. మఘవ) 1. ఇంద్రుఁడు. 2. వ్యాసుఁడు

విశ. (న్ నీ, న్) దాత.

మఘవుఁడు సం. వి. న్ పుం. ఇంద్రుఁడు (శ. ర.).

మఘాత్రయోదశి సం. వి. ఈ స్త్రీ మఘానక్షత్రముతోఁ గూడిన త్రయోదశి, భాద్రపద కృష్ణ త్రయోదశి.

మఘాభవుఁడు సం. వి. అ పుం శుక్రుఁడు

మఘాభువు సం. వి. ఊ. పుం. శుక్రుఁడు.

మఘి సం. వి. ఈ స్త్రీ. ధాన్యవిశేషము. (మే. ని, కల్ప, వాచ. భేషజ మని. వి. ని.)

మఘోని సం. వి. ఈ స్త్రీ. ఇంద్రుని భార్య. శచీదేవి.

మచర్చిక సం. విశ. అ. స్త్రీ. ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠము (ఇది ఉద్ధమువంటిది.).

మచ్చె-మచ్చెము వి. (క. మచ్చ. త. మచ్చె) 1. పుట్టుమచ్చ, పుట్టినప్పుడే దేహమునం దుండెడి నల్లనిగుర్తు.

చం. అని కొనియాడి దేవి రుచిరాకృతియం దొక మచ్చ పెందొడం, గనుఁగొన నొప్పు నీల మణి కాంతిబెడం గయి. విక్ర. 3. 56.

సీ. .... సిరి పొల్చుమచ్చ పేరురమువాని ... ఆము. 3. 85, ఆం. భా. 2. 124.

2 చిహ్నము, గుఱుతు, కళంకము, మాలిన్యము, మఱక.

సీ. ... గుటి మచ్చ మచ్చము గుఱుతు చిన్నె, లక్కనం బాది కళం కానవా లడియాలము బచ్చెన యనఁగఁ జిహ్న, గీ. మలరు ఆం భా 1. 80.

గీ. ఉడుగణాధీశ బింబంబునడిమిమచ్చ .. భీమ 2 45

ద్వి. మచ్చలమచ్చల మట్టికాసెయును, ఒలువైనకేలి యంబటికుండ తనకు, నలవడ నడగొండ యన నొప్పుచున్న. ద్వి. పరమ. 7 531 పా.

3. కుఱుపు గాయము మొ. మానినపిదప దేహమున నిలిచి యుండెడి యానవాలు.

(వ్యవ) అతని మొగమునిండ స్ఫోటకపుమచ్చలింకను గన్పించుచున్నవి

మచ్చనాలుకవాఁడు – రహస్యము దాఁపలేని వాఁడు.

గీ ప్రాణసఖుఁడవు నీకుఁ జెప్పక మదీయ, వృత్త గోపన మెట్లు గావింప నేర్తు, మచ్చనాలుక వాఁడవు మంతనంబుఁ, బొడమ నీకని రసనకు బుద్ధి చెప్పు. పి. శకుం. 2. 172

జ. మచ్చమాపు, మచ్చమాయు.

మచ్చెమాపు స క్రి (√మచ్చమాయు) నశింపఁజేయు, సంహరించు.

(వ్యవ.) వాఁడు తన్నెదిరించినవానిని మచ్చమాపక మానఁడు.

మచ్చెమాయు అ క్రి (మచ్చ + మాయు) జాడ లేకుండపోవు. నశించు.

(వ్యవ.) పాప మాకుటుంబ మంతయు మచ్చమాసి పోయినది.

నీమచ్చమాయ – ఇది యొక తిట్టుగా వాడఁబడును.

మచ్చెము-మచ్చె వి.(త. మచ్చమ్) 1. చిహ్నము, గుఱుతు, జాడ, ఆచూకి.

సి ... గుటి మచ్చమచ్చము గుఱుతు చిన్నె, లక్కనం బాదికళం కానవా లడియాలము బచ్చెన యనఁగఁ జిహ్న, గీ. మలరు ... ఆం. భా. 1. 80

సీ. అంగీకృతాంగ చైత్రాదిదేవత లాత్మసమ చోరుమచ్చంబు చూపుకరణి ... వసు 6. 73.

2. నిదర్శనము, దృష్టాంతము.

ద్వి. మొదలితలారి సమ్ముఖమునఁ బెట్టి, తోడ మచ్చంబుగాఁ దొడవులమూట, సూడిద పెట్టి తా నురిగె నాచోరుఁ, డు...

ద్వి. హరిశ్చ ఉ. 2339. పం

ద్వి ...నాకల్ల నీమీఁద, వివరీతముగఁ జెప్పి విరవ మెక్కించి, తోడ మచ్చంబు నా దుప్పటిఁ జూపి, వీడెల్లఁ గనుగొన విఱిచి కట్టించి నవ. 1. 70 పొ 16 పం., హరిశ్చ. 5. 138.

3 నిదర్శన మైన దొంగిలించిన సొత్తు.

వ... అయ్యారెకులు చని పురంబు సర్వంబును శోధించి విపణివీథిం దదీయాభరణమ్ము లమ్మ నమ్మహీసురు మచ్చంబు తోడం బట్టి తెచ్చి.. విక్ర. 5. 145.

మచ్చరము వి (సం మత్సరః. ప్రా మచ్చర, క, మచ్చర.) 1. ఈర్ష్య, ఓర్వలేమి

గీ. బోధ మల్పంబు గర్వ మత్యున్నతంబు, శాంతి నిప్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము.

భీమ. 1 13

ఉ ఆకుసుమంబుఁ దాల్చిన మహామహిమంబునఁ దోడికామినీ, లోకము మచ్చరంబు మది లోనఁ దొరంగి భజించుచుండ...

పారి 1 70., 1 50., కళా. పీఠి. 50

2. స్పర్ధ, పోటీ.

సీ పచ్చరానిగ్గుతో మచ్చరానకు పచ్చుమచ్చ యయ్యెదచిక్కిఁ జెచ్చుమీఱ. సుద. 5 60,

3. ద్వేషము, వైరము, పగ

కం. హరిదిక్కున మునుగలమ, చ్చర మించుక యాత్మ వదలి సంప్రీతిపుర, స్సరముగ నీ వొదఁ బడియెను, హరిపౌత్రున కాత్మ పౌత్రి నన్నుర పతియున్ హరి. ఉ. 3. 223.

కం పిచ్చుకపయి బ్రహ్మాస్త్రము, విచ్చలవిడి నిగుడఁ జేయువిధ మింతెకదా మచ్చరము మనుజత తి పయిఁ, దెచ్చుక పొలియింప నీవు దిరుగుట లెల్లన్. ఉ. రా 3.302.

4. పట్టుదల, చలము.

గీ మచ్చరంబున నిద్దఱు మానవతులు, పెడ మరలి చల్లులాడంగ...వరాహ. 3.101

ఇ. మచ్చరి, మచ్చరించు, మచ్చరికము, మచ్చరికించు, మచ్చరీఁడు

మచ్చరి విశే. (మచ్చరము+ఇ[3].) 1. పట్టిన పట్టు విడువనివాఁడు, చలపాది.

చం. మదమున దేవదానవులు మచ్చరు లై గడుఁ బిచ్చలించి సం, పదలమ గోరి పోరు నెడ... భాగ. 6.273.

(శ. ర. పా. 'మచ్చరముల్ గడుఁ బిచ్చలింప ముద్రి పా.)

2. ద్వేషి, విరోధి

సీ చటులార లేటి మచ్చరులార కానరే మా కుమారునిఁ బోలు మా కుమారు....సారంగ 3.237

(లేటి మచ్చరులు – మృగద్వేషులు, సివంగులు.)

మచ్చరించు అ క్రి. (√మచ్చరము.) 1. పోటీచేయు, స్పర్ధగొను

వ.. మఱియు సూతపుత్రుండైన రాధేయుడును ధనుర్విద్యా కౌశలంబున నరునితోడ మచ్చరించుచు దుర్యోధన పక్షపాతి యై యుండె... భార. ఆది. 5.225.

2 ద్వేషించు, పగగొను

క అంతం గుంతీనందన, కాంతా చింతా మహాంధకారముతో న, త్యంతంబు మచ్చరించెనొ, సంతమసం బనఁ బ్రభాత సమయం బయ్యెన్. భార. విరా. 3.34.

గీ. సహజ మాత్సర్యమున దేవ సమితితోడ, మనము దొడరిన హరి యేల మచ్చరించు... ఉ రా. 2.21.

సీ. లంకాపురంబున శాంకరీదేవతా మకుటేందు రేఖతో మచ్చరించి...కాశీ 1 130.

(ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

3. చలపట్టు, పట్టినపట్టు విడువకుండు.

చం. ఇటువలె మచ్చరించు హృదయేశయుఁడైన.

లతాంతధన్వి కొ, క్కటఁ గదు వెక్కసం బడర. చంద్రా 5 12

మచ్చరికము వి (√మచ్చరము. ఇక, స్వార్థమున)
1 చలము, పట్టుదల

ఉ. తెచ్చెద మెల్లి నేఁడు మముఁ దెం డని పంచిన యుప్పు డాకినుల్, మచ్చరికంబునం జవు లమర్చుట్కై డిభకుండు నీవునుం, జొచ్చినచోటు సొచ్చి గణశూరుఁడు శౌరి కరాసిధారచేఁ బచ్చడిచేయఁగా జముని బానసముం బురుడించు చోటకిన్ ఉ హరి. 4 196.

ఉ ఏఁటికి నోవసిష్ఠ తగ దిక్రియ సారెకు వట్టి వాదముల్, మాటిమాటికిం బెనఁచి మచ్చర కంబున నాడ నీకు.. హరివం 1. 151, పి శకుం 2 125

2 స్పర్ధ, పోటి

కం. చీనాంబర మణిభూషణ, నానాగంధానులేప నవమాల్యములన్, మానినులును వైదర్భియు, మానుగఁ గై సేసికొనిరి మచ్చేరికములన్ విక్ర 5 62.

3. ద్వేషము (శ ర)

మచ్చేరికించు అ, క్రి (√మచ్చేరికము.) 1 చలపట్టు, పట్టుపట్టు.

ఉ .. వసుధామర ముఖ్యులు వీతిహోత్రునా, మంత్రణసేయలే రయిరి మచ్చరికించియుఁ గాశికా పురిన్ కాశీ 5 304,

2. స్పర్ధవహించు, పోటీదేయు.

చం .. ఇద్దఱు ముద్దియ లొత్తి రవ్వేళు, న్మద గజరాజ కుంభముల మచ్చరికించు కుచద్వయంబు లన్. నైష. 3 86 (ఇట ఔపమ్య ద్యోతకము)
సీ అలకాధిపతితోడ నైన మచ్చరికించి కొనసమ్మఁ గల మేటికోమటులును ... భోజరా. 2. 47.

ఉ. ఇచ్చిన మ్రొక్కి పుచ్చుకొని యింపున నింపును బల్లవింపఁగా, నచ్చపలాయతేక్షణ శివార్పణ మంచు సుధారసంబుతో, మచ్చరికింపఁ జాలు రుచిమత్ఫల మాదట నారగించి ... రాజ. చ. 1 83., భీమ, 1. 91.

3 ద్వేషించు, కలహించు, పోరాడు

చం. పదములఁ దొట్రుపా టొదవఁ బ్రాణసఖీ జన భాషణంబులన్, మదిఁ దమకంబు లజ్జయును మచ్చరికింప పణంకుమేనితో, మదవతి మంద మందగతి మార్దవ మొప్పఁగ వచ్చె . విక్ర. 216

మచ్చేరీఁడు. విఱ. (మచ్చరము + ఈడు మచ్చరి + ఈఁడు స్వార్థమున అని శ. ర.) 1 మచ్చరము కలవాఁడు, ఈసు ఊనువాఁడు
ఆ. చిచ్చు లేక చిముడు మచ్చేరీఁ డీసుద్ది, వజ్ర నాథుఁ డోర్చువాఁడె యకట. ప్రభా. 1. 134.
2. వైరి, పగతుఁడు.

వ ... పచ్చవిల్కాని మచ్చేరీఁ డానతిచ్చినఁ దదీయ సన్నిధాన విశేష సుజ్ఞానోదయంబున .. సానందో 5. 173.

మచ్చిక – మచ్చిగ. వి. (క. మచ్చికె) 1 వలపు. మోహము

చం. విడువని కౌఁగిలింత పురివిచ్చని మచ్చికతన్ను తేనిసం, దడి నొకవింత చూపు ... కువల. 5 31.

గీ. మైత్రియును నానుకూల్యంబు మచ్చికయును, గలిగి యక్కాంతని న్నెప్డు గలసియుండ ... మార్క. 5 200.

ద్వి అచ్చర తనదృష్టు లామిత్తు) మీఁద, మచ్చిక నాటించి మనసుపొం దెటిఁగి రం, రా. ఉ. 128 పొ. 18 పం

2 ప్రేమ

కం. అని వారికి వారందఱు, మనమునఁ దోఁచి నటు లాడు మచ్చికమాటల్, విని సిగ్గున నయ్యెలజ, న్వని .... విజ. వి. 3 33.

ఉ క్రచ్చఱఁ బారిజాతలతికావనదేవత జంభ వైరిపై, మచ్చికఁ గూర్పఁగా నవసుమ ప్రకరం బుల వేల్పు చేటిలో, విచ్చిన పైఁడితామరల వెంబడి వచ్చిన కమ్మగాడ్పులున్. మెచ్చులరీతిఁ

గోకిల సమీరణ దీవనలిచ్చె నొప్పుగన్. హర 6. 10.

దండకము. . . వేలుపుంబెద్దవై తద్దయు న్నేర్పుతో నిజ్జగంబెల్లఁ బుట్టించి వెన్నుండవై నిచ్చలు న్మచ్చికం బ్రోచి. . నీలా 2 41

సీ. ... నెయ్యము ... నేస్తము ...

గీ. జాళి ప్రేముడి మచ్చిక మక్కువ యనఁ, బ్రేమ దోఁచును .. ఆం. భా. 1 136.

శే. అసక్తి.

ఉ. మైత్రియుఁ బ్రేమయు న్మనసు మచ్చికయు న్మెఱయ న్వరాటరా, ట్పుత్రిక వల్కినన్ ... సైష 4 84.

వ ... మచ్చికతో నెదుట వచ్చి నిలుచున్న పుడ మికన్నె చిన్నారి నగుముద్దు మొగంపు టద్దంబుం గనుంగొనుచు ... ఉ రా. 1 138

4. భ్రమ, భ్రాంతి

వ. ... పెచ్చు పెరుఁగు నచ్చపుఁ బచ్చలచాయలు మెచ్చులు సేయఁ బచ్చికల మచ్చికల విచ్చలవిడిఁ గ్రచ్చుకొని మెసవ నుంకించు నంకంపురాజింక జంకించి ... వసు. 2. 11

5. చనవు.

కం. ఎచ్చట శ్రోత్రియుఁడును ధన, మిచ్చునతఁడు నీరుగలుగు నేఱును వెజ్జు, న్మచ్చికయును లేకుండును, నచ్చట వసియింపవలవ దభినుత చరితా. మార్క. 3. 248.

జ. మచ్చికపడు.

మచ్చికపడు అ క్రి. (√మచ్చిక) మరులుకొను స క్రి మరగు. (శ ర)

మచ్చిగ– మచ్చిక. వి. ప్రీతి, ఆసక్తి.

మ. తగునే మాధవ యిట్టివాఁడిపలుకుల్ ధర్మంబులే మాకెడన్, మగలుం బిడ్డలు సోదరుల్ జనకులున్ మమ్ము న్నివారింప మ. చ్చిగ నీయంఘ్రులు సేరినారము ... భాగ. 10 పూ. 832.

చం తగిన వరేంద్రసూనుఁ డని తన్నుఁ బ్రియం బునఁ బిల్చి తెచ్చి మ, చ్చిగ సుత నిచ్చి మిత్రి తిముఁ జేసిన సింహళరాజసూనుఁ డా, తగవు మదిం దలంపక . విక్ర. 6 76. (దయ.)

కం. ముచ్చిరి యన్నది లోకము, నిచ్చలు గంసాది ఖలులు నిర్దయు లేఁచన్, మచ్చిగఁ గావఁగ వలయును, విచ్చేయుము తల్లికడుపు వెడలి ముకుందా. భాగ 10 పూ. 101.

మచ్చ¹. వి (క. త మచ్చు) 1 మీఁదికట్టడము, మిద్దె.

కం మ చ్చెక్కింపుడు వానిని,నిచ్చెనయిడి తొలఁగఁ బుచ్చి నెమ్మదితో నే, మ్రుచ్చిలి ... కేయూర. 2 60.

కం అపు డిచ్ఛావతి యచ్చో, నుపవల్లభు నిలువఁ బనిచి యోడక యిలు సొ, చ్చి పొడవు గల మచ్చుపయిం, గపటవ్యాపార మమరఁగాఁ గూర్చుండెన్. వేం పంచ 4 505.

2. మీఁదికట్టడము లేని మిద్దెటిల్లు, డాబా

ఉ ... అగేంద్రకన్య రాఁ, జూడఁ దలంచి నిల్చిరి వసుక్షితిపాలపురీ పురంధ్రికల్, మాడుపులన్ హజారముల మచ్చుల సజ్జల గోపురంబులన్, మేడల నాట్యశాలికల మేరువులన్ భువనేశ్వరం బులన్. వసు 6. 64

3 అల్పహర్మ్యము

సీ .. అట్టిక యన మచ్చు నా నల్పహర్మ్యంబు వెలయు ఆం భా. 2 17.

ఉ మేరుఁతిరులా కురుఁజుమీఁదులఁ జెక్కిన చెక్క యంబులా, గారుడరత్నతోరణ ధగద్ధగలా తెలిగచ్చుమచ్చులా పాంచా 4 5

గీ. మేలిగొజ్జంగిపూనీట మెకపుటాము గలిపి బలు రాచతెరువులఁ గ్రంతలందుఁ, జిలికి మచ్చుల మేడల నెలవు లెల్లఁ, గ్రొత్త సింగారములఁ దఱుకొత్తఁ జేసి .... అచ్చ. రా. అయో 10.

మచ్చ², అ క్రి. ఆకర్షించు.

ద్వి నచ్చినవాఁడవో నావారిలోన, మచ్చిన వాఁడవో మనసుకి లెఱిఁగి. పండితా పురా.

115 పొ

వి 1. చొక్కుమందు, మీఁదఁ జల్లినచోఁ బరవశము చేయు భస్మవిశేషము.

సీ. కనిచూపులనుమన్మథుని మోహనాస్త్రంబు లందుఁ గాటుకమచ్చు సందడింప .... వి. పు. 2. 196

ద్వి. వచ్చెఁబో యే నేల వనజాక్షి చూపు, మచ్చు వేసిన నిట్లు మరు లేలకొంటి
ద్వి పరిమ. 2 63 పొ.

వ. గచ్చుకేడెంబులనుమచ్చువీడెంబులును నిలుపు మందుల కరాటంబులును .. ప్రబంధ 78

2 మృగాదులు వలలోఁ దగులుకొనుటకై వలకు సమీపమున నుంచెడు నాహారము, ప్రలోభనము.

మ. గగనారణ్య చరాంధకారగజముం గాలా హ్వాయవ్యాధుఁ డ, చుఁగ బట్టన్ గమకించి మ చ్చిడుటకై చూతాంకురశ్రేణిచే, నొగిఁ గల్పించినకందుకం బనఁగ సూర్యుం డంత వీక్షింపఁగా. భాగ. 10 పూ. 1287.

కం మచ్చు లిడి యురులు బోనులు, నచ్చట వెస నొగ్గి చనిన నది యెఱుఁగక యా, మచ్చుచ్చురులను బడి వగ, నిచ్చను దురపిల్లుచున్న యెడ నచ్చటికిన్. విక్ర 5 212.

మచ్చు³. వి 1. నికషోపలము, ఒరగల్లు బంగారు వన్నె పరీక్షింపుటకుపయోగించు గీటురాయి.

సీ. సంచితాదభ్రఘ సమిత్సమితికిఁ గార్చిచ్చు హరి వైభవస్వర్ణ మొఱయవచ్చు ...
ఘటికా 1. 140.

2. మచ్చుముక్క, బంగారు లోనగువానివన్నె పరీక్షించుటకై అగసాలి మున్నగువారి యొద్ద నుంచుకొన్నకమ్మి.

ఉ. మైనవుటంటు పల్వగలమచ్చులచా లొరగల్లు కల్లెలున్ ... శుక 1 420.

3 వన్నె సరిగా మన్న దని చూచుకొనుటకై యగసాలివాఁ డిచ్చెడు వెండిబంగారములకమ్మి

ద్వి. మగుడ నిన్ గాంచఁగ మదిఁ దలఁపోసి, వచ్చితి నే ననిన వసుధాధిపతికి, నచ్చుగా నతి వియోగాగ్నికీలలకు, మ చ్చిది యన నొప్పుమాణిక్య మిచ్చె. రం రా. సుం 276 పొ. 14 పం.

4 బంగారము, (చూ. మచ్చుగుబ్బలి)

5. విధము, రీతి

వ ఇచ్చెలువునన్ దనయిచ్చకు వచ్చిన మచ్చున నచ్చటచ్చట నచ్చపలుండు నిచ్చలు మెలంగుచు నొక్కనాఁడు ... ఉ రా. 3 102.

జ మచ్చుగుబ్బలి.

మచ్చు⁴ వి (క. త. మచ్చు) పొదలు మొ వానిని నఱకెడు ఒకవిధ మగు మోటుకత్తి.

సీ. సాధుసమాగమజ్ఞానవిద్యకు నచ్చు వివిధ జన్మార్థముల్ వెరఁజుమచ్చు ... ఘటికా 1, 140.

మచ్చు⁵ వి మాలిన్యము, మురికి.

గీ సిగ్గుకతమున సవయలచేర్పు వాసి, చనును బరికించుఁ తొడవులయునికిమట్టు, మచ్చుమరలేక యుండ నేమఱక యోము, మిగుల మేగరకరికనా మెఱుఁగుబోఁడి కళా. 7 100.

మచ్చుగుబ్బలి. వి. (మచ్చు³ + గుబ్బలి) బంగారుకొండ, మేరుపర్వతము.

సీ సిరిగట్టు నాకును పిరి గట్టు నేల వప్ప మచ్చుగుబ్బలి నాకు మచ్చు జియ్య ...
చంద్రా. 2 45.

మచ్చెకంటి వి (మచ్చెము + కన్ను) మీననేత్ర, చేఁపలవంటి కన్నులు గలస్త్రీ.

గీ. మెచ్చు గావించె మామది మచ్చెకంటి ...
హరి పూ. 2 5.

గీ అత్తెఱంగునఁ గొనిపోవునపుడు గన్ను. విచ్చి కడలెల్లఁ జూచి యమ్మచ్చెకంటి, యురక పలవింపఁ దొడఁగె. అచ్చ. రా. అర. 6.3.

ఉ. ... అ, య్యచ్చర మచ్చెకంటుల యొయ్యారమయారె నుతింప శక్యమే.
దశా. 2. 240, ఉ. రా. 4 214.

మచ్చెము వి. (సం మత్స్యః, త. మచ్చకు)
1. మత్స్యము, చేప.
కం. మచ్చె మయి సోమకుఁడు మును, ముచ్చిలి వేదములు గొనుచు. భా రా. యు 615.
సీ. .. మీను మచ్చెము చేపఁ యనఁగ మత్స్యము తనరచ్చ. ఆం. భా. 1. 159.
2. మత్స్యాకార మగు కురణి.
ద్వి కాటుకమచ్చెం బగరుకరాటంబు ...
ద్వి తి. సా 1. 11 పా. 14 పం
సీ. కాటుకమచ్చెము ల్కస్తూరివీణెలు గపురంపుఁ గ్రోవులు గందవాళ్లు ... కవిజ. 3. 51.
జ: మచ్చెకంటి

మచ్ఛము సం వి అ పుం చేప

మజ - మజా, మాజా, మజ్జె, మజ్జా, అవ్య ప్రశంసార్థకము (దీనికి 'బాపు' 'బాపురే' 'బళి' మొదలగునవి తఱచుగా ననుప్రయుక్తము లయియే కన్పడుచున్నవి)
ద్వి అడిగెడువారు లే కయ్యె నీ వింత, బడగవైతివి మజ బాపురే యనుచు.
బస పు. 4. 285 పం.
ద్వి నల్లవో పండిత నతపండితౌఘ, నల్లవో పండిత నందితకీర్తి, మజ బాపు పండిత మత్కులాచార్య, మజ బాపు పండిత మల్లికార్జునుఁడ
పండితా దీక్షా. 70 పా.
కం. .. మజ బాపురె వీనిఁ బోల మగలుం గలరే.
ఉ. హరి. 5. 270.
కం ఆపకుపాల నృపాలభు, జాపాటవమును సమీకజయము మజ బళీ, బా పని తివర్ణ పురుషుం, డాపోవక పొగడె సవినయాలాపములన్.
వరాహ. 9. 15.

మజా – మజ అవ్య ప్రశంసార్థకము.
మ అరరే బాపురె బాగురే బళిరె మే లాహా మజా యంచు నం, బరమార్గంబునఁ జేరువన్ నిలిచి సప్తర్షుల్ ... వరాహ. 10. 63.
చ చెలఁగి కటారిబిత్తరము చిమ్ము విశారవు నవ్వు నవ్వు మీ, సలు వడిపెట్టు నూరక మజాయను ..
విక్ర. 8. 19.

మజాలీసు. వి (హిం. మజాలీస్) సభ, దర్బారు.
ద్వి. వీర, తరులచేఁ గవులచేఁ దనరి పూవింటి, దొరమజాలీసుతో దొర యైనతోఁట ...
మృ. వి 2. 5.

మజ్జ – మజా (శ.ర.)

మజ్జ. సం. వి. అ. స్త్రీ 1. ఎముకల యొక్కయు మాంసము యొక్కయు సారము. 2 వృక్షసారము, చెట్టుచేవ.

మజ్జనము. వి. (సం. మజ్జనమ్) స్నానము
సీ. స్నానంబు తనరును దానంబు మునుక మజ్జన మన ... ఆం. భా 2. 160

మజ్జనము సం. వి అ. న. 1 మునుగుట, అవగాహనము. 2 మజ్జ, అస్థిసారము

మజ్జకృత్తు సం. వి. త్. పుం. అస్థి, ఎముక

మజ్జము. సం. వి. న్. పుం. – మజ్జ.

మజ్జరి. వి. నైచికి, ఉత్తమ మైన యావు
గీ చెలఁగు మజ్జరి యనఁగ నైచికి సమాఖ్య ...
ఆం. భా 2. 263.

మజ్జసముద్భవము. సం వి. అ. న. పురుషుల వీర్యము, శుక్రము.

మజ్జా – మజ్జారె అవ్య. ప్రశంసాద్యర్థకము.
సీ. మజ్జా కృపీటసంభవ మహాదిక్పాల హేలా విహారవాహ్యాళివాహ క్రీడా 232.
కం. అతటి వెన్నెల దగె మ, జ్జా తా బాబిల్లి వెజ్జ జగమున కెల్లన్, రాతిరి సోఁకిన చీకటిబూతము విడువంగఁ జల్లుబూతియుఁ బోలెన్.
యయా. 2. 81.

మజ్జాకరము సం. వి. అ న. ఎముక, అస్థి.

మజ్జాజము సం. వి అ న. 1. రేతస్సు, శుక్రము 2 భూమిజగుగ్గులువు, గుగ్గులు భేదము (న్య. వి),

మజ్జారసము. సం. వి. అ. పుం. పురుషుల వీర్యము, శుక్రము.

మజ్జారె– మజ్జా. అవ్య.

(ఆశ్చర్యార్థకము.)

మ. చనుదేరం గని మింటిమానికము నిచ్చల్ పోవు మజ్జారె యా, వినుద్రోవన్ నడయాడ కేల యిటకున్ విచ్చేసెనో యబ్బురం బన ...
యయా 4 65.

(ప్రశంసార్థకము.)

ఉ. ... అగ్రజునితావునఁ దమ్ముని దెచ్చి పూన్చువాఁ, డై రహి వాలి మున్ను కొని యంతటఁ బోఁ కిటు వచ్చెనేమొ మ, జ్జారె కకుత్థ్సవంశ సదృశం బొకొ యీగృశధర్మ మక్కటా.
చం. రా. 8. 141.

మ బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేజా సయ్యరే పేరణీ, కలవం బౌర పదాళికాభినయ వైఖర్యంబు మజ్జారె కో, పులవైచిత్రి యహో విని ర్మలకరాంభోజాతవిన్యాన మం, చలివేణుల్ వినుతింప సల్పె నటనం బాకొమ్మ తత్సన్నిధిన్
చంద్రి 2. 97.

మజ్జాసారము. సం. వి. అ. పుం. జాతీఫలము, జాజికాయ.

మజ్జిగ. వి. (సం. మార్జికా. ప్రా. మజ్జిన్ క మజ్జిగె. త. మజ్జిగై.) దండాహతము, చల్ల

గీ మితి యెఱుంగక తుంపరుల్ మీఁదఁ బడఁగ, జొన్నకూడును మజ్జిగ జుట్టి లేచి ...
శుక. 2. 411

గీ. అత్తయానతి మజ్జిగ లమ్మవేళ. దాని దారున నీఱించె నేని యింక ... శుక. 2 556

గీ వెలయ వేగురుచుక్కను వెన్నముద్ద, చెంతఁ జూపట్టు శానుమజ్జిగ యనంగ ... తూర్పునఁ దెలుపు దోఁచె, శశాం. 4. 125.

గీ. అడరు దండాహతము చల్ల యనఁగ మజ్జిగ యన ... ఆం ఖా. 2.259.

మజ్ఝా –మజ్ఝారె అవ్య. ప్రశంసార్థకము

శా గూఢార్థ ప్రతిపాదనక్రమ కళాకౌశల్యముల్లేకవా, చాథకాక్కర్పటితోడఁ దామ తము మజ్ఝాయంచుఁ గై వారముల్, ప్రౌఢిం జేయుచు ...
సుద. 3.164.

గీ, సంభ్రమోద్ధితనృపజూటచటుల ఘర్ష, సాదు లౌ రౌర బళిర మజ్ఝా యనంగ . .
సుద, 3 164.

సీ .. ఆద్దిర యయ్యారె యౌర మేల్ సెగ్రిజాసు మజ్ఝా బలారె సేబాసు నాఁగఁ నలరుచుండుఁ ప్రశంసార్థములుగ ... ఆం. భా. 3. 66.

మజ్ఝారె – మజ్ఝా. అవ్య ప్రశంసార్థకము.

మ. అపురా వాతెఅతేట ఖూబు పిఱు, దొయ్యార్ఠంబు మజ్ఝారెచ. న్గవతళుక్కుల్ భళి దంతకాంతు లరెరే కన్నెళుక్కు లప్పప్ప కో, ప్పు విలాసంబు.
ప్రబంధ. 484.

మటచి సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. రాళ్లవాన

మటపల్లి. వి (త మటప్పళ్లి.) దేవాలయము నందలి వంటిల్లు.

సీ మటపల్లిచక్కిఁ దా నటు పరామరిసించి యందు లందుల సందుగొందు లరసి ... విప్ర. 5.6.

మటుమటు – మలమల వి. మాడుట, మఱుఁగుటల యందగుధ్వని, ఆధ్వని కనుకరణము.

కం. అఁకట మటమట మాడుఁచు . .
భాగ. 9. 241.

(శ ర. పా. మలమల మాడుచు ముద్రి. పా.)

జ. మటమటలాడు.

మటుమటులాడు అ. క్రి. (మటమటలు + అడు.) మండు, జ్వలించు (శ. ర.)

మటస్ఫటి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గర్వారంగము.

మటిక – మట్టిక (వ్య. వి.). (శ.ర.)

మటుమాయ(ము.) విశే. (మాయము+మాయము.)

1. మాయావి, మిక్కిలిటక్కరి

ద్వి. ఇటువలెఁ జెలరేఁగి యెవ్వరి నిట్టు, మటు

మాయ విధి పట్టి మలకలఁ బెట్టు.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1709 పం.

చం. మఱఁది యటంచు బావ యని మామ యటం
చును నల్లుఁ డంచు నం, దఱకును వన్ని వావు
లిడి తచ్చనల న్మటుమాయ సుద్దులన్, మురిపె
ముల న్విలాసముల మోహము లెంచి నిశాట
చిత్తము, ల్గరఁచె లతాంగి యంగనలు గారె
మనోధనపశ్యతోహరుల్. దశా. 2 366.

ఉ. ఎన్నఁడు నేర్చినాడవుర యీ మటుమాయపు
మాట లీవు నా, కిన్ని దలంప నేమిటికి నిప్పుడు
దోసము పెద్ద చేసి యా, దున్నవయాళికానిఁ
గడుదొడ్డఁగఁ జెప్పి భయంబు నూపి చ, క్క
న్నను దద్దువెట్టి యుఱుకంగఁ దలంచెదు మాను
మీవగల్. సారంగ. 2. 114.

2. నికృష్టము, అధమము.

కం. మటుమాయయాఁడుతన మొ, క్కటియు
నడఁచుపని య దెంత గల దతని కతం, డెటు
వలె వలసిన వటువలె, ఘటియింపన్ గలఁ
డటంచుఁ గర్దముఁ డనినన్.
ఉ. రా. 7. 497.

3. అదృశ్యము, కానరానిది.

సీ. హరుని చే మటుమాయ మై మే నెఱుంగని చిత్త
జాతునకు సంజీవకరణి ... చిత్రభా. 2. 95.

వి. మిక్కిలిమాయ, మోసము.

ఉ. మక్కువఁ దెల్పి యొక్క మటుమాయల
రాకొమరుండు వచ్చి తా, నెక్కువచుట్ట మంచు
వచియించి నఖిమణిఁ బెండ్లియాడినన్.
ఉ. హరిశ్చ. 2.97.

కం. నటలు దటవటలు నటనలు, మటుమాయలు
జాటువగలమాటల వింతల్, గుటిలతయుఁ
దెలిసి పాఱుఁడు విటవిద్యకు బిరుదు వేసి వికవిక
నగుచున్. ప్రబంధ. 614.

కం. వినమే తొల్లిటితపసుల, వనితలకున్ లోను
గానివారలు గలరే, మన మనఁగ నెంత గరఁగక,
మన మనఁగా నెంత కలికి మటుమాయ లకున్.
సారంగ. 2. 13, చంద్ర. వి. 1.52.

మటుమాయతనము. వి. (మటుమాయ + తనము)
మిక్కిలిమాయ.

ద్వి కుటిల కుత్సితములు కూచిమారములు, మటు
మాయతనములు మందు ప్రూఁకులును, నట
మటంబులును మున్నైనన చెయ్దములు.
ప్రభు. 2. 50 పా. 9 పం.

మటుమాయలబండి. విణ. — మటుమాయలాఁడి.

ద్వి. మంకు దిమ్మరి మటుమాయలబండి ...
ద్వి. పరమ. 4. 298 పా.

మటుయయలాఁడి. విణ. (మటుమాయలు + ఆఁడి)
మిక్కిలి మాయలుగలది.

వ. ... జటివరుండు నమ్మటుమాయలాఁడి పలు
కులు నిక్కువంబులుగా నగచి ...
విప్ర. 3. 20.

ద్వి నాథ! యనాథను నను గావు మనుచు, మాటి
మాటికిఁ బల్కు మటుమాయలాడి, మాటలు
నిజ మని మది విచారించి.
ద్వి. పరమ. 4, 285 పా.

చ. ఆది మటుమాయలాడి యని యంటివిగా ...
సారంగ. 3. 70, దశా. 2. 375.

మటుమాయలాఁడు. విణ. (√ మటుమాయ.)
మాయావి, టక్కరి.

సీ మటుమాయలాఁ డన మాయదారి యనంగ
మాయలాఁ డనఁగను మతకరి యన ...
గీ. ... మాయావిపొంక మగును ...
ఆం. భా. 2. 286.

(మటుమాయకాఁడు. క్రొత్తవ్రాఁత ప్రతుల పా.)

ద్వి. నటలు చూపకుము తచ్చనమాట లేల, మటు
మాయలాఁడ ముమ్మాటి కీవు.
ద్వి. పరమ. 4. 309. పా

ద్వి. ... మటుమాయలాఁడు, హరి మీర లాతని
యాఁడురూపంబు, చవ్వ సేయక కన్న జగము
లలోన, న వ్వగు విష్ణు. ఉ. 4. (శ. ర.)

మట్టి వి. (క. మట్టె.) 1. ఆవులు మున్నగువాని
తోఁక.

వ ... ఒండొండ మట్ట లెత్తుకొని నేలమట్టవి యుచు వద్రువం బసులు వెసం దిరిగి ...
భార. విరా. 4 165.

శ్లో. ఊర్ధ్వపుచ్ఛా న్విధున్వానా ధావమానా స్సమం తతః. సం. భార. విరా. 55. 36

వ. ... మండుతద్వేదనకుం గాక మట్ట లెత్తుకొని యెత్తు గలపొదరు టడవులు చొరంబాఱు సిడికడితికడువు ... మనుచ. 4 87.

2. పత్త్రివృంతము, ఆకుతొడిమ

గీ. పత్త్రివృంతంబు మట్ట నా వఱలు .
ఆం భా 2. 77

3 (త. మడల్) కొబ్బరచెట్టు తాటిచెట్టు మొ వానికమ్మ.

చం ... పూగముల్ భరం, బువఁ బడుమట్టచే
ఆము 1. 70

గీ. నారికేళంపు మట్టనెన్న డిమిచాయ, దళము లందునుబోలె నంతతముఁ బాఱు, వేణికా సార ణులయందు విస్మయముగ, జగతి నెక్కుడి వేలేటి సాటి వదులు. భీమ. 2 58

4 తాడి మొదలగు చెట్టు, చిన్నచెట్టు.

సీ మట్ట గీసెడుకత్తిఁ బట్టుబెబ్బులిచేత బిసుకఁ జేసెర దినిబిగువుగుబ్బ, లు. సురా 59

(వ్యవ.) ఈతాటిమట్టలు ఇంక పదిసంవత్సరము లకుఁ గాని చెట్లు కావు.

జ మట్టగించు, మట్టగింపు.

మట్టకము సం. వి. అ. న. నడికుప్ప.

మట్టగించే సం. క్రి. (√ మట్ట.) 1 వెకిలించు

ద్వి. సంచితం బగువస్తునమితియుఁ జిల్లి పెంచాదిగా మట్టగించి తెప్పించి ..
బస. పు 3. 499 పం. 74 పా.

2 తొలగించు.

గీ. సందెఁ దల యంటుకొనుట వస్త్రంబు లేక, మజ్జనము చేత విరి యాకు మట్టగించి, తాల్చు టయు నిరుగేలను దల వుణుకుట, భర్త గల భామినుల కశుభప్రదములు.
పి. శకుం 4. 79.

సీ చెలి యేల తనకేలఁ జివురుఁ దీవియ వంచె వాని సోయగ మేల గానుపించె, నది యేల ధృతిప్రీల మది జాలి పుట్టించె మరుఁ డేల తాలిమి మట్ట గించె చంద్రా. 4 148.

మట్టగింపు వి (√ మట్టగించే) మట్టగించుట, వెకిలించుట.

ఉ. . జలజంబులకుం దలవంపు కోకనం, సాఁ ము మట్టగింపు నెలబాలునిరాకకు మోమునొంపు శ్శ్రం, గారరసంబు ముంపు కనఁగాఁదగెఁ జీకటి గుంపు పెంపుగాన్. ల. వి. 4. 41.

(ఇందు రెండవపాదమున యతిభంగము)

మట్టగిడుసు వి. మత్స్య విశేషము, ఒకజాతి చేప.
(శ ర మట్టగుడిసె బ్రౌ. మట్టగిడస అని వా.)

మట్టపలక వి (మట్టము + పలక) మట్టము చూచె డిపలక. (శ. ర)

మట్టమధ్యాహ్నము మి వి. (మధ్యాహ్నము + మధ్యాహ్నము) కొంచె మైనను హెచ్చుతగ్గులు లేని పగటి నడిమిభాగము.

గీ మట్టమధ్యాహ్న మిది సుధామధురవాణి. యర్హ మిచ్చోఁ బధశ్రమం బపనయింవ.
పాండు 1. 136

మట్టము వి. (సం మరమ్, క. మట్ట, త మ. మట్టమ్) 1. సమానము.

గీ మిట్టుఁ బల్లంబు గట్టును మెట్టు నొక్క, మట్ట మై యది నునుపారు
భార. అను. 1 220.

సీ. కలహంసపదువులు గాళ్లందుఁ దొడరె నా మట్టంపునడపులు మందటిల్లె ..
కు సం. 9. 332

2. వామనము, పొట్టిది.

సీ. కుఱుచ కొట్రు కురుఁజు కొటిక కుసుని మట్టు

మట్టసి మట్టము మట్టసము గొ, నను గొనప
గొనిసె గునిసె గిఱిక రింగణా యనఁగను వామ
నాఖ్య దవరు. అం. భా. 2. 123.

ద్వి మట్టంపుఁ జిగురుకొమ్మలు తొంగలించి, దట్టంపు
నన లొత్తి తళతళ మించు.
నవ, 1. 9 పా. 7 పం.

ఉ. . . చూ, పట్టునిరల్ప కంకణవిభల్ వయనో
త్సవ మాచరింపఁగా, మట్టపుటూర్పులనెల్లయయ
మంజుసరోరుహరాగపూగముల్, పట్టపురాణి
రీతిఁ గనుపట్టుసరోరమఁ జూచి యుబ్బుచున్
వేం పంచ. 4 134

(రాణిపక్షమున సమానము.)

3. అల్పము, తక్కువైనది.

కం. ఇవ్విధమున రుక్మిణిమదిఁ, బువ్వుం బరిమళ
ముఁబోలెఁ బొలుపుగ నెత్తం, బువ్వాయి గలిగె
శౌరికి, మవ్వము దిగఁ దొడఁగె గెలుపు మట్టం
బయ్యెన్ ఉ. హరి. 3. 125.

ద్వి. మట్టంపుఁ బొడవున మానైనమట్టి, చెట్టు
క్రిందటిపుట్ట చేకొనియుండె
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 1775 పం

వి. 1. శిల్పసాధనము.

(నీటిమట్టము, మూలమట్టము మొ.)

2. కొలఁది. మితి

ఉదా: సముద్రపుమట్టము, భూమిమట్టము మొ.

జ. మట్టపలక, మట్టము సేయు.

మట్టము సేయు. స క్రి (మట్టము+చేయు) నశింపఁ
జేయు

కం. ... స, ద్వ్రితుఁడైనవాఁడు నిర్మల, మతిచే
నఘరాశినెల్ల మట్టము సేయున్ ...
భాగ. 6. 49.

మట్టసము విశ. 1. వామనము, పొట్టిది

సీ కుఱుచ కొట్రా కురుఁజు కొటిక కుసుని మట్టు
మట్టసి మట్టము మట్టసము గొ, నను గొనప
గొనిసె గునిసె గిఱిక రింగణా యనఁ గను వామ
నాఖ్య దనరు ... అం. భా. 2. 123.

2 పరిమితము.

చం. పెనిమిటి దండుదాడి చని పెంపున గ్రమ్మఱు
దాఁక పీడియం, బును సరిగందమున్ విరులు
ముట్టక యుండఁ దగున్ బొలంతి తే, జునఁ
గడు నొప్పు మట్టసపు సొమ్ములతోఁ గుఱు
మాపుచీరతోఁ, దనకలి కొప్పుతో మిగులఁ
దార్కొను ముత్తెపు సేస బొట్టుతోన్.
యయా. 4 134

మట్టసి విశ. వామనము. పొట్టిది, వామనుఁడు, పొట్టి
వాఁడు

సీ. పొట్టి మొట్టి గిటక పొదిటి పొదదు గున్న ..
కుఱుచ కొట్రట కురుఁజు కొటిక కుసుని మట్టు
మట్టసి మట్టము మట్టసము రింగణా యనఁగను
వామనాఖ్య దవరు అం. భా. 2. 123.

మట్టాడు – మట్టు స క్రి (మట్టు+అడు, స్వార్థ
మున) 1 త్రొక్కు

ద్వి మొగిఁ బులుల్ భల్లూకములు గజంబులును,
గట్టెండతాఁకునఁ గదుపులై సొచ్చి, మట్టాకి
కలఁచిన మడువులు గలిగి
రం. రా. ఉ. 42 పొ. 13 పం.

ద్వి మలయానిలము వెంట నలి వచ్చి వచ్చి, యళి
పిండు మసలి మట్టాడునో యనుచు.
పండితా పురా 89 పొ.

సీ బలిమి నెంతటియనిఁ బరసైన్యతతుల మట్టాడుట
తుంగలో నాడునట్లు ... కవిక. 1. 13.

సీ. ఖురముల సప్తసాగరముల రొంపిగా నుంకించి
మట్టాడు నొక్కమాటు ... భాగ. 3. 415.

2. మధించు, పీడించు.

మ. మలయాద్రిన్ నెలవై మెలంగెడు మరున్మ
త్తేభ ముత్తుంగతన్, వలరామాపుతుఁ దెచ్చ
రింపఁ ఒఖిక వ్రాతంబు లేదేఁటిళ్ళం, ఖల మట్టా
డుచు శైత్యమాంద్య భరసౌగంధ్యంబుల న్దాన
ధా, రలతోఁ జేరెడు మన్మనోజలజ వప్రక్రీడ
కున్ లక్ష్మణా చం. రా. 6. 11.

శ్లో . మథిత పథికవర్గః
సం. చం రా కిష్కిం. 5

అ క్రి. వ్యాపించు

ద్వి మహనీయతర మైన మణికుండలముల, మహిమ దిక్కుల నెల్ల మట్టాడుచుండ .
రం. రా యు. 387 పొ. 5 పం

మట్టి వి (సం మృత్, ప్రా మట్టి, క మట్టి) మన్ను, మృత్తిక.

సీ అర్ధచంద్రునితేట నవఘళించు లలాటపట్టిఁ దీర్చిన గంగమట్టితోడ ...
మనుచ 3. 71.

సీ మృత్తికాహ్వాయము లౌ మిత్తిక యంచవ మట్టి యంచనఁగను మ న్ననంగ .
ఆం. భా 2 5

చం .. మట్టికాసెలన్, బిడియము లంటదోఁపి పృథుభీషణ బాహువుల సాళువంబులన్, దడవి కెరలుచున్ జనిరి నాథునిమ్రోల నృపాలనంద నుల్
మనుచ. 4 30.

(మట్టికాసె — మట్టిరంగు గలదట్టి)

సీ చిప్పకూఁకటి తోడిశిరసునం దిడినట్టి జిగి మట్టి కుళ్ళాయ సొగసు మీఱ .
చం రా. 2. 61

సీ, గడిదంబు మట్టిచల్లడముపై బంగారు సాటి చెంగు లొకింత జాఱఁగట్టి ...
ఉ హరిశ్చ. 2. 52.

సీ తనుమేరు గిరిమీఁది తరుణాతపంబునాఁ బలుచని మట్టిదుప్పటి యొసంగ . శుక 2 358.

జ· మట్టితైలము.

మట్టించు స క్రి. (√ మట్టు) త్రొక్కించు

సీ. .. పృథులహస్త, తలములఁ జఱచియు దంతావళంబులఁ గొలిపి మట్టించియు ఘోటకముల, మేను ద్రొక్కించియు
భా రా యు 891.

సీ మట్టించెఁ గలవ సామ్రాణి తేజీలచే మత్తారి రాజన్య మస్తకముల . చిత్రభా 1. 34.

కం ఇట్టికుమారులఁ గని చే, పట్టె జయేందిర నృసింహ పార్థివుఁ డాజి, న్మట్టించె వైరి శిరములు, ఘోట్టాణ కఠోర ఘోర ఖుర పుటపటలిన్
రామా 1. 105.

2 నడపించు

వ ... ఘోరాంధ్ర నిశ్వాస గంధవాహ ప్రవాహంబు వెడలు వాహంబు దిగ మట్టువడ నిట్టట్టు మట్టించుచు
మనుచ 4 115.

మట్టిక[1] – మటిక వి. గోరుచిక్కుడు (వృ వి) (శ ర)

మట్టిక[2] వి. (√ మట్టు) పాదపీఠము

ఉ కట్టికవారు సారె సముఖా యన వామపదంబు కెంపురా, మట్టిక నిల్పి గద్దెపయి మార్పడ వేఱొక జాను పూఁది ...
చంద్ర 2 79

మట్టితైలము మి. వి. (మట్టి+తైలము) మట్టి నుండి తీసెడు ధృతి

(వ్యవ) మట్టితైలము మందుగా నుపయోగించును

మట్టిమల్లాడు స క్రి (మట్టు+మల్లాడు) పాడు చేయు, ధ్వంసముచేయు

ద్వి మదపుటేనుఁగుభంగి మట్టిమల్లాడి, నదులు గోరాడుచు నవి రేఁగి మఱియు.
రం రా ఉ 29 పొ 29 పం.

వ . . మహోవక్రంబు సముద్ర క్రోడంబునుంబోలె విక్రమాభిక్రమంబున నుక్కు మిగిలి యాశక్రారి సేనావ క్రాకరంబుఁ జొచ్చి శోధించి కలంచి కలగుండుసేసి మట్టిమల్లాడి వెరఁజి వెంపరులు వెట్టి వచ్చి పోయినతెరు వెఱుఁగరాక ....
పి శకుం. 3 126.

సీ మట్టి మల్లాడిరి మదసామజంబులఁ బురజన పదములు తురకబలము ... సిం. నార. 5.

మట్టియ[1] – మట్టె వి 1 స్త్రీలు కాలి రెండవ వ్రేలికి ధరించు ఆభరణ విశేషము

సీ. లలితంబు లగు మట్టియలచప్పు డింపార వంచకై వడి నడ నల్లవచ్చి . . భార. విరా. 2 64.

సీ. నయకలవ్రేళ్ల మట్టియలఁ బిల్లాం డ్లిడి పాయ

వట్టముఁ బెట్టె బై నొకర్తు ...
ఆము. 6. 128

2 మగవాడు కాలిరెండవ వ్రేలికి ధరించు భూషణ విశేషము

సీ మట్టియ లొండొంటి బిట్టు దాఁకఁగ నేల నందంద మునిగాళ్ల నప్పళించు ..
భార విరా. 2. 250

మట్టియ² వి (సం. మృత్తికా. ప్రా. మట్టి ఆ) మృత్తు, మట్టి.

సీ కల్పింప నేర్చిరి గంగమట్టియమీఁదఁ గస్తూరికా పుండ్రకములు నొసల .
కాశీ. 1. 37., భీమ. 1. 40.

మట్టు స. క్రి. 1 త్రొక్కు.

చం కొడుకులపాటు నూచి కడుఁగోప మెల ర్పఁగఁ దల్లు లొక్క యు, మ్మడి వనజాయతేక్ష ణుని మట్టఁ దలంచి మహోగ్రహుంకృతుల్, వడిగొనఁ గొమ్ము లొడ్డుకొని వాతులు విచ్చి ఖురాగ్రపాతనం, బుడమిఁ బగుల్చుచున్ ..
హరి. పూ. 6 87.

చం తనవెంటనె ద్వారపాలురన్, నెఱిచెడ మట్టికొంచుఁ జోర నిర్భర గర్వము నుబ్బ బింక మున్, మెఱయఁగవచ్చి యా యసుర మించె మదాగ మహాసనస్థితిన్ ప్రభా. 1. 81

గీ వెట్టదినముల మడుగుల మట్టి కలఁప, బుడ బుడధ్వని వెడలు బుద్బుదములందుఁ, జిలుప చిలుపనినేతులు జిడ్డుదేలు
మనుచ 4. 17.

2 అణగద్రొక్కు.

మ. నను నాకశ్యప కామినీమణులలోనన్ ధన్యగాఁ జేయు మ, త్తనయవ్యాజము దాల్చి వామనుని చందాన న్బలి న్మట్టవే .. పారి. 3. 33

3. అధఃకరించు.

కం నెల మట్టు నెమ్మొగము వె, న్నెలమట్టు పడల్చునగవు నెత్తమ్ములకున్, దలకట్టులైన యడుగులు, దలచుట్టుఁ గనుంగవయు నితంబిని కొప్పున్ రా వి. 3. 87.

4. బాధించు

చం. కనుకనిఁ దోలి దాపిదెసఁ గన్నులఁ జూచిన వాని నేయు నా, మనసిజుఁ డంచుఁ గోయిలలు మట్టును ... కు సం. 8 153

5 చుట్టుముట్టు, ఆవరించు

చం . త్రిదశవల్లభ సేవితు నాశ్రయింతు నా, మన మున ఘోరదుర్దశలు మట్టిన సంపద మిన్ను ముట్టివన్ ఉ. హరి 2 60.

6. పడవేయు

ఉ ముట్టియ నింద్రనీలతట మూఁ మహీప్రభవంబు లైనపె న్పుట్టలు గ్రుచ్చివైచుచును భూరుహ షండముఁ జాఁపకట్టుగా, మట్టుచు .
హర 7. 44.

7 ప్రవేశించు.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండును నేమును ... మవల్లకంబు మట్టి, మ్లేచ్ఛంబు మెట్టి
ఉ. హరి. 2. 37.

అ. క్రి ప్రసరించు

ఉ ఇచ్చకు వచ్చినట్లు చరియించుట దైన్యము లేని తిండియున్. నిచ్చలు సాధుసంగమును నిర్మల శాంతియు శాస్త్రబోధముల్, మచ్చికలోనఁ బూని వెలి మట్టనిచిత్తము నాఁగ నింతయు, న్వచ్చుట యేమహోన్నత తపంబు ఫలంబొ యెఱుంగ నేర్తుమే భర్తృ. 3. 82.

వి. 1. ప్రదేశము, చోటు.

ఉ .. పెలుచం జనించి యొకమట్టున నిల్వక యాక్రమించెఁ గాఁ, కంబరితాప మూన ననఁ గాలె మొగిల్విరియొండ లత్తఱిన్.
ఆము. 4. 160.

చం. ఒఱపరఁ గన్న గూడఁ జను నూరక సన్నలు వాఱ నాడు పల్మఱుఁ బొరుగిండ్ల కేఁగు నొక మట్టున నిల్వదు చంటిమీఁదముఁ, జెఱఁ గెడ లించు ... జారధారుణిన్ హై భా. 3 28.

గీ. సిగ్గుకతమున నేకియలచేరు, వాసి, చనును బరికించుఁ దొడవుల యునికిమట్టు, మచ్చుమరలేక యుండ నేమఱక యోము, మిగుల మేగరగరిక నామెఱుఁగుఁబోఁడి. కళా 7 100.

(ఉనికిమట్టు – నివాసస్థానము.)

2 అందము

సీ. వాల్గంటి కీల్గంటు వైచి వచ్చిన చెల్వజడ యల్లుకొనునాఁటి సవురు జారు, నొయ్యారి మెఱుఁగునొమ్మని వచ్చిన నీటు, మణిభూషలిడునాఁటిమట్టు దిట్ట. విజ వి. 3. 13.

3. విధము

వ. కొండ్రముచ్చులబాగుగ గాడ్పుచేఁ బోవు చొక్కాకులరేక బట్టివాయి వెడలువులుఁ గుల మట్టున చట్టంబుల నెగయు నాకాశబాణంబుల దురుసున ప్రబంధ. 788

4 అమరిక, కుదిరిక.

సీ. మగువ నీ వ్రేలికి మట్టాయెనా యని కడవ్రేలు బట్టి యుంగరముఁ బెట్టు ... దశా 9 223.

5. కుదురు, మూలము.

చం. అనిశము గోసహస్రవిధి నందులకోమటులిచ్చు ధేనువుల్. గొని చను భూసురోత్తముల గోవుల పాదహతి న్మహీతలం, బవయము గ్రుంగి మట్టవిసి .. కు. సం 7. 955.

6. (క త మట్టు) మితి, మేర.

ఉ. పట్టఁగరాని మోహమునఁ బైకొని తోఁచిన వెల్లఁ బల్కితే, మట్టునఁ గట్టిపెట్టు మిదిమానసమందె ధరిత్రిలోపలఁ, బుట్టని యట్టి బిడ్డలకుఁ బూసలు గట్టుదురు .. అహ. 3 55.

కం. తనయుం డయ్యును గనుఁగొన, మనమున శంకించి కొంతమట్టుకు ధైర్యం. బును దెచ్చుక, కను విచ్చుక చూచి ప్రేమ కలితుం డగుచున్.

మల్లుపు. 2 78.

కం. మ ట్టొకటి కలదె నీకుం, దొట్టినమదమునఁ దపోధనుఁ బరాశరునిన్, నట్టేటఁ బుట్టి ముంపవె, కట్టా కందర్ప కుసుమకాండములవడిన్.

కళు. 3. 114.

7 పరిమాణము, కొలఁది.

కం. పట్టపుదేవి న్నీమగిరి, పట్టి న్నాయమ్మఁ జూచి పదరినకతవన్, నె ట్టవిసెనొ నే మందు, మట్టెఱుఁగనొ కంటకిం బ్రమాదం బొదవెన్.

కాఁ. 5 112.

సీ. మ ట్టెఱుఁగక యాకు మడుపు లొందుట యొద్దఁ బవళింపఁ బక్కకు దివియకుంట.

దశా 7 70.

8. మర్యాద, కట్టుబాటు.

సీ. గుట్టుతో సంసారిమట్టునఁ బట్టాలఁ డనియుంతు వని హారదత్తుతోడ .. శుక 1. 39.

ద్వి. ఆసక్తి యౌవరాజ్యాభిషిక్తునిగ, జేసెద నని తండ్రి చెలఁగి యయోధ్యఁ, బట్టంబు గట్ట భూపతి సమకట్ట, మట్టు మీఱిన యట్టి మందర యపుడు రం రా. బాల 5 పా 26 పం.

9. ఆధారము.

సీ. చరమాంగపీఠికా స్థాపితశేషుండు కితవ కచ్ఛప రాజు క్రిందిమట్టు. హం 6. 40.

10. పొంతు.

కం. నెల మట్టు నెమ్మొగము వె, న్నెలమట్టు నడల్చు వగవు నెత్తమ్మికుం దలకట్టు లైవయడుగులుఁ, దలచుట్టుఁ గనుంగవయు నితఁ బిని కొప్పున్.

రా. వి. 3 87.

11. త్రొక్కుడు.

గీ. బలనికాయము కాలిమట్టుల నడంచుఁ, గటకమును నింక ననుచు నుత్కలమహీశుఁ, డను దినమ్మను వెఱచు పారి. పీఠి 23.

సీ. తనకాలిమట్లచే జనులకుఁ జొరరాని కాంతారములు చాఁపకట్టు వడఁగ .. రా. వి 3. 49.

విశే. 1. వామనము, పొట్టిది, తక్కువది, అల్పము.

సీ. పొట్టి మొట్టి గిటక .. కుసుని మట్టు మట్టసి మట్టము మట్టసము .. శింగణా యనఁగను వామనాఖ్య దనరు ...

ఆం. భా. 2. 123.

ద్వి. మట్టుపాదంబులు మసలింపుమేను ..
పండితా దీక్షా· 40 పా.

సీ. కళ పెంపు మట్టు గాఁగల దిఁక నయొ ముఖా
బ్జంబు వెల వెల్లనై యెసంగె ..
కవిరా. 2. 178.

2 సుందరము

కం మట్టయిన యట్టినతులి, పట్టనమున నతి
ణంబు పార్శ్వపుగవనిన్. భీమ 1 101.

సీ .. జట్టి మీఱినపట్టుఁ బుట్టము శ్రుట్టుగాఁ
గట్ట వేమి నీలా. 2. 88.

3. స్థిరము

కం. కట్టువడి వివిధయోనులఁ, బుట్టుచు, గిట్టుచును
వెతలఁ బొం దితిమహాత్మా, పుట్టువు చావును
మాన్పుము, మట్టుగ రామేశలింగ మతితా
నగా రామే 4. 112.

మట్టుకాఁకర వి (మట్టు+కాఁకర) ఒక దినుసు
కాఁకర, కర్కోటము. (వృ వి) (శ ర.)

మట్టుకొను అ క్రి (√మట్టు) కుదురుకొను, నెలకొను

గీ. చిత్తజాతుండు కనుమాయ చేసినాఁడొ, మన
మనంబుల విశ్రాంతి మట్టుకొనెను ..
విక్ర. 1. 139

వ ప్రదక్షిణ భ్రమణంబులఁ బరిభ్రమించి మగుడ
నెట్టకేలకు మట్టుకొను నవియును.
మనుచ. 4 27.

మట్టుకొలుపు (ల్పు) స. క్రి. (√మట్టుకొను) మట్టు
కొనఁజేయు

సీ సలలితసత్కీర్తిచంద్రికఁ బగతు మనముల
తాపంబు మట్టుకొల్పి విక్ర. 2 73.

మట్టుచేయు స. క్రి. (మట్టు+చేయు.) చక్కఁ
జేయు సమాప్తముచేయు

ద్వి అంచితంబుగ దట్టి యపుడు చేజిక్కె, మంచిది
నీపని మట్టుచేయింతు, నని కడలేని కామాంధ
కారమున, సొమ్ములు దీసి ముల్లెగాఁ గట్టి
ద్వి. శ. సా. 1 718 పం.

(పని – జీవితము.)

మట్టుపడు అ క్రి (√మట్టు త. మట్టుప్పడు.)

1 అడఁగు, నశించు

వ . అమ్మువ్వురును మూఁడగ్నుల తెఱంగున
మహాతేజంబు సూపి మహాసేనుతేజంబు మట్టు
పడం జేసినం గోపించి కుమారుండు.
హరి ఉ 8. 157.

ఆ చదువు చట్టుపడియె శాస్త్రంబు మన్నయ్యె,
బుద్ధి పురువుమేసెఁ బుణ్య మడఁగె, నీతి మట్టు
వడియె నిర్మలజ్ఞానంబు, ముట్టముడిఁగె బోధ
మూరిఁబోయె భాగ 6. 13౬.

2. చచ్చు.

గీ మఱియు దనుజుండు శాంబరీ మంత్ర మహిమఁ,
బర్వతారణ్య జీమూత పటల భయద, మృగ
సరీసృపవితతి నిర్మింప నరుఁడు, మట్టుపడ నేసె
నాయాయి మార్గణముల
జై భా. 5 145.

గీ. వాతవిధ్వంస నరసాఖ్య వఱలు నౌష, ధంబు
నాగేంద్ర మనుమంత్రితంబుఁ జేసి, వలయు
నీపైఁ బ్రయోగింప మలయపవన, మందు
మంత్రంబులను గాని మట్టుపడవు
కవిరా 3. 139.

3 కుదురుపడు, స్థిరపడు

సీ. తల్లి వేదాంతశాస్త్ర సరస్వతీదేవి మనను నా
కేమిట మట్టుపడక. ప్రబోధ. 5 32.

వ .. ఘోణారంధ్ర నిశ్వాస గంధవాహ ప్రవా
హంబు వెడలు వాహంబు దగ మట్టువడ
నిట్టట్టు మట్టించుచు ...
మనుచ. 4. 115

మట్టుపఱుచు స క్రి. (√మట్టుపడు) కుదురుపఱుచు,
బాగుచేయు

గీ గుండె నీఱుగ నలిపి కాకుత్థ్సవర్యుఁ, డెట్ట
కేలకు ధైర్యంబు మట్టుపఱిచి ...
జై. భా 6. 30

సీ. తమతండ్రి చేసిన తరుతటాకాది ధర్మము

దృఢంబుగఁ జేసి మట్టుపఱిచె
జాహ్నవీ. 1. 116

సీ చిట్టాడుసిగ్గుతోఁ జేపట్టఁ బెనఁగుడెందము
మట్టుపఱిచె నాననము వంచి ...
సారంగ 3. 149.

౭. తగ్గించు, చాలించు, విరమించు.

ద్వి. అవిరళగతి నాకు లల్లాడకుండఁ, బవన సంచార
మేర్పడ మట్టుపఱిచి ..
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 1655 పం

గీ వెలయఁ గమలోద్భవునినారివేఁడి నీల, కంఠ
సతివేఁడియు వనూనగానలాస్య, మాధురీ
విభ్రమంబులు మట్టుపఱుప, నొనరి రతివలి
తాత్మజాత్యుచ్ఛ్రియమున
హ. న 2. 62

(నలపక్షమున)

కం. .. బోయలు వేఁటల్ మట్టుపఱిచి యా
చెంతల, పొట్టెము లగుపొదలఁ జేరి పొద లెడు
వేడ్కన్. చంద్ర 2. 49.

8. అలంకరించు, ధరింపఁజేయు

సీ ... మణులసొమ్ములు మేన మట్టుపఱిచి
మనుచ. 6 5.

సీ. అంగుళీయకముల వటఁగొన్ని ఘటియించి
మౌక్తికహారముల్ మట్టుపఱిచి ...
దశా. 2, 183

మట్టుపె(వె)ట్టు స. క్రి. (మట్టు + పెట్టు)

1. అణఁచు

చం ... నిన్ను వంటికులభామలఁ గానవొ వారి
కాత్మనాథులవయి జాళి లేదొ తమి దొట్టిన
పట్టున మట్టుపెట్టరో.
కువల. 3. 43

ఉ గట్టుల మట్టుపెట్టుజలుకై దువుఁ బట్టిన యట్టి
ట్టఁడున్, దిట్టతనంబు వాసి పొలదిండికి
లోఁబడి గాసి చెందఁగా, నెట్టు సహింపవచ్చు...
ఉ రా 5 11.

2 చంపు వధించు

వ ... మాతండ్రివలని పూర్వవైరంబుఁ దలంచి,
మట్టుపెట్టున్‌గాని నన్నేల పట్టంబు గట్టును ...
భా. రా. కిష్కిం. 677.

వ ... తోఁబుట్టువుల మమ్ము మొదట మట్టు
పెట్టి మీఁదట మాతృశిరంబు గొట్టి.
దశా. 6. 85

సీ. ప్రళయాబ్ధి మోఁకాలిబంటిగాఁ జరియించు
మధుకైటభులఁ బట్టి మట్టుపెట్టె ...
ఉ. రా 2. 12.

3 తెగఁగొట్టు.

వ .. వడఁకుమెట్టకడఁ దోఁక పెట్టుకొని గట్టు
చట్టుపల మట్టుపెట్టుదిట్టదెస మొగంబుగాఁ
జాఁగి ... చం రా. 3 25

4 సమాధానపఱుచు.

గీ. జగతి నావిప్రవరుఁ డయాచకుఁడు గాన, నింటి
లోపల ధాన్యంబు లెవుడులేవు కోమలికిఁ
బూటపూఁటకుఁ గుడువఁ గూటి, బిడ్డలను నేగ
తిని మట్టు పెట్టవచ్చు ... కుచేల. 1. 35

5 కుదురుపఱుచు

ఆ ఇదియ పర మటంచు నితరచింతలు వీడి
మనసుఁ జెదరనీక మట్టుపెట్టి, కొదువ లేక
నిలువఁ గోర్కెలు ఫలియించు, మనసులోన
నుండుమహిమ వేమ. వేమ 3. 279.

మట్టుబచ్చలి వి (√మట్టు) దుంపబచ్చలి, ఉపోదక
(వృ వి) (శ. ర.)

మట్టుబీఱ వి (√మట్టు) ఒకనుసుబీఱ (వృ వి.)
(శ, ర)

మట్టుమిగులు అ క్రి (మట్టు + మిగులు) అతిక్ర
మించు (శ ర)

మట్టుమీఱు. అ. క్రి (మట్టు + మీఱు) మితి మీఱు,
అతిశయించు,

సీ చెలువంబు నెగడఁ దీర్చిన క్రొత్తకస్తూరి పట్టెల
మేల్తావి మట్టుమీఱ ...
చంద్రి 1. 107.

గీ. మారుతమ్ములవాఁడికి మలయకూట, మారు
తమ్ములవేఁడికి మట్టుమీఱు, చంద్రకిరణమ్ములకు
శుకశారికాళి, చంద్రకిరణమ్ము లకుఁ జాల జల
దరించు. విజ. వి. 3. 8.

వ. నెట్టన నాగట్టుదొరపట్టి యెట్టకేలకు మట్టు
మీఱి గుట్టునం బట్టరానితమకంబునం దట్టువడి,.
వసు. 2. 140.

మట్టె1 — మట్టియ1 వి. స్త్రీలు కాలి రెండవ వ్రేసికి
ధరించి అభరణ విశేషము.

శా. మట్టె లోష్ఠ్రియఁగ గబ్బిచన్నుగన కంపం
బంద ... మనుచ. 4. 68.

సీ. మట్టెలు పిల్లాండ్లు మఱి వీరమద్దియ తెలమిని
దొడిగెఁ దొయ్యలి యొకర్తు ....
యయా. 4. 89., అం. భా. 2. 151.

మట్టె[2]–మట్టియ[2] వి. (సం. మృత్తికా. ప్రా.
మట్టి. అ.) మట్టి. చూ. (మట్టెవన్నె.)

జ. మట్టెవన్నె.

ఉ. ... ఆసెగకంటివేల్పురా, పట్టపుదేవి తద్ధరణి
పాలకు ముంగలఁ దోఁప వేడుక ల్మట్టెగయ
న్మహీశ్వరులు మంచతలంబుల నిల్చి భక్తిఁ జే,
పట్టి లలాటవీథిఁ గరపంకరుహాంజలు లుంచి
రందఱున్. చంద్రి. 5. 33.

మట్టుదొరంగు — అతిశయించు.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్పు
వటించెఁ గోరికల్, మట్టుదొరంగె నెన్నడల
మాంద్యవిధంబు చెలంగె ...
ఇందు. 2. 185.

జ. మట్టాడు, మట్టించు, మట్టిక, మట్టిమల్లాడు,
మట్టుకాఁకర, మట్టుకొను, మట్టుకొలుపు,
మట్టుచేయు, మట్టుపడు, మట్టుపఱుచు, మట్టు
పెట్టు, మట్టుబచ్చలి, మట్టుబీర, మట్టు మిగులు,
మట్టుమీఱు.

మట్టెవన్నె. వి. (√మట్టె) మట్టిరంగు.

చం. తెఱవకు వల్లభుండు పరదేశము వోయినవన్నె
మాని తో, నటితికి నల్లబూసలును నచ్చుత
బొట్టును మట్టెవన్నెగాఁ, గుఱుమణుఁ గైవ
పుట్టమును ... పి. శకుం. 4. 81.

మఠము సం. వి. అ. పుం. న. 1. ఎడ్లబండి.
2. విద్యార్థులు మొ. వారి నివాసము.

మఠరము సం. వి. అ. పుం. 1. కార్కశ్యము,
కఠినత్వము (వై. ని). 2. ద్రవీభూతదధి.
3. ఒకానొక పురుగుజాతి. (కే. ని.)

మఠరుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. మత్తుఁడు,
మత్తెక్కినవాఁడు. 2. కర్కశుఁడు. (వై. ని)
3. కంఠగతప్రాణుఁడు (కే. ని.).

మఠ్యము సం. వి. అ. పుం. తాళభేదము, పది
యక్షరములకాలము (శ. ర.).

మడ వి. (క. త. మడ.) ప్రవాహమార్గము.

ద్వి. మునుముగా మేపుచు ముందట మెకము, చని
నఱా డెఱిఁగి క్రచ్చర నడ్డపెట్టి, మరలఁ గొల్పు
చు వాఁగుమడలఁ బల్లముల.
నవ. 1. 9 పా. 14 పం.

ద్వి. కొలఁకులకెలఁకులఁ గొమరారఁ నాను, తల
ముల (చలమల) చలువలఁ దలకొల్పు మడల,
యొడలను మెఱుగారు నిందు కాంతంపు, టరుఁ
గుల చెఱఁగుల నలరారు గుహల, తెరువుల
నొఱపుగాఁ దిరిగి క్రీడించి.
నవ. 1. 12 పా. 4 పం.

కం. వడకట్ట లిసుకతిప్పలు, మడలు దరులు వాఁక
లును గ్రమంబున నొకఁ దున్, గడవఁ బడ-
కుండఁ గృష్ణుఁడు, వడతులకును యమున
యాటపట్టుగఁ జేసెన్.
హరి. పూ. 8. 37.

జ. మడవ, మడవచేప.

మడ[2] వి. ఒకజాతి చెట్టు.

(వ్యవ.) మడకఱ్ఱలు వంటచెఱకుగా నుపయోగిం
తురు.

మడఁక[1] వి. (√ మడఁగు, క. మడకె.) మడుపు-
చెలువబట్ట.

గీ కుబ్జవంశులు దీరిచి కోర్కె లొసఁగి, యబ్జనాభుండు కంసునియంబరములు, మడఁ కలుగఁ జేసి కొనివచ్చు చెడుగురజకు, నడిగె మా కిమ్ము చేలంబు లనుచుఁ బ్రీతి ..
ధర్మ 6 160.

ద్వి. రమణకట్నంబు గిట్నము మూడ మడఁక గమియంగ నిచ్చితో కళహాళించెదవు ...
పండితా. పురా 115 పు

మడఁక² వి. (క. మడకె) దున్నుటకై యెడ్లను గట్టి సిద్ధము చేసిననాగలి, అరక. (శ ర)

మడఁగు—మణఁగు అ క్రి. (క త మడంగు)
1. క్షీణించు, తగ్గు.

వ. ... కండలు వ్రాలియు గుండెలు గూలియు, రూపు లడంగియు నేపులు మడంగియు .
మార్క 6 206.

2 అడఁగు, లొంగు. (మరలు అని శ ర)

సీ. మ్రాను పేరేటిచే మడఁగునో మడఁగదో మడఁగు పేరేటిచేమ్రాను మడఁచె ...
ఉ. హరి. 2 176.

3. చెడు, నశించు.

గీ చూడు మటు నరవరజయస్ఫూర్తి నార్చె, వైరిసేన భూరిశ్రవోదారుణరణ, మహిమ దను జ బలశ్రీలు మడఁగ నింత, టను రిపుఁగరంబు దెగవ్రేయకునికి గీడు
రాఘవ. 4 168

సీ భూరిదోషాగమస్ఫూర్తి వాటిల్లంగ నుదిత ధర్మక్రియ లుడిగి మడఁగ భాగ. 3. 83

4. వంగు.

(వ్యవ) కంచరి ఇనుపరేకు మడఁగఁ గొట్టెను

జ. మడఁచు, మడఁత, మడఁపు, మడఁబెట్టు, మడత్రొక్కు

మడఁచు—మడఁపు స. క్రి. (√మడఁగు క మడుగు.)
1 మడఁగఁజేయు, మడఁతపెట్టు.

సీ. .. మడఁచి కట్టిన మేలినడిమికట్టు .
హంస 2. 93

చం. పొలుపుగ నీరుకావిపటముం గటిఁ బింజెము డంచి కట్టి . విప్ర 2 28

సీ అడపంబు తొయ్యలి మడఁచి యిచ్చిన తెల నాకుఁ జీలిక చేతియంద యుండ ..
కళా. 1. 17

2 అడఁచు, నశింపఁజేయు

సీ అజవంజవమున కనుచారి యై పర్వు నంతఃకరణ తతియలవు మడఁచి ..
కు సం 12 999

3 మడఁగునట్లు చేయు, వంచు

గీ . వేలు, మడఁచి యెంచిఁగింపుఁ దెలిఁగిన మౌనివర్య. దశా. 1. 253.

4. అణఁచు, ఇముడ్చుకొను.

ఆ మనసు మనసునందె మడఁచి యాత్మని నాత్మ, యందె కాంచునట్టి యతఁడు సర్వ, విదుఁడు...
భార. అశ్వ. 2. 153

సీ. మ్రాను పేరేటిచే మడఁగునో మడఁగదో మడగు పేరేటిచే మ్రాను మడఁచె ...
ఉ. హరి. 2. 176.

మడఁతి—మడఁది వి. (క మడది త మడందై. మ. మడంద) 1 స్త్రీ, ఆఁడుది.

ద్వి మడఁతి యీతండె యిమ్మనుజేశుచేత, గడచన్న మన్ననఁ బడసిన యతఁడు ..
బసవు. 2. 91.• పం. ఆం. భా. 2. 104

రగడ పడఁతి వెనుకకొమ్ము చించెఁ బట్టి పట్టి. మన్న చేల, మడఁతి పొగడ పొన్నతో సమా నమా నగంగ నేల. వరాహ, 3. 92.

కం. బాలా వేలాగుల బతి, మాలిన విన కిగ్గయాళి మడఁతుల వెంటన్, బేల వయిచనెదు ..
రసిక 3 91.

జ. మడఁతితనము, మడఁతుక.

మడఁతితనము వి (మడఁతి+ తనము) స్త్రీత్వము. ఆఁడుఁదనము.

కం కడు నరుడుగ నీయెడ నీ, యడుగుంగొన యంత నోఁచినంతనె చెడుగుం, గొడిమెలు విడి

చని క్రమ్మఱ, మడఁతితనం బొదవె నాకు మానిసిమిన్నా.

అచ్చ. రా. బాల 149

మడఁతుక. వి. (మడఁతి + ఉక, స్వార్థమున) స్త్రీ. ఆఁడుది.

కం. మానుగ జగములయావడి, మానుపఁగాఁ గోరి పుడమి మడఁతుకయై వి, న్నానికవు వంగ డంబున, రానెల యై పొడమి, నట్టి రాముని బంటన్. అచ్చ రా. సుం. 138.

ద్వి అడలి యా రత్నాంగి హాపుత్ర యనుచు, మడఁతుక మూర్ఛిల్లి మహిమీఁద వ్రాలె

ద్వి. శ సా. 2. 246 పం

మడఁది — మడఁతి వి. 1. స్త్రీ. ఆఁడుది. (ఈరూప ము శైవవాఙ్మయమునందే అనిర్ధారిక స్థలమందే గన్పట్టుచున్నది.)

కం. కొడుకని చేకొని నిన్నున్, మడఁది యతి ప్రీతి బెజ్జమహాదేవి మహిన్, గడుఁ గొనియా డిన భక్తికి, నోడఁబడి యాయమకు ముక్తి యొసఁగవె రుద్రా. శివ. సా. 436.

తరువోజ. కడుఁ దోరమై ... వేగ, నడవంగ నేరక వయమున వంచనడలకు నందమై వడ తెంచుచున్న, మడఁదిఁ జూచిన విటమండలి.

కు సం 8 67.

ద్వి. మడఁదియు దాను సమ్మదలీల నుండ ...

బస. పు. 6. 140 పం

2 భార్య.

కం మడఁది గొడు కర్థ మిది యని, యెడసే యరు భక్తి నిత్తురేలిన పతికిన్. బడయుదురు మగుడవానిన, మృడుభక్తులు వలచి రేని మెచ్చించి శివున్, శివ. సా. 185

మడకము. సం. వి. అ పుం. సస్యవిశేషము (కల్ప.)

మడత. వి. (√మడఁగు. క. మడతె.) 1. (వస్త్రము మొ.) మడుపు.

గీ. మడత పసిమిడిగిం జెముల్ మంజిడిజిగి, దోమ తెరమంచములు హంసతులు బవాది. యగలు సిరులు చిన్నెలు గాఁగ నతఁడు గడపెఁ, జలి నెలలు తద్వధూకుచశరణుఁ డగుచు

క ళా. 7. 188.

ద్వి మడత విప్పక నడుమను గట్టుచాయ, జడిసిన తోఁపు పచ్చడ మింతజాలు ...

ద్వి ?రమ ? 225.

2. కడుపుమీది మడుపు (శ. ర.).

వ్యవ. వానికి కడుపు మడతలు పడినవి.

3 ధౌతవస్త్రము

గీ .. ధౌతవస్త్రంబు బరగు మడుఁగు, మడత మడి చలువ .. ఆం. భా. 2 153.

4 భక్ష్యవిశేషము.

ప. .. నీరువత్తిగెలు మడతలు పప్పుబూరెలు... పూరిలు గూళ్ళాపిడ లాదిగాఁ గలభక్ష్యంబులు గూడల నించి జాతిసాతానులు గావళ్లం బూని వెంట నంటిరానప్పుడు. హంస 1. 105.

మడత్రొక్కు. స. క్రి. (మడఁగన్ + త్రొక్కు, వృత్తిని వర్ణలోపము.) తాటాకులు మొ. విడదీసి దొంతిగా అణఁగఁద్రొక్కు (శ ర)

(వ్యవ) ఇల్లు నేయించుటకై తాటాకులు కొట్టించి మడత్రొక్కితిని.

మడపు — మడఁచు స క్రి. (√మడఁగు) పోఁగొట్టు.

సీ. బలిబంధవేళ సంధిలునసంతా చంక్రమణ భూరి విశ్రాంతి మడపుకరణి .. చంద్ర, 1 2

(రెట్టించు. ద్విగుణీకరించు.)

గీ. ఛందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు దివియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య. యటుల నుత్కృతి వృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమ వృత్తసంఖ్య భుజంగశయన. అప్ప. 4. 139.

విణ. మడతపెట్టఁబడినది.

ద్వి. ఘనుఁడు సోమేశుఁ డాదినము తొల్నాఁడు, మడపులేఖయు నందిపడగయుఁ గొనుచు.

బస. పు. 6. 646 పం.

మడపెట్టు. స. క్రి (మడత + పెట్టు. వృత్తిని వర్ణ లోపము) మడతపెట్టు, చుట్టపెట్టు.

ద్వి పెడమూట లన్నియుఁ బెనుమోపుగాఁగ,

మడపెట్టి యాచంద్రమతినెత్తి కెత్తి
ద్వి హరిశ్చ ఉ 903 వం

మడమ(దశ్న) వి (క మడ మ మడంబు)
1 పార్ష్ణి, చీలమండ క్రిందిభాగము
గీ మడమ లంటఁగ నిడుపాటి జడలు గట్టె
హర. 4 10

కం సిందూరపిండములో మరు, కందుకములో సత్ప్రవాళకఫలంబులొ నా, నందములై రాగ లతా, కందము లన మడమ లచలకన్యక కొప్పెన్　　కు సం 3.289

సీ మడమ యం చనఁగను మనుఁ బార్ష్ణి . .
ఆం భా 2 136

సీ కదలిరి కొందఱు ఘనతరస్కంధ భాగముల...

గీ చల్లడంబులు నొడదోల్లఁ జలిదికూళ్ల, చిక్కములు మడ్మబిళ్లల చెప్పుజోళ్లు, నెలనువిఁడ్లును మొదలుగాఁ గలవి దాల్చి, నల్లచాయల మేను ల భిల్లవరులు　　వరాహ 4 72.

2 వెదురుసోల మొ వాని యడుగు భాగము
(వ్యవ) 1. సోలమడమతో వారు కూలిని పంచుకొనుచున్నారు 2. వాఁడు గునపముమడ మతో పాము నెత్తిపైని కొట్టినాఁడు
జ మడమలుద్రొక్కు

మడమలుద్రొక్కు స క్రి (మడమలు+త్రొక్కు) అడుగులో నడుగు పెట్టి తఱుము

చం . వడిఁ దనరారె వంగజననాథుగుణక్వణ వంబు దానిఁ దా, మడమలు ద్రొక్కుచు న్విశిఖమండలి వెన్కొనియెన్
కళా 8. 119.

మడవ వి (మడ¹+వా) మళ్లకు పాదులకు నీళ్లు పాఱెడు కాలువముఖము

సీ బడలినవార లిందమకఁ బాదులు ద్రవ్వియుఁ గూరె మెత్తియున్, మడవలు దీర్చియున్ బిదప మార్చియుఁ గాలువ లేర్పఱంచియున్ ...
వి ప్ర. 3. 84.

ద్వి. తడయక వచ్చి గుద్దలిఁ గొని తొంటి, మడవ మార్చుచు మాఱుమడవఁ దీర్చుచును

ద్వి పరమ 4 281 , కళా 4. 96.

మడవచేఁప వి. (√మడవ?) మత్స్యవిశేషము. (శ ర , బ్రౌ)

మడవు – మడఁగు అ క్రి 1 నిష్ఫలమగు.

కం. చెడఁగఱుపువార చెలులుం, గడుకొని నీయట్టి వారికర్జంబులు నె, ప్పెడువారుఁ గాక నీకున్, మడవక మాయట్టివారి మాటలు కొఱయే
భార సభా 2 190.

2 విముఖమగు.

కం కడవసములుఁ గోలలుఁ గ, ప్పడములు వీరల ధనంబు పరికింపఁగ నె, క్కుడుదేశికులని వగవక, మడవక తనుమధ్య నిండుమనమున నుండెన్
భార ఆది. 7 225.

3 మరలు, వెనుదీయు, జంకు, కొంకు

చం మడవక భీమసేనుఁడును మాగధముఖ్యుఁ గడంగి బెబ్బులుల్, విడివడులీల .
భాగ 10 ఉ 736.

కం కడగాలు వట్టి వానిని, మడవక పవనజుఁడు నూఱుమాఱులు వీచెన్ ..
భార ఆది 6 24.

చం. .. ఏమి వంచినన్, మడవక చేయు మీ పని సమర్పణసేసెఁ బ్రభుత్వ మేర్పడన్.
భార ఆది. 2. 42.

మడి¹ వి. (క మడి.) వరి మొ సస్యములకు నీరు నిలచుటకు నలుదిక్కుల గట్లు వేసి ఏర్పఱచిన పొలము, కేదారము, నదీప్రాంతము, (బ మడులు, మళ్లు.)

సీ. మడి యనఁ గయ్య నా నడరుఁ గేదారంబు ...　　ఆం. భా. 2. 230.

సీ. అడునుడుక్కికై యామడి కరుగు దెంచె, హాలికుఁ డొకండు దన్నగరాశ్రయుండు, చేత ముగ్గంపుఁ గుండతోఁ జేర్లకోల, తోడ నాగంటికోచేరు దోలుకొనుచు.　　పరమ. 5 28.

ఉ. ఝు మ్మన బ్రమోయుతుమ్మెదల తొంపము మళ్లకు నీళ్లుగట్టుచోఁ,బమ్మిన వేడ్కఁ బాడు వ నపాలక బాలకదంబకంబు చం, దమ్మున నొప్పు

నప్పుడము నాలుగువంకలఁ బువ్వుతోఁటలన్
వరాహ 9 148.

గీ. .మడి యనఁగా నదీప్రాంత వ భవ ..
ఆం. భా 2. 6.

జ. మడికట్టు, మడిపెసలు.

మడి². వి (క. మడి.) మడుఁగు, ధౌతవస్త్రము, పవిత్రవస్త్రము

గీ. .. ధౌతవస్త్రంబు బరగు మడుఁగు, మడత మడి చలువ యనఁగ ...
అం భా 2 158.

(వ్యవ) నేను మడి గట్టుకొంటిని, నన్ను ముట్టకుము

విజ పరశుద్ధము

కం పొచ్చెంబు లేని కులమున, నచ్చపుమడిచీర మైలయంటినరీతిన్, జొచ్చె నపకీర్తి ...
ఉ. హరిశ్చ 2 98.

సీ. మద్యపానము చేయ మడివస్త్ర మేఁటికి మొదలుఁ బోవఁగ వడ్డి ముట్టు చెట్టు ...
రామలిం. 60.

మడికూడు – ప్రసాదము, భగవన్నివేదితాన్నము.

ద్వి ... మా ప్రాణంబు లైన, విడుకుము గాక మామడిగూటివృత్తి, విడుతుమే యిది యేమి విపరీతవృత్తి.　　బస పు 7. 569.

పెద్దమడి – దిగంబరత్వము

(వ్యవ) నీవు పెద్దమడి గట్టకుము.

జ. మడివాలు. మడిసంచి, మడిసంది

మడి³ వి. (క త. మడి వృత్తియం దుత్తరపదమైన మడుఁగు శబ్దమున కాదేశముగా వచ్చిన రూపము.) గుణము, రెట్టి

ఉదా. ఇనుమడి, ముమ్మడి, నలుమడి మొ

మడికట్టు. వి (√మడి¹?) మాగిలిపొలము ?
పల్లపుచేను (చి ని.).

మడికాసు. వి. (√మడి²?) వెండి, రజతము. (ఈశ్వరుఁడు)

సీ. ఒంటిగా మడికాసు గుంటపైఁ గూర్చుండి నంజ కెంజాయ పెన్‌జడలు దాల్చి. నరిస 2 128.

ఉ దట్టపువన్నెగుడ్డ కటిదట్టిపొరన్ సవరించి పట్టెపైఁ గట్టి కటారిజల్లి మడికాసుల కట్టుల యెక్కువిండ్లు పె, న్నెట్టెపుఁగట్ట నెట్టుకొను నిద్దపుపీఁపుదొనల్ నటింప మైపుట్టున నల్లబెబ్బులెలె పో యనఁ బోయిఁ బోయబల్లిదుల్
రా వి. 2 55.

సీ. . రజతాఖ్య యొప్పు వెండి, మడికాసనఁగను ...　　ఆం. భా 2 279.

జ. మడికాసుగట్టు, మడికాసుమల.

మడికాసుగట్టు – మడికాసుమల వి (√మడికాసు) వెండికొండ.

గీ తనరు మడికాసుగట్టనంగను శివాద్రి
ఆం. భా. 2 28

మడికాసుమల – మడికాసుగట్టు వి (మడికాసు + మల), వెండికొండ, కైలాసము

సీ మడికాసుమల నొంటియడుగునిక్కన నిల్చి బెడిదమౌ కెంజాయజడలు దాల్చి ...
ప్రబంధ. 388

మడికాసులఱేఁడు – కైలాసాధీశుఁడు, శివుఁడు

గీ. ... మడికాసుమలఱేనిపాలె మిదిగో, మన చటికి వచ్చి దిగె నని మందలింప . .
పార్వ. 2 70.

సీ సాంధ్యనర్తనకేళి సవరించు మడికాసు మలఱేని కుత్తుకతళుకు లనఁగ .
వి నం 2 111

మడిచేరు(లు) వి (త మడిచాలు మడిచిన + చేరు శ ర.) మడికచ్చ, ముందునుండి వెనుకకు దోఁపుకొనుకొంగు

కం కొడు మెత్తుకొలకు గుడికిన్, నడుచున్ వెలపడుచు నాభినామమునుం గ్రొ, మ్ముడి సొరున్ మడిచేలున్, వడి జాలున్ బైఁట వింతవగ గనుపింపన్.　　శుక. 3. 17

సీ కామంబు బంధించుగతిఁ దోఁప మడిచేరుతో నెట్టచేలంబు మేన మెఱయ
భార్గవ. పు. 5 55.

ద్వి మడిచేరు చెఱవి యామై నేర్పుతోడ, బిగి
చన్నుఁగవమీఁదఁ బెరయఁ బయ్యదయు, దిగిచి
వెన్నడుమున దిఁడుగాఁ జుట్టి
ద్వి ప. మ 4 284

మడిపెసలు వి బ (√మడి[1]) మడియందు పెరుఁగు నల్లపెసలు (శ ర.).

మడిప్రాలు వి బ ధాన్యవిశేషము

సీ మణిసరుల్ మసరులు మంకెనల్ పగడంపు
ఱేఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు ...
హంస 4 128

మడిమంచే(ము) విజ బలహీనుఁడు, సారహీనుడు.

చం . చెట్లుపట్టి మను ప్రాఁతదః మ్ముంతోడఁ
దోలె నా, మనిదొర మంచురాజు మడిమంచగఁ
గోయిలగంత ప్రోయఁగన్.
మను చ 6 26

ద్వి బలదేవుఁ డుద్ధతిఁ బరిఘంబుఁ బూని,మఱయు.
రుక్మిని మడిసంచంబుఁ జేసె
ద్వి. భాగ. 10 (శ ర).

మడియ(ఁడు) విజ 1 మోటువాఁడు, మోటుది

ఉ .. రెడ్డిమడియల్ ములుగోలలఁ బూని
యొడ్లకో, చేరులు వైచి దున్నుటకు నేఁగిరి
కొంగ్రడకుఁ జాలు వచ్చినన్.
వేం. పంచ. 1. 687,

కం. కడియం బీనో పుత్తడి, కడియం బడిగినను
దేనొ కంకెయుఁ గొననో, మడియవగతొత్తు
వాకిట, గడియ బిగించెన్ ఫలించెఁ గదయను
వేఁన్. బహు. 5. 213.

2, మూఢుఁడు, జడుఁడు

గీ, బడియ దుర్బీజమును భ్రష్టు మడియ చేట,
పెయ్య కల్మచ్చు చెడుగు సాపెనలమారి.
హంస. 5. 118.

సీ పుక్కిటవిడె మీయఁ బోయి తిలోత్తమా వనజ
లోచన ముచ్చెవాట్లు పడియెఁ, బొలయలక్కఁ
జుటుకుఁ జూపులఁ జూచి యూర్వశీబిబ్బోకవతి
చౌకువేట్లు పడియెఁ

గీ. దిమ్మనరపాలుచికిలిదోదుమ్మిదారె, ఒకమిఁ దెగ
టార సురపురప్రాంగణమున. వఁ లెడు కటారి
రాహుత్తివరుఁచేతఁ, గిడు సేయదె మడియల
తోడి చెలిమి. క వం 1 39.

గీ త్రిమ్మరి గదా సదాగతి తెలిసిచూడ, మెటి
యఁడు గదా యనంగుఁ డేతటి మటి మడి,
యఁడు గదా యల్లజైవాతృకుఁడు దలంప.
నిట్టిచెడుగులచే బాధ కెట్టిలోర్తు
సాంరంగ 2 1?7.

మడియఁబెట్టు స క్రి (మడియన్ + పెట్టు) బాధించు.

ఉ కిరీటి తన్నుచు వెన్ను చటలు వంచు గీ,
పెట్టఁగ వ్రచ్చుచున్ మడియఁ బెట్టుచు నెట్టుచు
మూటకట్టుగాఁ, గట్టుచుఁ జేమ కొత్తుకొని
గట్టిగ మోదుదు రొక్క తట్టునన్
సాన.దో 2 16

మడియించే స క్రి (√మడియు) చంపు, కడతేర్చు, తునుఁగ జేయు

కం. సామజము పడిన నశ్వ, త్థామ పడియె
ననఁడె ధర్మతనయుఁడు గురునిం, దా మడి
యించుటకై భార. కర్ణ 1. 40.

సీ మడియించె వజ్రకాఖ్య మాహిష్మతీనాథు
వరకాసురుని జంపె ఉ హరి 2. 64.

ఆ తొడరి వీని నిపుడు తునుముదునో కాక, మన్ను
కాన్పుఁ జూచి మాటలాడి, మరలి పోవునపుడు
మడియింతునో యంచుఁ, దత్తఁమున మదిని
దలఁచుచుండె అచ్చ. రా. సుం. 64

కం. ... తోమరము శక్తియు బె, ట్టిదముగ నతఁ
డడరించిన, మదమున నయ్యోధవరుఁడు
మడియించె నెడన్.
భార ద్రో. 4. 118.

మడియిల్లు. అ క్రి. (మడియు) మడియు, నశించు.

కం. మడియిల్లుతత్త్వములవెను, బడక నిజాజ్ఞా
ప్రశస్తి భావింపఁగఁ జొప్పడుసాత్త్విక గుణ

సంగతి, మృడుఁ డనునామంబు నీకు మేలిల్లు శివా
శివ. సా 82

మడియు అ. క్రి (క. త మడి) చచ్చు నశించు, చెడు

వ ఇట్లభిమన్యుండు మడిసెనకాఁ దలంచి దుర్యోధనుండు సంతోషింప ...
భార ద్రో. 2 84

వ .. కోలాహలమయంబు లగుచోట్లును జెడి తూలి యడఁగి మడఁగి క్రుగ్గి మడిసి యులివు లడఁగి పాడువాఱు ప్రదేశంబులును ...
హరి ఉ. 10 90

చం తడయక కుంభకర్ణుఁడు మొదల్గల నాడెపు జోదు లందఱున్, మడియుటఁ జేసి రావణుఁడు మార్కొని యింక దురం బొనర్పఁగా వెడలఁడు . . అచ్చ. రా యు. 274.

గీ. విషముచేతన విషమును విఱిగినట్లు, శత్రుచేతన శత్రుండు సమయుపోల్కి, మనసుచేతన మనసును మడియుచుండు ...
వా రా 3. 61.

కం సహజఖలుం డుదయించుచు, మహిఁ గులమును జెఱచి తాను మడియుఁ జుమీ ...
ప్రబోధ. 1 62,

2 తునుఁగు, ఖండితమగు.

చం. ... వర్మబంధముల్, మురియఁగఁ జాపముల్ దునియ ముద్గరతోమరశక్తులాదిగా, వరుస ననేకముల్ మడియ వావిరిఁ బోరి చలంబు పెంపునన్
హరి. ఉ. 2. 57.

కం. మడియుతల లొఱగుతనువులు, పొడి యగు తొడవులును మధురిపునిదెసఁ గలిగెన్ ...
భాగ. 10 పూ. 1556

సీ కలిగొట్టు చిన్న రెమ్మలఁ ... బెట్టెనో మడిసి యేకొమ్మలు బడలువడెనో .
విప్ర. 3 67.

ఱ మడియఁ బెట్టు, మడియించు, మడియిల్లు

మడివాలు వి (√మడి²)(క మడివాళ, త. మణ్ణాన్) చాకలి

ద్వి మడివాలు మడివాలు మాచిదేవయ్య కడ మలనంబి చొప్పడ దివ్వెటీఁడు ...
బస పు 2 496 పం.

కం మడివా లొసఁగయనివస్త్రము, తడఁబఱచిన నమ్మికొనినఁ దా రోయిడినన్, బడిదియ వెట్టినఁ గట్టిన, నడరఁ బవిత్రయము దండు వరువఁగ వలయున్ విజ్ఞా 2 61

ద్వి వరజంగమము మడివాలుమాచయ్య, హరగణంబుల కెల్ల నడియఁడ నన్ను ...
ప్రభులిం. 118 పా

కం ఏమి మడివాల యేమీ, భూమీశ్వరు వర్ధిఁ గానఁబోయెదము సఖా, భూమికిఁ జనియెడు వారికి, శ్రీ మేటిల్లంగ మంచి చీరలు వలయున్ హరి పూ. 9. 13.

(మెడవాలు అపముద్రి.)

మడిన వి. మత్స్యవిశేషము.

సీ వాలువ ముకుదొమ్మ వల్లె గండెయు నల్లె గుజ్జు బేడిస జాతికొఱకు మడిన ...
వే. పంచ 1. 294.

మడిసంచి వి (√మడి²) మడుఁగువస్త్రము నుంచుకొను సంచి.

సీ మడిసంచి దోవతి మడతవ్రేల్దండెంబు ధమని కుండంబు బృదావనంబు.

గీ కుళసమిత్పత్త్రములు పెట్టు గొప్పయటుక, యమరఁ గాఁపుర ముండు నయ్యగ్రజుండు ..
హంస 2. 138.

మడినంది. వి (√మడి²?) చంక, కక్షము.

సీ . మడినంది నునిచినతలుగులుఁ ద్రాళ్లను దొలఁగ వైచి . . హరి. పూ 7 13.

వ. ... అపురాణదంపతులకుఁ బ్రణామంబు లాచరించి మడినందులం జేతులిడి ...
భీమ 2. 151.

ఉ. రావణ యిప్పుడైన రఘురాముని ముందఱ

నన్నుఁ బెట్టి వా, చావినయంబె చాలు మడి
సందులఁ గేలిడి నిల్వఁ గాచు ని, న్నావను
ధేశమౌళికి దయారస శీతలముల్ కటాక్ష
ముల్. రామా. 6 164.

(చి. ని. శ. ర పా మణిసంధులు. ముద్రి పా)

మడుఁగు[1]–మఱుఁగు[1], మడుపు1. అ. క్రి

1. అడఁగు.

చం కని కమలాక్షుఁ గాఁ దలఁచి కై కొన కేపునఁ
గాలఁ దన్ని చా, పునకుఁ దొలంగ నిట్టెవుం
దలపోసి మడింగి యున్నఁ బో, పునె వెస
లెము గ్ర యాదవ యవున్ భవదీయబలంబుఁ
గంటి నే, నని ప్రకటాట్టహాస కరినాక్ర తితోడ
నదల్చి నిల్చినన్. హరి. ఉ. 2. 137.

(అడఁగు. ముద్రి పా.)

సీ తేజోమయం బైనరూపంబు మత్ప్రకృతి
యందుఁ జరాచరంబు దోఁచు, మడుఁగు .
ఉ హరి. 2 58.

చం ఉడిగి మడింగి మై మఱచి యున్నతటిన్.
ఉ. హరి 5 103.

2 నమ్రతనొందు.

సీ. అడుగు లొత్తుచు నిష్ఠ మడుఁగుచు నీచత నను
సరించుచు ధర్మమున ..
భార. అను. 3. 291

3 వంగు.

కం. మిడికెడిఁ బెదవులు వ్రేళులు, మడిఁగెడుఁ
గనుదోయి మొగిడె మా యెదురఁ గడున్
వెడవిఁక యొడలు చేసెదు, కడపల జపమునకు
నేఁడు గలదో లేదో ఉ హరి 4. 44

వి. ఆకుమడుపు.

చం సురటి యొకర్తు వీవ నొకసుందరి యాకు
మడుంగు లియ్య బం, భరనిభవేణి యొర్తు
నునుఁబయ్యెదఁ జక్కఁగ దిద్ద
రుక్మి 5, 57

(శ. ర. పా. ముద్రి. మణుంగు)

జ. మడుఁచు, మడుపు.

మడుఁగు[2] – మఱుఁగు[2]. విశే (క మడు) పరి
శుద్ధము, ధౌతము, తెల్లనిది

గీ. పలుదెఱంగుల మడుఁగుఁజీరలు పొలుపుగ,
మడిఁచి మూటగఁ గట్టి ...
హరి పూ, 9 12.

సీ. గడితంపునీర్కావి మడుఁగుదోవతి కటీర
స్ఫురత్పీతాంబరంబు గాఁగ . .
వరాహ 9 46

సీ నిద్దమైనమడుంగు నీర్కావిదోవతి కనక మేఖల
తోడఁ గటి ఘటించి .. కాశీ. 1 89.

సీ కద్రూమహాదేవిగారాపుసంతతి మధుకైటభారా
తి మడుఁగుఁబాన్పు ... క్రీడా 1 221

ఉ ఒత్తుగ మాంసమున్ మడుఁగుటోగిరమున్
ఘృతశర్కరాదులున్, కుత్తుకబంటిగా మెసఁగి
క్రొవ్వి వధూరతితంత్రలీలలన్, మత్తిలి
దేహముల్ మఱచి మాటికి బొంకు నృపాల
కోటికిన్, నత్తు దలంప నెక్కడిది సంయమి నీ
కిటుఁ బల్కఁ బాడియే
హరిశ్చ. 1 1

వి 1 పరిశుద్ధవస్త్రము.

గీ మజ్జనం బార్చి చెంగావిమడుఁగు లిచ్చి.
వై జ. 4. 60.

ద్వి. మహితభక్తాళికి మడుఁగులు సేఁత, మహి
నిప్డు మడివాలుమాచయ్య యనఁగ ....
బస. పు 4. 74 పం.

కం. ... మడుఁగులు గట్టుచుఁ గడంగి మగువలు
ప్రీతిన్ దశకు. 10. 7.

2. తెల్లని వస్త్రము, వస్త్రము

సీ వెన్నెలనిగ్గులు వెదచల్లెడుమడుంగు లందిచ్చె
నొక్క పూర్ణేందువదన ... పారి. 2. 12.

గీ. ధౌతవస్త్రంబు పరగు మడుఁగు, మడత మడి
చలువ యనఁగ ... అం. భా 2. 158.

సీ మడుఁగు మాసినదైన మగువపిఱుందు
సోయగము జూపఱచిత్త మాఁక గొలుపు
ఉ. హరి 1 57.

సీ యామినీప్రాణనాయకు రాక విని వాని యడు
గుల కిడినట్టి మడుఁ గనంగ .
ఉ రా 4 160

3. పరిశుభ్రత
చం .. కదళీ వ్రజంబు మడుఁగుల్ మడుఁగుల్
హిమవాలుకాప్తి వ, రిత్తె
అచలా 2 10

మడుఁగు³ – మడువు² వి (క. త మడు)
1. కొలను, సరస్సు.
గీ. వెట్టదినముల మడుఁగుల మట్టి గలఁప, బుడ
బుడధ్వని వెడలు బుద్బుదములందుఁ, జిలుప
చిలుపని నేతులు జిడ్డుదేలు, నేమిచెప్పదుఁ
గ్రొవ్విన యేకలములు .
మనుచ 4 17.

2. నదీమధ్యము నందలి యగాధతలము, హ్రదము
చం. .. రఘుప్రవీరు చెవులారఁగ నింతయుఁ
దెల్పు నాదుమే, నున్నది చెంత గంగమడుఁ
గున్నది యైనటు లయ్యెడున్ దుదిన్.
ఉ రా 6 282.

గీ. అడరును హ్రదసంజ్ఞ మడుఁ గనంగ ...
అం. భా 1 162.

జ. మడుఁగులువాఱు

మడుఁగు⁴ – మణుఁగు³ వి 1. గుణము, రెట్టి
కం. నలిరేఁగి కలఁగి తద్బల, ములు విశ్వామిత్రు
సైన్యముల కేనుమడుం, గులు పెరిఁగి ...
భార ఆది 7 107

చం. కొడుకులకంటె నయ్యనుఁగుఁ గోడలికెక్కుడు
గూర్తుఁ గోడలుం, గొడుకులు సేయుభక్తి కట
కోటిమడుంగులు భక్తి నాకు నె, ప్పుడుఁ దగఁ
జేయుచుండు .. భార. ఉద్యో 3. 187.

కం .. ఆ, దరిణ మొనర్చిన జనులకు, నరయఁగ
నది కోటిమడుఁగు లై ఫల మొసఁగున్.
బ్రహ్మో 4. 5.

2. మణుఁగు, ఎనిమిదివీసెల కొలఁది
కం. పెరుమాళ్లకు నాగిన్నియ, యిరుమడుఁగుల
పసిఁడి గాన్కయిడి తన కిదియే, తిరు వారా
ధనగాఁ గొని. సిరివరు రంగేశ్వరుని భజించుచు
నుండెన్. వై జ. 4. 187.

మడుఁగులువాఱు అ. క్రి. (మడుఁగులుఁ + పాఱు.)
మడుఁగుగట్టు, మడుఁగులుగా నేర్పడు.
చం. అడరు నవాంబుధారలు ... ముత్తెరంగులన్
మడుఁగులువాఱి నాభికెడ మానక చొచ్చె
ననుక్రమంబునన్ కు సం 6. 767.

మడుఁచే(డ్చు) స క్రి (√మడుఁగు¹)
1 (తమలపాకులు మొ) మడఁతఁబెట్టు, చుట్ట
చుట్టు
గీ తరుణి యొఱుఁగవె వీటికాదానవేళ, గురుజన
ప్రాంతమునయందు గూఢవృత్తి, నాగవల్లీ
దళంబు నెన్నడుమఁ జీఱి, మడఁచి యందిచ్చి
నపుడు గో రిడుదుఁ గేల వై ష. 8. 84.

కం సోగ లగు వెండితేకుల, లాగునఁ దెలనాకు
మడిఁచి లలవ యొసంగన్, బాగాలుచేసి
కొని . సారంగ. 2. 194.

గీ. పలుదెఱంగుల మడుఁగుఁజీరలు పాలుపుగ,
మడఁచి మూటఁగఁ గట్టి యుం పడరఁ
గొనుచు, నరిగి .. హరి పూ 9 12.

ద్వి. జడలు వీడఁగఁ గళాసములు విదల్చి, మడిఁచి
చంకల నిడి మరలి చూచుచును
ద్వి. హరిశ్చ పూ 420 పం

సీ. ఒకట వేనలి మడ్చి యొక్క కేల ఘృతాచి
గాజుటెక్కలతల్పు గడియ పుచ్చె ...
హర 7 157.

గీ. వస్త్రములు మడ్చి సూర్యమావాహయామి,
యనుచుఁ గలశంబు ధూపగంధాక్షతోప, హా
ములఁ గొల్చి . . శ్రీరం. మా. 8. 112.

2. అణఁచు, నొక్కు
కం. . అఖాదరి, నోరు మడఁచి తద్జ్ఞజనవిమతి
చెలఁగంగన్ దశకు. 5 69.

3. మణుఁచు, వంచు.
చం. మడవక ముష్టియోగ్య మగు మధ్యముతో·

నెలవంక యైనయ, ప్పుడతుక భ్రూలతా ధనువు పట్టి మనోభవుఁడు ... నైష 5 12

మడు(ఱు)పు వ క్రి (√మడుఁగు¹) 1. మడఁగఁ జేయు, చంపు.

గీ . . బ్రూనెన్మకవులిరుదు, లొక్క మొగి వాండ్రఁ బోనీక చిక్కఁబట్టి, పొడిచి యడిచియు .. మడిపి రవుడు ... అచ్చ. రా యు 180

సీ .. మడిపెఁ దునిమె ...

గీ. అడఁచెఁ జెండె ననంగఁ బొం దగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై .. ఆం భా. ? 123

విణ 1 చలువచేసి మడఁతఁ బెట్టినది

సీ. మితి లేనికూలి చాకిత కిచ్చి కై కొను గడియ కొక్కటి గాఁగ మడుపుఁ జీర..
శుక 2 434

2. చుట్ట, చుట్టినది.

సీ కొఱకిన మడుపుటాకులు మోవి కందిచ్చి యధ రాధరము పంట వంటనొక్కి ...
శుక 1. 214

వి. మడఁచిన తమలపాకు చుట్ట.

సీ. కడువేగ మడుపులు గైకొనియుడిగంపు రాజీవ ముఖి హజారమున నిల్చి . .
కువల. 3. 70

సీ. మొనపంట మడుపు వేఁడిన నీ యొసఁగ నందుచుఁ జులు క్కన మోవి నొక్కువాని
ఉ రా 1 319

వ .. కెమ్మోవుల పచ్చిగంటు మాటులకు హవ ణించిన రవికనరవి మణుఁచుమడుపులు సగము ముని పంటఁ గొఱికి నొక్కుకొక్కులును ..
ప్రబంధ. 78

.2 మడత.

సీ. మంచులప్పల మించు మండెంగ మడుపులు పొరలి తెట్టువ గట్టునురువు లయ్యె ..'
నైష. 6 124,

శి. ధౌతవస్త్రము, మడత.

కం. ..., వలిపెపు, మడుఁగులు గట్టంగ నిచ్చె మఱి యొక్కతె అని 5 21

ఆ. చాకివాఁడు కోక చీకాకు పడఁజేసి, మయిలఁ బుచ్చి మంచిమడుపుఁ జేయు, బుద్ధి చెప్పు వాఁడు గుద్దిన నే మయా, విశ్వ
వేమన 2 72

మడువ వి పుట్ట

సీ. మడువ నాఁ బుట్టిన వల్మీక మొప్పు చుండు ఆం భా 2 8

మడువు¹ – మడుఁగు¹ అ. క్రి అడఁగు.

ద్వి పడియున్న పునుకలు పానపాత్రములు, మడు వని రుధిరంబు మధురాసవంబు, శరవహ్ని మఱుఁగు మాంసంబు కూటలును
ద్వి. భార. విరా. 4 73 పొ

వి ఉపశాంతి

ఆ ఆవులించు, తలయు నడరెడు నట్టయుఁ, జూచి ప్రీతుఁ డగుచు సురవిరోధి, యచటి డింభతతికి నాఁకలి మడువుగా, నిచ్చి యాగ్రహమున నిట్టు లనియె. నిర్వ. 4. 40.

మడువు² – మడుఁగు³ హ్రదము, ఏటినడుమ లోఁతు గలచోటు, కొలను.

కం అపవవజు వతిఘనలతి, కాపాశావలుల వంటఁ గట్టించి మహా, కోపమున గంగ మడువునఁ, ద్రోపించె సుయోధనుండు దురితకరుం డై.
భార. ఆది. 5 171.

వ నేను గంగకుఁ జని యొక్క మడువున నీరాడుచున్నంత .. మార్క 8 179.

చం. కొడుకులుఁ దమ్ములుం గలన ఘోరపుఁ జావులు సావఁ జూచి యె, ట్లోడఁబడె నీదు బుద్ధి యొడ లోముటకై నిను రాజరాజ యి, మ్మడువున కీడ్చి తెచ్చె విధి . .
భార శల్య 2 57

కం అని చెప్పి యెల్లరాయఁడు, మునుపటిరూ పూని యుండె మురియుచు దొరయున్. దవము లికి దృశ్యగుల్మం, బనుమడువుపయి న్నిగుడ్చి యట నింకించెన్. అచ్చ రా. యు. 80.

సీ. . మండువేసవి నీఁడుమడువుబోలె
కాశీ 5. 49.

జ. మడువుకొను, మడువులు గట్టు.

మడువుకొను అ. క్రి. (మడువు² + కొను) మడుఁగుగా నేర్పడు, మడుఁగగు.

సీ. ఆసారవర్షంబు లై స్వేదములు గ్రమ్మ మణి కుట్టిమస్థలి మడువుకొనియె
కవిక 2. 126

మడువులుగట్టు అ క్రి (√మడువు²) మడువులుగా నేర్పడు, కొలఁకులుగా నేర్పడు.

వ. .. తొట్టి తొట్టి యెడనెడ మడుపులు గట్టిన సజ్జకపు గొజ్జంగ నీరునందుఁ బ్రతిబింబించు నప్సరఃకాంతల వదనారవిందంబులలోపలం బడి , , భీమ. 5 120.

చం. ... నెత్తురుల్, మడువులుగట్టఁ జేసి బలు మచ్చర మెచ్చఁగ నుచ్చరింపఁగన్.
ఉ. రా. 4. 349.

మడ్డి వి. (క., త. మట్టి) 1. ఏదేని పదార్థము మఱఁగింపఁగా నిలుచు చిక్కని సారము.

వ. . . మోలుగు మడ్డిం దోఁచి మూర కొక్కండును జేన కొక్కండునుగాఁ గుట్టిన దొల్లుటుల్లారు ఉల్లసిల్లం బల్లించిన పల్లంబుల పైఁ జిల్లి తైలంబును వాసనకొడుపులం బూసిన మణుంగుఁ జంద్రిక చేలలె రవణంబులు గా నెదురుగా వేడుకం జూడ వచ్చిన . ఆము. 4 35.

2. నూనె మొదలగువానిలోఁ దేరఁగా నడుగున నిలుచు పదార్థము

ఉదా నూనెమడ్డి, ఆముదపుమడ్డి మొ

విశే. 1. మూఢుఁడు (శ ర).

ఉదా : వాఁడు వట్టి మడ్డి మనుష్యుఁడు

2. మొద్దు (బ్రౌ.)

జ. మడ్డితనము.

మడ్డితనము వి. (√మడ్డి) మూర్ఖత, మొఱకుతనము (బ్రౌ.)

మడ్డు వి 1. ఒకవిధ మగు ఇనుపగుండు

కం ఇనుమున నేఁబది పలముల, నెనిమిది వ్రేళ్లాయతముగ నేర్పడ గుండై, నునుపై యుండఁగఁ జేసిన, మనమున నిది మడ్డునకుఁ బ్రమాణం బయ్యెన్. విజ్ఞా 3 118

2 ఇనుపగుండు, ఎఱ్ఱగా కాఁగిన యినుప గుండు

ఉ ఏఁ గలలోన నొం డెఱుఁగ నీవె విభుండవు సందియంబు నా, పైఁ గలదేని చూడు మని ప్రాఙ్గిశ గౌతమదారజారునిన్, దాఁ గడు నమ్మఁ జేయుటకుఁ దక్కక యెత్తెడునట్టి యెఱ్ఱగాఁ, గాఁగిన మడ్డుచంద మెసఁగం గను పట్టె నినుండు నుష్ణతన్ ప్రభా 5 60

(శ. ర పా 'త్రాగఁగ నెత్తెడు' ముద్రి పా)

వ అగ్ని స్తంభనంబు పట్టుకొని మడ్డు దివిచిన ట్లయ్యె . . భోజరా 6 181,

ద్వి తమ్ము రే యెడసిన తమకంబు తోడ, నమ్మునిపతులకు నమ్మికల్ పుట్ట, వనదేవతలు మెచ్చ వనములఁ గ్రుంకి, కనలి మడ్డులు నాలికల నెత్తె ననఁగఁ, దుండాంతరములఁ జెందొవల బిట్టగల ఖండించు వరచక్ర కాంతులదాని.
అ. మ. క. 2 73 పొ.

కం. తనయుదయమె మదిఁ గోరెడు, నను విడిచెనినుండు కల్ల నాయెడ లేకుం, డ నెఱుఁగఁ డని పూర్వాశాం, గన జగమున మడ్డువట్టుగతి శశి మెఱసెన్. ద్వా. 4. 103

3 కాఁక, అత్యుష్ణము (చి. ని., బ్రౌ.)

జ. మడ్డుకత్తి.

మడ్డుకత్తి వి. (మడ్డు) మోటకత్తి, మచ్చుకత్తి (శ. ర., బ్రౌ.)

మడ్డువు నం. వి ఈ పుం. వాద్యభేదము

మణఁగు — మడఁగు అ. క్రి. వంగు నమ్రమగు

సీ. అడుగున కొకగుణం బన హెచ్చుతగ్గు లై నతి నొప్పు పృథ్వి యేనాఁటి సాధ్వి.

గీ. యనుచు ననిచిన కూరిమి నణఁగిమణఁగి, కలిమి లేమిని భర్తతోఁ గలసిమెలసి, హెచ్చుతగ్గుల నొకరీతి నెసక మెసఁగ, వెలసె విలసిత

కీర్తుల వెంగమాంబ.

కృ శకు౦ 1 78.

(వ్యవ । నాచేయి మణఁగినది రేకు మణఁగ గొట్టి నాఁడు.

జ మణత

మణత వి. (√మణఁగు) భక్ష్యవిశేషము

వ చంద్రకాంతంబులు మణతలు సారె సత్తులు చలువమజ్జిగ వెళనీరు శాంతికపాయంబు మొదలుగాఁ గల నిఖలభక్ష్య భోజ్య లేహ్యచూష్య పానీయాదులు ...

ప్రబంధ. 112

మణి నం వి. ఇ పుం ఇ ఈ. స్త్రీ. 1. రత్నము 2 సామాన్యభూషణము, నగ 3 రత్నము, తజ్జాతియందు శ్రేష్ఠమగు వస్తువు 4 ప్రకోష్ఠము, ముంజేయి 5 నీటి కుండ, జల కుంభము 6, మృన్మయపాత్రము 7 లింగాగ్రము 8. యోన్యగ్రము 9 అజాగళ స్తనము, మేఁకలకంఠమున వ్రేలాడెడి చన్ను 10 మౌక్తికము మొదలగునవి 11 కాష్ఠలోహాది నిష్పాద్యగులిక. 12 ఘంట (శ ని.)

మణికంఠము నం. వి అ పుం చిత్రవాజము, పాల పిట్ట (వై. ని.)

మణికట్టు — **మణికట్టు** మి వి. (మణి + కట్టు) క త మణికట్టు) మణిబంధము,

ద్వి పట్టుఁ జూచిన మణికట్టు ఖండించి ..

బస పు. 4. 544. పం.

మణికము నం వి అ. పుం. అలింజరము, మృన్మయ పాత్ర కుండ మొ. (అమరసింహుఁడు)

మణికర్ణి నం వి. ఈ స్త్రీ. కాశిలో నున్న తీర్థ విశేషము

మణికాననము నం వి. అ న. కంఠము

మణికారుఁడు నం విశ (అ ఈ అ) మణుల పని చేయువాఁడు.

వి. అ పుం, 1. తత్త్వచింతామణికర్త యగు గంగేశోపాధ్యాయుఁడు (వాచ. కల్ప)

2 వైశ్యకుండుఁడు, భర్త జీవించియుండఁగా వైశ్య స్త్రీయందు జారునివలనఁ బుట్టిన సంకర జాతి వాఁడు. (వై ని.)

మణిగము - **మణివము** (శ ర.)

మణిగానసము వి. (త మణియానసమ్) సన్న నున్న పుపూఁత.

సీ ... మణిగానసములు ప్రేమ నొనరి గోడలఁ జెలువారఁ గ్నష్టలీలలు లిఖించి

గీ పురము రాజ్యంబు శృంగారముగ నొనర్చి, యవనినాథుండు నదిఁ దీర్థమాడి వచ్చి.

రుక్మాం. 1 118.

మణితము నం, వి అ న. రతికాలమందు స్త్రీ చేయు నవ్యక్త ధ్వనిభేదము, రతికూజితము

మణితారకము నం వి అ. పుం. సారసపక్షి, బెగ్గురుపక్షి.

మణిదర్పణము నం వి అ పుం మణులతోఁ గట్టఁబడిన యద్దము, మణులు తాపడము చేసిన యద్దము

మణిదీపము నం వి అ. పుం. దీపముగ నుపయోగపడు మణి.

మణిద్వీపము నం వి. అ. పుం. అమృత సముద్రము నందలి ద్వీపవిశేషము.

మణిపతి నం వి. ఇ పుం బభ్రువాహనుఁడు.

మణిపుష్పకము నం. వి. అ. పుం సహదేవుని శంఖము.

మణిపూరము నం. వి. అ. పుం. (యోగ,) నాభి స్థానమందుండు నొకనొక చక్రము.

మణిప్రవాళము నం. వి అ. పుం న. రెండు భాషలు కలిసిన కవిత్వము (శ ర)

మణిబంధము నం. వి. అ. పుం. 1 ప్రకోష్ఠము, ముంజేయి 2. మణులు కూర్చుట, తాపటము చేయుట 3. సైంధవ లవణము పుట్టు నొకానొక పర్వతము (వాచ)

మణిబీజము నం వి అ. పుం. దాడిమచెట్టు.

మణిభూమి నం. వి. ఇ. ఈ స్త్రీ 1. రత్నములగని.

2. రత్నములతోఁ గట్టిన సేల.

మణిమంథము సం వి అ పుం సైంధవలవణము పుట్టు ఒకానొక పర్వతము, మణిబంధము. (ఈ రూపము కొందఱ మతమునఁ గలదు.)

మణిమాల సం. వి అ స్త్రీ. 1 రత్నహారము, మణులసరము, 2, ప్రకాశము, వెలుఁగు, 3. (రతియందలి) దంతక్షతభేదము, 4 లక్ష్మీదేవి. 5 జగతీ ఛందస్సునందలి వృత్తవిశేషము.

మణిమాల .. స్వామీ తయకారద్వలద్వయముత్రిపొసంగున్, వేమాఱు మహీభృద్విశ్రాంతుల తోడన్, భూమండలిఁ గూర్పన్ బోల్పు న్మణిమాలల్ ... అప్ప. 4 219 పొ.,

6. ప్రకృతి ఛందస్సు నందలి వృత్తవిశేషము

మణిమాల అజహ్నాత యోదధిఘృతంబు లమ్మెచు మురారిఁ జాడి రెలమిన్.

వ. ... మణిమాలయందుఁ బొసఁగ, న్సజము త్రివారము సముం బినాకివిరామంబు పొందు దనరన్. అప్ప. 4. 232. పొ,

మణియకాఁడు (మణియము + కాఁడు, క. మణియగార, త, మణియకారన్) గ్రామాధికారి.

గీ. మరిగి తీరుగుసభాదికి మణియ కాండ్ర. కవని బడికాపు నా వింత వలరుసంత ...
హంస. 2 48.

మణియము – మణివము వి. (త. మణియం క. మణియ) గ్రామాధికారము: అధికారము.

సీ త్యాగ మించుక యున్నఁ దను దాఁ బొగడఁ జూచు మణియ మచ్చిన నూరు మాపఁ జూచు
రామలిం 25.

సీ. కొలుచువారలనోరు గొట్టి లెక్కలు వ్రాసి హరువు మీఱఁగ మణియములు చేసి ...
శుక 3 372

కం. పాపాత్ములై నపురుషుల, కేపున మణియంబులిచ్చునీకష్టుఁడు దు, ర్వ్యాపారం బున మదిసం, తాపింపఁ దొడంగు సంతతము వీఁడనఘా .. సానందో. 4, 432.

జ మణియకాఁడు.

మణియారవెల్లలు వి బ వస్త్రవిశేషములు

వ . జప్పడింపట్లు పచ్చపట్లు 2 చంద్వాలు 2. పట్టగొడుగులు 2 మణియారంవెల్లలు 6 వెన్నె చీరలు 12 బ్రింధావ ద, శా 4 975.

మణిరంజనము సం వి. అ న. వర్ణపురేకు (శ. క)

మణిరాగము సం. వి అ పుం రత్నముల కాంతి. 2 ఇంగిలీకము. (రా ని.)

మణిరాజము సం వి అ. పుం వజ్రము.

మణివకాఁడు వి (√మణివము.) అధికారి (శ ర)

మణివము – మణియము వి ఉద్యోగము, అధికారము, పూనిక, ఉద్యమము

సీ మఱి ధనాఢ్యులకును మణివంబు లీఁదగు హితులవాకిలి గావ నిడఁగఁ దగును . .
నీతి. 55.

సీ మాగాని రాజ్య బు మణివముద్యోగంబు చిట్టలు చిత్రముల్ చిలకు శరము .
అం. కే. 56.

కం ఏఁగె మణివంబు మాని మ, హాగహనంబునకు ధర్ముఁ డవమానముతో, వేగమ ధర్మసవ్యత్వరి, తాగతి యనువచన మివ్విధం బయ్యెననన్. నరాహ. 7. 29.

(మణిహాము, ముద్రి)

జ. మణివకాఁడు

మణిశిల సం వి ఆ స్త్రీ రత్న ఫలకము రత్నశిల.

మణిసరులు వి బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. మణిసరుల్ మసరులు మంకెన ల్పగడంపుఁ దీఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు ..
హంస. 4. 128.

మణిసామవు సం. వి అ పుం మేరుపర్వతము
(వై. వి)

మణిసిల మి వి. (మణి + సిల) పర్వతధాతు విశేషము (శ. ర.)

మణిసోపానము సం. వి అ న. బంగారు పూసలు గ్రుచ్చినహారము, చాటుకారము. (వై ని)

మణిహాము వి. వాణిజ్యస్థానము, అపణము, బజారు.

చం . వెలిచవిఁ గోరుదుండగవు వేడుకకత్తెల
నోమునోఁత గూ, బలమణిహాంబు జారులకుఁ
బఁడుపు చీఁకటి పర్వె నుర్వరన్.
కవిక. 4 86.

మణీంద్రము సం. వి అ పుం. వజ్రము.

మణిచరకము సం వి అ పుం మత్స్యరంగపక్షి, స, చంద్రకాంతమణి (త్రి వి)

మణిచము సం వి అ న. 1 ముంజేయి, 2 పూవు 3 మౌక్తికము. (కే ని)

మణివకము సం వి అ న పుష్పము, పూవు.

మణుఁగు[1] — మడుఁగు[1], అ. క్రి. అడఁగు.
జ: మణుఁగుఁబువ్వులు

మణుఁగు2 — మడుఁగు[2] వి. 1 పరిశుద్ధ వస్త్రము

కం తను వగుతడి యొత్తుమణుం, గుర నొయ్యన
మేనితడి యుగుర్పఁగ నొత్తున్ .
నైష 6. 42.

సీ ఒఁటి యొత్తినమణుఁ, గొందక మేన నిగ్గులు
దేఱఁ బసుపాడి జలక మాడ ఆము 1 60.

ద్వి మరమున కేతెంచి మణుఁగు లన్నియును,
గరినము ల్గాకుండ గట్టించి మడువ ..
బస పు. 4 18 పం

సీ, మణుఁ గనఁగాను బ్రమాణభేదంబును ధౌత
వస్త్రంబును దనరుచుండు
అం. భా. 3. 58

2 పరిశుద్ధి.

కం. మమకారమారునకు మి, త్రములుఁ గళత్ర
ములు నన్నదమ్ములు ననుబంధ, ధముల పరి
ష్వంగము ధ, ర్మమె మైకొన మణుఁగు సగము
మైఁయు సగమే. పాండు. 5. 220

విశ పరిశుద్ధము

చం . మట్టెవన్నెగాఁ, గురుమణుఁ గైన పుట్ట
మును గూడఁగ దువ్వని మైల కొప్పునై,
మణుఁగిడి యింటిలోఁ బతి సమాగమమున్
మతియింపు టొప్పగున్. పి శకుం. 4 81.

వ. .... పల్లవంబులపైఁ జిల్లతైలంబును వాసన
కొడుపులం బూసిన మణుంగుఁ జంద్రికచేలతె
దవణంబుగా ... ఆము 4 35.

సీ చెలువ మెచ్చఁగ నిందుచలువమణుంగు మేల్
వలువ యాచెలి కొక్క చెలువ యొసఁగె
ఇందు 6 23.

మణుఁగు3 — **మడుఁగు4** వి రెట్ట

ఉ ... రాజుకుం, గొంచక దీని కేడుమణుఁ గుల్
గొని వచ్చితి మంచు నిచ్చునన్ ..
జై భా. 8. 67

గీ. నీవు జగదేకదాన దీక్షావిధాన గరుఁడ వటు
గాక వేదోక్త సరణి కంటెఁ, బది మణుఁగులు
దక్షిణ లొదవ నిచ్చి, మేదినీ నాధ దాశాశ్వ
మేధి వగుము విక్ర 5 120.

సీ. పాతకంబులఁ బంచ బంగారుమగుఁ జేయుఁ
గనుగొన్నమాత్ర మోక్షంబు నొసఁగుము
మ్మణుగు పుష్కరంబునకు నల్మణుగు పంపకు సిది
యనఁ దగుఁ బ్రకట మహిమ ...
పాండు, 3. 137. (మడ్గు శ ర పా)

2. (త. మణుంగు) ఎనిమిది వీసెల కొలఁది.

సీ మణుఁ గనఁగాను బ్రమాణ భేదంబును ధౌత
వస్త్రంబును దనరుచుండు. అం. భా 3. 58.

మణుఁగుఁబువ్వ (బూ)లు వి· (√మణుఁగు త. మణుగుప్పు.) భక్ష్యవిశేషము.

వ . మోరుండలు మనోహరంబులు గారెలు
బూరెలు మండెఁగ లంగరొల్లెలు మణుఁగుఁ
బువ్వులు పేణీ లొబ్బట్టు కడియవు టట్లు.
ప్రబంధ. 112.

గీ. గారె లటిసెలు బొబ్బట్లు గరిజెకాయ, లట్లు
బూరెలు జంతికెచుట్లు మణుఁగుఁ, బూలు
వెన్నప్పములు. చెన్న. 4 358.

సీ .. మణుఁగుఁ, బూవు నాఁ గుబేర మూలము
తవరును. అం. భా. 2. 256.

మణ్ణాస. వి. (మణ్ణు + ఆస. త. మణ్ణాసై.) భూరూపమైన ఆస్తిపై ఆశ.

కం. ఉణ్ణాముల జగదంబిక, పణ్ణాముల విశ్వనాథు
నారాధించెన్, మణ్ణాసయుఁ బొన్నాసయుఁ,

శెణ్ణాసయు లేనివారి పెన్నిధు లగుటన్ ...
కాళ 3 185.

మణ్ణు వి. (క. మణ్. త మణ్, మణ్ణు) మన్ను, భూమి (చూ మణ్ణాస)
జ. మణ్ణాస.

మతంగజము సం వి అ. పుం. ఏనుఁగు

మతంగము సం. వి. అ పుం. మేఘము (కల్ప.)

మతంగుఁడు సం వి అ. పుం 1, ఒకానొక ముని.
2. ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

మతకము[1] విణ 1. కపటము, కుత్సితము.

సీ పంతశాన్యాయప్రచార మాచారంబు మత
కంపు మాయలమనువు తనువు .. వై జ. 2. 75.

2. మాయకలది,

చం కుతుకలు కోయు దొంగలకు ఘోరవికార
తురుష్క జాతికిన్, మతకపులంజ తొత్తులకు ...
ఇత్తురు చత్తు రంతె పో మెతుకుదొంరల్ ...
(చాటు. ప్రౌ.)

1 వి. కపటము.

ద్వి మునిప్రముచ్చువలె నోరు మూసుకయున్నఁ
దనవారలకుఁ ప్రమాదము వచ్చు ననుచు, నున
నులోపల నొక్కమతకంబుఁ దలఁచి, వనితల
తోడ నవ్వనిత యి ట్లనియె.
ప్రభు లిం. 2 27. పొ., 3 పం.

శం అఁణభోజుని మతకము, లారుక్మిణినటన
లాము రాంతకు చెయ్యుల్, చేరి కనుంగొనుచో
నె, వ్వారికిఁ గోపంబు రాదు వారిజనేత్రా.
పారి. 1.81.

2 మాయ

సీ మంథర గత వేది మతకంబు లూహించి కైక
కుఁ జెడుబుద్ధి గఱపె నకట ...
భా. రా అయో. 114.

చం మతకము లేల చాలు నిఁక మాటికొనంగ
నలుఁడ నేమహో, వ్నతి నిను వేఁడెదన్ ...
హ. వ. 2. 100. భార. అను. 2. 178.
(మతకము — తమకము, అని. భా అ. వ్యా.

3. మర్మము, గుట్టు

ద్వి అరసి మీరే నాకు నానతిం డనిన, మనమున
నామాయమతక మంతయును, కనుఁగొన్న
ధన్యుండు గాన ని ట్లనియె.
ప్రభు లిం. 2. 24. 6 పం.

జ మతకరి1

మతకము2 వి. సద్బుద్ధి. (చూ మతకరి2)
జ. మతకరి2.

మతకరి[1] విణ (మతకము + అరి2) మాయకల
వాఁడు మాయకలది, మాయలాఁడి

చం అ, మతకరి వేలుపుందపసి మమ్ముఁ దలం
పఁగ నేల యచ్చటన్. పారి 1 48.

ద్వి. మతకరి ఛిత్రాంగి మచ్చరంబునను సుతువిపైఁ
గపటంపుసుద్ది గల్పింప
ద్వి. శ. సా 63 పొ. 2. పం.

చం సతతము బ్రహ్మశర్వ సురసంయమ
ముఖ్యుల నాత్మమాయ మో, హితులుగఁ
జేయుసామి వెలయింతిని మోహితఁ జేయ
లేక ప్రా. కృతజనునట్లు తాను దనగిన్నె
నొసంగెను బంటుకోసమై మతకరి వేశ్యమాత
వెడమాయ లజయ్యలు విష్ణుమాయకున్.
వై జ 4 5 అం భా 2 286.

మతకరి2 విణ (మతకము + అరి2) మంచిబుద్ధి
కలవాఁడు.

కం. మదిమున నామాట నమ్మి మతకరి వగుచున్.

శా. జనకకన్య న్వేగ దె.ప్పించి లోకైక త్రాణు
ని రామునిం గనుము ...
భా. రా. సుం 447 448.

మతము సం విణ. (అ ఆ అ.)
1 తలఁపడినది, విశ్వసింపఁబడినది 2 అభి
ప్రేతము వి. అ న 1 అకూతము, ఆశ
యము 2. ఇచ్ఛ. 3. జ్ఞానము. (కే. ని.) 4
(తెనుఁగున నీక్రింది యర్థములఁ బ్రయోగ
ములు గావవచ్చు చున్నవి. వృత్తాంతము,
సమాచారము.

కం కృతవర్మా క్రూరులయను, మతమునఁ దను
తండ్రిఁ జంపి మణిరత్నం బా, శతధన్వుఁ
డపహరించినమత మంతయు సత్యభామమది
నెఱిఁగి వెసన్. వి. పు. 6. 280.

౬ విధము, లాగు.

సీ ... పురూర, పునిలీల సగరులాగునఁ గా ర్తవీర్యు
మర్యాదను గయుక్రియ నంబరీషు, మతమున
శశిబిందుమహిమ నంగుని రేవఁ బృథునిమాడ్కి
మరుత్తవృత్తి ధాత్రిఁ బాలించు నవిభుండు
దద్విభుండు. హంస 2 42.

౭ ఉపాయము

ద్వి అనుఁచు సారథిఁ జూచి యా పైఁడి మృగము,
మనకు లోఁబడునట్టి మతముఁ జింతించి
ద్వి. హరిశ్చ పూ 694

ఆ లోభి వానిఁ జంప లోకంబులోపల మందు
వలదు వేఱె మతము గలదు, పైక మడుగఁ
జాల భగ్గునఁ బడి చచ్చు ... వేమ 1. 38

మతల్లిక నం. విశ ఆ. స్త్రీ ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠము.
జాతివాచక పదములోఁ గూడి సమానోత్తగ పద
ముగానే ప్రయుక్తము
ఉదా. లతామతల్లిక.

మతాబు – మత్తాబు వి ని (శ ర)

మతి నం. వి. ఇ. స్త్రీ 1 బుద్ధి, జ్ఞానము. 2 ఇచ్ఛ
కోరిక. 3. స్మృతి. (వి ని మే. ని) 4. శాకభే
దము 5 విధము, రీతి తెనుఁగుననే యర్థము
కావచ్చుచున్నది,

ద్వి. రోహిణిసరణి వరుంధతికరణి, స్వాహాఁగనా
గతి సావిత్రిమతిని, రతిచందనముఁ బతివ్రతనిష్ఠఁ
బోదలి, పతి యైన రఘురాము భజియించు
చాన రం. రా. సుం. 253. పా 16 పం

మతించె నం. న. క్రి. తలఁచు, ఊహించు.

చం దిరిసెపుఁబువ్వుకంటెను మతింపఁగ మెత్తన
జాలఁజిత్తముల్. పి శకుం 2. 38.

సీ. చెప్పంగఁ జూచుఁ జూచిముఖాంబుజము దెసఁద
ప్పక చూచును జెప్పనోడుఁ, బోకనిల్చు నుపా
యములు మతించు మతించి నేర్పుఁదేలేక
నిట్టూర్పు పుచ్చు ... పి శకుం 3. 237.

మతిభ్రమము నం. వి అ పుం. 1 మానసికభ్రాంతి,
మనస్సు తడఁబడుట 2. పొరపాటు

మతిమంతుఁడు నం. విశ (త్ తీ. త్) తెలివిగల
వాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు

మతియించె నం. న క్రి. తలఁచు, ఊహించు

కం వ్రతములు నుపవాసంబులు, మతియింప నిరర్థ
కములు మానవతులకున్. . పి శకుం, 4 80.

చం. తెలవకు వల్లభుండు పరదేశము వోయిన .
ఇంటిలోఁ బతిసమాగమమున్ మతియింపు టొ
ప్పగున్. పి శకుం 4 81

మత్కము సం విశ (అ. ఆ అ) మదీయము
నాసంబంధమైనది వి. అ పుం నల్లి

మత్కుణ నం. వి ఆ స్త్రీ అజాతరోమ యోని.
(కల్ప.) (అజాతరోమభగము గల స్త్రీ (వాచ).

మత్కుణము నం వి. అ పుం. 1 నల్లి 2 దంత
ములు లేని యేనుఁగు. 3, మహిషము, దున్న
పోతు 4. నారికేళవృక్షము, కొబ్బరిచెట్టు న.
జంఘాకవచము పిక్కమఱువు (వై ని.)

మత్కుణారి నం. వి. ఇ. పుం. భంగ, గంజాయి.
(వృ వి)

మత్కుణుఁడు నం వి అ పుం గడ్డము మీసములేని
పురుషుఁడు.

మత్త నం వి. అ స్త్రీ. సుర. కల్లు

మత్తకాసిని నం వి ఈ. స్త్రీ ఉత్తమ స్త్రీ, అందుది
స్త్రీ.

మత్తకాశని నం – మత్తకాశిని

మత్తకీశము నం వి. అ పుం గజము, ఏనుఁగు.

మత్తగిల్లు అ క్రి (√మత్తు.) మదించు

ఆ, మత్తగిల్లు సత్తుగి త్తతత్తడి నెక్కి, మిత్తి మొత్తి
సత్తినత్తి బత్తిఁ, బత్తి రిడిన ముత్తిబుత్తులు
రెండును, నొత్తి గుత్తగట్టు చుండు ఱేఁడ
నీలా. 1. 118.

మత్తమయూరము నం వి. అ పుం 1. మదించిన

నెమలి. 2 మేఘము. అ. న. (ఛంద) వృత్తభేదము, ఒకానొకవృత్తము

మత్తమయూరము. మత్తమయూరంబున కొప్పున్.
నాగ్రకాంతుల్ మత్యగణంబుల్ నగమొందన్
అప్ప 4 219 పా.

మత్తము నం విశే. (అ. ఆ అ) 1. మత్తెక్కినది, మదించినది

ఉదా ఐశ్వర్యమత్తము, ధనమత్తము, బలమత్తము ఇత్యాది.) 2. పిచ్చిపట్టినది, వెఱ్ఱిది 3 మదమెక్కినది. (ఏనుఁగు.) 4 గర్వించినది, 5 సంతోషపూరితము, అధిక సంతోషముగలది.

వి. అ. పుం 1 పికము, కోకిల. 2. మహిషము, దున్నపోతు 3 దుత్తూరము, ఉమ్మెత్తచెట్టు

మత్తవారణము నం వి అ న 1. మంచము, ఖట్వ, (వై ని.) 2 నిర్యూహము, గోడనుండి వెలికి ఏనుఁగుదంతమువలె నుండు ప్రమానిచీల 3. మేడమీఁద కటకటాలవసారా పుం, మదించిన యేనుఁగు (కే ని). 4. ఇంటి ముంగిటి యావరణము, ప్రాంగణావరణము, 5. వక్కపొడి.

మత్తా – మత్తు వి. నం (మత్తతా.) మదము, కైపు.

గీ. నవమధూక ప్రసూన సంభవ మధువు, దలము దప్పంగఁ ద్రావి మత్తా వహించి
శివరా 3 15

ద్వి త్రాగినరోఁజుమత్తా గొని యున్న, లాగుల నల్లనల్లన నృపుఁ గదిసి ..
ద్వి హరిశ్చ. ఉ 1399 పం.

సీ మదము రాజిలు మస్తు మత్తు మత్తా యన.
ఆం భా. 2 195,

జ. మత్తాగొను.

మత్తాగొను అ. క్రి (మత్తా + కొను) మదించు.

మ .. కహ్లారనీరేరుహా, త్పలధారాళమరంద పానమున మత్తా గొన్నరోలంబపం, క్తులసౌభాగ్యముతో ... వరాహా. 4. 115.

మ. అణుమధ్యాతతిమీఁద నంత విరసం బౌ చావమున్ సీధుపా, రణ మత్తాఁగొని పోలునారి శిఖిమిత్రంబై నతేరున్ వనాం, గణలుబ్ధానుగకోటిఁ బూని వెడలంగా నిట్టి దేధర్మ మే, గుణ మే యెక్కుడిదే బలంబు సుమనఃకోదండ నీ కెంత యున్
వసు. 4. 41.

మత్తాబు వి (హిం మహతాబ్. మిశ్ర. (బ్రౌ.) ఒక విధమగు బాణసంచు, (శ ర. మతాబు. వ్యవ.)

మత్తాలంబము నం. వి. అ. పుం. ప్రాంగణావరణము (కల్ప ప్రాసాదావరణము అని వాడ)

మత్తి వి 1 కామము, మరులు.

సీ మత్తికాటుకపొత్తు మరగిననునుఁ గెంపుఁ జూపులఁ గలికిమించులు నటింప ...
విక్ర 7 14.

2 అవివేకము, (చూ మత్తికాఁడు)

జ. మత్తికాఁడు.

మత్తికా(గా)ఁడు విశే. (మత్తి + కాఁడు) అజ్ఞాని, అవివేకి.

ద్వి. చిక్కెఁబో నేఁడు నాచే మత్తికాఁడు, చిక్కుఁ బెట్టి కౌశికుని మెప్పింతు.
ద్వి హరిశ్చ ఉ, 535 పం.

గీ శక్తిలో నీవు శిలోన శక్తి యెప్పుడు, కాయకుందురు భాన్కర ప్రభలువోలె, నీరహస్యంబు మదిలోన నెఱుఁగ లేక, మొత్తులాడుదు రూరక మత్తిగాండ్రు.
వరాహా. 11. 16.

2. కాముకుఁడు.

గీ. మనసు ముచ్చిలి పొచ్చిన మత్తికాఁడు, వీఁడు గొమ్మని చే సాఁచె వెలఁది యవుడు ...
ఉ హరి. 5. 149

ద్వి మలహరుకృప లేని మత్తిగాండ్రకును, కలుగునే లంకెలికం బిట్టు సేయ.
బస. పు 3. 219. పం.

ద్వి. ధరణీశ వింటి గదా మత్తిగాఁడు, శంకింపకెంతయుఁ జప్పుడు గాఁగఁ, గొంకక యింటిలోఁ గుడుచుచున్నాఁడు
పండితా. దీక్షా. 42 పా.

మత్తిల్లు(లు.) అ క్రి. (√మత్తు.) 1. మదించు

ఉ .. కలవా తరువాత వసుంధరాధిపో. త్ర్యంన విజృంభమాణ భుజదర్ప నిరంకుశ సాహస క్రియా, మాంసల చిత్తవృత్తులయి మత్తిలి యుండు నరాతి భూపతుల్

జై. ష. 1. 10 7

కి గ్రీష్మకాలంబు మత్తిలి కేకు లాడె, నింద్రగో పంబు లిలమీఁద నెల్లఁ బొడమెఁ, జాఁగెఁ బ్రథ మాంబువులకునై చాతకంబు, లనఁగఁ గాల విరుద్ధ సమాఖ్య మయ్యె. కావ్యా 6. 131.

మ. మధు దైత్యాంతకు మీఁది మత్సరమునన్ మత్తిల్లి జన్మత్రయా, వధియే ప్రొద్దుఁ దదీయ రూపగుణ దివ్యధ్యాన పారీణధీ, నిధి యాటన్ శిశుపాల భూవిభుఁడు దా నిర్ధూత సర్వాఘుఁ డై, విధిరుద్రాదుల కందరాని పదవిన్ వే పొందె నుర్వీశ్వరా. భాగ. 10 ఉ 799.

సీ. దర మైన లేఁబొకఁ దటిపివెన్నెలఁ గ్రోలి దివిఁ జకోరములు మత్తిల్లి యాడ .

హర. 7 30.

2. పరవశుఁడగు.

చం తన కొకకీడు వచ్చుతఱిఁ దద్దయు సౌఖ్యము నొందువేళలన్, మనుజుఁడు ఖేదమోదముల మత్తిలుటే యవివేకము.

ఉ. హరిశ్చ. 1 62

మత్తు — మత్తా వి. (సం. మదః) 1. మదము

సీ మదము రాజిలు మస్తు మత్తు మత్తా యన

ఆం భా. 2. 195.

2. మంపు, మైకము

ఉదా. నిద్దురమత్తు

జ. మత్తగిల్లు, మత్తిల్లు, మత్తైన

మత్తుఁడు నం. విశ (అ. ఆ అ) మదించినవాఁడు. (శ ర.)

మత్తైన — మత్తిగాఁడు విశ (√మత్తు.) కాముకుఁడు.

ద్వి. ఓరోరి బలభద్ర యోరిమైలార, మత్తైన లోఁ బడె మన విప్రసహిత, మత్తలారులఁ బిల్వుఁ డనునంతలోన. పండితా దీక్షా. 41

మత్యము నం వి అ న. 1 పాపటము, దున్ని విత్తులు చల్లిన భూమిని చదునుచేసెడి సాధనము. 2. దాత్రముష్టి, కొడవలి పిడి. (కే ని.)

మత్సర నం. వి. అ. స్త్రీ మక్షిక, ఈఁగ.

మత్సరము నం. వి అ. పుం 1 అసూయ ఓర్వ లేమి 2. విరోధము, ద్వేషము. 3. గర్వము 4 లోభము, పిసినారి తనము. 5 క్రోధము. రోష ము, 6 ఆత్మధిక్కారము.

శ్లో నిందంతి మాం సదా లోకా ధిగస్తు మమ జీవనం ఆత్మాత్మని భవే ద్యస్తు ధిక్కార స్స చ మత్సరః

7. నిష్క్రియము. (కే. ని.)

మత్సరుఁడు నం. విశ. (అ ఆ. అ) 1. అసూయ. గలవాఁడు. పరుల సంపత్తిచూచి యోర్వనివాఁడు 2 పిసినారి యైనవాఁడు, లోభి.

మత్స్యండి(ది) నం. వి· ఈ. స్త్రీ. సారభూతమై ఘుటికయగు నట్లుకాఁచిన చక్కెర, కండచక్కెర.

మత్స్యకరండిక నం. వి. అ స్త్రీ. చేఁపల బుట్ట.

మత్స్యగంధ నం. వి. అ. స్త్రీ 1. సత్యవతి: వ్యాసు నితల్లి. 2. నీటిపిప్పలి. 3 మత్స్యాక్షి, పొన్నగం టికూర, 1. (వాచ కల్ప) 4 బోడతరము (వ్యా. వి) (కల్ప.)

మత్స్యగుఁడు నం వి ఉ పుం. చ్యవన మహర్షి (వై. ని.)

మత్స్యఘంటము నం వి అ. పుం. ఒక దినుసు చేఁపలకూర

మత్స్యఘాతి నం. వి న్. పుం జాలరి, చేఁపలను చంపువాఁడు

మత్స్యఘాతుఁడు నం. వి. అ. పుం చేఁపలను జంపు వాఁడు, జాలరి.

మత్స్యజీవి నం. వి న్. పుం. జాలరి. చేఁపలను బట్టి బ్రతుకువాఁడు.

మత్స్యదేశము నం. వి. అ· పుం. మత్స్య నామక దేశము. ఒకానొకదేశము.

మత్స్యధాని నం వి. ఈ. స్త్రీ చేఁపల బుట్ట.

మత్స్యనాశకము నం. వి. అ పుం కురరము ఒక

విధమగు పక్షి

మత్స్యపిత్త నం. వి. అ. స్త్రీ. కటుకరోహిణి. (వృ వి.)

మత్స్యపురాణము నం. వి అ. న పదునెనిమిది పురాణములలో నొకటి. మత్స్యావతారకథను ముఖ్యముగాఁ బ్రతిపాదించు పురాణము.

మత్స్యబంధనము నం. వి. అ. న చేఁపలను బట్టుకొనెడి గాలము

మత్స్యబంధని నం. వి ఈ. స్త్రీ. చేఁపల బుట్ట

మత్స్యబంధి నం. వి. న్. పుం చేఁపలను బట్టువాఁడు, జాలరి

మత్స్యబంధిని నం. వి. ఈ స్త్రీ. చేఁపల బట్ట.

మత్స్యబంధుఁడు నం వి. అ పుం చేఁపలను బట్టువాఁడు, జాలరి.

మత్స్యము నం. వి అ పుం. 1 చేఁప మీనరాశి 3. ఒకానొక పురాణము.

మత్స్యరంక(గ)ము నం. వి. అ. పుం. జలమద్గువు, ఒక జాతి నీటిపిట్ట, మీనవల్లంకి పిట్ట.

మత్స్యరాజము నం. వి. అ. పుం. 1. రోహితమత్స్యము, ఎఱ్ఱచేఁప.

మత్స్యవేధనము నం. వి. అ. న. బడిశము. చేఁపల గాలము.

మత్స్యవేధని నం వి. ఈ. స్త్రీ. బడిశము, చేఁపల గాలము. 2 జలమద్గువు.

మత్స్యాక్షీ నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. గండదూర్వ. (వృ వి.) 2. పొన్నగంటికూర. (వృ. వి) సోమెదకూర. (వృ. వి.) (శ. ర.)

మత్స్యధాని నం వి. ఈ స్త్రీ. చేఁపలను బట్టువాఁడు చేఁపలను వేయుట కుపయోగించు కొనెడి బుట్ట, చేఁపలబుట్ట.

మత్స్యావతారము నం. వి. అ పుం. శ్రీ విష్ణుని దశావతారములలోను మొదటియవతారము

మత్స్యాశనము నం వి. అ పుం. చేఁపలను దినునది, మీనవల్లంకి పిట్ట.

మత్స్యోదరి నం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. సత్యవతి. 2 కాశియందుఁగల తీర్థ విశేషము.

మత్స్యోదరీయుఁడు నం వి అ పుం వ్యాసుఁడు సత్యవతీపుత్త్రుఁడు.

మథనము నం. విశ. (అ ఆ అ.) 1 త్రచ్చునది 2 నశింపఁజేయునది (సాధనము) వి అ. న త్రచ్చుట, చిలుకుట. 2. ధ్వంసము చేయుట. చం పుట పుం గణికారికా వృక్షము నెల్లిచెట్టు

మథి నం వి న్. పుం కవ్వము

మథించే నం. స క్రి మథనముచేయు, త్రచ్చు (విష్ణువు) శా .. గృహీతాహీంద్రవుచ్ఛాననుం.. డై చేసేత మథింపగాఁ దొడఁగె దుగ్ధాంభోనిధిన్ భూవరా వరాహ. 7. 60

మథితము నం విశ (అ. ఆ. అ.) 1. మథింపఁబడినది 2. పీడింపఁబడినది, బాధింపఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది వి అ న. నిర్జలతక్రము, నీరు కలియని మజ్జిఁగ

మథియించే నం. స. క్రి. మథించు, త్రచ్చు
ఎ. ... సౌమ్యంబు సూక్ష్మంబునైన తేజంబు గానం బడియె నదియు మథియింపఁ తదనంతరంబ ... వరాహ 9. 22.

మథుర నం. వి. అ స్త్రీ యమునానదీ తీరమునందు శ్రీకృష్ణుని జన్మస్థానమగు పట్టనము. (ఇది మోక్షదాయకములగు నేడు పట్టనములలో నొకటి. ఇది శత్రుఘ్నునిచేఁ గట్టింపఁ బడినది.

మథురానాథుఁడు నం వి. అ పుం. శ్రీకృష్ణుఁడు

మథురేశుఁడు నం వి అ. పుం శ్రీకృష్ణుఁడు.

మదకటుఁడు నం. వి అ పుం. మందుఁడు, నపుంసకుఁడు.

మదకరము నం విశ (అ. ఆ. అ.) మత్తు (కైపు) కలిగించునది

మదకలము నం విశ. (అ. ఆ. అ.) మదము చేత అవ్యక్తమధురమైనది. (వాక్కు.) వి. అ పుం మదపుటేనుఁగు

మదకోహలము నం. వి. అ. పుం. మదము పట్టిన యెద్దు. (వై. ని.)

మదగంధ నం. వి. అ. స్త్రీ. 1 మదిర, కల్లు. 2.

2 అతసి, అగిసె (స్త్రీ వి)

మదగంధము సం వి అ పుం సప్తచ్ఛదము, ఏడాకులయరంటి (ప్రా వి.

మదజలము సం వి. అ. న. మదపుటేనుఁగు యొక్క గండస్థలములు మొ నుండి స్రవించెడి స్రావము, మదోదకము.

శ్లో కరాత్కటాభ్యాం మేఢ్రాచ్చ నేత్రాభ్యాం చ మదస్రుతిః

మదట విశ (సం మదః క మదట)

1. మదించినది, మత్తుఁడు.

సీ. మదటగాలివయాళిమాన మాయనికుమారి కలు పుష్పాడు లాదరించుకొనిరి ..

వేం పంచ 4. 129.

2. మూర్ఖుఁడు. మూర్ఖము

గీ ధర్మమున కొడుకడ కేగుదము దురాత్మ మగుడు మనుజయుఁ గనలి యమ్మదట శశము వేం పంచ 3 122

3 సోమరి, అలసుఁడు

సీ మదటతొండురు తొండు మదల మాలుగుఁ బోతు చండి సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండు బలి యనంగఁదోఁచుఁ బ్రాల్మానిన వానిపే రై.

ఆం. భా, 3. 6

వి మత్తత (చూ మదటగొను.)

జ మదటగొను, మదటతనము

మదటగొను అ. క్రి (మదట + కొను) మత్తత గొను

సీ . కుదురుచన్గుబ్బల మదటఁగొనుచు

సాంబో 1. 164.

మదటతనము వి (√మదట) మూర్ఖత్వము.

సీ. అత్యుదారుని రాజు నాత్మీయకళ లిచ్చి మదిఁ గృశింపఁగఁజేయు మదటతనము

ప. చ 2. 32.

కం ఇది నాయది నాకేశీ, పదనము నీ కిందు నిల్వఁ జనునె దురాత్మా, మదటతన ముడిగి యెంతేఁ గదలుము లె మ్మనిన దీర్ఘకర్ణుం డనియెన్.

వేం. పంచ. 3. 110.

మదన సం. వి, ఆ స్త్రీ 1 సురి, కల్లు.

మదనకంటకము సం వి అ పుం 1 మన్మథ వికారముచేఁ బుట్టిన గగుర్పాటు,

మదనకము సం. వి. అ పుం 1 దమనక వృక్షము 2 మదనము న. సిక్థకము, మైనము.

మదనకాకురవము సం. వి. అ. పుం కపోతము, పావురము

మదనకామధేనువు వి మన్మథసుఖము ల నొసఁగు కామధేనువు

కం . అ, వ్వనితలగియారు కొం-ి ఁనదిన మును మదనకామధేనువు గాదే

ఉ. హరి. 2 80.

మదనగంధులు సం వి ఇ న బ ధాన్య విశేషము, ఒకజాతివడ్లు

సీ ఇప్పపూరాజనా లేను-గుకొమ్మలు మల్లె' శ్రీ గంధులు మదనగంధు, లు .

హంస 4 128.

మదనగృహము సం. వి అ న 1 యోని, ఉపస్థ. 2 (జ్యోతి) లగ్నమునుండి యేడవ స్థానము

మదనచతుర్దశి సం. వి. ఈ స్త్రీ. చైత్రశుక్ల చతుర్దశి

(ఈ దినమున మన్మథోత్సవము చేయుదురు.)

మదనచేయి మి వి. 1 మిద్దెకడ్డీ

సీ. పగడంపుముక్కులఁ బచ్చటెక్కల నిక్కుచిలుకల మదనచేతుల ఘటిల్లు

రా. వి. 4. 85.

సీ. తను వెల్లజల్లఁ గాఁ దనయుని వక్కువఁ బొదువనిచేతులు మదనచేతులు ...

చంద్రా. 1. 53.

2 కురుజులమీఁద నుంచెడుపట్టె.

చం రవియనుదివ్వెఁ గేతువుచెఱంగున మూసి ధుతోర్ధ్వయంత్రవా, రవిరళఘర్మ మై కలరవాల్పరవోక్తుల వాంతధూపరా, జివరనిళ న్గవ న్మదనచేతులఁ జాతురి నెయ్యపుం గురుం, జువిదలు దార్పవిష్ణుపద మొత్తుఁబురీగృహ లక్ష్మి మాత్మ

నాన్ ఆము. 2 17

మదనత్రయోదశి సం వి ఈ. స్త్రీ చైత్ర శుక్లత్రయోదశి

మదనపక్షి సం వి. న్. పుం ఖంజనపక్షి, కాటుకపిట్ట.

మదనపాఠకము సం వి. అ. పుం కోకిలము, కోవెల (రా. ని)

మదనము సం వి అ పుం 1. కస్తూరీమృగ వృషణము (కే ని). 2 ఆమని, వసంత కాలము, 3 తేనెటీగ, 4 మయినము, 5. ఆశ్లేషవిశేషము, కౌగిలింతలలో నొకభేదము 6. మంగచెట్టు, 7. దుత్తూర వృక్షము, ఉమ్మెత్తచెట్టు, 8 ఖదిరవృక్షము, చండ్రచెట్టు, 9 వకుళవృక్షము, పొగడచెట్టు 10 పక్షి (వై. ని.). న మత్తు కలుగఁజేయుట, సంతోషపఱుచుట

విశ (అ ఆ. అ) 1 మత్తెక్కించునది 2. సంతోషపఱుచునది, ఉల్లాసపఱచునది

మదనరిపువు సం వి. ఉ. పుం శివుఁడు

మదనలేఖ(ము) సం వి అ. పుం. శృంగార నాయికానాయకులు పరస్పరము వ్రాసికొను జాబు.

మదనశలాక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 శారిక, గోరువంక 2 కామోద్దీపకౌషధము (మే ని.)

మదనసరులు మి వి ఉ. ధాన్యభేదము

వ .. గంధసరులు ముద్దిగండ్రలు రేఖాములు కాంబోదులు మదనసరులు జిలమబుడుతలు. ప్రబంధ 112.

మదనాంకుశము సం. వి అ పుం 1. లింగము, శిశ్నము. మగగుఱి (త్రి. ని.). 2. వ్రేలిగోరు

మదనాంతకుఁడు. సం. వి అ పుం. శివుఁడు.

మదనాగ్రకము సం వి. అ. పుం. వ్రీహిభేదము, కోద్రవము. అళ్లు.

మదనాయుధము సం. వి. అ. న 1 యోని, ఉపస్థ. 2. మన్మథుని యాయుధము (అందకత్తెను వర్ణించునపుడు ఇట్లు చెప్పఁబడును)

మదని సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. సుర, మద్యము (కే ని). 2 కస్తూరి. 3 అతిముక్తలత, బండిగురివెంద (వృ. ని). 3 (రా ని) 4. జవ్వాది పిల్లి (శ. ర)

మదను వి. గర్వము, పొగరు.

కం మదనా నీరాడికి మే, మదనా మదనాగయాన నలయింతురె మ, న్మదనాళీకాంబకముల మదనారతశక్తిశక్తి మద నాఅదనా రా. వి 4 58

మదనుఁడు సం వి. అ పుం మన్మథుఁడు, మరుఁడు.

మదనేచ్ఛాఫలము సం వి అ న చూతవిశేషము, ఒకజాతి మామిడి (వృ. ని)

మదనోత్సవ సం. వి. ఆ స్త్రీ అప్సరస

మదబృందము సం వి. అ పుం ఏనుఁగు, కరి (వై ని).

మదమడఁగించు — మదమడఁచు మి. స క్రి. (√ మదమడఁగు.) చంపు

కం ... పాండుకుమారో, త్కరముఁ దత్సేనలన్ మదం బడఁగింతున్. భార భీష్మ. 3. 167

మదమడఁగు మి అ క్రి. (మదము + అడఁగు) బలహీనుఁడగు,

కం. మదమడఁగి యొక్కరుండును, గద చేకొని రాజరాజు కాల్నడ నెటవో, మదిఁ దలఁచి తొలఁగెనుకో. భార. శల్య 2. 3.

మదమడఁచు — మదమడగించు మి స క్రి. (√. మదమడఁగు.) చంపు.

కం విమత సైన్యముల నీరీతిన్, మదమడఁచి కృష్ణపార్థుల, నెదురం బొడగాంచి సుయోధనుఁ డిట్లని పలికెన్ జై భా 5 58

మదమత్తకము సం వి అ. పుం ఉమ్మెత్త (వృ ని) (వై. ని).

మదము సం. వి. అ పుం. 1. ఉన్మాదము యొక్క ప్రథమావస్థ, మత్తు, మత్తత, 2. ఏనుఁగు గండస్థలమునుండి స్రవించెడిక్రొవ్వు. 3. గర్వము, దురహంకారము 4 పరమానందము, అమితసంతోషము 5. మద్యము. సుర. 6. కస్తూరి 7. శుక్రము, పురుష వీర్యము. 8. అందమగువస్తువు.

సుందరపదార్థము 9 గంధము.

మదముమీఱు మి అ క్రి. మదించు, క్రొవ్వు

కం. పెకలిచి యిచ్చినఁ జాలుం, బ్రకటిత దోశ్శక్తి బెండువలెఁ దెచ్చెద మే, మొకరొకర మె యని దైత్యు, ప్రకరమ్ములు మదము మీఱి పలుకఁగ వించున్. దశా 2 128.

మదమెత్తు మి అ క్రి (√. మదము) మదించు, గర్వించు

కం. తన్ను నెదిరిని, మది నెఱుఁగక నిగ్రహించి మద మెత్తుట యొ, వృదహంకారం బొనరిం, పదె పౌరుషహానిఁ దొల్లి పక్షీంద్రున కున్. భార ఉద్యో. 3. 289.

మదయంతి సం వి ఈ స్త్రీ. ఒకజాతి మల్లె (వృ వి)

మదయిత్నువు సం విశ (ఉ.) 1. మత్తు గలిగించునది 2. సంతోషపఱుచునది. ఉల్లాసకరము. 3 శౌండికుఁడు, సారాయి మొదలగునవి కాఁచువాఁడు. 4. త్రాగుబోతు,మద్యపుఁడు వి. ఉ పుం. 1. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు. 2 మేఘము. న మద్యము

మదరాగము సం. వి. అ పుం. కోడి (విల్యమ్సు.)

మదరాగుఁడు సం వి అ పుం. మన్మథుఁడు (విల్యమ్సు)

మదల — మదట విశ, సోమరి

సీ మదట తొండొరు తొండు మదల మాలు గుఁబోతు. అం. భా. 3. 6

మదలేఖ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఏనుఁగు గండస్థలములనుండి మదము కారుటవలన నేర్పడిన చాఱ. 2. (ఛంద.) ఒకానొక వృత్తము.

శ్లో. వక్స్నాగ స్సాస్య న్మదలేఖా

మదళి వి. (త. మదక్టై క మదళిగ) బాలుఁడు, బాలిక.

ద్వి. మనికులు మనికులు మ్రాన్పడి తగుల, మద ళిలు మదళిలు మత్సరింపంగ. పండితా. పర్వ 35. పౌ.

మదవారి సం వి ఇ. న. మదజలము. మదపు టేనుఁగు గండస్థలములనుండి స్రవించెడి క్రొవ్వు

మదశాకము సం వి అ. పుం ఉపోదకి, పెద్దబచ్చలి (వృ. వి.)

మదశౌండికము సం వి అ. న. జాజికాయ.

మదసారము సం వి అ. పుం తూల వృక్షము. ప్రత్తిచెట్టు

మదస్థానము సం వి అ న. కల్లుపాక

మదహత్తి సం వి (సం మదహస్తి) (ప్రా. మదహత్థి) మదపుటేనుఁగు.

గీ అచటి యొక పాటిదొర మదహత్తులకును, నెత్తు గున్నలు దిక్కుల మత్తకరులు ... పాంచా. 1 39.

(శ ం. పా మదహస్తులకును ము ద్రి. పా)

విశ. శ్రేష్ఠుఁడు, శ్రేష్ఠము (ఈ యర్థమున తఱచు సమాసోత్తర పదముగా నుండును)

గీ. .. మదహత్తి యనఁగఁ, బైకడను నిల్చి శ్రేష్ఠ మై పరగుచుండు. ఆం భా 3 15.

మదహస్తిని సం వి ఈ స్త్రీ మహాకరంజము, పెద్దగానుగు (వృ వి)

మదహేతువు సం. వి ఉ పుం. ధాతకి, ఆరె (వృ. వి.).

మదాంబరము సం. వి. అ పుం. ఐరావతము, ఇంద్రుని యేనుఁగు (త్రి. ని.)

మదాఢ్య సం. వి. ఆ స్త్రీ. రక్తఝింటి, ఎఱ్ఱ గోరంట (వృ వి.).

మదాఢ్యము సం. వి. అ. పుం తాఁటిచెట్టు.

మదాత్యయము సం వి. అ. పుం ఎక్కుడుగాఁ ద్రాఁగుడువలనఁ గలుగురోగము

మదామ్నాతము సం. వి. అ పుం ఏనుఁగు వీఁపుపై నుండెడి డిండిమమను వాద్యవిశేషము.

మదారము సం వి అ పుం. 1. మదపు టేనుఁగు. 2 వరాహము, అడవిపంది. 3. సుగంధద్రవ్యవిశేషము.

మదారుఁడు సం.విశ (అ. ఆ అ.) 1 కాముకుఁడు, జారుఁడు. 2. మోసగాఁడు, వంచకుఁడు. 3.

అలసుఁడు, సోమరి (కే. ని).

మదాలాపి సం. వి న్. పుం. కోయిల, కోకిలము.

మదాళించు అ. క్రి. (త. మదాళి.) పుష్పించు.

సీ. సంపెఁగల్ వికసించె జాదుల్ మదాళించె
గోరంట తిలకంబు గుత్తులెత్తె.
వాల్మీ. 3. 110.

మదావళము సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు, గజము
(శ. ర.)

మదాహ్వము సం. వి. అ. పుం. కస్తూరి (త్రి. ని.)

మది వి. (సం. మతిః - త. మది) 1. బుద్ధి.

కం. .. అమిష మని దానిం, గొనఁగా మదిసమ
కట్టి ... భార. ఆది 3. 29.

చ. ముని మదిఁ దప్పి తోయి మునిముఖ్య ...
ఆము. 6. 113.

2. మనస్సు.

శా. జేజే యంచు భజింతు నిష్టఫలసంసిద్ధుల్
మదిం గోరి ... నైష. 1. 4.

కం. గారవమున సకలకళా, పారీణుఁడ నైతిఁ
బసిఁడిపళ్లెరి మైనన్, బేరువగఁ జోటు వలె నని,
చేరితి నిను నాదుకోర్కి చింతింపు మదిన్.
విక్ర. 1. 111, మనుచ. 1. 5.

ఆ. ఒప్పు హృదయసంజ్ఞ యుల్లంబు మది డెంద,
మెడఁద . మన సన .
ఆం. భా. 1. 100.

3. ఇచ్ఛ, కోరిక.

గీ. అమ్మ విను మిఁక నొకయించు కంతతడవు,
నీచెలువుఁ జూడ నీ పేరు నీ తెఱంగు, నడిగి వరి
కింప మది నున్నదైన వాఁడు, రాకమును నీవు
తొలఁగుట నాకుఁ బ్రియము.
కళా. 3. 87.

కం. భూరిమితనూజునకు శా, స్త్రోరుద్ధిన్ నామ
కరణ మమరించుమదిన్. ఇందు. 2. 12.

జ. మదికొలంకుపులుగు, మదిమది.

మది సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. 1. చషకము (త్రాగెడి
గిన్నె, పానపాత్రము.) 2. కృషి సాధనము. కృషి
కుపయోగించు పనిముట్టు (నాఁగలి మొ.)
మత్తావస్థ (కే. ని.)

మదించే అ. క్రి. తలఁచు.

కం. వేఁటాడ దొంలసన్నిధి, మాటాడ మదించు
చెంచు మన్నీలకరం, బూటాడఁ జేయు నన్నిట
జూటాడనె యుఁడు నతఁడు చూచెద రె కదా.
రా. వి. 3. 53.

స. క్రి. మదింపువేయు (ఈ యర్థమునందు కొన్ని
చోట్ల మతించు అని వాడెదరు శ. ర.)

మదించే సం. స. క్రి. క్రొవ్వు, గర్వించు.

ఉ. ఈ వొకపోటుబంటువలె నెన్ని దురుక్తులు
ప్రేలె దోరి దు, ర్భావ మదించి మున్నటిన్నృపా
లుర యట్లనె న న్దలంచితో.
ఉ. రా. 7. 126.

మానిని అంత మదింపకువే యని పల్కిన నంత
మదింపకువే యనుచున్. కళా. 3. 195.

మదింపు వి. (√. మదించే క మదిపు. త. మ.
మదిప్పు) ఇంత యని వెల మొదలగువాని
నూహించుట (శ. ర.).

మదికొలంకుపులుగు వి. (√ మది) మానస సరో
వరపక్షి, హంస. సాం. ని. తిర్య. 77.

మదిమది వి. (మది + మది) 1. నెమ్మది, శాంతి,
నిశ్చింత.

చ. మద మడగించి భూపతిసమాజము నెల్లను
నిన్నుఁ గొల్వఁ జే, యుదు నని పూని దిగ్వి
జయ మున్నతిఁ జేసి మహావిభూతితో, మదిమది
నుండ నీసుతుఁడు మంత్రులు సొబలు జూద
మార్చి సం, పద గొని యంతఁ బోవక సభఁ
ద్రుపదాత్మజు భంగ పెట్టరే.
భార. ఉద్యో. 3. 280.

చం. త్రిదశులు వెట్టిసేయ నిటు దివ్యపదంబుగ
లంక నేలుచున్, మదిమది నుండలేక యొక
మానుషసత్వము గాఁ దలంచి దు, ర్మదమున
రాముపై నలిగి మాయల నమ్మహితాత్ము
దేవిఁ దె, చ్చెద నని చూచెదే ...

భా. రా, ఉ 2 12

చం త్రిదశపతిం జయించి జగతీతల మంతయు నేలుచాణుఁడే, మదిమది నుండి దానవ సామాజము చేటునకై త్రిలోచనున్ గఠినము వేఁడె
ఉ హరి. ౬ ౪౨

2. అనాలోచనము, దూరదృష్టి లేకుండుట

కం ఎదిరికి వచ్చిన రాజ్యము, మదిమది నటు గోలు పోయి మానము దూలం, జదు రేచి కాననము నకు, ముదమునఁ జనుదెంచుకంటె మోసము గలదే భా. రా యు 1292.

మదియించే నం అ. క్రి. మదించు, క్రొవ్వు

సీ. అద్దిరామడియించిరాడంగు లందఱఁ జదెయఁ గొట్టెదనంచు గద ధరించి ..
వరాహ 11 102.

మదిర నం. వి అ. స్త్రీ. 1 మద్యము, మత్తు గలిగించు సుర. 2 ఒకదినుసు కాటుకపిట్ట 3 దుర్గ

మదిరనయన నం వి అ స్త్రీ మోహింపఁ జేయు కన్నులుగల స్త్రీ. స్త్రీ

మదిరము నం విశ (అ. ఆ అ) 1. మత్తు గలిగించునది. 2. సంతోషపఱుచునది, ఉల్లాస పఱుచునది. వి అ పుం. రక్తఖదిరవృక్ష భేదము, ఎఱ్ఱపువ్వులు గల చండ్ర (వృ. వి)

మదిరాక్షి నం. వి ఈ. స్త్రీ మదము కప్పిన కన్నులు గలయాఁడుది, ఆఁడుది (శ ర.).

మదిరాసఖము నం వి అ పుం చూతము, మామిడిచెట్టు

మదిరిణి వి. మణివిశేషము, పుష్యరాగము

సీ నిగరంపుఁ బగడంపు జిగి దొట్టు మొగముట్టు రంగారుమదిరిణి సింగిణీలు .
ఉ. రా. 7 397

మదిష్ఠ నం వి ఆ స్త్రీ . మద్యము.

మదీయము నం. విశ. (అ. ఆ అ) నాసంబంధమైనది.

మదుగు(వు) వి. (క. త. మదగు.) చెఱువు మొ. వానినుండి నీరుపోవుమార్గము, జలస్రుతి

'వ్యవ) చెఱువులోని నీరుమదుగునుండి పాఱుచున్నది

ప .. శీకరపరంపరల చొదుగులు మదుగులు గొనినఁ జిదపనగుచుఁ జిదుకుచిదుకుమ మను రొంపులును . . భాగ 10 పూ 7. 56.

మదుపు[1] వి ఆకుపచ్చరంగు

గద కంటికిగుజ్జరిమదుపులు మొదలుగఁ, గలిగిన పలువన్నెల పుట్టజమ్ములు
కళిక. 7 195.

మదుపు[2] వి పెట్టుబడి.

(వ్యవ) వ్యాపారము మదుపులేకున్న సాగదు

మదుము – మదుగు. వి చెఱువు మొ వాని నుండి నీరుపాఱెడి మార్గము.

(వ్యవ) మదుము లెక్కువగుటచే మాయూరి చెఱువులో నిలువ నీరులేకున్నది.

మదురు[1] అ. క్రి కమియు, మాఁగు, మిగులఁ బండు.

న మదురంగఁ బండిన మాయూరిఫలములు చెంచు కన్యలకుచశ్రీలఁ జెనయు ...
కాశీ 1. 91.

కం ఇది చిత్రమచటిపనసల, మదిరినమద్రసఫలాళి మధురససేవన్, ముదిమియుఁ దెవులును నెఱుఁగక పదివేల్ సంవత్సరములు బ్రతుకుదురు ప్రజల్. వరాహ. 10. 152.

గీ, మదురఁ బండిన దానిమ్మ ప్రమానిపండ్లు, శుక్తి కైవడి విరిసినఁ జూచి విభుఁడు ..
తపతీ 1 56.

మదురు[2] — **మదుఱు** వి గోడమీఁదికప్పు.

సీ పటికంపుఁ గంబముల్ పవడంపు బట్టెలు మఱకతరచితముల్ మదురు లమర .
భాగ 10 ఉ. 602.

ద్వి. మందసంబులచెంత మదురుల పొంత.
పండితా దీ ఞా. 44 పా

సీ. ... మదురు మగు లనఁ గుడ్యపాలిక యై యొప్పు ... అం. భా. 2. 13

మదురుగోడ — పైకప్పుగలగోడ

గీ. మదురుగోడల మెఱపు వాల్మగల యొఱపుఁ,

దవర వెలుఁగొందు సాబ్రోలు ధరణి యందు.
రసిక 1 36

ద్వి జాలి సాతోడ నొజ్జలు సెప్పియున్న, మాట
నీ కెఱింగించి మదురుగో డైన, దాఁటి పోయెద
నింక దాపుర మేల
ద్వి హరిశ్చ 1040 పం

మదురువు వి. (సం మదిరా.) 1. మద్యము
కం. మదురువు గొని యొడ లెఱుఁగక, మదాకుల
మనస్కులైన మానవులకు, నిం, పొదవియుఁ
బిడికిళ్లం గొని, చదియఁ బొడుచునేని యదియు
సౌఖ్యం బగునే. నృసిం. 4 68
2. మత్తు, మదము
సీ. మదురువు గొని మాఱుమలయు కారెనుఁబోతు
నొడిసి కొమ్ములు వట్టి మడఁగఁ ద్రోచి .
హరి. పూ. 4 155, నృసిం 2 119

మదులు — మదురు వి (క. త మదిర్) గోడ
మీఁదికప్పు.
ఆ. పాలె మున్నవారిపై నొల్కబూసిద, ముందు
చల్లి పెద్దమదులు కొంత, కూలఁద్రవ్వి రాచ
కూఁతు రుండెడిమేడ, కత్తిరించినట్లు గంటు
వెట్టి. ద్వా. 10. 122., ఆం భా 2 13

మదోత్కట సం వి. ఆ స్త్రీ పార్వతి

మదోత్కటము సం వి. అ. పుం. 1 మత్తగజము
మదపుటేనుఁగు 2. పారావతము, పావురము న.,
మధుమద్యము (వై ని.).
విశే (అ. ఆ అ) 1. మత్తెక్కినది, అవశ్యమై
నది.

మద్గురము సం వి. అ పుం. 1 మత్స్యవిశేషము,
2. బొమ్మిడాయ 3. ఖగము, పిట్ట (వై ని.)
3. వైశాలిక స్త్రీ యందు బ్రాహ్మణునకుఁ బుట్టిన
సంకీర్ణ జాతి.

మద్గువు సం. వి. ఉ పుం. 1. మద్గురము, బొమ్మి
డాయ 2 జలపక్షివిశేషము, నీటికాకి. 3 వృక్ష
ములందు చరించు జంతువిశేషము,

మద్దత్తు వి (క మద్దత్తు, హిం. మదద్.) సాహా
య్యము, తోడ్పాటు
కం అని యతఁడు వల్కఁగా నింద్రుని మొగమును
జూచి నారదుఁడు మే లింకన్, మొన
గాఁడ్రకు మద్దత్తుగ వని చేయఁగ వేల్పుటొజ్జ
నంపఁగ వలయున్ మల్లుపు 2 10.
సీ .. మద్దత్తు వెన్నాస తోడు
గీ. పాటు ... అన రాజిలు సహాయమునకు .
సాం. ని మాన. 31.

మద్ది వి (క మద్ది త మరుదు) వృక్షవిశేషము,
సాలము, అర్జునము (వృ. వి.). (దీనిభేదము తెల్ల
మద్ది, ఇనుమద్ది, ఏఱుమద్ది, మొ.)
సీ . నిజోదరంబున దామయుతనిబద్ధ. మగునులూ
ఖలము రయం బెసఁగంగ నాకర్షించి చని మంద
గవనికెలని, జమిలి మద్దులతోడ సంరంభమునఁ
దగిలించి తాఁ దగులక లీలరెంటినడుము గడచి
నీల్గుటయును బుడమి వగులఁ బెల్లగిలి కూలెఁ
దరువులు . . హరి. పూ. 5 243.
కం. ముద్దుల తక్కరి బిడ్డఁడు, మద్దులఁ గూల్పంగఁ
దలఁచి మసలక తా నా, మద్దికవ యున్నచో
టికి, గ్రద్దన ఱో లీడ్చు కొనుచుఁ గడఁకం జని
యెన్
భాగ. 10 పూ. 400, పి. శకుం. 2 14.
(సా) మద్దులు మునిఁగిపాలి వెంపళ్లు తమకెంత
బాటియనుట (గొప్పవారి కసాధ్యమైనపని
కొద్దివారికెట్లు సాధ్యమగు ననుట)
గీ. పిండస పారసాకార విహరణంబు, విష్ణునకు
నొప్పు నతనితో విగ్రహింప, దొర కొనిన వచ్చు,
మనకు మద్దులు మునింగి, పాలి వెంపళ్లు తమ
కెంతబంటి యనుట. ఉ. హరి. 4. 124.
జ మద్దికాయలు, మద్దిగండ్రలు.

మద్దికాయలు వి. బ మద్ది + కాయలు. (వృత్తి
యందు బహువచనలోపము కూడనగు.) బాలురు
చెవితమ్మియందు ధరించు నొకనగ (ఇది మద్దిచెట్టు
కాయనుబోలి యుండు)
సీ. వెలిదామరలఁ బోలువెడఁద గ్రాల్గన్నులు మద్ది

కాయలతోడ మద్దివడయ ...
కాశీ 3 240

చం. తొకతొక మాటలు న్నొసల దుంపెసలాడెడు నుంగరంపు వెండ్రుకలును మద్దికాయలు కదుం గదులాడఁగ ... ఇంపొదవుఁ గా సుతుభాగ్యము తండ్రి కెంతయున్ కవిరా 2 47

-చం. విడి గలమద్దికాయకద వీనుల సొంపుఘటింపఁ దవ్వుత, వ్వడుగులు వెట్టురాకొమరుఁ డాడట దాదులు కేలువట్టఁగన్
చంద్రా 2 8

మద్దిగంౘలు వి *బ* (√మద్ది) ధాన్య విశేషము
వ ... కటకసరులు రత్నసరులు జీనిసరులు రాయ సరులు పచ్చదినసరులు గంధసరులు మద్ది గంౘలు ... ప్రబంధ 112

మద్దిలియ — మద్దెలవాఁడు
వ ... పౌరాణికులకు అర్ధ్యక్షు ఈందనకు (7) అవ జీండు దాడపోజు శామెకు 6. వీరి మద్దిలియ మం దెకు 4 వీరిమద్దిలియ కేదికు ... ద శా. 4 677.

మద్దిలియకారుఁడు వి మద్దెల వాయించు వాఁడు
వ. ... ఈ దేవర పూజారికు 3. పౌరాణికులుకు 4, నట్టవోజుకు 6, మద్దిలియకారుల కుకు 6. వఁశ కారు .. ద శా 4 663

మద్దెల వి (సం, మర్దలః ప్రా. మద్దలో. క. మద్దలె.) వాద్యవిశేషము, మృదంగము
ద్వి దిమిదిమి యనుచు మద్దెల మ్రోయుపాట, లమర నారీమణు లాడుచుందమున.
రం రా. కిష్కిం. 219 పా 17 పం

మ. అల పర్జన్యుఁడు కేకిపాత్రములగుం పాడించుచో మేఘమండలపున్ మద్దెల గ్రుంగ లేవను మరున్మార్గంగికుం డర్థి నొ, త్తలలిన్ నేలకు వ్రాలుచు న్నెగయుచుం దారాడు వత్తెల్లజ, ల్లులుఁ గెంగు ద్రులు వర్యో ధారలును దల్లోలేంద్ర గోపం బులున్. ఆము. 4. 92

సీ. ... మద్దెల యనఁ దగు మర్ధళంబు
అం. భా, 1. 128.

జ. మద్దెలకాఁడు, మద్దెలకొక్కు, మద్దెలరూపు రిక్క. మద్దెలీఁడు

మద్దెలకాఁడు వి. (√మద్దెల) మద్దెలవాయించు వాఁడు, మార్దంగికుఁడు.
వ. ... మద్దెలకానికి 2, (వృత్తి)చే ...శా 1155
ద్వి మరుఁడు గాఁబోలు నీమద్దెలకాఁడు
ప్రభు. 2. 28 పా. 16 పం

మద్దెలకొక్కు విజ (√మద్దెల) మద్దెల వాద్యము ననుసరించి చిందులుద్రొక్కు సామాన్య నటుఁడు
ఉ మౌరజిక ప్రయత్నమున మద్దెలకొక్కులు ద్రొక్కు నాట్యముల్ ... గంధ. 9.

మద్దెలరూపురిక్క వి (√మద్దెల) ధనిష్ఠా నక్షత్రము (శ ర.).

మద్దెలీఁడు వి. (మద్దెల) మృదంగము వాయించు వాఁడు, మార్దంగికుఁడు, మద్దెలవాఁడు.
నె. శా, 3. 1264.

మద్దెళసంచు వి. మల్లయుద్ధ విశేషము, పది రెండు దండలలో నొకటి.
వ. .. బొదలికదండ కుక్కుటపుదండ మద్దెళ సంచు మొదలగు దండలును .
మల్లపు. 3. 68.

గీ దండ యనఁగను ముష్టి యుద్ధాదిమగతి, మించు నందున మద్దెళసంచు మొదట, కొన్ని భేదంబులు చెలంగు నన్ని దెలుప, గ్రంథవి స్తర భయముచేఁ గాలకంర
అం భా 2 209, ప్రబంధ 73

మద్యకీటము సం వి అ పుం కల్లునందు పుట్టు ఒక జాతి పురుగు

మద్యద్రుమము సం వి అ. పుం వృక్షవిశేషము, జీలుగ (వృ వి.).

మద్యపుష్ప సం. వి. ఆ స్త్రీ ధాతకి, ఆరె చెట్టు. (వృ వి.).

మద్యమండము సం. వి. అ పుం సారాయి మీఁది పొంగు.

మద్యము సం. వి. అ. న. సుర, కల్లు.

మద్యలాలసము నం. వి. అ. పుం. వకుళము, పొగడ (వృ వి.)

మద్యవాసిని నం. వి ఈ స్త్రీ ధాతకి, ఆరెచెట్టు (వృ వి).

మద్యామోదము నం వి అ పుం వకుళ వృక్షము, పొగడచెట్టు.

మద్రంకరుఁడు నం విశే. (అ. ఆ. అ.) సంతోషము గలిగించువాఁడు శుభమును కలిగించువాఁడు

మద్రకారుఁడు నం. విశే. (అ ఆ అ) సంతోషము గలిగించువాఁడు, శుభమును కలిగించువాఁడు

మద్రకుఁడు నం. విశే. (అ. ఆ అ.) మద్రదేశ నివాసి.

మద్రము నం వి. అ పుం 1 ఒకానొక దేశము 2 సుఖము, ఆనందము. 3. మంగళము, శుభము విశే (అ ఆ అ) 1. సుఖముగలది 2. శుభము గలది (కే ని)

మద్రసుత నం వి ఆ. స్త్రీ. మాద్రి, పాండురాజు రెండవభార్య

మద్రాకరణము నం వి. అ న. గొఱుగుట, భద్రాకరణము.

మద్రుఁడు నం. వి. అ. పుం మద్రదేశాధిపతి బ. మద్రదేశపుఁ బ్రజలు.

మధుక నం. వి అ. స్త్రీ. తిప్పతీఁగ. (శ ర)

మధుకంఠము నం. వి అ పుం కోకిలము, కోయి ల.

మధుకము నం. వి అ పుం. 1. ఇప్ప (వృ వి) 2 పక్షివిశేషము, నెమిలి 3 యష్టిమధుకము (వృ. వి.). న 1. తగరము. 2. అతిమధురము, యష్టిమదుకము (వృ వి.)

మధుకరము నం. వి అ. పుం. 1. తుమ్మెద. 2 తియ్యనిమ్మ. (వృ వి) 3 గుంటగలిజేరు (వృ. వి.).

మధుకరుఁడు నం వి అ పుం. కాముకుఁడు, జారుఁడు.

మధుకరటి నం. వి. ఈ స్త్రీ 1 తియ్యనిమ్మ (వృ. వి) 2. ఒక జాతి ఖర్జూరవృక్షము.

మధుకుఁడు నం వి అ పుం వంశావళి చదువు నొకజాతివాఁడు (వై ని)

మధుకుక్కుటి నం. వి ఈ. స్త్రీ ఉమ్మెత్త (వృ. వి)

మధుకృత్తు నం వి త్. పు. తుమ్మెద

మధుకేశటము నం. వి అ. పుం మధుకరము, తుమ్మెద (త్రి. ని.).

మధుకోశము నం వి అ పుం తేనెపట్టు.

మధుక్రమము నం వి. అ పుం పలుమాఱులు కల్లు త్రాగుట,

మధుక్షీర(క)ము నం వి. అ పుం ఖర్జూర వృక్షము.

మధుగాయనము నం. వి. అ. పుం పికము, కోకిలము,

మధుగ్రహము నం. వి అ పుం. దేవత యెదుట బలి యిచ్చిన దానిమీఁదగాని క్రిందఁగాని తేనెపోయుట.

మధుఘోషము నం వి. అ. పుం. పికము, కోకిలము

మధుచ్ఛందము నం వి. అ పుం. వ్యాఘ్రపాత్తు, పుల్లవెలఁగ (వృ వి) (వై. ని).

మధుజ నం వి అ. స్త్రీ 1 కలకండము, శర్కరాభేదము 1 భూమి.

మధుజంబీరము నం వి అ పుం ఒకదినుసు నిమ్మచెట్టు, తియ్యనిమ్మ (వృ వి). బత్తాయి నారింజ (వృ వి)

మధుజము నం వి అ న. మయినము.

మధుజిత్తు నం. వి. త్ పుం. మధు వను రాక్షసుని జయించినవాఁడు, విష్ణువు

మధుతృణము నం. వి. అ. పుం. న. చెఱకు, ఇక్షువు (వృ. వి) (త్రి. ని., వై. ని).

మధుత్రయము నం వి అ. న నేయి, తేనె, పంచదార అను మూఁడు పదార్థములు.

మధుదూతము నం. వి. అ. పుం. మామిడి చెట్టు

మధుద్రుమము నం. వి. అ. పుం. 1. మామిడి చెట్టు 2. ఇప్ప (వృ. వి).

మధుద్విట్టు నం. వి. ష్ పుం. విష్ణువు

మధుద్విషుఁడు సం — మధుద్విట్టు.

మధుసూదనుఁడు సం వి అ పుం మధువను రాక్షసుని జంపినవాఁడు విష్ణువు

మధుపటలము సం వి అ న తేనెపట్టు

మధుపము సం వి అ పుం 1 భ్రమరము తుమ్మెద. 2 తేనెటీఁగ

మధుపర్కము సం వి అ పుం పెరుగు, నేయి, నీరు, తేనె పంచదార యనునైదు వస్తువుల సముదాయము (కన్యాదాత యింటికిఁ బెండ్లికుమారుఁడు వచ్చినప్పుడు ఆ వరునకును, గృహస్థులు అతిథికి నిచ్చెడి గౌరవ పూర్వకమగు నుపహారము

మధుపర్ణి సం వి ఈ స్త్రీ 1 నీలిచెట్టు 2 తిప్పతీఁగ
3 గంభారి, గుమ్ముడు (వృ వి)

మధుపుఁడు సం విశే (అ అ అ) భ్రాగుబోతు, మద్యపుఁడు

మధుపుష్పము సం వి అ పుం 1 అశోకము 2 వకులవృక్షము పొగడచెట్టు, 3. దంతివృక్షము 4 శిరీషవృక్షము, దిరిసెనచెట్టు (వృ వి).

మధుప్రియుఁడు సం వి అ పుం బలరాముఁడు (త్రి. ని)

మధుఫలము సం వి అ పుం ఒక విధమగు కొబ్బరి చెట్టు (వృ. వి)

మధుఫలిక సం వి. అ స్త్రీ ఒక దినుసు ఖర్జూరపుఁజెట్టు (వృ వి)

మధుబహుల సం వి. అ. స్త్రీ మాధవీలత, పూవు గుంపెంగ (వృ వి)

మధుబోలము సం. వి అ. పుం మాధుర్యము, పులుపు, ఉప్పు అను రసత్రయము కలియఁగా నేర్పడిన రసము (వై ని)

మధుమక్షిక సం. వి అ స్త్రీ తేనెటీఁగ (ఇది కంధరాదులలోనిది) పాండు. 4. 257

మధుమజ్జనము సం వి అ పుం అక్షోటము కొండగోఁగు

మధుమల్లి సం వి ఇ ఈ స్త్రీ మాలతీలత, జాజి (వృ వి)

మధుమస్తకము సం వి అ న తేనె గోధుమ పిండి, నూనె, నెయ్యి యను పదార్థములు కలిపి చేయఁబడిన మిఠాయివస్తువు

మధుమాలకము సం — మధుబోలము (వై ని).

మధుమేహము సం వి. అ పుం. మూత్రరోగ విశేషము (శ ర)

మధుయష్టి సం వి ఇ, ఈ స్త్రీ 1 ఇక్షువు, చెఱుకు (వృ. వి), 2 యష్టిమధుకము (వృ వి).

మధుయష్టిక సం. వి. అ స్త్రీ అతిమధురము, యష్టిమధుకము

మధుర సం వి అ స్త్రీ 1 అతిమధురము, యష్టిమధుకము 2. పులికడుగు 3. పాండ్య దేశపు రాజధాని మధురా నగరము 4 సదాప (వృ వి). 5 అడవి సదాప (వృ. వి) 6. ఒకజాతి మాదీఫలము 7 మేద (వృ. వి) (కై ని)

మధురకంటకము సం వి. అ పుం మత్స్యభేదము, ఒకజాతిచేప

మధురజంబీరము సం వి అ పుం ఒక దినుసు నిమ్మచెట్టు (వృ వి.)

మధురత్రయము సం వి అ న మధుత్రయము. తేనె, పంచదార, నేయి, యను మూఁడు మధుర పదార్థములు.

మధురఫలము సం వి. అ పుం. ఒక దినుసు రేఁగు, రాజబదరిము (వృ వి)

మధురము సం. విశే. (అ. అ అ) 1 తియ్యనిది. 2. ఇంపైనది, మనోహరమైనది 3 శోభనము వి అ పుం 1 ఎఱ్ఱచెఱుకు (వృ వి) 2. శాలి, వరి (వృ. వి.) 3 శర్కరలో నొకవిధము 4 జీలకఱ్ఱ, జీరకము. న. 1 విషము. 2. తగరము. 3. కాంజికము, పులికడుగు (కై. ని). 4. యష్టిమధుకము (వై. ని).

మధురములు సం వి అ. పుం. బ ధాన్యవిశేషము.
వ . పసుపుముద్దలు, మంచివిరులు రంభచెక్కిళ్లు చిలుకముక్కులు మధురములు చామరాలు ..
ప్రబంధ 112.

మధురస సం వి ఆ. స్త్రీ 1 ద్రాక్షలత 2 చాగ (వృ వి) 3 పిన్నపాల (వృ వి). (శ ర.). 4 మృగతృష్ణ, ఎండమావులు (కే.ని.).

మధురసము సం విణ అ అ. అ తియ్యనిది వి అ పుం. 1 ద్రాక్షలత, 2 ఇక్షువు, చెఱకు (వృ వి) 3 మాధుర్యము

మధురస్రవ సం. వి ఆ. స్త్రీ పిండఖర్జూరి, ముద్ద ఖర్జూ ము (వృ. వి).

మధురస్వనము సం. వి. అ పుం శంఖము.

మధురామ్లకము సం వి అ పుం 1 ఆమ్రాతకము, అంబాళము (వృ వి) ఒక జాతి తేనె వై ని)

మధురించే సం అ క్రి. మధురమగు.
సీ మదసౌరభంబులు మధురింప నెడజేయు గంధ వాసనలకు గర్వమొసగ
భా. రా యు 972
(ఇట పూర్ణతర్పణమగు అని భావము.)

మధురిక సం వి ఆ స్త్రీ 1 మంజటి (వృ వి) అడవిసదాప (వృ వి) (శ ర)

మధురికము సం వి. అ పుం 1. పీతసాలము, వేగిస (వృ వి).

మధురిపు(ఁడు) సం వి ఉ పుం మధువను రాక్షసునకు శత్రువు, విష్ణువు

మధురిమ(ము) సం. వి. న్ పుం మాధుర్యము.

మధులగ్నము సం వి. అ పుం. మధుశిగ్రువు, ఎఱ్ఱ మునగ (వృ వి).

మధులిక సం. వి ఆ. స్త్రీ. నల్లయావాల చెట్టు (వృ. వి).

మధులిహము స. వి హ్. పుం మధుపము, తుమ్మెద (రూ మధులిట్టు).

మధువనము సం వి అ న. 1 మధువను రాక్షసుఁడు నివసించిన వనము (ఇచ్చటనే శత్రుఘ్నుఁడు మధురానగరము స్థాపించిన వాఁడు) 2 తేనెపట్టు హెచ్చుగా నుండెడు, సుగ్రీవుని వనము పుం కోకిలము, కోయిల.

మధువల్లి సం వి ఈ స్త్రీ అతిమధు ము యష్టి మధుకము (వృ వి.).

మధువాక్కు సం వి చ్. పుం. స్త్రీ. మధుర వాక్కులుగలది కోయిల, పికము (కై ని. వై. ని).

మధువారము సం. వి అ. పుం తఱచు త్రాగుట, అతిపానము

మధువీ(బీ)జము సం వి అ పుం దాడిమ వృక్షము, దానిమ్మచెట్టు.

మధువు సం విణ ఉ 1. మధురము, మనోహరము, ఇంపైనది వి. అ న 1 తేనె, 2 పుష్పరసము, మకరందము, పూఁదేనె 3. ఒక విధమగు మద్యము 4 జలము 5 పంచదార 6 మాధుర్యము, తీపి 7 పాలు పుం 1 వసంతకాలము, వసంతఋతువు. 2. చైత్రమాసము 3. విష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొకానొక రాక్షసుఁడు 4. ఇప్ప (వృ వి.) (వై ని) 5 జీవంతి. (వృ వి).

మధువ్రత సం వి ఆ స్త్రీ. శ్వేతగుంజ, తెల్లగురివెంద (వృ వి)

మధువ్రతము సం వి అ పుం. 1 మధుపము, తుమ్మెద. 2 ఫలాధ్యక్షము, పాలచెట్టు.

మధుశిగ్రువు సం వి ఉ పుం ఎఱ్ఱమునగ (వృ వి)

మధుశిష్టము సం వి. అ. న, మయినము.

మధుశేషము సం. వి అ న. మయినము

మధుశ్రవ సం. వి ఆ. స్త్రీ, తెల్లగురిజ (వృ వి). (శ. ర).

మధుశ్రేణి సం వి ఈ. స్త్రీ మూర్వ, చాఁగ (వృ. వి.).

మధుష్ఠీలము సం. వి. అ. పుం. ఇప్ప (వృ. వి.)

మధుసఖుఁడు సం. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు. (వై. ని.)

మధుసారథి సం. వి. అ. పుం. మన్మథుడు (వై. ని.)

మధుసూదనము సం. వి. అ. పు. మధుపము తుమ్మెద.

మధుసూదనుఁడు సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు

మధుస్రవ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యష్టిమధుకము, అతిమధురము (వృ. వి.) 2 జీవంతి (వృ. వి.) పాల తీగ (వృ. వి.)

మధుస్వరము సం. వి. అ. పుం. కోకిలము, కోయిల

మధూహనుఁడు సం. వి. న్. పుం. విష్ణువు

మధూకము సం. వి. అ. పుం. ఇప్ప (వృ. వి.) 2 అతిమధురము, యష్టిమధుకము (వృ. వి.)

మధూచ్ఛిష్టము సం. వి. అ. న. మైనము

మధూత్థము సం. వి. అ. న. మైనము.

మధూత్థితము సం. వి. అ. న. మయినము.

మధూపఘ్నము సం. వి. అ. న. మధువను రాక్షసుని నివాసము, మధురానగరము.

మధూలకము సం. వి. అ. పుం. 1. నీటి యిప్ప (వృ. వి.). 2. మాధుర్యము తియ్యఁదనము. 3 మద్యము, కల్లు (వై. ని.).

మధూలము సం. వి. అ. పుం. 1. మధూకము ఇప్ప (వృ. వి.). 2 తేనె. 3. మాధుర్యము. మధురరసము విణ. (అ. ఆ. అ.) మధురము. తియ్యనిది (కే. ని.).

మధూలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మామిడిచెట్టు, ఆమ్రవృక్షము (వృ. వి.) 2. యష్టిమధుకము. 3. ఒక దినుసు దబ్బచెట్టు (వృ. వి.)

మధూలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. మూర్వ, చాఁగ. 2 యష్టిమధుకము (వృ. వి.) (కే. ని.).

మధూలికము సం. వి. అ. పుం. తీపి, కారము కలిసిన రుచి (వై. ని.)

మధూళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1 కల్లు. 2 పూఁదేనె (శ. ర.).

మధ్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నడిమివ్రేలు 2. లజ్జా మన్మథ మధ్యస్థయు, ఉదితయౌవనయునగు స్వీయ నాయిక 3 ఒకానొక ఛందస్సు

మధ్యందినము సం. వి. అ. న. 1 మధ్యాహ్నము, పట్టపగలు

మ. వినుమా మధ్యమునందుఁ బ్రొద్దున ధరో విన్యస్త పీఠాంక మై, కనక స్తంభము పుట్టుఁ బుట్టి యినుఁ డాకాశంబుఁ బ్రాకి నందాఁ, నును నాచోటప్పునఁ జక్కఁగాఁ జెలఁగి భానుం డేరి మధ్యందినంబునఁ దక్కించము ముట్టి క్రమ్మర నటుం బ్రొద్దున్ దిగన్ జాఱుఁగన్

ద్వా. 7 118.

వ. మీకు మధ్యందినకృత్యంబు లాచరింపవలయు విజయంజేయుం డనిన.

భా. ఆశ్వ. 2, ఆ. 67.

పుం. బంధూకము, మంకెన (వృ. వి.)

మధ్యందినీయము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మధ్యాహ్న సంబంధి, పట్టపగటిది

మధ్యగంధము సం. వి. అ. పుం. మామిడి చెట్టు.

మధ్యదేశము సం. వి. అ. పుం. నడిమిప్రదేశము. నడిమిచోటు 2 నడిమిదేశము, హిమవత్పర్వతమునకును వింధ్యపర్వతమునకును నడిమి నున్న దేశము

మధ్యమ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 నడిమివ్రేలు మధ్యాంగుళి. 2 సమర్థయాడినపిల్ల. 3 తామర దుద్దు కర్ణిక. 4. మధ్యమనాయిక (కావ్యములయందు వర్ణింపఁబడు నాయికలలో నొకనాయిక), నడిప్రాయమున నున్న స్త్రీ 5. ఒకజాతి నేరేడు (వృ. వి.) 6. వాగ్భేదము. పర, పశ్యంతి, మధ్యమ, వైఖరి అనునవి వాగ్భేదములు)

మధ్యమపదము సం. వి. అ. న. సమాసమున రెండు పదములకు నడుమనుండు పదము.

మధ్యమపదలోపి సం. వి. న్. పుం. తత్పురుష సమాసభేదము (ఇందు మధ్యమ పదము లోపం

చును శాకప్రియపార్థివుఁ డనుచోట మధ్యమపద మగు ప్రియపదములోపించి శాకపార్థివుఁడు అను రూపమగును ఛాయాప్రధాన తరువు ఛాయాతరు వగును)

మధ్యమపాండవుఁడు సం వి అ పుం. పాండవులలో నడిమివాఁడు, అర్జునుఁడు

మధ్యమపురుషము సం వి అ. పుం (వ్యాక) ప్రథమ మధ్యమోత్తమ పురుషములలో నడిమిది (నీవు, మీరు కర్తలుగాఁ గలది)

మధ్యమభృతకుఁడు సం వి అ పుం వ్యవసాయము చేయువాఁడు, కృషీవలుఁడు

శ్లో ఉత్తమ శ్చాయుధీయో త్ర మధ్యమస్తు కృషీవలః, అధమో భారవాహీ స్యా దిత్యేష త్రివిధో భృతః

మధ్యమము సం విశ (అ అ అ) 1. నడుమనున్నది.

ఉదా మధ్యమ లోకపాలుఁడు, మధ్యమరేఖ మొ. 2 పక్షపాతము లేనిది వి. అ పుం 1. (సంగీ) సప్తస్వరములలో నైదవ స్వరము. 2 (సంగీ) ఒకానొక రాగము. 3. మృగవిశేషము. 4 మధ్యదేశము 5. (వ్యాక) మధ్యమ పురుషము న . నడుము, కౌను.

మధ్యమరాత్రము సం. వి. అ. పుం. నిశీథము, అర్ధరాత్రము, నడిరేయి.

మధ్యమలోకపాలుఁడు సం వి అ. పుం భూపాలుఁడు, రాజు

మధ్యమలోకము సం వి అ పుం భూలోకము

మధ్యమసంగ్రహము సం వి. అ పుం పరస్త్రీకిఁ బువ్వులు మొదలగు కానుకలు పంపుటయను స్త్రీ సంగ్రహరూపమని వాద భేదము. లేక,కూటయుక్తి

శ్లో ప్రేషణం గంధమాల్యానాం ధూపభూషణ వాససాం. ప్రలోభనం చాన్న పానై ర్మధ్యమ స్సంగ్రహ స్స్మృతః.

మధ్యమాంగులి సం. వి. ఇ స్త్రీ. 1. నడిమి వ్రేలు

మధ్యమాహరణము సం వి. అ న. (గణిత) సమీకరణ భేదము

మధ్యమిక సం. వి అ. స్త్రీ సమర్తాడిన పిల్ల

మధ్యము సం విశ (అ ఆ అ) 1 మధ్యస్థమైనది నడుమనున్నది. న్యాయమైనది. 2 పక్షమును జెందనిది, పక్షపాతము లేనిది వి అ పుం న 1 నడుము, మధ్యభాగము 2 (సంగీ) లయ విశేషము. 3. ఒకవస్తువు యొక్క లోపలి భాగము 4 విరామము, వ్యవధానము. అవకాశము న 1 ఖర్వము పదివేల లక్షల కోట్లు. 2 మంచుకుఁ డయు సూర్యుని మూఁడు వంతల కిరణములయందు హ్లాదిని యను కిరణశతకము (కే ని) 3 మానమున అంత్రిస ప్రమాణము తగ్గిన యేనుఁగు

మధ్యముఁడు సం విశ (అ ఆ అ) 1 సామాన్యుఁడు, ఉత్తముఁడును అధముఁడును గానివాఁడు. (ఉత్తమాధమ మధ్యములు.) 2 నడుమఁ బుట్టినవాఁడును, పెద్దవాఁడును చిన్నవాఁడును గానివాఁడు 3 పక్షపాతము లేని వాఁడు, నిష్పక్షపాతి. పుం నాయిక కోపించునపుడు కోపానురాగముల వెల్లడింపని నాయకుఁడు

మధ్యయవము సం వి అ పుం ఉన్మాన విశేషము, ఆఱు తెల్ల యావాల యెత్తు (కల్ప)

మధ్యరాత్రము సం వి అ పుం నిశీథము, అర్ధరాత్రము, నడిరేయి.

మధ్యవర్తి సం విశ (న్ నీ న్) 1 మధ్యస్థము. నడుమ నున్నది 2. రెండు పక్షములవారు చెప్పెడి వాదము విని తీర్పు చెప్పి కార్యము నెఱవేర్చు వాఁడు

మధ్యాహ్నము సం. వి అ పుం మధ్యందినము, దివా భాగము యొక్క మధ్యకాలము, పట్టపగలు.

మధ్వ సం వి న్ పుం 1. ఒకానొక ఋషి 2 క్రీడ 3. కాంతి. 4. శిరస్సు. 5 తృప్తి (కే ని)

మధ్వాధారము సం వి అ పుం మైనము

మధ్వామ్రము సం వి అ పుం ఒకదినుసు మామిడి, తియ్యమామిడి (వృ వి.)

మధ్వాలువు సం వి. ఉ. న, ఒకజాతి దుంప. (చూ-

ఆలుకము)

మధ్వాసవము సం వి అ పుం తేనెతోఁ జేయఁబడిన తియ్యని మద్యము

మధ్విజ సం. వి అ స్త్రీ మద్యము, మత్తుగలిగించు త్రాగుడు పదార్థము

మధ్వుఁడు సం. వి అ. పుం, మధ్వాచార్యుఁడు బ్రహ్మ సూత్రములకు ద్వైతపరముగ భాష్యము చేసినవాఁడు. ద్వైత మత స్థాపకుఁడు

మన స. ఔ (దీనికి ప్రథమా విభక్తిలో మనము, ద్వితీయావిభక్తిలో మనలన్, తృతీయావి విభక్తులలో మనచేతన్, మనలచేతన్ మొదలగు రూపములు నగును) యుష్మదస్మ దుభయార్థము. నీవును, నేనను, మీరును, మేమును నర్థమిచ్చును

ఉ. ఎన్నడు లావు గూడు మన కెన్నఁ డగున్ డటి
అము 9 57

గీ అచట హితుఁ జూచి హరిసుతుం డనియె మనల, కిచట మ్రొక్కంగఁ జన దేవుఁడెదురువచ్చె, మునివ చనభంగి రెండొకపనియ గాఁగఁ, దెలిపెఁ గుండిన మునకుఁ బోవలయు మనము

ద్వి. తన మదిలోన నెంతయు సంతసించి, తనకిష్టుఁ దప్పక తరవాత మనల, ధనము చెల్లించె నెంత టిఘనుం డనుచు . .
ద్వి పరమ. 6 491 పా

ఒకప్పుడు 'నేను' నకు మారుగా వాడఁబడి యహం భావమును సూచించును

వ్యావ మనకంటె ధనవంతుఁ డెవ్వడు

మనఃప్రభువుఁడు సం వి అ పుం తలఁపుచూలిఁ మన్మథుఁడు

మనఆపము సం విశ (అ. ఆ అ.) మనస్సున కింపైనది.

మననము సం. వి. అ న. 1. ఆలోచన, తలపోయుట 2. ధ్యానము. యోచన. 3 తెలివి, జ్ఞానము. 4. యుక్తులచేఁ బొందఁబడిన సిద్ధాంతము.

మనమాను అ. క్రి (√మనము) ఒప్పారు
సీ కాలభైరవ యోగికంర కీలితము లై మన మారు నవశంఖమణు లవంగ
శివవిలాసము 1

మనము వి. (సం, మనః) హృదయము రగడ అనుచు నెమ్మది దాల్మి యలంకరించు కొని చేరి ననవిల్తు దూఱ నందఱు మనంబునఁ గోరి
ఐ యా. 5. 77.

ద్వి ఒడ లెల్ల మన సె కా నొగిఁ జేయవయ్య, నృపుడుఁడ యంచుఁ దలంచు వడిమనంబాని.
పండితా దీక్ష 63 పా

క. సునమున నువ్వది మొగమున, గనుపట్టుం గాన గట్టిగా మదిలో న, ఘనభావ మునికినపుడ, ఘనభావము, మొగమునందు సుదతికి నిల్చెన్
విజ వి. 3 2.

జ మనమూరు

మనము సం వి అ పుం. జటామాంసి (వ్రా వి)

మనము చూ మన.

మనవి వి విన్నపము, విజ్ఞప్తి

ద్వి అనుచు భయంబున నాతనితోడ, మనవిగాఁ జెప్పిన మాటి వినకున్న ...
రం రా కాల 81 పా. 16 పం.

సీ సిరికిఁ బుట్టింటి నెచ్చెలు లౌట మనవికి డాసె నా మకరకుండలములమర ..
అము. 4 11

గీ మనవి యుక్తితెఱంగు మీ కనిన దడని నవయ నేఁటికి రాఘవ 1 28,
(రామాయణార్థమున)

మనశ్శిల సం వి అ. స్త్రీ. 1 మణిశిల 2 పసుపు (వై ని).

మనశ్శిలము సం. వి. అ పుం. మణిసిల.

మనస సం. వి అ. స్త్రీ. మనసాదేవి కశ్యపుని పుత్రికయు సర్పరాజైన వాసుకియొక్క తోఁ బుట్టువును జరుత్కారు వను మహర్షి యొక్క భార్యయు నగు మనసాదేవి.

మననగు అ. క్రి (√మనను) కోరిక గలుగు, అపేక్ష జనించు.

సీ వినుమేము ప్రాలుమాలిన దీవెనుడి గాక కని
సిన రెండు గుగ్గిళ్లు గాక, తక్కిన నింత గంధ
ప్రసాదము గాక మనసైన నొకవడ తునుక
గాక ... విప్ర 5. 19

చం. కులమణియైన యన్నెలతకున్ .. మించె
నూర్పులు మనసయ్యె వెన్నెడికిఁ బుట్టెను జాల
నరోచకంబు రామా 3 94

మనసరి వి. (మనసు + అరి³) మనస్వి, అభిమాన
వంతుఁడు.

కం అనయము నిజప్రచారం, బనయము గాకుండ
నచట నతిశౌర్యమునన్, మనసరి యే కేసరి
యని, మనసరి రాకొమరుమూఁక మను మను
రీతిన్ రామా. 1 186

మనసించే అ క్రి. (√మనసు)మనస్కరించు, ఇష్ట
మగు

ద్వి మనసింప నాస్థానమండపంబునకుఁ, జనుదెంచి
యన్నకు సద్భక్తి మ్రొక్కి. యెలమి నాతఁడు
చూప వర్ణపీఠమున, నెలమితోఁ గూర్చుండి
యేకాంత మెఱిఁగి ...
రం రా. యు 290 పా 14 పం

కం వంచినతల యెత్తుట మన, సించుక కర్పూర
తిలకయింటికిఁ బోయెన్
కకు 1. 206

మనసిచ్చు అ. క్రి (√మనసు) గుట్టు చెప్పు, రహస్య
మెఱిఁగించు.

కం. మనసిచ్చిన దన కోడరు, చన విచ్చినఁ బ్రజలు
వెక్కసముచేయుదు రొ, ట నృపతి మనసీయక
కడుఁ జన వీయక మెలఁపవలయు సమ్ముఖచ
రులన్. కవిక 2 18

మనసిజుఁడు నం. వి అ. పుం 1. మనోభవుఁడు,
మన్మథుఁడు.

మనసిడు అ. క్రి (√మనసు) వలపుగొను, ప్రేమించు

కం. ... రుచిగొని సతి దన్, పైపడనిచోట మన
సిడు, పాఃపువిటుకంటె లంజబందయుఁ గలఁడే
కవిక 4 115

మనసిశయుఁడు నం. వి అ. పుం. 1 మన్మథుఁడు.

మనసు వి (నం మనః) 1 చిత్తము, ఉల్లము.

కం. పాయవడి విభుని విడిచి వ, లాయనవరులైరి
మనసులందుఁ దలఁకుచున్ ...
హరి ఉ. 4. 31.

సీ. ఇంతనేరము సేయ నేరితి మన సొగ్గె మేటివస్తు
వుల నేమిట గొఱంత . .
వి ప్ర 5 46

ఆ ఒప్పు హృదయసంజ్ఞ యుల్లంబు మదిడెంద,
మెడఁద యెద్ద యాద యెద మనసన . .
ఆం భా 1 100.

2 అనురాగము, వలపు

సీ అమ్మక చెల్ల చోద్యము గాక నామీఁద మనసు
పుట్టునె వాని కనుమ్మృగాక్షి
కువల 5 10.

కం నెట్టుకొని నరునిఁ గనుచోఁ, బట్టనమునఁ గల
సమస్తభామల కహహా, యెట్టి విచిత్రమొ మన
సువఁ, బుట్టినవాఁ డపుడు మనసుఁ బుట్టించెఁ
జుమీ విజ. వి. 1 156

కం. ప్రీతిని హేమావతిపయి, నాతీరున మనసు
నిలిపి యతివిరహార్తిం, జేతోజాతధనుర్భవ,
శాతశరవ్రాతసార చకితాత్మకుఁ డై
హంస 1 70

ద్వి. దినమణి దనపూర్వదిక్సతిమీఁద, మనసెత్తి
పదపాళి మఱవక మున్న ..
పండితా పురా 88 పా.

3 కోర్కి, అభిలాషము

కం నాకుఁ గడన్నంబులపై, నేకాలము మనసు
పట్టె దిపుడు పదార్థా, నీకము లెట్టెట్టివి పరి.
పాకము సేయించి తనినఁ బౌలస్త్యుండున్ ...
వి పు. 3. 347.

4 తలంపు, అభిప్రాయము, ఉద్దేశము.

కం మన సెఱిఁగి హృషీకేశుఁడు, దన మనమున
నిద్దురాత్ములఁ బొప్పి దిసీ, యనుచుం బవనజు
నద్దెసఁ, జనకుండఁగఁ బట్టి పీత సంభ్రమ

శీలన్ ... భార. స్త్రీ. 1. 128

విశ. ఇష్టము.

చం. జనవర నందను ల్గనఁగ సంతస మందిన వారుఁ జూడ నీ, ధనువును వీరిముచ్చట విశావితసేయకు మన్న మౌని మీ, మన సనుచు న్విదేహా నృపమౌళి యనేకులఁ బంప వారలున్ దశా 7 199

గీ చదువుకొంటివి నీతిశాస్త్రంబు లెల్ల, నీ వెఱుంగని మేరలు లేవు జగతి, నైనఁ దెలిపితి పేమన సయ్య యింక, ధాత వ్రాసిన వ్రాఁతకుఁ దప్పఁ గలదె. సారంగ 2. 29.

మనసుపట్టు — మిన్నకుండు, ఊఱక యుండు.

గీ మనసు పట్ట లేక యనిమిషకోటితో, నరిగి యతనిఁ దాఁకి యని యొనర్చి హరి. ఉ 4. 204

మనసువచ్చు — నచ్చు, సమ్మతమగు.

ఆ ... మీకు, మనసువచ్చి నన్ని దినములు సెలవుఁ డి, చోటు నదియె మాకు శోభనంబు ... భార. విరా. 1 206

ఆ. ఎల్లభువనములను నేలుటకైనను, నిట్టిక్రూరకర్మ మెట్లు సేయ, వచ్చుఁ గడఁగి యెదిరివా రేమి సేసిన, మాఱుసేయ నాకు మనసు రాదు ... భార. భీష్మ. 1. 185

గీ. తనదు చిన్నెలకై యానఁ దడవుసేయ, నడుగ వచ్చిన మనసు రానట్టివారి, రట్టు గావించి .. శుక 2 105.

మనసువిఱుగు — విముఖత నొందు, విరక్తిఁ జెందు.

వ అని, విచారించిన నతండు మనసువిఱిగి యా శాపజలంబులు భూనభంబులఁ జల్లిన లోకంబుల కుపద్రవం బగు నని . వి పు. 5 289

మనసుసొచ్చు - ప్రేమాస్పదుఁడగు.

ఉ చుట్టఱికంబునన్ మనసుసొచ్చి ననుం గరఁగించి వేఁడినన్, దిట్టతనంబు వో విడిచి తీవ్రరణంబు కడంక దక్కి నేఁ, బట్టిన యాయుధంబు పెడఁ బాసినఁ గాని వధింపఁ బోలదు .

భార భీష్మ 1. 189.

ఇ మనసగు, మనసరి, మనసించు, మనసిచ్చు, మనసిడు, మనసుపెట్టు, మనసు పేద

మనసుపె(వె)ట్టు అ. క్రి (√మనసు.) వాంఛించు. కోరు, ఇష్టపడు.

కం కనుగొని చిత్రగ్రీవుఁ, డనఁ ఒరగు కపోతకర్త యాధాన్యములం, దిన మనసు పెట్టి తన ఒల, మును దానును వ్రాలి జాలమునఁ దగులు కొయున్ నా. పంచ. 2. 7

గీ. ఊరుసంవాహనమునకు నుత్సహించు, ఘనవితంబముపై నుండ మనసువెట్టు, నిమ్ననాభికి డిగ్గంగ నెమ్మిసేయుఁ, బద్మలోచన మఱి భూపాలుకరము. నైష 7 172.

ద్వి మలయానిలములకు మనసు వెట్టుచును . బస. పు 4. 500.

ఆ పిడికెఁడడుకు లపుడు ప్రియమున భక్షించి, యాకుచేలునకు మహామహునకు, సకల లోక విభవ సామ్రాజ్యము లొసంగ, మనసు వెట్టె నఁట రమాధవుండు. కుచేల. 2. 98.

మనసుపేద విశ. (√మనసు) ధైర్యము లేనిది, ధైర్యము లేనివాఁడు, పిఱికి.

కం. వల పెక్కడ లేదా యా, యలికుంతల తలనె వేగెనా యేఁచ కిఁకం, జలికాలఁ ద్రోచి విడువుము, చెలి మిక్కిలి మనసుపేద శీతలపాదా విజ వి. 3. 50.

మనస్కరించు సం న. క్రి. మనస్సు నందుంచు.

గీ విస్తరింతు నైమిత్తికవిధులు మఱియు, నాదు వాక్యము లెల్ల మనస్కరింపు. మార్క. 3. 170

వ . . దివిజులపల్కులు మనస్కరించి మఘు మద నుండు . నృసిం. 3. 51

వ . అవ్విరించి పల్కులు మనస్కరించి మహాదేవుండు నిజప్రభావంబుఁ దండంబుఁ గాఁ గల్పించి దండనీతిశాస్త్రయుం డై పరగుచుండె. భార. శాం. 3. 118.

అ. క్రి ఇష్టమగు
(వ్యవ.) పెద్దవారిమాటలు చిన్నవారికి మనస్క రించవు
2 సమ్మతించు, ఇష్టపడు
(వ్యవ.) వాఁడు మనస్కరించి ఆ పని చేసినాఁడు (శ ర.).

మనస్కారము సం వి అ. పుం. చిత్తాభోగము
చిత్తపరిపూర్ణత, సుఖదుఃఖాదులందు మనస్సునకుండు నిబ్బరము

మనస్తాపము సం. వి అ పుం 1 మానసిక బాధ
2 అనుతాపము, పశ్చాత్తాపము

మనస్తాలము సం వి అ పుం దుర్గాదేవి వాహనమగు సింహము (త్రి ని.).

మనస్తోక సం. వి అ స్త్రీ. దుర్గాదేవి

మనస్వి సం విశే (న్ నీ న్) 1 ప్రశస్తమైన మనస్సుగలవాఁడు.
2. విద్వాంసుఁడు వి. న్. పుం. శరభ మృగము

మనస్వినీ సం వి ఈ. స్త్రీ 1. దుర్గాదేవి
2 సోముఁడను వసువు తల్లి

మనస్సంగము సం. వి. అ పుం. మనస్సాంగత్యము
మనస్సు యొక్క యనుబంధము (ఇది మన్మథావస్థలలో నొకటి)

మనస్సు సం వి. స్ న 1. హృదయము, ఉల్లము
2 (వేదాంత.) లింగశరీరావయవ విశేషము.
3. జీవాత్మకంటె భిన్నమగు జ్ఞాన జనక ద్రవ్యము (ఇది పరమాణువు.)
4. మణిశిల. (రూ. మనసు, మనము.)

మనాక సం. వి. అ. స్త్రీ 1 కరిణి ఆఁడేనుఁగు.
2 కాముకురాలు, కామిని, (వై ని).
3 అర్ధశ్లోకము (కే ని.).

మనాక్కరము సం. వి. అ న మల్లికా గంధముగల అగరువు.

మనాయి సం. వి. ఈ స్త్రీ. మనువు యొక్క భార్య

మనాయించు సం క్రి (గా) హిం (మనా) లక్ష్య పెట్టు 2. విను. 3 లోఁబడు (శ. ర.).

మనావి సం వి ఈ స్త్రీ మనువు యొక్క భార్య

మనికట్టు — మణికట్టు వి మణిబంధము.
ద్వి మనసార నూఁకించి మఱి వ్రేయఁ దడవ, మనికట్టులకుఁ దెగి మఱి మిట్టిపడియె
పండితా పురా. 96
గ మనికట్ల విఱిచియుఁ బఱిచియు ...
ఉ హరి 6 108

మనికి(న్కి) వి (తె మన్ను హై.) బ్రతుకు, జీవనము
సుఖజీవనము
సీ ఏ నతిదీనత నేకాకి నై మను, మనికియుఁ దా నొక మనికి యగునె ... మార్క. 7 169.
చం అన విని దాని కిట్టు లను నమ్మహితాత్మకుఁ డెంత లెస్సనీ, మనికి దలంప ..
భాం అను 4 321
కం. విను గర్భిణి ప్రజ బ్రతుకున, కనురూపములైన యట్టి యాహారంబుల్, గొనుగతిఁ బతి ధరణి ప్రజ, మనికికిఁ దగ నడచునది తమకి గాఁ కెప్పుడున్.
భార. శాం. 2. 179.
గీ. తోఁచు జీవనమ్మగను మన్కి మనికి బ్రతుకు బ్రదిమి యన మాతృభూత ...
సం. భా 2. 226.
సీ పెద్దకాలము మన్కి ప్రేతాత్మకత భుక్తిఁ గలుగఁగా జముఁడు కాకమున కొసఁగె ..
ఉ. రా 3 152.
చం ఓ సితమయూఖ నినుం దెలియఁగఁ గోరి యూ, రక యటు చేరినంతఁ దల ప్రాణము దోఁకకువచ్చె లెక్కసే, యక దిగ ద్రిమింగెనేని యకటా యలరాహువు మన్కి గాంచునే
సారంగ 2. 174.
2 ఉనికి, వర్తించుట.
కం. క్షీరోదకగతిఁ బాండవ, కౌరవు లొడఁగూడ మనికి కార్యం బది నీ, వారసి నడపుము ..
భార. ఉద్యో. 3. 258.
(వసించుట అని శ ర.)
3 స్థలము, చోటు

చ. ... లు, వ్యాసికి మహిమముల్ చదలు
బ్రాఁకు లటంచు బ్రమించి పల్కెదు. — వసు. 2. 4.

సీ. ఒప్పారు గౌతమి యుత్తరతటమున మహనీయ
మగు పెద్ద మనికియందు.

గీ. స్థిరతరారామతతులు సుక్షేత్రములును, బెక్కు
లాశ్రయించి సితకీర్తిఁ బెంపుమిగిలి యఖిలజగ
దన్నదాత నా నడిఁ బరగె. — వా. రా. 1. 33

4 ... పట్టు, వాసస్థానము, నెలవు

చం. ఎనయఁగ నీ నివాసమున కే నరుదెంచెద
నంచు నాపయిం, గనుగొన నిక్కపుం బ్రియము
గల్గిన వాఁడును బోలెఁ బల్కి యీ, మనికికి
రాక తక్కినను మానెదుఁ గాక. — నరస 2 45

జ. మనికిపట్టు

మనికితపడు అ. క్రి. (మనికితము + పడు) దుఃఖపడు

ద్వి. మనికితపడక నీ కోర్కెలుండ వై యింక, వని
మిష రాజ్యసౌఖ్యము బొందుదు మీవు — రం. రా. కిష్కిం. 214 పే 1 పం.

కం. తనపతిఁ గానక యెంతయు, మనికితపడి వచ్చి
కామమంజరి చొరఁగాఁ, గనికరమున నక్కాఁ
తుం, దనలశిఖలలోనఁ జొచ్చె నవ్విధమువకున్ — విక్ర 6 142.

మనికితపాటు వి. (మనికితపడు) దుఃఖపడుట, చింతిల్లుట

ద్వి. మనికితపాటుతో మఱి కుందికుంది .. — విష్ణు పూ. 2 ఆ. (శ ర)

మనికి(క్కి)తము వి 1 దుఃఖము, మనోవ్యధ.

కం. . మీగో, ధనమును మిమ్మ్మను గాచెద,
మనికితములు మానుఁ డనుచు మదిఁ గృప
మెఱయన్. — వి పు. 250.

చ. వనజముఖీ కుచోపరినివాస సుఖోన్నతి నున్కి
మాని నా,మనికిత మార్ప వచ్చితివి. మౌక్తిక
హారమ. — వసు 4. 102.

సీ. నెంజలి యనఁగ మనికితంబనఁగ దండడుకనం
దగు మనోవ్యధకు నామాఖ్య — ఆం. భా. 1 1-7.

చం. అతఁడును బుత్త్రపౌత్త్రు లిటు యెందుఁ
బుట్టిన శోకవహ్నిచే, వెతఁ బ్రాణముల్
విడువ వేడుచు నుండె నతన్న వానికిన్, మఱి
నిజమయ్యె నేని మన మన్కిత పరియు దీఱు
నాత్మకున్, గతియము మాను నా ఖలనకున్
స్త్రుతి గల్గదు గాన నేమికిన్ — [illegible]

2 సందేహము

కం. చదువులకు నొజ్జ యయి యిడఁ, బోలిన
నాయయ్య పౌత్రపుఁ గూర్పుచే, నిది యగపరి
పించెద నె, న్యాగిలోపల నీకు నేల మనికిత
మున్నన్ — యయా. 1. 61

చం. ... ఆడు పెల్లమ, త్సునిశిత బాహు విక్ర
మము చూచుతలంపున గాదె తీర్తు నీ, మనికితి
మిప్పు డందుకొనుమా నిజకార్ముక మంచుఁ
బల్కినన్. — జై. భా. 5 179.

3 జాలి, కరుణ.

గీ. వింటికొప్పునఁ జే యూఁది విన్నబోయి, యసు
రుసు రటంచుఁ గలఁగుచు నున్న వాని, చంద
మీక్షించి యువ్వ డాశాంతమతులు, మునులు
పలికిరి చే సాఁచి మనికితమున — వాల్మీకి 2. 96

జ. మనికితపడు, మనికితపాటు.

మనికి(న్కి)పట్టు వి (√మనికి) నివాసస్థానము. నెలవు, ఉండుచోటు

గీ. (గోవు) .. అత్యంతదురిత, జలనిధికి నోడ
నిర్జర సద్మమునకు, నవఘ నిచ్చెద సురలకు
మనికిపట్టు. — భార అను. 3. 28.

గీ. మఱియు మేరువు పడమట నున్న నిషధాద్రి
మధ్యకూటము హరి మనికిపట్టు... — వరాహ. 10 146.

ఉ దో, స్సత్త్వ విజృంభితుఁడు రణ శౌర్యధు రీణుఁ డకలంకుఁడు ధీ, రత్వము మన్కిపట్టు
శ్రా 1. 36

గీ అట్టి తెలిగట్టు మన్కిప ట్టైనదిట్ట .
నీలా 1. 12.

మనికుఁడు విశే. పరివరుఁడు (ఇది యొక్క పండితారాధ్య చరిత్రమునందే గానవచ్చుచున్నది.)

ద్వి మనికుఁ బిల్చుచు మతుఁ గల్పుచును, వినులు సేయుచు విరతి పాయుచును ..
పండితా. పర్వ 327 పొ.

ద్వి అనుచు వెండియు మల్లికార్జునగురుఁడు మనికుఁ డై పర్వతమహిమ నుతింప ..
పండితా పర్వ 327.

ద్వి పొనరు నిజాంతర పూజానురక్తి మనికుఁ డై తనుఁ దాన మఱచియున్నాఁడొ .
పండితా. దీక్షా 26 పొ

ద్వి. మనికులు మనికులు ప్రమాన్వతి తగుల మనశీలు మనశీలు మన్నింపంగ ...
పండితా. పర్వ 358 పొ.

మనితము సం విశే (అ. ఆ అ) బుద్ధము, తెలియఁబడినది

మనిసి — మానిసి వి (సం. మానుషః) మనుష్యుఁడు, మనుష్యస్త్రీ

సీ. పలువు రూ పెఱుఁగరు వసుధ మర్త్యులకు నూకరమైన మనిసిగాఁ గానుపించు ... వేణు 60.

సీ. మానిసి మనిసి నా మనుజు సామాన్యంబు.
ఆం. భా 2 103.

మనిసిల వి ఔషధములలో నుపయోగించునట్టి శిలాభేదము మణిశిల

చం మనిసిలయుం గటుత్రయము మా వగు నింగువయున్ విళంగముల్, పనవడి నూఁటి పొట్లముగఁ బట్టను గట్టిగఁ గట్టి సంతతం, బును నవి మూతిఁ జూడఁగను బోవు నిరంతర మైన పీనసల్ ... (చి. శి., చి. ని.)

మనీకము సం. వి అ న. అంజనము, కాటుక.

మనీష సం వి ఆ. స్త్రీ తెలివి, బుద్ధి

మనీషి సం విశే. (న్ తీ. న్) 1 తెలివిగలవాఁడు. 2 విద్యావంతుఁడు, పండితుఁడు

మనీషితము సం విశే (అ. ఆ అ) 1. ఇష్టమైనది 2 మనోహరమైనది, ఇంపైనది. 3. ఇచ్ఛ, కోరిక.

మను[1], అ. క్రి (దీనికి మనితిని, మంటివి, మనుదురు, మందురు, మంగ్రు, మండ్రు, మనిన, మన్న మొదలగు విశేష రూపములును హల్లు పరంబగునపుడు వికల్పముగ నుత్వలోపమును జూపట్టెడి)

1 (క) జీవించు బ్రతుకు

ఉ ఆహవ భూమిలోనఁ బరిమార్గము పార్థుఁడు వైరివాహినీ, వ్యూహము వచ్చుచోట మఖవుండును వానికి మార్కొనంగ ను, త్సాహము సేయఁ డన్న లఘుసారు లధీరు లసాహసుల్ నిరు, త్సాహులు ద్రోహులై యెదిరిచత్తురొ మందురొ మానవేశ్వరా . .
భాం. ఆది. 8 46.

ఉ తండ్రికి నూడుపట్టక వృథాస్థితి నుండితి నింట నిందతో, మండ్రె ..
భా రా యు 1238.

గీ ఇట్లుగా శాత్మధర్మంబు వెడల విడిచి, వర్ణములు నాలుగింట నెవ్వార లైనఁ, దొలఁగఁ ద్రొక్కినఁ జాటిల్లు దుష్టగతులు, నున్న కాలంబు పదపడ చన్నయపుడు ..
భాం అను 3 274.

(చ) జీవనముచేయు, సుఖజీవనము చేయు, హాయిగా బ్రతుకు

చం నరసురసిద్ధకింపురుష నాగవశశ్చర ముఖ్యులెల్ల నీ, కరుణయ వేచి మండ్రు
భాం. ఆది. 2. 46.

గీ. నిలిచి యాతని మననీక యలఁచువాఁడ ...
నైష 7. 118.

చం. తగిన సుపుత్త్రులం బడసి ధర్మువు దప్పక తమ్ము నుత్తముల్, పొగడఁగ మన్మహామతులు పొందుగతుల్ గడుఘోరనిష్ఠతోఁ, దగిలి తపంబు

సేసియును దక్షిణ లిమ్ముగ నిచ్చి యజ్ఞముల్,
నెగడఁగఁ జేసియుం బడయ నేర రపుత్త్రికు
లైన దుర్మతుల్ భార ఆది 2 149.

గీ ... అమరులింద్రు ననిశము మనుపజీవించునట్లు
బంధుజనులు నిన్ను నుపజీవింప మనుము పేర్మి
భార సభా. 2 89

శా మాపెద్దల్ హరసంశ్రయంబునన మున్
మన్నారు . హరి ఉ 5 46

శా . నీ, రాజత్వంబునఁ బ్రక్రముల్ మనియెనో
ఁ జెల్లి సత్సంతతుల్, తేజం బందెనొ డిందెనో
యహిభయోద్రేకంబు తాఁ జెల్లరె .
వసు 4 27

ఉ. కాలునిదన్న నంది నయి గంటలు దన్నక
మంటి నా మహా, కాలునినంది దున్న నయి
కర్దమ మగ్నత లేక మంటి నా, హాలికు
లెన్నఁడు దెగని యారుల చేలును జౌకుమళ్ళు
నుం, గా లలి నేరు సాఁగి రిలఁ గల్గుపసి గొని
పేద మున్నగన్ . ఆము 4. 124.

2 వృద్ధినొందు, పెరుఁగు

చం. . . హాలాం, కపదోత్థితంబు లై మనునుడవోని
గర్భకలమంబులు గావె లతాంగి జంఘికల్ .
వసు 2 74.

సీ హిత బహుశ్రుత ధర్మరత శూరతాశ్వ పూర్వ
తల మన్ద్విజుల దుర్గముల నిలిపి ...
ఆము 4. 261.

3 వర్తిల్లు, నడుచుకొను

కం విను తొల్లి కృతయుగమున, మనుజుల యెడ
దండనీతిమంతుం డై రా, జన నొకఁడు గలిగి
యరయుట, మనుజేశ్వర లేదు ధర్మమతి
మంద్రుతగన్ .. భార. శాం. 2. 199.

చం. ముని మనుజాసురాహిసుర ముఖ్యులు మున్న
గ సర్వజీవులం, దనవశ మర్థిఁ జేసి మనుదర్పకు
నొర్చిన వీతరాగి ... కు. సం. 1 10.

కం జనకుఁడు తాతయు భ్రాతయుఁ, దనకుల
జుఁడు తల్లియును యథాక్రమమున నీఁ, జనవరు
లగుదురు కన్యకు, మనమున దోషంబు లేక
మనువా రైనన్ . . విజ్ఞా 1 102.

4 వర్తించు, ఉండు

కం తనధన మిది యని యూఅడి, మనఁ బరిణయ
మాదియైన మహితోత్సవముల్, గొనియాడ
నెవ్వరికి వ, చ్చునె జనపాలుండు లేనిచో నిర్భ
యతన్ .. భార. శాం 2 267.

సీ కలిమితొయ్యలి దాల్ప బలునామి పొక్కిట
మనుతమ్మి యెవేల్పుఁ గనిన తల్లి
చంద్రి 2. 34.

సీ పన్నగతల్ప సీభక్తుఁ తోఁ బొత్తుమని కాని
దుఃఖంబు మఱవ రాదు పరాహ 7 68.

(పొత్తుమని – పొత్తుననుండి అని భావము)

5 పుట్టు, జనించు

గీ. మనుమలును మనుమరాండ్రును మనఁగ వారి
సొంగు కొన్నెండ్లు కొన్నెండ్లు సుతులసుతుల,
తరతరంబును దామరతంపరైనఁ, జూచి సంసా
రసుఖములఁ జొక్కె నతఁడు ..
వి. పు. 5 187

6. ఒప్పు, శోభిల్లు

సీ. భీమబాణాసనస్థేమ వార్తాప్రవర్తన మనుభవ్య
సుధన్వి .. రాఘవ 2. 29.

(భారతార్థమున)

సీ. కొండొకసవతియు గురుతర ధర్మరక్షణ శీలత
నమ్రనుగుణవిధేయ రాఘవ. 1. 74.

(రామాయణార్థమున.)

7. కృతకృత్యుఁడగు, ధన్యుఁడగు

గీ. మీరు వినుచుండఁ జెప్పెడు మేటిపదము, గంటి
మంటి మీ దయ పెంపుకతన ...
భార. స్వర్గా 83.

గీ. అలరువిల్కానితల్లికిఁ బ్రార్థితార్థ, కల్పవల్లికి
మ్రొక్కంగఁ గంటి మంటి ..
కాశీ. 3. 41.

ద్వి. కంటిని శ్రీపాదకమలంబు లేను, మంటి నిం
కేఁటికి మగుడుదు ననిన ...

ద్వి భాగ 10 8 2220.

ఇ మ.వ, మ దలిడుచు, మనుకువ, మనుగడ, మనుగడుపు. మనువు, మనువుప్పు, మన్ని, మన్నిగొలిపించు, మన్నిగొను

మను² – మన్ను¹ వి (త మణ్) 1 మృత్తిక, మట్టి
(హల్లు పరమగునపుడు వైకల్పికముగా నుత్వలోపము)

క. తనమనములోన నెంతట, ననుమానము తీఱి శుద్ధి యగు నందాకన్, మనుశౌచము చేయుట దగు, నెపకయు. గొందియును వెదక రెన్నఁడుఁ బెద్దల్.

విజ్ఞా. 1 40

శా అకర్ణ ప్రము మత్స్యమాగమనకార్య బద్ధ దిక్పాలకీ, లోకంబుల్ విదళించి వచ్చితివి గళ్లుం బాళ్లు చిక్కంగ నా, లోకంబుల్ మను బోతెను.డ మది నాలోకించి ...

వరాహ 3. 67.

మ అసిధారాపథితాత్మ బంధుభుజమధ్య స్వైర నిర్వ్యపేసన్, మన సైై పుట్టినయమ్మహా దురిత మున్ మ న్నిట్టియున్ వాజిమే, ధనమిద్ధావల భూతిచే నుసమియున్ దప్పింపలేనైతి ...

పాండు 5. 41.

(మన్నెట్టి భూదానముచేసి యని యర్థము)
2. భూమి, నేల

సీ అదనుతోఁ జేఁపి చన్నవిసి యోషధుల మన్నొ దివు కొ డల కల్ల బిదుక నెఱిఁగె.

మనుచ 2. 11.

సముద్రవర్ణనము)

సీ మనుముద్దరాలికి మగఱాలమొలనూలు కల వాలి చెలికాని కెఱుఁదోఁట ...

చం. రా. 3 2.

జ మందల, మాదలించు, ముదలింపు, మనుఁబెల్ల, మనుదింగ

మను³ – మన్ను² వి (వృత్తియందు హల్లు పరం బగునపుడు ఉత్వలోపము వైకల్పికము. ఋష్యమృగము, ఒక జాతి జింక

ఉదా మనుఁబోతు, మను బెంటి, మనుఁబిడి మొ.
జ మనుఁబిడి, మనుబెట్టి, మనుఁబోతు మను గొఱ్ఱె

మనుఁగు – మనుపు అ (క్రి చచ్చు) మడియు.

చం నేఁడు పై, కొని యెం భూత్తము వతని ఘోరకరాళ ననేక రాక్షసుల్, మనిఁగి వాని మార్కొను మర్థులు లేరు జగత్త్రయంబునన్.

అధ్యా యు 16 పా (శ ర పా)

మనుఁబి(న్ప)డి వి (మను³ - బిడి²) స్త్రీ ఋశ్య మృగము. ఒక జాతి ఆఁడుజింక (బ మనుఁబిడులు మనుఁబిళ్లు)

ద్వి- ఒఱగు జింకలును బిట్లొఱలు మన్పిళ్లు

ద్వి హరిశ్చ పూ 606.

మ. .. సింగముల్, కడగొట్టెన్ మనుఁబిళ్లు గంతు గొనె జింకల్ బిద్దె

సారంగ 1. 107.

సీ కనుమఱుం గొనగూర్చ మనుఁబిళ్లకై దిద్దునెడ బండపులికూన యిది నృపాల ..

చంద్రా 2 42.

సీ. .. మనుబోతు మనుఁబిళ్లు మన్ననంగ ఋశ్యము దగు ఆం భా 2 85.
(మనుఁబిళ్లు అనునది నిత్యబహువచనాంత మని ఆం భా. మతము స్త్రీ పురుషవాచకములగు మనుఁబిళ్లు, మనుబోతు అనువానిని ఋశ్యశ్శ సామాన్య మనుగతముగా నుండుటం బట్టియు, పిడిపోతు శబ్దము స్త్రీపుం వాచకములగుట ప్రసిద్ధం బగుటంబట్టియు, ఆం భా కారుఁడు అట్టి భేదమును వివక్షింపక పర్యాయములుగఁ జెప్పెనని తోఁచుచున్నది)

మనుఁబెంటి వి. (మను³ + పెంటి) స్త్రీ. ఋశ్య మృగము, ఒక జాతి ఆఁడుజింక. (శ ర., బ్రౌ.)
మనుఁబెల్ల వి. (మను² + పెల్ల) మట్టిబెత్తిక. కదళీ గర్భవర్ణనము.

సీ వల పాని వ్రాలిన యెలు(దేటి వాచవి క(డిన మను(బెల్లయంద మొంద ..
క కు ౨. 62

మను(బో(న్బో)తు వి (మను³ + పోతు) పురుష ఋశ్యమృగము, ఒకజాతి మగ జింక

సీ. . మను(బోతు మను(బిళ్లు మన్ననంగ ఋశ్య మునగు
జం భా 2 ౬౫

మ పులులున్ సింగములున్ . శశ, బులు మన్బోతులు భల్లుకంబులును దుప్పుల్ ..
ఇందు 2 57

సీ. కారుపుల్ దిని యాము గదిసి మన్బోతులు, కారుపోతులనైన(గదుమ(జూచు ..
సారంగ 1 68

మనుకంద వి. (√మను, త మన్నకై)

1 జీవము, ప్రాణము.

చం . సింగరా, యనికడ కేగి మాటలనె యాయ వ(దేటిచి తెచ్చి మల్కకున్, మనుకువనంటు చేసి యొరిమం గడు మెచ్చులు గొన్నమేటి నే, మని పొగడంగ వచ్చు .. యయా. ౨. 51.

మనుకువనంటు — ప్రాణస్నేహితు(డు

(వాసస్థానము అని శ ర)

2 ఉనికి, సత్త, ఉండుట.

కం దండక మనుకానకు(జని, యుండ(గ రావ ణుని చెలియ లొగి(గలయికకై, దంటకు రా లక్ష్మణు(డది, మండాడ(గ ముక్కుసెవుల మన కువ మాన్చెన్ . యయా 2. 16

మనగ(న్గ)డ వి (√మను) 1. బ్రదుకు. జీవనము

చం. మనుగడ దప్పు నొక్కొ మునిమాటలు గైకొ న నైతి ... భార. శాం ౬ 394

కం. అరుగు(డు పొడువు(డు పట్టు(డు, పొరిగొను(డాదుర్వినీతు(బోనీకుడు మ, త్పరిభవ కారికి నజరా, మరదేహునకైన(గలదె మనుగడ యెట్లున్ .. హరి. ఉ 7 187

సీ. .... పాంతల(బడిన(ద న్నెగయకుండ(, గప్పి రని మానవు(డు గల(గని యెనేని, యదియ తువ వాలి మనుగడ కగు నరేంద్ర
మార్క ౬ 354.

౨ సుఖజీవనము

కం వినుము విశేషించి ఒనన, ఒనితోన్నతి విప్రు(డతని జనపతి వినయం, బున నడపవలయు దానను, మనుగడ యిరువురికు(బ్రజకు మహా నీయ మగున్ భార. శాం. 2. 617

చం ఇచ్చెన(టి నక్క(గటాలన(డక్కు(బెట్టి యే, మఱి వనశ్వరం బయిన మన్గడ(గాంచెద నీరు నొచ్చెదన్
వేం పంచ 4 542

క ఒడపులకై యద్రులకై, యడుగడుగున వల(త వొడమ నడలుచు(జని రీ, పడ(తుకలు ఐతు లు మనుగడ, నడరి(గ(గరి వాలభై వాచ్చలు సేయన్ .. కావ్యా. 1. 64

౩ జీవనోపాయము, జీవిక, జీతము మొ

కం ఎనుల యెడమేలు గాంచిన, మనుగడ యగ్గ లము సేసి మన్నింపుము రా, జనయజ్ఞ భృత్య కోటిన్. భార. ఆశ్ర. 1. 64.

కం .. మనుగడ దొరకును గ్రమక్రమంబున మన కున్ . . దశకు. 91 6.

మనుగుడుపు వి (మనువు¹ + కుడుపు (వృత్తిని వర్ణ లోపము) పెండ్లియైనపిమ్మట అల్లునకు తొలిసారి అత్తవారింట(జేసెడి విందు

ఆల్లెము (శ ర).

వ్యావ వారు మనుగుడుపునకు అల్లుని తీసికొని రాలేదు

సా లంఘనాలలో మనుగుడుపు - అపమయములో కార్యమునకై కడంగుటను దెల్పును.

సా. మనుగుడుపులలో లంఘనాలు — తా నొకటి తల(చిన దైవమొకటి తల(చె ననుటను దెల్పును.

మనుగొ(న్గొ)ట్టె వి (మను³ + గొట్టె) ఒక జాతి గొఱ్ఱె, కొండగొఱ్ఱె, రొహిషము

మ. పెసరుంగాయకు మెత్తగన్బులకు నై పే టాడు

మన్గొఱెలన్, నుసలం జూచుచు .

రా వి. 2. 65

మనుచు(న్చు) – మంచే² స క్రి. (√మను¹.)

1 బ్రతికించు, జీవింపఁజేయు

ఆ మేలియాశ్రితు లిట్లు, మనుతు రధిపుఁ గురు కుమారవర్య భార. అను 1 158.

సీ మనుప లేఁడాయెనే మనుజాశనుని జేరఁ యనఘ నిష్ఠాయుక్తు నాత్మభక్తు .

వసు 4 43

గీ లక్ష్మణుని మన్చి యనము దెల్లముగఁ గనుము . అచ్చ రా యు 403

2. అన్న వస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు, పోషించు

కం. మును పదివేవురఁ జంపుదు, నని యిచ్చిన బాస వచ్చె నవనీశ్వర నీ, మనిచినఋణంబు తీర్చితి, విను లా విటమీఁదఁ దఱుగువిధమై తోఁచెన్

భార భీష్మ 3. 430

సీ. అనిఁ బ్రాణ మిచ్చిన యట్టివారలవారి కెల్ల గేజంబులు నిచ్చి మనుతె విక్ర. 4 7

3. రక్షించు, ప్రోచు

గీ అనుచుఁ బలికిన జనపతి మనుచువేడ్క.

దశా. 1. 126

చం. .. అచ్యుతుం, డనఘుఁ డపేతదోషుఁ డన పా స్తగుణుం డతివాఙ్మనఃప్రవర్తనుఁడు నిశాంతభక్తికలితస్థితిఁ దన్భజియించు పుణ్యులన్, మనుచు సమస్తసంపద సమానులఁ గాఁ బరికించు సత్కృపన్. హరి ఉ 4 249.

గీ శరణుపొందిన రక్షింపఁ జాలి యుండి, మనుప కుండినకంటెఁ గల్మషము గలదె

విక్ర 6 93

4 పెంచే, అభివృద్ధిపొందించు.

మ. .. ఆమేనక డించి పోయె నడవిన్ గణ్వుఁడు న న్నింత గా, మనిచెన్ సర్వము నామునీంద్రుఁ డెఱుగున్ మద్భాగధేయంబునన్, నినుఁ గంటిన్ భాగ 9 617.

గీ బ్రహ్మ పుట్టించు మనుచు నారాయణుండు, హరుఁడు హరియించు భువనంబు లవసరమున కాశీ 3 44.

మ వంశంబు మ, న్చునుపాయం బొక చేగణింతువిను మంచున్ గూర్మితో ని ట్లనున్ ...

ఉ రా 2 117

5 వర్తిలఁజేయు, ఉంచు, నిలుపు.

ఎ. చెలులం జట్టంగఁ బ్రోచి యర్థిజనులన్ శ్రీమంతులన్ జేసి విప్రుల భవ్యస్థితి మన్చి యాగములు పేరుం బెంపు శోభిల్ల ని, ట్టలపుండ్యాగము దానమున్ నడపి నిష్ఠం బెక్కు సెల్లించి . .

భాం. కల్య 2 390

మ ప్ర. . ఈ ద్ర్భ, గ్వలవస్త్రాల్యాంగరాగాభరణవసన సౌభాగ్యలక్ష్మీక లై కాం, తలగత్సం సేవలందుం దలఁపు మనుచు నుత్కంఠ బ్రాపించి రందున్ ...

రాఘవ 2. 63

మనుజ సం వి. అ. స్త్రీ మనుష్య స్త్రీ.

మనుజాతుఁడు సం వి. అ. పుం మనుష్యుఁడు.

మనుజాశనుఁడు సం. వి అ పుం. రాక్షసుఁడు మానిసిదిండి.

మనుజుఁడు సం వి అ పుం మనుష్యుఁడు. మానిసి.

మనుజ్యేష్ఠము సం. వి అ. పుం ఖడ్గము పట్టాకత్తి (వై ని).

మనుది(న్ది)ండి వి. (మను² + తిండి) ఒకజాతి పాము, మాలుధానము, (ఉమ్మెత్తలో నుండు ముట్టుఁబాము.) (శ. ర.) డుండుభము, ఇరుదల పాము, అని ఆం భా

సీ ... మను. దిండి యం చనఁగను డుండుభం బగు ... ఆం. భా. 1. 147.

సీ ఎట్టరోఁకటిబండ జెట్టి మన్దిండి మున్నగు సరీసృపములం దంతకంటె ...

అము. 3. 80

మనుపరి (విశ) (మనుపు + అరి³) (త. మన్చి ప్పోన్.) కాపరి, రక్షకుఁడు (శ. ర.).

మనుపాల వి (త. మణ్ణాప్పరై) జీవంతిక, పాలకూర (వృ వి)

సీ. ... పరగు మనుపాల యనఁ బిన్నపాల యంచ, టన్న జీవంతిక ...
ఆం భా 2 63.

మనుపీనుఁగు వి (√మను) జీవచ్ఛవము, బ్రతికి యుండియుఁ బ్రయోజనములేని మనుజుఁడు.

కం తన యొడలం గలనెత్తురు, ధనహీనుని విడిచి పోవు దారాదిసుహృ, జ్జనములు విడుచుట యరుదే మనుపీనుఁగు నిర్ధనుండు మఱిఁ బరికింపన్.
విక్ర 2 172

మనుపు(న్పు) – మనుచు స క్రి (√మను1) (త మన్నిప్పు.) 1. బ్రతికించు, జీవింపఁ జేయు.

గీ. అప్పు డెలుఁగులరాయనియానతిఁ గొని, గాడ్పు కొమరుఁడు మందుఁగట్టు దెచ్చి, కోఁతిమూఁకల మనిపె రాకొదమసింగ, ములును లేజాము గా సొమ్మ దెలిసి రంత.
అచ్చ రా యు. 27

ద్వి నీవు నన్నిప్పుడు దీవించుమాత్ర, మావంత యును నాయు వది యెక్కు వగునె, మనని వారల నీవు మనిపెదవయ్య ..
పండితా. పురా 147 పొ.

2 పోషించు, అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు.

గీ ప్రకృతిభిన్నగుణంబులఁ బ్రభువుఁ బోలి, మమ్ము దౌవారికులఁ జేసి మనుపుచోట
దశా. 3 133

3 జరుపు, సాఁగించు, ప్రవర్తిలఁజేయు

గీ. నిండు వేడుకఁ గాంచు నీనీలవేణి, కొమ్మ లేనుంగుమొగ మైనకొడుకుఁగుఱ్ఱ, నత్త యును మామయును లేనిరిత్తయింట, మనుపు మని పెడు నీయింతి మగనితోడ .
హ 3 25

.మ. అనినం గృష్ణుని మోముఁ జూచి దరహాసాంచ న్ముఖాంభోజుఁడై, మునినాథాగ్రణి పల్కె సర్వమునకు న్మూలంబ వై సాక్షివై, మెనుపన్ మన్పగ గర్తవై పరుఁడ వై పెంపొందియున్.
అని. 4. 17

వి రక్షణము, పోషణము శ ర).

మనుభువు సం వి శా. పుం మనుష్యుఁడు, మనుష్యజాతి.

మనుమ(న్మ) – మనుమఁడు

ద్వి. . పరమారాధ్యదేవు, మనుమశిష్యుండ శ్రీ మహారులింగ, ఘనకరుణావాస్తగర్భ సంభవుఁడ, పండితా. దీక్షా. 14 పొ. (కొత్తప్రతి పా.).

సీ. దంతిదానవుమన్మ సంతాన మకాండనవంబున మెఱుఁగు దంతావళములు .
ఉదయనోదయము. 3. 53

జ మనుమరాలు.

మనుమ(న్మ)ఁడు – మనుమ వి 1 పౌత్రుఁడు, కొడుకుకొడుకు

చం మనుమల నెల్లఁ జూపి మతిమంతుఁడు శాంతనవుఁడు.
భార ఆది 5. 222.

ఆ సుభద్రగా, రాబుపట్టి మగలరాజు మాన, ధనుఁడు దివిజరాజు మనుమఁడు నా చెలి, కాఁడు ముద్దులాఁడు లేఁడు నేఁడు.
భార. ద్రో 2 239.

గీ .. మనుమఁ డనఁగన ప్త చెలంగును ...
ఆం. భా 2. 111.

మ మతి లోకోత్తరుఁ డైన యంగిరసు మన్మం డా శ్రితుండు .
భార. ఆది 3, 118

చం విరథత్వము నొందియు నీదుమన్మఁడు, ధ్రువ గతి శక్తి వైన ..
భార భీష్మ. 2. 321.

మ . నీ, తనయుల్ మన్మలు లోను గా వరుస సంతానం బవిచ్ఛిన్న మై, ధనవంతం బగు
హరి పూ. 9, 24.

2. దౌహిత్రుడు, కూఁతుకొడుకు

గీ. ఆ మహేంద్రకుమారు మాతామహుండు, మనుమఁ డలయుటఁ గని తనమాయవలన, నెత్తి

మగ్గొత్తెలన్, నుసలం జూచుచు .
రా వి. 2 65

మనుచు(న్చు) – మంచే² స. క్రి (√మను¹)
1 బ్రతికించు, జీవింపఁజేయు
ఆ. మేలియాశ్రితు లిట్లు, మనుతు రధిపుఁ గురు కుమారవర్యు భార. అను 1 158.
సీ మనుప లేఁడా యెనే మనుజాశనుని జీరి యనఘ నిష్ఠాయుక్తు నాత్మభక్తు ..
వసు 4. 43.
గీ లక్ష్మణుని మన్చి యనము దెల్లముగఁ గనుము . అచ్చ రా యు 403
2. అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు, పోషించు
కం. మును పదివేవురఁ జంపుదు, నని యిచ్చిన బాస వచ్చె నవనీశ్వర నీ, మనిచినఋణంబు తీర్చితి, విను లా విటమీఁదఁ దఱుగువిధమై తోఁచెన్
భార భీష్మ 3 320.
సీ. అనిఁ బ్రాణ మిచ్చిన యట్టివారలవారి కెల్ల తేజంబులు నిచ్చి మనుతె. విక్ర 4 7
3. రక్షించు, ప్రోచు
గీ. అనుచుఁ బలికిన జనపతి మనుచువేడ్క. దశా. 1. 186
చం ... అచ్యుతుం, డనఘుఁ డపేతదోషుఁ డన పాస్తగుణుం డతివాఙ్మనఃప్రవర్తనుఁడు నితాంతభక్తికలితస్థితిఁ దన్ భజియించు పుణ్యులన్, మనుచు సమస్తసంపద సమానులఁ గాఁ బరికించు సత్కృపన్. హరి ఉ 4. 249.
గీ. శరణువొందిన రక్షింపఁ జాలి యుండి, మనుప కుండినకంటెఁ గల్మషము గలదె.
విక్ర. 8 93
4. పెంచే, అభివృద్ధినొందించు.
మ ... ఆమేనక ఓంచి పోయె నడవిన్ గణ్వుఁడు న న్నింత గా, మనిచెన్ సర్వము నామునీంద్రుఁ డెఱుగున్ మద్భాగధేయంబునన్, నినుఁ గంటిన్. భాగ. 9. 617.
గీ. బ్రహ్మ పుట్టించు మనుచు నారాయణుండు, హరుఁడు హరియించు భువనంబు లవసరమున కాశీ 3. 44.
మ వంశంబు మ, న్నుమపాయం బోక చేగణింతువిను మంచున్ గూర్మితో ని ట్లనున్ ...
ఉ రా 2 117
5 వర్తిలఁజేయు, ఉంచు, నిలుపు.
మ చెలువం బుట్టంగఁ బ్రోచి యర్థిజనులన్ శ్రీమంతులన్ జేసి విప్రుల భవ్యస్థితి మన్చి యాగములు పేరుం బెంపు శోభిల్ల ని, ట్టలవుంద్యాగము దానమున్ నడపి నిష్ఠం బెక్కు సెల్లించి . .
భాం. శల్య 2 390
మ ప్ర. .. ఈ ద్య, గ్మలవన్మాల్యాంగరాగాభరణవసన సౌభాగ్యలక్ష్మీక లై కాం, తలగత్సం సేవలందుం దలఁపు మనుచు నుత్కంఠ ప్రాపించి రందున్ ...
రాఘవ 2. 63

మనుజ సం వి అ స్త్రీ. మనుష్య స్త్రీ.

మనుజాతుఁడు సం వి అ. పుం మనుష్యుఁడు

మనుజాశనుఁడు సం. వి. అ. పుం రాక్షసుఁడు మానిసిదిండి.

మనుజుఁడు సం వి. అ పుం మనుష్యుఁడు. మానిసి.

మనుజ్యేష్ఠము సం. వి అ. పుం. ఖడ్గము. పట్టాకత్తి (వై ని).

మనుది(న్ది)ండి వి. (మను² + తిండి) ఒకజాతి పాము, మాలుధానము, (ఉమ్మెత్తలో నుండు ముట్టుఁ బాము.) (శ. ర.) డుండుభము, ఇరుదల పాము, అని ఆం భా
సీ. ... మను. దిండి యం చవఁగను డుండుభం బగు ... ఆం. భా. 1 147.
సీ ఎఱ్ఱరోఁకటిబండ జెట్టి మన్దిండి మున్నగు సరిసృపములం దంతకంబె ...
ఆము. 8. 80.

మనుపరి (విణ) (మనుపు + అరి³) (త. మన్పిప్పోన్.) కాపరి, రక్షకుఁడు (శ. ర.).

మనుపాల వి (త మణ్బాచ్రెై) జీవంతిక, పాలకూర (వృ వి)

సీ. ... పరగు మనుపాల యనఁ జిన్నపాల యంచ, టన్న జీవంతిక ..

ఆం భా 2 68

మనుపీనుఁగు వి. (√మను) జీవచ్ఛవము, బ్రతికి యుండియుఁ బ్రయోజనములేని మనుజుఁడు.

కం తన యొడలం గల నెత్తురు, ధనహీనుని విడిచి పోవు దారాదిసుహృ, జ్జనములు విడుచుట యరుదే. మనుపీనుఁగు నిర్ధనుండు మఱి బ్రతికింపన్ విక్ర 2 172

మనుపు(న్పు) – మనుచు స. క్రి. (√మను) (త మన్నిప్పు) 1. బ్రతికించు, జీవింపఁ జేయు.

గీ. అప్పు డెలుఁగులరాయనియానతిఁ గొని, గాడ్పు కొమరుఁడు మందుఁ గట్టు దెచ్చి, కోఁతిమూఁక లను మనిపె రాకొదమసింగ, ములును రేజాముగా సొమ్మ దెలిసి రంత.

అచ్చ రా యు 272

ద్వి. నీవు నన్నిప్పుడు దీవించుమాత్ర, మావంత యును నాయు వది యెక్కు వగునె, మనని వారల నీవు మనిపెదవయ్య

పండితా. పురా 147 పు

2 పోషించు, అన్నవస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడు.

గీ ప్రకృతిభిన్నగుణంబులఁ బ్రభువుఁ బోలి, మమ్ము దౌవారికులఁ జేసి మనుపుచోట

దశా 3 133

3 జరుపు, సాఁగించు, ప్రవర్తిలఁ జేయు

గీ. నిండు వేడుకఁ గాంచు నీనీలవేణి, కొమ్మ రేనుంగు మొగ మైనకొడుకుఁ గుఱ్ఱ, నత్తయును మామయును లేనిరిత్తయింట, మనువు మని పెడు నీయింతి మగనితోడ ..

హం 3 25

మ. అనిశం గృష్ణుని మోముఁ జూచి దరహాసాంచన్ముఖాంభోజుఁడై, మునినాథాగ్రణి పల్కెఁ సర్వమునకు న్మూలంబ వై సాక్షివై, పెనుపన్ మన్పఁగ గర్తవై పరుఁడ వై పెంపొందియున్.

అని. 4. 17

వి (రక్షణము, పోషణము శ ర).

మనుష్యు సం వి ఈ. పుం మనుష్యుఁడు, మనుష్యజాతి.

మనుమ(న్మ) – మనుమఁడు

ద్వి . పరమారాధ్యదేవు, మనుమశిష్యుండ శ్రీ మసురులింగ, ఘనకరుణావాస్తగర్భ సంభవుఁడ, పండితా. దీక్షా. 14 పు (క్రొత్తప్రతి పా.).

సీ దంతిదానవుమన్మ సంతాన మకా్కనవంబున మెలఁగు దంతావళములు

ఉదయనోదయము. 3. 53.

జ మనుమరాలు.

మనుమ(న్మ)ఁడు – మనుమ వి 1 పౌత్రుఁడు, కొడుకుకొడుకు

చం మనుమల నెల్లఁ జూపి మతిమంతుఁడు శాంతనవుండు. భార. ఆది 5. 222.

ఆ సుభద్రగా, రాబుపట్టి మగలరాజు మాన, ధనుఁడు దివిజరాజు మనుమఁడు నా చెలి, కాఁడు ముద్దులాఁడు లేఁడు నేఁడు.

భార. ద్రో. 2 239

గీ . మనుమఁ డనఁగన ప్త చెలంగును ...

ఆం భా. 2 111.

మ మతి లోకోత్తరుఁ డైన యంగిరసు మన్మం డాశ్రితుండు . భార. ఆది 3, 118.

చం విరథత్వము నొందియు నీదుమన్మఁ డు, స్థిరగతి శక్తి నైన ...

భార భీష్మ. 2. 321.

మ ... నీ, తనయుల్ మన్మలు లోను గా వరుస సంతానం బవిచ్ఛిన్న మై, ధనవంతం బగు

హరి. పూ. 9, 24.

2. దౌహిత్రుఁడు, కూఁతుకొడుకు

గీ. ఆ మహేంద్రకుమారు మాతామహుండు, మనుమఁ డలయుటఁ గని తనమాయవలన, నెత్తి

కొనిపోయె జలరాశి కెవ్వ(దనిపోక తెలియక
యద్భుతాంబుధి మునుఁగ ...
ఉ రా 4 313

2. పుత్త్రసంతతిలోనివాఁడు, ముని మనుమఁడు, ఇను మనుమఁడు మొదలగువాఁడు.

కం. అని తనుఁ బొగడిన మనుమని, వినయమునకు
మెచ్చి నలువ వేఁడుము వత్సా, నిను మెచ్చితి
నిఁ మిచ్చెద, నని వచ్చితి ననఁ బుణ్యజాత్మ
జుఁడనియెన్ ఉ రా 1. 424

గీ సుకవిసంస్తుత్యు శంభుదాసుని నుతింప, నేర్తునే
నైన నేను వర్ణింతు నతని, చిన్ని మనుమఁడఁ
గావునఁ జెలుతవాఁడ, కొడుకు పలుకులు
ముద్దు సేయు దురు గాదె.
విప్ర. 1 12., బస. పు 4 162 పం

మనుమ(న్మ)రాలు వి. (మనుమ + అలు.) (బ మనుమఁడు.) 1. దౌహిత్రి, కూఁతు కూఁతురు

కం. అని చని యాయమ జననీ, జనకులకుం
దెలుప సంతసంబున వారల్, విని మనుమరాలు
గావున, ననువారము దాని జారయని పిలుచు
టయున్ .. శుక. 2 151

2. పుత్త్రుని పుత్త్రిక, పౌత్త్రి.

ద్వి. బలిమనమ్మరాలైన పద్మాయతాక్షి, యలరు
నహీనజ్వాల యనుదానిఁ దెచ్చి, వర్ణింపఁదగిన
వివాహంబు కుంభ, కర్ణున కొనరించెఁ గడు
సమ్మదమున .
రం. రా ఉ. 26 పా 3 పం

గీ. మనుమరాలు, నాఁగఁ దనరారు నప్త్రి ·
ఆం. భా. 2 111.

మనువు¹ వి (√మను1) 1 బ్రతుకు, జీవనము, మనుగడ.

గీ. ఇంపొసంగు సీయర్మిలి యెల్ల నమ్మి, గాఁగఁ
దుదివోయి ని న్నిట్లు గానపాలు, సేసి యాఁబ
డిఁ బుచ్చితిఁ జెప్పఁ జిట్ట, బయ్యె నామను వే
మన నంబుజాక్షి .. నిర్వ. 9. 88

వ .. అప్సరవరోత్తముండు నవ్వుచు మన మను
పులు సాలు నని పలికి సర్వాభరణంబులు
నూడ్చి .. భా॰ మహా 18

గీ. కలు వోరిన మనవచ్చునయ్యె దుఃఖమునకో
సుఖమునకో నరులమనువు చెపుమ
మార్క 5 199.

2. జీవనోపాయము, వృత్తి

ద్వి. తిరుపంబె మనువు గాఁ దిరియు చోడలను .
పండితా దీక్షా 40 పా

3 ప్రవర్తన, నడత.

శా. సం, సారానుక్రమ మూర్ణనాభి పగిదిన్
సాఁగించె దొక్కప్పుడుం, ఖారం బెన్నఁడు లేదు
సమనువు దుష్ప్రాపంబు వాణీశ్వరా ..
భాగ. 2 74.

సీ .. సంతతాన్వాయ ప్రచార మాచారంబు
మతికింపు మాయలమనువు తనువు ..

గీ వేశ్యజన్మంబు జన్మమే విప్రవర్య ...
వై జ. 2. 75

4 కాపురము

సీ .. అనురక్తి నినుఁ గూడి మనఁ గంటి మంటి
నే ననుఁ తి మనువు మాయంబు గాఁగ ..
కు సం. 5. 553.

గీ. అత్తయును మామయును లేని రిత్తయింట,
మనువు మనిపెడు నీయింతి మగనితోడ.
హర. 3. 25.

కం. ఓ మధురవాణి నీమను, వేమిటనుం గడమగాక
యొంతయు నొప్పెం, దామనుఁ దగు వాగ్వ
నితా, కాముం డొక కొంతకొదవ గల్పించెఁ
గదా ... శుక. 1. 41.

సా మంటలోఁ బడియైన మనువు దక్కించు కొన
సలెను.

5 వివాహసంబంధము, పెండ్లి.

చం. . ఈ, మను విది యేల లక్ష్మణ కుమారు
వినిర్జితమారుఁ బొందు వే చను సుఖమందు.
భా. రా. అర. 1 143.

ఉ వచ్చెదఁ జూడ సారెకును వత వహింపకు మమ్ముఁ జెందితా, నొచ్చెము లేని మేన్మనువు నుర్వి నిదే   ఉ హరిశ్చ. 3 156.

(మగని వరించుట యని శ ర)

(వ్యవ) ఆతని కూఁతునకుఁ దగిన మనువు దొరకినది.

6. పెండ్లియైన పిమ్మటఁ దొలిసారి అల్లునికి అత్త వారింటఁ జేసెడివిందు

గీ మంచుగుబ్బలియింట నవమ్రదము మీఱ, మనువుఁ గుడువంగ నున్నప్డు మదనవైరి.
హర ౬ 5

7 మగఁడు (శ ర)

మనువు² — **మనుఁగు** అ క్రి మడియు, చచ్చు (శ ర.).

మనుష సం వి ఉ పుం 1. ఒకానొక ప్రజాపతి 2 స్వాయంభువాదు లగు పదునలువురిలో నొకఁడు

శ్లో స్వాయంభువో మను స్తాత మను స్స్వారోచిష స్తథా, ఉత్తమ స్తామస శ్చైవ రైవత శ్చాక్షుష స్తథా, వైవస్వతశ్చ కౌంవ్య సాంప్రతో మను రుచ్యతే, సావర్ణిశ్చ మనుస్తాత భౌత్యో రౌచ్య స్తథైవ చ, తథైవ మేరుసావర్ణా శ్చత్వారో మనవ స్మృతాః. హరివంశము 1. 7 4

(మేరుసావర్ణాశ్చత్వారో మనవః — బ్రహ్మ సావర్ణిః, రుద్రసావర్ణిః, మేరుసావర్ణిః, దక్ష సావర్ణిశ్చ, ఏతే మేరౌ తపః కృత్వా సిద్ధిం ప్రాప్తాః ఇతి సర్వేపి మేరుసావర్ణా ఇత్యుచ్యంతే. అనిటీక.).

3. మంత్రము 4. మనుష్యుఁడు. 5. ఒకానొక జినుడు 6 (గణిత.) పదునాలు గనుసంఖ్య. స్త్రీ

1. పృక్క. (వృ. వి) 2 మనుభార్య.

మనువుమను అ క్రి (√మనువు.) కాపురము చేయు

ఆ పరమకోపుఁడై నభార్గవుఁ బతిఁ జేరి, మిగులఁ బనుచు యెడల మెచ్చఁ దిరిగి, యతని పెద్దభాగి నాసుకన్యక యను. మగువ గొల్చి యేండ్లు మనువుమనియె ..
భాగ 9 66.

మనుష్యధర్మ సం వి న్ పుం కుబేరుడు (రూ. మనుష్యధర్ముఁడు.)

మనుష్యయజ్ఞము సం వి. అ పుం ఆతిథ్యము, అతిథిసత్కారము (గృహస్థులకు నిత్యకృత్యములగు పంచయజ్ఞములలో నొకటి).

మనుష్యుఁడు సం వి అ పుం 1. మానిసి. మనుజుఁడు.

మనుసంహిత సం వి ఆ స్త్రీ మొదటి మనువు రచించినస్మృతి మనుధర్మశాస్త్రము

మనేదారు వి (హిం మనేదార్) సామంతరాజు

సీ హెచ్చుమాటల కేమి యింక నొక్కటి మనేదారులు దానఁ దారసిలినఁ, బంపు చేతనె పాఱఁ బట్టించినపుడుగదా స్వామివారి చిత్తంబు వచ్చు ...   రా వి 5 42.

మనోగుప్త సం వి. ఆ స్త్రీ మనశ్శిల, మణిసిల.

మనోజన్మ సం వి న్ పుం. మన్మథుఁడు

మనోజవ సం వి ఆ. స్త్రీ. 1. అగ్నిదేవుని సప్తజిహ్వలలో నొకటి (వై. ని) 2 దుర్గాశక్తి భేదము,

శ్లో మనోజవా కంటకినీ ప్రఘసా పూతనా తథా.
సం భార భీష్మ 46 16. కల్ప.

మనోజవసుఁడు సం విశే (అ అ అ.) తండ్రిని బోలినవాఁడు.

మనోజవుఁడు సం విశే (అ. ఆ. అ.) 1. మనస్సువలె మిక్కిలి వేగముగలవాఁడు. 2 తండ్రినిబోలినవాఁడు

మనోజుఁడు సం. వి. అ పుం. మనమునఁ బుట్టినవాఁడు, మన్మథుఁడు, మనోభవుఁడు.

మనోజ్ఞ సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. మణిసిల. మనశ్శిల. 2 మద్యము, మత్తుగలిగించు త్రాగుడు పదార్థము. 3 రాచకొమార్తె, రాజపుత్రిక. 4. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డు అంగాకర (వృ.వి) 5. జ్యోతిష్మతి, మెఱుఁగుడు (వృ వి.) 6. పెద్ద జీలకఱ్ఱ.

7 జాతి, జాజి (వృ వి)

మనోజ్ఞము సం విశ (అ ఆ అ) మనోహరమైనది ఇంపైనది, అందమైనది

మనోజ్ఞల సం వి ఆ స్త్రీ. మల్లె (వృ వి) (వై ని)

మనోభవము సం విశ (అ ఆ. అ) మనమునఁ బుట్టినది తలంపులచే సృజింపఁబడినది వి అ. పుం కామము, వలపు.

మనోభవుఁడు సం. వి. అ. పుం 1 మనోజుఁడు, మన్మథుఁడు. తలఁపుచూలి.

మనోభవ సం వి ఆ. స్త్రీ మణిసిల (వై ని).

మనోభువు సం వి ఈ పుం 1 మనోజుఁడు, మన్మథుఁడు 2 కామము. వలపు.

మనోమయకోశము సం. వి. అ పుం. అన్నమయాది పంచకోశములలో మూఁడవది (1. అన్నమయము 2 ప్రాణమయము, 3 మనోమయము 4 విజ్ఞానమయము, 5 ఆనందమయము అని కోశములైదు ఇవి జీవాత్మకు వస్త్ర ప్రాయములుగా నూహింపఁబడినవి)

మనోయోని సం వి. ఇ పుం మన్మథుఁడు, తలఁపుచూలి.

మనోరథదాయకము సం విశ (అ. ఆ అ) కోరికల నిచ్చునది వి అ. పుం కల్పవృక్షము.

మనోరథము సం. వి. అ పుం 1. కోరిక, ఇచ్ఛ.

మనోరమ సం వి ఆ స్త్రీ గోరోచనము.

మనోరమము సం. విశ (అ ఆ. అ) మనోహరమైనది. అందమైనది.

మనోరాజ్యము సం వి అ న. మనస్సంకల్పములను బెంచుకొనుట, వ్యర్థసంకల్పములను గల్పించుట

మనోలయము సం. వి. అ. పుం మనోనాశము చైతన్యము తప్పుట

మనో(ను)వర్తి మి. వి. 1. ఇంటివారి భోజనాదులకై యగువెచ్చము.

గీ ఊళిగంబులకును వినియోగములకు వర్తనలకు నగరమనోవర్తులకును, జిల్లరల ముద్రకర్తల జీతములకు, వివిధమైనట్టి వ్యయములు నివియటంచు. .. ఉ హరిశ్చ 1 68.

2. భర్త చనిపోయిన స్త్రీలకు జీవనార్థమిచ్చు ధనాదికము, భరణము, (జీవనమునకై యిచ్చు సొమ్ము అని శ ర)

(వ్యవ) ఆమె మనోవర్తికై మఱఁదిపై వ్యాజ్యము వేసినది

మనోహతము సం విశ (అ ఆ అ) ఆశాభంగము నొందినది

మనోహతుఁడు సం విశ (అ ఆ అ) మనస్సు చెడినవాఁడు (శ. ర).

మనోహర సం వి ఆ స్త్రీ 1 జాతి, జాజి (వృ వి). 2 స్వర్ణయూథిక, నంద్యావర్తము (వృ వి)

మనోహరము సం. విశ (అ ఆ అ) ఇంపైనది, అందమైనది వి. అ పుం ఒక జాతి మల్లె (వృ వి) న. బంగారము.

మనోహరములు సం వి అ న బ భక్ష్యవిశేషము, ఒకవిధమగు పిండివంట

గీ. గారె లరిసెలు బొబ్బట్లు గరిజెకాయ, లట్లు బూరెలు జంతికెచుట్లు మణుగు, బూలు వెన్నప్పములు చిటిబూరె లిడ్డె, నలు మనోహరములు వంటచలిమిడియును. చెన్నబ 4 358.

వ .. తిమ్మనంబులు పాలకాయలు చక్కిలంబులు మోరుండలు మనోహరంబులు గారెలు బూరెలు మండెఁగలు .. ప్రబంధ. 112

మనోహరి సం వి. ఈ స్త్రీ. పిప్పలి (వృ వి) (వై ని)

మనోహారి సం విశ. (న్ ఈ. న్.) మనస్సునాకర్షించునది, ఇంపైనది.

మనోహ్వ సం వి ఆ స్త్రీ మణిసిల

మన్న(న్నా) వి (క మన్నా హిం. మనా) అడ్డగింపు, నిరోధము శ ర).

(వ్యవ.) పాపము! అతనికి దేవిడీమన్నా అయినది

మన్నంగొఱఁడు వి. (మన్నన + కొఱఁడు) గౌరవములేనివాఁడు.

కం తఱుసంటి తన్ను నెదిరిని, నెఱుఁగఁడు తన
కొలఁదిపుడుక లేఁడు మొండిఁ, డఱ జాతి
ప్రముఖ్యా మన్నఁ, గొఱఁ డెక్కడ నిట్టిప్రేలు
గొండులు గలరే కు సం. 2 880

మన్నన వి (సం మాననమ్. క మన్నణి)

1 గౌరవము సమ్మానము

కం. మన్నన కుబ్జక యవమతి, ద న్నొందిన
ప్రుక్కఁబడక ధరణీశుకడన్, ము న్నున్న
యట్ల మెలఁగిన, యన్నరునకు శుభము
లొవవు నాపద ఒడఁగున్ .
భాం విరా 1. 133

శ్లో మానం ప్రాప్తో న హృష్యేత న వ్యధేచ్ఛ విమానతః . సం భార 5 36.

చం నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యఁ పుఁ
గిన్కఁ బూని తాఁ, చినయది నాకు మన్న
నయ . పారి. 1 124

గీ తా నవంబుగ దొరఁ జేయువాని మంత్ర, ము
నకు వేగమె లోఁ జేయఁజనదు వాఁడు, క్రొత్త
మన్ననదహి ననుఁగులకుఁ జెప్ప, నయిననవి
చెడు మఱి వాఁడు నడఁగుఁ గాన .
ఆము 4. 260.

కం నగుమొగమున నను గనుఁగొని, జగతీ సుర
వంశమణివి సత్కవి వగుటన్, దగుదువు మామ
న్ననకుఁ బో, సఁగంగ నందుఁ గులసూరసచివుని
వెంగా ... రామ 91.

2. ఆదరము.

కం. భూకాంతుమన్ననలు గడుఁ, జేకుఱునా ముదిత
బుధరచితనుతి భరతుం, గైకమహా వీరత్వా,
స్తోకుని నర్జునసమాఖ్య సుతుఁ గని యలరెన్.
రాఘవ. 1. 73.

ఉ. చెన్నగునన్న దీపులినసీమల దాఁగిలిమూఁత
లాడుచున్, వెన్నెలరేలఁ గప్పురపు విప్పుటనం
టులనీడ నీఁగురా, కన్నెలరోయు నన్నలకుఁ
గన్నులుమూయుఁ దదీయ వాసనల్, మన్ననఁ
గాంచి కప్రపుదుమారము రేఁచుసమీరడింభ

ముల్ .. వసు 1 111.

కం రమణుని మన్ననవలనన్ రమణీమణి రమణ
మొందు . దశా 3. 50.

3. దయ, అనుగ్రహము.

మ. . సంతోషముఁ జేయు పూర్వచరతంబల్
సృష్టిలో మీరు చూ, చిన వైనన్ మఱి విన్న
వైన జలరాశిప్రాశనా చెప్పుమ, న్నన నన్నన్
మునిరాజశేఖరుఁడు నానావైఖరీ మౌఖంన్...
వరాహ 9 94.

చం. కొల్వున కేఁగుదెంచి మ, న్నన ప్రజ విన్న
వఁబులు వినంగదవయ్య నృపాల వేఁడెదన్ ..
విక్ర 3 44.

మ. ఇనవంశోత్తమ వింటె పంక్తివదనుం డీ లాగు
కైలాసవా, సునిచే మన్ననఁ గాంచి పొం
గుచు . ఉ రా 3. 98

మన్ననమానిసి — గౌరవముఁగల మనుష్యుఁడు,
గౌరవింపఁదగిన జనుఁడు.

కం. మున్ను గలగోపవర్గము, నిన్నుం గని కొలిచి
భక్తి నీపని సేయన్, మన్ననమానిసి వై నీ,
వున్నం గడుమేల కాక యొప్పుమి గలదే ...
భార. విరా 1. 128.

జ మన్నంగొఱఁడు, మన్ననచేయు.

మన్ననచే (సే)యు. స క్రి. (√ మన్నన)
ఆదరించు

మత్తకోకిలము. .. మా, యన్న యీతఁడు నేఁడు
చేసెమహాపరాధము నీయెడన్, నన్ను మన్నన
చేసి కావు మనాథ నాథదయానిధీ.
భాగ 10 పూ. 1766.

కం. విన లే నిట్టివి మానుఁడు, నను మన్ననచేసి
యనుచు నాతుఁక ప్రమొక్కెన్ .
కళా. 1. 61.

ఉ ... సిరిఁ గన్నతండ్రిఁ దా, మన్ననచేసి పంపి
తనమందిఁ గనుంగొని రాముఁ డిట్లనున్ ...
యయా. 3. 32.

ఉ. ... సాధుఁడు నిచ్చలు నింగితజ్ఞుఁడై మన్నన
సేయునే ... దశా. 6. 37.

మన్ననాకు. వి పాండ్యమండలమున విల్లుపుత్తూరిలో వేంచేసియుండు దేవుఁడు మన్నారు

గీ. విల్లిపుత్తూరిలో నల్లవిష్ణుచిత్తుఁ డతులతులసీ సుగంధమాల్యమును మూల, మంత్రమున వక్కు సేర్చుచో మన్ననారు, దాఁ మధురోక్తి నిట్లని యానతిచెు.
ఆము 2 87.

మన్నాస వి (మన్ను + ఆస) భూమిపై నాస, భూమిపై నుండవలయునను యాశ

గీ. దివిజుల చెలులు వేగ, విడువు మొండేని మన్నాస విడువు మొండె ...
కు. సం. 10. 507

(జీవితాశ యని తాత్పర్యము)

మన్ని[1] వి (మను[1]. త. మన్నుదల్) జీవము, ప్రాణము

సీ కడిదిమృత్యువు పుష్పగంధియై చనుదెంచి నీమన్నిగొని యెనే నృపతనూజ ...
భోజరా. 6 109.

ద్వి. రాముని వని గెల్వ రా దని యంటి, నామాట వినవైతి నామన్ని గొంటి ... రం రా. కిష్కిం. 215 పొ. 11 పం.

గీ మనఁగ నాబుద్ధి వినక నామన్ని గొంటి, వింక నీశోకవారాశి నెట్లు గడతు ..
భా రా. కిష్కిం. 339.

మన్ని[2] (సం మన్యా ప్రా. మన్నా) పెడతలయందుండు నరము. గ్రీవాపశ్చాద్భాగమందలి సిర.

గీ మన్ని యనఁగను విలసిల్లు మద్య ..
ఆం భా 2 132.

మన్నించు. స క్రి. (√మన్నన) (సం. మాన్ క. మన్నిస్తు.) సన్మానించు, బహూకరించు.

మ. ... తన్ మన్నించినన్ గీడుసే, సిద హర్షంబు సమస్తమున్ హృదయముం జెందింప కక్షోభ్యుఁడై .
భార శాం 5. 121.

శీ. ద్రోణుల సదావరైకధురీణుఁ డగుచుఁ బ్రౌఢి మన్నించె మేదినీపతి . రాఘవ 2. 29.

ఉ. కాంచినఁ బొంగి వా రొసఁగుకానుక లర్థిఁ బరిగ్రహించి మ, న్నించి పురప్రయాణరతి నిక్క నరేంద్రుఁడు మనుచ. 5. 42.

2 గౌరవించు

కం. అన్న! యిద ధర్మ వని మీ, యన్నను నన్నును నతిప్రియంబున నెదలో, మన్నించి యేమి వనిచినఁ, గ్రన్నన మాపనుపు సేయఁ గడఁగుము బుద్ధిన్ . భార అది 6 222.

గీ మించుమందస్మితమున మన్నించె శక్రు, హరుఁడు . భీమ 5 38.

ద్వి. సమ్మదంబునఁ గరజలజముల్ మొగిచి, యున్న నారాజేంద్రు నుచితసత్కృతుల, మన్నించి మునిశిఖామణి యిట్లు లనియె
ద్వి హరిశ్చ. పూ 6. 50.

3. ఆదరించు

గీ. ప్రణయకోప ప్రశాంతికై పాదపతితు, నిన్ను నేపువుఁబోఁడి మన్నింపదయ్యె హర 3. 46.

సీ. పరమేశుఁ డీబింబఫలపాటలాధర నను మీఱ మన్నించినాఁడు మేలె .
కాశీ. 4. 148., శివరా. 4. 70.

4 (నేరము) క్షమించు, ఓర్చు, సహించు

కం. వినుము బృహస్పతి యుఁకనై, నను భక్తిని నన్నుఁ గొలిచినను మన్నింతున్, దననేరము...
దశా. 2 110.

5 ఇచ్చు, ఒసఁగు

మ నినుఁ బోల్పం దగు సత్కుమారకుల మన్నింపంగదే నావుడున్ . ఉ రా. 2 138.

కం అనలినాతికి వేనలి, చే నలిరుచి గెలువఁజాలు చెలువకు వలుపల్, చే నిచ్చి వెనుక వచ్చిన, మానిని కుడుగరంలు కొన్ని మన్నించి తగఁ...
రా. వి 2. 15.

6. రక్షించు, కాపాడు.

సీ. బ్రహ్మదులార నాపల్కులు మఱికొన్ని యాలకింపుఁడు వేంకటాద్రియందు, ధరణీసురుల

కన్నదానంబు చేసిన నేc దృష్టిబొంది మన్నించుతు
వారి . . వేం. మా. 2 158

7. కరుణించు, అనుగ్రహించు

గీ. అనతిముఖ్మ మహాదేవ యభవ నీదు, కంర
మూలంబు నలు పైన కారణంబు, నన్ను
మన్నించి యీకారణంబు నాకు, నానతీcదగు
నీకు లోకాభివంద్య. వార 6 6.

జ. మన్నింపు, మన్నిక

మన్నింపు వి 1. (√మన్నించు) మన్నించుట

సీ మన్నన మన్నిక మన్నింపనంగను బహుమాన
సంజ్ఞ లై పరగుచుండు ...
ఆం భా. 1 194

2 అపరాధక్షమ (శ ర.).

మన్నిక[1] వి (√మన్నించు) మన్నన, సన్మానము

సీ. మన్నన మన్నిక మన్నింపనంగను బహుమాన
సంజ్ఞ లై పరగుచుండు .
ఆం భా 1. 194

మన్నిక[2] వి. (√మన్ను[1].) ఎక్కువకాల ముండుట.
(వ్యవ.) బొమ్మ నేతబట్టకు మన్నిక తక్కువ

మన్నిగొనిపించు స. క్రి. (√మన్నిగొను) చంపించు.
(విశ్వామిత్రుcడు.)

సీ అలుక శక్త్యాదిపుత్రుల మన్నిగొనిపించెc
బళు వగు ద్విజపుత్రు బ్రతుకc జేసె .
దశా 7. 25

మన్నిగొను స. క్రి. (మన్ని + కొను)

1 చంపు. వధించు

గీ. ... గాండీవధరుచేతి మెఱుcగుటమ్ము, మన్ని
గొనియెనె యొకర్ణ మగలరాజ ...
భార స్త్రీ 2 90

(ఇట నిమ్నన్ అనుకర్మపద మధ్యాహార్యము)

కం. కన్నుండc గంటిపావం, గొన్నట్లు మొఱంగి
వాలుc గొనిపోవుటకై, యన్నిచు బంధుయు
తముగ మన్ని గొవకయున్న నేcటి మాటలు
మనకున్. ఉ. హరి. 5. 288.

చం. మఱి యొకయుక్తి రక్కసుల మన్ని గొనం
గను వాcడోన నొం,డొరులకుc గచ్చె పుట్టcకు
నొక్కని చెడియ నొక్కc డొంద న, క్కటు
జనియించcజేయవలె వార్వ 2 128.

2 (ప్రాణములుతీయు) మిక్కిలి బాదపెట్టు

ఉ . నా, యావులc గ్రేపులc గలపి యా...
వెలార్చినc బోయి ఘోరదు, ర్గావళి నొచ్చె
నింట మగc డాత్మజు లెవ్వరు లేరు ప్రల్లదుం,
డీవిధి మమ్ము మన్ని గొనియెన్ భవదీయ
సతుcడు గోపికా ... హరి పూ 5. 225

మ పుణ్యాత్మ మమ్మీ యెడన్, మరణోపాయ
భయంబు మన్ని గొనియెన్ మాతప్పు నై రిం
పవే . మార్క 1 84.

కం ... స్వభావమున దుర్జనుcడై . యొనయc
బ్రజాపాలనమున. కును వాల్పడి ప్రజల మన్ని
గొనc జొచ్చెంగదే ... భాగ. 4 418

మన్నియ(cడు) – మన్నె వి (స. మాననీయః, క మన్నెయ) ప్రభువు

ఉ నొన్నవు సన్నచేలc గటిc జుట్టి కిరీటము మౌళిc
దాల్చి రే, మన్నియతోడcబుట్టు వెనుమానిక
మక్కునc జేర్చి వచ్చి ... విజ. వి. 2. 84.

సీ. రక్కసుల్ గెంటింపరాకుండ మన్నియ పౌజు
కాపరికొల్చుబలిమి యబ్బె ...
అచ్చ భా. 1. 4 పొ.

ఉ తన్నిన నాతc డల్లి బెడిదమ్ముగ ముమ్మొ
నవాలు వానిపైc, గ్రన్నన నేయ నప్పులcగు
రాయcడు ముక్కునc జక్కసేసి యా. మన్ని
యతేరి యక్కజంపు మావులc గూల్చి కడంగు
చున్నచోc, గ న్నెఱcజేసి చాలుపు మొగంబుల
రక్కసుc డుక్కు మీఱcగన్ ..
అచ్చ. రా. అర. 78

విశ శ్రేష్ఠుcడు

కం. బవరిమున కీవు ర మ్మని, తవిలిన మీవంటి పుడ
మిదయ్యంబులతోc, దివిరి యెదుర్కొనcగా
దగ, వవునే నెఱరాచమన్నియల కెంతైనన్...
అచ్చ. రా బాల. 204.

మన్నియమ్రుచ్చు వి (మన్నియము + మ్రుచ్చు) కొండలయందుండు దొంగ, పర్వత ప్రాంతమున వసించుచోరుఁడు

వ ... పనులకొమ్ముల్గలకాఁకుల వడవిక్రంప యేట్ల మన్నియమ్రుచ్చులపోట్లం బెరసిన గంట్లం గలు కెక్కిన యవయవంబులును.
హరి పూ. 5 142

మన్నిల్లు వి. ఔ (మన్ను + ఇల్లు) భూమిలోపల నిర్మింపఁబడినయిల్లు, నేలమాలె, భూగృహము.

కం. పన్నగకాంతల కెన యగు, నిన్నారులు గొలువ నున్నయిది యెవ్వతె యీ, మన్నింట నేమికత మున, నున్నది యెఱిఁగింపు మింతయును దెలి యంగన్ .. దశకు. 8. 83 (చే. 8. 79.)

మన్నీఁడు వి (మన్ను + ఈఁడు) భూస్వామి, సామంతరాజు, మండలాధిపతి, ప్రభువు, దొర

మ. ... కృచ్ఛ్రల, బ్ధమనాగ్వృత్త మదానిలాప్తి బోమ లుత్కంపించు మన్నీలఁ గొ, ల్వ ముదం బేమి జనాళికిన్ .. మల్లభూ. 3 25.

సీ. .. నల్ దిక్కుల మన్నీలుఁ దక్కుఁ గలుగు, నరనాయకులును వచ్చిరి ...
భార. శల్య 1. 9.

కం. మన్నీలబలిమి గల దని, యున్నమహీపాలు కడిమి యుండదు రాజ్యా, భ్యున్నతికి మూలబల మా, సన్నం బై యుండవలయు సమధిక మగు చున్ ... రుక్మాం. 3. 46

గీ నగరు వెలువడి వేఁటసన్నాహమునకు, హితులు మన్నీలు దుర్గాధిపతులు దొరలు, వేత్రహస్తులు రౌతులు వీరభటులు, బలసి యిరువంకలను జేరి కొలిచి రాఁగ ...
సారంగ 1 80.

శా. లోలత్వంబున మత్తకాశినుల కిల్లుం బొల్లునుం జెల్లఁగా, నేలా వెచ్చము సేయ నెవ్వలన మన్నీలాఢ్యులుం జాలరే .. పాండు 3. 42

గీ. నింగి నొరయు రాకాసిమన్నీనిమేని, నీడఁ జీకటిఁ గొనె నవనీతలంబు ...
మనుచ 4 97

కం వేఁటాడ దొరలసన్నిధి, మాటాడ మదించు చెంచుమన్నీలఁ గరం, బూటాడఁ జేయు నన్నిట, జూటాడనె యుండు నతఁడు చూచెద రెకదా..
రా. వి 3 52.

విశ శ్రేష్ఠము, శ్రేష్ఠుఁడు.

ద్వి. వాటంపుమీ పేరు వానిపే రొకటి, తేఁటి మన్నీలార తేరె మాసుతుని .
ద్వి శ సా 3. 111 పు, 20 పం

మన్ను[1] – మను[2] వి. ఔ అనౌ (సం మృత్స్నా, క. మణ్ణు త మణ్.)

1 మృత్తిక, మట్టి.

గీ వినయమున ద్రోణురూపు మన్నున నమర్చి.
భార. ఆది. 5. 232.

గీ ధూళి యడఁగిన మఱి మింటఁ దోఁచె శంప, జలధరద్రోణి మన్ను పర్జన్యుఁ డెత్తి, ఖనదిఁ దచ్ఛిద్రవిభూషేచ్ఛఁ గడుగ మెఱయు, మృదు మహీగత వసురజో రేఖ యనఁగ ..
ఆము. 4 110.

2 భూమి, నేల.

సీ అగసి మింటికి మంటి కైక్యసందేహంబుఁ బరిహరింపంగఁ జాల్పడ్డ యవధి ..

గీ అరుణుఁ డుదయించెఁ బ్రాగ్దిశాభ్యంతర మున . కాశీ 1. 121.

చం. మంటికై, పోఁల ఁధీశుఁ డీ కమలబుద్ధి, ఖళూరకఁ దక్క. ఆము. 2. 34.

గీ. పంకమున గొరిజ దిగఁబడఁ బఱవ లేవు, మన్ను లివ్వేళ రేగటిమన్నులందు ...
మనుచ. 4. 20

మంటిపాలు సేయు – నేలఁగలుపు, నాశము చేయు

సీ బహుకాలసాధ్యతపస్స్వ మేఁటికి మంటిపాలు సేసెద వని పలికె నత్రి .. చంద్ర. ౨. 19

మన్నుమిన్ను గానకుండుట – క్రిందుమీఁదు తెలియఁ గకుండుట, మిక్కిలి గర్వితుఁడై యుండుట.

శా. చేతోవీథి భవన్మహామహిమముల్ చింతింపఁగా

లేక యీ, రీతి నమ్మన్నును మిన్నుఁ గానక
మదోద్రేకంబువం ద్రుళ్లితిన్

చంద్ర 3 83

జ: మంటిగూండ్లు, మంటితిండి, మంటినూనె
మశ్నాన, మన్నిక^2, మన్నిల్లు, మన్నీఁడు,
మన్నుచూలి, మన్నుతాల్పు, మన్నుఱేఁడు

మన్ను^{2} - మను^{3} ఒకజాతిజింక,ఋశ్యమృగము

సీ. కొఱప్రాణములఁ జేసి కూల్చె దుప్పులఁ గొన్ని
చెండె మన్నులఁ గొన్ని గుండె లవియ .

పి శకుం 2. 15

ద్వి. కన్నుల మసరులు గప్పి యాఁబోతు, లున్న
చందంబున నున్నమన్నులును ..

నవనాథ 1. 34 పా 31 పం

సీ .. మ న్ననంగ ఋశ్యము తగు ...

ఆం. భా. 2. 85

జ మన్నుఁబిడి. మన్నుఁబెంటి, మన్నుఁబోతు

మన్ను^{3} వి. యుద్ధసాధనవిశేషము.

వ ... కొంకిమన్ను దగరు మొదలుగాఁ గలసాధ
నంబులచేఁ జీకాకుపఱిచియు.

ఉ. హరి. 3· 36.

(శ ర. పా కొంకిద్రుమ్ముడు దగరు వావిళ్ల.
వీరేశ. పా.)

మన్ను^{4} – మను^{1} అ క్రి ఉండు, ఎక్కువ కాల
ముండు.

వృషభగతి రగడ. మదిర మది రహిఁ బూని వకు
ళము మన్న మన్నన మధుపకోటికి.

వసు. 3. 146.

(వ్యవ.) చేనేఁతబట్ట మన్నినట్లు బొమ్మనేఁత బట్ట
మన్నదు.

మన్నుఁబిడి – మనుబిఁడి వి. (మన్ను + పిడి) ఆఁడు
ఋశ్యమృగము. ఒకజాతియాఁడుజింక.

మ. పులికూనల్ నవరాలు కస్తురిమెకంబుల్ లేళ్లు
ఱుంబేళ్లు పం, దులు కార్పోతు లెలుంగు లేదు
లును మన్నుంబిళ్లు సివ్వంగి పి, ల్ల లమొత్తంబు.

యయా. 1 104

మన్నుఁబెంటి వి. (మన్ను2 + పెంటి) ఆఁడు ఋశ్య
మృగము

సీ ఒకచేతఁ బో తొంట నొకమన్నుఁబెంటి గా
నొక్కఁ డార్చినయాట లొప్పి చెల్లె

కకు. 4 93.

మన్నుఁబోతు వి (మన్ను^{2} + పోతు) పురుష ఋశ్య
మృగము., ఒకజాతి మగజింక.

గీ. నల్ల సేనపుగుండులు నడచినట్లు, మఁపు గొని
మే యెఱుంగక మలసిమలసి, నెనడు వాతికి
నుఱుకంగ నెగసి మన్నుఁబోతు వెడచొప్పె
దాఁటెడు పొదలుపోలె . . ఉ హరి 4. 26

ద్వి మఱచి మల్లడిగొను మన్నుఁబోతులును

నవనాథ. 2 102 పా 8 పం

మన్నుచూలి వి ($\sqrt{}$మన్ను 1) భూపుత్రి, సీతాదేవి

ఆ. ఏఁగుదెంచి సొగను లేర్పడ నమన్ను, చూలి
మ్రోల నిలిచి సొరిదిఁ బలికె ...

అచ్చ. రా. సుం. 36.

(ఇట్లే మన్నుకానుపు మొ.)

గీ అని తలంచుచు నున్నచో నంతలోనె, మన్ను
కానుపుసొగ సెల్ల మదిని నిలిపి ...

అచ్చ. రా. సుం. 33.

మన్నుతాలు(ల్పు)పు వి. (మన్ను^{1}) భూధరము.
పర్వతము.

గీ తెరువుబడలిక లన్నియుఁ దీర్చి వారిఁ, దనిపె
నెద నెన్న నమ్మన్నుతాల్పు మిన్న ...

అచ్చ. రా. అయో 104.

మన్నుఱేఁడు వి. ($\sqrt{}$మన్ను^{1}) భూపతి, రాజు.

ఉ. కైటభదైత్యవైరి యధికం బగునేర్పున మన్ను
ఱేని కు, చ్చాటన మాచరించి తనబంటు ఖగేం
ద్రునిఁ బంచెఁ గ్రమ్మఱన్ కాశీ. 6. 141.

గీ. మున్నరకతోడఁ గొందఱు మన్నుఱేండ్లు, గోరి
సింగాణి గొనయంబుఁ గూర్పఁబూని, పొదివి
చేతులఁ బొరలించి పుడమి పైని, నెగయ
నెత్తఁగ నింతయు నేరరైరి.

అచ్చ రా బాల 175.

మన్నె(ఁడు) – మన్నియ వి. రాజు, సామంతరాజు

సీ సకలాప్తబాంధవసంబంధు లోకవంక నుదుటు
మన్నె కొమారు లొక్కవంక ..

వి పు. పీఠి 17

సీ. జన్న మన్నము గాఁగ మన్నమన్నెలవాఁక
వెన్నంటి రాఁ జన్న విభుతపంబు

అచలా 3 41

సీ మేరుమందిరముల మించఁ గల్గిన మన్నె
యుద్దండనాథు లొక్కొక్క వంక

తపతీ. 1. 14

జ. మన్నెటికము

మన్నెకాఁడు వి (మన్నెము + కాఁడు) ప్రభువు

సీ శిరస్సుపై జాబిల్లిచెండు దండలరీతి మణిజాల
ముల నించుమన్నె కాఁడు ... తపతీ. 1 4

మన్నెదొర వి. (మన్నెము + దొర) అధిపతి,
ప్రభువు

చం ముదిపాలదిండి చేటు తమమూఁకల కొండల
పాటు వేల్పుమ, న్నెదొరల గెల్చునీటుఁగని ...

ఉ. రా. 4 306.

ఉ. మావుల నేలుమన్నెదొర మందసమీరుని సంగ
డంబు నె, త్తావులతావు తామరల తంపర జాజి
తొలంగుఁబావ లేఁ, దీవమిటారి జవ్వనపుదీము
పికాళుల మెట్టపంట క్రొం, బూవిలుకాని
సాహిణపుఁ బ్రోపరి యామని వచ్చె నత్తఱిన్...

కృ శకుం 1. 70 , శుక. 1. 271.

మన్నె(న్నియ)ము వి. (సం. మాన్యమ్ – కొన్ని
యెడల వృత్తిని ముఖవర్ణలోపము.

ఉదా. మన్నెదొర, మన్నెముల్లు మొ.)

1. సన్మానించి యిచ్చిన భూభాగము.

ద్వి. అనయంబు రజతాద్రి యట్టిదుర్గంబు, మనకుఁ
గల్గఁగ వేఱ మన్నెముల్ చేసి, కొనియుండ,
నేల యీ వనదుర్గమందు ...

బస. పు 3. 548 పం.

2. పర్వతప్రాంతప్రదేశము

చ తమఁ గురుమన్నెపుం గహనచారిజనంబెడ
దోషదృష్టి కు, డ్యము గడుగంగఁ బూన్కి ...

ఆము 4 257

(చూ మన్నియమ్రుచ్చు)

3 దుర్గమప్రదేశము

గీ మన్నె మన మండె మనఁగను మాడె మనఁగ
దుర్గమస్థలనామ మై తోఁచుచుండు ..

ఆ భా 2 7.

4 నివాసస్థానము.

కం మున్నింటికటికిచీకటి, మన్నెమునకు వీడుకోలు
మండిరి యనఁగా, నున్నని చెక్కుల ధవళిమ
చెన్నొందెం గప్పురంబు చిలికిన జాడన్ ...

సుద 2 92.

మన్నెముదన్ను – నివాస మేర్పఱచుకొను,

ఉ ఈసునఁ బుష్పసాయకుని యేటునకుం గడు
దూఁకైనదు, ర్వాసుని నెమ్మనంబునఁ దిరం
బుగ మన్నెముదన్ని రాజ్యసింహాసన మెక్క
కుండఁ దను వాఁగిన క్రోధముఁ జూచి భీతిమై,
వాసవుఁ డొయ్యనొయ్య నభ్రవాలిచె జెప్పలు
వేయుఁ గన్నులన్ నైష 7. 48

జ. మన్నియమ్రుచ్చు, మన్నెకాఁడు, మన్నెదొర,
మన్నెముల్లు, మన్నెరాజు, మన్నెవాఁడు

మన్నెముల్లు వి. (√మన్నెము.) మేఁకల కాలిగిట్టల
లోనిముల్లు తీసెడు పెద్దసూది.

గీ. పాలబుడిగెలు నొడిసెల ప్రాంతమెట్లు, మలప
మందుల పొడి బుట్టి మన్నెముల్లు, తోలుకు
ళ్లాయి తొడుపును దొడ్డికంప, చుట్టు చవిరెయుఁ
గొమరొప్ప పొలయు నతఁడు ...

హంస 2 75.

మన్నెరాజు వి. (√మన్నెము.) మండలాధిపతి,
సామంతరాజు.

వ. ... సమీపంబునం గూర్చున్న మన్నెరాజుల
భూషణరత్నకిరణరాజులచే విరాజితం బగు
కొలువుకూటంబు చొచ్చి ...

ప్రబోధ. 1. 25.

మన్నెరి వి. ఒకానొక జాతిమనుష్యుఁడు.

ప. మైలార మన్నెరి తలారి తురుక పింజారి విప్ర వినోదులును హంస 4 29

మన్నెఱికము వి. (మన్నె + ఱికము) ప్రభుత్వము, అధికారము

ఉ కన్నుఁ లవింటివాఁడ తిగకన్నుల దేవరతోడఁ బోరము, నృన్నము నొంది మే దొఱఁగుపట్టున నెక్కడ డాఁగిపోయె నీ, మన్నెఱికంబు ..
నీలా 3 19.

కం క్రొన్నెనసల్లుఁడు నాకను, సన్నల వర్తిల్లు సురత సామ్రాజ్యగతిన్, గన్నెఱికంబుల వలపుల. మన్నెఱికం బెఱిగి విటులు మహి నేఁ గొందున్
వైజ 2 70., కువల 5 94, అం ఖా. 2.183

మన్నెవాఁడు వి. (మన్నెము + వాఁడు) రాజు, సామంతరాజు.

సీ తెలగాణభూములఁ గల మన్నెవారిచే బలవంతమునను గప్పములు గొనియె.
వి. పు 1 41,

ఆ. పదరి కృష్ణ దాటి పదపడ మనివచ్చి, యెక్క మన్నెవాని కోర్వ లేక, తిరిగినట్టు లయ్యెఁ దెలియంగ రాయల, యెదుటఁ బడినరిపులు బ్రదుకఁ గలరె ... కృష్ణ 3 44

గీ మనవిసనవుల కేతెంచి మన్నెవారు, వేఁ యెపుడొనొకో యని వేఁడుచుండ.
సారంగ 1 62.

మన్మథ సం వి అ పుం అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి.

మన్మథబాణాలు సం వి. అ. పుం బ ధాన్యవిశేషము, ఒకదినుసు వడ్లు

సీ మన్మథబాణాలు మరువంపు మొలకలు సన్న మణింగెలు జున్నుఁ బ్రాలు ...
హంస 4. 128

మన్మథము సం. వి అ పుం. 1. కామచింత (కే ని) 2 కపిత్థము, వెలఁగ (వృ. వి.)

మన్మథయుద్ధము సం వి అ న రతి, సురతము

మన్మథలేఖము సం వి అ పుం వలపకమ్మ, నాయికానాయకులు పరస్పరము వ్రాసికొనెడి యుత్తరము

మన్మథానందము సం వి అ పుం 1 ఒక దినుసు మామిడి (వృ వి). 2. సురతసౌఖ్యము

మన్మథాలయము సం వి అ పుం 1 మామిడిచెట్టు. 2 యోని భగము

మన్మథుఁడు సం వి అ పుం కామదేవుఁడు, మారుఁడు

మన్మనము 1. రహస్యమైన గుసగుసలు, రహస్యముగా గుసగుసలాడుట 2. గద్గదధ్వని (త్రి ని).

మన్య సం వి. ఆ స్త్రీ 1. మెడయెముక, కంఠమునకు వెనుకయెముక. 2. తెలివి, జ్ఞానము

మన్యుఁడు సం విశ (అ ఆ అ) (ఇది సమాసాంతమునందే యుండును) 1 తన్ను గుఱించి యనుకొనువాఁడు, పండితంమన్యుఁడు, తన్ను పండితునిగాఁ దలఁచికొనువాఁడు (ఇట్లే ధన్యంమన్యుఁడు, మొ.) 2. అట్లు కనిపించెడివాఁడు.

మన్యుమంతుఁడు సం. విశ (త్ మత్ త్.) 1 కోపి, కోపము గలవాఁడు 2. విచారవంతుఁడు, దుఃఖి. 3 ప్రచండమైనవాఁడు, ఉగ్రుఁడు

మన్యువు సం వి ఉ పుం 1. కృప, దయ 2. కోపము, క్రోధము 3. దైన్యము 4 దుఃఖము. 5. యజ్ఞము విశ (ఉ) మేధావి (కే. ని.).

మన్వంతరము సం వి అ న డెబ్బదియొక్క దివ్యయుగములకాలము

మపుష్టకము సం. — మకుష్టకము, వనముద్గ. అడవి పెసర (వృ వి.)

మప్పితము విశ. (√మప్పు) మితము, పరిమితము (శ. ర.)

(వ్యవ.) అతఁ డెల్లప్పుడును మప్పితముఁగా సొమ్ము వెచ్చించును.

మప్పు – మరపు స క్రి నేర్పు, అభ్యసింపఁజేయు (శ ర)

(వ్యవ) తండ్రి కొడుకునకు మ చిబుద్ధులు మప్పి నాఁడు.

౾ మప్పితము.

మబ్బు వి (క మబ్బు త మప్పు) 1. మేఘము, మొయిలు.

చం పెళ పెళ మబ్బు బిట్టుఱుము ఛితి విదూర శిలాంకురచ్ఛటో, త్పులకిని యై .
అము. 4 101.

సీ మలతాల్పు మెయి ఛాయమబ్బుఁలు గ్రమ్మఁగ యొకాఁక పెన్నెండ వదలఁ గలదె ..
నీలా 1. 103.

2. చీఁకటి, అంధకారము

కం అల్లదె కంటే పొనపొన, దెల్లనిగట్ట ఱుత మబ్బు దేఱెడుపొలమం, దెల్లెడఁ జూచిన ధరణీవల్ల భ శ్రీరాము సేవ వాలు మెకంబుల్
మనుచ. 4. 16

కం. కట్టి తనమాఱు గా న, ద్దిట్ట గృహ స్తంభ మునఁ బ్రతిష్ఠించి వరుల్, మిట్టాడనియా బెడిదపు నట్టక నడురేయి మబ్బునం జెలి చని యెన్.
వేం. పంచ. 1 259.

చం. దినమునిదాఘ మేఁగ జగతిన్ నిశనాఁగ ఘనాగమంబు దార్కొ న సాంధ్య రాగపు మెఱుంగు మెఱుంగు గ మబ్బు మబ్బుగాఁ, దనరఁ దదంబు దాంతరంగత స్ఫుటమౌ క్తికముల్ గ్రహించి య, య్యనిమిష రాశి రాశి నిడిరా దివినాఁ దనరారెఁ దారకల్ ...
ముకుంద 3 48.

3 మత్తు, మాంద్యము, మగత.

ద్వి అక్కుంభకర్ణుడు నమ్మందిరమునఁ, జెక్కు వేలే డ్లును బెనుమబ్బు గవిసి, నిదుర వోవఁగ లంక నిచ్చలు పంక్తి, వదనుండు వెలువడి వసుధఁ గ్రమ్మరుచు ...
రం. రా. ఉ 29 పొ. 24 పంక్తి.

సీ మదిరాశనముగబ్బు మాటలతబ్బిబ్బు కొదమ గుబ్బలయుబ్బు నిదురమబ్బు ...
దశా. 9. 33.

గీ. .. మనసంజ్ఞ యుల్లసిల్లు, మబ్బు లాహిరి యనఁగను మాతృభూత . ఆం భా 2 303

4 అజ్ఞానము

మ అని ప్రార్థించి మనంబులోఁ దెలిసి యాహా తెల్వి లేద య్యె మ. బ్బునకున్ లోనయినాఁడ .
చంద్రా. 4 26.

మబ్బుత్రోపరి — వాయువు

సీ మబ్బుత్రోవరికూన గొబ్బున వానిసింగాణి ముత్తునియలు గా నడంప.. అచ్చ రా సుం. 119

(మబ్బుమేసరి శ ర పా)

మబ్బురవు (రా)తు — మేఘవాహనుఁడు, ఇంద్రుఁడు

కం . తూరుపుదొర మ, బ్బురవుతు వేగంటి యనన్, సురనాథుని పేళ్లు చెల్లు...ఆం భా 1. 46

మబ్బు తత్తడిరౌతు — మేఘవాహనుఁడు, ఇంద్రుఁడు.

సీ తఱిపేరిమబ్బు త త్తడిరౌతు ఈమసావళి నొంప నెత్తినవజ్ర మనఁగ. చంద్రా. 5 54

మబ్బు నీరానుపిట్ట — వానకోయిల.

గీ వానకోయిల మబ్బునీరానుపిట్ట, యనఁగ, సాం ని తిర్య 82

మబ్బులపగదాయ — గాలి సాం. ని. దేవ 13

జ : మబ్బుకొను. మబ్బుచేయు, మబ్బుత్రోవ, మబ్బుపూ, మబ్బుపూనిసువు, మబ్బుపూపుట్టువు, మబ్బుపూవిడుపు, మబ్బురాయుంట, మబ్బుఱా మబ్బువొడుచు.

మబ్బుకొను అ క్రి (√మబ్బు) మత్తిల్లు.

ఉ గబ్బిపిసాళివాలుఁ దెలికన్నుల తేటమిటారిచూపులన్, మబ్బుకొనంగఁ జేసి విటమానసముల్ దమివెల్లి ముంపుచున్. రాజ చ 1 48

వ.. మబ్బుకొనువయసుగుబ్బల నిబ్బరంబుగ నివుడు తివుటలన్ . పారి 2. 62

మబ్బుచేయు స. క్రి. (√మబ్బు) తగ్గించు, అణు

(దీ:ము మొ.)
(వ్యవ) చాకలి కాగడా మబ్బుచేసినాడు.

మబ్బుత్రోవ వి (√మబ్బు) ఆకాశము
అ చదలు నింగి యాకసము మబ్బుత్రోవ,యు స్వ మ్ము అన నభం బై తగు. ఆం భా 1.69

మబ్బుపూ(వు) వి (√మబ్బు) నీరు, జలము (చూ మబ్బుపూవుట్టువు)
మబ్బుపూవుల వెల్లి — సముద్రము
సాం ని దేవ 17

మబ్బుపూనిసువు (మబ్బుపూవు+నిసువు) అగ్ని.
కం . మబ్బుపూనిసు వనఁగాఁ, దగు నగ్ని దేవతాఖ్యలు . ఆం భా 1 47

మబ్బుపూవుట్టువు వి. (√మబ్బుపూ) తామరపూవు.
సీ మబ్బుపూవుట్టువుమాశిగలోనుఁడు గుబ్బెత నెదఁ జేర్చి యుబ్బజెజె ప్రబంధ 158.

మబ్బుపూవిడుపు (√మబ్బు) జీమూచము, మేఘము
వ మబ్బుపూవిడుపు నిద్దాకప్పు కప్పు నెమ్మేని వాఁడ . . ప్రబంధ. 216.

మబ్బురాయుంట వి మబ్బు+రాయి + ఉంట) మత్తువస్తువులుకలిపి చేసినమందు
వ. . మచ్చువగలుచేయు మబ్బురాయుంటల మేపులును ప్రబంధ 78.
సీ లాహిరీవస్తువు లక్కలయఁ జేర్చినమందు మబ్బురాయుంటన మనుచునుండు . .
ఆం. భా 2. 304.

మబ్బుఱా వి (√మబ్బు) వడగల్లు, వర్షోపలము.
సీ గుడుగువాల్ మబ్బుఱావిడుగు వానకుగట్టు గొడుగు వాటము దాల్చువడుగువాఁడు.
ప్రబంధ. 217. (8)

మబ్బువొడుచు స క్రి (√మబ్బు) మగతఁ గొలుపు. చేష్టారహితముగఁజేయు. చంపు.
సీ మదమబ్బుబలుగబ్బు మయిబెబ్బులిని నుబ్బువడి గొబ్బునను మబ్బువొడిచె నొకఁడు.
రా వి. 8. 64.

మభ్యపెట్టు స క్రి మోసముచేయు, ఉపాయముగా దాఁటువేయు (శ. ర)

మమకారము సం వి అ పుం నాది యను నభిమానము

మమత సం వి అ స్త్రీ 1. తనదియనుకొనుట, నాదియనుకొనుట 2 గర్వము, స్వాభిమానము. 3 అహంకారము

మమత్వము సం వి అ న. — మమత

మమాపతాలము సం వి. అ పుం. విషయము, ఇంద్రియార్థము.

మమ్మ (మ్మా) అవ్య ప్రశంసార్థకము
మ .ఔ, పురె యాలాపము స్థాయి యారగమకంబుల్ మమ్మ గీతంబుల ద్దిర సమీర. 6 201
ద్వి మమ్మ నీ కెనయైనమగువ లే దెందు, మమ్మరసేయక మక్కువఁ జూడు .
ద్వి తి సా 22 పా 6 సం.
శా ఓహోచమ, ఝాంకారం బద్దిః జాతి వార్తలు పురే ధారానమారూఢి మ, మ్మా రారాజదలం క్రియల్ కవులలో మాన్యు డవీ పన్నిటన్.. ప్రబంధ 39
సీ భళిర నితంబబింబంబు సౌందర్యంబు మమ్మా కృశావలగ్నమ్మ చెలువు . శ్రీరంగ. 4 962.

మమ్మటుఁడు సం వి అ. పుం కావ్యప్రకాశిక యను గ్రంథమును రచించిన యొక యాలంకారికుఁడు.

మమ్మరే – మమ్మారె అవ్య ప్రశంసార్థకము
గీ అలయశోదాకిశోరకం బా సుభద్ర, కలికి సైదోడు నాపాలఁ గలిగె నేఁడు, మమ్మరే యని పులకించి ముందయాన, తుందిలానంద కందళీకంద మయ్యె రా. వి 1 82.

మమ్మాయి వి. ఒకవిధమగు లేహము (శ. ర).

మమ్మారె (రే) — మమ్మరే అవ్య. ప్రశంసార్థకము.
శా. మాయాసింహము కై వడిం గడువడి న్మమ్మారె చించెన్ నిజ, చ్ఛాయాగ్రాహిణియైన సింహికఁ జకాసన్మూర్తి నత్యుగ్రుఁడై . చం. రా. 7.14.

ద్వి. ఉల్లాఘముగఁ బట్టి యూరుల నొక్కి,
మల్లు డు మెచ్చి మమ్మాక్కరే యటంచు.
అ మ క 2. 151 పా 18 వం

మముక్క వి. సముద్రముమీఁద ఓడలకు విఘాతముగా వీచెడు సుడిగాలి విశేషము (శ ర.).

మయకము సం వి. అ పుం తృణకుటీరము, గడ్డి యిల్లు (విశ్వము.).

మయము త్రి. వికారప్రాచుర్యాద్యర్థములం దు సంస్కృతపదములపై వచ్చు తద్ధిత ప్రత్యయము
1 వికారార్థకము
ఉదా కనకమయము.)
2 రూపము, తదాత్మకము అను నర్థమును దెలుపును.
(ఉదా కాష్ఠమయము)
3 బాహుళ్యార్థకము.
(ఉదా. తేజోమయము, జలమయము మొ)
(కొందఱు మహాకవులు తెలుఁగుశబ్దములపై సయితము ప్రాచుర్యార్థమున ఈ ప్రత్యయమును వాడిరి.)

ఆ కేలిసలిపెఁజకోరచ, యంబు నదలు దమము యంబుగాఁగ నిర్వ. 6 48.

గీ పడినదివిజకాయంబులఁ బ్రథనభూమి, మెదడు బ్రోవులమయ మయ్యె మిక్కుటముగ హరి. ఉ 10. 55.

ఉ . పెల్లై నిఖిలంబునుం దనమయంబుగ సంతమసంబు వచ్చినన్ .. దశకు 5 71., హరి ఉ. 6 165.

వి అ పుం 1 ఉష్ట్రము, ఒంటె. 2. వేసడము కంచరగాడిద 3. హింసనము. 4. ప్రక్షేపణము (కే ని.)

మయము వి మధ్యము , నడిమిభాగము.
(వ్యవ.) ఆ చెఱువుమయమున స్తంభము కలదు .

మయుష్టకము సం. వి అ పుం. వనముద్గము, అడవి పెసర (వృ వి.) (వై . ని.).

మయష్టము సం వి –మయష్టకము (రా. ని).

మయి[1]**–మెయి**[1].
1 శరీరము
గీ మేను మెమ్మేను మై మయి మే మెయి యొ డ, లన శరీరంబు డగు అం భా 2 124.

కం పపుణ్యంబులు చేసితి మాపదముల కెంగినంత మయితో నేఁగన్. బ్రాపించు నొక్కొ స్వర్గము, బోపొమ్మ నృపాల వెట్టిపోకలివేలా .. ఉ హరిశ్చ. 4 152.

మ వడగాలి న్మయి గంద స్రుక్కఁబడు రేవన్ సాలమూలంబులన్, ముడుఁగంబాఱిననీడలన్ ధరణి సంభూతోష్మచేతన్ బడిన్, బడిఁ గన్పట్టిన యగ్గిబొబ్బలగతిన్ భాసిల్లి పొడయొండ ల్పొలుపారె చంద్రా 2 30

2 మార్గము.

కం. నీతిమయిఁ దనకు భూమిజ, నాతత పరివారభర నిరాతంకాత్మ-, డై తిరుగ విడువకాజికిఁ, గౌతూహలి యగు విపతుగర్వము విని యెన్ ... రాఘవ. 4. 82.

జ మయికోను, మయికోలు, మయిచాయ, మయిజాఱు, మయిజాఱుచీర, మయితాలుపు, మయితెంచు, మయిపూఁత, మయిమఱచు, మయిమఱవు, మయిమఱువు, మయివడి.

మయి[2]**–మై**[2]

మయికము–మైకము వి మదము, మత్తు (చి ని.)

మయికొను–మైకొను స క్రి సమ్మతించు. (చూ. మయికోలు)

మయికోలు–మైకోలు వి. సమ్మతి (శ ర).

మయిచాయ–మైచాయ వి. (మయి[1] + చాయ) దేహకాంతి

మయిజాఱు–మైజాఱు వి. (√మయి[1]) కొంతయొడ మెడముగా నడ్డకమ్ములు వాటించిన స్త్రీల చీరకొంగు (శ. ర.).

మయిజాఱుచీర–మైజాఱుచీర వి (మయిజాఱు + చీర) మయిజాఱుగలచీర

మయితాలుపు–మైతాలుపు వి (√మయి[1]) ప్రాణి.

శరీర, జంతువు (శ ర.).

మయితెంచే-మైతెంచే న క్రి సమ్మతి చు.

మయిద¹-మైద¹ వి. (సం మాంద్యమ్) మత్తత, మైకము (శ ర.).

మయిద²-మైద² వి గోరంట (వ్య. వి శ. ర).

మయిదు-మైదు

వి మాయ.

సీ మయిదులకుప్ప నేమములు నిల్వంగ నీసు యిరు నాల్గుమేనుల పెరువ యొడలు. . శివలీలా

జ· మయిదుపడు

మయిదుపడు-మైదుపడు అ క్రి. (భ్రమపడు.)

మయినము-మైనము వి సిక్థకము, తేనెపట్టులోనితేనె తీసివేయఁగా మిగులు మెత్తని పదార్థము

ఉ శ్రీపతిమీఁదిగీతముల ప్రేమ విపంచిక నటుఁ బాడిసం, తాపము సోఁకి మెట్ల మయినంబు గరంగిన. ఆము. 5 152

మయిపూఁత-మైపూఁత వి (మయి¹+పూఁత) అంగ రాగము, మేనికిఁ బూసికొను చందనాదిద్రవ్యము, కలపము

చం. కర మనురక్తి భూవిభుఁడు కంజదళాయత చారునేత్రపైఁ, బోరిఁబోరిఁ జల్లునీట మయి పూఁత గరంగిన ... విక్ర. 5. 56.

మయిమయి-మైమై

మయిమఱచే-మైమఱచే అ క్రి (మయి¹+మఱచు) పారవశ్యము నందు, ఒడ లెఱుఁగకుండు.

మయిమఱపు-మైమఱపు వి. (మయి¹+మఱపు) ఒడ లెఱుఁగమి, పారవశ్యము.

మయిమఱువు-మైమఱువు వి (మయి¹+మఱువు) కవచము.

మయిల-మైల వి (సం మలినమ్) ధూళి

ద్వి మయిల వక్షది యొ దుర్మార్గసదోషంబొ, అయిర యొ వెండియు నతిదోషంబొ ..బస. పు. 6. 790 పం

జ. మయిలపడు.

మయిలక్రోలు-మైలక్రోలు వి. ముకి. (బ మయిల క్రోళ్లు.

గ మధురగానవినాదముల్ మయిలక్రోళ్లు, వెలయఁ బూరించు నాదముల్ గలయఁ బడగ ద దిమాగధజనసూత బృంద వివిధ, ఘోషణంబులు నిరుగెలంకులఁ జెలఁగ .. భా. రా బాల. 627

మయిలపడు-మైలపడు అ. క్రి మలినమగు, ధూళి గలదియగు.

మయిలారి-మైలారి వి. ఒకానొక క్షుద్ర దేవతను పూజించువాఁడు

మయిలారు-మైలారు వి ఒకానొక క్షుద్ర దేవత.

మయిలుతుత్తము-మైలుతుత్తము

మయివడి-మైవడి

మయిసరి-మైసరి వి నాట్యభేదము

మయుఁడు సం. వి అ పుం. అసురుశిల్పి (ఇతఁడు ధర్మరాజునకు సభ నిర్మించి యిచ్చెను).

మయువు సం వి ఉ పుం. 1. కిన్నరుఁడు. దేవతా గాయఁకుడు 2 దుప్పి, జింక 3 ప్రక్షేపము (కే ని).

మయూకము సం. వి. అ. పుం. నెమిలి, మయూరము (వై ని)

మయూఖము సం. వి. అ. పుం. 1 కిరణము 2 అందము 3. మంట, జ్వాలము. 4. కీల, చీల, 5 కాంతి, వెలుఁగు

మయూరకము సం. వి. అ. పుం. 1. నెమిలి 2. నెమిలి జుటు (వృ వి). 3 ఉత్తరేను (వృ వి) న మయిలుతుత్తము

మయూరకేతువు సం వి ఉ పుం. కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి.

మయూరగ్రీవకము సం వి. అ పుం. మయిలు తుత్తము (రా ని.).

మయూరచూడ సం. వి ఆ. స్త్రీ. మయూరశిఖ, తుపభేదము (వృ వి).

మయూరతుత్థము సం వి అ న. మయిలుతుత్తము (రా ని).

గీ. యోగి యొయ్యొయ్య మఱగించి యుంప వలయుఁ గుఱిగోళంబులో గాలి కుంజకమున, బలిమి నిలిపిన రోమకూపముల వెడలి, యది ప్రకల్పించుఁ గుష్ఠాదు లయిన రుజల .
కాశీ. 5 225.

2. ఆసఁగొలుపు, అభిలషింపఁజేయు

ద్వి మదగంధములఁ జెక్కు మఱగించుకరులు వదలక చరియించువనవీథు లొప్ప
రం రా ఉ. 42 పొ 4 పం

వ అంత మాతల్లి జాణ లగు విప్రపుత్రుల వైశ్య కుమారులం దోడ్కొని తెచ్చి నన్ను మఱగించి వలపుఁ బొరయకుండ నల్లనఁ బడయం బురికొలిపె.
జాహ్నవీ. 4 35

గీ. పలలమును జూపి డేగను బట్టురీతి, నమృత సమనాద బిందుకళానుభూతి సుఖము నొందించి మరగించి చొక్కఁజేసి, యింద్రియమనంబు లవి నిగ్రహింప వచ్చు
సీతారా. 1 116.

3 అనువర్తింపఁజేయు.

ద్వి చెనఁటి యై నిన్నింత చేసినగాధి, తనయుని మత్కోపదావాగ్నిశిఖల, సురసుర నెరియించి ప్రుసుక్కించి నిన్ను, మరగించి నీపంపుమానిసిఁ జేసి...
ద్వి హరిశ్చ. పూ 1884 పం

మఱ(రు)గు అ. క్రి 1. పరిచితమగు, మచ్చిక పడు

కం మరగినసింహము మృగములఁ, బొరిగొనుచును నరులఁ గాచుపోలిక నంతః, పరిచిత పవనుఁడు నఘములఁ, బొరిగొనుచును నరులదేహములు రక్షించున్ ...
మార్క 3 319.

చం. మరగిన కామధేనువులమందలు సిద్ధరస ప్రవాహముల్, దొరకిన కల్పవృక్షముల తోఁటలు
ప్రబోధ 1 15

2. ఆసఁగొను, ఆసక్తమగు.

గీ మరగి నీమూర్తిపైఁ గన్ను మనముఁ దగిలి
భార. విరా. 2 202

సీ. మగ లాఁడువారికి మరిగి ప్రముచ్చిలి బంది వట్టి కన్నంబులు వెట్టి తెరువు. ద్రెక్కొని.
కు. సం. 7. 267

గీ ఏను భక్తితో మనసున నెంతయేని, మరిగి వెదకంగఁ దోఁచినమాడ్కి రూపు, వెలపలను దోఁచె నీతనివెనుక నింకఁ, దగిలి విడువక బంటనై నెగడువాఁడ ..
హరి ఉ 5. 220.

చం. ... అంతకు నెక్కుడైనచో, మరిగి వసించుఁ గాని మఱి మానుషభావముఁ బొందఁ డెన్నఁడున్ ..
వి. పు 6 137.

3. అలవాటుపడు

కం నెచ్చెలులతోడ నెంతయు, మచ్చిగఁ దనయిచ్చ నాడ మఱగినయది యై, విచ్చలవిడి నింతకుము, న్నిచ్చోడియ మెలఁగు శిశు వెఱుఁగదు సుమ్మీ ...
భార విరా 1. 250.

కం. మానిని కరపాశంబుల, చే నీగతిఁ గట్టివైచి జగిదొలఁకెడు పూఁ, బానుపునఁ బెట్ట వలదా, మానధనం బపహరింప మఱగినదొంగన్ ...
విక్ర. 8. 108.

గీ. వ్రజనివాసుల నెల్లను వరుసతోడ, వీడుకొని తన్ను నందఱు వేడ్క ననుప, మధుర కేతెంచె వ్రజములో మరిగి తాల్చి, యున్న వేషంబ యెంతయు నొప్పు నొసఁగ.
హరి. ఉ. 2. 93.

4 వశపడు, స్వాధీనమగు.

కం దేవర గౌరవమహిమన, మావలసినకవిత మరిగి మాకు నధీశా ...
కళా. 6. 171.

ద్వి, మరగినగతిఁ జేరి మలయు నంతంత ...
ద్వి హరిశ్చ పూ 704 పం

స క్రి 1. మోహించు, వలచు.

చం .. అన్యునిన్, మరగినకాంత కాంతులకు మానుగఁ బెల్లుమగణ్యయే కదా ...
భా. రా యు. 2635.

కం. గురుపత్నిఁ జంద్రుఁ డమ్మునిని, వరపత్నిఁ ద్రివిష్టపైకవల్లభుఁడు పరా, శరుఁ డోడరేవుపడఁతిని మరుగుటఁ గనువేఁదు ఱితర మర్త్యుల వశమే ...
భోజరా. 4. 230.

2. అలవాటు చేసికొను, నేర్చుకొను, అభ్యసించు

కం. అనఘా వీవాక్యంబుల, మనంబు తెలివొందె
శాంతి మఱగెడి నింకన్ .

భార శాం 5. 254

గీ. కోరి రాజన్యలోకంబు గొల్చురాజ, మౌళిమణి
నేఁడు మునిసేవ మరగినాఁడు .

భా రా అయో 256

సీ. ... క్రౌర్యంబునఁ బుడమిజనులఁ, బీడించి
ధర్మంబుఁ బెడవాయఁగాఁ ద్రోచి వేద విరుద్ధ
దుర్వృత్తి మఱగి .. హరి పూ. 1 98

గీ కన్యలావణ్యరసనుధాగాహనమున, విభునినయ
నము లన్వప్నవృత్తిఁ జెంద, మనసు తదురోజ
హేమాద్రి మనికి మఱగి, మహిత సురతాను
భూతికై మఱయుచుండు .

వసు 3 96

3 గ్రహించు.

(కం.) చవిగొను, రుచిచూచు.

సీ. వారణాసీ పురావాససౌఖ్యంబు మఱిగి
వాక్పతి మమ్ము మరచెనొక్కొ ...

కాశీ. 6. 55.

గీ తిరుగు హరిపురి సురతరుసురల మఱఁగి .
యవన ప్రతన . అము 1 41.

(చ) అనుభవించు.

సీ. అతనికి నతఁడిట్టు లను మాంసముంచవి మఱ
గినవానికి మానవశమె ...

భాఃర. అను 4 404.

ద్వి పరమసౌఖ్యంబైన భామలపొందు, మరుగని
వానిజన్మంబు జన్మంబె ..

ద్వి పరమ. 2 62 పూ.

కం. మధురసగుంభనములు గల, మధుర పదార్థముల
చవుల మఱగి రసన త, న్మధురిమ సారెకుఁ
బొగడఁగ, వధిపతి సుఖలీల నలరె. నశనము
వేశన్. ఉ. రా. 6. 123.

4. ఆశించు, అపేక్షించు

కం. కేవలతాయకరంబును; భావలతావాటి మలయ
పవనాగము మో, కేవలతాలీలావతి, కేవల తా
కాశి మఱగు కృతమతి మనసా

భీమ 4. 8

రగడ. మెఱమెఱనికొలనిదరి మీలంచు లకుముకు
లు, మరగి నీకనుదోయి మాయింపు చక
చకలు,

మనుచ. 2 84, నైష 7 172

5 ఆశ్రయించు

గీ ద్వారకాపుర మరగి యెంతయును గాల,
మిట్టు లుండఁగ నొకతఱి నెనఁగు పేర్మి, నచ్యు
తుఁడు దీక్షితుఁ డయ్యె నధ్వరార్థ, మనుష
మద్విజముఖ్యసాహాయ్య మమర.

హరి ఉ 5 51

గీ జీవతతి రచియించునీచిత్త మిపుడు, మత్పదాంబు
జయుగంబు మరగి యున్న, కతన రాజసగు
ణమునఁ గలుగ దఘము . .

భాగ 3. 320

జ. మఱగించు, మఱపు.

మరగొమ్మ వి. (√మఱ) గుఱ్ఱముమీఁదిజీనునకు ముందు వెనుకలయందు ఆనుకొనుటకై యెత్తుగా నేర్పఱిచిన భాగము.

గీ పఱలు నేనికదిండి వారువమ్ముఁ దొలుతఁ. గాఁ
గఁ దా నెక్కి నన్ను దాఁకకయ దీని, కటిపి
భాగఁబు నెక్కి రాఁగలవెయబల, వెనుకమఱ
గొమ్మ నూఁతగాఁ గొనుచు ననియె

కళా. 3. 63., 3 81..

మరచేట్టు వి (√మఱ) తిరుగుడుచీల, మఱచీల.

చం కుదిసిన క్రిందిపువ్వాడులఁ గొంచు వగంబుల
మీఁదికై పికం, గరుచులఁ గొన్ని పెల్లగనె
గాడ్పులసుళ్ పతి మాధవుండు రా, నెరవుగఁ
బూవుసొమ్మిడి వనేందిర భూమికి వెండి మెట్ట
దా, మరచెవణంబు తాఁ గొన భ్రమద్గతు
తామఱచుట్టులో యనన్ ...

అము. 5. 124.

(శ. ర. పా 'ములుచుట్టు' ముద్రి, వ్రాఁత

ప్రతిహా)

మరణము సం వి అ న 1. చావు, ప్రాణోత్క్రమణము. 2 వత్సనాభము ఒకజాతి విషము

మరణాలసము సం వి అ న (యోగ) ఒకానొక ఆసనము

శ్లో పహిత్రకస్త్వ స్వంయుజ్య జంఘాయుగ్మ ప్రసారగాత్, ఏష పాదప్రసారో ఽపి స్యాద్ తథో మరణాలసమ్ (వై ని.).

మరణించు సం అ క్రి చచ్చు, మృతినొందు (శ ర)

మరతకము సం—మరకతము (శ ర)

మరతము సం వి అ పుం. 1 చావు, మృత్యువు (వాచ) 2 అగ్ని 3 జంతువు (కే ని)

మర(రు)పు స క్రి. (√మఱగు) 1 మఱగఁజేయు, మఱచు, అలవఱచు

కం విమలాత్మ యహింసయు దా, నము సత్యముఁ గ్రోధవర్జనంబును పిను ము, త్తమ ధర్మరాశి యిది ధ, ర్మమునకు మసీమ దీని మరుపుము మదికిన్ భార. అను 5. 421.

కం . కూఁతుఁ బడపు మరపఁగ వలయున్ దశకు 5. 16.

గీ దండి లోభాదిగుణములఁ దరపినాఁడు, మంచి గుణములు తనయందు మరపినాఁడు భాగ 6 89

ద్వి తెరలఁ దియ్యనిపండ్లతీపులు మరపి, చరణ సేవలు సేపి చ లు మెఱసి.. ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 615 పం.

2 ఆసఁగొలుపు, అభిలషింపఁజేయు.

కం సిరిఁ జూపి నన్ను లోఁబడ, మరపెద నని చూచె దేల మనుజేశునిపైఁ, దిర మగు నామది వాయదు భా రా సుం 194

ద్వి హృదయంబు గరుగఁగ నిరుచన్నుఁగవలు, గదియించి బిగియారఁ గౌఁగిళ్ల మరపి రం. రా. బాల. 13 పా. 15 పం.

3. పళపఱుచు.

గీ. కాళి యెక్కు కరాళసింగంబు నైన మర పుకోఁ గల మొకయింత మందు పెట్టి. మాట లిఁక వేయు నేఁటికి మమ్ముఁ జూడు, మనుమఁ బంతంబులాడి కాఁడవిఁ జొచ్చి . విరాహ 4 75.

గీ. తన కసాధ్య మైనతరుణి సాధించుఁ, దొంకె నేనిఁ దన్ను మరపికొనుట. కళాశాస్త్రము 1 9.

మరమేకు వి (√మర) తిరుగుడుచీల (శ ర, బ్రౌ).

మరల అవ్య. (మరలు) పునః పునః,

కం. నరపతుల నెల్లభీష్ముఁడన, కెరగా నొప్పి పఁ జాల నే నడవులకున్, మరలం బోయెద నచటం, దిరిగెదఁ గూరాకు గోసి తిని యెడ ననఘా. భార భీష్మ 2 8.

ఆ మరల నొక్కసాల మిరుగేలఁ బెటికియు, దీనఁ దెగతి వంచుఁ దిగిచి పైవ, నలిగి యేడుభల్లములఁ ద్రుంచి వేవేగ, మంగళముల వేయు నంట నేసె . భా రా అ. 1 240.

సీ మరలఁ బుట్టెడుచందమామయో యది గాదు మొలకనవ్వులముద్దుమోము గాని దశా 2. 244.

మ .. కేశవితతుల్ గప్పారె వృద్ధాలికిన్, మరలం బ్రాయము వచ్చెఁ దత్తరుచల న్మందానిలా సంగతిన్ . పారి 5 46.

గీ మగుడ క్రమ్మఱ క్రమ్మటి మరల సారె,... తిరుగ నా వెలయును బున, రర్థముగ... ఆం. భా 3.69.

మరలఁబడు అ క్రి (మరలన్ + పడు, స్వార్థమున)

1. నివర్తిల్లు, వెనుకకు దిరుగు, విముఖుఁడగు

కం వననిధి పురంబు ముంపఁగ, మనుజేశ్వర యెల్ల జనులు మరలఁబడి కనుఁ, గొనిరి ... భార మౌ 178.

ఆ జిహ్వ మరలఁ బడఁగఁ జిలుకల వగ్గి శ. పించె... భార. అను 147.

సీ. తనయ నొక్కని కిచ్చి మనసు మరలఁబడిఁ

యన్నుగ నిచ్చిన యట్టివాఁడు, కృమియగు...
భార అను. 4. 263.

సీ దండపారుష్యంబు కొండెంబున నతర్క మరి
సంధి కెడ యీక మరలఁబడుట...
అను 4 252.

2 మాఱుపడు

సీ రాయంచవడవులరాయడిఁ దాల్మితామర
తూఁడు దుమురుగా మరలఁబడునొ...
కాశ 2 10.

మరలఁబాటు వి (√మరలఁబడు) మరలఁబడుట, తిరుగఁబాటు (చూ. మరలఁబాటుతనము.)

మరలఁబాటుతనము వి (√మరలఁబాటు) ప్రతిఘటన

సీ సరకారుపట్టున దురహంకృతి వహించి మరలఁ
బాటుతనాన మసవినామొ... రంగా. 2. 171.

మరలించు స. క్రి. (√మరలు) మరలునట్లు చేయు, వెనుకకు రావించు

గీ. ధనువుఁ దెగ నేసి యొక్కపాతకుఁడు సుతునిఁ,
బట్టుకొని పోయెనఁట చేటుపాటు దెలియ,
రాక పొగిలెద నీవు శాత్రవు జయించి, యనుజు
మఱలించి నా దుఃఖ మార్పు మనిన....
జై భా. 1 182.

మరలు అ క్రి. 1. నివర్తిల్లు

(క) వెనుకకుఁబోవు, పోవు.

చం. పసు లటు పోవఁగా మరలఁ బాడియె నీకు
నరేంద్రనందనా.. భార విరా. 4. 57.

చం విని మిము నాజిలోఁ దొడరి విక్రమ శౌండత
మూవు టొక్కఁడున్, బనియుగ నేను వచ్చితిని
బద్ధసముద్యము లై కడంగుఁ డిం, క నిహత
శత్రుఁ డై మరలుఁ గాక జరాసుతుఁ దూర
కేఁగునే... హరి. ఉ. 1. 29.

(చ) తిరిగివచ్చు, తిరుగు.

కం సురపురి మధురకు వెక్కుడె, సురకాంతలు
మాకు దొరయొ సురభంజన నీ, వరుగుట
యొప్పునిపని వే, మరలుము మామాట వినుము
మముఁ గావఁదగున్ .. హరి. పూ 9 159.

గీ. ప్రాణబాంధవుఁ డై నయస్పృతిరాజు, నర్థమార్గ
మునం దొయ్య ననుచరింప, నశ్రుధారాప్రవా
హంబ యవధి గాఁగ, దైన్య మందుచు మరలె
వైదర్భి చూడ్కి నైష. 2 100.

గీ తెంద మంతయుఁ గటివేల్పునందుఁ దగిలి,
మరలఁగా నేర దిఁక .. నీలా. 2. 96.

వ. వేల్పులు పలాయనపరాయణు లై వెనుక మర
లియుం జూడక పోవం దొడంగిన...
హర 6. 65.

(ట.) వెనుకకుఁ దిరుగు.

గీ గిలుకు టందెలు ఘల్లనఁ గిరవాణి, మరలి సుర
పంక్తి కరుగుచోఁ బిరుదు చక్కఁ, దనము నెఱి
వేణి చెలువుఁ గన్గొని బలీంద్రుఁ, డాదికన్నను
మిగుల మోహంబుఁ గాంచె... దశా. 2 355.

సీ బాణాదిహేతిసంపాతజాతము లగుమంట
లర్కాంశు మరలఁ ద్రోవ ..
భార ద్రో 1 139, ఆం భా 8. 114.

(త.) చల్లారు, శాంతి చు

చం వెరవులు దక్కు మీయబల వేగమ పెండిలి
సేయు మంతతో, మరలు మదీయ కోపశిఖ
మానదు వేఱొక వేయుఁ జేసినన్
భార. ఉద్యో. 4. 307.

(ప.) విముఖమగు.

వ .. "జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గకామో యజేత"
యనుమాటలఁ దెలుపంబడు ముత్తమధర్మంబు
నకు మరలి తమతమజన్మాంతరకృత కర్మంబు
లాధారంబులుగాఁ బర్ణకీటంబులం బోలెఁ
దనువులెత్తుదురు ... కుచేల. 1. 58.

2 తిరుగు, సుడివడు

గీ. అరసి పెదవులు దడుపుచు వరిగి యరిగి,
దొరఁగు నశ్రులు కన్నుఁ దామరల మరలఁ,
గుసుమబాణుని నగఁ జాలుకొమరు కొమరు,
విభుఁడు మదిలోనఁ బాయనివెతకు వెతకు
సారంగ 3. 232.

జ: మరల, మరలఁబడు మరలఁబాటు, మరలఁబాటుతనము, మరలించు, మరలుచు

మరలుచే(ల్చు) స క్రి (√మరలు.) 1 మరలఁజేయు, నివర్తింపఁజేయు

కం గురుఁ డెన్నిశరము లేసిన, వెరవున నన్నింటి నన్ని విశిఖంబులఁ దా, మరలిచి బ్రహ్మాస్త్రపరి, స్ఫురణము సూపినఁ దదస్త్రమునన యడంచెన్ .. భార ద్రో. 4 113

2 విముఖము గావించు

కం అనవుడు నయ్యంగన యితఁ, డనంగశర దళిత హృదయుఁ డయ్యె నకట యీ, తనిచిత్తవృత్తి మరలుప, ననురూపం బగు నుపాయ మది యెయ్యదియో .. భార. విరా 2 41

కం శాపభయంబున నెఱయఁగ, నీపైకోరికి మరల్చి నిధిపతిసుతు నే, పాపపువేళను జూచితి, నో పరుసొబ గేను మఱి కనుంగొన గుఱిగాన్ .... కళా. 4 21

చం అలుకఁ బ్రలంబదానవుని బ్రాణముఁ గొంటి కళిందనందనా, సలిల భరప్రవాహ రథసంబు మరల్చితి. పారి 3 86., నీలా 1. 43

మరవ వి ఒకజాతి మనుష్యుఁడు.

సీ. ఆంధ్రులు నావికు లాభీరకులుఁ గిరాతులుఁ బుల్కసులుఁ బుళిందులు నరవలు, మరవలు మొదలైనమనుజులు కర్మశేషముల జనించి దుష్కర్మములను. శేష. 3 87.

మరవలి వి మనుఁగుడుపు (శ. ర).

మరపొన వి. జాల్లపనివాని సాధనవిశేషము. (శ. ర.)

మరాకాలి సం వి ఈ స్త్రీ. తేలుమణి చెట్టు

మరాటము వి. వృక్షవిశేషము, లాంగలి, ఒకానొక చెట్టు (శ ర.)

మరాటి వి. (సం. మహారాష్ట్రీ:) మహారాష్ట్ర దేశస్థుఁడు. (శ. ర , బ్రౌ).

మరాటిమొగ్గ వి. ఒకానొక యంగడిదినుసు. (శ. ర). వీర్యవృద్ధికర మగునొకయోషధి (బ్రౌ.).

మరాయము సం వి అ పుం 1 ఏకాహక్రతుభేదము. 2 మూత్రము. 3 కసూలము (కే ని.)

మరారము సం వి. అ పుం ధాన్యపుకొట్టు. (విల్యమ్సు.).

మరాలకము సం వి అ పుం. హంసవిశేషము, మగపెద్దబాతు

మరాలము సం విణ (అ ఆ అ.) 1 మున్నగానున్నది 2 అల్పపీతరక్తము (కే ని, వి. అ. పుం. 1. హంస. 2 ఎఱ్ఱగన్నేరు (వ్యా. ని) 3. గుఱ్ఱము. 4 మేఘము. 5 కాటుక, అంజనము 6. దాడింబవనము, దానిమతోఫు, 7 కొంచెము పసుపు ఎఱుపును గలిసిన రంగు (కే. ని).

మరి వి 1 తడవ, పర్యాయము (ఇది యీ యర్థమున ఒక, ఒక్కొక్క ఈశబ్దములు పూర్వమందు కలిగియే ప్రయోగములఁ గనఁబడుచున్నది

ఉదా · ఒకమరి, ఒక్కొకమరి, ఈమరి మొ)

కం. ... జగద్ధితవా, క్ర్యరులై రొక్కెడ వా రొక, మరి గోష్ఠీనిరతినుండి మనుజాధీశా

భాగ. అను. 2 38.

చం. ఒకమఱి బుద్దగింప విలయోదకముల్ వయి కుబ్బి చిప్ప వ్ర, చ్చుకొని మహాభ్రవీథిఁ జన ...

ఆము. 4. 21.

సీ ఒక్కొక్కమరి నొప్పి నొందకున్న ...

నైష. 3. 182.

(ఒక్కొక్క పరి వేదం పా.).

సీ. ఒకమరి గెల్పొందు మురుశీలఁ దనరుచుఁ గొమలతో నోమనగుంట లాడు ...

ఇందు. 2. 143.

కం. ఆతనితో నొక్కొకమరి, కౌతూహల వృత్తిశిం దగందొడఁగి మ్రుదు, ద్యూతంబునఁ గ్రీడింతుం, జేతోముద మొదవ నక్షశిల్పప్రౌఢిన్ ...

భార. విరా. 1 71.

ద్వి. మఱిఁ జేర్చి యొక్కొక్కమరి బసవనికి, నుత భక్తిరసము కన్నుల కెక్క నొక్క.

పండితా దీక్షా 83 పొ.

కం ఇమ్మెయి నలంగి యొకవ్వ, ఉమ్మన క్రీనీడ నిలిచి చనుదెంచుట నా, కిమ్మరి దడయ వలసె నని .. భార అను 3. 258

ఉ ఈమరి యుక నొక్కమరి యుంకొక మాటిక నొక్క మాటు నా, నోముల పంటగా యనుచు . క్రీడా 89.

2 వాక్యాలంకారము

క. కప్పకు నొరగా లైనను, సప్పమునకు రోగ మైన సతి తులు వైనన్, ముప్పున దరిద్రుం డై నను, దప్పదు మరి దుఃఖమగుట తథ్యము సుమతీ ... సు. శ 27.

అవ్య యుక్పదర్థకము ఏకకాలమున

కం. తమబంధులుం దారును నొ, క్క మరియు తెగ టాఉువారు కరుణారహిత, త్వమునం దొలు మేన .. భాగ. అను 5 109.

చం. ఒకటి పరోపఘాతకర మొక్కటి పంకజ కాంతి తస్కరం, బొకమరి యేల కట్టువడకుండు మహీపతియాజ్ఞ గల్గినన్ ...
వైష 6. 89.

మరించే సం మరణించే. (శ. ర.).

మరిగొమ్ము వి చెఱువు లోనగువానిలోని నీరు బైటికిం బోపుటకై ఱాలతోం గట్టిన మార్గము (శ. ర. బ్రౌ)

మరిచపత్త్రిము సం వి. అ పుం. సరస వృక్షము. (రా ని)

మరిచము సం. వి అ. పుం మిరియపు పొద (వృ వి.) న మిరియము

మరిడి వి ఒకానొక దేవత .

మరిడిమహాలక్ష్మి వి ఒకదేవత (శ. ర).

మరిడివ్యాధి వి కలరాజాడ్యము, వాంతిభేది రోగము (శ ర)

మరిమ సం. వి. న్. పుం. చావు, మృత్యువు. (విశ్వము)

మరియాద వి. (సం. మర్యాదా.) మేర, హరమేద్దు, మర్యాద, కట్టుబాటు, న్యాయబుద్ధి

కం నరనాథుం గొలిచి యలవడం, దిరిగితి నాకేమి యనుచుం దేంకువ లేమిన్, మరియాద దప్ప మెలంగినం, బురుషార్థంబునకు హాని పుట్టక యున్నె .. భార విరా. 1 122.

ద్వి రావణుండైన గర్వము దక్కి వచ్చి, శర ణన్నం గాతు నేచందంబునైన, మరియాద లిట్టివి మాకులంబునకు ..
రం రా యు 301 పొ 12 పం.

కం జడుండైన రోగి యైనను, విడుచుట మరియాద గాదు విభు నంగనకున్
భాగ 10 పూ 979.

కం ఒతరుణి నేను నెత్తము, నీతో నాడునెడ రుక్మిణి గనుంగొను ని, న్నాతిమరియాద నీవుం, జూతు ... ఉ హరి. 3 110.

మరిష్టకము సం వి. అ పుం రాజముద్గము. (వృ వి) (వై. ని).

మరిష్ణువు సం విశ (ఉ.) చచ్చెడుస్వభావము కల వాండు, మర్త్యుండైనవాండు.

మరీచము సం వి. అ పుం. 1 మిరియపు పొద, (వృ వి). 2. కక్కోలకము, చలువమిరియము (రా ని) న. మిరియము

మరీచి సం. వి ఇ పుం. స్త్రీ 1 కిరణము 2 వెలుంగ, కాంతి. 3 మృగతృష్ణిక, ఎండమావులు (కే ని). ఇ పుం 1 ప్రజాపతి (ఇతండు మొదటి మనువుచేత సృజింపంబడిన పదిమంది మూలపురుషులలో నొకండు.) 2. ఒక ధర్మశాస్త్ర కర్త పేరు. 3 లోభి, కృపణుండు 4 సప్తర్షులలో నొకండు. బ్రహ్మ మానస పుత్రులలో నొకండు న్ పుం. సూర్యుండు

మరీచిక సం. వి ఆ స్త్రీ 1. మృగతృష్ణ, ఎండ మావులు. 2 ఎనిమిది త్రసరేణువులు. (వై. ని).

మరీచిమాలి సం. విశ (న్. నీ న్) కిరణముల మాలగలవాండు

వి న్ పుం సూర్యుండు

మరుండ నం. వి. ఆ స్త్రీ. ఎత్తైనలలాటము గల స్త్రీ (విల్యమ్సు.).

మరుంధనము నం వి అ పుం తెల్లచంద్ర (వృ వి)

మరుఁడు వి (సం. స్మరః) మన్మథుఁడు

మ. మరువాలారుశరంబులం దొరఁగు కమ్మం దేనెతోఁ గూడి .. నై ష 2 99

గీ కవలు లుంకించి వ్రేయఁ గొ ప్పవియ నవలి, కరమున నమర్పఁ జైఁటలో మరునిబటువు, బిల్లక్రియఁ బట్టు, గంచెల బిగువుఁ జన్ను, నిక్కఁ దిన్నెలఁ జాత్రాళి నెత్తమాడు అము 1 59

-చం తొగచెలి తున్కలో మరునితూపులో నీలా. 1 10

మరు మేపుకన్దొర - మన్మథు నాహారముగాఁ గొన్న కన్ను గలప్రభువు

మత్తకోకిల. నీటిపుట్టుగుపట్టి యెన్నఁడు నెమ్మిఁ గానఁగలేనియ, మ్మేటివేలుపు రాయఁ డామరు మేపుకన్దొరమామ గా, నేటినీటుతపంబు చేసెనొ యీవడంకుమ లంచుఁ దా, మాటికిన్ గొని యాడుచుం జని మన్నుజేఁ డట ముందటన్ .. యయా 2 41

జ మరుగొంగ, మరుతల్లి, మరుతేజీ, మరుదేవేరి, మరునయ్య, మరునిల్లు, మరుపని, మరుపిచ్చి, మరుపోరు, మరుమామ, మరుమావు.

మరుకము నం. వి. అ పుం 1. నెమిలి. 2 లేడి, జింక (విల్యమ్సు.).

మరుగొంగ వి (√మరుఁడు) శివుఁడు

సీ. ... పెనునీటఁ దేలాడు పిన్నపాప, మరుగొంగ తలపుఁ దామరమీఁది యెలఁదేఁటి కలిమి యొయ్యారి నోముల ఫలంబు .. ఉ. రా 1. 80

మరుజ నం. వి ఆ. స్త్రీ 1 మృగకర్కోటి, వెట్టి పుచ్చ (వృ.వి),(వాచ.), 2 ఒకానొక మృగము

శ్లో. యథోక్తం మరుజా తూచ్చమృదుపాండరరోమికా, రోమరాజిమతీ మధ్యే ద్వాదశాంగుల సమిన్వితా (కే. ని.)

మరుజము నం. వి. అ. పుం. పరిమళద్రవ్య విశేషము.

మరుతల్లి వి (మరుఁడు + తల్లి) మన్మథునితల్లి, లక్ష్మి.

సీ. పెనిమిటి యెదనుండు ననబోడి మరుతల్లి నెల చెలియలు

గీ యనఁగ లక్ష్మి సమాఖ్య తా . పాం ని. దేవ ర

మరుతేజి వి (మరుఁడు) చిలుక, మన్మథ వాహనము (శ ర)

మరుత్కరము నం వి అ పుం రాజమాషము, అల సందెలు

మరుత్కర్మ నం, వి న్ న. వాయురోగము, కడుపుబ్బు (విల్యమ్సు).

మరుత్కోణము నం. వి. అ పుం. వాయవ్య దిక్కు, పశ్చిమోత్తర దిక్కుల మధ్య దిక్కు.

మరుత్తకము నం వి అ. పుం. మరువక వృక్షము.

మరుత్తనయుఁడు నం. వి అ. పుం. 1. హనుమంతుఁడు. 2. భీముఁడు.

ఇట్లే, మరుత్సుతుఁడు, మరుత్పుత్రుఁడు, మొ.

మరుత్తు నం. వి. త్. పుం. 1. వాయువు, గాలి. 2 పర్వత శిఖరము. 3 రూపము (కే. ని) 4 దేవత, వేలుపు, దేవవిశేషము 5. మరువకము, మరువము, వృక్షవిశేషము. న. 1. గ్రంథిపర్ణమనువృక్షవిశేషము 2 పృక్క, శాకభేదము (వృ వి). 3. బంగారు

మరుత్పటము నం వి అ పుం. తెరచాఁప. (విల్యమ్సు.)

మరుత్పతి నం. వి అ. పుం. ఇంద్రుఁడు, వేల్పుఱేఁడు

మరుత్పథము నం. వి. అ. పుం. వాయుమార్గము, ఆకాశము,

మరుత్పాలుఁడు నం. వి. అ పుం — మరుత్పతి

మరుత్ప్లవము నం. వి. అ. పుం. సింహము (త్రి ని)

మరుత్ఫలము నం. వి. అ. న. శిలావృష్టి. వడగండ్ల

వాన (విల్యమ్సు)

మరుత్వంతుఁడు సం. వి త్ పుం 1 ఇంద్రుఁడు 2. హనుమంతుఁడు 3. మేఘుఁడు.

మరుద్దాందోలము సం. వి. అ పుం. వ్యసనవిశేషము ఒకమాదిరి విసనకఱ్ఱ

మరుద్విష్టము సం వి అ న. గుగ్గులువు, గుగ్గిలము. (వాచ.).

మరుదేవేరి వి. (√మరుఁడు) రతిదేవి.

కం. కారుమెఱుంగనమరుదే, వేరియుఁ దా నన నగఁ బైఁడివిరిదండన బం, గారపు బొ మ్మనఁగా సిం, గారంబున దేవయాని కడుఁ జెలు వొందెన్ ... యయా. 4 92

మరుద్భవ సం. వి. అ స్త్రీ. తామ్రమూలీ క్షుపము (వృ వి.)

మరుద్రథము సం వి అ. పుం. గుఱ్ఱము (త్రి ని)

మరుద్రుమము సం. వి అ పుం విటఖదిరము ఒకానొక చండ్ర (వృ. వి)

మరుద్వాహము సం. వి. అ. పుం. 1. ధూమము, పొగ (త్రి. ని.) 2. అగ్ని 3 చిత్రకము చిత్రమూలము (వృ. వి)

మరుద్వీపము సం. వి అ పుం. ఉష్ట్రము, ఒంటె (త్రి. ని.)

మరునయ్య వి (మరుఁడు + అయ్య) విష్ణువు.

ఉ అక్కట తండ్రి యేల మరునయ్యకుఁ బెండ్లి యొనర్తు నంచుఁ బె, న్మక్కువ నుండుచో నీలా. 2. 72.

చం. అరుదుగ వేల్పుఱేఁడు మరునయ్యయు నల్వయుఁ గొల్వఁ జల్వఱాల్, దొర రతనంపుటుప్పరిగలో వలిగుబ్బలి రాచకూఁతుఁ దా, నిరువుగఁ గూడి ముజ్జగము లేలెడు లేనెలదాల్పుఁ గొల్చెదన్ .. అచ్చ. రా. బాల. 1.

మరునిల్లు వి. ఔ. (√మరుఁడు.) ఆఁడుగుఱి, మదనగృహము

ఉ మంచెలమీఁద నెక్కి కటిమండలిఁ జుట్టినపాఱుటాకు లించించుక చంచలించి మరునిల్లు బయల్పడఁ జేయఁ బిట్టలన్, జెంచెత లార్చి వ్రేయుదురు చిత్రముగా నొడిసెళ్ల ...

కాళ 3 10.

గీ కూటి కియ్యని విటకానిపోటు మెండు, మాచకమ్మకు మరునింట నాచు మెండు

వేణు. 17, రసిక. 1. 90

మరునామ్రాల సం వి అ స్త్రీ వృక్క, శాకభేదము. (వృ వి.)

మరుపని వి. (మరుఁడు + పని) సురతము.

గీ మంటిమిద్దెలవారికి మరుపనులకు, నెలఁతఁ బాసినవారికి నిదుర చెడియె . .

ఆము. 4. 123.

రగడ. పనసలపైఁ బూఁబనసల్ గనుగొను, పనుపడ్డవి మరుపనులకు నవి మును .

యయా 4. 26

మరుపిచ్చి వి. (√మరుఁడు) మన్మథావేశము, కామోద్రేకము.

ఉ నిక్కము రెడ్డిబిడ్డ వని నిన్ మది నమ్మి గృహంబుఁ జేరి యీ, దిక్కున నున్న శూద్రనుదతిన్ మరుపిచ్చి రమించినాఁడ వి, త్తైక్కలిఱంకు నాకుఁ గలదే యని ముందలఁ బట్టి యీడ్చి యీ, రక్కసిదన్నె ..

వేం పంచ 4 510.

మరుపృష్ఠము సం. వి. అ. న. ఎడారి, నిర్జల ప్రదేశము.

మరుపోరు వి ఔ. (మరుఁడు + పోరు) సురతము.

గీ. చెలువ మరుపోరువెనుక సొమ్ములు నలర్చి, చెలు వమరురక్తి నెన్నఁడో కలిసి యుండు, టనుచుఁ దలపోయుచుండుఁ దా నాత్త చంద్రి, కాఖిలాషాను గుంఖితస్వాంతుఁ డగుచు ...

చంద్రి. 4. 3.

మరుప్రియము సం. వి. అ. పుం ఉష్ట్రము, ఒంటె (విల్యమ్సు.).

మరుభూరుహము సం. వి అ పుం కరువీరము. (వృ వి).

మరుమామ వి (మరుఁడు + మామ) చంద్రుఁడు

సీ . . జాబిల్లి మరుమామ చందమామ

గీ. ... అమరుచుండుఁ, గుముదమిత్రుని నామ
ధేయములు సాంబ సాం. ని. దేవ. 10

మరుమావు వి. (√మరుఁడు) చిలుక

రగడ. మావులు దగు మరు మావుల కిరవులు
యయా 4 25

మరులము సం వి. అ పుం. 1 హంస విశేషము
2. ఉదకము (విశ్వమ్ము) 3 వ్యాఘ్రాదిఘాతుకజంతువు (వై. ని.)

మరులు – మర్లు[2] వి. 1 మోహము, వలపు, ప్రేమ, అత్యధికప్రేమ.

కం. పరమపతివ్రత లై సుర, పురములు సాధింప
నున్న పుణ్యస్త్రీ లె, వ్వరు గలరు చూపు
చూతాం, కురశరహతిఁ దిరులు మరులు గొలి
పెద వారిన్ . కు. సం 4. 398.

చం. . భువనత్రయ భీకర రాక్షసత్రయిన్, మరులున
ముంప నంపెనో యనన్ దగు నజ్జవరాంద్ర
మువ్వురన్, బరిణయ మై యమర్త్యులక్రమం
బున వారు సుఖంచి రెంతయున్
ఉ. రా. 1. 285

మ. మరు లెచ్చం గడు నొచ్చు నెచ్చెలియ నీమా
పెల్లఁ ద్రోవన్. చంద్రా. 5. 111.
(చంద్రమతి లోహితాస్యునిఁగూర్చి విలపించుట)

ద్వి. మది నీకు నామీఁద మరు లెందుఁ బోయె.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2006 పం

గీ తీరనిప్రేమ యైన, మరు లనఁగఁ జెల్లు
ఆం. భా 1. 136

2. అజ్ఞానము.

సీ మఘవుండు నీకంటె మరు లయ్యె క్రతుతతి
వర్ధించి దేవేంద్రుఁ డై వెలింగె .
కు. సం. 2. 164

కం. మురియుదు రెవ్వనిబిడ్డలు, మరు లింతియె కాక
సుతులు మఱి యతిహితులే, పెరిమెను బుట్టిన
పుత్రులు, పెరుగఁగ శత్రుఅనుత్రుతులు పెక్కు-
లు వినవే . కుచేల. 1. 69.

3 (త మరుళ్) పిశాచము, దయ్యము.

గీ. నీవు నీపోవుదెసఁ బొమ్ము నీకు మాకు, మాట
లేఁటికి ననుచు నమ్మరులుహేఁడు, నచటఁ ద్రేవు
లు దర్భలు నాసనంబు, చేసి తనమాననంబునఁ
జేర్చెఁ గృష్ణు . ఉ హరి. 2 141.

గీ అడియుఁ గా కిరుసంజల నాఁడుమరులు, గొర
గఁ గలువుఁ గా శాతనిఁ గోరి తపము సేసె
దఁట గౌరి నీ కెంత చెట్లపురులో,
కు. సం. 7 869.

4. పిచ్చి, ఉన్మాదము

ఉ మరు లెత్తి తనూజుఁడు పాఱుచున్నవాఁ,
డక్కట వానిఁ బట్టుకొనుఁ డన్న కృపాపరు
లార మ్రొక్కెదన్ ... దశకు. 6. 159

ఉ. ఎక్కడినుండి వచ్చెనొకో యీ ముదిజంగము
వాని మాయలోఁ, జిక్కి తరాల నుండి
యొక చీమకుఁ బోవఁగనీక డాచు నా, చక్కని
పిండి నగ్గదిమి సర్వము బెట్టఁగఁ బంచె నింక
నే, నెక్కరణిన్ వసింతు మరు లెత్తి వ్యయం
బొనరించు వీనితోన్ .. చెన్న. 2. 51.

జ: మరులుఁ దీఁగ, మరులుకొను, మరులు కొలు
పు, మరులుజడ, మరులుమాతంగి, మరులు
మ్మెత, మరులుహేఁడు, మరులొక్కొను, మరు
లొక్కొలుపు.

మరులుఁదీఁగ వి. (మరులు + తీఁగ) త్రొక్కిన
తోడనె అజ్ఞానము పుట్టించు నొకానొక యోషధి,
భూతకేశము.

ఆ మరులుఁదీఁగ మెట్టి యిరు లన్న నో యని,
యెడుతమిత్రసఁ గాడుపడి పొలంబు, లెల్లఁ
దిరిగి తూర్పు తెల్ల నౌతఱి నొక్క, శూన్య
గహనవాటిఁ జొచ్చి చనుచు ..
ఆము. 6. 12.

మరులుకొ(గొ)ను – మరులొక్కొను. అ. క్రి
(√మరులు.) 1. వలపుచెందు, మోహము
నొందు.

గీ పొలపు వలపును దలకించుచూడ్కిఁ జూచు, నాటుఁజూపున మరులుకొనంగఁ జూచుఁ, దారి తారామనోహరు దశవిధావ, లోకనంబుల మోహావిలోల యగుచు ... కవిరా 2 15

కం అది యెటిఁగి లాలికల ని, ల్పద మని పలు తెంచి నెచ్చెలులు రత్నవతీ, కదళికలు విన్న వించిర, మృదులోక్తుల మరులుగొన్న మెలఁ తలతోడన్ . వరాహ 3 128

గీ ఆసరోజాక్షి లీలావిలాసములకు, మరులు కొని దానవేంద్రుండు మనసిజాత, మత్త వేదండదో దూయమానమాన, సాజ్జుఁ దై దశా 2 318

2. ఆసపడు, ఆసక్తుఁడగు

సీ. బహులదూర్వాశంకఁ బ్రణతదేవ కిరీటమరక తద్యుతులకై మరులుకొన్న. కాశీ 3 12

వగడ. మరులుకొని చేయఁ డభిమానమును మాన మును, మఱచియును మానఁ డతి మానమును జ్ఞానమును ... సీతారా, 3 111.

3. ఉన్మత్తుఁడగు, పిచ్చివాఁడగు.

గీ అద్భుతం శౌర కేళివనాంతరమున, మదనతా పాగ్ని వేదన మరులుకొనుచు, జనవరకుమార మౌళి యాతనివిరాళి, యే మని వచింప రతిప తియే యెఱుంగు . ఇందు. 2 219

మరులుకొ(గొ)లుపు(ల్పు) స. క్రి. (√మరులు కొను) మోహింపఁజేయు, మోహపెట్టు, వలపిం పఁజేయు.

గీ. మరులుకొలిపితె గోవింద మందసతుల అము, 5 67.

గీ అరులు గెలిచిన యంతఃపురేందుముఖుల, కురులు మరుఁ డనువేఁటకాఁ డురులు సేసి, మరులుగొలుపంగ లేఁ డయ్యె మనుజవిభుని, నరులు లేనిద్వక్షంజనశాబకములు నైష. 3. 90

కం తారు గనుఁగొన్న రాచకు, మారుని సౌందర్య రేఖ మరులుగొలుపఁగా, మార శరపీడితా త్మక, తై రాయిడిఁ బడుచు నాలతాఁగులు మదిలోన్ ... వరాహ 4 15.

గీ విరుల్ నామ్బకరణిఁ జల్లు, నరసపుజలంబె జాణల మరులుకొల్పు . అము 2 21.

కం గోలపయి న్వాలారుం, గోలలఁ బరగించి మరు లుగొల్పుచు మిగులన్ నీలా. 3. 41.

మరులు(ర్లు)జడ వి. (మరులు – జడ) 1 మరులు దీఁగ, భూతకేశము (వ్య వి) (శ ర)

2 ఉన్మాదమును పుట్టించు (జోగులు మున్నగు వారి) జడ

సీ కావిగోణంబు లాకాశసన్యాసి కంబళిక పాదికు నకు మర్లుజడలు

గీ అనెడు సందేహచింతనం బావహిల్ల ఆకస మునఁ బ్రాఁకెఁ దూర్పున నరుణరుచులు పి. శకుం 3 201

మరులు(ర్లు)మాతంగి వి (√మరులు) మర్లుఁ దీఁగ, మదనము (వ్య వి.)

సీ జాజికాయయుఁ గురసాని యోమము వసచెం గల్వ మర్లు మాతంగి పచ్చ, యెన్నులు. ప్రబంధ. 640 , ఆం. భా, 2. 53.

మరులుమ్మెత్త వి మదనము (వ్య వి)

గీ మర్లుమాతంగి నాఁగను మరు, లుమ్మెత్త యనంగ మదనాఖ్య యొనరు ... ఆం. భా. 2 53

మరులుతేఁడు వి. (√మరులు) పిశాచవల్లభుఁడు

గీ. నీవు నీపోవుదెసఁ బొమ్ము నీకు మాకు, మాట లేఁటికి ననుచు నమ్మరులుతేఁడు. ఉ. హరి. 2 141

మరులొ్కను – మరులుకొను అ క్రి. (√మరులు) మోహపడు, వలపు జెందు.

సీ. .. ఆద్విజరాజు గురువధూటికి మరులొ్క నియె ననఁగ ... విప్ర 2. 72.

చం. కలకల నవ్వుమోవి పలుగంటుల దీఁటుఁ గుచంబు లోరగా, వెలువడఁ బైఁట వేయు నెఱవింతగఁ గేరు మరులొ్కనంగ బె, ళ్కులు

గాన జూచు లేనిపగలుంగొని మాటికిఁ గుల్క
గోటిచి, మ్ముల్లు నొనరించు నవ్వెలఁది
మోహపుఁ బ్రాయమువానిఁ జూచినన్.
హంస 1 217.

మరుల్కొ (గొ) లుపు (లు) – మరులు కొలుపు (వలపించు, ఆసక్తి నొందించు.)

చం కరువలి వారిమేనులను గొనులుఁ గిల్జడలుం దొడల్, నడల్, తలులుఁ గురుల్ మరుల్ కొలుపఁ దా నిపు డెక్కడ సంతరించెనో, శర శశ మైదుకై దువలజంత య టంచు విరాళి గొగి చం రా 2. 99.

సీ పొగడను దగువిధంబులను బెకు,లు గల్గనల రించి నిను మరుల్కొలుపఁ గలను
విప్ర 8 19

సీ ఇంద్రనీలపుడాలు నేలువన్నమువాని సిరి మరు ల్గొలుపుమై కెలువువాని కళా 2 142

మ ఆ, యమరుల్ నీ కెదురే జయింపఁ గద వయ్యా యన్న లేనవ్వుడా, య మరుల్కొల్పుచు వారి వీడ్కొలిపి ..
ఉ రా 1. 78.

మరువంపు మొలకలు వి. బ. ధాన్యవిశేషము

సీ మన్మథబాణాలు మరువంపు మొలకలు సన్న మణింగెలు జున్నుబ్రాలు హ. స. 4 128.

మరువకము సం. విశ. (అ ఆ. అ.) భయంకరమైనది

వి. అ పుం 1. మదనము, వృక్షవిశేషము 2 మరువము (వృ వి.) (అమరకోశము) 3 పెద్దపులి 4. బకవిశేషము, ఓదెకొంగ.

మరువకుఁడు సం. వి అ. పుం రాహువు

మరువము వి. (సం మరువకః) సువాసన గల యొక జాతి మొక్క.

కం మరువము మొలవఁగఁ దోడనె, పరిమళ ముద యించినట్లు .. విక్ర 1. 191

రగడ మరువము చెలి నా మరువము లోయను..
యయా. 4 25

ద్వి కలయంగ మరువంబుకల పేర్పరించి, యలవి మీఁజినమల్లియల కంటు లొత్తి
ద్వి పరమ 5 ..70 పొ.

మరువము సం వి అ పుం వృక్షవిశేషము, వాసన గల చిన్న చెట్టు.

మరువలు వి వకురోగవిశేషము

ద్వి మరువలు దిగకుండ మందు వాడి, నెయి చాణములు నించినతిత్తి .
నవ 1 27 పొ 16 పం.

మరువు సం వి. ఉ పుం 1 ఎడారి, నిర్జన ప్రదేశము. నీరులేనిచోటు. 2 పర్వతము. 3 కురువకము, ఎఱ్ఱగోరంట (వృ వి) 4 ఒకానొక దేశము (వై ని.)

మరుసంభవ సం వి ఆ స్త్రీ 1 మహేంద్రవారుణి, పెద్దచేదుపుచ్చ (వృ వి ' (విశ్వము). 2. ఒకవిధమగు తీఁటకసింద (వృ వి. (వాచ).

మరుసంభవము సం. వి అ పుం ఒకవిధమగు మునగచెట్టు (విశ్వము.).

మరూకము సం వి అ పుం. 1. నెమిలి 2. లేడి. 3. కప్ప (వై ని.).

మరూద్భవ సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. ప్రత్తి చెట్టు. 2. ఒకవిధమగుచంద్ర (వృ వి). 3 తీఁటకసింద (వృ వి.). 4 దోస (వృ. వి.) (ఆ. ని).

మరూద్భవము సం. వి అ. పుం. చంద్ర (వృ. వి.) (వై ని).

మరోలి సం. వి ఇ పుం. మకరము, మొసలి. (త్రి. ని).

మర్కటకము సం వి. అ పుం 1 వానరము, కోఁతి. 2. సాలెపురుగు 3. మత్స్యభేదము, ఒకవిధమగుచేఁప 4 ధాన్యభేదము (విశ్వము).

మర్కటతిందుకము సం. వి అ. పుం కాకేందువు, కాకితుమికి (వృ. వి).

మర్కటపిప్పలి సం. వి ఈ. స్త్రీ అపామార్గము, ఉత్తరేను (వృ వి.).

మర్కటము సం. వి. అ పుం 1. కోఁతి, వానరము. (ఈయర్థమునఁ గొన్నిపట్ల మహాద్విపక్షయును

గలదు)

సీ ఫలమూలములు దిని బ్రతుకు మర్కటులకు మేలోగిరంబులు మెక్కఁ గలిగె ...
ఉ. రా 5 273

2 సాలెపురుగు 3. ఓడెకొంగ, బకవిశేషము 4 రతియందలి బంధవిశేషము. 5. విషవిశేషము. 6. ముద్గభేదము (వృ వి.) 7. తురుష్క మనుగంధద్రవ్యము. న. కవాటబంధనార్థ సూచీవిష్కంభ యంత్రకము (కే ని.)

మర్కటవాసస్సు సం వి స్ న. లూతా సూత్రము, సాలెపురుగుపట్టు (వాచ.)

మర్కటశీర్షము సం. వి అ న హింగులము, ఇంగిలీకము.

మర్కటాస్యము సం విశ. (అ ఆ అ.) కోఁతిముఖమువంటి ముఖముగలది. వి అ న తామ్రము, రాగి.

మర్కటి సం. వి ఈ. స్త్రీ 1. అపామార్గము, ఉత్తరేను (వృ. వి) 2. అజమోద, ఓమము (వృ వి). 3 కరంజము, కానుగు (వృ. వి.).

మర్కటీజాలము సం వి అ న. (ఛంద) లఘుగురువులస్థానమును దెలిసికొనుట కుపయోగించు చక్రము (వాచ).

మర్కటేందువు సం వి ఉ. పుం. పెద్ద తుమికి (వృ. వి.) (విల్యమ్సు)

మర్కము సం. వి అ. పుం. 1. గాలి. 2 మనస్సు. 3 గుదము (వై. ని) 4. దేవదారువు (వృ వి. . 5 అభ్రకము. 6. సర్పము, పాము

మర్కర సం వి. ఆ. స్త్రీ. 1. భాండము, కుండ. 2 సురంగ, సొరంగము, గుహ. 3. వంధ్యయగు స్త్రీ, గొడ్రాలు. 4. భృంగరాజము, గుంటకలగర (వృ. వి.).

మర్కసము సం. వి. అ. పుం. జగలమునుండి మద్యము తీయఁగా మిగిలిన నిస్సారపు ముద్ద (వై. ని.)

మర్కుడు సం. వి. అ. పుం. 1. బ్రహ్మ. 2. చంద్రుఁడు. 3. సూర్యుఁడు.

విశ (అ ఆ అ) విఘ్నకర్త (కే ని)

మర్కోటపిపీలిక సం వి ఆ స్త్రీ. నల్లని చిన్న చీమ (వై ని.).

మర్గదము వి మలవిసర్జనము

ద్వి మనసిజహరుఁడు లేఁ డని పల్కు నధము, మనుజులనోళ్లు మూ మర్గదంబులకు ..
బస. పు 6 394 పం.

(తావులు అధ్యాహారము)

మర్గించె — మ్రగ్గించె స క్రి నశింపఁ జేయు (ఇట వర్ణవ్యత్యయము)

శా. భర్గుండంతక వాహినుల్ శరహతిన్ భంజించున ట్లైమ్మెయిన్, దర్గంగా రథపత్త్రిముల్ విఱుగ వేదండాంకురానీకముల్, నుర్గాడన్ భటకోరకంబు లడఁచెన్ మూత్కాశ్వపుష్పౌఘముల్, మర్గించున్ బరిసైన్యపద్మవనమున్ మద్బాణవర్షంబునన్
కు. సం. 11 604

మర్గు — మరుగు అ. క్రి. ఆసక్తమగు, అనగొను

ఉ. ముక్కువతోఁ గుమారులకు మర్గుచుఁ దల్లులు ప్రేముడింపగాఁ,జిక్కఁగఁ జేసి ప్రేపులకుఁ జేరిన యావులు దట్టుముట్టఁగన్ ...
పద్మ. 9 157

మర్చు — మఱచె స క్రి. విస్మరించు, మఱచిపోవు.

ఉ నాపయిఁ బ్రేమ యుంచు సురనాయక మర్చకు నన్నొకప్పుడున్ ... దశా. 7 158.

మర్జువు సం వి ఉ పుం 1. చాకలివాఁడు, రజకుఁడు. 2 పీరమర్దుఁడు

ఈ స్త్రీ. 1. తుడుచుట, శుద్ధిచేయుట. 2 పవిత్రము చేయుట. 3. చీపురు, సంమార్జని. 4. నదీతీరము 5. శిల, ఱాయి (కే. ని)

మర్తము సం వి అ పుం మర్త్యలోకము, భూమి (కే, ని)

మర్తుఁడు సం. వి. అ పుం మర్త్యుఁడు, నరుఁడు.

మర్త్యము సం. విశ (అ ఆ. అ.) మరణము స్వభావముగలది, మరణశీలము.

వి అ పుం మనుష్యలోకము, భూలోకము. న. శరీరము, ఒడలు (విల్యమ్సు).

మర్త్యముఖుఁడు సం వి అ. పుం. కిన్నరుఁడు

మర్త్యలోకము సం వి. అ పుం భూలోకము, మనుష్య లోకము (వై ని).

మర్త్యుఁడు సం వి అ పుం మనుష్యుఁడు

మర్దనము సం విణ (అ ఈ అ) 1. నలఁగఁ గొట్టునది 2 పీడించునది, రాచునది

వి. అ న 1 నలఁగఁగొట్టుట, పిండిగాఁ జేయుట. 2 రాచుట, ఒడలుపట్టుట, అంగమర్దనము చేయుట

మర్దని సం వి. ఈ స్త్రీ పాదములను రక్షించు కవచము (వై. ని).

మర్దము సం విణ (అ ఆ అ) నలఁగఁగొట్టునది, గుండచేయునది, వి అ పుం 1 పిండిగాఁజేయుట, గుండచేయుట 2 కఠిన మైనదెబ్బ, గట్టిదెబ్బ 3. వైరాగ్యము (వై. ని.

మర్దలము సం వి అ పుం వాద్యవిశేషము, మద్దెల

మర్దించె సం స క్రి మర్దనముచేయు, నూఱు.

మ మతికాలుష్య మడంచి యింద్రియములన్ మర్దించి కామారికిఁ, బ్రుతతిం ద్రుంచి...
మార్క 3 147.

(ఇట జయించు అని భావము)

మర్దితము సం. విణ. (అ ఆ అ) 1. నలఁగఁ గొట్టఁ బడినది, గుండగాఁ జేయఁబడినది, 2. రాచఁబడి నది రుద్దఁబడినది 3. చేర్చికట్టఁబడినది, గ్రుచ్చఁ బడినది.

మర్నాఁడు—మఱునాఁడు వి (√మఱు²) పరదినము, మఱునటిదినము

ద్వి. అమ్మని పూజింప నారాత్రి యందు నెమ్మి దీపింపఁగ నిల్చి మర్నాఁడు, ఘననిష్ఠ సంధ్యాది కర్మముల్ దీర్చి..
రం. రా అయో 120 పొ 20 పం.

మర్మకీలుఁడు సం. వి. అ పుం. భర్త (విల్యమ్సు.).

మర్మత్రము సం వి. అ. న కవచము

మర్మభేదనము సం వి అ పుం బాణము, అమ్ము (వై. ని).

మర్మభేది సం వి న్. పుం. బాణము అమ్ము

మర్మము సం వి న్. న 1 జీవస్థానము. ఆయువు పట్టు, మెత్తనిచోటు 2 అవయవముల సంధి. 3 గూఢార్థము, తాత్పర్యము 4 రహస్యము

మర్మర సం వి అ. స్త్రీ ధమనీభేదము (వై ని).

మర్మరము సం. విణ (అ ఆ అ) ధ్వని చేయునది వి అ పుం ఆకులు బట్టలు మొ వానిధ్వని

మర్మరి సం వి. ఈ స్త్రీ 1. ఒక జాతి దేవదారు వృక్షము 2. పసుపు

మర్మరీకము సం వి. అ పుం. 1 అగ్ని. 2. దేగ (కే. ని.

మర్మరీకుఁడు సం వి. అ. పుం 1. నిస్స్వుఁడు. దరిద్రుఁడు. 2 దుర్మార్గుఁడు, దుష్టజనుఁడు. (విల్యమ్సు, 3 కూరుఁడు (కే. ని)

మర్మస్పృక్కు సం—మర్మస్పృశము.

మర్మస్పృశము సం విణ. (శ్) మర్మము తాఁకునది, హింసించునది (మాట మొ)

మర్మావరణము సం. వి. అ. న. శరీరమును రక్షించునది. కవచము (విల్యమ్సు)

మర్మావిధము సం. విణ. (ధ్) హృదయ మర్మములఁ బొడుచునది (బాణము మొ).

మర్య సం. వి. ఆ స్త్రీ మర్యాద, హద్దు. (కల్ప).

మర్యాద సం వి ఆ స్త్రీ 1. పొలిమేర, సీమ. 2. సముద్రతీరము, ఒడ్డు. 3. హద్దుగుఱ్ఱుతు.రాయి. సరిహద్దురాయి 4 నీతియొక్క కట్టుపాటు, నీతి పద్ధతి 5 పద్ధతి, న్యాయ మార్గమం దుండుట 6. ఒప్పుదల, ఒడంబడిక 7. ఆత్మయందు మనస్సును స్థిరముగా నుంచుట. 8 సన్మానము, గౌరవము.

శా. ఆదిన్ శ్రీసతికొప్పుపైఁ దనువుపై నంసో త్తరీయంబుపైఁ, బాదాబ్జంబులపైఁ గపోల తటిపైఁ బాలిండ్లపై నూత్నమ, ర్యాదన్ జెందుకరంబు గ్రిందగుట మీఁదై నాకరం బుంట మేల్, గాదే రాజ్యము గీజ్యమున్ సత

తమే కాయంబు నాపాయమే.

భాగ. 8 592.

2 విధము, పోలిక.

మ. ఘను లాత్మీయత మోనివృత్తికొఱకై గౌరీశు

మర్యాద నె, వ్వనిపాదాంబుజతోయమందు

మునుఁగన్ వాంఛింతురు...

భాగ 10 పూ. 1708.

సీ పచ్చకప్పుఃపుఁగుప్పలు నింగియంగడి నించు

మర్యాద రాయంచ లెల్ల, గుంపు గూడిన గతి

గొప్పగంద పులప్పలు లిప్పుగా నుంచు పగిది..

ఘటికా 2 145

సీ వెలయ హరిశ్చంద్రువిధమున నలునిపోఁకను

బురుకుత్సు చేడ్పునఁ బురూర, వుని లీల సగరు

లాగునఁ గార్తవీర్యమర్యాదను గయు క్రియ

నంబరీషు, మతమున...

హంస 1 42.

మర్యాధాగిరి సం. వి ఇ పుం సరిహద్దు కొండ, కుల పర్వతములలో నొకటి.

మర్యాదాచలము సం వి అ. పుం. –మర్యాదాగిరి

మర్లు[1]–మరలు అ. క్రి. మళ్లు, వెనుకఁ దిరుగు.

సీ అవల మాటాడువా రదిరిపాటున మర్లి

యొఱపు వీక్షించి నివ్వెఱబడంగ

కువల 2. 29.

మ కొలు వౌ డిగ్గున గద్దె డిగ్గు వని కేఁగు న్మర్లు

గేహ బులోఁ, దలిరుంబాన్పున మర్లునంబొరలు

దశా. 7.71.

ఇ, మర్లుఁబాము.

మర్లు[2]–మరులు వి వలపు, మోహము

మ గేహంబులోఁ, దలిరుం బాన్పున మర్లునం

బొరలు .. దశా. 7. 71.

జ: మర్లుకొను

మర్లు[3] వి. వైపు, ప్రక్క.

చం. చిలుకలు గోయిలల్ చెవులు చిందర వందర

సేయ నూరెలన్, మలయసమీరమున్ వెనుక

మర్లున నుల్కిపడం బయింబడన్, గళవళ మంది

చుట్టుకొనెఁ గఁతునిమంతి యటంచు నాత్మ

లోన్. సారఁగ 2 155.

మర్లుఁబాము వి (మర్లు[1] + పాము) మనుదిండి, ఒక విధమగు పాము (శ గ)

మర్లుకొను–మరులుకొను స క్రి (√మర్లు[2]) వలచు, మోహించు

సీ కోఁడెకాంద్రను మర్లుకొని విభుఁ గికురించి

తిరిగెడుబోంట్ల నేమంక కూడు

ఉ హరిశ్చ 4 18.

మర్వ – మఱువు వి చాటు, ఓము

ఉ. కీశులు భీతిబొంది తమకించుచు రాఘువు మర్వ

సొచ్చినన్ .. భా. రా యు 1440

చం వినుతనంపు వంగడపు వెన్నెలరాయని మర్వ

సేరనన్ ... అచ్చ రా యు. 233.

మ . దివిజుల్ భంగించినన్ దైత్యులా, తురు

లై మున్ భృగుపత్నిమర్వ సొరనెంతో కూర్మి

నకాంతయున్. ఉ. రా. 6. 334.

మర్శనము సం. వి. అ. న 1 రాచుట, రుద్దుట. 2. పరిక్షించుట, పరిశీలించుట 3 ఆలోచన. 4. సలహా, ఉపదేశము. 5 తొలఁగించుట, తుడిచి వేయుట 6 వివరించుట, విప్పి చెప్పుట

మర్శము సం వి అ పుం 1. ఆలోచన, యోచన 2. సలహా, ఉపదేశము, ఆలోచన చెప్పుట 3 తుమ్ములు గలిగించు మందు (విఙ్యమ్ను.)

మర్షణము సం వి. అ న. సహనము, ఓర్పు

మర్షము సం. వి. అ పుం. సహనము, ఓర్పు.

మర్షి సం విశ (న్.శీ.న్.) సహనము గలవాఁడు ఓర్పు గలవాఁడు, సహించువాఁడు.

మర్షితము సం. విశ. (అ. ఆ అ.) 1 ఓర్చుకొనఁబడినది సహింపబడినది. 2. క్షమింపఁ బడినది, మన్నింపఁబడినది

వి అ న సహనము, ఓర్పు

మఱ ? 1 మర్మము, గుట్టు

కం ఏమగువ పట్టుకొనెనో, యేమిటికిం దెచ్చెనో

యి దెక్కడిపాటో, యేమో యెఱుఁగఁడు

మది మఱ, తామసి యనువిద్య తొలుతఁ దనుఁ బొందుటయున్ ... ఉ. హరి. 5. 195.
(ప్రాఁతప్రతి పా. వావిళ్ల పా. 'మఱిమఱి' వీరేశ పా)

2. అఱమఱ, భేదము.

మ. మఱ లేక ర్థుల దానులన్ సుజనులన్ మన్నింపుదే పైదలీ ... భాగ. 8. 467.

3. దైన్యము, దుఃఖము. (చూ. మఱఁగొను.)

జ. మఱఁగొను.

మఱఁదలు వి. ఔ. (మఱఁది + అలు, వి. మఱఁదండ్రు) 1. తమ్ముని భార్య.

గీ. మఱఁదలికి నాపడి లోలమతిఁ జరించి ... దశకు. 11. 194

వ. మఱియు నత్యంతశోకార్ణవంబున మునింగిన తల్లిని మఱఁదండ్రను నాశ్వాసించి .. భార. ఆది. 4. 217.

ఉ. లెమ్ము సురేంద్ర నీవలన లేదొకతప్పును నీమఱంద లీ, కొమ్మ వదాన్యభూరుహము గోరినఁ దెచ్చితిఁ గాని ... పారి. 5. 39.

2. భార్య చెలియలు.

3. మగని చెలియలు.

సీ. ... జాయాపతులకు ... మఱఁద లంచనఁగను మండ్రుత దనుజులు ... అం. భా. 2. 114.
(రెండు, మూఁడర్థములకు నిదియే యుదాహరణము.)

4. తనకంటె చిన్నదగు మేనత్త కూఁతురు; తనకంటె చిన్నదగు మేనమామ కూఁతురు (శ. ర.).

మఱఁది వి. చెల్లెలి మగఁడు.

కం. చెలియలు మఱందియును ని, మ్ముల నింద్రప్రస్థనగరమున వఖిమతబం, ధుల యొద్ద నున్నవా రని ... భార. ఆది. 8. 214.

గీ. తనదు సామ్రాజ్యమహిమకుఁ దగినయట్ల, మఱిమఱి సకలవస్తు సంపదలు వెలయ, మఱఁదికి విశేషగతిని సన్మానగరిమఁ, జాల నొనరించె నెప్పు డా జనవరుండు ... ఇందు. 6. 73.

2. భార్య తమ్ముఁడు, స్యాలకుఁడు.

కం. అని పలికి వాలుటమ్ములు, తనువున నినుచుటయుఁ గలఁగి ధైర్యము మానం, బును వీటిం బోవఁ బాఱెను, జననాయక నీమఱంది సరివారు నగన్. భార. ద్రో. 1. 363.

కం. వాలిక మెఱుఁగుఁదూపులు, నాళీకోదరుని మఱఁది నవి దైత్యులమైఁ, గీలించె ... హర. 7. 160, ఆము. 1. 19.

3. మగని తమ్ముఁడు.

సీ. మధుకైటభారాతి మఱఁది నమ్మని పిల్చి పనిగొంట నీకుఁ బ్రాభవము గాదె ... నైష. 3. 126.

ఉ. అంబుజగంధి యయ్యెడ మహర్షుల పత్నులఁ గంచు కొన్ని పే, మాంబర రత్నభూషణచయంబులు గైకొని యమ్మఱందియున్, వెంబడి నెక్కఁగా రథము వేడుక నెక్కి చిరత్నరత్నపీఠంబుల నుండె ... ఉ. రా. 6. 232.

4. మేనత్త కొడుకు.

చం. ...శరతాడన పీడితు లైరి నీమఱం, దులు వమరాపగా తనయుతోడి రణంబునకున్ దిశాధినా, థులు నఱుమంగఁ జాలరు ... భారం, భీష్మ. 2. 6., భార. ద్రో. 4. 141.

5. మేనమామ కొడుకు.

సీ. శ్రీమన్మహా గుణస్తోమాభిరాముఁ డై తేజరిల్లెడు ధర్మరాజునకును, దమ మఱంది గిరీంద్రధరుఁడు దండంబు గావించి చేయం గల విన్నపములు ... భాను. 4. 10.

6. పరియాచకపువావి, సరసోక్తు లాడుటకై కల్పితమైన వరుస.

చం. మఱఁది యటంచు బావ యని మామ యటంచును వల్లుఁ డంచు నం, దఱకును నన్నివావులిడి ... దశా. 2. 366.

జ. మఱఁదలు.

మఱక[1] వి పాలు విడిచిన యాఁడు మేకపిల్ల

చం. కఱ వరుదెంచినన్ ఘటము గర్భమునం గల సక్తు వంతయున్, దఱుఁగక యమ్మి మేకఁ గొన దానికిఁ బిల్లలు రెండు గల్గున, మ్మఱకలు రెంటికిం గలుగు మానుగ దూడలు నాల్గు వాని కి, ట్లలిమఱి నెన్న నెన్మిదిఁ బదాఱును ముప్పది రెఁడుఁ బుట్టఁగన్ ...

నా. పంచ 5 11.

మఱక[2] వి. డాగు, కఱ.

సీ. దొడ్డపుట్టంబుఁ దొత్తుకుఁ గట్టఁబెట్టిననవి పేఁడ మఱకల కగ్గపఱుచు ..., రామలిం. 34

మఱకువ వి. (√మఱచు) అజ్ఞానము, తెలివిలేమి.

కం ఎఱు కని యెఱుఁగక నిన్నున్, మఱకువ నెదిరి తిని దీని మఱవుము నన్నుం, గఱకంఠా క్షమియింపుము .. భార అం. 1. 327.

చం. మఱకువఁ గత్తిరించి మదమానములం జుఱ పుచ్చి మెచ్చు జాఁ, గఱగొని

ఉ. హరి. 4. 87.

2 విస్మృతి, పరాకు

సీ. .. మరపు, మఱకువ యనంగ విస్మృతి పరగు చుండు ... ఆం భా. 1. 137.

మఱగొను అ. క్రి (మఱ + కొను) దైన్యము నందు

చం. ఇది దగ దంచు నడ్డుపడు నింతకు నేంక సఖ్యు లందఱున్, మది మఱగొన్న యట్టి యెడ మానినికిన్ దనుఁ దాన కాచికో, లొదవిన

భార. ఉద్యో 1 348.

శ్లో. కార్పణ్యాదేవ సహితా స్తత్ర భూ పానాళక్ను వన్ప్రతివ క్తుమ్ సభాయామ్

సం. భార. ఉద్యో. 29. 40.

మఱచు స. క్రి. 1. విస్మరించు, తలంపకుండు

కం. ఎఱుఁగమి చీకటి నీ పె, ద్దటికంబు దలంప నేమితప్పు గలిగినన్, మఱచి దయఁ జూడు మి ట్లం, దఱు నీకుం బనులు సేయఁ దగుదురు వీరల్ .. భార విరా. 5. 357.

కం. రాచసిరి యుండియును మది, యాచవికిం జొరదు నాకు హరికి నిచటిఖా, ల్యాచరణము పై మక్కువ, యే చందంబుఁను మఱవ నెన్న ఁడు రామిన్ .. హరి ఉ. 2 78.

గీ తపసిరూపుఁ ద్రోళ్లకుఁ దవిలి రాఁగ మాకుఁ బొసఁగదు పొమ్ము మఱాకరమ్ము ..

అచ్చ. రా కిష్కిం 54.

(మఱాక - మఱవక.)

ఉ నీ, బాంధవ మెల్లఁ బొద్దుఁ దలఁపందగు నాత్మ మఱాకు మింకఁ గి, ష్కింధకుఁ బొమ్ము భానుసుత ...

భా. రా. యు. 1770.

(మఱాకుము - మఱవకుము.)

2 మాను, విడుచు

గీ మధుమదోన్మత్తలై యల్క మఱచి సఖులు, సూరెలకుఁ దాఁటఁ బతులపై సోలునట్టి, చేడి యల మన్మథుఁడు వెట్టి చెఱకువింట, నేసె నుమ్మొత్తవిరులచే నేసరేఁగి ..

కవిక 4 166

గీ. మగువకనుదమ్ము లరమోడ్పు మఱవ వయ్యె.

వసు 3 110

అ క్రి ప్రమాదము నొందు, పొరపడు.

కం. గుఱుకొని కార్యాకార్యము, లెఱుఁగక దుశ్చ, రితుఁడై యహితుఁడగు నేనిన్, మఱవక గురు నైనను జను, లెఱుఁగఁగ శాసించునది మహీశుఁడు బుద్ధిన్ ..

భార ఆది 6. 102.

కం. మానుషశక్తి జయింపఁగ, రాని మహావీరులైన ఁణశూరు లపై, దీనిఁ బ్రయోగింపుము బల, హీనులపై మఱచియైన నేయకు మధిపా ..

విక్ర. 2. 38.

జ. మఱకువ, మఱపించు, మఱపు.

మఱపించు స క్రి. (√మఱచు.) 1. మఱచు నట్లు చేయు, విస్మరింపఁజేయు

ఉ అంతట నద్భుతంబు గరుడాగమనంబు నిరాకృ

తాహితా, త్య్రంతసమార్జితోర్జిత జయామ్య దయం బయి భీష్మపాతనం, క్రాంతఘనవ్యథన్ నెఱయఁగా మఱపింపఁ బునర్మహాజివి, క్రాంతి కుపక్రమించు విభుఁ గాంచి దినేశ సుతాదు లుబ్బుచున్ . రాఘవ 4 137

సీ పట్టి చెప్పరు రతిప్రాణేశమంత్రముల్ మఱ పింతు మఱి యన్యమంత్రకలన .

చంద్రా 2 82

సీ కందర్పు మఱపించి యిందుని నిందించి వలకూ బరు హసించి నలుని మించి ...

కళా 1 66.

(ఇట అతిశయించి అని భావము)

2. భ్రాంతి నొందించు, భ్రమింపఁజేయు.

సీ మగలతో నిద్రించు మగువల మఱపించి మగ చెయ్వి లొనరింప మదిఁ దలఁచు

నీలా 1 76

మఱపు వి, (√మఱచు) 1. విస్మృతి

కం. పతిఁ జూచి రతి నిజాంత, ర్గతఖేదం బెఱమి మఱపుగా నిడి కాలో, చితవచనాంతరముల నుర, పతి గడువెన నిన్ను నేమిపని రాఁ బని చెన్ ... కు. సం 4. 418

గీ. తమకమును సిగ్గుఁ దమలోనఁ దడఁబడఁగ, మఱపుఁ జెయ్వులుఁ దమలోన మాఱు మలయ ... విక్ర 1 122.

సీ. పిటికితనంబును గుఱి దప్పి చనుటయు వెఱ పును మఱపును గొఱకొఱయును ...

గీ ... ఎఱ్ఱబడ నెఱుఁగఁ డతఁడు ..

అచ్చ. రా. బాల. 45., ఆం భా 1. 127

2. పారవశ్యము, ఒడలెఱుంగమి, మత్తత

సీ మఱపు మున్నీటిలో మానంబు లూటాడ బిగి యారు కౌఁగిట బెరయువారు ..

ఉ హరి 5 73.

సీ. తనపదంబునఁ జేర దనుచు వెల్వెలఁ బోవుఁ జెఱఁగు ముట్ట దనుచుఁ జెందు మఱపు . .

చంద్రి 1. 65.

శా భిక్షుం డై తమతండ్రి మాజనకునిన్ భిక్షించి నన్ దన్ను నం, రక్షింపం దువిలింతయై మఱ పుతో రాజప్రసూనాక్ష్మది, ప్రత్యేరాజతనూ జతో సుగుణతో నాతో సమం బాడెడిన్.

భాగ. 9. 521.

3. మూర్ఛ

ద్వి మనుజేంద్రతనయుఁ డా మఱపటు దెలిసి, మునివరుల్ దీవింప మొగి డిప్వ లలర, తన ర౭గ విలుగుణధ్వని చేసి నిలిచి ...

రం రా ఉ 146 పు. 18 పం.

ద్వి అమ్మేఘనాదుండు నతనిమర్మముల, నమ్ములఁ గీలించి యతని సూతుండు, మాతలినొగలపై మఱపుతో నొరఁగ, నాతేరు విఱుగంగ నలు కతో నేసె

రం రా. ఉ. 79 పు. 5 పం

4. ప్రమాదము, పొరపాటు

సీ. .. తేరు విఱిగెనో సూతుండు వడిదెబ్బనో యేమఱి యలసత నెదిరి నరకు, నేయమి మఱ పాత్మఁ జెందెనో హీనాత్ముఁ డై న ధృష్టద్యు మ్నుఁ డతనిఁ జంపె ... భార. ద్రో 1 80

శ్లో రథః పర్యపత ద్వాస్య ధను ర్వా శీర్య తాస్య తం, ప్రమత్తో వా భవద్ద్రోణో యథా మృత్యు ముపేయివాన్ ..

సం. భార. ద్రో 9. 2.

5 అజ్ఞానము

ఉ . నీ, ప్రేమకు వచ్చు దాసులకుఁ గ్రించు తనంబున నెగ్గు నేసితిన్, నామఱపున్ సహింపు మట నారకుఁ డై న మనంబులో భవ, న్నామ ము చింత నేసిన ననంతసుఖస్థితి నొందకుండునే

భాగ 9. 116.

గీ. సగము గొఱికినయాకును సఖులు పిలువ, సగ మొసఁగు నుత్తరముఁ దెల్వి సగము మఱపు, సగము నయి చింతచే సగ మగుచు నరిగె ...

మనుచ. 3 66.

న క్రి. ప్రమాదపఱుచు పొరపెట్టు.

కం. నను మఱపి యొందుఁ బోయి తి, గనుఁగొంటిని బట్టువడితి కైతవ మిటు నే, సినఁ బోనిత్తు మె యనుచును, దవమదిఁ బలుకు గతిఁ గొంతతడ వీక్షించెన్ . హరి. ఉ 7 129.

మఱలు స. క్రి 1 వెనుకకుఁ దిరుగు, వెనుక మొగ మగు

ద్వి మఱలు కెంజడలును మణికుండలములుఁ, జిఱుగజ్జె మొలనూలు సింగినాదంబు ...

ద్వి హరిశ్చ ఉ 129 పం

గీ మొఱలు పెట్టుచు శరనిధి మఱలి మఱలి, కాంచుచో దశా 1 180.

2. నివర్తిలు, వెనుకకువచ్చు

శా... విక్రమకళా సంలబ్ధతత్ప్రియసీసంధా సిద్ధిఁ గృతార్థుఁ డై మఱలె నిచ్చన్ వేశ్యలు ప్రాంగణగన్. పారి 5 41

మఱి[1] అవ్య 1 పిమ్మట, అనంతరము.

గీ. ఇప్పురంబున బ్రాహ్మణుం డింధనార్థ, మేఁగి మున్న యావృక్షంబు నెక్కి దాని, తోన దగ్ధుఁ డై మఱి దానితోన లబ్ధ, జీవుఁ డై వచ్చి జను లకుఁ జెప్పె దీని ... భార. ఆది. 6 193.

సీ. ఎవ్వరో యెఱుఁగ నిన్నెఱిఁగించి మఱి వర మిమ్మంటి దానికి నెలమి నగుచు.

భార అను 1. 351.

సీ. మఱి కొండవీ డెక్కి మార్కొని నలి యైనయల కనవాపాత్రు నంటి రాఁజె .

మనుచ 1. 37.

2 పునరర్థకము, వెండియు, ఇంకను.

(కొన్ని యెడల సముచ్చయార్థకముతోఁ గూడి యుండును, దీని ద్విరుక్తరూపములు మఱిమఱి మఱిన్మఱి)

చం. ... ఓ దివిజకంఠశి యిం కిటఁ బట్టి నీకు మీ, యనిమిషరాజుపాదముల యానసుమీ మఱి యేమివల్కినన్. నైష. 3. 144.

కం. విడువక మీగానము సొగ, సిడుటయు మఱి పాడుఁ డనుట యొగ్గే ... ఆము. 5. 58

శా. ధేనుగ్రాసము మాన్ప దోస మని సందేహించి నన్ సత్య మెం, తే నష్టం బగు నైన నేమి మఱియున్ విత్తంగ యామంబులో, నౌ నన్నన్ మును లెల్ల మిక్కిలియు నేఁ డాఁకొందురు.

వరాహ. 10. 39

మ ధన మార్జింపుదు నార్జితం బయినతద్ద్రవ్యంబు భోంబుచేఁ, గొనసాగింపుదు వడ్డి వాసివలవన్ గూర్తున్ మఱిం గొంత . ప్రబోధ 4 33.

వ ఈ దేవరకు మఱియు నొక్క దీపంబున కిచ్చిన గొఱియలు 55 వీనిం జేకొని .

ద. శా. 4 677..

(ఈ క్రిందిప్రయోగమున లఘురేఫయుక్తమై కన్పడుచున్నది)

ఆ మరియు నొక్కసాల మిరుగేలఁ బెఱికియు, దినఁ దెగిటి వంచుఁ దిగిచి వైవ, నలిగి యేడు భల్లములఁ ద్రుంచి ..

భా రా అర 1. 240.

(శ ర పా. మ౯ల ముద్రి. పా.)

3. నిశ్చయముగా.

కం. నాకు మఱి నీవు పతివి గు, ణాకర యిజ్జన్మము న మహాస్నేహమునన్ ..

భార. ఆది. 6. 193.

సీ. అతివయానముఁ గాంచి యప్రియస్థితి నున్న యది గా దె మఱి రాజహంసకులము ..

కవిరా 3 93

4. ఇదిగాక.

చం. జనసుత సర్వధర్మవులు సర్వజగత్పరివర్తన క్రమం, బును మఱి సర్వవంశములుఁ బుట్టిన మార్గము నీవ నిక్కువం, బనఘ యెఱుంగుదున్న తగుణాఢ్యుఁడవున్ భరతాన్వయావలంబనుఁడవు నీవ .. భార. ఆది. 4 219.

గీ. తాను గర్భభరాలసత్వంబుకతనఁ, జేయఁ జాలదు మఱి వేఱ చెప్ప నేల ...

కాశీ. 4. 212. కళా. 3. 53.

5 తడవ, పర్యాయము

(ఈ యర్థమున నేకార్థకశబ్దపూర్వాము గానే ప్రయోగములు గనఁబడుచున్నది).

క० అగన యొక్కొక మఱి యు, తుంగమణి స్తంభయష్టితో నొత్తగిలున్
కాశీ 4 209.

ఉ. నగ్గమె నర్తు బ్రహ్మ యన సత్కృపఁ బేఁతు జనార్దనుండు నా, భర్గుఁ డనంగఁ గ్రమ్మఱఁగఁ బాపిణ సేయుదు విజ్ఞగంబు లై, సర్వకలిల నొక్కమఱి సౌఖ్యము నొందుదు కేవలంబు దో, సర్వభూషణీ కృతరథాంగ నిమం గొని యాడ నేర్తునే పార 1 26 అ మ క 5. 263 పొ 4, పం

6 అట్లుకానిచో, ఈ యితరమున

ఉ దానవు లైన నేమి మఱి దైత్యమూహము లైన నేమి భాగ 10 ఉ 155

7 పూర్వోత్తరవాక్యార్థములకుఁ గల భేదమును దెల్పును

క०. మఱచినఁ దలపింపఁగ నగు, నెఱుఁగనినాఁ డెల్లపాటు నెఱిఁగింప నగున్, మఱి యెఱిఁగి యెఱుఁగ నొల్లని, కఱటిం దెలుపఁగఁ గమల గర్భుని వశమే . భార ఆది 4 71

క०. వర్గత్రయపరత ముహు,స్స్వర్గఘ్నామధ్య మాధ్వ జంఘాలకతా, దుర్గతియు నొల్ల మఱి యప, వర్గదుఁ డేవే ల్పెఱిఁగి వాని భజింతున్.
ఆము 2 82.

8 మరలమరల, పలుమాఱు.

క०. స్నేహార్ద్రహృదయ యై యతి, సాహస కృత్యములు మాన్ప సమకొల్పుట కై, యూహాపోహ విచారన, మోహితగతిఁ దల్లి సుతుని మఱి బోధించున్ .. కాశీ. 4. 89.

9 అన్యము, వేఱు

ఉ మామిడిమంత్రిఁ బోల మఱి మంత్రులు లేరు వసుంధరాస్థలిన్ ... నైష 1 24.

వ ద్రోణుం డొక్క బాణం బభిమంత్రించి దృష్టి ముష్టి సౌష్ఠవంబు లొప్ప నొక్కకరఁకునాఁట నేసి దానిపుంఖంబు మఱియొకబాణంబున నేసి . భాగ ఆది 5 211

క० మీవంటి భాగవతులం, బావనులఁగఁ జేయ రేని మఱి గతి యేది, మాపాటివారికిఁ
ఆము 6 55.

10 అట్లు, ఆవిధమున

క० అతనువుల వేరు గదా, నాతులు మఱికొంద కలిగి నన్ బడఁగఁ దిర్య, గ్జాతికి నిజాతికిఁ గల, యాతి వ్రత గలదె యెఱుఁగ కిట్లేలటికన్
ఆము 5 42.

11 కొన్ని యెడల నర్థవిశేషము లేని యే వాక్యా లంకారముగాఁ బ్రయోగింపఁబడును

చ० నుతజలపూరితంబు లగ నూతుల నూఱిటికంటె సూనృతవ్, రతి యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూఱిటికంటె నొక్క, క్రతువు వదిమేలు . భా. ఆది 4 93.

సీ మఱి జరాసుతునికై మధుర డించుటఁ జేసి వర వర్గదుర్గముల్ బలిమిఁ గొనగ
పార 1 17 భాఁ ఆది. 3 159.

మఱి² — మఱ్ఱి వి వటవృతము, మఱ్ఱిచెట్టు

క० తాతయుఁ దండ్రియు నగ, భ్రాతయునుం దాను భువనభాసురకృతిని, ర్మాతలు పిల్లల మఱికి, ఖ్యాతునిఁ బినవీరుఁ బోలఁ గలరే సుకవుల్ శై భా 1 21.

మఱిగ వి (క. మంగె.) ఊచిప్ప, పులుసు మున్నగు నవి వండుట కుపయోగించుజాతితోఁ జేసిన పాత్రము.

(బోడ్డ పెలవలె బలపపజాతితోఁ జేసిన పాత్రము. శ ర)

మఱినమ్మఱి — మఱిమఱి అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి.

ఉ. రాజకుమారశేఖరుఁడు ... ప్రత్యహము న్దరి యింపుచుండె నీ, రేజదళాక్షి నెంతయు మఱి న్మఱి నెమ్మదిలోన నెన్నుచున్ ...
ఇందు 2 213.

క० సరియె కద పిఱుదుబరువునఁ, దరుణివడక

మంద మగుట తరువాత మఱిన్, మఱి విఱ్ఱ
వీఁగుకుచకచ, భరమునఁ జెలి దాళి యుంట
ప్రౌఢిమ మె కదా ... ముకుంద. 2. 74

మఱిమఱి — మఱిన్మఱి అవ్య. 1. మఱియు మఱి
యు పౌనఃపున్యముగ (శ. ర)
2. అత్యంతము

కం. .... ప్రాణముకన్నను. మానం బధికం బటంచు
మఱి మఱి ఘృ్య, ల్యానాథ పల్క వివవే
భల్లా. 5. ఆ. (శ ర)

మఱు[1] విశ (వృత్తియందుఁ బూర్వపద మగు మాఱు
శబ్దమునకు వికల్పముగా ఆదేశమై వచ్చు
రూపము) 1 అన్యము, వేఱొకటి

గీ గంధవస్తువులు గొన్నట్టివాఁడు, వినుము
మఱుపుట్టువునఁ జుంచుతనము నొందు.
భార. అను 4. 267.

గీ. అతని మఱుమేన నైన నీప్రతిన దప్పు. కుండ
వరియింపవచ్చు నీ కుచితవిధిని ...
కళా 6. 56.

2 ప్రతి, బదులు

కం. అని పలుకుచున్న నృపవరు, దనునకు మఱు
మాట యీక. భార. ఆది 7 76.

సీ .. ర మ్మనుచును గడఁకఁ బిల్వ, మఱుమాట
లాడదో మఱి చూడకుండునో చనుఁగవఁ గప్పు
నో చాలు ననుచు ... భాగ. 8 320.

వి (వృత్తియం దుత్తరపద మగుమాఱుశబ్దమునకు
వికల్పముగా ఆదేశమై వచ్చు రూపము) తడవ,
పర్యాయము
(చూ. పలుమఱు, వేమఱు.)
జ మఱుగజ్జ, మఱుమాట, మఱుప్రోఁత.

మఱు[2] విశ (వృత్తియందు పూర్వపద మైన మరున
శబ్దమునకు వికల్పముగా ఆదేశమై వచ్చురూపము.)
అనంతరము, పిమ్మటిది. (చూ. మఱునాఁడు.)
జ, మఱునాఁడు, మఱుమేను.

మఱు[3] వి. వృత్తియందు పూర్వపద మైన మఱుగు శబ్ద
మునకు వికల్పముగా ఆదేశ మగురూపము (చూ.
మఱుపడు).

మఱుఁగిడు స. క్రి. (మఱుఁగు+ఇడు) దాఁచు,
గోపనముచేయు.

కం కొంత మఱుఁగిడక కలిగిన, యంతయు నిక్క
ముగఁ జెప్పఁ డనుటయు వాఁడల్
కళా 6 160.

మఱుఁగు—మఱువు అ క్రి (త మత్రె) చాటగు,
తిరోహితమగు, దాఁగు (శ. ర)

ద్వి. ఒఱుఁగుడింకలును బిట్టొఱలుమన్పిళ్లు, మఱుఁ
గు గవయములు మఱియు నేఁదులును.
ద్వి. హరిశ్చ పూ 606 పం.

మధురగతి రగడ. వరువవునకా సరు వని దిరుగుచుఁ
గురివెందలపొద గురు వని మఱుఁగుచు...
ప్రబంధ 253.

2 (క మఱుగు) నీళ్లు, మొ. సలసలకాఁగు.
(వ్యవ) నూనె మఱిగినది
3. సంతాపించు, మిక్కిలి దుఃఖించు.

సీ. ఇమ్మేని కక్కట యిట్టిది నేసెనే మాయ దైవం
బని మఱుఁగువారు. భార. విరా 2 146.

ద్వి. అతిమురిఁ గోపించి యాధర్మశీల, మఱుఁ
గుచు శపియించె మఱచితే తొల్లి ...
రం. రా. యు. 322 పొ. 23 పం.

కం అఱువదివే లబ్దంబులు, నెఱయఁగ మని సుతులఁ
గనని నెవ్వగచేతన్, మఱుఁగుచు జర మేనం గ్రి
క్కిఱియఁగఁ దఱి దప్పి సుతుల నిల్లేఁ గంటిన్.
బా. రా. బాల. 185, కు సం 5. 580.

వి. 1. బాటు, వ్యవధానము

చం అవికయుఁ బట్టుపుట్టముచెఱంగు మఱుంగయి
యున్కిఁ జేసి, నైష. 6. 181.

కం. జలనిధి యను తెరమఱుఁగటు, వెడలి నిలిచి
నట్టి యాటవెలఁదియపోలెన్. ..
ప్రభా 1. 57.

ద్వి. ఇరికిళ్ల గుమ్మల యెడలను దలువు, మఱుఁగున
బన్నార్లమాటువ....
పండితా. దీక్షా. 44 పొ., అం. భా. 1. 76.

2 దాఁపఱికము

ఉ వట్టిమఱుంగు వెట్టి నుడువం బని లేదు. ప్రభా 2. 72.

ఉ. . ఓ, హేమలతాంగి యింక మఱుఁ గేఁటికి న మ్మొకమాట పల్కెదన్, గాముఁడు సాక్షి గాఁగఁ గలకాలము కూడి సుఖింత మింపుగన్. కవిరా 5. 150

3 చాటుకవులు తఱచుగాఁ బ్రయోగింపని మాఱుమూలమాట, అప్రతీతము. (కవిత్వదోషములలో నొకటి)

సీ. .. ఈచ, లును ప్రాలుమాలికలును సందియము వేమఱపులు మఱుఁగులు వ్యర్థపదములును... ప్రబంధ 16

4 మిష, నెపము, సాకు

మ. తమలోన న్మధురాపురాంగనలు చోద్యంబంది శ్రీకాళహ, స్తిమహాదేవుఁడు జంగమాకృతివిభూతిన్ భృత్యులం గూడి వ, చ్చి మదీయవ్యథఁ దీర్చి యాత్మనగరీసీమోపకంఠంబు జే, ర్చి మఱుం గొక్కటి పెట్టి పోయె నిఁక నేరీతిం గనుం గొందుమో... కాళ. 4. 109

జ: మఱుఁగిడు, మఱుఁగుఁజొచ్చు, మఱుఁగుడు, మఱుఁగుదొడ్డి, మఱుఁగుపడు, మఱుఁగు పెట్టు, మఱుఁగుపెరడు, మఱుఁగువెట్టు, మఱుకువ, మఱుపడు, మఱుపెట్టు, మఱువ

మఱుఁగుడు వి. (√మఱుఁగు) తాపము

గీ. . కాఁక మఱుఁగు, డుడుకు సెగ తెల్ల నాఁగఁ జెన్నొందుఁ దాఁ, మునకు నామంబులై. . ఆం భా. 1. 46.

మఱుఁగుఁజొచ్చు న క్రి (మఱుఁగు+చొచ్చు) శరణముపొందు

సీ. సెగ కుల్కు మఱుఁగుజొచ్చినజహ్నురవిజల సరణి మల్లెలతోడి జడలు మెఱయ. ఆము. 2 58.

ద్వి మఱుఁగుఁజొచ్చినవాని మదిలోనఁ గరుణ, నెఱయఁ బ్రోచుట నాకు నియమవ్రతంబు. ద్వి హరిశ్చ ఉ. 2461.

మఱుఁగుదొడ్డి వి (మఱుఁగు+దొడ్డి) మలవిసర్జన స్థానము (శ. ర.).

మఱుఁగుపడు అ. క్రి (√మఱుఁగు) దాఁగు, చాటగు, తిరోహితమగు

వ. ...ఆయాటవికుండు పెట్టెఁ దెఱచి యస్థిశకలంబులు చూచి తనవృద్ధావస్థకుఁ జిన్నఁబోయి యవి యచ్చోటన పారం జల్లి తన పల్లెకుం బోయి మఱుఁగుపడి యుండె.. కాశీ 5 70.

సీ ఒరుదలగా వచ్చి యొఱగి మఱుఁగుపడఁగఁ జెవి నిల్లు గట్టుక చెప్పరేని... విప్ర 5. 40.

వ . . ఒడొంటికిన్ బేరెంబులు వాఱి కుప్పించి తప్పించుకొనుదువ్వులు ఖురజరజశ్ఛటల నెనక మెసంగు మసమసకల మఱుఁగువడియుండు గండోపలంబులును మనుచ 4 86.

మఱుఁగు (వె) పెట్టు – మఱువెట్టు న క్రి (√మఱుఁగు) దాఁచు, గోపనము చేయు, కప్పిపుచ్చు

ఉ. ... పరికి నెట్లు దోఁచిన సహింఁచుటగాని నిజంబు చెప్పకే, నేం మఱుంగు పెట్టి ధరణీవర... కళా 7. 196.

ద్వి. మఱుఁగు పెట్టక చెప్పుమా నీకు నిట్టి, నెగులింతయును నేమి నెపమున వచ్చె. ద్వి హరిశ్చ ఉ. 2108 పం.

సీ. మఱుఁగువెట్టక డెంద మెఱిఁగించుకై వడి గొబ్బునఁ బయ్యెదకొంగు సడల... విక్ర. 1. 122.

మఱుఁగుపెరడు వి (√మఱుఁగు) మఱుఁగు దొడ్డి. (శ. ర)

మఱుకువ వి. (√మఱుఁగు) సంతాపము.

తరువోజ. మానితబలుఁ డభిమన్యుండు పోర, మడిసినప్పుడు నిట్టి మఱుకువ నాత్మ, యూనదు... భార. స్త్రీ 2. 182.

గీ. అనిన ధర్మజుఁ డిట్లను నద్దురాత్ము, లొలియఁ జేయుట దగదు దుస్సలఁ దలంచి, వాని నొక

తప్పునకు సైఁపవలదె యాంబి, కేయమహిషికి మఱుకున నేయఁ జనునె . .
భార అర 6 142

కం మండఁగ మండఁగ నార్చిన, ఖండితవిదలములుఁ ద్రుటితకౌపీనములున్, దండములు తుండములు నుగ, మండలశకలములుఁ జూచి మఱుకువ దోఁపన్ .. ఉ హరి 4. 75.

మఱుగుజ్జు విణ (మాఱు-ప్రతి+గుజ్జు) గూనివాఁడు, గూనిది

సి జాహ్నవీస్నానఫలము లీఁజాలుపరమపావనుం డొక మఱుగుజ్జుబ్రాహ్మణుండు
వరాహ 9 43.

చం. .. మఱుగుజ్జు ప్రేష్యలై, ధృతి సెడి యుగ్రసేనునకుఁ బ్రేష్యత నొందియు దిద్ది యేలఁడే .
ఆము ౫ 53.

సీ. మఱుగుజ్జు రాఁగ నమరుఁ గుబ్జనామఁబు
అం భా. 2 128.

మఱుతు(ట్టు)రు వి భూపరిమాణవిశేషము, ఒకవిధ మగుభూమికొలత

వ .. రుద్రేశ్వర శ్రీమహాదేవరం బ్రతిష్ఠ నేసి నివేద్యానకు పెట్టినది నీరునేల మఱుతురు. 1 వెవి సేను ... ద శా 4. 933.

వ క్రా(ాజ) కల్యాణకేశవదేవర అర్చ (న అ) మదుపడలకు ఓడె ఎట్టుం జెఱువువెనక నీరునేల మఱుతురులు 4 ... ద. శా. 4.704.

వ. . శ్రీ మన్మహా మండలేశ్వరమండె రాజు శ్రీ కేశవదేవరకు (నై) వేద్యార్థముగా నా(ం) దిఁడ్లవాయవ్యమునం దన కట్టించిన మల్లసముద్రము వెనక నిచ్చిన నీరినేల మర్తురు ఒక్కటి ...
ద శా. 4. 685.

వ. .. ఓంపిచెర్ల శ్రీ అనంతగోపినాథ దేవరకు అమావాస్యకొలువులకు ఓంపిచెర్ల అఁనగద చెఱువు వెనకను నీర్నేల మఱ్తురు, 1. గు. జి. ఓంపిచెర్ల శాసనము 1242.

మఱువాఁడు వి ఔ. (మఱుస+నాఁడు) మఱునటి దినము, పరదినము

మ మఱునాఁ డంధక వృష్ణిభోజయదుసామంతాగ్రణీసేనగం, దెఱగా సాత్యకి రాముఁ డుద్ధవుఁడు హార్దిక్యుడు లోనైన కొం, ద అమాత్యుల్ ఁనుజుట్టిరా
ఉ హరి 2. 84.

గీ అనిన విని యెల్లవారును నధికహర్ష, మెసఁగ నున్నంత మఱునాఁడ యేఁగుదెంచె, భార్గవుం డమ్మునీంద్రులు పరమభక్తి, నర్చ లిచ్చిరి హోత్రవాహనుఁడు గని యె
భార ఉద్యో 4 293.
రం రా. అర. 192 పా 12. పం.

మఱుప(వ)డు అ. క్రి (మఱుఁగు+పడు) చాటగు. తిరోహితమగు. దాఁగు

కం. తఱిమి హాలి హాలము విసరుచు, నెఱిఁ గదిసిన బెగడి విమతనికరము వెడ వై, వెఱఁగుపడు నొదుఁగు నడఁగును, మఱుపడుఁ జెడు మఱియుఁ బోరులు మరలుం దెలున్
భాగ 10 పూ. 1534.

కం మిడిగడుపుద్రేకమున నొక, యడుగే నిడ లేక యున్నయర్థాధిపతిం, బుడమిఁ బడఁద్రోచి పై మఱు, పడ శవములతిట్ట పేర్చి పరజన మరగెన్.
కవిక 2 121.

కం. సోమాన్వయప్రదీపకు, డీమెయిఁ దేజో విశేష మెసకం బెసఁగఁ, గా మెఱయుట గనుఁగొని సి, గ్గై మఱుపడుమాడ్కిఁ గ్రుంకె నర్కుం డంతన్ భార. భీష్మ 1 299

ద్వి ఇల మఱువడ్డ నిర్మలశివభక్తి, తల యెత్తువడు వునఁ దాఁ దల యెత్తు
బస. పు. 1. 416 , పం. భార. ఉద్యో. 4.672.

మఱుపె(వె)ట్టు స క్రి. (మఱుఁగు + పెట్టు)

1. దాఁచు, మఱుఁగుపఱుచు

వ. ...మఱుం దొనర్చుఁ గలకోత్తలలకుం దివురుతమకపు ముంగలిపొఁజులు నిగిడించు క్రొవ్వాఁడి తూపుల రూపున నొండొరువుల మఱుపెట్టి

చూచు నెలగోలు చూపుల పారి. 2. 71

సీ. వాదింప నొల్లరు వశమైనపనికైన మఱుపెట్ట నొల్లరు మన్మథమైన కవిక. 6. 105.

వ. ... గోపాలాదిక్షుద్రజనంబులకు న్మఱువెట్టం దలంచి వారల కభిముఖులై పాండునందను లిట్లనిరి భార. విరా. 1. 177

చం. అనయము రాగ మొప్ప సహజానన చంద్ర కటాక్షపంక్తి ప, ల్లవనఖశంకఁ గన్గొను శ్రీ మఱువెట్టు ఆము 5. 15.

2 వంచించు, మోసపుచ్చు, మిషపెట్టు

సీ. అరగంటిచూపున నలసరీతిని జూచు మఱుపెట్టు చూపున మరలి చూచు. కవిరా. 2. 13

సీ. మఱువెట్టి చనుదోయి మదనాంకములు సూచుఁ దను నవ్వువిభుఁ జూపులన యదల్చు నైష. 7. 191

చం. తలఁపున నాథునిం గలసి తా నది నిక్కముగాఁ దలంచి మిం, చులఁ దులకించు మోవిపయి సోఁకిన కెంపులు గప్పిపుచ్చె నె, చ్చెలి మఱువెట్టగాఁ దలఁచి... రాజ. చ. 3. 100

కం. తుమ్మెదవలె నున్నది యిటు, రమ్మని నెఱి కొప్పు నివిరి భ్రమసితిఁ దరుణీ, కమ్మనివిరి నల్లగలు వని, క్రమ్మఱ మఱువెట్టు గట్టు కన రాకుండన్ విజ. 2. 148

మఱుమాట వి. (మాఱు+మాట) ప్రతివచనము

సీ. మాఱుమా టనఁగను మఱుమాట ననఁ గను బదులు మాటనఁ బ్రతివాక్య మొప్పు. ఆం. భా. 1. 114.

మఱుమేను వి. (మఱుప+మేను) పరజన్మము, ఉత్తరజన్మము.

చం. పనివడి సేవ సేసి పరిపాకము పొంద కయోగ్యుఁ డేనిఁ బ, చ్చిన మఱుమేననైన నది సిద్ధి వహించు. భాగ. 1. 100.

మఱుమ్రోఁత వి. (మాఱు+మ్రోఁత) ప్రతిధ్వని.

గీ. ... ప్రతిధ్వని మఱుమ్రోఁత యనఁ దగు భవ ఆం. భా. 1. 122.

మఱువ వి. (మఱుఁగు+వా) కుండ. (చూ. మఱువ కందు)

విశే. మూఁగ.

గీ. కెరలి పలికించె షణ్ముఖు మఱువమాఘ, మఱి ము చూచెఁ గరి కుప్యపల్వలంబు. పాండు. 4. 21

జ. మఱువకందు.

మఱువకందు వి. (మఱువ+కందు) అగస్త్యుఁడు

ఆ. మఱువకందుఁ జోగి తెలివాయి మెక్కియున్న, చేంత కఁగి యతనిచేత విండ్లుఁ, గత్తులములు దూఁగ ములును దద్దయుఁ, గొంచు నంతఁ జనిరి పంచ వటికి అచ్చ. రా. అర. 7

మఱువు-మఱుఁగు అ. క్రి. చాటగు, తిరోహితమగు.

చం. వెలవు లలంతికంపమును వీడని వ్రీడయు మాఱు సేయఁగా, నెఱుఁగమి యొప్పులేమి పరియొత్తెడు చొక్కులకోలు ముందుగా, మఱువు మొగంబు నోఁరయును మాటుగ ఱెప్పలఁ గప్పుచూడ్కియుం, దెలవ నవాగ్రసంగతి బ్రతిక్రియలై యలరించె భూవిభున్ కవిక. 3. 221.

వి. 1 చాటు, ఓలము, అడ్డు

గీ. అంధకారంబునందును వణఁగిపోదు, దీప తేజంబునందును దిరిగిరాదు, ఎట్టిమఱులైనఁ గన్పించు నెదురు లేక, చారుతర మైనయట్టి విచారదృష్టి. వాసిష్ఠ. 1. 170.

కం. వెలిచి వెలిచి యడిగెద మే, మెఱిఁగింపఁగ వలయు నొకటి యీ వెవ్వఁడ వీ, కొలమాలి నగొల్లతనము, మఱువున విహరించె దిట్లు మహినాత్మేచ్ఛన్. హరి. పూ. 7. 284

కం. విఱిగి నిశాటులు రావణు, మఱువున కేఁతేరఁ జూచి మనమునఁ గోపం, బెఱుకపడ సుపార్శ్వుఁడు వడిఁ, బఱపెన్ వానరులమీఁదఁ బటువిశిఖంబుల్. భా. రా. యు. 1509.

వ. ... మొదలం గదనంబునకుం దెచ్చుకొన్న మహా

చలశృంగాదులు బలువిడిం బడుబాణ జాలంబు లకు మఱువుగా నొడ్డువారును..

భా. రా యు 554.

2 కవచము.

గీ మానుసులువోలె మన్నార లేను లేని, తటి మహాగుణశాలి నాతనయుఁ గాచి, కొనఁ గడం గర సింగారమునకుఁ గాక, మఱువులను గైదువులు మీకు మానమునకె

భార. ద్రో 2 268

ఆ అతనిహరులఁ గొంద అఱదంబుఁ గొందఱుఁ మఱువుఁగొంద జేచి నఱకి రపుడు.

మార్క 8. 107.

చం. మఱువులు సించుచుం బెలుచ మన్నెము లూడ్చుచు నోలిఁ గైదువు, ల్విఱుచుచుఁ గేలు దోయి విదళించుచు. భా. రా. అర. 2 197.

జ: మఱువుకొను, మఱువునొచ్చు, మఱువెట్టు.

మఱువుకొను అ. క్రి. (మఱువు+కొను స్వార్థమున) దాఁగుకొను, మఱుఁగువడు

కం త్రినయన పుత్రుఁడట వెను, కొన సురపతి వఱచె మఱువుకొన నజుని హరిం, గని యెందు శరణు గానక, చనియె మహాదేవ నీవశరణను భాతిన్...

కు. సం 10. 438.

మఱువునొచ్చు-మఱుఁగుఁజొచ్చు స క్రి శరణు పొందు

ఆ. అనుజఁ జూచి కష్టమనుజులఁ గూడి నా, పనువు సేయకుండఁ జనుచె నీకు, ననుచు నుదరి పలుక విని హిడింబయుఁ గడు, వెఱచి భీమ సేనుమఱువు నొచ్చె...

భార. ఆది. 6. 201.

కం. ఆరథనివహంబులు న, వ్వారణములుఁ దెరలి మరలి వడిఁ బఱచుటయుం, గౌరవ బల మెల్లను రణ, శూరుడు గాంగేయు మఱువు నొచ్చె వికలమై.

భార. భీష్మ 2. 294

మఱువెట్టు-మఱుఁగుపెట్టు

గీ. .. మఱువెట్టె ననఁ దగు, మఱుఁగుపెట్టె ననుట..

ఆం. భా. 3 135.

మఱుస విశే. వై. అవ్య. అనంతరము, తరువాతిది.

కం. విను ప్రద్యుమ్నుని దక్కన్, మనమున నే నొరు వరించుమాట విడువు మా, ఘనుఁ డొల్ల కున్నఁ జెందుదు, మనసిజశిఖిఁ దనువు వేల్చి మఱుసటిమేనన్...

ప్రభా 3. 102

కం ఆకొకిఁ గరటివిభుఁ డొకఁ. కోటర గర్భమున నణఁగికొని యుండుట నా, చే టొదవ దయ్యె వానికి, నాఁటికి నది వోయె మఱుసనాఁ డుద యమునన్

వేం పంచ 3. 9.

కం ఈరీతిఁ బడకయింటికిఁ, జేరంజని మఱుసవాఁడు చీకటి జేజే, రారాకళ రారాఁగల, యారజనీ వేళ విరహ మగ్గల మయ్యెన్.

హంస. 5. 198.

జ మఱునాఁడు, మఱుసంజ

మఱుసంజె వి (మఱుస+సంజ) సాయంసంధ్య

సీ ఒకదివిఁ దొలుసంజ యున్మేషమునఁ బొందు నుదయించు మఱుసంజ యొండుదివి.

కాశీ. 1. 129.

(మలుసంజ. శ. ర పా.)

మఱ్ఱి-మఱి వి. వటవృక్షము

సీ. అభ్రంకషాభోగ మగుమఱ్ఱికొమ్మను గట్టిన ద్రవెలెడినుట్టి యెక్కి..

విక్ర. 2. 44

వ. మఱ్ఱిపండులవడువు గలమడమల బెడంగుపడి...

ఆము. 6. 98., ఆం. భా. 2. 44

మత్తిత వి. (క. మత్తె-పిచ్చి, బుద్ధిహీనత) మూర్ఖురాలు, అవివేకిని.

ఉ. మత్తితవోలె మాపడుచు మాన్మసలన్ జళికింపఁ బూని నీ, వెఱ్ఱితనాలు మాన వని వేడ్కని టాడఁగ నింటనుండి తాఁ, జిట్టునఁ గోపగించు కొని చెప్పఁడు చేయఁడు లేచిపోయె మీ, వెఱ్ఱి యగారు మంచిగురువే దొరికెన్ జదు వెట్లు చెప్పునో..

వైజ. 4. 12.

మల వి (క. మలె. త. మలై.) పర్వతము, కొండ.

సీ తూఁగాడుపయ్యెద దోఘూయమాన మై మల వైజయంతికామహిమఁ బడయ...

చూచు నెలగోలు చూపుల — పారి. 2. 71

సీ. వాదింప నొల్లరు వశమైనపనికైన మఱుపెట్ట నొల్లరు మస్మమైన — కవిక. 6. 103.

వ. ... గోపాలాదిక్షుద్రజనంబులకు న్మఱువెట్టం దలంచి వారల కభిముఖులై పాండునందను లిట్లనిరి — భార. విరా. 1. 177

చం. అనయము రాగ మొప్పు సహజానన చంద్ర కటాక్షపంక్తి ప్రస్ఫురనముఖంకఁ గన్న మనుశ్రీ మఱువెట్టు ఆము. 5. 15.

2 వంచించు, మోసపుచ్చు, మిషపెట్టు

సీ. అరగంటిచూపున నలసరీతిని జూచు మఱుపెట్టు చూపున మరలి చూచు. — కవిరా. 2. 13

సీ. మఱువెట్టి చనుదోయి మదనాంకములు సూచుఁ దను నవ్వువిభుఁ జూపులన యదల్చు — నైష. 7. 191

చం. తలఁపున నాథునిం గలసి తా నది నిక్కముగాఁ దలంచి మిం, చులఁ దులకించు మోవిపయి నొక్కిన కెంపులు గప్పిపుచ్చె నె, చ్చెలి మఱువెట్టగాఁ దలఁచి... — రాజ. చ. 3. 100

కం. తుమ్మెదవలె నున్నది యిటు, రిమ్మని నెఱి కొప్పు నివిరి భ్రమసితిఁ దరుణీ, కమ్మని విరి నల్లగలు వని, క్రమ్మఱ మఱువెట్టు గట్టు కన రాకుండన్ విజ. 2. 143

మఱుమాట వి. (మాఱు+మాట) ప్రతివచనము

సీ. మాఱుమాటనఁగను మఱుమాట ననఁగను బదులు మాటనఁ బ్రతివాక్య మొప్పు. — ఆం. భా. 1. 114.

మఱుమేను వి. (మఱుప+మేను) పరజన్మము, ఉత్తరజన్మము.

చం. పనివడి సేవ సేసి పరిపాకము వొంద కయ్యోఁ దేనిఁ జ, చ్చిన మఱుమేన నైన నది సిద్ధి వహించు. — భాగ. 1. 100.

మఱుమ్రోఁత వి. (మాఱు+మ్రోఁత) ప్రతిధ్వని.

గీ. ... ప్రతిధ్వని మఱుమ్రోఁత యన దగు భవ — ఆం. భా. 1. 122.

మఱువ వి. (మఱుఁగు+వా) కుండ. (చూ. మఱుఁవకందు)

విజ. మూఁగ.

గీ. కెరలి కిలకిలించె షణ్ముఖు మఱువమాపు, మఱుమ చూచెఁ గరి కుమ్భపల్లవంబు. — పాండు. 4. 21

జ. మఱువకందు.

మఱువకందు వి. (మఱువ+కందు) అగస్త్యుఁడు

ఆ. మఱువకందుఁ జోగి తెఱవాయి మెఱమున్న, చెంత కఁగి యతనిచేత విండ్లుఁ, గత్తులును దూఁగ ములను దద్దయుఁ, గొంచు నంతఁ జనిరి పంచ వటికి — అచ్చ. రా. అర. 7

మఱువు–మఱుఁగు అ. క్రి. చాటగు, తిరోహితమగు.

చం. వెఱపు లలంతికంపమును వీడని వ్రీడయు మాఱు సేయఁగా, నెఱుఁగమి యేపులేమి పరియొత్తెడు చొక్కులకోలు ముందుగా, మఱువుమొగంబు నోరయును మాటుగ ఱెప్పలఁ గప్పుచూడ్కియుం, దెఱవ నవాగ్రసంగతి బ్రతిక్రియలై యలరించె భూవిభున్ — కవిక. 3. 221.

వి. 1 చాటు, ఓలము, అడ్డు

గీ. అంధకారంబునందును వణఁగిపోదు, దీప తేజంబునందును దిరిగిరాదు, ఎట్టిమఱుఁగైనఁ గన్పించు నెదురు లేక, చారుతర మైనయట్టి విచారదృష్టి. — వాసిష్ఠ. 1. 170.

కం. వెఱచి వెఱచి యడిగెద మే, మెఱిఁగింపఁగ వలయు నొకటి యీ వెన్వఁడ వీ, కొఱమాలి నగొల్లతనము, మఱువున విహరించె దిట్లు మహినాత్మేచ్ఛన్. — హరి. పూ. 7. 284

కం. విఱిఁగి నిశాటులు రావణు, మఱువున కేతేరఁ జూచి మనమునఁ గోపం, బెఱుకపడ సుపార్శ్వుఁడు వడిఁ, బఱపెన్ వానరులమీఁదఁ బటువిశిఖంబుల్. — భా. రా. యు. 1509.

వ. ... మొదలం గదనంబునకుం దెచ్చుకొన్న మహా

ధాన్యము పండును.

మలఁకమెఱుపు వి. (మలఁక1 + మెఱుపు) ధమరాకారమగు మెఱుపు (శ ర).

మలఁగ వి. (√మలఁగు) ఎద్దుపై గంతతోడ సరకు గోనె (శ ర). సరకు నింపని గోనెల తోడి యెద్దుల గాడిదలగుంపు (బ్రౌ.).

మలఁగించు స. క్రి (√మలఁగు) 1 వెనుకకుఁ ద్రిప్పు

ద్వి పార్థివేశ్వర వీరిపైఁ గోప మింక, వలదని చెప్పి మావంతుఁ దేమఁగును. మలఁగించుగతి మంత్రి మరలించె విభుని
ద్వి హరిశ్చ పూ 1112 పం

2 ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు

ఉ .. సాం, ద్రామలకీర్తి గౌతమమహాముని సల్లని చిత్తవృత్తి నీ, పై మలగించెఁ గావలయుఁ బార్థివసత్తమ పొందు మున్న తిన్
భార, అశ్వ 3. 102.

మలఁగు అ. క్రి. (క మలంగు. త. మలఙ్కు.)
1. వివర్తిల్లు, వెనుకకు మరలు; వెనుకమొగ మగు.
వ. ఇట్లు భానుమంతు నంతకపురికిం బనిచి.

గీ. మలఁగి గజకంధరము ద్రుంచి తొలఁగ నుఱికి, కెంపుదళు కొత్తువాలుతోఁ గ్రేళ్లు వాఱు, నావృకోదరుపైఁ గవియంగఁ జేయు, వీచె
భార భీష్మ 2 70.

కం. తలఁగవు కొండల కైనను, మలఁగవు సింగముల కైన మార్కొనుకడిమిఁ, గలఁగవు పిడుగుల కైనను, నిల బలసంపన్నవృత్తి నేనుగు గున్నల్ ...
భాగ 8. 28

కం. మెలఁగున్ దలఁగున్ భయమునఁ, గలఁగున్ మలఁగున్ లతాంగి కపటాటభటిన్, జెలఁగున్ .
కృ శకుం. 2. 1?6.

చం. అలుకఁ దుషారశైలసుత యప్పలిమోమయి నాలుగేన్పుదం, బులు సని భ్రూకుటీకుటిల ముగ్ధలలాటము ఖేందుబింబ మైయె, మలఁగి కనుం గొనె న్భుజగమండను నక్కపటద్విజోత్తమున్ .
హర. 4 34

చం. .. ఘుటఘుటధ్వని సారె మలంగి చూచుచున్...
ఆము. 3 22.

2 ప్రక్కకుఁ దిరుగు.

సీ. మలఁగినదెసఁ బడమర మొగం బై కొంతదవ్వేఁగి, పున్నాగతరువు గాంచి...
దశకు. 7. 103.

ప . నందికంజానమండి కొంతమేర వచ్చి మలంగి పశ్చిమముఖ మై కొంతమేర వచ్చి. కొండుదురు శాసనము. (1352) Ep. Ind V.

వ వేళవాటంబునడుమ నొయ్యన నడచి యట మలంగి ...
నైష. 7 141.

3. వంకరగు, వంకరగా తిరుగు.

కం వలపలిదిక్కున కించుక, మలఁగంగాఁడుఱు మిడికుఱుమాపుడుఁబుట్టం, బలపడఁ గట్టి ..
భార. విరా 1 291

చ తఁ ప్రతిబింబభానుమణిఁ దాల్చి విహారవనాంతరంబున, న్మలఁగి మలంగి పెంజిలుము నాగువుభంగి.
నైష. 8. 154

4 తొలఁగు, అపసరిల్లు.

మ. మలఁగు న్మెల్లనిగాలికి న్పటుటటన్మత్తద్విరేఫాళికిం, దలఁగున్ ..
భాగ. 10 పూ 1732

ఆ కురుల తెలుపు చూచి కొఱగాఁడు వీఁ డని, మునలివాని విడిచి ముదిత లెల్ల, దూరముగఁ దొలంగుదురు సాస్థిశకల మౌ, మాలనూతి విడిచి మెలఁగుభంగి.
భర్తృ 3. 74.

5 చుట్టుకొనియుండు, పరివేష్టించియుండు.

సీ మొలకచ్చకట్టుపై మలఁగిన పచ్చనినునుగొంగు దిండుగా నులిచి చుట్టి... హరి పూ. 7. 13.

6. సంచరించు, తిరుగు.

ఆ. చెలఁగి చెలఁగి మలఁగి మలఁగి యల్లల్లన, క్రాలి క్రాలి ఒట్టుతూలి తూలి . .
నిర్వ. 6. 48.

ద్వి. హారిమణీ శోభితాభరణములఁ గళవళం బందక వైకొని పోయి, మలఁగుచు నా చంద్రమతి సమ దెంచు, తెరువున కడ్డంబు దిగ్గున వచ్చి...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2298.

7. వ_ర్లు, ఉండు

చం మలఁగఁగదే త్రికోణమణి మండపదీపికపై మహేశ్వరా .. ఉ హరి 5 10

గీ మృగవిభుం డిటు విన్నని మొగముతోడ, మలఁగుచుండంగ మఱియు నమ్మంత్రి సుతుఁడు . వేం పంచ 1 670

8 క్షీణించు, తగ్గు, నశించు, చెడు

ద్వి మలఁగనిపగల సుమిత్రుండు చాల, నలయుచుఁ జని యయోధ్యాపురిఁ జొచ్చి
రం రా అయో. 131 పా. 24 పం.

సీ పౌండరీకసమృద్ధిఁ జూపఁగా శశికీర్తి మలఁగె నా వెన్నెల ...
ఉ రా 4 242

కం విను మజ్ఞానమున్ననిఁ గన్మనిరూఢత గలుగు దాన మలఁగవు జననం, బును మరణము
భాగ. శాం 6 166

8 కలఁగు, క్షోభపడు

ద్వి ఓ గురులార యే నుత్తమలోక, భోగ భాగ్యం బైతి, పుణ్యుండనైతి, కర మర్థి మిము గొల్చుఁ గతమున నాడు, మరణంబునకు మీరు మలఁగకు ...
రం రా అయో 129 పా 31 పం.

సీ అతిశోకరోపాకులాత్మాంత దోదూయమానమై హృదయంబు మలఁగుచుండ ..
భాగ 4. 77

10 ప్రజ్వలించు, మండు

ఆ మాన కన్నులోన మలఁగ నే వోసిన, మాడ్కిఁ గోపవహ్ని మండ మెగసె కు. సం 2. 177.

వ అపసానంబున మలఁగుదీపం బధికంబుగ వెలుఁగుఁ జూపిన చందంబున .
వేం. మా. 4. 28.

11 వెనుదీయు, సంకోచించు.

ద్వి మలఁగక నాపన్నుమాయ లన్నియును, గొలుపవు వీనిపై .
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 2168 పం.

వ ... దీపక మాలికి ... మలఁగక విఱుగక సురగక .. ...
మలఁగుటొట్టుగు — గుంత్ర నిద్రించు

ద్వి నేయఁ గుంకుమపువ్వు ... మలఁగు, టొక్కుపై నొయ్యార మొలయంగ ...
ద్వి. పరమ ... పా

జ. మలఁక, మలఁగ, మలఁగి చు, మలఁచు, మలపించు, మలఁపు

మలఁచు స క్రి (√మలఁగు, 1 మలఁగఁ జేయు, వెనుకకు త్రిప్పు

గీ నరుఁడు సుఖదుఃఖముల ... బోఁదయసీక, మలఁచి యాత్మనిఁ జ్యోతిమానసంబ, ... మగు నుండ జలములలోన నిలిచి, ... చందమ్మున నసనినాథ ..
భాగ. శాం ... 67.

(రాజహంసలు

చం లలితగతి న్గమంబులు మలంచి తనూరుహ జాల మధ్యమం, బుల నిడి .
భార రా యు 2641.

చం . చిల్కకుఁ ... లతాంచలంబులన్, ఫలము దెమల్చురీతి నళిపంక్తికి మోము మలంచు కైవడిన్. వసు 3. 78.

2. ప్రక్కకు త్రిప్పు

సీ ప్రాణేశునొసలి లాంఛనంబు వొడగాంచి ముసిముసి నవ్వుతో మోము మలఁచు ..
నైష 7. 191.

గీ వదనములు నాలుగింటికి వరుస గలియ, మెలపుతోఁ దనకంఠంబు మలఁచి మలఁచి, యొసఁగెఁ దదధరపానమహోత్సవంబు
కళా. 5 26.

మ. పలుకుందొయ్యలితోడి కూటములు పెంపందమిన్గకూటంబులో, నలు మోము ల్సమకాల సౌఖ్యములఁ జెందన్ రామి నొయ్యారపుం, బోలయల్క నున్ముఖమండలి న్మలఁచు నంభోజాసనుం డిచ్చు . దీర్ఘాయువున్. జై భా 1.3

3. (విగ్రహాదులను) చెక్కు.

చం ఎలుఁగులు వేయి పూనిన సితేతరలోహ
ఘటంబు మీఁద గ్రొ, న్నలు పగ మేను నీలమణి
నవ్యవిభూషల నొప్పురూపుగా, మలఁచిన కొండ
భంగి న మం బగు చీకటిప్రోవుకై పడెన్.
హరి. ఉ. 10. 21.

చం మలఁచినఁ జాలుఁ గాక మగమానిసి రూపులు
జాలకైనఁ జె, క్కులు పులకింపఁ జేసి యదిగో
వఁ పింతు మనన్ ... రామా. 2 88

చం మలఁచి పయోజకోశములమాడ్కి నొనర్చిన
పద్మరాగపుం, గలశవు టెత్తిడాల్బొమిడికం
బులతో .. ఆము. 1. 52.

కం మంటల మలఁచినరూపై, మింట నడరిచూపు
చూపు ద్రిమ్మగెద ఉ హరి. 2. 132.

(ఇట నిర్మించిన యని భావము.)

4. తొలుచు (చూ మలపించు)

5 వంచు, ఒఱఁగఁజేయు.

సీ ఉగ్రతపమున నెంతయు నొడలు డస్సి, యడరు
నాఁకట మలయుచు మెడ మలంచి, చాలఁ
గన్నులఁ గుస్సి తేజం బడంగి, యున్న మునిఁ
గని నవ్విన నన్నుఁ జూచి. మార్క 5. 27.

చం. జడలు మలంచి బొల్లిముగ సన్నపుఁబాగ
లడంగఁ జుట్టి ... మనుచ. 4 30.

6 కదల్చు, చలింపఁజేయు.

చం అనుచు నొకింత మై మలఁచి యత్యధికోగ్ర
శరౌఘసృష్టిచే, మునుఁగఁగఁజేయ ...
కళా 6 23.

7. అడఁచు. నశింపజేయు.

సీ సమిదున్ముఖుని తేజము మలంపఁ బాదంబు
లంటిన వెలయింప నతఁడె నేర్చు ...
వసు. 1. 118.

8 పరివేష్టించు.

సీ. .. మలంచెఁ జుట్టె, గిరికొనెను బ్రమ్మె బరికొనె
గ్రిక్కొనె నవ, వెంయు వేష్టించె ననుటకు వేద
వేదర్థ ఆం. భా 3 171

అ. క్రి. పుష్పించు

చం మలఁపఁగ నున్నకల్పలత మన్మథునారి నమర్పు
నున్నకో, మలతరపుష్పబాణ మహిమద్యుతిఁ
జూడఁగ నున్న పద్మకు, క్రొమ్మల మలరంగ నున్న
మధుమంజరి నా మదజృంభితాంగదో, హాలరుచి
నొప్పె గౌరి నవయౌవనసంగమలీల డాయఁ
గాన్ .. కు సం 3. 283.

మలఁపించు స క్రి (√మలఁచు) త్రవ్వించు, తొలువఁజేయు

సీ శ్రీకుబేరాన్వయశేఖరుం డనఘుండు వాసయ
సెట్టికి వనజపత్ర, నేత్రి దండ్యమకు సుపుత్రుండు
గొనసయసెట్టి గొట్టియదొనం జెఱువు గుడి
యుఁ, గట్టించి పరివారగణ సహితముగ సోమే
శ్వరదేవర సాశ్వతముగ, నిలిపి తటాకంబు మల
పించి విత్తులు మానులకును గుడిసానులకును ...
శా ప మ. 33. 1 41 సా.

మలఁపు స. క్రి. (√మలఁగు) 1. పోఁజేయు, తొలఁగఁజేయు.

సీ. ... బదుమూఁడు కేల్గవలును గలబల్లిదుని
యాము మలఁపినాఁడ ..
అచ్చ. రా. బాల 201.

కం. మదిమఱపునఁ బాపము దన, కొదువుటయును
బిదప వగచి యొకసగమును నే, నిది నేయ
నిఁక నని యెడు, మదిఁ జెఱిసగముగ నరుండు
మలఁపు నఘంబున్ . . భార. అర. 5. 41.
(శ. ర. పా. మలుగునఘంబుల్. ముద్రి. పా.)

2. ఆర్పివేయు.

చం. పొలుపుగ నత్తకున్ నిదుర వుట్టఁగఁజేయును
గూండ్ల దీపముల్, మలఁపును బారువంబులకు
మక్కువ ముద్దులఁ జూపు రీతులన్ బలుకుచు
సంజ్ఞచేయు . గంధ 130.

ఆ. ... అంతఁ బవిదీర్చి దీపంబు, మలఁపి యడ్డ
గోడ మఱుఁగు గాఁగ, వైదికుని సుధాంశువద
నయు శయనించె ... శుక. 4. 116.

3. తొలుచు, రంధ్రము చేయు

ద్వి కలశునా సప్తసాగరములు సొచ్చి, మలఁపు దునా మేరుమందరంబులను ..

రం రా యు 294 పొ 18 పం.

4 చెక్కు

సీ మలదాయఱా నున్న మలఁపు కీల్పులుదిండి వెఱరాపతిమ కాలి పెంచె మమర ..

చంద్రా 2 36.

వి నర్తనము, నాట్యము (చూ మలఁపుగొను)

జ మలంపుకొను

మలఁపుఁకొ(గొ)ను స. క్రి. (మలఁపు+కొను)

1 తొలఁగించుకొను పోఁగొట్టుకొను

సీ తమ్మికెంపులకు నెత్తావి గూర్చునితప్పు చిరువులు కార్కొనఁ జేయుఅవ్వ

గీ మలఁపుకొనఁబోలునలువ యత్తలిరుఁబోఁడి, మోవియును గేలు. . ఒనర్చి ...

అచ్చ రా అర 21.

గీ వలువ విడువఁగ నొకకేల మలఁపుకొంటి

గంధ 135.

2. నర్తించు, నాట్యముచేయు

వ ... ఎడనెడఁ బడఁతుకలు మలఁపుగొన

ఆము. 4. 35.

మలక[1] వి మూఁకుడు

కం మలినాకృతితోఁ గాటుక, మలకక్రియన్నభము తిమిరమయ మై పొలిచెన్ ... ద్వా. 5 263.

మలక[2] (లక్క) వి. తురక, తురుష్కుఁడు.

చం. కని తను రాజు లెన్నుకొనఁగాఁ బెను పోఁటు లతో సిరంగరా, యనికడ కేఁగి మాటలనె యాయనఁ దేటిచి తెచ్చి మల్కకున్, మనుకువ నంటుచేసి యొరిమం గడు మెచ్చులు గన్నమేటి నే మని పొగడంగ వచ్చు. యయా 1 51

సీ. ఘనభేరికాధ్వను ల్విని గుండియలు ప్రీలప్రాలు మల్కలకు గోరీలు చేసె .. వసు 4 46

మలకడము వి పాదరక్ష.

సీ వెలివాడఁ బనిక్రొత్తమలకడా లొని నూనె యిడ తంగెడాకు గట్టెడు తహతహ .

ఆము 7. 7.

సీ పాదరక్షాభిధ పరగున జెప్పన మలకడ మ్మనఁగ సమ్మార్జి యనఁగ . . ఆం. భా. 2 298.

మలకా-మలాక వి. శ్రీఖండము

మ. కొలకుంచామర తావి తెమ్మెరల సోఁకు లైచ్చు ముత్యాలత, ల్పుల ఒల్సోఁ బగండచాయఁ గపురంపుంగుంపు సొంపూను మే, ల్మలకాగందపు తేఁటతోడ జిలుగుం బన్నీటి ధూప్రము-పు ది, త్తులచేఁ బ్రొద్దులు పుత్తు రిత్తఱి గా తుల్ గాం తలు నేర్పెలఁ. కుచల 1 99

మలగొంగ వి మల+గొంగ) గోత్రభేది,ఇంద్రుఁడు.

కం మలగొంగ మొదలుగలవే, ల్పుల వంగఅఁ బాఅఁదటిమి లోఁగనికటిమిన్, దఅరు కొడు కింద్రజిత్తుఁడు, వొలిసినచో రాచరిలిపొలు పేమి టికిన్ ..

అచ్చ. రా యు 472., అచ్చ రా సు. 41.

మలగొను అ. క్రి (మలఁక+కొను) 1. పెనగొను, మెలిగొను

ద్వి. మలగొన్న యురుమాన మకరోరగాది, జల చరంబులు చిక్క జలమెల్ల నింక

రం. రా యు. 356 పొ 24 పం.

చం. లలితపు భూతిపూఁతయును లాతపుఁ గోలయుఁ గజపాలయున్, మలగొను చిన్ని కెంజడలు మందుల పొత్తము నాగబెత్తమున్

కళా 2 48.

2. వ్యాపించు.

కం. మలయసమీరము మలసెను, మలగొనిరొయఁ బటీరశైలమారుత మనుచున్, బలికిన యర్థము క్రమమ్మఅఁ బలుకుట యేకార్థమంత్రు ప్రతిభా వంతుల్ ... కావ్యా 9. 119

మలఘ్నము సం. విశ. (అ. ఈ అ) మలమును బోఁగొట్టునది, శుద్ధిచేయునది. వి. అ పుం. శాల్మలీ కందము, బూరుగు దుంప

మలఘ్ని సం వి. ఈ స్త్రీ ఈశ్వరి, నాగదమని యను

వృక్షము

మలచేము విశ. 1 గొప్పది వృధువు

చం. కలఁక దొలఁగ వేదవతి గ్రక్కున జెత్తలి యెత్తి వ్రేయుచు, నల్లించవువేణి, నట్టనడుమన్ దెగి చేతికిఁ దున్క చిక్కె ... ఉ. రా. 3. 123.

2 అధిము (శ. ర).

మలజువ్వి వి (√మల) ప్లక్షవిశేషము, ఒక జాతి జువ్వి (వ్యా. క.)

స్వా. మాఁజువ్వియును నెమ్మి మామిడి జీడి, బలు దిక్కసియు రేఁగు పాలగోరంట. ...

ద్వి. శ. సా. 79 పా 19 పం.

మలత విశ గర్వించినది

సీ .. మలత న ముకిగొనునది.

గీ యగను .. ఆం భా 3. 26

మలదము సం వి అ పుం మాషము, మినుము (వృ వి)

మలదాయ వి వి (√మల) పర్వతవిరోధి, ఇంద్రుఁడు (చూ. మలదాయజా)

జః మలదాయజా,

మలదాయజా వి (√మలదాయ) ఇంద్రనీలము

సీ మలదాయజానున్న మలఁపు కీల్పులు దిండి పెలరాపతిమకాలి పెండె మమర ...

చంద్రా 2. 36.

మలద్రవము సం వి అ. పుం. అతివిరేచనము, అతిసారము.

మలద్రావి సం విశ. (స్ జి. స్) అతిసారము గలవాఁడు,

వి అ క పుం జయపాలవృక్షము (దీనిఫలములు విరేచనములు సేయించును).

మలద్రిమ్మరి వి. (√మల) వానరము, కోఁతి.

కం. మలద్రిమ్మరిరాయఁడ దిట మలరఁగ నీపగతు పీఁచ మడఁచి పుడమి కి. మ్ముల నొడయనిఁ జేసెద నినుఁ, దలఁపున మా మాట నమ్ము దిలఁకకు మింకన్ ...

అచ్చ. రా. కిష్కిం. 24.

మలనసం వి అ స్త్రీ పెద్దదోస (వృ వి)

మలనము సం విశ (అ అ అ) నలఁగఁగొట్టినది, గుండ చేయునది వి అ పుం దోసకాయ

మలప వి దూడ చచ్చిన ఆవు, గేదె మొదలైనది.

గీ పాలబుడిగలు నొ సెం ప్రాంతమెట్ల, మలప మందుల పొడిబుఱ్ఱ మన్నెముల్లు

హం స 2 75

మలపము వి (పికిలిపిట్టల) కూఁత

గీ మలపములు కే కొట్టుటల్ చలము గలిగి

ప్రబంధ 160 , ప్రబంధ 788

మలపు స క్రి. (√మలయు త మలైపు)

1 వెనుకకు త్రిప్పు, మరలించు

కం వల దని యెన్ని తెలుగుల, మలపిన వినవొల్లఁ బోక మక్కువతోఁ గా, నలకున్నాతో వచ్చితి, వెలనాఁగరొ నిన్నుఁ బాసి యుఁక నెటులోర్తున్

అచ్చ రా అర. 100.

గీ కుంజరము వాఁడికొమ్ముల గ్రుచ్చి యెత్త, జడియ కసిధార మావంతుఁ బుడమిఁ గూల, వ్రేసి రావుత్తుఁ డామదద్విపము నెక్కి, మలపి డీకొల్పి శాత్రవబలముఁ బఱపె

కవిక 2 183

2 కదలించు.

గీ ఇవ్విధంబున నాన తీ నవ్వకీలు, కీలు మలపిన ప్రతిమనుబోలి మరలి, రాచబిడ్డకు విన్నపం బాచరించెఁ, బెనచి హైదరుజంగు వల్కిన తెఱఁగు చంగా 2. 11.

వి 1. మలయఁజేయుట, వ్యాపనము

సీ. కమలభవాండంబు గడలించి సలిలంబు మన మీఁద ముంచినమలపు లేదు .

ఉ. హరి. 6. 29.

(ఆధిక్యము అని శ ర)

2. మార్గము మొదలగునవి ప్రక్కకు తిరిగెడు చోటు, తిరుగుడు

ద్వి అలవి చెందనిపజ్జ న ది 'వేలొక్క, మలపున నేకాంతమణిగృహాంతరిని ... మృ వి 3 75.

మలపువు సం. వి. ఉ. పుం. కాకోదుంబరిక, ఎమ్మె మేడి (వృ. వి).

మలభుక్కు సం. వి. క్. పుం. కాకి ... కాకము

మలభుజము సం. వి. — మలభుక్కు.

మలమన్కి వి (మల+మన్కి) కోఁతి.

గీ అత్తెఱంగున మలమన్కి మొత్తములు గ, ... దైవారఁజెట్లు గొండలును దెచ్చి, వైవ నాలుగునాళ్ల కివ్వలఁతియైన, నలుఁడు గడకెక్కి నిండారి నడపఁగట్టె.

అచ్చ. రా. యు. 58

మలమల వి మఱుఁగుట, మాడుట, వేగుట మున్నగువానియందగు ననుకరణము.

ఆ. మగఁడు లేక యింట మఁమల మఱుగుచు, సీలతాఁగి యుండెనేని. మార్క 29

వ ... హోమధేనువు లింటికి వచ్చిన వాని తోడన కచుండు రాకున్న దేవయాని దిన మనంబున మలమల మఱుంగుచుం బోయి తండ్రికిట్లనియె భార. ఆది 1 111

కం. అఁకట మలమల మాడుచుఁ, దేఁకువ చెడి ... లొగ్గి దీనత్వమునన్ .. బ్రహ్మో 2. 64.

గీ. విప్రు లాఁకట మలమల వ్రేఁగుచున్న, వారు ప్రొద్దెల్లబోయె నీవంటివార, లున్న యింటను బేదల కుండఁ దరమె ... శేష 1 156

చం జలజలమంచు నీ రొలుకఁ జల్లనిగాడ్పులు వీవఁ దారకల్, మలమల మ్రగ్గి జికటి క్రమంబుగ డిగ్గ ... ద్వా 5 73

మలమల్లకము సం వి అ పుం. కౌపీనము, గోఁచిపాఁత (విల్యమ్సు).

మలమానము సం వి అ. పుం. అధికమాసము

మలము సం. విశే (అ. ఆ. అ.) 1. మురికియైనది, మాసినది, 2. దుష్టమైనది, చెడ్డది

వి అ పుం. న. 1. మురికి, దుమ్ము 2 మస్టు, మడ్డి, పనికిరానిపదార్థము. 3. పురీషము, పేడ, రెట్ట మొ. 4. శరీరము నుండి వెడలెడి యపరిశుద్ధమైనవసాశుక్రమము. ... వి...

శ్లో వసాశుక్రమసృఙ్మజ్జా మూత్రవిట్ కర్ణవిట్ నఖాః శ్లేష్మాశ్రుదూషికా స్వేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః

వాచ ఘ్రాణకర్ణవిట్ అ. నిఘం.

5 వాతాది (కే. ని.) (వాతము, పిత్తము, కఫము.) 6. కిట్టము, లోహమలము. 7. దోషము. 8 పాపము. 9. కాంస్యము. 10. తెలుకొండెము వై ని). 11 కర్పూరము.

మలయ సం వి. ఆ స్త్రీ త్రివృత, తెగడ (వృ వి .

మలయజము సం వి అ పుం 1 చందనవృక్షము 2 మలయజపవనము పుం న గంధపుచెక్క

మలయద్వీపము సం వి అ పుం న. ఒకానొక ద్వీపము (వై ని).

మలయమారుతము సం వి అ పుం 1 మలయపర్వతము నుండి బయలుదేరు చల్లనిగాలి 2 సంగీ.) ఒకానొక రాగము.

మలయము సం. వి అ పుం. 1. భరత ఖండము (హిందూదేశము) యొక్క దక్షిణ భాగమున నున్న యొక పర్వతము. 2. మలబారుదేశము, మలయపర్వతమునకుఁ దూర్పుగా నుండు దేశవిశేషము 3. ఉద్యానవనము, ఉపవనము. 4. నందనవనము, ఇంద్రుని యుద్యానము 5. పర్వతభాగము, పర్వతపార్శ్వము.

మలయమ్మ–మలలమ్మ వి ఒక కొండ దేవత

సీ మలయమ్మ వేఁటాడ మాపాలఁ గల్గుమీ సింగంపుఁగొదమఁ దెచ్చెదము నీకు ...

యయా. 2 3

మలయవాసిని సం. వి ఈ. స్త్రీ. దుర్గ (వై. ని.).

మలయాడు అ. క్రి. (మలయు+ఆడు స్వార్థమున) సంచరించు.

సీ ఘనత కెక్కిన వసంతునితోడి చెలికాఁడు మనసుల మలయాడు మావటీఁడు ...

ధనా. 1. 84.

మలయానిలము సం వి అ పుం మలయపర్వతము నుండి వీచుగాలి, దక్షిణపుగాలి

మలయించు స క్రి. (√మలయు) మలయఁజేయు, తొలఁగించు

కం. మలయవతిమీఁది ప్రేమము, మలయించెనె దైవ మిట్లు మ మ్మెడచేసెం, బలు కొంకటి భ్రాంతి చిలుకల, కొలికి నాచందమామకూనా నీకున్.. ద్వా 5 238

మలయిక వి. (√మలయు) విహారము.
(సందర్భమునుబట్టి తక్కినయర్థముల నూహించు వది. శ. ర., బ్రౌ)

మలయు అ క్రి (త మల్లై) 1 సంచరించు, తిరుగు

గీ. నల్ల నేనపుగుండులు నడచినట్లు, మంపుగొని మే యెఱుంగక మలసి మలసి ... మన్నుఁ, బోతు లెడచొచ్చె దాఁటెడు బొదలు వోలె ... ఉ. హరి. 4. 26.

గీ. మలయుఁ గాశీపురంబులో మాఱు లేక, యహితజయభానురుఁడు సింధురాసురుండు కాశీ. 6. 178., భాగ. 10 పూ 1321

2. వ్యాపించు.

సీ. మణిభూషణద్యుతుల్ మలసి వెలుఁగ. కు సం. 12 982

సీ భ్రమఁకులక్రిందినోమరు లెంత యని కాక మలసి నీడల రూపు మాపలేదె ... వసు 4. 22.

గీ. మలసి చూపట్టెఁ బథి నొక్క మఱ్ఱిచెట్టు. హంస 2 116

3. వీచు, విసురు.

గీ. మలయపవనుండు పలుమాఱు మలయకుండ నలరుటింటిగవాక్షంబు లరసి యరసి ... విక్ర 4 162

గీ అంగజునిగంధసింధురం బనఁగఁ బరగు, మలయజ సుగంధి మలయాద్రి మారుతంబు, మలయ దెందాక నందాక మానవతుల. మానసంబుల నెలకొని మానమమరు ... శత్రుపు. 2 85, ప్రబంధ. 257.

4 వర్తించు. ఉండు

కం గెలువుము బాణుని వానికిఁ, గలవారిని విజయలక్ష్మిఁ గయికొను టరుదే, కలనఁ బదాఱు మొగంబుల, మలయుదు నీ వనుచుఁ జెలఁగె మాగధరవముల్ .. ఉ హరి 6. 16.

సీ మలయద్రుమంబున మలయుభుజంగికి బర్హ్యాఁ ఁతరువుపై పలవు గలదె ...
భా రా యు 2405, దశకు. 8 66.

5 ఒప్పు

మ రటదంభోధరమాలికల్ మలసె ఘూర్ణద్రు ద్విపేంద్రంబులై . రామా. 6. 5

గీ. మరకతనిబద్ధభూముల మలయు రేవె, లుంగు టాతిన్ని యలచె న్నెసంగు .
ఉ. రా. 3. 66, దశా. 2. 73.

6. యత్నించు, ఉత్సహించు,

గీ కన్యలావణ్యరససుధాగానమున, విభుని నయనము లస్వప్నవృత్తిఁ జెంద, మనసు తదురోజ హేమాద్రి మనికి మరిగి, మహిత సురతానుభూతికై మలయుచుండు ... వసు 3. 96.

గీ. పర్వములయందు రాహువు భానుచంద్ర, మండలగ్రసనమునకు మలయుచుండు ...
వి. పు. 3. 232., ఉ రా 6 73.

7 విజృంభించు, చెలరేఁగు.

గీ మలసి ఱంకెలు వైచుచు మాఱుకొనిన, వృషభములభంగి నక్కుఱువృషభు లిట్లు
భార. విరా 5. 165.

సీ. మలసి దర్పంబున మార్కొనువృషములా నార్చుచు రేఁచి పోరాటఁ బెనుచు ..
హరి. పూ. 8. 3, బస. పు. 4. 137.

8 పోరాడు, పెనఁగు, మార్కొను, ప్రతిఘటించు.

కం. ఎత్తినగద లంకించియు, హత్తించియు బ్రమరి దిరిగె వడఁచియుఁ బయిపై, నొత్తియుఁ దట్టియుఁ బట్టియు, మత్తగజద్వయముఁబోలె మలసి రిరువురున్ ... ఉ. హరి. 3. 62.

చం. నెలకొని కృష్ణరాయధరణీవిభుఁ డుత్కలా

భూమిపాలుతోఁ. గలన నెదిర్చి హస్తికరకాండ
తతు ల్లసక్రంపుఁ జాములై, మలసినచోటఁ
గూడిన సమగ్రయశోవసనంబుఁ గప్పి
పారి పీఠి 22.

ద్వి మదచకోరములతో మలయు నేత్రములు,
కొదమలేళ్లకు సిగ్గుగొలిపెడి చూపు.
ద్వి. హరిశ్చ ఉ 341

(ఇట నౌపమ్యవాచకము.)

9. కదలు, చలించు.

సీ మలయుచుఁ బొలుపారు మకరకేతనముతో
నెలరారుకెందలిరెల్లి గ్రాల ..
కు. సం 9 245

చం. తొలుతటిదిక్కుదీవు లటఁ దోడనె భూధవు
నాజ్ఞ చేకొన, న్మలయక నిల్చుతద్వశిమంబను
తెల్లనికానిచేరువన్, వెలిఁగెడు పద్మరాగయుత
విశ్రుత కాంచన కుంభమో యనన్, జలరుహ
బాంధవుండుదయశైలముపైఁ గనుపట్టె నయ్యె
డన్ ఉ. హరిశ్చ. 1 53.

10 తడయు, ఆలసించు.

చం. మలయక వేగ మేఁగి హనుమంతుఁడు మందుల
గట్టు దెచ్చి ... దశా 7 2. 133

11. తొలఁగు, అపసరిల్లు

ద్వి. . . అక్కపట మృగంబు, బెదరి పట్టీక
తప్పించి బి ట్టెగసి, ... మరిగిన గతిఁ జేరి
మలయు నంతంత ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 704

12 తపించు, బాధపడు

గీ ఉగ్రతపమున నెంతయు నొడలు ఒస్సి, యడరు
నాఁకట మలయుచు మెడ మలంచి.
మార్క 5 27

గీ. తెరలుచున్నది తొంటిముత్తెములు దిగిచి,
క్రొత్తలుగఁ దెచ్చి పాలిండ్లఁ గూర్పరమ్మ,
మరుని వేఁడిమి కెంతయు మలసె నమ్మ, వెలఁది
వడు సోలె వేమి గావింత మమ్మ.
యయా 1. 115., ఘటికా 1. 49.

జ మలఁపు, మఁయాడు, మలయించు, మలయిక,
మలసియాఁడు.

మలయుపు సం. వి. అ. (స్త్రీ. కుక్కమేడి / వృ వి.).
(శ ర.)

మలరు అ. క్రి. యత్నించు. కడఁగు

కం. ముదమున సత్కవికావ్యము, నదరఁగ విలుకాని
పట్టినమ్ములను బరిహృ, ద్భదమై తల యూపిం
పనియది కావ్యమె మలర పట్టినదియున్
శా మే కు సం 1 41

మలలమ్మ – మలయమ్మ వి ఒకానొక కొండ
దేవత

ఉ ఎత్తినవిల్బురంపుఁబరు వించుక తగ్గక బల్మెకంబు
లన్, హత్తఁగఁ దాఁకుగాయముల నాసి
కట్టైన మన్న లజ్జ గో, రొత్తుల కేల పొత్తు లని
యెల్లఁడు మా మలలమ్మమీఁది మాట త్తియె
మాన్పె వీని కిది పాటివియే నృప యెన్ని చూడఁ
గన్ ... చంద్రా 2. 51

మలవ(ల్వ)తీ వి (హిం మల్వతీ) అధికముగా
విధించిన పన్ను.

సీ వర్షాశనంబులు వఱదపాలై పోయె మలవ
తీలను బ్రజల్ మాని చనిరి. ...
రామలిం. 89

సీ మల్వతీలను బ్రజన్ మాపంగవచ్చును వర్షంబు
గురిపింప వశము గాదు .. రామలిం 5

మలవాపస్సు సం వి న్. (స్త్రీ. ఋతుమతియగుస్త్రీ,
ముట్టైనయాఁడుది .... (అ ని.)

మలసాల – మల్లసాల వి. కూటము, చావడి.

సీ నారికేళపుమట్టతీరుగా నలికిన ముంగలి
మలసాల ముద్దు గులుక ...
హంస. 1 151.

మలసియాడు అ. క్రి. (మలయు + ఆడు. స్వార్థమున)
వీచు, విసురు.

గీ మారుతంబులు నామీఁద మలసియాడ, గలుగు
నొకొ నాకు నొకనాఁడు కన్నులార, శివునిఁ
జూచుపుణ్యం బనుచింత నెఱయ, మొదలివేలుపుఁ

బొడగంటి మ్రొక్కఁ గంటి
ఉ హరి. 2 176

మలహాజారపుజోదు (మల + హాజారము + జోదు) వానరయోధుఁడు

చం చలమున, బోరుచో మహాజారపు జోదులు సోఁకు మూఁకలన్, బొలుపఱఁ జేసి యా జమునిప్రోలికిఁ గావలి యన్న నత్తఱిన్ ..
అచ్చ. రా యు 199.

మలహరి వి. 1 రాగవిశేషము, ఇరువది నాలుగు స్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ. సాలవి, త విలహరి కురంజి ధన్యాసి పూర్వి గౌరవరాళి నాట భల్లాతకి మల, గీ హారులు సారంగ రామక్రియలు ననంగ.
హంస ౯ 13..

వ ... మేఘరంజి, వేళావళి మలహరి, జాళి, హిందోళము ..
మత్స్యపు. 5 54.

2. చర్మవాద్యవిశేషము

గీ. ఒనర సింధుసముద్భవాశ్వోత్తమంబు, బిరుద హాంసికకింకిణీస్ఫురణ మలరి, దవిణ మలహరి మొఱయునందమగులీల,మ్రోలనటునిల్పి సాహిణీ మ్రొక్కుటయును
ఇందు 2 54

గీ దవిణ మలహర్లు జేగంటలరవళితోడ, టటట టంటం టటంచుఁ జెంగటను మ్రోవ .
మల్లుపు 1. 13

మలహరుఁడు నం వి అ పుం శివుఁడు

ద్వి మలహరుజడలలో మలయు నీగంగ
నవ 4. 201 పా 2 24 సం.

మలాక — మలకా వి (త మలాక్కా) శ్రీఖండము, చందనము.

సీ. సుంకంబు లుడిగె మెచ్చులు రా గుబాళించు చేవ యెక్కు మలాకచెక్కలకును ..
కువల 1 98.

గీ. ... మలాక నాఁగను దనర్చు, చుండు శ్రీఖండము ...
ఆం భా. 2 162.

మలాక నం వి అ స్త్రీ 1 కాముకురాలు, కామము గలస్త్రీ
2 దూతి 3 కరిణి, ఆఁడేనుఁగు

మలాకర్షి నం వి న్ పుం హడ్డికజాతివాఁడు (చూ హడ్డికుఁడు)

మలాకీ వి శ్రీఖండము

సీ బాగుగా మెయి మలాకీగంధ మలఁదక యిఁపు పుట్టదు కదా యెప్పటికిని .
సిం. నా౦ 18

మలాము — మొలాము వి. బంగారు లోనగు వాని పూఁత

వ ... బ్రహ్మాండకరండంబు వెండిమలాము చేసిన చందంబున దిక్కోణంబులు సంకు దోమిన పోలిక ..
సానందో. 5 136.

మలారము — మల్లారము వి (క. మలార, త మలారమ్) 1 గాజులగుది
2 నిడుపుకొయ్యకొనను రెల్లలు కట్టి వీథి మున్నగువాని నూడ్చుసాధనము.
(శ. ర, బ్రౌ)

మలారి నం వి. ఇ పుం సర్జక్షారము, మలధావన ద్రవ్యము, సబ్బు.

మలి నం వి ఇ. స్త్రీ అనుభవము, భుక్తము
(ఆ ని)

మలికితము వి. (త మలక్కిడి) సంశయము.

కం చదువులకు నొజ్జ యయి కడుఁ, బొదలిన నాయయ్య పొత్తపుంగూర్చరిచే, నిది తగ వనిపించెద నె, మ్మదిలోపల నీకు నింత మలికిత మున్నన్
యయా 4 63

జః మలికితపడు.

మలికితపడు అ క్రి. (మలికితము + పడు) సందేహించు.

ద్వి శిర్వభక్తులు మనశరణులు నగరె, యనుచుఁ గొగ్గయ్య నన్యాపదేశముల, మననుఁ గెల్లఁగ నాడ మలికితపడుచు. . .
ప్రభులిం. 3. 22.

మలికుఁడు నం. వి అ పుం. రాజు (విల్యమ్సు).

మలిగ వి. (త. మళిహై) అంగడి.

సీ. అ-గర మలిగ నానాపణస్థలిలా.
అం. భా. 2. 12

మలిగండ్లు వి. బ. (వలి + కండ్లు) (బియ్యము మొ. బాగుచేయునప్పుడు మలిచి తీయఁదగిన రాళ్లు.

ద్వి. విషయప్రాప్తంబు విశ్వసనవిరియు, మలిగండ్లు దివిసిన మంచి బియ్యంబు, నిలుచు విధంబున నిస్సారదుష్టవాసనన్నియు వడిఁ జెడునంత
ప్రకులిం. 5. 157. 18 పం.

ఆ. అలయఁజేసి మలచి యడిగండ్లు మలిగండ్లు, తీసి మిడెడు కటిక దేజరిల్ల, నెలమి మన్ను దినెడు నెట్టిరాయై పుట్టును
వేమ. 3. 34.

మలిన సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఋతుమతి యగుస్త్రీ ము.మైనయాఁడుది (వి. వ్యమ్ను.).

మలినము వి. రత్నదోషవిశేషము.

కం. తనజాలమెఱుఁగుపెలుఁగును, దనరక మలినంబు
రత్న. 63.

మలినము సం. వి. (అ. ఆ. అ.) 1. మురికియైనది, అపరిశుద్ధము. 2. నల్లనిది, కృష్ణవర్ణము గలది. 3. పాపముగలది, దుష్టమైనది. వి. అ. న. 1. పాపము. 2. తక్రము, చల్ల. 3. వెలిగారము. 4. దోషము, తప్పు. 5. జలము, నీరు. (వై. ని.)

మలినముఖము సం. వి. అ. పుం. 1. అగ్ని. 2. పిశాచము, దయ్యము. 3. గోలాంగూలము, కొండముచ్చు. 4. చిత్రకము, చిత్రమూలము (వ్య. వి.). 5. ప్రేత.

మలినముఖుఁడు సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. మలినమైనముఖము గలవాఁడు. 2. నీచుఁడు, మోమైన వాఁడు. 3. క్రూరుఁడు, కఠినుఁడు. ఇట్లే మలినాస్యుఁడు మొ.

మలినాంబువు సం. వి. అ. న. సిరా. మషీజలము. (వై. ని.).

మలిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముట్టుది. ఋతుమతి. (శ. ర.)

మలినిమ సం. వి. న్. పుం. — మాలిన్యము.

మలిపించు స. క్రి. (√మలుచు పలుచఁజేయు. చెక్కించు.

సీ. మలిపించె బంగారముల దేవగృహములు, కూర్పించె నట్టెండ్లు కుదనమున
క్షేమ. 5. 57.

(ఇట నిర్మించు అని భా.)

మలిమిడి వి. పశుపార్ష్ణిరోగము. పశువుల మడమలకు వచ్చురోగము.

కం. మలిమిడికిఁ జిత్రమూలము, తెలుచ సాన్నము దము గల్పి పెట్టును రిట్టల్, నులివెచ్చ త్రికటుకముతోఁ, బొలుపుగఁ బెట్టంగ మాంతపుడును మానున్.
పశువైద్యశాస్త్రము 67.

సీ. అరదను మలిమిడి యనఁగను పశు, పార్ష్ణి రోగము
అం. భా. 125.

మలిమ్లుచము సం. వి. అ. పుం. 1. మలకము, దోమ. 2. అధికమాసము, మలమాసము. 3. వాయువు. 4. అగ్ని. 5. చిత్రకవృక్షము, చిత్రమూలము (వ్య. వి.). 6. హిమము, మంచు. 7. చాతకము (కే. ని.).

మలిమ్లుచుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. చోరుఁడు, దొంగ. 2. రాక్షసుఁడు, పిశాచము. 3. నిత్యము లగు పంచయజ్ఞములను విడిచిన బ్రాహ్మణుఁడు, భ్రష్టబ్రాహ్మణుఁడు. 4. పిల్లవాఁడు. 5. రజకుఁడు, చాకలివాఁడు (కే. ని.)

మలీకము సం. వి. అ. న. అంజనము, కాటుక (కే. ని.).

మలీకుఁడు సం. వి. అ. పుం. శత్రువు, పగతుఁడు. (కే. ని.)

మలీమసము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మురికియైనది, మలినమైనది, పరిశుద్ధము కానిది. 2. నల్లనిది, నల్లనిరంగు గలది. 3. దుష్టము, పాపముగలది. వి. అ. పుం. 1. ఇనుము. 2. కాసీసభేదము.

మలు విశే. 1. రెండవది.

కం. వెలయొనిమిదియగు పాలును, వెలనాలవ

పాలునోలి విడువఁగ వలయున్, తొలు రేవున మలు రేవునఁ, జెలువేదఁగఁ జాకిచీర చెఱిచిన చోటన్. విజ్ఞా. 2 62.

ఉ త్సాహ మలుసమర్త నంట కుండి మాలదావ నగుట నేఁ, గలయ నీళ్ల నాడి కడప గ్రంత యఁటుకొనుటకై, కొలనఁ గ్రుంకి పోవుచుఁడి కుసుమబాణనిభుని ని, న్నలఘు... లోచనంబు లలరఁ జూచి వలచితిన్ .. వివరా. 3 84.

సీ గమనింపుచును మ్రోయుకటకముల్ కేలూడ్చ మలచుట్టు బిగియించు మందగమన దశా 4 45.

2 అల్పము, కొంచెమైనది (చూ మలుపచ్చి)

మలుఁగు(ల్గు) వి పాఁవమీను. శృంగి, ఒకజాతి యాఁడుచేఁప

గీ. . మలుఁగు మీ నొఱఁయఁ దూఱె ...
అము. 2. 53, ద్వి పరమ 1 46

సీ. గొఁగ, కొరదయుఁ గడిసె పాఁపర మల్గు ముచ్చంగి ఖంటముక్కను లొంపి, గ్రుచ్చు కొనిరొ

గీ. కెరలి వర్తిలునమ్మెహాగ్రిష్మమునను ...
వేం. పంచ. 1 294., ప్రబంధ. 195.

సీ ఉలుచనాఁ దిఱకి నా మలుఁ, గనంగ, బొమ్మడాయ యనంగఁ బొలుపారుచుండును మత్స్యభేదంబులు . . ఆం. భా. 1. 160

మలుకము సం. వి. అ. పుం. 1. కడుపు 2. పశువు (వై. ని.).

మలుకారు వి (మలు + కారు) 1. ముక్కారు పంట లలో రెండవకారు (శ. ర) రెండవసారి పండించిన పంట (బ్రౌ)
2 శీతకాలము. (శ. ర., బ్రౌ)

మలుకు(ల్కు) విణ నకిషీచెక్కినది. (వి. దారము మొదలగువాని నెడురెదురుగా తగిలించి మరల పెడమర్ల త్రిప్పినది. అని. శ. ర., బ్రౌ)

ఉ మోమున లేఁతన వ్వెసఁగ ముత్యపుటొం ట్లసి యాడ మల్కులో. డా మెలివెట్టి కట్టిన కడాని జగాజగిపాగ మీఁద .. శశాం 5. 7

ద్వి మలుకుటుంగరములు మణికంకణములు.
ద్వి. పరమ 3 160.

మలుకువ వి. (త. మలంకల్) ముఱికి, మాలిన్యము. (శ. ర)

మలుగు[1] అ. క్రి (త. మళుంగు) 1. నశించు.

గీ ధర్మసూతుమాట చొప్పువ్విఢంబో యొఱుఁగ, కునికిఁ జేసి చి తిల్లితి నోపు దీపు, దెలియక జెప్పి నాయలమట మలుగఁజేయ
భార. ఉద్యో 2. 23

కం వల నగునంతకుఁ బగతుం దల నిడుకొని తిరుగు నీతితత్త్వజ్ఞుఁడు మున్, జిలువ యొకం డట్టి దయై, మలుగం దినదే యనేక మండూకము లన్ వేం. పంచ 3 344.
భార. అను 1 139

2 (దీపాదులు) ఆఱిపోవు.

కం. ఆకృష్ణుఁడు నిజసౌమ్యా, లోకనమున నాశిఖి మలుగఁజేసెం బూ, ర్వాకారత నవ్వనము నిరా కులతం బొలిచె ... భార అను 4 399.

3. ఉపశమిల్లు, తగ్గు, క్షీణించు

ద్వి. మలుగక తనలోన మండెడువాఁడు, కులగోత్ర మైనఁ జేకొని మ్రింగువాఁడు ...
రం రా. ఉ. 307 పొ 14 పం.

ద్వి మఱి యొచ్చి యాఁకలి మలుగంగ నితని, యొగ మ్రింగెద నటంచు నింటి కేతెంచి
రం. రా ఉ 146 పొ. 12 పం.

జ మలుపు. మల్పు

మలుగు[2] వి. తుంటి.

కం ఎలుగులమలుగుల నలుగుల, గులగులలుగఁ జేసి పట్టుకొని బి ట్టటశం, బలుగుల సలుగుల ములు గులఁ, గలఁగంగాఁ జేసి రట్టి గట్టికిరాతుల్ ...
రా. వి. 3 60.

మలుచు(ల్చు) స క్రి. 1 చేయు. కల్పించు.

గీ మంటి నైనను లింగంబు మలిచి కొలుఁదు ఇసుక నైనను లింగంబు నేర్చి కొలుఁదు

భీమ 3 102.

2 చెక్కు, తరిమెనఁబట్టు.

కం బలవంతులబలమఱఁగా, మలువక బ్రామ్మాని పాటు మాయాధను వి, మ్మలఁజేసిన.

భార ఆది 7 176

గీ మలిచి యేకాండముగ నొక్కమానికమున వేడ్క నెద్దాని నిర్మించె విశ్వకర్మ.

నైష 6 98

ఉ తీరుగ మల్చి వేసినగతిన్ ధాడ లున్నవి యొమ్మలోనివిస్తారము చెప్పరాదు.

సారంగ 2 43

ద్వి గోమేదకంబులకొణిగెలు బవిరి, గా మల్చిపై వజ్రగారి యొసఁగి

రం రా బాల. 73 పా 8 పం

3 బియ్యము మొదలగునవి ఱాలు పోవునట్లు చేటతో చక్కచేయు (శ ర)

జ మలిపించు

మలుపక్కము వి (మలు + పక్కము) మాసము రెండవపక్షము, కృష్ణపక్షము (చి. ని., శ ర, బ్రౌ) శుక్లపక్షము — తొలుపక్కము.

మలుపచ్చి విశే. (మలు + పచ్చి) కొంచెము తడియాఱినది

సీ. సూత్రవతీదేవి సొబగుపాలిండ్లపై మలుపచ్చి గందంపు వలపుతోడ ..

పాండు. 1 9.

సీ. ... ఱాఁకిన మలుపచ్చి కసమసవల రాచమసల తోడ

విక్ర 8. 82

మలుపు(ల్పు) స. క్రి. (√మలుఁగు[1] త. మళుప్పు)

మ పరినారీహరిణం బొవర్చు వివిధోపాయంబులన్ మేదినీ, సురవర్గంబుల నొంచు దేవగృహసంశో భాభిఘాతంబు సే, యు రవీందుద్యుతిజాల ముల్ మలుపు మాయోపాయకేళీకృతా, దరుఁ డై సిర్జరకోటిఁ గష్టపఱుచు న్ధర్మంబు నష్టంబు గాన్ ..

నిర్వ 2. 86.

2. ఆర్పు, ఆర్పివేయు.

సీ తన జయధ్వజ మారుతములు వైరికిరీటఖచిత సన్మణిదీపకళల మలుప ..

నఃస 1 42.

3 నశింపజేయు

చం. పొగయక రాఁజ కొక్కమొగి భోరన మఃటలు విస్ఫులింగముల్, నెగసి . పురారినేత్రశిఖ మల్పె మహాశనిపాతభీమమై ..

కు సం. 5. 528.

వి మలుచుట, చెక్కుట.

సీ నీలంపుటిరుసుటందిక వమర్చఁ దలిర్చ కెంపు రామలుప్పఁ డెక్కెంబుతోడ ...

కృ శకు. 1 55.

మలుసంజె వి (మలు + సంజ) సాయంసంధ్య. (శ. ర)

మలూకము సం వి అ పుం 1 పక్షి. పిట్ట. 2. ఒకజాతిపిట్ట (కే. ని.).

మల్ల – మల్లె వి. మంటికంచము

సీ సిబ్బి మూఁకుడనంగఁ జెలఁగు శరావంబు, పరగు దడ్డెము సావ బల్లె మల్ల యనఁగను దద్వికేశపాఖిధ ...

ఆం. భా. 2. 248.

జ. మల్లసాల

మల్ల సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1. స్త్రీ, ఆఁడుది. 2. (అరేబియాదేశ సంబంధమైన) మల్లి (వ్య.వి). మల్లి (వ్య. వి.) 3. అంగరాగము 4. పురుషుని నలంకరించుట (విల్యమ్సు.).

మల్లకము సం. వి. అ. పుం 1. దీపస్తంభము, శమ్మ, సెమ్మె. 2. ప్రదీపము. 3. కొబ్బరిచిప్పతోఁ జేసినపాత్ర 4. దంతము, పల్లు. 5. రావులుఁగు, కంకము (వై. ని).

మల్లకుఁడు విశే. కఠినుఁడు, గడుసరి.

కం. తల్లికిఁ దండ్రికి సుతులకు, నెల్లవిధంబులను వలయుహితములు సెప్పన్. మల్లకుఁడు గాక కర్జము, నల్లభ్యముగాఁగఁ జూచి సౌజన్యనిధీ.

భార. అను. 4. 123.

మల్లగల్లము వి. జగ్గులాడుట (చి. ని.).

మల్లగుల్లము వి వాదులాడుట (శ. ర., బ్రౌ.).

మల్లఘటి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నృత్యభేదము,

నృత్యవిశేషము (విః యము)

మల్లచే(స)అచు అ. క్రి. (మల్లట + చఅచు) భుజాస్ఫాలనము చెయు, దండపై అఱచితోఁ గొట్టుకొను

సీ. గొల్ల లచటనచట

గీ మల్లచఱచుచు నార్చుచు మఱసి భ్రమరి, పాఱు చును బెక్కు బిరుదులు పలికిపలికి

హరి. పూ. 6 134.

క. క్రోధుఁడు హింసను గని దు. స్వాధాటోపమున మల్లచఱచుచు వినుమా, యో ధర్మపత్ని నీ కను. సాధనమున నెట్టి వారిఁ జంపుదుఁ గొం చన్ ప్రబోధ 2 66.

వ అంతకు ముందఱ భీమసేనుం డంతకూడునుం గుఱిచి యనంతబలసమేతుం డై యంతకాకారం బున మల్లసఱచుకొనియార్చుచు

భార. ఆది 6 292, ఆం. భా 3 108.

జ. మల్లచఱపు.

మల్లచేఅపు వి (√మల్లచేఅచు) భుజాస్ఫాలనము.

సీ మల్లచఱు పనంగ మల్లచఱచు టన భుజసమాస్ఫాలనం బొప్పుచుండు.

ఆం. భా 2. 208

మల్లజము సం వి అ న (మల్లదేశమునఁ బుట్టినది) మరిచము, మిరియము

మల్లట వి 1. నిర్బంధము

గీ బలిమిమును గత్తియును బూని ప్రజలయిండ్లఁ, గన్నవెట్టని దొక్కఁటే కాని కొదువ, కడమ దుర్వృత్తు లన్నియుఁ గఱచె నతఁడు, లంజ తల్లుల చేతిమల్లటకుఁగాఁగ ..

నిరం. 2. 26.

2. మల్లాట. పెనఁగులాడుట. (శ. ర.)

మల్లడి వి మిక్కుటము, అతిశయము.

వం. పెళపెళ నార్చి మల్లడిగఁ బేర్చి జవంబునఁ జెట్టచెట్టునన్, శిలశిలఁ బ్రాఁకి పూఁబొదలు చించి హలాహలిగా ఫలావళుల్, జలజల రాల్చి వజ్రమణిజాఁలము లూడ్చుచు వానరుల్ దిగం, చఱములు ప్రమోయ రాయిడులు సల్పఁగ మారుతి పల్కు రామునిన్

రామా 7 152

2. పెనకువ (చూ మల్లడిగొను.).

3. సంతాపము

గీ నడుమ జాజరకాఁడు మన్మథుఁడు వచ్చి, రాత్రి మల్లడిగాఁ జేయురాయి డొకటి, యెంత నొప్పించెనో కదా యింతి ననుచుఁ. గరయుగం బున బిగియారఁ గౌఁగిలించి

పి శకు 3. 215.

జ. మల్లడించు, మల్లడిగొట్టు, మల్లడిగొను, మల్లడిగొలుపు, మల్లడిసేయు, మల్లడుల్గొను

మల్లడించు అ క్రి (√మల్లడి) అతిశయించు

గీ. మనములోపల రోషంబు మల్లడింప.

భాగ 4 515.

2. పెనఁగొను

గీ మనములో దుఃఖతాపముల్ మల్లడింప

భాగ 4 784.

స క్రి పరితపింపఁజేయు.

మత్తకోకిల తల్లిదండ్రుల నన్నదమ్ములఁ దల్లడించినవారలన్, మల్లడించియు మీఱలిప్పుడు మాటిమాటికి నెప్పుడున్, భల్లపంక్తుల పాలు సేయుఁడు పాలుమాలక చోరులన్, రాళ్ల ఱువ్వుఁడు ఱివ్వఱివ్వన నాఁడునాఁటికిఁ జూడఁగన్. సాన.దో 2 119.

మల్లడిగొట్టు — మల్లడిగొను అ క్రి (√మల్లడి) పెనఁగొను.

చం. నెమ్మనమున హర్ష చిత్రములు మల్లడిగొట్టుచు నుండ సొక్కుచో, ననితరవాస మైన విమలావనియందు వసించె నత్తఱిన్ ...

చంద్ర 5. 25

మల్లడిగొను — మల్లడిగొట్టు అ క్రి. (మల్లడి + కొను) 1. పెనఁగొను, ఒకటితో నొకటి చుట్టుకొను

కం తనపూజ త్రోపువడుటకు, మనమునఁ గోపమును సిగ్గు మల్లడిగొనఁగా, ననిమిషపతి ...

హరి. పూ. 7 56

కం. వెల్లిగ భయమును బ్రేమయు, మల్లడిగొన మౌనిఁ జూచి మనుజేశుఁ డనున్ ..
భా. రా బాల. 181, జై భా. 2 42

2 ఒండొంటితోఁ గలియు

వ. .. సామజంబు లశరి రథ్యసారథిరథిక సహితం బుగా మల్లడిగొనం ద్రొక్కిన నేలం గలసిన రథంబులును భార. ద్రో 1 277

గీ అకుఁదోటలు నుగ్గాడి యఁటిటోఁట, లెల్ల మల్లడిగొనఁ ద్రొక్కి యుల్లికింద, పసుపుఁ దోఁటలు జంగిలి కసవుబీళ్లు, చెఱుకుఁదోఁటలు పండినచేలు దీర్చె ... సీలా 2 57.

3. వ్యాపించు.

కం తనలోచనదీప్తుల న, మ్మనుజపతి మొగ బు నందు మల్లడిగొనఁ జే, సిన ...
భాగ. భా. 6 17.

వ. ... అనఘహిమసలిలములు నెలచలుసదొనఁ దొట్టి జలజలన జాలుకొని వెల్లువలై మల్లడి గొని ... వసు. 2. 11.

4. గుంపుకూడు.

చం. అడుగునఁ బండి వ్రీలి యసలై మధువుట్టఁగఁ ద్రావఁ దేంట్లు మ, ల్లడిగొని చుట్టిరా ...
ఆము 1. 68.

సీ. గుంపుగూడె వనం బల్క నొప్పుచుఁడు, మల్ల డిగొనె ననంగను మాతృభూత .
అం భా 2 103

5. చెలరేఁగు, విజృంభించు.

వ. ఇట్లు బల్లిదుం డయి మల్లడిగొని మార్కొన మగలు లేక మందంబునం బొంగి గాంగేయుఁడు పాండవేయులు వెఱఁగువడ ...
భార. భీష్మ 2 248

కం. క్రేళ్లుటికి మసలె లేఁగలు మల్లడిగొని అంకె లిడియె మదవృషభంబుల్ ...
భాగ. 10 పూ. 178., రసిక. 5. 161.

6. అతిశయించు, అధికమగు.

ఉ భూనభోంతరప్రపూరితం బై వళ, దిశల నడుమ నెఱయఁ దీటుకట్టి, జగము లెల్లనిమ్ము సాలక మల్లడి, గొనియె గుహాబలంబు కొలఁది మిగిలి కు సం 11. 562.

ద్వి ముద్దులేఁగలు వచ్చి మొదవులఁ గలసె, కన ము న మోహంబు మల్లడిగొనఁగ ..
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 1365 ప.
సీతా 2 123.

7 సంతపించు

కం అనవుడు నమ్మాటలు దన, మనమునకు హింస కామి మల్లడిగొనుచున్, మనసిజ పరతంత్రత ని, ట్లని కళ్ళు సుధేష్ణతోడ నతఁ డుద్ధతుడై.
భా విరా 2. 74.

క కూలెన్, మకరాక్షుఁడు దనుజసేన మల్లడి గొనఁగా .
దశా 8. 187, మనుచ. 8. 9.

మల్లడిగొలుపు(ల్పు) స క్రి (√మల్లడిగొను) పరితపింపఁజేయు.

ఉ మానవినోవ మిట్లు మది మల్లడిగొల్పఁగ మిం టికి నవ్వెహో, శ్యేనము పోలె బిట్టెగసి
పాండు. 4. 298

మల్లడిసేయు స. క్రి. (మల్లడి + చేయు) పరితాపము గలిగించు, పరితపింపఁ జేయు.

ఉ కేళిగృహంబు శూన్యముగఁ గీరమనోహరవాణి చూచి దు, శ్శీలుఁడు మన్మథుఁడు తనచిత్తము మల్లడిసేయ బోంట్లతో, మాలిమిదప్పి యోమ దనమారణదక్ష లలాటికాక్ష యో, శూలకపాల ధారి యని శోకముతో నతిసేయు నీశ్వరున్ ..
గంధ. 116

మల్లడుల్గొను అ క్రి. (√మల్లడి, మల్లడిగొను, అతిశయించు

మ గొనబుం గ్రాయము రూపసంపదయుఁ జేరోఁ గల్గుటన్ మాటికిన్, దను వీక్షించుట గర్గభూసు రునిమీఁదం గోరుకల్ మల్లడు, ల్గొనఁగా ...
శుక. 4 117.

మల్లనాగము సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుని యేనుఁగు (విల్యమ్సు.)

మల్లనాగుఁడు సం. వి అ పుం. వార్తాహరుఁడు, వేఁగులవాఁడు (విల్యమ్సు).

మల్లభువి సం వి ఈ స్త్రీ 1 కసరత్తు చేయు చోటు, గరడిసాల 2 దేశవిశేషము, ఒకానొక దేశము

మల్లభూమి సం వి ఇ స్త్రీ – మల్లభువి

మల్లము సం. వి. అ పుం 1. పాత్రవిశేషము, ప్రమిదె, గిన్నె 2. గండస్థలము 3 కణత. 4. ఒకసంకరజాతి, భ్రష్ట (చెడిపోయిన) క్షత్రియునకు క్షత్రియస్త్రీ యందుఁ బుట్టినజాతి 5 ఒకానొకదేశము 6 మత్స్యభేదము. 7 వేటునివలన శ్రీధరకన్యయందు పుట్టిన సంకరజాతి 9 దంతము, పల్లు (వై ని.).

మల్లయుద్ధము సం వి అ న మల్లులుచేయు యుద్ధము. ద్వంద్వయుద్ధము, బాహుయుద్ధము

మల్లరము వి. 1. గర్వము.

సీ. గరువము పొగరు కావరము గెబ్బు
గీ. త్రుళ్లు క్రొవ్వు తిమురు త్రుక్కు మల్లఁ(?)మ్ము. పోతరం బేపు నా గర్వ మొప్పచుండు ..
ఆం. భా 1. 133.

2. బలిసినయెద్దు

ద్వి. చటులమృగాళిపై శార్దూల ములుకు, ఘటన నాఁబోఁతులఁ గడిమి వేడించి, మల్లడగొన నొక్కమటి మల్లరముల, . త్రిలింగవైన.
అ. మ, క. 5. 262 పా 4 పం

విశే. మదించినది

ద్వి. బలిమి శంకరుగిబ్బఁ బడ గెబ్బఁ జాలు, లలి మీఱు నేడుమల్లఁ పుఁగోడియల . .
అ. మక 5 259 పా. 1 పం.

వ. .. ఆత్మసాదృశ్య సంభావనాగర్వంబు పెల్లునం బ్రదుక్కుమల్లరపు కల్లరికేఁటితండంబుల కండక్రొవ్వు పై రింపక .. కళా 6. 224.

ఉ. కిఱ్ఱున నొండొకళ్లు తమకే తమకే పిలుపంచుఁ బైపయిన్, గొబ్బెలు పాఁడి పైరములు కోకలు రూకలు ముందుముందుగా, వఱ్ఱుగ నిచ్చి వచ్చి తలవాకిలి గాతురు రేతిరిం బగల్. గుఱ్ఱవయస్సు మల్ల ౹ఁ గోడెలు సైరికదాట్కుమారకుల్. .
వై జ. 2 72

మల్లరి వి. (√మల్లు) జెట్టి, మల్లుఁడు
రగడ మఱియు గుణముఖ్యులగు మల్లరులు నొంటరులు, నెఱ బిరుదుశూరులును నెనడెనయు గెంటరులు . పి శకుం 3. 225.

మల్లవిద్య సం వి ఆ స్త్రీ. బాహుయుద్ధ సంబంధమైనవిద్య, మల్లుల విద్య

మల్లశాల సం. వి ఆ. స్త్రీ – మల్లభువి.

మల్లసాల – మలసాల వి (మల్ల+సాల) చావడి, కూటము (చి ని). భోజనశాల (శ ర.).

కం ఎల్లెడఁ బరదేసులకును, గుల్లం బంచలును రచ్చ, కొట్టంబులు నం, గల్లను గాక తలంపఁగఁ, జల్లనిసున్నంపు మల్లసాలలు గలవే.
హరిశ్చ. 4 193.

సీ విడిముడిపట్టులు వ్రేలిమి గావించి మల్లసాలలు బిట్టు మండఁజే. . . అచ్చ రా సుం 172.
(మల్లెసాల ముద్రి)

సీ. అచ్చమై వాకిట రచ్చచుాయి మెఱుంగు పంచతిన్నెలు గొప్పపారిగోడ, కంపతెట్టులును రాకట్టు ముంగిలి మల్లసాల దేవర యలచవికె యొకటి (మల్లసాల. ముద్రి)
శుక. 2. 408

మల్లాట – మల్లట వి. (మల్లు+ఆట) మల్లాడుట (శ. ర.).

మల్లాడు అ క్రి. (మల్లు+ఆడు) పెనఁగు, మల్లు పోరాడు
దండకము . అంత దుర్దాంతదోశ్శక్తి మల్లాడి...
దశా. 4. 232

2. పెనఁగులాడు

ద్వి అల్లాడఁ గొ వసియాడంగ నరులు, మల్లాడ నలకలు మలసి చెర్లాడ, దధి మథియించు

నత్తటిఁ దరికాఁడు ...
అ. మ. క 1. 86 పా. 23 పం.

సీ. బుధుల కీ వేఁడినఁ బ్రొద్దువో దను నీకు, నతిధి పూజలకు మల్లాడఁ దిట్టు ...
విప్ర 2 15.

వ. ... కురువేరు గొల్లలాడుచు గంధఁబులకు మల్లాడుచుఁ బొగడలకు జరుగుచు ...
కళా. 6. 224.

3. అతిశయించు, అధికమగు.

శా. ... మునీంద్ర మాకు నెపుడుం జేతోభవుం గన్న దెయి, య్యారిన్ శారి వరించు వేడుకలు మల్లాడున్ మనోవీథులన్ .
వరాహ 9 28

4 క్రీడించు, విహరించు

సీ వల్లవీతతిఁ గూడి మల్లాడు మాయగొల్ల నికిది చూడాకలాప మయ్యె ... వసు 4. 12.

మల్లామడి విశ పీడితము, అదుమఁబడినది

కం వెల్లి యగు వగలత్రొక్కున, నిల్లిగ్గులు గాన వచ్చు హృదయములోనన్, మల్లామడి యగు మదనుఁడు, మెల్లనఁ గూర్చుండెఁ దాల్మి మిను మిను కనఁగన్ .. ఉ హరి. 5 166.

మల్లారము – మలారము వి గాజులగుది

గీ గాజులను గూర్చుచేరులుగాఁ జెలంగు, చుండు మల్లార మనఁగను సోమభూష ...
ఆం భా 3 36

మల్లారము సం. వి. అ పుం. (సంగీ.) ఒక రాగము

మల్లారి సం. వి. ఇ. పుం 1. కృష్ణుడు 2 శివుఁడు ఈ. స్త్రీ. వసంతరాగమునందలి రాగిణీభేదము (వాచ).

మల్లి సం. వి ఇ, ఈ. స్త్రీ. 1 కుందము, మొల్ల జాతిలో నొకటి. 2. మత్స్యభేదము. 3 కపాలము. 4. కొబ్బరికాయ మొ వాని చిప్ప

మల్లిక సం. వి. ఆ స్త్రీ 1, దీపాధారపాత్ర. 2. మల్లె. (వృ వి) (కే. ని.).

మల్లికము సం. వి అ. పుం, 1 గోధుమ వర్ణముగల పాదములును ముక్కుయును గల హంస. 2. మాఘ మాసము 3. నాడె, సాలెవాఁడు పడుగులో నిటు నటు వేయుసాధనము (విల్యమ్సు). 4. పానపాత్ర దీపాధార పాత్రము (కే. ని.)

మల్లికాక్షము సం. వి. అ పుం. 1. హంస. 2. తెల్లని నేత్రములు గల అశ్వము. (హలా. ని , కే. ని.)

మల్లికాపుష్పము సం. వి అ పుం. 1. కుటజము, కొండమల్లె (వృ వి.) 2. కరుణవృక్షము, జంబీరము (వృ. వి.). 3 మల్లికాసుమము

మల్లిగంధి సం. వి. న్ న. అగురువు, చందన విశేషము (కల్ప.).

మల్లిగాఁడు వి క్షుద్రజనుఁడు, అల్పుఁ డగు మానవుఁడు.

ద్వి మల్లిదః ముఖాతి మనలి మిన్నేలు, మల్లి గాండ్రకు నెందు మాశిపైఁ గలదె ..
పండి శా. పురా 95 పా.

మల్లినాథుఁడు సం వి. అ. పుం. ఒక ప్రసిద్ధ పండితుఁడు రఘువంశాది బహుమహాకావ్య వ్యాఖ్యాన కర్త. ఆంధ్రుఁడు, ఇంటిపేరు "కోలచల."

మల్లిపత్త్రము సం వి. అ. న. ఛత్రికము, కుక్క గొడుగు.

మల్లియ – మల్లె వి. (సం. మల్లి) 1. మల్లెతీఁగ.

కం మరుఁడు దెరువరుల నెల్ల, స్వైరవునఁ దీర్పంగఁ గోరి విరివిగఁ గటిదే, వరయడుగున నిడుమల్లి యవిరులఁగా రిక్క లెనఁగె వెలువుఁద్రోవన్...
నీలా. 3. 6.

2 మల్లెపూవు.

సీ పాటలీసుమసౌరభము చూఁగొని మల్లియల సుగంధశ్రీల నపహరించి ...
ఉ రా 4 167.

వ ఇతర సౌరభలోలుభద్విరేఫంబులకు వల్లియ అగుమల్లియలును ... విప్ర. 2 25

మల్లియకరివేల వి. అల్పతృణవిశేషము.

సీ ముల్లూప చెంగాయ మల్లియకరివేల యెఱ గొయ్యి వెఱుతురు మెఱుఁగుగడ్డి ... -

హరిశ 5 45

మల్లికరుఁడు సం వి అ పుం. చోరుఁడు, దొంగ (కల్ప)

మల్లు¹ వి కోఁతి

గీ వెదకి మఱి కల్లుముల లెల్లఁ గదియఁ జేర్చి, కట్టగట్టినఁ గౌసల్యపట్టి మల్లు, వెల్లువలముమ్ము నడిపించి వెనుక గదలి, తమ్ముఁడును దాను మున్నీరు దాఁటి యవల.

యయా 4 85

మల్లు² వి 1 మల్లుఁడు, జెట్టి (ప్రా.) (చూ మల్లుతనము.)

2 మల్లయుద్ధము, జెట్టిపెనఁకువ (శ ర)

జ మల్లరి, మల్లాట మల్లాడు, మల్లుకట్టు, మల్లుతనము, మల్లుపెనఁగు, మల్లుపోరు

మల్లుఁడు సం వి. అ. పుం. 1 బలముగలవాని 2 జెట్టి, మల్లయుద్ధము చేయువాఁడు, ముష్టియుద్ధము చేయువాఁడు పుం స్త్రీ పాత్ర భేదము (కే. ని).

మల్లుకట్టు వి (√మల్లు²) అడ్డగించు, నిరోధించు (శ. ర).

మల్లుతనము వి (√మల్లు²) జెట్టితనము, మల్లత్వము

గీ జెట్టితండంబుతోడఁ జేపట్టి హొంత, కారి విఱిచినయట్టు లగ్గలిక విఱుతు, లాఁగు వేగంబు మెఱసి బలంబు నెఱపి, మల్లుతనమున మెప్పింతు మనుజవిభుని ..

భార విరా 1. 81.

ఉ మల్లుతనంబునన్ భువనమండలి వీరవరాళ మీక య్యై, చెల్లుఁ బ్రియంబుతోడ ననుఁ జేరినకోలెము నే నొనర్చు మే లెల్లను మీ రెఱుంగుదుర.

హరి. పూ. 9 56.

మల్లుపెనఁగు అ క్రి (√మల్లు²) మల్లయుద్ధము చేయు

ఉ. బల్లిదులైన ఋషయదుభర్తి లుదగ్ర పరాక్రమంబులన్, మల్లుపెనఁగునంత మురమర్దను ముష్టిహతాభిలాంగుఁడై, తల్లడపాటు చిత్తమునఁ దార్కొన భీరము గట్టిపెట్టి యా, భల్లవిభుండు కృష్ణునకు భక్తిమెయిం బ్రణమిల్లి యిచ్చినున్

వి. పు 6 268.

మల్లుపోరు వి. (ఔ అనౌ. √మల్లు²) మల్లయుద్ధము, జెట్టిపెనఁకువ

చ.. అడుగునమ్ముఁగయు న్నవల మై చర లంకె డుకోఁ నొప్పు ప్రౌ, ల్పడనికడంక దంచనవుఁ జేతుఁ గంగనుకొనెఁ దూఱఁగా, నడుమన యన్నిఁ జేసి యల నాకవుఁన్ సరకై పెనంగి లా, వెవలఁగఁ బట్టి ప్రేయుటకు నెత్తె నన న్జనుఁ మల్లుపోరునన్

ఆము 2 9.

మల్లువు సం వి ఉ పుం ఎలుఁగుగొడ్డు, ఎలుఁగుబంటి

మల్లూరము సం. వి అ పుం. ఇనుము యొక్క కిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు (ఆ ని)

మల్లె¹ – మల్లియ వి. (సం మల్లి) 1 మల్లితీఁగ

సీ "క్కలో యివి గావు రేచామతుఱుముపైఁ జెరివిన మల్లెక్రొవ్విరులు గాని ...

నైష 3. 161.

గీ . మల్లె నాఁ దనరు మల్లి

అం భా. 2. 51.

2 ఉ మల్లిపువ్వులు మల్లికాపుష్పములు

సీ మొల్లలు మల్లెలు మొదలైనకబ్బముల్ బహుతను దమదు పుష్పములఁ దెలుపు.

అం భా. 2. 41

సీ సన్నజాజులు సురపొన్నలు గలిగొట్లు మల్లెలు సంపెంగల్ మొల్లవిరులు ...

ఉ భా. 3. 201.

సీ. సెగ కుల్కి మఱుఁగుఁ బొచ్చినవజవన్నర విజల సరణి మల్లెలతోడజడలు మెఱయ.

ఆము 2. 58., యయా. 4. 25.

జ: మల్లె శ్రీగ్రంథులు.

మల్లె² వి ఒకవిధమైన సస్యరోగము, సస్యములకు గలుగు తెవుళ్లలో నొకటి.

గీ తీఱఁ గతిపయదినముల దేశ మెల్ల, మల్లెపట్టిన

చేని క్రమంబు గాఁగ . మనుచ 5 26

కం అఱవడు గంటి తవిందియ, లఱువదిదినములకుఁ బండు నని ౘదుకానన్, దఱచుగ నేతా లెత్తఁ గఁ బటిపటియై యవియు మల్లె పడి చెడిపోయెన్ . కాశ 2 152

కం ఈనెటికేసరి జరరా, ధీనత దిన మొకటి లెక్కఁ దినఁగా మృగనం, తానఁబు మల్లె పట్టినచేని క్రియం జెప్ప నేమి శివ పా డయ్యెన్.

వేం. ప చ 1 347

మల్లె³ వి నిప్పు, అంగారము

సీ అవఱవ మ డునెట్టనిచంద్ర మల్లెలచోదిప్యం పుగుఁడాలు చొచ్చువారు. క్రీడా. 142

సీ ని ప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వైరిపు ఒనఁగ నఁగార మొప్పు

అం భా 2. 242

మల్లె⁴ వి రెమ్మ, ఉపశాఖ

సీ రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ సెలగ చివ్వ చివర మల్లె జబఁ చివఁ నురిగ, బలుగు గోల బరిగు సెల యన నుపశాఖ చెలఁగు

అం భా 2. 37.

మల్లె – మల్ల వి మంటికంచము (శ. ర.)

మల్లెజేగురు వి. రాపులుఁగు, లోహపృష్ఠము (శ ర).

మల్లెలు వి బ స్ఫోటకపు బొబ్బలయందుఁ గలుగు పురువులు (శ ర).

మల్లెశ్రీగంధులు వి వి బ. (√మల్లె¹) ధాన్యవిశేషము, ఒకజాతిపడ్లు

సీ ఇప్పపురాజనా లేనుంగుకొమ్ములు మల్లెశ్రీగంధులు మదనగంధులు . . హంస 4. 128.

వ. .. మదనసరులు జిలమబుడుతలు వెలవడాలు మల్లెశ్రీగంధులు కుసుమపూరాజనాలు ...

ప్రబంధ 112

మళిగ వి (క మళిగె) ఆపణము, అంగడి

చం. వెలయుఁ గిరాటకోటి గృహవీథుల మేటి కిరీటి పచ్చరా, మళిగలకంబముల్ శుభరమారమణీ యనమాగమఁబున, బొలుపుగ సిద్ధరంభ లన . చంద్రా 1 72

కం. తడవగ వసమా యడల, సెపరిపులేదైన నెలుఁగగ వచ్చున్ నొడునక కోటికి నెత్తిన పడగలనేఁ గోమటిండ్ల జగరు మళిగల్ .

యయా 1 16, వాంస 1. 51.

మళ్లించు స. క్రి (√మళ్లు) మరలించు, మర్తిరఁ జేయు

శా తేలె మ్మఁగన శతకాణ్ణ భుజ మళ్లించగ రాదు . ఉ వం. 146.

మళ్లిక వి (√మళ్లు) త్రిప్పు కొనుట

మ. కుకుఁ డక్లేఁగిన మాల్యవంతు, దతి సంకుద్ధుఁడు మాతామహుం, దాలక స్థితిఁ జెంది రావణ భవద్వ్యాపారముల్ క్రూరముల్, స్వకులం బెల్ల నశించుకాల మిపు డాసన్నించెనింకైన మ, ళ్లిక గావింపవు మానసం బౌరుల యాలిం దేం పత్కిర్తియే.

అధ్యా యు. 170.

మళ్లు – మరలు

ఉ . ఎన్నడుం దిరిగి చూడక త్రోవ విశేష పద్ధతిం, దప్పక పోయి రయ్య గుణధాములు నేఁడును మళ్లి రేమి ... భాగ 6. 247.

శా మీలె న్వానుజుఁ డుగ్రుఁడై యెగసి పేర్మి నైతృయాధారా, టోట్కటింబుఁ దటానఁ దోడనె కుదుర్కోఁజేసె వైభీషణం, బాటోపంబునఁ బోగి మాయి యగు లంకాధీశుతో మళ్లెఁ దత్, కౌటిల్యంబు నెఱింగి రాము సుగుణ గ్రామాభిరాముం గనన్

చం రా. 8 57

ఆ మళ్లె మరలెఁ దిరిగె మగిడె ననంగను గ్రమ్మ ఱిలె నటంచుఁ గానఁబడును ...

అం. భా. 3 114.

జ. మళ్లించు, మళ్లిక

మవ్వమారు అ క్రి (మవ్వము + ఆరు¹) కోమలమగు

సీ. మధుసమాకలిత మై మవ్వమారినమారు నవలత
నా మేను నవక మెక్కె . .
కు. సం. 3. 317.

మవ్వము విశే. 1. కోమలము, మృదువైనది

కం. నెవ్వలి చన్నులబ్రేఁగునఁ, జివ్వంకలు వంగఁ
గాను సేసాపను లే, మవ్వంపుఁ బొరల
మామిడి క్రొవ్విరు లం దొక్క కుసుమ కోమలి
కోసెన్. కు సం. 9. 312.

సీ. తన్వంగి మవ్వంపుఁ దనులత నెనఁగెడు నునుఁ
గాంతి వెల్లువ మునుఁగఁజాలు ..
భార విరా 2. 37.

కం ఎవ్వనివంకఁ గనుంగొను, నవ్వనితామణి విలో
చనాంచలమున వాఁడవ్వేళనఁ గీలించు, వ్మవ్వం
బగు కేలుదోయి మకుటాగ్రమునన్.
హరి 6. 109 , ఆం. భా. 3. 24.

2. మనోజ్ఞము, సుందరమైనది.

సీ. క్రొవ్వాఁడికోటల మవ్వంపు మెఱుఁగుల విఱ
యాంధకారంబు వెలుకఁజాలు ...
హరి. పూ 4. 16.

సీ. మవ్వంపుఁ జిరునవ్వు జవ్వ నివ్వటిలంగఁ
బొదలు వాల్చూపుఁ దుమ్మెదలు మెదల ...
దశా. 7. 309.

దండకము ... మేటి తామేటిమై యెత్తి
మవ్వంపుఁ గవ్వంపుగ ట్రేపున న్వ్రేఁపునం
దాల్చవా ... నీలా. 2. 41.

3 చక్కఁదనము గూర్చునది, శోభాకరము

ఉ కాముక హృద్ధధిం గలఁచుకవ్వము బువ్వము
దేవకోటికిన్, వ్యోమపథంబు తేనెపెర కొప్పె
డుపఁవ్వము మవ్వ ముత్పల, శ్రీమతికిన్ .. ,
యామవతీశబింబ ముదయాచల మెక్కెఁ
బ్రభాళి పెక్కువన్ కాళ. 4. 92.

4 సూక్ష్మము, సన్ననిది.

సీ. వరుణుండు వైచు మవ్వపు విల్లగోల నాఁదరఁగ
తూరుపు గట్టుదాఁక నిగుడ ...
శుక. 3. 323.

సీ పిడుకకుంపటు లాకు తడికలు ప్రోఁగుఁద్రాళ్ళఁ
డిగొడ్డండ్లు మవ్వఁపు టురులు .
శుక 1 165

వి 1. కోమలత్వము, మార్దవము

సీ. సోలంబు నెఱ నూర సొగయు నుంజెమట
పై వదలి మేఁదిఁగ మవ్వ బు మిగుల .
కు సం 5 520

సీ, పులకాంకురములకుఁ దలతాఁకు డై యిరు
మేనను మవ్వఁబు మిగిలి పొదల
భార విరా 5 402
పండితా దీక్షా 61 పా1.

2. సౌందర్యము, చక్కఁదనము

గీ మవ్వ మెసఁగువనంబులు మావు లెంత యైనఁ
జెలువార సొగసి యున్నట్లు పోలె
భార. ద్రో 1. 136.

సీ. మవ్వంబు దళుకొత్త నవ్వ నేర్చిననాఁడె నయ
మార్గహీనుల నవ్వనేర్చె విక్ర. 1. 49.

కం మవ్వములప్రోఁక యతనుని, క్రొవ్వాఁడి లకోరి
పూఁతగొజ్జఁగి వలపుం, బువ్వులచెండహాహా
యీ, జవ్వని యెవ్వని యనుంగుఁ జాన యొ
కదరా! రసిక. 3. 54.

3. విధము, రీతి.

ఉ ఎవ్వరదాన వీవు జలజేక్షణ నీదగువాలు చూపు
లున్, నవ్వు దొలంకుమోము .. నీ, మవ్వముఁ
జూడ వారసతిమార్గము దోఁచుచునున్న దెంత
యున్. వి పు. 6. 71.
వ మున్నీరుఁ గలంచుకవ్వంపుఁ గొండమవ్వం
బునఁ జతురంగబలంబులఁ జక్కడఁచి
ధర్మ. 1 197.

4. ఉత్సాహము.

కం. ఇవ్విధమున రుక్మిణిమదిఁ, బువ్వుం బరిమళముఁ
బోలెఁ బొలుపుగ నెత్తం, బువ్వాయి గలిగె
శౌరికి, మవ్వము దిగఁదొడఁగె గెలుపు మట్టం
బయ్యెన్ ఉ హరి 3 125.

ఉ ఇవ్వసుధం గవీప్రవరు లెచ్చటమండియుఁ జెంద

కుడిన నృవ మెలర్చు విశ్వనృప మనస్మథుఁ
డిచ్చు నభీష్ట సంపదల్ ... కన్యా 5 92.

జ మవ్వమారు, మవ్వమెక్కు.

మవ్వమెక్కు అ క్రి (మవ్వము + ఎక్కు) కోమలమగు

సీ వేసవివడగాలి సోకిన లేఁదీఁగ క్రొక్కారు గని
మవ్వ మెక్కునట్లు కు సం. 7 197.

మశకము సం వి అ పుం 1 దోమ. 2 చర్మ రోగభేదము 3 తోలుతోఁ జేసిన నీటిసంచి, నీటి తిత్తి 4 శకద్వీపమున క్షత్రియులు నివసించు నొక దేశభాగము

మశకహరి సం వి ఈ స్త్రీ చతుష్కి, దోమతెర. ఇట్లే మశహరి (వై ని)

మశకి సం వి న్ పుం ఉదుంబరవృక్షము, మేడి చెట్టు

మశకుఁడు సం. వి అ పుం 1 ఒకానొక ఋషి. 2 దొంగ (శే ని)

మశనము సం వి అ న ధ్వని (వై ని.)

మశము సం వి అ పుం 1. దోమ 2 ఝుంకారము, తేనెటీఁగల ధ్వని 3 కోపము (విల్యమ్సు.)

మశాకము సం వి అ పుం. పక్షి (వై ని.)

మశి సం వి. ఈ స్త్రీ 1 మసి, సిరా. 2. నీల వేఫాలిక, నల్లవావిలి (వృ. వి).

మశునము సం. వి. అ. పుం. కుక్క (విల్యమ్సు).

మషి సం వి. ఇ, ఈ స్త్రీ — మసి

మషి(సి)ఘటి సం. వి ఈ స్త్రీ సిరాబుడ్డి.

మస వి విలాసము, శృంగారచేష్ట.

సీ. ... మలుపచ్చికసమసవలరాచమసలతోడ.
విక్ర. 8 82.

కం. చన్నులపస యటమీఁదటఁ, గన్నులపస ముద్దు
గులకఁగల ముఖమువ మే, ల్కొన్నెల మిస
జిగిబిగివగ, చిన్నెలమస చూచి వలచుఁ జిత్తజుఁ
డయినన్. హంస. 2. 98.

జ మసలాఁడి.

మసఁగు అ క్రి విజృంభించు, చెలరేఁగు

కం. . . తేరులు మరలన్, వెల్బుచుఁ గాల్కొ మురఁ
బోరి, మార్కుచు రౌద్రముగ మారి మసఁగిన
భంగిన్ .. భార ద్రో 1. 141.

చం. కుసుమ శరాసనం దధికకోమల పుష్పము
వేయునాఁగ ము, న్నెసఁగిన చుల్కపాటు మది
నేమియు నోర్వఁగలేక యిమ్మెయిన్, మసఁగె
ననంగఁ గృష్ణుని కుమారుఁడు .
హరి ఉ 8 98.

గీ. మొనసి మొలనూలి మువ్వలమొరప మమర,
మసఁగు విపరీత రవయను మలయపవము, వేగ
మున సోలి యాడు లేఁదీఁగ యవఁగ, నమరి
కౌఁదీఁగ వెస నసియాడుచుండ .
కు సం. 8. 179., దశకు. 6 532.

మసక వి. (సం మేచకః, క. మసక) 1 ఇంచుక నలుపు (దీని యామ్రేడితరూపము మసమసక, మసకమసక)

సీ మసకతిత్తులు తుంగకసవు చాఁపలు వసి
గొయ్యలు జనపమోకులును వలలు ..
చెన్న 2 204

వ. ...పారద స్ఫటికపటీర పాండురుచి పుండరీకంబుల వసకు మసమసక లెనకొల్పు మిసిమిగుల భోగిభోగ భాగంబునకు .
ఆము. 7. 34.

కం. పినపిన మెఱపులు పొటిపొటి, చినుకులు మస
మసక లెసఁగు చీకట్లుం దోఁ, చిన నొకరి నొకరు
గానక ... వేం. పంచ. 1. 481.

వ ... సంధ్యాకాలంబున మసకమసక చీకటిం
గుఱుమావుడుం బుట్టంబు మునుంగు వెట్టు
కొని ... నైష. 7. 141.

2. మునిచీకటి

వ. ... ఒఁడొంటికిన్ బేరెంబులు వాఱ కుప్పించి తప్పించుకొను దుప్పుల ఖురజరజశ్ఛటల వెసక మెసంగు మసకమసకల మఱుంగువడి యుండు గండోపలంబులును ... మనుచ. 4. 87.

సీ. . . చిమ్మఁజీకటి మునిచీకటి ముఱి,

గీ చీకటి మసక ముఱముఱి చీఁకటి యన, నవ
తమస నామధేయ మై యలరుచుండు ..
ఆం. భా. 1. 146.

గీ మసమసక సంజ కెంజాయ మఱుఁగు వెట్టి,
మిసిమి కెంపులకాంతిఁ దా మెఱయు ఛేమి,
మొదల నే గంగతటి నున్న యదియు లేదొ,
మాయయో కాక యిది యంచు మఱలి
చూడ . విజ వి 1. 75

(మసమసక సంజకెంజాయ — మునిచీకటితోఁ
గూడిన సంధ్యారుణిమ.)

విశ. ఇంచుక నల్లనిది (చూ మసమసక)

జ. మసకఁబడు, మసకన, మసకతి త్తి, మసమస,
మసమసక, మసమసకన, మసమసకలువాఱు

మసకఁబడు అ క్రి (మసకన్ + పడు) కాంతి
హీనమగు.

చం. ... తాను గులకాంతయుఁ గూడి మయూర
కేతుఁ డే, గతి వెతఁ బొందఁ బ్రొద్దు మస
కంబడె . . జై భా 7. 193.

మసకన వి (√మసక క. మసకనె.) 1. ఇంచుక
నలుపు.

2 మునిచీకటి (శ. ర).

మసక(గ)తి త్తి వి. 1. సుతిపట్టు తోలుతి త్తి.

కం గాంధర్వవేళ సంగతి, గంధర్వవరుండు వీణఁ
గైకొని దివిష, ద్గంధేభగామినీమణి, సంధించిన
మసకతి త్తిజత రాణింపన్ . .
శ్రీరం మా. 4 154.

2 పన్నీరు మున్నగునవి నింపెడు తోలుతి త్తి.

గీ మసగతిత్తుల నించిపల్మఱును జిమ్మ, సార
పన్నీర నీరాతిశైత్య మెసఁగె ...
నార. 2. 98.

మసకము వి 1 అహిరతి, సర్పసుఁరతము.

సీ ప్రాణనాయికతోడఁ బర్యంకసీమల మసకానఁ
బెనఁగుసంభ్రమము విడిచి ... కాళ. 2 118.

సీ పాతాళభువనాధిపతికి శేషాహికిఁ బ్రియలతో
మసకానఁ బెనఁగఁ గలిగె. భీమ. 1. 34.

చం నెలకొని కృష్ణరాయధరణీవిభుఁ డుత్కళ
భూమిపాలుతోఁ, గలన నెదిర్చి హస్తికర కాండ
తతు ల్మసకంపుఁబాము లై, మలసివ చోటఁ
గూడినసమ్రగయశోవసనంబుఁ గప్పి తా, వల
వఁగఁ జేసె భూసతిని వశ్యవిధిజ్ఞుఁడు గావ
నేర్పునన్ పార. పీఠ 23.

(మసకపుఁబాము — రతిలోనున్న పాము అని
భావము.) ఆం భా 2. 178.

2 సర్పసంభోగేచ్ఛ

వ ... పులినతలంబుల నెసక మెసఁగ మసకంబులఁ
జెలంగుచు క్రీడించు చిలువ తండంబులు ...
విప్ర 2 14

3 (త ముయక్కమ్) రతి, సురతము

రగడ కాకాంజులు మసకపుఁబ్రతిమలు మేల్,
కట్టులు నేకాండపుఁ దెరచీరలు . .
కవిక. 3 195.

4 మక్కువ, ఆసక్తి (చూ. మసకొను)

జ. మసకొను, మసకొలుపు.

మస(గొ)కొను అ. క్రి (మసకము + కొను)
1. ఆసక్తిగొను, మక్కువపడు.

ఉ. మసకొని రేఁగుబండ్లకును మౌక్తికము ల్వెల
పోసినట్లు దు, ర్వ్యసనముఁ జెంది కావ్యము
దురాత్ముల కిచ్చితి మోస మయ్యె ...
దా శ. 7.

2 సంభోగేచ్ఛగొను (శ ర)

మసకొలుపు(ల్పు) స క్రి (√మసగొను)
1 ఆసగొలుపు, ఆసక్తిపడఁజేయు

ఉ చల్లనిబెల్లిమాటలపస న్మసకొల్పుచు నెల్ల
వారలన్, మెల్లనఁ జేరదీసి ..
అచ్చ రా. అయో. 34.

2 సంభోగేచ్ఛ కలుగజేయు.

మ అసిధారావధికాత్మ బంధుభుజమధ్యస్వైర
నిర్బంధ్వసన్, మన సైపుట్టిన యమ్మహాదురిత
మున్ మ స్పెట్టియున్ వాజిమే, ధనమిద్ధావల

భూతిచే నుసిమియున్ దప్పింప లేనైతి.

పాండు 5 41.

ద్వి వలుద లై చనుకట్టు వదలఁ జాలిండ్లు, తొంగ
కెడుపాలతోఁ దుంపిళ్లుగునియ, మిసిమిమై తన
గబ్బు మెఱయించుమసటు, వసతా యెతులు
సంది వల నొప్పఁ గట్టి.

అ మ క 1. 26 బా. 16 పం.

సీ. మలవాచకం బగు మసలు నింపిరి మస్తు ...

ఆం భా. 2 184

మసడు — మసటు వి మాలిన్యము, ముఱికి.
(శ. ర, బ్రౌ. వ్రాతప్రతి, ఆం. భా)

మసనము సం. వి. అ. న. 1. పరిణామము, మార్పు.
2 సోమరాజి యను నోషధి

మసనము వి. (సం శ్మశానమ్, ప్రా. మసాణము,
క మసణ. త. మయానం) పితృవనము, వల్ల
కాడు

సీ .. మసనంబులోఁ బడ్డమహితపుష్ప, మాలిక
యను బోలె మదిరాక్షి దుర్జనుకతమున
దూషిత గాకమున్న, చనరయ్య వేగంబ..

భారి. ఆర. 6 201.

సీ. పుట్టలో వేదిపై బొక్కలో బూదిపై మసనం
బులో నాలమందలోన.

గీ. మలము విడుచుట శిష్టధర్మంబు గాదు ..

ఐజ్ఞా 1. 55.

ద్వి మసనంబు గా దిది మఖశాల గాని, యొసఁగు
శల్యములుగా విధ్మముల్ గాని . .

ద్వి హరిశ్చ ఉ. 2685 పం.

మసమస వి. (మసక + మసక. వృత్తినివర్ణ
లోపము) ఇంచుకమసక

గ్వి చెడ్డకన్నును మూఁతబడ్డట్టికన్ను, మయిల
కన్నును మసమస గొనుకన్ను . .

పండితా. మహిమ. 273 పొ.

మసమసక వి. (మసక + మసక) ఇంచించుక
నలుపు.

విశ. ఇంచించుక నల్లనిది (దీనికి వృత్తిని నిగాగ
మంబు నైకల్పికంబు.)

కం. పసిపాప యొండకొనలును, మసమసకని యిరు
లుఁ గలసి మన మలరించెన్, దెసలనలుగడల
గుంజా, విసరంబులసరులు వ్రేల విడిచిన
భంగిన్.

నైష. 8 12.

మసమసకన విశ (మసకన + మసకన) కొంచెము
నల్లనైనది

వ. . కిసలయముకుళకుసుమశలాటు ఫలభరితంబై
బిసరుహబాంధవుని కిరణ విసరంబుల సొగయ
సీయక మసమసకనై యిరు లసలుకొనుచు.

కాశీ 1. 92.

కం మసమసనయ్యె దిక్కులు, పసి గ్రేపుదలంచి
తిరుగఁబడె గూండ్ల శకుం, తసమూజము కల
కలము లె, గసె వెడవెడ కన్ను మొగిచెఁ గమల
వనంబుల్ .

జై. భా. 2. 101

మసమసకలువాలు అ. క్రి.వి. ఇంచుకనలుపు. (శ. ర)
మసమసకలు + పాలు) ఇంచుక చీకటిగొను,
కొంచెము చూపుచెడు

సీ మసమసకలువాలుముసలికన్నులు విచ్చి నేల
నేర్పరయంగ నిలువఁబడుచు ..

కకు. 1. 192

మసర వి ధూసరవర్ణము.

కం క్రొవ్వికళు మసర కవిసిన, నవ్విపినంబులను
మృగము లవనీనాథా.

పద్మ. 1. 91.

విశ ధూసరవర్ణము గలది (శ. ర., బ్రౌ.)

మసర సం. వి అ స్త్రీ చిఱుసెనగ. (వృ. వి.).

మసరు అ క్రి. పొగరెక్కు, మదించు. వ. . . ఒడళ్లు
జాడించుచు మసరుచుఁ గొసరుచుఁ దిట్టుచుఁ గొట్టు
చు వ్రాయుచు డాయుచు ...

ప్రబంధ. 788.

వి మదము, పొగరు. (ఆవేశము అని శ. ర,
తఱచుగా నిది కవియు ధాతువుతోఁ గూడియే
ప్రయోగములఁ గనఁబడుచున్నది).

ఆ ఇట్లు భుజగదానవేంద్రుల నిర్జించి, యసుర
మసరు కవిసి యంతఁ బోక, కంధివిభుని పురము
కందువ యారసి యుద్ధవిడిని బురమునొద్ద

శేఁగి నిర్వ. 5 80.

కం. అసితఫణిభీషణం బగు, వసి చేకొని యాయత మగునంసమున నమ, ర్పి సముద్ధతి నరదముడిగి, మసరు కవిసి కదిసె మారి మసఁగిన భంగిన్.
హరి ఉ 10. 97.

గీ ... బలోదారుఁడైన, మహిషుఁ డెప్పుడు మద మున మసరు కవిసి, కలఁచుచున్నాఁడు త్రిభువన కమలవనము మార్క. 6. 67.
భాగ 10. పూ. 765.

జ. మసరిడు , మసరుకొను.

మసరిడు అ క్రి. (√మసరు) పొగరెక్కు. ప్రొవ్వు.

చం. అసమసుగంధబంధురములై చెలువొందెడు షడ్రసాన్నముల్, బసవనియింట నిత్యము నపారముగా భుజియింపుచుండు నీ, కుసుమ శరారి భక్తులను గూరిచి పెట్టఁదలంచి నాఁడవో, మస రిడి మత్స్యమాంస మనుమానము లేక భవద్గృహంబునన్. చెన్న. 4. 343.

మసరుకొను అ క్రి. (మసరు + కొను స్వార్థమున) మదించు, పొగరెక్కు.

వ. ... చటులవాల ఘాతంబుల నుద్ధూతంబులై మసరుకొని విసవిస విసరుగాడ్పులఁదూలి (మసరుకొని – తీవ్రమయి అని భావము)
శ్రీరం 1. 132.

మసరులు వి. బ. ధాన్యవిశేషము, ఒక జాతివడ్లు

సీ. మణిసరుల్ మసరులు మంకెనల్ పగడంపు తీఁగెలు మడిప్రాలు దేవసరులు. హంస 4. 128

మసలు అ. క్రి. (క మసలు) 1. ఆలస్యము చేయు, జాగుచేయు.

సీ. ఉత్సవ సందర్శనోత్సుకులై పోయి కడుఁ బెద్దప్రొద్దయ్యె, గొడుకు లేల, మసలిరో కౌరవుల్ విసువక వైరంబు గావించు పాపస్వభావు లెఱిఁగి ... భార. ఆది. 7 207.

ఆ ఎలమిఁ దేరిమీఁద నిలుచుఁడి పడమర. జ్ఞాతి చూచుచున్న యుద్ధురాత్ముఁ, మస్తకంబు దునుము మసలక యని యర్జు, నునకుఁ జూపె సైంధవుని మురారి.
భార. ద్రో 4. 318.

కం పతి పరదేశాంతరపరి, గతుఁడై క్రమ్మఱక యచటఁ గడు మసలుటయున్, మతి దుందుడుకుం జెందెదు, సతిఁ బ్రోషిత భర్తృకయనఁ జను నంద్రు బుధుల్.
కావ్యా 8. 62 , ఆం భా. 3 97.

2 తప్పు, (చూ నెలమసలు)

3 వర్తించు, ఉండు

కం బిసబిస నెప్పుడు నుడుగక, విసరెడి వలిచేత వడఁకు నిడువక మనముం, బస చెడి మూర్గము గానక, మసలితి మఁతటను నంకుమంతుఁడు వాడిచెన్ భాగ 10 ఉ. 1001.

ఆ మదనుఁ గన్నతల్లి మాధవు నిల్లాలు, బ్రదుకు లెల్లఁ దానె పట్టిచూడ, ముఖ్యమైన లక్ష్మి ముమ్మయ్య కాంతాత్మ, మందిరంబునందు మసలుఁగాఁత శివరా 1 5

4 కలుగు

ద్వి. మగుదయేరాలికి మసలె గర్భంబు ...
పండితా మహిమ. 287 పొ.

5. విహరించు

కం క్రేళ్లుటకి మసలె లేఁగలు మల్లడిగొని అంకెలిడియె మద వృషభంబుల్ .
భాగ. 10 పూ 178.

రగడ. తగ మసలు భసల సంతానముల గానముల ... రాఘవ. 2 6.

కం. తనుఁ దాఁ గానని మనుజుని, మనము నిరోధింపఁ బడక మసలుచుఁ దిరుగున్ ...
సీతారా. 3. 56.

6. మసలు, వెనుదిరుగు.

సీ. వసులాభ సంపత్తి మసలెనే జాహ్నవిఁ జేకొన్న శంతను ఉతిపమణికి ... వసు. 2 137.

గీ. పెలగ జముకీలు గీల్కొన్న పృథివి మూరు, కొని మసలి పోక యొకభంగిఁ జనియెఁ గరులు .... రా. వి. 2. 50.

సీ. అమ్మ యెవ్వరిఁ బెండ్లియాడెదవే యన్న ముసి ముసి నగవుతో మసలుటయును ..

దశా. 8 82

7. పరాజితమగు, ఓడు.

సీ. అదితి యింటఁ బయోవ్రత మాచరించి, భర్త సంగతి సౌఖ్యసంపదలఁ బొదల, నెలమసలె వెల్లజిగి గల్లముల నెదుర్చ, నెల మసలె నెల్లు తొమ్మిది నిండె నంత. దశా 5 58

8 కదలు, యత్నించు.

ద్వి అందును మధ్యదేశానీక మర్త్య, సందోహ మట్టుల సహజభాషలను మసలి యొఁడొరు లతో మాటలాడుచును.

పండితా. పర్వ. 356 పు.

9. మలమల గ్రాఁగు, మఱఁగు

వ్యవ. నీళ్లు మసలుచున్నవి.

10. నీళ్లు మొ. గ్రాఁగునపుడు కళకళమను

చం. కనుమలు గుట్టలు నసలఁ గ్రాఁగిన సైకత ముక్కు గుట్టముల్, గనగనలాడు కుంప టులు . సానందో. 2. 6.

మసలిక, మసలుకొను

మసలాఁడి వి. (మసలు + ఆఁడి) విలాసవతి, శృంగారచేష్టలుకల యాఁడుది.

ద్వి మసలాఁడి యిది చెప్పుమాటలు విన్న, వసు ధేశ్వరుం డెంతవాఁ డనువారు .

ద్వి. శ సా 3 183 పం.

మసలిక వి. (√మసలు) మాంద్యము, మెల్లన.

చం. బిసబిసఁ బోక యొయ్య నడపింపుఁ డరుంగు మెఱుంగు మెట్టికల్, మసలిక నెక్కుఁ డెచ్చరిక మచ్చిక నిల్పుఁడు భద్రపీఠికన్ .

పాంచా. 4 21.

మసలుకొను అ క్రి. (మసలు+కొను) వెనుదీయు.

సీ. సిగమీఁది విరవాది చేర్చుక్కవసఁ గాంచి మఱి వసంతుఁడు కొంత మసలుకొనఁగ ..

పాంచా 4. 15

మసారము సం వి అ పుం. ఇంద్రనీలమణి

మసాలా వి (హిం. మసాలా) మిరియము, జీలకఱ్ఱ, మెంతులు మున్నగు తాలింపు సామాను, ౦ కారము

వ్యవ. మసాలా గారెలు చాల రుచిగా నుండును.

మసి వి. (సం మషీ. ప్రా మసి) 1 నల్లని చూర్ణము, నల్లనిగుండ.

సీ. రమణి డెందంబువేఁడిమి మాఁడి మసియైన పుప్పొడి మెయినిండఁ బూసికొనుచు . .

వి శకుం. 3. 20[illegible].

సీ తలఁ బడ్డగుదియ దెబ్బలఁ జాఁతమసి యిడి యంబలి గం జండ్ల నడుగువారు ...

ఆము. 6 85.

సీ భస్మవిశేషఁబు పరగను గఱు కన మసి యన...

ఆం భా 2. 242.

2. భస్మము, బూడిద.

గీ మాడుగులు వేల్చె నొడ్డాది మసి యొనర్చె .

ఆము. 1. 86

వ. . పెనుమంట మండి మసులై పడిన యట్టాలక చిత్రయంత్ర ప్రాతంబులును . .

భా. రా. సుం. 488 , మనుచ 1. 87.

3. నలుపు, మాలిన్యము.

ఆ. మడుఁగుఁ జీరయందు మసి తాకినట్లు మీ, సత్కులమునఁ గల్మషంబు కొర, వేంద్రు కతనఁ బొందె . . భార. ఉద్యో 1. 295.

4 సిరా, వ్రాయుట కుపయోగించు నల్లని ద్రవము (గ్రా.).

విణ. నల్లనైనది. మురికియైనది.

సీ మసిబూడి దయ్యె నిర్మలకేలిదీప్తి కాకమలి నీకప్లొరకై రవములు ... భీమ 4. 143.

సీ. మసీమంగలముచాయ మైమొగంబు బెడంగు నిసువ కడెంబులు . .

ఉ. హరిశ్చ. 4. 157.

కం... తత్తనుసాం, గత్యము మసిపాఁత మానికంబై యొదుఁగన్ .. ఆము. 6 5.

ద్వి. పలుచని మొగిలులోపలఁ దోఁచుచంద్ర, కళ

భంగి మూఁగుడు గవిసి మానికపు, బొమ్మను మసిపాతఁ బొదిగిన మాడ్కి, నెమ్మేని గ్రొమ్మించు నిగుడక మాసి
ద్వి పారిశ్ర ఉ. 2089

సా. మసిపూసి మారేడుకాయ చేయుట – వంచించుట, మోసగించుట

వ్యవ వాఁడు నన్ను మసిపూసి మారేడుకాయ చేసినాఁడు

జ మసికట్టు, మసికోఁతి, మసిబుడ్డి, మసిముట్టు, మసిమోచు

మసి సం. వి ఇ పుం. స్త్రీ 1 సిరా 2 దీపపుమసి, కాటుక. 3 నీలశేఫాలిక (వ్య. వి) 4. శస్త్రి 5 కృపణతృష్ణ (కే. ని.)

మసిక సం. వి. అ. స్త్రీ నీలశేఫాలిక (వ్య. వి).

మసికట్టు వి. (మసి + కట్టు, బ మసికట్లు.) కమసాలి దుకాణమందలి కుంపటి బూడిదకుప్ప (బంగారు లోనగువాని చిలుము అని శ ర., బ్రౌ.)

గీ. కాన భవదీయవిరహయోగమున నాకుఁ, గల హారిత్తులు మసికట్లుగాఁ దనర్చుఁ, గాంచి నమ్రుడ నైనసత్కవిని నన్ను రాగ మిటనూని ప్రోవవే రాజపుత్రి. బిల్హ. 2. 148.

మసికము సం. వి. అ. పుం. పాముకన్నము, సర్పబిలము (విల్యమ్సు.)

మసికోఁతి వి. (మసి + కోఁతి) నల్లని మొగము గలకోఁతి, కొండముచ్చు (శ. ర.)

మసి(సీ)జలము సం వి. అ న సిరా (త్రి ని.).

మసిధానము సం. వి. అ న. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి.

మసిధాని సం వి. ఈ స్త్రీ. – మసిధానము.

మసిపణ్యుఁడు సం వి. అ. పుం. లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు (త్రి. ని)

మసిప్రసువు సం. వి ఉ. స్త్రీ. 1 లేఖిని, కలము. 2. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి

మసిబుడ్డి వి. (మసి + బుడ్డి) సిరా పోసికొను బుడ్డి (శ ర.).

మసిమణి సం. వి. ఇ. పుం. మసిధానము (త్రి.ని.).

మసిముట్టు అ. క్రి. (మసి + ముట్టు) వ్యర్థమగు.

కం. ఇంతింత పౌరుషము లో, క్కింతయు మసి ముట్టకుండ నిటు సేయఁగ దై, త్యాంతక త్రిపురాంతకుఁ డొకఁ, డంతియ నీయంత వార లన్యులు గలరే .. హరి పూ. 8. 117.

మసిమోచు అ. క్రి (మసి + మోచు) మాయు, ధూళి లోనగునవి పడి వివర్ణత కలుగు

చం ముగురును నాకుఁ జూడఁగఁ ద్రిమూర్తులు తప్పదు లేక వాహామున్, బొగరున నొక్కఁ డెత్తుక నభోగతి నేఁగుట యెట్లు లెక్కకున్, మిగిలినసేన నొక్క డహమించి వధించుట యెట్లు వారిలో, మొగఁ దగువాని కింత మసి మోవక త్రుంగుట యెట్లు సైన్యముల్
జై. భా. 2 43.

మసివర్ధనము సం వి అ. న. రసగంధము, గంధకము.

మసీదు వి. (హిం మసీద్) తురుష్కుల దేవాలయము.

సీ అదె పాండవులగుడి యట దక్షిణంబునఁ గర్తారుఁ డుండుతురుష్కుల మసీదు .
క్రీడా 149.

మసీన సం. వి అ స్త్రీ. తెల్లయవిసి (వ్య. వి.).

మసుర సం. వి అ. స్త్రీ 1. కాయధాన్యము, కలాయము (బటాని).
2. వేశ్య (శ ర, ఆ. ని).

మసురము సం వి అ పుం 1 ఒకజాతికాయధాన్యము 2. చర్మముతోఁ జేసిన యాసనము

మసురి సం వి. ఈ. స్త్రీ. వేశ్య, లంజె (కే ని).

మసూర సం వి అ. స్త్రీ. 1. వేశ్య (శ. ర).
పుం, స్త్రీ చిఱుసెనగలు (శ. ర.).

మసూరము సం. వి అ పుం. 1. ఒకజాతి కాయధాన్యము. తలగడ, దిండు. (మే ని.)

మసూరకము సం. వి. అ. పుం. 1. తలగడ, దిండు. 2 కాయధాన్యము, చిఱుసెనగ

మసూరవిదళ సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. నల్లతెగడ.. వ్య. వి.). 2. శ్యామలత.

మసూరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1 స్ఫోటము, అమ్మవారిజబ్బు 2 ఎఱ్ఱతెగడ (వృ. వి.) 3 వేశ్య, భోగముది (కే. ని.).

మసూరిక సం. వి. అ. స్త్రీ. 1 వసంతరోగము, స్ఫోటకము 2 దోమతెర 3. కుంటెనకత్తె, కుట్టెని 4 కాయధాన్యము, చిఱుసెనగలు.

మసృణము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1 స్నిగ్ధము. చిక్కనిది 2 మృదువైనది, మెత్తనిది 3 మనోహరమైనది, ఇంపైనది, శ్రావ్యమైనది వి. అ. పుం. మసృణత్వము (వై. ని.)

మసృణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అతిసి, నల్లగిసె (వృ. వి.) (వై. ని.).

మసృణితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మృదువుగాఁ జేయఁబడినది, మెత్తనిదిగాఁ జేయబడినది.

మసెల వి. అటుక (శ. ర.)

మస్కరము సం. వి. అ. పుం. 1 వెదురు (వృ. వి.). 2 గతి, గమనము, నడచుట 3 జ్ఞానము

మస్కరి సం. వి. న్. పుం. 1 పరివ్రాజకుఁడు, సన్యాసి 2. చంద్రుఁడు (వాచ.).

మస్టు – మసటు వి. (క. మసటు, త. మష్టు) మాలిన్యము, ముఱికి (మష్టు శ. ర.)

సీ. మలవాచకం బగు మసటు నింపిరి మష్టు .
ఆం. భా. 2. 134

ఉ. కాలసమాఖ్యచే నలరుకంచరవాఁ డొక తామ్రపాత్రము, ద్వేఁ సుధారుచిం దవరు వెన్నెల సీసము జేతు నంచుఁ బ్రా, ల్మాలక తోమఁగా వెడలుమస్టన సర్వదిశాంతరంబులన్, మూల తమస్సమూహములు ముంచుకొనె న్మఱియు న్సమగ్రతన్ సానం దో. 5. 133.

ద్వి. గిలకఁ దొలంగిన కమలినివోలె, బలుమస్టు గడిగిన బంగారువోలె .
రం. రా. బాల 51 పొ. 5 పం.

మస్తకము సం. వి. అ. పుం. న. శిరస్సు

మస్తకస్నేహము సం. వి. అ. పుం. మెదడు, మేదస్సు

మస్తదారువు సం. వి. ఉ. పుం. దేవదారు వృక్షము.

మస్తము సం. వి. అ. న. శిరస్సు, తల విణ. (అ. ఆ. అ.) ఎత్తైనది.

మస్త(క)మూలకము సం. వి. అ. న. కంధరము, మెడ

మస్తరించు స. క్రి. (√మస్తర.) 1 తళపఱచుకొను

ఉ. ఎంతయు ఘోరమైన విపినేశము మెల్లన మస్తరించి మా, వంతుఁడు గంరశీర గుదెవైచి సుఖంబున నెక్కునట్టులు కాశీ 5. 236

గీ. మనసు గరఁగించి భ్రమయించి మస్తరించి, మిగులఁ జొక్కించి యెంతయుఁ దగులు వఱచి, పాసి యెడఁబాసి తమబటు చేసి కొనరె, వామలోచన లెతటివారి నైన
ప్రబోధ 1. 75, రా. వి. 2. 50.

2. ఆస్ఫాలనముచేయు, తట్టు, చేతు లప్పళించు

చం. కనఁదగు తెల్లమానికపుఁ గప్పుల నొప్పెడు చప్పరాలలోఁ, దనపొడవైన సీడఁ గని తాళక యేనుఁ గటంచుఁ గొమ్ములన్, జెనకఁగ వచ్చి కోటపయిఁ జేసిన ముత్తెపు సింగపుంగమిన్, గనుగొని పాఱువేల్పుదొర గొంతఁ దొడల మస్తరింపగన్ యయా. 1. 5.

గీ. హస్తమున హస్తి మస్తంబు మస్తరించి, వెలయు శ్రీహరి శుభము గావించు మాకు . .
వాల్మీకి 1 106.
అ. మ. క. 5. 242 పొ. 145.

మస్తరించె ననంగను మనును జేతు, లప్పళించె నటంచు ... ఆం. భా. 3. 106.

3. ప్రవేశింపఁజేయు.

సీ. మునుమిన్న చనిరైన తన ప్రజ్ఞయంతయు మతివిశేషమునందు మస్తరించి ..
పాండు. 1. 9.

4. హెచ్చరించు, ప్రోత్సాహపఱచు.

గీ. ఫణిహారం తురంగసుతుఁడు పాహెణులు సారె,

ధీరె యని మస్తరింపఁగఁ దేజినెక్కె ...
చంద్ర. 2. 17.

మస్తరు వి. లోఁబడుట, అధీనమగుట (చూ. మస్తరించు)
జ మస్తరించు.

మస్తకము సం వి అ. పుం తల, శిరస్సు (వై. ని).

మస్తిష్కము సం. వి. అ. న తలలో నుండు మజ్జ, మెదస్సు, మెదడు

మస్తి వి మదించిన యేనుఁగు
మ తెలిపూగద్దియ గాడుపుం గొడమ మస్తినెక్కి, లేఁదేఁటి గం, టల సంధిల్లు రొదాళిము ల్బరవ మింట న్వెంటఁ జంద్రాముల, గ్గలికన్ ముంగల శారుదీర నడువంగాలార్చుచు న్మూకి కెం, దలిరుం బెద్ద హజారపు న్నడిమిచెంతన్ డిగ్గి తా వచ్చటన్.
చంద్రా 3. 51.

మస్తు వి (క. మస్తు త. మస్తు) 1. మదము, మత్తు
గీ మస్తు మీఱిన సురహస్తి మస్తకంబు, కుస్తరించిన మామక హస్తములకు, హాయిగా నీని తంబంబు లంట నీవె, కంట నామీఁద నేల వాల్గంటి నీకు. అహల్యా 3 94.
సీ మదము రాజులు మస్తు మత్తు మత్తా యన
ఆం భా 2 195.
సీ కొమ్ముకత్తుల మెఱుంగుల వెల్లపావటల్ గొను నది మస్తేనుఁగులచయంబు ...
కువల. 2. 127.
2 సమృద్ధి (శ ర)
విణ సమృద్ధము, అధికము (బ్రౌ.).
జ. మస్తునాఁడు

మస్తువాఁడు విణ (√మస్తు) మత్తుఁడు, మదించిన వాఁడు
సీ ... మస్తువాఁడన మత్తుఁడు పరగుచుండు.
ఆం. భా. 3. 7.

మస్తులుం(గ)కము సం. వి. అ. పుం. న. 1. మెదస్సు, మెదడు (వై ని.). న. వస్తువు రధి మండము (కే. ని)

మస్తువు సం. వి ఉ. న తోడు పెట్టఁబడిన పాలలోఁ బెరుఁగు కాఁగా నిలిచిన నీరు పుం స్త్రీ ముష్టి. పిడికిలి (కే ని.)

మహ సం వి. అ. స్త్రీ గోవు, ఆవు

మహాక్షము సం వి అ పుం. అంతటను వ్యాపించు పరమళము, సుగంధము (కల్ప)

మహతి సం. వి ఈ స్త్రీ 1. వీణాభేదము, ఒకరకము వీణ 2 నారదునివీణ 3 వార్తాకి, వంగ చెట్టు 4 బృహతి, వాఁకుడు (వృ వి). 5 శ్యామ, నల్లతెగడ (వృ వి) 6 (ఆంధ్ర వ్యాక.) తి ఙ్గజదేతర స్త్రీవాచకశబ్దము.

మహత్తరుఁడు సం. వి. అ పుం 1. ప్రధాన పురుషుఁడు, ముఖ్యమనుష్యుఁడు 2 రాజపురుషుఁడు, ఆస్థానోద్యోగి, రాజసేవకుఁడు 3. ఊరిపెద్ద, పల్లెపెద్ద. 4. శూద్రుఁడు విణ (అ ఆ ఆ.) గొప్పవాఁడు మొ
(దీనికి వృత్తిని సమాసాధికరణము పరము కాఁగా ఆకారమంతాదేశముగా వచ్చును)

మహత్తు సం. విణ (త్. తీ. త్) 1 గొప్పది, పెద్దది. 2. సమృద్ధమైనది, అధికమైనది 3. పొడవైనది, వ్యాపించినది 4. పవిత్రమైనది, పూజ్యమైనది
వి త్ పుం 1 ఒంటె, లొట్టియ 2 మహత్తత్త్వము (సాంఖ్యవేదాంతమున సాంఖ్యులచే నంగీకరింపఁబడిన పంచవింశతి తత్త్వములలో రెండవది యగు తత్త్వము) 3 మహర్లోకము. 4 బుద్ధి (కే ని.)
త్. న 1. రాజ్యము. 2. సమూహము (కే.ని). 3 ఉదకము (వై ని.) 4 (ఆంధ్రవ్యాక.) స్త్రీ లింగ్యజ్జడభిన్నంబును, వాని విశేషణంబును.
ఉదా. రాముఁడు గుణవంతుఁడు, రాముఁడు మొ.

మహత్త్వము సం. వి. అ న. 1. గొప్పతనము, పెద్దతనము (తిర్చు.) 2. పెద్దపరిమాణము. 3. సామర్థ్యము, బలము. 4 ఉన్నతస్థితి, ఔన్న

త్యము 5 తీవ్రత, మిక్కుటమగుట (విల్యమ్సు)

మహనీయుఁడు సం విశ (అ ఆ అ.) ఘనుఁడు, గొప్పవాఁడు

మహము సం వి. అ పుం ఉత్సవము (అమర కోశము)

మహముదులు వి బ వస్త్రవిశేషములు
ొగడ బుడుతకాసేలు మహముదుల విరాసీలు హంస 5 356.

మహర్ సం అవ్య ర్ భూలోకాదు లగునేడు లోకములలోను నాల్గవది యగులోకము (సువర్లోక జనోలోకముల మధ్యమున నుండు లోకము. దీనికి తెనుఁగన వ్యస్తప్రయోగము లేదు ఉదా మహర్లోకము)

మహలు వి (హిం మహల్) మేడ హర్మ్యము.
గీ మహలు మేడ యనఁగ హర్మ్యమగు . . సాం. ని స్థా 67.

మహల్లకము సం వి అ. పుం మహాభవనము, రాజమందిరము (ఆ. ని.).

మహర్లి(ల్ల)కుఁడు సం విశ (అ ఆ అ) 1. బలము లేనివాఁడు, దుర్బలుఁడు, ముసలివాఁడు వి అ పుం. కంచుకి, రాణివాసపుఁ గావలివాఁడు.

మహల్లుఁడు సం వి అ పుం కంచుకి, రాణివాసపుఁ గావలివాఁడు (అ ని).

మహస్వంతము సం. విశ. (త్ స్వతీ త్) ప్రకాశమానమైనది జ్యోతిస్సుగలది.

మహస్వి సం విశ. (న్. ఈ న్) ప్రకాశమానమైనది, జ్యోతిస్సు గలది.

మహస్సు సం. వి న్ న 1. ఉత్సవము, ఉత్సవకార్యము. 2. యజ్ఞము 3. జ్యోతిస్సు, కాంతి 4. మహిమము 5. సంతోషము. ఆనందము. 6. శక్తి, మహత్త్వము 7. సమృద్ధి, విస్తారము. 8. జలము, నీరు (కే ని)

మహాంగము సం వి. (అ ఆ ఈ అ) స్థూలమైనది, లావైనది
వి అ పుం. 1 ఉష్ట్రము, ఒంటె. 2 మూషికా విశేషము. ఒకజాతి యెలుక, పందికొక్కు. 3 ఆవుగోరిజ 4 రక్తచిత్రకము, ఎఱ్ఱ చిత్రమూలము (వృ వి).

మహాంబుజము సం వి అ. న ఒకానొక పెద్ద సంఖ్య. లక్షపద్మములు (వై ని)

మహాకంటకిని సం వి ఈ స్త్రీ విశ్వసాటకము, విదర వృక్షము,

మహాకందము సం వి అ పుం 1 వెల్లుల్లి (వృ వి) 2 మూలకము, ముల్లంగి (వృ వి.), 3 విశ్వభేషజము. సొంటి (వై ని)

మహాకచ్ఛము సం వి. అ పుం 1 సముద్రము (మే ని) 2 పర్వతము. కల్ప)

మహాకచ్ఛుడు సం వి అ పుం వరుణుఁడు (మే ని)

మహాకపర్దము సం వి అ పుం శంఖము. (విల్యమ్సు)

మహాకపిత్థము సం. వి అ పుం 1 బిల్వవృక్షము, మారేడు చెట్టు 2 నీరుల్లి, రక్తలశునము (వృ. వి). 3 చాణాఖ్య మూలకము, చిన్న ముల్లంగి (వృ. వి).

మహాకరంజము సం వి అ పుం. ఒకానొక వృక్షము, కరంజభేదము (వృ. వి).

మహాకర్ణికారము సం. వి అ పుం. ఆరగ్వధము, రేల (వృ వి.).

మహాకాయము సం. వి అ పుం 1. ఏనుఁగు. (వై ని.)

మహాకాయుఁడు సం విశ (అ ఆ అ.) పెద్ద శరీరము గలవాఁడు, స్థూలకాయుఁడు. వి అ. పుం. శివపరిచారకుఁ డగు నంది,

మహాకాలము సం వి. అ. పుం. 1, కాకిదొండ, కింపాకము (వృ. వి). (హలాని.) 2. ఉజ్జయినీ పురమం దున్న మహాకాళేశ్వరుని యాలయము.

మహాకాళి సం వి. ఈ స్త్రీ దుర్గాదేవి.

మహాకాలుఁడు సం. వి అ. పుం. 1 శాణాను ఁడు (వై.ని) ప్రమథులలో నొకఁడు ఉజ్జయినీ పురమందలి దేవుఁడు (మే ని.) విశ (అ ఆ అ.) మూర్ఖుఁడు.

మహాకావ్యము సం వి అ. న. గొప్పకావ్యము (అష్టాదశవర్ణనలు కలిగినది.),

మహాకీర్తనము సం. వి అ న. గృహము వై ని,

మహాకుంభి సం వి ఈ. స్త్రీ. కట్ఫలము, రేఁకు (వృ ని)

మహాకోశఫల సం. వి. ఆ స్త్రీ. దేవదాళి, డావర డంగి (వృ ని)

మహాకోశాతకి సం. వి. ఈ స్త్రీ హస్తిఘోష, పెనుఁగుబీర (వృ ని.)

మహాక్షీరము సం వి అ. న. చెఱకు (వృ ని) (విల్యమ్సు.)

మహాఖర్వము సం వి అ. పుం. న. గొప్ప సంఖ్య, పదిలక్షలకోట్లు

మహాగంధ సం వి. ఆ. స్త్రీ. 1 చాముండ, దుర్గ 2 నాగబల, బీర (వృ ని.) 3 కవిక మొగలి (వృ ని.)

మహాగంధము సం విశ. (అ. ఆ అ) మిగుల సువాసనగలది, వి. అ న 1. హరిచందనము. 2 బోళము, బాలెంతబోళము

పుం 1. జలవేతసము, నీటిప్రబ్బలి (వృ ని) 2 కుటజము, కొండమల్లె (వృ ని).

మహాగణము సం, వి అ పుం. ఒకానొక పెద్ద సంఖ్య (100,00,00,00,00,00,00.)

మహాగణులు సం. వి. అ. పుం బ జంగాల గురువుల బిరుదు.

మహాగవము సం. వి అ. పుం. గవయమృగము, (కల్ప)

మహాగురువు సం వి. ఉ పుం 1. చాలగౌరవింప దగిన పురుషుడు (పిత్రాది.).

శ్లో. మాతా పితా తథాచార్యా మహాగురురితి స్మృతః 2. ఖర్జ (వాచ)

మహాగుల్మ సం. వి ఆ స్త్రీ సోమవల్లి (వృ ని) (రా ని.).

మహాగుహ సం వి. ఆ స్త్రీ పృశ్నిపర్ణి. కోలపొన్న (వృ ని)

మహాగ్రీవము సం వి. అ పుం ఉష్ట్రము, ఒంటె

మహాగ్రీవి సం వి. న్ పుం — మహాగ్రీవము.

మహాగ్రీవుఁడు సం. వి. అ పుం ప్రమథగణములలో నొకఁడు (విల్యమ్సు)

మహాఘూర్ణ సం వి ఆ స్త్రీ మద్యము, సారాయి. (కల్ప)

మహాఘోంటు సం వి ఆ స్త్రీ. హస్తికోల పెద్దరేఁగు (వృ ని.)

మహాఘోష సం. వి ఆ. స్త్రీ 1 కర్కటశృంగి (వృ ని) 2 కుందురికి, అందుగు

మహాఘోషము సం. విశ. (అ ఆ అ.) పెద్దధ్వని చేయునది. వి. అ. న. అంగడివీథి, బజారు (మే ని)

మహాచండి సం. వి. ఆ. స్త్రీ దుర్గాపరిచారిక (వై. ని)

మహాచారి సం. వి. న్. పుం. నాంది నడపువాఁడు (వై ని.)

మహాచ్ఛదము సం వి అ పుం దేవతాళము (వృ ని).

మహాచ్ఛాయము సం వి అ పుం. వటము, మఱ్ఱి చెట్టు (రా. ని.).

మహాచ్ఛిద్ర సం వి. ఆ స్త్రీ మహామేద (వృ ని).

మహాజంబువు సం. వి. ఉ ఊ స్త్రీ. రాజజంబువు. పెద్దనేరేడు (వృ ని).

మహాజట సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. పెద్దజడ, మహావేణి 2 రుద్రజట, రుద్రజడ (వృ. ని.).

మహాజనుఁడు సం. వి. అ. పుం. గొప్పవాఁడు, ప్రఖ్యాతిగల మనుష్యుఁడు

మహాజాలి సం వి. అ న్. పుం 1. పచ్చపూవుల

యావడ (వృ. వి) 2 రాజకోశాతకి, పెనుగుం
డిం (వృ వి).

మహాజ్యోతిష్మతి సం వి ఈ స్త్రీ. పెద్దమానేరు.
ఒకానొక తీఁగ.

మహాఢ్యము సం. విశ (అ ఆ. అ.) మిగుల భాగ్య
వంతమైనది

వి. అ. పుం. కదంబవృక్షము, కడిమిచెట్టు
(వృ వి.)

మహాతరువు సం. వి ఉ పుం. స్నుహి, జెముడు
(వృ వి.)

మహాతలము సం వి అ. న. సప్తపాతాళములలో
నైదవ లోకము.

మహాతిక్త సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. యవతిక్త, నాగ
దొండ (వృ వి) 2 పార, చిఱుబొద్దు
(వృ వి)

మహాతిక్తము సం. వి. అ పుం. నింబవృక్షము, వేఁప
చెట్టు

మహాతీక్ష్ణ సం. వి ఆ. స్త్రీ. నల్ల జీడిచెట్టు.

మహాతేజస్సు సం వి. స్. పుం. 1. పాదరసము.
2. అగ్ని. 3 ఛత్రకము, చిత్రమూలము
(వృ. వి.). 4. సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరుఁడు (వై వి.)

మహాత్ముఁడు సం. విశ. (న్ ఆ న్ న్.)
(మహాత్మురాలు స్త్రీ) రూ.

1 ఘనుఁడైన జీవాత్మ గలవాఁడు, ఉదార
స్వభావము గలవాఁడు 2. కీర్తిగలవాఁడు,
ఘనతచెందినవాఁడు. 3 సుకృతి, పుణ్యము
కలవాఁడు

మహాదంష్ట్రము సం. వి. అ పుం ఒకజాతి పులి
(కే ని.).

మహాదానము సం. వి. అ పుం కామ్యదానము,
ప్రవారణము (హలా ని.)

మహాదారువు సం. వి. ఉ. పుం దేవదారు వృక్షము
(వృ వి)

మహాదేవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. పార్వతి. 2 పట్టపు
రాణి, మహిషి (వై. ని).

మహాదేవుఁడు సం. వి అ పుం శివుఁడు

మహాద్రుమము సం వి. అ పుం. అశ్వత్థవృక్షము,
రావి

మహాధనము సం. విశ (అ. అ అ.) 1 చాల
ధనముగలది, దనవంతము 2 ఎక్కువ వెలగలది,
పెద్ద ఖరీదుగలది.

వి అ న 1. బంగారము 2. ధూపద్రవ్యము
3. విలువగల వస్త్రాదికము (వై. ని.) 4 కృషి
వ్యవసాయము 5. గొప్ప మూల్యము 6 యుక్ష
ము (కే ని)

మహాధన్వుఁడు సం విశ (న్ పుం) గొప్ప
విలుకాఁడు

మహాధాతువు సం వి. ఉ పుం. 1 బంగారము.
2 శివుఁడు 3. మేదస్సు, వస (విల్యమ్సు.).

మహానంద సం వి ఆ. స్త్రీ 1 సుర, మద్యము.
2 ఒకానొక నది. 3 మాఘ శుక్ల నవమి

మహానందము సం వి అ. పుం. 1. మహా సంతో
షము, గొప్ప సంతసము 2 మోక్షము
(హలా. ని)

మహానటుఁడు సం. వి అ. పుం. శివుఁడు.

మహానదము సం వి. అ. పుం. గొప్పనదము.

మహానది సం వి ఈ. స్త్రీ 1. గొప్పనది (గంగ,
గోదావరి మొ.) 2 నది విశేషము, ఒకానొకనది
(ఇది యోఢ్రదేశమునఁ గలదు) (వాచ.).

మహానర్ముఁడు సం. వి. న్. పుం. వైద్యము నెఱిఁగిన
అంబష్ఠుఁడు (వై. ని.).

మహానలము సం. వి. ఉ. పుం 1. దేవనలము, ఒక
జాతి కిక్కస (వృ వి.) 2. పెద్ద యగ్ని (కల్ప.).

మహానవమి సం వి. ఈ స్త్రీ ఆశ్వీన శుక్ల నవమి.

మహానసము సం. వి. అ న వంటయిల్లు.

మహానాటకము సం. వి. అ. న. 1. దృశ్యకావ్య
భేదము

శ్లో. ఏత దేవ యదా సర్వైః పతాకాస్థానకైర్యుతమ్,
అంకైశ్చ దశభిర్ధీరా మహానాటక మూచిరే.

(సా. ద).

2 హనుమన్నాటకము.

మహానాదము సం. వి. అ. పుం. 1. పెద్ద ధ్వని. కోలాహలధ్వని 2. పెద్ద వాద్యము గొప్పధ్వని గలది 3. ఉఱుముచున్న మేఘము 4 శంఖము (విల్యమ్సు.) 5 ఏనుఁగు 6 సింహము (కే. ని.) 7. శ్రవణము, చెవి.

మహానింబము సం. వి. అ. పుం. పెద్దమ్రాను, పెదవేము (వ్య. వి.) (వాచ)

మహానిద్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెద్దనిద్ర, మరణము, చావు

మహానిరయము సం. వి. అ. పుం. ఇరువది యొక్క నరకములలో నొక నరకము (విల్యమ్సు).

మహానిశ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అర్ధరాత్రము

మహానీచుఁడు సం. వి. అ. పుం. చాఁకలివాఁడు. (కల్ప)

మహానీలము సం. వి. అ. పుం. 1. ఒక దినుసు ఇంద్రనీలమణి 2 భృంగరాజము, గుంటగలగర (వ్య. వి.) 3 ఒకానొక సర్పము. 4. మహాజంబువు, పెద్దనేరేడు (వ్య. వి.) 5. నీలాపరాజిత, నల్లదింటెన (వ్య. వి.).

మహానుభావుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. గొప్పబుద్ధి గలవాఁడు, ఔదార్యము గలవాఁడు. 2. గొప్పసామర్థ్యము కలవాఁడు.

మహానేమి సం. వి. ఇ. పుం. వాయసము, కాకి (వై. ని.).

మహాపంచమూలము సం. వి. అ. న. అయిదు గొప్ప మూలికలు కలది.

(1. బిల్వము. 2. అగ్నిమంథము. 3. శ్యోనాకము. 4. కాశ్మరి. 5. పాటల.)

శ్లో. బిల్వోఽగ్నిమంథ శ్శ్యోనాకః కాశ్మర్యః పాటలా తథా, సర్వైస్తు మిళితై రేతైః స్యాన్మహా పంచమూలకమ్ (వాచ.).

మహాపంచవిషము సం. వి. అ. న. అయిదు గొప్ప విషములు కలది.

శ్లో. శృంగీ చ కాలకూటశ్చ ముస్తకో వత్సనాభకః। శంఖకర్ణీ తు యోగోఽయం మహాపంచ విషాభిధః (వాచ.).

మహాపక్షము సం. వి. అ. పుం. 1. కారండవము, కన్నెలేడిపిట్ట (కే. ని.) 2. గరుడపక్షి 3. ఉటాకము, గుడ్లగూబ (విల్యమ్సు).

మహాపక్షి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉటాకము, గుడ్లగూబ (వై. ని.).

మహాపత్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాజంబువు, పెద్దనేరెడు (వ్య. వి.).

మహాపత్త్రము సం. వి. అ. పుం. తాడిచెట్టు

మహాపథము సం. వి. అ. పుం. 1. రాజమార్గము, పెద్ద బాట 2 మరణము, చావు 3. స్వర్గమార్గము. 4 సుషుమ్నానాడి (కల్ప).

మహాపద్మము సం. వి. అ. పుం. 1 ఒకానొక పెద్దసంఖ్య 2. కుబేరుని నవనిధులలో నొకటి. 3. ప్రపంచభారమును వహించెడి మహాసర్పములలో నొకటి 4 నాగకంద (వై. ని.). అ. న. ఎఱ్ఱతామరపూవు (కే. ని.).

మహాపాతకము సం. వి. అ. పుం. 1. గొప్ప పాపము (ఇది అయిదు భేదములు కలది బ్రహ్మహత్య, స్వర్ణస్తేయము, సురాపానము, గురుపత్నీగమనము, ఇవి చేయువారితోడి సహవాసము)

గీ. కల్లు ద్రావుట గురుపత్నిఁ గవయుటయును,
విప్రుఁ జంపుట బ్రహ్మస్వవిషయమైన, ప్రుచ్చి
లుటయును నివి గల క్రూరజనులఁ, బ్రీతిఁ
బొందుటయును మహాపాతకములు.

భార. శాం 1. 168.

(మతాంతరమున తొమ్మిది విధములు. స్త్రీగోవృషభవైశ్యక్షత్రియఘాతము, సోమవిక్రయము, శూద్రునితోడసహభోజనము, కన్యాదూషణము, గృహదాహిత్వము, వృషలీపతిత్వము, అగ్నుత్సాదిత్వము.)

2. మహాపరాధము. పెద్దతప్పు

మహాపిండీతకము సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక జాతిమంగ (వ్య. వి.).

మహాపీలువు సం. వి. ఉ. పుం. బృహత్పీలువు, పెద్ద

గొలుగు (వృ. వి).

మహాపురాణము సం. వి అ న. పురాణభేదము

శ్లో. సృష్టిశ్చాపి విసృష్టిశ్చ స్థితి స్తేషాం చ పాలనం, కర్మణాం వాసనా వార్తా మనూనాం చ క్రమేణ చ, వర్ణనం ప్రలయానాం చ మోక్షస్య చ నిరూపణం, ఉత్కీర్తనం హరేరేవ దేవానాం చ పృథక్పృథక్, మహాపురాణం విజ్ఞేయ మేకాదశ లక్షణమ్ (వాచ.).

మహాపురుషుఁడు సం. వి. అ పుం. 1 గొప్ప పురుషుఁడు, ప్రసిద్ధుఁ డైన మనుజుఁడు. 2 విష్ణుఁడు

మహాపుష్ప సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అపరాజిత

మహాపుష్పము సం. వి అ పుం, క్రిమివిశేషము (విల్యమ్సు)

మహాపృష్ఠము సం. వి. అ. పుం ఉష్ట్రము, ఒంటె (రా. ని).

మహాప్రళయము సం. వి. అ. పుం. బ్రహ్మప్రళయము, కల్పాంతము. (బ్రహ్మకుఁ దన మానము చేత నూఱుసంవత్సరములు గడచినతర్వాత బ్రహ్మయు సమస్తదేవతలు ఋషులు లోకములు నశించును. అట్టి సర్వనాశకాలము.)

మహాప్రసాదము సం. వి. అ పుం. 1. మహాప్రసన్నత, గొప్పదయ. 2. దేవ నైవేద్యాదికము, దేవతలకు నివేదింపఁబడిన యన్నము మొదలగునది

శ్లో. పాదోదకం చ నిర్మాల్యం నైవేద్యం చ విశేషతః, మహాప్రసాద ఇత్యుక్త్వా గ్రాహ్యం విష్ణోః ప్రయత్నతః (వాచ.).

మహాప్రస్థానము సం. వి. అ న మరణము, చావు, లోకాంతర యాత్ర (విల్యమ్సు.).

మహాప్రాణము సం. వి అ, పుం. 1. పెద్దశ్వాసము. 2. వర్ణోచ్చారణయందు మహాప్రాణ ప్రయత్నము గలవర్ణము (ఖ, ఘ, ఛ, ఝ, ఠ, ఢ, థ, ధ, ఫ, భ, శ, ష, స, హ,) 3 ద్రోణకాకము, మాలకాకి (రా. ని.).

మహాఫల సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఇంద్రదారుణి, పెద్దపాఁవర (వృ వి.) 2. రాజజంబువు, పెద్దనేరేడు (వృ వి.). 3 మహాకోశాతకి, ఏనుఁగుబీర (వృ వి). (కల). 4 పెద్దరేఁగు (వృ. వి.) (వై ని. 5. కూశ్మాండము (వృ. వి) (కే. ని)

మహాఫలము సం. వి. అ న. 1. గొప్పఫలము. 2 బిల్వము, మారేడు (వృ వి.).
విశ (అ ఆ. అ.) అధికఫలము గలది

మహాబల సం వి ఆ. స్త్రీ ముత్తవ పులగము (వృ వి).

మహాబలము సం వి. అ. పుం. టంకణము, వెలిగారము (వై. ని)

మహాబలుఁడు సం. వి. అ పుం 1. బుద్ధుఁడు 2 వాయువు. విశ. (అ ఆ అ) చాలబలము గలవాఁడు.

మహాబిలము సం వి అ న 1 ఆకాశము. 2. గుహ.

మహాబుసము సం. వి అ. పుం. 1 ఒక సంవత్సరము నకుఁ బండు ధాన్యము. 2 యవలు (వై ని.).

మహాబోధి సం. వి. ఇ పుం. బుద్ధుఁడు (త్రి ని.).

మహాబ్రహ్మము సం. వి న్. న. పరబ్రహ్మము.

మహాభాగవతము సం వి. అ న. ఒకానొక పురాణ గ్రంథము.

మహాభాగి సం విశ. (న్ నీ న్.) మిక్కిలి యదృష్టము గలవాఁడు, మిగుల శుభాతిశయము గలవాఁడు.

మహాభాగుఁడు సం. విశ (అ. ఆ అ.) 1. మిక్కిలి యదృష్టముగలవాఁడు చాలభాగ్యము గలవాఁడు 2 మిక్కిలి ప్రసిద్ధుఁడు, కీర్తిమంతుఁడు. 3. అత్యంత పవిత్ర మైనవాఁడు.

మహాభాగ్యము సం. వి. అ. న. 1 గొప్పయదృష్టము, గొప్పభాగ్యము 2. మిక్కిలి ప్రాశస్త్యము. అత్యంత శ్రేష్ఠత.

మహాభారతము సం. వి అ. న ప్రసిద్ధమగు నొకానొక యితిహాసము, భారతము.
(వ్యాసప్రోక్త మైనట్టియు పదునెనిమిది పర్వములు కలిగి కౌరవపాండవుల యుద్ధాదికము వర్ణింపఁ

ఒడినట్టి సంస్కృత భాషయందలి గొప్పగ్రంథము.)

మహాభాష్యము సం వి. అ న పతంజలి మహర్షి రచించిన వ్యాకరణభాష్యము

(ఈ భాష్యము మూలము అగు సూత్రవార్త్తికముల కంటె ప్రమాణతమము గావున మహాభాష్య మని చెప్పఁబడును శంకరభాష్యాదులు మూలాధీన ప్రామాణ్యకములు గాన భాష్యములే గాని మహాభాష్యములు కావు.)

మహాభీత సం వి. ఆ. స్త్రీ. సోఁకుడుముణుఁగు చెట్టు అత్తపత్తిచెట్టు (వృ వి.)

మహాభీముఁడు సం వి అ పుం శంతనువు

మహాభీరువు సం వి పుం ఉ. ఒకజాతి పురుగు

మహామణి సం. వి ఇ పుం. 1. విలువగల (అమూల్యమైన) రత్నము 2. శివుఁడు (విల్యమ్సు)

మహామతి సం విశే. (ఇ) 1 ఉదారమనస్సు కలవాఁడు. 2. బుద్ధిమంతుఁడు, వి. ఇ. పుం బృహస్పతి (విల్యమ్సు)

మహామత్స్యము సం వి. అ. పు. 1. పెద్దచేఁప. 2 మొసలి (ఆ. ని.)

మహామదము సం విశే. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలి మత్తెక్కినది. వి. అ. పుం, మదపుఁటేనుఁగు (విల్యమ్సు).

మహామనస్కము సం వి. అ పుం. శరభమృగము. (విల్యమ్సు).

మహామనస్సు సం. వి. స్. పుం. శరభమృగము.

మహామాత్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రధాన మంత్రి, ముఖ్యమంత్రి 2. మావటివారిలో ప్రధానుఁడు. 3. సంపన్నుఁడు. (వై. ని.).

మహామారి సం. వి ఈ. స్త్రీ 1 విశూచి, వమన విరేచనములను గలిగించు అంటురోగము 2 దుర్గ

మహాముఖము సం. వి అ. పుం. మకరము, మొసలి (కే. ని).

మహాముని సం. వి. ఇ. పుం. 1. మహర్షి, గొప్పముని 2 కుస్తుంబరి, కొత్తిమిరి (వృ. వి.)

మహామూలము సం వి అ. పుం. ఒకజాతి పెద్ద నీరుల్లి (వృ వి.).

మహామృగము సం వి. అ. పుం (పెద్ద జంతువు) 1. గజము, ఏనుగు 2 శరభమృగము.

మహామ్లము సం. వి అ న చింతపండు

మహాయవము సం వి అ పుం. ఒకజాతి పెద్ద యవము (వృ వి.). (వై ని.).

మహాయుగము సం వి అ. న. మనుష్యమానమున కృతత్రేతాద్వాపరకలు అను నాలుగు యుగములు గలకాలము దీని ప్రమాణము 4,320,000 సంవత్సరములు.

మహాయోగి సం వి న్. పుం. కోడిపుంజు (విల్యమ్సు).

మహారంభ సం. వి ఆ. స్త్రీ. పచ్చయరఁటి (వృ వి). శరి)

మహారవణము సం వి అ న గడలవణము, లవణభేదము

మహారజతము సం. వి. అ. న. 1. బంగారము. 2. ఉమ్మెత్తచెట్టు (వృ. వి)

మహారజనము సం. వి. అ. న. 1. కుసుంభపుష్పము, కుసుంభపువ్వు 2. బంగారము.

మహారథుఁడు సం వి అ. పుం. పదివేలమంది విలుకాండ్రతో నసహాయుఁడై పోరెడు మహాయోధుఁడు

శ్లో. ఏకో దశసహస్రాణి యోధయేద్యస్తు ధన్వినాం, శస్త్రశాస్త్ర ప్రవీణశ్చ విజ్ఞేయస్స మహారథః (వాచ.).

మహారస సం వి. ఆ. స్త్రీ విష్ణుక్రాంత (వృ వి). 2. నీలి (వృ వి). (వై ని.) 3. ద్రోణపుష్పి, ఏనుఁగు తుమ్మి (వృ. వి). (కే ని.).

మహారసము సం వి అ పుం, 1. ఒకజాతి చెఱకు. 2 పాదరసము 3. ఖర్జూరము (వృ. వి.). పులిగంజి. కాంజకము.

మహారాజము సం. వి. అ. పుం. వ్రేలిగోరు (వై. ని.).

మహారాజకుఁడు సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు. 2. దేవయోనులలో నొకజాతివారు.

(పేరసంఖ్య 220 లేక 236 అని చెప్పబడినది)

మహారాత్రి సం వి ఇ ఈ స్త్రీ 1 మహా ప్రళయము. 2. నిశీథము, అర్ధరాత్రి.

శ్లో అర్ధరాత్రాత్పరం యచ్చ ముహూర్తద్వయ ముచ్యతే, సా మహారాత్రి రుదితా తద్దత్తం హ్యక్షయం భవేత్ (కల్ప).

3 పార్వతి (వై ని)

మహారాష్ట్రి సం వి అ పుం జలపిప్పలి, నీరు పిప్పలి (వృ వి)

మహారాష్ట్రము సం వి అ పుం (హిందూదేశమున భరతఖండమున పశ్చిమదేశభాగము, మహారాష్ట్రదేశము

మహారాష్ట్రి సం వి ఈ స్త్రీ. మహారాష్ట్రభాష (ప్రాకృతభాషలలో ప్రధానమైనది)

మహారిష్టము సం వి అ పుం. కొండలపై బయలుదేఱు వేపచెట్టు (వృ. వి)

మహారోగము సం వి అ పుం అపాయకరమగు తెగులు, మహావ్యాధి

(ఉన్మాదము, రాజయక్ష్మము, శ్వాసము, చర్మదోషము, మధుమేహము, అశ్మరి, ఉదర రోగము, భగందర రోగము. ఇవి మహా రోగములు.)

మహారౌరవము సం వి. అ. పుం ఇరువదియొక్క నరకములలో నొకటి.

మహార్ఘము సం. విశే. (అ ఆ అ.) చాల వెలగలది. హెచ్చుమూల్యము కలది.

వి అ పుం. లావకము, లావుకపిట్ట

మహార్బుదము సం వి. అ. న. శతకోటి (కల్ప.)

మహార్హము సం. వి అ న, తెల్లచందనము, మంచి గంధపుచెట్టు (వృ వి.)

మహాలక్ష్మి సం వి ఈ స్త్రీ విష్ణుపత్ని, పరదేవత, నారాయణశక్తి.

మహాలయము సం వి. అ పుం 1. గొప్ప నివాసస్థానము, పెద్దయిల్లు 2 తీర్థము, పుణ్యక్షేత్రము. 3. పరబ్రహ్మము, పరమాత్మ

మహాలోధ్రము సం. వి. అ. పుం. తెల్లలొద్దుగు (వృ వి) (వై ని.)

మహాలోలము సం వి అ. పుం వాయసము, కాకి.

మహాలోహము సం. వి. అ న. అయస్కాంతము, సూదంటురాయి

మహావర సం వి ఆ స్త్రీ దూర్వము (వృ వి)

మహావరోహము సం వి అ పుం ప్లక్షము, జువ్వి. (వృ. వి) (రా ని)

మహావల్లి సం వి. ఈ. స్త్రీ మాధవీలత

మహావనము సం వి అ పుం శిశుపాలు, ఉలూపియనుచేప

మహావాక్యము సం వి అ న 1. పెద్దవాక్యము 2 శ్రుతి, గ్రంథము. 3. తత్త్వమసి మొదలగు ఉపనిషద్వాక్యము

మహావిదేహ సం వి అ స్త్రీ (యోగ) ఒకానొక మానసికవృత్తి, మనోవ్యాపారము

మహావిషము సం. వి అ పుం రెండుముఖములు గలపాము, రెండుతలలు గలపాము

మహావిషువసంక్రాంతి సం వి ఇ స్త్రీ. సూర్యుడు మేషరాశియందు ప్రవేశించుట, మేషసంక్రమణము

మహావీచి సం. వి. ఇ పుం. నరక విశేషము.

మహావీరచరితము సం వి. అ న. భవభూతి రచించిన ప్రసిద్ధ నాటకము.

మహావీరము సం. వి. అ. పుం 1 సింహము. 2 ఇంద్రుని వజ్రాయుధము. 3 గరుత్మంతుడు. 4 పికము, కోకిల. 5. తెల్లగుఱ్ఱము, శ్వేతాశ్వము 6 అగ్ని. 7 యజ్ఞపాత్ర. 8. ఒకజాతి డేగ. 9 క్షీరకాకోలి (వృ వి.). 10 ఏకవీరము, గన్నేరు (వృ. వి.).

మహావీరుడు సం వి అ. పుం. 1. గొప్పశూరుడు. 2. కొడుకు, తనయుడు 3. విష్ణువు (వై ని.). 4. మహాదేవుడు, శివుడు (శే ని).

మహావీర్య సం వి. ఆ స్త్రీ 1 అడవి ప్రత్తిచెట్టు (వృ. వి). 2. సూర్యునిభార్య, సంజ్ఞ 3. మహాశతావరి (వృ. వి).

మహావేగము సం. వి. అ. పుం. క్రోతి, వానరము (వై. ని.)

మహావృషము సం. వి. అ. పుం. పెద్దయెద్దు, ఆఁబోతు

మహావ్యాధి సం. వి. అ. పుం. 1 పెద్దరోగము, మహారోగము 2 మిక్కిలి పాడుజాతికుష్ఠము (నల్లకుష్ఠము).

మహావ్యాహృతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. "భూర్భువస్సువః" అను వైదిక మంత్రము

మహావ్రతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పెద్ద నియమము గలది, కఠినమైన నియమములతో నాచరింపబడినది

వి. అ. న. 1 దీక్ష, నియమము 2. గొప్పపని, ప్రధానమైన కృత్యము

మహావ్రతుఁడు సం. వి. అ. పుం. ఈశ్వరుఁడు (వై. ని.)

మహాశంఖము సం. వి. అ. న. 1 సంఖ్యావిశేషము 2. నొసలు. 3. మనుష్యుని యెముక (శ. ర.).

మహాశరము సం. వి. అ. పుం. రాజదుత్తూరము, ఒకజాతి యుమ్మెత్త చెట్టు

విణ. (అ. ఆ. అ.) అవధూర్తము

మహాశనుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తిండిపోతు, తిండికాఁడు

మహాశయుఁడు సం. వి. అ. పుం. సముద్రుఁడు

విణ. (అ. ఆ. అ.) గొప్ప అభిప్రాయము కలవాఁడు (శ. ర.).

మహాశల్క సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవిక, ఒకజాతి మాదీఫలము (కే. ని.)

మహాశల్కము సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి రొయ్య చేప.

మహాశాలి సం. వి. ఇ. పుం. పెద్ద వరిబియ్యము, స్థూలశాలి.

మహాశిరస్సు సం. వి. స్. పుం. సర్పవిశేషము

మహాశిల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఇనుపకంటకములతోఁ గూడిన శతఘ్ని (వై. ని.)

మహాశుక్తి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ముత్యపుచిప్ప

మహాశుక్ల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సరస్వతి

మహాశుభ్రము సం. వి. అ. న. వెండి, రజతము

మహాశూద్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గొప్పస్థితిలో నున్న శూద్రస్త్రీ

మహాశూద్రి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఆభీరజాతి స్త్రీ. 2 ఆభీరుని భార్య

మహాశూద్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. ఆభీరుఁడు.

మహాశ్మము సం. వి. అ. పుం. మాణిక్యము, కెంపు

మహాశ్మశానము సం. వి. అ. న. వారణాసీపురము, కాశి.

మహాశ్రమణుఁడు సం. వి. అ. పుం. బుద్ధుఁడు.

మహాశ్రావణిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృద్ధియను గంధద్రవ్యము (వృ. వి.)

మహాశ్వాసము సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి యుబ్బసపు రోగము

మహాశ్వేత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 సరస్వతి (త్రి. ని.) 2. దుర్గాదేవి. 3. శ్వేతశర్కర, తెల్లపంచదార. 4. కృష్ణభూమకూశ్మాండము, నల్లనేలగుమ్మడు (వృ. వి.)

మహాసంధ్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాఁకుడు

మహాసన్నుఁడు సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు

మహాసర్జము సం. వి. అ. పుం. 1 పనసచెట్టు. అసనము, వేఁగిస (వృ. వి.).

మహాసహ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 కాఱుమినుము 2. పెద్దగోరంట (వృ. వి.)

మహాసాంతపనము సం. వి. అ. పుం. కఠినమైన వ్రతవిశేషము.

శ్లో॥ పృథక్సాంతపనైర్ద్రవ్యైః షడహం సోపవాసకః
సప్తాహేనైవ కృచ్ఛ్రోఽయం మహాసాంతపనః స్మృతః.

మహాసారథి సం. వి. ఇ. పుం. అరుణుఁడు

మహాసారము సం. వి. అ. పుం. ఖదిరవృక్షము, చండ్రచెట్టు

మహాసాహసికుఁడు సం వి. అ. పుం బందిపోటు దొంగ, దోఁపుడు దొంగ, సాహసముగల దొంగ

మహాసింహము సం వి. అ పుం. శరభమృగము.

మహాసిద్ధి సం వి ఇ స్త్రీ మంత్రశాస్త్ర సంబంధమైన సిద్ధివిశేషము

మహాసుఖము సం వి అ న 1. పెద్ద సంతోషము, మహానందము. 2. సురతము, రతి (త్రి ని)

మహాసుఖుఁడు సం వి అ పుం బుద్ధుఁడు

మహాసుగంధి సం వి ఇ పుం విషము పోఁగొట్టెడి ఓషధి విశేషము

మహాసుప్తి సం వి ఇ స్త్రీ బ్రహ్మదేవుని నిద్ర

మహాసూక్ష్మ సం వి ఆ స్త్రీ సికత, ఇసుక

మహాసేనుఁడు సం. వి అ పుం కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి

మహాస్కంధ సం. వి. ఆ స్త్రీ జంబూవృక్షము, నేరేడు (వృ వి)

మహాస్థలి సం వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి

మహాస్నాయువు సం వి ఉ. స్త్రీ. కంధర, కంఠము (వై ని)

మహాస్వనము సం. వి. అ. పుం. వాద్యభేదము (త్రి ని)

మహాహవిస్సు సం వి స్. న. గోఘృతము, ఆవు నెయ్యి.

మహి సం విశే. (ఇ) గొప్పది వి. ఇ. ఈ స్త్రీ. భూమి. ఈ. స్త్రీ.
1. మాలవదేశమందలి యొకానొక నది. 2. వాక్కు. 3. గోవు (కే.ని.). ద్వి. ద్యావాపృథివులు, భూమ్యాకాశములు (కే. ని.).

మహిక సం వి. ఆ. స్త్రీ హిమము, మంచు

మహితము సం. విశే (అ. ఆ. అ.) గౌరవింపఁబడినది, పూజింపఁబడినది.
వి అ. పుం. కైలాస పర్వతము.

మహినము సం. వి. అ.న 1. రాజ్యము. 2. శయ్య, సెజ్జ.

మహిపతి – మహీపతి

మహిమ(ము) సం వి న్ పుం 1 గొప్పతనము 2 అష్టసిద్ధులలో నొకటి 3 విధము 4 మావాచకము

వ మాసంబులందు మార్గశీర్షంబు వ హిమ యుగంబులందుఁ గృతయుగంబు నోజ .
భాగ 12. 49.

మహిమత్తు సం వి త్ పుం వివాహము (వై ని.).

మహిల సం వి ఆ స్త్రీ 1. స్త్రీ 2 వత్తురాలగు స్త్రీ 3 ప్రియంగు వృక్షము, ప్రేంకణము (వృ వి) 4 రేణుక యను సుగంధద్రవ్యము (వృ వి.)

మహిలాహ్వయ సం వి ఆ స్త్రీ. స్త్రీపర్యాయములు గలది ప్రేంకణపు చెట్టు, ప్రియంగువు (వృ వి)

మహిషఘ్ని సం వి ఈ స్త్రీ. మహిషాసురునిఁ జంపినది, దుర్గాదేవి

మహిషధ్వజుఁడు సం వి అ పుం యముఁడు.

మహిషము సం వి అ పుం 1. ఎనుఁబోతు, దున్న

మహిషవాహనుఁడు సం వి. అ. పుం. యముఁడు, పోతురౌతు.

మహిషాక్షకము సం. వి అ. పుం. ఒకజాతి గుగ్గిలము, మైసాక్షి యను మందుదినుసు తీసెడి చెట్టు (వృ వి.).

మహిషాక్షము సం – మహిషాక్షకము

మహిషాసురమర్దని సం. వి. ఈ స్త్రీ మహిషాసురునిఁ జంపినది, దుర్గాదేవి.

మహిషి సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. పట్టపుదేవి 2 ఎనుము, బఱ్ఱె. 3 ఆఁడుపక్షి 4 సైరంధ్రి 5. నీతిబాహ్యురాలు, నీతిలేని యాఁడుది. పౌషపూర్ణిమ.

మహిషుఁడు సం. వి అ. పుం. 1. దుర్గచేఁ జంపఁబడిన యొకానొక రాక్షసుఁడు. 2 శివరియందు క్షత్రియునివలనఁ బుట్టిన సంకరజాతివాఁడు.

మహిష్ఠము సం. విణ (అ. ఆ. అ) మిక్కిలి గొప్పది, చాలఁ బెద్దది.

మహిసాక్షి వి. ధూపద్రవ్యవిశేషము, ధూపము వేయు నొకకుందురుకు సువాసనద్రవ్యము

"... మహి ప్రోవై యున్న మహిసాక్షి గూడ. దేవానాంతకునకు నెంతయు ధూపమిచ్చి." వరాహ. పురా. 127 పొ.

మహిక్షితుఁడు సం. వి. త్ పుం. రాజు, చక్రవర్తి.

మహిజ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూపుత్రి, సీత.

మహిజము సం. వి. అ. పుం. వృక్షము, చెట్టు. అ. న. అల్లము.

మహిజుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. అంగారకుఁడు. 2. నరకాసురుఁడు.

మహితలము సం. వి. అ. న. భూప్రదేశము.

మహిధరము సం. వి. అ. పుం. పర్వతము, కొండ.

మహిధ్రము సం. వి. అ. పుం. 1. పుడమితాలుపు, కొండ 2. ఏడవసంఖ్యకు సంకేతపదము.

మహిధ్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. రాజు.

మహిపతి సం. వి. ఇ. పుం. 1. నేలఱేఁడు, రాజు 2. ఒకజాతి నిమ్మ (వృ. వి.).

మహిప్రాచీరము సం. వి. అ. న. సముద్రము. (త్రి. ని.).

మహిభృతము సం. వి. త్ పుం. పర్వతము, కొండ.

మహిభృతుఁడు సం. వి. త్. పుం. రాజు, భూపాలుఁడు.

మహిమహేంద్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. భూదేవేంద్రుఁడు, రాజు.

మహీయసము సం. విణ. (స్ యసీ స్) ఒకదాని కంటె గొప్పది, అధికతరము.

మహిరుట్టు సం. వి. హ్ పుం. వృక్షము, చెట్టు.

మహిరుహము సం. వి. అ. పుం. చెట్టు.

మహిలత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱ, వానపాము.

మహీశ్వరుఁడు సం. వి. అ. పుం. రాజు.

మహిసుత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పుడమికూఁతురు, సీత.

మహిసుతుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. అంగారకుఁడు, కుజుఁడు. 2. నరకాసురుఁడు.

మహీసురుఁడు సం. వి. అ. పుం. పుడమివేలుపు, బ్రాహ్మణుఁడు.

మహేంద్రజిత్తు సం. వి. త్ పుం. గరుడుఁడు (వై. ని.).

మహేంద్రము సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక పర్వతము.

మహేంద్రి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. బొంతరఁటి (వృ. వి.). (శ. ర.).

మహేంద్రుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. ఇంద్రుఁడు 2. నాయకుఁడు, నేత.

మహేచ్ఛుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉదార బుద్ధి గలవాఁడు. ఘనమైన యాలోచన గలవాఁడు.

మహేరణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అందుగు, సల్లకి (శ. ర.).

మహేల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆఁడుది, స్త్రీ.

మహేళబంధువు సం. వి. ఉ. పుం. బిల్వవృక్షము, మారేడుచెట్టు.

మహేశానుఁడు సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

మహేశుఁడు సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

మహేశ్వరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుర్గాదేవి. 2. ఒక దినుసు ఇత్తడి, బ్రహ్మరీతి (కే. ని.).

మహేశ్వరుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. గొప్ప ప్రభువు; చక్రవర్తి 2. శివుఁడు 3. గుగ్గులువు (వృ. వి.).

మహేష్వాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. గొప్పవిలుకాఁడు, మహాధన్వి.

మహోక్షము సం. వి. అ. పుం. బలసిన యెద్దు, పెద్ద యెద్దు.

మహోగ్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. త్రయోదశీతిథి (కే. ని.).

మహోత్పలము సం. వి. అ. న. పద్మము. పుం. సారసపక్షి.

మహోత్సాహుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అభినివేశము కలవాఁడు, పట్టుదల గలవాఁడు.

మహోదధి సం. వి. ఇ. పుం. 1. మహాసముద్రము, గొప్ప సాగరము 2. దక్షిణసముద్రము 3. ఇంద్రుఁడు.

మహోదయ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కించిత్ప్రౌఢయగు కన్య (వై. ని.).

మహోదయము సం. వి. అ. పుం. 1. గొప్ప యభివృద్ధి, చాల శ్రేయస్సు 2. మోక్షము. 3 కాన్యకుబ్జదేశమున నొకపట్టణము. 5 (ధర్మశాస్త్ర) యోగభేదము

(కించిన్న్యూనమైన అర్ధోదయము మహోదయ మనఁబడును.)

మహోదయుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గొప్ప యభివృద్ధి గలవాఁడు

మహోదరము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పెద్ద కడుపు గలది. వి. అ. న. 1. పెద్దకడుపు 2. రోగవిశేషము

మహోదరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శతమూలి, పిల్లిపీచర (వృ. వి.).

మహోద్యముఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మహోత్సాహుఁడు, పెద్దయుద్యమము గలవాఁడు

మహోద్రేకము సం. వి. అ. పుం. నాలుగు ప్రస్థములు (వై. ని.).

మహోన్నతము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.). మిక్కిలి యున్నతమైనది, చాల ఎత్తైనది. వి. అ. పుం. తాడు (వృ. వి.).

మహోరగము సం. వి. అ. పుం. 1 గొప్పపాము, పెద్దపాము. 2. తగరువృక్షము యొక్క వేరు

మహౌజస్సు సం. వి. స్. పుం. సుబ్రహ్మణ్యస్వామి.

మహౌషధము సం. వి. అ. న. 1 గొప్ప మందు. 2. అల్లము 3. వెల్లుల్లి. 4 వత్సనాభ మను విషము 5 వారాహీకందము. 6. శుంఠి, సొంటి. 7 అతివస (వృ. వి.).

పుం. 1. పిప్పలి (వృ.వి.). 2. యూధిక, మొల్ల (వృ. వి.)

మహౌషధి సం.వి.ఈ.స్త్రీ. మంచి (గుణము చేసెడి) ఓషధి, శ్రేష్ఠమైన మందుచెట్టు. 2.దూర్వాతృణము, గటిక(వృ.వి.). 3.అత్తపత్తి(వృ.వి.) 4 స్నానీయద్రవ్యభేదము, సంజీవిని లత. 5. శ్వేతకంటకారి (వృ. వి. 6. కటుకరోహిణి (వృ. వి.) 7. అతివస (వృ. వి.) 8. హింసమోచిక (వృ. వి.).

మహౌషధీగణము సం. వి. అ. పుం. గొప్ప మందుచెట్ల సమూహము

శ్లో॥ పృశ్నిపర్ణీ శ్యామలతా భృంగరాజ శ్శతావరీ, గుడూచీ సహదేవి చ మహౌషధిగణః స్మృతః (వాచ)

మా

మా[1] – అమ్మ అవ్య. (త. క. మా) ప్రశంసావద్యర్థములను దెల్పును.

గీ॥ వీరమాహేశ్వరాచారపారగునకుఁ, దనకు శశిమౌళి యిచ్చిన కనకరథము, కామగమనంబు నైషధక్ష్మావరునకు, మామ యిచ్చెను మాయని మహి నుతింప. నైష. 6. 85.

చం॥ మతుకులరా జనిం గెడపె మాపడి వెన్నుని రూపుతూపునన్ ... కుకు. 5 167

మా[2] అవ్య (సం. మహా) మిక్కిలి. మాబాగాయె. క్షేత్రయ (శ. ర.).

మా సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లక్ష్మి, శ్రీదేవి.

కం॥ శుకమా ముఖరుచి జితకిం, శుకమా సుకుమార దేహ శోభిత దూర్వాం, శుక మారకమేల రతీ, శు(క?)కు మా యిచ్చిన హాయమ వనూయ గనకుమా. అ వి. 4. 77.

(టీ. దూర్వాంశుక – దూర్వల కాంతివంటి కాంతి గలదానా, మారకము – మారకత్వము భావప్రధాన నిర్దేశము. యద్వా మారః డిజంతా ద్భావే ఘఞ్ తత స్స్వార్థే కః రతిశుకు + అంతిశుక నగాగ మాభావము చింత్యము. అకారము పాదపూరకము. సూ. ని. మా – లక్ష్మి. హాయమవు – గుఱ్ఱమవు. ఈ పద్యము లక్ష్మి విరహావర్ణనము లోనిది)

2. జనని, తల్లి. 3 పరిమాణము, కొలత

అవ్య నిషేధార్థకము, వలదు అను వర్థము నిచ్చును.

(దీని యామ్రేడితరూపము మామా)

కం॥ మామా వలువలు ముట్టకు, మామా కొని

పోకు పోకు మన్నింపు తగన్, మామావ మేల
కొనియెదు, మామానహించిన మేల మానుము
కృష్ణా భాగ 10 పూ. 820

కం. మామా నాపైఁ గోపము, మామా నీపుత్త్రి
యందు మానవు నాకుం, గామోపభోగ వాం
ఛలు, ప్రేమ ప్రమియించి ముదిమి పిదపం
దాల్తున్ భాగ 9 547

మాంగలికము సం విశ (అ ఆ అ) శుభప్రదము, శుభసూచకము.

మాంగల్యము సం విశ (అ ఆ అ) శుభప్రదము, శుభసూచకము

వి. అ న 1. శుభము, అభివృద్ధి 2. క్షేమకర మగువస్తువు. తాయెత్తు 3 తాళిబొట్టు (శ ర)

మాంజిష్ఠము సం. విశ (అ ఆ అ) 1 మంజిష్ఠము. (చిరువేరువంటి చాయవేరు)తో రంగు వేయఁబడినది.

వి అ. న ఎఱుపురంగు.

మాండలికుఁడు సం వి. అ. పుం. మండలము నేలువాఁడు, మండలాధికారి.

విశ. మండలసంబంధమైనవాఁడు.

మాంత్రికుఁడు సం. వి అ పుం 1.మంత్రములు తెలిసినవాఁడు 2 గారడివాఁడు

మాందాళి వి 1 పచ్చ పట్టుచీర

సీ జిలుగుఁ బావడమీఁదఁ జికురధిక్కృత మిళిం
దాళి యొక్కతివ మాందాళి గట్టె ...
వేం. పంచ. 4. 242.

2, కృత్రిమ మరకతభేదము, కృత్రిమ మగుపేరోజము.

సీ. పచ్చ యనఁగను బరుగు మరకతంబు గారుత్మ
తం బొప్పు గరుడపచ్చ, యనఁ దద్విశేషాఖ్య
యగును బేరోదనం బన వది కృత్రిమం బయిన
వెలయు, మాందాళి యనఁ జన ..
అం భా. 2. 276.

మాంద్యము సం. వి. అ న. 1. మెల్లన, సోమరితనము 2 తెలివితక్కువ, బుద్ధిహీనత. 3. దౌర్బల్యము 4. ఔదాసీన్యము, ఉదాసీనుఁడుగా నుండుట. 5 అనారోగ్యము, తెగులు, జబ్బు

మాంధాత(తృఁడు) సం వి. ఋ. పుం సూర్యవంశపురాజు (ఇతఁడు యువనాశ్వుని కొడుకు, షోడశ మహారాజులలో నొకఁడు)

గీ విష్ణుతినిరతుండు యువనాశ్వ విభుసుతుండు,
మనుఁడు మాంధాత నృపుఁ డైనకాలము-
నను .. కవిక. 2 58.

గీ తరమె వనుఁ గెల్వ నీ కని దశముఖాసు, రాగ్ర
గణ్యుని మాంధాత యప్పుడు పొదివి ..
ఉ. రా 4 66, 4 64.

కం. అని వసుహోముఁడు సెప్పిన, విని మాంధా
తృఁడు దండ విభవజ్ఞుండై ...
భార. శాం. 3 121

ఉ ... శయనమొంది, యుండ నచట నియతి
నుండి మాంధాతృఁడు, పరమభక్తి నమర
గురునిఁ దలఁచి .... భార. అను 2. 5.

కం. ఇది యమున యను మహానది త్రిదశనదీనిభము
దీని తీరమున జగ, ద్విదితుఁడు మాంధాతృఁ
డు సం, పదఁ గ్రతువులఁ జేసెఁ గొల్లి బహు
వత్సరముల్. భార. అర 3. 198.

విశ. (మాంధాత వంటివాఁడు) గొప్పవాఁడు

శా మాహాత్మ్యంబులు తేజముల్ విభవసం
పత్తుల్ విమర్శింపఁగా, నోహో భేదములేదు
నిండుసభలో నొక్కింతమాత్రంబు హే, మా హే
మీలు ఘటాఘటీ లతిరథుల్ మాంధాత
లీసాము లే,లా హీనాధిక భావముం దడవ రా
దంచున్ విశాఖుండనై. వరాహ 10. 8.

మాందీర్ణము సం వి. అ పుం ఒకజాతి గబ్బిలము. (వై ని)

మాంధీలవము సం. వి అ. పుం పెద్దజాతి గబ్బిలము. (వై. ని.).

మాంసకరము సం. వి. అ. న. రక్తము (వై.ని).

మాంసకారి సం. వి. న్. పుం రక్తము (మాంసము చేయునది)

మాంసకీల సం వి. అ పుం. అర్బుదము, రోగభేదము (వై ని)

మాంసగంధి సం వి. ఇ. పుం. కెంపులోని దోష భేదము

సీ మండితశశిమాంసఖండంబుగతి నున్న మంద తేజం బగు మాంసగంధి .. రత్న 11.

మాంసజము సం. వి అ. న క్రొవ్వు, మదము.

మాంసతానము సం వి అ. పుం కొండ నాలుక (విలియమ్సు.).

మాంసద్రావి సం వి న్. పుం. పుల్లప్రబ్బలి (వ్య వి.) (రా ని)

మాంసనిష్క్వథము సం వి అ. పుం మాంసము వేసి కాఁచిన చేరు (వై. ని.)

మాంసపిత్తము సం వి అ.న. ఎముక (విలియమ్సు).

మాంసపేశి సం వి ఈ. స్త్రీ. గర్భము కలిగిన తరు వాత ఎనిమిదవదినము మొదలు పదునాల్గవ దినము వఱకు గర్భమునందలి పిండమునకు పేరు (కల్ప).

మాంసఫల సం వి. ఆ స్త్రీ. ఒకజాతివార్తాకము, ఒకజాతివంగ (వ్య. వి.).

మాంసమాస సం. వి. ఆ స్త్రీ మాంసపర్ణి, కారు మినుము (వ్య వి).

మాంసము సం. వి అ. న. నంజుడు, పలలము. పుం 1 పురుగు, క్రిమి. 2. మాంస మమ్మెడిజాతి. 3. కాలము (కల్ప).

మాంసరోహిణి సం. వి ఈ. స్త్రీ చర్మకష, సంబరేను (వ్య. వి).

మాంసలము సం విశే. (అ అ అ) 1 బలము గలది 2. లావైనది

మాంసస్నేహము సం వి. అ. పుం. మదము, క్రొవ్వు, ఒడలిచమురు.

మాంసహాస సం. వి. ఆ స్త్రీ చర్మము

మాంసాది సం. విశే. (న్. నీ. న్) మాంసము తినునది.

మాంసాష్టక సం. వి. ఆ స్త్రీ మాఘబహుళాష్టమీ తిథి (ఈ దినమున అష్టకాశ్రాద్ధము చేయుదురు)

మాంసి సం వి ఆ. స్త్రీ 1. జటామాంసి. 2 కకోళ మము 3 మాంసచ్ఛద, సంబరేను (వ్య వి.).

ఇ. పుం శుక్రగంధము, ఒకవిధమగు దుర్వాసన. విశే. (ఇ) శుక్రగంధము కలది (వై. ని)

మాంసికుఁడు సం. విశే (అ ఆ అ) కటికివాఁడు, కసాయివాఁడు, మాంస మమ్మువాఁడు

మాంసిని సం. వి ఈ స్త్రీ. జటామాంసి (వ్య వి.). (రా. ని)

మాంస్నేష్ట సం వి. ఈ స్త్రీ పక్షివిశేషము, పల్గులి యనెడుపక్షి (రా ని.)

మాఁకు — మ్రాఁకు, మాను వి - వృక్షము, చెట్టు

2 గడ తలఁప బలుమాఁకుగేదఁగికి రాగిల్లకుము ఉ. రా 6 61

2 గడ. మాకు లేదు సమాకులత ర మ్మొ కుఱుచ విరమాఁకు డాయఁగ ...

చంద్రా. 4. 282, వేణు శ. 73.

2. దిమ్మిన

ద్వి ఇనుము జల్లియ వైచి యెనయఁ గట్టించి,వసి జారి మాఁకున వడిఁ గూరుకొనుచు, జప్పట గావించి ... ద్వి పరమ. 7 516 పొ.

మాఁగఁబాఱు అ. క్రి (√మాఁగు) మాఁగుటకు ప్రారంభమగు (చూ. పాఱు.).

ఎ. ... గొంతుక్రొన్నెత్తురులె క్రోలి విడిచి చవ మాన్నెడలువడి మళకవనదంశమ్ములు మూఁగ మాఁగంబాఱిన కొండగొఱియ ముఱుగుడు బొందులకు .. మనుచ 4 37.

మాఁగాయ వి (మావి + కాయ) ఇది మామిడి కాయలతో నొకవిధముగా తయారుచేసిన ఊరు గాయ.

(వ్యవ) మాఁగాయ ఆవకాయ-ల అపథ్యము కాదు.

2 మామిడికాయ (శ ర.).

మాఁగిలి వి. పొలము. (నిరనుస్వార మనియు మాగాణి అర్థ మనియును. శ. ర.).

కం మాఁగిలిమాఁగిలివృక్షము, పూఁగొమ్మనుండె

పటలము ప్రకాశింపన్, లేఁగొండమ నెమిలి పలెన్నడు . క్రీడా. 51.

మాఁగిలు అ క్రి. అఁచు.

ఉ తియ్యనివింటిబోదు చతిదేవిచమంగవ నొత్తిగిల్లి యొ, యొయ్యయ్యన వంక చక్కఁబఁడ నొత్తెడుఁ జూచితె పుష్పబాణముల్, మఱ్ఱ్యొర వ్రాసెఁ జిత్తరువు మాఁగిలి మాఁగిలి చిత్రకారుఁడా, దయ్యము గాక నీవిపఃదానము టిట్టిఖ వీని కేఁ దగున్ .. క్రీడా. 192.

(మాఁగిలిమాఁగిలి – సావధానముగా)

మాఁగు అ క్రి (క. మాగిసు, త. మంగు) మిగుఁలఁ బండు, కమయు

(వ్యవ ఈ మామిడిపండ్లు మాఁగినవి.

చం. ఈవనలక్ష్మి వేఁడియూ, ర్పులు వెడలించెఁ జంపకి పుఁబువ్వుల మాఁగినగాడ్పుచాలునన్ చంద్రి. 2 15.

(ఇట తడవుండు అని భావము.)

ద్వి. వాఁగువంతల నోర్చి వఱలునీరంబు, కేఁగు న్ఁదులఁ బట్ట నెడనెడ వెదకి, మాఁగు దుప్పులఁ బట్ట మార్కొన లేక, తూఁగు కాకుల మెడఁ దునుమ నొండొండ, మూఁగు నులూకసమూహ భారమున. నన. 2. 74 పా. 12 పం.

(క్రమచెందు అని భావము)

వి. 1 మాలిన్యము, నలుపు.

అ. ... తొడవుల విలసిల్లు, మణులభృణుల దెసఁ మాఁగు విడియ .. భా రా. యు 650.

2 శరీరమందలి నల్లపొడ.

మ. కలయు న్మాఁగును లేక పుట్టిన శుభాంగం బద్భుతాపాదియై, నెఱయన్ .. హరి. పూ. 5. 119.

జ. మాఁగఁబాఱు, మాఁగుడు, మాఁగుడువడు, మాఁగుడువాఱు మాఁగుపాఱు, మాఁగువడు.

మాఁగుడు వి (√మాఁగు) మాలిన్యము.

కం. మెండుకొన భయము ధరణీ, మండల మదిత ల్లడిల్లె మాఁగుడు దిశలన్, నిండుకొనె నిర్జరేం ద్రుఁడు, గుండియ జల్లనఁగఁ జేతి కులిశము పైచెన్ సీతావి 1. 94.

ద్వి కలుచని మొగిలులోపలఁ దోఁచుచంద్ర, కళ జంగి మాఁగుడు గవిసి ... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 2088 పం.

2 కమియుట, మిగుల నలఁగుట

మత్తకోకిల. . రథదంతి వాజిభటావళిన్, బుండుఁ మాఁగుడు గాఁగ నేసిరి భూరి వీరధనుర్ధరుల్ . కు సం 11. 716.

మాఁగుడువడు – మాఁగువడు అ క్రి (మాఁగుడు+ పడు) మాఁగువాఱు, మలినమగు

సీ తన శౌర్యదీప్తిచే నినబింబ మనయంబుఁ బగ లెల మాఁగుడు వడఁగఁ జేసె ... మొ. రా బాల 19.

సీ చిఱుతకూఁకటి నున్న చిగురు వెంద్రుకలతో మెఱసి మాఁగుడువడి మిణ్లు వ్రేల, ముచ్చుట్టు ముడిచిన ముంజితోఁగట్టిన చెలువంపు గోచి ముం జెఱఁగు దూఁగ ... హరి. ఉ. 10 233

ద్వి. మగ్నత సడలక మాఁగుడువడక, భగ్నంబు గాక చెప్పలు మాఱుపడక ... పండితా దీక్షా. 61 పా

(క్రమఁ జెందు అని భావము.)

మాఁగుడువాఱు అ. క్రి. (మాఁగుడు + పాఱు మాయు, మలినమగు.

వ .. విక్రమవిహారంబు ముగియించి గవుసెన బొదివిన కుసుమకోదండు వెండిజలపోఁత దళ కుటరిగ తెఱంగున మెఱుం గడంగి యుడురా మండలంబు మాఁగుడువాఱి కానిపించె ప్రభా 5. 57

మాఁగుపా(వా)ఱు అ. క్రి (మాఁగు + పాఱు మాఁగుపడు, మాయు, మలినమగు.

సీ. మాఁగుపాఱిన చంద్రమండలంబునుబోలె వ నారవిందంబు వన్నె దఱుఁగ ... ఉ. హరి. 1. 17

సీ. దనుజతేజము గని దైన్య మొందినమాడి

మ ర్తాండుఁ డెంతయు మాఁగువాఱె ..
నృసిం. 2 107

మాఁగువడు — మాఁగుడువడు అ క్రి. (మాఁగు+పడు త మంగపడు), మాఁగుడువాఱు, మలిన మగు

సీ సురుచిర కిరణ విస్ఫురణ బు డింది యెంతయు మాఁగువడిన మార్తాండు పగిది ..
మార్క. 1 168.

మాఁటినంగ వి (మాఁటిన + నంగ త మాదు వగ్గె) 1 కాముకి

గీ భోగదాన వ్రతంబులు పూని యెప్పుడు, మకర కేతను నర్చించు మాఁటినఁగ .
కాశీ ౬. 171

2 ముగ్ధ, అవిదగ్ధ

సీ. మాటాడ నేరని మాఁటినఁగవు నీవు సకల కాలంబు నో సరసిజాక్షి .. కాశీ 3. 62.

మాఁటు అ క్రి (త మాదు.) తగులముగొను

ఉ కూఁతురు నీవు వట్టి చెడుఁగూఁతలు గీఁతలు నేర్చి కష్టులన్ మూఁతులు నాకఁ గాని ధన మూల విటాళినిఁ జేరవైతి వీ, రోఁతకు నిన్ను నెల్లరును రోయఁగ నీసరివారు నవ్వ నీ, కోఁతి విటుండు నల్పువెడకోడిగముల్ గని మాఁటి పత్తురే భల్లా 5. (శ. ర).

వి 1 తగులము (శ. ర.)

2 మాఁటు, చదరంగపు ఆటయందు బంటుతోఁ గాక తక్కినవానితో రాజును గట్టుట (శ ర.).

మాడించు— మాడ్చు స క్రి (√మాఁడు) మాఁడఁ జేయు, దగ్ధముచేయు.

కం మూఁడు దినంబులు తద్దయు, వాఁడి యగు రణంబు నేసి వరశాతాగ్నిన్, మాఁడించితి నయ్యధమునిఁ, బోఁడిమి చెడి తద్బకాఘములు వెస విచ్చెన్. హరి. పూ 2. 180.

ద్వి .. అఁడవియు వీక్షించి, కాలుండు గావునఁ బలుకెంచెఁ గాని, పోల నీతఁడు దుష్టబుద్ధిఁ రా డనుచు, నార విచారించి యంతుజాలముల మారుతసుతుమేను మాఁడఁ జ డచ్చె.
రం రా ఉ 91 పా 2 పం.

ద్వి ఎఱిఁగెద గా కేమి యొదఁ బోయెదవు, మూఁడులోకంబులు ముట్టిగర్వమున, మాఁడించు నిన్ను నవమ్రమునకల్పుడు, తుది మెడిన్
రం రా యు 144 పా. 2 పం.

మాఁడు¹ అ క్రి (త మాట్టు) 1 దగ్ధమగు.

ఆ కాననంబు లెల్లఁ గాలిన నవిమిషా, ద్రావ్రు పర్వెఁ జెఱకు లంతవట్టు. మాఁడ మోడు వడినమాడ్కి రూపఱెను గో, మంత్రి పర్వతంబు మనుజనాథ హరి ఉ 191.

ఉ నేఁడు బలంబు లెల్లఁ గొని నీవు మహార్భులఁ జేర్చు చిచ్చుచే, మాఁడిన కాననంబగతి మర్కట సైన్యము సొంపు దూల ...
భా రా యు 738., భా రా సుం. 509.

2. (ఆఁకలి మొదలగువానిచే) బాధపడు

గీ. మలమల మాఁడుచు మానసు బెరియంగఁ, బట్టె డోరెము మాకుఁ బెట్టు మనుచు ..
భాగ. 10 ఉ. 966.

3 కుమ్మిల్లుచు, ఎండు.

సీ. పొలమునే కాఱి ప్రేగులు మాఁడి యున్న ప్రేతవ్రాతముల బిదతనము వాసె ...
ఉ. రా. 8 178.

సీ. సస్యముల్ మాఁడె శీర్షములఁ గాకము లాడెఁ గండలు గురిసెఁ జీకటులు బెరసె ...
చెన్న. 5 27.

4 పాడగు, చెడు.

ఉ. నేఁడు ప్రసూతికాలమున నీవు గదాధర మద్గృహంబునన్, వాఁడిమితోడ నుండి ఖముఖాకిలి గట్టి మదీయసంతతిం, బోఁడిమితోడగాచి వసుఁబున్కునిఁ జేసినఁ గాక యింతలో, మాఁడిన నేమి చేసెదవు మంత్రపునీళులు చల్లవచ్చునే.
ఉ. హరి. 219.

కం. జలనిధిచందంబున ని, మ్మాదు వొప్పఁగ నిప్పు డేమి మాఁడెనె. భార శాం. 3. 189.

వి అడుగ టిన యన్నము, దగ్ధిక.

గీ వేఁడి యగుడాక నోరువ మాఁడు గలిగెఁ, బలిసినది గళ్లె నన్నంబు పోఁకయంత, యొఁగి ఱుత్తాప్పు వెసఁ జల్లి మెసవ నైన, పాప ముపిపించుకొందుఁ దవ-బు-లిమి
పాండు. 4 153

గీ అలరు మాఁ డనఁగ దగ్ధి, కాహ్వాయము.
ఆం భా. 2. 257.

జ మాఁడించు, మాఁడుచు

మాఁడు² వి ఇంటి యొక భాగపుకప్పు (శ. ర)

మాఁడుచే(డ్చు) స క్రి (√మాఁడు¹) మాడించు, దగ్ధము చేయు

కం. వీఁడా వెఱపక యుండెడు, వాఁ డిక్కడ రాముఁ డున్న వాఁ డని విరియన్, నే డీ డక్కనుపోఁడమి, మాఁడుతు నని యాడుగ అచి మచ్చరి మెచ్చన్ ..
రామా 7 246. (ర. ర. పా)

సీ లోనగ శ్లిల్ల జెల్లుగ నగ్గి కెర చేసి నెఱిమించు నరకు లన్నియును మాఁడ్చి ...
అచ్చ. రా. సుం. 172.

గీ. వారివెనువెంట శౌర్యమర్వారుఁ డగుచు, నపుడు నృపబాణవితతి ప్రత్యస్తహతుఁ, గూల్చి మాఁడ్చుచు వచ్చెఁబో గూఁర్మిరుఁడు, వెలికి లోనికి వెనఁ బాకుకలయు- దాను
కళు. 2114.

మాఁతు వి చదరంగపు ఆటయందు బంటుతోఁ గాక తక్కినవానితో రాజును గట్టుట (శ. ర.).

మాకందము నం. వి. అ పుం. ఆమ్రవృక్షము, మామిడిచెట్టు.

మాకంది నం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఉసిరిక, ఆమలకి (వృ వి) 2. పీతగంధము, పచ్చగంధము. 3. గంగాతీరమం దుండెడి పట్టణభేదము.

మాక్షికజము నం వి. అ. న. మయినము (రా.ని.).

మాక్షికఫలము నం వి. అ పుం నారికేళవిశేషము, ఒకజాతి కొబ్బరిచెట్టు (రా. ని.).

మాక్షికము నం విణ (అ ఈ. అ) తేనెటీఁగ నుండి వచ్చినది, తేక పుట్టినది

వి అ న 1 తేనె 2. ధాతువిశేషము, తేనెవలె నుండెడి యొకానొక జాతిగనిలోఁ బుట్టెడి ధాతువు.

(ఇవి స్వర్ణమాక్షికము అని ద్వివిధము రా ని).

మాక్షికశర్కర నం వి ఆ స్త్రీ పాకము పట్టిన పంచదార (రా ని)

మాక్షికాశ్రయము నం. వి అ పుం 1. మయినము (రా ని).

మాగధ నం. వి ఆ స్త్రీ పిప్పలి (వృ వి)

మాగధము నం వి (అ ఈ అ) మగధదేశసంబంధమైనది, మగధదేశమున నివసించునది, మగధదేశపుఁ బ్రజలసంబంధమైనది

వి. అ పుం. 1 సంకీర్ణజాతిభేదము, వైశ్యపురుషునకు క్షత్రియ స్త్రీయందు జన్మించినవార జాతి ఈ జాతివారికి స్తోత్రపారము చేయుట వృత్తిగా నేర్పడినది,) 2. జీలకఱ్ఱ (వై. ని).

మాగధి నం వి ఈ. స్త్రీ 1. మగధదేశపు రాజు కూఁతురు. 2. మగధదేశపువారిభాష (ఇది ప్రధాన ప్రాకృత భాషలు నాలుగింటిలో నొకటి) 3 పిప్పలి (వృ వి) 4. తెల్లజీలకఱ్ఱ 5. శర్కర, పంచదార 6 మల్లివిశేషము (వృ వి). 7 ఏలాభేదము, ఒకజాతియేలకులచెట్టు

మాగధిక నం వి ఆ. స్త్రీ పిప్పలి (వృ. వి.)

మాగధుఁడు నం వి అ. పుం. 1 మగధదేశపురాజు. 2 స్తోత్రపారకుఁడు బ మగధదేశపు ప్రజలు

మాగవి నం వి. ఈ స్త్రీ. పీతకంగువు, పచ్చకొఱ్ఱ (వృ.వి.). (వై ని)

మాగాణి వి వరిపంట పెట్టెడుభూమి, పల్లపుభూమి (శ ర.).

మాగాని వి. దేశము, విలాతి (శ ర.).

మాఘము నం. వి అ పుం. 1. (చాంద్రమానమున) ఒక నెల. 2 మాఘకవి రచించిన శిశుపాలవధ కావ్యము.

మాఘవనము సం విణ (అ ఈ అ) ఇంద్రసంబంధమైనది

మాఘి సం వి ఈ స్త్రీ మాఘశుక్లపౌర్ణమాసి

మాఘుఁడు సం వి అ పుం శిశుపాలవధకావ్యము రచించిన మహాకవి

మాఘ్యము సం వి. అ న కుందము, మొల్ల (వృ వి).

మాచేకమ్మ వి (సం. అమాసకర్మ మాచ + అక + కమ్మ శ. ర, బ్రౌ) స్త్రీసాజాత్యముగల నపుంసక ప్రకృతి, పోట, మగరొమ్మును మీసములు గలిగిన ఆఁడుది శ ర

సీ యతి మాచకమ్మ గొడ్రాలు దీక్షాశక్తి మగనిఁ బాసినయింతి మరునిపాలు, తీర్థవానులను మాంత్రికులు దాయాదులుఁ దర్కవాదులును గ్రోధంబుపాలు సైష 7 158

సీ, మాచకమ్మకు నేల మౌక్తికహారంబు క్రూరచిత్తునకు సద్గోష్ఠియేల రామలిం 33.

సీ మాచకమ్మ యనఁగ మనుఁ బోట ...

అం భా. 2 109

మాచము సం వి అ పుం మార్గము, 'రాజమార్గము, బాట

మాచలము సం వి అ పుం 1. మకరము, మొసలి 2 రోగము (మే ని. .

మాచలుఁడు సం వి అ పుం 1. దొంగ, చోరుఁడు, దోపుడుచేయువాఁడు. 2 వంది

మాచి — మాచిపత్రి

గీ దళములందును మారేడు తొళసి జమ్మి, మాచి నేరేడు వావిలి మంచిపెలఁగ, దవనమును జేల పత్రి చూతంబు నారె, శస్త్రములు సుమ్మ పత్రికి జనవరేణ్య భల్లా. 3. (శ ర).

మాచిక సం వి. ఆ. స్త్రీ. మక్షిక (త్రి. ని.)

మాచిప(త్తిరి)త్రి వి. (సం. మాచీపత్త్రమ్. క. మాచిపత్రి, త మాసిప్పత్తిరి) ఒకానొకచెట్టు, దానియాకు.

గీ. మాచిపత్రియుఁ గురువేరు మరువకంబు, దవనము దర్గరయు బిల్వపత్రము లాది, యైన పూజార్హవస్తువు లప్పుడు దెచ్చి, స తుటకుఁ గొండపొడవుగా వైచుటయును.

ఉ ఉ రా. ౬ 201.

మాచీపత్త్రము సం వి అ న మాచిపత్రి (వృ. వి).

(సాహెబునిఘంటులోను విఘ్నేశ్వరవ్రతకల్పములోను ఈ పదము కలదు పూర్వనిఘంటువులందు ఈ పదము కన్పడదు ఆంధ్ర విజ్ఞానకోశము శ ర లో మాచిపత్రి — ధ్వాంక్షేయము (వృ వి) అని కలదు ధ్వాంక్షేయశబ్దమునకు అర్థము కిన్పడదు కాని వేంకటాద్రియమునందు కలదు)

మాచెనపక్కె వి మత్స్యవిశేషము (శ ర, బ్రౌ).

మాజలము సం వి అ పుం వి పక్షివిశేషము

మాజుము వి (హిం మాజూన్) బెల్లము మొదలగువానితోఁ జేసిన మత్తుపదార్థము

కం ముని నల్లమందు మాజుము, తిని యున్నదిగాన మేను తిమ్మిరగొని ...

చంద్ర వి 3 136.

మాటంకము సం వి అ పుం. లవణాపణము, ఉప్పుదుకాణము (వై ని).

మాట వి (త. మాట్టమ్. మాతు తు మాత్రం.)
1. వాక్యము

కం. పడమటియది సాగర మనియెడు తజ్జులమాటఁ దక్క నేతత్పురి నల్లడలందుఁ బరిఖ లెవ్వియొ, జడనిధి యెయ్యదియొ తెలియశక్యమె ప్రజకున్ ప్రభా. 1 65.

కం. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవుల నుచుఁ గృతులఁ బరహాస మొనర్తురు గర్వమతులయోగ్యః పురుషో నాస్తి యనుమాట బుద్ధిఁ దెలిసియున్. అప్ప. 1, 154.

సీ. . మాటన వాక్యమై యొసఁగు ...

అం. భా. 1 111.

చం. పలుకులపొందు లేక సంభంగము సేయుచుఁ
బ్రాఁతవడ్డమా, టలఁ దమ నేర్పు చూపి యెక
టన్ హ్యాసియం బలరింప లేక గ్సే, పొలము
గానియట్టిక్రమముం దమ మెచ్చుగలోక మెల్ల
న, వ్వలఁ బోయం జరచు కుకవు ల్ధి దుర్వి
టులట్ల చూడఁగాన్ ... నిర్వ. 1 6.

గీ చులుకఁగా గ్రామ్యజనములు పలుకునట్టి, తెనుఁ
గుమాటలు గ్రామ్యంబు లనఁగఁబడియె. వర్ణ
లోపంబు నొంది కావ్యములఁ బొడవుపరులఁ
దెగడెడు చో నొప్పుఁ బాలదొంగ

అప్ప 1. 225,

సీ. మదురాక్షము లైన మామాటలు వినంగ
నమృతా ధసులు యోగ్య లనుపమాంగి

నైష. 2. 49.

గీ. విజితకాముల మనుమాట విడువుఁ డనుచుఁ,
బల్కుగతిఁ బల్కెఁ దోఁటలఁ జిల్కగములు

విక్ర. 5. 11.

3. సందేశము, వార్త

గీ. ... కృష్ణుఁ జూచి నన్నుమఃవిభుఁడు, పనిచె నీ
కొక్కమాట చెప్పఁగ ననియె ...

ప్రభా. 2. 16.

4, విషయము. సంగతి.

వ. ... ఏ నాప్తుఁడఁ గావున నొక్కమాట యడి
గిన బ్రాహ్మణజాతి స్వభావసులభం బైన చాప
లంబుఁ జూచి హెచ్చుగుందాడం బనిలేదు రహ
స్యంబు కాకు డెనేనిం జెప్పుము ...

హర 4. 22.

గీ. కినిసి వాకిటివా రడ్డగి చుకతన, నేను విచ్చిన
మాట దేవేంద్రుతోడఁ, దెలుపుమని యొత
వేఁడినఁ దెలుపరైరి ...

కువల. 4. 61, కళా. 3. 38.

5. హితోక్తి

ఉ ఓట యొకి తయేనియు సుబోధనుచిత్తము
నందు లేమ నీ, మాటలఁ బోవునే దుంతి
మానమ యొక్కఁడు పూనుఁ గాక...

భా. ఉద్యో. 3. 104.

కం. ఈమెయి వెచ్చము సేసిన, నామేరుమహాద్రి
యంత యర్థం బైనన్, వే మొదలికి మోసం
బగు, మామాటలు విని తదుద్యము బుడుగు
మనన్ .. విక్ర. 2. 167.

వ. అని యనేక ప్రకారంబుల బోధించిన తల్లి
మాటలు చెవులు సోఁకనీక . కాశీ. 4. 98.

6 చరిత్ర, కథ

కం జీమూతవాహనుం డొక, పామునకై విహగ
పతికిఁ బ్రాణము లీఁడే, యామాట సూర్య చం
ద్రులు, భూమియుఁ గలకాల మెల్ల బుధులు
వొగడఁగన్, చిత్రభా 5. 204.

సీ. చాటక పోఁజమీ చాలఁ బ్రోవక యున్న
నాఁటి బ్రేపల్లెలో లోటిమాట

సిం నార 43

గీ అవని మర్యాద దప్పని యతనిపత్ని, యనక
మఱి మోహ మెనఁగంగ వ్రభగంగ, వెడలనీక
మహాజటావిపినమునను, మాట లేదొ ధరిత్రి
నీ మాట లేదొ శశాం. 5, 100.

7 నింద, నిందావాక్యము.

ఉ .... ఆ నృపతిపాలికిఁ బోయెదవేమొ పొమ్ము
నీ, యిచ్చకు వచ్చినట్లు రమియింపు మొకా
నొకమాట పుట్టినన్, నెచ్చెలి లేదు బంతియను
నేర్పున దిద్దుకొనంగఁ జాలినన్

శుక 2. 97.

ఉ ఇంత ప్రయోజనంబు తమ నేలిన యేలిక చోళ
ధారుణీ, కాంతునకున్ సవిస్తరముగా వినిపింపక
నే నహంక్రియా, వంతుఁడ నై గణించి తగునై
పువఁ దీర్ప నతండు విన్న నా, కెంతయు మాట
వచ్చు నని యెన్నిక నయ్యధికారి గ్రక్కునన్.

విప్ర 5. 48.

గీ చిన్నవాఁడును బ్రియు నొక చిన్నమంతమాట
యాడిన విని తాపమగ్న యగుచు ..

కళా. 4. 128.

8. వాగ్దండము, తిట్టు

ఉ. .. ఆతఁ డర్జును డీమె సుభద్ర వీరఁ బో,
నిచ్చినమాట వచ్చు బల కృష్ణులచేత నటంచుఁ
దారు తా, రెవ్వరికై పృథుశ్రవసుఁ డేలిక గాఁ
గల ప్రోలికావరుల్. విజ. వి 5 140

ఆ మాట బడఁగ వలదు మౌనివ్రతంబున, నునికి
దక్క నీతి యొండులేదు ...
దశకు. 11 105.

చం అల ధరణీసురేశ్వరుఁడు నవ్విట కంటకి చేతఁ
బెక్కుఁ భంగుల నిట-మాటలం బడి దిగుల్గుదిఁ
దోఁపఁగ ... విప్ర 4 62

9. వివాదము

రగడ. మనము మనమునఁ గోరి చెలులకు మాట
మాటలు వచ్చు గోఁగున ... వసు. 5. 149,

సీ కలికికోయిల గళగ్రహము సేయకమున్న రా
చిల్క మాటకు రాకమున్న ...
వసు 4 25

రగడ మాటకు నూరక మాటకు వత్తురె ..
యయా. 4 25

10. లోకోక్తి.

గీ. మొనసి హిత మాచరించిన ముండముక్కు,
కోఁత పడె ననుమాట యొ గోచరించె .
కాశీ 6 225

కం. మానవతీ మగవాఁడో, మానో యను మాట
నేఁటి మాటయె చెపుమా హర. 2. 100

11. సూక్తి, అరోక్తి.

చం .... అయ్యవస్థ యుచితమే కదా విపది ధైర్య
మనం బనుమాట యింతకున్.. ఆము. 5 99.

12. శాస్త్రయుక్తి

ఆ మనసు చల్లఁబడక మాట వెన్నాడిన, ముక్తి
గాదు వాదశక్తి గాని, మనసె కారణంబు మఱి
బంధమునకు మో, క్షమున కనుచుఁ దెలుపుఁ
జదువు వినుము. కవిరా 1. 157,

13. ఆజ్ఞ.

ది. చెలువ చిలుకలు నీమాట సేయుఁగాక ..
కవిక 3 164.

14. ప్రతిజ్ఞ; ప్రతిజ్ఞావచనము

కం మఱుతురె యాడినమాటలు, పిఱుఁదని పోఁదగు
నె మీకు బెదరక యెదురై, తఱుముఁడు
భీష్ముని గీష్మని, నెఱుఁగరె మున్నేను గలుగ
నేలా వెఱవన్. భార భీష్మ. 2. 150

గీ. అనుచుఁ దా నన్నమాటఁ జేకొని తడయక,
ఘనభుజుఁడు సుమిత్రవంశనుఁడు జిష్ణుఁ, డరిఁ
గణము గు టువడ సేయన్
రాఘవ 4. 183

15 ప్రార్థన.

గీ . జన్నెఁపుఁగూటి దొంగల, మాటకయి మేను
పూనినమేటి వేల్పు ... సీలా. 8. 51

మాటమాత్ర 1 నిమేషము, రెప్పపాటు కాలము

చం. సురల జయించి దేవపురి చూఱలు పట్టి సమస్త
లోకముల్, పొరిఁబొరి నేర్చు నయ్యసుర
పుంగవకోటుల మాటమాత్రలో, శరముల
పాలుచేసి దివిషద్వరు లెల్ల నుతింపఁ బొల్చునా,
హరికిని మీకు హస్తిమళకాంతరం మారసి చూడ
నెమ్మెయిన్ చిత్రభా 6 63.

2 అనాయాసము,

గీ. తోయజాతుండు బాహా చతుష్టయమున, మాట
మాత్రనె మోయఁడే మందరాద్రి ...
హర 6 48.

మాటయిచ్చు – వాగ్దానముచేయు.

మ. కనుఁగొన్నంతనె యాదరించి తను లంకా
రాజ్యపట్టాభిషిక్తునిఁ గావింపఁగ మాట యిచ్చి
కృపఁ గాకుత్స్థుండు మన్నింపఁగా .
రామా 7 201

మాటలమంచి – మాటలయందు మాత్రమే మంచి
తనము గలది, పనులందు చెడ్డది.

ద్వి. పాపజాతులు విసపరులు వెడ్డరులు. మాటల
మంచులు మందులమార్లు ... వన్నెకత్తెలు వార
వనితలు ... పండితా. పురా 116 పా.

మాటలో – రెప్పపాటు కాలములో, నిమిషములో.

గీ ... తొవలుసూడు, తత్తడుల కని మాటలో
దచ్చికడలఁ, బఱచి క్రమ్మఱు నచటి బాజా
తుటుములు ... నీలా 1 34.

మాటలోనివాఁడు – చెప్పినట్లు చేయువాఁడు

గీ. ఇంక నేణాంకవదన, మంజువాణియు నేను నీమాటలోని, వారి మైత్రిమి మాకు నేదారి నడు వవలయునో యట్లు నడిపింపు పలుకు లేల
కువల. 4. 46

(వ్యవహారములోని ప్రయోగ విశేషములు)

1 వాఁడు మాటలో వచ్చెను
2 బ్రహ్మవిద్య తెలిసికొనుట మాటలా
3 ఎంతమాట
4 చాలకాలమునుండి వారిద్దఱకును మాటలు లేవు
5 మన యిద్దఱకును నొకబండి మాటాడుము
6 వాఁడు నన్నడ్డమైన మాటలాడెను
7 ఈ యూరిలో వానిమాట కెదురు లేదు.
8. ఈ పద్యమున కర్థము చెప్పితివా నీవు పండితుఁడ వన్నమాటే.
9. అదే మన్నమాట?
10 నీకు పెండ్లి కూఁతును మాటాడెదను.
11. నేను మాటవరుస కట్లంటిని.
12. అనవసరముగ మాటలు మిగులకుము
13. అబ్బాయీ! మాట.
14. ఇంక నాలస్యము చేసితివా మాట దక్కదు
15. మాట జారిన తరువాత ఏమనుకొనిన ఏమి లాభము!
16. నిన్నటిసభలో వారిద్దఱకును మాట మాట వచ్చినది.
17. నే నిప్పుడే వానికి మాటయిచ్చితిని.
18. మాటలు ముదరనీయకుము.

జ. మాటకాఁడు, మాటకారి, మాటపట్టు, మాటపడు, మాటమోచు, మాటమోపరి, మాటలబోటి, మాటలమారి, మాటలమిటారి, మాటలాట, మాటవాసి, మాటవెట్టు, మాటాడు.

మాటకాఁడు విశే. (మాట + కాఁడు. త. మాట్టి క్కారన్, క. మాతుగార) సభయందు భయము లేక మాటలాడువాఁడు. వక్త (శ. ర.)

మాటకారి విశే. (మాట + కారి, క. మాతాళి) వాగ్మి, చక్కఁగా మాటలాడువాఁడు.

వ. .. ఘటపుటనైనకూలంకషచాటువుల మాటకారితనంబు మెఱసి. మనుచ. 5. 101.

చ. నిగనరమాటకారి నయధన్య పదార్థముపట్ల మిక్కిలి, నైగురవి కంతుకేళి గడిదేలినజాణ
నిరం. 2 34

మాటపట్టు వి. (మాట+పట్టు) 1 మాటలయందు పట్టుదల, వాక్కునందభినివేశము.

కం. బలహానికిఁ జిత్తమునం, గలఁగంబడి మాటపట్టు గలవా జయ్యం, దల వంచి యుండెఁ గేసరి కలుల కసాధ్యములు లేవుగద లోకమునన్
వేం. పంచ. 1 528.

2 వాగవలంబనము, మాట ఆసరా

మ. అవనీనాయక వీని దుష్టమృగచోరాద్యాపద ల్పొందనీక విమర్శింపుచు నెల్లప్రొద్దుదయతోఁ గాపాడుచుండన్ విన, స్త్రవికార స్థితి లేక నాకడ వసించన్ మాటప ట్టిచ్చె దే,ని వినోదం బుల జోడు వాయ కవుడు న్నితోడఁ గ్రీడించెదన్.
కవిరా. 5. 154.

3, ఒట్టు. శపథము

ఆ. బిగియఁ బట్టి యొందు బెణఁకినీ కడిగె నే, యర్థ మిందుఁ గలదొ యనుతలఁపున, జడియఁ కదియుఁ జత్తు సరిపోదు మాటప ట్టీక చెప్ప ననుచు వీఁక నుండె ...
ప్రభా. 4. 9., ప్రభా 4. 31.

మాటపడు అ. క్రి (మాట+పడు) నిందపొందు.

కం. నీమాట నమ్మి పోయిన, నామోసముఁ జెప్ప, నేల నతిక్కరునిచే, నే మాటవడ్డ దుఃఖము, తామ వ్యర్థ కొలఁదిగాదు సద్భక్తనిధీ ..
కాశ. 3, 163.

మాటమోచే అ. క్రి (మాట+ మోచు) నిందపాలగు.

సీ. వాణియే మితసూక్తి వదలదు తలవాకిలి నిజేశు మాట మోచె ననఁ జేసె ... వసు. 1. 36.

సీ. అప్పుపా లైనకుభ్రాజ్ఞంబురుచి యెంత మాట

మోచినహంసతేట యొంత. నరస 1. 67

మాటమోపరి విశే. (√మాట.) 1. అపవాదములు పుట్టించువాడు వార్తాహారుడు

సీ మాటమోపరు లౌట మది నెన్నగా నైతి నిల విజాతుల రౌట నెఱుంగ నైతి, మందపర్తను లౌట మది గనుంగొననైతి మానసోన్నతు లౌటం గాననైతి . చంద్రా 4 53.

(రెండర్థముల కిదియే యుదాహరణము)

మాటలబోటి వి (√మాట) సరస్వతి

ఉ .. మాటలబోటికి నవ్వొరించికిన్ బోండికలం దెడాటములు బుట్టిన మాన్తును వారు మెచ్చగన్ .... అహ 3 7

మాటలమారి విశే (√మాట) వాచాటుండు, వదరుంబోతు

గీ వెలయు మాటలమారి వాం బ్రేలువాండు, వాంగనాచాటుం డై యొప్పు నాగభూష. ఆం భా 3 11.

మాటలమిటారి వి (√మాట) సరస్వతి

గీ. మాటలమిటారి గారాపుమనుమరాలు, చిన్నిపాయానం జెన్నొందు చున్నవేళ ... సమీం. 1 190

మాటలాట వి (√మాటలాడు) ముచ్చటింపు, ప్రసంగము

ఆ నేలం గూలి ప్రామనువోలె ని ట్టున్నయి, ప్పాప కర్ముగుఱిచి పాడితెఱంగు, తేటపడంగ మాటలాట చా నేల మీ, రెక్కుం డరదముల మహేశులార భార. శల్య 2 323.

మాటవాసి వి. (√మాట) కీర్త్యాధిక్యము ?

సీ. నెఱిజీవనము లేక నింగిపై భ్రమయించు మత్స్యంబు దునుముచే మాటవాసి .. నరస 5 172.

మ. రతికి న్నారతికి న్వినోదకథలం బ్రాగల్భ్యమున్ జూపి త, త్పతులం గూరిచి మాటవాసి గనుబెద్ద ల్గారె మీవారలు ... విజ. వి 2. 184

మాటవెట్టు స. క్రి (మాట+పెట్టు) సంభాషించు, మాటాడు

సీ ఉష్ట్రఖరగోహయంబులయందులో నొకట్టి చందమోంది

గీ . యడంగి యున్నాడు వధియించు టను చితంబు వాని నని పల్కె నటు సేయువాండ గాను, మాటవెట్టుదుం గన్నచో మాననీయ, వాక్య యని వీడుకొనియె వవ్వారవుండు భా. శాం. 4. 267.

మా(టలా)టాడు స క్రి. మాట + ఆడు త మట్టుమాడు. క. మాతారు. పలుకు, వచించు.) (వ్యవ) చూడు ' వాం డెన్నిమాటలు మాటాడెనొ '

సీ. కర్ణికారముం బోడగన్న మాటాడదు పిండవారముమీందు జేర్ప దూర్పు . విక్ర 1. 133

సీ. కొసరి వావిలిం గొండగోంగును ననిపించె మూర్కొని మాటాడి ముదిత యోర్తు .. యయా. 4 19.

గీ మదవతీమణి రాలతో మాటలాడుం, గదవె నివ్వట్రువ మెఱుంగు గబ్బికులుకు, టిఱుకు సిబ్బెపు గుబ్బపాలిండ్లు దెలియ, నీవు మాటాడకుండెడి దేమి చెపుమ సారంగ 2. 209.

(ఇట రాలతో మాటలాడు అనునది ఔపమ్య ద్యోతకము)

గీ అమరు నవ్వీట నవ్వపూర్ణాభిధాన, మదన మాయా మహాస్థాన మంత్రసాని, దానితో మాటలాడి చూతము విచార, మేల యని. శుక. 1 429.

2 ప్రసంగించు

శా. .... విశి, ష్టాద్వైతంబును దేటగాం దెలుప మాటాడెన్ బ్రమాణంబులన్ ... ఆము. 3 9.

3 నిష్ఠురములాడు.

గీ. వెనుక నిటువలె నటువలె ననుచు నన్ను, మాటలాడిన వినను ముమ్మాటి కిదిగో, యొఱుంగం జెప్పితి ... దశా. 2 344.

4 (కార్యములను) ఆలోచనము చేయు

గీ. జిష్ణుతో మాటలాడ పోజీబు వనుతు, రౌం తిప్పనృపాల జాహాసి సిహాతు, తైవ యల హిందుఖాన సేనాధిపతులు, సింగి సురపట్టణము చేత దండువిడిసి . . కుపల. 1. ౬3

5 వ్యతిరేకముగాఁ జెప్పు.

(ఈ యర్థమందు తఱచు వ్యతిరేకరూపములే కన్ప ట్టుచున్నవి.)

వ .. తగవు దప్పక చెప్పెదేని గొన్నిమాటలడి గెదము. మాటలాడక విచారించి యుత్తరం బిమ్ము నైష 8. 55

(వ్యవ.) పెద్దలు చెప్పినదానికి నీవు మాటాడకు. దీనిని వారు కా దన్న నేను మాటాడెదను

మాటికి అవ్య. (దు (దీని యామ్రేడితరూపము మాటిమాటికి, మాటికిమాటికి) మువాలర్థకము, అడుగడుగునకు.

కం వీటి పటుఘోటకనిరా, ఘాటత్వం కోడిపూరి గఱచు హారిణముల్, మాటికినిఁ దదారోహకుఁ డౌడం బవమానుఁ డోడు టబ్బురమగునే .. కవిజ 1 8.

చం బడలిక నూడు నచ్చిలువ ప్రగ్గముల స్రవి యాజ్ఞ,మాటికిన్ ముడియిడఁ బిచ్చుకుంటు రథము న్నిలువన్ ... ఆము. 2. 49.

గీ వెండి మాటికి దిరుగ నా వెలయును బున. రర్థముగ ... అం. భా ౩. 69.

ఉ. .. పాంచజందెములమేటికి బత్తిని మాటి మాటికిన్ .. నీలా. 1. 7.

సీ. మాటిమాటికిఁ గూర్మి మాటు సేసెద నన్నఁ బైకొన్న వలవంత బయలువఱచు .. విక్ర 1. 129.

ఉ. .. ఘూరహాసందము జాజకట్టుగా, మట్టుచు ఘుర్ఘరధ్వనుల మాటికిమాటికి దిక్కుటంబులన్, ఘట్టన చేయుచున్ వెడదకన్నుల నిప్పులు వెళ్లఁ గ్రాయుచున్ ...

హరి. 7. 44., నీలా 1. 28.

మాటు[1] వి జా. తూరి, తడవ.

ఉదా ఒకమాటికి, ముమ్మాటికి, మాటికి, (దీనికి కొన్ని విభక్తులయందే ప్రయోగము కన్పడు చున్నది)

కం ఘనతరనైశతమం బొకొ, యనఁగ ఘనాఘన తమిస్ర మవిరళమై కప్పిన జనులకు వస్తువిభా సన మొక్కొకమాటు కలిగె వైద్యుతరుచులన్. భార అర. 4. 136

ఉ మాటలు పెక్కు లాడి యనుమానము లేక సభం గడంగి పల్మాటుఁ బరాభవించితిఁ జలం బునఁ బాండవకోటి కెప్పుడుం,జేటుదలంచి ... భార భీష్మ 3 449.

గీ మందరాద్రులు రెండొకమాటు పడిన, కొలఁది కగ్గమగ బిట్టు గలఁగు జలధి, పోల్కి రామ కృష్ణాపాతభూరివేగ, సంక్షుభిత మయ్యెఁ బార్థి వసైన్య మెల్ల. హరి. ఉ. 1 96

(ఒకమాటు – ఒకసమయమున అని భావము)

కం పల్మాటును చెడమరి చూచుచు . . వశకు. 3. 120.

దండకము. ... సత్యంబు సత్యంబు సత్యంబు ముమ్మాటికిన్ ... కాశీ. 7 202.

మ . నీళ్ల న్ముంచివం కాల ముం, చిన నీవేమతి యెుం డెఱుంగ నిదియే సిద్ధంబు ముమ్మాటి కిన్ ... దశా. 2 340.

మాటు[2] స (క్రి. (త. మాట్టు) మఱుఁగుపఱుచు.

శా. ఆ లీలావతిమానసం బెఱిఁగి యాహారిద్ర వర్ణంబు సవ్యాలోకంబున మాటు శంకరుఁడు కావ్యస్వామి నిం ద్రోవుతన్ ...

ఘటికా. 1 3.

గీ. రూపకాతిశయోక్తి పేర్చునుపమాన, మాత్ర ము వచించి వర్ణ్యంబు మాటి రేని, నల్లదొడ కవఁ గ్రొవ్వాఁడి నారసములు, వెలువడు వనంగ లక్ష్య మౌనలికనేత్ర ...

చంద్రాలోకము 33

6 పతి చన్నదిక్కు తప్పక చూచి యఱచుఁ గాం

తుని మాటి తేలని దూఱుకరణి
హ న. 4 7, నీలా 1 60.

2. అణఁగఁద్రొక్కు

చం జలనిధిలోన దూఁటి　　దక్కసురియంగము
గీటి బలీంద్రునిన్ దసా, తలమున మాటి పార్థి
వకదంబముఁ గూల్చినమేటి రామ నా, తలఁ
పున వాఁటి రాఁగదవె　　దా శ. 33

3. అంటించు

చం, జలనిధిలోన దూఁటి కులశైలము మీటి ధరిత్రిఁ
గొమ్మునం, దలవడ మాటి ..
దా. శ 33

4 (కన్నములు) లేకుండ బాగుచేయు
(వ్యవ) ఈ పనివాఁడు చెంబులు గిన్నెలు చక్కఁగ
మాటును

5 పాడుచేయు

సీ మకరందముల నేల మాటెదరే సదాళి నిరా
కరణవృత్తిఁ బెనుపరాదు
బిల్హ 2 17

6. కలిగించు.

ఉ పచ్చె వసంతకాలము రువారింపుఁ దేనె పసిఁడి
నీరునన్, బచ్చెన మాటి తేఁటి నిసుపౌజులఁ
దీరుగ వ్రాసి యున్నయా, పచ్చని విల్లు వంచి
సుమబాణుఁడు .　　　　సుద 2 45.

అ. క్రి మఱుఁగుపడు
(చూ మాటుకొను అ క్రి)

వి. 1. మఱుఁగు, చాటు.

సీ . గుప్తనివాస మొండె, మాడువుమీఁ దొండె
మాటు లేని యఁణ్యతల మొండె మంత్ర విధా
నమునకు, నర్హముల్ .
భార. ఆశ్ర 1. 58.

ఉ మానుష భావ మిట్లొకఁడు మా టిడి లోక
హితం బొనర్పఁగా, బూనిన నీమహామహిమ
బుద్ధిఁ దలంపక ..　　హరి. పూ. 7 44.

(మాటిడు – మఱుఁగుపఱుచు)

సీ. మాటుగా వైచిన మాంజిష్ఠతెర యెత్తి వంబు
మంచము డిగ్గె మంజుఘోష . .
హరి. 7. 137., విక్ర. 2 135.

2 వేటకాఁడు దాగఁగొనుటకు ఏర్పఱచిన పల్లము,
తెర మొ.

ద్వి ఉరుశక్తి మాటున నుండి వేయుదుర, వదికిన
దీనఁ బాపము లేదు నాకు ..
రం రా కిష్కిం 21 - పా 6 పం

వ. .. ఎదురుమాటులు గాకుండ నుండి చెనరి
పొంది దెసవులం ఒఱకుండ .
మను 4 .7.

3 ఛత్రము.

గీ నవకములు దేసు తొలిజవ్వనంబు మాటు, కమ
లనాళంబు జోగరి గండభేరుడు, వెఱయ
నెవ్వాఁడు విలసిల్లు విశ్వవినుత, శౌర్య డగు
నట్టి మదనుని సన్నుతింతు.　　గంధ 1.6

4 అతుకు

(వ్యవ) ప్రాఁతచెంబులకు మాటు వేసి క్రొత్త
వని యమ్ముచున్నారు

గీ, కడఁగి కోదండధరుఁ డేయఁ గదనభూమిఁ, గరి
హయానీక భటకోటి దరతరంబ, నెఱయ సాయ
కములు దాఁకి గఱులు దోఁచె, మద్దికాయలు
మా టిడ్డమాడ్కి వోలె.　కు సం 11. 728.

5. రక్షణస్థానము

సీ. దాతలకును జోటు ధర్మాత్ములకుఁ జాటు దళు
కొత్తు వారకాంతలకు మాటు ..

గీ. .. బిక్కనవోలు పట్టణవరంబు . .
శివధ 1. 16.

విశ. 1. రక్షకము, రక్షకుఁడు

ఉ. ఎప్పుడు నెయ్యెడం బొదివి యుందఱకుం దగ
కంటకిన్, జెప్పయుఁ బోలె మాటయి
నెఱిం బను లాఁకసి యొజ్జ చాడ్పునం, జెప్పు
చు ..　　　　భార. ఉద్యో. 114.

2. అడ్డగించునది, నిరోధకము.

ద్వి వస మించు సన్నపుఁ బట్టెనామములు,
మఱయు మూరుపులకు మాటుగా నమలఁ, జెలు
వారఁ జుట్టిన జిలుఁగు పాగయును ...
ద్వి పరమ. 4. 317.

జ. మాటుకొను, మాటుచేయు, మాటుపడు, మాటుపఱుచు, మాటుమడఁగు, మాటువెట్టు.

మాటుకొను స. క్రి. (√మాటు²) మఱుఁగు వెట్టుకొను, తిరోహితము గావించు.

వ ... కొందఱు కరిముఖ్యుల వాతెఱలు మాటుకొని త్రగ్గి .. ప్రబంధ. 605.

మ. . . కెద్దిమ్ములన్, ఘనపక్షో రుహపాళి మాటుకొనుచున్ గాసారమున్ జొచ్చినన్ . . ఉ రా. 6 78.

సీ అలరారుసిరిఁ దవయదుగునఁ గూర్చి గట్టిగ నీగిఁ జేయి మాటి కొనఁడేని ... వసు. 1. 84.

(ఇట ముడుచుకొను అని భావము)

ఉ. .. రాచసొమ్మెచ్చటనైన నిత్యశుచి వృత్తులు మాటికొనంగ నేర్తురే ... వసు 6. 76.

అ క్రి అణఁగియుండు.

సీ శైల వక్షోజముల్ ఝరిఘర్మమునఁ దోఁగి మబ్బువన్నియపైటఁ మాటుకొనఁగ ... దశా 3. 204.

మాటు(సే)చేయు స క్రి (మాటు² + చేయు) మఱుఁగుపఱచు.

గీ మఱి కులాచారవర్తన మాటుచేసి, పరగు పిత్రర్థములు దాని పాలుచేసి, సాధులక్షణ గుణవృత్తిఁ జాలు చేసి, లోల లోచనపసఁ జెంది లోలుఁ డయ్యె భాగ. 6 105.

సీ మాటిమాటికిఁ గూర్మి మ టుసేసెద నన్నఁ బై కొన్న వలవంత బయలువఱచు .. విక్ర. 1 129.

మాడుప(వ)డు అ. క్రి (మాటు² + పడు. త. మాఱ్ఱివ్పడు.) మఱుగుఁపడు.

గీ. గాదమున మాటుపడి యున్న కాయవోలె ... విక్ర. 4. 60.

మాటుపఱుచే స క్రి. (√మాటుపడు) మఱుఁగు పఱుచు.

వ. ... గంధకారులు ... పిష్టాతకంబు నభోమండలికిఁ జందాతకంబై చండకిరణంబుల మాటు పఱుప ... అము. 4. 55.

మాటుమడ(ణ)ఁగు అ. క్రి (√మాటు². త. మాఱ్ఱిమడంగు) మాటునమడఁగు, గృహాదులలో నణఁగియుండు.

కం చిటు కనక మాటుమడఁగిన పుటభేదనవీథివరసిఁ బొలఁతుక తలవా, కిటికడ నోవిటకంటకి, విటకంటకి తలపు తీయవే యని పలుకన్ .. విప్ర. 4. 57.

(జనసంచారము లేకుండు అని భావము)

గీ అంతటను గేళవుం డూరియలబలంబు, బట్టపడఁ జూచుకొని మాటుమణిగె ననుచుఁ, గటిక చీకటి నెఱనేస్తకాఁడు దాను, ధృతి యొసంగఁగ దాని మందిరముఁ జేరె. శుక. 2 189

మాటువెట్టు స. క్రి (మాట² + పెట్టు) దాఁచు, మఱుఁగుపఱచు.

గీ కొంతయును మాటువెట్టక కోమలాంగి మునికి విన్నప మొనరించె మునికి మునికి ... పి. శకుం. 4 15.

మాఠరుఁడు నం. వి అ పుం 1. వ్యాసుఁడు. 2. బ్రాహ్మణుఁడు. 3 శౌండికుఁడు, కల్లమ్ము వాఁడు. 4. సూర్యునిపరివారగణములో నొకఁడు.

మాఠి నం. వి. ఈ. స్త్రీ కవచము (హలా. ని, వై ని.).

మాడ వి. (త. మాడై) 1 అరవరా, అర్ధదీనారము.

కం జనపతి గిరాతులకు నిం, డని పనిచెను వేయు మాడ లాత్మసచివులన్ ... భార. అను 2. 268.

సీ. అర్ధదీనారాఖ్య యడరు మాడ యనన్వరా యన దీనార మై యొనంగు .. ఆం. భా. 2. 273.

గీ పసిఁడిమాడలు పదివేలు పణము గాఁగ, నొడ్డె నొడ్డిన నాడి యత్యుద్ధతుండు, గెలిచె వైదర్భుఁ డతని నయ్యాలముచిత్తుఁ, డోడె నంతపసిండియ యొడ్డె మఱియు . . హరి. ఉ. 8. 231.

గీ. కోడలా యింక బంగరుగోడ లేల, మేడ లేఁటికి

రతనంపులాడ లేల, మాడ లేటికి బలు రాచజాడ
లేల, వాడలో నీవు ద్రిమ్మర నోడి చనిన
అచ్చరా. అయో 97.

(ఈ క్రింది ప్రయోగములందు దీని బహువచన రూపము "మాళ్లు" గాఁ గానవచ్చుచున్నది)

కం. విలసితబహువైభవముల, వలరుచు నాగవలిఁ జేసి యఖిలార్థజనంబులకు వరవోలు మాళ్ళు, చ్చలవిడిఁ బచ్చడము లిచ్చె జనవరుఁ డంతన్
కృష్ణ 4 127.

కం. కనుఁగొంటి నిదె నిధానము, గనుఁగొన నొక మాళ్లబిందె గలిగెఁ గదా యే, మనవచ్చు దైవ యత్నం, బని తలఁచుచు మోహవశత నవ్యగ్రమతిన్ ... శుక. 1 406

2 పణదశకము, పదిరూకలు

గీ . పణము రూక, యనఁగఁ జెన్నొందుఁ బణదశకాఖ్య చెల్లు, మాడ యనినట్టి పేరుచే ...
ఆం భా 2 272.

కం. మాడెత్తుమాట యెవ్వరి, నాడఁడు సత్యంబు వీడనాడఁడు ... సారంగ. 1. 56

(మాడెత్తు — కొంచెము.)

మాడపట్టు వి. బ్రహ్మరంధ్రము, నోడు (శ ర).
(వ్యవ) వానికి మాడపట్టున పెద్దదెబ్బ తగిలినది

మాడము సం వి అ. పుం ఒకజాతిచెట్టు.

మాడి[1] వి కారుకొల్లి, కలిగొట్టు (వ్య.వి).
(బ మాడులు, మాళులు, మాళ్లు)

వ .. తాళ్ల మాళ్లఁ జంద్రల నుంద్రల వెలఁగల ముఱగల . పి. శకుం. 2. 14

మాడి[2] వి వనకుళుత్థము, అడవిఉలవ (వ్య.వి)

గీ. ... తప్పెట కారుకొల్లి, మాడి యనఁగ వనకుళుత్థ మగు .. ఆం భా 2 58.

సీ తలుపుదూలము కొట్టములు సోగరాగాఁడి మచ్చు ముంగిట రెండు రచ్చమ్రాఁకు, లీను గొడిగె వేగు రింటిబిడ్డలు మాళ్ల తార్పులు నూబ పాఁతఅలఁ గొలుచు ..
వేం. పంచ. 4. 416

మాడి[3] వి. (క. మాడి, బ. మాడులు, మాళులు, మాళ్లు) వాహనము.

ఉ ఉంగరముల్ దుకూలములు సొమ్ములుఁ జీరలు మాళ్లు జాలవా, పొంగళ లెచ్చు చౌకటుల పోగులు కుండలముల్ మురుఁగులున్, ఒంగరు ప్రాంతపట్టికలఁ దాటిలురా మొలకట్టుదా యెతుల్, సంగడివిప్రకోటులకు సమ్మనివాటుల కిచ్చె నచ్చటన్ ... శ్రీరం మా 9 6.

మాడికి — మాడ్కి
(ఇది దేనితోనైనఁ జేరి ప్రయోగింపఁబడును గాని వేఱుగాఁ బ్రయోగింపఁబడదు శ ర)

మాడుపు(డ్పు) వి. వృక్షవిశేషము
(పంగలకట్టవంటి దీనియాకులతో ... కట్టుదురు.

గీ. మాడ్పు చిటికొక్కి సీకాయ మద్ది తొట్టి, వెలఁగ వాఁకుడు పల్లేరు ములక వేము ..
హంస 4 9.

మాడువిల్లు వి (మాడువు+ఇల్లు) మేడ డాబా.

కం. అమాడువిండ్లతుదిఁ గల, శామలమణు లభ్ర మార్గ మడరి ... కు సం 7. 945.

మాడు(గు)వు వి. (త. మాళిగై)

1 హర్మ్యము

గీ కడురయంబునఁ జనునొక కాంతఁ గాంచి, తన్వి యెటఁ బోయె దెవ్వరిదాన వనిన, మగువ యూరక చని యొక్కమాడు వెక్కెటయును.. మార్క. 2. 293.

చం. ... వియచ్చరాంగనల్, మగుడుట చూచి నవ్వుదురు మాడువులందు రమించు దంపతుల్..
కు. సం. 7. 948.

2. సౌధభేదము, ఒకవిధమగుమేడ, డాబా.

సీ. ... గుప్తనివాస మొండె, మాడువుమీఁ దొండె మాటు లేనియరణ్యస్థల మొండె మంత్రవిధానమునకు, నర్హముల్ ...
భార. ఆశ్ర. 1. 58.

సీ. మాడుగు మాడువు మాళె యం చనఁగను ప్రాసాదభేద మై పరగుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 19.

మత్తకోకిల. వేడుకన్ దగఁ గన్యకల్ దమ వీథు లం బొలుపైనయా, మేడమాడువు లెక్కి చూచుచు .. పాడుచున్ దవలోన నిట్లని పల్కి రప్పుడు ప్రీతితోన్, పీర. 3 156.

ద్వి. మాడువుల్ పరికించి మణిమయం బైన, మేడ లవాడల మిగులఁ జెన్నైన, మంత్రుల యిండ్లు సామంతుల యిండ్లు ..

రం రా సుం. 242 పు. 17 పం

2 సౌధము, మేడ.

గీ కల్లుపొల్లు నొకపర్య మల్లుఁ గాని, తవిలి కృతి చెప్పఁ గలఁడె కాకవి తృణాంకు, రములు పైకొని యొకకులాయము ఘటించుఁ, గాని గిజిగాఁడు మాడువు గట్టఁ గలదె.

వి. వ 1. 13.

మ త్రిదశోద్యానము దాయి మాడువులపైఁ గ్రీడించుపూఁబోండ్లకున్ . ఉ రా. 1. 62.

చం. ... అలవైజయంతముఁ జలంబున గెల్వఁగ దంశితంబులై, నిలిచినయట్లు మాడువు లనేకము లుల్లసిలుం బురంబునన్ ...

అము. 1 52.

మాడెము వి 1. (ఇప్పుడు మాడుగు అని వ్యవహరింపఁబడు) సంస్థానవిశేషము.

సీ . అవల నాపాట్నూర రవులుకొనియె.

గీ. మాడెములు పేల్చె నొడ్డాది మని యొనర్చెఁ, గటకపురిఁ గాల్చె ...

అము. 1 36., మనుచ 1. 37.

2. దుర్గమస్థలము, మన్నెము.

గీ, మన్నె మన మండె మనఁగను మాడె మనఁగ, దుర్గమస్థలనామమై తోఁచుచుఁడు ...

అం. భా 2. 7.

(మండలాధిపతుల భూమండలము అని శ. ర.)

మాడ్కి – మాడికి వి. 1. రీతి, విధము, ఉపమావాచకము.

(ఇది సమానోత్తరపదముగానే యుండును.)

గీ. మాలకర పుష్పములు గోయుమాడ్కిఁ దేఁటి, పువ్వుఁదేనియఁ గొనియెడుపోల్కి నెదురు, గండకుండఁగ గొనునది కార్యఫలము

భార ఉద్యో 1. 57.

చం. ... ని, ర్మలపరిమాణు యుగ్మకము మాడ్కిని దైవ మనోనుకూలతన్ నైష 2. 65.

చం. మలఁచి పయోముకోశముమాడ్కి నొనర్చిన.

అము. 1 52.

సీ. మాదిరి పోలికి మాడ్కి పురుడు . . పోలిక యనఁగఁ బొల్పొందు నుపమ పేరు.

అం భా. 2 302.

2 కారణము

అ వాల్మృగము ఘోరవన మని వగవక, మఱచి యుండి రేమి మాడ్కి యొక్కొ ...

భార ఆది. 6 178.

మాఢి సం. వి. ఈ స్త్రీ 1. విడనియాకు, మొవ్వు, ముడుత వీడని లేఁతయాఁకు, మొలక, 2. విచారము, ఖిన్నత. 3. జంటపల్లు

మాణకము సం. వి అ పుం 1. ఒకానొక దుంప చెట్టు. 2. స్థలపద్మము.

మాణవకము సం వి అ పుం. ఇరువదిపేటల మణిహారము.

మాణవకుఁడు సం వి. అ పుం. 1. బాలకుఁడు. 2 కుపురుషుఁడు (మే. ని)

మాణవము సం. వి అ పుం. పదియాఱు (లేక ఇరువది) పేటల ముత్యముల హారము

మాణవిక సం. వి ఆ స్త్రీ పడుచు, బాలిక

మాణవీనము సం. విణ (అ ఆ అ) బాల్య సంబంధమైనది, పసితనముచేత వచ్చినది.

మాణవుఁడు సం. వి అ. పుం. 1. బాలకుఁడు, పిన్నవాఁడు.

మాణవ్యము సం. వి. అ న బిడ్డలసంఘము, పిల్లలసమూహము.

మాణిక సం. వి. ఆ స్త్రీ. ఎనిమిదిపలములకు సరియగు తూనిక (కల్ప.).

మాణిక్య సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఇంటిబల్లి (వై. ని).

మాణిక్యము నం. వి. అ. న. కెంపు

మాణిబంధము నం. వి. అ. న. సైంధవలవణము

మాణిమంథము నం. వి. అ. న. సైంధవలవణము (వై. ని.)

మాత నం. వి. ఋ. స్త్రీ. 1. జనని తల్లి. 2 గోవు, ఆవు. 3 భూమి 4. విభూతి 5. లక్ష్మి. 6 సన్నికల్లు (వై. ని.). 7. రేవతి 8. ఆఖుకర్ణి, ఎలుకచెవిచెట్టు. 9. ఇంద్రవారుణి, పెద్దపాపర (వృ. వి.). 10. జటామాంసి (వృ. వి.)
బ. శివపరిచారికలు.
పుం. 1. ఆకాశము 2. జీవుఁడు
విశ. (ఋ. (త ఋ.) 1. పరిమాణకర్త. 2. ప్రమాత, తత్త్వజ్ఞుఁడు.

మాతంగము నం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు.

మాతంగి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1 పార్వతి (వై. ని.) 2. వసిష్ఠునిభార్య (శ. ర.)

మాతంగుఁడు నం. వి. అ. పుం. చండాలుఁడు, హీనజాతివాఁడు (వై. ని.).

మాతగొరక వి. మత్స్యవిశేషము (శ. ర., బ్రౌ.).

మాతరపితలు నం. వి. ఋ. పుం. బ. తలిదండ్రులు.

మాతరిపురుషుఁడు నం. వి. అ. పుం. తల్లియొద్దనే పౌరుషము చూపువాఁడు, పౌరుషహీనుఁడు, పిఱికివాఁడు

మాతరిశ్వుఁడు నం. వి. న్. పుం. వాయువు, గాలి (వై. ని.).

మాతలి నం. వి. ఇ. పుం. ఇంద్రసారథి (వై. ని.).

మాతాపితలు నం. వి. ఋ. పుం. బ. తలిదండ్రులు.
గీ. మాతృపితృహీన యైనను భాతృరహిత, భావ
మొందిన ... భార. అను 2 227.
(మాతృపితృహీన - తలిదండ్రులు లేనిది. ఇది మాతాపితృహీన అని యుండఁదగును)

మాతాపుత్త్రిలు నం. వి. అ. పుం. బ. తల్లియును పిల్లయును.

మాతాళి వి. (హిం. మాహ్తాబీ. మాతాబి. మి బ్రౌ.) జలతారు (శ. ర.).

మాతామహి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. తల్లితల్లి, అమ్మమ్మ.

మాతామహుఁడు నం. వి. అ. పుం. తల్లితండ్రి, తాత

మాతామహులు నం. వి. అ. పుం. బ. తాతయు, అమ్మమ్మయును

మాతులకము నం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్తకాయ, ఉమ్మెత్తపండు

మాతులపుత్త్రికము నం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్తపండు.

మాతులపుత్త్రికుఁడు నం. వి. అ. పుం. మేనమామకొడుకు

మాతులము నం. వి. అ. పుం. 1 దుత్తూరవృక్షము, ఉమ్మెత్తచెట్టు. 2. ఒకదినుసు బియ్యము. 3. ఒకజాతిపాము, మాలుధానము (వై. ని.)

మాతులాని నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. మేనమామ భార్య 2 జనుము (వృ. వి.).

మాతులాహి నం. వి. ఇ. పుం. సర్పవిశేషము (వై. ని.).

మాతులి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. మేనమామ భార్య.

మాతులింగము నం. వి. అ. పుం. మాదిఫలపుచెట్టు.

మాతులుంగము నం. వి. అ. పుం. మాదిఫలపుచెట్టు.

మాతులుంగి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. అత్యమ్ల, ఒకజాతి దబ్బ (వృ. వి.). (వై. ని.).

మాతులుఁడు నం. వి. అ. పుం. మేనమామ.

మాతుస్స్వసృ నం. వి. ఋ. స్త్రీ. తల్లితోఁ బుట్టినది. 1 పినతల్లి. 2. పెద్దతల్లి.

మాతృక నం. వి. అ. స్త్రీ 1 జనని, తల్లి. 2. అమ్మమ్మ. 3. దాది. 4. మూలము, మొదలు; నిదానము, ఆదికారణము. 5. దేవమాత. 6 మంత్రశక్తి గల దని యెంచఁబడిన బీజాక్షరములతో వ్రాయఁబడిన చిత్రవిశేషము, 7. వర్ణమాల. 8. పురంధ్రి, పతి పుత్త్రులుగల స్త్రీ (వై. ని.).

మాతృకేశటుఁడు నం. వి. అ. పుం. మేనమామ (త్రి. ని.).

మాతృగంధిని నం. వి. ఈ. స్త్రీ. పెంపుడు తల్లి,

పెంచినతల్లి

మాతృగణము సం. వి. అ. పుం. దేవతామాతల సమూహము

మాతృనందనుఁడు సం. వి. అ. పుం. కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి

మాతృభోగీణము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తల్లి చేత ననుభవింపఁ దగినది, తల్లికి భుక్తపడఁదగినది

మాతృమాత సం. వి. ఋ. స్త్రీ. రేవతి

మాతృముఖుఁడు సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) అవివేకి, తెలివిలేనివాఁడు, చేల, వెఱ్ఱివాఁడు.

మాతృవత్సలుఁడు సం. వి. అ. పుం. కార్తికేయుఁడు కుమారస్వామి (త్రి. ని.).

మాతృశిష్టుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) అవివేకి, అజ్ఞుఁడు

మాతృష్వస సం. వి. ఋ. స్త్రీ. తల్లితోఁ బుట్టినది 1. పినతల్లి. 2. పెదతల్లి.

మాతృష్వసేయి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తల్లితోడఁ బుట్టినదాని కూఁతురు.

మాతృష్వసేయుఁడు సం. వి. అ. పుం. తల్లితోడఁ బుట్టినదాని కొడుకు.

మాతృష్వస్రీయ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తల్లితోడఁ బుట్టినదాని కూఁతురు.

మాతృష్వస్రీయుఁడు సం. వి. అ. పుం. తల్లి తల్లి తోడఁ బుట్టినదాని కొడుకు

మాత్ర — మాత్రసంచి వి. అసిమి. గోనెవలెఁ గోఁగాఁ గుట్టినసంచి, బాటసారుల సామానుసంచి.

గీ. బ్రహ్మచారి భుజంబుమాత్రకు నడింపుఁ, బ్రాలు వాకిలి మేలుచీరలు గొనియెడు, సంభ్రమం బును... ఆము 6. 71.

మాత్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పరిమాణార్థకము.

(క.) కాలపరిమాణము.

చం. ... నేఁటిమాత్ర నిలుపుఁ డెల్లి పైకొని యరాతుల గెల్తుము లావు వచ్చినన్ ...

భార. శల్య. 2. 33.

(నేఁటి మాత్ర — ఏతద్దివస పరిమాణకాలము.)

ఉ. ముందటియట్లు యుంకఁ బదుమూఁడు దినంబుల మాత్రకున్ భవ, న్మందిరవాస మియ్యకొని నం గడతేలు మదీయవాంఛ ...

భార విరా. 3 62.

(చ) దేశ పరిమాణము.

చ. మును పొడ నైనయమ్మదిత ముద్దుగ వల్లభు నంత మాత్రయై, తనరె. దశా 8 99.

2 అల్పార్థమును బోధించును.

(ఉదా:— శాకమాత్ర.)

శ్లో మాత్రాశీ నైవ రోగభాక్.

గీ ఏను గంధర్వకిన్నరదానవాది, దివ్యభూతం బులకును భీతిల్ల ననివఁ, బాండుపుత్త్రుల మాత్రకు భయము నాకు, నెక్కడిది ద్రేల్మిడిన వారి యుక్కుమడఁతు . .

భార ఉద్యో అ 216.

(పాండుపుత్త్రులమాత్రకు — అల్పులగు పాండు పుత్త్రులకు)

మత్తకోకిల. ... వేడ్కతోఁ జని సోమకున్, వేఁడి నన్ ధన మోపఁ డేనియు దీనిమాత్రకు నాలు గేన్, పాఁడి కుఱ్ఱుల నీఁడెవనికి ...

భార. ఆది. 5. 218.

(దీనిమాత్రకు — దీనిమట్టుకు)

3 అవధారణమును బోధించును, ఏవకారార్థము.

చం. ...వసుంధరా, తలమునఁ ద్రెళ్లె పార్థియుఁ దత్క్షణమాత్రన ముక్తజీవుఁడై.

భార. ఆది. 5. 177

గీ ఎత్తగా భీత యెవ్వార లెట్టు లేమి, యుడివఁ గైకొని నాలుగే నెడలమాత్రఁ, గవ్వదానఁ దృప్తుండ నై యున్న మేలు ...

భార. శాం. 1. 58.

గీ. ఇతఁడు రా జగు రా జనునింతమాత్ర, గాదు మూర్ధాభిషిక్త వర్గంబుఁ దవదు, చరణ యుగ్మంబు గొలిపింపఁ జాలు ...

భార. విరా. 1. 186.

4. క్షణము.

చం. ... మదిర సుదేష్ణపాలి శోకమాత్రన పుచ్చెద

నొ ల్లచేత ... భార విరా 2. 121.
శా ... సంపద లొగిం బుట్టుం జెడు న్మాత్ర
లోన్ ... దశకు 2. 54
6. పరివారము (హస్త్యశ్వాది)
8 కర్ణభూష 7. విత్తము, ధనము. 8 అక్షరావ
యవము 9. హ్రస్వోచ్చారణకాలము
10. ఇంద్రియవృత్తి, 11. తత్తత్కాలమున
సేవింపఁదగిన యౌషధపు గుళిక.
శ్లో. అల్పా చ మాత్రా బహులో గుణః.

మాత్రము సం. వి. అ. న. — మాత్ర
1. కార్త్స్న్యము 2. అవధారణము
చం .. కొమ్మమాత్రమా, యలరెడు ముద్దుగుమ్మ
నడయాడెడు బంగరు బొమ్మగాక ..
దశా 2 205
(కొమ్మమాత్రమా — సామాన్య స్త్రీయే ?)
3. అప్యర్థకము, పని.
చం. ... ఇతర భోగ్యవస్తువులు సూడ సహింపదు
మాటమాత్ర మాఁడను మది పుట్టదు ...
దశా. 2. 135.
ప్ర. ప్రమాణ సామాన్యమును దెలుపు ప్రత్య
యము.
ఉదా:— ఊరు మాత్రము.
శా. .. మాద్రి పిన్నకొడు కేతన్మాత్రుఁడే
చూడఁగన్ .. భార. విరా. 2. 209.
(ఏతన్మాత్రుఁడే ? — సామాన్యుఁడా?)

మాత్రసంచి — మాత్ర వి. అసిమి.
గీ. మాత్రసంచి తలాడగా మార్గవేది, ... పరున్న
వేళ .. ఆము 2. 74
సీ. సరకు లుంచిన మాత్రసంచిలో నంటఁ గట్టిన
యట్టినేతి లడ్డిగ దవర్చ .
శుక. 3. 453

మాత్రాచ్ఛందస్సు(ము) సం. వి. న్ న. ఆర్యాది
వృత్తము, మాత్రల సంఖ్యచే నేర్పఱుపఁబడిన
వృత్తము.

మాత్రాచ్యుతకము సం. వి. అ. న. చిత్రకవిత్వ
విశేషము.

(శ్లోకమున నొకమాత్ర తీసివేయుటచేత భిన్నార్థము
కలుగును)

మాత్సర్యము సం వి. అ న 1 అసూయ, ఒర్వ
లేనితనము 2 అనిష్టము, కోపము.

మాత్సర్యకుఁడు సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) చేఁదలి
వాఁడు

మాథము సం వి అ పుం. 1 మంథనము, తఱు
చుట, చిలుకుట. 2. చంపుట, హింసించుట,
నశింపఁజేయుట. 3 మార్గము, బాట (త్రి. ని.).
4 రోగము (వై. ని).

మాథికము సం వి. అ. పుం. నింబము, వేము
(వృ వి)

మాద వి. (త. మాందం, క మాద) ఒకజాతి
రోగము, వ్రణములు కలిగించు రోగ విశేషము.
ద్వి. నొవ్వి యాపఁగ గప్పెనో మాదతెవులో .
బస పు 8. 789 పం.
ఆ. మాద గుంటపుండు మానక యుండెడి, పుండు
లెన్ని యైనఁ బొలిసిపోవు, సందియంబు లేదు
చల్ల నై యుండు గాఁ,నింతయైన కరక రెవయ
దెపుడు. (చికి., చిని)
ద్వి. మ్రందకన్నును బెక్కు మాదలకన్ను ...
పండితా. మహిమ. 273 పా.

మాదకము సం. విశే. (అ దికా. అ) మత్తు గలిగిం
చినది, పిచ్చి యెత్తించునది.
వి. అ. పుం. నీరుకోడి.

మాదనము సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) మత్తు గలిగిం
చునది
వి అ. పుం. దుత్తూరవృక్షము, ఉమ్మెత్తచెట్టు.
న 1. మత్తత, మత్తు. 3. లవంగము.

మాదము సం. వి. అ పుం 1. మత్తత, మత్తెక్కుట.
2. సంతోషము, ఆనందము. 3. గర్వము.

మాదళము — మాదావళము (క. మాదళము.)
1. కపిలవర్ణము.
సీ. ఎలమాదళపుమేలి జిలుగుపావడ చూచి వలదని
చలువపావడ ధరించి ... ఉ. రా 4. 176.
2. కపిలవర్ణము గలవస్త్రము; వస్త్రవిశేషము

వ. ... చందురు కావులు గంధకావులు మాదళం బులు తో, పులు మేఘవర్ణంబులు పచ్చపట్టులు చీనీలు .. ప్రబంధ 505

గీ మావళంబులు దళ్లు బొమ్మలంచు లుడుత, చాఱ వేమఁగడుగు లవ మీలు విట్లు, చిత్ర పత్రములిశే షము చిత్త్వరూప .. ఆం భా 2 154.

మాదవళము — మాదావళము చి ని,, శ ర. (బ్రా.)

మాదావళి వి — మాదావళము

ద్వి మిన్న దేరెడుదొడ్డమెడనూలు మిగుల, వన్ని యగలమాదవళిపచ్చడంబు ...
ద్వి. పరమ 6. 475 సా

మాదావళము — మాదళము, మాదవళము, మాదవళి, మాదావళి

వి. 1 కపిలవర్ణము.

లయవిభాతి జలక మపుడాకి యొకచెలువ నునుఁ గావి జిగివలువ వెసఁ గట్టుకొని జిలుఁగుడివ మాదా, వళపుఁదడి యొత్తు కచములఁ బెనఁచి చుట్టుకొని ... కళా. 8 141.

2. కపిలవర్ణము గలచీర.

సీ. మంజిడి మొకనూలు మాదావళంబులు, ములు కపూవన్నెలు ముత్తెసరులు ...
ధనా. 3. 58

సీ. మీఁగాళ్ల మీఁద గ్రమ్మినపింజ మాదావళము సేయు నఖలాక్ష దమిఁ గదల్చి ..
రా. వి. 2. 104

మాదావళి — మాదావళము వి 1 కపిలవర్ణము.

ఉ. పూవులవిల్లు నమ్ములును బొల్పగు బంగరు వ్రాఁత నిండుమా, దావళిదట్టి గట్టి యొఁదాఁ కినకెంజిగురాకుబాకు తో, భావృతిగా నమర్చి వలిపంబులఁ బైవలెవాటు వైచి లక్ష్మీవనితా కుమారకుఁడు మేనిమెఱుంగు జగంబు నిండ గన్. చిత్రభా. 2 61.

2 కపిలవర్ణముగల చీర

రగడ. దెలిపట్టులు మంజిడులును దోఁపులు వెల్లులుఁ జెంగావులు నకలాతులు, వలిపంబులు దుప్పట్లును మాదావళులును జీబులు జిలిబిలి జాతులు. కవిక. 3. 195.

మాదిఁగ — మాదిఁగి వి (సం. మాతంగః, క మాదిఁగ.) చండాలుఁడు

ఆ. మాదిగచెయిపుల మనసులోఁ బెట్టుక, మాదిఁగ అను డెగడు మాదిఁ గెవుడు, మంచి గుణము లేక మఱి ద్విజుఁ డెట్టగు ..
వేమ 3 164.

సీ గోసంగి మాఁదిగ గూబరి యన, మాతంగుఁ డగు . ఆం. భా. 2 289

మాదిఁగి — మాదిఁగ వి. చండాలుఁడు, అంత్య జుఁడు

ద్వి లింగసన్నిహితులయంగణంబులును, లింగులె గాక మాదింగు లున్నారె ...
పండితా. దీక్షా. 44 పా·

మాదిపలము వి. మాతులుంగము (వ్యా.వి.)

తోటకము మావులు జిన్నలు మాదిపలంబుల్, క్రోవులుఁ బొన్నలు గోఁగులు నిమ్మల్, మోవులు రోవులు మోదుగు లొద్దుల్, రావులు నిప్పలు రాణ దలిర్పన్. యయా. 2 48.

రగడ మావి మును చేరితిమి మగువ మాదిపలంబు, కావలెనెనేని గొను కాన్క మాదిపలంబు.
ఉ. రా 6. 61

సీ. .. మాదిపలం బన మాతులుంగ, యొప్పును
ఆం. భా 2 53

(శ. ర మాదిఫలము అనుపాతమును గ్రహించి, మి వి అని చెప్పి ఉ. రా. 6. 61 ఉదాహరిం చెను. కాని ఆం భా. యయా లయం దిట్టి మిశ్రపదములు ప్రయుక్తములు కాకుండుటచే మాదిపలము అనురూపమే గ్రహించుటయైనది.)

మాదిరి — మాద్రి విశే. (త. క. మాదిరి) సదృశము, సాటి.

కం. సుడిపడి కలఁగుచు బ్రుక్కెడు, మడుఁగులు చెలినాభి పోల్ప మాదిరి యగునే ....
రసిక. 2. 97.

కం పేదటికముడుపునఁ లా, గాదిలిసైదోడుతోడఁ గనుఁగొన నెపుడున్, మాదిరి యగునీ నెమ్మొగ, మీదెస సొం పెడలి యుంట కెటు లొర్వ నగున్. అచ్చ రా యు 395.

గీ పరిమళము లేక యుంట బంగరుసలాక, కలికి నెమ్మొనితో నుద్ది గాకపోయెఁ, జంపకంబు శిరీష ప్రసవమృదుత్వ, గౌరవము లేమి మాదిరి గాక పోయె కవిజ 1 69

వి 1. పద్ధతి

సీ పగటిగానంబు తప్పక యుండ దినరోజు మాదిరి నొంటరిజోదుమూఁక

గీ. మొదలు గాఁగలజారులు మొనకు నిల్చి ...
రా. వి. 5 13

2. ఔపమ్యము, సాదృశ్యము, పోలిక

సీ కయిదడి కైవశి కైవడి కాడువు మాదిరి పోలిక మాడ్కి వురుడు. .. పోలిక యనఁగఁ బొల్పొందు నుపమపేరు ...
ఆం. భా 2. 302.

మాదిరిసేయు – పోల్చు, ఉపమించు

ఉ. ఆదరిహాసచంద్రికల యందము నాప్తుల మీఁదఁ జిల్కన, త్వాదరం శీతవీక్షణ సుధారసధార యుఁ జూడఁజూడ నా, హ్లాదముఁ గొల్పఁ గాఁ గలకలాదు మహిమంబుఁ దలంచి చూచినన్, మాదిరసేయ వచ్చు జననాథు మొగంబును జంద్రబింబమున్. విజ వి. 1 68

మాదృక్కు(శు)డు సం విశ. (శ) నావంటి వాఁడు, నన్నుఁ బోలినవాఁడు

మాదృక్షుఁడు సం విశ. (అ. ఆ అ) మాదృశుఁడు.

మాద్రి – మాదిరి విశ. (క. మాద్రి) సమానము.

సీ ద్విజరాజ ఫణిరాజ దిగిభరాజులతోడ విశద కీర్తులమాద్రి వేంకటాద్రి ..
శృ శకుం. పీఠి. 1. 17

కం. ఘటికాద్రి కరుగుఁడచ్చట, ఘటికామాత్రమున మీఁకు గాంక్షిత మెల్లన్, ఘటియిల్లు నెంచఁద గన, ఘటికాద్రిః మాద్రి యద్రి గలదే జగతిన్ ఘటికా ౨. 1౦౨.

వి సాదృశ్యము, పోలిక

ఉ మాద్రికి పీలు నంచ వెలిమావుపయిన్ మురు వైనజోదుచే, భద్రమయాత్మచే ప్రసనపాన ఖేలనుచే సరస్వతీ, ముద్రిత వక్త్రశోభ నలు మోములవేలుపుచే విరూరిచే, దాద్రిచమూవిభు డుగను నాయువు శ్రీయు నిరంతరాయమున్
పాండు 1 3.

మాద్రి సం వి ఈ స్త్రీ పాండురాజు రెండవ భార్య

మాద్రీనందనుఁడు సం వి అ. పుం 1 నకులుఁడు. సహదేవుఁడు

మాద్రీపతి సం వి ఇ పుం పాండురాజు, మాద్రి మగడు

మాద్రేయుఁడు సం వి అ పుం 1 నకులుఁడు. సహదేవుఁడు.

మాధవకము సం వి అ. పుం ఇప్పపూవుకల్లు. మధూకమధువు (శ. ర)

మాధవము సం విశ (అ. ఈ అ) 1 వసంత ఋతు సంబంధమైనది 2. మధుసంతతి వారికి సంబంధించినది. వి అ పుం. 1 వైశాఖమాసము. 2. నల్లపెసర (వృ. వి). పుం. న. మధ్యాసము. ఒక దినుసు మద్యము (వై ని)

మాధవి సం న. ఈ స్త్రీ 1 పాకముపట్టిన శర్కర. 2 తేనెతోఁ జేసిన యొకజాతి మద్యము, తేనెతోఁ జేసిన యొకజాతి త్రాగుడు పదార్థము 3. బండి గురివెంద (వృ వి.) 4. తులసి (వృ వి.). 5 కుంకెనకత్తె 6. లక్ష్మి. 7 యదుజ్యేష్ఠ పుత్రుం డగు మధువుయొక్క గోత్రాపత్య. స్త్రీ కుంతి

సీ. దేవతామూర్తి యిద్దేవి మాధవి యేల తా నెఱుఁగక యనృతంబు పలుకు ...
భార ఆది. 7. 254.

మాధవుఁడు సం వి. అ పుం 1. కృష్ణుఁడు.

2 వసంతుఁడు, మన్మథమిత్రుఁడు 3. ప్రఖ్యాతిగల యొకానొక గ్రంథకర్త (మాధవాచార్యుఁడని యుఁ బేరు గలదు ఇతఁడు మాయనుని పుత్రుఁడు, సాయన భోగనాథులకు సోదరుఁడు).

మాఘవోచితము సం వి అ పుం గంధద్రవ్య విశేషము కక్కోలము.

మాధుకరము సం విశే. (అ ఈ అ.) మధుకర సంబంధమైనది, తేనెటీఁగను బోలినది

మాధురము సం. వి. అ. పుం 1 మాధుర్య లవణ తిక్తరసముల మిశ్రణమువలనఁ గలిగిన రసవిశేషము. 2 పదునేడుఅఁగుళ్ళు ప్రమాణము గల యూపస్తంభము యొక్క మొదటినుండి పదునాఅవ యంగుళ్ళ భాగము (వై. ని)
విశే. (అ ఆ అ.) మాధుర్యరసము గలది

మాధురి సం వి ఈ స్త్రీ 1 తీఁపు, మాధుర్యము. 2 మద్యము, కల్లు.

మాధుర్యము సం. వి. అ న 1. తీఁపు, మాధుర్యము. 2 ఆకర్షకమైనయందము. శ్రేష్ఠమైనసౌందర్యము. 3 (అలం.)కావ్యగుణములలో నొకటి, మాధుర్యగుణము. 4. దయ. 5 సుశీలము, మంచితనము.

మాధ్యందినము సం. విశే (అ ఈ. అ) 1. మధ్యాహ్నసంబంధమైనది, దినమధ్యభాగమునందున్నది 2 నడిమిది, నడుమ నున్నది
వి. అ పుం. 1. వాజసనేయులలో నొకశాఖ, 2 శుక్లయజుర్వేదము యొక్క ఒకశాఖ

మాధ్యస్థ్యము సం వి. అ న 1. నిష్పక్షపాతము, పక్షపాతములేమి 2. తాటస్థ్యము, సంబంధము లేకపోవుట 3 మధ్యవర్తిత్వము, నడుమ నడ్డుపడుట

మాధ్యాహ్నికము సం విశే (అ ఈ. అ) మధ్యాహ్నమందైనది

మాధ్వి సం వి. ఈ. స్త్రీ మద్యవిశేషము (తేనెతోఁ జేయఁబడినది)
వి వేడి కలిగించు మాఘ సూర్యకిరణములు (వై. ని.)

మాధ్వీకఫలము సం వి అ న 1 ఒకజాతి కొబ్బెర, నారికేళవిశేషము (వృ వి.). 2 ఇప్ప పూవుకల్లు (శ. ర)

మాధ్వుఁడు సం వి. అ పుం. మధ్వాచార్యుని మతము ననుసరించువాఁడు, మధ్వమతస్థుఁడు, ద్వైతి.

మాన – మానిక వి (సం మానమ్) రెండు తవ్వల పరిమాణము, ఆ పరిమాణము గల పాత్రము
వ .. నెటియమవసమును బెట్టినవడ్లు 50 నిత్యపడి ఓయంగల త్రిభువనాంకుశముననే మాన .
1 ద శా 4. 1009.
వ .. మానుణ్డునెయును నిత్యపడిగాన చంద్రక్కళము నడపంగలవణ్డు నేతిమాన ..
1. ద. శా 4. 1050.
చం. శరమునఁ బట్టి భిక్షగొను కప్పెరఁ గొప్పది గాదు మానెఁడో, టరుదది చెన్న 5 289.
సీ కుడపాభిధానమై యడరు నవని, మాన నాముంత నా మానిక యనఁగను .
ఆం. భా. 2 270.

మానగ్రంథి సం వి. ఇ స్త్రీ అపరాధము.

మానద సం వి. ఆ. స్త్రీ చంద్రుని రెండవకళ.

మానధానిక సం. వి ఆ స్త్రీ కర్కటి, దోస (వృ వి.).

మానన సం వి. ఆ స్త్రీ. 1. మన్నన, గౌరవము.
కం మానార్హు లగుట వారికి, మానన లేకున్న నలుఁగు మనుజాధీశా
భార. అను. 2. 140.
2 చంపుట.

మాననీయము సం విశే. (అ ఆ. అ) మన్నింపదగినది, గౌరవింపఁదగినది.

మాననీయుఁడు సం విశే (అ ఆ అ) గౌరవమునకర్హుఁడు, మన్నింపఁ దగినవాఁడు

మానమంద(ది)రుఁడు సం. వి. అ. పుం రావణాసురుడు (వై. ని).

మానము సం. వి. అ. పుం. 1. సమ్మానము, గౌరవము 2. ఆత్మాభిమానము 3 పౌరుషము, రోషము. 4 (అలం.) స్త్రీలకు నసూయచేఁ బురుషుని యెడ గలిగిన కోపము.

న. 1. కొలుచుట. 2 త్రాసు, మూల, తూము మొదలయినవి 3. లెక్కించుట, గణించుట. 4 కొలకట్టు, కొలపాత్ర మొ 5 ప్రమాణము.
(ఈ క్రింది యర్థములకు తెలుగునవే వాడుక గన్పడుచున్నది)
6 పద్ధతి, ప్రకారము.
ఉ. భానుఁడు కాఁడు చూడు నరపాలక మండల కొండదీప్తు లీ, మానము దోఁచెఁ గాని యను మానము లేదు వినుండు ..
మొ రా. యు 2 90.
7 సమయము
కం అని యిట్లు పెక్కువిధముల, మనమునఁ దల పోసి వేగుమానం బయ్యెన్, జనకజకావలి రాక్షస, వనితలు మేల్కొన్నకతన వసుధాసుతతోన్.
గీ. వెలసి భాషింప నిప్పుడు వేళ గాదు ..
భా. రా సుం. 163.
8 సమానము ?
ద్వి. శుక్రశాపంబున స్రుక్కి యయాతి, వక్రుఁడై మా రల్గ వార్ధకువ్వఁ డయ్యెఁ, గావ నై రణ యందుఁ గలరె యయాతి, మానమై రాజులు మనుజేంద్రతనయ.
రం. రా ఉ. 133 పొ. 9 పం.
విశ శక్యము ?
ఉ ఒక్కశరాసనంబు దగ నున్నది యెక్కుడు లావు చూడ్కికిన్, వెక్కస మైనరూపమును వ్రేఁకదనంబును గల్గి చేవమై, నెక్కడ దివ్య నెవ్వరికి నేగతి మానము గాక లీల నీ, వక్కరి నోగ్రకార్ముకము నక్కడఁ జూఁడగరమ్ము రాఘవా. భార. రా. బాల. 300.
మ. యదువంశైకవివర్ధనుం డలఘుసత్వాశక్యుఁడీ కృష్ణుఁ డ, ఖ్యుదయోదగ్రుఁ డొనర్చినట్టి పను లీభూతప్రపంచంబులో, మది నెవ్వారికిఁ జేయఁ జూడఁ దలపన్ మానంబులే ...
హరి. ఉ. 8. 287.
మానముగొను మి. న క్రి. (మానము + కొను) అవమానపఱుచు
కం నిను మానముగొనుహీనుని, ననమానము వాని సూనుఁ డనుమోహముచేఁతను సంతస తును మాడుదు .. సారంగ 2 2. 6.
మానయిత నం విశ (ఋ. త్రి. ఋ) గౌరవించు వాఁడు.
మానరంధ్ర నం. వి ఆ స్త్రీ. ఒకరకము నీటి కుండగడియారము
[ఒక కుండకు నడుగునఁ జిన్నబొక్కపొడిచి నీటిలో నుంచిన నది క్రమక్రమముగా నిండు చుండును. దానినిబట్టి కాలపరిమాణము తెలిసి కొన బడును (త్రి. ని)
మానవంతము నం విశ (త్ తీ త్.) మానము గలయపత్యము, పౌరుషము గలసంతానము
మానవంతుఁడు నం విశ. (త్. తీ త్) మానము గలవాఁడు, ఎక్కువ గర్వించినవాఁడు.
మానవతి నం వి ఈ స్త్రీ. మానిని, అనూయచేఁ గలిగిన కోపము గలయాఁడుది
మానవదేవుఁడు నం. వి. అ. పుం 1 మనుష్యాధిపతి, చక్రవర్తి.
మానవము నం. విశ (అ. ఈ. అ.) 1, మనువు సంబంధమైనది. 2 మనుష్యసంబంధమైనది.
మానవి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1, ఆఁడుది, స్త్రీ. 2 పచ్చపువ్వులయడవి మొల్ల (వ్య.వి.) (వై.ని.).
మానవుఁడు నం. వి. అ. పుం 1. మనుష్యుఁడు, మానిసి 2. శిశువు, పిల్లవాఁడు.
మానసజన్మము నం. వి. న్. పుం. హంసము, అంచ
మానసజన్ముఁడు నం. వి. న్. పుం. మన్మథుఁడు. మనోభవుఁడు.
మానసము నం. విశ. (అ. ఈ. అ.) 1 మనస్సునకు సంబంధించినది, మానసికము. 2. లోపల నున్నది, గూఢముగా నున్నది, భావగర్భితమైనది. 3. మానససరస్సులో నివసించునది.
వి. అ. పుం. విష్ణుని యాకారము.

న. 1. మది, మనస్సు. 2. కైలాసశిఖరమున నున్న సరస్సు, మానససరస్సు

(ఇందు హంసలు నివసించును)

3 ఒకదినుసు లవణము, ఉప్పు.

మానసాలయము సం. వి. అ. పుం. హంసము, అంచ

మానసించు సం. స. క్రి. 1 తలంచు, ధ్యానించు

ఆ. తపము పండె ననుచుఁ దత్పదాంభోజముల్, మానసించుకొనుచు మందకడకు .

భాగ. 10 పూ 848.

2. కోరు, ఇష్టపడు

(హేమ తద్వర్ణనము).

సీ. ముద్దుగుమ్మల మొగంబులఁ జూడనే కాని మానసింపరు చందమామఁ జూడ ...

ఉ రా. 5. 281.

మానసికము సం. విశే. (అ ఈ. అ.) మనస్సంబంధమైనది

మానసూత్రము సం. వి. అ న. 1 కొలత త్రాడు, కొలత్రాడు. 2. బంగారపు మొలగొలుసు, బంగరు మొలత్రాడు

మానసౌకము సం వి స్. పుం. హంసము అంచ.

మాని సం వి న్. పుం సింహము (ఆ. ని).

మానించు స క్రి (√మాను) 1 ఆఁపు, అడ్డుకొను

మ. కిరీటుండై యభిమన్యు తేరిపయికిన్ వేగంబ వా చాలభూ, వరసూనుం డరుగం దదీయ బల మోర్వం జాల కొక్కుమ్మడిన్, మరలంజాతె నతండు వాయుసుతుఁడున్ మానింప మానింప న, స్యందనానీకముతోడ భీముఁ బొదివెన్ భూమీశ్వరుం డుద్ధతిన్.

భార భీష్మ. 2. 384.

కం. దీన నమఁ జిక్కువడియెడు, వానిం గాఁదలఁచె నిపుడు వానవున ట్లు, జ్ఞాని యొరుఁ డెవ్వఁడింతయు మానింపఁగ నేరనేని మఱివగనిమ్మా.

హరి. పూ. 7 173.

మ. మనుజుం డెంతటివాఁడు దైవకృతముల్ మానింపఁగాలేఁడు

దశకు 6 106

2 పోఁజేయు. నశింపఁజేయు

కం. ఐనను నిప్పటిదుఃఖము, మానింపఁగ మనకు నొండుమం దెయ్యది .

భార కర్ణ 3 140.

కం ధ్యానం బింద్రియప్రవృత్తుల, మానించుటహింస గురుసమ్మానవిధి ని, త్యానుష్ఠానము దపమును, వీనఁ బరమసేవ్య మెద్ది వినఁగా వలతున్

భార. అను. 4 277.

మానించు సం స. క్రి రక్షించు, కాపాడు

మ తుది నే నిన్ను వివాహమయ్యెద మదాంధుం గ్రూరకర్మోన్ముఖుం, బ్రిదులం బోవఁగ నీక చంపుటయ తా వీరంబు ధర్మంబు ని, ట్టిద కార్యస్థితి నిత్తఱింగునన నీదెందంబునుం గన్న నమ్మదపాత్రం బగు నంబుజాక్షి యనియే మానంబు మానించితిన్.

దశకు 3. 75.

మానిక — మాన వి. (సం. మానకమ్. క. మానికై, మానిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. అని శ. ర.). నాలుగు సోలల కొలఁది, ఆ కొలఁది కలపాత్ర.

సీ ... కుడపాభిధానమై యడరు నవని, మాన నా ముంత నా మానిక యనఁగను ...

అం. భా, 2. 270.

చం ... కలవుకాల మెఱుంగక పూసబొట్టులం, బలి కలినీళ్లఁ జందనపు మానికఁగొల్చిన మాళ్లు గల్గి ...

శుక, 2. 406.

మానిక సం. వి. అ, స్త్రీ 1 ఒకవిధమైన సారాయి సంబంధమైన ద్రవము, మద్య విశేషము

2, తూనికలోని భేదము. 3 పరిమాణ విశేషము, సేరు

మానికదారి వి (మానికము + దారి సం. మాణిక్యధారిణి) భోగముది,

గీ. ధనము లార్జించు మానికదారులిండ్లఁ, జేరు నరులకు నిడుములు చెప్పఁ దరమె (శ. ర.)

మానికము వి. (సం. మాణిక్యమ్ క. మాణిక.)

1. కెంపు, పద్మరాగము

సీ. బహుదివ్య ఫలపరిపాక సౌభాగ్యంబు చెరవు కమ్మోవి మానికముతోడ. వసు. 2

2 రత్నము, మణి.

గీ మానికము రతన మనంగ మణి చెలంగు ఆం. భా. 2 275

గీ కొండవీ డేలువేలుపుఁ గూడి పొం..., కెంపులి నడుచక్కి బలు మానికములదీవిఁ, బుడుకు ప్రాఁకులు మారేళ్లు వొదలి పొదలు, కడిమి పూఁదోఁటలో నాడుగరితఁ దలఁతు. అచ్చ. రా. బాల 2

చం. మకర ముఖాంతరస్థ మగుమానికమున్ పెకలింప వచ్చు ... భర్తృ 1 4

విశ. శ్రేష్ఠము

గీ మానికంబవు గద కూచిమంచికొలము,నందు.. నీలా 1. 15.

వేలుపు మానికము — చింతామణి

కం. దానసమగ్రత వేలుపు, మానికముం బోలు ననుచు మహనీయమణిం, గానుక యిచ్చి .. విక్ర 2 257

జ. మానికడారి.

మానితము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గౌరవింపఁ బడినది, మన్నింపఁబడినది.

మానిని సం. ఈ స్త్రీ. 1. ఆత్మాభిమానము గల స్త్రీ, స్వగౌరవము గలస్త్రీ, దృఢసంకల్పము గలస్త్రీ. 2. ఈర్ష్యా జనితకోపము గలస్త్రీ, భర్తపైఁ గోపించిన స్త్రీ. 3. పరిమళము గలచెట్టు

మానిపుక్కిటిగాఁడు వి పక్షి విశేషము.

సీ మానిపుక్కిటిగాఁడు జీనువ యెల్లకి డాబ తీతువు వెన్నడాయి ... పాండు. 6. 77.

మానిసి వి. (సం. మానుష, క. మానిస)

1. మనుష్యుఁడు.

కం. నానాదేశంబులబలు, మానుసులం గూర్చి నీవు మగధేశ్వర యే, పూనిక నిట వచ్చితి చెపు, మా నిక్కము నిర్వహింతు మప్పనియేమున్. హరి. ఉ. 1 28.

కం ఏనుంగులాగు పందికి, మానిసిచందంబు నీరుమానిసికి నగుఁ, గాని గుణంబులు గలుగవు ఉ హం 3 16, ఆం భా. 2. 108

(క్రింది ప్రయోగమందు "మాన్సి" అను రూపము కానవచ్చుచున్నది)

సీ ఉనుమంత మాన్సివంగసము శాలల కిన్నెరల మ్రోఁతలకు మారు పలుఁకు గవులు ... ప్రబంధ 155.

2 సం మానుషి, మనుష్య స్త్రీ, స్త్రీ

కం. మనయింట నిచ్చ టచ్చో, టన కెచ్చటనైన నీబృహన్నల మెలఁగం, జనియెడు మానిసి, భార. విరా 1 254

కం సగవాఁడట దేవేంద్రుఁడు, మగువా నీ పతిని కొలువు మానిసి వంట చిన్, దగవుచెం పిలువఁ బనుచుట, మగతనమే యిట్టి లంజమాటలు గలవే. ఉ హరి 1 70.

ఉ. ఈఁతడు నాకు ప్రాణవిభుఁ డీతనికిం బ్రియురాల నన్నుము, న్నీతఁడు చూచె నీతనికి నిల్లడమానిసి నేను నాకుఁ గా, నీతఁడు వచ్చెఁ దండ్రి నను నీతని కిచ్చె నటంచు నొక్కమై, నాతరుణీమణుల్ జగడ మాడిరి మారవికార చిత్తలై. వి. పు. 5. 151.

3. సేవకుఁడు

కం మున్నాపని మానుసులం, గ్రన్నన పతి సంఘటింపఁగాఁ బనిచిన నం, పన్నంబుగ వాడ గూర్చిన ... భార. ద్రో. 5. 143.

ఉ. ... టసావిభుఁడుం బరకాలుఁ బిల్వఁ డా, మానిసిఁ బంచె . పండు. 5. 62

4. యోధుఁడు.

కం. నీయందు వారియందుం, జేయం గలమానుసుల విశేషంబుల జీ, త్తాయత్తంబుగఁ జెప్పుము... భార. ఉద్యో 4. 208.

గీ. మానుసులవోలె నున్నార లేను లేని, తటి మహాగుణశాలి నాతనయుఁ గాచి, కొనఁ గడం

గరి సింగాఁడమునకుఁ గాక, మఱువులును గైదు
వులు మీకు మానమునకె
భార. ద్రో. 2. 264

విశే. శూరుఁడు, పౌరుషవంతుఁడు.

కం. నిను నమ్మి యొండువలనికిఁ, జనక జయద్ర
థుఁడు నిలిచె సైన్యములో నా,తనిఁజంపెడు
దేనియవుఁ,సినక త్తివి గాక మానిసివె యూహిం
పన్ భార. ద్రో. 3. 108

ఇ. మానిసికోఁతి, మానిసితనము, మానిసిదిండి, మానిసిదిండికాఁడు, మానిసిబూతము, మానిసిరౌతు, మానిసిఱేఁడు, మానిసిసింగము.

మానిసికో(క్రో)ఁతి వి. (మానిసి + కోఁతి) మర్కట విశేషము, మనుష్యాకారము గల కోఁతి

గీ. గసగసలు వీఁకవిండ్లు నోగచిలుకలును, సింగములు పులిపిల్లలు జింక లేదు,గములు మానిసికోఁతులు కాఱుపోఁతు, లేడికదుపులు పులిజున్ను పాఁడిపసులు. ప్రబంధ. 135.

గీ. కొచ్చివేఁపులు మానిసిక్రోఁతు లాదియైన వన్నియును ... శుక. 1. 108.

మానిసితనము వి (√మానిసి) 1. పౌరుషము.

వ. గాంధారరాజు లగువృషకుండును నచలుండును సమరథులు మానిసితనంబును మానసులుం గలవారు ... భార. ఉద్యో. 4. 233.

2. మనుష్యత్వము.

గీ. అకట జాతికిఁ జానిన యనుఁగుఁజెలికి, నెఁగె మఱి వేళవేళ మానిసితనంబు .. వేం. పంచ. 4. 161.

(ఇది రెండర్థములకు నుదాహరణము).

మానిసిదిండి వి. (మానిసి+తిండి) రాక్షసుఁడు. నరభోజి.

చం. మద మఱి పాటి రాన్నృపులు మానిసిదిండికిఁ గాక భీతిఁనోన్ .. ఉ. హరి. 4. 263.

గీ. పెండ్లికొడుకవు మాకు నీవిసరుహాకి, గూర్మి నందన యొకమానిఘోరశాప. వికృతి మానిసి దిండివై యకట దీని, ప్రాణముల కల్గిఁ దలఁచితి పాపబుద్ధి. మనుచ. 5. 4.

కం. కొండలయందరున్ జేరుక, పండులు గాయలును నమలి బ్రతికెదు మీకున్, దండులు గూడుక మానిసి, దిండులపై నడువ నెట్టితెం పొదవె నోకో. అచ్చ. రా. సుం. 153

మానిసిదిండికాఁడు వి (√మానిసిదిండి) రాక్షసుఁడు, నరభోజి.

గీ. తివిరి జేజేలు మానిసి దిండికాండ్ర, దండులును గూడి ప్రాయేఁబు ద్రచ్చుతటిని, మేటికామేటిమే యొత్తి మెట్టుక్రింద, నిలిచియుండిన ప్రోడవు నీవె కావె అచ్చ. రా. బాల. 152

మానిసిబూతము వి. (√మానిసి) మనుష్య రూపము గల పిశాచము

గీ. మందులాఁడి చెడుగు మానిసి బూతంబు, పినిఁడి బిచ్చగాండ్ల వెన్నుగుదియ .. చెన్న. 2. 24.

మానిసిరౌతు వి. (√మానిసి) కుబేరుఁడు నరవాహనుఁడు (శ. ర.).

మానిసిఱేఁడు వి. (మానిసి + ఱేఁడు) రాజు, నరపాలుఁడు.

గీ. పెనుతపసిఱేఁడ నీ వడిగినతెఱఁగున, దవరు మానిసిఱేని చందంబు నీకుఁ, దెలియ నెఱిఁగింతు నిఁకఁ జెఱతలఁపు మాని, వినుము. అచ్చ. రా. బాల. 29.

మానిసిసింగము వి. (మానిసి + సింగము) నరసింహామూర్తి.

సీ. మానిసిసింగమై పూని బత్తునివెతల్ తలఁగఁ ద్రోచినవాఁ డితండె కాఁడె .. అచ్చ. రా. యు. 465.

మాను¹ స. క్రి (త మాన్. క. మాణు.) 1. వదలు, విడుచు.

సీ. అనవుడు వతనితో నతఁడు సుస్నిగ్ధంబులైన యాహారముల్ మానువాఁడు ... భార. శాం. 5. 571.

చం. చలమున సింగిణీతరకసంబులఁ గట్టక మానరు. ఆము. 2. 27.

మ. ... నీహావంబు చిత్తంబు వ, చ్చినచో

మానుదు గాని నిన్నిపుడు కష్టింబెట్ట నా కేంటికిన్ ... కాశీ. . 72.

2 విరమించు, చాలించు

కం నాకొడుకుపోటుమాటలు, నీ కేంటికిఁ బోసఁగ నాడనేరవు మౌర్ఖ్యోళ్ళ్, ద్రేకమునఁ ఒలుకుచుండుట, మాకు సహింపంగరాదు మానుము విప్రా .. భార. విరా 5. 255

సీ చూచి వల దన్న మానక సురటి విసరు దశా 2 129

అ క్రి. 1. క్షీణించు, తగ్గు.

ఆ. అక్కుమారు లరిగి రావల మానని, గాఢ ధృతిని మౌని కథలు వినుచు . రాఘవ 2. 15

ఉ అంబుజమిత్రుఁ డంత నపరాంబుధి జేరఁగఁ బోయె నాత్మ బింబంబు బపు డంతకంతకుఁ గ్రమ ప్రభవన్నికటత్వశారత,మ్యంబున సంక్రమించు తదుదంచిత విద్రుమరాగ వీచికై, త్యాంబులఁ బోలె రక్తిమము తద్దయుఁ బూనఁగ వేఁడి మానఁగన్. కళా 8 7

2. పోవు, వశించు

కం. మితభోజియై వివిక్త, శుచి సావిత్రీజపంబు సేయు వది యహా, స్థ్సితియు నిశానీనత్వము మతి నేమ ఉ కట్టు లైన మానునఘంబుల్. భార. శాం. 1 317

ఉ ... ఇప్పుడు దీనికి బ్రత్యుపాయముం, జాలఁగ నెంచి చేయఁ దగునంశయ మంతయు మాను నట్లుగన్ ... కళా 2 169

సీ ప్రాణుల భుజించునాకుఁ గ్రౌర్యంబు మాని, ప్రియము గదిరెడు నీరూపురేఖ చూడ .. జాహ్నవీ 4. 24.

3. ఆగు. నిలిచిపోవు.

కం ఏను వల దన్న జూదము, మానదె ... భార. అర 4. 239.

మ. సనెకల్ దాఁచినఁ బెండ్లి మానునొకొ దుశ్చారిత్రమున్ గంటిరే ... కాశీ. 6. 311.

శా. వేనుం డీగతిఁ బాపకర్మములు గావింపంగ నాకీడునన్, వానల్ గల్గక మానె నారబము లెండం బొచ్చె ...
వి. పు. 2 107., ఆము. 5. 101

4 కలుగకుండు, పుట్టకుండు.

కం. . అక్కడ రో, గారిష్ట పద్వమాయిక, మారీ దుర్భిక్షభయము మాను నరేంద్రా భాగ 10 ఉ. 52

5 సమాప్త మగు, ముగియు.

ఉ తనభాగ మంతయున్, మాని సుఖించు నివ్వసుధ మానుఁ దృతీయయుగంబు నంతటన్ హరి. పూ 5. 48

మానిపోవు — అణగిపోవు, దాఁగిపోవు.

అ పాకశాసనుండు నాకంబు విడిచి యెం, దేని మానిపోయె మానవేంద్రు, తనయు లమరవుర ముఁ దామ కై కొనియజ్ఞ, భాగములు నిలింపపతుల కీక. వి. పు. 6. 162.

జ మానించు, మానుచు, మానుపు, మాన్పించు

మాను[2] విశే. 1 మనోహరము.

శా. .. జనుల కర్థాంశుప్రకాశంబుతో, మానై సాత్యవతేయ ధీవనధి జన్మశ్రీ మహాభారతా, ఖ్యానాఖ్యామృతసూతి యొప్పు నిఖిలాఘ ధ్వాంత విధ్వంసి యై ... భార. ఆది. 8. 21

ద్వి మాయావి కడిమిమై మడసిన మెచ్చి పూనిన వేడ్కతోఁ బురుహూతుఁ డిచ్చె, మానైన యీహేమమాలికఁ దొల్లి యిది నీవు ధరియింపు మీకపిరాజ్య, పదమున కిది నీకుఁ బరఁగు చిహ్నంబు.
రం. రా. కిష్కిం. 216 పొ. 21 పం.

మ మము రక్షింపుము దేవ నీకరమునన్ మానై వెలుంగుదు చ, క్రమునన్ ... మార్క. 6. 128.

సీ నాణెమైన దన విన్నాణెమైనది యన మానైన దవఁగ లెస్సైన దవఁగ ...

గీ. మంజులంబైన దమటకు మదనదమన ...
ఆ. సం. మా. న. 54

2. యుక్తము

ఉ. మంచి తనేకయాగములు మానుగ దక్షిణ లిచ్చి విప్రులన్ భాగ. ఆది. 2. 202

ద్వి. మనుజేశ దనుజుల మర్మజ్ఞు డితడు, మనదె మనుండుట మానైనసీతి...
రం. రా. యు. 101 పు. 2 పం.

(కొన్ని యెడల విశేషార్థము లేకయే వాక్యాలంకారముగా ప్రయోగింపఁబడును)

కం. అనవుడు ధృతరాష్ట్రుఁడు దన, మనమున సంతోష మంది మానుగ వినుమ్, గనినఫలమునకు నిప్పుడు, వినఁ గంటిని భాండుసుతుల విద్యాశక్తుల్. భాగ. ఆది. 623

కం. మానుగఁ గించిచ్ఛేషము, లైనమహీరుహాము లందు నతులితకరుణా, మానమతితోడ నాసిత, భానుఁడు చమదెంచి వృతపతి దానగుటన్.
వి. పు. 2. 194.

కం. మానుగ ఋతుపర్ణుఁడు భీ, మానుజ్ఞాతుఁ డయి చొచ్చె నాప్రోలు ... భార. అర. 2 181

వి. ఒప్పిదము, మనోజ్ఞత.

కం. ఏనున్ మనువుఁడు దీక్షితు, లైనారము యజ్ఞమిప్పు డభిమంత్రిత మై, మా నొందెడు నేమిచటను బూనిక నెఱపఁగవలయుఁ బుత్రులు మీరల్. భా. రా. బాల 401.

సీ. మానటి పగ లెల్ల మాయు దీపని పండు వెన్నెల నగునట్లు వెలఁది వవ్వు ...
కు. సం. 2. 6

మాను[3] – మ్రాను వి. ఔ. వృక్షము, చెట్టు.

మ. హరి శౌర్యం డగు రామభూవిభునితీవ్రాబో పవద్వాహినీ, శరవేగంబున నాత్మమూలబలముల్ జాఱం దశాడంబరం, బరుగన్ గొమ్మలు వోవ లావటి నిజామాదుల్ వజీరుల్ భజిం, తురు వత్రమత్వము,గానలో మునలిమానుల్ గాని తర్కింపఁగన్ వసు 1. 44.

సా, మగవాఁడో, మానో. (కరినాత్ముఁ డనుట)

విశే. నిశ్చలము, కదలనిది.

ద్వి. లగ్నమై భక్తికాయుక్తమై నిమగ్నమై లీనమై మానౌటఁజేసి ...
పండితా. దీక్షా. 63 పు.

మానుచు(న్చు) – మానించు, మాన్పు

స. క్రి. (√మాను[1]) 1 మానునట్లు చేయు, పోఁగొట్టు.

కం. .. భవ, త్సూనునిమతి యతిలోభము, మానిచి పాండవులఁ దెమ్ము మనుజాధీశా.
భాగ. ఉద్యో 3, 283

చం. వినుము రజస్తమంబు లన విశ్రుతమైన గుణద్వయంబు మా, తనువులు గాన విశ్వవిదితం బగు పేర్మి, దనర్తు మేము ధ, ర్మనిరతులం దనూనరుచి మానుతు మర్థముఁ గామమున్ సుఖం, బను నింతంబు భూతతతిఁ బొందుట లెల్లను మానికారముల్. హరి. ఉ. 9. 132.

ఉ. అన్నలు సేయురాయిడి భయాతురులై పరువెత్తుమౌనులన్, గన్నులఁ జూచె నేనిఁ దనుకంపము మానిచి నానిమిత్త మా, పన్నుల వీరిఁ బ్రోవుఁడని ప్రార్థన సేయునతండు వారలన్, బిన్నతనాననుండియు విభీషణుఁ డెంత పరోపకారియో. ఉ. రా. 2. 150.

మ. .. ఈవచ్చును, వమ్రదవీరావళికిన్, భుజావిభవవిన్యాసంబు గాన్పించి మా, న్చెద గర్వంబు...
భార. విరా. 4. 263.

ద్వి. ఇనకులాధిపు శోక మేత్రోవ మాంతు.
రం. రా. అర. 186 పు. 8 ప.
కాశీ. 4. 89.

2. విరమింపఁజేయు

కం. ... ఆ, ఘనుఁ జూచి యధమకులుఁ డను, మనమున శిష్యతతిచదువు మానిచె నంతన్.
పరమ. 2 111.

సీ. అచటినాలవజాతి హాలముఖాత్తవిభూతి నాదిక్షితుపుభైక్షమైన మాన్చు... మనుచ. 1. 50.

ఉ నా విని సత్యభామ వదనంబున లేనగ వంకు రంప నే. మే వచియింపఁ బూను హృదయేశ్వ రునిం గఁ సంజ్ఞ మాన్పె ..
పారి. 4 57, కళా 4. 43.

త్రిప్పఁ జేయు, తగ్గించు

చ వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలిగెన్ జమదగ్ని సుతుఁడు శాప మిచ్చె నమరభర్త వంచనము నేసె వరం బసి కోరి కుంతి మాన్పె వలుక భీష్ముఁ డర్ధరథుఁ జేసి యడంచెఁ గలంచె మద్రిరా. ఉను చిత మాడి శౌరి విధియయ్యె నముండనిఁ జంపెఁ గర్ణునిన్
భార. శాం 1 55

గీ. అర్ధచంద్రబాణంబున యాదవేంద్రు, నేసి తోడన బలుదూపు లేడు వఱపి,యతని వేగంబు మాన్పె
ఉ హర 3 59

బ్రతుకుమాన్పు — చంపు

ఆ అధిపుఁ డల్ల నవ్వి యద్దాయరక్కసి బ్రతుకు మాన్పె దివ్యబాణ మేసి కకు 2. 117

మానుపు(న్పు) — మానుచే — మానించే స. క్రి. (√మాను[1]) 1 పోఁగొట్టు, నశింపఁ జేయు.

కం ఈవదు లన్నియు నా గం,గానదిసరి పూర్వ జన్మకలుషములెల్లన్, మానుపు నంట సంస్మర ణస్నానతటస్థానదర్శనస్పర్శములన్ ..
వరాహ 10. 155.

2 నివారించు, అడఁచు.

మ జగతీనాథవతంస మానత శిరస్సమ్మోళవన్ నెయ్యపున్, జగడంబుల్ ప్రియ మొప్ప మాన్పె డుతటిన్ ... మనుచ 5 22.

మ.. అస్వేదతావృత్తి మాన్పె నవస్వేద సమృద్ధి బోధకళ మాన్పెన్ మోహవిభ్రాంతి తోఁ,నె గీర్వాణవధూటికిన్ ..
మనుచ 2 33

మానుషము సం విశ (అ. ఈ. అ.) 1 మనుష్య సంబంధ మైనది.

వి అ పుం. (రాశిచక్రమున) 1 మిథునరాశి.

2 తులారాశి 3 కన్యారాశి
(ఈ మూడి యర్థములయందుఁ దెలుఁగున చే వ్యవ హారము కనఁబడుచున్నది)

4. అభిమానము

కం .. సాధ్వసమును సిగ్గును మానుష ము ముప్పిరి గొనఁగన్. నిరం 2 98.

5 గౌరవము

ఉగవ సూనగంధి వెదకు తావిఁ జొక్కుఁ జొక్కు మైనదిక్కు, మానవతి గయాళిపొత్తు మాను షంబె దక్కు. వరాహ 3 92

సీ జనులు గాంచిన మానుషము దూలఁ దన మను పుయిలోటమున మోము వ్రల్లగిలఁగ.
భార విరా. 2, 70.

6 పరాక్రమము

సీ ప్రాభవంబులు మాలి సాహసోక్తులు దూలి పాఱువారును విధి దూఱువారు, మానుషం బులు గ్రాఁగి మత్సరంబులు వేఁగి వెచ్చు వారును మూఁక విచ్చువారు ...
వరాహ 3 47.

కం ఇలువరుసయు మానుషమును,గలరాజులయిండ్ల గన్నెకలు పుట్టునెడన్, దెలిసిన వరించి.
శుక 3, 525.

మానుషాదుఁడు(త్తు) సం. వి. త్ పుం. రాక్ష సుఁడు

సీ .. పరుషకేశ, జాలంబు గాడ్పునఁ దూలంగఁ గాలోపమానుఁ డై చనుదెంచి మానుషాదుఁడు.
భార. ఆది 6. 201.

మానుషి సం. వి. ఈ. స్త్రీ మనుష్యస్త్రీ, మానిసి.

మానుషుఁడు సం. వి అ పుం. మనుష్యుఁడు.

మానుష్యకము సం. వి అ. న మనుష్యుల సమూహము.

మానే(నె)రు వి. జ్యోతిష్మతి, ఎక్కుడుతీఁగ. (శ. ర)

మానోజ్ఞకము సం వి. అ. న మనోహరత, ఇంపు, అందము.

మాన్పించు స. క్రి. (√మానుపు – ఇంచు స్వార్థమున) పోఁగొట్టు.

శా .. వే యేల ధృ. ష్టద్యుమ్నుం డొకరుండ విద్వేషదపష్టంభఁబు మాన్పించదే ...

భా౽ భీష్మ 2 12

మాన్మథము సం విశే. (అ ఈ అ.) మన్మథ సంబంధమైనది.

మాన్యము సం వి. అ న (శ్రీ)మ-తులు పన్ను లేక గౌరవార్థము పూజ్యులకు నిచ్చిన భూమి

సీ మాన్యంబు లీయ సమర్థు డొక్కఁడు లేడు మాన్యముల్ చెఱుప సామంతు లంద, ఱు ...

రాములిం. 4.

శా సాలగ్రామము మున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్య క్షేత్రముల్ పెక్కుచం, దాలం బండు నొకప్పుడుం దఱుగ దింటం జాడియున్ బంటయున్.

మనుచ. 1. 55.

గీ. అగ్రహారాళి నఖిలమాన్యంబు లొసఁగి ...

భీమ. 1. 41.

మాన్యుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ అ.) 1. గౌరవింపఁబడవలసినవాఁడు. 2. గౌరవార్హుఁడు, గౌరవింపదగినవాఁడు

మాపటించు ?

ఉ అగ్నిహోత్రసమయమందు భోజనవేళ, మధ్యదివసమందు మాపటించి, సదనమునకు నర్థి చనుదేరఁ దద్వాఛి, శార్థ మీయవలయు నతిముదమున.

భాగ. 6 (చి.ని).

మాపతి సం. వి అ. పుం. (శ్రీ)పతి, విష్ణువు

మానము సం వి అ. న. కొలుచుట

వి అ పుం త్రాసు, తక్కెడ.

మాపు న క్రి. (√మాయు త మాయుపు)

1. నశింపఁజేయు, లేకుండఁజేయు.

కం ఓపి యతనిరణభారము, వా పెదఁ గౌరవ్యసేన బడలువఱిచి సా,టోపతఁ గర్ణునిఁ దునిమెద, నా పెదఁ గురురాజుదురభిమానము బలమున్.

భార. కర్ణ. 3. 95.

వ ఇట్లు మధుసూదనుం డేయుసాయకంబులు ... చమత్కారంబులు మాపియు ...

ఉ. హరి 1. 148.

2 బాదించు, పీడించు.

సీ. మత్యతిలను బ్రజన్ మాపంగ వచ్చును వర్షంబు గురిపింప వశము గాదు ... రాములిం. 5.

3 మాయఁ జేయు, మలినము గావించు.

ఉ. ... నిజతేజము పెంపున నన్యతేజముల్, మాపుచుఁ గౌస్తుభాంశమున మాఖపునర్యను శారన్.

వరమ. 3. 5

వి లొ. 1. సాయంకాలము

ఉ మాపటివేళ నీవు వనమధ్యము వెల్వడి వచ్చి గోష్పద, ప్రాపితధూళిధూసరితభాసురకుంతలమై సరోరుహాో, ద్దీపితమైన నీ మొగము ధీరజనోత్తమ మాకు వేడ్కతోఁ, జూపి మనంబులన్ మరునిఁ జూపుదు గాదె ...

భాగ. 10 పూ 47.

మ తరుణీ రేపును మాపు హవ్యములచేతం దృప్తుఁ డౌవహ్ని .. మనుచ. 2. 65.

సీ. సాయంసమాఖ్యయై చనుచుండు మాపునా.

ఆం. భా. 1. 94.

కం. ఏను జటాయువు నెంతయు, మానసమున మదము లొదవ మత్సరముతో, భానుని మనలో నెవ్వ డు, మానుగ మును గదియ నోపు మాపటి లోవన్ భా రా కిష్కిం. 788.

కం మదిఁ దహతహ విడిచి యుఁకన్, మునమున నతులారం గొంగు ముడివేసికొనుం,డిదె నేఁటిమాపటికిఁ గూ, ర్పెద వాలాయముగ నేను బ్రియుఁ నుని మిమ్మున్ ప్రభా 5 85.

2. రేయి, రాత్రి.

ఉ. ... భూమిభృ, న్మౌళికిఁ గేలు మోడ్చి చని మాపటికొల్వున నావిలాసినుల్ . .

వై జ. 1 121.

కం. ఈమా పేయింతిని నా, కామాతురత్వెల్లఁదీఱ .

చంద్ర. వి. 1. 82

గీ ఎసఁగుకట్టావిక్రియ నావి రెగయఁ బగటి, యొండయుడు కాఱకుఁడు భూమండలమునఁ, దొలిచె మాపటఁ బండువెన్నెల చకోర, పోత వితతికి జాఁపట్టు వోసినట్టు ఆము. 2 60.

3 మాలిన్యము, మురికి.

(వ్యవ) రంగుబట్ట మాపున కాఁగును

(ఈ యర్థమున అనౌ. గా వ్యవహారమందుఁ గన్పట్టుచున్నది.)

4 లేకుండఁ జేయు (చూ మాపుచేయు)

విశే మలినము, మురికియైనది.

సీ కురుమాపుదడిమంపుఁగోకలోఁ దొలఁకెడు కంప మానవనితంబకాంతిసొంపు ..

కళా 4 105

సీ. కట్టిననెఱమాపుగడితంపు వట్టంబు సెన్నుమీఱెడునారచీర గాఁగ ..

అచ్చ రా. సుం 28

మాపుచేయు స. క్రి. (√మాపు) పోఁగొట్టు, నశింపఁజేయు.

ఆ. తెలుపు మాపుచేసి దిట్టతనంబునఁ, దెలుపు భస్మముగను దేటపఱచు, విధముకన్నఁ బరున వేదియు లేదురా ... వేమ. 3. 148.

మాపుడు విశే. (√మాయు) మాసినది, మలినమైనది.

గీ. .... ఒరులు, గట్టి విడిచినవస్త్రంబు గట్టఁగాదు, మడత మార్చు టొప్పదు కడుమాపుడైన ..
భార. అను 4 107.

మాభీదము సం. వి. అ. పుం. ఏకముఖరుద్రాక్షము (వై. ని.).

మామ వి. (సం. మామకః, త. మామన్, క. మావ) 1. తల్లికిఁ దోడఁబుట్టినవాఁడు, మేనమామ, మాతులుఁడు.

గీ. అనఘ మా మామ శకుని నాకై కడంగి, జూద మాడెడి నాతోడఁ గాదు నాకు, యీతఁ డొడ్డిన ధనరాసు లెవ్వియైనఁ, గోడిగా నీకు నీ గల వాఁడ నేను. భార. సభా. 2. 174.

ఉ శ్రీసుచిరత్వ భూతిమతిజిత్వరశాక్వతి శక్తికాంతులన్, దీటత సారభోగముల ధీనిధియాశ్వరనారసింహుఁ డా, వారిజనాభశంకరుల వారికుమారుల వారితమ్ములన్, వార యనుంగుమామలను వారివిరోధులఁ దోలు నిమ్మహిన్.
మనుచ 1. 29.

2 శ్వశురుఁడు

(క) భర్తతండ్రి

కం. ఆ మెఱుఁత నేయునవినయ, సామకథల మృదుగభీరసంభావనలన్, మామయు నత్తయు నంతో, షామృతమునఁ దేలి రంతరంగముఁ దగన్
భాఁ. ఆ 7 197.

ఉ ... నీదుపట్టి న న్నింతయుఁ బ్రేమఁ బట్టి రమియించినయప్పుడె మామ వైతి సీ, కింతటి నుండి కోడలఁ జుమీ నను ముట్టకు రాజశేఖరా.
సారఁగ 2 232.

(చ.) భార్యతండ్రి.

ఉ పారణ చేసె రాజు మధుపర్కపుఁ దేనియమామ భీమధాత్రీరమణుండు మంత్రసముదీరణపూర్వము గాఁగ నీయగన్ ... నైష. 6 88.

సీ. విను సామి నీతండ్రిపనుపున నీమామ యగు కుంభకుని యింటి కరుగుదెంచి ...

నీలా. 2. 12.

చం. .. మామగా, రనుట యె కాని మమ్ముఁ గనినయ్యకు మీకును భేద మున్నదే ..

ఉ. రా. 5. 252.

వ. .. శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కులోత్తుంగ చోడగొంక్క రాజులమామ దణ్డనా (య) కపణ్డినాయకుని గొడ్కు చోడపనాయకు.

ద. శా. 4. 1066.

3 మామక సంజ్ఞకుఁడు, మామవావినాఁడు.

చం. మఱఁది యటంచు బావ యని మామ యటంచును నల్లుఁ డంచు నందఱకును నన్నివావులిడి ... దశా. 2. 366.

జ. మామతనము, మామమామ.

మామకము సం. విశ. (అ. ఏకా. అ) నాసంబంధ మైనది

మామకీనము సం. విశ. అ. అ అ) నాసంబంధ మైనది, మదీయము.

మామకుఁడు సం. విశ. అ మిశా అ. 1. నాసం బంధ మైనవాఁడు

2 స్వార్థపరుఁడు, లోభి, అత్యాశ గలవాఁడు

3 అ పుం ఁ ాతులుఁడు, మేనమామ 'మే.ని'.

మామతనము వి. మామ+తనము) శ్వశురత్వము, మామయగుట

ఉ భూమితలే ద్రనీ కిఘఁడు పుత్త్రిక యైతనరారు కన్య నీ,కామహీ కాంశజాత యఖిలప్రసహనయ గణ ప్రపంచములన్, మామక పాణిపీడనసమాచర ణంఒన కర్త, గాన శ్రీమామతనంబు మిక్కిలిగ మామది కి పగు చున్న దిత్తిజిన్

పరమ 3. 93.

మామమామ వి (మామ + మామ. త. మామ మామ) విష్ణువు (సరస్వతి)

సీ హరోగిరపునిరాజారి, కూరిమిపట్టి మామమామ యినుంగు మామగారు, అచ్చ రా శాల 6.

గీ మామమామ మన వారి యొప్ప శ్రీమహేశ. అం ంం దేవ. 7

మామము సం విశ (అ ఈ అ) నాసంబంధ మైనది, మామకము

మామిడి – మావిడి వి. (త మామరం) చూతము, మావి (వ్య వి)

చం అల్లయది కెంపులమేడలతోడి విస్ఫుర, న్మరకతకుట్టిమస్థలియొ మవ్వపు లేఁజిగురాకు కెంపుము, మ్మరమునఁ దేజరిల్లునెఱమామిడి ప్రసాకులతోడి తోఁటయో ప్రభా. 1. 62.

సీ చానమామిడి నంటి సంపెంగకును మోము చక్కఁ జూపవదేమి తక్కువయ్యె ...

ఉ రా 6. 38.

సీ. ... మామిడి మామి యనంగ నామ్రమగు.

ఆం. భా 145.

మామిడిక్రింది సోమరి మామిడిచెట్టుక్రింద అపండు రాలి తననోట పడు నని ఆశించి వేచుకొని యుండు నట్టి సోమరి.

ద్వి ఒక విచారము నాకు నొదవె నీరాజు, సుక వాసి, పనిపంద చూపుగుజ్జంబు, మామిడి క్రింద సోమరి మేదకు డు.

ద్వి వాశిక్య ఉ. 1497 పం.

ఆ అహిాఙ్యకశిపునందు సిమామిడి, క్రిందిసోమ రెట్లు బొంది యెత్తెఁ,బులికి మేఁకమఱక పుట్టిన యట్లయ్యె నా. 2 59.

త్రొక్కుఁడు మామిడికాయ – మామిడికాయలు త్రొక్కి చేసిన యొకవిధ మగుపచ్చడి

కం .. త్రొక్కుఁడు మామిడికాయయు నూరుఁ బి డు మెచ్చి రలంతుల్

పాంచ 4. 55.

జ మామిడిగుత్తులు

మామిడిగుత్తులు వి బ. (√మామిడి) ధాన్య విశేషము.

మ. సొరిదిం జేర్చినతీఁగమల్లియలు ఖర్జూరంబులుం బుప్పమం,జరులు న్మామిడిగుత్తులున్ గుసుమ ముల్ సంపెంగలున్ బచ్చగ,న్నెరుపూఁబాళలు గల్గి రాజనపుఁగాంతిందారు ము ల్వాపి చే, లరుదార న్నగుఁ బూవుఁదోఁటల బలాకానీక దంభంబునన్ ఆము 1 66.

మామెన వి 1. ఉత్పలశారిబ, నల్లసుగంధిపాల (వ్య వి).

సీ మామెనయును నేలమామెన యటకమామిడి దూలగోవెల . హంస 4 10.

గీ .. మామెన యన నుత్పలశారిబాహ్వయ మగు భవ. ఆం. భా 57

2. మామెనకాయలతో పెట్టిన యూరుఁగాయ

కం. వడపిందెయు మామెన మామెడుగాయయు నల్లమున్ మిరియపుగ్గాయల్, కడనుండఁగఁ ద్రొక్కుఁడు మామిడికాయయు నూరుఁబిండ్లు మెచ్చి రలంతుల్. పాంచా. 4

ఉ ఆరికకూడు పుచ్చవరు గావులవెన్నయు దోస గింజనం, బాఁచపుటాంబురంబు తనిమజ్జిగ గూమె వగుంపుతోడఁ దం,బారఁగఁ బట్టి రెక్కిమఁయ ల్మూలుగోలలఁ బూని యెల్లకో,శేరులు వైచి దున్నుటకు నేఁగిన కొండ్రకు పాల, వచ్చి నన్

వేం. ప.చ. 637

(వ్రాఁత ప్రతిపా. మాకొనకంపు ముద్రి పా.)

మాయ నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1 దంభము

2. వంచన, మోసము

3. గారడివిద్య, మంత్రవిద్య, ఇంద్రజాలము మొ వలనఁ గలిగిన భ్రాంతి

4. యథార్థము కానిరూపము, అసత్యము (సమా సము యొక్క మొదటిపదముగా నుండునపుడు అసత్యము, కల్పితరూపము గలది, యథార్థము గానిది అనునర్థముల మప యోగింపఁబడును)

(ఉదా.— మాయావచనము — అసత్యవచనము మాయామృగము మొ)

5 కపటోపాయము, రాజకీయతంత్రము

6. (వేదాంత.) అవిద్య

(అవిద్యవలనఁ గలిగిన భ్రాంతిచేత నసత్య మగు జగత్తును సత్యముగాను బ్రహ్మముకంటె భిన్న మైనదిగాను జనులు గ్రహింతురు)

7. (సాంఖ్య.) ప్రధానము, ప్రకృతి

8 బుద్ధునితల్లి యగు మాయాదేవి

9. (శైవమతమున) జీవుని బంధించెడి నాలుగు పాశములలో నొకటి.

10. ఒకానొక పట్టణము, గయ.

11 లక్ష్మి

12 కృప.

13. ఒకానొక విష్ణుశక్తి

14 తెగడ (వ్య. వి.). (వై. ని).

మాయరవి — దయలేని సూర్యుఁడు

కం. మాయరవి యేల క్రుంకఁడొ,కో యను నిట్టేల తడసెనో ... భార. విరా 2. 312.

మాయఁజేయు స. క్రి. (మాయు) నశింపఁజేయు

ఓ చంద్రసూర్యుల ప్రకాశము మాయఁజేయని కటిక చీఁకటిమీఁద మెటిక పిలుచు ..

శుక 2 504.

ఉ. కా నొకమాయఁ జేసి యమృతంబు సురాళికిఁ బంచిపెట్టఁగా, నే నిఁక మాయఁ జేసి త్రిది వేశుల నందఱ మాయఁ జేసెదన్ ..

దశా. 2. 285.

మాయఁబాఱు అ. క్రి 'మాయు' కాంతి హీన మగుట కున్మ్మఖ మగు, మాయుట కున్ముఖ మగు.

ఉ. తెలతెల నయ్యెను దిక్కులు, పలపల మడు గణము మాయబాఱెను బతుల్, కలకలనఁ గూయఁజొచ్చెన్, దులదులఁ దమ్మెదలు దమ్మి తుటుముల వెడలెన్ హంస. 1 155

మాయకాఁడు వి విశ. (మాయ + కాఁడు) మాయావి

సీ . నీవు .

గీ. మానుషంబులు నడపంగ మాయకానిఁ, గానఁ జెలులు గాంచుట వగ కలిమిపేర్మి, దాని వెలి పుచ్చ నోపమి వీన నొకటఁ, గార్శ్య పాండు రత్వంబులు గలుగు ననఘ

భార అను. 4. 385.

మాయదారి వి. విశ. (మాయ + దారి) (సం. మాయాధారి. మాయావి) మాయకాఁడు; మాయావిని, మాయలాఁడి.

ఉ వచ్చుటయున్ ఫలందమఁడు వారిజనాభుఁడె మాయదారి యై, యిచ్చటి కేఁగుదెంచె నని యిచ్చఁ దలంచి నమస్కరింప ...

వరాహ. 9. 44.

గీ నిలిచె జిలిబిలిజడదారి చెలువఁ జేరి, మచ్చ కప్పెడుదార నమ్మాయదారి ...

కువల. 2 29.

చం హరిహయ కంటకాన్వయుల యావహవైరి కెల్ల యైవక,ల్లరి మదిరిత మేను కుటిలమ్ముగఁ ద్రిమ్మరు మాయదారి మంందర యనుజంత ...

చం. రా. 4. 18.

ఆం భా. 2 266.

మాయపోతు వి. విశే. (మాయ + పోతు — మాయము + పోతు శ. ర.). మాయఁబోరి (శ. ర.).

మాయము విశే. (సం. మాయా, క మాయవు

1. అదృశ్యము, కావరానిది.

ఆ. మడుగుసొచ్చి మునిఁగి మాయమై పోయిన, నదృశ్యాత్ముఁ డగుచు నవనివిభుఁడు ..
భార. అర. 4. 330

శా. ... ఇతఁ డెవ్వాఁడో కో నేత్రోత్సవ . మై డాయం జనుదెంచె నంతటను మాయం బయ్యె .
నైష. 3. 32

కం. ఉఱికిన నడుమనె తల దెగ, నఱికినఁ బులి మాయమైన నభమున సురలు, త్తఱి మెచ్చి పుష్పవర్షము, తఱచుగఁ గురియించి రభయదాయకు మీఁదన్.
ద్వా. 10. 57

2. మోసపుచ్చునది, వంచకము

కం. మాయపుఁజీకటి విరియుఁడుఁ, దోయజమిత్త్రుండు మగుడఁ దోఁచెఁ బ్రజకుఁ గో, పాయత్తులై బలంబులఁ, జేయంగలవారు గడఁగి శితశాణములన్.
భార. ద్రో. 4. 324

కం. మాయఁ బ్రకటించుచును వెడ, మాయపు మంత్రములు రిత్త మంత్రించుచు భూ, నాయకనందన గనుఁగొను, మా యామదిరాక్షి నీమదాలస యగునే.
మార్క. 3. 91

3. కృత్త్రిమము, తెచ్చి పెట్టుకొన్నది

చం. మదవతి ... చెంబుతో, నుదకముఁ గొంచు ధూర్తమణి యుండెడిచోటికి నేఁగి మాయపు, న్నిదుర వహించి యున్నయతనిం గరసంజ్ఞల లేపి యిట్లనున్.
శుక. 2. 525.

4. చెడిపోవునది, నశించునది

కం. కానియటు లుండి నెఱిఁబడు, నైన తెఱఁగు దోఁచి మాయ మగు నిబ్భంగిన్, మానసమున కుబ్బు వగయుఁ, దే నోపుం బనులు బుధుఁడు దేలఁడు రెంటన్.
భార. శాం. 3. 28.

సీ. అనురక్తి నినుఁ గూడి మనఁ గంటి మంటి నే ననురతిమనువు మాయంబుగాఁగ ..
శు. సం. 5. 553.

గీ. అస్త్రశిఖయు నేర్పంగి నఱిగిపోయె, మాయ. యగ్నియు నెచ్చోట మాయ మయ్యె ..
భా. రా. యు. 1390.

చం. అడరెడుచిచ్చుఁ జొచ్చుతఱి నాదట నూరక చూచునాఁటిని,ల్కడయును గానఁ ద్రోచి చిరకాలము దాఁచిన బెట్టిదంబు నా,యెడఁ గని వంతలన్ విసివి యీతని కెక్కడి మోహ మంచు ని,ప్పుడమి నడంగి మాయమయి పోయితి వే మెపతివ్రతామణీ
ఉ. రా. 8. 99

5. వంచనాసాధనము, మాయోపాయము

క. ఈవెడమాయము లేఁటికి,దేవీ యొనరించెదిట్టు దీనికి నెడగా, నీ వొకటి యొడ్డి చూపినఁ, బోవఁగనిత్తునె విరోధిఁ బోరిగొన కెట్లున్.
హరి. ఉ. 8. 201.

గీ. మాయములు పన్ని యీలీల మహిపుత్రమోల.. బాల నిడి పేల నరిగిరి ప్రాణసఖులు ...
కృ. శకుం. 3. 33.

మాయపుఁబుర్వు — ఘాతుకక్రిమి, నశింపఁజేయు క్రిమి.

కం. నాయిష్టవనిత మ్రింగిన, మాయపుఁబుర్వు లివి వీని మడియింతు మునీంద్రా యరుగుము నీ పనుటయు, నాయన యత్యంతదుఃఖితాత్ముం డగుచున్.
భార. అర. 4. 334.

సా. కుంచెన్న కూడఁబెట్టిన మంచెన్న మాయంబు చేయును (పెద్దల కష్టార్జిత మగుసొమ్మును వమ్ము చేయునప్పు డీ లోకోక్తిని వాడుదురు).

కం. ఇంచుకయు నే వ్యయింపక, సంచితముగ ధనము విభుఁడు సానుల కొసఁగెన్, "గుంచెన్న కూడఁ బెట్టఁగ, మంచెన మాయంబు చేసె" మర్యా దలరన్.
రుక్మాం. 4. 104.

జః మటుమాయ, మటుమాయతనము, మటుమాయలబండి, మటుమాయలాఁడి, మటుమాయలాఁడు.

మాయల చెంచురాయఁడు మి. వి. (√మాయ) ఈశ్వరుఁడు, శివుఁడు

కం ఒకతలమానిసి లేఁడిం, టికి మాయచెంచు రాయనికి నని వెనక,య్యకు నాతనివెనకయ్యకుఁ, దుకతుకఁ బుట్టించి నవ్వుదురు మన చెంచుల్. చంద్రా 2. 56.

మాయలబెల్లి మి విశ. (√మాయ) మాయలు గలది.

సీ. తచ్చునగొండి పోతరకత్తె కల్లరి పల్లింత మాయలబెల్లి కటకి .. చెన్న 2 24

మాయలమారి మి. విశ. (√మాయ త. మాయ మాఱి) మాయలు గలవాఁడు మాయావి, మాయావిని, మాయలాఁడి.

ఉ ... సుఖో, పాయత నున్నవాఁడు శ్రుతిపారము సేయుచుఁ దోఁటలోననే, మాయయగా రటంచు నల మాయలమారి చనెం దటాలునన్.

వైజ 4. 16.

మాయలమెకము మి వి.(మాయలు + మెకము) మాయామృగము.

కం. మాయలమెకంబు నేసిన, మాయన నన్నెఱుఁగ వలయు నటకాదె నరుం, డేయకమును గిటిఁ బొరిగొను నాయకుఁ డావెన్క మీరె నన్నెఱుఁగుటకున్. రా వి 3. 47.

మాయలాఁడి మి విశ (మాయలు + ఆఁడి, త మాయైయాడి క. మాయలాడి) మాయలు గల ఆఁడుది

దండకము. ... గుణం బేఁటికే మాయలాఁడీ విభుండైనఁ బోఁడే నిమగ్నుండు గాఁడే ..

భోగినీదండకము 9 పా

మాయలాఁడు మి విశ. (√మాయ త మాయై యాడి) మాయావంతుఁడు మాయలమారి.

సీ, ... సహదేవుఁ జులుకన మర్దించి మండల విడువఁడే మాయలాని ...

గీ మేటిమగనిఘటోత్కచుఁ గీడపఁడె

భార. కర్ణ. 1 42

సీ . మాయలాఁడని తిట్టె మంజుఘోష.

మమచ 1. 42

కం. అనుడు దరహాసరసమునఁ. దనవదనజరద్విఘుండు తారుణ్యము గై, కొన మందాందోళన మే,ళనమున శిర ముమః మాయలాఁ డిట్లని యెన్ . పాండు 5. 209.

భా రా. యు. 1718., ఆం. భా. 2. 256.

మాయసాగు మి వ క్రి. (మాయ + సాఁగు) మాయచేయు

గీ నీనియోగులు సీమలో లేనిసుద్దులం గదిసి మాయసాగి రనంగ వలదు, మా టొకటి సేఁ తొకటి గా ద దేఁటి కింత, నాఁటినాఁటికిఁ దెలియుఁగా నటతలోన. రా వి 5. 41.

మాయాకారుఁడు సం. వి. అ పుం. గారడివాఁడు.

మాయాచణుఁడు సం విశ (అ ఆ అ.) 1. గాఁడి చేయుటకుఁ బ్రసిద్ధుఁడు, 2 మోసపుచ్చువాఁడు, దగాచేయువాఁడు

మాయాజీవి సం వి న్ పుం గాఁడివాఁడు.

మాయాదము సం. వి. అ. పుం మొసలి, మకరము (త్రి. ని.).

మాయాదేవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. బుద్ధునితల్లి.

మాయాధరుఁడు సం. విశ (అ అ. అ.) మోసగాఁడు, మోసము చేయువాఁడు.

మాయాఫలము సం. వి అ న. మాచికాయ.

మాయాయంత్రము సం. వి. అ న మంత్రశాస్త్ర ప్రకారము వేసిన యంత్రము.

మాయావంతుఁడు సం. విశ. (త్. వతీ. త్) 1 మోసము చేయువాఁడు, వంచకుఁడు. 2 ఇంద్రజాలవిద్యయందు నేర్పరి, ఇంద్రజాలవిద్య నుపయోగించువాఁడు

వి త్ పుం కంసుఁడు.

మాయావతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ప్రద్యుమ్నుని భార్య.

మాయావి సం. విశ. (న్. నీ. న్.) మోసము చేయువాఁడు, మోసపుచ్చువాఁడు, యుక్తి వన్నవాఁడు.

వి న్. పుం 1. ఇంద్రజాలికుఁడు, గారడి వాఁడు 2. పిల్లి (శా. ని.) న మాడిశాయ.

మాయావిదుఁడు నం విశ (డ్) – మాయ నెఱిఁగినవాఁడు

1 మోసము చేయుటయందు నేర్పరి. 2 ఇంద్రజాలవిద్యయందు నేర్పరి

మాయి నం. వి. న్. పుం. 1 గారడివాఁడు 2 బ్రహ్మ 3. కాముఁడు, మన్మథుఁడు. 4 అగ్ని 5 శివుఁడు

విశ (న్ నీ న్) మాయావి

మాయించు న క్రి (√మాయు) 1. చంపు, సంహరించు

కం. ఆయుధము విడిచి యుండఁగ, సాయకగుణ మీరు నూడఁ జంపినకట్టో, పాయుని దృష్టద్యుమ్నుని, మాయించియ కాని తొడిన మఱు నే నూడ్పున్. భార. కర్ణ. 2 150

సీ ఈతేరఁ గాదె మాయించె సుత్రాముఁడు పాక దైత్యుయు నిర్భరసహాయు ...
హరి 7 154

కం మాయావి వీఁడు దుర్మతి, మాయఁడు సంగరములం దమర్త్యుల గెలుచున్, మాయికరణమున వీనిన్, మాయింపుము మోహనాది మాయలచేతన్. భాగ. 10 ఉ 14.

2. నశింపఁజేయు. అడఁచు.

ఉ. ...మౌర్వి మ్రోయించుట గర్జచండముగ నేచి విరోధవనానలంబు మాయించు శితాస్త్రవర్షమున నిట్టిది భీష్మమహాభ్రము .. భార. భీష్మ. 1 52.

శా ఆరాజన్యు డుదగ్రుడై పొదివి సింహవ్యాఘ్రభల్లూక ఘూ, దారిణాదికదుష్టసత్త్వ సతతోత్థానంబు చాపస్ఫురన్నారాచ ప్రముఖాంబకంబుల జడిన్ మాయించుచున్ గ్రక్కునన్, ఘోరారణ్య పదాశ్రమంబులఁ బరిశోభంబు మాన్పెన్ గృపన్. కృ. శకుం 1. 62.

క. పంచినయును మాయయయు మా, యించి పరాక్రాంతి నయ్యుమేశాస్త్రమునం, గ్రంచఱ నంతకుష్ఠ ంకేఁ, గించితిఁ బౌలోమకాలకేయాసురులన్. భార. అర. 4. 86

... చెయిఁ చుఁ దెవులపండువు, మాయించు నఘూళి నిట్టిమిఁ మఱి గలఁడే .. భాగ. 1. 134.

3. పోగొ, కాంతిహీనము చేయు

శా . అరి, ఢక్కాదారిస్ఫురి కీర్తితారకములన్ మాయించు చేతప్రోతా, పొడతున్కుండు వెలుఁగు ... నైష. 5. 133.

సీ చిఱునవ్వు వెలయించి చెలు వయనవెన్నెలల్ మాయింపు మిప్పుడు మచ్చకంటి . .
బిల్హ. 2. 137

సీ నీలధారాదిఁ నిర్మలకాంతుల గడియలో మాయించుఁ గలికివేణి హంస 5. 210.

మాయికుఁడు నం వి. అ పుం. ఇంద్రజాలికుఁడు .(వై ని)

మాయు అ క్రి. (త మాయ్.) 1 కాంతి హీనమగు, తిరోహితమగు.

కం. మాసె నభోమణి నక్కలు, గూసెం గలయంగ దెసలకుం బలుపాయల్. నేసెం బఱమొయిళులదర ... భార. విరా. 4 86.

గీ కరము భానుబింబము మాయఁ గప్పె నభము, నంబకములరాగమునఁ బెం, పారుచూడ్కిఁ బ్రతిభటుఁడు నూచి నరుఁ డింక మ్రగ్గకెట్టుఁ, బూన్కి విడఁ డని సంరంభమును వహింప. రాఘవ. 4 176.

2. మలిన మగు, మాఁగుడువాఱు

కం మాసినచందముఁ దనుఁ గని రోసినదెందంబుఁ గలతరుణి సెలుఁగఁడ బి, ట్టేసినమదనునిచే ధృతి వాసినబెగ డొందు సింహబలుఁ డట్టెయెన్. భార. విరా. 2. 82.

ఉ మాసినదీర్ఘవేణి కుఱుమాసినచేలచెఱం గలం క్రియా, వాసముగానిమేను వసివాఁడినముద్దుమొగంబు గాంచి ... శుక. 1. 125.

కం. తలమాసిన నొల్లు మాసిన, వలువలు మాసినను
బ్రాణవల్లభునైనన్, గులకాంతలైన రోయరె,
తిలకింపఁగ భూమిలోన దిట్టముగ సుమతీ
సు. శ 56

సీ. మానవతి పగలెల్ల మాయు దీపని పగిదు
వెన్నెల నగునట్లు వెలఁది నవ్వు ...
కు సం 8. 6.

గీ. భ్రమరగీతిః మాయ విపంచి మీటఁ దాన శ్రుతిఁ
గూడి మిగులఁ దద్రక్తి పెంచ్చ, వే నివారించి
తేఁటి దైవికము నెదట, యుక్తులు ఫలింప
ననుమలిట్టూర్చు నవ్వు ఆము. 5. 147

చం. చీకటులు గొబ్బున మాసె మరుండు తుంట
విల్, బలువడి నెక్కుఁ దీసె ..
నీలా 2 44

3. చచ్చు

కం. మాయావి వీఁడు దుర్మతి, మాయఁడు సంగర
ములం దమర్త్యుల గెలుచున్ ...
భాగ 10 ఉ. 14

కం. మాయారణమున దివిజుల, మాయఁగఁ జేయు
టకు నైకమత్యము మెరయన్ .
శశాం 5. 41.

4. క్షీణించు, తగ్గు

సీ. జపములు గాయత్రిసహితంబుగా మాసె
వేదంబు పేరును వినఁగలేద ..
హరి పూ 1. 100

సీ. మనసుఁ గామక్రోధమదలోభముల కిచ్చి నడ
లింతు రన్వయాచారసరణి, నన్వయాచారంబు
లట్లు మాసి చనంగ వర్తింతు రన్యాయవర్తన
మున. భీమ 5. 173.

(మాసిచను — చెడిపోవు)

ఉ. అశ్వమే, ధీయహయంబు మారుతగతిన్
బహుదేశములం దరించుచున్, మాయనివేడుకన్
యుపతిమండలమున్ గదిసెన్ సమున్నతిన్
జై. భా 5. 105.

5. మఱువఁబడు, విస్మృతమగు

సీ. రాజాజ్ఞయమునకు రాకపోకలు సేయు, మాసి
న చదువులు మఱలఁ జదువు
పాండు 3 43.

6. నశించు

సీ. మాసె నభస్స్ఫూర్తి మసిభూముఁ డను నెల
మూఁడువానలు నిండఁ గురిసె
మనుచ 1 34.

సీ. కను మాయఁ జని సీతఁ జెనకు కాకాసురుని
మాయఁగాఁ బాటు కొనినచోటు ...
సా. శ. 9.

7. దరిద్రుఁడగు, ధనహీనుఁడగు

(వ్యవ) పాపము అతఁడు వ్యాపారము చేసి మాసి
పోయెను.

ఇ మాపు, మాపుచేయు, మాపుడు, మాయఁజేయు,
మాయఁజాలు, మాయించు, మాసి, మాసిక,

మాయుకము నం వి అ పుం గజవిశేషము.
(వల్లనిశరీరము వల్లనినాలుకయు కుఱుచదేహ
మును అల్పములైన గర్ణవాలమేహనములను దీర్ఘ
మగుతొండమును కృశమగుగ్రీవయును దుర్గంధ
మును గలది. ఇది సేనాపతికిని రాష్ట్రమునకును
నాశము గలుగఁ జేయును.) (శ ర)

మాయురె — మాయురే అవ్య 1. ప్రశంసార్థకము.

కం. మాయురె హరిహరివరద య, మేయగుణా
యనుచు నాత్మ మెచ్చి ..
భాగ. 10 ఉ 680.

2. సంతాపార్థకము

ఉ. మాయలు మాయ మైనఁ గని మాయురె యం
చను శోషకాఖ్య మౌ, వాయువు నంపఁగా ...
దశా 4. 214.

మాయురే — మాయురె మాయొరె, అవ్య. 1. ఆశ్చ
ర్యార్థకము.

చం. పురుషమహీజ మయ్యగురుఁబోఁడి పయంట
చెఱంగు వట్టి త, ద్గురుకుచముల్ బయల్
పడఁగఁ ద్రోచె నచేతన మయ్యు మాయురే.
కవిరా. 4. 76.

గీ మాయురే భూరిమహనీయమణి కాయ, హాటక
విశంకటవివాటపాటవంబు, అని మనంబున
వెఱఁ గంది హర్ష మంది, రఘునృపకుమార
వరు హజారమునఁ జేరి ఇందు. 2 118

2 ప్రశంసార్థకము

ద్వి వేయ భంగుల ఁ సావేశంబు దాల్చి, మాయురే
యని కలమాఱను మెచ్చి ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ 976 పం.

గీ మాయురే స్వామి చాగు భళా యటంచు,
మాగధులు చేరి సముఖంబు వేగ విప్ప, నలుపు
మీఱంగ నిజవాహనంబు డిగ్గి ...

ప్రబంధ. 79.

3. సంతాపార్థకము

ద్వి. మాయురే కౌశికుమాయఁ గాఁబోలు,...
పనిగొని బహుమహోత్పాతంబు లొదవె...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1122 పం

ద్వి. హా యని యెలుఁ గెత్తి యఱచి హానాథ,
మాయజూదం బింతమట్టుకుఁ దెచ్చి, మాయత్రో
వలఁ జూపె మాయురే నాథ ...

ద్వి నల 4 158 పం.

మాయువు సం. వి ఉ. పుం. పిత్తము.

మాయూరము సం. విశే. (అ. ఈ. అ) మయూర
సంబంధ మైనది, నెమిలిసంబంధమైనది.

వి అ న మయూరముల సమూహము

మాయూరి సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. అజమోద, ఒక
జాతి యోమము (వృ వి.). 2 మృదంగాది వాద
నమునందు వ్రేళ్ళ యొక్క ఒకవిధ మగు వ్యాపా
రము (వై. ని.)

మాయెరె — మాయురే అవ్య ప్రశంసార్థకము

మ. అరెరే దాంతి బళారె శాంతి గుణ మయ్యారే
ప్రసాదంబు మా, యెరె దాక్షిణ్యము బాపురే
తెలివి మే లెంతేతపం బౌర యా,దర మాహా
మహిమం బహో కలితమేధాశక్తి మజ్ఝారె
సత్కరుణాలోకన మంచు నాత్మ ముని
రాట్కృంరీరవున్ మెచ్చుచున్.

చంద్రా. 3. 125.

మాయ్యము సం వి అ న త్రాసు, మూర,
తూము లోనగు మానము (శ ర)

మారకము సం వి అ పుం. అంటుకొనెడి పెద్ద
వ్యాధి 2 డేగ, శ్యేనము

మారకమ్మ వి. ఒకానొక దేవత.

ఆ. వారి కాంత లెల్ల వలచి యేతెంతురా, పొందుఁ
జేసి ధనము పుచ్చుకొఱకు, మారకమ్మ చొచ్చి
మఱి యిల్లు వెళ్లురా .

వేమ. 2. 176.

గీ మారకమ్మపులి యచట మఱయుమన్న, పెద్ద
మోములు పెంచినపిల్ల యొక్కొ, యనఁగ
వాలు మృగంబుల కదియ యెపుడు, నాటపట్ట
గుజాడలు తేటపడఁగ. ద్వా 8 15.

మారకుఁడు సం విశే (అ రికా అ.). చంపెడి
వాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు

వి అ పుం. మన్మథుఁడు, మరుఁడు.

మారజిత్తు సం. వి. త్. పుం (మన్మథుని జయిం
చినఁవాడు)

1. శివుఁడు 2. బుద్ధుఁడు.

మారణము సం. వి. అ న. 1 చంపుట, నశింపఁ
జేయుట. 2. శత్రువును నశింపజేయుటకై చేయఁ
బడిన మంత్రశాస్త్రకర్మ, ఆభిచారిక కర్మ. 3. ఒక
దినుసు విషము.

మారము సం. వి అ. పుం 1. చంపుట, నశింపఁ
జేయుట 2. విఘాతము, విఘ్నము. 3 కామ
వికారము, మన్మథ వికారము 4 ఉమ్మెత్తచెట్టు.
5. మృత్యువు, చావు.

మారరిపువు సం. వి. ఉ. పుం శివుఁడు.

మారవము సం. విశే (అ.ఈ.అ.) మరుదేశసంబంధ
మైనది.

మారాటము — మాఱాటము (శ. ర.).

మారాము వి. పెంకెపట్టు.

(వ్యవ.) ఆ పిల్లవాఁడు చాల మారాము చేయు
చున్నాఁడు

మారాముళ్లు వి. బ. మర్మములు, తంటాలు, చిక్కులు

కం. ఓ రామచిలుక మాకీ, మారాముళ్లు తెలియు మగవారెమె నీ. దారిఁ బలుపోకలంగడి, దేఱన్ శుక. 2. 60

(ముద్రి. పా. "మారాములు తెలియుటకును" శ. ర. పా.) మారాముడ్లు (ప్రా. పా.)

మారి[1] వి. (సం. మారీ) మృత్యుదేవత.

వ. మారి మసంగిన తెఱంగునం జారిసమరి యెక్కడం దానయై యొక్కొక్క మెఱుం గుటమ్మునఁ బెక్కండ్ర నుక్కడించి ...

అచ్చ. రా. యు. 364.

సీ. మనకీచకుల కెల్ల మారి యై పుట్టినసుదతి వోయెడు నని చూచువారు . .

భార. విరా. 3. 66

గీ. ఊరు పాడైనఁ గొలవుల యూళ్ల కుఱికి, మెసవ దొరకొంటిఁ బ్రజ మారి మసఁగినట్లు, తీఱఁ గతిపయ దినముల దేశమెల్ల, మల్లెవట్టినచేని క్రమంబు గాఁగ

మనుచ. 5. 26, భార. ద్రో. 1. 141.

జ. మారి మసఁగు.

మారి[2] అవ. తాచ్ఛీల్యార్థమున వచ్చు నొకానొక ప్రత్యయము

ఉ. ... నీ కొడుకు మూఢత మానుప వేల వాఁడు రో, తొత్తులమారి యై గృహము ద్రొక్కక యొక్కొకదాని పూనికన్, గుత్తకు నంచు నుంచుకొని కోకలు రూకలు కోకనీయఁగన్.

నిరం. 2. 48.

గీ. అతఁడు దాని నెగాదిగ నరసి చూచి, దుడ్డె గట్టిద పని లేక తొత్తుఁ దానె, పిలిచె నిది పాట్ల మారి గావలె నటంచుఁ, జేరి తనపేరు పురిపేరు చెప్పి నిలిచె. హంస 5. 69.

మారి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. అంటుకొనెడి ఒకానొక చెడ్డవ్యాధి, మసూరికా రోగము. 2. చంపుట. 3. దుర్గాశక్తి భేదము.

మారిచము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మిరియము లతోఁ జేయఁబడినది.

మారితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నశింపఁ జేయఁబడినది

మారిమసఁగు అ. క్రి. (మారి + మసఁగు) మిక్కిలి విజృంభించు, మిగులఁ జెలరేఁగు.

గీ. కాలపక్వంబు లైన లోకములఁ జముఁడు, జారె సమరెడు చాడ్పున మారిమసఁగి, యుగ్రరూపుఁ డై శౌర్య సమగ్ర బాహు, సంపద ద్రాముఁ డగు క్రీడి సంపె రిపుల భార. విరా. 5. 59.

కం. ఈరీతి నెదురు లేక కు, మారిక లుగ్రాహవమున మారిమసఁగుచో, బీరంబు విడిచిపాఱె సు, రారాతిబలంబు లెల్ల హాహా యనుచున్.

వరాహ. 11. 102.

గీ. దుర్ముఖు నిశితాస్త్రంబునఁ ద్రుంచె నిట్లు, మారి మసఁగి దైతేయుల జారిసమరె . .

మాంక. 6. 103.

స. క్రి. సంహరించు, చంపు

కం. వల్లియలు ద్రెంచుకొని బల, మెల్లను బెల్లగిలఁ జొచ్చి యెంతయు వలుకన్, గెల్లువడి సురభి హుంకృతి, మల్లడిగొనఁ బ్రజల మారిమసఁగం దొడఁగెన్. పద్మ. 7. 238.

గీ. ఉత్తమోజు యుధామన్యు నుర్విఁ గూల్చి, మఱియుఁ దక్షిణకూరుల మారిమసఁగి ...

చిత్రభా. 8. 81.

మారిషము సం. వి. అ. పుం. తోఁటకూర (వ్య. ని.).

మారిషుఁడు సం. వి. అ. పుం. గౌరవము గల మనుష్యుఁడు.

(నాట్యోక్తియందు సూత్రధారుఁడు ప్రధాన నటునిఁ బిలుచునపుడు గౌరవపద్ధతిని సంబోధింప నుపయుక్త మగుపదము.)

మారీచము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మిరియముల సంబంధమైనది.

వి. అ. పుం. 1. పెద్ద యేనుఁగు, గజరాజము. కక్కోలకము (వ్య. ని.) (మే. ని.).

మారీచి నం వి ఈ స్త్రీ కాశ్యపముని యొక్క తల్లి (త్రి ని)

మారీచుఁడు నం. వి అ. పుం 1. బంగరులేడి రూపమున రాముని మోసపుచ్చిన రావణ భృత్యుఁడైన రాక్షసుడు, తాటకాసుందుల తనయుఁడు. 2 కశ్యపుఁడనుఋషి. 3 ఋత్విక్కు, యజ్ఞ పురోహితుఁడు.

మారు[1] స క్రి (హిం. మార్) కొట్టు. ప్రహరించు

చం. విరహుల మారుమారు ఘనవీరబలం బని పొంగకుండ, లలుగు నమారుమారు నడిదాలని రాగవియోగజాతకా, తరగుణదాత్ర మన్మథ పతాకని తేంట్ల నదల్చి కమ్మదా, మరలఁ గదల్చి వారిచరమండలిసొంపు వదల్చి రంగ నల్. వేం పంచ. 4. 150.

గీ మారు నిను శంకరుఁడు పలుమారు మారఁ, పలసి క్రమ్మర బ్రతికించఁ దలఁచె నకట, యట్టి యవివేకమునఁ జూమీ గట్టు బట్టి, చెట్టు జట గట్టి భైక్షంబు బట్టఁ గడఁగె
కృష్ణ 4 90.

సీ కొనె మారెఁ జదిపె నాఁగను గొట్టె నని తోఁచు ...
ఆం. భా 3. 132., వైజ. 4 65

మారు[2] వి. (క. త. మోర్) మజ్జిగ, తక్రము (గ్రా).

సా. మఱచిపోయి మజ్జిగలో మారుబొట్టు వేసినారు

మారుంగము నం వి. అ. పుం. మసృణత్వము (వై ని).

మారుండము నం వి అ. పుం 1. పాఁపగ్రుడ్డు 2 ఆవుపేడ, గోమయము. 3. బాట, మార్గము 4 గోమయముతో నిండినచోటు

మారుఁడు నం వి. అ. పుం. కామదేవుడు, మన్మథుఁడు

మారు(ఱు)గాళ్లు వి కృత్రిమ పాదములు.
చెన్న 2 20.

మారుతము నం విశే. (అ. ఈ. అ) 1. మరుత్తుల సంబంధమైనది 2 గాలిసంబంధమైనది, వాయు సంబంధమైనది.

వి. అ. పుం. 1. గాలి, వాయువు 2 శరీరము యొక్క ప్రధానరసము లగు వాతపైత్య శ్లేష్మములలో నొకటి యగువాతము. 3. స్వాతి నక్షత్రము

మారుతవ్రతము నం వి అ న వాయువువలె నంతటను జొచ్చుట వాయు వంతటను బ్రవేశించు నటుల రాజు చారులమూలమున నంతటను జొచ్చుట యనెడి రాజధర్మము

మారుతసుతుఁడు నం. వి అ. పుం. 1. హనుమంతుఁడు. 2 భీముఁడు

మారుతాశనము నం. వి అ. పుం. గాలిమేపరి, పాము.

మారుతి నం. వి. ఇ. పుం 1. హనుమంతుఁడు 2. భీముఁడు.

మారువు వి మత్స్యవిశేషము,, ఒకజాతి చేఁప.

సీ. కొఱ్ఱమీలను దండ్రికొలువు లెంకల కిచ్చె వాలుగలను సంగడీల కిచ్చెఁ, బాఁపరలను బిన్నపడవాళ్లకును నిచ్చె మారువులను బన్నువారి కిచ్చె
హ్వా. 1 240.

మారువము వి మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతిచేఁప.

ఉ నల్లికతట్ట మారువము వాలుగ బేడిస కొఱ్ఱమీను పెన్, జెల్లయు పక్కె పారయును నీమను ముచ్చఁగి బొమ్మిడాయముల్,... రొయ్య పరకారిగఁ జేఁపలఁ బట్టి బెట్టుగన్.
ప్రబంధ. 195.

మారువా వి. రాగవిశేషము, ఒకానొక రాగము.

భైరవి నాట తోడి సిరిపాళి దిశాదిశి దేశి మారువా. గౌర బిళావురి లలితకన్నడ గౌళ ముఖారి దేవగాం, ధారి వరాళి కన్నడ ధనాసిరి ఘూర్జరి పూరి బేగడా, యారభి రామఖల్లి

మొదలై తగురాగము లింపు మీఱఁగన్.
చెన్న 2 256

మారువాడి వి. ఒకానొకజాతి, మార్వాడ్ దేశీయుఁడు

సీ. ఆఁడుబిడ్డను కాకి యల్లుఁడు పింజారి మఱఁదలు కోడలు మారువాడి ... వేణు. 69

మారువెల్లి వి. తృణవిశేషము, ఒకజాతిగడ్డి మొక్క

గీ వేరు తొణ్ణంగి తొండును మారువెల్లి, తొప్ప రంట్రింత యెద్దుకొ మ్ముత్తిప్పగడ్డి
హం. 5 47

చం పొని కెడ పేరి తోణఁగియుఁ బొత్తర మ్మల్లవ మారువెల్లియున్ .. ప్రబంధ 200

మారె(రే)డు వి శా. అనొ. బిల్వవృక్షము

కం మారెడు మోదుగు విప్రుఁడు, ఖూరమణుఁడు వటము ఖదిరమును వైశ్యుఁడు పెం, పారఁగ రావియు మేడియు గౌరవమున దండములుగఁ గైకొనవలయున్. విజ్ఞా. 1. 21.

సీ. ... ఇన్నూఱు యోజనములనిడుపు యోజన శతంబు, వెడలుపు గలుగుమారెడుతోఁట విల సిల్లు శ్రీవనం బనఁగఁ బ్రసిద్ధ మగుచు ...
వరాహ 10. 125.

రగడ. మారేటికిఁ బలుమా ఱేటికిఁ జన, గోరంట ల కొనగో రంటవె నన ...
యయా. 4 66.

రగడ మారేడువంటికై మగువ కడుగో రేల, చేర రాఁగదె యిప్పచెంత వదిగో రేల
ఉ. రా. 6 61

సీ .... బిల్వసంజ్ఞ గీ. పరగు మారే డనంగను
ఆం భా 2 44.

మారెడుగాయ బిల్వఫలాటువు, దీనితోఁ జేయఁబడు ఒకవిధ మైన ఊరుఁగాయ.

కం. పడపిందెయు మామెన మామ,రెడుగాయయు నల్లమున్ మిరియపూర్ణాయల్, కడనుండఁగఁ దొఱుకుడు మా,మిడికాయయు నూరుఁబిండ్లు మెచ్చి రలంతుల్. పా చా 4 65

మార్కండేయపురాణము నం వి అ న ఒకానొక పురాణము.

ఇది పదునెనిమిది పురాణములలో నొకటి.

మార్కండేయుఁడు నం వి. అ పుం ఒకానొక ఋషి (శివుని వరమున మృత్యువులేనివాఁడు)

మార్కవము నం వి అ. పుం భృంగరాజము, గుంటగలగర (వ్య వి)

మా(ఱుకొ)ర్కొను స. క్రి, అ క్రి. (మాఱు + కొను ప్రతిఘటించు, ఎదుర్కొను

ఉ. విశ్వస్తుఁడున్ యుధా, మన్యుఁడు నేచి యొఁడొరుల మార్కొని రౌద్రరసం బలో కసా, మాన్యము గాఁగ నస్ఖలితమత్సరముల్ మెఱయంగఁ బోరిరి
జార పద్మ 1 261.

కం . కశిమి నలిగ్ని నతని మార్కొని కినుక, న్నిడుద మొన వాఁడికొమ్ములఁ, బుడమిం బడ వైచి పొడిచి పొరిపొరి మట్టెన్ ..
నీలా. 3. 65

కం. కొం,చక యేమీ మనము సమానముదారక్రి, డకు నొండొరు మార్కొనుట దొ,రకునని వచ్చితి ...
రాఘు. 2. 81.

కం. సకలక్షత్రభయంకరు,నకు బ్రాహ్మద్రథికి నని మొనన్ మార్కొన నో,పక వలియంబాఱఁడె యా, ముకుందుఁడు. భార. పథా 2 46.

కం వీనికి మార్కొనఁ జాలెడు, వానికిఁ దగువాని ధర్మతనయునిపురిలో, నానానియుద్ధలంపటు, నే నొక్కనిఁ గంటి భారం. విరా 2 9.

చం. ఇల నెలదోఁటలందుఁ జరయింపఁగ సాధము లెక్కఁ జిత్రపం, క్తుల మృగరాజిఁ జూడ సమ కొల్పుదు రౌఁ దమకూర్పు నెయ్యపుం, జెలు లకు సాళ్వమాళనృపశేఖరు తిమ్మన్నపాల చంద్రుతోఁ, గలవను మార్కొనఁ గడఁగు గబ్బి విరోధు ల దేమి చిత్రమో.
విప్ర 1 51., కు సం. 11. 660.

మా(ఱుకొ)ర్కొలు (√మార్కొను) మార్కొనుట, ఎదిరించుట.

మ. మునుపే యాతఁడు కృష్ణుపే ర్నడిచినన్ మోసంబునుం జెంద కే, మనదుం దద్వీపుతో రిఖాంగణమున న్మార్కొలుఁ గల్పించె నే, మనుదున్ దైవము మాకు నెల్లఁదనువున్ బ్రాణంబులున్ రక్షకుం,డును నెయ్యుండును దేశికుండు నలకృష్ణుండే కదా చూచినన్ .

చిత్రభా. 5. 198

మార్గ సం. వి. ఆ. స్త్రీ సంస్కృతభాష

కం మార్గి కుమార్గము దేశి య,మార్గము వదలంగఁ దమకు మది వదలక దు, ర్మార్గపదవర్తులనఁ దగు, మార్గవులం దలఁప నలఁతి మహి సుక వులకున్ ... కు సం 1 28.

మార్గకవిత సం వి. ఆ. స్త్రీ సంస్కృతకవిత్వము

కం. మును మార్గకవిత లోకం, బున వెలయఁగ దేశి కవితఁ బుట్టించి తెలుం,గున నిలిపిరి ..

కు. సం. 1. 23.

మార్గణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. యాచన, యాచించుట, ప్రార్థించుట. 2. వెదకుట, కనుపట్టుట

మార్గణము సం. వి. అ. న. 1. యాచించుట, ప్రార్థించుట 2 వెదకుట 3. బాణము, అమ్ము 4. అయిదుసంఖ్యకు సంకేతము 5 ఒకవిధమగు ధనుస్సు (వై.ని).

మార్గణుఁడు సం విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. వెదకువాఁడు. 2 అడుగువాఁడు, యాచించువాఁడు. వి. అ. పుం యాచకుఁడు, వేఁడెడివాఁడు

మార్గతి మి వి (మాఱు+గతి) వేఱుమార్గము.

సీ. తటి వేచి చనఁబోయి తడఁబడి మార్గతి వడి చూపు లాడట బయలువఱుప ...

భార. విరా. 5. 402.

మార్గతోరణము సం వి. అ న రాజమార్గమునఁ గట్టిన విజయసూచక మగుతోరణము

మార్గద్రంగము సం. వి. అ పుం రాజమార్గములో నున్నపట్టణము.

మార్గధేనుకము సం వి. అ. న. నాలుగుకోసుల దూరము (త్రి. ని).

మార్గధేనువు సం వి ఉ. పుం నాలుగుకోసుల దూరము

మార్గబంధనము సం వి అ. న కాట్రగడ, కంప కోట

మార్గము సం. వి. అ. పుం. 1. త్రోవ, పద్ధ. 2 పరిశోధనము, పరిశీలన 3. సాధనము, ఉపాయము 4 కార్యము నడుపురీతి. 5. పద్ధతి. విధము. 6 (కవిత్వ) శైలి. 7. వెదకుట. 8. నృత్త గీత నాట్యముల యొక్క యున్నతశైలి. 9. (నాట్య) తటస్థింపబోవుదానిని సూచించుట. 10 గుదస్థానము (త్రి ని.) 11. కస్తూరి 12 మృగశీర్ష నక్షత్రము 13. మార్గశీర్షమాసము. 14 సంగీతమునందు ఒకానొక భేదము, బ్రహ్మాదులచే మహేశ్వరునుండి తేఁబడి భరతాదులఁచే బ్రయోగింపఁబడు సంగీతవిశేషము (వ్యతి. దేశి)

ద్వి. లాలితశుద్ధసాళగములుఁ బెరయఁ, గ్రాలుచు దేశిమార్గంబుల వెలయ ...

బస పు. 71 పా. 6 పం.

15. మృగసంబంధ మైనది.

ద్వి మంగళధ్వను లొప్ప మార్గరావముల, సంగత శ్రుతికూడి సరివీణ లొప్ప, వీనుల కింపుగా వినుపింప నపుడు ...

రం. రా. ఉ. 149 పా. 6 పం

మార్గరుఁడు సం వి. అ. పుం. నావికుఁడు, పడవ నడిపి జీవించువాఁడు

మార్గవతి సం వి. ఈ. స్త్రీ. మార్గస్థుల రక్షించెడి దేవత (వి. వ్యమ్సు.).

మార్గశిరము సం వి.అ.పుం. మార్గశీర్షమాసము.

మార్గశిరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మార్గశీర్షశుక్ల పూర్ణిమ.

మార్గశీర్షము సం వి. అ. పుం. మార్గశీర్షమాసము.

మార్గశీర్షి సం వి. ఈ స్త్రీ. మార్గశీర్షశుక్ల పూర్ణిమ

మార్గస్థుఁడు సం విశే (అ. అ. అ.) దారి ప్రయాణము చేయువాఁడు, బాటసారి.

మార్గాయణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మార్గశీర్ష మాసము (వై ని.)

మార్గికుఁడు సం. విశే. (అ ఈ. అ) 1 వేఁట గాఁడు 2. జాటసారి

మార్గితము సం విశే. (అ అ. అ.) 1. వెదకఁ బడినది, పరిశోధింపఁబడినది 2 ప్రార్థింపఁబడినది, వేఁడికొనఁ బడినది

మార్గ్యము సం విశే. (అ అ అ.) 1 వెదకఁ దగినది. 2 తుడువఁదగినది (శ ర)

మార్చు[1] స. క్రి. (√మారు[1]) నశింపఁజేయు

ఉ తూ ర్పరుణంబు గాఁదొడఁగె దుష్టనిశాచర వేళ యయ్యెడున్. మార్పుము కాలయాపన మొన ర్పక యప్పిశాచిఁ బట్టి పా, లార్పఁగనేల... భార ఆది. 6 219

మార్చు[2] – **మాఱుచు** స క్రి (√మాఱు).

1 వినిమయము చేయు, ఒకవస్తువు నిచ్చి మఱి యొకవస్తువును పుచ్చుకొను

చం. ఇతరులదానమేనిఁ దమయాగియయేనిని నన్ను మార్తు రే, మతి వరకాధివాసగతి మాన్పఁ దలంచుట గగ్గినన్ సమం, చితముగ భక్తి నిచ్చుట కుశీలత మార్చుట నాకు హర్షభా,సితయుఁ బరాభవవ్యథయుఁ జేఁతసుఁడీ యిదె చాటి చెప్పెదన్ భార అను. 2. 359.

మ ....నెలంతల్ వణిగాకృతిన్ సరకుమార్చన్.. ఆము 2 12.

2. పరివర్తనము నొందించు

సీ. ... వగచినఁ దాపంబు వొందుట దక్క నొండు, గలుగునే సుఖము దుఃఖంబును దోడివ యవి మార్చి వచ్చును నరుగుచుండు ...
భార. అను. 5 230.

సీ సాలములతోంటిదళములు జర వహింప, మధుఁడు క్రొత్తదళంబుల మార్పనేమొ, పైక మలరెడి తవకల్మి ప్రబల నాటి, కొమ్మలఁ బ్రవాళతతులు గీల్కొల్పె నపుడు.
ఇందు 2 87.

గీ వేణువుపై వ్రేళ్లు మార్చి మార్చి, మరుబుగొలిపి తె గోవింద మందసతుల ..
ఆము. 5. 67.

౩. మాఱుపడుచు, రూపాంతరము నొందించు.

సీ. కమలషండము నున్నగాఁ జేసి యురుసుగాఁ గావించి కెందమ్మి కండ్లు మార్చి ...
వీర. 2. 94

మ ఇమఁ డస్త్రాదికిఁ బోవఁ గొల్లగొని నేఁ డేతేఁ తద్దీప్తి సం,జనసంబంధజశాంభవంబున దక్షిణాశాంగనానేత్రశో,ణనికాయంబుల డాఁచి పెద్ద వశిమన్ దాఁ బూనెనో చొప్పుమా,ర్పవవన్ వెల్వెలఁబాఱె దీపకళికా వ్రాతంబు శాతోదరీ.
మనుచ. 3 56.

4 వడ్డించు.

ద్వి అడ్డిసేయక యిట్టు లమరులబంతి, వడ్డించుచును వచ్చి వచ్చి యచ్చెలువ, తనముహాకీర్తి ప్రతాప సంపదల, యనువున వెలుఁగుచు నక్కడ బంతిఁ, గూర్చున్న శశధరార్కుల కమృతంబు, మార్చి..
విష్ణు. ఉ. 4. (శ. ర).

మార్జ సం. వి అ స్త్రీ. త్రిస్నేహము, మూఁడు చమురుల కలయిక

మార్జకము సం విశే. (అ ర్జికా. అ) శుభ్రము చేయునది, పవిత్రము చేయునది.

మార్జన సం వి అ. స్త్రీ 1. శుభ్రము చేయుట, పవిత్రము చేయుట 2 వాద్యవిశేషము యొక్క ధ్వని, మురజధ్వని.

మార్జనము సం విశే (అ ఈ అ) పరిశుభ్రము చెయునది, బాగు చేయునది: పవిత్రము చేయునది (సాధనము)

వి అ న. 1 శుభ్రము చేయుట, పవిత్రము చేయుట 2 చేతితోఁ గాని కుశతోఁ గాని మనుష్యునిపై నీరు చల్లుట

పుం 1. లోధ్రము, లొద్దుగు (వృ వి). 2 స్నేహము, చమురు (వై ని)

మార్జని సం వి ఈ స్త్రీ. సమ్మార్జని, చీపురుకట్ట.

మార్జారకంఠము సం. వి. అ పుం. మయూరము, నెమలి.

మార్జారకము సం. వి. అ. పుం. 1. పిల్లి 2. మయూరము, నెమలి (వాచ.)

మార్జారకర్ణిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతీచరిచాలిక

మార్జార(ల)ము సం. వి. అ. పుం. 1. పిల్లి 2. ఇంగుదవృక్షము, గారచెట్టు 3. అగస్త్యవృక్షము, అగిసిచెట్టు

మార్జారి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఆఁడుపిల్లి 2. పునుఁగుపిల్లి, ఒట్టాము 3. కస్తూరి 4. చమరీమృగముసు బోలిన ఒకానొకమృగము వై. ని.

మార్జారిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పునుఁగుపిల్లి (వై. ని.)

మార్జారీయము సం. వి. అ. పుం. పిల్లి (వాచ.) (విశ్వమ్ము)

మార్జారీయుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. శూద్రుఁడు 2. కాయశోధన చేయువాఁడు, శరీరశుద్ధి చేయువాఁడు

మార్జాలకంఠము సం. వి. అ. పుం. మయూరము, మగనెమలి

మార్జాలకరణము సం. వి. అ. న. రతియందలి బంధవిశేషము,

శ్లో. ప్రసారితే పాణిపాదే శయ్యాన్స్పృశి ముఖోరసి, ఉన్నతాయాః స్త్రియాః కట్యాం మార్జాలకరణం విదుః.

మార్జాలకర్ణి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చాముండ, దేవతలలో నొకతె

మార్జాలీయము సం. వి. అ. పుం. 1. పిల్లి. 2. యజ్ఞపాత్రలను పరిశుద్ధి చేసెడి వేదిసమీప స్థలము 3. అంగశోధనము, అవయవములను శుద్ధి పఱచుట (వై. ని.)

మార్జిత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పంచదారయుఁ గొన్ని సంబారువస్తువులును వేసిన పెరుఁగు, రసాల.

మార్జితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. శుభ్రము చేయఁబడినది, తుడువఁబడినది. 2. రాపుడుచేయఁ బడినది.

మార్ష్టుఁడు సం. వి. అ. పుం. చాకలివాఁడు, రజకుఁడు

మార్తండము సం. వి. అ. పుం. 1. జిల్లేడుచెట్టు. 2. సూకరము, పంది (మే. ని.). 3. పండ్రెండు సంఖ్యకు సంకేతపదము.

మార్తండుఁడు సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు

మార్త్తికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మృణ్మయము, మట్టితోఁ జేయఁబడినది వి. అ. పుం. కుండమూఁత, మూకుడు, శరావము.

మా(ఱు)ర్తుఁడు వి. (√మాఱు ఐ. మార్తురు) వై. ని., శత్రువు, పగతుఁడు

గీ. మెఱసి బ్రహ్మాండ మెల్లను మ్రింగ నట్టి, హాసమొనరించి విక్రమగర్వముఁ దెలిచెఁ, దెలివ నుఱుకఁడి నర్కుండు తెరువు దప్పి, మార్తుఁడనఁ బోక మేఘునిమఱువుఁ జొచ్చె.

సీతావి. 1. 20.

చం. పఱచి దవాగ్నిఁ బడ్డశలభంబులకై వడిఁ బార్థుఁదాఁకి రూపవతి సుతులున్ సహోదరులు నాలముసం దెగటారఁ జూచి నీ, మఱఁది భయంబునన్ గలఁగి మార్తునకున్ శరణంబు చొచ్చె నే, తెఱఁగుననైన నానెగులు తీర్పఁగ నెవ్వరు నీవు దక్కఁగన్.

జై. భా. 4. 64.

మ. ... కర్ణాది దుర్జనసంఘంబుల మార్తురం దును ముదున్ సంగ్రామరంగంబునన్ ...

భార సభా. 2. 296.

కం. తనుఁ దావఁ దొలుత గెలువన్, మనుజపతికి వలయుఁ బిదప మార్తుర గెలువన్, మనమునఁ దలంచునది మును, దను గెలువనిపతికి గెలువఁ దఱమే పగఱన్.

భార. శాం. 2. 276

కం. కీర్తిదనుఁ దైనయాతని, మార్తుర కని కరుగఁ నరిది మగువ ...

నైష. 5. 125.

గీ. అపుడు సరిమమగం డెద నలుక నిగుడ, గట్ల మాఱుతుపగతుని గాంచి పలికె . .

అచ్చ. రా. యు. 40.

మార్దంగము సం. వి. అ. న. పట్టణము.

మార్దంగికుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మద్దెల వాయించువాఁడు.

మార్దవము సం. వి. అ. న. 1 మృదుత్వము, మెత్తదనము, బలములేమి 2 సాధుత్వము, నెమ్మది.

మార్ద్వీకము సం. విణ. అ. ఈ. అ. ద్రాక్షలతో చేయఁబడినది. వి. అ. న. ద్రాక్షసారాయి.

మార్పడు అ. క్రి. మాఱు + పడు. 1 ప్రతిఘటించు.

శా. నన్నుం గార్యము లేక మేలకనుచున్ నక్తంచరేంద్రుఁడు ము, న్నెన్నఁడుం బనుపఁడు మార్పడఁగ నయ్యె ద్రాడు లుద్వృత్తిమై, నున్నారో
భా. రా. యు. 665.

సీ. బలహీనమానస్య మార్పడ లేదయా మస్తుఁ డని తలంచెద వేని భాగ. 3. 71.

ద్వి. ప్రవిమలాత్మదర్పణ తోరణముల, రవిదీప్తులకును మార్పడ నమర్చి ..
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2868 పం.

2 భేదపడు, వ్యతిరేకముగా వర్తించు.

కం. చచ్చిన సాందీపునిసుతుఁ, దెచ్చె జముని నోడిచి యంచు దితిజధ్వంసున్, మెచ్చుట యా టది యీతని, యిచ్చకు మార్పడఁగ వశమె యే వేల్పులకున్
హరి. ఉ. 244.

ద్వి. మాఱుమాట లిచ్చితో మందెమేలమున, వెఱవు సెడితో మాట వినవో మార్పడితో
పండితా. పురా. 154. పా.
శాళ. 3. 22.

3 వ్యత్యస్తమగు, తాఱుమాఱగు.

సీ. త్రిజగంబు మార్పడ, ద్రిప్పి ముందటియట్ల యలవడఁ జేయఁగ నతఁడె చాలు .
భా. రా. అర. 1. 248.

గీ. వానిఁ గలలోనఁ గానని వనజముఖియు, వాని మార్పడఁ బెరోక్కని మానవతియు.
నైష. 1. 62.

శ్లో. న కా నిశి స్వప్నగతం దదర్శ తం, జగాద గోత్రస్ఖలితే చ కా న తమ్ .
సం. నైష. 1. 30.

[illegible]

4 పర్యాయము నొందు, [illegible] మాఱుపు నొందు.

చం. మనుజుఁడు రెండుచేతులను మార్పుచేయఁగఁ జూపు లైదును., ఒదియయు.
నైష. 90.

మార్పులుకు అ. క్రి. (మాఱు + పలుకు) 1. ప్రతిఘటించి మాటాడు, ఎదిరించి పలుకు.

చం. పలికిన నేమి యన్నియును [illegible] నగున్ మఖ రాజనొద్ద మార్పలికెడువార లేరు ..
భా. ఉద్యో. 4. 415.

2 మాఱాడు, బదులుచెప్పు.

కం. అని దగ్గఱ మాటాడిన, విని మార్పలుకంగలేక విఘటితకార్యుం, డును విగతోపాయుఁడు నై, చనియె నతఁడు నతుఁడు గెలువ శక్యమె యొందున్.
భోజరా. 5. 258.

వి. ప్రతివచనము, జవాబు.

మ. తెలివిన్ విశ్రవసుం దలంచుకొని యాతిథ్యంబుఁ గావించి మార్పలుకుల్ పల్కిన నింత యున్ గలిగె నోర్వన్ గూడునే యింకిటన్
ఉ. రా. 3. 124.

మార్పు వి. (√మాఱు) అ. వికృతి, రూపాంతరమును గాని అవస్థాంతరమును గాని పొందుట.

చం. .. వాతెఱమార్పులో ప్రక్కమార్పులో రసికత లేరుగేస్తురతి రామకు నేమి సుఖంబు దెల్పుమా .
అహ. 3. 19.

2. వినిమయము, ఒకవస్తువు నిచ్చి మఱియొకటి పుచ్చుకొనుట (శ. ర.).

మార్పెట్టు – మాఱుపెట్టు న. క్రి. (మాఱు + పెట్టు) ఎదుర్కొను, తిరుగుఁబాటు సేయు.

కం. అట్టన నేల మహాబలు, పట్టికి సురఖచరదనుజపన్నగులును మార్పెట్ట రనినఁ గర్ణాదుల.

కెట్టు నిలు నచ్చు వాని యెదురం దిరమై
భార ద్రో 4. 205.

మ మదనాగ ఘలు కేతు లెత్తి పఱపన్ మార్పొ
కాపన్నులై, యెదురు గాల్కొని నిల్వకు
కృడగి . .

కు. స. 1' 60 , కు స. 10 628

మార్బలము వి వి. మాఱు + బలము) ఎదిరి సైన్యము, శత్రుబలము

సీ మార్బలంబులు సొచ్చి మాతంగములఁ గూల్చి, రథరాజి గలచి తురంగములఁ ద్రుంచి

భార. ద్రో 2 186.

కం నిర్బంధము దుర్మానమ్ముదుర్బుద్ధికిఁ గాక తగునె దుర్యోధన నీ మార్బలమె పాండవేయులు, దౌర్బల్యము వాయు శుభము దఱకొను సంధిన్.
భార. ఉద్యో 3 628
(భా. అ వ్యా. పా)

మార్బలయు అ క్రి (మాఱు+బలయు) ప్రతిఘటించు, ఎదుర్కొను

శా . . నాకేశబృందారక స్తోమం బెన్నఁడుఁ దొల్లి మార్మలసి రెచ్చోఁ దొల్లి పో టొగ్గి సం, గ్రామోద్యోగము సేసిరి

కు సం. 10. 508.

మార్మగఁడు వి. (మాఱు + మగఁడు) ఉపపతి, అంకుమగఁడు

అ ఏడుగుఁ జేయువేళఁ బటము లల్లెడువేళఁ, గూడు దినెడువేళఁ గూర్కువేళ, మగనిఁ గన్నొలసి మార్మగలను గూడు, నింటి పొరుగు సఖులయిండ్లలోన హంస 2. 24.

చం. .. అసమాస్త్రకేళిలోఁ, బలుమొన లాని మార్మగల పగ్గెలు ఉగ్గులు చేసి ప్రోలువన్ గలసి చరింతు రిచ్చిలువకత్తెలు మాడువి కత్తులో యనన్ ప్రబంధ. 17.

మార్మలఁగు అ. క్రి (మాఱు + మలఁగు) వెనుకకు మఱలు.

సీ ముగుద ర మ్మని హాయ మగఁడు చీరనయప్డు కదియక మార్మలంగెదవు సుమ్మి .

నిలా. 5 94

మార్మలయు అ క్రి మార్కొను (మాఱు + మలయు), ప్రతిఘటించు

కం. . . వారు వారిదిరి వృషభం, బుల క్రియ నొండొరులకు మార్మలయుచుఁ దాకుచు నుదాత్త భసోజ్జ్వలులై, భార ద్రో. 4 191.

సీ పులికైనఁ జెలఁగి మార్మలయఁ జాలెడుమేటి యాఁబోతుఁ గిట్టి యుక్కడఁచె నేఁడు.

హరి పూ 6 9, శుక 1 213

మార్మసలు అ. క్రి. (మాఱు+మసలు) అపమార్గమున వర్తించు, తప్పదిరుగు

ఉ మత్తిలవోలె నూపడుచు మార్మసలన్ జతికింపఁ బూని నీ వెట్టితనాలు మాన వవి వేడ్క నిటాడఁగ నింటనుండి దాఁ, జిట్టునఁ గోపగించుకొని చెప్పఁడు చేయఁడు లేచిపోయె మీ వెట్టియగారు మంచిగురువే దొరికెం బదు వెట్లు చెప్పనో. వైజ. 4. 12.

మా(ఱుమా)ర్మాట వి (మాఱు+మాట) ప్రతి వచనము, జవాబు.

కం. తమనిగమంబులు గ్రమ్మరఁ, దమకుం దయ సేయుటకును దగ వేడుకొనం, గమలాక్షు పద ధ్యానవ, శమున న్మార్మాట లాడ సైఁపక యునికిన్ పరమ 2 118

మా(ఱు మె)ర్మెడ వి (మాఱు+మెడ) పెడఁబడినమెడ, ప్రక్కకు తిరిగినమెడ.

ఉ బెబ్బులి గొంతుక్రొల్లఱచి పెల్లున మార్మెడ ద్రెళ్ల దాఁటుచున్ .. ఆము. 3. 20

వ. . . అవి గొంతు క్రొన్నెత్తురుతె క్రోలి విడిచిచన మార్మెడలు వడి మళకవన దంశమ్ములమూఁగ .. మనుచ. 4 37

మార్మొగమిడు అ. క్రి. (మార్మొగము+ఇడు విముఖత్వము నొందు.

చం గిరివర ఘోరకందరలఁ గేసల వన్యగజైక
వృత్తిచేఁ, దొలక యున్న సత్కృతము తప్పునె
యప్పుడు గేసరుల్ నృకేసరు లయి పూర్ణ
పౌరుషవిశాలత మించె మహానృకేసరిం, బరు
నకు మార్మొగంబిడమి బక్తునిఁ బ్రోవ నటల్
ఘటింపమిన్. వసు 5 45.

మార్మొగము వి (మాఱు + మొగము) పరాఙ్ము
ఖము, పెడమొగము

గీ. ఆ ప్రభావతి కొంతసే పవ్విధమున, మాన
దుఃఖనిర్వేష్టిత యైనవెనుక, నుస్సు రనుచును
లేచి నిట్టూర్పు నిగుడ, వగలఁ బొగులుచుఁ
బోలె మార్మొగము గాఁగ

ప్రభా 5 112.

చం. అనుటయు రామరామ యని యాయన కర్ణ
యుగంబు మూసికొ ,చు నకట యెంతపాతకపు
నుద్దులు వింటి మటంచుఁ జాలుఁ జాలు నుమిము
నాపు లంచు మదిలోఁ గడు నమ్ముట నింత
వాటిలెం, జను మని మార్మొగం బిడిన సాధ్వస
మందుచు వారలందఱున్ పరమ 3.66

సీ అటకి మార్మొగము గావట్టి పూరుషసింహు లన
యుంబు మూల నుండని మహేశులు ...

బిల్హ. 1 30.

మార్మొగముపెట్టు అ క్రి. (మార్మొగము + పెట్టు)
పెడమొగము పెట్టు

చం పుడమి హిరణ్య శూన్యదశఁ బొందఁగఁ
జేయక విక్రమంబుఁ జూఁ,పెడు సమయాన
మార్మొగము పెట్టక పట్టక దేవతార్థ మె, య్యెడ
దయ మాలి పుణ్యజనహింసకుఁ బోవక సంచ
రించినం, గడిమి నృసింహమూర్తి సరిగాఁ దగు
నీశ్వర నారసింహుతోన్.

వరాహ. 1. 42.

మార్మొన వి. (మాఱు + మొన) ప్రాతికూల్యము,
వ్యతిరేకభావము.

చం అలుగఁగ నేల మీరు వసుధాధిపు లెన్న
స్వతంత్రులై మమున్, వల దనవచ్చు మీ
మనసు వచ్చిన చోటికి నే గుఁ డేఁగినన్, నెల
కొని నీ ప్రియాంగవకు నీకును మార్మొనలేక
యుండ న, మ్మెలి నుడు బు గాగఁ నొన ఁజెగ.

నర. 5 170.

మా(ఱు మొ)ర్మొరయు అ క్రి (మాఱు +
మొరయు) మాఱు మ్రోఁగు, ప్రతిధ్వని చెయు

కం చను రెంచి హితవీరులు, వను నాగుహ లాక్ర
మించి నటించి మొఱయో, య గరిమిపు
లకు మొఱచే, సినగతి మార్మొరసె నద్రి సేనా
ధ్వనికిన్ కవిక 91

ద్వి ఘు మ్మని వనగిరిగుహలు మార్మ్రోయ,వాలు
మ్మని మ్రోయుచు నుర్వికుఁ జూచి

ద్వి హరిశ్చ, పూ 20 7 ప.

ఉ రా 2 78.

మా(ఱు మ్రో)ర్మ్రోయు అ క్రి (మాఱు +
మ్రోయు, ప్రతిధ్వని చేయు, మాఱుమ్రోఁగు

మ అవనీభాగము కంప మొందఁగఁ దనేకా తూహి
ణుల్ గోల్వఁగా, జవనాశ్వ దిరదాద ఘోష
ముల దిక్చ్రకంబు మార్మ్రోయ భూ,ధవులెల్లన్
జని రాత్మభూములకు ...

ఉ రా. 5. 265.

మాఱు(వె)ర్వెట్టు స. క్రి. (మాఱు + పెట్టు)
ప్రతిఘటించు, ఎదురొ్కను.

మ అతులోత్సాహముతోడ దానవబలం బార్వంగ
దోర్వీర్యద,ర్పితుఁడై ఖోరన వచ్చి తాఁకె
నమరుల్ ఛేదిల్లి భీతిన్ హాహా, హాతి మార్వె
ట్టక పాఱఁ దారకుఁడు గోపాసక్తి వీరాసురా,
న్వితుఁడై యొక్కడి దంచు రోయుచు మహా
వీరుం గుమారు న్వడిన్

కు సం. 12. 910.

మార్ష్టి సం. వి ఇ స్త్రీ. శుభ్రము చేయుట, పవి
త్రము చేయుట (రూ. మార్ష్టి ళ ర.).

మాఱకము వి. (√మాఱు) 1. క్రివినిమయము,
ఒకవస్తువు నిచ్చి వేఱొక వస్తువును పుచ్చుకొనుట.

సీ. మాఱక మనఁగను మాఱుగడ యనంగ విని
మయనాభిధ వెలయుచుఁడు ...

ఆం. భా. 2 267.

2 వినిమయము సేయఁ గోరువాఁడు వినిమయము నంగీకరించుట కిచ్చులాభము

(ఇప్పుడు ఇచ్చెడు మూపాయకు అట్టా మాఱక పిల్లినను చిల్లర దొరకుట లేదు.)

మాఱట వి (√మాఱు) ప్రతిరూపము, ప్రతి

గీ ధర్మదేవత మాఱటతనువు నూవె, యీయధిక్షి రనుజ్వలకాయ మింత, యెఱిఁగి కాదె యమ్మ హిత యోగీశ్వరుండు ... మీద్యయోగబలంబున నితని గలసె భాగ. అశ్వ. 2 77

ఉ నవ్వక నవ్వునెమ్మొగమున న్నిగుడారెడు వితకాంతియున్, మవ్వపుఁగ్రొమ్మెఱుంగులకు మాఱటవైనతటాక రోచులుం, జివ్వలు చేసి చేసి ఉ హరి 5 159.

ఆ. అపుడు కోటిమిన్న యరుదరూపునఁ జని, ప్రోలిచాగ కాలిమూలగవను, మాఱి యచటఁ గాంచె మాఱటమిత్తియో, యనఁగ బరగు లంకి జేపి కెలఁగి అచ్చ రా సుం 4.

మాఱటనోరిది వి (మాఱట + నోరు + అది) అడినమాటలనే ఆడునది, చెప్పినదానినే మరల చెప్పునది

ఉ అఱిఁ బోకయున్ ఘనము నందుటయుం గని పల్కినేరమిన్, మాఱటనోరిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు ...కేఁ, గాఱులు ప్రేలెదన్ . భా. ఉద్యో. 8 107.

మాఱమ్ము(ము) వి (మాఱు + అమ్ము) వేఁట కుపయోగించు సాధనవిశేషము.

సీ ప కులు గువియలు వలత్రాళ్లు ప్రమోకులు బిసలు మాఱమ్ములు పెద్దదిండ్లు ... శుక 1 165.

సీ తెరలు నుగ్గంబులు దీమముల్ మాఱమ్ము ల్మేక దాంకత్తులు మెకముబోను, లొటమైన గొడ్డండ్లు మెఱుఁగుబల్లెంబులు ... రుక్మాం 3. 70.

మాఱాకెత్తు అ క్రి. (మాఱాకు + ఎత్తు) మాఱాకు వేయు.

కఁ అని నగుచు మగువ లరయ, పని నెపమున నొక్క రొకరు పలికిన లజ్జా,వనతాస్య లగుచు నగన, మనమున నునుసిగ్గు దేటి మాఱాకెత్తన్ పం 4 599.

ఇట అతిశయించు అని భావము)

మాఱాకు వి (మాఱు + ఆకు) రెండవయాకు ఉపఘ్నము అని శ ర.).

శా. పాదద్వంద్వము నేల మోపి పవనున్ బంధించి పంచేంద్రియో, న్మాదంబుం బరిమార్చి బుద్ధిలతకు న్మాఱాకు హత్తించి ని ష్ఖేదబ్రహ్మావలంబనరతిం గ్రీడించు యోగీంద్రుమ, ర్యాదన్ నక్రము విక్రమించెఁ గరిపాదాక్రాంతి నిర్వక్రమై భాగ 8 65.

(బుద్ధిలతకున్ మాఱాకుహత్తించి — బుద్ధిలతను పల్లవింప జేసి అనిభావము).

గీ. రతులఁ బొలయించె నాశ (రా)జవదన, నతిశయప్రీతిలతిక మాఱాకు లిడఁగ

(మాఱాకులిడు — చిగురొత్తు, పల్లవించు)

శా. విత్తజ్ఞానము పొదు చిత్తము భవావేశంబు రణాంబువుల్, మత్తత్వంబు తదంకురం బన్నృతముల్ మాఱాకు లత్యంతదుర్వృత్తుల్ పండ్లు .... కా. శ 85

మాఱాట వి (√మాఱు) ఎదురాడుట, ప్రతికూలముగా మాటలాడుట.

గీ కర్ణునకుఁ జేయవలసిన గారవమున, గొంతి యుంకను శ్రాద్ధ మత్యంతవిభవ, ముల్లసిల్లంగఁ జేయఁగా నుచితనిరతి, యావిధమునకు మాఱాటమూవె యెగ్గు భార. ఆశ్ర. 1. 116.

మాఱా(రా)టము వి. (√మాఱు) కలహము.

సీ. మనకు వేల్పులకు మాఱాటములు రాక పంచి పెట్టెద నని పడఁతి పూనె ... భాగ. 8, 320.

(శ ర పా. 'మంచటలేకుండ' ముద్రి పా.).

మాఱాడు అ. క్రి (మాఱు + ఆడు) 1. బదులు చెప్పు, మాఱుపలుకు.

కం. వేఱయొకసఁటి వామవి, మీఁజిన ...
చెడదు మీనేఈణ నన్, దేఱి కృప ... గను ... ను
మిక, మాఱాడకు మసిన ... సూనస
యగుచున్ జైన్న ...

2. ఎదురు చెప్పు, ప్రతికూలముగ మాటలాడు.

కం. వేఱొక తెఱఁగున నొరులకు, మాఱాడిక
యునికి లెస్స మనుజేంద్రుకడన్
భార విరా. 1 ...

కం. సాగర సుబుద్ధితోడను, మా గురుప్పుత్రకుని
దెమ్మి మాఱాడిన నీ, వాగక మపురువు .
భాగ 10 పూ 1416.

కం. ... మనుపటివలెఁ, జదివిన మాఱాడ నీకు
జనునే మాతో, నిది యేమి యనిన .
దశా 4 140

మాఱు స. క్రి (క మాఱు శా, వాట్లు)

1 ఎదుర్కొను, ప్రతిఘటించు

సీ. .... బలరూఢి నెందు, మా ఱుద్ది లే కొ్ప
మాఱుభీ మోద్ధతి ప్రబలంగఁ దా రాసఁటి
మెలంగ .. రాఘవ 2 19.

(భారతార్థమున).

ఆ ఔర ! వీని మోహనాకార రేఖలే, మారు
మాఱు హరికుమారు మాఱు, వెల్లదమ్మి తొగల
వీనికడ్డోయిటీ, రేపుమాపు కాపు రేపు మాపు.
సాంగ 2 41.

2. చంపు

సీ. బలరూఢి నెందు, మాఱుద్ది లే కొప్ప మాఱు
భీమోద్ధతి ప్రబలంగఁ దారాసఁటి మెలఁగ ..
రాఘవ 2 19.

(రామాయణార్థమున)

అ. క్రి. వేఱురూపమునొందు

సీ ప్రబలగర్వదుర్వార బహుసుపర్వ, పూర్వగీర్వాణ
భుజదండభూరిసార, వితతమందర మంథాన
వివలనముల, సలిలనిధి మాఱె సంరంభసంభ్రమ
మున. హర. 6. 60.

క్రి. విశ. ప్రతికూలముగా, ఎదురుగా

కం. బిడ్డలు వెఱతురె నీ కఱ, గొడ్డఁబులు నేయ
... దుసు మా, ... వసహు దె,
యొక్కము ... కున్న దే మృగేక్షణ యుంటిన్
భాగ. 8 437

వి. దీపిక హల్లు ... మగునప్పుడుత్వలోపము వైక
ల్పికముగా నగును ... ఎదురుమాట ప్రతి
కూల వాక్యము

ఆ అనిన మాఱుపలుక నలికి యయ్యాళు వా,
రియ్యకొనియెఁ దోప ... లోనఁ, ఒడ
వయనుఁ తనిపయనఁబుఁ మాఱింపు, మనుము
నఁటితోడ నానతిచ్చె ము 2 ...

2 ప్రతిక్రియ

చం . అక్కుటిమ వికుఁడును మాఱు దలఁప లేని
కొంఁ, దలమునుఁ బో డుకెఁ మునఁ దానును
రూపటి యుంది పెళ్లై
భార భీష్మ 2. 157.

మ. అనివార్యస్థితిఁ జంపునట్టినిరుపాయం బైన
కాలంబు వచ్చె మహాంతంబున మాఱు దీనికి
మదిఁ జింతింపు ధాత్రీశ్వరా .
భాగ 1. 810.

సీ . దేవనదీసూనుఁ, డియ్యశ్వత్థామునకు మాఱె
యుఁగుఁగాన ... భార విరా. 5. 210.

3 ఎదిరి, ప్రతిపక్షుఁడు

కం తనమాఱె యని గంగా, తనయు శిఖండియ
వధించె . భా ద్రో 5 366

ఉ . ఒక్కచెట్టివాఁ, డుక్కునఁ దీరనట్లు కరి
నోగ్రశరీరముతోడ మీఱు నే, దిక్కున మాఱు
లేక బల దేవుఁ డనం బలు పేరు దాల్చుచున్.
శుక. 2. 357.

సీ అవనియందును యుద్ధవిహారమునకు, మాఱు
లేకయ విహరించె మనుజవిభుఁడు ....
రాఘవ 1. 8.

(హిరణ్యాక్షుఁడు) మ. సమరాకాంక్షఁ గృశాను
ముఖ్యపదము ల్చర్చించి మా ర్లేమికిన్ ...
దశా. 3 190.

4 పర్యాయము, తడవ.

కం కటిగాలు వట్టి వానిని, మడవక పవనజుఁడు మాఱువఱాఱులు వీఁచెన్ . .

భార. ఆది. 6 214.

చం జగమెఱుఁగఁగ ద్రోణు ననిఁ జంపఁ బుట్టితి ... యించె జాతి న, న్నగఁటిమి — గ దీసి ... మాఱు నను ఒని లేదు ...

భార. భీష్మ 2 17.

చ. ఇరువది యొక్క మాఱు ధరణీశ్వరుల ... మా ...

ఉ హరి 4 122

మ ... కంజాతాతుపేఁ బెక్కుమా, ... నిలో కొల్చి ... సాతలస్థు లయి ... దానవుల్ రాఘవా ...

ఉ రా 2. 106

5. రెండవతూరి పెట్టఁదగిన భోజ్యపదార్థము, రెండవసారి వడ్డించునాహారము

ఉ. మీఱిన యన్నశైలములమీఁద సమగ్రఘృత ప్రవాహముల్, పాఱఁగ యానపాత్రముల భంగి నపూపము లొప్పె నెవ్వరున్, మా ఱిడనీక క ర్తనియమాత్రఁగఁ బాత్రలయందు నిండి దై, వాఱెఁ బదార్థసంఘములు ...

భోజరా 4. 102.

ఉ. వంచన వేల్పు పెంకి కిటు వచ్చి యుపాంతము నందు ముందటం, గంచముఁ బెట్టుకొన్న యది కర్పూరయుగ్మము మాఱు వెట్ట నే, తెంచుచు నున్నవాఁడు మనదేవర విష్ణుఁడు

హం 6. 125.

సీ. అడుగకమున్న మా ఱిడఁ దెచ్చి యాతఁ డే, మాత్రంబు వల దన మగుడు సిగ్గు ...

దశా. 6. 33.

ఉ ...పిణవిలోచన బంతివట్టి మా, ర్వెట్టఁగ దానివక్త్రశశిబింబముఁ జూడఁగ నోడి ..

శైవ. 6. 132.

విశే. 1. ప్రతి, బదులు.

సీ. మదిఁ దల్లితండ్రులమాఱుగాఁ గొని జను, లని శంబు భక్తి సేయంగ నెగడి ..

భార. విరా 2. 216

ఆ పుట్టినింటి కేను బోయి యెక్కించుక, యూఱు డిల్లి వత్తు నవిద నీవు, వింతదనము లేక విభు నకుఁ బ్రియము నా, మాఱుగా నొనర్చి మనుము నెమ్మి హరి. పూ 1 170.

ద్వి వేఱుదేవతలఁ గావింప నింద్రునకు, మాఱింద్రుఁ గల్పింప మదిఁ దలంచుటయు

రం రా బాల. 58 పు 19 పం.

క - తనకు గార్హ్యము గలిగిన, దనమాఱుగ ధర్మ శాస్త్రత త్త్వార్థవిధి, జ్ఞునిఁ బ్రాడ్వివాకు నుత్తము, జనవాథుఁడు పనుపవలయు సభ్యులకడకున్ ....

విజ్ఞా 3. 4

2. మఱియొకటి, అన్యము.

గీ మాఱువానిని లేకుండ మడిసి రెల్ల, వారు ..

భార శల్య 2 11

క .. వేలోకవిలుఁ గొని విమతుఁడు, దూఱఁగ హంవేన నాఁటెఁ దొమ్మిది యమ్ముల్, మాఱును బదింటఁ బొదివెం, గాఱియగా మఱియుఁ బఱపె గమిగొనఁ దూపుల్ .

హరి. ఉ 1. 157.

చం. కలికిపిసాళినవ్వు లెసఁగ న్విటుధూర్తులు గొంద ఱొండొరుఁ, దలకొన నెచ్చరించి తమదండపుఁ గోలల నున్న మాఱుగోఁచులు వెసఁ బుచ్చి వైచి

ప్రభా. 1 102.

గీ మా యిచ్చెద నన్నచోఁ గూడు వెట్ట, రింత పచనస్థలంబైన నీయ రిట్టి, మాలకొంపకు వచ్చితి మాఱు లేక, గంజి వోయుదురే యిందుఁ గలుగువారు

శుక. 3. 182., భార. శల్య. 2. 259..

3. సమానము, సాటి.

ఉ. పాఱినఁ జూచి కౌరవవన్నపాలుఁడు సూత తనూజుతోడ నీ, కాఱియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్ర సంపదన్, మీఱిన నీవె మూడఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవుల్, మాఱె తలంప నీదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తఱిన్.

భార. కర్ణ. 3 .10..

మ .. భూరిస,మగ్నదళీల న్విలసిల్లి ... ప్రతి జగ
న్మాన్య ప్రభావంబునన్, మదనాగంబునకు
బోలెం గ్రాలవలదా మా ఱెందు లే కున్న తిన్
కు ... 4..

గీ ఒప్పులే యేటి మాఱు లేకుండ బ్రహ్మ, యట్టిగ
కంబులు చేసె ... విక్ర 6 46

ఇ మాఱాటము, మాఱ(ఱు)గాళ్లు, మాఱ్కొను,
మాఱ్కొలు, మాఱ్చు², మాఱ్తు(డు, మాఱ్పడు,
మాఱ్పలుకు, మాఱ్పు, మాఱ్పెట్టు, మాఱ్పేము,
మాఱ్పలయు, మాఱ్మగడు, మాఱ్మలగ,
మాఱ్మలయు, మాఱ్మసలు, మాఱ్మాట,
మాఱ్మెడ, మాఱ్మొగమిడు, మాఱ్మొగము,
మాఱ్మొగము పెట్టు, మాఱ్మోన, మాఱ్మొరయు,
మాఱ్మ్రోయు, మాఱ్వెట్టు, మాఱకము,
మాఱట, మాఱటనోరిది,మాఱమ్ము,మాఱాకు,
మాఱాకెత్తు, మాఱాట, మాఱాటము,
మాఱాడు, మాఱుగాలు, మాఱుదల్లి,
మాఱుకొను, మాఱుగడ, మాఱుచు, మాఱు
దల, మాఱునీళ్లు, మాఱుపడు, మాఱు
పలుచు, మాఱుపలుకు, మాఱుపాట,
మాఱుపు, మాఱుపెట్టు, మాఱుబేరగాడు,
మాఱుబేరము, మాఱుమగడు, మాఱు
మనువు, మాఱుమనువుది, మాఱుమలయు,
మాఱుమసలు, మాఱుమాట, మాఱుమూల,
మాఱుమొగమిడు, మాఱుమొగముపెట్టు,
మాఱుమొగమువడు, మాఱుమొగము సేయు,
మాఱుమ్రోత, మాఱుమ్రోయు, మాఱు
రూపు, మాఱురూపువడు, మాఱువీడు,
మాఱుసేత, మాఱుసేయు, మాఱొడ్డనము,
మాఱొడ్డాడు, మాఱొడ్డు.

మాఱుఁగాలు వి. (మాఱు+కాలు) కృత్రిమ
పాదము, కాలికి ప్రతియగు సువర్ణాది నిర్మిత
పాదము.

గీ. కాంత యొక్కర్తు మూఁపునఁ గండ లిచ్చె,
మాఱుఁగా లిచ్చె నొకసుధామధురవాణి, లలన
యొక ర్తు నోరతాంబూలు లిచ్చె, శశిజాతర
సజ్ఞ కేశకు లెసఁగ పాండు 3. 77.

మాఱుఁదల్లి వి (మాఱు+తల్లి సవతితల్లి.

సీ. పట్టముదొరపట్టి పట్టపురాణి యే, మానినీమణు
లకు మాఱుఁదల్లి . . చం. ద్రా 3. 101.

గీ ముప్పూటను గేరడము సేయు నవ్విదంబు, నెఱప
లేక యొకప్పుడు కమనుఁ ... చ ...
మమ్మాఱుఁదల్లిపైఁ జూచెఁ దన్ను . .
హరి. పూ. 1. 177.

గీ మాలకరి దాసి సైరంధ్రి మాఱుఁదల్లి,మగఁడు
విడిచిన సతి దూతి మంత్రసాని, జోగురాలంకు
లమ్మెడిజోటి విడవఁగనని వర్తించు నవిజారగా
నెఱుంగు.

జై భా. 3. 80 , హరి. పూ. 2 170.

మాఱుకొను – మాఱ్కొను అ క్రి , స. క్రి.
ఎదుర్కొను.

ఆ. నాదు బాహుబలమునకు మాఱుకొనఁ జాలు,
భుజబలంబు గలిగి పోక చిక్కఁ, బెనఁగి ..
భార. విరా 2. 283.

ఉ. ఊఱటచెయ్యలం దివుట లూఁగ దర్పము
లొండొకంటికిన్, మాఱుకొనంగ ముగ్గలివ
మంజులసౌఖ్యరసంబు నిక్కలం, దాఱుచు.
హరి. ఉ. 7. 182.

కం. దురమున నీ కా రాచూ,లురతోడ న్మాఱు
కొని గెలువరాదు సుమీ ...
అచ్చ రా యు. 463

కం అరదంబురవము సెలఁగగ, శరములు వాయు
జునిమీఁద సాంద్రముగ వెసం, గురియుచు నడ
రెడు భీష్ముని, సరభసముగ మాఱుకొనియె
సాత్యకి గడిమిన్ భార. భీష్మ. 2 224.

గీ. పాండవులసైన్యమును సముద్దండలీల, మాఱు
కొనె . . భార. శల్య. 1. 385.

గీ మలసి అంకెలు వైచుచు మాఱుకొనిన, వృష
భములభంగి నక్కురువృషభు లిట్లు, సమదగతిఁ
జేరునెడఁ జూచి రమరులు ...
భార. విరా. 5. 165.

గీ. మాఱుకొన్న ఏచర్చేకుఁ జాఱఁబోలి ..
విక్ర. 4. 112., శైవ. 3. 15

మాఱుగడ వి. (√మాఱు) మాఱకము, వినిమయము.

సీ. మాఱక మనఁగను మాఱుగా యనఁగ, వినిమయ శాళిఁ వెలయుచుండు ...
ఆ. భా. 2. 167.

మాఱుచే – మార్చు స. క్రి. (√మాఱు) వినిమయము చేయు

మాఱుదల వి. √మాఱు మాఱుట, మాఱుపాటు (శ. ర.)

మాఱునీళ్లు వి. బ. (మాఱు + నీళ్లు) స్త్రీలు ఋతుస్నాన మైనమఱునాఁడు చేయుస్నానము (శ. ర., వా.)

మాఱుపడు అ. క్రి. (మాఱు + పడు స్వార్థమున.) 1. ఎదిరించు, మాఱుకొను.

ఉ. మాఱుపడంగ లేనియసమర్థుల సుప్తుల నస్త్రవిద్యలఁ, దేఱనిపిన్నపాపల వధించె నిశీథమునందుఁ గ్రూరుఁడై ... భాగ. 1. 154.

ద్వి. మగఁడు వాలును వభిమానంబు విడిచి, మొగములు వగులంగ మొత్తులాడుదురె, పతితోడ సతి మాఱుపడెనేని పుణ్య, గతి కేఁగ కది నరకంబునఁ గూలు.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1140 పం.

2. తాఱుమాఱగు. వ్యత్యస్తమగు,

గీ. ఆఁడుబిడ్డ సహోదరుఁ డఖలగుణస, మగ్రుఁడుగఁ గోరుఁ గావునమదిఁ దలంచి, మనము చరువులు రెండును మాఱుపడఁగ. వారిగింతము మంచిది యట్టులైన ... వి. పు. 6129.

3. భేదపడు. వ్యతిరేకభావము కలిగియుండు.

కం. ఓతేఁడ నీకు మది వే, మాఱును గుందంగ వేల మానని కినుకన్, దేఱి కనుంగొనుచో మఱి. మాఱువడం గలరె యొట్టిమన్నీ లైనన్.
అచ్చ. రా. అర. 107.

4. ప్రమాదపడు. పొరపడు

గీ. ...వు నీవ కావె మహాత్మ నేఁడు, మాఱుపడి యొగ్గు నేసితి మఱవ వలయు ...
భాగ. 10 ఉ. 68.

మాఱుపఱుచే స. క్రి. (√మాఱుపడు) తాఱుమాఱు చేయు

ద్వి. ...డకు... మాఱుపఱుచుపాలిండ్లు ....
అ. మ. క. 5. 247 పొ. 3 పం.

(...చు అని భావము.)

మాఱుప(వ)లుకు అ. క్రి. (మాఱు + పలుకు) ఎదురు చెప్పు, ప్రతికూలముగా మాటలాడు.

సీ. ... పతికి నెప్పుడు మాఱుపలుక వీవు.
కాశీ. 2. 72.

మాఱుపాటు వి. (మాఱు + పాటు) మాఱుపడుట. వ్యత్యాసము (శ. ర.).

మాఱుపు – మార్పు వి. (√మాఱు) 1. వర్తనము. మాఱుట.

చ. ... విలాసముల్. మనసు వకున్ సుఖాస్పదము మాఱుపు లందినమేను లందు రంజనునకుఁ గామభోగముల జన్మఫలంబునఁ బొల్తు రంగనల్ ..
కు. సం. 7. 959.

2. వినిమయము. ఒకవస్తువు నిచ్చి మఱియొకటి పుచ్చుకొనుట (శ. ర.).

మాఱుపెట్టు – మార్పెట్టు అ. క్రి. (మాఱు + పెట్టు) ప్రతిఘటించు, ఎదిరించు (శ. ర.).

మాఱుబేరగాఁడు వి. (మాఱుబేరము + కాఁడు) మాఱుబేరము చేయువాఁడు.

(వ్యవ.) నే నీయావును మాఱుబేరగాని యొద్ద నాలుగురూపాయలు లాభ మిచ్చి కొంటిని,

మాఱుబేరము వి. (మాఱు + బేరము) ఒకవస్తువును గొని దానిని దిరిగి లాభమునకై విక్రయించుట.

సీ. గుట్టెఱుంగు ది దేల గురులతో గుటగుటల్, బిగియక చనఁగదే బిసరుహాక్షి. కుసిగింపులిడ కేఁగు కొన్నయంగడిలోన, మాఱుబేరము లేలె మంజువాణి
చంద్రా. 6. 135

మాఱుమగఁడు వి. (మాఱు + మగఁడు) ఉపపతి, ఉపమగఁడు

క. [illegible] క్రొమ్ముత్తె[illegible] యానవాన [illegible] గుఱియ, [illegible] [illegible] యుదగ్ర [illegible] మగువయుఁ బ్రభాకళలల మాఱుమగని గంతుప్రమా[illegible] [illegible] కృతికిఁ [illegible]. [illegible]

గీ. అ[illegible] [illegible] పక్షము, [illegible] [illegible] లోన, [illegible] [illegible] తుర్యదేశము [illegible] మునకు [illegible] మాఱుమగఁడు. శుక. 2. 549.

మాఱుమనువు వి. (మాఱు + మనువు) ఆఁడుది రెండవసారి చేసికొను వివాహము (శ. ర.).

మాఱుమనువుపోవు — [illegible] విడిచి వేఱొకని వరించి పోవు

చ.. అమ[illegible]గుణుఁడు [illegible] యాగము సాంగము[illegible] [illegible] క్రమమున నెల్లవారు బహుమానము సేయఁగ [illegible] నిజాశ్రమమున కేఁగుదెంచి [illegible] [illegible] వెంట [illegible], ఆ మనువు తారి వోపుటయు రోసి నిరంతరదుఃఖితాత్ముఁడై. వి. పు 6. 34.

మాఱుమనువది వి. (మాఱుమనువు + అది) రెండవసారి వివాహము చేసికొనినస్త్రీ.

గీ. మనువు విధిషువుగా మాఱుమనువుది యన. ఆం. భా. 2. 110.

మాఱుమలయు అ. క్రి. (మాఱు + మలయు) ఎదిరించు, ఢీకొను, ప్రతిఘటించు

సీ. మదురువు గొని మాఱుమలయుకారెనుఁబోతు, నొడిసి కొమ్ములఁ బట్టి మడఁగఁ ద్రోచి ... హరి. పూ. 4. 155.

సీ. నిండుపున్నమవాఁడు గండరించినచంద్రమండల శ్రీలతో మాఱుమలయ, భద్రవిద్యోతాత పత్రంబు గ్రాలుచు .. భాగ 6. 260.

గీ. సరసిజాయతలోచన జఘనయుగము, మరుని రథచక్రములతోడ మాఱుమలయు ... వి. పు. 2. 296.

(కు. సాంఖ్యకప్రవాచకము.

2. ఎదురాడు, ప్రతికూలముగా మాటాడు సాకూతముగా మాటాడు.

ఆ. [illegible] గన్న [illegible] ముద్దాడు. గోడ నిక్కి చూచు గొ[illegible], మాఱుమసలయు న[illegible] తోలేసి, [illegible] [illegible] పరూటి. జై. భా. 5. 29.

వ .. [illegible] తో [illegible] మాఱు మసఁగదు ... [illegible]. 4. 57.

మాఱుమసలు అ. క్రి. (మాఱు + మసలు)

1. తప్పుదారిఁ గు, అవమార్గమున [illegible]

గీ. మఱఁది [illegible] మున మాఱుమసలెం [illegible] దుర్మార్గు లైన నెవ్వారికైన ... దశా. 9. 53.

2. ఎదిరించు

గీ సరిగ నెదిరించె ననుమాట చనుదు మాఱు, మసలె ననఁగను ... ఆం. భా. 8 112.

3. ప్రతికూలించు.

గీ. వారి కే లాఘవము వచ్చె వనిత యొంత, మాఱుమసలెదు పట్టినేమములు చాలు ... వసు. 2. 157.

మాఱుమాట వి. (మాఱు + మాట) ప్రతివచనము, జవాబు.

సీ అదలించి యే మించనాడిన నెంత లే, దనుగాని మాఱుమాటాడ వెఱచు ... విప్ర. 4. 67.

గీ. వార్త మెసఁగుచు మఱుమాటాడ వెఱచి. దశా. 1. 54.

సీ. మాఱు మాటనఁగను మాఱుమాటనఁగను, బదులుమాటనఁ బ్రతివాక్య మొప్పు ... ఆం. భా. 1. 114.

మాఱుమూల వి. (మాఱు + మూల) 1. విదిక్కు, రెండుదిక్కులనడిమి భాగము (చి. ని. ఎదురు మూల. శ. ర.).

2 ఎక్కువవాడుక లేనితావు, అప్రతిహత మైన ప్రదేశము.

(వ్యవ) 1. అతనియిల్లు సందులో ఒకమాఱు మూల నున్నది. 2 ఆకవి మాఱుమూల పద ములు ప్రయోగించును

మాఱుమొగమిడు అ. క్రి. (మాఱుమొగము + ఇడు) పరాఙ్ముఖుఁడగు, పెడమొగము పెట్టు

కం అపగుణగణచేవదులగు, చపలాత్ములు కీడుదలఁచి చారాడిన, వ్యవహృతికి మాఱుమొగమిడి, యొప్పుగ నిచి కొన్ని మాటలాడిన నతనిన్ పాండు 5. 203

మాఱుమొగముపెట్టు అ. క్రి. (మాఱుమొగము + పెట్టు) పరాఙ్ముఖుఁడగు, పెడమొగముపెట్టు, అనాదరముచేయు.

(వ్యవ) అతఁడు నాయెడ మాఱుమొగముపెట్టి నాఁడు

మాఱుమొగముపడు అ. క్రి. (మాఱుమొగము + పడు) పరాఙ్ముఖమగు, పెడమొగము పెట్టు.

గీ బీఱువోయి రథ్యంబులు మాఱుమొగము, పడిన దానొచ్చియుండియుఁ దడవి శౌరి, మూలకొనఁజేసి తఱిమిన .. భార భీష్మ 3. 257.

ఉ ఒక్కతెకు మొగములు రెండైన, పగిదిఁ దెలు మాఱుమొగముపడఁగ, గిఱి మేను మేను మాఱ గాఢాలింగ, నంబు సేసి రంగనయుఁ బ్రియుఁడు. కు. సం. 9. 248.

మాఱుమొగముసేయు అ. క్రి. (మాఱుమొగము + చేయు) వెనుమొగమగు, పరాఙ్ముఖమగు.

ఉ రాకసుధాంశు మండలము రాకకు మాఱు మొగంబుసేయుచో . . నైష 2. 137.

మాఱుమ్రోఁత వి (మాఱు + మ్రోఁత) ప్రతిధ్వని (శ ర. ప్రా)

మాఱుమ్రోయు అ క్రి. (మాఱు + మ్రోయు) ప్రతిధ్వనిచేయు.

సీ మముఁ జొచ్చినా రెఱుంగుము సుమ్ము రిపు లని, మొఱయించుగతి మాఱుమ్రోసె గిరులు. కవిక 2 88.

మాఱురూపు వి. (మాఱు + రూపు) రూపాంతరము, వేఱొక రూపము

(చూ మాఱురూపుపడు)

మాఱురూపుపడు అ క్రి. (మాఱురూపు + పడు) రూపాంతరము నొందు, వేఱొక రూపము దాల్చు

చం. అది యటు లుండె సీతను వన తలశాఖ్యము లొక్కటిక్కయు, న్నది యిది మాఱురూపువడి యద్దిర యిద్దఱవస్థ యేక్రియ, గదిసెనొ .. శుక. 3 400

మాఱువీడు వి. ఔ. (మాఱు + వీడు) శత్రు సైన్యము.

సీ. ... మాఱువీట మిగిలి వచ్చు, మగలనెల్ల నేను మగిడింతు . కు. సం. 11 610.

మాఱుసేఁత వి. (√మాఱుసేయు) ప్రతిక్రియ

కం. మనరాజు విదూషకుఁ గొని, మనమేఖల మోచ పుచ్చె మన మిపు డాతనిఁ, బని మాఱుసేఁత యిది యొక, పనియే వెల్పెట్ట వలదె పార్థివ తిలకున్. కేయూర. 4 165

మాఱుసేయు అ. క్రి (మాఱు + చేయు) ప్రతి చేయు, ఒకరు చేసినపనికి బదులుగా దానికి తగినపని చేయు

గీ మన్మథావేశవిలసనమహిమ నెఱపు, తపసిఁగని సాదురేఁగినఁ దలపోలాన, నిలువ దనుమాట నిమయ్యె నేఁడటంచు, మగుడ నవ్వుచుఁ జేఁతకు మాఱుసేసె ... కళా 3 37

మాఱొడ్డనము వి (మాఱు + ఒడ్డనము) ప్రతి వ్యూహము, శత్రువులు పన్నిన మొగ్గరమునకు ప్రతిగా పన్నినమొగ్గరము.

కం అనురూపము లగుమాఱొడ్డనముల్ ప్రస్ఫురిత ములు దృఢంబులుగాఁ దీర్చనఁ గాక తెలియఁగ గునే, యని మొన లేర్పఱిచె గౌరవాన్వయ ముఖ్యా. భార భీష్మ. 2. 26.

మాఱొడ్డాడు అ. క్రి. (మాఱొడ్డు + ఆడు స్వార్థమున) ప్రతిఘటించు, ఎదిరించు.

కం. ఇనువు గినుఁ గూడు దెమ్మని, కనఁదు బరువిడిన మోయు, గర్వనమునకున్, విసువదు మాఱొడ్డాడదు, పసరమునకు సరియె మనుజపశు వెప్పటికిన్. వేం. పంచ. 1. 139.

మాఱొడ్డు అ. క్రి. (మాఱు + ఒడ్డు) ప్రతిఘటించు ఎదురుచెప్పు.

కం. బిడ్డలు మగలను భ్రాతలు, నడ్డము చని వలదనఁగ నటుదలఁ జని మా, ఱొడ్డుచు జగదీశ్వరునకు, జడ్డన నన్నంబు గొనుచుఁ జని రానుదతుల్. భాగ. 10 పూ. 859.

సీ. ఉద్దండరీతి మాఱొడ్డి నిలిచె హరి. 3. 44.

కం. బిడ్డలపేదరికంబున, నడ్డంబై పెంచుకొనుచు నధిపునకును మా, ఱొడ్డక సద్గుణ గావున, నొడ్డారము సేయ కెలమి నుండె నృపాలా .. కుచేల. 1. 37.

వి. ప్రతిఘటనము, అడ్డుపాటు.

మ. పరిహాసంబు వఁదేలి భృత్యులయెడం బ్రహ్లాదముం బొందు భూ, వరు నాజ్ఞం జన రీతి మెచ్చరు పని న్వంచింతు రెగ్గాడఁ జొ,త్తురు కౌతూహలవేషభాషణములం దుల్యత్వముం బొంది యే, తురు వా రెల్లపదంబు వేఁడుదురు సింతుర్ భూమి మాఱొడ్డుఁడున్. శాం. శాం. 3. 180.

మాల వి. (సం. మాలః కి త మాల.) 1. చండాలుఁడు, చండాలి.

కం. మాలలఁ గుఱజులఁ జేయను, బోలఁగ శివభక్తులైన భువి నెఱుఁగరె .. శివ. సా. 471.

చం. క్రతువు లొనర్చెనో యిపు డకారణ మెట్లు విమానమెక్క సమ్మతముగ నహ్వితయ్యె కిన మాలపుమాలకు దుష్టశీలకున్ . బ్రహ్మో. 2. 80.

సీ. పరగుఁ జండాలుండు సురియాళు వనఁగను, మాలఁ పసంగను మాల యనఁగ ... ఆం. భా. 2. 289., వేమన. 2. 25.

2. (సమాసపూర్వపదముగా ప్రయుక్తమై, నిందార్థకము).

ఉ. మాధవతికిన్ జయఁ బొసఁగె మాలపిధాత్యుఁడు వానిగెల్చుటో, లేఁకి సమ్మతి ఒగుసె యిట్టిది దీనను జెఁపు గల్గునే ... భాం. నా. 1. 213.

ద్వి. వడినా బుఃము వఁచి వసుధఁ బెక్కెడ్లు, బ్రతికెడియామాలప్రతు కేటిబ్రతుకు . ద్వి. హాల. ఉ. 224 పం.

గీ. మాట యిచ్చెదవన్నచోఁ గూడువెట్టి, గంతపచనస్థలంబైన నీయ గట్టి, మాలకొంపకు వచ్చితి మాలు లేక శుక. 3. 152, దశకు. 3. 10.

సా. మాలలకు మంచములు బాఁపలకు పీఁటలు — అవర్ణుల కాదరము, అర్హుల కనాదరము చేయుట ...

కం. లలిఁ గొ ప్పెక్కించితి మధు, వుల శుకల నడుగువలచితి పుష్పాస్త్రా మా, లలకును మంచంబులు బాఁ, పలకును బీఁట లనుమాట బళి నిజమయ్యెన్. చంద్రా. 5. 91.

జ. మాలఁడు, మాలకాకి, మాలతనము, మాలఱ్ఱము, మాలజిక్కము

మాల సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1. దండ, మాలిక. 2. పంక్తి, శ్రేణి, వరుస, పరంపర. 3. కంఠాభరణము (రత్నమాల).

మాలఁడు వి. (మాల + వాఁడు) చండాలుఁడు.

కం. అని యమ్మాలఁడు దొలుజా, మున నే నొక విప్రుకొడుక మునుల నుతింపన్ ... భార. అను. 4. 47.

ఉ. మాలఁడు సోమయాజియగు మాలకు రాజగు యాజకుండు చం, డాలముఖంబునం గుడువ నల్వునఁ బాయులు వత్తురట్టె ... భా. రా. బాల. 601.

ఉ. మాలఁడు గొంగి యమ్ముక్తిని మానుగఁ జొచ్చిన మిన్నువట్టి భూ, వాలుని నట గట్టి ...
గౌరన. 1. 2??, వాసిష్ఠ. 4. 1?4.
అం భా. 2. 239.

మాలకము సం. వి. అ. పుం. 1. వేంబవృక్షము. వేపచెట్టు 2 కొబ్బరికాయతో చేసినపాత్ర.
న. మాల, పూలదండ.

మాలకరి వి. (సం మాలాకారః) 1. దండలు గ్రుచ్చువాఁడు, పువ్వుదండ లమ్మువాఁడు.

గీ. మాలకరి పుష్పములు గోయుమాడ్కిఁ దేటి, పువ్వులకు చేటు గొనిపోల్కి నెదురు, గంధ కుడి గగ గొనునది కార్యఫలము ...
భార. ఉద్యో. 2. 57.

సీ. వ టయు నొక్కఁడు బ్రాహ్మణవిటుఁడు ... సురపొన్న లపుఁ గట్టి, మూఁకెత్తులుగఁ జేరి మును మాలకరివోలె, నేతెంచి నాచేతి కిచ్చి న త ...
హంస. 11. 47.

2. వనపాలకుఁడు, తోఁటమాలి.

ఉ. పోవఁగఁ జూచి మాలకరి భూపతనూభవుఁ జేరి పత్రనీ, కావలి నెప్పుడున్ వెలితి గావు ప్రసూనములు ...
భోజరా. 5. 192.

మాలకాకి వి. (మాల + కాకి) ద్రోణకాకము. బొంతకాకి

అ. గగనమండలమునఁ గాలాయసంగందేసి, మాలకాకిపెఁగ దూలియాడ.
నైష. 7. 82.

మత్తకోకిల. ... మాలకాకులమూఁక ల, య్యెడఁ జేరి యదల్చె .... మనుచ. 4. 61.

సీ ... మాలకాకి నాఁగను ద్రోణకాకంబు విలసిల్లు ...
అం. భా. 2. 93.

మాలతనము వి. (మాల + తనము) చండాలత్వము.

గీ. మఱి త్రిశంకునకా వచ్చిమాలతనము ...
వేం. పంచ. 3. 383.

మాలతి సం వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. 1. జాజి, జాజిపువ్వు 2 ముకుళము, మొగ్గ. 3. కన్యక, కన్నె. 4. రాత్రి. 5. వెన్నెల, చంద్రిక.

మాలతీమాధవము సం. వి. అ న. భవభూతి రచించిన యొకనాటకము

మాలతీరసము సం. వి. ఏ న వెలిగారము.

మాలము సం వి అ పుం. 1. వంగదేశమునకుఁ బశ్చిమదిక్కునయున్న ఒకదేశభాగము 2. పార్వతులజాతి, అరణ్యకులజాతి
అ న. 1. పొలము. 2. ఎత్తైననేల, ఉన్నతస్థలము 3. అడవి. 4. వంచన, మోసము.

మాలయము సం. విశ. (అ. ఈ. అ) మలయపర్వతసంబంధమైనది
వి. అ పుం. చందనవృక్షము, మంచిగంధపు చెట్టు.

మాలఱికము – మాలఱికము వి. (√మాల) చండాలత్వము, మాలతనము.

శా. ఆ లంచున్ మెడఁ గట్టి దానికి నపత్యశ్రేణిఁ గల్పించి తద్వ్యాజ్యాత్రము నిచ్చి పుచ్చుకొను సంబంధంబు గావించి యా, మాలఱికంబున బాంధవం బనెడిప్రేమం గొందలంద్రిప్ప.
కాశ. 4. 56.

మాలఱికము – మాలఱికము వి. (మాల + ఱికము) చండాలత్వము.

ఉ. మాలఱికంబు సూచక సమస్తబుధుల్ తనుఁ గూర్చి వచ్చున, వ్వేళ వసిష్ఠసూను లొదవెంగద రాజక యాజకుఁడు చండాలపు సోమయాజికి ని నవ్విన.
చం. రా. 3. 37.

క. మ డిపడి చూచి యోరి, చండాలుఁడ వగు మటంచు శపియించెను ను, ద్దండత మాలఱికమును, దంపగ నెనుఁ జెందె నిట్లు తత్క్షణమాత్రన్.
ఉ. హరివం. 4. 160.

మాలవకుఁడు సం. వి. అ పుం. మాలవదేశనివాసి.

మాలవము సం. వి. అ పుం. 1. ఒకానొక దేశము. 2. (సంగీ.) రాగవిశేషము.

మాలసి సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. లతావిశేషము. 2. (సంగీ.) ఒకానొక స్త్రీరాగము.

మాలాకంటము సం. వి. అ. పుం. అపామార్గము. ఉత్తరేను (రా. ని.)

మాలాకారుఁడు సం. విశ. అ. ఈ. ఆ. పూలదండలు గూర్చువాఁడు. పూలవర్తకుఁడు.

మాలాతృణము సం. వి. అ. న. సువాసనగల గడ్డి, చిప్పగసవు.

మాలి సం. విశ. (న్. నీ. న్.) 1. తోఁటకాచువాఁడు. 2. పూలదండలు కూర్చువాఁడు. పూలవర్తకుఁడు. 3. పూలదండలు చుట్టుకొనినవాఁడు.

మాలిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పూలదండ. 2. పంక్తి, వరుస, కదంబము. 3. హారము. హస. 4. నల్లయవిసి, అతసి. 5. పుత్రిక, కూఁతురు. 6. పక్షివిశేషము. 7. మద్యము. 8. విరజాజి, సన్నజాజి. 9. గ్రీవాలంకారము. 10. ఒకానొకనది. 11. ముడి (వ్యా. వి).

మాలికము సం. వి. అ. పుం. 1. పక్షివిశేషము.

మాలికుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. పూలతోఁటపని చేయువాఁడు. 2. రంగులు వేయువాఁడు. ముచ్చి, చిత్రకారుఁడు. 3. పూలదండలు చేయువాఁడు.

మాలిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. పూలవర్తకురాలు; పూలవర్తకునిభార్య; మాలాకారుని భార్య. 2. చంపారపురము. 3. దుర్గాదేవి మహోత్సవములయందు దుర్గాప్రతినిధిగా నుండెడి యేడేండ్ల కన్యక. 4. దుర్గ. 5. మందాకిని, స్వర్గంగ. 6. (ఛంద.) వృత్తభేదము. 7. విభీషణునితల్లి. 7 విరాటునిసభలో నున్నప్పుడు ద్రౌపది పెట్టుకొనినపేరు.

మాలిన్యము సం. వి. అ. న. 1. మలినత, మురికి. 2. మైల. 3. పాపము. 4. నలుపు. 5. బాధ, నొప్పి.

మాలిమి[1] వి. 1. చనవు, ఎక్కువ పరిచయము.

ఉ. మాలిమి లేదు గాన ననుమానము నామదిఁ దోఁచె నప్పుడే, బాలిక సేవ సేయఁ బనుపన్వల దంటిని గాదె దాని కే, మీలువు గల్గు మేన మఱఁ దింతియ యాతఁడు నైన దైన దే, లోఁత నింక నాగవలిలోపల నిష్ఠుర మేల పల్కఁగన్. విజ. వి 3. 170.

క. వెన్నె నైనదాని కిటువలె, గన నైనను కేలఁ జూచె గడుమాలిమిచే ... ... శత్రృతులు ... ... యతిరూపయా ... ... కన్ ... కుమా 4. 108.

సీ. దనకు ననుకూల యగు నొక్క దాసితోడ, మాలిమి యొనర్చుకొని యుంచిము చి పెట్టి, దానితో నొక్కనాఁడు మ తనమునందు, నింటివాడుకసినికో తెల్ల నుడివి. శుక. 3. 297., కువల. 1. 98.

2. వాత్సల్యము. (పశ్వాదులయందు) ప్రేమ

సీ. వ్రాలి తెప్పిటి నట్టపాలమౌళి దాన, సత్య వయ శీలి గావున జాలిగొలుపు, నావిరీలిత నావ కొన నఁగఁ జాలి, నోలి సుతుమాలిమికి నాగయాలిఁ జూచి. చం. రా. 4. 92.

కం. తాలిమి మీఱఁగనెప్పటి, మాలిమితో దేవ గురుఁడు మంత్రము దెలుపన్. పశా. 5 75.

జ. మాలిమికాఁడు.

మాలిమి[2] వి. (త. మాలిమి) ఓడనడపు శాస్త్రము నెఱిగినవాఁడు.

సీ. శీలంబు నడిపించుమాలిమి సంచలింప, పనిమానసంబది బరువు గాఁగఁ ...

గీ. శేసిన మురారి చరణరాజీవభక్తి, గౌరవంబను పేరోడ గలిగెనేని ... వరాహ 5. 76.

జ. మాలిమికాఁడు[2].

మాలిమికాఁడు[1] విశ. (మాలిమి[1] + కాఁడు.) వాత్సల్యపాత్రుఁడు, ప్రేమపాత్రుఁడు.

కం. ఫలకుసుమబిసాదులు గంపలకొలఁదులు దెచ్చి కతన మాలిమికాఁడై, నిలుకడగ మాతపోవని, మెలఁగుచు వాఁ డుండి యుండి మెల్లనఁ బిడపన్. కువల. 2. 21.

గీ. ఓడ కిటువలె నీ వింతవాఁడ వేని, మించి తగినట్టిబుద్ధి చెప్పించ వచ్చు, గ్రామమున కెల్ల మాలిమికాఁడ వగుట, బ్రతికిపోతివి పోర బాఁపన గరాస. శుక. 2. 474.

మాలిమికాఁడు[2] వి (మాలిమి[2] + కాఁడు) ఓడ నడుపువాఁడు, నావికుఁడు.

సీ మాలిమికాఁడనఁ జీలికాఁడన నోడవాఁడన నావికాహ్వయము చెలఁగు
ఆ భా 1 159

మాలు అ క్రి. 1. నశించు.

సీ ఇరువదేనమ్ముల దురగచతుష్కంబు మిడుకు మాలఁగ నేసిమిన్ను ముట్టి.
ఉ హరి 9. 53

సీ ప్రాభవంబులు మాలి బాహుశక్తులు దూలి పాలువారును విధి దూలువారు.
వరాహ 9. 47.

చం విలయకృశాను కీలమున వేఁడిమిఁ బోడిమి మాలి వెల్మిడిన్, గలిసినభూతధాత్రి . .
మనుచ. 2 10.

2 లేకుండు, శూన్యమగు.

చం. ఏనగజ మంబుజాకరమవారణఁ జొచ్చి కలంచి యాడఁగా, మనమునఁ గొంకు లేక కృప మాలినబోయలు ముట్టి చంపుచాడ్పున.
భార. ద్రో. 2. 124.

గీ. వాలి మాలినపశుమార్గవర్తనంబు, నూనుకరిదియె యిది యేల యుగ్గడింప ..
హరి. ఉ 3. 108.

సీ కటకటా యేఁట నొక్కటి సహస్రంబులై ఫలియించుజీవులఁ బ్రతిదినంబు, సంఖ్య మాలిన వానిఁ జంపి పొట్టలు నిండ నాలుబిడ్డలు నీవు సాఁకగింతు.
వరాహ. 2. 146., ఉ. రా 1 509.

3 తప్పు, తొలఁగు.

గీ మగుడ నడవికి నడచినఁ దగిలి యతని, తోడఁ దమ్ములుఁ బో నంతతోన యెల్ల, దొసఁగు మాలు నప్రతిహత దోర్వీభూతిఁ, బెద్దకాలమే నేలుదుఁ బృథివి యెల్ల
భార ద్రోణ 1. 111.

కం. అంతటఁ బెఱరాణువహను, మంతుం డనుపేరఁ బరఁగుమాస్టీని మదా, క్రాంతుని గెలిచెద నని సజ్జాతుఁడు చనఁ దొడుసు మాలెఁగద యిపు డంచున్.
శుక. 3. 164.

స క్రి విడుచు, త్యజించు.

సీ ధర్మపథంబున ధరణి సేకుఱినఁ బాలింపక సత్త్వంబు మెంపు మాలి, విడుచుట యొప్పునే.
భార. శాం. 1. 48.

కం కాలుఁడువోలెం జాలిమి, మాలితి విది యేమి యకట మఱిఁగెద వింకన్.
భా. రా కిష్కిం 566.

ద్వి మదనారికిని ధృతి మాలంగఁదగునె ...
బస పు 4. 6250., వరాహ. 9. 81.

సా తన్నుమాలిన ధర్మము — తనకు లేకుండఁ జేసి కొని యితరుల కిచ్చుట.

ద్వి అమ్మెదఁ గడమకై యాలిఁ గొం డనెడుఁ, దమ్ముమాలినయట్టి ధర్మంబు గలదె ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 414 పం.

జ. మాలుకొను, మాలుచు

మాలు(లి)కొను స క్రి. (మాలు + కొను స్వార్థమున) విడుచు, త్యజించు.

గీ చెలుల కాఠిన్యవిరహంబు తెలియనీక, మఱి మాటికి నిలిచినచోట నిలువ, కాలకాతన్వివమది జాలి మాలికొనుచు, నతనికడ కేఁగుతమి నున్న యవసరమున.
కువల. 5. 39.

మాలుగు(ల్గు) అ క్రి. సోమరితనమును బొందు.

శా. .. ఈమహిష మాహా మాల్గి చండించెనా, ప్రావృట్కాల పయోదకాంతికరమై భాసిల్లు నీమేను.
శేష. 4 ఆ. (శ. ర.)

వి. 1. సోమరితనము (శ ర.).

2. పల్లకీ మోయు బెస్తల భుజముమీఁదితడి మడతపాత్తి.

గీ. బెస్తలు భుజంబులందును బెట్టుకొనెడి, యార్ద్రపటములు మాలుగు లనఁగ వెలయు
ఆం. భా. 3. 40.

జ మాలుగుఁబోతు.

మాలుగుఁబోతు వి. (మాలుగు+పోతు) సోమరి, అలసుఁడు.

ఉ కూలికి వచ్చి యీడ వరి గోయుచుఁ గూరుకు చెంద వచ్చెనే, మాలుగుఁబోతు వీని కనుమానము లేదిఁక చేని పెద్ద చేఁ,దోలుఁడి యీదినంబు మనతోఁ సరిగాఁ బడి ముట్టఁబోదు
చెన్న. 417

సీ ..మదల మాలుగుఁబోతు చండి సోమరినలి . అనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవాని పేరు ..
అం భా. 6.

మాలుచు(ల్చు) స. (క్రి. √మాలు) మాలఁ జేయు, పోఁగొట్టు, నశింపజేయు.

గీ తగనియది యెద్దియైన వ్రతంబు పూని, మాన నోపిన నాయువు మాల్పకుండు
భార అను. 4 96.

ద్వి దీనుల మనియు మాధృతి మాలిచెదవు .
పండితా. మహిమ. 292 పొ.

చం అతిశితచక్రధార నరకాసురు వ్రక్కలు చేసి డాసి దై, వతపతి కింతరక్కసులవాఁడిమి పోఁడిమి మాల్చి ... ఉ. హరి. 1. 177.
బస. పు. 4 313 పం.

మాలుథానము సం. వి అ పుం. ఒకజాతి పాము, ఉమ్మెత్తలో నుండెడిపాము.

మాలువు సం వి. ఉ. స్త్రీ. 1 లతావిశేషము ఆఁడుది, స్త్రీ.

మాలూరము సం. వి. అ. పుం. 1. మారేడుచెట్టు. 2. వెలఁగచెట్టు.

మాలె(లియ) వి (ప్రా మాలి.అ) 1. హర్మ్యము, మాడుగు.

కం. వ్రేలకు జీలుగు వెరిఁగిన, మాలెకుఁ గంబంబు గాదు మాటలు మిగులన్, నాలుక గలచిన యంతనె, చాలునొ మగతనముఁ జూప సాత్యకి యెదురన్. ఉ. హరి. 3. 50.

వ. ... చెంగటఁ దెలంగు చెంగలువమాలెపై నంకించి పాడు పెక్కులతేఁటిజక్కులవారి యీలా దఁజుఁకు . ఉత్సాహంబుఁ బొందచు ..
కువల 3. 121.

సీ మాడుగు మాడువు మాలె యఁ చనఁగను ప్రాసాదభేదమై పరగుచుండు
అం భా 2 17.

2. (క మాలె) పుష్పమాలి, పూఁదండ (శ ర.). 3. వరుస, పంక్తి
(చూ. మలెగట్టు)
జ. మాలెగట్టు, మాలెగోలుపు

మాలెగట్టు అ. (క్రి. మాలె + కట్టు) వరుసగా నిలుచు, పంక్తిగా నేర్పడు.

చం కిటిగణ మేఁగుదేఁ గని క్రేవలఁ బట్టిన వేఁటకుక్కలో, క్కటి గొలుసుల్ వదిన్ విడువఁగాఁ బఱచెన్ బహుమానవేగులై ..

చం పఱచుచుఁ గొంకులున్ దొఁశలు బట్టి విదుర్చుచు మాలెగట్టినన్, మొఱుఁగుచుఁ గ్రమ్మరన్ దొడఁగి మోరలు ద్రిప్పినఁ బోటుదప్పఁ గ్రేళ్లుఱుకుచు సింగముల్ గరుల నొక్కటఁ బట్టెడుభంగి దాఁటుచోఁ, గఱచుచుఁ జాగసీక యదికట్టుచు బెట్టుగ నేఁచెఁ బందులన్.
ద్వా. 8. 27.

మాలెగోలుపు(ల్పు) అ. క్రి. (మాలె+కొలుపు) మాలెకట్టు, పంక్తిగాఁ నేర్పడు.

ఉ కుక్కలు గొన్ని చుట్టుకొని క్రోడములన్ ధరఁ గూల్చి కొన్నిటిం, ద్రొక్కి లులాయపోతముల ముండగిలంబడ నీడ్చి కొన్ని పే, రుక్కున మాలె గొల్చి యెదు రుండి యెలుంగులఁ గొన్ని మన్నులం, జిక్కులు జీరుగాఁ గఱచి చిందఱ వందఱచేసె మాంసముల్. ఉదయనోదయము.

మాలెత వి. (మాల+త వృత్తిని వర్ణవికారము) చండాల స్త్రీ, మాలది

కం. త్రోయక విప్రుఁడు మాలెతఁ, గాయజసుఖకేలిఁ గవిసి కష్టాత్ముఁ డగున్, ప్రాయశ్చిత్తముఁ జేయక, పోయినఁ జండాలజాతిఁ బొందు నిజముగన్
విజ్ఞా. 2. 125.

క. ... అను నయము సామాలెసం, గను గొని యుత్సాహ ముడిగి ఘనకోపముతో, మనుజా దీశ్వరి ... ... గను ... ... గని ... కొనంగన్ హరిశ్చ. 2. 113.

సీ. చంద్రశాలికాఖిధ చను మాలెల ... ... ఆ. భా. 2. 105.

మాలేయము సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెద్దయేలకులు. (శ. ర.)

మాల్యపుష్పము సం. వి అ. పుం. జనుము (వ్య. వి.)

మాల్యము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) మాలకుఁ దగినది, మాలాసంబంధమైనది.

వి. అ. న. 1 పూలదండ ... 2 పువ్వు. ... సుమై ... వినమాల.

మాల్యవంతము సం. వి త్. పుం. ఒకానొక పర్వతము, సప్తకులగిరులలో నొకటి.

మాల్యవంతుఁడు సం. విశ. (త్. వత్. త్.) పుష్పమాల ధరించువాఁడు.

వి. త్. పుం. సుకేతునిపుత్రుఁ డగు ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

మాల్లము సం. వి అ. పుం. ఒకానొక సంకర జాతి.

మాల్లవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మల్లయుద్ధము, ముష్టి యుద్ధము.

మాళవశ్రీ సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొక రాగము.

గీ మాళవశ్రీయు ... మిశ్రములు లన్ని మరికి, నరిదిఁ గన్పట్ట వినికిసేయంగఁ దెలిసి .. ప్రబంధ. 98.

మాళవి వి ఒకానొక రాగము.

సీ. భైరవ శ్రీరాగ బంగాళహిందోళ మాళవులును రాగమంజరియును ... ప్రబంధ. 95.

సీ. భైరవి మాళవి బంగాళ హిందోళ రాగము లరయ శ్రీరాగ గౌళ, భూపాల లెన్మిది పురుష రాగంబులు ... హంస. 5. 128.

వ. .... వసంతంబు మాళవి బంగాళి నాట దేవక్రియ మేఘరంజి ... మత్స్యపు. 5. 53

మాళిగ వి. (సం. మాలికా, క. మాళిగె. త. మాళిగై). 1. మాడుగు, మేడ.

క. ఈడు జోడును లేని యింద్రనీలముల, నోడు ... ... కొప్పుమాళిగల ...

అ. మ. క. 3. 173 పొ. 13 పం.

సీ. ముప్పు పూపుట్టువుమాళిగలో నుండుగుబ్బెత ... ... యుబ్బుజెజె ... ప్రబంధ. 165.

ద్వి. చలువనెత్తావులు సారెకు మలయ, మలయ మారుతమును మలయుమాళిగల ....

ద్వి. పరమ. 34 పొ.

2 కల్లు; మిద్దెలు.

ద్వి. ... ... వైష్ణవ సాహస్రముకుఁ గని మొదవ్య ... మాళిగలు ఘటింపించి ...

ద్వి. పరమ. 6. 486 పొ.

ఉ. .. మేలిమాళిగల్, మేడలు ...

ప్రభు. 1. (శ. ర.)

మావంతుఁడు వి. (క. మావంత, త. మావుత్తన్, మహా. మాహుత) మావటివాఁడు.

సీ మేదినీపతి యతిమ్మదు వైన మావంతుఁ దేనుఁగు నెల్లట్ట యెక్కి యాడఁ. జూచుఁ దెకువ నెడి నీచపుఁ బ్రజ ...

భాం. శాం. 2. 178

ఉ. ... ... భీకరమైన విపినేభము మెల్లన మస్తరించి మ్యావంతుఁడు గంఠపీఠి గుదెవైచి సుఖంబున నెక్కినట్లు ... కాశీ. 5. 286.

సీ. గాఁ వించుచుఁ బిల్పుకములలోఁచన తెల్లమావంతు లలగంబు మాడ్కి దనర ...

కకు. 4. 10.

సీ మావటీఁ డనఁగను మావంతుఁ డనఁగను నాథోరణుని సంజ్ఞ యలరుచుండు ...

ఆం. భా. 2. 203.

మావటము వి. (తములపాకుల) కట్ట, మోద.

సీ బంగారు చఱపులపస మించు తమలపాకుల మావటాలు కొండలుగ వైచి ...

కళా. 7. 60

మావ(టి)టీ – మావటీఁడు వి. (క. త. మావటిగ) ఆధోరణుఁడు, మావంతుఁడు

గీ. ఎగసి వ్రాలెడు జలజంతు లెక్క లెక్కఁ, గూల విరిసిన ఒడుమావటీలు గాఁగ, నూర్మి రేఖాకరంబు బిట్టూచికొనుచు, గంధగజలీలఁ గ్రాలుసాగరముఁ గాంచి ...

రామా. 7. 86.

ఉ. మావటు లోలి డీకొలుప మత్తగజంబులు పోవ్రత్రోవఁ, బ్రోవులు గట్టుచున్ గవులు ...

భా రా యు. 640.

(శ.ర పా మావఁతులోలి డీకొలుప. ముద్రి పా)

చం. తనువున నంధకారిపుమదం బలిమి న్నను భద్రదంతికిన్, మొనసినఁ జిందరేఁగి తపనుం డను మావటిఁ గ్రుంకు బొట్టులో, య నురుల పైచినన్ నొగిలి యచ్చట నెత్తురు గ్రక్కెనో యనన్, గనుఁగవ కోరగింపఁ బొడకట్టె సముజ్జ్వల సాంధ్యరాగముల్

పారి 2. 31.

(శ ర పా మావతుఁ గ్రుంకుమెట్టులో ముద్రి పా)

మావటీఁడు – మావటీ వి. (మావటి + ఈఁడు. స్వార్థమున) మావటివాఁడు, ఆధోరణుఁడు

గీ. మావటీఁ డల్లనల్లన మదగజంబు, నిచ్చతోఁ గూడ నోజకుఁ దెచ్చునట్లు ...

మార్క. 8 318.

కం. పన్నుగ నందగియేనుఁగు, గున్నలపై మావటీంద్రు కోరిక లడరన్ .. నీలా. 1. 83.

సీ. ఓదంబు తేనిచో నొగి మావటీనిచే గజరాజములు నరికట్టు వడునె

సీతారా 1. 114.

సీ. మావటీఁ డనఁగను మావంతుఁ డనఁగను నాధోరణునిసంజ్ఞ యలరుచుండు ...

ఆం. భా. 2. 203.

మావలి వి సుగంధిమాల (వ్య. వి.). (శ. ర.).

మావి[1] వి (క మావు త మా) మావిడి, చూతవృక్షము

శా. తావుల్ గ్రేవలఁ జల్లుచెంగలవ కేదారంబు తీరంబునన్, మావుల్ క్రోవులు నల్లిబిల్లి గొను కాంతారంబునందు.

మను 2. 22.

చం. అలరుఁ బురంబునన్ .. మావితోఁ, ఫల విరులన్ బయిన్ నడుపఁబోలు పురాతన తీర్థకుండముల్ .. ఆము 1. 71.

సీ. మరుమావులరివం బమరుమావి లరు దైన తావిఁ గ్రొన్ననపట్లు గ్రేవ దనర .

సారంగ. 1 1.1, బహు 2. 12.

సీ .. మామిడి మావి యనఁగ నామ్రమగు

ఆ. భా 246.

మావి[2] (క మావి త మా) మనుష్యాదుల గర్భస్థశిశువు నావరించి యుండు మాంసపుపొర, జరాయువు

గీ .. జరాయు వలరు మావి, నాఁగ ...

ఆం భా, 2. 109.

మావిడి – మామిడి వి. ఆమ్రము, చూతవృక్షము.

ఉ. మావిడి మోఁక లేఁదలిరుమంటకుఁ గోర్కులు గోసి తింటకున్, భావగతుల్ కరం బలరఁ బల్వగలన్ దురపిల్లు చుండితిన్ ...

దశకు 6 88.

కం. మావిడిచె ట్టొక్కటి పెన్,లా వడరఁగఁ బెటికి యాచెనఁటి యరదమ్మున్, మావులు విల్లును దుము రై, పోవఁగ పైచిన నతండు పొలివోనిబిగిన్, అచ్చ. రా. యు. 193.

ఉ. మావిడిమోఁకక్రింద నిగమత్రితయార్థ సమృద్ధి పార్వతీ, దేవికుచంబులం బదను దీర్పని కస్తురిముద్ర గా జగజ్జీవనకారణం బయిన శ్రీనిధి కంచిపురీశ్వరుండు మా, దేవయసెట్టి నందముని దిప్పఁ గృతార్థునిఁ జేయుగావుతన్.

హర, 1. 3.

మావు[1] వి. (త మా.) 1 పురుషాశ్వము, మగ గుఱ్ఱము, అశ్వము, గుఱ్ఱము.

సీ గోడిగజాతిలోఁ గొదమపెంటుల నేర్చి మావుల హత్తించు మార్దవంబు ...
భార. విరా. 1. 95

కం. ... అర్జునుండు భాసుర మగున,మ్మావ్రగే సరముగ యశ్వావారమ్మునకు వచ్చె సంచిత లీలన్ ..
భార. అశ్వ. 4. 166

దండకము . . మావ వై కావవై తే జగం బద్ధ తమ్మేచ్ఛులం జంపి ...
వరాహ. 9. 110.

చం ...భూనుప లన్నదిలోన వార్చి మ్రాఁ, కుఱుతుర లెక్కి చప్పటలు గొట్టి యదల్పఁగ సాహిణీలు మావుపుఁ జఱుపఁగ వైచి సెలవు ల్వెస నాకుచుఁ బోయె ..
ఆము 3 22.

సీ. పరగు నశ్వంబు జాజా వావురము వారువము ఒక్కి తత్తడి మావు గుఱ్ఱ, మన ...
ఆం. భా. 2. 196.

2. అశ్వసంగమము, స్త్రీపురుషతురగముల కలయిక (శ ర).

జ. మావు మోమువాఁడు.

మావు[2] వి మత్స్యగ్రహణసాధనవిశేషము, క్రింది భాగము సన్నగా మీఁదిభాగము వాటవు విరివిగా అడుగు మీఁదిచివరలు చేరునట్లు లోన చొప్పించి ఊఁతవలె చువ్వలతో నేర్పఱుపఁబడిన చేపలనుపట్టుసాధనము (శ ర).

మావుతుఁడు వి. (క. మావుత, త మావుత్తన్. మహా. మాహుత) మావటీఁడు, గజసాది.

లయగ్రాహి. రావుతులతుండములు మావుతులనుగ్గుఁ దురగావలిశవంబులు గజావయవరాశీ, భావ భయదస్థలులు ...
భార స్త్రీ 2. 5. (మావతులు శ. ర పా)

ఉ మంది గుఱాలు నేనుఁగులు మావుతులున్ దొం తెన్నఁ బెక్కులై, క్రందుగఁ గూర్మితో నెదురుగాఁ జని పౌఁజులు దీర్పఁ జూచుచున్, గొందలు ముందరన్ బయిఁడి కోలల హెగ్గలు తెచ్చరింపఁగా, నిందని యాముచేఁ బొదలు నేనుఁగు నెక్కి మదిం జెలంగుచున్
యయా. 4. 154.

ద్వి. కూలెడుమావుతుల్ గ్రుంకురావుతులు, తూలెడుగోడుగులు త్రుంగుపడగలు .
రం రా. సుం. 265 పొ. 3 పం.

మావుమోమువాఁడు వి. (√మావు[1]) కింపురుషుఁడు, తురంగవదనుఁడు (శ. ర.).

మావురము వి మత్స్యవిశేషము.

సీ ... జాతి, కొఱుకు మావురమును గుంట ముక్కు ...

గీ ... పరిగె రొయ్యాదియగుమీలఁ బట్టునతఁడు ...
హంస. 4. 187.

(బ్రౌ. క్రొత్తప్రతిపా మావుఁరము ప్రాఁతప్రతిపా)

మావెలఁగ వి. ఉలిమిరి, వరుణము (వృ వి). (శ ర.)

మాషము సం. వి. అ. పుం. 1. చిక్కుడు (వృ. వి.). 2 ఒకానొక బంగారుతూనిక (పణములో నిరువదవవంతు ఎనిమిది గురివెందగింజల యెత్తు) 3. కాయధాన్యవిశేషము, మినుములు. 4. చిక్కుడుగింజలవలె బొబ్బలు గల చర్మరోగము.

మాషవర్ధకుఁడు సం. వి. అ పుం. స్వర్ణకారుఁడు బంగారుపనివాఁడు

మాషాదము సం. వి అ పుం కూర్మము, తాఁబేలు.

మాషాశము సం. వి. అ పుం గుఱ్ఱము.

మాషికము సం. విశే. (అ. ఈ అ) మాషము విలువ గలది.

మాషీణము సం విశే (అ అ అ) మాషములు పండుచేను.

మాషుఁడు సం. వి అ. పుం. మూర్ఖుఁడు, అవివేకి.

మాషోనము సం. విశే. (అ. అ. అ.) మాషప్రమాణము తక్కువైనది.

మాసజాతుఁడు సం విణ. (అ. ఆ. అ) వయసు గలవాఁడు, నెలక్రిందఁ బుట్టినవాఁడు.

మాసజ్ఞము సం. వి. అ. పుం కూకురుగుండఁగి పిట్ట.

మాసటి – మాసటీఁడు (చి. ని. శ., ర.) జ. మాసటీఁడు

మాసటీఁడు – మాసటి, మాస్టీఁడు వి. (మాసటి + ఈఁడు. స్వార్థమున) శూరుఁడు.

మాసటీనికిసి మైమ అపరా దెప్పుడు నలయంగఁ గూడదు యాచకునకు ... నీతి. 38

గీ. కలయఁ బన్నీరు చిలికి శ్రీగంధ మలఁది, విరులు పైఁ దార్చ నపు డొప్పెఁ దరుణిమేట మగని విరు గెల్వ వలరాచమాసటీఁడు, పూజ చేసినయగ్గజరాజ మనఁగ. విజ. వి 3. 40.

2 మల్లుఁడు.

ద్వి కేసరిపోలె లంఘించి పట్టుచును. మాసటీఁడు నుబోలె మండివెట్టుచును ...
పండితా. పర్వ. 372 పొ.

సీ ... మైనాకు నొరసిన మాసటీఁడు ...
మనుచ 5. 47.

విణ. 1. ప్రతిమల్లుఁడు, ప్రతిభటుఁడు

ఉ. ఆ యెలనాఁగవేణి మెఱుఁగారు కటారికి మాసటీఁ డగున్, బో యనవచ్చు నమ్మెఱుఁగుఁబోఁడి పిఱుంద సమస్తభూమికిన్, రాయ లనంగవచ్చు నలరాజనిభాస్య యెలుంగు గట్టివా, కోయిలకంచుకుత్తికలకున్ బయకాఁడనవచ్చు నెచ్చెలీ ... విజ. వి 1. 119.

2. శ్రేష్ఠుఁడు (శ. ర.).

3. శస్త్రిదతుఁడు.

సీ. మాసటీఁ డనఁగను మాస్టీఁ డనంగను సాదకాఁ డనఁగను శస్త్రిదతుఁ, డలరు ...
ఆం. భా. 2. 205.

మాసమాలనము సం. వి. అ. పుం. సంవత్సరమ్రాఁకుఁడు (త్రి. ని).

నెలమాసము వి. సం. మాషః. ప్రా మాస.) రెండున్నర చిన్నమెత్తు (శ ర.).

మాసము సం వి. అ పుం 1. నెల 2. చంద్రగ్రహము. (వైదికోపయోగము. తెనుఁగున నెల శబ్దమునకుఁ జంద్రుఁడర్థ మున్నటుల మాసశబ్దమునకుఁ గూడఁ జంద్రుఁడనునర్థము గలదు.)
3. పండ్రెండు సంఖ్యకు సంకేతపదము

మాసరము విణ. 1. వ్యాపించునది

సీ. .. ఆరణ్యసంచారమునఁ, దరువుల రాలు కేసరముల నత్యంతధూసరం బై కడుమాసరముగ, గోఖురోద్ధత రేణుకుంఠిత మగు మోము ... హరి పూ. 5 178.

గీ ప్రేమ సంప్రీతివిస్మయమిశ్రిత విగళోక, నంబుకృష్ణునిముఖ కమలంబునందు, మాసరం బగు వికసనమధువునకు మ, ధువ్రతం బయి నిగుడ నాస్రవతుండు. భార శాం. 1 379.

2. మనోజ్ఞము, అందమైనది.

శం. తరుణప్రదేశముల మా, సరముగ వారలు యయాతిశర్మిష్ఠలఁ జూ, పిర తండ్రియుఁ దల్లియు నని .... భార. ఆది. 3. 184.

సీ. లలితాంబరములు మేఖలలు లేకయు హాటి జఘనంబు లింత మాసరము లగునె ...
కు. సం. 6. 709.

3. దీర్ఘము, పొడవైనది

మాసరఁపుటరఁటిమోపుల నొకకొన్ని గోమరారు కర్ణికారములు నించి ...
కు. సం. 5. 502.

గీ. అధ్వలీమలగుండియ లవియ వాఁడి, చూపె మల్లిలతావల్లరిపరాగ, ధూసరంబులు దత్తముక్తాసరములు, మాసరంబులు నైదాఘవాసరములు. వరాహ. 2. 64.
నైష. 1. 73.

4. విస్తరము, అతిశయము.

కం. తనూచితవృత్తాంతము, మాసరముగఁ జెప్పఁబడియె మనుజేశ్వర నీ, కు ...
వాసిష్ఠ. 2. 147.

వి. ఒప్పిదము, చక్కఁదనము.

కం. భాసురుఁడై పతి నగరికి మాసరమున వచ్చి
చెఱఁగి మణిమండలవి, న్యాసాలంకృత యగు
సతి, వాసకసజ్జికయనంగ వలసై యొప్పున్.
కావ్యా. 3 . 72.

మానరము సం. వి అ పుం. 1. వాస్పుగంజి.
2. చేయించిన యవలబియ్యముతో పుల్లనిపెరుగు
కలిపి చేసినయాహారము.

మానలము సం వి అ. పుం. సంవత్సరము.

మాసి¹ – మానెసి వి (సం. మానుషః) 1. మను
ష్యుడు (శ బ్దం., బ్రౌ.)

2 శపథాయుధనిషేవి, వెనుకకుఁ దిరుగ నని
యొట్టు పెట్టుకొని యుద్ధము చేయువాఁడు:
సంశప్తకుఁడు

సీ శపథాయుధనిషేవి చనును గైజీత మం చనఁ
గను మాసి యం చనఁగ ...
ఆం. భా. 2. 185.

మాసి² వి (√మాయు. క. త. మాసు.) మాలి
న్యము (శ బ్దం.)

గీ. మాసి కనుపట్టుటకు నాత్మ రోసి రోసి ...
కవిక. 5. 19.

(ఇది మాయుధాతుక్త్వార్థకరూపముగా గ్రహించి
నను సరిపోవును)

మాసిక వి (√మాయు) అతుకు.

ఉ. మాసిక వైచి కుట్టినరుమాలును జాలనిదట్టి
బట్టయున్, మాసినయొడ్డె దుప్పటి ...
శుక. 2. 362.

సీ. చినిగి మాసికలు వేసినకోక బంగారు చెఱఁగుల
చెంగావిచీర యయ్యె . . దశా. 8. 427.

మాసికము సం విణ (అ ఈ. అ.) 1. మాన
సంబంధ మైనది 2. ప్రతిమాసమునను దటస్థించు
నది నెలనెలకుఁ దటస్థించునది.

3 నెలకు సరిపడునది,నెలకు వచ్చునది. 4. నెలలో
నీయఁదగినది 5 ఒకఁడు చనిపోయిన సంవత్స
రమున నెలనెలకు పెట్టఁబడు (జరుపఁబడు)
శ్రాద్ధము.

మాసురి సం వి. ఈ స్త్రీ. శ్మశ్రువు

మాస్టీఁడు – మానటీఁడు ఐ మాస్టీండ్రు, మాస్టీలు.
1. శూరుఁడు

ఉ. పైఁడిరథంబుతోఁ బ్రకయపావకపట్టము నేఁడు
కట్టుకో,న్నాఁడో యితం డనం గనలునం గను
గ్రుడ్లు గదల్చి కాయుక్రో,వ్వేఁడిమిచే దిగంత
ములు వెచ్చపడన్ బలభేదిమీఁది మా,స్టీఁడతఁ
డొక్కఁడున్ గడువడిన్ గదియం గపిరా
జుదగ్రుఁడై రామా. 8 91.

మ. బలియుం డొక్కపటానిరౌతుతనకాకా నూకు
చున్ రెండుపీ, ధులమాస్టీలతలల్ కరాసిల
తికం దుండించుచుం జుట్టి రా, వలరెం దత్తను
వుల్ ధరం బడుట భూతాజ్ఞప్తిచే వెట్టిమో,
పులు నేలం బడవైచి కూలఁబడు కాఁపులోవ్వెతె
వప్పట్టునన్ కువల. 2. 141.

2. మల్లుఁడు, జెట్టి.

ఉ ఈడన సన్నసన్నకు భ్రమింప ధరన్ శకటాలిఁ
దోలి పో,రాడఁగనీ కిలం దునుకలై పడఁద్రో
యుచు మారుసామునం, దోడక శూధి గాంచి
బిరు దొందినపాన్మెల నూలి ఘుంటమా,స్టీఁ
డన మేటియై పటుకటీతటి నీ ఓగు నవ్వధూటి
కిన్ ఉ హాశీశ్చ. 8. 60.

సీ. తగినట్టిమాస్టీని దండపోల్కి మెఱుంగు మెఱు
యుకై వడి బిసమీటినగతి ...

గీ. ... ఆడగలజత్రపత్తమునకు ...
ప్రబంధ 181.

3. శస్త్రదకుఁడు.

సీ. మానటీఁ డనఁగను మాస్టీఁ డనంగను సాదకాఁ
డనఁగను శస్త్రదకుఁ డలరు ....
ఆం. భా 2. 205.

మాహాకులీనుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ అ) గొప్ప
వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

మాహాకులుఁడు సం. విశ. (అ ఈ అ) గొప్ప వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు ప్రఖ్యాతవంశజాతుఁడు.

మాహాత్మ్యము సం. వి అ న గొప్పతనము, ఘనత

మాహానసము సం. విశ (అ. ఈ. అ) వంట యింటిసంబంధమైనది

మాహినము సం. వి. అ న. రాజ్యము

మాహిషము సం విశ. (అ. ఈ, అ) మహిష సంబంధమైనది, దున్నపోతు సంబంధమైనది.

మాహిషికుఁడు సం. వి అ. పుం 1 దున్నలను గాచువాఁడు, పశువులఁ గాచువాఁడు 2. వ్యభిచారిణిని గామించు విటకాఁడు.

మాహిష్మతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. హైహయరాజులకు వంశపరంపరగా నుండెడి రాజధాని, పురవిశేషము.

మాహిష్యము సం వి. అ. పుం క్షత్రియునకు వైశ్య స్త్రీయందు జన్మించిన సంకరజాతి

మాహేయి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గోవు, ఆవు.

మాహేయుఁడు సం వి. అ పుం. 1 అంగారకుఁడు. 2. నరకాసురుఁడు.

మాహేశ్వరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పార్వతి.

మాహేశ్వరుఁడు సం. విశ (అ. ఈ. అ) 1. గొప్పరాజునకు సంబంధించినవాఁడు. 2. శివుని సంబంధమైనవాఁడు శి శివుని పూజించువాఁడు.

మి

మి ప్ర. వ్యతిరేకభావార్థమున ధాతువునకు వచ్చు ప్రత్యయము.

ఉదా: అనమి, కనమి, చూడమి, రామి మొ

శా. ... తీ, పార న్నేఁ జన నీమియున్ మరిసీవా రామియు న్దెల్లము ...

అము. 6 41.

మింగడ వి. — మీఁగడ (శ. ర.).

మించేడుగు వి. (√మించు[1]) బోయీలు పల్లకి మోయునపుడు పలుకు హెచ్చరికపదము

ప జెక్కలు పదిలము మించడుగు దువాళి .. అవ విని ..

ప్రబంధ 605.

మించేనాడు స. క్రి. (మించక[1] + ఆడు) దూషించు, తూలనాడు.

ఉ. అవ్వను దాతనుం గలుకు లాడఁగ నేఁటికి వాకులైన మి, మ్మెవ్విధి మించనాడ నగు హేయ వివర్జితుఁ దాతకళ్యపున్, బ్రువ్వఁగ దూరఁగాఁ దగదు ..

క్ర్యా. శకుం. 2 221

సీ అవలించి యే మించనాడిన నెంత లే దను గాని మాఱు మాటాడ రాదు ...

విప్ర. 4 67.

మించారు అ క్రి (√మించు[1]) మెఱయు, ప్రకాశించు.

సీ. జాలపల్లవములలీలలు పొలివోవ మించారు కెంగేలిమేలిమియును . .

గీ. మనము సొక్కింపఁ జాల నింపెసయు జోఁటి

హరి ఉ. 7 47.

మించిలి వి. నిశాంతుళ, ఒకజాతిబీజ (వృ వి). (శ ర)

మించు[1] అ. క్రి (క. మించు) 1. ప్రకాశించు, తళతళ మెఱయు,

సీ. అంబుజాంబకు పూన్కి వతినిర్మలస్థానుపున మించువామార్ధతను వనంగ ...

వసు 6. 78.

గీ. నరసవిభుకృష్ణరాయ భూనాథచంద్రు, చేత ననిలోన మించు కౌక్షేయకంబు ...

పారి 1. 24

2. ఒప్పు, శోభిల్లు.

సీ మించు నెవ్వనిమూర్తి మీనచిహ్నజయంత నలనలకూబరాదుల జయించి ... కాశి. 1. 51.

కం. శ్రీ మించునతనిపదముల, ఖామామణి యొత్తు పయిఁడిపావలు దొడిగెన్ .. పారి. 2. 7

ఉ ... అవి యోలిని గ్రోలినతేటవెన్నెలల్, చిప్పిలినట్లు మించుపతిలేనగవున్ దెలినిగ్గుఁ జూపులున్ ...

ప్రభా. 2. 78.

3. అతిశయించు.

(క.) అధికమగు, హెచ్చగు

గీ విఘ్నరాజమదోల్లాస విభ్రమములు, మించి విఘ్నోపశాంతిఁ గావించుఁగాత .

హర. పీఠి. 5.

చం. తనమృదుగీతికా పరిణతధ్వనిపై ఖరిఁ బల్కు మంచు మిం,చినరహిఁ జేతివీణియకుఁ జెక్కులు గీటుచు మీఁటు చున్నదో, యన వఖరాంకు రంబుల నయమ్మునఁ దంత్రులు మీఁటి గాన మిం, పొనరఁగఁ జేయువాణి పారి 1. 5

గీ మృగమదము మించుతములంపుటిరులు మోవి దళముగా సౌగరుహాసంతి వెలుఁగ ...

ఆము. 4. 135

(చ.) పృథులమగు, పెద్దదగు.

ఉ. ... ప్రాసె నొక్కల, జ్జావతి మించుగుబ్బ వలిచన్నులపై మకరికలాపమున్ ...

నైష. 3. 102.

. ... మిన్నేటి పెన్నీటిపట్టున మునుంగకుండ నవరించినమించుకుంభజ్ఞవం బన ...

మనుచ. 3. 9, హర. 5. 44.

(ట) సర్వోత్కృష్టుఁడగు

శా... అ. శ్రీరంగేంద్రుఁ డశేషరాజ్యపదవీ సింహాసనాసీనలక్ష్మీరాజన్నిజ సంతతి ప్రథితుఁడై మించెన్ ధరామండలిన్ . వసు 1 62

సీ. కులములోఁ దరితీపు గలిగి మించినమేటి ..

మనుచ 5. 47.

4. పెరుఁగు, వృద్ధిపొందు.

గీ. సారమున మించుమాయావిసారమూర్తి ...

దశా. 1. 204.

మ. వలరాచెక్కెపుమీనమో నురలఁ బ్రోవ న్మించు మీనంబవో .. దశా. 1. 156.

గీ. మీఁజ హెచ్చరికెను మించె రెక్కొనె హెచ్చె, నెచ్చెఁ బెరిగె వనఁగ వృద్ధిఁ జెందె, వనుట శాఖ్య లగుచు వలరారుచుండు ...

ఆం భా. 3. 89.

5. విజృంభించు, చెలరేగు.

ద్వి నందసీతిక్రియల్ దానధర్మములు, మెండొడి చెడిపోవు మింతురు రిపులు, జారులు చోరులు సందడింపుదురు ...

రం. రా. అయో. 129 పు. 23 పం.

చం కనుఁగవఁ జీకటుల్ గవియఁ గర్ణపుటంబుల దిమ్ము గ్రమ్మ మిం,చును జఠరాగ్ని దర్పలత చొప్పడు నంగములన్ శిరంబు నొ,చ్చు నితర భోగ్యవస్తువులు నూడ సహింపదు మాటమాత్ర మా,డను మది పుట్ట దాఁకటఁ బడ న్వశమే క్షణమైన నేరికిన్.

దశా. 2 135., దశా. 8. 94.

6. వ్యాపించు.

ద్వి. నీకేటి తప్పులు నిఖిలలోకముల, నీకతంబున మించె నేఁడు నాకీర్తి ..

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2783 పం.

మ. ... శశి రేవతీరమణుఁ డున్మాదంబు మీఱం దమో, యమునన్ భంగము నొంది పాఱఁ గరసీరాలోడితం జేయ వ,చ్చె మరుద్వాహిని దానిఁ దేర్ప నన మించెం జంద్రికాపూరముల్.

పారి. 2. 46.

మ. ... ఉదయద్ధర్మ శాస్త్రప్రక్రియన్, మనుశాతాత్య యనదక్ష గౌతములసామర్థ్యంబునన్ మించె

విక్ర. 1 31..

7 సాంతమగు, ముగియు, సమాప్తమగు.

గీ మంచి దని నాగవల్లట మించినపుడె, యాలిఁ దోడ్కొని తనయగ్రహారమునకుఁ, బోయి ...

శుక. 2. 169.

స. క్రి. — ముంచు³ (క త. మింజు.) 1. అతిక్రమించు, దాఁటిపోవు.

సీ. వలువ యేతెంచి యెన్నఁడు లేనియింత కోప పుఁబలు కిది యేమి పడఁతి యనుచుఁ, దన భార్యఁ బలికె నవ్వనితయుఁ గోపంబు మించి శోభిలు మృదుస్మితముతోడ ...

కళా. 5. 52.

శా. ఘంటాకర్ణుని మించుకర్ణమొకొ యాకర్ణనంబు.
అము. 6. 58.

సీ. గౌళముల్ వచ్చాకు కచ్చూరములు చాల
నించిన కొట్టడీల్ మించి యేఁగి ...
గీ. చూచె నొక దివ్యరత్ననిస్తుల గృహంబు ...
హంస. 1. 81.

గీ. మీఱె ననఁ గడచె ననఁగ మించె ననుట, పోలిచి
యుండును .. ఆం. భా. 3. 28.

2. జయించు

కం. హారలు గనుఁగొని రతివి, స్త్రారాద్భుత మత్స్య
రాజధానిని లవణాం, భోరాశిఁ గాశిమగుణో,
దారతచే మించు వనచయము గలదాసిన్ ..
రాఘవ. 3. 156.

(భారతార్థమున.)

కం. భీమార్జున బాహుబలో, ద్దామత నీ వెఱిఁగి
నదియ తజ్జయశాలిన్, దా మిక్కలి శౌర్యో
న్నతి,చే మించినమేటి యతనిఁ జెనకి బ్రతికెదే
రాఘవ. 4. 88.

(రామాయణార్థమున.)

సీ. కందర్పు మఱపించి యింద్రుని నిందించి నల
కూబరు హసించి నలుని మించి ...
కళా. 1. 76.

3. తీర్చుకొను, సఫలము చేయు.

సీ. వాని కౌఁగిట, జిక్కి వలపు మించినఁ గాని
కొంత నెమ్మది గాదు కొమ్మలార ...
ఇందు. 3. 15.

చేమించు — చేయిదాఁటు, కడచిపోవు.

కం. చనునే యిటువలెఁ జింతి, ల్లి నృపాలక నింద
రావలసి నా పలుకుల్, వినవై తివి చేమించిన,
పనులకు నీ వింకఁ గస్తి పడవచ్చు నొకో.
సారంగ. 3. 225.

వి. 1. తళతళకాంతి, కాంతి, ప్రకాశము.

గీ. మేటిజమ్మేటి యనటఁ గ్రొమ్మించుమించుఁ,
బోదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటము వెట్టి.
తమిస్రె గద్దియదాఁటఁ గ్రమ్మి యట్టి, కొమ్మఁ
గావింపఁబోలు నెత్తమ్మిచూలి.
వసు. 2. 32.

ద్వి. మెఱుఁగు లేవడి యైన మించు సడలిన, సెటి
జందనమునకుఁ గొఱఁత దోఁచినను.
బస. పు. 4. 868 పం.

సీ. మెఱుఁగారుకోఱల మించులు గదురంగ నతి
భీషణంబుగా నవుడు గఱచి ..
భా. రా. యు. 1325.

సీ. అచ్చవెన్నెలమించు నపహసించు విభూతి
యంగరాగంబు గా నలవరించి ..
విక్ర. 2. 97.

2. మెఱవు, విద్యుత్తు.

గీ. అలుక వహియించి కార్తవీర్యార్జునుండు
బాహుగదఁ బూని గర్జించు పంక్తిముఖుని,
యురము మొరయ నేయ నది యొప్పె నుఱు
ముకాల, మేఘమును మించఁ గనుపించు
మించుఁబోలె. ఉ. రా. 3. 247.

మ. తనతోయంబు ఖరరశ్మి లెత్త నిల వాత్యావేగ
మూర్తి న్మహేం, ద్రువటుం జెప్పఁగ ముచ్చుఁ
బట్టి దివమందున్ విల్లుటింపం భయం, బునఁ
దద్రశ్మిసహస్రము న్వెసడిగెం బో డాఁగి వే
గ్రుమ్మరింప నవం ధారలు దోఁచె మించు వెలి
గింప న్నట్టబ్బు లస్వెల్లిపై.
అము. 4. 83., శుక. 2. 199

3. కిరణము.

సీ. మినుకు తళుకు నిగ్గు మించు కళు కనంగఁ
గిరణనామంబులై కెరలుచుండు .
ఆం. భా. 1. 82.

4. ఆధిక్యము.

కం. అశోభయ రంజనగుణ, పేశలయై మించు గలిగి
బెరసిన విద్యా, కౌశలులు కాంతి యంద్రు ....
కావ్యా. 2. 28.

సీ. దానగుణంబునఁ ద గ్గొనర్చుచు కాదు. ధనవృద్ధి
నిరసించు ధనదుమించు ... చెన్న. పీఠి, 95.

చం. అమలినతేజ మెన్నఁ దరుణారుణకోటికి మించుఁ జూపెడున్ ... పద్మ 1. 190

5. మట్టియ, స్త్రీలు కాలిరెండవ వ్రేలికి పెట్టుకొను ఆభరణవిశేషము. పురుషులు కుడికాలి రెండవ వ్రేలికి పెట్టుకొను ఆభరణవిశేషము

రగడ సరిపణలు మించులును సాటిలేనితురాలు, రంగుగల ముంగాముచాలు నాభరణములు. హంస. 5. 656.

వ. అవ్విరించిజనకునకు నరణంబుగా మించులు గండపెండెరంబులు రాకట్టుమొలకట్టు లుంగరంబులు ముంగై మురారు లంగదంబులు. ప్రబంధ 905

విణ 1. తళతళ కాంతిగలది.

ఉ. వాలికమించుఁగన్గొనలవాకిట నల్లన సంచరింపనుం, జాలక ... నైష 2. 112.

సీ. తనమోముసొగసుఁ గన్గొన నెప్పు డంధుండు మించుటద్దంబు చే నుంచుకొన్న ... సీతా. 3. 46.

2. అధికము. గొప్పది

ఉ. కాంచి కటీతటీఘటితకాంచనచేలములన్ దృఢస్థితిన్, గాంచికలన్ బిగించి మణికల్పిత భూషణపంక్తి చక్కఁగా, నుంచి కరారవిందముల నొప్పుగుచిమ్మనగ్రోవి మించు లౌ, మించులసంచు నొంచ నెలమిన్ బలిమిన్ కెలిమింకెలఁగుచున్ ఇందు. 3. 54.

(మించు లౌ – అధికము లగు,మించులసంచు – కాంతుల విధము.)

సీ. పై మీఁది దుప్పటి బరువనువారిచే మించైన మూట మోయించినావు ... సిం. నార. 47.

ద్వి మల్లోకముల సమమును మించు లేని,మల్లాపురం బనుమహానీయపురిని ... ద్వి. పరమ 1. 40.

ఇ. మించేడుగు, మించేనాడు, మించారు, మించేఁగంటి, మించేఁగన్ను, మించేఁగాలు, మించేఁబోఁడి, మించేదల.

మించు^{2} వి ఒకజాతిడేగ.

గీ. వాంఛనంబును జలకట్టె బైరి గిద్ద, చంచడము సాళువము శనిశరము మించు, వేష్ట్రిమును తళుకాడిగ వేర వేర, నొప్పుడేగల జత గూర్చు కుండుటయును ప్రబంధ. 191.

మించేఁగంటి వి (√మించు) చంచలాక్షి, మెఱుపువలె చలించుకన్నులు గలఆఁడుది, స్త్రీ

ద్వి. తొంటిచందమున నాతొలిమించుఁగంటి, చంటిడావలఁ దేర్ప జలజనేత్రుండు ... ఆ మ క. 1. 37 పొ. 16 పం.

మించేఁగన్ను వి (√మించు^{1}) పిల్లి.

సీ పొసఁగు రాజావర్తపుం జారువములకుఁ బొంచువై డూర్యంబు మించుఁగన్ను ... రా. వి. 5 85.

మించేఁగాలు వి (మించు^{1} + కాలు) దక్షిణపాదము.

ఉ. క్రొన్నెలతాల్పు నింగిసిగకుం గనుగందని పూలదండయున్, వెన్నునిమించుఁగాలిబొట వ్రేలికిఁ గూఁతురు .. రామా 5 19

మించేఁబోఁడి(ణి) వి (√మించు^{1}) మెఱుపువలె మనోజ్ఞమైన ఆఁడుది, స్త్రీ

గీ ... అడుగులు చెంగలువలు, బొమలు సింగిణులమ్మిఁంచుఁబోఁడి కరయ ... నీలా. 1. 56.

వ ... గండోపలంబులపై వసియించు చెంచుమించుఁబోఁడుల ... దశా. 5. 115

గీ మేటిరతులకు సురశాణి మించుబోణి, దానికెనయైనచాన జగాన గాన ... శశాం. 4. 50.

మించేదల వి. (√మించు^{1}) 1. ఆధిక్యము. 2. అతిక్రమణము (శ. ర.).

మింటిముక్కిడివల వి. (√మిన్ను) జాలవిశేషము, ఒక విధమైన వల.

కం. మెడవల సన్నపువల త్రోఁ,పుడువల డొంకవల మింట ముక్కిడివల దాఁ,టుడువల ...

ఆదు తెసఁగెడి వలలున్ ..
హంస 4 185

మింటికాఁపరులు వి. బ. (√మిన్ను) దివిషదులు
(సముద్ర వర్ణనము, సీ. మింటి కాఁపరులకు మృష్టాన్నమాత్రంబు సకల దివ్యపదార్థ జన్మ భూమి ..
చం రా 2. 3.

మింటికాపురంబులవారు వి బ (√మిన్ను) దివిషదులు, దేవతలు.

ద్వి బంగారు బోఁడుల పాలిండ్లబోలు, బంగారు కుండలపస మించి మింటి, కాఁపురంబుల వారు కని సన్నుతించు, గోపురంబులు
ద్వి. పరమ. 1 38 పొ.

మింటితెరువరి వి. (√మిన్ను) 1 ఖేచరుఁడు, సూర్యుఁడు (శ. ర.)
2 బ. దేవతలు.

కం ఆడిర వేలుపుచానలు, పాడిరి గంధర్వసతులు ప్రమదం బెసఁగన్, బ్రోడ లగు మింటితెరువర, చేడియ లటు చల్లి రలరుసేసలు వేడ్కన్
జాహ్నవి 1. 138.

గీ ముదము దైవాలు ముప్పది మూఁడుకోట్లు, మింటి తెరువరిమూఁకలు నంటి కొలువ ...
చంద్రా . (శ. ర.).

మింటిమానికము వి. (√మిన్ను) అంబరమణి, సూర్యుఁడు

వ. .. వేఱొండు దివసంబున జనకతనయ పగలింటి మింటిమానికంపుఁగాక తకుకు సోఁకులకు నులుకుచు ...
రామా 5. 38.

మింటిమ్రాను వి. (√మిన్ను) కల్పవృక్షము.

సీ మింటిమ్రాఁకులవంటి యంటిమ్రాఁకులు వ్రాకి జుంటితేనెలు గ్రాలుసొంపు మాని ....
వాల్మీ 2. 129

మింటిసికవేల్పు వి. (మిన్ను + సిక + వేల్పు) వ్యోమకేశుఁడు, శివుఁడు

కం. మింటిసికవేల్పు మిక్కిలి, కంటిసెకన్ నొచ్చి పుట్టు గానక సోఁకున్, వెంటఁబడి మరుఁడు వాలుం,గంటి రాఁదగునె యొంతగఁడము గడచెన్ ..
యయా 5 138.

మిండఁడు సం. వి అ పుం విటుఁడు

కం. మిండజనదత్తమేమీ, కండసము ద్యూతరమము కడునెమ్మదె మృత్కారపలిపె వేశ్యాశల, కంరుల కత్తటిగ్రహోపకరమండన్ ..
వైజ 3 83.

మిండ వి రక్తపుచ్చి, నలికండ్లపాము.

సీ. .. నక్లికంచన నలికిపె యన, మిండ యంచనఁగను మీఁఱు రక్త, పుచ్చి ..
ఆం భా. 2 87

మిండఁడు వి (సం మిత్ర, క విణ్ద) 1. విటుఁడు

కం. తిండికతంబునఁ గండలు, మెండుగఁ దాఁ బెంచి మగఁడు మెదలఁడనుచు ను, ద్దండత నది మిండనికిన్, వండినకుడు మనఁగ దడ్డు వైఖరి నుండున్.
శుక 2. 102.

కం. పుడమి నిఁక లంజెతల్లిన్, గడుమీఱిన యట్టికీడు గలదే యది యె, య్యెడఁ జూచినఁ గూఁతున కున్, మెడకోణము ద్రోపుగుదియ మిండల కెల్లన్.
ద్వా. 4. 228.

గీ కోఁఅసిగ వేయుచోటనే కొమ్ము పుట్టె, చెఱిచినది గాని యొంతైనఁ జేయవచ్చు, కడపట భుజంగవేషంబు వడసినప్పు, డుండుఁబో గండు మీటి యిమ్మిండతపసి.
రా. సూ 2 110.

గీ అంగజారాతి యొక మిండజంగ మగుచు ....
కాశ. 1 30.

గీ జారుపేరు మేలు, వాఁ డనఁగ మిండఁ డన మిండగీఁ డనఁ దగు.
ఆం. భా. 2. 115.

2 పురుషుఁడు

సీ. ధరలోన గలుగు నొప్పర మిండలకు నెల్ల మొదలు నాఁ జాలినమూర్తి జాని ...
దశ. కు. 5. 40.

గీ. పుండరీకుని మానసాంభోజపీఠి, మిండతుమ్మెద యై యుండు నిందుకొలువు ...
పాండు. 2. 11., నైష. 7. 17

విశే. (క. మిణ్డ త. మిణ్డన్) 1. అధికుఁడు, శ్రేష్ఠుఁడు, అధికము, పెద్ద.

ఆ పెక్కి నదురుగుండె పిక్క చెదురు లేక, యుండ పచ్చుఁ బేదయుఱకు దక్క, రమణ గోఁచి పాఁతరాయఁడు దొంగల, మిండఁ డనెడి మాటమేలు దెలసి. కుచేల. 3. 47.

సీ. సరళ శాదామనీ సల్లాపముల మేను గఱుపాఱు మిండ మేఘంబువోలె ..

గీ నంతకంతకుఁ జిట్టంటు లంటి యంటి, చెలువ ఱకు యౌవనము విందు చేయ నున్న, మాన గుణపద్ధు మన్మథమంత్రసిద్ధు, రుచిరరసవృద్ధు నా యనిరుద్ధుఁ జూచి

ఉ. హరి. 5. 182. (వి రేశ. పా)

కం. కిమ్మిరాంతకబలునకు, ధమ్మిల్ల నవప్రసూన ధరునకు. దరుణీ, సమ్మోహపంచశరునకు, దమ్మయ బసవనికి నుభయదళ మిండనికిన్ ....

నా. పంచ. 1 46.

2 తరుణము, లేఁతది.

(చూ. మిండప్రాయము)

జ. మిండగము, మిండగాఁడు, మిండగీఁడు, మిండత, మిండప్రాయము, మిండతికము, మిండలకోరి, మిండాటము.

మిండగము వి (√మిండఁడు) జారత్వము. (చూ. మిండగీఁడు)

మిండగాఁడు – మిండగీఁడు వి (మిండఁడు + కాఁడు. స్వార్థమున.) విటుఁడు.

ఉ. ఓ మునిసార్వభౌమ సరసోక్తుల జాఁపని మిండ గానితో, నేమని నింద సేసె ...

నిరం. 4. 86.

మిండగీఁడు – మిండగాఁడు వి. (మిండగము + ఈఁడు. జ. మిండగింద్రు) విటుఁడు.

సీ కామిని యాతఁడే ఘనజటావళిలోన మిన్నేఱు దాఁచిన మిండగీఁడు ... వీర. 3. 157.

ఆ. కడిమిగత్తు లమ్మి నిడువాలుఁగన్నులు, గండ మీల నడఁచుమిండగీఁడు

క్రీడా. 243., ఆం. భా 2 115.

మిండత వి. (మిండఁడు + త) జారిణి, అంకుటాలు.

ద్వి. బిడ్డల కొసఁగక పెండ్లాని కిడక, వడ్డి కిచ్చుచుఁ జీమవలెఁ గూడఁబెట్టి, ధనమంతయును మిండ తల కిచ్చె ...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1068 పం.

వ. అట్లద త్తప్రతివచనుం డై యుండ నమ్మిండత వెండియుఁ దెరువరి నీక్షించి ..

వేం పంచ. 4. 424.

మిండప్రాయము మి. వి. (మిండఁడు + ప్రాయము) యౌవనము.

ద్వి. దండిగుండము ముంపఁ దక్షణమాత్ర, మిండ ప్రాయంబున మీఁదికి నెగయ ..

ద్వి భాగ. 4. 2009. (బ్రా.)

మిండతికము వి. (మిండఁడు + తికము) అంకు, జారత్వము.

ఉ .. ఏను మీ, దేవత యున్నవీటి కరుదెంతునె మిండతికంబుచేఁతకై, లావున రాక వేటొక తలంపున వచ్చినఁ గీడు పుట్టదే ...

ఉ. హరి. 1. 67.

గీ మనువఁ బుట్టింపఁ ద్రుంప సమర్థుఁ డివి, ఘుండు పదియాఱు వేలాఁడుపిండునిండు, మిండరిక మునఁ గడముట్టకుండు మనసు, వాఁడు వీఁ డమ్మ యదువంశవల్లభుండు.

పాంచ. 2. 16.

మిండలకోరి వి. (√మిండఁడు) మిండత, జారిణి (శ. ర., బ్రా.)

మిండాటము వి. (√మిండఁడు) జారత్వము, అంకుతనము.

కం మిండాట మాడి పొలిసిన, మిండలకును జైన వృత్తి మే లని ....

దశకు. 5. 58., 6 95.

మిక్కుటము – మిక్కుటము విశే. (త మిక్కుటు.

క మెక్కళ) మిక్కిలి, అధికము (శ. ర., బ్రౌ.).

మిక్కిలి విశ (√మిక్కిలు త మిక్కు) 1 అధికము, ఎక్కువ

కం అక్కొడుకు నజ్జనాభుం, డక్కజముగ నెత్తికొనుడు నందఱుం జూడన్, గ్రక్కున నొక్కట నడఁగెను, మిక్కిలిచెతులును వాని మిక్కిలి కన్నున్ భార. సభా 2 57.

చం. ... సుమనోవిభుతుల్యుఁడ వైననిన్ను మిక్కిలియగు భక్తిఁ గొల్చి కృతకృత్యతఁ బొందుదు మట్లు చేయవే భార విరా 1 205

ఉ నిక్కము బంట వై యప్పుడు నీరజనాభుని ముందటన్ గడున్, మిక్కిలిమాఁట లాడి యిటు మేకొని వచ్చితి కాంక్షభాం మీ. వక్కట నీవ కంటె భువనైకధుర్ణుఁడు దానవాంతకుఁ డెక్కటి చేయువేఁత. హరి ఉ. 5. 69.

సీ. ఎచ్చు పెల్లదనము హెచ్చు మిగత మిక్కిలి యెక్కువ మెండగ్గలము పెచ్చెరుగు నాఁగ నధికంబు తోఁచుచుండు ... ఆం. భా. 3. 24., వరమ. 3. 272 పొ

2. శ్రేష్ఠము, సర్వోత్కృష్టము.

కం. కావున సత్యము మిక్కిలి, గా విమల ప్రతిభఁ దలఁచి .. భార. ఆది. 4. 96.

సీ. సత్యంబు వలుకుట సర్వధర్మములకు మిక్కిలి యన్నృతంబు మేటిపాత, కము ... భార. శాం. 3 45.

క్రి. విశ. అధికముగా, ఎక్కువగా.

ఉ. ... విదర్భజా స్తవవశీలుర మిక్కిలి గార వింపుచున్ ... నైష. 6. 81

కం. రక్కసులు వేడబంబుల, మిక్కిలి నాముకొని కొట్టుమిట్టాడంగా, నక్కట యొక మెక ముదై, యిక్కానల నొంటి దిరుగు టిది తగ దగునే ... యయా. 2. 57.

సీ. మోపోట మంత్రంబుచో మిక్కి లిడుకొంట మంత్రభేత్తకు నాజ్ఞ వఱచి యుంట .. ఆము 4. 252.

మిక్కిలికంటివేల్పు వి (మిక్కిలి + కన్ను + వేల్పు) శివుఁడు, ముక్కంటి.

గీ. కన్ను దమానికము ఒండికల్లు ఒగిలె, కాఁడు నై యొప్పి మిక్కిలికంటివేల్పు, నలరఁజేయు వలంతి యగ్గలపుఁజల్ల, దవము నెఱపుచు నంత కంతకు నెలింగె. అచ్చ. రా అయో. 19.

మిక్కిలికంటిసామి వి. (మిక్కిలి + కన్ను + సామి) మిక్కిలి కంటివేల్పు, శివుఁడు.

ద్వి బ్రొక్కి యిట్లనెఁ జిత్తమునఁ దలపోసి, మిక్కిలి కంటిసామికిని నామీఁద, నెన్నఁడు దయ పుచ్చు నెపుడు పెడ్డాడు .. మృ వి. 2. 43.

మిక్కిలిక(న్ను)ను వి. (మిక్కిలి + కన్ను) మూఁడవకన్ను, ఫాలనేత్రము

కం. విను మలుక వొడమి మిక్కిలి, కను దెఱచిన త్రిపురవైరి వడి యీయర్జుననందు దోఁచుచున్నది ... భార. భీష్మ. 3. 63.

కం. ... ఈతటినిం, గనుగొనుపుణ్యుఁడు మిక్కిలి, కనుఁ గొను నెన్నుదుట నెన్నఁగాఁ దర మగునే .. దశా. 1. 123.

సీ. గుజ్జువేలుపు ముద్దుఁగుఱ్ఱ మిక్కిలికన్ను పునుక కంచంబును భూతిపూఁత ... రామలిం. 1.

ద్వి కర మర్థి మిక్కిలి కన్నిచ్చుటయును ... ద్వి. భాగ. 8. 614. (బ్రౌ.)

మిక్కిలిచూపు వి. (మిక్కిలి+చూపు) మూఁడవ కన్ను, ఫాలనేత్రము.

సీ. పునుక తమ్మంటుఱఁ బొలుచువీనులవారు నొసల మిక్కిలిచూపు లెసఁగువారు ... పాండు. 1. 95.

మిక్కిలివాఁడు విశ. (√మిక్కిలి) అధికుఁడు.

ఉ. .. పాండవుల్, మిక్కిలివారు నీతలఁపుమే గెలువన్ వశమే మహేశ్వరా ... భార. ద్రో. 5. 124.

మిక్కిలు అ. క్రి. (క. మిగు. త మికు.) 1 అతి శయించు

కం. తల దలతోఁ దాఁకించిన, దల మీఱుఁగాలు గాలఁ దాఁకించిన మిక్కిలుఁ గాలు గేలు సేతుల, గులికినఁ దనచేయి మీఁ దగున్ బ్రేటున కున్. ఉ. హరి. 6. 106.

2. విజృంభించు, చెలరేఁగు.

సీ. ఆదిత్యుఁ డుదయింప నభిముఖం బై నక్క వాపోయె మంటలు వాఁతఁ గలుగ, మిక్కిలు చున్నవి మెఱసి గృధ్రాదులు గర్దభాదులు దీర్చి క్రందుకొనియె .. భాగ. 1 337.

వి. మిగులు, విశేషము (బ. మిక్కిలులు, మిక్కిలులు, మిక్కిళ్లు.)

ద్వి. బలుదెక్క చిఱుదెక్క పాళ్ల మిక్కిళ్లు. పరదేశి విద్యార్థిపాలంచు ...
బస. పు. 7. 39 పం. (చి. ని. పా)

జ. మిక్కిలి, మిక్కిలి కంటివేల్పు, మిక్కిలి కంటి సామి, మిక్కిలికను, మిక్కిలిచూపు. మిక్కిలి వాఁడు

మిక్కుటము — మిక్కుటము విశే. అధికము,

మ . అం, తటిలో నీపని సక్కనయ్యెడు నపేత ప్రాణుఁగా వింతు మిక్కుటపుం గ్రొవ్వడఁ గంగఁ గుందు నెద మీగోపుండునుం బాలికా...
హరి. ఉ. 6. 143.

ద్వి కోపించి యపుడు మిక్కుట మైనకడిమి, దీపించి దూషణత్రిశిరులు మొదలు ...
రం. రా. అర. 160 పొ. 28 పం.

కం. . . కోపదహనుం డత్యుద్భటమూర్తిఁ దాల్చె నన మిక్కుట మై కడకంటికెంపు గొమరారంగన్ ... భార. అశ్వ. 4. 16

మ .. పొల్పొందుకూలంబు మిక్కుటపుం దెంపునఁ బూని కేశవుని వక్షోదేశమున్ గ్రమ్మి ..
ఉ. రా. 2. 202., నీలా. 1. 14.

మిగత విశే. 1. మిగిలినది, శేషించినది.

(వ్యవ) రైతులిన్నదే మిగతసొమ్ము యిచ్చి నాఁడు (వి అని శ. ర).

2. అధికము.

సీ. ... ఎచ్చు పెల్లదనము హెచ్చు మిగత మిక్కిలి యెక్కువ మెండ దగ్గలము పెచ్చెదుగు నాఁగ నధికంబు దోఁచుచుండు ...
ఆం. భా. 3. 24

వి లాభము.

గీ. మిగత మిగు లన లాభంబు మీఱుచుండు . .
ఆం. భా. 2. 267

(ప్రాఁతప్రతి పా. మిగిలి క్రొత్తప్రతి పా మిగిలి తాళప్రతిపా.)

మిగులు —మివులు అ. క్రి. (క మిగు. త మికు.) 1. సంఖ్యయందు అధికమగు, ఎక్కుడగు, అధికముగా కలుగు, ఎక్కువగా పుట్టు.

ఆ. వీని నోరులు సంపగా నోప రెవ్వరు, నెవ్వరేని వీని నెత్తికొనుడు, మిగిలి యున్నబాహు యుగళంబుఁ గన్నును, నడఁగు వీని కతఁడ యంత కుండు . . భార. సభా. 2. 43.

క మాయందు లేనిగుణములు, మీయనురాగమునఁ జేసి మిగిలి చెలింగెన్ ... భార. అర. 1. 8.

2 అతిశయించు, ఎక్కుడగు.

సీ బెగ డంత కంతకు మిగిలిన నింతికిఁ బదము నటఁ దొట్రుపాటు బెరసె ...
భార విరా. 2. 106.

చ. ... సురాంగనాలికిన్, మిగిలినపేర్మిమైఁ దనరు మేనక దల్లి ... కు, సం 7. 252.

క. నారాయణు ఘూప్రభృతిక, గౌరవదద్వస్తువితతికంటె మిగిలి పెంపారుగరిష్ఠత గలపర, పూరుషు శరణంబు వేఁడి పొగడెద నిన్నున్.
ఆము. 6. 101.

3. మీరు, తలకడచు, నడచిపోవు, దాఁటు.

కం కురుసేనఁ జూచి యప్పుడు, నరనారాయణులు దమమొనకు మిగిలి సముద్ధరలీల సూర్య చంద్ర, స్ఫురణము లొక్కెడవ మెఱయు పోలిక నమరన్. భార. భీష్మ 2. 170

కం నిజఘటకు మిగిలి యుత్తరు, గజ మమ్మద్రేశు రథము గదిసి తురంగ, వ్రజముపయి కడచె . భార. భీష్మ. 1 182.

గీ. ధరణి మొదలైన పంచభూతములకంటె, మనసుకంటెను బుద్ధికంటెను మహత్త్వరంబు గాలంబు గాలతత్వంబు మిగిలి, యుండు పిమ్మఁ డిజ్జగంబుల కొడయఁ డతఁడు. భార. శాం. 4. 197

4. మట్టుమీఱు.

గీ పరుషవాక్కులఁ గ్రూరంపుఁ జరితములను, మిగిలి వర్తించువారు నా మెచ్చు గారు . భార. శాం. 5 11.

తరలము. ... అన్యులసంపదల్, మిగిలి చేకొన నిట్లు చేసిన మెత్తురే మది నుత్తముల్ ... భార. సభా. 2. 814.

5. విజృంభించు, చెలరేఁగు.

ఉ. ఏపున దావవుల్ మిగిలి యెందును వేలుపు మూఁకఁ గ్రూరమా, యూపరికీర్ణపాశనిచయంబులఁ గట్టిన ... హరి. పూ 4. 100.

6. అతిశయించు, ఉత్కృష్టమగు

ద్వి మిగిలినకానకు మెచ్చి ప్రాయంబు, మగుడఁగ నీఁడె కుమ్మరగుండయకును .. బస. పు. 6 954 పం.

7. అతిరిక్తమగు, వేఱగు.

గీ. అర్జునుఁడు ప్రాణతుల్యుండు హరికి నట్లు, గాన జలపూర్ణమంగళకలశమునకుఁ, బాద్యమునకును గుశల సంప్రశ్నమునకు, మిగుల నొండు జనార్దను మెచ్చు గాదు భార. ఉద్యో 3 160. భార. శాం. 6 600.

8 శేషించు.

వ్యవ.) పెండ్లికి తెచ్చిన సంభారములలో చాల భాగము మిగిలినది.

9. నిగుడు, మీఁది కుబుకు

చం కవవలు డించి యే గుసుకఁగా సురెఁ గొం కులఁ దాచ్చి కూలుడు, న్నివిడినబొజ్జపై మిగులునిద్దపుదోవతిదట్టి డొల్లి రాఁ, దివిచి పెనఁగ వల్లు వముఁ ద్రెంచి. ఆము. 6 81.

స క్రి అతిశయింపజేయు, పెంపొందించు.

సీ నిడువాలుకనుదోయినినుపారుకాంతికిఁ గకికి క్రీఁగన్నులనలువు మిగుల ... నిర్వ 1 55

అ క్రి, స క్రి, 1 అతిక్రమించు, మీఱు.

కం నగుచు బృహన్నల యిట్లను, జగదీశ్వర పుత్రి నాకు సారథ్యము నేర్పు గలదె నీ మాటకు నే, మిగులంగా వెఱతుఁ గొదము మీఁద ట్లుండెన్, భార విరా. 4. 80.

కం. రావించి తగవుమై సంభావింపవ కాక నాఁడ పాండవులలుకం, బో విడువరె మిగులుదురే, నీవచనంబులకుఁ బిలిచి నిలుపుము వారిన్. భార. ఉద్యో. 2. 206.

మ .. భుజబలాటోపంబుమై నొండొరున్, మిగులం జాలక కొంతసేపు వడి మేమే బోరి రుద్రాకృతిన్ ... భార విరా. 2 348.

కం. ఇనశశితేజంబుల జగ, మనిశము విధి నడపు టెంత యని వాని మహిం, జననీకతారక ప్రభ, జన నడపెడి మిమ్ము మిగిలి సామర్థ్యమునన్ . . కు. సం, 4. 880.

కం నను మిగిలి జగతి కల్పించినవాఁ డెవ్వఁడు నితాంతచిత్తాహమికన్, నను మిగిలి యజ్ఞ ఫలముం, గొని యెడువాఁ డెవ్వఁ డనుచుఁ గోపించుటయున్. వరాహ. 5. 105.

ఉ. ... పురసంహరుఁడైనఁ బురాకృతంబులన్, దా మిగులంగ నేర్చునె వృథారుదితంబులు తక్కు మిక్కడన్ ... దశకు. 5. 100.

(దీని తుమున్నాద్యర్థకరూపము క్రి. విశ. గా. ప్రయోగింపబడి మిక్కిలి, ఎక్కువగా, అధికముగా, అత్యంతము. అనునర్థముల నిచ్చుచున్నది.)

చం. జగడఁపుఁగూటి సత్తరువు సారెకుఁ గోరుచు వీరి వారిని౯, దగిలెదుతందనాలజడదారి పొరింబొరిఁ గుంచె వీచుచున్, మిగులఁగ వీణె మీఁటుచు. కళా. 3. 197

సీ పవలెల్ల దీప్తి కాంబువుచల్లుపోరాట నలసి మృణాలికాజడము లైన,బాహువు లమదు కూర్పరముల కెదురుగా మలఁచి శాపులఁ గర తలము లునిచి, ప్రాలామ్రలి మిగుల నార్పనికమ్మ క్రొమ్ముడిఁ దనిమొగ్గవిరవాది దండ విరియ, ధౌతగంధామోది శీతల స్తవములు పొందఁ గౌఁగిళ్లతో బోరగిల్లి.

గీ. ... ప్రియల వేఁకువఁ దొడ నెచ్చరించికలసి, కెలమి ధమ్మిలు దఱపివెన్నెలబయళ్ల ..., ఆము. 2. 61.

కం. ... భోజజనపాలసుతం, దరుణీమణిసామ్రాజితి, నిరువుర మన్నించి మిగుల నిచ్చుం జనవుల్ ... పారి 1. 41.

మ ఇది మీనం బగు నైన నేమి ... నిశితమౌ కుంతంబునం గ్రుచ్చి యెత్తుదునో మీఁదికి నిన్నుఁ డంచు మిగులం దుర్వార గర్వాంధుఁడై కదియం జూచి. దశా. 1. 293.

వి 1 శేషము.

సీ. పవీట సతులపాలిండ్లపై గంబూర నవహారము లచిప్పకపుచు మాన్పు, మలయజం బేవీటఁ దొలుఁకెక్కు దులిచి మేడల కిడ్డమిగులు ధూములకు డిగ్గు.

గీ. తనరు దక్షిణమధుర సాంద్రద్రుమధుర ..., ఆము. 2. 3.

2. లాభము.

సీ. ... మిగతమిగులన లాభంబుమీఱుచుండు. అం. భా. 2. 267. (ప్రాంతప్రతిపా)

జ మిగుల్చు.

మిగుల్చు(లుచు) స. క్రి. (√మిగులు) మిగులఁజేయు, శేషింపఁ జేయు

ఉ ... నెయ్యి చాలునుం, ద్రావుచు నొక్కనాఁడు శిశురత్నము గొన్ని మిగిల్చి యిచ్చిన౯ ...

మిటమిట వి. 1 ఎండ వెన్నెల కాయుటయం దగు ననుకరణము

కం ఈసాధ్వి యెట్లు నడచెనొ, మీసంగడిఁ గటిక యెండ మిటమిటఁ గాయన్ .. సుద. 2. 25.

కం . వెన్నెల, మిటమిటఁ గాయంగ మేను మిగుల నెఱియదే ... కళా 6 267.

వి. . . పండువెన్నెల నెట్టుకొని పట్టపగటి వగిదిఁ గనుపట్టి మిటమిటఁ గాయునప్పుడు .. భాను. 3 20.

2. మండుటయం దగుననుకరణము

చం మిటమిట మండువేసవిని మించుదివాకరుఁబోలి యుగ్రతన్ ... భాగ. 10 ఉ. 915.

3. చూచుటయం దగుననుకరణము.

కం. పులి పట్టినవృషభముగతి, మెలఁగఁగ మిడుకంగ వెఱచి మిటమిటఁ జూడఁగ, బలుదైత్యుఁ దిగిచి యూరుస్థలమున నిడి మోము జూచి దగ నిట్లనియెన్. పద్మ. 7. 117.

(కర్ణధారయంబున నిగాగమము వచ్చి మిటమిటకలది యను. వి. యర్థ మిచ్చుచున్నది.)

కం మిటమిటని కటికియెండన్, బటపటపటఁ బగిలి పాయవడిన వెదురులన్ ... చంద్ర. 1. 152

కం మిటమిటని యెండ గాయఁగఁ, దటతటమని గుండె లదరఁ దల్లడపడి ... పద్మ. 4. 53

జ. మిటమిటన.

మిటమిటన వి. (√మిటమిట) మిటమిట యనుట (క ర.)

మిటా(రా)యి వి. (క. మిటాయి, త మిట్టాయి, హిం మిఠాయ్) మధుర మైన భక్ష్యవిశేషము

(వ్యవ) ఈ కఱవు దినములలో మిఠాయితో సమారాధనము చేయుట చాల కష్టము.

మిటారకత్తె(త్తియ) విశే. (√మిటారము) యౌవనగర్వము గలస్త్రీ; ఆఁడుది.

చం కలికి మిటారికత్తె యనఁ గారుచొకారపు మేలుబంతి ... దశా 8 377.

మిటారము వి. 1. విలాసము, శోభ

సీ. నిక్కు మిటారంపు నీటు మిటారము తెక్కు తెక్కర ... వాలాయ లనఁగ విలాస మొప్పు చుండు. ఆం భా. 1. 139.

చం అలజడ యందమున్ మెఱుఁగుటారు మిటారము నాకు ముందుగాఁ, జిలువ కొలం బటంచుఁ జెలి చెప్పక తొల్తనె చెప్పు ... విజ వి. 1. 121.

కం. కా కుండిన నీగోము, నీకళుకున్ మైమిటార మీతేటకళల్, లోకమునఁ గలవె చెలువల, కాకమలజునేర్పు లొగడఁగాఁ దరమగునే. ఉ. హరిశ్చ. 3. 46.

2. యౌవనగర్వము.

సీ. సొగసు మిటారంబు సొంపు సొయ్యారంబు నీటు జగ్గుతనంబు వెఱితనంబు .. హంస. 5. 86.

వ. ... కెందలిరుటాకుల మిటారంబులు గల మహీరుహంబు లన్నియు .. ఇందు. 4 37.

విశే. 1. విలాసము గలది.

ఉ. ... ఎక్కడనుండి వచ్చునో, పక్కన వచ్చు నమ్మ చలపాది మిటారపునవ్వు లొక్కటన్ .... కువల. 5 33.

చం. ... మిటారపుఁ గల్కిచూపులం, దొరసిన సిగ్గుతో నళుకుతో సతతంబును గ్రొత్తపెండ్లి కూఁతురు పరిచర్య సేయ ... దశా. 6 32.

2. సొక్కు కలది, ఉన్నతము.

ఉ. ... మేలి పసిండిగిండ్లు నిం, కెట్టుగ నీ డనం బొసగు నింతి మిటారపు గుబ్బదోయికిన్ ... నీలా. 2. 23.

3. ఒప్పిద మైనది, మనోజ్ఞమైనది.

సీ. ఈ మిటారపుఁజందమామ రాతిన్నెపైఁ గొమ్మ యించుక సేపు గూరుచుండె రసిక. 4. 43.

4. అధిక మైనది, అతిశయించునది.

ఉ. .. పెంగొమ్మల కిమ్మిటారపుం, జా నొక యింతయున్ గలుగఁ జాలునె .. అచ్చ. రా. బాల. 144.

ఇ: మిటారకత్తె, మిటారి, మిటారించు, మిటారింపు. మిటారికత్తియ. మిటారికాఁడు.

మిటారి వి. (మిటారము + ఇ[3]) 1. యౌవనగర్వము గలయాఁడుది.

ఉ జవ్వని యొవ్వనిం దలఁచి చయ్యనఁ జొక్కెదవే మిటారి నీ, జవ్వనమున్ విలాసమును చక్కఁదనంబును నీటుఁ జూచినన్, బువ్విలుకానికైన భ్రమ పుట్టుఁ గదే భువనైక మోహినీ. ఉ. రా. 4. 196. ఆం. భా. 2. 105.

2. విలాసవతి, ఆఁడుది

కం. పగడంబుల జగడంబుల, జగడంబు లిడు న్మిటారి చవి మోవిరుచుల్ ... ప్రబంధ. 403.

గీ. పెక్కువగ జక్కిణీకొప్పు ద్రొక్కి నొక్కి చక్కనిమిటారి నరపతుల్ సొక్కి చూడ .... దశా. 7. 287

సీ. నననింటిదంటఁ గన్నమిటారి నూఁగారు తీరులా యీ నాచుతీవె చాలు ... దశా. 1. 164.

కం. మున్నొక్క పట్టణంబున, సొన్నారిమిటారి నేర్పు శూరత్వము గై, కొన్నది యై నడచిన

కథ, చెన్నుగ వినిపొమ్ము కడువిచిత్రము
కొమ్మా హంస 2. 177.

విశే. 1. మనోజ్ఞము, ఒప్పిదమైనది

ఉ. కమ్మనివింటిజోదు నెఱకైదువులైన మిటారి
తమ్ములె కమ్మని నెట్లు వోలు
వసు. 5. 101

2. విలాసము గలది.

ఉ జాఱెడు పైఁటతోఁ గులుకుఁ జక్కవ
గుబ్బలతో మిటారిన, వ్వారెడు మోముతో
గిలుకు టందెలతో . దశా. 2. 350

ఉ. గొల్లమిటారి గుబ్బెతల కోర్కులపంట తదీయ
మానముల్, గొల్లలు బెట్టుదంట మరుగూరిమి
గాంచినమేటి . .
ముకుంద. 1. 51 పా 3 పం

చం. ... అనంగుని మామవెలుంగుసానఁ దీర్చిన
కఱవాఁడితూపుఁ గిరించిన ఘోరమిటారి
చూపునన్ ... సారంగ. 2. 113

3. శ్రేష్ఠురాలు, శ్రేష్ఠము.

ద్వి. చెలులలోన మిటారి చికిలికటారి ..
ద్వి. నల. 1 573

గీ. ఒరపులకు నెల్ల నొజ్జయై యుండె నపుడు,
భుజగగజగామిని మిటారి పొలుపు మీఱి ...
విజ. వి. 1. 76

4 వాఁడి గలది.

గీ. వారిలో వారిలోలకహారకమల, వనరట
దృంగగంగఁ జేకొనిరి సురలు, మారుని
మిటారిచికటారి గౌరి యనెడు,హొంతకారి
వరించె నయ్యంతకారి. చం. రా. 3 4.

ఉ. ... మరుఁడు . . గడిదేఱినదారి మిటారి
కల్వపూ,నేజను వైచె నద్దనుజనేతలచిత్తము
లుచ్చి పారఁగన్ ... దశా. 2. 300.

5. ఉన్నతి గలది, నిక్కు గలది.

చం. కులుకుమిటారి గుబ్బలును గ్రొమ్ముడులున్
బిగికొనులుం బిఱుందులు గదలంగ ...
నీలా. 1. 39.

ఉ కోడెమిటారిగుబ్బగవ గుబ్బెత గ్రుమ్మినఁ
మున్ను చల్లుచో,రాడినక్రాంతి దీటఁ బుల
కాంకురముల్ చెలువారఁ గుంజరీ, క్రీడల
నుబ్బుహస్తిపతికిన్ బ్రతియై జలకేళిఁ దేలి
యున్ . ఉ. రా. 6. 106

మిటారించు అ. క్రి (√మిటారము.)

1 నిక్కు, పైకుబుకు.

ఉ . మించునొయారమున్ గులుకు నెన్నడ
యున్ విటఁజాఱుకొప్పునొ,క్కించుక జాఱు
పయ్యెదయు నిట్టట్టు దూలెడు హారముల్
మిటా,రించు కుచంబులున్ జలదరించు
వలగ్నముఁ బొల్పు మీఱఁగన్ కళా 3. 17.

మ. .. జిల్గుపయ్యెంటలోన్, గులుకున్నిబ్బెపుగబ్బి,
నిబ్బరపుఁ జన్నుల్ బల్మిటారింపగా .
దశా 2. 351.

2 వ్యాపించు, ప్రసరించు

మ. పొడుపుందిప్ప తటాలునం డిగినయంభో
జాప్తబింబంబు సం, గడమై రత్నమరీచి వీచి
కలు దిగ్వాటిన్ మిటారింపగా .
సుద 5. 27.

3 అతిశయించు.

మ కనుగొన్నంతనె కన్యకామణికి లేఁగౌ నింత
గాన్పించెఁ జ, న్మొనలన్ నీలిమ యావరించెఁ
ముఖపాండుశ్రీ మిటారించె ...
ఉ రా. 1. 181.

మ . . చెక్కుటద్దముల వర్ణస్వర్ణతాటంకదీ, ప్తి
మిటారింపగ నవ్వువెన్నెలలు గల్పింపన్ బురి
న్నాట్యస, ద్మములం జేరు ...
సావందో. 3. 60.

శా .. కోలుకోఁజన్నకో,లాలాపంబుల దండలాస్య
ముల నాట్యంబుల్ మిటారింపగన్.
శ్రీ. రం. మా. 6. 108.

4. విజృంభించు, చెలరేఁగు.

కం. బలు వైనవేసడంబులు, జలకట్టెలు నోరణ
ములు సాళ్వంబులు గి, డ్డులు మొదలుగఁ

గలవిడివేఁ, టలపులుగులు పదనుతో మిటారిం
పఁగనే. యయా. 1. 112.

5. ప్రకాశించు, ఒప్పు

మ. స్తనశృంగారరసంబు చూచుకసముద్యన్నీలి
మన్ గానిపిం, చి నవీనం బగుపూఁతకస్తురిరు
చిన్ జెల్వొంది పైనిండి జా, ఱినతద్ధార యొ
నాఁ గఁ దార్కొని మిటారించెన్ భవద్రోమ
రా. జి. ఉ రా. 6 182

వ. క్రి అతిక్రమించు, మించు.

కం పోగ మెఱుంగు కనుంగవ, రాగల వంబుఁ కుఁ
బెంపు రాగఁ సొంపున్, బాగుగల మోవి బంగరు,
తీఁగె మిటారించుమేను తెఱవకుఁ బొల్చున్
ముకుంద. 2 90

మిటారింపు వి (√మిటారించే) మిటారము,
విలాసము.

సీ. నిక్కుమిటారింపు నీటు మిటారము ..
వఁగాయ లనఁగ విలాస మొప్పుచుండు
ఆం భా. 1 139.

మిటారికత్తియ(త్తె) వి. (మిటారి + కత్తియ—
స్వార్థమున) యౌవనగర్వము గలఁయాడుది,
విలాసము గలయాఁడుది

గీ. మించు క్రొమ్మించుగమికి వన్నెించుఘనము,
కులుకు సిబ్బెంపు గబ్బిగుబ్బల మిటారి, కత్తి
యల చూపుతేంట్లకుఁ గమలవనము, జవ్వనము
నెందె వసుమతీజాని సుతుని.
చంద్రా 2. 10

ఉ. మేరులతీరులా కురుఁజుమీఁదులఁ జెక్కిన
చెక్కియంబులా, గారుడ రత్నతోరణ ధగ
ద్ధగలా తెలిగమ్మమచ్చులా, జేరిమిటారికత్తి
యలు పెట్టిన ముత్తెపుమ్ముగ్గునిగ్గులా. యారతి
నాతి ప్రాఁతవను లంగడిముంగిట లావురం
బునన్. పాంచా. 4 5.

ఉ. పెట్టెడుసొమ్ముచే సొగసు పెట్టెడు నిట్ట
మిటారికత్తెతో, నట్టడవిం జరించెదరు నాయ
పదానము లాలకింపరో .
చం రా 5 5.

చం పిలిచిన నేమి పల్కదఁట పేర్చి తటాన మిటారి
కత్తియల్, నిలిచినఁ గూర్చిఁ జిల్కదు
ముకుంద 2 128.

మిటారికాఁడు వి. (మిటారి + కాఁడు – స్వార్థ
మున) విలాసవంతుఁడు.

చం మినుకులు పుట్టినిల్లు మిడిమేలపుఁదావముఁ
గన్నతండ్రిచక్కనివన కిల్లితోడు మడికాఁపు
జోటిమిటారికాఁడు .. తపతి 1 3.

మిటిమిటిపడు – మిట్టిమిట్టిపడు అ క్రి (√మిట్టి
పడు) ఎగిరిపడు

ద్వి. పలుమలు మునివేళ్లఁ బనస తెన్నుచును,
మెలిగొన్నశిఖ లింత మిటిమిటిపడఁగ, నిడు
సాఁగిలఁగ మెడల్ నిక్కించి బిగువు, సడలి ..
వల నొప్ప సారెకు వల్లించు కొనుచు.
ద్వి. పం మ 2. 126 పొ.

మిటుకు వి. యౌవనగర్వముచే గలుగుత్రుళ్లు.
(చూ మిటుకులాఁడి)

మిటుకులాఁడి వి. (మిటుకులు + ఆఁడి) యౌవన
గర్వముచే సైన్యత్రుళ్లు గలయాఁడుది.

వ జోడులకోలాటంబులు వేయుకైలాటపు మిటు
కులాంధ్ర జాలుజడలనల్లినమల్లెపూసరుల వలలు
గమగమవలపుల విటులకుఁ దలదిమ్ము పుట్టించు
నట్టి వెట్టదినంబులయ్యెను. ప్రబంధ. 5. 2.

మిట్ట వి. 1 ఉన్నతభూమి.

గీ. గట్టిపుప్పొడి మిట్టలు మెట్టిమెట్టి, యలసి
చెమటలు వాయ నోలాడఁదలఁచి, యందఱును
గూడి కొంతద వ్వరిగి యచట ...
యయా. 3. 53.

ఉ మీఁటిన విచ్చుగుబ్బచన మిట్టల నక్షులు చిందు
వందగన్ .. మనుచ. 2. 70.

కం. కట్టుము రతిసౌఖ్యములకుఁ, బట్టము గాకున్న
ననిచివేయుము నన్నున్, మిట్టకు చెట్టుకుఁ

గాదను, నట్టివిధము సేయవలవ దవనీనాథా.
రుక్మాం 5 108, ద్వా 10 45.

2. రచ్చపావడి.

ఉ. ... వాఁడు రేఁగి మఱి పెటుదుఁ బెట్ట ననఁగ మిట్టఁ గూఁర్చుచు నిట్టు పోరఁ గనిపెటుచు నొక్కరుఁ డుండి వెడియున్
ఆము. 6. 70.

3. తీక్ష్ణమగుబాణము

ద్వి వెడవెడ తూణంబు వెడలినయట్టి, వెడవిల్తు మిట్టలవింత లై యొప్ప
ద్వి పరమ. 4. 266 పా.

విశ. 1 ఎత్తైనది, ఉన్నత మైనది

గీ మిట్టయూఁమున నిడుయోగమై మెఱయ.
మనుచ. 1. 59

మ నిడుమోముం గుఱుగేలుఁ గుండగడుపు న్నీలత్వము న్మిట్టలు, న్నడుదీర్ఘంబులు నైన దంతములు ... మార్క. 1. 224.

ద్వి మట్టుపాదంబులు మలినంపుమేను, మిట్టనుదురు మక్కిమెడయును ...
పండితా దీక్షా 40 పా.
చిత్రభా 3. 128.

2. తీక్ష్ణమైనది, వాఁడియైనది

ద్వి సరసుఁ డై గురుకృపాచార్యభీష్ములకుఁ, బరగ నమస్కార బాణంబు లేసి, యొకమిట్ట కోల నయ్యర్గకేతనుని, మహితరత్నాంకపు మహి డొల్ల నేసె.
ద్వి. భార. విరా. 4. 81

ఉ సందియ మింత లేదు పెలుచ న్ననుమొగ్గల మిట్టకోలలన్, గందనకాయ నేసె సుమ కార్ముకుఁ డే మని చెప్పవాఁడ ...
రాఘ. చ. 3. 147.

జ మిట్టపండ్లవాఁడు, మిట్టపండ్లు

మిట్టపండ్లవాఁడు – మిడిపండ్లవాఁడు విశ. (మి + పండు + వాఁడు) ఎత్తైనపండ్లు గలవాఁడు, దంతురుఁడు.

గీ. ... దంతురాఖ్య మిట్ట, పండ్లవాఁ డనఁ దగు ... ఆం. భా 2 121.

మిట్టపండ్లు – మిడిపండ్లు వి బ (మిట్ట + పండు) ఎత్తైనపండ్లు, పై కుబికినపండ్లు

(చూ. మిట్టపండ్లవాఁడు)

మిట్టమిట్టు వి (మిట్టు + మిట్టు) మిక్కిలి మెఱకతావు, అత్యున్నత ప్రదేశము.

ద్వి. మేటికాల్వల మిట్టమిట్టుగాఁ ద్రవ్వి ..
ద్వి హరిశ్చ పూ. 495 పం.

విశ అత్యున్నతము, మిక్కిలి యెత్తైనది.
(శ ర)

మిట్టాడు అ క్రి. (√మిట్టు) సంచరించు, తిరుగు.

సీ. అంగళ్లయందు మిట్టాడ మానిసి లేక గుడియుఁ బాడును జిక్కఁ డిడియె ...
కాశీ. 5 267.

శా మిట్టాడంగ నరుండు లేనియడవిన్ మీనాక్షి దీనాకృతిన్ ... మనుచ. 4. 66.

కం. కట్టి తనమాఱుగా న, ట్టట్ట గృహస్తంభమునఁ బ్రతిష్ఠించి నరుల్, మిట్టాడనియా బెడిదపు, నట్టక నడురేయి మబ్బునం జెలిచనియెన్.
వేం. పంచ. 1 259.

మిట్టించు అ క్రి (మిట్టు + ఇంచు, స్వార్థమున) మీఁది కెగయు, పై కెగురు

సీ. ఎడనెడ మిట్టించి పడుమీలబెళుకుల కులికిపాటొదవఁగ నోసరిలుచు ...
కళా 6 228.

వ ఒక్కచక్కి కుక్షికబరోదరంబులు నపుణో సలపణంబులం బొట్ట వెంచుచు నిట్టలంబుగ మిట్టించు కీలానిలసమూద్ధూత నూతనశీకర నికరంబువలన వలినభవాండంబునకుఁ గర్పూర కరండభావంబు నుత్పాదించుచు ...
పాండు. 3 150.

2 ఉబుకు, నిగుడు.

కం. దట్టపుఁదుఱుమును మీఁదికి, మిట్టించిన చన్నుఁ

గవయు మిఱుమిఱుచూడ్కుల్ ...

భాగ. 9 608.

3. అతిశయించు, అధికమగు.

ద్వి. మిట్టించి వేడిమి మీఱి మిట్టఁ గాయఁ, గట్టెండ తాఁకునఁ గమలె దేహంబు ...

ద్వి. హరివం. పూ. 693 పం.

మిట్టిపడు అ. క్రి. (మిట్టు + పడు. ఇది కొన్ని యెడల పదాంతరవ్యవధానముతోఁ గానవచ్చుచున్నది.)

1 ఎగిరిపడు

కం. కరిగొంతంబులఁ గొని వడిఁ, బొడిచిరి కుంతధరు లుగ్రభూరిబలంఁ జేప్పెడ హయగజభటతతి పొల్పడి వడి మ్రొగ్గఁ బడి మిట్టిపడ రథసమువన్ కు. సం. 11. 718

చం. .. నిజాంతరోదకముల వేఁడిమిఁ దెరలి పెద్దయు మిట్టిపడంగ మీనముల్ .

చంద్రా. 2 24

సీ. పనిలేనిపని మిట్టిపడు మనోజపతాక ప్రవల్లదంబునఁ దన్ను వెల్లిఁ బోవ ..

వరాహ. 4. 21.

సీ అర్జునుండను నేనె యని తెల్పినంతనే మిట్టి మీనై పడె మెలఁతచూపు ...

విజ. వి 3. 12.

2. అదరిపడు ఉలికిపడు, — భయాదులచే చలించు

కం. ఉట్టిపడునట్టివర మీఁ, కట్టెఁడి న న్నెట్టువేఁడెఁ గటకట యనుచున్, మిట్టిపడి యతఁడు మదిలోఁ, బుట్టినతల్లడముతోడఁ బొక్కుచు నుండెన్. భాగ. 6. 516.

గీ. అనుచు నక్కునఁ జేర్చు బట్టలఁత నూర్చుఁ, గన్నుగవ నద్దుకొని కుందు గాసినొందుఁ, గలవరించును దల వంచుఁ బలవరించు, మిట్టిపడు నుత్తరీయంబు ముట్టి పలుకు.

రామా. 5. 281.

ఉ వెన్నెగ మందమారుతము వీవఁగఁ దోడనె రాలెఁ గై విరుల్, మిట్టిపడఁగ పేఁడె దళిలం ఒధికుం డడకొత్తులోనిపోఁకట్టుల నచు ..

సారంగ 2 169.

3 గర్వముచే త్రుళ్లు, ఎగసిపడు

ఆ. జయము విజయములు సంపద లాపద, అనిలచలిత పిచ్ఛికాంచలములు, చంద్రకళలు మేఘచయములు దరఁగలు, మెఱుఁగు లదుఃవర్గ మిట్టిపడకు. భాగ. 8 163

సీ, తల కులుపా చాల దని మిట్టిపడఁగ ననామధేయపుదైత్యునకు నడఁగి ..

ప్రభా. 1. 79.

కం. మిట్టిపడి లేచి వన మొగి, బట్టబయలుగాఁగఁ జెఱకుపవనతనూజున్, గట్టలుకఁ జూచి దిక్కులు దిట్టట్టగఁ బాఱి సిత కిట్లనిరి ...

భా. రా సుం 336.

గీ. అనుచు నాకేలు పట్టినయప్పు డధిప, యేమి చెప్పుదు నానెగు లీశ్వరుండ, యెఱుఁగు నాసిగ్గుఁ గాఁచువా రెవరు లేక, మిట్టి మీనై పడుచెనంటి నిట్టులంటి.

సారంగ. 2. 227.

గీ. మెల్లనె కళావతీసతి మేలుకాంచి, ప్రక్క వేఱొక్కమగఁడున్న జాడఁ దెలిసి, యక్కయిది యేమిచోద్యమో యనుచు మిట్టిపడి కాలిక యై యొండుకడకుఁ జేరి.

శుక. 1. 223.

సీ. మిట్టిపడుచె కాని మీనము ల్సమములా కువలయంబుమఱుంగుఁ గోరియున్న ...

బహు. 5. 53.

(ఇది మొదటి యర్థమునకుఁ గూడ నుదాహరణము.)

మిట్టిపాటు వి. (√మిట్టిపడు) మిట్టిపడుట.

ద్వి. నీమిట్టిపాటును నీరాజసంబు, నీమదంబును నుబ్బు నేలతోఁ గలయ ...

ద్వి. హరివం. పూ. 1280 పం.

సీ మత్స్యవల్లభుఁ బట్టి మాన్పించె మిట్టిపాటం
గేశుఁ దనుబలాధ్యతుఁ జేసి ...
రా. వి. 275.

వ. ... తద్విలాసదిద్రుతాగరిమంబు పత్రీకరించి
యతుద్రస్యదంబున నెగసి తద్విభవంబునకు
వెఱచి మరలం దాఁటుతీరున నుద్వర్తనాపవర్త
నంబులం బరఁగుజేడిసమీలమిట్టిపాటు లతికౌతు
కంబు పుట్టింప ... చంద్రి. 4. 68.

మిట్టిమిట్టిపడు – మిటిమిటిపడు అ.క్రి. (√మిట్టిపడు)
ఎగిరెగిరిపడు.

వ. ... తెగిపడియు వంకుశంబులు విడువక మిట్టి
మిట్టిపడుబాహువులు ...
భార. ద్రో. 1. 377.

చం ... జాలరిచేవలఁ జాసి ధాత్రిపై, నటునిటు
మిట్టిమిట్టిపడు నంబుచరంబులువోలె వత్తఱిన్.
మనుచ. 5. 81.

మిట్టు అ క్రి. ఎగురు, ఉత్పతితమగు.

చం. ఇరువురునీలనీరజనిభేక్షణ లించినవేడ్కతోఁ
బర,స్పర మెసిరించి కాంచనపుబంతులఁ దచ్చన
వాటు లాడఁగా, ధరణిపుఁ డడ్డమై చనుడుఁ
దద్భుజదండముఁ దాఁకి మిట్టి బి,ట్టురవడిఁ
జెండు క్రమ్మఱిన నుబ్బర పోయిరి కామినీ
జనుల్. నైష. 3 95.

కం ... వే,ఱొక్కఁడు మిట్టితటాలున, నొక్కని
కనుకోయి మూయు నొక్కఁడు నగఁగన్ ...
భాగ. 10 457.

వి (బ మిట్టులు,మిట్లు) 1. ఉత్పతనము, ఎగిరి
పడుట. చూ (మిడిమిట్లు)

2. చలనము. (చూ. మిఱుమిట్లు)

జ. మిటమిట్టిపడు, మిట్టాడు, మిట్టించు, మిట్టిపడు,
మిట్టిపాటు, మిట్టిమిట్టిపడు, మిడిమిట్లు, మిఱు
మిట్లు, మిఱుమిట్లుగొను, మిఱుమిట్లుగొలుపు,
మిఱుమిట్లుపోవు.

మిరాయి వి. (సంగీత.) ఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి భజవణి తవణియు భరణి మిరాయి ... ఆది
గానొగయు తాయములు, దళుకొత్త ...
బస. పు 3. 938 పం.

మిడమిడ వి కోపముతో చూచుటయందలి యను
కరణము.

ద్వి మిడమిడ మిడికెదు మేలువో కడవఁ, గుడిచి
నారమె వండుగలఁ బ్రబ్బములను ..
పండితా. పురా. 115 పా.

ద్వి. మిడమిడ మిడుకుచు మిఱుమిండఁ డనియె...
బస. పు. 4. 729 పం.

మిడి¹ వి, (క. మిడి) 1. గర్వము, మిడిసిపాటు.

సీ. పరివారకూన్యత వాటిల్లుటను బంధుమిత్ర
సహాయులు మిడి యడంగఁ, జచ్చుట ...
భార. శల్య. 2. 64.

గీ. మఱియుఁ గొందఱు నీరేత మడిసి రందు, మిడి
యడఁగఁ జొచ్చి తమసూడు దడవ లేరు ...
ఉ హరి. 5. 295.

2. కాంతి, జిగి.

చం. మిడిగలవజ్రపున్ రవలమిన్కులకమ్మలు జాతి
కెంపుజా, కడియములున్ ... సొగ సొనఁ
దాల్చి నృపాలు కేశికిన్, నడచె వధూలలాను ...
హంస. 3. 4, హంస. 4. 79.

విశ. గర్వితుఁడు. మిడిసిపాటుగలవాఁడు.

కం. ఒప్పర మిడి సతికిం గల,రొయె ప్పెఱుఁగఁడు...
దశకు. 7. 71.

2 ఉన్నతము, ఎత్తైనది, గొప్పది, పెద్దది.

ఉ ... గందపుఁగొండగాడ్పుచే, నల్లికబిల్లికన్
దనరునామిడి మామిడిక్రింద భూమిభృ,త్తల్లజుఁ
డల్లజాలరివిధంబునఁ బొంచి హరించె డెంద
మున్ . . కృ శకుం. 2 220.

చం ....పో,గులు మిడివిండ్లు బండగులుఁ గొమ్ములుఁ
బాదులు వల్లెత్రాళ్లు ... చంద్రి 2. 21.

సీ. భావజుమిడివింటఁ బాఱునీలపుగుండ్లభంగిఁ
జలించు పుష్పంధయములు ...
ప్రభా 3. 35.

సీ. ... నల్లమెఱుఁగు, పన్నెలు పింగాణి
కన్నులు తిరిబోమల్ మిడిదేగచాఱులు మిద్దె
జుట్లు ... ప్రబంధ 132

3. పైఁ కుబికినది.

ద్వి. నిడుదకోఱలు మేఘనీలదేహంబు, మిడుగు
ఱుల్ రాలెడిమిడి కన్నుఁగవయు ...
రం. రా. ఉ. 20 పా. 21 పం

ద్వి మిడిపండ్లు చెక్కుటిమీఁదిపుల్పిరియు, ఒడి
ప్రేలుచన్నులు బడఁతాకినోరు ... గలిగి . .
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1085 పం.

4. తీక్ష్ణమైనది, వేడియైనది.

సీ మిడియెండవలె నుండుపడినిండ మైఁ జెందు
నుడుకువెన్నెలకాఁక యోర్వరాడు ..
ఇందు 3. 12.

ఇ. మిడికాఁడు, మిడిగ్రుడ్లవాఁడు, మిడిగ్రుడ్లు, మిడిదల, మిడినాగు, మిడిపండ్లవాఁడు, మిడిపండ్లు, మిడిమిడిమేలకు.

మిడి^{2} వి వేఁటసాధనము.

ఆ. ఉరులు జిగురుఁగండె దెరలును బోనులు,
వాఱువాఱెనలును వసులు గనులు, మిళ్లు
వలలు పేట్లు గోళ్లు దిమంబులు, నాదిగాఁగఁ
దెచ్చి రాటవికులు.
పి. శకుం. 1. 116

ఇ. మిడిబద్ద, మిడిబోను.

మిడికాఁడు విశ (మిడి^{2}+కాఁడు, స్వార్థమున) గర్వితుఁడు, మిడిసిపాటుగలవాఁడు.

సీ విప్పగుఱొమ్ముతో వెడవిల్లుబూనిన మిడి
కాఁడు ముక్కంటి మిగుల వెలిఁగె
అచ్చ. భా. 4 71 పా

మిడికించు స. క్రి. (√మిడుకు) 1. త్రిప్పు, చలింపఁజేయు.

సీ గ్రుడ్డులు మిడికించుకొని దప్పి కిమ్మను దమ
వారి నొక్క బేతాళమాళి ....

గీ. నొసలు ముక్కించు నావున్న నోరు దెఱచు,
గ్రుడ్లు మిడికించు రాగంబు గుమ్మడి(రి?)ంచు.
పాడుగతులకుఁ దనుదాని పరగి యాడు,
నల్లయాతండె వో తూర్పు నాఁటిగడిఁడు
క్రీడా. 226., శుక. 2 30.

2 మండించు, కాలుచు

సీ మేన వెంటులు చుట్టి పై నగ్ని తగిలించి మిడి
కింపఁ దగు నని మిడుకువారు ...
ద్వా 3 58.

మిడికిపడు అ. క్రి. (మిడుకు+పడు, స్వార్థమున) పరితపించు, పరితాపము నొందు.

ఆ. వివిధమహిమ లనుభవించుచునుండియు, ముందు
జరఠవహ్ని మాన్ప కాని, దప్పితోడఁ గూడి
నొప్పింపఁ గన్నులు, మేను దిమ్మఁ దిరిగి మిడికి
పడుచు వరాహ. 12 64.

మిడిగ్రుడ్లవాఁడు విశ. (మిడిగ్రుడ్లు + వాఁడు) ఉన్నేత్రుఁడు, మిట్టగ్రుడ్లవాఁడు.

సీ. మిడిగ్రుడ్లవాఁ డన మీఱు నున్నేత్రుఁడు ...
ఆం. భా. 2 121.

మిడిగ్రుడ్లు వి. బ. (మిడి^{1}+గ్రుడ్లు) మిట్టగ్రుడ్లు, పైకుబికిన కంటిగ్రుడ్లు.

సీ కుఱుచచేతులు మిడిగ్రుడ్లును గడుకొన్నతఱ
టులు మఱి చెంచుదలలు నమరఁ, దడలిండ్లు
నేపట్టి దదయక యొఱుకులై యార్చుచు ...
భార. అర. 1. 300.

సీ. పండులు గొఱుకుచుఁ బదరి హుమ్మని మిడి
గ్రుడ్లుల నిప్పులు గ్రుమ్మరిలఁగ ...
హరి. పూ. 5. 149.

సీ పిల్లికన్నులఁ బోలు పింగళాక్షములందుఁ
గ్రూరంబులగు మిడిగ్రుడ్లతోడ ...
కాశీ 5. 110.

మిడిదల వి. (మిడి^{1}+తల) పెద్దతల, శిరస్సు, తల.

కం. ఈ మెఱుగుగండకత్తెర,చే మిడిదల యిచ్చు
సాహసికుఁడు శిరం బ,ట్లే మగుడఁగ నమకు
కొనం, గా మని చంపుఁ దనుఁ జంపఁ గడఁ
గినవానిన్. కళా. 6. 43.

కం. గుడి సొచ్చి నాకు సాఁగిలఁ, బడి మ్రొక్కుచుఁ బలికె నెన్ని భంగుల నైనన్, బడఁతుక యిది నా కబ్బిన. మిడిదల యొప్పించి నిన్ను మెప్పింతుఁ జుమీ. ద్వా 4. 51.

మిడినాగు – మిణ్ణాగు వి (మిడి¹ + నాగు) ఎగిరి యెగిరి పడు సర్పవిశేషము

మ అకటా తమ్ములఁ గాలివేగమున ఛాయల్లేసి పక్షీంద్రుకాళికి లోనై మిడినాఁగుకూనలకు జాలి నొందుగాలి నక్రాపికలై విచ్చుమనోజ భల్లములకు న్నీతిల్లుచిత్తంబు సాటికి రాఁ గేఁదె హేమపేరఁ ఖరఘోటిఘోటకవ్రాత ముల్. చంద్రా. 1 29

మిడిపండ్లవాఁడు – మిట్టపండ్లవాఁడు (మిడి¹ + వాఁడు) (శ ర.)

మిడిపండ్లు – మిట్టపండ్లు వి. బ. (మిడి¹+పండ్లు) ఎత్తైనపండ్లు

సీ బొక్కిరొమ్మును నూఁదబొడ్డును మిడిపండ్లుఁ దెల్లనోరును బాఁచి దేఁటుమొగము ...
భల్లా. 4 (శ. ర)

మిడిబద్ద వి. (మిడి²) వేఁట కుపయోగించుసాధన విశేషము.

తరళము. వలలు బోనులు చిక్కముల్ పెను వాతి కత్తులు బల్లెముల్, బలుతుపాకులు వాగురుల్ మిడిబద్ద లీఁటెలు దీములంబుల పొదుల్ ..
రామేశ్వరమాహాత్మ్యము. ౬ 79.

మిడిబోను వి. (మిడి¹ + బోను) మృగములు లోనగువానిం బట్టెడు కపటయంత్రము.

కం. మిడిబోనులఁ గాలుచ్చులఁ, బడఁదోలియుఁ బోగు లోనుపఱచియు లేళ్లన్, వడిగలజింకల నెల్లన్, బొడిచిరి కదుఁజెంచు లాయువులఁ బద లదరన్ యయా. ౨ 19.

మిడిమిట్లు వి. బ. (మిట్లు + మిట్లు) మిక్కిలి మిట్టుటలు.

గీ. పసుపుతేగురుకొఱకచ్చుమిసిమి దేఁటు, మిట్ట కనుగ్రుడ్లు మిడిమిట్లు మిడిసిపడఁగ ..
వేం. పంచ 3 134.

మిడిమిడి వి (మిడి¹) పరితపించుటయం దనుకరణము

కం కడుపునకుఁ గూడు గానక, పడి మిడిమిడి మిడుకునట్టిబరుగున కీ యాఁబడి యమరత్వం బేఁటికిఁ, గడు పిటు గాలఁగఁ గంటఁ గాటుక యేలా. ద్వా. 1 86

విశ 1 మిక్కిలితీక్ష్ణము

చం మిడిమిడియొండకొట్టునను మేనులు పెట్లుచు నుండ .. వాల్మీ 2. 90.

2 మిక్కిలి అల్పము.

(వ్యవ.) వానికి సాహిత్యమున మిడిమిడిజ్ఞానమే గాని పాండిత్యము లేదు.

మిడిమేలము వి. (మిడి¹+మేలము) 1. గర్వము, మిడిసిపాటు

సీ మిడిమేల మేమి మామిడి నెక్కఁ గలవచే ...
ఉ. హరిశ్చ. 3 31.

2 ఉపద్రవము, కీడు.

కం ఈలీల నుండి మన మిటు, మేలము లాడంగ నేమి మిడిమేలమె యం, చాలో సత్య సుభద్రహితాళుల కిసుమంత యారహస్యము దెల్పెన్ విజ. వి. 3. 36.

విశ 1. మిడిసిపాటుగలది, గర్వితము.

కం.. మిడిమేలపుదొరను గొల్చి మిడుకుటకంటెన్, వడి గలయెద్దులఁ గట్టుక, మడి దున్నుక బ్రతుక వచ్చు .. సుమతి 4.

గీ. వీటిలో మిడిమేలపువిటునివిధము, సాఁగఁ గొన్నాళ్లు నిజపితృసంచితంబు, బొల్లుఁగాఁ జల్లి యది యెల్ల సళ్లుటయును, దల్లడిల్లుచు దుర్మార్గతల్లజుండు. ప్రబంధ. 675.

2. ఉపద్రవకరము, బాధకము.

ఉ. గామిడిదైన మీవితముగా మిడిమేలపు సేఁత నిర్దయన్, సీమలు గానిసీమలకుఁ జెల్వఁడఁ యేఁగఁగఁ దెచ్చె నక్కటా ...
శశాం. 2. 133.

గీ మితి లేనియీమిడిమేలంపు మెకములు నకియల
ఒలగమే జనని నీకు ...
ఉ. రా. 6 273.

వి. మిడిసిపాటు (శ. ర).

మిడియ వి వేదవాక్యము.

కం. తలఁచి యపు డందొ కింతయుఁ, దొలుతటి
తరవాతిమిడియఁ దోఁచక మఱి యెవ్వల
వఁసిన శ్రుతిశబ్దము, పలుకుటకున్ రాక వెకడు
వఱచినఁ గలఁకన్ ... పరమ. 2 112

(శ ర. పా తరువాయి మఱియు ముద్రిపా

మిడియు అ క్రి 1 తీక్ష్ణమగు

గీ మిడియనెండ గాయ జడివాన గుఁయఁగ, సీతు
గదుర వృక్ష జాతు లలర, నగ్నిలోన బయల
వప్పుల నప్సరో గణముమ్రోలఁ జేసెఁ గడంది
తపము. కకు. 1 164

2. పైకుబుకు

సీ పఱిచుంచుఁదలలును బరదులు దబ్బర మిడిసిన
గ్రుడ్డులుఁ బడఁకు చెవులు ...
కు. సం. 6 694

చం. వడి నెగసి హస్తతలమునఁ, బిడుగుగతిన్ జరువ
నెత్తు పెల్లెగ్రుడ్డుల్, మిడిసి తల పగిలి తుర
గము, వడునాలుక గఱచికొని రణస్థలిఁ
బడియెన్. భా. శా. యు. 989.

3 భయాదులచే నెగసిపడు, అదరిపడు.

చం. . భూతముల్ మిడిసె భైరవుఁ డుక్కె
విధాత తెగ్గిలెన్, బనివడిఁ దేర్పఁ దేర్పు నల
భర్గుని కౌఁగిట దుర్గ మూర్ఛిలెన్ ...
కకు. 2. 133

4. మిట్టు, పై కెగయు

శం. ఆ విసినినక్క చాపము, కోఁ పంగిట నిరికి
నరముఁ గొరికిన రథనం, శేపార మిడిసి మక్కని,
రూపణ మొనరింప నక్క రోఁజుచుఁ గూలెన్.
వేం. పంచ. 2. 109.

సీ. చూపి వేసినవేగ చోపి తేసినవుల్లు మీఁదుగా
మీఁదనే మిడిసి పడఁగ .. కకు. 4. 63.

వ కేలికురారంఁబున రేణుకశిరంఁబుఁ గఱు
కున్నం దెగనడికినఁ దల మిడిసి యల్లంతటం
బడియె ... దశా. 6. 85

6 తూలు.

కః అవి యాతనిపైతోలను, నవియింపగ లేక
మిడిసి యల్లటు పడఁ జూచి వనేచరు లేచిన
వెఱ. దవిలినమతి నద్దిరయ్యా దయ్యాం ఒనుచున్.
మనుచ 4. 102.

ఇ. మిడివోవు, మిడిసిపడు, మిడిసిపాటు

మిడివోవు అ క్రి (√మిడియు) తప్పు, తప్పి
పోవు, శేషించు

సీ అదుష్టవర్తనుఁ డప్పటితుదకు నిజాపదప్రత
మిత్త్రుఁడు లోకఁడు, మిడివోక కలిలో మది
యుట యూహించి వగచుచు ...
రాఘవ. 4 287.

గీ. వనము గాచెడిరాక్షసవర్గములను, దండి నొకనిని
మిడివోవకుండఁ బట్టి, మేటిభుజ శక్తి నందఱగీ
టడంచి, వాలి యన్నాఁడు సాహసవంతుఁ
డగుచు. మొ. రా. సుం. 128.

2. క్షీణించు, తగ్గు.

ద్వి మిగుల మెచ్చియు వాఁడు మిడివోని కడిమి,
బెగడొందఁ బెడచేతఁ బెనుజూల రువ్వె ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ 2120 వం

మిడిసిపడు అ క్రి. (√మిడియు) 1. మీఁది
కెగయు, ఉత్పతితమగు

కం బెడిదపు మదనజ్వరమువ, మిడిసిపడున్ హార
లతలు మృగలోచనకున్ .. నరస. 3. 60.

వ ... మిడిసిపడుమీనుకరణి నీట ముంచి విడిచిన
సొరకాయ యెగసిన నిక్కున ...
ప్రబంధ. 788.

2 (కోపము గర్వము మొ. చే) త్రుళ్లు, మిట్టిపడు.

సీ పదము లో తైద నంచుఁ బటిజంఘికలు దన
తొడలపై వ్రేసికో మిడిసిపడుమ ...
హంస. 3. 201.

అదనుచు నహం, కారంబున మిడిసి పడితి గ్రమ్మరనె జని బం, గారము బోలెడు కొడుకున, కేరూపున నైన బాపు మీసంకట మున్. హరి పూ 5 245

మిడిసిపాటు వి. (√ మిడిసిపడు) మిట్టిపాటు, గర్వాదులచేఁ గలుగుత్రుళ్లు.

(వ్యావ) ఈచిగిరెంత యైశ్వర్యమునకే యింత మిడిసిపాటా.

– మిణుఁగు వి డుఁగులు.

మ .. కృష్ణుఁడు .. ఉద్ధతశక్తి న్వడి ద్రిప్పి మింట మిడుఁగు ద్దట్టంబుగాఁ బర్వను, న్నతచం చద్గద వైచి త్రుంచె ..
భాగ. 10 ఉ. 909. (చి ని. పా.)

జ. మిడుఁగులు, మిడుఁగులుఁబురువు.

మిడుఁగులు – మిణుఁగులు వి (√మిడుఁగు)

1. విస్ఫులింగము, అగ్నికణము.

కం. మిడుఁగు అని తలఁచు బాలుఁడు, మిడుఁగులుఁ బుర్వుఁ గని ... నృసిం 4. 159.

చం. మెఱయుచు నుశ్నవజ్రహతి మేరుతటంబున రాలువమ్మిడుం, గులు లవ విస్ఫులింగములు కుంభునిముష్టి విఘట్టనంబులన్, వఱలుచు వాన రోత్తముని వక్షమునన్ వెడలె న్సముద్ధతిన్, మెఱయు ప్రతాపపావకవినిస్సుకహేతికణం బులో యనన్. భా. రా యు 1216.

చం. .. అం, దఱును గడంగి పట్టుకొనఁ దద్దయు డాసిన జ్వాల్కులన్ మిడుం, గులు లెన గంగ వక్త్రమున గోపము చండిక దాల్చె .
మార్క. 6. 162.

2. (క. మిణుకు. త. మిన్మిని) ఖద్యోతము, మిణుఁగురుఁబురుగు.

గీ మిన్నమిడుఁగులు లై రెండు మెఱచుచున్న, మెఱుఁగు లోకపుట్టలో నున్న నెఱుఁగ కేను, బుట్టఁ గ్రొప్పించి యారెంటిపొడవు గాన, కుడిగి వచ్చితి విస్మయపడి మనమున.
భార. అర 3. 179.

మిడుఁగులుఁబురువు – మిణుఁగులుఁబురువు వి. (మిడుఁగులు + పురువు) చీకటివేళ తళతళ మెఱయుచు నెగులు ఒకజాతిపురుగు, ఖద్యోతము

ఉ. ...వజ్రపంక్తిఁ బోల్చారు మిడుంగులుంబురువు. లంచు వెనం గొనిపోయి పొంతశ్యం, గారవన ద్రుమాళి గిజిగాఁడులు గూడులఁ జేర్చు దీపికల్ గా. మనుచ. 1. 36.

మిడుకు అ క్రి (క. మిడుకు త. ముడుక్కు.) త్రుళ్లు, ఎగిరెపడు, గర్వముచే మిడిసిపడు.

గీ అదియుఁ గాక విశేషించి యరయ బుద్ధి, గలుగునట్టి సాధవములు గారె మీరు, మృత్యువున కట్లు గావున మెలఁగ మిడుక, నీక పొం గొన వలయు మి మ్మెల్లభంగి.
భార. అను. 1 19.

చం. మిడికెదు వాసుదేవుఁ డన మీఁదు దలంపక యాదవుం డొకం, డుడుగఁడు ..
ఉ. హరి. 3 47.

2. కదలు, చలించు

కం. మిడికెడిఁ బెదవులు వ్రేళులు, మడిఁగెడుఁ గనుదోయి మొగిడె మా యెదురఁ గడున్, వెడవిఁక యొడలు చేసెదు, కడపల జపమునకు నేఁడు గలదో లేదో. ఉ హరి 4. 44.

ఆ. అమ్మహీరుహంబు నదరంటఁ దాకిన, నొచ్చి, పంక్తిరథ తనూభవుండు, మూర్ఛవచ్చి యంగములు శిథిలంబు లై మిడుకలేక పుడమిమీఁదఁ బడియె నిర్వ. 10. 28.

3 సంచరించు.

గీ పొలుచు సౌవర్ణపురి గని భూపసుతుఁడు, మెచ్చి వర్ణించుచును దానిఁ జొచ్చి యందు, మిడుక మానిసిఁ గానఁ డప్పుడు మనంబు, గరము విస్మయ మందంగఁ దిరిగి తిరిగి.
మార్కం. 2. 261.

శా ఏ నేదిక్కునఁ జూతునో యనుచు నెంతేభీతి వారాసిలో, మీనం బై మిడుకంగఁ జొచ్చితి వయో మేలే హరీ ... దశా. 1. 297.

4 పైకుబుకు

కం విడు నాదిథ మని హరిఁ గవ్వడిన్ పడిజరక నిలిఁకి వాయుతనూజుం, బిడికిటఁ బొడిచిన గ్రుద్దుల, మిడుకఁ గొడసి కాలు చెయ్యి మెదలుం కున్నన్ జై. భా 2. 26.

5 పెంపపించు

కం. కడు బెట్టిదుండు కాలుఁడు, మిడుకఁ మిడుక నపహరించు మీ దీయాసల్, పిడువుఁడు వాలునికి సుగతిఁ, ఒడయుఁడు దానాదులైన బహుధర్మములన్ భార. శాం 3. 370.

కం తడ వాయె నేమి సేయుదు, నెడవాయని సఖులతోడ నెందున్నాఁడో, కొడుకు కాఁకలి గొనె వంచున్, మిడుకు దయోపేత మాతృదువాగ్జాతన్. విరం 2. 80.

కం. విడనాడఁ జూచి మును పిడు, గడిచినతనిఁ గొలవిఁ జూఁడి నట్లగుటయు నక్కడ నుండ కేఁగె మదిలో, మిడుకుచు భాగీరథీసమీపంబు నకున్ జై భా 4. 70.

6. మండు

ఆ అచట భూమిపాలుఁ డాక్రియ నిచ్చుట, మిడుకు నగ్నిలోనఁ బడకమున్న, యతని యుండు లెప్పు దర్భంబులను నిండి, యుండునట్లు వరము లిండు చాలు ద్వా. 7. 105.

7 ఎండు, శుష్కించు

ద్వి మునినాథ నేఁ బోయి ముద మొప్పజలము, గొని వచ్చునీలోనఁ గత్తుక మిడికి, మునికుమారుఁడు దాహమునఁ జచ్చె నేని, యనఘాత్మ మటి బ్రహ్మహత్య సిద్ధించు.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ 1810 పం.

8. కోపముతోఁ జూచు.

ద్వి మిడమిడ మిడికెదు మేలువో కడవఁ, గుడిచి నారెమె పండుగులఁ బ్రబ్బములను ...
పండితా. పురా 115 పా.

ద్వి. మిడమిడ మిడుకుచు మిరుమిండఁ డనియె ...
బస. పు. 4. 729 పం.

9. బ్రదుకు, జీవించు

→ మఱము పిఁగిలి కేతుమంతుఁడు గాంతేయు, పైకిఁ గవిసి యతనిబాణశిఖల, బ్రమసిపోయెఁ గసఁగి మంటలో నుఱికిన మిడుతవోలె మెఁగ మిడుక లేక భా. భీష్మ 2 62.

వ. .. ఇట్లు హాలాహలదహనంబు జగంబులం గోలాహలంబు సేయుచున్న సమయంబున మెలకు సెగల మిడుకం జాలక నీ శైన దేవతలును భాగ. 8 216.

10. తూలు.

ద్వి కాలానిలావర్తగతి కానఁబడఁగఁ, గాలచక్రాకృతి గలచక్ర మెత్తి, పెడచేశివాటునఁ బ్రథుఁ మస్తకము, మిడుకుచుఁ బడ వానిమెడ ద్రుంచివైచె.
రం. రా ఉ. 16 పా 2 పం.

వి 1. జీవము. (చూ. మిడుకుమాలు).

2. మిడిసిపాటు, మిట్టిపడుట.

వ. ... కడలిరాముద్దుకొడుకు మేనల్లుని దుడుకు నడకల మిడుకలకు వెగులుపడి ... ఇందు. 4. 87.

జ. మిడికించు, మిడికిపడు, మిడుకుమాలు, మిడుమిడుకను, మిడుమిడుకు.

మిడుకుమాలు అ క్రి. (మిడుకు + మాలు) చచ్చు.

సీ .. నూతు, నొరువదేవమ్ములఁ దురగచతుష్కంబు మిడుకుమాలఁగ నేసి మిన్ను ముట్ట, నార్చిన ... ఉ. హరి. 3. 53.

మిడుగు వి చీలమండ, గుల్ఫము.

ద్వి. ... శ్రీరంగనిలయార్చకుండు, మిడుగుల నొరయుచు మించుపింజియల, బెడఁగుల నెఱులు గాన్పించుదోవతియు, నుత్తరీయంబుగా నొక కొంత వైచి. ద్వి. పరమ. 4. 317 పా.

ద్వి. గన్నేరుపూఛాయ గలసీరుకావి, వన్నియ పుట్టంబు వదలుగాఁ గట్టి, మిడుగుల నొరయ నామీఁద జింజియల, మడిచేరు చెఱివి.
ది. పరమ. 4. 284 పా.

జ. మిడుగుజాయి.

మిడుగుజాయి వి. (మిడుగు + జాయి) కరినశిల.
సీ. మిడుగుజా యన సూదిజాయి యనఁగను గరినశిలాఖ్యయా ... ఆం. భా. 2 29

మిడుచు స క్రి. 1. (వ్రేళ్లు) విఱుచు, (నెటిక) విఱుచు
ఉ చూచుచుఁ జేరి వ్రేళ్ళిడుచుచుం దల యూ విలతచిత్తయై యావడలాతి ముక్కుసయి నఁగుఁకము వడియించి . భాగ. విరా 2 356

కం కడుభక్తి నంబి పిలిచిన, నొడఁబడి యో యనినభంగి నొండొకవిభులన్, నొడువులు సెప్పిన వ్రేటులు,మిడిచిన శివుఁ డట్టివాని మెచ్చునె చెపుఁడా. శివ సా. 484.

కం చట్టలు చరుచుచుఁ బలుమఱు, జిట్టలు మిడు చుచు దివంబు చేతుల విరియ,దట్టుచుఁ గాటుక కన్నులఁ, జుట్టివ్రజ నెల్ల నతఁడు సూచెన్ గలయన్. దశకు 4. 48.

2. ద్రవద్రవ్యమును బొట్టుబొట్టుగా నిచ్చు, కొం చెముకొంచెముగాఁ బెట్టు.
గీ పెరపుపాలింట నేడ్చినబిడ్డకైన,మిడువ లే దెల్ల దానను జెడితిమి ... హరి పూ 5. 219.

మిడుత వి (క మిడత, మిడిత) శలభము, ఒక విధమగు ఎగిరెడు పురుగు
గీ ... మిడుతవ శలభంబు చను .. ఆం. భా. 2. 95.
ఆ. ... మంటలో నుఱికి, మిడుతవోలె మెలఁగ తుడుక లేక .. భార భీష్మ. 2. 62

చం. మిడుతలపిండువోలెఁ గడు చిక్కలిగాఁ బలు మూఁకఁ గూర్చె యొ,ట్లడరితి నీవు దావదహ నాకృతి హరి ఉ 2 127.

చం శార్ఙ్గితోఁ, బెనఁగుట మంటలో మిడుత బీఁము సూపుటగాదె దుర్మతీ ... ఉ హరి. 8. 14.

మిడు(కు)మిడుక(కుమ)ను అ క్రి (మిడుకు + మిడుకు + అను) తేజోహీన మగు, (దీపము చిన్న దగుటచే) కొంచెముకొంచెముగా కన్పడు
కం పాతేటిరాచకన్నియ, మేలారెడు చూపు లేక మిడుమిడుకంచున్, జాలిం బురపురఁ బొక్కు చుఁ, దూలిరి రక్కసులు కీడుదోఁచిన నధిపా భాగ 8. 290.
(పరితపించు అని శ. ర.)
(వ్యవ) దీపము మిడుకుమిడుకు మనుచున్నది.

మిడు(కు)మిడుకు వి. (మిడుకు + మిడుకు) కాంతి సన్నగిలుటయం దగుననుకరణము (చూ. మిడుమిడుకను)

మిణకరము వి ఏమియుఁ దోఁచక భ్రమించుట (శ. ర.)
జ మిణకరించు

మిణకరించు అ క్రి. (√మిణకరము) ఏమియుఁ దోఁచక భ్రమించు (శ. ర).

మిణుఁగు – మిడుఁగు (శ. ర.).
జ మిణుఁగులు, మిణుఁగులుఁ బురువు.

మిణుఁగు(ఙ్గు)లు–మిడుగులు వి (√మిణుఁగు) స్ఫులింగము, అగ్నికణము.
గీ. శతముఖుం డను రాతఁడు చక్రవర్తి, చెట్టు సాధింతు నని విచారింప నేల, తూలికాపర్వ తంబును ధూళిచేయ, మిణుఁగు చాలుఁ తైనఁ జాఁడే మేదినీశ. సీతావి. 1. 96

వ . గిరికటక వాపాణసంఘట్టనంబున నెగయు మిణుంగులులు బోలె నంతంతఁ శిలాకాశ కలంబులు మీఁదికెగయ నంభోనిధానంబు మధ్య మానం బయ్యె మఱియును హర 6 59

చం. . మిణ్గులుల్, చదలునఁ బర్వ నాతని భుజద్వయమధ్యము గాఁడి దుస్సి భోజసుతా. 4. 110.

చం. ఎదిరించిన కాలపాశమున నీగతి నీమదిఁ గ్రోధ వల్లికం, బెదిరించినవారు మన్నిశిత బాణపరం

పఱ లై మిణుంగురుల్, విద్రుమాగఁ దత్ఫలం
బులచవిం బరితార్థులు గా శరీరపుం, జిద్రుపలు
చేరుఁ దత్సుతులచేతులఁ జగా ... పాతులన్.
ఉ. హరి. 4. 109.

మిణుగుఱుఁబుర్వు — మిడుఁగుఱుఁబుర్వు వి. (మిణుగుఱు) చీకటిలోఁ దళతళ మెఱయుచు నెగురు నొక జాతి కీటకము, ఖద్యోతము.

చం. పడువడగండ్లపెల్లు గనుపట్టు మిణుంగుఱుఁ
బుర్వులంచు సంగడిగొను నింద్రగోపములు ...
విప్ర. 3. 62.

గీ. మిణుఁగుఱు,పు ర్వనంగను ఖద్యోత మొనరు...
ఆం. భా. 2. 95.

మితంగమము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మెల్లఁగా నడచునది, మందగామి.

మితంపచము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కొంచెము వండునది.

మితద్రువు సం. వి. ఉ. పుం. సముద్రము.

మితము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పరిమితి గలది. 2. శబ్దితము. 3. త్రోసివేయఁబడినది.

మితాక్షర సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యాజ్ఞవల్క్య స్మృతిపై విజ్ఞానేశ్వరుఁడు రచించిన ప్రసిద్ధ వ్యాఖ్యానము.

మితి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. గడువు, కాలపరిమితి.

చం. జనకుఁడు సేసినట్టిమితిఁ జక్కఁగఁ దీర్చి
కడంక సేను వచ్చినగుఱిదాఁక భూతలముఁ
జేకొని రాజ్యము చేయు ...
మొ. రా. అయో. 41.

ద్వి. కొంకు గాకుండ నాపూనిన మితికి, నింకఁ
గౌశికుబుణ మేమిటఁ దీర్తు ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1309 పం.

2. పరిమాణము, కొలత, తూనిక. 3. సరియైన తెలివి, తత్వజ్ఞానము. 4. నిశ్చయము. 5 విశేషము.

మిత్తి[1] వి. (సం. మృత్యుః, ప్రా. మిచ్చూ, క. మిత్తు.) 1. మృత్యుదేవత, మరణాధిదేవత.

ఉ. ఇత్తఱిఁ బన్ని పోయి పయి నెత్తి రణంబొన
రించి వారలన్, మిత్తికి నంపి ధాత్రి నిర
మిత్రముఁ జేయుదము ....
భార. అర. 1. 74.

ఆ. మత్తగిల్లు సత్తుగిత్తత త్తడి నెక్కి, మిత్తి మొత్తి
సత్తి నత్తి బత్తిఁ, బత్తి రిడిన ...
నీలా. 1. 118.

సీ. జముదాడి గెల్చుపాజముదాడి యల్పమే సిగ
పుమిత్తి నాచేతికత్తి .. రామా. 2. 24.

2. మరణము.

కం. రత్తయుపచారముల నే, నుత్తముఁ డగుధాత్రీ
తనయు నుడికించితి దుర్వృత్తు లగుమత్సుతుల
కును, మిత్తియగుం బోరి వగలు మిగులఁగ.
యున్నే. భార. ఉద్యో 2. 82.

సీ. మిత్తి పెన్నిదుర నా మీఱును మరణంబు ...
ఆం. భా. 2. 225.

ఉ. నిన్నిటు పాఱవైచి తగ నిద్దురవోయెదుఁ
బాపఁ డంచు నే, మిన్నక నీక్షనాట యను
మిత్తికి నేఁటికిఁ బోయితిన్ ...
హరి. పూ. 5. 175.

జ. మిత్తికూడు, మిత్తికూళ్లదొంగ, మిత్తిగొంగ, మిత్తిచూలు.

మిత్తి[2] వి. లతావిశేషము, ఒకజాతితీఁగ.

సీ. శంఖపుష్పికపేరు చను మిత్తి యంచన ...
ఆం. భా. 2. 67.

మిత్తిక. వి. (సం. మృత్తికా) మన్ను.

సీ. మృత్తికాహ్వయము లౌ మిత్తిక యంచన
మట్టియం చనఁగను మన్ననంగ ...
ఆం. భా. 2. 5.

మిత్తికూడు. వి. (√మిత్తి[1]) ప్రేతల నుద్దేశించి యిచ్చునాహారము; చచ్చినవారి నుద్దేశించి పెట్టెడి యన్నము. (చూ. మిత్తికూళ్లదొంగ.)

మిత్తికూళ్లదొంగ. వి. (మిత్తి[1] + కూళ్లు + దొంగ) ప్రేతల నుద్దేశించి యిచ్చిన యన్నమును అపహరించువాఁడు.

ఆ. తొత్తు తొత్తె గాని దొరసాని గాఁబోదు,
హత్త దెవుడు దాని కైనగుణము, మిత్తి
కూళ్లదొంగ మే లెగ్గ నేర్చునా . .
వేమ. 3. 249.

మిత్తిగొంగ. వి. (మిత్తి¹ + గొంగ) మృత్యుంజయుఁడు, శివుఁడు.

సీ. ముక్కంటి యరపదిమోములవేలుపు మినుసిగ
దయ్యంబు మిత్తిగొంగ ...
ఆం సం. దేవ. 9.

ఇట్లే మిత్తివేఁటకాఁడు = శివుఁడు.

ఆ దండుతోడఁ గూడి తరలి గొబ్బునఁ దమ,
నేల కరిగి మొదలిప్రోలు సొరక, మిత్తివేఁట
కానితత్తఁడియూర నిం, పెసఁగ నిలిచి
ప్రజల నేలుచుండె ....
అచ్చ. రా అయో 115.

మిత్తుచూలు. వి. (మిత్తి¹ + చూలు) కేతు గ్రహము. (శ. ర.)

మిత్తు. విణ. మిక్కుటము, అధికము.

ఉ. కుత్తుక లెత్తి బిట్టులికి క్రుంకురవిం గని
దీనవృత్తితో నొత్తినభావిదుర్భరవియోగ
భరంబున నొం డొకంటిమో, మత్తమిలం
గను గొను... యుగంబుల దృష్టిఁ గప్పుఁ
బో,మిత్తుగఁ గన్నునీ రొదవి మించిన చీకటి
కంచె మున్నుగన్, కవిక. 4 72.

మిత్తురుఁడు వి (సం. మిత్రం. ప్రా. మిత్త) స్నేహితుఁడు, చెలికాఁడు.

కం. అత్తెఱఁగున సైదోడని. నత్తమిలినఁ జూచి
రాముఁ డలుక నిగుడఁగా, నత్తోలి వేలుపుఁ
గలవల, మిత్తురుఁ డాకొని కడంక
మీఱఁగ బలికెన్.
అచ్చ రా. యు. 219.

(మిత్తుఁడాకొని. శ. ర పా.)

మిత్రఘ్నుఁడు. సం. విణ. (అ అ అ) మిత్రద్రోహి.

మిత్రత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మైత్రి, స్నేహము

మిత్రత్వము. సం వి అ. న స్నేహము మైత్రి

మిత్రభేదము సం. వి అ పుం స్నేహము చెడగొట్టుట.

మిత్రము. సం. వి. అ న. 1. స్నేహితుఁడు.

మిత్రయువు సం విణ (ఉ.) 1 స్నేహము గల మనస్సుగలవాఁడు. 2. స్నేహితు వశము చేసికొనువాఁడు.

వి ఉ పుం. 1. మిత్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.
2. లోకయాత్రికుఁడు.

మిత్రలాభము. సం. వి అ. పుం స్నేహితులను సంపాదించుట, మైత్రికూర్చుట.

మిత్రవిందుఁడు సం వి. అ పుం, అగ్ని

మిత్రసప్తమి సం. వి ఈ. స్త్రీ. రథసప్తమి, మాఘశుద్ధ సప్తమి

మిత్రావరుణులు. సం. వి అ పుం ద్వి మిత్త్రుఁడును వరుణుఁడును.

మిత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు న. స్నేహితుఁడు.

ఉ. నీం జమిత్రుఁడేల ధరణీగతుఁ డయ్యెడు
నొక్కో ... భార 1 22.

చం . ఏ, జనుఁడు విపత్తిసౌఖ్య సదృశక్రియుఁ
డాతఁడు మిత్రుఁడు ..
వేం. పం, నీ. ఆ. 60.

మిథము సం. అవ్య. న్. (ఇది సమాసపూర్వపదముగా నుపయుక్తమగును).

ఉదా : మిథస్సమము మిథోనురాగము

1. పరస్పరము. అన్యోన్యము 2. రహస్యముగా.

మిథిల. సం. వి. అ స్త్రీ విదేహదేశపు రాజధానియగు మిథిలానగరము

మిథిలుఁడు సం వి అ పుం ఒకానొకరాజు. విదేహాధిపతి. బ. విదేహదేశపుజనులు

మిథునము సం. వి. అ. న. ఆలుమగలజత, దాంపత్యము. 2. కవలు, యమళులు. 3 మిథునరాశి.

మిథ్య సం. అవ్య. 1. అసత్యమైనది, మోస మైనది; తప్పుడిది.

వ. ... లోకంబులం గృత్యాకృత్యంబులు గల వనుట మిథ్య ..
ప్రబోధ. 2 ఆ. 5 95.

గీ. ... వాని మూఁటిని బద, మద్యయా అని చెప్పె నమ్మ మిట మిథ్య ...
అప్ప 2 185.

శా. అంతా మిథ్య తలంచి చూచిన నగుం డప్లా మెటింగిన్ సదా, కాంత ల్పుత్రులు నర్థమున్ దనువు నిక్కం బంచు మోహార్ణవ, భ్రాంతిం జెంది చరించు ... కాశ శ. 3.

మిథ్యాచారము, సం. వి. అ. పుం (వైద్యమున) తప్పుగా మం దిచ్చుట, తప్పువైద్యము చేయుట. 2. చెడునడవడి, అయోగ్య మైన నడత.

మిథ్యాచారుఁడు. సం. విశే. (అ. అ. అ.) 1. తప్పుగా నడచువాఁడు. 2. మోసగాఁడు, వంచనచేయువాఁడు.

మిథ్యాదృష్టి. సం వి. ఇ. స్త్రీ నాస్తికత్వము

మిథ్యానిరసనము. సం. వి. అ. సం. శపథము.

మిథ్యాభియోగము. సం. వి. అ పుం. అసత్యాభియోగము.

మిథ్యాభిశంసనము. సం. వి అ న. లేనినింద, అసత్యాపవాదము.

మిథ్యామతి. సం వి. ఇ స్త్రీ. భ్రాంతి, పొరపాటు.

మిథ్యావచనము. సం. వి. అ. న అసత్యవాక్యము, కల్లమాట.

మిథ్యాసాక్షి సం. వి. న్. పుం. అసత్యపు సాక్ష్యమిచ్చువాఁడు.

మిథ్యోత్తరము. సం వి అ. న అసత్యపు సమాధానము, నిజము చెప్పక తప్పించుకొనుటకు యేదియో తోఁచినది చెప్పుట.

మిథ్యోపచారము సం. వి. అ పుం అసత్యదయ, మనసున లేకుండఁగఁ పైకిఁ దెచ్చిపెట్టుకొనినదయ.

మిదిల. వి (సం మిథిలా. ప్రా. మిహిలా) జనకుని రాజధాని, విదేహనగరి.

ఇ చూ. మిదిలదొర

మిదిలదొర. వి. (మిదిల + దొర) జనకమహారాజు.

కం పదిమోములరక్కసు నిఁక, పదమడ మొనరించి కొలువుసంతసమున న, మ్మిదిలదొర బోటిఁ జేకొని, యొద వెదలో దిటము విడకు మింతయుఁ దండ్రీ
అచ్చ. రా కిష్కిం. 51.

మిద్దియ(ద్దె)వి (త మెత్తై) 1. సౌధము, మేడ హర్మ్యము.

చం దళముఁజాలు మిద్దియలతండము మేలువిచిత్ర పత్త్రముల్, చెలఁగెడతీఁగ నీరములు చెందినసౌరును గాక రాజు శాఖల విలసిల్లు నంచుఁ బురకంజము చేరె రమావధూటి తజ్జలజగృహంబులం దశిమిషంబున లక్కను ముద్రవెట్టుచున్. కువల. 1. 71.

సీ. హర్మ్యాఖ్య మిద్దె నా నలరు నట్టిక యన.
ఆం. భా. 2. 17.

సీ. డాబా, దద్దళము.

(మాడువుమీఁద చదునుగాపలకలుగప్పి గచ్చు పూసిన కప్పు, అని శ, ర.)

గీ మట్టిమిద్దెలవారికి మరుపమేకు, నెలఁతఁ జాసిన వారికి నిదుర చెడిరొ ..
ఆము. 4. 127.

సీ. గద్దియ లుయ్యెల ల్మిద్దియల్ మేడలు చప్పరంబులు మొగసాల లిండ్లు ...
అచ్చ. రా. యు. 280. సుం 9.

8 తామరపువ్వు లోనగువానిలోని దుద్దు దిమ్మె.

గీ. తమిమ్మెపూమిద్దెగద్దెపైఁ గమ్మవిల్తు, నిమ్ముగా నిల్పి యొమ్మెను గొమ్మ లెల్లఁ, గ్రమ్ముకొని పెక్కులాగుల దొమ్మిగూడి, పూజలొనరించి

యిట్లని పొగడ రపుడు.
నీలా 3 37.

4. ఉంగరము.
(ఉంగరముమీద పమ్మవలె చేర్పబడెడి తదవ యవవిశేషము అని శ ర.)

కం. పూసి వసి బిగిచి యష్టమహానాగమ్ముల లను మిద్దియలుగా బ్రేల్లన్, మానుగ గొందలు దాల్తురు, వానిఫణామణులరుచులు వట్టుగ బ్రమథుల్.
శివ. సా 383.

జ. మిద్దెజుట్టు.

మిద్దెజుట్టు. వి (మిద్దె + జుట్టు) తామరపువ్వు లోని దుద్దువలె నుండుజుట్టు.

సీ. వన్నెలు పింగాణికన్నులు తిలిబొమల్ మిడి దేగచాలు మిద్దెజుట్లు ... ప్రబంధ 182

మినమిన వి. 1. తళతళకాంతి.

సీ. మృదుభుజాయుగళంపు మినమినల్ రాయంచ తెగలకు రిత్త వండుగ రచింప ...
చంద్రా. 2 53.

చం. మినమిన లీనుమేను మెఱమించుల కొంచెపు టంచుఁగమ్మలున్.
శుక. 3. 105.

2. మిక్కిలి మెఱయుటయం దగు ననుకరణము.
ద్వి. మినమిన మెఱచుచు మును వెండిపూస, యును బోలె నుండె నయ్యుర్విచిన్చోన ..
పండితా. పురా 162 పు.

3. చూచుటయం దగు ననుకరణము

చం అనవుడు నల్ల నవ్వి విభుఁ డానకదుందుభిఁ జూచి దివ్య మై. తనరినరూపు మాన్పి విది తంబుగ నప్పుడు చిన్నిబాలుఁడై, మినమినఁ జూచుకన్నులును మెల్లనియేడ్పును ముద్దు మోముసొంపును మఱి దీర్ఘబాహుయుగ మున్ గొమరారఁగఁ దంద్రిముందటన్.
పద్మ. 9. 88

జ. మినమినవాఁడు, మినమినమను, మినమిన లాఁడు.

మినమిననివాఁడు విశ (మినమిన + వాఁడు) చక్కనై నున్ననైనవాఁడు, మేదురుఁడు.

శ్లో మేదురస్సమాఖ్యయా మినమిననివాఁడు ...
ఆం భా 3. 10.

మినమినమను అ క్రి (మినమిన + అను తళతళ ప్రకాశించు

ద్వి అని యెత్తుకొని చంక నలమి ముద్దాడి, మినమినమనుచెక్కు మీఁది యాబోటి ...
అ మ. శ 1. 40 పు. 19 పం.

కం. మినమినమనుపావలు గని, కనలున నిట వింత పాదుకలు రా నేలా ...
సారంగ 3. 157.

కం అని యాపేరును గడుపున, మినమినమన మించి రాచమెచ్చులపేరుం, గనఁ దగు వావులఁ జేర్కొని, మునివనసౌభాగ్యమహిమ మును గని మఱియున్,
కళు. 3 60.

మినమినలాడు. అ క్రి. (మినమినలు + ఆడు) మినమినమని మెఱయు (శ ర.).

మిను — మిన్ను. వి. ఆకాశము (హల్లు పర మగునపుడు దీని తుదియుకారము వికల్పముగ లోపించును.)

క. మిను కళ్లము తారలు చి, క్కినగింజలు పూర్ణతుహినకిరణుఁడు తూర్పె, త్తిన కొలుచురాసిగా లాం, ఛనము మహీరచిత ముద్రచందము దాల్చెన్
వరాహ. 4 148.

మ ... మిన్నన్ని వే, ఘననీలాంగుఁడు గాంచెఁ జాదపతితౌఘుంబున్ మరుత్సృష్టమున్ ...
ఆము. 4. 105.

కం మినుకొలఁకునఁ బూచినచ, క్కనిచెందొవ యనఁగఁ దనరెఁ గలువలదొర ...
నీలా. 3 9.

సా మిను విఱిగి పైఁబడుట = గొప్పయాపద సంభవించుట

చం. భ్రమ గొనినట్లు మి న్నిటికి పైఁబడినట్లు గ్రహంబు సోకిన,ట్లు ...　కళాం 4 47

జ. మినుచూలు, మినుసిసువు, మినుబావి, మిను రతనము, మినువాఁక, మినుసికదయ్యము, మినుసిగదేవర

మినుకు(న్కు). అ క్రి. 1 మినమిన ప్రకాశించు, తళతళ ప్రకాశించు,

సీ తెమ్మోవి నొక్క జంకించి యుండిర మీఁట గొనగోరు సోఁకిన మినుకువెక్కు ...
దశా. 8 145.

2 గొణుఁగుకొను.

ద్వి పనిచిన నే మైనఁ బని సేయ్యతో, మిని కితో పిలిచినఁ బని యేమి యనవొ .
పండితా. పురా. 154 పు.

వి. 1, (క. మినుగు) తళతళకాంతి, కాంతి.

కం. కని వలిగనిదొరల దొరల, ననుపమగతి మదనుఁ డనుప నాలోనాలోఁ, జన నున్న వారిం గనుఁగొని, మిను కెనయన్ బొగరు మేన మేనక పలికెన్.　చంద్రా 3. 60.

-చం. జాళువా, మినుకుపసిండిమేలిపని ...
ఉ. రా 1. 61. సుద 5. 29.

సీ ఉడివోనిమిన్కు లీనెడుపేరు లిరుదెస నిరుదెసఁ గమల బంధురకరంబు ...
వసు 1. 6.

(ఇది మూఁడవ యర్థమునకును నుదాహరణము.)

2. కిరణము

వ. ఇత్తెఱంగున మధ్యాహ్నంబుగా నమ్ముఱుకు మినుకుఁజేని కొడుకుకడకుం జని నయభయ రసంబు లొలుకఁ బలుకు　రామా. 6 42

సి మినుకు తళుకు నిగ్గు మించు కళు కనంగఁ గిరణనామంబు లై కెరలుచుండు ...
ఆం. భా, 1 82

-చం మిడిగల వజ్రపున్రవల మిన్కుల కమ్మలు జాతి కెంపుఱా, కడియములున్ ...
హంస. 3 4.

3 వాక్కు, పలుకు, వేదవాక్కు.

సీ ననవిల్తుశాస్త్రంపు మినుకు లావర్తించుచని వెన్నతోడఁ బెట్టినది మాకు ...
మనుచ. 2 48.

సీ, మినుకు నాగను సూక్తి దనరను . .
ఆం. భా 1. 111.

సీ మినుకులన్ జెట్టి సాదనశింక నెవ్వానిలాలిత చనవిలాసఖురళి ...　విప్ర 1 40.

సీ మొనల కైదువవాఁడు మినుకుకై వాఁ ముల్ మెచ్చువాఁడని బీర మెచ్చువాఁడు
అచ్చ రా బా 1 2
ద్వి హరిశ్చ పూ 752 పం.

చం . . బంగరువీణెయు మిన్కుటం దెలున్ ...
సీలా 1. 6.

4. పుస్తె, తాళిబొట్టు.

కం గురుజను లెఱుఁగక యుండను, వెదవిఁడి యై మినుకు గట్టి వెళ్లి చనవువన్, వరియింపఁ దగినపురుషుఁడు, పరిణయ మగునేని నదియ పై కాచ మగున్ ..　విజ్ఞా. ఆచా. 101.

ద్వి కాటిపావని కేల కరుణ నీమీఁద, లేకున్న నా కిచ్చు లెక్కకుఁ జెల్లు, గై కొందు నిమ్ము నీకట్టినమినుకు ..
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 2126 పం.

గీ. మెలత మంగళసూత్రంబు మినుకు దక్క
భాగ 9. 42

5 ఒకవిధమగు బంగారునాణెము.

సీ మిను కొక్క టిచ్చి పా మ్మనినఁ బోవునొ పోవఁ దధ్వప్రయాస విహ్వలుఁ డితండు ..
పాండు. 4. 166

శా. .... ఏ, నాఁటన్ మిన్కులు గల్గువారి కగు జన్మస్థానసౌఖ్యోన్నతుల్ .

గీ. వచ్చుతెరవరు లంచము వంటపనికి, నమ్ము మెత్తు రటంచు నందములు సూపి, బాళి పుట్టించుదాని కప్పథికు లెల్ల, నొడబడిక

మీఁదనే మిన్కు లొసఁగి రవుడు.
శుక. 4. 7.

విశే. 1. మినమినకాంతి గలది.

మ. అని వక్కాణింపఁగ నంత జానకి వయస్యల్ దర్పణంబున్ సొమ్ములున్, మినుకుంబంగరుజల్లు ప్రాఁతపనుఁజన్ మే లైనవల్వల్ సడల్చి ...
ఉ. రా. 6. 78.

చం. మినుకు టొయారిపాదుకలు మెట్టి నివాళి మిటారి లెత్త రో, ఘనపువితర్దిఁ జెంది మఘ పర్కము నంది వసించు నయ్యెడన్ ...
చం. రా. 3. 123.

సీ. కంటి కిం పగు రేఖ గల్గియుండుటఁ జేసి మినుకుఁగాటుక కొంత దినుసువచ్చు ....
విజ. వి. 1. 35.

మినుకుఁగొమ్మ – సరస్వతి.

సీ. తారలసౌరులఁ గేరుఁ దరుణిపాదనఖాళి మినుకుఁగొమ్మను మీఱు మెలతభుజము ...
అచలా. 2. 41.

(మినుకుకొమ్మ = తళతళకాంతి గలవృక్షశాఖ యని యర్థాంతరము.)

మినుకుఁజేడియ = సరస్వతి.

సీ. శశిరేఖఁ గైకొన్న సౌవర్ణగిరిపోలె మినుకుఁ జేడియఁ గూడి మెఱయువాని ...

గీ. సచ్చిదానంద కందమై హెచ్చువాని, నలువఁ జులుకితపాథోధి తెలచె నుతుల ....
పాండు. 5. 174.

మినుకుటూర్పులవాఁడు = వేదము నిశ్వాసముగా గలవాఁడు, విష్ణువు.

సీ. మినుకుటూర్పులవాని మిసిమిమేఁతల వాని మెఱుఁగుఁజామనిచాయ మేనివాని ...
పాండు. 1. 213

ఇ. మినుకుమినుకను, మినుకుమినుకుమను, మినుకుల మినుక్కు, మినుకురను, మినుకురు, మినుకుల బరణి, మినుకులయిక్క, మినుమినుకను, మినుమినుకుమను, మినుమినుకు, మినుకుమను, మినుమినుక్కు.

మినుకుమినుకను–మినుకుమినుకుమను.

అ. క్రి. (మినుకు + మినుకు + అను) మినుక్కు మినుక్కని మెఱయు.

కం. మినుకుమినుక నెడిమింటన్, బొనపొన నలతెల్ల మబ్బుపొంటన దిగువా,టున నదె కలదో లేదో, యనుమాత్రము గాఁగఁ గంటివా నృపతనయా.
సారంగ. 1. 124.

మినుకుమినుకుమను = మినుకుమినుకను.

అ. క్రి. (మినుకు + మినుకు + అను) మినుక్కు మినుక్కుమని మెఱయు.

వ. ... దినాంతంబున మినుకుమినుకుమని మెఱయు ఖద్యోతంబులును ...
భాగ. 10 పూ. 756.

మినుకుమినుక్కు వి. (√మినుకు) మినమినమను కాంతి.

వ. ... అఖండవిరహచండిమపాండుతరగండంబుల గం డమరి నిండుకొనిన కన్నీటిచినుకులు మినుకుమినుక్కున బెళుకుబేడిసలు సుధాకర కాంత ఫలకంబులఁ గ్రక్కిన చొక్కఁపు ముక్తాఫలంబులపైఁ జలంబులు సూప ....
రా. వి. 4. 26.

మినుకు(క్కు)రను. అ. వి. (మినుక్కురు + అను) తళతళ ప్రకాశించు.

మ. అమృతాంశుండు నిశాపతిం గదిసి శీఁఘ్రచ్ఛంద్రికాగంధశిల్పముతోఁ బుక్కరళయ్యఁ బాసి చన వేళాదూతి తత్కాలసంభ్రమ సంశీర్ణత రోడుహారమణివారం బేర తా నొక్కచో, గుమిగాఁ బోసెనొ నా మినుక్కురను వేగుంజుక్కఁ గంశే చెలీ.
వసు. 4. 128.

మినుకు(క్కు)రు. వి (√మినుకు) మెఱయుటయందగు ననుకరణము, (చూ. మినుక్కురను.)

మినుకులబరణి. వి. (మినుకులు + బరణి) సూర్యుఁడు.

కం. మినుకుమినుకు మినుమనియెన్, జెనుమినుకు
లు బరణి దరణి బిట్టూటాడెన్, వననిధులు
విరిసెఁ గురిసెన్ గనగనగనమనుచు నిప్పుకలు
గుప్పలుగన్, పాండు 5 188

మినుకులయిక్క. వి (మినుకులు + ఇక్క) సూర్యుఁడు.

చ ... ఆ,మిన్మినుకుఁ యిక్కకుఱుఁ డెకిమినిఁ
గనుంగొని పక్కె వెండియున్ ..
అచ్చ రా కిష్కిం. 41

మినుచూలు. వి. (మిను + చూలు) నభస్వంతుఁడు, వాయువు (శ. ర)

మినునిసు(గు)వు వి (మిను + నిసువు) నభస్వంతుఁడు. వాయువు

చం మినునిసువుల్ వడిం దెగడి మీఱడిమావులు
లొజ్జు గానిబ,ల్దోనలును దొడ్డసింగిణులు
దూకొని వెన్కకు రానిబింమున్, బొనరఁగ
వేల్పుగొంగ తొలుబొట్టియ యింద్రజితుండు
అంపిలున్. అచ్చ. రా యు 70

మినుపపోఁక. వి (మినుము + పోఁక) భక్ష్య విశేషము, ఒకవిధమగు పిండివంట.

వ. ... మినుపపోఁకలు మనోహరంబులు గారెలు
బూరెలు . . .అదిగాఁ గలభక్ష్యంబులు ...
హంస 1, 105.

మినుబావి (మిను + బావి) ఆకాశగంగ, సురదీర్ఘిక.

ద్వి. కటిశైల కందరగరిమఁ జెన్నొందెఁ, గుటిల
కుంతలనాభి కుచసురాలయము, నందుండి
పొక్కిలి యనుమినుబావి, యందు గ్రీడకు
వచ్చునలనాకభామ, ఖచరమార్గం బనఁ గొను
రాజిల్లె. మృ వి 1 11

మినుమినుక(క్క)ను అ. క్రి. (మినుమినుకు + అను) మినుకుమినుకుమను

కం వెల్లి యగువగలత్రొక్కున, నిల్లిగ్గులు గావ
వచ్చుహృదయములోనన్, మల్లామడి యగు
మదనుఁడు, మెల్లనఁ గూర్చుండెఁ దాల్మి
మినుమినుకనఁగన్ ఉ. హరి 5 168.

కం. చనుఁగవబఁగరుపనఁటుల మినుమినుకవలెఁ గఱు
రుచులు మినుమినుకనఁగన్ ..
సుగ, 3 39

సీ. కను దృష్టి నెయ్యది మినుమినుక్కనుచుండు
ఘనత ప్రేక్షిడినది గానఁబడఁగ ..
పి. శకుం. 1 118.

చం. కలకల నవ్వువక్త్రువమొగంబు దరాలను
చేరెఁ దేసిక, న్నులు పిడికింటిలో మినుమిను
క్కను కొనును ముద్దుగారు స.లు లుఁ జెలి
కమ్మ్రెఁ దళుతళుక్కనుచెక్కులు వట్టెఁదేసి
గు,బ్బలుఁ గనుచోపుమేఁకు గుభాలను
తావులు దీనికే తగున్ కు.వల 3 62.

మినుమినుకుమను = మినుకుమినుకుమను

అ. క్రి (మినుకుమినుకు + అను) నక్షత్రములు
మున్నగునవి స్వల్పకాంతితో మెఱయు.

కం చక్కనిప్రకోష్ఠపీడన, మిక్కిలికనువేఁకి నుఱిచె
మినుమినుకుమనన్ ... హర. 7. 84.

మినుమినుకుమినుకుమను. అ. క్రి (√మినుకు. ఇట ననుకరణము త్రిరుక్తము) నక్షత్రములు లోనగునవి స్వల్పకాంతితోఁ బ్రకాశించు.

క మినుమినుకుమినుకుమనియెన్, జెనుమినుకుల
బరణి ధరణి బిట్టూటాడెన్, వననిధులు విరిసెఁ
గురిసెన్, గనగనగనమనుచు నిప్పుకలు
గుప్పలుగాన్. పాండు. 5. 188.

మినుమినుక్క. వి. (√మినుకు) మెఱయుట యందగు ననుకరణము.

సీ. మినుమినుక్కను సీతమేనికాంతిఁ గడాని
వలువత కొల్కలయు వల్కలమువాని ...
చం. రా. 4 104.

మినుము(న్ము) వి మాషసస్యము, ఒకవిధమగు పైరు.

(సమాసమున దీనియంతిమాక్షరమునకు పవర్ణాదేశము, ఉదా : మినుపచేను, మినుప
పిండి మొ.).

వ. .. కందియందంబును పెసరసిరియును మినుము
నలువును ... భీమ 8 57.

సీ .. మిను మనఁగ మాషము దనర్చు ..
అం. భా 2. 235.

ని ధాన్యవిశేషము, మాషములు, ఉద్దులు.

కం. అనములు గోధూమంబులు, మినుములు సెన
గలును బండుమేదిని భూదేవున కిచ్చు నెవ్వఁ
డతనికి,ననపాయస్వర్గసౌఖ్య మబ్బు మహేంద్రా.
భీమ 5. 67

వ .. పెసలు మిన్ములు అన్నము లోనైన ఎంద్రునకు
బుట్టి. 1. జ్ఞికి చి. 6 ...
ద. శా. 4. 1584.

సీ చమురు పట్టించి యంగములు మర్దనచేయు
మేదించు మేనిపై మినుపపిండి ..
వై జ 2. 51

జ. మినుపపోక.

మినురతనము వి (మిను+రతనము) నభోమణి, సూర్యుఁడు.

గీ. తమ్మిచుట్టము మినురతనమ్ము ప్రొద్దు, వేవెలుం
గన సూర్యుఁ డౌ ... అం. భా. 1. 81.

మినువాక వి (మిను+వాఁక) ఆకాశగంగ.

సీ మినువాఁక వలగొన్నగొనబులిగ్గొప్పుపై గలికి
క్రొన్నెలవంక వెలయువాఁడు ...
పె శకుం. 1 13.

మినుసికదయ్యము వి (మిను+సిక+దయ్యము) వ్యోమకేశుఁడు, ఈశ్వరుఁడు.

గీ. తడయఁ బని లేదు మినుసికదయ్య మింక, నెట్టు
గావింప మన్నాఁడో యెవ్వఁ డెఱుఁగు ...
నీలా. 2 69.

సీ. ... మినుసికదయ్యంబు మిత్తిగొంగ, ...
ముమ్మొనవాలుదాల్పు వాఁగ భవదాఖ్యలొప్పు
నంధకవిపక్షు ... అం. సు దేవ 6.

ఇట్లే : మినుసికదేవర. మొ.

వ . అయ్యా యెన్నఁడు లేని దిట్టు చిన్న
బోయినయయుని కేమిహేతువు నాతో సెలవీయ
వలయు ననిన మినుసికదేవర యిట్లనియె
మృ. వి 2. 32.

మినుసికగలాఁడు = శివుఁడు

గీ మినుసికగలాఁడు ముక్కంటి యనంగ నిట్లు,
యౌగికంబులు భవదాఖ్య లలరుచుండు .
అం భా 1. 97.

మినుసికవాఁడు = శివుఁడు

కం నీతెఱఁ గరయఁగ దెమ్మొగ, మేతరివందడపు
ఱేఁడు మినుసికవాఁడున్, దాతయు సాతని
నాతియు, నేతురె యొక్కంచుకైన నిక్కువ
మొనవన్. అచ్చ. రా. యు. 527.

మినుసికవలంతి = శివుఁడు

సీ. జక్కులకొలముల్లోఁ జిక్కి రొక్కపుదొర బికిర
ముల్ గొను మినుసికవలంతి ...
అచ్చ రా. బాల. 68.

మినుసిగదేవర వి. (మిను+సిగ+దేవర) వ్యోమకేశుఁడు, శివుఁడు.

సీ. మెలఁగితి మెకిమీఁద మినుసిగదేవర మామ
గుబ్బలిసల్లసీమ లెల్ల ... ఇందు. 2. 50.

ఇట్లే మినుసిగవేల్పు. (శ. ర)

మిన్కుఁగొన వి. (మిన్కు+కొన) వేదాంతము, ఉపనిషత్తు.

సీ. పెనుమిన్కుఁ గొనత్రోవలను మెలంగెడు
ఱేఁడు .. నీలా. 1 77.

మిన్న = మిన్నా. 1 మణి, రత్నము

ఇది సమాసోత్తరపద మగునపుడు చంద్రసింహాది
శబ్దములవలె శ్రేష్ఠవాచక మగును

ఉదా : అన్ను మిన్న మొ

సీ. కదలిరాయఁడు మిన్న గల మిన్నగమి డావ
ఘటియించు బంగారుకణఁజ మనఁగ ...
ఉ. రా. 1. 316.

సీ. తళుకు బంగరు చెఱంగుల యొరతలపాగ

తలఁకుచో పంచమిన్నలు తురాయి ...
దశా 10. 112.

2 (త మిన్నాల్) కంఠి.

కం. పిన్నలకుం దెలిజాలిలి, మిన్నలకుం దలఁకుఁ
జిలుఁ మేలిమిపలుకుల్, విన్న నగున్ విన్న
నగున్ గ్రొన్నన కుసుమలకు బిగులుకొని మదిఁ
బొంగులున్ కువల 3. 83

మ. నగలం గూర్చిన కొప్పుతోఁ బసపుమిన్నల్
దోఁటునెమ్మోముతోఁ, గరిమన్ నాగమసాని
ప్రోలు దిరుగంగా జంతు లై తూర్యముల్,
మొరయఁగా గడు నొప్పె నాకబలి.
వేం. పంచ 4. 370.

గీ వలిపె చెంగావిపావడ కలసి మెఱయఁ,
గొమరు చివురాకు టెంగపట్టములు పెట్టి, చిఱు
దొడల మిన్న లెంతేని చికిలిసేయఁ, దెంవ
లెనసిరి విరులయొవరుల వరుల ...
భోజసుతా 3 37.

3. (త మిన్నాల్) ధనము, నాణెము

ఉ అట్టి మహావిహీనభవ మయ్యును నీలువుమాట
వానియుం, బుట్టరికంబుఁ బుణ్యమును సున్నగ
మిన్నలఁ గూడఁబెట్టుచో, గుట్టుదొఱంగుచుం
బడుపుఁగూటికి నోచినవారి జాతినిం, బుట్టి
క్రమక్రమంబునఁ దపోధన యావన మావ
హిల్లఁగన్. విప్ర. 3. 18

ద్వి. ఎన్న నేఁటికి లంజ కిలలోనఁ గ్రొత్త, మిన్న
లిచ్చినవాఁడె మీనకేతనుఁడు ...
ద్వి. పరమ. 4. 298. పం

4. పాంచాలిక, (దంతములు మున్నగువానితో
నిర్మించిన) బొమ్మ.

కం. కన్నె రతనంపుమిన్నా,మిన్నా నడు మనఁటి
యాకు మేకొను వెన్నా, వెన్నా పలుకులు ...
కళా. 7. 1. 214.

5. భూషణము, నగ.

సీ అడరు భూషణాఖ్యతొడుగు తొడవు మిన్న...
అం భా. 2. 147.

గీ. మిన్న వడ్డించు మందుమె యన్నమిన్న ...
హం. 6 113.

సీ నవసమాగమమునఁ జవులు వక్కాణించి
మించఁ జాలువెలందిమిన్నగముల ...
వసు 6. 72.

విశే. 1. శ్రేష్ఠము, ప్రశస్తము

గీ. మిన్నపిడుఁగులు లై రెండు మెఱచునన్న.
మెఱుఁగు లోకపుట్టలో నున్న నెఱుగ నెను,
పుట్టి గ్రొప్పించి యారెంటిపొందుపఱచిన, కుడిగి
వచ్చితి విస్మయపడి మనమున
భా ఆ 8. 179.

సీ. నునువెడందయురంబునను జీనిదిపెణల్ మిన్న
జన్నిదముతో మేంగొనఁగ ... దశా. 1. 27.

కం. మిన్నా నడు మలకలువఁ,మి న్నా నెఱిచూపు
మేలిమి న్నలు వెన్నన్, వె న్నా పలుకులు
చకి న్నిన్నివె న్నాయనటాకుకళిమి వెలఁదికి గనఁ
గన్ ప్రబంధ 300.

2 అధికము

సీ. చిఱునవ్వు నవ్వెనా నెఱచందమామవెన్నెల
కిన్న మిన్నవన్నెలు చెలంగు ...
అహల్యా. 1. 34.

ఉ విండ్లకు మేల్తరంబు ఘనవేణికనుంబొమదోయి
బంగరుఁ,గిండ్లకు మేటిసాటి తులకించుచనుంగవ
లేఁతతమ్మిపూ,దూండ్లకు మిన్న యన్న జిగి
దొల్కెడుచేతులు లోకమందుఁ బూ,బోండ్లనుఁ
గాన మో వినమొ పోలరు తత్సతి కాలిగోరునన్.
హంస. 1. 61.

మిన్నందు అ. క్రి. (మిన్ను + అందు) 1. ఆకస
మునంటు, అతిశయించు.

గీ. నేను నీబంట నై యుండ నెఱుఁగనేర, కకట
యెవ్వాఁడు నీకు నెగ్గాచరించె, మిగిలి మిన్నంది
పెనఁగొనుమేఁటి కైన, నాయువును శ్రీయు
నెవ్వాని కవశమయ్యె. హరి. ఉ 8. 41.

కం. న న్నిం తలయించినఖలు, నిమ్మన్ బుజువిధి
వధింతునే యని యార్పుల్, మిన్నందఁగ బున

కొట్టుచు, వన్నీచుఁడు వాగరు వెడలు
నవ్యక్తోక్తిన్. ఆము. 6 26

2 సంతోషముచే నుప్పొంగు.

కం మిన్నంది వేగఁ గై కొని కన్నుల నొత్తుకొని
మ్రొక్కి గారవ మెసఁగన్, వెన్నుఁడు రుక్మిణి
కొసఁగెను ... పారి. 1. 77.

ఉ నందసుఁ డుద్భవించె ననిన న్విని యొంతయు
సంతసించి మిన్నందుచు సూతికాగృహము
నందుల కేఁగి తనూజువక్త్రి మానంద మెలర్పఁ
జూచి . రుక్మాం. 1 144.

మిన్నందికొండఁదాఁకు = మిక్కిలి యానందించు

గీ. కలదు లే దన ననియాడుకొనుతీరుఁ, దళుకు
మొగమున కెగయు గుబ్బలబెడంగుఁ, జూచి
యాతని నిడువాలుచూపు లపుడు, నిండువేడుక
మిన్నందికొండఁదాకెఁ.
విజ వి 2. 20.

మిన్నక అవ్య. (యత్నము, కారణము, ప్రయో
జనము, ప్రతిక్రియ మున్నగువాని యభావమును
దెలుపును.)

1. అప్రయత్నముగ, ప్రయత్నము లేక.

కం శత్రుజనులు చెఱుచుటయును, మిత్రులు ప్రతి
కి చుటయును, మిన్నక యాప,త్స్వాత్రతయును
సంపదయు వి,ధాతృఁడు సంధించుఁజూ వెతరితోఁ
బురుషున్. భార శాం. 4. 374.

2 కారణములేక, నిష్కారణముగ.

ఉ. పిన్నటనాఁటనుండి నను బెద్దగఁ జూచిన వంశ
వృద్ధులన్, మిన్నక చంపి చేకొనిన మేదిని నా
కిదియేల. జై. భా. 1. 59.

3 నిష్ప్రయోజనముగా. వ్యర్థముగా.

కం మున్నెన్నఁడు నివ్విధ మేఁ, గన్నది గాదమ్మ
వెడలె గాండీవములా,వున్నీభుజముల శక్తియు,
మిన్నక పోఁ జిత్రమిది యమిత్రధ్వంసీ.
భార ద్రో. 3. 197.

ఉ. ... దినికిన్, మిత్రనిధి యొడంబడును
మిన్నక సంశయ మంద నేఁటికిన్ ...
భార. సభా. 2. 133.

ఉ మీరును నేవిచారములు మిన్నక చేయక పెంపు
మీఱ నా చేరువ రండు ...
హరి. ఉ. 10 123, కాశీ. 4. 50.

4 ఏమియు చేయక, ప్రతిక్రియ లేక.

శా ... సురేంద్ర బాధపడి మీ రిబ్బంగి దుఃఖం
పఁగాఁ, గట్టాపో యిటు మిన్న కుండుదురె ..
భీమ 6 61.

కం. ... ఇంతకు మిన్నక యుండుట, పంతముగా
దనుచు వీరవర్మునితోడన్, గాంతామణి సంతా
పముఁ, గఁతుప్రతాపంబు లువియఁగాఁ జెప్పట
యున్. విక్ర 1 140.

5. అనాయాసముగా, సులభముగా.

గీ. ఆలు మగఁడును నొకకుత్తుకైనఁ గాక, యిట్టి
ధర్మంబు మిన్నక యేల కలుగు ...
హర. 2. 60.

గీ పూర్వసఖుఁ డైనయాదవ పుంగవుండు,
మిమ్ముఁ బొడఁగన్న సిరు లెల్ల మిన్న
కొసఁగు ... కుచేల. 1. 46.

6 మాటాడక, ప్రతివచనమీయక.

ఉ. మిన్నక చేర వచ్చి యొకమేలపు మైవడి
పువ్వుఁబోఁడి క్రా, ల్గన్నులు మూసెఁ జాణి కమ
లంబుల భూపతి ... నైష 8. 39.

కం అన్నవలామిన్నయు నతఁ, డున్నతెఱఁగు
దుశ్శకునము లుడుగక కన నౌ,చున్న తెఱం
గును గనియును, మిన్నక చనె దైవగతిఁ
గ్రమింపఁగఁ దరమే ... ఉ రా. 6 242

ఉ విన్నన నేఁగుఱామరల విందుకిలాతవునీడ
తెప్పుడున్, వెన్నెలరాచఱాలఁ గని వెళ్ళక
నీళ్ళ మునింగి యున్న వీ, మన్ను లటంచుఁ
జెంచెతలు మాటికి నమ్ముల నేసి నాటమిన్,
మిన్నక సిగ్గునం గదలి మెల్లనఁ బోవుదు రిండ్ల
పట్లకున్. యయా. 2. 39

వ. అనిన విని యక్కన్నియ మిన్న కుండె ..
నైష 3. 128.

కం. నీయిచ్చరయె మిన్నక ట్టిపో, వోయి మునిప్రవర.
అము. 2. 93.

మిన్నతి వి. 1. గౌరవము.

చం. ... జని గూడి యో, మెలఁతుక మార్తుచేఁ దగినమిన్నతి గొంట గదమ్మ నేరుపుల్ ...
యయా. 5. 143.

2 ని ప్రగల్భవచనములు, డంబములు.

ఆ పండువంటివయసు బలుకాఁపురము సేయ, జప తపంబులకును జాల వేఁడు, మీఁదిదినములనుచు మిన్నతుల్ పలికెడి, భ్రాంతజనుఁ దగదు పాటిసేయ.
కుచేల. 3. 57

మిన్నము. సం విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. క్రొవ్వినది. 2. జిడ్డైనది, స్నిగ్ధము. 3. ఇష్టముగలది, స్నేహముగలది, స్నిగ్ధము.

మిన్నా = మిన్న. వి. రత్నము.

సీ. మేలైన హురుమంజి మిన్నాల కుళ్లాయి చాక చక్యంబుల సందడింప ... భాను. 4. 38

విశ. శ్రేష్ఠము.

శా. ... ఉద్యోగసం, ప్రీతిం జేయుచునుండు నాశ్రమమునన్ మిన్నాతపం బేర్పడన్ ...
అచలా. 3. 81

శా. ... కెం, పున్నాదెంపుఁదురాయి శ్రేవఁ బవ డంపున్ వాగెయున్ బన్నుచున్, మిన్నా తేజిని దెచ్చినన్ విభుఁడు నెమ్మిన్ గాంచి యెక్కెన్ వెసన్ ..
ఉ హరిశ్చ. 4 20.

మిన్నీరు. వి (మిన్ను + నీరు) ఆకాశగంగ.

గీ శింసు మిన్నీటఁ దడియఁగ శింశుమార, చక్ర గతుఁ డైన ధృవుపెంపు సన్నుతింపు ...
కకు. 3 5.

మిన్ను — మిను. వి. శా. అనా. ఆకాశము.

(ఇది ఉవర్ణకాంత మయ్యును ఏకవచనార్థమునఁ బెక్కుప్రయోగములందుఁ గానవచ్చు చున్నది.)

గీ ఆమరు లమృతాంబునిధిలోని యమృతరసము, వెండిచేరులఁ బటికంపుఁగుండ కట్టి, చేఁదు కొని యెదరో నాఁగ శీతరోచి, మెఱుఁగు మెయి తోన యల్లన మిన్ను ప్రాఁకె ...
పారి. 2. 69

కం. వే మింటిదాఁకఁ బెరిఁగిన, డీమసమున వతల మునకు దిగఁబడి చనివన్, భూమి గలయంత దిరిగినఁ, దా మును పెట్టనిదికి త్తదనకే లబ్బున్.
ఐశ్వ. 2. 182

శా. దానత్యాగపత త్రి మై తొలుపత త్రిం బాబ ధార న్సదా, నానన్, దత్తినతకీర్తిహంసి చను మింటన్ ...
అము. 2. 42.

కం మిన్నన కూరక యెగయదు, తన్న సమర్థుండు గాఁడు తల్పగతుం డీ, చిన్నికుమారుఁడు దే రేవిన్ననువుగ నెగసె దీనివిధ మెట్టిదియో.
భాగ. 10 పూ. 253.

ఉ. మేడ్పడి రాజ్యగర్వమున మీఁదు తలంపవు గాక చిప్పలుం, గాడ్పులుఁ గూడినట్టు మున ఘున్మరు చేతుల శంఖశార్ఙ్గముల్, వీడ్పడి మ్రోయ డాయఁ బదివేవురుతోఁదుల సింహనాద ముల్, వోడ్పడవే రసాతలము దూఱియు మిన్నులమీఁదఁ బాఱియున్ ..
ఉ. హరి. 4. 198

సీ మిన్నులపైఁ బాఱుచున్నయే ఱలఁ దెచ్చి వారాశి నించె భగీరథుండు ...
కు సం. 1. 52.

ద్వి. చెన్ను మించిన మంచిచెఱకుతోఁటలును మిన్నులతో రాయుమేటికోటలును ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 106 పం.

సా. మింటికి నేలకు సూత్రపట్టు = మిక్కిలి దుష్కరమగు పనులు జేయు.

సీ. కొలిచి మింటికి నేలకును సూత్రపట్టంగ నే నేర్తు మఱియును నేనె నేర్తు ..
విప్ర. 4. 28

మిన్నుదన్ను = సంతోషముచే నుప్పొంగు.

చం. నరుఁలకు గుండెగూడు దిగె నాగకులంబులు నిద్రవోవు ని, ర్జరులును మిన్నుదన్నిరి ధరామరకోటియుఁ దృప్తిఁ బొందె. ...
కాళ. 2. 61.

మిన్నుదాఁకు = సంతోషముచే నుప్పొంగు

కం చనుదెంచి వేఁడుము వరం, బని పలికిన మిన్ను
దాఁకి సాష్టాంగముగా, వినతి యొనరించి .
హరి పూ 4 86.
హరి ఉ 10 12.

జ. మింటిముక్కలిపఁడు మింటికాఁపరులు, మింటి
కాఁపురంబులవారు, మింటితెరువరి, మింటి
మానికము, మింటిమ్రాను, మింటిసికవేల్పు,
మిన్నందు, మిన్నీరు, మిన్నుకొలఁకు, మిన్ను
మానికము, మిన్నుముట్టు, మిన్నులువడ్డచోటు,
మిన్నువాఁక. మిన్నువాఁకతాలుపు, మిన్ను
ప్రేయు, మిన్నెక్కు, మిన్నేఱు, మివ్వాఁక.

మిన్నుకొల(ను)ఁకు. వి. (మిన్ను + కొలఁకు)
సుదీర్ఘిక, ఆకాశగంగ.

ఉ వెన్నునిమించుఁ గాలిబొటప్రేలికిఁ గూతురు
వేల్పుటాటకున్, మిన్నుకొలంకు పంటచెలి
నిద్దపుఁబయ్యెద పాలవెల్లికిన్, మన్ననయన్ను
నైతపసి మంతనపుందెర యైనతొయ్యలిన్.
రామా. 5. 19.

మిన్నుమానికము వి (మిన్ను + మానికము)
నభోమణి, సూర్యుఁడు.

చం. ... మిన్నుమానికపు వంగడపుందొరి లెన్నఁ
డేనిఁ బాలుల యెడ నల్గ బోదురె యెటుంగమి
నైన బెడంగుడాల్గనీ ..
అచ్చ రా బాల. 205

మిన్ను(లు)ముట్టు అ క్రి. (మిన్ను + ముట్టు)

1. అతిశయించు.

2 ఆకాశమునంటు, సంతోషముతో నుప్పొంగు.

మ అసక్యతేజము మిన్నుముట్టి రిపుభార్యానేత్ర
నీలోత్పల, ప్రసవంబుల్ వలఁగించి యాశ్రిత
ముఖాబ్జశ్రేణికిన్ సంతసం, బెసఁగం జేసి విరోధి
గర్వతమసం బింకించి దీపించుఁ బో, బసవణ్ణా
విభుతమ్మయ ప్రభు ప్రతాప ద్వాదశాత్మ
ప్రభల్ వి. పు. 1. 70

(ఇది రెండర్థములకు నుదాహరణము.)

చ . . ఘనభాగధేయ మహిమంబునమిన్నులుముట్టి
సమ్మద, మ్మునిని నతనిన్ భజించి నదియున్
వినయంబున నోర యై చనన్ ...
వసు. 2. 109.

మిన్నులవడ్డచోటు వి (మిన్నులు + పడ్డచోటు)
ఆకాశము వాలినచోటు, భూమియు నాకాశము
గలిసినట్లు కనుపడుచోటు, అతిదూరప్రదేశము

చం కరినిభయానతో నిదె పొకాలెద మిన్నులు
పడ్డచోటికిన్ .. కాశీ. 2. 156.

గీ. ... దైవంబ కినుక నిట్లు, పాఱవైచితె
మిన్నులు వడ్డచోట ... మనుచ. 2 17.

మిన్నువాఁక — మిన్వాఁక, వి. (మిన్ను +
వాఁక) ఆకాశగంగ, స్వర్ణది.

ఆ వెన్నునడుగుపాప మిన్నువాఁక ...
ఆం. సం. దేవ. 33.

మిన్నువాఁకతాలుపు వి (మిన్నువాఁక +
తాలుపు) గంగాధరుఁడు, ఈశ్వరుఁడు

సీ వలిమలల్లుడు మిన్నువాఁక తాలుపు కొండ
వీటిజంగము గుజ్జువేల్పుతండ్రి ...
ఆం సం. దేవ. 6

మిన్నుప్రేయు అ క్రి. (మిన్ను + ప్రేయు)
బయలప్పళించు

చం. కరముఁ ప్రియంబునన్ దనయుఁ గౌఁగిటఁ
జేర్చి త్రిలోకరాజ్యవి, స్ఫురణము నాకుఁ
దక్కెనని పొంగి దశాస్యుఁడు మిన్ను
ప్రేయుచున్ నిర్వ. 6 145.

మిన్నెక్కు. అ. క్రి. (మిన్ను + ఎక్కు) ఆకా
శము నంటు

కం. ఇక్కరిణి జోదు లేర్పడి పెక్కొడలం బోరఁ
బెరుఁగు పెనుచివ్వలు మి, న్నెక్కి కలహాశి
కన్నులఁ దెక్కొట్టిన విడక కలవుదీర
స్నెక్కెన్. రామా. 8. 3.

మిన్నేఱు. వి. దే. (మిన్ను + ఏఱు) ఆకాశ
గంగ.

సీ ఈ నగాగ్రంబున నీవ గాఁడివయంత శిలనైన

మిన్నేఱు సెలవకున్నె ... ఉ హరి 2. 161.

ఉ కైటభదైత్యవైరి పదకంజమునం దుదయంబు నొందె మి, న్నేటికి భూతధాత్రికిని నెంతయు నచ్చినతోడఁబుట్టువై ... భీమ 1. 30.

సీ. మిన్నేటిజలము సుమ్మీఁ తొలంకెడు నని డాకేత మణికమండలు నొసంగి ... పాఠ. 5. 86.

మిన్వాఁక = మిన్నువాఁక (మిను + వాఁక) ఆకాశగంగ

సీ దట్టంపుమిన్వాఁక తరఁగచాల్పునఁ దేలు తెలి పుల్గు బురదగోతులకుఁ జనునె ...
నీలా 2. 96.

మిమ్మటము. విశ. మిక్కుటము, ముమ్మరము.

ఉ మిమ్మట మైనవాఁడిఁ బవిమిత్రము లై వెలుఁ గొందుసీనఖా, గ్రమ్ములకున్ మృదుప్రకృతి గల్గుట క్రొత్త ... పాండు. 5. 278.

కం ..భావజునిప్రోపు మిమ్మట మయ్యెన్ .
దశకు 3 95.
ఉదయనోదయము. 1 112c

మిరాశి వి (హిం. మీరాస్. క. మిరాసి. త. మిరాసు) 1. పారంపర్యముగా వచ్చు సొత్తు, హక్కు (శ. ర. బ్రౌ.).

2. వంశపారంపర్యముగా వచ్చు గ్రామోద్యోగము.

(వ్యవ) మాయూరిమిరాసి కలుగొట్లవారిది

జ మిరాసిదారు.

మిరాసిదారు విశ. (√మిరాసి) వంశపారంపర్యముగా వచ్చు గ్రామోద్యోగము గలవాఁడు.

సీ. కాసరపూడి మిరాసిదారుల వెళ్ల గొట్టి. కొంపలఁ బసుల్ గట్టినావు ...
చంద్ర. వి 1 32.

మిరి(రె)యము.. వి. (సం. మరీచమ్. ప్రా. మిరిఅం త. మిరియం.)

1 మరీచము, ఒకవిధ మగు సంబారువస్తువు.

కం. అంతెదవు గాక నమఁ జెం, తం జేరఁగనీక యెంత తఱిగిన మిరియాలుం కొన్నల సరి పోవే, లంతెతనములఁదుఁ గొమిరలన్ గెలువ వశే.
ఉ హరి. 1. 75.

సీ మిరియంబులతోఁ గూడ మేళవించినతేనెఁ దోచం పులడ్డాలు దోఁచి తోఁచి ..

గీ వలచి భుజియించి రొగిఁ బిండివంటకములు.
నైష. 6. 120

మ. పునుఁగుం దావినవోదనంబు మిరియంపుం బొళ్లతో ... ఆహారం బిడున్ సీతునన్.
ఆము. 1. 82.

ఆ మిరెపుగింజ చూడ మీఁద నల్లగ నుండుఁ, గొఱికి చూడ లోనఁ జుఱుకుమనును, సజ్జను లగువారిసార మిట్టుల నుండు ..
వేమ. 1. 152

2 మరిచలత, మిరియపుఁదీఁగె.

ప. ... మిరియపుఁబొదలతుదలన్ బొనంగు లనంగలతాకుడుంగములతో ...
ఉ. రా. 6. 24.

జ. మిరియాలపేరు, మిరెపకాంద్ర, మిరెపకాయ.

మిరియాలపేరు. వి. (మిరియాలు + పేరు) మిరియములవంటి బంగరుగుండ్లతో నేర్పఱచిన హారము, ఆభరణవిశేషము.

(వ్యవ.) ఆమె కంటె చెఱిపించి మిరియాలపేరు చేయించికొనినది.

మిరెపకాంద్ర. వి. (మిరెము + కాంద్ర) కంటక వృక్షవిశేషము, ఒకవిధమగు ముండ్లచెట్టు (శ. ర).

(వ్యవ.) ఎట్టి మిరపకాయకఁ జెు వచ్చు మిరెప కాయకుఁ గార మెక్కువ.

మిఱిమిడి. వి దురవలోకప్రభ, చూడ శక్యము గాని వెలుఁగు

సీ తగు దురవలోకప్రభ మిఱిమిడి యన ...
ఆం. భా. 1. 82.

మిఱు[1] = మిట్టు. వి. ఉన్నతభూమి, మెట్ట.

కం పాటిగ మిఱుఁ బల్లిం జేర్చి శేమియు
లేక కానఁబడి నీలశిలా. పేటిక నిండంగా నిడు,
కాటుకయుఁబోలె నై జగంబులఁ దమమున్
పి. శకుం. 3 150.

మిఱు² విశ చలించునది.

(మిఱుమిట్లు కలది యని శ ర దీనియామ్రేడిత రూపము మిఱుమిఱు.)

కం మిఱుగఱులు వలుదపిసలు, చిఱుదోఁ
కయుఁ బసిఁడి యొడలు సిరి గలవాడలున్, నెఱి
మొగము నొక్కకొమ్మును, మిఱిచూపులుఁ
గలిగి విభుఁడు మీనంబయ్యెన్
భాగ 8. 717

జ. మిఱుమిఱు

మిఱుమి(రిమి) ట్లు (ట్లుఱు) వి. వి (మిట్లు + మిట్లు) 1. కన్నులు మిక్కలి చలించుటలు.

సీ ఉఱుముచుఁ దళతళ మెఱచుచందంబున
గర్జతో మిఱుమిట్లు కడలఁ దోఁప ..
భోజరా 4 287.

2 మెఱపు మున్నగువానిం జూచుటచేఁ గలుగు దృష్టిచలనము. (చూ మిఱుమిట్లుగొను)

మిఱుమి(రిమి)ట్లుగొను. అ క్రి. (మిఱుమిట్లు+కొను) మెఱుపు మున్నగునధిక తేజస్సును జూచుటచే దృష్టి మిక్కలి చెదరు, కన్నులు చీకట్లు క్రమ్ము.

కం మెఱసి యుదయించుగ్రహముల, తఱచు
ప్రభలఁ గ్రేణి సేసి దళదిశలం గ్రిక్కిఱిసి
వెడల నావిండ్లన్, మెఱుఁగులు నృపతనయు
దృష్టు మిఱుమిట్లుగొనన్.
భార. విరా. 4. 114

గీ మిక్కుటంబుగ దృష్టి మిర్మిట్లుగొనఁగఁ, జెదల
వెలుఁగొందు దివ్యతేజంబు చూచి ...
భాగ. 10. ఉ 1306

ఉ. చంచలనేత్ర పోవునెడ సన్నపుఁ బయ్యెద
కొంగు జాఱఁ గాంచుటె గాని చన్నుఁ
గవ కేవలఁ గ్రోవులు గట్టియున్న క్రొమ్మిం
చుం నాదుచూడ్కి మిఱుమిట్లుగొనం గన రాక
పోయె రాజ. చ. 3 38.

వ ... అవు డవ్వీరభద్ర తేజోవిశేషంబును గనుఁ
గొనఁ గన్నులు మిఱుమిట్లుగొన వెఱచఱచి
యొలుంగు డించి తొలంగితి ... భీమ 6. 60

గీ. కనులు చెదరంగఁ జీకట్లు గ్రమ్మె ననుట, కలరు
మిఱుమిట్లు గొనె నన నద్రినిలయ ...
అం భా 3. 109.

మిఱుమి (రిమి) ట్లు (ట్లులు) గొలుపు (ల్పు) స. క్రి (√మిఱుమిట్లుగొను) దృష్టిని చెదరఁజేయు.

సీ. మెఱుఁగులు చూడ్కుల మిఱుమిట్లుగొలుపఁ
పంగఁ జేకతారుల బయల్ చిమ్మువారు ...
కళా. 8 41

సీ కమ్మ దీసినలీలఁ గనుపట్టునెమ్మోని మిసమిసల్
గడు మిఱుమిట్లుగొలుప ...
సారంగ. 2. 42.

ఉ మిక్కలి తేఱిచూడ మిఱుమిట్టులుగొల్పుఁ
జరించునప్పు డమ్మెక్కు దళుక్కునన్ మెఱసిన
ట్లగు . . విజ. వి 3. 14.

సీ. మించి దృష్టికి మిఱుమిట్లుగొల్పెడి నిది తెలియఁ
గారు మెఱుంగుఁ దీఁగె యేమొ ...
ఉ. రా 4. 189.

చం. .... చన్నులజిగి రేఁగి చూపఱకనుంగవకున్
మిఱుమిట్లుగొల్పఁగన్ ...
దశా. 2. 317

సీ. బెరసి మొగిళ్లు నెత్తురువాన గురిసెను మెఱుఁ
గులు దెసల మిర్మిట్లుగొలిపె ...
భాగ 3. 604.

గీ. కఱకుటడిదంపు బెడిదంపు మెఱుఁగుగములు,
మిగులఁ జూపఱచూడ్కి మిర్మిట్లుగొలుపఁ,
బొసఁగఁ బదిమూర్లత త్తడుల్ పూనినట్టి,
పసిఁడితే రెక్కి పోరికి బయలువెడలె.
అచ్చ. రా. యు 184.

మిఱుమిట్లుపోవు అ క్రి (మిఱుమిట్లు + పోవు) మిఱుమిట్లుగొను.

సీ మెఱుఁగులఁ గన్నులు మిరుమిట్లుఁవోవఁగ .
కుచే 1.

ద్వి మిఱుమిట్లువోవఁ మీఱక సందు, వెదక
కానసి దరువంగనీక .
పండితా ద్వి. 6. ప్రా

మిఱుమిఱు విశ (√మిఱు²) మిక్కిలి చంచ-
లమైనది, మిగుల చలించునది. (మిక్కిలి మిఱుమిట్లు
గలది అని శబ్ద ర)

కం దట్టపుదురుమును మీఁదికి, బెట్టించిన చన్నుఁ
గవయు మిఱుమిఱుచూడ్కుల్, నట్టాడు
నడుముఁ దేనియ, లుట్టెడు మోవియును
మనము నూరింపంగన్ భాగ 9 608.

మిఱ్ఱు = మిఱు¹ వి దే అనా మిట్ట, ఉన్నత
భూమి

కం పెనుమిట్టిది పల్లం బిది, యనకుండఁగ నోల
మును బయలు నొక్కటిగఁ గనువిచ్చుటయును
మోడ్పుట, యును సరిగాఁ దమము పర్వె
నుర్విం దోడ్తోన్ భార విరా 2 321

ఉ పల్లము మిఱ్ఱు వేఱుపఱుపన్ వెఱ వేదెడు
నట్లుగాఁ దమం, బెల్లెడ నిండఁ బర్విటయు ...
దశకు. 9. 3

సీ. ... అన్నరాధముండు

గీ వేగ వట్టోడి యెల్లను వెడలి మిఱుత, నొక
వనస్పతి జొంప మై యున్న దానిఁ, జెంది ...
భార శాం. 3. 307.

కం ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుచు, మిసిమింతుఁడు
గాక యొక్క మిఱుత నిలిచి య, శ్కునము
శరివారుఁడు తపసులు, కసమసఁ దనుఁ బట్టు
కొనఁగఁ గడఁగినఁ బెలుచన్. హరి 5. 57

కం. గుట్టముఁగొనిపో బుద్ధుల, కుట్టఁడ మీతాత
యొద్దకున్, సీతంద్రుల్, వెఱ్ఱులు సీ శైరదె
యీ, మిఱ్ఱున గంగాజలంబు మెలఁగ శుభ
మగున్ భాగ 9 215.

గీ. మెట్ట యన మిఱ్ఱు నాఁగఁ దోఁచు నుత్తాన
నామంబు .. ఆం భా. 1 158.

జ మిట్టిమిఱ్ఱు

మిలనము న- వి అ న 1. కలియుట, సమా
వేశమగుట

మిలమిల వి. 1 వస్త్రవస్తువులు వెలుగుట,
మెఱుగుట, మొ. వానియందు పగుపుట కను
కరణము

సీ. తళతళ మెఱయుచులో మిలమిల మెరసెడు కర
పదంబుల నవరత్నములను ..
భా ద్రౌ. 156.

వ. పుట్టపట్టలు గొట్టి గడ్డుచీమలవారు జాముల
మిలమిల మెరలుచెదలు . ప్రబంధ 156

వ .. చాపకట్టువడిన ఘోటు కంబళ క్రింద
మిలమిల మెఱగెడు రావుతులను ..
ఉ హరి 3 27.

2. తళతళ మెఱయుటయం దగునమకరణము

చం. మిలమిలమంచు మించు చకిమించుల ముద్దుల
చందమామకాం, తులఁ దులఁదూఁగు .
శ్రీ . 254.

3 తళతళ కాంతి.

(దీనికి కర్మధారయమునందు నిగాగమము)

సీ మిసిమి గుల్కు మెఱుంగు మిలమిలల్
చెక్కులఁ గాశ్మీర పత్త్రభంగముల మసిచి ...
చంద్రా. 6 124.

వ ... మీమొగంబుల మిలమిలలు గిలుబాడ
వచ్చెఁ జామీవెన్నెల బచ్చుముచ్చు .
వసు 4 23

వ మిలమిలని జిలుఁగు వలిపెంపు వలువలతెరల
యొడల వెలువడి ... భీమ 1 117.

కం. మిలమిలని ప్రొద్దుపొడుపున, ధళధళమను
మెఱుఁగు దిగ్వితానము నిండెన్ ...
భాగ 10 ఉ. 1002. హంస, 4 221.

జ మిలమిలన, మిలమిలమను, మిలమిలలాడు.

మిలమిలన. వి. (√మిలమిల) మిలమిలమను కాంతి
విశేషము

కం. తళతళమను మల్లికలం, గలకల నిడి తమ్మి పూలఁ గలకల నగుచున్, మిలమిల నై తళ తళ నై, కలగలమాన్నమున్ నిడిరి కలగలలల నల్. బహు. 4. 19.

మిలమిలమను అ క్రి. (మిలమిల+అను) మిల మిలలాడు, మిలమిలప్రకాశించు

వ ... హరివాణంబుల మిలమిలమను ధవళకళ మాన్నంబులు గిన్నియల నించి ...
వరాహ. 4 155

మిలమిలలాడు అ క్రి. (మిలమిలలు+ఆడు) తళ తళ ప్రకాశించు.

చం మిలమిలలాడుచుం డవిలి మింట వెలింగెడు రిక్క లన్నియున్, జలజల రాలఁ దన్ను దునో ... అప్ప. రా సుం 22.

మిలిందము. సం. వి అ పుం. తుమ్మెద, భ్రమరము

మిళితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. కలిసినది, కూడినది.

మిల్లి. వి. (క మిల్లి) అల్పకంబి, చిన్నగరిటె.

గీ. మిల్లి యన నల్పకంబి, యా మిహిరభూష ...
అ ఖా 2 243

మిళిగె వి. (క. మిళి) కొరడా, చేయికోల, కళ ద్వి కల్లగుఱ్ఱమునకుఁ గంకటిం బట్టి, ముల్లును మిళిగెయు మోపుట గాక, యుత్తమాశ్వములు వా గెత్తిన రౌతు. చిత్తానఁ గలయట్లు చెలరేఁగి దాఁటు. ప్రభు. 3 92. పా. 20 పం.

మివులు — మిగులు. (దీనితుమున్నాద్యర్థక రూపము క్రి విశే. గా ప్రయోగింపఁబడి యెక్కువగా, అత్యంతము అనునర్థములనిచ్చును.)

చం తివిరి త్రియామకు న్సొగసు దిద్దుకొనంగఁ బురోదశాళి దా, గవిసెన వెల్వరించుమణి కల్పితదర్పణమో యనంగఁ గై, రవకుల బంధుమండలము రాశిలె నోలిని నూలియమాన మై, మివులఁ గళంకలక్ష్యతఁ దమిప్రతిబింబము నంత నేర్పడన్. ప్రభా. 4. 122

ఆ. మొగిలుద్రిప్పు సూటిముద్దులపట్టి దా, నరిగి నేలకాన్పు నరసి వచ్చు, చెలిమిఁ దెలిపి యాపెతమానికము రాగ, పుల కొసంగుటయు మివులఁ జెలఁగి. అప్ప. రా. సుం 178.

మిశి. సం. వి ఇ. స్త్రీ. 1. పెద్దసదాప (వృ.వి.) 2 జటామాంసి (వృ వి).

మిశ్రకము సం. విశే (అ అ అ) 1 కలసినది సంకరమైనది

వి అ. న 1 ఉప్పునేల (ఊసరక్షేత్రము) మొ. నుండి తీయఁబడినయుప్పు 2 ఇంద్రోద్యానము, నందనవనము

మిశ్రజము. సం వి అ పుం కంచరగాడిద.

మిశ్రణము సం వి అ న. 1. కలుపుట. 2. (గణిత) మొత్తము చేయుట, కూడిక

మిశ్రము సం. విశే. (అ. అ అ) కలిసినది.
వి అ పుం 1 ఒకజాతి యేనుఁగు.
2. కృత్తికావిశాఖా నక్షత్రములగుంపు.
న 1. మూలకభేదము, ఒకజాతి ముల్లంగి.
2. ఊసరలవణము.

మిశ్రవర్ణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) మిశ్రమైనరంగుగలది.

వి. అ. న కృష్ణాగురువు.

మిశ్రశబ్దము. సం. వి. అ. పుం. కంచరగాడిద.

మిశ్రితము సం. విశే. (అ. ఆ. ఆ.) 1. కలుపఁబడినది 2 చేర్పఁబడినది. 3. గౌరవార్హమైనది, పూజ్యమైనది.

మిశ్రుఁడు. సం వి. అ. పుం. 1. గౌరవార్హుఁడు, పూజ్యుఁడు.

(ఇది గొప్పవారల యొక్కయుఁ బండితుల యొక్కయుఁ బేరుతర్వాతఁ జేర్పఁబడును.)

ఉదా : వసిష్ఠమిశ్రుఁడు, మండనమిశ్రుఁడు, మొ

మిశ్రేయ సం వి ఆ స్త్రీ సదాప (వృవి.)

మిషము సం. వి అ పుం స్పర్ధ, విరోధము, ఛలము

వ వ్యాజము, సాకు, నెపము నైష. 1. 56.

మిష్టము సం విశే (అ ఆ అ.) 1. మధురము.
2 తడిసినది, చెమ్మగిల్లినది

వి అ ఘం మాధుర్యము

మిష్టాన్నము సం వి అ న తియ్యనియన్నము'
రుచిగలపదార్థము

మిస వి. కాంతివిశేషము, ఒకవిధ మగుకాంతి
(దీని యామ్రేడిత రూపము మిసమిస)

కం చన్నులపస యటుమీఁదట, గన్నులపస ముద్దు
గుల్కఁగ ముఖమున మేల్, క్రొన్నెల మిస
జిగిబిగివగ, చిన్నెలము చూచి వలచుఁ జిత్తజుఁ
డయినన్ హంస 2. 98

జ మిసమిస, మిసమిసమను.

మిసమిస. వి (మిస + మిస) 1. అధికకాంతి,
విశేషకాంతి

సీ కమ్మఁదీసినలీలఁ గనుపట్టునెమ్మేనిమిసమిసల్
గడు మిరుమిట్లు గొలుప ... సాంగ 2. 42.

సీ. వినుమానికముచాలు గొనఁ జాలుతనడాలు
వలుదెస మిసమిసల్ గలయ వెలయ ...
సమీం 3 98

సీ. ధగధగత్ప్రజ్వలత్పటుతటిల్లతికాళి మిసమిసన్
మెఱసి యాకసము నిండ ... శుక. 1 187.

2 మెఱయుట యందలి యనుకరణము

కం. .. కోమలతనువుల్, మిసమిస మెఱవఁగ
వేశ్యావిసరము ... భాగ 10. ఉ. 686.

వ . మిసమిస మెఱయుసస్యంబు లాస్యంబులం
జర్వించి గర్వించి ఱంకెలు వేయుఱింకలును. ...
చిత్ర. భా. 3. 135

(కర్మధారయమునందు నిగాగమము.)

లయవిభాతి మిసమిసనిచన్నుగవపసకు వెస
మాఁద్మసలవసమకళికల్ చిదుమ నెసఁగుతటి
శాఖా, విసరములుగ్రమ్మఁ గరబిసనటనఁ
ద్రోచి ... రా. వి 8 107.

వ ... విఱిసితగ్రైవేయక ముక్తాఫల హాళినిచ
యంబుల కిమ్మగ్రి చూపక మిసమిసనిపసఁ గల
మెఱుంగులు గిఱికొన ...
భాగ 10 ఉ 831.

మిసమిసమను. అ క్రి (మిసమిస + అను)
మిసమిస ప్రకాశించు

సీ గిఱికొన్న పల్లజంజులు వెద్రుకలవాఁడు
మిసమిసమను మిట్టనొసలివాఁడు ....
వరాహ 2. 45.

కం మిసమిసమనుసిరు లెసఁగెడి, కిసలయవిసరము
హసించు కేలన్ సకియ, యృగపమళరుఁ గన్న
గన్నసామికి, గుసుమములనిమ్మ లెఱుఁగఁ
గూరిచి యంతన్. ముకుంద. 3 244.

ద్వి మిసమిసమను వీకి మెఱుఁగుఁ జెందొకలు
గనిమసఁగెడు వైరికటి తుండముతె
ద్వి హరిశ్చ పూ. 1103. పం

మిసి[1] వి కాంతివిశేషము.

(దీని యామ్రేడితరూపము మిసిమిసి)

గీ. ఇట్టిపస మిసిజిగి బిగి యీవిధంబు, ప్రణుతి
సేయంగఁ దరమె యాబ్రహ్మకైన ...
హంస. 1. 85.

జ మిసిమి, మిసిమిసి.

మిసి[2] వి మత్స్యవిశేషము.

సీ. మిసి కల్లరుజు తేలుమీను ... హంస 4. 187.

మిసి సం. వి ఇ. స్త్రీ 1. సదాప (వృ. వి.)
2. జటామాంసి (వృ. వి.).

మిసిమి. వి. (మిసి[1]) 1. కాంతివిశేషము, లావ
ణ్యము

మ. నవలావణ్యరసంబు పళ్లెంములోనం బోసి
యగ్రంబునన్, భవదీయాస్య మొనర్చి యార్చి
పిదపం బ్రాలేయరుక్మండలంబు వినిర్మించె
విరించి యచ్చిలుము వోఁ బూఁబోఁడి
యాచిహ్నము, బుధులం దాతఁడు చేఁదొ
లంచుమిసిమిన్ బుట్టెన్ సరోజాతముల్.
నైష. 8. 193.

గీ పసిఁడిగట్టున కొకవింతమిసిమి నించి, నెఱసెఁ గసపావి మురుపలి తెలుపయొండ ..
పారి. 4 48.

సీ మెఱసి నిల్కడచూపు మెఱపులో యొఱపు బిత్తరపు లోతరము నిద్రాపసిండి, పసిమిలో మిసిమి నిబ్బరపు సంపఁగిపూతావిలో తావి ...
ఘటికా. 2 87

2 నవనీతము, వెన్న.

సీ పాలమున్నీటిలో పలిమీఁది మీఁగడ మిసిమి జిడ్డునఁ జేసి మేను వడసి. భాగ. 8 268.

సీ మినుకు టొక్కులవాని మిసిమిమేఁతలవాని మెఱుఁగుజామనిచాయమేనివాని ...
పాండు 1. 213.

గీ మిసిమి గలపుల్లపెరుఁగుతో మిళిత మైన యావ పచ్చళ్లు చవిచూచి రాదటమున ...
నైష. 6. 180.

3 భాగ్యము, సంపద.

సీ గుట్టు పోనిచ్చినఁ గిట్టుఁ బెద్దటికంబు దుర్వ్యయపరుఁడైనఁ దొలఁగు మిసిమి ...
రామలిం. 48.

4 (హిం మిస్సీ) పండ్లకప్పు.

(అంధకార వర్ణనము)

సీ బ్రహ్మయై యుదయించి భానుఁడు లయ మొందఁ జెలఁగినచతురబ్ధినీర మనఁగ, సమయంపు యవనుఁడు జాబిల్లి కువహార మొసఁగఁ దెచ్చిన చెక్కమిసిమి యనఁగ చంద్రా. 5 49.

(వ్రాఁత ప్రతిపా. మిసిరి. ముద్రిపా.

విశే. 1 లావణ్యముగలది, తళతళలాడునది

సీ ఒసపరి మిసిమి వెన్నొసలిగసల్ గాంచ మొలక క్రొన్నెల జనుల్ మ్రొక్క వయ్యె
దశా. 8. 151.

కం ఉంగముల మణిహారంబులు, కటములఁ గట కాంగుళీయకప్రముఖములున్, శిరమున మిసి మికుళాయుల, ధరియించి చెలంగి రఖిలతరుచాముఖ్యల్ ఉరా 5 270

కం. తనుఁ దునుమఁ దలఁచుతఱి, మినికన్నను మున్నె యతఁడు మిసిమికటాన్, దునిమి ఒలి యొసఁగె సాహస మెనయం దల మొత్తి బాస యిచ్చెను ననుమన్ శుక 2 77.

2. స్నిగ్ధము, నున్నని

గీ. దండజము కాణమునఁ జేర్పుదండెయును బ, సిండిబురుసా మిసిమిగవిసెన సడలుచు, నిద్ద పువిపంచియును నిల్వుటద్ద మమరఁ, బడకయిలు సొచ్చె నప్పు డప్పుడమిఁ జేడు.
రా. వి. 5. 86

గీ. చిక్కన మిసిమి మిహి జిడ్డు జిగురు జిగట, ... అన, స్నిగ్ధనామములు చెలఁగును . .
ఆం భా. 2. 252.

మిసిమింతుఁడు. విశే. శ్రమనొందినవాడు, అలసినవాఁడు.

గీ. ... శిఖండి పటుమార్గణంబులఁ గడఁగి యేయ, నతఁడు మిసిమింతుఁడును గామి కల్లనవ్వి, పఱపెఁ దనయమ్ము లతనిపై ఫల్గునుఁడు .. భార భీష్మ 3 398.

కం. అంతఁ దెలిసి యసురద్విషుఁ, డెంతయు రథ సమున శత్రు నెదిరి కదిసి దు, ర్దాంతగతి వ్రేయఁగా మిసి, మింతుఁడు గా కాతఁడొక గమిద్దపు శక్తిన్. పారి. ఉ 1 180.

సీ మిసిమింతుఁడును గాక పసియించుఁ గుత్తుక బంటినీరము బుడువటి చలిని....
పాండు 2 29, శ్రీను 1 110.

మిసిమింతురాలు విశే. శ్రమనొందినది, అలసినది.

ఉ చక్కనివారిలోన నెఱజాణలలో విటరాజకోటిలోఁ, జక్కనివారిలోఁ గడుఁ బ్రసిద్ధి వహించిన నీవు ప్రాణముం, దకి, నచోట నీ మనసు ధైర్యమున న్మిసిమింతురాలు గా, నక్కట పుష్పసాయక మహాకరినాత్మలుపో మృగేక్షణల్. హర. 3. 85

గీ లోచలోచన మిసిమింతురాలు గాక, వహ్ని

కీలల లో నిట్లు వన్నె చెడక, యున్న నిది చా చిత్ర మోహా తలంప, వినియుఁ గనియు నెఱుంగ మివ్విధము నెచట.

హరిశ్చ 5 140.

మిసిమిసి[1]. వి. (మిసి[1] + మిసి[1]) అధికకాంతి

ద్వి బిట్టుదాఁటుచు జిగిబిగి నేసరించు, పుట్టచెం డ్లారితిఁ బొడలుదుప్పులును, మిసిమిసింపులు మేసి తాఁ గ్రొవ్వి, దుసిలువాతి గంతులు గొనులేళ్లు. నవ 146 పా. 26 పం.

మిసిమిసి[2] వి. మేఁక చేయుధ్వని కనుకరణము.

వ. .. అయ్యజవల్లభుండు సురతసంతంత్రుఁ డై మిసిమిసి యనుశబ్దంబు సేయుచుఁ దచ్ఛాగి వెంటం జని .. భాగ 6. 5?

మిసుకు(గు). అ. క్రి. (క. మిసుకు) 1 కదలు, చలించు.

గీ అకట యే మందు చిల్లియిల్లాలి కైన, నెవ గలదు గాని వానిలో నడచుదాని, కుబుసు పోకకు నేని వేఱొక్క దారి, మిసుకఁ గూడదు మేరకు మేరగాదు. కువల 4 183.

గీ ఎన్నివిధముల మాటాడ కున్నయట్టి, గట్టి పూనిక నీయందుఁ గలిగెనేని దాని కొక యుక్తి మునుమున్నె తలఁచినాఁడ, మిసుగ వచ్చునె విట శిఖాకుసుమ మెసుట.

నిరం. 3.17

2 వడఁకుఁ, భయపడు.

గీ .. ఒకరి కొకటి, మొనఁగఁ బొసఁగునొ మిసుక రాదో పరులకుఁ, బుట్టినిల్లలె నత్తయి ల్లెట్టు లగును .. పాంచాలీ 5. 52.

మిహి. విశ. 1. ప్రశస్తము, చొక్కము

సీ. మిహిపసిండిపరుంజు మొహదా కెలంకులరావు గుజ్జరినేఁత కేవడంబు ... మనుచ. 4 28.

కం. నునుగఱులు తళుకుమీసలు, మినుమినుకను కన్నుదోయి మిహికుందనపుం, దనువుం గల యొకమీనము .... దశా 1. 131.

ఉ ఈ మధురాధరంబుజిగి యీ బిగికోరపుఁ జన్ను దోయిటి. కీమురిపంపుతేనగవు తీమిహి బంగరు

దోయిటి కీమురిపంపు తేనగవు తీమిహి బంగరు రంగెసంగుమేను ... గుమిర. 2. 48

2. స్నిగ్ధము, నున్నని

గీ చిక్కన మిసిమి మిహి జిడ్డు జిగురు జిగట .. అన, స్నిగ్ధనామము లలరగను ..

ఆ. భా. 2. 252.

3 క్రొత్త, నూతనము,

గీ క్రొత్తమిహి హొస యనఁగ మీఱుచు నవంబు ... ఆం. భా. 3. 29.

మిహిమల = మేరుపర్వతము.

క. తుహినాంశుని గెల్చెద నని, మిహిరోరని లోకములు క్రమించి యయమునన్, బహుయోజనముల పొడ వగు, మిహిమలతుదఁ జేరి విశ్రమించిన యంతన్ ఉ. రా 4. 46

మిహిక సం వి. అ. స్త్రీ. మంచు, హిమము.

మిహిరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడుచెట్టు, అర్క వృక్షము

2 జలము, నీరు (శే ని.)

మిహిరాణుఁడు. సం. వి. అ పుం. శివుఁడు. (త్రి ని.).

మిహిరుఁడు సం వి. అ. పుం. 1. సూర్యుఁడు 2. చంద్రుఁడు. 3 వాయువు. 4. వృద్ధుఁడు. 5. మేఘుఁడు

మీ

మీ[1]. స. నీ శబ్దబహువచన రూపము. (చూ. నీ)

కం మాయందు లేనిగుణములు, మీయనురాగమునఁ జేసి మిగిలివెలింగెన్ భార. అర. 1.3.

మీ[2]. విశ. (త. మీ. క. మే.) వృత్తియందు మీఁదిశబ్దమునఁ దొలియచ్చుమీఁదివర్ణములు లోపింపఁగా మిగిలినరూపము.

(దీనికిఁ బరుషవర్ణము పరమగునపుడు నుగాగమం బగు.)

ఉదా : మీఁగడ, మీఁగాలు, మీఁజేయి మొ.

మీఁగండ్లమెకము. వి. (మీఁదు + కన్నులు + మెకము) శరభము, ఊర్ధ్వలోచనము. (శ. ర.)

మీఁగడ = మీఁపడ. వి. (మీఁదు + కడ. త. మీక్కడై, మిుంగడ) కాఁగిన పాలమీఁదితెట్టె.

మండము ; పెరుఁగుమీఁదితెట్టె, మస్తు వు.

సీ. తొలఁకి మింటికిఁ బొంగుదుగ్ధపాథోరాశికర డులమీఁది మీఁగడల మెఱుఁగు ...
మనుచ. 5. 38.

సీ. కనరు వోకుండఁ గాఁచినయానవాలతోఁ గడి నేయ వచ్చుమీఁగడలతోడ ...
పి. శకుం. 1. 135.

సీ. మీఁగడ యంచన మీఱు మండాభిధ ...
ఆం. భా. 2. 256.

చం. ... పేరినమీఁగడతో మనంబులన్, పసిఁగొనఁ జేయువాహారిపులమ్కృయణీపధిపిండ ఖండ ముల్, -మెసవిరి కంఠదఘ్నముగ ...
నై ష. 6. 129.

సీ. నేరంబు లో మెడునియతికానికి గట్టిమీఁగడ కానుక గాఁగ నిచ్చు ...
శుక. 2. 557.

మీఁగడతెర. వి. (మీఁగడ + తెర) భక్ష్య విశేషము.

వ. ... పొంగలి పుళియోగిరము దధ్యోదనంబు తిరువీసంబు పరమాన్నం బాపవాలు జున్నులు మీఁగడతెరలు నవనీతంపుముటికలు ..
ప్రబంధ. 112.

మీఁగాలు. వి. బై. (మీఁదు + కాలు) పాదో పరిభాగము.

మ. ... ఆ, హరిశ్రీపాదతలంబుఁ దూఱుకొని యయ్యస్త్రంబు మీఁగాలని ,ష్ఠురవేగంబుననుచ్చి పోయె ...
భార. మౌ. 33.

మ. ... అంఘ్రిదము లై మీఱెడు తెల్లచాలు గమి లోనన్ గొమ్మమీఁగాళ్లు చూచి మదిన్ జూడఁగ వీనిసాటి గలదే చెప్పంగ నెచ్చోఁ గనన్ ...
యయా. 4. 50

గీ. కచ్ఛపంబులఁ బోలి మీఁగాళ్లు దనరు ...
ప్ర. భా. 2. 86. ఆం. భా. 2. 185.

మీఁచే(జే)యి. వి. (మీఁదు + చేయి) చేతి పై భాగము.

సీ. మీఁచేయి నాఁగను మీఱుఁ గరోపరి భాగంబు ...
ఆం. భా. 2. 189.

మీఁటగు. అ. క్రి. (మీఁటు + అగు) ఒప్పు.

చం. ధర యనుకొల్నిలో మొలచుతామరపూవనఁ గోట మీఁటగున్ ...
పాండు. 1. 106.

కం. ఈలీలఁ బురములోపల, మేలౌ ప్రాయంపురూపు మీఁటగువారిం, జాలి భయలజ్జ లన్నియుఁ దూలి చనన్ వెన్నుఁ బఱచి తొలఁగక కిలయున్.
హంస. 1. 221.

మీఁటు. స. క్రి. (క. మీంటు, త. మిట్టు) ఇది సానుస్వార మని చి. ని. నిరనుస్వార మని శ. ర. నిరను స్వార మనుటకు మనుచ 2. 70. ఆము. 2. 54. బహు. 8. 68. వసు. 2. 156. నిర్ధారకము లున్నను. భార. ఉద్యో. 4. 407. ను బట్టియు. కన్నడమునుబట్టియు సానుస్వారముగా గ్రహింపఁ బడినది.)

1. వీణె మొ. వాయించు, ప్రయోగించు.

ఉ. ... సురాంగన లాడఁ గిన్నరుల్, కిన్నరమీఁటి పాడఁ దిలకించుచు నిద్యోఁడ కేలరాఁ డోకో...
వసు. 5. 58.

చం. విపంచి మీఁటగతి ప్రయోగి యళుల్ వెడలెం గొలంకులన్ ....
మనుచ. 3. 60.

చం. నఖరాంకురమ్ముల నయమ్మునఁ దంత్రులు మీఁటి గాన మిం, పొనరఁగఁ జేయువాణి ప్రతి భోన్నతుఁ జేయుతఁ గృష్ణరాయనిన్ ...
పారి. 1. 5

2. ఎగజిమ్ము.

ఉ. ఆతతలీలఁ గోమలనవాంశుకపాళి మహాంధకారనం, ఘాతము మీఁటు నద్భుతముగా శశలాంఛనుఁడభ్రవీథికిన్ ...
శీమ. 2. 59.

రగడ. తెలివి యొచటనుండి పాలుతెంచి తెంచితే సరాలు, మెఱుఁగుబోఁడి చెక్కు చెమటన్మీటు మీఁటుమిగులఁ జాలు ... వరాహ. 3. 92.

ఉ. పోటన బంతి మీఁటుగతి భూవరుఁ డంప్రిన ఖాంచలంబులన్, మీఁటిన గట్టు వి ట్టైగసి మేదిని వ్రాలు ఘనస్వనంబువన్, హాటక శైల కూటకటకాళిఁ బ్రతిధ్వని బర్వె ...
వసు 2. 156, మనుచ 3 28

3. త్రోయు, తట్టు, వ్రేలితోఁగొట్టు

కం. వీటు వడి ధర్మ మనుబరి, దాఁటిననామనను లోని దర్పము వెడలన్, మీఁటి కరాంజలి మణి మయ, కోటీరాగ్రమునఁ బెట్టికొని యిట్లంటిన్.
వరాహ 7. 86.

మత్తకోకిల. మేటివెల్లు దగన్ ద్రికూటము మీఁదఁ జూడుము దృశ్యమున్, దాఁటి మాయను మాటిమాటికిఁ దాల్మిచే నటు మీఁటుచున్.
సీతారా. 1. 156.

సీ. చల్ల నమ్మఁగఁ బోవుసతులకొంగులు వట్టి మెఱుఁగుచెక్కిళ్లను మీఁటిమీఁటి ..
భాగ. 10. 692.

సీ. పడకటింటికిఁ జెలుల్ ప్రార్థించి యనుపుచోఁ దలుపు మీఁటితిఁ జూమీ తతనితంబ ....
శుక. 3 500.

ద్వి. శిశువులు వాపోవఁ జెక్కిలి మీఁటి, విశదాత్మ పాలు ద్రావించుచందమున ...
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 196 పం.

ఉ .. అ, ప్పాటలగంధి వేదననెపం బిడి యెడ్చెఁ గలస్వనంబుతో, మీఁటిన విచ్చు గుబ్బచనుగుబ్బల నశ్రులు చిందువందగన్ ... మనుచ 2. 70.

4. పోఁగొట్టు, తేలికగాఁ బోఁగొట్టు

సీ. ... తులువలబలుక్రొవ్వు దొలఁగ మీఁటె.
సీలా. 1. 12.

సీ. మిత్రాధికారంబు మీఁటి వేయఁగ వచ్చు మహితోపకారంబు మఱవ వచ్చు ...
రామలిం 7.

5 వేయు, (బాణాదులను) ప్రయోగించు.

ఉ. ... మరుఁడును జిల్కతత్తళా, మీఁదఁ జివు క్కునం బడి తమిన్ మగతుమ్మెదనారి సింగిణిం, బాదుకొనంగఁ జేసి యొకపారియ మీఁటెను బువ్వుఁదూపులన్. మధుసేనము 1 145.

2. పెఱుకు, ఊడదీయు.

ఉ ఎవ్వఁ డొకో లయాంతకుని నేనని మార్కొని కోల మీఁటె వాఁ, డెవ్వఁడొకో పురాంతకుని యొక్కుడుకన్నరకాలఁదన్నె.
భా రా అర 1 158.

7 (తేలు) కుట్టు

కం. దరఁ దేలు మీఁట కున్నను, గర మపుడు గ లెక్క గొనరు గదరా ... సుమతి. 31.

కం తే లనుచు విగియఁ బట్టిన, మే లెఱుఁగునె మీఁటుగాక ..(శ. ర.)

8 తీసివేయు, పోఁగొట్టు.

సీ. కర్ణాభరణహల్లకము వోవ మీఁటెడుతెఱఁగున గొబ్బున దీపమార్చి ... విక్ర. 8 96

మ పొలయుం గాడ్పు ఉదజ్మహాలయవదంభో జాతవతస్తుల,స్ఫులఘుప్రసజ్మకరంద బిందువుల ... తాపత్రయి మీఁటి ... ఆము. 1. 78.

9 విడుచు, త్యజించు.

గీ. వీని వెడలఁగ ద్రోయుఁడీ వీటికోట, దాఁటు నందాక ననుమాట నోట నుండ, నీటు వో మీఁటి గరువంబు మాటి యిటకుఁ, బెద్దపర్వున వచ్చితి బెదరు పుట్టి కువల. 4. 71

విశే. (వీణ. మొ వానిని) మీఁటుట

శా ఔరా రాగము బాపురే యొదుగు తాయం బుల్ బళి స్థాయిసం, చారిప్రాపులు లెస్స కంపితము మైచా గోహా మే లమ్మయ, య్యారే మీఁటు... వాల్మీ. 3. 129.

సీ. మేటియై మజ్జారె మీఁటు వహించె నింపయ్యో నయ్యారె కంపితంబు ... సమీర 6. 219

శా ఔరా మీఁటు బళిరె కంపిత మహో యాందో

శితస్ఫూర్తి . చంద్ర. 1 127.

2 ఎదురుపాటు. (ఉద్రేకము అని శ. ర.

కం మీఁటు గలరాజభికుల, నాఁటికి వేవుర వదింతు నరుశరములు నో, నాఁటి పదవై చునంతకు. భాగ. ఉద్యో 4. 407.

3 సొగసు

సీ మీఁచేరుపకి మంచిగోచేరు వెట్టినమురువు చూపట్టెడు ముక్కుచెక్కు . వాల్మీ 3 119

చం చూ, చెద విపు డన్నియున్ నృపతిచెంతఁ జెలి యనుమాట మీఁటుగన్ ... కకు. 3. 143

సీ మేటిరైు మజ్జారె మీఁటు మీఁటు వహించె నిం పయ్యో నయ్యారె కంపితంబు . . సమీం 6 213

సీ. కోలగోడల నైన మీఁటుగా నెగఁ బ్రాఁకి దాఁట నేరనిదేఁటి తలిరుఁబోఁడి .

హంస. 1. 102. (ఇట వాక్యాలంకారము.) హంస. 1. 193.

4 మల్లవిద్యావిశేషము.

క. ఇది మెన యిది వలు కిది పో, టిది మి టిది చూ టిది దుము కిదె యిదె యని తా, రుదిరి పడి వండ్లు గీఁటుచు, సదమదముగఁ గాలుఁ గేలు జంటఁ బెనంగన్. ప్రబంధ 786

విశ. 1 శ్రేష్ఠము.

శా. వీట న్మీఁ టగుకోటు లేటివందన్ వేమాలు గ్రీడింప . . వసు. 1 111.

ఉ. పాటలగంధి నీపెదవి పైకొనునాపలు మోపఁ గాఁజుమీ, మీఁటమృతంబుకంటె . .

బహు. 3. 68 ద్వి పరమ. 7. 531 పం

2, పెద్దది, గొప్పది.

ఉ. మీఁ టగుమీల నెల్ల మును మ్రింగి క్రమంబున నానె నెండ పై, స్ఫటికవెంటఁదోఁచు .

బొమ్మడాయ డా, తూ్కటకులంపులేశెన బకోట కులం బజల హ్రదంబులన్ అము 2. 54

3 అందమైనది, ఒప్పైనది

చ . . . సిజసంభవుండు పురసారసగేహినికిన్ రచించున, చ్చెరు వగుసీలపుంగుళుపు తెక్కిన వేళించి ది ముద్దుటుం, గరమున మింటితో నోఁ యికన్ గనుపట్టెడు గోపురస్ఫురద్గురుతర . . . . రుచి గుంభితసాలము వీట మీఁటు గన్ చంద్రా 1 8.

4 (తత్కాలమునకు) ఉచితము, తగినది.

వ . రెండుతెఱఁగులవారును బోరాడు వేడుక . మీఁ టగుమాటల సందడించుచున్న సమయంబున . . . భాగ 8 331.

జ మీఁటగు, మీఁటుకొను, మీఁటుమిగులు

మీఁటుకొను స. క్రి. (√మీఁటు) చిమ్ము, విజృంభించు

సీ కొనగోళ్ల నునుట. గ్రమ్మిన పెంజెమట మాటిమాటికిఁ దిగిచి పో మీఁటికొనుచు . . . వైజ 1. 131.

మీఁటుమిగులు అ. క్రి (మీఁటు + మిగులు) మిక్కుటమగు, అధికమగు, అతిశయించు

గీ తురంగమేధముఖసవ్మ్రముల గల్గు కమ్మనిహవ్యతతులు, మీఁటుమిగులంగ మెసఁ గిననోటనుండి . . . వరాహ 12. 61.

గీ అరదృశం బగు తనగతి నోసలఁ గన్ను, గలుగు నంతటిబలు వేఁటకానిసార, మేయముల కైనఁ బ ట్టీక మీఁటుమిగిలి, చనదె యూఘోంఘూదార మనఁగ నపుడు. వరాహ. 12 31.

మీఁదఁజూచు = గర్వించు, ఔద్ధత్యమునొందు.

కం సిరిపెంపునఁ గడు నొప్పెదు, సురనాయక యిపుడు మీఁదఁ జూచెదు . . . భార. శాం. 4. 435.

మీఁదమీఁద = ఉత్తరోత్తరమున, ఒకదాని వెంట నొకటిగా.

ఆ. మీఁదమీఁద సుఖనిమిత్తంబు లొదవుచో నడుమఁ జెందు నిజజనంబుపీడ . . కళా. 5. 32.

మీఁదవచ్చు = దండెత్తు, యుద్ధమునకు వచ్చు

సీ తనమీఁద వచ్చినఘను లగుదొరలను నూటపై నొక్కని గీటడంచి , రంగా. 1. 112

జ. మీఁగండ్ల మెకము, మీఁగడ, మీఁగఁడతెర, మీఁగాలు, మీఁజేయి, మీఁదిమిక్కిలి, మీఁదిసాకిరి, మీఁదుమిగులు

మీఁదికిమీఁద = వెంటనే, శీఘ్రముగ

ఉ ఆయవనీసురోచ్చయం బురుసత్త్వుల నుగ్రులన్ మహోగ్రకాయులఁ దగ్గణాధిపులఁ గాంచుచు మీఁదికి మీఁద జీవముల్, వోయిరి . . .
కు సం 2 201

మీఁదిసాకిరి వి (మీఁదు + సాకిరి) ఉత్తరసాక్షి. (శ ర)

మీఁది (దు) మిక్కిలి విశే (√మీఁదు) పయి పెచ్చు అధికము.

కం. వను విడిచినఁ గొంపోయినఁ బనికొదవలు లేమి సరియె పత్త్రిక చేఁ జిక్కినయది నీ విఁక సీడగి, లిన నొచ్చుట మీఁదిమిక్కిలి వివేకింపవ్.
ప్రభా 3 145.

కం అలుఁగులపోకడలను మై, యలయికలును మీఁదుమిక్కిలై కడు లోనై, బలములు తమ తమజాహో, బలములు నటఁ బనికి రాక భయ విహ్వలులై.
విజ. వి 3 156.

మీఁదు. వి శౌ (త. మీదు) 1. ఉపరిభాగము, పై.

కం. మోఁదు మెడ ద్రొక్కి నెక్కును, మీఁదికి నెగయించు పంచు మెయి సారించున్ . .
ఉ హరి 6 103.

ఉ మేరుమహామహీధరము మీఁదికి వందఱుఁ బోయి యేత్రియన్ . భార. ఆది. 2 9.

చం . . కలమము లుండు . . . దృష్టి లోఁ, దలకొన వంగి మున్ జలము ద్రావెడు క్రిందటి వేళ్ల మీఁదటన్, నిలిపి మరంద మానుకరణిన్ నికటోపవనానిలాహతిన్. ఆము 1. 67.

2. అంతస్తు, మేడపై భాగము, నిలువు.

ఉ మేడమీఁదు లెక్కి యంమేనకఁ గ్రోతి యెనర్చు ప్రాయపుఁ, జేడియ లబ్బురం బయిన చెంగలువల్ తగఁ జల్లి రందఱున్
యయా. 4 153.

3 ఉత్తరకాలము

సీ పైతృకం బగుటఁ జేసి . ధర్మజుఁ డిచ్చెడు దాల్చిన నాతనితనయుండు మఱి దానిఁ దాల్చు మీఁద . భార ఆది 6 127.

చం. . . . ఏటికిఁ దత్తరపాటు మీఁది చే, తెలుఁగవు నీవివేక మిపు డెక్కడఁ బోయె . సారంగ 2. 14.

చం. తలకొని యున్నతొంటిసుకృతంబు కతంబున వచ్చి మీఁదటన్, గలిగెడు శోకనంబుఁ కుఁ గారణమై . . . విక్ర 4. 5.

మ అనుచున్ తెప్పలు తేలవైచుచు విశుష్యత్కంఠయై రుక్మిణీతనయా మీఁదట నైన నీవ పతివై తద్ధర్మ మీడేర్చుమీ . . .
ప్రభా. 5. 6.

(ఇట నుత్తరజన్మ మని భావము)

4 ఉత్తరకాలఫలము, ఉదర్కము.

గీ కురుకుమారులు దమయంతఁ గుడిచి క్రొవ్వి, మీఁ దెఱుంగరు మా కేమి మేలు కాక, నాలు కలు గోయు వర్జునావలము దలిసి, యెర గొనం గని సంతృప్తి యొసఁగ మెసఁగు
భార. ఉద్యో. 4 12.

కం పోఁ దడవు లేదొ క్రమ్మఱి, రాఁ దడ వది లేదొ యీసురభి యడకించెన్, మీఁ దెఱుఁగ నైతి వటమట, నీఁదించి యథేచ్ఛఁ జనియె నిం కే మందున్. భోజ రా 6. 57.

5. దేవతాదులకై నియమించిన ముడుపు.

శి. కాటిఁజేనికి మీఁదుగాఁ గట్టియున్న, గట్టి వరహాని వరహాని గాఁగఁ జూడ, కాడఁబోఁ గూడ కొక్క మాటాడకుండ, గుండనికి రంగుబంగారు గోరు సేసె. శుక. 3. 50.

6. తృతీయార్థక ప్రత్యయము, కరణార్థకము

గీ. తడవులకుఁ గల్గె మనుజయూథప్రచండ, పలల పారణతద్రక్తపానకేళి, లాలానామోద మీసు మాంసంబుమీఁద, వరుస నందఱు గతులు వైవుఁడింక. కువల 2 102.

ఉ. లేవడిమీఁద బాలికలు లేనికతంబున నూరకుండి నన్, బోవమి నప్పుసప్పులకుఁ బోవుట వేఱుగఁ దోఁచె నేమొకో. శుక 2 375.

7. పంచమ్యర్థకప్రత్యయము, కంటె

ద్వి కావున నేనును గౌరీశుమీఁద, దైవంబు లేఁడని తల యిచ్చి వడయు, దు . . .

పండితా. వాద 241.

8 ప్రస్తవ్యర్థకము, ఎడల.

గీ బాలుఁ డీతండు మీమీఁద భక్తి గలఁడెఁ, జేయునా వీఁడు సులభుఁడై చెప్పినట్లు . .

కాశీ. 4. 16.

సీ . విహితసదాచార విధులమీఁది, శ్రద్ధమతి యనంగఁ బ్రస్తుతి కెక్కును . . .

కళా. 5. 146.

గీ. తపసిడెందంబు వెన్నచందమునఁ గరఁగెఁ, గల యికలమీఁదితిమురునఁ దొలఁగుచుండఁ, జిత్తజుని సేన లెంగోలు చేసినట్లు, కులుకుఁ బలుకులఁ జిలుకలకొలికి పలికె. విప్ర. 3. 87.

9 వశము, అధీనత.

కం కాపురుషులమీఁద నిడకు కార్యభరంబుల్ ...

ఆము 4. 214.

10 పయి, పైకి,

ద్వి ఇచ్చలో భరతేశుఁ డిట రాముమీఁద, వచ్చు చున్నాఁడని వడి నిశ్చయించి . . .

రం రా అయో. 129 పా. 16 పం.

విశ 1. పైది, మీఁద నున్నది.

శా. . . . పాలిండ్ల పై నూత్నమ,ర్యాదన్ జెందు కరంబు క్రిం దగుటమీఁదై నాకరం బుంట వేల్,గాదే రాజ్యము గీజ్యమున్ సతతమే కాయంబు నాపాయమే. భాగ. 8 592

సీ. విరించి మెప్పించి సప్తమునులకంటె మీదై యొప్పు ననుపమానసుస్థిరజ్యోతిరాత్మకస్ఫురిత పదవి, వడసె . . హరి. పూ 1. 57.

2 అధికుఁడు, గొప్పవాఁడు

ఉ ఒప్పిద మైనసీకరుణ నున్నతుఁడై మఱి మీఁదుగా జగఁ, బిప్పిశితాశి యేఁచు . . .

ఉ. రా 2. 176.

వ. అని మనసిజుండు మీఁదు లేక పలికిన విని రతి పరమేశ్వరమాహాత్మ్యంబుఁ దలంచి వెఱచియు నిట్లనియె . . . కు. సం 4 427.

మీఁదుగట్టు — దేవతాదులకు సమర్పించుటకై సిద్ధ పఱచి యుంచు

ఆ తనకు మీఁదుగట్టి తగ నియ్యఁ బాటినాఁ డనుచు సీరపాణి యాపనేసె . 6 341.

మీఁదుగా — గుండా, ద్వారమున.

వ. అందుండి ప్రభాసతీర్థంబుమీఁదుగాఁ జని

కాశీ. 3. 111.

మీఁదుపోవు — దేవతాదులకై కట్టియుండు ముడుపు సొగు

గీ. వేళ గాకున్నఁ గడపనివేలుపులకుఁ, మీఁదువో కున్నఁ గడపని మిన్న కెట్లు,గడపె నింటింట నీకాశికాపురమునఁ, బుణ్యగేహిని యిది మహా ద్భుతము గాదె కాశీ. 7 129.

మీఁదులుచూచు = సిగ్గు మొ వానిచే ఆకసమువై చూచు.

గీ. తిరిగి చూచినయంత నాద్రిమ్మరీఁడు, సిక్థ మొక్కటి యేనియుఁ జిక్క నీక,మ్రింగి మీఁదులు సూచుచు మృదులఫణితిఁ, బిలిచి యి ట్లను శరదిందుబింబముఖిని. పాండు 4 171.

మీఁ(దుల)దెత్తు = దేవతాదులకు సమర్పచుటకై నియమించి యుంచు.

సీ. తొలుచూలుకా న్పొట దురుసొనె ప్రసవార్తి యిలువేల్పులకును మీఁ దెత్తి రారె .

ఇందు 3.

సీ శుద్ధవేళ సుఖప్రసూతి గావలెనంచు నిలువేలు లకు మీఁదు లెత్తరమ్మ . కువల 2 26.

సీ కొడుకుగుఱ్ఱఁడు చన్నుఁ గుడవక ట్లుంట విచారించి మేదరిసానియపుడు,.. ఇలువేలుపులకు మీ దెత్తియునుం గవ్వములు గట్టియును భక్తి పూర్వకముగ పం.మ. 1 129

వాడుకలోని ప్రయోగ విశేషములు

1 వాడు జీవనమున్నకై దేశము మీఁద పడెను

2 ఆ తప్పు నామీఁద పడెను

3 ఈ కవి రాజుమీఁద రెండు పద్యములు చెప్పెను.

4 నే నా పనిమీఁదనే యున్నాను

5 ఈ మందు నెమ్మదిమీఁద పనిచేయును.

6 ఈ సంవత్సరము పొగాకుమీఁద హెచ్చు పన్ను వేసిరి

7 మాటమీఁద మాటవచ్చి యీవిషయము చెప్పివేసితిని.

8 నీ మీఁద నాకు కోపమా ?

9 వానిపని గడియలమీఁద నున్నది.

10 పిల్లమీఁద పిల్ల నిత్తురా ?

మీఁదుమిగులు, అ. క్రి (మీఁదు + మిగులు)

1 పై పెచ్చగు

గీ నీపరిగ్రహములును మున్నిపుడు మీఁద, మేలు చేయంగఁ గోఱ గావు మీఁదుమిగుల, వధిక దుఃఖంబు పుట్టించు .. ప్రబోధ. 5. 21.

2 మించియుండు, మట్టుమీఱు

సీ మఱి సాటి లేని నైర్మల్యంపుమేడలు మిన్నుల కేవిట మీఁదుమిగులు .. ప్రబోధ. 1. 39.

3 విజృంభించు, చెలరేఁగు.

కం. యాదవవిరహిత యగుఁ బో, మేదిని నాచేత నేఁడు మీఁదుమిగిలి సం, పాదితబలు లై హరిరుద్రాదులు నింద్రాదు లెవ్వ రడ్డం బైనన్ భాగ. 10 పూ. 1525

మీట. వి. పతప్రమాను క్రిందికి మీఁదికి నాడుట కాదాని మగుచీల

సీ మీట నా బిస యవ మీ ఉత్పతనకీలము ... ఆం భా. 2. 293.

(పతప్రమానిక్రింది యంభాగము. అని శ .)

మీఢము సం విణ. (అ. ఆ. అ. 1 నీటితోఁ దడుపఁబడినది 2. మూత్రితము

మీనకేతనుఁడు. సం వి. అ. పుం. మన్మథుడు.

మీనఘాతి సం. విణ (న్. ఇ. న్) చేపలఁ బట్టువాఁడు. వి. న్. పుం. కొంగ.

మీనము. సం వి అ. పుం 1. మత్స్యము, చేప. 2 మీనరాశి

మీనమేషములు లెక్కించు — పోమరితనమున వృథా కాలక్షేపము చేయు.

గీ పరబలం బిది నీప్రజ్ఞపనికి రాదు, లె మ్మిఁకమ మీనమేషము ల్లెక్కించుడక ...
సిం. నార. 23.

మీనరంకుఁడు సం వి. అ. పుం. చేపలు తిను నొకానొకపక్షి (త్రి. ని.)

మీనరము. సం. వి అ. పుం. మకరము, మొసలి.

మీనవల్లకి. వి (సం. మీనవల్లికా) మీల ముచ్చు, పక్షివిశేషము (శ ర).

మీనవల్లికా సం వి ఆ. స్త్రీ. వర్తిక, పక్షివిశేషము (శ. ర)

మీనాండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ శర్కర, పంచదార. (రా. ని.).

మీనాప్రిణము. సం. వి. అ న. 1. చేపలపులుసు. 2. కాటుకపిట్ట

మీనాలయము సం వి. అ పుం. సముద్రము.

మీను. వి. (సం. మీనః క. మీను. త మీన్. బ. మీలు. దీనికిహల్లు పరమైనపు డుత్వలోపము. ఉదా. మీన్పొల మొ)

1. మత్స్యము, చేప.

గీ. నమ్మి యిల్లడ పెట్టినసొమ్ము గొనిన, మీను

లోనగు నీచపుయోనులందుఁ, బుట్టు ...

భార. అను 4. 267.

తరలము. తనువు మీనొప్పుల సల్పుజాలరి దానను ... భార. ఆది. 3. 40.

గీ. మీనుపిల్లలజన్మంబు మే లనంగఁ, బడునె ... దశా. 1 138

కం. జాలరులు వలల నచ్చటి, మీలఁ దిగుచుచుండి యయ్యమేయోగ్రతప, శ్శీలునిఁ గూడఁగఁ దిగిచి ... భార. అను 2. 259.

అం భా. 1. 159

2 జలజంతువు (ఈయర్థమున నిత్యబహువచనము)

కం. జలరాశిఁ దిమితిమింగిల, ములు నాఁ దగు మీల నత్త్వములు వినలేదే ... దశా. 1. 153.

జ్ఞ. మీనుటెక్కెమువాఁడు, మీనురూపురిక్క

మీనుటెక్కెమువాఁడు. వి. (√ మీను) మీనకేతనుఁడు, మన్మథుఁడు.

ఆ. మేలుబలమువాఁడు మీనుటెక్కెమువాఁడు, నిఖిల మెల్లఁ గలఁచు నేర్పువాఁడు, పచ్చవింటివాఁడు పంగ బల్పువుటమ్ము, గలుగువాఁడు ప్రౌఢగతులవాఁడు. వీర 2. 91.

మీనురూపురిక్క. వి. (√మీను) రేవతీనక్షత్రము (శ. ర.).

మీమాంస. సం. వి ఆ స్త్రీ 1. లోతుగాఁ దెలిసికొనుట, పరిశీలన, పరిశోధనము.

2. షడ్దర్శనములలో నొకానొక దర్శనము.

(ఇది పూర్వమీమాంస, యుత్తరమీమాంస యని ద్వివిధము)

మీమాంసకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. విమర్శించువాఁడు, పరిశోధించువాఁడు.

2 మీమాంసాదర్శనము ననుసరించువాఁడు, మీమాంసా మతస్థుడు.

మీమాంసనము. సం. వి. అ. న. పరిశోధనము; విమర్శనము

మీమాంసనుఁడు సం. వి అ పుం. మీమాంసకుఁడు, పరిశోధించువాడు

మీరము. సం. వి అ పుం 1. సముద్రము. 2 హద్దు, సీమ. 3 పానకము, పానయోగ్యపదార్థము, 4. పర్వతభాగము

మీరు = ఈరు. (చూ ఈవు.)

దీనికి హల్లు పరంబగునపు డుత్వలోపంబగు.)

ఉ. నామదిలోన నెంతయు ఘనం బగుచున్నది యద్భుతంబు మీ, రేమహిమన్ యథార్థముగ నిట్టిది సత్త్వము గంటిరి .. కళా. 2. 58.

మ. బలియుం డాధృతరాష్ట్రసూనుఁడు మహాబాహుండు దుర్యోధనుం, డలఘుం డీకమలాకరంబునకుఁ గ్రీడార్థంబు కౌతూహలం, బెలయంగాఁ బ్రియకామినీసహితుఁడై యే తెంచుచున్నాఁడు మీ, రిల దిం దుండఁ దొలంగి పొండనవుడున్ వా రుద్ధత క్రోధులై.

భార అర 6 383.

ఉ. పాండుపుత్రోప మీకు నలవాటుగఁ జేసిన పీరుఁ డెవ్వఁడో, మీటి యనేకయుద్ధముల మీరు జయించుట లెల్ల నితతోఁ, దీటి నను గనుంగొనుఁడు .. ఉ. హరి 5. 229.

మీరలు = ఈరలు

గీ మీర లమృతాంశులమృతంబు మిమ్ముఁజూడ .. నైష. 3. 59.

కం. మీరలు నా పితృదేవత, లారాధ్యులరు... భార. ఆది. 2. 146.

మీర్జాకుళాయి వి (మీర్జా + కుళాయి) రాజకుమారులు ధరించుటోపి

సీ లత్తుకరంగు చల్లడము మిటారింపు చౌకట్లు తగటు మీర్జాకుళాయి ... వేణు. 58.

మీఱు స. క్రి. (క. త మీఱు) 1, ఉల్లంఘించు దాఁటు.

సీ కొలఁది మీఱిన బాణకోటులు శై నేయుపై

నేసి పడమై చెం బడఁగ .... ఉ హరి ౪ 57.

సీ ఊఁగమై మేఱ మీఱ దొకప్పుడును ఘనశ్రీలఁ
బొంగియును నీసింధుకన్య ... వసు. 6 56.

గీ. అమ్మ నీమాట మీఱ రా దనుచు నదిగొ, నిలిపి
వచ్చితి నొకనిండు నీటుకాని ... శుక. ౨. 201

2. నిరసించు

మ తనసౌందర్యము చెప్పఁగాఁ గరఁగి పద్మాక్షి
కాంత రప్పించి మోహాన కంజంబున వైచి
తియ్య మిడునెయ్యం బొప్పఁ బైకొన్న మీఱి
నృశంసత్వమునం దొలంగి చని వెట్టిం జేసెఁ
గాకుత్స్థుఁడై, న నిలింపారి విదారి చందములు
డెందాన న్విచారింపుఁడా. ఆము. 5 48.

సీ వారిపూరంబు వెల్వడి వచ్చి రుద్రుండు యజ్ఞ
కోలాహలం బాలకించి, నను మీఱి యీ భువ
నంబు లెవ్వండు రా సృజియించి మఖము
చేయించువాఁడు ... వరాహ. 7 39.

3 అతిక్రమించు, మించు

చం ... వా, పనుపున మీరు చే సఱచి పాఱుఁడు
మీఱిన యట్టివాఁడ యీ, ధనమున కెల్లఁ
గర్తయగు ... విక్ర 2. 11.

ఉ. ఆఱురసంబులం జవుల యందుల క్రొత్తలు పుట్ట
నిచ్చలున్, వేఱొకభంగిఁ బాకములు విన్నను
వొప్పఁగఁ జేసిచేసి న,న్మిఱఁగ బానసీని నొకనిం
బురిఁగాననీ యట్లుగాఁగఁ మేన్, గాఱియ వెట్టి
యైన నొడికంబుగ వండుదు నెల్ల గూరలున్
భార. విరా 1 77.

సీ పరమేశుఁ డీ బింబఫలపాటలాధరం ననుమీఱ
మన్నించినాఁడు మేలె ... కాశీ 4 148

గీ. మీఱె ననఁ గడచె ననఁగ మించె ననఁ, పొలిచి
యుండును ... ఆం. భా 2 128.

అ. క్రి. 1. అతిశయించు.

గీ. అసుధాధాము విభవ మహాంబురాశి, కుబ్బి
మీఱంగ నందనుం డుదయమయ్యె . .
మనుచ 1. 19.

కం. ... అడవికిఁ గాపురము వచ్చి రలజడి మీఱన్

గీ. మీఱె హెచ్చరిలెను ... పెరిఁగె ననఁగ వృద్ధిఁ
జెందె ననుట కార్యాలు . ఆః భా. ౨ 69.

2 ఒప్పు.

ఉ శ్రీలకుఁ దానకం బగుచుఁ జెన్నలరారెడు
వెండికొండపై, మేలికదానిరాల్ హొయలు
మీఱెడు జాబిలి తాలమేఁటలో .. నీలా 1. .

3. జనించు, కలుగు.

సీ ఎంతుమ్మెదల దిమ్ము వెలిఁ జిమ్మ చెలువమ్మ
గఁ వేణి కొకవింతనలువు మీఱె .
హరి 1. 58

శా క్రుతులు హాహాకారముల్ మీఱఁగా, నబ్ర
హ్మణ్యము వెట్టినన్ . ప్రభా. 1 224

4 విజృంభించు, చెలరేఁగు

ఉ వేఱొకచాప మెత్తి యమవీరుఁడు డెబ్బది
రెండు బాణముల్, మీఱిన పాండ్రభూవిభుని
మేను కలంతట నాఁటె ..
ఉ హరి. 2 58, 5. 218

5 గతించు, కడచిపోవు.

కం. ఏమైన నయ్యెనీక నేఁ,లా మీఱినవనికి నిట్టి
యంతిపురములో, నోముద్దరాల యేగతి నీ
మహిమ గడించుకొంటి విది వెఱఁగు కడున్.
ప్రభా. 5. 72.

6 కొనసాగు, సఫలమగు.

మ కలలోఁ గన్న నృపాలశేఖరుని వేడ్కం జూచు
చున్నండొకో, యిల జేఁ డన్నఁ నాదవర్యునకు
న న్నియంగఁ బెండ్లాడి నా, తలఁపుల్ మీఱఁగ
సూనసాయకుని బంధాగా విత్కరించుమన్,
చెలువుం డెన్నఁడు గాఁగలిఁ మకొ సుఖశ్రీ
గాంచు చున్నండొకో ఇందు. 3. 14.

మీఱఁబెట్టు = గర్వింపఁజేయు

గీ మీసుతుని మట్టువెట్టక మీఱఁబెట్టి, యొవరి బెద
రింప వచ్చినా రెవ్వరిండ్లు, బుచ్చుకొ నెంచి
నారు... సానందో. 5. 16.

మీలగ్రముచ్చు. వి. (మీలు + గ్రముచ్చు) మీల
దొంగ, మీనవల్లంకి, నీటికుటికి చేఁపలంబట్టు
పక్షివిశేషము, వర్తిక.

సీ ... మీలముమ్మలు ముచ్చు లేల విడుచు
దశా 1 137.

సీ. పట్టు జీనుపు కొంగ పాశేరు పిచ్చుక పోలుగ పిక్కిలి మీలముచ్చు. హంస. 3 12.

సీ మీలవల్లఁకి యన మీఁ ముచ్చు, నాఁగ జ్రైక చెఁగు ఆం. భా 2 97.

మీలవల్లఁకి వి మీలముచ్చు
ఆం. భా 2. 98.

మీలితము సం విజ. (అ. ఆ ఆ, 1. మూయఁ బడినది.

వి. అ న (కావ్యాలంకారవిశేషము) మీల నాలంకారము

మీవ. సం వి. అ స్త్రీ. 1. ఉదరకృమి.

2. గాలి

మీవర = మీఁగడ

ఉ. వేవిన నిద్ర మేలుకని వేఱొకచానకు నేవ్పు తోడఁ బై, మీవరఁ బుచ్చి కవ్వ మిడిమిట్ట చనుంగవ రాయిడింప. . వేం. పంచ 1 590.

మీవరము. సం. విశ. (అ. అ అ) హింసము, ఘాతుకము.

మీవరుఁడు. సం వి అ. పుం సేనానాయకుఁడు.

మీస = మీఁసము వి (సం శ్మశ్రుః, క. మీసె, త మీసై) పై పెదవిపైఁ బుట్టువెండ్రుకల వరుస

కం కలకంఠుభక్తి వెలిగాఁ, గొఱగా వెవ్వియును నవియుఁ గొన్నిఁటి వాళ్లుల్, మఱి పిండ కూడు వెట్టిన, మెఱియలక్రియ మెఱచు మీస మెదుకుల మెఱుపుల్. శివ. సా 197

ఉ. ... బొడులు దీడికొంచు నే, మీనరు తిట్లు క్రొవ్విఁ పులిమీసల నుయ్యేలలూఁగఁజూచిరే.
భా రా. యు 867

మ. వలచే వజ్రము ఔమ్ముతో బిగువు గర్వంబుఁ బ్రమోదంబు మీ, నలలో నవ్వు నొయారమున్ తెలఁగ ... దశా. 4 48.

సీ. శ్మశ్రుసమాఖ్య రాజిలు మీస మీసము నాఁగ ఆం. భా 2. 146.

జ మీఁసకట్టు.

మీసకట్టు. వి (మీస + కట్టు) మీసము యొక్క యేర్పాటు.

గీ మఱియు నాసాగ్రమున నొప్పు మౌక్తికమునః కిరుకెలంకులఁ గాంతుల నెనసి సొగసు, దన ఁగా మీసకట్టు నందంబు చూఁప, జెక్కుటద్దము లొఅపు రంజిల్లుచుండ.
వేం. మా. 1. 185.

చం అలనలినారి పొల్చె నిజయౌవనవేళ స్వకీయ బింబలీ,లలు దన నెమ్మొగంబునఁ గళంకరుచుల్ మనుమీసకట్టునన్, ... పూనెను నాఁగ మనోహరాంగుఁడై శశాం 2 60

మీసము = మీస వి. (బ మీసములు, మీసాలు) పై పెదవి మీఁది వెండ్రుకల వరుస

కం. ఇయ్యఁగ నిప్పింపంగల, యయ్యల కేకాక మీస మందఱ కేలా .. కవి చౌ. శ. 18

మ. .. చెప్పకు మిట్టితుచ్ఛసుఖముల్ మీసాలపై తేనియల్ .. మను.చ 2 65.

గీ. కటము లద్రువంగ మీసాలు గత్తరిల్ల ... నేతెంచెఁ గ్రోధంబు గగనవీధి ...

నైష. 7 46, ఆం. భా. 2. 146.

మీసరము విశ శ్రేష్ఠము.

వ ..మొకంబులు వంచి రెండిమ్మడి ధకాధకిం దాకి సెలఁగ భంగంబు లైనయుత్తుంగ శృంగంబుల. మీసరంబు లగుకాసరంబులును ...
ప్రబంధ. 186.

సీ సిబ్బెంపు గబ్బిబల్గుబ్బ చన్గవను మీసరము లౌ నీలంపు సరము లమర ... శశాం 4 119.

ఉ. శ్రీ సొరఁగొందు నిందుసరసీ సరసీరుహకేసర ద్యుతిన్, మీసరపౌళ మీసరపు నిగ్గులజగ్గుల దుప్పటిన్ దటి, ద్భాసిత నీలమేఘమున భాసిలు రంగనివాసు .... అ. హ. 1. 1.

సీ మేల్బంతి కన్నాకు మీసరంబు, తలకట్టు నాఁగ

ఖాసిలు శ్రేష్ఠనామంబులు ..
సాం. ని మాన 48.

ము

ము[1]. అవ. 1. ప్రార్థనాశీరాద్యర్థములందు వచ్చు మధ్యమ పురుషైకవచన ప్రత్యయము.

ఉదా వినుము, చేయుము. ఇది హలవసానంబులు పరంబు లగునపుడు వికల్పముగ లోపించును.)

చం. వినుము నరేంద్ర పాండవులు విక్రమదుర్దముఁ దైనపార్థునం, దనునకుఁ దోడ్పడం గడఁగి
భార. ద్రో 2 ఆ 69 పం.

గీ. . . కృతి వినిర్మింపు మింక మాకుఁ బ్రియము గాఁగ .. ఆము. 1 19

చం. నిలునిలు కర్ణ యోకృపుఁడ
భార ద్రో 2. 59

కం వినిపించెద ముగిువిధము విను తెలియంగన్
భార. ఆశ్వ. 4. 275 .

2. ఉత్తమపురుష బహువచన ప్రత్యయము. (ఇకారము మీఁది దీనియుకార మికారమగును)

ఉదా చేయుచున్నాము, చేయుదుము.

ఉ చేయుదు మేము కయ్య మొకచీకియు సంపదఁ బంచి యిత్తుమే ... భార. ఉద్యో 4. 201.

కం అడవులఁ బెద్దయుఁగాలం, బిడుమలఁ గుడిచి తిమి మాకు నిదితటి యని యి,ప్పుడ వచ్చి తిమి ... భా. విరా 5 123

3 అదంతము లైన యమహన్నపుంసకములకును, బల్లిదాదులకును వచ్చు ప్రథమైక వచన ప్రత్యయము.

(ఉదా వృక్షము, ధనము.)

ఉ. ఖాండవ మేర్చునప్పుడు ...
భార. విరా. 4. 37.

4. ప్రథమైకవచనేతరవిభక్తి ప్రత్యయము పర మగునపుడు అదంతము లయిన యమహన్న పుంసకములకును బల్లిదాదులకును వచ్చెడి యాగమము

ఉదా వనములు, వనములను, వృక్షమును

కం హయములఁ బాన్పుము దడమున ..
భార విరా 4. 42.

5 కొన్ని తెనుఁగు సర్వనామములకు వచ్చు ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయము

ఉదా మేము, మనము మొ.

6. ప్రథమాంత మగు నస్మచ్ఛబ్ద విశేషణంబులకు బహుత్వమున తఱుచుగ వచ్చు నాగమము.

ఉదా మేము వృద్ధులము, పేదలము

గీ ... అజ్ఞాతవాస, వత్సరంబు ఖపదర్పవాస గుప్తి, వఱలఁ గడిపితిమి .. ఏము నిశ్చయు లమై విందులట్ల . భార విరా. 5. 244

ము[2] న. మూఁడు[2] శబ్దమునకు వృత్తియందు ఆదేశముగా వచ్చురూపము.

ఉదా. ముజ్జగము, ముచ్చిచ్చు మొ

ము[3] విశ ముందుశబ్దమునకు వృత్తిని మీఁది వర్ణము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము.

ఉదా ముంగురులు, ముంజేయి మొ.

ముంగ[1] వి. ఎన్నులమోపు.

సీ కణిశైకదేశంబు కనుపట్టు రెల్ల నాఁ గణి శభారముల్మ ముంగ యనఁదనరు
ఆం. భా 2. 237.

ముంగ[2] = మూఁగ[1] విశ. (సం మూక)
మూఁగవాడు, మూకుఁడు, వాగ్వ్యాపారము లేని వాఁడు (శ. ర)

జ. ముంగతనము.

ముంగడ. వి. (ముందు + కడ ము గడ, త మున్గడై.) 1 ముంగల, ముందుచోటు.

చం. ... చిల్కకుఁ బాలు పోసి ముం,గడ వసియింపఁ జేసి చిరకాలము పెంచిన మే లెఱుఁగునే, కదఁగి బడల్పడన్ గఱచుఁగాక .
వేం. పంచ. 1 765.

2 ముందు. (శ ర)

ముంగతనము వి. (ముంగ² + తనము మూంగ తనము ఒండతనము

ద్వి ఈవేగ, మునుఁబోదు ముట్టకు ముట్టకు కాలు, మును ముట్ట వచె యేల ముంగతనంబు ..
పండితా. పురా 124 పా

షడిము = ముంగముఠాము, ముంగము రారి, ముంగయిము రారి, ముంగాముఠము, ముంగై మురారి, ముంగైమురుగు వి

(ముందు + కయి + మరము శ ర.) మురుగు, హస్తకంకణము

ఉ బంగరురావిరేక పటుఫాలముమీఁద నటింపఁ బచ్చరా, ముంగమురంబు లింపలర ముందర వాడుచు నుడు ముద్దుపట్టంగని తల్లిదండ్రులు.
భాను. 1. 36

(శ ర పా. ముద్రి పా)

పచ్చరాముంగర తొంగలింప.

ముంగముఠాము = ముంగముఠము (శ. ర.).

ముంగమురారి = ముంగముఠము. (శ. ర)

ముంగయి=**ముంగై** వి. (ముందు + కయి) ముంజేయి.

ఉ. బంగరుపట్టుగోఁచి మునుపచ్చని ముంజియు నొంటిజందెమున్, ముంగయికంకణంబు జిగి మోహనహారము .. సమీర 3. 22

ముంగయిమురారి = ముంగముఠము. (శ ర)

ముంగ(ఱ) = ముక్కర. వి (ముక్కు + రాయి) అడ్డకాస, నాసికాభూషణవిశేషము.

గీ. చేరుచుక్కయు ముంగఱ చెవులపువులు, బవి రెలుకు గొప్పవలయును బడఁతి యొర్తు, దిద్దె ..
యయా 4 89

మ. కళుకుమ్ముంగర ముత్తియంపురుచి సింగారంపుఁ గెమ్మోవిపై, దులకింపన్ .. దశా. 2. 264

సీ. ... నాసి, కావిభూషణము ముక్కరం ముంగర యనంగఁ బనుచుండు. .
ఆం. భా. 2 148, ఆము 4 21.

ముంగల = **ముంగడ** వి (ముందు + కలను.) పురోభాగము, ముందుకాలము, తొల్లి

కం లలితకమనీయ మహిమల, నెలనాఁగయు సఖులు గలసి యేతేరఁగ ముం, గల నడచి కంచుకులునుం, దలతల మనఁ బలియఁ జతురంతనముగ నడచెన్ ... నిర్వ. 8.68.

ద్వి . నవరత్నకాంతుల మించు, తొంగలించెడి జాలు తొడవులమూట, ముంగల నిడిన ...
ద్వి హరిశ్చ. ఉ 2342 పం.

సీ మున్ మున్ను మును ముందు మొగి ముంగల యనంగఁ దగును బురఃపురార్థములుగాను
ఆం భా. 3. 78, విజ. వి. 1. 42

ముంగలి. విశ. (√ముంగల) ముందున్నవాఁడు; ముందున్నది.

కం. కెలఁకులుఁ బిఱింది దెసయుం, గలయం బరికించి తనయఖండిత జాహా, బలగర్వమ యచ్చట ముం, గలిగా మదమత్త భద్రగజ సద్భటలిన్.
భార. విరా 2 326, 331

కం. . దివ్యవాహనలీలో, త్కృష్టగతిన్ ముంగలియై, ధృష్టద్యుమ్నుండు వొలిచెఁ దేజో మహిమన్ ... భాం. ఉద్యో 4. 129.

చం. ఎలమిఁ గుమారుముంగలి సురేంద్రుఁడు రాకు, సం. 11. 587, హరి. ఉ. 8 42.

ముంగాము. వి. 1. పొట్లముగా మడిచినతాటాకుమట్ట (ముంగము అని వాడుక)

2. బెల్లము మొ వాని నించినబరువులో సగము (శ ర.)

ముంగాముచీర. వి. (√ముంగాము) ఆఁడువారు కట్టుకొనెడి యొకవిధమగు నారకోక (శ. ర.).

ముంగాముఠము = ముంగముఠము. వి. హస్తకంకణము.

సీ. ... తళుకు ముంగామురంబులు చలింప, గంటలమొలకట్టు ఘణఘణ ధ్వనిచేయ ..
దశా. 8 185.

గీ. మేలి మేలిత్రాళ్ళ ముంగాము రాలతోడ,
నిరుగుపొరుగుల చిన్నవాండ్రికు వచ్చి
ముందయిగాఁ జూచి తనకు నీముద్దుబాలుఁ
డడుగ నీనులు చూఁడిన ట్లయ్యె నాకు
శేష. 1 (శ ర)

ద్వి. ముత్తెపుఁ జేసలు ముంగాముఱములు,
నొత్తులు గాజులు నొడ్డనపనులు, గవదసరాలు
బంగారుకడెములు
ప్రభులిం 4 143 పొ 15 పం
ధనా 3 37

ముంగాముఱారి = ముంగముఱము (శ ర).

ముంగాముఱుగు(వు)—ముంగముఱము.

గీ. కడెము కడియము బొద్దొత్తు గాజు సూడి,గంబు
చేఁట్టు గోఁడు ముంగాముఱు వన, హస్తభూషా
విశేషంబు లమరుచుండు ఆం. భా 2. 149

ముంగాలు వి జౌ. (ముందు + కాలు. క. ముంగాలు త ముకగాల్) పాదాగ్రము, ప్రపదము

సీ. మును ననల్ దమిఁ బట్టి ముంగాళ్ల ముక్కు-
జోడనలఁ బీలిచి పసరొక్కనిన విడిచి .
అము 5 117, 6 28

కం. చేపొడిచి అంకె లిడుచును, పలుమఱు
ముంగాళ్లఁ ద్రవ్వి బలువిడిఁ బసికాఁపులఁ
గ్రుమ్మి విడుచు .. నీలా 2. 56.

వ. వాగెఁ గుదియింప ముంగాళ్లు గగనంబున రా
మగిడించి ... మనుచ. 4. 115.

ముంగి – ముంగిస. వి. (క. ముంగి, త. ముంగా)

1 ముంగిస, నకులము.

కం. వినిపించెద ముంగివిధము విను తెలియంగన్ ..
భార. అశ్వ. 4. 275

సీ. ముంగై మురారి నాముంగైని నిడు మన్నముం
గై పలుకవే కురంగనయన ... బహు 2. 65.

గీ కేరు నకులము ముంగి ముంగిస యనంగ ...
ఆం భా. 2. 86.

2. నకులాకారము గలభూషణ విశేషము

పుంజాలవండలు పూదెలకడియాలు ముంగులు
రాకట్టు లుంగరములు .. ధనా. 3 37.

ముంగిలి వి జౌ (ముంగల+ఇల్లు త మున్‌గట్టు)

1 మునివాకిలి, గృహద్వారమున కెదురుగా నుండు ప్రదేశము, అంగణము, ఎదుటిభాగము.

సీ. వింగడం బైనట్టిముంగిట సెంకొన్న బృందా
వనికి ముగ్గు పెట్టుదాన ... అము 4 53

చం. బలవదసహ్యసింహళకభద్రముఖోగ్ర వసాంత
భూమిభి,ముష్టల నిను డించి పోయెద మె ముంగి
లెఱుంగనిముద్దరాల వి.క 7. 103.

కం. ... అంగణ, మెఱుఁగం దగు ముంగిలి యన
నిందువతంసా ... ఆం. భా 3. 19.

కం. ముంగిటను సప్తసింధువు, చెంగటఁ గ్రతుశాసి
నడుము శ్రీభీమనమహాలింగము దక్షారా
మము ... భీమ. 3 126

శ్లో పురోభాగే సప్తసింధుః పార్శ్వే యజ్ఞసరో
మహాన్. సం భీమ.

ఉ. అంగన నాకుఁ గొంగుముడి యై తగునీ విపు
డిచ్చు నీవి త,న్వంగి భవన్మనోజ్ఞమధురాధర
కాంచన కాంచికాస్థలుల్, తంగెటిజున్ను
ముంగిటినిధానము నౌ, నటుగానఁ జాయలే,
నంగజునాన నాదుహృదయం బెఱుఁగున్ వల
పంబుజాననా! రామా. 4. 162.

ముంగిటనిధానము – కావలసినవుడు దొరకునది)

2. బయలు.

వ ... నంగనాచు లగుతంగనలయంగంబులపస
ముంగిటం బడ ... మనుచ 3 28.

ముంగిటిముత్యము = ఎదుట నున్నముత్యము వంటిది.

అ. ఎల్లబంధువులకు నల్లారుజెల్ల మై,యరిది గార
వంబు నతిశయిలఁగఁ, దల్లిప్రేమఁగరము దన
రారె ముంగిటి, ముత్య మగుచుఁ గ్రొత్త
క్రొత్తసిరుల. కళా. 6 197.

ముంగిస—ముంగి. వి (క. ముంగిసి, త. ముంగా)
ముంగి, నకులము.

సీ ఎఱమి ముంగిసపిల్ల తెంపఁ దాఁకక యుండఁ బడగ లడ్డము పట్టుపాఁపగములు ...
యయా. 2 49.

వ. . కొనసాఁగి సోగ ముంగిస మోరలుం బోని మోరలు సారెసారెకు నెత్తి బయలు పసి పట్టుచు ... మనుచ. 4. 27.

గీ. కేసు నకులము ముంగి ముంగిస యనంగ ...
ఆం భా. 2 86 , కాళ. 3. 46.

ఇ ముంగిసమ్రాను.

ముంగిసమ్రాను. వి బొ (ముంగిస + మ్రాను) ముంగిసరూపు కలమునసచివర

గీ ఎఱమి మఱికొన్నిచెట్లుల కెత్తియెత్తి,యలసి ముంగిసమ్రానితో నాని యుండఁ,గుండ నిండా రఁగా ముంచి కూడు దినఁగ,నింటి కేఁగెను బడలిక లంటి పెనఁగ. హంస 1 187.

ముంగుకుమొటికలు వి. బ (ముంగురులు + మొటికలు) ధాన్యభేదము.

వ. ... చౌటవరులు తీఁగెమల్లెలు సుఖభోగులు సన్నసూదులు గొరవంకరాజనాలు కాటుక రేకులు ముంగురుమొటికలు పసుపుముద్దలు ..
ప్రబంధ 112.

ముంగురులు. వి బ. (ముందు + కురులు క ముంగురుకు.) అలకలు, నొసటపై నాడెడు ఉంగ రపువెంట్రుకలు

ఉ అంగము జాళువాపసిఁడియంగము క్రొన్నెల వంక నెన్నొసల్, ముంగురు లింద్రనీలముల ముంగురు లంగజుడాలు వాలుఁజూ, పుంగవ యేమి చెప్ప నృపపుంగవ ... విజ. 1. 40.

సీ నగుముద్దుమోమున మృగనాభితిలకంబు కులుకు జాల్‌సిరులు ముంగురుల నొఱయు ..
దశా 1. 71.

సీ. అలకలు కురులన నలరును ఒహుతవే వఱలు ముంగురులన భ్రమరకములు ...
ఆం భా. 2. 144, నీలా. 1. 85.

ముంగేలు వి. బొ అనా. (ముందు + కేలు. త ముకైహళ్ ము కేయి ప్రకోష్ఠము.

సీ ముంగేల వంచినమొగ మెగయించుచో మెయి కొను నేత్రనిమీలనంబు .. కవిక 3 212.

సీ కొసరి వాతెఱ నొక్కి కనుఁగొంటెనో యంచు, నిలుకఁ డై ముంగేల నిమిరి నిమిరి .
కృ శకు. 3 50

ముంగై = ముంగయి వి (ముందు + కై త ముకైై) హస్తాగ్రము

సీ. ముంగై మురారి నాము గైని నిడు మన్నముం గై వెలుకవే కుడఁగనయ .
బహు. 2 67.

కం అంగాంగసంగతిని దన,ముంగై చెమరింపఁ గంరమున సతికిన్ రా, జాంగజుఁడు కట్టె మణిమయ, మంగళసూత్రంబు జాయమానోత్సుకుఁడై కువల. 5. 68

ముంగై మురారి వి. ముంగమురము.

గీ కొలుతుఁ దాన్యగృహద్వాహులకులిశయష్టి, నెద్ది గిరివోలెఁ గడుపులో వృద్ధిఁ బొంద, బగిలి రాకాసిదేహంబు మొగపుముక్క, మయ్యె ముంగైమురారిరంగై మురారి
మనుచ. 6 115.

వ అవ్విరించిజనకునకు నరణంబుగా మించులు. గండపెండెరంబులు రాకట్టుమొలకట్టు లుంగ రంబులు ముంగైమురారు లంగదంబులు ..
ప్రబంధ. 605 , బహు. 2 67

ముంగైమురుగు (వు) – ముంగమురము

వి (ముందు + కై + మురువు) ముంజేతిమురుగు.

ద్వి ముంగైమురువుల కిమ్ములఁ గంకణముల, చెంగట ముత్యాలపుఁ జేకట్లు పూని ...
ద్వి పరమ 4 274 పొ.

ముంగొంగు – ముంకొంగు వి. (ముందు + కొంగు) చెఱఁగుకొన, మునికొంగు

సీ ముంగొంగున ద్రేలుము త్యాలకుచ్చుల నల

రెడు చెంగావిపలిపెములును .

యయా 4 120.

దండకము చెంగావిమంజీర ముంగొంగున స్వర్ణ క్రొత్తగా ... ముత్తెంబుల స్నాన్పు చెల్వొనకంబు ల్వెలోకించువాడల్ ...

దశా 4 282., శా ఐ 2. 44.

ముంగొంగుపసిండి – తనచేలాంచలమున ముడియిడిన బంగారు వలె సులభ మగుపదార్థము

గీ భక్తజనులకు ముంగొంగు పసిండి గాడె, దేవతా రత్న మీవాసుదేవుడనఘ ..

జై భా. 1. 116

కం ముంగొంగుపసిండి చెంగటి, తంగెటిజున్నంక సహితధనరాశి నివా, సాంగణకల్పమహీరుహ, మంగనకధినాయకుడ సుమా చపలాంగీ.

పె శకుం 3 132.

ముంగొన వి (ముందు + కొన త మున్గొనై) ముందటికొన

మ అరవిందానన లెల్ల .. ఒక సందోహం బుగా వచ్చి క్రొమ్ముక్కెర పయ్యెంటచెఱంగు ముంగొనలతోం గెంగేలుదో యెత్తుచున్ ...

రామా. 2 80.

ముంగోపము – **ముక్కోపము** వి వి. (ముందు + కోపము క ముంగోపపు త. మున్ + గోపం) ఓర్పులేక తటాలున వచ్చు కోపము

ఆ. మొగముం బోడువ లేనిముంగోప మిం నెప్పు, డలంక చొచ్చెనేని జులక వగుదు, మటులు చేయ నీయ కాంగి తండన మాచరింపుండనుచు వారిం బంపుటయును.

ఉ రా 3. 7.

ముంగోపి – **ముక్కోపి** మి. విశ. (ముందు + కోపి, క. ముంగోపు. త. మున్గోపి) ఓర్పులేక తటాలునం గోపముపడువాడు.

శా. ముల్లోకంబులుం దల్లడిల్లు నివు డీముంగోపి కేనుంగుతోం, జెల్లాడం జనుబాలులీల నితనిం జేష్టించినం గీడు వాటిల్లున్ ..

చ రా. 3 142.

సీ దుష్టనావళిం గన్న భక్షించుముంగోపి, గుణ గౌరవంబులు గూర్చుపెద్ద

చంద్రా 6. 150, పా చా 2 59

ముంగోరు వి బొ (ముందు + గోరు) నఖాగ్రము, కొనగోరు

దండకము .. కైకేయు ముంగోరులన్ జేరు రమ్ముల్మన్ వడిం జీరి గారించి ప్రహ్లాదు పాహ్లాదుం గావింపవా .

కృ శకు. 6 157

ముంగోలు, వి (ముందు + కోలు, మునిపలు.

సీ. సింగంబు పఱతెంచె ముంగోలులం దెమల్చి నమలి కార్బోతుల నుమిసికొనుమ ...

కకు 4 165.

ముంగోలు విశ. (ముందు + కోలు. క. ముంగోల్, త. మున్గోళ్) మొదటిది

కం ముంగోలు మొలకవెన్నెల, లుం గలంగంబడు తమంబులుం గల గగనోత్సంగము గంగా యమునా, సంగమముం దలంపువేసె సజలాకృతియై . .

కవిక 4 128.

ముంచు – **మునుచు**[1] స. క్రి (√ మునుంగు)

1. మునుంగంజేయు, నీరు నేయి మున్నగు వానిలో తూర్చు

సీ క్రించఅనీరిలో ముంచుచు నెత్తుచుం గారించి తీరంబు చేరం బెట్టు ... భార. ఆది 5 166.

సీ అందంద దొరంగుడు వస్త్రశుబలంబుల పెంపున మోములు ముంపంబడంగ ...

భార స్త్రీ 1 98.

ఉ. మంచిగ మేనయత్తలు సమాదరణం బడరంగం బెట్టి, పుత్తెంచిన మంచిభక్ష్యములు తేనియ నేతను ముంచి ముంచి ...

హర. 2 105.

కం. ఏసిన వరుణుండు దనుజుల, రాసారములోన ముంచె ...

ఉ. హరి 1. 29.

2. కప్పివేయు. ఆచ్ఛాదించు.

సీ ... హరికేళుఁ డతఁడు శ్రీయానందకాన
నాభ్యంతరమునఁ, దప మాచరింప నాతని శరీ
రము ముంచి పుట్టె వల్మీకంబు పొదలు పొదలె.
కాశి 5 127.

కం. ఈ కరణి దానవుం డతి. భీకరముగ రణము
సేయఁ బిలుతివియరదై, భాకర సేనలు శస్త్రా
నీకంబుల ముంచి తాతనిశరీరంబున్ . .
జై భా. 2 34

కం కలయ జగమెల్ల ముంచిన, బలు వగు నమ్మం
చులోన భావింపఁబడున్, వెలుఁగుల ఱేఁడు
కవిక. 6. 27.

3. వశింపఁ జేయు,

చం కడుఁ దొడు సైనయిద్దురితకర్మము నిన్గొని
ముంచుఁగాక యొక్కడఁ జననిచ్చుఁ బుట్టు
పురుగా కొఱగా కెపు డస్వతంత్రతన్, మడుగు
భజించి భేకముల మస్తమునన్ భరియించి
క్రొల్చి ... వేం పంచ. 3. 355.

అ. క్రి. 1. క్రమ్ము, వ్యాపించు.

రగడ. ఓమి యోమితమధ్య నీపద ముంచు ముంచు
నశోకశాసన ... వసు. 3. 349.

ఉ. క్రొమ్మొగ్గడుపావముల్ మడుల ముంచిన ఖేదము
తెండసోఁకుడున్, వెగ్గల మైనయూర్పులును
విన్నని మోములు గానిపింపఁగన్ ...
విప్ర. 2 53.

2 అతిశయించు.

సీ ముంచి చీకటులు కల్పించునీడలు పోవఁ బద్మా
కరంబులపాఁచి విఱుగ ...
కువల. 7. 10, సారంగ 3 34.

3. పుట్టు, కలుగు.

ద్వి. ... నిజదేహభాసురప్రభలు, ముంచి దిక్కులఁ
బర్వ మురియుచు నేఁగి ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ 684. పం.

మ జర ప్రాప్తింపకమున్నె యతిబల ముత్స
న్నంబు దాఁ గాకమున్నె రుజల్ ముంపక
మున్నె యాత్మహిత మన్వేషి ప కజ్ఞుఁడు ...
మల్ల భూ, 3 75.

గీ తిండి మేఁ దొలఁగినఁ దెవులు ముంచు ..
రామలిం 50.

4 పూను, యత్నించు.

ఉ. పాశము మీఱు పెద్దపెదపాశము లై బలి
తఁపుఁగాఁగులన్, మూలుగుచున్న ప్రాఁజసిఁడి
ముంచి ధనార్థుల కిచ్చు .. పాండు 4. 211

సీ శశిబింబమణి హేమ గాదామనీ చయోత్కర
కాంతు లన్నియు నరసి తెచ్చి, కర్పూర చందన
కాశ్మీర మృగమదా మోదఁబులన్నియు ముంచి
తెచ్చు ... కు. సం. 3. 321.

5. విజృంభించు.

గీ. మొనలు దెరలినఁ గర్ణుఁడు ముంచి తాఁక ..
భార. విరా. 5. 292.

కం. దంచున్ జరణాంచలముల, గించుదనం బంచు
ముసలకించున్ ముంచున్, నొంచున్ విద
ళనచుంచూ, దంచచ్చం చూపుటస్ఫుటాఘాత
ములన్ .. రామా. 5. 198.

6. నెఱవేలు.

కం. అని యొల్లఁబోవఁ దాపము, కనుకనిఁ
బోఁదేర్చి పాపకర్మపుటొడయా, నమఁ బంచిన
మన కిచ్చిన, పని ముంచదె యంచు నతనిఁ
బలుకుఁ బ్రతాపిన్. కకు. 5 118.

ముంచు[2]—**ముణుఁచు.** స. క్రి ముడుఁచు,
మునుగఁ జేయు.

ద్వి. కొనులు వంచి యంగము లెల్ల ముంచి, నాన
వాటించి లేవగవులతోడ ...
అ. మ క 2 24 పూ 22 పం.

ముంచు[3]— **మించు**[1] స క్రి. అతిక్రమించు,
దాఁటిపోవు.

సీ ముంచి పోవుపిమానములు కూడఁ గోరిశఁ
గేలెత్తి ధేయని తోలకున్న ... కకు. 2. 42

ముంచుకొను స. క్రి. (ముంచు[1] + కొను

స్వార్థమున.) 1 మునుఁగఁజేయు

కం. వే. గమ్మున ముంచుకొనియె నగ,ణమ్ము పయోరాశి భరతరాజవరేణ్యా ' ...
[శార. మా 177

సీ. దుర్దమకర్దమ స్తోమసంఛన్న భూములు సోన వానలు ముంచుకొనిన ... పాండు. 4. 28.

2 (నిద్ర) ఆవేశించు,కావరించు , ఆక్రమించు.

అ కన్యకాకరోరకరవాలధారలు, కంఠమూలము లకుఁ గత్తరింప, రణధరిత్రిఁ ద్రెళ్లి గాకాసితల లావరించె దీర్ఘనిద్ర ముంచుకొనఁగ
వరాహ 11 99

కం. జిచ్చపడి వెల్లవాఱుచు. ముచ్చముడిఁగి మూర్ఛ తన్ను ముంచికొనంగా, వచ్చిన ధైర్యం బూఁతగ నచ్చేడియ నిల్చి ఓప్పు డద్భుత మయ్యెన్, కెయూరు. 4 199

వ ఇట్లు చెట్లు వెడలివైచిండ్లు వంచుకొని ముంచు కొను వన్నెల్ల ప్రజం జూచి ... ఆము. 6. 76.

కం వల విచ్చినట్లు జగములు, కల విస్సును గలయ నొక్కొకవిఁ జని కోలా, హలముగ సురా సురోరగ, కులముల నాగణము ముంచికొని వచ్చి వడిన్ కు పం. 2. 210.

అ క్రి 1. గుంపుగూడు.

వ. అచ్చటికిం జేరి ముంచుకొను కొంచెపుఁగాండ్రు పెడమోము పెట్టిన ... కువల 4. 209

2 అతిశయించు.

సీ. ఇరుగడఁ బొవి విచ్చి విరియువేసలితోడ మోహాంధతమసంబు ముంచునొనఁగ ...
కు. సం 5. 549.

వ. నిజకులస్థానపౌరుషంబులు దలంచుకొని ముంచు కొను నభిమానంబుతోఁ గ్రమ్మఱన్ దొడరివచ్చు వియచ్చరులు గ్రమ్మందిన ... ఉ. రా. 4. 291.

స. క్రి., అ. క్రి. వ్యాపించు.

సీ. మణి విభూషణ దేదీప్యమాన ఘృణులు, దశ దిశల్ ముంచుకొనగ నెత్తమ్మియడుగు, ఉత్తుక సంబు భూమిపైఁ గ్రొత్త యైన, మెట్ట తామరై జిగి మించి తనరె. ఇందు. 5. 101

ఉ .. తాం,బూలముతావి భుగ్గు రని ముంచు కొనం జెవిదండఁ బల్కెనన్. కళా. 4 109

ముంజకేశుఁడు సం. వి అ పుం 1. శివుఁడు 2.విష్ణువు.

ముంజము సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము దశ విధదర్భలలోనిది,

ముంజరము సం. వి. అ. న ...లపు మొదలగు వానిరుంప, తాలూకము.

ముంజాతము. సం వి. అ పుం పుష్పశాక భేదము, ఒక జాతి చెట్టు.

ముంజి వి. (సం. మౌంజీ, క ముంజ,) బ్రహ్మ చారి ధరించెడి యొకవిధ మగుదర్భల మొలత్రాడు

సీ ముంజిపైఁ గనుపట్టు ముద్దుగాఁ గట్టిన యంగ వస్త్రపు గుడ్డ చెంగు లలర ...

గీ. చనియె గడిదేఱి యాబ్రహ్మచారి మీఱి ..
హంస. 1. 157.

గీ పసిఁడిముంజియు హొంబట్టుపంచె హేమ, కంక ణంబులు వరుణముఖంబు దీర్ప, వాలమును గల్గు నొకమహా వానరుండు, వచ్చి పొడగన్న రఘువంశవర్యుఁ డలరి. ఉ. రా. 1. 99.

జ ముంజికాఁడు.

ముంజికాఁడు వి. (ముంజి + కాఁడు క. ముంజి గను.) బ్రహ్మచారి.

ద్వి తులువ నీమది నింతదురభిమానంబు, గలవాఁడ వీ ముంజిగానిచే నిట్లు, దొనఁగులంబడి ఉక్కి దొంగచందమున, వెస కట్టువడి నీచవృత్తి రానేల. ద్వి. హరిశ్చ ఉ. 1438 పం

ముంజు. వి మెదుక, పిరక.

ద్వి. కేలు కేలున బిగ్గఁ గీలించి పట్టి, సోలికి నిలుచుండె సోలియాడుచును, ముంజుగబ్బుల తుట్ట ముదుక వెంద్రుకలు, జుంజురింపఁగ విదుర్చుచుఁ జుట్టుమనుచు
అ మ. క. 2 85 పా. 17 పం.

ముంజాడు. సం వి. అ పుం భోజమహారాజు నకు బినతండ్రి యగు ధారానగరరాజు.

ముంజూరు వి (ముందు+చూరు) చూరు ముందటి భాగము, వాచూరు.

తే. ఏమఱిన వేళఁగాఁజూచి యెలుక యొకటి, దిగదిగన వచ్చిప్రమిదలోఁదీపకలిక, కఱచి కొని పోయి ముంజూరు కాలఁబెట్టి, నట్లయైనది యైన నే మయ్యె నోరి. రామా 3 102.

గీ. ఇంటి ముంజూరు పెండెలో నిడుకొ కాని, పువ్వు లిచ్చిన ముదువ దప్పొగరు మగువ. వేం. పంచ. 3 183.

ముంజె(జియ). వి తేంత తాటికాయలోని గిజురు.

ద్వి నంజు డించినయట్టి నంజుడుల్ తాటి ముంజెల మిసిమి బల్ ముద్దలపైఁడి... రం. రా. సుం (చి. ని)

కం. లంజెయును బీరకాయయు, ముంజెయు బాల్యమునఁ జాల మోహమ్ముగొలుపున్. చంద్ర వి 2 32.

ద్వి. బ్రదు కెల్ల మునిమిచేఁ బడకుండ నాఁడె ముదిసినఁ గోఱ యానె ముంజె లంజెయును. ద్వి. పరమ. 4. 299 బా

ముంజెయి-ముంజేయి వి. (ముందు+చేయి) మని కట్టువఱకుఁగల మోచేతిక్రింది భాగము, ప్రకోష్ఠము

సీ తగుఁ బ్రకోష్ఠంబు ముంజెయి యన ... ఆం. భా 2 188

ముంజెఱఁగు. వి. (ముందు + చెఱఁగు) ముని చెఱఁగు, వస్త్రము యొక్క ముందటి చెఱఁగు.

సీ ముచ్చుట్టు ముడిచిన ముంజిలోఁగట్టిన చెలు వంపుగోచి ముంజెఱఁగు దూఁగ ...

ముంచెర(ఱ)ము. వి. (ముక్కు+చెరము) ముకుఁ జెఱను, నాసాపుటము.

సీ. ... ముంచెరమ జెరమ యన నాసాపుటము చెలంగు ... ఆం భా 2. 142.

ముంజే-ముంజేయి వి. (ముందు+చే) ప్రకోష్ఠము

ఉ శ్రీరఘుపీరశేఖరుఁడు చిత్తము రంజిలఁబల్కి యొక్క ముంజే ఁహియింప సీతఁ గని .. ఉ. రా. 6. 50.

ఉ పూవిలుకాఁడు కిరహాయమున్ మునివంటఁగఁ జోలి నిల్పి తాఁ, బావడ లూఁది త్రొక్కి పది పాటిగ ముందఱ సాఁగి నిక్కి ముంజే వడిఁ జూపి యాఘునుని చిత్తము లక్ష్యము చేసి వైజె చంద్ర 2 159., విజ వి. 2. 183.

(చూ ముంజేయి)

ముంజేకోక. వి. (ముంజే+కోక) వేటకాఁడు డేగ ను వ్రాలునపుడు దెబ్బ తగులకుండఁగ ముంజేతియందు గట్టిన వస్త్రము

వ . మెలివెట్టి చుట్టిన ముంజేకోకలును ... ప్రబంధ. 38

ముంజేయి-ముంజెయి ముంజే వి. బొ (ముందు+చేయి) మణికట్టు వఱకును గల మోచేతి క్రింది భాగము. ప్రకోష్ఠము.

కం నాకొలఁది విచారింపక, నీ కిట్లనఁ దగునె మిన్ను నేలయు నిమ్మెఁ, గాక తిరుగంగఁ బడినం, బోకే ముంజేతు లొడ్డి పోవఁగఁ ద్రోతున్. భార. ఉద్యోగ. 3 60.

సీ వ్రేలివలంబున వ్రేలెడు మెడనూళ్లు జాళువాముం జేతిజతుల త్రాళ్లు.

తే. శాంతిదేవి ముంజేతి పలుకుఁజిలుక, సమదగ జయాన సబ్రహ్మచారి మాకు నైష 2 49

సా. 1. ముంజే యాడిన మోచే యాడును.

కం రంజిలి తాము మున్నుగ, నంజలిపడ కిచ్చెనేని నయముగ వారున్, గొంజక యిత్తురు క్రమమ్ముఱ ముంజేయియు నాడె నేని మోఁచేయాడున్. కుచేల. 1. 108.

2. ముంజేతి కంకణంబున కద్దమేఁటికి?

గీ. కమలలోచన ముంజేతి కంకణమున, కద్దమేఁటికి నీ సొమ్ము లరయరాదె... ఉ. హరి. 4. 100.

ఇట్లే, ముండకే కంకణమున కద్ద మేల ?

కం. ఆవినం గామవికారము, నను బలిమిం గొంగి లించి నఖముల వ్రచ్చెన్, జనునగన ముండకే కంకణ, మున కద్దం బేల చూడుము మహీపాలా. సారంగ 2. 228.

ముండ. వి. (క. ముండె. త ముండై.) 1. విధవ, విశ్వస్త.

సీ సిరి గల ఘనసువాసినికొప్పునకుం గాక, బోండు మల్లెలు బోడిముండ కేల ?. వేణు. 64

2. దాసి

గీ. మొనసి హిత మాచరించిన ముండ ముక్కు కోతవడె ననుమాటయే గోచరించె . కాశీ. 9 225.

3. ఉంపుడుకత్తె

సీ ముండకై వలపున రెం డెఱుంగక మోవి యానంగానే బొల్లు తేనె గాటు. వేణు. 6.

కం. తలిదండ్రులు గడియించిన, ములుగులలో విత్త మెల్ల ముండల కొఱకై, వలపునను సరసి పెట్టుచు, నెలమి మెయిన్ మూగ నొక్క యాడిగదానిన్. కళ్లా. 1 (శ. ర)

4. వంచకురాలు, ధూర్తురాలు.

సీ ఏజంత బోధించెనే నిన్ను వాదల్లి కాన పాషండ సంగతుల మెలంగ, ఏబోడి గావించెనే యింత విరిపోటు తల్లి నీ కుపనిషత్తరుణితోడ, నేముండ యెడబాపె నే నిన్నుదల్లి మామీద హత్తిన కూరిమియును గృపయు, నేరండ భ్రమయించె నే నిన్నుదల్లి ధర్మంబు మోక్ష బబద్ధంబు లనుచు. ప్రబోధ 8 8.

సీ పెట్ట నేరనిరండ పెక్కు నీతులు బెద్ద గొడ్రాలి ముండకు గొంతు పెద్ద ... వేణు 20.

(ఇట నిందాద్యోతకము.)

విణ. 1. పనికి మాలినవాడు, పనికిమాలినది.

మ. .. ఈ, ముగురం గూర్చిన ముండదైవమున కున్ మోమోట లేదోసుమీ ! ... భీమ. 8. 6.

2 వంచకము, మోసపుచ్చునది.

గీ అతని వాకిట దలచక యధికశక్తి, బోవుటయు జిచ్చవడి ముండవులుగు లకట, మోసపుచ్చెర నన్నని వాని బోయ, యలగి మతిమంతు మెడ బిగ్గ నులిమి చంపె. కేయూర. 2 74

ఓ. ఇది యుత్తర పదముగా నుండి నిందార్థమును బోధించును.

సీ తన తల్లి శిశువుల తల ద్రుంచి వైచిన జెడు ముండ యనుచు వచింప రాదె .. వేణు 67

గీ అవని నిండ మీదనైన . లంజెముండకా బుట్ట వలయు వేణు 102.

జ ముండమోపి, ముండమోయు, ముండరి, ముండల మారి

ముండ. సం వి. ఆ స్త్రీ 1 ముండీరక యను వృక్ష విశేషము, బోడతరము (వ్య వి.) 2. కొన్ని నియమములు గల భిక్షుకురాలు

ముండకుడు. సం. వి. అ. పుం. మంగలివాడు.

ముండకోపనిషత్తు సం. వి. ద్. స్త్రీ. అథర్వవేద సంబంధ మైన యుపనిషత్తు.

ముండచణకము. సం వి. అ. పుం. కాయధాన్య విశేషము

ముండజము సం వి అ. న. ఇనుము, లోహము

ముండనము సం. వి అ. న వపనము, గొఱుగుట

ముండఫలము. సం. వి. అ. న. కొబ్బరికాయ

ముండము సం. విణ (అ ఆ అ) 1. గొఱుగ బడినది.

2 నీచమైనది, తక్కువది

వి అ పుం పైయాకులు గొట్టివేయగా మిగిలిన చెట్టు మొదలు.

న. 1. గోవరసము, బాలెంతబోలము 2. ముండ కోపనిషత్తు, పుం. న తల. శిరస్సు (మే ని.).

ముండమోపి. వి. (√ముండ, క. ముండమోపి.

త ముండై మోప్పి) విధవ, ముండమోసినది

ద్వి వాపోవుదురె ముండమోపుటపగిది ...

పండితా దీక్షా 82 పొ

ముండమోయు అ క్రి. (√ముండ క ముండ మోసు) 1 వైధవ్యము నొందు

2. వ్యర్థమగు (శ. ర.).

ముండరి. విశ (ముండ + అరి³) ముండలమారి. విటుఁడు.

గీ శాలకుండు వృద్ధుపగవాఁడు చుట్టఁబు, బూతు సూనగాఁడు పాతకుండు, కొంకులాఁడు ద్రుచ్చు ముండిరి కొండీఁడు, కల్లు ద్రాగు వాఁడు గాఁడు సాక్షి విజ్ఞా వఙ్మవ. 104

ముండలమారి. విశ (ముండలు + మారి.) జారుఁడు, వైశికుఁడు (శ. ర.)

ముండశాలి సం వి. ఇ. పుం. నిశ్శూక శాలి, వ్రీహి భేదము (వ్యా. వి)

ముండాయసము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (రా. ని.)

ముండి. సం విశ.(న్. నీ న్.) 1 గొఱుగఁబడిన వాఁడు. 2 కొమ్ములు లేనిది,

వి. న్ పుం. 1. మంగలవాఁడు. 2. బోడతలము (వ్యా. వి) (శ. ర.).

ముండితము సం విశ (అ ఆ. అ) గొఱుగఁ బడినది, కొమ్ములు నఱుకఁబడినది

ముండుఁడు. సం. వి అ. పుం 1. తురకుఁడు, మంగలి, 2 రాహువు,

ముండ్రము వి. ఒకానొక రత్నదోషము.

ఆ. ...కోణములును ధారలు లేకున్న, ముండ్ర మంత్రు దాని ముట్ట రాదు ... రత్న. 25.

ముండ్లకంచె(చియ) వి (ముండ్లు + కంచె) ముండ్లకంప వెలుగు, ఆవేష్టకము.

ముండ్లపంది. వి. (ముండ్లుపంది. త. ముళ్ళంపన్ఱి) పదుపంది. శల్యము (శ. ర.).

ముండ్లములుచింత. వి (√ముల్లు) ఒకానొక కూరాకుచెట్టు.

ద్వి, అలరి మిక్కిలి ప్రియం బయినది ముండ్ల, ములుచింతకూర నామోదించి యతఁడు .. ద్వి పటమ 8 లక్షి పొ (చి. ని పా)

ముంత వి. (త. మొంతై.) దార్వాదికలశము మానిక, కలశము

సీ. దార్వాది కలశముల్ దనరుముంతయనఁగ .. ఆం భా. 2 245.

గీ. చక్రి పొడమంగఁ బార్థివస్థాన మయ్యె, వోరి మీవంశమందుఁ దాఁ గోర్వఁ జాలు, వారిఁ జూపుము కుమ్మరావమున రాఁగి, ముంత లేఱంగఁ గలవె నీ కింత యేల ?

ఉ హరి 8. 48.

కం. చెప్పెద ముంతెడుముత్యము, లిప్పింపుము నాకు ననుచు నెఱుకత తనతోఁ, జెప్పఁగ నానృపసతి విని, యప్పుడ ముత్యములొసంగె నానందమునన్. వేం. మా. 5. 22

సీ. కుడుపాభిధావమై యడరు నవని, మాన నా ముంతనా మానిక యనఁగను ...

ఆం. భా. 2 270

సా. చల్లకు వచ్చి ముంత దాఁచు – కార్యము నిమిత్తము వచ్చి యాకార్యమును మఱుఁగు పెట్టియుంచు అనునర్థమున నుపయోగించు సామెత.

ఆ. నిన్ను నొరసి చూడ నున్నదే పదియాఱు, వన్నెపసిఁడికొదువలెన్నఁగలదె, మాయభీష్టమైన మాట చల్లకు వచ్చి, ముంతదాఁచ నేల యింతి వినుము. వై జ. 3. 7.

చం జలజదళాక్షి యేమిటికిఁ జల్లకు వచ్చియు ముంత దాఁపఁగన్ .. విక్ర. 7. 38.

జ. ముంతపొగ, ముంతమామిడి, ముంతవాటు

ముంతపొగ. వి (ముంత + పొగ) పిశాచిబాధ తొలఁగుటకై ముంతలో వేసిన మిరెపకాయలపొగ. (క్రమముగా నిది యొక శిక్షగా నేర్పడినది.)

సీ పతిపత్ని నని మేనఁ బసుపు పూసికొనంగ బొగ
సులా యని ముంతపొగ ఘటించు . .
శుక 2 115

ముంతమామిడి వి. (ముంత + మామిడి, త ముం దర) అగ్రశీఙము, జీడిమామిడి (వ్య వి)
సీ మొన్న నాఁటితి మొక్క ముంతమామిడి మొక్కఁ,దోయ మెత్తైన నఱచుఁ దొలఁగె నోర్తు ..
కృ శకుం 3 83

ముంతపాటు వి (ముంత + పాటు) ముంతలో వైచి దాఁచుట
సీ మోసపోయితి దీని ముంతపాటునకైనఁ జేకూ ర్పలే నైతి రూకరుట్ల ... నిరం 2. 123.

ముందటపది వి ముందు + పది) అది వరాహము
చం .. బ గరున్, మెఱుఁగుల కొమ్ముచేఁ బుడమి మీఁటిన ముందటిపందిపోఁడికన్ ..
అచ్చ భా 3 45 పు.

ముందటేఁడు వి (ముందు + ఏఁడు,) కడచిన సంవత్సరమునకుఁ బూర్వసంవత్సరము, పరారి.
ఆ కన్నులందు మదము గప్పి కానరు గాని, నిరుడు ముందటేఁడు నిన్న మొన్న, దగ్గులైన వారు దమకంటెఁ దక్కువా ...
వేమన 1. 169.

ముందర (రు)—ముందఱ. వి వా ముందు.
(అదంత మని శ. ర.) వ్యవ. ప్రయోగములందు షొపవిభక్తికముగాఁ గావచ్చుటచేతను, కు. సం లో నుదంతముగా నుండుటచేతను, పై రెండురూపములు గ్రహింపఁబడినవి. నిర్ధారక ప్రయోగములు లేవు)
క. ముందుభాగము, పురోభాగము.
సీ. శ్రీనాయకుండు రక్షించు నీముందర వేధ రక్షించు నీవెనుకదిక్కు ..
హరి. పూ. 5. 160.
సీ. దండధరుండు ముందర బరాబరి సేయఁ జరుఁడై చరింప నిశాచరుండు ... దశా. 2 128.

సీ వెనుక ముందఱలేక సెనకైన చుట్టాలు ...
సైష. 1 107.

(చ) వెనుక
చం ... వేడ్కల వెల్లిఁ దెల్లి—, మునుఁగుచు నేల వేల్పుతల ముందరిపల్లియ కే ? .
సీలా 1 100.

(ట.) మొదటికాలము
కం దరణి గడుఁ జేసివారును, బ ొటికి వృత్త తైలధాన్యములఁ జెచ్చెర ముందర సంగ్ర హింతురు ... భార అ. 3 241

మ .. అహో యిట్టినీవార్త ముందరగానే విని ఘోణియై చనియెఁ బాతాళంబువన్ డాగఁ గాన్ .. దశా 3 171.

(త.) భవిష్యత్కాలము, ఆగామికాలము
చం మొలచు వచఃప్రసంగము ముందరఁగాఁ గల కార్యరేఖ పెం,పెలయ ... రాఘవ 3. 64
చం . పిరితో, నుఱక పెనఁగ మాకుఁ జలమో ఫలమో తగ నీవు తిట్టు లి, మొఱకు దనంబు దక్కి మిఁక ముందర నీఁగుద మంతభంగమున్....
భా. రా యు. 716.

(ప) ఉదర్కము, ఉత్తరకాలఫలము
చం వెఱవనివారలుం గలరె వీరలు ముంద రెఱుంగ రక్కటా! భార. ఆది. 6 174.

ముందఱ(ఱు)—ముందర వి వా
(ముందుకాలము, పూర్వకాలము.)
చం. చిఱుతఁదనంబునం దగవు చిత్తమునం దల పోయ లేక ముందఱ వటు పోవనిచ్చితి ...
భార. ఉద్యో. 3. 361
చం. పరముకపర్దసంగమునఁ బావన మైన సురా పగాంబువుల్, శిరమునఁ దాల్చి ముందఱు ప్రసిద్ధియుఁ సిద్ధియుఁ గన్నకంటె నీ,పరమ తపః ప్రభావమునఁ బర్వతవల్లభుఁ డిప్పు డెంతయున్. కు. సం. 7. 844.
కం ఎన్నితెఱఁగుల ముందఱ, విన్నను మురవైరి మహిమ విన నింపగు .. ఉ హరి. 2. 67.

(మొదటికాలము)

ఉ. ... ఎల్లవారలుం దనవారిఁ దోకొని కడున్ ఠీవిగ వనుఁ గూడి వార్తకున్, ముందఱఁ బోయి గోధనము ముట్టుకొనన్ వలయున్ మహోగ్రతన్ ... భా. విరా. 2. 126.

కం ముందఱ వచ్చితిఁ దావక, సందర్శన మర్థిఁ గోరి సకలంబును గాఁ జిందిని విడియుంచితి వా, రందఱుఁ కుం గదలి వత్తు రెల్లిటి కనిసన్. జై. భా 3 85.

(ఆగామికాలము)

వ అట్లగుట నింక ముందటి భవంబునకు నిట్టి హైశ్వర్యం బోకం డేల ధర్మార్థ కామ మోక్షంబులం దేది గోరిన నట్టి చతుర్విధ ఫలంబులకు భగవత్సేవాకరణం బొక్కండు సాధనంబు. కవిక. 5. 27.

సీ కడివోడు నా కిమ్ము పడఁతి యీ గేసంగి నసఁ గడపోమి ముందటికిఁ జూడు ... ఆము. 2. 19.

(ఎదుటి ప్రదేశము)

చం. నడు మన దింతిచన్నులతనర్పున ముందఱు గానరాదు .. కు. సం. 8. 16.

సీ. కనుఁగవ మెఱుఁగులు గదిరిన ముందఱఁ బుష్పోపహారంబు పోలుపు దాల్ప ... భార. విరా 1 108.

గీ తలవరులు కొంద ఱోలని ముందఱఁ జనంగ ఆము 2. 75.

జ ముందటి మ్రాను.

ముందటిమ్రాను వి (ముందఱ + మ్రాను) అరిణ నిలువుటకై యడ్డముగాఁ గట్టఁబడినమ్రాను. (శ. ర)

ముందల వి. (ముందు + తల త ముద్దలై.) కం ముందలె.

1 శిరఃపురోభాగము, తల ముందటిభాగము

కం మొగిచినచేతులు ముందల, నిగిడించి నితాంత వినయనియతిం జారుల్, దగ విన్నవించి రిట్లని, జగతీశ్వరునకు నిజప్రచారం బెల్లన్. భార. విరా. 3. 79.

సీ జొదల ముందల యన శిరోగ్రము ... అం భా 2 145.

2. తలముందటి జుట్టు.

ఉ. అట్టుల దుస్ససేనుఁ డదయాకృతి ముందల పట్టి యీడ్వఁగా నెట్టు సహించె మామ సతియేడ్పు లెలుంగున కెట్టు లోర్చె ... భార. ఉద్యో. 1 347.

ఉ ముందల వట్టినట్టు తన ముఖ్యతరాస్త్రము గొన్న దేవకీ, నందనుఁ జూచి సాధ్వసము నానయుఁ గ్రమ్మఁ గిరీంద్రు డగ్గి సంక్రంద నుఁడు ... పారి. 5. 18.

ముందలకట్టులు — తలముం దున్న జుట్టు.

చం మునిమనుజాసురాహిసురముఖ్యుల వీఁపుల తోళ్లు రెత్తఁగా, మును గుది గట్టి మోఁది యును ముందలకట్టులు గట్టి కొట్టియున్ ... కు. సం. 2. 211.

ముందలపట్టు—తలముం దున్న జుట్టులు పట్టు కొని చేయుపోరు.

శా. ... ఇంటికడ నేరికిన్ విజృంభింతువే, నాకీ విచ్చట నంచు నిద్దఱుసతుల్ వాక్యోపవాక్యంబులన్, గాకే ముందలపట్లకుం దొడఁగి రా కల్యాణ వేదిస్థలిన్ పాంచా. 4 24.

ముందలచీర. వి (ముందల + చీర) తలపాగా, ఉష్ణీషము.

ఉ మోహనబాణపాతమున ముందలచీర లెఱుంగ కున్నయీ, బాహుబలంబుతోఁ గడఁగి పార్థునిఁ దాఁకెడుబుద్ధి గ్రమ్మఱన్, సాహసవృత్తిఁ జేసి యవిచారతఁ బోయితిమేని వాఁడు పూర్ణాహుతి సేయఁడే మనలనందఱ నొక్కట మార్గణాగ్నికిన్. భార. విరా. 5 278.

ముందు వి జొ. (క త. ముందు) 1. పూర్వకాలము

ఉ ముందటియట్ల యింకఁ బదుమూఁడు దినంబుల మాత్రకున్ భవ, న్మందిరవాస మియ్య కొనినం గద తీఱు మదీయవాంఛ ... భార విరా. 3. 62.

కం. ముం, దెన్నండు లేని యోటమి ముంచుచు నుండెన్ .. నీలా. 3. 54 2 64.

2 ఆగామి కాలము, భవిష్యత్కాలము

వ అతీతకాలంబు గ్రిందటఁ బడితిరంబులవారును ముందటఁ బడితిరంబుల వారును ... భాగ. 10 ఉ 481.

ఉ ఇన్నియు నీకుఁ దేటపడ నే నెఱింగించితి నింక ముందటన్, జేన్నము సేయఁగా వలయు శౌరి వెసం బిలిపింపు నీకు న, భ్యున్నతి హేతు వయ్యెడు కులోత్తముఁ డన్న మహావిభుండు ని, ర్భిన్న విరోధిసైన్యుఁ డగు భీమునిఁ జేరఁగఁ బిల్చి యిట్లనున్ జై. భా. 3. 45.

3. ఉదర్కము, ఉత్తరకాలఫలము.

సీ. ముదిమి యెవ్వరికైన ముందు దోఁపఁగనీదు, తా, ముద్దండతఁ బ్రబలఁజేయు ... నీతి. 43.

4 పురోభాగము.

కం. ఎటవోవ వచ్చు నిను ముం, దట నిడుకొని పోర నున్నతిగు రాజుల నెక్కటిఁ దోలెడి సాత్యకి నీ, వటఁ దరుముదుగాక యెదుగ వగునే నీకున్. భాం. ద్రో. 4. 94.

కం లలవకనుదోయి ముందట, వలవడ నలినంబు మలిన మయ్యెను ... శైవ. 2. 12.

ఉ. ముప్పలు గంటలున్ మొరయ ముందటి కూఁకటి రావిరేకలో, నవ్వనజాతుఁ డాడు ... హరి. పూ. 5. 191.

5. ముంగల, సమ్ముఖము

చం. విరటుఁడు నిన్ను నెప్డు పని వేవురముందటఁ జెప్పు భావుని, స్ఫురితుఁడు శౌర్యశాలి కుల భూతివిశేషవిభాయకుండు భూ, భరణవిశారదుండు జనభవ్యతపఃఫలసంభవుండు గా, తర పరిరక్షకుం డనుచు దానికి నీడుగఁ జేయు మిత్త్రున్. భార. విరా. 4. 7.

ఇ. ముంగడ, ముంగమురము, ముంగమురాము, ముంగమురారి, ముంగయి, ముంగయిమురారి, ముంగల, ముంగలి, ముంగామురము, ముంగామురారి, ముంగామురుగు, ముంగాలు, ముంగిలి, ముంగురుమొటికలు, ముంగురులు, ముంగేలు, ముంగై, ముంగైమురారి, ముంగైమురుపు, ముంగొంగు, ముంగొన, ముంగోపము, ముంగోపి, ముంగోరు, ముంగోలు, ముంగోలు, ముంజూరు, ముంజెయి, ముంజెఱంగు, ముంజే, ముంజేకోల, ముంజెయి, ముందటిపంది, ముందరేఁడు, ముందల ముందలకట్టులు, ముందలచీర, ముందుకొను, ముందుపడు, ముక్కొమ్ముమెకము, ముగ్గొయ్య, ముచ్చిక, ముచ్చికకొడి, మునిముంగల.

ముందుకొను అ. క్రి. (√ముందు) వ్యాపించు.

గీ. మురజపణవాది ఘోషముల్ ముందుకొనియె ఉదా. 6. 165.

ముందుపడు. అ. క్రి. (√ముందు) మునుకొను, ముందగు.

(వ్యావ.) పనికి వాఁడు ముందుపడును (శ. ర.).

ముంపించు. స. క్రి. (√ముంచు) మునుఁగఁ జేయించు.

ద్వి. ... వారి నందఱ నాపుట్టిమీఁద, ఘనమైన యొకమూఁక గాఁగ నెక్కించి, తామున్న యవలికి డాఁటి కాసీల, నామహా సింధుమధ్యమున ముంపించి. ద్వి. పరమ, 7. 541 పొ.

ముంపిరి. విశే. (√ముంపు) ప్రవృద్ధమైనది

ఉ ముంపిరి రాజ్యగర్వమున ముందర గానవు గాక ధాత్రిఁ బా, లింపరొ తొంటిరాజులు దిలీప ముఖుల్ మునికోటికూఁత లా, లింపరొ నొంపరో మదవిలీఢకరోఁనికాట ఝూటమున్, నింపరొ దిక్కటాహముల నిర్మల కీర్తిసుధాంశు చంద్రికల్. రాజ. చ. 2. 17

ముంపు. వి. (ముంచు) 1. ముంచుట.

చం. .. తచ్చరణ బు నిశ్శ్రీరో, దకములముంపునన్ దడియ ... రామా. 6. 86.

2. వృద్ధి, పెంపు.

సీ. వివిధసింహకిశోరవివిహృతివిభ్రమశీలఁ బై కొను
బహువీరభటుల ముంపు ... కవిక. 2. 67
(కావేరీవర్ణనము)

వ ... నయసంపన్నసంపదయుంబోలె ముంపు
దప్పక వసంతసమయతరుసంతతియుంబోలె
బలుమోసులెత్తుచు ... శ్రీరం. 1. 132.

3. వెల్లువ, ప్రవాహము.

ఉ. మారునిమాయవంపు దినమానముమేల్ నడ
లింపు జారిణీ, జారులకు స్తరింపు జలజంబులకుం
దలవంపు కోకసం, సారము మట్ట
గిపు నెలజాలునిరాకకు మోముకొంపు
శృం,గార రసంబుముంపు కనఁగాఁ దగెఁ జీకటి
గుంపు పెంపుగాన్. ఉ. వి. 4. 41.

4 గుంపు.

కం. జలదములముంపు దప్పినఁ, గళితప్రభఁ బొల్చె
దిశలు గర్దమ మింకెన్, జలి యింతకుఁ గడు
మించెన్, గొలఁది తటిగ్నినదము వెల్లఁ గొంచెము
లయ్యెన్ చిత్రభా. 2. 26.

వ. దట్టం బగునెయ్యంబున వెదురు బియ్యంబు
లొండొంటి కొసంగఁ గరివరక రేణువులు వంప
ముంపు చెడి యిట్టట్టు వడి తిట్ట లగు జిట్టల సంక
టంబు లగ శోంకల వీక్షించి. మనుచ. 4. 37

5 అతిశయము

మ. వేసటలముంపున్ మాట పైఁ గంటగిం,
పున వర్ణ్యక్షితిపాలపాళిపయి నింపున్ నింపమిం
దెల్పినన్ .. భోజరా. 4. 260.

6. ఐక్యము గుఱి.
(కావేరీ వర్ణనము)

వ. ... అతిరథ పటిష్ఠనిష్ఠుర బాణశ్రేణియుంబోలె
ముంపు దప్పక యొడ్లు ఛేదించుచు ...
శ్రీరం. 132.

విశ. ప్రియమైనది, ఇష్టము.
(ఈ యర్థమునకుఁ బ్రయోగాంతరము లేదు. ఇంకను
విచార్యము.)

చం. అనునెడఁ గ్రమ్మఱం గినిసి హంసుఁడు నాడి
భకుఁడు దోడిదు, ర్మనుజులఁ గూడి దండము
కమండలువుం బిరరంబుఁ జిక్కముగ్, ముకుకొని
వెండియున్ యతులముపగు సొమ్ములఁ గాల్చి
కాల్చి క్రొవ్వునఁ గఱకుట్టు లయ్యెడఁ
జిపుల్లోని పోయిరి వేడ్కనూరికిన్.
ఉ. హరి. 4. 71.

ముంపుగొను. అ. క్రి. (ముంపు+కొను) 1. గుంపు
గూడు.

కం. ముంపుగొని విసుఱవానల, జొంపంబులు గురియ
సుఁలు సుమనోమధువుల్, తుంపర సెగయఁ
బరాగపు,రొంపుల భూభాగ మతినిరూషిత
మయ్యెన్. భాగ. 3. 510.

2. నిండు, పూర్ణమగు

వ. (వెన్నెలలు) రథాంగ కంఠగుహాకుహరంబుల
ముంపుకొని మెఱయుచు... పారి. 2. 52.

ముకాము. వి. (హిం. ముకామ్) నివాసము,
మకాము.

కం. కుండినపురిని ముకామిగ, నుండునమాత్యుండు
ప్రకటితోత్సవవార్తా, మండితరేఖ యొసంగ
న,ఖండితమతి రయము మెఱయఁగాఁ బని
వింటిన్. భోజసుతా. 1. 109.

ముకు—ముక్కు[1]. వి. (క. ముక్. త. మూక్కు)
నాసిక.

కం. పఱచునొకకడితిఁ బతి ముకుఁ, జెఱమలకై
యేయఁ జిప్ప చినుఁగఁగ నది యుక్కఱఁ
గాఁడ దుస్సి పాఱిన, నఱిముఱిఁ జొపిరువు
వాఱి యల్లటు పడియెన్.. మనుచ 4 45.

గీ కోప మిటు తానో కాదో యోషాపవంక్తి,
ఉదధి యపుడు వచ్చి నామీఁద నావహించి,
కటము లదరించె మొగ మెఱ్ఱఁగా నొనర్చె,
బొమలు ముడివెట్టె ముకుపుటంబులు గదల్చె.
కువల. 2. 33.

ముకుచాయన్ — ముక్కునకుఁ దిన్నఁగా

మ. ... మూఁడపయామంబున నొక్క నాఁడు
ముకుచాయన్ దివ్వెటీ ల్గొల్చి రా, నవధానం

బున నింటిగ్రోవఁ గలహంసాభూనయానం
బునన్ ... వేం పంచ 1 115.

చ. సరసిజబాంధవుండు ముకుచాయ ననూరుఁడు
తేరు గోల సుస్థిరతర తన్నిబద్ధపరిజిహ్మగ
పాశము లోలి గ్రేల నప్పురికరు లజ్జనాళముల
పో యని తుండము లెత్త దడిసో ద్యమముల
నేఁగు భీతిమెయిఁ దత్ప్రహితేక్షణుఁడై యం
బునన్ కృ. 1 ...

జ. ముంజెరమ, ముకుఁగ్రోలు, ముకుఁజెఱమ,
ముకుఁద్రాడు, ముకుదూలము, ముకుదొమ్మ,
ముకుబంతి, ముకు మందు, ముకుమచ్చ

ముకుందకము సం. వి. అ పుం 1. ధాన్య
విశేషము, షష్టికలు 2 ఉల్లి (వృ వి).

ముకుందము సం. వి అ పుం 1 పాదరసము
2 మణివిశేషము, ఒకజాతిమాణిక్యము. 3 కుబే
రుని నవనిధులలో నొకటి

ముకుందుఁడు సం వి. అ పు విష్ణువు

ముకుందుబల్లెము. మి. వి (ముకుందుఁడు +
బల్లెము) ఒకవిధమైనబల్లెము.

చం వలలును బోటుకోలలు సివంగులబండ్లు
ముకుందుబల్లెముల్, .. చిలుకులు చిల్లి
కోలలు విచిత్రగదాధనురాదిసాధనం, బులు
దనరంగ వెంబడిని బొంగి చెలంగుచు నేఁగి
రొండొరుల్ ... ఇందు. 2. 58.

పంచచామరము ముకుంద సత్కృపాకటాక్షము
న్విరాజిలన్ నృపా, ముకుందుబల్లెముం గరంబు
పూని ... కృష్ణ 3. 87.

(ముకుందబల్లెము. ముద్రి పా.)

ముకుఁగ్రోలు—ముక్కుగ్రోలు, వి (ముక్కు +
క్రోలు) ముక్కురంధ్రము
(బ. ముకుఁగ్రోళులు)

సీ శ్వాసమారుతవేగవశమున ముకుఁగ్రోళ్ల, వెలికి
లోనికి జంతువితతి వాఱ ...
భా. రా. యు. 857.

ఉ. పంచమె దీనివాలిది సుధాంశువాకరకంబె
దీనియా, కుందపాదుఁగు దీనిముకుఁగ్రోళులు
భూమికిలాంతరంబులే .. పాండు. 5. 245

క. వైవస్వతుండు తుమ్మిన, నావిభుముకుఁగ్రోళ్లఁ
బుట్టినతులై శక్తి, శ్రీవిభుఁడు సామజనసే,
నావిభుఁ డిక్ష్వాకుఁ డిక్ష్వాకువంశవిభుండై.
వి పు. 5. 6...

ముకుఁజెఱమ. వి (ముకు + చెఱమ) నాసా
పుటము
(చూ. ముకు)

ముకుఁద్రాడు. వి. దే. (ముకు + త్రాడు)
నాథము, ఎద్దుకు ముక్కున గుచ్చెడుదారము,

సీ త్రుమ్మగిట్టలఁ బట్టి ముకుఁద్రాళ్లు గుట్టించి,
గంతగోనెకు వాని సంతపఱిచి ...
నా పంచ 3. 1...

అ వేగపడుట మేతె వినుము కార్యము దీఱఁ.
దీఱకుండు దానితెఱఁగు దగిన, యప్పు డాడ
రాదె యిప్పుడు ముకుఁద్రాటఁ, గాలు గ్రువ్వ
సేల కమలనాథ ... భార ఉద్యో. 3 220

ద్వి తెలిమించు ముకుఁద్రాడు తిన్ననిమోము,
గలిగి తేజీకూనగతి నొప్పు మీఱి ... వెరిగిబ్బ
సెక్కి యవ్విధుఖండమౌళి ...
ద్వి. పరమ. 2. 76 భా.

ముకుటము సం. వి. అ. న 1. కిరీటము.
2. తురాయి. 3. పర్వతశిఖరము, కొండకొన
(వాచ.)

ముకుటి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. వ్రేళ్లు విఱుచుట,
మెటికలు విఱుచుట, అంగుళీమోటనము.

ముకుదూలము, వి (ముకు + దూలము.) ముక్కు
నడిమియెముక (శ. ర).

ముకుదొమ్మ. వి. (ముకు + దొమ్మ) మత్స్య
విశేషము.

సీ వాలుగ ముకుదొమ్మ వల్లికతట్ట పుత్తడికాసు
పూమేను కడిసెలంబు .... హంస 4. 187.

సీ వాలుప ముకుదొమ్మ పల్లిక గండె .
వేం. పంచ 1. 284

ముకుబంతి. వి (ముకు + బంతి) పశువులకు శైత్యముచే నాసారంధ్రములయందుఁ గలిగెడు కేశావృతపిండరూపవ్యాధివిశేషము.
(దీనిని సేకరించి యుంచుకొని, మఱియొకదాని కావ్యాధి కలిగినప్పుడు తన్నివారణార్థము దీనిఁ గొని బడిసివేయుదురు)
వ. ... చూఁడుఁగొడుపులను వాదోళ్లు ముకుబంతులు మొదలుగాఁ గలసాధనంబులు గొని వచ్చి తెవులుగొంటులఁ జికిత్సించు వారును ..
హరి. పూ. ౭. 143.
ద్వి మొలవిడి సెలతెవుల్ ముకుబంతి కపట, ... ఆదిగా నెన్నఁ, గలపసరాలరోగములకు నెల్ల .
నవనాథ. 1. 41 పొ ౭ పం.
కం ముకుబంతి తలకు నెక్కిన, నొకకాలము నందుఁ బసర ముడుగక దగ్గున్, ఒకపిల్లిగడ్డ యాసురభికి నస్యము సేయ దగ్గు పేర్కొని మామన్ ... గో. 1. (చి ని.)

ముకుమందు వి (ముకు + మందు) నాసారోగముఁ బోఁగొట్టు నస్యవిశేషము.
మ ... ముకుమందై యేర్చునావం జిగురొక్కను పచ్చళ్లను ... ఆము. 1. 82.

ముకుమచ్చ. వి. (ముకు + మచ్చ) నాసికాచిహ్నము, ముక్కువందలిమచ్చ.
సీ. మూపుఁబుగజికిమేఘరి ముకుమచ్చతత్తడి పడి దుముదారు చూప ... ఉ హరిశ్చ 3. 121
(ముకుమచ్చతత్తడి—ముక్కువందు వలుపు గల వాహనము, వృషభవాహనము).

ముకురము నం. వి. అ పుం 1. అద్దము. 2. ముకులము, అరవిరిమొగ్గ 3. కులాలదండము, కుమ్మరిసారె త్రిప్పెడికఱ్ఱ. 4. వకులవృక్షము, పొగడచెట్టు. 5. మల్లికాలత.

ముకులము, నం. వి. అ. పుం. న. 1. అరవిరి మొగ్గ. 2. శరీరము.

ముకులితము. నం విశే (అ ఆ అ) 1. ముకులములు (మొగ్గలు) గలది. వికసించుచున్నది. 2 సగము మూసికొనఁబడినది. 3 మూయఁబడినది

ముకుళించు. నం అ క్రి. మోడ్చు.
వ .. నవ్వువెన్నెలల ముకుళించినకెందమ్మి మొగ్గలన . ఉ రా. 1. 138.

ముకుళీభవించు నం. అ. క్రి ముకుళించు మోడ్చు
చ .. నయనంబులు మూయుచు నిద్రఁ జెందెనో, యన ముకుళీభవించె దివసాంతమునందుఁ బయోజషండముల్ ... అని. 3 5.

ముకువు. నం. వి. ఉ. పుం 1. విముక్తి, విడుదల 2 ముక్తి, మోక్షము

ముకూలకము. నం వి. అ. పుం. దంతిచెట్టు. (శ ర)

ముక్క—మ్రుక్క వి. 1. ఖండము, తునక.
ఆ తోఁచు శకలసంజ్ఞ తునుక తుండెము తుండె... తునియ ముక్క ... ఆం. భా. 1. 79.
చం. ... కాదని తప్పు వట్టినన్, మొక మటు క్రిందుగాఁ దిగిచి ముక్కలు వోనియనుంప కత్తితో, సిక మొద లంటఁ గోతు .. (చాటువు)
2 చిన్నమాట
సీ సంధ్యముక్క పఠింపఁ జాలనియతఁ డెట్లు క్రతువుమప్థానసంగతికి నోపు ... రామలిం. 57

ముక్కంటి. వి. (మూఁడు + కన్ను. క. ముక్కణ్ణ, త. ముక్కణ్ణన్) త్రిలోచనుఁడు, శివుఁడు
శా. ఘంటాకర్ణుఁడ నేను నాయనుజుఁ డీకాలాంతకుం డేము ముక్కంటిం గొల్తుము ...
ఉ. హరి 2. 140.
సీ. ముక్కంటితలపువ్వు మున్నీటిలేఁబట్టి కైటభారాతి దాకమ్మదమ్మి ... నైష. 8. 201.

ముక్కంటిచుక్క వి (ముక్కంటి + చుక్క) ఆర్ద్రానక్షత్రము.
(ఉత్తరభాద్రపదానక్షత్రము అని శ. ర.)

ముక్కంటిచెలి వి (ముక్కంటి + చెలి) కుబేరుఁడు, త్ర్యంబకసఖుఁడు.

ముక్కంటిపండు. వి (√ముక్కంటి) కొబ్బెరకాయ (బ్రౌ., శ. ర.)

సీ. దం బెచ్చుతపసికన్నుం జావపేఁకున్నందలి
కుందేటికందు నొకటి, చాయజక్కవచంటి
సాహెబుపాపని తుకికిమానిక మగుడుంత
యొకటి, ముక్కంటిపండుల బ్రొక్క
లీడేర్చు నాయంకుని తండ్రిచేజింక యొకటి,
జాళువాపరపయ్యఁ జంపి యాపట్టికి మేలిచ్చు
సామేని మెకము నొకటి.

గీ. నీటియొకిమీని మొలనూలు బోఁటిమిన్న,
యొంటిపంటను గలిగిటి యొకటి దక్క,
కలను నెమకిన మెకముల పాలవుఁ గాన, మేము
జేజేలఁ గాచినసామిసంద. ప్రబంధ 128.

ముక్కంటిమల. వి. (ముక్కంటి + మల) కైలాసము.

ఉ. వింటి నపూర్వ మిర్వి నొకవింటిసరుండె
జయించువాఁడు ము,క్కంటిమలం దెముల్చిన
మగంటిమితో దిడుతాణెము ...
చం రా. 5. 56

ఇట్లే, ముక్కంటికొండ, మొ.

ముక్కంటివాల్గంటి = పార్వతి, భవాని

వ. అని రహస్యంబుగా నవ్విద్య నాకు నుపదేశించి, ముక్కంటివాల్గంటి మింటిచొప్పునం జనియె...
మనుచ. 6. 58.

ముక్కండి వి (మూఁగు + కాఁడి) 1. దుక్కిచాలించి యాహారమునకై పోవునపుడు అరకలన్నిటి నొక్కచో ప్రోగుచేసి యొక్కటిగాఁ జేర్చి నిలిపినట్టి యాయరకల కాండ్ల మొత్తము (శ. ర.). 2. అనేకులకు ఏకకాలమున తగిలెడివ్యాధి (శ.ర.)
చం. విరహులఁ జంపసాగితివివేయన నేమిటికూరు
ముక్కడిన్, ఒంగినఁ బోఁదుఁబోతులరసిం
బనుమాటనిజంబె పోశీ.

ముక్కటము వి. (√మూఁడు) అముదము, అవునెయి, నువ్వులనూనె చేర్చి శిశువులకుఁ బెట్టెడి యాహారము.

వ్యప మూఁడునెలలు వచ్చువఱకు శిశువులకు ముక్కటము పెట్టుట యాదేశమున నాచారము.

ముక్కచించు అ, క్రి. (ముక్క[1]) ముక్కముక్కలు చేయు, ఖండము విగఁబట్టు

ద్వి. కూఁకటి గిలువుచుఁ గొక్కరించును,
మూఁతులు నురుపుచు ముక్కచించును.
పండితా ప్ర. 271 పొ.

ముక్కద్దము. వి (ముక్కు + అద్దము) సులోచనము.

ముక్కనుసామి. వి. (మూఁడు + కను + సామి) ముక్కంటి, శివుఁడు.

తరు. తివిరి ముక్కనుసామిఁ గొల్చినఁ దెల్వి
నొందరె వేలుపుల్ ...
అచ్చ. భా. 4. 58 పొ.

ముక్కన్ను. వి. (√మూఁడు) మూఁడవకన్ను, మూఁడుకన్నులు.

ద్వి. గ్రక్కునఁ దనమహోగ్రత తేటపడఁగ,
ముక్కన్నుఁ దెఱచి కాముని జూచుమాత్ర.
భస్మీకృతుండయి పడియుండె మారుఁడు.
మ్మ. వి. 2. 22.

సీ. ఎప్డు విజృంభించి యొఱమంట లెగయంగ,
ముక్కన్ను తెఱచెనో ముదుకతపసి ...
వీర. 2. 128.

ద్వి. ముకురంబు నెక్కొల్పి ముక్కన్నుఁ జూపి.
పండితా దీక్షా. 73 పొ.

ద్వి. పొందారఁ దత్స్వయంభువు లింగమూర్తి,
యందు ముక్కన్ను నొప్పగు చతుర్భుజము.
పండితా. వాద. 201 పొ.

ముక్కపడు. అ. క్రి. భంగపడు. (చూ. ముక్కపఱచు)

జ. ముక్కపఱచు.

ముక్కపఱ(ఱు)చు. స. క్రి. (√ముక్కపడు) భంగపఱచు.

కం. ఇక్కడ గాదే మనలన్, ముక్కపఱచె నొక్కబోయ మును మునుకొని వాఁ, డెక్కడఁ బోయెనో యిపు డనఁ, గ్రక్కున నాకాశవాణి గంభీరముగన్
వాల్మీ. 5. 143

ముక్కపురుగు. వి. (ముక్క+పురుగు) తవుడు ముక్కినయపుడు దానియందుఁ బుట్టుపురుగు, తవుటిపురుగు. (శ. ర., బ్రౌ.)

ముక్కర(ఱ) = ముంగర వి. (ముక్కు + రాయి) నాసికాభూషావిశేషము.

సీ. నెలఁత ముక్కరయందు నీలంబు గాదుసూ, తెలిదళుకొత్తు ముత్తియము గాని...
ప్రభా. 3. 87.

ద్వి. చెక్కుల మకరికల్ చిత్రించి గొప్ప, ముక్కరల్ నాసాగ్రములఁ గీలుకొల్పి...
రం. రా. బాల. 75 పు. 5 పం.

సీ. .. వాసి, శావిభూషణము ముక్కఱ ముంగర యనంగ ... ఆం. భా. 2. 148.

కం. దక్కినదింబలె మాయవు, మక్కువ శూర్పణఖ మించు మచ్చికలకు రా, నక్కఱకు జంత రక్కసి, ముక్కరకున్ నోఁచకుండ ముక్కఱఁ జేసెన్
రామా. 5 139.

ముక్కరమాను. వి. పుల్లిరిసు తిరుగుచట్టము. (శ. ర., బ్రౌ.)

ముక్కరము. వి. (ముక్కు+శాఱెము సంధిని వర్ణవికారము.) నాసారంధ్రము, ముకుఁగ్రోళ్లు (శ. ర.)

ముక్కాలి = ముక్కాలిపీఁట. వి. (√మూఁడు)

కం. అక్కడఁ దగఁ గుందనపుం, జెక్కడములఁ జాల నుల్లసిల్లుచు మిగులం, జొక్క మగుచున్న రత్నపు, ముక్కాలిపై మౌనిచంద్రముని నుంచి తగన్.
విప్ర. 4. 82.

ముక్కాలిపీట = ముక్కాలి, ముక్కాలిపీఁట. వి. (మూఁడు + కాళ్లు + పీఁట. త. ముక్కాలి.) మూఁడుకాళ్లమర్చిన యెత్తుబల్ల, త్రిపాత్పీఠి.

సీ. పచ్చఁ పని నొప్పుపైఁడిముక్కాలిపీఁటనిడి యొ వేడుకతోడ నింతి యొకతె...
యయా 4. 93

ఉ. ముద్దులగుల్కు కుందనపు ముక్కాలిపీఁట వసించె దమ్మిపూ, ముద్దియగద్దియంబోలుచు ముద్దియ యుద్దియనన్ శుభోన్నతిన్...
విజ. వి. 3. 72., నీలా. 1. 61.

ముక్కాఁక. వి. (మూడు + కాఁకలు) గొప్ప తాపము

ద్వి. బావికడను బిడ్డఁ బట్టినయట్లు, సూవె మీకును గతి చూపక యున్న, ననుచు మౌనులఁ జూచి యల్లమ పలికె, మునులార మీ కింత ముక్కాఁక యేల, సులభంబునను ముక్తి చొప్పడువిధము, తెలిపెద...
ప్రభు. 4. 135 పు 13 పం

ముక్కాఁకలఁదేఱు — మిక్కిలి సమర్థుఁడగు

ఉ. నీఁకకు మెచ్చి నవ్వి రఘువీరుఁడు తమ్మునిఁ జూచి వత్స వేఁ, దాఁకు దశాస్యు నేమఱకు, తచ్ఛదమార్గము లస్త్రసంపదం, దేఁకువఁ బెద్దయై యతఁడు దేవగణాదులతోడఁ బోరి ముక్కాఁకలఁ దేఱినాఁడు బలుగయ్యములం దని పల్కి వెండియున్.
భా రా యు. 817

కం ధీరుఁడు తనముక్కాకలఁ, దేఱినదః వాయియొకఁ డతిస్థిరబలుఁడై ....
శుక. 1. 257.

ముక్కాకలఁనాఱితేఱు — మిక్కిలి సమర్థుఁడగు. అత్యంతప్రవీణుఁడగు.

మ. బలియుం దుర్గుఁడు యౌవనాశ్వధరణీపాలుండు తత్సైన్య లాఁజుల ముక్కాఁకలనారితేఱిన మహాశూరుల్ ...
జై. భా. 1. 87.

ముక్కాని. వి మూఁడు + కానులు) మూడు కానులు.

సీ కాని యనఁగను గాకణి వీసల్లు .. ముక్కాని యనఁగను బొల్చుఁ దత్త్రయ సంజ్ఞ... ఆం భా 2. 272

ముక్కారు. వి. మూఁడు+కారులు[1] మూడు కాలములు. (చూ. కారు.)

శా ముక్కారుం బండును రాజనంబుఁ జెఱకుం గప్పారువూఁదేనియల్ .. విక్ర 1 90

శా ద్యార్ద్రారామామణిహారవల్లు లన గ గాఢులై లేపార ము,క్కారుం బండుఁ బ్రశస్త శస్య ములు దశా 1 88, కాశీ 7. 16.

ముక్కాలిపీఁట—ముక్కాలిపీఁట వి మూఁడు+కాలులు+పీఁట.)

సీ. గొడుగుఁజావలు గందపొడిపెట్టె నునుసావ గడియారం మంచ ముక్కాలిపీఁట వైజ 3 74.

గీ. చిఱుత ముక్కాలిపీఁట రాచిలుకపంజ, రములు చిత్రంపు దివ్వెగంబములు గలిగి, జాను దులకించు కొల్వుహజారమునకు. . రసిక 1, 61.

సీ. ముక్కాలిపీఁ టనఁ బోలుఁ ద్రిపాత్పీఠి... ఆం భా. 2. 166

ముక్కాలు వి. (మూఁడు + కాలులు) ముప్పాతిక.

వ. రావులవు ముక్కాలు గ్రాసంబుగా మెక్కినం జిక్కినరిక్క దొరప్రక్కందొరఁగు సుధాధారలం గేరడం బాడ . . రా వి 3. 65.

ముక్కిఁడి. విశే. (ముక్కు+ఇఁడి. క. ముక్కడి త. మూక్కిలి) ముక్కు లేనివాఁడు, ముక్కు లేనిది.

ఉ ... ఈ, ముక్కిఁడి జంతకుం దగినమొండి విటుండు నిశాటజాతియం, దొక్కఁడు లేక తక్కఁడు ... చం. రా 5. 41.

సీ. ముక్కిఁడిత్తొత్తుకు ముత్యంపు నత్తేల యత్త మేఁటికిని జాత్య ఘనకును రామలిం కేల

సీ ముక్కిడి యన నిగ్రుండు . ఆం భా 2. 12

ముక్కిడి వి ఒకచెట్టు (శ. ర.)

ముక్కు[1] వి (క. ముక్ త మూక్కు.,

1 నాసిక, చంచువు.

సీ ముక్కున నాసిక పొల్చు . ఆం భా 2. 142

సీ పతులు పొట్టేలితల ధరించినయప్డు, ఖాతి ముక్కుగోల్పడిన యపుడు . భీమ 6 44

కం. కరతాడన గఱరవములఁ, బరిరంభణచుంబన ములఁ జైఁబడి పెనఁగన్, ధరణీసురశవ భూతము, కరిగమనం బట్టి ముక్కుఁ గఱచె మొదలికిన్ విక్ర. 7 157.

మ . తె,క్కలు ముక్కుల్ తుది నప్పళించు సరిసిన్ గాన్పించు నాత్మాంగమే, తిలకించున్ బతి యంచుఁ గోకి యొక తెంతేఁ గంతు సంతప్తయై ఉ రా. 4. 158.

గీ ... తొగరు, ముక్కుబల్పక్కి జక్కపై నెక్క ... నీలా. 3 38.

2 అగ్రభాగము.

క. నెలమసలె నిందువదనకు, జలజాతికి నల్ల నయ్యెఁ జన్నులముక్కుల్ . కాశీ 4. 3

(ఇటఁ జూచుకము అనిభావము

ఱ మిక్కిలి చిన్నమూకలు. (శ, ర., బ్రౌ., వా

అ క్రి. ముక్కటించు, శ్వాసమును బిగఁబట్టు.

సీ ధిక్కరింపకుఁ డంచు ముక్కి పుట్టల ఉక్కి ముక్కువారికి భీతి మొక్కువారు ... చంద్రా 6 84.

ముక్కుననుండు:గోపము = శీఘ్రముగాఁ గోపము వచ్చు వనుట

ద్వి చొరకు మెన్నఁడు గాధిసుతుతపోవనము జడలు గట్టుట వృథా శాంతి యాతనికి.

నుడుగక ముక్కున నుండుఁ గోపంబు
ద్వి హరిశ్చ పూ. 6 94.

గీ ...ముక్కునసె యుండుఁ గోపంబు మూర్ఖ
మునికి .. దశా. 2. 47, విప్ర. 4 71.

ముక్కుమొగమేడ = మంచిచెడ్డల విచారణ యనావశ్యకము

ద్వి. ముండగోష్ఠికి ముక్కుమొగమేడఁ దనకు ...
ద్వి హరిశ్చ ఉ 1061 పం.

ముక్కున వ్రేలిడు = ఆశ్చర్యపడు

చం. పదురుకుమారులుం బదురుబ్రహ్మలరూపులు దాల్చి యెల్లెడన్, విదితముగాఁగ సృష్టులను వేఱ యొనర్చి సుఖించుచుండఁగా, మొదలిటి బ్రహ్మ వారిఁ గని ముక్కున వ్రేలిడి యాత్మ నద్భుతం, బొదవ శిరంబు లూఁచి వెఱ పొందె ఁ ఘూర్ణము యేమి సెప్పుదున్.
వాసిష్ఠ. 2. 162.

ఇట్లే ముక్కుపై వ్రేలు నిలుపు మొ

గీ. వనికి దిగ్గన లేచి పూపాన్పుమీఁద వ్రాలి కూర్చుండి ముక్కుపై వ్రేలు నిలిపి, యొక్క చెలికత్తె యూరార్పఁ బెక్కుతలఁపు లన్ను కొన నున్న యొక వన్నెలాడిఁ గాంచి ...
కువల. 3. 27.

ఉ. ఆచపలాక్షి ముక్కుపయి నంగుళముం గదియించి దీనికై కీచకు లింత సేసితి సుఖత్వముఁ బొందదుగాక ... భార. విరా 2. 356

ముక్కుననూర్పుగల్గు = బ్రదికియుండు.

ఉ. ఒక్కన మూఁడులోకములు నొక్కటఁ దాఁకెనయేనిఁ బోర మీ, రొక్కఁ డొకండ గెల్చుటకు నోపుదు రక్రమవృత్తి నిట్టిమీ, ముక్కున నూర్పు గల్గి మన మోహర మీదు టవస్థ బొందునే. భార. భీష్మ. 2 116
విరా. 2. 226.

ముక్కు పట్టుకొని కూర్చుండు = జపము చేసికొనుచుండు.

మ. అతఁడుం బోయి నికుంభిలాటవి నిశాటానీకినీఁతుఁడై, హుతపంక్తిన్నిధి ముక్కు పట్టుకొని కూర్చున్న ట్టియయ్యింద్రజి, ద్దితిజుం బోరికిఁ జీరి చంపి మరలెన్ ... రామా 8 182.

ముక్కుమొగము చూడక — 1. మొగమోటము లేక

ఉ ముక్కు మొగంబు చూడక కొంకమోసము మాటకు విశ్వనాయకుం, డెక్కడికైనఁ బొమ్మనుచు నెట్టిని చూపులఁ జూచి యల్కతో...
భీమ. 3 8.

ఉ. అక్కఱఁ జూడ వేటి కలయచ్చకబుద్ధిక సేయునంచలం, జెక్కిలి గొట్టె దేమిటికిఁ జేరఁగ వచ్చిన ముద్దుఁజిల్కఁన్, ముక్కు మొగంబుఁ జూడ కటు ముట్టను బొమ్మనె దేల బోఁట్ల నో, చక్కంబొమ్మ నీ వెగటు జాడలఁ జూచిన వింత లయ్యెడున్ విజ వి 3 30.

2 మంచిచెడ్డ లాలోచింపక

సీ అలయమాత్యులు నిల్చు టరసి పాఱునను గంచుకి ముక్కుమొకము చూడక యె త్తుము ... కువల. 4. 164.

ముక్కున నీరెత్తు = శిక్షార్థము ముక్కులో నీరుపోయు.

కం. ఓరీ కోమటి ముక్కున, నీ రెత్తుదు మేము కినియ నేరక యున్నన్, నోరికి వచ్చిన యట్టులు, వారణ యొక్కింత లేక వదరు లఱచెడిన్
కేయూర 3 201.

ఇ. ముక్కటించు, ముక్కద్దము, ముక్కర, ముక్కరము, ముక్కిడి. ముక్కుఁగమ్మి, ముక్కుఁగ్రోలు, ముక్కుఁజెరము, ముక్కుదాడిమ, ముక్కునబంటి, ముక్కుపూరెడు, ముక్కుపోఁగు, ముక్కుముంగర, ముక్కుముల్లు ముక్కువిఱుచు, ముక్కోపము.

ముక్కు². అ క్రి (తడిచేత) చెడు.

కం. చక్కెర గలుపుక తింటే, ముక్కినతపుడైన లెస్స మోహము గలచో, వెక్కురుజానిస హైనన్. ముక్కువతో దివ్యభామ మహిలో

వేమా ' వేమన 2. 35

ఉ ముక్కుపుడుగు, ముక్కుఁగొయ్య

ముక్కు³ వి భక్ష్యవిశేషము

పె .. మోదకంబులు, గడ్డదకంబులు ముక్కులు కాశీ. 7. 185

ముక్కుఁగమ్మి వి (ముక్కు¹ + కమ్మి) నాసా భరణవిశేషము

చం గమకపు ... సిరిగందపుబొట్టును ముక్కుఁగమ్మియు, త్రెము మెడగందమున్ ...
చమ 1 53.

ముక్కుఁగొయ్య విశ. ముక్కు² + కొయ్య) నాశకుడు, నాశకము.

సీ కడిఁదివాల్మగఁడ బ గరుడివిరాయఁడ,టక్కరి యొకమేంద్ర ముక్కుఁగొయ్య
అచ్చ రా. యు. 264.

ద్వి పాలు పొందు నిజభోగముల వీడుకోలు, నగుఁబాటుగని జవ్వనపు ముక్కుఁగొయ్య, యగునట్టిముదిమి వాయఁగఁ జేసి నన్ను ..
ద్వి పంమ. 2 101 పా

ముక్కుఁగ్రోలు = ముకుఁగ్రోలు. వి. (ముక్కు¹ + క్రోలు) నాసాపుటము, ముక్కుఁ జెంమ

శా. కుండాలంబు కరంబు సాఁప దిరాజున్ మెచ్చి నాపూజ భ,గ్గుం డీవేళ ననుగ్రహించె వని ముక్కుంగ్రోళ్ళలో నెక్కి యు,ద్దండ క్రీడఁ దదీయకుంభకుహరస్థానంబునం బ్రొద్దురన్, గొండల్గూలఁగ నెత్తిమొత్తుకొని దిక్కులుల్గట్ట గీఁపెట్టుచున్. కాశ 2 146

ముక్కు జెర (జ) మ = ముకుజెజమ

వి (ముక్కు¹ + చెరమ) నాసాపుటము.

వ క్రక్కున ముక్కుంజెరమ లదర నదరి వడిం జనుదేర నేపున మూఁపు లెక్కింపరాని తెగువం దిగిచి .. రాజ. చ 2. 74

ముక్కుటము వి. సారమడి, తామము. (శ. ర. 'దండిపట్టు, బ్రౌ)

ముక్కుటమూపుడు. స. జ ('మూపుడు — మూపురు) పొగా ముగ్గుడు

ఉ ముక్కుటమూపు ... మొక్కలు లై యని ... యాదవ ... లై ...
ఉ హం 6 67

ముక్కుదాడిమ. వి. (√ముక్కు, ఒకచెట్టు

సీ కోల ముక్కుదాడిమ బీజ ..
హంస. 4. 11.

ముక్కునబంటి. విశ. (ముక్కు¹ + బంటి. వృత్తిని వర్ణాగమము) ముక్కువఱకు నుండు వాఁడు, సమానుఁడు

ఉ ...ఏనాఁడు దశాస్యు డితనిన నచ్చి నువోద్ధత వృత్తి నుండు నెవ్వాఁడును నింత చెల్లుబడి వాఁడు నరేశ్వర లంకలోపలన్, లేఁ డితఁ డెక్కుడున్ సమబలుల ముక్కున బంటి వజ్రికిన్॰
భా రా యు. 746.

చం ముకహారవద్మజాదులకు ముక్కునబంటిగఁ గేరలోకభీ,కరు నజితప్రతాపు సురకంటకు నేఁ డొకజాలఁ డట్టె సం,గరమున నోర్చె' ...
కు. సం. 12. 877.

ముక్కుపూరెడు వి. (ముక్కు¹ + పూరెడు) ఒక జాతి పూరేడుపిట్ట.

(శ ర. ముక్కుపురిడి. బ్రౌ)

ముక్కుపోఁగు వి (ముక్కు¹ + పోఁగు.) ముక్కుఁ గమ్మి, నత్తు (శ. ర.)

ముక్కుముంగర. వి (√ముక్కు¹) ఒకానొక యడవిచెట్టు. (శ. ర)

ముక్కుముల్లు. విశ. (ముక్కు¹ + ముల్లు) ముక్కు నందు గ్రుచ్చుకొన్నముల్లు, బాధకుఁడు ; బాధక మైనది.

ద్వి. ఎక్కుడుమదమున నెల్లలోకులకు, ముక్కుము లై యున్నమూర్ఖు రావణునిఁ, దృణలీలఁ

జంపితి దివ్యాస్త్రమహిమ . .

రం. రా. ఉ. 1. 8 పా 13 పం

ముక్కువిఱుచు. స. క్రి (ముక్కు[1] + విఱుచు) నిరసించు

వ. స్తృత్యుల అవమానింపం బరిజను లుపహసింప బాంధవులు ముక్కు విఱువం బుత్త్రులు వేసరం గళత్త్రం బోకిలింప నివి మొదలుగా వార్ధక దుఃఖంబు లనేకంబు లనుభవించి

కవిక. 5 110.

ముక్కుస. వి (మూఁడు + కుంచములు) మూఁడు కుంచములు

గీ. చనును ముక్కుస నాఁగఁ బ్రస్థత్రయంబు ...

ఆం భా 2. 270

ద్వి. నిత్యనేమం బిది నేఁటిముగ్గునకు, ముత్యాల బొడి మాకు ముక్కుస వలయు . .

బస పు. 2. 488 పం

ముక్కూరు. అ క్రి అజ్ఞానమును బొందు

వ. ఈ యెక్కువతక్కువలు విచారింపక వలవని వెఱపు గట్టికొని ముక్కూరి వగచుచున్న వాఁడవు .. భార ఉద్యో. 2. 222

(ఇది యీ యెుక్కచోటనే యున్నది అని శ. ర. కొన్నిప్రతులందు లేదు. ఇంకను విచార్యము)

ముక్కొంకులు. వి. బ. (మూఁడు + కొంకులు.) మూఁడువంకరలు

ద్వి. ముక్కొంకులును బోయి మోచిన మోవ, కొక్క పాదం బట్టు లున్నది శివునకు...

బస. పు 3. 564 పం.

ముక్కొటిక వి. (మూఁడు + కొటికలు) త్రిపురములు. (శ ర.)

ముక్కొటిక గెలుపరి. వి. (మూఁడు + కొటికలు + గెలుపరి.) త్రిపురారి, శివుఁడు.

వ మూఁడవకన్ను దోఁపని ముక్కొటికగెలుపరి నెరవునం జూచిరి ... అచ్చ. భా. 4 81. పొ

ముక్కొమ్ము మెకము. వి (ముందు + కొమ్ము + మెకము) మనుబోతు. ఋశ్యమృగము (శ. ర.)

ముక్కొయ్యలు వి బ. (మూఁడు + కొయ్యలు) మూఁడుతునుకలు

సీ. ఎంక నుర్నుకు సేయునేనిక కాని ముక్కొయ్యలు పడప్రెయుగ ఁటుకాని ..

కు. సం. 11 610.

ముక్కోటి వి (మూఁడు + కోటులు) వైకుంఠైకాదశి, ధనుర్మాసశుక్లైకాదశి

గీ చక్రికుధరోత్తమము నడుచక్కి కెక్కి, చక్క ముక్కోటి కరుదెంచు సౌరసతులు ...

రా. వి 1. 35.

ముక్కోణము. మి. వి. (మూఁడు + కోణములు.) క. ముక్కోణపు త. ముక్కోణమ్) త్రికోణము. (శ. ర, బ్రౌ)

విణ. మూఁడుకోణములు గలది

ఉదా ముక్కోణపుబద్ద.

ముక్కోపము = ముంగోపము మి వి. (ముక్కు[1] + కోపము) శీఘ్రముగా వచ్చుకోపము (శ. ర.)

ముక్కోల వి (మూఁడు + కోలలు. త. ముక్కోల్) త్రిదండము

సీ కావిగోఁచియుఁ గుశగ్రంథులుఁ బెన చిన ముక్కోల వలపలముష్టి నమర ...

భా. రా. అర. 2 82.

ముక్త. సం. వి ఆ స్త్రీ. 1 ముత్తెము 2. రాస్న యనుమొక్క

ముక్తకంచుకము సం. వి అ పుం కుబుసము విడిచినపాము, నిర్ముక్తము.

ముక్తకంఠుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) విడిచిన కంఠము గలవాఁడు, పైకి గట్టిగా నేడ్చువాఁడు.

ముక్తకంఠముగా = బిగ్గరగ, గట్టిగా.

ముక్తకచ్ఛుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బౌద్ధుఁడు.

ముక్తకము సం. వి. అ. న. 1. అస్త్రము.

ఆయుధవిశేషము 2 వృత్తగంధి, గద్యము. 3 పంక్తో రూ మగు ఒండకార్యము.

ముక్తకేశుఁడు సం విశ (అ అ అ) దాష్టి కొనినవాఁడు

ఇట్లే ముక్తహస్తుఁడు మొ.

ముక్తకేశుఁడు. సం విశ (అ ఆ. ఈ. అ) పిఁయ పోసికొనినజుట్టు గలవాఁడు. తల విరియఁ బోసికొన్నవాఁడు

ముక్తచక్షుస్సు. సం వి స్ పుం. సింహము

ముక్తము సం విశ. (అ ఆ అ.) 1. విడిచి వేయఁబడినది, త్యక్తము 2. ముక్తిపొందింపఁ బడినది. 3 అనర్గళము 4 ఈయఁబడినది, దత్తము

ముక్తముక్తము. సం వి అ పుం అందుగు చెట్టుబంక

ముక్తవసనుఁడు. సం వి. అ. పుం ముక్తాంబరుఁడు, దిగంబరశాఖలోఁ జేరిన జైనసన్యాసి, ఇట్లే ముక్తాంబరుఁడు మొ

ముక్తసంగుఁడు సం. వి. అ పుం. సంసారసంబంధము విడిచినవాఁడు పరివ్రాజకుఁడు, సన్యాసి

ముక్తాగారము సం వి. అ పుం ముత్తెపుఁజిప్ప, శుక్తి

ముక్తాపుష్పము సం వి అ న మొల, కుందము.

ముక్తాఫలము. సం వి. అ న. 1. ముత్తెము. 2 లవలీఫలము 3 కర్పూరము.

ముక్తామణి సం. వి. ఇ. పుం. ముత్తెము

ముక్తాయము. వి (క. ముక్తాయ) (సంగీత) ముక్తాయింపు

మ .. గీతంబు లద్దిర ముక్తాయము చాగుఁ రే
యని మరుద్దేవాత్మజన్ముఁడు తుంబుర
దేవర్షుల మెచ్చె గానరస మింపున్ సొంపు
గావింపఁగన్.... సమీర. 6. 201

'ముక్తాయింపు' అనుపదము దేశ్య మగుటవలన నీపద ముకూడ దేశ్యమైన దేశ్యమే యని తోఁచుచున్నది

చూ. ముక్తాయింపు

ముక్తాయింపు వి 'ముక్తాయము' చూ. (శ. ర.)

ముక్తాలిక. సం వి. అ స్త్రీ ముత్తెముల హారము.

ముక్తావళి సం. వి. ఇ ఈ స్త్రీ ముత్యాలహారము

ముక్తాశుక్తి సం. వి ఇ. స్త్రీ ముత్తెపుఁజిప్ప.

ముక్తాస్ఫోటము. సం వి అ పుం ముత్తెపుఁజిప్ప, శు

ముక్తి సం వి. ఇ స్త్రీ 1 విడుపు, విడుదల. 2 మోక్షము.

ముక్తిక్షేత్రము. సం వి అ న. కాశి, వారణాసి.

ముఖగంధకము సం వి అ పుం పలాండువు, ఉల్లి (వ్య. వి)

ముఖచపల సం వి. అ. స్త్రీ. ఆర్యావృత్తభేదము.

ముఖచాళిక వి వి. మల్లబంధవిశేషము

వ .. వాసుదేవుఁడు ... పరిచాళిక చేసిన, శైనేయుం డత్తెఱఁగికి నాన చేయక ముఖచాళిక చేసి .. ఉ హరి 3 64

ముఖచీరి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాలుక, జిహ్వ

ముఖచూర్ణము సం. వి అ. న. ముఖముపైఁ బూసికొను సువాసన గలచూర్ణము

ముఖజాహము సం వి అ న ముఖమూలము.

ముఖజుఁడు సం వి. అ పుం. బ్రాహ్మణుఁడు.

ముఖదూషణము. సం. వి. అ. పుం పలాండువు, ఉల్లి.

ముఖదూషిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముఖాకారముఁ జెఱిపెడబొబ్బ, అట్టిపొక్కు.

ముఖనిరీక్షకుఁడు. సం. విశ. (అ. ఋకా అ)

అఁసుఁడు. సోమరి

ముఖనివాసిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సరస్వతి.

ముఖప్రియము. సం.వి. అ పుం. నారింజ. (వృ. వి) న. లవంగము

ముఖబంధనము. సం. వి. అ న. 1. ఉపోద్ఘాతము, భూమిక, మూఁత, కప్పు.

ముఖభూషణము. సం వి. అ. న తాంబూలము

ముఖమండనకము సం. వి అ పుం తిలకవృక్షము

ముఖము సం వి. అ. న. 1. నోరు, మూతి, 2. మోము, ముఖాకృతి. 3. పురోభాగము. ముందుచోటు 4 బాణము మొదలగువాని కొన. 5 తొట్టియొక్క పైకిఁ గనఁబడు రంధ్రము, తొట్టిలోఁ బ్రవేశించెడిదారి, తొట్టినుండి పైకి వచ్చెడి త్రోవ

6. గృహద్వారము, ఇంటిగుమ్మము 7. ప్రారంభము, మొదలు. 8. ముఖ్యమైనది, ప్రధానము, మొదటిది. 9. ఉపాయము, సాధనము. 10. ఒకనాటకసంధి. 11. లకుచము, గజనిమ్మ (వృ వి.)

నాముఖమున = నామీఁదుగా

గీ. మీరు సెప్పినబుద్ధులు గారవమునఁ, జేయఁ
గాంచినపుణ్యంబు సేయనెట్లు, నాముఖంబునఁ
గార్యంబు నడవ దేమి, సేయువాఁడ నొం
డెద్దియుఁ జెప్పలేను
భార. ఉద్యో 3 326 (నావలన నని భావము)

ముఖయంత్రణము. సం. వి. అ. న ఖలీనము గుఱ్ఱపుఁగళ్లెము.

ముఖరము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వని చేయునది, ఎడతెగనిచప్పుడుచేయునది, ఘల్లుఘల్లు మని మ్రోగునది. (అందె మొ.).

వి. అ. పుం. 1 కాకి 2 శంఖము

ముఖరితము. సం. విశ. (అ ఆ అ) ధ్వని గలదిగాఁ జేయఁబడినది, మాఱుమ్రోగునట్లు చేయఁబడినది.

ముఖరుఁడు. సం. విశ (అ. ఆ. అ) 1 వదరుఁబోతు, అధికముగా మాటలాడువాఁడు, వాచాటుఁడు, 2. దూషణము లాడువాఁడు.

వి. అ పుం వాయకుఁడు, ముఖ్యపురుషుడు

ముఖలాంగలము. సం. వి. అ పుం. లాంగలము వలె భూమిని జీల్చెడి ముఖము గలది సూకరము, పంది

ముఖవల్లభము. సం వి. అ. పు దాడిమచెట్టు.

ముఖవాద్యము సం. వి. అ న. నోటితో వాయించు వాద్యము.

(మురలి. పిల్లనగ్రోవి మొ)

ముఖవాసన సం. వి. ఆ స్త్రీ కర్పూరాదివాసన. అ పుం న కర్పూరాదివాసన (శ. ర.)

ముఖవిలుంఠిక సం. వి. ఆ స్త్రీ. అజ, ఆఁడుమేఁక

ముఖవీణె(ణియ) మి వి వాద్యవిశేషము, వీణాభేదము

వ మీఁటుసురతానులు కామాతులు ముఖవీణెలు
పిల్లఁగ్రోవులు దండెలు ఢక్కలు చంద్రవలయంబులు ...
ప్రబంధ. 605.

కం. సంగీతపుమేళపుజత, సంగతితాళములు నాగ
సరములు ఢక్కల్, చెంగులు ముఖవీణియలును,
పాంగము తప్పెటలు గజ్జె లందుక చేరన్
ప్రబంధ 83.

ముఖశుద్ధి. సం వి. ఇ స్త్రీ. ముఖము కడుగుట, ముఖము పవిత్రముచేయుట.

ముఖశేషుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాహువు.

ముఖశోధనము. సం. విశ (అ. ఆ. అ)

1. ముఖము శుభ్రముచేయునది. 2. తీక్ష్ణమైనది, కారమైనది.

వి. అ పుం కారము, తీక్ష్ణత.

న. 1. ముఖము శుభ్రపఱుచుట 2 లవంగపట్ట. దాల్చినచెక్క

ముఖశోధి సం. వి. న్. పుం. జంబీరము, నిమ్మ

చెట్టు. (వాచ)

ముఖసంభవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రాహ్మణుఁడు.

ముఖసుఖము. సం వి అ. న. ఉచ్చారణసౌకర్యము, పలుకుబడిలో సౌకర్యము

ముఖస్రావము, సం. వి అ. పుం. లాలాజలము. చొంగ

ముఖాగ్ని సం. వి ఇ. పుం. 1 కార్చిచ్చు, దావాగ్ని.

2 అగ్ని ముఖమందుఁ గల దయ్యము, కొఱవి దయ్యము

3, శవమును దహనము చేయునప్పుడు ముఖమందుంచినయగ్ని.

ముఖాము. వి. (హిం. ముఖాదిమ్) ముసద్దీ, లేఖకుఁడు

ఉ గౌరవ మొప్ప నచ్చటిముఖాములు వ్రాయఁ దొణఁగి రెంతయున్ .. కృష్ణ. 2 113

ఉ. జిబ్బు మెఱుంగుఁజల్వలు విచిత్రగతిం దొడిపె నుస్సెఖా మహో, జిబ్బిలువేళఁ గాంచి హరిసేవకురా సమయం బటంచుఁ బై, పబ్బటు చీట్లు వ్రాసి నిజభర్తలపాలికిఁ బంచి రంతలో, నబ్బిలిబంధనుండును భవాబ్ధభవాదులఁ బిల్వఁబంచినన్. అ వి 5 5

చం వలసినబేరముల్ దెలియ వచ్చినవారలు వాదు గల్గువారలు తెగ గుత్తగొల్లలును రత్నపరీక్షలవారు కార్యముల్, గలిగిన యింగిలీషులముఖాములు చెంగట నుల్లసిల్లఁగాఁ, గొలు వొసఁగు నృహీశుగతిఁ గోమటి యాత్మగృహాంగణంబునన్. శుక ౨. 10.

ముఖాముఖి. సం. అవ్య సమ్ముఖమున, సమక్షమున.

ఉ చేకుతె నొంటిపాటిచటఁ జేసినపుణ్యము చేత నింక నన్, గాఁకలఁ బెట్టకే విను ముఖాముఖిఁ బల్కెద దాఁచ నేఁటికిన్ ... శశాం. 3. 61.

ముఖారి. సం. వి. ఇ పుం. ముప్పదిరెండు నపుంసకరాగములలో నొకటి.

సీ. ... మధ్య, మావతియు ముఖారి మలహారి సామంత వంతువరాళియు ...
హం. 5. 124.

ఉ భైరవి నాట తోడి . .. ముఖారి దేవగాంధారి .. మొదలై తగురాగము లింపు మీఱఁగన్ ... చెన్న. 2 236.

సీ సామంతమలహారులును చెంచు మలహరియు ముఖారి మాళవియును ...
ప్రబంధ. 96.

ముఖాసా. వి (హిం మొఖాసా. మి గ్రా.) తీరువ లేనిభూమి, మాన్యము.

కం గడి దుర్గంబులకోటల, నిడురాణవు దొరల కెల్లనెప్పుడుఁ జెల్లే, పుడమియు మన్నెవజీర్లకు, నడుచుముఖాసాలు గాక నగరి ధరిత్రిన్.
ఉ. హరిశ్చ. 1 66.

ముఖాస్రము సం. వి అ పుం కర్కటకము, ఎండ్రకాయ, పీత.

ముఖాస్రావము. సం. వి. అ. పుం. లాలాజలము, చొంగ.

ముఖోల్క సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దావాగ్ని, కార్చిచ్చు

ముఖ్యము సం విశే (అ. ఆ అ.) 1. ముఖసంబంధమైనది.

2. ప్రధానమైనది, మొట్టమొదటిది

3 శక్యము, అభిధాజన్యము (అర్థము.)

వి, అ పుం ప్రథమకల్పము.

ముగింపు. వి (√ముగించు) సమాప్తి. (శ. ర

ముగితి. వి. (సం. ముక్తి.) ముక్తి, మోక్షము.
సీ. ... సగరు లేఁగిననాఁటి ముగితిత్రోవ
యయా. 2 44.

ముగియించు. స క్రి. (√ముగియు) 1. సమాప్తము గావించు

కం. కా చి యనుష్ఠానము ముగి,యి చి యనుగు
వట్టివేళ నెదుట నిలిచి యా, చంచలలోచన
లతవికిఁ, గిుచిద్దూ ముననఁ దేమొగిచి మ్రొక్కు-
టయున్. నైజ 2 7

2 త్యజించు, విడుచు

సీ. ... నీ వజ్ఞాతవాస ముగిత, మగుచీతి ముగి
యించి యాజికి నటిమెన వాఖీలరణతేజుఁ
డాతఁడు .. రాఘవ. 4 58

(ఇది పై రెండర్థములకు నుదాహరణము)

3 ఖండించు, నఱకు

సీ ఒ్మాటు గదలను నూరుతలంబులు ముగి
యించి మృగసంఘములకు నిచ్చు . .
వీర 4. 182. ఆం భా. 3 123.

ముగియిక. వి. (√ముగించు) ముగింపు, సమాప్తి. (శ. ర).

ముగియు. అ. క్రి. (క. ముగిను. త. ముగి.) 1. పూర్తియగు

గీ మూఁడులక్షలపదివేలు ముగిసి పోవఁ, దాఁ
బ్రవర్తిల్లు లక్షగ్రంథములతోడ, నమధికస్ఫూర్తి
నేపురాణములు సాటి, గరిమ కందంబునకు
మహాస్కాందమునకు కాశీ. 1. 71.

2. చచ్చు. మరణించు.

సీ మడిసె గ్రుంగె నమసెఁ గెడసె ముగిసె నీల్గె,
...మ్రగ్గె, నవఁ జచ్చె ననుమాట కాఖ్య
లయ్యె. ఆం. భా. 3. 87.

సీ నొంకబడ్డ ముగిన యుగివడ్డగరిమికి, ముసు
పుగా గొల్లున ముగిసి పోవ. . కకు 4. 88.

జ. ముగింపు, ముగియించు, ముగియక, ముగిసి వచ్చు

ముగిసివచ్చు అ. క్రి. (√ ముగియవచ్చు. స్వార్థమున) ముగియు, సమాప్తమగు.

తే తత్సహోదర సంప్రవర్తనము జరిగె. నవ్వు
లములోన గూఢమై యంత నేఁడు, ముగిసివచ్చె
దానవరాజు మోదకాల, మనుచు సంతస మందె
వాకాత్మజుండు రాఘవ 3 42.

ముగుద వి (సం ముగ్ధా) ముద్దరాలు. ముగ్ధ. ఆఁడుది

సీ ముద్దరా ల్మద్దియ ముగుద యనఁగ ముగ్ధ
యొప్పును .. ఆం. భా 2. 106

గీ తెగడు తెలుఁగన యిని యొ.అముగుద
యనుచు... చంద్రా. 3. 87.

కం ముగుద యెఱుంగక పంచినఁ, దగునే యి
క్లేగుదేంఁ దమ్ముడ . రాఘవ. 3 96.

రగడ .. ముగుద! పోద ఏశోకములు
వెలయుతావులకు .. ఉ. రా. 6 61

కం. . నొం. పగుతమ్మి కెంపుగుంపును, ముగు
దనిగారింపుఁ దొగరుమోవికి దొఁ యే .
నీలా. 2 22

జ. ముగుదతనము.

ముగుదతనము వి (ముగుద + తనము) మౌగ్ధ్యము, గోలతనము

వ. మానికంపుఁ గంబంబులదండ నుండు చిలిలి
దంతపుంబొమ్మ లూడిగంపుఁ జక్కెరబొమ్మ
లని యొనరిలు ద్వీపాంతరజనంబుల ముగుద
తనంబునకు నగు. దశా 1 14.

ముగూహము సం. వి అ పుం. దాత్యూహపక్షి

ముగ్గు[1] = ప్రుగ్గు. వి. (క. ముగ్గు. త. మొగ్గు) రంగవల్లి.

సీ. పలువన్నె లలరఁ గప్రపుముగ్గులను బెట్టి...
నీలా. 3. 33.

ముగ్గు[2]. అ. క్రి (క. ముగ్గు) మాగు. పండు.

(వ్యవ.) ఈ మామిడిపండ్లు చక్కఁగా ముగ్గినని

ముగ్గు(గు)రు = ముప్పురు. స వి (√మూడు. క. మూవరు. త మూవర్.) మూఁడునకు మహన్మహత్యర్థక రూపము

కం. ముగ్గురువేల్పుల ముంచిన, ప్రెగ్గడ యగు
మరుని దమకరింపం దరమే? తపతీ 4. 72.

ఉ అక్కట చొక్కటింపు టిగురుమ్ముల బొమ్ములు నజ్జునజ్జుగాఁ, జెక్కెద వంచుఁగా చకితచిత్తని ముగ్గురువేల్పు లక్కునం, బక్కట నొక్కరొక్క నొకపూట వధూటుల డించఁ బోదు రా వి. 4 85

ముగ్గురువేల్పులు = త్రిమూర్తులు)

గీ ఉడికొనుచున్నవా రార్తినున్న ముగురుఁ, గాలయాపన సేయఁగాఁ గాదు నీకు నై ష. 4 64

సీ ముగురుగూతులు జగన్మోహనాకార, లనంగ శాస్త్రవిదగ్ధ లతివినీల

గీ కుటిలకుంతల ల్మదకుంభి కుంభయుగళ, గురు కుచలు వారిఁ దగినట్టి వరుల కొసఁగి, వరుస మూఁడూళ్లు నిలిపె నావిసుమతీశుఁ,డంత.. విక్ర 8 5

ముగ్గొయ్య వి (ముందు + కొయ్య) అగ్ర దండము

విశ అసాధ్యము (శ ర).

ముగ్ధ నం వి ఆ స్త్రీ ఒకానొక శృంగార నాయిక.

శ్లో. ఉదయద్యౌవనా ముగ్ధా లజ్జావిజితమన్మథా

ముగ్ధము నం విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. మూర్ఛ పడినది, సొమ్మసిల్లినది 2. వివేకము లేనిది, మూఢము 3 పొందపడినది 4 చక్కనిది, సుందర మైనది

ముచకము నం వి. అ పుం లాక్ష, లత్తుక.

ముచ(చు)కుందము. నం వి అ పుం ఒక పువ్వుల చెట్టు.

ముచిరము నం వి అ పుం 1. ధర్మము 2 గాలి.

ముచిరుఁడు నం విశ (అ. ఆ అ) దాతృత్వము గలవాఁడు, ఔదార్యము గలవాఁడు.

వి అ పుం దేవత

ముచుండ. నం.వి.ఆ.స్త్రీ. ఎఱ్ఱమల్లె (వృ.వి.) (శ.ర.)

ముచు(చ)కుందుడు నం వి అ. పు.. మాంధాతకొడుకగు రాజు

ముచుటి నం వి ఈ. స్త్రీ 1 వ్రేళ్ల విఱుచు (కోపమున, 2. పిడికిలి 3 పట్టుకాఱులంజత.

ముచ్చె న త్రికము, టిగ

సీ టిగ ముచ్చె యనఁగను త్రికము పేరగు.. ఆం భా 2 203.

వి 1 నితంబపార్శ్వము.

సీ .. అటకటన ముచ్చె యనఁగ నితంబ పార్శ్వవిధ దగు... ఆం భా. 2 1 3.

(చి ని ముద్రి పా ముచ్చె శ ర. (ము. జె.) త్రౌ మ.జె వ్రాఁతప్రాఁతప్రతుల. పా. ఆంధ్రశబ్దాకరంమున మంచి యచికలదు.)

2 తి ము. ముడ్డిపూస

గీ . త్రికాభిధాన, మలరుఁ దిక మన ముచ్చె నా నలికనయన .. ఆం. భా 2. 136.

ముచ్చెంగి వి మత్స్యవిశేషము.

సీ. కొరద దాసరికొయ్య కొఱ్ఱమీనులన ముచ్చెంగి బేడిస జెల్ల చాఁటమీను.. అది యగుమీలఁ బట్టు వతఁడు... హంస. 4. 187.

ఉ .. పెన్, జెల్లయుఁ బక్కెపారయును నీవను ముచ్చెంగి బొమ్మిడాయముల్ ... పరికాదిగఁ జేపలఁ బట్టి జెట్టుగన్ ... ప్రబంధ. 185.

సీ కొరదయుఁ గడిసె పావర ముల్లు ముచ్చంగి కుంటముక్కును లోంపిఁ గ్రుచ్చుకొనియె .. వేం. పంచ. 1 294.

ముచ్చెట. వి (క. ముచ్చట త. ముచ్చట్టై.)

1. సల్లాపము

ఉ .... మగనిన్ జగనీలి పిసాళి జంత య, మ్మిద్దియ సేవ సేయ దొకముచ్చట యాడదు మూఁగఁబోలె ... పాండు. 3. 71.

సీ ... ముసగెస గుసగుస ముచ్చట యన,

సల్లాపసంజ్ఞ యై యుల్లసిల్లుచునుండు ...
అం. భా. 1 117

ఉ. అవ్వెలికిక్కు మోమయి ప్రియంబున నొండు లతోడ ముచ్చటల్, ద్రవ్వుచు నొక్క కోమలి పరాకున నుండఁగ ...
నైష 6. 113, ఉ. రా. 4. 48.

2. కోరిక

ఉ. గ్రుచ్చి కవుంగిలించికొనెఁ గూర్మియు భక్తియుఁ బొత్తుసేయఁగా, ముచ్చట వాయఁ గొంతవడి మూర్ధము మూర్కొని లోచనంబులం, బిచ్చిలి రాలు బాష్పజలబిందులు మౌళి నలంకరింపఁగన్ జై. భా 1 111

సీ కీలాలనదులలోఁ గేళిసల్పఁ దలంచు శాకినీ సమితిముచ్చటలు దీఱ ...
ఉదా 8 178.

గీ. ముచ్చటలు దెల్పు రతికేళి కెచ్చరించు, సన్న దెలిసి విలాసప్రసన్నవదన, యగుచు వర్తించు
శుక 1. 301.

3. ప్రేమము.

చం మొగము మొగంబు గూర్చి బలుముచ్చటఁ బత్రపుటాంతరంబులన్, బిగియఁ గవుంగిలించి...
వసు 4. 9.

4 వృత్తాంతము.

కం వచ్చిన మునిపతితోఁ దన, ముచ్చట దనుజుండు దెల్ప .
దశా. 1. 249.

మ. కినుకం బుట్టినయట్టి మౌనిహృదయక్లేశంబు శాంతంబుగా, మునిశిష్యప్రకరంబుతోడ గమనోన్ముఖ్య బునన్ ముచ్చటల్, తనియం జెప్పుచు వేల్పుచేటి నికటస్థానంబునం దుండఁగా, వనజాతాప్తునిమండలంబు దిగియె న్వారాశిదిక్సీమకున్.
భీమ. 2 23.

ఔ. ముచ్చేటకాఁడు, ముచ్చేటకాపు, ముచ్చేటపడు, ముచ్చేటలాడు, ముచ్చేటించు

ముచ్చేటకాఁడు. విశే. (ముచ్చేట+కాఁడు) కోరిక కలవాడు
వేం. పంచ 4. ఆ. (శ. ర)

ముచ్చటకాపు విశే (ముచ్చట + కాపు) సల్లాపము లాడువాఁడు, ఇష్టగోష్ఠి సలుపువాఁడు.

ఉ అచ్చపలాతు లిద్దఱును నర్మిలిఁ బెంచియుఁ బల్కనేర్పియున్, ముచ్చటకాపుగాఁ దమ వినోదపునెచ్చెలిగా ననుం గడున్, మచ్చికఁ జూతురు ...
ప్రభా. 4. 19

ముచ్చేటపడు. అ క్రి. (ముచ్చట + పడు) మిక్కిలి అభిలషించు, కుతూహలపడు.

కం. విచ్చేయు మదితిగర్భము, చెచ్చెర వెలువడి మహాత్మ చిరకాలంబున్, విచ్చలవిడి తే కమరులు, ముచ్చటపడి యున్నవారు ముద మందింపన్.
భాగ. 8. 504.

ద్వి. ఇచ్చట నే నున్న నెల్లపౌరులును, ముచ్చట పడి దినంబును వత్తు రనియు ...
రం. రా. అర. 145. పొ. 3. పం.

ముచ్చటా(టలా)డు. అ. క్రి. (ముచ్చట+ఆడు) ముచ్చటించు, సల్లాపము చేయు.

ఉ. ...త, త్పార్శ్వతలతాగృహంబున వయస్యయుఁ దానును ముచ్చటాడఁగన్ ... ప్రభా. 2. 62.

సీ నెఱిగొప్పు విరిదండ మెఱుఁగుపున్నాగంపు ముత్తెలకుచ్చుతో ముచ్చటాడ ...
ఇందు. 5. 173.

(ఇట మిళిత మగు అనిభావము.)

సీ సఖి గోగుతోడ ముచ్చటలాడి సురపొన్న నవ్వితి విదియే గుణంబు దప్పె .
ఉ. రా 6. 38

సీ. మునుకుచు వెలుగుతో ముచ్చటలాడుచు.
దశకు. 6. 157

ముచ్చేటించు. అ. క్రి. (√ముచ్చట.) ముచ్చట లాడు.

ఉ. . . . ఈ, యొబ్బెరికం బెఱింగి జను లివల నావల ముచ్చటింపఁగన్ ..
భల్లా 2. (శ ర)

ముచ్చెట్లు(టులు). వి. బ. (మూఁడు+ చోట్లు) మూఁడు ప్రదేశములు.

గీ. చరణములు కేలు గడిగి ముచ్చట్లు చఱచి,
పీఠమునను౦డి కాళ్లు దాఁ బృథివి మోపి, యర్థి
నాపోశనము ను బ్రాహ్మణాహూతులున, గొని
గృహస్థుఁడు మౌని యై కుడువవలయు.
విజ్ఞా. అచా 67.

ముచ్చేముడుఁగు = ముచ్చముణుఁగు.

అ క్రి. (ముణుఁగు + ముడుఁగు) 1 మిక్కిలి ముడుఁగు

గీ. ఇంక నేమి సేతు సేగతిఁ బోదు నా, కీడురంత దుంత మెట్టు వాయు, ననుచు గంగ నీట నవగాహనము చేసి, వెడలి వచ్చి ముచ్చముడిఁగి యుండె. భోజరా. 4 165.

సీ. పులకలు మైదీఁగఁ బొలయు నొక్కొక్కమాటు, ముప్పిరి యప్పుడ ముచ్చముడు గు .
కు. సం 5 589

ఉ. హెచ్చిన బొమ్మరండ్లఁ గదియించిన చూపుల కోరకోరలన్, ముచ్చముడుఁగ నేయుచుఁ జనుఁగవదుర్గముక్కి ది పీమలన్.
చంద్రా 1. 83.

2. మిక్కిలి చేష్టలు తప్పియుండు

గీ. వెస నురంబు గాఁడి వీఁపున వెడలె న,య్యా శుగంబు నెత్తు రంగమెల్లఁ, దొప్పఁదోఁగ మూర్ఛ దొడరి రథంబుపై, ముచ్చముడిఁగి పడియె మునివరుండు. హరి. ఉ. 8. 81.

గీ బిట్టువెసఁ దాఁకు చిచ్చుఱపిడుగువోలె, నడలు రతిఁ దాఁకుమెయి ముచ్చముడిఁగి పడఁగ...
కు. సం. 5 549

ముచ్చే ముణుఁగు = ముచ్చ ముడుఁగు. అ. క్రి. (ముణుఁగు+ముణుఁగు) మిక్కిలి ముడుఁగు

సీ మోహపఞ్చమువారి మొగములపగిది వంభో రుహవ్రాతంబు ముచ్చముడిఁగె ...
ప్రబోధ. 4. 49

కం. శీతోపచారముల నా,శాతోదరి ముచ్చముడిఁగి సంతాపముదే, వాతతమిహికావర్ష, ప్రాతః కాలికవిపన్నపద్మిని బోలెన్ ...
తపతి. 3 109.

ఉ. ఇచ్చట నుండఁ గూడ దిఁక నేగుమ సీవన సామజాది మీ, యిచ్చకొలంది చేకుఱెడు హీనపువస్త్రపు లేల యన్న న,న్నచ్చికఁ గాంచి రమ్మనెడుమాత్రనె పైఁబడి మొత్తి త్రోచినన్, ముచ్చముడింగి వచ్చి తినముద్దియు కంతయుఁ జెప్పఁ జెప్పినన్
వెన్న 4 644, వాడు. 4 28.

ముచ్చేవలము వి. (మూఁడు + చవలములు) మూఁడు చవలములు (శ ర.).

ముచ్చోటులు = ముచ్చేట్లు. వి బ (మూఁడు+ చోటులు) మూఁడు ప్రదేశములు, పాదములు హస్తములు ముఖములు.

కం కూటిముడి మోముహాతఁడు, పాటించి చేసె నేని ప్రస్థానం బా,కూటిముడియు డించక ము,చ్చాటులు చఱచఁగ వలయు సద్గ్రా గతిన్ . విజ్ఞా ' 79.

ముచ్చాయలు. వి బ (మూఁడు + చాయలు) మూఁడురంగులు, త్రివర్ణములు

సీ వరదానములకునై వచ్చువాక్ప్రియకారి ముచ్చాయ లెఱిగించు మొగము దెల్ప ...
కువల. 2. 42.

(కోరికెలకు సూచకము అగు రంగు అని భావము.)

ముచ్చి వి (హిం. మోచీ) రంగులు వేయు వాఁడు, చిత్రకారుఁడు.

సీ. కౌసల్య మొదలైన గరితలు ముచ్చిపన్నందంపుఁ బల్లకీ ల్మందు నడువ ... దశా. 7 227.

ముచ్చిక వి. (ముందు + సిక. వృత్తియందు వర్ణవికారము) లెంకాయ, తాటికాయ మున్న గువాని తొడిమిక్రిందిబిళ్ల. (శ. ర., వా. ముచిక.)

ముచ్చికకొడి. వి. (√ముచ్చిక) కార్యనిర్వహణ కాలము.

వ్యవ.) ఆ వివాహసంబంధము ముచ్చికకొడికి వచ్చి చెడిపోయినది.

ముచ్చిమ్చే. వి. (మూఁడు + చిచ్చులు) 1. గార్హపత్యము, ఆహవనీయము, దక్షిణాగ్నియను

యజ్ఞమందలి యగ్నిత్రయము.

ఉ. ఆతఁడుం, జిచ్చున నేయి వోసిన విశేషము దోఁపఁగ భీము నొంచి, ముచ్చిచ్చును నేర్పు నట్టులుగఁ జేసె .. భార భీష్మ 2 277.

గీ. తపసియిల్లాండ్రచెలువంబు దలఁచి తలఁచి, మున్ను ముచ్చిచ్చును విరాళి గొన్నచోటు ... మనుచ 2 9.

2 ముక్కాఁక.

కం పచ్చవిలుకానియమ్ముల, ముచ్చిచ్చున వెచ్చి పొందె మోహాతురయై ... భాగ. 9. 47.

ముచ్చిరి = మ్రుచ్చిరి. వి (√ముచ్చిరు) దుఃఖితురాలు, దుఃఖితుఁడు

ఉగడ. మోఁదు మోదుగువువ్వు రెచ్చెను మున్న మున్నలకైక ముచ్చిరి, లేదులే దుండగము దీనికి లేమ లేమలుపాట వచ్చిరి ... వాల్మీ. 3. 114.

ముచ్చిరితనము. వి (√ముచ్చిరి.) దుఃఖము. ద్వి ... "ముచ్చిరితనము." ద్వి. భాగ 10. (శ. ర)

ముచ్చిరు = మ్రుచ్చిరు. అ. క్రి. (త ముచ్చెలి). 1. దుఃఖించు.

చం మునిజన మెల్ల దుర్దశల ముచ్చిరి యుండుటఁ జూచి యప్సరో, వనితలయార్తిఁ జూచి క్రతు వర్గము దైన్యముఁ జూచి నామనం, బనయముఁ దల్లడిల్లెడు . నిర్వ 4 29

సీ. పులకలు మైఁదీఁగఁ బొలయు నొక్కొక మాటు, ముచ్చిరి యప్పుడ ముచ్చముడుఁగు. కు. సం. 5. 589

కఁ. ముచ్చిరి యున్నది లోకము, నిచ్చలుఁ గంసాదిఖలులు నిర్దయు లేచన్, మచ్చిగఁ గావఁగ వలయును. విచ్చేయుము తల్లికడుపు వెడలి ముకుందా! భాగ 10 పూ. 101.

2 పరితపించు, ఉడుకు.

చం మును మనచేత భంగపడి ముచ్చిరి యుండుటఁ జేసి పాండునం. దనులును నెత్తివత్తురు ... భార ఉద్యో 4. 135.

చం. అవికయుఁ బట్టుపుట్టము చెఱంగు మఱుంగయి యున్కిఁ జేసి గౌరవపరిమాణముం దెలియ రామికి ముచ్చిరుచున్న యొక్క వల్లవునకుఁ జూపె నొక్కతె విలాసములోఁ దనతోరపుం జనుం, గవపొడ వింత పొమ్మనినకై వడిఁ జానక హేమకుంభముల్ నైష 6. 131.

3 అసహనపడు.

గీ పాటిగాఁ గొన కాపద్మభవునినైన, నీరసము సేయువాఁడు వినీతుఁ డయ్యె, నొరుల లచ్చికి మ్రుచ్చిరి యుడుకువాఁడు, సర్వసముఁ డయ్యె విష్ణుప్రసాదమహిమ పాండు. 4 210.

జ ముచ్చిరి, ముచ్చిరితనము

ముచ్చిలి వి. పెడతలయందలి గుంత అవటువు. (శ ర.)

ముచ్చిలించు. స. క్రి. (√ముచ్చిలు) దొంగిలించు. (శ ర.)

ముచ్చిలిగుంత వి. ముచ్చిలి (శ. ర.).

ముచ్చిలిక. వి. (హిం. ముచల్కా) 1. వాది ప్రతివాదులు మధ్యస్థులకు మీరు తీర్పు చేసిన ప్రకారం మెప్పుకొనియెద మని వ్రాసి యిచ్చెడి యొడంబడిక.

2. సేద్యము చేయువారు భూస్వాములకు వ్రాసి యిచ్చెడి యొడంబడిక ... (శ. ర., మి. బ్రౌ)

ముచ్చిలిపాటు. వి. కునికిపాటు (శ. ర).

ముచ్చిలు. స. క్రి. ముచ్చిలించు, దొంగిలించు (శ ర)

జ ముచ్చిలించు

ముచ్చివుక. వి. (మూఁడు + చివుకలు) ముద్దుగులము. (శ. ర ముచ్చివక. బ్రౌ.)

ముచ్చట్లు వి (మూఁడు + చుట్టులు) మూఁడు చుట్టులు.

గీ. వచ్చి కోటచుట్టు ముచ్చుట్టు వాఱంగ
దశకు. 6 192

సీ. ముచ్చుట్టు ముడిచిన ముంజితోఁ గట్టిన,
చెలువంపు గోచిముం జెఱఁగు దూఁగ ...
హరి. ఉ 10 228

సీ. గ్రుచ్చి చేతుల మేను ముచ్చుట్టు రాఁ జుట్టి,
దొమ్మికి యూర్పులతావి గుమ్మరించి ..
కవిక. 4 166, పిక్క 6 106,

ముచ్చు=మ్రుచ్చు. అ. క్రి. (క, ముచ్చు) పోవు, నష్టమగు.

ఉ. చచ్చిన నేమి మూర్ఖ .. నేమి ప్రహార వేదనన్, నొచ్చిన నేమి పడు చెవి నోరు కరాంగుళి నేత్రగోళముల్, ముచ్చిన నేమి పట్టపతి మొక్కలి బంధనశాలలోనికిన్, వచ్చిన నేమి భృత్యునకు నచ్చినయేలిక యాజ్ఞ పట్టునన్. శివరా. 4. 68.

స. క్రి. ముడుచుకొను, సంకోచపడుచు.

కం. అని పలుక జళుకు మదిఁ బెనఁ, గొనఁగా మే నెల్ల ముచ్చికొనుచుం బలి మెల్లనె యవతికిఁ జని వెనఁ జెంగున నచ్చటిలతలు ద్రెంచుకొనుచుం జనియెన్. శుక. 2. 261.

వి. దొంగ, చోరుఁడు.

చం. పనిచినఁ గాలకింకరులభంగి రయంబున నేఁగి ముచ్చుఁ బట్టినక్రియఁ జుట్టుముట్టి చెనఁటి! చెడుకాలము వచ్చె నీకు ర, మ్మని వెసఁ బట్టి తెచ్చిన, నరాధిపుఁ డాతనిఁ జూచి చెల్లురా, కనికర మేది యీ ప్రభువు కాకులఁ జేతులు నిట్లు సేయుదే. భోజరా. 5 311.

ద్వి. అనవు డయ్యధికారి ..., అనియె వారికి నిశ్చయంబుగా మీర, లచ్చు లైనది ముచ్చు లైనది తెలిసి, చెచ్చెఱ నన్నియుఁ జెప్పెద ... ద్వి. పరమ. 4. 822 పా. అం. భా. 2. 291.

విశ. ఘాతుకము.

సీ. ... మీలముచ్చులు-ముచ్చు తేల విడుచు.
దశా 1. 137.

జ ముచ్చుపొద్దు

ముచ్చెపొద్దు. వి (ముచ్చు+ప్రొద్దు, దొంగలు తిరుగువేళ, నిశీథసమయము.

చం .. చేరవున నేఁగితి మ్రుచ్చుప్రొద్దువన్ ...
దశకు. 5. 72.

ముచ్చె వి. (సం మోచకా హిం మోజా) మీఁగాలు గుదిగాలు సైతము కప్పుకొని యుండెడు పాపోసు, పార్ష్ణిత్రము

సీ పర్ణశృంగితవిదగ్ధజ్ఞ(?) వాలుకాలఁగసమితి ముచ్చెకాళ్లఁ జమరి చమరి. . ఆము 1 41.

చం . మణిముద్రికల్ వలపు గుత్తెడువీడ్యము చంకపట్ట మం,ఘ్రులతుద ముచ్చెలున్ వెలయ గుత్తగుణుం డనువైద్యుఁ డొప్పుగన్ ..
హంస 1. 222.

సీ ఇచ్చిన దీవెన లియ్యక యత్యాశతో నేఁగు యాచకుం డైనవాని.

గీ గట్టిముచ్చెలతోఁ బట్టికొట్టి విఱుగఁ, గట్టి పంపించ వలయును గాలుపురికి ...
వేఱు. 89, అం. భా. 2 299

జ ముచ్చెవాఁడు, ముచ్చెవాటు.

ముచ్చెబంగారు. వి. కాకిబంగారు. (శ. ర. ముచ్చెబంగారము=ఇత్తడిలోని భేదము అని బ్రౌ.)

ముచ్చెవాఁడు వి (√ముచ్చె) చర్మకారుఁడు, మాదిగవాఁడు

సీ . చర్మకారాఖ్య పరగు గోదరి ముచ్చెవాఁ డనంగ ... అం భా 2. 283.

ముచ్చెవాటు. వి. (ముచ్చె+వాటు) చెప్పుదెబ్బ.

సీ. పుక్కిటివిడె మీయఁ బోయి తిలోత్తమా వనజలోచన ముచ్చెవాట్లు పడియె . .
కువల. 1. 39.

ముచ్చౌకము. స. మూఁడు + చౌకములు) పండ్రెండు.

కం ముచ్చౌకపురూపులుపూ, న్వెచ్చని జేజేయ నుంగునినుగుం గని లో,లొ చ్చౌకయింతయు

నొదవని, మచ్చిక నవ్వాసి రాచమానికి పలికెన్.
అచ్చ. రా. కిష్కిం 28

ముజుందారు. వి. (హిం ముజుమ్‌దార్) లెక్కలు సరిచూచువాఁడు.

(ముజుముదారు. అని శ. ర.)

సీ. మునిషీ యొకఁడు చెప్పు మొదని బక్షీ చెప్పుఁ, దరువాత నాముజుందారుచెప్పు.. వేణు 16.

ముజ్జగము(లు). వి వి. (మూఁడు+జగములు) మూఁడులోకములు,

గీ. సాయకంబులు మూఁట ముజ్జగము గెలువ ... నైష 3. 161.

మ. ... ప్రత్యక్షంబు గాకుండితే,ని శిఖజ్వాలలఁ గ్రాఁగు ముజ్జగములన్ నిక్కంబు వాణీశ్వరా! ... ఉ. రా 2 175.

ఉ. అక్కట కల్ల గాదు నిజ మౌ జనవాక్యము ముజ్జగంబులన్ .. దశా. 2. 332

ముటము = మూటము. వి. 1. ముద్దపిడుక (శ. ర.) (వ్యవ) ఔపాసనాగ్నిలో ముటాలు దాఁచవలయును.

2. జ. పెంటచెఱకు, కట్టెలు (శ. ర.)

ముట్టఁబడు అ. క్రి. ముట్టన్+పడు) ఉద్రేకించు

వ.. ముట్టంబడినరోగంబునుంబోలెఁ ఘోరవయాక .... కవిక. 4 113.

2. డయ్యు, బలహీనమగు.

కం. భుజవాక్స్తంభంబునఁ, బ్రజనితభయుఁ డగుచు ముట్టఁబడి మదిఁ దలఁచెన్, గజరాజవరదుఁ గరుడధ్వజుఁ డప్పుడ యేఁగుదెంచె వ్యాసుని కడకున్ . .. కాశీ. 7 108.

సీ. పాఱఁ జాలక ముట్టఁబడి జాడ దప్పంగ దొలఁగి పెన్గొందులఁ దూఱఁబడియు ... నిర్వ. 4 76.

3. సమీపించు

గీ. ముట్టఁబడి మేనఁ గంపంబు పుట్ట నొదిగి, యుండువారుఁ గరంబున నుదర మప్పళించి యమ్మరొ రక్కెన యంచు నుల్ల, ములుకువారు నై పురజనంబులు దలంకి.
భార. విరా. 3 36.

ముట్టడము = ముట్టణము. వి (√ముట్టు. త ముట్టడై) ముట్టడి, ఆవరణము, నిర్బంధము

ఉ. ఏనును నన్నయుం దడయ కిప్పురి వెల్వడి పోయి యాజరా, సూనుఁడు దక్షపోయులను జూడఁగ దక్షిణదిక్కుఁ బోవఁగాఁ, బూనెద మేము లేకునికి పొల్పుగఁ గాంచి యతండు సేనయుం, దానును గోటముట్టడముఁ దక్కి వెసం జనుదెంచు మాబడిన్. హరి ఉ. 24

ముట్టడువు. (ప్రాఁతప్రతిపా.)

(అగ్ని దేవుఁడు)

గీ. మొదలఁ గాశీపురమునకు ముట్టడముగ, సకల గృహములఁ దనమూర్తి సంగ్రహించె ...
కాశీ. 5. 301.

ముట్టడి వి. (√ముట్టు త. ముట్టడి) ముట్టడించుట, కోట మొదలగువానిని జనులు, పదార్థములు బయటికిఁ బోకయుండ, బయటివి లోనికి రాకయుండ నిర్బంధించుట.

కం ముట్టడి మాన్పి విదర్భకుఁ, బట్టము గట్టితి విదర్భపతిని ... విక్ర. 4 164.

సీ. పట్టనం బన రాదు కిట్టాయితంబుగా నట్టె ముట్టడి చేసి చుట్టి విడియు ...
ఉ. రా. 3. 101.

ముట్టడిప్రేయు. స క్రి. (ముట్టడి + ప్రేయు) కోట లోనగుదానిని చుట్టుకొని నిర్బంధించు, ముట్టడించు

వ రఘువరుండును పట్టణంబు నెట్టన ముట్టడి ప్రేయ నూహించి, విభీషణసుగ్రీవాంగద జాంబవన్నరున్నందనానుజానుమతంబున ..
సీతా. వి. 3. 29.

ముట్టణము = ముట్టడము.

వ. ... పట్టణంబునకు ముట్టణంబు చేసి చుట్టును విడిసిన ... భాగ. 10 పూ. 1529.

ముట్టునాడు స. క్రి (ముట్టన్+ఆడు) మర్మము నాటునట్లు పలుకు, నోనాడు

వ . గోత్రవధపాతకనివారణార్థం బశ్వమేధంబు సేయ సమకట్టి మమ్ము నెల్ల పినిగొలియలం జేసి తిందు నేఫలంబు గట్టుకొంటివని ముట్టునాడినం గ్రీడి యోడకుండుఁ డని వారి నూఱడించి జై. భా 7 175

ముట్టుముడుఁగు అ. క్రి (ముడుఁగు+ముడుఁగు) పూర్తిగా తగ్గు, మిక్కిలి క్షీణించు.

ఆ చదువు చట్టుపడియె శాస్త్రంబు మన్నయ్యె. బుద్ధి పురువుమేసెఁ బుణ్య మడఁగె, నీతి ముట్టువడియె నిర్మలజ్ఞానంబు, ముట్టుముడిఁగె బోధ మూరిఁబోయె భాగ 6 185

ముట్టుముదలించు స. క్రి (ముదలించు+ముదలించు) తలచి తలచి యడుగు, గ్రుచ్చి గ్రుచ్చి యడుగు

ద్వి గతియును మఱియు నేడ్గడ నీవ యనఁగఁ, బ్రతినఁ జూపమి భక్తి పాడియే దేవ, యనుచుఁ బ్రార్థించుచు నడుగుల కెఱఁగు, చును ముట్టుముదలించుచును గుణస్తుతులు, చనరి సేయుచు .... పండితా పురా 150 పౌ

ముట్టి. వి. (సం ముష్టిః) పిడికిలి (చూ ముట్టిపాటు)

ఉ. ముట్టిపాటు.

ముట్టించు స. క్రి. (√ముట్టు) 1 అంటించు, (దీపము) వెలిఁగించు.

కం. తనధర్మపత్ని వలనను, మునుకొని తాఁ బుత్త్రి రూపమున నుదయించున్, విను దీపమందు ముట్టిం, చినదీపము రెండుగావె శిఖ యొకటయ్యున్. భాగ. 8. 454.

2. నిప్పు తగిల్చి మండించు.

వ. ... భేరీమృదంగతమ్మటప్రముఖ తూర్యంబులు గొట్టించి, శంఖకాహళంబులు పట్టించి వహ్నియంత్రంబులు ముట్టించి చంచదాఖేటకక్రీడాచుంచు లగునచ్చెంచు లందఱు నవ్వనంబును ఘూర్ణిల్లఁ జేసిన ఆంధ్ర 2. 60.

వ .. అగ్నియంత్రంబులు ముట్టించియు ... మనుచ. 4. 57.

ముట్టింపించు. స. క్రి (√ముట్టించు) ముట్టింపఁ జేయు , నిప్పుతగిల్చి మండఁ జేయించు

వ .. వాద్యంబులు చఱపించియు, వహ్నియంత్రయంబులు ముట్టింపించియుఁ గోలాహలంబుగాఁ జోవువెట్టించిన .. చంద్రా. 2 84.

ముట్టికాళ్లవాడు వి॰ (√ముట్టు) ముట్టు మోఁకాళ్లు గలవాఁడు, పంజువు, ఒండొంటిని దాఁకు మోఁకాళ్లు గలవాడు (శ. ర.)

ముట్టి(ట్టు)కొను. స క్రి. (ముట్టు + కొను స్వార్థమున త ముట్టికొ్ర్క్)

1 ముట్టడించు , ఆవరించు.

మ ఇదె గంధర్వులు వచ్చి ముట్టికొని రింకెట్లొకొ్కో? ... భాఁ. విరా 3. 27.

గీ నకులు సహదేవుఁ గొని ధర్మనందనుండు, మొనసి కౌరవబలముల ముట్టికొనఁగఁ, దలఁచి తఱి వేచి వచ్చుట ధరణినాథ, సింగములఁ బట్టి వేఁటాడుభంగి గాదె. భార. ఉద్యో. 2. 175.

ఉ. అంగదనాథు మ్రింగిన మృకావళి దన్వెస ముట్టికొన్న స,ర్వాంగములుం జలింప వెగడందుచు దిక్కులు నూచుచున్నపా, రంగియ పోలె .. భార. ద్రో 1. 17.

చం అరదము చుట్టుముట్టుకొని యాఁగి దశాస్యుని బిట్టదల్చి పై, కుఱికి తెమల్చి పట్టుకొని యుద్ద విడిన్ దవతేరిమీఁదికిన్, సురపతిఁ గొంచుఁ బోవుటలు నూచి ... ఉ రా 4 347

2. పట్టుకొను.

ఆ. వాసవాత్మజుండు వసుధేశనందను, ముట్టికొనిన నొకటి పుట్టెనేని, మనప్రయోజనంబు మఱి యేమి ... భార. విరా 4 261

3 అలముకొను.

క౦ వగ ముట్టికొనినఁ జిత్తము, వెగ డొందఁగ మేను గలయ వెమ్మఁగ ధృతిపోఁ, తగల నొకతిగయుంటికిఁ, దగి యుండెడు చంద్ర కాంతతల్పము నేరెన్ ....
భార. విరా 2. 30.

శా అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞానినై పల్కితిన్, నన్నాపాపము వచ్చి ముట్టుకొనియెన్ .. భా రా అర 1 111.

4 వ్యాపించు.

సీ. కమలాస్య ముద్దుమొగంబు లేమెఱుగుఁల మొత్తంబుపరి చుట్టు ముట్టికొనఁగ ...
భార విరా 2 87

4 ఆక్రమించు

మ అని బృందారకవందిబృందము లమందానందముం బొంది కీర్తనసేయం ద్రిదివంబు ముట్టకొన నుద్దామప్రతాపంబునన్, దనుజానీకము చేరకుండ నడుమ న్వారింపఁగాఁ బూని చయ్యన నేఁగెన్ ఖగేంద్రపక్షపవనవ్యాధూత దిగ్భిత్తియై. నిర్వ. 3 6.

ఉ ... ఎల్లవాఁ, డుం దనవారిఁ దోకొని కడున్ రథసంబునఁ గూడి వార్తకున్, ముందఱఁ బోయి గోధనము ముట్టుకొన న్వలయున్ మహోగ్రతన్. భార విరా 3. 126

ముట్టిపాటు. వి. (√ముట్టి) పిడికిలిదెబ్బ.

కం. ఒకయే టొకపో టొకవే, టొకయా టొక ముట్టిపాటు నొంద కతండు ..
కకు. 2. 104

ముట్టు. స. క్రి. (త. ముట్టు) 1. తాఁకు, స్పృశించు.

చం. ...న్ననుఁ గే,వలమున ముట్ట నెవ్వరికి వచ్చు ననున్ గలఁగు న్వెనుంబడున్ ...
భార విరా. 2. 104.

కం. వనజాక్షుఁడు మున్నరిగిన, మునుపడఁగా నతని నేనె ముట్టెద నంచున్, జని మును ముట్టనివానిన్, మును ముట్టినవాఁడు నవ్వు మొనసి నరేంద్రా. భాగ 10 పూ 459.

సీ రథములఁ గట్ట సారథులు ముట్టినమిన్ను దన్నెడిరథవితానములును .. విక్ర. 4 78.

సీ. చెనకె నంటెను సోఁకెఁ జెనసె ముట్టె ననంగఁ దాఁకె నంటంచని తనరుచుండు ...
ఆం. భా 3 132.

2. పట్టుకొను, గ్రహించు

సీ అద్దంబుపిడి ముట్ట వలయు పాణితలంబు లస్తకం బిటియించు లావుకలిమి ...
ఉ హరి. 1. 161.

ఉ. తుమ్మెద త్రిమ్మరీఁడు పయిఁ దోఁచు పికంగిమ పద్మినినిశాం, కమ్మది తాఁ బరాగపటిఁ గప్పి మధువ్రతిఁ జేరఁ బోవుచున్, నమ్మిక కంగ జప్రహరణమ్ములు ముట్టెడుఁ జూడ నమ్మపల్గొమ్మలఁ జెందువారలు తగుల్విరి యాటలు నేరకుందురే. వసు. 3 188.

3 తీసికొను, పరిగ్రహించు

సీ తరుణులార చివుళ్లు దడవినఁ గలకంఠరదంశ తులకు వట్టు దలఁచినారు, రాజాస్యలార మరందంబు ముట్టినఁ జంచరీకంబులఁ జంపినారు.
వరాహ. 3. 95.

4. పొందు

ఆ. .. ఎట్టి తీఱములను ముట్టఁబడిన, వంత లెల్లఁ బాయు నింతులఁ బ్రజలను, నొనరఁ జూడఁ గనిన జనుల కెందు ... భార. ఆది 4. 84.

దండకము ... ఈశానవాణీశముఖ్యుల్ సువిఖ్యాతమైనట్టి నీదివ్యచారిత్ర చారుప్రచారంబు పారంబు ముట్ట న్నుతింపంగలేరు....
శకా. 1 77.

5. (వీణ) మీఁటు, వాయించు

కం కుందనపుఁ గమ్మిఁ దిగిచిన, యందంబున జవరఁదనము నలరుందేనెల్, చిందినగతి మాధుర్యముఁ, బొందుపడన్ వీణెముట్టి పొలఁతుక పాడెన్. కళా. 2. 32.

సీ. తనకంఠరవములు వినవచ్చునట్లుగాఁ బతి

వాదినులు ముట్టి పాడుచు డు ,

వి పు. 2. 214

6 ఉపయోగించు

సీ మధు సేప నేయఁడు మాంసంబు ముట్టఁడు నిద్రయొన్నఁడుఁ బోఁడు .

భా. రా సు. 302

ఆ నెలలు నాలుగింట నిష్క్రమణము చేసి, యాఱు నెలలు చన్న నన్నరసము, ముట్టునట్లు చేసి మూఁడవయేఁట జౌలమ్ము నేయ వలయు నెమ్మితోడ శిక్షా. 1 17.

సీ చిలుక ముట్టని ఫలంబులు గోసికొని వచ్చి, పరికించి యారగింపఁగఁ బెట్టు ..

శివరా 3. 55.

7 మార్కొను, ప్రతిఘటించు

ఉ ముప్పురుఁ బూని వచ్చినను ముట్టెదఁ గర్ణుని నేలఁ బెట్టెదన్ ... భార కర్ణ. 3 262.

చం అనిమొన ముట్టి శాస్త్రవచయంబులు దారుణ దివ్యబాణముల్, ఘనముగ నేయఁగాఁ దనువు గాఁడిన నొవ్వఁడు . వి పు 2 34

8 క్రమ్ము, వ్యాపించు

మ బలవద్వైరి నిదాఘమేఘుఁ డగునా పద్మాక్షు మీఁదన్ సము, జ్జ్వలులై చైద్యుఁడు దంతవక్త్రుఁడు జరాసంధుండు సాళ్వుండు పేర్చలుకం దాఁకి రణంబు నేసిరి యవక్ర్యాయాంబుద వ్రాతముల్, జలజాప్తుం గని బిట్టు ముట్టిన గతిన్ సన్నద్ధులై యుద్ధతిన్ వి పు. 8 58.

గీ అరుగుచుండువాఁ డొకచో దవానలంబు, గట్టెదిరి కాననం బెల్ల ముట్టి మండ ...

భార. శాం. 3. 340.

9. కలుచు

చం. ఉరగము ముట్టెనా వరుల కుర్విని వెజ్జులు ధర్మశీలురై, గరళము నెక్కుడింతురు ...

భర్తృ. 2. 54.

10 బాధించు.

ఉ క్రూరతర భూతముల్ జనుల ఘోరవిధంబుల ముట్టి యెప్పుడున్, మారణ మావరింపఁగ సమస్తజనంబులు నాశమొందఁగా .

భా. అను 4 435

11 ఆవరించు, చుట్టుకొను

చం. మఱి పని లేదె వేడ్కవు మాలికి సిక్కులు నుండనోయి లే, తెలుఁగరికూన దుర్జయ నక్షత్ర శిఖామణి పీఁడె వచ్చె నే, వెలిగను లేఁ వేలుపుల వెంపరలాడుచు నాలికి పు మా, మెలఁకులు తదీయఘాటి నిను ముట్టఁజమీ రిమిపంబు నిల్చెవన్ వరాహ 3 54.

శా వేమారు న్మలయానిలుం డడర యాపీఠన్ ప్రసూనాన్వితా, రామంబు ల్వెస ముట్టి యందలియలివ్రాతంబుఁ బోఁజోపి తా, నామోదంబులు చూఱఁపట్టె ... విక్ర 1 68.

అ క్రి 1 కడముట్టు, పూర్ణమగు

క. శివదేవు ముట్టఁ గొల్వఁగ, నపసీళ్వఁ యతని పేళ్ల యర్థ మెఱిఁగి సం, స్తవనస్తుతిఁ గూర్చ నాకైన విధాతకునైన నరిది నామదిఁ జూడన్.

భార. అను 5 593.

శా పట్టం గైదువు లేక విన్న నయి నానావార్గళు ల్వాడుఁడా, యిట్టుం గాక సురేంద్ర బాధపడి మీ రిబ్బంగి దుఃఖింపఁగాఁ, గట్టాపో యిటు మిన్నకుండుదునె శీఘ్రంబ విష్ణు భీమేశ్వరున్, ముట్టం గొల్చెదఁ జక్రలాభమునకై ముగ్ధేందుచూడామణిన్. భీమ 6. 61.

ద్వి అట్టిద కాని గుర్వంఘ్రియుగంబు, ముట్టఁగఁ గొల్చినయట్టి భక్తాళి .

బస పు. 7 1011 పం.

2. మొదలంటు.

ఉ .. గాడిశాంద్రుఁ డప్పన్ వలకాలిపిల్ల వ్రేల్, ముట్టఁగఁ గోసి మంత్రివరుముందటఁ బెట్టి కృతప్రణాములై ... జై. భా 8. 41.

3, సంభవించు, కలుగు.

కం. అట్టియెడ మాద్రి పిదపటి, పట్టి కురున్పపాలు

రెండుపదుల ముమ్మూలు దా, బెట్టుగ నేసిన వేదన, ముట్టుడుఁ జేడ్పడియె సతఁడు మొనయును దలఁకెన్ భా. కర్ణ 2 378

గీ. . ఎంతవేసవి ముట్టిన నెండఁ గమరు, వను వసంతుఁడు దగుసహాయంబు గాఁగ ...
కు సం. 4. 481.

కం. నావుఁడు ముట్టినజగడం, బీవేళనె తీర్పవేని యేండ్లున్ బూండ్లున్, నీవేమి తీర్చె దనుటయు, నావెలఁదుకఁ జూచి పలికె నాగ్రహ మెసఁగన్.
జై భా 6 68

4 అంటు, వ్యాపించు

సీ మునిశాపదోషంబు ముట్టి యుండుటఁ జేసి, దానధర్మములు భూస్థలిఁ దొరంగె .
వి పు 1. 149.

5. నాటు, గట్టిగా హత్తు

ఉ ప్రేమికి నఁ గౌఁగిలించి మది ముట్టిన మోహము ద్రెంప లేక లోఁ బొక్కుచు
భా రా అయో. 89.

శా పాదన్యాసములన్ ధరిత్రి పరికంపం బొంద నత్యూర్జితస, మ్మోదంబున్ భయభక్తులు న్మన మునన్ ముట్టఁగ శైలేంద్రుఁడు
హం. 4 53.

6. చెడ, ప్రాప్తమగు.

(వ్యవ) నాకు మీరు పంపించిన సొమ్ము ముట్టినది.

వి 1. సాధనము, ఉపకరణము

అ వాహనములు వానివానిముట్టులు నొక్క, వంకగా నొనర్చి వలసినపుడ. కట్టి వెడలి ...
భార. మౌ. 133.

సీ దామెనలును వల్లెత్రాళ్లును దలుగులు గవ్వము ల్గొడవలి కత్తి సూఁడు ...

సీ గొడుపు వాదోళ్లు మొదలుగాఁ గొడక యుండ, వలయు ముట్లెల్లఁ దెమ్ము ...
హరి పూ. 6. 21.

ద్వి కర్షణంపుముట్లెల్లఁ గర మర్థిఁ గొనుచు ...
బస. పు. 5. 353 పం.

సీ తడవి ల్గొనెపప్పుడు విడువనిచేతుల మోము చూపెడునట్టి ముట్టు గనెనె
వాల్మీ. 2 121.

(మోము మాపెడునట్టిముట్టు = జపము చేసికొను వనిముట్టగు గోముఖము)

2. పదార్థము

కం పారావతములు శుకములు, శారికలును బుష్ప లతలు జనవర పసిడిం, దారమున నైన ముట్టులు, నారయ గృహమంగళంబు లాద గ్యములున్ భార అను 4. 118

3 ఎగుమతి.

గీ. తురగమునకుఁ బణము పురుషున కరపణ. మాఁడుదానికైన నందు సగము, వ్రేఁగు ముట్టు న దు వ్రేఁగువిడుపునను, నోడకూలి గొనుట యుచిత మంద్రు విజ్ఞా 2 66

4. ఆఁడుదాని రజస్సు, ఆర్తవము.

సీ ... ముట్టిన నార్తవం బొప్పుచుండు ...
ఆం భా 2. 108.

5 (ఆఁడుదాని) రజస్సు వర్తిలు సమయము.

గీ ముట్టునను భోగవయుట మూత్రమును బురీషమును నీరు విడువు విద్వేషయుక్తి యోషిదుపజీవనము మృణాలోత్కరంబు, ముచ్చిలుటఁ బోలు కల్మషములె తలంప.
భార. అను 3. 257.

6 తాఁకుఁడు

వ . మీరు కోల్తలసేయుం డేను వెస ముట్టునఁ దాఁకి ధర్మనందనాదులను సమయించెద ..
భారం శల్య 1 267.

7 విధము, పద్ధతి

శా ఎట్టెట్టా శివుఁ గల్చె నంటి వింక మీయీ తపో త న్గలంగఁగా, నట్టు ల్మెచ్చక యున్న వే తపము సేయం జొచ్చె మున్నాతఁడే, ముట్టుం బోలిన వాఁడుగాఁ దలఁచి తా మోహించె దేశం బులోఁ, బుట్టం బట్టులు మాలెనే నగజ యా

భూతేశ్వరుం గల్గంగాన్ కు సం. 7. 351.

ఉత్తరము ముట్టినతూర్పు = ఈశాన్య దిక్కు

సీ. . . ఏకాకి యై పోయె నచటికి ననతిదూరమై యుత్తరము ముట్టినట్టి తూర్పున నొక్క మడు వున్న దానిలో నడఁగి యుండు, వాఁడుగా..

భాగ. శల్య. 2 స.

పాఁముముట్టు = తుదముట్టు, కొనసాఁగు.

ఉ ...తాను జేపట్టిన సిద్ధరేంద్రుపని పాఁము ముట్టఁ నాత్మ నుబ్బుచున్ ..

పదమ 1 120.

పోరుముట్టు = యుద్ధముసేయు.

గీ పోరుముట్టినబాయఁ జేరువెట్టినబాయఁ గర హేతి వఁభూతి గడలుకొల్పె

రా పి. 5 12.

మొదలు ముట్టఁగఁ బోవు = సంపూర్ణముగాఁ జెడు

ద్వి చదువును సంధ్యయు జపమును వేల్మి, మొదలు ముట్టఁగఁ బోయి మోట నై బడి..

ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1252 పం.

జ ముట్టఁబడు, ముట్టడము, ముట్టడి, ముట్టడి వ్రేయు, ముట్టణము, ముట్టవాడు, ముట్టించు, ముట్టింపించు, ముట్టికాళ్లవాఁడు, ముట్టికొను, ముట్టుకొల్పు, ముట్టుకోలు, ముట్టుకోలుగొను, ముట్టుకోలుపఱచు, ముట్టుకోల్పట్టు, ముట్టుత, ముట్టునీళ్లు, ముట్టుపడు, ముట్టుపాటు

ముట్టుకొ(లుపు)ల్పు. వి. (ముట్టు + కొలుపు.) హింసనము, బాధించుట

చం. కుముదవనంబుకోరెక చకోరికపండుగ భోగి భాగధేయము ననవిల్తుకాఁక కడియాలము చీకటి ముట్టుకొల్పు పున్నమ కోకవన్నె చేకుఱ నొనర్చిన యొప్పులకుప్ప యామినీ, రమణుఁడు దోఁచె నొయ్యనఁ గరంబులు చాఁచి దిశాముఖంబులన్ ...

రామా. 6. 124.

ముట్టుకోలు. వి. (ముట్టు + కోలు) ముట్టడింపు, ముట్టడి. (చూ. ముట్టుకోలుగొను.)

ముట్టుకో(ల్గొ)లుగొను. స క్రి (ముట్టు + కోలు — కొను 1. చూటగొను

ద్వి . .త్తిదామెల, యొటప నెల్లిన మాడు చున్న పాదములు, కస్సి కాళియు లింపద ముట్టకోలు, గొన్నకొల్లునోను దలియు తేజారులు ద్వి పాప. 1. 18 పా

2 ముట్టడించు

ఉ. వల్లవబాలురన్ నగరివాకిటికన్ వెడలఁగ ద్రొబ్బుడీ, గొల్లల ముట్టకోలొనుఁడు క్రూరుని నందుని గట్టుఁడు ..

భాగ 10 పూ. 1979.

చం క్రమముగ రాణివాసమున ద్రోహ మొనర్చిన వాని కాక్షిత, ద్భవనము ముట్టకొల్పి ని భావఁ గాళ్లను జేతులు న్నహా, టవిఁ దరిమింపఁ జెల్లను. సారంగ 2. 168

ముట్టుకోలుపఱచు స క్రి (√ముట్టుకోలు) ముట్టడించు, అవరించు.

సీ .. రారాజు నొక్కరుని జాఁడు, తనయులు తమవారుఁ దారును జెక్కండ్రు గూడిముట్టును ముట్టకోలు పఱచి(రి) ...

భార ౫ 1 27.

(శ ర పా కూడి చుట్టును ముట్టి గుల్లపటి౨రి. ముద్రి పా)

ముట్టుకో(లుప)ల్పట్టు స. క్రి (√ముట్టుకోలు) ముట్టకోలుగొను, ముట్టడించు.

ఉ గట్టిగ నాతనిన్ విఱిచి కట్టిరి తన్నిలయంబు ముట్టుకోల్పట్టిరి చుట్టుపట్లఁ బదిలంబుగఁ గావలి వెట్టిరి ... సారంగ. 1. 163.

వ. ... హట్టంబులు ముట్టుకోలుపట్టి ...

రామ. 6. 248.

ముట్టుత. వి. (√ముట్టు) రజస్వల.

సీ ... ముట్టుత యనఁగ నుదక్యయై తనరు ...

ఆం. భా 2 110.

ముట్టునీళ్లు వి. బ (ముట్టు + నీళ్లు) బహిష్ఠయైన యాఁడుది నాల్గవనాఁడు చేయుస్నానము, బుతు

స్నానము. (శ. ర., వా)

ముట్టుపడు. అ. క్రి. (√ముట్టు) క్షోభముగలుగు, కలఁతపుట్టు.

చూ. ముట్టుపాటు

ముట్టుపాటు వి. (ముట్టు+పాటు) 1 క్షోభము, కలఁత.

గీ. తలఁకు పుట్టెఁ గొంకు కొలఁదికి మీఱె వె,
న్నాటు దోఁచె ముట్టుపాటు దొడరె ...
భార. విరా. 2. 106

2 తాకుడు స్పర్శము

ద్వి పఱతెంచుచో ముట్టుపాటైన నొకని, నరి
ముఱిఁ జంపి మాచయ్య యున్నెడను ...
బస. పు. 4. 26 పం.

3. ముట్టడింపు.

సీ మిగులంగ ముట్టుపా టగుటఁజేసి కలంక,
నెఱిఁగి యొఱింగింప నెఱుఁగ కిట్లు ...
కళా. 8. 157.

ముట్టె(ట్టియ) వి. 1. పశ్వాదులమూతి.

సీ నట్టులనైనను వలు వైనవెంపున, ముట్టె
యంటఁగఁ బట్టి కట్టి విడువ ...
భార. విరా. 1. 101.

సీ .. మోరచా ముట్టె నా వెలయును ముఖ
విశేషములు ... ఆం. భా. 2. 142.

2 పందిముక్కు, పోత్రము.

సీ. ఎగుచుకూఁతలు ముట్టె యెత్తి బిట్టాలించి
గమికిఁ గన్నాకయి గాలి యంయు ....
మనుచ. 4. 42.

ఉ. ముట్టియ నింద్రకీలతట మూఁకమహి ప్రభవంబు
లైనపె, న్పుట్టలు గ్రుచ్చి వైచుచును భూరుహ
షండము చావకట్టుగా, మట్టుచు ఘర్ఘరధ్వనుల
మాటికి మాటికి దిక్పుటంబులన్, ఘట్టన
చేయుచు స్వేదఁద కన్నుల నిప్పులు వెళ్ల
గ్ర యుచున్. హం. 7. 44.

ముట్టియతోడి జీవములు = ముట్టె జీవనాధారముగాఁ గల ప్రాణులు; వరాహములు.

ఉ పుట్టుగు చెట్లకు న్మొలపఁ బోసినవిత్తులు శాంతి
ము స్తకున్, ముట్టియతోడి జీవముల... . కోరిక
లెవ్వరి నొంప కుండునే? కవిక. 5. 120.

జ. ముట్టెకోడి, ముట్టెచేఁప, ముట్టెమొకము. ముట్టెమోపు

ముట్టెకోడి వి (√ముట్టె) పక్షివిశేషము.

సీ . డాబ ముట్టెకోడియు జోద పొన్నంగి
కల్లేడు బొల్లికోడి హంస 3. 12

ముట్టెచేఁప వి (√ముట్టె) మత్స్య విశేషము (శ ర)

ముట్టెమొకము వి (√ముట్టె) పంది, పోత్రి.

ముట్టెమోపు వి (√ముట్టె) కార్యనిర్వాహక సమయము

(వాఁడు ఇన్ని దివములు కానిమ్మని ముట్టె మోపున నాచేత కా దన్నాఁడు.) (శ ర)

మురా వి (హిం. మురా.) 1 గ్రామ సమూహము

ఉదా. పోలవరము మురా

2 జనసమూహము. (శ. ర.)

ముడాసము = ముడాసు

ద్వి. వాలారుచంద్రిక వన్నియచుంగు, డాలు
వాటిల్లు ముడాసంబుఁ జుట్టి, తరుణారు
ణోద్దామ ధామసంతతులఁ, బురణించు కెంపుల
ప్రోగులు వెట్టి
అ మ. క. 5. 259 పా 15 పం

ముడాసు = ముడాసము వి (హిం ముండాసా. క. ముణ్డాసు) ఉష్ణీషము, తలపాగ

సీ మెలిపెట్టి చుట్టిన తెలిపరంగి ముడాసు ..

గీ. . . బెడఁగు సూప . అరుగుదెంచె, దాయదా
శారుఁ డైన యుద్దారుఁ డొకఁడు ..
శుక 2 426.

ద్వి. పరదేశము నెట్లపగిది దిండుగను, బెల్లు
చుట్టిన పెద పెద ముడాసులును .
ద్వి పరమ 6. 407 పా.

ముడి[1] వి. (క. త ముడి) 1. మూట.

వ. .. నానావిధంబు లగునతంబుల ముడి కక్షం
బున నిడికొని ... శాం వీరా 1 184

ఉ మాకు మ్రామందలలోన గట్టికొన మంచి
పటంబులు లేవు నీముడిన్, సుందర ధౌత చేల
ములు శోభిలుచున్నవి తెమ్ము ..
భాగ 10 పూ 1556.

ద్వి పన్నుగాఁ దనచేతిపసిబిడ్డతోడవు, లన్నియు
ముడి గట్టి గట్టి యందివచ్చునంత
ద్వి. హరిశ్చ ఉ 280 పం.

2. గ్రంథి, దారములోనగువానిముడి.

ఉ . ఈ, రెండపకీర్తులం దల ధరించిన వాఁడు
ప్రదానశీలుఁ డాతం డిరుపాయగా ముడికిఁ
దార్చినవెంద్రుక లన్నిమషంబునన్ ..
నైష. 1 51

సీ వాలాగ్రముల ముళ్లు వైచి లంకెలుగ శార్దూల
పోతకముఁ దోలి తెచ్చి ...
పి శకుం. 4. 69.

కం. విడువనితగు లిరువుర కి వ్వడువున ననుకరణి
నుభయవస్త్రాంచలముల్, విడిదేలు నక్షతలతో,
ముడిఁబెట్టిరి పంచశరుఁడు ముడి వెట్టఁగన్.
వేం. పంచ. 4. 885, అము. 2. 80.

8. కోపాదులచేఁ గలుగుకనుబొమల మెలి.

సీ కనుబొమల్ ముడి నొందుకంటె ము దుగఁ
గరంబున నున్నచాపంబు గొనయ మెనయ ...
ఉ రా 4. 62.

4. ముడివలె వ్రాయు కొన్నిహల్లుల మాఱు
రూపము.

ఉదా : మాముడి. నాముడి మొ

సీ. పట్టై వస్త్రువయును బరిపుష్టితలకట్టు గుడి సున్న
కియ్యము సుడియు ముడియు ....
పా. డు. 1 71.

5 (ఒప్పు) మూర్ఛనము
చూ. ముడిగిబ్బ.)

6 చెట్టులోనగువాని బుడిపి (శ ?)

7. సంధి, పొందు
చూ. ముడికాఁడు)

ముడిదిన్న నక్క = చివరవఱకు విడువక బాధించు
వాఁడు

ద్వి. గడుసు తుంటరి జోగి గ్రక్కనముడుసు, ముడి
దిన్ననక్క ముమ్మోటు పిసాళి ...
ద్వి హరిశ్చ ఉ 850 పం.

మూఁడుముళ్లుపడుట = వివాహమగుట.

సీ ఒక్కకన్నియకును నుంకు వెల్లను బెట్టి వడి
మూఁడుముళ్లును బడకమున్నె, యంతకాలంప
మున కరగిననాతనితమ్మునని నక్కన్యఁ ఫు
దోఁప వరియింప నీఁదగు . . వి

జ. ముడికాఁడు, ముడికాళ్లవాఁడు, ముడిగొను,
ముడిగొల్పు, ముడిపాటు, ముడిలొమ్మ, ముడి
పడు, ముడివిడు ముడివిడుపు, ముడివెట్టు,
ముళ్లపేరు, ముళ్లమారి, ముళ్లువేయు.

ముడి[2]. వి. (క. ముడి.) కిరీటము.

సీ శృంగారరాజ్యలక్ష్మికి ముడి గలసినగతి హంస
తిలకంబు కబరిఁ బూన్చి ...
కు సం 9. 212

ముడి[3] విశే (క. ముడి) 1 ముడిసినది. ముస
లిది

కం తొడవులు చివికినరొమ్ములు, గుడిముట్టు
కపాలమిల్లు గుడి ముడిరొ ద్దెక్కుడు గట్టు
వలువ దొలగు, బడరునరై నవయ నేమి
ప్రలయము వచ్చెన్. కు సం 7 870

సీ పెళపెళ విదళించి బెబ్బులిముడితోలు వన్నె
దుప్పటి వల్లెవాటు వైచి . . పాండ్వ. 4. 126.

2. వికసింపనిది

సీ. అడిగినపైఁడి యీముడిపువ్వుల కొసంగ నగు

నని వేనగు మొగ మెఱిఁగి
రా. వి. 1. 57

ఉ. ఈవిరిసందడ గొప్పి మణి యిచ్చిన నీ విది యేమి యిచ్చినం. బోవు గదా బళీ తెలిసెఁ బో వెలి దండకు నేను నౌట నా, పూవుల పూవుబోఁడి ముడిపూవులదండలదానిఁ జేర రా, దా వెల యాలనా యనును దద్విట లీలకుఁ బుష్పలావి యున్, కళా 1 156

చం. ముడివిరి, లద్దముల్ సురటులుం దెలిదంతవు నువ్వెనల్ ముడం, బడర ధరించి యూడిగవు టబ్బురపున్ వలిగుబ్బెతల్ తగన్.
కువల 5. 137

3. పొట్టుపోనిది.

ఉదా ముడిసెలు, ముడిజొన్నలు మొ.

4 అసంస్కృతము

ఉదా. ముడిసరకులు ముడిబియ్యము.

5. అంచు, కమ్ములు లేనిది

ఉదా. ముడిబట్ట, ముడిగుడ్డ మొ (శ. ర.)

జ. ముడిగిబ్బ, ముడిబట్ట

ముడి4. వి. సేన

సీ. పొడుపుప్రొద్దులు రాజుదడ మౌర యనఁ బావమొగములు రాకానిముడులఁ దోఁచె
కళా. 5 172.

ముడి5 ముడ్డి. వి గుదము.

ద్వి. వెడమతు లైన యావిప్రులఁ జూడ, వడి ముడిగాఁ జొచ్చి వాత వెళ్లుదురు ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 484 పం.

ముడికాఁడు. వి. (ముడి1 + కాఁడు) ముడియ విడుపు, దొంగ.

కం. వలదుముడికాఁడ రాముని కలికిందిగ నాడి చనుము కాకుండినన, బ్బలుమగనితూపుటగ్గిం, దొలివేలుపువంగడంబు ద్రుంగెడుఁ జుమ్మీ.
అచ్చ రా. అర. 71.

విణ. సంఘాత, దూత.

చం. . . రేవు గుబ్బలై, కులుకక పోవు దళముకొన్న నునుంజమఁబూవ లంద్రు ప్రే, మలముడికాండ్రు పండిపడు మావిడితోఁపుల గాపు గూఁతులన్ .. కళా. 1. 180.

గీ అనుడు వంజుడు దిండిరాయండువాని, కిట్టులని పల్కె విన రోర, చెట్టువట్టు, మొకవు ముడికాఁడు రాముని మేటితనము, సెప్పెదవు వేనవేలు నాచెంత నిలిచి. అచ్చ రా. యు 117.

ముడికాళ్లవాఁడు. విణ. (√ముడి1) ముట్టికాళ్ల వాఁడు, సంజ్ఞువు

సీ .. ముడికాళ్లవాఁడన సంజ్ఞుండు మీఱుచు నుండును .. ఆం. భా 2 122.

ముడికొక్కు వి ఒకానొకపురుగు, క్రిమివిశేషము (శ ర).

ముడిఁగించు స క్రి. (√ముడుఁగు) ముడుఁగఁ జేయు.

వ. . నీడోద్భవంబును .. చేయాక యాఁకలు ముడిఁగించుకొని యాటం బైన యొక్క లతాగేహంబు దూఱి ... నైష 2. 46.

ముడిగిబ్బ. వి (ముడి3 + గిబ్బ) ముసలియెద్దు. (అఁబోతు అని శ. ర)

ద్వి ఎక్కుడు ముడిగిబ్బ యెమ్ములు బొమ్మ, కక్కరం బగులోలు కట్టెడువలువ ..
ద్వి. భాగ. 4 స్కం. (శ ర)

ముడిగొను. స. క్రి. (√ముడి1) 1. ముడివేయు, బంధించు

కం. మెడమన్ననలఁచి యలకలు, ముడిగొనినిజ పాణిపద్మములు గరగరగాఁ, గడుగుకొని తనకు మఱఁదలు, విడెమొసఁగుచుఁ బసిమి పసిఁడి వీవన వీవన్, పాండు. 3. 31.

ద్వి ముడిగొన్న సంసార మోహబంధములు, విడఁ దన్ని సుజ్ఞాని వెడలినమాడ్కి ...
రం. రా, కిష్కిం. 256 పొ 8 పం

2. అలముకొను.

ద్వి. ముడిగొన్నవగలతో మొదలంటఁ ద్రవ్వి, పడి

యున్నలతఁబోలెఁ బడి మూర్ఛపోయె

రం. రా. అయో. 95 పా. 20 పం

అ. క్రి. 1 పెనగొను, ముడిపడు

ద్వి దశకంఠ నిన్నునన్నుఁ దక్కినవారి, ముడి
గొన సంసార మోహపాశముల, వడి నంటఁ
గట్టినవాఁడె యాఘనుఁడు ...
రం. రా. ఉ. 6 పొ. 2 పం.

గీ బండిగురివెందతీఁగెచప్పరము పెనసి, ముడి
గొనివద్రాతపందిళ్ల నడుమ .. వసు 2 21

చం బొమల్, ముడిగొనఁ గుందు గీటుచు
సముద్ధతిచేఁ జెయి బోఁక మీటుచున్ .
ప్రబ. 54.

ముడిగొల్పు(లుపు) స. క్రి. (ముడిగొను
ముడివేయు

చం కనుఁగవకెంపుకొప్పువిడఁగా ముడిగొల్పెడు
పొందు మీఁదిజం, కెవనెఱిచూపు నెవ్వఁడు వగిం
చనినవ్వు బయల్ గుఱించి పల్కును గఁదేఱు
మేనుగనుఁగొన్నను జక్కొరబొమ్మ యొక్క
చక్కనిమగవానికి న్వలచెఁ గావలయుం
గలయం దలంపఁగన్. కువల 3 86

సీ. మఱుఁగునా నవ్వల మరల వీడిన నీవి ముడి
గొల్పి పయ్యెద యిడినపొలఁగు ..
కవిరా. 5 231.

ముడిచె వి. సాంక్రామికరోగము (శ. ర.).

ముడిపా(వా)టు. వి. (ముడి[1] + పాటు) ముడి
పడుట
ద్వి ముఱముఱమని బొమ ల్ముడిపాటు గదుర.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ 1149 పం

ముడిబట్ట వి. (ముడి[3] + బట్ట) అంచులు లేని
వస్త్రము (శ ర., బ్రౌ.).

ముడిబొమ్మ(మ). వి. (ముడి[1] + బొమ్మ)ముడి
వడ్డకనుబొమ.

సీ పల్లవింపిఱితల పాలంబుముడియును, ముడి
బొమ్మలును జప్పిముక్కుదొప్పు, చెవులు ...
హరిశ్చ. 4. 168.

చం చలమొ మిటారిచూపొ చెలఁజఁకెనయో ముడి
బొమ్మొ తక్కుచె, య్యులు గలవో తలం
పతియున్ దతియే వెతఁగాక కామినీ.
దశా. 7 64

ద్వి బొడ్డికన్నులు ముడిబొమలు ప్రేల్ జడలు ..
పండితా. దీక్షా 40 శా

ముడియ వి. (ముడియు త ముడుపు)

1 మూట

గీ పెండియును మేఘనాడుండు బండిమోకు
మెడకుఁ గాళ్లకుఁ దగిలించి ముడియ గట్టి
దీపిచతుణు నప్పింరుఁ దేఁమీంద, బెట్టుకొని వచ్చి
తనప్రమోళఁ బెట్టుటయును రామా 6 226

2 ఒకవిధ మగమాట

ద్వి ముడికొని మూటలు ముడియలు వీఁపు, నను
గట్టుకొ చుఁ దల ల్మూడ కొంచు ..
పండితా పర్వ. 3 49

ముడియవేయు = ముడియవైచు

సీ మౌనముద్రయె కాని మాటాడువేడుక కడు
వని ముఖకాంతి ముడియవేయ ..
కవి. 2. 212

ముడియ = పందెము (శ. ర)

ముడియవైచు పదియేదివిషయము నిరూపించి, దానిని
స్థిరీకరించుటకై వస్త్రమును ముడివేసి ప్రమాణము
చేయు.

గీ. కాపు విచ్చివిచ్చికప్పంగముఱచి చే, బొడిచి
పట్టుకొనుమఁ బొలఁతి వచ్చె, నెల్ల సమయ
ములకు నీకుందు చేల్పని, ముడియవైవ వచ్చు
పడుపువోలె కు సం. 8 64

'ముడియవేయవచ్చు', వ్రాఁతప్రతిపా.

సీ ముడియవైవఁగ వచ్చు మొన దొరసించిన,
శూరత్వమున వెన్ను చూపఁ డనుచు ....
పాండు 1. 63.

ఉ నాదగుతారకారుచిధనంబు హరించినకన్న

గాఁడు వీఁడే దివసాహ్వయుం డగుకడింది మలిమ్లుచుఁ డంచుఁ బశ్చిమా,శాదయితుండు చూడఁ గడసాలివవారుణచేలమున్ వియ,ద్వాది కడంకతో ముడియవైచె ననన్ రవి గ్రుంకె నెంతయున్ విక్ర 3. 22.

౫ ముడియకట్టు, ముడియవిడుపు.

ముడియకట్టు వి. (ముడియ+కట్టు) ఒక విధమగు మూట

గీ. ముడియకట్టలక్రియఁ గట్టువడినవార ... దశకు 3. 16

చం .. కై, ఘటిలినదేగలున్ ముడియకట్టలఁ గట్టువ లిద్భుతట్టువల్ చిటిలినగంద మొప్పఁ గయిజీతపురాజులు వచ్చి రంతటన్ ... రా వి 2. 52.

ముడియవిడుపు = ముడివిడుపు వి. (ముడియ+ విడుపు) దొంగ.

సీ. సుంకరి జూదరి జూటు నవాచారి మునిముచ్చుఁ జలపాది ముడియవిడుపు ...

గీ చేర వలవదు మఱి పొందు సేయఁ దగదు నీతి 9.

సీ. ... ముచ్చెత్తు బడికాఁడు ముడియవిడుపు ఆం నం మాన 11.

ముడివడు అ క్రి (ముడి[1]+పడు) 1. బద్ధమగు, ముడి గలది యగు.

సీ. మోహపాశంబున ముడివడ్డకతమునఁ దిరుగుదు రెప్పుడు దెలివి మాలి ... వరాహ. 9 124.

మ. బొమ లల్కన్ ముడివడ్డ రౌద్రరస ముప్పొంగం దవర్పన్ భుజా,గ్రము లిం దెవ్వ డు నాకు మా అనుచు .. భార. ఉద్యో. 2 188.

గీ. అనుచుఁ గటమరు లదరంగ నౌడుగఱచి, బొమలు ముడివడ లోచనాంతములు జేగు, రింపఁ గోపంబు చెమట వర్షింప .. వరాహ. 10 65.

గీ. వ్రేలు పెదవులు దీర్ఘకరాళ జిహ్వ, కయును ముడివడ్డ బొమలును గలుగువాని ... భాగ 10 ఉ. 989

2. సంధిల్లు

చం కొడుకులవేణునాదములు గొబ్బున వీనులకుం బ్రియంబులై, ముడివడ లేచి యెత్తికొని మూర్కొని తల్లులు కౌఁగిలించుచున్, జడి గొనఁ జేఁపు వచ్చి తమ చన్నులయందు సుధా సమంబులై, వెడలెడిపాలు ... భాగ 10 పూ 515.

చ ఉడుపతి శారికిన్ వెఱచి యూఱట యౌనని పేరుటామనిన్, ముడివడు కంతుసేనలకు ముయ్యెలగుట్టయినట్టియిందు రా, నడఁగునె తాపవహ్ని ... మను చ. 3. 84.

గీ . మోవివవడంబుఁ దమలోన ముడివడంగఁ, దెఱవ యొయ్యారమున వాని దిక్కు చూచె . విక్ర. 8 51

(ఇట సాదృశ్య వాచకము.)

కం అత్తఱిఁ బైపై జాఱెడు, ముత్తెపుఁదలఁ బ్రాలలీల ముడివడునారా, జోత్తమునకు నెమ్మోమునఁ, జిత్తజుతమి పొడమఁ జెమట చినుకులు దనరెన్ పంచమ. 2. 41.

3 ముడిచికొను.

కం అడవిఁదనయిరు గెలంకుల, నడలుచుఁ గను పట్టుబలునిశాటుల హితులం, గడు ముగ్రుల నొగి మొగములు, ముడివడఁగాఁ జూచి సభయ ముగ నిట్లనియెన్. సీతావి 3 75.

4 పెనఁగొను.

సీ గొడుగులుం బడగలు ముడివడ గాయక వంది పాఠకుల రవంబు లెసఁగ ... భార. అను. 4. 388.

కం తొడిగిన పాముల విసమును, మెడవిసమును నొసలిచిచ్చు మెట్టుల వడయున్, ముడివడఁగా వడకాలము, గడపుట కడుఁ గడిఁది యయ్యెఁ గఱకంఠునకున్. ద్వా. 9 13.

కం. .. మదిలో, ముడివడు సంభ్రమము హర్ష మును లజ్జయు ... దశకు. 5. 108

ద్వి హరిశ్చ. పూ 588 పం.

5 గలుగు, జనించు

క: అని కాంతాజనములలోఁ, దను నగ్గించుటయుఁ
బొంచె దర్పోద్ధతిని, ట్లను నుత్తరంబు తన
మ... ము... ర కౌ... ముడిపడుచుండన్
భా... విరా 4 8.

సీ ... ముగా నడచ నేరకయును నడవ
...యా... ముడి... గ
కా... 4 12.

6 అతిశయించు, మిగులు

కం. పుడమి ప్రజయెల్ల గాచిన, ముడివడి రాజ్యంబు
దీప్తముగ నున్నెడన, బ్లొకరై వచ్చిన నరపతిఁ,
గడు గ్రూరతఁ బొడివి పట్టి పట్టం బంచెన్.
దశకు 7. 21

సీ ఘాతకాంబకోద్భాసంబునకు మున్న ముడివడి
తనరెఁ గెంజడలచాయ .. కు సం 7. 856.

7 వ్యాపించు

గీ. మొగముపైఁ జిమ్మచీకటి ముడివడంగ, మాటి
మాటికి మీసాలు దీటుకొనుచుఁ, జనియె సంబళి
సంబళి యనుచుఁ జరి, జాప్తకుల పుంగవుఁడు
వచ్చు నంగటికిని హరిశ్చ. 4. 215

ద్వి పెన్నలుపు, మించి కండెన నూనె మేఁగిన
ట్లున్న మొగమునఁ జీకట్లు ముడివడ ...
ద్వి. హరిశ్చ ఉ 1891 పం.

ముడివిడు అ క్రి (ముడి[1]+విడు) హెచ్చు

రగడ. పడఁతి రాకు నాపాలిటి పొన్నకు, ముడివిడె
రోసము మొన్నట చిన్నకు ..
కువల. 3 127.

ముడివిడుపు(డ్పు) = ముడియ విడుపు

వి (ముడి[1]+విడుపు) దొంగ.

ద్వి గొడవగొట్టులు ముడివిడుపులు చాల, గడు
సరుల్ కయ్యంపు గచ్చలు ... వన్నె కత్తెలు
వారవనితలు మఱియు .
పండితా. పురా. 116 పా

చం వెలయఁగ సొమ్ముతోడ ముడివిడ్పులఁ బట్టిన
జట్టిప్రేరితోఁ, గలయఁగఁ జెప్పి... ..జికి
క్రమ్మఱ పిడ్చిన గాల. జేయుసు , ..
మఱఁ దుప్పి ... 2 .5.

ముడిపెట్టు స క్రి ముడి[1]—పెట్టు ముడివేయు

కం ... తప్పించుచు ... గుచ్చ, ముడిపెట్టన్
జేటూం... ము... కనుబొమల్, ముడిపెట్టె
నాలిసిగ్గుల, ముడిపెట్టెన్ నాడె చెఱకు మోసున
ముంగుడున్ వసుచ .. 91

ముడుఁగు—ముణుఁగు అ క్రి (... ముడు...)

1 ముకుళించు, మూఁతపడు.

చం. ... వగ జక్కవల్ మొగమొగ బలు
సూచుచుఁ గుంది మూర్ఛఁ జెం, దినపెంఁ జూడ
లేక జఁదేవత హా యని కన్ను మూసెపో నా,
వనరుహము ల్ముడింగె . పాం 2 22.

కం. తామరలు ముడఁగె జక్కవ, జామలకు న్వెలలు
పర్వె . సీలా. 3, 7.

ఉ .. చకోరం చంద్రికా, పానము చేసెఁ జీకటులు
వాసెఁ గుశేశయము ల్ముడింగె ..
జహ్ను. 1. 7.

. ముడుతలుపడు.

చం తనువుముడుఁగుఁ జాడిగతి దప్పెను దంతము
లూడు .. వృద్ధ దేహికిన్ ..
భర్తృ. 5 73.

8 సంకోచించు

ద్వి. ఉమాఱ దన్నుఁ, గడఁగి పంపుచునున్న కష్టంపు
బనులు, .. మొగము ప్రక్కింపక ముడుఁగక
రేయుఁ, బగ లవ కమ్మహీపాలుఁ డొనర్చి
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1591 పం.

చం. విలసిత మౌక్తికంబులు సవిభ్రమలేఖలు మున్ని
సాటి రాఁ దలఁచి మహోద్ధతిన్ మొరసి తన్మృ
తునాద విలాసకౌశలం, బలవడమిన్ ముడింగి
దరమై తనలో వివరం బెటింగి యా,వలమురి
దాఁ బ్రదక్షిణము వచ్చెనో యానతి కంఠ
లక్ష్మికిన్ వసు 2. 43., ప్రబంధ. 78.

4 చాపచుట్టగఁ జుట్టుకొను

కం హిమకరుఁడు గుడియు మంచున, బ్రమసి ముడుఁగు దైత్యకోటిఁ, బాశాభిహతిన్, సమయించె వరుణుఁడు .. హరి పూ. 4. 127.

కం తొలుతఁ గొనుగంటి సుట్టుట, వలనం జోపవలె ముడుఁగు వసుధాస్థలిపైఁ, గులగిరులఁ జేసి యెల్లెడ నిలిపె నజుఁడు.. నేరుపు మెఱయన్. దశా. 3 212.

5 చేష్టలుడుగు, విరమించు, ఉడుగు

వ. ..నందగోపాలాదులగు ఘోషజనంబులందఱుం దల్లడంబున నందంద మేనులు వడంక నొక్కదెస నుడిగి ముడిఁగి యుండిరి . హరి. పూ 9. 127

కం అని చులచులఁ గొలవిం జూడిన క్రియఁ బతి వలుకుటయును డెంద మవిసి యజ్ఞపతి పిడుగడఁచిన విధమున మేదిని ముడిఁగి పడియె మూర్ఛాగతుఁడై. మార్క. 1. 198.

కం మొదల విచారింపక చేయుచు రది తుది నొవ్వకున్న నక్కడఁగి ముడుంగుదురు వినుతులవ లప్పను లొదవక చెడుబూడ్ద నిడిన హుతములకరణిన్. భా. రా యు 101.

6. తగ్గు, క్షీణించు.

సీ వెడ వీఁటవాటి నెవ్వడ వడుమోవితో ముడిఁగి వాడినయెల్లు వడఁకు చూప ... కు సం 5. 549

గీ. గర్వములు తెందువడఁ గౌతుకములు ముడుఁగఁ, వటుల లాఅతివోవఁ బ్రల్లదము లడఁగ, వసుర చిత్తఁబు గావంగ వలవి గాక, సిగ్గువోయిరి యచ్చర చెలువ లెల్ల. నృసిం. 2. 90.

"ముడిఁగె గౌరవంబు." చంద్ర. 3. (శ. ర.)

7. చచ్చు, నశించు.

ఉ డొల్లవు బల్లకోలల ముడుఁగవు మేటి కటారి పోటులన్, ... భల్లము లచ్చటన్ హృదయ భల్లము లై తగుభిల్లకోటికిన్. చంద్ర 2. 10.

ముచ్చెముడుఁగు = అలసిపోవు

ఉ ముచ్చముడింగి యింటిపని ముమ్మర మెల్లను దీర్చి పక్కకున్, వచ్చి ... కవిరా. 4. 29.

ముడుఁగఁబాఱు = ముడుఁగుటకు సిద్ధమగు.

వ నిద్దనవుముద్దుమొగంబులను దొరగాని సిగ్గునం బోలె ముడుంగం బాఱిననెత్తమ్ములును ... నీలా. 3 10

సీ అనిశారోమాళి నాభిలోపల నుంచి మోహాత మోవృత్తి ముడుఁగఁబాఱు ... చంద్రా. 4. 74

ఱ ముడుఁగుదామర, ముడుఁగుడు, ముడుఁగుపడు ముడుఁగుబొమ్మంచులు. ముడుఁగుళ్లఁ బోవు, ముడుఁచు, ముడుత, ముడుపరి, ముడుపు.

ముడు(ఙు)గుఁదామర. వి (ముడుఁగు + తామర) పొత్తిదామర, నమస్కారి (వ్య. వి.) (శ. ర.)

ముడుఁగుడు వి (బ ముడుఁగుడులు, ముడుఁగుళ్లు.) ముఖము ముడుచుకొనుట (చూ. ముడుఁగుళ్లఁబోవు.)

ముడుఁగుపడు. అ. క్రి (ముడుఁగు + పడు) చేష్టలుడుగు; చచ్చు.

గీ మోహముఖదుష్టవర్గంబు ముడుఁగుపడియె శమదమాదిశిష్టరక్షణము కలిగె, వళ్లురివారుఁడై జగత్స్వామి యలరె, నింతకంటెను సంతోష మేమి కలదు ప్రబోధ. 5. 49

ముడుఁగుబొమ్మంచులు. వి బ. (ముడుఁగు + బొమ్మ + అంచులు) వస్త్రవిశేషము

వ ...కరకంచులును బొమ్మంచులును ముడుఁగు బొమ్మంచులును అను పేళ్లుగల పుట్టంబులు గట్టుకొని ... హ్యా. 3. 188.

ముడుఁగుళ్లఁబోవు. అ క్రి. (ముడుఁగుళ్లు + పోవు) ముఖము ముడుచుకొను, అసహించుకొను.

గీ. అమ్మునీంద్రుండు కడుఁ బేద యగుటఁ జూచి,

తల్లి వేసారికొనెడు చందంబుఁ జూచి, సఖులు ముడుఁగ ఘ్నుఁ బోయెడు సరణిఁ జూచి ..
విప్ర 4 16.

ముడుఁచే=ముణుచే స. క్రి (√ముడుఁగు)

1 ముడుఁగ జేయు

చం. పలికయి పిల్లువాఁకఁ గని ప్రావెడు నొక్కటి లెక్కయక్కు నన్,దల యిడి రెంటి లెక్క యిడినాఁడు ముడించిన కాళ్ల సొంపుచే, నిలిపెడి మూఁటిలెక్క బళి నిద్దుఁ బోవుచు లెక్కమానఁ డీబలకరపుం దవుల్లలుగు బక్క నియోగి యఁ టంద్రు తద్భటుల్
రా. వి 2 71.

ఉ పెంపునఁ బందమాను ప్రతిబింబముఖంబునఁ జుంబనంబు గావింపను రాయఁ దత్కరన వీనరుచు ల్పలితభ్రమంబు పుట్టింపఁగ రోసి పద్మిని ముడించెను మోమునఁ దమ్మి మోడ్పు నా,యిం పటు సూచి నవ్వె నన నెంతయును న్వికసించెఁ గల్వయున్.
విప్ర 3 96.

సీ మెండు మీఱెడు బండికండుల యెుఱపునఁ జిలువల యెకిమీఁడు దలలు ముడువ ...
అప్ప. శా యు. 184, భీమ 4 60.

2. మూటకట్టు.

గీ ప్రాఁతపై చీరచెఱఁగున బడుగువాఁడు, హేమ శైలంబు చిదిపి తా లెన్ని ముడుఁచు ...
నైష. 8 148.

కం వెంపుగఁ గొన్ని దినంబులు, నిరతంబుగ నువవసించి నివ్వరియడుకుల్, దొరకినయట్లు వధూమణి, వరుని కుచేలమున ముడిఁచి పనిచిన యంతన్,
కుచేల. 1 118., హర. 1. 19.

3. నిలువచేయు

గీ అధికభక్తితోడ నమ్మృతేశ్వరిదేవి, సిద్ధలక్ష్మి సంభజించి నరుఁడు, నిడివిగాఁగ బ్రదుకు విడువంగ ముడువంగ, బ్రేక నైన కలిమి వృద్ధిఁ బొందు
కాశీ 6. 199.

ద్వి కటకటఁ దాఁ సమ్మకొన్నధనంబు, వ్యయము గాకుండ సర్వంబును ముడిఁచి,నయ మెుప్ప నిచ్చిన సత్రకుండు . .
ద్వి హరిశ్చ ఉ 1211 పం.

4. అపహరించు.

కం నడుపకమీ తెరవొక్కటఁ, గడుపకమీ శత్రునింటఁ గూఁటమిఁతోడన్, ముడువకమీ పరధనములఁ, నుడువకమీ యొరులమనసు నొవ్వఁగ సుమతీ !
సుమతి 61.

5 ముడివేయు.

సీ వడికొల్పి యెుకకేల ముడిఁచినక్రొమ్ముడి, గొబ్బునఁ గటిఁ జుట్టుకొన్న చేలము ..
కా 1 47.

సీ జడముడుల్ వీడిన సవరిగా ముడుచుచు, జిలుగువన్నియల బొంతలు దులుపుచు ....
చెన్న 5 328.

2. తుఱుము, తలలోఁ బెట్టుకొను

కం. మృడ నీతోఁటల పువ్వులు, ముడిఁచినమఱి గాని కోసి మూర్కొన్న నరుల్, కడుఁ గాఁగిన సూదులతో, వడవడఁ జిడి వడకబాధ నందుదురు శివా !
శివ సా. 295.

ఉ పువ్వులు వేడుకైనఁ గడిపోయినవే న్ముడువంగ వచ్చునే ..
ఉ హర. 1 73.

కం తొడవులు తొడుగుచుఁ బువ్వులు, ముడుఁచుచు ..
దశకు 10. 7.

7 (కొప్పు) పెట్టు

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూల దాపటికి రాఁ జికురబంధము లీఁగ జీరువాఱ ... కాశీ. 3. 109.

సీ. ... పల్మెలు కొప్పు విడిచి ముడుఁచు ...
నీలా 2. 85.

సీ. కలదు లేదనుపాటి గారమానె యెుకింత వంకించి, తలచిక్కుఁ జూపి ముడిఁచి...
హై. భా. 6. 85

8. (కోపాదులచేతఁ గనుబొమ్మలను) ముడివేయు.

కం కుటిలముగ బొమలు ముడిచెను, గటకటఁ
ఒకఁ దొడఁగెనపుడు కఁము చెమర్చెన్
హర 7. 77.

9. బంధించు, కట్టు

ద్వి అంగంకు కగుబాలు నాత్మదేహమున, నొక
చోటఁ జెనుజోల నుదిద్రాటఁ బెరచి, కట్టఁ
బూనిన నింతగడమైనవింటఁ, గట్టిగాఁ గలుగు
కగ్గములు నుగ్గముల, ముడుప లేమి దయా
ముమ్మడు గట్టు, ఒడియ నేమిటఁ బట్టువడని
ప్రహ్మాలు. అమ క 1. 41 పా. 1 పం.

ముడుగు వి అవయవ సంధి

ద్వి మిడుకులు ముడుగులు మెకలు లేఁదొడలు,
దొకలును నొడలును దొనలు కన్గొనలు ..
ద్వి. పరమ 6. 465 పాఁ

ముడుత వి (√ముడుచు) 1. వస్త్రపు నెఱి
(శ. ర.)

2 కడుపుమీఁది వళి.

(వ్యవ.) కడుపు ముడుతలు పడినది.

ముడుపరి విశే (ముడుపు + అరి[3]) ముడుపు పట్టిన
వాఁడు (వి అవి శ ర.)

ముడుపు. వి. (√ ముడుచే, కట. త ముడుపు)
1 ధనము

వ గిరీంద్రునకు నుంకువ ముడుపిచ్చి, నుంయ
మీంద్రులు పరమానందంబున .. వీర. 3 54.

చ. చే,విడిముడి గల్గువాఁడొ దలవెంద్రుక
లఁ దలురాకుమారికుల్, ముడుపులు నానగాఁ
గుఱియ ముట్టవు కారణ మేమి కూ తురా !
ప్రబంధ 634.

2 ధనము గట్టినమూట

ద్వి ముడుపులు కతిరింప మొగి సొక్కుఁ జల్ల,
నడుగు దాఁచుక పోయి యావల నడవ,
నాయంత పాలపరి నళినాయతాక్షి, బోయ
రాజులలోనఁ బొడఁగాన మెందు,
ద్వి నల. 4. 261.

కం నాముద్దుతమ్ముఁ డెన్నం. జేపియ, దా
మూఁట గట్టె నెఱుఁగఁ డి దేమో, యీ
ముడుపుఁ జూడవలెనని, ప్రామిన కుతుకమున
ముల్లె వదలిచి కాంచెన్. చెన్న 1 115

మ తళుకు న్మెఱలమీఁది చేడియలచేఁత త్రేట
మిన్నేటిలోఁ గల యం గానఁబడన్ దదంబు
విహారార్దదర్వ లీఖింపఁ దృల్లలన ల్గన్గొని
యద్దపు న్ముడుపు లేలా చూడఁగా నంచు
వాఁరిఁ చూపు ల్మోలింతురు
కవల 1 77.

(అద్దపు న్ముడుపు = అద్దములో ప్రతిఫలించిన
ధనముమూట, పొందశక్యము కానివని
భావము)

ముడుపుఁగేలు = ముకుళితహస్తము, అంజలి

చం ఁజగక యిట్లు నాఁనఖ మూఁది జడ ల్వెడ
జాఱి మౌళిపై, గిఱికొని తోఁచఁగా ముడుపు-
గేలఁ దపం బొనరించె భూవరుండు ...
కకు 1. 163

ముడుము. వి మోఁకాలు, జానువు (శ. ర).

ముడుసు(డ్సు) వి 1 ఎముక, అస్థి.

చ .. అమ్మహారథు డు నవ్వుచు భూతపిశాచ
కోటిఁ జూచుడుఁ జని వేయఁ జొచ్చెఁ దివ
సుల్ ధరణిం బడి కాతళింపఁగా, ముడుసులు
గుండ్లు దుండ్లు శవముల్ పుఱియల్ సఱియల్
మహిస్థలిన్ నరావా. 5 112

ద్వి పెనఁచి వెంద్రుకలతోఁ బెన పెద్ద తలలు,
ముడివడ నేసిన ముడుసులపేర్లు, మెడద్రేల

గీ. కువిటుఁ దవిలినమదిఁ జాటుకొనదు గాని,
వెలసతికిఁ గూర్మి రసికుపై విఱుగుఁదఱుచు,
హేయ మగ ముడ్సు మెక్కిన నిదుఁ గాక,
యెందు శునకంబునకు నెయ్యి యిందు నెట్లు ?
కవిక 4 118.

ద్వి జేగురుబొట్టిడి చెవి సంకుగొమ్మ, బాగుగా
వ్రేలఁ దెల్లనిముద్దు నిల్పి
ద్వి పారిశ్చ. ఉ 1572 పం.

2. ముడ్డిపూస

(యుద్ధవర్ణనము)

వ . బేతాళంబులసందడిఁ దొడిఁబడ మామిడి
పండ్లవడువునఁ దత్తడి ముడుసు టెముక
మూలుగలఁ బీల్చి కూళ్ళాండ్రు బలను
చ ద్రా 6 93

చం. . అతఁడున్, ముడునులు పేఁ కొప్పఁ బడి
మూర్ఛకు మున్ నెగయఁగఁ బుంభముల్,
గదవ భా హా యు 399.

ముడేకము. వి పగాని (చి ని, శ ర)

ముడ్డి = ముడి[5] వి గుదము

సీ ముడ్డి మూడి యనంగఁ బొలుచు గుదము
ఆం భా 2 156

ముడ్డిపూస వి. (ముడ్డి + పూస) వెన్నెముక
క్రింది చివరిపూస, త్రికము (శ. ర.)

ముణుఁగు = ముడుఁగు (ముకుళించు)

గీ ప్రొద్దు వానినవంతలోఁ బొదలుచుండు,
ముణుఁగు కెందమ్మిరేకులమూఁక యనఁగ.
విరియు చెందొవననలకు వెన్న పెట్టి. నిండె
నెఱసంజ కన్నులపండు వగుచు
యయా. 2 70

కం జలజాతము నగుమొగమునఁ, జెలరేఁగినఁ
గలువ ముణిఁగె సిరిగలవారిల్, విలసిల్లిన దిన
గండంబులఁ బొరలెడువారు మొగము ముడుఁ
చుట యరుదే ? రా వి 4 31

ద్వి కమలము ల్వికసించెఁ గలువలు ముణిగె . .
ద్వి శ. సా. 3. 88 పొ ?పం.

జ ముణుఁగుపడు, ముణుఁగుపఱచు.

ముణుఁగుపడు అ. క్రి. (√ముణుఁగు) తగ్గు,
క్షీణించు (చూ. ముణుఁగుపఱచు)

ముణుఁగుపఱచు స క్రి √ ముణుఁగుపడు)
తగ్గించు, క్షీణింపజేయు

సీ పైత్యకారణంబు భావకుక్షియుఁ గాను
మోహలోభాదుఁ ముణుఁగుపఱుచు ..
మత్స్య పు 3. 122.

ముణుచు = ముంచు[2], ముడుఁచు స. క్రి
ముణుఁగఁజేయు, చూ. ముడుఁగు, ముణుఁగు

ముతంగి సం . ఈ స్త్రీ తెప్పగిసె (వ్య వి)
(శ ర)

ముతరాచే–ముత్తరాచే వి కిరాతభేదము, బోయ
లలో నొకతెగవాఁడు

సీ ఏకాకిరాయ నీ కేశేసలో . మ్ము ముతరాచ
నీ వల్లపొరను నిలువు ప్రబంధ 198

(ఒక శూద్రజాతి అని శ. ర. ప్రౌ)

ముతుక = ముదుక విశ ముదుగు.

సి అట్ట లెత్తినప్రాఁత మెట్టులు కడుగుటంబటి
చాటికలతోడి వరువకాళ్లు, నడిప్రాఁత ముతుక
గోణమునుమించు దుటకించు ములుగత్తి ...
వేం పంచ. 1. 588

ముత్త. విశ (క. ముత్తు) 1. ముసలి, వృద్ధ
వృద్ధుఁడు (చూ ముత్తైదువ ; ముత్తాత)

2 ముదిరినది. (చూ, ముత్తాకు.)

జ ముత్తవ, ముత్తవ్వ ముత్తాకు, ముత్తాత ;
ముత్తైదువ, ముత్తో ముత్తో[2]

ముత్తరము విశ (మూఁడు + తరములు)
1 మూడు వరుసలు.

ఉ అత్తటి వేఁపికాండ్రు యమునాంబుతరంగ
పరంపరాకృతిన్, ముత్తర మైనసూకర సము
త్కరముంగని . మనుచ. 4 40

2 మూఁడు విధములు.

సీ వలకారిదొమ్మిశేఁటుల వల్లడలరేవు మరువ
కందిచ్చు ముత్తరము తూవు .. ప్రబంధ. 27.

3. మూడుపురుషాంతరములు

సీ అలుకఁగీల్కొన్నముత్తరములధావళి, యంసా
గ్రమున గోసెలకుసిమినంచి ... శుక. 2 442

ముత్తరాచే = **ముత్తరాజె** వి ఒకశూద్రజాతి. (శ. ర.)

ముత్తలి[1]. వి. (మూడు + తలులు[1]) కాల త్రయము (చూ తలి[1])

గీ పండ్లు గాయలు చిగుళ్లు, పిందియలు
పూలు ముత్తలులం దసర్చు, వెల్లచెట్టులు నలర
నట్లల్లిదంపు, తానిరాతాఁ నెలమర్కిగోన
మెఱయు అచ్చ రా. బాల. 117.

ముత్తలి[2] వి (మూఁడు + తలులు[3]) స్త్రీల కడుపుపైనుండుమూఁడుముడుతలు, వళిత్రయము (చూ, తలి)

సీ తారుణ్యవతులముత్తలులయందముకరంగా
వళితోడ సయ్యాటలాడ .. అని 2 56.

ముత్తవ[1] = **ముత్తవ్వ.** వి ప్రపితామహి, పితామహునితల్లి.

ద్వి ముల్లోకముల కెల్ల ముత్తవన్నాకుఁ, దల్లివి
గాగ నాతల్లి నీయట్టి, తల్లివి గలుగంగఁ దనకు
రోగంబు, లెల్లెడఁ బొదవఁగ నెట్లుండ వచ్చు ?
బస. పు. 3. 402 పం.

2. మాతామహునితల్లి ; తల్లి మాతామహి. (వా.)

ముత్తవ[2] = **ముత్తవపులగము** వి. బల, చిట్టాముదపుఁజెట్టు.

సీ. ... ముత్తవ యంచనఁ బోలును బల .
అం. భా 2. 56

ముత్తవపులగము. వి. చిట్టాముదపుఁ జెట్టు, బల. (వృ. వి.) (శ. ర , బ్రౌ.)

ముత్తవ్వ = **ముత్తవ** వి (ముత్త + అవ్వ)

1. వృద్ధపితామహి, పితామహియత్త,

సీ, వరలు ముత్తవ్వ నాఁ బ్రపితామహీసంజ్ఞ ...
అం భా 2. 112.

2 వృద్ధమాతామహితల్లి (వా)

ముత్తాకు. వి (ముత్త + ఆకు) ముదురాకు

శా ... ముత్తాకు కుంజముల్
విక్రమసేనము.

ముత్తాడు వి. (మూడు + తాడులు) తాను, నాఁటినతాటిటెంకనుండి మొలచిన తాటిటెంక నుండి పుట్టి పెరిగిన తాళవృక్షము

గీ అఖిల కల్యాణగుణశీల యాసుశీల. పెట్టెఁ
జేమీఁదుగా నెల్ల చుట్టములకు, భర్తతోఁ గూడ
ముత్తాటిపండు దినియె. నెత్తెమున్నన్నగుబ్బల
నెందజేని పాండు. 4 267

ముత్తాటి పండుదినియె = పెద్దకాలము జీవించె నని భావము)

ముత్తాత. వి (ముత్త + తాత) 1. ప్రపితామహుఁడు, పితామహుని తండ్రి.

ద్వి. మునుల ముత్తాతలై మూఁడులోకముల,
వినుతి కెక్కిన తపోవృద్ధులు మీరు ...
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 33 పం.

మ. మను నారాయణుఁ డేడ నుండు నని మా
ముత్తాత యాత్మీయపుత్త్రుని వేధింపఁగ
నాతఁ డెల్ల యెడలందున్ బూర్ణుఁ డై యుండు
నంచవ .. ఉ. రా 4 20.

సీ. పరఁగు ముత్తాతనఁ బ్రపితామహాభిధ ...
అం. భా 2. 112

2 మాతామహునితండ్రి , తల్లితాత.

(వ్యవ.) ఈ చెఱువు మాముత్తాత త్రవ్వించినాఁడు.

ముత్తి. వి. (సం. ముక్తిః, ప్రా. ముత్తి) మోక్షము, నిర్వాణము.

సీ పటల్లిదుఁడు చెవి నిడునక్కరములు చెల్వపు
ముత్తిమేడకు వరుస మెట్లు, లు ....
అచ్చ. రా. బాల. 11.

గీ. ... బత్తిఁ, బత్తి రడిన బుత్తి ముత్తులఁ
రెండును .. నీలా. 1. 118.

ముత్తిక. వి. ముట్టడి (చి. ని.).

కం. ముత్తిక వేయించినదితీ, జోత్తముఁ డించుకయు
బెదర కుక్కుటధీరో, దాత్తమతి నగరుసొంక వి,
యత్తటి నటు నూకుగవనియందె పసించెన్ ...
కువల. ౬. ౩.

ముత్తిగ వి (మూఁడు + తిగలు) తొమ్మిది

గీ. మంపుదులకించుముత్తిగమానికముల, మొలక
సిద్దాకడానిసొమ్ముల మెఱుంగు, లిమ్ముడిగఁ
గ్రమ్మి నెమ్మేన నొఅపు చూప, రాజవరుఁ
గాంచె లేచి యారాజవదన. ౬సిక. ౧ 47.

గీ. మఱియు వెలలేని ముత్తిగమానికముల, యంద
లంబులు నయ్యేల లరదములును, గవని
కట్టులుఁ బెండియల్ గద్దియలును, జాఅఁ
జూచుచు సంగ లోపలికిఁ దూఱె.
అచ్చ. రా సుం 9

ముత్తియపుఁగమ్మ వి (ముత్తియము + కమ్మ)
స్త్రీభూషణవిశేషము, స్త్రీలుధరించు నొకవిధమగు
వగ

సీ. .. చెవుల‌ను బవిరెలు కమ్మలును ముక్కు-
ముక్కెర లడ్డకమ్మలు ముత్తియఁపుఁ
గమ్మలు ... చెన్న. 2. 207.

ముత్తియము — ముత్తెము, ముత్యము. వి.
(సం. మౌక్తికమ్, ప్రా. మోత్తిఅం, క. ముత్తు)
ముత్యము.

గీ . చందనమునఁ, భరిణయాగార మలుకంగఁ
జాణి యాణి, గలుగుముత్తియముల ముగ్గుగా
నొనర్పఁ, జతుఁ పుణ్యాంగనాజనతతిఁ
బొనర్చె .. భార. విరా 5 386.

కం. కరవాఁడినూదితుద మొన, నఁ దఱువంబడిన
ముత్తియంబును బోలెన్ ... ష ౭ 6

గీ పడుచుపనిచేసితివి రేఁగుపండ్లకొఱకు, ముత్తి
యంబులు వెలవోయు ములుచ గలఁడె ...
జై. భా 5. 59.

జ ముత్తియపుఁగమ్మ.

ముత్తు 1 ప్ర. మువర్ణకము, అదంతము లయిన
అమహన్నపుంసకములకుఁ ప్రథమైకవచనమున
వచ్చు ప్రత్యయము,
(ఉ. వనము, ధనము మొ.)

కం. అమ్మమ్మ యెంతసాహస, మమ్మాటకముత్తు
రాదె యమహత్తొటన్, మమ్మును లక్ష్యము
సేయక, బమ్మెఁ గొల్పెద పఁటంచు వాఁలు
వల్కన్. వాక్య. 4 163

(ఈ యర్థమున నీకవి యొకఁడే వాడి
యున్నాడు)

2 ప్రార్థనాద్యర్థక మధ్యమపురుషైక వచనబహు
వచనములకు నుజీ, కుజీ, వడుజీ యున్నగు
ప్రత్యయములకు ఆంధ్రవ్యాకర్త లేర్పఱచిన
సంకేతము.

ఉదా. చేయుము, చేయన్ మొ.

ముత్తునియ(లు). వి. (మూఁడు + తునియలు)
మూఁడు ఖండములు.

సీ. .. శక్తి, గొని భగదత్తుండు దనుజభంజను
వైన నడుమ ముత్తునియగా నఱికి పార్థుఁ
డాతపత్రంబు దునిమిన ...
భార. ద్రో. 1. 353

కం. నరుచేతివిల్లుఁ బలుకయు, మురహరుఁ డొక
శరముచేత ముత్తునియలుగా, ధరఁ బడ
నేసిన .... గయోపాఖ్యానము 2 ఆ.
భార. భీష్మ. 2. 79.

ముత్తుము. వి (మూడు + తూములు) పంద్రెండు
కుంచముల ధాన్యపుమానము, అధకత్రయము

వ. . డాకరేమి అయ్యవాలమున ఊరి దక్షిణ
దిక్కున గొల్లపల్లు తూర్పున సీలమశేవి .
యినపరెకాస్యతోట నేలఒకపుట్టిముత్తుము వడ్ల
పట్టు వేయిమ్రాంకులతోడం గూడం గుత్తోత్తుం
(గ్గచోడ)శత్రమునకు నాచాంద్రార్కమునకు
నిచ్చిరి ... ద. భా. 4. 1016.

సీ. ... తాత్రిధకి ముత్తుమం చనఁగఁ జెల్లు.
ఆం. భా. 2. 271.

ముత్తెపుఁజిప్ప. వి. (ముత్తెము + చిప్ప)

1 శుక్తి, ముత్తెములు పుట్టునట్టి యోనివిధమగు (అలిచిప్పవంటి) గుల్ల

చ. తామ్రమపర్ణికన్, బొగడతకెక్కు క్రొత్త తెలిముత్తెపుఁజిప్పలు చేతుఁబంధనా, ద్యగచిత తావకీనవరితాన్వితకీర్తి ... వెలి గాడిన్
ఉ రా. 7 164

ద్వి ముత్తెపుఁజిప్పల ముద్రించుమోము, క్రొత్త నీలపు ... గులుకుకన్దోయి
ద్వి హరిశ్చ పూ 666 పం.

2. ముత్తెపుఁజిప్పవలెనుండు భక్ష్యవిశేషము

వ వెన్నమెఱుఁగులునిడికుడుకలు ... కుడుకలు ముత్తెపుఁజిప్పలుఁ జంద్రకాంతలు .. ఆదిగాఁ గల భక్ష్యంబులు .. హంస 1 105

వ ఇడ్డెనలు తేనెతోలలు గురుగు లేఁకికాయలు వెన్నమెఱుఁగులు నిడికుడుకలు లడ్వాలు ముత్తెపుఁజిప్పలు చంద్రకాంతఁబులు ..
ప్రబంధ 116.

ముత్తెపుఁబంట వి (ముత్తెము + పంట) ముత్యములు పండునది, చెఱకు

మ వనితాముత్తెపుఁబంటవింటిమొగలీవజ్రీ డు
సత్య. సాం 3 34.

ముత్తెపురిక్క. వి. (ముత్తెము + రిక్క) చిత్రానక్షత్రము, చిత్త (చూ ముత్తెపురిక్క నెల.)

ముత్తెపురిక్కనెల వి (ముత్తెపురిక్క + నెల) చైత్రమాసము, చాంద్రమానమాసములలో మొదటిది (శ. ర.)

ముత్తెపుసవతు వి (ముత్తెము + సవతు) ముత్యమువలె నుండుచుక్క, చిత్రానక్షత్రము (శ. ర)

ముత్తెము = ముత్తియము వి (సం ముక్తా, ప్రా ముత్తా, క. త. ముత్తు; బ ముత్తెములు, ముత్తెలు) ముత్యము.

సీ. అఱుతఁ దగిల్చినయాణిముత్తెపుఁబేర్లు హారినీల హారంబులై తనర్చె .... విక్ర 1, 139.

సీ తీయచ్చిన్నసూత్రమునఁ జిక్కక ముత్తెములు రాల గంగరికలు వహింప ..
ఉమ 1 60

సీ ... ముత్తెపు మోముముట్టను శ్రీక ... వెలయ ఇందు 2 54

సీ. ... విమలతారాకాగ ... ముత్తెలఁ ... వతి కుతు ... పరిధిరేఖా ... ల వి 5 50
అం భా 2 276

విణ ముక్తామయము

మ ... ముత్తెపు మోదకంబు దగ శృంగారంబుగాఁ జేసి దశా. 1, 7.

జ. ముత్తెపుఁజిప్ప ముత్తెపుఁబంట, ముత్తెపురిక్క ముత్తెపురిక్కనెల, ముత్తెపుసవతు, ముత్తెసరులు.

ముత్తెలపందిళ్లు వి. బ ఒకమాదిరివస్త్రములు, వస్త్రములలో నొక భేదము

సీ ముత్తెలపందిళ్లు ముత్తరిగోగ్రహణంబులు కరకంచు నాచువన్నె ప్రబంధ, 272

ముత్తెసరులు. వి బ. (ముత్తెము + సరులు) 1 ముత్యాలహారములు. 2 ధాన్యవిశేషము ఒక దినుసు వడ్లు.

సీ సరి లేని తెలిముత్తెసరులకొటారు కల్యాణపరంపరలతోలుదీవి . వసు. 1 93

(పై రెండర్థములకు ముదాహరణములు.)

వ .. బంగారుతీగ లిప్పపూరాజనాలు పుష్పమంజరులు కస్తూరి నిగరాలు ముత్తెసరులు ... అను నూటనాలుగువగల పైరుల చేరుడుబియ్యంపు ప్రసాదంబులు ... ప్రబంధ. 112

గీ అంగడులఁ జేల దద్దయు రం గెసంగి, ముత్తెసరులును బరువంపు ముత్తెసరులు, వఱలఁ దరిని సిరులఁ బల్మఱును మెఱసి, ... వేల్పురానెల వీడు గాఁగ
అచ్చ. రా. బాల. 3.

(ఇది 1 వ యర్థమునకును ఉదాహరణము)

క. ఒకమాదిరి వస్త్రములు

సీ. మంజిడి మొకమాలు మాదావళంబులు ములుక పూవన్నెలు ముత్తెరలు .. దినాళి 3 67.

ముత్తైదువ వి. ముత్తి + ఐదువ, వృద్ధ సువాసి. (చూ. అయిదవ)

ఉ. ఆదిశక్తి యైనత హిమాచల రాజకన్యా జవోలె ము. త్తైదువ వై నిజేశ్వరునియర్ధశరీ ము పాలుగొమ్మ .. నైష 6 14.

ఉ. నను నో ... ముత్తైదువఁ జేయ నింపొంద నట్టియనన్ మనుగాపు మంచు నా, గాదిలితోడు నేడ వశకందు డు నవ్వుచుఁ బల్కెఁ గ్రమ్మఱన్ ఉ. రా 4 159

సీ. ముత్తైదువ ... బత్తి బొట్టు వహింపఁ, జిన్నెలా యని ... చేతఁ బొడుచు .

శుక 2 115

ముత్తో[1] వి. ముత్త + అవ్వ) వృద్ధపితామహి.

శా. .. పురూరవుండు ప్రచలద్యోగుండు మాతామహుగా, ... ముత్తోవి విది లెస్స మన్మనివయిన్ మోహంబు వాటిల్లఁగన్ హరి 7 125

ముత్తో[2]. వి. (ముత్తి + తోయలి) వృద్ధస్త్రీ, ముదుసలియాఁడుది

కం తలవాకిటను మెలంగెడు, పొలఁతుక పలుకుల వెలంది పొత్తముముత్తో .

అం సం. దేశ 11

ముత్యము = ముత్తియము వి (బ ముత్యములు, ముత్యాలు) మౌక్తికము

చం కరి మస్తమైనముత్యములు గల్గుట నూతన తామ్రపర్ణియై ... విక్ర. 1, 99

సీ. తరుణిలోచనబాష్పధారలవంబులు ముత్యాల వరుసతో ముద్దుగుండె .. నైష. 2 113.

రగడ. కాదల్లయది పుల్లకంకేళి పన్నిదము, మోదు గోడిన నీదుముత్యాల జన్నిదము

మనుచ 6. 84.

ఉ. ముత్యాలచేరలు మొగపు ... యు ఒక్క ... ములు ... బాణ ...

... యా. 4 39.

౨ ముత్యాలవస్త్ర

ముద్రము సం. వి ... ము ... (... లో లేదు)

ముత్యాలమ్మ వి (ముత్యాలు + అమ్మ) ఒకానొక గ్రామదేవత (శ ర)

ముత్తోవిద్రిమ్మరి వి (మూఁడు + త్రోవలు + త్రిమ్మరి) త్రిపథగ, గంగానది

ఆ వేల్పుచేలు గడలిపెలఁ ... ముత్తోవ, త్రిమ్మరి ... నొక్కు ...

... 81.

ముదము సం వి. చ్ (స్త్రీ) సంతోషము

ముదముద వి (త ముదముదు కొంతుకు, సంకోచము (శ. ర.)

ముదముదములు విశే. చెడినవాడు, చెడినది, దుఃఖము నొందినవాఁడు, దుఃఖము నొందినది.

వ వారిక తెల్పువార్తల హితాలాపంబులజడిమి దివిజుల యెడ మాత్సర్య బులం జడిమి బుద్ధిఁ బ్రాప్తించిన ముదిమిఁగడపట ముదముదము లైన యీ దనుజాధముల ననపలెఁ గాక

ల. వి 2. 76.

ముదల. వి (త ముదల్) 1 ఆజ్ఞ, ఉత్తరువు.

కం పదపద దశముఖదేవీ, పదవికి నింద్రాది దివిజపాలకు లిఁక నీముదల న్నిజరాజ్యముమా, పదవుల మనఁ దలఁచినారు పల్లవపాణీ

రామా 6 157.

సీ. చెవిదండఁ జేరి నిల్చినబ్రాయసమువారిదముల కమ్మల కొప్పములు లిఱించి .. కుపల 2, 9.

వ కేళాకూళుల జొడ్డనబావుల వద్దుపెట్ట లేక విహరించుటకు వజ్రనాభుని ముదల యడిగి.

ప్రభా. 1 121.

2. లత్యము, గుటి

ఉ పోటున వేటునం దిరిగి బోరగిలం బడి యున్న దానవుం, గాటుకకొండ నెత్తు వెలిగోరు తెఱంగున నెత్తి త్రిప్పి చె, ర్లాటము చూపి వీఁడు ముదలా మన కంచు బలుండు సంగరా, ఘాటము దాఁట వైచిన దిగఁబడెఁ గ్రోళ యుగంబు చక్కటిన్ ... ఉ. హరి. 4 269.

(వీఁడు మొదలా, వావిళ్ల పా.)

3 గనిమ చేరక నేల (శ. రత్నా.)

జ. మట్టముదలించు, ముదలకించు, ముదలపెట్టు, ముదలించు

ముదలకించు స. క్రి. (√ముదల) 1 ఎత్తి పొడుచు

కం దంచుం జరణాంచలములఁ, గించుఁదనం బంచు ముదలకించున్ ముంచున్, నొంచున్ విదళన చుంచూ, దంచచ్చంచూపుటస్ఫుటాఘాతములన్ రామా. 5. 192

(మార్కొను అని శ. ర.)

వ అని ముదలకించి యవ్వీరభద్రుండు రౌద్రోద్రేకంబునఁ బ్రళయకాలరుద్రుండై ...

వీర 4. 109.

2 ఎదురుకొను, మార్కొను

వ ... తలచుటూర్పుల పెంపున నుత్కంప మానంబు లగుచుఁ జెన్నొందు చన్నుఁజక్కవ కవలకెలంకులఁ జొక్కపుఁజెక్కులకదలిక పొదలికల ముదలకింపుచు నిగుడు నిగనిగల తరఁగల యదంబుసందిదండలతళుకులకుఁ జెలికాండ్రు నెఱప ... కళా 6. 224.

3 వర్ణించు, ప్రశంసించు.

ద్వి .. నాకులస్వామి, మొదలైన దివిజులు మునులు వేదములు, ముదలకింపఁగ రాని మూర్తివి నాకుఁ, బ్రత్యక్ష మైతివి పరమ కళ్యాణ, మూర్తి ...

ద్వి పరమ 3. 220 పా.

ముదలపెట్టు స. క్రి. (ముదల + పెట్టు) ఆజ్ఞాపించు

గీ . రుద్రుండు వచ్చి తనకు, మ్రొక్కి చెలులఁ గూర్చుండ ముదలపెట్టి ... వరాహ 10 5

సీ. ముదలపెట్టక కోపమును వ్యయింపఁగ రాదు కోపించె నని మదిఁ గుంద రాదు ...

రుక్మాం. 4. 83.

గీ. కరుణ నంతమాత్రపుచూడిగంబు నాకు, ముదలపెట్టుఁ డఁటంచుఁ గే ల్మోడ్చి మిగుల, వినయ మొప్పఁగ నాయింతి వేఁడు కొనియె ..

కళా. 1 84.

ముదలించు. స. క్రి (√ముదల) 1 ఆజ్ఞాపించు, శాసించు.

ద్వి ఇది యేమి రఘురామ యెల్లలోకములు, ముదలింపఁ బురుషోత్తముఁడ వైననీవు, ఈ మోహశోకంబు లేల తాల్చెదవు ...

రం. రా. కిష్కిం. 198 పా. 20 పం.

2. ఎదురాడు, వ్యతిరేకముగాఁ జెప్పు, మార్కొను ప్రతిఘటించు.

ద్వి. మోసపోయితి నిన్ను ముదలింపలేక. నీసత్య సంపద నిన్నింత చేసె ..

రం రా. అయో 128 పా 2 పం.

కం. ఎదురెదురను ముదలింపఁగ, మదిఁ గొంకి పిఱిందివలన మందగతిం జే, రెద నేమటి యున్నెడఁ బ, ట్టెదనను వగఁ బుష్పకంబు డిగి వచ్చుతటిన్ ... నిర్వ 7. 78.

ద్వి. ముదలించి లేకరాముని డాగురంచి సుమతి నీళ్ళఁగిఁ దెచ్చుట బంటుతనమె ..

రం రా ఆర 181 పా 16 పం.

కం తనకొఱకుఁ గఱకురిపులం, గని యని ముదలించి పొలియుఁగన నశ్రద్ధన్, గనుఁగొనక మనుజపతికిం, దనమేనిం బోలెఁ బ్రోవఁదగు భటపంక్తిన్ వేం పంచ 1. 520.

3. ప్రశ్నించు, అడుగు

ద్వి అని తన్ను ముదలించుచును నెట్టయెదురఁ, దనతొంటిభావంబు దాల్చినఁ జూచి ...

బస. పు 3 1147 పం, బస పు 5 319 పం.

4. (బాణాములు) ప్రయోగించు వేయు.

ఉ త్రిశిరుఁ డంతరు గనలి దివ్యాస్త్రసంపద. రాముమీఁదఁ జూపిఁచిన మొనర్చె, మూఁడు శరము లతఁడు ముదలించి యట వాని, మూఁడుతలలఁ ద్రుంచె మొగ్గరమున ...
మొల్ల. రా. అర. 18.

5 సంతోషపెట్టు. సంతసింపఁజేయు.

సీ. .. ఒకఁడు పదప్రౌఢిమకు నిచ్చలో మెచ్చు, నొకఁడు జాతిశ్లాఘ కుబ్బుచుండు

గీ .. పంగువైఖరిఁ గుజాతి, జాడ నిందఁటిముద లింపఁ జాలు టెట్లు ... వేం పంచ. 1. 14.

ముది విశ. (√ముదియు. క. ముదు, త. ముదియన్) వృద్ధు, ముదుసలివాఁడు ; వృద్ధ, ముదుసలిది, వృద్ధము, ముదుసలిది, ముదిరినది.

ఉ ఇమ్ముదివెట్టి వీనిఁ బరమేశ్వరుగాఁ గొని యాడె ... భార. సభా. 2 89.

చం అనుటయు శాంసుఁ డిట్లను జనార్దనుతో ముది జోదు భీష్ము నొ,డ్డనఁ బని లేదు ...
ఉ హరి 4. 131.

గీ. ... తాఁ బోనిచో సారె పిలువ నంపు, మచ్చిక యొనర్చె నమ్ముదిమాయలాఁడి ....
శుక. 1. 89

సీ చుట్ట చుట్టుకొని శేషుఁడు నిద్రపోవును, ముదిపన్నగములలో మొదటివాఁడు ...
వసు 1. 82

గీ అహహ ముదిగొట్టు నెక్కి భిక్షాటనంబుఁ, జేయఁ బోవుట యదియు మేల్పాయ చువ్వె .. హర. 4. 28

వి. ముదిమి, వార్ధకము.

చం. ముది మది దప్పి తోయి మునిముఖ్య ! ...
ఆము. 6. 113.

సీ అచటివిప్రులు మెచ్చ రఖిలవిద్యాప్రౌఢి ముదిదప్పినమొనటి వేల్పు .
వసుచ 1 50.

ముదిగారము. వి. మాౌఢ్యము, మొఱకుఁదనము. (శ ర.).

ముదిత. వి. 1. స్త్రీ. ఆఁడుది.

కం. గడ విసరు వైచె నాకుఁడు, వదలక సతి దునిమె శక్తివైచెను దితిజుం, డది ముదిత దుముకు సేసెను . . ఉ హరి. 1 166.

గీ. మేపుదము వీనిలో నున్నమృగశిశువున, కది ప్రపర్ధిన మందెనే ముదితలార !, మండలం జెల్లఁ దానయై యుండు ... నైష 1. 126.

కం కడు నవ్వించుచుఁ జెలఁగులు, ముడివెట్టం జేటొండ్రుడు ముదిత కనుబొమల్, ముడి వెట్టె నాలిసిగ్గున . . మనుచ. 5 94

2. భార్య

సీ ముదితకై యఁటమేని నొదవినకామారి యాత్రి తనుఁఖుఁ డైనట్టియుగ్రుఁడు ..
దశా 3. 61.

ముదిత. సం. వి ఆ స్త్రీ. ఆనందము, సంతోషము (వాచ.)

ముదితము. సం. విశ (అ. ఆ. అ) సంతోషించినది, ఆనందించినది

వి అ న 1. సంతోషము, ఆనందము. సుఖము.

2 ఆలింగన విశేషము , రతాల్యాలింగనభేదము.

ముదిమి. వి. (√ముదియు, త. ముదుమై) ముసలితనము, వార్ధకము.

ఆ యదువు దొట్టి సుతులు ముదిమికి నోపక ...
భార. ఆది. 3 95.

చం. ... నా, ముదిమియు నీకుమారుతవమున్ వరుసన్ విజయుం డెఱింగెడున్ ...
భార. ఉద్యో. 4. 246.

ఆ. రసరసాయనాఖ్య రత్నద్వయము దెచ్చి.

యందు ముదిమి నొకటి యపనయించు, నొకటి చాల సిరుల నొందించు నని చెప్పి, యిచ్చి యమునం నిఁకు వచ్చె నృపతి .. విక్ర. 2. 163.

సీ ముదిమి ముప్పునఁ దగు ముదలితనము ... ఆం భా. 2. 118

ముదియ = **ముద్దియ** వి (ప్రా. ముదిఆ, ముదియా స్త్రీ) ఆఁడుది

కం రేయుం బవలును మెఱయుము, మోయుఘ నాపళులకలిమి ముదియలు దమ్ముం, బాయక యు డఁగఁ బరిరం, భాయతభోగరుచు లొదవె నాత్మేశులకున్. హరి. పూ. 6 112.

కం. ఓముదియ నీవు గొట్టిన, నే మగు నెవ్వారి కైన .. విక్ర. 4 61.

ముదియు అ క్రి (క ముదు త. ముదిర్.)

1. ముదిమి నొందు, వార్ధకము నొందు

గీ ముదియ మతి దప్పి నోరికి నొదవినట్లు, పలుకు వెడఁగుఁ మాటలు పాటి యగునె .... భార. ఉద్యో. 4. 248.

సీ వాని, పాలు ద్రావినవారు బలము సత్యము నెక్కుడై యొన్నఁడును ముదియక సుఖింతు, రని వింటి నతనిఁ గయ్యంబున నోడించి యైనఁ దే వలయు నా కవి ప్రియమున .. హరి ఉ 8 250.

ద్వి ముదిసితి భూభారమునకంటె ఘనతఁ, బొదలు జరాభారము నుదాల్చుకతన .. రం. రా. అయో 86పా 7 పం.

గీ ముదిసి ముప్పునఁ బెండ్లికై మొగము వేల్పు, దగవు గాదని రాఁ డయ్యె దాత వేల్పు .... నైష 4. 129.

2 శిథిలమగు, జీర్ణమగు.

గీ విడువ రాదు దుర్మతులకు నొడలు ముదియఁ, దాను ముదియదు ప్రాణాంత మైనరోగ. మనఘ తృష్ణ ... భార. శాం. 5. 377.

కం అది యట్టిద సంసారము మొదలుఁ దుదియు నొక్కరూప మోహంబు జెచ్చి పలదు తృష్ణయు నెన్నఁడు, ముదియదు, నదువులను నిట్లు మును గని రార్యుల్ హరి ఉ 5 189.

కం ముదిమి నుమీ ... యాప ముదియక యున్నన్ . సుద. 2 196.

జ ముది ముదిమి. ముదివాఁడు, ముదుక, ముదుకఁడు, ముదుసలి, ముద్ది

ముదిర నం వి అ స్త్రీ. కాముకి, స్త్రీ

కం. అకదురునఁ బికరనమును, నాకదురున భృంగరవము నాత్మగవంబున్, పికీకృతముగ నేకుల, నేకులు వినవడికె ముదిర యేకులముదిరా? పీఠి. 34.

ముదిరము నం వి అ పుం 1 మేఘము, మబ్బు. 2 కప్పు

ముదిరుఁడు. నం వి. అ పుం కాముకుఁడు. (మే వి , ఆ ని).

ముదివాఁడు. విజ (ముది + వాఁడు) వృద్ధుఁడు, ముదిమినొందినవాఁడు

శా అన్నా నే ముదివాఁడ లేవ పడి లే డెందెందొ నీ వేగఁగా సన్నాహంబున వచ్చి నాఁడవు .. సమీర. 7 65

సీ. ముదివాఁడు ముదుసలి ... అలరు వృద్ధాభిధ .. ఆం భా. 2 119

ముదిసెలి వి. కార్యకర్త

వ. ... కులోత్తుంగచోడ గొంకరాజుల ముదిసెలి తలయంట్ట ముద్దనాయకుణ్ణు శ్రీ భీమేశ్వర మహాదేవరకుం బెట్టిన అఖణ్డవర్తి .. ద శా. 4 1165.

వ. .. శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కులోత్తుంగ చోడగొంకరాజుల ముదిసెడ్లు దారపనాయకుండును జామెన పెగ్గడయును ద. శా. 4 996

వ. .. కన్యసంక్రాన్తి నిమిత్తమున స్థానపతులు నారుద్రదేవర ముదిసెలి నుప్పు నాయకుణ్డు శ్రీభీమేశ్వర మహాదేవరకు నిచ్చిన అఖణ్డవర్తి లోహదివియ 1 కి ... ద. శా 4. 1013.

ముదుక = ముదుకఁడు. విశే. (ముదియు) వృద్ధుఁడు, ముసలివాఁడు.

కం. పదునాల్గు మహాయుగముల, ముదుకఁడగు భీమేశ్వరునకు మొగచాలై యుండెడు సాని పెండ్లి యెప్పుడు, నది దక్షారామపు హిమ మగునో కాదో ... భీమ 1 112.

కం. ... దశాననుఁ ముదుకఁ గాని మఱఁదోఁ, చినచందం బగునో కాదో చెప్పితి సీకున్ భా. రా యు 4 ...

సీ .. నందగోపుఁడు, మొదలుగాఁ గల గొల్ల ముదుక లెల్లఁ, గడుఁ బ్రోవ్వి . హరి పూ. 7 157.

2 దళసరియైనది, మోటయినది

ద్వి ముదుకకుప్పసములు ముదముతోఁ దొడిగి, ముదిసిన రాక్షసముగ్ధలు నడువ . రం రా. యు 516 ...

ఉ వేసరి యే మటన్న నిలు వెల్వడఁ జాలఁడు చేత నంటిమా, దాసరి బుట్టయున్ ముదుక దావళి దట్టియుఁ గాని కాన మో, కేసరి మధ్య నీ ప్రతిన గెల్చె ... వైజ 3 94.

గీ పటకతలగుడ్డ యొకతాటి పచ్చడంబు, ముదుక నీర్కావిదోవతి మొలను సంచి, తిత్తి వెండుం గరము ప్రేల హత్తి యొప్ప, నుండు శరుఁ డను పేరనియోగి యొకఁడు. హంస. 4. 76

3 సాంద్రమైనది, చిక్కనిది

వ ... ముదుకవెన్న లంటుకొని మొదుక నయి పిడిచినం బోలవలచు చుంచుతలలును ... హరి. పూ. 5 143

సీ ముదుక గాకుండఁ బయ్యెదలోనె కేలార్చి కలయఁ జంటను నొంటఁ గలప మలఁద ... ఆము. 1. 60.

4 లావు, స్థూలము, పృథులము.

(దీనికి నిగాగమము నొక్కచోఁ గానవచ్చు చున్నది.)

సీ ... క్రొక్కారుమెఱుపులు, తారంగ జలకేళి వలసి క్రొన్నెత్తురు, గడియఁ గాఁచిన కుంభకుంభ నిభములైన, ముదుకని చన్నులమొన లొత్తి డిగిచి, ఒలువిడి నచ్చలల్ పరిరంభణముల. పేరుపు జనము మేలో ... దెలిసి .. ... రా ... 80 పూ. 20 గం.

వ్యతి సన్నబియ్యమున్న ముదుకబియ్యము వెలితకువ

ముదుకఁడు = ముదుక విశే ముసలివాఁడు, వృద్ధుడు

చం ముదుకఁడనైన నాదుబలము జేలమున్ విపిదాస్త్రశస్త్రసంపదయును బోయి సీ గుడుఁడు భార్గవుచే విను ... భా. ఉద్యో 4 246.

సీ ముదుకని మస్తకంబునకు దాపున నూఱు కాండములన్ దలగడగా నమర్చి జై భా. 2 69.

కం ఇది గాంధర్వవివాహము, సుదతీ మనకిపుడు సాక్షి సూర్యుఁడె యన నో, ముదుకఁడ నీకొద దీటిన, వదలెద వే నొల్ల నను బ్రవాహాధర యున్ ... భోజ. 7. 115., భాగ. 10. పూ. 1256.

ముదుకసరులు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము

సీ గరుడసరు లోప్పతుగంటరాజనములు మోఁదుగ తొడిమలు ముదుకసరులు హంస 4 128.

ముదుగు విశే ముదుక. దళసరి

రగడ. మూల కొదిగెఁ దుది ముదుగుంగోకల్, సాలిఁ దాఁచెను సన్నపుఁ జోకల్ ... బహు. 2 12.

వి మోటుమాట, కఠినోక్తి.

ఆ తొత్తుపేరఁ బెట్టి దొడుకుపేరను బెట్టి, పిల్లి కూనపేరఁ బెట్టి యిల్లు, వెళ్ల లే దటంచు మెల్లన ముదుగులు, పాఱవిడుచుచుండుఁ బాటఁ బాట. వైజ 3. 98.

సీ. ఉపబర్హ మెగఁద్రోయ ను కించి మోము పై

మోముఁ జేర్చినఁ జూచి ముదుగు లాఁడు ...
హంస. 3. 201

ముదుటుంగరము = ముద్దుటుంగరము.

ఉ కానకుఁ గొంచుఁ బో యిపుడు గాళ్లను
జేతులు గోయుఁ డంచు లో, నూనినకిన్క
రాజు ముదుటుంగర మిచ్చెను . .
సారంగ. 3. 26, 3. 22

ముదురు. అ. క్రి. 1. లేతదనము వీడి పరిణతి నొందు

సీ. సడలిన నిడుదకెంజడలును ముదురఁ బండిన
నాఁచుదీఁగలుఁ బెనఁగొనంగ ...
హరి ఉ 7 74

కం. ముదిరిన రేయెండలచే. నెద వడ దాఁకంగఁ
గొమ్మ యెద వడఁ జొచ్చెన్ ..
కళా 3 107.

2. హెచ్చు. అధికమగు.

కం. అని యా రాజకుమారుఁడు, కినిపి పలికెనపుడు
వారికిని మాకును నీ, వనితకు వాదము ముది
రినఁ; జని చెప్పితి మప్పురంబుసభవారలకున్.
భోజరా. 7. 79

సీ. అనఘ మహోదరవ్యాధి నాతనువున, నొదవి
యంతంతకు ముదురఁజొచ్చె ..
నా పంచ. 4 81.

గీ. వీరశైవంబు ముదిరి యేవేళనైన, హరహర
శివా మహాదేవ యనుచుఁ బల్కు ..
హంస. 3 189.

3. పెరుఁగు, వృద్ధిపొందు.

గీ ధనమదంబును వేదవిద్యామదంబు, మోక్ష
లక్ష్మిమదంబును ముదిరి కాదె, కాశికా
పట్టణంబునఁ గరుణ లేక, బ్రాహ్మణులు నన్ను
నిటు భంగపఱిచి రకట! కాశీ. 7. 155

గీ. వెట్టిశైవంబు ముదిరి మద్వీమతి వినుఁడు ...
ఆము. 4. 42. మనుచ. 5. 27.

4. ఒదుగు, ముడిఁగియుండు

కం అదురుదురే పగదాయకుఁ, జెదురుదురే ధైర్యః
మెదలి జీవితవాంఛన్, ముదురుదురే మూలల
నరి, కెదురుదురే కాక శూరు లెచ్చో నైనన్.
చంద్రా. 6 96.

విశే. 1. లేఁతతనము వీడినది.

గీ. ముదురుఁదీవెల బిగువుగా మోపుఁ గట్టి ...
హర 1 21.

సీ. కంబు సౌందర్యంబుఁ గబళించు కంఠంబు
ముదురు చందురుఁబోలు ముద్దుమోము . .
హ. వరాహ 2. 27.

గీ ముదురు మంకెనపూవు కెమ్మోవి గాఁగఁ,
దములు చూపఱఁ గొలిపెడు కొమరుఁ దవవు,
జోగురాలును బోలెను జాగు మీఱు, కొలను
గాంచిరి మదిలోనికోర్కు లలర ...
యయా. 3 55.

వ. ఖిల్లపల్లవాధరలు ఛల్లవరంపరలన్ బగిలించిన
ముదురు వెదుళ్లనుండి జల్లున రాలి . .
ఉ రా 4. 163.

2. మిక్కుటము. ప్రబలినది, అతిశయించినది.

గీ. ముదురుటూర్పులు గెమ్మోవిపదను దివియఁ,
జెమటచిత్తడి చెక్కులఁ జిప్పిలంగ, నున్న
తన్వంగి భయ మేద నుపచరించి. యింపు
రెట్టింపఁ దెరువరు లిట్టు లనిరి. విక్ర. 7. 102.

ఆ. ఎదురు లేనిభక్తి చిదురుపగానీక, యదరు
బెదరు మదిని గదురనీక, ముదురుకరుణ
నన్నుఁ జదురుగాఁ బెనిచెడు గదురు మద్వతంబు
గాచుకుదుర, చెన్న 4. 129.

3. చిక్కనిది, సాంద్రము.

సీ. చంద్రకాంతపునీటజాలైనవెన్నెల, ముదురు
వెన్నెల జుట్టుఁ బదనుఁ జేసి .. పారి. 2. 48

సీ. గదురుకంపు గడించు ముదురు క్రొంజెమటలఁ
జొనుపు పుక్కిటితోనిజొల్లు విడెము ...
చంద్రా. 2. 40.

4. ముదిమిఁ జెందినది, వృద్ధము.

సీ హిమవన్నగము నందుఁ, గల దొ_ బూరువు గడుఁ బెద్దకాలంబు ముదురు శా--కో మూల దృఢము ... భార. శాం 5 555

ఇ ముదురుఁ జదువులు, ముదురుతనము, ముదురు ప్రాయము, ముదురుమానిసి

ముదురుఁజదువులు వి బ (ముదురు + చదువులు) వేదములు, ప్రాఁ౹ఁజదువులు.

మధురగతిరిగడ. ముదురుఁ జదువులకు మెదలో యీయిలు, కుదురై తుది కీకోడలు రాజిలు..
కు. 1 222

ముదురుఁజదువుల బాపన = బ్రహ్మ

గీ వాల్కపై నువ్వుగింజైన నానవట్టి, యారివేరంపుఁదవసి కయ్యంబుగఁ దుప్పుఁ గూడుగాఁ జేసి మెలఁగెడు కోడిగీఁడు, ముదురుఁ జదువులు బాపని ముద్దుపట్టి. చిత్రభా 5. 48

ముదురుఁతనము వి. (ముదురు + తనము వార్ధకము, ముసలితనము

వ ఇట్లు వారించి యిది శాపంబున ముదురుఁ దనంబు నొందిన బృందారకసుందరి గావలయు ... భార. అను 2. 21.

ముదురుప్రాయము వి (ముదురు + ప్రాయము) వార్ధకము, ముసలితనము.

గీ. ముదురు ప్రాయంపుఁ బడతుల మదనకథలు, బొడముచో సిగ్గుపడి పాఱిపోఁవ జొచ్చె
కళా 6 209

ముదురుమానిసి. వి (ముదురు + మానిసి) వృద్ధుఁడు

వ తొలఁగ కక్కడక్కడ భద్రపఱచి ముదురు మానుసుల కతంబునఁ బోఁ గూడక నమో నమో యనుచున్న వారను ..
కువల. 2 148

ముదుసలి.. విబ. (√ ముదియు. బ ముదుసలులు, ముదుసళులు, ముదుసళ్లు,) వృద్ధుఁడు, ముసలి వాఁడు, వృద్ధురాలు, వృద్ధము.

చం మొదల నుపేంద్రుఁ డై యతఁ డమోఘ హితక్ కృగుకత్తిఁ ...చి య,ముత్తదుసలి గేహికిని హము ... దనయక్లన పొ... మన్న . ఆము 5. 48.

గీ ముదుసళులు ఏమ కిమ్ము--ఁ జదివికొ..డు, ...క ఒతులకు హిత మగుక మేల, యొలసి ... భా అది 5. 84

గీ .. కడలపు పెద్ద, వాయితము సేయు ముదుసళ్లు వాఁడువా, గ...మోపుల ముం...ఁ గదలుఁ దనుము .
హ పూ 6 21

కం అదిగా కే రిలు వచ్చిన, యది మొదలుగ జింతచె నహర్నిశమును నా, కెమరెదు రెచూచు ...లు, ముదుసళ్లను ఖ త మోహమున నను నా...న్. మనుచ. 5. 150.

సీ నొవ్వులు దబు చయ్యో నిప్పుడె చని వేగ పెద్ద లౌముదుసళ్లఁ బిలిచి రారె ...
ఇందు. 2. 60

వ ముదుసలిచక్రవాకంబులతో నెకసక్కెం బాడు చీఁగుచున్నల వేఁగుఁదనంబునఁ దవతనూపల్లి జలదరింప .. భీమ 2 110.

2 పండిశిఁ జెందినది.

గీ పసిఁడిగట్టున కొకవింత మిసిమి నించి, నెరసెఁ గవసారి ముదుసలి తెలుపయొండ . .
పారి 4. 48

ముద్గపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ అడవిపెసర (వృ వి)

ముద్గభుజము. సం వి. జ్. పుం. గుజ్జము.

ముద్గభోజి. సం. వి. న్. పుం గుజ్జము

ముద్గము సం. వి అ. పుం. 1 పెసర (వృ వి), 2. మూఁత, కప్పు. 3. పక్షివిశేషము.

ముద్గరము సం. వి. అ పుం. . ముఘణము, అస్త్రవిశేషము.

ఉ. సుత్తి, సమ్మెట. 2 వేత్రము, న్యాయాధిపతి యొద్ద నుండుభటునిచేతిలో నుండెడి బెండికఱ్ఱ 4 మంటిగడ్డలు పగులఁ గొట్టెడి కొయ్య. 5 ముకుళితము, మొగ్గ. 6. ...గారము,...

రింగము (వృ వి)

పుం న ఒకజాతిమల్లి (వృ. వి),

ముద్గలము. సం వి. అ. న రోహిషతృణము, ఒకయనుసుగడ్డి (వృ. వి).

ముద్గలుఁడు సం వి. అ పుం ఒకానొక ఋషి

ముద్గషము సం వి అ. పుం వనమర్గము, అడవి పెసర (వృ వి.) (వాచ.).

ముద్ద[1] వి (త. ముత్తై) కబళము, కడి.

కం. . గొబ్బున నొకముద్దఁ జేసి కొని మ్రింగుఁ జుమీ ! .. సీలా. 2 ౬౬.

గీ. మెదడు ముద్దలు గావించి మెసవి మెసవి .. దశా 2 4౬౫, ఆం. భా 2 260.

2 పిండము, ఉండ

కం. లోహమయదైత్యనగరీ, గేహంబులు పావకోగ్రాగ్నికీలాజ్వాలా, దాహమునఁ గరఁగి మూఁడుస,మూహము లై పెద్ద పెద్దముద్దలు నయ్యెన్ ... భీమ. 4 141.

కం మానక నిను దూషించుచు, మానిని విను ముద్దె జేసి మన్ను గొనంగా, నానాఁటికి నాసీచుల, చే నది యంతయును బోపుఁ బెడి పుడికిల్లన్ భోజరా. 8 90.

జ ముద్దకమ్మరి. ముద్దకవ్వము, ముద్దకూడు. ముద్దికొలిమి, ముద్దగించు. ముద్దీఁచె

ముద్ద[2] విశ (సం ముగ్ధా, ప్రా ముద్ధ) ముగ్ధ, అమాయకురాలు, గోల. (చూ. ముద్దరాలు.)

జ. ముద్దరాలు, ముద్దటికము, ముద్దియ,

ముద్దకమ్మర. వి (ముద్ద[1] + కమ్మరి.) ఊాయి కరఁగి యినుము చేసెడివొక్కజాతి (ముద్ద కమ్మరివాఁడు. శ. ర.)

ముద్దకవ్వము. వి. (ముద్ద[1] + కవ్వము) మ్రాని బిళ్ల తగిలించినకవ్వము (శ. ర).

ముద్దకూడు. వి కబళాన్నము, మాధుకరాన్నము.

సీ. హీనవృత్తిని బిచ్చ మెత్తి గోడలు దాఁటి ముష్టికూళ్లకుఁ బోయి మొత్తులఁ బడి .. వేణు. 41.

ముద్దకొలిమి వి (ముద్ద[1] + కొలిమి) ఊాయి యినుముగా కరిగెడికొలిమి (శ. ర.).

ముద్దగించు. అ క్రి (√ ముద్ద[1]) ఘనీభవించు, గడ్డకట్టు

ద్వి ధృతి ముద్దగించిన దివ్యామృతంబు, లత గరిగొన్నమూల స్తంభ మనఁగ . పండితా దీక్షా ౬ పొ.

ముద్దట వి పిడుక

కం. గుడిలో ముద్దట లణఁచిన, గుడిలో వెంబ్రుకలు వాచికొనినను నెపుడుం, గడు వెఱవక పత్తించిన, గడు,నరి నరకాగ్నిశిఖలఁ గ్రాలు మహేశా .. శివ సా. 293.

ముద్దయ్య. వి (ముద్దు + అయ్య) కుమారస్వామి (శ ర)

ముద్దరాలు. విశ (ముద్ద[2] + అలు బ ముద్దరాండ్రు) ముగ్ధ, గోల.

చం ఇది గడు ముద్దరాలు పను లేమియుఁ జేయఁగ నేరదంతయున్. మృదు వొకకీడుపాటునకు మేకొనఁ జాలదు ... భార. విరా. 1. 103.

ఆ చాల ముద్దరాలు జవరాలు గోమరాలు, నీకుఖాత్మురాలి కెవ్వఁ డొక్కొ, మగఁడు నెప్పు మనిన భాగ. 9. 72 ఆం భా. 2 105.

(ముద్దురాలు = మనోజ్ఞురాలు శ. ర పొ)

వి. స్త్రీ, ఆఁడుది

కం మీలుం దామరపూలున్, మే లగునమ్ముద్దరాలిమినుకుఁ గనుఁగవన్, బోలక నీట మునింగెన్, మూఁతు దొర గాక యుర్లు మూలకుఁ జేరెన్ అచ్చ రా. బాల. 181

మ. సరసిం దోఁచినముద్దరాండ్ర మొగముల్ సత్యంబుగా మించుతా,మర లంచున్ బరువెత్తఁ బోయెడు మదోన్మత్తద్విరేఫంబులు ... ఉ. రా. 6. 84.

సీ. . . ముద్దాడుఁ బులి లేఁటిముద్దరాలి .
కాశీ 2. 45, దశా. 9. 84

ముద్దఱికము వి (ముద్ద[2] + అఱికము) ముగ్ధాత్వము ముద్దరాలితనము.

ఉ వచ్చి తదీయమందిరముఁ వర్తన లెల్ల నెఱింగి యక్కటా. నచ్చనతంబు గల్గునతిచాడ్పున ముద్దఱికంబు చూపుచున్, బ్రముచ్చిలి రాత్రు లీఱంభి మూఁడుజగంబులు బ్రమింగుచుండె
కేయూర. 5 228

ముద్దాడు సం క్రి (ముద్దు + ఆడు) ముద్దుపెట్టుకొను, చుంబనము చేయు

ఆ అంగి చెక్కు నొక్కి యక్కునఁ జేర్చి ము, ద్దాడి నీకు ఫలము లారగింప, వలసినన్ని దెత్తు ....
ఉ శా 5 86

మ . జిగిశాశ్వ చెప్పపున్ ముద్దుచెక్కిలి ముద్దాడుచు
దశా 8. 77

సి ముద్దాడ వలదె యీ మోహనాగునిమోము గండచక్కెఁ మోవి గలఫలంబు ...
విజ వి 1 71

(ముద్దిడు. శ ర పా.)

2. చుంబనాది పూర్వకముగా లాలించు, బుజ్జగించు.

కం .. మగువయుఁ బతియుం, బొదలెడి విస్మయము మనో, ముదముందఱుకొత్తఁ గొడుకు ముద్దాడి తగన్ .
హరి పూ. 5 188.

సీ. బలితనూజుం డైన బాణాసురుఁడు దొల్లి కార్తికేయుని శూలి గారవించి, ముద్దాడు నెడ చూచి మోదంబు ఖేదంబుఁ బొడమ నెమ్మనముతోఁ గొడుకు నిట్లు పాటింపఁదేఁదండ్రి
ఉ. హరి. 5 9

మ. ... మఖశాలాగ్రంబునన్ బ్రార్థదేవుని గట్టించెను వీరభద్రుఁడు భటవ్యూహంబుచే నాగ్రహంబున ధూమోర్ణపయోధరద్వితయమున్ ముద్దాడుహస్తాబ్జముల్ .. కాశీ. 7.89.

(ఇట పుణుకు అని భావము. అదరించు అని శ. ర).

ముద్ది[1] విజ. (1 ముదియు ము లా పె. వృద్ధాగన

గీ. అనిన నమ్ముద్ది మంచి దయైన నేమి నా తనూదరకలన వనకాక్కు, ముద్దియగన నీకు నిదియు లేదన్న నందు, నద్ది మిక్కిలి యవ్వారి నడుగువెట్టు .
శుక 3 47.

గీ ముద్ది యన రాదు గ్రద్దన నయ్యెద్ద వెదక
శుక. 3 21.

ముద్ది[2] వి ఇడుము, ఆపద (శ ర)

ముద్దిడు, స క్రి. (ముద్దు[1] + ఇడు ముద్దుపెట్టుకొను, చుంబించు

ఉ నద్దురకన్నె కన్నుఁగవ చొక్కఁపుఁ జెక్కులు మోవి నొక్కమై, ముద్దిడునేఁ మోవితీని మోవి కొఱఁతఁ దలంచి వెలపు, జెక్కుఁ బంచ నత్తిఁ గని పెంచిన మేటిక బచపక్తి వా, దద్దిర యంచు నవ్వి చతురాస్యుఁడు మాకుఁ జిరాయు వీపుతన్
రా వి 1 8.

ఉ ముంగిట నాడుపుత్రుఁ డతిమోహము నందను దొలఁ గాంచి వేడ్కం గరయుగ్మ మెత్తి చిఱుగంతులతో వెడయేడ్పుతోడ డా యఁగఁ జెలఁగి యెత్తుకొని యక్కునఁ జిక్కఁగఁజేర్చిముద్దుమో, ముంగమియారఁ ముద్దిడుట ముజ్జగ మేలుట గాక యుండునే
కవిక 1 40.

ముద్దిడుకొను స క్రి (ముద్దు[1] + ఇడు + కొను. స్వార్థమున) ముద్దుపెట్టుకొను

కం. విద్దెములు నేయరాదో, ముద్దులపట్టీ యటంచు ముచ్చటదీరన్, దద్దయుఁ దలిదండ్రులు తను, ముద్దిడుకొన నజుఁడు వెలయు మోహనలీలన్.
ఇందు. 2. 17.

ముద్దియ[1] వి (√ముద్ద[2]) స్త్రీ, అఁడుది

కం. అనుటయు దరహసితము మో,ముసకుఁ దొడవు గాఁగఁ బలుకు ముద్దియ ...
భార. విరా 1. 315.

ఉ గద్దియ డిగ్గి కౌశికుఁడు గాదిలిసూనుఁడు గొండ

పట్టినన్, ముద్దియ దశకుమారకుడు విమూఢత
రెండవపుత్రుడైననుం, దద్దయు వేడ్కఁ జూతు
నని . కాశీ 6 21.

ఉ ముద్దులు గుల్కుకుందనపుముక్కలిపీట వసించెఁ
దమ్మిపూ, ముద్దియగద్దియం బొలుచు ముద్దియ
యుద్ది యనన్ శుభోన్నతిన్ ..
విజ వి. 3. 92.

2 ముగ్ధ, గోల.

సీ ... ముద్దరా ల్ముద్దియ ముగుద యనఁగ, ముగ్ధ
యొప్పును ... ఆం. భా. 2. 105

ముద్దియ(ద్దె)² వి (సం. ముద్రికా, ప్రా. ముద్ది
అ) తామరపువ్వులోని దుద్దు, కర్ణిక

ఉ అద్దము చూచి చంద్రముఖి యందముగాఁ
దిలకంబు కస్తురిన్, దిద్ది యనేకరత్నమయదివ్య
విభూషలు దాల్చి యొయ్యెడన్, ముద్దులు
గుల్కుకుందనపు ముక్కలిపీట వసించెఁ
దమ్మిపూ, ముద్దియగద్దియం బొలుచు ముద్దియ
యుద్ది యనన్ శుభోన్నతిన్ విజ. వి. 3. 62.

ఉ పొద్దెపుఁదేఁటి చెక్కుకొన సోఁకులచే రవళించు
తమ్మిపూ, ముద్దెదుమామిస, ద్దదర మోదుగు
నేఱయుఁ నల్వ కేడెమున్ . ప్రబంధ 5. 14.

గీ పొలుచుఁ గర్ణిక దుద్దు నా ముద్దె యనఁగ.
ఆం. భా 1. 165.

ముద్దీఁకె వి ముద్దు + ఈఁకె) ఏనుఁగును
బొడిచెడి ఒరగోల (శ. ర.).

ముద్దు వి (క ముద్దు త ముత్తు) 1. చుంబ
నము,

(చూ. ముద్దాడు, ముద్దుగైకొను, ముద్దుగొను,)

గీ. ముద్దు నాఁగను జుంబనం బొప్పుచుండు ...
ఆం భా. 2. 180.

2 ముద్దు వచ్చుపని, ఇంపు గలిగించు పని.

ఉ సందిలి పట్టి యాడు మన నాట్యము లాడుచు
ముదు-న్ మహా, వంద మొనర్చె బాలిక
దిన-బును జుట్టపుఁ బూవుఁబోండ్లకున్ .
కళా 6 200.

3 ఆదరము

(చూ ముద్దుగావించు)

4. సొంపు, చక్కఁదనము, ఇంపు, మనోహర
త్వము

సీ, పలుకుల ముద్దును గలికి క్రాల్గన్నుల తెలివును
పలుకు చన్నుల బెడంగు .
భార. ఆది 8 27

గీ ముద్దు, చిలుకు నచ్చఁ జిలుకలకొలుఁకు
లపుడు ... దశా 2 268

సీ తరుణాంగుళీధూతతంత్రీస్వనంబుతోఁ జిలిబిలి
పాట ముద్దులు నటింప ... మనుచ. 2. 27.

5. ప్రేమము

చం. వలిమలయల్లువాఁడు తలవాఁక ధరించిన పూవు
గుత్తి వే,ల్పుఁగమిజీవగఱ్ఱ యుడివోవని
చేవ్వల తెంకి వెన్నల బ్బొలచినపాదు పాలకడలి
ముద్దులపట్టి నృసింహకృష్ణరా, యలఁ గరుణా
రసంబు నినుపారెడి చూపులఁ జూచుఁగావుతన్.
పారి. 1. 6

వ. ... అద్దేవదేవునకు ముద్దులమనుమలు
గావున దశా 3. 125.

చం . ప్రసు, కక్క పలుమాఱుఁ జూపఁ జెలి
కత్తెలు ముద్దులపాప పొమ్మనన్, మొకము
సగంబు వాంచె మణిముద్రికలం జెఱునవ్వు
గప్పుచున్. ఉ హరి 5 54.

(ముగులపాప = ప్రేమాస్పదమైనది, అమాయకు
రాలు)

విశ. 1 మనోజ్ఞము, సుందరమైనది

కం. అద్దేవుఁడుం బైపడ, గద్దింపుగ శైల న్య కనుఁ
గీటంగాఁ, బెద్దవడి నటించుచు వ,ముమ్మద్దియ
చిఱునగవుతోడ మ్రొక్కుచు నిలిచెన్.
ఉ హరి 5. 59.

చ తెలికనువోయిమిం ములును దిన్న నినవ్వులు
ముద్దుమోములున్ . విక్ర 1. 79.

కం. వలనుగ వపుమ్ముద్దుంబై, దలి వలి నిట్టూర్పు

కమ్మతావులఁగే వా, విలి పనిచె పనఁగ నిఁ వే,
ల్పుల ముస్నె వ్వారి సెట్లు పూజింౘెకొ్రోకో
రసిక. ౨ 127

2. ప్రేమా ప్రకము, అనురాగు

శా. క్షోణి పల్లభు ముద్దుగ న్నెనును బల్కుల్ గ్రోలు
కోలేపి సి. ర్వాణాన విము రైనపీనులకుఁ
ఏ త్పాస్రయ ఁబు గంధర్వరా్వడ్విణానాద మెుకింత
సమ్మదము గావించంగ నింద్రాదిగీ, ర్వాణాధీశ
చతుష్టయం బరిగెఁ దారావీథి దూరంబునన్
శైవ. 7 35

ఉ. ద్వారకముద్దు సెలె, లటట తన్నగరీమణి సృష్టి
యన్నిటం, దిరుగ దైనచో నిదియ నేర్పులమే
టని యెంచి చెసెఁబో, ధాయణి విశ్వకర్మ ...
విజ వి 1. 20

ద్వి. బ్రొద్దు నేఁ డిదె గ్రుంకెఁ బోలమునుండి,
ముద్దులేగలు వచ్చి మొపవలఁ గలసె ...
ద్వి హరివ్ప. ఉ 1684 పం.

ముద్దుఁడు విశ. ముగ్ధుఁడు, గోల, బేల.

గీ. తేరపని మానిపిన వాసుదేవుఁ డిలకు, దాఁటి
కాతానివై చె మాధవునిమీఁదఁ, బదిశరంబులఁ
ద్రుంచి గోపాలవిభుఁడు, ముద్దుఁడును బోలె
కన్నులు మూసికొనియె. ఉ, హ 8 100.

ముద్దుగలకాళ్లపురువు. వి. (మూఁడు + దుగల + .) జంటముకాలి, షట్పదము, తుమ్మెద.

ముదుగల తల్లుల బిడ్డఁడు వి కుమారస్వామి.

ముద్దుగలము వి (మూఁడు+దుగలము) ఆఱు బేడలు

ముద్దుగా అవ్య అందముగా, మనోజ్ఞముగా.

ముద్దుగుమ్మ వి (రూ. ముద్దులగుమ్మ)) మనోజ్ఞురాలు, స్త్రీ.

సీ. ముద్దుగుమ్మకు శశిముఖమయ్యె దుమ్మెద
రసిక. 4. 39.

ముద్దుగురియు అ క్రి. మనోజ్ఞముగా నుండు.

సీ ముత్యాలసరులతో ముద్దుగురిసె ..
శైవ ౭ 13.

ముద్దుగులము వి. రూ ముద్దుగలము

ముద్దుగొను అ క్రి చుంబనము చేయు

ముద్దుగైకొను. అ క్రి. చుంబనము చేయు

ముద్దుటుంగరము వి రూ. ముసుటుంగరము.

ముద్దుటుంగ్రము వి రూ ముసుటుంగరము

ముద్దుపెట్టుకొను. అ క్రి చుంబనము చేయు.

ముద్దుప్రాలు వి ధాన్యవిశేషము

ముద్దుముద్దు విశ జిలిబిలి

ముద్దురాలు వి ముద్దుగవస్త్రె

ముద్దులగుమ్మ వి ముద్దుగవస్త్రె

ముద్దులాఁడి వి విశ ముద్దుగువస్త్రె

ముద్దులాఁడు వి మనోజ్ఞుఁడు.

సీ. ఓడిచెలు వడుని వెలఁదికి జగమెల్ల ముఖమందుఁ జూపిన ముద్దులాఁడు .
భాగ 10 పూ. 1253.

ముద్దులుగుల్కు. అ క్రి మనోజ్ఞముగానుండు.

ఉ. ముద్దులుగుల్కు నీ భువనమోహన కుండల రత్నదీధితుల్ .. కవిక. 6 207.

ముద్దులుమూటగట్టు అ క్రి. మనోజ్ఞముగానుండు.

ముద్దె వి. 1 పద్మబీజకోశము, కర్ణిక.

ఉ కొమ్మలతోడి హస్తములు గుత్తపు ముద్దెల ముద్దుగుల్కు పొందమ్మల ..
పంచ 24 154. (శా.)

పాలుచుకర్ణిక దద్దునా ముద్దెయనఁగ ..
ఆం భా 1. 224

2. ముద్దియ

ముద్ర. సం వి ఆ స్త్రీ. 1. ముద్దర, సీలు.

2 అంగుళీయకము లోనగువాని యందుండు సంజ్ఞాక్షరములు

3 సజ్ఞాక్షరములుగల యంగుళీయకము

4 బంగడ, ధాన్యపురాశిపై వైచు సీలు

5 భుజములపై వైచుశంఖము చక్రము లోనగు ముద్ర

6 నృత్తహస్తములలో నొకటి

7 జపము సేయు సమయమందుఁ బెట్టుకొను అంగుళి విన్యాస విశేషము.

8 నాణెము

9 కావ్యాలంకారశాస్త్రము దొక యలంకారము. సరియైన పదములతోను నామములతోను వస్తు వర్ణనము గావించుట ముద్రాలంకారము.

10 బిరుదు వర్ణములుగల పతకము

ముద్రణము. వి అచ్చుపని, ముద్రితప్రతి.

ముద్రణీపత్రము వి ఆచ్చు నిర్దుష్టముగా పడినదో లేదో చూచుటకు మొదట ముద్రించిన కాగితము, (ప్రూఫ్సు విల్యమ్సు)

ముద్రాంకము, ముద్రాంకితము విశ ముద్రితము

ముద్రాక్షరము వి ముద్రవైచిన అక్షరము.

ముద్రాకారుఁడు వి ముద్దరలు చేయువాఁడు.

ముద్రామార్గము వి. బ్రహ్మరంధ్రము

ముద్రాయంత్రము వి. అచ్చుయంత్రము

ముద్రారక్షకుఁడు వి. ముద్రలను భద్రముగా నుంచువాఁడు

ముద్రారాక్షసము. వి విశాఖదత్తుఁడు సంస్కృత భాషలో రచించిన యొక నాటకము పేరు.

ముద్రించే సం స క్రి. (గొండ్లెము) 1. వేయు, బిగించు, తాళముచేయు

కం కలువలకు వన్నెలిందిర, తలుపులు ముద్రించి

యున్న తామరసగృహంబులు పాడగుటన్ మూల్లుచు, వలిభూతము లందులోన నధివసి యించెన్ కవిక. 4. 79.

2 ముద్రవేయు, సీలువేయు.

ఉ వంకశిలీముఖుండు తునబాణమునన్ జగమెల గెల్చియు. భక్తించిత పుష్పవృష్టి మసుదానశి నింపఁగ నిప్పు డల్లుము, గ్రించినజాడ దెల్పె సునతీ మధుపంబు పరిచ్ఛదచ్ఛటాకంచుకితో త్పలంబుతుదకమ్మునఁ జిక్కి యచంచలా కృతిన్. వసు 4 133

ముద్రితము సం విశ (అ ఆ అ) 1 ముద్ర వేయఁబడినది. 2 మూసివేయఁబడినది, ముద్దర వేయఁబడినది 3 వికసించినది, ముకుళితము 4. అచ్చువేయబడినది.

ముధా సం అవ్య. అ 1 వ్యర్థము, ప్రయోజనము మాలినది

ఇది ముధాప్రయాసము మొదలగుచోట సమాస పూర్వపదముగామాత్ర ముండును)

మునగ వి (త మురుంగై.) 1. శిగ్రువు, ఒకానొకచెట్టు.

గీ ఇఱుకుమ్రాను పెరంటిలో నెక్కుఁ బావి, మునగలును జొప్ప పెనువామి ... తనర నిరతంబు వెలయు నాతనిగృహంబు ...

శుక 2 408. (మునుఁగు అని చి. ని పా.) ఆం. భా. 2. 44.

2 శిగ్రుశలాటువు, మునగకాయ.

ఆ. మునగ యుల్లి యడవిమునగ దుర్మాంసము, లానుగమ్మె మలిన మైనయుప్పు, గఱియజీల కఱ్ఱగఱివేము గురుజ యిఁగువ ప్రవర్జనీయ కోటి. భార అను 8 189.

మునగపూజిట్టువ వి. పక్షివిశేషము

సీ జిట్టువ మునగపూజిట్టువ గిజిగాఁడు వల్లడ పొడిపిట్ట వంగపండు.

ఆ. అవి యైనపతు లతఁడు దీర్పు . హంస. 3 12.

మునన వి. పతఘుమ్రానిమీఁది యరభాగము మీఁట (శ ర)

ముని. విశ. మునుశబ్దమునకు వృత్తియం దుత్తర పదము పరమగునపుడు వికల్పముగా నగు రూపము.

ఉదా : మునికాళ్లు, మునివండ్లు, మునిమాపు మొ.

ముని సం. వి. అ. పుం. 1. ఋషి. 2. దమనకము (వృ. వి.) 3. బుద్ధుడు. 4. ప్రియాలువృక్షావిశేషము 5. మామిడిచెట్టు. 6. ఏడు సంఖ్యకు సంకేతపదము.

మునిగించు. సం. క్రి. (√మునుఁగు) మునుఁగునట్లుచేయు. ముంచు, నశింపఁజేయు

చం. వనవిలుకాఁడ మన్మథ యనాథవధూవధపాతకంబు నిన్, గొని మునిగించెఁ గ్రూరం హరికోప కటాక్ష శిఖస్వరూప మై ... నైష. 2. 135

మునికా(గా)లు. వి. ఔ. (మును[1] + కాలు)

1. పాదాగ్రము, కాలికొన

సీ. మునికాళ్లు మోపి నిక్కనఁ బవచ్ఛవి నేల యును బల్లవించిన యొప్పు మెఱయ ...
నృసిం. 2. 81

సీ. మట్టియ లొండింటి బిట్టుదాఁకఁగనేల నందంద మునిగాళ్ల నప్పళించు ...
భార. విరా. 2. 250.

కం. అని చిందరేఁగిన ట్లప్పెనఁటి ధరాసురుఁడు చెంతఁ దేపడివనిధిన్, మునిగాలఁ దన్ని చనుగతి ఘనజఘనం బాసి యబ్బగాఁ డయిపోయెన్. వేం. పంచ 4. 292.

2. అగ్రపాదము, ముందరికాలు.

సీ. కదిసితో మునిగాలు గఱచి వెంబడి దీయఁ దిగిచి తోడనె లేవఁ దెరువుఁ గట్టు ...
చంద్రా 2. 91.

సీ. చెవులు టిక్కించి చూచి మునిగాల్వకి నెత్తి కొట్టుఁ దేఁటులఁ జూపకట్టువడఁగ .
రాజ. చ. 2. 75

మునికోల = ములుకోల. వి. 1. తోత్రము, కొరడా.

చం. .. సత్యసేనుఁ డుక్కున నిగిడింపఁ జేతి మునికోలయుఁ బగ్గములున్ మహీతలంబున నొగలందునుం బడిన భూవర పార్థుఁడు క్రోధదీప్తుడై .
భార. కర్ణ. 1 069.

మ ... అపూర్వపాండిత్యముఁ బూని పగ్గములుసేఁతో ప్యోగంబుగాఁ బట్టుచున్, మునికోలన్ వడిఁ బూన్చి ఘోటకములన్ మోదించి తాడించుచున్ ... భాగ. 1. 222

2. ఆరెకోల, వృషభాదులను నడుపుటకై పొడిచెడి కఱ్ఱ.

గీ. ఎక్కి వానికి నాయంయమీశ్వరుండు, నిశితతరమగుమునికోల నెత్తు రొలుక, మోపుచును ...
భార. అను. 2. 210

వ. ఇట్లు తాఁ దెచ్చిన యెద్దు నెనుపోతును మెడఁ గాఁడి గీలించి ప్రచ్ఛన్నరూపంబున జాదరతలు తోలు మోకు మునికోలయు నంటఁగట్టి పెద్ద యేఁడికోల యమర్చినాఁగలి భుజాగ్రంబునం దాల్చి . శేష. 3 199.

మునిగొంగు = ముంగొంగు. వి. (మును[1] + కొంగు) చెఱఁగుకొన.

చం. . . కుంచితాంభ్రముల వలిపంపుఁజేలమునిగొంగొకయించుక యెత్తి ... శుక. 1. 281

మునిచీకటి వి (మును[1] + చీఁకటి దీనియామ్రేడితరూపము మునిమునిచీకటి.) పొద్దుగ్రుంకినతోడనే పర్వెడుపలుచని చీకటి.

గీ. . మునిచీకటి ముఱిచీకటి. మసక ... యనఁ బవతమసనామధేయ మై యలరుచుండ ...
ఆం. భా. 1. 148.

మునిమునిచీకటి = అపసంజవేళఁ బర్వెడిమిక్కిలి పలుచనైన చీకటి.

చం. మునిమునిచీకటి న్నడువ ముంగిటవాకిటనైన నొంటిబాటున నడయాడుజవ్వనుల డొంకక పయ్యెదయైనఁ జెట్టయైనను బెడదయైనఁ బట్టు . . దశా. 8. 223.

మునిచెఱఁగు = ముంజెఱఁగు. (వి మును[1] + చెఱఁగు) ముంగొంగు.

గీ. చేరి రవ్వేలఁ దమమునిచెఱఁగులందు, గాసు దుడ్డును బంగారుపూస వెండితునుక మొదలింటి

చిలువాడు గొనిన దెల్లఁ, గొనుచు మగనాండ్రు తమకల్లగుట్టు మెఱయ ... శుక. ౨ 117.

మునిత్రయము సం. వి అ న పాణినికాత్యాయనపతంజలు లనుముగ్గురుమునులు.

మునిద్రుమము సం వి అ. పుం శ్యోనాక వృక్షము

మునిపల్లు వి బొ (మును¹ + పల్లు) ముందు భాగమునందుండుపల్లు.

(బ. మునిపండులు, మునిపండ్లు, మునిపల్లులు)

చం. .... తద్గణాధిపుల్, ఒఱువిడిఁ జుట్టి పూషు మునిపండులు డుల్లఁగ వ్రేసి కినుకన్ . కు సం. 2 212

గీ. నాటుకొని శ్రీమహాశ్మశానమున నున్న, యణుకవగాన్న ల్పలవటుఁ డైన నాగ్రహమున, గర్వితోద్ధతి నేతెంచుకాళరాత్రి, మృత్యుదేవత మునిపండ్లు మెఱుకఁ జాలు . కాశీ. 2 47

సీ. మొసవాడఁ ద్రిప్పి తోమినమునిపండ్లపైఁ దళుకుత శ్కనెడు కుందనపురవలు ... రా వి. 2 57

మునిపిత్తలము సం వి అ. న రాగి, తామ్రము (త్రి ని).

మునిపుత్రకము సం. వి అ పుం 1. కాటుక పిట్ట. 2. దమనకవృక్షము.

మునిభేషజము. సం వి అ న 1 హారీతకి. ఉసిరిక (వృ. వి) 2. ఉపవాసము, పస్తు.

మునిమనుమఁడు. వి. (మును + మనుమఁడు.) వ. ప్రపౌత్త్రుఁడు, పౌత్రునిపుత్రుఁడు.

1. రుద్రపవనేంద్రాదులు మనుమ లై మునిమనుమ లై వృద్ధినొందుచుండఁగ నందఱకు నాధారభూత మై కూటస్థబ్రహ్మం బైన నీకు విచారం బేల యని సాభిప్రాయంబుగఁ బల్కిన విని హరి యిట్లనియె. వేం. మా. 4. 137.

2. పౌత్త్రిపుత్రుఁడు, దౌహిత్రునిపుత్త్రుఁడు; దౌహిత్రిపుత్త్రుఁడు.

మునిమనుమఁరాలు వి (మును¹ + మనుమ + అలు) 1. పౌత్త్రునిపుత్త్రిక. 2. పౌత్త్రి పుత్త్రిక, దౌహిత్రునిపుత్రిక , దౌహిత్రిపుత్త్రిక.

మునిమనోహరాలు వి. సం వి అ. ధాన్యవిశేషము.

వ ... రాచవన్నెలు తుంగసివవమాలికలు సింధుకర్పూరాలు రాయమెచ్చులు నేఱుమల్లెలు మునిమనోహరాలు వెండిగుండ్లు .. అను నూటనాలుగువగల పైరులచేరుడుబియ్యంపు వట్టి పసాదంబులు ... ప్రబంధ. 112.

ముని(ను)మాపు వి. (మును¹ + మాపు) ప్రదోష కాలము, సంజ.

ఉ అచ్చటు వాసి యల్లఁ జని యాహ్నిక వర్తన మాచరించి రా, లచ్చివికాస మందఁగ నలంకృతుఁ డై మునిమాపుదర్శనం బిచ్చిన మంత్రిభృత్యసుకవీశ్వరు లాదిగ నెల్లవారలున్, వచ్చి మహీశుఁ గొల్చి రనివారణఁ జిత్తము లంకురింపగాన్ . నిర్వ. 9. 84.

సీ. మునిమాపుజిగిఁ దొలంగిన తమ్మిరేకులరీతిఁ గన్నులరైన్యరేఖ దోఁచె ... అని. 3 121.

కం.... అమ్మెర, మునవ నొక్కెడ విశ్రమింప మునుమాపగుడున్ ... దశకు. 7 85.

సీ. చామనిచాయదాసరి ముత్తె మిచ్చినకల మొన్న మునుమాపు దెలుపవలెనె ... రా. వి. 2. 11, పారి. 1. 49 అం. భా. 1. 94

మునిమీసము వి (మును¹ + మీసము) అప్పుడే మొలచుచున్న మీసము.

(దీని యామ్రేడితరూపము మునిమునిమీసము చూ మునిమీసము.)

మునిముంగల. వి (ముంగల + ముంగల.) మొట్ట మొదట. (శ. ర.)

మునిముచ్చు. వి. (మును¹ + ముచ్చు) పశ్యతోహరుఁడ, పచ్చెకాఁడు చూచుచుండఁగా దొంగిలించువాఁడు; పశ్యతోహరురాలు, పచ్చెకత్తె.

కం. మునిముచ్చులార మీచేసినపని యటు గట్టి పెట్టి చేకొని యేలా, నను దఱిమితి రిక నేఁడయ, వవకుఁడు నాతోడిదొంగ లైతిరి మీగున్.

ప్రభా. 5. 70

గీ. వైచి సరగునఁ గ్రమ్మఱ వచ్చి తలుపు, మూసి గడె పెట్టి యుంక మునిముచ్చు కాన, యిటు మొగం బైన నాకొద్ది యెఱింగె ననుచు, నిట్టి కిటి వచ్చె నవ్విటకంటకియును.

వి. ప్ర. 4. 90

(ఇట దొంగముని యని యర్థాంతరము.)

వ. . వాడలు ప్రోదులు చేయుమునిముచ్చు బోధలు వినం బనిలేదు . వరాహ. 11. 57.

కం. ఏను వల్లభ క న్నుండం, గను పాపం దవియ నేర్పు గలమునిము చ్చి, వనిత తగదిచట నుండన్, వెనుకను దిద్దుకొనవచ్చునే యొక లైవన్. కళా. 6. 186.

మునిముద్ర సం. వి. అ. స్త్రీ. మౌనవ్రతమును సూచించు ముఖాంగుళి విన్యాసవిశేషము

(సంగీత పారవశ్యవర్ణనము)

సీ. చెలి యని కొమ్మపై చేతు లూఁదనికొమ్మ మునిముద్ర దాల్పనిముద్దుగుమ్మ. యాసఖాస్థలి లేదయ్యె ... సమీర. 6. 210.

మునిమునిమీసము. వి. (√మునిమీసము) నూనూఁగుమీసము.

సీ. మునిమునిమీసంబు మొనయునేఁటనె యమళ తళ మొనర్చి కౌశలముగన్న .. ప్రబంధ. 29.

మునిము(మ)చ్చు. మి. వి. (ముని+ముచ్చు) దొంగవేషము వేయుమునులు, వంచకు లగు మునులు.

గీ. పవనపర్ణాంబుభక్షు లై వనసి యునుప, కచ్చడా లుట్టుకొన్న మునిముచ్చులెల్లఁ, దామరస నేత్రలిండ్ల బందాలు కారె ...

మనుచ. 2. 73

మునియేఁడు వి. ఔ. (మును¹+ఏఁడు) నిరూఢికి పూర్వపువత్సరము, ముందటేఁడు

క్షి మునియేఁటనే కైకుముకునకుడును, నను గుఱ్ఱ గోత్రొత్తి చను గర్భివాఁడు .

అ. మ. క. 4. పా. 11. కం

మునివ్రేలు. వి. ఔ. మును¹+వ్రేలు జ. మును (వ్రేలులు, మునివ్రేళులు, మునివ్రేళ్లు.) వ్రేలికొన, అంగుళ్యగ్రము.

సీ. శ్రవణసంకుమదంబు సంధించి మునివ్రేల మృదు కిరి లై తీరె మెఱుంగుసేయు ...

వైజ. 1. 119

కం. అని యడిగిన హేమావతి, కని దీర్ఘోచ్ఛ్వాస మొనర విడిచి విజాంఘ్రి, గనుదృష్టి నిలిపి మెల్లన, మునివ్రేలన్ నేల గీఱి మునుకొని వలికెన్ ... హంస. 1. 57

కం. ఉన్నయెడన్ మునివ్రేళులఁ, దిన్ననివడ వసు రపతి పదిలుఁ డై చేసి, గొన్నియడుగు లరి యడరి, యన్నగచరనాథు పై యంబునఁ బడి యెన్ ... నిర్వ. 7. 82

కం. మన పొందై నటపంబును, మునివ్రేళ్ల నె యెన్ను జపము మునుమేర విలం, ఘన మొనరించు జపంబును మునుకొని లెక్కడనిజపము ముఖ్యం బగునే ... శుక్ర. 5. 86

మునిషీ. వి. (హిం, మున్షీ) చదువు చెప్పువాఁడు, బోధకుఁడు, లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు . మి. బ్రౌ.)

సీ. మునిషీ యొకఁడు చెప్పు మొనసి ఐతీచెప్పు ...

వేణు. 19

మునీంద్రుఁడు. సం. వి అ. పుం. 1. మునిరాజు, మునిశ్రేష్ఠుఁడు. 2 శాక్యముని. 3. భరతుడు.

4 ఒకానొక రాక్షసుఁడు

మును¹=మున్ను వి (క. మున్, హల్లు పర మగుచో దీనితుదియుకారమునకు లోపము వైకల్పికము. దీనియామ్రేడితరూపము మును మును)

2 ముందు, పూర్వము.

కం. చనువానినేయు కార్యంబున కడ్డము సొచ్చి

నేరుపున మెలఁగుచుఁ దా,మును బయిఁ బూను
కొనుటఁ దవ,మును మెలఁగిన మెలఁకువకును
ముప్పగుఁ బిదపన్ భార. విరా. 1 125.

కం. మును రుక్మిణి త న్నడిగిన, దనుజాంతకుఁడే
వరంబుఁ దప్పక యిచ్చున్ ..
ఉ. హరి. 2 77.

సీ. ప్రాణేశ పతికి మున్ పరలోక మరిగెడు చెలువ
లేతపములు చేసిరొక్కొ ...
భా రా యు 392

మ మహి ము న్యాగమశాసనుండు సృజి
యింపన్ .. వసు 1. 10

2. మొదలు, ప్రారంభము

కం. మును వెఱతు నేయ మీఁలు, నను నేసివఁ
గాని . . భార విరా 5 124.

మ. అమరారాతు లనేకు లీరణమునం దసమ్రమ్మహా
చక్రవి,క్రమిగర్వంబునఁ గాలనేమిమునుగాఁ
గాలాంతముం బొందిరి ...
హరి. పూ 4. 183

సీ. అచటిమేటికిరాటు లలకాధిపతి నైన మును
సంచిమొద లిచ్చి మనుప దత్తులు ...
మనుచ. 1. 51.

కం. దనుజాతఖండనోద్ధతిఁ, జనుమనుజాధిపు
ప్రతాపజాతము మునుముం, గనిపించె వనుచు
జనముల్, గనుఁగొన మార్తాండమండలం
బుదయించెన్ కువల 2 50

మ మునుము న్దెల్పును దూఱఁ దూఱ మఱి
కెంపు న్వెండియుం దూఱఁ గందనగాయం గల
నల్పు దోప నఖకోణశ్రేణిచే విక్రమం,బున వాఁ
డుగ్రతఁగొన్నయట్టి విలసన్మూర్తి త్రయీ
తేజముం, గొనులీల న్విదళింపవే యసురవ
క్షోభిత్తి మిథ్యాహరీ ...
ఆము. 4 23 మనుచ 2. 30.

3. పురోభాగము, ముందువైపు

మ. ... లచ్చిని, బట్టలవుంజన్గవఁ బోలుమునొ్న
ౘగమున్ డా చేసి యుల్లాసి యై ...
పాండు. 3. 160.

చ. అరదము నెక్కి . . ... తాల్మితోన్, దురగ
జవంబు మున్గనఁ ద్రోచికడంగెడు తత్తరం
బుతో, హరి సనుదెంచె . . పారి 1. 104.

4. తుద, అగ్రము

సీ మును మించినిడుమోర ముంచి దూఁటిన
మహాజడధిపూరము తలకెడవు గాఁగ ...
హరి. పూ 4. 16.

జ మునికాలు, మునిగోంగు, మునిచీకటి, ముని
చెఱఁగు, మునిపల్లు, మునిమనుమఁడు, ముని
మనుమరాలు, మునిమాపు, మునిమీసము, ముని
ముచ్చు మునిమునిమీసము, మునియేఁడు
మునిప్రేలు. మునుకడ, మునుకొనిపోవు.
మునుకొను, మునుకోలు, మునుగట్టు.
మునుచు[2]. మునుపడు మునుపు[1], మునుపు[2],
మునుపట్టు మున్కాలి, మున్నీరు, మున్మున్న
కట్ట. మున్నాపు, మున్వెనుకలు, మున్మును
మఁడు, మున్మునుమురాలు

మును[2]. నం. మూఁడుశబ్దమునకు వృత్తిని పూర్వ
పద మగునపుడు వికల్పముగా వచ్చునాదేశము.
(చూ మునుమాటు.)

మునుఁగఁబడు అ క్రి (మునుఁగరి + పడు
స్వార్థమున) 1. మునుఁగు, మగ్నమగు.

కం . సారరహిత విరహదశా, పారావారముున
మునుఁగఁబడి యున్న యెడన్ .
కువల. 3. 84.

ఉ. ఇక్కవు లెల్ల నిత్తఱి మహీధరసన్నిభ మైన
వీనిమే, నొక్కటఁ బ్రాఁకి నొంప బహుయూధ
భరంబునఁ జిక్కఁబోలు నా, గ్రక్కున వారు
పాటి మునుగంబడ నెక్కిన బిట్టుదూలి వ్రల్లి,
క్రుఁ గూల గాత్రము విదిర్చె వతండు మదద్వి
పాకృతిన్. భా. రా యు. 9. 40.

మునుఁగు(న్గు) అ. క్రి (క. ముఱుగు) 1.
స్నానముచేయు , మునక వేయు.

గీ దక్షవాటి సప్త గోదావరీమున, మునిఁగి
భీమేశ్వరునిఁ గాంచె మునివరుండు .
కాశీ 3 16.

ఉ. అంచి వేమె పుష్పగణి యాలతకూడ నశైన
నడుమ నిన్నంటకు మునుదాఁక ..
ఉ రా. 6 57

చం. పనిచినఁ దద్దయుం బొడలి పాఱెడు వేడ్కల
వెల్లిఁ జెల్లగా, మునుఁగుచు నేలపెల్లుతల
ముందటిపల్లియ కేఁగె .. నీలా. 1 100.

(ఒక యాదునికకవి దీనిని 'ములుఁగు' గాఁ
ప్రయోగించియున్నాఁడు)

కం. శిల వెంటఁ బడిన నిలువక యలరక్కసి పాఱె
దక్షిణాంబుధికడకున్, ములిగెను కపిశిష్టుఁబును
దలకొని శిల వెంటఁ దగిలి దానిన్ దాకెన్ ...
సేతు 5. 154.

2 (జలాదులందు) మగ్నమగు.

కం. వననిధి నడునీటఁ గలము, మునిఁగిన బెగడం
దుచిత్తములు గలిగినతజ్జనుఁక్రియ నున్న
సేనలు, గనుగొన దివిగతిఁ దోఁచెఁ గర్ణుం
డంతన్ భార ద్రో 1. 26

కం. వారుణదిగ్వారాశిం,వారి వరుణుఁ డస్తమింప
వర్తితతీర్థో,దార మగుపావనాశన, పూరములో
మునుఁగుఁ గంబమును దినదినమున్.
విక్ర 2 104.

కం విని యావిప్రవరేణ్యుం, దనయంబును శోక
విస్మయశీపాదములన్, మునుఁగుచు ..
కళా. 5 54.

చం. అటిమి విభావరీచరులు నమ్ముతెలనుమర్మము
లాడునేటులన్, గఱులు మునుంగఁ దూలు నెల
కట్టియవాటులఁ గుంతకూలముల్ ...
భా రా. యు. 977.

సీ ... అంత్యకాలమ్ముననయం దుర్విలోఁ గూడ
నుదధిలోపల మున్గకున్నవారి ...
హర. 4. 41.

3. అడఁగు, గ్రుంగు.

గీ మొదలిపెక్కువయును బోయి మునిఁగె
నద్రి .. కాశీ .. 3.

కం. సుక్రియవయంగుళములు దల, మెల్లనదేహ
మును గాంచి యొరలెడుమొగమున్, మర్చిన
చెవులను ము గనమ మృత ... ...
వహుఁడు మునియఁ గనియెన్
భోజరా. 1 ...

(ముడిఁగిన పి రేం పా.,

4. గ్రుంకు, అస్తమించు.

ఆ మఱలి వచ్చి నెడల మార్గం దెలుఁగం, వశైు
బోయి యడవినట్టనడుమ, ద్రొక్కు మునిఁగి
వాన భోరున గురియంగ, దడసి వడకితిమి
కదా మహాత్మ కుచేల 2 80.

5. కప్పఁబడు, ఛన్నమగు, అదృశ్యమగు.

కం అనుచుఁ దొరిగెడునశ్రులు మునిఁగినమో మతని
వక్షమునఁ జేర్చి .. భా. విరా 2 222.

సీ. విస్మయరపరిమళప్రసవమాల్యంబులు ఘనజటా
జూటంబు మునుఁగఁ జుట్టి ..
పారి. 5. 70. భా ద్రో 1 344.

6 లగ్నమగు, సక్తమగు.

సీ ... అలతిఠేఁజెమటచే వడలుకొన్నలాట ;
కుంకుమంబునఁ జిన్నికురులు మునుఁగ ...
కాశీ 1. 8.

7. నశించు, చెడు.

ద్వి. మోటుకన్నును పావ మునిఁగినకన్ను ...
పండితా మహిమా. 278. పా.

ద్వి. మును శంకరునిచేత మునిఁగినమరుఁడు, జని
యించె ... ద్వి భాగ. 10 స్కం. (శ. ర)

ద్వి మినుము మున్ను మునింగె. విష్ణు. పూ 3. అ.
(శ ర.)

8 తీఱు, ఉపశమిల్లు

గీ. గుండియలు మ్రింగి దిగకున్న గ్రుడ్లు మిడిచి,
ధరణిఁ బొరలాఁడు పెనుముది దయ్యములును,
ముడుసునఁజుళ్లు ముచ్చట మునుఁగ మెసఁగిఁ

చొక్కి సుకియు చుబలితంపు రక్కసులును.
మైరా. 3 143.

9 గ్రుమ్మకొను, నాటు.

చం. చనుమఱిందు వక్షమునఁ జఘనుపాంతము లందు జెవ్వఁడన్, మునింగినబాణజాలముల ముప్పిరిగొన్నభయంబు ఖేదమున్, మనమున నిండఁగాఁ దొడఁగి మార్కొన లేక కుబేరుఁ డేఁగె నద్దనుజుల నింత చేసినవిధాతకు గోడనఁ జోవుచాడ్పునన్. ఉ. హరి. 1. 42

10. పూర్ణమగు.

తే. తన్వి సాత్త్వికరాజసతామసాత్ము, లైన వారలఁ బుణ్యలోకానుభవము, మనుజభావంబు ని. యపీడనముఁ బొందు, మోక్షలక్ష్మి నిర్గుణు నకు మునుఁగ మునరు ...
భార. అను 5. 142.

ఆ. అన్యదైవవితతి నర్చించికొలుపు భా,డిడి ఫలంబు గొనుట వడయఁగనెడి, సద్యమిష్ట ఫలదు జంగమ మల్లికార్జునుని గొలుపు మొసరు మునుఁగఁ గొనుట. కు. సం. 1. 12.

వి. స్నానము, మునుఁగుట

కం. క్రీఁగన్నుల మగలఁ గనుచు, వాఁగిన వడఁకు చును మునుఁగు లాడఁగ నూత్పుల్.
అచ్చ. భా 3. 44 బా

సీ అనిమిషాక్షి మునుంగుడాట లాడెద వేమె వడు తుక నేఁ జోలబుడుతఁ గానె ...
చంద్రా 4. 347

మునుఁగ(ంగ)బాఱు = మునుఁగుటకు సిద్ధముగాను డు.

మ అనిరుద్ధాకృతిమీఁదఁ జిక్కువడి యయ్యోజ్జాక్షిచూ పంగముల్, ఘనరోమాంచమువం(నర్చెఁ గ్రియ నిక్కం బిట్లు గన్నట్లు పై, కొని పూర్వానుభవంబు తియ్యమగు కోర్కుల్ చిత్రరూపంబులై, మునుఁగం బాఱుట దెల్పెడున్ వివశతాముగ్ధంబులై భావముల్.
హరి ఉ 7. 180.

చం. మగుడమకోధంబురం దమృత మచ్ఛమునన్ మునుఁగంగఁ బాఱియో

జ ముచు, ముంచుకొను ముంపించు, ముంపిరి, ముంపు, ముంపుగొను, మునిఁగించు, మునుఁగఁబడు, మునుఁగుకోడి, మునుక, మునుచు.

మునుఁగుకోడి వి (√మునుఁగు) పక్షివిశేషము.

సీ. మునుఁగుకోడియు డాబ ముట్టెకోడియు బోద బొన్నఁగి కల్లెడు బొల్లికోడి .
గీ అది యైనపక్షు లతఁడు దీర్చు . .
హంస 3 12.

మునుక వి. (√మునుఁగు) 1. మునుఁగుట, స్నానము.

కం ... భాగ్యశాలికిం గలుగుం దుష్కృత మాలిక వడవం గల, కృతమాలిక మునుక దొరకునే యన్యులకున్ ... దశా 1, 124.

కం మునుకలు గంగానదిలో, నొనరించుటకన్న భాగ్య మున్నదె యనుచు, న్మునుకలుగంగా దిగి వరి, జనములు కైలా గొనంగ స్నానోన్ముఖులై. విజ వి. 1. 55.

సీ. స్నానంబు వెలయును దానంబు మునుక బుడుక మజ్జన మన . ఆం. భా 2. 160

2 మునుకవేయుట (శ ర).

మునుక(గ)డ వి (మును[1]+కడ) 1 ప్రథమ సమయము, మొదటివేళ, తొలుదొల్త.

కం. మఱునాటిరాత్రి మునుకడఁ దఱి యొఱిగిఁ యవంతివిభుఁడు దయదైవాఱం, గొఱత వడ కుండ వెరవుగ, నెఱమంటఁ కుండ మున్న యొశ కరదెంచెన్ ద్వా 7 107

ఉ. వెగ్గల మైనకూర్మి నరవిందదళాయతనేత్ర కొండకా, దగ్గ పటీరకాష్ఠములయందు దవుల్కొనఁ జేసి కమ్మినపూ, మొగ్గలదండ దా మది మున్కడఁ గాశిని విశ్వనాయకు న్దిగ్గన సంస్మరించి జననిం జనకుం దలంచె. గ్రమంబు నన్. కాశీ 5. 158.

2 పురోభాగము, ముదువైపు.

కం. అదలు నలముద్దుపిట్టం, జడియకు మని వీఁపుఁ జఱచి జనకుం డురమం, దిడుకొని మునుగ పుడమి, గుడునడఁకుచు నున్న నన్నుఁ గని కోపమునన్   వేం. పంచ . ౨౨౩.

మునుక(న్క,న్గ)లుగు(ల్గు) అ. క్రి. మును¹+కలుగు) తొలుతటివాఁడగు, ముందువాఁడగు

కం. అని తలఁచి యవ్విలాసిని, యనిశముఁ గ్రీడించు పుష్పితారామంబున్, మునుకలుగఁ జొచ్చి యొకచం, దనభూజమునీడ నిచ్చి దంభం బమరన్.   మను ౭. ౫ 70.

కం. మునుకలు గంగానదిలో, నోవరించుటకన్న భాగ్యమున్నదె యనుచున్, మునుకలు గంగా దరి పరి. జనములు కైలా గొసంగ స్నానోన్ముఖుఁడై   విజ వి 1 55

మ. నలినాప్తుండు మదీయబంధు ఁని తా నక్షత్ర సంఘంబులం, గఁవ వ్వచ్చుచున్నవాఁ డనుచు ముగ్గల్గంగ నాత్మీయశిష్యుల మందే వాలఁ జో రొనర్పఁ జనుఁ డంచుం బంప నేతెంచె నాఁ, బొడమె న్వేగురుఁజుక్క కాలఫణభృద్భోగోల్లసద్రత్న మై.   పారి. 2 53.

మునుకు(న్కు) అ. క్రి. 1. సంతాపించు

తలపోయుచుఁ దమలో, మునుకుచుఁ దిక మకలు గొనుచు మురరిపుకిడకుం, గును కుమఁ గునుకుచు నేఁగిరి ఘనరాజసుఁ గన్న కన్నుఁగవ బెగ్గిలగన్ .   భాగ. 6. ౬25.

సీ. కాంతానుచితనియోగవిషమహావ్యాప్తి మూర్ఛిల్లి యొంతయు మునికి మునికి ..   భా. రా యు 2845. పి. శకు. 4. 15.

2. ప్రతివచనమిచ్చు, మాఱుపలుకు.

కం. అని యతఁడు వెదకఁ దొడఁగినఁ, గని కుంభియు నిఁతనంతఁ గా ల్లీడ్చుచుఁ బిల్చినఁ బదియొ ఱుఁగుల శోకమరి, మునుకుచు వలచియును వొల్లములఁ జనుదెంచున్.   భోజరా. 5.66

ద్వి. కలకంఠములచాయ గలతవకూర్మి, కలకంఠి పికకై కపికంటిచూపు, గిరిచ చుఱయు పిస నెక్కొలి పిళ డు, మొగము ప్రాంగ నైచి మునుకక యున్న, హాలితిలక భావఁబుననెఱఁగి   ద్వి హరి ఉ 2625 పం.

3 సంలాపించు , పలుకు, వచించు

మ. అతఁడే నైషధుఁ డచు కొండొకతో నేకాత మొయొయ్యయ్య వా, శతమన్యుక్తిముఖాము లల్ మునుకుచున్ జగ్గించి పట్టు రతోన్ . .   నైష 3 42.

ద్వి. మునినాథుతో మున్ను మునికినమికిలి, ధన మిచ్చువానికి దానునిఁ గాఁగఁ, గొనిపోయి వన్నముగ్మకొ మ్మంటి ..   ద్వి. హరి ఉ ... పం.

ఉ. చిత్రనరేంద్ర యాకొనుచిలుకు విష్ణుసహస్రనామముల్, ముద్రితి మోము మోవి నిడి మున్కుచు గోంను మేను దువ్వుచున్, భద్రనిధాన మై వెలయుపర్వతకన్య విరూరి మంత్రితే, వాణికి విష్ణుభక్తిమహిమాతిశయం బతయంబు సీవుతన్   పాండు 1. 6.

4. ఎదుటివానికి వినఁబడకుండ నుచ్చరించు గొణఁగు

మ. అనుకూలుండయి సంచరింప మది నయ్యజ్ఞాతి యొకింత నైఁ, గాని తద్భూపతి నాదరింపదు గడుం గోపించుఁ దానాతఁ డిచ్చినమాల్యాభరణంబు లొల్లదు దనుం జేపట్ట బల్మిన్ ఖుతించ నియోగించిన మున్కుచున్ గుడుచు నల్పంబైన యాహారమున్.   మార్క. 5. 127.

ద్వి మదనబీజమంత్రంబు మఱవక లోన, మునికిన ట్లందియల్ మొగి నొయ్యమొఱయ ...   రం. రా ఉ. 70 పా 14 పం.

వి. సంతాపము

ఉ. రాయిడికత్తె లైనపెనుబ్రాయిడి యత్తల యిండ్లఁ గొట్టముల్, నేయువిలాసినుల్ మునుకు పెందఁగ ...   విక్ర. 6. 73.

(మొనపు శ. ర. పా.)

మునుకొనిపోవు అ. క్రి. (మునుకొను[1] + పోవు) ముందుకుపోవు

చం. మునుకొనిపోవ కెంతయును ముట్టక నిల్పక భావమున్ దనంబును వెలయం దగుల్పడక పొందుగ వాక్యలిభాగ మొప్పంగా, నెలిమిది తానకంబులను నేర్పడి వర్ణము లుల్లసిల్ల నే, ర్పెనయంగ వాచకుండు కడునిం పగుకీతిం బరింపగాం దగున్. హరి. ఉ 10. 282.

మునుకొ(న్కొ)ను[1] అ. క్రి. (మును[1] + కొను)

1 ముందుపడు, ఎదురుపడు

చ. మునుకొని యేను గాంతలును మ్రొక్కుచు నడ్డపడంగ నందఱం, గనుంగొని ... భా. రా కిష్కిం. 119.

కం. కను గొని మణిమందిరమున, మునుకొని కల ధౌతభిత్తిముకురతలబహి, ర్జనితానుబింబన మ్ములు, వనితారత్నములు, మెఱంగువల నెఱిం గింపన్. వసు. 2. 24.

మ. ... వచ్చె మున్కొని తాత్పర్యముతోడం గళ్యపుండు దతుంగాన సద్భక్తితోన్ ... కు. సం. 1. 118.

చం. వనిత యొ త్తు మున్కొని గవాక్షతలంబున నిలుతు లుండుటం, గనుంగొనం జోటు లేమి నొక కార్యముపేరిట జాల నోర్తు వంచనం దొలంగంగం బిల్చి రభసంబునం దత్సతిజాల కంబు చే, కొనిహారిం జూచెం గేకిసలుగొట్టుచు బోంటులు దాని నవ్వంగన్. పారి. 3. 13.

2. ముందగు, తలకడచు.

చం అనుపమ సర్వసాధనసమగ్రతతో శుభవేళ వాస్తుపూజనబలిహోమతంత్రములు సద్విధిం జెల్లంగ సూత్రహస్తులై, మునుకొని కోవి దస్థపతిముఖ్యులు శిల్పము లుద్యమింపవ ప్పని ఘనవేగింపుం గ్రియభావనకుం దగం పొందకుండి నన్ హరి ఉ. 2 150.

సీ. అమృతంబువెల్లువ యని నిలింపాదులు మును కొని దోసిళ్ల ముంచి గ్రోల.

గీ. ఇట్టిలంబుగ వెన్నెల నిట్టవోడిచె. విక్ర. 6, 69

3. పూను, ఉద్యమించు.

కం. అనిలజభీష్ములు దమతమ, మొనలకుం గన్గొను లగుచుమునుకొని వడి న్వర్ణనకుంభసంభవుల బ్రాపునంజూపిరి విక్రమంబు భూరిబలంబున్. భార. భీష్మ. 2. 291.

సీ. మున్ను వీం డిచోట్న మునుకొని హోమంబు సలిపి భూతములకు బలులు నొసంగి భా. రా. యు. 1329, భాగ. 9. 398.

4. హెచ్చరికతో నుండు, జాగరూకుం డై యుండు.

కం. హా మ్మింకను గోకులె, ముద్ర సుత్పాఅములు దోంచె మునుకొనవలయున్ .. భాగ. 10 పూ. 210

5. ప్రారంభించు, మొదలుపెట్టు.

కం. అని యిట్లు రంభ యూర్వశి, దను నాడిన పలుకు లెల్లం దప్పక యుండన్, మునుకొని చెప్పినవంతయు, విని వెడవెడ నవ్వి యమర విభుం డవ్వేళన్. వాల్మీ 3. 27.

ఉ. మోక్షము సర్వధర్మముల మున్కొని కన్గొను దృష్టి తానయై యక్షయ మైన యాఱగము లన్నియుం, దాన సృజించి .. వాసిష్ఠ 2 206.

చం. అని యుచితప్రసంగముల నచ్చటం గొండొక సేపు నిల్చి యో, మునివరం యీమహాగిరిని మున్కొని పాఱెడురక్తధార యేం, గనుం గొని తన్నిమిత్త మడుగం జనుదెంచి భవత్క టాక్షమున్, గని కృతకృత్యతం బొరయం గంటిం బురాకృత పుణ్యసంపదన్ భోజరా. 5 218.

న. క్రి. ముందుం బెట్టుకొను, పురస్కరించుకొను.

చం. ... విశ్వవేది వికసిల్లుచు నాతనిబ్రాహ్మపుత్రులం, న్మునుకొని తత్పురోహితుల మువ్వురనుం బిలి పించి యేగత, మ్మున నిజకార్య మంతయును

బొచ్చెము లే కెటి గించి వెచ్చెఁన్
మార్క. 8. 29

కం. అని సంస్తుతించి యందఱు, మునిగణములు మంకణముని మునుకొని . . భీమ. 3. 25.

మునుకొను[1] అ. క్రి. (మునుము + కొను)

1. వరుసపెట్టు.

క. తనకుఁ గలయమ్ములన్నియు, మునుకొని యేయుటయుఁ బూని మున్నున్న తెఱఁగున నచల మొప్ప నిలిచిన, ఘనుఁడు మనోభవుఁడు నాకుఁ గానఁగఁబడియెన్. హరి. ఉ. 3. 63.

(ప్రాఁతప్రతిపా. తెలుంగున నచ్చముగను అని క్రొత్తప్రతిపా.)

కం. మును తోరణమునఁ బెట్టిన, ఘనతరపరిఘంబు లీలఁ గ్రాలఁగఁ గేలం, గొని తనుఁబట్టినదనుజుల, మునుకొని వడి నేలఁ గూలమోది వధించెన్. భా. రా. సు. 470.

చం. ... ఘోరపరాక్రమసంపదన్ మదిం, చినన్నృపసార్వభౌముల శచీపతిముఖ్యదిగీశవర్గమున్, మునుకొని గెల్చి పోవుచుఁ బ్రమోదము సల్పఁగ నిండు వచ్చితిన్ ... వరాహ. 4. 51.

2. అతిశయించు.

చం. మొనసె ఘనాఘనంబులు తమోనికరంబులు మచ్చరించి .... మునుకొని కారుక్రమ్ముకొని ముంచె తజాండకరండమండలిన్ ...
విప్ర. 3. 53.

3. వాక్యాలంకారముగాఁ గొన్నిచోట్ల నుపయోగింపఁబడును.

సీ. క్రూరార్ధచంద్రాస్త్రకృత్తోరుబాహులై మునుకొని మురమురమూల్గువారు. ...
భా. రా. యు. 1446.

మునుకోల = మునికోల వి. కొరడా. కశ

సీ. పంకరుహంబులు బండికన్నులు ...
గీ. ... కైరవములు మునుకోల ...
కు. సం. 4. 159.

ప్రయోగాంతము కావలెను

మునుకోలు. వి. (√మునుకొను[1]) మునుకొనుట (శ. ర.)

మునుగట్టు వి. (మును[1] + కట్టు) ఉపయాత్రి. పూర్వపక్షత్వము

సీ. మునుకట్టుసులుతాము మోఁది ఒట్టినయింద్రగోపంపు తెప్పి కెంగుచ్చు లనఁగ ...
హ. న. 4. 6.

మునుచు[1] = ముంచు స. క్రి. (√మునుఁగు) మునుఁగఁజేయు, మగ్నముఁ జేయు. శ. ర.

మునుచు[2] అ. క్రి. (√మును[1]) మునుకొను. ముందడు

సీ. మునుచు తేఁజారెనే మోహాకారాహంగ్రస్త సామజపరిత్రాణమునకు .. వసు. 2. 4.

మునుపడు. అ. క్రి. (మును[1] + పడు) మునుకొను. ముందగు

కం. వనజాతుఁడు మున్నరిగిన, మునుపడఁగా నతని నేనె ముట్టెద ననుచున్, జని మును ముట్టని వానిన్, మును ముట్టినవాఁడు నవ్వు మొనసి నరేంద్రా. భాగ. 10 పూ. 459.

ద్వి. మనసులు చల్లనై మదమత్సరములు, మునుపడ దిగనాడి మోహంబు విడిచి ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 818 వం.

ఆ. .. వచ్చుచున్నవాఁడు వనజాక్షి మారాజు, మునుపడంగ నన్నుఁ బనిచె నిటకు .
రసిక. 8. 28

మునుపు[1]. స. క్రి. (√మునుచు[2]) మునుకొనఁజేయు, పొడచూపఁజేయు.

ద్వి. వలుగడఁ జొనేయు నలినాస్త్రు పువ్వు, ములుకులు వెలికింత మునుపుచందమున, నల మోహనాంగిచే యంటుటవలన, నిలు వెల్లి పులకింప ... ద్వి. పదమ. 4. 295 పా.

మునుపు(న్పు)[2] వి. కా. (√మును) (త. మున్పు.) 1. పూర్వము, ముందు.

కం. .. కల్పసహస్రములకు మునుపట నేఁ జేసిన యీనువ్రతము దలంపునఁ బడియె భవత్ప్రసాదమున జగదీశా .. వరాహ. 9. 3.

గీ. అంగి సుఖ మైన నంగంబు లటకు మునుపె చాల సుఖులౌట మనకు దృష్టంబు గాదె .. ఆము 3 34.

కం. మగవానికంటె మునుపుగ, మగువ కెడలుఁ, బ్రాయ మంద్రు మావవతీ .. కళా 4 47

2. మొదలు, ప్రారంభము.

గీ. మునుపు మధురాన్నములు చవిగొనియె నేని, నడుమ లవణామ్లతిక్తముల్ నంజె నేని, పిదపఁ గటుకార్ద్రభోజనం బొదవె నేని, బలము నారోగ్యమును జాలఁ గలిగియుండు వి. పు 4 211

గీ. మునుపు గోసినయది యంటుకొనుచు నుండు, ననుచు విన్నార మట్టిచోద్యములు గనవె. విక్ర. 2. 46.

సీ. మునుపుఁగాఁ జొచ్చినవనితలు చల్లెడియుదకంబునకుఁ జేతు లొడ్డుకొనుచు .... కళా. 2 228.

విశే 1. తొల్లిటిది, పూర్వపుది.

కం మునుపటిభవమున నేఁ జేసిన పుణ్యము వలన మిమ్ముఁ సేవింపఁగఁ గంటిని ... దశా 1 166.

ద్వి పటుతరభక్తి మువ్పటియట్ల నడిచె ... పండితా. పురా 160 పా.

2. అతిశయిల్లినది. బలవత్తరమైనది.

సీ. శుభముహూర్తంబున నిభరాజగామిని శివభక్తి మునుపైన శిశువుఁ గనియె ... కాశ. 3. 27.

ద్వి. ధనధాన్యవస్తుసద్భటసమేతముగ, మునుపుగా గడిదుర్గముల ముంచినావె... రం. రా అయో. 138 పా. 8 పం.

3. దట్టమైనది, సాంద్రము.

ద్వి నడ మూర్ఛమునిఁగినపాపనిం జూచి, యడరుచుఁ దలవరు లాచావువేటు, గని పోదమనుచు నక్కడఁ జేరువందు, మునుపైన పొదలలో ముని గుండి రంత ... నవ 2. 165 పా. 2 పం.

మునుమాటు వి. (మూఁడు + మాటలు. మూఁడుపర్యాయములు, ముమ్మాఱు

కం అని శమనుఁడు మామూఁకకు, మునుమాటికిఁ జెప్పెఁ గాన మురరిపుభజనంబునకంటె నితరం మగుసాధన మున్నదె నరకజలధి దాఁటఁగఁ బ్రజకున్. జాహ్నవీ. 3 86

మునుమాడు స. క్రి. (మునుము + ఆడు) వరుసపెట్టు

సీ. మోహనాకృతి యేల మునుమాడి కొనియాడఁ బుష్పచాపునివింటఁ బుట్టి రవఁగ ... భీమ 1 88.

మునుమి(న్కి)డు. అ. క్రి. (మునుము + ఇడు) వరుసపెట్టు

చం. .. అనలం బయి నీదగునల్క లోకమున్, మునుమిడ కాల్పఁ జొచ్చినఁ గనుంగొని యేఁ గృప వుట్టి చెప్పెదం, బనుచె మహోగ్ర కోపవివశత్వము నీకుఁ ద్రిలోకనాయకా. భార. ద్రో 2. 164.

కం. పుష్కరషండములోఁ గల, పుష్కరమూలములు గబళములఁ గొనుచున్ సత్పుష్కరతలముల మున్మిడి, పుష్కరములఁ జెఱికివైచుఁ బుష్కరమునకున్. కు. సం 1. 94.

సీ. చండగదాదండసారణోద్ధతి యొప్ప మునుమిడి దనుజుల మోది మోది .... మార్క. 6. 94.

ద్వి. ఎమ్ములఁ దక్క మున్మిడి తొల్చి తొల్చి, క్రమమైన భక్షింపఁగా లెక్కగొనక ... పండితా. దీక్షా. 36 పా.

స. క్రి. ఎదిరించు, మార్కొను.

ద్వి. మున్ను వృత్రాసురు మునుమిడి చంపి, సన్ను

తిరుపంగ దేవసంఘంబుఁ గూడి, వెలుగొందు
దేవతావిభుని చందమున ...
రం. రా. బాల. 61 పా 31 పం

మునుము(న్మ్ర). వి. 1. ఎదురు

కం. వీఁ డొకఁడు కురుబలంబున, వాఁడిమగఁ
డనఁగఁ జాలువాఁ డిల్భంగిన్, కోఁడిమిసెడి
యెను ద్రోణుల, వేఁడిమి యిట మనకు
మునుము విక్రమమునకున్.
భార విరా. 5 110.

2 పురోభాగము, ఎదుటిచోటు.

కం ద్విరదము లొఱగెడివియు నెత్తురు గ్రక్కుచుఁ
గూలెడివి గదువులై కలయం దిగుడుపడి
యెడివియు భువిఁ, బొరలెడివియునయ్యెఁ
బవనపుత్త్రిమునుమునన్.
భార. భీష్మ. 2 218.

కం. అని పలికి రామచంద్రుఁడు, వినయం బలరంగ
లేచి వెలఁదియుఁ దాసున్, మునుమున నిలిచిన
మౌనులు కనుఁదనియఁగఁ జూచి చూచి గౌరవ
మెసఁగన్. శేష 4. 182.

వ. ... మునుములన్ గనుమ లొనరించుకొనం
బంచి ... మనుచ 4 87.

3. సేనాముఖము.

వ . అట్టియెడ నాచార్యుండు గయ్యంబు
సేయుమునుమున ధృష్టద్యుమ్నుఁడు దొలంగిన
తెఱపిం గదియఁ బాంచాలపతి దఱిమిన వప్పు
డగ్గురుండు నవ్వుచు. భార. భీష్మ 2. 278

4 వరుస, పంక్తి

గీ బాడుదల నొంటెఁ బట్టుము పాండుతనయ,
ముఖ్యు వీరు వారన నేల మునుము వట్టి,
వైరివర్గంబు నెల్లను వారిసమరి, సైన్యయుత
ముగ నద్భుతజయము గొనుము
భార. కర్ణ 2 6.

ద్వి. కదువులఁ గదలించి కసవును నీరు, ముద మారఁ
గలిగిన పొలముకుఁ దోలి, మునుముగా మేపుచు
ముందట .... పవ. 1 89 పా 13 పం.

5 వస్తుసమూహము.

ద్వి తాంబూలగంధ మాల్యాంబరాదులు ముదం
బున నొప్పించి తవయుంటఁ గలుగు, ధనధాన్య
ములు జీవితము మొదలైన, మును మంతయును
దెచ్చి ముందటఁ బెట్టి
పండితా పురా . 62 పా

6 వ్యాపకము, మునిమి

చం మునుమునఁ బుట్టె నాకు శోకముప్పుఁబట్టి
భోజరా. 4 164.

(ప్రయోగాంతరము లభింపలేదు

7 తఱుచుఁదనము.

ద్వి మినుమునునుమ్మ మునింగె ...
విష్ణు. పూ. 3 (ఈ ర

8 కోసెడు పైరునకు ముందున్న పైరు.

గీ మునుమునా నలరు కోయు, పయిరుకును
ముందుపైరుగాఁ బార్వతీశ ..
అం. భా. 3. 22

విశే. తఱచు, అధికము,

కం అడిగెడువారలు మును మయి, పుడికెడువాఁ
డొకఁడు లేక పురుషాల్పతయై, వడఁతులు తఱ
చై కులములు, సెడి యన్యులు ప్రబలి జగము
శిథిలత నొందున్. హరి ఉ. 9. 41

చం అనిన త్రివిక్రముండు మొదలైనపురోహితు
లన్ గ్రహాళిపూ, జనములు సేయఁ బంచి
మృదుశాలిమయాన్నముం బాయసంబులన్,
మునుముగఁ బిండివంటలు సమూహముగా
నొనగూర్చి యిష్టభో, జనముల భూసురుల్
దనియ శాంతి దలంబుగఁ జేసి రక్తితోన్.
ద్వా 10 22

జ. మునుమాడు, మునుమిడు, మునుముకొను

మునుముకొను. అ. క్రి (మునుము + కొను,
వరుసపెట్టు.

గీ. హరుఁడు బెట్టుగ నవ్వి పెల్లార్పుటయును, విని
సముద్ధతంయమున దనుజకోటి, మునుగఁ బఱ

తెచ్చి తాఁకిన మునుముకొని వధించి యిల
యెల్ల నెత్తుట ముంచె నతఁడు.

భార శాం. 3. 447.

కం వనముల వనములభంగిన. గొనివత్తుము కొండ
లెల్లఁ గుంభిని వ్రయ్యన్, మును ముకొని పెఱికి
తెత్తుము, వనరాశికి మిగిలె నేని వైతుము
లంకన్. భా రా యు 729

మునుముట్టు అ క్రి (మును[1] + ముట్టు)

1 మొదలు తాఁకు, మొదలంటు.

కం మునుముట్ట నెఱిఁగి శ్రాద్ధం,బునకుం గై కొనుట
మేలు భూసురునిం గై,కొని యరసి కాఁడనిన
నా, తనియమ్మలిశంబు నెఱచు ధార్మికు
నైనన్ భార. అను 3 182.

(తొలుదొల్త, ప్రప్రథమమున అని భావము)

కం. అనుటయు వారందఱు హం,సునితో నిట్లనిరి
రాజనూయమునకు మీ,జనకుఁడు దొడఁగినఁ
జాలును, మునుముట్టన వత్తు మిందు మోసము
గలదే. ఉ హరి 4. 40.

2. మూలమంటునట్లుగ, సమూలముగా.

మ. ఘన మైనట్టి తపోధనంబు నెఱియంగాఁ
బోయినన్ బోవనీ, మునుముట్టంగఁ బ్రబోధ
వాసనలపెంపు ల్మాసినన్ మాయనీ, వనితా
రత్నముఁ గూడ కెట్లును దమిన్ వారింప లే
వియ్యోడన్. శశా 3 28

3 సాంతమగు, తుదదాఁకు

ద్వి మునుపు పల్కులతుదల్ మునుముట్టఁ జదువు,
జనుల దుర్గుణములు నిచ్చలుబాధ సేయ ..

ఆ. మ క 1. 10 పొ 21 పం.

ద్వి .. అపరాహ్ణరుఁడు, మూఁడుకాలంబులు
మునుముట్ట నెఱిఁగి ..

ద్వి. పరమ 1 20 పొ

వ. .. లలాటేక్షణ జ్వాలాజాలంబు మునుముట్ట
నిగుడించి ... భీమ. 4. 139.

మున్క-(నుక)లి. వి. (√మును[1]) ముందు.
అగ్రభాగము.

గీ. పొసఁగఁ దెలిజీబుమునుఁగుతో నెసఁగి చెలులు.
బొదవి నడిపింప మున్కలి మది వికాస, మమర
విభవంబుచే రమాభ్రమర వేణి, మెఱసి వర
లెడుతెరఁ జొర నరుగుటయును

ల. వి 5. 80

మున్నడి విణ (మున్ను + అడుగు. వృత్తినివర్ణ
వికారము) అగ్రేసరుఁడు, ముందునడచువాఁడు

ఉ సారలసత్సహస్రకరశాఖలతో నిమఁ డుగ్ర
మూర్తియై, ఘోరతమమ్ములం దొరఁగఁ గోరిన
మున్నడి యై యనూరుఁడున్, ధీరత మీర
నయ్యిరులతేఁకువ మాన్చె ...

కృ శకుం 3 56.

క్రి విణ ముందుగా

ద్వి. నగరివాకిటనె మున్నడి తేరు డిగ్గి ...

రం రా అయో. 129 పొ 16 పం.
(శ ర. పా)

నగరివాకిట సమున్నతి రథంబు డిగి ముద్రిపా.

మున్నరక. వి (మున్ను + అరక.) 1. తొలి
దుక్కి

గి మున్నరక యనఁ దొలిదుక్కి బొదలు
చుండు అం భా 2 233

2. కష్టస్థితి, (ఇది యుభయయతులలోనిది
కావచ్చును).

చం సరకుగొనండు నన్నుఁ దనచాయల హాతి
నశంచె మత్సరం, దరివిభు సడ్డసేయక యితం
డని రాఘవునాలిజాలి మున్నరకుఁ దెచ్చు
పోలిక ఘనాఘనమాలిక త్రిప్పియానమా,
హారణజయాశ లాశలను నాఁగె సగర్జిత సింహ
నాదయై. చం. రా. 6 52.

గీ. తేరు గఁపఁగ మాయన్న దిగ్గె నన్ను, నేయ
నేరిపె వింట నొక్కింత నాకు, నావదినె సత్య
భామ మున్నరక యైన, నిలిచి మున్నర
కానురు గెలిచెఁ గాదె. విజ వి. ప 143.

3. దైన్యము,

కం. ఇందుండ పోఁగువాఱుం, డందఁదున్ వలల

నొడ్డు([illegible] దుండి కావు గప్పుడు, ము దట(గెం(కులను నిలిచి మున్న ఁకమెయిన్. కకు 4. 71.

గీ [illegible] గూం [illegible], [illegible] ము [illegible] దూఱిన్ ..
నీలా 1. 73, కుశల 2 148.

మున్నాడి క్రి విశ (లి ముణ్ణాశి) ముందుగా. (ఇది మున్నాడు ధాతువుక్త్వార్థకరూప మని కొం(దఱు. మఱియుఁయమందు నుభయయతుల లోనిది.)

సీ ప్రణయాను [illegible] గొంకక మున్నాడి యె [illegible] మొక్కలంబు .
కావ్యా 2 41.

శా [illegible] వేణు [illegible] మున్నాడి [illegible], [illegible] .
భాగ 8 289.

ద్వి. పూని నీ వెంతయు([illegible] నాకేశు తోడ మున్నాడ [illegible]
[illegible] పూ 311పం

స్రగ్ధర [illegible] వాఁదురగతి మున్నాడి [illegible] తయాత్రఁ(ధ్యానంబుల్ [illegible] .
పి. శకుం 3 94

మున్నాడు అ. క్రి (మున్ను + ఆడు) ముందు పోవు

శా. భూమీ [illegible] నీవు మృగయుల్ మున్నాడి [illegible] వి. శ్వామిత్రా [illegible] వాటి కేఁగి .. ఘటికా. 1 158

రగడ [illegible] మున్నగి పోమున్నాడకు, మది [illegible] నన్నాడకు ...
రాజ. చ. 2. 149

వ ... [illegible] మున్నాడి పాల మున్నీటిదరికిం జేరయా [illegible] ...
హరి. 9. 41.

మున్నీరు వి. బొ. అచా. (మును[1] + నీరు.) మొదటినీరు, సముద్రము

సీ మున్ను జీర్ణం బయ్యె మున్నీటినీరు నాకదువు నందు . భార అర 3 46

కం నడవడియను మున్నీటం, గడవం బెట్టఁగ నోడ కరణిం దగి . భార ఉద్యో 2 39.

కం. చను దెంచెఁ గలహాలోచన, ముని రుక్మిణివిడు కొల్పమున్నీటిజలఁ, బున మజ్జనాదిమాధ్యం. దినకృత్యము నాచరించి నిష్ఠాపరుఁడై ..
పాం 2 16.

దండకము మున్నీనుమే నూరి మున్నీరు సొత్తెంచి ..
నీలా 2 41, ఆం భా. 1 152.

మున్నీటికన్నె = లక్ష్మి

సీ. మున్నీటికన్నెయన్ పెన్నిధానంబు దూఁగు [illegible] కు వైచినయట్టిగొలు సన గ ...
రా వి 1. 4.

మున్నీటిగరిత = సముద్రునియిల్లాలు, గ గ.

సీ మూఁడుత్రోవలఁ బాఱి మున్నీటిగరితగాఁ బరగు నేదేవునిపాదతటిని ..
ఉ హరి, 2 144.

మున్నీటిపట్టి = సాగరకన్యక, లక్ష్మి, సాగర పుత్త్రుఁడు, చంద్రుఁడు (శ. ర).

సీ [illegible] వెన్నెలరాయఁడు నెల తమ్మిదాయ మున్నీటిపట్టి

గీ ... చందన నమరుచుండుఁ, గుముదమిత్త్రుని నామధేయములు పొంబ .
సా. ని దేవ. 10.

ఇట్లే · మున్నీటిచూలు = కడలికూఁతురు, లక్ష్మి దేవి, కడలికొడుకు, చంద్రుఁడు (శ ర).

మున్నీటిమొలనూలిమగువ = సముద్రరశన. భూకాంత.

మున్నీటిమొలనూలిమగువచూలి = భూపుత్త్రి. సీత.

గీ అట్టివాసంతవేళ రామావనీశ, మౌళి మున్నీటి

మో॰ నూలిమగువచూలి, జాళితోఁగూడి వన
పాళికేళి సలుప, నుల్లము జనింప ఁహిమింఛి
యొక్కనాఁడు .. ఉ రా 6 19.

మున్నీటిరామాలి = 1 చంద్రుఁడు

సీ మున్నీటి రామాలిముక్కఁ గెంజడలోనఁ
గ్రొవ్విరిగాఁ దాల్చుకొన్నమేటి ..
ఆ భా. 1 37

2 శ్రీసాగరకన్యక, లక్ష్మి

మున్నీటిరాణి = సముద్రకాంత గంగ.

వ అని యమ్మున్నీటి రాణి చెన్ను మాటికిం గొని
యాడుచు, గొంతదవ్వాగి యచ్చట.
యయా 2 47.

మున్ను = మును[1] వి. వి 1. ముందు,
పూర్వము

ఆ అన్న రేంద్రుచేత మున్న గృహీత మై.యున్న
నాకఁబు గ్రస్స నిం, నొరున కర్హ మగునె
పరిణయ విషయమై, ధరఁ బరిగ్రహింపఁ
బరమమూర్తి భార. ఆది. 3. 168

కం. మున్ను గలగోపవర్గము, నిన్నుం గని కొలిచి
భక్తి నీపని సేయన్ ... భాం విరా. 1 288.

వ . ఏకోదక-మగ్నంబు లైన బ్రహ్మాండంబుల
నారాయణుఁడు వరాహరూపంబున రసాతలం
బు వలన నుద్ధరించి మున్నటియట్ల నిలుపుచుండు.
వరాహ 10 178.

2. పూర్వజన్మము

సీ నే శుకకీటంబ నేఁ బుండరీకంబ నే ఖంజరీటంబ
నేను దోమ ..

గీ. నేను మానిసి మున్నుంచు నేకతమున, నొం
డొరుల తోడుతను జెప్పుకొనుడు రుబుసుఁ,
దాక బ్రహ్మమణి పేటి దత్తువాటి సంభవిం
చిన ప్రత్యగ్ర చంద్రధరులు. శి సు. 4 83.

3. తొలి, మొదలు.

ఆ ఇట్టు లగుటఁ జేసి యెవ్వరిసెసకు శోకంబుఁ
బొందఁ గారణంబు లేదు, జీవుఁ డెల్ల భంగిఁ
జెడియెడు వాడుగ, దలఁచి నేని వగవ
వలదు మున్న భా భీష్మ 1 197

మ మనువాలాను శాంబులం దొంగు సమ్మతి
దేనితోఁగూడి య,య్యావి దాతికిఁ బతి పుంగ
వగవీ హైయ గలిన బు నిగ్భర హర్షంబు
నొనర్చె మున్ను రుచిసౌఖ్య బులం బిమ్మ
టన్, మునియం ద్రోయుమ నించె నెమ్మనమున్
మూరాభ్యసముచ్చాయముల్ నైష 3 99

చం వెలయఁగఁ జెట్టుఁబోఁచనము వేసవిఁ జందన
చర్చ మును గన్ ఆము 1 81

(దీని యామ్రేడితరూపము మున్మున్ను, మును
మున్ను మున్ను మున్ను)

కం. విచ్చి చనకుండ బనులం, నెచ్చుట మును
మున్న వలయు తెఱఁ గానికిన్ . .
భాం విరా 4 248
మ. క. 1, 12 పా 7 పం

చం. నరుఁడని లెక్క సేయఁడు మనంబున శాత్రవు
నమ్మహాత్ముచే, యణమఁ జెక్కుచోట్లఁ
గనియున్ మననాయకుఁ డేమిచెప్ప నిద్దు
మునుమున్ను గాఁ దేని తోడుగ నిన్నెటులైనఁ
దేర యిట్లరిప్రాత భీష్మహాని వనయంబును
దుర్బలుఁడయ్యె నంకటా రాఘవ 4 192
(రామాయణార్థమున)

విశే 1. తొలుతటిది, తొలిజన్మము నందలిది

ఉ మున్నిటికంటికంటెను గడుమోహనమై ఘన
కన్ను వచ్చినన్ కా 5 116.

సీ మొత్తునాతని జూచి మున్నిటి దుష్కృతములు
పో యె ననుమను నలంపగాయు
ప్రబోధ 4 27.

ద్వి మున్నిటి ఘోరాఘములు పెరుఁ ద్రెవ్వ,
నన్నిటిఁ దనస్పృశ యినుమత్తిఁ బఱగి
ద్వి ప మ 3 269 పా.

3. ముందువాఁడు, అగ్రేసరుఁడు, ముందున్నది.

ఉ పాండునృపాలనందనులు పాపని మున్నుగ
నేవి యప్డు భీష్ముడు గదకమై నడుమ

చోటికి జొచ్చి టిగాంగ్రచి.

భార. భీష్మ 1 234

చ. అప్పుడు పిన్నయవారరాశిలో, మునిగి నపన్ను ... ముమ్మున్నర నేను నృపాల ...

మ. ... ట్టలపు ... బోలుమున్నూ ... మున్ ... జేసి యుల్లాసి యై ..

పాండు 3 160

జ మున్నది, మున్న ..., మున్నాడి, మున్నాడు మున్నటి

మున్నూర్వురు న (మూఁడు + నూర్వురు) మూఁడువందలమంది, త్రిశతసంఖ్యాకులు

వ ... మున్నూర్వు(ర్వు) రవసమున నా చంద్రతారకము ... నిచ్చె

ద. కా. 4 989

వ. దీని మున్నూ(ర్వు)రుసానులు మున్నూ(ర్వు)రు (య)య్యనుల మాలును బ్రతిపాలించఁగలవారు. ద. కా 6 101

మున్నూరు స బొ. (మూఁడు + నూఱులు) మూఁడువందలు, త్రిశతి

గీ పడునూఱురథంబుల నేఘమాపె, నకులు, డప్పుడు మున్నూటినామ మడఁచె, నతని యనుజుండు .. భార. విరా 3 213

సీ ఇన్నూఱు మున్నూఱు నేనూఱు గన్నులు గలవేలు ... గన్నతండ్రి ..

నైష 6 71

సీ మున్నూఱు జవనాశ్వములును గప్పంబుగాఁ ... భూపాలుండు పంపె నీకు ...

ద్వా 11. 122.

మున్నూలు వి (మూఁడు + నూలులు) మూఁడునూలులు గలది, మూఁడుపోఁగులు గేర్చి నేసినది

మ ముగువై పేర్చుక ... యజరీ మున్నూలు పుస్తుఁగు బంగరు పల్లంబు ...

రంగా 2 210.

సీ పొలుపొందను ... మున్నూలు ... ముప్పేటయనఁగను ముప్పంయన

జై. భా 2 294

మున్నెఱిక. వి మును + ఎఱుక (వ్యుత్పత్తి విజ్ఞానము) పూర్వానురాగము, పూర్వానురాగమువలనఁ గలిగిన సంతోషము

క. ని న్నే మి యనఁగఁ గల మీ, మున్నెఱికలు వినుట లేదు మున్నె చోటన్.

నీలా. 2 101

గీ ఎన్నవారెల్ల నగఁదముఁ గన్నవారు, మిన్న కెఱయుఁ బోనాడి యెన్నరాని, మున్నెఱికల మెలంగుట చన్నె యెదుఁ, జిన్ని పాయంపు ముద్దురాకన్నియలకు ... 67.

మున్నెన్నకుఱ్ఱ వి (మును[1] + మునుమఁడు + కుఱ్ఱ) చిన్నవయసువాఁడైన మునిమనుమఁడు

గీ అఖిల కల్యాణగుణశీల యానశీ, ... కేమీఁదుగా నెల్లచుట్టములకు, భర్తతోఁ గూడ ముత్తాతవైఁదుఁ దిని యె, నెత్తె మున్నెన్నకుఱ్ఱల నెందఱేని.

పాండు 4 267

మున్మాపు వి (మును + మాపు) మునిమాపు, సాయంసంధ్య

దండకము. . అనివె మున్మాపు కెంజంబునం బుట్టి గుట్టెల్లఁ బో రక్కనుం బట్టి యిట్టట్టుఁ గాఁ గొట్టి ప్రహ్లాదు నాహ్లాదదృష్టిన్ నిరీక్షింపవే.

శేష. 4. 182.

మున్వెనుకలు వి. (మును1 + వెనుక) పూర్వాపరములు, గతకాలమును వచ్చుకాలమును.

కం తనసొమ్ము కాదె మాకల, ధన మెల్లను నేఁట నేమి తా మది నిఁక ము,న్వెనుకలకు మమ్ము నెట్లున్, మునుపుండాఁ గాక మాకు మఱియుం గలదే.

విప్ర. 4. 74.

ముప్పంద్రు స బ. (√మూఁడు ముప్పదికి మహన్మహతీవ్యక్తి రూపము.) ముప్పదిమంది, ముప్పదుగురు

సీ. .. బ్రహ్మవిదుల, వెలయంగ నల్లిండ్ల నిలిపి

ప్రత్యేకంబ ముప్పంద్రు దాసుల నొప్ప నిచ్చి.
భార. సభా 2. 121

వ , నానాదేశియాగతులైన తపసులు బ్రాహ్మ ణులుంగా ముప్పణ్ణికులం బేరొక్కనికం పదివిన్నిది- యైనడంగ్గులక్షాలకు . . ద శా 4 1248

ముప్పటి(ల్లు)లు. అ స్త్రీ. బ్రాగి కొంచెము చల్లారు, కవోష్ణమగు

సీ. క్రమముగ దాదు లక్కడను ముప్పటిలినజల కంబు దేర్చి యా చెలువసుతుని, కొనరంగాం గ టుకయును జుక్కబొట్టును బాటించి—
ద్వా 3 42

ముప్పదా(దియా)ఱుగు(గ్గు)రు న. (ముప్పది + ఆఱుగురు) ముప్పదియాఱుమంది, షట్త్రింశత్స ఖ్యాకులు

సీ ఉరులీల ముప్పదార్గురు తుషితులతోడ నెన మండ్రు వసువులు నెనసి కొలువ .
ఉ రా. 4. 289.

ముప్పది న. ఔ (మూడు + పదులు) మూడు పదులు,

ఉ తొయ్యలి వీరె వేలుపులు తూర్పున ముప్పది మూండుకోటులు ., నైష. 5. 21.

కం. ఎప్పుడు హానిగని రమరులు, ముప్పదియును మూండుకోట్లు ... ఉము. 4.12

వ .. కుటూరి దక్షనామున చెఱువు దక్ష నాతాన ముప్పదిపుట్లు విత్తుపట్టు ...
ద శా. 4. 1015

మ . కరిరారాజచ్ఛురాసంబు ముప్పది వాల్తా ఫలంద్రుంచి ...
ఉ రా 4 302., ఆం భా 2 168.

ముప్పదిరెంటిగుంపు. వి (ముప్పదిరెండు + గుంపు) ముప్పదిరెండుచుక్కలుగల నక్షత్రము రేవతీనక్షత్రము (శ..ర.)

ముప్పదిపా(పా)ట. వి. (ముప్పది + పాటలు) మూండుపదుల సంఖ్యగల పాటలు.

ద్వి. అందు ముప్పదివాట నారంగనిలయు, వంది తామరునిం గైవారంబు సేయు .
ద్వి. పరమ. 3. 231 పా

ముప్పర్వునేల. వి (√ మూండు.) మూండు కోసుల దూరము

సీ. ఇరువర్వునేల ముప్పర్వునేల, యనినం గ్రోశద్వయత్రయాఖ్యలు చెలంగు . .
ఆం భా. 2 9

ముప్పాతిక వి (మూండు + పాతికలు) ఒక వస్తువునందలి నాలుగు భాగములలో మూండు భాగములు మూండు పాతికలు.

గీ . నాదోనవనము, వఱలు ముప్పాతిక యనంగ . ఆం భా. 2 272.

కం. ఒప్పునది వెన్న వెదుకక, పుప్పము వన్నియకుం దెచ్చు భువి నిదియన్నన్, ముప్పాతికరంగం బున, నొప్పు మహోలి మతికుభోన్నతి నిచ్చున్.
రత్న 54.

ముప్పావు వి. (మూండు + పావులు) ఒక వస్తువు నందలి నాలుగువంతులలో మూండు వంతులు, మూండుపావులు (శ. ర , వా.)

ముప్పావులా. వి. (మూండు + పావులాలు) ఒకరూపాయలో నాలుగువంతులలో మూండు వంతులు, మూండుపావులాలు (శ. ర.)

ముప్పిడి వి (మూండు + పిడులు) బాంకు, కటారి

సీ మృదుపదాంబుజములు మెఱుగుటందెలు బైండిడుప్పటియును మొలముప్పిడియును .
క శా. 2. 123.

వం సేవులు వెట్టం గోల్పులికిం జేయిడి ముప్పి గుప్పుశౌర్యవం, తులంగని ...
పరాహ 4 86., పారిశ్జ 2. 8.

విణ. దీర్ఘము, పెద్దది,

ద్వి. మొగపులమొలనూలు ముత్యాలకుచ్చు, విశసి చూపట్టుముప్పిడికటారులు .
ద్వి పరను 2 91 పా.

ద్వి విన్నాణమైనముప్పిడిహడపంబు, కన్నులకల్క యొక్కతె దాల్చి యొప్ప ..
ద్వి పరమ 3 19. పొ

ముప్పిర. వి (మూఁడు + పిరలు) మూఁడు పిరలు, కానిలో మూఁడువంతులు. (శ ర.)

ముప్పిరి వి (మూఁడు + పిరులు) ముప్పేట, త్రిసూత్రి

ద్వి ముడి విస్తరిల్లె భూసుతకుఁ జిట్టుములు, జెడి దంబుగాఁగ ముప్పిరిఁజేనినట్లు, నాఁయ నీల చ్ఛాయ నమరె ...
రం రా. ఉ. 118 పొ 17 పం

మ .. ఆశ్చర్యకౌ, తుకవిభ్రాంతులు ముప్పిరిం బెనఁగఁ జేతోవాతిజాతంబునన్
పె. శకుం 7. 116, ఆం. భా 2 295.

విఙ. మూఁడుపేఁటలు గలది, మూఁడుపిరులు గలది

ఉ. ... ఏను మనంబున నద్భుతంబుతో, ముప్పిరి యైన కౌతుకము మోదము నెక్కొన నాకు సత్కృపం, జెప్పెదుఁ గాక యెట్లునని చేరతి...
భార. అను. 1. 376.

గీ. తళుకు బంగరు ముప్పిరి తగటువోలె, నున్న యది మేను ... వాల్మీకి 3 119.

ముప్పిరిగొను = ముప్పురిగొను అ క్రి (ముప్పిరి + కొను) 1. మూఁడు పిరులుగాఁ బెనఁగొను

కం ఆదరము సంభ్రమంబును, మోదంబును దన మనమున ముప్పిరిగొన నా, భూదయితుఁడు వివిధప్రియ, వాదంబుల గాంచి వించె వా .. నెల్లన్. పిరా 1 2 1)

కం. తనపాలి మృత్యుదేవత. యనుశోలడు వచ్చి యిట్టు లున్నమహాత్మ్యం, గని దైత్యేంద్రుఁడు విస్మయ మును భయమును గౌతుకంబు ముప్పిరి గొనఁగన్. హరి. ఉ. 9. 200, నైష. 1. 76.

2. పెనఁగొను, చుట్టుకొను.

కం అనవుడు జనపతి నెమ్మన, మునవచ్చెరువాటు మురము ముప్పిరిగొనఁగా ..
నిర్వ. 10. 140.

కం. ఎప్పుడు నీసందేహము, ముప్పిరిగొను నాదు చిత్తమున నిది దెలియం, జెప్పు మన . .
వరాహ 11. 4

కం అప్పుడు మునివరులందఱు, నప్పాపాత్మకుని వలన నవమానితులై, కప్పినకోపాగ్నిశిఖల్, ముప్పిరిగొనఁ గలుషవాక్యములు దపలోనన్
వి పు. 2. 118, కాశీ 4. 101,

3 అతిశయించు

కం. అప్పుడు మదినానందము, ముప్పిరిగొన నమక చమకముఖమంత్రంబుల్, చెప్పుచు మ్రొక్కుడు భూవర, నప్పరమేశ్వరుఁడు వరము లడుగు మటన్నన్ . వరాహ. 9 ६०

ద్వి అప్పుడు విజయుఁడై యయ్యింద్రజిత్తు, ముప్పిరిగొను ముదంబునఁ దన్నుఁగొలుచు, వారును దానును వడి లంక కరిగి, యారావ ణునిఁ గాంచి యప్పు డిట్లనిరి.
రం. రా యు. 361 పొ. 15 పం,
వసు. 6. 93.

ముప్పిరిగొల్పు స. క్రి (√ముప్పిరిగొను) మూఁడుపిరులు గలుగునట్లుచేయు. త్రిగుణితము చేయు.

ద్వి దివ్యాంబరావలును, పేని ముప్పిరి గొల్పి పేఁగనేతిలో నుంచి యాయగ్నిలో దరి కొల్పు .. బస. పు. 7. 319 పం.

ముప్పు. వి (క తు ముప్పు. త మ. మూప్పు) 1. ముదిమి, వార్ధకము

గీ ముప్పునకు నోమదయ్యెనె ముగ్ధ యీయ, శోద నందగోపునకుగ్రశోకజలధి, యీఁడఁ గొలఁది గాదయ్యెనె యిట్టిదైన, యడరు వెట్టెనె పెన్నిధియను గుబిడ్డ.
హరి. పూ. 7 42.

గీ ముదిసి ముప్పునఁ బెండ్లికై మొగమువేల్పు,

జగవు గాదని రాఁ దయ్యో దాతవేల్పు.

నైష. 4. 129

ఆ శ్రీము నొవ్వఁ దొడఁగెఁ జెవరె మనం బంతఁ, గడిఁది యైన ముప్పుకాలమునకు

భాగ 6 61

సీ .. ముదిమి ముప్పనఁ దగు ముసలితనము

ఆం భా 2. 118.

2 హాని, చేటు, ఆపద

కం. చనువాని చేయుకార్యంబున కడ్డము సొచ్చి నేరుపున మెలఁగుచుఁ దా, నును బయిఁ బూసి కొనుచుఁ దన, మును మెలఁగిన మెలఁకువకును ముప్పగుఁ బిదపన్. భాగ విరా. 1 125.

ఆ తప్పఁ జూడఁ దగునె ముప్పున కయ్యెద, వనుచు నాదికాలమున నె నమ్మి, నిన్ను నింట నిలిపి నే నీకు నాబిడ్డఁ, బెండ్లిచేసినాఁడఁ బెద్ద వాఁడ రామా. 7 119

గీ. ముదిసి పెండ్లాడఁజూచిన ముప్పు గల్గు ...

రామ. ౪. 50

ముప్పుత్రిప్పులు = శ్రమలును, చిక్కులును.

సీ. ముప్పుత్రిప్పులులేక ముప్పది మూడుకోటులు సుధాంధసులు నీవలన బ్రతుక . .

వరాహ 7 26.

(వ్యవ) అతఁడు నన్ను ముప్పుత్రిప్పులఁ బెట్టి మూఁడుచెఱువులనీళ్లు త్రాగించినాఁడు

ముప్పుడు వి ఓషధివిశేషము, ఒకజాతిచిన్న మొక్క.

సీ కుప్పి సూర్యక్రాంత ముప్పుడు నరివెండు గాడిదగడపర కన్నెకొమర .

హంస 4 10

ముప్పురి = ముప్పిరి వి. (మూఁడు+పురులు తు ముప్పురి మూఁడు మెలికలు)

(చూ, ముప్పురిగొను)

వి॥ మూఁడుపేటలు గలది, త్రిసూత్రము

మ. అరవిందంబులరీతిఁ జెన్నలరునీహస్తంబులె ట్లొరెఁ ముప్పురిగాఁ బెన్చినకాలపాశములకున్ ముగ్ధాంగనాగానళ, వ్యాసనోత్కర్షములైన నీశ్రుతియుగం బత్యర్థతోర్శ్వపకిం, కం వాదా ర్పరి కెట్లు దాశె మదనాకారా మనో నాయకా

బిల్హ 3 73

ముప్పురిగొను = ముప్పిరిగొను ● క్రి (ముప్పురి + కొను) మూఁడు మెలికలు కలదగు

వ చెప్పరాని వేడుక ముప్పురిగొన విచ్చలవిడి డాఁగి ముచ్చులాడునెడ . .

చంద్రి 2. 18.

ముప్పుపటాలు వి (దే మూఁడు + పురుడు + అలు) పురుటి మూఁడవనాఁటిబాలింతరాలు

సీ చాగిం రి రంచితోత్సవము ముప్పురుటాలి వైభవంబు తృతీయవాసరమున

పి శకుం 4 62

ముప్పూటు వి (మూఁడు + పూఁటలు,) మూఁడు పూఁటలు,

శా ఆ రాజున్ దేవియు మంత్రపూతముగ హేరాళంపుభూగుత్తులన్, బూజల్ సేయుదు రచ్చలం జెలఁగి ముప్పూఁటంబురా రాతి కిన్ రాజ చ. 1 74.

ద్వి ముప్పూఁట నోగిరంబులఁ బదార్థములఁ దప్పక కావళ్లి నెప్పుడుఁ బంపు ..

బస. పు 2. 186 పం

ముప్పెట్టు వి. (మూఁడు + పెట్టులు.) మూఁడు చుట్లు (చూ, ముప్పెట్టు పెట్టు)

ముప్పెట్టుపెట్టు అ క్రి. స క్రి (ముప్పెట్టు + పెట్టు, మూఁడుచుట్లు తిరుగు.

మ విని వేగంబునఁ బాఱుతెంచి యమునావేగం బునన్ . ., మునిఁగెన్ వెంట హలాయుధుండు దఱుమన్ మోహాంధకారంబులోఁ మునిఁగెన్ దజ్జల మెల్లఁ దల్లడపడన్ ముప్పెట్టు వట్టన్ పడన్ ఉ. హరి 4 298.

మ భవదన్వేషణ తత్పరత్వమున భూభాగంబు ముప్పెట్టు వెట్టి ... దశకు. 7 3.

ద్వి వెనువెంట మును పొంచికొని యున్నవిప్రులను నెఱింగియు నెఱుంగని యట్లు గూడ, నప్పాట నూరెల్ల ముప్పెట్లువెట్టు, చొప్పేగు పడి యుండు .. పండితా దీక్షా 4. పా

ముప్పేటం[1] విశే. (మూఁడు + పేఁటలు[2]) మూఁడుపేఁటలు గలది

సీ. ముప్పేఁటఁ జెనఁగొన్నముత్తియంబచ్చనిగోఁచి వెలిపట్టు పంచయు మొలఁ దనర్ప
దశా 5 81

సీ ముప్పేఁట ముంజితో మొనయు మేఖలరేఖ ధరియించి వలయభూధరము వెలయు
సమీ: 2, 12

వి. త్రిసూత్రి ఆం భా 2 295.

ముప్పేట[2]. విశే కొ తపటకు ముడిరినది. కొబ్బెకాయ)

(వ్యవ) ఈ కొబ్బెరకాయ తీకను ముప్పేఁట గానే యున్నది

ముప్పేఁటలాడు అ క్రి (ముప్పేఁటలు1 + అడు, సంతోషముచే నుప్పొంగు

వ . అభీష్టప్రాప్తి రూపప్రీతిసముచ్చయంబునకు ముప్పేఁటలాడుచు నొక్క సుముహూర్తదినంబున . మృ వి 3 19

ముప్పొంగు అ క్రి. (మూఁడు + పొంగు) ఉప్పొంగు, మూఁడుపొంగులు పొంగు

ద్వి మునుపటివలె మేను ముప్పొంగుచున్న, మునిపతి చూచి సమ్మోదంబుఁ బొంది
ద్వి భ పా. 2, 249 సం

ముప్పొత్తులు వి. బ (మూఁడు + పొత్తులు, త్రిరావృత్తమగుసంబంధము, మూఁడుకలయికలు, (అర్థసిద్ధి. అని శ. ర.)

ముప్పోకలాఁడు. విశే. ముప్పోకల + వాఁడు) త్రిగుణాత్మకుఁడు, (భగవంతుఁడు.), మూఁడు త్రోవలు త్రొక్కినవాఁడు

క. జారుఁడు బహ్మాదిశయును, చోరుఁడు ముప్పోకలాఁడు మనుహితవ్రజా, చారక్రియలకు నర్హుఁడె, వాకయితఁ డనుచు నశుభవాక్యస్ఫూర్తిన్ భాగ 10 ఉ 721

(అనియమప్రవర్తకుఁ డని భావము)

ముప్పోకలు. వి. (మూఁడు + పోకలు) పెక్కుత్రోవలు.

సీ ఈనడవడి యని యెట్లు వక్కాణించుఁ బూని ముప్పోకలఁ బోవనేర్తు . భాగ 8. 552

ముప్రొద్దు వి . మూడు + ప్రొద్దులు) మూఁడు పూఁటలు

మ. వృదుమృష్టాన్నము లీలఁ గాలమున నెమ్మిన్ వారు ముప్ప్రొద్దుఁ గొన్నిదినంబుల్ భుజియించిరి వైష 6 142.

ద్వి ముప్ప్రొద్దు ప్రాణలింగప్రసాదంబు, సుప్రసన్నత జంగమప్రసాదంబు ..
బ. స పు. 5 609 పం

ముప్ప్రోళ్లు వి. బ. (మూఁడు + ప్రోలులు) త్రిపురములు

ద్వి. ముక్కంటిచిచ్చున ముప్ప్రోళ్ల నేర్చి మిక్కుటం బగుటఁ దొమ్మిదియవలీల ..
పండితా వాద. 225 పా.

ముబ్బడి = ముమ్మడి విశే. (మూఁడు + బడులు) మూఁడురెట్లు గలది, త్రిగుణితము

(చూ. ముబ్బడించు)

ముబ్బడించే = ముమ్మడించే. అ. క్రి. (√ముబ్బడి, మూఁడురెట్లు కలదియగు)

ముబ్బాములు వి బ (మూఁడు + బాములు) పెక్కుకష్టములు

మ మునుబృందారకదానవోరగముఖుల్ ముబ్బాముబడ్డవా, రని నాచే నని యుండు దోరకుటిలవ్యాపార ...
భా. రా యు. 820.

ముముక్షు. సం వి. అ. త్రి. 1. మోక్షేచ్ఛ. ముక్తినిఁ గోరుట. 2. విడువ నిశ్చయించుట.

ముముక్షువు. సం విశ (ఉ) 1. విడువ నిచ్ఛ గలవాఁడు విడిచిపెట్ట నిచ్ఛ గలవాఁడు. 2 సంసారసంఘము విడువ నిచ్ఛ గలవాఁడు ముక్తికై ఇచ్ఛ గలవాఁడు.

ముముచానము సం వి అ పుం. మేఘము మబ్బు.

ముముషిషువు సం.విశ (ఉ) దొంగిలింప నిచ్ఛ గలవాఁడు.

ముమూర్ష సం వి అ స్త్రీ. చావనిచ్ఛ, మరణము పొందఁ గోరిక

ముమూర్షువు సం విశ (ఉ.) చావనిచ్ఛ గలవాఁడు

ముమ్మడి = ముబ్బడి. విశ (మూఁడు + ముడుఁగులు⁴) మూఁడురెట్లు గలది త్రిగుణితము

కం. ఇమ్మడి మనుమని తమ్ముఁడు, ముమ్మడి దానమునఁ గర్ణుముమ్మడి నా శౌర్యమ్మున సురపతి సుతునకు, ముమ్మడి నా వినుతికెక్కె ముల్లోకములన్. దశకు 1 78.

చం. .. ఉగ్రుడు వగుధీంతన్ సురవగప్రవరుం డనఁ గ్రోలమాంబము, మ్మఁడు బెడఁ గొందె రూపమహిమ నమ్మరుముమ్మడి యై జగంబునన్ భోజరా 1 33

కం. విశ్వప్రియులఁ గుమారుల, శాశ్వతులను నల్లురన్ బ్రసన్నులఁ గని య, య్యాశ్వరునికంటె ముమ్మడి, యైశ్వర్యము గాంచి దశరథాధిపుఁ డలరెన్ రామా 3 122.

వి మూఁడురెట్టులు, త్రిగుణము.

(చూ. ముమ్మడిగొను)

ముమ్మడించే = ముబ్బడించే అ క్రి (√ముమ్మడి) ముమ్మడిగొను (ముమ్మడియగు శ. ర.)

ముమ్మడిగొను. అ. క్రి. (ముమ్మడి + కొను) మూఁడురెట్టులు కలది యగు, మూఁడుముడుఁగులు కలది యగు

ద్వి. రమ్ము నీవిటకుఁ బుత్త్రస్నేహ మాత్మ. ముమ్మడిగొన దదేమో కాని నీకు ... నవ 1 26 పొ 10 పం.

ముమ్మడుఁగు వి (మూఁడు + మడుగులు) మూఁడురెట్లు

సీ తత్ప్రతన మూట, గుణిత మైనఁ జము వగున్ మఱి దానిముమ్మడుఁ గనీకినీ యాఖ్య నొనరు .. భారి ఆది. 1 80

ముమ్మనుమఁడు. వి (ముని¹ + మనుమఁడు) మునిమనుమఁడు.

సీ నిడుపపెన్నిఱిగుంపు జడగట్ట సగరుముమ్మనుమండు తపము గైకొనినచోటు . మనుచ 2. 9

ముమ్మనుమరాలు వి (ముని¹ + మనుమరాలు); మునిమనుమరాలు (శ ర.).

ముమ్మరము విశ (త. ముమ్మరం) అధికము, మిక్కుటము, తీవ్రము.

సీ చిలుకు రాగరసంబు చిత్తడిచే ముమ్మరముమ్మగాఁ బులకాంకురములు మొలవ .. వరాహ 3. 10.

ఉ నిద్దుర వోవుచున్న యెడ నిశ్చయమైనవిధంబు దోఁపన, నొ్నాద్దికఁ జేరి కూడి సుఖ మొందఁగఁ జేసి భ్రమించినట్టియా, ముద్దులు గుల్కు జవ్వనపు ముమ్మరపుం నెఱజాణ యెవ్వఁడో అని. 2 67

సీ మాపు కండూతి ముమ్మరమైనఁ గట్ట దుద్వాసించి వేళొక్కవల్కలంబు ... పి శకుం 4. 121

ఉ .. నన్ను నీ, కొమ్మలు నమ్మినారు మరు కోలల నిగ్గము సేసి పోవఁగా, ముమ్మరమైన తాపమున బ్రుంగెదరో భాగ 10 పూ. 1214.

గీ, ముమ్మరమ్మగ వన్నెఁచ మోడి దగునె, చేమువ జాలించు పరిపూర్ణ చంద్రవదన ... ప్రబంధ. 7:6.

వి సా ప్రత, చిక్కన, ఉఅము.

వ మవ్వంపుదుప్పటంబుం తెరలముసువు లనం గ్రమ్మపూదుమ్మలముమ్మరంబులం గొమ్మలం గానక . . యయా 4 18

ఇ ముమ్మరించు

ముమ్మరించు అ. క్రి. (√ముమ్మరము) అతిశయించు.

సీ ఘనవేణివేణిశృంగార మారసినంత మోహాంధకారంబు ముమ్మరించె .... శశాం 4 53

గీ మోదభయభక్తు లాత్మలో ముమ్మరింప, వద నాలిఁ గనాదుల వారిఁ గూర్చి, చిలుక యానందరసములు చిలుకఁ బలికె ... తపతీ 3 24.

ముమ్మాఱు = ముమ్మాఱు. వి (మూఁడు + మాఱులు) మూఁడు పర్యాయములు.

గీ ధాన్యముష్టి గులా మెత్తి దాన నిత్య, మేక తంబునఁ దా స్వయంపాక మాచరించి సాపాటు సేయుదు నంచు నతని, మొఱఁగి తనయింటి కేఁగి ముమ్మాఱు భుజించు. వైజ 2 122.

ముమ్మాఱు = ముమ్మాఱు వి. (మూఁడు + మాఱులు) మూఁడుపర్యాయములు, మూఁడు తడవలు.

మ విను మంభోజభవుండు మున్ను మదిలో వేదంబు ముమ్మాఱు నెమ్మనమందుం దలపోసె .. భాగ 2. 35.

కం అమ్మదనాగేంద్రంబును, గుమ్మరసారెగతిఁ జుట్టుకొని పడి దిరుగన్, ముమ్మాఱె యనుచుఁ జూపఱు, ముమ్మాఱుం బొగడి రొక్కమొగి నవ్వేళన్, శశాం. 5. 29.

ద్వి కినరు దాఁకక యుండఁ గించిత్తు నొసల, మసిబొట్టుఁ బెట్టి ముమ్మాఱు దూపాడున. ప్రభు 2 4? పా. 24 పం

ముమ్మాఱె అవ్య. ఆశ్చర్యప్రశంసాదులను దెలుపును

కం. అమ్మదనాగేంద్రంబును, గుమ్మరసారెగతిఁ జుట్టుకొనిపడి దిరుగన్, ముమ్మాఱె యనుచుఁ జూపఱు, ముమ్మాఱుం బొగడి రొక్క మొగి నవ్వేళన్ శశాం 5 29

ముమ్మాసములు వి. వి. (మూఁడు + మాసములు) మూఁడునెలలు

కం. ఘనరహిత మైనమెఱుపు జంమునిదెసఁ గను వాఁడు దెల్లు ముమ్మాసములన్ ... జై. భా. 8 99.

ముమ్మూఁడు స (మూఁడు + మూఁడులు) మూఁడుమూళ్లు, తొమ్మిది, త్రిరావృత్తమైన త్రిసంఖ్య

ఆ. మూఁడు మస్తకములు ముమ్మూఁడు గన్నులు, మూఁడు కాళ్లు రెండు మూఁడుకేల్లు, గల మహాజ్వరంబు ప్రళయాగ్ని యనుబోలె, నెదురఁ బడిరెు నార్పు బొబ్బలుగుతోడ. హరి ఉ 8. 105.

ఉ. వాఁడమిలోడ నెండియు నవారణ నెంతయు నాగ్రహించి ముమ్మూఁడు శరంబు లేయ... జై భా 5 19.

ముమ్మూల విశ. (మూఁడు + మూల) మూఁడుకోణములు గలది.

సీ. ముడివడ్డబొమలను ముమ్మూలముక్కులు ... ఉ. హరి. 2. 122.

ద్వి పన్నినదైన్య మేర్పడఁగఁ బల్కుచును, మున్నుగా మొల నున్న ముమ్మూలకావి ... పిన్నలి వడి మెడం బెనచి తగిల్చి ... ద్వి. పరమ. 4. 321 పా.

ముమ్మూలజా వి (ముమ్మూలజా) మూఁడు మూలలు గలరత్నము.

సీ. నిలువుటద్దములతోఁ దళతళ ర్వెలిఁగ్రమ్మ ముమ్మూలజా మొత్తముల నెసంగు, బలు గోడలన్ . ఉ రా 6 127

ముమ్మొంగి వి. ద్వీపవిశేషము, ఒకానొకదీవి.

కం. ఈళయు ముమ్మొంగియు బం.గాళము పైగోవ మొదలుగాఁ బొదవెడుద్వీపాళిఁ గలనరకు లాతని,కొలున దిగు మాట నిజము గలవాఁడగుటన్ శుక 3 8

ముమ్మొన విజ (మూఁడు+మొనలు) మూఁడు మొనలు కలది.

ద్వి ముమ్మొనల్ గాఁడె ఓమ్మనఁ జిత్ర మనగ, ముమ్మొనపుండు ఓమ్మనఁ బుట్టె ... పండితా మహిమ 259 పొ.

వి 1 మూఁడుమొనలు ...
పండితా. మహి 259. పొ.

2. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ. ... లోమొన వెలిమొన యుసిమొన ముమ్మొన చతురమొన పుణ్యమొన పాపమొన చాటడుగుమొన దాటడగుమొన కదలుమొన అరమీటుమొన నెఱమీటుమొన సరితాళంపుమొన యాఁదగాఁ గలపదిరెండుమొనల నాటితేటి హంస. 1. 206.

ముమ్మొనకైదువు = మూఁడుకొనలుగల యాయుధము, త్రిశూలము

చం. మధుఁ డగ సమ్మతించి సమరమర్దికిఁ గ్రమ్మఱ మ్రొక్కి వత్కులంబు ధరఁ గలంత కాలమును ముమ్మొనకైదువు నిల్పవే దయా, నిధి గున.. ఉ. రా. 7 68.

ఇక్షే. ముమ్మొనవాలా

సీ . కేల ముమ్మొనవాలు గీలుకొలిపి . .
నీలా 1 13.

తోటము ఇలపై లవణాసురుఁడిట్లొలుగన్, గలకాలము వానియగాఁరమునన్, వల నొప్పెడు ముమ్మొనవాల్ శివుచే, నలు వొందెడుకాలమునన్ గలసెన్ ..
ఉ రా 7 143.

ముమ్మొనవాలుదాల్పు (పు) = త్రిశూలధరుఁడు, శివుఁడు.

గీ తోలుదాలుపు ముమ్మొనవాలుదాల్పు నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు నంధకవిజిత ..
ఆం సం దేవ. 6

ముమ్మోటు. విజ. (మును[1] + మోటు) మూర్ఖులలో మొదటివాఁడు, మూర్ఖాగ్రేసరుఁడు

ద్వి గడును తు టరి జోగి గ్రక్కిపముడుసు, ముడి దిన్ననక్క ముమ్మోటు పిసాళి . .
ద్వి హరిశ్చ ఉ 650 పం.

ముయ్యంచే వి (మూఁడు + అంచులు,) 1 వస్త్రవిశేషము

సీ బొమ్మంచు ముయ్యంచు పాపళి వోం బట్టు ... ... మొదలుగావల్వలు ధరించి ముదిత లపుడు . . ప్రబంధ. 272.

వ . . కరకంచులును బొమ్మంచులును ముగుడు, బొమ్మంచులును ముయ్యంచులును వెంట సాళ్లును ... ద్వా. 3. 206.

2. మూఁడు అంచులు మూఁడు మూలలు శ ర చూ. ముయ్యంచుతుంగ

ముయ్యంచేతుంగ. వి (ముయ్యంచు + తుంగ) మూడంచుల తుంగ (వ్య. వి)

కం అయ్యొరు దెలుఁగున కప్పుడు, యయ్యమునకుఁ బరమసాధకంబుగఁ గలిగెన్, ముయ్యంచు తుంగ యచ్చట, దయ్యము నేరవ విను మెప్పెదం గురునాథా. భాం మా. 54.

ముయ్యందము. విజ (మూఁడు + అందములు. మూఁడు అందములు గలది

సీ చెదొవతేకు ముయ్యందంబుగాఁ దీర్చ కమనీయముగ దలకంబు వెట్టు ...
ని. వ్య. 3 63.

ముయ్యడ వి (మూఁడు + అడ్డలు) అఱు మానికలు

సీ. . . కుడపషట్కంబు ముయ్యడ యనఁ దగు. అం భా 2. 270.

ముయ్య(ఁ)లికుట్రు(ట్టు) వి. మూఁడుఎల్లలు కలిసినతావు

వ నాగుణ్ణముకత్తి మహేశ్వరదేవఁకుహవి [ం] లియర్చిన్‌నఁకుంగా . . . . . ఇచ్చిన [కణ్ణు] కవది [పు] టులవిత్తుపట్టును సర్వ కరంరహారముగా యూరి ఆగ్నేయమున ముయ్యలికుట్టనవి [డ్వి] సి . . ద. భా 4 1255.

౧. అస్య గ్రామస్య క్షేత్రసీమానః పూర్వతః పొందిన, కొమ్మరి. యుడియూరి ముయ్యనికు ట్రిగుంట

౨ నిరృతితః కొక్కలిపూణ్డిపాటి పడమటి ముయ్యని కుట్రగుంట

౩ నాయవ్యతః ఉండందొత్తిపాసు, దోవగోపమి ముయ్యనకుట్ర చిత్తూరిశాసనము Ind. IV. 551.

వ ఆగ్నేయతః ఇయ్యూరియుం బిల్లెమపెద్ద పూణ్డియు నెరవులయుం బొంగరునున ముయ్యలికుట్రసీమా . . .

వందంపూడిశాసనము 976.

(అం సా. ప. వ 1.)

వ. . ఆగ్నేయతః మ్రోంతుకత్తియుం బాలూరియుండఱు స్త్రిపూణ్డి ముయ్యలికుట్టు(వ వెలంగ గుణపఱుమటికట్టు

రిణ స్త్రిపూడిశాసనము. Ep ind. 6.

ముయ్యాకుపొన్న. వి (మూఁడు + ఆకులు + పొన్న) త్రిపర్ణక, ఒకవిధముగు చిన్నచెట్టు.

సీ ముయ్యాకుపొన్నయు మొగలీఱు తుత్తెర బంకతుత్తెఱ హంసపాది . . . హంస 4 10.

సీ . . త్రిపర్ణాఖ్య తెలియఁ బడుచునుండు ముయ్యాకుపొన్నన . అం. భా 2 58.

ముయ్యాఱు న (మూఁడు + ఆఱులు) పదునెనిమిది.

సీ. అని కడుఁ జింతింప నతఁడు వేండియు గంధమాదను ముయ్యాఱు మార్గణములు

భా. రా. యు 1076.

శా. వ్యాసప్రోక్త మహాపురాణములు ముయ్యాఱందులోఁ జిత్రమై, శ్రీసౌభాగ్య విలాసదంబయి బహుశ్రేయస్కరం బై కడున్, భాసిల్లున్ సుపురాణ మొక్కటి ధరన్ బ్రహ్మాండమన్పేర . . . చిత్రభా 1. 75 కాశీ. 7 190.

ముయ్యేడు. విశే. (మూఁడు + ఏడులు) మూఁడు వయస్సులు గలవాఁడు

కం. గోమునఁ బెరుఁగుచు ముయ్యే, డై మెఁగును గర్భవైష్ణవాగ్రేసరు లా, నా ముద్దు కొమరు లం గని, కామిని దీపించె దొండ గాచిన భాతిన్. పాండు 4 261.

ముయ్యూరు. వి. (మూఁడు + ఊరులు) గ్రామత్రయము. మూఁడు ఊరులు.

గీ, కర్ణకంఠోదరాధారకంబు లగుచు, నమరు ముయ్యూరు పిడుఁదు తండములతోడ, వచ్చుటకి వచ్చె నొకయశ్వమల్ప . . . శుక. 8 398.

(ఇట మూఁడుతావులని భావము.)

ముయ్యెలగుట్ట. వి. (మూఁడు + ఎల్లలు + గుట్ట) మూఁడుగ్రామముల హద్దులు కలియు చోటు.

1 దేవంపల్లి పలవెల దొడ్డవరపు పొలిమెర ముయ్యెలగుట్ట నందికంభానకు వెళ్లి

2 పశ్చిమముఖమై గట్టెపట్టి పలెవెల ముమ్మడివరపు దొడ్డవరపు పొలిమెర ముయ్యెలగుట్ట నంది కంభానకు వచ్చెను. కొండుదురు శాసనము. శ. 1352

2. మూఁడుదారులు కలియుచోటు.

చం. ఉడుపతి బాగికిన్ వెలచి యూటట యూవని పేరుటామనిన్, ముడివడు కంతుసేనలకు ముయ్యెలగుట్టయినట్టి యుందు రా నడఁగునె

తాపవహ్ని ... మనుచ. 3. 34.

ముయ్యేడు. వి. (మూఁడు + ఏడులు) ఇరువది యొకటి.

శా ... విద్వేషిజీ, మూతోగ్రశ్వసనుఁడు రామునిఁ డలుకన్ ముయ్యేఁడుమాఱుల్ రణ, ప్రీతిన్ వైరిధరాతలేశ్వరులఁ జంపెన్ బల్విరన్ .... భార. ఆది. 1. 78

ద్వి మొనకు వేకోట్లుగా ముయ్యేడుమొనలు, తనరఁ గల్గినవాఁడు దధిముఖుం డతఁడు ... రం రా యు 381. పొ. 9 పం

సీ ముయ్యేడువాసరంబు లకాలవర్షంబు, జడి పట్టి కురియఁ బర్జన్యు బనిచి ... హరి 1 14, భా రా యు 654.

ముయ్యేఱు వి. (మూఁడు + ఏఱులు.) మూఁడు మార్గములను ప్రవహించినది, త్రిపథగ, గంగ

ద్వి. ముందఱ నున్నది ముయ్యేఱు నేల, అందున్న జనులు మహాత్మను లనిన .. ద్వి హరిశ్చ 4. 4 పం.

ముర సం. వి. అ. స్త్రీ గంధద్రవ్యవిశేషము (వృ. వి)

మురంగి సం వి ఈ. స్త్రీ. కారుమునగ (వృ. వి) (శ. ర)

మురండము సం వి. అ. పుం. భరతఖండమునకు వాయవ్యదిక్కున నున్న దేశవిశేషము, లంపకము

మురందల సం వి. అ. స్త్రీ. మురలానది (త్రి సి)

మురగండము. సం. వి. అ. పుం. ముఖముమీఁది బొక్కు, ముఖముమీఁదిబొబ్బ.

మురడించు అ. క్రి. అతిశయించు

ద్వి శృంగార మలవడఁ జెలువొందు మంచి,చెంగల్వ పువ్వులు చెక్కినవాని, రీవిగా జిగి మురడింప నెమ్మేన, గోవజవ్వాజి నిగుడ్చినవాని ... పవ. 1. 52 పొ. 20 పం.

మురజము. సం. వి అ పుం. 1 మృదంగము, మద్దెల.

మురజఫలము. సం. వి. అ. పుం. పనసచెట్టు.

మురద్విషుఁడు సం వి ష్ పుం. మురద్విట్టు, మురారి, కృష్ణుఁడు.

మురభిదుఁడు. సం. వి త్. పుం. మురభిత్తు, కృష్ణుఁడు. (రూ మురారి.)

మురమర్దనుఁడు సం వి అ పుం మురారి, కృష్ణుఁడు

మురమల. సం వి అ న. వేష్టనము, చుట్టు వాలుట

మురముర. వి. 1 మూల్గుటయందగుధ్వని కను కరణము

ఆ . మురముర మూల్గుచు బొరలుచున్నఁ జూచి కరుణతోడ . ద. శకు. 10 81.

సీ. క్రూరార్ధచంద్రాస్త్రకృత్తోరుబాహులై మును కొని మురముర మూల్గువారు ... భా రా యు 1449.

2 మొరయుటయందగుననుకరణము.

సీ మురమురఁ జెక్కులు మొరయ నుద్భ్రాంతుఁడై గిరిగిర చక్రంబుక్రియఁ దిరుగుచు . సమీర. 6, 169.

మురరిపువు సం వి ఉ పుం మురారి, కృష్ణుఁడు.

మురల సం వి అ స్త్రీ. కేరళదేశమున బయలు దేఱిన నదీవిశేషము నర్మద యని వాచ)

మురలము సం వి అ పుం ఒకజాతి మంచి నీటిచేఁప

2 ఒకానొక దేశము

మురలి సం వి. ఈ. స్త్రీ పిల్లనగ్రోవి.

మురలీధరుఁడు. సం. వి అ పుం శ్రీకృష్ణుఁడు.

మురళి. సం వి. ఇ ఈ. స్త్రీ అశ్వగతిభేదము.

గీ తనకుఁ బ్రతిదేవుఁ డెందు లేఁ డనుచు నెమకు,

పగిదిఁ దగునడ్డవేడెము ల్బఱపి మఱియు,
భంజళి మురళి ఝుళిపి ఝుంపయు సుధాల,
మన గతు లెసఁగఁ జూపుచు వాళి మీఱ.

ప్రబంధ 185

చం. పతగవిభుండు మింటిపయి భంజలికాముఁళి
సుధాలవ,ల్గితముల రా నెదుర్పడినఖేచర
వర్గము లోసరించి య,ద్భుతముగ మ్రొక్కె.

పా. 2 101

మురళించే స క్రి 1 (ఒట్టలు) నీరు పోవునట్లు పిడుచు

సీ చీరలు మురళించి నీరంబు లేలకో యిల వాల
కటునిట్టు తొలఁకఁ బాఱ ..

శ్రీరం మా 10 82

2 ఆడుము, నొక్కు

వ. .. పెద్దగోతమ్ము మురళించుటకతన నోడు
గ్రమ్మముం మ్ముఁ మీఁద వలపు వెలలుచు
మోదుగ మొగ్గచాయ నిగ్గెడికురువఁపు మొన
వాఁడిగోరంటగోరంట నొత్తు లత్తుక కెంపు
నెఁ సినయలఁతిగాయములు మాయుటకు.

ప్రబంధ 78.

3 తిరస్కరించు.

దిఁ ముత్తెపుఁజిప్పల మురళించు మోము, క్రొత్త
నీలపురంగు గులుకుకన్దోయి ...

ద్విపా. పూ 666 పం.

మురాయించే, అ. క్రి అతిశయించు

వ మంగళతూర్యనాదంబులు మురాయించి .

హం. 4. 59.

మురారి. సం వి ఇ. పుం. 1 శ్రీకృష్ణుడు
మురునిజంపినవాడు. 2. అనర్ఘరాఘవనాటకము
రచించిన యొకకవి.

(ఇతఁడు పూర్వమీమాంసయందు భాట్టప్రాభా
కరమతములకంటె తృతీయమతమును నిరూ
పించెను)

మురాళము. వి. దిగఁదుడుపు, మురాళించుట.
(శ. ర.).

జ మురాళించు

మురాళించే స క్రి (√మురాళము) దిగఁ
దుడుచుట. (శ ర)

మురించు = మురియించు స క్రి త్రిప్పు
(ఇది యొక యాధునికగ్రంథమం దొక్కచోఁ
గానఁబడుచున్నది అని (శ. ర)

చం వికటప్రకటాననముల్ మురించుచున్ .

వేం. పంచ 3 159

(ప్రా పా ముడించుచున్ ముద్రి పా)

మురికొను స క్రి (మురియ + కొను
ఖండించు

కం గరుడునిఁ దలఁపుము పగతునిగ .
యును విజయముం గొను మనుడున్ ...

ఉ. రా 6 30

(శ ర పా 'పొరిగొను', ముద్రి వ్రాఁత
ప్రతి పా.)

మురిడీగొలుసు వి హస్తభూషావిశేషము,
ముంజేత ధరించెడు బంగారు మెలికగొలుసు.

సీ మురుగులు నవరంజిమురిడీగొలుసు లొక్క
వినులాంగి హస్తపద్మముల నిడి యొ ...

రసిక 1. 75

మురిప(పె)ము. వి (√మురియు) 1 నడక
యందలి కులుకు.

మ మురిపం బొప్పఁగ మందమందగమనంబుల్
నేర్పుదు స్మేదినీ, శ్వరకుద్ధాంతనితంబినీజనుల
కున్ సంపూర్ణచంద్రాననా . నైష 2. 56

సీ సనకాదులకు లేనిచనవుతోఁ దెలిదీవిదార
చె గట మెలంగుమురిప మెల్ల ..

చం రా. 2. 80

2 విలాసము ; చక్కఁదనము, సౌందర్యము.

సీ నునుఁదీవఁ జిరికిఁగొనని నీమైఁదీవ మురిపంబు
డెందఁబు మరులుకొలిపె

భాగ. అను 1 50.

సీ. వెడవెడనై చాలవెడనవ్వు వహియించి మురి
పెంబు దళిగిన మోమువాని ..
ఉ. రా 6. 205

ద్వి. అద్దంబు తెరపుచ్చిన ట్లుండుదీని, ముద్దుల
నెమ్మోము మురిపెంబు దూరె .
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 169 పం

సీ చిఱుతనవ్వులడాలు చేనున్న వలమురిఁ గవు
మురిపెమునకుఁ గళుకు నింప ...
ఘటికా 1. 128.

3. శృంగార గర్వము.

ఉ ఆతరుణీశిరోమణియు నర్జును చారుకీర్తి నర్జున
విఖ్యాతుని నింద్రనందను నకల్మషమానసుఁ
గామినీమనో, జాతునిఁ జూచి పుష్పశర సాయక
జర్జరి తాంతరంగయై, ఖిలిఖిలి యుండె సిగ్గు మురి
పెంబును మోహముఁ దేఱ చూపులన్.
భాగ. 10 పూ. 1171.

గీ. ప్రొద్దుపోకకుఁ గస్తూరిబొట్టు వెట్టు, కీలుజడ
యల్లి మరువాలపూలు చుట్టి, సొగసుఁజేసి
యెగాదిగఁ జూచి సిగ్గు, మురిపెమును బొందు
వనుఁ జూచి ముద్దుపెట్టి.
కువల. 4 177. దశా. 2 366.

4. సంతోషము.

ఉ. పట్టపువేల్పు గొంతమురిపంబున నించుక లేచి
కంతుఁ జే,పట్టటు ర మ్మటంచుఁ దనపార్శ్వ
మునన్ వసియింపఁజేయుచున్.
చంద్ర. 2. 79.

చం పరధనముల్ హరించి పరభామల నంటి
పరాన్న మబ్బినన్, మురిపము కాని మీఁద
నగుమోస మెఱుంగదు మానసంబు ...
దా. శ. 48.

విశే 1 కులుకుగలది.

గీ. మొలకనగవులు మురిపంపు జిలుగునడలు,
ముద్దుఁబలుకులు గులుకంగ మ్రోల నాఁడు
కొమరులను జూచి మది నుబ్బుకొనుచు నుండె.
అచ్చ. రా. బాల 87

కం అత్తఱి మురిపపునడఁ జెలి, కత్తియగమిగొలువ
మృదులకలభాషలఁ ద,శ్శొకత్తెదువెడవగవులతోఁ
జిత్తభవుం డార్చు వవలు చిదుము నెపమునన్.
మనుచ. 6. 20.

2 విలాసముగలది, చక్కఁదనముగలది

సీ మొలక నవ్వులవాఁడు మురిపెంపు సిరిపెంపు
ముంచయింపఁ గులుకు నెమ్మొగమువాఁడు .
శృం. శకు 3. 113

సీ రమణీయ శృంగార రసమునఁ బసనారు మురి
పంపువలపుల మొలకవోలె ... విక్ర. 6. 44

సీ ముద్దుపల్కులదాని నిద్దంపుటద్దంపు మురి
పంపుసోము నెమ్మోముదాని ...
దశా. 2 10.

మురిపి విశే వక్రమైనది.

సీ మురిపి మోకాళులు ...

ఆ కలుగు నెఱుకుముసుఁడి గనిరి సతులు ....
కు. సం. 8 694.

మురియ = ముఱియ. వి (√ మురియు²)
ఖండము, ముక్క.

మణిగణనికరము ... పెం,దడిగలుఁ బడగలు
దఱచుమురియ వై, పుడమిఁ గలయుటకుఁ
బొగు లొలయ మదిన్ ...
భార స్త్రీ 2 3

కం ఇరుమూఁడు నెలలశిశు వై, చరణచలనకేళిఁ
గపటశకటముఁ దాఁకెన్, బురుషోత్తముఁ
డింతంతలు, మురియలుగా నిట్టిసత్వములు
మహిఁగలవే ... హరి. ఉ 4 234.

చం ఉరవడి రాఘవాస్త్రతతులు ... శిరములు
మగ్రముల్ బరులుఁ జించుచుఁ ద్రుంచుచు
నుచ్చిపారుచున్, మురియలు సేయుచున్
నిగుడ మూఁడుజగంబులు నాఁప నోపునే
భా రా. సుం. 442.

మురియఁబడు. అ. క్రి. (మురియన్ + పడు –
స్వార్థమున.) అతిశయించు

సీ తవరు బ్రక్కుందవనితాది సుఖముఁ మోహ
మంతంతకు మురియఁజడఁగ ..
నా॰ పంచ 1 174

మురియించే = మురిచే స క్రి.
($\sqrt{}$ మురియు¹) 1 మురియఁజేయు, త్రిప్పు

సీ కర ముగ్రమగుమొగ మిరుదెస మురియించి
యామిషంబులయిక్క లఁ సికొనుచు
భార సౌ 1, 16

కం వలమురిజిగి నగుమెడ కలు,వలమురిపెముఁ
జూపుచూపు వనజాతము నా,వల మురి
యించుమొగము తై,వలమురి విహసించువేణి
వనితకుఁ దనరున్ చంద్రా 4 144

2 మురియఁజేయు, సంతోషపఱచు

సీ. మొలకనవ్వులవాఁడు మురిపెపు సిరిపెంపు
మురియింతఁ గలుగు నెమ్మొగమువాఁడు
కృ శకుం. 3 113.

మురియు¹ = మురియు. అ క్రి 1 నడచు
నపుడు కులుకు, కులుకు

ఆ. ... నేచి తిరుగు నీఁక తీఁకలతో రాయు,
నొరయుఁ జిత్రగతుల మురియు నవ్వు ..
భార. కర్ణ 2, 66

సీ. మురియంగ నేర్తురు మోహనాస్పద మైన
మొగలివాకిటిచాయనగరవీథి
భీమ 1 94

ద్వి మురదఱ నాఁబోతు మురియుచు నడువ
బసి పు 4, 90

2. సంతోషించు, సంతోషముచే నుప్పొంగు

కం ముద్దుల నిడి నడకిండ్లన్, ముద్దియ లాశ్మియ
తెవని మురియుచు నిద్దా,నుద్దుల నెత్తుచు నం
దొగి, విద్దెము విద్దె మని కాళిఁద్రెం ఒనుచున్
రా. వి 2, 20

కం. కరములరెంటను దాల్చిన, పరికరములు చూచి
యతనిఁ బరమేశునిఁగాఁ, బరికించి లేచి
వలగొని, మురియుచు సాష్టాంగదండము
లొనర్చి వెసన్. అప్ప. 1. ౬౭౯

గీ. అట్లు ఖండసుఖామృతావాప్తిఁ జెంది, చిత్త
విశ్రాంతి తాంబూలసిద్ధి గాంచి, మురిసి
యపమానమూర్తి వై ముక్తికాంత,తో వినో
దింపు మయ్య వాతూలతనయ.
సీతారా. 1. 148,

కం. అందఱకును బోనమ్ములు, గందమ్ములుఁ
దమ్మలములుఁ గడువడి నిడి తా, నందం
బుగ దొందంబున, ముందెన్నఁడు లేనిరొలమి
మురియుచు నుండెన్. నీలా. 3 64,

3 గర్వించు.

ద్వి. మురియుచు గునియుచు మురకటింపుచును.
బస పు 7. 698 పం

సీ పాటిసేయఁగ వచ్చు భాగీరథి నఖంబు ముట్టి
పెన్జాగ ద్రై మురియకున్న ...
సంస 1, 90.

4 తిరుగుడువడు; తిరుగు.

(చూ. మురియించు.)

మ ... పతిపుంగవగవీహైయంగవీనంబు ని,
స్వరహర్షంబు నొనర్చి మున్ను రుచి
సౌరభ్యంబుల న్నిమ్మటన్, మురియం
ద్రోయుచు నించె నెమ్మినమువన్ మూరాభ్రి
సముచ్ఛాప్రియమున్. నైష. 2, 99.

5. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

గీ పగమకౌశేయమధ్యము బాగుమీఱ, ముద్దు
టుంగరములు వ్రేళ్ళ మురియుచుండ ...
వేం. మా॰ 1, 124.

ఇ. మురిపము, మురించు, మురియఁబడు, మురి
యించే.

మురియు². అ. క్రి. 1. తెగు, ఖండితమగు

చ ... పతాకలు మ్రొగ్గఁగ వర్మబంధముల్,
మురియఁగఁ జాపముల్ దునియ .
హరి ఉ. 2. 52.

చం మురిసెడురూపులున్ మురిసి మ్రొగ్గెడి

రూపులు మ్రొగ్గి జెట్టనఁ, దిరిగెడురూపులుం దిరిగి త్రెళ్లెడురూపులుఁ ద్రెళ్ళి నేలపైఁ. బోరలెడురూపులుం బొరలి పోయెడి రూపులుఁ బోయి క్రమ్మఱన్, మరలెడు రూపులున్ మరలి మ్రగ్గెడిరూపులు నయ్యెనయ్యనిన్. కు సం 11 698.

ఆ ముఁడిసి ముఁడిసి రాలె మునివ్రేళ్లు నడుముక్కఁ జదుకుఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియె

వరాహ 8 79.

2. ఊడు, సడలు

సీ కర్ణావతంసంబు కలువలు కన్నీళ్ల ముసిసి తేకులు పట్టు మురిసి పడియె ...

పి. శకుం. 3 176

3. భగ్నమగు, విఱుగు.

కం ధనువు దునిమి కొమ్ములు మురిసినవృషభము చందమగుడు ... భార కర్ణ. 1. 162.

శం. బిరుసింతగాక వడిమికి, మురియక నన్నుఁ ద్రాయివడి చిముడఁ బాఱక యే, బెరకింతయును లేక మిక్కిలి, గరగర నగునేఖప్రాలకల మాన్పంబుల్ జై. భా 8. 198

సీ. శూలంబుఁ దిగిచి వక్షోవీథిఁ బొడిచిన ముమ్మొన లొక్కట మురిసి పడియె ..

దశా. 4. 177.

జ. మురికొను, మురియు, మురిసిపోవు.

మురిసిపోవు అ. క్రి. (√ మురియు²) భిన్నమగు, వ్రక్కలగు

వ .. ప్రచండ సమీరప్రసారంబు ఘోరంబుగాఁ గల్పింపఁ గల్పాంతకాలంబునఁ గాలాంబుదంబు లడరి కురిసిన మురిసిపోవుపగిదిఁ బృథివి యెయ్యెడలను వ్రయ్యంజొచ్చె ..

హరి. ఉ. 9. 214

మురుండము వి క్షుద్రజలజంతువిశేషము.

సీ ... నత్తగుల్లచుట్టుడుగుల్ల కురిమిందనాఁ చుడుగవ్వ మురుండము కాకిచిప్ప ...

హంస 4 186

మురుఁడు. సం వి అ పుం. కృష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొక రాక్షసుఁడు, మురాసురుఁడు

మురుగు = మురువు² వి. 1. బంగారుకడియము, ముంజేత ధరించెడి ఆభరణ విశేషము

సీ కేలుదామరల మేల్బాకువామురుగులు కెంపుటుంగరములు సొంపు నెఱప ....

అచ్చ తా బాల 87

(ఒక యాధునికకవి దీనిని సానుస్వారముగఁ బ్రయోగించినాడు.

ఉ కుండలముల్ మురుంగులున్, బంగరు ప్రాతపట్టికలఁ బాటలురామొలకట్లు దాయెతుల్. శ్రీరం మా 9 5.

2. అల్లికవేసిన బంగారుకమ్మి (శ. ర)

మురుదారసింగి వి ఒకవిధ మగు గైరికాది ధాతువు

సీ రెండేసి నేపాళ మెండుపాలుమురుదారసింగి బదంశముల్ హింగుళీబు, మన్నిటి ...

(చి. కి. చి. ని.)

మురువు(ర్వు¹) వి. (త మురుగు) 1. సౌందర్యము, చక్కఁదనము.

సీ. ముత్యాలమొలనూలు మురువు సూపెడునట్టి జఘనంబుపై మొలంజి సవదరించె ..

హం. 4 11.

సీ మురు వేది వాడిన మోముఁ దామరలను గడునొప్పి పొందిన కాయములను .

హరిశ్చ. 2. 139.

కం. పరువున మురువై యుండును, సురపురమునఁ గల్పతరులు చూపఱకింపై, పరువున మురువై యుండును. దురగంబు లయోధ్యఁ గల ప్రతోళిఁ నందున్

మొ. రా. బాల. 5, అం. భా. 41.

2. విలాసము

సీ. వడ నౌడు గఱచుచో వాతెఱ వంటిన

మొనసంటివగ గంటి మురువు నెస ..
దశా 1 47

ద్వి మురువును బరువును ముఖమును నగము,
ము ంటా నొఅప్పను ముర్తును వింత ...
ద్వి పారిశ్చ పూ 678 పం

సీ ధ గజ నడుమ దశ దవ్వి ముడిచిన
మురువులా యని ముద్దమూతి నులుగు
శుక. 2 115.

3 శోభ కాంతి

క కలువలమురు వెడలగ జుక్కలు దివి నం
తంత నొక్కొకటి దోచగ వెన్నెల పడమటి
దిక్కునకున్, బలపల నై యొద్దగిలగ బల
పల వేరన్ జై. భా 1. 186

ద్వి కలగి విటిక్కంటి కలిపురుషుండు, మొగమున
జేవురు మురువు నటింప
ద్వి నల 2 634 పం

4 గరువము , సౌందర్య గర్వము

కం. అతివైరము లయయుద్ధము, లతివిషమము లతి
మరుత్తు లత్యజ్ఞులు ప్రకృతి నొందించు మను
ష్యులు, ధృతియును లజ్జయును మురువు దేకు
వయు జెడున్ హరి. ఉ 9 55.

(ప్రాంతి ప్రతి పా)

గీ వారవారువులు మురువులు వారికళలు, వారి
వలపులు నొలపులు వశ మె పొగడ ..
ఉ. రా. 6. 166

5 విధము, రీతి

(ఆదివరాహవర్ణనము)

సీ ఖురపుటంబున గీలుకొని మేరుధరంబు
మువ్వలోపలి జాతిమురువు వడయ ..
శివ. రా. 1 61.

సీ ఈశ్వరోహ మ్మను సింహాస్యము దెల్పు
మురువున సుజ్ఞానముద్ర మెఱయ ...
కాళ 1 86.

సీ ముక్కున వసియాడు ముత్యాలదామతూడు
ముత్యాలకన్నెంబు మురువు నెఱప ..
దశా 2 66

6 నాట్యగతివిశేషము

కం. లయ శోభద్రృష్టియును నభినయ ముడులు
దురమ్ము మోహనయు మన్నన లేకయును
ప్రమాణము హావున్, మెయిసిరి యవయవము
మురువు మెఱుకుని యనుదున్
ప్రబంధ 108

విశ 1 సుందరము, చక్కనిది

సీ మురు వైనవాలునువంజి ముత్యాలపెన్నుచేర
ఫాలభాగమున నుయ్యాలలూగ ..
నిర 5 139.

గీ. మురువునెమ్మోనిబిగువు కెమ్మోవినగవు, నలర
నిట్టనియె . దశా 8 ౯3.

సీ. కరుపలిరొయిసెజ్జ మురువుదామరబోజ్జ నెసగు
వాడు శుభంబు లొసగువాడు . .
ప్రబంధ 280.

2. అతిశయించినది

కం నోరది ననాచారంబుల, మురువగుచుం బ్రథమ
పాదమున గలిమహిమం, బెరుగును వడ్లును
గలిపిన, కరణిన్ వర్ణాశ్రమములు కత్తరిగల
యున్ . జై. భా. 8. 213.

మురువు(ద్వి)² = మురుగు వి 1. బంగారు కడియము, ముంజేత ధరించెడి యాభరణ విశేషము.

సీ. చేతుల రతనంపు జిలుగుటుంగరములు మురు
వులు నెనలేనిమురువు నూవ .. నీలా. 1 75.

సీ. మెడనున్న పాదాలు విడిచి యొన్వరిగన్న
మొరుగు తలారికి మురువు సేసె ...
శుక 3. 50, ఆం భా. 8. 57.

2 (క. మురువు. త. మురుగు.) కర్ణాభరణ విశేషము.

గీ కర్ణపూరోత్పలసుగంధకలన నలరి, ప్రాంత
మున నిల్చుభ్రమరశాబం బనంగ, వామకర్ణా

గ్రమున నిందువదన కపుడు, హార్వు మీఱంగ
నీలంఖ ముర్వు దనరె ఇందు 5 32.

ముర్మరము సం. వి అ. పుం 1 తుషాగ్ని, ఉమకనిప్పు, కుమ్ము. 2. ఒకానొక సూర్యుని గుఱ్ఱము,

ముర్మరుఁడు సం. వి అ. పుం కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు

ముర్మిణి సం వి ఈ స్త్రీ. అంగారధానిక, కుంపటి.

ముఱకటము వి త్రిప్పుట, ముఱకటించుట (శ ర)

జ ముఱకటించు.

ముఱ(ర)కటించు. స క్రి, (√ముఱకటము) త్రిప్పు

వ అనిన విని మొగంబు ముఱకటించుకొనుచుఁ
గద్రువ గరుత్మంతున కిట్లనియె
భార. అను. 1. 211.

అ. క్రి. (నడచునపుడు) చలించు, కదలు, ఊఁగాడు.

ద్వి తనుదానఁ జూచుచుఁ దలయుఁ ద్రిప్పుచును,
మునుమిడి మ్రోయుచు ముఱకటించుచును ...
పండితా. పురా 101 పొ.

ముఱకము వి అతిశయము, హెచ్చు. (ఉదతి, నిక్కు అని (శ. ర.).

వ విటపిషండంబుల మెండును జెఱకు ముఱ
కంబును, ప్రాసంగు మిసిమియు ..
భీమ. 3. 57.

ముఱముఱ వి (సం. మర్మరః.) 1 పట్టుబట్ట మున్నగువానివలనఁ గలుగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి ముఱముఱయను పట్టుపట్టంబు విడిచి, కుఱు
మాసియున్నట్టికోకను గట్టి ..
ద్వి శ సా 1. 35 పొ. 6 పం.

ద్వి ముఱముఱమని బొమల్ ముడిపాటుగదురఁ ..
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1149 పం.

2 కోపము వెలువఱచుటయం దగునను కరణము.

ద్వి. ముఱముఱమని బొమల్ ముడిపాటు గదురఁ.
జుఱచుఱనిప్పు లెతుఁ నుప్పతిల్ల ..
ద్వి హరిశ్చ. పూ 1149.

జ ముఱముఱలాడు

ముఱముఱలాడు అ క్రి (ముఱముఱలు + ఆడు) కోపవికారము చూపు. ముఱముఱమను. (శ ర)

ముఱి(రి) వి 1 గర్వము, మదము

సీ. అఱచేతఁ గొండఁ జూపఱు నొగడఁ గఁ బూని
నెఱిఁగిబ్బతొలి వేల్పుముఱి యడంచి, చిఱుత
పాయపుగొల్ల తెఱవల వలపించి మఱవక
పనులఁ బెన్గఱును గాచి నీలా 1. 3.

కం. విను దేవర మును దుందుభి, యనురక్కసుఁ
డొకఁడు దుంతయై వేల్పులరా, యనికొమ
రునిఁ దనతో దుర, మునకుం బిలిచినఁ గడింది
ముఱితో నతఁడున్ .
అచ్చ. రా. కిష్కిం. 32

ద్వి మొగము వెల్వెలఁబాఱ ముఱి యెల్ల సడలి,
పొగులుచు వేఁడియూర్పులు సందడింప ..
ద్వి. ఆ సా. 1 17 పొ. 21 పం.

2. నడకయందలి కులుకు

కం. అత్తఱిఁ బుత్తడిశేమునఁ, బిత్తరిఁ గానక
కరంబు బెగ్గిలి యనుగుం, గత్తియ దలఁటు
నొకచో, మొత్తములై తత్తరలుచు ముడి
సడలఁగన్ . (సిక 4. 40

విశ 1 (క ముఁకి) అల్పము,

(చూ. ముఱిప్రోవు)

దీని యామ్రేడిత రూపము ముఱిముఱి

ముఱిచీకటి = చిమ్మచీకటి

సీ. ... జిమ్మచీకటి మునిచీకటి ముఱి

గీ. చీకటి మసక ముఱిముఱిచీకటి యన, నవ
తమసనామధేయమై యెఱుచుండు
ఆం. భా. 1 146.

కం. ముఱిను ఱిచీఁటి యప్పుడు, నటిముఱి భటు లుడుగ కడగి యని సేయంగా. నెఱసి తమ

మెల్ల రెయొఁగఁ గ్రిక్కిఱిసిన ముఱిపొసి నిలిచిరింతను నగఁన్ భా. విరా. 3. 195

కం ముఱిమ ఱిచీఁకటితో నందఱురాజులు సమర ముఖరి గగ నెల్లటికి, గొఱగలకల నగు నడుపుఁడు, నెఱవగు గోవర్ధనాదినేలకు నను చన్ ఉ. హరి. 4. 272

చం ముఱిముఱిచీకటిన్ గణసమూహముతో నిట్టుఁ దెల్పఁబోక నందఱ మరుగన్ వలెన్ మరవితాన నుతాంమృక పెన్నఁ జేరఁగన్. చెన్న. ప. 362, ఆం. భా. 1. 146

2. కుత్సితము

కం. ముఱి యారఘుపోరులు నీముఱిమొండెము వేగ దగ్ధముగఁ జేయఁగ జేకుఱుఁ బూర్వా కాఁము రీ, కుఱవుగ శాపమున కవధియును నప్పుడగున్ భా. రా. అర. 2. 400

వి శౌర్యము,

సీ. ముఱి చెడి దుఃమున విఱుగుటయును వీఁగి పిఱుఁద చేరినవారిఁ జెఱచుటయును అచ్చ. రా. బాల. 45.

జ ముఱికాఁడు, ముఱిప్రోపు

ముఱికాఁడు విశ (ముఱి + కాఁడు. బ. ముఱి కాండ్రు, ముఱికాఱు) గర్వితుఁడు.

గీ అనుడు నజుడు దిండిరాయండు వాని, కిట్టు లని పల్కి విన బోరి చెట్టునట్టు, మెకపు ముఱికాఁడ రాముని మేటితనము, సెప్పె దవు వేవవేలు నాచెంత నిలిచి. అచ్చ. రా. యు. 17, బాల. 200.

ఉ సన్నబలంబులైన విజసైన్యములం గని రావణుఁడు కౌర్యోన్నతుఁడైన నందనుని నొప్పరి కించితిఁ గుంభకర్ణుఁడుం, గన్నది లేదు మెల్ల ముఱికాఱు దగీలు వచ్చి రేను బో, కున్న భరంబు గాదె యని యుద్ధతిఁ జేర్చి రథాధిరూఢుఁడై. నిర్వ. 6. 127.

ముఱికి వి (√ముఱుగు క ముఱికి) 1. మాలిన్యము, మెదుక, మూర్ధమలము,

సీ త్రోళ్లు ప్రేలాడెడు తుంటిపై బ్రహ్మసూత్రము లాచింపి దోవతి ముఱికివలువ వరాహ. 6. 17.

సీ ... ముఱికి యనంగను మూర్ధమలము, వెలయుచుండును ... ఆం. భా. 2. 134.

2. కళ్ళలోదకము.

ఆ. గంగ పొఱుచుండుఁ గదలనిగతితోడ ముఱికి పొఱుచుండు స్రోఁతతోడ, దాత యొర్చిన ట్లధముఁ డోర్వఁగా లేడు. విశ్వ. వేమ. 1. 64.

ముఱికినాఁడు = ములికినాఁడు వి. బొ. ఒకానొక దేశము

(ఇఁదుండి వచ్చిన బ్రాహ్మణులను ముఱికినాటి వారందురు.)

ఆ. ముఱికినాఁటివారు మెఱకులు పెనుపరు, లఱవ వారు ద్విజుల కాన సెద్ద, యనుచు దేశ భాషలను గులంబును దిట్టు, నతఁడు దండు వచ్చు శతపణములు విజ్ఞా. 2. 59.

ముఱిప్రోవు. వి. (ముఱి + ప్రోవు) అల్పుల గుంపు

కం. ఇడుసులఁ బదమూఁడేండ్లుం, బడి కడుఁ గోపించి వచ్చె బలువిడి నీకవ్వడి దఱియ నుఱికి వడిని, ఇప్పడ యిమ్ముఱిప్రోవు నెల్లఁ బొరిగొనెడు బలే. భార. విరా. 4. 253.

ముఱియ = ముఱియ. వి. (√ ముఱియు²) ఖండము.

కం. రెండు మొనవాఁడికోలల, రెండు బుజంబులను వావిరిం గూల్చి కడుం, గొండవలె నున్న యుబ్బలు, మొండెపు రక్కసుని మేను ముఱియలు చేసెన్. అచ్చ రా. అర. 118, యు. 301.

గీ. ఎఱచిమేపరనెత్తురుచేటు లిట్లు, పఱచు నని
తెల్పుపడువ వఱదలెసఁగె, వాని నంజుడు
ముఱియ లివ్వరుసఁ బుడమిఁ, బోంలు
నంచనఁ జేవురుపుర్వు లడరె ..
అచ్చ రా. కిష్కిం. 65

ముఱియించు స క్రి. (√ ముఱియు²) ముఱియఁ
జేయు, ఖండించు, నఱకు.

లయవిభాతి హారుల హారియించుచును గరుల
విరయించుచును గిరుల ముఱియించుచును
నురుల బోరగొంచున్ .. ఉ. రా 7. 87

ద్వి వెల్ల వోవనిపండువెదురులు చూచి, నఱికి
కుప్పలు వైచి వయముగాఁ జివ్వి, ముఱి
యింప కురియించి మోపులు గట్టి,
యూ కి మఁల మదోగ్యగించుతఱిని
ద్వి పరమ 2. 66 పా.

ముఱియు¹ = మురియు¹.

(సంతోషించు)

గీ రసికజనముఖ్యుఁ బుష్పకరండకాఖ్యుఁ డెఱవ
కనుతెప్పవెట్టక ముఱిసి చూచె ..
విక్ర. 882

కం అఱిముఱిస వాట్లమునుసను, గిఱికొని కోలు
పంగ నరగి కెదలెడిబత్తిన్, ముఱియుచు
నడుగుల కెరఁగిన, నఱంటఁ బెట్టుకొని
రాముఁ డాఱని కనియెన్
అచ్చ. రా. కిష్కిం 72

(గర్వించు అని శ. ర.)

(గర్వించు)

కం అఱిమఱి ప్రేసినఁ బలుకం, గఱచినసైంధ
పునియలుఁగు గని నరసుతుఁ డే, డ్తెఱ ముఱి
సిన నరె రూపఱి, విఱుగుటయును వెస
నతండు వెనుకకు విఱిగెన్.
భార. ద్రో. 1. 178.

ఙ. ముఱియించు

ముఱియు² = మురియు².

(తెగు, ఖండితమగు)

ద్వి ముఱిసినశక్తులు ముద్గరంబులును, పఱిసిన
పరిఘులు పట్టసంబులును ..
రం రా యు. 836 పా 17 పం.

కం. జఱిముఱి సాంధతోడన్, ముఱియుపడగ
తోడ వాయసమూహముతోడన్, చిఱ చిఱనఁ
ద్రిప్పి యరదము, పఱిపఱిగాఁ గొట్టి భీముఁ
డైకొనెఁ గినుకన్. చిత్రభా, 8 22

(విఱుగు)

వ, ... వివిధ వినిపాతంబులఁ దెగిన మోరల నొగి
లినకంధరంబులన్ గునిసిన తొడంబుల ముఱి
సినకొమ్ముల ... ... విరిసిన
కేతువుల ... హరి ఉ 2. 54

జ ముఱియ

ముఱు = ముఱ్ఱు. వి ముఱ్ఱుఁబాలు (శ ర)

ముఱుగు. అ క్రి కుళ్లు

చం. కరచరణాంగులుల్ ముఱిగి గాత్రము దద్దయు
బ్రవస్సి చీము నెత్తురు దొరఁగంగ
మార్క 2. 155.

కం. గచ్చపొద లుచ్చళంలువ, లచ్చెరుప శునక
మలము హాయమూత్రములున్, వెచ్చనిగాడిద
లద్దెలు, చచ్చి ముఱిగి విరియుచు తన తానం
బుల్ . పాన. దో 3 7.

2 ముఱికియగు, మలినమగు

ద్వి ముట్టినఁ జీరలు ముఱుగునే చెప్పుము
బస పు 1 42

3 చదియు, నలఁగు

సీ ... ... నఱ
ప గనొడ తెల్ల ముఱుగ మోఁది
మార్క. 3 41

జ ముఱికి, ముఱుగుడు, ముఱ్ఱుగోప, ముఱు
మొంటెము

ముఱుగుడు వి జ (√ముఱుగు) ముఱిగినది.
క్రుళ్లినది.

వ. కొండగొఱియల ముఱుగుమునుబొ మఱుకు సందడించు కంకగృధ్రావళుల మొల్లంబుల ముసుంగుపడుపల్లంబులును. మనుచ 4. 37

ముఱుత్రోవ. వి. (ముఱుగు + త్రోవ) మురికిదుర్గంధపుమార్గము

గీ. పదహారి ప్రస్సి వలచు, వసుగుదలచగు ముఱుత్రోవ నరిగి యొకట .. ఆము 6. 17.

సీ. ప్రజలు ముఱుత్రోవ నాగ దుర్గంధము .. ఆం భా. 2. 63

ముఱుముండెము. వి. (ముఱుగు + మొండెము) దుర్గంధపు మొండెము

ద్వి. పొరదులు విఱిగినభుజములు నంటు, మెడలును బోడిగపొడవైనముక్కు, మెడలను గడుగడు నిడుదమూపులును, ముడుగు మోములు ముఱుమొండెముల్ బండి, బెడగు రూపంబులు పండితా. పర్వ. 844 పా.

ముఱ్ఱ(ఱ్ఱా)ట. వి. చిమ్మనగొట్టములో నీరుచల్లుకొనెడియాట.

(చూ. ముఱ్ఱటలాడు)

జ. ముఱ్ఱటలాడు.

ముఱ్ఱ(ఱ్ఱా)టలాడు. అ. క్రి. (ముఱ్ఱట + ఆడు) చిమ్మనగొట్టముతో నీరుచల్లుకొనుచు జలక్రీడలాడు

చ. .. పురజనులర్థిమైఁ జెలఁగి ఖోలన ముఱ్ఱటలాడ రెల్లెడన్ .. కు. ... 9. 151

గీ. అనుచు రాగిల్లి జయజయధ్వనులు సెలఁగఁ బొంగి ముఱ్ఱటలాడిరి కు. ౧౦ 10. 469.

క. నరచందినవంకంబునఁ, ... ముగ ముఱ్ఱాటలాడి తెలుపెసఁగిరి .. కు. 9. 261.

ముఱ్ఱుః = ముఱు వి. క్రొవ్వు.

క. ... గనిపలోహపు, గుఱ్ఱమునై నెక్కుమనుచుఁ గొట్టుదు రోకనిన్, గిఱ్ఱున దిఱుగఁగఁ గఱ్ఱల, ముఱ్ఱంతయు వెళ్లిపోవ మొత్తుదు రోకనిన్ .. సానందో 2. 41

2 ముఱ్ఱుఁబాలు ఆవులు మున్నగునవి యీనిన తరువాత మూఁడుదినములవఱకు నిచ్చు పాలు, పీయూషము

గీ. ముఱ్ఱు, నాగఁ బీయూషనామంబు నాగభూష .. ఆం భా. 2. 258

జ. ముఱ్ఱుఁబాము, ముఱ్ఱుఁబాలు.

ముఱ్ఱుఁబాము. వి. (ముఱ్ఱు + పాము) మాతులాహి సర్పవిశేషము ఒకజాతిపాము. (శ. ర.)

ముఱ్ఱుఁబాలు = ముఱ్ఱు. వి. బ. (ముఱ్ఱు + పాలు) ఆవు మున్నగునవి యీనినతరువాత మూఁడుదినముల వఱకు నిచ్చుపాలు.

వ్యవ.) మాయావు ముఱ్ఱుఁబా లీయలేదు.

ములక = ములక[2] వి. ఒకవిధమగు నాఁకుడు వంటి అల్పవృక్షము

ఆ. పలపు తీఱువెనుక వనజాతియధరంబు, ములక పండెగిఱిరు ముష్టిరసము, చింత లేని వేళ జీడిసమాన మౌ .. వేమ 3. 268

గీ. వెలఁగ నాఁకుడు పల్లేరు ములక వేము, నగిరె నిర్గొబ్బి మొదలుగా నగతిఁ గల్గు, కంప యున్నియు వేవేగఁ గడచి కడచి .. హంస. 4. 9.

ములగ(ల్గ) వి. అప్పుదఫలి.

చం. ముల్గ వెల్గ చెవిపావిలి దొగ్గలి బొన్నగటి . హంస 4 193

(ముల్గ ముద్రి పా)

సీ. ములగమంచనఁగ నప్పుదఫలి మనును డు ఆం. భా. 2. 64. (ములుగ ముద్రి. పా)

ములముల. వి. (పుష్పములు) వికసించుట యందపనకరణము.

ద్వి ... యోగనిద్రఁ, జాలించి శ్రీరంగశాయి
మేల్కనవె, ముకుముల వికసించు మొల్ల క్రొన్న
నల, వలపులఁ దూర్పువీవలు వెచ్చరింప
ద్వి పరమ. 5. 494 పా

ముళాసాపాగ వి ఒకవిధమైన తలపాగ

సీ. బిగిమూలాసాపాగఁ బెనఁచి పారమతల్లి
శేషాహిఁ జుట్టిన శివుఁ డనంగ...
సుద 3. 164.

ములికి(ల్కి) వి 1. బాణము

చం ... తద్విలాసమున్, ములికిగఁ జేసి మన్మ
థుఁడు ముద్దియ నేయఁ దొడంగె నెవ్వడిన్
నైష 2 109.

గీ పొగడఁ బుక్కిటమధువునఁ బ్రోదిసేయ,
దిఁదుముఖ దోహదక్రీడ లీడ విడిచె, నలరు
విలుకాని ములుకుల కాన్న ములికి ..
విక్ర. 1. 188.

మహాస్రగ్ధర. .. పొడు పొడు మన్పల్కులు
మ్ములుకులున్ రాన్ . ఆము 6. 75.

మ. ... అపూములుక్క తెగ్గించి క్రొన్ననవిల్కాఁడు
నవాంబుజోత్పలవిశాలం బీను మీనాంతిలో,
చనములే వింట ఘటింపఁ బొల్పె నవి నిస్తం
ద్రాంబకఖ్యాతులన్.
వసు, 2, 48, మనుచ. 3. 45.

2. బాణపుటలుగు.

గీ. గంధవాహంబు లేదును గఱులు గాఁగ, విలయ
కాలానలజ్వాల ములికి గాఁగ లచ్చి. చను
దోయి కుంకుమ బచ్చెనయుగఁ, బాల మున్నీటి
యల్లుండు బాణ మయ్యె. భీమ 4. 127

గీ. అవుర మెచ్చితి నోహాఁవనయ్య నిన్నుఁ, దిరుగ
కీమాట నీమదిఁ దిరము సేయు, హీనకులుఁ డని
యితఁడు న న్నేఁగించి, పలికె నాయాత్మ కది
యంపములికి యయ్యె హరిశ్చ 4 229.

సీ. . . చిలుకవఁగ ముల్కి యవఁగను ఫణము
దనరు ... అం భా. 5 313

గీ బొంగఁవుమొనను గ్రుచ్చఁబడి యుండు ఇనుప
ముక్క, బొంగరపుముల్లు

ద్వి ననవిల్తు నునుగుందనపుబొమ్మ ముల,కొనల
సీలపుములుకులు దాచినట్లు ..
ద్వి పరమ. 3. 148 పా.

ముళికి ల్కి)నాఁడు = ముళికినాఁడు వి.
దే. ఒకానొక దేశము.

గీ పలికినప్పుడు తేనియ లొలికిపడెడు, ఙటుకుఁ
జూపులఁ గ్రొమ్మించు లులికిపడెడు, ములికి
నాఁటిది కాఁబోలుఁ తెలికిరాట, కలికి చిలుకల
కొలికి యీతెలికెతోటి. క్రీడా 102.

గీ. ములికినాఁ డనుసీమఁ గోమలులచూపు, ములికి
నాఁటిన మరుఁడు దా మూర్ఛనొందు ..
శుక 1 258

సీ మూఁడుగ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ
మోపూరు పాలించె ముల్కినాఁట ...
క్రీడా. 22.

ములు = ముల్లు. వి దే (క. ముళ్ బ
ముండులు, ముండ్లు. హల్లు పర మగునపుడు దీని
యంతిమోకాంమునకు లోపము వైకల్పికము)

1. కంటకము, కొన్నివృక్షములకును లతలకును
గల్గువాఁడియైన సూక్ష్మావయవవిశేషము

మ, కలహంబుల్ దమలోనఁ జేసిన నుపేక్షా నైపుణం
బొప్ప శత్రులఁ జూడం దగు భూతదానవుల
పోరుం జూచిన ప్లెమ్మెయిన్, ములు ముంటం
దగఁ బుచ్చుభంగి భార శాం 2. 418

చం అనవుడు నింతి యీ యెడఁ బ్రయాసపడం
బనియేమి యంచు వే,గన ములు ముంటఁ
బుచ్చుటయె కార్యముగాఁ దలపోసి ..
విక్ర 1. 145.

కం. ఆఱకాలున విఱిగినములు. కుఱు దైవను
బిదపఁ జీము కూరిచెదుగతిన్ ...
ప్రబోధ. 2. 49.

సీ మ్రు లు వసి యవఁగను తెలఁగుఁ గంటక

సంజ్ఞ ఆం భా 2 88

2. త్రాసుముల్లు. తూనికలో బరువుల తారతమ్య్య మును సూచించుటకై త్రాసునడుమనుండు అవయవ విశేషము

కం తుల విడి తూచంగ సత్యము, వలనన ములు సూపు గౌరవంబునం జేర్మెన్ ..
భార ఆది 4 94

గీ ధనముకలిమియు లేమియుం ద్రాసునందు, నిలిపి యెత్తంగ ములు సూపె నిర్ధనత్వ మెక్కుడై దానిదిక్కున ..
భార శాం 4 38.

3. నివ్వరి మున్నగుధాన్యపుగింజలకొన నుండు సూక్ష్మావయవము, శూకము.

మ సొరిదం జేర్చనతీగమల్లియలు ఖర్జూరంబు లున్ బుష్పముం, జరులు న్మామిడిగుత్తులు న్గుసుమము ల్సంపెగలు న్బచ్చగ, న్నెదువూం బాకులు గల్గి రాజనపుంగాంతిన్ దారు ము ల్సూపి చే, లరుదార న్నగుం బూవుం దోంటల బలాకానీకదంధంబునన్. .. ఆము 1 36.

4 బాణాగ్రము, అలుగు,

ఉ .. నెమ్మదిన్, వచ్చిరె కర్ణనందనుండు నా మనుమండును నంచు మేనిముల్ ద్రవ్వి వెడందగాయములు పాణితలంబుననంటి చూచు చున్ జై. భా. 3 7.

5 ఒక వస్తువుయొక్క వాండియైన యగ్రము

ఉ కోఅలసంది నెంపములు గ్రుంకిన నంత దిన క్రమంబునన్, మీటిననొవ్వి భుక్తిం గొన నేరక
కేయూర 3 115

6 నఖాగ్రము

సీ. ములు పడి ప్రాంబడ్డవలరాజు డాగుఁ మీంద గంధపుంబూంత మేళవించి ... విక్ర 8. 7

విశ సన్నని మొన గలది

ద్వి. ననవిల్తునునుగుందనపు బొమ్మగములు, కొనం నీలపుములుకులు దాచినట్లు, ములుగుబ్బ పాలిండ్లమొనలకు ప్పొదవె ..
ద్వి పరమ 3. 148 పు.

జ ములుకోల, ములుగంప, ములుగత్తి, ములు గోలిమిడి, ములుగోరంట, ములుచంద్ర, ములు చిత, ములుచుట్టు, ములుచూపు, ములు జెముడు, ములుతారు, ములుదోంణము, ములు దోస, ములుబంతి, ములుబూర్గు, ములుమోదుగు ములుమ్రోంతువు, ములువాలుగ, ములువెంపలి ములువెలంగ, ములువెలమ, ములువేగి, ముల్లుత్తి, ముల్లొల్లిక

ములుక² వి నిర్దయత

కం. అకు కేల లేదు మదిలోం, బలుకానలనడుమ దాంగి పలుకవు మరుపూ, ములికి కలికి చిలుకల, కొలికి చెలి కిట్టిములుక గూడునె యొందుక్ అచ్చ రా అర 95

ములుక² = ములక.

(కంటకి, వార్తాకము, ముండ్లవంగ. (వృ వి)

గీ దొండకాయ ములుకకాయ తొట్లకాయ.
హంస. 4 129.

సీ. ములుక వ్రాంకుడు నీలి గలిజెరు పొడపత్ర దుష్టుపు పెన్నేరు తొట్ల మ్రంగ ...
(చికి. చికి.)

సీ. వంగ యనంగను వార్తాక మై యొప్పు కంటకి చను ములుక యన .
అం. భా. 2 59

జ ములుకపూవన్నెలు.

ములుకపూవన్నెలు వి బ. (ములుక² + పూ + వన్నెలు) వస్త్రవిశేషము.

సీ మంజడిమొకమాలు మాదానళంబులు ములుక పూవన్నెలు ముత్తెపరులు .. ధనా. 3. 35

ములుకు. విశ. (క. ములుకు) 1 తీక్ష్ణమైనది, వాండియైనది.

గీ. అనుచుం బ్రతికూలవాక్యంబు లతివ పలుకం, జిలుకాపావజేరుండు చిలుకుములుకు. టలరు

టంపటతాఁకున నలసి సొలసి ధీవర్తిన
మెఱలి ప్రార్థింపఁ దొడఁగె.
కృ. శకుం 1 192

2 ప్రకాశమానము

ద్వి ములుకుగె పులపఁకముక్కులఁచచ్చ, చిల
కలగములు రంజిలి చుట్టువాఁ ...
ద్వి సఁమ ६ 101

ములుకో(గో)ల = ముసెకోల వి (ములు + కోల) 1 గుఱ్ఱములను దోలుట కుపయోగించు సాధనము, తోత్త్రము

వ. ... కండరీకుండు కేల నున్నములుకోలయుం బగ్గంబులు విడిచి ...
హరి. పూ. 2. 224.

సీ ములుకోల యనఁగను బొల్పుమ దోత్త్రంబు
ఆం. భా 2. 201

2 వృషభాదుల నడపుట కుపయోగపడు (కొనను) ముల్లు గలకఱ్ఱ, ఎడ్లను బొడిచెడి మునుకోల.

ఉ . రెడ్డమఱియల్ ములుగోలలఁ బూని రొమ్ముల్లకో, పేరులు వైచి దున్నుటకు నేఁగిరి కొండ్రకుఁ జాలు వచ్చినన్ .
వే. పంచ, 1 687.

ములుగంప. వి. (ములు + కంప) ముళ్ళకంప. (వా)

ములుగత్తి. వి (ములు+కత్తి) ముల్లుతీసికొనుట కుపయోగించు చిన్నకత్తి.

సీ వడిప్రాంత ముతుకగోణము మించుదుఱకించు ములుగత్తి ... వేల పంచ 1 598

ములుగు[1]. అ. క్రి 1. మూలుగు

కం. బలదేవుమేను సోఁకిన వెలిమిడిచే వేఁగి సఱచి విటతాటముగా, నిలుగుటతో ములుగుటతో, నలమటతో నావులింత లంతంతకుఁ గాన్ . ఉ. హరి 6. 77

సీ. తుయపినసక్యాపకామల లోకవేళ బలిమిమైఁ గుదియింప ములిగిములిగి ..
రుక్మాం. 5 193.

సీ. సెనగాలి యింతిసోఁకిన జాలువిగ్గజంబుల మోప గని శేషభోగి ములుగ ...
రా వి 3. 48.

- మొఱయు, ధ్వనించు.

సి. అలుకనై మీఁజేత నంటనయాక్రొత్తముమ్మి ంత్తెమ సారె ములుగుచుండ ..
క్రీడా 236

వి. మూలుగుట, ఖేదధ్వని

సీ. వెలయు ఖేదధ్వని ములుగు నాఁగ.
ఆం. భా. 1 122.

ములుగు[2] వి (సం మూలకమ్) ఖాండాంము, బొక్కసము

కం తలిదండ్రులు గడియించిన. ములుగులలోవిత్త మెల్ల ముండలకొఱకై, వలపునను సగసి పెట్టుచు, నెలమిమెయిన్ మరిగె నొక్క యీడగవానిన్.
భల్లా 1. 1 ఆ (శ స)

ములుగొలిమిడి వి (ములు + గొలిమిడి) ఇతుడము, ఒకజాతిగొబ్బి (వృ వి)

సీ. .. నేతిబీఱ పేరాముటి పీచర ములుగొలిమిడ చెతిపొట్ల యుమ్మెత్త తిప్ప .
హంస. 4. 10.

ములుగోరఁట వి (ములు + గోరఁట) ఝుంటి, పచ్చనిపువ్వులు గలిగి ముండ్లు గల ఒక జాతి పూలమొక్క.

సీ. . కొండ, గోఁగు పొగడ ములుగోరంట గోరంట వెలమ . హంస. 4 11.

ములుచే(ల్చ). విశ 1. మూర్ఖుఁడు.

క నెఁకొనుమట్టలికంబును, జెలికాంము మునువు దనఁకు జేసినమేలున్, దలఁపక యొగ్గులు

వలికెడు, ములుచలకడ నుండిరేని మోసము వచ్చున్ యయా 3 89

కం ఇలు సొచ్చి వెడల నేఁవు, మఱయుచు నేనాఁటి చుట్టమవురా యోరీ, ములుచ యిటు నాగ్రహ బునఁ, గలిగిన సొమ్మెల్ల గల్ల గట్టి తినంగన్ విప్ర 4 26

కం మొగమున మీసము గల్గిన, మగవాఁ డైతేఁ గడిందిమగటిమి మీఱన్, దెగఁబడి పోట్లాడ వలెన్, బిగువేమిర రాచములుచ విడుతునె నిన్నున్ ఆహ 1 98·

2 మూఢుఁడు

గీ పడుచువని చేసితివి రేఁగుఁబండ్లకొఱకు, ముత్తియములు వెలపోయు ములుచ కలఁడె. ... భా 5 59.

ఉ. ఒక్కతె యాతఁ ... ... నొంయ్యన నవ్వుచుఁ జేరఁ బోవ వే, ఒక్కతె యోటరి జనిదొ ... చెలి యా పెనుముల్చ... యక్కట పాటు దా నెఱుఁగు నాపువుగుత్తులతోడి తీఁగె యం. దొక్క పలాశి గట్టినను యుక్తమ యా నని నవ్వెఁ గేలిమై. పం 3 198.

3 ధూర్తుఁడు

సీ. చెడుగు ... సిచు చెరి కీడ ములుచ జేరజ మన ధూర్తు పేరుపొ యు .. అం భా 3 7.

4 మోటయినది.

కం. అమ్మా నీవు పెవులఁ ది.రమ్ముగ విన్నావొ లేదొ ... సిబంటుల్, గ్రమ్మకొని వానిఁ జేసిన, యమ్ముల చేనుల్ దలంప నచ్చెరువు గదా అప్ప రా యు. 108.

సీ నలువు మీఱినకాయిములుచ యొడళ్లు జుంజురు గడ్డములు .. రసిక. 1. 68.

జ ములుచదనము.

ములుచేంద్ర. వి (ములు + చే ద్ర) వృషవిశేషము.

మోదుగు ఎచ్చారె యారె, పలి చేఁద్రములుచేంద్ర వాడగన్నేరు ద్వి శ సా 2 ... పం.

ములుచేఁదనము వి. (ములుచే + తనము) మూర్ఖత్వము

సీ కులగోత్రములవారి ... ... మోయించుచుండెడు ములుచేదనము హంస 2 ... 6

ములు(ల్లు)చిఁత వి (ముల్లు + ఉచిత ఒక జాతికూరాకుమొక్క (వృ వి .

అ .. ఇది, యేమి నేఁడు వండిరా ములు చిఁత కూర, యనిన సూపకారు లతనితోడ. ... మ ... 165.

వ మీయేలికకుఁ గూరఁలో నెగ్గి ప్రియంబని యడిగి వారనిన ముల్లుచిఁతకూర ప్రియం బగుట విని సంతసంబున .. పంమ 5 181, ద్వి పంమ 8 531.

ములుచెట్టు వి (ములు + చెట్టు) సన్నని మొనగల తిరుగుడుచీల.

ద్వి. మేలిమిబంగరెంచు మీఁది మూఁతలకు, నీలాల ములుచెట్లు నిలిపినయట్లు, సొగసైననీల చూచు కముఱనేత, జిగిగల్కుచక్కోయి చెన్నొందు చుండె మృ వి 1. 6.

ములుచో(నూ)పు = ముల్లుచోవు అ క్రి. ములు + చూపు) 6 అతిశయించు

సీ విపమా(...)శర మీన విద్యుల్లతలపోయగ ములకు ములుచోపుకళికిచూపు ... పరాహ 4. 159, అము 1. 63.

2 పూను, యత్నించు

గీ లజ్జ వొలియించు దాలిమి యడగించు, నిఁద కొడిగట్టు శీలంబు చిందఁజేయు. బ్రహ్మహత్యకు ములుచోపుఁ బాపవితతి, పంచగోష్ఠివిధంబు భూపాలపుత్రి. పి. శకుం. 4. 166.

ములుజెముడు వి. (√ములు సిం హుండ భేదము, ఒకజాతిజెముడు. (శ. ర).

ములుతాసు వి. (√ములు) ముళ్లకంపలతో నేర్పఱచిన యావరణము, ముళ్లకోడి (మూ. తారు.)

(మృగములను పట్టెడి యొుదిమసువల అని (శ. ర.)

వ .. అరణ్యంబు దరిసి మృగంబులు సంచరించు తావు ఎఱిగి ములుతాసు వేయించి ప్రోఁగు వారించి వలలు బలపించి తెగ తెత్తించి బోను లొడ్డించి దీములు ఘటించి రామే. 5 81.

ములుదోరణము వి. (ములు + తోరణము) తోరణమువలె నమర్చిన ముండ్లసరుస, చోరసాధన విశేషము.

సీ. భవనదిపాహిత్రభమ పేటిక వాలుకాభస్త్రి తలముళ్లుగద్దగోళ్లు, ములుదోరణము ... వేం. పంచ. 3 199.

ములుదోస వి. (ములు + దోస) రోమశి, ముండ్లుగలదోస.

సీ. ... ములుదోస వాఁగను వెలయుఁ గంట, కోర్వారుకమ్ము .. ఆం భా 1. 71

ములుబంతి వి. (ములు + బంతి) చెండువలె ముండ్లతో నేర్పఱచిన దొంగవానిపసిముట్టు

కం. మొల నీలికాసెయును బదఁ, ముల నోర చ్చులు ధరించి మునము దలిర్పన్, సెల గోలయు ములుబంతియు, బలపముఁ గత్తి యును బూని పటుసాహసి యై హరిశ్చ. 5. 111.

గీ. కావు ములుబంతి సికముళ్లు గద్దగోరు, నల్లదట్టినబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్వార్చు పురువిసు మూఁదుగ్గోవి, తోలుచివ్వెన మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. 759.

కం. ఒలసముఁ గన్నపుఁగత్తియుఁ, గొంకముళ్ళును జొక్క నీలిదట్టి యుసుముఁ జీమలక్రోలు ద్రగద్దగోరును, ములుబంతియుఁ గత్తెరయును ముదటఁగుడాసిన్ పరమ. 4 184.

ములుబూర్గ(రుగు) వి. (√ములు) శాల్మలి భేదము, ఒకజాతి బూరుగుచెట్టు.

గీ. వెదురు ములుబూర్గు ములురేఁగు వెలఁగ వేము వాల్మీ. 2 82

ములుము వి. కాపులనీరు పాటించి పండించెడు పొలము (శ ర)

ములుమోదుగు. వి. (ములు + మోదుగు) రోహితకవృక్షము

వ హనుమంతు నిరువదిగజకట్టియల గవాతుం బదిములుకుల నొప్పించి ననిచిన ములుమోదుగుల చందంబు నొందించె .. అచ్చ రా యు 64

ద్వి బలుసు ముల్ మోదుగు వచ్చారె యారె వలిచేంద్ర ములుచేంద్ర వాకగన్నెరు . ద్వి క సా 2. 661. పం హంస. 4. 11.

ములుప్రోంతువు. వి. (ములు + ప్రోంతువు) ములుమోదుగు

వ దీనికి ఉత్తరమున ములుప్రోంతువును దీనికి దక్షిణమున దారెకియం బోలుకుం బట్టిపొలమునం గూడిన పిఠాపురము శాసనము 1024 Ep Ind 5. 90 పొ.

ములువాలుగ. వి. (√ములు) మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతి చేప (శ ర)

ములువెంపలి వి. (ములు + వెంపలి) కంటక పుంజి, ఒకజాతి చిన్నమొక్క.

సీ. ములువెంపలి ములుస్తె గంజికేసు గుంట గర్జేరును దంతి బందారి ... హంస 4 10

ములువెలఁగ, వి. (√ములు) నతుప్రికము, ఒకజాతి గడ్డిదుంప. (శ ర, ప్రౌ.)

ములువెలమ వి. (√ములు) చికసేవను, స్వాదుకంటకము (వ్య. వి).

సీ. ములువెలమ యనఁగఁ దెలఁగును స్వాము
కంటకనామధేయము ... ఆం శా. 2. 46

ములువేగి. వి (ములు + వేగి) వృక్షవిశేషము.
సీ రేఁగు తక్కిలి ములువేగి భూచక్రము
మొక్కస కొక్కెస ముల్లమ్రాను .
హంస. 4. 11

ములుస్తె వి (ములు + ఉస్తె) ఒక విధమగు
ఉచ్చిఁత (వృ వి).
సీ ములువెంపలి ములుస్తె గలిజేరు గుంటగల్జేరను
దంతి బంధారి హంస 4 10.

ములాంకును వి అల్లిక
సీ చలిదిచిక్కపుజిల్లుసాలుములాంకుసుపై నొయ్యా
రముగఁ బింఛ మొయ్యఁ జెరివి .
పాండు 529

ము(లుగు)ల్గుత్తి వి (ములు + గుత్తి ఒక
విషమైన చోరసాధనము, దొంగవాని పనిముట్టు
ఉక్కత్తియు నీలిశిలయును గంకటిత్రాజువు నా
సంబు ముల్గుత్తియు వాటురాలిసుము
గొంకియు నక్షతలొల్కిబూదియున్
చెన్న. 3 294.

ముల్తొల్లిత వి (√ములు) మత్స్యవిశేషము, ఒక
జాతి చేప ప్రబంధ 195.

ముల్లంగి. వి (సం మూలకమ్) ఒకజాతిదుంప.
ఆ చేమ కంద గెనుసు చిటిగోరు పెండ్లము,
పొసఁగు తెల్లగెనుసు బూతగెనుసు, అల్లముల్లి
పెపు ముల్లంగి వెల్లుల్లి, గాఁజరయును మొదలు
గాఁగఁ గలవు హంస 4. 131

ముల్లంగి నాఁగను రీతిఁ గాంచు మూల
కాభిద . ఆం శా. 2 72.

ముల్లడఁచే అ. క్రి. (ముల్లు + అడఁచే) ముండ్లు
గ్రుచ్చి ఆనవాలు చేయు.
సీ. మూసి ముల్లడఁచి గుమ్మలకొల్చుపై మెత్తు
లూడ్వఁడు పస్తైన నుండుఁగాని
పాండు 4 149

ముల్లాకుకాయి వి (ముల్లు + ఆకురాయి) ఒక
విధమగుకాయి, పత్రివిశేష భేదము (శ ర)

ముల్లిడు. అ క్రి. (ముల్లు + ఇడు) కంచెవేయు,
పొలముచుట్టును ముండ్లకంచెలనుపాతు
చం మును దవనీమ చేసికొని ముల్లిడి గుద్దట వెండి
చనిమె, తనకయి వేరు వెల్లకియుఁ ద్రవ్వెడు
కర్షకునట్లు .. ఆము 4 219.

ముల్లియ(ల్లె) వి (సం. మూలమ్) 1. మూట.
ద్వి. ఉప్పుముల్లియ నీర ముంచినయట్లు, కప్పురం
బున నగ్ని గప్పినయట్లు ..
బస పు 2 384 పం.

కం నాముద్దుతమ్ముఁ జెన్నఁ, డేమియుఁ దా
మూటఁ గట్ట నెఱుఁగఁ డిదేమో, యీము
దుపుఁ జూడవలె నని, ప్రామినకుతుకమున
ముల్లె విదలిచి కాంచెన్ .. చెన్న 1 115

ద్వి మంచిది నీపని మట్టుచేయుఁతు. నని కడ లేని
కామాంధకాముక, మురిఁగ సొమ్ములుదీసి
ముల్లెగాఁ గట్టి
ద్వి శ. సా 1 720 పం.

సీ. .. సొమ్ములు ముడుపులు దె మ్మటంచుఁ,
బలుకుచు వారివెంబడి వంటి ముల్లెలు
దెప్పించుకొనుచు ను ధీరుఁ డగుచు ..
వేం మా. 3. 60.

ఆ. ముచ్చు తీర్థ మేఁగి ముల్లె విడుచుఁగాని,
మ్రొక్కఁ బ్రొద్దు లేదు మొనసి యెపుడు.
కుక్క యిల్లు సొచ్చి కుండలు వెదకదా ..
వేమన 2 19.

ముల్లు = ములు. వి జా (బ ముల్లులు,
ముండులు, ముండ్లు)
1 కంటకము, కొన్ని వృక్షాదులకుఁ గల్గు
వాఁడియైన సూక్ష్మావయవ విశేషము
ఆ. ఒక్కఘట్టలోన నొప్పారుజ్యోతుల, రెంటిఁ
గాంచి వాఁడిముంటఁ బొడిచె . .
భాగ. 9 51.

కం ములు వెఁకొనని నడుపుఁ బల్లవములతోడ
ముక్తిభామచెవులకు, బల్లేరుఁబువ్వు లగు
షవు, లుల్లసిలువలర్కశాక మొదుగుగఁ
గొనుచున్ ఆము 4 195

ంగిడ కన్నెవంటి ముంట గీఁఁ గన్నఁ గన్న
తల్లి దిట్టు, నన్ను నకియ నిట్టు లేఁటి కంటి
క టి కెజ్జి పుట్టు
రాహ 4 195, భో జరా 3 249

2 కంటకుడు (క్షుద్రశత్రువు)

ద్వి ముల్లో ముంకును ము ల్లైనయట్టి, బల్లిదు
మనుజత్తు రే బనకంబులోన, నేడు శత్రు
మొల్లఁడు పిల్లంచు వాని
రం రా ఉ 146 పొ 28 పం.

3. ముండ్లవంటి మెడమీఁద నుండు బలిష్ఠమై
వాడియైనరోమము కలలము.

గీ .. బలితంపుటినుపక ట్లమర నొప్పు, వెండి
గునపంబులో కాక వెండికట్ల యినుపగున
పంబులో యనఁ దనరి కురిసె, నెంతయును
జీత్తంలుగ నెఱముండ్లు శా 6 8

గీ పొండుబహుశిఖపావరంపులు వెడల, కింటి
లో నేనుము ల్లయ్యె నిందముఖికి ..
ఆము 5. 84

4 త్రాసుముల్లు, తూనికలో బరువులతారతమ్య
మును సూచించుత్రాసునడుమనుండు అవ
యవవిశేషము (వా)

5 శూకము, నివ్వరి, మొ. ధాన్యపుగింజలకొన
నుండు సూక్ష్మావయవము.

చం. బలసినహల్లకచ్ఛటలపైఁ దమజుంజుముముండ్లు
రాయఁగాఁ, గలమము లుండుఁ బండి
యొఱుగంబండి నీ రెడలింపఁ దృష్ణలోఁ,
వఁకొన వంగి ముక్ జలముఁ ద్రావెకు
క్రిందటిత్రేళ్ళు మీఁదటన్, నిలిపి మరంద

మానుకరణిన్ నిఁటోపవనానిలావాలిన్
ఆము 1 67.

సీ . . ముల్లు నా శూకంబు పొలుపుగాంచు.
ఆం. శా 2. 226

6 ఒక వస్తువుయొక్క వాఁడియైన యగ్ర
భాగము

ద్వి కల్లగుఱ్ఱమునకుఁ గంకటిం బట్టి, ముల్లును
మిళిగెయు మోపుట గాక, యుత్తమాశ్వ
ములు వాగె త్తిన రౌతు, చిత్తానఁ గల
యట్లు చెలరేఁగి దాఁటు
ప్రభులిం. 3 9 పొ 2 పం.

నీళ్లలోనిముల్లు = కనిపెట్టుటకు సాధ్యము
కానిది

గీ ఉన్నదై తేయు లంచముఁ గన్నవారు, గన్న
దిక్కులఁ బోయి సంగనములోన, నదఁగి
రటు నీళ్లలోనిముల్లైరి గాని, నేడు దుదిగా
ధరిత్రికి నెగయి లేరు ఉ. హరి 4. 24.

ఆ అల్లనీళ్లలోనిము ల్లయినది యిది, లుట్టు
లనును నిశ్చయి ప రాదు
పాండుర 2. 254

సా ముల్లు పుచ్చి కొఱ్ఱుడఁచినట్లు = కాలిలో
గ్రుచ్చుకొన్నముల్లు తీసి దానికి మాఱుగా
గసి గిగఁగొట్టినట్లు. చిన్నబాధ తీర్చి పెద్ద
బాధ కలిగించుట అని తాత్పర్యము

చం. ఉడుపతిబాంకిన్ నెంచి యా యొ
నని పేరుటామనిన్, ముసిడు కుకు
ముయ్యెఁగు ట్టయినట్టియి ని రా, నసఁ
గునె తాపవహ్ని మనమై వా సోఁట ముల్లు
పుచ్చి కొ, ఱ్ఱడచిన చందముయ్యెఁ మూ
యెలదోఁటఁ జరింప కిటికిన్
మనుచ 14.

జ. ముండ్లకంచె, ముండ్లపంది, ముండ్ల ముల్లు
చింత, ముల్లాకు, ముల్లిడు, ముల్లుగొ,
ముల్లాచ.

ముల్లుచూ(నూ)పు = ములుచూపు. అ. క్రి. (ముల్లు + చూపు) 1 త్రాసునం దుంచినవస్తువులతగ్గు మొగ్గలను సూచించు, మ్రొగ్గును చూపు.

గీ. మునులతాల్మికి నెవ్వఁడు ముల్లుసూపు మగల మగువల నెవ్వండు మరులుగొలుపు
భాగ 10 ఉ 10

ఉ సత్య మశ్వమేధశతముఁ ద్రాసునఁ బెట్టి, తూన్ప ముల్లుసూపెఁ దుదకు సత్య. మట్టిసత్యమునకు సకలవేదంబులు, సకలధర్మములును సాటిరావు. కృ. శకుం 3 188

2 అతిశయించు.

సీ ధీరంభాగణమున మేరువుతో నెత్తుజూచిన యెడ ముల్లుసూపువాఁడు ..
దశకు 1 75.

సీ. ఎవ్వఁ డేయవధాన మెఱుగు నయ్యవధానమున వాని కించుక ముల్లుసూప
విక్ర 1 20

ముల్లూచే. వి. (ముల్లు + ఊచే తృణవిశేషము హ స 5 45

ముల్లూచి వి తృణవిశేషము. ఒక విధమగు గడ్డి .. ప్రబంధ 0!

ముళ్ళపేరు. వి (√ ముడి) స్త్రీల కంఠాభరణవిశేషము.

సీ గొప్పఁబయ్యెదలోనఁ దిక్కుల్లుచుఁ జాలఁ గుళ్ళుచన్నుల నొప్పుముళ్ళపేరు ..
కళా. 1 102

ముళ్ళమారి. విశే (√ముడి[1]) ఒండొరులకు విరోధమును గల్పించునది, దుశ్శీల, చెనటి: దుశ్శీలుఁడు

సీ ఇళ్ళకమ్ములు దెచ్చుముళ్ళమారి ...
శ్రీరం. మా. 5 34.

ముళ్లువేయు స. క్రి (√ముడి[1]) 1 ముళ్లు వెట్టు, ఒండొంటితో బంధించు.

వ. .. శేషవాసుకిముఖ్యమహానాగంబుల ముళ్లు వేసి చుట్టినం గాని దీనిమొదలివలము కొలపెట్టరాదు .. వరాహ 12. 43

2 ఒండొరులకు విరోధము కల్పించు

(వ్యవ.) వాఁడు ముళ్ళువేయుటలో చాల గట్టివాఁడు.

మువ్వ[1]. వి (మూఁడు + వ) మొనను మూఁడు సందులుగల పెద్దగజ్జె, కింకిణి.

ఉ మువ్వలు గంటలు న్మొరయ ముందటికూఁకటి రావిరేకతో, నవ్వసజాతుఁ డాడు ..
హరి పూ. 5. 191

నె పచ్చియేనికతోలుపచ్చడంబు ధరించి గిలుకు మువ్వలకోలఁ గేలఁ బట్టి ...
హర 5 55.

చం మలయపుగాలి రేలు వనమాలివిమానపతాకఘల్లుమం, చులియఁ బసిండిమువ్వగమి యొక్కొకమాటు గదల్ప
ఆము. 1 74, అం. భా. 2. 151

వ్యవహారమునందలి కొన్ని విశేషప్రయోగములు.

మొన్న కొన్నబిందె మువ్వలాగున నున్నది

(అనఁగా తేలిక యై ఇంపుగనున్న దనుట.)

ఈదినము లంఘనము చేసినచో రేపటికి శరీరము మువ్వలాగున నుండును. (అన గా తేలికగా నుండు ననుట.)

ఉ మువ్వకోడియ, మువ్వవోనె, మువ్వపసరము

మువ్వ[2]. వి. ఒకానొక పట్టణము.

('మువ్వపురి' క్షేత్రయ శ ర)

మువ్వంక. వి.విశే (మూఁడు + వంకలు) మూఁడు వంకలు గలది

సీ. మువ్వంకమురువుతో మురళి యొక్కొకవేళ మ్రోయించు భువనైకమోహనముగ ...
పాండు. 4. 134.

సీ. మువ్వంకమురువుతో మురళి యూఁదెడునిండు
సొగసు గోవులఁ జక్కఁ జొక్కఁ జేయు ..
ఘటికా. 1 123.

మువ్వంకపట్టిన వి (మువ్వంక + పట్టిన) త్రిశూలము

సీ. బిరుదురాకాసులఁ బరిమార్చు మువ్వంకపట్టి
నకా మనోభవవిరామ ... నిరం 3. 12.

మువ్వంచే. వి. (మూఁడు + పంచలు—వృత్తిని వర్ణలోపాదులు) మూఁడుపంచలు.

సీ. పొడవైనమువ్వంచఁ బొలుచునట్లుగ నేనుఁ
గులకు గుజ్జములకుఁ గొట్టములును ...
భార ఉద్యో. 1 93

విశే. మూఁడుపంచలు గలది (శ. ర.).

మువ్వంచేకు. వి. (మూఁడు + పంచేలు + ఆకు) ముయ్యాకుపొన్న (వృ వి) (శ. ర.)

మువ్వంచే. వి వృక్షవిశేషము.

ద్వి దేవదారువు కల్వ దేవకాంచనము, నావిరి రేల
మువ్వంచు పంచాది ..
ద్వి శ సా 2. 656 పం.

మువ్వంటులు. వి. బ (మూఁడు + అంటులు) నెలపురుడు.

సీ. తవరి మువ్వంటుల దినముల యందు పూతన
చనుబాలతోఁ ద్రావె నుసురు, నెఱి బోరగిలి
యాడనేఱని నాఁడు పాదమునఁ దుత్తుమురుగాఁ
దాఁచె బండి. హరి పూ 8 58

ఉ. చంట విషంబు మెత్తుకొని చంపుదు నన్నకు
వంచు వచ్చి మువ్వంటులనాఁడు పూతన
యవారణ నెత్తికొనంగఁ జన్నుఁజాల్గొం
టయుఁ బ్రాణముల్ దిగివికోలును..
హరి ఉ 4 235.

మువ్వకోడియ(డె) వి. (మువ్వ[1] + కోడియ) కాఁడికిని గంతకును క్రొత్తగా నలవటిచెడి యెద్దు (శ. ర.).

మువ్వదోనె. వి. (√మువ్వ[1]) అడుగున ఒంటి పలక గలదోనె. (శ ర.)

మువ్వన్నియవేల్పు వి (మూఁడు + వన్నియలు + వేల్పు) సూర్యుఁడు

కం పువ్వులఁ బూఁతలు గైకొని, యవ్వల
యావనజభావనానమ అలరన్, జవ్వనులు
మెలఁగ నత్తఱి, మువ్వన్నియవేల్పు చరమ
భూధర మెక్కెన్ ఘటికా 2 134.

మువ్వన్నె విశే. (మూఁడు + వన్నెలు) మూఁడురంగులు గలది.

సీ మువ్వన్నెపులితోలు మొలదిండుగాఁ గట్టి
కర్కోటకాహిఁ జాగ గ బిగించి ..
హర. 5 55

సీ. తనుభృశక్రాన్త వేష్టనలగ్నబర్హిబర్హంబు
మువ్వన్నెంచుం గై చెలంగ .. ఆము. 1. 59

మువ్వన్నెమెక(గ)ము వి (మువ్వన్నె + మెకము) పులి, చిత్రకాయము

సీ కటిభాగమునయందుఁ గట్టు రంగులు నాఁట
వె లుగారు మువ్వన్నె మెకముతోలు ..
కాశీ 2 146

సీ కమ్మల నిప్పుకల్ గ్రమ్మెడు మువ్వన్నె మెక
మిర్లఁ గదియుపోలికల మొసలి, కన్నుల
రాకాసిమిన్న కోన మెకంపుగుంపులఁ, దార్కొని
యంచవాన గుంని. అచ్చ రా యు 311

సీ మువ్వన్నె మెకముతోల్మన్నవపు నడికట్టు గాయ
చక్రాయుధచ్ఛవిని దెగడ .. రంగా 1

సీ ముడిచినయొంటికెంజడ మూయ మువ్వన్నె
మెగముతోలు కిరీటముగ ధరించి ...
మనుచ 1. 59

మువ్వన్నెవిల్లు వి. (మువ్వన్నె + విల్లు) ఇంద్రధనుస్సు

గీ. వర్షధారావశేషాన్వవాయయుక్తి, వాయువశమునఁ దెరలుమువ్వన్నెవిల్లు, వేడ్కఁ వెన్నాడు శశిపోలె వెలఁది చాపలమున సంమాహరించు

శుకము దవులుచు పాండు 4 235

మువ్వపసరము = మువ్వకోడియ (శ. ర).

మువ్వీసము వి. (మూఁడు + వీసములు) 1. రూకలో పదాఱింట మూఁడు భాగములు.

సీ. ... పణషోడశాంశంబు పరగు వీస, మనఁగ . మువ్వీస మంచనఁ బొల్చుఁ దత్త్రి యాఖ్యయై ... అం. భా 2 272

2. ఒకవస్తువున పదునాఱు భాగములలో మూఁడు భాగములు (శ. ర)

మువ్వు(వు)రు = ముగ్గురు న. బ. (√మూఁడు) ముగ్గురు.

(మూఁడు శబ్దమునకు మహన్మహత్వర్థకరూ ము)

కం అవ్వాశాంగవజానిన మువ్వురు సిల్లుటకుఁ దాన మూలం బనుచున్, నెవ్వగలు వగల నీనం. గ్రొవ్వటి వెసఁ జొచ్చె నగ్నికుండము లోనన్. వి్ర 6 160

కం ఇవ్విధమున నధ్వశ్రమ మవ్వనమునఁ దీర్చి కొని వనాటప్రవరుల్, నవ్వుమొగంబుం తోఁ జని, మువ్వురుదొరలకును జాఁగి మ్రొక్కిన పిదపన్ రామా 7 11.

శా స్త్రీలన్ మువ్వుర నిచ్చె నాంగ్రసుతంన్ శ్రేష్ఠానుపూర్వంబుగాన్ ...
ఉ. రా. 1 293. భాగ ఆది 5 34.

కం అనఘా మఱినాఁ సంజ్ఞఁ డతనికి మువురుం, దనయులు సుమతియుఁ బృథుఁడును, ఘనుఁ డుగ్రతిగ్మఁడు ననఁ బ్రకాశితతేజుల్. హరి పూ 3 82

కం అమ్మెలపుఁకు గానము హరి, యిమ్మెయి నఖలంబు నేర్చు .. కళా 2, 37.

సీ ఆనఘుతఁ దాని యొగుమల్లికార్జునుండు, కూర్మి ముదగొండశరభన్నకూఁతు నుంద, రీసతీమణిఁ బెండ్లియై భాసురత్రిమూర్తులను బోలుతన యుల మువురఁ గనియె. చెన్న. పీఠి 41

మువ్వెట్టి. వి. (మూఁడు + వెట్టులు) త్రివిధ మగుకూలి లేని సేవలు.

మ .. అసురాధిపు మువ్వెట్టియుఁ గొన్న రాక్షసకులాధీశుండ . . భా. రా యు 200

ఉ ఇట్టివిధంబువన్ విబుధు లెప్పుడునుం గను గాపులట్లు మువ్వెట్టియుఁ జేసి చేసి . హర. 3 11.

శా లీలం గొంటి కుబేరపుష్పకము బల్మిం గిట్టి మువ్వెట్టులం, దూలందోలితి వాసవాదిసుర లన్ ... భా. రా యు. 54

గీ అష్టదిగ్రాజులను దవ కరియుఁ గోరు, వెట్టు కాపులుఁ జేసి మువ్వెట్టి గొనియె ... తపతీ. 1. 25.

మువ్వెత. వి (మూఁడు + వెతలు) త్రివిధమగు బాధలు.

ద్వి తలిపోవఁగనీక దం గిటి సేవి, మొఱలు వెట్టఁగఁ గట్టి మువ్వెతఁ బెట్టి ...
ద్వి. హరిశ్చ ఉ 1264 పం

మువ్వెలుఁగు వి. (మూఁడు + వెలుఁగులు)

1 త్రేతాగ్నులు, మూఁడగ్నులు.

గీ కెడల బలరామకృష్ణులు నడుమఁ దానుఁ భద్రదంతావళము నెక్కి పాండవేయ ముఖ్యుఁ దశిరాజసంబున మువ్వెలుంగు, పోలికఁ బొసఁగ వచ్చెను బ్రోలికడకు ... విజ. వి. 3. 177

2 సూర్యుఁడు.

గీ మువ్వెలుఁగుతోని పరతత్త్వమో యనంగ, శుద్ధనాట్యంపుఁదెరువునఁ జూడఁ బొలిచె శకు. 3. 85

మువ్వేల్పుటిక్క = మువ్వేలుపులయిక్క. వి ముకుంద 1. 34. పొ 2. పం.

మువ్వేలుపులయిక్క = మువ్వేల్పుటిక్క వి. (మువ్వేలుపులు + ఇక్క) సూర్యుఁడు.

గీ కోరి ముప్వేలుపులయుక్క కొలమునందు, జమిలిచౌవంచకేర్లరాచలివెలుఁగున, కేపుతోఁ బుట్టె వెదరులు వాపి పజలఁ, బ్రోవ నరుదుగ నిరుదుగఋూపు లూని అచ్చ రా. బాల. 132

ముప్వేలుపులు వి. బ మూఁడు + వేలుపులు త్రిమూర్తులు, బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు

(చూ ముప్వేలుపులయుక్క)

ముసటి. సం వి ఈ స్త్రీ ధాన్యవిశేషము, ఒకజాతిధాన్యము

ముష శం వి అ స్త్రీ లోహములను కరగించెడి మూస, మూష.

ముషితము. సం విణ. (అ అ అ) 1 దొంగిలింపఁబడినది అపహరింపఁబడినది. 2 మోసపుచ్చఁబడినది వంచింపఁబడినది.

ముష్కము. సం వి అ పుం 1 అండము, వృషణము. 2. అండకోశము, అండములుండు సంచివంటితోలు. 3. సమూహము, రాశి, ప్రోగు, మొత్తము 4. మొక్కపుచెట్టు, మోకము (వృ వి.)

ముష్కరుఁడు సం విణ (అ ఆ అ) 1 పెద్ద వృషణములు కలవాఁడు 2 దుష్టుఁడు

కం ముష్కరు హితవృత్తిని బరఁ, పుష్కర పత్త్రాక్షిఁ బట్టి భోగించుటచే, ముష్కరహితుఁడవు గమ్మని, నిష్కరుణ శపించి మౌని నిలయముఁ జేరున్ . దశా 7 1 164

3 కృపణుడు, దీనుఁడు

మ. ధరణీరాజ్యము గోలుపోయి .. ముష్కరుల న్వార్థులఁ గొల్చిన గ్గలదె సౌఖ్యం బెంత యన్ .. భార అ 6 165

శ్లో గతశ్రీకాన్ హృతరాజ్యాన్ కృపణా న్గత చేతసః, అరణ్యవాసినః పార్థా న్నానురోద్ధుం త్వ మర్హసి .. సం భారి వన 268 16

4 మూర్ఖుడు

మ. . అధరీకృత్రుండు జూదరి వెంటం దమకించి సౌబలునిచేతన్ భూమి గోల్పోయి ముష్కరుండై వెండియు నొడ్డఁగా నతఁడు వడ ప్రౌఢిమై గెల్చె ....

భార ఉద్యో 3. 358 4 81.

గురుఁ దల్లిని దండ్రిని సోదరుని నకారణము గ్రొల్లదముఁ బల్కన ము, ష్కరుచేత సూజుపణములు, ధరణీశుఁడు గొనుట నీతి దండుపఁ పేరన్ విజ్ఞా ప్రా 43.

ముష్కుఁడు సం. వి అ పుం 1 మాంసలుఁడు బలవంతుఁడైన మనుషుఁడు 2 చోరుఁడు దొంగ.

ముష్టి సం వి ఇ స్త్రీ 1. పిడికిలి 2 పిడికెఁడు బియ్యము మొ

గీ. ఇంట నెవ్వాఁడయిన బిచ్చ మిడిన ముష్టి వెట్టినఁ గరాశితేజియొప్పిదము దోఁప, నెగిరపడి యిందులకు మీర లెవ్వరనుచుఁ, బెద్దపులిఁబోలె రొప్పు నాబిసరుహాక్షి

శుక. 3 318

3 బిచ్చము. (ఈయర్థము తెనుఁగునందుమాత్రమే కానవచ్చుచున్నది)

సీ మిన్నంతసంపదఁ దెవ్వారియుండియు ముష్టికి లో నయ్యె మునితనడుము .

చంద్రా 2 ...

(ఇట పిడికిలియని రెండవ యర్థము.)

4 పిడి, కత్తిపిడి 5 పలపరిమాణము 6 అపహరించుట, దొంగిలించుట.

ముష్టింధయుఁడు సం వి అ పుం. పిడికిలి నోట నుంచుకొని చప్పరించువాడు, శిశువు, చంటి పిల్లవాఁడు

ముష్టింపచుడు సం. విణ (అ ఆ అ దరిద్రుఁడు (శ ం)

ముష్టికాంతకుఁడు. సం వి అ పుం ముష్టికుఁ జంపినవాఁడు, బలరాముఁడు.

ముష్టికుఁడు సం. వి అ. పుం. 1 స్వర్ణకారుఁడు, బంగారుపనివాఁడు 2 ముష్టికాసురుఁడు

(కంసుని మల్లురలోని వాఁడు)

ముష్టిదేశము సం వి అ. పుం పిడికిటఁ బట్టుచోటు, పిడికిటిమధ్య ప్రదేశము

ముష్టిద్యూతము. సం వి అ న ఒక రకపు జూదము, గవ్వల ముష్టితో నాడుజూదము

ముష్టిబంధము సం వి. అ. పుం. 1 పిడికిలి పట్టుట, సంగ్రాహము. 2 పిడికెఁడువస్తువు.

ముష్టిమేయము సం. విశే (అ ఆ అ) పిడికిటఁ గొలవఁ దగినది.

ముష్టియుద్ధము సం వి అ న. గుద్దులాట.

ముష్టీముష్టి సం అవ్య ఒండొరులు పిడికిళ్ళచే గ్రుద్దుకొని చేయునట్టి యుద్ధము

(ఈ క్రి రిభాషితవాక్యమునందుముష్టాముష్టి అని యతియు దాకారము ప్రయోగింపఁబడినది కాని 'ముష్టాముష్టి, బాహాబాహి' మొదలగు ప్రయోగము లసాధువు లని 'అన్యేషామపిదృశ్యతే' సూత్ర మనోరమ యందు సిద్ధాంతము చెయఁబడినది

కం భీమాసుర వీరులము, ష్టాముష్టి రణచ్ఛటచ్ఛటాశబ్దా బుద్ధామం బై తత్క్షపినము, హామ్మగపతుఁ కు నతిభయానక మయ్యెన్ ...

భార, అం 8 395.

ముసగస వి. కోపమున గలుగు చిఱచిఱ

కం అసమంజుని వెడలించిన, వసుధేశ్వరుఁ డేటనావవాఁడముఁ జెడెన్, దెస లెటఁగినవరము లెకా మునుగఁ లని కైక నోరుమూయించెఁ బలిన్ చం రా. 4. 56

గీ మునగసలఁ బోరుగురుభీష్మముఖుల సఖుల, నానాసైన్య ఘర్శ్రేష్ఠు లైనవారిఁ, జూచి యధిపతి యొక్కడసుద్దు లనుచు, వడిగివారిందులోఁ దగినంతఁ జెప్ప. రాఘవ. 4 49.

2 గుసగుస, రహస్యసల్లాపము

కం రాచిలుక రాణివాసము, లోచెలి యెలమావి చిన్నియుప్పరిగలపైఁ, జూచితె మునగస లాడుచుఁ, జూచెద రాతలిరుబెడపసోరణ గండ్లన్, కు 2 91

సీ. ... మునగస గుసగుస ముచ్చట యన సల్లాప సంజ్ఞ లై యుల్లసిల్లు ...

ఆం భా. 1 117.

ముసఙ్జీ. వి వస్త్రవిశేషము

రగడ. మాదళంబులు వెన్నమణుగులు ముసఙ్జీలు చాదరలు పైరిణీ ల్చిక్కినిబాయీలు

హంస 5 356.

ముస(ర)ద్ది వి లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు

సీ దేశపాండ్యా తాను దినవలె నని చెప్పు ముసరద్ది దెవిలోన మొఱఁగి చెప్పు .

వేణు 16.

చం. అనుకలవార్త తెల్ల సమయ పుముసద్ది లిఖియించె పంపునా, దనచరకమ్మ

ల వి 4 119.

(ముఖాది అపముద్రి.)

ముసనాబు వి అందమగు వస్త్రవిశేష.

సీ. అలరారుకురువేఱుతళుకుబల్మునసనాబుఁ బరువం పులఁ బొగడపూబటువుదిండ్లు ...

చంద్రా 3. 69.

సీ ఉదికంబణము లింబొసఁగు దంతపుగొడెల్ నయము మించిన మునసాబునడము ...

రా. వి, 2 43.

సీ. . మునసాబుకుచ్చులు పసిఁడిసరిగె కుట్టు తాపెత బటువులు ... అందలం బెక్కి ...

దశా. 7 129.

ముసవు. వి ముచ్చట, కోరిక, అభిలాషము

సీ. కేవ సాజవరాలిలావణ్యసరసిలో మునుఁగుదు వెన్నఁడు మునవు దీఱ.

వరాహ 11 58.

ముసముస వి. 1. పంది మూర్కొనుటయందలి ధ్వని కనుకరణము

గీ. ముట్టె విరియించు ముసముస మూర్కొనుచు వదరు సంచలితఘోణి యజ్ఞఘోణి ...
భాగ 3. 418.

2 ముసరుట క్రిమ్ముటయం దగుననుకరణము

వ .. చెరలు కదుపులలెన్నగా బుస్సుబుస్సునం గూర్కి యెగబీర్చుచు ముసముసన ముసరు కటకచీకటితుటుముల నందంద గ్రందు కొని బొల్లిమొకంబు మెకంబులును ....
ప్రబంధ. 186

3 పడిసెము పట్టినప్పుడు బిడ్డలు విడుచు శ్వాసముల ధ్వని కనుకరణము

(చూ ముసముసలాడు.)

4 కోపమున గలుగు చిఱచిఱ

సీ. ముసముస జంకించుమొకరితు మ్మెదబారుపూం బోడిపాల పు వేర్పున హరించె
భాను 3. 24.
(శ ర పా ముసరి జంకింపుచు ముద్రి పా.)

జ ముసముసమను, ముసముసయను, ముసముస లాడు,

ముసముసమను అ క్రి (ముసముస + అను)

1. ముసముసమని ధ్వనిచేయు

సీ ముసముసమనం జుట్టి కొసవెంద్రుకలు పట్టి వాలు మ్మని యందియ లులియం దాంచి ...
కవిక. 4. 166 (శ. ర. పా.)

2 కోపమున చిఱచిఱలాడు

ద్వి ముసలి రోషంబున ముసముసమనుచు, ముసలలాంగలముల మునుకొని వినరె.
అభిమన్యుచరిత్ర (శ. ర)

ముసముసయను. అ క్రి. (ముసముస + అను) కోపమున చిఱచిఱలాడు.

కం జలరుహసంజాత సఖాస్థమున కొగి నేంగి యతని సత్త్వగుణంబున్, దెలియుటకై మతి వందనములు సేయక యున్న వజుండు ముస ముసయనుచున్
భాగ 10 ఉ 1269.

ముసముసలాడు అ క్రి. (ముసముసలు + ఆడు) బిడ్డలు, పడిసెముచే ముసముసయని శ్వాసము విడుచు

(వ్యవ) ఆ పిల్లవాండు మూన్నాళ్ళనుండి ముస ముసలాడుచున్నాండు

ముసరికొను అ క్రి. (ముసరు + కొను, స్వార్థమున) కలియు, పర్వు, వ్యాపించు.

కం ఇదె ప్రేంపయడలి ప్రమథులు, ముసముస శతకోటిసంఖ్య ముసరికొని ప్రియంబు దలిర్ప దీనం గోలలు, గుదియలు గైకొంద్రు తమకుం గోరి ధరింపన్,
హరి ఉ 6 14.

స. క్రి. చుట్టుకొను, పరివేష్టించు

వ. అనుచుం గనుంగొనుచు ముసరికొని చను చుండం బాయాలరాజనందన రాజమంది రంబు చక్కటికి నరుగునవసరంబున .
భార. విరా. 1. 300.

ముసరు. అ. క్రి (క. ముసఱు. త. మూసు)

1. పర్వు, వ్యాపించు.

సీ. మోహాంబువలనం బై ముసరు లోభంబు లోభావేశమునం గాను మగ్గలించు ...
భార అర. 4. 288.

గీ వాసితాననరుచిరనిశ్వాసములకు. ముసరి కారించు నెలదేంటి మునురుం జోపి ...
కు. సం. 9. 318.

సీ. సంయమీంద్రులు శివార్చనలు చెల్లింపక ప్రసవంబునకుం దేంటి ముసరు వెఱచు ...
పి. శకుం. 2. 45.

2. పైంబడు.

కం. ...ఏను నివ్వెఱపడితిన్, జీవ్వన ముసరి కిరాతులు, క్రొవ్వెసకంబెసంగం బూఱగొని రజ్జునులన్ .. భాగ వహ్ . 13.

కం వాసవనందను డెంతయు, గాసిలి యున్నాడు మనలఁ గని యించుకయుం, దా నైరణ సేయఁడు గనుఁ మోసము లేకొక్కమొగిన ముసరంగ వలయున్ ...
భార. విరా 4 231

కం. తృణావర్తుఁ డవని కవచాటముగా, సుంకరువలియై విసవిస, వరు దరు దవ ముసరి విసరి హరిఁ గొనిపోయెన్ ..
భాగ. 10 పూ 264

జ ముసరికొను

ముసలము సం. వి అ. పుం న. 1. దుడ్డుకఱ్ఱ 2 రోఁకలి 3 శస్త్రవైద్యమునందలి సాధన విశేషము

ముసలాముసలి సం అవ్య రోఁకళ్లతో జరుగు నది (యుద్ధము)

ముసలాయుధుడు సం వి అ. పుం. బల రాముడు

ముసలి = ముదుసలి. విశ. వృద్ధుడు ; వృద్ధ

కం . ముసలిగదా పుట్టినిల్లు ముఖోద్వేష్టితకున్.
మనుచ 6. 47

కం. పేకి నెద్దులు తే కూరూరికి మోచుకొని తిరుగునొకముసలియు నేఁ డేఱు గలిగి యొక యెద్దున బోరదిగఁబరుఁడు సరియె పురికాఁ వుకున్
రా. వి. 1 56.

సీ ముదివాఁడు ముదుసలి ముసలి పెద్ద ముదుకు .. అంగడం బనఁగను నలరు వృద్ధాభిధ .
ఆం భా. 2. 119, ఆము 5. 58

జ ముసలితనము

ముస(ష)లి వి సం వి న్ పుం. 1. బల రాముఁడు 2. శివుఁడు. ఈ. స్త్రీ. బల్లి, గృహగోధిక

ముసలితనము వి (ముసలి+తనము) వృద్ధత్వము, ముదిమి

కం. స్రసవనంబాసం దన, ముసలితనం బుడిగి తరుణ మూర్తియుతుండై, వసుధావరుఁ డిటికిఁ జని.
విక్ర 2. 157.

సీ, ముదిమి ము ప్పనఁ దగు ముసలితనము ..
ఆం భా. 2. 118.

ముసల్యుఁడు. సం. విశ. (అ అ అ) రోఁకటిచేఁ జంపఁదగినవాఁడు.

ముసాంబ్రము వి. (హిం ముసాంబర్ మి. బ్రౌ.) ఒక విధమగు మందుపస్తువు. (శ ర)

ముసాపు. వి. నానుడువాన. ముసాబు (శ ర).

ముసాబు. వి నానుడువాన.

ఆ. తన్నుఁ దెలియ కున్నఁ దగ వేదములు వెట్టి, సన్యసంపదకు ముసాబు వెట్టి వేమన 2 452.

ముసానమ్మ వి. ఒకానొక గ్రామదేవత.

సీ మోసపోక ముసానమ్మ ముదరాలు, దారె నడినప్పు లేక పాతాళమునకు
కాశీ. 5 269.

ముసి. విశ. 1. అసత్యము, బొంకు.

కం. గతజీవుఁడు వేఁ గనియెడు, కత యది ముసి యయ్యెఁ బంక్తికంఠునియెడఁ దా, నతఁడు మను బ్రతికి వేఁగె, బలిమాలిచె జగముఁ జచ్చి భారము వాపెన్ రామా. 8. 230.

2 వి. బాధ.

(చూ. ముసిముట్టు)

జ ముసిముట్టు

ముసించె. అ. క్రి చెడు.

ద్వి. బుద్ధి గల్గినయానుబుద్ధియుఁ జాటి, బుద్ధి చెప్పి నను నాబుద్ధి ముసించె ...
ద్వి శ. సా 1. 692 పం.

ముసిఁడి. వి ముష్టిచెట్టు, వృక్షవిశేషము, ముష్టి పండు.

(దీనిపండ్లు మిక్కిలి చేదై ప్రాణాపాయకరములై యుండును).

సీ. పూతాశ్యాంరపపవఁబు పూరించుపుక్కిళ్లు ముసిఁడిపఁడుతోడ ముద్దుగుఱియ ... క్రీడా 224

సీ. ముసిఁడి ద్రాఁకునఁ బండ్లు పసమీఱఁ గలిగించి
యించున కేల పుట్టించఁడయ్యె ...
నీలా. 1 111.

సీ. ముసిఁడి ద్రాఁకున నైతమును బండ్లు గల్పించి
చెఱకున కేల సృజింపఁడాయె ...
వైజ 3. 121.

ఆ. విను మనుష్యలోకమున సిరి యగునె యాఁకొని
ముసింది దినినఁ గ్రొవ్వు లావు, గలుగునయ్య
శకుని కన్నమునాన మంత్రితంబు గావ్యతంత్ర
మగునె భార ఉద్యో 3 333.

ముసిమి వి ప్రేమానుబంధము

ఆ. ప్రపన భాగ్యమహిమఁ బ్రబలియు నెటువంటి
ముసిమియో యెఱుంగ విసువు లేక,
తారసించి ముద్దుతమ్ములఁ జివురాకుఁ బోండ్లు
కొలను సొచ్చి పుచ్చికొనిరి
వేం. పంచ 4 153.

ముసిముట్టు అ. క్రి. (√ముసి) బాధపడు

వ. ఇట్లు బహుభంగులఁ దవకావించు కల్మషంబుల
ముసిముట్టుక మెఱయు నాఱగ బెట్టి చందంబు
విని ... నృసిం. 5 4.

ముసిముసి. విశే మందము, అలంతి (నవ్వు).

సీ. ప్రాణేశునొసలి లాక్షాంకంబు వొడగాంచి ముసి
ముసినవ్వుతో మోము మలఁచు ...
నైష. 7. 191.

చం. ముసిముసినవ్వు మోముసయి ముచ్చట లాడ
రివంబె ప్రేమతో, గుసగుస లాడ వంచగమి
గూడఁ జనెన్ జెలి శారి ప్రేమోలకున్ ...
ముకుంద. 3. 202.

కం. ఒనఁగినఁ గై కొని సంతస, మెసఁగ సదస్యులు
ఫలించె నృప నీసుకృతం,బు సమస్తం బని పలు
కన్, ముసిముసి లేనగవు తనదు మోమునఁ
దొలఁకన్ ... చం. రా. 2. 41.

క్రి. విశే మందముగ, మెల్లఁగ (నవ్వు).

కం. పనిలేనిపని ముఖాంబుజ, మునకుం జెన్నగ్గలింప
ముసిముసి నగినన్, వనరుహగేహిని విభునిం,
గను గొని యి ట్లనియె నంత్రగంభము గాఁగన్.
విప్ర. 4. 37

ముసుఁగు = ముసుగు వి (క. ముసుకు)
కప్పుడు, అవగుంఠనము.

గీ. ముసుఁగుఁ దొలఁగించి తనులత మోద మరరఁ
బద్మమధ్యంబునం దున్న పద్మవోలె, హంస
తూలికాతల్పంబునందు నుండి, యాకళావతి
మనుజనాయకునిఁ జూచి ... విక్ర 6 140

గీ. కొస దిగఁగ నీలిపుట్టంబు ముసుగు వెట్టి, గాజు
లెగఁద్రోసి చప్పుడు గాక యుడ, వచ్చె
నూర్వశి యర్జునావాసమునకు ..
హంస 7 119

మ. ... సంసారంపుఁద్రోవ న్పదా, చనుచుండున్
ఘనమోహాఖ్య మంటమున్ సంసారి పాంథుండు
వ్రాసిన లన్ ధూళి ముసుఁగు గాఁగ ..
ఆము 3 70

చ. సతు లిరువంక నిర్వురును శయ్యపయి న్నిదు
రింప నాథుఁ డొక్క తెకు ముసుంగు మోము
పయిఁ గాంచుచు మెల్లన నొత్తగిల్లి ...
గంథ 58.

జ. ముసుఁగుకొను, ముసుఁగుడు, ముసుఁగుడువడు,
ముసుఁగుదన్ను, ముసుఁగుబొంద, ముసుఁగు
ముసుఁగుదన్ను, ముసుఁగుబొంద, ముసుఁగు
వడు, ముసుఁగువాఱు, ముసుఁగువేయు

ముసుఁగుకొను అ. క్రి (ముసుఁగు + కొను)
క్రమ్ముకొను.

కం. తోరము లగునవ్వర్షా, వారములం దొక్కనాఁ
డవారితధారా, సారంబు పయోధరముల్,
ఘోరంబుగఁ గురిసె ముసుఁగుకొని నిశదాఁకన్
వైజ 2 148.

ముసుఁగుడు. వి. (√ముసుఁగు) అవగుంఠనము,
కప్పుడు.

(జ. ముసుఁగుడువడు.)

ముసుఁగుడువడు అ. క్రి. (ముసుఁగుడు+పడు)
కప్పుడువడు, ఆచ్ఛాదితమగు.

కం తెచ్చినడి యుభయబలములు నచ్చెరువుగఁ జిత్రరూపుల ట్లుండ శర్మప్రోచ్చలితచండ దీప్తిని, ముచ్చయములు మెలుచఁ బరగె ముసుఁగుడువడఁగాన్ ..

భార. భీష్మ 1 240.

(శ ర పా ముసుఁగువడంగాన్ ముద్రి. తాళ ప్రతి పా.)

ముసుఁగుదన్ను. స. క్రి (ముసుఁగు + తన్ను)

1 ముఱుఁగుపఱుచు

సీ కడ లేనివీడ్యంపుఁగప్పు చందురకావిమోవి పల్లొత్తుల ముసుఁగుదన్న ...

పాండు 3 10

2 ఆచ్ఛాదించు, కప్పుకొను

(వ్యవ) వాఁడు దుప్పటి ముసుఁగుదన్ని పండుకొన్నాఁడు.

ముసుఁగుబోంద. వి (ముసుగు + బొంద) మట్టలూడనితాడు లోనగు చిన్నచెట్టు (శ ర)

ముసుఁగువ(ప)డు అ క్రి. (ముసుఁగు + పడు)

1. వ్యాపించు, క్రమ్ము.

కం కడులజ్జయు దైన్యంబును, నడరి ముసుగు వడఁగ నాకు నాత్మగతమునం, బుడమి వివరంబు లేదే, యడఁగెద నన్నట్టి దయ్యె నప్పుడు కర్ణా ... భార. ఆర. 6. 14.

గీ. మొగముపై శోకదైన్యముల్ ముసుఁగు వడఁగ మార్క 8 11

సీ ఉడురాజబింబంబు నుల్లసమాడెడుముక్తాతపత్త్రిముల్ ముసుఁగువడఁగ ...

భా. రా యు 470.

2 ఆచ్ఛాదితమగు, కప్పఁబడు

గీ చాతురీరీతి వేర్వేఱ సంగ్రహించి, వనిత యొక జీనిపావడ వానిమీఁద, ముసుఁగువడఁ జుట్టి పై లక్క ముద్రఁబెట్టి, యొరులు గన కుండ నలుదిక్కు లరసి చూచి ... విప్ర. 2.87.

వ. .. కొండగోటియ ముఱుగుడుబొందులకు నందడంచుకలకగృధ్రావళుల మొల్లంబుల ముసుంగుపడువల్లంబులను .

మనుచ 4. 57.

ముసుఁగువాఱు అ క్రి (ముసుఁగు + పాఱు) వ్యాపించు.

సీ చంద్రాబ్జనఖకాంతిచంద్రికల్ నతభూప ముకుటాగ్రమణులపై ముసుఁగువాఱ

కవిరా 1 101.

ముసుఁగువేయు సం క్రి (ముసుఁగు + వేయు) కప్పు, ఆచ్ఛాదించు

సీ హురుముంజిముత్యాల యొఁగుపాగ మెఱుంగునొపలిబిత్తరిబొట్టు ముసుఁగువేయ ...

సారంగ. 1. 79

ముసుఁడి వి. (క. ముసుండి) సమూహము.

అ బలు వెత్తియున్నపరుసంపు టొడళులు, గలుగునెఱుకుముసిఁడిఁ గనిరి నతులు . .

కు సం. 6 694

ముసురు వి. నిరంతరవర్షము, ఎడతెగనివాన, వృష్టి, వర్షము

(బ ముసురులు, ముసుర్లు, ముసుళులు, ముసుళ్లు,)

కం చలిగాడ్పుల ముసురుల మెయి, వలిగొని ధాత్రీపురంధ్రి వలఁ బచ్చలికం,బళిఁ గపిసి కొన్నవిధమునఁ, బొలుపుగఁ జిప్పరలు గవిసె భూతలమెల్లన్. కు సం. 6. 757.

చం ముసురుదినంబులందు మనమోసలఁ బంచట రంగు మీఁటటన్, ... గిరిశభక్తులనేకులు నిండియుంద్రు ... హర 2. 40.

మ. ... యమ్మిగూడఁ బొల మంబళ్మోయుచుం బట్టి పెన్ముసురం దీఁగెడుకాఁపుగుబ్బెతల ...

ఆము 4 133.

సీ పసపస యను నది ముసు రనఁగను మీఱు ...

ఆం. భా. 1. 75.

గీ. వానికాననరుచిరనిశ్వాసములకు, ముసరికారించునెలదేఁటి ముసురు జోఁపి ...

కు. సం. 9. 318.

(ఇట సమూహము అని భావము.)

కం ... కురిసిరి ముదమున, నెగడుచుఁ గుసుమ
ముల ముసురు నిర్జరు లధిపా ....
భాగ. 10. ఉ. 23. భాగ. 4. 375.

జ. మునురుకొను, ముసురుగవియు, ముసురు
మూతి

మునురుకొను. అ. క్రి. (ముసురు + కొను)

1. ఎడతెగక కురియు.

కం. దెసలు ప్రసన్నము లయ్యెను, ముసురు
కొనియెఁ బుష్పవృష్టి మురజధ్వని పెల్లెసఁగె
దివి శుభానిలము లొలసె వహ్ని ప్రదక్షిణా
ర్చులం గనుపట్టెన్. జై. భా. 6. 87.

గీ. ... పథికు, లుసురుమన ముసురొక్కన్న
యమ్మొసురులోన, రాఁడు పతి యంచు నిర్భర
రతులఁ దేల ... శుక. 2. 343.

2. కవియు, ఆవరించు.

కం. ముసురుకొనుజరథరంబున నసురుసు రై
యున్నమమ్ము వడకించితి వి, ట్లుసురుమనఁ
బట్టువడు మొక,యసురకు నీ వనుచుఁ బలికె
నాగ్రహ మెసఁగన్. మనుచ. 4. 84.

వ .. బిసరుహదళనయనలు ముసురుకొని బలిసి
నిలిచి కొలువఁ బ్రతిసంక్రమణవారోత్సవాదుల
యందుఁ జెరోలగం బవధరింతువు ...
భీమ. 3. 211

ముసురుగవియు. అ క్రి, (ముసురు + కవియు)
కవియు, వ్యాపించు ముసురుకొను.

గీ. వరుని పాశుపతాదిబాణముల పెంపు, భీము గద
సొంపు నమ్మి యుద్ధామలీలఁ, జెలఁగి వెలు
పేది యక్కడిబలము మునురు, గవిసి యెపుడుఁ
గయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వు.
భార ఉద్యో. 2. 226

(ముసురుకవియు అని శ. ర.)

ముసురుతేనె. వి. ఒక విధమగుతేనె, మధువిశే
షము

వ ... ముసురుతేనె పూఁదేనె జుంటితేనె పుట్టతేనె
పెరతేనె కట్టతేనె కురుజుతేనె ...
ప్రబంధ. 112.

ముసురుమూతి. వి. (ముసురు + మూతి) కోప
వికారము గలముఖము,

ఉదా : ముసురు మూతివాఁడు (శ ర. .

మునువు = ముసుఁగు.

మ మునువు న్మరచ్చటయు ప్రహస్యమునను
న్మద్రించి నానాదివో. కను లాస్థానముఁ గూడి
యాడుదురు శ్రీకాశీప్రదేశంబునన్, గన నై
పుట్టెడుభాగ్యమైన మనకున్ గల్పింప దా
దైవము . కాశీ. 7. 206.

ముష్టి. వి. ముసిఁడి, వృక్షవిశేషము.

సీ. పురుషుఁ డొల్లనియట్టి పొలఁతియొవన మెల్ల
ముష్టి చెట్టది పూలఁ బూసినట్లు ..
కలు. శ 87.

ముస్త. సం వి. అ. స్త్రీ. నిడుముస్తె, తుంగ
ముస్త. (వృ వి)

ముస్తము సం. వి అ పు న. ఒక దినుసుగడ్డి.
నిడుముస్తె వృ. వి పుం. స్థావరవిషభేదము.

ముస్తాదము. సం వి. అ పుం. పంది, సూక
రము.

ముస్తాదు = ముస్తీదు. విశ

(సంసిద్ధము)

సీ బిరుదువస్తాదులఁ జేర్చేఱ నాడాడ ముస్తాదుగా
నిల్వఁ గుస్తరించి ... రంగా. 2 199

ముస్తాబు = ముస్తీదు.

(విశ. సంసిద్ధము)

(వ్యవ.) అత్తవారింటికి వెళ్లుట కతఁడు ముస్తా
బైనాఁడు

ముస్తీదు = ముస్తాదు, ముస్తాబు, ముస్తీబు,
ముస్తైదు

విశ. (హిం ముస్తఇద్) సంసిద్ధము

సీ కండచక్కెర దండిఖాణాపుటెఱకల జీని ముస్తీదుతేజీలు నడువ ...
ఉ. హరిశ్చ 3 13.

సీ తలబొమిడికము కత్తళము కేడెము కత్తి యూనిగాఁ గలవి ముస్తీ దొనర్చ ..
ఉ. రా. 4 278.

వి. పరికరము, పనిముట్టు.

గీ ... రాజు, స్వారి వెడలెడివేడ్కతో సాదిఁ జూచి, తెమ్మ ముస్తీదు ఘటియించి తేజి ననఁగ ...
ఉ. హరిశ్చ 4 18.

వ. తమతమ ముస్తీదులతో సిస్తుగా దోస్తిరి చుట్టుముట్టి కోపాటోపంబున .. ప్రబంధ 788

ముస్తీబు = ముస్తీదు.

వి॰ (సంసిద్ధము)

సీ. ఎలదేఁటిగమిమేటి యొలగోలుమూఁకల నెల్ల ముస్తీబుగా నెచ్చరించి ... శశాం. 4 66

గీ. అనిన నీవంతనేర్పరి వగుదువమ్మ. తెమ్మ ముస్తీబు గమ్మ శీఘ్రంబుగాను ...
చంద్ర. వి 5 84.

ము(స్తియ)స్తె. వి (సం ముస్తా) 1 తుంగ గడ్డ.

సీ సెలయేటియిసుకలంకల వరాహంబులు మొత్తంబులై త్రవ్వి ముస్తె లెత్త.
మనుచ 2. 7.

2 తుంగ) వృ వి.

(దీనిభేదములు నిడుముస్తె, నాగముస్తె, వట్రువ ముస్తె)

ముస్తైదు = ముస్తీదు

వి॰ (సంసిద్ధము).

గీ అమరుముస్తైదుతేజితో వరుగుదెంచె, దారుణాకారుఁ డైనయుద్దారుఁ డొకఁడు ...
శుక. 2. 426.

ముహిరుఁడు సం విశే. (అ. ఆ. అ.) తెలివితక్కువవాఁడు, అవివేకియైనవాఁడు. వి. అ. పుం మన్మథుఁడు.

ముహుర్భాష. సం. వి అ. స్త్రీ. మాటిమాటికి మాటలాడుట. అనావశ్యసంభాషణము.

ముహుర్భుక్కు సం = ముహుర్భుజము.

ముహుర్భుజము సం వి జ్. పుం. గుఱ్ఱము, అశ్వము

ముహుస్ సం అవ్య. (దీనికిఁ దెనుగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు) తరుచు, మాటిమాటికి, విడువకుండఁగ.

ముహూర్తము సం వి అ న పుం. 1 నిమేషకాలము. క్షిప్త, అల్పకాలము. నలుబది యెనిమిది నిమిషముల కాలము

మూ

మూ. విశే. వృత్తియందు మూఁడుశబ్దమునకు మీఁది వర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము.

గీ నరవరోత్తమ నేఁడు మూనాళ్లనుండి యనుజులుగూన వెంటఁ దిరిగెడు ననురయొకఁడు ...
మనుచ. 4 73.

(మూన్నాళ్లనుండి శ. ర. పా.)

మూండు = మూఁడు. వ. రెండునొకటి.

కం. పొండిగ వగజ తపశ్శిఖి, మూండుజగంబులను దీవ్రముగఁ బర్విన బ్రహ్మాండము గాఁచిన కాంచన, ఖాండముక్రియఁ దాల్చెఁ దత్ప్రభా భాసితమై.
కు. సం. 6 814.

మూఁక. వి. (√మూఁగు.) 1. సేన, దండు

కం. వీఁకఁ బఱతెంచి నలుగడఁ, దాఁకినఁ గడునలిగి ఘోరతరశరహతి నమ్మూఁకలు విరి

యఁగ నర్జునుఁ. డాఁకరమున నేసె నుగ్రుఁ
డయి రణభూమిన్.
భార. ఆది 8 200.

సీ. మూఁకల విరియించి వీఁక నాచార్యాది
యోధుల నెల్లర నొక్కదెసకు, వెలిచి ...
భార. ద్రో. 2, 186.

కం. అఁకరముతోడ నప్పెను,మూఁకలపై కుటిక
కఠినముష్టినిహతులన్, మ్రూఁకుల శిలలను
భీముఁగు,ప్రోఁకలు గావించి రపుడు పాడవ
డక వడన్
భా. రా. యు. 634, భోజరా 4. 84

2. సమూహము.

చం. ... నిరవద్యకలారవామృతం, బలకలిమిం
బికాంగనలమూఁకకు మూకత సంఘటిం
చుచున్, చిలుకలకొల్కికంధర ఘుటింపఁగఁ
జెల్లదె కంధరాంకమున్ వసు. 2 71.

ఆ. కొన్ని పెంటియేనుఁగులుఁ దాను శోకయై,
మూఁక దప్పి దప్పి మోము లెండఁ, జల్లగాలి
జాడ మెల్లన యరిసి యా,సరసిదరిని నింపు
జెరసి యంత.
వాల్మీ. 1 100, కవిజ. ర. 41
అం. భా. 2. 100.

మూఁకలుగట్టు = గుంపుగూడు

ద్వి. అనశనవ్రతులుఁ బంచాగ్నిమధ్యగులు, మొద
లైనతాపసుల్ మూకలుగట్టి, సదయాత్ము
డగురామచంద్రునిఁ జేర
రం. రా అర. 148 పొ 21 వ

మూఁకలుగొను = సమూహములుగా నుండు

వ. మూఁగ వేఁగిఁ మొదలుగఁ బెక్కు తెఱఁగుల
మ్రాఁకులు మూఁకలుగొని ..
పి శకుం 2 14

వ. వీరంబు బహుళరింబు తెత్తినచాడ్పున
మూఁకంగొని వేఁక నిడమి నాఁకం గొనక
వీఁక నొక్కుఁకునం గరిపురాధీశ్వరుం
దాఁకి ... పి శకుం ౪, 113

మూకవిప్పు. విఱ. (మూఁక + విప్పు) చెదరఁ
గొట్టునది.

సీ. .. మొనయు చింతాశ్రేణి మూఁకవిప్పు .
మనుచ 4 108.

మూఁకుడు వి శొ (మూఁత + కుడుక.)

1 కుండమీఁద మూయుట కుపయోగించు
మృణ్మయపాత్రము, శరావము.

చం. పతి చెప్పిన సంతన మంది దాని
నొయ్యన దరిఁ జేరఁ బిల్చి పులియంబలి
యించుక వోసె మూఁకుటన్ ..
చెన్న. 2. 28

గీ వానిఁ దెలిరేకుమూఁకుటఁ గేసరాన్న,పుంజ
మపుడు బడిమిఁ ద్రిప్పి పోసె నొకతె .
చమ. 1 81

గీ చిఱుతనోయిన మూ కుటిచెలువుఁ దాల్చి,
హత్తె నొకచో విశాఖ వింధ్యాద్రి
యందు .
కాశీ 1 186, అం. భా. 2. 248.

2 మూత.

గీ. దాది యటు పెట్టి పసుపాడఁ దలఁగి చనుడు,
బరణిమూఁకుట నెలకొన్న బన్నసరముఁ,గఱచి
కొనిపోయెఁ జిల్క ప్రగల్భవిటుఁడు, జాలి
కామానసముఁ గొనుపగిది నపుడు .
పాండు. 4 271

మూగ¹ = మూవ¹ విఱ (సం. మూకః
త మూన్గై. క మూగ) మూఁగవాఁడు
మూగది

(ఇది సానుస్వార మని శ ర నిరనుస్వారమని,
చి. ని)

సీ పెక్కు కాలపు మూఁగ కెక్కుఁడు వాక్ప్రౌఢి
వసు. 3 134.

ఉ ఊరక మూఁగలో యనఁగ నుండి రగస్త్య
పులస్త్య గౌతముల్ ..
హరిశ్చ. 1. 180.

సీ. మూఁగ నా వెఱయు మూకుఁడు ...
ఆం. భా. 2 121, దశా 1. 10.

జ మూఁగదయ్యము.

మూఁగ² వి ఒకానొక చెట్టు

వ ... ఇప్ప కప్పురమద్ది గద్దగోరు గోరంట వెలమ యాలిమిరి మూఁగ వేఁగిస మొదలుగఁ బెక్కుతెఱంగులమ్రాఁకులు ...
పి. శకుం 2 14.

మూఁగ³ వి శ (మూకా్కన్) 1 పక్షివిశేషము.

సీ. నామాలకేతఁడు నల్లాస కప్పెట కాకి యంబటిజోరిగాఁడు మూఁగ ..
హంస. 3. 12.

సీ. వంగపండును గోరువంక కప్పెట పొట్టిపిట్ట పావురము కన్నెంటి మూఁగ .
సుద. 3. 194.

2. దోమ (శ. ర).

ద్వి పుఱియమూఁగలు బొదబొదమని మ్రోయ
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 2060 పం

మూఁగ⁴ = మూవ వి 1. మువ్వ

ద్వి కనకఘంటలును మూఁగలును గజ్జెలును, దనరుమేఖల కటిస్థలి నలవడఁగ ..
(నవనాథ. 4 187, భా 2 పం.

2 ఫలహారవిశేషము.

వ, .. చిమ్మిలుంటలు నటుకులు మూఁగలు లాజలుఁ బేలాలు ... ద్రాక్షలాది యైన ఫలహారంబులను . హంస. 1. 105.

మూఁగంబాఱు అ క్రి (మూఁగన్ + పాఱు, స్వార్థమున) మూఁగు.

శా పఁగాదే నడవం జతుర్ముఖునితో నింద్రాది దిక్పాలకుల్, మూఁగంబాఱి భవత్పదాబ్జములకున్ మ్రొక్కంగ జే కున్నచో, నాఁగన్ వచ్చియు నాఁగఁ జాలనిప్రతీహారన్ విడఁబించుచున్. దాఁగన్ బోయి తలారివాని యెదుఁటన్ దాఁగఁగ నీ కేఁటికిన్.
ఉ హరి 4 92.

మూఁగఁబడు. అ. క్రి (మూఁగన్ + పడు స్వార్థమున) చుట్టుకొను

ఉ ... అయెలదేఁటిదాఁటు లో, నూనినడప్పి మూఁగఁబడి యున్నతచంచ చంచు కోటిచే నానెడుఁ జూడు మందగరుదంచలఝుంకృతు లుల్లసిల్లఁగన్
పాం 4, 5.

మూఁగఁతిట వి. (√మూఁగు) దట్టముగా పెలినతిఁట. (శ. ర)

మూఁగదయ్యము. వి. (మూఁగ¹ + దయ్యము) మూకపిశాచము

కం. గట్టిగను మూఁగదయ్యము, పట్టినదో కాక చెట్టో బలురాచట్టో, యిట్టులు మన మిందఱమును, జుట్టుం బిలువఁగ నొకింత చూడక యున్నే.
వాల్మీ 3. 118

మూఁగపోఁత వి. (√ మూఁగు) తుషసమేత ధాన్యము

గీ, .. తుషస, మేతధాన్యాభిధలు మూఁగపోఁతనంగ, మూన యనఁగాను ...
ఆం. భా. 2. 238.

మూఁగికొను. స. క్రి. (మూఁగు + కొను, స్వార్థమున) చుట్టుకొను, ఆవరించు.

కం. పఁగి పురద్వారము బిట్టాగి నిలిచి తమ్ముఁ జూడ నడవిదిరుగుడుల్, మూఁగికొన గగన మట్టటు,గాఁగ లయాంబుదములీల గర్జించుటయున్
ఉ. రా 3. 269

మూఁగు¹ స. క్రి ఆవరించు, చుట్టుకొను.

సీ. గోపాల నవపుష్పగుచ్ఛంబు మూఁగినపరిచారికాద్విరేఫములలోనఁ ..

గీ. గఱయఁ దొలుజాముసోములు గఱపు ...
ఉ. హరి. 4. 187.

అ. క్రి. 1. కవియు, ముసరు.

ఉ ... ఒకృతె కోయుగుత్తికిన్, మూఁగుచు ...
కళా. 3. 17.

2. గుంపుగూడు, సంక్షుభవించు.

చం మూ ఛలో, మునుఁగఁగఁ జేసి యార్చె దివి మూఁగిన వేల్పులు భీతినొందఁగన్ ...
హరి. ఉ. 1. 129.

3 అతిశయించు.

ఉ మొత్తిరి సర్వదిక్పతులు మూఁగిన గర్వము విచ్చి పాఱఁగా ... మొ. రా. సుం. 49.

మ. . . ఉగ్రకుపై కోర్కులు మూఁగె వస్తువులపైఁ గన్గొనలం దంద్ర యెక్కుడుఁ దోఁచెం గమకీయ దౌహృద పరితోషంబునం బొత్తికిన, హరి ఉ 3 180.

కం .. పురుషవర్గంబు జయ, శ్రీలోలత నేతెంచుట, నేల యవిసి మూఁగినట్లు నెఱసె బలంబుల్ . భా. భీష్మ. 1 186.

4 వ్యాపించు

కం హరియుం, గిరిసి విశిఖంబు లేసిన, మొనపడె గగనంబు మొయిలు మూఁగినమాడ్కిన్ ..
ఉ హరి 1, 147.

(మొనపడు ముద్రి, ప్రాంతప్రతిసా)

జ ముక్కుడమూఁక, మూకవిప్పు, మూఁగంజాలు, మూఁగఁబడు, మూఁగతీఁట, మూఁగపోఁత, మూఁగికోను.

మూఁడవకంటివేల్పు. వి (మూఁడు + కన్ను + వేల్పు) శివుఁడు.

ఉ మూఁడవకంటివేల్పుఁ దనముందరఁ బెట్టుక నిశ్చలస్థితిన్ . . కాశ. 4. 99.

మూఁడి వి. ముడ్డి, గుదము

గీ. వేఁడు తగవరి యొందును మూఁడి చొచ్చి, వాత వెళ్లెడువాఁడె యెవ్వాఁడు నంచు ...
శశా. 2 79.

ద్వి ఓడక కురులు బిట్టోడిసి రాఁ దిగిచి, మూఁడివోఁ దాటించి మూతులు నులిమి, యెగ్గులుఁదప్పులు నెన్ని ...
ద్వి. హరిశ్చ. 1204 పం.

గీ, ముడ్డి మూఁడి యనఁగను బొలుచు గుదము, ఆం భా 2 186.

మూఁడు = మూండు. న, ఔ (త. మూన్రు క. మూఱు, మ. మూన్ను. తు. మూజి. దీనికి ద్వితీయాది విభక్తులందు మూఁటిని, మూఁడిటిని మూశింటిని మున్నగురూపము లగును) రెండునొకటి

గీ అనుదినంబును గొలువంగ నాత్మ మెచ్చి మూఁడు నెలలకు వరదుఁడై వేఁడివెలుఁగు ..
మార్క 7. 160

రగడ. మూఁడుమోముల పోటుముట్టుఁ బట్టెడు శూర, వేఁడిమాపునఁ, దియ్యవిలుతుఁ ద్రుంచినధీర !

(సంబోధనవిభక్తి)

త్రిపురాంతకోదాహరణము 20 పా.

ఉ మూఁడుగుణంబులన్ వరుస మూర్తులు మూఁడు ధరించి లోకముల్, మూఁడు రచింపఁ బెంప లయముం బొరయింపఁగఁ జాలుదేవుఁ డన్వాఁడవు నీవకావె సురగ్రముఁ ద్రోవఁ బురింపరుండవై, నాఁడవు నీవ ధర్మునఁడ పనం బిత్ప్రవర్గము నేలువాఁడవున్. భా. రా యు. 6. 22.

కం. మూఁడుజగంబులలోపల, వాఁడిమగంటిమిఁ గడంగి వడి వాలమునన్, వేడిమితో మార్కొన నెవ్వా, డోపును రామవిభుని వాసవశౌర్యున్
భా రా. అర 239.

గీ. ఆయుపాయముల్ మూఁటికి ననువుగాని, యట్టిపగతుని యెడ భేద మాచరింప, వలయు ... భార. శాం. 2. 416.

సీ ... తద్గణము త్రిగుణిత మైన, వాహిని యగు దాని వడి మూఁట గుణియింపఁ బృతన నాఁ బరఁగుఁ దత్పృతన మూఁట ...

ఆ గుణిత మైనఁ జము వగున్ ..
భార. ఆది 1 80, చిత్రభా. 7. 80.

మూఁడవతొలుపల్కు = సామవేదము.

సీ తులకించు మూఁడవతొలుపల్కు రవలి కోవెల
కూఁతలకు నొక్కవింత నెఱప.
యయా 2 50.

మూఁడుజాలు = మూఁడు యామములు
(చూ జాలు)

ఆ తనిసి మూఁడుజాలతఱిఁ బ్రొద్దోకించుక,
ఒల్లపడిన నల్లనల్ల వెడలి ...
హరి. పూ. 6 99.

మూఁడేమాటలు = సంగ్రహముగా నున్నది,
లేక కొంచెమే యనుటను దెలుపును

కం అన శుక మిట్లనుఁ గుతుకంబునఁ గథ కొదవ
యని యెంత మూఁడే మాటల్,విని
పొమ్ము .. శు 2. 207

మూఁడుకన్నులయయ్య వి (మూఁడు +
కన్నులు + అయ్య) శివుఁడు, ముక్కంటి

ఆ. మూఁడుకన్నులయ్య ముదముతో నిచ్చిన,
ప్రళయకాలభూరి భయదవహ్ని. చటులకీల
జాలసంయుక్త మైనట్టి,పాశుపతము. బూనె
ఫల్గునుండు ... గయో. 2. ఆ.

మూఁడుకన్నులవాఁడు. వి. (మూఁడు +
కన్నులు + వాఁడు) శివుఁడు, త్రిలోచనుఁడు

వ. దుష్యంతుం డలంతులకు లోవువాఁడు కాఁడు,
వాఁడితూపులవేఁడిమిఁ జూపక మూఁడు,
కన్నులవాఁడు వచ్చిన లిచ్చపడండు ..
పి శకుం 3 31.

మూఁడుకన్నులవేల్పు. వి (మూఁడు +
కన్నులు + వేల్పు) శివుఁడు, త్రినేత్రుడు.

గీ. మూఁడు కన్నులవేల్పుతో మోహరించి,
నేఁడు దేహంబు లేక యున్నాఁడు
దాను ... నైష. 4. 28.

మూఁడుకా(గా)ళ్లముసలి. విశే. (మూఁడు +
కాళ్లు + ముసలి) నడవ నోపిక లేనంతటి
మిక్కిలిముసలి (చేతఁ గూఁతగ నుండు
కఱ్ఱయే మూఁడవకాలు)

సీ తల్లి మదేకపుత్త్రిక పెద్ద కన్నులు గాన
నిప్పుడు మూఁడుకాళ్లముసలి ..
నైష 1. 109.

(కన్నులుగానదు వావిళ్ళప్రతిపా)

మ వరుసన్ మాతను మూఁడుగాళ్ళ ముసలిన్
వర్జించి తేజోధురం, ధరమిత్త్ర ప్రియపుత్త్రి
పుణ్యజనులన్ వర్జించి రత్నాకరం, స్ఫురదా
వాస మహాబలార్ణవదవిస్ఫూర్తుల్ విసర్జించి.
చంద్రా. 6. 130.

మూఁడు². అ. క్రి. 1. (చేటు మొ) సంభ
వించు, కలుగు.

గీ ఓరితాతన్వి శివయోగి యొకఁడు లేఁడు,
నేఁడు మొగసాల నిది యేమి మూఁడె
నొక్కొ! హం 2 59

ద్వి ధనమును భార్యయుఁ దనయు లనంగఁ,
దనరిన యేషణత్రయమును మూఁడి, వదలక
బహుమోహవార్ధిలోఁ జిక్కి ..
ద్వి శ. సా. 3. 116 పా. 18 పం.

కం, నాఁ డర్ధరాత్రి పూతన, పోఁడిమి చెడె
మొన్న బండ ప్రాపలఁగఁ బడియెన్, నేఁ
డిదె యీమద్దులకును, మూఁడెను నిష్కార
ణంబు మూలాగ్రముగన్. వి. పు. 7. 144.

(కీడు అని అధ్యాహారము)

గీ. అట్టిపెట్టికిఁ బోరఁ బా వెట్టిభంగి, నయ్యోఁ
దేఁకి నూతన కంచితాస్త్రములకు దైవో
పహతిఁ జేటు మూఁడెనొక్కొ!
భార. కర్ణ. 1. 42.

కం. విదురుఁడుఁ దండ్రియుఁ దవకుం, బదివేల
విధములఁ జెప్పఁ బాటింపఁడు దుర్మదమునఁ
దగియెడుబుద్ధులు,విధి మూఁడినమర్త్యుఁ డేల
విను నుచితోక్తుల్ ... భార. స్త్రీ 2 40.

ఉ. కోడలు మ్రొక్కినన్ మదిని గుందుచు
నక్కున నక్కుఁ జేర్చి కినిన్, వేడుక నిచ్చు
నప్డు రఘువీరుఁడు రాముఁడు వార్ధి మేరగా,
నీడితకీర్తితోఁ బుడమి యేలెడు వంచ్చ

దలంచెఁ గైకచే, మూఁడఁగ నున్నదీని
మునుముట్ట భవజ్ఞనకుం డెఱుంగునే.
భా. రా. అయో. 91.

(ఇట ప్రాసాంకర్యము కన్పట్టుచున్నది.)

2. ముగియు.

ఉ అంతటఁ గాళియాహివిభుఁడు ... సంతత
కాలకూట విభ చండవిషోల్బణ పూత్కృతుల్
ఒగిం,బంతయు మూఁడఁజేయఁగ రయంబున
వచ్చె ... వి. పు. 7. 866

ఇ మూడ్చు

మూఁడ్చు(డుచు) స క్రి (√మూడు².)
(చేటు మొ) కలిగించు. సంభవింపఁజేయు.

గీ తాన యుత్పాతములు మూఁడ్చుఁ దరత
రంబ ... కాశీ. 6. 59.

మూఁత వి. √మూయు.) 1. మూయుట.

గీ అటుల వడిన ప్రియభర్త యంబకముల,
మూఁత చాలించి యామించుముద్దుగుమ్మ,
సిగ్గు కడ్డంబుగాఁ జతిచేల మంమి, కొనుచుఁ
జిలికెను జిన్నెలు కొసరుచూప.
హంస. 2. 68.

2 మూయుటకు తగినమూఁకుడు లోనగునవి.
(శ. ర.)

3. అడ్డము, వ్యవధానము.

గీ. అడ్డి యడ్డము మూయి కప్పడ్డపాటు,
మఱుఁగు చాటోల మోలిమి మాటు
మూఁత, యనఁగ వ్యవధాన మౌ ...
ఆం. భా. 1. 79.

మూఁతపొడుపు. వి. (మూఁత + పొడుపు)
బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. దాయాలు సొగటాలు దాఁట్రాయి చదరంగ
ము బొడుబాళ్లును మూఁతపొడుపు ...
హంస. 3. 146

మూఁతబల్ల. వి. (మూఁత + బల్ల) వాచూరు
పట్టె. (శ ర.)

మూఁపు. వి (త. మూ౯. క. మ. తు. మురి)
భుజశిరస్సు

సీ .. చండభానుని కధిష్ఠానముగుట, భారంబు
భరియింప బరువు పడ్డదివోలె మూఁపుమూఁ
పునను౦డి మొక్కలమున, ననిలంబు లేదును
నంచెలంచెలు గట్టి యాకాశవీథి నందంద
నడవ ...

గీ నడచు రవితేరు ... కాశీ 1. 132.

సీ. ఒనుకువేఁకను గంధమును నాభిమండి మూఁపుల
దాఁక బంగారు పూఁతఁ బూసి ...
వైజ. 4. 67.

గీ కొప్పుఁము మూ. పటంచన నొప్పు
నంస,ము ...
ఆం. భా 2 187. విక్ర. 8. 18.

మూఁపులు మూఁడగు = ఒడలుబ్బు,
ఉత్సాహ మధిక మగు.

ఉ. ఆపురమర్దనుం డయిన నాతని నడ్డము దాఁకి
నిల్వఁగా, నోపఁడు మత్స్యయంత్రము
మహోద్ధతి నేసి స్వయంవరంబునన్,
ద్రౌపదిఁ గైకొనం జెనకు రాజకుమారులపా
టెఱుంగమే, మూఁపులు మూఁడగున్ రిపు
చమూపులఁ గన్నపుడే కిరీటికిన్.
విజ. వి. 3. 169.

ద్వి మనమున నిటువంటి మనుమఁడు కలిగె. నని
సంతసించి మీయవ్వ తాతయును, బొదలుచు
వచ్చి మూఁపులు మూఁడు గాఁగ, వడె
పిత్తెదరు మాట లాడవే తండ్రి !
ద్వి. పరమ. 3. 153. పొ.

కం. అని మూఁపులు మూఁడై లాలన రథకారు
నకు సంబళముఁ గంబళ మిచ్చి నిలిచి కుహా
నార్తి గడల్కొన నప్పుడ నిలిచి పేరుకొని
పతి కని రెన్. వేం. పంచ. 3. 262

మూఁపురము. వి. (త. మూపు. క. మ. తు.
మురి.) ఊఁపురము, కకుదము.

వ. మేయుతఱి వీఁ పెక్కు ఈఁ చొక్కటి మూఁపురంబు గఱచి కఱచి యొఱచి పడవైవన్ దోఁడియొక రెండుమూఁడు వెనుక ముందఱ వందంద కాళ్లఁ బెనంగుచు .. మనుచ. 4. 37.

గీ దరుల తడివఁడు వీఁదువు మూఁపురము లంటు. ఝల్లుగంటల నాఁటోతు లల్లసిల్ల ... ఆము 4. 156.

సీ మూఁపుర మంచన నూఁపుర మంచనఁ గకుదభిధాన మై ప్రకాలుచుండు ... ఆం. భా. 2 262

మూకము సం. వి. అ. పుం. మత్స్యము, చేఁప

మూకాంబ. సం వి ఆ స్త్రీ దుర్గాదేవి యవతార భేదము.

మూకీభవించే. సం అ. క్రి మూకత్వము నొందు, మూఁగయై యుండు

వ. శరీరసహస్రంబు వెడనెడం బడిన వీరశంఖపణవ దుందుభికాంస్య కాహళాదులును సమానవ్యసనంబు లయి మూకీభవించె నన నడఁగి యుండ .. హరి. ఉ 2 54

మూకుఁడు. సం. విశే. (అ ఆ అ) 1 మూఁగవాడు 2. దీనుఁడు, కనికరింపఁ దగినవాఁడు, చెడ్డస్థితిలో నున్నవాఁడు.

పుం. ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

మూగురు = మూవ్వురు. న. ముగ్గురు. (మూఁడు ~~నకు మహన్మహత్వార్థక~~ రూపము.

మూగేలు. వి గంధమూషిక, ~~చుంచు (శ. ర.).~~

మూచోచే. న. క్రి (మూర్కొను + చూచు, మూతి + చూచే. శ. ర.) మూర్కొను, ఆఘ్రాణించు.

కం. ఏమ మొరు చూచినమూచూ, చినభోజ్యము నింద్యము ... భార. అను. 4. 109

మూట. వి. (త. మూటై. క. మూటె మ. మూడ.) సరకులు పోగుచేసి కట్టినముడియ.

సీ .. ద్రవిణంబుమూట వారలకు నిచ్చి .. హర 1 20

సీ. వన్నెలగని చొకారవు మానికములమూట ... నీలా. 2. 27.

జ. మూటకట్టు.

మూటకట్టు. వి. (మూట + కట్టు) మూట కట్టుట

సీ. శరభంబు నైనను సరభసంబునఁ గిట్టి మూటకట్టుగఁ గట్టు మొక్కలములు ... విక్ర. 1 77.

(మూటకట్టుగన్ = మూటకట్టినట్లు గట్టిగా.)

కం వెఱవక నీగుడిలోపల, గుఱుకొని యాలావు పెట్టుకొని యుండెడిపా, దఱిజముదూతలు గుక్కలఁ, గఱపింతురు మూటకట్టు గట్టి మహేశా ! శివ సా. 89.

మూటము = ముటము (శ ర.)

మూఢమంచే వి హిమాని, దట్ట మగుమంచు, లోకమును మూఢముగా చేయుమంచు.

గీ అర్జునుఁడు గవియించిన యంపమూద, మంచు దళముగఁ గప్పిన మార్గణాంశు, జాలములి వెస విరియించె శాంతనవప, తంగుఁ డుద్ద్యోతమాన ప్రకాపలీల. భార. విరా. 5 169.

(అంపమూడుమంచు. భా. ల. వ్యా. పా)

కం. .. అంబర మెల్ల గప్పి వేసవిఁ, బరఁగుం బెనుమూడమంచు పౌరవముఖ్యా ! భార. మౌ. 4.

మూఢగర్భము సం. వి అ. పుం. నిరుద్ధగతికమైన గర్భము.

శ్లో. సర్వావయవసంపూర్ణో, మనోబుద్ధ్యాది సంయుతః, విగుణాపానసం మూఢో, మూఢగర్భోఽభిధీయతే ...

(సుశ్రుత వ్యాఖ్యానము.)

మూఢము సం వి అ పుం. బ (సాంఖ్య) పంచభూతములు.

విణ. 1 మూర్ఛపడినది, సొమ్మసిలినది. 2 తెలివి లేనిది, మందబుద్ధి. 3. (జ్యోతి) సూర్యునకు సమీపించినది, అస్తమించినది (గ్రహము

మూఢసత్త్వము. సం విణ. అ. ఆ అ.) వెఱ్ఱి యెత్తినవాఁడు, మతి లేనివాఁడు

మూతిము సం విణ (అ ఆ అ) కట్టఁబడినది, బద్ధమైనది

మూతి. వి (క మూతి త మూంజి మ మూచ్చి)

1. పై పెదవియు క్రింది పెదవియును, మూతి వలెనుండు అగ్రభాగము.

సీ ... అగు వా వాయి నో ర్మూతి నా వక్త్రంబు అం. ఛా. ౭. 142

గీ త్రిపురనందన పరభవదుఃఖమునకు, నుల్లమున దురపిల్లుచు నున్నసరసి, వేఁడికిట్టూర్పులో యన వెడలెఁ గ్రొత్త తావి మూతుల విచ్చు నెత్తమ్మిపిండు. భార విరా. 2 2 6

గీ . నవ్వునట్లుల్ల విచ్చెఁ, గలయ మూతులు కేతకీగగనతతులు ఆము 4 84,

2. మీసమును గడ్డమును, శ్మశ్రువు.

కం. అలరుక్మి రుక్మిణిననుఁడు, తలయును మూతియును గొర్గి తను విడుచుటకున్, విలపించుచు . భోజసుతా. 4. 145.

కం. తలయును మూతియు గొఱుగుట, తలఁ దఱుగుటకంటెఁ దుచ్ఛతరము మహాత్మా . భాగ. 10 పూ 177౦.

జ. మూతిముట్టు.

మూతిముట్టు స. స్త్రీ. (మూతి + ముట్టు) 1. మూతితో ముట్టు, నాసనచూచు.

సీ. మొకరితు మెన్నెద మూతిముట్ట నోడెడివేఁడి నిశ్వాసపవనంబు నివ్వటిలఁగ . శివరా, 2 107.

సీ కోమలినిట్టూర్పుగ్రొవ్వేఁడి నెత్తావి మొకరి తేంట్లను మూతిముట్ట వెఱచె .. నైష ౨. 108

౨. తిను, భక్షించు.

గీ మొకరతేఁటులు మూతిముట్టవు తేనియల్ శ్రీమధుశాసి కర్పించి గాని . ఘటికా . 74

సీ ప్రాణ ఋద్ధి బుపర్ణాంబువులు గాని మూతి ముట్టరు కందమూలఫలము . పి శకుం 4 121

మూత్రకృచ్ఛ్రము సం వి అ న నీరుకట్టు, మూత్రము పడునపుడు నొప్పి గలుగు రోగ విశేషము

మూత్రగ్రంథి సం వి ఇ పుం మూత్రాశయము మీఁద గట్టిపడుట

మూత్రపుటము సం వి. అ. న పొత్తికడుపు, వస్తి

మూత్రము సం. వి అ న ప్రస్రావము, ఉచ్చ

మూత్రవర్ధకము సం విణ. (అర్థికా. ఆ) మూత్రవృద్ధి చేయునది

మూత్రశుక్రము. సం వి అ న మూత్రముతో శుక్రము పడిపోవునట్టి రోగము

మూత్రాశయము సం వి అ. పుం వస్తి పొత్తికడుపు, మూత్రస్థానము

మూత్రించు సం. అ. క్రి. మూత్రమువిడుచు, నీరువిడుచు

గీ. జనుఁడు కలు ద్రాగె అంకాణె నెఱచి దినియె, నిలిచి మూత్రించెఁ బండాలలనఁ గూడె .. శివరా. 4 54.

మూదల విణ (క మాదలె. మూల + తల- రం) 1 ప్రమాణము, నిర్ణాయకము.

కం వేదములకు నిఖిలస్మృతి, వాదములకు బహుపురాణవర్గంబులకున్, వా దైవచోటులన

శా, మూదల ధర్మార్థకామమోక్షస్థితికిన్ ...
భార. విరా 1. 4

2. సంబంధించినది

ఆ. విశ్వరూపువలన నైశ్వర్యకర మైన, యిట్టి విద్యఁ దాల్చి యింద్రుఁ డపుడు, మూఁడు లో ములకు మూద లై నట్టిశ్రీ. ననుభవించి మి చె నధికమహిమ
భాగ. 6 913

౩ మూదలించు, మూదలిక

మూదలించే. స క్రి (√ మూదల. త మూదలి క మూదలిను.) 1 తాఁకు, స్పృశించు

ఉ. చూచె వనీవిభూతి యొక నొచ్చిన నిద్దుర కన్ను మూయను, న్నేచె మెఱుంగు లెల్లెడల నిండఁ దళుక్కనఁ దోఁచి మాయమై, తోఁచె సఖీపకాశరుచిఁ దొయ్యలి యమ్మని మూదలింపఁగా, మోచె పమీపపుం గదిశి మోహనగర్భము మెచ్చ నచ్చరల్
కు 3 78

2. తాఁకు, కవియు.

వ. ఇట్లు దాఁకి మహాఘోర యుద్ధంబు సేయుచున్న త్రిశిరోసురేంద్రు నిక్ష్వాకునరేంద్రుఁడు గని కోపించి వాని కరచరణశిరంబు లొక్క పెట్టఁ దెగ నేసి మేలువాడి బంభాసురేంద్రుం గిట్టి ముట్టి మూదలించిన నతనికవిగల కబ్బగింపక గూండ్రించి .
కు. సం 12 845

3 ఎదిరించు

ఉ. పాండునృపాగ్రనందనుఁడుఁ బావనియుం గవలుం బలంబుమై ,నొండొరు మూదలించు కాని యొక్కటఁ దాఁకినఁ దీవ్రవిస్ఫుర, త్కాండవిదారితాంగకులఁగా నొనరించి ...
భార, కర్ణ. 2. 19.

4. స్మరింపఁజేయు.

ఉ ... మును సుయోధనుచందముఁ జూపి యప్పుడే,మంటి యుపేంద్ర నన్నని రణాగ్రమునన్ నిను మూదలించెదన్. .
భార ఉద్యో, 3. 56.

5 ఎత్తిపొడుచు, ముదలకించు

ఉ. పన్నినవాఁడ నింకఁ జెడి పాఱకుమీ యని మూదలించి చే,నున్ననిశాతబాణము మహోద్ధతిమై నరిఁ బోసి యేసినన్,గన్నులఁ నోరనెత్తు రొలుకంగ శతాంగముమీఁద వ్రాలె ..
ఉ హా. 3. 52.

ఉ. పాడియు సత్యముం గలుగుపాండవకోటికి నీవు దొల్లి యొ,ప్పాడిమెయిన్ సభం గరము భంగ మొనర్చితి నాఁటియందఱుం,జూడఁగ నేఁడు తత్ఫలము సూపెద నీ కని మూదలించి మై, నాడఁగ నేసెఁ ..
భార శల్య 3. 112.

గీ నిన్నుఁ గన్నప్డ చక్రాగ్ని నీఱు సేయ,వచ్చి మూదలించుట కింత వలసెఁ జేయ ...
హరి. ఉ. 6 217

5 ఘట్టించు.

సీ కావున నయ బు .

గీ. కప్ప కుండఁగ నే దేని తప్పుటొలవు, మత్సరాహంకృతులను గామమునఁ గ్రోధ, మోహముం బ్రత్యవాయంబు మూదలించు,తప్పు లేకయ శిక్షింపఁ దగవు గాదు.
కాశీ. 5. 319.

మూదలిక. వి (√మూదల) తాఱ్కాణము. (శ ర).

మూన[1]. వి. 1. తుషసమేత ధాన్యము.

సీ. ... తుషసమేతధాన్యాభిధలు మూఁగపోతవంగ, మూన యనఁగాను ...
ఆం. భా. 2 288.

2. నాఁటెడు వరిమొక్క.

(వ్యవ.) ఈ యేఁడు ఆచేనిలో ఒక్కమూన కూడ పెట్టలేదు.

మూనదిరుగు — నాఁటినవరిమొక్క వేళ్లుపాఱు.

నాఁటుకొను.

(వ్యాప : ఈచే నప్పుడే మూన దిఁగినది

మూన² వి వస్త్రగాలితముచేయఁగా రాలక నిలిచినది. (శ. ర.)

మూను. స. క్రి. వస్త్రగాలితము చేయు (శ ర.).

మూనా్న(నా)ళ్లు. వి బ. (మూఁడు + నాళ్లు) మూఁడు దినములు.

గీ. తెఱఁగు మాసిన మూనాన్నాళ్లు సిగ్గుతోడఁ,బతివి లోకనమార్గంబుఁ బరిహరించి
కాశీ 2 72.

కం శిరము దెగఁ గోసి నీపదఁసరసిజములఁ మూన్చి నీప్రసాదంబున శంకర మూనాన్నా ళ్లకుఁ గరుణాకర గోవిఁదుండు వడసె ..
శివ సా 403

గీ. అని వసిష్ఠుండు మఱియు నిట్లనియె నట్లు, దానవునిఁ గూర్చుకొని రఘూద్వహుఁ డతండు, దొలుత మూనాళ్ళు వార్ధిఁ బ్రార్థించి పిదప, నలవు గుందించి | మొక్కిన వభయ మొసఁగె సమీర 8. 173.

సీ వెసలలో మూనాళ్ల వెన్న లుండఁగ నాఁడు కాఁచి డించిననెయ్యి గాఁగఁ బెట్టు
శుక. 2. 561.

మూన్నెలలు. వి బ (మూఁడు + నెలలు.) మూఁడునెలలు.

కం వినుతగుణ హానిస్యాత్రిన్నంబున నొకనెల మత్స్యమాంసమున రెండునెలల్, విను లేడి మాంసమునఁ బితరులొసఁగ మూన్నెలలు దృప్తి నొందుదురు -గడున్.
మార్క. 3 199

కం. తెగ దివ్వుడు మూన్నెలలకుఁ దగ వడుగఁగ రెండు దీర్చెదను . జై భా 8. 209.

(ఈ క్రింది ప్రయోగమున మూన్నెల్లు అని కలదు సాధుత్వము చింత్యము.)

ఆ. మొదటిమాసమందుఁ బదనుగా బుద్బుద, ఖాతి నుండు నాల్గుపక్షములకుఁ, బిండరూప మగచుఁ బెంపొంది మూన్నెల్ల, కవయవ ములు పుట్టు ననఘచరిత
సానందో 4 58

మూయి వి (√మూయు) కప్పు, మూఁత

గీ. అడ్డి యడ్డము మూయి క ప్పడ్డపాము మాటు మూఁతయనఁగ వ్యవధాన మౌ ..
ఆం భా 1 86.

మూయించు స క్రి (√మూయు) మూయఁ జేయు

కం. అసమ-జు వెడల వడిచిన, వసుధేశ్వరుఁ డెజనాపవాదముఁ జెందెన్, దెన నెఱిఁగిన పెరముఖకా, మునగస లని కైక నోరు మూయించెఁ బతిన్ చం రా. 4. 56

మూయు. స క్రి (త మూడు మూయు క ముమ్ము) కప్పు, అచ్ఛాదించు.

సీ. నునుబట్టతలలపైఁ గనకంపుఁ జెఱఁగులఁ బట్టుఁజీరలు మూయఁ జుట్టినారు .
నైష 7 63

ఉ .. మటుమూయఁల నీలికాన నా,మూసిన ముత్తెపు మెలఁగు ముద్దుఁగుమారునిమీఁద నెట్టుగాఁ, జేసితి వింతమచ్చరము చెల్లునకో మఱి యూఁడుదానికిన్ సారంగ. 3 53

కం. మఱి రైయిదు వేలయేఁడులు,దెఱచినను మూయ కినునిదెసఁ జూచుచు నేద్రైల నూర్ధ్వబాహుఁడై మతిఁ,దఱుమక శ్రుతి నొడివి కొనుచుఁ దప మొనరించెన్ ..
ఉ రా. 2. 164.

(కనుమూయక = ఱెప్పవేయక.)

2 మూఁత పెట్టు.

గీ. అలఁ దెరవ మూయ మూఁకుడు గలదు కాక, నోరు మూయఁగ మూఁకు డెందలను గలదె ... సారంగ. 2. 249

కం. అనఁ జెవులు మూసికొనుచుం,దవమదిలో నలిగి కచుఁడు తలిరుఁబోఁడి, వినఁ దగని

పలుకు పలుకం,జనునే తలపోయ నిట్లు
చాలు నుడుగుమీ యయా. 3 154.

అ క్రి. 1 ముకుళించు, మొగుడు

ద్వి. కలువలు మూయ నక్షత్రముల్ మాయ,
జలజముల్ వికసింప ... నెఱిఁదూర్పు,
గొంగపై నిలిచె నాదిత్యుండు ..
ద్వి హరిశ్చ. పూ. 551, పం.

2 మూఁతపడు

కం. వినవయ్య కర్ణగర్వం,బని నాతఁ డభేద్యక
వచుఁ డగుటయు విలునేర్పును నతనిబాహు
విక్రమ,మును దలఁచిననాఁడు గన్ను
మూయదు నాకున్
భార. అర 1 270.

(కన్ను మూయదు = నిద్రరాదని భా)

తలుపుమూయు = తలుపు దగ్గఱగావేయు
బంధించు

గీ. శాస్త్రపారంక్రమానంతజాడ్యుఁ డైన,ధవుని
గని యున్సు రంచును దలుపు మూసి,గుబ్బ
కవమీఁదిపయ్యెదకొంగు పఱచి, నేలఁ బవ
ళించు మగువ కన్నీరు దొరఁగ.
శుక. 3 483

జ మూఁకుడు, మూఁత, మూఁతపొడుపు,
మూఁతబల్ల, మూయి, మూయించు, మూసి
కొను, మూసినముఠికి.

మూర. వి. (త. ముళమ్, క మొళ మ. తు.
ముళమ్.) హస్తప్రమాణము, రెండుజేనలకొలఁది

వ .. మూర కొక్కండును జేన కొక్కండు
నుగాఁ గుట్టినడొల్లుటుల్లారు ఉల్లసిల్లఁ
బల్లించినపల్లంబులపై ఆము. 4 35

మ. ఇరువైనాలుగుమూళ్ల మేర యని గో సెక్కిం
పఁగా నేల .. కాశీ. 1. 53.

సీ. ... మూర నా హస్త మొప్పను ...
ఆం. భా 2. 141.

జ. మూరకోక, మూరకోల.

మూరకోక వి. (మూర + కోక) బాఁచోఁవు.
(చి ని, శ ర)

మూరకోల మూఁ + కోల) గజపుగోల వి.
గజముబద్ద (శ ర మూఁ కొలతకోల చి ని.)

మూరటిల్లు అ క్రి మ్రోయు

సీ. రాజులు గొల్వ భద్రగజాధిరూఢుఁడై భేరి
మృదంగముల్ మూరటిల్లఁ ...
శ్రీరం మా 10. 114.

(ప్రయోగాంతరము కనఁబడలేదు)

మూరి వి (√మూరు) 1. చిత్తవిభ్రమము,
మోహము

చం. అనుపమదివ్యమూర్తి ... సుకుమారి తన్ను
విటవర్గము వల్గడ వచ్చి ప్రీతితోఁ, గనుఁ
గొని మూరిఁ జూడ నెడ గానక సూ జెలు
వాఱుచుండె మో,హినియును బోలె నొక్క
శరదిందునిభానన నిల్చి ముఁగిటన్.
కు సం. 8 124.

2 అతిశయము (చూ మూరిఁబోవు)

మూరిఁబుచ్చు. స క్రి (√మూరిబోవు) 1.
వర్ధిలఁజేయు.

సీ .. వెన్నుఁడు సొంపు రెట్టింపఁ గ్రమ్మఱఁ
బట్టి యెడఁదఁ ..

గీ దమక మినుమడిగాఁ గౌను దక్కఁ దొడిగి,
బిగువుఁ గౌఁగిటఁ గదియంగఁదిగిచి తివుట,
మోవి గదియంగఁ గోర్కులు మూరిఁబుచ్చు,
కలిమి యాబిడచూడ్కులు గాచుఁగాత.
ద్వా 4 218.

2 సంతోషపెట్టు.

సీ మధురార్థదండకమంజరి మంజుతబుధుల నిం
పుల మూరిఁబుచ్చెదేని ...
కావ్యా 4. 44.

మూరిఁబోవు. అ. క్రి. (మూరి + పోవు.) 1.
అతిశయించు.

గీ. లీల మూరిఁబో నచ్చరలేమపిండు, బలసి

యభివందనము సేయఁ బోలితె ...
భార శాం. 3. 337.

శా. దేవోత్తంసుఁడు భక్తవత్సలుఁడు చిత్తేశస్వ
భావుండు గౌరీవామాంగుఁడు శంకరుండు
దయ మూరింబోవఁ గొంగేలువన్, జూవ
న్వచ్చినపుర్వుఁ బట్టి తగుసీనద్భక్తికిన్
మెచ్చితిన్, నీ వేయర్థము నన్ను వేఁడెదవు
దానిం జెప్పుమా నావుడున్.
కాశ. 2. 101, ఆము. 6 25.

2 వర్ధిల్లు.

ఉ. తొమ్మిదిపెన్నిధానములు దూఁకొని యర్థ
విభుం డనం బ్రశస్తి మ్మగుపేర్మి నిందుధరు
సఖ్యము గాంచినమేటి యొుఁడుచో,
టిమ్మెయి మెచ్చ కివ్విరమహీధరుపాదము
నాశ్రయించి సౌఖ్యమ్మున మూరిఁబోయెఁ
బెఱయర్రుల కింతటిపేర్మి గల్గునే
హరి ఉ 6, 10

3. దృఢమగు.

గీ. తనయ బంధుకళత్ర మిత్రకులమీఁద, మూరిఁ
బోవఁగఁ బ్రాకినమోహలతను ...
వి శకుం 4. 86.

4 విజృంభించు

సీ వేఱ యొకతె, విశ్వకర్మతనూజ విశదలా
వణ్యస, ముజ్జ్వలఁ జేకొని మూరిఁబోయి, ...
త్రిదివభూమి వెల్వడియొను ...
హరి. ఉ. 4, 43.

4. సఫలమగు

మ. కడుభక్తిన్ మిముఁగొల్చి మీదయఁ
త్రిలోకఖ్యాతసత్పుత్రు నేఁ, బడయం
గోరఁగఁ గూఁతు రిప్పు డుదయింపం జాడియే
యిప్పుడీ, వడఁతిం బుత్రునిఁ జేసి మీదగు
కృపాప్రావీణ్యముం జెపు నే,గృహ నాకోక
మూరిఁబోవఁగఁ గృతార్థత్వంబు నొందింపరే.
మార్క. 7. 185.

6. సంతోషించు.

కం మదిలో నన్నుఁ దలంచుచు, బహిరిభ సూత్ర
హవ్యభాగ మనలనం, బొదవించితేనియును
నభ్యుదయము నే నొదిఁ మూరిఁబోవనె
చెప్పమా హరి పూ 3 45

గీ. గాడ్పు మురిపంబు నొందును గలిగి యొల్ల, వారి
మనసులు వేడ్కల మూరిఁబోయె ..
హరి. పూ. 9. 68.

ఉ ఆరిభసంబునప్డు కరినాదులచే ధల లేని బొందు
లం, జూరె కడంక లూరె నని చూపఱు
మెచ్చుల మూరిఁబోయి రా, సూరెల ముణ్నె
కన్నిడిన నూటిన వామభుజా భుజాదులం,
భీరము సూపి త్రెళ్లె నవి భీమ మహోత్కఖురా
హతంబులై ... కకు. 5 50.

7. సంకోచించు

సీ తొలిమొక్క చెలిచెవిఁ జిలికిచుఁ జిలికించి
మురిపెంపుసిగ్గున మూరిఁబోవు ...
కావ్యా. 3. 122.

8. నశించు, చెడు

ఆ. చదువు చట్టుపడియె శాస్త్రంబు మన్నయ్యె,
బుద్ధి పురువుమేసెఁ బుణ్య మడఁగె, నీతి ముట్ట
పడియె నిర్మలజ్ఞానంబు, ముట్ట నుడిగె
బోధ మూరిఁబోయె
భాగ. 6 185 6 240.

మూరు. అ. క్రి. (సం మూర్ఛ) అతిశయించు,

ఆ. ఇతనిఁ జూచి మీకు నెత మోహము గల,
దంతకంటె మాకు నధిక మైన, మోహరసము
మూరి మోచి యున్నది యీకు, మూరుఁ
డొక్క రూప మాకు మీకు .. వి పు 7. 100.

సీ ఊరుపుబలు వేఁడి మూంగగఁగమలినకరగతాబ్జము
చురచుర బుడెల్వ, నంతంతకును హెచ్చు వతను,
తాపస్ఫూర్తి ననిశంబు నెదఁ బర్వ నదరుదెల్ప
భోజసుతా 3 90

జ. మూరి, మూఁబుచ్చు, మూరిఁబోవు.

మూరుకొండ వి రూపగంధ, ఒక విధమగు ఓషధి
(శ. ర.).

మూరుకొ(ర్కొ)ను. సం క్రి. ఆఘ్రాణించు, మూచూచు

గీ కరి నెలంగి నీమీఁద ఐష్కరము సాఁచి. మూరుకొని నెమ్మదు దుగులమ్రోల నిల్చి, ముద్దుగురియుచుఁ బలుమఱు మ్రొక్కి నిట్టి, దాని ని న్నేల పొపుదు మానసీయ
భార అను. 4. 77.

ఆ కావరంబుతోడి కందర్ప విక్రియ, మోర మోర మోపి మూరుకొనియె ... కాశీ 4. 271.

శా పూవుంబోణి విశాలలక్ష్మిఁ గనుచుం బుష్పంబు మూర్కొంచు వీణావాద్యంబులు వించు ...
భీమ. 5 191.

కం. గజ మంటినట్ల యడఁచున్, భుజగము మూర్కొనినయట్ల పొరిగొను ధరణీ. భుజుఁడు వగినట్ల చంపుం, గుజనుఁడు మన్నించినట్ల కొనుఁ బ్రాణంబుల్
వేం పంచ 3 78, యయా. 4 19.

ఐ మూచూచు.

మూరుతము. వి (సం, ముహూర్తః) శుభ కాలము

కం మూరుతము డాసె నిదిగో, వారులు కట్టుకొని మేలిపని కర్గొనఁగాఁ, గోరి పజీ లెల్ల నున్నా, రోరాయఁడ జాగు సేయుటొప్పునె యిటులన్. అచ్చ. రా. అయో. 47. (మూరతము. ముద్రి. పా.)

గీ. నీలకు, వెన్నునకును బెండ్లి వెన నొనర్చు, వలయు నంచుఁ బూని వల నొప్ప మూరుత, మొజ్జబాపనయ్య నొయ్య వడిగి ...
నీలా 3. 78.

మూర్ఖపండితుఁడు సం. వి. అ. పుం. చదివిన మూర్ఖుఁడు, చదివినవాఁడై నను దెలివిలేనివాఁడు.

మూర్ఖభ్రాతృకుఁడు. సం. విశ (అ. ఆ అ.) మూర్ఖుఁడు సోదరుఁడుగాఁ గలవాఁడు

మూర్ఖము. సం వి అ. పుం ఒకజాతి చిక్కుడు. (వ్య. వి.).

మూర్ఖు(ఁడు) సం. విశ (అ ఆ. అ) అవివేకి.

గీ. ఏల యాశీవిషంబుల నెటిఁగి యొటిఁగి, మూర్ఖవై యలిగించెదు ...
భార. సభా. 2. 204.

చం. అవినయబుద్ధివై హరికి నర్ఘ్య మయోగ్యమ యంటి నీవు మూర్ఖవు శిశుపాల యింకఁ బలుకన్ వలసెన్ ... భార. సభా 2 24.

మూర్ఛ సం. వి. అ స్త్రీ. 1. మూర్ఛిల్లుట, సొమ్మసిల్లుట 2. ఆత్మనెఱుఁగమి ఆత్మవిషయకాజ్ఞానము 3. సంగీతమున సప్తస్వరములయొక్క క్రమమైన యారోహణావరోహణములు. 4. పెరుగుట. అభివృద్ధి

మూర్ఛన సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. సొమ్మసిల్లుట. మూర్ఛపడుట 2 అభివృద్ధి, పెరుగుట 3 గంధకముతోఁ బాదరసమును భస్మము చేయుట. 4. సంగీతమునందుఁ గ్రమముగా సప్తస్వరముల యొక్క యారోహణావరోహణములు.

మూర్ఛనము. సం. విశ. (అ ఈ అ) 1. మూర్ఛ గలిగించునది. మూర్ఛిల్లఁ జేయునది. (సాధనము) . వృద్ధిఁబఱుచునది చేర్చునది, బలపఱచునది.

మూర్ఛపు(వు)చ్చు. మి స. క్రి. (√మూర్ఛ పోవు.) మూర్ఛనొందఁజేయు.

గీ. రామ! యాశక్తిఁ గొని కాదె రావణుండు, మున్ను మనలక్ష్మణుని నొంచి మూర్ఛపుచ్చె.
ఉ రా 2. 285.

కం. .. నారసంబు పృథుతరవక్షమ్మున్, వ్రాయితంబు సేసి విజయుఁడు, నీతనయుని మూర్ఛపుచ్చె నిష్ఠురవృత్తిన్ .. భార. భీష్మ. 3 343.

మూర్ఛాలుఁడు. సం విశ. (అ. అ అ.) సొమ్మసిల్లినవాఁడు, స్మృతితప్పినవాఁడు.

మూర్ఛితము సం విశ (అ. అ. అ) 1. మూర్ఛపడినది, సొమ్మసిల్లినది. స్మృతితప్పినది. 2, పెంపు

చేయ(బడినది హెచ్చింప(బడినది. 3 ఉన్నత మైనది

మూర్ఛిల్లు(లు). సం. అ. క్రి. మూర్ఛపోవు, సొమ్మసిల్లు

క్ర్గ్ధర ... కవలు మూర్ఛల్గతిం దాకినం జా, కుండం బోకుండ(గౌరవ్యులకు వశమె బి ట్టుల్కి మూర్ఛిల్లకుండన్.

భార. ఉద్యో. 1. 323.

వ అట్లు క్రుతాయువు మూర్ఛిల్లిన ...

భార భీష్మ. 2 75.

చం. గతు(కు(జానె నశ్వములు గంధగజంబులు మూర్ఛలెన్ రథ, ప్రతతులత్రోవ గట్టువడె ... కేశవు(డు .. శార్ఙ్గగుణంబు దీటినన్ ...

ఉ. రా. 2 60.

మూర్తమాడు అ క్రి. (క. మూర్తమూాడు.) విశ్రమించు.

సీ నాకు మీపాదార్చనము సేయ నడలింగ మూర్తి చేకుఱె వచ్చి మూర్తమూడి ...

కాశ. 1. 35.

మూర్తము. సం. విశ (అ. ఆ. అ) 1 మూర్ఛిల్లినది, స్మృతితప్పినది, స్మారకములేనిది. 2. తెలివిలేనిది. 3. మూర్తీభవించునది. శరీరము దాల్చినది. 4 కఠినమైనది, గట్టిది. 5. (వేదాంత) పరిచ్ఛిన్న పరిమాణముగలది. (క్రియ గలదని తార్కికులు)

మూర్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ 1. గొప్పతనము, మహత్త్వము.

చం. మనుసెలగోల సేకొని మనోహర యౌవన మేను రాజుచూ, పును బ్రజచూడ్కులం దిగువ(బుష్కరపత్త్రిలిభంబులై నలో, చనము బ మూర్తి దెల్ప(గ ససంభ్రమతం జనుదెంచె నల్లన ల్లన వెడభీతి దోంప జనులన్ వెగ డయ్యెడు దృష్టి(జూచుచున్ ... భార. విరా. 1. 276.

2 స్వరూపము 3. దేహము. శరీరము 4 ప్రతిమ విగ్రహము 5. కాఠిన్యము, గట్టితనము

మూర్తిపు(డు సం. వి అ పుం. విగ్రహములం బూజించువా(డు. దేవలకు(డు పూజారి

మూర్తీభవించు సం. అ క్రి. దేహముధరించు. ఆకృతిదాల్చు,

గీ ... మూర్తీభవించు మంచు, నలువమును పల్కుటయుఁ గాంణములుగా(గ ..

వరాహ 6. 53.

మూర్ధకర్ణి సం. వి ఈ. స్త్రీ ఛత్త్రిము, గొడుగు.

మూర్ధజము సం. వి అ. పుం. తలవెండ్రుక (గుఱ్ఱము సింహము మొదలగువాని) జూలు

మూర్ధన్యము. సం విశ (అ ఆ అ) 1. తల నున్నది. 2. మూర్ధస్థానమున(బుట్టినది. (ఋ, ౠ, ట, డ, ఢ, ణ, ర, ష యను వర్ణములకు పేరు.) 3. ముఖ్యమైనది. శ్రేష్ఠమైనది.

మూర్ధపుష్పము. సం. వి అ పుం శిరీష వృక్షము(దిరిసెనచెట్టు.

మూర్ధము సం. వి న్ పు 1 తల, శిరము. 2. అలికము, నొసలు 3 శిఖరము, ఎత్తయిన భాగము, శిరోభాగము 4 ముఖ్యమైనది, ప్రధానమైనది.

మూర్ధరసము. సం. వి అ. పుం. భక్తఫేనము, వార్పుమీ(దిగంజి.

మూర్ధవేష్టనము. సం వి అ న తలపాగ .

మూర్ధాభిషిక్తము. సం. విశ. (అ ఆ. అ). అసాధారణ మైనది (ఉదాహరణము)

మూర్ధాభిషిక్తు(డు సం విశ. (అ ఆ అ). 1. పట్టాభిషేకము చేయ(బడినవా(డు.

వి అ పుం 1 పట్టాభిషేకము నొందినరాజు. 2. క్షత్రియు(డు, రాచవా(డు. 3 మంత్రి.

మూర్ధాభిషేకము. సం. వి. అ పుం. పట్టాభిషేకము.

మూర్ధావసిక్తుఁడు సం. వి. అ. పుం

1 పట్టాభిషేకము నొందినరాజు. 2 బ్రాహ్మణుని వలన క్షత్రియస్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు

మూర్వ. సం. వి. ఆ స్త్రీ లతావిశేషము చాఁగ (వృ వి). (దీనినార వింటినారికిని, క్షత్రియుల మౌంజికిని ఉపయోగించును)

మూల[1] వి. కొప్పు.

సీ ముడువంగ నేర్తురు మూలఁ గమ్మనితావి, గలుగుక్రొవ్విరులు లోఁ గందకుండ ..
మూల ... భీమ 1 94

రగడ తళుకు బంగరువిరులు దాఁచినావఁటె
మూల,నళు కేల జాల రుద్రాక్షతరువుల
ఉ. రా 6 61.

సీ. ముడువంగ నేర్తురు మూల దాపటికి రాఁ
జికుర బంధము లీఁగ జీరువాఱ ...
కాశీ 3 109.

సీ .. కబరికిఁ దురుము. కొప్పు క్రొవ్వెద మూల
నా నొప్పుఁ బేళ్లు.
ఆం భా. 2 145., కవిక 3 109

మూల[2]. వి. (త. మూలై. క మూలె. మ. మూల).

1 విదిక్కు, దిఙ్మధ్యము.

సీ .. తొలుదొలువు నొక్కమూల కనిచి .
సీలా. 1. 42

కం. ఉలు ముఱిమి మూలగాడ్పులు, చఱచి విసరఁ
జొచ్చె ... హర 2 17.

2. కోణము.

గీ అచటఁ దిగమూల లేర్పడ నరుఁగు నిలిపి ..
అచ్చ. బా. యు. 3 22

(త్రిగమూలలు = మూఁడు కోణములు.)

గీ మూల యన రోక యనఁ గోణ మొప్పు .
ఆం. భా 1 71.

గీ తనగృహంబున గూఁటిలోఁ దలుపుమూలఁ, ఓడుతతో నాయకుఁడు దాఁచి పెట్టినట్టి, మాక అర్పించి వానితోఁ గూడి మెలఁగె ..
శుక. 3. 181.

(తలుపుమూల = తలుపునొద్ద కోణము)

3 గొంది, చాటైన ప్రదేశము.

సీ ననఁబోడి మనుఁగొప్పునకు దీటు గాక నిచ్చ లును జీకటులు మూలలను డాఁగె ...
నీలా 2 20.

వ . ఏపట్టున నిలువం జాలక మూలమూల కరుగు మకర కర్కటకాది జంతుసంతానంబుల కగుబడబానల సంతాపంబునకుఁ గొంత చింతించుచు . . దశా. 1 261.

గీ. కడిఁది నిట్టూర్పుగాడ్పుల గ్రహగణంబు, లొక్కమూలకుఁ జిక్కి నత్యుగ్రదృష్టి,నిగుడుచో బెల్లి నిగుడులై తొలఁగయును . .
దశా 3. 171.

సీ మునుఁ గేసికొని మూలమూల డాఁగినదిశాధి పుల కిప్పుడు బయల్ దేఱఁ గలిగె .
ఉ. రా. 1 105.

4. చోటు, ప్రదేశము

సీ. ఒకమూల మకరాలయ (చారవిందముల్ వేడ్కఁ గొనుచు ...
కృష్ణ. 4. 49.

5. లోకము.

సీ. తన కన్యములు లేక తనరారి ముమ్మూలల విభుఁ డయ్యుఁ గ్రేపుల వెదకువాని ...
భాగ. 10 పూ 544.

మూల సం. వి. అ. స్త్రీ శతమూలి, చల్లగడ్డ, ఓషధి విశేషము,

మూలఁద్రోచు = నిరసించు, పరిత్యజించు

గీ అతనిఁ దననొమ్ముఁ జేసి మున్నాఁగి యున్న, మోహముఖులైనజ్ఞాతుల మూలఁ ద్రోచి, సంహృతాసురులైననిర్జరులకరణి, మది వివేకాదివర్గ మభ్యుదయ మొందె
పాండు. 4 208.

మూలఁబడవైచుట = నిష్ప్రయోజనముగ నుంచుట.

సీ. రతిరాజు బాణసంతతి మూలఁ బడవైచి,
చాపంపు గడపటఁ జప్పఁ జేసె
చిత్రభా. 3. 103.

మూలఁబడు = 1 అడఁగు, అస్తమించు

గీ. పరఁగఁ గలకొద్ది మరలకుఁ బంచి యొసఁగి
జాలువృత్రారి యనురాజు మూలఁబడిన,
బలిత మయ్యె విరోచనప్రభవతేజ, మమర
గాఢతమస్స్ఫూర్తి నవనయించి ...
దశా 5 27.

(పై రెండర్థములకు నిదియే యుదాహరణము)

2. చెడు, నశించు.

ఉ. ... క్రమ్మఱి యిల్లు సొచ్చి పే,రక్కునఁ
జేర్చి వార్త గలదా యన దూతిక యేడ
వార్త నా,ముక్కుకు వచ్చె నీచెలిమి మూలఁ
బడన్ విడు మిల్లు సేరెదన్.
వేం. పంచ 1. 262

మూలకము. సం. వి. అ. పుం. న. ముల్లంగి (వృ వి) పుం. ఒకదినుసు విషము.

మూలకర్మము. సం. వి. న్. న కార్మణము, ఓషధ్యాదులచేత చేసెడి యుచ్చాటనాదిక్రియ.

మూలకారిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొయ్యి, చుల్లి

మూలకుఁజొనుపు = అప్రయోజక మగునట్లు చేయు, పనికిమాలిన వానిఁగాఁ జేయు

వ. ... ప్రబలతమస్ఫార దురహంకార వీర భట కృపాణికా చాకచక్యంబులు రాత్రించరకరాళ కరవాలకాళిమంబులు మూలకుం జొనుప ...
వసు. 6. 9.

మూలకృచ్ఛ్రము సం. వి. అ. పుం. న. తపోవిశేషము (దీనియందు దుంపలుమాత్రము తిని బ్రదుకుదురు.)

మూలకొత్తడ(ళ)ము. వి (మూల[1] + కొత్తడము.) బురుజు.

గీ. మూలకొత్తళములు చెల్లు బురుజు లనఁగ ...
ఆం. భా. 3. 18.

మూలకొత్తు = పరాభవించు

సీ. క్రమజలాభివ్యక్తసహజసాంకవముదా మోదఁబు
చిలుకల మూలకొత్త ....
వసు. 3, 132.

మూలగ = మూలుగు[2]. వి (త. మూళై. మ. మూల.) మజ్జ.

ఉ. ... దేగ వడిం జని గిట్ట పట్టి మేన్,
చించిన, గాలిమూలఁగయుఁ జెక్కుముఁ
జక్కెర నద్ది యిచ్చి యే, తెంచె నొకండు
దా లవిటి దీటుచు లావులు గూడ దువ్వు
చున్
చంద్రా. 2. 105

(చి. ని, శ ర. పా మూలుగ. ముద్రి. వ్రాత. ప్రతి. పా)

మూలజము. సం. వి. అ న. అల్లము (వృ వి).

మూలటిక్క మి. వి. (మూలము + టిక్క) ప్రధానస్థానము.

గీ. చంద్రబింబాస్యకుచశైల జన్మభూమి, గాన
రారూపుఁబోలె నక్కడఁ దిచలికి, నించుకం
తయుఁ గంపింప దివముకొనుచు, ముజ్జగం
బులు పచరించు మూలటిక్క.
పాండు, 4. 5.

(మూలెటిక్క, ముద్రి. ప్రతి. పా.)

మూలత్రికోణము. సం. వి. అ. న. సూర్యాది గ్రహముల గృహరూపరాశి విశేషము.

శ్లో. సింహో వృషశ్చ మేషశ్చ కన్యా ధన్వీ
ఘటో ఘటః. అర్కాదీనాం త్రికోణాని
మూలాని రాశయః క్రమాత్

మూలదుంప. మి. వి. (మూలము + దుంప) మూలకందము, ప్రధానకారణము.

గీ గంగ మనుజులపాలింటికల్పవల్లి, సన్నిధి

గన్న పెన్నిధి జహ్నుకన్య, యమునవది భవరోగ దివ్యౌషధంబు, ముక్తిలతకు భాగీరథి మూలదుంప . . జహ్నవీ. 1. 35

సీ. బలువిడిఁ దమ్ముల నలరించురసికుఁడు, మూఁడు మూర్తులకును మూలదుంప ...
శీశా. 2. 127 ,భీమ 5 157.

మూలదేవుఁడు. సం. వి. అ పుం కంసుఁడు (త్రి ని)

మూలపొల్పుఱచు = మూలపాఱవైచు. నిడుగ విడిచిపెట్టు.

మ అలరుందూపుల మూలపొల్పుఱచి సొంపొనిచ్చుచాపంబునం, దలపెంపెల్లఁ ద్రుణీకరించి మకరాంకం బవ్వలం ద్రోచి యచ్చల మేపారఁగఁ జిన్నిబాలకులచేఁ జప్పట్లు వెట్టింతు ... కవిక. 3 109.

జ మూలకొత్తడము, మూలమట్టము, మూలవసము.

మూలప్రకృతి సం. వి. ఇ స్త్రీ. 1 ప్రకృతి, మాయ (సాంఖ్యమతమున). 2. ప్రధానము.

మూలఫల సం. వి. అ స్త్రీ. కొమ్మునగొలిమిడి (వృ వి). (శ ర.).

మూలఫలదము. సం వి. అ పుం. పనస (వృ. వి.).

మూలబంధము. సం. వి. అ పుం. పునాది. (శ ర.)

మూలబర్హణము. సం. వి. అ. న. ఉన్మూలించుట, పెకలించుట.

మూలబలము. సం. వి. అ. న. ప్రధానసేన. (మన్మథవర్ణనము)

సీ. అబలలు సోపిన నాకాశమునఁ బాఱునలిశుకములు మూలబలము గాఁగ ...
కు. సం 4. 431.

మూలభద్రుఁడు. సం. వి. అ పుం. కంసుఁడు (త్రి ని).

మూలభృత్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వృద్ధభటుఁడు, వంశపరంపరగా వచ్చుభటుఁడు.

మూలమట్టము. వి. (మూల[1]+మట్టము·) గోడ మూల మొదలగువానిని సమకోణములుగాఁ జేయుట కుపయోగించు శిల్పిసాధనము (శ. ర.).

మూలము. సం. వి అ. న. పుం.

1 వేరు. (వృక్షాది) మూలము. 2. మొదలు (అంగుష్ఠమూలము మొ) 3. ఆధారము. మఱొకదానితో నతికికొనెడిచోటు.

ఉదా . బాహుమూలము, పాదమూలము, ఊరుమూలము, కర్ణమూలము మొ.

4 ప్రారంభము, ఆది. 5 మూలాధారము; పునాది; మొదటికారణము 6. మట్టు, అడుగు, క్రింది భాగము. 7. మూలగ్రంథము (వ్యాఖ్యానము కానిది) 8. పొరుగు, ఇరు ప్రక్కలు, మూలధనము, పెట్టుబడిసొమ్ము, మొదటి 9. సొమ్ము, 10. (గణిత) వర్గమూలము, పదము. 11. ఒక రాజు యొక్క స్వీయదేశము (సొంతనాడు).12. చెట్లగుంపు, చిట్టడవి, తుప్పడవి. 13. పిప్పలీమూలము. 14. ఒకవిధ మయిన యంగుళీసన్నివేశము, వ్రేళ్ళనొకమాదిరిగా నుంచుట, (అభినయహస్తము). 15. రాజధాని, ముఖ్యపట్టణము, 16. నికుంజము, పొదరిల్లు. 17.పిప్పలి, పుష్కరము, శూరణము మొదలగు చెట్లమూలము. 18. మూల యనునక్షత్రము. (ఈయర్థమున నిది దర్శాది.)

వ. ... దక్షిణవామలోచనంబుల ధనిష్ఠామూలలును ... భాగ. 5. 2. 87.

వ నిమిత్తము, కారణము.

క. నరవరనుత నీ కీడు,స్మరణమునకుఁ బూన నేల మదిలోపల నే,పరభేదము గల దది యెవ్వరి మూలము చెప్పు మనిన వాఁ డవనతుఁడై ..
ద్వా. 8. 117.

మూలముట్టుగన్ అమూలము, ఆరంభము మొదలు

క్గాని.

గీ మూలమట్టుగఁ దెల్పె నమ్మౌనివరుండు, ప్రార్థి తుఁడయి నాకు నప్పురమవిదర్భ ..
మనుచ. 3. 139

సం. అనవుఁడు: బసివడి వెదకం,బన వలసివసోమ్ము ద్దావ చనుదెంచినచో, ద్రువ విన నబ్బె నితని ముఖ,మున నీకార్యంబు మూలముట్టుగ నను చున్ ..
భోజ 3 242.

సీ అది యన్నద్గి. మూల మని దాని నిప్పుడు మూలముట్టుగాఁగఁ జెఱిచెద నంచు నాగ్రహముచేయు ...
ప్రబోధ 5. 51

మూలజా(రా). వి వి. (మూలము + జాయి) వజ్రము.

సీ ఆ మూల నునుమూలజామొత్తముఁ చలులా మూలముగఁ దీవతిండ్రు నలయు .
వసు. 2. 57.

సీ. మూలజా తారంబములు పెక్కు జత సేసి జాళువాప్రతిమలచా లమర్చి ....
చంద్రా. 2. 86., ఉ. రా. 2. 292.

సీ. పొలుపను వజ్రంబు మూలరా లన, మగరా లవంగము,గురుజా లనంగ ....
అం ఛా. 2. 278.

మూలజేఁడు. వి (మూల[2] + జేఁడు) నిర్ఋతి, కోణపుఁడు

సీ. వాలు మోచుకయుండు మూలజేఁడు ....
అచ్చ రా సుం. 41

మూలవసము. వి. (మూల[1] + వసము.) పట్టము లోని కమ్మకము నిమిత్తము వచ్చు సరకులపైఁ బుచ్చుకొను సుంకము ...
కొండవీటిశా. శ 1142

మూలవ్రతి. సం. విశే. (న్. సీ. న్) దుంపలు మాత్రమే తిని బ్రదికెడివాఁడు.

మూలాధారము సం వి. అ. పుం.) (యోగ.) గుహ్యాలింగస్థానములకు మధ్య నుండు మూలాధార చక్రము

మూలాహ్వము. సం వి. అ. న. ముల్లంగి, మూలకము (వ్ర వి)

మూలి సం. వి. ఈ స్త్రీ. ఇల్లి న్. పుం. చెట్టు వృక్షము.

మూలిక. సం. వి. అ స్త్రీ. వేఱు, దుంప

మూలుగ. వి. వృక్షవిశేషము

సి నారువ సుఁ పొన్న వారిజమును బొన్న నెల్లి మూలుగ విల్లు నెమిలియడుగు .
హంస 4. 11.

మూలుగు[1](ల్గు) అ క్రి (త. మునంగు. క. ముల్గు.) 1. ధవదేవత మొ. వర్థిముగానున్న నన్ను పరిగ్రహింపుఁడని సూచించుచు కూయు

ఉ. వాలినవేడుకన్ బహుసువర్ణముఖంబున మున్నరు త్తభూ. పాలునిచే మహీసురు లపారసు దక్షిణ లంది తెప్పలం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొం చరుగ నిల్చినవిత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగు చున్న దిప్పుడు నముద్రితమై తుహినాద్రి చేరు వన్ .
జై భా. 1 66.

ఉ. పాళము మీఱు పెద్ద పెదపాళములై బలితంపుఁగాఁగులన్, మూలుగు చున్న ప్రాఁబసిఁడి ముంచి ధనార్థుల కిచ్చు .... పాండు. 4. 211.

2. (బాధచే) ఒకవిధముగా రోదన ధ్వనిచేయు.

కం. తలనొప్పి కడుపుకుట్టుం, బలుగుబుపుం గాళ్ళ తీపు పాటించుచు వ,చ్చెలి మూల్గు శాన్పుమీఁదం దెలుపుఁడు ద త్తచ్చికిత్స సేయ న్నగుచున్ ...
శుక. 2. 205.

ద్వి బాలిక పువ్వులపానుపు విడిచి, మూలను బనశించి మూల్గుచు నుండె ...
ద్వి. శ. సా. 1 35 పొ. 11 పం.

వి అట్టిధ్వని.

(వ్యవ.) వాని మూలుగుచేత నాకు నిద్రపట్టలేదు.

మూలుగు(ల్గు) = మూలగ. వి. ఎముకలమధ్య

నుండు మాంససారము, మజ్జ

సీ. మూల్గులు చెమ్మలతోడ ముడుక గజుడగ
జాడు సేసినవల్లజారు గాచి ..
హరి 2 121

సీ. . మూలుగు నా మజ్జ పొలుచు ..
ఆం భా 2. 153

మూలేరము సం వి అ పుం జటామాంసి (వ్యా. వి.)

మూలేరుడు. సం వి అ పుం రాజు
ప్రభువు

మూల్యము సం వి అ న. 1 వెల
క్రయము, విలువ 2 వృద్ధి, లాభము 3.
మూలధనము, మొదటిసొమ్ము, పెట్టుబడిసొమ్ము

మూవ[1] = మూగ[1]

గీ కణగి వడ్లును జెరుగును గలుపుభంగి,
సకలవికటంబు లగుప్రశ్న లడిగె నదియు,
మూవలమువోలె దీనుచే జావ నేల, యీడు
జోడుగ జెప్పెద నెఱిగినంత ..
వాసిష్ఠ 2 182.

మూవ[2] = ముప్వ.

ద్వి మూవలగంటలమ్రోతకు వెఱచి, దేవి
యున్ననగంబు ధృతి దన్ను గలయ ...
బస. పు 3 604 పం

మూవు = మూగు అ. క్రి. ముసరు.

గీ. తమముఖంబులు దళితాంబుజములు సావి,
మూవు తేటులు గని .
కు సం 9 266

చం. అలు లొంపగూడు ... సుగంధము మీఱు
బువ్వగుత్తులపయి మూవు, బుప్పొళుల
ద్రావు కు సం. 4. 461

మూవురు = మూగురు న. ముగ్గురు (మూడు
నకు మహన్మహత్వార్థక రూపము.)

కం. అవిప్రు లేద్వురైనను, నేవురు మువ్వురును
నైన నిమ్మహాలోనన్, భావితసభ యగు
గాపున. మూవు రివళ్ళంబు వలయు ముఖ్యులు
నభకున్ విజ్ఞా న్యేన 3.

కం. ఈవిధమున గర్భిణు లగు, మూవురలో రాజ
సతులు మునుమును సుతులన్. శైవాత్ముల
గని రిద్దఱ హరి 4 10.

మూష సం. వి ఆ స్త్రీ 1 మూస 2 గాలి
రంధ్రము, గవాక్షము

మూషకపర్ణి సం వి ఈ స్త్రీ ఎలుకజీడి (వృ వి)

మూషకము సం వి అ పుం ఎలుక

మూషకవాహనుడు సం. వి అ పుం.
ఎలుక వాహనముగా గలవాడు, గణేశుడు,
విఘ్నేశ్వరుడు

మూషకారాతి. సం వి ఇ పుం. పిల్లి,
మార్జాలము

మూషకుడు సం విణ. (అ. షికా అ.)
దొంగతనము చేయువాడు.

మూషణము. సం. వి అ. న దొంగిలించుట.
చౌర్యము

మూషము సం. వి. అ పుం. 1 ఎలుక ;
ముంచెలుక 2. గుండ్రనికిటికి, గాలిరంధ్రము.
3. మూస.

మూషికము. సం వి. అ పుం. 1. ఎలుక.
2. ఎలుకచెవిచెట్టు. 3 ఒకానొక దేశము.

మూషికరథుడు సం వి. అ. పుం మూషిక
వాహనుడు, గణేశుడు

మూషికారాతి. సం వి. ఇ. పుం. మార్జాలము.
పిల్లి

మూషితము. సం విణ (అ ఆ అ.) దొంగి
లింపబడినది.

మూస. వి. బంగారు లోనగువానిని గరగెడి
పాత్రవిశేషము.

చం. ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును
బట్టెడ నీరుకాడు శాణము పటకారు మూస
బలునాణె. రీతులమచ్చు లాదిగా, నమరగ
భద్రకారక సమూహ్యాయు ... డొం డొక

ను ము వచ్చునెన్. హంస. 2 181

మూసిక వి. (సం. మూషికా.) నామ్రోవి.

గీ. ..తాళి,బొట్టు మూసికతోఁ గూర్చ
పాసఁగ నలుతఁ, ద్రాడు గట్టక ...
నీలా. 1. 103

మూసికొను స. క్రి. (√మూయు) చుట్టు కొను

ఉ. .. పెలువట్టుల వీరు లుదగ్రవృత్తిమై
మూసికొనంగ వత్తు ..
భార. విరా. 5. 250.

మూసిరమురికి. విశే. (√ మూయు) అగ్ర యోజకుఁడు.

సీ మూసినముటికి నిర్మోహి స్వామిద్రోహి
దుష్టురోతతమారి బోనకారి ...
హంస. 5. 113.

మృ

మృగగామిని. సం వి. ఈ. స్త్రీ వాయువిళంగము (వృ. వి) (రా. వి).

మృగజీవనుఁడు. సం. విశే. (అ అ. అ) వేఁటకాఁడు, బోయవాఁడు.

మృగణ సం వి ఆ. స్త్రీ. వెదకుట పరిశీలించుట.

మృగతృషము. (తృట్టు) ష్ స్త్రీ. ఎండమావులు, మరీచిక.

మృగతృష్ణ సం. వి ఆ. స్త్రీ. మరీచిక, ఎండమావులు.

మృగదంశకము. సం. వి. అ. పుం. శునకము కుక్క.

మృగదంశము. సం. వి. అ. పుం. శునకము, కుక్క.

మృగదృశ + (దృశ్కు). సం. వి శ్. స్త్రీ. మృగాక్షి, లేడిచూపులు గల స్త్రీ

మృగధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

మృగధూర్తము. సం. వి. అ పుం నక్క

మృగనయన. సం. వి ఆ. స్త్రీ. మృగాక్షి, లేడికన్నులుగల స్త్రీ

మృగనాభి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కస్తూరి.

మృగనాభిజ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కస్తూరి.

మృగపతి సం. వి. ఇ. పుం. సింహము.

మృగపాలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కస్తూరి మృగము.

మృగపిప్లువు సం. వి. ఉ పుం చంద్రుఁడు మృగలాంఛనుఁడు. (త్రి. వి)

మృగప్రియము. సం. వి. అ న కొండలమీఁదఁ బెరుగు గడ్డి.

మృగబంధిని సం. వి ఈ స్త్రీ జంతువులను బట్టుకొనెడి వల

మృగభక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జటామాంసి (వృ.వి).

మృగమదము. సం. వి అ పుం. కస్తూరి.

మృగమదవాస. సం వి ఆ. స్త్రీ. కస్తూరి. మల్లిక, ఒకజాతి యడవిమల్లె.

మృగము. సం వి అ. పుం 1 (అ)చతుష్పాజ్జంతువు, నాలుగుకాళ్ల జంతువు 2. లేడి. 3 వేఁటాడఁ దగినజంతువు. 4. కస్తూరి. 5 అన్వేషణము, వెదకుట. 6 విమర్శనము, పరిశోధించుట 7. అడుగుట, వేఁడుట. 8 ఒకజాతి యేనుఁగు. 9 పురుషులలో నొకజాతి. 10. మృగశీర్ష నక్షత్రము 11. శాకద్వీపమున నొక దేశభాగము

మృగయ. సం. వి. ఆ స్త్రీ. వేఁట

మృగయువు. సం వి. ఉ. పుం 1. నక్క, జంబుకము 2. బ్రహ్మ, 3. బోయ, వేఁటకాఁడు,

మృగరాజము సం. వి. అ. పుం. 1 సింహము, 2 సింహరాశి 3. పెద్దపులి.

మృగరిపువు సం వి. ఉ పుం సింహము.

శ్లో॥ తులాల్యర్ధారాః కథితా హారిర్మృగపతిః పంచా
ననః కేసరీ. హర్యక్షో నఖరాయుధో మృగ
రిపుః సింహాశ్చ కంఠీరవః ..
హలా ని 2 59.

మృగరోమజము. సం వి. అ. న ఉన్నెబట్ట, రాం
కవము.

మృగరోమము సం వి న్ న. ఉన్నె

మృగలక్ష్మకుఁడు. సం వి. అ పుం. బుధుఁడు,
గ్రహములలో నొకఁడు

మృగలాంఛనుఁడు సం. వి అ పుం చంద్రుడు

మృగలోచన. సం. వి ఆ స్త్రీ లేడికన్నులవంటి
కన్నులు గల స్త్రీ.

మృగవధాజీవుఁడు సం వి అ పుం. వేఁట
కాఁడు

మృగవల్లభము. సం. వి. అ న. కుందురుతృణము,
కుందురు (వ్య. వి.).

మృగవాహనుఁడు. సం వి అ పుం జింకరౌతు,
వాయువు

మృగవ్యము. సం వి అ న, వేఁట, ఆఖేటము

మృగవ్యాధము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక
నక్షత్రము

మృగశిరము. సం. వి న్ న. మృగశీర్ష నక్ష
త్రము.

మృగశీర్షకము. సం వి. అ పుం అభినయ హస్త
విశేషము (శ. ర)

మృగశీర్షము సం వి అ న. ఒకానొక నక్ష
త్రము.

మృగశ్రేష్ఠము. సం వి. అ పుం. పెద్దపులి

మృగాంకము సం. వి. అ. పుం కర్పూరము.

మృగాంకుఁడు సం. వి అ. పుం. 1. మృగలాంఛ
నుఁడు, చంద్రుఁడు.

2. మృగవాహనుఁడు, వాయువు

మృగాంగన. సం వి ఆ స్త్రీ ఆఁడుజింక

మృగాండజ. సం వి ఆ స్త్రీ కస్తూరి

మృగాంతకము సం = మృగాదము

మృగాక్షి సం వి ఈ స్త్రీ. లేడికన్నులవంటి
కన్నులు గల స్త్రీ

మృగాజినము సం వి. అ న కృష్ణాజినము,
లేడిచర్మము

మృగాజీవము సం వి అ పుం సివంగి, తర
ఱువు (శ ర).

మృగాజీవుఁడు సం వి అ పుం. బోయవాఁడు
(శ. ర).

మృగాదనము. సం వి అ పుం తరఱువు
సివంగి.

మృగారాతి. సం వి ఇ పుం 1 సింహము.
2. కుక్క

మృగావిత్తు. సం విశ (ద్) వేఁటకాఁడు.

మృగాశనము. సం. వి. అ. పుం సింహము.

మృగాస్యము. సం వి. అ పుం సింహరాశి.

మృగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆఁడులేడి

మృగితము సం. విశ. (అ ఆ. అ) 1. వెదకఁ
బడినది 2 యాచింపఁబడినది.

మృగీదృక్కు. సం. వి. క్. స్త్రీ ఆఁడులేడి
చూపులు గల స్త్రీ

మృగేంద్రచటకము. సం. వి. అ పుం. డేగ,
శ్యేనము.

మృగేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. 1. సింహము
2 పెద్దపులి. 3 సింహరాశి.

మృగేంద్రాసనము. సం వి. అ. న. సింహాసనము.

మృగేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిమల్లె,
ముద్గరము (వ్య వి) (రా. ని).

మృగోర్వారుపు నం. వి. ఈ. పుం. బుడమ (వ్య. వి.) (శ. ర.).

మృగ్యము నం. విశే. (అ. ఆ. అ) వెదకఁదగినది, పరిశీలింపఁదగినది, విమర్శింపఁదగినది.

మృచ్ఛకటిక నం. వి. ఆ. స్త్రీ. శూద్రకకవి రచించిన యొక నాటకము.

మృజ నం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. శుభ్రపఱుచుట, పవిత్రముచేయుట 2. శుద్ధి, శుభ్రత, పవిత్రత.

మృజము నం. వి. అ. పుం. వాద్యవిశేషము.

మృడాని నం. వి. ఈ. స్త్రీ. పార్వతి.

మృడీకము నం. వి. అ. పుం. లేడి.

మృడుఁడు నం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

మృణాలము నం. వి. అ. పుం. న. తామర తూఁడు, బిసము.

న. వీరణమూలము, వట్టివేరు. (మే. ని.)

మృణాలసూత్రము. నం. వి. అ. న. తామర కాడలోని దారము

మృణాలి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. మృణాలము.

మృణాలిని నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. పద్మలత, తామరతీగ 2. పద్మసమూహము. 3. పద్మములతో నిండినచోటు, పద్మముల ప్రదేశము.

మృతండుఁడు నం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

మృతకము. నం. వి. అ. పుం. న. శవము, పీనుఁగు.

వి. అ. న. 1. మృతాశౌచము. 2. మృతి. చావు.

మృతకల్పుఁడు నం. విశే. (అ. ఆ. అ) మృతప్రాయుఁడు, చచ్చినవాని వంటివాఁడు.

మృతకాంతకము నం. వి. అ. పుం. జంబుకము. నక్క.

మృతజీవము. నం. వి. అ. పుం. తిలకవృక్షము. (రా. ని.).

మృతపుఁడు. నం. వి. అ. పుం. మాదిఁగవాఁడు.

మృతప్రాయుఁడు. నం. విశే. (అ. ఆ. అ.) చచ్చినవానితోఁ దుల్యుఁడు.

మృతమత్తము. నం. వి. అ. పుం. జంబుకము, నక్క (త్రి. ని.).

మృతము నం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. చచ్చినది, మృతిఁబొందినది 2. మృతతుల్యము, చచ్చిన దానితో సమానమైనది, నిరుపయోగమైనది. 3. భస్మము చేయఁబడినది,

వి. అ. న. 1. మృతి, చావు. 2. భిక్ష, యాచనవలన సంపాదింపఁబడిన యాహారము (చూ — అమృతము)

మృతసంజీవనము. నం. విశే. (అ. ఈ. అ.), చచ్చినవానిని బ్రదికించునది (కరణము)

వి. అ. న. చచ్చినవానిని మరల బ్రదికించుట.

మృతసంజీవని నం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. చచ్చిన వానిని బ్రదికించుట. 2. చచ్చినవానిని బ్రదికించెడి యమృతము 3. ఒకానొక విద్య (దీనిని శుక్రుఁడు కచున కుపదేశించెను.)

మృతాంగము. నం. వి. అ. న. శవము,

మృతాలకము నం. వి. అ. న. ఒకజాతి రేగడి మన్ను, తొగరిమన్ను

మృతి. నం. వి. ఇ. స్త్రీ మరణము చావు

మృత్కాంస్యము. నం. వి. అ. న. మంటిపాత్ర. (త్రి. ని.)

మృత్కిరః నం. వి. అ. స్త్రీ. వానపాము, ఎఱ్ఱి.

మృత్తాలకము నం. వి. అ. పుం. 1. తొగరి (వ్య. వి.) 2. తొగరిమన్ను. 3. అడవితొగరి తీగ (శ. ర.).

మృత్తిక. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. మన్ను.

మృత్తు. నం. వి. ద్. స్త్రీ. మన్ను, మృత్తిక.

మృత్యుంజయుఁడు. నం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

మృత్యునాశకము. నం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

మృత్యునాశనము. సం. వి. అ. న. అమృతము.

మృత్యుపాశము. సం. వి. అ. పుం. యమపాశము.

మృత్యుపుష్పము సం. వి. అ. పుం. చెఱకు, ఇక్షువు (వృ. వి).

మృత్యుఫలము. సం. వి అ. న. ఒకదినుసు పిచ్చిపొట్లము

మృత్యుఫలి. సం. వి ఈ. స్త్రీ కదళీవృక్షము. అరఁటిచెట్టు

మృత్యుబీజము సం. వి అ పుం వెదురు (వృ వి)

మృత్యుభృత్యము. సం. వి. అ. పుం. రోగము, జబ్బు

మృత్యులోకము. సం. వి. అ. పుం. యమలోకము పితృలోకము.

మృత్యువంచనము. సం. వి. అ. పుం. 1 కాకోలము. మాలకాకి. 2 బిల్వము, మారేడు (వృ. వి.).

మృత్యువంచనుఁడు. సం. వి. అ పుం. శివుఁడు.

మృత్యువు సం. వి ఉ. పుం. 1. యముఁడు 2. బ్రహ్మ 3. విష్ణువు. 4. మాయ. 5 మన్మథుఁడు కామదేవుఁడు.

స్త్రీ పు. మరణము. చావు.

మృత్యుసూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఆఁడుపీత

మృత్స. సం. వి. అ. స్త్రీ. మంచిమన్ను.

మృత్స్న సం. మృత్స

మృద సం. వి. అ స్త్రీ. మృత్తు.

మృదంకురము. సం. వి. అ పుం. హారీతపక్షి, పచ్చపిట్ట.

మృదంగఫలము. సం వి అ పుం పనసచెట్టు.

మృదంగము. 1. మద్దెల. 2. వెదురు (వృ. వి.) 3 ధ్వని, శబ్దము.

మృదాకరము. సం వి. అ. పుం అశని, పిడుగు.

మృదితము సం విశే. (అ. అ అ) 1. నొక్కఁబడినది 2. చూర్ణముగాఁ జేయఁబడినది.

మృదిని సం. వి ఈ. స్త్రీ. మంచిమన్ను

మృదుకర్ణాయసము సం. వి అ న. సీసము

మృదుగమన. సం వి. అ. స్త్రీ హంసాంగన ఆఁడుహంస

మృదుచర్మి. సం వి. న్ పుం. భూర్జవృక్షము. బుజపత్రిరి (వాచ.).

మృదుచ్ఛదము. సం. వి అ. పుం మృదుచర్మి.

మృదుత్వక్కు. సం. వి. చ్. పుం. మృదుచర్మి

మృదుచ్ఛకము సం వి అ న. ఒంగారము.

మృదుపత్రము సం వి. అ. పుం. నలదము (వృ. వి)

మృదుపర్వకము. సం. వి అ. పుం పేము. వేత్రము (వృ వి.).

మృదుపుష్పము సం వి అ పుం. శిరీషవృక్షము, దిరిసెనచెట్టు

మృదుఫలము. సం వి అ. న 1 వికంకతమనుచెట్టు, 2. మధునారికేలము (వృ. వి)

మృదుభాషి. సం. విశే. (న్. న్ న్. 1. నెమ్మదిగా మాటలాఁడువాఁడు 2. తియ్యని మాటలు చెప్పువాఁడు.

మృదురోమము. సం వి న్ పుం. శశము. కుందేలు

మృదులము. సం. విశే. (అ . అ. అ) మృదువైనది, సున్నది, లేఁతది, సుకుమారమైనది, వి అ. న. జలము, నీరు.

మృదువర్గము. సం వి. అ. పుం. అనూరాధా మృగశీర్షా చిత్రా రేవతీ నక్షత్రముల సమూహము.

మృదువు సం. విశే. (ఉ. ద్వి. ఉ ఉ)

1. మెత్తనిది 2. సౌమ్యమైనది. మంచిది.

వి ఉ పుం. శనిగ్రహము, మందుఁడు.

మృద్గము సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి చేప

మృద్గర్భము సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రనీల రత్న దోషము.

ఉ. విదితముగ నీలమణిలో, మృదు వగుమ న్నున్న నదియ మృద్గర్భ మగున్, మునమునఁ బూనిన మానవుఁ, డుగర ప్రాణంబుబాధ నొందుచు మండున్ .. రత్న. 60.

మృద్వి సం. వి. ఈ. స్త్రీ ద్రాక్ష.

మృద్వీక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మృద్విక (వ్యు. వి.)

మృధము సం. వి. అ. న. యుద్ధము, పోరు.

మృష సం. అవ్య. అసత్యము.

శా. జాతుల్ సెప్పుట సేవ సేయుట మృషల్ సంధించు టన్యాయ విఖ్యాతిం బొందుట కొండెకాఁ డవుట .. కాళ .శ. 100.

మృషాధ్యాయి. సం. వి. ఇ. పుం. ఒక విశేషము, ఒకజాతి కొంగ.

మృషాలకము సం. వి. అ. పుం. మామిడిచెట్టు.

మృషోద్యము. సం. వి. అ. న. అసత్యము చెప్పుట, కల్లలాడుట, అసత్యకధనము.

మృష్టము సం. విశే (అ. ఆ. అ.) పవిత్రమైనది. శుభ్రమైనది.

వి. అ. న. మిరియము

మృష్టేరుకుఁడు సం. విశే (అ. ఆ. అ.) 1 భోగ్యపదార్థములు తినెడివాఁడు. భోగియైన వాఁడు, విలాస యుక్తుఁడై నవాఁడు. 2 అతిథి ద్వేష్టు, కి చాత, ఈవి గలవాఁడు.

మె

మెంచే. వి. (సం. మ్లేచ్ఛః. పా. మిలిచ్ఛో.) మ్లేచ్ఛుఁడు.

సీ. . . మెంచ యనంగను మ్లేచ్ఛుఁ డొప్పు .... ఆం. భా. 2. 290.

మెండాడు అ. క్రి. (మెండు + ఆడు) సంచరించు, తిమ్మురు.

సీ. విటుఁ కై మెండాడు వీధుల జంతల పెనుగాటు కలకవప్పు తెరసెఁ గాక . కవిక. 4. 90.

మెండియ(డె)ము. వి చూపుడుప్రేలను ధరించెడి యుంగరము, తర్జన్యాభరణము.

కం. మెండియపుప్రేల వెండియు, మెండినికిఁ బోరుగు ప్రేల మేలిమిపసిఁడిన్, గొండొకప్రేల జలంబును, నుండంగా వలయు బ్రాహ్మణోత్తము చేతన్. విజ్ఞా 1 77.

జ మెండీఁడు

మెండీఁడు. వి (మెండెము+ఈఁడు) చూపుడు ప్రేలు. తర్జని, ప్రదేశిని

కం మెండియపుప్రేల వెండియు, మెండీనికిఁ బోరుగు ప్రేల మేలిమిపసిఁడిన్, గొండొకప్రేల జలంబును నుండంగా వలయు బ్రాహ్మణోత్తముచేతన్ విజ్ఞా 1. 77.

విశే. మార్గదర్శకుఁడు

ద్వి. మిండలు మిండలు మెలఁతల వరయ, మెండీలు మెండీలు దుండగింపంగ .. పండితా. పర్వ. 868 పా

మెండు. వి 1 ఆధిక్యము

సీ. కొట్టవై చినతల లుట్టలై కాటుకకొంతల దండిని మెండుసూప .. దశా. 6 137

ఐ. కోమలతరతమాల మాలాకారశాఖోటవిట పిసండంబుల మెండును ... భీమ. 3 57

లా. 2. 64, ఆం. భా 3. 24.

2 అతిశయము.

వ. మిటమిటం గాయుచట్టంపుఁ బండువెన్నెల మెండున బెండువడి డెందంబు గంది కాలిమి చిందువంద్రై కెందలిరు పాన్పునందమునొందక.. మనుచ 3. 28

వ ... ఎండ మెండునం బెండుపడకుండ గడితంపు పచ్చడంబు లుల్లెడల వడువునం బట్టువాఁను... శుక 2. 10.

3. ఉద్ధతి. మిడిసిపాటు

ద్వి. దండకాటవిఁ జొచ్చి దశకంధరుండు, మెండు
వం గొనిపోయె మేదినీసుతను ...
రం. రా. ఉ 120 పా. 13 పం.

4. విధము, రీతి.

గీ. చండకాలోత్థఘోరజో హిండనమునఁ, గొండ
మెండునఁ గదలక యుండుదైత్య, మండ
లేంద్రునిదేహము ... దశా. 4 26.

వ. ... పుట్టచెండు మెండున మిక్కుటంబుగఁ
బుటంబు లెగయ నిజేచ్ఛం జనుహాయంబులు...
చంద్ర. 3. 64

వ. ఇత్తెఱంగున నక్కార్తవీర్య దైత్యవర్యులు ..
అభంగురప్రళయకాల మార్తాండ మండల ద్వితయంబు మెండున ... ఉ. రా 3 246.

5. మిట్టు, ఉన్నతభూమి.

గీ. మెట్ట యన మిట్టు నాఁగను మెండు నాఁగఁ
దోఁచు నుత్తాననామంబు ...
అం. భా. 1. 158

6. మెఱి. (చూ. మెండువెట్టు.) విశ. అధికము,
మిక్కుటము, అధికుఁడు, గొప్పవాఁడు.

వ. ... గగనమణి గాయనీరెండ మెం గనం
బరగు ... ఆము. 6 98.

కం. మండలపతి సముఖంబున, మెండైనప్రధాని
లేక మెలఁగుట యెల్లన్, గొండంతమదపుటేను
ఁగు, తొండము లేకుండినట్లు దోఁచుం సుమతీ...
సు. శ 88.

సీ. మిక్కిలి యెక్కువ మెండగ్గలము పెచ్చెరుగు
నాఁగ నధికంబు దోఁచుచుండు ..
అం. భా. 3 24.

క్రి. విశ. అధికముగ, మిక్కుటముగ ...

సీ. వడిగొండచఱిదండ నడ దండమున మెండ
పరుగండకముగం డడంచె నొకఁడు ...
రా. వి. 3. 65.

ఇ మెండాడు, మెండుకొను, మెండుమీఱు,
మెండువెట్టు, మెండొగ్గు, మెండొడ్డు,
మెండోడు.

మెండుకొను. అ. క్రి (√మెండు) 1. అతిశయించు.

వ వెండియు మెండుకొనుశబ్దంబువలన శరదబ్ద
రుచిస్ఫూర్తియు నగుపురుషుండు సంభవించె...
వరాహ. 9. 115

కం, వెండియు దినదినమును దన,దండను వేదండ
యాన తరితీపువగల్, మెండుకొన నుండఁ
గన్నుల, పండువుగాఁ జూచి కామపరవశుఁ
డగుచున్. శశా. 2. 91

వ. భగ్గున నెగయునిజావయవతాపానలంబు డంబున విడంబించు దగద్ధగితమార్తాండోపల కలిత
కీలికీలామాలికల చాయలనగిది మెండుకొని ..
చంద్రా. 2. 84

2. విజృంభించు.

ఆ నికుంభుఁ డంతఁ,జండ మైనశౌలదం
డంబుఁ దాల్చిన, దండధరుఁడపోలె మెండు
కొనుచు .. భా. రా. యు. 1218.

3. (దిగ్భ్రమచెంది) ప్రోగుపడు.

సీ. బహుళకపిధ్వజప్రభలు లోచనములు మిఱు
మిట్లుగొనఁ బర్వ మెండుకొనుచు ...

గీ. నడచు కౌరవరాజసైన్యంబుఁ గదిసె ...
అర్జునుండు ... భారం. విరా. 4. 243

4. నిండుకొను, సమృద్ధమగు.

కం. రెండవప్రబంధము యఖిల, కాండము లేడింటి
యందుఁ గలయర్థములన్, మెండుకొని సభల
నొప్పుచు, నుండఁ గలదు ...
పంమ. 2. 233.

శా. ఆదైతేయతనూజ నింగి నడఁగా హాస్త్రత్రంబు
పై నొక్కనాఁ, డేదిక్కుం జెలిపించు
మెండుకొనఁగా నేకాంతనిద్రాగతిన్,
మోదింపన్ ... ఉ. హరి. 5. 84

5. అధికమగు, దళ మెక్కు, చిక్కఁబడు

(వెన్నెల) వ. కుముదకాండ ప్రకాండకాండవిత
పాండుపరాగమండలంబున మెండుకొనుచు.
వసు 4 23.

మెండుమీఱు అ. క్రి. (√మెండు) అతిశ
యించు, మెండుకొను

గీ మెండుమీఱిన పగటిపేరెండ దాఁకి
ఆము 2. 56.

మెండువెట్టు స క్రి (√ మెండు) మెలివెట్టు,
పెనవేయు.

గీ. పండచేలావుగల గట్టిపండువెదురు, తండ
ములఁ గొమ్ముపంగల మెండువెట్టి, తెండు
ఁటిచినకై వడిఁ బెనచి నిలుచుఁ, బోతరించిన
దుప్పులపొప్పులములోన ..
చంద్రా. 2. 61.

మెండొగ్గు అ క్రి. (√మెండు) ఎదిరించు

ద్వి. కండక్రొవ్విన నన్నుఁ గైకొని రాక, మెం
డొగ్గెదవు మంచెమేలములే మాను ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 894 పం

మెండొడ్డు. అ. క్రి. (√మెండు.) 1. ఎదిరించు.

గీ. మించి మెండొడ్డ సాగె నమిత్రకులము ...
దశా. 2 51

సీ మాటికిమాటికి మగనితో మెండొడ్డి చల
పాదితనమున నలగి యుండు ..
శశాం. 4. 82

2. చెప్పినదానికి వ్యతిరేకముగా వర్తించు

సీ తనమేధ చక్రభాదంభసంభ్రమమున మెండొడ్డు
కుండలిఁ గుండలించు ... బహు. 1 60.

గీ ఒరులు చెప్పినవెనుకఁ దా నొకటి చేసె,
పనెడిమాటకు మెండొడ్డె ననఁగఁ దోఁచు ..
ఒం. భా. ౪ 108.

మెండోడు అ క్రి. (√ మెండు.) పాటిదప్పు.

ద్వి. దండనీతిక్రియల్ దానధర్మములు, మెం
డోడి చెడిపోవు మింతురు రిపులు ...
రం. రా. అయో. 128 పా. 22 పం.

మెంతి వి (సం మేథి:, క. మెంతె, త. మెంతి
యమ్) 1 సస్యవిశేషము

ఉదా మెంతికూర.

సీ. మెంతి యనంగను మేంథినామము తగు . .
ఆం. భా. 2. 286.

2. మెంతులతోఁ జేయఁబడిన యొకవిధ మగు
తాలింపు వస్తువు

ఉదా , మెంతిపెరుఁగు, మెంతికాయ మొ.

౩ మెంతులు ధాన్యవిశేషము

మెంపు. అ. క్రి. ఎదురేఁగు, ఎదురుగా వచ్చు.

వ. .. లేఁగదూడలకు మెంపుచు గుంపులై
యట్టు లెత్తి యంబె యని యఱచుచు జిట్టి
జిట్టన నట్టాడుధేనువులఁ జేరుపేరం బిలుచు
వారును . వి. పు 7. 147.

మెకపుటాము వి (మెకము + ఆము) మృగ
మదము, కస్తూరి

గీ. మేలిగొజ్జంగిపూనీట మెకపుటాము, గలిపి
బలురాచతెరువులఁ గ్రంతలందుఁ, జిలికి ..
అచ్చ. రా అయో

మెకము = మెగము వి. (సం. మృగః. ప్రా
మిడీ) 1. నాలుగుకాళ్ళ జంతువు చతుష్పా
జ్జంతువు.

కం. చెలువునడు మనిసివను బెను, వెఱ మెకములు
పెదరినను వివేకనిధి యుఁ,క్కృటి బహుళ
సైన్యమటిముటిఁ, బఱచిన నాఁగంగ రాదు
బలియుఁకైనన్. భార. శాం. 3. 16.

కం కానమెకా లని యమగతితో వావేఁట
మునియుగము ద్రుంగించెఁ దుదన్ ...
రాఘవ 1 25

2 జింక, కురంగము

ఆ కాంతలాఁ మెకము గన్నదిమొ యుగా,
నాఁడువారి నెఱుఁగఁ దడవిలోన, గోఁచి
బిగియఁ గట్టుకొనిన యావడుగని, మత్తికాని

ఐతికి మృగప వలయు   భాగ 9. 688

మ అనణుస్వర్ణమయాంగచిత్రరుచి నా కయ్యో
మెకం బేటికిఁ, గనుపట్టెం గనుపట్టెఁ బో
వనకాంగ భ్రాంతిమై నెప్పుడట్లనె యే
మనుజుం డట్టి తే నధిపు నేలా వేఁడితిన్
రామా 5. 167

2 పులి, వ్యాఘ్రము, అట్టి క్రూరజంతువు

గీ అనుచు నిమ్న గానితిప్పేతులనేయు, జడల
తే గెంపు విమలతం గడు మెఱయంగ, మెక
ములోలు శిఖాలి సమిద్ధతనువు నొండొకటి
కంచ మై యొప్ప నొప్పువాని.
రాఘవ 5. 45.

(భాష్యార్థమున బలి యనియు రామాయణార్థ
మున సింహ యనియు నన్వయించవలెను)

సీ పసిగ్రేపుఁ జెనుచునే పాఁడిమొల్లం బెట్లు
మెకము దాఁటుదు గదా మేపు గలదె ..
ఉ హరి. 4. 308

గీ తొలఁగువోకుండ మెకములు గలపకుండఁ
బాఁడి గలుగక యుండ నాపాల్లి
బిచ్చ మెచ్చ నీదృష్టికి నెక్కుఁ గదుపు
నటయ నేర్తు న న్నేలుము ధరణినాథ
భార విరా 1. 279

మెకంబునెక్కుదొర. = జింక వాహనముగాఁ
గలవాఁడు, వాయువు

ఉ. ... రసాల కేసరసముపాసుగంధము దిక్త
టంబులం, బూనె మెకంబునెక్కుదొరం
మున్మును పైకొనుకాంక్షచే ధృతిం బూనె
వియోగి యోగివనపాళిక వామని యాత్ర
మింపఁగన్ .. చంద్రి 2. 74.

జ మెకపుటాము, మెకములతిండి, మెకముల
ఱేఁడు,

మెకములతిండి వి (మెకములు + తిండి)
మృగాశనము. సింగి (శ. ర)

మెకములఱేఁడు. వి. (మెకములు + ఱేఁడు)
మృగరాజు, సింహము.

కం. చని రామునిముూఁకలఁ బైకొని మెకముల
ఱేఁడు ఱేఁడిగుపులపై డాకొని జాంబవరు
తెలఁగన, మునుకొని పోనీక ప్రాపి మోఁదఁ
దొడంగెన్ అప్ప రా యు. 683.

కం మె ముఱేఁ డన దెలవా, మెక మన
సిగ మన కరిరిపునామ ధేయము, లు
ఆం భా 3. 61

మెకమెకపడు అ క్రి ఉద్ధతినొందు

కం ఒకనాఁ డజుఁడు సనత్కుమారులకు డక్కొ లోగు
దెంచుటయు నమ్మౌ లాకృతికు క్రే గై
వానందించిన, మెకమెకపడ కట్లు రకకుమీ
తగ రెప్పన్. భా తా 3. 93

చ మెకమెకపాటు

మెకమెకపాటు వి (మెక మెకపడు)

1 ఉద్ధతి

చం ఒక పెనుఁ బాఁపఱేఁడు చల మొప్ప రసా
తల సీమకున్ ఒకోరకములు ధూతధాత్రికి
నుల్ దివికిన్ బగ దీఱునట్లుగా, మెక
మెకపాటుతోడ నీను భ్రమింగకపో రెపు
డున్ త్రిలోకకంటకుఁడవు గాన నీయొడలు
నజ్జుగఁ జేసి కురంగలాంఛనా.
మనుచ 3. 38.

2 ఓర్వఁజాలని యాఁకటిబాధ

గీ ... మెకమెకపా టునంగ, నాఁకలిచే
నోర్వఁజాలనియార్తి చెల్లు, ..
ఆం భా. 3. 39.

మెక్కు స క్రి. తిను భక్షించు, అధికముగా
భక్షించు,

సీ ఉళ మొకిచక మెక్కి తలఁకక వెక్కేఁడు
జపము నేసిన క్షమాశాలి యితడు
ఉ. రా 4. 50.

ఉ పాటలగంధి సిపెదవి పైకొను నాపలు
మోపఁగాఁ జుమీ, మీ యమృతంబుకంటె
నని మెక్కు మఘాన్నము వజ్రి ..
ఒహ 3. 68.

మ . ఁట్టావికుట్టాకుగో, గి ము శ్మేకి - ..
అము 4 134.

ఆ మెఁవెఁ దినియెః గుడిచె మెక్కె బో
సేసెను, సమలె నాఁగిఁచె నా భుజించె,
ననుఁ కాళ్య ఁగుచు నలరారుచుండును ...
ఆం. భా. 8. 118.

కం. అనయంబు నవటివెలిది,య్యెనిపండులు మెక్కి
చొక్కి యక్కఁజపుశిగి, స్వైరుమిసుకులు
నక్కొనలుం, గొనకొని యెలుఁగిఁచు మరుని
గుజ్జుపుఁ దుటుముల్
అన్న రా. బాల. 118

సీ. ఫలమూలములు దిని బ్రదుకు మక్కటులకు
మేలోగిరంబులు మెక్కఁ గలిగె ...
ఉ రా 5 278.

మెక్కొను అ. క్రి కలుగు, సంభవి చు

చం. కని హృదయంబు ఝల్లుమన ఘల్లుమనంగఁ
బదాంగదంబు ది,గ్గన వెస లేచి లేనడయె
యారముతోఁ దెరచాటుఁ జేరెఁ గా,మిని
చెలికత్తె తత్తరము మెక్కొన గద్దియఁ
దెచ్చి యుంప నుం,చినతమి వందుమీఁద
నివసించె ధరావరుఁ డాదరాత్ముఁడై.
కువల. 3 58.

మెగము = మెకము. వి (సం. మృగః, ప్రా. మిడీ) (లేడి)

గీ ... రఘురాముఁ డచట మాయ, మెగము
వధియించి కైకొని వగలు వొదువు, నంత
రంగంబుతో నేఁగె ....
భా రా. అర. 2 63.

(క్రూర జంతువు)

సీ కాన రే యే మైనఁ గని మెగాల్ దినియెనో
కానరే యని వేఁటకాండ్ర నడుగు ...
సారంగ. 3. 231.

సీ ఆది నీఁడు చలివెలుంగా కాదు మబ్బు
చేసుఁగుఁ దోలు తెలనోటి మెగము గాని.
వే. పంచ. 4. 223.

(తెలనోటి మెగము = సింహము)

మెచ్చించు స. క్రి. (√ మెచ్చు.) 1 మెచ్చునట్లు చేయు, శ్లాఘింపఁజేయు

ద్వి చెచ్చెర దేవరచిత్తంబు వడసి, మెచ్చించు
వాఁడ నమ్మికఁ బావు మనుఁడు ...
రం రా యు. 312 పా 11 పం

కం. . సంగ్రామాంచలమున నిదె నను మె,
చ్చించెద వే నఘడు నిన్ను సేకా సందున్.
హం. 7.63

ద్వి. మెచ్చించె శివదేవు మీ రొక్కమాటి.
కిచ్చ నవ్వుట సాలదే నన్ను మనుప .
బస. పు, ౫. 908 పం

2 సంతోషపెట్టు

సీ. వ్రేల్మిడిఁ జాణూరు విఱిచి లోకముల
మెచ్చించినట్టి యాజగజెట్టి యితఁడె ..
భార. ఉద్యో. 3. 175

శా నీతోడ్పాటున నేఁ ద్రివిష్టపముల న్గెల్వంగ
నూఁకింతు నా,చేతం గర్ణుఁడు రూపుమాలి
చను మెచ్చింతున్ నిను జూడుమీ ...
భార. కర్ణ. 3. 130

సీ. ... ఇటమీఁదఁ బరమేశ్వరుఁడు తండ్రి
గాకున్న జన్మంబుకసటు వోదు ..

గీ. తగవు మెచ్చ కద్దేవుండు తండ్రి గాఁడు.
గాన మెచ్చింతుఁ డపముచేఁ గానలోన ...
ఉ. హరి 5 6.

శా .. దైవత, శ్రేష్ఠున్ విష్ణుని బ్రహ్మపార
నుతి మెచ్చించెన్ ఁముస్యత్తిపో, నిష్ఠాత్మ
ప్రవరుం డితఁడు వరాహ 1 1.7.

మెచ్చు స. క్రి. (క. త మెచ్చు) 1 శ్లాఘించు. పొగడు.

మ. రమణీ! పుత్రుల కర్థి నే నిడనవిక్రాంతాది
నామంబు లెల్ల మనెన్ మెచ్చవు నీవు రాజ
తనయాలంకారముల్ గ వాక్కో
మార్క 3. 107.

గీ. దిట్టతనమున బిచ్చేము దేహి యనుచే, వాడవాడల భిక్షించేకూడుగాని. యిట్టి దివ్యాన్నములు మెచ్చునే శివుండు ..
హర. 5. 16

మ .. భావోదయ, స్ఫుటభేదంబు లెఱింగి తద్రసగతుల్ శోధించి యచ్చంపు మె, చ్చుటకున్ దావలమై చతుర్యపతి సంతోషిల్లు నెల్లప్పుడున్ ...
కావ్యా 3 138

2 గారవించు

వ కల్మాషపాదుండు శక్తి యనుమహామునిం గని తెరువు దొలంగు మని రాజాభిమానం బున మెచ్చక పలికిన
భార. ఆది 7 110.

ఉ. ఎక్కుడుమోహదృష్టి తిర నిచ్చుఁ దలంపక వచ్చి వేఁడినం, జక్కనివాఁడు కాఁ డనుచు జక్కెరవిల్తుని మెచ్చ రన్నచో
దశా 1 90.

3, లక్ష్యపెట్టు, సరకుసేయు

ఆ. ప్రొద్దు నేఁడు పెద్ద వోయె నిత్యము నిటఁ దెచ్చి యిచ్చుబలియుఁ దెచ్చి యీఁగ, నొల్ల కెలుఁగు లిచ్చుచున్నవాఁ డమ్మను. జాధముండు మెచ్చఁ డయ్యె ననుచు.
భార. ఆది 6. 290

సీ. మెచ్చక యెదురైనమృత్యువు మెడ ద్రొక్కి ప్రోవ్వాఁడి కోఱలు ద్రెవ్వ శాచి .
నృసిం. 2. 119.

కం. గుజ్జములపరువు మెచ్చని,నజ్జలఁ గట్టిన రథంబు . భాగ. 10. పూ 894.
మనుచ 1 50.

4 గణించు, లెక్క వేసి చెప్పు.

మ, కనియో ప్రస్ఫుటసర్వ లక్షణశుభాకారుం గుమారాగ్రణిన్, జనిలగ్నగ్రహచార సంప దలు మెచ్చం బంచె దైవజ్ఞులన్ ...
కకు 4 35.

అ క్రి. సంతోషించు, ప్రియపడు

ఉ. దుర్యోధనుఁ డర్థిఁ జూపఁగ సహో దరవీరులుఁ దానుఁ జూచి లక్ష్మీధరమూర్తి యెంతయును మెచ్చె మనంబునఁ దద్విభూతికిన్ ...
భార సభా. 2 162.

గీ ధర్మపరులు వరాటికా దానమాత్ర, లాభమున కైన మెత్తు రుల్లములలోన ..
వైష 2. 77.

గీ వదలి శౌర్యంబు విద్యలవానికరణి, నింద్ర జాలంబు పన్నెదవే బలీంద్ర, యిదిగో వజ్రంబు మెచ్చి యిచ్చెదను గొనుము .
దశా 2. 408

వి. 1 శ్లాఘ, పొగడ్త.

కం. నొచ్చియుఁ బెనఁగినఁ గృపయును, మెచ్చుఁ గదిరి విప్రుతోడ మెయిగొని పోరి, ట్లచ్చుపడ నేఁటి కని విస్మయముఁడు గ్రేడించి యొండువలనికి నడచెన్
భార. భీష్మ 2. 307.

మ. ... దేవి యగ్గలికం బెద్ద పెనంగి డస్సి తిటు లింకం జాలు నిల్వంచు మెచ్చులు దోడ్తోడ మనంబునం బ్రియము లై సొంపారఁ బ్రేమంబునన్
హరి. ఉ 4. 159.

చం. పఱు పగునారికేళవనపంక్తులు మామిడి తోఁపులుం గడున్, మెఱయుచు నాత్మకు నుమ్మదము మెచ్చును నచ్చెరువున్ ఘటింపఁ గన్ ..
కళా. 2 134.

సీ. కాంతిసంపద నిశాకరుతోడ నొరసిన మెచ్చు మీఱఁగ నొర పచ్చువాఁడు ...
దశకు 1 75.

సీ. ఇచ్చ నెచ్చినకోర్కు లిచ్చు మెచ్చులచెట్టు... సమీర. 6. 80. ఆం భా, 1. 111.

2. శ్లాఘించువాడు. ఒట్టు,

ఉ. క్రచ్చఱఁ బారిజాతలతికావనదేవత జంభ వైరిపై, మచ్చికఁ గూర్పఁగా నవసుమప్రకరం బుల వేల్పుశేటిలో, విచ్చినపైఁడితామరల

వా ..డి వచ్చిన కమ్మగాడ్పులన్, మెచ్చుల
కీలి. గోకి..కమీ..ణ డీకన ఠిచ్చె నొప్పుగన్.
హర. 6 10.

౯. ఒహుమానము

ఉ. అ.. డకి వి..చి యర్థం దెచ్చులయు,
నతిసికి మెచ్చు ప్రియంబున నొసంగి ...
రం. రా. యు ..రి పొ. 18. పం.

చం .. కద్దటి..ంది నొం..డు వెన్ను చే, యద
.క ముప్పిడిం బొడిచి యంటంగ బట్టుమం
గొ..ం గొట్టినన్, మెచ..కనీక తెచ్చినను
మెచ్చు లొసంగెను రాజు వానికిన్ .
యయా. 2 11.

ద్వి మెచ్చులు వేయును వచ్చె నొం డొల్లి,
నిచ్చమై విస్మయం బొప్పడ వినుము .
బసవపు. 3 545 పం.

4 సంతోషము.

ఉ. ముచ్చిర నేల యేం గలుగ ముద్దియ నాకు
వృకోదరుండు వివ్వచ్చుండుం దోడుగాంగ
జనవంద్యుండు ధర్మసుతుండు పంప నీ,
మెచ్చుగ శత్రుసంక్షయము మేకొని చేసెద.
భార. ఉద్యో 3 120.

ఆ తనుం తా..గి భవదుదారవాగ్భ..కి, మెచ్చు
వచ్చె నాత్మ నిచ్చువాండ, వేడు మొక్క-
వరము విభునిజీవిత మొక్కటియును దక్క-
నేదియయిన నొండు ..
భార. అర 7. 223.

ఆ .. మహిమధన, యిష్టపూర్తఫలము లెల్ల
కాం బుసు, మెచ్చుతోడం దమకు నిచ్చుచుణ్డ.

ఓర్గాసిశాసనము. (S 997,) Ep. Ind. 4.45.

5 అనురాగము, ప్రీతి.

గీ. వెండిగుబ్బలిపై వేడ్క- వీడుకొల్పి, మేరుసగ
రాజుపై జాల మెచ్చు వదలి .
భీమ. 6 11.

కం. వచ్చినయక్కొ-లికునకు, మెచ్చుగం బూజలిడి
బత్తి మీఱగ మాటాల్. గ్రుచ్చెర సింగపు
పీఠ న్నిచ్చలముగ నిల్పి పత్కె- నేర్పు వలిగ్పన్.
అచ్చ రా బాల 89

గీ మిగుల ప్రేంకనితో ..వుల మెచ్చు సడల, గర్వ
సంపద నొప్పి రక్కసమేఖుఖులు
విక్ర 1 163

6 అద్భుతము

కం అ..ద బులు స..దంబులం, గదులు గదుల
హారులు హారులం గాల్వుగు మఱిగా, ల్వవం
దాంకి గెనంగె గకుకీ, ..ంగులు మెచ్చె
దేవ గగనచరం కున్. భా.. ..ల్య 1 120

విశే 1 శ్లాఘాపాత్రము

కం. చచ్చిన మఱి గెల్వ గొనన్, చచ్చునె ఠన
యొడలు గలుగ వైరుల గెలువన్, వచ్చుం
దఱి వచ్చిన నా, మెచ్చు జయార్థులకు మరుద
మిత్రా స్థాపించి. భా. . కర్ణ 3 17.

గీ. అకట సర్వలోకంబుల కథయ మిచ్చి, కావం
జాలినవాండవు కన్న తల్లి, ..ంద్రు లిట్లార్తిం
దరలంగం దలంపకునికి, మెచ్చు గాదు నావాక్య
.బు లిచ్చగింపు ... హా.. పూ 8 157

గీ పొందు గానివా..డు పొసంగ దెకు..వయేల,
యేకతమున నెవ్వండేని యొం.., ధనము కాని
దానిం దాను సిల్చుట యది, మెచ్చుగాదు
వాండు ముచ్చు.. .. .. 4.

వ సిన్ను ..చ్చుకు దాడుం. మముం.. గృహి
ణులకు మెచ్చు గాదు ... ..ర్తి 7 165

జ. మెచ్చించు, మెచ్చుకొను, మెచ్చు..గొల్పు,
మెచ్చులాండి, మెచ్చులాండు, మెచ్చు..సేయు,
మెచ్చువచ్చు, మెచ్చెదు, మెచ్చిచు, మెచ్చు..
మెఱ మెచ్చు)

మెచ్చు². వి. పడయ, చెలమ, స్వ.మము.

సీ ... వెలయుసు మెచ్చు నా.. బ.. ము చవం
గను బడె యనంగ, సా.లనాము..బు ...
అ.. భా 1. 163.

మెచ్చుకొను స క్రి. (మెచ్చు+కొను. స్వార్థ

మున) శ్లాఘించు.

గీ అట్టు లరుగుదెంచినట్టియచ్యుతునకు, నతుల గతుల నతులు నుతులుచేసి, యతివినీత నున్న క్షితితలపతిభృతి, మతిని మెచ్చికొనుచు మౌను లనిరి

దశా. 1 171

మెచ్చుగోల్పు. స. క్రి. (√మెచ్చుకొను) మెచ్చుకొనఁజేయు, మెప్పించు

శా సందర్భంబు నవార్థగర్భ మగుచుం జాటు క్రియన్ మించఁగాఁ, జిందుల్ ద్రొక్కుచు నిండి యంతట రసశ్రీ మెచ్చుగోల్పంగ నా, నందాంభోధి తరంగముల్ వలెఁ బ్రబంధంబుల్ భువి న్నిల్పి వాల్మీ 1 12

మెచ్చులాఁడి వి. (మెచ్చులు + ఆఁడి) మెచ్చుకొనఁదగిన స్త్రీ.

సీ ఒఱపుఁజూపులఁ గాంచనోత్తరీయమునకు మీనంచు వ్రాయునే మెచ్చులాఁడి .

కకు 1. 2.

వ నిలింపపతికొలువు వెలచెలువుల చెలువంబులు మెచ్చని మెచ్చులాఁడులు .

ఉ రా 5 249.

విశే. మెచ్చుకొనఁదగినది (శ ర)

మెచ్చులాఁడు విశే. (మెచ్చులు¹ + ఆఁడు) మెచ్చుకొనఁ దగినవాఁడు (శ.ర)

మెచ్చులుసేయు అ. క్రి (మెచ్చులు¹ + చేయు) సంతోషము కలిగించు

వ మెచ్చుపెరుగు నచ్చుపుఁబచ్చ చాయలు మెచ్చులుసేయఁ బచ్చికల మ ... విచ్చల విడిఁగ్రచ్చుకొని మెసవ ను ... రంకువు రాజిలక .

..సు. 2 11.

మెచ్చుపచ్చు. అ. క్రి (√మెచ్చు¹) స్తుత్యమగు, శ్లాఘాపాత్రమగు.

గీ అంత నద్దశకంధరుం డంతలోనఁ, దెలిసి హను మంతుఁ జూచి నీబలము మెచ్చు, వచ్చె నీకు బ్రేటునఁ బంక్తివదనుఁ డమరఁ, వై ... ప్రేత లోకముఁజూచి వచ్చె నౌర

భా రా యు 82.

మత్తకోకిల. మెచ్చువచ్చుకడాని బంగరు మేటి మంచముమీఁదటన్, హెచ్చుపువ్వుల పాన్పు పైఁ బడి యెంతయున్ విరహార్తితోన్

ఇందు. ర. 9 .

మెచ్చువడు అ. క్రి (మెచ్చు¹ + పడు) మెచ్చువడు శ్లాఘనొందు.

చం ... పరిపూర్ణవిలాసము లద్భుతంబుగా, సునుల కెల్ల మెచ్చువడఁ జూపి వరంబు లొసంగి విత్తమున్, నిజముగ సంగ్రహించి యట నేను కుబేరుని కవ్వుదిర్చెదన్. వె. మా. 5 ..

మెటిక¹(రె) వి. అంగుళిపర్వము, వ్రేలిగనుపు.

కం చెలువుఁడు మాఱాడిన మెటికలు పెళ్లున విఱిచి తిట్టి కనలుచు నింతింతలు గాకుండం బోడిచెను. కలహప్రియురాలు దీనిఁ గంటె సుధీంద్రా.

సానందో. 5. 198

సీ. పినతల్లి మెటికలు పెళ్లున విఱుచును నన్న దమ్ములు చూడ రతులకరణ ...

హంస 3 150

జ. మెటిక విఱుచు

మెటిక² = మెట్టిక వి. సోపానము

సీ మెటిక మె ట్టనఁగను మెఱయు సోపానంబు...

ఆ భా. 2. 22

మెటికవిఱుచు. స క్రి. (మెటిక¹ + విఱుచు) ఏవగించు.

కం. అని మగని మెటికవిఱుచుచుఁ, జనుదెంచిన యతిథికోటి సంబంధిజనుల్, వినఁ దిట్టి శాపెకుడుచుచు, నవయంబును రిట్టినింద కలుకక యుండెన్.

శేష. 1 95

మెట్టు. వి (క. మిట్టు) 1 కొండ, పర్వతము.

ద్వి. వట్టియాకులు గాలివడిఁ దూలుఁ గాక, మెట్టులు దూలునే మేటిగాడ్పునకు

బ పు. 7.571 పం.

చం జలవిధులైన మెట్టెఁగు శైలములైన నడఁగు నవ్వియ, తలమయినం దలంబ యగు ..
హరి పూ 1. 117.

సీ చిన్నారిజాబిల్లి సేసక్రొవ్వెదపువ్వు మెట్ట రాచ బిడారు పట్టికీలు .
రసిక. 1. 2
ఆం భా 2 27

2 నీరులేనిభూమి

గీ మెట్ట మెాక గనుఁగను మెఱయుచుండు. స్థలికి సజ్జలు .
ఆం. భా 2 5.

సీ విషరాశివిష మానువిషధరంబుల రోసి మెట్టకు నరుగుక్రొమ్మెఱుఁగు లనఁగ .
దశా 2. 238.

3 పాదము, కాలు

గీ. చుట్టువాలును నెవ్వ పోఁగొట్టువాలు, బిట్టు గాలుపసిండిక్రొంబట్టు పేలు, మెట్ట జాలు మొగిల్పన మెట్టఁజాలు, నట్టిడాలును గల జెగ జెట్టిఁ దలఁతు.
అచ్చ. రా. బాల 3

గీ. మెట్టదమ్ముల వందియల్ బిట్టు మొరయ, దిట్టతనమునఁ జెలరేఁగి పట్టపగలె, నెట్టుకొని యెల్లప్రేతలనట్టులందు, గుట్టు లరయుచు మెలఁగు నప్పట్టి మఱియు.
నీరా. 1. 75.

విశే. ఉన్నతము, ఉత్తానము (జలప్రదేశము).

గీ. మెట్ట యన మిట్ట నాఁగను మెండు నాఁగఁ దోఁచు నుత్తాననామంబు ..
ఆం. భా. 1 158

జ మెట్టకెందమ్మి, మెట్టచెంగల్వ, మెట్టజీలుగు, మెట్టతమ్మి, మెట్టతామర, మెట్టపంట, మెట్ట వాల్పిట్ట. మెట్టాడు

మెట్టకెందమ్మి వి (మెట్ట + కెందమ్మి) మెట్ట నేలఁ బుట్టెడి యెఱ్ఱదామర (వ్య. వి.), దాని పూవు

వ. .. కలిగొట్టుచెట్టులపట్టున నిట్టలంబుగాఁ బుట్టుమెట్టకెందమ్ములకు .. ఉ. రా. 6 24.

మెట్టచెంగల్వ వి. (√మెట్ట) మెట్టనేల మొలచెడి యెఱ్ఱగలువ

గీ మెట్టచెంగల్వపువ్వాడుల్ మెట్టి మెలఁగు, చలువతెమ్మెర యమ్మెటిశ్రమము మాన్చె
ఉ. రా. 4 167

మెట్టజీలుఁగు. వి (√మెట్ట) సస్యవిశేషము.

ద్వి మెట్టజీలుగుమేలు మెట్టపాలయ్యె ..
(విష్ణు. పూ 8 4 ర.

మెట్టత(ద)మ్మి వి. (√మెట్ట) మెట్టనేలఁ బుట్టెడి. తామర (వ్య వి), స్థలపద్మము.

గీ. నిలుతు రొకచోట మెట్టతమ్ములు జనింప
ఉ రా 1. 170

సీ ఇది చెల్వ చెల్వంబు గదిసి పైఁబద మూఁది మేను తేర్చినకమ్మ మెట్టదమ్మి ..
రా. వి. 4 14.

గీ తెలిమెట్టదమ్ముల వెలిఁబెట్టఁగాఁ జాలుశ్రవణాంతకాంతనేత్రములవాని .. దశా 3 27.

మెట్టతా(దా)మర స్త్రీ. (√మెట్ట) స్థలపద్మిని (వ్య వి.), స్థలపద్మము

సీ. ... జీలుగు మెట్టదామర వెట్టిసెనగ జంబీరము కాఁచి నల్లకాఁచి ..
హంస 4. 10

చం. కుసినక్రిందిపువ్వాడులఁ గొంచు నగంబుల మీఁదికై పిశం, గరుచులఁ గొన్ని పెల్లగనె గాడ్పుఁ సుశ్వతి మాధవుండు రా, నెఱపుగఁ బూవునో మ్మిడి వనేందిర భూమికి వెండి మెట్టదా, మరఁ వణంబు తాఁగొన భ్రమద్గతు తౌమలుచుట్టులో యనన్
ఆము. 5. 124.

సీ. స్థలపద్మ మగు మెట్టతామర యనఁ బైఁడి తామరయనఁ బచ్చతామర యన, నేల తామర యన ...
ఆం. భా 2 69

సీ, జనకకన్యపిసాళి జళుకుకందోయితో సరిదైన మెట్టదామరలు కొన్ని .. ఉ. రా. 6. 29.

మెట్టపంట. వి. (√మెట్ట). 1. జలమక్కఱ లేకయే పండుపంట.

సీ. సకలదైనతబుభుజాపూర్తి కెవ్వాఁడు పుట్టు

గానని మేరి మెట్టపంట ... మనుచ 1 '౬

2 వర్షాధారము వలనఁ బండుపంట

(వ్యవ.) ఈయేఁడు వర్షములు లేక మెట్టపంటలు పోయినవి

మెట్టబందారి. వి వృక్షవిశేషము (వృ వి).

సి నేల్ల, తంగేడు మెట్టబందారి దుండుగ ప్రహ్లాదండి భూతుల సెట్టిడండి హంస 4 10

మెట్టవా(లుపి)ల్పిట్ట. వి. (మెట్ట + వాలు + పిట్ట) కోడి. చరణాయుధము.

గీ మెట్టవాల్పిట్ట రామేరిదిట్టవేల్పు, క్రచ్చులోడఁ గూర్చి మము నిచ్చఁ గాచుఁగాత .. విచ్చి రా బాల. 8.

మెట్టాడు అ. క్రి. (మెట్ట + ఆడు) త్రొక్కుడులాడు (మిట్టాడు. శ ర.).

వ అనుచుఁ దలంగిపోక యిట్టునట్టుం జుట్టు మెట్టాడు చిట్టిపడుగుల నానట్టు నగవునుం గోపంబుఁ గదురం నదలించుచుం దనమేళగాండ్ర నాలోకించి .. ప్రభా 1. 107

మెట్టించు. స క్రి (√మెట్టు[1]) 1. అయత్తపఱుచు, సిద్ధపఱుచు.

సీ. బండ్ల మెట్టింపు పై బరువులెక్కించుమీ దళ్లను బూన్పు కాళ్లవ నునుపు .. హరి పూ. 6. 21

2 త్రొక్కించు.

కం . కాంతల యిడుగు లెత్తి చేతుల, మెఁ కువ శశి సన్నె కల్లు మెట్టించె నటన్ . శశాం 5 141.

కం త్రిపదంబులచే సురలను, విపదంబుధిఁ దేల్చినట్టి విష్ణుని చే న, త్రిపదంబులు మెట్టించిరి. .. ముకుంద 3 295

మెట్టిక-మెటిక[2]. (మెట్టు[1] + ఇక. స్వార్థమున) సోపానము, తాప

శా. పన్నిటిమున్నిటిబల్, త్రోవ గట్టిన పచ్చమెట్టికలపైఁ దోడ్తోడఁ గ్రీడింపఁగాన్. రా వి 3 79.

చం అని జననేత తత్ప్రియసఖాగ్రణికే ల్కయిదండఁ బూని చక్కనితెలిమిన్న మెట్టికలుగట్టినత్రోవ నగేంద్ర మెక్కె . చంద్రి 2. 5.

సీ పైఁడి మెటిక లెక్కి పై కేఁగి చేఁతగట్లందు దాఁగురుమూఁత లాడి యాడి . యయా 3. 53

సీ మెటిక మెట్టనఁగను మెఱయు సోపానంబు. అం భా. 2. ౬౭, పాంచా. 4 21.

మెట్టికొను. స. క్రి. (మెట్టు[1] + కొను, సారమున) తొడిగికొను.

గీ విటునివలె హరి సొగసుగ వేస మెసఁగఁ, దాల్చి విటకత్తెవలె నుండుతరుణిఁ గూడి పాదుకల మెట్టికొంచు నాప్రథితయుజ్ఞ. వాటిఁ జేరంగఁ జూచుచు వచ్చుచుండె ... వేం మా 1. 186.

మెట్టినయిల్లు, వి. (√మెట్టు[1]) అత్తవారియిల్లు.

గీ అవిభునిదేవి శ్రీవెంగళాంబ పుట్టి, నిల్లు మెట్టిన యిల్లు వర్థిల్లఁజేసె ... వసు. 1. 63

ఉ. పుట్టినయింటి కెంతయు సమున్నతి చల్లఁదనంబు మీఱఁగా, మెట్టినయిల్లు గహ్వరము మీఱియు వెండిఁ బ్రసిద్ధికెక్క ... శశాం. 1 14.

మెట్టియ(ట్టె) = మట్టియ, మట్టె వి (త మెట్టి) స్త్రీలు కాలిరెండవ్రేల ధరించుభూషణ విశేషము.

సీ అరిగింపుఁడు మీర ని ప్రియంబాడెడు పొలుపున మెట్టియ ల్గలకరిప పారి 2 19.

గీ భువన సమ్మోహనాకాంక్షఁ బుష్పధన్వి, పొన్ను మెట్టియ నెత్తమిచ్చి పూవునడుమఁ, బ్రాణమై డాఁచె ననఁగఁ గట్టాణిముత్తి. యంపుముంగర విలసిల్లె నబ్జముఖికి సుద 5. 144

సీ గిలుకమెట్టెలడాలు చలువకుచ్చెలపై జాళునాబంగారుసరిగఁ గూర్చ .. ఉశా 2. ౬౬౬.

గీ . మెట్టెలు పిల్లాండ్లు మొదలుగాను,

బుజమి కె ° లు నవరత్న భూషణములు.

దశా 3 37

మెట్టు¹ స. క్రి. (క. మెట్టు) 1 త్రొక్కు.-

కగడ పనియు ప్రాణపదంబుగా దలచి తీవ తీవ

తలగ మెట్టకు పా 4. 16

గీ మెట్టచెంగట్టవప్ప్పాడుల్ మెట్టి మెఱగు,

పలుకుతెమ్మె యమ్మెట్రశమము మాన్చె

ఉ రా 4 167

ఆ మడలు దీగ మెట్టి యిరుకన్న నో యని

యొడుతమిట్టిక గాడుపడి .

ఆము. 6 12 వాల్మీ 149

2. అణగద్రొక్కు.-

మ .. మెట్టినపాదంబున దైత్యభేది బలిమెట్టెన్

వామనాకారుడై .. వరాహ 0. 65

గీ దివిజు మెట్టినయాపొట్టిదిట్ట వీవ, .

పారి 1 49

గీ. జుట్టువాలును నెవ్వ పోగొట్టువాలు, బట్టు

గ్రాలుపసిండి క్రొంబట్టునేలు, మెట్టజాలు

మొగిల్పస మెట్టజాలు, వట్టిడాలును గల

జగజెట్టి దలతు. అచ్చ రా బాల 3

(ఇట నౌపమ్యవాచకము.) ఉ. రా 1 107.

3. (అడుగు) పెట్టు, మోపు.

గీ. విభుడు ప్రాహ్ణాతనక్రియావిధికలాప, మీవి

ధంబున దీర్చి సద్భావ మొప్ప, భామినీ

భావబిజ్ఞాప బావపద్మ, యుగము నిశ్శబ్ద

ముగ మెట్టు చొయ్య వచ్చె. నైష 8. 33

4. తిరుగు, సంచరించు.

శా. పట్టె ననేకవ్రతములు, పెట్టె మహీదేవులకు

నభీష్టాన్నంబుల్, కట్టె నుపవాసముంచే,

మెట్టెం బుణ్యస్థలములు మెలతలు దానున్.

వరాహ 3 176.

గీ గట్టుపుప్పాడిమిట్టలు మెట్టి మెట్టి, యలసి

చెమటలు వాయ నోలాడ దలచి, యంద

ఉను గూడి కొంతద వ్వరిగి యచట.

యయా 3 53

5 చొచ్చు, ప్రవేశించు

వ జన్నిదంబున వసుదేవనందనుండును నేమును

దవగమనోచితం బగుపథంబున . మ్లేచ్ఛంబు

మెట్టి ఉ హరి 2. 37.

గీ జలధిక ఊ బాబు హరియును జడధి

యగుచు, గట్టు మెట్టును బులితోలు గట్టు

దంట ... దశా. 1 238.

సీ. పలవనిపై మెవ్వరితోడ గొలుగాదు మెలగి

ధూర్తుడయిండ్లు మెట్టజనదు .

నీతి. 11.

6 (పాదుకలు) తొడుగుకొను

శా. ఈలాతంబున వ్రాయ బట్టణము లౌ సీపా

దుకల్ మెట్టగా, నేలోకంబునకైన నేగ నుల

భంబు .. విక్ర 2 7.

గీ గౌరి శ్రీవిశ్వనాథుడు కనకరత్న, పాదుకలు

మెట్టి చెట్టలు పట్టుకొనుచు

భీమ 2. 147.

గీ మినుకు దంతంబుపానలు మెట్టిగట్టి, విల్లు

నమ్ములు చేపట్టి .. దశా. 8 16

అచ్చ రా సుం 84.

అ క్రి 1 నటించు

లయవిభాతి. తాండవ తి గీతిరుతి మేలితతివాద్యరుతి

సాల రసవంత మయి యొాలి నులియ బ్రో,

త్తాలగతి మెట్టుచును ..

కు సం 2 234

2. ఏతెంచు, వచ్చు

కం పే రెయ్యది, యూ రెయ్యది. మీ రెయ్యెడ

కేగ దలచి మెట్టితి రిట కం, చారసి

యడిగిన బాడబ. సారసలోచనకు వేడ్క

బతురుం డని యెన్ ... హంస. 3 109

వి. 1 త్రొక్కుడు. (చూ మెట్టాడు.)

2 కొండ. పర్వతము.

గీ. ఇన్నగంబునఁ బ్రవహించు సన్నపాటి, నిర్ఝరమువోలె మందాకినీస్రవంతి, గాన నీ మెట్టు మోక్షంబుకట్టుమట్టు, కనుడు గీర్వాణవరులార కన్నులార వరాహ. 6. 87.

గీ. మరుని వాళికసాయకోత్కరము కరము, ధరముఁ దరమిడి మెఱము చేయకిది సొరిది, నుఱిగి నవి మెట్లు తెగఁగోయునురునదీఝు, రంబుల జనింపవో శతారములు గావొ .
వసు. 2 114.

కం. తొడిగినపాముల విసమును, మెడవిసమును నొసలిచిచ్చు మెట్టులవడయున్, ముడివడఁగా పడకాలము, గడపుట కడుఁగడిఁది యయ్యెఁ గఱకంఠునకున్ . ద్వా. 9 12.

3. తిప్ప.

గీ. మిఱ్ఱుఁ బల్లంబు గట్టును మెట్టు నొక్క, మిట్ట మై యది నునుపారు మహిత మైన, యక్కొలన ... భార అను 1. 220.

4. సోపానము.

సీ. తనశోణ కమలాంఘ్రితలరుచుల్ మగఱాల తెలిమెట్లఁ గెంపుమెట్టుల నొనర్ప ..
ఉ రా 5 154.

సీ. పుడమివింతలు చూడ నడరుకోరిక గన్న మిన్నేగు దిగుటకు మెట్టు దొంతె ...
శశాం. 1, 10.

సీ మెటిక మెట్టనఁగను మెఱయు సోపానంబు అం భా 2. 22.

5 ఆశ్రయము, ప్రాపు.

సీ కంబాలు మెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె...
పారి. 1 23

సీ. శూద్రులకును మెట్టు శూరులవిడపట్టు మంత్రివర్గములకు మనికిపట్టు ... శివధ. 1. 16.

6 సుంకము తీసికొనెడిచోటు, ఘట్టమ్ము (శ. ర.).

7 శిరస్సు, తల

చూ మెట్టుఁద్రాలు.

8 మొత్తము, వెఁసి.

గీ. నీవిచార మే నెఱిఁగితి గారవమునఁ, దొడరి నన్నుఁ బంపించి నీకొడుకు రాజుఁ, జేసి మధుర యేలింపఁ జూచెదవు జాల్మ, మెట్టునకుఁ బన్నె తరములు వెట్టి చూడ. హరి పూ 8. 70.

సీ. నిగరంపుఁజనుకట్టు నగరంపురవికెమేల్ సరిగ కుట్టులమెట్టు సడల నిక్క ....
రా. వి 8 125.

9 బండి యిటు నటు గదలకుండ బండిక్రిందఁ గట్టెడుకఱ్ఱ

సీ పంకరుహంబులు బండికన్నులు చంపకంబులు నొగలుత్పలంబు లిరుసు, .. కేతకుల్ మెట్టులు .. కు. స. 4 489.

10. కాలు

సీ నిండు బంగరుపట్టు కొండ వంచినమెట్టు వెలయువాని శుకాత్మ నొఱయువాని ..
చంద్ర 5. 57.

11 వీణసరకట్టు, వీణాదండమున కుండు మెట్టు.

గీ .. నారద, దుండు వీణగవుసెననుదొలఁగఁ జేసి, మెట్లు తడఁబడ దుడుకుగా మేళవించి, ... కువల. 5. 59

ఉ ... దంతపుమెట్లవెంబడిం, జేవడి వీణ మీటుటయు .. ఆము. 1. 62.

సీ మేళవించినవి సుమ్మీ దీని మెట్లని మాసలాఁసంబువ మహతిఁ జేర్చి ... పారి. 5. 86.

గీ. సారె మెట్టన సోపానసంజ్ఞ దనరు
అం. భా. 1 126

12. చెప్పు, పాదరక్ష.

సీ అట్ట లెత్తినప్రాఁతమెట్టులు కడగుటంబటి చాలికలతోడి వరువకాళ్లు, ..
వేం. పంచ. 1. 598

సీ పచ్చిట్టితో లక్కట్టుచుచ్చాలమెట్లందికొనఁ దాని యూరెల్ల గుత్తపట్టి ... ఆము. 6. 69

సీ. నడునెత్తిసికలు గిర్నామంబు లెకవాఱ

మెట్టులు క్రొవ్వాఁడి మెఱుఁగుసురెలు ....
రసిక. 1. 63.

సాం. వి. మాన. 44., ఆం. భా 2. 298.

18. పాదుక.

గీ. సింహగతి మీఱువసురాజు చెంత నొక్క, తోయ
ధరవేణి పాదము ల్గడిచి మెట్లు, వెట్ట నొక
కన్య హస్త మర్పింప వచ్చె, సలిల భవనంబు
నకుఁ బ్రజోత్సవము మెఱయ ...
వసు. 5. 77.

విశే ఉన్నతమైనది, ఎత్తైనది.

(చూ. మెట్టునేల.

ఇ. మెట్టించు, మెట్టిక, మెట్టికొను, మెట్టినయిల్లు, మెట్టుఁబ్రాలు, మెట్టుగుదె, మెట్టునేల, మెట్టులుగొను, మెట్టువరి, మెట్టువిల్వేలుపు, మెట్లగుంటక.

మెట్టు². వి. పులికడుగు, అభిషుతము. (పులి, మజ్జిగ అని శ ర)

గీ. .. మెట్టనఁగ మెడ దనంగఁ బులిమెట్టనంగఁ
జెలఁగుచుండు నభిషుతాఖ్య ...
ఆం. భా. 2. 250.

మెట్టుఁబ్రాలు. వి. బ. (మెట్టు¹ + ప్రాలు) తలఁబ్రాలు,

కం. తదనంతరంబ హర్షము, పొదలుమదిన్ మెట్టుఁ
బ్రాలపుట్టికల యెడన్, గదియన్ బట్టిన పెంచెరఁ,
గదియించిరి బంధుజనులుకన్యావరులన్ ..
మనుచ. 5. 79.

ఉ ... వధూవరులం గడానిబం,గారపుమెట్టుఁ
బ్రాలపుటికల్ గదియించిరి గొందఱె
దువల్ ... విజ వి. 3 112.

మెట్టుగుదె. వి. (మెట్టు¹ + గుదె.) ఒకవిధమగు శకటావయవము.

సీ. సింధువారంబులు సీలలు గేతకుల్ మెట్టులు
మొల్లలు మెట్టుగుదెలు ... కు సం, 4 439.

మెట్టునేల వి. (√మెట్టు¹) మెట్టభూమి, మెరక నేల ... ద. శా. 4. 1248.

మెట్టులుగొను. అ క్రి. (మెట్టులు¹ + కొను.) మెట్లవలె నేర్పడు, సోపానము లగు.

ఉయగ్రాహ. వి ట్టడరి కేల మెడ సుట్టి తెగ నెత్తు
వడు నట్టలు శిరంబులును మెట్టులుగొనం బ్రో,
వెట్టు ... కు. సం 12. 953.

మెట్టువరి. వి. (మెట్టు¹ + వరి) బుడుమ, జలమ మున్నగు వర్షాధారమునఁ బండెడు వరిసస్యము.
ద. శా. 4. 1384.

మెట్టువిల్వేలుపు. వి. (మెట్టు¹ + విల్లు + వేలుపు.) శివుఁడు, గిరిధన్వుఁడు.

దండకము. ఆరిదిబిరుదా నీవు రాయంచతేజీ
వజీరుండ వై చుట్టు వాల్దాల్పవై మెట్టు విల్వే
ల్పవై ... అచ్చ. రా. యు. 161.

మెత్రిలు. అ. క్రి. ప్రసరించు, తొలఁకు.

చం తొలఁకెడు తత్తరంబు పగతోఁ దొడినిగ్గు
హిజారుమీఁద మెత్రిలవడి నొంటికట్టున ఘటిం
చినచీర సగంబు మూఁపుపై, నలవడ బోఁటి
దట్టి మొద లైనవి తేఁ దిరుమంజ నంపువే.
ళలు దరిత ప్పె నంచు నవలా భయమందుచు నిల్లు
వెల్వడున్ శుక. 3. 16,

(ప్రయోగాంతరము గానరాదు.)

మెట్లగుంటక. వి. (మెట్టులు¹ + గుంటక) ఒక విధమగు గుంటక ఒకానొక సేద్యపుఁ బనిముట్టు (శ. ర.).

మెడ వి. (త. మిడఱు.) 1. కంధరము, గ్రీవము. అఱ్ఱు.

గీ త్రుంచి తోడన ముప్పదితూపు లతని, యొడల
నాఁటుడు హయములమెడలు సూతు, గళము
నజ్జనపతికుత్తుకయును దునిమె, ఘోర భల్ల
షట్కముత్తునఁ గుంభభవుఁడు.
భార. ద్రో 5. 59.

చం .. సిరుకో, శ్యాకకోఁమంచు గ్రుంకు మెడ
గుంపులవంపులు దోఁప . . ..ము. 1 71.

సీ. మెడ యెత్తి కలయంగ మింట నరయు ..
మనుచ. 3 16. ఆం. భా. 2 141.

2 కుత్తుక గళము,

ద్వి మృడునకు నరమాంసమే కాని యొండు,
మెడకుఁ జోదయ్యనే మే లయ్యె ననుచు.
బస. పు. 4 635 పం

సీ. ఎండెండ నపలందు వెండి మీ ల్మెసలంగ బ్రమింగి
మెడ ల్పంబు కొంగగుంపు ...
ఇందు 3 94.

మెడగట్టు = తప్పించుకొన శక్యముగాకుండునట్లు కూర్చు

శా. ఆలుఁ బిడ్డలుఁ దల్లిదండ్రులు ధనం బంచు
న్మహాబంధనం, బేలా నామెడఁ గట్టినాఁ
డవు . కాశ. ४, 9

మెడఁజుట్టుకొను = తప్పించుకొన శక్యము గాకుండ నేముకొను

గీ ఆశ లన్నియు మొదలంటఁ గోసి యున్న,
గోఁచికట్టిన కటువంటిగొడవ గడన,రాక మెడఁ
జుట్టికొనియె నూరక యకార్య, కరణ శీలుర
కెప్పాటఁ గలదె సుఖము. పాండు 5. 288.

జ మెడకాయ, మెడతెరువులు, మెడనూలు,
మెడవంపు, మెడవల.

మెడకాయ = మెడ (శ ౦.)

మెడతెరువులు. వి (మెడ + తెరువులు) పికిలి పిట్టలు మున్నగువాని మెడలమీఁది చాలులు.

సీ మెడతెరువులు వల్లిపొడలు కాలిగలు సోగ
లాగలు నిక్కుఁగాగికాళ్లు ... ప్రబంధ. 130.

మెడద. వి. వనము, అడవి.

సి మెడద వాటిలుకిత్తు వెడదవా వడిఁ గ్రోలి
బెడద వాపెడు గొత్పయెడద వాఁడు ...
ప్రబంధ. 217.

మె(ణ్ణా)డనూలు. వి. ఔ. (మెడ + నూలు.) కంఠాభరణ విశేషము. (బ. మెడనూలులు, మెడనూళులు, మెడనూళ్లు.)

సీ. వ్రేలివలంబున వ్రేలెడు మెడనూళ్లు జాళువా
ముంజేతి జతులప్రాళ్లు .. రా వి. 2 44.

సీ. కమ్మల పచ్చల కడియాలబొట్లును పతకాలు
మెడనూళ్లు బాహుపురులు .. ధనా 3. 87.

లయవిభాతి చిలువ మెడనూలు పనిమలవు తాలి
చూలు మొల నలరునునువాలు మెక మెలయు
వలకేలున్ .. అచ్చ రా బాల. 216.

సీ మెఱుఁగఁచు కమ్మలు మెణ్ణాలు గెజల
ముక్కర యడ్డబుడగలు కట్లసరులు ...
హంస. 4. 168., ఆం. భా. 2 148.

మెడవంపు వి (మెడ + వంపు.) గ్రీవాగ్రభాగము, మెడ కొనభాగము

సీ మెడవంపు నాఁగను మీఱు గ్రీవాగ్ర
భాగము ... ఆం. భా 2. 142.

మెడవల వి (మెడ + వల) జాలభేదము, ఒక విధమగు వల

కం మెడవల సన్నపువల త్రో,పుడువల డొంక వల
మిట్టముక్కిడివల దాఁ,టుడువల సింగితమను
కువ, తెడవల కుందెవల మొదలయిన బలువల
లన్. హంస 4. 185.

మెడిదము. వి ధ్వని, చప్పుడు

గీ. గొరగొరం జనుపందుల ఘుర్ఘురంపు, మెడిద
ములఁ బుడమియు వడవడ వడంక, నెపుడు
నెడయాని చీకట్ల నివము గొనుచు, నొంటిఁ
జొం రానియట్లుగా నుండె మఱియు.
యయా 1. 116.

(శ ర. పా., బెడిదము. ముద్రి. పా.)

మెడుకు అ. క్రి త్రుళ్లు, ఎగిరిపడు

వ. ... జడియుచు నొడియుచుఁ గదలుచుఁ బొరలుచు మిడుకుచు మెడుకుచు వ్రేయుచు
రోయుచు ... ప్రబంధ. 788.

మెడుద. వి. పులికడుగు, అభిషుతము

గీ, ... మెట్టనఁగ మెడు ద,నంగఁ బులిమెట్టవంగఁ

జెలంగుచుండు, నఖిషుతాఖ్య ...
ఆం భా. 2. 250.

పులిమజ్జిగయని శ ర.)

మెణకరి. వి. (మెణకు + అరి³) నేర్పరి, చతురుడు, ('బ్రహ్మచారి' అని శ ర)

సీ మీసంద్రిచే గుజ్జుమెణకరి గొన్న భూగగనంబు
తేలంగఁ గలిగె నొక్కొ ... ఉ. హరి. 5. 26.

మెణకు వి నేర్పు, చాతుర్యము
ద్వి. తొడిమతోఁ దొడిమ పొందుపడంగఁ జుట్టి,
మిడ్రివేణ్లనందుమై మెణకుగా వైచి ....
ద్వి పరమ 4 268 పా.

జ మెణకరి.

మెణ(డ)త. వి ఈతబద్దలు వెదురుబద్దలు మొదలగువానితో నల్లిన యావరణము, మెత్లె.

ద్వి. మెండుగా ననులకు మెణత గావించి ...
పల్నాటివీరచరిత్ర (శ. ర.).

మెతుక = మెదుక విణ (సం. మృదు, త. మెదు) 1 మృదువైనది

ఉ: మెతుకనేల

2 మందము

ఉ. మెతుకయెద్దు (శ. ర)

వి తలవెండ్రుకలయందుఁ జెమట మున్నగువానిచే నేర్పడుముఱికి (వా)

మెతుకు = మెదుకు వి (త మెదుక్కు) అన్నకణము, సిక్థకము

గీ మీఁదియన్నంబులోఁ గొన్ని మెతుకు లెత్తి,
ధర్మరాజాయ చిత్రగుప్తాయ యనుచు,
భూమిపై నిల్పి పిదప నాపోశనంబు, గొనుట
ధర్మంబు విప్రుండు గుడుచునపుడు.
విజ్ఞా. 1 68.

గీ .. మెతుకన సిక్థకమ్మన మీఱు ...
ఆం. భా. 2. 257.

మెత్త వి (సం. మృదుః. త మెత్తై.)

1. తల్పము, పఱుపు

గీ. కారుక్రొమ్మెఱుఁగులవంటి కాంత లాయి,
తంబు చేసిరి నవలతాంతములమెత్త ...
వరాహ 4 156.

చం. . నవభూరుహపల్లవరాజి మెత్తగా, ధనద
సఖుండు దేవవనితాతతిచేఁ బఱపించు ముందటన్ ...
కాశ 1 99

గీ. ... శయ్యాఖ్య చెల్లు సెజ్జ, పఱుపు తలిపము
దబ్బము పాన్పు మెత్త, యన
ఆం భా 2. 163.

2. గుఱ్ఱపుఁబల్లము క్రింది పఱుపు

వ. .. పట్టపక్కెరలు గడిని పల్లంబుల వలయు
మెలవులం గట్టి మెత్తలార్చి కళ్లెంబులతోన
తురంగంబుల మందురాగారంబులకుఁ దివియు
వాహకుల పరస్పర భాషణంబులు .
వరాహ. 4. 120.

3 గుఱ్ఱపుఁబల్లము.

సీ. పసిఁడిపక్కెర జరిజాజు మెత్తయు ముత్తియంపు
జొంపములు చొక్కంపుఁగెంపు .
రసిక. 1. 85 (శ. ర. పా.)

(మెత్తాము త్తియంపు ముద్రి. పా.)

4 సాగరము మోసెడియెద్దులగంతమీఁదిపఱుపు. (శ. ర.)

విణ (క. మెత్తన్న.) 1 మృదువు, సుకుమారము

(కర్మధారయమందు దీనికి నిగాగమము నైకలికము

కం. చని తద్వృత్తాంతము మెత్తనిపలుకులఁ జెప్పె
వింద్రతనయునితోడన్ ..
భాగ. వి రా. 4 13

లయగ్రాహి. బిత్తరముగం దిగిచి మెత్తమెదడు
ల్మోనసి గుత్తగొనుచుండ భయవృత్తిఁ గల
నొక్కెన్ .. భాగ 6 373.

వ. ...కాల్గట్టి విడువ నెత్తంబున మెత్తని గఱిక

మేసి పోసరించి .. అము. 4 95.

సీ మెత్తనివిద్యలు మేలుగా నెఱిఁగించి ..
దశకు 5 14.

చం. పలుచనిచెక్కులుం జిలుకపల్కులు మెత్తని మేనుదీఁగలున్ ... విక్ర. 1. 79.

2. సరసము, రసార్ద్రము.

ఉ రాతిఁ దోడువోయినది రాసుతుడెందము మెత్తగాదు ... సారంగ 2 87

3 అల్పము, కొంచెము.

శా అత్యార్తధ్వనుఁ డప్పు డాగ్రహసహవ్యగ్రాత్ముఁడై దానవున్, మొత్తెన్ మెత్తని వీఁక దక్షిణకరాంభోజంబునన్
పాండు 5 109

క్రి. విశే. మందముగా

మ .. కెంద మిమ్మపూమొగ్గచేఁ, దను వైవంగని భర్త గుబ్బ యని మెత్త మ్గొర నొత్త న్నితం, బిని సీత్కారముతోడఁ జొక్కుచును గప్పెం బైఁట నుస్నిగ్గునన్. దశా. 4 21

జ మెత్తఁజేయు, మెత్తఁదనము, మెత్తఁబడు, మెత్తఁబాటు, మెత్తఁబాఱు, మెత్తకన్ను, మెత్తగిల్లు, మెత్తన

మెత్తఁజేయు స. క్రి (మెత్తన్ + చేయు) రసార్ద్రము గావించు.

చం పూ, విలుతున కెంతదొడ్డపని వెన్నెల బిట్టని కాయునంతలో, పలన కిరఁగి పొంగు పసి బాలురచిత్తము మెత్తఁజేయఁగన్
పాండు 5 212

వ. అని సర్వంబునకు సర్వేశ్వరుఁడు గలుఁడు ప్రజల రక్షింప నేను సమర్థుఁడనే యని విరక్తుండై పలికిన నతనిచిత్తంబు మెత్తంజేయం జాలక వెచ్చనూర్చుచు నచ్చెలువ వెండియు నిట్లనియె. కుచేల. 1 85

మెత్తఁదనము. వి. (మెత్త + తనము) మృదుత్వము, మార్దవము.

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనము దెచ్చి యచ్చుఁ. నఁ బెట్టినట్లుండ మొంది ...
భార. విరా. 2. 52.

సీ. వనరాశిఁ దగు మెత్తఁదన మెఱిఁగియేచు చేఁబలమని బాడబానలముఁ దెగడు ..
కు సం. 10 526.

మెత్తఁబడు అ క్రి. (మెత్తన + పడు)

1. మృదువగు, బింకము విడుచు.

సీ. గోగ్రహణంబునఁగోల నెంతయు మెత్తఁబడ కుండుదురె వారు పద్మనాభ ..
భార ఉద్యో. 3 92.

గీ. .. మహేంద్రుని ధైర్యాతికరిన మైన, చిత్తము తెక తెక నుడికి మెత్తఁబడియె .
వరమ 1 114

వ వెన్నెలపులుఁగుల మొత్తంబుల బిత్తరింపుం బములకు మెత్తంబడి .. నీలా 3 10.

2. లొంగు, వశమగు

కం. అను నప్పలుకుల కయ్యం, గన కోపము గదిరి నీచుగావున జంకిం,చినఁ గాని మెత్తఁ బడి పోఁ, డని మనమునఁ దలఁచి యిట్టు లనియెం జెలుచన్. భార. విరా. 2 54.

గీ మఱియు నెన్నియొ బిసిబిసిమాట లమరఁ, బ్రియము చెప్పియు బెదరవైచియు హితాను, వృత్తిఁ దెలిపియు నొకకొంత మెత్తఁ బడఁగఁ, జేసి కేల్వట్టి తిగిచె నాచెలువఁ గదల.
ప్రభా. 5 27.

3. తగ్గు, క్షీణించు

కం. మెత్తుము గదె మన మెపుడుఁ, దిలోత్తమ చక్కఁదన మీశలో వరియెదుటన్, మెత్తఁబడె దానిచెలువని, యత్తఱి గునగుసలఁ బోయి రచ్చర లెల్లన్. విజ. వి. 3 107.

4. రసార్ద్రమగు.

కం. అత్తఱి బిత్తరిఁ గని భూ, భృత్తన యోత్తముఁడు దత్తరిలు చిత్తమునన్, మెత్తఁబడి క్రొత్తవలపులు,హత్తఁగ నత్తెఱవ కిట్టు లనియెం బ్రేమన్.
రసిక 3 76.

మెత్తఁబాటు వి. (√మెత్తఁబడు) 1 మృదుత్వము, మార్దవము, బింకములేమి.

గీ. పిటికితనము నేమఱుటయు నొఱవతనము, మెత్తఁబాటునఁ గార్యంబు వత్తెఱంగు, నేరమియు విషయంబులఁ గూరుటయును, గలుగు పతికి నుండదు సిరి దొలఁగి పోవు. భార. అర. 6. 84.

మత్త వానరోత్తము లెత్తఁటిన్, మెత్తఁబాటొకయింత లేక శ్రమింపఁగాఁ దమ పాటు పేర్చెత్తి పోవక త్రోవకున్ ఫలియించు కాలము వచ్చినన్ . రామా 6 69.

వ. యాజ్ఞవల్క్యుయు ననేక ప్రకారంబులం బ్రార్థించి యతనివలన మెత్తఁబాటు గానక మున్ను తననేర్చిన వేదంబులు రుధిరరూపంబుగా ఛర్ది చేసి. వి. పు 4. 88

కం అత్తటి నీల్గక చిక్కన, నెత్తురు ద్రావుడుల వలన నెవ్వఁడిఁ బాల్పున్, గుత్తుకల రక్కసుఁడు విని, మెత్తంబాటూని లోన మిగుల నడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. 196.

2. మాంద్యము.

సీ మొన మెత్తఁబడు కల్వమొగడలు బరికించుఁ బరికించి కడుమెత్తఁబాటుఁ గాంచు .. చంద్రా. 5 42.

మెత్తఁబాటు. ● క్రి. (మెత్తన + పాటు) మెత్తఁబడు

మ .. సత్త్వగరిమన్ మధ్యంబు గన్పట్టఁగా, వడఁ బన్నుంగవ మెత్తఁబాటెఁ గరిన వ్యాపారమబ్లే కదా .. చంద్రా 5. 42.

మెత్తకన్ను. వి. (మెత్త + కన్ను) చేనుకోసిన తరువాత నిలిచియుండు చొప్పదంటు.

మ పెసరుంగాయకు మెత్తకన్నులకునై పేఁటాడుమన్ గొట్టెలన్, నుసలం బూచుచు దోసచేల్ చెఱకుచాల్ నుగ్గాడుచున్ .. రా. వి 2. 65.

మెత్తగిలు(ల్లు). అ. క్రి. (√మెత్త) మృదువగు, మెత్తనగు

కం అని యదరవైచి వ న్నడిగిన వానిం జూచి మెత్తగిలఁబడఁ గంటిన్, నిను నెవ్వఁ డెఱుఁగు నెటు పో,యినవాఁడో నీకుమారు నెవ్వం డెఱుఁగున్. వేం. పంచ. 1 609

మెత్తడము. వి (√మెత్తు) మెత్తుట. ('మంటిమెత్తడము' శ. ర.)

గీ. మృత్తికాగేహములు మంటి మెత్తడముల, దృఢము లగుగతి పార్థివ దేహచయము, పార్థివము లైన గోధూమ ఫలయవాఖ్య, పోష్యమాణంబులై దార్ఢ్యమునఁ జెలంగు. వి. పు. 3. 362.

మెత్తడి. వి. (త. మెత్తంపారై.) ఒకజాతి చిన్న చేఁప (శ. ర., శ్రా.).

మెత్తన. వి. (√మెత్త. త. మెత్తణవు.) మృదుత్వము, మెత్తఁదనము.

చం మును దనసీమ చేసికొని ముల్లిడి గుద్దట వెండి చేని మె,త్తనకయి వేరు వెల్లఁకియుఁ ద్రవ్వెడు కర్షకునట్లు ... ఆము 4. 219.

విశ. మృదువు

చం. . గొంతి ముద్దు నే,యుకొడుకు మేను లేఁత దనయుల్లము మెత్తన యిట్టియాఁతఁ డెట్లొకొ యొరు నాశ్రయించు ... భాం విరా. 1. 98.

కం. ఒత్తికొనుచు రానీఁ జన, దెత్తినరోగముల రిఫల నింద్రియముల నుత్పత్తి సమయములఁ జెఱుపక, మెత్తనగా రాదురాదు మీఁదఁ బయిఁడన్ భాగ. 10. పూ 167

క్రి. విశ. ప్ర మెల్లగా, ఒయ్యన

కం ఆమూర్తియట్టితేజం, బామహిమ నిజాంతరంగ మద్భుతభీతి, వ్యామోహితంబు సేయం,గా మెత్తనఁ గొంత సేపు కనుఁగొని యలుకన్. హరి. పూ. 5. 146. 4. 217.

కం. అత్తటి గంధర్వవిభుం, డత్తామర సాక్షివదన మక్కునఁ గృపతో, నొత్తి మొగ మెత్తి.

యత్రములు, మెత్తనఁ గొనగోరఁ జాఱమీటుచుఁ
బలికెన్. మనుచ. 3. 137.

(దీనియామ్రేడితరూపము మెత్తమెత్తన.)

గీ. మెత్తమెత్తన నఱచేత నొత్తుకొనుచు ...
హర. 2. 95

గీ. కెద రుడిపి వ్రీడజాడ్యంబు వదలఁ జేసి, కాంత
నొగి మెత్తమెత్తనఁ గౌఁగిలించె ..
ప్రభా. 5. 44

వ. అప్పురిటిపట్టి నల్లనల్లన పట్టుకొని పోయి
మాలినీనదీ సైకతంబున నేకతంబునఁ బద్మ
పత్రంబులు పొత్తులుగా నమర్చి మెత్తమెత్తన
నునిచి దివంబున కరిగె. పి. శకుం. 2. 146.

మెత్తినగోడ. వి. (మెత్తిన + గోడ.) లోపల
నెముక లుంచిపెట్టినగోడ (శ. ర.)

మెత్తు. స. క్రి. (క. త. మెత్తు. మ. మెత్తుగ)
దట్టముగఁ బూయు, లేపనము చేయు.

సీ. బండికందెన చాయసైసి మాలిన మేన మెదడు
గందపుఠొంపి మెత్తినాఁడు ...
మనుచ. 4. 73.

సీ కంఠముల మెత్తిన కర్పూరరేణువుల్ కస్తూరి
కాగురుకణము లయ్యె .. విక్ర 1 139.

సీ నెత్తిఁ దంగేడాకు మెత్తి రేచకి నిమ్మపంటి
పుల్సున నూఱి పట్టు పెట్టి .
కాల. 3 110.

(ఇటఁ గట్టి యని భావము)

ఉ చారుపటీరపంకమునఁ జాలఁగఁ బన్నీరు పోసి
మంచికస్తూరిని మేలవించి తమ చొక్కపు
మేనుల మెత్తుకొన్న నొయ్యారపుబాగు
మించెఁ గుసుమాయుధుఁ డుగ్ర సువర్ణ
కారుఁడై, మీఱుదువన్నెకై పటిక మెత్తిన
హేమశలాకలో యనన్ చిత్ర. భా 3 18.

వి 1 పూఁత, మన్ను లోనగువానితో దట్టముగాఁ
బూసినపూఁత

సీ. మూసి ముల్లడఁచి గుమ్మళ్లకొల్చు పైమెత్తు
లూడ్వఁడు వచ్చిన మండుఁ గాని ...
పాండు. 4. 149.

సీ తండుల మాషముద్గముల గాదెల నించి మీఁద
బిళ్ల లమర్చి మెత్తుపెట్టు .. శుక. 3 348.

2 ప్రాపు, ఆశ్రయము

గీ. ఎడమ చేతను జాతాళ మణఁగఁ బట్టి, మీఁద
దక్షిణహస్తంబు మెత్తుఁ జేసి, ధరణి
యుబ్బూఁత లూఁచె నాదైత్య విభుఁడు, కల్ప
విసరంబువేళ దిగ్గజములో లె. శేష 4. 95.

జ మెత్తడము, మెత్తినగోడ, మెత్తుకొను.

మెత్తుకొను. స. క్రి (మెత్తు + కొను, స్వార్థ
మున.) దట్టముగాఁ బూసికొను

ఉ చంట విషంబు మెత్తుకొని చంపుదు నర్భకు
వంచు వచ్చి ము, వ్వంటులనాఁడు, పూతన
యవారణ నెత్తికొనంగఁ జన్నుఁ బాల్గొం
టయుఁ బ్రాణముల్ దిగిచికోలును ...
హరి 4. ఉ. 233. చిత్రభా. 3. 21.

మెదడు. వి (సం మేదః, క. మెదడు) మస్తి
ష్కము, తలయందుండుక్రొవ్వు.

గీ .. ప్రథనభూమి, మెదడుక్రొవ్వులమయ
మయ్యె మిక్కుటముగ ... హరి. ఉ 10 55.

చం కలచిననీరుఁగు న్నెదఁదకప్పెరయు నొప్పులఁ
బచ్చితోలులున్, బుఱియలపేరులున్ మెదడు
పూఁతకు ఝుమ్మని మూఁగునీఁగలున్ ...
ఉ హరి. 2 126.

సీ మస్తిష్కనామంబు మను మెదడం చన ...
ఆం భా 2. 133.

సీ. ఎలనీటిబొండలంబులువోలె మెదడెల్ల జుఱ్ఱి
పైచిన డొల్లుపుఱ్ఱెగములు ...
ఆము. 6 17, భార. భీష్మ 2. 71.

జ. మెదడువట్టు.

మెదడువట్టు. అ. క్రి. (మెదడు + పట్టు)
క్రొవ్వుపట్టు, మస్తిష్కపూరితమగు.

ఉ తొట్టినరోషవిస్ఫురణతో ధరణిం గల పక్కణ

ష్ఠలుల్, బిట్టబయల్గగా మెరడు వట్టినపాండు కపాలఖండముల్, గట్టిన వెండి నారములకై వశి నటఖురాంచలంబులన్, మట్టి నిషాద మస్తములు మాఱమణిరమణుండు కల్కియై. వరాహ. 8. 75

మెదపు. స. క్రి. √ మెదలు.) కదల్చు, చలింపఁ జేయు.

సీ. ఎవ్వ డింటి మను మొంది గడ నంది రోదఁ జెంది బొడనంది పెదపంది మెదపు నొక్కఁడు చంద్రా. 2. 98.

వ్యవ. వాఁడు సభలో నోరు మెదపలేఁడు

మెదలాడు. అ. క్రి. (మెదలు + ఆడు. స్వార్థమున.) మెదలు, సంచరించు.

సీ. చెలఁగె దిక్తటులఁ గోయిలరావముల సౌరు మెదలాడె గండుతుమ్మెదలబారు .. కృష్ణ. 4. 42.

మెదలించు. స. క్రి. (√ మెదలు.) కదల్చు, మెదలఁజేయు.

కం. వదనము విదుర్చుకొను చది తుదినాలుక యెత్తుచేతఁ దూపొడుచుక్రియన్, కదలించు దౌడ లొరగన్, మెదలించున్ దగ్గు గ్రుమ్మ మేదినిఁ బొరలున్ .. ద్వా. 1. 271.

చం. .. అతిసాధు మునీంద్రుఁడువోలె వేత్రముల్, తెలివక బాకినోరు మెదలింపక బైనుక పట్టి నంచు .. భాగ. 9. 207.

చం. నగపులకుం బ్రసాదవచనం బొక టాడఁడు ప్రేమ నిల్చినన్, మొగ మటుపెట్టుఁ గేల్మోగిచి మ్రొక్కినఁ జే మెదలింపఁడు ... వేం. పంచ. 1. 434.

మెదలిక. వి. (√ మెదలు.) మెదలుట. (శ. ర.)

మెదలు. అ. క్రి. 1. కొంచెము కదలు, కదలు.

ఆ. ఎత్తికొని చనఁగ ని మ్మెఱుగునట్లుగా, మెదలు చున్న ప్రయ్య ఒదిమి రెంటి ... భార. సభా. 1. 147.

సీ. తలలపెందఱచులో మిలమిల మెదలెడుకర పదంబుల నవఖండములును ... భార. ద్రో. 1. 386.

గీ. మీనశృంగంబునను నావ మెదలకుండ గట్టిగాఁ గట్టివైచి యుత్కంఠ మెఱయ ... దశా. 1. 208.

ఉ. గాడ్పుదా, నీఁ దన వచ్చునే మెదలనీ దనలాకృతి వేఁడి సూపుచున్ .. సారంగ. 2. 125.

2. సంచరించు, తిరుగు.

చం. ఇది కడుఘోర మైనవన మిక్కడ నక్కడఁ దాపసోత్తముల్. మెదలరు దుష్టరాక్షస సమీపము గావున .... భా. రా. అర. 1. 40.

మ. అదెవ క్తంచరు లిందు నందును మహోగ్రాకారులై క్రందుగా, మెదలం జొచ్చిరి .. భార. అర. 7. 254.

సీ. సంచారమా చెంత నించుకంతయు లేమిఁ జెదలుప్రుబ్బువ్వులు నేల మెదలఁ దొడఁగె ... వాల్మీ. 3. 140.

3. వీచు.

రగడ. మెదలె మలయాచలసమీరములు సారములు . రాఘవ. 2. 6.

4. వర్తించు, ఉండు.

చం. అదియును గాక పూర్వకృతి మైనయఘంబులు వ్యాధిరూప మై, పొతివినఁ దాను గైకొనక పోవునె చచ్చినఁ గర్మశేష మై, వదలక క్రమ్మఱం దగిలి వచ్చుట సిద్ధము పాపయుక్తిమై, మెదలినఁ గీడు తప్పుఁ దుదిమేలొదవున్ విను నిక్కమింతయున్. భోజరా. 1. 106.

ద్వి. మసలి పల్లెలఁ జొచ్చి మనుజులఁ బట్టి, మెసఁగఁ జొచ్చిన నిండ్ల మెదలంగ వెఱచి, వెసఁ గాపురంబులు విడిచి వచ్చితిమి ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 522 పం.

జ. మెదవు, మెదలాడు, మెదలించు, మెదలిక, మెదలుచు

మెదలుచే(ల్చు) స క్రి. (√ మెదలు) మెదలించు, కదలుచు

కం. వాయుతనూజుం, బిడికిటఁ బొడిచిన గ్రుద్దులు, మిడుకఁ గెడసి కాలు చెయ్యి మెదలుపకున్నన్ . జై భా 8 26

ఉ వీరలు గంగలోఁ బులినవేదులమీఁద బృసీనివిష్టులై, నోరు వృథా మెదల్చుచుఁ గనుంగవ మోడ్పడ నక్షమాలికల్, సారెకుఁ ద్రిప్పుచన్ ప్రబోధ 2 8

మెది(యి)ంచే = మెదుచే స క్రి (√ మెదుగు) మేదించు, కలియఁగలపు

సీ విరిదేవెలోనఁ గప్పురము వోసి మెదించి తడయ కొక్కుమ్మడిఁ ద్రావుదావ. రసిక. 4 85.

గీ కూర్మి జిల్లేడుదూదిని గోళఫలరసమునను మెదిగించి వత్తిగాఁ జక్కఁ జేసి, కుసుమనూనెను గిపంబు బోసఁగఁ బెట్టి, చూప లోనాదు రెటువంటి సుదతులైన హంస 5 130.

సీ మేనఁ బొక్కులు వొక్క మెదియించి యున్నంబు మెత్తఁ జెల్లునె మీకు మెలఁత లార ... నీలా. 3. 34.

మెదుక = మెతుప విశే (సం. మృదుః, త మెదు) మందుఁడు

సీ మెచ్చు మన్నించెనా మెదుకపాలసుఁడైన దొంతనంబున నిల్చి పరిథవించు పాండు. 1 74, 5. 63

వి. తలవెంట్రుకలయందుఁ జెమట మున్నగువానిచే నేర్పడుముటికి, పిడుక ..

సీ. పాలు పేద మెదుకకంపును నీనుసిగయును బల్లమీసములును బిల్లికనులు ... హరిశ్చ. 4. 103

ద్వి. మెదుక పట్టినతల మెడ గండమాల, నుదుటిమీఁదటినుడి నులిగొన్న బొమలు .. ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1081 పం.

జ. మెదుకగొను.

మెదుకగొను. అ క్రి. (మెదుక + కొను) చెమట మున్నగువానిచే జిడ్డుపట్టు.

వ ... ముదుక వెన్నలంటికొనుట మెదుకగొని మొదుకనయి పిడచినంబోల పలచుచుండు తల లును. హరి పూ 5 142.

మెదుకు వి మెతుకు (వా శ ర)

మెదుగు. అ క్రి 1 వలఁగు

గీ కాంచి యీగాని యగుఁ దురంగములు నీరు. ద్రావునది గాక యున్న నుదయ్యత్తురప్ర. కాండ ముద్రిలచేత సంకలిత మగుచు, మృదురజోరాజి మెదుగ నేరదు పథంబు జై భా 2. 8.

కం ఇది మార్గ మిందుఁ జన నున్నది వదుంచట నర్థయోజనంబునఁ జాలన్, మెదిగిన తెరువం దరుగుము, ముద మొదవ నిరంతరాయముగ శీఘ్రమునన్ .... శ్రీరం 3. 518.

2. ధాన్యము పొట్టుపోవునట్లు వలఁగు.

(వ్యవ) వడ్లు బాగుగ దంచినఁ గాని మెదుగవు.

3 బలహీనుఁడగు

కం పచ్చినయమ్ముగ్గి నూఁజక, పుచ్చినఁ గోషించుఁ గాని .. పోవిడువఁడు దానిచ్చెద ననినను గన్యలు, మెచ్చరు వార్ధకముచేత మెదిగిన వానిన్. వి. పు 5. 137.

జ మెదించు, మెదుగడు, మెదుచు, మెదుపు

మెదుగుడు వి (√ మెదుగు) మెత్తనిగుడ్డ ('పాఁతగుడ్డ' అని శ. ర.)

సీ జలకమార్చు నఖంపచస్వచ్ఛజలములఁ దడియొత్తుఁ గడు మెదుగుడులఁ బొదివి .. పాండు. 2. 19.

మెదుచే. స. క్రి. (మెదుగు) 1. వలఁగఁ

గొట్టు.

ఉ. కాదేని సప్తసాగరములు గలంచి, మేదినీ ధరముల మెదిచి నుగ్గాడి, యీరసంబున దిగ్గజేంద్రకుంభములు. దాటించి మేదినీతనయ నాడెదు

రం రా. ఆర 169 పా. 17 పం.

2 మేదించు, మర్దించు

సీ తేటి ముట్టనిపువ్వుఁదేసియఁబువ్వాడి మెదిచి పాదంబుల మెత్తి మెత్తి. విక్ర 4 162.

గీ. ... అడవిపసవులు మెదిచి పై నలఁదుతలిసి, కన్నియలపిండు లెంతయుఁ గలుగుదాని ...

యయా 2. 48.

సీ. మదను మైపూఁతకు మెదిచినకస్తూరితో నొవ్వు క్రొవంపుసాన యనఁగ ... పరమ. 3. 281.

3. కాటుక మొదలగువాని నొకచేతివ్రేలిపైనుంచి వేఱొకవ్రేలితో రాచు ...

గీ చీరి నేతితోఁ గాటుక చిక్కమెదిచి ...

కు. సం. 8. 99.

మెదుపు. స క్రి (√ మెదుగు.) 1. నలఁగఁ గొట్టు.

కం. వేగ నరేంద్రుఁడు రాకే, కాగా యిటు చనఁగ వాఁడిపలుమొనసోఁకన్, భోగంబుల నిను మెదుపదె, భోగిని దైనపుడు చేరఁ బోరాదునుమీ సారంగ. 2. 27.

2. మేదించు, మర్దించు, కలయఁగలుపు.

గీ. ... నీరజాప్తు, సానఁబట్టినరాపొడి చల్లి మెదిపి ... మనుచ. 2. 86.

గీ. ... రాలినట్టి, పొడుము నూతనఘటముతో నిడి ప్రభాత, సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదిపి, వేసరక చిన్న మెత్తు సేవించునరుని, నాలుకను గాపురంబుండు నలువ చెలువ. అప్ప 2. 481.

మెదువు. విశే. (సం. మృదుః, త. మెదు.) మెత్తనిది.

వ .. ఇసుకమెదువు నెలవులం బన్నినపసవు టాకుంజప్పరంబులలోనం గుప్పళించిన కప్పురంబుతోడి కురువేరు పరిమళంబులును ...

పాండు. 4. 16.

2. మందము (శ. ర.).

మెనుపు. స. క్రి. (కవ్వముతో) ఎనుచు, కలియఁజేయు (శ. ర.).

మెప్పించు = మెచ్చించు. స క్రి. (√ మెచ్చు¹)

1. మెచ్చునట్లుచేయు, శ్లాఘింపఁజేయు.

గీ. ..., పంత మలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁగాన ..

పారి. 1. 181.

సీ మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్యరచన మెప్పించికొంటి గీర్వాణభాష,ను ...

ఆము. 1. 13

గీ. ... అగజ నీవు, నింత మెప్పించుకొంటి నీ కెవ్వరీడు ... ప్రభా. 1. 132.

2. రంజించు, సంతోషపెట్టు.

సీ. ఏరాజునకుఁ జెల్లు నింద్రుని మెప్పించి నవరత్నసింహాసనంబు వడయ, .. విక్ర. 4 44.

సీ. ... భ్రమరికావళుల నర్తనగతులను, ...

గీ. నాడి మెప్పించు నెట్టిచోద్యంబొ తరుణి, ...

కాశీ. 6 169.

మెప్పు¹. అ. క్రి. ఎగురు, దుముకు.

సీ. ఒకపరి యానంద ముప్పొంగఁ జెలరేఁగి మెప్పుచు వెన్నెలకుప్ప లాడు . .

ఇందు. 2 148.

మెప్పు² వి. (√ మెచ్చు¹) 1. శ్లాఘ, పొగడ్త

కం. తలఁకక మెలఁగెడి మెకముల, నలుఁగుల పాల్సేసి మృగయు లౌ నని పొగడన్, బులుఁగుల వేఁటలు గని మెప్పులు గులుఁకఁగ మరలుఁ డనుచు బోయలు దెలుపన్ ..

ఉ రా. 7. 193.

2. సంతోషము.

ఉ అచ్చటి రత్నమందిరము లాస్మకు మెప్పొనఁ

గూర్పునే కదా .. ఉ రా 2. 251.

3 వరము

సీ. సీ వొసంగెద నన్న నెఱమెప్పు లిప్పుడు మఱచినాఁడవు లోన నెఱుక మాలి ..
అచ్చ. రా అయో. 31.

విశే. శ్లాఘాపాత్రము, మెచ్చఁదగినది.

ఉ. ... అ, య్యొప్పులకుప్ప మెప్పుగుఱులోదయ వైభవలీల ఁ ంజలన్ . ఇందు. ౫. 98.

మెయి[1] = మయి[1], మై[1]. వి. (క త మెయ్)

1. దేహము, ఒడలు.

గీ మేను నెమ్మేను మై మఱి మే మెయి యొడ, లన శరీరంబు దగు .. ఆం. భా. 2. 134.

సీ. అతఁడు పం|డెండు వాలమ్ము లావీభత్సు మెయిఁ|గుచ్చి ... భాం. శల్య 1. 122.

కం. కాంచనపాంచాలిక వలె, మించిన యశోకంచ వాంగి మెయిజిగి పలు వ్యాపించం గాంచిన తరువులు, కాంచనతరువుల తెఱంగుఁ గైకొన నవటన్ ... ఉ రా 2 125.

సీ ఘనసాంకాశ్మీరం గంధసారోదారం మృగమద పంకంబు మెయిఁ దనరు . వి|క 1. 6.

2. పార్శ్వము, |ప్రక్క

వ. . . ని|స్త్రరాగ్యదయంబుగాఁ తెనంగుపై నద్వైతి యిం. మంచరముఖతాంబుధిచందర బగుట కుం . గి యుచ్చిపోయెడు శరంబులు సిరు మెయిని గెలిచిన కుంతురకాదులును ...
భాగ భీష్మ. 1. 267.

ఉ .. శిష్యులం క్తి య,త్యాగుణశీల నిరెమ్మయిల యండుఁ దనుం గొలువన్ మహోన్నతిన్ ...
వి|క 6. 5

3 వెబడ

కం ఉకరనమయక్షే|త్ర మ,నేకౌషధిరసమయంబయి నయట్ల సుమీ, యేకవిధ మైనబుద్ధియ,నేకము లగుకర్మములమెయిం బోకన్నపా ..
భార. శాం. 4. 195.

శ్లో. యథా హ్యేకరసా భూమిరోషధ్యర్థాను సారిణీ, తథా కర్మగతా బుద్ధిరంతరాత్మాను దర్శినీ .. సం. భార. శాం 204. 17.

గీ. మేఁతకై పోవుకదుపుల మెయి వడిన క,శిద క న్యాతటంబుల నిందునందు, నాడుచును కాడు మనువల్ల వాన్వితముగ, నరిగె బలదేవుఁడును తోన యరుగుదేర .. హరి పూ 7 8.

4. విధము, రీతి

కం. మనలోన నెవ్వఁ డెమ్మెయి, వనివెంటను విరటు మనము వడయుదము . .
భార. విరా 1. 65.

సీ. హిమరుచి కీమెయి యొందుండి వచ్చె నితాంత సుధాపూర్ణకాంతి దనర ... కు సం ౫. 600.

గీ తం|ద్రపిమ్మట నివి యేముతగిన భంగిఁ, బంచుకొన నేర కిమ్మెయిఁ |బతిదినంబుఁ, బోరుచున్నారము ... వి|క 2 8 , నైష 1 45.

జ. మెయికొను, మెయికోలు, మెయితాలుపు, మెయిపాలు, మెయిమఱపు, మెయిమఱువు, మెయివడి, మెయివెట్టు, మెయిసిరి

మెయి[2] = మయి[2] మై[2], |వ. |దు. 1 కొన్ని యెడలఁ తృతీయావిభక్తియందు వచ్చును

చం. . . సంజయుం, బనిచె మహారణంబు వంటటి మెయిన్ సకలంబుఁ జెప్పఁగన్
భాం. భీష్మ. 1. 7.

ఉ. వల దురంత వేదన మెయిన్ బొరలాడెదు తాల్మి దక్క మే,లే లలితాంగి ..
మను చ 3. 64.

ద్వి. మేఘవాహనుఁ డొంటిమెయి సుడఁ జూచి, మేఘనాదుఁడు మాయ మిగులఁ గావించె ...
రం రా ఉ 79 పా 7 పం.
కు సం. 4. 441.

2. కొన్ని యెడల సప్తమీవిభక్తియందు వచ్చును.

చం. ... అ,ప్పని మెయి నగ్నిచేత నగుఁబాటగు నన్వెఱతో భవద్దయా, వనవిధి నా|శయించు

టకు వచ్చితి . భా. అను 1. 251

మెయి³ వి (సం. మహీ) భూమి.

కం. ఆ యమునాద్వీపమున న, వేయుఁడు కృష్ణుడు పుట్టె మెయిఁ గృష్ణ ద్వైపాయనుఁ డనఁ బరఁగ. భా. ఆది 3. 45

కం వీ రైలులుఁ బాండవులును, భాంతులును గౌరవులును బాండవులు నన౯, విను లయి పరగి రిది నయ, వారఁగ భవదీయవంశపరిపాటి మెయి౯ భా. ఆది. 4 118.

గీ నరుఁడు నారాయణుండు ననఁగఁ బరగు, నిత్యపురుషులు నీవును నేను జుమ్ము, భువనహిత మాచరింపఁగాఁ బూని వేడ్క, వచ్చి యిమ్మెయిఁ బుట్టినవార మనఘ
భార శాం 6. 419.

మెయికొను = మయికొను, మైకొను స. క్రి. (మెయి¹ + కొను) 1 కలుగు. పుట్టు

గీ. మెఱయుచెయ్యుల రాగంబు మెయికొనంగ, నెడఁద సొగయించుమాటల నెలమి మిగుల, నిన్ను ననురక్తిఁ గొలుచు వన్నెలఁత లుండ. నీరసాకార సైరంధ్రిఁ గోరఁదగునె
భార విరా 2 84

కం సోలిపచిత్తము వనలో, మేలుకనం దోన తెలివి మెయికొనునట్లు, న్మీలితనయనసరోరుహుఁ, డై లక్ష్మణుఁ జూచి దుఃఖితాత్ముం డగుచున్.
భా రా యు 592.

సీ ముంగేల వంచినమొగ మెగయించుచో మెయికొను నేత్రనిమీలనంబు .. కవిక. 3. 212.

2 సమ్మతించు, కష్టపడు

కం అరయ విస్మృతస్వర్గ, ద్వారము రాజులకు నాహవం బందుమహో, దారులు దొల్లియు నరిగిరి, మీరీమార్గమున నడవ మెయికొను టొప్పున్. భార. భీష్మ 1. 98.

వ . అయ్యుమామహేశ్వరుల తపోభంగంబు నేయు మనిన దానికి మెయికొని వచ్చితి . .
కు సం 4 416.

కం .. నే నొక. వనితారత్నంబుఁ జూచి వలచితిఁ దనుఁ బట్టిన బ్రహ్మరాక్షసుని కసిమున మెయికొన దదియు సంగమున కెబ్భంగిన్
దశకు. 11. 50.

3. పూను, ఉద్యమించు

కం. నానావిధభూతమయము, మే నిరిచారులము మనము మెయికొని నిక్కం, బేపరునకుఁ జెల్లింపం, గా వగు సత్యంబు నడపుట మే మట్లుండెన్ భార విరా 1. 103.

సీ. జగము లన్నియు నొక్కమొగి సమయింపంగ మెయికొని గమకించు మృత్యువో కా ...
భా. రా యు. 1467.

సీ. మెట్లకుఁ దగమిక మెయికొంట యాయింతి కుచములప్రతిఁ జూపఁ గోరు చెల్ల ...
కవిక. 3. 49.

4. లభించు.

కం. అది బెట్టిదంపువెరవున, మృదుభూతోపాయమునను మెయికొనద ప్రబలం, బొదువ వలయు నాజ్ఞాసంపద గలసాధకముతోడఁ బతి యవహితుఁడై ... భారం. శాం. 3. 170.

5. ఇష్టమగు, రుచించు.

కం. కాలము సేరినరోగికి, మే లగుభౌషధము లెందు మెయికొనునె మదిన్, జేల చెడ నున్నతఱి వినఁ, జోలునె దగుబుద్ధు లల్పబుద్ధుల కెందున్. భా. రా. అర. 2 13.

స. క్రి 1. అంగీకరించు, ఒప్పుకొను.

కం. తగ విదురుఁ బంచి యాతని, మగుడఁగఁ బిలిపించె నాయమయుఁ దనయునకున్. వగయును గూర్మియు నెంపును, మిగిలినవచనముల సంధి మెయికొనఁజెప్పెన్ భార ఉద్యో 4 82.

గీ. ఇట్టివానిఁగ నన్ను మీ రెఱిఁగి యిచటి, కిందఱును వచ్చి యక్కటా యిట్టు లడుగ, మీకుఁ బ్రియ మైనకార్యంబు మెయికొనంగఁ, గనుట కంటెను సుకృతంబు గలదె నాకు
భార. భీష్మ. 3. 502.

2. పొందు.

కం. వేలుగఁ గనినం బ్రకృతికిఁ, జూఱవిడిచినట్లు తనదుసుజ్ఞానము న,క్కాఱు విడిచి తన కంటెను, మీఱ నొకటి లేమిగాన్పు మెయికొన వలయున్. భార. అను. 4 202

('అంగీకరించు' అని శ. ర.)

మెయికోలు = మయికోలు, మేకోలు, మైకోలు వి. (√ మెయికొను)

(పూనిక, ఉద్యమము.)

కం. తమతమదేశంబులకై, మిముఁ గొని పాండవుల గెలుచు మెయికోలున భూ, రమణులు గొందఱు వచ్చిరి . భార. భీష్మ 1. 91

మెయితాలుపు. వి (మెయి[1] + తాలుపు) శరీరధారి, ప్రాణి.

రగడ. తవిలి యెన్నఁడు నేని నిమ్మెయితాలుపులకును గీడు సేయక ...

అచ్చ రా. యు. 64

మెయిపాలు. వి. బ (మెయి[1] + పాలు) సమభాగము.

(బ. మెయిపాలులు, మెయిపాళ్లు.)

కం. పెక్కండ్రు పూఁటవారలు, తక్కొని మెయిపాళ్ల వరువఁ దగు నొకచాయం, బెక్కండ్రు పూఁటయగుచో, నొక్కనిచే నైన నర్థ మొడయండు గొనున్ విజ్ఞా. 3. 66

శ్లో. బహవః స్యుర్యది స్వాంశైర్దద్యుః ప్రతిభువో ధనమ్, ఏకచ్ఛాయాశ్రితే ష్వేషు ధనికస్య యథారుచి . సం. విజ్ఞా. వ్య. (శ. ర.).

గీ. పెండ్లిచేసిన నిలుచెడి పేద లైన, కూఁతుఱకుఁ దల్లి ధనమైనఁ గొనుట యుచిత, మందఱును నొక్కతండ్రికి వారగుదు రేనిఁ, దారు మెయిపాలు గొనుటయ ధర్మ మెందు ... విజ్ఞా 3 127.

మెయిమఱుపు = మయిమఱుపు, మైమఱుపు వి. (మెయి[1] + మఱుపు) పారవశ్యము, ఒడలెఱుంగమి (శ. ర.).

మెయిమఱువు = మయిమఱువు, మేమఱుగు, మైమఱువు. వి (మెయి[1] + మఱువు) కవచము. (శ ర).

మెయిమెయి. మయిమయి, మైమై. క్రి. విశే. ద్రు. 1 అనాయాసముగా.

ఆ. మెయిమెయిం బెరంగి మెప్పించి ముక్కంటి. చే వరంబు గొని విశిష్టదివ్య, శస్త్రదీప్తుఁ డైన గాండీవి నోరఁ దాఁకిఁ, జెనయఁ జాలకునికి సెప్ప నేల . భార. ద్రో. 1. 45

గీ మశరహస్యంబు చెప్పక మగుపచంద, మెల్ల నేర్పడ మెయిమెయి నెఱిఁగి వమ్మ...

దశకు. 6. 167.

2. నిరుపద్రవముగా

కం. ఏ నపుడు ధర్మపాశా, దీనుఁడ నై కోపమునకు దీకొనరింపంగా నేరకున్న మెయి మైయిఁ, బో నయ్యెంగాక యింకఁ బొమ్మా యిచట న్ ... భార విరా. 5. 91.

కం నాకన్నుల యెదురం బడి, యేక్రియ మెయి మెయిన బ్రదికి యేఁగెదు నింకన్ ...

భా. రా. యు. 1558.

వ అమ్మొనసలి .. యక్కుమారు నుక్కుఁదండ సంబులవోలెఁ దనరెండుకోఱలం బిట్టూఁది కఱవక మెయిమెయిం గబళించి కనుగంద కుండ జలాధిదేవతాసమీపంబునకుం దెచ్చుటయు .. కాశీ. 4 68.

మెయివడి = మయివడి, మైవడి వి. (√మెయి[1]) 1. సమ్మతి, ఒప్పుదల.

గీ పలుకు తేర్పడ విని మెత్తబడినయట్లు, సుభగ మెయివడి చూపుగాఁ జూచి తనదు, హృదయ మెఱిఁగించుతెఱఁగున నిట్టు లనియె ...

భార. విరా. 2. 259.

2. విధము.

సీ. భావించి నీముద్దుఁబలుకుల మెయివడి బలపడఁ గఱచు రాచిలుక లివియు ...

కు సం 6 687.

ఆ కయ్యమునకు వలదు శాల్త్రివ్వ నధిప సా, మమున భేదమునను మార్తు మనము, మైత్రఁ జేసి చెఱుచు మెయివడిఁ దప్పించు,కొనుతెఱం గెఱింగికొనుట మేలు ..

భార. శాం. 2. 282.

3 సామర్థ్యము

మ. ... ధర్మనందనుం డతనియుద్ధతికిం బయి లోడి మెయివడి గలనడవడిం బ్రవర్తిల్లు చుండియు జూదంబువెంట మోసపోయి తొడరి చిక్కనం బడియె ... భార. ఉద్యో. 1. 22.

మెయివెట్టు. అ. క్రి. (మెయి¹+ పెట్టు) మేను పెంచు, పుష్టిఁ జెందు.

గీ. హర్షమందస్మితముతోడ నమ్మురారి, యపుడ హయముల మెయివెట్టునట్లు సేసి, తఱిమి నీళులఁ ద్రావించి తడవి మగుడఁ, దెచ్చె ..

భార. ద్రో. 3. 163.

మెయిసిరి. వి. (మెయి¹ + సిరి) నాట్యగతి భేదము.

కం. లయకోపు దృష్టియును వళి,నయ ముడుటు దురమ్ము మోడి నయ మున్నతిరే, కయును ప్రమాణము హారువున్, మెయిసిరి యపఘంకము మురువు మెలఁకువ యమరున్. ప్రబంధ. ...

మె(యిదు)ద్దు. అ. క్రి. పటవళమగు.

శా. సాహాచారవిచారదక్షులు . అట్టి నిన్ను సెనయన్ భావించి దుర్వారస, సారాం భోసఫ నీఁది మెద్దు నుపహాసాఖ్యాతుల్మై మర్త్యులా, ధారాధేయపిముక్తి యుక్తు లగు దుర్ దారిద్య్రవిద్రావణా ..

కు. సం. 10. 46

మెర. వి. 1. సంశయము.

చం. వెఱ మెర లేనియట్టి ఒలువీరుఁడు కృష్ణ కుమారుఁడొక్కచేఁ, జఱచి ...

భాగ. 10. పూ. 662.

2. విధము.

కం. రోమలతారాహు వదన, యామవతినేతఁ బోదువు దమచను శాఁగాఁ, గామాహితుఁ డీకుంజెడు, నామెర వెలఁదికిని ద్రివళు లతి శయ మయ్యెన్ ... ప్రబంధ. 295

మెరక. విశే. మెట్ట. (వి. మెట్టనేల. శ. ర.)

గీ. మెట్ట మెరక యనంగను మెఱయుచుండు. స్థలిక సంజ్ఞలు ... ఆం. భా. 2. 5.

మెరకు స. క్రి. త్రిప్పు.

ద్వి. దండియై యామ్యహస్తంబున గోరు, గొండి వల్పటికంటి కొల్కిలో నునిచి, యల్లనఁ గంటి గ్రుడ్డనియక యుండ, మెల్లనఁజుట్టును మెరకి పెకల్చి. పండితా. మహి. 251 పు

మెరమెర¹. వి. 1. వ్యథ, దుఃఖము

సీ. అమ్మహాత్ముని హృదయమునకు మెర మెర పుట్టింప నేటికిఁ బోయి కాంచి ...

భార. మా. 157.

కఁ. మురముర దివిజుల హృదయము, మెరమెం యిదె యడఁగు ననుచు మెఱసెన్ హరి యున్ ... భాగ. 10 ఉ. 161.

చం. మెర మెర యేల నీకు హరిమిత్ర సుతుండు ... మిత్రుఁడుత్తమ, స్థిరమతిఁ బొల్చు నొక్క ... టుఁడు ... పఞ్చ. ...

2 సంశయము సంభావన.

కం. అరివధము పాప మని మది, మెర మెర గలి నను బగిన మెయిఁజేయుము భూపా ప్రయ శ్చిత్తము .. భార. శాం. 1. 280.

భార. అశ్వ. 4. 171.

3. భేదము.

కం పురుషుఁడన వేఱొకండే, పురుషోత్తముఁ డైన యేన పురుషోత్తముఁడా, స్ఫురణకుఁ బ షట్వం బను, మెర మెర గల దదియకాదె మెయి కొనుఁ గ్రియకున్. భార. భీష్మ. 1. 199

4. మాలిన్యము.

ద్వి. పరమ మాహేశ్వర పట్టభద్రుండు, మృడుని భక్తులలోని మెర మెర వోవఁ, గడిగి నిర్మల

ములు గావించుకతన ...

ప్రభు. 2. 60 పొ. 22. పం.

ర. క్రౌర్యము.

సీ. మీనాక్షిపై నింత మెరమెర సేతువే చేరి
మీనాంక రక్షింతుఁగాక ... తపతీ. 4. 26.

జ. మెరమెరపడు, మెరమెరపాటు, మెరమెర
లాడు.

మెరమెర². వి. తళతళ మనుకాంతి.

రగడ. మెరమెరని కొలనిదరి మీ లంచు లకు
ముకులు, మరగె నీకనుదోయి మాయింపు చక
చకలు ... మనుచ. 3. 84.

మెరమెరపడు. అ. క్రి. (మెరమెర¹ + పడు)
సంశయపడు.

వ. అని చిత్తమోహంబు దిరస్కరించుచు నిజాశ్ర
మంబునకు వచ్చి తనమనంబున మెరమెర
పడుచుండును ... వా. రా. 4. 110.

మెరమెరపాటు. వి. (√ మెరమెరపడు) సంశయ
పడుట, మెరమెరపడుట.

ద్వి. నరకుసేయుదునె యీ సామ్రాజ్యపదవి, మెర
మెరపాటేల మీకుఁ జిత్తముల ....
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1515 పం.

మెరమెరలాడు. అ. క్రి. (మెరమెర¹) వ్యథ
నొందు, బాధపడు.

వ్యవ. ఎదుటివాని సంపద చూచిన మనస్సు మెర
మెరలాడును, కన్ను మెర మెరలాడు
చున్నది.

మెర్వు = మెర్గు, మెఱుఁగు, (చూ. మెర్వుడు
పుర్వు.)

జ. మెర్వుడుఁబుర్వు.

మెర్వు(ఱువు)డుఁబుర్వు. వి. (√ మెర్వు.)
మెఱుఁగుడుఁబురుగు, ఖద్యోతము.

సీ. కమలబాంధవునితోఁగదలు మెర్వుడుఁబుర్వు
దేవతాకుజముతోఁ దెల్లదుమ్మ ...

గీ. సాటిరానట్టిపగిది ... చెన్న. 5. 71.

మెఱచే = మెఱయు. అ. క్రి. తళుక్కునఁ
ప్రకాశించు.

సీ. ఘనతటిల్లతలయ క్రొవ్విమిడి దంష్ట్రలు మెఱ
వఁగఁ బండులు గొఱికి పెలుచ ...
భార. ఆది. 6. 201.

గీ. పటకయును వాలునుం గొని యలఘుజవము,
మెఱయ నేలకు లంఘించి మెఱుఁగుమెఱచి,
నట్లు నని . భార. ద్రో. 4. 101.

గీ. చిలుకమావులు గట్టిన చిగురుతేరి, పసిఁడిబలు
మీనుపడగ యొద్దెసలమెఱవఁ, జెఱకు విల్లు
పూవమ్ము లేడ్తెఱ ధరించి, గట్టి బిగిసి యే
తెంచె నక్కడిమిమగఁడు .
హరి. ఉ. 6. 58., భీమ. 6. 2. 9

జ. మెఱపు, మెఱపుఁదీఁగ.

మెఱపు. వి. (√మెఱచే. క. మెరపు.)
1. విద్యుత్తు, మించు.

సీ. మదచకోరమరాళమండలి చెలరేఁగఁ బఱచు
చేడియ లను మెఱపు లడఁగ ..
పారి. 2. 49.

సీ. ఒఱపు వేఁ బ్రోలుకారుమెఱపుచేవ నదల్పఁ గల
కంఠి కంటిచూపులబెడంగు ...
పరమ. 3. 125.

2. ప్రకాశము, తళుకు.

సీ. జింకతాలుపరియు జింకతాలుపరియు మఱఁ
దియు ననుఁగునై మెఱపుఁ బూత.
అచ్చ. రా. బాల. 3.

ద్వి. నెఱవైన కవిత వర్ణింప నం దెసఁగు, మెఱ
పుల చందాన మెఱపులు బొదవె.
ఆ. మ. క. 2. 72 పొ. 2 పం

మెఱపుఁదీఁగ వి. (మెఱపు + తీఁగ) తీఁగవలె నో
రైన మెఱపు (శ. ర.).

2. జ్యోతిష్మతీలత (శ. ర.).

మెఱ(ద)ము. అ. క్రి. 1. (నాఁటివశల్యాదికము)
ఇటువటు మెదలు.

వ. నెఱఁకుల మెఱుఁగుటమ్ములు మెఱమిన తెఱంగున నతని చరిత్రస్మరణంబులు చిత్తోత్కంపంబు నొనరింప ... నృ.సిం. 5. 4.

సీ. మొనసి మేనులు చుఱుక్కని పొక్కఁగాఁ దూఁకి మెఱముచు విసరు తెమ్మెరకుఁదోఁడు. యయా. 5. 81.

చం. . ఉష్ణజను లాడెడిమాడ్కి ఉమ్మలై యురవడిగుండెలో మెఱముచున్నవి సోదరులార యిద్యోడవ్ .. ఉ. రా. 6. 211, ఆము ?. 40

2. చెలరేఁగు, విజృంభించు.

గీ. హరిహరబ్రహ్మగాఢ మానాపహారి, త్రిభువనసుర్విహారి పరీతకుండు, కమ్మవిలుకాఁడు మెఱమశృంగారవనము, లోనిగురివెందపొదక్రిందవాని మనిచి. విక్ర. 8. 57.

స. క్రి. 1. మెదలు, కదలు.

శా. కంఠోపాంతము దాడలున్ మెఱముచుంగాలాగ్నిచండంబునన్, గుంరీభూతుఁడుగాక. భాగ. 10. పూ. 449.

మ. గవిలో బెబ్బులి డాఁగి గ్రుడ్లు మెఱమంగాఁ గాంచి రా జేసె మనుచ. 4. 46.

2. ఇటునటుఁ ద్రిప్పు, (కత్తితోఁ బొడిచి, ఇటు నటుఁ ద్రిప్పు.

సీ. కొటిమొన సంధించి మెఱమినక్రియ, సమ్ద్రుమకోటు లున్మూలితములు గాఁగ .. భోజరా. 7. 44

ద్వి. మెఱుఁగుఁగైదువు గ్రుచ్చి మెఱమినట్లుండ, మలికి భూపాలుఁ డాయుగ్మలిఁ జూచి .. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2135 పం.

వ. చక్రంబులఁ ద్రుంచుచు సబళంబుల నొంచుచు నురయల మెఱముచు శూలంబులఁ దుఱుముచు ... భాగ. 6. 370.

3. భేదించు.

కం. సురవీరుఁ డొక్కశరమునఁ, గంఫాలము గ్రుచ్చెఁ జక్కఁగా వాలమునన్, గరి డుస్సియవలఁ దురగం, బురగముక్రియఁ ద్రెళ్లి డొల్లనుఱము న్మెఱమెన్. అ. వి. 2. 84.

4. బాధించు.

గీ. మరునినాళీకసాయకోత్కరము కరము, ధరముఁ దరమిడి మెఱము చేయరిది సారిది నుఱిది నవి మెట్లు తెగఁ గోయునుం నదీర్ఘు, రంబుల జనింపవో శతారములు గావొ. వసు. 2. 114.

వి. 1. తలక్రిందుగా వేసెడుదుముకు, పిల్లమెఱము.

చం. పెఱుకుదు మింక లంక నని పేర్చి కపీంద్రులు దిక్కు లార్పులం, బఱియలు సేయుచున్ భ్రమరి పాఱుచుఁ గేరుచుఁ గ్రేళ్లు దాఁటుచున్, మెఱములు వైచుచు న్నెగసి మేఘము లంటుచు .. భా. రా. య. 283.

సీ. కడలినీటను చెంటి కరడు పొర్లువిధాన కుఱుచగా ముంగలి మెఱము వైచి .. ప్రబంధ 109.

కం .. వనజాతుని యెదుర మెఱము వైచిన భంగిన్ . జై. భా ౨. 103.

2. గంతు.

* మెఱములు వైచుచు మింటికి నెగయుచు .. ప్పెఱుల్ చఱచుచుఁ గుప్పెసడుచు .. అచ్చ. రా. యు. 90.

రగడ. పాటుమాలి నృపాలసుర వినపాలు .. ను .. లు డాఁచెను, రాలుపూలరాలు .. పెరాలు తేజవరాలు వైచెను చంద్రా. 4. 134.

మెఱమెచ్చు. అ. క్రి. (మెచ్చు[1] + మెచ్చు[1]) మిక్కిలి మెచ్చు

సీ . పోయి వచ్చెద నని మెఱమెచ్చుఁ బలికి. వేం. మా. 5. 149.

వి. 1. ఇచ్చకమునకైన పొగడ్త.

చం. మనమున మాటలం గ్రియల మన్నన లీ నొక
నాఁడు నెట్టికా, మిములకు గారవంబు మెఱ
మెచ్చులకై పచరింతుఁ గాని పా, యని యను
రక్తి నీయెడన వగ్గలమై కినుపట్టు నాకు.
పారి. 1. 118.

('మిక్కిలి మెచ్చు, అని శ. ర.)

2. మిక్కిలి మెచ్చు.

వ. [illegible]ంబు సేయం [illegible] భావించి మెఱ
మెచ్చుల కిట్లంటి ... [illegible]. 8. 72.

కం. ని[illegible] పేదల రక్షించెడు, సరసుఁడు నెఱదాత
గాక సంపన్నులఁ దా, భరియించువాఁడు
దాతయె, మెఱమెచ్చులదాత యతఁడు మేదిని
వేమా. వేమన. 2. 198.

విశే. ముఖప్రీతి కొఱకైనది.

కం. నయగారపుఁదమిఁ గపట, ప్రియముల మెఱ
మెచ్చుఁ బల్కరింతల మిథ్యా, చయములను
జైపచారపు, నయమున మునిఁగూడి కొన్ని
నాళ్లు రమింపన్. విప్ర. 4. 18.

సీ. అగుణార్ణవుని యిల్లాలికి మెఱమెచ్చుఁగూర్మితో
వండినకూర వెట్టు ... శుక. 2 557.

మెఱయించు. స. క్రి. (√ మెఱయు) ప్రక
టించు, బయలుపఱచు.

కం. ఉఱు ముఱిమినట్లు భరముఁ, దరితీపుమిటారి
పలుకువారినయంబున్, మెఱయింప నేర్తు
రిప్పుర, నెఱమద్దెలకాండ్రు వాద్యనినద
ప్రౌఢిన్. చం. రా. 8 66.

సీ. [illegible] దొంగఁ దేల్గుట్టిన ట్టిని డాఁచి
కొంచుఁ బోపక మెఱయించు రెట్లు ...
[illegible]. 2. 79.

గీ. [illegible] రింద్రునితోడి నెయ్యంబు గోరి, తేని
యాఁటి సేవకవృత్తిగాని, దొరతనంబులు
మె[illegible] దొరక వింక, నీకు నెటువలెఁ
దోఁచు నోనిర్జరేంద్ర. దశా. 2. 1'2.

మెఱయు అ. క్రి. 1. (మెఱపు) తళుక్కువఁ
బ్రకాశించు, ప్రకాశించు.

సీ. పొలపంబు మెఱసి దిక్కులఁ గాంతి పూరించు
క్రొక్కారు మెఱుఁగుల నుక్కడంచి.
భా. [illegible]. 2. 88.

కం. మెఱయంగ మసురు గురియఁగ, నుఱుమం
బురపీదులం బయోధరవేళం, దెఱపల [illegible]
[illegible] యొద్దకు, [illegible]
[illegible] .. [illegible]. 3. 88.

గీ. వశితచే వంత [illegible]
మెఱసినరీతి భ్రమి[illegible] డి, [illegible] దిక్కులఁ
దానయై యనుపమాన, మానమున [illegible]ట్టు లనిరెు
నమ్మౌనిఁ గాంచి .... దశా. 6. 116.

సీ. కాంచనాంచలదివ్యకౌశేయచేలంబు మనకటి
తటమునఁ గరము మెఱయ ... విక్ర. 1. 8.

2. ఒప్పు, శోభిల్లు.

ఆ. ఇందువంశవిభుఁ డుపేంద్రుఁ డింద్రప్రస్థ,
పురము సొచ్చె నతివిభూతి మెఱసి ...
భార. ఆది. 8. 215.

సీ. సమరనృత్యోచిత చమరవాలంబును గళ
పాలయు భుజాగ్రమున మెఱయ ...
పారి. 1. 44.

చం. పఱపగునారికేళవనపంక్తులు మామిడితోపులుం
గడుస్, మెఱయుచు నాక్షకు న్ముదము
మెచ్చును నచ్చెరువున్ ఘటి[illegible]ఁగన్ ...
[illegible]. 2. 1[illegible]. [illegible]. 3. 33.

3. ప్రకటితమగు, వెల్లడియగు.

గీ. [illegible] మెఱయ .
[illegible]. 2. 119.

సీ. ప్రహాస[illegible] కంబుల
యం[illegible] మెఱయ .. [illegible]. 1. 20.

4. [illegible]

కం. మురము[illegible]హ్లాదయము, [illegible]
[illegible] మెఱ[illegible]యున్.
భా. 10. ఉ. 161.

గీ. తక్కఁగలసైనికుల నెల్ల నుక్కడంచి, మిగుల సంగ్రామభూమిలో మెఱసినట్టి, రిపుయముని తీవ్రతకును సైరింపలేక, వెఱచి చోళావనీ భర్త విఱిగి చనియె. పరమ. 4. 159.

ఉ. ఎఱుఁగుదు మున్ సుకేశుఁడు మహేశు కృపన్ విభవాభిరాముఁ డౌ, నెఱుఁగుదు వానిపుత్రకు లహీనవరంబులు బ్రహ్మ యీయఁగా, మెఱసి జగత్త్రియంబునకు మీకును బాధకు లౌట ... ఉ. రా 1. 327.

5. పూను, ఉద్యమించు.

గీ. మెఱసి యుపకార మొనరింప మేలు వచ్చుఁ, గీడు వచ్చు మనంబులో నోడ వలదు ... కాశీ. 2. 107.

6. అతిశయించు.

కం. ప్రాకటనవరసకలనా. సాకల్యము మెఱయు మధురసమధుద్రాక్షా, పాకప్రబంధరచనన్, జోకం దగుతిక్కయాయజూకుం దలతున్. విప్ర. 1. 11.

ద్వి. చిఱునవ్వు నవ్వి వసిష్ఠుఁ డాగ్రహము, మెఱయఁ గౌశికసంయమి కిట్టు లనియె ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 352 పం.

7. ప్రసరించు.

గీ. ఆకసంబు నుండి విహంగరాజు, భక్తి నెఱకల నీడ వప్పద్మనాభు, మీఁదఁ బచరించె బీఱెండ మెఱయకుండ .... హరి. పూ. 7. 189.

స. క్రి 1. మెఱయునట్లు చేయు, మెఱపు మెఱయించు.

సీ. మఱి మూఁడవది నిల్పి మెఱసి బిట్టుఱిమి, శీకర వారి సృష్టిఁ జీకటిగ నలమ ... ఆము. 4 61.

2. ప్రకటించు, బయలుపఱుచు.

ఆ. రాజసుతుఁ డోడ రమణఁ బాండవభృత, రాష్ట్రసుతులు వృద్ధరాజులొద్దఁ, దద్దయును ముదమునఁ దమతమవిద్యలు, మెఱసి రెల్ల జనులు మెచ్చి పొగడ. భార. ఆది. 6. 11.

ఆ. అరులగుణములైన నగ్గింతు రెప్పుడుఁ, గలయ వెరసినపుడు గలితనంబు, మెఱయుగురు మహాత్ముల తెఱుఁగఁడు తుదిమొద, లెట్టివారి నితఁడు బెట్టు పలుకు భార. విరా. 4. 228.

ద్వి. వలనైన తనవైభవంబెల్ల మెఱసి, కొలువుండె నుత్తరగోపురంబందు ... రం. రా. యు. 350 పు. 1 పం.

కం. అని యిట్లు గురుపుసన్నిధిఁ, దనగర్వము మెఱసి విప్రతతులను నిందించిన నావైశం పాయన, ముని మండుచు యాజ్ఞవల్క్యముని కిట్లనియెన్ ... వి. పు. 4. 84.

ఱ. మెఱయించు, మెఱవడి.

మెఱవడి(జి). వి. (√ మెఱయు. బ. మెఱవడులు, మెఱవళులు, మెఱవళ్లు.) 1. అతిశయము.

సీ. మిత్రప్రతాపంబు మెఱవడిఁ గుదియించి యతితపఃస్ఫూర్తిఁ జయ్యన హరించి ... చంద్రా. 4. 27.

కం. వడి వేయువేయుశిరసులు, గడిగి బెడం గయిరి కుంతి కాంచినకొడుకుల్, వెడవింటిజోదు మెఱవడిఁ, గడిగిన నారాచపంచకంబో యనఁగన్. పాంచా. 4. 14.

గీ. జిగిబిగి మెఱవడియు వడిబాగసులంద. చందములు నందచందమ్ము లన్నిదులు దెలి,యక వితాకవితల రాజహంసకవులఁ, గదిసి కావు కావనెడి కాకవులు కవులె. ప్రబంధ. 16.

2. ధైర్యము.

ద్వి. కాళ్లను రెండు నఱకమ గుత్తుకకుఁ, గడికండలుగఁగొట్టి కలుషంబు పుట్టి, మృడుని ముందఱఁ బెట్టి మెఱవడిఁ బట్టి ... పండితా. పురా. 90 పు.

ద్వి. మిఱుమిండ వయనారు మెఱవణి మెచ్చి ...
జన. పు. 4. 1025 పం.

3. నేర్పు.

సీ. మెప్పించివాఁడవు మెఱవడిఁ గర్ణాటనరనాయ
కుని వీరనారసింహు .... మై. 1. 18.

కం. పనిమెఱవడి వలరుశరుడపచ్చ్ఫలచవికెన్ ..
యయా. 4. 86.

చం. కరచరణాదు లందఱికిఁ గల్గినయంతటనే
సమర్థతన్, మెఱవడిఁ గాంచనేర్తురె మనీషి
వరుల్ ...
కృష్ణ. 2. 104., ఉ. రా. 4. 291.

4. ప్రకాశము, శోభ.

గీ. మంచిగుణములు గలయట్టి మనుజునందు,
స్వల్పగుణ మైన నది ప్రకాశంబు నొందు, శ్వేత
గిరిశిఖరంబుపై శీతకరుని, కిరణజాలంబు మెఱ
వడిఁ బొరయుకరణి. నా. పంచ. 1. 351.

5. విధము.

వ. ... తగరుల నన్నల దాఁకొన్నవీఁక, తుల
వలపోట్లాటమాడ్కి రక్కము పుంజులు కఱచి
కాట్లజట్లు గఱచుక నారెలు దున్నపోటు
వరుస వ్రేటులువేసిన మెఱవిడిని ...
ప్రబంధ. 788.

6. ఉద్రేకము, విజృంభణము.

వ. అని మఱియుం జెఱకువిలుతుని మెఱవడిఁ దర
పిన నెఱబిరుదు తెఱుంగుపడన్ ...
భాగ. 8. 396.

(ముద్రితపా. మెఱవడి నెఱసిన. శ. ర. పా.)

7. గౌరవము.

కం. వెఱవకు నీవు సురేశ్వర, యెఱుఁగుదు నే
నాదురాత్ము నిప్పుడ వానిన్, మెఱవడి
యొనర్చి బుద్ధులు, గఱపి వరం బిచ్చి శాంతుఁ
గావింతు రహిన్. శేష. 4.

(శ. ర. మెఱవడి యొనర్చు = గౌరవించు.)

8. ఊరేగింపు (శ. ర.).

విశే. ప్రకాశించునది, శోభిల్లునది.

కం. నెఱి వగ్గలింపఁ జుక్కలు, తఱచై పొడము
టయు గగనతల మొప్పారెన్, మెఱుఁగారు
ముత్యములచే, మెఱవడి యగునల్లి పట్టు
మేల్కట్టు గతిన్. విక్ర. 6. 64.

సీ. బంగారు మెఱవడిపల్లనంబులతోడఁ గెంజట్టు
కీలు పక్కెరలతోడ ... వి శకుం 1. 111.

ద్వి. కుఱుచ కెంజడలు బాగుగ నెత్తి చుట్టి, మెఱ
వడిగా భూతిమెయినిండ నలఁది ...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 64 పం.

మెఱికలు. వి. బ. ఇంచుకపొట్టు విడినబియ్యము.

గీ. అమరికలఁ గల్గి సంకటి తమిదరొట్టె, వేఁట
పొట్ట జెన మినుపపిండిమెఱిక, లొడికముగ
బొక్కి దగఁ దీరఁబడ్డకోళ్లఁ, గఱచికాటుల
గెల్చు రక్కాముకోళ్లు. ప్రబంధ. 132.

మెఱియ. వి. గుంట్రాయి.

కం. కఱకంఠుభక్తవెలిగాఁ, గొఱగా నెవ్వియును
నవియుఁ గొన్నిటివాళ్లల్, మఱి పిండకూడు
వెట్టిన, మెఱియలక్రియ మెఱచు మీసమెదు
కుల మెఱపుల్. శివ. సా. 197.

చం. మెఱియలవంటిరక్కసులు మిక్కిలి లెక్కకు
మీఱి క్రొవ్వు నేడ్తెరయుఁ దలిర్పఁగా ...
ప్రభా. 1. 81.

బ. మెఱియఁడు, మెఱియత.

మెఱియఁడు. విశే. (√ మెఱియ) గుంట్రాతి
వంటివాఁడు, కఠినుఁడు. ('చలింపనివాఁడు' అని
శ. ర.)

గీ. త్రిమ్మరి గదా సదాగతి తెలిసిచూడ, మెఱి
యఁడుగదా యనఁగుఁడేతఱి మఱి మడియఁడు
గదా యల్లపై వాల్మీకుఁడు దలంప, నిట్టి చెడు
గులచే బాధ కెట్టులోర్తు. సారంగ. 2. 127.

మెఱియత. విశే. (√ మెఱియ) గుంట్రాయి
వంటిది, కఠినాత్మురాలు.

కం. నీ విచ్చో మెఱియత వై, శావరమున వలపి

నట్లు గయ్యాళితించం,గా వెఱచి పేద మొఱగా, నే వీనిని వాతిఁ దగిలి యేల వచింతున్.
కళా. 3. 222.

మెఱుఁగంచుకమ్మ. వి. (మెఱుఁగు + అంచు + కమ్మ) ఒకవిధ మగుకర్ణాభరణము.

సీ. మెఱుఁగంచుకమ్మలు మెణ్ణూలు గెఱల ముక్కర యుడ్డబుడగలు కట్లసరులు . .
హంస. 4. 188.

మెఱుఁగారు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + అరు1) మిక్కిలి ప్రకాశించు.

కం. స్మరమందిరమ్ము శోభా,కరముగ మెఱుఁగారు పసిఁడికంబము లనఁగాఁ, గరమొప్పు నగతనూ జకుఁ, గరభోరులు వొలుచు మదనకరికర లీలన్. కు. సం. 3. 291.

వ. మెఱుఁగారు తమతమసిడంబు లుల్లసిల్లం జెలువు మిగిలి చనుదేరన్ ...
భార. భీష్మ. 1. 95.

మెఱుఁగారుఁబోఁడి(ణి). వి. (మెఱుఁగారు + బోఁడి) మిక్కిలి సౌందర్యము గల స్త్రీ.

ఉ. ఆమెఱుఁగారుఁ బోఁడిజిగి యబ్బెడుగుబ్బల చాకచక్యమా, యేమని చెప్పవచ్చు జగతీశ్వర శాశ్వతరూపసంపదల్ ... హంస 1. 58.

ద్వి. ... తెలిగన్నులనీరు, మీఁటుగు వేడు నామెఱుఁ గఁబోఁడి ... నవ. 1. 70 పొ. 8 పం.

మెఱుఁగిచ్చు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + ఇచ్చు) వన్నెపెట్టు.

చం. గొనకొని సామగానమునకున్ మెఱుఁగిచ్చు చతుస్స్వరంబులం, దెనకొని మ్రోయ వీణ మొరయించుచు ... కు. సం. 3. 325.

మెఱుఁగిడు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + ఇడు) వన్నెపెట్టు.

చం. ... వేదవా, క్యవిహితవృత్తిమై నభినవా భ్యుదయం బొనరించి దర్శి మా,ధవుఁగొని యాగలం దమకృతంబులకున్ మెఱుఁగిడ్డ యట్లుగన్. భార. అశ్వ. 4. 174.

మెఱుఁగీఁటె. వి. (మెఱుఁగు + ఈఁటె) ఒక విధమగు వేఁటసాధనము, వాఁడియగునీఁటె.

చం. .. ముకుందుబల్లెముల్, తలముడు లుర్లు బోనులు తెరల్ మెఱుఁగీఁటెలు ప్రోఁగు చుట్ట లున్, ... దనరంగ వెంబడిని బోంగి చెలం గుచు నేఁగి రొండొరుల్ ... ఇందు. 2. 58.

మెఱుఁగు(గ్గు). వి. (త. మెరుకు) 1. మెఱుపు, విద్యుత్తు.

ఆ. మెఱుఁగు మొగిలు సొచ్చు తెఱఁగున నాట్య మం, దిరము సొచ్చి తనదుగురువుకడకు, వరిగి నెమ్మి నిట్టులను నిఁతి ..
భార. విరా. 4. 27.

కం. మెఱుఁగుల కచిరత శశికిం, గఱయును మణి కనకములకుఁ గాఠిన్యము లేఁ, బొఱకుం గాష్ఠము దక్కఁగ, మెఱుఁగెల్లను వచ్చి గిరిజ మేనన నిల్చెన్ .... కు. సం. 3. 318.

ఉ. కన్నులు గండుమీలుఁ దొలుకారు మెఱుం గులుఁ గాముబాణముల్ ..
విక్ర. 3. 49., నీలా. 1. 56.

2. తళతళమనుకాంతి ; కాంతి, ప్రకాశము.

గీ. మిన్నమిడుఁగురులై రెండు మెఱచుచున్న, మెఱుఁగు లొకపుట్టలో నున్న నెఱుగ కేను, బుట్ట గ్రొప్పించి యారెంటిపొడవు గావ, కుడిగి వచ్చితి విస్మయపడి మనమున ...
భార. అను. 3. 179.

సీ. మెఱుఁగులు దూఁగెడుమృదుకరపల్లిక ల్లాడఁ జల్లుపోరాడి యాడి . నిర్వ. 8. 49.

సీ. మేంఁతమేనిమెఱుంగు మెఱుంగు కారు మెఱుంగు .. గిర. 1. 119.

3. నెయ్యి మొదలైనవానిజిడ్డు

సీ తొలఁకి మింటికిఁ బొంగుసుగ్ధపాథోరాశికర డుఁ మీఁది మీఁగడల మెఱుఁగు ...
మనుచ. 5. 38., ఆం. భా. 2 259.

4. వన్నె, ఉత్కర్షము.

గీ. కానఁ గవితాభిముఖుఁడైన కవివరునకు, మిశ్ర కావ్యంబె కావ్యమై మెఱుఁగుఁ దెచ్చు ...
కవిక. 1. 10.

5. వాఁడి, తీక్ష్ణత. (చూ. మెఱుఁగుసాన.)

విశే. 1. తళతళమను కాంతి గలది, కాంతి గలది.

సీ. భావింపనరుదైన భావమర్మంబులు మెఱుఁగుఁ జూపులలోన మేళవించి ... విక్ర. 2. 81.

సీ. నీలమేఘముడాలు డీలు సేయఁగఁ జాలు మెఱుఁగుఁ జామనచాయ మేనితోడ ...
ఆము. 1. 12.

ఉ. హాటకకలశంబులకును, బాటియగు పధూటి మెఱుఁగుఁ జాలిండ్లు .... నైష. 2. 17.

గీ. .. నీలత్వమున సరిగావు తెలియ, నెఱిగలిగి యొక్కమొత్తమై నిడుదలై దళమ్ములై మెర్గులై కారుక్రమ్ముచున్న, వికచకమలాక్షి నునుసోగవెండ్రుకలకు ...
విజ. వి. 1. 35., పారి 1. 37.

2. తీక్ష్ణము, వాఁడియైనది.

కం. నూతనమొకమణితసనము, ద్యోతితశార్ఙ్గము మెఱుంగుఁదూపులుఁ బడసెన్. కళా. 5. 20.

ద్వి. మెఱుఁగుఁగోలలతోడి మృత్యువునోరు, తఱలక డాకాలఁ దన్ని దట్టించి ...
హరిశ్చ. పూ. 82 పం.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 214 పం.

ఇ. మెఱుఁగంచుకమ్మ, మెఱుఁగారు, మెఱుఁగారుఁ బోఁడి, మెఱుఁగిచ్చు. మెఱుఁగిడు, మెఱుఁ గీఁటె. మెఱుఁగుఁగంచము, మెఱుఁగుఁబోఁడి, మెఱుఁగుగడ్డి, మెఱుఁగుజెట్టి, మెఱుఁగుడుఁ బురుపు. మెఱుఁగుడునూనె, మెఱుఁగునల్లలు, మెఱుఁగురిక్క, మెఱుఁగువెట్టు, మెఱుఁగు సాన, మెఱుఁగెక్కు.

మెఱుఁగుఁగంచెము. వి. (మెఱుఁగు + కంచెము) బొమ్మరివిద్య కుపయోగించునొక విధ మైన కంచెము.

చం. ... మెఱుఁగుఁగంచెము లభ్రితలోన్నతంబు లౌ, గదలు గుడార్లుపగ్గములు కత్తులబోనులు గడ్డపారలున్, వడిఁ గొని మేటిబొమ్మరులు వచ్చిరి బిల్లమహేశుపాలికిన్.
చెన్న. 2. 209.

మెఱుఁగుఁబోఁడి (టి). వి. (మెఱుఁగు + పోఁడి)

బ. మెఱుఁగుఁబోఁడులు, మెఱుఁగుఁబోండ్లు) మెఱుపువలె మనోజ్ఞురాలగు వాఁడుది; ఆఁడుది.

కం. చలదింద్రనీలగోళా, మలకోమలతారతార మండలములుప, ద్మలములు ప్రాంశుశ్వేతం బులు చపలము లౌర మెఱుఁగుఁబోఁడి నయనముల్ .. నైష. 3. 164.

చం. ... మేడలసోరణగండ్లవెంట రేల్, చని యుడురిక్కమొత్తమును జక్కఁగఁ జూచి మెఱుంగుఁబోఁడులి, చ్చనుబిడికిళ్లఁ బట్టి ...
నీలా. 1. 29.

గీ. మిగులభయమునఁదమతమమెఱుఁగుఁబోండ్లు, చేరి తముఁదామె కౌఁగిటఁ జేర్ప ...
దశా. 1. 191.

మెఱుఁగుగడ్డి. వి. (మెఱుఁగు + గడ్డి) తృణ విశేషము, ఒకవిధమగు గడ్డి (వృ. వి.)

సీ. .... ఎఱగొయ్యి వెణుతురు మెఱుఁగుగడ్డి.
హంస. 5. 45.

మెఱుఁగుజెట్టి. వి. (మెఱుఁగు + జెట్టి) ఒక విధమగు జెట్టి (శ. ర.)

మెఱుఁగుడుఁబురు (గు, గ్గు, ద్వు) వు. వి. (√ మెఱుఁగు. త. మిన్‌మినిప్పుచ్చి) మిడుఁగుఱుఁ బురుగు, ఖద్యోతము.

వ. ... మొకరితుమ్మెదలు రొదలు గల మెఱుఁ గుడుంబురువులట్లు మిసమిసని మెఱవ ...
మనుచ. 3. 28.

చం. సురవరవర్ణినీమణులు శోభిలుమి ట నటించు వేళఁ ద్రుత్పురిహారనీలహార్మ్యరుచిఁ బొల్చిన చోటులఁ ద్రోవ గానమిన్, గరమరు దంది తత్తఱిని గాఢతమఃపటలప్రచారులై, యుగుతర దీప్తులన్ మెలఁగుచుంద్రు మెఱుంగుడుఁ బుర్వులో యనన్ భల్లా. 1. ఆ. (శ. ర.).

మెఱుగుఁడునూనె. వి. (√మెఱుఁగు) పెట్టెలు మొద లగు వానికి మెఱుఁగుఁ దెచ్చుటకై పూయునట్టి యొక విధమైననూనె, కఱ్ఱనూనె. (శ. ర.).

మెఱుఁగుడునల్లలు వి. బ. (√ మెఱుఁగు) ఎడ నెడ బంగారుకట్లు గ్రుచ్చిన నల్లపూసలు (శ. ర.).

మెఱుఁగురిక్క. వి. (మెఱుఁగు + రిక్క.) 1. పగడము. 2. తళతళయనుకాంతి గలనక్షత్రము (శ్రీ. శ. ర.).

మెఱుఁగు(ఁబె)పెట్టు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + పెట్టు) ప్రకాశమును గలిగించు.

ఉ. పాండునియగ్రనందనుఁడు పాలడుగం దగ నీఁడయేని మా, కొం డన నేల మేలది సుయో ధనుఁ డింతకు మున్ను పెక్కులు, ద్దండతఁ దాను జేసినవిధంబుల కెల్ల మెఱుంగు వెట్టిన, ట్లుండెడు .... భార. ఉద్యో 2. 184.

క. నునుజాతమెఱుఁగువెట్టిన, కనకప్రతిమయును బోలెఁ గన్నియ యొప్పెన్ ...
నైష. 6. 42.

క. రవిశశిముకురములు శరద్యువతి మెఱుఁగుఁ బెట్టుభూతియో యనఁ బర్వెన్ .... అము. 4. 142.

మెఱుఁగుసాన. వి. (మెఱుఁగు + సాన) ఆయుధాదులకు వాఁడి గలిగించుజాయి.

గీ. చెఱకువిలుకాఁ డురం బను మెఱుఁగుసాన, పైని మొనయిడు కాంచనాంబకమురేఖ ...
దశా. 2. 282.

(నిదాఘవర్ణనము.)
సీ. మదనవిస్ఫూర్తికి మాఱటముక్కంటి మిహిర బింబమునకు మెఱుఁగుసాన...చంద్రా. 2. 16.

మెఱుఁగెక్కు. అ. క్రి. (మెఱుఁగు + ఎక్కు) వన్నెగాంచు. ఉత్కర్ష వహించు, పెంపొందు.

క. ... అతనియున్నయెడ గోధనమున్, మెఱుఁగెక్కి పాఁడి నేమిం, గొఱఁత వడకయుండఁ జేపి కురియుచునుండున్ ...
భార. విరా. 1. 108.

ఉ. మానుగఁ దప్పులున్న ననుమానము సేయక మోదమానస, న్మానసులై నవారు పలుమాఱు, పరీక్షలొనర్చి తీర్చినన్, హీనకవిత్వమైన, మెఱుఁగెక్కదె ... ద్వా. 1. 15.

సీ. ఒఱగంట మెఱుఁగెక్కు నొరయంగఁ గల, యక్క పఱొన్నంచుపక్కెర యుదుటు, సూప .. దశా. 2. 66.

మెఱుకు. స. క్రి. పెఱుకు, ఉత్పాటించు.

సీ. మెడ మెట్టి గోర్గ్రొండి మెఱికి వుచ్చుఁడు వీని గ్రుడ్లు చెక్కుల నెత్తురులు స్రవింప ..
కాశీ. 3. 152.

శ్లో. ఉత్పాటయాస్య నేత్రే త్వం నిధాయ చరణౌ గళే .. సం. కాశీ. 3.

గీ. మృత్యుదేవత మునిపండ్లు మెఱుకఁ జాలు.
కాశీ. 2. 47.

మెఱుము[1] అ. క్రి మెఱచు, తళుక్కని ప్రకాశించు.

క. ఉఱుముచు మెఱుముచుఁ బిడుగులు, వఱలఁగ వలుగడలఁ బడ నవారితవృష్టుల్, గుఱుకొని కుఱియఁగఁ బంచెను, మఱియును నయ్యనలు మీఁద మఘవుం డలుకన్.
భార. ఆది. 2. 270.

క. మెఱుమ ధనుర్దండము గుణ, ముఱుమఁగ విశిఖతతి దొరుఁగ నొక్కటఁ దఱచై, పఱవ రుధిరంపుఁగాలువ, లఱిముఱి ఘనసుజుఁడు ద్రోణుఁ డడరె నరేంద్రా.
భార. ద్రో. .. 234.

వి. మెఱపు, విద్యుత్తు.

(వ్యావ.) నట్టి యుఱుములు మెఱుములే గాని వాన లేదు.

మెఱుము² స. క్రి. 1. కొట్టు, ప్రహరించు.

వ. .. ప్రతిపక్షులం దఱిమియు వాలంబుల మెఱిమియు ముష్టిఘాతులం గ్రుమ్మియు... సీతావి. 3. 106.

2. పొడుచు.

వ. ... ఇరువురు మెయి మలంచి పానియు డాసియు ... లాసియు వ్రేసియుం దఱిమియు మెఱిమియు నొండొరుల దేహంబులు రుధిరాసారంబువం దడిసి ... ఉ. హరి. 3. 64.

మెలఁకువ. వి. (√ మెలఁగు) 1. వర్తనము.

కం. చనువాని చేయు కార్యం,బున కడ్డము సొచ్చి నేరుపున మెలఁగుచుం దా,నును బయిం బూసికొనుట దన,మును మెలఁగిన మెలఁకువకును ముప్పగుఁ బిదపన్. భార. విరా. 1. 125.

చం. అలరుచుఁ గేళివేళఁ బ్రియునాస్యముఁ గన్గొని సిగ్గుచే మదిం, గళవళ మందఁగాఁ జివర కన్నులు రెండును మూసికొన్న నా, మెలఁకువకుం గవుంగిలిడి మెచ్చును ... శివధ. 1. 5., సుద. 2. 94.

2. భద్రముగా వర్తించుట.

బంధురవృత్తము. ... ఏనికపోఁ జనియెడు వలవగునల తఱిమలచేతం దగఁ దెచ్చి మెలంకువ సం,తనగలిగిన గెలుపుల సిరిసెలఁతన్ దక్కం గైకొని ... యయా. 4. 165.

కం. జలతైలబిందు వయి నా,మెలఁకువ వెల్లివిరియైన మేలగునే ... ఉ. హరి. 5. 198.

3. జీవనము.

చం. చలనము లేక యీనృపతి శయ్య నహర్నిశమున్ సుఖించునా, మెలఁకువ హానిచేయుటకు మేకొని రాఁ దగునయ్య ... నా. పంచ. 1. 315.

4. సంచారము, స్వేచ్ఛాసంచారము.

కం. మెలఁకువ లగుచోటుల మను,కుఱ కందువలను జలంబుఁ గొనునెడలను మేఁ,తల పట్టుల మృగముఁకను, వల లొడ్డుచు వేఁటకాండ్రు వలను గఁ జనఁగాన్. ద్వా. 3. 24

కం. మెలఁకువలు చాలి తమతమ, నిలయంబుల కెగసి వచ్చునెమళుల పింఛో,జ్జ్వల రుచులు ... కవిక. 4. 80.

5. ధైర్యము, దిట్టతనము.

ద్వి. మెలఁకువ చెడి తోఁక మెడమీఁద వైచి, సొంపి కెలంకులఁ జూచుచుఁ బాఱి .. రం. రా. కిష్కి. 20వ పొ. 3 పం.

6. స్థలము, చోటు.

కం. తగువాఁడు దానును నా,మృగములు విహరించునట్టి మెలఁకువ గని లో,నిగురొత్తెడు వేడుక న,జ్జగతీశుఁడు సన్నఁ జేసి చంచుల కనియెన్ ... చిత్రభా. 3. 131.

7. ప్రౌఢత్వము, నేర్పు.

కం. చిలుకల పలుకలపలుకుల, కులుకులు గల మెలఁకువలకుఁ గొఱత ఘటించుం, జిలిబిలి పలుకులు వలుకుచు, జలకము కలికికి నొనప్పఁ జనిరి పొలంతుల్ ... అచలా. 2. 31.

చం. తెలుఁగునఁ జెప్ప నేర్చిన సుధీజనులెల్ల నెఱాను ధూర్జటీ, బళి యనఁ దక్కు గుల్కవగఁ బాటిలు తేట మెఱుంగుమాటలన్, మెలఁకువ గాంచు బెళ్కుజిగిమించు ప్రబంధతతుల్ ఘటించుచో ... కృష్ణ. 1. 27.

8. నాట్యగతిభేదము.

కం. .. మెయిసిరి యవఘళము మురువు మెలఁకువ యమరున్ ... ప్రబంధ. 108.

9. తెలివి, జ్ఞానము; ప్రబోధము, అవబోధము.

ఆ. మోడ్పు కేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్నుఁ గాంచి పలికె, నన్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి నాత్మ, మెప్పువుట్టె నీదు మెలఁకువకును. అప్ప. 1. 39.

సీ. ... మేలుకొంట యనఁగ మేలుకంట యనఁగ, మేలుకాంచుట యనఁగను మెలఁకువ యన ...

అవబోధ మొప్ప ... ఆం. భా. 1. 142.

(వ్యవ.) దొంగ యిల్లు దాఁటి పోవువఱకు వారికి మెలఁకువ రాలేదు.

10. మల్లవిద్యా సంబంధమగు పదునాఱు ఉపవీతములలో నొకటి.

వ. అప్పీరుండు దండనిల్కడ కదలు మెలఁకువ లెంకలఘువంబు లాదియాషోడశోపవీతంబుల రీతుల నేర్పి ... హంస. 1. 206.

మెలఁకువకాఁడు. విశే. (√ మెలఁకువ) జాగరూకత కలవాఁడు.

సీ. ... జాగరూకాభిధాన, మలరు మెలఁకువకాఁడన ... ఆం. భా. 3. 11.

మెలఁకువఁపడు. అ. క్రి. (మెలఁకువ + పడు) జాగరూకత వహించు, దూరదృష్టి కలిగియుండు (వ్యవ.) మీ రావనిలో ముందే మెలఁకువ పడితిరి కనుక నెఱవేఱినది.

మెలఁగాఁడు. అ. క్రి. (మెలఁగు + ఆడు స్వార్థమున) సంచరించు.

శ్లో. వెలుఁగొందు నవరత్న విమల శృంగముల, మెలఁగాడు కస్తూరి మృగములగముల ... నవ. 4. 206 పా. 13 పం.

మెలఁగించు. స. క్రి. (మెలఁగు) 1. వర్తింపఁజేయు, నడపు.

కం. ... వీరిన్, సరిఁ దనకొడుకుల మెలఁపిన, తెరువున మెలఁగింప వలదె ధృతరాష్ట్రవిభున్ ... భార. ఉద్యో. 1. 359

ద్వి. కాంచనభూమి పై కర్మజాలములం, మేరల సకలంబు మెలగించువాఁడు .. రం. రా ఉ. 89. 32 పం

కం. సంగడి లోకము లన్నియు, మ్రింగుచుఁ గ్రక్కుచును బయఁ మెలఁగించుచు ను, ప్పొంగెడు వేడుక కాఁడటు, మ్రింగుడువడె బకునిచేత మీఁదెఱిఁగి నృపా. భాగ. 10. పూ. 446.

2. త్రిప్పు, తిరుగఁజేయు.

కం. ... నీకోమలిక మెఱుఁగుటకునై, రాముఁడు మెలఁగించి చూచె రమణీ నిన్నున్ ... భా. రా. అర. 1. 148

మెలఁగు = మెలవు. అ. క్రి. 1. ప్రవర్తింను, నడచుకొను, అనుకూల్యముతోఁ బ్రవర్తించు.

కం. అరయ నెన్నండైనను, మీరలు నా కెగ్గు గాఁగ మెలఁగుటలేదో, పాండవులార భార. ఆశ్ర. 1. 94.

కం. పతికనుసన్నల మెలఁగుము . విక్ర 4 . 98

కం. ఇల్లాలు మెలఁగకున్నను, గుల్లా సౌఖ్యంబు పతికిఁ గొండంతైనన్, ఇల్లాలు మెలఁగుచున్నను, గొల్లా సౌఖ్యంబు పతికి గోరంతయినన్. శేష. 1. 139.

2. వర్తించు, ఉండు.

చం. కలిమికి నొప్పుగాఁగ బలగం బయి నీకడ నాతనూభవుల్, మెలఁగఁగ జూడఁ గానన యమేయభుజాబలశాలి విక్రమోజ్జ్వలుఁడు సుభద్ర పట్టియును వమ్మయిపోయె .. భార. సౌ. 2. 29.

గీ. మీనరాశిని సూర్యుండు మెలఁగుచుండ ... భీమ. 6. 38.

కం. మెలఁగుదురు గాక కడుపునఁ, గలకాలము జాతరాగ్నిఁ గమలి బలీంద్రా ... దశా. 2. 385., ఇందు. 3. 72.

3. సంచరించు, తిరుగు.

సీ. మిణ్ణుఁ బల్లంబునై మెలఁగంగఁ దనరథప్రముఖ వాహనములఁ బఱప ననుపు, గామున్న మేదినిఁ గడునమ్మదలిఁ గాఁగ వెరపున నొనరించి ... భార. ద్రో. 2. 211.

ఆ. కుడచినపుడు నిద్ర గూరినయప్పుడు, మేలుకొనినయపుడు, విష్ణుకీర్తనంబు మెలగినప్పుడు విష్ణుచింతయుఁగాని, పలుకఁ డో డుబుద్ధిఁ దలపఁ డొంటు. నృసిం. 3. 150.

కం. మెలఁగక మృగములు విహగము, లులియక లేఁబొఱలఁ జిగురు లొత్తక ... నెలవులు, నట వనవన మమరెఁ జిత్రరాటవివోలెన్. కు. సం. 5. 468.

4. (పొట్టతో మెల్లమెల్లన) జరగు, ప్రాకు.

సీ. పొలుపారఁగా బోరగిలి పాన్పుపాల్గు మూల
లకును వచ్చును మెలఁగి మెలఁగి
హరి. పూ. 5 190.

5. ప్రసరించు, వ్యాపించు.

సీ. పతివిలోకనములు పడఁతుకమైఁదీవఁ గల
యఁగాఁ బలుమఱు మెలఁగుచుండు..
భార. విరా. 5. 395.

6. ప్రవహించు, పాఱు

కం. గుబ్బముఁ గొనిపో బుద్ధుల, కుబ్బఁడ మీతాత
యొద్దకున్ నీతంద్రుల్, వెబ్బలు నీకై రదె
యీ, మిబ్బున గంగాజలంబు మెలఁగ శుభ
మగున్. భాగ 9. 215.

7. వీఁచు.

కం. తలిరుఁటతుదఁ జినుకులు జల, జల వడియఁగఁ
దడిసి మెలఁగు చలికరువలిను, న్రొలపమున
విరియు పరువవుఁ, దొలుమొగడలవలపుఁ
దెలుపు తోఁటలలోనన్. పారి. 5 103.

సీ కమనీయ తపనీయ కదళికావనంబు కదళికా
వవనంబుఁ గలసి మెలఁగె ...
వసు 1 149.

జ. మెలఁకువ, మెలఁకువకాఁడు, మెలఁకువపడు,
మెలఁగాఁడు, మెలఁగించు, మెలపు, మెలన.

మెలఁత వి. (√ మెలయు) స్త్రీ, అఁడుది

సీ. ఎలమి నమ్మోహిని న స్మైలయింపఁ దివిరిన
మెలఁత ... బుసిగ గాదె ..
భార. విరా. 2. 86.

గీ. అలక తిమిరాభిదృశ్య ఫాలార్థచంద్ర, మెలఁత
యిది కృష్ణపక్షాష్టమీత్రియామ.

ఉ. అపురిమించుటోవరుల నాడు మెలంతలగాన
మాధురిన్, ప్రాపితజీవ లయ్యును దదగ్రమణి
ప్రతిమల్ ...
హ. వ. 1. 8., సునుచ. 6. 66.

సీ ... మెలఁతుక వెలఁది మెలఁత ....

గీ .. ముద్దుగుమ్మ యన స్త్రీ, నామాఖ్యలు ...
ఆం. భా. 2. 104.

మెలఁతుక. వి (మెలఁత + ఉక. స్వార్థమున.)
అఁడుది, స్త్రీ

చం. మెలఁతుక లప్పురిన్ నిజుదమేడలఁ గ్రీడలు
సల్పుచుండి మిం, చులు జళిపించు కన్గవల
బోరణగండ్లమంజూడ నీ దగున్ ....
వి. శకుం. 1. 73.

గీ మెలఁతుకలమిన్న నిద్దంపుమేల్పసిఁడి, గఱుగ
కు.డిన .. నిప్పచ్చరంబు, విడుచు మెటులు...
నీలా. 2. 36.

సీ. ... మెలఁతుక వెలఁది మెలఁత ..

గీ. .. ముద్దుగుమ్మ యన స్త్రీన, మాఖ్యలు ...
ఆం భా. 2. 104.

మెలఁ(చే)పు స. క్రి. (√మెలఁగు) మెలఁగఁ
జేయు, నడపు.

కం. సంచారకు లై యుండుదు, చిరవిగ్రహవృత్తికర
మున కగుదురు వీరిన్, నరిఁ దనకొడుకుల
మెలఁపిన, తెరువున మెలఁగింపఁ దగదె ధృత
రాష్ట్రునకున్ . . భార. ఉద్యో. 1. 259.

(చి. వి., భా. ల. వ్యా పా "తనకొడుకులు
మెలఁగిన తెరువున" ముద్రి. పా.)

వ. దవ్వుచేరువు లనిర్ధార్యంబులుగా మెలఁగన్
దేశికాళ్వఁబు మెలఁపుచు ...
మనుచ. 4 115.

మెలకు. అ. క్రి జ్వలించు, మండు.

వ. .. హాలాహలదహనంబు జగంబులం గోలా
హలంబు సేయుచున్నసమయంబున మెలకు
సెగల మిడుకం జాలక నీ కైన దేవ
తలును. .. భాగ. 8. 216.

మెలన. వి. (√మెలఁగు) నడక, ప్రవర్తన.

గీ. నాతి మగవాని నమ్మెట రోత గాదె, వాని
మెలన తా వద్దంబులోని ముడుపు.
Miscell. 1. 557. Line 9. (శా.)

మెలపాడు. అ. క్రి. (√మెలపు) నర్తించు, నృత్యము చేయు.

సీ. రంభాదిహరిణనేత్రలు మెలపాడిరి పాడిరి కిన్నరాబ్జాతముఖులు ..

హ. న. 2. 114.

మెలపారు. అ. క్రి. (మెలపు+అరు) మృదు వగు, మెత్తనగు.

పీ. తలిరాకుకంచెను మెంపారునడుగులు ధర మీఁద మోపుడుఁ దెరలి పోవు ...

కు. సం. 6. 670., కు. సం. 5. 502.

మెలపు. స. క్రి. (√మెలయు) మెలయఁజేయు, ప్రవర్తింపఁజేయు, నడపు.

కం. ముని సరసీరుహగర్భుఁడు, తపమదిలో మత్కీర్తి నిర్మిశ ప్రజ ధర్మం,బున మెలపఁ జాలుపురుషుం, డనవద్యుం డొకఁడు వలయు నని చింతింపన్.

వరాహ. 7. 14.

కం. ... వృపలి మన సీయక కడుఁ, జను వీయక మెలపవలయు సమ్ముఖచరులన్ ...

కవిక. 2. 18.

సీ. సింధుజ నెద నుంచి సిరుల మించితిఁ గాని మిహికాంశుఁ గనుసన్న మెలపరాదు ...

వసు. 3. 94.

కం. పగవాని పక్షమునవాఁ, డగపడినం గాచెనేని నతాన్యాసన్నుం,డుగ మెలపఁ దగదు మెలపినఁ, దెగు నుపమర్దుండపోలె భీతహితుండై.

వా. పంచ. 3. 303.

వి. = మెలుపు, మెల్పు. 1. జాగ్రత్త, అప్రమత్తత.

గీ. ఇట్లు దమతమవర్తించు నెడల సకల, జనములకు హృదయానురంజన మొనర్చి, శాశ్వ పుయితోట యడఁకువ తగవు మెలపు, నెఱిదెఱంగును జాటింప నేర్పు గలిగి.

భార. విరా. 2. 3.

ఆ. మీరు నిదుర దక్కి మెలపున నాచర, ణంబు లొత్తుచునికి నాకుఁ బ్రియము ...

భార. అను 2. 300, పారి 2. 12.

2. చాతుర్యము, నేర్పు.

గీ. అలరునెత్తావి పొలివోని యలరు లేఱి, మెలపు వలవాటు నెడఁదల మేకొనంగఁ, బ్రణయసఖులకుఁ గన్నులపండు వగుచుఁ, జతురముగ నొర్తు పుష్పాపచయము చేసె.

నిర్వ. 8. 38.

ఆ. రాజకీరములకు రసవంతముగఁ బల్కు, మెలపు దెలుపుకరణిఁ బలుకఁగఱచె ...

కు. సం. 3. 275., రాఘవ. 2. 6.

3. సౌందర్యము, చక్కఁదనము.

సీ. ఒఱపుమించినవాని నెఱమించు నెఱమించు మెలపుఁ గందించునెమ్మోనివాని ...

చంద్రి. 3. 79.

గీ. కడిఁది జడదారిసిగపూవు కళలప్రోవు, మెలపులకు సీమ కామునిమేనమామ, కట్టివేల్పు మఱంది భోగముగొంది, రిక్కగమిమక్కువ యొజుంగు రేవెలుంగు

కృ. శకుం. 1. 22., గంధ. 1. 74.

4. మార్దవము, మెత్తదనము.

సీ. అజగన్నాథుల నఖనోకపోలెఁ గన్గొని దక్షిణమునకుఁ జన నజుండు, మెలపుతో మృత్యువ మృత్యువ యొట పోయె దని పలుమాఱు సాంత్వనము దోఁప

భార. ద్రో. 2. 166.

ద్వి. పాలిండ్లపయ్యెద బయలుపఱ్చితినో, మేలపు మాటల మెలపు దప్పితినో ..

పండితా. పురా. 125.

5. ఉల్లాసము, ప్రమోదము.

చం. చలుపులపుట్టినిండ్లు నవసౌరభలక్ష్ముల కంతరంగముల్, మెలపులకు న్నివాసములు మెచ్చులచేరుగడల్ విరక్తతా, కలనల కెత్తుకోళ్లు తమకంబులకుం గయిదండ లామనిన్,

మలయుచు వచ్చె గంధగిరి మంథర బంధురగంధ వాహముల్. కవిక 4. 12.

6. నడక, సంచారము

ఉ. శాలు మెఱుంగులో మెలపుఁ గైకొనవేర్చిన పైఁడిబొమ్మలో, మారుని దీముతో కలికి మాటలచంద్రికతో చెలంగుళ్ళం, గారరసాధి దేవతలో కమ్మనిక్రొవ్విరి తీఁగెలో యనన్, వారిజపత్త్రలోచనలు వచ్చిరి మోహవిలాస మూర్తులై. వి. పు. 5. 146.

7. చాంచల్యము, కదలిక.

సీ. మృగమదంబును మదమృగమును హసియించు గాయంపువలపు కన్దోయి మెలపు ...

అని 2. 26.

8. స్థైర్యము

సీ కడుఁబేద యగుకాను గమనవేగంబున మెల పేది జవజవ జలదరింప ...

కవిక. 3. 151.

9 మాంద్యము, మెల్లఁదనము.

సీ పూఁదీఁగఁబోఁడిచూపులు చంచలము లని మెలపు నెన్నడపున మేళవించె ....

విక్ర. 4. 17.

10 విధము, రీతి.

వ తనయందు నివి మొదలయిన తీర్థంబులు గల వని యువనీజనంబులకుఁ దెలుపు మెలపున వెలుంగుచు .. కాళ. 1. 142.

మెలయు = మెలియు. అ. క్రి. 1. వర్తించు, ఉండు,

(చూ కలయు. ఇది కలయు ధాతుపూర్వకము గానే ప్రయోగములయందుఁ గానవచ్చు చున్నది.)

గీ. కాంతలిద్దఱు నచ్చటఁ గలసి మెలసి, సంభ్రమంబునఁ బుష్పావచయ మొనర్చి ...

రాజ. చ. 3. 42.

గీ. మాటలాడుచుఁ బాడుచు మంద మంద, గమన ములఁ గామినీమణుల్ గలసి మెలసి, వన విహారంబు గావింప వారిఁ గూడి, యలరె వనమన్మథునిలీల నట్టనుండు

ఉ. రా. 3. 209.

గీ. అనుచు ననిచినకూరిమి నణఁగి మణఁగి, కలిమి తేమిని భర్తతోఁ గలసి మెలసి, హెచ్చు తగ్గుల నొకరీతి నెసఁగ మెసఁగ, వెలసె విలసితకీర్తుల వెంగమాంబ.

కృ. శకుం పీఠి. 1. 78.

2. జాగరూకతతోనుండు (శ. ర.).

3. పెనఁగు (శ. ర.).

జ. మెలఁత, మెలఁతుక, మెలపాడు, మెలపారు, మెలపు.

మెలరారు అ. క్రి. 1. మనోహరమగు, ఒప్పిదమగు.
(ఈ రూప మొక్క కు సం. నందే గానవచ్చు చున్నది)

సీ. మెలరారు క్రేఁగంటి మెఱుఁగు దీఁగల డుల్లు తారాకు లొక్క క్రొక్కారు మెఱుఁగు,లు...

కు. సం. 7. 903.

సీ తెలిమోముపైఁ బర్వి తొలఁకాడుచాయతో మెలరారు కనుఁగవ మెఱుఁగు లడరు...

కు. సం 8. 9.

2. చలించు, త్రుళ్ళు

కం ఎలమెడు జలజాతంబులు, మెలరారెడు జల చరములు మేలిల్లెడుని,క్కాల నుండ...

కు, సం. 10. 391.

మెలవు = మెలఁగు. అ. క్రి.
(మరలు, తిరుగు.)

వ ... దీనిపడుమట వడగొండియేఱు ఉత్తర మించి మెలవినమెలవంక కొల్లిప్రోలును మల్లి ప్రోలును గూడినచోటి పుట్టయుసీమము...

పి. శా. శ. 1024. Ep. Ind. 5.

మెలి వి. (√ మెలియు సం. మిశితం) మెలిక, పెన.
శా. తైలాంచత్కచపాశిఁగూర్చి మెలు లొందం

జుట్టి మేల్పాగలన్.. రా వి. 2 51.

2. చిక్కు.

సీ. జన్నిదంబులు ముత్తెసరులు జిక్కులుపడ్డ
మెలలు విప్పుచుఁ గొంత మేల మాడి...
మృ వి. ౨. 88.

మెలిక వి (మెలి+ఇక, స్వార్థమున, మెలి, పెన
వ్యవ) పాటములు మెలికలు పడినవి.

మెలికించు స క్రి. (√ మెలిక) మెలిపెట్టు, పెనవేయు.

సీ. బహుమార్గముల నందివడగలు గట్టిరి మెలి
కించి కట్టిరి మేలుకట్లు...
వీర. 3. 118.

మెలిగొను అ. క్రి. (మెలి+కొను) 1. పెనగొను, చిక్కువడు.

సీ. నవమైనకృష్ణాజినముతుదక్క మెలిగొన్న ధవళ
యజ్ఞోపవీతంబు మెఱయ....
ద శా. 5. 81.

చం. ... తాళగతి బంగరుగాజులు మ్రోయ హార
ముల్, మెలిగొన నూర్పు లుప్పతిల ...
అలికులవేణి యొార్తు శిర సంటెను తెంజిగు
రాకుఁబోఁడికిన్. కవిజ. 3. 26.

2 వంకర దిరుగు.

సీ. ... ఇనుపకడెంబులు నింగలంబు, గురిపెడు
మిడిగ్రుడ్లు నెఱచూపులను నేపుమీఱడు మెలి
గొన్న కోఱమీసలు ...
ఉ హరిశ్చం. 4. 157.

మెలిదారము వి (√ మెలి) జాతిపనివాండ్రు దిండు
ప్రక్క కొయ్యలకుఁ గట్టెడు బిగిదారము.
(శ. ర.).

మెలిపెట్టు (వె) ట్టు స. క్రి. (మెలి+పెట్టు) పెనవేయు.

సీ. మెలిపెట్టి చుట్టిన తెలిపసింగిముడాసు పైల
పేటాకట్టుపనుపుఁ జెలఁగు, బంగరుత్రాఁతల
కట్టుహిజారు ... శుక. 2. 426.

మెలియు = మెలయు అ. క్రి. పెనఁగు (శ. ర.).

జ మెలి, మెలిక, మెలికించు, మెలిగొను, మెలి
దారము, మెలిపెట్టు, మెలివడు, మెలుచు.
మెలుపు.

మెలివడు అ క్రి. (మెలి+పడు) మెలిగొను.
(శ. ర.).

మెలుత = మెలఁత మెల్త, వి మెఁత, స్త్రీ.

కం. ... అమ్మెలి, లోకము నేరుటయు నమ్మె
లుఁత యెలుఁ గెసఁగన్ . .
భార. అను 3. 221.

ద్వి. మెచ్చ దింద్రాదుల మెలుఁత యీనంబి
మెచ్చునే యెలుఁగమే మీదానికొలఁది ...
పండితా మహిమ 281 పొ.

(క్రొత్త ప్రతిపా. మెలఁత ప్రాఁత ముద్రి పా.)

మెలుచు స. క్రి (√ మెలియు) మెలివేయు, పెనవైచు.

ద్వి. అనుమాన మేల రమ్మని చెట్టఁబట్టి, మెలు
చుచు బంగారు మేడలోపలికిఁ. బొలఁగనీయక
వెంటఁ దోడ్కొని పోయి . .
ద్వి. శ. సా. 1 509 పం.

(మెలఁచుచు అపముద్రి.)

చం. ... కేలఁ గేల్, మెలిచిన బెళ్కుజేడినల
మిన్నలచిన్నెల వెన్నుదన్నులల్, పొలపుల
చూలపుత్తుకలఁ జొత్తిలఁ జూచె ఆ తాంగి
నాథునిన్. ర. న. 1. 2.

మెలుపు = మెలపు, మెల్పు వి (√ మెలియు)
(మార్దవము, సౌకుమార్యము)

సీ. అలసభావంబున పొలుపును మెలుపును
గలుగు నగ్గిరిజన తలఁచి ...
... 7.

కం. మెలుపును గెలుపును ... దేని
లేదు తను కుమపఱనన్, ... నని
తప్పక, తలముల నెలసె ... ములు
వాల్పున్. ... 85

కం వనితలు మేలుపుమెయి మెలు ... నఁ ...

నొప్పువారిఁ ములు ముదలగు ప్రసన్నరి తొడ వులు గ్రద్దలు దివి, య వరేంద్రులు గొంద ఱునికి యచ్యుత కంచే.

భార. స్త్రీ. 2. 17., కు సం. 6 18.

(మెల్లఁదనము.)

సీ. ... గౌరి వచ్చి, వెనుకదిక్కున మెలుప్పనఁ జేరి మోమున కలఁతిన వ్రిసుమడచెలువు నొనఁగఁ, దమ్మిచేకుల నుల్లసమ్మాడు తన మృదుకర యుగ్మమునను శంకరునినేత్ర, యుగ్మమల్ల మూసి ...

భార అను. 4 419

(చాతుర్యము, నేర్పు.)

సీ. ఆసీనుఁ డయి తదీయాంఘ్రి పద్మంబులు తన చారుపాణి పద్మముల మెత్త, మెత్తన యొత్తుచు మెలు పొందఁ గర్జంపుఁబలు కులఁ జిత్తవిభ్రమము మాన్పి.

భార. మౌ. 1. 78.

చం. చెలువను గౌఁగిలించుకొని చెక్కును జెక్కను నంఘటిల్లఁ దొ, ట్రిలుచుఁ బదంబు లొక్క టొకటిం బెనఁగన్ మెల పొప్పఁ దార్చి తేఁ, దలిరుల తీంపముల్ గలుగు దట్టపుఁ బూఁబొదరింటి లోనికిన్.

కళా. 3. 84.

(చక్కఁదనము, సౌందర్యము.)

సీ. భద్రనిదోఘ్యతాతపత్రంబు గ్రాలుచు మిన్నేటి రింగల మెలువు గొలువ ...

భాగ. 6. 260.

మెలుసు వి (సం. మిశితమ్?) మెలిక, కైన.

గీ. బిఱుగు మెలుసులకలఁకలు గలిగికొనుచు, మె ోస్టిక్ళలిని దగులక మిోలిపెఱఁగు, వెలుఁగు వెలుఁగఁగఁ జేయుచుఁ గఁయ వెలుఁగుఁ, బరమపరిపూర్ణ నిర్గుణబ్రహ్మమునకు.

సీతారా. 2 6.

వ. అప్పుడు నప్పుడు గాకుండఁ దప్పటడుగు లిడుచు నినుపగొలుసుల మెలుసులు పిడినఁ జాలఁబులు మహోత్తాలుం డయిన బిడ్డనిఁ నడ్డంబు గాక కీ లూడి పీడిపడ ...

భాగ 10 పూ. 142

మెల్కువ. వి. జాగరూకత, మెలఁకువ.

ఉ ...తర్గణ, స్తోమము గాంచి భక్తి మదిఁ దొల్కఁగ సంగయ పల్కె మెల్కువన్ ...

చెన్న 3. 274.

మెత్త = మెలుఁత వి. ఆఁడుది, స్త్రీ

ఉ . సా, రంగముఁ జాయఁ డీయవసరంబున మే లని మెచ్చియో సుమీ, ద్రింగియుఁ గ్రాయు నచ్చిలువ మెత్త విధుం గసుగంద కుండఁగన్. నైష. 8. 178.

ఱ: మెల్తుక.

మెల్తుక వి (మెత్త+ఉక. స్వార్థమున) ఆఁడుది, స్త్రీ.

ఉ. .. మేదినీ, పుత్రి మదాశ్రమ స్థలము పొంత వనంబునఁ ద్రోచి వచ్చె సౌ, మిత్రి తపస్వి బాలకులు మెల్తుకఁ గన్గొని వచ్చి నాకుఁ దస్మాత్ర నెఱుంగఁ జెప్పుటయు.

నిర్వ. 10. 131.

చం. మెలఁగుచు నున్నవానిఁ గని మెల్తుక యొక్కతె భూసురుండ కాఁ, దలఁచి ...

మార్క. 5. 18.

మెల్పు = మెలుపు.

సౌకుమార్యము, మార్దవము.)

చ. .. విదురాది సజ్జనులబుద్ధికి రా మచితంబు తోడిమె, ల్పునఁ బరుసందనంబునను భూతతు లెల్ల నెఱుంగ నాడుమీ ...

భార. ఉద్యో. 3. 23

సీ. భారతి నడపాడు పదగతు లన మెల్పు దల కొని క్రాలు పదక్రమములు ...

కు. సం. 6. 713.

(మాంద్యము, మెల్లఁదనము.)

ఉ. అప్పు డొకర్తు కొంచెమగు నాభరణంబులు

సన్నపూఁతయున్, గొప్పిడి త్రిప్పి లోఁ జెరివి కొన్న నడంగిన పూవులుం బయిం, గప్పిన చేలకొంగు మనుఁగప్పును మెల్పున నేఁగు మెట్టెలేఁ, జప్పుడు చెన్నుఁ జేయు గతి చందము వింతఁగఁ బోవు నయ్యెడన్.

నిర్వ. 6. 58.

శా. ధేనుగ్రాసము మాన్ప దోస మని సందేహించివన్ సస్య మెం,తే నష్టం బగు నైన నేమి మఱియున్ విత్తంగ యామంబులో, నొనన్నన్ మునుతెల్ల మిక్కిలియు నేఁ డాఁకొందు రిధేనువుం, బానో మానము దప్పి మేసినది యింతం దోలెదన్ మెల్పునన్

వరాహ. 10 40.

ఉ. గంధవహుండు వీచె వెనకంబున నాత్మజు మీఁద మెల్పునన్ ....

భా రా యు 1718.

(నేర్పు)

సీ. కాఁడిన విషకంటకములు మెల్పునఁ బుచ్చి తన పెచ్చు పాదపద్మములు గాఁచి ...

జై. భా 6. 85.

(రీతి, విధము,)

చం. నిలువక మెల్లఁ దాఁటు నట్లు నిల్చిన మెల్పు నటించుఁ బట్టఁ జే,యలఁతికిఁ జేరినం జిదిమి నట్టులు దూరము దాఁటు ...

భా రా అర. 2. 46.

మ. .. మాయఁ బన్ని పెలుచం గోళంబులో వాలు మె,ల్పున రాజిల్లుచు మాట మెత్తఁదనమున్ లో వాఁడియు న్నేర్పడన్ ...

భాగ. 10. పూ. 223.

మెల్ల[1]. విశ కొంచెము వంకరైనది (కన్ను. చూపు) కేకరము.

(వ్యాక) ఆ పెండ్లి కుమారునికి మెల్లకన్ను. అట్లు మెల్లచూపు చూడకు.

జ, మెల్లకంటి, మెల్లకంటివాఁడు.

మెల్ల[2] విశ. (త. మెల్. కర్మధారయమున నిగాగమము.) 1. మందము, వేగము లేనిది.

ద్వి మెల్లనినడపులు మృదుభాషణములు, వల్లభత్వములు చిత్తోల్లాసములును.

పండితా. పర్వ. 225 పా

2. శాంతము, ప్రసన్నము.

ఉ .. మెండుగ మ్రోయుగజ్జెలును మెల్లనిచూపులు మందహాసముల్. చాటువు

3 మేలైనది.

(వానిపని యిప్పుడు మెల్ల శ. ర.)

క్రి విశ. ద్రు. 1. మందముగా, త్వరపడక (దీని యామ్రేడితరూపము మెల్లమెల్లన్, మెలమెల్లన్, మెల్మెల్లన్.)

శా. ఏమే చెల్లె ఖిజీన రాఁగదవె యేతే జాగు యోసక్క లోఁ, తేమోనే వెఱతున్ భళా యెఱుఁగమే యీబూటకా లమ్మలా, రా మెల్లం దిగరమ్మ .. ఉ హరిశ్చ. 3. 37

ఆ నల్లగ్రోల నిచ్చి మెల్లనె చివ్వంగి నోరి జిక్కఁ దివియునేరు పొదవు, వేటకాఁడు వోలె ...

ఆము. 4 193.

మ. కర మొప్పారు నిశానవోఢకు నిశాకాంతుండు మెల్మెల్లనే, కరముల్ సాఁచి తమోవినీలపటముత్కంఠం దొలంగింప ...

కవిజ 3 77

గీ అలరు మెల్లఁగ వన శకైరంధ్ర మగుచు ...

ఆం. భా. 3 76

2. బిగ్గరం కాకుండ, ఉచ్చైర్ధ్వని లేకుండ.

(వ్యవ) మామకు నిద్రాభంగము గలుగును, మెల్లఁగాఁ బనుపుకొనుము. పెద్దలతో మెల్లఁగా మాటాడ వలయును

జ, మెల్లన.

మెల్ల[3]. వి. ఊరబయలు.

సీ. ...మెల్లన నికర్షణ మొప్పు ...

ఆం. భా. 2. 23

మెల్లకంటి. విశే. (మెల్ల[1] + కన్ను) కేకరాతుఁడు, కొంచెము వంకర యైనచూపు గలవాఁడు, కడకంటి కొంగిన కనుపాపగలవాఁడు, కలది వి వాయసము, కాకి. (బ్రౌ.)

మెల్లకంటివాడు. విశే. (√మెల్లకంటి) కేకరుఁడు,

గీ ... మెల్ల, ంటివాఁ డనఁ గేకరాఖ్య యగు .. ఆం భా 2 120.

మెల్లన. వి. (√మెల్ల[2]) 1. అల్లన, మాంద్యము, మందస్వరము.

సీ భోగించువారలఁ బుల్కుపుల్కునఁ జూచి మెల్లన గ్రుక్కిళ్లుమ్రింగువారు ..

నైష 7 59.

సీ మననుకక్కు బతి మెల్లన లేచి చేతులఁ గాంతుని జబ్బుగాఁ గౌఁగిలించు ...

మనుచ, 3. 123

శం. తనరెడు లజ్జాభయవా, సన లుద్బోధమునఁ దనర సతి గనుఁగొని మె,ల్లన నిలుఁ డని యావ లిడన్, జనిరొకొ్కకనెపముఁ జెప్పి సకియ లిరువురున్.

ప్రభా. 5. 37.. నీలా. 2. 11

2 శైథిల్యము, సడలు.

సీ అంగంబు మెల్లన వక్కుఁ దేర్పనె గాని మించి బిగ్గరఁ గౌగిలింప రాదు ...

దశా. 2. 311.

మెల్లము. విశే. ఉపశమిల్లినది, తగ్గినది.

దిః మీటినతాపంబు మెల్లంబు చేసి ...

ద్వి. పరమ. 5. 41 పొ.

మెల్లా, వి. చవిక. (శ ర., బ్రౌ)

(వ్యవ.) వా తామెల్లాలోఁ గూర్చుండి మాట లాడుచున్నారు.

మెల్లె. వి. చివక, చువ్వ.

సీ. పెండె గట్టెడుచోటఁ బెనుపగడుపుఁడిఁగ లీత మెల్లెలు దుల్య మెపుడు నృపతి ...

రా. వి. 3. 41.

మెళవ. వి. ఒంటిపాటు, ఏకాకిత్వము.

గీ. ఒంటిమైనేఁగు చలముల నుడుగరమ్మ, మెళవ లిడరమ్మ కవగూడి మెలఁగరమ్మ, తగినజత గూడి తలఁపులు దలఁచరమ్మ, యేను దెలిపిన చందమే యొన్నరమ్మ.

చంద్రా. 4. 197.

మెసఁగు = మెసవు. స. క్రి. 1. తిను, భుజించు, మ్రింగు, కబళించు.

సీ. తివుటఁ జుక్కలతేనె దినగోరు మెసఁగిరి ...

నైష. 7. 82.

గీ ఎంగిలికి రోఁత పడక మెసంగువారు, గాన విద్యలపైఁ బ్రేమ గలుగువారు, విష్ణునామ త్రయజపంబు విడుచువారు, నియమార్గాను వర్తులు నిశ్చయంబు. శేష. 3. 44.

గీ ...మంచిపనసపండుల మెసంగు, జాణలకు మావిపండులు చవియ కావె ..

నీలా. 2. 81.

వ. పంచతన్మాత్రసహితం బైన యమ్మహామానసంబు నిద్రాసమయంబుఁ గబళించుచాడ్పున నహంకారంబు గబళించు, నయ్యహంకృతి మహాబుద్ధి మెసంగు. సీతారా. 2. 158.

2. అనుభవించు.

కం. శివయోగినింద విని యెడ, యవివేకులు తనువు వెడల న౦తమువందున్, దవిలి నరకంబు మెసఁగుచు, భువి చనునంతాఁక యమునిపురి ముందు రోగిన్. శివధ. 3. 89

మెసవు = మెసఁగు. స. క్రి. తిను, భుజించు; కబళించు, మ్రింగు.

గీ. వేఁడి యగుదాఁక నోరువ మాఁడు గలిగెఁ, బులిసినది గల్గె నన్నంబు పోఁకయంత, యొసఁగి తు త్తార్పు వెసఁ జల్ది మెసవనైన, పాప ముడిపించుకొందుఁ దపంబుకలిమి.

పాండు. 4. 153.

కం. ... నిలింపవిరోధీ, నామెయిమేదోమయద్ప.

ప్రామిషములు మెసవు మన్న నతఁడును
నా ర్తిన్ .. అము 6. 58.

కం. ఫాలాతుఁడు కబళింపఁగ, హాలాహల విషము
కొంత యవశిష్టం బై, తూలగ నది వృశ్చి
కములు, ఖ్యాళంబులు మెసవి విషవ దాఖ్యల
వెలసెన్. దశా. 2. 222.

గీ. కలువపికితంబు మెసవురాకాని కాకి...
కాశీ 2.49., ఆం. భా. 3.118.

మే

మే = మేను వి 1. దేహము ఒడలు

ఉ ... పరిశ్రమ పారవశ్యమును, గూడి ప్రమాణ
కోటి వనఘుండు సమీరణనందనుండు మే,
యాడక నిద్రవోయె ...
భార. ఆది. 5 170.

శా. విధి నామేఁ బ్రాణముల్ నిల్పె .
భార. శల్య. 2. 21.

కం. మే నిమిరి శిరముమూర్కొని, దానవవరిపంథి
యొంతధన్యనో నియత ధ్యానసురు లయిన
మునులును, గాననినినుఁ గంటి మంటి గత
కల్మష నై పారి. 3.26
ఆం. భా. 2. 134.

2. విధము, ప్రకారము.

ఉ .. పాండవుల్, మిక్కిలివారు నీతలఁపుమే
గెలుచున్ వళమే మహీశ్వరా ..
భార. ద్రో. 6 124.

3. తెగ, సంఘము.

చం. అనునివనూనుమాట విని యందఱుఁ గన్గొని
పెద్దతెల్ల ని, న్ననుమతి సేయ సైన్యముల
నన్నిటఁ బన్నఁగఁ బంపు రెండుమేల వడత
మిత్రిగర్తులబలంబుల ముందటఁ బంచి
వానిపోయిన మఱునాఁడు పోద మనియెం
గురునాథుఁడు దుస్ససేనుతోన్ ...
భార. విరా. 3. 123.

(రెండుమైల శ. ర పా.)

4. పార్శ్వము

శా. ... ఇశ్శైలం బాయనివేల్పుచాలు గలు
సామిన్ వెన్నునిం గొల్చెటన్ ...
చంద్ర 5 58.

శా. .... ఇశ్శైలన్ జేర్కొనువేల్పుచాలు నెద
నెమ్మి న్నిల్వఁ బూఁజాలు నేవేశం బూతల
మేలుమేలును గలావెన్నున్ నిమం గొల్చె
దన్.. ప్రబంధ. 154.

జః మేకొను, మేకొలువు, మేకోలు, మేగలి,
మేతాలువు, మేపుట్టువు, మేమఱుఁగు,
మేవడి, మేవడికాఁడు.

మేండుఁడు సం వి అ. పుం. మేఢుఁడు, మూవటి
వాఁడు (త్రి వి.).

మేంట్రించు. స క్రి. పోఁగొట్టు, నశింపఁజేయు
(భేదించు అని శ. ర)

శా. మింటన్ మ్రోసినమ్రోఁత చాలిమిని లో
మేంట్రింప మున్ నీవు నాయింటం బుట్టెన
వంచుఁ గంసుఁడు దొడిన్ హింసించె నీ
యన్నలన్... భాగ. 10 పూ. 124.

మేంధి, సం. వి. ఈ స్త్రీ మేంధిః, మేంతి (వ్య. వి.).

మేఁక వి. (సం మేకః) 1. ఛాగము, అజము

గీ ఓ మే యె మే యి దే మేమే లేమ యేమే.
మేఘపుష్పంబు దే వంచు మేలమాడ,
మేమేమేమేలు దఱ చయ్యె మేలుమేలు,
మేఁక మేఁ కన సభవారు మిగుల నగిరి.
నైష. ...

మ. ... మేఁ, కెరువుం గుంపటమంచ మెక్కరి
ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్ల జడిన్ ...
అము 4. 134.

2. చింబు, ఛాగి, ఆఁడుమేఁక.

సీ. .... మేఁక చుచ్చును జంబు మీఱు ఛాగి.
ఆం. భా. 2. 165.

మేకవన్నె పులి= మేఁకవలె పైకి సాధువుగాఁ
గనఁబడుచు లోపల పులివలె క్రూరస్వభావము
కలవాఁడు, కలది.

ఉ అక్కట మేఁకవన్నెపులు లంగన లెన్నిట నిన్నె చూచినన్... కళా రా. 1. 134.

జ, మేఁకతిండి, మేఁకపోతు, మేఁకసారము.

మేఁకతిండి వి. (మేఁక + తిండి) అజాదనము తోఁడేలు (శ. ర.)

మేఁకపోతు వి. (మేఁక + పోతు) ఛాగము, మగమేఁక.

(వ్యవ) వానిది వట్టిమేఁకపోతు గాంభీర్యము.

మేఁకసొరము వి. (మేఁక + సొరము) స్వరవిశేషము, గాంధారము (శ.ర.).

మేఁగు = మ్రేఁగు స. క్రి. పూయు, లేపనము చేయు.

సీ. కమ్మగొజ్జఁగినీటఁ గలయఁపి చల్లిరి మేఁగి మెత్తిరి క్రొత్త మృగమదంబు.

శివరా. 2. 55.

ద్వి. . పెన్నలవు, మించి కందెననూనె మేఁగిన ట్లున్న, మొగమునఁ జీకట్లు ముడి పడఁ గల్గు.

ద్వి. హరిశ్చ ఉ 1390 పం.

సీ. . సమూంబువులు పైనఁ జిలికి కప్పురము వీనుల నూఁది మేలిచందన మెద మేఁగి తాళ, పృలంబు చేఁబూని.

చెన్న. 4. 21.

మేఁడి. వి (సం. మేధీ, ప్రా. మేఢీ. ఇది శ. ర. ననుసరించి సానుస్వారముగా గ్రహింపఁబడినది కాని సిద్ధాంత ప్రయోగము లేదు) మేఁడితోఁక.

సీ కి .. ముష్టి సంగ్రాహ్యదారువు పొలుచు మేఁడి, యనఁగ ... ఆం. భా 2. 232.

ఉ. మేఁడియు సీరమున్ భుజము మీఁద ధరించుచుఁ బోతునెద్దుతోఁ, గూడఁగఁ గాఁడిఁ బూన్చి మునికోల కరంబునఁ బట్టి పగ్గపుం, ద్రాడును మోకు వాతెనయు దాలిచి ముందటవెన్కఁ ఋంగు ఁవేలాడఁగఁ గానె కట్టుకొని యచ్యుటిలాత్మకుఁ డేఁగెఁ జేనికిన్.

శేష 4. (శ. ర.)

జ: మేఁడికోరు, మేఁడిచీల, మేఁడితోఁక, మేఁడిపాలు, మేఁడిసోగ.

మేఁడికోరు. వి. (√మేఁడి) సేద్యగానికి వచ్చు ధాన్యభాగము.

మేఁడిచీల. వి. (√మేఁడి) మేఁడి జాటి రాకుండ వేసిన చీల (శ ం)

మేఁడితోఁక, వి. (√మేఁడి) దున్నువాఁడు పట్టుకొనుటకు మేఁడిచివర అడ్డముగాఁ జెక్కిన చిన్నకొయ్య (శ.ర.).

మేఁడిపాలు వి. (√మేఁడి) సేద్యగానికి వచ్చు ధాన్యభాగము (శ. ర.).

మేఁడిసోగ వి. మేఁడితోఁక (శ. ర.).

మేఁత, వి (√మేయు) పశుపక్ష్యాదుల యాహారము

(ఇది మనుష్యుల విషయమునఁ గూడ నుపయోగింపఁబడును)

సీ తనసంతతికి మేఁతఁ గొని వచ్చురీతి దిక్కరి కరిగంబుల గఱుల వాను ...

దశా 1. 289.

గీ. మఱియుఁ గలదివ్యసరసులు నెఱయఁ జెఱిచి, తనదు కేళి దీర్ఘికలందుఁ గనకనళిన, జాతులెల్ల నాఁటించినాఁ డాతఁ డింద్ర, యటు చవక మేఁత వడచు నే హంసములకు.

ప్రభా 1. 120.

చం. కొలకొలమంచు మేఁతలకు గూఁడులు వెల్వడు పక్షిరాజముల్ .. పారి. 2. 69.

సీ. మినుకుటూర్పులవాని మిసిమిమేఁతలవాని మెఱుఁగుఁజామని చాయమేనివాని ...

పాండు. 1. 213.

సా: పంటియాఁతకు లంక మేఁతకు సరి.

మేఁతకాఁడు. విశే. (మేఁత + కాఁడు) తిండిపోతు, మేఁతరి.

సీ. కోలాహలాభీలహేలాహంకాఖ్యాల మెడబంటి
మెసఁగిన మేఁతకాడు... వరాహ. 11. 14.

మేఁతరి = మేఁతరీఁడు. విశే. (మేఁత + అరి.)

1. దిండిపోతు, ఘస్మరుఁడు.

కం. ... అ, బ్రాలమేఁతరిచెలి ద్రిమ్మరు, పాల
మేతటిసైన వేలుపులు సొరరసుమీ ...
అచ్చ రా. బాల 113.

2. ముఖ్యుఁడు.

సీ. అంతట చామయ్య యనుదొమ్మరిలమేఁతరి
తనపేరును దాను గదలి ..
చెన్న. 2. 204.

మేఁతరీఁడు = మేఁతరి. విశే. (మేఁతరి + ఈఁడు
స్వార్థమున) (ముఖ్యుఁడు.)

మ. కనియెం దొమ్మరిమేఁతరీఁడు ... ఉద్యాన
మున్ .... చెన్న 2 214.

మేఁ(తా)తలాడు = మేపాడు. అ. క్రి.
మేఁతలు + ఆడు.) మేఁతమేయు.

సీ. మిన్నేటిదరులందు మేఁతలాడుచు నున్నయు
దుటురాయంచలేఁగొదమ యనఁగ ...
సారంగ. 1. 122.

కం. ఆకాశ నాకపథమున, నేకాకిత మేఁతలాడ
నీరముగములం, గీశామండల మగుసర, యూ
కాననమునకుఁ బోవ మన్నెడ నటకున్ ...
వేం. పంచ. 2. 7.

మేకము. సం వి. అ. పుం. – మే అని కూయునది,
మేఁక, ఛాగము.

(కల్పద్రుమాది కోశములం దీపదము రా. ని.
లో నున్న దని కలదు. కాని రా. ని. లో లేదు.
వ్యుత్పత్తినిబట్టి వ్యాకరణముచే సాధువు గాన
గ్రహింపఁబడినది) .

మేకలకన్య. సం. వి. అ. స్త్రీ. నర్మదానది.

మేకలము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక పర్వతము.

మేకు. వి. ఇనుము మున్నగువానితో చేసిన చీల
(శ. ర)

ద్వి. మొన చూపి నన లొత్తు మొగడల దనరి,
మినుకఁదేఁటులతోడ మేకులు చేసి, యూని
వగలి నాకు నిగురుఁబఱ్ఱెమ్మ, గానరాకుండ
నల్గడ విఱ్ఱవీఁగి ...
ద్వి. పరమ. 4. 266 పా.

సీ. .. మేఁకన నెసఁగు శంకు ...
ఆం. భా. 2. 218.

మేకొను = మైకొను. స. క్రి. అ. క్రి. (మే + కొను)
అంగీకరించు, ఒప్పుకొను.

కం. ఉన్నారు మంచి యేర్పిన, మిన్నలవలె రాజు
పంపు మేకొన కిఁక మీఁ, రెన్నఁటికి మీవిలా
సము, లిన్నియు నెన్నటికిఁ జెప్పరే చెలు
లారా ... రామా. 2.88.

ద్వి. ధారుణిపై నవతారంబు సేయ, మీరును
దోడ్పాటు మేకొనవలయు ...
రం రా బాల. 18 పా, 30 పం.

ఉ. అక్కట కౌరవాన్వయ మహార్ణవ మిందెడు
నట్లు పుట్టె నిం, దొక్కరుఁ డైనఁ గేశవు
హితోక్తికి మేకొనఁ డయ్యె ...
భార. ఉద్యో. 4. 54.

ఉ. పె, తల్లి తినవేడ్క నవ్వనమహీరుహముం
దనసొమ్ము సేఁతకై, మెత్తన వేడెఁ జిత్తవిభు
మేకొని యచ్చతురుఁడుఁ దెచ్చెఁగన్ ...
హరి. ఉ. 1 204

స. క్రి. 1. పొందు.

కం. మృతుఁ డౌట పుట్టుఁ బెరుగును, మృతుఁడౌట
వేఱొకఁడు గుడువ మేకొనుఁ దృప్తిన్
నైష. 7. 75.

కం. ఇనుమంతగాని లేఁడీ, చనిన లుఁడు [illegible]డు
గూటిప్రాయమువాఁ డి, ఖైపర [illegible]
రానులు, మెసఁగెడి వినుపఁడు ప్రతిష్ఠి
మేకొనఁడు గదే పాండు. 4. 150.

ఉ. భూరిజటల్ ప్రవాహముం బోల్పఁ గనన్
ఘనబాహుశాఖలన్, మీటి యుపర్ణ పర్ణముచే

మేకొనఁ గ్రొన్నెలరేక కోరకా, కారముఁ బూన నీలగళకాంతులు తేఁటులనీటుఁ జెంద మం, దారములీల కూలి ధననాథునకున్ గనుపించి యిట్లనున్ ... ఉ. రా. 2. 315.

2. చేయు, ఒనర్చు.

ఉ. మించి ముఖాబ్జ చుంబనము, మేకొని నవ్వు విభుఁడు నేర్పువన్ ... నైష. 7. 133.

అ. క్రి. 1. పూను, ప్రయత్నించు.

ఉ. క్రుమ్చిర నేల యేఁ గలుగ ముద్దియ నాకు వృకోదరుండు వ్రివ్వచ్చుఁడుఁ దోడు గాఁగ జనవంద్యుఁడు ధర్మసుతుండు పంప నీ, మెచ్చుగ శత్రుసంక్షయము మేకొని చేసెదఁ గాక . భార. ఉద్యో. 3. 120

ఉ . . మీ, మీనిపుణత్వముల్ దెలియు మేకొని యమ్మనిలోను చేసినన్ ...

వాల్మీ. 3. 69

చం. చలనము లేక యీనృపతి కగ్ర్య నహర్నిశమున్ సుఖించు నా, మెలఁకువ హాని చేయుటకు మేకొని రాఁదగునయ్య ...

నా పంచ. 1. 315.

2. ఓర్చు, తాళు, సహించు.

చం. ఇది గడుముద్దరాలు పను లేమియుఁ జేయఁగ నేర దెంతయున్, మృదు వాకకీడుపాటునకు మేకొనఁ జాల దుదాత్తచిత్త ...

భార. విరా. 1. 103.

3. కలుగు, సంభవించు.

ఉ మిత్రులచెయ్దులన్ సుఖము మేకొనువంటయుఁ జెందు దుఃఖముల్, శత్రులచెయ్ది వంటయును సన్మతి దా ధనమూల మంటయున్ ....

భార. శాం. 2. 207.

దండకము. ... మేకొన్న పేరల్కతోఁ బుష్కలావర్తకాబ్దంబులం బంపఁగా ...

పారి. 3. 33.

4. తహతహపడు.

క. అనుఁ డెటిఁగె ననుచు సమయాం, గన నీల పటంబు దాల్చి కలయాశల మే, కొని యొడు జారిణికై వడి, వనఁ జీకటి పుడమిఁ జెలఁగె నతిబహుళంబై ... బిల్హ 2. 22.

(ఇది కొన్ని యెడల పాదపూరణమునకై ప్రయోగింపఁబడును)

ఉ. మేలున నంతసిల్లునెడ మేకొని యాపద లొందు నాపదల్, తూలఁగఁ బూని సౌఖ్యములు దోఁచు ... భార. ఆర 5. 341.

ఉ. మేకొని నీదుభక్తి కుది మెచ్చితి దక్షిణలిచ్చి వట్లు కా. త్వా కనుఁగొంటి నీదగు కృతజ్ఞత యింతియ చాలు ...

ఇందు 1. 177.

మేకొలుపు. స. క్రి (√మేకొను) 1. మేకొనఁ జేయు, అంగీకరింపఁజేయు.

చం మెయివడి గౌరి నీశ్వరుఁడు మేకొలిపెన్ రతికిం గ్రమంబునన్ ...

కు. సం. 9. 345.

కం. అని ప్రియము గడల్కొనఁ బల్కి న నెంతయు హావభావలీలాగతులన్, దనచతురోక్తులచే నా, యనమది మేకొలుప లేక వ్యాకుల మతియై . . సారంగ 2. 85.

2. కలిగించు.

ఉ. ... కర, శ్లాఢఁగనీక మంథనగ మాడిన నాఁటి పరిశ్రమక్రమా, మ్రేడితవేగవాసనలు మేకొలిపెన్ బళిరే తదస్త్రముల్ ...

రామా. 7. 108.

3. పొందించు.

సీ. పులితోలు విడిపించి జిలుగుదుప్పటపురింగుల వల్లెవాటు మేకొలుప వచ్చు ...

రామా. 2. 110. (ధరింపఁ జేయవచ్చునని భావము.)

మేకోలు = మయికోలు. మెయికోలు, మైకోలు. వి. (√మేకొను) 1. సమ్మతి, అంగీకారము.

మ. అని యామాత్రికవారి మిచ్చుటయు సాంద్రా
నంగముం బొంది మానిని మేకోలునఁ
గుండలావదనమున్ వీక్షింప నయ్యంబుజాననన
కాని మన్ననిని పల్కెఁ గృత్రిమ విమానం
బెక్కఁగాఁ జేసి యద్దనుజాధీశుఁడు తా
నదృశ్యుఁడయి చెంతం బోయె సంతుష్టుఁడై ...
కువల. 4. 91.

మ. .. పూ దోఁటలోఁ, దనమేకోలున వచ్చి
యున్న యుపనాథప్రౌఢు సాధకమానని
కూఢప్రడిమాను రాగ మిసురొందం గూడి
క్రీడింపఁగన్. శుక. 2.389

సీ ఇయ్యకో లొప్పికో లీకోలు మైకోలు మేకోలు
సమకోలు మేము దొడఁబడిక యొడఁబా
టనుట కనుపట్టుచునుండు సమ్మతి పేరు ...
ఆం భా. 1. 104.

2. కోరిక, అభీష్టార్థము.

గీ తగులు గానిచ్చు పీఠమర్దవిటచేట, కులకును
విదూషకులకు మేకోలు వడపి, తండ్రి గడి
యించినట్టి విత్తంబు వోవ, లొల్లగాఁ దయ్యె
నవ్విప్రవల్లభుండు. శుక. 4 111

3. పూనిక, ప్రయత్నము.

మేఖల సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. నడికట్టు, మొలనూలు
మొలత్రాడు. 2. ద్విజులు ధరించెడి మౌంజి,
ఉపనయనమందు ధరించెడి తృణవిశేషముతోఁ
జేసిననడికట్టుకట్టు 3 పర్వతనితంబము,
కొండనడుము 4. కత్తి పట్టుకొనుటకై కట్టిన
త్రాడు 5. గుఱ్ఱము కడుపుక్రిందనుండి జీను
మొదలగునవి కట్టెడితోలుపట్టె, టంగువారు.
6 వన్నెదానది. 8 పృశ్నిపర్ణి, ఉమ్మెత్త.
(వ్ర.వి.)

మేఖలము సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకకొండ.

మేగలి = మైగలి. విణ (మే+కలి) శూరుఁడు
(వి. పూనిక అని శ. ర.)

కం. ఆటోప మడఁగి యచ్చటి, మేటిమగలు
లిచ్చపడిరి మేగలి కర్ణుం, డే టలవికిఁ గవిసె ధను
ర్జ్యాటంకృతి సెలఁగఁ బాండవాగ్రజుఁ
గెలుచన్. భాం. కర్ణ. 2 136.

(శ ర. కరాలప్రతిపా. మెయిగలి. ఆనంద
ప్రతిపా. మేగ జ. పా అని అనంతప్రతి.
మేగల భా. ల. వ్యా)

మేఘంకరము సం. విణ (అ. ఈ. అ) మేఘ
ములఁ గలిగించునది.

మేఘకఫము సం. వి అ. పుం. వడగి, వడగల్లు.

మేఘచింతకము. సం. వి. అ. పుం. చాతకపక్షి.

మేఘజాలము. సం. వి అ న. 1 మేఘసము
దాయము, మబ్బులగుంపు. 2 అభ్రకము

మేఘజీవనము. సం. వి అ. పుం. చాతకపక్షి

మేఘజ్యోతిస్సు. సం వి. స. న. మెఱపు,
విద్యుత్తు.

మేఘడంబరము. సం. వి. అ పుం. ఉఱుము,
గర్జితము

మేఘదీపము. సం. వి. అ పుం. మెఱపు,
విద్యుత్తు.

మేఘద్వారము. సం. వి. అ. న. మొగులుదారి,
ఆకాశము.

మేఘనాదము సం వి. అ పుం. 1. మేఘధ్వని,
ఉఱుము 2. పలాశవృక్షము. 3. తండు
లీయము, చిర్రికూర (వ్ర. వి).

మేఘనాదానులాసకము. సం. వి అ పుం.
మయూరము, నెమిలి

మేఘనాదానులాసి సం వి. న్ పుం మయూరము.
నెమలి.

మేఘనాదుఁడు. సం వి. అ. పుం. 1. వరుణుఁడు.
2 రావణునికొడుకైన యింద్రజిత్తు.

మేఘనామ సం. వి. న్. పుం. ముస్తకము, ముస్తె
(వ్ర. వి.).

మేఘనిర్ఘోషము సం. వి. అ పుం ఉఱుము

మేఘపథము సం. వి అ. పుం. మేఘమార్గము.
ఆకాశము.

మేఘపుష్పము సం. వి. అ. న. జలము, నీరు

మేఘభూతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పిడుగు, అశని.

మేఘమార్గము. సం. వి. అ. పుం. ఆకాశము,

మేఘము. సం. వి. అ. పుం. 1. మబ్బు 2. (సంగీ.) రాగభేదము 3 ముస్తె (వ్య. వి.) వ అభ్రకము,

మేఘయోని. సం. వి. ఇ. పుం పొగ, ధూమము

మేఘరంజి సం. వి. స్త్రీ. న. ఒకానొకరాగము

గీ. అనిలసుతుఁడు త్రిలోకమోహనము గాఁగ, మేఘరంజి యొనర్చి యమేయుతాన, లహరిఁ జెంగటిగండోపలంబు గరఁచె ..

సమీర. 6. 213

గీ. ... శంక, రాఘరణమును శోకవిరాళి మేఘ, రంజి గుజ్జరి పంతువరాళి నాట

ప్రబంధ. 97, హంస. 5 124

మేఘవన్నె. మి. వి. ఒకవిధమగు వస్త్రము, మబ్బురంగుబట్ట.

గీ. .. మేఘవన్నెలు పచ్చపట్టు, గరుడపచ్చలు నేత్రముల్ తురగవళ్ళు, హంసవళ్ళును జదామ్రలు హాశిణవళ్లు, మొదలుగా వల్వలు ధరించి ముదిత లపుడు ...

ప్రబంధ. 272.

మేఘవర్ణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ.. నీలిమందుచెట్టు

మేఘవర్ణము. సం. వి. అ. పుం. న. వస్త్రవిశేషము

వ తోఁపులు మేఘవర్ణంబులు పచ్చపట్టులు చీనీలు సాలువులు కళ్ళాయులు నడికట్లు చాదరలు హాసావళులు తగటిపాగలు ...

ప్రబంధ. 605.

మేఘవహ్ని. సం. వి. ఇ. పుం. మెఱపు. విద్యుత్తు.

మేఘవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం ఇంద్రుడు, మబ్బురౌతు.

మేఘవిస్ఫూర్జితము. సం. వి. అ. న. 1 మేఘధ్వని, ఉఱుము.

2 (ఛంద.) వృత్తభేదము.

మేఘవేశ్మము సం. వి. న్. న. ఆకాశము, మొగులుపట్టు.

మేఘసారము. సం. వి. అ. పుం. ఒక విధపు కర్పూరము, చీనకర్పూరము (వాచ.).

మేఘసుహృదము. సం. వి. ద్. పుం. మయూరము, నెమలి.

మేఘాఖ్యము సం. వి. అ. న. అభ్రకము.

మేఘాగమము. సం. వి. అ. పుం. మబ్బులరాక, వర్షర్తువు, వర్షాకాలము.

మేఘానంద సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకజాతికొంగ, ఒక విశేషము

మేఘానంది సం. వి. న్. పుం. మయూరము, నెమలి.

మేఘాస్థి. సం. వి. ఇ. న. కరక, వడగల్లు.

మేచకము, సం. విశే. (అ. చికా. అ.) నల్లనిది. నలుపురంగు గలది.

వి. అ. పుం. 1. నలుపు. 2. నెమిలికన్ను. 3. మేఘము. 4. పొగ. 5. చనుమొన.

న. 1. చీకటి 2. స్రోతోంజనము.

మేట. వి. ప్రవాహముచే కొట్టుకొనివచ్చి కమ్ముకొనిన యిసుక (శ. ర).

మేటరి విశే (మేటి + అరి[3]. స్వార్థమున) మేటి, శ్రేష్ఠుఁడు

శా జ్యోతిశ్శాస్త్రులకెల్ల మేటరివి ...

భాగ. 10 పూ. 285.

మేటి విశే (క మేటి) 1. గొప్పవాడు.

(క) పరాక్రమమున.

కం. గురుపుత్త్రుఁడు తేజోనిధి, సురాసురుల కైనఁ దేఱిచూడ నరిది సంగరమున నీతని నీశ్వర, వరజనితుఁడు మేటి శౌగవవ్యూహమునన్.

భార. విరా. 5. 8.

(చ) ధనమున.

సీ అచటిమేటికిరాటు లలకాధిపతినైన మును

సంచిమొదలిచ్చి మనుప దఱులు ..
మనుచ. 1 50.

(ఓ) పరిమాణమున.

గీ. మేటినక్రంబు సందిటఁ బ్రాటఁ బట్టి ...
కాశీ. 4 69.

కం. పోటరియై రణములోన భుజబల మెల్లం, దేటపడఁ జూపి కుండిన, మేటియశం బెల కలుగు మీరాజునకున్ . విక్ర. 4. 69.

గీ. పెటిలె బ్రహ్మాండభాండంబు చిటిలె దిక్కు, లుఁరెలె పాతాళభువనంబు లుదిలె నభము, మేటి ఘాటీజనిత కాలకూటవిషము. చిమ్ము వెలువడి యంతంతఁ బెచ్చుపెరుఁగ
భీమ. 4 61.

(త) విద్యలయందు.

కం. చాటు ప్రబంధరచనా, పాటవకలితుఁడవు శబ్దపరిచితియందున్, మేటివి దీనిం దెనుఁ గునఁ, జాటించి రచింప నీవ ప్రౌఢుఁడ వర యన్, రాఘవ. 1. 12.

(వ) కులాచారములయందు.

శా. ... దుశ్శీలాగారము వారయోషితము నిస్సీ మేటి వాటించునే ..
పాండు. 3. 42.

2. అధిపుఁడు, ప్రభువు.

గీ. అంబురాశి వదంబుల కచలములకు, నాహి మాద్రి పతులకుఁ గశ్యపసుతుండు, మేటియై యొప్పశ్రీయ సురకోటి కెల్లఁ, బ్రభుఁడ వీ వొక్కరుఁడ కావె పద్మనాభ
హరి. పూ. 7. 206

3. శ్రేష్ఠుఁడు

మ. ...ఇం కేల చింతిల నీపుత్త్రిలయందు మేటి యనఁగా దీపించు విద్యాగరిష్ఠులలో శ్రేష్ఠుఁడు బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు గనిష్ఠు ... డింపుబింజాపరా . ఉ. రా. 2. 184.

సీ. ... కన్నాకు మేల్పంతి నికరము మేటి మేలు. తనరు శ్రేష్ఠము .. ఆం. భా. 3. 15.

వి. (క. మేదె) (కసవు, వామి, (గడ్డి) కుప్ప, (శ. ర).

జ. మేటరి, మేటితనము, మేటిల్లు.

మేటితనము వి. (మేటి + తనము) గొప్పతనము

కం. తనువు గలయాత్మ లెల్లన్, దనవశముగఁ దనరుదండధరుఁ డట్లు విచే,తనుఁ డయ్యె, మదృభాఘా,తన కింతియు చాలు మేటితనమని. యెలమిన్ హరి. ఉ 10. 141

మేటిల్లు అ. క్రి. (√ మేటి) అతిశయించు

కం. ఏమి మడివాల యే మీ,భూమీశ్వరు నర్థి గానఁ బోయెదము సభా,భూమికిఁ జనియెదు వారికి- శ్రీ మేటిల్లంగ మంచిచీరలు వలయున్. హరి పూ. 9, 18.

మేటుల సం. వి. అ. స్త్రీ ఆమలకి, ఉసిరికచెట్టు (వృ. వి)

మేతి సం వి అ. పుం 1. స్తంభము, 2 కళ్లము మధ్యమున నెడ్లను గట్టెడిరాడు. (స్తంభము)

మేతుఁడు సం వి అ. పుం. మావటివాఁడు, ఏనుఁగును నడుపువాఁడు.

మేడ వి. 1 సౌధము

సీ. మేడల ముత్యాల మేలుకట్టులు గట్టి రత్న దీపిక లగారముల నుంచి .. విక్ర. 4 186.

సీ. మేడన స జ్జన మేలుమ చ్చునఁగను నుప్పరిగన సౌధ మొప్పుచుండు ... ఆం. భా. 2. 17

సీ. మలయజం బేపీటఁ దొలుఁ జెక్కు డులిచి మేడల కిడ్డమిగులు భూములకు డిగ్గు ... ఆము, 2. 3.

2 దేవళము, దేవగృహము.

సీ. అదె కుక్కుటేశ్వరం బయ్యుపాంతముమేడ హుంకారిణీ దేవి యోలగంబు .... భీమ 3,56.

మేడి వి. అత్తి, ఉదుంబరము (వృ. వి.)

గీ మేడిపండ్లును మొదలుగాఁ గూడిమాడి, చెంచె తలు దెత్తురిత్తు విచ్చేయవయ్య...కాళ. 3.69.

దండకము ... నీమెయి వ్వళ్వ్రగుడ్డుంగముల్

మేడిపండ్లున్ వలెం బ్రోవులై యుండు...నీలా 2 41.

సీ. . అత్తిమేడి యనంగ నవు నుదుంబ, ఱంబు. . ఆం భా. 2. 42

మేడికాయబోనము = సారహీనము.

కం. రాగంబు నొడిచి ముక్తి,శ్రీగౌరవముల కపేక్ష చేయుమునులకున్, నాగేంద్రయాన యైహిక, భోగం బిది మేడికాయబోనము సుమీ. విప్ర. 2. 80.

మేడించు = మేదించు స క్రి. (సం, మృద్) మర్దించు.

సీ పూఁదేనెఁ జిలికి కెంబుప్పొడి మేడించి చుక్కబొట్టుగ దిద్ది నొక్క చెలికి .. చమ 1 77.

మేడు వి. 1. అజ్ఞానము.

(చూ. మేడుపడు.)

2. వంచన. మోసము.

(చూ మేడ్పెట్టు).

జ మేడుపడు, మేడ్పఱచు, మేడ్పెట్టు.

మేడుప(డ్ప)డు అ. క్రి. (√ మేడు) అజ్ఞతనొందు.

కం. ఈగికిఁ గలుచు హారిద్రా,రాగం బది నిల్వదె యిది రతి మేడ్పడి నం,భోగగతిఁ గలుచు విటు నివి,రాగం బది నిల్చు భావరస జననంబై. కు. సం 8 163.

గీ చదురుఁ డై మేడ్పడి యడుగువాఁడు...
దశకు. 6 133.

ఉ. మేడ్పడి రాజ్యగర్వమున మీఁదు తలంపవు గాక . . ఉ హరి 5. 198

ద్వి ప్రామిడి యై మేడుపడియెడుదానఁ, గామినీ వెఱుఁగవే కడయింటిపొడువ ... బస పు 4. 503 సం.

(ప్రామిడిమై మైదుబడియెడు దానఁ, గామి ... ప్రాఁతప్రతి పా)

మేడెము[1] వి (క. మేడె) 1. గుఁపు, సంఘము

సి. ంథికవాళ స్థిపగతొరంగికుల్ వలగొని మేడెమై కనఁజూపుమేర నడవ ...

ఉ. రా. 3. 136. (మేడమై ళ. ర. పా).

2 యుద్ధము,

కం ఓరోరి వంకముక్కున, నూరుపు దెల్ల ఱిఁక నేల యోడితి నన్నన్, వారః మేడెముఁ బొడుతురె .. బస. పు 6. 25 (బ్రౌ).

(మేడము పొడతురె శ. ర. పా.)

ద్వి ఒడితి నన్నను మేడెము పొడువఁ, జాడితే బస. పు. 6 58 సం.

మేడెము[2] వి. చెక్కడపు జుమికీయంచు వనితవము (శ. ర, బ్రౌ.).

మేడెము[3] వి. గుదస్థానము

సీ. వాఁడికొల్తుల నాఁటవైచి మేడెముతోన . . వి పు. 8. 371.

మేడ్పఱచే–మేడ్పెట్టు స క్రి. (√ మేడుపడు) వంచించు.

సీ. ... దనాళ్యంతరమున. కరిగి మేడ్పఱచి కామాతురుఁ జేసి యిమ్మునినాథు నిట దెచ్చె ముదముతోడ ... దశకు. 5 35.

మేడ్పెట్టు–మేడ్పఱచే స. క్రి. (మేడు+పెట్టు) వంచించు.

సీ. మును వసుపాలితుధవము పెడ్డునఁ గొన్న తరుణి మేడ్పెట్టెడు మెఱపు గొఁజలి ..దశకు. 5.88..

మేఢ్రము నం. వి. అ. పుం. జొట్టేలు, గొఱ్ఱెపోతు.

వ శిశ్నము, పురుషుని గుహ్యావయవము

మేణత వి. ముట్టడి.

మ . కృష్ణరాయమహారాయలు వుదయగిరి దుగన్ంమీద విడిశి ప్రతాపరుద్రగజపతిని కొండ వీడు పర్యంతం విరుగంబొడిచి వుదయగిరిదుర్గానకు మేణత చేయించి దుర్గం పుచ్చుకొని ... నె, కా. 3. 1886.

మేతాలుపు(ల్పు) వి (మే+తాలుపు) శరీరధారి

సీ పొర యూని మేతాలుపులఁ జిట్టుమని వెఱ కొలుపుచు రెండునాల్కలు దనర్ప ... అచ్చ. రా బాల· 106.

కం తల లేక నిరుపు లగుచేతులు గ్రాలఁగ నతవి లోన దొంకినమేతాల్పుల. నెల్లఁ బట్టి

భ్రమింగెడు, పాలమేపరి నొకనిఁ జూచి పొది లిన కినుకన్. అచ్చ. రా. అర. 117

మేథి. సం. వి. ఇ. పుం. కళ్లమునందు పశువులను కట్టుటకు పాఁతినరాడు.

మేథిక. సం. వి. ఆ స్త్రీ. తృణవిశేషము. మెంతి (వృ. వి.)

మేథిని. సం వి ఈ స్త్రీ. = మేథిక, తృణవిశేషము (వృ. వి.)

మేద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ ఒకానొక ఓషధి.

మేదకము. సం. వి. అ. పుం. 1 పిండితో చేసినకల్లు. మద్యపిష్టము.

మేదకుఁడు విశే వెట్టికాగులవాఁడు.

గీ. ... మతి లేనిమేదకుండు, మౌనివర్యులఁ జది వించుమట్టినీడఁ, బంచముఖుపీట మే నోస రించెనేని .. పాండు. 1. 101

ద్వి ఒకవిచారము మాకు నొదవె నీరాజు, సుక వాసి పనిపంద చూపుగుట్టంబు, మామిడిక్రింది సోమరి మేదకుండు ...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1497 పం

సీ. మితభాషి యగువాని మేదకుండని పల్కు జడుఁడంచు వచియించు శాంతిపరుని

రామలిం. 32.

మేదజము. సం. వి. అ. న. ఒకజాతి గుగ్గిలము.

మేదము. సం వి. అ. పుం 1 ఒకానొక సంకరజాతి 2. అలంబుష యనెడి యోషధి (వృ. వి.)

మేదర. వి వెదురుతడకలు, చాపలు మున్నగునవి అల్లుకొని జీవించు ఒకజాతి (శ. ర.)

ఇ. మేదరి, మేదరసాని.

మేదరి. వి. (మేదర + ఇ[3]) మేదరవాఁడు, వెదురు బద్దలతో చాపలు లోనగునవి యల్లెడి యొకజాతి వాఁడు.

ద్వి. వీఁగుచుఁ జేటలవేమయ్యఖువిని, దాఁ గాక మఱియు మేదరులు గొందఱకు, జీవితంబులు చేసి చేటలు చాలఁ, గావించి ...

పండితా, పురా. 162 పొ.

ద్వి తనతోడిజోడుమేదరులు సోదరులు ...

ద్వి. పరమ. 2. 127 పొ.

మేదరిసాని. వి (మేదర + సాని) మేదరవాని భార్య.

సీ. కొడుకుఁగుట్టఁడు చన్నుఁ గుడుప కట్లుంట విచారించి మేదరిసాని యపుడు ...

పరమ. 1. 1'9.

మేదస్తేజస్సు. సం. వి న న్. అస్థి, ఎముక.

మేదస్సు. సం. వి. స్ న. వప (సప్తధాతువులలో నొకటి.)

మేదావి వి. 1. బ్రహ్మచారులు మేధావీభూయాసమ్ అను మంత్రమును జెప్పుచు అగ్ని కార్యాంతమందు ధరించుబొట్టు.

గీ. దబ్బవ్రేలియుంగరము మేదావిబొట్టు, మడుఁగు పేటిక పిరుచుట్టు బెడఁగుఁ గాఁగ, పడుగు చందఁబు హర. ఉ. 10. 233.

సీ. మూర్తిత్రయీమధ్య మునివర్ణ మిదియ నాఁ ద్రైస్వరీమధ్య మేదావి యొనర ...

రా, వి. 2. 36

2. అగ్నికార్యభస్మము.

వ. .. బొట్టునకు మేదావి మేమినలవాటునఁ గఁదిన యఁగుళీద్వితయఁబు దేఁటి గుట్టినఁ బృథగ్వర్ణమూర్తు లగుసంపత్రికలు గజఁల రుహం బనఁ బ్రశస్తం బగు హస్తం బెత్తి స్వస్త్యస్తుతే యని యాశీర్వదించుట.

పాండు. 4. 120

మేదించు = మేడించు. స. క్రి. (సం. మృద్.)

1 మర్దించు.

సీ. మంచిమిన్నిట మేదించినసారంగనాభి పంకఁ బున నాభిదీర్చి ... వరాహ. 3. 109

సీ గోడలు పూయింగఁ గుమ్మ గందంబున మేదిం చినట్టి జవ్వాదియడుసు ... యయా. 1.119.

సీ. గొజ్జంగిపూఁదేనె కులికి మేదించిన కమ్మ
కస్తూరి మేనఁ గలయ నలదు ..
కాశీ 3 118

2. నేర్పు, అభ్యసింపఁజేయు, మప్పు

సీ కోడె లన్నింటిని గూడంగఁ దోలించి
మేదింప దుక్కికి మెదుకలైన, గ్రుచ్చు
గిత్తలఁ బట్టి ముకుద్రాళ్లు గుట్టించి ..
నా పంచ. 5 13

మేదిని నం. వి ఈ స్త్రీ 1. భూమి. 2 ఒకా
నొక సంస్కృత నిఘంటువు. 3 మేద (వృ.వి.)

మేదినీద్రవము. నం. వి అ పుం దుమ్ము,
ధూళి. (త్రి ని)

మేదినీపతి నం వి ఇ పుం భూపతి, నేల
ఱేఁడు.

మేదిరము. వి. (నం. మేదస్) మెదడు

సీ హరునిచే మడిసిన యంధకాసురు నాఁడు
వెసఁగనే కడుపార మేదిరములు ..
మైరా. 3. 145

మేదు. స క్రి. 1. పూయు

సీ లోకపాలోన్నత ప్రాకారములయందు మృగ
మదపంకంబు మేదిరొక్క . భోజరా. 2 101.

2 మెదుపు.

ప ... బొట్టునకు మేదావి మేదునలవాటువం
గందినయంగుళీద్వితయంబు దేఁటి గుట్టినం
బృథగ్వర్గమూర్తు లగుసంవర్తికలు గలజల
డింబం బన .. పాండు 4 152.

మేదుఁడు. నం. వి అ· పుం. ఒకానొక రాజ
సుఁడు

మేదురము నం విణ (అ. ఆ. అ.) సాంద్రము.
దట్టమైనది.

మేదురితము. నం విణ (అ. ఆ. అ.) దట్ట
మైనదిగాఁ జేయఁబడినది, సాంద్రీకృతము.

మేదోజము. నం. వి అ. న. అస్థి, ఎముక.

మేదోర్బుదము. నం వి. అ. న. మేదోధాతువు.

మేధ నం. వి ఆ. స్త్రీ (సు, దుర్, వ్యతిరేకా
ర్థకమగు నఙ్ అ, పూర్వపదముగా నుడివ
బహువ్రీహిసమాసమున మేధస్ అని మారును
ఉ సుమేధస్, దుర్మేధస్, అమేధస్ .

1 ధారణశక్తిగలబుద్ధి. 2 తెలివి, బుద్ధి.

మేధము. నం వి అ. పుం. 1 యజ్ఞము.
2. హవిస్సు (కల్ప)

మేధాజిత్తు. నం. వి. త్. పుం. కాత్యాయనుఁడు
(త్రి. ని.).

మేధాతిథి. నం వి ఇ. పుం మనుస్మృతిపై
వ్యాఖ్యానము రచించిన యొక పండితుఁడు

మేధారుద్రుఁడు. నం వి అ. పుం. కాళిదాసుడు
(త్రి. ని)

మేధావంతుఁడు. నం విణ (త్. వతీ, త్)
తెలివిగలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు.

మేధావి నం విణ (న్. నీ న్.) 1. చాలబుద్ధి
మంతుఁడు, మంచిజ్ఞాపకశక్తి (ధారణ) గల
వాఁడు. 2. తెలివి గలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు
వి న్. పుం 1 శుకము, రామచిలుక.
2. మద్యము, సారాయి.

మేధావిని. నం. వి. ఈ. స్త్రీ. బ్రహ్మభార్య,
సరస్వతి.

మేధి. నం వి. ఇ స్త్రీ = మేధి.

మేధ్య. నం. వి ఆ. స్త్రీ మండూకాద్యాది

శ్లో మండూకీ బ్రహ్మజా శంఖపుష్పీ జ్యోతి
ష్మతీ మునిః, విష్ణుక్రాంతా వచా శ్వేతా
మేధ్యాయాం సప్త సమ్మతాః (రా. ని.)

మేధ్యము. నం విణ. (అ. ఆ. అ) 1. యజ్ఞము
నకుఁ దగినది. 2 పవిత్రమైనది.

వి అ. పుం. 1. ఛాగము, మేఁక. 2. ఖదిర
వృక్షము, సండ్రచెట్టు. 3. యవధాన్యము.

మేన. విణ. (√మేను) స్త్రీకి తోడఁబుట్టినవాని
యొక్కయు పురుషునకు తోడబుట్టిన దాని
యొక్కయు స్త్రీ పురుషులకు తండ్రి తోడఁ

బుట్టిన వాని యొక్కయు తల్లితోడఁబుట్టిన వాని యొక్కయు దేహసంబంధము కలవాఁడు: కలది.

(దీనికి వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

ఉదా: మేనల్లుఁడు, మేనత్త, మేనమామ

మేన. సం. వి. అ. స్త్రీ. హిమవంతునిభార్యయగు మేనక.

మేనక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఒకానొక యప్సర స్త్రీ. 2. హిమవంతుని భార్య.

మేనకాత్మజ సం. వి. అ. స్త్రీ పార్వతి.

మేనకోడలు వి. బౌ. (మేన + కోడలు) పురుషునకు తోడఁబుట్టినదాని కూఁతురు: స్త్రీకి తోడబుట్టిన వాని కూతుఁరు

(వ్యావ) ఆమె తనమేనకోడలినే కొడుకునకు చేసికొనవలె నని గట్టిపట్టు పట్టినది.

మేన(య)త్త. వి. (మేన + అత్త) తండ్రితోడఁ బుట్టినది

సీ. ... పద్మనాభుఁ, గావఁగఁ జనుదెంచి కడుఁ బ్రీతి ని ట్లను నవఘ యే మీకు మేనత్త మగఁడ... హరి. 1 186

చ. అతివికృతస్వరూపధరుఁ డైన కుమారకుఁ బ్రీతితోడ సాత్వతిఁ దనమేనయత్తను ముదంబునఁ జూడఁగఁ గోరి యద్భుత, ప్రతిభులు రామకేశవులు పన్నుగ నేఁగిరి...

భార. సభా. 2 55.

మేనబావ. వి. (మేన + బావ) తనకంటె పెద్దవాఁ డగుమేనమామకొడుకు, మాతులేయుఁడు, తనకంటె పెద్దవాఁ డగు మేనత్త కొడుకు.

కం నిను నెఱుఁగ కుండి యాదవుఁ, డని సఖుఁ డని మేనబావ యని యే సహాభో, జనములు సల్లాపంబులు, నొనరించుచు మేలమాడు చుండుదు నెపుఁడున్.. భార. భీష్మ. 1. 217.

ద్వి. కురునాయకుని కొంకొంమాటలకును, హరి మేనబావను నాత్మఁ గైకొనక ..

అ. మ. క. 5. 255 పా. 2 పం.

సీ. మేనబా వని మేర మాని యుండక బుద్ధి బలదేవునెడ భక్తి మెలఁగవమ్మ ...

ముకుంద. 3 309.

మేనమఱఁదలు. వి. బౌ. (మేన + మఱఁదలు) తనకంటె చిన్న దగుమేనమామ కూఁతురు, మేనత్తకూఁతురు.

సీ భరతకులాగ్రణి పాండవసింహంబు సవ్య ధన్విజ్ఞుఁ డాసవ్యసాచి, తనమేనమఱఁదలి భవశాక్షిఁ దోడ్కొని చనియె నాతని కది చనదె చెపుఁడ ..

భార ఆది. 8. 203.

ఉ. ఇది వీరభద్రునుజ వీర్యశుల్కయే, మిన్నక కాదు నీదయినమేనమఱందలు నీక చేరె నీ, యన్నుఁ బరిగ్రహింపుము ..

హరి. పూ. 6. 168.

మ. ... సందర్శనతోషిపా, ద్యనుజన్ మేనమఱందలిన్ విమలలోలాపాంగన్ ... వన జాతాతుఁడు పెండ్లియాడె నహితవ్రాతంబు భీతంబుగన్ ... భాగ 10 ఉ 145.

మేనమఱఁది వి. (మేన + మఱఁది) తన కంటెఁ చిన్నవాఁడగు మేనమామకొడుకు, మేనత్తకొడుకు

చం భువనము లొక్కపెట్టు మ్రుతిఁ బొందిన జీవము లావహింప నేర్తు వలచినట్టులైన గుణరూఢుఁడు మేనమఱంది పౌత్రుఁజా, వవిడుతె ... భార అశ్వ 3. 177.

మేనమామ. వి. (మేన + మామ) తల్లితోడఁ బుట్టినవాఁడు, మాతులుఁడు

కం. మదుమథనుఁ డాక్షణంబున, మధుర గుఱిచి కదలి మేనమామఁ దగఁ దడీ, యభరిత్రికి విడుకొలిపి యధికప్రమదంబుతోడ వన్నయుఁ దామన్...

హరి. ఉ. 1. 169.

గీ. మినిమిసెఁసీమ వలరాజు మేనమామ ...
మనుచ 1. 18.

కం. కంచికిఁ జని బహువిభవస, మంచిత మగు మేనమామమందిరము ప్రవేశించి తనవనితఁ గనుఁగొని, సంచలత వహించి గుండె జల్లన నున్నన్ ... విక్ర 7 126.

మేనఱికము వి (మేన + ఱికము) 1. మేనమామకూఁతురు మేనత్తకొడుకున కిచ్చి చేయు పెండ్లి సంబంధము
(తోడఁబుట్టిన దాని యొక్కయు తండ్రితోడ బుట్టిన దాని యొక్కయు, దేహసంబంధ భావము. శ ర)
(వ్యావ.) వారిపిల్ల వానికి మేనఱికమే కాని పై సంబంధము చేయరు.

2. పరిహాసము.

ఉ. గిరీశ గళమూలహాలాహల కాలకాంతితో, మేనఱికంబు లాడుతనమేటి త్రిశూలముఁ బూని యుద్ధతిన్
మనుచ 4 96.

మేన(య)ల్లుఁడు. వి (మేన + అల్లుఁడు బ. మేనల్లురు, మేనయల్లురు) పురుషునకుఁ దోఁడఁబుట్టిన దానికొడుకు, భాగినేయుఁడు, స్త్రీకి తోడఁబుట్టిన వానికొడుకు.

మ. హరిమేనల్లుఁడు గొంతికూర్చుమనుమండ నస్మత్తనూజుండు ...
భార. ద్రో. 2. 236.

సీ. అమ్మహాసురుని మేనల్లుఁడు లవణుండు మధుదైత్య తనయుఁ డున్మాద బలుఁడు ...
హరి. పూ. 5 59.

కం. నినుఁ బట్టి పాండుపుత్రులఁ, మేనల్లురఁ దొఱంగె ధరణీశ్వర . .
భారం. కల్య. 1. 79.

శా. నా మేనల్లురు బాహుసత్వవికసన్మాహాత్మ్య విఖ్యాతు లా, రాముం గృష్ణునిఁ జూచు వేడుక మనోరంగంబునం దాడెడున్ ...
హరి పూ. 8 75.

మేవాదము సం. వి. అ. పుం 1. మయూరము, నెమలి. 2. పిల్లి 3 మేఁక

మేని వి కాంతి (శ. ర.)

మేను = మే. వి టొ 1. శరీరము.
(కొన్ని యెడల దీనికి హల్లు పరమగునపు డుత్వలోపము

సీ అతఁడు పంద్రెండు వాలమ్ము లాబీభత్సు మెయిఁ గ్రుచ్చి కృష్ణుని మేనియందుఁ. బది వాలు తూపులు వఱపిన మదిలోన నగ్గించి ...
భార. కల్య 1. 212.

సీ. మెలఁత మేనిమెఱుఁగు మెఱయు కారు మెఱుంగు చిగురు కెంపులఁగ్రోవి చిన్నిమోవి.
విక్ర 1. 119.

ఉ .. న, స్మిఱఁగ జానిసీని నొకనిం బురిఁ గాననియట్లు గాఁగ మేన్, గాఱియ వెట్టి యైన నొడికంబుగ వండుదు నెల్ల గూరలున్ . భార విరా. 1. 77.
ఆం భా. 2. 134.

2. జన్మము, పుట్టువు.

సీ. ఏమిటఁ జూచిన నీయింతి తొలుమేన సుకృతంబు సేయుట ప్రకట మయ్యె ...
విక్ర 4. 198.

కం. విను ప్రద్యుమ్నునిఁ దక్కన్, మనము నే నొరు వరించ మాట విడువు మా, ఘనుఁ డొల్లకున్నఁ జెందుదు, మనసిజ శిఖిఁ దనువు వ్రేల్చి మఱునటి మేనన్ ...
ప్రభా. 3. 102.

గీ. కోరి తొలుమేనఁ దన కైన కొదవలెల్లఁ మాన్పుకొన వచ్చి ... పారి. 1. 17.

3. పార్శ్వము, ప్రక్క.

(ఇరుమేను = రెండుప్రక్కలు.)

గీ. తఱిమి సాత్యకి కృతవర్మ దాఁక నతఁడు,

నేచి మార్కొని నిరుమేను పూచి యొప్పు, మిగులు మోదుగుఁబ్రాఁకులపగిది గాఁగ నడరె, మార్కొన్న రెండు వాలంపగముల.
భార భీష్మ. 1. 251.

కం పెంబో శర్దాసరి యప్పుం బరహాతులను గవోణిపోటుల నిరుమేనం బొడుమచుఁ బెనగుచు బోవం బట్టి వటంబుఁ జేర్చె వాఁ డిట్లనియెన్.
ఆము 6. 24

మేనుపూను = జన్మమెత్తు, అవతరించు

మేనుమఱచు = ఒడలెఱుంగకుండు. పరవశమగు.

సీ మరువంపువలపుఁ బల్మఱు క్రోలి క్రోలి కన్ మ్రాల్చి యూఱక మేనుమఱచుఁ గొన్ని ..
పాండు 1. 181.

మేనువైచు = పండుకొను, శయనించు.

వ ఆయ్యింతి ... ఏకాంత భవనంబున విరహశయ్యపై మేనువైచి చింతాక్రాంతయై యుండె
శివరా. 2 22

గీ. జన్నెపుఁ గూటిదొరల, మాటకయి మేను పూనిన మేటివేల్పు ..
నీలా 3. 51.

జ; మేన, మేనకోడలు, మేనత్త, మేనబావ, మేనమఱఁదలు, మేనమఱఁది, మేనమామ, మేనటికము, మేనల్లుఁడు.

మేపరి విశ (మేపు + అరి[3]) తినువాఁడు.
(చూ పాలమేపరి.)

మేపాడు. అ క్రి (మేపు + ఆడు) ఆహారము గొను.

కం. పోఁమునిమేపాడి కపిం, జల మత్తటి మఱలి వచ్చి శశము నివాస, స్థలిఁ గనుఁగొని ...
వేం. పంచ. 3. 108

(మేఁతాడు, శ ర సా)

మేపు. స. క్రి (√మేయు) పశుపక్ష్యాదులను ఆహారము తినునట్లు చేయు.

(ఇది మనుష్యాహారవిషయమున నిందాద్యోతకముగా నుపయోగింపఁబడును.)

సీ. ... వత్సముల్ మేపుచు వత్సన్నపుడు ...
దశా. 6. 155.

కం. ... కృప కృప, చాలుం గారాకు మేసి చంపకు ప్రజలన్ .
ఆము. ?. 32.

(వ్యవ.) చిన్నతనమునుండియు వీరి కుటుంబము నంతయు తెగనేపఁగా తుదకు వి ... న్యులైనారు వానిని అత్తవారు చాలాకాలము మేపినారు

వి 1 (పశుపక్ష్యాదుల) ఆహారము, తిండి.

కం. రేపకడ నీరు ద్రావక, మేపు గొనక మున్న గోవు మిక్కలి భక్తిన్ .
భార. అను. ?. 18.

కం గోపకుమారకశేఖరు, నేపున సప్పంబు గఱచు టీక్షించి వగన్, మేపులకు దొలఁగి గోవులు, వాపోవుచు నుండె వృషభ వత్సంబులతోన్.
భాగ. 10 పూ 647.

చం కనుకని తెల్లవారుననుక ప్రతి గోరెడు పల్లవాళి మేపు, ల్లనుఁగొని వెడెముఁగలుపు లాహిరి మేపుల నిద్రబువ్వి చెందన చిఱునవ్వుతో నపుడె నిద్దురలా యని వింతపైఁడి పట్టిన వెలముద్దుగుమ్మలు పడన్ శయనించిరి చప్పరంబులన్
కువల 2 112.

2. దోసె పిండి మొదలైనవానికి నూఱి కూడఁ జేర్చెడు మినపపప్పు లోనగునది (శ. ర)

మేపుట్టువు వి. (మే + పుట్టువు) 1. కుమారుఁడు, ఆత్మజుడు

ఆ అనిచి నోఁకు జేని యనుఁగు మేపుట్టువుఁ, బొదివికొనిన వాఁడు నుదరి లేచి, వ్రేల్మి పోవఁబెట్టి వ్రేల్మిడిఁ దేరెక్కి కడిఁది మగతనంబుఁ గడలుకొనఁగ ...
అచ్చ. రా. యు. ?40.

2. కూతురు, తనూజ (శ. ర).

మేపుఁడు. విశ. (√మేయు) మేయునది.

కం. గాలికవణంబు మేపుడు. చాలుపులంబోలి

తరకసంబున నొఅవూ, న్మోలి యపరంజిపిం
జల, వాలారుందూపు లుఱక వామిగ
చేసెన్. అచ్చ. రా. యు. 293.

మేమఱుఁగు వి (మే + మఱుఁగు) మైమఱుపు
కవచము.

సీ మైమఱు నసఁగను మేమఱుఁ గనఁ గత్తళ
మ్మనఁగా బొ. దళం జనంగ. జో డనఁ గవ
చంబు జోళీల్లు .. అం. భా. 2. 204.

మేము. అ క్రి. స క్రి. అంగీకరించు, ఒప్పుకొను.
(చూ. మేముడు.)
జ· మేముడు)

మేముడు వి. (√మేము) అంగీకారము, ఒప్పు
దల

సీ. ఇయ్యకో లొప్పుకో లీకోలు మైకోలు మే
కోలు నమకోలు మేము సొడఁబడిక
యొడఁబా టనుట కనుపట్టుచునుండు సమ్మతి
పేరు .. అం. భా. 1. 104.

మేమెయి = మయిమయి, మేమే, మైమై వి
అనాయాసము.

"క్రి విశ అనాయాసముగా" అని (శ. ర.)

ఉ. వాలి యెలుంగు చూపి కృతవర్ముఁడు
సైన్యము నిల్వరించి యు, న్మీలితవిక్రముం
డగుడు మేమెయి నాతనిఁ దాఁకె నస్త్రవి,
ద్యాలసితుండు సాత్యకి ...
భార. శల్య 1. 322.

గీ వారి మేమెయిఁ గొనియాడువారికోర్కు,
లొనర జంగమమల్లికార్జునుఁడు నొసఁగు ...
కు. సం. 12. 1004

ఊ. ఆటున మూర్ఛపోయిన బ్రహస్తుఁ గనుం
గొని యింకఁ దాఁకినన్, గి టడఁగించు
నర్జునుఁడు గేనలుఁదే యని భీతచిత్తులై,
మేటిమగల్ నలం బెడలి మేమెయి
మార్కొన లేక పాటినం, గాటుకకొండ
వోలె దళకంఠుఁ డెదిర్చె మహీమహేం
ద్రునిన్. నిర్వ. 7 52

మేమే[1] = మేమెయి.

మ. ... ఇద్దరున్ భుజబలాటోపంబుమై నొండొ
రున్, మిగులం జాలక కొంత సేపువడి మేమేఁ
జోరి రుగ్రాక్షతిన్
భార. విరా. 2. 348.

మేమే[2] వి. రాకవాదులయందు ఁజఃఖమువలన
కలుగుధ్వని కనుకరణము.

కం. సామీ యల్లదరాసురు, సామీప్యతదేహుఁగా
వచఃకళచేతన్, మేమే శిక్షించుతఱి, న్మేమే
యన విడిచినాము మిము దూరుటచేన్.
పార్వ. 5. 128.

మేయము సం విశ (అ ఆ. అ.) 1. కొలువఁ
దగినది 2 జ్ఞేయము, తెలియఁ దగినది.

మేయించే. సం స క్రి. ఊహించు, అనుమానము
సేయు.

కం ఆయెడ నిద్దఱుమిండలఁ, జాయక రతిసల్పు
కాఁపడఁతుక యెటులన్, మేయించి బొంక
వలెఁ జెపు, మా యని చక్రాంగవంశ మండన
మనినన్ హంస. 4 161.

మేయు స క్రి. (పశ్వాదులు) తిను, భక్షించు.

చం. నునుఁజిగురాకు మేయుతఱి నోరికెలంకులఁ
దేఁటి గుట్టినన్, వనతరుశాఖలన్ గువకువ
ధ్వనిఁ జాలుపికాంగనన్ ...
మనుచ. 3. 82.

సీ. ... ఎల్లకడల, మెలఁగుచు నసి నెల్ల
మేయుచు గోడలు వెలుగులు పెండెముల్
విఱుగఁ ద్రొక్కి ... నీలా. 2 48.

వ. తియ్యనివోరం జేదు మేయుట నాయంబు
గాదు ... ప్రభా. 1. 90.

2. అనుభవించు.

కం. మౌని నయినాఁడ రాముని,చే నొగచేపట్టు
మేసి చిత్తంబున కు, ద్యానారామపదం బవ,
సానవిరామాహ్వయంబు జగు కగు ననినన్.
చం. రా. 5. 60

6 నోటనుంచు.

మ. కలుచం గోళబిలంబు వెల్వడి యదఃఖడ్గాహిపై వచ్చుచోఁ, జలనం బించుక లేక యీతనిరిపుక్ష్మాపాలసంఘాత మో, చెలహస్తాంబురుహాంగుళీమయమహాసిద్ధౌషధీ పల్లవాం, చలము ల్మోసి భజించుజాంగుకతన్ సంగ్రామరంగంబునన్. నైష. 6 157.

జ మేఁత, మేఁతకాఁడు, మేఁతరి, మేఁతరీఁడు, మేఁతలాడు, మేపరి, మేపాడు, మేపు, మేషుడు.

మేర వి 1 ప్రదేశము, చోటు. (సం మిరా, ప్రా. మేరా, క మేరె.)

సీ నిట్టలు ద్రోచుచు నెరవులకలమేర లెల్లను బిగియెక్కి యేర్పడంగ ...
భార. విరా. 1 245.

చం. మదగజరాజకుంభముల మచ్చరికించు నురోజకుంభముల్, గదిసి కలంతమేరయునుఁ గైకొనియున్నవి యెల్లవారికిన్, విదితముగాఁగ ...
నైష. 8. 65.

సీ ఒకమేర సుకుమారసకుమార కరవీరవరవీర తరుసముత్కర మెసంగ....
ఇందు. 3. 30.

2 క్రమము, విధము

సీ. సూకరపతిమేర నేకపద్ధతిఁ బోని యలరు విల్తునిభంగి యతనుతఁ గని ...
ప్రబంధ 6.

మ, ఆమలాత్ముం డగునట్టిధీరునకు సింగాధీశతిమ్మావనీ, రమణీనాథకుమార తిమ్మమనుజేంద్ర స్వామిరంగతమా, రమణు ల్గల్గి ధరిత్రి దాళ రథిమేర ల్దాల్చినారు. భామ. 1, 23.

సీ. భయభక్తియుక్తి నెప్పటిమేరఁ దనయాజ్ఞఁ జాలింప దయ్యెను జారకులము . .
దశా. 2. 51.

3. ధర్మము, న్యాయము.

చం .. అమృతంబు సురాళికిఁ బంచిపెట్టె నింకెటువలె నమ్మ వచ్చు జగదీశ్వరుఁడే యొకయింత మేర లే, కిటువలెఁ జేయఁ జూచె మన కెయ్యది తప్పు గణించి చూడఁగన్ . .
దశా 2 382.

గీ. అప్పు డట నుండ మేర గా దనుచు మేము విడిది కిమెను దోడ్కొని వెడలి రాఁగ, నతఁడు చనవల దం చని యడ్డగింప.. పాండ్వ 4 160.

శా. చేఁ న్ బోవఁ బ్రధాను లడ్డమయి యాజ్ఞాపించి యల్లేఁగఁగా, మేరా నీ వెటఁ బోయె దెవ్వఁడవు . ఉ రా 3 230

4. ఏర్పాటు

కం ఏమిట నీకేఁ దక్కువ, నామేరకు నడ్డపడితివి ... భార. ఉద్యో. 3 296.

గి. ఆమేర లెల్లను నబ్జజుం డెటిఁగి, సామీఁద గోపించి నయ మింత లేక ...
రం రా యు. 293 పొ 5. పం

గీ. వెఱచి పలుమాఱుఁ జాఱెడివిష్ణుభటులు, వి మ్ము నెగచుట దైవంబుమేర గాదె, మనకు నెప్పుడు దైవంబు మంచి దదును, నాఁడు గెలుతము పగవారి నేఁడు వలదు.
భాగ 3 636

5 మర్యాద, హద్దు.

ఉ. అంబుధి మేర తూర్పునకు నబ్ధియ పీ మటు యామ్యదిగ్విభా, గంబునకుం బ్రతీచికిని గౌతమి పీమ ... భీమ 5. 76.

శా. .. బ్రౌ, రౌరా యానకు మేర లే దనుట సత్యంబె కదా ధారుణిన్..
దశా. 2. 246., అం. భా 2. 191.

(తుద, అంతము అని భావము)

6. దూరము

వ. మహానుభావులం గొంతమేర యైనం గొలిచి వచ్చుట భాగ్యంబు కాదే..
కళా. 1. 53.

మ. ఇరువై నాలుగుమూళ్ల మేర యని గోసెక్కి
వఁగా నేల ... 1, 53.

7. పద్ధతి

కం. మీ రరయని ధర్మంబుల, మేరలు నెఱుకలును
గలవె మీకుం దగవే, నారాయణభక్తి పరత,
వారించెద ననుట యిట్లు వైదికవర్యా...
నృ సిం. 5 17.

మేరకంబము — సరిహద్దు దెలుపుటకు పాతిన కంబము.

మ స్వగతక్షోణికి మేరకంబములు ప్రాకైర్యాలంబు
వస్త్రాద్రియున్. కవిక. 8 146.

మేరమానిసి = మర్యాదగల మనుజుఁడు, పెద్ద మనిషి.

గీ మేరమానిసి సా దుపకారి గోల, నిర్మ
లుండు .. సారంగ. 2. 264.

మేఁ(లు)మీఱు = అధికమగు.

సీ. వారాశిగర్వంబు మేరమీఱె ...
మనుచ 3. 28.

ఉ. ... విషాదహర్షము మేరలుమీఱుట లేర్పడన్
బడన్. జొచ్చె వక్షస్సరత్సునిషూదను
చూడ్కుల నీఱు నిప్పులన్ ...
కకు. 2 128.

మేరవెట్టు = కట్టడసేయు

ఆ. శిఖలు చూపకుండ శిక్షింప హుతికినై, నోరు
దెరవకుండ మేరవెట్టి, వేఁడి యెల్ల నుడిపి
విబుధారి కినుకమై, భీతిపాత్రుఁ జేసె వీతి
హోత్రు నృసిం 2 118.

జ మేరగట్టు.

మేరకుఁడు సం వి. అ. పుం విష్ణుశత్రువు

మేరగట్టు వి. (మేర + గట్టు) చక్రవాళ పర్వతము

సీ. చుట్టుకొం డన మేరగ ట్టనఁ జక్రవాళాచల
సంజ్ఞలై యలరు ... ఆం. భా. 2. 28.

మేరు(వు), సం వి. ఉ. పుం. హేమాద్రి, సుమేరు పర్వతము.

మ, బలవన్మేరుశరాసనంబును బరబ్రహ్మాస్త్రము.
గల్గుట, శ్వేలుకానిం దృణ మైన చాపమున
గాలిం బోవువేయల్గులం, బలమానించి సగంబు
చేసి తవు నౌ సంకల్పసిద్ధుల్ గొనం, బలుమేరు
న్నిరసింప లేఁజిగురుఁగొమ్మం జేవ గాకుండునే
వసు. 3. 179.

ఉ. అక్కట దిక్కులేమి రజతాచల మొక్కఁడు
పెల్లగించె వే, లొక్కఁడు వంచె మేరు మఱి
యొక్కఁడు వింధ్యము నేల ఱాచె ...
చంద్రా. 1. 15

మేరుకము. సం. వి అ. పుం ధూపము, యక్ష ధూపము (వాచ).

మేరుధాముఁడు. సం. వి న్ పుం శివుఁడు.

మేరుపృష్ఠము. సం. వి. అ న. 1. స్వర్గము.

2. ఆకాశము.

మేరువు వి. 1. వీణాగ్రము.

ఉ. .. పచ్చలం. బన్నినయట్టి మేరువును బాగగు
తంత్రులు మించ నొప్పమే, ల్కిన్నర జెంతఁ
జేరి యొకకిన్నరకంఠి యొనంగ నమ్మ్యోడన్.
చంద్రి. 2. 95 ఆం. భా. 1 126.

2. ఎక్కుటకును బరువెక్కించుటకు పొడుగుగా
కట్టవలె వేయించెడియుసుక లోనగు వానిదిబ్బ.
సారుప

కం మేరువఁ బీరు కురుఁజుల, సౌరు వితానప్రతాన
చతురపతాకా, చారువిపణి గారుడమణి,
తోఁణఘృణి యేమి చెప్పుదుం బురిలోనన్.
రా. వి. 5. 49.

ఉ. వేడుక నిట్లగణ్యరుచివిభ్రమమధన్యయగేంద్ర
కన్య రాఁ, జూడఁ దలంచి నిల్చిరి వసుక్షితి
పాలపురీపురంధ్రికల్, మాడువులన్ హజార
ముల మచ్చుల సజ్జల గోపురంబులన్, మేడల
నాట్యశాలికల మేరువలన్ భువనేశ్వరంబు
లన్. వసు. 6. 64.

గీ. ఎచటఁ జూచిన వాడిగా నేర్పరించి, పెద్ద

ముత్యాల ముగ్గులు పెట్టువారు, నెదు జగప్రం(పు)మేగుపు లెత్తువారు, నై రి పీటను గలిగినవార లెల్ల

యయా. 4 81., విజ. వి 2 69.

ః హారము మధ్యమందు (వ్రేలెడుమణి (శ ర)

మేల సం వి. అ. స్త్రీ 1. సంగమము, కూడిక 2. సభ, పెక్కండ్రు కలిసినసంఘము 3 సుర్మా, కాటుక. 4. నీలిమందుచెట్టు. 5 మసి, సిరా 6. రాగానుగుణముగ స్వరస్థానముల యందు మెట్లు కుదుర్చుట, (శ్రుతి సరిపెట్టుట

మేలగొను. అ. (క్రి (మేలము + కొను) పరి యాచకములాడు, మేలమాడు.

సీ. నునువెడంద యురంబునను జీనిసరిపెణల్మిన్న జన్నిదముతో మేలగొనంగ .

దశా 1 27

మేలనము. సం. వి. అ. న. 1. కూడిక, సంగమము కలయిక, 2. సభ పెక్కండ్రు కలసి 3. కలుపుట 4. యుద్ధము, తాకుట.

మేలమాట. వి. (√మేలమాడు) పరిహాసముచేయుట.

చం. గురుతర సుందరాననము కోమలికంబులు ముద్దుమాటలు, వన్నెంపు లతి(ప్రసంగములు నప్పుట నప్పట మేలమాట లం,తరత కళా నిధానములఁ దాడనపీడన భాషణంబులున్, బరువడి నొందనేర్పు (ప్రియభాషలు గల్గు నరేంద్రభామకున్ విధి. 6

మేలమాడు అ. (క్రి. (మేలము + ఆడు) పరిహా సించు, గేలిసేయు.

క. నిను నెఱుఁగ కుండి యాదవుఁ, డని సఖుఁ డని మేనబావ యని యే సహభో, జనములు సల్లాపంబులు, నొనరించుచు మేలమాడు చుండుదు నెపుడున్.

భాగ. భీష్మ. 1. 217.

గీ. ఓమె యేమె యిదే మేమె లేమ యేమె మేఘుపుష్పంబు దే వంచు మేలమాడ. మేమెమేమే మేలు దఱుచయ్యె మేలు మేలు. మేలక మేఁ కన సభవారు మిగుల నగిరి.

నైష. 6 114.

క. కలహంసగమనల కన్నులబెళుకులు మీన పఙ్క్తులతోడ మేలమాడ అని. 2 56. (ఇట నుపమాద్యోతకము)

మ. ... తమలముం బుష్పంబులున్ లోనుగా లలితద్రవ్యము లెల్ల నా కొసఁగె మేలం బాడుచున్ (ప్రీతితోన్ ... దశకు. 4. 20.

మేలము. వి. 1 పరిహాసము.

క. వనితలు మేలుపుమెయి మెలు, పునఁ దిగిచిన నొప్పుహారములు మొదలగు (ప్ర,న్ననితోడవులు (గద్దలు తివి, యనరేంద్రులు కొంద ఱుసిరి యచ్యుత కంఠే. భాగ. (స్త్రీ). 2 17

ఉ అన్నారీనివహంబును మేలంపుమాటలకై పడి హంసగమన హంసాభిముఖ యైన యాత్ర ... ...

నైష. 2. 46.

గీ . మేల మన మందె మేల మనఁగఁ, బొలుచుఁ బరిహాసములు .

ఆం భా. 1. 1.9

2 పరిహాసోక్తి

కం రాజునకుఁ దియ్య మెసంగెడు, పూజావచన ముల నెయ్యపుంబలుకులఁ జేరోటమెయి బంధుమిత్రసమాజములకు మే ము,లఁ గుమా రులకుఁ దగన్ ...

భార. ఉద్యో. 3 179.

చం. బలిదనుజేంద్రుఁ గట్టిలని పల్కఁగ వింటుము గాని నేఁడు మా, చెలి యదె పుష్పదామక ముచే నినుఁ గట్టగఁ గంటి మింక నె, మ్మెలు పచరింప రా దనుచు మేలము లాడెడుసఖ్య బొంట్ల స,న్నల నెసకొల్పుచుం గెలన నవ్విర ధర్మజభీమ ఫల్గునుల్.

పారి. 5. 81.

3 జాగరూకత

కం ఈలోనన తా మేల్కాని, బాలారత్నంబు కూర్మిపతి కౌఁగిటిలో, నాలీఢ యగుటఁ గదలక, మేలమ్మున నుండె విభుఁడు మేల్కను ననుచున్. కృ శకుం 3.59.

జ మేలగోను, మేలమాట, మేలమాడు.

మేలము నం వి అ పుం కలయిక, మేలనము.

కం అమ్ముదిత రత్నకటకచ,య మ్ముదిత నినాద మయ్యె నయ్యెడఁ జల మేల మ్మని పతితోఁ దగు మేల మ్మని సహజానురక్తి లాలించు క్రియన్ . ఎను 6. 80

సీ పొలుపొంది నలగుణంబులపై క్రుతు ల్గూర్చి సారెఁ దన్మేళప్రకార మరసి...హ న. 2. 63.

2 నివాసము

సీ రమణ లక్ష్మీమందిరమ్ము మేలమ్ముగాఁ గని సదాశి గుణమ్ముగా గ్రహించి . బిల్హ. 1. 44.

మేల(క)ము నం. వి అ పుం 1. సమావేశము, కలయిక. 2. ఐకమత్యము 3. అంగడ, బజారు, సంత 4 సంఘము 5. సభ

మేలాంధుకము. సం. వి అ. పుం మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి

మేలాంబువు. నం. వి. ఉ. పుం. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి (వై. ని).

మేలానందము నం వి. అ. పుం. మసిబుడ్డి, సిరాబుడ్డి (వై. వి.).

మేలిగాఁడు. వి. (మేలిమి+కాఁడు) శ్రేష్ఠుఁడు.

సీ. నలువతూ పరివోసి బలిమిమై నద్దోసకారి రక్కసు మేలిగానిమీఁద, నేసిన .. అచ్చ. రా. యు 267.

మేలిమి (మ్మి). వి. (మేలు+ఇమి) 1. శ్రేష్ఠత; అధిక్యము.

చం. ... ఏ,మిగతిఁ దలంచినం బగకు మేలిమి లేమి ధృవంబు కేశవా ... భార. ఉద్యో 3. 21.

ఉ .... ఆజికిం, బూనితి నిల్వు మింక నెటఁ బోవఁగ వచ్చు భవద్దిగీశల, ఓమ్మనితవద్య భోగముల మేలిమికిం దుది యయ్యె నియ్యెడన్ ... హరి. ఉ. 8.261.

కం. వేలిమి నేసె మృగాంకుని, మేలిమి గను గత యిడె సుమేధుఁడు నుదుటన్ .. దశా. 5. 75.

చం. చదువుల మేలు సాముపస చక్కఁదనంబు తెలుంగు సంపదం, బొదలెడు మేల్మి పేర్మిగల భూరిభుజాబల శౌర్యధైర్యముల్ , సద యతయు స్వివేకసత్సస్థితు లాకృతిఁ జెందెనో యనన్ శుక 1 263.

2. అపరంజి ప్రశస్తమైన బంగారము.

ఉ చొక్కపు రత్నపుందలకు బోయగపున్నెర మేల్మితొట్లలో, మక్కువ నుంచి లేత వగ మాటలు నీ కెనయన్ సువర్ణన, మ్మక్కర కింకణధ్వనులు మాన్పలయం గొలుసుల్ గదల్చుచున్, జొక్కుచు రాజనందనకు జోలలు పాడుదు రంగనామణుల్ .. ఇందు. 2. 140.

సీ. ... అతిశుద్ధచామీకరాఖ్యలు చనఁ గడాని, మేలిమి యపరంజి జాళువా కుందనం బుదిరి నా .... ఆం. భా 2. 279

3 వలపు, ప్రేమ

గీ. అనిన విని యావిశాల యారౌర యనుచు, మెచ్చి తనమదిలోఁ గలమేలి మెల్లఁ, దెలిసితివి జాణ వౌ దని పలికి ... హంస 3. 228

విశ 1. శ్రేష్ఠము, ఉత్కృష్టము.
(దీనికి వృత్తియం దంత్యవర్ణము వికల్పముగా లోపించును.)

వ. ... కయ్యంబు గజిబిజిగాఁ దలంచుచు వాని పిన్నతమ్ముండు మేలిమిరథంబునం దగు తురంగంబులం బూన్చికొని... భార. ద్రో. 4 285.

ద్వి మీ రానతిచ్చిన మేలిమిమాట, వారు వీరన కెల్లవారికి హితము ...

రం. రా. అయో. 86 పా. 16 పం.

సీ ... సభాపర్వంబు విని హానిపట్టి, మిడునది యారణ్య మింపార విని తనిపెండ్లును మేలి దుంపలను శీత, జలకుంభములు గలసర్వశాను సమృద్ధి గలిగించునన్న మిం పొలయ నొసఁ గఁ, గీపసు ... హరి ఉ. 10. 300.

గీ . పాలఁ బుట్టినమాత్రాన మేలిగుణము, నేఁడు నీ కేల గల్గు నో నీరజాక్షి .. మనుచ. 3. 41.

2 శుభప్రదము, మేలుకలిగించునది.

ద్వి మేదినీవిభుఁ గాంచి మేల్మియశుతలు, వేద మంత్రముల దీవించి యిచ్చుటయు ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 444 పం.

మేలిమిగట్టు వి (మేలిమి+గట్టు) మేరుపర్వతము, బంగారుకొండ

సీ జగముల దిగుల నిచ్చలపు మేలిమిగట్ట ... అచ్చ రా. యు 204.

మేలిల్లు అ. క్రి (√మేలు) శ్రేష్ఠమగు, ఒప్పు.

కం. ఎలమెడు జలజాతంబులు, మెలరారెడి జలచరములు మేలిల్లెడుని, క్రొక్కల మంద నెందుఁ బోయెనో జల మనునాశంకఁ జేయు జలము మలరుచిన్ ... కు సం 10. 391.

సీ. మేలిల్లునీలతమాలమేల్ ధూమసంహతు లవఁ దనరు వత్మసితభాతి ... కు. సం. 5. 561., 1.36.

కం. మడియిల్లు తత్త్వముల వెను,బడక నిజాజ్ఞా ప్రశస్తి భావింపఁగఁ బొ,ప్పడు సాత్త్వికగుణ సంగతి, మృడుఁ డనునామంబు నీకు మేలిల్లు శివా ... శివ సా. 82.

వి. ఒప్పు, పొగను.

గీ. ... చెల్లుఁ బైమేడ యొప్పు మేలి ల్లనంగ ... ఆం. భా. 3. 48.

మేలిల్లు². వి (మేలు+ఇల్లు) చంద్రశాల, పైమేడ.

గీ ... చెల్లుఁ బైమేడ యొప్పు మేలిల్లనంగ ... ఆం. భా. 3 48.

మేలు వి పొ. అసొ. (క. మేలు.) 1. శ్రేష్ఠత, గొప్పతనము, ఆధిక్యము

(బ. మేలులు. మేళులు, మేళ్లు, దీనికి కొన్ని పట్ల హల్లు పర మగునపు డుత్వలోప మగును.)

వ. ... కొదమతామేళ్ల మేళ్ల నగుమీఁగాళ్లతో ... ఆము. 6. 98.

చం. అనిన సువందపల్కు విని యాయెలనాగ మతొక్కరాజుమేల్, వినగఁ దలంచి వేడ్కఁ బదపె పదవేగలి చిత్రలీలతోఁ .. ఇందు. 5. 130.

శా. ఏయేభూములు చూచినావె కొరవంజీ రూపలావణ్యరే, ఖాయుక్తిం దగుకొమ్మ లెందుఁ గల రీక్ష్మామండలిన్ హావభా, వాయత్తైక విలాసవైఖరుల మేలం దెవ్వరిం జెందు ... శుక. 1. 17

2. వరము, దేవతలవలన వగులాభము.

మ. ... సరోజాక్షా తపస్సిద్ధికిం, దగుమే లిచ్చుటఁ గాదు పూర్వవిహితార్థం బింత కిం కేఁటికిన్ ... ఉ. హరి. 2 200

3. ఉపకారము.

కం. తను లోకము గొనియాడఁగ, విని యుబ్బఁడు సజ్జనుండు వెండియు గడుమే, లొనరించుఁ గీడొకించుక, యును దవదెసఁ దోఁపనీక యుడుపుచు వచ్చున్.

భార. ఉద్యో. 2.48.

గీ. మీకులముతేటఁ జేపట్టి మీవిరోధి, యైనపులిఁ జెంది మెచ్చఁగ్గ మూనెఁ గాదె, యట్టిమేలైన నెటెఁగి యాహరుని పేర నెసఁగుసొంగ ధరుఁ జూపుఁ డేణులార. సారంగ. 3 235.

4 సుకృతము, పుణ్యము.

ఉ .. శరీరధారులకు నాపద వచ్చిన వారి యాపదల్, గ్రన్నన మాన్చి వారికి సుఖంబులు సేయుటకన్న నొండుమే, లున్నదె .. భాగ 9 647

5 సుఖము

కం గ్రక్కునఁ జని యక్కలితోఁ, జక్కెరవిలుకాని కేళిఁ జతురుఁడనై నేఁ, డక్కాంతల నిద్దఱ నిరు, ప్రక్కల నునిచికొని మేలు వడసెద ననుచున్ .. శుక 2. 346

ఉ. . ఎలఁ బ్రాయపుముద్దుగూఁతుమే లెన్నక యిచ్చితిం జడునకే వని నీజనకుండు చింతిలున్ .. దశా 6 37.

గీ కామసుఖదివ్య సుఖములు కాంతఁ దొఱఁగు, మేలిషోడశాంశంబునఁ బోలలేవు, గాన కామము నిను శత్రుకరణిఁ జంపి, బ్రహ్మపురమున నుండెద రాజుఁబోలె

భార. శాం 4 53

శాంతి పర్వణి శ్లో. యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం, తృష్ణాక్షయ సుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలాం. అని గీతయం దున్నందున మూలభూతభారతానుసారమున మేలుశబ్దమున కిట సుఖమర్థము.

6 లాభము.

గీ సింధురమహాశ్వ ముఖ్యముల్ చేర్పుదాల, దీవి వణిజుల కూళ్లు సద్గృహములు పురిఁ. గొలువుఁ దేజంబు వెల మేలు గలుగఁ బ్రాఁత, వారిఁగాఁ జేయు నరి నవి చేరకుండ. ఆము. 4 258.

సీ. మేలు చేరిన మహీపాలున కెఱిఁగించి యనుభవించుట నీతి .. దశకు. 6. 17.

7. శుభము.

ఉ. మేలున సంతసిల్లునెడ మేకొని యాపద లొందు ... భార అర. 5. 341.

ఉ ... వి, శ్వేశ్వర మేలుకుప్ప నిను నెవ్వఁడు గోరి భజించు వాఁడపో, శాశ్వతలక్ష్మి మృత్యుంజయ సౌఖ్యయుతుండు ..

భాగ 10 పూ 127.

వ. ఇంతనుండియు మీకు మేలయ్యెడు ...

హర. 3 19

8. శ్రేయస్సు, క్షేమము.

శా. ఈ యర్థంబు ఘటింపవచ్చ నృప నీ కెంతేని మేలయ్యెడున్ ... నైష 3. 70.

కం. ఓవెఱ్ఱులార యేఁటికి, నీవెడఁగు విచారములు సహింపఁగ రాదా, యేవారికైన మేలా, చావులు తర్కితము లుగ్ర సంగ్రామములన్. భీమ. 4 52.

9 హితవచనము, మంచిమాట.

వ. నాకు నీవు సుయోధనునట్లు కావున మేలాడెద ... భార ద్రో. 1.51.

10. న్యాయము, పాడి

ఉ. మంచికుమారులం గుసుమ మంజుశరీరులఁ దెచ్చి చెల్లరే, యంచితవజ్రసారులు మహాద్రి కఠోరులు నైనమల్లురం, గ్రించుచుఁ బెట్టి రాజు పెనఁగించుచుఁ జూచుచు నున్నవాఁడు మేలించుక లేదు ...

భాగ 10. పూ. 135

11. అందము, చక్కఁదనము.

సీ. కేళిమై నొక్కట లీలఁ గ్రేళ్లనఁగెడువాలుగు నోగలమేలు డించి ...

భార విరా. 2 83.

సీ. అడుగుఁదమ్ములకాంతి విడివడి పగడంపు జిగురుటాకులమేలు చిందు సేయు ...

జాహ్నవీ. 4. 21

12. మదము.

ఉ. ... మస్తకమంటుచు దృష్టిదండగ, నృట్టిన కర్ణచామర మపారపుమేలును మేలు మేలనం బట్టపుదంతి నిల్చె నరపాలుని చెంగట మావటీఁ డొగిన్. రా వి. 2. 45.

మ. తలిరుంబోండ్లపుడాలు పూరజపునిద్రాజాలు
  ఐత్తేటిగం, టలచాలున్ విరితేనెమేలు తరు
  లంటం బ్రాఁకు లేఁదీఁగ చేఁక్రాల జారీలు ...
  వలరాచంతుల కైవడిన్ పవము ద్రోవన్
  ద్రిమ్మరున్ దెమ్మెరల్. చంద్రా. 4. 38.

13. వలపు, మోహము.

గీ. మీకు నామీఁద మిక్కిలిమేలు గలిగె, నేని
  దేవరయూడిగం బిచ్చవచ్చి, నట్టు గాలింప
  కుండ నే నంతకుమతి, నయ్యె.. వి.పు. 2,219.

ఉ. చెప్పెడి దేమి నాకుఁ గలజీవన మంతయు నీక
  కూర్చి యెల్లప్పుడు నిన్నుఁ బాయక ప్రియా
  చరణం బొనరింప నేర్తు నీ,చొప్పున కీవు నియ్యకో
  కొని చొక్కపుజక్కవగుబ్బలాడి మేల్, దప్పక
  యంతరంగమునఁ దారిచి నన్ను నదీనుఁజేయవే.
  వసు 2. 130.

గీ. వలపు కూరిమి మేలు నా నలరుఁ బేళ్లు
  మోహమునకును శారదాంబుదనిభాంగ ...
  అం. సం. మాన. 47

14. సొంపు, నిగ్గు.

శా. .. ఈసభామండప, శ్రీవిస్ఫూర్తికతంబున
  న్మిగులనాచిత్తంబు నానందము, ద్రావైచిత్రిఁ
  గరంచుచున్న యది యేతద్ద్వారకా పట్టణం,
  బివిశ్వంబునఁ గల్గుమే లిదియపో యొందు
  న్వివేకించినన్. కళా. 2. 12.

కం, నటనాహంకృతిఁ దమలోఁ, జిటిపొటిజగడంబు
  లూర్వశిరంభలకుం, బొటమిన మే లేర్పఱుపఁగ,
  నిట నిను రప్పించె నిర్జరేశ్వరుఁ డధిపా.
  విక్ర. 2. 87.

15. పై భాగము, ఉపరిదేశము.
  చూ. మేలిల్లు, మేలుకట్టు.

16. భద్రము, జాగ్రత్త.

సీ. మే లుప్పరంబు తుమ్మెదమందరొద మందటిలు
  పొదల్ దూలుచోఁ గలువరంటి ...
  చంద్ర. 3. 148.

విశే. 1. మంచిది, ఉచితము.

శా ... ఏ, మేమీ కృష్ణుఁడు మందలో బలెనె తా
  నింద్రద్రుమోత్పాటనం. బీమై నిచ్చటఁ జూప
  వచ్చె నిది మేలే ... పారి. 4. 60.

ఉ. ఏల దురంత వేదన మెయిన్ బొరలాడెదు తాల్మి
  దక్కి మేలే అలితాంగి యొంతపని లెమ్ము. ...
  మనుచ. 3 64.

గీ. తాము చేసినయవి యెల్ల ధర్మములఁట, మేము
  చేసిన దఘమఁట మేలు గాదె, యు కరణి వచ్చె
  వారల కింతయుగ్ర, గణ్యతయు మాకు నింత
  లాఘవము జగతి దశా. 1 254.

(ఇందు వ్యతిరేకలక్షణచే అనుచితమును దెల్పును)

1. శ్రేష్ఠము.

చం. నుతజలపూరితంబులగు నూతులు నూటికి
  కంటె సూనృత, వ్రత యొక బావి మేలు....
  భార. ఆది. 4. 96.

కం. అతిసంభ్రమమునఁ ద్రిజగ,త్పతి నర్చన సేయఁ
  దలఁచి పరిమళమంద. స్మితకుసుమ మృదుల
  పల్లవ, తతిలో మే లేటికొని ముదం బొదవ
  మదిన్ . . కు సం 5. 501.

గీ. దీవులం దెల్ల నేరేటిదీవి లెస్స, భరతఖండంబు
  మేత్తదంతరమునందు . . హం 2. 2.

3. శుభప్రదము, క్షేమంకరము.

ఆ. మంచివారి కెల్ల మంగళ ప్రదలయ్యుఁ గల్లరు
  లకు మేలు గానియట్టి, తనువు లెన్నియైనఁ
  దాల్చి లోకములకు, సేమ మెల్లప్రొద్దుఁ జేయు
  దీవు ... భాగ. 10. 93.

కం. దానవనాయక నీకుం, గానుకగా మేలువార్త
  గలిగినఁ జెప్పం,గా నరుదెంచితి ... వరాహ.
  11. 39., ఆము. 5. 120.

4. అధికము; ఎక్కుడు; అధికురాలు.

శా. శైలోత్తుంగ శరీరుఁడైన రిపుమస్తం బుగ్రదం
  భోళికన్, మేలై పేర్చుక ఠోర ముష్టినిహతి న్నిర్భి
  న్నముం జేయఁగా ... హరి. పూ. 7. 104.

మ. పరివాదాస్పదవాద మోదమదిరాపానంబుచే మత్తులై, హరి మేలంచు హరుండు మేలనుచు నాహా కొంద ఱీపాం దెఱుం,గరు కైలాసనగంబునందు మును లేకత్వంబు భావించిరి. ... ఉ హరి 2. 68. ఆము 6. 20.

ఉ. అరయ నెజ్జప్రోలని కులాంగ్గన గొమ్మను మేలు సీతకున్, వారిజబంధు కాంతకును వాసవు కాంతకు లక్ష్మిదేవికి ... శా ప మ. 5 4 7 పా.

5 బాగు, లెస్సయైనది.

సీ మా ... ఆంధ్రకవిత్వంబు నందుఁ బ్రబంధంబు మేలుగాఁ దజ్ఞులు మెచ్చఁ జెప్ప...విక్ర 1 20

త్రి. విశే. సంపూర్ణముగా.

సీ పరశురాముసకు మేల్సరియైన తనయందుఁ గలిగె భంగంబు శిఖండిచేత .

భార. భీష్మ 1 47

అవ్య. 1. ప్రశంసను దెలుపును

(దీనియామ్రేడిత రూపము మేలుమేలు.)

ద్వి. మేలు నీమాటలు మెచ్చి రందఱును జాలుఁ బురే రిత్తసంవాద మేల. . ద్వి. హరిశ్చ పూ. 840 పం.

ఉ పిం.గారము బాపురే బవరగడ్డము మేలు నురస్థలోరుని, స్తారముచాఁగురే... శుక.1 268

కం. .. వీరులు సూచి మేలు మే లని పొగడన్... భార. ఆది. 6, 32.

2. పరిహాసమును దెలుపును.

గీ. ఓమె యేమె యిదే మేమె లేను యేమె మేఘపుష్టంబుఁదే వంచు మేలమాడ, మేమె మేమెలు దలు చయ్యోమేలుమేలు. మేఁక మే కవ సభవారు మిగుల నగిరి ... నైష. 6 114

మ. ... యా,మికుఁడో నాఁ డిరిగెన్ గొలంకుర మకు స్నేహ లెంత హీనంబొకో ...

ఇ. మేలిమి, మేలిమిగట్టు, మేలిల్లు[1], మేలిల్లు[2]. మేలుకట్టు, మేలుకను, మేలుకనుపు, మేలుకమ్మిచీర, మేలుకాంచు, మేలుకొను మొ.

మేలుక(ల్కా)ట్టు వి. (మేలు + కట్టు) 1. ఉల్లెడ, వితానము

సీ అరుదార మేలుక ట్లాయితం బై చూడ నొప్పారి తను పగుచప్పరములు .భార ఉద్యో. 1.95.

కం. సరోవరలక్ష్మికిఁ, గట్టిన కెంబట్టు మేలుకట్టుం బోలెన్ .. కు. సం. 10. 286

సీ మృదులాంబరంబుల మేలుకట్టుల చేత సరిలేని ధూపవాసనల చేత . జై భా 5 157.

ఉ ... పచ్చలు పలక పీటలు మేలినకాను కుట్టు మేల్. కట్టులు గ్రొత్తనెత్త పలకల్ తెరలుం బిక దారిబారువా, బిట్టలగూండ్లు .. వాల్మీ 3 84..

సీ పట్టుఁబుట్టముల మేల్కట్టు లమర్చి కెంపని బయళులను గొల్లెనలు వన్ని .. నీలా 3 48. అం భా 2. 158

2. మెట్టు

ద్వి. స్ఫటికంపు మేల్కట్లపై నెక్కవేని, కుటిల కుంతల యెట్లు గుట్ట లెక్కెదవు . . ద్విపద. 2 భా. (శ ర).

మేలుక(ల్కా)ను = మేలుకొను అ. క్రి. (మేలు + కను) నిద్రనుండి లేచు, మెలకువ నొందు

కం. . ప్రస్ఫదిత పారశసవముల, క్రందున ధర్మజుఁడు మేలుకనియె నరేంద్రా. భార ద్రో. 3. 6.

సీ. తాఁకినవాఁడు దత్తఁపాటుతో మేలుకని మ్రుచ్చుమ్రుచ్చు చ్చంచుఁ గళవళించె . . కాశీ. 4. 124.

కం. అనిలసుతుం డంతన మే,ల్కొని నీల్గుడు నతని వజ్రఘనకాయముఁబొం, దినలతికాజాలము తెల్లను ద్రెస్సె ... భార. ఆది. 5. 172.

మ. అనఘా యింత తదీయసుప్తిదశ కర్హంబైన కాలంబు మేల్కనుచుందం బిది నా నెఱుంగఁ డొకఁడుం ... హరి. ఉ. 9. 92.

మేల్కానినిద్దుర = పెద్దనిద్ర, చావు

ఉ. వాలుమగం డితం డనఁగ వాసికి నెక్కె దశాస్యు శక్తిచే, నేలకు వ్రాలి మేల్కనని నిద్దుర నొందితి నయ్య తమ్ముఁడా. భా రా. యు 1587

మేలుక(ల్క)నుపు స. క్రి. (√మేలుకను) మేలుకనఁజేయు, మేలుకొలుపు

గీ. ఇట్టిదురవస్థఁ బొందితి నేమి సెప్పఁ, గలదు కుంభకర్ణుని మేలుకనుపుఁ డింక .. భా. రా. యు. 854.

సీ. దుగ్ధాబ్ధి లోపలి తోయజాతుల మేలుకనిపి తీరంబున కనుపకున్న ... భోజరా 1. 29.

సీ కాంచీపురోపాంత కంపాతరంగిణీ నాళీకావన రాజి మేలుకనిపి . . కాశీ 1. 130
(ఇట వికసింపజేయు అని భావము)

కం అని తనుఁ గౌశికముని మేల్కనుపంగా లేచి ప్రథమకాలవిధులు దీర్చి .
భా. రా. బాల 338

మేలుకమ్మిచీర. వి. (మేలు+కమ్మి+చీర) ఒర మూఁడంగుళముల వెడల్పు చాయనూలితో నేసిన అంచులు గలకోక (శ. ర.).

మేలుకా(ల్కా)ంచు = మేలుకొను. అ క్రి. (మేలు+కాంచు) నిద్రనుండిలేచు.

గీ. మంజుపాఠకరవమును మధురమాగ, ధస్వనంబును వినుచు మాధవుఁడు మేలు కాంచి ...
భాగ. శాం. 2. 128.

గీ. మృదులతల్పంబు వదలి మేలు కాంచి, యమలరుద్రాక్షధారణం బాచరించి.
హర. 7. 30.

సీ ఏను వడ్డింపంగ నింపారఁ గుడిచి మెత్తనియ్య నిద్రించి వినుతభద్ర, గీ. గావకరిబృంహితముల మేల్కాంచునట్టివారు ...
భార. ఉద్యో. 3. 188.

గీ. వెన్నెలలు గాసెఁ గన్నులవిల్తునయ్య, నిదుర మేల్కాంచెఁ గడలి నయ్యుదనునందు ...
అచ్చ. రా. కిష్కి. 69.

మేలుకొ(ల్కొ)ను = మేలుకను, మేల్కాంచు. అ. క్రి (మేలు+కొను) నిద్రనుండి తెలివి నొందు, జాగ్రదవస్థనందు.

గీ, మేలుకొనఁగదె రాజన్యమీనలక్ష్మి, కాలకంఠసమర్చనాకాల మయ్యె .
నైష. 8. 18.

మ. అనినం బెబ్బులి చిన్నవోయి మఱి యొండొండొకము ల్కొని యుం, డె నరేంద్రాత్మజుఁ డంత మేలుకొనియెన్ డెందంబునన్ . .
విక్ర. 3. 94.

గీ. నిదుర మేల్కొని వేదము ల్నెమకి కానఁజాల కంభోజభవుఁడు ... దశా. 1. 202.

మ. జయ శీతాంశుకులావతంస నిషధస్వామీ మహారాజ యవ్యయదైర్యాకర నిద్ర మేల్కొనుము సంధ్యావేళ యేతెంచె ..
నైష. 8. 3.

2. రాఁబోవుకష్టము తప్పించుకొను, జాగ్రత్తపడు.

ఉ. . . అవసానపు వేళల దండధారచే, జడ్డలె కాని మేలుకొన సాగ దయో తలపోసి చూచినన్, బిడ్డలు లేనివాని కడవిన్ మృగజన్మము రోఁత పుట్టదే ...
వి. పు. 5. 102.

(వ్యవ.) అతఁడావిషయమున ముందే మేల్కొన్నాడు.

స క్రి. మోహించు.

ఉ. రా. 4. ఆ. (శ. ర.)

మేలుకొ(ల్కొ)లుపు(ల్పు) స. క్రి. (√మేలుకొను) 1. మేలుకొనఁజేయు.

గీ. ఎందు ద్విజరాజు నా మించు చందమామ, మనల నిద్రాంధకారాబ్ధి మునుఁగఁ జేసె, మేలుకొలిపె నినుండు . . ఉ. రా 4. 248.

వ. చని తదీయగేహదేహళీ ప్రదేశంబున నిలిచి పరిచారికల మేలుకొలిపి ... విక్ర. 7. 159.

గీ. మేల్కొలిపి యుంద లించా్యై మెల్ల మెల్ల
హర. 7. 121.

సీ నిలుచుండి వీణచేతులఁ బూని తెలుగంటి
బయకాఁడు మేల్కొలుపుపదముఁ బాడ . .
కువల. 2 125

2. వ్యక్తీకరించు, స్పష్టపఱుచు.

గీ. అతివ పీతావదాతారుణాసితమణి, దీప్తికల్పిత
దేహోపదేహ యగుచు, పాంగోరోచనా
గంధసారఘుసృణ, మృగమదాలేపపునరుక్తి
మేలుకొలిపె ... నైష. 5. 6

మేలుకోలు. వి (√మేలుకొను) 1. మేలు
కొనుట.

సీ మేలుకోలును జగ మేలుకీలును కళ్మిఁజాలు
నాలును గలలీలవాఁడ ...
ప్రబంధ. 224.

2 మేలుకొనుట, అవబోధము (శ. ర.).

మేలుచే(యి) వి. (మేలు+చే) హెచ్చు

చం. అనితల నీవి పాండుతనయావలి కెప్పుడు
మేలుచేయు నా,తనయులకుం బరాక్రమము
తక్కువయుం బ్రకటింప విందు . .
భార భీష్మ. 2, 258.

(మేలుచేయి. శ ర. పా.)

విశ. హెచ్చైనవాఁడు.

సీ త్రిదశేంద్రుఁ డాత్మీయపదపరిభ్రష్టుఁ డై
యదితిఁ గావఁగఁ బోయి యాహవమున.
బలి మేలుచే యైనభంగియు వజ్రంబుగై
కొన్న తన్ను లాకాశవాణి, వలదన్న లె
ఱఁగును వరుసతోఁ జెప్పిన ...
హరి. ఉ 10. 191

ఉ. హేమధరాధరేంద్రమువ కెక్కటి పెద్ద
ధృతిన్ భుజంగమ, స్వామికి మేలుచేయి
పటువాగ్విభవంబున ... నైష 1. 28.

గీ. అట్లు దనవారు మేలుచేయైనభంగి, వినినధృత
రాష్ట్రుఁడు ... భార. భీష్మ.23.

గీ ఖండనంబునఁ బార్థుచేఁ బడక నేఁడు
మేలుచేయైతినేనియు మృత్యువునకు, నెన్నఁ
డును నగపడ ..
భార కర్ణ. 2. 107.

(గెలుపుకలవాఁడు. అని. శ. ర.).

మేలుప(ల్బ)డు = మేలుపడు. అ. క్రి
(మేలు+పడు) వలపుగొను, మోహమందు.

ఉ ఎవ్వనిఁ జూచి మేలు పడితే యరవింద
దళాక్షి నీమనం, బెవ్వఁడు సొచ్చెఁ జెప్పఁ
గదవే మదకోకిలవాణి ... విజ వి. 3. 81.

గీ ... మేలుపడినకోమలులచేష్ట, లట్టుకాఁగద
ప్రాణనాయకులయెడల ...
కవిరా. 5 37.

మ. ... నభిహితోక్తులపరాకున్ మీఱనిక్కొమ్మఱ
యొ,క్కనిపై మేల్పడి యేఁగుచున్నపొలపుం
గాన్పించె నాచూడ్కికిన్ ...
ఉ రా. 4. 193.

సీ పాలేటిచూలి యై యాలగాపరిపయి దద్దయు
మేల్పడుముద్దరాలు ...
అచ్చ భా. 1. 1 పా.

మేలుబ(ల్బ)ంతి. వి. (మేలు + బంతి)
1. విద్యార్థులు ఒరవడి వ్రాయు మాదిరికి మీఁద
మొదట వ్రాసిన అక్షరములపంక్తి, ఒరవడి.
ఒజ్జబంతి (శ. ర.).

ఉ. కన్నులు దీర్ఘముల్ నగుమొగం బవురా
తలకట్టు తమ్మిపూ, పున్నమచందమామలకుఁ
బొక్కిలిచక్కఁదనంబుఁ జెప్పగా, నున్నదె
మేలుబంతులు పయోధరముల్ మఱి కొను
సున్న యౌ, నెన్నిక కెక్కు వ్రాఁతఫల
మివ్వరవర్ణినికి న్నిజంబుగన్ ...
విజ. వి. 2. 104.

(ప్రశస్తమైనచెండ్లని వాచ్యార్థము.)

2. ఒరవడివంటిది, ఒకపని ఇతరులు నేర్చుటకు
మొదట చూపుమాదిరి.

గీ. తొంటిసీవంశకర్తలజొరితవముఁ, బ్రబలు సచ్చరితంబులు భావికాల, మేదినీనాథుఁకు నెల్ల మేలుబంతి, గాఁ బ్రవర్తింప కెల దుష్కర్మ వైతి వి ష్ణు. 2 109.

గీ. అతని యుత్తమ చారిత్ర మఖిలవిష్ణు, భక్తజన ముఖ్యులకు మేలుబంతి యగును దశా. 6. 152.

మ. జననిసీవు మహాపతివ్రతవు నీపాతివ్ర్య మిల్లాంద్ర కెల్లను మేల్బంతి రమూర్వహాంఘ్రి యుగశీల గ్నాత్మవై యుండుమీ . ఉ. రా. 6. 274.

ఆ. భక్తి కొకు హితుఁడు పరమవిశ్వాసియు, భక్తి బుద్ధి మేలు బంతి నీకు . . విక్ర. 8 125.

ఆ. హీనజన్మ మణుట యెవ్వఁడే నొకప్రాణి. సంత సిలుట ముక్తిపొంతగనుట, మేలె కాదె శివియ మేల్బంతి గాఁదె న,శ్వరపు దేహ మమ్మి వరము గొనుట ... ఆము. 6, 29.

విశ. శ్రేష్ఠుఁడు, శ్రేష్ఠురాలు.

గీ. ...అవ్వలంతి, మున్ను వేలుపు మేల్బంతి మదికి మీఱు. .. నీలా. 2 45.

కం. సైకము నడుము విలాసర, సైకము నెమ్మొ గముదీనిమృదుమధురోక్తుల్, సైకముఁ దెగడున్న సిలా, సైకములో నెల్ల మేలుబంతిది బళిరా.. విజ. వి. 2. 107

కం ఇంతీ మదనుని పట్టపు,దంతీ యొనవరెమిటారి తండములో మేల్బంతీ యేమే రతిపూ, బంతి దయఁజూచి నన్ను బ్రతికింపఁగదే...

సారంగ. 2. 211.

మేలు(ల్మ)ముచ్చు వి. (మేలు+మచ్చు) 1. ఉప్పరిగ, సౌధము.

సీ. అచ్చఁల్ గొలువఁ గొల్వై చెల్వు గనువారి మేలు మచ్చులమీఁద మెలగువారి ... ఉ. రా. 8 326.

సీ. విష్ణు స్థలమణులవెలఁ దీర్చు బలుబచ్చు క్రీల తాంగి వసించు మేలుమచ్చు .. ఘటికా 1. 140.

సీ. మేడన సజ్జన మేలు మచ్చువఁగను నుప్పరి గస రౌధ మొప్పుచుండు . ఆం. భా. 2. 17

కం. అచ్చటి యిరువంకల మే,ల్మచ్చులపై బారు దీరు మగువల మొగముల్, నిచ్చలపు మేలు కట్లం, గ్రుచ్చిన యద్దంబు లని తగుల్చడు జగ ముల్. రా. వి. 5. 66.

సీ. పచ్చడాల్ హెచ్చురాగచ్చు రాణించు డాల్మొ చ్చుటల్ మేచ మేల్మచ్చుగములు . కృష్ణ. 2 127.

2. బాలక్రీడావిశేషము.

కం. అచ్చన్ని చెలువ బాఁగన, గ్రుచ్చిళ్లను నాల్గు కంబముల యాటలు మే,ల్మచ్చులును గచ్చ కాయలు,నచ్చనగండ్లాడు పరవయస్యలతోడన్.

పాంచా. 1 67.

మేలుము(ల్ము)సుఁగు వి (మేలు + ముసుఁగు) సువాసినులు వేసికొను ముసుఁగు, అవకుంఠము,

చం. అనవరత ప్రయై ధర యహీన సమీర విధూప శాల్మలీ, ఘనతం తులరాశి పయిఁ గన్పడఁ బర్వు మహాంతో మిషం బునఁ బొలుపొందె నొక్క వెలిపుట్టము మేలుముసుంగుఁబూని య,ద్దినమణి కార్తిఁ దెల్పి సురదీర్ఘికఁ గ్రుంకెడఁ బోవుచాడ్పునన్.

పె. శకుం. 5. 234.

సీ. సలిలాబ్జపాణి యచ్చపు మేలుముసుఁగు నా ఫేనపంక్తులు దరినాని యెసఁగ ...

శుక. 3. 320.

వ. .... బహ్వారంభంబులగు ఖటిమానుష కదంబం బులపయిం గమపట్టు మేల్ముసుంగుల తెఱం గున రంగుమిగిలి ఖరకరుం డురుకిరణ నికరం బులు పఱపి ... విప్ర. 2 14.

మేలురా. అవ్య. (√మేలు) ఆశ్చర్యార్థకము.

శా. ఔరా మైజిగి మేలురా నగుమొగంబు న్నన్న కన్నెల్క్క ల,య్యార్వారే చన్గవ సైక పుంగవునుత రర్ఘూరె యేలోకమం, దీ రామామణిపాటిఁ బోలఁగలదే యెవ్వానిఁ గాంక్షించువో, వారిం

తెప్పవశంబె యిజ్జగతి దైవానుగ్రహం బెట్టిదో.
ఇందు. 5. 114.

మేలురాక. వి (మేలు+రాక) స్వాగతము
ఆ. ... సంప్రీత జనలోక, రాకవచ్చె మేలురాక యగుచు. ..
భాగ. 10. పూ. 963.

మేలురాసి. వి (మేలు+రాసి) తూర్పెత్తిన ధాన్యపు ప్రోగు (శ. ర., చి. ని., బ్రౌ.).

మేలువడి విశే. (√. మేలు) ఋజువు.
వ. అతండును గొండరామూలి సేయు సత్కారం బంగీకరించి ముహూర్తమాత్రంబు విశ్రమించి మేలువడిచూపునం జూచి ప్రస్తావనోచితంబుగా నిట్లనియె,
హర. 4. 17.
శ్లో. ఉమాం స పశ్యన్నృజునైవ చక్షుషా.
సం. కు. సం. 5.32

మేలువడు = మేలుపడు. అ. క్రి. (మేలు + పడు) వలపుగొను
చం. కమలదళేక్షణా యమరకాంతు జయంతుఁడు నేను గూడియుం,టిమి కద నాఁతు వాని నెఱ నీటు ల వెక్కడ వాని వింతయం, దములకు వాని యిచ్చకపుఁ దలుకుఁబలుకున్ మఱి వానిమేని డాల్, కొమరున కేను మేలువడి గుత్తకు నిచ్చితి నేమి చెప్పుదున్.
కువల. 4 176.

మేలువాఁడు. వి. (మేలు+వాఁడు) 1. వల్లభుఁడు, వలపుకాఁడు.
గీ. .. అంబుదపుడంబు మీఱుగాత్రంబు వాని, మేలు సమకూర్పు నలమేలు మేలువాని.
ఘటికా. 2. 195,.
గీ. .. భువనసుందరి యనిపొడు భోగసతికి, మేలువాఁడు .. సారంగ, 3. 125
2. జారుఁడు.
కం. వలచివసతి కేచిన్నెలు, గలవో యచ్చిన్నెలెల్లఁ గనుపించుచు న,న్నేలవెలఁది సోమదత్తుని, వలపు న్గోఁబఱిచి మేలువానిం జేసెన్.
శుక. 3. 52.
గీ. .. జారుపేరు మేలు,వాఁ డనఁగ మిండఁడన మిండగీఁ డనఁదగు .. ఆం. భా. 3. 115.
విశే. 1. శ్రేష్ఠుఁడు.
గీ. మేదినీంద్రులలో నెల్ల మేలువాఁడు ....
సారంగ 3. 125.
2. శుభకరుఁడు.
సీ. మను మేలువాఁ డనఁగను శుభకరసంజ్ఞ...
ఆం. భా. 3. 3.

మేలైవచ్చు. అ క్రి (మేలు+ఐ+వచ్చు.) అచ్చివచ్చు.
సీ. అచ్చివచ్చె ననంగ నైవచ్చె ననఁగ మేలైవచ్చె ననుట యొ ...
ఆం. భా. 3. 94.

మే(లుక)ల్కత్తి వి. (మేలు + కత్తి) ఖడ్గము, అడిదము
సీ వాలు ఖండా కరవాలు మేల్కత్తి తరవారి రాజి పిరంగి యడిద, మన ఖడ్గనామ మై యలరుచునుండును ..
ఆం. భా 2. 214.

మేల్తరము. విశే. (మేలు + తరము) శ్రేష్ఠము.
చం. సరిగ మెఱుంగుఁ జంటకుబుసంబునఁ జన్గవ. పిక్కటిల్ల మే, ల్తరమగు కావిపింజియ పదంబులఁ జిందులుద్రొక్కఁ ...
వాల్మీ. 2. 130.
ఉ. విండ్లకు మేల్తరంబు ఘనవేణి కనుంబొమదోయి బంగరుం, గిండ్లకు మేటిసాటి తులకించు చనుంగవ ... హంస. 1. 61.

మేల్దాపరి. వి (మేలు+దాపరి) వేశ్య
సీ. పడపుఁజాన గడించు పడఁతి మేల్దాపరి భోగపుఁజేడియ బొత్తుటాలు ... నా వేశ్య వెలయు ... సాం. ని. మాన. 13.

మేల్పని. వి. (మేలు+పని) శుభకార్యము.

ఆ. అప్పు డదనుకైయ్యె శిరసించి సత్తి యొ,బ్బయు నుమంత్రుఁ డవంగఁ బరఁగు ప్రెగ్గడయును మేత్ర్పనికిఁ గడఁగి కూరుపఁ దగు, సకలుఁతెల్ల పంతపమునఁ గూర్చి. అచ్చ. రా. అయో. 44.

మేళ(ము). సం. వి. అ. పుం. వేశ్యాది జనసమూహము (ఈ యర్థమునకు సంస్కృత గ్రంథముల యందుఁ బ్రయోగము కానఁబడదు.)
రగడ .. మివులఁ దవసికి నించె మేళములుఁ దాళములు, రాఘవ. 2 6.

గీ. మేళముఁ గూడివిటులతో మేళమాడి, కొనుమ సత్తురు వెలజాతికొమిరె లెపుడు .. ప్రబంధ. 10.

వ. .. రామలింగసాని సర్వసాని సైతమైన మేళ 1 కి, కాకాండిని గ్రామం ...
తిరుమలలమంగారి చెర్వుకింద వరిమడి. ఖం. దశా 702.

మేళగాఁడు. మి. విశే. (మేళము + కాఁడు)
1, మేళము వాయించువాఁడు (శ. ర.).
2 నర్తకసంఘమున నుండువాఁడు.

వ. అనుమఁ దలంగిపోక యిట్టునట్టుం జుట్టు మెట్టాడు చిట్టివడుగుల నానట్టు వగవునుం గోపంబుఁ గదుర నదలించుచుం దనమేళగాండ్ర నాలోకించి ...
ప్రభా. 1. 107.

మేళగి(వి)ంచు. స. క్రి. (√మేళము) 1. జతపఱచు.
చం. ప్రవహరించరింతు రెప్పుడును భైరవు లర్ధనిశాగమంబులన్, గహాకహా నిష్ఠురాట్టహాస గర్వితకంతకఠోరహుంకృతుల్, బహుల భుజాడమడ్డమరుభాంకృతినాదము మేళగించి దిక్కుహరము లోర్చుహాటకపుఁగోటల మీఁదట దక్షవాటికన్. భీమ. 1. 108.

2. కలుపు, మిశ్రముచేయు.

ఉ. భావము పల్లవింప నొకపంకజలోచన ప్రాసె నొక్కట, జ్జావతి మించుగుబ్బవలి చన్నుల పై మకరీకలాపమున్, ... వావిరిఁ గమ్మనీరు మృగనాభిరసంబున మేళవించి ...
నైష. 3. 102.

గీ. తేనెయును గోఘృతంబును దిలలు మేళవించి సౌభాగ్యపతయే యటంచు వేల్చి ...
వరాహ. 9. 59

వ. ... వరితుణ్ణకాశ్మీరకేసరాసారంబులు, పరిమృదితకైతేయసారంబులఁ బసిమియొసఁగ సగఁబాలు మేళవించి...
వసు. 2. 11.

3 వీణ లోనగువాని తీగమున్నగువవి స్వరానుకూలముగ నమర్చు

సీ. మేళవించినవి సుమీస్త్రీ దీనిమెట్లని మాంసలాంసంబున మహతిఁ జేర్చి ...
పారి. 5. 86.

శా. ... ప్రభాతాయాతవాతాహతా, లోలత్తంత్రుల మేళవింపఁగదవే లోలాక్షి దేశాక్షికిన్...
మనుచ. 3. 57.

సీ. వినికి వేళయి దంచు వీణె మెచ్చుగ మేళవించి తెచ్చిన గానవిద్యదాని . .
ఉ. రా 4 223.

అ. క్రి. కలియు. మిశ్రమగు.

సీ. చూపుల నిగురొత్తుసోలంబుతోడన సోలంబు తనువున మేళవింప ... విక్ర. 1. 166.

సీ. గిల్కు గిల్కునమ్రోయు కింకిణీపుంజంబు తాళమానంబుతో మేళవింప ..
క్రీడా. 1. 136.

కం. పతత్త్రితయము నొకచో, భూతలమున మేళవించి పొగడొందుట మ, చ్చేతోగతి దోఁపదు సము, పేతావృతి ముకురకుక్షినిభమును లోలెన్.
పాండు. 1. 155.

మేళము. విశే. స్వరాద్యనుకూలముగా నమర్పఁబడినది.

శా. వాలారుం గొనగోళ్ల నీ వలసతన్ వాయించుచో నాటకున్, మేళం బైనవిపంచి నిన్ను

మొదలుచ్ నీ వంటమిం జేసి యా,యాలా పంబె యవేళ బత్కెడు ...

మనుచ. 3. 57.

వి 1 సన్నాయి మొదలగు వాద్యముల జత

ఉ. మేళము ఘుమ్మనన్ శ్రుతి సమేతముగన్ జత గూర్చి మద్దెలన్, దాళము లావజంబులును దండెలు జంగులు నొక్క మ్రోతగా.

శ్రీరం మా. 4. 153

2. రాగానుగుణముగ స్వరస్థానములయందు మెట్లు కుదుర్చుట.

సీ. పొలు పొంద నలగుణంబులపై కుత్తు ల్గూర్చి పారెం దవేళ్ల ప్రకార మరసి ...

హ స 2 63.

జ మేళగించు.

మేళరామక్రియ. సం. వి. అ స్త్రీ. (సంగీ.) ఒకానొక రాగము, ముప్పదిరెండు నపుంసక రాగములలో నొకటి

సీ. . మేళరామక్రియ గౌళ నారాయణ గౌళ ... హంస. 5. 124

సీ రామక్రియయు మేళరామక్రియ వసంత సామంత శుద్ధవసంత మధ్య, మాదులు ...

ప్రబంధ. 96.

మేవ. వి. మత్స్యవిశేషము, ఒకవిధమగు చేప. (శ. ర., బ్రౌ.)

మేవడి వి. (√మే) నమ్రత.

ఆ. అతినృపాలు పెంపు నాత్మీయశక్తియు, నెఱిఁగి మూర్ఖవృత్తి నెదురుపడక, యుచితవృత్తి నతని యుద్ధతి మేవడిఁ, గడపి హీనబలుఁడు నెడక నిలుచు... భార. శాం. 3. 90.

2. ఉపాయము.

ఆ. కయ్యమునకు వలదు కాల్దివ్వ నధిప సా, మమున భేదమునను మార్తుమనము, మెత్తఁజేసి చెఱుచుమేవడిఁ దప్పించి, కొనుతెఱం గెఱింగి కొనుట మేలు. భా. శాం. 2. 282.

సీ. తెరిసిన మేవడిఁ నరుల గాయము గని కన్నుల చెమ్మన వన్నుఁ గాంచి ... నిర్వ. 8. 72.

విశ. ఉచితము.

చం. ప్రియ మెసఁగం దగం బిలిచి పెట్టెడికూడది లెన్సకూడు ద, క్కయవయహీనతం దమకు నాపద యైనెడ నిట్టు నట్టు నే, మియు వనలేనికూడదియు మేవడి యై చను ...

భార. ఉద్యో. 3. 222.

చం. తనమది లజ్జ వాపి వసుధాపతి మేవడియైన మాటపొం,దువఁదగఁ జేరికోరికలు దోఁచుతెఱం గెఱుఁగం దలంచి యల్లన యడుగంగ సమ్మద విలాసము నేర్చెఱ నెమ్మొగంబు నూ, తనరుచి నొప్పఁగా వికచతామరసానన వేడ్క నిట్టనున్. నిర్వ. 8 68.

మేవడికాఁడు విశ. మేవడి + కాఁడు) 1. నమ్రతకలవాఁడు (శ. ర.)

2. ఉపాయము కలవాఁడు (శ. ర.).

మేవీది. వి. (మేలు + వీది) రాజమార్గము.

ద్వి. మేవీది వడి బండ్లమీఁది కెత్తుచును.

ద్వి. పరమ. 7. 516 పం.

మేవు = మేఁగు (శ. ర.).

మేష. సం వి ఆ. స్త్రీ. చిన్నయేలకులు.

మేషకంబలము. సం, వి. అ. పుం. రోమముతో నల్లిన గొంగళి, ఉన్నికంబళి.

మేషము. సం. వి అ. పుం 1. పొట్టేలు, గొఱ్ఱె. 2 మేషరాశి.

మేషాండుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

మేషి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. 1. ఆఁడుగొఱ్ఱె. 2. శివికము, నెమ్మి (వృ వి.). 3. జటామాంసి (వృ. వి.).

మేహఘ్ని. సం వి. ఈ. స్త్రీ. పసుపు

మేహనము సం. వి. అ. న. మూత్రవిసర్జనము, ఉచ్చపోయుట. 2. మూత్రము. 3. శిశ్నము.

మేహము. సం. వి. అ. పుం. 1. మూత్రమువిడుచుట, ఉచ్చపోయుట. 2. మూత్రము, ఉచ్చ. 3. ప్రమేహరోగము. 4. పొట్టేలు, గొఱ్ఱె.

మై

మై = మయి. వి 1 శరీరము.

సీ. సుదతి నీమై చక్క(జూచుట కోడెద(గను
 నాటు వారయునో యని తలంచి ...
 భార. విరా. 2. 47.

చం. ..కాంతకు గొజ్జ(గినీటి తేటచే, జలకము లార్చి
 మై(గలయ(జందనపంక మలంది యొంత
 యున్ ... విక్ర. 1. 136.

సీ. ఉత్సాహ మొదవ మై నుబ్బించె నేనియు(బచ్చి
 గోడలజాడ విచ్చు దిశలు.
 ఉ. రా. 2. 196. పారి. 2. 49.

2 ఉన్నము.

కం. ఇల నొఱగె నట్లు భుజగం, బులు పెన(గొనె
 రాము(డాదిపురుషుం డయ్యున్, బలి మును
 బంధించినయా, ఫల మొకమై(గుడువ కేల
 పాయు నన(గన్. భా. రా. యు. 567.

3. పార్శ్వము

మ. . . వీ(డె పతి చేర్పం జేరె నంచున్ మదిన్,
 బొల(గం గోరి యొకింత ¦యోరసిలి కాంతుం
 డున్నయా మైకి(జేరె లతాతన్వి విభుండు
 తా నపుడు తార్చెన్ సెజ్జకున్ ....
 చంద్రా. 6. 138.

ఉ. వేత్రము(గేల(బూని ... నిక్కులు లై
 యిరుమై మానాఙ్నమ, గ్గా త్రులదంతి వక్త్రల
 శతంబు వినీతి భజింప ...
 ఆము. 6. 96.

4. విధము.

శం. తలకొని నీకుం బ్రాణం, బులు డావక మోపి
 నట్లు పోర(గ నిమ్మై(, బలుక(దగునె ...
 భార. భీష్మ. 3. 175.

శం. ఒడ లెంతయు(బులకింప(గ(, బుడుకుచు
 మే.ముల మోసపుచ్చుచు నమ్మై, తెడ(గు
 సిలుగులం బెట్టిరి, పస(డుక లాబుళ్యళ్ళంగు(
 బార్థివముఖ్యా ..
 భా. రా. బాల. 79.

భా. ... ప,మేమీ కృష్ణు(డు ము౦దలో(బలెనె
 తా నిం(ద్ర)దు మోక్షాటనం, బీమై నిచ్చుట(
 జూప వచ్చె వది మేలే ... పారి 4 60

. . డవ

ఉ. చిత్తము ఉల్లసిల్ల నలసింహాకిశోరము
 లోక్యమై మదో, న్మత్తగజావళిం బొదువు
 మాడ్కి ... భార. ఉద్యో 2. 140.

6. మీ(దు.

ద్వి. అతనితోడిద లోక మరి కూడు నీళ్లు, మతి(
 దలంపక నేలమై శ యనించు ..
 ద్వి పరమ. 4. 311.

ద్వి. పనుపడ(గదళికావ్రతముల్ పలని, యం
 దుమై వేర్వేఱ నావిదు లునిచి .
 ద్వి. పరమ. 4. 267.

జ. మైకొను, మైకోలు, మైగవి, మైజాఱు,
 మైజాఱుచీర, మైతాలువు, మైతెంచు,
 మైపూ(త, మైమఱచు, మైమఱపు, మైమఱువు.

మై. ప్ర. 1. తృతీయావిభక్తియందు వచ్చెడి
ప్రత్యయము.

ఆ. ఒంటిమై(గళింగు నరవడి(దలపడి, పుత్ర
 పోదరా ప్తభూరిసైన్య, హీను(జేసి ...
 భార. భీష్మ. 2. 84.
 (ఒంటిమై = ఒంటిగా)

మ. అయకాలంబున(బ్రాణిజాతము ననాలస్యం
 బుమై బ్రిమింగ వే(డి యుదగ్రోద్ధతి(దో(చు
 దండధరుమాడ్కిన్ వచ్చుదుర్వారని, శ్చయు
 నాశాత్రవు(గాంచి ...
 హరి. ఉ. 1. 151.

మ. ... చెప్పెద సమాధానంబుమై(గార్యముం,
 గను(గొ మ్మాహవభూమి రాము(డెవయంగా
 రాదు ... భా రా. అర 1. 247.

2. చతుర్థీ విభక్తి ప్రత్యయము.

చం. అడవికి వేఁటమై నరిగి యాతఁ డొకానొక వాఁడు ... పాండు 5. 1½.

బి. మకరకేతనుతంద్రిమై నంకితముగ, నొక కొన్నిపద్యంబు లొనరించి మఱియు ... ద్వి. పరమ. 3 165 పు.

3. సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయము.

సీ రాత్రిమైఁ దాఁకి క్రూరతఁ బోరి మగఁటిమి వాసిన యంగారపర్ణకంబు ... భార. కర్ణ. 2. 24.

ఉ అప్పుడు కర్ణసైన్యమమరాధిపనందనుఁ జుట్టుముట్టఁ దే, రుప్పరవీథిమై వలయ మొప్ప వెసం బఱపించి క్రీడి ... భార. విరా 5. 98.

ఉ. ఎవ్వఁడు రోరి తాను నొకయెక్కుడు వీరుఁడపోలె రాత్రిమైఁ, జివ్వకు వచ్చి ముచ్చిమిగఁ జేరినవాఁడు ... ఉ. హరి. 3. 48.

మైందహనుఁడు సం. వి న్. పుం. మైందుని జంపినవాఁడు, కృష్ణుఁడు.

మైందుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొకానొక రాక్షసుఁడు.

మైకము = మయికము. వి. మత్తు.

ద్వి. ఉడుగనిమదముల నొలయు తుమ్మెదలు, కడు నొప్పు నమ్మదకరు లెల్ల నిపుడు, కడు మేనుకిల్ల మైకంబులతోడ, మెడ లెత్తుకొని స్రుక్కి మెదలకున్నవియు ... రం. రా. యు. 290 పు 22 పం.

మైకొను = మయికొను. మేకొను. స. క్రి. అ. క్రి. (√మై[1].)

1. సమ్మతించు, అంగీకరించు.

శా. .. విఖలస్త్రీరత్నమున్ నీకు నే, నావాహించితి మీరు సన్మిత్రువచర్యాసక్తి మైకొన్ననా, కోవిశోర్వదయ కార్యసిద్ధియగు .. కు. సం. 1. 72

మ. ... ఉ, న్మదుఁ డై యింతి వధింపఁ గాదవక యన్యాయంబు మైకొన్న నా, వద లేతెంచుట కేమి సందియము... భా. రా. యు. 1413.

కం. మమకారదూరునకు మిత్రములు గళత్రములు నన్నదమ్ముల నమబం, ధములపరిష్వంగము ధర్మ మె మైకొన మణుఁగు సగము మైలయు సగమే ...

పాండు. 5 2½0 కు. సం 410.

స. క్రి. పొందు.

సీ. అల్లదనంబున యసువు మైకొనఁ జూచునడపు కాంతికి వింతతొడవు గాఁగ... భార. విరా. 1. 245

అ. క్రి. కలుగు.

సీ. లలితమాణిక్యశలాకలలాగు మైకొన స్ఫటిక రత్నభంగిఁ గొమ్ము లొప్ప ... భా. రా. అర. 2. 24.

మైకోలు = మయికోలు. వి. (√మైకొను) సమ్మతి, అంగీకారము.

శా. ... నీ, వాలేఖర్షభునాజ్ఞ నేయఁ దగదే యజ్ఞాతి మైకోలు మైన్ ... నైష. 3. 125.

సీ. అల్ల యాచెలి మంచి దని మెచ్చుకోఁ గోపగించ మైకోలు గాంచు నేర్పు .... కువల. 5. 35.

సీ. ఇయ్యకో లొప్పికో లికోలు మైకోలు మేకోలు ... ఒడబా టనుట కనుపట్టుచు నుండు సమ్మతిపేరు... అం. భా. 1. 104.

మైగలి = మేగలి. విశే. (√మై[1]) కూరుఁడు.

ఉ. ధీరజనోత్తముండు సహదేవుఁడు మైగలి దుస్ససేనుఁడున్, వీరులు పిచ్చలింపఁ బ్రజవిన్నద్రువం బోరి నార్వఁ బోరుచో .... భార. కర్ణ 1. 116.

మైజాలు = మయిజాలు. వి. (మై[1] + జాలు) ఒకవిధమగు పైఁటకొంగు. (కొంత యెడమెడముగా నడ్డకమ్ములు పాఱించిన యాఁడుదాని చీరకొంగు. శ. ర.) చూ. మైజాలుచీర.

మైజాలుచీర. వి. (మైజాలు + చీర) ఒకరకమగు పైఁటకొంగు గలచీర.

సీ. గొంటుపూసలు రెండు గుండ్లముంగరాలు
మైజాలు చీరలు పెనసన్నగొలుసు ...
శుక. 2. 332.

సీ. కాసెకట్టిది యేల కప్పురుగా మైజాలుచీరఁ
దాల్చు మటంచుఁ జిమ్మరేఁగు..
శుక. 2. 456.

మైతాలుపు. వి. (మై[1] + తాలుపు) ప్రాణి, శరీరి (శ. ర.).

మైతెంచు. స. క్రి. (√ మై[1]) ధ్యానించు.

మ. శివు గౌరీసహితంబు సన్మనములం జింతించి
మైతెంచి భైరవు యోగీంద్రులఁ గొల్చి ...
కు. సం. 9. 327.

మైత్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మిత్రుని సంబంధమైనది. వి. అ. పుం. ఒకానొక సంకరజాతి. న. 1. మైత్రి, స్నేహము. 2 అనూరాధా నక్షత్రము. 3. ఆదిత్యలోకము (వాచ.). 4. పురీషోత్సర్గము. 5. ఉష్ణ కాలము.

మైత్రావరుణి. సం. వి. ఇ. పుం. అగస్త్యుఁడు.

మైత్రావరుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగస్త్యుఁడు.

మైత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దయ.

కం. మైత్రిం బోలెడు ధర్మము, ధాత్రీదివిజులకు
లేదు... భార. శాం. 5. 102

శ్లో. జప్యేనైవ తు సంసిధ్యే ద్బ్రాహ్మణో నాత్ర
సంశయః,కుర్యా దన్యన్న వా కుర్యా న్మైత్రో
బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే.

2. స్నేహము, చెలిమి. 3. అనూరాధా నక్షత్రము.

మైత్రుఁడు. సం. వి. అ పుం. 1. గొప్ప బ్రాహ్మణుఁడు,బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడు. 2. స్నేహితుఁడు

మైత్రేయము. సం. వి. అ. పుం ఒకసంకీర్ణ జాతి.

మైత్రేయిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. మిత్రయుద్ధము, స్నేహితుల యుద్ధము (త్రి. ని.).

మైత్రేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక ముని, 2. బుద్ధదేవుఁడు .

మైత్ర్యము. సం వి. అ. న. స్నేహము, చెలిమి.

మైథిలి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. సీత.

మైథిలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మిథిలాధిపతి.

మైథిలులు = మిథిలాజనులు.

మైథునము సం. విణ (అ. ఈ అ) 1. దంపతులుగానైనది, జతయైనది.

2. వివాహముచేఁ గలిపినది. 3. రతిసంబంధమైనది
వి. అ. న. రతి, సురతము, (దీనియంగము లెనిమిది.)

శ్లో. స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్య
భాషణం, సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియా
నిష్పత్తిరేవ చ, ఏత న్మైథున మష్టాంగం
ప్రవదంతి మనీషిణః.

2 వివాహము. పెండ్లి, 3. పరస్పరము కలియుట, కలయిక, కూడిక. 4. అగ్న్యాధానము, దంపతు లగ్నిని స్థాపించుట.

మైద[1] వి (సం. మదః) మత్తు, మైకము.

చం తనుశరనిత్యపుష్పితల తాతటిలోనన యుండి
నిద్రమై,దను బడి రేప మేల్కను మదాం
మధువ్రత నాథుభంగి .. హరి. పూ. 6 40.

మైద[2] వి కురంటకము, గోరంట (వ్య.వి.).

సీ మైద గోరంట నా మనుఁగురంటక సంజ్ఞ ...
అం. భా. 3. 57.

మైదు. = మయిదు. వి. 1 మాయ.

2 మైకము.

3. చొక్కుపొడి (శ. ర.).

మైనపుజిడ్డి వి. (మైనము + జిడ్డి) మైనపుగుడ్డ (శ. ర)

మైనపువత్తి వి (√మైనము) దీపము వెలిగించుటకు మైనముతోఁ జేసినవత్తి (శ.ర.).

మైనము = మయినము. వి. (సం. మదనః) సిక్థకము, మధూచ్ఛిష్టము.

సీ. బూది బ్రుంగిన మొగంబున గౌదకట్టు మైనపు
మైలప్రాఁతౌతు నా వెలుంగ ...
అము. 6. 80.

చం. కలికి వరాటరా జప్పుడు గప్పు పీడెము పెట్టి నవ్వుచున్నలు నడపంబు వానికి ఘనాఘనపల్లి దళాంతరంబునన్, బలితపుఁజేలు మైనమునఁ బన్ని యతం డది సూచి భీతిఁ దమ్ముల మిం మైచిన నన్నగిరి మూఁగిన రాజకుమారు లందఱున్ నైష. 6 141

గీ. ... మైన మనఁగ, బొలుచు సిక్థంబు .
ఆం. శా. 2. 280.

జః మైనపుబిడ్డి, మైనపువత్తి

మైనాకస్వస. సం వి ఋ స్త్రీ. పార్వతి, మైనాకుని తోడఁబుట్టువు.

మైనాకుఁడు సం. వి. అ. పుం హిమవంతుని పుత్రుఁడు (పర్వతవిశేషము).

మైనికుడు సం వి. అ పుం. జాలరి, కైవర్తుఁడు (శ. ర.).

మైపూత వి. (మై[1] + పూఁత) కలపము, అంగ రాగము.

గీ. చెమటచిత్తడి మైపూఁత దేమలి చనిన, నెమ్మనంబునఁ దమకంబు నివ్వటిల్ల ...
విక్ర. 4. 226.

సీ పుడమిపై నిచ్చలుఁ బొరలుచో మెదలిన బూడిద మైపూఁతబూది గాఁగ...
అన్న. రా. సుం. 28.

మైపూఁత పసపు = చాయ పసపు.

సీ మైపూఁత పసపును మధుకంబు సైంధవ లవణంబు చిత్రమూలంబు బరడు . .
అప్ప. 2. 431.

మైపోక. విశే. తేలిక కాశీ. 6. (శ. ర.)

మైమయి = మయిమయి, మైమేయి, మైమై.

వి. అనాయాసము.

మ ప్రగుణోత్సాహులు యాదవోత్తములకుం బ్రత్యర్థులై తొల్లి యే,మగలున్ మైమయిఁ బోరొనర్చిరె వృథామానాఢులుం డైనయా, వగతుం డెంతటివాఁడు...
హరి. ఉ. 6. 131.

ఉ . . . ఆ భూవిభుఁడుండు నీవు ననుఁ బొందక పోయెదు నన్న మైమయిన్, బోవఁగ నేఁ యిత్తునని పూని నృపాత్మజ వంటఁబట్టి ...
భోజ. రా. 4 225.

మైమఱచు. అ క్రి. (మై[1] + మఱచు) ఒడ లెఱుఁగకుండు, పారవశ్యమునొందు.

ఉ. . వాణిపికుఁ డిప్డు మైమఱచి నిదుర వోవఁగ ... దశా. 1 275.

వ. ఇట్లు వారసీమంతినీకృతనిరంతరలతాంత శరలీలావంతోషితస్వాంతుం డై మై మఱచి
విక్ర. 6. 107.

2. మూర్ఛిల్లు.

గీ. మైమఱచెఁ గడపట్టె సొమ్మసిల్లె ననఁగ మూర్ఛ కాన్ సాం. ని. మాన. 42.

మైమఱపు వి (√ మైమఱచు) 1. మూర్ఛ.

సీ. ... మైమఱపు భ్రమరి, యనఁగ మూర్ఛాహ్వయం బలరారుచుండును .
ఆం. శా. 2. 223.

2. పారవశ్యము (శ. ర.).

మైమఱువు = మేమఱుఁగు. వి. (మై[1] + మఱువు) కవచము, తనుత్రాణము.

గీ. భల్లముల గట్టిమైమఱువెల్లఁ జించి, యతని నెత్తుటిలో ముంచె శితశరముల ...
భార. భీష్మ. 2. 54.

సీ ... మావుల రెంట మైమఱువు నొకట, నాత పత్త్రము రెండు శాతశరంబుల ఘనరయంబునఁ ద్రుంచి ... భా. రా. అర. 1. 221.

కం. కామనుఁడును దుర్శీలుఁడు, నై మైమఱవు లును వాండ్లు నమ్ములు గదలన్ ...
మార్క. 5. 111.

ఆం. శా. 2. 204.

మైమెయి = మైమయి. వి. అనాయాసము.

చం. ... ఎంత భీకరబలు లయ్యు వహిన్ఁ బడి కాలక మైమెయిఁ బోవ నేర్తురే . .
కు. సం. 12. 338.

మైమై = మైమయి. వి. అనుపద్రవము.

కం. ధర్మతనూభవుదెస దుష్కర్మము రూపించి సభ నొకండును మైమైఁ, బేర్మి సెడక పో నేర్చునె.
భార. ఉద్యో. 1. 25.

మైరేయము. సం. వి. అ. పుం. న. ఒకదినుసు మద్యము, ఆసవము.

మైల = మయిల విశే. (సం మలినమ్) 1. మలినము. మురికియైనది.

సీ. పరవధూటుల మైలపరిధానములు గట్టు చూలాండ్రఁ గొందఱు నోఁచుఁడనియు.
వరాహ. 11. 131.

2. అశుచి (శ.ర.).

వి. . . మలినవస్త్రము, మురికిగుడ్డ.

కం. ... నేఁ, బ్రాకట భూసుర కన్యక, నీ కట్టిన మైలఁ గట్ట నేర్తునె యనిపన్ ...
భార. ఆది. 3.155.

ఉ. ... చేవలు వొప్ప నోఁకుడుం, బట్టము కట్టుకొన్న వృషపర్వుని కూఁతుర నట్టినేను నీ, కట్టినమైలఁ గట్టుదునె కావరమేఁటికి వచ్చె నీ కనన్ ...
యయా. 3, 75.

ద్వి. ఉడికించి విదిలించి యుదికి ఘట్టించి, మడచుట మైలలు మడుగు సేయఁగను.
పండితా. దీక్షా. 86 పొ.

2. మాలిన్యము. మురికి.

ఉ. ... ఒక్కప్పుడు మైల దోఁప నడయాడదు రాధ ముకుందు చెంగటన్ ... దళా. 8.220.

3. మడ్డి

సీ. బూది బ్రుంగిన మొగంబున గొదకట్టు మైనపు మైల పొఁతౌత నా వెలుంగ ..
ఆము. 6.60.

4. చీకటి, అంధకారము.

చం. జిలిబిలిమైల నల్దెసలఁ జేకొనియెన్ జనియెన్ మరీచికల్ ...
హంస. 4. 4.

5. ఎఱుపు తెలుపు పసుపు నలుపు కలిసిన రంగు.

ఉదా — మైలావు.

జ. మైలక్రోవి, మైలచాయ తొండ, మైలపడు. మైలసంత, మైలారి, మైలారు, మైలావు.

మైలక్రోవి. వి. (మైల+క్రోవి) మురళి (శ.ర.).

మైలచాయతొండ వి. (మైల+చాయ+తొండ) ఒక దినుసుతొండ (శ.ర.).

మైల(ప)వడు అ. క్రి. (మైల+పడు.) 1. మాలినమునొందు, కళంకితమగు

చ. ... నిజవంశము మైలపడంగఁ జేసి ఇంటిజగడ మింటిలోనె హావణింపక నీ విటులొంటి వచ్చుటన్ . .
జై. భా. 6. 28.

2. కాంతి హీనమగు.

ఆ. అగ్ని సల్లనైన నబ్జమిత్రుఁడు మైల,పడ్డ నుర్వి వొరలఁబడిన మేరు, నగము సంచలించినను బొంకు వొరయునే, సాదుపలుకు నెమ్మనమున నమ్ము.
భార. అశ్వ. 1.38.

మైలసంత. వి. (మైల+సంత) మత్స్య మాంసాదులు విక్రయించు సంత

గీ ఇంతులకుఁ బ్రీతిగా మైలసంతలోన...
క్రీడా 77

మైలారి = మయిలారి. వి. (మైలారు) ఒకానొక క్షుద్రదేవతను బూజించువాఁడు

వ మైలారి మన్నెరితలారి తురకపింజారి విప్ర వినోదులును
హంస. 3 29.

మైలారు. వి. (√మైల) ఒకానొక క్షుద్రదేవత

గీ సందులను నారసంబులు సలుపువారు, నెదము గుడిచేత నారతు లిచ్చువారు, సాహసము మూర్తిగై కొన్న సరణివారు, ధీరహృదయులు మైలారు వీరభటులు
క్రీడా 142.

సీ గొంగడై మైలారుఁ గొనియాడు నొకవేళ నొసలిపై బండారు పసుపు దాల్చి.
కాశీ. 7.230

మైలావు వి (మైల + ఆవు) ఎఱుపు+పసుపు+తెలుపు+నలుపు గలసివరంగు గల ఆవు. (పొగచాయ గల ఆవు అని శ.ర.)

మైలుతుత్తము = మయిలుతుత్తము. వి. (సం. మయూరతుత్థమ్) ఒకనొక మందు వస్తువు(శ.ర.).

మైవడి = మయివడి విశే. అనుకూలము.

వ. ... నెఱ సంగడీలకై వడి నెల్లనడవడికి మైవడియై మెఱయు చిఱుఁదొడలును ..

వృసిం. 3. 14.

వి. 1. సమ్మతి

వ. అంత వసంతకుం డక్కుసుమకోమలి నూరార్చి కుసుమాయుధుపురవరశారంబునకు నుదోక్షింపు మని మైవడి నూలుకొలిపి.

కు. సం 5. 581.

ద్వి వడ్డింపఁ దపసి మైవడి నారగింప.

బస. పు. 6. 499 పం.

గీ బెదరి చేరని బలియుని బిగియఁబట్ట, కతని మైవడినే వచ్చి హస్తఁ జేఁత, క్రమము పెనఁగెడు బలుమీను ద్రాటఁ జేఁదు, నొడ్డుగాలంపు వేఁటకాఁ డుపమ గాఁడె.

ఆము. 4 251.

2. ఆనుకూల్యము

చం. వెలయు నుమామహేశ్వరులవిం్యమునం దుదయించునట్టి దో, ర్బల కలితుండు గాని సుర పాలకవిఘ్నుఁ దారకాసురున్, గెలువఁడు పోరిలో మకరకేతనుఁ బంపుఁడు వారికిం దప,శ్చలనము సేసి మైవడిఁ బ్రసంగము సేయు జగద్ధితంబుగాన్.

కు. సం. 4. 389.

3 నేర్పు.

చం. ... తగిన పల్కులమైవడిఁ గల్పసుందరిన్, జనపతియందుఁ జాల విరసం బగు చందముఁ బొందఁ జేసితిన్ ...

దశకు. 7. 52.

4 విధము, రీతి

కం. మేలపు మైవడి నగవున, మేలవులం దోడి వారి పీఠించి ...

నైష 3 67.

మైసరి = మయిసరి వి జక్కిణి యను నాట్యము నందలి యంగవిశేషము.

సీ. లాఁగు మైసరియుఁ బల్లటియుఁ గత్తియు తెక్కు విలసిల్లు జక్కిడివిధ మొకర్తు.

ఉ రా 6. 139.

మొం

మొంతె = మొరితె.

సీ. ... మొంతె మొరితె యనఁ బ్రహ్వాళూర్వ్యాఖ్య యలరుచుండు ...

ఆం భా. 2 240

మొండరి. విశే. (మొండి + అరి[3]. స్వార్థమున) మొండివాఁడు. మూర్ఖుఁడు.

ద్వి. ఒకవిచారము మాకు నొదవె నీరాజు, సుకవాసి పనిపంద చూపుగుఱ్ఱంబు .. మొండరి చల్ల చప్పుడు గోడ చేర్పు, చండిపో తనునట్టి జాడ నున్నాఁడు.

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1466 పం.

ద్వి బండఁ దనక కడుమొండరి యనక, రెండు చేతులు లేని మొండి వీఁ డనక.

పండితా పురా, 101 పొ.

మొండి = మొండు. విశే. (సం. ముండమ్. ప్రా. మొండం) 1. చేతులు కాళ్లు తెగిన వాఁడు, తెగినది, కాళ్లుచేతులు లేనివాఁడు.

ద్వి. మొండి యైనెత్తుట మునిఁగి యున్నాఁడ, దండించి బేతాళ తల ద్రుంచి పొమ్ము.

ద్వి. శ. సా. 2. 787 పం. (శ.ర.పా.)

ఉ. ... చీ కొఱమాలిన మొండివాని కే,చొప్పునఁ జిక్కెనో తరుణి చుట్టలలోఁ దలవంపుచేసె.

భోజరా. 5.297.

సీ. ... మొండి నా నపదుఁ దెనఁగు ...

ఆం. భా. 2. 122.

2 కొంత తెగినది (కాలు, చేయి మొ.)

ఉ: తనమొండిచేతులు తలమీఁదఁ జేర్చి, కొని నమస్కృతులొనరించుటయు . .
ద్వి. తి. సా. 2.39 పా.

సీ . మొండి, మొజ్జిన ఛిన్నత్వ మొనరును·
అం భా. 2. 124.

3 మొక్కపోయినది

ఉదా — మొండిగంటము, మొండికత్తి. మొ॥.

4. మూర్ఖుఁడు, మూర్ఖురాలు.

సీ. కక్కు చిక్కులమారి పెక్కుకురూపి దూబర దిండి బోంకులజాన మొండి. చెన్న 2. 24.

5. బోసియైనది, పట్టిది, ఆభరణాదిశూన్యము.

ఉదా :— మొండిమెడ, మొండిచెవులు మొ.

జ: మొండరి, మొండికట్టె, మొండికెత్తు, మొండివాఁడు, మొండీఁడు.

మొండికట్టె. విశే. (మొండి) మొండితనము కలవాఁడు, కలది, మూర్ఖుఁడు; మూర్ఖురాలు.

సీ. ఆకతాయి వికారి యడిబండ గుండఁడు మొండి కట్టె గులాము ముప్పెగోవు.
హంస. 5. 118.

. గీ ....మొండి, కట్టె నాఁగను గుణనామములగాఁ జెలంగు ...
ఆం. భా. 3. 7.

మొండికెత్తు. అ. క్రి. (√మొండి) బండతనము కలవాఁడగు.

(వ్యవ.) వాఁడు ఎంతకొట్టినను మొండికెత్తి కదలకున్నాడు

మొండియము = మొండెము. వి. కబంధము, తలలేని దేహము.

ఉ. గం డొకవంటితోఁక తొడుకం గడకం జెలువంది గొట్టిన, నొంమ్మండియ మూడి ముక్కతల ... పడిన న్వరాహ మా, యండలఁ జెట్టు గుట్ట యవ కన్నిటి రాచిన నూడ దమ్యో ...
కకు. 4. 81.

మొండివాఁడు విశే. (మొండి + వాఁడు)

1 చేతులు లేనివాఁడు

ద్వి. ఒం జేమి నీదుదోర్దండసంగతిని, మొండివానికి వచ్చె రెండు చేతులును
పండితా పురా. 10. 4 పా.

2. మొండితనము కలవాఁడు, మూర్ఖుఁడు

(వ్యవ.) మొండివాఁడు రాజుకంటె బలవంతుఁడు

మొండీఁడు వి. జ. (మొండి + ఈఁడు స్వార్థమున, మొండితనము కలవాఁడు, మూర్ఖుఁడు

కం. మొండీఁడు పాపకర్ముఁడు, చండాలుం డాడినీచజనుఁ డుత్తమవం, శుండైనవాని వడిచిన, దండు వుడిగి చంపు టుచితధర్మము పతికిన్ ...
విజ్ఞా. 2 124(

కం తెలుసంటి దన్ను నెదిరెని, నెఱుఁగఁడు దన కొలఁది వుడుకలేఁడు మొండీఁ, డ ఱజాతి...
కు నే. 7.880.

మొండు = మొండి (శ. ర.) విశే. కొంత తెగినది (కాలు, ముక్కు మొ.)

ద్వి క్రుక్కక రామానుజుండు శూర్పణఖ, ముక్కును జెవులును మొండు సేయుటయు...
రం. రా బాల. 6 పా 16 పం.

(చి.ని.పా. క్రమోడు సేయుటయు ముద్రి. పా. మొండి సేయుటయు శ. శ. సా.)

మొండెపుగాము. వి. (మొండెము + గాము) కేతుగ్రహము. (రాహువు. అని. శ.ర..

మొండెపు రక్కసుఁడు. వి. (మొండెము + రక్కసుఁడు.) కబంధుఁడు.

కం. రెండు మొనవాఁడికోలల, రెండుబుజ ములను వానిరిం గూర్చి కడుం, గొంచెపలెనున్న యబ్బలు, మొండెపు రక్కసునిమేను మురియలు చేసెన్.
అచ్చ రా అర 118.

మొండెము = మొండియము. వి. (సం. ముడమ్, ప్రా. మొండం) తల లేని శరీరము.

కం. రెండమ్ములఁ గరయుగ్మము, ఖండించి సటు

ప్రచండకాండం బోకటన్, గుండలదీప్తుల తోడను, మొండెము భువి డొల్లఁ జేసి ముదమున వార్చెన్ హరి. ఉ. 4 129

మ అలకాధీశువిదూత నిట్లు తఁడు ప్రాణాంతంబు నొందించి యా, తలయున్ మొండెముఁ గొల్విలో మెలఁగుభృత్యశ్రేణి పాల్చెసె... ఉ శా. 2 822.

సీ మొండెముల్ మొసళులు కండలు కప్పలు మెడడస లేనుంగుపదువు దీవు, లు. .
ఆచ్చ. రా. యు 482
అం. శా. 2 225.

జ. మొండెపుగాము, మొండెపు రక్కసుఁడు.

మొకబంగము వి. (సం. ముఖభఙ్గః) మొగము విఱుపు, కోపము.

ద్వి మక్కువ వేమాఱు మామాఱు గాఁగ, మ్రొక్కి తోకొని రమ్ము మొకబంగ మెడయ... ద్వి పంమ. 4.313.

మొకమాలు = ముకమాలు. వి. (హిం. ముహమాల్) ఒకవిధమగు మేలుజాతిపట్టు.

సీ పగడంపుఁగంబము ల్పచ్చరాబోదెలు గొనవారు మొకమాలుగోడబారు.

గీ. కలిగి . అలరారుడేరాహజారమువను ... రసిక. 3.141.

చం. సకినెలి పట్టెమంచమునఁ జాయవ కాసితివాసి పైఁ దురం, గి మొకమాలుతేపున నొగిన్ శయనించి మనోభవవ్యథన్ .. హంస. 1.69.

మొకము = మొగము. వి. (సం. ముఖమ్. ప్రా. ముహం) ముఖము, వదనము.

చం. .. ఊ,రక నమఁ గన్నుఁ బ్రామి విధి రత్నపు బొమ్మల నాఁచికొన్ననా, మొకమున బ్రేలుచున్నయవి ముప్పురమూర్తులు నంచు నార్తుఁడై. ఉ. హరి. 2. 6.

ద్వి చిలికిచూపులు ముసుకెక్కులముద్దు, మొకము కెంపులమోవి మొలకనవ్వులును... రం. రా బాల. 60 పా. 15 పం.

చం. .. మీ, సకియ వివాహవేళఁ బురశాసను పాణిఁ బరిగ్రహించుచో, మొకమున బుస్సమంచు నహి ·· మ్రోగిన నెట్లు భయంబుఁ జెందనో... హర. 4. 27.

మొకమజ్జనము = ముఖమార్జనము, మొగము కడుగుకొనుట.

కం మొకమజ్జన మై సంధ్యా, దికకృత్యము లాచరించి.. సారంగ 3. 156.

మొకమెఱుక = ముఖపరిచయము, కొంచెము స్నేహము.

కం. మొకమెఱుక గలదు గదవే, మకరాంకుని యనఁగుమేనమామకు నీకున్, దికమకలు సేగువల దను, మకటా మేతపయి కేఁగునవు డైనఁ జెలీ. విజ వి. 2. 199.

జ. మొకమోట, మొకమోడు, మొక్కట్టు.

మొకమాట (ము) = మొగమోటు. వి. (మొకము + ఓట) 1. దాక్షిణ్యము, పరచిత్తానుకూలవర్తనము.

చం. అని కడుఁ దెంపుచేసి సుతుఁ డాడినమాటకు మాఱుపల్క నే, రనిమొకమోట నాన్నృపతిరత్నము కొండొక వెచ్చనూర్చి... భోజరా. 4. 46.

కం. పాటి గలదె పసరమునకు, వ్రేటలవిం గదిసి నపుడె విఱువక నేన, మ్మాటల జేలుపడితి మొక, మోట దరిద్రత్వమునకు నొగిఁ బొత్తయ్యెన్... భోజరా. 6. 55.

2. సంకోచము

కం. వికసితశిరీషకోంక, సుకుమారశరీర సారశోభాన్వితలన్, మొకమోట మింత గలుగక, యకటా మోదంగఁ జేతులాడెనె నీకున్... హరిశ్చ. 2. 158.

మొకమోడు. అ. క్రి. (మొకము + ఓడు) దాక్షిణ్యపడు, సంకోచించు.

కం. అకటా తగదని పలికిన, మొకమోడక నమ్మె బన్నములఁ బఱచి రొగిన్... దశకు 3. 12.

కం. ఒకనిని జ పను జెఱపను, బ్రకటితముగఁ బ్రోవ
నెఱిఁగి బలవంతుఁడు వా,నికి నడ్డపడక
యున్నను. మొక మోడక పణపహాస్రముం
గొనవలయున్ విజ్ఞా 2 101

మొకరము = మొక్కరము వి. స్తంభము.

ఉ. వచ్చి నృపాలకేళిగృహవాటము నెచ్చెలి పిండు
చాట్నవం, జొచ్చి మెఱుంగుదేఱు తొగచట్ట
పుఱా మ్మొకరంబు మాటుగా నచ్చపలాక్షి
నిల్వ... వసు. 6 26.

(శ. ర పా. మొగరము ముద్రి. పా.)

సీ. రమణ మాటుగ నున్నరతనంపుమొకరంబు
డంబుగా నవలఁ గ్రొండెంబు సెప్ప...
చమ. 3. 90

మొకరి. విశే. (సం. ముఖరమ్) 1 మ్రోయునది,
ధ్వని చేయునది.

సీ. మొకరి మట్టెలమ్రోత ముద్దుచూపఁగ రంభ
కనకంపు గోడుగుబాగాలు దొడిగె...
హర. 7 187.

మ. వలిపంపుదేఃమాటులం దిరుగు జాళ్వామేలి
కీల్పొమ్మలం, దెలనాదుల్ విరిచందువా
మొకరి లేఁదేంట్లార్పటు శ్వేత్రహస్తులు
సామంతులు కొల్వు దెల్పుబలుసుద్దుల్ చామర
గ్రాహిణీ, వలయారావము వందిమాగధులకై
వారంబు తోరంబుగన్. చం. రా. 2.56.

కం. ఆదొర యేగతి వారల,వా దుడుపన్ వలయు
వింటివా వినలేదో, పైదలి యనినఁ బ్రభావతి.
మోదము వెలిఁజిలుకఁ జిలుక మొకరికిఁ
బలికెన్, శుక. 2.89.

(చిలుకమొకరి, విశేషణోత్తరపదకర్మధార
యసమాసము).

2. అగ్రేసరము, ముందునడచునది.

సీ. ఇరుఁగోపులను దుమ్ము లెగయించునది సితే
ముస్తీబు గలకాలు మొకరిపోఁజు...
కువల 2.127.

3. అసంబద్ధవచనము లాడుఁవాడు, పొసఁగని
మాటలాడునవి.

ద్వి. కుముదమున దగ బొమముడి పెట్టుకొనుచు
మొకరియై పెరఁగి యేపున మల్లచఱి
ర. రా. సుం.

(శ. ర)

జ. మొకరితనము.

మొకరితనము వి (మొకరి + తనము) వాచాలత,
అసంబద్ధవచనములాడుట.

చం. మొకరితనంబుతో వెనుక ముందు రెఱుంగక
తామె గానవి, దృక్కుఁ బ్రభు వైనలీల దుర
హంకృతిఁ బోరెడు వీరతోడ ..
సమీర 9.138.

మొక్క[1] = మోక వి. (సం మాలికా) 1. మొలక
అంకురము.

పీ. మొలక మొలవ మొక్క మోక మోసిరిక
మొటిక వా నంకురం బొప్పుచుండు
ఆం. భా. 2 85.

ఉ. మీసపుమొక్క నిక్కునకు మిక్కిలి దొల్కరి
వాన కుంతలా, ఆసురపాల సీలమణిలీలకుఁ
గ్రొమ్మనుసాన... రా. వి. 2.25.

శా. కానీ రండని కేకరాకరుచిమొక్క ల్పిక్క
లన్.. కారన్. ఆము 2.26

2. పల్లవాంకురము, చిగురుమొలక

సీ. ముందట నెలమావిమొక్కల నలరింపఁ గర్తదా
నగు చెలికాఁడు వడువ... హరి.ఉ. 6.58.

3. వి. ఒకజాతి జొన్నలు. (శ. ర)

జ: మొక్కజొన్న, మొక్కమామిడి.

మొక్క[2] వి. 1. మడఁగినమొన.

గీ. ఖరునిఁ దునిమిన శితసాయకంబు మొక్క
దీర్చుచున్నాఁడు కంటి పై దేహవిభుని...
భా. రా. యు. 361.

సీ. గురుకుచాకుచపాతకుంతాంగజాంబుజాస్త్రముల
మొక్కలు దిద్దుఘాన యనఁగ...
రా. వి 3 30.

శా. వేనుం డీగతిఁ బాపకర్మములు గావింపంగ నాకి
డునన్, వాన లెగ్గక మానె నారబము బెండన్
జొచ్చెఁ జెక్కాపదల్, గాన స్వచ్ఛ సమస్త
దేశముల మొక్కల్ దాఁక నన్యోన్యదు,
ర్మానక్రోధమునం బ్రజ లెచ్చెడికిత్తామం బయ్యె
నానాఁటికిన్. వి. పు. 2. 107

మ. ...ఉద్భటా, చలకూటోపలకోటిరూపు చెడ
నిచ్చల్ రాయఁగా నైన మొక్కలు
.. భూకాంతకు నున్నదయ్యె.. మనుచ. 1. 65.

వి. (సం. మోఘః) 1. వ్యర్థము (శ. ర.)
2. మొనచెడినది, వాఁడి చెడినది.

ద్వి. శ్రీ అక్కజంబగుచు వజ్రాయుధం బుండ, మొక్క
సురియకును మోహించినట్లు ..
బస. పు. 7. 661 పం.

(మొక్కలసురియ క్రొత్తప్రతి. పా.)

3. లేఁత, చిన్న.

చ. ...క్రక్కునఁ బోడమునొక్కనగవుల మోము
దమ్ములకు వేల్మొక్క వింత తెలివి మొక్క.
ఆము. 4. 35.

జ. మొక్కపడు, మొక్కపఱచు, మొక్కపాటు, మొక్కవుచ్చు, మొక్కపోవు, మొక్కలుపోవు.

మొక్కఁడు వి. 1. బలసినవాఁడు.
(శ. ర. బ్రౌ.)
2. దృఢచిత్తుఁడు. పట్టినపట్టు విడువనివాఁడు.
(బ్రౌ.)

మొక్కకట్టు = మొఱకకట్టు.

మొక్కచె (సె)డు అ. క్రి. 1. ఆశాభంగమునొందు.
వ. .. చక్కెరవింటి చక్కనిసామి ... పువ్వు
ముల్కులేసి చిక్కుపఱుప జక్కవజవరాలు
మొక్కచెడి యిక్కడక్కడం దిరిగి...
ప్రద్యుమ్నచరిత్రము. 3. 75.
2. అవమానము (శ. ర.)

మొక్కట్టు వి. (మొకము + కట్టె) ముఖవైఖరి.
(శ. ర. బ్రౌ.)

మొక్కజొన్న వి. (మొక్క[1] + జొన్న) యావనాళ భేదము, ఒకజాతి జొన్న (వ్య. వి.)
(వ్యవ. ఈ సంవత్సరము మొక్కజొన్న బాగుగా అంటలేదు. 2. వి. ఒకజాతి జొన్నలు. (వ్యవ.) ఇప్పుడు మొక్కజొన్నలను గూడ ఆహారముగా నుపయోగించుచున్నాము.

మొక్కడి = మొక్కళి వి. చిన్నదంతములు గల ఏనుఁగు శ. ర.
జ. మొక్కడీఁడు.

మొక్కడీఁడు వి. (మొక్కడి + ఈఁడు స్వార్థమున) మొక్కడి.
సీ. ... మొక్కడీఁ డన నల్పదంతగజాఖ్యదనరు..
అం. భా. 2. 194.

మొక్కపడు అ. క్రి. (మొక్క + పడు) 1. మొన మడఁగిన దగు.
సీ. కరముఁ గోకిలభటోత్కరముచేఁ జిగురుఁ
గ్రొంబదనువంకిణి మొక్కపడఁగఁ జూచి.
చంద్రా. 3. 117.
2. భంగపడు, చెడు.
(చూ. మొక్కపఱచు.)

మొక్కపఱ (ఱు) చు మొక్కవుచ్చు స. క్రి. (√మొక్కపడు.) 1. మొనవపోవఁజేయు, కుంఠితముచేయు.
సీ. రాజుపైఁ గోఱగానిరహిఁ జూచి తనవాలు
మొక్కపఱచునగు మోముఁ దలఁచి... జులకఁ
జేసినవాఁడిచూపుఁ దలఁచి... రా. వి. 3. 139.
సీ. పరికించి చొరలేక పైపైచి వజ్రాది బహు శస్త్ర
ములు మొక్కపఱచుటకును...
దశా. 10. 9.
2. భంగపఱుచు, పరాభవించు.
గీ. ...అబల్లిదుండు, వారి వందఱఁ బెక్కు
క్రొవ్వాఁడిములికి, మొత్తములచేతఁ దద్దయు
మొక్కపఱచి... అచ్చ. రా. యు. 332.
వ. ...చుక్కలజిగి మొక్కపఱుచునఖచక్రవాళ
చంద్రికల... ఆము. 6. 93, శుక. 2. 200.
3. చెఱుచు, భగ్నముచేయు.

కం. దక్క సిమగువలయీలాలువు, మొక్కపఱిచెదీవ...
పారి. 1. 60.

గీ. పొలసుమేఁతరి గ్రొన్నన్నబోఁడితెగల, యీలు
వులు మొక్కపఱిచియు మేలికత్త, లానిపై
నెక్కి మొనసి పాఱసుల నెల్లఁ, జిదుమఁగల
బల్లిదుఁడ వలె గదలెతండ్రి.
అచ్చ. రా. బాల. 159.

మొక్కపాటు వి. (√మొక్కపడు.) భంగపాటు, పరాభవము.

ఉ. కల్లరి చేరిజంబు విటకంటకి మిక్కిలిత త్తనూ
జయుం, దల్లి నతిక్రమించినను దాను వహించు
కొవంగ జాలది, ట్లల్లవఁ దేరఁ దీసి యిపు
డాచెదు గెక్కడ మొక్కపాటు దే, నుల్లము
వం దలంచినదొకో... విప్ర. 4. 88.

మొక్కపుచ్చు = మొక్కపఱచు స. క్రి. (మొక్క^2 + పుచ్చు) మొక్కపోవఁ జేయు, కుంఠితము గావించు, భంగపఱచు.

ఉ. ... అడ్డ ము,న్నాఁడు మదాతిరేకమున నా
కవరోధము సేయ వేఁడి య,వ్వాఁడిమి మొక్క
పుత్తు నని పఱమువన్ బఱతెంచి తాఁకినన్...
భా. రా. సుం. 28.

మొక్కపో (వో) వు. అ. క్రి. (మొక్క^2 + పోవు)

1. వాఁడిచెడినదగు, మొఱవపోవు, కుంఠితమగు.

మ. కదనోద్ధ డత నొక్కయమ్మునైనవ వ్రక్కల్ సేసె
నవ్వాలి నా,ప్రదటం బిప్పుడు మొక్కపోదు
నిను ద్రుంపంజాలుఁ గ్రొవ్వాడి మిన్...
భా. రా. కిష్కిం. 4. 24.

సీ. గురుగోత్రతటములు గోరాడ నునుమొక్క
పోయినవలిగొమ్ములుదోయి మెఱయ...
హరి. ఉ. 7. 79.

2. భంగపడు,-పరాభవము నొందు.

గీ. మునులమనసులు నొప్పించి మొక్కవోయి,
శైసిదొలఁగినవా రెంతలేసివార.లు ...
పి, శకుం. 2. 37.

సీ. భృంగంబ చెలిచూపుశెలుకులో నిలువుమీ
మొక్కలంబున నొంటి మొక్కపోక...
వాల్మీ. 3. 86.

సి. భూమిధరారాతిచే మొక్కవోవనియరిది బిడ్డనిఁ
గాంచినట్టిమేటి ... విజ. వి. 1. 127.

వ. అంత నక్కడఁ గంసుఁడు పూతన పోయిన పోక
నిజాప్తు లగు దనుజులచేత విని నందగోపతనయు
దెస శంకించి మున్ను కౌశికాదేవిచేతి పరిభూతి
వలన మొక్కవోయి లజ్జించి యున్నవాఁడు.
హరి. పూ. 5. 168.

(ఇట శౌర్యహీనుఁడయి అని భావము.)

3. నశించు, చెడు.

వ. ... పేరుగల బిరుదుమూర్తులఁ జెక్కంద్ర
జయించి యెక్కడను మొక్కవోనిమాను.
షంబున ననూనగర్వుండ వగుచు...
కళా. 8. 106.

4. హానిచెందు, కీడొందు.

గీ. లక్కయిలుచెంత నొక్కింత మొక్కవోక,
చెక్కసిపుఁ గౌరవుల నెల్ల లెక్కఁగొనక, కన్యఁ
గైకొంటి రిఁక మేలు గలుగు నమచు, వత్స
నూరార్చ సబలుఁడై చని యె శౌరి.
పాంచా. 2. 18.

ఆ. కికిక్కసంబుచేతఁ గాలునిచేతను, మొక్కవోదురు
తుది మొనసి వేమ... వేమ. 7. 124.

మొక్కమామిడి. వి. (మొక్క^1 + మామిడి.)

1. జీడిమామిడి, అగ్రమబీజము (వ్య. వి.). (శ. ర.).

2. విత్తనము నాఁటి పెంచిన మామిడి, అంటు మామిడి కానిది (వ్య. వి.) (వా.)

మొక్కము. వి. (సం. ముష్కకః) వృక్షవిశేషము, మోక్షము (వ్య.వి.). (శ. ర.)

మొక్కెము. వి. 1. గడెమ్రాను, గడియ, అర్గళము

గీ. .... నీ మనసులోన, గడియ సడలించు తలుపు
మొక్కెము దిగిచి... విప్ర. 4. 62.

కం. ... మత్తచకోరాక్షి కేళి మందిరమపుడు,
దవ్వృత్తిఁ జొరంజాలి మూసిన, ముత్తెమున కెంఁ
దలుపుబూసి మొక్కరం మిడియెన్
శుక. 2. 1. 6

2 నిరోధము, ఆటంకము

ఉ. ముక్కున నొక్కటిం గఱచి మొక్కర
మేమియు లేక పాఱి తా,నొక్క శిలాగ్రభాగంబు
పయి నుండి రయంబున మెక్కివచ్చి..
నా. పంచ 1. 224

3 స్తంభము (శ. ర.).

మొక్కరము² = మొక్కలము. వి. శౌర్యము

సీ. కరము వా దిడుమామయుండము వాలించు
మొక్కరము వా నిమేలి కరముపాడ
ప్రబంధ. 2. 217

మొక్కలపడు అ. క్రి. (మొక్కలము + పడు) ఔద్ధత్యమువహించు, మిడిసిపడు. (చూ. మొక్కలపాటు.)

మొక్కలపాటు. వి. (√ మొక్కలపడు) ముష్కరత్వము.

ఉ. పెక్కు తెఱంగులం గరంనిపీడన మే నొనరించి
వంచినన్, ద్రుక్కక మిట్టిమిట్టి తలఁజూపుచు...
మొక్కలపాటుఁ జూపెదవు...
చంద్ర. వి. 2. 129

మొక్కలము = మొక్కరము² మొక్కలి వి (సం. ముష్కరః, ప్రా. మొక్కలం) 1. మూర్ఖత, మొఱకుతనము.

చం. .. శౌరి మొ,క్కలమున యాదవుల్ వెనఁ
గఁగాఁ గని మాన్పఁ డుపేక్ష సేసె...
భార. మౌ. 112.

కం. నిక్కము హరిదాసులకును, మొక్కలమునఁ
గీడుచేయ మొనసిన యేనిన్. ద్రుక్కెదె వాసవు
పట్టిన, చొక్కపుఁ బలకైనఁ బెద్దశూలంబైన
నన్. నృసిం. 4. 116.

చం. తొలఁగగదమ్మ నాకు నిటు దోసము గట్టకు
మమ్మ యింత మొ,క్కల మిది యేఁటికమ్మ
కొఱగాని కులంబునఁ బుట్టినట్టి నా,వలనఁ
ప్రయోజనం బొకటి వచ్చునె చెప్పఁగదమ్మ.
భోజరా. 2. 105.

2 మోటుతనము

ఆ. ళావు గలిగి మొక్కలమ్మునఁ గిచకా, రాజ
నొచ్చి ధార్తరాష్ట్రవెంపు, వలన నొచ్చుచున్న
వాఁడు గావున దత్సంగరమున నరిది జయము
గొనుట భార. శల్య 2. 270.

ద్వి. విప్రుండ వై యిట్లు విపులకోపమున, నీప్రాణి
నొప్పింప నేల నా కనక, తక్కక నీకుక్కతల
ప్రయ్యవాఱ, మొక్కలంబుగ నీకు మోదంగఁ
దగునె. రం. రా. ఉ. 1 భా. 2 పం.
కపిక. 2. 105.

3. ఔద్ధత్యము, మిడిసిపాటు.

ద్వి. వాఁడి తేజముతోడ వచ్చుకౌశికుని, కనలెడు
తెంపు మొక్కలమును జలముఁ, గనుగొని
చిత్తంబు గలఁగి భూవిభుఁడు.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1169 పం.

4. శౌర్యము.

సీ. శరభంబులైనను సరభసంబున గిట్టి మూట
కట్టుగఁ గట్టుమొక్కలములు... విక్ర. 1. 77.

చం. .. కొండడీ, తలి రెలమాలి యంపసాది
తారెడు తెమ్మెర చుట్ట మిట్టనీ. కలవడుచెట్లు
మొక్కలపుటందము లబ్బుర మెంచి చూచి
నన్. యయా. 5. 80.

2. ధైర్యము.

చం. నలినదళాక్షి నీవు బలినందను కూఁతుర విట్టి
నిన్ను మొ,క్కలమున నొక్కరుండు దన
కౌఁగిటఁ జేర్చెనె.... ఉ. హరి. 5. 87.

కం. అక్కట బలితపుటడవిన్, మొక్కలముగఁ
గోల నునిచి మోమోడకనీ, విక్కడకు రాఁగ
నెదలో, నక్కటికం బేల పొడమ దయ్యోం
జెప్పుమా. అచ్చ. రా. అర. 79.

6. ఉత్సాహము.

సీ. ... మూఁపు మూఁపుననుండి మొక్కలమున,

వనిఁలబు లేదును నంచె లంచెలుగట్టి యాకాశ
వీథి నందంద నడవ. కాశీ. 1. 131.

చం. ... పన్నిదంబునకు మేషములం దల పెట్టఁ
జూచుచో, మెలఁతుకమేష మాఖులని మేషముఁ
దాఁకి వధించెఁ జూచి, మొక్కలమున నాతఁ
డాతగరు కాయము నొచ్చె జయాభిలాషియై
భోజ. రా. 5. 260.

సీ. ప్రణయానులాన సంపత్తిలోఁ గొంకకమున్నాడి
యే తెంచు మొక్కలంబు.. కావ్యా. 3.41

7. అతిశయము, ఆధిక్యము.

గీ. ... మొక్కలంబు, దోఁపఁ దోతెంచు దీప్తుల
తోడి దివియ, గాఁటంబునఁ గనుఁ గొని చేరఁ
బోయి. దశకు. 7. 102.

కం. ఉపకార ముత్తముఁడు తన, కృప మొక్కల
మున నొనర్పఁ గల్పిషుఁ డొకప్రత్యుపకారము
వెదకం డొక, యపకారమె రోయు నొండె
నాపదఁజేయున్. కేయూర. 3. 110.

8. బ. ఉత్సాహవచనములు.

కం. ఎదురుకొని వీడుఁ బట్టకు, ముదమారఁగఁ
దాన యనిచి మొక్కలము లు నిం, పొద విందు
నట్టివియుఁ గా... భార. అశ్వ. 4. 156.

మ. బలియుం డుగ్రుఁడు యౌవనాశ్వధరణీ
పాలుండు తత్సైన్యు లాజుల ముక్కాఁకల
నారితేఱినమహాశూరుల్ చలంబెత్తి మొక్కల
ముల్ పల్కితి... జై. భా. 1. 87.

(ఇట ముష్కరవచనములు అని శ. ర.)

విశే. 1. అప్రతిహతము, అకుంఠితము.

చం. ననుఁ గని యొండుసత్త్వము మనంబున
బెగ్గిలి పాఱునప్పు డిమ్మునివరుఁ డిట్లపోలెఁ
గృప మొక్కలమై శరభంబు గాఁగఁ జే,యుటో
తగ దాని వట్లయిన నుద్ధతి నాకుఁ జరింప
లేదు ... భార. శాం. 3. 95

శీ. పోయగపుఁ జిత్రరూపంబుఁ జూచుచోట, వేసరు
విలోచనంబులు వికృతదైత్య, లక్ష్య మీక్షించు
టలు మొక్కలింపుగ్గెలుపు, గైకొనియె సత్య;
భామ సంగ్రామసీమ ఉ హరి 1. 161.

2 ముష్కరము, ముష్కరుడు

ఉ... వాఁడితోడ వీఁ, డెక్కటిపోరికిం దొడరు
టెక్కడ యెక్కడి సంగతంబు లీ, మొక్కల
పుంబ్రసంగములు మోసము దెచ్చు దురూహ
లేకదా చం. రా. 2. 64.

కం తగిన సహాయము గలిగిన, పగతుని యెడ
మొక్కలంపుఁ బని గా దనినన్, చిగురు విలు
కాఁడు రతి నను, బెగడించెదు నీవు సహాజభీరువ
నగుటన్.

ప్రబోధ 1 52.

3 ఉద్ధతుఁడు, మిడిసిపాటుగలవాఁడు.

కం ఎక్కడి ధర్మరహస్యము, లెక్కడి చుట్టఱిక
మింక నేఁటివినయముల్, మొక్కలపు శత్రుఁ
డొంటిన్, జిక్కినఁ జంపుటయె నీతి సిరుల
వలసినన్. వి. పు. 8 406.

చం కలువలదాయ వంగడపు గామిడిచామను
దెచ్చినట్టి మొక్కలపుఁ బిసాశిరక్కసుని
గట్టిగ లో నిడుకొంటి వింక రా, నెల కడిమిం
గలఁచుఁ గవ నిన్ననుచున్ దమ జేని కేల్వడన్,
దెలుపఁగ నేఁగె నాఁ బఱచెఁ దెల్లగ నేఱులు
నీటివామికిక్ అచ్చ రా. కిష్కిం 64.
ప్రబంధ. 605.

జ. మొక్కలవడు, మొక్కలపాటు, మొక్కలి,
మొక్కలించు, మొక్కలింపు, మొక్కలి
కాఁడు, మొక్కలీఁడుఁ, మొక్కలితనము,
మొక్కలుఁడు.

మొక్కలి = మొక్కలము, మొక్కళి. విశే.
(√మొక్కలము.) 1. ఉద్ధతము, ఉద్ధతుఁడు,
పొగరుఁబోతు.

ఉ. వెన్నెలబైట, కేఁగు నది వెచ్చగఁ దోఁచిన
నైఁచలేక ‘‘ తేఁ, బొన్నలనీడఁ జేరు నట
మొక్కలి తేంట్లుమొఱంగ.... సుదం. శా. 2.162.

సీ. కెలనఁ జరించు మొక్కలిగడిరాజులఁ జెఱ నుంచు గుహాలలో శిఖరికులము.

సత్య. సాం.. 1.74.

2. మూర్ఖము.

చం. .. అకెమం,దులు దల కెక్కి బుద్ధిచలితుఁ డగు వృద్ధుఁడు పెక్కు సేయు మొ,క్కలి వగఁ బైన మయ్యెడవ కానకు భానుకులీనశేఖరా.

చం. రా. 4 40.

వ. ఇక్కైక వడి నమొక్కొక్కలివగ రక్కసిచుక్కల రాజుచేత నొక్కవడువున విడువంబడి..

ఉ. రా. 4.221.

3 శౌర్యముగలవాఁడు' శూరురాలు.

వ .. ముక్కంటిపండుల మెక్కు మెక్కలిని గన్న ముక్కంటిపొగడిక నమరిన ప్రౌఢ. .

ప్రబంధ. 2.16

సీ. ప్రబలదిగ్గజములు ప్రతిఘటించినఁ గాని మొక్కలిజంతయై మూలఁ ద్రోయు...

ఘటికా 1. 50.

మొక్కలించు. అ. క్రి. (√మొక్కలము.)

1. ఉత్సహించు, పూను.

సీ లంఘనలాఘవోల్లసనఁ బుమై మొ క్కలించి వార్ధులు చౌకళింపకుండ .. కవిక. 1. 14.

1. ఔద్ధత్యము చూపు.

సీ. రా వదేమిర యింత కావరమా యని మొగిఁ దిట్టి యమునిపై మొక్కలించె. సీతా. 2. 156.

మొక్కలింపు. వి. (√మొక్కలించే) ముష్కరము చేయుట (క్షేత్రయ. శ. ర.).

మొక్కలికాఁడు విశ. (మొక్కలి + కాఁడు. స్వార్థమున) ఉద్ధతుఁడు, పొగరుఁబోతు.

కం. మొక్కలికాఁ డొటొకచే, తక్కిన గుణము లను గానదై వతములచే, మ్రొక్కులు గొనఁగా వీనికి, నెక్కడ వ్రాసితిరో యోగ మేమందు నిఁకన్ పార్వ. 2. 102.

ఆ. మూఢు లై వవరుల మొక్కలికాంద్రయా .. వేమ. 2. 229.

మొక్కలితనము. వి (మొక్కలి + తనము) ముష్కరత్వము, మూర్ఖత.

కం. చక్కనివనితా పురుషుల, కెక్కడివాపులు మనోజుఁ డెక్కడ నున్నాఁ, డక్కడఁ దగవులు వడమనె, మొక్కలితనమేల మేలములు వల దింకన్ శుక 2. 531, 3. 26.

మొక్కలీఁడు. విశ (√మొక్కలము.) 1. ముష్కరుఁడు, మొఱకువాఁడు.

సీ. మంత్రి విద్వేషంబు మాన్యపరాభవంబును ప్రజాపీడనంబులును గలిగి, మొక్కలీఁ డగు టయు మ్రుచ్చిలి మంత్రులాతనిఁ బాపి...

భార. అశ్వ. 1. 18.

ద్వి ముక్కుమో మెఱుఁగక మోమోటపడక, మొక్కలీఁ డనుచందమున విడనాడఁ, బాడియే నీకు.

అ. మ. శ 2. 92 పొ. 15 పం.

2 శూరుఁడు, ధీరుఁడు

సీ. చేఁదు భోజనముచేసిన మొక్కలీఁడు దక్ష ధ్వరధ్వంసదీక్షాధికారి ...

వరాహ 6. 89.

కం. రక్కసులలోన మాటికి, నొక్కనిగా నేర్పరించి యుంచెను గాఁబో, లుక్కుపొడి శాలుచున్నది, కక్కసపున్ మొక్కలీంద్రఁ గనుఁగొను వట్లన్.

మల్లుపు 2. 7.

మొక్కలుఁడు. విశ. (√మొక్కలి) (సం. ముష్కరః ప్రా మొక్ఖలో). శూరుఁడు

ఉ ఎక్కడివా రొకో గరుడుఁ డెక్కుడుగాఁ గలవారు వీరపో, యెక్కుడువారు లోకుల కనేకవిభాకరభీకరాకృతుల్, ముక్కుట మూవు రిక్కడకు మొక్కలు లై యరుదెంచి రంచుఁ జే,రుక్కున యాదవత్రయ రణోద్భటులై చటులై కవిక్రముల్.

ఉ. హరి, 6. 87.

మ. అలుకం జేర్చి ప్రలంబమర్దనుఁడు దా వవ్వీరు

కంఠంబునన్, హల మత్యుగ్రతతోఁ దగిల్చి ముసలం బంకించి యందంద మొక్కలుఁ డై వ్రేయఁగ నంగముల్ వదలి రక్తం బుచ్చి మూర్ఛిల్లి బె, ట్టిలపైఁ బచ్చిన యట్లు వ్రాలె మగధుం డీవేళ నజ్ఞాననా.

పద్మ. 9. 354.

మొక్కలు(లో్వి)వోవు = మొక్కపోవు.

అ క్రి. (మొక్కలు + పోవు)

మొనలు మడఁగిన దగు, కుంఠిత మగు.

సీ. వలరాచ తూపులవలను మొక్కలువోవ వాలుగ్రేఁ గన్నులవాఁడిమియును ...

హంస. ఉ. 7. 47.

శా మొక్కలో్వియిన తెక్క మొక్కగమితో మూర్ఛాలసత్వంబుతో, జిక్కుల్వడ్డ లతాగ్రమావళులతో శీర్ణోపలశ్రేణితో, నకోృలాహల ముర్వి వ్రాలియును...   వసు 2. 165.

ఉ. అక్కట దోఁప నీ వతనియాదల కేలున నంటి యాఁజడల్, చిక్కులు వాయ దువ్వి కయి చేసెదవే యటు సేయఁ బోయినన్, మొక్కలు వోలె నీ చిలుక ముక్కులవంటి నఖాంకురంబులు ...   రామా. 6. 153.

మొక్కళి. వి. కెంపునందలి అధికకాంతి.

సీ. పద్మరాగాభిధఁ బరఁగు గెంపన... తత్కాంతి విడి యనఁ దనరుచుండు, నాకాంతి మెండైన నలరు మొక్కళి యన...   అం. భా. 2. 277.

2. మొక్కడి. గజవిశేషము, చిన్నదంతములు గల ఏనుఁగు.

ద్వి భీమంపురవములఁ బేర్చి రౌద్రంబు, మోములఁ గలిగిన మొక్కళిల్ కోటి...

రం. రా. యు. (చి. ని.)

గీ. గజవిశేషంబు ముందు వెక్కలను జూడ, నట్టి వాఁడును గెంపులయందుఁ జాట, మునఁ దళుక్కుచుఁ జిగి దగు మొక్కళియున.

అం. భా. 3. 64.

విజ. మొక్కలి. పొగరుబోతు, ముందు వెనుకలు చూడనివాఁడు.   అం భా. 3. 64

మొక్కన. వి. ఒకజాతి చెట్టు, వృక్షవిశేషము.

సీ. రేఁగు తక్కిలి ములువేఁగి భూచక్రము మొక్కన కొక్కెన మొల్ల మ్రాను.   హంస. 4. 11.

మొక్కు = మ్రొక్కు అ క్రి. నమస్కరించు, దండముపెట్టు (శ. ర.).

వి. 1, నమస్కారము శ. ర.).

2. మొక్కుబడి.

(వ్యవ.) అతఁడు మొన్ననే తిరుపతికి వెళ్లి మొక్కు చెల్లించుకొని వచ్చినాఁడు.

జః మొక్కుబడి.

మొక్కుబడి = మ్రొక్కుబడి. వి. (√ మొక్కు) దేవతాప్రార్థన.

(వ్యవ.) సంక్రాంతి మొదలగు పుణ్యదినములలో మొక్కుబళ్లు చెల్లించుట వాడుక.

మొగ[1]. వి. (సం. ముఖమ్, ప్రా. మొహమ్.)

1. అప్రాణి ముఖము

కం. పొగరు మొగకడలి యక్కలిఁ, దగిలి నిలువఁ బడిన గనపతరియుం బోలెన్ ...

కాశీ. 1. 133.

2. ద్వారము.

ద్వి. త్రిగుణాత్మకమైన దేదీప్యమైన, ముగురు వేలుపులకు మొగ యాకసంబు.

రం. రా. ఉ. 9 పా. 29 పం.

కం. తమవారిం బిలిచిన వైశమ చని వా రంద ఱున్ బోలనుమే పరిక్ల్లు మొగం బాపిన పెనుజాయి మొగిం బడఁ దన్ని లోని కేఁగి కడంకన్.   అచ్చ. రా. యు. 445.

3. మొదలు. ప్రారంభము.

చం. ... లెక్కకున్, మిగిలిన సేన నొక్కఁ డహమించి వధించుట యెట్లు వారిలో, మొగఁ దగువాని కింత మసిమోవక త్రుంగుట యెట్లు సైన్యముల్ ....   జై భా. 2. 43

మొగజోదు — యోధాగ్రేసరుఁడు.

సీ హాలపాణి ప్రథముఁ డాహవశాలి సాత్యకి
నేను రెండవవాఁడ నిట్టివాఁడ, మొగజోదు
కృతవర్మ మూఁడవవాఁడు నాలవవాఁడు
నిశరుఁడు ఉ. హరి 4. 200

జ. మొగకటు, మొగకొను, మొగకొలువు,
మొగచాళము, మొగచాళి, మొగదల,
మొగపాళము, మొగపు, మొగపులతిఁగె,
మొగమాడువు, మొగరము, మొగరాడు,
మొగలివాకిలి, మొగవాడ, మొగవాళము.

మొగ² = మొగ్గ వి ముకుళము

రగడ. మొగలివిరుల్ పూమొగ లివె నెచ్చెలి.
యయా. 4. 25.

మొగకట్టు అ క్రి. (√మొగ.) 1 అభిముఖమగు.

కం. అదలిచి ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడు, మదమున నిలు
నిలు మనంగ మఱియును మొగక, ట్టద నేన
భీమసేనుఁడు, గదిసి పిఱుఁద నంటవార్వఁ
గౌరవనాథా. భార భీష్మ. 2.113.

2. క్రందుకొను, అతిశయించు.

ఉ. కంకణనిక్వణంబు మొగకట్టఁగఁ గౌనసియాడ
రత్నతా, టంకవిభూషణంబులు వడంకఁ
గుచంబులు రాయిడింపఁగాన్...
నైష. 6 102

("మ్రోఁగు" అని శ ర.)

మొగకొను. అ.క్రి. (మొగ¹+ కొను) అభిముఖమగు.

కం. పెనుగాలిని వెసఁ గూలిన, వనము క్రియం
బడిన పాండవబలముఁ గంటే, విను మింక
నెన్నడును మొగ,కొన రీయోడిశనువారు
గురుకోల్తలకున్. భార. ద్రో. 1. 301.

స. క్రి. పొందు.

కం విమఁ డీసుఖమును దుఃఖము, వనిత్యములు
గావ వానియాగమశాలం,బున ముదమును
శోకము మొగ,కొనమియ చు మ్మఅవు
శాంతి గోరుజనులకున్. భార. శాం. 1. 189.

(మొగకొనవనీయమి (శ్రా. పా.).

మొగకొ(లుపు)ల్పు స క్రి (√మొగకొను) అభి
ముఖము చేయు, ప్రోత్సహించు.

చం. భీతికిం, దెరు నగునట్ల చెప్పి కడుదీనత
తోఁచఁగ నాడి సంధి కృకుృరుపతిఁ దమ్మ
ప్రోవు మొగకొల్పఁగఁ జాలన నాకు
భీష్ముఁడు, న్గురుఁడును దోడు చెప్పిరి.
భార. అశ్వ 3 31.

ఉ. అమ్మెయి నూరకుండ ననుయాయిజనమ్ములు
పెక్కు లాడి చి, త్తమ్ము కలంక దేర్చి యుచిత
క్రియకున్ మొగకొల్పి బంధునం, ఘమ్ముల
నిందుఁ దె త్తమొ.. భార. మౌ. 167

మొగచాటు విశ. (మొగము + చాటు)
మొగము మొత్తునది. వెగటైనది.

కం పదునాల్గుమహాయుగముల, ముదు కగు
భీమేశ్వరునకు మొగచా టై యుం,డదు సాని
పెండ్లి యెప్పుడు... భీమ. 2. 112.

మొగచాళము, వి. (√మొగ¹) స్వరవిశేషమును
దెలుపు వీణతిఁగెలలో నొకటి.

ద్వి. తవరుచు మొగచాళమును నవరాణ, మును
మఱి నవరాణమును దీపు బెఱయ...
లీల సారణయుఁ దలిర్ప. బస. పు 3.
925 పం

మొగచాళి వి. (మొగ¹.) మల్లబంధవిశేషము.

వ.. పిడుగులు బిడుగులు గదిసిన చందంబున
మొగచాళిఁ బూని వారలపై ధాణుధారలుం
జూప నప్పట్టునఁ జుట్టి... ప్రబంధ. 788.

మొగడ = మొగ్గ¹ వి. (√మొగడు) సం.
ముకుళమ్. 1. కోరకము.

సీ. మొగడతమ్ముల నేల మూసితే సతి మూయఁ
దగదె మానసభూనిధానము అవి...
వసు. 1. 109.

కం అగడితలోఁ గెందామర, మొగడలుగనుపట్టెఁ
జాల మూఁకై చూడం, దగి మున్నిటం దేలుచు

జగదేకవిభ్రాజమానకాంతి గిరిజ వహించెన్.

యయా. 1 80

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 66 పం.

అం. భా. 2. 40.

2 తలుపులు మున్నగువాని మొదలగువానిపై నిర్మింపబడు, బొగడ.

సీ. తగఁ బద్మరాగంపు మొగడలఁ జెలువొందు వైడూర్యదళములు వన్నెఁ జూప

భాగ 3. 808.

మొగడులు చెక్కిన శ. ర. పా.

మొగడులు = ఇంటివడికొప్పులుఁ (శ. ర.).

ద్వి. పగడంపువాకిండ్లు బద్మరాగములు, మొగడలు వైడూర్యముల మందిరములు...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 176 పం.

3 బట్ట అంచున మొగ్గవలె నిర్మించిన చిత్రవిశేషము

సీ. అపరదిక్సతి కట్టినట్టి సాగరమను పుట్టంబు తుది వ్రాఁత మొగడ యనఁగ ...

ప్రభా. 1. 54

మొగడు = మొగుడు. అ. క్రి. ముకుళించు. (చూ. మొగడుదామర).

ఉ. మొగడ, మొగడుదామర.

మొగడుదామర = మొగుడుదామర. వి. (√ మొగడు.) నమస్కారి (వృ. వి.).

సీ. ... ముణుఁగుదామర నా మొగడుదామర నమస్కారి చెలగు ...

అం. భా. 2. 68

మొగత(ద)ప్పు. అ. క్రి. (మొగము + తప్పు]) మొగము మఱియొక వైపునకుఁ బెట్టు, అభిముఖుఁడు కాకుండు, వెనుదీయు, పిఱుదివియు.

చం. నడిఁకెడువాఁడు గాఁడు గురునందనుఁ డక్కట తండ్రి చావునప్పుడు మొగతప్పి యొండుగనుఁ బోరుచు నుండెనో ...

భార. ద్రో. 1. 92.

సీ. మొగదప్పితిమి ... మన మకట మువ్వురము ... తనయులు ... గూడి చట్టును ముట్టి ...

భార. ... 1. 27.

సీ. ... మొగదప్పు ... నను వాఁడు ...

హరి. పూ. 8. 133

శా. దట్టించుం ... నవ్వు ... మూర్ధం ... డంబునన్, బట్టుం ... నెత్తు నెత్తి మొగదప్పం ద్రిప్పు దర్పంబునన్, గిట్టున్ ...

భా. రా. ... 129.

వా. పంచ. 3. 162.

మొగతిరుగు అ. క్రి. (మొగము + తిరుగు) మొగదప్పు, పెడమొగముపెట్టు, వెనుదీయు.

గీ. కటకటా సృష్టిఁ జీకట్లు గవిసె నిండి రాఘవుఁడు సైతమును గానరాకపోయె' ననుచు బ్రహ్మాండభాండ మధ్యమున భ్రమసి తిరుగ నారదముని మొగతిరిగె నపుడు.

వరాహ. 9. 113.

సీ. .. గుహుమీదఁ గొలిపినఁ బైఁబెట్ట కది మొగతిరుగుడు నమరనాథుఁ, డంకుశముతో మడమ

కు. సం. 19. 499

కం. అలిగి దశార్ణాధీశుఁడు, గొలిపెను భగదత్తు మీఁదఁ గ్రూరగజము నుజ్జ్వలము లగునతని తోమర, క్షములతాఁకున నది చలించి మొగతిరిగె వెసన్ ...

భార. భీష్మ. 3. 151.

మొగదల. వి. (మొగ[1] + తల) 1. ముందటి భాగము

వ. ఇట్లు రౌద్రంబుగాఁ బఱతెంచు నతని మొగదల నిలువ వెఱచి గోపాలురు కనుకనిం బఱచి కృష్ణువెనుక కొదిగిన ...

పద్మ. 9. 188.

2 ఎదురు (శ. ర.).

మొగపడు స. క్రి. (√ మొగము) చూచు (అంగదుని వచనము)

కం. ఏ నిటు సీల్గుట విన్నన్, మానసమున దుఃఖ మొంది మరణంబొందున్, గాన మును దారి మొగపడి, మానుగఁ గుశలంబు లడిగి మఱి నేర్పుమరన్.

భా. రా కిష్కిం. 679

ద్వి. వచ్చి సుశాథుఁ డన్వాఁడు లంకేంద్రు, నచ్చుగా మొగపడి యతనితో నసియె ..

రం. రా. ఉ. 57 పొ 4 పం.

వ. కంనుండు మీనిమిత్తంబున మీ తండ్రిదెసం బరుసనై యున్నవాఁడు తన్ను మొగపడక ముందర నతనిం గనిన నెంతయుం గలుషించు .. హరి పూ 8 204.

అ. క్రి కనఁబడు, అగపడు.

చం మొగపడెనేని యిద్యోడ సముద్ధతి నై కొని కాతు నాతనిన్ ... దశకు. 4. 113.

మొగపాళము = మొగవాళము. వి (√ మొగ) నిస్సరణము (శ. ర.).

మొగపిఱికి వి. (మొగము + పిఱికి) కూర్మము, తాఁబేలు,

గీ. మొగపిఱికిఁ గాంతప్రపదముల్ దగులఁ దోపు . హ న 4. 43.

మొగపు వి (మొగ[1] + పూస.) 1. హారము మున్నగు భూషణములందు చీల యుంచు కొనుట కేర్పఱిచిన వస్తువయైన పూదె, కొలికి పూస

సీ. ధాత్రీమహాదేవి తాల్చిన మున్నిటి మొలనూలి రత్నంపు మొగ పవంగ ... ప్రభా. 1. 54.

సీ. .... ముంతేకడెంబుల మొగపు లరసి ..

దశా. 2. 183.

2. ఒడ్డాణము మున్నగువానియందు కూర్చెడు బిళ్ల.

ద్వి. పోలింపఁ దగుమొగపులతోడ దెసలు, డాలించు మణుల యొడ్డాణంబుఁ బెట్టి

ద్వి. పరమ. 4. 274 పొ. 11 పం.

ద్వి మొగపుల మొలనూలు ముత్యాలకుచ్చు ..

ద్వి పరమ 2. 94 పొ 3 పం.

3. హారాదుల ముఖభాగము.

మ తనరూపంబు క్రమక్రమంబున దళద్బ్రహ్మాండభాండంబు నిం, డినచో భాస్కరుఁ డరెకు నొమ్మొగపు మాణిక్యంబు గా సప్తవా, రినిధానీ పరివేష్టితాఖిలధరిత్రీమానము సేయఁ బెట్టిన పాదంబున దైత్యభేది బలి మెట్టెన్ వామనాకారుఁడై . వరాహ. 8 25.

4 మొగపుతీఁగె, ఆభరణ విశేషము

కం అందముగ మీఁద దినమణిఁ, బొందించి విభాత మలనభోరమ కిడఁగాఁ, గుందనపు మొగపుఁ గూరుచు, చందంబున నంతపూర్వ సంధ్య జనించెన్ ... కవిక. 4 195.

మొగపు(ల)తీఁగె (గియ. పె.) వి (√ మొగపు) స్త్రీల కంఠాభరణ విశేషము

సీ. ముత్యాల పేరులు మొగపు దీఁగెయు బన్న సరములు గీలించె జాణ యొర్తు ...

యయా. 4. 89.

కం. పడతుక యొక్కతె యపు డా, యొడయనిఁ బోడ గనఁగ వచ్చె నొడ్డాణము వే, మెడ నిడి మొగపుల తీఁగియ, నడుమున నిడి యలఁతి వలపు నాటుకొనంగన్.

రసిక. 1. 89.

ద్వి. కళుకుగాఁ బొఁజుల కమ్మలు దాల్చి, తెలివిగా మొగపులతీవ లంకించి.

ద్వి. పరమ. 2. 55 పొ. 4 పం.

మొగపెట్టు. స. క్రి. (మొగము + పెట్టు) ఎదిరించు.

చం అలవడ వానితోడిపగ నబ్జుఁడుఁ గందఁగ నీయలంతి పిడుగె మొగపెట్టె నాసురవిరోధికి నోడినవార వోరులన్ ...

కు. సం. 4. 371. 12. 953.

మొగబీఱ వి (మొగము + బీర) ములుగోరిమిడి, ఒకవిధమగు పూలచెట్టు.

సీ. ముయ్యాకులొన్నయు మొగబీఱ తుత్తిరి బంకతుత్తిరి హంసపాదిగంటె, కామజీలుగు ...

హంస 4 1

సీ. సందిఁ గట్టిన చంద్రశేఖరుఁడు వెలయఁ

(గీ.) బెట్టె మూఁకుడులో మొగబీఱపత్రి, మట్టి ధూపార్తి దీపముఁ బెట్టు చమురుఁ, బొందు పఱుచుక మునిమాపు పూజ సేయ.

హంస 1 182.

మొగమగు. అ. క్రి. (మొగము + అగు.) మొగము పెట్టు, మొగము త్రిప్పు, అభిముఖమగు.

సీ ఘనతర ద్రోహిఁ గొల్వునకు రానీయక మొదలు వంచకునకు మొగముగాక...

నీతి. 49.

గీ. ... క్రమ్మఱ వచ్చి తలుపు, మూసి గడె వెట్టి యిఁక ముని ముచ్చుకాన, యిటు మొగంబైన నాకొద్ది యెటిఁగె దనుచు, నింటికిని వచ్చె నవ్విటకంటకియును.

విప్ర. 4. 31.

మొగమాట. వి. (మొగము + ఆట) బాలక్రీడా విశేషము.

సీ. తూరవ తుంకము ల్తూనిగబూనిగ చిడుగుడు మొగమాట చిల్లకట్టె ...

హంస 3 146.

మొగమాడువు. వి. (మొగ[1] + మాడువు) ద్వార మందలి మేడ, గోపురము

మధ్యాక్కర ... దమతాత మల్లపరాజు వేరె ఋదానుం గట్టించెం, గ్రమంబున దానిక కలశ బి డ్డట్లుగా మొగమాడు, వమరంగ శ్రీయుద్ధ మల్లుడెత్తించె నమితతేజుండు.

శా. వ. మ. 2. 5.

మొగమానికము. వి. (మొగము + మానికము) రత్నములలో ప్రధానమయినది, వజ్రము.

ద్వి. మూల తెన్మిది దైన మొగమానికముల, డాలించు విమల తాటంకముల్ పూని

ద్వి, పరమ 5 429 పొ.

మొగమిచ్చుమాట. వి. (మొగము + ఇచ్చు + మాట) ముఖము నెదుట సంతోషము కలిగెడునట్లు పలికెడి పలుకు ఇచ్చకము.

ఉ ఈనయగారవుం బ్రియము లీవన లీమొగమిచ్చుమాట లే,లా. .

పారి 1. 125.

మొగమిచ్చు. అ. క్రి. (మొగము + ఇచ్చు) సుముఖత నొందు, ప్రసన్నత నొందు.

చం. చలిఁబడి యున్న పేరలుక లయ్యవయి న్మొగ మీనికాంత లా, తొలుకరివేళ కామజయ దుందుభిఘోషము వోనిగర్జకుం, గళవళ మంది బిట్టు తముఁ గౌఁగిటఁ జేర్చఁగఁ బ్రాణవల్లభుల్ఁ, దెలియఁగ నేర రాత్మలఁ దదీయ విశుద్ధవిదగ్ధభావముల్.

కవిక. 6. 18.

మొగము వి (సం. ముఖమ్, ప్రా ముహం, క. మొగ, ముగమ్) 1 వదనము

సీ. అలచెందొవలవిందుచెలు వొందు వెసఁజిందు మొగమున కొంక వింతజిగి దొలంకె.

పారి. 1. 56.

గీ. . మొగంబున రౌద్రంబు మునుకొనంగ, విజయపాలుని చిత్తంబు విహ్వలింప.

విక్ర. 3. 80.

గీ. మగువ మొగమున కెన గాక మిగులఁ బొగిలి, తొగలి చెలికాఁడు పదియాఱు తునియ లయ్యె ..

నీలా. 2. 21., ఆం.భా 2. 142.

2. నోరు.

ఉ. నారదుఁ డప్పు డోనృపతి నల్వమొగంబున దీని కారణం, బారసి వింద మన్న.

కకు. 2. 90.

3. ఎదురు, సమ్ముఖము.

చం...భీష్ముఁడా, దిగఁ గురుసేవలోనగణుతింపఁగఁ
చేర్చిన యోధకోటి నా, మొగమునఁ బడ్డ
నెట్లడరి ముట్టెదనో యటుసూచుచుండుమీ ...
భార. భీష్మ. 2 17.

చం. ...బలవంతుఁ డొకం డిటు చేసె నంచు నీ,
మొగమునఁ దెల్పి నీ హృదయమున్ నొగి
లించుట కార్తిఁ జెందెదన్ .
ఉ రా. 4 270,
భార. ఉద్యో. 4. 270.

4. అగ్రభాగము

ఆ. అగ్గురుఁ డొండొక, యరద మెక్కి యల్ల
వరిగె సేన, మొగమునకు రయంబు మిగుల...
భార. ద్రో. 4. 155.
భార. భీష్మ 1 116.

5 ద్వారము

ఉ. ... నిత్యల, త్మ్రలతికాలవాల మగుజీవస
మంతయు నీమొగంబ కాఁ, బాలన సేయు
మిప్పురము భామిను లెల్లను నిన్నుఁ గొల్వఁ
గన్... భార. విరా. 2 258.

ఆ. మాకు నింపు గాపు మాకు మీనుద్దులు,
కలహముల మొగంబ కలియుగంబ.
నైష. 7.107.

టి. దీనితృతీయావిభక్తిరూపమైన 'మొగమున'
అనునది కొన్ని భూతార్థకధాతుజ విశేష
ణముల కనుప్రయుక్తమై తోడనే వెంటనే
యనునర్థ మిచ్చును

కం. పోయిన మొగమున వచ్చుటఁ, జేయుతెఱంగెల్ల
నీకుఁ జెప్పితి... భార. ఉద్యో. 1 369.

విశే. ప్రధానుఁడు, ముఖ్యుఁడు.

కం. సేన మొగ మీతఁ డైనం, బూని మహీశ్వ
రులు నీకుఁ బొడిచెదరే...
భార. ఉద్యో. 4. 244.

ఉ. ఆహరివీరవాహిముల కన్నిటికిన్ మొగమై
మరుత్సుతుం డాహవదోహలుం డమరె...
భార. అర. 7.42.

మొగమొగములు చూచు = ఒకరిమొగ మొకరు చూచు.

గీ. అస్మదనుశాసనమున కనర్హమైన, కల్లు
ద్రాగుట కాదని శపణకుండు, జోగియొంగిలి
రోఁ తని సౌగతుండు, మొగమొగంబులు చూడ
సిద్ధగురువరుఁడు. ప్రబోధ. 3.53

ఉ. ...ఇంతెచాలుఁబో, గ్రక్కున నక్కల న్మొగ
మొగంబులు చూచుకొనంగఁ గల్గఁగా..
శుక. 2.83

ఒక్క మొగమగు = ఒక్కపనికై పూనుకొను, ఏక కార్యాసక్తు లగు.

సీ సచరాచరంబైన జగము లెల్ల (గీ) నొక్క
మొగమై కడంగినఁ జిక్కువఱచు, దివ్యబాణ
జాలంబుల దీటుకొలిపి...
భార ఉద్యో. 4. 229.

చం. ...సేనలు దండనాథులతో, సురవడిఁ బేర్చి
యార్చుచును నొక్కమొగంబయి దైత్యు
లమ్మహీ, వరు నలయించి పట్టుకొనువారయి.
భా. రా. అర. 1. 206,

ఉ. అంధకకాలకేయ మహిషాదులు దైత్యులు
బాహుశైలద, ర్పాంధులు గూడి యొక్క
మొగమై వడి దొమ్మి యొనర్చి వైద్యుని,
ఁబృందము సేసి కైకొనిరి .. మణిక్రమసుధార
సహేమకుంభముల్. హర 6 95.

మొగమింత చేసికొను = 1. సంతోషముచే ముఖము వికసింపఁజేసికొను

గీ. చెలఁగి తొగకొమ్మ మొగమింతచేసికొనఁగ...
కువల, 1. 25.

2. లజ్జాదులచే ముఖము ముడుచుకొను.

(వ్యవ.) నే నామాట తలపెట్టఁగనే వాఁడు మొగమింత చేసికొనియెను.

౬ మొగమున = సంకోచింపక, సిగ్గుపడక.

సీ. అదె వచ్చె నిదె వచ్చె నని నా కెదురుచూచు
నీకు నీకుంతు వే వేమొగమున...
కాశీ. 5. 323.

ఇక్లీ. ఏ మొగముతో

కం కాంతుం డెఱిఁగిన నాతని, పొంతకు
నేమొగముతోడఁ బోయెదు చెపుమా..

శుక. 2. 93.

జ. మొగచాటు, మొగతప్పు, మొగతిరుగు, మొగపడు, మొగపిటికి, మొగపెట్టు. మొగబీజ, మొగమగు, మొగమాట, మొగమానికము, మొగమిచ్చుమాట, మొగమిచ్చు, మొగముట్టు, మొగమువాఁచు, మొగముచెదరు, మొగమూర్పు, మొగమోట, మొగమోటకాఁడు, మొగమోడు, మొగజా, మొగవడము, మొగవిచ్చు, మొగవీణె, మొగసరి, మొగసిరి

మొగముట్టు వి మొగము + ముట్టు) అశ్వముఖాలంకారము.

సీ. మురువైనచక్కని మొగముట్టు సవరించి
నవరత్నమయఖలీనం బొనర్చి ...

సారంగ. 1 81.

సీ. మగజాల మొగముట్టునిగనిగ ల్వెలయార్చు
పొలురుమంజి ముత్తెంపు సరిపెణీలు.

చంద్రా. 2 69.

సీ మొగము ట్టవఁగ నశ్వముఖవిభూష దనరు..

అం భా 2 199.

మనుచ. 4. 28.

మొగమువాఁచు. అ. క్రి. (మొగము + వాఁచు) మిక్కిలి యపేక్షచే బాధపడు.

కం. మన మలరించుచు నెమ్మెయిఁ, జనువాఁ
డావలను నూపె జనవర నాకం,బున కిది
పొరుదల యొజగ,మున వాఁడును మొగము
వాఁచుఁ బో యుండుండున్. కకు. 2. 72

(వ్యవ.) ఈ కఱవు కాలములో ప్రజలు కూటికి గుడ్డకుకూడ మొగము వాచినారు.

మొగముచెదరు. అ క్రి. (మొగము + చెదరు) వైమనస్యము కలుగు, మనసులో నొప్పి కలుగు.

కం. తగ వెఱిఁగి మానఘనుఁ డై, నెగడి యవవ
లిప్త మార్గనిష్ఠుఁ డగుబుధున్, మొగము
నెదరఁగఁ బలుకుట, జగతీసుర వధము
తోడ సరి యని రార్యుల్.

హరి పూ 8. 89.

మొగమూర్పు. వి. (మొగము + ఊర్పు) ముఖవాయువు.

గీ. ... నన లిచ్చె గత జరత్సు, మంపు వావిలి
మొగమూర్పు నింప నోర్తు ...

ఆ. ము 5. 134.

మొగమోట (ము) = మొకమోటము

వి. (√ మొగమోడు) 1. దాక్షిణ్యము, పరచిత్తానుకూల వర్తనము

కం కొనవయ్య గోవు మాచే, నన విని మొగ
మోట మనము నార్ద్రతఁ జెనువన్ ...

భార. అను. 2. 279.

కం. ఇవి చెప్పిన, మొగమోటన మనుపు
చుఁడి మూసితి వబలా ..

హరి. పూ. 5. 222.

కం. అనవుడు హలధరుఁ డచ్చటి, జనపాలక
సుతులఁ జూచి సత్యము వలుకుం, డని
యడిగిన వారలు రుక్మనిహితులై పలుక
రైరి మొగమోటమునన్.

భాగ. 10. ఉ. 298

కం. మగఁ డింటికిఁ జనుదెంచిన, మొగమోటము
వట్టి మోహమును జిత్తములో, నిగురొత్త
మెఱుఁగుఁ జూపులఁ, జిగురాకుంబోఁడి
పూజసేసె న్నగుచున్.

విక్ర. 8. 80, వి. పు. 1. 144.

2 సంకోచము, ముఖభీతి.

చ. . నా,కు నెఱుఁగఁ జెప్పి పొమ్మనుటకుం
దగనే మొగమోట లేక ము,న్నవయొడనైన
రాజులమనంబులు ద్రిప్పఁగ బల్మి గల్గునే...

నిర్వ. 9. 27.

ద్వి. ముద మంది మదిలోన మొగమోట లేక,
మదిచలింపక సభామధ్యంబునందు ..
రం రా. అయో. 111 పా. 18 పం.

మ. మొగమోటంబున నీవు వారియెదురన్ ముఖ్యంబు యుద్ధంబు కాఁ, దెగనాడన్ వెఱతేని .. ఉ. హరి. 4. 169

సీ. . ముఖభీతి దగు మొగమో టనంగ ..
ఆం భా 1 133
దశకు. 3 9

మొగమోటకాఁడు విశ (మొగమోట + కాఁడు) దాక్షిణ్యము గలవాఁడు

సీ తనలోఁతుపాఁతుసైతము గానరాఁ గూర్మిఁ గలసిన మొగమోటకాని వదలి .
వరాహ 1 32.

(ఇట అదికూర్మమని వ్యంగ్యార్థము)

మొగమోడు అ. క్రి (మొగము + ఓడు)

1. దాక్షిణ్యపడు.

(ఇది యుభయయతులలోనిది)

ఉ. అన్నినయట్ల యిమ్మునిసురాధిపులం బెడ నాడుచున్నసీ. యున్నతికంచె వాకు మొగ మోడి సహించిరి గాక .
కు సం. 2. 163.

క. మాడకు మిక్కిలి యడుగము, చేడియ మత్స్వామి ముమ్ము చేసినమేరల్, జాడఁగ నడపఁగఁ దగు మొగ, మోడంగా రాదు మాకు మొగి నెవ్వరికిన్ ...
హరిశ్చ 5. 94

మొగమోడక చెప్పితిఁ గౌరవేశ్వరా ...
భార. ద్రో. 1 305

క. నీ మంచితనపు వటనల, నే మొగమోడుచు వెఱుంగ కిట్లుండితిఁ గా, నేమిటికి వాకు నీదువ్ర. భామాధురి .... ప్రభా. 1. 86.

2. సంకోచించు.

చం. ... కూడుద మీతఁడు నొవ్వకుండగా, మనమును నీతనిన్ బలసమగ్రుల మై యటు గాక యోడి రం,చునికి ప్రమాద మేను.

కం. తగవరి యగుతా నొంచినఁ, దగుదండము రాజు వాని దఁడింపఁ దగున్, మొగమోడి విడిచె నేనియు, నగుబాటగుఁ బాప మొందు నరనాథునకున్.
విజ్ఞా 2. 122.

చం ... సత్యము ధర్మ మెఱింగి యుండియున్, దెగ మొగమోడి యున్న జననిందితు లొందుదు రెం దధోగతుల్ ...
ఉ రా. 7. 237.

మొగరంబము వి, తుమ్మెద (చి. ని., శ. ర) (వేశ్యాంగనావర్ణనము.)

సీ. చక్కి లెత్తిన గోటిపనలు సిబ్బెపుఁ బొడల్ భ్రమరకఁబులు మొగరంబములను ...
చంద్రా. 1 32.

మొగరము[1] = మొగ్గరము. వి. వ్యూహము (చి. ని. శ ర.).
జ : మొగరించు.

మొగరము[2] = మొకరము వి. (మొగ[1] + రాడు [2]) మొగరాడు.

సీ ... మొగరాడు మొగరంబు నాఁగను దగు నికేత, నాగ్రిమ స్తంభాఖ్య ...
ఆం. భా. 2. 220

మొగరాడు వి (మొగ[1] + రాడు) గృహాగ్ర స్తంభము, మొగరము.

సీ. .. మొగరాడు మొగరంబు నాఁగను దగు నికేత, నాగ్రిమ స్తంభాఖ్య ....
ఆం. భా. 2. 220.

మొగరించు. స. క్రి. (√ మొగఁము[1]) ఎదిరించు. (అక్రమించు. శ. ర.)

కం. అగనో కావో వరములు, డిగవిడువఁగ రాదు హంస డిభకుల నమ్మెన్, మొగరించిన హరు వయినను, జగ మెఱుఁగగఁ దోలి తమ్ముఁ జంపెద ననుమీ.
ఉ. హరి. 4. 167.

మొగజా. వి. (మొగము + జాయి) వజ్రమణి, ప్రధానమణి.

మ. మొగలిం గేదఁగిరేకు వంకకుహాళి న్మత్తల్లిం బు
చ్చ్రటాళిలో, మొగజాత శృఁగటిన్ మిటా
రి కపురంపుంబలుౘ గారాకు డీ.వగమి
న్లేజిగు రుక్షువిల్లునటు లీవై దేహు యాగ
క్రియా, జగతిం బాల యొకర్తు సీత యను
సంజ్ఞాగల్గి వర్తిల్లఁగన్. చం. రా. 3. 71.

మొగలి. వి. కేతకి, గేదఁగి(వృ వి.)(బ. మొగలులు, మొగళులు, మొగళ్ళు. దీని భేదములు తెల్లపూ మొగలి, పచ్చపూ మొగలి.)

ఉగడ ... మొగలివిరుల్ పూమొగ లివె నెచ్చెలి.
యయా. 4. 25.

ద్వి. మోదుగు కలజువ్వి మొగలి సంపెంగ,
గేదఁగియును నాడెకెడము వారిజము.
ద్వి. క. సా. 2. 658 పం.

సీ .. మొగలిపువ్వున ముండ్లు మొలచినట్లు.
వై జ. 3. 125.

చం... వవ గంధలుబ్ధ భుజగీపరివేష్టన నా మొగళ్ల
పిం, డునఁ తెలిగెం బసిండి తగడుం దెగడుం
బువురేకు మొత్తముల్ ... ఆము. 4. 95.

ఆం. భా. 2. 79.

జ. మొగలిత్రాఁచు, మొగలినార, మొగలిపనస, మొగలిఱేఁకు, మొగవేలు,

మొగలింగ, వి ఉలిమిరి, వరుణము (వృ వి.).

సీ. ముక్కుదాఁడిమి బీర మొగలింగ కోఁదాడు
నేఁదాడు ఖర్జూర మీఁత వేల, తాడి ...
హంస. 4. 11.

సీ వరుణనామము బలిమిరి యవ మొగలింగ
నాఁగ నిసుకమ్రాను నాఁగ దనరు ....
ఆం, భా. 2. 48.

మొగలిత్రాచు. వి. (మొగలి + త్రాఁచు) మొగలి చెట్లలో నుండు తెల్లని చిన్న విషసర్పము (వా.).

మొగలినార. వి (మొగలి+నార) మొగలియూడలనుండి తీయునార. (వ్యవ.) మొగలినారతో నులక పేని మంచము నేయుదురు.

మొగలిపనస. వి. (మొగలి+పనస) అనాస, ఒకానొక పండ్లచెట్టు (శ. ర.).

మొగలిఱేకు. వి. (√మొగలి) 1. మొగలిఱేకు వలె నుండు స్త్రీల శిరోభూషావిశేషము. (శ. ర, వా.).

2. కంఠ మందలి నఖక్షత విశేషము.

సీ నరవి నఖక్షతస్థానముల్ వివరింతు ... మెడ
మున్న యవియె మొగలిఱేకు అనఁ దగు ...
వేంక. మాన. 1. 75.

మొగలివాకిలి. వి. ఔ. (మొగ[1] + వాకిలి, వ్యుత్పత్తిని వర్ణాధిక్యము.). 1. ముఖద్వారము, తలవాకిలి

సీ, దళవాటికయందుఁ దరుణేందుమౌళికి మొగలి
వాకిట ధామమును రచించె. భీమ. 1. 74.

1. హజారము, ఆస్థానమండపము.

చం...అ, వ్వనజదళాక్షి నిన్ మొగలివాకిటి కీడిచి
తెచ్చి చోరదం, డన మొనరింపఁ జూడఁగ ...
భల్లా. 5. (శ. ర.).

మొగలు వి. మహమ్మదీయులలో నొకతెగ.

గీ. పాదుషా వారి మీఱుబరీదుసైదు, ధక్కను
మొగల్గరీబుపఠాణు లారిః పౌఁజులు పలాయన
మొనర్చువటిమ గల్గు, తురకదొరలము . .
రంగా 2. 89.

మొగలేఱు వి ఔ. (మొగలి + ఏఱు.) సువర్ణముఖరీనది, కేతకీనది

కం. బాలక యిచట శిలావట, మూలంబునఁ
గొండవఁడ మొగలేటిదరిన్, శైలసుతాపతి
భక్తుల, పాలిటి పెన్నిధి వసించు భక్తిం గొలుమీ.
కాఁ. 3. 56, 1 66.

మొగవడము వి. (మొగము + వడము. సం ముఖపట,) ముఖాచ్ఛాదనము, ముఖకవచము, (ఏనుఁగుమీఁదఁ గప్పెడు వల్లకంబళము, శ. ర.)

కం. జలధారలు మదధారలు. జలదంబులు మొగ
వడములు చండానిలవి, హ్వాలగహ్వార రవ
ములు గర్జలు గా గిరు లమరె సమదసామ
జసమతన్. హరి. పూ. 6. 108.

వ. తదనంతరంబున యుద్ధసన్నద్ధులై గజంబుల మొగవడంబు లెత్తించి.

కు. సం. 11. 704

మొగవాడ. వి. (మొగ + వాడ, దేవాలయాదులలో దేవుఁడు మొదలగు వారికి ముందుఁ గట్టెడు అడ్డుతెర.

ద్వి. అంకకాఁడునుబోలి హరిభక్తు లలర, నటమటి మొగవాడ దెఅచి వీక్షింప ..

బస పు. 4. 202 వం 7, 208 వం.

మొగవాళము మొగపాళము. వి. (√మొగ[1]).

1. ఇల్లులోనగు వానిముందు భాగము.

సీ. మొగవాళ మన గను దగును నిస్సరణము ...

ఆ. భా 2. 23.

2. కాలెము గూడ మున్నగువానితో తోడు నీళ్ళు పాఱెడుకాలువ మొదట పచ్చికపెల్లలు మొదలగువానితో నేర్పఱచిన యెత్తు ప్రదేశము, మొత్త

ద్వి. అగపడి కావేరియంబు పూరంబు, మొగవాళమువఁ గుంభమున ముంచి ముంచి, యొడవడకుండ నీరెత్త ... ద్వి పం.మ. 4 288

మొగవిచ్చు అ. క్రి. (మొగము + విచ్చు ముఖభాగమున వికాసము గలదగు, అగ్రభాగమున వికాసము గలదగు.

సీ. మొగవిచ్చు పసిఁడిగేదఁగిఱేకుగమి మించు విశదచ్ఛదములను విద్రిచి విద్రిచి ...

పాండు. 4. 220.

మొగవీణె. వి. (మొగము + వీణె సం. ముఖవీణా) వాద్యవిశేషము (శ. ర, వా.).

మొగసరి. వి. (మొగము + సరి) మొగముట్టు అశ్వాదుల ముఖాలంకారము

గీ. జిగిదొలఁకు తేజ పాలాని మొగసరియును, ఖూని సాహిణి యొకకత్తలాని దెచ్చె.

చంద్ర. 2. 17.

సీ. మొగసరి క్రైరవంబులకు నుద్ఘాటన కలిత యంత్రం బంధకారమునకు ...

వరాహ 1 23.

సీ. జిగి మించు చౌదంతి మొగమునఁ గీల్కొన్న హరినీలము మొగసరియనంగ ...

భాను. 3 17.

మొగసల = మొగసాల (శ. ర)

మొగసాల = మొగసాల వి (సం ముఖశాలా)

1. రాజగృహము, తలవాకిటి చావడి, మోసల, అజారము

ద్వి. మొదని యారావణు మొగసాల గాచి,కొని యుండు రోకటి కోటిరాక్షసుల ...

రం. రా. యు. 203 పు. 28 పం.

వ. నాలుగు యోజనంబుల విస్తారంబు గలుగ రచియించి మొగసాలలు పరుఁగులు పసిఁడిప దీర్చి యతని మందిరం బర్ధయోజనవిస్తీర్ణంబై విరజం బనుపేర ... హరి ఉ 4. 211.

ఉ. ...పులస్త్య మహర్షి ... అద్దరా, కాంతునివీటికేఁగి కుతుకం బెసఁగన్ మొగసాలనిల్చినన్ ...

ఉ రా 2. 259, ఆం. భా. 2 14.

2 తలవాకిటిసంచ.

గీ. ఓ లతాతన్వి శివయోగి యొకఁడు లేఁడు, నేఁడు మొగసాల నిది యేమి మూఁడె నోకొ .. హర 2. 39.

కం. వగ దప్పి తిరిగి వితిగిన, పగిదిన్ దలవాంచి యెల్లబంధులు దెగడన్, మొగసాల వచ్చి నిలిచిన, వగ సాలక జనని దొడుకవచ్చెన్ జానిన్.. ప్రబంధ. 6. 77.

సీ. అగు నన్న నల్లేని మొగసాల నుండుఁ డాయన యూరలేఁడు .. పాండు. 4. 158.

మొగసిరి. వి. (మొగము + సిరి) 1. లోకమోహన మగు ముఖశోభ.

ద్వి. అరయ నందఱకంటె నహిరాజశైల, మురవైరి కిటువంటి మొగసిరి గలదొ ...

ద్వి. పరమ. 3. 167 పు. 14 పం.

2 వశీకరణౌషధము.

కం. చప్పట్లువెట్టి చేతులు, విప్పుచు మంత్రించి
కుంచె విసరుచు రాగం, బొప్పగ మొగసిరి
కాటుక, గప్పిన కనుఁగవలఁ గొలువు కల
యఁగఁ జూచెన్ ... వా. రా. 2. 221.

సీ. మృగము చేరఁగ వచ్చు మొగసిరి చూర్ణంపుఁ
దిలకంబు లలికసీమల ఘటించి ...
పి. శకుం. 1. 113.

ద్వి. ఒగి ఫాలమున నొప్పుచున్న రుద్రాక్ష, మొగ
సిరి మసిబొట్టు ... ద్వి. పరమ, 2. 31 పొ.

మొగి. వి. 1. పూనిక, ఉత్సాహము.

కం. సాధులకుఁ బేదవారల కెగ్గుల్, మొగిఁ జేయు
దుర్వినీతుల, కగు ననిమిత్తాగమంబు లయిన
భయంబుల్ ... భార. ఆది. 1. 85.

కం. విప్రుఁడొకఁడు నూతన కావ్యం, బది గైకొని
చెంతకుఁ జని, ముదమున నాశీర్వదించి మొగి
నిట్లనియెన్ ... ఘటికా. 1. 12.

ఉ...పంక్తికంఠుఁ డాఖిలభుజా ప్రతాపమును
బెంపును మీఱఁగఁ బోరె వానితో, రేలుఁ
బగళ్లు నాక నలిరేఁగి మొగిన్ బదిరెండు
మాసముల్. ఉ. రా 3. 375.
భార. సభా. 1. 214.

2. తడవ, పర్యాయము. (ఈ యర్థమున ఒక్క-
శబ్దపూర్వకముగనే కానవచ్చుచున్నది)

కం. తనరిన యశ్వంబతీర్థం, బున కరిగె నగంబు
లొక్కమొగి గ్రక్కదలన్ . .
భార. ఆది. 2. 70.

చం. తఱిమి సుశర్మఁ గిట్టి యతిదారుణ భంగి
రణంబు సేయ వాఁ, డుఱక నిశాతసాయకము
లొక్కమొగిం బది మేనియందుఁ గ్రిక్కిఱి
యఁగఁ జేసి ... భార. విరా. 3. 215

ఆ. వార లొన్నమళ్ళువాయ యంచుఁ బఱచి,
రొక్కమొగిని దిశలు పిక్కటిల్ల ...
భీమ. 6. 18

మ. కలంకన్ ఘూర్ణిలు ఘోష మొక్కమొగి దిక్చ
క్రంబులం గ్రమ్మినన్ .. వసు. 2 142.

3. మొత్తము (ఇది ఈ యర్థమునను తఱచుగ
ఒక్క- శబ్దపూర్వముగనే గానవచ్చుచున్నది.

సీ. తడవిండ్లు సేపట్టి తడయక యొలుకులై
యార్చుచు భూతమ్ము లాత్మసతుల గీ. నెలు
కుసతులఁ గావించి యయ్యెలుకరాజు,
ముందటం బక్కియల నొక్కమొగిన నిలి
చిరి.. భార. అర. 1. 300

కం. వాసవనందనుఁ డెంతయుఁ, గాసిలి
యున్నాఁడు మనలఁ గని యించుకయుం,
దా సైరణ సేయఁడు గను, మోసము తె
లొక్కమొగిన ముసరఁగ వలయున్ ...
భార. విరా. 4. 230.

కం. విని కడఁగి యసుర లెనుబది, యొనిమిదివే
లొక్కమొగిన యెత్తిన హరియుం, గినిసి ...
ఉ. హరి. 1. 147.

ద్వి. మున్నీరు తరువంగ మొగి నైనవెన్న
తిన్నె యో యన నొప్పు తెలిదీవినడుమ ...
అ. మ. క 1 19 పొ. 14 పం.

4. విధము, రీతి

శా ... ప్రద్యుమ్నుం డాహవకేళి సేయునెడఁ
దోడ్తో భూతముల్ ప్రీతితో, నామ్నా
యాగతభూపమాంసములు చేయారంగఁ
గూర్చున్ వెసన్, నిమ్నోన్నతావతలంబు లొక్క
మొగిగా నిండార బండారముల్.
ఉ. హరి. 6. 69.

ఉ. జవ్వని యించుకే మొగముచాటున నుండఁ
గుబేరసూతి యా, దవ్వుల నుండి నాపెదవి
తప్పక కన్గొన నే నెఱింగి లో. నువ్విళులూరు
ముద్దుమొగి యూరక తా బయలానినందు
కీ, నవ్వఁగ దాను నవ్వి సురనాథకుమా
రునిఁ బిల్తునా యనున్. కువల 5.16.

ద్వి. జగములు భయమందె సకలభూతములు,

మొగి దప్పె జను లెల్ల మూర్ఛాత్ములైరి
రం. రా ఉ. 184 పు 23 పం

5 మొవ్వు, లేత ఆకు మొలక,

కం మొగి విరిసి కలుకు గూడక, సగులక, వెడలు పునునిడుపుఁ బసిమియుఁ గలశేఁ, జిగురరఁ టాకులు పెట్టిరి, దిగదిగ నద్దేవియాజ్ఞ దివ్య పురంధ్రుల్ . భీమ 2 128

ద్వి కనుపట్టె వెన్నుచెంగటి నీలవేణి, యన టెక్కె మ్మొగిమీఁదియశివం క్తిఁ దెగడి
ఆ మ. క. 2 64 పు 16 పం

అవ్య్. క్రి. 1 పూర్వము, మునుపు

2 పురోభాగము, ఎదుట.

సి మున్మున్న మునుముందు మొగి ముంగల యనఁగఁ దగును బురఃపురార్థములుగాను
ఆం భా 3. 78.

(పై రెండర్థముల కిదియే యుదాహరణము)

3 కొన్నియెడల వాక్యాలంకారముగా ఉపయోగింపఁబడును.

ఉం. ఒగి విల్లు సూతుతలయుం, దెగి పడ నొక టొకట వారలు ద్రెళ్ల నిరుగవన్, మొగి రెంట మూఁట నిరుసులు, నొగలు విఱుగ నొకట వాని నో సేయుటయున్ ...
భా రా అర 1. 336

కం ఒగదుపకారార్థముగా, మొగి రుద్రులు రుద్ర లోకమున నుండి ఖువిన్
శివ సా. 1 74.

చం. ఎఱకలు దిద్ది కంధరము లెత్తి మొగిం జర లాట మున్నుగాఁ, బఱచుచు లేఁతవెన్నె లలు పారణ సేయుచు . .
పి. శకుం 3. 159

మొగి(యి)ంచు. స క్రి (√మొగియు) మొగి యఁజేయు, ముడుచు.

గీ. కేలుదమ్ములు మొగియించి కెలవ మన్న, చిన్నముద్దులసిరియాళ సెట్టి కనియె ...
హర. 2. 73.

గీ. పృథులగతి మించి తమపేరు లేర్పరించి, నేరి పొడగాంచి వేర్వేఁ చే మొగించి
ల. వి. 1. 64

మొగిడించు. స. క్రి (మొగుడు + ఇంచు) మొగుడఁజేయు, ముకుళింపఁజేయు

చం. వదనసరోజపంక్తి కరవర్షమునన్ మొగిడింపఁగా నన, య్యో ద దశకంధరుం డిచట నెచ్చట లేఁడు తనూజుఁ జూపి శ్యామ దొలఁగి యున్నావాఁడు ... నిర్వ. 6 150

చం .. వనజాతపీఠిఁ గ, న్నర మొగిడించి సృష్టికరణాయతి మూలకుఁ ద్రోఁచి భారతీ, చరణశిఖాంతవిభ్రమసనంబులఁ బ్రస్తుతి సేయు ధాత వేం పంచ 1 2, వీర 3 57.

వ. అమ్మహర్షులు పరమేశ్వరానుమతంబున నిజార్హస్థానాసీను లై కరకమలంబులు మొగిడించి .. కు సం. 4 213.

కం తమ్ములు మొగిడించినఁ దను, కొమ్మలు లోఁ జిక్కి నిక్కి-కూరిమిఁ జట్టన్, ద్రిమ్మరు మగతుమ్మెద గా, నెమ్మది వగ గాక యున్నె నెలఁతలఁ బాయన్, యయా. 2. 74.
(మొగడించు. శ ర పా.)

మొగియు అ. క్రి 1, కవియు, వ్యాపించు.

చం గగనము తారకాగ్రహవికాసవిభాసిత మై వెలింగెడున్, మొగిసివచీకటిం జెఱచి ముంగలి దిక్కులు తెల్లఁ జేయుచున్ ... నెగడెడు నింగిఁ జందురుఁడు. భా రా. బాల 324

2 పూను యత్నించు.

చం. .. కూరకూన్య మీ,నగరము లంక నింకఁ గదనం బనుమాటలు సిక్కె నేగతిన్, మొగి యఁడు పంక్తికంఠుఁడు సముద్ధతిఁ బెంపటి యుద్ధకేళికిన్. భా. రా యు. 1128

గీ. పరవినీతప్రబంధముల్ భంగపఱుప, మొగిసి ప్రాసంబుచేతనే మోసపోవు, సాధుజన సంచిత పదార్థచౌర్యరతుఁడు ...
రా. వి. 1. 18.

జ : మొగించు.

మొగిలు = మొగులు వి బొ. మేఘము
(బ. మొగిలులు, మొగిళులు, మొగిళ్లు.)

ఆ మెఱుఁగు మొగిలు నొచ్చు తెఱఁగున వాట్య మం, దిరము నొచ్చి తనదుగురువుకడకు, వరిగి నెమ్మి యిట్టు లను ...
భార. విరా. 4 27

చం గగనతలంబు నెత్తురులఁ గండలు నెమ్మొలు నొక్క యమ్మడిన్, మొగిళులు లేకయుం గురిసె మొత్తము లై పెనుగ్రద్దలాడె
భార ద్రో 1 182

ఉ . గాఢ్మొగిళ్ళగొదతోఁ జెఱలాడెడు బొబ్బరింతగా, దృష్టి విసంజ్ఞ గాఁగఁ జెవులూఁదిన వల్లవుఁ డుగ్వఁ గూలఁగా, బెబ్బులిగొఁతుక్రో ల్గఱచి ... ఆము. ౬. 20

సీ మూఁక లై పొడ వైన చీకటిమ్రాఁకులచాళ్లు గాఢ్కావన్న మొగిళ్లు గాఁక .
యయా. 4. 4

సా. మొగిలులోపలినీళ్లునమ్ముట = ఎపుడో రాఁబోవుసందిగ్ధ మైనఫల మపేక్షించుట.

ద్వి పనుపడ మొగిలులోపలినీళ్లు నమ్మి, దొన నీళ్లుఁ జల్లువేఁదురు లెందుఁ గలరె . .
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 4. 20 పం

జ · మొగిలుత్రోవ, మొగిలుపగవాఁడు.

మొగిలుత్రోవ వి (మొగిలు + త్రోవ.) ఆకాశము

కం. చేసిన నాతఁడు తొల్లిటి, దోసంబులఁ బాసి మొగిలుత్రోవను జేజే, వేసంబున నరుగుచు రా, కానఁబడొరి నన్నదారి కన్నినఁ దెలి పెన్ ...
అచ్చ. రా. అర 118.

(ఇట్లే : మొగిలుదారి)

కం. జేజేరాజారాజుజ, గాజిని నొగిఁ దెగడి నెగడఁగాఁ జాలెడుమే, త్తే జూనెడు కుత్తుక గల, జేజేకు న్మొగిలుదారిసిగ జేజేకున్ .
అచ్చ. రా. బాల. 26

మొగిలుపగవాఁడు. వి (మొగిలు + పగవాఁడు.) వాయువు

కం మిగిలిన చెట్టుం దిమ్మరి, జగబంటులు నందు నందుఁ గని రటువలె న, మ్మొగిలు పగవాని కూనయుఁ, నొగిఁ గొందఱఁ గూడి యరుగు చుండెడు నెడలన్.
అచ్చ రా కిష్కిం. 87

(మొగిలుపగవానికూన = వాయుపుత్రుఁడు. హనుమంతుఁడు).

మొగుచు = మొగుడుచు. మొగుడ్చు
స. క్రి (√ మొగుడు) మొగడఁజేయు, ముకుళింపఁజేయు

కం మొగిచినచేతులు ముందల, నిగిడించి నితాంత వినయనిధి జాంబవల్, దగ విన్నవించి కిట్లని
భార. విరా 3. 79.

సీ అంబమూర్తి, మిగులఁ దెలుపెక్క మొగిచిన మీఁగికంటి, తెప్పు పద్మరేణువు లీల నొప్పు మిగిలె, నభవునకు గంగసలిల విహారకేళి,
హరి ఉ. 7 71

ఆ ఒక్క రెుఱుకుఱేఁడు నక్కకొమ్మను నిల్చి, గోఱజాలు జున్నుఁ జాఱపప్పు, బీలిగఱుల యంపకోలలు సెలవిండ్లుఁ, గాను కిచ్చి కరయుగంబు మొగిచి.
మనుచ. 4. 14

కం హ్రాన్మణి సూత్రాకృతి యగు, చిన్మూర్తిఁ బురాణపురుషు శేషావాసున్, గన్మొగిచి లోని మావున, సన్మాన్యుఁ డతఁడు చూచు సమయమునందున్.
పాండు 4 76

మొగుడు = మొగడు అ. క్రి ముకుళించు. సంకుచితమగు

కం మిడికెడిఁ బెదవులు వ్రేళులు, మడిగెడుఁ గనుదోయి మొగిడె మాయెదురఁ గడున్, వెడవీఁక యొడలు చేసెదు, కడపల జపమూనక సేఁడ గలదో లేదో.
ఉ హరి. 4. 44, ఆము. 4 12.

కం. కోకనదదళులు మొగుడన్, గోకంబులు విడిసి దిశలకుం జన ... కు. సం 8. 64.

గీ వారి ముఖమండలములతో వారిజములు, మొగిడె శోకతమంబుతో నిగిడెఁ దిమిర, పటలి ... భార. సా. 1 19.

మొగుడఁబాఱు = ముకుళించుట కున్ముఖమగు, మొగుడ నారంభించు.

గీ మొగుడఁబాఱిన యరవిందమును బాసి, గములు గములుగ మత్తభృంగములు గూడి ... పాము 3 40.

బ మొగిడించు, మొగచు మొగుడుచు, మొగుడుదామర, మొగుపు, మోడుచు, మోడుపుఁగేలు, మోడ్పుఁజేయు.

మొగుడుచే(డ్చు) = మొగుచే స క్రి. (√ మొగుడు) మోడుచు, ముకుళింపఁజేయు

కం. ఇదె నీరాయనిఁ దెచ్చెద, నెద నుమ్మలికంబు మాని యెలనాఁగరో నెమ్మదిను డు మింక నని చేయిడిరాయిపె మొగిడిచి జోహారులిడి చను సెడలన్ అచ్చ రా సుం 17..

గీ. హరియు నమ్మౌని యనుమతి నర్ఘ్యపీఠమున సుఖాసీనుఁడయి కరములు మొగిడ్చి ... పారి. 1. 46.

చం .. అయోధ్య కేఁగుదెంచిరి వినయంబు మించ రఘుశేఖరుఁ గాంచి ప్రణామముల్ ఘటించిరి కరముల్ మొగిడ్చిరి వచి చిరి . యిట్లని యంద ఱొక్కటన్ ... ఉ. రా 8 253.

మొగుడుదామర = మొగడుదామర. వి. (మొగుడు + తామర) ముడుగుదామర, నమస్కారి (వ్య.వి.) 1 (శ ర)

మొగుపు. వి. (√ మొగుచే) మోడ్పు, మొగుడుట

గీ కొలువు వందున్న యాదవకోటి యెల్ల, మొగుపుఁగేలు ఫాలంబున మోచి యుండ. ఉ. హరి. 1 120

రగడ రామాశికిలో గణుతికి వెక్కిన శ్రీ నృసింహునకుఁ జేతులమొగు పని. హంస. 4. 218.

మొగులు = మొగిలు మొయిలు. మొయులు. వి. దే సం మేఘః. త. ముహిల్, బ. మొగులులు, మొగుళులు, మొగుళ్లు, కొన్ని యెడల దీనికి నాల్గు నామకసప్తమ్యంత్వలోపము నగు) మేఘము

సీ ముయ్యేడువారధులు లకాలవర్షంబుఁ గురియింపఁ బంపు మొగుళ్ళగములు ... హరి. 2. 15.

కం నిలువక తరగుల్మాంతరములలో వడిఁబాఱునప్పుడు మొగుళులు వాఱం, దీపాల వెలుఁగుచు నెడనెడఁ, బలుమఱు జాదురుఁడు దోఁచుపగిదిం దోఁచున్ భా. రా. అ. 2. 54.

సీ గగన మ్మను కట్టు మొగులుతో నుదయించెఁ బెఱమదిక్కునఁ దోఁచె శక్రధనువు ... విక్ర. 4 27.)

సీ కారొన్న కటికి చీకటి మొగుల్మొత్తంబు గురిసిన వడగండ్ల గుంపు లనఁగ ... పారి. 2 26, ఆం. భా 2. 71

మొగులుముట్టు = మేఘమును తాఁకు, మహోన్నత మగు

సీ మొగులుముట్టిన మహామూర్ధంబు ధర మోవఁ బాదాంబుజములకుఁ బ్రణుతిఁ జేసి ... కాశీ. 1. 99.

జ : మొగులుకడిమి, మొగులుధారి, మొగులువిరి.

మొగులుకడిమి. వి. (మొగులు + కడిమి) ధారాకదంబము, నీటికడిమి (వ్య. వి.).(శ. ర.)

మొగులుదారి. వి. మేఘద్వారము, ఆకాశము. (శ. ర).

మొగులువిరి. వి. (మొగులు + విరి) మేఘపుష్పము, జలము.

గీ. మొగులువిరి నీరు వాఁగను దగు జలంబు. ఆం. భా 153.

మొగ్గ^{1} = మొగడ వి ముకుళము

గీ ... లేబొండు మల్లెపొదల, తుదల జప్పట
లై కడుదొడ్డ లగుచుఁ, బొడమె మొగ్గ లగము
లగ్గి బొబ్బలట్లు .. అము. 2. 56.

సీ గ్రుచ్చినట్టుగ జాదుకొన్న మొగ్గలగుంపు
ప్రకటపాటలబిందుపాళి గాగ ....

గీ. ... వాహ్యాళి వెడలుమదను, మదపుశేనుఁగు
బోలె నామని దనర్చె ...
రాఘవ. 2. 5

సీ మొల్లమొగ్గల నెనయు పల్వొవలవాఁడు ..
నీలా 1. 83 ఆం. భా 2. 40

మొగ్గచెమటలు = మొగ్గవలె నుండు చెమట బిందువులు.

కం. డగ్గఱి జలపానాగత, దిగ్గజకటగళితమదన దీసౌంభస, మృగ్గంధవహము తనువుల, మొగ్గచెమట లాఱ విసర ముదితాత్మకులై
వరాహ 7. 56

జ: మొగ్గతొడుగు, మొగ్గవిచ్చు

మొగ్గ^{2}. వి. వేశ్యాదులు తల పాదములతో చేరు వట్లు విల్లువలె వెలికిల వంగుట.

(శ. ర. బ్రౌ. చూ. మొగ్గతిలు, మొగ్గవాలు.)

జ: మొగ్గతిలు, మొగ్గవాలు.

మొగ్గతిలు. అ క్రి. ($\sqrt{}$మొగ్గ^{2}) మొగ్గవాలు.
ఉ. ఉ గ్గడలించివైవ నెఱికొప్పిడి ముంజె
ఱఁగుం బదాంగుళిన్, మొగ్గతిలం దగుల్పడఁగ
మూపునఁ గ్రొమ్ముడి వేగ హత్తుకో, దిగ్గన
లేచి... ఉ. హరిశ్చ. 4. 26.

మొగ్గతొడుగు. అ. క్రి. (మొగ్గ^{1} + తొడుగు) కోరకితమగు, మొగ్గలు పొడమినదగు.
(వ్యవ. మల్లెతీఁగె ఆకులు దూసిన మొగ్గ తొడుగును.

మొగ్గరము = మొగరము. వి. 1 వ్యూహము, సేనాసన్నివేశవిశేషము.

కం. అగ్గలిక మెఱసి కడఁగుచు, మొగ్గంములు గడచిపోయి మునుమున మఱదిన్, మొగ్గ తిలఁజేసి దీనికి, సిగ్గువడని నిన్ను నేమి చెప్పదుఁ జెపుమా ... నిర్వ 5. 128

సీ . . పాండవసేనఁ దఱిసి మందాకినీ తనయుఁ
డేచి, గీ. చేదిపాంచాల కేకయులాది గాఁగఁ,
గల్గుభూపాలకోటి మొగ్గరము లెల్లఁ, గలఁగఁ
దిరుగుడువడ ... భార. భీష్మ. 1. 293.

సీ. వ్యూహంబు వెలయుచునుండు మొగ్గర మన
నొడ్డణ మంచన నొడ్డవంగ ...
ఆం. భా. 2. 110.

2. గుంపు

కం. డగ్గఱి పిశితాశను లొక, మొగ్గర మై కోట
నొర సముద్ధతులైవన్ ... నిర్వ. 4. 57

ఉ ముందు పసిండితమ్మిబలు మొగ్గలమొగ్గర
మావగించు ... చందనగంధి చన్నుఁగవ
చంద్రుఁడీ .. కృ శకుం. 2. 12.

3. యుద్ధము

కం మొగ్గరములోన యిరువుర, యగ్గలికలు
మెఱసె గదలు వాకస మంటన్ ..
ఉ హరి. 3 61

ఆ. మూఁడుశరము లతఁడు ముదలించి యట
వాని. మూఁడుతలలఁ ద్రుంచె మొగ్గరమున...
మొ. రా. అర, 18.

మొగ్గలము. విజ అతిశయించినది, మిక్కుట మైనది.

ఉ మొగ్గలమైనకోర్కి దుదిముట్టఁగ మత్సవ
లీలఁ జూడ నా, కగ్గముగాఁగ వంశము
సుధాంశుఁడు గల్గినరాత్రివోలె నీ, విగ్గురు
గర్భసంపద వహించియుఁ జెప్ప వ దేమి
నావుడున్, సిగ్గున లేఁతనవ్వుఁ గదిసెం
గమలానన ముద్దుమోమునన్.
నిర్వ, 8. 82.

మొగ్గవాలు అ. క్రి. (మొగ్గ^{1} + వాలు) మొగ్గవేయు. తల పాదములతో చేరునట్లు విల్లువలె వెలికిల వంగు

కం. అలి యదుకుచుండె బాలిక, కను నులుముచుఁ
బెంచి విఱిచి కటకటవాపో, యెను మొగ్గ
వాలు చందంబున నడు మెగనెత్తికొనుచుఁ
గొత్తులమీఁదన్ . కళా 6. 160.

మ...ముత్యాల పేరులు వక్షోజతటిం బుటం
బెగయఁగాఁ ద్రోపాడఁ జన్నుల్ కటీ.
స్థలిపై వేసలి మొగ్గవాల చడుగుల్ చండింప...
పాం గ 1 44 (ఇట 'నర్తింపన్' అని
భావము)

మొగ్గవిచ్చు. అ క్రి (మొగ్గ + విచ్చు) 1. విక
సించు,

2. యథాయథలగు, చెల్లాచెదరగు (శ. ర.)

మొగ్గు = మొగ్గు. అ క్రి వ్రాలు, ఒరఁగు
(ఇది శ. ర లో 'మ్రొగ్గు' గా గ్రహింపఁబడినది.
అయినను పెక్కుగ్రంథముల రేఫవర్జితముగా
నుండుటఁబట్టి ప్రత్యేకముగా గ్రహింపఁబడినది)

ఉ. అగ్గజరాజ కుంభకుచయందము చందము
డెందముం దమిన్, మొగ్గఁగఁ జేయడాయఁ
జను . కవితా 5. 88,

సీ. తలిరాకుపై మొగ్గువలరు మొగ్గ యనఁగ
మోవిపై ముక్కు అముత్తె మమర ..
శుక. 3 433

సీ అటమున్నె వాకిట కరుదెంచి మదదంతి డిగ్గి
పాదములపై మొగ్గినట్టి, రాజహంసునిఁ
బట్టె రా వి. 5 73.

కం. త్రాసును వేశ్యయు నొకసమ, మౌ సందే
హింప వలవ దవనీస్థలిలో, వీసం బధికం
బిచ్చుట, నోసరి గా కందుమొగ్గు చుండును
సుమతీ సుమతీ. 66 (ప్రా.)

2. నేలఁగూలు, క్రిందఁబడు.

చం. పొడిచిన మొగ్గి యప్పొలసు బోనపు మేటి
మగండు బీర మేర్పడ వడి లేచి..
అచ్చ. రా. యు 305.

వి హెచ్చు, ఆధిక్యము

ఉ చూడరె వీఁడరే యెవరు శోభనవేళఁ దగ్గు.
మొగ్గుగా, జాడ లెఱుంగఁగా వలదె .
చెన్న, 5, 103.

మొటిక = మొట్టిక, మోటిక. వి. 1. మొలక,
అంకురము.

(వ్యవ) మొన్న పెరటిలో పాఁతినకంద అప్పుడే
మొటికలు వేయుచున్నది

పీ. మొలక మొలవ మొక్క మోక మోసిరిక
మొటిక నా నంకురం బొప్పుచుండు ..
ఆం భా 2 35,

సీ ఎన్ని సేర్చినది తా నిన్నటి మొటికగా యా
కొమ్మ కిడఁడు బొమ్మనఁ గదమ్మ ...
కువల 26 (నిన్నటి మొటిక = 'పసి
బాల' యని భావము).

2 తునుక (శ ర, ప్రా.)

మొటికాయ = మొట్టికాయ వి. తలమీఁదఁ పిం
డిటతో పిడచపోటు. (చూ చీకటిమొటికాయ).

మొటికిలి వి (√ మొట్టు. వి మొటికిళ్ళు)
మొట్టికాయ.
(చూ. చీఁకటి మొటికిళ్లు)

మొటిగిడి. వి నీచుఁడు.

కం కుటిలుఁ డపకారి జూదరి, లోటలోటకాఁ
డాగడీఁడు లోభి ఖలుఁడు దుర్వృత్తుఁడు
బలురోగి తక్కరి, మొటిగిడి బాపనగరాను
ముట్టకు మబలా....
ప్రబం. 644.

మొటిమ. (మె), వి యౌవనమున మొగము
మీఁద లేచెడుబొబ్బ, అపగండము

సీ... మొటిమె నా వదనభర్జువు సంజ్ఞ వఱలు
చుండు...
ఆం. భా. 2. 129.

మొట్ట వి. మత్స్యవిశేషము, ఎగిరి యెగిరి పడెడు
చేప, శఫరము.

అ పరిక మొట్ట రొయ్య పరిగ యుఁగిలికము

చీకటింపు జెల్ల నారజెల్ల, కుంటముక్కు మొదలుకొని కలవన్నియు బంటువారి కెల్లఁ బంచి యిచ్చె. ద్వా. 1 221.
(వ్రాఁతప్రతి. పా. మొట్టె. అని శ. ర పా.)

సీ. ప్రోష్ఠి మొట్ట యవ మీను...
ఆం భా. 1. 159

మొట్టమొదలు వి జొ. (మొదలు+మొదలు) మిక్కిలి మొదలు అత్యంతము, ఆది.

ద్వి చిట్టివాఁ డెఱుఁగునె శివభక్తి పథము, అట్టు గాదని పువ్వుముట్టిన చెయ్యి, మొట్ట మొదలికిని గొట్టఁడే త్రెవ్వ.
పండితా పురా 97 పు.

మొట్టి విజ పొట్టి

సీ. పొట్టి మొట్టి గిటక పొడిటి పొదడు... తింగణా యనఁగను వామనాఖ్యదవరు...
ఆం. భా. 2. 128.

(వ్రాఁత ప్రాఁతప్రతి పా. మొటిమ శ ర.పా మొటిమె బ్రౌ. పా.)

మొట్టిక = మొటిక (శ. ర.).

మొట్టికాయ = మొటికాయ. వి. (√మొట్టు) తలమీఁద పిడికిటితోఁ బొడుచుపోటు. (చూ చీకటి మొట్టికాయ)

మొట్టు అ క్రి. (√ మొట్టు) తలమీఁద పిడికిటితోఁ బొడుచు, పిడికిటితో పొడుచు.

ఆ. తిట్టెనేని మొట్టు మొట్టెనేఁ గొట్టును, గొట్టెనేని యముఁడు కొద్దిపఱచు... వేమ. 3. 58.

ఉ కిట్టి వెడంద పేరెర ధకిరున మొట్టితి నోరుఁ గొట్టితిన్, గట్టిడిదిట్ట కూళముని గర్వ మడంచుట నాకు భారమే... చంద్రా. 8. 34.
(ఇట పొడుచు అని భావము)

వి తలమీఁద పిడికిటితోఁ బొడుచు పోటు.

(వ్యవ) పిల్లవానిని నాలుగు మొట్టులు మొట్టి కూర్చుండఁ బెట్టెను.

జ మొటిక, మొట్టికాయ. మొట్లమారి.

మొట్లమారి విజ (√ మొట్టు) మొట్టికాయలు తినుస్వభావము గలవాఁడు (స్వనవర్ణనము.)
సీ ...ముసుగ్రగకలశముల్ చక్రవర్తు లటంచు మొట్లమారులనరి మొనవఁ దగునె చంద్రా. 4 127

మొడికట్టు. వి విధము. రీతి

సీ. ముత్తియంబుల తీఁగె మొడికట్టు పనులచేఁ బట్టు మేల్కట్టుల వరలు విరుల...
ఇలా. 2. 13. (బ్రౌ)

మొడుచు. స. క్రి. మెదుచు, మేదించు.

సీ కాటుక మొడుచుచు కన్నుల నిడఁబోయి పొల్తుక గళమునఁ బూసికొనుచు...
కు. సం. 8. 66.

మొడ్డ. వి. మేఢ్రము, మగగుఱి (వా.)

వ...ఇది విఘ్నము సేసినవాండు గాడిది మొడ్డ తిన్నవాండు.. (కొణిదెన శాసనము)
ద భా. 4. 629.

మొత్త. వి. 1 వాకిటి లోపలి ప్రక్కగోడ. (శ. ర., బ్రౌ.)

2. కారెము గూడ మున్నగుదానితో తోడు నీళ్లు పాఱెడు కాలువ మొదట పచ్చిక పెల్లలు మొదలగువానితో నేర్పఱుపఁ బడిన యెత్తు ప్రదేశము మొగవాశము] (శ. ర.).

3 అధఃకాయము (పొట్ట అని బ్రౌ.)

(వ్యవ.) అతఁడు మొత్త కదుపుకొన లేకున్నాడు.
జ మొత్తపిరి.

మొత్తగాఁడు వి. (మొత్తము+కాఁడు) సేనానాయకుఁడు. (నారదుఁడు.)

సీ. భవదూర పథమునఁ బరమ భాగవతుల మూఁకల నడిపించు మొత్తగాఁడు...
వరాహ. 6 26.

మొత్తపిరి. (మొత్త+పిరి.) పితపు కడవక్రింద మెత్తగా నుండుటకై అరిణ మొదట నుంచెడు అల్లికపిరి (శ. ర.).

మొత్తము. వి. 1. సమూహము.

కం. అత్తఱి పాషాణంబులు, నెత్తురు నెమ్ము
లును గురిసె నిష్ఠురనినదా, యత్తమయి
వశము పిడుగుల, మొత్తంబులు వడిఁ బ
నగరమున నెల్లెడలన్. భార. ఉద్యో. 4. 160.

కం. సోమకునకు పూర్వనూర్వరు సుతు, లాముఖ్యా
యణులు జంతుఁ డాదిగఁ గీర్తి, శ్రీమహితు
లైరి వృషతుఁ, డామొత్తంబునకు నెల్ల
నపరజుఁ డధిపా. హరి. పూ. 3. 98

సీ. సెలయేటి యిసుకలంకల వరాహంబులు
మొత్తంబులై త్రవ్వి ముస్తెలెత్త.
వసుచ. 2. 7, ఆం. భా. 2. 100.

2. సేన

జయవిభాతి పఱచి హనుమంతుఁ డెడఁ దఱుము
బలుమొత్తముల కుఱికి యరదంబు లఱి,
ముఱి ధరణి ద్రెళ్ల. భా. రా. యు. 661.

గీ. జలము లడఁగినఁ దమ కెదుర్పడఁగఁ దెరపి,
గలుగుటకుఁ బొంగి యార్చి శంఖంబు లొత్తి,
తాఁకి రెక్కటి రెండు మొత్తముల దొరలు.
నోర్చి ఫణిపతి తలలు నుఱ్ఱూఁతలూఁగ
కవిక. 2. 198.

3. బాహుళ్యము, తఱచు.

ఉ.. మోమున దైన్య మొందఁగా, ప్రముచ్చిలి
వందుచు న్వగల మొత్త మెదం గలపంగ
నాత్మలోన్.. మార్క. 6. 10.

4. వెఱసి, అంతు

ఉదా. లెక్క మొత్తము

విశ. సాంద్రము, తఱుచైనది.

కం. అందంబులు పొడిపొడియై, హరులగములు
మగ్గుమూచమై మొత్తపుఁగా, ల్వురు సిదు
రుపలై పడ నిష్ఠురగతి విహరించె వాయు
సూనుఁడు గదతోన్. భార. భీష్మ. 2. 367.

ఉ.. కర్ణుఁ డొప్పె నరుణోజ్జ్వల మండల కాంతి
పూరము, న్మొత్తపు దీప్తులుం దగ నిమం
డపరాత్రి వెలుంగు చాడ్పునన్...
భార. కర్ణ. 3. 339.

వాడుకలోని కొన్ని విశేషార్థములు.

1. మొత్తముమీఁద వాఁడు చాల శాంతుఁడు.
మొత్తముమీఁద=అన్ని విషయములు ఆలోచించి చూడఁగా.

2. మొత్తమున కాకార్యము జరగలే దన్నమాట.
మొత్తమునకు=ఎంత శ్రమపడినను.

జ: మొత్తగాఁడు.

మొత్తించు. స. క్రి. (√మొత్తు) మొత్తఁ జేయు, కొట్టించు.

శా. .. దైత్యస్వామి నేఁ డక్కటా, మోహాం
ధించుక లేక పుత్త్రు నెటులన్ మొత్తించఁ
బంచెన్ ... దశా. 4. 172

మొత్తు స. క్రి. (త. మొత్తు) 1. కొట్టు, తాడించు.

చం. హిమగిరిరాజనందన మహేశ్వరు మొత్తె
మధూళికాపరా, గములు శశాంకశేఖరుని
కన్నుల మూఁటను జిందునట్లుగన్ ...
హర. 1. 25.

ఆ. దొంగకాముఁ డంత బొందడిఁ జిగురాకు, వాలు
వెఱికి యుఱికి వారి మొత్తె....
భాగ. 9. 26, ఆం. భా. 3. 124

2. ఇది కొట్టు ధాతువువలె కొన్ని ధాతువుల
తుమున్నంతముల కనుప్రయుక్తమై ప్రేరణా
ర్థము సూచించును

గీ. అనవధానత యావగింజంత సూవె, పర్వతం
బంత యపరాధభరము కొలిపి, కాళ్ల వెడ
లంగ మొత్తినఁ గాసిఁబొంది, తిరుగుచున్నాఁడ
నిదె యేమ దిక్కుమాలి. భీమ. 2. 157.

ఉ. చిత్తరు వన్న నిశ్చయముచే నెదు రుండి
మొగఁబు చూడ మో, మెత్తును సత్యపుం
ద్రిమ సమృద్ధిని గ్రమ్మలుఁ దత్ క్షణంబులో,
నొత్తుచుఁ దత్తరంబుఁ ద్రపయున్ మగుడంగ
నిరీక్షణేచ్ఛఁ బో, మొత్తును భర్తచూపు దమ
మోచుట దోఁచిన నోసరిల్లుచున్.
ప్రభా. 1. 039.

3 అడఁచు. క్రుంగఁజేయు.

గీ మిత్తి మొత్తిన ముమ్మొన మేటివాలు, వాఁడు కాశీవిహారి విశ్వప్రభుండు. కనికరంబున నెదుట సాక్షాత్కరించె .. పె శకుం 1. 18.

సీ. అడుగు లొత్తినపట్లఁ బిడుగు మొత్తినయట్ల బహుమహాశోపలములు పగిలిపడఁగ... రామా. 6 88.

కం అత్తోంణంబె కొనినడు. నెత్తి నగుల సూర్య భానునిన్ మొత్తినచోఁ, దుత్తుమురై వాఁడిలఁ బడె . ఉ రా. 3. 26

4 నలుకు

చ. ..యప్పిసాళిపై. నుఱికి చలంబు మీఱఁ దల యూఁడఁగ మొత్తెను వావికత్తియే, వెఱఁగు దలిర్పఁ బుచ్చుకొని వేల్పులు నింగిఁ జెలంగి యార్వఁగన్ . అచ్చ. రా సు.. 115.

ఉ ...భీకరకరాసి వెసన్ జళిపించి దేవకిన్, ముందలపట్టి వంచి తెగమొత్తఁ గడంగిన ... వి. పు 7. 9.

5. పగులఁగొట్టు

ఉ చంపుదుమే కృతాంతు శిఖ చండమయూఖుల జారిగొందుమే. దంపుదుమే కుభృత్పరివృఢంబుల మొత్తుదుమే యజాండమున్ ... కాశీ. 7 34.

6 వాయించు, మ్రోగించు

ఉ. మొత్తిరి దుందుభుల్ ప్రమథముఖ్యులు హర్షిత చిత్తవృత్తులై ... కాశీ. 6 145.

అ క్రి. గ్రుచ్చుకొను, నాఁటు.

గీ ముల్లు తీసిన యెడఁ గొఱ్ఱు మొత్తినట్టు. లొకటి సేయంగఁ బోయిన నొకటి యయ్యె. అహ 2. 109.

వి. దెబ్బ, ఱతి, కొట్టు.

(వ్యవ) వానిని నలుగురును నాలుగు మొత్తులు మొత్తినారు.

తలమొత్తు = నెత్తిపై చేతియుంచు, (ప్రమాణము చేయునపుడు ఇతరులపై చేతి నుంచెదరు.)

కం తనుఁ దునుమఁ దలఁచు తత్కామినోన్నతు మున్నె యతఁడు మినిమికటారిన్, దునిమి బలి యొనఁగె సాహో, మెనయం దల మొత్తి జానయిచ్చెద ననుమన్ శుక 2. 77

జ : మొత్తించు, మొత్తులాడు, మొత్తుపడు

మొత్తులాడు అ క్రి (మొత్తులు + ఆడు) కొట్లాడు.

గీ శక్తిలో నీవు నీలోన శక్తి యెప్పుడు, బాయకుండెదరు భాస్కరు ప్రభలవోలె. నీరహస్యబు మదిలోన నెఱుఁగలేక, మొత్తులాడుదురూరక మత్తిగాండ్రు. వరాహ. 11 6.

చం రయమున వృష్టికై యొదిఁగి రవ్వలపై విధియితు రుగ్రతన్, హయపతిమీఁద దంతిపతి నాతనిపై నృపతిం గజాదినిర్ణయముల మొత్తులాడుదురు .. సమస్త దిశాగతులైన యధ్వగుల్ ... ఆము. 4. 131.

చం. చిలుకుల గట్లఁ గైదువులఁ జెట్టుల ద్రుడ్ల వొడళ్ళు నజ్జుగాఁ, దలకొని మొత్తులాడి జెడిదమ్ముగ నెత్తురు లేఱులై చనన్ జలమునఁ బోరుచో .. అచ్చ. రా. యు 199.

మొత్తుపడు అ. క్రి (మొత్తు + పడు) కొట్టుపడు. దెబ్బతిను.

వ. ఇట్లు మొత్తుపడి యమకింకరులు శంకర కింకరులకుఁ బ్రతిఘటింపక సుకుమారుం బరివేష్టించి. శివరా. 4 60., నైష 8. 79

మొదటిపల్కులు. వి బ. (మొదలు+పల్కులు) వేదములు

సీ బలుసంజడంబు కెంబట్టుపల్లము గాఁగ మొదటి పల్కులు మువ్వపదువు గాఁగ.... ప్రబంధ. 51

మొదటివేల్పు. వి. (మొదలు + వేల్పు) సురజ్యేష్ఠుఁడు, బ్రహ్మ

సీ. అచటివిప్రులు మెచ్చ సకలవిద్యాప్రౌఢి మునిమది దప్పిన మొదటివేల్పు .. మనుచ. 1, 50

మొదయము. వి. తృణవిశేషము, ఒకజాతిగడ్డి మొ...

గీ. పరిక ముల్లాచి మొదయము బైటితుంగ

మొదలుగాఁ బూరి దవలింపఁ బోదలు వె·లు
... ప్రబంధ. 201

మొదలంటు అ. క్రి (మొదలు + అంటు) మూలమగు, పూర్తియగు,

ద్వి ముక్కును జెవులను మొదలంటఁ గోసె, నక్కామరూపిణి యక్కజం బొదవ ...
రం. రా. బాల. 27 పొ 19 ఁం.

గీ ఆన లన్నియు మొదలంటఁ గోసి యున్న, గోఁచికట్టున కటువంటి గొడవ గడవ, రాక మెడఁ జుట్టుకొనియె .. పాండు. 5 258

గీ. స్వామి యుత్తరపథిక పాశ్చాత్యు లెల్ల వేదములు సుద్ది మొదలంట విడచి రొక్క,చోట నె ట్లైనఁ గలిగినఁ గూటికొఱక ... ప్రబోధ. 2 46

మొదలారి, వి (త మదలియార్) అరవశూద్రు లలో నొకతెగవాఁడు (శ. ర.)

మొదలార్చు. స. క్రి. (√మొదలాఱు) సమూలముగ నశింపఁజేయు, క్షీణింపఁజేయు,

కం పొదు గొత్తి పితికి క్రేపుల, మొదలార్చుట ప్రజల నధికముగ నరి గొనుటల్, కదుపులఁ బెనుచుట తగ నరి, యదనం గొని ప్రజలఁ బ్రోచు టవనిపతికిన్. రుక్మాం 3. 20

మొదలాఱు. అ. క్రి.(మొదలు + అఱు) సమూలముగ నశించు.

కం. ఉదకము గఁపును నీడలు, మొదలాఱ గఁ దలఁకు మృగసమూహంబులయా, పద లెటఁ గి యుట్టి యమ్మృగా స్పదమై కడుజల్ల నైన చంద్రునిఁ జేరెన్... ద్వా. 9. 10

మొదలిజేజే వి. (మొదలు + జేజే) పూర్వదేవుఁడు, రాక్షసుఁడు.

సీ. మొదలిజేజేబలంటు ఉదుటు మీఱఁగ వారిఁ బొదివి చేయూఁతలఁ బొడిచి...
అచ్చ. రా. యు 480.

మొదలిపేరు. విశే (మొదలు + పేరు) అగ్రగణ్యుఁడు, తొలుతఁ బేర్కొనఁ దగిన వాఁడు, అగ్రగణ్య, మొదటఁ బేర్కొనఁ దగినది,

సీ కడుపుచల్లఁగ మేలి కొడుకులఁ బడసిన సుద తుల కీచాము మొదలి పేరు .
కేయూర. 1 88

మొదలిప్రోలు వి. (మొదలు + ప్రోలు) రాజధాని, ముఖ్యపట్టణము.

అ. దండుతోడఁ గూడి తండ్రి గొబ్బున దమ నేల కరిగి మొదలిప్రోలు సొరక, మిత్తి వేఁటకాని తత్తడియూర నిం,పెసఁగ నిలిచి ప్రజల వేలు చుండె అచ్చ రా. అయో. 115.

మొదలివేలుపు(ల్పు). వి. (మొదలు + వేలుపు) ప్రధానదైవము, శివుఁడు

గీ మొదలివేలుపు బొడఁగంటి మ్రొక్కఁ గంటి
ఉ హరి 2 178

ఆ. కాలిక్రేలఁ గన్న గారాబు గూఁతురు, మొదలి వేల్పుఁ గూడి మురియుచుండ.. ద్వా 4. 22

మొదలు. వి. బొ (త. ముదల్, క, మొదలు) అది, ప్రారంభము.

చం. పదలక బుద్ధి నంతరరివర్గము నోర్చి జితేంద్రి యుండ వై, మొదలన దేశకాలబలమున్ మఱి దైవబలంబు గల్గి భూ, విదితబలుండ వై యహితవీరుల నోర్వఁగ నుత్సహింతె ...
భార. సభా 1. 58.

సీ. నీమహాయజ్ఞంబు నిర్వర్తితంబు గాఁ దత్పర మతి భారతప్రసంగ,మున విష్ణువంశంబు మొదలిఁ టను డియు నేను గీర్తించితి నిద్ధపుణ్య ..
హరి ఉ. 8. 312

సీ ఉదయాచలేంద్రంబు మొదల నెవ్వనికుమారత కుఁ గ్రౌంచాచలరాజ మయ్యె ...
మనుచ. 1. 11., ఉ రా. 5. 15.

2. పూర్వము, తొల్లి.

గీ. ... అంత యొఱుక, యొదఁ గలిగెనేని యొఱిఁ గింపు దేను మొదల, నెవ్వతె నటన్న ...
ఆము. 5. 75.

3. వృక్షాదుల దిగువ భాగము, ప్రకాండము.

సీ. కోరి ఫలార్థులై వారలయెక్కిన ప్రమాఁకుల మొదళుల వీఁకఁ బట్టి. భార ఆది. 5 166

గీ. పంచభూత సుధాకర భాస్కరాత్మ రూప మగురూపు నీరూపు రుచిర, రూపమొఱఁ గెదవె మాకు వేళ్ళతో మొదలు చూచి, చెట్టెఱుఁగు వారి కాకులు చిదుమ నేల ఉ. హరి. 4 95

సీ తుద మొదళ్లకుఁ జిక్కఁదునిసి పాఱఁగ మోరఁ గులశైలములఁ జిమ్ముఁ గొంత తడవు.
భాగ 3, 637., అం భా 2. 26

4 మూలకారణము.

కం. ఇది యేమి తెఱఁగు దీనికి, మొద లెయ్యది నాకుఁ దెల్లముగఁ జెప్పఁడు తీ,ర్పద.
భార, ఆది 6. 262

కం. అవ్వకు మొద లగు పాపవు, జవ్వన మెదిరిఁచె జిగి యొసఁగ నామేనన్... మనుచ 6. 42

ద్వి మూఁడుమూర్తులకును మొద లైన మూర్తి .. పండితా దీక్షా. 53 పా., భోజరా 5. 302

5. మూలధనము.

ఆ. కర్షకునకు నేల కాల మెఱుంగుట, యట్టు కాని కేది సంభవించె, తందు విలువ మొదలనగు లాభ మును నెడ, వ్యయము గల్గుటయు శివప్రదములు.
భార. అను. 5. 75.

కం. జనకుఁడు గొన్న ఋణముఁ ద, త్తనయుఁడు వడ్డియును మొదలుఁ దా నరువఁదగున్..
విజ్ఞా. 3. 84.

(వ్యవ.) తన్ను మాలినధర్మము మొదలు చెడ్డబేరము లేదు

విశ. 1 ప్రథమము, తొలుతటిది.

కం. శరనిధి పరివృత విశ్వం,భరఁగల భూపతులు పాండుపతికృతమునఁ గిం,కరులై ప్రతి సమ కల్పిత, కరువై రది మొదలు గాఁగఁ గౌరవ్యులకున్ భార ఆది 5. 40.

ఆ. మొదలిరాజు సభయముగ నిల్చు సమరంబు, దొఱఁగి చనియె వట్టి పెఱబలంబు, దొరలు నిలిచి పోరు టరది ... భార కర్ణ 2 397

గీ. మొదలిపక్షంబు విదియయం దుదయమైన, చంద్రరేఖయుఁబోలె నా చంద్రవదన ...
విక్ర. 7 41.

కం వదనైక స్తంభకనక, సదనము సిరి కొఱ కొనర్చు స్రష్ట నిలుపు న, మొదలింటి శంఖ శంకువో, యిది యనఁగాఁ గంబుకంఠ మింపు వహింపన్ పాండు. 2.40, అం. భా 3.24

2 ప్రాక్తనము. తొల్లిటిది, తొల్లిటివాఁడు, పూర్వుఁడు.

ఆ. మొదలి పెక్కుజన్మములఁ బుణ్యకర్మముల్.
భార, ఆది. 3 120.

చం ... మా, మొదలిటువా రొనర్చు విధముం గొనియాడితి మేము నిద్యోడన్ ...
భార విరా 1. 179.

3 (క. మొదలిగ) ముఖ్యుఁడు, ప్రధానుఁడు. ...కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడయరాజుల ముదిసెలి గుద్దవాది మొదలి భీమినయకుణ్ణు ...
ద శా. 4. 1054.

అవ్య. ప్రభృత్యర్థకము, ఆరంభించి, మొదలుకొని..

శా. ... విసంచి నిన్న మొదలున్ నీ వంటమిం జేసి యా, యాలాపం బెయవేళఁ బల్కెడు ...
మనుచ. 3. 57.

సీ. కనుగొన్న మొదలు తక్కినమాట లాలింప బుద్ధి పుట్టని పుట్టుభోగి విడిచి ...
వరాహ. 1. 32.

వ. ఇది మొదలు నాకు మీర లత్తమామలై తిరి...
కళా 6. 186.

జ: మొట్టమొదట, మొదలుపల్కులు, మొదటివేల్పు, మొదలంటు, మొదలాఱు, మొదలార్చు, మొదలిజేజే, మొదలిపేరు, మొదలిప్రోలు, మొదలివేలుపు, మొదలుకొను, మొదలు పెట్టు, మొదలు ముట్టు, మొదలాడు, మొదలెత్తు, మొదల్చెడు

మొదలుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (√మొదలు)

1. ప్రారంభముచేయు, ఉపక్రమించు.

కం. వినివదియును నెయ్యెడ నేఁ, గనినదియును మునికృపం బ్రకాశంబై తోఁచిన యదియును విశదంబుగ, వినిపించెద మొదలుకొని సవిస్తారముగన్ భా. భీష్మ. 1 78.

(ఇట 'ఆదినుండియు' అని తాత్పర్యము.)

కం అనుటయు వైశంపాయన, ముని జనమేజయ నృపాల ముఖ్యునితో ని, ట్లనుఁ దత్కథా ప్రపంచము, వినిపించెద మొదలుకొని వివేకనిధానా .. ఉ. హరి. 4. 5.

సీ. ... ఎచట, నుండి తది మొదల్కొని చెప్పు మువిద యనిన ... కళా. 3. 275.

2. సమూల మగు, మొదలంటు

గీ. కొనలు దెలియంగ వలె ననుకోర్కెఁ బేర్చి, మొదలఁ బొదవిన పదిలంపుటీ నమర్చి, మొదలుకొని మేనులు చెమర్చి మద మెలర్చి, గదలరొద లార్చి గగనంబు గదల నార్చి. జై. భా. 2. 83.

(ఇట నాపాదమస్తకము అని భావము.)

స. క్రి. ప్రారంభించు, తొట్టు.

(వ్యవ.) నన్నయ మొదలుకొని చిన్నయ వఱకును గల కవులందఱును ప్రామాణికులు.

మొదలుపెట్టు. స. క్రి. (√మొదలు) ప్రారంభము చేయు, ఉపక్రమించు.

(వ్యవ.) నెల దినముల క్రిందటనే యిల్లు కట్టుట మొదలు పెట్టినారు.

మొదలుముట్టు. అ. క్రి. (√మొదలు) సమూలమగు, మొదలంటు.

చం. ... గొల్లనిఁ బిలిపించి నీవు పదిలంబుగఁ గోడెలఁ బట్టుకున్న నా.మువఁ దనరారుచున్ మొదలు ముట్టఁగ మేయును బైరులన్నియున్. నీలా. 2. 59.

మొదలూడు. అ. క్రి. (√మొదలు) నిర్మూలమగు, మొదలంటఁ బోవు.

ఉ. ఉల్లము చల్ల నయ్యె మొదలూడె మనోరథముల్ జగంబుపై, నొల్లమి పుట్టె ... కవిక. 6. 211.

మొదలెత్తు. అ. క్రి. (√మొదలు). మొదలంటఁ బోవు, సమూలముగ నశించు.

చం. ధరణిపు చక్కి కట్టెదురఁదామది సాహిఁకిఁజేష్ట నష్టతఁ, బొరసె మనోనురాగ పరిపూర్తి నొకించుక నేపు నిర్భర, స్మరశర పుంఖ సంఘటిత షట్పదణ ప్రమాదాగరుచ్ఛటా, స్ఫురదనిలావతారమున బోరనఁ దా మొదలెత్తెనో యనన్. నైష. 6. 7.

మొదల్చెడు. అ. క్రి (√మొదలు) చచ్చు, మరణించు.

సీ. ... నీల్గుట మొదల్చెడు టడంగుట ...మీఱును మరణము ... ఆం. భా. 2. 225.

మొదవ. వి. బల్బజము, ఒక జాతి తృణము 1 (చి. ని., శ. ర.)

మొదవు. వి. పాఁడియావు, ఆవు.

మధ్యాక్కర సదమల శశదిందు శంఖనిభ మైన చాయయుఁ గలుగు, మొద విది నిధి సేరినట్లు సేరె నిమ్మునికిఁ బుణ్యమున ... భార. ఆది. 7. 98.

సీ. అదనుతోఁ జేఁపి చన్నవిసి యోషధుల మనొ్మదవు కొండల కెల్లఁ బిదుక నెఱఁగె ... మనుచ. 2. 11.

ద్వి ప్రొద్దు నేఁడిదె గ్రుంకెఁ బొలమున నుండి ముద్దు లేఁగలు వచ్చి మొదవులఁ గలసె ... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 188. 4 పం

వ. శ్రీ రాభిషేకము...మొదలియడవున నావ బోల నోమనివసమున మొదవులు ... ద. భా. 4. 1183.

కం. ఉదకము చేతనె కపటపు, మొదవు మడిసె మొదల నుదకములచేన తుదిన్, బ్రదికె నుదకంబు ధరలో, నది గాన విషామృతాహ్వయంబులు దాల్చెన్. వరాహ. 10. 61.

సీ. అడిగినఁ గొదుకక పుడమి వేల్పులకు నిచ్చులుఁ
జాఁడి మొదవుఁ జాల నొసఁగు ...
సీలా. 1 49

2 తొలి చూలి యావు.

సీ. ప్రథమ గర్భిణి పేరు పరుగును మొదవన
ఆ భా 2 582

మొదుక విశే. 1 కఱకు, బిఱుసు (కర్ణాటభాషయంబున దీనికి నిగాగమము బహుళము)

సీ. పొదివిన నందున మొదుకని యఱవేత వీఁకతో
మోఁదల వ్రేసి వ్రేసి హరి పూ. 6 161

2. సాంద్రము, పట్టమైనది (శ ర).

జ: మొదుకన

మొదుకన వి (√మొదుక.) 1. కఱకుఁదనము (దీని యామ్రేడిత రూపము మొదు మొదుకన)

వ . ముదుకవెన్న లంటికొనుట మొదుకగొని మొదుక నయి పిడిచినం బోల వలచుచుంచు తలలును ... హరి పూ 5 142.

సీ మువ్వన్నె బాఱల మొద మొదుకన యైన మేనిచాఁ పత్యుగ్రమై వటింప ...
సుద. 5 53

2. బరువు.

వ .. కరవాలంబు శుండాల కుంభస్థలంబులు వగుల వ్రేసిన మెద డంటి మొదుక నైనఁ గేతు దంతంబులు నఱకి చులకం జేయుచు
భార. భీష్మ 2. 71

మొద్దఁడు. విశే. (సం. ముగ్ధః) 1 మూఢుఁడు (శ ర.).

చం ...తా, నిటువలె నెద్దు మొద్దనికి నేమిటికిం దగులంబు సేసె .. సురా 60.

2 లావైనవాఁడు (శ. ర.)

మొద్దు విశే. (సం ముగ్ధః) 1. మూఢుఁడు, మూఢురాలు.

కఁ ఎద్దు సుమీ యిదికూడని, పద్దు సుమీ నాదు మాట పాలించితివా, ముద్దుసుమీ యా సానిది, మొద్దుసుమీ. చంద్ర వి. 3 42

2 వాఁడి చెడినది, మొనపోయినది.
(చూ. మొద్దువోవు)

3. లావైనది, స్థూలము.

సీ. మొద్దు మ్రోడులు దాఁకి మొనగోళ్ల మట్టుకు మురిసి పోయిన కాళ్ళ మొద్దు వ్రేళ్ళు ..
సురా 57.

ద్వి. బడ్డపిక్కలు న ట బలిసినతొడలు, మొద్దుఁ బాదంబుల ముడిగిన వ్రేళ్ళు ...
ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1090 పం.

వి 1 కొమ్మలు విఱిగిన మ్రాను, స్థాణువు.

సీ మొద్దు మ్రోడులు దాఁకి మొనగోళ్ళమట్టుకు మురిసిపోయిన కాళ్ల మొద్దు వ్రేళ్లు ...
సురా 57

2 చెట్టుకొమ్మల క్రింది భాగము, ప్రకాండము.

గీ. .. పో ప్రకాండము మొద లొప్పదనఁ గను. .
ఆం. భా. 2 36.

జ. మొద్దువోవు.

మొద్దువోవు అ. క్రి (మొద్దు+పోవు) వాఁడి లేనిదగు, మొన చెడినదగు

సి వజ్రహస్తుని చేతి వజ్రాయుధము జాగ్రదుద్దీప్తి వాడిఱి మొద్దువోయె.. భీమ. 4. 107

గీ బుద్ధ నీగట్టిహృదయసంపుటముఁ దాఁకి, కుంఠితము లయ్యె మరునంపకోల లెల్ల, మొద్దువోయి కదా యిప్డు ముఁదివిరోధి, యలరు లెల్లను వర్తులాస్యంబు లయ్యె...
నైష 8. 139

మొన వి (క. మొనె త. మునై.) 1. సైన్యము

కం. విను కొంత ౘెనఁ గడుఁబెంపున మాఱొడ్డి కడిమి మీఱి పొంగి యడరిన న్, మొన యొంటియైన విఱుగుం, జనునే కయ్యంబు వోడుః శక్తులకైనన్. భార. శాం. 3. 17

ఉ . ని,న్ని మొన్నతోడఁ బో విడుచునే గుహుడిప్పుడు సూడు మంతయున్ ...
భా. రా. అయో. 245

శా. ఆలోకించెను శ్యాముఁ క్తపటుశాణౌఘుంబుచే
నీ మొనల్, నేలం గూల . ఉ. హరి 4.195.

2 వ్యూహము.

కం. మొన దీర్పు వెరవు యంత్రము, లనేకము
లొనర్పు నేర్పు .. సేనాపతికి సైన్యములు
గావలయున్ . భార. శాం. 3. 360.

కం. ఎనుబది యొనిమిదిరథః, దనుజులు రాక్షసులు
నడువ దమసైన్యంబుల్, మొనలై పది
యక్షౌహిణు, లనూనగతి నడువ నడిచి రా
నృపతనయల్. ఉ. హరి. 4 222

గీ. అవధరింపుము జనమేజయక్షితీశ, వరున కిట్లను
నమ్మౌనివల్లభుఁడు, దైవసైన్యంబు లీరీతిఁ
దనతరంబ, వెడలి మొన లేర్పరించి యుద్వేల
వృత్తి. పారి. 5. 2.

3. దురము, పోరు.

కం. నడచి మొనచేయ నాయిత,పడి విడు విడు
మనుచునున్న ప్లవగబలంబున్ ...
భా. రా యు. 6. 51.

ఉ ... పంచశర సుందరరూపుల జారవీరులన్,
గ్రొన్నన వింటివాని మొనకుం గదియించెద
నంచు నెంచుచున్. హంస. 3. 208.

4 సేనాముఖము, నాసీరము

సీ. ... పొలుపు సేనాముఖము మొన యనఁగ...
ఆం. భా 2. 210.

5. అగ్రము, కొన

కం. సకలక్షత్ర భయంకరు,నకు శార్ఙ్గ ప్రథిక నని
మొనన్ మార్కొన నో,పక వలియం భాఱెదె
యీ, ముకుందుఁడు భయాతిరేకమునఁ బది
మాఱుల్. భార. సభా. 2 46.

సీ. మొన లావులించి వాసన నల్లఁ బసిగొని లేఁదేఁ
టిగము లెంగిలిం కుఁడ,... గిరిజ పూజించెఁ
బసిఁడి తామరల వరదు... కు సం. 3.351,

సీ చిగురుఁ దామరపూవు జివ్వంచుఁ జనుదోయి
మొనల గ్రొవ్వేఁడిని మునుఁగజాల ...
నైష. 2. 119.

చం. ... పట్టిఁ గ్రోవ నాఁ,గలిమొన హస్తినాపురి
పెకల్చితి కౌరవవీరు లెల్ల బెగ్గిల నంరేవతీ
రమణీకిం బతినై యదువంశ మౌక్తికా
హరి. ౫. 86.
ఆం. భా. 2 37.

6. శస్త్రవిద్యా విశేషము, ఒక విధమగు సాధన.

సీ ... సాదశాఁ డనఁగను శస్త్రవరుఁడు,

గీ దలరు దద్విద్య సాధన యనఁగ నెగడు,
వలుకు పరువడి గాయమానంబు విసరు, మొన
లనఁగను దద్భేదములు చెలంగు ..
ఆం భా. 2 205.

వ. ...అఱమీటు మొన నెఱమీటు మొన నరి
తాలంపు మొన లాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు.
ప్రబంధ 78.

7. ఖడ్గాదులధార, వాదర.

మహాస్రగ్ధర .. వైచిన చక్రం బా విరోధిక్షితి
పతి నడగించెం జలంబున్ దహించెన్, మొన
లన్ వేయింటన్... వరాహ. 5. 41.

8. బాణాగ్రము.

మ ఇనవంశోత్తమ నీ మొనం దునిసి పో నే
వాలినో నప్తసా.లినొ మారీచుని తల్లినో...
చం రా. 6. 45.

9. ముందు, పురోభాగము.

లయగ్రాహి. ఆ యెలుఁగుచేఁ బులుఁగురాయనికి
జో డగు జటాయు వమరాలి పగదాయకు
మొనైయొ, కిరొచటికిం జుణిఁగి పోయెదు
పలాశశకదా యని... చం. రా. 5. 72.

(విశే. ఎదురు, ప్రతి?)

ద్వి ముందర నీడేరి మొనకు రావనుచు ..
ద్వి. శ., పా. 2. 517 పం.

మొనలకైదువ-త్రిశూలము.

కం. మఱి యూరుఁ బడమి తేరును, గలిగిన నెఱ
వేల్పు మొనలకైదువు తాల్పు ...
అచ్చ రా. అయో. 118.

ఇక్లే, మొనలవాలు, మొనవాలు.

ఉత్సాహ. మొలను దోలుఁ దలమ జాలు మొనల

వాలు నిండు వెన్నెలలఁ బోలు నొడలిడాలు...
నీలా 1. 119.

సీ ఒక కేల మొనవాలు సికపట్టు వినుజాలు మొన
తోలు నెమ్మేనఁ దెలుపుడాలు ...
చెన్న. 4 80.

జ. మొనకట్టు, మొనకాఁడు, మొనకాలు, మొన
కెక్కు, మొనకొను, మొనగాలు, మొనగుబ్బ,
మొనగురువు, మొనగోరు, మొనచేయు, మొన
దేఱు, మొనపడు, మొనపల్లు, మొనయిడు,
మొనలిడు, మొనలెత్తు, మొనప్రేలు, మొన
నెలవి

మొనకట్టు అ. క్రి. (√మొన) 1. మూరొ్కను,
ప్రతిఘటించు.

వ. వాఁడు పడినం దక్కటిరాజులుం గౌరవులు
నీకు మొనకట్టరు... భార. కర్ణ. 3. 127.

2. ఉత్సహించు, ఉత్సాహపడు.

కం వనరుహగర్భున కైనను, వనరుహలోచనున
కైన వనరుహాఁపుజూ, టునకైనఁ దరముగాద,
మ్మునివరుకోపాగ్ని కెదిరి మొనకట్టంగన్.
హరిశ్చ. 1. 208

3. గుంపుగూడు.

చం కలువలు నిక్కఁ దమ్ముల మొగంబులు
ముచ్చముడుఁగ నింగిఁ జుక్కలు మొనకట్టి
మొత్తములుగట్టి విహంగమ పంక్తి నీడముల్,
నెలకొని చేర.. ధనా. 3. 28.

వి. 1. ఉత్సాహజనకమగు మూలికా విశేషము.
(ఒకానొక స్తంభనమూలిక శ. ర.)

సీ. మొనకట్టు నెత్తమ్మి మొత్తమ్మునకు రచ్చపట్టు
రమావధూ పరివృఢునకు ...
చంద్రా. 5. 120.

(విశే. ఉత్సాహకరము. అని శ. ర.)

సీ. చనవుతోఁ దారికట్టును మొనకట్టును దెలుపు
వారల మనవులు ఫలించె ... కువల. 5. 56.

2. ఉత్సాహము. (శ. ర.)

మొనకా(గా)ఁడు. విశే. (మొన + కాఁడు. బ.
మొనకాండ్రు, మొనకాండ్రురు. మొనకాఱు)

1. శూరుఁడు

కఁ. ఎట్టి మొనగాండ్రు రేనియుఁ, గట్టిగ నా
యెదుట దిటము గలఁగఁగఁ బఱతు, ర్నెట్టు
కొని నేఁడు మిగుల, న్బొట్టెఁడ వీ వెట్లు నిలిచి
పోరెదు చెపుమా... అచ్చ. రా. బాల. 202.

2. ముఖ్యుఁడు, ప్రధానుఁడు (శ ర).

వి. సేనాధిపతి.

కం అని యతఁడు వల్కఁగా నింద్రుని మొగ
మును జూచి నారదుఁడు మే లింకన్, మొన
గాండ్రకు మద్దత్తుగ, పసి సేయఁగ వేల్పు లొజ్జ
వసఁగ వలయున్. మల్లు. పు. 2. 10

మొనకాలు. వి (మొన + కాలు) పాదాగ్రము,
కాలికొన.

గీ. కరినవక్షోజశైల సంఘట్టనమునఁ, దిరిగెఁ దరఁ
గలు భూమి భృద్వరుల, సత్త్వగరిమ యొంచని
బలు మొనకాళ్ళమీఁద, నడరు జడమూర్తులకు
గెలు పగునె యెందు . ఘటికా. 2. 126.

మొనకెక్కు అ. క్రి. (√మొన) అధికమగు హెచ్చు.
కం. మదను గరగించు సిగ్గులు, మొనకెక్కని కోప
ములను ముచ్చటగా నూతన భూషణములు
గోరుచు, మొనయుట మొదలైన వెల ముగ్ధల
చేష్టల్. గంధ. 1. 38.

మొనకొను. అ. క్రి. (√ మొన) 1. తోఁచు,
స్ఫురించు.

కం. చని యమ్ముని గనుఁగొనఁగను, దనపాదాం
గుష్ఠమునను, ధర వ్రాయుచు నిల్చిన నెవ్వతె
వీ వనినను, మునివర చిత్తమునఁ దెలియ మొన
కొను నని యెన్ .. అధ్యా. ఉ. 224. పో.

2. సమీపించు, చేరువగు.

కం. వినరైతి రిట్టిహేతువు, జనియింపఁగ వలసె
మనకు సాంఘాతిక మై, మొనకొని యె
మరణకాలం, బనుమానం బింక నేమి యనవుడు
నఁతన్. రంగా 3 155.

మొనగాలు వి. (మొన + కాలు) అశ్వగతి విశే
షము.

గీ పొలుచు నాస్కందితి విశేషము మొనగా
ఁ నఁగ . ఆం భా 2 198

ఉ వీతళశీనమై యతులవేగమున నొనైనగాలు
డ్రొక్కుత్ప్రష్టా తురగంబు నెక్కి యలసస్థితిఁ
జేడ్పడకుండు వానికి , జేతఁడు నేల మేరుగిరి
సింధువు వత్సపదంబు దూరితృ. ష్టాతనుఁ
దై నవానికి నిజాంతగతార్థము దవ్వు పెద్ద
యున్ . వేం పంచ 2. 150

మొనగుబ్బ. వి (మొన + గుబ్బ) స్తనాగ్రము.
చం ఒకనికి మోముచుంబనము లొక్కనికిన్ మొన
గుబ్బ పోటు.. హంస 4 89.

మొనగురుపు వి (మొన+కురుపు) వ్రణవిశేషము
కం కని దీని నెత్తఁ దోడ్పడు, మనుజుని దలఁ
ప గఁ బనులమారియై వచ్చె, న్మను గండ
మాల మీఁదను, మొనగురుపుం బుట్టె నన్న
మోనం బాయెన్. ద్వా. 1. 53.

మొనగోరు వి. (మొన+గోరు) నఖాగ్రము
వ. . మచ్చరంబున విచ్చలవిడిఁ గదిసి పయింబడి
జెడిదములగు నిడుద మొనగోళ్ళ గ్రుచ్చినఁ
దామును నెదిరి పై కొని కొట్టుతఱి ...
చంద్రా 2 84.

(ఇది భల్లూక వర్ణనము)

మొనచే(సే)యు స. క్రి. (మొన + చేయు)
వాడిఁచేయు, పదనుబెట్టు

ఉ. చిత్తజుఁ డల్లి తూపు మొనచేసినఁ జేయఁగ
నిమ్ము పైధ్వజం, బెత్తిన నెత్తనిమ్ము వచియిం
చెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా విజ. వి. 3.15.

అ. క్రి. 1. ఉదయించు, పొడచూపు.

ఉ. తోయజవైరి మాసె రవి దూర్పుదెసన్ మొన
చేసెఁ జుక్కలుం, జాయలు దీసె ...
కృ. శకుం. 3.54.

మ. కటి దోడ్డైన సౌటఁ గన్గవ కటాక్ష శ్రీల
గర్వంబు చూ, పుటఁ జన్నుల్ మొనవేసి
యుంటఁ బగడంబున్ దార్కొనన్ మోవి
పూ,నుటఁ దారుణ్యపు బందుక ట్టగుట మేమం

దీపకుం జెప్ప కె,చ్చటికో పోయె మిటారి
బాల్య వ,సమాప్తప్రాప్తదౌర్బల్యమై.
చం రా ౬ 72.

2 మోహరించు.

సీ. మోహరించె ననఁగ మొనఁజేసె ననితోఁచు ..
అ .భా. 3. 101.

మొనదేఱు అ. క్రి (మొన + తేఱు) నిశితమగు
వాఁడి కలది యగు.

గీ. వృపుతఁడఁపు రేఁపె నపుడు మాధు పదపాంగ.
సాన మొనదేఱినయనంగశరమనఁగ .
రా. వి 2. 120.

మొనపడు అ క్రి. (√మొన) ఆవృతమగు, కప్పఁ
బడు.

కం. విని కడఁగి యసుర లెనుబది, యొకమిదివే
లొక్క మొగిన యెత్తిన హరియుం, గినిసి
విశిఖంబు లేసిన, మొనపడె గగనంబు మొయిలు
మూఁగిన మాడ్కిన్.. ఉ హరి 1. 147.

మొనపల్లు వి. జ (మొన+పల్లు) దంతాగ్రము.
పంటికొన

సీ చక్కెర కెమ్మోవి చవిచూడనే కాని మొన
పల్లు చుఱుకున మోపరాదు.. దశా ౭ 311.

సీ మొనపంట మడుపు వేఁడిన నీళ యొసఁగ
నందుచుఁ జఱుక్కని మోవి నొక్కుదాని....
ఉ రా. 1 . 319.

మొనపు. అ క్రి (√మొనయు) 1. కలుగు, పుట్టు.

గీ. తనతనూజుని బిరుదగాథలు వినంగ, మొనపు
వేఱపున సురరాజు మొగము, తెల్లఁబాఱు
నిఁకనని తెలిపెడుభంగి నాస,తిలలామంబు వద
నంబు తెల్లఁబాఱె ... వరాహ 3. 5.

సీ. గళలిప్తకస్తూరికారేఖ లొరిఁబలు సనుఁజెక్కుల
జవాది మొనపుమదము.

గీ. అంగసంభవుమదపుబేనుంగు లనఁగ, వఱలు
దురు వీరుఁ బణ్యలావణ్యవతులు...
చంద్రా. 1. 32.

2. ప్రకాశించు, ఒప్పు.

గీ. తోఁచె హరిణాంకబింబంబు నాఁచుతోడి,

దొడ పుగతీ . విలువ, విలుపసీరువిథాన వెన్నెలలు మొనపె .. వరాహ. 4. 147.

3. హెచ్చు, అతిశయించు.

కం. అరుదెంచినఁ బనిసెపములఁ, బరిచారిక లెల్లఁ దొలఁగఁ బార్థివుఁడు మరో, హంసపర్యంకమునకు నా, తరుణిఁగరము పట్టి తిగిచి తమకము మొనపన్. వరాహ. 4. 180.

చం. .. మంత్రి పురోహితదండనాథశా, సనధరులాభరణాబ శుభసంభ్రమసన్నహానానులాపములో, మొనపగ నమ్మహానగరముం గయిసేయఁగఁ బంచి రెంతయున్... వసు. 5. 63.

స. క్రి. 1. మొనయఁజేయు, పూనఁజేయు

సీ. సముద్రగకలశములో చక్రవర్తు లటంచు మొట్ల మారుఃసరి మొనపఁ దగునె .

గీ. గర్భిమున్ను న్భగవకు. చంద్రా. 4. 127.

2. కలిగించు, పుట్టించు.

మ. వనిత ల్నవ్వఁగఁ గొంగిలింపఁగన నిశ్వాసింప గానం బొనర్ప నదల్పం బలుక న్మధాసవము గూర్పం దన్న నంటన్ననలో, మొనపుం బొన్న కురంటకంబు తిలకంబు న్పిందువారంబు ప్రేం, కణము న్పంపగి గోఁగును న్వకుళముం గంకేళియు న్మావియున్. రామా. 1. 190.

సీ. జోడన ద్రూఁటించుచోఁ గవ్వపుంగొండ వెను వెంటఁ బుట్టచెండనువు మొనప ..బసవ. 3.6

మొనయించు. స. క్రి. ($\sqrt{}$మొనయు)

1. మొనయఁజేయు, కలిగించు.

గీ. మల్లికాయోగ మంది సంపఁగి సువర్ణ, పుష్పములు పెక్కు మొనయించెఁ బొలఁతిమాడు... ఉ. రా. 1. 171.

2. వ్యాపింపఁజేయు.

సీ. వినుఁగెంపు వగఁజాలు మనుఁగెంపు తెగడాలు మొనయింపుకుండలంబులు వెలుంగ .... ఉ. రా. 1. 99.

మొనయిడు. అ. క్రి. ($\sqrt{}$మొన) వాఁడి గలిగించు. పదనుపెట్టు.

గీ. చెఱకువిలుకాఁ డురం బనుమెఱుఁగుసాన, పైని మొనయిడు కాంచనాంబకము రేఖ ... దశా. 2. 232.

మొనయు. అ. క్రి. 1. యత్నించు, పూను.

కం. చని ఖాండవంబు గాల్పఁగ మొనసి మహాహస్తియూథముఁబోని ఘనా, ఘనముల చే బాధితుఁ డయి .. భార. ఆది. 8. 249.

గీ. సత్యమును శౌచమును...కలిమి పుణ్యవృత్తం బిది గలుగువరుఁడు, మొనయు దీనినూఁతగఁ గొని మోక్షమునకు ..భార. అశ్వ 1. 192.

గీ. మూఁడులోకంబులను గావ మొనసినట్లు, నేత ముమ్మొనకయిదువు చెన్నుమీఱ . . హరి. ఉ. 6 34

ద్వి. మునిశాపభయమున మునిఁగి యొండాడ, మొనయక యూఁకొట్టి మొక్కుచునున్న .. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1417 పం.

2. కలుగు, జనించు, పుట్టు.

చం. అనుటయు నాదిదేవుఁ డరిమాత్మ, గనుంగొనఁ బెమ్మనంబులన్ మొనయుకుతూహలాంకురము మోడ్పడ... నృసిం. 1. 83.

కం. అన విని ధర్మతనూజుఁడు, జనపతులును గృష్ణుఁ జిత్తసరసిరుహములం, దునిచిరి పులకాంకురములు, మొనయఁగ నానందబాష్పములు వెడలంగన్... ఉ హరి. 2. 61.

కం. అనుమాటలోను వెలిగా, మొనసిన పేరాస వారముఖ్యయుమఱి తజ్జననియు నొంకొరుఁ, గడవం, జని దిగ్గనఁ దలుపు దీసి సంభ్రమ మొదవన్. విప్ర. 4. 63.

3. సంభవించు. తటస్థించు.

మ. . .విఘ్నంబు పూజావిధిన్, మొనయన్ దానవచంద్రుఁ డద్భుతరసాంభోరాశిమగ్నాత్ముఁడై. ఉ రా. 3. 219.

పీ. దైవంబుకృప లేక తను బ్రోవఁదెవ్వఁడు, మోహ మగ్గల మైన మొనయుఁగీడు.. రామలింగ. 10 , సారంగ. 2. 117.

4. అవతరించు.

కం. మోహము లేక జగంబుల, మోహింపఁగఁ

చేయ నేర్చి మొనసినకృష్ణున్, మోహించి చెద
మనియెడి, మోహమున విధాత దాన మోహి
తుఁడయ్యెన్. భాగ. 10 పూ 5-3

కం. అని పలుకుచుండ నిద్దఱు. వనితలు తప్పుము
వెకలి వలరాయనిపూ, దొనమండి వెలికి మొన
సినకనదనుపమగంధిలాస్త్రశికలో యనఁగన్.
సుద. 6 21.

5, ఒప్పు, శోభిల్లు.

సీ. ముత్యాలముగ్గులో మొనయునప్పుడు నము
యంగసంగ సౌఖ్యములవలన

గీ. అల్లతపసి, యింతులును నేర్పుమై నేర్పరి తు
రన్న .. రామా. 1 124

కం అలవడ శబ్దార్థములకు, తెలువంబగు నన్య
క్తాప్తిస్ఫురియించి సముజ్జ్వల దుత్ప్రేక్షావ్యంజన,
ములచే నుత్ప్రేక్ష యనఁగ మొనయుం గృతు
లన్ .. కావ్యా. 5. 44.

గీ మొనసె నొకకడ సామిసంపుల్లమల్లి, పాటలీ
చంపకోత్పల ప్రౌఢిమములు... పారి 3 46.

6 ప్రత్యక్షమగు, గోచరించు.

కం. తొల్లిటిమునులు తపంబులు, మొల్లముగాఁ
జేసిరి శౌరి మొనసినపిదపన్, సల్లలితంబుగ
వేఁడరె, యుల్లములకుఁ బ్రియము లైన
యుచితార్థంబుల్ ... కుచేల. 1. 95.

7. రూపొందు

సీ. తనయప్పళ్యత నడుమనె తాల్చి సాంగమై
మొనసినయతను సమ్మోహవిద్య ...
వసు. 2 27.

8 నశించు, అణఁగు.

చం. తనదగు సంతతిన్ గనలి, తానె వధించిన
పాపముల్ చెడన్, మునిగెఁడునాగునగ్ర కిణ
ముల్ మొనయంగ శమంతపంచక, మున్ననఁ
బితృతర్పణోచ్ఛలనముగ్నలు వెట్టు భవద్భుజా
యుగం, బున కిదె వందనంబు భృగుపుంగవ
రూప విహంగవాహనా. మనుచ. 6 109.

9 సిద్ధమగు, ఉన్ముఖమగు.

గీ. . పెంకి, బెదరి యున్నను బ్రావింప
మొనసి యున్న . భా. అని 5 56.

10. వ్యాపించు, అలము.

మ. అనిరంగైకభర్తైశ్యమై రిదరహాసాంకూరము
లోనివిపై, మొనయం గొంశొక నిల్చి
పారి. 4 12.

సీ మొనయు సంపతులకు మోహమీమైటి
వనమూడ్కిఁ జీకటు లలమె దిశల....
దశా. 7. 162.

కం చిత్తజుఁడు జగముపై దం, డెత్తను నవియిద్ద
మంపు చేసుఁగనంగా, హత్తుకొనె దిశలఁ
దిమిరము, ముత్తెపుఁ జౌడోలి యనఁగ మొన
సెం దారల్ రసిక. 4 98.

11. ఉరుగు

కం వెనుకకు మొనసి కరంబునఁ. బెనఁచి తిగిచి
నిఖిలలోక భీకరుఁడగు నద్దనుజేంద్రు ననా
యాసంబునఁ జంకిట నిఱికి యింద్రపుత్రుఁ
డచలుఁడై. నిర్వ. 7 83.

12. ఆది కొన్నిచోట్ల వాక్యాలంకారముగఁ
బ్రయోగింపఁబడును.

గీ. మొనసి మొలనూలి మువ్వల మొరప మమరె,
కు. సం. 8. 179.

ద్వి. మోసమై మీచేత మొనసి కోల్పడితి, నో సం
యమీశ్వర యోవరబ్రహ్మ.
రం. రా. బాల. 44 పొ. 31 పం.

స. క్రి. ఆచరించు, చేయు.

సీ. మునులమై తపములు మొనయుదమా యని
మౌనులై యుందురు మాట లేక....
భాగ. 10. పూ. 454.

కం. వనమునఁ బుట్టినశాకము, లనయము భక్షింప
దనకు నాఁకలి బెడదే. విను మును సోదర
పోషణమున కెవ్వఁడు కష్టవృత్తి మొనసెం
జెపుమా. నా. పంచ. 2.135

అ. క్రి, స. క్రి మార్కొను, ప్రతిఘటించు.

చఁ. అనుపమదివ్యశస్త్రధరులైన యమర్త్యుల
కాహవంబులో, మొనయక కాలకేయులు

సముద్రముఁ జొచ్చి.. భార. ఆం. 3. 9.

గీ. కనిమసంగిన యంతకుకరిణి యంతక్యకాల రుద్రుదిచిర్చ మకాండమృత్యుముఖము నుగ్రభావముదోఁచు మొనయు వీరసమితిఁ దెగటార్చునప్పు డాశల్యునందు. భార. శల్య. 1. 252.

గీ. ముజ్జగంబులు నొక్కటి మొనసె నేరి, మీఱినీదాఁక రానిత్తుమే నిశాచ, రేంద్ర నీసత్త్వ మొగిని నీ వెఱుఁగ వెండు, నిన్ను మార్కొని మర్త్యులే నిలుచువారు రాజ. చ. 2. 57.

గీ. సత్కవీశ్వరు నెదురింగఁ జాల కవలఁ, జెదకూఁతలె కూయును జెనఁటి మొఱకు, మత్తకర కుంభవిదళ నోద్వృత్త హరిని, మొనయ లేకను గుక్కలు మొఱుఁగు నటుల ... భోజసుతా 1. 13.

జః మొనపు, మొనయించు.

మొనలిడు. అ. క్రి (√మొన) అంకురించు, మొలకెత్తు.

సీ. ఓతిమీఁద లేఁతకెంగే లిడి తడవుచో మొనలిడు నొండొక ముద్దుఁజెలువు... కళా. 6. 196

మొనలెత్తు అ క్రి. (√మొన) మొలకలెత్తు.

కం. ననలు మొనలెత్తెఁ దేనెలు, చినికెం జిగురాకు గంటెఁ జెదరె వలితతుల్, దనువున నిపూఁదిఁ గకు, ఘనమైన నృసింహుబొందు గలుగఁగ బోలున్ వరా 5 175.

మొనల్పడు. అ. క్రి (√మొన) మొనలేర్పడు.

శం. కొనలు మొనల్పడఁ గొఱడు కోలవిదంబున దూయఁ జెక్కు చక్కని కుఱుమట్టపుం జిఱుతకట్టియ నోరు కొసంగి కొట్ట నెత్తిన మునికాళ్ళ గోళ్లుపడిఁ ద్రెంచి తటాలునఁ గుక్కిపట్టెడం, గొని పువిఁ గట్టు పట్టి నృపకుంజరు చెంగట నొక్కఁడుద్ధతిన్. చంద్రా. 2. 95.

మొనవ్రేలు. వి. దే. (మొన+వ్రేలు) అంగుళ్యగ్రము, వ్రేలికొన.

మ. లలనాచిహ్నము నొయ్య నొయ్య మొన వ్రేలన్ నేల వ్రాయించి నిశ్చలవృత్తి న్వరవర్ణపూర్ణఫల కాసంగ బు నొందించి. నెయ్యంపు టొజ్జలు. వసు 3 100.

మొలసెలవి వి (మొన + సెలవి) సెలవి మొన, సృక్వాగ్ర భాగము

కం మొనసెలవి యొత్తి ప్రియు నానసమున్ మూర్కొనుచు వట్టు నా కెడు వేళన్.. మనుచ. 6 78.

మొన్న. వి. దే (మొదలు+నాఁడు, క. మొన్నె)

1 కడచిన దినమునకు పూర్వదినము.

కం నిన్నన మొన్నన నావలి, మొన్ననఁ బ్రకృత తిథిముందు మూఁడు వరుసగా నెన్నఁగ సరివడి వచ్చును... ఆం భా. 1 92.

చం అవ విని యుత్తరుండు దగ నజ్జనపాలకు తోడ నిట్లను, న్మనకొక రాజ్యముం గలదె నన్నును నిన్నును నిన్న మొన్న వీ, రనితర సాధ్యశత్రు విజయంబునఁగాంచిన యప్డు గల్గఁ జేసినయది దక్క.. భార. విరా. 5. 349.

ఉ. అతఁడు మొన్న నున్నతమదాంధత దాడిగ నేఁగుదెంచి యాపోతర మేమి చెప్ప వనుబూఁకిఁ గైకొన కప్పరో వధూ, వ్రాత నిశాత పాణిరుహావారి సలాలస నవ్యపల్లవ, బైతనరాయునందన మహావనిలో విడియించె సేనలన్. ప్రభా. 1. 72

2. అచిరభూతకాలము, కడచిన కొలఁది కాలము.

ఉ. వింటిరె తమ్ములార యొకవింత వినంబడె మొన్న యేమొ మృక్కంటిఁ గవంగ నెల్ల తెఱగంటి దొరల్ మును లేఁగి (మొక్కిమీఁబంటుల మమ్ము నొంచెవరు బాదలఁ బెట్టి సుకేశపుత్రు), లక్కంటకులన్ వధించి మముఁ గావఁగదే శివ యంచు వేఁడినన్. ఉ. రా. 2. 4.

ఉ. అమ్మక చెల్ల యే మెఱుఁగ దారయ మొన్నటి చిన్నబాల యీయమ్మ... ఇందు. 2. 4

మొప్ప వి. ఒకవిధ మగు జలజంతువు. (బ్రౌ.)

జ. చేప మెడ కిరు ప్రక్కలనుండు ద్వారములు (శ. ర.)

మత్స్యాదుల శ్వాసకోశములు [బ్రౌ]

మొప్పె. విశే. మూర్ఖుఁడు.

ఆ. ఎద్దుఁ దెలుప వచ్చు నేఁడాదికైనను, మానిఁ దెలుపవచ్చు మాసమందు, మొప్పెఁ దెలుపరాదు ముప్పదేండ్లకునైన... వేమన. 2. 68.

గీ. మణులుఁ గోకలుఁ గస్తూరి మలయజంబుఁ, గప్పురంబును హరియించు మొప్పె లెల్ల, నేకవింశతియుగము లనేక నరకములఁ బొంది యిలఁ గాకులై పుట్టుచుండు. శేష 4 25.

సీ. అతతాయ బిగాది యడిగుండ బండఁడు మోఁడికట్టె గులాము మొప్పె గోపు...
హంస 5. 117.

చూ. మొప్పెతనము.

మొప్పెతనము. వి. (√మొప్పె.) మూర్ఖత.

కం. ముప్పది యాఱేండ్లది యుం, దెప్పుడు నొక్కరుని నెఱుఁగ దేలాగున నీ, విప్పుడు దిద్దుకొని యెదో, మొప్పెతనము మాన్పవే యు ముందఱ యవనిలో
చంద్ర వి. 2 106.

మొయి(యు)లు = మొగులు. (త. ముహిల్ — బ. మొయిలులు, మొయిళులు, మొయిళ్లు) మేఘము, మబ్బు

కం. మానె నభోమణి నక్కలు, గూసెం గలయంగ దెసలకుం బలుసాయల్, సేసెం బఱ మొయిళు లడరి, మ్రోసెం దమయంతిఁ దూర్యము లుపధ్వనులై. భార. విరా. 4. 86.

కం. ... హరియుఁ, గినిసి విశిఖంబు లేసిన, మొనపదె గగనము మొయిలు మూఁగిన మాడ్కిన్... ఉ. హరి. 1. 147

గీ. ... మొయిలు మొగులు మబ్బన మేఘాఖ్య లగును ... ఆం. భా. 1 71.

మొర = మోర. వి. పశ్వాదులదీర్ఘముఖము.

సీ. కరమూలమున వెండి మొరవంక కడియంబు మూఁడు మూలల లింగ ముద్ర లొత్త... క్రీడా. 101.

మొరడు వి. మ్రోడు, స్థాణుష్.

కం. మఱియ కళాకృషి బీజము, మఱియె ధనఫల ప్రదశుమాజము తలఁపన్, మఱియ చెలి మఱియ చుట్టము. మతిహీనులు చూడ మొరడు-మ్రాఁకులు ధాత్రిన్... కేయూర 2 '84

సీ. మొరడు వంగిన సెట్టిముసకకు జవరాలి మోము గాననివాని ముకుర మయ్యె
వే పంచ 5. 165

(ఇట మొరుడువంటిది గావున నడుమును గౌణముగా 'మొరడు' అని కవి వాడియున్నాఁడు.]

మొరపము[1]. వి (√మొరయు) ధ్వని, మ్రోఁత

తే. ...మొనసి మొలనూలి మువ్వల మొరప మమరె.. కు. సం 8 179

చం. .. గద్దమున గూఁడులు పెట్టిన పక్షికోటి పెన్, మొరప మెఱుంగ రెట్లు మునిముఖ్యుని యాతను వంచుఁ దాపసుల్ ..
వరాహ. 10. 65.

సీ. చరణంపు సరివణి మొరపంబు విన్న రంతుల కట్ల యెదురు నింతులకుఁ దొలఁగి...
ఆము. 9. 64.

మొరపము[2] వి. శర్కర, గులకఱాయి.

సీ. ...మొరప మనంగ శర్కర దనర్చు....
ఆం. భా. 2. 29.

(క్రొత్త. ప్రాఁత ప్రతిపా. మొరప యనఁగ ప్రాఁత ప్రతిపా.)

మొరము(ద్మ). వి. 1. శర్కర, గులకఱాయి,

ఆ. మొరపవాన పెల్లుగురిసె నులూకితతి, డొల్లెఁ బడియెఁ బడుగు నెల్ల కడల...
భార. ద్రో 3. 36.

సీ. మృదుశయ్యపై నున్న మెలఁతకా పల్లేరు ముండ్లు దట్టంబైన మొరప నేల...
ప్రభులిం. 2 84.

2. గరకైన చూర్ణము. [మొరుము అని వా.]

సీ అనువొంద నందంద యల్లార్చు బలుగద శత్రు

దేహంబులు చెరిపి, చదిపి, చదలు మెరుగ్నగఁ బరివ్రాజకశక్తి శూలాదులఁ బఱపి పీనుఁగు లుర్విఁ నెఱపి నెఱపి... హరి. ఉ. 7. 17.
పిండిమొరుము, పసుపు మొరుము (వా).

మొఱయించు. స. క్రి. (√మొఱయు) 1, మ్రోగించు, ధ్వనింపఁజేయు.

ఉ. మొఱయించున్ మరుఁ డిక్షుచాప మలికాంబున్ ఉక్కువాటి మహాపురమధ్యంబున ముజ్జగంబు గెలువన్... భీమ 1. 69

కం వెండియు రాముఁడు...సాం, బుండును శంఖంబు లప్పుడు మొరయించి రొగిన్..
చిత్రభా. 7. 67.

సీ తరుణీమణి యొకర్తు తంబురా మొరయించ వెలఁది యొక్కతె ముఖవీణె యూఁద...
వాల్మీ. 3 125.

2 చాటించు.

సీ. మముఁ జొచ్చినా రెఱుంగుము సుమ్ము రిపులని మొరయించుగతి మాఱుమ్రోసె గిరులు..
కవిక. 2 83.

మ. ... సిద్ధపురీశుపైఁ జమటకు న్నావాహా త్రికోత్తంసని,శ్చితవేళన్ మొరయింపఁ బంచుటయు... విక్ర. 4. 49

మొఱయిక. వి. (√మొఱయు) మ్రోఁత.
కం. పదమా మొరయిక చెలియా,పద మాటికి నీకు బ్రహ్మపదమా... రా వి 4 64

మొఱయు. అ. క్రి. 1 మ్రోయు, ధ్వనించు.
మ. ...రత్నాలతాటంకముల్, మొఱయు న్నూపుర మేఖలా వలయముల్ మ్రోయంగ ..
హర 6. 117

మ. కురిసెన్ ఝల్లున నింగిమ్రాని విరిచిమ్ముల్ దేవతాదుందుభుల్, మొరసెన్ ...
ఉ. హరిశ్చ. 4 89.

సీ. మొఱయు మేఖలతోడి గురునితంబకిరింబు మందయానమునకు వంద మొసఁగ—
ప్రబోధ. 1 71.

2. (పక్షులు మొ.) కూయు.
మ. కృకవాకుల్ మొరసెన్ గృహోపరిఁ బ్రిథం

గన్ ఛిగన్న కరధ్వనిన్ ... మనుచ. 3.55.

మ. ..త్రిభంగిగా మొరసెఁ జెంతం దామ్రచూడాయుముల్ ... వసు 4 126.

చం పరువడి భేకముల్ మొరయఁ బ్రాగ్దిశనుండి కడంగి తెమ్మెరల్, నెరయ..
శుక. 1. 166.

3 (ధ్వని) ప్రవర్తిల్లు, కలుగు
మ మొరసెం దివ్యమృదంగనిస్వనము సమ్యోధానుసంధాయి యై... 1. 180.

కం. కురిసె విరిసోనవానలు, దొరసె సుధాంధోవధూమధురగానంబుల్, మొరసె దివిఁ దూర్యరవములు, విరిసె న్మునిమానసారవిందము లంతన్. రామా. 3. 117

జ : మొరయించు, మొరయిక.

మొరళి. వి. మోరటి, ప్రియాలము, ఒకానొక చెట్టు.
సీ. దినములోఁ గ్రొత్తయొత్తిన కజ్జవ్యాది ముక్కలు మురియని మొరళిపప్పు...
పి శకుం, 1. 98

మొరసు. వి 1. మొఱము, గులకఱాయి.
చం. పరుపు లిడంగ నాతని ఖురపాతములం గన కాద్రి చెగటన్, గర మపరంజిరా మొరసు దట్ట ఫ నేలలు చూర్ణితంబు లై, ఖురశికలట్ల యాట ...కవిక. 2. 100.

సీ. మొఱపనేఁ యనంగ మొరసునేల యనంగ కఁకరిలావనీసంజ్ఞ వెలయు...
ఆం. భా. 2 8.

2. కాఁపులలో నొకతెగ
గీ. పంట మోటాటి పెడగంటి పాకనాఁటి, యరవెలమ లాదికొండారె మొరసుగోన, కొణిదఁ కాపులు మొదలైనకోఁటిఁ దనరు, కాఁపులకు నెల్ల మిన్నయకాఁపు కొడుకు...హంస. 4. 136. (బ్రా. పా.)

విశ. మోటు. మూఢము.
గీ. మొరసు మోసు పిశాళి నా మూఢుఁ డొప్పు
ఆం. భా. 3. 8.

మొరిఁడె = మొండె వి. బాలికలాడుకొను చిన్నచేట.

కం. అమ్మరో రావె బంగరు, క్రొమ్మొరిఁడెను ముత్తియములు గొని తేవే... సమీర 2. 70.

సీ చేట నా శూర్పంబు చెలఁగు మొండె మొరిఁడె యనఁ బ్రహ్మశూర్పాఖ్య యలరుచుంతు...
ఆం. భా. 2. 240.

మొఱ = మొఱ్ఱ వి. [క. మొఱె] ఆర్తధ్వని.

గీ మొఱ్ఱయన మొఱ యనఁగ వాపోక యనఁగఁ, గూయి వాఁ గూఁత నాఁగ నాక్రోశ మొప్పు ... ఆం భా. 1. 115.

కం, ఆమొఱఁ వెమఱుఁ జెవి నిడి
మనుచ 4. 67

గీ. ఏను మీచెలి నింతేల యొరవు సేయ, ఎంత వారైన మొఱ యాలకింతు రకట, ప్రాణ సఖులరె కావరే ప్రాణ మిచ్చి, మమత విడువక మాన్పరే మధుపబాధ... పి శకుం. 2. 75.
వరాహ. 8, 34.

జ. మొఱయిడు, మొఱవెట్టు, మొఱవైచు.

మొఱఁగు స. క్రి. 1. వంచించు, మోసగించు.

సీ. .. అనిమిషసంఘంబు నొక కారణమునఁ బావకుఁడు మొఱఁగి. ఆయరిగి తనదు గుప్తి యర్థించి గోవుల, నాశ్రయించె... భార. అను. 3. 101.

మ, కమలాభర్త భవద్విరోధిపయి చక్రంబుం బ్రయోగింప నుత్తమశస్త్రంబది యాత్మ నామ కభిదాదర్పాంధు నిన్నున్ మొఱంగి మహారాహువుఁ దున్మియుం దునుమ కేఁగెం గాక చక్రంబు చేఁ, దుతురై పోవని వారలుం గలరె నీ దోషంబు గాదే శశీ. వసు. 4. 31.

కం. విను ముత్తమురాలు సుమీ, జనపాయక జనక తనయ సందేహపడం, బనిలేదు మాకుఁ దెల్లము, జనులకు మము మొఱఁగ రాదు సకలక్రియలన్.
భార. అర. 7. 183.

ఆ. నీడఁ గడవఁ బాఱ నేఁకు వెలి గాఁగ, నడుగు వెట్టి తిరుగ నాత్మ మొఱఁగి, యొకటఁ దలఁప

నరుల కొదవిన నొదవ దేఁకటఁ జి మృత్యుదేవిఁ గన్నుఁ బ్రామ.. మనుచ. 4. 106.

2. కప్పిపుచ్చు, మాటుపఱచు : పొంచు

గీ. పంచభూత సుధాకర భాస్కరాత్మ. రూప మగురూపు నీరూపు రుచిరరూప, మొఱఁగెదవె మాకు వ్రేళ్ళతో మొదలు చూచి, చెట్టెఱుఁగు వారి కాకులు చిదుమ నేల. ఉ. హరి 4 95.

సీ. లీలతో నా మొఱాలింపఁడే మొఱఁగుల మొఱ తెఱుంగుచుఁ దన్ను మొఱఁగుఁవాడు
భాగ 8. 87.

గీ. ఇంతదడవును నాయొద్ద నిచట నుండి, యరిగెఁ జదువంగ నని భర్త కతివ మొఱఁగు...
కాశీ. 4 85.

వ. ...ఒక్కతరుషండంబు మఱుంగున మొఱంగి యేపునం దూపు సంధించి...
రామా. 5. 318.

వి. 1. వంచన, మోసము.

ఉ .. ఓరి మెఱుంగుఁబోఁడులే, కైవడినైన వేఁడు దురు గాదె మొఱంగు తెఱుంగఁ గోరువా, రైవిన రానిమాట లకటా మగవానికిఁ జెప్ప వచ్చునే... వేం. పంచ. 4. 466.

2. మోసపుఁబలుకు, వంచనావచనము.

గీ. ఈవు గోత్రాల వైయుండెదే కుమారుఁ, డుదయ మొందక పోవునో యువిదసుతుఁడు. కలిగినప్పుడు కోడలు కలదె నీకు, ననుచు నేరిమి మొఱఁగు లిట్లాడుటయును...వి. పు 6. 226.

విశే. మొఱవెట్టువాఁడు.

సీ. లీలతో నామొఱాలింపఁడే మొఱఁగుల మొఱ తెఱుంగుచుఁ దన్ను మొఱఁగు వాఁడు...
భాగ. 8. 87.

జ: మొఱఁగుడు.

మొఱఁగుడు. వి. (√మొఱఁగు) వంచన, మోసము

సీ....వంచన మెసంగు.

గీ. జాడుఁగు క్రుక్కు కికురు పిక్కజుణుఁగు మొఱఁగు, డనఁగ.... ఆం. భా. 292.

మొఱక. వి 1. మొక్క, మొన, వాఁడి.

కం విఱుగుట గానక నెరయం, దఱతఱకలు వాఱఁ గొంతదడ వది గొఱికెన్, గొఱికిన నొగులదు పగులదు, చిఱుమొఱకలు బోయెఁ నుల్లసిలె దంతంబుల్ ... వేం. పంచ. 4. 540.

2 న్యూనత, తక్కువతనము [శ. ర.]

విశే న్యూనము, తక్కువయైనది. [శ. ర.]

మొఱకదము వి. [√మొఱకు] దౌష్ట్యము.

సీ....క సుని మొఱకదములు.

గీ తలఁపవచ్చినఁ జంపక తొలఁగు నెవ్వఁడు... హరి. పూ. 9. 170.

మొఱకు (ర్కు) విశే. (సం. మూర్ఖః)

1. మూర్ఖుఁడు.

కం. వెఱఁ గంది శౌరి యిట్లనుఁ, దెఱవా మీతండ్రి నిట్లు దెగి చంపిన యా, మొఱకు శతధన్వు నిప్పుడ, నఱకెద మోమోట లేక నాచక్రమునన్. వి. పు. 6. 283.

మ. మొఱకై యెప్డుఁ బ్రచండకోపుఁ డగుచున్ బోనాడుభూభర్తకొ,క్కరుఁ డాత్మీయుఁ డనం గలాఁడె... మల్ల. 1. 47.

గీ. పెద్దలెల్లఁ బ్రతిష్ఠించుపిదప లింగమూర్తి యగుఁ గాని శిలయను మొఱకు గలఁడె... చెన్న. 2. 175.

1. పరుషము.

ద్వి. మొఱకు వెంట్రుకలును ముదురు మీసములుఁ, గఱకుపల్లనిమేను గలచోరు నొకని... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2269పం.

3. క్రూరుఁడు.

సీ. అనుచు వాళాళి పలికినయాగడంపు, ముచ్చటఱ కబ్బురం బంది మొఱకుతురక, కఱకుఁదన మూఁది... రంగా. 2 36.

వి. ఒకానొకయాటవికజాతి.

ఉ. పాయక వేరు వెల్లకియు...కానలో, నేయెడఁ దారయై పొలుచు నెర్కులు మొర్కులు నేక పాదులున్... కు. సం. 6. 692.

జ మొఱకదము మొఱకుఁదనము.

మొఱకుఁడు = మొఱకు. విశే మూర్ఖుఁడు.

కం ...తల్లిదండ్రులు, మునుకొని చెప్పఁగ వినియు మొఱకుడై వచ్చినపిదప నిల్పఁగను నం,గన వశమా చనినఁ బనియెయ్యఁగా కనువారన్ భోజరా 6. 107.

అ ముఱికినాఁటివారు మొఱకులు గానపరు, ఱఱవ వారు ద్విజుల కాన పెద్ద యనును దేశభాషలను గుఱంబును దిట్టునతఁడు దండు పచ్చు శత పణములు. శిజ్ఞా. 2. 66.

గీ. దీనితేనియఁ ద్రావినమానవులకు. జరయు రుజయును దప్పియుఁ జావుఁ గలుగ, దనఁగఁ గొందఱుబోయలు విని కడంగి, యుఱక మొఱకులై చఱిఁ బడ నుఱికి రవుడు. భార. ఉద్యో 2. 278.

మొఱకుఁదనము. వి. (√మొఱకు) మూర్ఖత.

కం. మొఱకుఁదనంబునఁ బెఱచెలిఁ జెఱఁగొని నీమనుఁ డుఱకఁ జెడఁ బాల్పడె రూ,పఱి యని నలువకుఁ దెల్పఁగఁ, ఒఱచెననన్ మింట నంచ బారులు సనియెన్ అచ్చ. రా. కిష్కిం. 61.

వ. ... మొఱకుఁదనంబున మీఁది కుఱికి బెట్టుగాఁ బదఘట్టనంబులు పరగించురట్టడి దనుజులును... ఉ. రా. 4. 291.

మొఱమొఱ. వి. (సం. మర్మరః) బట్టలు లోనగు వాని మ్రోఁత కనుకరణము.

ద్వి. మురువైనకుచ్చెల మొఱమొఱ మెఱయ ద్వి. పరమ. 2. 56 పా.

జ; మొఱమొఱలాడు.

మొఱమొఱలాడు. అ. క్రి (మొఱమొఱలు + ఆడు) (వస్త్రములు మున్నగునవి) మొఱమొఱయని ధ్వని చేయు (శ. ర.).

మొఱయించు స. క్రి. (√మొఱయు) మ్రోఁగించ ధ్వనింపఁజేయు.

సీ. కెంజడల్ పైఁ బ్రాలి కెంపు లీన విపంచి మొఱయించు నారదముని యనంగ... రా.వి. 3.9

గీ నాకి మొఱయించి తెగనిండ నాఁకఁ దిగిచి
దశా 7. 1. 208., వేం. మా 8 8.

మొఱయిక వి (√మొఱయు) ధ్వని, మ్రోఁత.
సీ మొఱయికనిడుతంతి మొఱయ నానందాబ్ధి
మునిఁగి కన్ఱెప్పలు మోడ్చి మోడ్చి ..
మల్లుపు. 2. 89.
(మొఱయికనిడు = మొఱయించు.)

మొఱయి(లి)డు. అ. క్రి (మొఱ + ఇడు) ఆర్తనాదముచేయు, మొఱపెట్టు.
కం. ఏ యెడఁ బతిఁ బొడగానక, ... కూయిడు
మొఱయిడు... కు. సం. 5. 547.
కం. అఱవు లుడిగి పోపో నీయఱచేతికిఁ బంట్లు
వచ్చినప్పుడు మమ్ముం, గఱచెదవు గాని తగు
నెడ, మొఱయిడు మది యెట్టిదైవములు విని
యెడినో. కళా. 3. 218.
గీ అఱచె వాపోయె నేడ్చెను మొఱలిడె నవఁ
దవరు రోదనమును జేసె ననుట కాఖ్యలు...
ఆం. భా. 3. 84., దశా 4. 84.

మొఱయు. అ. క్రి. ధ్వనించు.
సీ మొఱయికనిడుతంతి మొఱయ నానందాబ్ధి
మునిఁగి కన్ఱెప్పలు మోడ్చి మోడ్చి...
మల్లుపు. 2. 89.
జః మొఱయించు, మొఱయిక.

మొఱవ విణ. వాఁడిచెడినది. (చూ. మొఱవపోవు.)
జః మొఱవపోవు

మొఱవపోవు అ. క్రి. (మొఱవ + పోవు) 1. వాఁడి చెడిన దగు, మొక్కపోవు.
సీ. మొఱవపోయెనో వక్రముఖనక్రహారమహాసం
పర్కనిర్వక్రచక్రధార... సిం. నార. 4.
2. క్షీణించు,
సీ. ముదిమి నింద్రియశక్తి మొఱవపోకుండంగ మైథు
నక్రీడ యేమఱమి యుఱవు... కాశీ. 6. 88.

మొఱ(లు)పెట్టు. అ. క్రి. (మొఱ(లు) + పెట్టు) 1. ఆర్తనాదముచేయు, కూపెట్టు.
మత్తకోకిల. ఎంతయున్ మొఱపెట్టి వేగము
శీశ్వరా మము దేవతా,హంతచేఁ బడకుండఁ
బ్రోవవె యంచు.. దశా. 1 273.
2. కష్టములు చెప్పికొను.
కం. వగఁ బొగులు దీనజనముల, ఖగగమనుఁడు
ప్రోవకున్న గతి యెవ్వ రిఁకన్, మగువ విను
రాజు గొట్టఁగ, మొగసాలకు మొఱలు పెట్టు
మూఢులు గలరే... కుచేల. 1. 75.
3. పెద్దగా ధ్వనిచేయు.
వ. ... కనవుఁ గఱచి చే యెత్తి మొఱపెట్టుట
కరులయంద...
ఆము. 4 157. (ఏనుఁగు పక్షమున.)

మొఱవైచు. అ. క్రి. (మొఱ + వైచు) మొఱపెట్టు, ఆర్తనాదముచేయు; పెద్ద ధ్వనిచేయు.
ఉ. ... సమస్త నిర్మాణ ధృతిప్రచారకరు మాధ
వునిం జెనకంగఁ బోవు గీర్వాణుల బోకుఁ
డంచు మొఱవైచెనో యన మ్రోసె వంత
నిస్సాణము పాకశాసనుహజారమువం గదనాభి
కంసియై... పారి. 4. 83.

మొఱసడము. వి. ఉడుపకుక్క, ఉడుములు మున్న గువానిని వేఁటాడెడు శునకము.
ఆ. కాలుద్రవ్వి యునికిఁ గని కొమ్ముటుడుములఁ,
గఱచి తిగిచెఁ గొన్ని మొఱసడములు ...
చంద్ర. 2. 45.
కం. జాగిలములు మొఱసడములు, సాగెఁ గలిసి
చాపముక్త శరగతి వంజా, జాగిలము లెదిరెఁ
బందుల్కై గోధాదికములగాలి కడరె నితర
ముల్... మనుచ. 4. 41.

మొఱి (రి) విణ. మొట్టి (శ. ర.).

మొఱఁగు = మొఱవు. అ. క్రి. 1. (కుక్క) కూయు, అఱచు.
సీ. ...పెక్కు లయ్యుఁ గుక్క, లిభకుంభదళన
మహిష్ఠనిష్ఠురనఖముఖుఁ డగు హరి మీఁద
మొఱిఁగి యేమి, అ. సేయఁబోవు ...
భార. సభా. 2. 38.

చం ... దవుదవ్వులఁ గన్గొని సారమేయముల్, మొఱుఁగఁగఁ బౌరబాలకులు మూఁకలు గట్టి పిఱుంద రాఁగ. .తూఁగుచు వచ్చె నొకండు భిక్షుకున్ ..

భోజరా. 3. 42., ఆం. భా. 1. 123.

2. ప్రేలు, ప్రలాపించు.

కం. మఱి శివుఁడు భక్తిఁ గొడుకుం, దఱిగిన చిఱుతొండనంబిఁ దనవాఁ డనుఁగా, కెఱుఁగక యేఁటికిఁ గారులు, మొఱిఁగెదు నీ మంత్ర తంత్రములు పేకొనునే... శివ. సా. 483.

వి 1 కుక్కకూఁత, భషణము (శ. ర.)

2 ప్రలాపము, ప్రేలుట.

(వ్యవ.) ఇంక నీ మొఱుఁగులు కట్టిపెట్టు.

జ: మొఱుఁగుడు.

మొఱుఁగుడు. వి. (√మొఱుఁగు) కుక్క కూఁత' భషణము (శ. ర).

మొఱవు = మొఱుఁగు (శ. ర.).

మొఱో = మొఱ్ఱో. వి. (భయదుఃఖాదులచే చేయు) ఆర్తధ్వనికి అనుకరణము

మ. పని లే దేఁటికి బాధపెట్ట ననునబ్రహ్మణ్య మైతో మొఱో, యని యుచ్చైర్ధ్వనిఁ గూఁత వెట్ట ముఖశాలాగ్రంబునన్ శ్రాద్ధదేవునిఁ గట్టించెను వీరభద్రుడు .. కాశీ. 7. 89.

మొఱ్ఱ = మొఱ వి. ఆర్తధ్వని.

చం. తగవులు నిల్పఁ జాల్పడిన దైవము వక్కట నీవు ప్రముచ్చువై, మగువల మాత్రకున్ బయి సిమాలిన నేరకిఁ జెప్పికొందు మి,జ్జగమున రాజు గొట్ట మొగసాలకొ మొఱ్ఱ పవిత్ర కీర్తియన్, బొగడికఁ గన్ననీవ తలపోసి యెఱుఁగుట కాక యచ్యుతా... పరమ. 4. 110.

గీ. మొఱ్ఱ యన మొఱ యనఁగ వాపోక యనఁ గఁ, గూయి నాఁ గూఁత నాఁగ నాక్రోశ మొప్పు.. ఆం. భా. 1. 115.

మొఱ్ఱి వి. అంగన్యూనత.

(వ్యవ.) ఆ పెండ్లికొడుకునకు కొంచెము గ్రహణపు మొఱ్ఱి యున్నది.

సీ. మొఱ్ఱన భిన్నత్వ మొనరును...

ఆం. భా, 2. 134.

విశ. 1 అవయవలోపము కలది, మొఱి.

(చూ. మొఱ్ఱిపోవు)

2. న్యూనము, (సందర్భాదుల) కొఱఁత కలది

వ. ... ఒరి నీవు నక్కజాల వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి చేష్టలు చేసిన భంగము సుమీ యనిన మన బ్రతుకే వెఱ్ఱిమొఱ్ఱి దైయున్నది .. మృ. వి. 2. 82.

జ, మొఱ్ఱిపోవు.

మొఱ్ఱిపో(పోవు). అ. క్రి (మొఱ్ఱి + పోవు.) అవయవలోపము కలది యగు

(వ్యవ.) ఆ కుండ మొఱ్ఱిపోయినది.

మొఱ్ఱో. వి. (భయదుఃఖాదులచేఁ జేయు) ఆర్తనాదమున కనుకరణము.

గీ. ఒడిశేనియుఁ బట్టి మొఱ్ఱో యనంగ, లింగమును గట్ట కుడుగము ... ఆము. 4. 60.

ద్వి. మొక్కలంబుగఁ గుయ్యో మొఱ్ఱో యనంగ, బిగువు పగ్గంబుల బిర బిరఁ దెచ్చి, తగనంటఁ గట్టి రాస్థానంబునందు.

ద్వి. శ. సా. 3. 158. పం.

కం. అందునఁ జావక మిగిలిన, కొందఱు పఱతెంచి యసురకొల్వున మొఱ్ఱో, యందఱ మ్రింగెను దానవు, లందఱకును వీఁడు దారుణాంతకుఁ డనుచున్. మొ. రా. సుం. 132.

మొల.[1] వి. 1. చీల, కీలము.

పి. గఱి గావ నొడళుల విఱిగెడు వస్త్రముల్ తొలఁగు సంధుల కిచ్చు మొలలు గాఁగ...

కు నం. 11. 692.

(నక్షత్ర వర్ణనము.)

సీ. ఇనకరముక్తమై యిలఁబడు నభమని వలువ దాఁచిన వెండిమొల లనంగ...

శివలీలా విలాసము కొమ్మన. 1.

గీ విత్తరపుగుల్బ తేఁపునఁ బెరుఁగు నంచు, తెంచి
మును వల్వ మొదలను నినుపమొలలు, నించ
నవి యంత నిలువక చెరయఁ బెరుఁగఁ,
బోలఁతి నెఱిఁ గంచెల బిగించఁ బోలుఁ జమ్మి.
అచ్చ. రా. అర. 24.

కం. అరపై కంబును జేయని, హరివాసరమునకునై
నిజాత్మజుఁ దునుమన్, గరవాలుఁ జేతఁ
బూనిన, కరణి యినుపమొలకు మేడఁ గాల్పుట
సుమ్మీ. రుక్మాం. 5. 148.

2. త్రాసుముల్లు (చూ. మొలత్రాసు.)

జ. మొల్త్రాసు

మొల² వి. 1. నడుము, కటిప్రదేశము

కం. తలుగులపోది యొకదెసఁ బెయ్యలదామెన
యొక్కవలన నినుపై యుండన్, మొలమోపి
పెక్కుచట్లన్, బలుద్రాటం జుట్టి గోపభావం
బమరన్... భార. విరా. 1. 275.

చం. కలచివపీసుఁగు స్వేదఁదరకప్పెరయున్ మొలఁ
బచ్చితోకులున్... ఉ హరి 2 126.

గీ. వలదు కుక్కల విడువంగ వలన దేయ, వడిచి
మొలపిడియమ్ముననఁ బొడువ వచ్చు...
మనుచ. 4. 20, ఆం. భా. 2. 136.

2. కట్టుబట్ట.

సీ. తల వీడ మొల వీడ నలుగడఁ బఱచినఁ బూరి
గ్రసించినఁ బోవనీక... దశా. 6. 135.

జ. మొలకట్టు, మొలకత్తి, మొలగులిక, మొల
త్రాడు, మొలపూస, మొలవంకి, మొలవిడి.

మొలక(ల్క) = మొలవ మొక్క. (√మొలచు)

క. మొళకె. త ముళై,) 1 అంకురము,
మొక్క.

సీ. మొలక మొలవ మొక్క ... మొటి కనంగ
నంకుర మొప్పుచుండు... ఆం. భా. 2. 35.

పీ. తోరణమాలికాహీరాంకురచ్ఛాయ వెలఁది
లేఁజిలువప్పు మొలక గాఁగ... నైష. 6 82.

గీ. మొనలు చూపినముత్యాలమొలక లనఁగ,
నొఅపు తోడుఁతఁ జెలిపలువరుస దనరె...
యయా. 4 58.

సీ. తనతల నెలమొల్క తళతళ జిగిగుల్క వెలయు
ము త్రెప్పుతురాబెళుకు గాఁగ.. ఇందు. 1 7.
(నెలమొల్క = బాలచంద్రుఁడు)
ఉ. రా. 1 188.

2 అంకురితబీజము, మొలకెత్తినవిత్తు.

వ. ...చతురవాలికుండు నల్లువరువఁపు మొలకల
చెలువునఁ బెల్లుడుల్లు ఫల్గునాశుగసంతాడనవి
కీర్ణ శత్రుశేఖరవజ్రవజ్రంబులవలనను...
భార. విరా 5. 6.

3. మూలవ్యాధి, అర్శము.

సీ అర్శంబు మొలక యం చనఁగ వెలయు...
ఆం. భా 2 198.

4. వ్రణమునందలి దుర్మాంస విశేషము (శ. ర.).

విశ. లేఁత, చిఱుత, చిన్న.

సీ. ఈరేడు భువనంబు లేలు సంపద చేడె మొలక
చందురుఁ దాల్పు ముద్దరాలు.. భీమ 1. 4.

కం. మొలకలు రాజకుమారులు, తల్లిదండ్రులు
లేనివారు దయకర్హులు భూతలమునఁ గల ప్రజ
లందఱు, నొలిచిన నొలి నాదెదరు సుబాధను
బాధన్... జై. భా. 1 68.

శా. జీవంజీవసుహృత్కళాధరుఁడు లక్ష్మీశేఖర
యుం దక్క న్యయాత్మ వాచంయమవంశ్య
యుమ్మొలక ప్రాయంపున్నరుల్ నేర్తురే,యావి
శ్లేక్కడ... శామా. 4. 86.

సీ. పలుకఱగ నేర్తురు పాటలాధరముల మొల్క
లేనగవులు ముద్దుగురియ... భీమ 1. 94.

మగమొల్క = పురుష శిశువు.

ఉ. ...నాదు సంపదకు దిక్కగుచున్ మగమొల్క
నీ కిఁకన్, బుట్టునొ యంటిమే నితవిపోఁడిమి
గంటిమ... కళా. 4. 74.

మొలకకట్టు = మొక్కకట్టు. వ. త్రి. (మొలక +

కట్టు) మళ్ళలో చల్లుటకై విత్తనములు మొలకెత్తుటకు తడిపి ముడియఁగట్టు.

గీ. అంఁకురదేనియ నానిచి మొలకకట్టి. శర్కరా
బీజముల సుధాశారదభూమి, భావజుఁడు విత్తె..
పాండు. 3. 191

మొలకట్టు. వి. (√మొల.2) 1. మొలత్రాడు, కటిసూత్రము.

ఆ. బంగరు మొలకట్టురంగు మీఱంగ నా,నాగ
భోగ మద్రినదుమఁ జుట్టి ...
దశా. 2 16,

సీ. వాలుగడ్డంబులు కేల జాడింపుచు మొలకట్ల
గచ్చడంబులు చెరుపుచు.. చెన్న. 5 328

2. కట్టుకోక, అంతరీయము.

సీ. మొలకట్టు పాఱుటాకులు జాఱకుండఁగ దీటి
కట్టిన బలుతీవకట్టు... చంద్రా. 2. 39.

(శ.ర. వ్రాఁతప్రతి పా. మొలఁగట్టు ముద్రి. పా.)

మొలకకెంపు. వి (మొలక + కెంపు.) రత్నాంకురము, లేఁతకెంపు,

ద్వి, మొలక కెంపులపిడి మొలవంకిఁ జెక్కి...
రఘుసా. 7 పొ. 13 పం

మొలకత్తి వి. (మొల2 + కత్తి) బాకు, మొలను చెక్కు కొనుకత్తి.

సీ. కిసలయాధరు మేనిపసపుడాల్దుప్పటి కాసె
నొ,ప్పగు మొలకత్తి యమర...శశాం. 5 14

మొలకబంగారు. వి. (√ మొలక) పుట్టలలో పురుగులవలన కలుగు బంగారము. (శ. ర., బ్రౌ.)

మొలకబేడలు వి. బ (మొలక + బేడలు) నీట నానఁబెట్టి పొట్టు తీసిన కాయధాన్యముల దళములు.

సీ. శాల్యోదనంబులు సద్యోఘృతంబులు మొలక
బేడల పప్పు మోదకములు, తలవంటకంబు
లప్పళములు వడియంబు లతిరసంబు వడలామ
వడలు ... బ్రహ్మో. 3. 330.

మొలక(కె)లెత్తు అ. క్రి. (మొలకలు + ఎత్తు) కలుగు, అంకురించు.

ఆ. అట సుశీలమగఁడు నరుదెంచి యొకకొన్ని,
దివసములకు దొరలఁ దిరియునానఁ, గోపి తన
కులంబు వాసియు వన్నెయుఁ, దలఁచుకొనుచుఁ
దెలివి మొలకలెత్త. పాండు. 4. 207.

గీ. ముని జనానంద కందముల్ మొలకలెత్త, రావ
ణగ్రీష్మకృత ప్రథరాతలంబు, శైత్య మొందంగ
.. దశా. 7 1, 18,

మొలగ. వి ఒక జాతిచెట్టు.

వ. ....వెఁదురల మొలగల బీఱల గారల వేములఁ
ద్రేమల.. పి శకుం. 2 14

మొలగులికి. వి. (మొల2+కులికి) 1. సస్యవిశేషము.

2. జ. ధాన్యవిశేషము (శ. ర.)

మొలకొలికి, మొలకొలుకులు (వా. శ. ర.)

మొలచే(ల్చు). అ. క్రి 1. (వృక్షాదిస్థావరాదికములు) పుట్టు, జనించు.

(క) వృక్షాది స్థావరములు

చం వలవదు రోయఁ ఖాండవము వారొక యూఱట
లేని త్రిమ్మటన్, బలమఱి వన్య సత్త్వముల
పాల్పడి చచ్చినచోటఁ బూరియున్, మొలవదె
...భార. విరా. 3 95,

చ ... తొ,య్యలిహృదయాల వాలమునయం
దనురాగ లతా వితానముల్, మొలచె
తెటిఁగి యంగజుఁడు మోహనబాణము నారిఁ
గూర్చినన్. విక్ర. 4. 146.
మనుచ. 2. 10

(చ) సంతోషాదిమనోధర్మములు.

కం తదనంతరంబ రాముఁడు, మొదలగు యాద
వుల కెల్ల మోదము వెలఁగున్, మదిమొలచెఁ
జక్రధరుపై, వదలక వినువీథిఁ బుష్పవర్షము
గురిసెన్. భ. హరి. 1, 122.

చం పొలఁతుక గంగచేరువ తపోవన భూములు

చూడ నీమదిన్, మొలచిన కౌతుకంబు దుఱి
ముట్టఁగ లక్ష్మణదేవు నిన్ను నందులకు మనో
ముదం బెసఁగఁ దోడ్కొనిపో నియమించితిన్...
నిర్వ. 8 132.

సీ. చూర్ణాలకంబుల స్రుక్కఁ జక్కఁగఁ దీర్చి
నలుపు నెమ్మేనములో మొలవఁ బెట్టు...
నైష. 7. 172.

(ట) మానవాది జంగములు.

చ. చలువవెలుంగు వేల్పుల రసాయనపుం దొన
పాలవెల్లిలో. మొలచిన ముద్దుపంటపండు కుము
ద్వతి వేడుకకాఁడు తమ్మిలోఁ, గిలిగల చంద్ర
బింబముఖికిన్ సయిదోడు చకోర భోజనంబుల
నెఱదాత చందురుఁడు పూర్వదిశాస్థలి నొప్పె
నయ్యెడన్. కవిరా. 5. 130.

శా. పుట్టం బుట్ట శరంబునన్ మొలవ నంభో
యాన పాత్రంబునన్, నెట్టం గల్గను గాళిఁ
గొల్వను బురాణింపన్ దొరంకొంటి..
భాగ. 1. 7.

సీ తమ్మిఁ జాల్చినవానిఁ దమ్మిఁ దొల్చినవానిఁ
దమ్మిఁ మొల్చినవాని, దారసించు...
నరస. 1 64.

2 ఆవిర్భవించు, ప్రత్యక్షమగు.

కం. అచ్యుతురాననమూన్యుం, డచ్చటఁ దా నపుడు
మొలచి యాశీర్వాదం, బిచ్చెనె యింద్రుఁడు
మెఱుఁగులు, దెచ్చెఁగదా ప్రాయమునకు దీవన
ననిన్.... కకు. 3. 45.

3. ప్రాప్తించు, సంభవించు.

మ ... ఇపుడు కళ్యాణభవ్య ప్రసాదంబుచే, మొల
చెన్ గర్భము నాగమారమణి కాముగ్ధన్ విచా
రింప నే,తలపుం జెంద నెఱుంగనట్టి యఖలం
దప్పెంచుచే తప్పగున్... చెన్న. 1. 202

ద్వి మొలచెఁ గాళ్లను రెండు మును గురుభక్తి.
పండితా. పురా. 109 పా.

కం. అలుకయు మదమును గర్వము, నోలుకు
నకారణవిరోధ మొందుజనులచ్చెయ్యిల కెక్కు

డైనయాపద, మొలచెను మదుబిందుకళవా
ములచందమునన్.. కేయూర. 2. 109.

జ: మొలక, మొలకకట్టు, మొలకకెంపు, మొలక
బంగారు, మొలకశేడలు, మొలకలెత్తు, మొల
తెంచు, మొలవబెట్టు, మొలవేయు.

మొలతెంచు. అ. క్రి. (మొలచు + తెంచు
స్వార్థమున) కలుగు, పుట్టు.

కం. మునివర నాదగుచిత్తంబునఁ గౌతూహలము
సాల మొలతెంచి తలిర్చిన నెలరారెడు..
భార. అను 4. 447

కం. ఏనుఁగు జేయుశౌఱం గెదలో నాలోకించి
ధర్మలోభము ధర్మగ్లాని కర మయ్యె నని
యజ్ఞానఁ బొందుటకు సంశయము మొల
తేరన్. దశకు 582.

సీ తరణికూటమున మే యురలి పద్మిని మేన
మొలతెంచు మధుమద మొలుకకుండ...

గీ. గిరిజ పూజించెఁ బసిఁడితామరల వరదు...
కు. సం 3 351.

మొలత్రాడు. వి. వా. (మొల[2] + త్రాడు) కటి
సూత్రము, మొలకు కట్టుకొనుత్రాడు.

సీ. ముందటిది కూర్కుడి మొలత్రాటఁ దవిలిన
తోఁకగోఁచులవెంటఁ దూలువారు...
ఉ. హరి 1. 102.

గీ. జమిలి మొలత్రాట నినుపకచ్చడ మమర్చి.... ,
విక్ర. 2. 97.

ద్వి. ముప్పిరి యగుదొడ్డ మొలత్రాడుగట్టి...
పండితా. పురా. 100 పా

మొలత్రాసు, వి. (మొల[1] + త్రాసు) ముల్లుగల
త్రాసు.

చం. ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును
బల్లెట నీరుకారు శాణము పటకారు మూస
బలు నాణెపరీక్షలమచ్చు లాదిగా, నమరగ భద్ర
కారక సమాహ్వయుఁ డొండొకఁడుండు
నప్పురిన్... హంస. 2, 181.

మొలనూలు వి. తె. (మొల^2 + నూలు) స్త్రీలు అలంకారార్థము ధరించెడు కటిసూత్రము. రశన

సీ .. మొలనూలిమువ్వల మ్రోఁత నిగుడ విక్ర. 3 39

సీ. ధాత్రీమహాదేవి తాల్చినమున్నీటి మొలనూలి రత్నాలపుమొగ పసంగ... ప్రభా. 1. 54.

సీ. ముత్యాలపేరులు మొలనూళ్ళు . ధనా. 2 57, ఆం భా. 2. 150

మొలపించు. స. క్రి (√ మొలచు) మొలచునట్లు చేయు

ఉ ఏ యెడ నెన్నఁడున్ గననియింపును గుల్కెడు తద్గళస్వనం, బాయతమైనకాతుకము నద్భుతమున్ మొలపింప... కళా. 1. 92

సీ కండచక్కెరదీవి దండకెంపులరీవి మొలపించు చెంగావి మోవిదాని... ఉ. రా 2. 266.

మొలపూస వి (మొల^2 + పూస) మొలత్రాటి యందుఁ గట్టెడిపూస, బాలుర కటిసూత్రము నందు గ్రుచ్చుబంగారు మొదలగువానిఘుటిక.

గీ. ఘోరవాలంబు దలపోయ మేరు వయ్యె, ఘూరితారావళులు మొలపూస లయ్యెఁ, గమలినీనాయకుఁడు బొడ్డుఘంట మయ్యె, ననుచు రాఘవునకుఁ దోఁచె నట్టివేళ. సీతావి. 2 150

మొలవ వి. అంకురము.

సీ. మొలక మొలవ మొక్క మోక మో సిరిక మొటక నా నంకురం బొప్పుచుండు... ఆం. భా 2. 65.

మొలవంకి. వి. (మొల^2 + వంకి) మొలలో చెక్కుకొను కత్తి.

సీ. మొలవంకికొద్ది బెబ్బులిని గెల్చినవాఁడు గలిగె నీ ముంజేతి గవ్వదండ... చంద్రా. 2. 57.

చం. అసి మొలవంకి డుస్సి సమరార్భటిఁ జావడి క్రిందికిన్ గుభాలున దుముకన్... అహ. 1. 104.

మొలవఁబెట్టు. స. క్రి. (మొలవన్ + పెట్టు) నాఁటు.

సీ. ఈ నీఁజానన బావ కుదురుచేసి వలయు బీజము లెల్ల మొలవఁబెట్టె... కు. సం. 7. 850

మొలవిడి. వి. (√ మొల^2) పశురోగవిశేషము.

ద్వి. మొలవిడి నెలతెవుల్ ముకుబంతి కవట, తలయేరు తొడకు వాతము కల్లవాపు, ... అదిగాని నెన్నఁ, గలపసరాలరోగములకు నెల్ల... నవ. 1. 41 పొ. 3 పం

మొలవేయు. స. క్రి (మొలక + వేయు) నాఁటు. కాకరగింజలు మొలవేసితిని. (శ. ర)

(వ్యవ) చింతగింజ మొలవేసినాఁడు = చాలకాలము నివసింప సంకల్పించినాఁ డనుట.

మొలాజిమతు వి. (హిం. ములాజిమత్) ఆశ్రయించుట.

శా. రంగారాయఁడు మా మొలాజిమతుకై రా కేఁటికిం జిక్కె ... రంగా. 2. 89.

ఉ. ... మీ,యాదరణన్ మొలాజుమతుకై చనుదేరఁ దలంచినాఁడు స,మ్మోదముచేత రమ్మనెడి ముఖ్యముగాఁ దమకౌలు వచ్చినన్... రంగా. 2. 167.

మొలాము = మలాము, మొల్లాము, మోలము. మోళము వి. (హిం. ములమ్మా) 1. బంగారు, వెండిమొ. వానిపూఁత (శ. ర.).

2. పుండ్లకు పూసెడిమందు (శ. ర.)

మొలుగు(ల్గు) = మోలుగు. వి. వృక్ష విశేషము.

సీ. జువ్వి మామిడి జీడి నురుగుడు మొలుగు పాపట చంద్ర పసిరిక పాల రేల... వేం. పంచ. 4. 522.

సీ. గరుగుకాయయు మొల్గుకాయ యందుగుకాయ లుసిరికెకాయలు మస్తెకాయ,

గీ.అది, యైన యూరుఁగాయలు గల వతనియింట, హంస; 4. 135.

ఆ. పక్కి వేళ్లపిట్ట పరగంగ వెణుతుతు వేరివట్ట

మిరెము వెల్లులియును. నూరి నీళ్ళఁ ద్రావి నూనెయు మొలగాకు, రసము గొనఁగ నెలుక విసము లడఁగు. (చికి, చి. ని.)

మొల్ల వి. కుందలత, బొడ్డుమల్లె (వ్య. వి.)

1. బొడ్డుమల్లెపూవు.

సీ. మొల్ల యనఁ గుందము చెలంగను ఆం భా 2. 52.

సీ. సన్నజాజులు నురిపొన్నలు గలిగొట్లు మల్లెలు సంపఁగెల్ మొల్లవిరులు.. ఉ. రా. 3 201

చం ...దృక్తరళకాంతులు నుత్తర మిచ్చు వంత రాం, తరముల నవ్వులుం గలువతండము మొల్లలు నంచు ఆము. 2. 20. పారి. 3. 51.

జ: మొల్లమ్రాను, మొల్లసుగంధి

మొల్లమి[1]=మొల్ల[1]ము. వి 1. సాంద్రత, తఱచు

ఉ వాల్లకముల్ సనిద్రకములై పొరలన్ జల జాత జాలముల్, మొల్లమి నుల్లసిల్లఁ దమముల్ దమముందటిచోటి కేఁగఁగా, బల్లునఁ దెల్లవారె సమభల్లరణార్థిఁ గుంఢె ఝుల్లనన్. రా వి 1. 78.

వ. అవిరళదళకిసలయవిలసితలతావితానంబులు మరకతకురువిందనిచయఖచితంబులగు నగ తులఁపగిదిఁ జూపట్ట నమకట్టు బల్లుల మొల్లమి నుల్లసిల్లుచు .. కళా 6 224.

2 వర్గము, గుంపు.

కం. చల్లని కమ్మఁ దెమ్మెరలఁ, జల్లెడు ననుకూల పవనసంతతు లెసఁగన్, మొల్లమి గని యష్టమది, గ్వల్లభు నాఁబోతు లంకెవైచెన్నింటన్. రామా 7. 165

గీ. తుటుము మొల్లము మొల్లమి తుట్టె వర్గ, మనఁగ వర్గము తగు... ఆం. భా. 2. 100.

విశే సాంద్రము, దట్టమైనది, తఱచైనది.

కం. మొల్లల వైచినలక్ష్మి, వల్లభసుతుఁ గాల్పవే యవారితవృత్తిన్, మొల్లమిగ జూల వైచిన,

యల్లగణాధిపున కీవె యపవర్గ మజా. శివ సా 449.

వ .. మొల్లమిగ నంతకంతకు దిగంతంబులు దంతంబును దీరిచిన యిడుపులంబోలెఁ దీంద్రింప.. మనుచ. 6 28.

మొల్లమి[2]=మొల్ల[2]ము వి. ధనము.

కం అని యిట్లు పలికి మంతన, మున కాతనిఁ బిలిచి మీరు మొల్లమి గలవా, రని కంసుఁ డెఱిఁగి యుండును, జన దిచ్చట నుండ నొండు చాయకుఁ జనుఁడీ. వి పు 7. 103.

గీ తల్లులను దండ్రియును దాను మొల్లమి గని, మెల్ల సంతోషములఁ జెంది యుల్లసిలఁగ. దశా 8. 26.

మొల్ల[1]ము=మొల్ల[1]మి. వి. 1 మొత్తము, గుంపు

ఉ ధరం బన నెద్ది పొలపంబు పుట్టించు నల్లాలి మెఱుఁగుల మొల్లములకు.. పాండు. 5. 261.

గీ తుటుము మొల్లము మొల్లమి తుట్టె వర్గ మనఁగ వర్గము తగు.. ఆం భా. 2. 100.

రగడ. చాలు చాలు నీసంపెఁగ మొల్లము, చాల కంటవే పాదరి మొల్లము... కువల. 3 127.

2 తఱచు, సాంద్రత

వ.. కొండగొఱియమఱుగుడుబొందుకు నంద డించుకంకగృధ్రావళుల మొల్లంబుల మునుంగు పడు పల్లంబులును. మనుచ 4 37.

3 పెంపు, అతిశయము

ఉ. పెల్లుగ గబ్బుచేస్గవలు పెంపెసలారఁ గడించి వేడుకల్, మొల్లము మీఱఁ గ్రొత్త తెలిముత్తియపున్ రతనంపు సేసప్రాల్, చల్లుచుఁ బేరటాండ్రు ధవళంబులు పాడిరి కొంద ఱయ్యెడన్... రసిక. 6. 200.

వ.. అల్లంబు మొల్లంబును... కాశీ 7. 165.

విశే. 1 సాంద్రము, దట్టమైనది.

ఉ. మొల్లపు మొల్లపూఁ బొదల మొగ్గల వగ్గలమైనతీవలం, దల్లనఁ జల్లనై యొలయు

నందపు గంధవుఁ గొండ గాడ్పుచే, నల్లిక బిల్లి
కన్ దనరు నామిడిమామిడిక్రింద భూమిభృ,
త్తల్లజుఁ డల్లజాలరివిధంబునఁ బొంచి హరించె
డెందమున్... కృ శకుం. 2. 220.

ఉ ఇల్లోక పట్టునం గడచి యేఁగఁగ నేరని చుంచు
కుఱ్ఱలన్, మొల్లపుఁగాఱు కోవలకు మున్న
రకం గొనిపోవఁ జూతురే ...
అచ్చ. రా బాల. 104.

2. అధికము, హెచ్చు.

శా. ...బ్రహ్మాండ భాండంబు భే,దిల్లన్ బెట్టుగ
నార్చి పేర్చి గ్రహయోద్వృత్తాంతకాకారుఁడై,
మొల్లం బైన బలఁబులం బొలిచె సముత్కర్ష
త్ప్రతాపంబునన్.. భా. రా. యు 1. 374.

గీ మొల్ల మగుకీర్తివాఁ డేఁడి మొల్లలార, శుక
నిగదితునిఁ దెపుఁడు కింశుకములార.
భాగ. 10. పూ. 1015.

ఉ. ఎల్లవిధంబులన్ వినుతికెక్కిన యీవ్పవు
కూర్మి పత్నినై, మొల్లము లైన సంపదలు
మోచి వెలుంగుచు నున్న నాకు నీ,తల్లి సపత్ని
నౌదు వని తాఁ బలుమాఱును వచ్చి నాకడం,
బ్రల్లదముల్ వచించు వది పల్కులు నే వినఁ
జాల నెన్నఁడున్... వి. పు. 2. 12.

మొల్ల²ము = మొల్ల²మి. వి (సం. మూల్యమ్) ధనము.

ఉ. ఎల్లధనంబు నోటుపడి తిందుకులేశ్వర యింక
నొడ్డఁగా, మొల్లము నాకుఁ జూపుమని ముందట
సారెలు ద్రోచి యాడఁగా, నొల్లక యున్న
సౌబలు నకు.. భార. సభా. 2. 194.

కం. నాయింటి మొల్లమునకును, నా యొడలికిఁ
బ్రాణములకు నావారికిఁదా, నాయికయై .
దశకు. 5. 55.

ద్వి. తనమొల్ల మ-తయుఁ దత్కారణమున, సమ
యుడు బస. పు. 4. 897.

మొల్లమ్రాను వి (మొల్ల + మ్రాను) వృక్ష విశేషము.

సీ. ... మొక్కపు కొక్కెన మొల్లమ్రాను ..
గీ. మొదలుగాఁ గల్గు బహువిధభూరుహములు.
హంస. 4. 11.

మొల్లసుగంధి. వి. విశ (√మొల్ల) మొల్ల పూవు వంటి పరిమళము గలది

ఉ మొల్లసుగంధి నామవను మోహము నాఁటి
పెట్టి నీవు వ,నొల్లక పీడనాడెద వయోతగవా
వి. పు 2. 263.

మొల్లా వి. (హిం. ముల్లా) మహమ్మదీయ పురోహితు లుచ్చరించు మంత్ర విశేషము

మ. . .పైకారవం,బుల మొల్లా పరియించుచున్
మధుజలంబుల్ జల్లి వేగాడ్పు భా,నులచేఁ
జైత్రపు సైదుజీర్ణదళ వహ్నుల్ గంటె
త్రొక్కింపఁగన్... చంద్రా. 4. 208.

మొల్లాము = మొలాము.

ద్వి పసిఁడి మొల్లాము గుబ్బల కవాటములు.
ద్వి. పరమ. 3. 146.

మొవము = మొగము. వి.

సీ. మొవముత కెగయు చన్గవపైని నునుమోవి
తళుకుఁ గుంకుమ వసంతములు చల్ల ...
దశా. 2. 273

మొవలి. వి. మొగలి. (వ్య.వి.) పి. శా. శ. 1024

మొవు = మొవ్వ వి. మోవు.

ఉ. నాసికపేరురిమవ్వపుటవంటికిఁ బై బొమలాక
లయ్యె ను,ల్లాసము చూపుతేఁత మొవు లా
మెయిం దిలకంబు గల్గెడున్ ...
కవిక. 6. 209

మొవుడు = మొగుడు. అ క్రి. ముకుళించు.

కం. కవిసర్ప గారుడం బను, కవితా లత
మొనర్చి గర్వితమద దుష్కవి సర్పంబు
మొగములు, మొవిడించి కలంచి ముంచ మ
దుగ నేర్తున్... కవిస.

మొవ్వి. వి. ఒకానొకచెట్టు.

వ. ప్రోఁగువాటించి రావుల మోవుఁ జువ్వల మొవ్వల రేఁగుల గోఁగుల రేలలఁ జాలల నొద్దుల మద్దుల విరుగుల నిరుగుల నెమ్మల ఇమ్మల పి. శకుం 2 14

మొవ్వ = మొవ్వ వి మోవు. అరఁటిచెట్టు లోనగు వానియందు పుట్టెడు ముడుతవిడని లేఁత ఆకు మొలక.

ఉగడ. మొలచు మొవ్వల వంటి మోవులను మోవులను. భాను 2. 63

మొసడి వి = మొసలి

తరళము.. విస్మితీయ కా దివి యేను తీర్థము తీరము ద్ర తటంబునన్ విచికముల్ దుటాపహాంబులు వీని నెన్నఁడు నాడ నో, దుదురు నన్మను లేఁదుఁ గోల్మొసడుల్ గొనున్ వడిఁ జొచ్చుదున్. భాం ఆది 8 148.

మొసరు వి (క మొసరు) 1 పెరుఁగు, దధి

గీ అన్యదైవవితతి నర్చించి కొలుపు తాఁడి ఫలంబు గొనుట పడయఁ గనెడి, సద్వరిష్ఠ ఫలదు జంగమ మల్లికార్జునునికొలుపు మొసరు మునుఁగఁ గొనుట కు సం 1. 12.

కం. పెసరుంబ ప్పేమిటి కని, కసరు న్నెయి గొనఁడు పండుగను గాయకూరే, కొసరుం బలుచనిచల్లయె. మొసరుం గనఁ దతనిలోభమున కే మందున్. బహు. 5 8.

మొసలి. వి. (బ మొసలులు, మొసళులు, మొసళ్లు) నక్రము, జలజంతువిశేషము

ద్వి కని మనఁగుచుఁ దీవ్రగతి నంటి యొక్క, మొసలి యేతెంచి సముద్ధతిఁ బట్టుకొని పోవదరి నున్న కొడుకు వాపోవ . . పండితా. మహిమా. 287 పొ.

ద్వి పస నిల్లు వెడలిన భయపడుతల్లి, మొసలి కొప్పించి యిమ్ముల మనఁ గలె పండితా. మహిమా 287 పొ.

గీ. ... ఉదుము లన రే ల్దిరిగెఁ గుక్కలకిక బావు లఁ బడుటకుఁ బసుల యొగవు, పెరటకు మొసళ్లు ... ఉము 2. 53, ఆం. భా. 1 160.

మొసలి టెక్కెముజోదు = మకరకేతనుఁడు, మన్మథుఁడు

సీ. కలువ చెలికాఁడు గాదిలిసైదోడు మొసలి టెక్కెము జోదు ముద్దుకొడుకు .. జాహ్నవీ 1 6

మొసళిడాలువే(ల్వే)ల్పు(లుపు) = మకరకేతనుఁడు, మన్మథుఁడు.

కం గోలపయి న్వాలారుం, గోలలఁ ఒరగించి మరులగొల్పుచు మిగులం, దూలించుట కిఁకఁ దాళం, జాలము నీయాన యో మొసళిడాల్వేల్పా. నీలా 3 41.

ఇశ్లే మొసలి సిడమువాఁడు.

చం కినుకయ శయ్యడిగ్గి యొకక్రేవ శకుంతల నిల్చియుండఁ ద.తుకును మనవాంక మంటుకొని క్రొత్తవిరు ల్గనుపట్టె నెంతయు, న్మొసలిసిడంబు వాని నవమోహనవల్లియొ యంచు రాజు నిం, పొనఁగఁగఁ జూచుచుండె మధురోల్లస దుగ్ధము లైన చూపులన్... పి శకుం. 3. 74.

జ. మొసలికాటు, మొసలి దోరణము, మొసలిపట్టు మొసలిపోగులు, మొసలిరాసి, మొసలివా మొసలివాతమ్మంట్లు, మొసలి వాపోగులు మొసలి వాయొంట్లు, మొసలి బొమ్మలు.

మొసలికాటు వి. (√మొసలి) మకరముఖరూపము గల కత్తి పిడికొన, చిమట,

సీ. పరుఁజుతోపలఁ జీల పట్టించువలుఁగువా యమరువ యోగ్యమైనట్టిబావు, మొసలికాటనఁగను మొసలివా యనఁగను జిమట యనంగను తెలఁగుచుండు... ఆం. భా. 2. 216.

మొసలిదోరణము. వి (√మొసలి) మకరతోరణము.

గీ. మొసలిదోరణ మెక్కియామునఁ తెలంగు, చున్నఁ

బోలియక చిక్కిన యుఱియ బంట్లు, పఱచి
తొలివేల్పు జేని కత్తెఱఁగు దెలుప...
అచ్చ. రా. సుం. 101.

మొసలిపట్టు. వి. (√మొసలి) మకరాలయము, సముద్రము.

కం. పంతమునఁ బ్రొద్దుపస యుక్కిగింతుమొ సత
మొసలిపట్లఁ గినుక నిగుడ నిం,కింతుమొ...
అచ్చ. రా. యు. 16.

మొసలిపోగులు. వి. బ. (√మొసలి) మకరకుండలములు.

సీ. మొసలిపోఁగుల నిగ్గుటొ సపరిసాము కూటము
లైన చెక్కుటద్దములవాని ...
చం. రా. 2. 5.

మొసలిరాసి. వి. (మొసలి) మకరరాశి. (చి. ని., శ. ర.)

మొసలివా(యి) వి. (మొసలి మోముకూపముగల కత్తిపిడికొన, మొసలికాటు,

మ. ... జాళువా మొసలివా దీప్తార్చి గాఁగజ్జలా,
న్వితధూమానితరేఖ పైయలుఁగుగా విజ్ఞాన
దీపాంకురా,కృతి నందంబగు వందకం బగులతా
శ్రేణిచ్ఛిదంజేయుశన్. ఆము. 1. 6. ఆం. భా. 216.

మొసలివాతమ్మంట్లు. వి. బ. (మొసలి + వాయి + తమ్మంట్లు) మకరకుండలములు, మొసలిమోము చెక్కిన కర్ణాభరణ విశేషము.

సీ. మిసమిసల్ నిడిగించు మొసలివాతమ్మంట్లు నొక
కేలఁ బద్మంబు నొకట గదయు ...
విప్ర. 5. 65.

మొసలివాపోగులు. వి. బ. (మొసలి + వాయి + పోఁగులు) మకర కుండలములు.

గీ. మొసలివాపోఁగు లింపెసఁగ వీనులఁ బెట్టి తలలి
హొంబొమిడిఁల్ దనర నిల్పి ...
అచ్చ. రా. సుం. 34.

మొసలివాయొంట్లు. వి. బ. (మొసలి + వాయి + ఒంట్లు) మకరకుండలములు.

సీ. మొసలివాయొంట్ల కెంపుల కెంపు దృక్కోణ
సంరక్తరుచులతో సంధిసేయ ...
ఉ. రా. 280

మొసలిసొమ్ములు. వి. బ. (మొసలి + సొమ్ములు) మకర కుండలములు.

ద్వి. ముద్దుల మొసలి సొమ్ముల చకచకలు, తద్ద
యుఁ జెక్కుటద్దముల నర్తింప...
ద్వి. పరమ. 2. 122 పా.

మొహదా. వి. అడ్డకత్తి, పట్టిసము

సీ. మిహిపసిండి పరుంజు మొహదా కెలంకులతావు
గుజ్జరినేఁత కేవడంబు... మనుచ. 4. 28.

సీ. పట్టసతామము ల్పట్టె మన మొహదా యన
నడ్డకత్తి నా నలరుచుండు ...
ఆం భా. 2. 215.

మొహరి(రీ). వి. (హిం. మొహర్) ముప్పది చిన్నముల యెత్తు బంగారు నాణెము.

(వ్యవ.) పూర్వకాలమున ధనికులు మొహరీల పేర్ల నెక్కువగా ధరించెడివారు

మొహరు. వి. (హిం. ముహర్) ముద్ర.

గీ. మీఁగాళ్ళపైఁ బింజె బాగైనదోవతుల్ జిగి
తరం బైన ఫార్షీ మొహర్లు... వేణు. 59.

మొహళము. వి. ఒకవిధమగు కూరాకుచెట్టు (శ.ర.).

మో

మోఁకటి(రి)ంచు = మోఁకాలించు. అ. క్రి. (√మోఁకాలు) మోఁకాళ్లు నేలకానువట్లు ముందఱికొఱగు.

గీ. మ్రొక్కమైతిమి భవుఁడని మోఁకటించి...
కాశ. 4. 110.

వ. వాఁడు భయభక్తితాత్పర్యంబులతోడ మోఁక
టించి నరంబులు నేల నూఁది నమస్కరించి...
వి. పు. 7, 381

మోఁకటి(రి)ంచుకొను. అ. క్రి. (మోఁకటించు +

కొను=స్వార్థమున` మోఁకాళ్లు నేల కానునటు ముందటి కొఱగు

వ ... ఘోటకంబు వెగ్గలంబుగ మ్రొగ్గియు నగ్గలిక చెడక మోఁకటించుకొని ...

మను చ. 4 115.

మోఁకటిల(ల్ల)ఁబడు. అ క్రి. (మోఁకటిల్లన్+పడు స్వార్థమున) మోఁకటించు, మోఁకాళ్లు నేల కానునట్లు ముందటి కొఱగు.

సీ. అర్చి యొకవంక సాత్యకి యడ్డగింప, వాసుదేవుండు వఱవంక వచ్చి యుఱుము, వ్రేయు వవ్వీరుఁ డచ్చోట వ్రేసెఁ దత్తఱిచి పౌండ్రుఁడు ధర మోఁకటిల్లఁబడియె

ఉ. హరి. 2. 65.

వ. అమ్మేదినీపతి పార్శ్వభాగంబు బెట్టడఁచిన మోఁకటిలంబడియును ..

భార. శల్య 2 267

శ. ర. పా 'మ్రోఁకరిలంబడియును' ముద్రి. పా

శ్లో. స విహ్వలః ప్రహారేణ జానుభ్యా మగమన్మహీమ్ సం. భార. శల్య. 58 56

కం వీఁక సెడి ఘనగదాహతిఁ, దోఁకయుఁ గదలింపలేక దుస్సహపీడన్, మోఁకటిలఁబడియె నేలను, సోఁకోర్వక దిగ్గజంబు సుడిసుడి గొంచున్. భాగ 3. 561

మోఁకటి (రి) ల్లు (లు) = మోఁకటించే. అ క్రి. (√మోఁకాలు) మోఁకాళ్లు నేలమీఁద నానునట్లు ముందున కొఱగు.

చం. వస మఱి మోఁకటిల్లి రథవాజులు మాఁటిము దప్పి నిల్చినన్. భాగ. 10. ఉ 1105.

మోఁకారించు = మోఁకటించే. అ. క్రి మోఁకాళ్లు నేల కానునట్లు ముందటి కొఱగు.

కం, ఒకచేతఁ బట్టి తివిసిన, నొకయింతయుఁ గదల కున్న నొగి మోఁకారించుక బలిమి రెండు చేతులఁ, బెకలింపఁగఁ బూమటయును భేదిల కున్నన్. భా 4. 73.

కం. పుడమిన్ మోఁకారించిన, వడితోఁ జేయూఁది శ్రీనివాసయగారే, యడియే వని యొండొరులుగ, బడి రయగాం ద్రనలు పెంటప ట్టన కచటన్ .. పాంచా. 1. 78.

మోఁకాలు వి. ఔ. (మోఁదు + కాలు. మోఁద + కాలు శ. ర క. మొణకాలు) జానువు. (బ మోఁకాలులు, మోఁకాళులు, మోఁకాళ్లు)

గీ ... వచ్చినట్లు, మూర్ఛవోయి మోఁకాళులు మోవఁబడియె... భారా. ద్రో 4. 45

కం శి సుండఁగ మోఁకాలను సేసలు వెట్టుట, కలతనము గాక మీకుఁ బెద్దఱికంబే. . ఉ. హరి. 1 96.

గీ. ... గాడుపుకుఱ్ఱఁ డవ్వాలునడుమఁ, బట్టుకొని కిన్క మోఁకాలఁ బెట్టి విఱిచె ... అచ్చ. రా. యు. 242.

ద్వి మోఁకాళ్ల మోచేత ముష్టి వందంద, దాఁకి చిపడఁదీసి తలలు ద్రొక్కించు ... రం. రా యు. (చి ని.)

గీ ముడుము మోఁకాలు నాఁగఁ జెన్నడరు జాను. ఆం. భా. 2 165.

(శ్రీ) రా మోఁకా లొడ్డుట = ఐశ్వర్యము కలుగుచుండ వారింప నెంచుట.

కం. కౌరవనాయక పాండుకుమారులు నీతోడి పొత్తు మనియెద మనఁగా, (శ్రీ) రా మోఁకా లొడ్డిన, వాంవిధముకాదెనీవు వల దనుశెల్లన్. భార. ఉద్యో. 3 343.

జ మోఁకటించు, మోఁకటించుకొను, మోఁకటిల్లఁబడు, మోఁకటిల్లు

మోఁచెయ్యి(యు)మోఁచేయి వి మోఁదు+చెయ్యి మోఁద+చెయ్యి. శ ర) కూర్పరము.

ద్వి అణుమూర్తియను భక్తుఁడతఁడు మోఁచెయ్యి, గణనాథ సావపై గదియించి తివియ... పండితా. పురా. 195 పా.

సీ. కూర్పరంబు మోఁచెయ్యి నా ... ఆం. భా. 2. 198.

మోఁచేతిమ (డుపు) డ్పుటిల్లు వి (మో చేయి + మడుపు + ఇల్లు) మోఁచేతిమడుపువలె కట్టిన కట్టడము

(రెండిండ్లు కలిపి కట్టిన కట్టడము, శ ర.)

మోఁచేయి = మోఁచెయ్యి వి దే (మోఁదు + చేయి. మోఁడ + చేయి శ ర.) కూర్పరము.

గీ. చిత్రజలజంబులో నున్న శివుని వీడి, వెలి నవసి యించువేల్పు సేవించు వెల్లఁ, జాణి నున్నట్టి కబళంబుఁ జాఱవైచి, కడఁగి మోఁచేయి నాకుట గాదె దెలియ .. శివధ. 2 118

వ. హేరాంతకారులపై బడి మడఁగి రెండుమోఁచేతుల పోటుల. ప్రబంధ 7౦.

ద్వి. మోఁచేతఁ బగులంగ మొగములు బొడిచి, పూఁచిన శస్త్రాస్త్రములు పొడిచేసి రం. రా. యు (చి ని)

మోఁత వి (√మోయు) 1. మోయుట, వహించుట

ఆ. పుస్తకములు జడలు పులితోలు చర్మంబు, కకుపాలలు వదిలకు లైన, మోఁతచేటె గాని మోక్షంబు లేదయా... వేమ ని 196

2. బరువు, భారము (శ. ర).

మోఁద. వి. (√మోఁదు) మోఁదుచేత కట్టిన నెత్తురుగడ్డ (శ ర).

మోఁదకట్టు, అ క్రి. (మోఁదు + కట్టు) మోఁదుచేత నెత్తురుగడ్డకట్టు. (శ. ర.)

మోఁదు స క్రి. కొట్టు, ప్రహరించు

గీ. .. కోపించి మెఱసిన ప్రతిభటాలి, మీఁద గవిసి తుంగలఁగొని మోది నిరవ, శేషముగఁ జేసె భార. మౌ. 1. 61.

కం రాఁ దిగుచు నెగచు వగుచుం, బోఁ దట్టుం బట్టుఁ దిట్టుఁ బొకిఁ బొరి రోఁజున్, మోఁదు మెడ ద్రొక్కు నెక్కును, మీఁదికి నెగయించు వంచు మెయి సారించున్. ఉ హరి 6 10౭

ఉ వేఁదులు గొన్న మానవుని వేములు గంటియు బిట్టు గాల్చియున్, మోఁదియు నీటఁద్రొక్కి యను మునొర్గ తీర్పఁ గడంగువెజ్జు న, ట్లేఁదగ విన్నిచందముల నీవలెఁ దీర్పుటకై పెనంగితిన్, ఏమి సేయుదున్. నృసిం 5. 1౩

౨ దెబ్బ, ప్రహారము.

మ. అరి నీకే నటు మోఁదులం బడి కడుం బ్రాణార్తుఁడై పాఱిపోయిన సుగ్రీవుఁడు.. భా రా కిష్కిం 209.

ఉ మోఁదుల కోఁక నన్ను జూపినన్ దశకు 4 12

జ మోఁకాలు, మోఁచెయ్యి, మోఁచేయి, మోఁచేతిమడ్పుటిల్లు, మోఁద, మోఁదకట్టు, మోఁదులాట, మోఁదులాడు

మోఁదులాట వి (√మోఁదు) కొట్లాట దెబ్బలాట.

గీ .. వృష్ణిభోజాంధక వీరు లెల్ల, మునివర నిర్దిష్ట ముసలాత్మకము లైన ముయ్యంచుతు గల మోఁదలాటఁ.

సీ జేర్చి యొడొండుప్పలఁ బరిమార్చుటయును .. భార మౌ 9౦.

మోఁదులాడు అ. క్రి (మోఁదులు + ఆడు) దెబ్బలాడు

చ . బోఁలుం, దొడలను వీపులున్ దలలు నొవ్వఁ గడఁదిగ మోఁదులాడుచున్ .. అచ్చ. రా. యు. 194.

మోక = మొక్క, మొలక. వి 1 అంకురము.

సీ మొలక మొలవ మొక్క మోసిక మొటక... నాకు నకురం బొప్పుచుండు . . ఆం. భా. 2. 35,

2. వృక్షకము, చిన్నచెట్టు.

గీ ధవళకేతకిధూళి గాత్రమునఁ జఱచి, మోక మామిడి కొకకొంత మ్రొక్కి నిలిచి, యొడలిలోఁ జక్కసగము నా కొసఁగు మనుడు నద్రికకన్యకల వాంచె హరుఁడు నవ్వి. ఉ హర. 5. 56.

సీ తిలకంబు బలు తేనియలఁ బోఁశ మోశిల

పుష్పుఁ జాకల తావిఁ బుక్కిలించి
భీమ. 1. 97

ఉ. కా యను మేటితప్పు కొడుకా యను సిద్ధపుఁ బూఁతమోవి మో, కా యను ...
అచ్చ. రా అయో 60

మోకు. వి. లావుత్రాడు, తాడి మొదలగు చెట్లెక్కుటకు నుపయోగించు లావుత్రాడు.

సీ. అనుఁడు రిక్కను లతనిఁ దోడ్కొని తొలఁగఁ నేఁగి మోకులు పగ్గము లెన్నియేని, గూర్చి బిగఁగట్టి తద్దయు వార్చికొనుచుఁ, దప్పెటలు మ్రోయఁ బ్రోలెల్లఁ ద్రిప్పి మఱియు
అచ్చ రా సుం 65

సీ. ఇట్లు తాఁ దెచ్చిన యెద్దు నెనుపోను మెడఁగాడి గీలించి ప్రచ్ఛన్నరూపంబునం జాదరఱులు తోలుమోకు మునికోలయు నంటఁగట్టి పెద్ద మేడికోల యమర్చిన నాఁగలి భుజాగ్రంబునఁ దాల్చి.
శేష 6 198

కం. మోకును నిచ్చెనయును దా, టాకుల బందంబు మెత్త నగు పడదోలున్, జోకగు కత్తుల దొన యును, దూకంబునఁ బూని నిల్చెఁ దొయ్యలి యెదుటన్ ...
సురా. 58.

మోక్షకుఁడు నం. విశే. (అ. కి. కా. అ) 1. విడుదల చేయువాఁడు, విడిచిపెట్టువాఁడు

2. ఉద్ధారకుఁడు, కష్టములనుండి తొలఁగించి రక్షించువాఁడు.

మోక్షణము. నం. వి. అ. న. 1. విడిచిపెట్టుట, వగలి వేయుట, 2 నిర్బంధమునుండి తొలఁగించుట, కష్టమునుండి కాపాడుట, 3. (కన్నీరు) కార్చుట, 4. అమిత వ్యయము చేయుట, 5. బాణము మొ॥ విడుచుట, వేయుట.

మోక్షద్వారము. నం. వి. అ. న. సూర్య మండలము.

మోక్షపురి. నం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాంచీపురము.

మోక్షము. నం. వి. అ. పుం. 1. విడుపు, విడుదల. 2. కష్టమునుండి తొలఁగుట. 3. ముక్తి, జన్మబంధనమునుండి విడుదలయగుట (ఇదియ నాల్గవ పురుషార్థము, 4 మరణము, చావు. 5. (జ్యోతి) రాహుకేతువులు సూర్యచంద్రులను విడుచుట గ్రహణకాలమున విడుపు, గ్రహణము యొక్క సమాప్తి 6 మొక్కపుఁజెట్టు. పాటల (వృ.వి.)

మోక్షి. నం. విశే (న్ ఇ. న్.) మోక్షము గోరువాఁడు, ముక్తి పొందువాఁడు

మోఘ నం. వి ఆ. స్త్రీ 1 పాటల కలిగొట్టు. (వృ.వి) 2 విడంగము, వాయువిళంగము (వృ వి)

మోఘపుష్ప. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. గొడ్రాలు, వంధ్య

మోఘము. నం విశే (అ. ఆ. అ.) వ్యర్థమైనది, నిష్ప్రయోజనమైనది, 2 సోమరియైనది, అలసము. 3 దినము వి అ పుం. ఆవరణము, కంచె, వెలుగు.

మోఘాలి నం. వి ఇ. పుం. ఆవరణము, వెలుగు. కంచె

మోచ నం వి. ఆ స్త్రీ. 1 కదళీవృక్షము, అరఁటిచెట్టు. 2 బూరుగుశాల్మలి, (వృ వి). 3 నీలిమందు చెట్టు

మోచక. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముచ్చె, ఒకవిధమగు వాదరక్ష (శ ర.. న నం.)

సీ విపురుల గెలువఁ దాల్చిన కెంపు జోడుల కఠిన నంస్థుల మోచకలు రహింప...
కృ. శకుం. 3 27.

('మోచికలు' ముద్రి)

మోచకము. నం. విశే. (అ. చికా. అ.) 1 విడిచిపెట్టునది 2. విడిపించునది. వి. అ. పుం.
1. మోక్షము, మొక్కపుచెట్టు. 2. శోభాంజన వృక్షము.

మోచనపట్టంకము. నం. వి. అ. పుం. నీళ్లు మొదలగునవి వడియఁగట్టు సాధనము.

మోచనము. నం. విశే. (అ. ఈ అ.) విడుపు గలిగించునది, నిర్బంధము మొదలగువాని నుండి తొలఁగించునది (సాధనము). వి. అ న. 1. విడుపు. 2. గర్వము, తలతిక్క. 3. వంచన, మోసము.

మోచని. నం వి. ఈ. స్త్రీ మీఁగాలు గుదికాలు

నైతము కప్పుకొని యుండెడు పాపోసు, పార్ష్ణిత్ర (శ. ర).

మోచము. సం అ పుం 1. కదళీవృక్షము, అరంటి చెట్టు. 2 శోభాంజనవృక్షము.

మోచయిత. సం విశ (బు త్రి బు విడుచువాఁడు, వదలి పెట్టువాఁడు.

మోచాటము సం. వి అ. పుం 1. రక్తాస్థి, అరంటి దూట 2. చందనము. 3 కృష్ణ జీరకము, నల్లజీలకఱ్ఱ.

మోచికొను స త్రి (మోచు + కొను – స్వార్థమున) ఎత్తికొను, వహించు

కం. మోచికొని వారవాత్మజుఁ, డాచెలువందెం నిట్టు లరిగి పురము దృగ్గోచర మగుటయుఁ దమ్ములఁ, జూచుచు వారలకు ధర్మసుతుఁ డిట్లనియెన్... భార. విరా. 1, 155

మోచితము సం విశ. (అ. ఆ అ.) విడిపింపఁ బడినది (శ. ర.).

మోచు=మోయు. స. త్రి. 1 వహించు.

సీ. పౌండ్రభూవర నీవు భావంబునందు మదీయాంకములు మోవఁ దివిరితేని, నాపాలి కేతెంచి నమ్రుఁడ వై యేను నీవాఁడ నా కిమ్ము నీదు చిహ్నములు హరి. ఉ. 6 203.

గీ. అడుగుఁ జెంది భోగావతి యతిశయిల్లఁ, బరిఖ లక్ష్మీకుకరణిఁ జూపట్టె వనిధియె, దాను బురికోట యాకాశతటిని మోచి, సమధికోన్నతి గౌరీకుచంద మొందె... విక్ర. 1 65.

ద్వి. మోవ నోపినవస్త్రములు మోపుగట్టి, లావునఁ గొనిపోయి లంజియ కిచ్చె .. పండితా. దీక్షా 74 పొ.

ఉ. భూవరముఖ్యుసన్నిధికిఁ బోయెడు మామిడిపండ్ల పుట్టికల్, మోవఁగఁ గూలి పుచ్చుకొని మూఢతఁ గుఱ్ఱెఁడు గ్రామ్య చేష్టితం, బావహిలంగ నేఁగి... కళా. 6. 158. ఆం. భా 3. 119.

2 ఎత్తికొను

ఆ అకట మనము వచ్చినది కడుదవ్వు నేఁ, డప్పుడంబు నొత్తమని తలంచి, తఱిమి నడచితిమి లతాంతన్వి యిది నడ, గొనియె మోచి కెమ్ము కొంతదవ్వు. భార విరా 1. 151

కం విను డీతగుసంబంధపు, టొసయికఁ గని మోచి తెచ్చి యిచ్చె వనరె చుల్కని నరులు కాన మాపుని, మునుకున్ విజయంబు సేయఁ బుత్రిక నిత్తున్. ఆము. 6. 119

తాఁకు, స్పృశించు

ఉ పూచిన తీఁగెలన్ మధురభూరిఫలంబుల వ్రేఁగునన్ మహిన్, మోచిన కొమ్మలుం గలిగి.. దప్పు వింధ్యాచల పార్శ్వ కానన మవన్యవనీ విభవోపమాన మై కేయూర. 3 10

గీ కమియ నామూలచూడంబుగా ఫలించి, యంబరము మోచి యున్న యుదుంబరములు.. కాశీ 1 91.

ద్వి అని పెక్కు భంగుల నారాజుదేవి దనుమోవ నాడిన దిక్కు వాక్యములు.. ద్వి హరిశ్చ ఉ 1182 పం. పాండు 3 152

మ ఒకిమి త్రెంపఁగఁబోలెఁ బాయపడుచుం బర్యాయశంగాబువన్, గలనూ ల్లెను వంటు మోపఁదెగి... ఆము 4 3.

(అ టుమోవన్ = అతుకువఱకు)

4. అను, ఆక్రమించు

భా నీ వింకనన్, బాధం బెట్టకు వాఁడి సూది మొన మోపం జాలు నంతైన నే, నీధాత్రీతలమీను వారలకు .. భార. ఉద్యో. 2. 251.

5. అంటుకొని పోవు.

చం. కనుఁగవ మ్రాన్పడంగ నెఱక ల్విరియంబడ బోర మోవ నెంఁడిన వదనంబులం దెఱచి పిక్కనయ ట్టులు దల్లడించుటల్, గనఁబడ నూరుపు ల్గళముగా నిగుడ న్వడఁ గుంది

యీారెలు౽, గునఁ గమవాని బిల్చుచు శకుం
తము లయ్యెడ నిల్చె బ్రాఁకులన్ ...
పారి. 4. 21.

6 పొందు.

గీ. ... అట్టి వానికి నింద మోవఁ, జేసెఁగా విధి
కటకటా దోసకారి. సారఁగ. 2. 263.

ఉ. ఎల్లవిధంబులన్ వినుతికెక్కిన యీనృపు
కూరిమిపత్ని నై, మొల్లము లైన సంపదలు
మోచి వెలుంగుచు నున్ననాకు నీ, తల్లి సవత్ని
నౌదు వని తాఁ బలుమారును వచ్చి వాకడన్,
ప్రల్లదముల్ వచించు నది పల్మరు నే వినఁజాల
నెన్నఁడున్. వి. పు. 2. 12.

ఉ. ఆవసుధామరప్రభువు నమ్మని యిట్లను వత్స
వినుమ నా, భావ పథంబునన్ నిను నపాపునిఁగాఁ
గనుఁగొంటి నాగ్రహ, వ్యావృత చిత్తవృత్తి
నిటు లాడితి మీఁ దరయంగ లేక నా, యావచ
నంబు తప్పు దనయం బెద మూర్ఛిత నన్ను
మోచుటన్. పాండు. 5. 259.

7. పోషించు.

ద్వి తన్ను మోచినచోటఁ దగ వట్టె పెట్టి,
మిన్నక సురిఁగిన మెత్తురే జనులు ... ద్వి.
హరిశ్చ. ఉ. 2.477 పం.

8 లక్ష్యముగాఁ గొను గుఱిసేయు.

ఉ. చిత్తరు వన్న నిశ్చయముచే నెదు రుండి
మొగంబు చూడ మో, మెత్తును సత్యపుం
భ్రమ సమృద్ధిని గ్రమ్మఱుఁ దక్షణంబులో,
నొత్తుచుఁ దత్తఱంబుఁ ద్రవయున్ మగుడంగ
నిరీక్షచేచ్చఁ బో, మొత్తును భర్త చూపు దను
మోచుట దోఁచిన నోసరిల్లుచున్
ప్రభా. 1. 139.

9. గ్రీ. అనుకొను.

సీ. నిమ్మలు మాదీఫలమ్ములు నతిరమ్యముగఁ
బండి నేలపై మోచి యుండు. ...
కు. సం. 7. 930.

2. నిండు

చం... కంజభవాండము మోవ లీల మైఁ, బెనిచిన
దంభవామను నుపేంద్రుని నిన్ను సమాశ్రయిం
చెదన్. మనుచ 6 111.

ఆ ఇతనిఁ జూచి మీకు నెంత మోహము గల,
దంత కంటె మాకు నధిక మైన, మోహరసము
మూరి మోచియున్నది యీాకు, మారుఁ డొక్క-
రూప మాకు మీకు వి. పు. 7 100.

3. మొదలుకొను, ప్రారంభించు

గీ .. శంకరాద్రి, కాననము మోచి మందరాగంబు
దాఁక, ఫౌజుపెట్టి తన్మూలబలము దొరలు·
మనుచ 5 44.

తలమోచు-శిరసావహించు.

సీ. .. ప్రచండమేఘు, కులము లాతని యాజ్ఞ దల
మోచి యతని యాయుధము చిహ్నంబగు
నొడళు నొప్ప హరి. పూ 7 125.

ఇ. మోచికొను, మోపరి, మోపరిగాఁడు, మోప
రిఁడు, మోపు, మోపుకాఁడు, మోపుకొను,
మోపుకోలుపు, మోపుదల, మోపెట్టు.

మోజా వి. ఒక జాతిచెప్పు, పాదరక్షావిశేషము

సీ పాదరక్షాభిధ పరగును జెప్పన మలకడ మ్మనఁగ
నమ్మారి యనఁగఁ, దద్విశేషమ్ములు తగుఁ
జాయబోసు పాపో మూడు పుద్దము ముచ్చె
మెట్టు, కవును మోజా యనఁగ.
ఆం. భా 2. 293.

గీ. చరణముల లేఁత చిగురుమోజాలు దొడిగి,
కటిభరంబునఁ గురువేరు కలయఁగట్టి, పొగ
డలును బొడ్డుమల్లెలు పొన్నవిరులుఁ. జాన్పు
వను నాల్గుదిక్కులఁ బఱచివైచి...
వి. శకుం. 3. 41.

మోట. విశే (సం. మూఢ.) 1 మూర్ఖుఁడు, మొద్దు.

ద్వి చదువును సంధ్యయు జపమును వేల్మి,
మొదలు ముట్టఁగఁ బోయి మోటనై బదరి...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1252 పం.

2 స్థూలము, బలిష్ఠము.

ద్వి. మాటున నసుర గ్రమ్మఱ వచ్చి తాఁక,
మోటతా డెత్తుక మోఁదె వాపాలి...
రం. రా కిష్కిం. 209 పు 8 పం.

వి. కపిలె, ఎడ్లను కట్టి నీరు తోడెడుయంత్ర విశే
షము.

సీ. ఏత మవఁగ ఘటీయంత్ర మెసఁగుచుండు
మో టనఁగను దద్భేద మొనరు ...
ఆం. భా. 2. 293.

చూ. మోటకత్తి

మోటకత్తి. వి. (మోట+కత్తి) మచ్చుకత్తి, చెట్టు
కొమ్మలను గొట్టు పెద్దకత్తి.

ఉ. కట్టినసీలిడి డ్లు సెల కట్టియవిండ్లును విండ్ల
గాసెనల్, చుట్టి నొసళ్ళపై నిడినజుంజుఱుఁ
బల్లసిగల్ కటీతటిన్, బెట్టిన మోటకత్తులును
మనుచ. 4. 33.

ద్వి. మలయంగ నెడరొండిమయి నోర గాఁగ,
మొలత్రాటఁ జెక్కిన మోటకత్తియును...
ద్వి. పరమ (చి. ని.)

మోటకము. సం. వి. అ. పుం, న. మాత్ర, గుళిక. న.
శ్రాద్ధకాలమున నీయఁబడిన భగ్నకుశ పత్త్రిద్వ
యము, విడదీసిన రెండు దర్భపుడకలు.

మోటనము సం. వి. అ. న. నలఁగఁగొట్టుట, పిండి
చేయుట, బద్దలుకొట్టుట. పుం. వాయువు, గాలి.

మోటపాటి = మోటాటి వి. రెడ్లలో నొకతెగ
(శ ర)

మోటబరి వి. బరువు మోసెడియెద్దు (శ ర).

మోటాటి = మోటపాటి వి. రెండ్ల (కాఁపుల) లో
నొకతెగ

గీ. పంట మోటాటి పెడకంటి పాకనాఁటి, కొణిదె
కాఁపులు మొదలైన ఱోణిఁ దనరు, కాఁపులకు
నెల్ల మిన్న యకాపు కొడుకు...

మోటించు. స క్రి. పోటిగా నిలుపు.
(వ్యవ) దూలము పడకుండ స్తంభమును మోటిం
చినారు (శ. ర)

మోటిక = మొటిక. మొట్టిక వి. అంకుశము,
మొలక.

ఉ ... పరిపాటిగఁ గెంజిగు గక్క డకట్టడన్,
మోటికలెత్తి క్రొవ్విరులు మొగ్గలు వెగ్గల
మయ్యె వయ్యెడన్ (మోటికలెత్తు = అ కురించు
అని భావము)... విప్ర 2. 23.

మోటు. వి (సం. మూర్ధః) 1. స్థాణువు, మోడు.

సీ. పాట పాడుదు రొక్కచోట మోటులు పల్ల
వించి కోయిలలకు విందు సేయ ..
ఉ. రా. 1. 170.

ఉ. కాలిన మోటువంటికొఱగాని శరీరము పల్ల
వెంట్రుకల్ . వి. పు. 2. 134.

సీ. మోడు మో టనఁగ నొప్పును స్థాణునామంబు.
ఆం. భా 2. 36.
దశా. 9. 19.

2. మాటు, వేఁటకాఁడు పందివేఁటలో దాఁగుట
కయి ఉపయోగించుతెర, పల్లము మొ॥

సీ. సట లెత్తుకొని యొత్తుకిటి ___వ మోటాసపడి
యేయఁ బోడుతు నీపాద మాన ...
మనుచ. 4. 24.

సీ. పొదిగువ్వలు మోటుపలకలు పోటుగుంజలు
చిక్కములు నురు ల్జాగిలములు ...
శుక 1 165.

గీ. జాఁకిరిపంక్తులకు మోటు .. హంస. 2. 84.

గీ మొద్దుగుఱ్ఱము, మూర్ధకహాయము.

ఉ. . . నడకగుఱ్ఱపుమోటుల వేసడంబులం, బెల్లుగ
నెక్కి పౌరజనబృందము వోఁ బురి నైదునాళ్లు
భూ, వల్లభుఁ డుండి తాఁ గదలె వాయుజ
ముఖ్యులతోడ వేడుకన్... జై. భా. 2. 113.

3. మూర్ధకహాయంబు వెలయును మోటునాఁగ....
ఆం. భా. 2. 196.

విశే 1. పెద్ద, స్థూలము, దట్టమైనది.

గీ. మోటుపలుక నిజాంగంబుమాటు గాఁగ,
వెలయు... రావి. 5. 20.

2 పరుషము, కఱకైనది

(వ్యవ.) వాఁడు తఱచు మోటుమాట లాడును

3. మూఢుఁడు

గీ మొఱను మోటు పిసాళి నా మూఢుఁడొప్పు...
అం భా. 3 8.

జ. మోటుకన్ను. మోటుకాఁడు, మోటుపఱచు, మోటువడు

మోటుకన్ను వి. (మోటు+కన్ను) మొద్దువాఱిన కన్ను, ఒక విధముగాఁ జెడినకన్ను

ద్వి. తూఁటు గట్టినకన్ను దూలగొన్నకన్ను, మోటుకన్నును బాపమునిగినకన్ను
పండితా. మహిమ. 273 పా.

మోటుకాఁడు విశే (మోటు+కాఁడు. వి మోటు కాండ్రు. మోటుకాఱు) మోటు పెట్టుకొని వేఁటాడువాఁడు

ఉ అత్తఱి వేఁపికాండ్రు యమునాంబుతరంగ పరంపరాకృతిన్, ముత్తరమైనసూకరసముత్కరమున్ గని మోటుకాండ్రు విల్లెత్తకమున్న శాఖమది కెక్కుడునట్లుగ దీని మిత్తికిం, బుత్త మఱుంచు బట్టెడలు బోరన దుయ్య భయంకరాకృతిన్.. మనుచ. 4 4.

మోటుపఱచు, స. క్రి (√మోటుపడు, 1. వఱకు ఖండించు

గీ మెఱసి సీదుసవఱచిరి ముక్కుసెవులు, మోటుపఱచినఖడ్గంబె మ్రోఁగ ...
భా. రా. యు. 661.

(మోడుపఱచు. శ. ర. పా.)

2. కొట్టు, ప్రహరించు.

కం. మోదిన నవ్వేలబోనవు, బోదులు వెండియును వాఁడిసురియల గుదెలం, గైదువుల నారసంబులఁ, బాదుకొని కలంచి మోటుపఱచిరి వారిన్.
అచ్చ. రా. యు. 133.

మోటువడు. అ. క్రి. (మోటు + వడు) మొద్దువాఱు, చెడిపోవు.

ఇవ్విధంబున నావిద్య యెల్ల మోటు, వడినఁ జెట్టెక్కి చేతులు విడిచినట్లు, శోకచింతా నిమగ్నుండనై కురంగనయన కృపఁ జూచి రక్షించు నన్నటంచు.
వరాహ. 1, 96.

మోట్టాయితము సం, వి. అ. న. విరహకాలంబునఁ బ్రియునికథాదులయందు మనసు దగిలియుండుటను దెలియఁజేసెడు స్త్రీయొక్క శృంగార చేష్టా విశేషము.

మోడము వి మేఘావరణము, మందారము.

గీ ... మోడ, మన గ మంజారి మనఁగ మేఘావృతి దగు ...
ఆం భా 1 71.

మోడామోడి వి ఒకానొక స్వరస్థాయి.

ద్వి. కఱుడి మోడామోడ .. అడిగా సొగయుతాయములు. బస. పు. 3 942 పం

మోడి¹ వి గణికాదులు మొగ్గవాలి కాలికి సమీపమందుంచిన వస్తువు చేకొనుట.

క . ఒయ కోపు దృష్టియును వళి,నయ ముదుటు దుగ్మమ్మ మోడి నయ మున్నతి రేకయున బ్రమాణము హారువున్. మెఱసిరి యవఘుళవ్ము ముదువు మెఱుకువ యమరున్.
ప్రబంధ. 108

మోడి² విశే. (సం మూఢః, క. మోడ) మొండి మూర్ఖుడు

గీ వారసతులైన యీ సీమ వారివలెనె, మోఁ మానిసి నైన నే గోడు లేదు ...
వై జ. 2, 95

వి. 1. అనాదరము

(చూ. మోడిసేయు)

2. చలము, పట్టుదల.

గీ. కొమ్మ నిను దక్కి దక్కించుకొనెడి యా ముమ్మరమ్ముగ నన్నేఁచ మోడి దగునె .
ప్రబంధ. 73

3 కోపముచేఁ దాల్చు మౌనము, కోపము.

గీ మోడి యనఁ గోపమౌనంబు పొల్చు వతవ...
ఆం. భా. 1. 185.

గీ. కోపరితులు మోడి నాఁ గొలుచుండు ...
ఆం. భా. 3. 53.

సీ. మ్రొక్కి వేఁడినఁ గాని మోడి మానని వాఁడు
పెక్కులు బతిమాలి వేఁడసాగె ...
కలు. క. 84.

సీ. చూడవే కన్నెత్తి వీడవే మోడి నీ వీడ వేరావె
నీవాఁడ నేను... శశాం. 4 84.

2 బింకము

గీ. పంచకము బొమ్ముడి విరివిరై పరిధవిల్ల, మోడి
శిర సెత్తుటయుఁ గల్గి మొయిలులోని, జలము
తే నోపు పాదరసంబువంటి, యుత్తమాశ్వంబు
సాహిణి యొకఁడు నిలిపె
సారంగ. 1. 81.

చం బొమ ముడిపాటు జంకెనయు పూనికయున్
మురిపెంబు మోడి పంతము చిరునవ్వుదోఁప...
శశాం. 3. 68.

జ: మోడిసేయు

మోడి³. వి. వకిష్పైఖరి, వైఖరి, విధము.

సీ. . . రే జోతిశాగోడ జాబుటాకు, చేకొని
పోన్నుకాన తీఁగె మోడిపములఁ జిత్రపటముల
తళుకు వెలసి...

గీ కళుకు బంగారు రేకుల కుళుకు మీఱ, బెళుకు
తెరమానిఃపు జగతులను సోయగంబుడం
బరు పైజయంతంబులోన. ఘటికా 2 66.

గీ మోము జూచిన శశిరేఖ మోడి యమరె,
మాటబోడిమి జూచిన మంజుఘోష ..
శశాం. 3. 50.

చం పలుకుల నేర్పులన్ జిలుఁగుఁ బయ్యెద
జార్పులు వింత మోడి నవ్వులు ...
శశాం. 2. 107.

మోడిసేయు అ క్రి (మోడి² + చేయు) అనాదరము చూపు.

గీ. పసిడి చీరలు గోవులుఁ బసులుఁ గొంచు
నూకులిండ్లును బండ్లును నోలి నొసఁగ, నడయు
నివియెల్ల నొసఁగి యవ్వలన మోడి, నేయు
కెంతయు సంతుష్టి సేయవలయు,
హరి ఉ 10. 216.

మోడు¹ = మ్రోడు. వి. 1. స్థాణువు.

సీ. మోడు మో టనఁగ నొప్పును స్థాణు
నామంబు... ఆం భా. 2. 86.

2. ఉండవలసిన యవయవాములు పోవుటవలన మొద్దువలె నుండు పదార్థము.

గీ. కామఁ జూసిన కమలంబు కరణిఁ బొలుచు,
కర్ణుతల యిలఁ బడియు నుదీర్ణకాంతి, నొప్పు
నట్టియుఁ జూచి కల్యుండు సిడము, ద్రెప్పి
మోడైన యరదంబు ద్రిప్పె నధిప.
భార. కర్ణ 3. 471.

మోడు². విశే. (మూఢుఁడు.)

సీ. బొగ్గునం దైలంబు బుట్టంగ నేర్పునే యిలమీఁద
మోడు నిగ్గెల తలఁచు ... నీతి. 73.

(చంద్రవర్ణనము.)

చం. గురుసతిఁ గూడు రట్టునకుఁ గొంకని మోడు
వియోగినీస ముత్కరముల కీడు ..
వరాహ. 4. 24.

జ · మోడుపడు,

మోడుచే(డ్చు). స. క్రి. (√ మొగుడు) 1. (చేతులు) జోడించు.

ఉ. మ్రొక్కెద వాసుదేవునకు మోడ్చెదఁ జేతులు
సవ్యసాచికిన్ ... భార. ఉద్యో 1 302.

ఉ. తోడికుమారులున్ సఖులు దూరమునంద కరార
విందముల్, మోడిచి ఫాలభాగమున మోపి
నమస్కృతులాచరింపఁగా .. కాశీ 6. 5.

ఉ. మ్రొక్కు లొనర్తుఁ గేలుగవ మోడిచి ...
నీలా 1. 7.

ద్వి మోడ్వఁడు చేతులు మ్రొక్కఁడు సాగి
పండితా మహిమ 298 పా.

2 (కన్నులు) మూయు.

చం. మొలచిన కూర్మిఁ గన్నుఁగవ మోడ్చినయప్పు డజస్రబాష్పనా, ళంబున నాన్పపాలికలఁ బాయక చూతురె మర్త్యభామలు... నైష. 137.

చం. .. జలదేవత హా యని కన్ను మోడ్చెనా, వనరుహముల్ ముడింగె.. పారి. 232.

సీ. ఆవులు నాకఁగ న్నఱమోడ్చు పలలను బులుల చన్గుడువఁగఁ బోవు లేళ్లు కళా. 3 10.

3. (పువ్వులు) ముడుచు.

క. కలపములు గూర్చి బహువిధ, తిలకంబులు వెట్టి వింతతెఱవున బలు పువ్వులు గట్టి కట్టి మోడ్వఁగఁ, దల ముడువఁగ సరులు గ్రువ్వఁ దద్దయు నేర్తున్ భార. విరా. 1. 620.

మోడుప(డ్వ)డు. అ. క్రి. (మోడు + పడు)

1. తునుఁగు, తెగు.

కం. మోడుపడిన చేతులతోఁ, గిడగురశిః బొంది శాక కిన్నెరగీతా, మ్రేడిత ముద్భుత సంపత్, ప్రౌఢలు నీ కకట యిప్పుడు దెలియఁగ నగునే. హరి. ఉ. 8 478

2 బోడియగు, కొమ్మలు ఆకులు లేక యుండు.

సీ. అధ్వగులు కోడిగములకై యాకులెల్ల, ద్రెంచి శాఖావితానముల్ ద్రుంచివైవ, మోడుపడి యుండె నది నిల్వ నీడ పట్టఁ, గొమ్మయును లేమి తనయందు గుదురకొనఁగ శుక. 2 499

3 మొక్కపోవు.

చం. అనుటయు నాదిదేవుఁ బరమాత్ముఁ గనుంగొన నెమ్మనంబులన్, మొనయు కుతూహలాంకురము మోడ్పడఁ గోపము చిచ్చు తాఁకునన్, ఘనతర బోధపల్లవము గందఁగ సైరణ యవమ్రహోగ్రవతం,బుదతు విఘాత మొంద ముని పుంగవు లొక్కట నుగ్రమూర్తులై ... నృసిం 1 87.

4 ప్రమానుఃడు, నిశ్చలమగు

ఉ. వీరలు గంగలోఁ బులినవేమలమీఁద బ్రుపేని విష్టులై, నోరు వృథా మెదల్పుచుఁ గనుంగవ మోడ్పడ నతమాలికల్, సారెకుఁ ద్రిప్పుచున్ ప్రబోధ. 2. 8.

మోడుపు(డ్పు). వి. (మోడుచు) మొగుడుట, ముకుళించుట

మ. మిక్కుటంపుఁ దమి సొక్కి న్యాంత కన్మోడ్పువన్ . దశా. 8 77

కం. పెన్నెరులఁ జెమట మోడ్పుం, గన్నులు వదలుకవుఁగిళ్లు గలవారలకున్, బన్నీరు గ్రోలుటయు నంత న్నిద్దుర పోవుటయు హితంబై యుండెన్... సారంగ 2 151

సీ. ఆలాపగతిఁ జొక్కి యరమోడ్పుఁ గనుదోయి శివారి ఐశ్వర్య విభ్రమముఁ దెలుప ... మనుచ. 2. 27.

మోడుపు(డ్పు)ఁగేలు. వి. (మోడుపు + కేలు) దోసిలి, అంజలి.

గీ. మ్రొక్కి నిలుచుండి నుదుటిపై మోడ్పుఁగేలు, భక్తిఁ గదియించి యిట్లని ప్రస్తుతించె. భార. ద్రో. 5. 409.

మ. అని కీర్తించి తపస్వికేసరి యఖండానంద దుగ్ధార్ణవం, బునఁ గ్రీడించుచు ఫాలభాగమున మోడ్పుంగేలు గీలించి కాశ. 1. 147.

మోడ్పుఁజేయి. వి. (మోడ్పు+చేయి) నమస్కారమునకై చేసినయంజలి

సీ. అంతరాంతరముల నాకాశచరకోటి మోడ్పుఁ జేతులు మస్తముల ధరింప... నైష. 3. 6.

మోణము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఎండినపండు. శుష్కఫలము.

2 పాములపెట్టి, పాములబుట్ట, 3. వస్త్రము 4. మక్షికము, ఈఁగ. (మే ని.)

మోతాదు వి (హిం మోతాద్) ఒకసారి యిచ్చు మందు, అనల్పానధికమగు పదార్థము, హెచ్చుతగ్గు కాని పదార్థము.

(వ్యవ) వైద్యుడు మూడు మోతాదుల మం దిచ్చెను.

శా. ముం దెల్లప్పటికిం గళింగమునకున్ మోతాదు కాఁగన్ జమా,బందీ ద్వాదశలక్ష రూపికల కేర్పాటున్నది... రంగా 2 7.

మోతుకు = మోదుగు వి పలాశము. 1.

ద్వి. జాతిగా గళములు చాఁచి చెలంగి, మోతుకు మొగ్గఁ మురువు వటించు ...

నవ 1. 10 పా 1 పం.

మోద వి ఇన్నూరు తములపాకుల కట్ట (శ. ర. వా)

మోదకము సం విశే. (అ. దికా. అ) 1. సంతో షించునది, ఆనందించునది 2. సంతోషింపఁ జేయు నది, ఆనందింపఁ జేయునది, వి పుం. న 1 ఉం డ్రము. 2 గుడము, పుం. క్షత్రియపురుషునకు శూద్ర స్త్రీయందుఁ బుట్టిన సంకరజాతి

మోదనము. సం. వి. అ. న. 1 సంతోషము, ఆనం దము 2 సంతోష పఱచుట, ఆనంద పఱచుట. 3. మైనము

మోదమానము సం. విశే. అ. ఆ అ। సంతోషించు చున్నది (శ ర.)

మోదము సం. వి. అ. పుం 1 సంతోషము ఆనం దము, ఉల్లాసము 2. పరిమళము, సువాసన.

మోదయంతి సం వి ఈ. స్త్రీ ఒకజాతిమల్లె, వన మల్లిక (వృ వి)

మోదయము. వి తృణవిశేషము, బల్బజము (శ ర)

మోదర. వి. ఖండము (చూ. మోదరలాడు) జ. మోదరలాడు.

మోదరలాడు. స. క్రి (మోదరలు + ఆడు) తును కలు సేయు, ఖండించు

సీ. విఱువు కంఠాస్థుల నుఱిచి చివ్వంగుల మొత్తి మోదరలాడు మత్తకరుల ...

వి శకుం. 2. 12.

ద్వి. ... ఖటుల వందరను, మొత్తి మోదరలాడి మొనఁ గుండెలకు నెత్తురు దిగఁదన్ని పీ ల్చెల్లఁ జెఱచి ద్వి పరిమ 6. 461 పా

మోదాఖ్యము. సం. వి. అ పుం ఆమ్రవృక్షము, మామిడిచెట్టు

మోదా(ద)లు. వి బ మొదవులు, అవులు. (ఇది శాసనములందు మాత్రమే గానవచ్చుచున్నది.)

వ ..జాయపనాయకుండు అఖండ దీపమునకుఁ బెట్టిన మోదాలూ 25 Ep ind. No 3 No. 15 (year S 1153)

వ. .. అవవున బ్రముచె కొమ్మనబో అని ఆ (ద్వమును,)ల ఎఱ్ఱబోతు... వనమునం బెట్టిన మోదాలు 50 నిత్యపడి అడువగల త్రిభువ నాంకుశ .. ద. శా 4 10 2. A.

వ స్వస్తి 11) శ్రీ (శకవర్ష బు)లు 1175 అగు ప్రమాది సంవత్సర జ్యేష్ఠ శు(ద్ధ) 7 మ, పిన్నిమల్లె పెగడ గణపయ శ్రీదాక్షారామ భీమనాధ దేవరకు అనవలకిచ్చిన మోదలు ..

10. ద శా 4 1047.

మోదించు సం అ క్రి 1. సంతోషించు.

ద్వి [illegible] తె మ్మని [illegible] వనుఁడు, మొంద [illegible] చియునవ్వు మొలకలు నిగడ

రం రా అయో. 96 పా. 7 పం.

శా. ఈ యాఖ్యాన మెఱిగి చిత్తమునయం దేప్రొద్దు మోదించువాఁ, డాయుష్మంతు డు శ్రీ సమే తుఁడు హర పూ. 2. 264.

2. క్రీడించు, విహరించు

ద్వి అందంద నందమై యాపన్నగాలు, ముందఱ మృగ మిట్లు మోదించుచుండె..

రం. రా. అర 172 పా. 19 పం.

మోదిని. సం వి ఈ స్త్రీ 1. అజామోద (వృ వి) 2. మల్లిక వృ వి.) 3 యూధికయనులతావిశేషము 4. కస్తూరి. 5. మద్యము

మోదిలు(ల్లు) = మోదించు. సం అ క్రి. సంతసించు.

కం ... అ. వ్వేదమయు మొగము గనుఁగొని,

మోదిలి మృషనుషు వాక్యముల నిట్లనియెన్
వా రా 1 54

ద్వి అని పల్క రాముడు నాలక్ష్మణుండు, జన
కాదులును సభాసదులు మోదిలిరి..
రం రా. బాల 62 పు. 176

మోదుగ(గు,వు) వి కి శుకవృక్షము, కింశుకము
సీ .. నెగడు కింశుకము మోదుగ యనంగ
ఆం. భా 2, 41

గీ. ఎలమిమై జాజి యీరంపు జేనుంగు ను,
నొంచునామని యనుతెఱనోరిమెకము, గోంగు
వంగమ దగుమోదుగులను మొగ్గ, కమరె కమ
రంగు మిన్నెల్ల నలముకొనంగ ..
యయా. 4 5

గీ. అతండు మృగకృత్తి పెళ పెళ యనంగం జనుపు,
గోంచి గట్టిన మోదుగుల నెగయ .
ఆము 4. 63

కం ఈ చందంబునం దెఱపులు, వేచియు ఎయిం
బూంచి లాంచి వేసియుం బైపైం ద్రోచురు
దిరమునం దడిసిరి, పూచిన మోదవు తోడ
బుట్టువు లనంగన్. ఉ హరి 3 66

చూ మోదుగతోడిమలు, మోదుగుమాడు

మోదుగతోడిమలు వి బ. (మోదుగ + తోడిమ) ధాన్యవిశేషము

సీ. గరుడసరు లోన్పితుగంటరాజనములు మోదుగ
తోడిమలు ముదుకసరులు
హంస 1. 128

మోదుగుమాడ వి. (√మోదుగు) మోదుగు విత్తు (శ ర)

బ. శాలిధాన్య విశేషము (శ. ర).

మోదెన వి శివమల్లిక (వృ. వి).

(రూ. మోదెనము శ. ర. పాశుపతము చి. ని)

మోపరి. విజ. (మోపు + అరి[3]) భారమును వహించువాండు.

చం. తరుణుల కౌంగిట వ్వనుమతమ్ము వృథా విరు
లెత్తంజేసె మోపరులుగాం జైత్రుండంచు ..
ఆము 5 126
చం రా. 2. 10

సీ మోపరియొంతైన మోవ వేసాడు సోదిది
నాదాయమే చూచుం గాని .
సీత 47.

ద్వి మోపరి కగుతగ్గు మొగ్గులభరము, మోపించు
కొనునట్టిముగ్ధన కగునె ..
ద్వి. భాగ. 2 స్కం (శ ర)

సీ భారవాహకుపేరు పరగుచుండను బెస్త
మోపరి బోయడు బోయ నాంగ
ఆం భా 2 288.

మోపరిగాండు విజ మోపరి + కాండు) నీచుండగు మోచువాడు

ద్వి గడిత్రుళుతుల్ మోపరిగాండ్లై మోవంగ .
పండితా దీక్షా 29 పు

మోపరీండు విజ (మోపరి + ఈండు, స్వార్థమున) మోయువాండు.

సీ పుష్పమినివాల్గంటి నీడువాలు పడగగుంపు నను
నెత్తుక మోయుమోపరీండు ల వి 1 65.

మోపాది వి (మోపు + ఆది) అపాయము.
(చి ని, బ్రౌ, శ ర ఇది యేడాదివంటిది)

మోపి వి ముండమోసినది, విధవ చి ని.. బ్రౌ శ ర.)

మోపించే. స క్రి. √మోంచే) మోయంజేయు.

కం కోపించు సురల వెలువడం, ద్రోపించె సురారి
బలిమి ధూర్జటి నీళ్ళన్, మోపించె విష్ణుం
బసులం గాపించెను మీకు నౌరయు గడి దాపిం
చెన్ .. కు. సం. 4 881.

కం నడవం జాలనివారలం, దడయక మోపించి
తెచ్చి ధరణీశుండు తాం. దడ వోర్వని కార్య
ములకు, నెడసేయక పాడి నిర్ణయింపంగ వల
యున్ ... విజ్ఞా. 3. 18, కాశీ 5. 62.

మోపిక వి. (√మోయు) భారము (శ. ర).

మోపిడు స. క్రి (మోపు + ఇడు) 1. ఎక్కుపెట్టు.

ఉ. అపుడు వింటిజోడు మధుపావళి నారి యొనర్చి చక్కఁగా, మోపిడి పట్టి జుమ్మనుచు మ్రోయఁగ మీఁటుచు నున్నవాఁడు. . పి. శకుం. 2 130

ఉ. కొండ లొకింత యెత్తనొక కొండలు మోపిడ లేక దక్కఁగాఁ, గొండ లొకింత యెక్కుడుచు. భాగ. 10 ఉ 1090

2. మూటగట్టు.

ద్వి మోపిడి తవమోవ నోపినన్నియును, నేపారఁ గొనివచ్చి యిచ్చె లంజియకు ...
బస. పు 3. 88

మోపిళ్లు. వి. బ. బాలక్రీడా విశేషము.

సీ గోట దొర్లుడుకాయ గొళ్ళిళ్లు మోపిళ్లు...
హంస. 3 146

మోపు స. క్రి. (√మోచు) 1. వహింపఁజేయు మోవఁజేయు

గీ. మరల నొమ్మిచ్చుటకు .. పూఁటకాఁ పైన హరిని. జట్టు మోపి దనంగఁ గచ్ఛపముమీఁద గట్టు నిల్పె సురాసురగణము లపుడు ...
దశా 2 197.

2. ఆనించు, ఆనునట్లు చేయు

గీ. శాంతి నొందుటకై ధర్మ సంవిభాగ, కరణ మొనరింప వచ్చిన కమలనాభు, వాక్ప్రవృత్తిఁ బాటింపక వాఁడిసూది, మోపి వంతైయుర్వి నీ మోప వంటి... భార. శల్య 2. 74.

ఉ. . .గాఢతరక్షతిఁ దూలి నేలపై, జానులు మోపి మాగధుఁడు సత్త్వ మఱం బడి సొమ్మ నోయినన్... హరి. ఉ 1. 128

కం. విను మాయావిధ మిట్టిది, యని యాఁదియ వెరవు గలుగ దవనిం బరణం, బనఘా మోవని జంతువు. సమచొప్పరయంగ రాని చందం బొందున్... భార. శాం. 4. 190

చం. చనుఁగవ వ్రేఁకము న్జఘన చక్రభరంబును మోవ లేక యొయ్యొయ్యనఁ బదపంకజంబు లల సాలసవైఖరి మోపుచుం బనా, ర్దనుభుజ మూఁతగాఁగ వనితామణి యేఁగెఁ బరస్పరాంగ మేళనమున రోమహర్షముకుళవ్రజ మొండొరుమేను నిండఁగన్.

పారి. 4 25., హర. 2 117.

3. చేర్చు.

చం తిరిచి కవుంగలించి జగతీవిభుఁ డక్కుమారాయతశాతి నెమ్మొగము మొగంబునం గదియమోపు భార. విరా. 1. 247

సీ కొంకిరికిబేసంపుగూనిమూపులమీఁద మూఁడు పంగల యూఁతలు మోపినాఁడు ...
మనుచ 4. 73

సీ కదియ నాసాశిఖాగ్రమునఁ దర్జని మోపి ...
నైష. 5. 9

4. లేనిది కల్పించు, ఆరోపించు.

గీ వైష్ణవులమీఁద ముచ్చు లన్యాయము మోపి, యధిపునకు నెడ సేయుచ మనుచుఁ జెప్పి...
పరమ. 3 55.

గీ. తల్లి నామీఁద వఁట లేనితప్పు మోపె, నఁట యలయనుఁగుఁ దండ్రి దా నదియె నిశ్చయంబు సేసెనట. సారంగ. 2. 273.

గీ . నే డొక్క ముచ్చుఁ, దనము నామీఁద మోపవంతనె తలార్లు . శుక. 3 208.

5 గ్రుచ్చు, నాఁటఁజేయు, దోపు

సీ చక్కెరకెమ్మోవి చవి చూడనేకాని మొన పల్లు చుఱుకన మోపరాదు
దశా. 2 311.

సీ. చరమరింఖాపుటాంచలటంకశిఖరంబు లుదయాద్రి చటి జాఱకుండ మోపి .
కాశీ. 1 126.

కం. తలగుల పొది యొక దెసఁ బెయ్యలబామెన యొక్కవలన నను వై యుండన్, మొలమోపి పెక్కుచట్లన్, బలుత్రాటం బట్టి గోపబాలం బమరన్... భార. విరా. 1. 175.

వి. 1. మోచుట, వహనము.

వ. .. తమతమకై యెడపడనికావటి మోపుల కతనం గంది కాయలు గాచివంగిన వలుద మూఁపులను... హరి. పూ. 5. 142.

2. కట్ట

గీ. ముదురుదీవెల బిగువుగా మోపు గట్టి...
హం. 1. 20

గీ బిసము లాదట వందలుఁ బెఱికి రొంపి, వోవ నీటఁ దెమల్చి మోపుగ నమర్చి ...
భార. అను 3. 223.

3. సమూహము, గుంపు.

సీ మెఱుఁగారు కెంజాయ మెఱసిన యెఱకల మోపున నెనఁగు పెన్ బ్రోఁతతోడ ...
భార. సౌ. 1. 16.

చం .. తమిమ్రకెంపుపెన్, దొడవుల మోపు పదెస్త్రైన చమంగవచక్కి నొకింత చూపఁగా, వడి మగుడంగ నేఁగుచెలువం గని నవ్వుచు నింతు లింపునన్... యయా. 5. 14.

సీ. తనగాలి యింతసోఁకిన జారుదిగ్గజంబుల మోపు గని శేషభోగి మలుగ... శా వి. 3. 50.

4. మూట

ఆ ... త,త్కరుణ వడసి పసిఁడిఁ ద్రవిణతండ, ములు నృపాల పెక్కుమోపులు దెత్తుము, రమ్ము భారవహులఁ దెమ్ము చాల ...
భార. అశ్వ. 1. 62.

మ. బలియుం డొక్కపటానిరౌతు తనబాకా మూకుచున్ రెండువీ, థుల మాష్టీలతలల్ కరాసిలతికం దుఁడించుచుం జుట్టి కా, నల రెం ద త్తనువుల్ దరం బడుట భూపాల్ప్తిచే వెట్టిమో,పులు నేలంబడవైచి కూలబడు కాఁపు ల్వోలె నప్పట్టునన్... కువల. 2. 141.

ఉ ... విడియంపుఁ జొక్కుతో, మైలలమోపు వీఁపున నమర్చిన రేవుగజాని నెక్కి....
శుక. 3. 103., భార. అశ్వ. 3.157.

5. భారము, బరువు.

సీ. క్రొవ్విరు లెనఁగి పూగొలలమో పోపక నవకంపు లేఁదీఁగె నెవులునట్లు... కు సం. 8. 9.

ఆ. సూతపుత్ర యితఁడు సాతలఁ బెద్దమో, పెత్తి నమ్మి యున్నయట్టిచోటఁ, గ్రందు సేయ నాకుఁ గాదని సైరించి, యున్న బ్రదికి తింక యూరకుండు. భార. ఉద్యో. 4. 251.

చం ...ట,క్కరి బలుమోపు మోచు నయగారి తనం బది యుట్టిగట్టినన్ ...
ఉ. హరి. 4. 46.

6 బరువైనవస్తువు.

మ పలుమారల్ బలభేదిదొట్టిసురలన్ బాధించు టం జేసి వా,రలు నాకుం దలచూప నోడుదురు శూరశ్రేష్ఠు లన్యుల్ జగ,ంబుల తే రెవ్వరుఁ గయ్యపుస్గఅవునన్ బొందెన్ ద్రిలోకేశ బా,హులు వే యాఱడిమోపులై యొటుల పోనో వుం దలం కద్యోడున్... హరి ఉ. 7. 16.

ఉ. ఆవరిమోపకారనిధి యప్పుడు వేల్పులరా యశారమ,వోర్మపు వహించి ...
నైష 3. 76.

సీ కమల యేనిశ్చఁ రమణు లేకడకు మోపై నిల్చి యతని పేదుగుపటిచె... వసు. 1. 86.

7. ఎక్కు, జ్యాసంధానము.

కం ... రిపుభంజనము రత్నభూషిత రూపం,బును గురుదేశాహ్లాదన,మును వగునిజకార్ముకంబు మో పెడలించెన్... భార. విరా. 1. 170

8. బాధ్యత, పూచి.

సీ. కన్నులు లేనిమాకన్నులుఁ గాళులు నీవకదన్న మానిఖిలవంశ ఆ. మును సముద్ధరించుమోపు నీయదియక,దన్న... భార. ఆం. 7. 261

కం. .. పృథివీపతి సీ,తలన తన కార్యతిద్ధం,బుల మో పెక్కించె రిత్తవోవున నీకున్ ...
భార. విరా 5. 28.

వి. అధికము.

ఉదా: ఆవు వెల మోపై నది.

మోపుకాఁడు విశ (మోపు+కాఁడు) భారవాహి.

కం నీ వేటి మోపు కాఁడవు. నా వెరవున నిన్ను వడపినను గర్వం బేలా వెడఁగ ....
భార. ఉద్యో. 3. 330.

మోపుకొను. స. క్రి. (మోపు+కొను, స్వార్థమున) చేర్చు, పెట్టుకొను.

వ. అబ్రహ్మచారి దెచ్చినపుస్తకంబుఁ బుచ్చుకొని శిరంబున మోపికొని కన్నుల కద్దుకొని తిరుగ నతనిచేతిక యిచ్చిన... కళా. 4. 59.

మోపుకొలుపు (ల్పు) స. క్రి. (√మోపుకొను) మోపుకొనఁజేయు, ఆవేశింపఁజేయు.

గీ చేతిక లొనర్చి తేనియ ల్చిలుకఁ బలికి, మోహ మూరించి తరితీపు మోపుకొల్పి, యతనిమీఁదను బతికిని హితము వొడము, మున్నె యొనరించి వానితో ముఱియఁ దొడగె...హంస. 2. 169.

మోపుదల. వి. (√మోపు) 1. ఆరోపణము 2. భారము (శ. ర.).

మోపెట్టు స క్రి. (మోపు + పెట్టు) ఎక్కుపెట్టు, జ్యాసంధానము చేయు.

కం. ఎవ్వరికిని మోపెట్టను, దివ్వను శక్యంబు కాని దృఢకార్ముకమున్... భార. ఆది. 7. 25.

మ .. పాలిక గర్వంబులా,డిన నిక్కంబగు నల్క నర్జునుఁడు గాండీవంబు మోపెట్టఁ గృష్ణుని సార థ్యము నై జగత్త్రితయసంక్షోభంబు గాకుం డునే... భార. విరా 1. 266.

మ. మతశక్తిన్ నృపసూనుఁ డట్టిధనువున్ మోపెట్టి యైంద్రాయుధో,ద్ధతి పాథోదనిరాసియయ్యె... రాఘవ. 2. 108.
ఆం. భా. 2; 112.

మోము = మొగము. వి ముఖము.

కం. భూమీశుఁ డపుడు మంత్రుల, మోములు గనుఁగొని సగర్వమున నిట్లనియెన్ ...
భార. విరా. 5. 241.

ఉ. మొగ్గతిలంబడెం జెమట మోమునఁ గ్రమ్మఁగఁ గ్రావిడోత్తముం,డు... హర. 1. 21.

గీ. మోముదమ్మిని జిరునవ్వు మొలకలెత్త...

శా ... అయ్యా మీతండ్రి గడింపతేదుగద వెయ్యార్లెన్నడుం జాలు మీ, మోముల్ దింతురుగాక యిం కమచు వీఁపుల్ చిట్లిపోఁ గొట్టుచున్... శుక. 3. 277
ఆం. భా 2. 42.

(ఇటు నిందాద్యోతకము.)

మోముసవ్రేలు = ఎల్లప్పుడు కన్పడుచుండు.

సీ. ... కర్ణభీతి, నుల్లల నుకుకుచు నుండుడుఁ గర్ణుఁడు విడువక మోముసవ్రేలు నాకు...
భార. కర్ణ. 3. 33.

మోముచూచు = మోమోటపడు.

ద్వి. తెమ్ము మా కవి యని దేనిమై నున్న సొమ్ము లన్నియు మోముఁజూడక యొలిచి....
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1527 పం.

మోముముడుచుకొను = కోపగించు.

సీ. మీఁదఁ జల్లక మాన మిట్టిమీనై పడ్డ ముంతు నిఁతకు మోము ముడుచుకొనిన ...
బహు. 2. 61.

మోమువిచ్చు = ముఖవికారము చేయు.

చం. ... దళనకోరకముల్ వెలయంగ మోవిమె, ప్పలరఁగ మోమువిచ్చుచును వద్దముఁ జూచె నొకర్తు వేడుకన్... నృసిం. 2. 86.

జ. మోముట్టు, మోముపట్ట, మోముముట్టు, మోమోట, మోమోటపడు, మోమోటమి, మోమోటము, మోమోడు.

మోముట్టు — మోముపట్టు. మోముముట్టు. వి. (మోము + ముట్టు) అశ్వాదులముఖాలంకారము.

సీ. గండుకానిగ్గు చొకాటంపు మోముట్టు తొగ రికలపతాణి దుమికియాడ ...
ఉ. హరిశ్చ. 3. 131.

(మన్మథాశ్వవర్ణనము.)

వ. అన్యోన్యకంగన్నేరుల ముట్టు మల్లెవిరుల జాలంబు మంకెన పూబెంకెవన్నెలు దాప వంబుల పక్కెరలును. .
పానందో. 5. 136 (91 పు 21 పం)

మోముపట్టు — మోముట్టు (√మోము) అశ్వాదుల ముఖాలంకారము.

చం. .. మోముబట్టనీ, ఓలరిచి రాజ్రమోలకు హయంబొకసాహిణి దెచ్చెఁ బెచ్చెరన్.
పె. శకుం. 1. 117.

మోముముట్టు—మోముట్టు. వి (మోము+ముట్టు.)

ఉ. చక్కసి మోముముట్టు మణిశాలిఖలీనము మేలుజాళువా, పక్కెరపిలికుచ్చు లిరుప్రక్కల నెక్కడి చేర్చుసింగిణుల్... రామా. 2 20.

ఉ. బంగరుజల్లులున్ బికిలిబంతితలాటము ముత్తియంబులున్, రంగుగ మోముముట్టు నవరంజి ఖలీనము పట్టుపల్లమున్, సింగిణి విండ్లు తూణములు చిల్కులకోలలు పట్టియంబులున్, సంగతి పార్శ్వభాగములఁ జక్కఁగఁ బూనిచి పాదినిల్చినన్. ప్రబంధ. 182.

మోమోట = మోమోటమి. మోమోటము. వి. (√మోమోండు.)

1. దాక్షిణ్యము, కనికరము.

గీ. అకట మోమోట లేక తా రంత చేసి, బ్రతికి పోయిరె పులి పేదవడిన బసుల, వాండ్రె యొక్కడి రనుకత వచ్చె వాకు ...
ఉ. హరి. 4. 102.

మ. ఇతఁ డాపాపనియట్ల వెంబ్రుకలు మోమింపారుకన్నుల్ జగన్నుతుఁ డజ్ఞాతుని పోలికై నయురంబున్ మూర్ధంబు మోమోటకుం, బ్రతి యేమే నొకడైన సంఘటనమైఁ బ్రాణ వ్యపాయంబు లేక తగం బుత్రుఁడు వచ్చె నొక్కొ నను మాంగళ్యంబు నొందింపఁగన్...
హరి. ఉ. 5 203.

మ. జగతీమౌళివతంసభూషణము విశ్వఖ్యాతముం గాళికా, నగరంబు న్వెడఁబాసి నీకును జగన్మాన్యైకచారిత్ర యీ, చిగురుంబోఁడికి వాకునుం గటకటా చేడ్పాటు వాటిల్ల నీ. ముగురం గూర్చిన ముండదైవమునకున్ మోమోంట లేదోసుమీ... భీమ 3. 6.

2. ప్రీతి.

సీ మోమోట వలరు తమ్ముల కావు లగలింపఁ గనుసన్న మను ఝషకముల వలఁప...
వేం. పం. చ. 4. 122.

3 మనస్సంకోచము.

శా. నీమోమోటలు మాని నీరజముఖి నిక్కం బెఱింగింపవే... పారి. 1. 83.

శా. మోమోటేమియు లేక దూఱెదరు మీ మోసంబు చింతింపరు ...
భాగ. 10 పూ. 826.

మోమోటపడు. అ. క్రి. (మోమోటము + పడు.) మనస్సంకోచమునొందు.

సీ. మోమోటపడక తమ్ములచాయ నిరసించి పలుతెఱంగులఁ గుందముల హసించి ...
పె. శకుం. 1. 43.

ద్వి. ముక్కు మోమెఱుఁగక మోమోటపడక, ప్రమొక్కతీఁ డనుచందమున విడనాడ...
అ. మ. క. 2. 92 పు. 14 పం.

మోమోటమి = మోమోట. మోమోటము. వి. (√మోమోడు) మనస్సంకోచము

కం. మోమోటమిచే మీతో, నేమియు ననవోఁడితఁ డిప్పుడు మీ రా, రాముని కానల కనుపుఁడు, నేమంబువఁ బడమి ఱేనిఁ జేయుఁడు భరతున్... అచ్చ. రా. అయో. 49.

మోమోటము — మోమోట, మోమోటమి వి. (√మోమోడు) మనస్సంకోచము.

కం. రాముని దెస కట్టేఁగిన, ప్రేమావేశమున మనసు బెగడి వివేకం, బేమియుఁ దోఁపక తగవును, మోమోటము దక్కి యలుక ముద్దియ పలికెన్.... భా. రా. అర. 2. 72

శా. ఆ ముక్కంటి దరస్మితంబున సురార్వాధీశు లన్ జూచి మీ,తో మోమోటము లేక తెల్పెద....
ఉ. రా. 1. 318.

కం. లేమా నీవెత మానుప,లేమా మోమోటముక నళింపఁగ నిపుడే, లే మాఱుమాట యొసఁ గుము, వేమాఱును దలఁక నేల వేఁదుఱు మీఱన్.
నీలా. 2 93.

మోమోడు అ. క్రి. (మోము + ఓడు)
1. దాక్షిణ్యపడు.

కం. ఆడిరి ప్రమోదవృత్తము, పాడిరి మంగళ మహాప్రబంధమ్ములు మో, మోడిరి తైర్థికులకుఁ గో,ల్లాడిరి కైవల్యలక్ష్మి నమరులు ముకులున్.
కాశీ. 2. 87.

దండకము ... ఈ తావకస్తోత్ర మెవ్వారికిన్ శాతమౌ వాకికిన్ ఘోరకారాంగ చ్ఛృంఖలా బంధముల్ వీడు మోమోడు భూపాలుఁ డాలంబులో వైరిసంఘంబు లోడున్.
వరాహ. 11. 118.

2. సంకోచించు.

గీ. మొదల నప్రియ మయ్యును దుది గరంబు, పథ్య మగువల్కు ప్రియులందు బలిమినైనఁ, బలుకవలయు మోమోడక యొలసి యట్టి, వాఁడు దగుసహాయుండు భూ వల్లభునకు.
భార. వళా. 2. 192.

కం. అక్కట బలితపుటడవిన్, మొక్కలమునఁ గోల నునిచి మోమోడక నీ,విక్కడకు రాఁగ నెదలో, నక్కటికం బేల పొడమదయ్యెన్ జెపుమా.
అచ్చ. రా. అర. 79.

శా. సాహంకారత శంకరుం డలిగి నేత్రాగ్నిన్ పయిన్ బంపినన్, స్వాహాకాముకుఁ డౌట ని న్నతఁడు గావంబోలు మోమోడి...
మనుచ. 3. 47.

మోయించు. స. క్రి. (√ మోయు) మోవఁ జేయు, వహింపఁజేయు,

గీ. మందరాద్రిని మోయించి మాధవుండు, పట్టి తెప్పించె నిర్జరప్రతతిచేత... హర 6. 49

వ. ... కొందఱు కులుకులాఁడులు తమకులుకు గుబ్బలం బోలకున్న నీళ్లు మోయించి రకఁ జాలు జాలువాగిండ్లు పూని...
ఉ రా. 5. 248.

మోయీను. వి. (హిం. మోయిను. మి, బ్రా.) బత్తెము.

సీ. మోయీను కుగ్గాణమును జెప్ప వడ్లగింజలకు బరాతముల్ నరవి వ్రాయు. వేణు. 65.

మోయు. స. క్రి. 1. వహించు.

గీ. తోయజాక్షుండు బాహాచతుష్టయమున, మాట మాత్రనె మోయఁడే మందరాద్రి.
హర. 6. 48.

మ. ...పొల మంబల్మోయుచుం బట్టి పెన్ముసురం దీఁగెడు కాపు గుబ్బెతల... ఆము. 4. 133.

2. అంటు, తాఁకు.

గీ. మెదడు ముద్దలు గావించి మెసవి మెసవి, కుతిగ మోయఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి క్రోలి.
దశా 2. 435.

గీ. ... తన్నృపతి బలశ్రీ గలంగ, నరిగి మునిఁగెఁ దశాకాండచయంబులోన, మునిఁగి యాఁగెను జనమేను మోయకుండ, దాని తిరమైన శాస్త్రంత ధర్మపటిమ. రాఘవ. 4. 236.

జ: మోఁత మోపిక. మోయించు.

మోర. వి. (క. మోరె, త. ముఱై) 2. పశ్వాదుల దీర్ఘముఖము, ముట్టె, (పందిముట్టె.)

సీ. మును మించి నిడుమోర ముంచి దూటిన మహాజలధిపూరము దలకెడవు గాఁగ...
హరి. పూ. 4, 16.

చం. బల మిఁక నేమి సెప్ప నిను పందువెదుళ్లవ లీల మోరత్రో,పులఁ బడఁ జొప్పు వంచుకొను పోలిక వంచి తదగ్రధాన్యముల్, సెలవుల ఫేన ముట్టిపడ జిట్టలతోడనె చప్పరించు న,ప్పొలము

వరాహపోతములు భూవర తొండము లేని యేనుగుల్. మనుచ. 4. 98.

శ్లో. ... మోర నా ముట్టె నా వెలయును ముఖ విశేషము లగు .. అం. భా. 2. 142.

(పశుముఖమునకు.)

సీ. అరచేత మోరలు చఱచియుం దఱిమి..
సీతా. 3 74.

(పశుల శునకముఖములకు.)

వ. ముంగిస మోరలంబోని మోరలు సంసారె సారెకు నెత్తి మనుచ 4 27.

కం. మోరలు పై కెత్తుచు భౌ, భౌ రములతోఁ జెలంగె భషకము లపుడు... రసిక 1 107.

(ఉష్ట్రముఖమునకు)

ఉ. నురువు లురువు వెడదనోళ్ల తోడుత మోరఁ లెత్తికొనుచు వేఁదు బెత్తినట్టు, లుబ్బురేఁగి యున్న యుష్ట్రములును
భా రా యు. 5. 8.

(భల్లూకముఖమునకు)

వ మృగాంకమండలంబు సగము కబళించిన రాహుగ్రహాభూమికల చందంబున నదుంద తిరుగు బొల్లి మోర భల్లూకంబులును.
పార 2. 67

(అశ్వముఖమునకు.)

వ. ... వివిధవిశిఖపరంపరలు వరఁగింప ముందటి కాళ్లు దునిసిన ముగ్గతిలంబడియును మోరలు పఱియలై వెఱి దప్పం గూలియు .. అనేక ఘోటకంబులు రూపఱిన.
భార. భీష్మ 3. 239.

(కొన్ని యెడల ముఖసామాన్యముగ నుపయోగింపఁ బడినది.)

సీ. దక్షవాటికఁ జూచి దక్షప్రజాపతిఁ బొగడె నల్మోర్ల నంభోజభవుఁడు... భీమ 3. 135.

శ్లో. బ్రహ్మా తుష్టావ సంతుష్టశ్చతుర్భి ర్వదనైరపి.
సం. భీ. మ.

సీ. కూడనిత్తునె మాఱుకొని మోర యెత్తిన గది మెద... బహు 2 61.

సీ. కోదుల తనువులు భేదించి మోరలు గళ్యాల తోడఁ జెక్కలుగఁ జేసి..
భార. కర్ణ. 1. 140.

జ. మోరకొట్టు, మోరతెల్పుమెకము, మోరత్రోపు, మోరత్రోపుఁదవము, మోరపక్కియ, మోర మెకము

మోరకొట్టు. వి (మోర + కొట్టు) చపేటము, చంప కాయ

కం. కొసరు వగమాట లలుకలుఁ, గుసిగుంపులు తిట్లు మోరకొట్టులు జారుం, డనమసుఖంబుగఁ గైకొను, బసవె ద్దగుమగఁడు మండిపడుఁ గుసుమాంగీ... శుక. 1. 441.

మోరట. సం వి. ఆ. స్త్రీ మూర్వ, వింటినారికై యుపయోగించెడి నారచెట్టు, చాఁగ (వ్య వి.)

మోరటము సం. వి అ. పుం 1. తియ్యనిరసము గల చెట్టు 2 క్రొత్తగానీనినయావుపాలు, ముఱ్ఱు పాలు, జున్నుపాలు. న. 1. ఇక్షుమూలము, చెఱకుమొదలు, 2. అంకోలము, ఊడుగు(వ్య.వి).

మోరటి. వి ప్రియాళము. (శ. ర.) (వ్య వి).

మోఁటిలు(ల్లు). అ. క్రి మోము మీఁది కెత్తు.

ద్వి. పనొక్కరుండ వన్నిటఁ దొడ్డొకరిఁ, గానక బెగడి నల్గడలు చూచుచును, బడలుచు గగ్గోలు వడి మోరటిలుచు ...
విష్ణు. పూ. 3 ఆ. (శ. ర.).

మోరడి. వి. హెచ్చరికపదము. ప్రబంధ. 605.

మోరడు—మోరడు. వి. మోడు, మొద్దు, స్థాణువు.

(బ మోరడులు, మోరళులు, మోరళ్లు.)

సీ. అమృతంపునోన పై నడరినట్లే పాట చెన్నువ మోరళ్ళఁ జివురులెత్తె ...
వృసిం. 2. 88.

మోరతెల్పుమెకము. వి. (మోర + తెల్పు + మెకము) భల్లూకము, ఎలుఁగు.

గీ. అంతఁ గొందఱు కోఁతిబంట్లా తెఱంగు, తాము కడ కేఁగి తెలుప నారాచమిన్న, మోరతెల్పు మేకపుఱేఁడు మొదలు గల్గు, బల్లిదుల నేర్చి పోరికిఁ బనుపుటయును ...
అచ్చ రా యు. 298.

(మోరతెల్పు మేకపుఱేఁడు = జాంబవంతుఁడు.)

మోరతో(త్రో)పు వి (√మోర) అనాలోచనము, అనాలోచనచేష్ట.

ద్వి మునియనుష్ఠాన మిమ్ములఁ జేయఁ బోవ, మునివేల్పులను బట్టి మోరత్రోపునను, వనధి లోపలఁ బాఱవైచె నసలుఁడు.
రం. రా. యు. 311 పా. 22 పం.

ఉ. ... చూపు నీ, వీరతఁ గాండిశీక పద వీరత వృత్తిని మోరత్రోపునం, బాఱెద నన్నఁ బోవి డఁడు స్వర్ణవిలోచనుఁ డంచు నుగ్రుఁడై ...
దశా. 3. 200.

ద్వి. కడుకోపమున విటకంటికి పలికె, వల దన్న నేఁటికి వచ్చెద వింక, పొలను వైవఁగ నదె పోపొమ్ము కొండఁ, దల నెత్తుకొన నీకుఁ చఁ మె యిం తేలఁ, దొలఁగరా యీమోరతోపు లేమి టికి. ద్వి పరమ. 4. ౬09

మోరత్రోపుఁదనము వి (మోరత్రోపు + తనము. స్వార్థమున) అనాలోచనము, అనాలోచనచేష్ట

గీ. ... దైవతసైన్యము నాఘనంబు, గురియు శర వర్ష మొక్కింత సరకుగొనక, మోరత్రోపుఁ దనంబున మోఱకించి, తాఁకె పెనుబోతురా కాని శాకవిభుని. వరాహ. 11. 64.

ద్వి. తూలగించక మోరత్రోపుఁ దనంబు. చాలింపు మనవుడు సచివనందనుని ...
నవ. 1. 41 పా. 10 పం.

మోరప(క్కె)క్కియ. వి. (మోర + పక్కియ³) మత్స్యవిశేషము, ఒకజాతిచేఁప.

గీ. మోరపక్కియ దొండును గూరముష్ఠి, పుల్ల రుజు గెచ్చె గెండెయు బొమ్మిడాయ..
హంస. 4. 187.

మోరపాక = ఓరపాక. వి పంచను దూలములు లేక గోడపైనుండి ప్రక్కకు దింపి రాడుల యాధారమునఁ గట్టినశాల (శ ర).

మోరము వి మోర, ముఖము

కం. నాటకశాలను మోరపుఁ, బాటకు మాతండ్రి యచలవరుఁ డుంచుట నెఁచోట్టికి నిజముగఁ జనినం, జీటియ్యఁడు సంబళంబు చెల్లెడిచోటన్
పార్వ 2 168

(మోరపుఁబాట = నోటిపాట, కంఠగానము)

మోరమెకము వి (మోర + మెకము) వానరము.

ఆ. అంతఁ బ్రొద్దుమాలియానతిఁ గడలకు, దఱు లమోర మెకపుదాఁటు లేఁగి .
అచ్చ. రా. యు. 81

మోరిజా వి. (హిం. మోర్జా. మి. (బా) తుపాకులు పిరంగులు పెట్టుకొనుచోట.

చం. బలముల నెచ్చరింపుచుఁ దుపాకులమూఁకలు దంథమాలు నిట్టలముగ మోరిజా ల్బురుజు డాయఁ గిలార్చుచు రంగా. 3. 77.

మోరు¹ వి (త మోర్, క. మోసరు మ. మోర్.) చల్ల, దండాహతము

గీ పాలు ఫలములు నెడనీళ్లు పానకములు, మోరుఁ బిండ్రూరుఁగాయలు తైరు కొంతి, పాంకులి వణంబు జంభలఫలరసములు, నించఁ దగునీరు మో రారగించి లేచి. ఘటికా 2.16.

ఉ వడ్డన జూపి రంత చెలువల్ తెలియోగిర మొల్పు బప్పు మెం, దొడ్డినకూరగాయ ఘృత ముక్కెర చక్కెర తేనె లడ్డువా, లిడ్డెన నాన బాలు చలియించనితైరులు మోగమేరుపై, గిడ్డిఁ దలంచిరోయనఁగ గేస్తుల కబ్బె సమస్త భాగ్యముల్. పాంచా. 4. 42.

సీ. గారెలు బూరెలు చారులు మోరులుఁ గమ్మని మాఁచివాల్ ఘుమ్మనెసఁచ ...
ఉ. రా. 6. 122.

జ; మోరుండ

మోరు². వి. (పర్వత) శిఖరము.

వ. ఇవ్విధంబున నమ్మేరునగంబునం దొక్క మోరు నీ ఱగుటయు...　　ఉ. హరి. 6. 76.

సీ. దరులతడివందు పొదవుమూపురములంటు, జల్లుగంటల నాఁబోతు లుల్లసిల్లె, గిరుల మోరులునవి సముద్గీర్ణసలిల జలధరచ్ఛేదములు ప్రాలఁ జెలఁగుకరణి...　　ఆము. 4. 156

వ. తననముద్దామతేజోభరంబునన్ జడిసిన మేరుగిరి మోరులుంబోలె...　　మనుచ. 5. 71.

గీ. పొలుచు శిఖరపుగొనపేరు మోరు నాఁగ...　　ఆం భా 2. 18.

మోరుండ. వి. (మోరు¹ + ఉండ) భక్ష్య విశేషము.

సీ. ఒడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు ఖండంబు చెలిమిడి మండపప్పు...　　హర. 6. 55.

వ. .. తిమ్మనంబులు పాలకాయలు చక్కిలంబులు మోరుండలు మనోహరంబులు ..　　ప్రబంధ 1. 112. హంస. 1. 105.

మోఱకత్తె(త్తియ.) వి. (మోఱకము + కత్తె) మూర్ఖురాలు.　　కృషా క. (శ ర)

మోఱకము వి.(√మోఱకు సం మూర్ఖతా) మూర్ఖత్వము.

సీ. అఖిలలోకేశ్వరుం డగురమాధిపుతోడ విడువని వైరంబు దొడరునట్టి, మేఱకయేటికో మొలచె దైత్యునిబుద్ధి...　　నృసిం. 1. 20.

సీ ఇక్కొమ్మ నడపించునెడ వీరిఁ బఱపుదు ననుట మోఱక మగు నని తలంచి...　　దశకు. 5 91.

సీ. చంపంగ వచ్చినజమునిదూతలకు లంచము పెట్టి వచ్చెనో చావ నొల్లఁ, బొమ్మని మోఱకంబునఁ ద్రోచి వచ్చెనో...　　భోజరా. 4. 58., పద్మ. 10.67

విశే. మూర్ఖత

ఉ. చర్మభావ మొంది సంస్పర్శసుఖముల, కాసజేసి నీవు ననుదినంబు, గజమువేడ్కఁ దగిలి గజము లోఁబడుభంగిఁ, గట్టువడకు మోఱకంపు మనస...　　వా రా. 4. 146.

మోఱకించు. అ. క్రి. (√మోఱకము) మౌర్ఖ్యమవలంబించు.

గీ ... దైవతసైన్య ఘనాఘనంబు, గురియుశరవర్ష మొక్కింత సరకుగొనక, మోరత్రోపుఁ దనంబున మోఱకించి, తాఁకె నెనుపోతు రాకాసి నాకవిభుని...　　వరాహ. 11. 64

మోఱకుఁ(డు) = మోఱకు. (సం. మూర్ఖః)

విశే. మూర్ఖుఁడు.

ఉ. పాఱగ నమ్మహీపతియుఁ జాయక తోడన పాఱెఁ జాఱ న,క్కాఱడవిం గిరాతతతి కాపుర ముండెడుపల్లె చొచ్చి పె,న్మోఱకు భంగి మాంసములు ముక్కునఁబంటిగ మ్రింగుచుండ దై,వాఱెడుభక్తి నత్రిమునిపట్టియ కాముదిలోఁ దలంచచున్...　　భోజరా 1 115.

కం అగు దేశకాలబలయుత, ముగఁ జేసినపౌర వర్గములు మోఱకులై, తెగజాతి తమ్ము జెదిరిని, వగవక తొడరుటలఁ గీడు వర్తిల్లుఁదుదిన్.　　భా విరా 4 208.

శా. మో మద్దంబు గదల్చి మోఱకుఁడునుం బోలెన్ శివారాధకుం,డు...　　హర. 2. 57.

వ. అప్పుడ మ్మోఱకుండు పురోహితులం బిలిపించి.　　నృసిం. 4. 90.

జ: మోఱకకత్తె, మోఱకము, మోఱకించు.

మోలము = మొలాము. వి. బంగారులోనగు వాని పూఁత (శ. ర.).

మోలుగు = మొలుగు. వి. నల్లచాయచెక్క.

వ. ... మోలుగుమడ్డిం దోఁచి మూరకొక్కంబును జానకొక్కెంబును గాఁ గట్టినదొల్లుటుల్లారు లుల్లసిల్ల...　　ఆము. 4. 35

మోళంగి. వి. ములక (వ్య. వి.) (శ. ర.)

మోళము = మొలాము. వి. బంగారులోనగు వాని పూఁత.

గీ. జమునినాలుకతో నెకసక్కెమాడఁ, దమక
పడు గ్రొత్తపైఁడి మోళముకటారి...
నైష. 8. 64.

మోవి[1]. వి. పెదవి, ఓష్ఠము.

కం. ... తమ్మికెంపుగుంపును, ముగుదనిగారెం
పుఁదొగరుమోవికి దొరయే . నీలా. 2. 22

లయవిభాతి ... చిగురుజిగి నెగచుమోవిన్, నగవు
నిగుడన్... మనుచ. 4. 117.

గీ పరగుఁ బల్కుప్పు మోవి వాతెఱ పెదవియు
నాఁగ నోష్ఠంబు... అం భా. 2. 142

సీ. మెలఁతమేని మెఱుంగు మెఱయుకారు
మెఱుంగు చిగురుకెంపులక్రోవి చిన్నిమోవి. .
విక్ర. 1. 119.

మోవి[2]. వి, ఒకజాతి యడవిచెట్టు

(ఇది పనస వంటి యాకులు గలిగి యుసిరిక లంత పండ్లు గలిగియుండు. ఇది శ్వేతనీల భేదంబులచే ద్వివిధంబు. నల్లమోవి పండ్లకంటెఁ దెల్లనివి మిక్కిలి మధురంబు లయి యుండు. ఈ వృక్షంబులు వేంకటాద్రి లోనగు ప్రదేశంబులఁ గలవు
చి. ని.)

తోటకము. మోవులు రోవులు మోఁదుగు లొద్దుల్
రావులు నిప్పలు శాణ దలిర్చన్...
యయా. 2. 48

సీ. వెలగపండులు పుల్ల వెలగపండులు మోవి
పండ్లు వంకెనపండ్లు బలుసుపండ్లు ...
శాశ. 3. 69

సీ. ఎలమి పల్వరుసల నీమోవి ఫల మందనొరిది
నీకును జవి నూపఁగలమ... విప్ర. 3. 19.

మోవి[3] వి. చిన్న మట్టిపాత్రము.

సీ. కాంతు దంతక్షతిఁ గాంచని మోవియు
మోవియే చల్లమ్ము మోవి గా .
ఆహ 3. 28

మోవి[4] వి. అగ్రభాగము.

ద్వి. నులిగాయ లెడను గానుగుగింజమోవి, మలి
చిన పేరు చన్నులమీఁద బెళఁక...
అ. మ. క. 1 ఓ6 పా. 20పం

మోవు వి. ముడుత వీడని లేఁత ఆకు మొలక; అట్టి తాడిచెట్టు మొలక.

రగడ. మెలచు మొవ్వుల నంటిమోవులను మోవు
లను. భాను 2 68.

గీ విలసితోరుల నవఁటిమోవు లెనయించి, లలిత
పదములఁ జిగురాకు లలవరించి, యందమగు
మేనఁ బన్నీటిగంద మలఁది, సలిపి రింతికి
కైతోర్యోపచారవిధులు. ఇందు. 3. 19

గీ. ... మోవు, నాఁగఁ శాఖాగ్రతరుణపర్ణంబు
చెలఁగు... అం. భా. 2. 77.

మోషకుఁడు. సం వి. అ. పుం. దొంగ, చోరుఁడు.

మోషణము. సం. వి. అ. న. 1. దొంగిలించుట, అపహరించుట, 2. వఱుకుట, వశింపఁజేయుట.

మోషము. సం, వి. అ. పుం. చౌర్యము, దొంగతనము.

మోస = మోసము. (క. మోస) 1. దొంగతనము.

గీ మోసఁ దర్కించి యవ్వైశ్యముఖ్యుఁ డెచ్చె...
కాశీ. 5. 68.

2. ప్రమాదము.

గీ కాన నెంత రహస్యంపుఁగార్య మైన, వారు
లెఱుంగరు వన్నని యునికి మోస...
భార. అను. 2. 214.

చం. ముదితల నమ్మి యేమఱుట మోసనుమీ యని
బుద్ధి చెప్పుచున్ . . కాశీ. 9. 9.

ఉ. ఉర్వి నేలునాతఁ డుద్ధరింపఁడు నెయ్యపు
మెసఁగ భ్రాతృజనము నింత దెలియ, నేర
కునికి యధిప నీమోస భ్రాతృపుత్రులకు నేల
మీఁదఁ గలుగుఁ బొందు. మార్క. 8. 14.

3. అసత్యము.

సీ. ఇది భోగమోక్షసంపదలకు మూలంబు
మోస లే దది ఘనంబులకు ఘనము...
ప్రబోధ. 1. 21.

4. అడ్డు.

గీ. రాజు పరిసరవర్తులు రాష్ట్రజనము, మున్న నశియించి చనుటకు మోస లేదు, గాన సర్వజ్ఞుఁ డనఁగ లోకంబుచేత, వినుతిఁ బొందినరాజు వివేక మమరు. నా పంచ 1 138.

5 వంచన

గీ. మోస గాకుండ నపరాధములకుఁ దగిన, శాస్తి యన్నింటి కిట్లంగి సంభవించె ..
నైష 7. 192.

జ మోసకారి, మోసపుచ్చు, మోసపోవు

మోసకారి విశే. (మోస + కారి) వంచకుఁడు, మోసము చేయువాఁడు

గీ. . అప్పుడచ్చెలువ మోస, కారి పెనిమిటి యో వన్నెకారి మగఁడ, యేల చూపితి విప్పుడ యీధనంబు, ధనపిశాచము లివి యథార్థమ్ము సుమ్ము శుక. 3. 223.

మోసనాలు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము

వ. కూటికుప్పలు శాలుసంపెఁగలు కందర్పభోగులు గజపతిలాగిలు బొందడీలు పునుఁగుఁదావులు తేనెతొాలలు మోసనాలు గుట్టపుఁదోఁకలు తేటచలములు. ప్రబంధ. 112.

మోసపుచ్చు స క్రి. (√మోసపోవు) వంచించు, మోసముచేయు.

చం....వికటవర్మని నెంతయు మోసపుచ్చి..
దశకు. 7. 129.

కం. అని తపసి తత్పుశిందుఁడు, ధనమడుగక మోహ మడుగఁ దలఁచిన నీలాఁ,గున మోస పుచ్చి యేఁగిన, వెనుక నియమపరత వాటవిక వల్లభుఁడున్. వరాహ. 7. 94.

గీ. హాఁణ మై రామపర్ణశాలాంచితవన, భూముల బెడంగు దృక్పర్వముగ మెలఁగుచుఁ, బ్రబలు మార్తాండసంతతిప్రభువు మోస,పుచ్చుటకు నంచి తా మోద మచ్చుపడఁగ. రాఘవ. 3. 85.

మోసపోవు. అ. క్రి. (మోసము+పోవు) 1. భంగపడు, వంచితుఁడగు.

గీ. పరవినీతప్రబంధముల్ భంగపడుప, మొగిని ప్రాసంబుచేతనే మోసపోవు. రా వి 1 13.

చం ... ఈ, యఱవకు వాశి యింతయురి యౌ నని కానక మోసపోయితిన్. వైజ 4. 95.

ఆ. మనము మోసపోయి యనిమిషపతిసూతి, తోడఁ బొడిచితిమి యదోషవృత్తి, నతఁడు సమయకాల మంతయుఁ గడచిన, వచ్చెనో యెఱుంగ వలయు నిజము
భార. విరా. 5 372.

కం. తనచేసిన పురుషార్థము, తనసొమ్ముగ నెఱిఁగి నరుఁడు దానపరుం డై, యనుభవి యై మన వలదా, దినములచే మోసపో కతిస్థిరభక్తిన్...
విక్ర. 8. 185.

గీ. ఏమఱుటఁ జేసి యిటువంటి యెడరు పుట్టె, మోసపోయితి మెఱిఁగిన మోస గలదె...
నా పంచ. 3 94.

మోసము-మోస వి 1. వంచన, దగా.

కం. ... మోసంబు గాక ధర్మజుఁ డట్ల,ట్టివఁ బోనిచ్చుటరాధా,తనయునకున్ బుద్ధియగునె తప్పెం దప్పెన్. భార కర్ణ. 2, 3.

గీ. కంటిరే వీరవరులార కార్య మంత, మోస మయ్యెను సురల నమ్ముటను నేఁడు...
దశా. 2 381.

2. ప్రమాదము, పొరపాటు.

ఉ. ముక్కు మొగంబు చూడ కొక మోసపు మాటకు విశ్వనాయకుం, డెక్కడికైనఁ బొమ్మ నుచు నెట్టనిచూపులఁ జూచె వల్కతోన్ ...
భీమ 3. 8.

కం. విని తద్గ్రంథార్థము నెమ్మనమున నూహించి తెలిసి ప్రమ్రానపడి కడకుం, దనమోసమునకు భయ పడి, జనపతి యటు చనఁగ నిలిచి సంతాపము నన్... ఆము. 2. 77.

సీ...మోస మనఁ బరా కనఁ జనుఁ బ్రమాదము...
ఆం. భా. 1. 138.

3. అసత్యము.

కం. అనుశయము వా రందఱు హాం, సునితో
నిట్లనిరి రాజమాయ మువకు మీ, జనకుఁడు
దొడఁగినఁ జాలును, మునుముట్టిన వత్తు మిఁదు
మోసము గలదే... ఉ హరి, 4. 40.

ఉ. నీసరి యైన దేవతటినిం గలఁగించెద నీ వడం
పుమా, నా న శి శేషపన్నగఫణానివహంబు
నటంచు నప్పరిం, బాసలు చేసికొన్న వన
భాసిలు సాలశిఖాశిఖేయమున్, మోసమెయైన
విష్ణుపదమున్ బలిపీరముముట్ట నేఃటికిన్. విజ. 1. 5

4. తప్పు, అపరాధము

ఆ. కాలఁ జేతఁ జేద గావు నీయట్టివాఁ, డకట
యుండఁదగిన యాలయంబు, మున్ను జేసి
కొనని మోసాన నీపాట్లు, పడగవలసె నిట్లు
వడికి రేయి కేయూర 3. 277.

5. భంగము, అపాయము,

శా. ... తా వందఱన్, మోహాయత్తులఁ జేసి
నాఁడు మనకున్ మోసంబు వాటిల్లె నీ,దఱ
త్వంబునఁ జక్కఁజేయ వలయున్ దైతేయ
వంశాగ్రణీ. భాగ 7. 251.

కం. ... కాలం,బు న్నరులకు వయసుఁ బుచ్చి
మోసము దెచ్చున్. ఆము. 2. 79.

ఉ. .. ఇవ్విభుఁ డివ్విధి నీల్గునట్లుగా, మున్నొక
మౌని దిట్టుటయు మోసము నేఁడిటు గల్గె...
కవిక. 1. 52.

6 అవమానము.

కం నీమాట నమ్మి పోయిన, నామోసముఁ జెప్ప
నేల... కాళ. 3. 163.

7. అజ్ఞానము

కం. తనయందఁ దోఁచువిషయము, లనుభవగో
చరము లగుట యది మాయాసం, జనిత
సాప్నం బై యాత్మునికిం దమఁ గానలేని
మోసము దెచ్చున్... భార. శాం. 4. 123.

మోన(సా)ల = మొగసాల. వి. (సం. ముఖశాలా)
1. నగరి తలవాకిటిపంచ.

ద్వి. జనకజఁ జూచె నాజనసాధుః దంచుఁ
జనుదెంచి యగరి మోసల దేరు డిగ్గి...
రం. రా. ఉ. 125 పు 23 పం.

కం రాసుతుఁ డని తొడిఁబడఁ దెగి, గాసిని బెట్ట
కడియాసఁ గామక మన మీ, మోసాల నున్న
నెక్కడ, మోహా తొనోయటంచు ముంచినభీతిన్.
సారంగ. 3. 34.

సీ మోసాల ల్దడవి లోముంగిళ్లు గమఁగొని
గొందులు పరికించి కొల్ల గాంచి...
అచ్చ. రా. సుం. 8.

2. ముంగిలి, ఇంటిముంగిలిసాల.

సీ. దుంరివిఘ్నేశుఁ దుండుప్రదేశ మీఱించి
లోలార్కు నగరిమోసాల వెదకి.. కాశీ. 2. 41.

ఉ. అతరలాఱ యొక్కతెయ యానడురాతిరి
పెక్కుమోసలల్, వేతటియంగఁ దూఱెయట
వీథికి వెళ్ళడి సంద్రక్రంతగా, నాతనియిల్లు
సొచ్చి... వా. రా. 2. 177.

సీ. హజారము హజార మనునవి రెండును
మోసాల మొగసల మోస లనెడి,నివి మూఁడు
వంతైదు నెనఁగునుముఖశాలకు... ఆం. భా. 2. 14

3. తలవాఁకిలి, వోరు.

సీ. పెనుఱాఁగ యై ప్రోఁగుచునును మోసలకు
నేఁగు వలు మొగంబుల వేల్పు చెలువ దొరయు
... సీలా. 1. 52.

(1. 3. అర్థముల కుదాహరణము.)

మోసు. వి. మొలక, అంకురము.

చం. మలయసమీరణాభిహతి భ్రమాకుల నాకులు
డుల్లి డుల్లి క్రొ,మ్మొలకలు సాఁగి సాఁగి విరి
మోసులు గెందలిరొత్తి యొత్తి.. కు.సం. 4. 443.

సీ. మొలక మొలవ మొక్క మోవ మోా సీరిక
మొటిక నా నంకురం బొప్పుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 35.

శా. ఆసుద్దుల్ విని చేఁ గృపాణిఁ గొని బాహా
యుగ్మ మీఱించి బల్,మీసంబుల్ వడిఁ గొల్పి
బల్మినగవుల్ మీఱన్ దృగారుణ్యముల్

మోసుల్ బూనఁగ మానసారమహిపాలుం
డాప్తుఁడం గాంచి యో.హో సూరుం డరుదెంచె
నంచుఁ బలికెన్ హుంకార మేపారఁగన్...
రా వి 4 125

2 మోవు, మొవ్వ

చం. మొలక లోకింత గావఁబడి మోసులు మెల్లనె
వెళ్ళ బోగలై. సారంగ. 3. 257.

ద్వి తునిసిన మొండిచేతులు రెండు నపుడు,
మొలచి యంకురములై మోసులు సాఁగి...
పండితా. పురా 103.

కం ... ముదిత కనుబొమల్, ముడివెట్టె నాలి
సిగ్గున, ముడివెట్టెన్ నారి చెఱకుమోసున
మరుఁడున్.. మనుచ. 5. 94

3 అందము

సీ. నాభినామంబు నెన్నడుముఁ గస్తురిరేఖ
మోసుగాఁ బాపట మోయఁ దీర్చి...
వై జ. 4. 30.

ఙ: మోసులెత్తు.

మోసు(సె)లెత్తు. అ. క్రి. (మోసులు + ఎత్తు)

1. మొలకలెత్తు, అంకురించు.

మ. బలిచూడామణు లందు విష్ణుపదజుల్ పాటిం
చుధావ్యంపుది, ప్పలు చంద్రామృతసాంద్ర
సేకమునఁ బై పై మోసులెత్తంగ....
వసు. 1. 100.

మ. మొదలం బీజము గల్గి యుండఁగఁ గదా
మోసెత్తిమూలంబుతో,విదితస్కంధము మించి.
వి. పు. 3. 152.

చం పొలుపుగమోసులెత్తుచనుపూపలు బొమ్మవ
నిక్క ... శుక. 2. 154.

2. పుట్టు, కలుగు.

గీ. మోహ మెంతయు నెమ్మది మోసులెత్త, నహహ
వల పంత బలవంత మయ్యె ననుచు...
చంద్రా. 4. 146.

గీ. ఆమహాదేవి కుడుగక యనుదినంబు, ప్రొక్కె
దము ప్రొక్కెదము భక్తి మోసలెత్త ....
మార్క 6. 132.

3 కొంచెము కొంచెముగా పైకివచ్చు.

ఉ. అంకుశభిన్నమై కుపితమైనసుఁ దాఁకి
యురంబు దూర్చి వజ్రాంకునిదంతిదంతము
లుదగ్రగతిం బెకలింపరాక య్యాతంకము
నొందఁగా విఱిగి తచ్ఛకలంబులు మోసు
లెత్తఁ గీ, ర్త్యంకురలీలఁ దాల్తు నిఁక నవ్వల
నా కెదు రెవ్వ రెయ్యెడన్ ...
రామా. 7. 171.

మోహణము. సం.వి. అ. న కత్తి లోనగువాని పిడి.
ద్వి. అలుఁగు మోహణమున హస్తంబు దొడిగి ...
బస పు. 5 444 పం.

మోహన. సం వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ) ఒకానొక
రాగము. (శ. ర.)

మోహనపునరులు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. సాలంక లలుఁగురాజనములు సంబావు లవ
సరదాల్లు మోహనపునరులు ...
హంస 4. 128.

మోహనము సం విశ. (అ. ఈ. ఉ.) మోహమును
గలిగించునది.
(సాధనము.)
వి. అ పుం. 1. మన్మథబాణములలో నొకదాని
పేరు 2. ఉమ్మెత్తచెట్టు, 3. త్రిపురమల్లిక,
బొడ్డుమల్లియ, (వృ.వి.) 4. స్పృక్క (వృ.వి.)
న. 1. సొమ్మ, మూర్ఛ. 2. శత్రువు కలవర
పడుటకై (మోహపడుటకై) చేసెడి ఐంద్ర
జాలకమంత్రము, అభిచారికమంత్రము.

మోహము. సం. వి. అ. పుం. 1. స్మృతి తప్పుట,
మూర్ఛ. 2. కలవరపడుట,తబ్బిబ్బగుట. 3.అవిద్య.
4. నివ్వెఱపాటు, ఆశ్చర్యము, 5. అజ్ఞానము,
6. దుఃఖము, 7. ధర్మ విమూఢత్వము, 8. శత్రు
వును భ్రాంతిపెట్టుటకు లేక కలవరపఱచుటకుఁ
జేసినయైంద్రజాలిక (మంత్రశాస్త్ర సంబంధమైన)
క్రియ.

9. వలపు, కామానుబంధము.

గీ. మోహినిపై మోహమునఁ బెక్కుదివసముల్
దన్నుఁ దా నెఱుఁగక యున్నవాని...
విప్ర. 4. 44.

ఉ. మొల్లసుగంధి నామనసు మోహము నాఱడి
వెట్టి నీవు న, న్నొల్లక పీడనాడెద వయో
తగవా... విప్ర. 2. 233.

మోహరము. వి. 1. వ్యూహము, మొగ్గరము.

కం. అరయుదము గాని యిమ్మోహరమునకును
డాపరించి యరదముఁ బోనీ, మ్మురవడి నత
నిక యుఱికెద, నరుదుగ నెబ్బంగి నెవ్వ రడ్డం
బైనన్... భార. విరా. 4. 246.

చం. మునుమును వీరఁ దాఁకి యొక మోహర
మచ్యుతుచేత మ్రగ్గుటన్, మొనలు గలంగినన్
గని సముద్ధత వృత్తి నదల్చి వెన్నుద,న్ని నిలిచె
దానవేశ్వరుఁడు .. నిర్వ. 3. 13.

ఆ. మూలబలముతోడ మోహరంబుగఁ దీర్చి
సుమతి సుతుఁడు సైన్యసమితి నడపె ...
విక్ర. 4. 84.

2. సేన.

కం. మోహరములు రెండును స,న్నాహంబునఁ
దాఁసించినన్ ఫల్గున సే,నాహంకృతి యుడి
వో న్ను,త్సాహంబున శౌరి పాంచజన్యం
బొత్తెన్... చిత్ర. భా. 7. 66.

3. సమూహము.

మ. వరునిం గన్నమొఱంగి యి ల్వెడలి పోవం
బోయి జారోప భో,గరతిం జొక్కఁగఁ
జొక్కుచోఁ దలవరుల్ గద్దించినన్ డాఁగ
డా,గి రయోదారత నిల్లు సేరి సతి భంగిం
గుట్టుతో బంధు మో,హరముం జెందఁగ నవ్వ
ధూమణి మదోన్మాదంబు తోరంబుగన్...
శుక. 2. 508.

(బంధుమోహరము దినవెచ్చము వంటిది)

వ. వీథివీథుల జగన్మోహంబుగా నటించు వాహ
నంబుల మోహరంబులు చూచుచు ..
కుచేల. 2. 10.

మోహరాత్రి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కాళరాత్రి, ప్రళ
యము పట్టురాత్రి. కుచేల. 2. 10.

మోహరించు. అ. క్రి, స. క్రి. ఎదుర్కొను, ప్రతి
ఘటించు.

గీ. మూఁడుకన్నుల వేల్పుతో మోహరించి, నేఁడు
దేహంబు లేక యున్నాఁడు దాను ..
నైష. 4. 23.

వ. నానాదేశరాజన్యులం గూర్చి యేడక్షోహి
ణులబలంబుతో మోహరించె నయ్యవసరంబున.
పద్మ. 10. 49.

శా. నాచిత్తంబున నిత్తెఱంగె పొడమెన్ వాగారి
మున్నై చనన్, బ్రాచీదిఙ్ముఖుఁడైన నాకు
సరసం బ్రద్యుమ్నుఁడున్ నీవు హే,లాచాతు
ర్యము దాపలన్ వలపలన్ లావై పచారింప
ధా,త్రీచారంబున మోహరింతము పురారిం
జేరవై తిమ్మెయిన్... ఉ. హరి. 6. 65.

సీ. దేహసౌరభ్యంబు మోహరింపఁగఁ జాలు
బహువిధపుష్పసంపదలతోడ ...
సుద. 5. 149.

అ. క్రి. వ్యూహముగా నేర్పడు.

కం. ఇనను క్రౌంచవ్యూహవి,ధానంబున మోహ
రించి దారుణచారు, స్థానక మై ..
భారం. భీష్మ 2. 25.

ఉ. .. వేలుపుల్, ముప్పదిమూఁడుకోటు లొక
మూఁకయి వెల్వడి మోహరించినన్ ...
వరాహ. 11. 60.

ఉ. వారల మోహరింపుఁ డని వాసవుఁ డేఁగె
నుపేంద్రుఁ గాన... నిర్వ. 6. 82.

సీ. మోహరించె ననఁగ మొన చేసె నని తోఁచు...
ఆం. భా. 3. 101.

స. క్రి. మోహించు, ప్రేమించు.

గీ. సమయభేదంబు లాత్మరాగములు గనుక, చూచి
యడుగనినిను మెచ్చఁ జూచినానె, దయను

రమ్మని చేసాంచి ...యుంట ప్రబంధ. మోహిని తలంపులో నిను మోహరింప ... ప్రబంధ. 716.

మోహరి. వి. మొహిరి (శ. ర.)

మోహించు. సం. అ. క్రి. 1. అజ్ఞానముపొందు. 2. మూర్ఛిల్లు. 3. వలపుచెందు, మోహపడు.

శా. ము న్నా బ్రహ్మ మృగాక్షి తన్ దనయకున్ మోహించి క్రీడింప నా... హావాగి జూచి పాఱుపగిదిన్ భాగ. 1. 145.

స. క్రి. వలచు, ప్రేమించు.

తే. హంసతూలికాతల్పంబున ందు మేను, సేర్చ వచ్చుడు నేత్ర రాజీవయుగముం, జేరి చుంబించి మోహింపఁజేయ నతని, నగివ నిద్రయు నీవు నేమాడు రోగ్రా. నైష. 2. 88.

మోహింపించు. సం. స. క్రి. మోహింపఁజేయు.

మ. ఎలమిన్ దైత్యుల నాఁడురూపమున మోహింపించి పీయూషమున్, జలితాపన్నులకున్ సురోత్తములకున్ జక్కన్ విభాగించి నిర్మలరేఖన్ విలసిల్లు శ్రీపిధునిఁ దన్మాయా వధూనామమున్ దలంతున్.. భాగ. 8. 409

మోహితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మోహము నొందినవాఁడు (శ. ర.).

మోహిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఒకానొక యక్షిణి. 2. అమృతము పంచిపెట్టునప్పుడు రాక్షసుల మోసపుచ్చుటకై విష్ణువు తాల్చిన యొక సుందరి స్త్రీ రూపము. 3. ఒకజాతి మల్లెపూవు. 4. ఉపోదిక, మట్టుబచ్చలి (వ్య.వి.)..

మోహీము. వి. హిం. మోహిమ్. మి. (త్రౌ) దండు విడిసెడిచోటు

సీ. అపుడు ఇంద్రకుతీక్షుణవార్జు పడని, ఆడని కొన సేఁగి పడవాల్లు దండుమెంట, గడి షిరాయించి పైనముల్ గండడుచు, ప్రానికుల కెల్ల మోహీము పాటఁ పుడు...ర. గ. ౩.౮౦.

మోహోపమ. సం. వి. అ. స్త్రీ. (ఉపమానోపమేయముల భేదము తెలియకుండఁగ చేసెడి) ఒక కావ్యాలంకార భేదము.

శ్లో. శశీత్య భ్యుత్ప్రేత్య తన్వంగి త్వన్ముఖం త్వన్ముఖాశయా, ఇందుమప్యనుధావామీత్యేషా మోహోపమా మతా ...

కావ్యాదర్శము. 2 25

మౌ

మౌంజము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముంజ యను గడ్డితోఁ జేయబడనది.

మౌంజి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముంజగడ్డితో ముప్పేటలుగా వేయఁబడి బ్రాహ్మణుఁ డుపనయనాది కాలములయందు ధరించునడికట్టు

శ్లో. మౌంజీ త్రివృత్సమా శ్లక్ష్ణా కార్యా విప్రస్య మేఖలా, క్షత్రియస్య చ మౌర్వీ జ్యా వైశ్యస్య శణతాంతవీ, ముంజాలాభే తు కర్తవ్యాః కుశాశ్మంతకవల్వజైః త్రివృతా గ్రంథినైకేన త్రిభిః పంచభిరేవ వా. సంస్కారతత్త్వమ్ (వా. చ.).

మౌంజీబంధనము సం. వి. అ. న. మౌంజి కట్టుట.

మౌంఢ్యము. సం. వి. అ. న. 1. మందపము, వపనము, గొఱుగుట

మౌకలి. సం. వి. ఇ. పుం. కాకి.

మౌకులి. సం. వి. ఇ. పుం. కాకి.

మౌచల్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బట్టలుకుట్టుట, రంగువేయుటచే జీవించు వైదేహకుఁడు, రామకుఁడు (వై. ని.).

మౌక్తికప్రసవ. సం. వి. అ. స్త్రీ. శుక్తి, ముత్తెపుచిప్ప.

మౌక్తికఫల. సం. వి. అ. స్త్రీ. తెల్లయుప్పి (వ్య.వి.) (శ. ర.).

మౌక్తికము. సం. వి. అ. న. ముత్తెము.

మౌఖరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముఖరభావము, ముఖరత్వము (శ.ర.).

మౌఖర్యము. సం. వి. అ. న. వదరుబోతుతనము, వాగుట, వాచాలత్వము.

మౌఖ్యము. సం. వి. అ. న. ముఖ్యత, ప్రాధాన్యము.

మౌగ్ధ్యము. సం. వి. అ. న. 1. తెలివితేమి, అవివేకము, 2. అందము; ఇంపు.

మౌఢ్యము. సం. వి. అ. న. 1 మూఢత్వము, తెలివితేమి. 2. ఆత్మవిషయక మయిన యజ్ఞానము, అవిద్య. 3. (జ్యోతి.) గ్రహములకు సూర్యసంబంధము.

మౌద్గీనము. సం. విణ. (అ. అ. అ.) ముద్గార్హము, పెసలు చల్లఁదగినది (పొలము.).

మౌనము సం. వి. అ న. 1. మాటలాడ కుండుట, నోరు మూసికొనుట. 2. అన్యులకు తాపము కలిగింపనిమాట.

శ్లో. నాన్యోపతాపి వచనం మౌనవ్రత మితీర్యతే.

మౌని. సం. విణ (న్. న్. న్.) 1. మౌనవ్రతము గలవాఁడు, మాటలాడకుండువాఁడు. వి. న్. పుం. ఋషి, ముని.

మౌరజికుఁడు సం. విణ. (అ ఈ. అ.) మద్దెల వాయించువాఁడు.

మౌరి—మవురి వి నాగసర మనువాద్య విశేషము

వ వీణె ముఖవీణ వాసెగ్రోలు డోలు మౌరి భేరి. అము. 4. 35.

మౌర్ఖ్యము. సం. వి. అ. న. మూర్ఖత్వము, అవివేకము, తెలివితేమి.

మౌర్యము. సం. వి. అ. పుం. చంద్రగుప్తుఁడు మొదలగువారి వంశనామము.

మౌర్వి. సం వి ఈ. స్త్రీ. 1 వింటినారి, అల్లెత్రాడు, 2 క్షత్రియులు ధరింపఁదగిన మూర్వియను తృణ విశేషముతోఁ జేసిన వడికట్టు త్రాడు. 3 అజశృంగి, జుట్టువు (వ్య. వి)

మౌళి. సం. విణ (ఇ) మొట్టమొదటిది, శ్రేష్ఠమయినది, మొదటిది. వి. ఇ. పుం. 1. శిరస్సు, తల. 2. తలకిరీటము. తలశిఖరము 3. అశోకవృక్షము. పుం స్త్రీ. 1. కిరీటము, తురాయి. 2. సిగచూడ. ఈ. ఈ. స్త్రీ. భూమి, నేల.

మౌలుఁడు. సం. విణ. (అ. అ, ఈ. అ.) వంశ పరంపరగా రాజసేవయందుఁ జెందినవాఁడు, వంశపరంపరగా నున్నవాఁడు.

మౌల్వి. వి. (హిం. మౌల్వి) తురుష్కపండితుఁడు.

సీ. వినుతింప శాస్త్రజ్ఞ విద్వాంసు లేఁటికి వీలుగా మించు మౌల్విలె కలరు... సిం. నార. 41.

మౌష్టి. సం. వి. ఆ స్త్రీ. గ్రుద్దులాట, మల్లయుద్ధము

మౌహూర్తికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) జోస్యుఁడు జ్యోతిష మెఱిఁగినవాఁడు.

మౌహూర్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం ముహూర్తజ్ఞుఁడు. జ్యోతిషము తెలిసినవాఁడు, జోస్యుఁడు.

మ్నా

మ్నాతము. సం. విణ. (అ. అ అ) 1. ఆవృత్తి చేయఁబడినది, వల్లెవేయఁ బడినది. 2. చేదువఁబడినది, అధ్యయనము చేయఁబడినది.

మ్రం

మ్రంగ = మంగి (వ్య. వి) (శ. ర.).

మ్రంగఁబడు. అ. క్రి. మ్రంగన్ + పడు. స్వార్థమున) క్రుంగు, వ్రాలు.

ఉ అంగవయంగదీప్తియమృతాంశు మ యూ ఖ తరంగరేఖ ను,ప్పొంగుచు దీప్తమై యచటఁ బొల్పెసలారెడు బ్రహ్మతేజమున్, మ్రంగఁ బడంగఁ జేసె నభిరామగుణం బిఁకఁ జెప్పనేల య,య్యంగజదివ్యతేజమున కడ్డమె యావెడ బ్రహ్మతేజమున్ ఎల్లన 3. అ (శ.ర.)

మ్రంగు. అ. క్రి. క్రుంగు.

వ. .. అంతర్నిగ్నంబు లయినసపక్షక్షోణీధరంబులు తెక్కలు ముణుఁచుకొని మ్రంగి యణంగి తరంగంబుల నొదగ దుగ్ధార్ణవంబు ఘూర్ణిమానం బయ్యె. భీమ. 4. 60.

ఉ: మ్రంగఁబడు

ద్రమంద వి ఒకవిధ మగు నేత్రరోగము

ద్వి. బొందకన్నును బొ॰॰బొ॰॰ బొంగుకన్ను,
ద్రమందకన్నును బెకుృమాసలకన్ను
పండితా మహిమ 273 పా

ద్రమందించు. స క్రి. (√ద్రమందు) 1. చంపు. వధించు.

కం. ముందఱ శిఖండి నం,క్రందన నందనుఁడు నేరి
గంగాతనయున్, ద్రమ గించె గసిఁ మున
భా. కర్ణ. 1 59

కం క్రందఱ తనలఁ మునఁ బు, ...దెం దెబ్బి
గలుగ రాత్రించరనిన్, ద్రమందించె విక్రమా
ర్కుఁడు, సు ... ... సౌ...
నటింపన్.. ద్వా. 6 ...

వ. మార్తుఁ నిదె యి... ద్రమందించి వచ్చెద మని
నొడివిన వడువునన్ .. ఉ రా 4 ...91

2. అడంచు, చెఱుచు, పాడుచేయు.

కం మనకును నితనికి సైంధవుఁ, డనుగొడున
నయ్యె జూద మధికౌద్ధర్య ,బున ...లవుము
చిరకాలము, మనమున రాజాజనవలుఁ ద్రమం
దింప తగన్. భా. ద్రో 4 18

మ. భువనంబు లున్నతిటిమల్ ...
ద్రమ దించు ను... ... ...
గిరు లుద్యవృష్టి నొంచున్ ...డిన్ .
ఉ రా 2. 199

8. నొప్పించు, బాధపెట్టు.

కం నందనవనవాసినులఁ ఋ... ... ...
నచ్చరలఁ ...డ్రిన్, ద్రమ దించె ద్రమిం గె
వరముని, బృందంబుల ఋఙుఁడు హీఁడు సిన్ని
తనమునన్. ఉ రా. 2. 198

ద్రమందిపోవు. అ. క్రి (ద్రమందు + పోవు, సార్థ
మున) చెడు.

గీ. మంత్ర మాస్త్రపసంపు ద్రమందిపోవు, వఱ
కార్యములకు విఘ్న మావహిల్లు ....
నా. పంచ 3. 44.

ద్రమందిలి. విశ. నొచ్చినది (శ. ర.).

ద్రమందు అ క్రి 1. చచ్చు.

గీ. అప్పుడు నిశ్చేష్టితంబు లై హాయము లవనిఁ,
జాపకట్టుగఁ బడియె మత్స్యక్షితీశ, నంద
ను డును నొగలపై ద్రమందినట్లు, ద్రమొగ్గతిలఁ
జాఁగి బలితంపు మూర్ఛ ఁ బొందె ...
భార. విరా. 4 173

చం రథముల నేమిద్రమోంతల ధరావలయం
బద్రుదువంగఁ దోలుసా,రథులతలంౘు లెట్టటుల
రథ్యము లోజకు వచ్చి మెచ్చఁగా, రథులు
గను గ వానరులు ద్రమందయు వానరు లేపు
చూచ.. భా రా యు. 639

కం ఒడ్డారించి విషంబున, కడ్డము చనుదెంచి కావ
నరికులు లేమిన్, గొడ్డేఱు ద్రమంది రా లన,
బిడ్డన నెడ లేక జనులు పృథ్వీనాథా.
భాగ 8 217

2. నొచ్చు, బాధపడు.

చం ...జీ న,శ్రనిచయధారితాంగులయి చచ్చు
వినిన్నఁ ధర్మ...ధుల్ , మనుజులు గాక రోగ
ముల ద్రమంది గ్రపాంచులయుఁదు బ ధు లే,డ్వ
నిలుగు కష్టులు న్నరులె మార్క. 8. 3..

.. కొ...ఱ నుగ్రమహోగ్రవంబునన, ద్రమందిఁ
గఁ జేయుచున్ ద్రమథమండలి నెల్లను ద్రుంచి
యుద్ధతిన్. మార్క. 6 10

3. చదియు, నలఁగు.

చం. నగచఁ బూడ నయ్యురగపల్లభు రజ్జునఁ
గట్టి తెచ్చి యమ్మగువకుఁ జూపి దీనిఁ దల
ద్రమందఁగ మోఁదెద .... భార. అను. 1 6.

4. సోలు, వివశత్వమునొందు.

ఉ. కోపనశాపనవ్యశిఖి గోల్మసఁగం గను గంది
ద్రమంది త,త్తాపము వాఁపలేక తిమిధామజల
ద్రమిఁ గూలి తూలుజు,ఖావహరాజ్యలక్ష్మి
వెరవాఁగఁ దేల్పనె...
పాండు. 2. 57.

దండకము. . . ఎన్నిపేరన్ మనోజాగ్ని చేఁ గంది

లోఁ గుందఁగా మ్రుంద నీమందటల్ చాలు ముం చేఁటికిన్ గంటివే ..
భోగినీదండకము. 14 పా. 10 పం.

4. కాలు, దగ్ధమగు

ఆ. ఆలతాంగి నన్ను ననురక్తిమైఁ గూర్పు, మన్మ థాగ్ని నేను మ్రుందకుండ...మార్క. 2 162.

చం హారునెఱఁగంట మ్రుందినలతాంతశరున్ భవ దీయమైన ఖిత్తరి కడకంటిచూపులు నదా సృజియించు. . వరాహ. 11. 37.

జః మ్రుందించు, మ్రుందిపోవు.

మ్రుక్కఁబడు. అ. క్రి (మ్రుక్కన్ + పడు. స్వార్థమున.)

1. తేజోహీనమగు.

చం. అతనికి వత్సలుం డగుట నంబుజగర్భుఁడు వెన్నపైఁ బయిన్, వితతము గాఁగ జిహ్వలకు వ్రేఁ గగునట్లుగఁ జాలపైఁచినన్, బతగవరేణ్యు మ్రుక్కఁబడుఁ బావకుఁ డయ్యెడ ...
భార. అను. 1. 253

2 నవయు, బాధపడు.

చం ఉరుగులు మ్రుక్కి మ్రుక్కఁబడిరి...
కు సం. 12. 936.

మ్రుక్కించు = ముక్కించు. స క్రి. (√మ్రుక్కు)

1. చంపు

గీ. నరపతుల నెల్ల వరుసతో నిరువదొక్క, మాటు మ్రుక్కించి నెత్తురుమడువు లయిదు, నిలిపి కోపంబు మాని... హరి. పూ. 4. 55

దండకము ... పూతనాభూతనారీకుచం బగ్ర హస్తంబునం బట్టి తత్ప్రాణనిర్యాణ శంఖంబు పూరించు చందంబునం గ్రుక్కల న్వ్రెక్కి మ్రుక్కించియున్ ... పారి. 7. 28.

మ్రుక్కిడు. స క్రి (√మ్రుక్కు) నవయించు, బాధ పెట్టు.

సీ. హరుఁడు లోకములు సంహారంబు సేయంగఁ దలఁచుటకం టెముందఱగడంగి, బ్రహ్మాండములు మోల వ్రాలి మ్రుక్కిడుభంగి మొగిఁ జెఱలం దుల మ్రుక్కువారు. కు సం 11. 664.

మ్రుక్కు. అ. క్రి 1. తేజోహీనమగు.

ఉ. చొక్కపుటుక్కు క్రిక్కిఱిసి మ్రుక్కక పెక్కువ నక్కజంపుట. న్నెక్కకచక్కనై బ్రతుకునిక్క నెఱింగితిరేని శాత్రవుల్, మొక్కల మేఁది మ్రుక్కి యరి మ్రొక్కుఁడు కావ్యా 6. 16.
కావ్యా 1 100

2. క్షీణించు, తగ్గు.

సీ మలినమై పెనురేయి మ్రుక్కినతేజంబు దొంటి చందంబునఁ దొంగలింప ...
భాగ. 8 734.

3. నవయు, బాధపడు.

ఉ .. మ్రుక్కిరి సాధ్యసంఘములు సోలిరి పన్నగు లాజిభూమిలో, మ్రుక్కిరి దివ్యకోటిగడు మ్రుగ్గిరి యతులు. . భాగ. 6 337

విణ. మలినుఁడు, కలుషాత్ముఁడు

కం. తెఱుఁగుటి దన్ను నెదిరిని, నెఱుఁగఁడు దన కొలఁదిపుడుక తేఁడు మొండిఁ, డఱజాతి మ్రుక్కు... కు సం. 7 880.

జః మ్రుక్కఁబడు, మ్రుక్కించు, మ్రుక్కిడు.

మ్రక్షణము. సం. వి అ. న 1. తైలములతో శరీరము పూయుట, దేహమునకుఁ జమురు రాచుట.

2 ప్రోఁగుచేయుట, రాశిగాఁ జేర్చుట.

3 చేమురు, తైలము.

మ్రక్షము సం. వి. అ. పుం స్వదోషగూహనము (త్రి. ని.).

మ్రుగ్గంబడు. అ క్రి. (మ్రుగ్గన్ + పడు—స్వార్థమున) అడఁగు

మ. ధరణీచక్రము గ్రుంగి దిక్కరిటిసంతానంబు పైఁ డిందదు, ర్భరభారాతురభోగిరాట్ఫణతతుల్ మ్రుగ్గంబడన్ గూర్మక,ర్పరభేదంబునఁ దూలి బిట్టు సకలబ్రహ్మాండముం గంపముం, బొంది యన్ ... హరి. ఉ 2. 118.

(క్రుంగఁబడన్ శ ౘ పా.)

క్రుగ్గించు స క్రి. (√క్రుగ్గు) 1 నశింపఁజేయు చంపు

కం. అగ్గలిక దూఱి దరికొను, నగ్గితెఱం గమర నప్పు డర్జునుఁడు గడున్, డగ్గఱి మెఱుంగు టమ్ముల, క్రుగ్గించె వియచ్చరోత్కరం బగ్గింపన్. భాగ భీష్మ 2 163.

2 కూల్చు

కం తరు వొక టెత్తికి లాంగల, ధరుఁ డుద్ధతిఁ బూంచి హాయకధత్వాసుధ కేతుక్రమముల క్రుంగింపఁగ నన్నెకులు విచ్చుటయు మేదినీధరుఁ డలరెన్. హరి. ఉ స 93.

క్రుగ్గు అ క్రి. 1 చచ్చు

ఉ ... కులముఁ దన్నుఁ దలంచి యెదిర్చి యొంటిమై, క్రుగ్గెడువాఁడునై కురుధరావరు సైన్యము రూపు మాయఁగన్. భాగ ... 2 855.

చ ... సేరి రాగసుల క్రుగ్గి నీవెనుఁ క్రుంపనమ్మి భా రా అర. 1 178

సీ ... క్రుంగ నేఁగెను బోయె డింకవేసెను క్రుగ్గె ననఁ జెప్ప ననుమాట కాక్క లయ్యె ఆగ. భా ... 67.

2. వినాశనమగు, వినాశత్వమునొందు

చం మరుగతి మ డుపో విని క్రుగ్గి ... వడి.

ఉ. అగ్గల మయ్యె క్రొ... మందునఁ ... క్రుగ్గె సీతావి. 1. 21

గీ ముప్పదియు మూఁడు ... క్రుగ్గి. స్వేదమై ... రోమాంచవిస్వరాశ్రు, కంపముల్ ప్రళయ స్తంభకము లనఁ జను,సాత్త్వికభావములచేత జడిసి ... హంస. 4. 87.

3. అడఁగు, లీనమగు.

సీ ఒకవానరుఁడు నఖ మూర్ధనఁ బూనఁగ లేక మైనాకశైలంబు క్రుగ్గె జలధి ... కృ. శకుం. పీఠి 1 83.

సీ. వెలయ మంథానాద్రి వేళ్లతో పెకలించి మైనాక మబ్ధిలో క్రుగ్గఁజేసి .. వరిస 5. 191.

చం. మనసు సుషుప్తియం దెవసి క్రుగ్గిన నేనియుఁ దోఁపకుండు న,మ్మన మటు మేలుకొన్నను సమస్తజగంబులు గల్గి తోఁచు . సీతారా 3. 49.

4. తేజోహీనమగు.

మ గజతాఘోటకవాటకప్రముఖముల్ గప్పబులోప్పించుచున్, విజితారాతులు క్రుగ్గ దిక్కుల హిమానీకాశనీకాశలై, నిజకీర్తుల్ నిగుడంగ... హరి పూ. 1. 16.

5. కూలు, నేలఁబడు.

కం అగ్గలిక నతఁడు హయముల, పగ్గంబులు సడల విడిచి పటు యమున నా,మొగ్గము దఱియఁ బఱపిన, క్రుగ్గెను రథపంచశతము మత్స్యాధిపుచేన్. భా. విరా. 3. 180.

సీ కుప్పలుగా నేనుఁగులు క్రుగ్గె ... దండికుంభకర్ణములు దునిసి ... వరాహ 5. 23.

సీ ... చే సైన్యంబు క్రుగ్గఁగ ... ములు పఱపించుఁ ... అని 5. 11.

6 కాలు, దగ్ధమగు.

సీ. .. వాఁడైన శెల్లఁ గడక నొత్తి, పెట్టి క్రాఁచిన గూది తిట్టలపైఁ క్రాఁకు నగ్గిచందంబున క్రుగ్గఁజేయు, నగ్గురుఁ దాఁకి ... భా. ద్రో. 1. 293.

మాలిని. కుపితశమనచతుఃక్రూరదంష్ట్రాంకిలా,స్ఫుటిత ముగపిహ్నం దద్దివాకీర్తియుల్ క్రుగ్గి పడియె... పాండు. 3. 90.

మ ... దైత్యకుమారుజ్ఞాన మటులం బో కెంతయున్ రూఢ మౌ,టను దావానలీల మించె

వరిషడ్వర్గాటవుల్ క్రమ్గఁగాన్ ..
దశా. 4 133

7. ఆఱిపోవు.

గీ. చాతకంబుల మనములు చల్ల నయ్యె, మలయు దావానలంబులు క్రమ్గిపోయె, సస్యజాతంబు నానాఁట సఫల మయ్యె, విమల మైనట్టి వర్షాగమమున నధిప. చిత్రభా. 2 18.

8. కనఁబడకుండు, అగోచరమగు.

చం. జలజల మంచునీ రొలుకఁ జల్లనిగాడ్పులు వీవఁ దారక, ల్మలమల క్రమ్గ ...
ద్వా. 5. 82.

మహాస్రగ్ధర. గజఘోటస్యందనాళీకబళితధరణిం గాఁ వేయాధిరాణ్మార్గఘంత్ర్శేణు లంత ర్మార్గులసవతులై క్రమ్గ .. అము. 5 185.

విశ 1 జీర్ణము, శిథిలమైనది

సీ తలుఁ జీగలను గవలు వట్టికొని గాసిగా క్రుస్సుడవులఁ గాటునడియు ...
నిర్వ. 4. 76.

2, చెడినది, వికలమైనది.

ద్వి నుగ్గునూ చంబులై నుఱుములై జడిసి, కస్సులై క్రమ్గులై కకవిక లగుచు, నీవిధంబుగ మాగధేంద్రు సైన్యబు.
అ. మ. క. 3. 172 పొ. 15 పం.

జ · క్రమ్గంబడు. క్రమ్గించు.

క్రమదిమము వం. వి న్. పుం మెత్తన, మృదుత్వము.

క్రమబ్బు=మబ్బు వి 1. మేఘము

శా. క్రమబ్బుంజాయల కీలుగంట్లు చెవియోరం జాలుకొన్ క్రోగులు. రా. వి. 2 60.

2. మైకము, మత్తు

ఆ. క్రమబ్బు గొలిపి యోగమాయ నిద్రించిన, యో పరాత్మభూమ యోగిరాజ...
భాగ. 10 పూ 565.

గీ. అనుచుఁ గోపించి చెప్పినయట్లు నిద్రవోవు చుండు నీ పని పల్కు నావులింత, లడరఁ జెను క్రమబ్బు వొడమిన నపుడ క్రావె...
భా. రా. యు. 673.

క్రమా

క్రమాఁకు=క్రమాను. వి. (త మాకు) వృక్షము, చెట్టు.

సీ. క్రమాఁకు మా నవఁగ ననోకహానంజ్ఞ యా ..
ఆం భా 2. 35

సీ. వీఁకతోఁ గడుఁబూచు క్రమాఁకుల విఱుపును వల్మీకమాత్రపర్వతము నెత్తికొని.
భాం సభా 2. 41.

వ. . తోంటనేల ఒకప్పట్టిముత్తుముపడ్ల పట్టు వేయి క్రమాంకులతోడం గూడంగ .. ఇచ్చిరి.
ద. శా. 4 1016.

పోంక్కతోంట్ట ముణ్డువేలక్రమాంక్కుల పట్టు రెణ్డువేలుక్రమాంక్కులతోడ మాతల్లిదంద్రులకు... ద. శా. 4 1021.

క్రమాఁగన్నిడు అ క్రి. (క్రమాఁగన్ను+ఇడు) సుఖదుఃఖాదులచే వివశత్వమునొంది కన్నుమోడ్చు

కం. అని తనచావున కెంతయు, మనమున నాశ్చర్య పడుచు క్రమాఁగన్నిడుచుం, దనసఖు లాక్రందింపఁగ, దనుజాంగన ధర్మదేవతాపురి కేఁగెన్.
భోజరా. 5. 117.

క్రమాఁగన్ను(ను) వి. (క్రమాఁగు+కన్ను) సుఖదుఃఖాదులచే వివశ మయి క్రాలినకన్ను.

ఉ. ఖిన్నత నింటివారు వపకీర్తికి నోర్వక నిర్దయాత్ములై, యన్నములో విషం బిడిన నంగనయున్ భుజియించి తేది క్రమాఁగన్నుగ లాల క్రగమ్మ పడఁగా విష మంటె నటంచుఁ బొర్లుక్రొడన్నలు వేగ మందిడి విషాన్నము వెల్వడఁజేసిరయ్యెడన్ ... ఉ హరిశ్చ. 4 54.

సీ కడుపార మేసి మ్రాఁగను వేసి నీడల నెమరు
వెట్టుచు నుండ నీమృగముల.. పి. శకుం. 3.4.

మ్రాఁగన్నుపడు అ క్రి (మ్రాఁగన్ను + పడు) మ్రాఁగన్ను కలదియగు.

సీ మ్రాఁగన్ను వడి వెడదూఁగు మేనున మిం టనొఱ
గుచుఁ బడఁ జాఱి యులికి తెలియు ..
కవిక. 4. 163.

మ్రాఁగన్నువెట్టు అ క్రి (మ్రాఁగన్ను + పెట్టు) మ్రాఁగన్నిడు.

గీ. ఇచట జంతువులలోపల నెద్దియైనఁ, బెద్దనిద్రకు
మ్రాఁగన్ను వెట్టెనేని దాని కబ్బు విమానక
తంబు గొలువ, బ్రహ్మయోగీంద్రలోక
సామ్రాజ్యపదము
వరాహ. 6. 49, కాశీ 2. 53
భాగ 5 2 125.

మ్రాఁగు అ. క్రి సోలు, వివశత్వము నొందిప్రాలు.

ద్వి .. సకనకాండపు నేమములను, గ్రాఁగియుఁ
దీర్ఘయాత్రాప్రవాసముల, మ్రాఁగియు జములు
నేసిరు నిష్కళంక, పరమవైష్ణవదివ్యభవ
వంబు .. విష్ణు పు. 3 అ శ ౦.

జ· మ్రాఁగన్నిడు, మ్రాఁగన్ను, మ్రాఁగన్నుపడు, మ్రాఁగన్నువెట్టు.

మ్రానిపసు(స)పు. వి. (మ్రాను + పసుపు) దారుహారిద్ర, ఒకవిధమగు పసుపు.

సీ. గంటుభారంగియుఁ గుంకుష్ఠమును మెంతి
మంజిష్ఠ బిలిగట్టి మ్రానిపసుపు ...
హం స. 2. 229.

సీ చెంగల్వకోష్ఠును జెఱుతపిప్పలియును మంచి
యోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసపు ...
అప్ప. 3. 431.

మ్రానిపోటుఁబులుఁగు. వి (మ్రాను + పోటు + పులుఁగు) దార్వాఘాటము, వడ్రంగిపిట్ట.

కం. తులువకు నాపద మూడినఁ, జెలి యైతగు వాఁడు చక్కఁజేయుట యెల్లం, బులి
నొకమ్రానిపోటుఁ, బులుఁ గుపకారంబు
సేయఁబోక యగుఁ దుదిన్.
కేయూ౦. 3 112.

సీ మ్రానిపోటు బులుఁగు నా నొప్పు చుండు
దార్వాఘాటనామంబు... అం భా 2 93.

మ్రాను—మాను వి జా (బ. మ్రాఁకులు) వృక్షము, చెట్టు

సీ మ్రాను పేరేటిచే మడఁగునో మడఁగదో
మడఁగు పేరేటి నీమ్రాను మడఁచె ...
ఉ. హరి. 2. 176.

కం. బలవంతుల బలమఱఁగా, మలువక మన్మ్రాని
పాట మాయాధమ వి,మ్ముఁ జేసిన మోపె
ట్టఁగఁ, గొలఁదియె యని డాయరై రి కొందఱు
దానిన్. భార. ఆది 7 176.

చ. .. భూసరు లన్నదిలోన వార్చి మ్రాఁకుల
తుద లెక్కి చప్పటలు గొట్ట యదల్పఁగ ...
ఆము. 3 22.

సీ ఉరగపల్లి గాఢపరిరంభణంబులఁ బోక
మ్రాఁకులఁ గెంపు పొదల కొనఁగ .
కాశీ. 1 91. అం. భా. 2 35.

(కొందఱు కవులు బహువచనమున 'మ్రానులు' అని వాడినారు.)

సీ. నునుమేను లంసి మ్రానులమీఁద నొరగుటల్
తీవలు ప్రాఁకినకెఱఁగు దెలుప .
కవిక. 4. 21.

జ. మ్రానిపసుపు, మ్రానిపోటుఁబులుఁగు, మ్రానుగోయిల, మ్రానుటెక్క, మ్రానుదేలు, మ్రానుద్రిమ్మరి, మ్రానుపట్టు, మ్రానుపడు, మ్రానుపాటు, మ్రానుపిలు, మ్రానుపెట్టు, మ్రానుపొక్కటికాఁడు, మ్రానుసెందు, మ్రాన్పడు, మ్రాన్పుటుచు, మ్రాన్మ్రోకి, మ్రాన్మ్రోడు.

మ్రానుగోయిల. వి. (మ్రాను + కోయిల) వడ్రంగిపిట్ట దార్వాఘాటము. (శ. ర.),

మ్రానుటెక్క. వి. (మ్రాను + ఎక్క) వానరము, క్రోఁతి

గీ. తెగఁ గెక్కుఁడవ యగుమ్రానుటెక్కునారలు, గఱఁద, బలుజోదు లాతనిఁ గొలుచువాఁ, డట్టి యెలియుఁడు మీకు బంటయ్యె నేని, యగయ నీకేడుజగముల వడ్డు గలదె ...

అచ్చ. రా. కిష్కిం. 14.

మ్రానుదేఱు. అ. క్రి. (మ్రాను + తేఱు) మ్రానుపడు, స్తంభించు.

గీ. మందిరాభ్యంతరము సొచ్చి మ్రానుదేఱి, భీత మృగనేత్ర ప్రియసఖిప్రేక్షణమున.

విక్ర. 4. 219.

మ్రానుద్రి(న్ద్రి)మ్మరి. వి. (మ్రాను + త్రిమ్మరి) వానరము, క్రోఁతి.

గీ. మఱియుఁ దక్కినమ్రానుద్రిమ్మరికడింది, మగలుఁ దమతమ పేర్మికిఁ దగినకొలఁది, గట్టు చెట్టును గొని తెచ్చి కడలియందు, వైచుచుండిరి యొకమీఁదు నూది మెచ్చ ...

అచ్చ. రా. యు. 87.

మ్రానుపట్టు. అ. క్రి (√మ్రాను) ఆకులు రాలి చెట్లు మోడు లగు.

చం. చిలువ సుధాసహోదరల చేవ్రుపుఁబుక్కిటి తావిఁ దీయనై, వలపుల నందుతప్పియుల వక్త్రవిషజ్వలనోష్మ నొత్తినై, వెలువడి తద్గుణద్వితయవేధఁ జుమీ యన మ్రాను పట్టుటల్, తలిరులు పుట్టుటల్ గలుగఁ దార్కొనెఁ జందనశైలవాతముల్. ఆము. 5. 107.

మ్రానుప(వ)డు = మ్రాన్పడు. అ క్రి. (√మ్రాను) స్తంభించు, కొయ్యవారు.

చం. ... అద్దనుజవిభేది మ్రానుపడి తా నొక పల్కును బల్కకత్తఱిన్ ...

హరి. ఉ. 4. 88.

సీ. ఎలమిఁ బ్రాణేశున కెదు రేఁగె నుగ్మలిప్రాణంబు లన మేను మ్రానుపడియె ...

కు. సం. 9. 248.

కం. మేనెఱుఁ గకున్నయునికిన్, నానాభయవార్త గన్నశ్రవణమునన్, మ్రానుపడి యునికి చేష్టాహీన స్తంభంబు నాఁగ నెఱుఁగఁగ వలయున్. కావ్యా. 1. 31.

గీ. వేఁట లాడంగవచ్చినవేడు కెల్ల, వక్కటా తండ్రి కెఱిఁగింప నంపలేదు, మ్రానుపడి యుండ వేఁటకి మేను మఱచి, యేల మాఱాలి మాన్పవే యెఱుకపఱచి ...

కాళ. 3. 76., శివధ. 1. 54.

మ్రాను(న్పా)పాటు. వి. (√మ్రానుపడు.) స్తంభనము, కొయ్యవాఱుట.

చం. .. మెయి మ్రానుపాటుతో, నెలుఁగున రాలుపా టొదవె.... ఉ. హరి. 5. 112.

చం. అలికులవేణి యొక్కతె మురారిఁ గనుంగొని మ్రానుపాటు మై, నెలకొన నున్నచో సడలు నీవిక లేఁ జెమ రంట నిల్చె.... పారి. 3. 16.

గీ. సడలెను గదమ్మ లావు కాంచనకలాప, పరిచయము మానెనమ్మ దెప్పరపువంత, వాడెను గదమ్మ మాతోడ నాడదమ్మ, కొమ్మ మ్రాన్పాటు కెట్లోర్చుకొనఁగవచ్చు.

వేం. పంచ. 4. 112.

చం. విని బలుజీవి వోయి మది విహ్వలమై మెయి మ్రానుపాటు నొంద నునికి.

భాగ. మౌ. 71.

మ్రానుపిలు(ల్లు). అ. క్రి (√మ్రాను) ఘనీభవించు ('స్తంభించు' అని శ. ర.).

కం. వచ్చిన మునిపతి కర్ఘ్యము, మిచ్చినపిదపన్ మహీశు లెల్లను వినఁగా, మచ్చరపువాసుదేవుఁడు, పెచ్చారితనంబు మ్రానుపిల నిట్లనియెన్. ఉ. హరి. 2. 10.

మ్రానుపెట్టు. అ. క్రి. (మ్రాను + పెట్టు) మ్రానుపడఁజేయు, స్తంభింపఁజేయు.

కం. అంగీకృతరంగన్మాత్ర, సంగీమదగంధమగుచుఁ దద్దయు వేడ్కన్, సంగీతవిశేషంబుల,

భృంగిగణ మొప్పె మ్రాను పెట్టెడిమాడ్కిన్. భాగ. 8. 82

మ్రానుపొక్కిటిగాఁడు వి (√మ్రాను) పక్షివిశేషము

సీ. మ్రానుపొక్కటిగాఁడు మాలకాకి జెనాసి పాపెర గొరవంక పందికొక్కైరి .. యాద యైన పక్షు లతఁడు. గిర్బ్బ వా .. . 12

మ్రానుసెందు. అ క్రి (మ్రాను + చెందు) మ్రానుపడు, నిశ్చేష్టమగు.

క. తదనంతరంబ యప్పతి, పిడుగుశబ్దము మ్రాను సెంది విక్షతిరహిత మ్మై, నిదురమెయి నొఱఁగి యున్నప,గిది నుండం జూచి యగ్నిపొత్యము నడపన్. భాగ. ఆశ్ర. 63

మ్రాన్పు న. క్రి. మూయు.

సీ. మరువంపువసఁప్పు బల్మరు క్రోలి క్రోలి కన్నార్పని యుఁగక మేను మఱచు.. పాండు. 1 171

మ్రాన్ప (న్వ) డు = మ్రానుపడు అ క్రి (√మ్రాను) స్తంభించు, నిశ్చేష్టత నొందు

కం. అన విని నిరుత్తరు డయి, మనుజేంద్రుఁడు గొంత సేపు మ్రాన్పడి యుండఁ పుల్. .. సిద్రాహానిం, ఁను వలయగ .. దా నిట్లనియెన్. భాగ. ఉద్యో. 2. 55.

కం. విని తద్ద్రుశ్యార్థము నెమ్మనమున నుపహితమి తెలిసి మ్రాన్పడి.. .. 2. 77

శా. ఎణీమాణవకాఖి యూపగిరి ను మ్ప్రకోష్టుం గేళి నీ.ప్రాణేశునన్ వినుతించి పూజనల నారాధించి యాచెంతఁ బూఁ. బోడన్ బేడుక నూడిగంబు లుపన్ బూవి టి, జేశిక.న్, ప్రాణాచాయము పద్ద లీల విరళయ్యె జేర మ్మై మ్రాన్పడన్. కృ. శకుం. 2. 182 శుక. 3. 448.

మ్రాన్పుఱుచే. న. క్రి. (√మ్రాన్పడు.) మ్రాన్పడఁ జేయు, స్తంభింపఁజేయు

కం అదరిపడి వినుచు ధైర్యము, చెదరన్ మ్రాన్పుఱుచు వెఱఁగుఁ జెంది తహతహన్, బొదలుచుఁ దర్జని నాసికఁ, గదియం దలయూఁచి దైన్య కలితాననుఁ డై. ఉ. హరిశ్చ 2 2. 96

మ్రా(నుమ)న్మనికి వి. (మ్రాను + మనికి.) కోఁతి, వానరము.

ఉ. ఓరి వెకంగు మ్రాన్మనికి యొంటరికాన తలఁకు మాలి యి, ట్లూరక బల్లిదంపుఁ బోల యొ రెవ్వ మూఁకలలోని కెట్టుగాఁ, జేరితివి .. అచ్చ. రా యు. 101

మ్రా(నుమె)న్మెకము వి. (మ్రాను + మెకము) శాఖామృగము, కోఁతి

మిగుల నొప్పింపఁ గనలి మ్రాన్మెకపుబిరుదు, లొ.. మొగి వాంద్రఁ బోనీక చిక్కఁబట్టి మ.. ఘడు.. అచ్చ రా యు 180

మ్రాలు అ క్రి. సోలు, వ్రాలు

క మనము లలరఁ జూడ్కులఁ గడు మ్రాలఁ జవులు, వ్రాల హాటకాంగనలు రాగలోల లగుచుఁ, శ్రీ హరిణేంద్రుదెమ్మోము మూరు కొనుచు, నప్ప నాకుచు నున్న నాహారిణ సొంపడు మార్క 5 82

మ్రాలుదెంచు, మ్రాల్చు.

మ్రాలుదెంచు అ. క్రి. (మ్రాలు + అంచు, స్వార్థమున) మ్రాలు, సోలు.

తావిఁ గై వ్రాలినతమ్మి తెరులకంగి వాలారుఁ జూపులు మ్రాలుదేర.. విర్. 7 102.

మ్రాల్చు(లుచే). స. క్రి (మ్రాలు) మ్రాలఁజేయు సుఖదుఃఖాదులచేత పరవశత నొందించు

సీ. చేయుమాలికపుదివ్వెలతోడఁ బకలు మ్రాల్చు నీదేవుని మలకపాన్పు.. ఉ. హరి. 2 144.

మ్రి

మ్రింగనగొండి. విశే. (√మ్రింగు, తిండిపోతు, ఘస్మరుఁడు.

ద్వి. చను దెంచి యర్థించి చంపించినట్టి, మనసిజారి
యను మ్రింగనగొండి యయ్యె
జన పు 4 641 పం.

ద్వి. వీఁక లోకముల సేవించిన పంట్ల ప్రాఁకు
వోకున్న దే ప్రళయాగ్నిరుద్ర, మ్రింగన
గొండివై మ్రింగితి బసవ, లింగకుమారుఁ జాళిత
శివాచారు. పండితా. మహిమ 307 పా

మ్రింగికొను. స. క్రి. (√మ్రింగు.) 1. చంపుకొను.

గీ కురుకుమారుల నని మ్రింగికొనకు మొరుల,
సొమ్ము నకు నానపడఁదగ దిమ్ము వారి,పాలు .
భారం. ఉద్యో. 1. 376.

2, అడఁచికొను.

కం. అని మనమునఁ దలపోయుచుఁ, దనతమ్ముని
వల్ల నెత్తి దండడి దొరఁగం, జను దెంచు
వ్రతుపూరము, కనుఁగవలో మ్రింగికొనుచుఁ
గామిని పలికెన్. భార. విరా. 2 79.

మ్రింగు. స క్రి. 1 కబళించు.

గీ. అల్పుఁ కు మ్రింగఁ జే దైవ హాంహాలము,
భంగిఁ బొంగెడుకోపంబు మ్రింగికొనఁగ, నీల
గళు వెల్ని ని న్నెన్నఁబోలు నట్టి, నీపు సాలి
నఁ గా కేల నెగడుఁ బేరు ...
భార. ఉద్యో. 1. 33?.

చం. గుమురలు గట్లె యీరికలు గుట్ట ప్రవాళము
వట్టి కింకతో, నమలక మ్రింగి..అమనిని రేయుఁ
బవల్ వడిఁ గూయుఁ గోవిలన్...
శు. సం. 4. 463.

ఉ. మీఁటగుమీల నెల్ల ముసు మ్రింగి ...
ఆము 2 54.

2. వశింపఁజేయు.

కం. మాపట్టణమున నుండక, పోపో నిమఁ జ..
రాదు పొత్తునవాఁడై, భూపాలకుసిరి మ్రింగితి,
పాపాత్మా చుట్ట మైతి పగవారలకున్...
ఉ హరి. 4. 191.

కం. నేసి మతి తాన క్రమ్మఱ, గ్రాసము గోమ
నేఁతపురువుగ తి నీకలుగం, జేసిన యీవిశ్వ
ముసు ర,మాపఖ మ్రింగుదువు నీవ మరలన్
శిలన్ కవిక. 6 172.

3 చంపు

గీ ఉన్న సాధనగతుల సాధ్యుండు గాక, మ్రింగఁ
బలు తెంచుశత్రువు మిత్రుఁ జేయు, దానముఁ
సాత్మవశగులు గానివారిఁ, లితరు లెవ్వార
లిఁక త్రితయమునను కవిక. 2. 9.

ద్వి బంగారువంటిపాపని మెడఁ బిసికి, మ్రింగ
నెచ్చటనుండి మృత్యువై వచ్చె ..
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 1890 పం

4. అడఁచు

ఆ భువనభరిత మగుచుఁ బొదలు ప్రభాతవి,
స్ఫురణ వడఁచుమంచువోలె మ్రింగె, విభుని
మనసులోని విశ్వభూచక్రాధి, సత్యసమ్మదము
నపత్యకాంత. కవిక. 1. 35.

సీ పంకదంభమునఁ బాపములు మ్రింగిననీటి పెద్ద
నవ్వుఁ లీల ఫేన మల. పాండు 1. 134.

5 ఆచ్ఛాదించు, కప్పు

కం అతఁడును దద్వార్తలు విని, యతిభీషణ
మైనయట్టియాత్మధ్వజినీ, తతితోడ వచ్చి తాఁ
కెం, బ్రతివీరుల దిశల ధూళిపటలము మ్రింగన్.
కళా 8. 108.

శా త్వంగద్వాహఖురాగ్రభిన్న ధరణీత త్త్వంబు
రేణ్వాకృతిన్, మ్రింగెన్ వారిధులన్.
దశా 2 379.

6. క్రి ఊరకుండు

ఉ మోమటు ద్రిప్పఁబోడు కయి మోడ్చివ
మెచ్చును మెచ్చి మ్రింగఁ డే, కామిత మైన
సిఁగలఁడు కా దనఁ డొప్పను దప్పు గల్గినన్,
రామవరేంద్రుఁ డట్టిప్రభురత్నము కావ్యసకీర్తి
గల్గఁగా, నేమిటి కీనరాధముల కిత్తురొ
యుత్తమకావ్యము లక్కవుల్ ...
సమీర. 1. 27.

జ. మ్రింగనగొండి, మ్రింగికొను, మ్రింగుడు,
మ్రింగుడుపడు

మ్రింగుడు. వి. (√మ్రింగు) కబళనము, మ్రింగుట (శ. ర.).

మ్రింగుపడు. అ. క్రి. (మ్రింగుడు + పడు) కబళిత మగు.

కం ... ఉప్పొంగెడు వేడుకఁ గాంచుటు, మ్రింగుడు పడె బకునిచేత మీఁ దెఱుఁగి నృపా...
భాగ. 10. పూ. 416

మ్రు

మ్రుక్క[1]. వి. తునక, ఖండము

ఆ. తోఁచు శకలసంజ్ఞ తునక తుండెము తునుకె, తుండు తుంట పఱియ తునియ మ్రుక్క
ఆం. భా. 1 79.

మ్రుక్క[2]. విశే. (√మ్రుక్కు) పొట్టువోని దైనది

ఉ. అన్నలినాక్షి భక్తి యిడునవ్విలయు గైకొను మ్రుక్కధాన్యముల్. పాండు 4 117.

మ్రుక్కడి విశే. అల్పము, తుచ్ఛము.

కం నడపించి పంచవటమున, విడయించెను వీడు చోఁ వీరులు గని యొక్కడుధనములు గల వీమ్రుక్కడిప్రజలో తెరు దీనిఁ గాంచగ యోధుల్. భా. ... 110

వ ఎఱుకపడ్డవా రుత్తమజనంబులు డెబ్బది యాఱుకోట్లు నిరువదివేలును మ్రుక్కడి మూఁక యిరువదినాలుగువేలు మున్నూట యిరువంద్రు దెగిరని చెప్పిన ...
భా. స్త్రీ 1. 101.

మ్రుక్కు — మ్రుక్క[2] అ. క్రి. పొట్టవమగు (చూ మ్రుక్క[2])

స. క్రి (క. ముక్కు[2].) మూయు. (తోయు')

సీ. వారుఁడు..., బ్రహ్మాండములు మ్రోల వ్రాలి మ్రక్కడుభంగి మొగిఁ తెలలందుల మ్రుక్కు వారు. కు. సం 11. 664

చూ; మ్రుక్క[2].

మ్రుగ్గు. వి 1. రంగవల్లి.

సీ. రాజులసందడి రాసినతొడవులు మురిసి రాలిన పొడి మ్రుగ్గు గాఁగ... భార. విరా. 3. 74.

కం. అలుకుఁడు మృగమదమున మ్రుగ్గులు వెట్టెడు గప్పురమునఁ గుంకుమమున. గోడలు పూయుఁడు . భార. ఉద్యో. 3 152

సీ క్రుంకి యానీటి కెలఁకులందును వన్నెమ్రుగ్గు వెట్టెడు వేల్పుముద్దియలును ..
యయా. 2 48
వరాహ 4. 541
ఆం. భా. 2 73

2 రంగవల్లిని నిర్మించుటకు సాధన మైన చూర్ణము (వా).

జా మ్రుగ్గుకట్టు, మ్రుగ్గులుపెట్టు.

మ్రుగ్గుకట్టు వి. (మ్రుగ్గు + కట్టు) మ్రుగ్గుతో నేల మీఁద గీచిన రేఖ.

సీ. ముంగిట గోమయంబున గోముఖము దీర్చి కడలు నాలుగ మ్రుగ్గుకట్టు వెట్టి ..
కాశీ. 7. 141.

మ్రుగ్గులుపెట్టు అ. క్రి (మ్రుగ్గులు + పెట్టు.) లేనిపోనికల్పనలు చేసి కలహముపెట్టు.

(వ్యవ.) ఆమె కాపురమునకు వచ్చి యత్తవారింటఁ జాల మ్రుగ్గులు పెట్టినది.

మ్రుచ్చిమి. వి (మ్రుచ్చు) దొంగతనము.

గీ. అతఁడమమతి లేక కోయంగఁ దగునె. మ్రుచ్చిమియ కాదె యిది పాప మచ్చుపడియె.
భాగ. శాం. 1 160.

క. ఓట్టాట లంకు మ్రుచ్చిమి. యిట్టివివాదముల చోట నెవ్వరికైన, న్నెట్టన సాక్షిఁగఁ గొనఁ జను. నట్టియెడన్ సాక్షిగణము లరయరు పెట్టల్. విజ్ఞా. 3. 103.

సీ. శానవాధీశ్వరు కన్యకారత్నంబుఁ గామించి సాంబుఁడు గజపురంబు. సొచ్చి మ్రుచ్చిమి సేయఁ జూచిన నెఱిఁగి ...
ఉ హరి. 1. 9.

ముచ్చిమిపోటు. వి. (ముచ్చిమి + పోటు) నిద్ర పోవుచుండఁగాఁ బైఁబడి చేయుయుద్ధము.

గీ. భూరిభుజశక్తి ముచ్చిమిపోటు గాఁగ,
మేదినీశ రిపాలెంబుమీఁదఁ బడిన ..
కు.వల. 3. 9.

(ముచ్చిలిపోటు. శ. ర. పా.)

ముచ్చిరు — ముచ్చిరు. అ. క్రి దుఃఖించు.

ఉ. ముచ్చిరి నేల యేఁ గలుగ ముద్దియ నాకు
వృకోదరుండు వివ్వచ్చుఁడుఁ దోడుగాఁగ జన
వందుఁడు ధర్మసుతుండు పంప నీ, మెచ్చఁగ
శత్రుసంక్షయము మేకొని చేసెదఁ గాక
భార. ఉద్యో. 3. 120.

ముచ్చిలి వి (ముచ్చిలి) చౌర్యము, దొంగతనము.

సీ దొంగటిక మనంగ దొంగతన మనంగఁ
చౌర్యంబు చెల్లు... ఆం. భా. 2 292

ఉ. ... ఊర్పు లొక్క మొగి వెక్కడ మోము వ
దైన్య మొందఁగా, ముచ్చిలి వండుచున్
పగలమొత్త మెదం గలఁపఁగ నాత్మలోన్
మార్క. 6. 10.

ముచ్చిలించు=ముచ్చిలించు. స. క్రి.(√ముచ్చిలు) దొంగిలించు.

కం. ... కుక్కఁ జేకొని తిరుగన్, మఱి రోయమి
నయ్యోడుదుర్గతి దూఁడులు ముచ్చిలించే
కష్టునకు నగున్. భారం. అను. 3. 228

సీ. మేర లెంచక నూరివారిండ్ల కేఁగి పాల్పెరుఁగు
వెన్నలు ముచ్చిలించె నముచు .
శుక. 2 347.

గీ. ప్రతియుగంబున ద్వారకాపట్టణంబు ముంచి
రత్నము లెల్లను ముచ్చిలించి, కొంచుఁ
బోయెడుకతమునఁ గువలయాక్షి, యబ్ధికొడ
గూడె రత్నాకరాహ్వయంబు .
కాశీ. 3. 117.
పి శకుం. 2. 81.

ముచ్చిలికొను. స.క్రి. (√ముచ్చిలు) దొంగిలించు.

వ. . రాజునర్థంబు ముచ్చిలికొని ముచ్చు
లారెకులచేత ననుగమ్యమానులై ..
భార ఆది. 4. 261

సీ. కన్యాపురంబునఁ గనకసౌధంబుపై నిద్ర
నేమఱి యున్నని మ్నఁ గదిసి, తనచెయ్దములు
నూపి మనము ముచ్చిలికొని యరిగినముచ్చు
నజ్ఞాయతాక్షి.. హరి. ఉ. 7. 132

ముచ్చిలితనము. వి (ముచ్చిలి + తనము స్వార్థమున) చోరత్వము, దొంగతనము.

ద్వి. ... దశాననుఁడు, తనదేవి ముచ్చిలితనమున
నెత్తికొనిపోవ వాని మార్కొని త్రుంచివైవఁ,
జింతించి నీతోడిచెలిమి వాటింప, నెంతయుఁ
దలపోసి యేతెంచె నిటకు.
రం. రా. కిష్కిం. 201 పా. 7 పం.

ముచ్చిలిపోటు = ముచ్చిమీపోటు వి. (√ముచ్చిలి) నిద్రపోవుచుండగాఁ బైఁబడి చేయు యుద్ధము.

(చూ. ముచ్చిమిపోటు. శ. ర.)

ముచ్చిలు=ముచ్చిలు. స క్రి 1 దొంగిలు, అపహరించు.

కం. బలవంతుఁడు పై నెత్తిన, బలహీనుఁడు
దనము గోలుపడినయతఁడు ముచ్చిల వేచు
వాఁడుఁ గామాకులచిత్తుఁడు నిద్ర లేక
కుందుదు రధిపా. భార ఉద్యో. 2. 21

గీ. కల్లుఁ ద్రావుట గురుపత్నిఁ గవయుటయును,
విప్రుఁ జంపుట బ్రహ్మస్వవిషయ మైన, ముచ్చి
లుటయు నివి గలక్రూరజనులఁ, బ్రీతిఁ
బొందుటయును మహాపాతకములు
భా. శాం. 1. 168

సీ. గతి ముచ్చిలఁగ వేచుగాలిఁ ద్రావఁగఁ గాము
నిఁక నెక్కడిఁ గాలికడియ మమర ....
పారి. 4. 76.

2. మోసము చేయు, వంచించు.

కం, మ చ్చిక్కిఅపుడు వానిని, నిచ్చెన యిడి
తొలఁగఁ బుచ్చి నెమ్మదితో నే, ముచ్చిల్

క్రిందటియిండ్లన్, విచ్చలవిడిఁ బిలుచుకొంఅకు పిటుల నితరులన్. కేయూర. 2 60.

చం. ఎనయఁగ జారకామిని.. సిజేశుని ౖముచ్చిలి జారపూరుషున్, ినపతిగాఁ దలంచుగతి.... భాగ. 4 424.

చం. ... నగుఁడు దక్కొన నేర్చునె తన్ను ౖముచ్చిలన్ భారం. ఆది 4 79.

జ ౖముచ్చిమి, ౖముచ్చిమిపోటు, ౖముచ్చిలి. ౖముచ్చిలించు, ౖముచ్చుకొను, ౖముచ్చిలితనము, ౖముచ్చిలిపోటు, ౖముచ్చు. ౖముచ్చుఁదనము, ౖముచ్చగొంర, ౖముచ్చుచూపు, ౖముచ్చుౖపొద్దు

ౖముచ్చు. వి. (√ౖముచ్చిలు) 1. దొంగ.

ఉ .. మదిన్, ౖముచ్చులఁ గిట్టి పట్టుదురు నొంపదు రేమిన ముచ్చు రాజులన్ నైష. 8. 67

చం. ... మగింటున వస్తుగణంబు నెక్కి ౖము, చ్చగపి ధూటిఁ గొంచుఁ ౖపాఁకఁ జొక్కిడి పోయినవాఁడు చూచితే. విౖ. 6 76.

2 అంఁటఁబువ్వులలోనివస్తువిశేషము

గీ. ... పొంగలకోపిన వడించు, కొన్న యాఁదొంక పాటును గొప్పు విప్పు. మెఱయుగొంగ్రౖముచ్చు లును రెంపు గుటులు గావె అము. 5 40

సీ. అంఁటి యంగ టంటి యవఁటి యనంటి నాఁ గదళికావ్యాయము లై పొదలుచుండు, తత్క సరాంత్య్గతాచ్చుసూచి...

గీ. కాళిభాంళంబు ౖముచ్చునఁగాఁ జెలంగు... అం భా. 2. 58.

విశ. వంచకుఁడు.

గీ. ... ఇనుపచ్చుడాల్ గట్టుకొనుముచిౖముచ్చు లెల్ల .. మనుచ. 3. 78.

కం. అచ్చులు ౖదాసులుఁ దూములుఁ, బొంచ్చెం బుగఁ జేసి రవటమున వమెర్మెడియా,ౖముచ్చు వడిజు లొక్కొక్కడ, యచ్చుగఁ బంౖడెండు మాడ లరుపగ వలయున్. విజ్ఞా 2. 65.

ౖముచ్చుఁదనము. వి. (ౖముచ్చు + తనము) చౌర్యము, దొంగతనము.

సీ ఏమి ౖముచ్చులమె యూహింప ౖముచ్చు. దనాలపుట్టినయిండ్లు మీకొంల్లె కాక... ౖపభా 1 108.

ఉ. ౖముచ్చుఁదనంబు నాపయిన మోపక యుండిన సెట్టిబిడ్డవే, వచ్చునె నీకుఁ గూడుఁ గుడువఁ గులకామిౖపక్కఁ బండెదే వేం. పంచ. 1.714. అచ్చ రా కిష్కిం 90.

ౖముచ్చుగొంర. వి (ౖముచ్చు + కొంర) పెద్దదొంగ.

ఆ, అశ్వమేధమునకు నర్పితం బైనయా,యశ్వ రాజు నిట్టు లపహరించి, ౖముచ్చుగొంర యీ సముౖదదేశంబున, నోట మెడఁద లేక యున్న వాఁడు. భార. అం. 3. 63 (శ ర. పా)

ౖముచ్చుచూపు వి (ౖముచ్చు + చూపు) జంకి జంకి చూచు దొంగ చూపు.

సీ. ముంగాల్లఁ జాఁగి పై ౖముచ్చుచూపులు పగ్వి బొమిం, యెత్తుచుఁ జాటిపోవు బను. అము 6. 18.

ౖముచ్చుౖపొద్దు వి. (ౖముచ్చు + ౖపొద్దు) అర్ధ రాౖతము (శ. ర.)

ౖమే

ౖమేఁగికొను. స ౖకి (ౖమేఁగు + కొను స్వార్థ మున) అపరించు.

గీ. మందహాసంబు చేసి యమందరవము, మిగిలి రిపుతూర్యరవములు ౖమేఁగికొనఁగఁ, జాంచ జవ్యంబుఁ జెలుచఁ బూరించి శార్ఙ్గగుణము సారించి దానవగణముఁ జూచి ... నిర్వ. 3. 8.

ౖమేఁగు–మేఁగు, మేవు. స. ౖకి. 1. ఆవరించు

ఆ. అంని చాఁపకట్టు వడి మగ్గుసూచ మై, బయలు గాఁగ ధూళి బయల ౖమేఁగ, వడరి మిన్ను మన్ను నగచరు లిట్టట్టు, తిరుగ వైచివట్టి తెలుఁగు దోఁచె. భా. రా. యు. 22.

2. పూయు (శ. ర).

అ. క్రి 1. అధికమగు.

చం. ... వాఁడము మీఁది కెత్తి ప్రేఁగిన బలదర్ప మొప్పఁ జెలిరెం బృథివీస్థలి ప్రయ్య నద్యోధన్. భా. రా యు. 1113.

2 వనయు, నకనకపడు.

గీ. అప్రమత్తుండ వగుచుఁ బద్మాక్ష నీవు, ప్రెంగుదువు చాల నాఁకట ప్రేఁగుచుండి, నాలుకలు గ్రోయుభూరిపన్నగము వాతఁబడిన యెలుకను భక్షించువగిది వనఘ... భాగ. 4. 729.

ఇ. ప్రేఁగికొను

ప్రేవు-ప్రేఁగు, మేఁగు. న. క్రి పూయు, రాజు.

గీ. . అమలప్రమాణ, మృదులమృత్పిండఖండంబు ప్రేవి ప్రేవి, గంధవేళ ... నొనర్చి, వలయు కాచంబు మది కెక్కఁ గలశజన్ము. కాశి 5. 195.

ప్రెం

ప్రెంగు అ క్రి, 1. ఎగసిపడు, త్రుళ్లు.

కం ప్రెంగెడు నాకాశంబును, బొంగెడు నమరాద్రికంటెఁ బొడవై పేఁడున్, ప్రెంగెడుఁ గాలాంతకుక్రియ భంగించును మరలఁబడ్డఁ బంకజగర్భున్ భాగ. 8. 453.

2 బుసకొట్టు

కం. ప్రెంగెడుఁ బృష్ఠోరగముల,భంగిన్ బెబ్బులుల క్రియ నిగుడు... సింగముభాతి నటవడు, సంగతితోఁ గదిసి రెల్లజనులున్ బొగడన్. చాట్వ. 7. 65.

ఇ: ప్రెంపు.

ప్రెంపు. వి. (√ప్రెంగు) త్రుళ్లుపాటు, ఎగసిపాటు (సర్పములు).

సీ. పొరలదేహమున నిబ్బరపుప్రెంపులతోడ తోలతఁ గ్రాలు నాలుకలతోడ... నృసిం. 4. 41.

మొక్కించు-మొక్కించు స. క్రి. (√మొక్కు) మొక్కఁజేయు.

సీ. అ వ్వాసుదేవుని యడుగుఁ గెందమ్ములమ్రోల మొక్కించి సమ్మోహవివశ, యగుచు.. హరి. ఉ. 1. 167.

సీ. రాజుచేఁ జికురభారము సెజ్జ మోవంగ మొక్కించుకొనుఁ బాదములకు నలిగి.. నైష. 7 191.

మొక్కు-మొక్కు అ క్రి, స క్రి. నమస్కరించు.

కం. దేవానాంప్రియులు మొక్కి తెలుపుఁ గుణవులన్. రాఘవ. పీఠి 5.

ఉ మొక్కిన నాదరింపక నరుండు ... జై. భా 5 169.

కం ... అతనికి. నెంతయుఁ ప్రియ మొదవ మొక్కి యిట్లని పలికెన్. విక్ర. 1. 115.

గీ. తెలచె నెరఁగె నెఱంగెఁ జాగిలెను మొక్కె, నన నమస్కారమును జేసె ననుట యొప్పు ఆ. భా. 3 128.

వి 1. నమస్కారము.

ఉ. మొక్కులు కూర్చి చిక్కు లతిమోహ మహోహము... విక్ర. 3. 29.

సీ. ప్రస్తావితాభ్యుచే భానుమంతునిచేత గురుభావమున మొక్కుఁ గొనెడువారి... భాగ. 4 41.

సీ. .. మొక్కు ద దము కేలుమో ... నను నతి .. ఆం. భా. 2. 175.

2. దైవమున కర్పించ నిర్ణయించుకొనెడి వస్తువు

గీ. కోరి మొక్కులు చెల్లించుకొనఁ గాఁగ, నాతఁ డేడేటఁ దిరుపతి కరిగి వచ్చు... శుక. 2. 548.

ఇ: మొక్కించు, మొక్కుబడు, మొక్కుబడి.

మ్రొక్కులదేవర, మ్రొక్కులయ్య, మ్రొక్కువేయు

మ్రొక్కుడు వి (√మ్రొక్కు) నమస్కారము... "మ్రొక్కుడుగేలు" .. పాండు. 1 ఆ (శ ర)

మ్రొక్కుబడి = మొక్కుబడి. వి (మ్రొక్కు + బడి) దేవతాప్రార్థన (శ ర.).

మ్రొక్కులదేవర. వి. (మ్రొక్కులు + దేవర) సూర్యుడు.

సీ. ముప్పేలు పులయిక్క మ్రొక్కులదేవర గాముల ఱేడు జక్కవల ఱేడు ..

ఆం. సం. దేవ 19.

మ్రొక్కులయ్య. వి (మ్రొక్కులు + అయ్య) సూర్యుడు.

శ్లో. అభిషేకప్రియ శ్శంభు రలంకారప్రియో హరిః, నమస్కారప్రియః సూర్యో బ్రాహ్మణో భోజనప్రియః.

మ్రొక్కువేయు. అ క్రి (మ్రొక్కు + వేయు) నమస్కారము చేయు.

సీ మాంధాతృడు గజాస్త్రమును దెచ్చి యంకు శంబు నిరంకుశేలితో మ్రొక్కువేయ .

కువల 4 218.

మ్రొగ్గబడు–మొగ్గబడు. అ. క్రి (మ్రొగ్గన్ + పడు స్వార్థమున.) ముందుకు బడు

కం. ఐడగొ(తం)బులు గొని పడు, బొడిచిరి కుంతధర లుగ్రభూరిబలం చేర్చెడు హాయి గజ శతతతి సారెప్పడి పడి మ్రొగ్గబడ మిట్టిపడ రథములన్ కు స. 11. 718.

2. మ్రొగ్గు, వ్రాలు.

మ ధనీచక్రము గ్రక్కున గదల తిగ్గ తాపక శ్రేణికి ..ధము ల్ మ్రొగ్గబడన్ ఓవాపలయి ముక్కుపుటంబుగా నీబలం, బుధులం బోలగ భీష్ముపై గవిసె... భార. భీష్మ. 2. 268.

గీ. ముక్కు వ్రాలుట కర్ణముల్ మ్రొగ్గబడుట, రదనపై వర్ణ్యము ... సూచకములు సద్యో మృత్యు గోచరతకు... భార. శాం. 6. 158.

మ్రొగ్గతిల(ల్ల)బడు అ. క్రి. (మ్రొగ్గతిలన్ + పడు. స్వార్థమున.) మోకరిల్లబడు.

వ. వివిధవిశిఖపరంపరలు వరగింప ముందటి కాళ్లు దునిసిన మ్రొగ్గతిలబడియును మోరలు పఱియలైన నెఱి తప్పం గూలియు.

భార. భీష్మ. 3 232.

ఉ. ఏపున రెండుచేతులను నిమ్ముగ బట్టి యమర్చి యెత్తగా, నోపక మ్రొగ్గతిల్లబడి యుద్ధతఘర్మజలార్ద్రదేహుడై భార అర. 3. 329

మ్రొగ్గతిలు(ల్లు) అ క్రి. (√మ్రొగ్గు.) 1. మోకరిల్లు

కం అగ్గలిక మెఱసి కడగుచు, మొగ్గరములు గడచి పోయి మునుమును మఱదిన్, మ్రొగ్గతిలం జేసి దీనికి, సిగ్గువడని నిన్ను నేమి తెప్పుదు చెప్పుమా. నిర్వ 5. 123

చం ... దిక్తటాంతవారణములు మ్రొగ్గతిల్లగ ధరావలయంబు వడకుపట్టగన్

భా ... [illegible]

ఉ వెగ్గల మైనవాడు గడచీకన యెత్తగ బోయి ముందటన్, మ్రొగ్గతిల బడెన్ ...

పం 1. 21.

చం. అపుడు ధరాతలం బదరె నద్రులు మ్రొగ్గతిలెన్ దిశాతతుల, ద్వీపములు దిర్దిరం దిరిగె..

రంగా. 3. 54

2 చతికిలబడు.

గీ .. మత్స్యతుతిశ, నంగనుండును నొగలపై ప్రమందినట్లు, మ్రొగ్గతిలం జాగి బలితంపు మూర్ఛ నొందె భార. విరా. 4 173.

కం. ... అ, నగలాడినాస యానంపగి మొగ్గం బగల ద్రొక్కుచు బగ మ్రొగ్గతిలన్...

అహ. 2 56

మ్రొగ్గు అ. క్రి. 1. ముందువకు వ్రాలు.

వ. ... ఘోటకంబు వెగ్గలంబుగ మ్రొగ్గియు నగ్గలిక చెడక మోకరించుకొని ...

మనుచ. 4. 115.

సీ. ఎదురువానకుఁ దల యెత్తక యేఁగుచో
ముందఱ గానక మ్రొగ్గువారు ...
చంద్ర. 5. 39.

2 కూలు.

సీ. శిరములు తెగిపడ ధర మ్రగ్గువారును మొగి
పాదములు ద్రెవ్వ మ్రొగ్గువారు ...
భా. రా యు. 1494.

ఉ. మ్రొగ్గెడు వాహనంబులును మోములు
వాకఁగ వాహనంబులన్, డగ్గి తలంగునై విభుల
నేలకుఁ గష్టపుంజొప్పు సొప్పడన్ ...
భార. కర్ణ. 2. 355
భార. విరా. 3. 163.

3. కమరు, ఉడుకు.

ఉ. నన్ను నీ,కొమ్మలు నమ్మినారు మరు
కోలల కగ్గముచేసి పోవఁగా, ముమ్మర మైన
తాపమున మ్రొగ్గెదరోయనఁ డంబుజాతుఁడు...
భాగ. 10. పూ. 1214.

4. మోకరిలు.

ఆ. పాఱ లేక చాలుపడ డొల్లె భటకోటి,
కరులు గిరులు గూలుకరణి మ్రొగ్గె ...
నిర్వ. 3. 22.

సీ. . కరిని వైచిన నది సురసుర మ్రుక్కుచు
ధరణిపై మ్రొగ్గిన తత్క్షణంబు ...
దశా. 2 427.

5 కుంగు.

కం. పొంఁజోరి నెగయుచు మ్రొగ్గుచు, ధరణీస్థలిఁ
బొరలఁ ..డుచుఁ దలకొని శిరం, బోఁసిన
పయ్యి హాయంబులు, భరియింపవు కొంత
తడవు పల్యాణంబుల్. పారి. 4. 68.

6 తొట్రుపడు, తడఁబడు.

ఉ. కగ్గినచెక్కులుం జెమట గాఱెడు మోములు
వాడి వత్తలై, తగ్గినమేనులు వ్రణాకు
దార్కొనుకౌనులు సారెసారెకున్, మ్రొగ్గెడు
పాదముల్ మదుల ముంచినఖేదము లెండ
సోఁకుచుకున్, వెగ్గల మైనయాడ్పులను విన్నని
మోములు గానిపింపఁగన్. విప్ర. 2 53.

7. వెల్లివిరియు.

గీ. క్రాఁగుపై మ్రొగ్గు తెలినిగ్గుఁ గ్రాఁగి పొంగ,
పొంగుపా లనిపై నీరుఁ జల్లి చల్లి, యల్లు
కొనుపట్టివెన్నెల నల్లుకొన్న,యన్నుమిన్నలు
విహరించి రన్నివగల. రా వి, 3 13.

వి ఎక్కువ, ఆధిక్యము.

వ .. నిచ్చలపుటగ్గలికలం దగ్గుమ్రొగ్గులు లేక...
కళా. 3. 278.

జ మ్రొగ్గఁబడు, మ్రొగ్గతిలఁబడు, మ్రొగ్గతిలు.

మ్రొద్దు–మొద్దు. వి. స్థాణువు

కం. విను మిఁక మ్రొద్దుమ గాడిద, నెనుపోతును
లొట్టిపిట్ట నెక్కిన నన్నం,బును బిండియు
నువ్వులు గలఁ, దివఁ గన నగుఁ గీడు ఎనుమతీ
వరతిలకా. ద్వా. 9. 77.

మ్రో

మ్రోఁక. వి. (సం. గోముఖమ్.) అలుకు.

సీ కస్తూరిమ్రోఁకపైఁ గర్పూరమౌక్తిక పింగ
వల్లులు నొప్పె న ౹గణముల . .
కు. సం 8. 42.

మ్రోఁకరించు = మ్రోఁకరిల్లు. అ క్రి. మోఁకాలు
భూమికిఁ దగులునట్లు పడు.

ద్వి. మ్రోఁకరించుచు వంగి మొగ్గ లేఁగ నేఁగ.
జన. స్క. 7. 116 పం.

మ్రోఁకరిలు = మ్రోఁకరించు. అ. క్రి మోకాళ్లు
నేల తానునట్లు ముందఱ కొఱఁగు.

వ. జరాసంధు సంధిబంధంబు వెస్ట్లు వ్రేసి జెడి
దంపుఁ బిడికిటం బొడిచి యుఱగ యఱచేతం
బఱచిన మ్రోఁకరిల్లం బడి తూలుచు నతండు
నేతిగద ప్రిదిలి పడ... హరి. ఉ. 1. 136.

మ్రోఁకాలు = మోఁకాలు. (మ్రో.దు + కాలు.)

వి. ఔ. జానువు. (చి. ని. బ. మ్రోఁకాలులు, మ్రోఁకాళులు, మ్రోఁకాళ్లు.)

ఉ. ... నేలపయిం బడం దిగిచి నిష్ఠురభంగి నుర, స్థలంబు మ్రోఁ, కాల నొగిల్చి యేపున మొగం బతిదారుణ ముష్టి నొంచె ...
భార. సౌ. 9. 149.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాలముల్ వాయింప నెండమావులఁ బట్టి బండతలయు, మ్రోఁకాలు ముడివెట్ట... కు. సం. 8. 125.

గీ. స్కంధపీఠంబుమీఁద నాఁగలి దగిల్చి, కట్టి పగతుని నిల బోరగిలి పడంగఁ, గడిమిఁ దిగిచి మ్రోఁకాళులఁ గలయఁ గ్రుమ్మి, చదిమి నెత్తురు మెదడును జెదరఁ జంపె.
హరి ఉ. 1. 184.

మ్రోఁగు. అ. క్రి. 1. మొరయు, శబ్దించు.

కం. మేమనితరాట్టహాసము, రోదసి పగులంగ నట్లు మ్రోఁగుచు ఘంటా, నాదితఘుఁ డగువాఁడు మ, హోదరుఁ డను యాతుధానుఁ డుర్వీనాథా.
భా. రా. యు. 797.

వ. అల్లనల్లన యోగపాదుకాయుగళంబు గల్లు గల్లున మ్రోఁగ... హరి. ఉ. 51.

2. బుసకొట్టు.

ఉ. త్రొక్కఁ, దుపద్దభోగిగతి మ్రోఁగి ఘనాళా వాలుతిఁ గొన్నయగ్గియ ట్లొక్కటఁ మండు...
కవి ... 1...

కం. ... [illegible] మ్రోఁగుచు [illegible] ...
[illegible] బుట్టెన్ ... ద్వా. 6. 101.

3. గా ద్రుడుకెట్టు.

వం. ... అతిభీకరదుస్సహాపుండరీక ము, ప్పుడ తన నిద్ర మేల్కొనివపోలిక మ్రోఁగుచు చిట్టు లేచి య, ప్పేడఁ గగు విప్రుఁ గూయిడఁగఁ జేసి మృతుం బొవరించి మ్రింగె ...
... ఐ. 33.

4. పశువులు మొదలగునవి కూయు.

మ. ... శివాళ్యంగముల్, చిటికల్ వైచిన మ్రోఁగుపారువములుం జేకానుకల్ సేయు చున్. వేం. పంచ. 5. 192

5. మొఱుగు.

వ. ఘనఘనాఘనఘర్ఘురధ్వానసమధ్వనులు చెలంగ మ్రోఁగుచు... మనుచ. 4. 37.

6. కేకలు వేయు.

కం. మ్రోఁగుచుఁ దూపులు తూపుల, నాఁగుచు దుస్తరశరక్షతారుణవారిం, దోఁగుచు మూర్ఛా దశలం, దూఁగుచు రేఁగుచుఁ జెలఁగ దొంగకొని రాజిన్. రామా. 8. 117.

7. పలుకు, మాటాడు.

ఉ. లోఁగక వార అవ్వనములో విహరించి రొకర్ ళ్లొకళ్లకై, యేఁగుచుఁ గమ్మపూఁ ... దు ళీఁగుచుఁ దేనియసోనవానలం, దోఁగుచు దూఁగుటుయ్యెలలఁ దూఁగుచు నొక్కతె కోయుగుత్తికి, న్మూఁగుచుఁ గంతువీణె లన మ్రోఁగుచు నొండొరుచేతు లాఁగుచున్.
కళా. 3. 17

మ్రోఁత (√మ్రోయు) ధ్వని.

సీ. శ్రవణపుటంబులు వ్రయ్యంగఁ దాఁకి సంఘో, ఘంబు గావించె గుణము మ్రోఁత ...
భార. ... 4. 150.

ఉ. ... పూవులు గోట మీఁటుతటిఁ బో యెడి త్రెంటుం మ్రోత... ... ...
కువల. ...

మ్రోఁతుపు. వి. మోసుఁగు, ... సౌ. ఇ. ... వి ... 1094. Ep. Ind. ...

మ్రోకు-మోకు. వి. 1. లావుత్రాడు, వరాటము.

సీ. పనకపుమ్రోకునఁ దనరెడుసుంటపంతమాపిక్రి నుత్పుల్లదామమున పదరి.
హరి. ఉ. 2. 82.

కం. అలుకను రాజసు ఒందఱు, ... బిడిఁ ... బటు

తెంచి చూచి భర్జించును మ్రో,కులఁ బావని ఘనసంధులు, బలువుగ బంధించి పట్టి పైపైఁ దివియన్. భా. రా. సుం. 416.

సీ. వంకదారకుఁ జేరి వాకిటిదడ్డడంబులు పేర్చి కొమ్మల మ్రోఁకు వైచి ఉ. హరి. 3. 34.

2. నాఁగటికిఁ గట్టుమ్రాడు.

సీ కలప మనంగను హల మొప్పు ... గఱవ నాఁగ మీఁడుఁ దదుపకరణ మాబంధమ్ము బరగు మ్రో కనఁగను. ఆం. భా. 2. 251

మ్రోడు–మొరడు, మోడు. వి. స్థాణువు, కొమ్మలు పోయినచెట్టు.

చం. ...ధూర్జటికంటికడిండిమంటలో, నడపొడ గానరాక తెగటారియుఁ గాలినయట్టి మ్రోడు కై,వడి రతిలోచనాంబువులవాన నిగిర్చితె... మనుచ 3 46

2 మొఁ మణ గినభాగము, మొక్కపోయిన భాగము.

ఆ. దశముఖామజుండు దనకర్ణఘోణల, మ్రోడ్ గ్రుమ్మరించు మదురునెత్తు, రెల్ల యొడలుఁ దడుప నెఱసంజ బడమటి, మిన్ను వెలిఁగి. నట్లు మేను వెలుగ రామా 5 149.

విణ మొడ, కొంతభాగము తెగినది

కం. కరఘుల మీఁగ భీముఁడు, పరభసముగ నేయునారసంబుల మ్రోడై, దరఁ ఒడి రూపటి సను దినకరుస్ఁములఁ దమము పరియఁగ దోఁచె నృపా భాం భీష్మ : 66.

మ. ... అప్పరిమాత్రంబు ప్రశస్తమై చని వెన్ బాహాహనంబంతయున్, మరియఁ జేసి శిరంబు లెల్లఁ దునిమెన్ మ్రోడై తదీయాంగ మ,చ్చారు బారం దవతొంటి నిల్కడన నిల్చెఁ గొంతసే పద్దివిన్. హరి. పూ. 4. 175. హరి ఉ. 9 188.

జః మ్రోడుపడు.

మ్రోడుపడు అ క్రి (మ్రోడు + పడు) మొండి యగు, అవయవరహితమగు, చెడు.

కం పఱసి రథికులను సూతుల, వఱకిన మ్రోడు పడి యుండె నానారథముల్ ... భాం భీష్మ. 2. 39

ఆ. ... కర్ణనాసికములు కరతలంబు, మ్రోడు పడఁగ. దశకు 10 81.

ఉ తేరుఁ యొప్పు మ్రోడువడ దేఁకువ లేని పదాతిక్రోటను,గ్గ రథింబులో మునుఁగ . భాం. ద్రో. 1 273.

మ్రోయించు న. క్రి. (√మ్రోయు.) 1. మ్రోయఁ జేయు

ఉ. అంచితశాఖకేతుకిరణాశి మెఱుంగులు గాఁగ మౌర్వి మ్రో,యించుచుఁ గర్జచందముగ నేచి విరోధిదవానలంబు మ్రా,యించు శితాస్త్ర వర్షమున. భాం భీష్మ. 1. 62.

మ. ఇటు రా చూతువు చేతి ... మ్రోయిం చెన్ గుఃం బప్పుడున్. ఉ హరి 1. 45. ఉ. రా 3. 170

... ప్రతిధ్వనించు

గీ తాను ... దాదియు ... బుట్టి ... మన్య తెఱఁగ, కుఁడ సుతుఁ డని మ్రోయించె యుక్తి పేర్మిఁ, బెనఁ ... యక్కన్య జవ్వనము జెంది... కేయూర. 1. 74

... ప్రాపించుగల ... ను వార్త మ్రోయించి 62

మ్రోయు అ. క్రి. 1. ధ్వనించు, శబ్దించు, గర్జిల్లు

అ ఒక్కొ ... ఘూర్ణరోత్తముల్ గుడిచిన, మొనసి తినకఁ దాన మ్రోయు శంఖ, మొక్క నిమిష మేని యుఁడుకగ మ్రోసె న,య్యధ్వరోత్సవంబు నన్నివాళ్ళ. భాం. సభా. 2. 115.

మ ... రత్నాల తాటంకముల్, మొరయ

న్నూపురమేఖలావలయముల్ ్రమోయంగ.
హం. 6. 117.

శం. ్రమోసెం దమయంతం దూర్యము లపధ్వనులై.
భార. విరా. 5. 86.
భార. ద్రో. 5. 103.

2. కూయు, అఱచు.

పంచచామరము ధరంబు లొడ్డగిల్లెం ద్రెళ్లెం దార లాఱె నగ్ని భాస్కరుండు మాసె ్రమోసె జంబుకంబు లంబురాసులు, బ్బురింబు గాంగం ్రగాంగి పొంగె... దశా. [illegible] 168.

గీ. ఎట్ట కేలకు నలుక రేయెల్లం దీర్చి, యువిద యధరామృతము గ్రోలుచున్న నాకుం బాన విఘ్నంబుగా ్రమోసెం బాపజాతి, జాతి చండాల మైనవేసడపుంగోడి. క్రీడా. 59.

3. రొద నేయు.

చం. అడుగులమీంద ్రవాలె దివిజాగ్రణి తత్కుశ లంబె నెమ్మితో, వడిగెడురీతి మౌళికుసుమాగతషట్పదపంక్తి ్రమోయంగన్. పారి. 3. 5.

చం ... తుమ్మెద లొక్కలంకులు ్రమోసి...
నీలా. [illegible]. 44.

4. (శబ్దరూపమున) వ్యాపించు.

చం. ఘనచరణాభిఘాతములం గంసుశిరోమణు [illegible] రాల్చి యి, యనుపమశౌర్యం [illegible] నఖరాభిహతిం గరికుంభపీఠఘ్నగన [illegible] మౌక్తికవితానము [illegible] మంబు వనుకరించెం [illegible] ్రమో[illegible] మన్నని లోకపుబ్బ్యున్ ....
[illegible]. 4. [illegible].

చం. ...[illegible] ్రమోసె [illegible].
[illegible]. [illegible]. 1[illegible]8.

శా. అనిష్టానిధిగేహసీమ వడురే యాలించినన్ ్రమోయు నెం,తే నాగేంద్రశయానుపుణ్య కథలుం దివ్యప్రబంధానుసం,ధానధ్యానము నాస్తి శాకబహుతా నాస్త్యుష్ణతా నాస్త్య

పూ,పో నాస్త్యోదనసౌష్ఠవం చ కృపయా భోక్తవ్య మన్నాటలున్. ఆము. 1. 84.

స. క్రి. పలుకు, చెప్పు, బోధించు

లయవిభాతి. తొడంగి శ్రుతి ్రమోయునది పెడ చెవులం బెట్టి చనుగడుంటికి నేది గతి కడపట నుమేశా. భోజరా. 7. 11.

ప్రే: ్రమోంత. ్రమోయించు.

్రమోల. వి 1. ముందు, పురోభాగము.

ఆ. ... రౌద్రయామ్యసామగాన. ముఖరితాస్యుం డగుచు ్రమోల ధౌమ్యుం డేంగె, సకలజనులు శోకబుద్ధిం దేల. భార. [illegible]. 3. 301.

సీ వీరికి [illegible] సమాటోప మొదవ నాభీల శంఖము దన ్రమోల ్రమోయ.... భార. కర్ణ. 1. 60

మ. ...దీర్ఘకరాబ్జంబుల నానదీజలములం గట్టెన్ వడిన్ నీరు ్రమో,లకుం బె ల్లుబ్బి రణాగతుం డయిన యాలంకేశుపైం దొట్టంగన్.
భాగ. 9. 43[illegible].

2. ఎదురు, సమ్ముఖము.

సీ. కాలాగ్నిరుద్రుని ్రమోల నిల్చుట యెట్లు కొలి విని దల గోంకికొనంగ వగునె ...
జాహ్నవీ. 1. 117.

గీ. ఒలికినరసంబు లురిలినఫలము లధిపు ్రమోల నిడి పల్కె రుద్యానపాలు రపుడు ...
వసు. 1. 1[illegible]3.

[illegible]. [illegible]ము.

[illegible]. [illegible] నేగ్ఫ్రరి బన్ని[illegible] ్రమోలం [illegible] [illegible] ముదు ము[illegible] [illegible] ..
భీమ. 1. 40.

సు. ... [illegible]ద్వేషిసా[illegible]దు, దనులు స్వాత్యకి ముఖ్యసోదరులు నానాబంధుసంతానమున్, దవ ్రమోల వ్వసియింప... పారి. 2. 18.

్రమోవు-్రమోంగు, ధ్వనించు.

చం. ...ఒకకొంత సేపు మఱిగొబ్బున మిన్నులు ్రమోవ నుద్ధుర,ధ్వనిం బఱియింపం దొడంగెం

ప్రణవంబునఁ గూర్చినమంత్రరాజమున్.. కాశీ. 2 147.

చం. ... పెన్, దొడవులు మ్రోవఁ బయ్యెద చనుంగవ చక్కి నొకింత చూపఁగా, వడి మగుడంగ నేఁగుచెలువం గని నవ్వుచు నింతు లింపువన్ యయా. 5. 14.

మ్లా

మ్లానమనసుఁడు సం. విణ. వ్. అధైర్యపడిన మనస్సు గలవాఁడు, (మనమున) అధైర్యపడిన వాఁడు.

మ్లానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. వాడినది. 2 దుర్బలమైనది, నీరసముగానున్నది. 3 వల్లనిది 4. మురికిది, మలినము

వి అ న వాడుట, మ్లాని

మ్లాని సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1 వాడుట శోషిల్లుట 2. మురికి, పరిశుభ్రత. 3. కాంతిక్షయము.

మ్లాయత్ సం. శతృ వాడుచున్న

మ్లిష్టము. సం. విణ (అ. ఆ. అ) 1. అస్పష్టముగాఁ బలుకఁబడినది, స్పష్టముగానిది (మాట.) 2 వాడినది

మ్లే

మ్లేచ్ఛకందము. సం. వి. అ పుం. వెల్లుల్లి (వృ. వి).

మ్లేచ్ఛనము. సం. వి అ న. 1 అస్పష్టముగా మాటలాడుట 2 అపశబ్దములతో మాటలాడుట.

మ్లేచ్ఛభోజనము. సం వి. అ. న. 1. గోధూమము. 2. యావకాన్నము, యవలయన్నము.

మ్లేచ్ఛము. సం. వి. అ పుం. 1 ఒకానొకదేశము, ప్రత్యంతదేశము

వ. .. మచల్లకంబు మట్టి మ్లేచ్ఛంబు మెట్టి దరదంబు దాఁటి. ఉ. హరి. 2. 37.

2 అపశబ్దము, సం. వి. అ. న రాగి, హింగలము, ఇంగిలీకము.

మ్లేచ్ఛముఖము. సం. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి

మ్లేచ్ఛాఖ్యము. సం. వి. అ. న రాగి, తామ్రము

మ్లేచ్ఛాశము. సం. వి. అ. పుం. గోధుమలు

మ్లేచ్ఛాస్యము సం. వి అ న. తామ్రము, రాగి

మ్లేచ్ఛితము. సం విణ (అ ఆ అ) 1. అస్పష్టముగా (అవ్యక్తముగా) సంభాషింపఁబడినది (పలుకఁబడినది), అనాగరకులరీతినిఁ బలుకఁబడినది.

వి అ. న. 1 ద్వీపాంతరభాష, దేశాంతరభాష. 2 అపశబ్దము

మ్లేచ్ఛుఁడు సం. వి అ పుం. 1. అనాగరకుఁడు, అనార్యుఁడు, ద్వీపాంతరమునుండి వచ్చినవాఁడు, ద్వీపాంతరాగతుఁడు 2 నీచజాతివాఁడు, గోమాంసభక్షకుఁడై విరుద్ధసంభాషణము చేయుచు సర్వాచారములను వదలినవాఁడు 3. పాపి, పాపాత్ముఁడు [illegible].

య

వి ఒకానొక యక్షరము

య సం విణ (అ ఆ. అ) వెళ్లునట్టివాఁడు

వి అ పుం 1. వాయువు 2, యశస్సు, కీర్తి 3 సంయోగము, కలయిక. 4. గతి, గమనము. 5. వాహనము. 6 త్యాగము. 7. అటంకము, అడ్డు 8 సంయమము, ధ్యానము. ఆ. స్త్రీ లక్ష్మి

యంత సం. విణ. (ఋ. త్రి ఋ) నియమించువాఁడు వి. ఋ. పుం 1. హస్తిపకుఁడు, మావటీఁడు. 2. సారథి. రథము, బండి మొదలగునవడపు మనుజుఁడు.

యంత్రకము. సం. వి అ. న. 1. (వైద్యము) కట్టు. 2. గటిమొగద్డ, తరిమిణిపట్టు పనిముట్టు.

యంత్రకరండిక. సం వి ఆ. స్త్రీ. ఇంద్రజాలము చేయువాని బుట్ట లేక తట్ట లేక సంచి.

యంత్రకుఁడు సం. వి అ పుం యంత్రవిద్యయందు నేర్పరియగు మనుష్యుఁడు.

యంత్రగృహము. సం. వి. అ. న. గానుఁగ

యంత్రగోలము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి బటాణి గింజె.

యంత్రణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నిరోధించుట 2. బంధించుట, కట్టుట. 3. నిర్బంధము, ఆటంకము. 4. నిర్బంధమువలనఁ గలిగినశ్రమము, బాధ 5. రక్షించుట, పోషించుట.

యంత్రణము. సం. వి. అ. న. యంత్రణ

యంత్రణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యంత్రిణి (అని విల్స్యమ్సు.)

యంత్రతోరణము. సం. వి. అ. న. యంత్రముగాఁ గట్టఁబడినతోరణము (గృహద్వారము) ఇటువటుఁ గదుపుటకు మరలతో లేక దారము మొదలగు వానితోఁ గట్టఁబడిన తోరణము.

యంత్రపాతితము. సం. వి. అ. పుం. భక్ష్యవిశేషము, జంతిక

యంత్రపేషణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పిండి విసరుకొనుటకై తిరుగలి, చేతితోఁ ద్రిప్పెడి యంత్రము

యంత్రము. సం. వి. అ. న. పెద్దపనులను అల్పకాలములో (తక్కువ శ్రమతో) నిర్వర్తించుట కేర్పఱిచిన సాధనవిశేషము (ఉదా. ఘటీయంత్రము, తైలయంత్రము మొ.). 2. బీజాక్షరచక్రము, దేవాద్యధిష్ఠానము 3. (వై. గ్య.) పాత్రభేదము 4. బంతికలు గెలెడు సాధన విశేషము. 5. తిరుగలి.

పుం. 1. యంత్రణము 2. ఎద్దు (శ. ర.)

యంత్రించు. సం. స. క్రి. నియమించు.

మ. భృగువంశోద్భవుఁడైనయాదిమునికిన్ బ్రేమన్ మహామూర్తితో, జగదండం బఖిలంబు నిచ్చి మగుడన్ స్వర్గంబు నవ్విప్రుఁడున్, దగఁ జూడంగ వెలార్చు నట్టి రచనాశాస్త్రంబు యంత్రింప బుద్ధిగరిష్ఠాత్ముల కంచెనే వరదుఁడు...

హరి. ఉ. 5. 198.

వ. అనిన వచ్చెలండి వీఁడు దమకించి యున్న వాఁడు. నాయంత్రించుమాటలకు మున్న కది

యంబడినఁ గర్జంబు దప్పునని విచారించి.

భార. విరా. 2 258.

అ. క్రి. యంత్రమువేయు.

సీ. అహికులాధిపు వ్రాసి యంత్రించి దక్షిణ గంధవాహమురాక గట్టువఱతు. కవిక 3. 110

యంత్రిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భార్యయొక్క చెల్లెలు (అని విల్స్యమ్సు.)

యంత్రితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. అడ్డగింపఁబడినది 2. అణఁచఁబడినది. వశపఱచుకొనఁబడినది 3. కట్టఁబడినది బంధింపఁబడినది.

యకృత్తు. సం. వి. త్. న. 1. కడుపులోఁ గుడిప్రక్కనుండెడి కాలిజ మనెడి యొకభాగము. కాలఖండము 2. యకృద్భాగమునఁ గలిగెడి రోగము.

యకృదాత్మిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. తైలపాయిక, బొద్దిక 2. గబ్బిలము.

యకృద్వైరి. సం. వి. న్. పుం. వృక్షవిశేషము రోహితకము (వృ. వి.)

యక్షకర్దమము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము, అగురు, కస్తూరి, తక్కోలము సమభాగములుగాఁ జేర్చి చేసిన గలపము (కొందఱు యభిప్రాయప్రకారము చందనము, కుంకుమపువ్వు కూడఁ గలుపవలెను).

యక్షగానము. సం. వి. అ. న. పూర్వకాలము సామాన్యజనరంజనమునకై నటులు అభినయముతోఁ బాడెడి రగడభేదములుగల పురాణగాథ. (ఉదా—గరుడాచలము. సీతాకల్యాణము. మొ.)

అప్ప. 4. 207.

యక్షతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. మఱ్ఱిచెట్టు, వటవృక్షము (వాచ.).

యక్షధూపము. సం. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము, ధూపద్రవ్యము.

యక్షము. సం. వి. అ. పుం. 1. పిశాచము. 2. ఇంద్రునిప్రాసాదము, వైజయంతము 3. కుక్క (వై. ని.). 4. పూజించుట, పూజ.

యక్షరసము స. వి. అ పుం ఒకవిధమైన మద్యము, పుష్పరసము.

యక్షరాజు నం వి. అ పుం. కుబేరుఁడు.

యక్షరాట్టు నం వి జ్ పుం కుబేరుఁడు.

యక్షరాత్రి. నం. వి ఇ స్త్రీ దీపావళిరాత్రి (అ ని), కార్తికపూర్ణిమ (వాచ.).

యక్షాక్షి. నం. వి ఈ. స్త్రీ. కూకజంబుక, గుచ్ఛ (వృ ని.). పద్రసనిఘంటువు.

యక్షామలకము. నం వి. అ. న. పిండఖర్జూరఫలము ముద్దఖర్జూరపు పండు.

యక్షావాసము. నం. వి. అ పుం. వటవృక్షము (రా. ని.). మఱ్ఱిచెట్టు.

యక్షి. నం వి. ఈ. స్త్రీ కుబేరునిభార్య.

యక్షిణి నం వి ఈ స్త్రీ. 1 యక్షభార్య, యక్ష స్త్రీ. 2 కుబేరునిభార్య (చూ జక్కిని). 3. ఒకానొకవిద్య, ఇంద్రజాలమునకు సంబంధించినది.

యక్షుఁడు నం. వి. అ పుం. దేవయోనివిశేషము 2. కుబేరుఁడు.

యక్షోదుంబరకము నం. వి. అ. న. అశ్వత్థఫలము (వా. చ).

యక్ష్మ(ము) నం. వి. అ. న్ పుం 1. శ్వాసకోశ సంబంధమైన రోగము, క్షయరోగము 2. వ్యాధి, రోగము అ పుం పూజనము (కే ని).

యక్ష్మఘ్ని నం వి ఈ స్త్రీ ద్రాక్ష

యచ్ఛత్. నం శత్ర 1. దానము చేయుచున్న 2. నియమించుచున్న.

యజత్ నం. శత్ర యాగము చేయుచున్న.

యజతము. నం వి. అ పుం. యజ్ఞద్రవ్యము (కే. ని.)

యజతి నం. వి ఇ పుం. యాగము.

యజతుఁడు. నం. వి. అ. పుం. ఋత్విక్కు. 2. చంద్రుఁడు

యజత్రము నం. వి. అ న. అగ్నిహోత్రము విచ్ఛిత్తిలేక యెప్పుడును జేయుచుండుట. విశ (అ. ఆ. అ) యజ్ఞోపకరణము (కే ని).

యజత్రుఁడు నం వి అ పుం అగ్నిహోత్రి, అగ్నిహోత్ర మెప్పుడును జేయుబ్రాహ్మణుఁడు.

యజనము నం వి. అ న. 1. యజ్ఞముచేయుట. 2 యజ్ఞము 3. యజ్ఞముచేసినచోటు, యజ్ఞస్థానము 4. ఈశ్వరునిమూర్తులలో నొకటి (వా చ).

యజనించు నం అ క్రి యజ్ఞముచేయు

సీ ...ఘృతదక్షిణలు అగ్నిష్టోమములు పెక్కు యజనించునట్టి పుణ్యాత్ములకును భీమ. ౬ ౧౩.

యజమానుఁడు నం. విశ (అ ఆ అ) యజ్ఞము చేయుచున్నవాఁడు వి. అ పుం. హోతమొదలగు ఋత్విక్కుల నియోగించిన పురుషుఁడు 2 గృహస్థుఁడు. ఇంటిపెద్ద.

యజము నం వి అ పుం యజ్ఞము (వై . ని).

యజూకుఁడు నం. విశ. (అ ఆ. అ.) దాత, ఔదార్యవంతుఁడు.

యజి నం. వి. ఇ. న్. పుం. 1 యజ్ఞముచేయువాఁడు. యజ్ఞకర్త 2. యజము. 3 ధాతుభేదము.

యజి(యి)ంచు. నం. స క్రి పూజించు

వ. . వినుము సకలఫలప్రదానపరాయణు నారాయణుం గృతయుగంబువారు శుద్ధసూక్ష్మస్వరూపుం డని భావింతురు త్రేతాయుగంబులవారు యజ్ఞమూర్తియని యజింపుదురు
వరాహ 10. 12.

సీ. .. నీకు నాపుణ్యతిథిఁ బవిత్ర, హవ్యంబుచే నిన్ను యజియింప సంతృప్తిఁబొందుఁ బరాచం భూతకోటి. వరాహ. 5 87.

యజుర్వేదము. నం. వి. అ. పుం. వాజసనేయి లేక శుక్లయజుర్వేదము, రెండవవేదము. ఋక్సామభిన్నమైన వచనమంత్రాత్మకవేదము. ఇది రెండు విభాగములు కలది. 1. కృష్ణయజుర్వేదము. (తైత్తిరీయము.) 2. శుక్లయజుర్వేదము (వాజసనేయము)

యజుష్పతి. సం. వి. ఇ. పుం. విష్ణువు (యజ్ఞరక్షకుఁడు) (శ. ని. విల్యమ్సు.)

యజుస్సు. సం. వి. స్. న. 1 యజ్ఞసంబంధమైన మంత్రభేదము (ఋక్సామభిన్నము), 2 యజుర్వేదము 3. యజ్ఞోత్సవము. పుం. అగ్ని. స్త్రీ. న. న. స్త్రీ. 1 అధ్వర్యుఁడు 2 యజమానుఁడు 3 శిష్యుఁడు (కే. ని.)

యజ్ఞక్రతువు. సం. వి. ఉ. పుం. యాగసామాన్యవాచకము (వై. ని.)

యజ్ఞజాగరము. సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము. కుశగడ్డి (వై. ని.)

యజ్ఞపతి. సం. వి. ఇ. పుం. యజమానుఁడు. 2 విష్ణువు.

యజ్ఞపశువు. సం. వి. ఉ. పుం. యాగమునఁ జంపఁబడెడి పశువు 1 మేక 2 అశ్వము, గుఱ్ఱము.

యజ్ఞపాత్రి(మ.) సం. వి. అ. న. యాగసంబంధమైనపాత్ర. కుండ (మొ.)

యజ్ఞపురుషుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

యజ్ఞబాహువు. సం. వి. ఉ. పుం. అగ్ని (విల్యమ్సు).

యజ్ఞభూషణము. సం. వి. అ. పుం. తెల్లదర్భ.

యజ్ఞము. సం. వి. అ. పుం. యాగము, క్రతువు, వైదికకార్యము (పంచమహాయజ్ఞములు, బ్రహ్మయజ్ఞాది) బ్రహ్మయజ్ఞము, దేవయజ్ఞము, పితృయజ్ఞము, భూతయజ్ఞము, మనుష్యయజ్ఞము, అనియవి యైదు. 3 అగ్ని, 4. విష్ణువు (వాచ.). 5 శివుఁడు. 6. ఆత్మ (శ. ని.).

యజ్ఞయోగ్యము. సం. వి. అ. పుం. యాగోపయోగి—ఉదుంబరవృక్షము, మేడిచెట్టు.

యజ్ఞవల్లి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. సోమలత.

యజ్ఞవాటము. సం. వి. అ. పుం. యాగస్థానము, యాగమున కేర్పఱచిన ప్రదేశము.

యజ్ఞవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. మేఁడిచెట్టు, ఉదుంబరవృక్షము, మఱ్ఱిచెట్టు (రా. ని.)

యజ్ఞశ్రేష్ఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సోమలత.

యజ్ఞసారము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞోదుంబరము (వృ. వి.)

యజ్ఞసూత్రము. సం. వి. అ. న. యజ్ఞోపవీతము. జన్నిదము.

యజ్ఞసేనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్రుపదమహారాజు, ద్రౌపదితండ్రి, పాంచాలదేశపురాజు.

యజ్ఞాంగము. సం. వి. అ. న. యజ్ఞసాధనము, యజ్ఞమునకుఁ గావలసినది. పుం. 1 ఉదుంబరవృక్షము 2 ఖదిరవృక్షము. 3. బ్రహ్మయష్టి, చిఱుతేఁకు (వృ. వి.) ఆ. స్త్రీ. సోమలత.

యజ్ఞాంతము. సం. వి. అ. పుం. 1. యాగసమాప్తి. 2. యజ్ఞాంతమునఁ జేయఁబడెడి యవభృథస్నానము. 3 యజ్ఞశేషము.

యజ్ఞారి. సం. ఇ. పుం. 1. యజ్ఞరిపువు, శివుఁడు. 2. రాక్షసుఁడు.

యజ్ఞార్హము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యాగయోగ్యమైనది. వి. కృష్ణసారమృగము. (కే. ని.)

యజ్ఞకము. సం. వి. అ. పుం. పలాశవృక్షము, మోదుగుచెట్టు.

యజ్ఞియదేశము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞములు గల దేశము, యజ్ఞమునకు యోగ్యదేశము.

శ్లో॥ కృష్ణసారస్తు చరతి మృగో యత్ర స్వభావతః, స జ్ఞేయో యజ్ఞియో దేశః (వాచ.).

యజ్ఞియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యజ్ఞమునకుఁ దగినది. యజమునకు హితమైనది. వి. అ. పుం. 1. ద్వాపరయుగము. 2. ముంజదర్భ (వై. ని.)

యజ్ఞియశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. యజ్ఞశాల, యాగశాల.

యజ్ఞియబ్రహ్మపాదపము. సం. వి. అ. పుం. (స్రువాది యజ్ఞసాధనముల కుపయోగపడు) వికంకతవృక్షము (రా. ని.).

యజ్ఞీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యజ్ఞసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. ఉదుంబరవృక్షము, మేడిచెట్టు.

యజ్ఞేశ్వరుఁడు సం. వి. అ పుం విష్ణువు

యజ్ఞేష్టము సం వి అ. న దీర్ఘరోహితతృణము, ఒకదిరుసుగడ్డి (రా. ని)

యజ్ఞోదుంబరము. సం వి. అ పుం. ఉదుంబర వృక్షము

యజ్ఞోపవీతము సం వి అ న జందెము, యజ్ఞసూత్రము.

శ్లో ఊర్ధ్వ తు త్రివృతం కార్యం తంతుత్రయమధో వృతమ్. త్రివృతం చోపవీతం స్యాత్తస్యైకో గ్రంథి రిష్యతే (వాచ.).

యజ్యువు సం విశ (ఉ) యజ్ఞముచేయువాఁడు, యజమానుఁడు వి శే, పుం యజుర్వేదాధ్యయనముచేసిన పురోహితుఁడు, అధ్వర్యుఁడు.

యజ్వ. సం. విశ. (న్. రి న్.) యజ్ఞము చేయు చున్నవాఁడు. వి. న్ పుం. విధిప్రకారము యజ్ఞము చేసినవాఁడు.

యత్. సం స. ద్. ఎవఁడు, ఎవతె, ఏది. (దీనికిఁ దెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగ ముండదు.)

కం. మనమున కెద్ది శుభాశ్రయ, మనఘ యొఱిం గింపుమటి సమస్తాధారం. బనఁ జనను యద్వస్తువు య,న్మరన మశేషోరు దుఃఖమండలిఁ జెఱుచున్. ఆము 3 76

యతనము. సం. వి అ న. ప్రయత్నము.

యతమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయత్నించు చున్నది.

యతము. సం. విశ (అ ఆ అ.) 1. ఆఁపఁబడినది అడ్డగింపఁబడినది, బద్ధము 2 ఉపరతము. వి అ న 1. ఏనుఁగు నెక్కినవాఁడు తన కాలితో నేనుఁగును దన్నుట లేక తోలుట (హలా. ని.) 2. నియమనము (కే. ని.). 3. నియతము

ద్వి అగ్నియు ధరియించి యనయంబుఁ గొల్చి యగ్నిత్వ మది దనయతముగాఁ బడసె. పండితా. దీక్షా. 19 పొ.

యతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఆఁపుట, జయించుట, వశపఱుచుకొనుట. 2. (సంగీ) తాళప్రాణ కలా విశేషము 3. విశ్రమము, వళి 4. విధన, నిగత భర్తృకస్త్రీ 5. రాగము 6. సంధి (వాచ) 7 వాద్యాగంప్రబంధభేదము. (వాచ.) 8. కారాగృహము. (కే. ని) వి. ఇ పుం. 1. సన్యాసి 2. విష్ణువు. వి న్. పుం 1 సన్యాసి, పరివ్రాజకుఁడు. 2 జితేంద్రియుఁడు.

యతిచాంద్రాయణము సం. వి. అ. న సన్యాసులు చేయవలసిన వ్రతభేదము. శ్లో అష్టావష్టౌ సమశ్నీయాత్ పిండాన్ మధ్యదినే గతే నియతాత్మా హవిష్యాశీ యతిచాంద్రాయణం చరన్ (వాచ.).

యతితము సం విశ (అ. ఆ అ) ప్రయత్నిపఁబడినది

యతిని సం వి ఈ. స్త్రీ విధవ, విత తువు.

యతుక సం వి ఈ. స్త్రీ.. వృక్షవిశేషము (వాచ)

యతూక సం వి. యతుక. (వాచ.)

యత్తము. సం విశ. (అ ఆ. అ) యత్నించునది

యత్నము. సం. వి. అ. పుం 1. ప్రయత్నము, పూనిక. 2. అభినివేశము, పట్టుదల 3. శ్రమము, పాటుపడుట

యత్నించు. సం అ క్రి. కడఁగు, ఉద్యోగించు.

వ. ... ఇంక వివిక్త ప్రదేశంబున నిలిచి నైష్ఠికుండనై మోక్షార్థము యత్నించెద మార్క 2 31.

యత్రత్యుఁడు సం. విశ (అ. ఆ అ.) ఎక్కడ నున్నవాఁడు, ఏదేశమున నివసించువాఁడు,

యథా. సం అవ్య. (ఇది తెలుఁగున సమాసపూర్వపదముగనే ప్రయోగింపఁబడును 1 ప్రకారము. (ఉదా—యథాపూర్వము. మొ.) 2. అనతిక్రమణము (ఉదా—యథాశక్తి మొ) 3. అనుసారము. (ఉదా—యథేచ్ఛ మొ.)

యథాకామము. స. క్రి. విశ. ఇచ్ఛానుసారముగా, మనస్సుప్తియగునట్లు.

యథాకామి. సం. విశ. (న్. ఈ న్.) స్వేచ్ఛ గలవాఁడు, ఇష్టానుసారము తిరుగువాఁడు.

యథాకాలము. స. క్రి. విశ. సరియగు కాలమున, అదనున.

యథాక్రమము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. క్రమాను సారముగా, వరుసగా.

యథాగతుఁడు. సం. విశ. (అ. అ. అ) తెలివి లేని వాఁడు, అవివేకి, మూర్ఖుఁడు.

యథాజాతుఁడు సం. విశ. (అ. అ. అ) అవివేకి, మూర్ఖుఁడు 2. నీచుఁడు, నీచజాతివాఁడు, అనాగరికుఁడు

యథాతథము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. 1 సరిగా, హెచ్చుతగ్గులు లేకుండగా, 2 తగునట్లుగా, ఉచితమైనట్లు, 3. నిజముగా జరిగినట్లు

యథాపురము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. వెనుకటివలె, పూర్వకాలమందువలె.

యథాపూర్వము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. వెనుకటివలె, ఎప్పటివలె.

యథాప్రాణము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. బలానుసారముగా, శక్త్యనుసారమున, యావచ్ఛక్తిని.

యథాభాగము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. ఒక్కొక్క విభాగముల ప్రకారము, వాటాల వంతు ప్రకారముగా. 2. తగినచోట, అర్హస్థలమున,

యథామతి సం. అవ్య. క్రి. విశ. బుద్ధ్యనుసారముగా, బుద్ధికొలఁది.

యథాముఖీనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) అభిముఖముగా నున్నది, ఎదురుగా నున్నది.

యథాయథము సం. అవ్య. క్రి. విశ. 1. సరిగా 2 క్రమప్రకారముగా, 3. చెల్లాచెదరు

కం. క్రమానికి బోటియకు నిలిచి, స్థానమునకుఁ గాకవి పరిసజ్జలచరముల్, లో నెఱిఁగిన ఖీతిఁ బనిం, దానిఁ గమంగొని యథాయథముగాఁ బఱచెన్. వేం. పంచ. . 177.

యథాయథలు. సం. అవ్య. వి చెల్లాచెదరు.

కం. అఁకలియు నీరువట్టును, దాఁకిన ప్రజ బలము డిగి యథాయథలుగనే, ప్రాఁకులకుఁ జేరి.
దశకు 10 87.

చం. దశముఖ వీనిఁ గన్గొని యథాయథలయ్యె మరాళకేతనాదులు సమరస్థలిం బడి రెదు ర్కొని నీవును నేను వీనితోఁ దలపడి పోరనున్నఁ బనితప్పు నిజంబు ..
జై. భా. 7 181.

సీ కరమెత్తి ఘీంకార భరవృత్తి పరువెత్తి యశికి యథాయథలయ్యెఁ గరులు. రా. వి 5 15

యథార్థనాముఁడు సం. విశ. న్. సార్థకమైన పేరుగలవాఁడు పేరును సార్థకపఱిచెడి పనులు సేయువాఁడు. శ్లో. పరంతపో నామ యథార్థనామా, రఘువంశము. 6. సర్గ.

యథార్థము. సం విశ (అ ఆ. అ) 1 సత్యమైనది, సరియైనది. 2. అన్వర్థమైనది, అర్థమునకు సరిపడినది, ఉచితము, సార్థకమైనది. అవ్య క్రి. విశ 1 సత్యముగా 2 సరిగా, ఉచితరీతిని.

యథార్థవర్ణుఁడు సం. వి అ పుం చారుఁడు, వేగువాఁడు (వాలా. ని)

యథార్థీకరించు. సం స. క్రి. సత్యముగాఁ దలంచు.

గీ. మంత్రులకు నైజములు మృదుమధురఫణితు, లవియ యథార్థీకరించి వాయసముఁ బెంచి, యేల చెడిపో యెదవు... వేం. పంచ. 3. 243.

యథార్హము సం క్రి. విశ. గుణానుసారముగా లేక విలువ ననుసరించి.

యథార్హవర్ణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చారుఁడు, వేగువాఁడు, దూత.

యథావిధి. సం. అవ్య. క్రి. విశ. విధిప్రకారముగా, శాస్త్రానుసారముగా, తగునట్లు, శాస్త్ర ప్రకారముగా.

యథాశక్తి. సం అవ్య. క్రి. విశ. శక్త్యనుసారముగా, శక్తికొలఁది.

యథాశాస్త్రము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినరీతిగా, ధర్మశాస్త్ర ప్రకారముగా

యథాశ్రుతము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. 1 వినినట్లుగా, వినిపింపఁబడినట్లుగా, తెలుపఁబడినట్లుగా. 2 వేదానుసారముగా. వేదప్రకారముగా. విశ. అ. అ. అ. వినిపింపఁబడినదానిని ననుసరించినది, తెలుపఁబడినదాని ననుసరించినది

యథాసంఖ్యము. సం. వి. అన. అర్థాలంకార విశేషము. అవ్య. క్రి. విశ. సంఖ్యనుబట్టి. సంఖ్యాప్రకారముగా, వరుసగా,

యథాసంభవము. సం. విశ. (అ. అ. అ) సంభవించినది, సాధ్యమైనది.

యథాసుఖము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. సుఖముగా, ఆనందముగా, ఆనందమిచ్చునట్లు. వి. పుం. చంద్రుఁడు (వై. ని.).

యథాసుఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

యథాస్థితము. అవ్య. క్రి. విశ. 1 నిజముగా, సరిగా. 2, ఉన్నదియున్నట్లు

యథాస్వము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. 1 ఉచితముగా 2 సరిగా, తనమాట ప్రకారముగా,

యథేచ్ఛము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. 1. కోరిక ప్రకారము, ఇష్టమువచ్చినట్లు. 2 కావలసినంతగా, మనస్తృప్తిగా, తృప్తియగువఱకు

యథేప్సితము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. యథేచ్ఛము

యథేష్టము సం. అవ్య. క్రి. విశ. యథేచ్ఛ.

యథోచితము. సం. అవ్య. క్రి. విశ. సరియగునట్లు, తగినట్లు.

యథోత్తరము సం. అవ్య. క్రి. విశ. వరుసగా, ఒకటి తర్వాత నొకటిగా.

యదర్థము సం. అవ్య. క్రి. విశ. ఎందునిమిత్తము. ఎందుకు, దేనికై.

యదా, సం. అవ్య. ఎప్పుడు, ఏకాలమున. (తెలుఁగున సమాసపూర్వపదముగనే ప్రయుక్తము.) ఉదా. యథాకృతము, యథాగతుఁడు,

యదీయము. సం. విశ. అ.అ.అ. ఎవనిసంబంధమైనది, ఎవరిది, దేనికి సంబంధించినది, దేనిది.

యదువు సం. వి. అ. పుం. 1. యయాతిదేవయానులకుఁ బుత్రుఁడును యాదవుల కాదిపురుషుఁడువగు, నొక రాజు 2. మథురాపురమునకుఁ బ్రాంతమునను న్న నొక దేశనామము, దశార్హదేశము 3. యదువంశీయుఁడు 4 మనుష్యుఁడు (కే. ని).

యదృచ్ఛ. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఇచ్ఛచొప్పున, ఇష్టమువచ్చినట్లుచేయుట. 2. ఆకస్మికముగా సంభవించుట, ప్రయత్నములేకయే ప్రాప్తించుట.

యదృచ్ఛాభిజ్ఞుఁడు సం. వి. అ. పుం. తనంతటతానే వచ్చినసాక్షి, ప్రయత్నములేకయే వచ్చిన సాక్షి. దఱ్ఱాటుసాకిరి.

యదృచ్ఛాశబ్దము సం. వి. అ. పుం. గుణాదులను దెలుపని నామవాచకము, సంజ్ఞాశబ్దము, సంజ్ఞావాచకము, (డిత్థ. డవిత్థాదికము.)

యదృచ్ఛితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వయందత్తుఁడు, పుత్రునిగా స్వీకరింపుమని తనంతటతానే వచ్చినవాఁడు,

యదృవిష్యుఁడు సం. వి. అ. పుం. తన ప్రయత్నములేకయే కావలసినది యగునని యూరకుండువాఁడు (వై. ని).

యద్వదుఁడు. సం. విశ. (అ అ అ) అనుత్తరుఁడు, సమాధానము చెప్పనివాఁడు (వై. ని).

యద్వృత్తము సం. వి. అ. న. సాహసకార్యము. (విల్యమ్సు)

యధనము, సం. వి. అ. న. రతి, సురతము

యమకము, సం. వి. అ. పుం. సంయమము. 1 (వ శబ్దాలంకారభేదము 2. యుగళము, జంట 3. కవలలు, యమలులు. 4. నూనెతో కలిసిన నేయి పేరు (వై. ని.) విశ. (అ. అ అ) నియమించువాఁడు (దే. ని.).

యమకింకరుడు. సం. వి. అ. పుం. యమదూత.

యమకీటకము సం. వి. అ. పుం. 1. అడవిపేను. 2 వానపాము. ఎఱ్ఱ (విల్యమ్సు). 3. కుమ్మరిపురుగు. (శ బ్ద) 4. జలజంతువిశేషము, ఘుర్ఘురి (రం. ని.).

యమకీలుఁడు సం. వి. అ. పుం విష్ణువు (విశ్వమ్సు)

యమకుఁడు. సం. విశే. (అ ఆ అ) కవలపిల్లలలో నొకఁడైనవాఁడు. వి.అ.పుం. 1. కవలతో నొకటి, జంటలో నొకఁడు, జతగా నుండువాఁడు.

యమకోటి సం.వి ఇ.ఈ.స్త్రీ. లంకకుఁ దూర్పుదిక్కున నున్న పురాణప్రసిద్ధమైన పట్టణము, దేవనిర్మితమైనది.

యమఘంటము సం వి అ పుం (జ్యోతి) యోగవిశేషము.

యమజుఁడు. సం.విశే (అ ఆ అ) కవలలుగా బుట్టినవారిలో నొకఁడు

యమదంష్ట్ర. సం వి. ఆ స్త్రీ. 1. యమునికోఱ, యముని దంతము. 2 మృత్యుముఖము. (ఆశ్వ ఆశ్వయుజమాసమునఁ దుదియెనిమిది దినములును గార్తి మాసమంతయును యమదంష్ట్రాదినములు) ఇవి రోగ దినములుగా నెంచ బడినవి యమదంష్ట్రదినములు (వాచ.).

యమదగ్ని. సం వి.ఇ.పుం జమదగ్ని ముని (వాచ).

యమదలము. సం వి అ. పుం. ఒకానొక వృక్షము, అశ్మయోని (రా. ని.).

యమదూత. సం.వి అ.పుం 1. మృత్యుదూత, యమభటుఁడు. 2. కాకి (విశ్వమ్సు).

యమదూతకుఁడు. సం.వి అ.పుం 1 యమభటుఁడు యమదూత. 2 కాకి.

యమదూతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చింత చెట్టు.

యమదేవత సం. వి ఆ. స్త్రీ. భరణీనక్షత్రము

యమద్రుమము. సం వి అ. పుం. శాల్మలీ వృక్షము, బూరుగుచెట్టు (వాచ).

యమద్వితీయ. సం.వి ఆ.స్త్రీ. కార్తిక శుక్ల ద్వితీయ, భ్రాతృద్వితీయ, అఁడుతోడఁబుట్టువులు అన్నదమ్ములకు భోజనము పెట్టఁదగినదినము.

యమధాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆయుధవిశేషము, జయుధాడి.

యమధారము. సం.వి.అ. పుం. రెండువైపుల వాఁడిగల యొకవిధమగు కత్తి, అట్టియాయుధము.

యమనము సం. విశే అ. ఈ. అ. నియమించునది. వి. అ న 1. అడపుట, అణఁచుట. 2 బంధించుట 3 ... మించుట. 4 నియమించుట, ఏర్పఱచుట

యమనిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. = యవనిక, తెర, తిరస్కరిణి.

యమనుఁడు. సం. విశే. అ. ఈ. అ. నియమించువాఁడు వి అ పుం. యముఁడు, మృత్యుదేవత.

యమపాశము సం వి అ. పుం. యమునిపాశము, యముఁడువేయు ఉరి.

యమప్రియము సం వి అ పుం. వటవృక్షము, మఱ్ఱిచెట్టు

యమభగిని సం. వి ఈ. స్త్రీ 1 యమునానది 2 పార్వతి (వై ని.).

యమము సం. వి. అ. పుం. 1 అణఁచుట 2 వశములో నుంచుకొనుట 3. ఇంద్రియనియమము ఇంద్రియముల స్వాధీనతలో నుంచుకొనుట 4. అహింసావ్రతము 5 యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణసమాధు లను నెనిమిది యోగాంగములలో మొదటిది 6, కాకి. 7 రెండుసంఖ్యకుసంకేతము న. 1. కవ, జంట —భరణీ నక్షత్రము. 2. (వ్యాక.) ప్రాతిశాఖ్య ప్రసిద్ధమైన వర్ణవిశేషము. 3. అష్టవిధములగు నశ్వగతులలో నొకటి (కే. ని.).

యమరథము. సం. వి అ. పుం. 1 మహిషము. 2. యమునిస్యందనము (కే. ని.).

యమరాట్టు. సం. వి. ట్. పుం. యముఁడు, మృత్యుదేవత.

యమలపత్రము. సం. వి. అ. పుం. కోవిదారము, అశ్మంతక వృక్షము.

యమలము. సం. వి. అ. పుం. రెండుసంఖ్యకు సంకేతము, జోడు. అ. న. జత. కవ.

యమలి. సం వి ఈ స్త్రీ 1. జత, జోడు, కవ. 2. రెండు ముక్కలుగల బట్ట.

యమలుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) కవలలో నొకఁడు. ద్విజ కవలు.

యమళిక. సం వి ఆ. స్త్రీ. చర్మవాద్యవిశేషము, జమళిగ (శ. ర.)

యమవ్రతము సం. వి. అ న. రాజధర్మవిశేషము, పక్షపాతము లేక పాపులను శాసించుట (రం ని).

యమసూర్యము. సం వి. అ న పడమర ముఖముగల గది యొకటియు నుత్తరముఖము గల గది యొకటియుఁ గల పెద్దయిల్లు. (విల్సను).

యమస్వస. సం. వి. ఋ. స్త్రీ. 1. యమునానది 2. దుర్గాదేవి.

యమి. సం. విశే. (న్. న్. న్.) సంయమము కల వాఁడు. వి. న్. పుం. 1. కామాది వికారముల నణఁచినవాఁడు, ముని 2. హంస. (అమ. 4 శ. ర.) ఈ. స్త్రీ యమునానది.

ద్వి. ద్యావాపృథ్వులు, భూమ్యాకాశములు

యమించు సం. స. క్రి. అణఁచు.

ఉ. నిక్కమునట్ల కాన తగునీతిపరుల్ సురలుక్కివంబునన్, మిక్కిలియైన వారిని యమింపక తక్కుదురే ధనేశ్వరుం డక్కట, లెస్స సేసె వడి యానసెడన్ దిగధీశుఁడొక్కఁడున్, ద్రిక్కక యుండఁ ద్రుళ్ళడఁపఁ ద్రిమ్మరిఁ ద్రోవల సెంగ్రమంబునన్. నిర్వ 4. 42

యముఁడు. సం. విశే (అ. ఆ. అ) 1. కవలలో నొకఁడు, ఒకమారు ఒకగర్భమునఁ బుట్టిన వారిలో నొకఁడు, ఒకతె (మే.ని.) 2 సహవాసి, సహచరుఁడు. వి అ. పుం. 1. మృత్యుదేవుఁడు. అంతకుఁడు. 2 శని బ. యములు, అమడలు, కవలు.

కం యము లమితశౌర్యులిరిన్నృప, యము లమల చరిత్రనిరతు లనఁగా... భార. ఆది. 6. 96.

యమున. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. యమునానది, యమసోదరి. 2. దుర్గాదేవి.

యమునాభిదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. బలరాముఁడు.

యమునాభ్రాత, సం. వి. ఋ. పుం. యముఁడు మృత్యుదేవుఁడు.

యయాతి సం. వి. ఇ. పుం. నహుషుని కుమారుఁడగు నొకానొక చంద్రవంశపు రాజు, షోడశ మహారాజులలో నొకఁడు.

యయావరము. సం. వి. అ. పుం. యాయావరము.

యయావరుఁడు. సం. వి అ. పుం యాయావరుఁడు.

యయి సం. వి. ఇ ఈన్. పుం 1. అశ్వమేధ యాగమున కుపయోగించెడి గుఱ్ఱము. 2 అశ్వము, గుఱ్ఱము. 3. బాట, దారి. 4 మేఘము (వి.న్ పుం.) 1 శివుఁడు (విల్సను) 2. సూర్యుఁడు. 3. బ్రాహ్మణుఁడు. 4. మోక్షమార్గము (కే ని స్త్రీ.) 1. ఆప్తి, పొందుట 2 దివ్యదృష్టి. 3 దీర్ఘవృష్టి (కే. ని.).

యయువు సం. వి ఉ. పుం. 1. యాగమున కుపయోగించు గుఱ్ఱము. 2. గుఱ్ఱము. 3. మోక్షమార్గము 4. బ్రాహ్మణుఁడు (రం. ని) 5. ప్రాప్తి. (వై. ని.) స్త్రీ. 1. పొడుగుదండము. 2. పొందుట (వై ని.) వ. వాక్కు (కే. ని.)

యవ సం వి. అ. స్త్రీ. 1 రశ్మి, కిరణము. 2 మనీష, తెలివి

యవ(ము) సం. వి. అ. పుం. 1. యవధాన్యపు గింజ. 2 ఆఱు ఆవగింజల యెత్తు 3 అదృష్టమును సూచనచేయు చేతివ్రేళ్ళపై నుండెడి యవగింజ వంటి రేఖ. బ. వ ధాన్యవిశేషము.

యవకము. సం వి. అ. పుం యవలు అనెడి ధాన్యవిశేషము. 1. అలసందెలు. 2. కారుమినుములు (శ ర.).

యవక్యము. సం వి. అ. న. చిన్నయవలు పండెడి నేల (హాలా ని.)

యవక్షారము. సం వి. అ. పుం. సురేకారము పెట్లుప్పు, యవలవలన కలుగు ఉప్పు.

యవక్షోదము సం వి అ. పుం. యవలపిండి.

యవచూర్ణము. సం. వి అ. న. యవలపిండి.

యవజము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము, సురేకారము

యవతిక్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శంఖినియను లతా విశేషము (వాచ.)

యవనద్విష్టము. సం. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము (రాజని).

యవనప్రియము. సం. వి. అ. న. మరిచము, మిరియము (హేమ. ని).

యవనము. సం. వి. అ. పుం. 1. పందెపు గుఱ్ఱము లేక వేగముగల గుఱ్ఱము. 2. వేగము, వడి. 3. గోధూమము. 4. తృణవిశేషము, గర్జ తృణము. 5. ఒకానొక దేశము. విణ. (అ. అ. అ.) వేగముగలవాఁడు (వాచ.) న. మిశ్రణము (కై. ని.)

యవనాచార్యుఁడు. సం. వి. అ. న. జ్యోతిశ్శాస్త్రమును రచించిన పండితుఁడు (వాచ.).

యవనాలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యవనుల లిపి, యవన భాషాలిపి.

యవనారి. సం. వి. ఇ. పుం. కృష్ణుఁడు.

యవనాలము. సం. వి. అ. పుం. ధాన్యభేదము.

యవనాళజము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము.

యవని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. యవనస్త్రీ. 2. తెర. 3. ఒకానొక ఓషధి (వాచ.).

యవనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెర, తెరచీర.

యవనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. గ్రీసుదేశస్థుఁడు. 2. ద్వీపాంతరవాసి, మ్లేచ్ఛుఁడు (కే. ని.). బ. 1. గ్రీసుదేశజనములు. 2. గ్రీసుదేశపు జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు.

యవనేష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఖర్జూరి.

యవనేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ఒకవిధము వెల్లుల్లి. 2. వేపచెట్టు, నింబవృక్షము. అ. న. 1. సీసము. 2. నీరుల్లి లేక వెల్లుల్లి. 3. మరిచము, మిరియము (వృ. ని).

యవఫలము. సం. వి. అ. పుం. 1. వెదురు (వృ.ని). 2. జటామాంసి (వృ. ని.). 3. కుటజ (వృ. ని.), కొడిసిచెట్టు. 4. ప్లక్ష, జువ్వి (వృ. ని.).

యవమధ్యము. సం. వి. అ. పుం. 1. వాద్యవిశేషము (విల్యమ్సు). న. 1. తపోవిశేషము, చాంద్రాయణవ్రతభేదము. 2. పొడవు, కొలత (విల్యమ్సు). స్త్రీ. (వైదిక.) ఛందోభేదము (సం. ని.).

యవలాసము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము, సురేకారము.

యవశూకజము. సం. వి. అ. పుం. యవశూకము (రా. ని).

యవశూకము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము, సురేకారము, పెట్లుప్పు.

యవసము. సం. వి. అ. న. 1. సవు.

మ. ... యవసంబంచులనాడఁగా నెగసె వాత్స్యాయన్ ... శస్త్రముల్. జము. 2. 48.

యవసురము. సం. వి. అ. న. యవలనుండి తీసిన సారాయి.

యవాగువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. 1. గంజి, అన్నపుగంజి, ఇతరధాన్యములనుండి తీసిన గంజి, జావ.

యవాగ్రజము. సం. వి. అ. పుం. 1. యవక్షారము, సురేకారము, పెట్లుప్పు. 2. యవాని (దుష్టయవము).

యవాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుష్టయవము (వాచ.). 2. ఓమము. (వై. ని.) విణ. వడిగలది (శం.)

యవానిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యవాని.

యవాపత్యము. సం. వి. అ. న. యవక్షారము, సురేకారము.

యవామ్లజము. సం. వి. అ. పుం. పులిసిన యవల గంజి, ఆరనాళము.

యవాషము. సం. వి. అ. స్త్రీ. పంచేద్రాంలో నొక భేదము.

యవాసకము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకజాతి ఖదిర

వృక్షము. 2. తీటకసింద (వృ వి) ఆ స్త్రీ. ఒకానొక తృణము, గుండాసిని

యవాసిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ యవాసదేశమున నొక మండలము (విజ్ఞ్యమ్సు).

యవాహ్వము. సం. వి. అ పుం. యవక్షారము

యవిష్ఠుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ) చాల చిన్న వాఁడు వి అ పుం. 1. అనుజుఁడు, అందఱికంటె చిన్నతమ్ముఁడు 2 అగ్ని, యోగాగ్ని.

యవీయసి సం వి ఈ స్త్రీ 1 కొమ్మపొట్ల (రం. ని.). 2 చెల్లెలు, అనుజ.

యవీయసుఁడు. సం. విశ. (స్. సీ. స్) 1. మొగటివానికంటె చిన్నవాఁడు 2 యువకుఁడు. వి. స్ పుం 1. ఒకనికంటె చిన్నవాఁడైన సోదరుఁడు, అనుజుఁడు 2 శూద్రుఁడు (అ ని.)

యవ్యము. సం. విశ. (అ ఆ. అ) యవలు చల్లఁదగినది, యవలుపండునది వి. అ. పుం. 1 మాసము, నెల. న. 1. యవలపొలము

యశఃపటము. సం. వి. అ పుం. వాద్యభేదము, ఢక్క

యశదము. సం. వి అ న. ధాతువిశేషము.

యశము సం వి స్ న 1. కీర్తి ప్రఖ్యాతి. 2. మాహాత్మ్యము. 3. ప్రతాపము. 4. సత్త్వము, బలము. 5 ధనము. 6 సిరి. 7 జ్ఞానము. 8. జలము, నీరు (కే. ని.).

యశశ్శేషము సం వి. అ పుం చావు, మరణము.

యశశ్శేషుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) కీర్తి శేషుఁడు, మృతినొందినవాఁడు.

యశస్కరము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ) కీర్తిని కలిగించునది, పేరుతెచ్చునది.

యశస్కరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పాలకూర, జీవ (వృ. వి.) (రం. ని.)

యశస్య సం. వి. ఆ స్త్రీ 1. పాలకూర జీవంతి (వృ వి.). 2. గంధద్రవ్యవిశేషము. బుద్ధి (రం. ని.).

యశస్యము సం విశ. (అ ఆ. అ) 1. కీర్తికరము. 2 ప్రఖ్యాతిగలది.

యశస్వి. సం విశ (స్. ఈ స్.) కీర్తిగలది. ప్రఖ్యాతిగలది

యశస్విని సం వి. ఈ స్త్రీ 1 అడవిప్రత్తిచెట్టు 2. మినేరుతీఁగె, జ్యోతిష్మతి (వృ వి) యవతిక్త (వృ. వి.). (రాజ ని)

యశస్సు. సం = యశము

యశోద. సం. వి ఆ స్త్రీ 1 నందుని భార్య యుఁ గృష్ణుని తల్లియగునామె 2. ఒకానొక ప్రేతకర్మలో నుపయోగించు నిష్టకలు (కే ని)

యశోదము. సం. విశ. (అ ఆ అ.) కీర్తిని నిచ్చునది, కీర్తిగలిగించునది వి అ. పుం పాదరసము

యష్ట సం వి ఋ. పుం. యజ్ఞము చేయువాఁడు

యష్టి సం వి. ఇ, ఈ పుం, స్త్రీ 1. దండము, కఱ్ఱ. 2. ఊఁతకఱ్ఱ. భుజదండము 3. చేతికఱ్ఱ 4 జండాకఱ్ఱ, ధ్వజస్తంభము 5 ఆయుధవిశేషము. 6 హారము, సరము పేట 7 లత తీఁగ. 8. యష్టిమధుకము అతిమధురము 9 వృక్షవిశేషము భార్గి (వాచ.) 10 తోమరము 11 తరవారి, ఒకానొకయాయుధము (కే ని.).

యష్టిక సం. వి. ఆ స్త్రీ నూఱుపేటలహారము. (శ ర) 1. కఱ్ఱ దుడ్డుకఱ్ఱ 2 ముత్తెముల హారము, ముత్తెములపేట. 3. వాపి, దిగుడుబావి. 4. యష్టిమధురము, అతిమధురము (వృ వి.)

యష్టికము. సం. వి. అ. పుం. నీటిపక్షులలో నొకటి, జలపక్షివిశేషము.

యష్టిప్రాణుఁడు సం. విశ. (అ. ఆ. అ) 1. దుర్బలుఁడు, బలములేనివాఁడు, శక్తిలేనివాఁడు. 2 ధ్యానములేనివాఁడు.

యష్టిమధుక(ము) సం. వి ఆ. స్త్రీ న. అతిమధురము (వృ వి).

యష్టిమధువు. సం. వి. ఉ. న. యష్టిమధుకము (వృ వి.)

యష్టికము సం. వి. అ. న. యష్టిమధుకము (వృ. వి.)

యష్టిపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక చెట్టు, పుత్రజీవవృక్షము (వాచ).

యష్టిమధు సం. వి. ఉ. పుం. యష్టిమధుకము (వృ. వి)

యా

యాగము సం. వి. అ. పుం. 1. దేవతలకు హవిర్భాగము లిచ్చుట, యజ్ఞము. 2. శైవులు మున్నగువారు వేయు సర్వతోభద్రాది మండలము (శే. ని.).

యాచకుఁడు. సం. విణ. (అ. త్రి. అ.) 1. భిక్షుకుఁడు, బిచ్చగాఁడు 2. ప్రార్థించువాఁడు, మనవిచేయువాఁడు.

యాచన సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యాచనము.

యాచనకుఁడు. సం. విణ. యాచకుఁడు

యాచనము. సం. వి. అ. పుం. 1. అడుగుట, ప్రార్థించుట 2. మనవి, ప్రార్థన, విజ్ఞాపన.

యాచించు స. క్రి. అడుగు.

గీ. శరము వేసి నాస్తికునకుఁ బాషండునకును, గర్మముగువిడిచి యాచించు గర్వితునకు, నీ పరము గోత్రమో పుత్రయోపురంధ్రి, తప్పి దారియు నెఱిఁగింపఁదగవుగాదు

పాండు. 211

యాచిత సం. వి. ఋ. పుం. 1. యాచకుఁడు 2. ప్రార్థించువాఁడు

యాచితకము సం. వి. అ. న. 1. యాచనవలన సంపాదింపఁబడిన వస్తువు. 2. ఎరవు తెచ్చుకొనిన వస్తువు.

యాచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడుగఁబడినది. 2. యాచించువాఁడు (వాచ.) వి. అ. న. 1. యాచావృత్తి, యాచన.

యాచిష్ణువు. సం. విణ. (ఉ.) యాచనాస్వభావము గలవాఁడు, యాచనాశీలుఁడు.

యాచ్ఞ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. వేఁడుట, అడుగుట. 2. భిక్షావృత్తి, భైక్షజీవనము 3. అనువర్తనము (శే. ని.)

యాజకము సం. వి. అ. పుం. 1. రాజసంబంధమైన యేనుఁగు 2. మదపుటేనుఁగు. మత్తగజము (రం. ని).

యాజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. యజ్ఞము చేయువాఁడు. ఋత్విక్కు.

యాజనము. సం. వి. అ. న. యాగము చేయించుట.

యాజన్యము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞము. (శే. ని.)

యాజన్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. క్షత్రియుఁడు (శే. ని.)

యాజము సం. వి. అ. పుం. 1. వండినయన్నము. ఆహారము 2. యజ్ఞభూమి (రం. ని.)

యాజయిత సం. వి. ఋ. పుం. యాగము చేయించెడి ఋత్విక్కు.

యాజి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. యాగము, క్రతువు. విణ. (న్. నీ. న్.) (సమాసాంతమున) యాగము చేయుచున్నవాఁడు. (సోమయాజి).

గీ. పావనవేదికయందు సమిద్ధమూర్తి వెలుఁగుచుండు తేజమనఁదు వ్రేల్చుఁ బ్రాణములను యాజియట్లంతరమున నొనర్చు, యాగమున వీతకల్మషుఁడై వెలుంగు. భాగ. శాం. 5.149.

యాజుఁడు సం. వి. అ. పుం. యజ్వ, యజ్ఞము చేసినవాఁడు (విగ్రామ్స).

యాజుషము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) యజుర్వేద సంబంధమైనది.

యాజుషుఁడు సం. వి. అ. పుం. యజుర్వేద ప్రకారము కర్మములు చేయువాఁడు.

యాజ్ఞవల్క్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక ముని (యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి), ధర్మశాస్త్రకర్త, శుక్లయజుర్వేద ప్రవర్తకుఁడు.

యాజ్ఞసేని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యజ్ఞసేనుని కూఁతురు, ద్రౌపది.

యాజ్ఞికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) యజ్ఞసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. (కుశ.) తృణవిశేషము.

2 యజ్ఞోపయోగివృతము. అశ్వత్థము, ఖదిరము, పలాశము.

యాజ్ఞికుఁడు. సం వి అ. పుం. 1 యజ్ఞము చేయువాఁడు, యజ్వ, యజమానుఁడు. 2 యాజకుఁడు, ఋత్విక్కు. విణ. (అ ఆ.అ.) యజ్ఞవిద్య చదువువాఁడు, తెలిసినవాఁడు (కే ని.).

యాజ్యము. సం వి అ న 1. యాగదక్షిణ 2. యాగబద్ధనము. (రం. ని) 3 యజ్ఞమున కుపయోగించు స్థలము మొ. (వాచ)

యాజ్యుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) 1. యజ్ఞసంబంధమైనవాఁడు. యజ్ఞమునఁ బ్రధానముగా నుద్దేశింపఁబడినవాఁడు. 2. శాస్త్రప్రకారము యజ్ఞము చేయుట కర్హుఁడు. వి. అ. పుం 1. యజ్వ యాగము చేయువాఁడు. 2. ఇతరునికై యజ్ఞము చేయువాఁడు.

యాత సం. వి ఋ స్త్రీ 1. తోడికోడలు, మగని సోదరునిభార్య వి. ఋ పుం. 1. పథికుడు. బాటసారి, వెళ్లువాఁడు, 2. అత్త, భార్య తల్లి 3 మేనమామభార్య (రం ని.).

యాతన(ము). సం వి ఆ స్త్రీ. 1 తీవ్రవేదన, బాధ 2. నరకదుఃఖము.

యాతము సం. విణ (అ ఆ.అ) కడచినది, గతించినది, గతము. వి.అ న. 1. అంకుశముతో నేనుఁగును దోలుట, నడిపించుట. 2. గతకాలము, కడచిన దినములు

యాతయామము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) 1. పాసినది, రుచిచెడినది 2. ఉచ్ఛిష్టమైనది, తిన మిగిలినది. 3. జీర్ణించినది, వయసుమరలినది.

యాతవ్యుఁడు సం. వి. అ. పుం. శత్రువు, యుద్ధార్థము వెళ్ళఁదగినవాఁడు. విణ. (అ. ఆ.అ.) గంతవ్యుఁడు (వాచ.).

యాతుఘ్నము. సం వి అ. పుం. గుగ్గులు. (రాక్షసులఁ బోఁగొట్టునది)

యాతుధానుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. రాక్షసుఁడు, 2 నిరృతి (శ ర).

యాతువు. సం. వి ఉ. పుం 1. బాటసారి, పాంథుఁడు. 2 వాయువు. గాలి 3 సమయము, వేళ. 4 యముఁడు (శ ర) వి ఉ న. 1 పిశాచము, రాక్షసుఁడు వి వెళ్లువాఁడు. 5 పాపము (కే.ని.)

యాతృకుఁడు సం. వి. అ పుం బాటసారి, మార్గస్థుఁడు

యాత్ర సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1 ప్రయాణము వెళ్లుట, గమనము .. సేన వెడలుట, దాడి వెడలుట 3. తీర్థమునకుఁబోవుట 4. మహోత్సవము. 5. ఉత్సవదినము. 6 జాతర. 7. జీవిక, జీవసాధనము 8. (కాలము) కడపుట 9. [illegible] 12 ఉపాయము. 13. సాధనము.

యాత్రసంచి. వి. (యాత్ర + సంచి) అసిమి సంచి, ఒకవిధమగు చిన్న గోనె (బ్రౌ ని.).

యాత్రికము. సం. విణ (అ. ఆ. అ.) యాత్రకు సంబంధించినది. (నక్షత్రము, సాధనము మొ.)

యాత్రికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. బాటసారి, మార్గస్థుఁడు. 2. తీర్థవాసి. తీర్థయాత్ర చేయువాఁడు.

యాథాకథాచము. సం. విణ. అ. ఆ. అ. 1 ఏసందర్భమునసైనఁ దటస్థించినది. ఏసందర్భమునసైన వచ్చినది 2 అప్పుడపుడు సంభవించినది, తాత్కాలికమైనది.

యాథాకామి సం వి న్ పుం. తనయభిప్రాయప్రకారము పనిచేయువాఁడు, తనయిష్టము వచ్చినట్లు పనిచేయువాఁడు.

యాథాకామ్యము. సం వి అ. న. తనయిష్టము వచ్చినట్లు పనిచేయుట, తన యభిప్రాయుప్రకారము పని చేయుట.

యాథాతథ్యము సం. వి అ. న. 1. సత్యత్వము, యాథార్థ్యము, సరళత, తిన్నఁదనము.

యాథార్థ్యము. సం వి. అ న. 1. సత్యత, వాస్తవికత్వము. 2. న్యాయము! అర్హవము.

యాదఃపతి. సం. వి. స. పుం. 1 సముద్రుఁడు, సముద్రము. 2. వరుణుఁడు (నీటికి ప్రభువు)

యాదము. క్రి. విశ. గాఢముగా.

సీ అమృతాబ్ధి సొచ్చి యాదము నిగ్రహోయిన పీతాంబరుఁడు బిట్టు బెదరిలేవ. కు. స. 11 57?

యాదతము. సం. వి అ న 1. యాదవులకు సంబంధించినది. 2 గోమహిషాదిక ధనము, పశుధనము

యాదవి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

యాదవుఁడు. సం. వి అ పుం యదువంశమునఁ బుట్టినవాఁడు, యదువంశపు రాజు. 2. శ్రీకృష్ణుఁడు.

యాదస్సు సం వి. స్. న. క్రూరమైన జలజంతువు, నీటిజంతువు.

యాదృక్షము. సం. విశ (అ. ఈ. అ.) దేని వంటిది. ఏవిధమైనది.

యాదృచ్ఛికము సం. విశ (అ ఈ అ.) 1. తనంతటఁ దానే తటస్థించినది, ప్రయత్నము లేకయే వచ్చినది. 2 ఆకస్మికమైనది. అనుకొనకయే సంభవించినది.

యాదృశము. సం. విశ. (అ. ? . ఈ. అ.) యాదృక్షము.

యాదోనాథుఁడు సం. వి అ. పుం. 1 సముద్రుఁడు. 2 వరుణుఁడు.

యానకము. సం. వి అ న. వాహనము, బండి మొ

యానపాత్రము. సం. వి. అ న. నౌకాభేదము. జోగు జనులెక్కి పోయెడి యోడ.

యానము. సం. వి. అ. న. 1. గమనము, ప్రయాణము. 2. శత్రువులమీఁదికి వెళ్లుట, దాడివెడలుట. (రాజ్యతంత్రము నందలి యానగుణములలో నొకటి). 3. వాహనము. (బండి, రథము, పల్లకి, అశ్వము, గజము మొ.) ఇది పంచవిధము. 1. సంధానయానము. 2. ప్రసంగయానము 3. విగృహ్యయానము. 4. సంభూయయానము 5. ఉపేక్ష్యయానము.

క. కరితురగరథపదాతులు, ధరణీదేవునకు గంగపా? నిచ్చినభూ, వరుఁడు రవిబింబ శత భా, సుర యానములెక్కి తిరుగు సురలోకమునన్ భా. పం. వి 1 5 7

యానముఖము సం వి. అ న బండియొక్క ముందుభాగము. కాఁడి కట్టెడివైపు, చోటు.

యాపకము సం విశ. (అ.ఆ.అ) యాపనము చేయునది.

యాపన. సం వి. ఆ స్త్రీ యాపనము

యాపనము సం వి అ. న 1 వెళ్ళునట్లు చేయుట, పంపుట. 2 వెడలగొట్టుట, బయటికిఁ ద్రోల చేయుట 3 కాలక్షేపము చేయుట, కాలము గడుపుట

యాప్త. సం. వి. అ. స్త్రీ. [illegible]

యాప్తకములు సం. వి అ పు ద్వి. వ పునర్వసూ నక్షత్రములు (వై ని).

యాప్యము. సం విశ అ. అ అ) 1 త్రోసివేయఁ దగినది, నిరాకరింపఁ దగినది 2. నీచమైనది. అధమమైనది. 3. నింద్యమైనది 4. వ్యాధి విశేషము

యాప్యయానము. సం. వి అ న. పల్లకి, సవారి

యాభము. సం. వి. అ. పుం. మైథునము. సురతము

యామకుఁడు. సం. విశ, (అ.ఆ.అ.) వెళ్ళువాఁడు పోవువాఁడు. వి. అ పుం. పథికుఁడు, బాటసారి (కే.ని).

యామఘోషము. సం. వి. అ. పుం 1. కోడిపుంజు. ✓ఆ. స్త్రీ. (ప్రతిజామునకు గంటలు కొట్టెడు) ఘటికాయంత్రభేదము. ఒకానొక యంత్రము.

యామనాలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యామఘోషము.

యామము. సం. వి. అ. పుం. జాము అహోరాత్ర కాలములో నెనిమిదవ భాగము. మూఁడు గంటల కాలము. 2 యమము, యోగవిశేషము 3 సంయమము, నిగ్రహము. 4. సామభేదము (కే.ని.).

యామలము. సం వి. అ న. 1 జత. యుగళము. కవ. 2. తంత్రశాస్త్రభేదము.

యామవతి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. త్రియామ. రాత్రి.

యామాత. సం. వి. = జామాత

యామి. సం. వి. ఇ ఈ. స్త్రీ. 1. స్వస. అఁడు తోఁబుట్టువు 2. రాత్రి, రేయి. 3. కోడలు. స్నుష (ఆ. ని.) 4. పూజ్యస్త్రీ, కులస్త్రీ యముని భార్యలలో నొకతె. (వాచ.) 5. దక్షిణదిక్కు. 6. యమయాతన. 7. భరణీ నక్షత్రము.

యామిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రాత్రి. 2. పసుపు (ఆ. ని.).

యామికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కావలివాఁడు, ఆరక్షకుఁడు. రాత్రి కావలి కాచువాఁడు.

యామిత్రము. సం. వి. = జామిత్రము.

యామిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. రాత్రి. 2. పసుపు.

యామినీపతి. సం. వి. ఇ. పుం. 1. చంద్రుఁడు. 2. కర్పూరము.

యామీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాత్రి.

యామీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

యామునము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) యమునా నదీసంబంధమైనది. వి. అ. న. నీలాంజనము, ఒకవిధమైన కాటుక.

యామునాచార్యుఁడు. వి. వైష్ణవాగ్రేసరుఁడు. ఆళవందారు, వైష్ణవమతోద్ధారకుఁడు.

గీ. యామునాచార్యుఁ డొక్కఁడు నిమహాత్ముఁ
డొక్కఁడును గాదె మనకెల్ల బుద్ధిఁ జెప్పె.
ఆము. 4, 89.

యామునేష్టకము. సం. వి. అ. న. సీసము.

యామేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. భాగినేయుఁడు, మేనల్లుఁడు.

యామ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. దక్షిణదిక్కు. 2. రాత్రి.

యామ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. దక్షిణదిక్కున నున్నది. 2. యమునిసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. 1. చందనము. 2. పసుపు (రం. ని.) 3. భరణీనక్షత్రము.

యామ్యాయనము. సం. వి. అ. న. దక్షిణాయనము.

యామ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. యమభటుఁడు. అగస్త్యుఁడు.

యామ్యోద్భూతము. సం. వి. అ. పుం. ఒకసొం... ...ము, (శ్రీ)తాళము (వై. వి.).

యాయజూకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పలుమారు యజ్ఞములు చేయు స్వభావము కలవాఁడు. యజ్ఞ శీలుఁడు. పలుమారు యజ్ఞములు చేయువాఁడు.

ఉ. ... నియమముఁ బీచె గ్రొన్ననతావిగ లి, యాయ చు
యాయజూకాగ్నిహోత్రములు. పలగొను శిఖ
... దొప్పు మిగులె
ద్వి. ... 3. 149 పొ 15 పం.

యాయావరము. సం. వి. అ. పుం. 1. అశ్వమేధ యాగమునిమిత్తమై యొసఁగఁబడిన గుఱ్ఱము 2. రాజశేఖరుఁ డను నాలంకారికుఁడు పుట్టిన వంశము పేరు. వి. అ. న. ఆయవారము, ఇంటికిఁ దిరుగుచు ధాన్యమునుగాని బియ్యమునుగాని యాచించుట.

యాయావరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తిరుగుచు తిరుగువాఁడు, భ్రిమ్మరియైనవాఁడు స్థిరనివాసము లేనివాఁడు వి. అ. పుం. 1. తిరిగెడి భిక్షుఁడు, ముని 2. జరత్కారుఁడను పేరుగల ముని

యాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) వెళ్లుచున్నవాఁడు, గమి.

యావకము. సం. వి. అ. పుం, న. 1. యవాన్నము యవాహారము 2. లత్తుక ఎఱ్ఱరంగు 3. సగము పండినయవలు (వై. ని.). ఈ కాలు మినుములు

యావచ్ఛక్తి. సం. అవ్య. క్రి. విణ. శక్తికొలఁది సాధ్యమైనంతలో

యావజ్జీవము. సం. అవ్య. క్రి. విణ. బ్రతికియున్నంత వఱకు ప్రాణమున్నంతకాలము.

యావత్. సం. విణ. (త్. తీ. త్.) (ఇది తెనుఁగున సమాసపూర్వపదముగనే ప్రయుక్తము.) సాకల్య

మున ఉదా. యావజ్జీవము పరిమితి-యావచ్ఛక్తి సాకల్యము—యావద్ధనము

యావన. సం వి. ఆ స్త్రీ నింద (కే ని)

యావనము సం విశ. (అ. ఈ అ) యావన సంబంధమైనది. వి అ. పుం ధూపద్రవ్యము. గిల్లమడ్డి.

యావనాలము. సం. వి. అ పుం. ధాన్యవిశేషము, జొన్న

యావనాలి. సం వి ఈ స్త్రీ యావనాలములనుండి పుట్టిన శర్కర

యావనాళశరము సం. వి అ. పుం గిరిభేదము.

యావన్మాత్రము. సం విశ. (అ. ఆ అ.) ఎంత పరిమాణముగలది, ఎంతదూరముగలది

యావము. సం. విశ (అ ఆ అ.) యవసంబంధమైనది. యవలతో చేసినది వి. అ పుం. 1 యవాన్నము 2. లత్తుక-ఎఱ్ఱరంగు 3. ... 4 మాసము (కే. ని) 5 మాషము

యావశూకము. సం. వి. అ. పుం. యవక్షారము సురేకారము. పెట్లుప్పు (లై ని).

యావసము. సం. వి. అ. పుం. 1. గడ్డిమేటి. 2 గోగ్రాసము, మేత. 3. మిత్రుఁడు (కే.ని.).

యాష్టీకుఁడు సం. విశ. (అ. ఈ. అ) దుడ్డు కఱ్ఱతో యుద్ధము చేయువాఁడు. కఱ్ఱ యాయుధముగాఁ గల వాఁడు. వి. అ. పుం. దుడ్డుకఱ్ఱ యాయుధముగాఁ గల యోధుఁడు.

యాస. సం. వి ఆ. స్త్రీ. మదనశలాకచెట్టు (రం.ని.).

యాసము. సం. వి అ. పుం. ప్రయత్నము, పూనిక (ఆ. ని.). తీఁగెకసింద. యవసము (వ్య వి.).

యాస్కుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తము రచించిన యొకగ్రంథకర్త

యి

యియక్షువు. సం. విశ. (ఉ) యజింప నిచ్ఛగలవాఁడు. యాగము చేయగోరువాఁడు.

యియాసువు. సం విశ. (ఉ) పోవనిచ్ఛగలవాఁడు. వెళ్లఁగోరువాఁడు

యు

యుంజానుఁడు సం వి. అ పుం సారథి, ... తోలువాఁడు 2 బ్రహ్మముతో నైక్యము ... గింప యోగాభ్యాసము చేయుచున్న బ్రాహ్మణుఁడు 3 బ్రాహ్మణుఁడు

యుక్త. సం వి. ఆ. స్త్రీ ...విశేషము ... (వ్య వి)

యుక్తము. సం విశ. (అ. ఆ అ) 1. కూడుకొన్నది, చేరికొనినది. 2 న్యాయ్యమైనది ... ఉచితమైనది 4 లెక్కకు కలియకూడినది. వి. అ ... దారం.

యుక్తరథము. సం. వి. అ పుం కదిసెడు రసాయనము (వీర్యమ్ము)

యుక్తరస సం. వి. ఆ స్త్రీ ... రాష్ట్రము (వ్య. వి)

యుక్తరూపము. సం. వి. (అ ఆ. అ.) తగినది యోగ్యమైనది.

యుక్తాయాసము. సం. వి. న్. న. కాష్ఠ, కుద్దాలము, కఱుగుద్దలి (రం. ని.).

యుక్తి. సం. వి ఇ. స్త్రీ. 1 కూడిక, కలయిక 2. ఉపాయము, సాధనము 3. పన్నుగడ, యోజన. 4. న్యాయము, సకారణముగా నివయములను తెలుపుట. 5. ఊహ. అనుమతి 6. కారణము. హేతువు. 7. వ్యవహారము. 8. అర్థాలంకారము. ఉద్దేశమును సూచించుట. ఉద్దేశమును మఱుఁగుగాఁ జెప్పుట. 9. నాటకాంగ విశేషము 10. విధము (ఈయర్థమాంధ్ర గ్రంథములలో కానవచ్చుచున్నది.)

కం చూడగ శివభక్తునిఁ గని, వేడుక గొం యాడఁడేని వ్యర్థయాతని మిథ్యాడంబర దేవ ర్చన, యోడునఁబోసిన జలంబు యుక్తిను హేశ

శివసా. 154

సంఘటన, యోగము

కం. కురుముఖ్యులు ధృతరాష్ట్రవిదురభీష్ములు గురులు మాకు ద్రుపదప్రభుఁడున్, గురుఁడు మురాంతకుఁడు జగద్గురుఁడై సఖమతిమునను నగున్ శుభయుక్తుల్. భార. ఆ. ౧౭.

యుక్తికరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఉ. అ.) తగినవాఁడు. అర్హుఁడు (యుక్తి చేయువాఁడు. వ్యుత్పత్త్యర్థము) 2. రుజువుచేయఁబడినవాఁడు, నిరూపింపఁబడినవాఁడు.

యుక్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరబ్రహ్మముతో నైక్యముచెందిన యోగి. బ్రహ్మైక్యానుసంధానముగల సన్యాసి. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియుక్తుఁడు, అధికారమున నియోగింపఁబడినవాఁడు అధికృతుఁడు.

ఉ. ధర్మసుతుఁడు పెంచె ననుఁ దాన తురంగమశాస్త్రశిక్షకుం, గర్మరుఁ జేసి యాత్మతురంగముల కెల్లను నన్న యుక్తుఁగా నర్మిలి,నిల్పె. భార. విరా. 1. 267

యుగంధరము. సం. వి. అ. న. 1. బండిలోనగు వానిరొగ, కూబరము కాఁడికట్టెడి కఱ్ఱ. 2. పర్వతభేదము (వాచ.) 3. సాల్వదేశములోని యొకరాష్ట్రము (వై. ని.)

యుగకీలకము. సం. వి. అ. పుం. కాఁడిశీల (బండిశీల).

యుగపత్. అవ్య. (దీనికిఁ దెనుగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.) ఒకమాఱుగా, ఒకపర్యాయముగా.

యుగపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. యుగపత్త్రము.

యుగపత్త్రము. సం. వి. అ. పుం. కోవిదార వృక్షము. తుమికిచెట్టు, ఎఱ్ఱకాంచనము.

యుగపార్శ్వగము. సం. వి. అ. పుం. మరపుఁగుఁగాఁడి మోసెడియెద్దుల దాపునఁ గట్టెడి యెద్దు.

యుగము. సం. వి. అ. పుం. 1. బండి,నాఁగలమున్నగువాని కాఁడి (న.) 2. జత. కవ. 3. యుగ్మము, ఏకాన్వయముగల రెండుశ్లోకములు. 4. ప్రపంచకాలవిశేషము. (కృతత్రేతాద్వాపరకలియను యుగములు నాలుఁగు) అనేక సంవత్సరముల కాలము. దీర్ఘకాలము. 4. నాలుగు సంఖ్యకు సంకేతపదము. 6 నాలుగు మూరల పరిమితిగల కొలత: భార. 7. ఒకానొక యోషధి బద్ధి.

యుగలకము. సం. వి. = యుగలము.

యుగలము. సం. వి. అ. న. 1. జత. కవ, ద్వయము. 2. ఏకాన్వయముగల శ్లోకద్వయము.

యుగలాక్షకము. సం. వి. — యుగలాఖ్యము.

యుగలాఖ్యము. సం. వి. అ. పుం. వ్యాఘ్రము బర్బూరము.

యుగళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. — యుగలము.

యుగవర్తకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శని. (వై. ని.)

యుగాంతము. సం. వి. అ. పుం. యుగము యొక్క అంతము. ప్రళయకాలము, మహాప్రళయము, మధ్యాహ్నము.

యుగాంశకము. సం. వి. అ. పుం. సంవత్సరము ఏఁడు ఏడాది.

యుగి. సం. వి. న్. పుం. సాంగవేదవేత్త (వై. ని.).

యుగ్మకము. సం. వి. అ. న. యుగ్మము.

యుగ్మపత్రము. సం. వి. అ. పుం. కోవిదార వృక్షము, ఎఱ్ఱకాంచనము.

యుగ్మపత్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శింశుపావృక్షము.

యుగ్మము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సరిసంఖ్యగలది. వి. అ. న. జత, యుగలము. 2. కూడిక, కలయిక. 3. కవలు, 4. ఏకవాక్యముగా నుండెడి పద్యములు. 5. మిథునలగ్నము 6. తిథివిశేషయోగము (వాచ.)

యుగ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కాఁడికట్టఁదగినది, గుఱ్ఱము, ఎద్దు. మొ. వి. అ. పుం. 1. కాఁడికట్టఁబడిన ఎద్దు మొ. రథాశ్వము, రథము నీడ్చుటకుఁగట్టెడు గుఱ్ఱము. అ. న. 1. వాహనము, బండి. మొ. 2. శివునివిల్లు., శివధనుస్సు. (వై. ని.)

యుజము. సం. విణ. (జ్. 1 సహాయకము 2 సరసంఖ్యగలది (శై. ని.).

యుజినుఁడు సం. వి అ పుం వాయువు, గాలి (వై. ని.).

యుజుఁడు సం. వి జ్. పుం. సమాధిలోనున్న వాడు.

యుతకము సం. వి అ న. 1 జత, కవ, 2. మైత్రి, చెలిమి 3. అగణము. పెండ్లికాలమున వధూవరుల కిచ్చినసొమ్ము (పెండ్లిబహుమతి) 4 స్త్రీ ధరించెడి యొకరకము వస్త్రాదికము. 5 స్త్రీ వసనాంచలము. అడుదాని పైటకొంగు. 6 స్నేహమేర్పఱచుకొనుట, 7. ఆశ్రయము సళణము దిక్కు 8 కూర్పాగ్రము చేటయంచు 9 పాదాగ్రము కాలిముందుభాగము 10 సంశయము.

యుతము సం విణ (అ అ అ) 1. కలిసినది. మిశ్రితమైనది 2 కలిగియున్నది కూడినది 3 విడఁదీయఁబడినది వేఱుపడ్డది 4 లెక్క కలియఁగూడినది వి అ న 1 పోరు సన్నము 2. గ్రహయుద్ధము

యుద్ధరంగుఁడు సం. వి అ పుం కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి (శై. ని.)

యుద్ధసారము సం. వి అ పుం గుఱ్ఱము (శై. ని.)

యుద్ధము సం వి. ధ స్త్రీ. యుద్ధము, కయ్యము పోరు

యుధానుఁడు. సం. వి అ. పుం. 1. యోధుఁడు, క్షత్రియుఁడు. 2 శత్రువు. వైరి.

యుధిష్ఠిరుఁడు. సం. వి అ పుం. 1. యుద్ధమున స్థిరుఁడు (జంకనివాఁడు.) పాండవజ్యేష్ఠుఁడు, ధర్మరాజు. 2. ఇంద్రుఁడు (వై. ని.).

యుధుఁడు. సం. వి ధ్ పుం. యోధుఁడు వీరుఁడు.

యుధ్మము. సం. వి. అ. పుం. 1. యుద్ధము. 2. బాణము, అమ్ము 3 ధనస్సు, విల్లు. (విల్యమ్సు)

యుధ్మఁడు. సం వి అ. పుం యోధుఁడు. (విల్యమ్సు).

యుయుత్స సం వి ఆ. స్త్రీ. యుద్ధము చేయవలయు ననెడి యిచ్ఛ, కయ్యమునందలి కోరిక.

యుయుత్సువు సం విణ. ఉ. యుద్ధముచేయవలయునని కోరుచున్నవాఁడు. పోరసిచే గలవాఁడు. వి ఉ పుం. పోట్లాడువాఁడు కలహశీలుఁడు జగడమాడెడివాఁడు.

యుయుధానుఁడు. సం. వి. అ పుం 1 ఇంద్రుఁడు. 2. క్షత్రియుఁడు, యోధుఁడు 3 సాత్యకి

యుయువు సం వి ఉ పుం అశ్వము, గుఱ్ఱము,

యువ. సం విణ (న్ న్. న్.) 1 ప్రాయపువాఁడు, పడుచుఁదనముగలవాఁడు. (పదియాఱేండ్లు మొదలు ముప్పదియేండ్ల వఱకుగల వయస్సుగలవాఁడు) 2 బలవంతుఁడు, ఆరోగ్యవంతుఁడు 3 శ్రేష్ఠుఁడు. మంచివాఁడు. వి న్ పుం 1 పడుచువాఁడు తరుణుఁడు. 2 (వ్యాక) పెద్దవాఁడు బ్రతికియుండునపుడు అవశ్యముఁబుట్టినవారిలోఁ జిన్నవాఁడు 3. అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి. ధాత, తరువాతిది.

యువఖలతి సం విణ (ఇ. ఈ. ఇ) యౌవనమునందు బట్టతలగలవాఁడు, బట్టతలగలది.

యువగండము. సం వి అ పుం. పోత్రపుబొటిమె పడుచువాండ్రకు గండస్థలమున బయలుదేఱు పొక్కు.

యువతి సం. వి. ఈ స్త్రీ. 1. పడుచుఁదనముగల గల స్త్రీ తరుణవయస్కురాలు. (పదియాఱేండ్లు మొదలు ముప్పదియేండ్లవఱకుగల వయస్సుగల స్త్రీ. 2. కన్యారాశి. 3. పసుపు.

యువతిష్ట. సం. వి. అ. స్త్రీ. స్వర్ణయూథిక (వాచ.) (వృ. వి).

యువరాజు. సం. వి. అ. పుం. చిన్నరాజు. పట్టమహిషికిఁ బ్రథమపుత్రుఁడై పట్టాభిషేకమునకర్హతగల రాజపుత్రుఁడు.

యుష్మద్. (సమాసాదియందుఁ బూర్వపదముగా నుండి మీరు అను నర్థమిచ్చెడి) మధ్యమ పురుష సర్వనామము. ఉదా. యుష్మదాగమనము. యుష్మత్కారుణ్యము మొ.

యుష్మదీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మీసంబంధమైనది భవదీయము

యుష్మాదృశుఁడు సం. విణ. (అ ఆ అ) మీవంటివాఁడు, భవాదృశుఁడు.

యూ

యూక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేను.

యూకము. సం. వి. అ. పుం. పేను.

యూతి సం వి ఇ. స్త్రీ. మిశ్రముచేయుట. కలుపుట ఏకమగుట.

యూథనాథము సం. వి. అ పుం తెగకు ముఖ్యమైన యేనుఁగు పరికాఁడు, గజరాజము.

యూథపము సం. వి. అ పుం. యూథనాథము.

యూథము. సం వి. అ. న. మంద. సజాతీయ పశుపక్ష్యాదిసమూహము. (గొఱ్ఱెలమంద. పశులగుంపు.)

యూథి సం. వి ఈ స్త్రీ. యూథిక (వృ. వి)

యూథిక. సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. ఒకజాతిమల్లె అడవిమొల్ల (వృ. వి) 2. పెద్దగోరంట. (వృ వి) .(శ. ర.).

యూపకటకము. సం. వి. అ. పుం. యూపస్తంభముపై నుంచెడి గుండ్రనికఱ్ఱబిళ్ల.

యూపకర్ణము. సం. వి. అ. పుం (యూపమునకుఁ జెవివంటిచోటు.) నేతితోఁ దడుపఁబడెడి యూపస్తంభ భాగము.

యూపద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. ఖదిర వృక్షము: చండ్రచెట్టు.

యూపద్రువు. సం. వి. ఉ. = యూపద్రుమము.

యూపము సం. వి. పుం. 1. యజ్ఞపశువును గట్టుటకై పాతినకొయ్య. 2. జయస్తంభము. జయమును సూచించు స్తంభము. 3. గంగరావి చెట్టు.

యూవు. సం. వి ఉ పుం. యూపము (వై ని).

యూష. సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1 ఛాయ 2 వా స. (కే. ని.).

యూషము సం. వి అ పుం. 1 పీంస (కే ని.) 2 బ్రహ్మదారు వృక్షము. (వాచ.) 3 పం. సప్పైన పదార్థమువేసి కాచిన చేరపులుసు, పప్పుచారు

యొక్క అను షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయము (ఇదిసమాసవిగ్రహవాక్యములయందే కానవచ్చును) 1 సంబంధార్థకము ఉదా—వాని పుస్తకము = వాని యొక్క పుస్తకము. 2 కర్త్రర్థకము

సీ కోరి ఫలార్థులై వారలయొక్కన ప్రాఁకుల మొదలకులు వీఁకఁబట్టి భార. ఆది 5 169 (వారలయొక్కన ప్రాఁకులు—వారలయొక్క యొక్కన ప్రాఁకులు — అనఁగా వారిలెక్కిన ప్రాఁకు లని భావము)

కం. నీవగచిన యీయర్థము. భార. ఆది. 5 121.

కం అనిలజు పుట్టినదివసము, నన యఁట దుర్యోధనుఁడు భార. ఆది. 5 105.

యోక్త సం విణ. (ఋ. స్త్రీ. యు) యోజన చేయువాఁడు, యోగకర్త

యోక్త్రము సం వి అ న 1. త్రాడు. పలుపు. పగ్గము 2. అంగుళి (కే ని.)

యోగక్షేమము. సం. వి. అ. న సంపద సంపాదించుటయును సంపదను పదిలపఱుచుటయును.

యోగజము సం. వి. అ. న. అగరుచందనము పుం. (న్యాయ) అలౌకికసన్నికర్ష విశేషము. విణ. (అ.ఆ.అ.) యోగమువలన జన్మించినది.

యోగదానము. సం వి. అ. న. మోసముగలదానము.

యోగనిద్ర. సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. యుగాంతమున శ్రీవిష్ణుని నిద్ర. 2. దుర్గాదేవి.

యోగపట్టము సం. వి. అ. న. యోగి ధ్యానసమయమున వీఁపుమీఁదనుండి మోఁకాళ్లమీఁదికి చుట్టి

రెట్టుకొనెడిబట్ట, అవసక్థిము. యజ్ఞోపవీతమువలె యోగి ధరించఁదగిన సూత్ర భేదము.

యోగపట్టె. మి. వి. (యోగము+పట్టె) యోగులు జందెమువలె వేసికొనెడి పట్టలో వగువానితో నేసిన వస్త్రె.

సీ పంచవన్నెల యోగపట్టె పొందుగవైచి ప్రొద్దు నిద్రవుమేనఁ బూఁదిఁ బూసి సారంగ 3 181.

యోగిపదకిము. సం. వి అ న. యోగపట్టణము.

యోగపీఠము సం. వి అ న దేవతల యొక్క ఆసనము

యోగమాయ సం. వి ఆ స్త్రీ 1. ప్రపంచకసృష్టిని మిత్తమగు భగవంతుని శక్తి 2 దుర్గాదేవి

యోగము. సం వి. అ. పుం. 1 కలయిక, కూటమి; యు..., కూర్పుట. 2 ఉపాయము. 3. కవచము 4 ధ్యానము, చిత్తవృత్తినిరోధము. 6 ఇంద్రియ నిగ్రహము 6 ఐక్యానుసంధానము, జీవాత్మను పరమాత్మయందు ఐక్యము చేయుట. 7. అపూర్వ వస్తులాభము 8 దేహస్థైర్యము. 9. శబ్దార్థయో గము. 10. భేషజము, ఔషధము 11. ఒకానొక శాస్త్రము (రాజవథ యోగము) 12. ద్రవ్యము ధనము 13. కార్మణము, చిల్లంగి 14. సముదా యార్థమున ననుకూలమైన వ్యుత్పత్తిశక్తి గుటి, అవ యవశక్తి 15. అన్యథా యూహ ప్రతిపాదనము. 16. జ్యోతి. 17. న యోగ విశేషము; సంబంధవిశే షము. (సిద్ధయోగము, అమృతయోగము) 18. ఫలము, మోక్షము 19. (వ్యాక.) సూత్రము 20 (జ్యోతి) గ్రహ కూటమి. (రాజయోగము సాధన యోగము.) 21. వేగము (కే. ని.)

యోగిరేకము. సం. వి. అ పుం నారంగము నారింజ (వై ని.)

యోగరత్నము. సం. వి. (అ అ. ఐ.) అవయవశక్తి సముదాయశక్తి, చేతనుగూడ నొక పదార్థమును దెలుపుటము. పంకజము ఆతపత్రము మొ.

యోగవాగ(ము)లు. మి. వి. బ.) యోగము+వాగ (ము లు) అతిరహస్య మార్గమున బోయెడి యోగ ద్దలు మెట్టెడు పావకోళ్లు.

ద్వి యోగవాగలు మెట్ట నుద్యక్తుఁ డగుచు, వాగలు గిరులపైఁ బదిలమే యనుడు.

పండితా. పర్వ 384 పా.

సీ. ... పైకప్పుకొనుగోరు పడముపద్మ.

గీ. కవచముగఁ జేసి యోగవాగములు ఫాల, నయనమును మటి స్వర్ణవేదియు నొసంగ

చెన్న. 87.

చం. పదముల యోగవాగలను పాణితలంబున నాగకృత్తమున్, మదుట విభూతిరేఖయు మనోజ్ఞకటీతటిఁ గావిచీరె. అహ 3. 5.

ద్వి ఘనమైన యోగవాగఁబులఁ దొడగి, తన యొడగఁ జికిలిబెత్తముచేతఁబట్టి

ద్వి. శ పా 2 920 పం (బ్రౌ పా.)

యోగవాహము. సం వి. అ పుం (వ్యాక) విసర్జనీ యజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయాను నాసిక్యముల ధ్వని.

యోగవాహి సం వి న్ పుం, 1. క్షారము 2 పాదరసము

యోగసారము సం వి. అ. పుం అన్ని జబ్బులకు గడచెడిమందు సర్వరోగహరమగు చింతామణి.

యోగాచారుడు. సం వి. అ. పుం. విజ్ఞానమువకు నిత్యత్వమును బోధించు బౌద్ధమతావలంబి.

యోగాధమనము సం, వి. అ. న. మోసముగల తాకట్టు, వంచనగల కుదువ.

యోగారూఢుడు సం వి అ అ. నిశ్చలమగు సమాధియందున్నవాఁడు.

యోగాసనము. సం వి అ. న. నిశ్చలధ్యానము చేయుటకుఁదగిన యాసనము. (స్వస్తికాస నము మొ.)

యోగి. సం వి. (న్. నీ. న్.) 1. అన్వితుఁడైన వాఁడు. కలిగియున్నవాఁడు, 2. యోగమభ్యసించు వాఁడు, యోగాభ్యాసము కలవాఁడు వి.న్.పుం. 1 ధ్యానవనిష్ఠుఁడు, సన్యాసి; మంత్రశాస్త్రజ్ఞుఁడు; మాంత్రికుఁడు 3. యోగమతానుసారి, యోగ

మహావలంబి 4 పంకగజాతివిశేషము. 5. నారంగము, నారింజ (వృ. వి.) యావశూకము, ఒకానొకయుప్పు (కే. ని.).

యోగించే. కం స. క్రి కూర్చు
గీ. శుష్కములు దెబ్బలేకున్నచోట నార్ద్రకంబు
నినుమడి యోగింపఁగలుగుగుణము
భేషజకల్పము 21. పా

యోగిని. సం వి. ఈ స్త్రీ 1. మాంత్రికురాలు మంత్రకర్త్రి. 2. భక్తురాలు, సన్యాసిని 3. శివ పరిచారికల లేక దుర్గా పరిచారకలజాతి 4 దుర్గ.

యోగీశ్వరి. సం. వి ఈ. స్త్రీ 1 మంత్రకర్త్రులలో ముఖ్యురాలు, మాంత్రికశ్రేష్ఠురాలు 2 దుర్గ

యోగీశ్వరుఁడు. సం వి. అ పుం 1 యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి 2. యోగిశ్రేష్ఠుఁడు

యోగుడు సం వి. అ పుం 1 విశ్వాసఘాతుకుడు 2 చారుడు 3. నైయాయికుడు.

యోగేశ్వరి. సం వి అ. స్త్రీ 1 దుర్గ 2. వంధ్యా కర్కటి (వృ. వి).

యోగేశ్వరుఁడు. సం. వి అ. పుం శ్రీకృష్ణుడు

యోగేష్టము. సం వి అ. న. సీసకము.

యోగ్య సం. వి. అ. స్త్రీ 1. అభ్యాసము. 2 శాస్త్రాభ్యాసము (మానయోగ్య, ధనుర్యోగ్య అస్త్రయోగ్య మొ. 3. సూర్యుని భార్య 4. గుణనము, హెచ్చువేయుట. 5. ఎఱ్ఱగల్జేరు. రక్తపునర్నవ. (వృ. వి.) 6. భరణీ నక్షత్రము (కే ని.)

యోగ్యత. సం. వి. అ. స్త్రీ (న్యాయ) అర్థశక్తి. ఒకపదార్థమునకు మఱియొకపదార్థము కలిసినపుడు బాధలేకపోవుట, "అగ్నినా సించతి" అనుచోట యోగ్యత లేదు.

యోగ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) అర్హమైనది, తగినది, ఇంద్రియగ్రాహ్యము, ఇంద్రియములచేఁ దెలిసికొనఁదగినది. వి. అ. పుం. 1. పుష్య నక్షత్రము. న. 1. యానము, వాహనము, బండి 2. చందనము, సామక్రవ్యవిశేషము. 3. రొట్టె, అపూపము. 4. పాలు 5. యంత్రము. న స్త్రీ. బుద్ధి. 2. ఒకానొక గంధద్రవ్యము, భరణీనక్షత్రము (కే. ని.).

యోగ్యుఁడు. సం విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. తగినవాఁడు. అర్హుఁడు. 2 సుగుణములుకలవాఁడు. 3. ఒకపనికిఁ దగినవాఁడు 4. యోగమునకుం దగినవాఁడు. 5. నిపుణుఁడు, ఉపాయముగలవాఁడు.

యోచించు. సం. అ. క్రి ఆలోచించు స.ర.)
మ. అనివాతూలుఁడు శేషుఁ డాగ్రహము చేయుం
బూను వాక్యంబులన్, విని యోచించి వినోద
ముగ్గనుట కావేళన్ క్షేమకుండు హారని వాతం
పక... వేం మా. 4 51.

ఇట్లు ప్రయోగమున్నదిగాని యోచనాశబ్దము సంస్కృతమున కానరాదు

యోజకుఁడు. సం. విశే అ. ఆ అ యోజనము చేయువాఁడు

యోజన సం. వి. అ స్త్రీ. 1 సంధానము, కలుపుట. 2 వ్యాకరణానుసారమైన యన్వయము 3 నిర్మించుట, కట్టుట, కూర్చుట 4. స్థితి

కం రాజా యేమని చెప్పుదు, నాజగతీసురుని
మొదటి యణఁకువకును ధా, త్రీజనులు రోయు
నప్పటి, యోజన కాళ్ళఁగ్గమయ్యె నోక
పర్వతమై. ని. ం. ౬. 14. 2.

ఆలోచన

గీ. అట్టి వన్నునుజేరి భయంబులేని, పొలుపుతో
నున్న దీపువుఁబోణిచెంత, ననుచు గవుకున
బట్టరా దరయవలయు, యోజన యొనరించి
సేయుట రాజనీతి. శుక. 2. 249.

యోజనము. సం. వి. అ. న. 1. కలుపుట. సంధానము చేయుట. 2. అన్వయించుట, వాక్యార్థము నన్వయించుట. 3. నాలుగుక్రోసులదూరము ఆమడ. 4. సంయోగము. 5. పరమాత్మ, పుం. మూఁదిగొంటువక్క.

యోజనగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 కస్తూరి 2. వ్యాసుని తల్లియగు సత్యవతి. 3. సీత

యోజనగంధిక. సం. వి. = యోజనగంధ

యోజనపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మంజిడి, మంజిష్ఠ (వృ. వి.).

యోజనవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. యోజనపర్ణి.

యోజనీయము సం. విశ. అ. ఆ. అ. యోజనము చేయఁదగినది.

యోజయిత. సం. విశ. ఋ. ఈ. ఋ. యోజకుఁడు

యోజించు. సం. స. క్రి. ఆలోచించు.

క. యోజింపుమనుచుఁ జెప్పిన, నాజూనంబునకు వచ్చి యమ్మంత్రివరుం, డేజాడఁ బ్రియ మొనర్చెద, రాజున కని తలఁచునమ్మ బునకుఁ దగన్. గావు॰ 2. 77

అ. క్రి. కూర్చు, యోజనసేయు.

శా. . . హారుండు జంతువులకుం బ్రాణాంతకాలంబునం, దోంకారాఢ్యమంత్రరాజము చెవిన్ యోజించు నెల్లప్పుడున్. కాశీ 2. 95

యోటకము. సం. వి. అ. పుం. నక్షత్రమేళనము, నక్షత్రముల కూడిక.

యోత్రము. సం. వి. అ. న. యోక్త్రము.

యోధనము సం. వి. అ. న. 1. యుద్ధము, పోరు. 2. ఆయుధము,

యోధనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యోధుఁడు, వీరుఁడు, యోద్ధ.

యోధము సం. వి. అ. పుం. యుద్ధము. కయ్యము.

యోధి సం. వి. న్. పుం. యోధుఁడు, పోటరి, యుద్ధభటుఁడు, సిపాయి, జగడమాడువాఁడు

యోధుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (యుద్ధము చేయువాఁడు) వీరుఁడు, పోటరి, యుద్ధభటుఁడు, సిపాయి.

యోద్ధ. సం. వి. ఋ. పుం. యోధుఁడు, యుద్ధభటుఁడు.

యోని సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. పుం. 1. స్త్రీ గుహ్యావయవము, ఆఁడుగుఱి 2. జన్మస్థానము, ఉత్పత్తిస్థానము. 3. ఆకరము, గని. 4. గృహము, ఉనికిపట్టు 5 కారణము. 6. పూర్వఫల్గునీ నక్షత్రము 7. జలము, నీరు 8. తామ్రము.

యోనిజము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. యోని నుండి జన్మించినది, జరాయుజము 2. అండజము వాచ.)

యోనిముద్ర. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. (తంత్ర) దేవీపూజాంగమైన ముద్రావిశేషము అంగుళసన్నివేశవిశేషము 2. రతిబంధవిశేషము, మూలబంధము.

యోనిరంజనము. సం. వి. అ. న. ఋతుస్రావము. ముట్టగుట.

యోనిసంకరము. సం. వి. అ. పుం. అశాస్త్రీయమైన పరస్పరజాతి వివాహమువలన వర్ణసంకరమగుట.

యోనిసంబంధము. సం. వి. అ. పుం. వివాహసంబంధము, స్త్రీ పురుష సంబంధము.

యోష సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆఁడుది.

యోషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్యక, చిన్నపిల్ల.

యోషిత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యోష.

యోషిత్తు సం. వి. త్. స్త్రీ. యోష.

యోషిత్ప్రియ సం. వి. ఆ. స్త్రీ పసుపు.

యౌకము. సం. వి. అ. పుం. శ్వాసనిరోధకరోగము, ఊపిరికుట్టు.

యౌక్తికము సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) 1. యోగ్యము, తగినది. 2 యుక్తియుక్తమైనది.

యౌక్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజుయొక్క నర్మసచివుఁడు.

యౌగపద్యము. సం. వి. అ. న. ఏకకాలమందు సంభవించుట.

యౌగికము. సం. విశ. అ. ఈ. అ. యోగమునకు తగినది. 2. వ్యుత్పత్తిగలది, వ్యుత్పత్త్యర్థముగలది.

యౌగికరూఢము. సం. విణ. అ. ఆ. అ. రూఢశ్లేష మందే కాక యౌగికార్థమందు కూడ ప్రయోగము కలది.

యౌగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యోగమతావలంబి, యోగమతము ననుసరించువాఁడు.

యౌతకము. సం. వి. అ. న. అరణము, పెండ్లి కాలమున వధువున కిచ్చిన ద్రవ్యము.

యౌతవము సం. వి. అ. న. పరిమాణము. కొలత, తూనిక.

యౌతుకము. సం. వి. యౌతకము.

యౌధేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యోద్ధ.

యౌనము. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) 1. యోని సంబంధమైనది. 2. వివాహసంబంధమునఁ గలిగిన. వి అ, పుం 1. యోనిసంబంధమువలన కలిగిన పాపము న. గర్భాధానము, షోడశ కర్మలలో ప్రథమసంస్కారము (వై. ని).

యౌనికము సం. వి. అ. పుం. వాయుభేదము, స్వేదమును హరించునది (వై. ని)

యౌవతము. సం. వి. అ. న. యువతీబృందము. యువతీసమూహము,

యౌవనకంటకము సం. వి ఆ పుం. న, వ్రణ భేదము, యువగండము.

యౌవనము. సం. వి. అ న. 1 యువభావము పడుచుతనము. తారుణ్యము (పదునారేండ్లు మొదలు ఏఁబదియేండ్లవఱకుఁ గల ప్రాయము.)

యౌవనలక్షణము. సం. వి. అ న. లావణ్యము 2. కుచము. స్తనము.

యౌవనాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యువనాశ్వుని పుత్రుఁడగు మాంధాత.

యౌవరాజ్యము. సం. వి ఆ న. యువరాజత్వము. లేక యువరాజు యొక్క హోదా.

యౌషిత్యము. సం. వి. అ. న. స్త్రీత్వము. స్త్రీధర్మము.

యౌష్మాకము. సం. విణ. అ ఈ. అ. మీసం బంధమైనది, మీది. యుష్మదీయము.

యౌష్మాకీనము. సం. విణ. అ. ఆ అ. మీసంబంధమైనది మీది యుష్మదీయము.

య్వాగులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మండిగ, అన్నము వండితిసిన కల్లు. (వై. ని).

య్వాగులక్షి. సం వి ఆ. స్త్రీ. పుల్లగంజి (వై.ని.)

ర

ర. తెళ. ఒకానొక అక్షరము,

ర. సం. వి. అ, పు. 1. అగ్ని. 2. కామము. కామాగ్ని 3. క్షయము, నాశము 4 వజ్రము 5 హస్తము. 6. ఋతువు న 1 రుధిరము. నెత్తురు. 2. శిరము. తల. 3 ధాన్యము. 4. ప్రకాశము. 5. గ్రుడ్డు, అండము. 6. కడుపు, కుక్షి. 7 వక్రము వ. భయము. ఆ స్త్రీ. 1 బంగారము, 2. శాల 3. దానము 4. నడచుట. విణ. 1. విరసము. రసహీనమైనది, 2. తీక్షణము, ఉగ్రమైనది. (దీనికి తెనుఁగున స్వతంత్రముగా ప్రయోగము కన బడదు)

ర = రా[1] అవ్య. ప్రశంసాదులను తెలుపును.

(క) ప్రశంసకు.

(వ్యావ) నీవు ర సత్పుత్రుఁడవు.

(చ) ఆశ్చర్యమునకు,

ఉదా:– అద్దిర, బళిర.

(ట) సంతాపమునకు,

గీ, అతనిరాకఁ దలంపక యధికభీతిఁ
బోవుటయు తెచ్చపడి ముండ ... లకటం
మోసపుచ్చెర వన్నని డాసి ... యలిగి
మతిమంతుమెడ బిగ్గ నులిమి చ ...

కేయూర. 3. 74.

(త) సంభావనకు.

కం, నలకూబరుండు రంభం, గలయుట విని చిన్నఁ
బోవు కలభాషిణిరి, మఱి దిరిగిచూచి దీనిం
గలఁచెర యిహ్వార్త తాపకరమై యనుచున్,

కళా. 3. 74.

(ప) వాత్సల్యమునకు.

-చం. జననముఁ జెప్పి యేఁ దెలుప సత్యముసుమ్ము కుంతిభాషణం, బనితనుజత్వజాత కృప నంబుజ మిత్రుఁడు వల్కె... భార. శాం 1. 58

(గ) సంతోషమునకు.

ఉ. నీ చెఱఁ బాసి పోయి రజనీచర చక్రి భజింప ముక్తిపొం, దేచెర యేచెఱం దవుల నే నిఁక. ఆము 4 45.

(ఘ) కోపమునకు

శీ. ఎవ్వఁడవు రోరి నీవు నా యెదురఁ బాఱు, పంచి నేటి బాహుదర్పంబు మెఱసి, యెఱుఁగవుర యోరి నన్ను... వాః. 1 50

మ. ....రూపముం దాల్చి వం, చన నెవ్వాఁడుర చేరినాఁ డట దురాశన్ రంభ నంచున్ వెసన్. కా. 3. 242.

(ఙ) నిందకు.

శ. వంచన రాముదేవిఁ గొనిపచ్చి, వ యట్టులు గాంచు రోరి వ, స్త్రాచర భా ... 4

(చ) ప్రార్థనకు.

ఉ. ఏలర యీ చలం బుడిగి యేలర మనుచ ...

రంతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. దరిద్రుఁడు. దీనుఁడు 2. మందుఁడు, త్వర లేనివాఁడు.

రంతుతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఒకానొక వృక్షము (వై. ని).

రంతువు, సం. వి. ఉ. పుం. 1. ఇఱ్ఱి, జింక. (తెల్లని వెంట్రుకలును మెత్తనితోలునుగల ఇఱ్ఱి) 2 నీవృక్షేరము.

రంగఁడు వి. శ్రీరంగనాథుఁడు (శ. ర.).

రంగజము. సం. వి. అ. న. సిందూరము.

రంగజీవకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. నటుఁడు, నాట్యజీవి. 2. రంగులు వేయువాఁడు, చిత్రకారుఁడు, శిల్పి.

రంగద. సం. వి. ఆ స్త్రీ. స్ఫటిక (వాచ.)

రంగదము. సం. వి. అ. పుం. 1. వెలిగారము, టంకణము. 2. ఖదిరసారము, కవిరి.

రంగదాయకము. సం. వి. అ. పుం. 1 కంకుష్ఠము. 2. ధాన్యభేదము (వాచ).

రంగపత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నీలివృక్షము, నీలి మందుచెట్టు

రంగపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రంగపత్రి.

రంగబీజము. సం. వి అ న. రజతము, వెండి.

రంగభూతి సం వి. ఇ స్త్రీ. ఆశ్వయుజ శుక్ల పూర్ణిమ

రంగభూమి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. నాటక రంగస్థలము, నాటకశాల. 2. యుద్ధస్థానము, సాముచేయుబయలు

రంగమల్లి. సం. వి. ఇ స్త్రీ. వీణ. (అ. ని).

రంగమాత. సం వి. ఋ. స్త్రీ 1 లక్క, ఎఱ్ఱరంగు. 2. కుట్టిని, తార్పుకత్తె.

రంగము సం. వి అ పుం. 1. రంగు, వన్నె 2. నాటకరంగము, నాటకమాడెడుచోటు 3. స్థలము, ప్రదేశము. 4 దర్పము, గర్వము. 5. యుద్ధరంగము, కయ్యపునేల. 6. నృత్యము 7. (శిక్ష) అచ్చును అనునాసికముగాఁ బలుకుట. 9. ఖదిరసారము. 10. వెలిగారము (వాచ.) పుం సం. 1. తగరము. 2. శ్రీరంగపట్టణము.

రంగము. వి. నోదె (శ. ర.)

రంగ (గా) రి. వి (రంగు + అరి³.) రంగులు వేసి జీవించు ఒకానొకజాతి. (శ. ర.)

రంగరించు = రంగలించు.

అ. పిడకబూడిదయును బెంపొందుకలబంద రసము నాముదమును రంగరించి, తలకు నంటనిలుచుఁ దబుదైనవెక్కులు, వగకుఁ బొన్న కాయ వరుసఁ గూర్చి. (చి. కి. చి. ని)

రంగలరు. అ. క్రి. (రంగు + అలరు) శోభిల్లు, ఒప్పు. వ. హరిద్రాచూర్ణమునర్ఘదజోవర్ణ విశీర్ణాత్యర్ణవ యోరుహావరాగరంజితార్ణో నిషిక్తంబులైన

చలువ నిగనిగని జిలుగుపావడలు హేమాంబ
రమ్ములు తెలుగున రంగలర...
అందు. 3. 58.

రంగలాసిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ నల్లవావిలి, శేఫాలిక.

రంగలించు = రంగరించు స. క్రి. (క. రంగళిసు) ద్రవ ద్రవ్యమునందు మఱియొక వస్తువునుజేర్చి వ్రేలితో కలయ మెదపు, కలయఁ గలుపు.

వ. రంగుమీఱు కూళరంగరంగత్కృడుంగంబు లంత
రంగంబునకు వేడుక రంగలింప మఱాళమంద
యానాథపళివర్ణసరిపూరితంబై
చంద్రి 4 38.

రంగవల్లి సం. వి. ఈ. స్త్రీ ముగ్గు, శ్వేతచూర్ణాదికముతో లతాద్యాకారముగా రచింపబడు చిత్రము.

రంగశాల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నృత్యశాల, నాటకశాల.

రంగాజీవుఁడు. సం. వి అ పుం రంగజీవకుఁడు

రంగాయించు. స. క్రి. (√రంగు.) రంగుచేయు (శ. ర.).

రంగారి. సం. వి. ఇ. పుం. కరవీరము. గన్నేరు (వ్య. వి.)

రంగారు. అ. క్రి. (రంగు + ఆరు) 1 ప్రశస్తమైన వన్నెగలుగు.

సీ. రవలపావడదాని రంగారుబంగారు తమ్ములఁ
గేరుహస్తములదాని దశా. 2.1౮.

గీ. పొలుచురంగారు బంగారుపొదల బెడఁగు.
దశా. 1, 203,

వ. రంగారుబంగారుబొమ్మల ప్రతిబింబంబులకు.
ఉ. రా. 1. 186

2. ప్రకాశించు, ఒప్పు.

సీ. బంగారుప్రోఁత చెఱఁగుల రంగారుపట్టు
దుప్పటి కటిఁగట్టువాని. ఘటికా. 2. 178.

సీ. బంగారువలువున రంగారుకటిమీఁదఁ జక్కఁగా
నొక్కహస్తంబు చాచి. కళా. 8 148.

3 విలాసయుక్తమగు.

ద్వి. రంగారఁగా బొంగరా లాడు చపుడు. సంగ
డీండ్రనుగూడి చరియించుచుండ.
ద్వి. శ. సా. 1. 48 పం.

రంగావతారకుఁడు సం వి. అ. పుం. నటుఁడు, నాటకజీవి.

రంగావతారి సం. వి. న్. పుం రంగావతారకుఁడు.

రంగి సం, విణ. న్. ఈ. న్. రంగిణి. స్త్రీ రూ. 1 రంగువేయువాఁడు 2. అనురాగముగలవాఁడు.
3. నాటకరంగమున నాడువాఁడు.

రంగిణి. సం.వి ఈ.స్త్రీ. 1. శతమూలి, పిల్లిపీచర. (వ్య వి)
2 కైవర్తిక, తుంగముస్త (వ్య వి.)

రంగిల్లు అ. క్రి (√రంగు) రంజిల్లు, ప్రకాశించు.

పీ క్రొవ్విరిఁ జొనవున్న వవ్వువాతెఱకాంతి రంగిల్ల
సితరుచుల్ దొంగలింప కు. సం. 5. 520.

రంగు వి. (సం రంగః, క రంగు, హిం. రంగ్)
1. సొబగు

గీ ఒదవెఁ గడు రంగు రక్తియు మదనవీర, కదనజ
యభద్రకాహాళికలకలాము, కరిణచణ కోకిలక
లాపక రంలిత, శాకలికలందును బలాళకలిక
లంది. చం. రా. 6. 7.

ఉ. రంగగునీనిజాకృతితెఱం గెఱుఁగంగ నిజంబు
వల్కుమా, యంగననిన్నుఁ గన్గొనినయంతఁ
వనంగుఁడు సంగడించెడిన్ భాగ 5, 28

శా. ఆయారొమ్ములఁ బొల్చుకొమ్మల బెడంగాపల్ల
వశ్రేణిరం, గాయాతావుల మించు పూఁబఱపు
లావాహో యెన్నఁగా శక్యమే. వసు. 1 138,

2 రంజనము, రాణి.

పీ. రంజన మగు రాణ రంగు రక మన
అం. భా. 2. 237.

3, శుక్లాదివర్ణము.

శా... అప్పట్టు సన్, బుట్టుం గెంపున నింపుమీఱు
రవిపెంపుం బెంపి దట్టంపు కెం, బట్టుంబట్టు

మురంగు నింగిరమ కాపాడించు దివ్యప్రభా, ధట్టం బొక్కటి పుట్టెఁ గట్టెదురఁ సంధ్యాలతిష్మి కిన్ జుట్టమై. వసు 4. 55.

ఉ. వింగడమైన యొక్కవనవీథిఁ గనుంగొనె నీడ నున్నపున్, రంగుటరు గుపచ్ఛల యరం గయిపో వెలిదమ్మి బావికిన్, జెంగట నుల్ల సిల్లు తులసీవనసీమ శుభాంగి నొక్కబా, లం గురువిందకందళి దళ ప్రతిమాంఘ్రికిరోద రాధరన్ అము. 5 4.

4. ఒప్పు, శోభ

మ. అనుడుం గెంపు మెఱుంగుకన్నుఁ గవచా యన్ జేవురింపం గనుంగొని యొక్కింతుక జాలు పయ్యెద చెఱంగున్ రంగుగాఁ జేర్చి కొ, ప్పును జక్కన్ సవరించి పిప్ర. 2. 83.

కం. ఆమెడ యానడ [illegible], యామేని మెఱుంగు రంగు లలవియొ పొగడన్ శుక. 1. 23.

ఉ. రాఘవ [illegible] రంగు మించిన య [illegible] ప్రతిఫలి నిట్లు [illegible] డియయి. ఉ. రా. 8 263

6 [illegible]

సీ. ద [illegible] గతోర్మెఱుంగు. నీలా. 1 56.

సీ. కడవన్నెతలుకు బంగరుకోక [illegible] రంగు సవదర [illegible]. దశా 1 163.

సీ. తరుణాంగుళిచాయ్యదంతపుసకట్టు [illegible] శిక [illegible] గు శివ. మనుచ. 1. 5

7. విధము, రీతి.

కం. సంగీతవిద్య కెలమిన్. సంగడి సాహిత్యవిద్య పరిగా రెండున్, మంగళవతి కలిగిన యా, రంగు వచింపంగఁ దరమె లావణ్యనిధీ. బిల్హ. 1. 120.

వ. ఒక్కతేప కొంగరంగురంగుడ బిఱబిఱం దిరుగుచు. కువల. 4. 92.

విశే. 1 శ్రేష్ఠమైనది.

కం. గంగాసాలగ్రామము, లం గలుగు విశేషతీర్థ లక్షణములు నా, కుం గఱపి తింక నీతో, రంగగు వ్రతమెద్ది పలుకు రాజీవాక్షా. శేష. 3 142.

సీ రంగుబంగరువు మెఱుంగుటంగలు... సీలా. 1. 27.

రగడ. రంగగఁ దనరుచు నారంగముల నంగములఁ, బింగళతఁ జెందె మదభృంగముల యంగములు. రాఘవ. 2 6.

2. ఇంపైనది, మనోహరమైనది.

వ. .. రంగగుక్కు తెనంగ వభినయించుచు ... ఉ. రా. 5 248.

3. రంగుకలది.

కం. వంగము పదింటి కొక్కటి, యంగజహారు వీర్యమిచ్చి హరితాళము న, ట్లుం గలయఁజేసి నూరిన, రంగయి భస్మంబు రోగరాజి వణంచున్. (చి. కి. చి. ని)

జ. రంగరి, రంగలరు. రంగాయించు, రంగారు, రంగీలు. రంగుపాణి.

రంగుపాణి. విశే. (√రంగు) ఎఱుపురంగువేసినది. (శ రం) ఎ. రంగుపని (చి. ని).

రంగేశుఁడు. సం. వి అ పుం శ్రీరంగనాయకుఁడు.

వ. శ్రీరంగంబునకు రంగేశు సేవింపఁ దోడుకొని పోయి.. అము. 6 60.

రంగేష్టాలుకము. సం. వి. అ. న. స్వస్తికము (వ్య. వి.) (త్రి. ని.)

రంగోపజీవి. సం వి న్. పుం. రంగజీవుఁడు.

రంఘస్సు. సం. వి. స్. స్త్రీ. వేగము. ౘది. రంహస్సు, త్వర.

రంచె వి. ఏనుఁగుమీఁది అంబారి.

వ. ...రంచెలు డించి కదళికాకు థకరరజ్జుఘంటికల వచ్చి తోత్రాంకుశహస్తులై సాహిణంబులకుఁ దెచ్చి గంధసింధురంబుల నాలానంబుల బంధించు

మాపుతుల యుత రేత రాలాపంబులు.
వరాహ. 4. 120.

రంజకము. వి. తుపాకి చెవిని కాల్చుటకు పెట్టెడు మందు.

వ. ...సివంగులు చుట్టుకొనుహరువున సరవత్తుల వేగమున రంజకంబు విసుసున సురటి విప్పినట్లు.
ప్రబంధ. 788.

సీ. బాదరునాఁగను బరఁగుఁ దుపాకిలోపలను జానకి త్రాఁడు నిలుపుతావు, చుఱుకైనమందు పేర్ప రఁగు రంజక మన. ఆం భా. 2. 212

రంజకము. సం విణ అ ఆ అ

1. రంగువేయునది. 2. కామమును పెంచునది, కామోద్రేకము గలిగించునది. 3 సంతోషపఱుచునది, ఆనందింపఁజేయునది.

వి. అ. న. 1. హింగులము, ఇంగిలీకము. 2. ఒక ఓషధి, కాంపిల్లము, రోచని (వృ. వి.). 3. ఏరండము, ఆముదపుచెట్టు (రం. ని.).

రంజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 2, రంగులు వేయువాఁడు, చిత్రకారుఁడు,

రంజణ. = రంజణి వి. గాదెవంటికాఁగు. (శ. ర.)

రంజణి = రంజణ.

గీ. గాదెపోలికనుండెడి కాఁగుపేరు, రంజణి యవంగ వెలయు ఆం. భా. 3. 35.

రంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రంజనము (కే. ని).

రంజనము. సం. విణ. (అ. ఆ అ.) 1. రంగు వేయునది. 2 ఆనందపఱుచునది, సంతోషపెట్టునది. 3. కామాది వికారము నుద్రేకింపఁజేయునది.

వి అ. న. 1 రంగువేయుట. 2 రంగు, చాయ. 3. సంతోషము, ఉల్లాసము. 4. ఆనందపఱుచుట, ఆనందము గలిగించుట. 5, రక్తచందనము, ఎఱ్ఱచందనము. 6. ముంజగడ్డి, తృణవిశేషము. 7. హింగులము, ఇంగిలీకము. 8. కట్టులము, శేకు, (వృ వి).

రంజని. సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. నీలివృక్షము నీలి మందుచెట్టు. 2. పసుపు. 3. మంజిష్ఠ. మంజిటి 4 గుండారోచనిక, కంపిల్లము (వృ. వి.) 5. మణిశిల, మనశ్శిల (కే. ని.).

రంజసామవు. సం. వి. ఉ. పుం. 1. మేఘము 2. ధర్మము (కే. ని.).

రంజితము సం. విణ (అ. ఆ అ) 1 రంగు వేయఁబడినది, వర్ణము వేయఁబడినది. 2. సంతోష పఱుపఁబడినది, ఉల్లాసపఱుపఁబడినది

రంజిల్లు అ. క్రి. ఎఱ్ఱనగు.

మ. నలిఁ గేల్ దమ్ములచాయఁ గెంపులబలెన్ రంజిల్లు నమ్మౌక్తియంబులు రా పాడుచు దోయిలింపుచును మోముం జందుడున్ నవ్వు వెన్నెల లల్లల్లన సోఁకగాను మిగుల న్నిక్కంగ నొక్కుమ్మడిన్, దలఁప్రాలోప్పె నెలంత రాచ నెలకున్ దార్కొన్న కోర్కెన్ దగన్. యయా. 4. 111.

రంజిల్లు. (లు) సం. అ. క్రి. 1 అనురాగము పొందు (శ. ర.).

2 ఒప్పు, ప్రకాశించు

చం. సలలితచర్చ ధర్మ్యపదసారసభక్తిజితాగ్ర్యయార్య రంజిలు నల సినయార్యసతి సితమ శీతమయూఖ కీర్తియై. శశాం పీఠి. 1. 63.

సీ. మెఱుఁగంచు కమ్మలు దొనయవం చటుడించి మణుల రంజిల్లు కమ్మలు ధరించి
హంస. 1. 217.

వ ... వ్యాధియకరమ్ముగ రంజిల్లు నమందామరాగరసమకరందమ్మున మనుచ 2. 87.

3 సంతోషించు.

ఉ. ముచ్చటలుం బ్రసంగములు మున్నటిరాజుల చర్యలుం గథల్, చెప్పం సానతి మన్ననిఁ జిత్తము రంజిల సాతఁ డత్తటిన్.

హంస. 1. 33. హంస 1. 51.

రండ. సం వి. ఆ స్త్రీ 1. నిందార్హయగు స్త్రీ. దుర్మార్గురాలు

సీ ఏజంత భోధి చెనే నిన్ను నోతల్లి కాన పాపం డసంగతుల మెఱఁగ, ఏరండ భ్రమయించెనే నినుఁ దల్లిధర్మంబు మోక్షం బబద్ధంబు లనుచు. ప్రబోధ 3. 8.

2 విధవ, భర్తృహీన

శ్లో॥ రండా పీనపయోధరా ... ... నో గాఢ మాలింగితాః. సం. ప్రబోధ 8. 18.

3. మూషకపర్ణి, ఎలుకచెవిచెట్టు

రండకము. సం వి అ. పుం గొడుచెట్టు, కాపు లేనిచెట్టు, న. స్వైరబంధ ద్ధుర్యమగు అంతః కరణము

రండుఁడు సం విశ (అ ఆ. అ) వికలాంగుడైన వాఁడు, అంగచ్ఛేదముచేయఁబడినవాఁడు. 2 ధూర్తుఁడు, పోకిరిగాఁడు

రంత సం. విశ (ము ౹ లి ము) రమించువాఁడు, క్రీడించువాఁడు

రంతిదేవము సం. వి అ. పుం శునకము, కుక్క

రంతిదేవుఁడు సం వి పుం 1. భరతునితర్వాత నారవ ప్రభువుఁడగు చంద్రవంశపురాజు. 2. విష్ణువు

రంతు = ఉ-తు. వి. (సం రతిః) 1 క్రీడ, ఆట. మత్తకోకిల. రంతుసేయుచు వాతధూతకరాళ భంగురభంగదుర్దాంతసంతతసాగరోదక తల్ప మొందవసించు బ్రహ్మ తవానిని బొడ్డుఁదమ్మిని నాఁచి కాచిన నేర్పరిన్ భాగ. 6. 328.

ఉ. అప్పుడు జారసాఁచి తనయర్మిలివిందులు విచ్చి రంచు నవ్వొప్పుఁగఁ జిరుతల్లి దెస బొత్తిలి కృష్ణుఁడు రంతుసేయుచు, న్నెప్పటి వచ్చి చనుడుచును. భాగ. 10. పూ. 302

2. రతి, కామకేళి

గీ బాడుబావవీథి శిఖాంకుధరువిరతు, శౌరి గోపాలకామినీ చౌర్యకేళి, కామరసభావములు మించి కానఁబడఁగ, దీర్చి యిడుపుల యందుఁ జిత్రించినారు. నైష. 7. 151

3. ఒప్పిదము.

సీ. చూపుచున్నది జోగిణీపంతురంతుగా రంభ నాట్యగృహాంతరంబునందు. కవిరా. 3. 88.

4 కలకలము, అలబలము, శబ్దము, సద్దు,

ఆ. ... పురములోన ఘనముగా రంతయ్యె, నాతి కులము దివియ లందుకొనుచు, గల్ల బుట్టె ననుచు నెల్లదిక్కులఁ జాడ, లరయఁబొచ్చి రతి విహస్తులగుచు ద్వా. 10. 125.

కం. .. రంతుసేయని విద్వద్వ్రాతంబుఁ జూచి లాఁతుల, మాతరవాయడుగ మాటలాడుం డనుచున్ ఆము. 6. 4.

5. మనవి, విన్నపము

ఉ అంతటఁ బ్రొద్దుగ్రుంకుటయు నాళకకంబు గజేంద్ర రోహిణీ, కాంతునికొల్వుచూచు టకుఁగాఁ దొడితెచ్చితిఁ జూడుమంచు నిశ్చింతతఁ జేరి దంతికి శశిప్రతిబింబముఁ జూప మ్రొక్కుచో రంతులు చిత్తగింపు మపరాధము సైపు మటంచు వేఁడుచున్.

నా. పంచ. 3. 112.

6 సింహనాదము, పెద్దమ్రోఁత. (ఆంజనేయస్వామి.)

సీ. రంతుచూపినపట్ల వంతుమోపినయట్ల గుహలు ప్రతిధ్వనుల్ గ్రుమ్మరింప. రామా. 6. 88

సీ. రట్టు రట్టడి రవ్వ రద్ది రద్దువ్రత రంతుగోవారు గోంపవ వెలయు, నాఘోషణసమాఖ్య. ఆం. భా. 1. 115.

7. కలహము, వాక్కలహము, రచ్చ.

శా. ...తి, పార న్నేఁ జననీమియు న్నగిడి నీ వారామియుం దెల్ల మే, లా రంతుల్ పలు పల్కు లంత్యకుల యేలా చింత లేలా వగల్.

ఆము. 6. 41.

8. మిడిసిపాటు:

మానినీవృత్తము. అంతమదింపకువే యని పల్కిన వంత మదింపకువేయనుచున్, గంతు లడంచెద లెమ్మని పల్కిన గంతు లడంచెద లెమ్మనుచున్, రంతుల నేమి ఫలంబని పల్కిన రంతుల నేమి ఫలం బనుచున్. కళా. 3. 185.

ఇ. రంతుగత్తె, రంతుకాఁడు.

రంతుకత్తె. విశే. (రంతు+కత్తె) క్రీడాపరురాలు.

సీ. బవనీల జవనికపాటల నిల్లాండ్రరమణఁ ద్రుళ్లాడించు రంతుకత్తె: క్రీడా. 128.

రంతుకాఁడు. విశే. (రంతు+కాఁడు) క్రీడాపరుఁడు.

వ. అతండు నిర్జితుం డగుట మనకుఁ గీర్తికరంబనివ యారంతుకాండ్ర కఱపులు విని రుక్మి వారుమం దానును. హరి. ఉ. 3. 228.

(ఇట ద్యూతక్రీడాపరాయణు అని భావము)

రంతువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1. మార్గము, దారి 2. నది, ఏఱు:

రంధనము. సం. వి. అ. న. 1. పాకము, వంట వండుట.

రంధి. వి. ఏకచిత్తత, తత్పరత. (ఇది జఱఖివంటిది)

గీ. పసిఁడియందెలు గల్లనఁ బాటిపాటి, మెచ్చు వద్దేవి పనిసేయఁకొంచె నవక, ఘటిక ద్రిమ్మంగిన సిద్ధునియటుల నుండు, నినజపరిపంథి యతని క దేటి రంధి. పారి. 2. 158.

రంధితము. సం. విశే. అ. అ. అ. 1. పాకము చేయఁబడినది, వండఁబడినది.

రంధ్ర. కంటము. సం. వి. అ. పుం. బర్బూరవిశేషము, జలబర్బురము (వృ. వి.) (వాచ.)

రంధ్రబభ్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. ఉందురము, ఎలుక.

రంధ్రము. సం. వి. అ. న. 1. బెజ్జము, కన్నము, ద్వారము. 2. నిద్ర, దూఱు, 3. తప్పు, అపరాధము. 4. (జ్యోతి) తొమ్మిదవ సంఖ్యకు సంకేతపదము.

రంధ్రవంశము. సం. వి. అ. పుం. కీచకము బొంగు వెదురు (వృ. వి.).

రంధ్రాగతము. సం. వి. అ. న. గజ్జములగళ రోగభేదము, గుఱ్ఱముల కంఠరోగము (అ. ని).

రంధ్రాన్వేషి. సం. విశే. (న్ జి. న్.) రంధ్రములు వెదకువాఁడు, లోపములు కనిపట్టువాఁడు.

రంధ్రుఁడు సం వి అ. పుం. సాంకరజాతివాఁడు (కే ని)

రంపు వి. రాయిడి, ఒరపిడి

చం. రతిపతి యంపబంపముల రంపునఁ గంపము నొంది నేను మున్, రతికయి వచ్చి మచ్చిక లొనర్చిన జెచ్చెరనొందనేరకే, ఋతుదివసంబు దప్పెఁ గడ కేఁగు మ టంటివి.

అహల్యా 2 75.

సీ ..రాయిడి రారాపు రంపనంగ, నను మర్దనం బొప్పు ఆం భా 2. 233

రంపె (పియ) వి. 1. మాదిగవాఁడు తోలుకోసెడి సాధనవిశేషము (శ. ర) 2 తాటాకులు మల్లగించికోసెడు సాధనవిశేషము (ర. ని)

రంపె (పియ) వి. దారుణ కృత్యము (చూ. రంపెలాఁడ) ఇ. రంపెలగొట్టు, రంపెలాఁడి

రంపెలగొట్టు విశే (రంపెలు² + గొట్టు²) దారుణకృత్యములఁ గలవాఁడు, దారుణకృత్యములుగలది.

ఉ. ...... విరాళిగా యే రంపెలగొట్టుగాక బలురాయిడి క్రియగాక యెప్పుడున్, సొంపొకయుంటలేని యొక జూదరి క్రియగాక యెంతయున్, ధనాభి. 2. 60

రంపెలాఁడి విశే. (రంపెలు² + ఆఁడి) దారుణ కృత్యములు గలది. ఆఁడుది)

సీ. దింగ్వై చుకొకాసి చీకిరిఁ బ్రనఁ గటీముపఁగై సేయ దా పెలాడి.

వేం. పంచ 3. 182.

(శ. ర. పాఠ. ఫ్రబాఁడి ముద్రి పా)

రంభారూళ్లు. వి. బి. ఇక్కట్టులు.

ద్వి మమ్మునిందాఁకరంభారూళ్లుసేసి, లెమ్మన్న తేవక శీఖ నాకింక, నతనితోడిద లోకమని కూడు..., మతిఁదలంపక నేలమై శయనించు

ద్వి. పరమ 4. 311. (చి ని. పా. రంభా రాముళ్లు వా)

రంభ నం. వి ఆ స్త్రీ 1. కగళీవృక్షము అరటి చెట్టు, 2. గౌరి, 3 ఇంద్రుని సభలో మిగుల సౌందర్యవతియని ప్రసిద్ధికెక్కినదియు, నలకూబరుని భార్యయు నగు నప్సర స్త్రీ. 4 లంజె, వేశ్య 5. ధ్వని, పలుసుయార్పు 6 ఆవులయఱపు 7. ఒకజాతి బియ్యము. 8 ఉత్తరదిక్కు. (వాచ) 9. మొట్రవాడు. (శే ని)

రంభచెక్కిళ్లు. మి. వి బ ఒక విధమైన ధాన్య విశేషము.

వ. పసుపుముద్దలు మంచిబిగలు రంభచెక్కిళ్లు చిలుకముక్కులు. ప్రబంధ 112.

రంభము. నం వి అ. పుం. 1. ధ్వని, పసులయార్పు మొదలైనవి. 2 గండము, కర్ర 3 వెదురు. 4. దుమ్ము

రంభాతృతీయ. నం.వి ఆ.స్త్రీ. మార్గశీర్ష శుక్ల తృతీయ, ఆనాఁడుచేయు వ్రతము.

రంహస్సు. నం వి స్ న. 1. వడి వేగము

రకము. వి (హిం. రకం) 1 సౌందర్యము.

చం ... ఆక్కలారు చు ... ముక్కునఁ బ ... ఫలయుగ ... నొక్కనొకశాల శుకంబ ... చూచినా, ఒళివి ... విరులబ ... తి నెలఁతుకదాని నేసె.

... శుం. 2 33.

సీ. ఉప ... స్థితో ... గోత్తుంగముకుట రత్నప్రభల్ రకముఁ జూపె. ఘటికా. 1. 81.

మ. .... చైత్రుఁ డొంటు ... మోగుణో వ్వనుఁ లనం దోఁచెం జిగుళ్లు ... రకం బయ్యెడు ... విరులెన్నిన్ ప్రాలు

భృంగంబులున్,

చం రా. 6. 4., శుక. 2. 241.

2 శ్రేష్ఠత.

వ...వావిలి యిందుగు మొదలగు తరుల ... పొదల రొదలఁ బొదలు రకముగల మేకము లడరు జాడ లరసి తత్తదుచితస్థలంబులఁ దెర వెత్తించి వలలు పత్తించి.

ఇఁదు 2 60.

3. ...

సీ. అచటికోటలు పేటలు నలరుఁదోఁటలు, అచటి చిన్నెలు వన్నెలు ... గన్నె, అచటి శుకములు పికములు వకుల రకము, తెమునఁగ ఏచ్చు నగవచు, నెంతు మనిన ... 40

... రంగు, రంజనము.

... రంజన మగు ...

... భా. 2 ...6.

విశే. ... సుందరము.

చం. ... చూపులు ... చెలి మోముముంగల్, ... వెల్లనయి

ఇందు. ...4.

మ. .. త్రివేణిగళిన్, రకమౌ నాకధుని గనుం గొని... దశా. 4. 18.

కం. మకరములను లోఁజెట్టుక, రకముగవరిశాలు లను ధరం బడిపై చెన్, ... అని యొంతయు, ప్రకటించెం గాహాళులు ... దిశలన్. బిల్హ. 2. 116.

సీ. రవణము చొక్కము రకము చొకాటము.

గీ చొక్కటించిన వెలయు మంజులసమాఖ్య

ఆం. భా. 3. 14.

2. శ్రేష్ఠము.

సీ. వనవకోరములు నయనముల్ కోకములు దంతములు రకము పురివేణి ప్రబంధ. 227.

సీ. రకపుదంతపుహజారంబునకును బచ్చతోరణంబులు లసద్దుబ్బతుఖ నిపి. ఉ హరిశ్చ. 1 ...

రక్కసి వి (సం. రక్షస్) 1. రాక్షసుఁడు, రాక్షసి.

సీ పసిదిండి మెకపురక్కసితోలు మొలఁజుట్టి.
నీలా. 1. 13

కం. రక్కసి మగువలయాలవు, మొక్కపరచె దీవ.
పారి. 1 50.

ద్వి. పలుగాకిగాక యీపాప మెందైనఁ, గల
దమ్మ యెంత రక్కసి యనువారు.
ద్వి శ. పా. 3 186. పం.

2. నైరృతుఁడు.

గీ. ... పొలసు,తిండి రక్కసి రాతిరిదిరుగుమేటి.
యనఁగ నైరృతి దగు. అం. భా. 1. 50

జ· రక్కసిగొంగ, రక్కసిదాయ, రక్కసిఱేఁడు
రక్కసులగొంగ

రక్కసిగొంగ. వి (రక్కసి+గొంగ) దైత్యారి
విష్ణువు

ఉ. రక్కసి గొంగ పైఁ గడుఁ దిరంబుగ నిల్పిన
డెంద మింకఁ దా, డక్కరినొక్కనిం గవయుట
న్నెఱిఁగోరునె. నీలా. 2 115.

రక్కసిదాయ. వి. (రక్కసి + దాయ) దైత్యారి,
విష్ణువు

రగడ. రామ తెలనె నీ రక్కసిదాయకు, నీమ్మృష
అన్నియు నిజ మని దాయకు. చమ. 1.1)4

రక్కసియ(సె). వి. (సం. రక్షః) రక్కసి.

సీ. కదలక పెన్నిధి గాచు దయ్యంబులు రిచ్చ
రావుల బొమ్మరక్కసియలు.
కవిక. 4. 110.

(ముద్రి. పా రక్కసీలు అని రక్కసీఁడు అని
గ్రహించిన శ. ర. పా.)

గీ జల్లఁ బొమ్మన్నఁబోదె తా మల్లసముల, నేఁప
వది రక్కసియ యాట యొగ్గె...
ఆము. 5. 51.

రక్కసిఱేఁడు వి (రక్కసి + ఱేఁడు) రాక్షస
రాజు.

కం. విను మో దేవ రావణుఁ, డను రక్కసి
ఱేఁడు చెనఁటియై నీ పొలతిం, గొనిపోవఁ
వానిం బై, కొని యని యొనరింప నిట్టి
గొడవలు సెందెన్. అచ్చరా. అర. 111.

రక్కసుఁడు. వి (సం. రాక్షసః) 1. రాక్షసుఁడు.

ఉ. ఉక్కఱి యిట్లు మధ్యము మహోగ్రశరం
బులుదాఁక నోర్వ కా, రక్కసులెల్ల నాహవ
పరాఙ్ముఖులైన... భా॰ అర. 4 12.

ఉ. ... పె, వ్వాలుగవై మహాగ్ర ... బలుఁ
బల్కుల దొంగ రక్కసున్, ... వాఁడి
గఱి వచ్చి వెస న్నిగమాలిఁ దెమ్మిపూ, చూలి
కిఁ దెచ్చి యీవె త్రిదశుల్ గొనియాడ
మురాసురాంతకా. పారి. 3 28.

గీ. ... రక్కసుతో దైన్యవిరహితముగ, ధర్మ
మెఱిఁగించు సూక్తి నాతండు వలికె.
ఆము 6. 27.

ఉ. కావున ముచ్చురక్కసుని గ్రక్కున నొక్కట
నుక్కడంచి... దశా. 1. 276.

2. నైరృతుఁడు.

మ. ... గ్గిజము డు రక్కసుఁడు నీరైన్య
తాల్పు రాగాడ్పు ..., కు ల ఱేండ్లున్విసదారి
తాలుపును బల్కుల బోటిగేస్తుండుఁ బు, ల్గుల
రాడాల్ దొరయు నొమ్మద గ్గలుగ వేల్పు ల్గొల్వ
న వ్వెండిగు,బ్బలిపైనుండి జగంబు తేలు బలు
వేల్పా గట్టు విల్దాలుపా. నీలా 2 118.

రక్కసులగొంగ వి. (రక్కసులు + గొంగ).
రక్కసిగొంగ (శ. ర.).

˚రక్కాముకోళ్లు వి. అరణ్య జంతువిశేషము.

గీ. అమరికలఁగల్గి సంకటి తమిఁదరొట్టి, వేఁట
పొట్టజెవ మినుపపిండ మెఱిక, లోడకముగ
బొక్కి దగదీరఁ బడినకోళ్ళు, గఱచి కాటుల
గెలుచు రక్కముకోళ్లు. ... ధ. 132.

రక్కెస. వి. (సం. రాక్షసః) 1. రక్కసి.

కం. రక్కెసకుఁ దాను పెక్కుడు, రక్కెసరాజు
కృష్ణుఁ డిట్లు క్రౌర్యావేశ, బక్కజముగఁ

ప్రచరింపఁగ, న కుక్కటిలాసురియుఁ గెడసె
వాయనును భువిన్. హరి. పూ. 5 151.

కం ఏతెంచు పాండుపుత్రు ని, కేతమునముండి పోరి
కిన్ వ ాను న,వ్యాతూఅసుతుని గని సం,
జాతస్మరణముల రెక్కొనలు తమలోనన్.
జై. భా. 5 187

3. గయ్యాళి, ధూర్తస్త్రీ.

సీ. యువతినేసిన యపూర్వోపచారమునకు వెస
మిన్నుముట్టియమ్మనలిసెట్టి, యిచ్చ వచ్చెరు
వంది ముచ్చటైనను మొగం బీని రెక్కొన దను
దాన వచ్చి,నను నిట్లు కౌఁగిలించినది నేఁ డిం
దుకుఁ గారణం బేమేనిఁ గలుగవలయు.
వేం. పంచ. ?. 302.

?. వృక్షవిశేషము. (శ. ర.)

విశే. 1. అయుక్తము.

ఉ. రెక్కొనమాట లాడెదరు రాజును దమ్ములు
వానిలోన నీ, వొక్కటియైనఁ గాదనక
యూకొను చుండుట యంతకంటె మేలు..
భార. ఉద్యో. ?. ?

కం. ఆలంబులోన రెక్కొన, మేలంబులుగలవె...
ఉ. హరి. 6. 54. రాజ. చ ?. 48.

2. దుస్సహము.

ఉ. నెట్టన యిట్టియల్క మదినిల్పితి రెక్కొన
శాల్మిఁ జిచ్చొడిం. గట్టినయట్లు పెద్దయును
గాలము దీనికి వాలుకున్నదుం, కుట్టదు
దుష్ట గ్రహము పూని యుగంబులుగాచువట్టి
తోఁ?? ?వు నీవుఁ దేజమునఁ బొల్చిన భర్తలుఁ
గల్గ వచ్చుశా. భా. ఉద్యో. 3. 118.

రక్కొను. రెక్కొను. అ. క్రి. 1. కలుగు,
జనించు.

సీ. కపురంపుఁబలుకులు గలగల రాలుట క్రొత్త
చిట్టములు రక్కొనుట నెఱప. కు. 7. 63.

సీ. మును పుష్యరాగంపు మొనల రక్కొనిమించు
వైడూర్యశాఖల పచ్చరాద,డమ్ముల...
ప్రబంధ. 208. 2. వర్ధిల్లు.

కం అని యెంచి యించువిలువి, రుని యలుగుల
గుంపు తుది చులుక్కన నాఁటన్, జనియించిన
తమకము ర, క్కొని మూచినఁగఱఁగి తెప్పి
కోల్ ధృతిమించన్. కువల 3. 34

? సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

ఉ. ... కోరికల్, రక్కొనఁజేయు శ్రీ వరద
రాజులఁ గొల్వఁగఁ జేరి చేరువన్.
ఘటి కా. ?. 222

?. తేఱుకొను, తెప్పిఱిలు.

ఉ. చక్కెరవి టురాజు నగచాపునితో నెగిరించె
పద్దనాఁ, డెక్కడనుంటి వీవు మగుడెక్కడ
నుండెను మందమారుతం, బెక్కడ నుండె
సిగ్గుపడరే మిపుడాతఁ డదృష్టరేఖచే, రక్కొని
క్రమ్మఱం బ్రతికిరాఁగ నజీ ?యిచారుగా
శశీ. విజ. వి. ? 54

రక్కొలుప్పు

రక్కొలుప్పు. (లుపు). స క్రి. (√. రక్కొను)
రక్కొనఁజేయు.

మ. రజనీకాంత వియత్తలంబు చవుటన్ రక్కొ
లుప్ప దీ ప్రాసిత,ధ్వజకాండంబము మ చు పేర
రవబర్వన్. చంద్రా. ? 60.

రక్త సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. లక్క, 2. గుంజలత,
గురివెందతీగ, 3. మంజిష్ఠ, మంజిటి (వ్యా. వి.)
4. అగ్నిజిహ్వలలో నొకటి.

రక్తకంఠము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ఇంపైన
కంఠముగలది., శ్రావ్యమైన కంఠముగలది.

వి అ పుం. పికము, కోకిల. (విల్యమ్సు).

రక్తకంఠి. సం. విశే. (న్. ఈ. న్) రక్తకంఠము.

రక్తకందము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రవాళము,
పగడము. 2. రక్తాలువు, ఎఱ్ఱదుంప, తియ్యదుంప.
3. రక్తపలాండువు, ఒకజాతినీరుల్లి.

రక్తకందలము. సం. వి. అ. పుం. ప్రవాళము.
పగడము.

రక్తకంబలము. సం. వి. అ. న. చెంగలువ.

రక్తకమలము నం. వి. అ. న. ఎఱ్ఱతామర, చెంగలువ.

రక్తకము. నం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1 అనురాగము గలది, మోహించినది, వలచినది. 2. సంతోష కరము, ఉల్లాసపఱుచునది.

వి అ. పుం. 1. ఎఱ్ఱబట్ట. 2. అమ్లానవృక్షము, పెద్దగోరంట (వృ. వి.) 3. బంధూకము, మంకెన (వృ. వి.).

న. 1. నెత్తురు. 2. ఎఱ్ఱబట్ట, తోపుచీర

రక్తకరవీరము. నం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱ గన్నేరు (వృ.వి.).

రక్తకాంచనము. నం వి అ పుం కోవిదారము (వృ. వి.)

రక్తకాండ. నం. వి ఆ. స్త్రీ రక్తపునర్నవ. ఎఱ్ఱ గలిజేరు (వృ. వి.)

రక్తకుండలము నం వి అ న కోకనదము, చెంగలువ (వై. ని.)

రక్తకుడు. నం. వి అ పుం 1 కాముకుడు, క్రీడా క్తుడగు మనుష్యుఁడు

రక్తకుసుమము నం వి అ పుం పారిభద్రకము (వృ. వి.).

రక్తకేసరము నం వి అ పుం ప్రవాళ వృక్షము, పగడపుఁజెట్టు. 2. నమేరువృక్షము, పున్నాగము (వృ. వి.), 3. పారిభద్రము (వృ వి.).

రక్తకైరవము నం వి అ న. చెంగలువ పువ్వు

రక్తకోకనదము నం. వి. అ పుం చెంగలువ పువ్వు.

రక్తగంధకము. నం వి అ. న. గోపరసము, పరిమళముగల యొక ఎఱ్ఱనిబంక

రక్తగ్రీవుఁడు. నం వి అ. పుం. రాక్షసుఁడు. (వై. ని.).

రక్తఘ్నము నం వి. అ పుం రోహితక వృక్షము, ములు మోదుఁగుచెట్టు

రక్తఘ్ని నం. వి ఈ. స్త్రీ దూర్వాతృణము.

రక్తచందనము నం వి. అ న. 1. ఎఱ్ఱచందనము

రక్తచిత్రకము. నం వి. అ పుం. 1. ఎఱ్ఱ చిత్రమూలము (వృ. వి) 2. ఉ. వ. పసపుం (వాచ.)

రక్తచూర్ణము నం వి అ న. సిందూరము.

రక్తచ్ఛర్ది. నం వి. ఇ స్త్రీ. రక్తము (నెత్తురు) క్రక్కుట, రక్తవమనము.

రక్తజిహ్వము. నం. వి. అ. పుం. సింహము.

రక్తఝింటి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱగోరంట.

రక్తతుండకము. నం. వి. అ. పుం ఘూనాగము, వానపాము.

రక్తతుండము. నం వి. అ పుం చిలుక, రామ చిలుక, ఘూనాగము, వానపాము (రా.ని.).

రక్తతృణ. నం వి ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకతృణము, గోమూత్రిక (రా. ని.)

రక్తతేజస్సు నం. వి. స్ ... మాంసము (పు. స్త్రము)

రక్తదంతి నం వి ఈ స్త్రీ దుర్గాదేవి

రక్తదంతిక నం వి. ఆ స్త్రీ దుర్గాదేవి.

రక్తదల. నం. వి. ఆ. స్త్రీ నలి, గువ్వగుత్తి. (వృ వి.)

రక్తదృశము. నం. వి. అ. పుం. పావురము, కపోతము, ఇట్లే రక్తదృష్టి.

రక్తధాతువు నం వి. ఉ. పుం 1. గైరికము (ఎఱ్ఱనిధాతు, ఎఱ్ఱమన్ను) 2. తామ్రము, రాగి. 3. రుధిరము నెత్తురు.

రక్తనాలము. నం వి అ. పుం జీవశాకము (వృ వి.) (రా ని).

రక్తనాసికము నం. వి. అ పుం ... ము గుడ్లగూబ (పు స్త్రము).

రక్తప నం వి ఆ. స్త్రీ. 1 జలగ, రక్తము త్రాగునది. 2. డాకిని, రాక్షసి.

రక్తపక్షము సం. వి. అ. పుం. గరుడపక్షి, గరుత్మంతము (వైద్యమ్స).

రక్తపత్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 నాకులి (వృ.వి.) 2. రక్తపునర్నవ (వృ. వి.).

రక్తపము సం. వి. అ. పుం. పిశాచము, దయ్యము.

రక్తపల్లవము సం. వి. అ. పుం. అశోకవృక్షము.

రక్తపాకి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. బృహతి, వాకుడు (వృ. వి.)

రక్తపాణిపము సం. వి. అ. న. ఉత్పలము, కలువ (వై. ని.).

రక్తపాత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 జలగ (ఆ. ని.).

రక్తపాతము సం. వి. అ. పుం. రక్తస్రావము, ప్రాణహాని.

రక్తపాదము సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱని పాదములుగల పక్షి, చిలుక.

రక్తపాది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. లజ్జాలువు ముడుగుదామర (వృ. వి.). 2. హంసపది (వృ. వి.) (వాచ.)

రక్తపాయి సం. వి. న్. పుం. మత్కుణము, నల్లి (వైద్యమ్స)

రక్తపాయిని సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జలగ.

రక్తపారదము సం. వి. అ. పుం. న. ఇంగిలీకము.

రక్తపిండము సం. వి. అ. న. 1. ఎఱ్ఱనిమొటిమ ఎఱ్ఱగా జన్మముపై బయలుదేఱెడికాయ. 2. ముక్కునుండియు నోటనుండియు నాకస్మికముగా రక్తము కారుట (వైద్యమ్స). 3. పుం. ఓఢ్రపుష్పము, దాసనము (వృ. వి.) (త్రి. ని.).

రక్తపిత్తము. సం. వి. అ. న. రోగభేదము. పిత్తమున బయలుదేఱిన రక్తము క్రమము తప్పిపోవుట (వైద్యశాస్త్రమగుట).

రక్తపృచ్ఛిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వలికండ్లపాము.

రక్తపుష్పము సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱని పువ్వులు గలచెట్టు, కరవీరము, రోహితకము, దాడిమము, బంధూకము, పున్నాగము మొ.

రక్తపుష్పి సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పాటలివృక్షము. 2 జపాలత. 3 ఆవర్తకీలత 4 నాగదమనీలత. 5 కరుణీవృక్షము 6. ఉష్ట్రికాండీలత. 7. బ్రాహ్మణి, ఒకానొక కీటము (వాచ) (కే.ని.).

రక్తపుష్పిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. లజ్జాలువు. ముడుగుదామర (వృ. వి.) 2. రక్తపునర్నవ (వృ. వి.) 3. భూమిపాటలము (వాచ.)

రక్తపూరకము. సం. వి. అ. న. వృక్షామ్లము (మారేడు, చింతచెట్టు)

రక్తఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1 బింబిక దొండతీగ. 2. స్వర్ణవల్లి.

రక్తఫలము. సం. వి. అ. పుం. 1. వటవృక్షము. మఱ్ఱిచెట్టు 2. దొండ.

రక్తబిందువు సం. వి. ఉ. పుం. రత్నదోషము. క. నెట్టనమణిపై నెత్తురు, పెట్టినయట్టున్న రక్తబిందువు, గానం, బట్టకు ... రత్నపరీక్ష 61.

రక్తబీజము సం. వి. అ. పుం. రూ. రక్తబీజము, దాడిమవృక్షము, దానిమ్మచెట్టు.

రక్తభవము సం. వి. అ. న. మాంసము.

రక్తమంజరము సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱగన్నేరు నిచులవృక్షము.

రక్తమండలము. సం. వి. అ. న. కెందమ్మి, చెంగల్వపువ్వు.

రక్తము. సం. విశే. అ. ఆ. అ. 1. రంగువేయఁబడినది. వేఱురంగు కలుపఁబడినది, చిత్రితమైనది. 2. ఎఱ్ఱనిది, కెంపువన్నెగలది. 3. వలచినది, అత్యాసక్తమైనది. 4 క్రీడాసక్తమైనది.

వి. అ. పుం 1. ఎఱుపురంగు, కెంపువన్నె. 2 కుంకుమపుష్పము. 3. హిజ్జలము. 4. పరాగము, పుప్పొడి. 5. రంగు వర్ణము. న. 1 నెత్తురు. 2. తామ్రము, రాగి.

3. ఇంగిలీకము. 4. కుంకుమపువ్వు. 5. సిందూరము. 6. పద్మకము (వ్ర. వి.). 7. ప్రాచీనామలకము (వ్ర. వి.). 8. రాగము, ఎఱుపు. 9. ఆర్తవము, ముట్టునెత్తురు. 10. రంగు, వర్ణము.

రక్తమూల. సం. వి. అ. స్త్రీ. లజ్జాలువు, ముడుఁగుఁదామర (వాచ.).

రక్తమూలకము. సం. వి. అ. పుం. దేవసర్షపము. (వ్ర. వి.) (వాచ.)

రక్తమేహము. సం. వి.అ. పుం. మూత్రముతో రక్తము పడుట, మేహరోగవిశేషము.

రక్తమోక్షణము. సం. వి. అ. న. రక్తస్రావము, నెత్తురుకాఱుట.

రక్తయష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ మంజిష్ఠ, మంజిటి (వ్ర. వి.)

రక్తరాజి. సం వి. ఇ స్త్రీ ఒకానొక నేత్రరోగము. ఒకరకము కంటిజబ్బు (విల్యమ్సు).

రక్తరేణువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1. సిందూరము. 2. పున్నాగవృక్షము. 3. కోపి, కోపముగల మనుష్యుడు. 4. పలాశకలిక, మోదుగుమొగ్గ.

రక్తల. సం. వి. అ. స్త్రీ. కాకతుండి (వ్ర. వి.).

రక్తవటి సం. వి.ఈ స్త్రీ. మసూరిక (మసూరకము), అమ్మవారిజబ్బు.

రక్తవరటి, సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రక్తవటి.

రక్తవర్గము. సం. వి. అ. పుం. 1. లాక్ష, లక్క. 2. దాడిమవృక్షము, దానిమ్మచెట్టు. 3. కుంకుమపువ్వు. (దాడిమాదిసమూహము అని వాచ.).

రక్తవర్ణము సం. వి. అ. పుం ఇంద్రగోపము. ఆరుద్రపురుగు.

రక్తవర్ధన. సం. వి. అ స్త్రీ. వార్తాకి, ములక (వ్ర వి.).

రక్తవాను. వి లేఖరి, వ్రాయసకాఁడు.

గీ. రసికుఁడైనట్టి కాలంపు రక్తవాను, తనర బ్రహ్మాండ మను పెద్ద దవతిలోన, శాయి నిండారఁబోసిన చందమునను, గారు తిమిరంపు గుంపు సొంపారఁ బర్వె. హంస. 1. 141.

రక్తవాలుక. సం. వి. అ. స్త్రీ. సిందూరము.

రక్తవాలుకము. సం. వి. అ. న. సిందూరము

రక్తవృంత. సం. వి. అ స్త్రీ శేఫాలిక, వావిలి (వ్ర. వి.).

రక్తశాలి. సం వి. ఇ. పుం రక్తవర్ణధాన్య విశేషము.

రక్తశీర్షకము, సం వి.అ. పుం 1 ఒక జాతినారాయణ పక్షి. 2. సరళద్రుమము. 3. కర్పూరతైలము. (వై ని)

రక్తశీర్షము సం. వి అ పుం. శ్రీపిష్టమను నిర్యాసము, ఒకవిధమగు ద్రావిణిక (కే ని).

రక్తశృంగికము సం వి అ న ఒకవిధమైన విషము.

రక్తసంకోచకము. సం. వి అ న ఎఱ్ఱతామరపువ్వు. కెందమ్మి.

రక్తసంకోచము. సం. వి. అ. పుం. కుంకుమపువ్వు.

రక్తసంజ్ఞము సం. వి. అ. న. కుంకుమపువ్వు.

రక్తసందంశిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. జలగ.

రక్తసంధ్యకము. సం. వి. అ న 1 చెంగల్వ 2. కెందమ్మి

రక్తసరోరుహము సం. వి. అ. న. 1. ఎఱ్ఱదామర. 2. కుంకుమపువ్వు.

రక్తసర్షపము. సం. వి. అ పుం. రాజిక, నల్లఆవ (వ్ర వి.)

రక్తసారము. సం. వి. అ. న. రక్తచందనము, ఎఱ్ఱచందనము.

రక్తాంగ. సం. వి. అ. స్త్రీ. కాంపిల్లము, రోచని (వ్ర. వి.). 2. జీవంతి, పాలకూర (వ్ర వి) (కే. ని.).

రక్తాంగము. సం. వి. అ. పుం 1. మత్కుణము, నల్లి. 2. కంపిల్లము (వ్ర. వి). 3. గ్రహమండలము. న. 1. పగడము. 2. కుంకుమపువ్వు.

రక్తాంగుడు. సం. వి. అ. పుం 1. అంగారకుఁడు

రక్తాకారము. సం. వి. అ. పుం. ప్రవాళము, పగడము.

రక్తాక్తము సం. వి అ. న రక్తచందనము, ఎఱ్ఱచందనము

రక్తాక్షము. సం. విణ (అ. ఆ. అ) 1. ఎఱ్ఱనికన్నులుగలది 2. భయంకరమైనది, వెఱపుగలిగించునది. వి అ వుం 1 మహిషము, దున్నపోతు 2. పారావతము, పావురము. 3. సారసము, బెగ్గురుపక్షి 4. చకోరపక్షి.

రక్తాక్షి. సం వి న్.వుం. అఱువది సంవత్సరముల లో నొకటి. రుధిరోద్గారికి తరువాతిది.

రక్తాతి (తీ) సారము.సం వి. అ వుం రక్త విరేచనము

రక్తాధారము. సం. వి అ. వుం. చర్మము, త్వక్కు.

రక్తాపహము. సం. వి అ వుం బోలము, గోపరసము, సాంబ్రాణి వంటి గోపరసముగల యొక బంక

రక్తామ్రము. సం. వి. అ. వుం కోశామ్రము, కొండమామిడి

రక్తార్బుదము సం. వి. అ. వుం రక్తగ్రంథి, శరీరమున బయలుదేఱెడి యెఱ్ఱని కాయ, రోగవిశేషము.

రక్తార్శస్సు సం వి. స్ న ఒకవిధమైనరోగము. మూలశంకురోగములలో నొకజాతి.

రక్తాలువు. సం వి ఉ వుం. తియ్యదుంప, ఎఱ్ఱదుంప

రక్తాశోకము. సం. వి. అ. వుం. ఎఱ్ఱని పువ్వులుగల యశోకవృక్షము

రక్తాశ్మము సం.వి న్ వుం కావిఱాయి (శ. ర.).

రక్తి. సం. వి. ఇ స్త్రీ. 1 మనోహరత. 2. రాగము, అనురాగము.

రక్తిక. సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1. గుంజాలత, గురివెందతీఁగ. 2. తూనికలో నుపయోగింపఁబడెడి గురివెందగింజ. 3. బంధూకము, మంకెన (వృ. వి.) (కే. ని.).

రక్తిమ(ము). సం వి. న్. వుం. రక్తవర్ణము, ఎఱుపురంగు.

రక్తైరండము. సం వి. అ. వుం. పేరాముదపుచెట్టు.

రక్తోత్పలము. సం వి. అ. న. ఎఱ్ఱకలువ.

రక్తోపలము. సం. వి అ. న 1. ఎఱ్ఱసుద్ద, ఎఱ్ఱమన్ను. గైరికము.

రక్ష సం. వి ఆ స్త్రీ 1 రక్షించుట, భద్రపఱుచుట.

గీ.. విత్తరక్షకుఁ గడుమేలు వృత్తరక్ష.

భార. అర. 4.130.

2 కావలి, కనుపెట్టియుండుట 3 కాయెత్తు, బిడ్డలకు రక్షణకై కట్టెడి యంత్రము వేసిన వస్తువు 4. నొసటఁ బెట్టుకొనఁబడెడి భస్మము, విభూతి. 5. శ్రావణపౌర్ణమాస్య యందు(నితరసమయములయందునైనను) రక్షాబంధముగా ముంజేతఁ గట్టుకొనఁబడెడి పట్టు ద్రాడు లేక పట్టుగుడ్డ. 6. లక్క.

రక్షకుఁడు, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1 కావలియుండెడివాఁడు. 2. రక్షించువాఁడు. సంరక్షకుఁడు

రక్షణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రక్షించుట, కాచుట.

రక్షణము. సం. వి. అ న రక్షించుట, భద్రపఱుచుట.

రక్షణారకము. సం వి. అ. వుం. రోగసంబంధమైన మూత్ర నిరోధము (విల్యమ్సు).

రక్షణి సం వి ఈ. స్త్రీ. 1. కళ్లెపువారు, కళ్లెము. 2. త్రాయమాణ, కలుఁగానుగు (వృ వి.) (వాచ).

రక్షణీరకము = రక్షణారకము. సం. వి అ వుం. (విల్యమ్సు).

రక్షణుఁడు. సం వి అ. 1. రక్షించువాఁడు. 2. విష్ణువు.

రక్షము సం. వి. అ. వుం భద్రపఱుచుట, రక్షించుట.

రక్షస్సభము. సం. వి. అ. న. రాక్షస సమూహము.

రక్షస్సు. సం వి. స్. న. పిశాచము, దయ్యము.

రక్షాకరండకము = రక్షాకరండము. సం. వి. అ. వు

రక్షాకరండము. సం. వి. అ. వుం. భద్రపఱిచెడిభరణి, డబ్బి, కాయెతు, యంత్రమువేయఁబడిన రక్షకేకు గొట్టము.

రక్షాగృహము. సం. వి. అ. న. పురిటిల్లు. ప్రసవ గృహము.

రక్షాధికృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. రక్షణమునకై యేర్పఱుపఁబడిన యధికారి, పలువాఁడు 2 న్యాయాధిపతి. 3. రక్షకభటులలో ముఖ్యాధికారి.

రక్షాపత్రము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి భూర్జపత్రి వృక్షము.

రక్షి. సం. విశే. (న్. జీ. న్.) రక్షిత.

రక్షించు. సం. స. క్రి. గుప్తపఱచు, కాపాడు.

> కం. రాజునకు విజయమూలము, రాజితమంత్రంబు సుస్థిరంబున దానిన్, రాజాన్వయ రక్షించితె...
>
> భార. సభా. 127.

రక్షించుకొను. సం. స. క్రి. (రక్షించు+కొను) కాపాడుకొను (చూ. రక్షించుకోలు)

రక్షించుకోలు. మి. వి. (రక్షించుకొను) రక్షించుకొనుట.

> మ...ఎ, య్యది దిక్కెక్కడఁ జొత్తు మెవ్విధమునన్ బ్రాణంబు రక్షించుకో, లోవవున్ దైవమయంచు గోపనివహం బుద్వేగమొందె వ్వదిన్.
>
> హరి. పూ 7. 164.

రక్షిక. సం రక్ష.

రక్షితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రక్షకుఁడు

రక్షిత సం. విశే. (ఋ. ఈ. ఋ.) రక్షకుఁడు.

రక్షితము సం. విశే (అ. ఆ. అ) రక్షింపఁబడినది.

రక్షితవ్యము. సం విశే (అ ఆ అ) రక్షింపఁదగినది (శ. ర)

రక్షివర్గము. సం వి అ పుం. అంగరక్షక సమూహము (శ. ర).

రక్షోఘ్నము. సం. వి. అ. పుం తెల్లయావాలు, శ్వేతసర్షపము న. 2. కాంజికము, పులిగంజి 3. భల్లాతకము, నల్లజీడి (వృ.వి.) 4 సూక్తభేదము (ఋగ్వేదము). విశే అ.ఈ. అ. రాక్షసులను చంపునది (రక్షోహావనము, అమనుష్యకర్తృకమైనపుడే ఈరూపము).

రక్షోఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ వచ, వస (వృ వి).

రక్షోజనని సం వి. ఈ. స్త్రీ. రాత్రి (విల్యము)

రక్షోహము సం వి న్. పుం. 1. గుగ్గులము. 2 తెల్లఆవాలు (వాచ).

రక్ష్ణము. సం. వి. అ. న రక్షణము.

రక్ష్యము సం. విశే. (అ. ఆ అ.) రక్షింపఁదగినది (శ ర).

రగులు. అ. క్రి. మంటయెత్తు, మండు

> చం. రగులదె వహ్నిగ్రుడ్డుగమి రాముని కించుక కీడుగల్గినన్.
>
> అచ్చ. రా అ. 47.

ఱ : రగులు.

రగు(వు)ల్చు(లుచు). స క్రి (√రగులు) రగులఁ జేయు, మండఁజేయు

> చం మగలమనోనివాసముల మానిని దృష్టదనాస్త్రపావకున్, రగులుకొనన్ రగిల్చి చిఱునవ్వను గందపుఁ గొండగాడ్పుచేఁ, బోగలెగయించి పల్కు నెయివోయుచు మండఁగ మాయకత్తెచే, నెగసనఁ గ్రోధి యార్పఁదగునించుక యుంచుక కూర్మతు పఁన్.
>
> కా. 1. 24

రఘుపతి సం వి. ఇ. పుం రఘువంశీయులలో శ్రేష్ఠుఁడు. శ్రీరాముడు ఇట్లే రఘు రుఁడు, రఘువంశతిలకుఁడు, రఘునందనుఁడు, రఘూద్వహుఁడు. మొ.

రఘువు. సం. వి. ఉ. పుం దిలీపుని కొడుకును, నజుని తండ్రియు నగు సూర్యవంశపురాజు. బ. రఘుని వంశమునఁ బుట్టిన రాజులు. న. రఘువంశమను పందొమ్మిది సర్గల మహాకావ్యము (వాచ.)

రచన సం. వి ఆ స్త్రీ 1. ఏర్పాటు, విన్యాసము. 2. నిర్మాణము, సృష్టి. 3 కృతి, గ్రంథరచనము. 4. కల్పన, ఊహ

రచనము. సం. వి. అ. న రచన.

రచయిత సం. వి. అ (ఋ. స్త్రీ. ఋ) 1. రచించువాఁడు, నిర్మించువాఁడు 2. గ్రంథకర్త, కవి.

రచి(యి)ంచు సం. స. క్రి. ఏర్పఱచు, నిర్ణయించు.
వ. అప్రుపదుఁడు తన కూఁతును...అభిమతుండైన రాజపుత్రునకు వివాహంబు సేయం గావక స్వయంవరంబు రచియించుచున్న వాఁడు.
భార. ఆది.7. 4

2. చేయు, నిర్మించు.

సీ. చిన్నారి పొన్నారి చిఱుతకూఁకటివాఁడు రచియించితి మరుత్తరాట్చరిత్ర, కాశీ. 1. 7.

వ. చంద్రాంగదచరిత్రానుబంధం బగు నొక్క మహాప్రబంధంబు నవరసనిబంధబంధురంబుగా రచియింపఁ బూని. చంద్రా. 1. 7.

3 వన్ను, సిద్ధపఱచు.

రచితము. సం, విశ, (అ. ఆ. అ) 1. ఏర్పఱుపఁబడినది. చేయఁబడినది నిర్మింపఁబడినది,

రచ్చ[1]. వి. 1. (గ్రామములో) పెద్దమనుష్యులు గూర్చుండు చావడి, మొగసాల.

సీ. కావున నాచారగతి వింట గడులెస్సరాజ మార్గంబున రచ్చ నుండ, మూత్రపురీషవిమోచనంబు సేయమి ... భాగ. షాం. 4 117.

ద్వి. రచ్చలు నంగళ్లు రాజమార్గములు, నచ్చుగాఁ జెన్నారు నారామములును
రం. రా. ఉ. 148 పం. 1 నం.

చం. రయమున వృష్టిపై యొదిగి రచ్చలపై విధియించు రుగ్రతన్, హయశతిమీఁది... వాతనిపై నృపతిం గజాదినిస్సయముల... లాడుదురు... అశ్వగుల్. ఆము. 4. 141.

2. కొలువు, సభ.

మ. స్ఫురణం బాసిన సజ్జనుండు ధనలుబ్ధుడైన రాజున్ నిర, ఘరుడౌ రూపిడి రచ్చలో ఖలుఁడు నిష్కంటకంబుతో తోయముల్.
మల్లభూ. 1. 46.

కం. రంభకు నహుహా యొక్రపతి. రంభ గలిగి తిరిచి తెచ్చె రచ్చల కని సం స్తంభింపనీరు హాస్యా. రంభణ మీపోరు నిర్జరవిటుల్ నగుచున్.
కళా. 3. 243.

3. రాజమార్గము.

ఉ.. తారకగణస్ఫురితద్యుతిఁ దాల్చిపాల్పునం, ధ్వాంగవనోలె నొక్కవనజానన ఖోరవచ్చె రచ్చకున్. కు. సం. 7. 125.

సీ. శచిమాఱుమనువు రచ్చలఁబెట్టి యొందఱె నింద్రుల మనువారలేఁగి రహహా. గీ. చూడనివి యెల్ల యుగ చర్య సుద్దులయ్యె.
హంస. 1. 150.

మ...నాకాన్పు రచ్చల కెక్కెంగద యింక మానుదురె యీ సాధ్వుల్ వనుం దూఱఁగా
శుక. 441.

4. స్థానము, ఉనికిపట్టు.

చం చెలువమురచ్చ కాముకుల జీవన మంగజరాజ్యలక్ష్మికూ, గులు గనుపట్టిసద్గతి మరుద్గణికామణినోమయాజుల, న్వలవఁగఁజేయు నౌషధము స్వర్గవిభూషణ మంబురాశి స, త్కులభవ పుణ్యరాశి నలకూబరు ప్రాణపదంబు రంభదాన్. చిత్రభా. 2. 64.

5. గోష్ఠి.

చం.. శ్రుతిహితస్వరవైఖరు లుచ్చరించుచున్, మనుకులదీప్తిదీప్త భువనద్విజరాజుల రచ్చ లచ్చటన్, గనుఁగొని సాంద్రవిస్మయవికాస విభాసిత మానసాబ్జుఁడై.
హ. నల 2. 31. (హరిశ్చంద్రపకమున)

చం ... ఇంటిగొల్లకదడయ్యకు రచ్చల గొల్లఁ బోవలెన్. ఉ. రా. 3, 145.

6. ఉఱము

చం... శ్రుతిహితస్వరవైఖరు లుచ్చరించుచున్, మనుకులదీప్తిదీప్త భువనద్విజరాజుల రచ్చ లచ్చటన్, గనుఁగొని సాంద్రవిస్మయవికాస

విభాసితమానసాబ్జుఁడై.
హ. నల. 2.31. (నలపక్షమున)

7. కలహము.

ఉ.. వివేకములెల్లను వెచ్చఁబెట్టివీ, రచ్చట
దొమ్మిగూడి కలహించిన తేరుగదేలబుట్టు నీ,
రచ్చలణంపఁగావలయు రాయని యింద్రుఁడు
చేయమర్చుచున్.
అహ. 1. 105

కం. అఱుఁ దరుగుదెంచి గురునిన్, రజనీకరుఁ గాంచి
యిట్టి రచ్చలుగలవే, గజిబిజి వలదనితారా,
గజయానం తెరఁబోయి గ్రక్కునఁ బలికెన్
శశాం 5. 127.

8. సమ్మర్దము.

వ... మొగులు తెగలరచ్చలనచ్చటం బెచ్చుపెరుగు
జాంబూనదాంబుజకదంబ తాలంబ కాదంబ
కాడంబరములు వాపించుచు వసు 2 140

బలుపచ్చబెళఁగునిగ్గుల రచ్చతుదఁగల్లు ఘన
కిరీటము మస్తకమునలర్ప ఉ. హరిశ్చ 1.55.

9. బాధ, ఉపద్రవము (చూ. రచ్చసేయు)

జ. రచ్చకొట్టము, రచ్చగొను, రచ్చపట్టు కొట్టము,
రచ్చబండ. రచ్చమ్రాను, రచ్చయుండు, రచ్చ
యొనర్చు, రచ్చరావి, రచ్చబాయి, రచ్చ
సేయు

రచ్చ². వి. (సం. రక్షా) కాపు, రక్షణము (చూ. రచ్చసేయు)

జ. రచ్చసేయు.

రచ్చకొట్టము. వి. (రచ్చ+కొట్టము) 1. రచ్చ
చావడి (మండపము), సభామందిరము.

సీ. సత్రంబుసాలయుఁ జలివందిరియు రచ్చకొట్టము
వ్రచ్చుట గురుజనముల, నిందించుట...
నిరయహేతువులు. భార. అను 2. 61

గీ. క్రోధలోభాత్ముఁడై రచ్చకొట్టమును సురాల
యంబును బ్రపయును గూలఁద్రోచి, నతని
కిత్తొలెదరు లోభియైన సకల, సుకృత విక్రయ
నుతిచెద ర్యాడు మధిప, మార్క. 2. 83.

కం. దేవగృహముకడ వీథిని, గోవాటమునందు
రచ్చకొట్టము పొంతన్, భూవర నస్యములను
వి, ప్లావిస్రుఖన మొప్ప దంద్రు చారిత్రవిదుల్.
భార. అను 498.

2. ధర్మశాల

సీ రచ్చకొట్టంబు నారామంబుఁ గూపంబుఁ
బ్రపయుఁ గావించుట... భార. అను. 2.64.

గీ . నానావనీ సమాయాత పథికు, లమరఁ గనుపట్టు
రచ్చకొట్టమున కరగె. శుక. 3. 188.

ద్వి .. రచ్చకొట్టమె నాయున్న కొలువు,
కూటమి, ఇక్కడ నాయింట నీరితియైన,
దిక్కులేనట్టు వర్తిలు మదియాజ్ఞ.
ద్వి. పరమ. 3. 310 పా.

రచ్చగొను అ. (క్రి. రచ్చ¹+కొను) గుంపుగూడు.

వ అచ్చెరువడి వియచ్చరులు వచ్చి రచ్చగొని
యాడ. రామా 5 188.

రచ్చపట్టు వి. (రచ్చ¹+పట్టు) కొలువుకూటము,
సభాభవనము.

సీ. మొనకట్టు నెత్తమ్మి మొత్తమ్మునకు రచ్చ
పట్టు సమాసధూపరివృఢునకు.
చంద్రా 5 120.

(సూర్యోదయ వర్ణనము)

వ. అచిత్ర రేఖయుమ్మడెక్కంటి పచ్చవిలుకురచ్చ
పట్టయిన పాన్పువం బవళించియున్న నచో
టికింబోయి... ఉ హరి. 5. 138.

2 గోష్ఠి స్థానము.

గీ కనకగమికీమఁ గల్పవృక్షముల ... బచ్చరా
చట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకు ఎనుచ. 2.43.

3 ఉనికిపట్టు, ఆశ్రయము.

మ. దండకుఁగఁదువ దావకేశి ... పంతశ్శుద్ధికిం
జన్మభూమి యుదాంతత్వము రచ్చపట్టు ...
గొబ్బున నారసింహమనుకె ద్రస్వామి సామా
న్యుఁడే. రామా. 1.82.

చ . చబుకు ... చ్చపట్టు జలజంబులతుట్టు విరాళి

కల్కి-ప్రో, గుల కనుకుట్టు జక్కవలగొట్టు చకో
రులమేలియట్టు. . రా. వి. 3 8

రచ్చపట్టుకొట్టము = రచ్చపట్టు వి. (రచ్చపట్టు + కొట్టము) సభామండపము.

వ ... పచ్చబాబంతులంగను పట్టుకోట వాకిటిరచ్చ
పట్టుకొట్టంబున నట్టనడితెరవుం ఒట్టుకొని ...
ఉ. రా. 3. 22

రచ్చబండ. వి (రచ్చ[1] + బండ) రచ్చసేయు కాల
మందు పదిమంది కూర్చుండెడిబండ, రచ్చబాయి
(శ ర.).

రచ్చమ్రాను. వి బొ. (రచ్చ[1] + మ్రాను) జనులు
గోష్ఠిసేయుచోట నీడకై పెంచిన చెట్టు, చైత్యము.

గీ. విడువకెప్పుడు పెనుగాలి వీవ దొడంగెc, దోచె
దక్షిణ దిక్కున ధూమకేతు, వసురకన్యలు
పూజింపవరుగుత్రోవ, నున్నతంబైన రచ్చ
మ్రానొరిగి కూలె ... హ. 5 37.

సీ. లలుపుదూలము కొమ్ములు సోగరాగాcడి
మచ్చుమొcగిట రెండు రచ్చమ్రాకు, లీను
గోcగ వేగురింటి బిడ్డలు నూళ తార్పులు
నూపపాతరలcగొలుచు.
వేం పంచ 4 116.

రచ్చయుండు అ క్రి (రచ్చ + ఉండు) సభచేసి
కూర్చుండు, కొలువుండు

గీ. ఇచ్చటనెకాదె పచ్చరాగచ్చుటన్నె, ముచ్చ
టలు మీఱ మెచ్చుచు రచ్చయుం...
ఇం. 3 93.

రచ్చయొనర్చు అ. క్రి (రచ్చ[1] + ఒనర్చు) కొలువు
సేయు; నివసించు.

ఉ. పచ్చిక బాయియుc బిఱుతిపాయముగల్గు వెలుం
గునిచ్చలో, రచ్చ యొనర్చు న దలి బరాకున-
దేలుచు వేడ్క నేలుచున్ పాండు 4 48.

రచ్చరావి. వి. (రచ్చ + రావి) పెద్దమనుష్యులు
కూర్చుండుచోట నీడకై చేసిన రావి చెట్టు.

చం. విపులధరాధరాగ్రమున నేలుష వం కలరచ్చ
రావిది, వక్షపరిమళంబుతోc గడవలంతలుం
పండుల విఱ్ఱవీగు... వరాహ. 10.120.

సీ. కదలక పెన్నిధిcగాచుదయ్యంబులు రచ్చ
రావుల బొమ్మరక్కసియలు గీ. లంజతల్లు ల
వcగ... కవిక 4. 110

రచ్చబాయి. వి. (రచ్చ[1] + బాయి) రచ్చచేయు
కాలమున పదిమంది కూర్చుండు బాయి, రచ్చ
బండ.

సీ అచ్చమైవాకిట రచ్చబాయి మెఱుంగు పంచ
తిన్నెలు గొప్ప పారిగోడ. శుక 2. 407

రచ్చసేయు[1] అ క్రి. (రచ్చ[1] + చేయు)
1. గోష్ఠిసలుపు.

కం. ఈరీతినెల్లవారలుc, జేరి వాలాంకుండు రచ్చ
సేయc దదీయాం, ఘ్రోరుపంముఖ సరకాపుటొ,
యారులc గూడికొని నిజగృహాంతర సీమన్.
శుక 2. 418.

2 గుమిగూడు సభచేయు.

గీ. స్థూల పరిపక్వకాననో దుంబరాగ్ర, రంధ్రముల
వాననీరు సొరంగ వెడలె, మశక పంక్తులు దావ
ధూమంబులనంగ, రచ్చసేయంగ వెడలె
విశ్రాంతి కనcగ. ఆము. 4 111.

3 కలహించు

ద్వి. రత్నాలకుప్పయో రాజీవనేత్రి, రత్నాంగి
నీతోడ రచ్చచేసినది. ద్వి.శ.సా. 1758 పం.

స. క్రి. 1. బయలుపఱుచు.

గీ. రవి బిగియించు నదియును నవలచైచి, కుంకు
మపుc బూత చిమచిమకొనెడుచిన్ని, పచ్చికొన
గోటికాcకులు రచ్చసేయ, గుబ్బయరగానరాc
బైcట కొంగుచైతు కువల. 4. 189.

2. బాధించు

గీ. రచ్చసేయcగ దొరకొనురాత్రులందు, ముని
కుమారుల బెదరించికొనcగc దొడcగుc, గామినీ
మోహవాండు నిక్కముగcజేసె, నిందు రమ్మ
న్నచోట నిల్లెల్లcగొనుట. కువల. 2. 2..

రచ్చసేయు². అ. క్రి. (రచ్చ² + చేయు) కాచు, రచ్చ సెయు

సీ. క్రేశల పలవుఁగొల్చెడు దిస్స మొలవాత్తి గచ్చ క యలతిత్తి రచ్చసేయ. ఘటిక 128

రజ్జి. సం. (రజ్జు శ. రజ్) రజ్జువు, త్రాడు

సీ. పశుఖాగముల వెంబడి కుథంబులు జాతిపోవ రజల్ వ్రయ్యఁ బొంగిపొంగి.

వేం. పంచ. 1 62.

రజఃపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కేతకి, మొగలి (వృ. వి.).

రజక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చాకిత, చాకలది.

రజకము. సం. వి. అ. పుం. 1. చిలుక, కీరము

రజకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. చాకిత, చాకలది

రజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బట్టలుతుకువాఁడు, చాకలివాఁడు.

విణ. (అ. ఆ. అ.) మృగముల నానందపఱచు వాఁడు.

రజతప్రస్థము. సం. వి. అ. పుం. కైలాసము, వెండి కొండ.

రజతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. తెల్లనిది, శ్వేత మైనది.

వి. అ. పుం. న. 1. వెండి 2. బంగారము 3. ముత్తెములసరము, ముక్తాహారము 4. రక్తము, నెత్తురు 5. దంతము 6. పర్వతము. 7. ఏనుఁగు. 8. రూప్యము 9. తెలుపు. 10. ప్రాదము (కే. ని.)

రజతాద్రి. సం. వి. ఇ. పుం. వెండికొండ, కైలాస పర్వతము. ఇట్లే రజతాచలము మొ.

రజతి. వి. గడన, సంపాదనము (శ. ర.)

రజనము. సం. వి. అ. న. 1. రంగువేయుట 2. కుంకుమపువ్వు. 3. రాగద్రవ్యము (కే. ని.).

రజని. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. 1. రాత్రి 2. పసుపు. 3. లక్క. 4. దుర్గాదేవి. 5. కుంకుమపువ్వు. 6. జతుకృత్తు, కొరింద (వృ. వి.) (కే. ని.) 7. నీలి ఒకానొక ఓషధి

రజని (నీ) కరము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

రజని (నీ) కరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

రజని (నీ) చరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. రాత్రించరుఁడు, రాక్షసుడు, పిశాచము 2. చోరుఁడు, దొంగ. 3. రాత్రికావలి యుండెడివాఁడు. 4. చంద్రుఁడు

రజని (నీ) జలము. సం. వి. అ. న. రాత్రి పడెడి మంచు, తెల్లమంచు

రజని (నీ) పతి. సం. వి. ఇ. పుం. చంద్రుఁడు.

రజని (నీ) ముఖము. సం. వి. అ. న. నిశాముఖము, సాయంకాలము, ప్రొద్దుకుంకువేళ.

రజము. సం. వి. అ. పుం. రజస్సు, ఆర్తవము. 2. రజోగుణము. 3. పాంసువు, ధూళి (కే. ని.).

రజసానువు. సం. వి. ఉ. పుం. మేఘము. 2. కపుఁడు. 3. హృదయము. 4. ధర్మము (వై. ని.).

రజస్వత్వము. సం. వి. అ. న. రజోగుణము కలిగి యుండుట.

రజస్వల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఋతుమతియగు స్త్రీ. ముట్టయినయాఁడుది. 2. పెండ్లియాడు గలకన్నె.

రజస్వలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. దుమ్ముగలది దుమ్ము క్రమ్మినది 2. ఉద్రేకము గలది. రజో గుణముగలది. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు.

రజస్సు. సం. వి. స్. న. 1. దుమ్ము, ధూళి. 2. పుష్ప పరాగము, పుప్పొడి. 3. సూర్యకిరణములో కనఁబడు అణువు. పరిమాణువు 4. దున్నఁబడినభూమి, సేద్యము చేయఁబడిన పొలము. 5. త్రిగుణములగు సత్త్వరజస్తమో గుణములలో నడిమిదగు (రజో) గుణము 6. ఋతురక్తము ముట్టునెత్తురు. 7. కుంకుమపుష్పము. 8. తగరము. 9. శరదృతువు. 10. నీరు. 11. పూలమాల. 12. తేజస్సు, కాంతి. 13. రాత్రి. 14. తేజస్సు, వీర్యము. 15 పగలు. (కే. ని.).

రజాయి వి. చలికి కప్పుకొనెడు దుప్పటి (శ. ర.).

రజోబలము సం. వి. అ. న. అంధకారము, చీకటి.

రజోమత్త్వము = రజస్వత్వము.

కం. సాత్త్వికులకు దివము రజో, మత్త్వకలితవర్త నులకు మగ్హ్యభువనవా, సిత్త్వముఁ దామసులకు నీ,చత్వాః రాధోజగంబు సంప్రాప్తమగున్.
భా. అశ్వ. 2. 128.

రజోరిసము. సం. వి. అ. పుం. అంధకారము, చీకటి.

రజ్జాడు = రజ్జులాడు. అ. క్రి. (√ రజ్జు.) వ్యర్థవచనములాడు

గీ. రాయబారమున కొదిలెన్నయాం లెయికున్న, నెటిగెడవుగాక రజ్జాడ నేల యిపుడు.
కాశీ. 2. 183.

రజ్జు స. క్రి. ప్రేలు పదరు.

కం. రిపు... వాఁడే, మత్తగజముయు ... బలుండు మారణ యని నుదట్వృత్తుఁడగు దునెనేమని, ... గావు నీవు ...
భా. ఉద్యో. 4. 204.

రగడ ... చెఱుఁదే ... కొనఁగె గబ్బెనఁ గూళ్లు గొబ్బిగ, యెఱుఁగ కిటి పుం వందనేల యిటు రజ్జాగ.
మనుచ. 3. 84.

అ. క్రి. ఆత్మశ్లాఘచేయు.

చం. నినుదెవ్వుడబ్బా ... కాదయగ నెమ్మది నమ్మినవాఁడు కంసుఁడె, యిృమనువుఁ గ్రుస్సిపోక బలమంతయుఁ జూపి గాని ... జననని దీఱునే వెడఁగ, చుడిసినటు న ... పుగస్నినీ, యనుపమకీర్తి కిఁతట ... యుద్ధగఁ జూపవచ్చితివ్.
హరి. పూ. ౬. 10౦.

(రజన = ... సి ల = ప్రేలఁగనే, రజ్జవఁజని దీఱునే క్రొత్త ప్రయోగ.).

వి. వ్యర్థము

సీ. రచ్చల ... ఓన్ రజ్జఁ జేతల సరివారిలోపలఁ దలవంపు పడి.
భాగ. 6. 165.

(రజ్జఁజేతల = వ్యర్థకార్యములచే)

వి. 1. వ్యర్థభాషణము.

చం. అలువడిగగ్గెనేని నిలతెుల్లను నేఁగఁజాలు వేయుం, జ్జులు విను రాజు నేర్పరియు కూరుఁడుఁ గావలయుంజుమీ.
భార. శాం. 3 168.

సీ. అని యదల్చినను వారలువాయి గొనక యవ్వలకు అన్నియును రజ్జులుగఁ గొనుచు.
భార. మౌ. 165.

2. దుర్భాషణము

కం...సిరజూ, వమున గొని రజ్జుఁలేటికి, సమయం బరుదెంచెఁ దొంటి చందముగలదే
భార. విరా. 4. 1930

ద్వి. రజ్జు లాడెదవు నారాయిడిఁగలఁగి.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 2110 పం.

గీ. అమ్మనేఁ జెల్ల జాఁపషయ్యా మహేమి, రజ్జులాడెదు మంచి గురస్తువగుదు. చేరి మాటాడి వపుడె నా సిగ్గువోయె, నౌర యంటివి లెస్స జాగా యెఁగాదు.
శుక. 2. 423.

3. ఆత్మశ్లాఘము, డంబము.

మ. తిగవే రజ్జులు నేఁడు నీదగు మహాస్థానంబులో నింతటన్, పగవా రక్కడ ప్రుక్కి రే...
భా. రా. యు. 112.

గీ. ఒకటనైనను వారియం దొకరిలోని, చిదుర పాలును బోలఁడు సిగ్గులేక, పాండవులగెల్తు నేనని పలుకుచుండు, నీనిరజ్జులు తులువలు విం(డు దగిలి.
భార. ఉద్యో. 2. 161.

ఆ. సభల బలుకు దీవు సరిలేరు నాకని, నిదె రణంబు వచ్చె, నెల్ల వారి ... లెఱుఁగవచ్చు దీనఁ జేఁచోట రజ్జైన యట్లు పూరగింప వగునె యిచట.
భార. విరా. 5. 88.

ఉ. వాయపు రజ్జులేల మునివల్లభ వృద్ధుఁడ వౌండెఁ గావులే, ప్రాయపువాఁడ వద్రివతరమ్యములైన యనేక దేశముల్, ధీయుత యల్పకాలమునఁ ద్రిమ్మర శక్యమె నీకు నెమ్మెయిన్
మార్క. 4. 217.

4. దురభిమానము, తగని గర్వము.

కం. ఈ నెత్తుకొంటి రక్కల, నేనియుఁ దలమాను వోని నెత్తురుకుడుమున్, సేనానిఁ జేసి రజ్జున, దానవపతిమీఁద నడవఁదగునే నీకున్.
కు. సం. 10. 580.

5. అతిశయము.

వ.. చింతగ్రొజ్జురజ్జునుఁ జేలసింది మెండును ఇప్ప పూ మొగ్గల యగ్గలికయు... కాశీ. 7. 185.

చూ: రజ్జాడు, రజ్జులాడు, రజ్జులాట.

రజ్జులాఁడు విశే. (రజ్జును + ఆఁడు) 1. వ్యర్థభాషణుఁడు, వదరుఁబోతు.

కం. మంచెడు బలునారసముల, వెండియు నా రజ్జులాని విద్వచ్చుండు, ద్దండత నేసిన యెుక నవి, ఖండించెను గురుసుతుండు గర్వంబలరన్.
భార. ద్రో. 4. 245.

2. ఆత్మస్తుతిపరుఁడు.

ఉ..... వారిభూరికా, ర్యాభ్యుదయైపుణ్యక్రియలయందు బదాలవపాలుఁ బోలఁడీ, వాయుపురజ్జులాఁడధిప...
భార. అర. 6 63.

రజ్జులాట, వి (√రజ్జులాఁడు) డంబము లాడుట.

కం... రణ శ్రీవిక్రమంబు నెఱపఁగ, రావింపుము రజ్జులాట రాకోచితమే. విక్ర. 4.72.

రజ్జువు సం. వి. ఉ. స్త్రీ. 1. దామము, త్రాడు, దారము. 2. వేణి, అల్లిన వెండ్రుకల కుప్ప. 3. అష్టహస్తప్రమాణము, ఎనిమిది మూరల కొలత (శే.ని.).

రటంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మాఘకృష్ణచతుర్దశీ తిథి.

రటనము సం. వి. అ న. 1. కేకలు వేయుట, మాటలాడుట.

రటితము. సం. వి. అ. న. అఱపు, కలకలధ్వని.

రట్టడము. వి. (సం రాష్ట్రకూటం) సత్రము, ధర్మశాల

వ .. వీరడిపులనాంటికొల్లిమె (వి) లింట్టడము యష్టభోగం సర్వినంపదలతోం గూడవిలిచి...
దశా 4.1281.

రట్టడి[1] వి. గ్రామాధికారి.

ఉ... సుతలఁదిమ్మమరంగమ లింగగోపనున్, రట్టడి కాకుమారి పెద రంగయ సోముఁడ గాంచె వేడుకన్. అప్ప. 1. 80

కం ... శివుని భక్తింపూజింపుఁడు మీ, రోజనెడి వడవకుండుఁడు, రాజులు రట్టళ్లునగుట రావె ల్లిటికిన్. శివ. సా. 200

వ. స్వస్తి శ్రీముఖదిన్యపక వర్షంబులు 1030 యగు నేండుగుండిడఅతిశగటూరి రట్టడియైన త్రికాటబోయని మన్మణ్ణుపగుకబోయని ఎత్తి చ్చినగుడి. 1035 గు జి ఇనుమెర్ల శాసనము.

వ... నడుకుసిరి నురపరట్టడియు అండపురి బతమ రట్టడియు... బెండనిపూండి కామిరట్టడియు.
దశా 4 1194

చూ రట్టడికము.

రట్టడి[2] వి 1 రట్టు, నింద

సీ. కడలేని రట్టడి కొంకిగట్టుకొనియైనఁ గమలారి గురుతల్పగతుఁడు కాఁడె. ప్రబోధ. 1. 50.

2. అగ్రహాము
(యమదండన)

వ ఎగురులాడుచు ముష్టిఘాతంబుల బాధించుచు బెట్టురట్టడిఁ గొట్టుకొనిపోయి తన్నగరదక్షిణ దిగ్భాగంబున, సాన దో. 2. 128.

విశే. నింద్యుఁడు, నింద్యము

ద్వి. వడిఁ జాటి యిచటికివచ్చినఁ జూచి, రట్టడి మంత్రుబీ రాజ్యంబునాకు, గట్టిగ తియకాని కపటమే నెఱుఁగ.
సం. రా. కిష్కిం. 205 పా వ పం.

కం. బిట్టలిగి త్రేత లోగిఁ దన, గట్టడిచందములు దెల్పి. నీలా. 1 98.

3. దుష్టుఁడు, దుష్టురాలు

వ. రట్టడివీరులకుఁ దోబట్టువులై బాలయును

ఇ. ప్రోత్సాహీయన్. అనందగు వన్నెలు చెన్ను వహించిరి, ఉ రా 1. 300.

శ్వ. ఏకాంతసంబున మూర్లు వేలు వచ్చిచ్చి, ముట్టి జిక్కినవేళ ముట్టిచేపట్టు, రట్టడై తిరిగి పత్రం బులుగొనుము. ద్వి హరిశ్చ. ఉ 480 పం.

ద్వి. రట్టడి ముక్కిడి రక్కసి మఱియు, దిట్టలై బలముల దెచ్చె గావలయు,

రం రా అర. 161 పా 28 పం.

8 వ్యర్థము

కం అలివల హృదయము లారసి, రతికలన ద్దేల్చి తేలి రట్టడరూపున్ జతురతయు జవ్వనంబును, వితయచుమీ యడవిఁగాయు వెన్నెలరీతిన్

శశాం. 3. 78.

జ. రట్టడిపనము.

రట్టడికము వి (√ రట్టడి) గ్రామాధికారము.

వ. ఆచంద్రార్కము నడచునట్లుగా గంగగొండ చోళకై రాగియాణ్డా, రిత్వేతం బుత్తెంచివ నుంటయిరు ణ్డు వు డలకుందగు వెలగాం తే కొని అణ్డమూరి రట్టడికము

ద. శా. 4. 1186
ద. శా 4 1029.

రట్టడిపనము. వి (రట్టడి + తనము) కోపపు వచనము.

ఆ. రాకురాకు మనడి రట్టడితనములు, పోకు పోకు మనెడి పొగరులగలు, పొడువుపొడువు మనెడి పౌరుపుబీరముల్, విడువు విడువు మనెడి వీరత వెలుగ. వి జ. వి. 3. 150.

రట్టణము. వి నాట్యవిశేషము.

ఉ దేశిపధ బు రట్టణము దివ్యకళాంసియుఁ గోల చాతురి, లాసికి. శ్రీరం మా. 4. 182.

రట్టు వి 1 నింద, దూఱు

వి శాఖాశాఖలు జూగుచున్నరట్టు.

శిలా. 3. 71.

గీ. పాపు రాభోగవార్త పెపపుడువారి, మదిఁ బొడమఁ దలపోసి రట్టని యటంచుఁ, తెలుప సంకోచవిభవమై చిక్కిఁ బరఁగఁ, బరఁగు నా వగరంబు గన్పట్టఁ జూచి.

రాఘవ. 2.38 (రామాయణార్థమువ)

గీ. పేరు బుసిగాని మాతండ్రిపేరు పెంపు, గల మహారాజమణి యట్టఘను కడుపున, బుట్టియే విట్టిరట్టోడిఁ గట్టుకొన్నఁ, జెట్ట యని తిట్ట రే తోడిచేడెలెల్ల. ఉ. రా 1. 183.

2. అపకీర్తి

గీ రాజవై నేఁడు కడపట నోఁమాలి, తెచ్చికొంటి విపాయని తిట్టురట్టు, నకటయిఁక నైన నా చెప్పి నట్లు చేః, దేవతాచార్యునకుఁ దారఁ దిరుగ నిమ్ము వరాహ. 7.26.

ఉ అట్ట మదీయమైన వపురాశ్రయలోభ మహాపరా ధమే, గట్టిగ తేచివచ్చుటకుఁ గారణమైనది నాకు దోసముల్, గట్టెడు నీ మృపాచటువికారముఁ జూడఁగజేసి యిప్పుడున్, దిట్టునురట్టు వర్ణమగు దీనికి నిన్ననఁ జెల్ల దేమియున్.

ప్రభా. 5. 128.

ద్వి. పాట్టుఁ దిట్టునా కెనఁగకయుండ, బోరన ముని పుత్రుఁ బ్రొంకితిగావ.

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 2419 పం.

3. ఉపద్రవము, ఆపద,

ఉ గొట్టుతనానఁ దన్ వెడలగొట్టిన దిట్టను రట్ట డంచుఁ దోఁబుట్టువనొట నొండవకపోయితి.

ఉ. రా. 2. 309.

ఉ. రాచకుమారుపోరు భువి రట్టని యెంచక నైజ వంశమున్, నీచతఁజెందువం చనక నెమ్మది మాయయశోవిలాసపా, రోచితవృత్తియుండెగి యనోపకవక్తైను నీలలోహితుం, జూచిన చూపె శాపమునఁ జూచుచుఁగాఁ పమిటారి యేపునన్.

ఉ. హరిశ్చ. 4. 35.

(ఉపద్రవకరమని భావము).

ఉ. హత్యకురోయఁజూతురె దురాత్ములై చరి యించురాజున, బ్రాహ్మలు వీతివంకవగు

రట్లఁగు దిట్లకుఁజెట్లకోర్చునా, ద్రవ్యవిశేష మెక్కుడిది చం రా. 2. 85.

4. మొఱ (ఫిర్యాదు).

దండకము ... వెన్న చేమాఱుగొల్లాడఁగా గొల్లయిల్లాండ్రు వందావిందాస్యకో రట్టు గావించినన్. పారి. 3 39.

5. గోల, అల్లరి.

పి. పడినతలపోఁత దాఁచెదమంటిమా సిట్టూర్పుగాడ్పులు రట్టు సేయు. వరాహ. 4. 19.

గీ. తనదు చిన్నెలకై యానఁ దతవుసేయ, నడుగ వచ్చిన మవను రానట్టివారి, రట్టుగావించి మగవాలిఁ బట్టి డాసి, తౌర మొఱ్ఱో యటని దుమ్ము తూరు పెత్తు శుక. 2. 105.

6 చొరవ, సాహసము.

కం. చుట్టలకై మొంతగల్గిన, రట్టువరారాని యొకకు రా వాకలపై, నెట్టి సుబుద్ధుల కైనను, బుట్టును రోషంబు దానఁ బుట్టుం జెట్టన్. హంస. 5 39.

సా. అట్టుపిట్టునాసాదివాడిది రవ్వరట్టు గంగా వమ్మది.

జ. రట్టుకత్తె రట్టుపడు,

రట్టుకత్తె. వి. (రట్టు + కత్తె) సాహసికురాలు, చొరవకత్తె

సీ. అలిగి యొంతటిరాజు నాండ్రదైనెనుబట్టి పుట్టు పావలకేయు రట్టుకత్తె. క్రీడా 129.

రట్టుపడు అ. క్రి. (రట్టు+పడు) రవ్వపడు.

కం. చెట్టువము మోవవచ్చిన, పట్టున ధైర్యంబు వదలి పలుమఱుమిగులన్, రట్టుపడి తమకి మదిలో, నట్టిట్టనెనేని నవ్వరా నరివారల్, హరిశ్చ. 4 114.

గీ. చాలభువిదట్టుపడి హరిశ్చంద్రుచేత, లీల భూచక్రమెల్ల సేవించుటకును, నిలఁ దనదు పుణ్యమటుబంచి యిచ్చుటకును, గారణం బేమి గాధికుమారువకును. ఉ. హరిశ్చ. 478.

రడి = రడ్డి. (శ. ర.)

రడ్డి = రడి. వి. (సం. రాట్.) శూద్రులలో నొకతెగవాఁడు.

వ ... శ్రీమతుకారపతి నచ్చయరడ్డికొడుకు నూరయరడ్డి ద శా. 4 1152.

కం ఎడ్డెతనపుఁ గయిసేకల, రడ్డులు నడచిరి పురస్సరద్వారమ్ముగా, గుడ్డఁబుచక్కగట్టం, బడ్డ మహాశక్తి దివ్యభవన మునకున్. పాండు 3 75.

సీ శూద్రవానుంబులు శోభిలు . తద్విశేషమ్ము తెనవుఁ గమ్మని వెల్మయని రెడ్డియని రడ్డియని వచింప. ం శా 2. 282.

గీ. రాజశేఖరుఁడగు నెల్లఁడ్డిరాజు, భూరి నద్భూనికురుంబ పోచమాబ శివ వ. 1. 07.

వ ...బుధవారమునాఁడు శ్రీమద్దాక్షారామ భీమేశ్వర దేవరకు కొండిపత్తిదా ప డ్డి కొడుకు పోతిరడ్డి తల్లిదండ్రులకును దనకు ధ(ర్మార్థముగా) బోలు వలువురు బూ ట్టుగా మూ డ వునడపున .. ద శా 4 1185.
సాం ంగ 2 115.

రణతూర్యము. సం. వి అ న యుద్ధవాద్యము.

రణత్కారము. సం. వి అ. పుం. 1. ణంఁణధ్వని, గడగడధ్వని, గణగణమనుధ్వని, గలగలలాడుధ్వని, ఘల్లుఘల్లుమనుధ్వని. 2 సామాన్యధ్వని 3. ఝుంకారము, తుమ్మెదల ధ్వని.

రణపెండ్లికొడుకులు. మి వి. బ. ధాన్యవిశేషము

సి...గౌరి, కుంకుమల్ రణపెండ్లికొడుకులు పిమ్మికిగోళ్ళు ప్రయాగలు గొజ్జఁ గ్రాలు. హంస 4 128.

వ ...సీతాభోగాలు గౌరికుంకమలు నాగమల్లెలు గొబ్బికాయలు రణపెండ్లికొడుకులు ఈశ్వర ప్రియములు . .

ప్రబంధ. 112.

రణప్రియము. సం వి. అ. పుం. డేగజాతిలోఁ జేరినపక్షి. (యుద్ధమందిష్టముగలది) (విల్యమ్సు)

రణము. సం. వి అ. పుం. న. 1 యుద్ధము. శయ్యము. పుం. 1. ధ్వని, చప్పుడు 2 కణము, 3. గతి, గమనము.

రణరంగము సం. వి. అ. పుం. యుద్ధరంగము, యుద్ధస్థలము

రణరణకము. సం. వి అ పుం. న 1. ఉత్కంఠ, ఉద్వేగము

వ ...అని యనేక ప్రకారంబులఁ బ్రలోచను డు రణరణక వ్యథాకులిత హృదయుం డగుచు నుండె నంత...

కు సం 6 326

2 వియోగము (శే ని.)

రణరణకుఁడు. సం. వి. అ. పుం మన్మథుఁడు, కామదేవుఁడు (శే. ని.).

రణసంకులము. సం. వి. అ న యుద్ధవ్యాకులత, ద్వంద్వయుద్ధము.

రణాంగణము సం వి అ న యుద్ధరంగము.

రణితము సం. వి. అ. న. మ్రోత.

విణ మ్రోసినది (శ. ర.).

రతకిలము. సం. వి. అ. పుం. శునకము, కుక్క (విల్యమ్సు).

రతకూజితము సం. వి అ. న. మణితము

రతగురువు సం వి. ఉ. పుం. మగఁడు, ప్రియుఁడు.

రతజ్వరము. సం. వి. అ పుం. కాకి (త్రి. ని.).

రతతాలి సం. వి. న్. పుం కాముకుఁడు, భోగలోలుఁడు ఈ స్త్రీ. వేశ్య. లంజె

రతనపుగని వి. (రతనము+గని) రత్నాకరము, సముద్రము

కం. విను మనుమఁడ మానుడువులు, వినుమునుపు దలిర్చి నీవు వేఱొండు తలఁ, పునముండిన నీ రతనపు, గని యిందిక నొరుఁడు దాఁటఁ గలఁడే చెపుమా.

అచ్చ. రా కిష్కిం 82.

రతనపువిల్లు. వి (రతనము + విల్లు) ఇంద్ర ధనుస్సు (శ. ర.).

రతనము. వి (సం రత్నం) రత్నము, మణి.

చం. రతనపుఁ గోటఁ గ్రుమ్మినను రాలెడు కెంపు లగ ద్దలోపలన్,

దశా. 1 86.

కం సుతుఁ దునుమఁ దగునె ముద్దుల, రతనమ్మైన యో యిదే దొరతనమ్మొ నృపా.

సారంగ 3 61.

ఉ. తెల్లని దీవి తమ్మి నెలదేఁటి వలెన్ దగునొక్క బంగరిన్, వల్లని వాని లచ్చిఁ రతనంబును మచ్చయొదం దలిర్చి రం,జిల్లెడు వానిఁ జుట్టు లగుఁ జిందమునందివవానిఁ బెంపునొం, పెల్లెడఁ గల్గు పాల్కడలి యిల్లటపల్లునిఁ గాంచి ని య్యెడన్.

రామా 3 44.

(రతనము = కౌస్తుభము)

గీ. మానికము రతన మనంగ మణి చెలంగు.

ఆం. భా 2. 278.

జ . రతనపు విల్లు, రతనాల కుప్పె.

రతనారిచము. సం వి అ. పుం. 1. కుక్క. 2. రతికూజితము, మణితము. (రతనారాచము)

రతనారిచుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు, (రతనారాచుఁడు)

రతనాలకుప్పె వి. (రతనాలు+కుప్పె) భూషణ విశేషము.

సీ రతనాల కుప్పె సౌరపు జడకుచ్చులు శశి పూల చందురుల్ సరిగెలు చెవ్వలును ...

చెన్న. 2. 207.

రతనిధి. సం. వి. ఇ పుం. కాటుకపిట్ట.

రతము సం. విణ. (అ ఆ.అ.) 1 అనురాగము గలది. 2. ఇష్టముగలది. 3. తదేకాయత్తమైనది.

వి అ న 1 ఆనందము, సంతోషము. 2 రతి, మైథునము 3 గుహ్యావయవము

రతవ్రణము సం. వి. అ. పుం శునకము (త్రి ని).

రతహింసకుఁడు. సం. వి అ పుం. 1 స్త్రీని బలాత్కరించువాఁడు, స్త్రీలఁ జెఱుపువాఁడు.

రతాంఘ్రి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కుహేళి, మూడ మంచు (త్రి. ని.)

రతి వి రత్నముల తూనికయం దుపయోగించు పరిమాణ విశేషము, ఒకానొక యెత్తు.

సీ. అతివినోదముగాఁగ రతుల మెప్పించు నీ పచ్చల కడియాల పద్మగంధి.

విజ. వి 1 16.

రతి. సం వి ఇ స్త్రీ. 1 ఆనందము, సంతోషము 2. అనురాగము, తత్పరత 3 పరమప్రీతి. 4 వలపు, ప్రేమ, శృంగారరసస్థాయి భావము. 5 రత్యానందము, రతిసుఖము. 6 సురతము, మైథునము 7 మన్మథుని భార్య యగు రతీదేవి, 8. యోని, ఆఁడుగుఱి. 9. చంద్రుని పదియాఱు కళలలో నా ఱవదియగు కళ.

రతికుహరము సం. వి. అ న. స్త్రీ గుహ్యము, ఆఁడుగుఱి, యోని

రతిపతి సం వి. ఇ పుం కామదేవుడు, మన్మథుడు

రతిప్రియుఁడు సం. వి అ. పుం కామదేవుడు మన్మథుఁడు

ఇట్లే రతిరమణుఁడు మొ.

రతిబంధము. సం. వి అ పుం. సురతమందలి భంగిమ.

(నాగపాశము, లతావేష్టము మొ.)

రతిమందిరము సం. వి అ. న 1. స్త్రీ గుహ్యావయవము, ఆఁడుగుఱి. 2. మైథున గృహము. ఇట్లే రతిగృహము మొ

రతిమద సం వి ఆ స్త్రీ అప్సరస. ఇట్లే రతేమద (వై ని).

రతిలక్షము. సం వి. అ న మైథునము, సురతము.

రతిసత్వర. సం వి ఆ. స్త్రీ. ఒకానొక ఓషధి, వాస.

రతీము వి అహారము.

పంచచామరము,

రతీశుబాణసంపదన్ నిరాకరించుమే వహో, రతీశుకామినీ మనశ్చరవ్యవింటయల్లెకా, రతీర్వరల్ కుగల్, మనోజరాజసైంధవాళికిన్, రతీలొసంగు మోవి యవ్వఁగంధ్రి నెన్న శక్యమే.

చంద్రా 4. 142.

మ .. పెం, దొగలేఁ దూఁడు రతీలు వారువపు ఒల్తూ పేసి వారించుమన్ చంద్రా. 6. 86.

రతువు సం వి ఉ పుం. వార్తాహరుఁడు, దూత

స్త్రీ 1. నది 2. బంధనము 3. మార్గము.

రత్నకందళము. సం. వి. అ పుం. ప్రవాళము, పగడము

రత్నకంబళము. సం వి. అ పుం ఒకరకపు కంబళి.

వ. ... రత్నకంబళములు దుద్దుగంబళులు జముకాణంబులు తివాసీలు పట్టుచాఁపలు

ప్రబంధ 805

రత్నకంబళి (ళి). మి. వి. రత్నకంబలము, ఒక విధమగు తివాసి.

సీ. రవలపావలు చామరంబులు రత్నకంబళ్ళు నీరాజనభాజనములు, గీ. మొదలుగాఁగల వస్తుసముత్కరములు, కరములఁ దాల్చి వెడలిరి సరసిజాక్షులు.

న. రా. 4 122.

చం. విరితొగ చందువాతెగల పైడు యానడి యఁగణంబులోఁ, బఱచిన రత్నకంబళిని బాగుగ నూరెపుటంపుగద్దియన్, వఱలు మెఱుంగు బంగరపువన్నె జగ బురు సాలివాసిపై, ధరణిజతో వసించెఁ బలితక్కుతలాపుఁ జేతులూనుచున్. ఉ. రా. 6 128.

సీ. రత్నకంబళ్లు సూరుత్తుకుత్తిరి పట్టుదిండ్లు

పేమంతి పూచెండ్లు గంద, వొడులు
సావంవో. 1. 1. 9.

రత్నకేళితములు వి. బ. వస్త్రవిశేషము.
వ ... ద్రౌపదీ స్వయంవరంబులును ... వసత విలాసంబులునురత్నకేళితంబులును.
ద్వా 3. 188.

రత్నకూటము. సం. వి. అ. పుం ఒకానొక పర్వతము.

రత్నగర్భ. సం. వి ఆ స్త్రీ. వసుంధర, భూమి.

రత్నగర్భము. సం. వి అ పుం. సముద్రము.

రత్నగర్భుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. కుబేరుఁడు. 2 సముద్రుఁడు

రత్నద్వీపము. సం వి. అ పుం. న సుధా సముద్రమందున్న ఒక ద్వీపము (వాచ).

రత్నధేనువు. సం వి ఉ. స్త్రీ. ఒకానొక మహా దానమునకై నిర్మింపఁబడు మణిమయమైన గోవు (వాచ)

రత్ననిధి సం. వి ఇ. పుం. 1 సముద్రము 2 విష్ణువు 3. మేరువు. 4. కాటుకపిట్ట (విశ్వము).

రత్నము సం వి అ న 1 మణి, మాణిక్యము, వజ్రమౌక్తికాద, 2. అమూల్యవస్తువు, ప్రియ పదార్థము. 3 (సజాతీయుఁడు) శ్రేష్ఠమైన పదార్థము. ఉదా — పుత్రరత్నము, స్త్రీరత్నము 4. అయస్కాంతము, సూదంటుఱాయి. 5 వజ్రము (రాజ. ని.). 6. నీరు, సలిలము (కే. ని.).

రత్నముఖ్యము సం. వి అ. న. వజ్రము

రత్నవతి. సం. వి. ఈ స్త్రీ రత్నగర్భ భూమి.

రత్నవరము. సం వి. అ. న. బంగారము. (వై. ని.).

రత్నసరులు వి. వి బ. ధాన్యవిశేషము.
నీ వలిక రాజనా లిశ్వరప్రియములు రాచపూరాజ వాల్ రత్నసరులు. హం. స. 4 129

వ. .. రామబాణాలు కటకసరులు రత్నసరులు జీనిసరులు. ప్రబంధ. 112.

రత్నసానువు. సం. వి. ఉ పుం. మేరు పర్వతము.

రత్నసువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. రత్నగర్భ, భూమి.

రత్నహస్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం కుబేరుఁడు (వై ని.)

రత్నాకరము. సం. వి. అ. పుం. 1. మణుల గని. 2. సముద్రము.

రత్నాచలము. సం. వి. అ. పుం దానార్థము కల్పించిన మణిమయపర్వతము.

రత్నాభరణము. సం. వి అ. న. రత్నభూషణము, రత్నములతో చేసిన నగ.

రత్నావళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. రత్నహారము, మణిసరము. 2. రత్నసమూహము. 3. శ్రీహర్ష రచితమగు నొక నాటిక

రత్ని. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. మూర, మోఁచేయి మొదలు పిడికిలికిఁగల ప్రదేశము. పిడివెలితి మూర.

రత్యంగము సం వి. అ. న. స్త్రీగుహ్యము, ఆఁడుకలి.

రథకట్య. సం వి ఆ. స్త్రీ. రథసమూహము.

రథకారుఁడు సం వి అ. పుం. 1. రథములు చేయువాఁడు, తేరుచేయువాఁడు 2. వడ్లవాఁడు. 3. క్షత్రియునివలన సంకరజాతి స్త్రీయందుఁ బుట్టినవాఁడు, సంకరజాతివాఁడు.
(వై. ని.)

రథకుటుంబి. సం. వి న్. పుం. సారథి, తేరునడపువాఁడు

రథగర్భకము సం. వి. అ. పుం. పాఁకి

రథగుప్తి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. సంఘర్షణము (శాఁకుడు) వలనఁ కాపాడుటకై రథముపై గట్టితోఁ గాని యినుముతోఁ గాని కట్టిన యావరణము. శత్రుశస్త్రాదులులోపలఁ బడకుండఁగ కాపాడఁబడిన (అవరణకట్టఁబడిన) రథమధ్యభాగము

రథచరణము. సం. అ పుం. 1. బండిచక్రము, 2. చక్రవాకపక్షి ఇట్లే రథపాదము మొ

రథచర్య సం. వి ఆ స్త్రీ రథోపయోగము, రథ ప్రయాణము.

రథద్రుపు. సం. వి. ఉ. పుం. తినాసము (వృ వి).

రథనీడము. సం. వి అ. పుం. రథముయొక్క చివరిభాగము (వై .ని)

రథము. సం. వి. అ పుం. 1 తేరు, బండి, శకటము 2 పాదము, అడుగు. 3. అవయవము 4. శరీరము, దేహము. 5 రెల్లు. 6. తినిశము (వృ. వి) (వాచ) 7. చక్రవాకము(వై ని).

రథయాత్ర. సం వి ఆ. స్త్రీ రథోత్సవము, రథముపై దేవతావిగ్రహ ముంచి యూరేగించుట.

రథసప్తమి సం. వి ఈ స్త్రీ. మాఘశుక్లసప్తమీ తిథి.

రథాంగనామము. సం వి న్. పుం చక్రవాకపక్షి ఇట్లే రథాంగాహ్వయము మొ.

రథాంగపాణి సం వి ఇ. పుం. చక్రపాణి, విష్ణువు.

రథాంగము. సం. వి. అ న. 1. బండిచక్రము, 2 విష్ణునియాయుధమైన చక్రము 3. కులాల చక్రము, కుమ్మరిసారె. పుం. చక్రవాకపక్షి.

రథాభ్రము సం. వి. అ. పుం. రెల్లు. (వృ వి). వేతసము, నీటిప్రబ్బలియని (వాచ).

రథాంగాహ్వయము సం వి. అ. పుం. చక్రవాకము. (శ. ర.).

రథి సం. విణ (న్. సిన్) 1. రథముపైనెక్కి పోవువాఁడు 2. రథాధిపతి.

వి న్. పుం 1. రథికుఁడు, రథయజమానుఁడు, 2. రథముమీఁదనుండి యుద్ధముచేయు యోధుఁడు.

ఈ. స్త్రీ. ఎద్దులుగట్టిన బండి, గంత్రి (శే. ని.).

రథికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ అ) 1. రథము (బండి) మీఁద వెళ్ళుచున్నవాఁడు, రథముపైఁ బోవుచున్నవాఁడు, 2. రథయజమానుఁడు, రథముగలవాఁడు.

రథిని. సం. వి ఈ స్త్రీ రథసమూహము, బండ్లమొత్తము.

రథినుఁడు సం. విణ (అ ఆ అ) రథి

రథిరుఁడు సం వి అ. పుం = రథినుఁడు

రథోపస్థము సం వి. అ. న. రథమధ్యము

రథ్య. సం వి ఆ. స్త్రీ 1. రథములుపోవుమార్గము. పెద్దత్రోవ, రాజమార్గము. 2. పెక్కుత్రోవలు కలసికొనెడిచోటు, అవర్తి 3. రథసమూహము. బండ్లసమూహము.

రథ్యము సం వి అ పుం. 1 రథాశ్వము, తేరుగుఱ్ఱము బండిగుఱ్ఱము 2. రథావయవము. రథముయొక్క యొక భాగము, చక్రము మొ.

రదచ్ఛదము సం. వి అ. పుం పెదవి, మోవి.

రదనచ్ఛదము సం వి అ. పుం. పెదవి, పలుకప్పు (శ ర)

రదనము సం వి అ. పుం రదము

రదము. సం. వి. అ పుం 1 పసులువాయుట, బ్రద్దలగుట 2 గోఁకుట, గీఱుట 3. దంతము 4. ముప్పదిరెండు సంఖ్యకు సంకేతపదము.

రది సం. వి న్ పుం. దంతములుగలది, దంతి, ఏనుఁగు.

కం. రదిఁగొను మచ్చోటనులే, పొదప్రాంతపత్త్ర లోకమున వనపుడు ... భా . అను 1.72.

రద్ది. వి. 1. అల్లరి, గోల.

కం ముద్దుల కొమరుని ప్రేతలు, రద్దుఁజేసి తల్లి ఱోలం రజ్జునఁ గట్టన్, బద్దుఁడు ... గట్టిన, మగ్గులవంకఁ గూల్చె జనసంఘము పొగడన్. ... 177.

సీ .. ... యెవ్వతె ... ... నంటి నామటి వినికంటె నిక్కమై పెక్కుడగు వాఁడు లేఁడు ... ... 136.

2 గొప్పతనిసి.

సీ. గణ సంఘము లు రద్దిగాఁ జెలంగింపక పలుమాఱు వెణ్ణెనె పలుకుచుండు. అని. 3 16.

రద్దు వి. 1. అల్లరి.

ద్వి. పుట్టు గొల్లడాలిని పురవీథి నడుమఁ, బట్టి యీడ్చుచు రద్దు పద్దుచేయుఁగను
ద్వి శ. సా. 3 166 పం.

సీ. కోళ్ళపోఁకిన బొంతకుండలో విష్టించుఁ గొద్ది తొత్తుం బొందు రద్దుకీడ్చు. వేణు. శ. 15

2. కొట్టివేఁత, తీసివేఁత. (శ. ర.)

రపరము సం. వి అ పుం. మండూకము, కప్ప. (కే. ని.)

రపరుఁడు సం విణ (అ ఆ అ) విద్వాంసుఁడు (కే. ని)

రవణము వి. 1 గర్వము

ద్వి. పోఁడుమలపుచాయలఁ గ్రిందుపటిచి, కపురంబు చవచవగా నాడిమంచు, రవణంబు విడియించు రమణఁజెన్నొందు, నహిరాజశయనంబు నందు ద్వి. పరిమ 4 304 పొ.

2 ఉత్సాహము.

మ. అప్పుడంగీర్తిముఖుండుఁ దత్సతియు నత్యానంద సంధానతన్, వ్యాసకాంతాజనముల్ మహీసుర పురంధ్రీ రత్నముల్ గొల్వఁగా, రవణంబుప్పతిఁ దరిలి విభవారంభంబు గావించియు, చ్చపలాక్షీమణికి న్వివాహ మొనరించం గార్యమూహించుచున్. శుక. 1 364.

విణ గొప్పది ఘనము

సీ రవణంపుజెన్నుమ్మ ముత్తెపుఁ గంటసరితోడ మెడికప్పుకస్తూరి పెడఁగుతోడ.
పాంచా. 3. 76.

రవము. వి 1. అధికారము.

కం. నెపమేమియు లేక యొ తన, రవమైతము బాధ పలుప రాక్షసుమీఁదన్, గుపితాత్ముఁ డప నులు, కపియూఁపగఁజాలరైరి జలజాముమహిమన్. సీతావి. 1. 25.

2 చెల్లుబడి

చం. ... భువనబంధుఁడులేని యరాజకంబుచేఁ, దన రవమై చరించె వసుధాస్థలి చీకటి పాలెగాఁడోగన్. అని. 3. 8.

సీ. చెల్లుబడికిఁ బేరు చెలఁగును రవమన...
ఆం. భా. 3. 32.

విణ. 1. అధీనము.

చం విరహులఁజంపసాగితివి వేయన నేమిడికూరు ముక్కఁడిన్, బరఁగివదోఁడుఁబోతులరవంబనుమాట నిజంబెపో శశీ. హంస. 5. 285.

2. ప్రచురము.

ఆ. ఇరులుగొనుచు దిక్కులెల్లఁ దిక్కులవపడఁ దమ రవం బనంగ దట్టమగుచు, చేతికంటెవట్టు చెన్నువింతగఁ దోఁచె, నంబు గర్భనూతనాంబుదములు
శివలీలావిలాసము (కొమ్మన) 1. ఆ.

వ. ... అపరాహ్ణంబు.

చం. ... ఎల్లెడం, దన రవమై చరించునతిదారుణ శీలవనాంతరంబునన్. విక్ర. 2. 128.

కం. అమఁగలతికలు,దరువులు,దమరవమై పసిమి మిసిమి దగ్గకమిగులం, గొమరై ప్రాగ్ద్రాక్ష చాయలఁ, గుతుకురై యొలదోఁట యనఁబుగొప్పలుం చాఱెన్. విప్ర. 2. 24.

రప్ప. వి రాయివంటి గట్టివస్తువు. (ఇది రాయితోఁ గూడి ప్రయోగింపఁబడును, గాని స్వతంత్ర ప్రయోగము లేదు)

చం. పయిఁబయిఁ బండుకొల్చు విరిపైఁడియు గట్టి దినుస్సు రాయిరప్పయు మటిబంటుజాని నలుఁబైరముఁ బెయ్యముఁ దేనుఁజెట్టులో, నయిన సమస్తసంపదలు... కళా. 6 86.

కం. ఇదిరాయిరప్పపల్లం, బిదిమిట్టిది మాకుమట్టి యిదిపామిదిగా,మిదియని వివరింపఁగజె,ట్టిదమై యొప్పెనఁగునక్కటికి చీకటిలోన్.
వేం. పంచ. 4. 244.

రప్పించు. స. క్రి. (√వచ్చు) 1. రావించు, రాఁజేయు.

కం. నటనాహంకృతిఁ దమలోఁ, జిటపొటి జగడంబులూన్పశీ రంభలకుం, బోటమిన మే లేర్పఱుపఁగ, నిట నిను రప్పించె నిర్జరేశ్వరుఁ డధిపా. విక్ర. 2. 87.

గీ. పతికలావతి యనుబాలిఁ బద్మనయన, దమసహోదరి గారాపుదాదికూఁతు, నంతికమునకు రప్పించి యాదరించి, వరశ్రసాక్షిణిఁ గావించి నగుచు పలికె. నైష. 8. 54.

కం. క్రమమున ధరణీశరణ, క్షమమగుతద్ధర్మనీతిచాతుర్యవిశేషము శేషమనసి యధిక, ప్రమదుఁడయి ప్రసంగవశత రప్పించి తగన్.

రాఘవ 3. 5.

2. కలిగించు.

ఉ. ఉంచినయగ్రహారముల నున్నతవైఖరి విద్యలెల్ల, రప్పించిన విప్రవక్త్రముల, బెంచిన వప్యవనోత్కరంబులన్, నించిన బత్తటాకముల నెమ్మిగనందగు వెంగళాంబ, యత్యంచితకీర్తిసౌధవిశదాక్షర సూనమరాళ రాజమై. వసు. 1. 64.

ద్వి. మానంబు దప్పించి మనసు నొప్పించి. దీనత రప్పించి దిగులు దెప్పించి.

ద్వి. హరిశ్చ పూ. 1613 పం.

రప్పు హిం. వి. పోగుతీయుట (శ. ర)

రబాబు. వి. (హిం. రబాబ్) వాద్యవిశేషము.

గీ. గోటివాద్యంబు కిన్నరమీటుబడ్డి, వాద్యము రబాబు నగలు సర్వంబు మెఱయ, దురుసుగతిఁ జూపఁ బార్వతీవరుని మెప్పి, జాయనరి గంచువయ్యంటఁ జక్కఁదేర్చి, కువల. 4. 112.

గీ. వేటుగజ్జెలు మద్దెల వీణచెంగు, మునిశిసాంగంగి తిత్తి కిన్నెరరబాబు, శంఖశాళాది వాద్యములో సరసరీతి, పాటశ్రుతిఁగూడి నాదమేర్పాటు సేయ. మల్లుపు. 4. 64.

వ. ... పికిళులు బచ్చికోళ్లు రుద్రవీణియలు స్వరమండలంబులు తంబురలు కిన్నెరలు రావణహస్తంబులు రబాబులు ...

ప్రబంధ. 605.

రభసము సం. విణ. (అ ఆ అ.) 1. ఉగ్రమైనది, తీవ్రమైనది. 2 తొందరగలది, అతిత్వరగలది. 3. సంతోషము గలది, ఆనందముగలది.

4. గొప్పది.

వి అ పుం. 1. తొందర. 2. ఆలోచింపక పని చేయుట. 3 కోపము, కోపావేశము. 4. హర్షము. సంతసము. 5. ఔత్సుక్యము. ఉత్కంఠ.

రభసుఁడు సం. వి అ. పుం. మ్లేచ్ఛుఁడు. (కే. ని)

రభస్సు సం. వి. స్. న. రభసము.

రభువు. సం. వి. ఉ. పుం. వార్తాహరుఁడు, దూత. (వై. ని).

రమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. విష్ణుభార్యయగులక్ష్మి. ధనాధిష్ఠానదేవతయగు లక్ష్మి. 2. సంపద. 3. శోభ, కాంతి.

రమకుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) క్రీడాపరుఁడైనవాఁడు, ఆటలాడువాఁడు.

వి. అ. పుం. ప్రియుఁడు, ప్రేమపాత్రుఁడు.

రమఠధ్వని. సం. వి. ఇ. పుం. ఇంగువ, హింగువు.

రమఠము. సం. వి. అ న హింగువు, ఇంగువ.

రమఠుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ అ.) క్రీడనశీలుఁడు. (కే. ని)

రమణ—రాణ. వి. (సం. రమ్యమ్) 1. ఒప్పిదము.

క. ...రమణను వైశ్రవణు చైత్రరథమునకు సమానముగా దీనిని... భా. ఆది, 4.15.

మ. తమవక్త్రాధరకేశయౌవనయశోద్దామ ప్రభావంబులన్, రమణం బోలుదుమన్న ...

కు. సం. 7. 888.

2. ప్రేమము, ప్రీతి.

ఆ. అతులమగుచు దివ్యమైన యా మోక్షమా, ర్గంబు చూపవే యు రమణతోడ.

భాగ. 5. 172.

మ. రమణం బెచ్చె సరోవరం బనిఁ జున్ రాజీవ రాజీవ, సత్సమదాళివ్రజ చక్రవాకబకహంస క్రౌంచనాదంబులన్. భార. ఆది. 6. 172.

గీ. రాజనందనపాలికి రమణవరిగి

దశకు. 6. 167.

గీ. రాము డాదిత్యకులభర్త రమణవచ్చి, కరుణ సేయ నంతకం దగుగట్టితాల్మి.

రాఘవ. 3. 35.

3. ఆనందము, సంతోషము.

సీ. మందాకినియు ను గాళిందియు నిరుచక్కి రమణంబై విం జామరంబు లిడిరి. హర. 4. 62.

ఆ. రాజసుతులతోడ రమణం బాండవధృత, రాష్ట్రసుతులు వృద్ధరాజులొద్దఁ, దద్దయును ముదమునఁ దమతమ విద్యలు, మొఱసిరెల్ల జనులు మెచ్చి పొగడ. భార. ఆది. 6. 11.

గీ. రమణనారామ మొప్పు యారామవిభుని, బూజ గావించు చందానఁ బొల్చెనపుడు.

ఉ. రా. 6. 25.

4. ఆసక్తి.

ఆ. పొలుచు ద్రుపదరాజ పుత్రీస్వయంవర, రంగమునకుఁ జనిరి రమణతోడ.

భా. ఆది. 7. 165.

ఆ. . హృదయహారి వివిధ, రత్నరాజి సుంద రంబైన మగధేసు, రథముపెంచబనిచె రమణతోడ. భార. సభా. 1. 214.

5. ప్రసిద్ధి.

పీ. బ్రహ్మభాగవతాది పదునెనిమిది పురాణములలో స్కాందంబు రమణం గాంచు. సురా. 8.

6. విధము.

సీ. కప్పారురేణువు కమలాప్త బింబంబు రాహుమండలమున రమణం గప్పు

భార. భీష్మ. 1. 242.

వ. .. యోగంబులం దాత్మయోగంబు రమణ నోషధులయందు యవలనొంబగున..

భాగ. 12. 48.

కం. శ్రీరామ మంత్రి వరద సు, ధీరత్నముకుల వధూటిదీపించు య, శోదారమణీ మణివిష్ణు, శ్రీరంజితకోండమాంబ చిరషణ్యముల్

పాండు. 1. 56, భార. శాం. 4. 62.

7. ఇది కొన్నిచోట్ల వాక్యాలంకారముగ నుప యోగింపఁబడును.

గీ. జనులు నిగ్రహానుగ్రహశక్తుఁడైన, రాజు శాసనముఁజేసి రమణతోడ, నోలిఁ దమతమ మర్యాద లొక్కనాఁడుఁ, దప్పవోడుదు రిమ్మహితమునందు భార. అర. 3. 350.

ఆ. రమణతో వనాంతమున రేతస్స్కందం, మయ్యె నవనిపతికి నెయ్యమొదవ.

భార. ఆది. 3. 27.

సీ. .. రాక్షసంబు నాసు, రంబు గాంధర్వంబు రమణం బైశాచంబునను నెనిమిది వివాహముల యందు. భార. ఆది. 4. 54.

రమణవోలె—విధముగా.

సీ. దేవతానదికి శోభావహమ్ముగ హేమరాజీవ ముదయించు రమణవోలె.

ఆ. మానినీలామ మేనక కుదయించె రాజవదన శైలరాజకన్య కు. సం. 3. 272.

జః రమణకెక్కు. ఒప్పు. రమణించు.

రమణ సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. భార్య. గృహిణి. 2. మనోజ్ఞ స్త్రీ. ఇంపైన యాడుది.

రమణకెక్కు అ. క్రి. (రమణకు+ఎక్కు) వన్నెకెక్కు, శోభిల్లు.

సీ. కంగత చక్రవిక్రమశక్తి నెవ్వాని రామామతత్వంబు రమణకెక్కు. వసు. 1. 13.

రమణము సం. వి. అ. పుం. 1. గార్దభము, గాడిదె. 2. వృషణము. 3. మహారిష్టము, వేము (వృ. వి). న. 1. క్రీడ, ఆట. 2. సరసము, ముద్దులాట.

వినోదము. 3. రతి, మైథునము 4. ఆనందము, సంతోషము. 5. జఘనము. 6. జంబూద్వీప మండలి నవవర్షములలో నొకటి రమ్యకవర్షము. 7. పటోలీమూలము, పొట్లవేరు.

రమణి సం వి ఈ. స్త్రీ. 1. మనోహరురాలగు యువతి. 2. భార్య, గృహిణి. 3 స్త్రీ, ఆడుది. 4. కలబందచెట్టు, బాల (వృ. వి.).

రమణించు = రవణించు. అ క్రి. (√రమణ) ఒప్పిద మగు, ఒప్పు.

గీ. అప్పురంబున రమణించె హర్మ్యచయము. నిర్వ. 1. 52.

రమణీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. మనోహరమైనది, అందమైనది.

రమణుడు. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రియుడు, భర్త. 2. కామదేవుడు, మన్మథుడు 3 అర్జునుడు

రమతి. సం వి. ఇ పుం. 1. కామదేవుడు. 2. ప్రియుడు, నాయకుడు. 3. స్వర్గము. 4. సమయము. 5 వాయసము, కాకి. 6. కాముకు (వాచ.) 7. పథ (కే. ని.).

రమము. సం. విశే. అ. ఆ. అ. ప్రియమైనది, ప్రేమాస్పదమైనది.

వి. అ. పుం. 1. సంతోషము, ఆనందము 2 అశోక వృక్షము (వృ. వి.).

రమరమి = రమారమి. వి క్రమము (శ. ర.).

రమాకాంతుడు. సం. వి. అ పుం. విష్ణువు, లక్ష్మీపతి. ఇట్లే రమాపతి, రమాప్రియుడు మొ

రమాప్రియము. సం. వి. అ. న. పద్మము, తామర పువ్వు.

రమారమి = రమరమి. వి క్రమము.

పంచచామరము. రమాకుమారసారె పాంథశాలి మెంచనిట్లుబీ, రమ్యాయుమాధినాథుతోడ రాయి డించి మించినే, రమాని తౌర నీకునుం దురంగ మొక్కకీరమా, రమారమిన్నెలంగ కౌరరవ్వ నేయ సాటిమా. కృష్ణ. 4. 81.

రమి (యి)ంచు సం అ క్రి. 1. క్రీడించు.

ఉ. భూవిభుడు జెప్పు భూమిసతిం బొంది రమించి మహోన్నతుం డగున్ భార, శాం. 3. 125.

2 ఆనందించు

కం. సమరమునవప్పుడు నీకీ, యమృత పదప్రాప్తి హేతువగు సమ్యగ్బోధము వివరించితి వచలత, రమింపు మిందెపుడు శమధురాధుర్యుడవై. భార. అశ్వ. 1. 224.

స క్రి. సంభోగించు.

మ. జనరాండ్రన్ రమియింపం గానరతి భాస్వచ్చంద్రికారాత్రులన్, సవిశేషంబగు విద్యనైన నసినైన న్వైరులంగెల్చి ప్రాభవమొప్పన్ యశమొందం గానరు జనుల్ . .. మల్లభూ. 3. 46.

రముడు. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రియుడు, భర్త 2. మన్మథుడు కామదేవుడు

రమ్యః. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రాత్రి. 2 స్థలపద్మిని (వృ. వి.).

రమ్యకము. సం. వి. = రమ్యము.

రమ్యపుష్పము. సం. వి అ. పుం. శాల్మలి వృక్షము, బూరుగుచెట్టు (వృ. వి)

రమ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మనోహరమైనది, అందమైనది.

వి అ పుం. 1 చంపక వృక్షము 2 బక పుష్పము (వృ వి.)

వి. అ. న. 1. పురుషుని శుక్రము. 2. పటోలిమూలము, పొట్లవేరు. 3. జంబూద్వీపాంతర్గతమైన నవవృక్షములలో నొకటి.

రయము. సం. వి. అ. పుం. 1. నదీప్రవాహము, ప్రవాహము. 2. వేగము, వడి, త్వర.

రయి. సం. వి. ఈ. న. 1. ధనికుడు, డబ్బున్నవాడు. 2. జలము, నీరు.

రయిక. — దేశ. వి. అవిక, కంచుకము (వా., శ. ర.).

రయిష్ఠుఁడు సం. వి. అ. పుం. 1. కుబేరుఁడు. 2. అగ్ని 3. బ్రాహ్మణుఁడు (అ. ని.)

రరాటము సం. వి. అ. పుం. లలాటము, నొసలు

రల్లకము సం. వి. అ. పుం. 1. ఉన్నిబట్ట. రోమవస్త్రము, కంబళము. 2. నేత్రలోమము, కనురెప్పవెండ్రుక. 3. మృగభేదము.

రవ[1]—రవ్వ[1]. విశే. 1. చిఱు, అల్పము (దీని యామ్రేడిత రూపము రవరవ).

సీ. ఒకచోట సాలభంజికలగీలు వన్నిన ముత్తె పుఁబురవ గొండ్లి పంథవింప నైష. 1. 150

మ. బొటతీచూడలె తేఁటిఱెక్కలు గాడ్పుం బోదలేఁదాఁకుటో, కిలవెఱాలు మెఱుఁగుపుప్పొడులరేకల్ మీఱగుత్తిబులై ... రుం బెజ్జపుమావిజంతికలఁజెన్నారన్. చంద్రా. ... 109.

ద్వి. రవపగా నుప్పును గూడి సొంటి, లవణయుక్తమైన చల్లని మజ్జిగయును అ. మ. క. 5. 248 పొ.

2. సన్ననిది, సున్నితము.

సీ. చిత్రమగు కూలంబు చెలువుమీఱంగఁ గట్టిన పైపైడి మొగ్గలఅవిరిదొడఁగి. చెన్న. 2. 233

వి. (సం. లవః) 1. వజ్రము

సీ. రవలపాదల దావి రంగారు బంగారుతమ్ములఁ గేరు హస్తములదాని. గీ. ఒక్కవిద్యార్థిని గాంచె యోగివరుఁడు. దశా. 2. 10.

కం. కవిలేని రాజు కీర్తియు, రవిలేని నభంబు రూపరసభావములం, జవిలేని భామపొందును, రవలేని విభూషణంబు రహి నరసింహా. నరసి. 5. 109.

ఉ. ఆ రమణీలలామ రవయందెలు ఘల్లుమనంగ లేచి. ఇందు. 2. 109.

సీ. రవయుంగరంబుల రత్నాల దీప్తులు వాలారు గోళ్లపై జాలువారఁ. హం. 5. 44.

2. ఖండము.

కం. రవరవలు నెఱపునీలంపు, రవణముతోడఁ దెలియరాశకచంబుల్, కవకవనవ్వున్ బలిజ, క్కవకవఁగలకంఠ, కఁరి కరినకుచంబుల్. విజ. వి. 1. 85.

గీ. సుంటి గాడ్పులనుదుటి కస్తూరిబొట్టు, రవలు రాలంగ నాతఁడా రాజుఁ జూచి కువల. 2. 48

గీ. తళుకు వజ్రంపురవలయందంబు గులుకు, పలుకుదురు తేట ముకురబింబములవంటి, చెక్కుఁగవ నిగిడి కెంపుల చెక్కడంపు, గమ్మలమ గ్రమ్మఁ బలికె నాకలికి యపుడు. ఆని. 3. 68, 7. 3.

3. ధూళి, రేణువు

గీ. పన్నీట జొబ్బిల్లు పచ్చకప్పురపుదీనె మీఁద పుప్పొడిరవ పొదుకొల్ప యయా. 5. 89

మగ. చిమ్మిరేఁగెడు కప్పురంపుఁ రవఁ జెందు నీ యేడాకుఁ నఁటులు. శుక. 1. 154.

జ. ఎకాఎకి, రవపోలము, లవసెల్ల.

రవ[2] (సం. రవః) ధ్వని.

విభవేంద్రుండు నిరూఢశాసన మహావిఖ్యాతి రామానుజ, ప్రభువేదాద్రిలిఖించు ప్రాయసము లౌరా పెద్దసంగావనీ, విభుచిత్తంబు నెఱింగి గంటమురవల్ విద్యావధానావురం, ప్రభవప్రౌఢరుఖరంరుళాంఘటి సౌభాగ్యంబు గల్పింపఁగన్. పాండు. 1. 81.

జ. రవమంచము.

రవ[3]. వి. రవగాలు, అశ్వగతి విశేషము.

సీ. సింగంపుఁగొదమ తేజీరావు రవద్రొక్క పొగరెక్క త్రిశిఖుండు దగిలివెడలె రామా. 8. 93.

జ. రవగాలు, రవనడ.

రవ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రత్తిచెట్టు (వై. ని.).

రవకారము. వి. (√రవ[1].) పలుచని గచ్చుపూఁత (శ. ర.)

రవగాలు వి. (√రవ[3]) అశ్వగతి విశేషము.

చం. జవనమౌళి గొంతవడి సాహిణినివ్వెఱఁగంది చూడ జో, డవరవగాలు చూపుచు హుటాహుటి నేఁగి పరాకు వీరువీ, రనితము దెల్ప వందఱు

రయంబున వెంబడ వాగెసళ్లియు. య్యనఁగను మూసికన్ దెలచునంతటిలో మునిసీమఁ జేరఁగన్.
శుక. 2. 58.

చం. పతియలతేజి నెక్కి నరపాలురు గొల్వ హయాధిరోహపాండితిసరిదాఁట్లు జోడనలు నిబ్బరమున్ రవగాళ్లు వేడెముల్, జతురతఁ జూపి ...
చంద్రా. 2. 70.

సీ. రవగాలుఁకు సాటిరాక గాడ్పుపటాణి పొదలు సిగ్గునఁబోయి పొదలఁజొచ్చె. ఉ. రా. 1. 68.

రవడి. వి. అప్పు. ఋణము (శ. ర.).

రవణ = రమణ వి. (క. రవణి. త. ఇరణి) ఒప్పిదము.

సీ కువలయాధీశుఁడై రవణఁ జెందుచు గాని చక్రాఖి రక్షణోత్సవము లేదు. ఇ. దు. 4. 40.

రగడ. రవణరంజిల్లెడు పరాగముల రాగముల, నవవిలసనములఁ బున్నాగముల నాగముల. భాను 2.68

రవణకము. సం. వి. అ పుం. రవణము.

రవణము. వి. 1. భూషణము.

సీ. వేల్పుటింతులలోన విఱ్ఱవీఁగుచు మేన నవరత్న రచనల రవణ మెఱిఁగె మనుచ. ౨. 11.

మ. ఇవి నాసొమ్ములు వీనిలోన మగఁడా యేమేమినీ విచ్చి నాఁ, డవునా తల్లియుఁ దండ్రి బాంధవులు వేడ్కల్ మీఱఁ జేయించి రీ, రవణంబుల్ విను వీని లోన నొకఁ డారంబై నని జాలనీ, చెవులాకుల్ వగ నేయవచ్చితివి నీవే నింతనే నోర్తునే.
రుక్మాం 4 122.

వ. సుశర్మయు నేలినవాని పనిఁబూన జోడు పక్కెరకైదువు బిరుదురవణంబు మొదలైన సవరణంబులం జూడ పక్కజంబుగాఁ గూడి భార. విరా. 3 131.

2. కాంతి

కం. రవరవలు నెఱపునీలపు, రవరవణము తోడఁ జెలియరాళకచంబుల్, కవకవనవ్వున్ వలిజక్క వకవఁ గలకఁరకఁరి కరివకుచంబుల్.
విజ. వి. 1. 65.

3. పాటి, సామ్యము.

వ. ... అంగజ భసితాంగరాగ సంగత గంగాధరాంగ రంగద్విభూతి విభవంబుతో రవణంబుగని ...
ఉ. రా. 4. 163.

జ రవణించు, రవణింపు, రవణిల్లు.

రవణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) 1. అఱచుచున్నది. పెద్దకూఁత కూయుచున్నది 2. మ్రోఁగునది, ధ్వని చేయునది 3. తీక్ష్ణమైనది పాఁడిగలది, వేఁడిగలది 4. చంచలమైనది, స్థైర్యములేనిది.

వి అ పుం 1. ఉష్ట్రము, ఒంటె. 2. పికము. 3. మేలుజాతి గుఱ్ఱము. 4 పొట్లవేరు. 5 పటోలము, పొట్ల (వ్య వి.) 6. గర్దభము, గాడిద. 7. భ్రమరము. 8 శబ్దము. ధ్వని (శే. ని.)

న కంచు.

రవణించు — రవణించు అ క్రి (√రవణము) ఒప్పిదమగు.

సీ. అమరేంద్రముక్త మేఘములఁ దెప్పుక్రమంబు రవణించ మించు వాయువులు విసరె
దశా 7. (2) 78. 231 పా.

రవణింపు వి. (√రవణించు) ఒప్పిదము.

సీ. రవికోటిరుచి పెంపు రవణింపు మణికిరీటంబు వాఁడు సులలాటంబు వాఁడు వైజ. 1. 82.

రవణిల్లు అ క్రి. (√రవణించు) ఒప్పిదమగు.
కవికంఠభూషణము. నవరత్న విశ్రవమునన్ సజసానజగంబులన్ గవుల్, కవికంఠభూషణముగా రచియింతురు మాటి మాటికిన్, రవణిల్లు కల్పమున నందక మాణిమపేంద్రరుక్మిణీ, ధవునతక్కథాసుధలఁ దత్పరులైన మహాత్ములట్లుగాన్
అప్ప 4. 230 పా.

రవనడ. వి (రవ+నడ) అశ్వగతి విశేషము.

గీ. . జోడనవడ్డ వేడె, ము రవనడ చుట్టు పేరెము పరువులనఁగ, బంచధారల జేన్నగుఁ బంకజాక్ష.
. క శిక్ష 81.

రవపాళము వి. (√రవ¹) విశ్వాలి నన్నపాటుదిండి (వస్త్రము). శ. ర.

రవమంచేము. వి. (√రవ²) సకినలమంచము. (ఈ పదము సంస్కృతమని శ. ర.).

రవము సం. వి అ పుం 1. పక్షుల కరధ్వని, 2. చప్పుడు, శబ్దము

రవరవ. వి. 1. ధ్వన్యనుకరణము.

గీ ఓరచూపుల విటులఁదా నూరడించి గిల్కు
మెట్టెల రవరవల్ గుల్కరింప, చికిలిచేసిన
తామ్రంపుఁ జెంబు బూని, వీథి నేతెంచె సానాని
వెలఁది యొకతె. వీథి 17

కం. కవకవనై పదనూపుర, రవరవ లా గుబ్బ
కొన్న రతిపతిగతులం, జివచివనై విటుచెన్నెకు,
రవళిన్ రతిసల్పరతుల రవరవఁ గసియెన్
భాగ, 6. 100

కం. వవవవ సౌరభముల సెక్కువకువలయ వర్ష
మపుడు గురిసెన్ మొరసెన్, రవరవ ముఃజ
రవంబులు. దివి దివిషజ్జలజముఖులు దెలిసి
నటింపన్. మనుచ 4. 118.

2. స్పర్ధయందగు ననుకరణము

కం. నవనవ మను నెమ్మేనులు, రివరివ మను
మధ్యములు ద్విరేఫశ్రేణుల్, జవజవ మను
వేణికిమది, రవరవ మను మరుఁడు వారి
రంగులు గనినన్ చమత్కా ర. 108

3. స్పర్ధ, జగడము.

చం. కులమును రూపము న్మగని కూరిమియుం గల
దానవంచునీ, వల వల రుక్మిణీ రమణివాసిఁ
బెనంగఁగ సత్యభామయున్, గులమునురూప
ము న్మగని కూరిమియు న్గలదాన నంచు
నావఁ బచరింపఁగా రవరవల్ వొడమెన్
మది వారి కెంతయున్. పారి. 1 42.

కం రవరవలు నెఱపునీలపు, రవరవణముతోడఁ
జెలియరాళకచంబుల్, కవకవనవ్వున్ వలిజ,
క్కవకవఁ గలకంరకంరి కరివ కుచంబుల్
విజ. వి. 1. 85.

సీ. తివిరివేల్పులమీఁద రవరవల్ నిగుడించు వడు
పున నూర్పులు గడలుకొనఁగ.
4. అచ్చ. రా. సుం. 11.

4. కాంతి విశేషము.

కం. రమణునికడకనుప మనో,రమకున్ మజ్జనము
దీర్చి రవరవ కచపిఁ,ఛమునకుఁ గాలాగరు
ధూపముపెట్టి జవాది నంటువాపి నిపుణతన్.
6 మనుచ. 9 4.

గీ. రవరవల గుబ్బలొండొంటి రాయుచుండ
ప్రబంధ 18.

రవలి = రవళి వి. ధ్వని

కం దినమునకు నేఁగి చిక్కన, యవయవములి
తోడ నర్ధరామరుఁ డుండం, గవశాచు దేవ
దూతలు, రవలిం జనుదెంచి యమర రాజ
రుదందన్. శేష. 1. 112.

సీ. మణితులాకోటి కోమల ఝణత్కారంబు
రవలిమట్టెల మ్రోఁత యవఘళింప.
భీమ, 1. 104.

చం. మొగములతమ్మి వాసనకు మూఁగెడు తేఁటు
లఁదోలు కేలికై, చిగురుఁమేపరుల్ గదియఁ
జిల్కెడు పల్కులఁజేర గిరముల్, బెగడఁ
గమించునందెరవలింగల హంసలు రాస
సైన్యమై, తగు మరుమించుఁబోణి కెనఁ
దాలుతు రిచ్చట శాలిపాలికల్.
చం. రా. 3 98.

రవళి = రవలి. వి. (క. రవళి). 1. ధ్వని.

మ కలపఁ బెంతయు వింతగా నలఁది చెంగల్వ
తెన్నెటిన్నించవే, నలిఁగిలొల్కల్పి పసిండి యందె
రవళిన్ రాయంచ లంతంత రాఁజెలులుం
దానును సత్యభామ సనుదెంచె న్నాథుఁ
డుప్పొంగఁగన్. పారి. 3. 14.

గీ. అత్తెఱంగున నదిరిపాటారజంపు, వన్నె
బోడకట్టి తాఁబాడు సన్నరవళి, పాటలళి
ఝంకృతి శ్రుతిఁబాదుకొనఁగఁ, జూడకయ
చూచు చూపుతో సుడియుటయును.
మనుచ. 6. 32.

(సన్నరవళి = సూక్ష్మధ్వని)

మానిని. అంచుమనంబున వద్భుతమందుచు నా సరసీరుహామంటినఁ గో,పించి ఘనాఘనభీకర గర్జలపెంపునడంచెడు పెన్ రవళిం, గొంచెపు మానిని కొంచకదల్చిన గొబ్బున సారథి గూలఁగవీ,ఱించి నృపాలుఁడు చేష్టలుదక్క మహీనమదేహరుచి న్నిలువన్. వరాహ 8,78.

మహాస్రగ్ధర. ... వాతాఘాత ఘూర్ణద్వనధుల రవళుల్ వాద్యముల్ మీఱఁగా ...
అము 4. 185.

2, హుంకారము, గర్వధ్వని

సీ పడతియబ్బురపుఁబెండొడల నిగారింపు రంభా పటుత్వంబు రవళిగెల్చు. రసిక. 2 77

(ఇట నుత్కర్షమని భావము.)

జ, రవళించు.

రవళించు. అ. క్రి (√ రవళి) ధ్వనించు

ద్వి. ప్రవిమలరత్నదర్పణ తోరణములు, రవళించి దాఁటు సాంబ్రాణి తేజీలు.
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 125. పం.

రవసెల్ల. వి (రవ[1] + సెల్ల) మిక్కిలి సన్నపాటి సెల్లా.

గీ. పసిఁడిచెఱఁగుల రవసెల్ల పైనివేగ, పొదు పుగాఁ గప్పికొని పూలపొద మఱుఁగున, నిలిచి యళుకుచు బెళుకుచుఁ జెలులఁ జూచి, చిలుక వలె ముద్దుపల్కులఁ బల్కె నిట్లు.
వేం. మా. 4. 281.

రవాణా. హిం. వి. పంపుట (శ. ర.).

రవాయి. వి. కృత్రిమ పద్మరాగ మణి.
(చి. ని., శ. ర.)

రవాలు—రవగాలు. వి. 1. అశ్వగతి విశేషము.

కం మిత్తియుఁ బితరుల జేఁడు, వృత్తిలితిరుగంగఁ జూచినలిఁ బొగరడగన్, మొత్తిన తెలిగిత్త రవాల్ త్తడి నెఱరౌత వల్లలల దొరతాతా.
అచ్చ. రా. కిష్కిం. 108

2. అశ్వము, గుఱ్ఱము.

గీ. తత్తడి రవాలునడగఁడు కత్తలాని, తురితి బాబా యనఁగ నొప్పుఁ దురగమునకు.
సాం. ని. తృతీ. 71.

రవాళి. వి రవళి, ధ్వని.

ఉ. గుత్తపు గుబ్బలాఁడి సుమకోమలి ముద్దుల గుమ్మ మల్లిపూ,గుత్తి మెఱుంగుఁదీఁగెలతకూన మనోజురవాళి జాళువా, ముత్తెపుఁ గోల...
నిరఁ. 4. 82.

సీ. కెరలి నెమ్మిగలు నేయు కేకారవంబులు లాపుకలెత్తు నీలల రవాళి చంద్రా. 2. 81.

జ. రవాళించు.

రవాళించు అ. క్రి. (√ రవళి) రవళించు, ధ్వనించు (శ. ర.)

రవి సం వి ఇ పుం. 1. సూర్యుఁడు. 2. పర్వతము. 3 జిల్లేడుచెట్టు 4 పంన్రెండు సంఖ్యకు సంకేతపదము

రవికాంతము సం. వి అ పుం. సూర్యకాంతము, సూదంటురాయి

రవిజుఁడు సం. వి అ పుం 1 శని గ్రహము. 2. కర్ణుఁడు. 3. వైవస్వతమనువు. 4. సావర్ణి మనువు (వాగ) 5 యముఁడు 6. సుగ్రీవుఁడు ఇట్లే రవితనయుఁడు.

రవిణె వి. గంట (ఇది యింద్రునితో సూర్యుని యన్నమాట)

సి. శివుఁ డొ,,నాఁడు దేశికమెచ్చి వాశిచ్చెఁ బెద్దపజ్జువుఁ గుచ్చుబిరుదుఁ బిణె. వాల్మి. 3.88

రవినేత్రుఁడు సం వి. అ పుం. విష్ణువు ఇట్లే రవిలోచనుండు మొ.

రవిప్రియము. సం వి. అ. న 1 ఎఱ్ఱతామర పువ్వు, కెందమ్మి. 2. బ గాము (శ. వి.). 3. తామ్రము, రాగి

ఇట్లే రవిరాగము, మొ.

రవిరత్నము సం. వి. అ. న. మాణిక్యము, కెంపు

రవిరేక = రావిరేక. వి బిడ్డలు కూకటియందు

ధరించెడి రావాకువంటి పతకము.

సీ. మొలకకూకటిఁద్రాలు ముత్యాల రవిరేక ఘని
తంపుబొట్టుతో శాదరింప. కాశీ 3. 240.

రవిలించు. స. క్రి. (√రవులు) రగుల్చు. మండించు.

చం. గుడుగుడిఁద్రాగబంగు జడఁగూర్చిన చిల్మ
గుడాకుముద్దపైఁ, బడి రవిలించి క్రోవి పొగ
వచ్చెడు రీతిని మించఁ గేలముల్, పొడువును
గాక యొఱియును బోవక నేర్పున పీతిపాలో
త్రుఁడ, చ్చెడుఁగుఱ్ఱఁగొల్చు.. పార్వ. 2. 78,

గీ అగ్గి రవిలించి యావాలు గుగ్గిలంబు
అచ్చ రా యు. 438

గీ నిప్పుకలువెట్టి రవిలింపఁ గప్పులెదవు, జాణ
మంటలు వెదచల్లఁ జాగెమిగుల.
అచ్చ. రా. సుం, 166.

రవిలోహము సం. వి. అ. పుం. (రవిప్రియ లోహము) తామ్రము, రాగి.

రవివారము సం వి అ. పుం. ఆదిత్యవారము, ఆదివారము ఇట్లే ౘవిదినము మొ

రవీషువు సం. వి. ఉ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు.

రవుతు. వి (సం రాహుత్తః) సాది, రౌతు

చం. . తటిమాఱరాక వెలుఁగునొందిన త్రముల
కైవడి నాఘనయోధు లుండ నీ, రవుతులు
జోదులున్ రథికరాజియు వారిమొవల్
గలంపఁగాన్. భార ద్రో. 1 378

గీ. ఇవిగదా తెలిమావు రవుతు సంతుపిసాళి తోడ
సెజఁ బవళించు నోదయ లయ్యె.
ముకుంద. 1. 84 పా. 1 పం.

మ. మదదంతవళదంతముల్న అకు నమ్మావంతులు
ద్భ్రాంతన్, బెదరన్ జల్లము గుఱ్ఱమున్
రవుతునున్ పేటాలుతుఁడెంబులై, చెదరంగా
వడిద్రవేయుపీరంథికశ్రేణిన్ బలౌఘంబులన్,
గుదియంజేయుభటాలిఁ ద్రుంచు విలసద్ఘోరాసి
ధారాహతిన్. విక్ర. 6. 78.

రవులు = రగులు. అ. క్రి. మండు, ప్రజ్వలించు (చూ. రవులుకొను).

జ. రవిలించు, రవులుకొను, రవులుకోలు.

రవులు(ల్కొ)కొను. అ. క్రి. (రవులు + కొను. స్వార్థమున.) మండు, రగులుకొను.

సీ. .... అవులనాపొట్టునార రవులుకొనియె.

గీ. ... కృష్ణ, రాయబాహు ప్రతాప జాగ్ర
న్మహాగ్ని. మనుచ. 1 37.

సీ. ... అవులనాపొట్టునార రవులుకొనియె.

గీ. ...బొర నీరు రవగావ, ఖేలదుగ్ర ప్రతాపాగ్ని
కృష్ణరాయ. ఆము. 1. 86

చం కువలయపత్రనేత్ర కనుఁగొల్కులయం దుర
యించె బాష్పబిం,దువులు ధరాసురుండు తనుఁ
దోడ్కొని పోకయుపేక్షసేయున, న్నవదర
విందచక్రమిథునంబుల సహ్యావశాఁగ జాగ్నిచే,
రవులుకొనంగఁ బుట్టిన నిరంతర ధూమము
సోఁకియో యనన్. శివరా. 7. 122.

కం. చనదెంచి మ్రొక్కి నిలిచిన, వనితామణిఁ
జూచె దివిజవల్లభుఁడు రవుల్కొనుకోప
వహ్నికీలల,ఘను బొమముడి ధూమపంక్తి
కొదువం దీర్చెన్ నిరం. 4. 108.

ఉ గబ్బుమదంబువందము పొకాలిపికాలి శుకాళి
అఁతులా, గుబ్బులుఁరేఁగ బుప్పొడులు
గొబ్బున జబ్బన రాలుచుండగా,మబ్బున గుజ్జుఁ
గెంజిగురు మావిడి చూచి చలించె గబ్బిలే, గుబ్బె
తకంతుచే బిరుసుఁ గ్రోవి రవుల్కొనెనంచు
నయ్యెడన్. కళా. 3. 84.

రవులుకోలు. వి. (√రవులుకొను) రవులుకొనుట.

సీ. ఇల్లిల్లుఁ దిరుగ నొక్కింత బువ్వ శిఖ యబ్బెనే
నింటిలోఁ బూరియుడివిసరక, రాఁజదు రాఁ
జిన రవులు కోల్పోవఁగాని కల్గదు మఱి
దానఁగలిగె, నేని క్రూడగుటమందు ...
ఆము. 4. 127 (వేదం. పా.)

రవ్వ1 = రవ1. వి. వజ్రము.

సీ. కురులు కూడనినాఁడె యిలుగ్రాసినమేని రా
కాసి సేసిన రవ్వయితఁడు. ఐహ. 4. 82.
(ఇట వజ్రమువంటివాఁడు, దిట్టరి అని భావము).

రవ్వ² = అవ్వ వి. 1. నింద, దూఱు.

ద్వి. రాచకూఁతునుగొని రవ్వగాకుండ, దాఁచిన
మీమూల ధనమెల్లఁబెట్టి.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1050. పం.

కం రవ్వకుమొదలగు పాపవు, జవ్వన మెదిరించె
జిగియెసఁగ నామేనన్. మనుచ. 6. 42.

2. దౌష్ట్యము.

ఆ నమ్మి నిదురవోవ నా పట్టిచుంచుమా, తేఁగ
తోఁకతోడ లీలఁగట్టి, వీధులందుఁ దోలె వెలఁది
నీ కొమరుండు, రాచబిడ్డఁడైన రవ్వమేలె.
భాగ 10 పూ. 332.

రశన. నం. వి. అ స్త్రీ. 1. త్రాడు, దారము.
2 కళ్లెపువాఱు, కళ్లెపు పగ్గము. 3 వడికట్టు,
ఒడ్డాణము, కాంచి, 4. నాలుక, జిహ్వ.

రశ్మి. నం. వి ఇ. పుం. 1. త్రాడు, పగ్గము.
2 కళ్లెపువాఱు, కళ్లెపు పగ్గము 3. సూర్య
కిరణము. 4. నేత్రలోమము, కను ఱెప్పవెండ్రుక.
5. రాఁబడి, ఆదాయము, ఆస్తి.

సీ. బలము తక్కువయైనఁ బైబట్ట బరువగు సంచార
ముడిగిన సడలు రశ్మి. రామలిం. 50

(ఈ యర్థమునఁ దెలుఁగుశంకే ప్రయోగము
కన్పట్టుచున్నది.)

ఆ. ... మేను కడిపెఁడు బిడ్డల, వార మెట్లు
బ్రతుకువార మనుజ, నీవెఱుంగకుండ నే వంక
నైనను, గలుగు రశ్మిగలదె తెలుపు మాకు.
భోజరా. 6. 144.

వ పద్మము, తామరపువ్వు. స్త్రీ. జ్వాల.

రస నం. వి. అ. స్త్రీ. 1. రసాతలము, పాతా
ళము. 2. భూమి, పుడమి. 3. జిహ్వ, నాలుక.
4. ద్రాక్షపండు. 5. అందుగు, (వ్య. వి.)
6 చిఱుబొద్ది 7. కొట్టిలు. (శ. ర.) 8. దూర్వ
(వ్య. వి.).

రసంగి. వి. ధాన్యవిశేషము (శ. ర.)

రసకము. నం వి. అ పుం. 1 కుశి. ఇనుముతో
చేసినవస్తువు. 2. ఒకానొక ఙాఁవము. 3 మాంసాది
క్వాథము.

రసకర్పూరము. నం. వి. అ పుం. న కర్పూరరసము

రసకేసరము నం. వి. అ న. 1 కర్పూరము.
2. వకుళము, పొగడ (వ్య. వి) 3. వేధకము
(వ్య వి.) 4. నాగపుష్పము, నాగకేసరము
(వ్య. వి)

రసగంధకము. నం. వి అ. పుం. . 1 గోపరసము,
పరిమళముగల యొకానొకబంక జాలెత
బోళము 1. గంధకము

రసగంధము నం. వి అ పుం న. రసగంధకము

రసగర్భము. నం. వి. అ. న. 1. రసాంజనము.
2. ఇంగిలీకము.

రసగుండు మి. వి. (రసము + గుండు) పాదరసము
పూసిన గోళాకారవస్తువు (చి. ని., శ. ర.)

రసఘ్నము. నం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

రసజము. నం. వి అ పుం 1. గుడము, బెల్లము.
2. మద్యకీటము, మద్యము పులియబెట్టుటవలనఁ
బుట్టెడి పురుగు. న. రక్తము, నెత్తురు ఇట్లే రస
భవము మొ.

రసజ్ఞ. నం. వి. అ. స్త్రీ. జిహ్వ, నాలుక.

రసజ్ఞత. నం. వి. అ. స్త్రీ. 1 కావ్యరస గ్రహణ
కౌశలము. 2. రుచుల నెఱుఁగుట, రుచిజ్ఞానము.
3. వివేకము. (గుణదోష) జ్ఞానము.

రసజ్ఞత్వము. నం. వి. అ. న. రసజ్ఞత.

రసజ్ఞము. నం. వి. అ. పుం. 1. అయోభేదము,
2. అయస్కారము. (కే. ని)

రసజ్ఞుఁడు. నం విశే. అ. అ. అ. 1 రుచినెఱిఁగినవాఁడు
2. వస్తుసౌందర్య మెఱిఁగినవాఁడు, కావ్య
సౌందర్యవేది.

వి. అ. పుం. 1. రసమెఱిఁగిన మనుష్యుఁడు, విమర్శ
కుఁడు, కవి. 2. రసాయనశాస్త్రజ్ఞుఁడు.
3. వైద్యుఁడు.

రసజ్యేష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. తియ్యఁదనము, మధురము. 2. శృంగార రసము.

రసతేజస్సు. సం. వి. స్. న. రక్తము, నెత్తురు.

రసదాడి. (?) వి. (సం రసదాళికా) ఒకజాతి యరఁటిచెట్టు: ఆ యరఁటిపండు.

సీ చిన్నజాబిలిదాల్పు సింగిణి రసదాడికేస్వామి శుభకరం బిభకరంబు. చం. రా. 1. 41.

గీ. వారుచెట్టునఁ దనుదానయారబండి, నట్టిపరువంపు రసదాడి యరఁటిపంటి, గొలలు చక్కెరనెయ్యి మక్కువ నొసఁగ. శుక. 2. 37.

సీ చక్కెరఁ బొంలించి చాలించు రసదాళ్లు కడఁద్రుంచియుంచిన కమ్మనపడయు. పాంచాలీ. 4 58,

గీ. అవఁటగొలనుండి పండి తనంతఁదానె, యవని రాలిన రసదాళి యువతిపంప, ఖటికల కొలది వసుధాఘుటిక లనుచు, గుటుకు గుటుకున మ్రింగె వజ్జటికులఁబు బహు. 4. 48.

2. ఒకజాతి చెఱకు.

చ .. చెన్నగురసదాడి గుంపులు పురాంతికసీమల... వసు. 1. 113.

రసదాలిక సం. వి అ. స్త్రీ. పుండ్రేక్షువు, ఒక విధమగు చెఱకు. (వృ.వి.) (వాచ.).

రసధాతువు సం. వి ఉ. పుం. పాదరసము.

రసధేనువు. సం. వి ఉ పుం. దానమిచ్చుట కొఱకు ఇక్షురసముతో నిర్మించిన ధేనువు (వాచ.).

రసన సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. జిహ్వ, నాలుక. 2. కాంచి, మొలనూలు, 3. త్రాడు. 4. ఒకానొక లత, రాస్న. (వృ. వి). 5. ఆస్వాదన, చవి చూచుట (శే ని.).

రసనము. సం. వి. అ న. 1. చప్పుడు, ధ్వని. 2 అన్నము. 3. రుచి, కమ్మఁదనము. 4. రుచిని గ్రహించెడి రసనేంద్రియము. జిహ్వ. 5. కషాయము, ద్రవరూపమగు ఔషధము. 6. స్నేహము జిడ్డు. 7. విషము 8 ఫలము, పండు. 9. నిర్యాసము, జిగురు. 10. బంగారము 11. రూప్యము, వెండి (శే.ని.).

రసనేత్రిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపాషాణము, మనశ్శిల.

రసపాకజము. సం. వి. అ. పుం. 1. గుడము, బెల్లము 2 రుధిరము, నెత్తురు.

రసఫలము, సం. వి. అ. పుం. నారికేళవృక్షము, కొబ్బరిచెట్టు. (వృ.వి.).

రసమాణిక్యము. సం. వి. అ. న. పాదరసముతోఁ జేయఁబడిన మాణిక్యమువంటి ఒక వస్తువు. (వాచ.)

రసము సం. వి. అ. పుం 1. పసరు, పుష్పాదుల రసము. 2 ద్రవము. 3. నీరు. 4. మద్యము, త్రాగుడు పదార్థము. 5 పే యౌషధము, త్రాగఁదగిన మందు 6 రుచి, చవి. (రసములారు: కటు ఆమ్ల మధుర లవణ తిక్త కషాయములు.) 7 రుచిగల పదార్థము 8. ఒకవస్తువు పండలి యభిరుచి, ఇష్టము, వాంఛ. 9 ప్రేమ, అనురాగము. 10. (కావ్యాదులయందు) శృంగారాది—శృంగారము హాస్యము, కరుణము, రౌద్రము వీరము, భయానకము, బీభత్సము, అద్భుతము అని ఎనిమిది రసములు. శాంతము చేర్చి తొమ్మిదని కొందఱనిరి. వాత్సల్యము చేర్చి పదిగా నెంచఁబడినవి. 11. పారము, చేవ. 12. దేహధాతు విశేషము. 13. వీర్యము, శుక్లము 14. పాదరసము. 15. విషము, విషముగల త్రాగుడు పదార్థము. 16. చెఱకు రసము. 17. అమృతము. 18. పులుసు, చేరు. 19 ఆఱుసంఖ్యకు సంకేతపదము. 20. రసనేంద్రియము, నాలుక. 21. గోపరసము. గంధద్రవ్య విశేషము. 22. సువర్ణము, బంగారు. 23. అన్నము. (వాచ,) 24. శబ్దము, ధ్వని. 25. చెట్టునుండి వెడలుబంక. 26. లశునము, వెల్లుల్లి. 27. ఫలము ప్రయోజనము. 28. భోజనము. 29. స్నేహము. 30 ఇంగిలికము. 31. హారిద్వర్ణము. 32. మాంసము 33. పులికడుగు. 34. వినుగు. 35. మండము. (శే. ని.).

రసయోని. సం. వి, ఇ. స్త్రీ. వెలిగారము (వై.వి.)

రసరాజము. సం. వి అ. పుం. 1. రసాంజనము. ఇట్లే రసనాథము మొ.

రసలోహము సం. వి. అ. పుం. 1. రసాంజనము. 2. పాదరసము.

రసవతి. సం. వి ఈ. స్త్రీ వంటసాల, వంటిల్లు.

రసవర్గము సం. వి. అ. పుం. ఆహారపదార్థము.

చ. అచలితవృత్తి నిట్లువిడియం దళవాయి పలాశి వీఁడు మెచ్చుచు నంకోటకేఁగు జలసూత్రవుఁ జోటు లెఱిఁగి యడ్డక, ట్టుచు రసవర్గ మచ్చట గడున్వడిఁ జెంగనీక శూరతా, రచవలఁ జిల్లరల్ సలుపు రక్కసిపాలియగాంద్రఁ గొట్టుచున్. కువల. 3. 2.

రసవాదము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసమును కట్టు బంగారము చేసెడి విద్య (శ. ర.).

రసశోధనము. సం. వి. అ. న. 1 వెలిగారము 2. పాదరసశుద్ధి.

రససింధురము సం. వి. అ. న. 1. తుత్తనాగ మునుండి తీసిన ఇంగిలీకము 2. పాదరసము. 3. మైలతుత్తము. 4 సూరేకారము, పెట్లుప్పు.

రససిద్ధుఁడు సం. విశే. అ అ అ 1. కవిత్వ మున నిపుణతగలవాఁడు, శృంగారాది రసముల యందు నేర్పుగలవాఁడు. 2. రసాయనశాస్త్ర మునఁ బ్రవీణుఁడైనవాఁడు.

రసస్థానము. సం. వి అ. న. ఇంగిలీకము

రసాంజనము. సం. వి. అ. న. 1. అంజన విశే షము.

రసాగ్రజము. సం. వి. అ. న. రసాంజనము.

రసాఢ్యము. సం. వి. అ పుం ఆమ్రాతకి, అంబా శము (వృ. వి).

రసాతలము. సం. వి. అ. న. 1. పాతాళములోని లోకము, అధోలోకములలో నొకటి

రసాధిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. కాకోదుంబరము, కాకిమేడి (వృ. వి)

రసాధికము. సం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

రసాభానము. సం. వి. అ. పుం. 1. బాహ్య దృష్టికి రసమువలెఁ గాన్పించుట, రసమును భ్రాంతి. 2. రసము ననుచితరీతిగా స్పష్టపఱచుట.

శ్లో ఏకత్రైవానురాగశ్చే త్తిర్యఙ్మ్లేచ్ఛగతోఽపి వా, యోషితో బహుసక్తిశ్చే ద్రసాభాస స్త్రిధా మతః

రసామ్లము. సం వి. అ. పుం. చుక్రము, చింత పండు.

రసాయనఫలము. సం. వి. అ న హారీతకి, కరక (వృ. వి) (త్రి ని).

రసాయనము సం. వి. అ న. 1 జీవనౌషధము, సంజీవిని. 2. సంజీవినివంటి పదార్థము, ఆనంద పఱిచెడి లేక తృప్తిపఱిచెడి పదార్థము.

ఉదా: శ్రోత్రరసాయనము, కర్ణరసాయనము మొ. 3. వెండిబంగారములుచేయు విద్య లేక రసవాదశాస్త్రము 4. కొన్నిమందు దినుసులు కలసిన పదార్థము. 5 తక్రము, చల్ల. 6 ఒకానొక విషము, 7. పిప్పలి.

పుం. ఒకానొక ఓషధి, విడంగము (వృ వి)

రసాయనములు నారికేళ—, గుడూచి—, శిగ్రు పుష్పాది, చూతఫలాది రసాయనములు, లోహ రసాయనాదులు.

రసాయనశాస్త్రము. సం. వి. అ న. కెమిస్ట్రి.

రసాయనుడు. సం వి. అ పుం. గరుత్మంతుడు.

రసాల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నాలుక. 2. ద్రాక్ష 3. గరిక. 4. చెక్కెర సుగంధిద్రవ్యములు కలిసిన పెరుఁగు

రసాలము. సం. వి. అ న. 1. శల్లకీద్రవము. 2. రసగంధము.

పుం. 1. చెఱకు. 2. మామిడి.

రసాలస సం. వి. ఆ. స్త్రీ రక్తనాళము, ధమని.

రసావళ్లు(ళులు) మి (రసవదనము. రసావళి) అపూపమువంటి భక్ష్యవిశేషము.

కం. తనయుంటనప్పు డాయిత, మొనరి చిన సమ్మ దావులోలుకు రసావళ్లను మినుపవడలు జావట్లును గోదుమపిండివంటలున్ గలవ నినన్. విష్ణు. 3. 377.

రసి. సం. విశే. న్. రసముగల.

రసి. దే. వి పుంటిచీము (శ. ర.).

రసిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రసికురాలు. 2 నాలుక 3 చెఱకురసము. 4. రశన, మొలనూలు.

రసికము. సం విశే 1. రుచిగల. మధురమైన 2. రసవంతమయిన 3. అందమైన 4 రసగ్రహణశక్తిగల 5. చతురతగల 6. కాముకమైన. 7. ఏదేనొక విషయమునందాసక్తిగల.

ఈయర్థమునందు సమాసములోనే ప్రయుక్తము) క్రీడారసికుఁడు.

రసికుఁడు. సం. వి. పుం. 1. రసజ్ఞుఁడు. 2. ఏనుగు 3. గుఱ్ఱము. 4 సారసపక్షి, బెగ్గురు

రసికత సం. వి ఆ. స్త్రీ. రసజ్ఞత

రసికత్వము సం వి అ న. రసికత

రసికేశ్వరుఁడు సం. వి. అ పుం. రసికురాలి నాథుఁడు, కృష్ణుఁడు (విల్యమ్సు).

రసితము సం. వి. అ న. 1. ద్రాక్షారసము. 2. ధ్వని, అఱపు, గర్జనము

విశే. 1 రుచిగల. 2 రుచిచూడఁబడిన 3. మొలామువేయఁబడిన. 4. ధ్వనించిన.

రసీదు ఆంగ్ల. చెల్లుపత్రము, ఏదేని ముట్టినట్టు వ్రాసి యిచ్చెడు పత్రము.

రసునము. సం. వి. అ. పుం. [illegible]

రసేంద్రము సం. వి అ పుం. పాదరసము

రసోత్తమము సం. వి. అ. న. పాలు

రసోద్భవము. సం వి. అ న ముత్యము

రసోన(క)ము. సం. వి ఆ. పుం. వెల్లుల్లి.

రసోపలము సం వి. అ. న. ముత్యము

రస్తా హిం వి దారి.

రస్తు దే. వి. వస్తుసంభారము.

ఉ. ... వారలు ఘనంబుగ మార్గము దిడ్డగించినన్ సన్నుతశౌర్య రస్తు మన సైన్యముఁ జేరుట దుస్తరంబగున్. కృష్ణ. 3. 67.

చం. పరఁగెడు రస్తు కొట్టడులు భద్రముగా నొగి బీగముద్రలన్, గరిమ నొనర్చి... హంస 1. 109.

రస్న = రసన.

రస్యమానము, సం. విశే రుచిచూడఁబడుచున్నది.

రహటము వై. వి. (√అరఘట్టము, మహారా. రాహాట) ఘటయంత్రము, నూతిరాట్నము, గిరక.

రహటు. వై వి రాట్టు.

రహణము సం వి. అ న. ఎడబాటు, విడువలు.

రహదారి. హిం. వి స్వేచ్ఛగా అందఱును పోఁదగిన దారి.

రహము. సం. వి అవ్య. చూ. రహస్సు, రహస్యము.

రహస్య. సం. వి ఆ. స్త్రీ ఒకనది

రహస్యము. సం. వి. అ. న. 1. ఏకాంతము, గుట్టు, 2 మంతనము. కందువ 4. సైగ.

విశే. దాఁచఁదగిన, ఉపగూఢము.

మ అలినీలాలక నీవు నీపతిరహస్యక్రీడ వర్తించు వేళ ... పారి. 1. 60.

రహస్సు. సం. వి. స్. న. 1. రహస్యము. 2 సురతము

రహి. దే వి 1 అందము

మ. .. విరియంబాఱిన గొజ్జఁగల్గురియు మున్నీరైన యక్కమ్మనీరుఁ రహిం గూడిన నేర్పరించుగములై రోలంబకాదంబముల్. అము. 5. 121.

సీ. పొడుపుఁగెంపు వహింపు బెడిదంపు వినుఁగెంపు రహినింపు కంఠహారంబు వాఁడు. ఉ రా. 1. 18.

2 బాగు.

కం. . గంధవహములు, శరీరములనేదదీర్పఁ జనుదెంచె రహిన్. పారి. 2. 102.

మ. ... మహావాల్లభ్య సౌభాగ్యవ, ద్రవనర్థేశ కుమారుఁడంత రహిగాఁ దన్నేలుకోఁబోలు

నాయన దానిఁ దఱివట్టి వల్లభకు దన్నై వెయొందు
మన్నాఁడొకో. కళా. 3. 48.

3. విలాసము.

చం. సరసులనర్మ మింపులు నొసంగఁ గదంబపు
దండ,గట్టుచోఁ గరఁగుటఁదెల్పు దృక్తరళ
కాంతులు నుత్తరమిచ్చు నంతరాం,తరముల
నవ్వులున్ గలుపతండము మొల్లలు నంచు
మిన్నుగ్రుచ్చి రహినిరిత్తనూ లొసఁగి సిగ్గు
వహింతురు పుష్పలావికల్. ఆము. 2. 20.

4. ఆనందము, సంతోషము.

కం. జంభాహితుఁ డూర్వశిపై, రంభపయిం గరుణ
కలిమి రహిఁ దన్నట నో,జ్జృంభణల తార
తమ్యము, సంభావించుటయె కాని చాలఁడు
తెగడన్. విక్ర. 2. 77.

గీ. తానవంబుగ దొరఁజేయు వానిమంత్ర,మునకు
వేగమె లోఁజేయఁజవదు వాఁడు,క్రొత్త మన్న
నరహి ననుఁగులకు జెప్పనయిన నది చెడు.
ఆము. 4 260.

5. ఉల్లాసము, మనోవికాసము.

సీ. ఒక యిక్కనిది వితర్దిక నిక్కమని పదా
గ్రమునిక్క రహి నెక్కఁగాఁ దలఁతు
వసు. 4. 73.

6. ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. నెఱికవట్టి పసిండి నీటిగ్రాఁత దెఱంగువెలి
పట్టు రహిఁగట్టె వెలఁదియొర్తు.
ఆము. 6. 128.

7. ఆసక్తి.

కం. ఆ విభునవంతరంబుధ, రావలయముఁ బూని
తీవు రహిమైఁ దిరుమల్, దేవియును నన్న
పూర్ణా,దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరు
లుగాన్. ఆము. 1. 33.

చం. తన మృదుగీతికాపరిణతధ్వని వైఖరిఁబల్కు
మంచు మిం,చినరహిఁ జేతివీణియకుఁ జెక్కులు
గీఁటుచు నేర్పుచున్నదో,యన నఖరాంకురంబుల
నయమ్ముగఁ దంత్రులు మీఁటి గానమిం,పొనఁ
రఁగఁజేయు వాణి ... పారి. 1. 5.

కం. రాయైనఁ గొంతమేల్ వా,రాయణ మీ
మనసుకంటె రహి నిక నెపుడున్, మీయంత
దడిపెదరె యని, యాయంగన యితనిపాద
మల్లనఁ బట్టెన్ కళా. 4. 115.

8. రక్తి

సీ. రహిపుట్ట జంత్రగాత్రముల తాల్ గరఁగించు
విమల గాంధర్వంబు విద్య మాకు
మను. 2. 43.

9. కాంతి, శోభ.

చం. ... తారభటాళితో నిశా,ధిపుని బలంబు
లేఁగి నగతిన్ రహి వీడెను బాండుచంద్రికల్.
వసు. 4 125.

ఉ. ...జక్కవ లొక్కట జోడుగూడె వే, వేయురి
యాడఁదోడ రహి వీడె వినిర్మల సాంద్ర చంద్రి
కల్. చంద్రా 5. 113.

10. సత్త్వము, బలము.

కం. అహితుని నాశ్చర్యకరం, బ్రహారణవిధిఁ
జాలడీలు పఱిచె నతండున్, రహిఁ దిరుగఁ
దెచ్చుకొని వి,గ్రహచేష్ట లడంగ నొంచెఁ గరు
వలిపట్టిన్. రాఘవ. 4. 163.

11. ప్రసిద్ధి, కీర్తి

కం. శ్రీరంగరాజు రామ, క్ష్మారమణుసిరంగ
రాజుమహిం రహి కెక్కెన్, ధారాధరఖేచరా మం,
దారాధఃకారిదాన ధారానిధియై
రామా. 1. 64.

(రహి కెక్కు = ప్రసిద్ధి కెక్కు, కీర్తి వహించు అని
భావము)

12. విధము, రీతి.

సీ. అంజనాచలముపై నరుణాతపము మించు
రహి మేనఁ గనకాంబరము దనర్ప.
ఉ. రా. 2. 42.

సీ. అకసంబంటిన కేశసరాసులు రజతశైలంబుల
రహి వహింప. దశా. 6. 137.

13. పోలిక, సాదృశ్యము.

సీ. జహ్నుజాఝుర సరోజ విరాజ మానపరాగ ములతో రహివహిలచు. గీ. విమల కైవల్య పదము శ్రీవిష్ణుపదము ఇందు. 1. 45.

14 ఉత్కర్షము, అతిశయము.

సీ. ఆ రాజు విమలవిఖ్యాతిచంద్రికనిచ్చ రహి కెక్కఁజాజె జారప్రసంగము ... వసు. 6. 88.

(రహికెక్కన్ = అతిశయింపన్ అని భావము.)
జః రహించు.

రహించు(ం)చే అ క్రి. (√రహి). 1 వర్ధిల్లు. పెరుఁగు.

మ ... అరుల్లసిం, చెనురుప్రశాంతి జనించె గర్భము రహించెన్ మించె నిట్టూరుపుల్. ఉ. రా. 1. 181.

సీ. పులకాంకురంబులు పొంరలిపాఱెనె కదా చెక్కుటద్దములకు జిగి రహించె. కవిరా. 5. 125.

2. ఒప్పు, శోభిల్లు.

మధురగతిఁ గడ. కలిగి ధరిత్రిని ఘనత వహించెను, అలకాపురముకన్న రహించెను. కుచేల. 1. 23.

సీ. తతమై రహించునితంబబింబముఁ జూచి ... దశా. 2. 308.

ఉ. ...రోహిణీ, కాంతునిరేఖఁ గ్రొమ్మెయిలు కప్పుటఁ జూసి రహించినట్లు త, త్కాంత తనూవిలాసరతికాంత తళుక్కువఁ జెంత నిల్చివన్. శుక. 1. 381.

స. క్రి. వర్ధిల్లఁ జేయు.

కం. ఇందిందిరవవమందిర, యిందిందిరవందనుఁడ యేలినయెడ నీ, మందిందిరమై తేనియ, మందిందురహింతుననుచు మదమేమిటికిన్. రా. వి. 4. 63.

2. పొందు.

సీ. ఆర్యాభిగణ్య సౌకర్యంబును రహించి ... ఉ. రా. 1. 2.

(ప్రయోగాంతరము లేదు.)

రహితము. సం. విశ. అ. ఆ. అ. త్యక్తమైనది. వదలి వేయఁబడినది.

రా

రా[1]. అ. క్రి. వచ్చుధాతువుయొక్క ప్రార్థనార్థక రూపము, ఏతెమ్ము. రమ్ము.

ఉ. రాయనుఁ గాయనుం దొగలరాయనిఁ గేరుని గాఁపుంగుడా, రాయనుమేటి నాడెపు దొరా యను .. అచ్చ. రా. అయో. 89.

మ. తుదిరాజ్యమ్ము సగమ్ము గొమ్మడవియందుం బేరు వంచించియుం. బదుమూఁడేఁడులు నీవునుం దిఁగిదాపాలీక పోవచ్చునే... భాఁ. ఉద్యో. 3. 97.

= ర,

అవ్య. స్త్రీలతో మాటాడునపుడు "ఏ" అనునది అనుప్రయుక్తమగునట్లు నీచమిత్రోద్దేశమున పురుషులతో మాటాడునపుడు ఏకత్వమువఁదును ప్రయుక్తమగును.

(కోపమునకు)

శా.... నా, జింకల్ భుక్తిగొనంగ నేమిటికి రాచేచిట్ట ప్రమోయించియా, తంకంబున్ ఘటియించితి... హర. 1. 4.

(ప్రశంసకు)

కం. వికచాబ్జదళాగ్రంబుల, మకరందము కరుడుగట్టి మణిజాలనిపో, లికనువ్వవిరా సబయా, లికుచస్తనిమృదుపదాంగుళీనఖపంక్తుల్. వరాహ. 8. 119.

(ఆశ్చర్యమునకు)

ఉ.... ఆ సరోజముఖి... నా, కావిధమెన్నఁ డబ్బునో దయామతినానతి యిమ్మనంగనో,

రా! వలరాచవేగిరము రామకు నంచుఁ జెలంగి నవ్వుచున్. ఉ. హరి. 5 71.

(ప్రశ్నమునకు)

శా. ప్రారంభించిన వేదపారమునకుం బ్రత్యూహ మౌనంచునో, యేరా తమ్ముఁడ! నన్నుఁ జూడఁ జనుదేవు... పాండు. 3 83.

(అనాదరమునకు)

కం. నోరెసనవినుండకేనో, రోరి ... మూ సమీప పూరనెమనియున్, దూరము వోయితివే సో, మ్మేరితిని నీకు దక్కనే కానీరా... ఆము. 6. 82.

(అధిక్షేపమునకు)

కం. ఏరాయోరి నిశాచర, యేరా వృత్రారి నెఱుఁగవే నాతోడన్, బోరాడలేవు పోరా, కోరా యభయంబు నిల్చుకోరా తనువున్... దశా. 2. 407.

కం. ఈ కారణములుగలవను, నాకొండదియె వాసుదేవుఁ డదిగాకయుఁ గీ, డే కురువంశమున కతని, రాకయతండేమిచేసెరా పాపాత్మా భార ఉద్యో 3. 171.

ద్రు. "వచ్చు" ధాతువు మధ్యాంతరూపము. వచ్చుటకు, వచ్చునట్లు మొ వర్థము నిచ్చును.

ఉ... ము, న్నచ్చట వచ్చుటన్ జెదరినట్టి బలంబులు దన్నుఁ గూడిరాఁ, జొచ్చినవారితో బలము జొచ్చినలాగును గన్న లాభమున్. విక్ర. 2. 154.

ఉ.... అపదా, ద్వన్నెపసిండి మేపలకు రాఁ బని యేమిల సాధనామముల్. విజ. వి 1. 7.

సీ...., తోడిచేడియలు నాతోడి వంతులకు రానయిరింపఁ జాలఁడో నన్నుతాంగి. పాం. 1. 84.

రా². వి వృత్తియందు 'రాచ' శబ్దములోని 'చ' వర్ణము విభాషను లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము.

చ.... వజ్రదోః. పరిఘ వశీకృతాన్య నృపాలకు లప్పురి రాకుమారకుల్. ఆము. 2. 54.

ఉ. కొండొక సేపు నిల్చిచేమ కోరిక రాకొమరుండు,...వటంబునీడఁ గూర్చుండె... విక్ర. 3. 78.

ఉ.. మంచుఁగొండ రా, చూలినిగూడె... సీలా, 1. 1.

ఉ. ...మంచుఁగొండ రా,యల్లునికిం బినాకికిఁ బ్రియంబున నూర్జ్వశిపెట్టె భిక్షమున్. హర. 5. 46.

(కొండరా=పర్వతరాజు, హిమవంతుఁడు)

రా³ వి. (సం. రాజన్.) చంద్రుఁడు

(దీనికి వ్యస్తప్రయోగము కానరాలేదు. ఉదా: రారేక, రారాయి, మొ.)

శా....రా, రాలంగట్టిన తిన్ని యన్నిలిచెమూల స్ఫూర్తి తాపార్తితోన్. ఇందు. 3. 65.

జ: రారేక,

రా⁴=జా.

వి. (√రాయి). శిల, పాషాణము.

సీ. నేలయు నింగియు దాలముల్వాయింప... జేనుంగుపురుడో మూరా నారఁగొన గాలిగంటిడ... కు. సం 3 185.

కం. రాకొమరునెఱులునీలవు, రాకొమడు సిరాకరించు రాకాచంద్రున్, రాకొట్టు మొగము. విజ. వి 1 65.

వ. ... పటికపుంరాచేట్ట నేలలనెట్టుకొని.... మనుచ. 3. 28.

రా. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. బంగారము. 2. విభ్రమము. 3. దానము. 4. ధనము

రాంచలము సం. వి. అ. పుం. కటకము మ లు. (పల్యమ్ము)

రాంకవము. సం. న. అ. న. మృగరోమముతో నేయఁబడిన వస్త్రము. రోమవస్త్రము. (కంబలము, శాలువ.)

రాంభము సం వి అ. పుం. సన్యాసిధార్యమగు వైణవదండము

రాఁజఁబెట్టు. స. క్రి (రాఁజన్+పెట్టు) రాఁజు నట్లుచేయు, వృద్ధిఁబొందించు.

గీ. ఏను సంధికిఁ బోయినఁ దాను ధార్తరాష్ట్ర
మానసములఁ బగ రాఁజఁ బెట్టి, నన్నుఁ
బట్టింపఁ జూడఁడె... భార. కర్ణ. 3. 124.

రాఁజు అ. క్రి. 1. (నిప్పు) అంటుకొను, ప్రజ్వరిల్లు

సీ. ఇల్లిల్లు దిరుగు నొక్కింతబ్బుశిఖ యప్పనే
నింటిలోఁ బూరియిడి విసరక, రాఁజదు రాఁజి
న రవులుకో ల్యావపాలఁ గాని కల్గదు ...
ఆము 4. 127.

సీ. అప్రొద్దు ప్రోయి రాఁజనట్టి నిర్వేదయు
భోగించు నైశ్వర్యము లెనిమిదియు ..
పాండు 1. 101.

చం. పొగయక రాఁజకొక్కు మొగి భోరన మంటలు
విస్ఫులింగముల్, నెగసి ... పురారినేత్ర శిఖ
మల్పె మహాశనిపాతభీమమై ...
కు. సం 5. 528.

కం. తన మదిలోపల రాఁజెడు, వనవిల్తుని కాఁకచేత
వలవతియగుచున్ మునుకొన్న నెగల కోర్వక,
ననుఁబాన్పునను న్న రాజునుం గనిచెల్వన్
యయా 5 93.

2. పొగయు, ప్రధూమితమగు

సీ. మొగము రాఁజి దివంబు మిగుల మండెడు నర్మ
వహ్ని చేపట్టిన స్వాహ యొంత ...
ఘటికా 1. 42.

3. దుఃఖించు.

చం. అతఁడు సితాంబరావరణమైన మహీమణి
పీఠ మెక్కి యచ్యుతు నిజసింహపీఠ, గతుఁ
జూచి మురాంతక యొంతచిన్నవో, యితి మది
నెంతవంతగలదీ యదువీరులు నేల చాలధీ,రతఁ
దరలించి చిత్తముల రాఁజెద రన్న మురారి
యిట్లనన్. ఉ. హరి. 6. 4

రాఁబట్టు. స. క్రి (రాన్ + పట్టు) 1. ఇచ్చిన దాని మరలఁదీయు. 2. సేకరించు; వచ్చునట్లు చేయు. (శ. ర.)

సీ. ఒకటికి రెండుగా నొగి వడ్డి రాఁబట్టి ధనమెల్ల
మూఁటను దాఁచుకొనుట .. రామ. 568.

రాక = రాకడ వి. (√వచ్చు). 1. ఆగమనము, వచ్చుట.

మ. వసగన్ వే చని దోర్బలంబున రణప్రావీణ్య
ముం జూపి నీ, వసురానీకముఁ ద్రుంచి భూప్రజ
లకున్ హర్షంబు గావించి తా, కనుమీ రాక
జయంబుతోక ప్రజ దుఃఖం బొందఁ గా రాకనీ
యనువర్గంబుల పోక గా నెఱుఁగు పెక్కాడంగ
నింకేటికిన్. భార. శాం. 2. 438.

కం ... క్రీడే కురువంశమున కతని, రాక యతం
డేమి చేసెరా పాపాత్మా.
భార. ఉద్యో 3 171.

ఉ అకుటిలమయ్యె భోగ విదెయాదల అన్నియు
ప్రసన్నఁ బ్రాణముల్, రాకలఁ బోకలం బోలిసె.
భాగ. 10 పూ 687.

2. ప్రసారము, వీచుట.

చం. ... వేసవిన్, మలయపుగాలి రాకలకు మావి
సముల్ చిగురొత్త దంపతుల్ ...
ఇందు. 3. 112.

కం. ఈ కరణి వన్నె పొగ్రణి, యే కరతీయములు
మాని హిమకరవిలన ద్రాకలకు వ్వలిదెమ్మెర
రాకలకున్ జాలిగొని విరాళిఁ బడంగన్ ...
కువల. 4. 102.

3 జైత్రయాత్ర, దాడి.

చం. అది మొదలా నృపాలుని శుభాకృతి కన్నులఁ
గట్టినట్లునా, మది వలపించుచున్నయది మారుని
రాకకు నోర్వరాదుగా... ఇందు. 2. 93.

అ. తంద్రిపాలు మాకుఁ దగునంచు నటియరి,
తనము నేసి రాక తప్పఁగాక ...
భార. ఉద్యో. 1. 250.

అవ్య. (వచ్చుధాతువు యొక్క వ్యతిరేక క్త్వార్థక రూపము.)

1. వచ్చుటమాని.

(వ్యవ.) తాను రాక కుమారునిఁ బంపినాఁడు.
2 వచ్చుటకు) నేరక, చాలక, శక్యముగాక మున్నగు నర్థముల నిచ్చును (ఈ యర్థములను జ్యంతక్రియల కనుప్రయుక్తమయి యే యుండును).

గీ అవులదాఁటి పోవను రాకయద్రికరణి, గతినమై యాఁగె నవుడంధకారపటల, మెఁతయును క్షితిఁ బొందితి వేను రథ్య. ముఖునురథ మీఁద్వగా లేక ముచ్చముడిగి ... హరి. ఉ. 5. 82.

రాక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. పూర్ణచంద్రుఁడు గల పున్నమ. 2. తొలిసమర్త యాడిన పడుచు. 3. గజ్జి, తీఁట. 4. నదీభేదము, ఒక యేఱు.

రాకము. సం. వి. అ. పుం ఎండ, సూర్యకాంతి. (కే. ని)

రాకట్టు.[1] వి. (రాయి+కట్టు). 1. శిలారత్నాది నిబద్ధభూమి. వెలకట్టు, కుట్టిమము.

ద్వి. పటికంపురాకట్టుపై నెక్కనలయు, కుటిలకుంతలి యెట్లు గుట్టులు గడచె...
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1891 పం.

విశ. రత్నఖచితము, మణులు చెక్కినది.

సీ. పుంజాలదండిలు పూదెలకడయాలు ముంగురులరాట్టుటుంగరములు... ధనా. 3. 37.

రగడ. చౌకట్లుకొంట్లు చేసరులునున్ మొలకట్లు రాఁకట్టు చుట్టుంగరములు బల్ చేకట్లు...
హంస. 5. 356.

వ. అవ్విరించి జనకునకు నగణంబు గామించులు గండపెండెరంబులు రాకట్టు మొలకట్టులుంగరంబులు ముంగై మురారులంగదంబులు·
ప్రబంధ. 605·

రాకట్టు[2]. వి. (రాచే + కట్టు) రాజశాసనము, శాసనము

సీ. వందిమాగధుల కై వారంబువిను చెవి విబుధారి రాకట్టు వినఁగ నేర్చు ... దశా. 2. 112.

రాకడ=రాక. వి. (√వచ్చు.) 1. ఆగమనము.

ఉ. పోకడ రాకడల్ వశముపోవక మన్మథుఁడావవెట్టి వ,ట్లాకలకఁరి నిల్చె వచలాకృతిఁ జిత్తరు బొమ్మకై వడిన్. కృ. శకుం. 258.

గీ. పలికకుఁ దమరాకడ యెఱుఁగఁజెప్పి ...
నీలా. 2. 47.

2. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ. హస్తవీక్షణము, నయనవీక్షణము, లిత, రాకడ, ఏకసరము, పైసరము .... మల్లుపు. 2. 69.

రాకాసి=రక్కసి వి. (సం రాక్షసి.) రాక్షసుఁడు, రాక్షసస్త్రీ.

సీ. ఆకసంబునఁ బాఱు రాకాసుల పురాలుఫాల లోచనుఁ డవలీల గెలిచె .. వరాహ 9. 65.

ద్వి డాకాలి పెండెంబు డమరువుఁ గత్తి, రాకాసి తలలతోరపు వనమాలి ..
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 132 పం.

7. పగిలి రాకాసి దేహంబు మొగపుముత్యమయ్యె ముంగాముురారి ంంగైమురారి . .
మనుచ. 6. 115·

గీ, కలుషపిశితంబుమెసపు రాకాసి కాశి,
కాశీ. 2. 49

పి. ... నేతైకిర సర్వాంగలక్ష్మి, నొప్పురా కాసి తద్ద్యుతిమాని తా వనయంబు జాత్యుచితరూపంబులైవ, దృక్పాణి పదగతుల్ దీపింప....
రాఘవ. 3. 74.

రాకాసిప్రోలు= లంక, రాక్షసపట్టణము.

గీ. విల్చి రాకాసిప్రోలు విభీషణునకుఁ, దిరముగా నిల్చి సెకబాసఁ దేరివట్టి, చాలు పేరింటి పూఁబోఁడి నోలిఁగూడి, తాను దమ్ముఁడుఁ దగ నయోధ్యకును వచ్చె. యయా. 3. 37.

జ: రాకాసి ములికి.

రాకాసి ములికి. వి, (√రాకాసి).
అసురాస్త్రము.

గీ. అట్లు నెఱజోదు లిద్దరు నదరి పెక్కు, గడిఁది తూఁపులఁ బోరాడునెడల నోఁకు, మిన్న రాకాసిములికి యామున్న జేని, నై నిగిడ్చిన నదిదద్దవలుపుమీఱ. అచ్చ. రా. యు. 378.

రాకింమే. స. క్రి. మోఁదు, చిరుకఁగొట్టు.

కం. పోకనడగొట్టితేసియు, రాకింతుఁజుమీమొ
గంబు రాచట్టుపయిన్ (శ్రీ) కాళిక నందించిన,
నీకింతట నేలపోవు నీచచరిత్రా.
భీమ. 2. 153.

రాకిడి = రాగిడి వి. స్త్రీ. శిరోభూషణవిశేషము.
(జడబిళ్ల అని శ. ర.)

ద్వి. పౌజులకమ్మలు పల్లేరుపూలు, రాజిల్లు
రత్నాలరాకిడివెట్టి...
ద్వి. శ. సా. 1. 258. పం.

సీ. బటువుముత్యముల పాపటబొట్టు రాకిడి జడ
బిళ్లలను గచ్చులడరి వెలుఁగ ...
వేం. మా. 1 130.

రాకుఁడు సం. వి అ. పుం. సూర్యుఁడు.

రాకొట్టు[1]. వి. (రాయి + కొట్టు) రాలునింపిన
కొట్టు (చూ. రాకొట్టు[2]. వి.)

రాకొట్టు[2] స. క్రి. 1. (√వచ్చు.) రారా పో
రాయని యేకవచనాంతముగా నుచ్చరించు.

కం. కవుఁ బొగడువేళఁ గాంతలురతివేళ, సుతు
లుముద్దువేళ సూఁవరులు, ఁణముసేయువేళ
రాకొట్టిపిలుచుట, పాడి యిదియు మిగుల
భజనకెక్కు. ద్వా 7 65.

2. తిరస్కరించుట

కం. రాకొమరు నెఱులు నిలఁపు, రాకొమరు
నిరాకరించు రాకాచంద్రున్, రాకొట్టు
మొగము కెంపగు, రాకఁగని పరాకుసేయు
నొఁపడంబుల్. విజ. వి. 1. 65.

వి. తిరస్కారము.

సీ. కొమ్మపాలిండ్లకుఁ గొండలీడంటి మాత్రతుకెల్ల
రాకొట్టుపాలుచేసె చమ. 2. 49.

రాకొమరుఁడు. వి. (రాచే + కొమరుఁడు. సం.
రాజకుమారః.) రాజకుమారుఁడు. రాచేబిడ్డఁడు.
కం వాకిలివెడలియొఱుంగవు, రాకొమరనియొఱుఁ
గు వలి యఁబ్యాంతరభా, పాకలవం బెట్లొ
దవెను, మాకున్న నిజంబుఁ జెప్పుమా గురు
పుత్రీ. విక్ర. 3. 123. నైష. 2. 22.

రాకొమ్మ వి. (రాచే + కొమ్మ) రాజభార్య
గీ. ముచ్చుఁదవమున రాకొమ్మఁదెచ్చినట్టి, యు
అియఅక్కనుఁ డిదె డాఁగియున్నవాఁడు.
అచ్చ. రా. కిష్కిం. 90.

రాక్ష. సం. వి. అ. సం. లాక్ష.

రాక్షస. సం. వి. అ. పుం. అఱువది సంవత్సరములలో
నొకటి, ఆనంద తరువాతిది.

రాక్షసము. సం. వి. అ పుం. 1. కన్యక యొక్క
బంధువుల జయించి బలాత్కారమునఁ గన్యకప
హరించికొనివచ్చి చేసికొనెడి వివాహము. (ఎనిమిది
విధములగు వివాహములలో నొకటి)
2. (జ్యోతి) ఒకానొక యోగము.

విశే. (అ.ఈ.అ) రాక్షససంబంధమైనది.

రాక్షసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. రాక్షసస్త్రీ, రక్కసి.
2 లంక. 3. శిశిరఋతువునందలి రాత్రి 4. కోఱ,
దంతము. 5. చోరపుష్పి, శంఖిని. (వృ వి.).
6 చండిక.

రాక్షసుఁడు. సం. వి అ. పుం. 1. పిశాచము.
2. రక్కసుఁడు.

రాగతాళు. వి (సంగీ) ఒక స్వరస్థాయి.

ద్వి...' అంశుకలలిత, గాఢంబులలి రాగకాకుసు
బొచ్చు, గాఢంబు మఱిదేశికాకుమ సింధు. ....
యాదిగానొగయు కాయములు.
బస. పు 3. 940. పం.

రాగఖా(ం)డవము. సం వి. అ. పుం. రాగషాడవము.

రాగచూర్ణము. సం. వి అ. పుం. 1. ఖదిర వృక్షము.
2. సిందూరము. 3. లక్క, లాక్ష. 4. ఎఱ్ఱనిపొడి.
బుక్కా, బగ్గుండి.

రాగచూర్ణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కామదేవుఁడు.
మన్మథుఁడు.

రాగదాళి. సం. వి. ఇ. పుం. మసూరమనెడి ధాన్య
విశేషము.

రాగపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. 1. బంధూకము, మంకెనచెట్టు. (వృ. వి.).

2. వాడనివియు గుండ్రముగ నుండునట్టివియు నగు పుష్పములుగల చెట్టు, రక్తామ్లానము. (వృ. వి.)

రాగపుష్పి. సం. వి.ఈ.స్త్రీ. జపదాసనము (వృ.వి.).

రాగప్రసవము. సం. వి. అ. పుం. రాగపుష్పము. (వృ. వి.)

రాగమంజరి. వి. ఒకానొకరాగము, ఎనిమిది పురుష రాగములలో నొకటి.

సీ. భైరవి శ్రీరాగ బంగాళ హిందోళ మాళవులును రాగమంజరియును... ప్రబంధ. 95.

సీ. భైరవిమాళవి బంగాళ హిందోళ రాగమంజరియు శ్రీరాగ గౌళ, భూపాళలెన్మిదిపురుష రాగంబులు... హంస. 5.128.

రాగము. సం. వి. అ. పుం. 1. రంజనము, రంగు వేయుట, 2. రంగు, వన్నె. 3. ఎఱుపు, రక్త వర్ణము. 4. ఎఱ్ఱరంగువేయు సాధనము, ఎఱ్ఱ లత్తుక. 5 అనురాగము; వలపు. 6. ప్రీతి. (సంగీత) భైరవ్యాది.

శ్లో. భైరవః కౌశికశ్చైవ హిందోలో దీపకస్తథా, శ్రీరాగో మేఘరాగశ్చ రాగా షడితి కీర్తితాః,(భరతుఁడు).

8. కాంత. 9. మాత్సర్యము. 10 (యోగ) పంచ క్లేశములలో నొకటి. (అవిద్య,అస్మిత,రాగము ద్వేషము, మరణభయము అనునవి పంచక్లేశములు. కల్ప.)

రాగయుజము. సం వి. న్. పుం మాణిక్యము, కెంపు.

రాగరజ్జువు. సం. వి. ఉ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు.

రాగలత. సం వి ఆ స్త్రీ. మన్మథునిభార్య,రతీదేవి.

రాగవంతము సం. వి. త్. పుం. పూగము, పోఁక (వృ వి.), (వై.ని .).

రాగవుఁడు. విశే. (సం. రాఘవః) రఘువంశోద్భవుఁడు.

గీ వినుము కత వేల్పుజెడదాఁకి విన్ను చూలి, మేపరుల సిట్టుపుట్టువు మేటితపసిఁ, గాంచి యిట్లమనంత నగ్గట్టుమీఁదఁ, దరలిరాఁగవు లవలికి దాఁటి చనుచు. అచ్చ. రా. అర. 2.

వి. శ్రీరాముఁడు.

ఉ. అంతఁ బెద్దబాపనయ్యల యానతి, వడసి యొక్క మంచిగడియదోయి, యందు రాగవునకుఁ బొందుగాఁ దనపట్టిఁ, బెండ్లి సేసె మఱియు బేర్మితోడ. అచ్చ రా. బాల. 192.

రాగశాలవము. సం. = రాగషాడవము. (వై .ని.)

రాగషాడవము. సం. వి. అ పుం. ద్రాక్షదాడిమాది ఫలములతో చేసిన ఒక విధమగు మధురభక్ష్యము. (విల్యమ్సు).

రాగసూత్రము. సం. వి అ న. 1. పట్టుదారము, 2. త్రాసు యొక్క త్రాడు.

రాగాంగి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. మంజిటి మంజిష్ఠ.

రాగారువు. సం. విశే. ఉ. దాన మిచ్చెదనని (ధర్మము చేసెదనని) యాశపెట్టి తుదకీయక యాశాభంగము గలుగఁజేయువాఁడు (విల్యమ్సు.)

రాగాశని. సం. వి. ఇ. పుం. బుద్ధుఁడు.

రాగి¹. వి. (క. రాగి. త. ఇరాహి) సస్యవిశేషము తవిఁదపైరు.

వి. ధాన్యవిశేషము, తవిఁదలు, చోళ్లు.

సీ. ... రాగులు, గోధుములును, యవలుగొని యున్న త్రిగుణమౌ నందుఫలము.

రెట్టమతము 3. 40.

రాగిసంకటి = వండిన రాగి పిండిముద్ద.

చం. బొడ్డుగిన్నెలో, నునుతురు రాగిసంకటి తలోదరు లద్భుతభక్తిఁ బాపుమన్. శుక. 3. 335.

రాగి². వి. (సం. రక్తః) 1. తామ్రము, పంచలోహములలో నొకటి

గీ. చక్రి పొడమంగఁ బార్థివ స్థానమయ్యె, నోరి మీ వంశమందుఁ దాఁ గోర్వఁజాలు వారిఁ జూపుమా కుమ్మరావమున రాగి, ముంత లేఁకుంగఁ గలదె నీకింత యేల. ఉ. హరి. ౪.48.

2. ఎఱుపు, రక్తవర్ణము.

సీ. రాగిదేరెడు చొకాంపు నీలిచల్లడంబు ఁడంబు చీకట్లబలము సేయ పారంగ. 3 28.

విశ. 1. తామ్రముతోఁ జేసినది

ఉదా:- రాగిచెంబు. రాగివళ్లెము. మొ.

2. రాగివలె ఎఱ్ఱనివర్ణముగలది, ఎఱ్ఱనిది. (చూ రాగిజుట్టుపిట్ట).

3. రావి, అశ్వత్థము (వృ. వి) (శ. ర., బ్రౌ)

జః రాగిజుట్టుపిట్ట.

రాగి. సం. విశ. (న్. జి న్.) 1. రంగువేయఁబడినది. 2. రంగువేయువాఁడు. ౩ ఎఱ్ఱనిది. 4. ఎక్కువ కామముగలవాఁడు, కామవశుఁడైన వాఁడు 4. రాగాతిశయమునఁ బ్రేమించువాఁడు, అనురక్తుఁడు. 6. ఆనందించువాఁడు, ఉల్లాసపడెడివాఁడు.

రాగిజుట్టుపిట్ట. వి. (రాగి[2] + జుట్టు + పిట్ట). కోడి, తామ్రచూడము.

రాగిజుట్టుపిట్టతాలుపు = కుమారస్వామి.

ఆ. బొమ్మగాఁడిపాటు నమ్మలనేసిన, సొమ్మ వోయిమేటి కొమ్మమెకవు, బిరుదురాగిజుట్టు పిట్టతాలుపువాలుఁ, గోలఁగొంచగట్టి వోతె వ్రాలె. అచ్చ.రా. యు 208.

రాగిడి. వి. = రాకిడి. (బ్రౌ., చి. ని., వా.)

రాగిణి. సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. సంగీతాంగమైన రాగభేదము (దీని జాతులు ముప్పది. ముప్పదియాఱు అని కొందరు).

2. విదగ్ధురాలగు స్త్రీ. 3. తృణధాన్యభేదము.

రాగించు. సం. అ. క్రి. రాగిల్లు,

కం. చంచుల కాంతులు వెన్నెలఁ, జించి యమృత ముట్టనొసఁగు చెన్నునకును రాగించుచుఁ జవినొక్కుచుఁ గబళించుఁ జకోరికలు సమదలీలాలసలై. నిర్వ. 6 ఆ. (శ. ర.)

రాగిలు(ల్లు) సం. అ. క్రి. = రంజిల్లు. 1, సంతసిల్లు, సంతోషించు.

కం. దమియింపఁ దగినవారల, సమయమున దమించి వారి సంపదలు మహీ, రమణుండు దనదు బండారముగా సమకూర్చ జనము రాగిల్లంగన్. భార. శాం. 2. 395

ద్వి. రాజులు బుధులును రసికులును కవి, రాజులు గోష్ఠిని రాగిల్లి పొగడ.

రం. రా. బాల. 4 పొ. 27 పం.

శా. ... విషవృక్ష స్ఫూర్తియుం గీర్తితా, రంజి ప్రౌఢత నట్లయే నుడిపెదన్ రాగిల్లుఁడీ రందఱున్. హరి. పూ 6. 73.

2. అనురాగము కలిగియుండు.

ద్వి. అవెవచ్చెఁ గపిసేనలని కోప ముడిగి, రవి తనూజుని మీఁద రాగిల్లుచుండె.

రం. రా. కిష్కిం. 223 పొ. 20 పం.

3. ప్రకాశించు, శోభిల్లు.

వ ... కటికిచీకటి మొత్తంబు మధ్యంబున నిగనిగని నెమ్మేను దీఁగె రాగిల్ల నల్లన వసియించె..

విప్ర. 3. 60.

కం. ... చూడన్, రాగిల్లుచును, దదగ్రిమ, భాగంబున నున్న కనకపాత్రము లేమిన్. విప్ర. 5. 4.

4. గర్వోక్తులు పలుకు

ద్వి. రావణుతోఁగూడ రాక్షసప్రతతి, వేవిధంబుననైన నేమె చంపుదుము, రామభూపాలక రణమున ననుచు, రామునిముందఱ రాగిల్లువారు. రం రా. యు. 282 పొ. 19 పం.

రాగుఁడు. సం. వి అ. పుం. 1. రాజు, ఱేఁడు. 2. సూర్యుఁడు 3. చంద్రుఁడు.

రాగె. వి. అంకవన్నె, గుఱ్ఱము నెక్కుటకు పార్శ్వములయందు త్రాటితో నేర్పఱచిన మెట్టు,

గీ. వాజిగుణమును రాగెయు వాగెభూమి, మాన
మును శరశస్త్ర సంధానములును ...
ప్రబంధ. 184.

ద్వి. రాగెలు బిగియించి రథనంబుతోడ, వాగి
య సడిలి చున్నవనెండుగడల. దాటించి..
ద్వి. పరమ. 2. 280 పా.

ద్వి. ... సిద్ధుఁడు కోపగించి, . , రాగెలు బిగి
యించి రవళిసేయనుచు, ...
ద్వి. పరమ. 2. 82 పా.

రాఘవము. సం వి అ. పుం. 1. ఒకజాతి పెద్ద చేఁప. 2. సముద్రము.

రాఘవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రఘురాజవంశమునఁ బుట్టినరాజు, రాముఁడు.

రాచే. వి. (సం. రాజ) రాజున్. (దీనికి సమాన పూర్వావయవముగానే ప్రయోగములు కన్పట్టుచున్నవి. "విశే" అని శ. ర.)

ఉదా: రాచేవాఁడు, రాచేటికము.

జ: రాకట్టు², రాకొమరుఁడు, రాకొమ్మ, రాచేకందు, రాచేకుఱుపు, రాచకూఁతురు, రాచకొడుకు, రాచేజడదారి, రాచేజాపిల్లి, రాచజిల్లేడు, రాచేదారి, రాచేవగరు, రాచేవడక, రాచేనెలవు, రాచేపగ, రాచేపదవి, రాచేపట్టె, రాచేపాడి, రాచేపుంపు, రాచేపుట్టువు, రాచబావఁడు, రాచమాట, రాచయీవి, రాచటికము, రాచనల్లెను, రాచవాఁడు, రాచవీథి రాచవేఁట, రాచవేల్పు, రాచసింగము, రాచసిరి, రాచిలుక, రాచిల్కదొర, రాచూలి, రాతబిసి, రానిరాబారి, రాపట్టి, రాపులుఁగు, రాయంచ రాయంచగిండి, రాహేఁడు, రాసాని రాకంగము, రాసిరి.

రాచేకందు. వి. (రాచ). రాజకుమారుఁడు.

సీ. జడదారి నెలదండఁ జని క్రచ్చఱగయాళి
రాకానిఁ జెందిన రాచకందు.
అచ్చ. రా. అయో. 98.

రాచెక్కి. వి. (√రాయి.) రాతిప్రదేశము.

సీ. కనుపట్టె సీశైలమున దక్షకన్యకాధవుఁడు సామాన్యపుఁ దపసివోలె, నొకపిన్న రాచెక్కినుండు నీగిరి వలశాపట్టణంబు పక్కణము వోలె. వరాహ. 6. 87.

రాచేకుఱుపు. వి. (రాచ). ప్రాణాంతకముగా వీఁపున లేచెడి మహావ్రణము (శ. ర.).

రాచేకూఁతురు. వి. (రాజే.) రాజకన్య.

చం. శరశతమైదుకైదువుల జంతయటంచువిరాళి. కొగ్గిడ,గ్గఱుటయు రాజకూఁతురుల గాలికి గిలికి సోఁకశక్యమే. చం. రా. 299.

ఆ. కొడుకుఁగాంచు రాచకూఁతు రెద్దానికి, వట్టి పనికి నుచితమైన సమయ, మొదవెఁ దడయుటంక నొప్పదు జనములు, వట్లు గాని పురుషులనరు మిమ్ము. భార. ఉద్యో. 3. 199

రాచేకొడుకు. వి. (రాజే) రాజపుత్రుఁడు.

ఆ. రాజకొడుకు లెల్లఁ జూచుచునుండిరి.
భార. ఆది. 5. 207

రాచజడధారి. వి. (రాచే.) రాజర్షి.

గీ. రాఁజనముఱభమా వేల్పురానులవీదు, రాచసిరి మానివీనికొ రాచఱంబు, రాచబావని మాటకు రాఁజనునొకొ, రాచజడదారిలీల నీరాచేమాల. ఉ హరిశ. 4. 167.

రాచెట్టు. వి. (√రాయి.) చెట్టురాయి, భూమగ్న శిల, చెట్టు.

కం. సోకనఁ గొట్టితేనియు, రాకింటఁ జుమీ మొగంబు రాచట్టుపయిన్, శ్రీకాశికి నిండించిన నీకింతట నేలపోవు. నీచచరిత్రా భీమ. 2 158.

కం. గట్టిగను మూఁగదయ్యము, వట్టిపడి కాకకట్టొ ఒలు రాచట్టో, యిట్టులు మనమింద ఆమను, బట్టుం బిలువఁగ నొకిఁత చూడకయ న్నే. వాల్మీకి 8. 118.

రాచేజాబిలి. వి. (రాచే) రాజచంద్రుఁడు. రాజశ్రేష్ఠుఁడు,

గీ. ... పెద్ద, లెన్ననారా రాచేజాబిలి చెన్నుమీఱు. సీతా. 1 43.

రాచేజిల్లేఁడు వి. (√రాచే) రాజార్కము, శాఖీలము (వృ వి)

రాచేదారి వి (√రాజ.) రాజమార్గము, రాచేబాట.

గీ తేరులా కొమ్ముమెఱుంగు బారులావ, సారులా చౌక్కటపు రాచేపారులా కొ,టారులా తీరులా గొనరాకునౌర, ప్రోలి యొయ్యారి మేరిఁ గొగడవరిది. అచ్చ. రా. బాల. 34.

రాచేనగరు వి (రాచే) రాజసంబంధమైన గృహము.

సీ. పన్నిటతోఁ గదంబముఁ జేసి పూసినమృగ నాభిపస రాచనగరు దెలుప. ఆము 2 75.

గీ గ్రహణ సంక్రమణాదుల రాచనగరఁ, గాసు వీసంబు లెడలమి గ్రాసమునకు, నాధివెట్టిరి క్షేత్రంబులందుఁ గొన్ని, లెస్సయుండునె గృహకర్తలేని బ్రతుకు. మనుచ. 3. 129

రాచేనెలవు వి. (రాచే.) రాజధాని, రాజు నివసించు చోటు.

గీ. చేరి జేజేలు మఱి జడదారిగములు, నచ్చటలుఁ గోర్వ వేగమ్ము లతని మొదలి, రాచనెలవే లెఁ గేల్మినేరాజుతండ్రి, యతఁడు గొనియాడ నెగడె యయాతి పుడమి యయా. 1. 19.

రాచేపగ. వి (√రాచ.) 1. రాజశత్రువు.

ఆ. ఇట్లుచాలు పేరి యొలనాగఁ బెండ్లియై, గాధి పట్టి పనిచి కదలిచనుచు, దెగి యెదుర్పు రాచ పగ నేలవేలుపు, బీరమెల్లఁ జక్కఁబెట్టి యంత. యయా. 3 13.

2. క్షత్రియుఁడు వహించు విరోధము (వా.)

రాచేపదవి. మి. వి. (√రాచే.) రాజసంబంధమైన ఉన్నతస్థితి.

ఆ. అందంబు ... కంబగట్లుభూమి కానిక గాఁగ శెం,పెసఁగు రాచబదవు లెల్లఁ బడసె. దశకు 1. 21.

రాచేపట్టి. వి. (√రాచే.) రాజపుత్రుఁడు.

గీ. తనకనలు చేష్టలంత భీతిని ఘటింప, మగిడి శరణన్నఁ దన్మహిమయుఁ దదాత్త, తన్మహాదైన్యము గణించి దయ దలిర్పఁ, గాచె నేమన వచ్చుదా రాచపట్టి రాఘవ. 2 109.

రాచేపాడి. వి. (రాచే.) రాజధర్మము.

సీ. అక్కట రాజాన్వయంబునఁ బ్రభవించి నీచుఁడై, యేమియు రాచపాడి, యెఱుఁగక నడురేయి యెల్లజనంబులు నుప్తులై యుండ గఁ జోరు నట్లు, ననుదెంచె నెవ్వఁ డాతనిఁ గోరి వెదకెద. హరి. ఉ. 6. 149.

(క్రొత్తప్రతి. పా. రాచపాటి. ప్రాతఁప్రతి. పా.)

రాచేపుండు. వి. (రాచే) రాజవ్రణము.

సీ. . రాచపుండనఁగను రాజవ్రణము పేరు తేజరిల్లు. ఆం. భా. 2. 150.

రాచేపుట్టువు. వి. (రాచే.) క్షత్రియుఁడు.

కం. రంగుగఁ జూపఱ కోర్కులొ,నంగన్ డోనంబు లడఁపఁ జనుదెంచిన యా,గంగం గని మై యెల్లను, బొంగం దగ్గ మొక్కి రాచపుట్టువు మదిలోన్. యయా. 2. 45

రాచేబాపఁడు. వి (రాచే.) విశ్వామిత్రుఁడు

గీ. రాఁజన సులభమా వేల్పురాచవీడు, రాచ సిరిమానివీనికా రాచలంబు, రాచిబాపని మాటకు రాజనునొకొ, రాచజడరారిలిల నీ రాచమాల. ఉ. హరిశ్చ. 4. 167.

రాచేమాట. వి. (√రాచే,) మంచిపలుకు.

సీ జమునిల్లు సొచ్చిన జంతువునైనను గాచు నెమ్మెయినను రాచమాట

భారం. విరా 2. 204.

రాచేయీవి. వి. (రాచే) రాజులుచేయు దానము.

ద్వి. ఈ చతురోక్తుల కేమికారణము, రాచయీవుల నమ్మరాదను మాట, యీ చందనమున నిల్చె, ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1405 పం.

రాచేతిక(ర్క)ము. వి. (రాచ + తికము.) 1. క్షత్రియత్వము.

కం. ... శస్త్రిహతిఁబో,ల్పొందఁగ రాచఱికము నీయందొక్కటఁ దోఁచుచున్నయది తల పోయన్. దశకు. 3. 7.

2. రాజత్వము, రాజధర్మము.

సీ. సచరాచర ప్రపంచమ్మును బాలించు రాచ ఱికమ్ము కాబాచికాఁడు, వరాహ. 11. 14

కం. కాచము రత్నముసరిగాఁ, గాచు మహా మహుల తపము చూఱలఁబోసి, వేచింతయు మదిఁబెట్టవు, రాచఱికం బిఁత చెఱుతురా నరనాథా, రాజ. చ. 2. 16.

కం. ఓ చెల్ల విరహిణీవధ, మేచతురత నీకు దురితమే చేయుపమల్, రాచఱికవు ఫలమో య్యయో్యచంద్ర వివేక మెఱుఁగవాకో గురు సేవన్. మనుచ. 3. 36.

గీ. పొలతులెల్ల మెచ్చ భూమి భృత్యావ్రరంబు, సంగ్రహించి విప్రపారసాహి, యద్దిరయ్య వింతయాఁడురాచఱ్కంబు, నిర్వహించె సతుల ఖర్వమతులు. నిరం. 1. 84.

రాచేవన్నెలు. వి. బ. (√ రాచే.) ధాన్యవిశేషము.

వ... పసుపుముద్దలు మంచివిరులు రంభచెక్కిళ్లు చిలుకముక్కులు మధురములు చామరాలు పెంటెముడువులు రాచవన్నెలు తులసీవనమాలికలు సింధుకర్పూరాలు రాయమెచ్చులు యేరుమల్లెలు. ప్రబంధ. 112.

రాచేవాడు. వి. (√ రాచ.) 1. క్షత్రియుఁడు.

(శ్లే. రాచ = క్షత్రియస్త్రీ.)

గీ. ఏచి పచరింతు రచ్చటి రాచవారు. యయా. 1. 15.

వ. వలరాచ రాచవారికి వనదేవత లొనర్చు నీ రాజనప్రదీపాంకురంబులుం బోని. నైష. 1. 95

సీ. వలరాచ రాచవాఁడలి కాఱుకను వెచ్చఁగరఁగిన యలకనికరపుఁ జోటు, ... మనుచ 2. 9.

గీ. ... ఓ యమ్మ యగ్రవర్ణుఁ, చెట్టవట్టియు దండంబుఁ బెట్టఁదగునె, రాచవారికి సంచు నారాజవదన. దశా. 6. 35.

2 రాజు, పాలకుఁడు.

సీ. పేషణిహనుమంత బిరుదాంకుఁడగు రాచవారికి నెయ్యంపు వరినుతుండు ... నైష. 1. 32.

3. రాజబంధువు.

సీ భద్రమా నీకు నీబావాఁభృశకుతిఁ బ్రజలకు లెస్సలా రాచవారు... మనుచ. 5. 4.

రాచేవీది. వి. (√ రాచ.) రాజసంబంధమైనవీథి.

వ. వీడుచొచ్చియా రాజు రాచవీథింజనునప్పుడు. యయా. 4. 155.

రాచేవేఁట వి. (√ రాచ.) క్షత్రియులవేఁట, క్షత్రియ సంహారము.

సీ అన్యుల నల్పంబు పడుగంగఁ బాటెరు రాచవేఁటలఁ జాలరవ్వ దెచ్చె,దు ... భాగ. 10 పూ 377.

రాచేవేల్పు. వి. (√ రాచే.) రాజశ్రేష్ఠుఁడు

చం పొదరిలు వెళ్ళివచ్చె వలపుల్దగ నింతియు రాచవేల్పుతోన్, యయా 5 149.

రాచేసింగము. వి. (√ రాచే) రాజసింహము. రాజశ్రేష్ఠుఁడు.

చం. కలన నెదిర్చెనేనిఁ దిగకమ్మలవేలపునై నోమూర్కొనం, దలఁపుదురు ... పొలుపు దళర్పరె వెలుఁగుప్రొద్దుకొలఁబుల రాచేసింగముల్. నీలా 1. 36.

రాచేసిరి. వి. (√ రాచే.) రాజ్యసంపద, రాజలక్ష్మి.

కం. రాచసిరి యుండియును మది, యాచేవికిం బొందునాకు హారికి నిచటఁ బాల్యాచరణము పై మక్కువ, యేచందమ్ములను మఱవనెన్నఁడు రామిన్. హరి. ఉ 2. 79.

గీ. ఆనుచు గమనోన్ముఖుండైన యధిపుమోము, రాచసిరికన్నె తప్పక చూచి చూచి, ప్రాణ

నాయక నిన్నెడఁబాయఁజాలఁ, దోడికొని.
పొమ్మన్న నన్ను నీతోడనెమ్మి.
కృ. శకుం. 3. 60.

రాచిలుక(ల్క) వి. (రాచ+చిలుక). రాజకీరము, శ్రేష్ఠమైన చిలుక.

చ. పొలఁతుక యొర్తు రాచిలుక బోదక రాగ్రము నందయుంచ భూ.తలపతి దర్శనంబునకు దత్పరతం జనుదెంచి నిల్చె ...
విక్ర. 4. 204.

రాచిల్కదొర వి. (రాచిల్క+దొర.) మన్మథుఁడు (కుసుమవర్ణనము)

సీ. స్తుతసంకు మదగంధ చూర్ణసౌరభవాత రాచిల్కదొరవెల్లి ప్రాపుదెలియ.
రా వి 3 76.

రాచు స. క్రి 1. అఱుగఁదీయు.

చం. ద్రవిడకటుంబిమల్ వస్తుపురాచిన రత్నపుఁదాపక్రిందినం,బువు తెరవాఱగా నిదురవోయి గను గ్గొతి పచ్చఁబాఱినన్, భవనరోమరాశులు భ్రమమయచ్ఛద గుచ్ఛనిస్పుర, ద్దివిజధునీ మరాళ వితతి భ్రమఁబూన్పుఁబురిన్ భ్రమించుచున్. ఆము. 1. 64.

2. సంఘర్షణముచేయు.

మత్తకోకిల. రాచెఁగొమ్ములు నింగిగోఁగులు రావులుం గడుదీవులన్ ...
యయా. 4. 7.

3. (బట్టమున్నగువానితో) తుడుచు, పోఁగొట్టు, రుద్దు

ఉ. . . ఈ, యొప్పెడి చందమామ కిది యొప్పనె కప్పని పైఁటకొంగలం, దప్పక రాచిచూచి...
దశా. 1. 84.

4. నలఁచు, నలఁగఁజేయు.

కం. అఁని యెంచక మనియెడు, కాలంబునఁ దల్లిమాట గడవక దానిన్, నేలనిడి కాలరాచితి, నీలాగున వచ్చునమచు నెవ్వఁ డెఱుంగున్.
శుక. 2. 447.

సీ. ఉప్పరఁ బెగసి వే కుప్పించి రథరథ్యరథికులఁ దమురగా రాచివైచు. రాజ. చ. 2. 75.

5. విచారణచేయు.

సీ. పరవాదినీ శుకపరపుష్ట మధుకరావంబు లన్నియు రాచి తెచ్చి ...
కు. సం. 3. 321.

6. చెఱచు, నశింపఁజేయు.

ఉ. నీచమదోయి సంకుమదనిర్భర వాసనమేన నూన నయ్యో చిరసౌఖ్యముల్ గనుట యొుండెఁ దపం బొనరించి పాపముల్, రాచుటయొుండెఁ గా కిహపరంబుల కూరకదూరమై వయస్సి చన రెంటికిం జెడిన రేవడ నౌదునె నీరజేక్షణా. మనుచ. 3. 105.

అ. క్రి 1. అతిశయించు.

ద్వి. తనరార జనులెల్ల ఘనకీర్తి సేయ, రాచిన సద్భక్తి గోచరుండగుచు.
బస. పు. 6. 952 పం.

2. విజృంభించు, చెలరేగు.

ద్వి. పాడగునమచు శాపంబులిచ్చుచును, రాచిన మడివాలు మాచయ్యగారు, నాచౌడరాయఁ డేకాంతరామయ్య. బస. పు. 7. 918 పం.

గోళ్లురాచు = గోళ్లతో గీఱు.

ఉ. అయెుల్ప్రాయమువన్ భవదుదంచితకీర్తియు గోళ్లురాచఁగాఁ, గాయజుఁ డాకెపై నలిగి కత్తులనూఱుచునుండు . . కళా. 7. 35.

వి: రాచుకొను, రాపిడి, రాపు, రావ్రుడు, రాపుడు రాయు, రాపాడి, రారాపు

రాచుకొను. స. క్రి. (రాచు+కొను-స్వార్థమువ) ఒరయు, సంఘర్షణముచేయు.

మ. ... మృగసంఘములమై రాచుకొనం దపస్వుల దివసంబుల్ సద్దినంబుల్ సుమీ.
మల్లభూ. 3. 98.

అ. క్రి. ఒరసికొను.

సీ. భూరిదిగ్భిత్తులతో రానికొన సన్నగఱుకెక్కి-
కప్పారు కంఠమొప్ప. హరి. ఉ. 7. 92.

రాచూలి. వి. (రాచే). రాజకుమారుఁడు, రాజకుమారిక.

కం. రాచూలికి నుచితంబగు, నారాచముగాదె
రణమునం దరులఁ దెగఁజూచుచుఁ దిరుగని
నడపున, నేచి యమరలోకమునకు నేఁగుట
తిరుణి. భార. ద్రో. 2. 322.

గీ. అంత నచ్చట రాచూలినంత బెరయఁ, దోడఁ
బుట్టువు గాఁడిన తూపువెలికి, వైచి క్రొవ్వేఁడి
కన్నీరు తరదవాలఁ, బలుదెఱంగుల నిట్లని
పలువరించె. అచ్చ. రా. యు. 391.

గీ. అనుమ జోకొట్టుదురు జవరాంద్రఁగూడి, జోల
వాడుచు రాచూలి నోలిబాల, కిసలయ గ్రాస
ముదితకోకిలకదంబ, కంఠకలనాద సమధురగాన
ఫణితి. పె. శకుం. 3. 85.

గీ. అనిన నుప్పొంగి రాచూలియయ్యయింక, జాగు
గావింపనేల యిచ్చటి కయోధ్య, యేలు నొడ
యనిఁ బెండిలి కిపుడు పిలువఁ, బనుపవలెనని
నెయ్యమేర్పడఁగఁ బలికె.
అచ్చ. రా. బాల. 186.

రాజకదంబము. సం. వి. అ పుం. కదంబభేదము. కడిమిలో నొకభేదము (వృ. వి).

రాజకము. సం వి. అ న. రాజసమూహము, రాజబృందము.

విశే. (అ. ఆ. అ) దీప్తిమంతము, ప్రకాశము కలది

రాజకర్కటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చీనాకర్కటి. పెద్దదోస (వృ. వి)

రాజకశేరువు. సం. వి. ఉ. పుం. భద్రముస్త, నాగముస్తె (వృ. వి).

రాజకీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రాజసంబంధమైనది. ప్రభుత్వసంబంధమైనది.

రాజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చిన్నరాజు, సామంతరాజు.

రాజకూష్మాండము. సం. వి. పుం. వార్తాకి, ముల్లక (వృ వి.)

రాజకోశాతకి. సం వి. ఈ. స్త్రీ. పెద్దబీర (వృ. వి).

రాజక్షవకము. సం. వి. అ పుం. రాజసర్షపము, ఒకదినుసు ఆవాలు.

రాజఖర్జూరి. సం. వి. ఈ స్త్రీ శ్రేష్ఠఖర్జూరము (వృ. వి).

రాజగిరి సం వి. ఇ. పుం. మగధదేశమందలి యొక పర్వతము

రాజగ్రీవము. సం. వి. అ. పుం ఒకజాతి చేఁప (వైద్యము).

రాజఘుఁడు. సం. విశే. (అ ఆ. అ) తీక్ష్ణమైనవాఁడు, ఉగ్రుడైనవాఁడు.

వి. అ పుం. రాజహత్యచేసినవాఁడు, రాజులను జంపినవాఁడు.

రాజచిర్భిటము=రాజచిర్భటము. సం వి. అ. పుం. కారవేల్లము, కాఁకర (వృ వి.).

రాజచిర్భిటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ రాజచిర్భటము, కాఁకర (వృ. వి)

రాజచిహ్నకము సం వి. అ న. యోని, ఉపస్థ (వైద్యము).

రాజజంబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. 1. పిండ ఖర్జూరము (వృ. వి) 2. పెద్దనేరేడు (వృ. వి).

రాజతము. సం విశే (అ. ఆ. అ.) వెండితోఁ జేసినది, రజతమయమైనది, నెండిది.

వి అ న వెండి.

రాజతరువు. సం వి. ఉ. పుం. కర్ణికార వృక్షము (వృ వి)

రాజతాలము. సం. వి అ. పుం. పూగవృక్షము, పోఁకచెట్టు (వృ. వి.).

రాజతాలి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. పూగవృక్షము, పోఁకచెట్టు (వృ. వి.)

రాజతేనికము. సం. వి. అ. పుం ఫలలతా విశేషము, కర్బూజ (వృ వి.) (త్రి. ని.).

రాజదండము నం. వి. అ పుం 1 రాజశాసనము. 2. రాజాజ్ఞ. 3. రాజుచే విధింపఁబడిన శిక్ష. 4. రాజునకుఁ జెల్లింపవలసిన యపరాధ ద్రవ్యము—దఁడుగ.

రాజదంతము. నం. వి అ. పుం. దంతరాజములలో నొకటి, ముందుపల్లు. (పైవరుసలో ముందుండెడి రెండు పండ్లలో నొకటి. (వాచ.)

రాజదృషదము నం వి త్ స్త్రీ. తిరుగలి యొక్క యడుగున నుండెడి ఱాయి, తిరుగటి క్రిందిఱాయి (విః శ్యమ్ను)

రాజదేశీయుఁడు. నం. వి. అ. పుం. కొంచెము తక్కువగ రాజుతో సమానుఁడైనవాఁడు, ఇంచుమించుగ రాజంతవాఁడు, (ఇప్లే. రాజకల్పుఁడు.)

రాజధర్మము నం. వి అ పుం 1 రాజుయొక్క ధర్మము, రాజు చేయవలసిన పని. 2 రాజులకు సంబంధించు ధర్మము, రాజులకు సంబంధించు శాసనము.

రాజధానము. నం. వి. అ న. రాజధాని.

రాజధాని నం. వి ఈ స్త్రీ రాజనివాసము, ప్రధాన నగరము.

రాజధాన్యము నం. వి. అ. న. శ్యామాకము, ధాన్యభేదము.

రాజధుత్తూరము. నం వి. అ. పుం. పెద్ద ఉమ్మెత్త (వ్య. వి.)

రాజన. వి. శాకభేదము, ఒకానొక జాతి కూర దినుసు.

గీ. రాజనలతోడి శృంగబేరములతోడఁ జిరుగడపుఁ బెండలములతోడఁ జేమతోడ. భీమ. 2. 56.

రాజనము. వి. సస్యవిశేషము.

సీ. బలురాజనంపుఁ బొట్టలు పీఁకవాఁడెఁ బో ముద్దియపిక్కల కుద్దిగాక. అచ్చ.రా.అర. 22.

చం. కనుఁగొన వయ్యెఁబండి యొరగంబడి యుండెడు రాజనంబు... చంద్రా. 1. 39.

కం. జలముతు ఫలరసంబులు, గలుపంబురు హోత్పలము గరుమలు ముత్యంబులు మీలు మణులు శంఖులు, వలినన్నము చెఱకు రాజనపుఁ బొలమెల్లన్. కు. సం 2 925.

అ. ధాన్యవిశేషము.

మ. సోరిడిం జేర్చిన తీఁగమల్లియలు ఖర్జూరంబులుం బుష్పముంజరులున్ మామిడిగుత్తులుం గుసుమముల్ సంపెంగలుం బచ్చగ, న్నెరు పూఁశాకలు గల్గి రాజనపుఁగాంతిం దారుమంగ్సాపిచే, లరు దారన్నగు బువ్వుదోఁటల బలాశా నీకదంభంబునన్. ఆము. 1 66.

వ.... మిలమిలని రాజనపుమడుఁగటోఁకటులు కాశీ. 7. 185.

రాజనయము. నం. వి. అ పుం. రాజనీతి

రాజనీతి నం. వి. ఇ. స్త్రీ. రాజు తెలిసికొనవలసిన సామాద్యుపాయ చతుష్టయము, ఆ విషయమును దెలుపు శాస్త్రము.

రాజనీలము. నం. వి. అ. న. పచ్చ, మరకతము (ఆ. ని.)

రాజన్యకము. నం. వి. అ. న. యోధుల సమూహము, క్షత్రియుల సమూహము,

రాజన్యము. నం. వి. అ. పుం. 1. అగ్ని. 2. క్షీరికా వృక్షము, పాలచెట్టు (వ్య. వి)

రాజన్యుడు నం. విశ (అ. ఆ అ.) రాజ సంబంధమైనవాఁడు.

వి. అ. పుం. 1. క్షత్రియవంశజుఁడు. రాజపుత్రుఁడు. 2. అగ్ని.

రాజన్వంతము. నం. విశ. (త్. తీ. త్.) మంచి రాజుగలది, మంచి (న్యాయముగల) రాజుచేఁ బరిపాలింపఁబడినది.

(దేశము). (రాజవంతము=రాజు గలది.)

రాజపటోలము. నం. వి. అ. పుం. పటోలము, పొట్ల (వ్య. వి.).

రాజపటోలి. నం. వి. ఈ. స్త్రీ. మధురపటోలి తియ్యపొట్ల (వ్య. వి.).

రాజపట్టము. సం. వి. అ. పుం. విరాటదేశమందుఁ బుట్టిన మణి విశేషము. ఒకానొక రత్నము.

రాజపథము. సం. వి. అ. పుం. రాజమార్గము.

రాజపలాండువు సం. వి. ఉ. పుం. రక్తపలాండువు. నీరుల్లి (వృ. వి).

రాజపీలువు. సం. వి. ఉ. పుం మహాపీలువు. పెద్ద గోలుగు (వృ. వి).

రాజపుత్రము. సం. వి. అ. పుం. మహారాజ చూత వృక్షము. ఒకజాతి మామిడిచెట్టు. (వృ. వి)

రాజపుత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. రాజుకూఁతురు. 2. రాజపుత్రజాతిస్త్రీ 3. జాతి, మాలతి, కటుతుంబి మొదలగు వృక్షముల పేరు. 4 రేణుక యనెడు సుగంధద్రవ్య విశేషము. 4. గంధ మూషకము, చుంచు. 6. రాజరీతి.

రాజపుత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. రాజు యొక్క కుమారుఁడు, 2. క్షత్రియుఁడు. యోధులవంశమునఁ బుట్టిన మనుష్యుఁడు. 3. బుధుఁడు (గ్రహము) 4. ఒక సంకరజాతి వాఁడు. 4. రాజపుత్రవంశమని ప్రసిద్ధమగు వంశమునఁ బుట్టినవాఁడు.

రాజపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసర వృక్షము. (వృ. వి.).

రాజఫణిజ్ఝకము. సం. వి. అ. పుం. నారంగ వృక్షము, నారింజచెట్టు. (వృ. వి.).

రాజఫల. సం. వి. అ. స్త్రీ. జంబూవృక్షము, నేరేడు. (వృ. వి.).

రాజఫలము. సం. వి. అ. న. పటోలము, పొట్ల (వృ వి.).

రాజబదరము. సం. వి. అ. న. 1. రక్తామలకము. (వృ. వి).

2. లవణము, ఉప్పు.

పుం. ఉత్తమకోలి. (వృ. వి.) (వాచ.)

రాజబల. సం. వి. అ స్త్రీ. గంటెమగోరు (వృ. వి.) (శ. ర.).

రాజబీజి సం. విశే. న్. ఈ. న్. రాజసంతతివాఁడు. రాజవంశస్థుఁడు.

రాజభద్రకము. సం. వి. అ. పుం 1 కుష్ఠము. 2. నింబము, వేము. (వృ వి) కి పారిభద్రకము. (వృ. వి.)

రాజభూయము. సం. వి. అ న రాజత్వము, రాజధర్మము.

రాజభృంగము సం. వి. అ పుం. తెలివిగల కూఁకటి మూఁగపక్షి (వై. ని.).

రాజభోగ్యము. సం. వి. అ. న. జాజికాయ. పుం ప్రియాళువు (వృ వి.).

రాజమార్గము సం. వి. అ. పుం. పెద్దబాట, రాజవీథి, పెద్దవీథి. (ఇశ్లే – రాజవర్త్మము, రాజ, పథము మొ)

రాజమాషము. సం. వి. అ. పుం ఒకజాతి కాయ ధాన్యము, బొబ్బర, అలసందె.

రాజముద్ర. సం. వి. అ. స్త్రీ. రాజసంబంధ మైన ముద్దర

రాజముద్గము. సం. వి. అ. పుం. ముద్గభేదము. మకుష్టకము, అడవిపెసర.

రాజయక్ష్మము. సం. వి. న్. పుం. క్షయరోగము.

రాజయోగము. సం. వి అ. పుం. 1. జాతకుఁడు రాజుగాఁ దగినట్లు సూచించెడి గ్రహముల యొక్క యోగము. 2. (యోగ) రాజు లభ్యసించుట కై యేర్పఱుపఁబడిన సులభమార్గము.

రాజరంగము. సం. వి. అ. న. రజతము, వెండి.

రాజరాజమాడ వి. వి ఒకనొక నాణెము.

వ.... శ్రీకరణమాణికము కొడుకు కుడి యణ్ణునుం గామాసాని కొడుకు గాపిరట్టడి చేత నిరువది రాజరాజమాడలు వట్టి అలము వలయు చుట్టు ఇరువది పుట్లునేల చతుస్సీమ ములతోఁగూడ... ద. శా. 4. 1288.

రాజరాజు. సం. వి. అ. పుం. 1. సార్వభౌముఁడు. చక్రవర్తి. 2. కుబేరుఁడు. 3. చంద్రుఁడు.

రాజర్షి సం వి. ఇ పుం 1. రాజఋషి, తపస్సు చేయుటచే ఋషిగా నెంచఁబడిన క్షత్రియుఁడు. (జనక విశ్వామిత్రాది.)
2. రాజశ్రేష్ఠుడు (వాచ).

రాజరీతి. సం వి. ఇ స్త్రీ. కాంస్యము—ంచు.

రాజవంతము సం విశే. (త్. ఈ త్.) రాజుఁగలది (దేశము. శ. ర.)

రాజవంశ్యుఁడు. సం, విశే (అ. ఆ. అ.)
1. రాజసంతతివాఁడు రాజవంశస్థుడు.
2. (మనుష్యులలో) ఒకానొకజాతి పురుషుడు. (వాచ)

రాజవర్తము సం వి అ. పుం. గ్రోత్తపట్టె (వై ని.)

రాజవల్లభము. సం. వి అ. పుం 1 ప్రియాలువు 2. రాజబదరము, పెద్దరేఁగు. 3. రక్తామ్రము.

రాజవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొకలత. "తోయవల్లి." (రం, ని.)

రాజవాహ్యము. సం. వి. అ. పుం. గజరాజము, పెద్ద యేనుఁగు.

రాజవృక్షము. సం. వి. అ పుం. ఱేల (వృ. వి) (శ. ర.)

రాజవ్రణము. సం. వి. అ. న. (చూ. రాచపుండు.) (శ. ర).

రాజశాకము సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి కూరాకు, వాస్తూకము, చక్రవర్తికూర.

రాజశాణము. సం. వి. అ. పుం. పట్టము, పట్టునూలు.

రాజశృంగము. సం. వి. అ. న. రాజచిహ్నమైన బంగారుకామగల గొడుగు, శ్వేతచ్ఛత్రము.

రాజశేఖరుఁడు. సం. వి. అ పుం. 1. శివుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు. 2. ఒకానొకకవి, అలంకారికుఁడు.

రాజసభ. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. న్యాయసభ. 2. నృపసమాజము.

రాజసము. సం. వి అ న రజోగుణమువలనఁ గలిగినది. దుర్గర్వము.

ఆ. అనిన బాహ్లికాదులగు కురువృద్ధుల, నాత్మజనకుఁ గృష్ణు నాదరింప, కతఁడు రాజసమున నప్పుడు దిగ్గన, లేచిపోయె సంచలించెఁ గొలువు. భార. ఉద్యో. 3. 373.

కం తనజనకు నలుతఁ బవనా, 'శనశవముఁదగిలి రాజసమునఁ బరీక్షి,జ్జనపాలు చనుట కృశుఁడను. మునివలన నెఱిగి కోప మూర్చాన్వితుఁడై. భార. ఆది 2. 167.

గీ ...,చేరి యాశీర్వదించినఁ జేయి మొగిచి, రమ్ము కూర్చుండుమనఁ డెంత రాజసంబో
దశా. 2. 100.

విశే. (అ. ఈ. అ.) 1. రజోగుణముకలది.
2 రజోగుణము ప్రధానముగాఁ గలది.

రాజసర్పము. సం. వి అ పుం. సర్పభుక్కు, పెద పాము (హలా. ని.).

రాజసర్షపము సం. వి. అ. పుం, 1. నల్లావాలు. 2 పరిమాణ విశేషము, ఆవగింజ యెత్తు.

రాజసారసము. సం. వి. అ. పుం. మయూరము, మగనెమలి.

రాజసి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. తృణవిశేషము, దూర్వ (వృ. వి.).

రాజసూయము. సం. వి. అ. పుం. న. ఒక రాజు తక్కిన రాజులజయించి సర్వాంగీకృత సామ్రాజ్యమునకు గుర్తుగా సామంతరాజుల సహాయముతోఁ బట్టాభిషేక సమయమునఁ జేసెడి పెద్దయజ్ఞము.

రాజస్కంధము. సం. వి. అ. పుం. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (విల్యమ్సు.)

రాజస్వము. సం. వి. అ న. 1. రాజసంబంధమైన సొమ్ము. 2. పన్ను, సామంతరాజులు చెల్లించెడి కప్పము.

రాజస్వర్ణము. సం. వి. అ. పుం. దుత్తూర వృక్షము. ఉమ్మెత్తచెట్టు (వృ. వి.).

రాజహంస. సం. వి. అ. పుం. 1. ఎఱ్ఱని కాళ్లును ముక్కునుగల హంస, కలహంస. 2. ధూమ్రవర్ణము లైన ముక్కు కాళ్లు ఱెక్కలుగలహంస.

రాజహర్షణము. సం. వి అ న. తగరపుష్పము (వాచ)

రాజహస్తి. సం. వి. న్. పుం. గజరాజము, పెద్ద దియు నందమైనదియు నగునేనుఁగు.

రాజాద(త)నము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాల వృక్షము, మోరటి (వృ. వి.).

(దీని పండులోని గింజెల పిండితో ఉడ్డుకలుచేసి రాజులు భుజింతురు.)

రాజాదని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ క్షీరిణి, పాలచెట్టు.

రాజానకుఁడు. సం. వి. అ. పుం 1. సామాన్యరాజు, చిన్నరాజు 2. పండితులకును కవీశ్వరులను పూర్వ కాలమున నీయఁబడిన బిరుదము.

రాజాన్నము. సం. వి. అ. న 1. ఆంధ్రదేశమునఁ బండెడి ధాన్యవిశేషము, రాజనము 2. రాజు వలన లబ్ధమగు నాహారము, రాజానుగ్రహమువ దొరికిన యాహారము 3. రాజార్హమగు భోజనము.

రాజాబహదరు. వి. ఒకానొక బిరుదు.

సీ సంస్థానము నొసగు సమయంబునందె వంశక్రమంబుగన రాజాబహదరు మొదలైన బిరుదులు ... రంగా. 1. 116.

రాజామ్రము. సం. వి. అ. పుం. మామిడి జాతిలో శ్రేష్ఠమైన చెట్టు, ప్రశస్తమైన మామిడి (వృ. వి.)

రాజార్కము. సం. వి. అ పుం. కాష్ఠీలము, రాచ జిల్లేడు (వెట్టి జిల్లేడు శ.ర).

రాజార్హ. సం. వి ఈ. స్త్రీ. జంబు, నేరేడు (వృ. వి.).

రాజార్హము సం. వి. అ. న. అగరుచందనము, చందనవిశేషము.

విశే. (అ. ఆ. అ.) రాజునకుఁ దగినది.

రాజాలాబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. స్వాదుతుంబి, మిష్టాలాబువు (వృ. వి.).

రాజావర్తము. సం. వి. అ. పుం. 1. తక్కువజాతి వజ్రము, ఉపరత్న భేదము (గాజు మొ.)

సీ. ... ఇంపు, పొసఁగు రాజావర్తపుంబారువములకు బొంచు వైదూర్యంబు మించుగన్ను.

రావి. 5. 86.

3. విరాటదేశమునుండి తెచ్చిన వజ్రము.

న. చిత్రపటము, రంగురంగులబట్ట (వై. ని.).

రాజాహి. సం. వి ఇ. పుం. రెండుతలల పెనుపాము.

రాజి సం. వి. ఇ, ఈ స్త్రీ 1. రేఖ, గీటు. 2. పంక్తి. 3. నల్లావలు. 4. సూస, కొండనాలుక, 5. రాజ సర్పము, ఒకవిధమగు పాము.

రాజిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. పంక్తి, శ్రేణి, 2. మడి, చేను, 3. నల్లావలు. 4. (తూనికలో నుపయోగించెడి) యావలు.

రాజికాఫలము సం. వి అ పుం తెల్లఆవ, గౌర సర్షపము (వృ. వి.)

రాజితము సం. విశే (అ. ఆ. అ.) ప్రకాశితము (శ. ర)

రాజిఫల. సం. వి. అ స్త్రీ. చీనాకర్కటి, పెద్దదోస

రాజిమంతము. సం. వి అ. పుం. రాజిలము (వై. ని)

రాజిలము సం వి. అ. పుం. రెండుతలలపాము, డుండుభము (ఇది విషములేనిది).

రాజిల్లు(ఉ) సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు (శ.ర.).

రాజీనకము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకచేఁప, రాజీవము (వై. ని).

రాజీఫలము. సం. వి. అ. పుం పటోలము, పొట్ల (వృ. వి.) (వై. ని.).

రాజీలము సం = రాజిలము (వై. ని.)

రాజీవంతము సం. వి. అ. పుం పటోలము, పొట్ల (వృ వి.).

రాజీవము. సం. వి. అ. పుం. 1. మృగవిశేషము, హరిణభేదము, సారంగము. 3. ఏనుఁగు. 4. మత్స్యభేదము, ఒకానొకచేఁప.

న. తామర, పద్మము.

రాజు సం వి న్. పుం. (ఇది తలుచు తత్పురుష

సమాసాంతమున పుంలింగమున అకారాంతమును స్త్రీలింగమున ఈకారాంతమును నగును.

ఉదా : ఖగరాజతురంగః. రాజ్ఞీ, బహువ్రీహిని స్త్రీలింగమున నకారాంత, ఈకారాంత, ఆవారాంతములును నగును.

ఉదా: బహురాజానౌ, బహురాజే, బహురాజ్ఞ్యౌ. మఱియును స్వార్థము ప్రధాన మగునపుడు తెనుఁగున నుత్వడుజ్లోపములగును. ఉదా. విదుర రాజు, రాజు, ఖగరాజు.

స్వార్థప్రధానమగునపుడు త్వడుజ్లులగును.

ఉదా; హతరాజుఁడు. ఈ "రాజు" అను పదము, తత్సమమేయని చిన్నయసూరి, తిమ్మకవి మొ. వారి సిద్ధాంతము. వైకృతముగూడ గలదని కొందఱు.)

1. ఱేఁడు, నృపాలుఁడు.

ఆ. విదురరాజు పాండువిభునకుఁ జేయించె, నన్య లోకహితములైన విధులు. భార. ఆ. 5.127.

ఉ. రాజవివేకియై నిరపరాధమహీసురవత్సుని ... వధూవ్యాజమునన్ వృథాకుపితుఁడై ... వధియింపఁగఁ బంచె... విక్ర. 3. 67.

గీ. రాజుగాఁడవన్న కంబమురాయఁడితని, వేసమును మేలుబాగెనుసేసియుంట, నిపుడు గనుఁగొంటిమి ... యయా. 1. 120.

సీ. ... ఒడయఁడుదొర, రాయఁడురాఱేఁడు రాజెకి మీఁదన వరపాలసంజ్ఞలై పరఁగుచుండు.. ఆం. భా. 2. 192

కం. కాదనక వేగవేఁగక ... రాజువలచినదే దేవుల సానియనఁగఁ దెలియమె నిన్నున్.

ల. వి. 4. 80.

2. రాచవాఁడు, క్షత్రియుఁడు. 3. యుధిష్ఠిరుఁడు, ధర్మరాజు. 4. ఇంద్రుఁడు. 5. చంద్రుఁడు. 6. ప్రభువు, యజమానుఁడు. 7. పృథుచక్రవర్తి. 8. యక్షుఁడు. 9. సోమవల్లి (కే. ని.).

విశే. తనజాతియందు శ్రేష్ఠుఁడు, ప్రధానుఁడు.

ఈ యర్థమున నిది సమాసమందే ప్రయుక్తము)

రాజేంద్రుఁడు. సం. వి. పుం. రాజాధిరాజు.

శ్లో. చతుర్యోజనపర్యంతమధికారీ నృపో భవేత్, యో రాజాత చ్ఛతగుణ స్స ఏవ మండలేశ్వరః, తస్మాద్దశగుణో రాజారాజేంద్రః... (వాచ.)

రాజ్ఞి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. రాణి, రాజుభార్య. 2. సూర్యునిభార్య. 3. కాంస్యము, కంచు.

రాజ్యము. సం. వి. అ. న. 1. ప్రభుత్వము, చక్రవర్తిత్వము, దొరతనము. 2. రాజాధికారమునకు లోఁబడినదేశము, రాష్ట్రము. 3. రాజ శాసనము, ఏలుబడి దేశపాలనము. 4. ఒక గ్రామములపై అధికారము.

శ్లో. లక్షాధిపత్యం రాజ్యం స్యా, త్సామ్రాజ్యం దశలక్షకే, శతలక్షే మహారాజ్యం, మహాసామ్రాజ్యముచ్యతే. (వాచ.)

రాజ్యలోభము సం. వి. అ. పుం. రాజ్యాశ, రాజ్యమధికము చేయవలయునవెడి కోరిక.

రాజ్యాంగము. సం. వి. అ. న. రాజ్యపరిపాలనకుఁ గావలసినది. (స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ రాష్ట్రదుర్గ బలరూపమగు రాజ్యసాధనము.)

రాజ్యాభిషేకము. సం. వి. అ. పుం. రాజ్యమున రాజును స్థాపించుట, రాజుయొక్క పట్టాభిషేకము.

రాటనము = రాట్నము. (సం. రహాటః.) 1. చెఱుకుగానుఁగ.

కం. ఎగయుశిరంబులు వధమున, గొగ్గిఁగ్రమ్మెడు రక్తజలము లోలుకుచు భువిపై, మగుడఁ బడుఁజూఁడఁ గడురంగుగ నోలిన రాటనమున గుంద్రలపోలెన్. కు. సం. 11. 787.

2, నీరుచేఁదుయంత్రము.

ద్వి. కీలువొందించి యాంత్రియరాటనములు, వాలి యాడించు నా వడ్రంగియతఁడు.

బస. పు. 4. 65. పం.

3. గానుఁగ.

గీ. అప్రతిష్ఠాఖ్య వరకంబునందు దుష్టవరునిఁ
ద్రిప్పుదురొగి రాటవములఁగట్టి.
మార్క. 2 68.

రాటము[1] వి. మల్లబంధ విశేషము.

ఉ. వ్రేసిన లేదు బంతియని వ్రేటున వెంబడిఁ
జొచ్చి బిత్తరిన్. డాసి వెళాన లాగెను తటా
లున వ్రేసి గుణంబు రాటమున్, సీసము ...
మేల్ జెగజెట్ల కైవడిన్. ప్రబంధ. 790

రాటము[2]. వి (సం. రాష్ట్రిమ్.) జనసమ్మర్దము
(శ. ర.).

రాటవము వి. మల్లబంధ విశేషము

వ. ఖేచరు లగ్గించి యగ్గడింప వగ్గోపకుమారుండు
పాటవంబువను రాటవంబునకుం జనివెన్నెక్కి
నిక్కిన నక్కంసభటుండు.
భాగ. 10. పూ 1345.

రాటి సం. వి ఇ పుం. వక్ష స్త్రీ యుద్ధము.

రాటు. వి. (సం. రాష్ట్రిమ్) ఉపద్రవము, శ్రమము
(చూ. రాట్పుడు).

జ. రాట్పుడు.

రాట్టు సం వి జ్ పుం రాజ్, ప్రభువు
విజ స్వజాలి శ్రేష్ఠుఁడు, శ్రేష్ఠమైనది.

రాట్నము = రాటనము. వి (సం రహాటక)

1. చెఱకు గానుఁగ.

మ ఇలకు స్వేస్రిఁగుగఁ బండి తీగవవపుఁద్రేఁకు
చ్ఛటల్ దీపు లగ్గమై ప్రాఁజ మరుస్వనంబు
లెనఁగంగాఁ ద్రిప్పురాట్నంపుగుఁగ, ద్రఁ లునాఁ
దేనెకొలంకులం బోఁలిపా అన్విచ్చు పంకేరుహం,
బులనాడెందఁలుసంపఁ దేఁటివలయంబుల్ తార
ఝుంకారముల్. అము. 4 152.

ఉ ఓసిగయాళికావ వను మ్రుగు వెఱుంగవె రోస
మెత్తివం, దోసమెఱుంగ వీటఁగల తొయ్యలు
లెల్లను గుంపుగూడినం, త్రాసముచెంద నీ
గళము రాట్నమునం బిగియించి నెత్తునో,
కోసుకతిందునో. శుక 2 ౬7౯.

2. నూలువడుకు యంత్రము, పకులరాట్నము.

కం. వడిదారంము చెవులుం ద్రొక్కుడు వలకయుఁ
దిండు కదురు గుంజలునుం ద్రొక్కుడుబొమ్మ
యు నుం ద్రిప్పుడు, పుడకయునుం గలుగు రాట్న
ములు గైకొనుచున్. శుక. 2. 420.

సీ. అనయంబుఁ బుత్రు తిన్నని తొక్కుపల్కు
లాలింపని చెవులు రాట్నంపుఁ జెవులు.
చంద్రా 1. 53.

సీ. తంతు సంతతి .. సముత్పాదనయంత్రంబు
రాట్నముంచనఁగను రహికెక్కు.
ఆం. భా 2 294.

3 ప్రత్తిరాట్నము, ప్రత్తిని దూదిచేయు
యంత్రము

గీ. దూదిపాటలఁ దేనియల్ దుముకుచుండఁ,
జిఱుతొడల నంటఁగాఁ గోక నెటిక త్రిక్క
టియ వడంచుచుఁ గూర్చుండి రెడ్డిఁడుము,
టిఁగటింగన రాట్నంబుఁ ద్రిప్పుచుండె
ఉ హరివం. 4 24.

4. జలయంత్ర విశేషము

ఉ. ...కాలువల్, బావులుగాండ్లు నూతులును
బావులు రాట్నములున్ జలార్థమై, సేమఁగ
నయ్యెఁగాక మటి సేయని నాఁడి లా మె
పుట్టి చే. ద్వా. 6 70.

రాట్ప(టుప)డు. అ. క్రి. (√ రాట) శ్రమనొందు.

ఉ. **బింబఫలాధరోష్ఠి మణిభిత్తిపుటంబులయందు**
నాత్మబింబంబు గరావిలంబన సమ్యగ్ధముగా
మదిఁగోరుఁ గెలి, సౌధంబున యున్ సమున్నత
నితంబపయోధర భారగఁపృథా, రఁబు నఁ గోము
లాంగకము రాట్పుడఁ గెలివిహారవేశఁన్.
కాశీ. 4. 210.

రార సం. వి. = రాధ (కే. ని.)

రాడి సం. వి. = రాటి.

రాడు వి. జొ. (బ. రాడులు, ౘ బులు) గుంజ,
స్తంభము.

సీ. .. గీ ... పొలంబు దుండుగలమళ్ల యోరు లఁ దూలిరాడు, చిక్కి నేతాలపాడలు సీమఁ జనుచు. ఆము. 6. 13.

గీ. ధరనిదాఘవాతాహతి నెరియకుండ, వివిధ మాల మంటపము గావించె నవఁగ, నొప్పె నీలాభ్రపటల మచ్చుప్పరమున, శాఖలన నెల్ల దెస వానశాఖ లమరె. కు. సం 6 754.

ఇ, రాపడు

రాధ. సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1 వెలుఁగు, ప్రకాశము. 2. గౌడరాష్ట్రమునఁ బ్రధాన పట్టణము పేరు 3. అందము, శోభ.

రాధము. సం వి అ పుం పిచులము, ఒకానొక చెట్టు (వృ. వి.).

రాణ = రమణ వి. 1. ఒప్పిదము.

రగడ. పోణిమిగ వకుళ కుజపూగములఁ బాగ ముల రాణ దనరారెను బరాగముల,...
రాఘవ. 2. 6.

2. రక్తి గానమాధుర్యము.

సీ. నీ విలాసమచర్చిశావిశేషమసుమీ సంగీత సాహిత్య సౌరభంబు, నీ కటాక్షశ్రీవిపాక భేదమచుమీ వేణువీణాదుల రాణలెల్ల.
ప్రభా. 3. 114.

శా. వజ్రాంకోపలసౌధవీథికలపై నింపొంది చిత్రం బుగా, వీణెల్ కేలధరించి రాగలహరీ విస్ఫూర్తి మైఁజొక్కుచున్, జాణల్ సాధ్యకుమారు లాగమ విధాన స్నిగ్ధగానంబులన్, రాణల్ మీఱఁగ నాల పించెదరు చిత్రప్రీతిమై వింటివే. సుద. 5.19.

3 ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. కానలోఁదారు మృగంబుల కై వడిఁ గై కొని యసమాస్త్రకర్మకలవఁ, దవరు చొక్కి పురాణ మునిదంపతులు దమకంబులు దేర వెయ్యంబుమీఱ. రాఘవ. 1. 20.

(భారతార్థమున.)

ఉ. వీణియమ్రుట్టుటల్ మిగుల వింతలు పెంపుడు చిల్కబోదతో,రాణదలిర్పఁ బల్కుట గరం బపు రూపము... కళా. 6. 212.

4. ఆసక్తి

ఉ. ... శ్రీరంగనివాసుఁ డెంతయును రాణ దలి ర్పఁగ డేఁగవేఁటమై, వంగవ లున్న చోటికి నొయారపుబాగులు మీఱవచ్చి ...
పరమ. 3. 145

5. వేడుక, కుతూహలము.

సీ ఆనవనకోటియందును సరసులగడి నిష్ట పురాణపరిచితిఁ బ్రియమందెదు. రాఘవ.1.19.

(భారతార్థమున.)

6. అతిశయము, ఆధిక్యము.

ఉ. అణి మెఱుంగుము త్తెపుటొయారపు ముగ్గులు రత్నదీపికాశ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్య నిరంతర వాద్యఘోషముల్, రాణఁ బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిందొనరించు నిత్యక ల్యాణముఁ బచ్చతోరణమునై జనులందఱు నుల్లసిల్లఁగన్. విజ. వి. 1. 19.

సీ. రాణనొప్పారు నిస్సాణరావఁబులు కాహళ రావముల్ గ్రందుకొనఁగ ...
భా. రా. బాల. 687.

సీ. పచ్చని పౌలురుముంజి పనివాగెపక్కెర పారసి కల్లంబు పట్టమయము, రాణనొప్పారు పైతా ణంబు సింగిణితళుకుల కోరుల తరకసంబు.
మనుచ. 4. 28.

7. విధము.

వ. ... చెలికాని చేడ్పున విడుదులం జూచుచుఁ దూణంబురాణ వెమదవిలిపోవుచుఁ పథిక జముం డన పల్మికవాసులం జూచి మరలుచు ...
చంద్రా. 6. 93.

ఇ: రాణించు, రణింపు, రాణింబు, రాణిల్లు.

రాణము. సం. వి. అ. న. 1. పత్రము, ఆకు. 2. నెమిలితోఁక. (విల్యమ్సు.).

పుం. నాదము, ధ్వని.

వ. మఱియు నిక్కులాచల సంతానంబు ... పాడు వేల్పుగ ణీల పాణీరిత మాణిక్యవీణా మధుర రాణామృతంబులం గరంగి .. వసు. 2. 11.

రాణి వి (సం. రాజ్ఞీ. ప్రా. రాణీ.) 1. రాజభార్య. (చూ. రాణివాసము).

2 భార్య

గీ. పుండరీకాసనమునం గూర్చుండి మదికి, నించు వేడుక వీణవాయించుచెలువ. వలువరాణి మహాత్మలో వెలయుంగాత... మను చ. 1. 5.

సీ. తలవాంకిటను రాణీనిలిపి సమ్మతిం జెందెం దన రాయసమునకుం దప్పుగాదె...ఇందు. 1. 145.

జః రాణివాసము, రాణివాసి.

రాణిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గుఱ్ఱపుం గళ్లెము (ఆ. ని).

రాణించు. అ క్రి. (√రాణ.) 1. ఒప్పు, శోభించు.

శా. ఆలాపంబులుం బెక్కు నేమముల తాయంబుల్ ప్రయోగంబులున్, తాళంబుల్ మొరయంగ రాగముల తానాతానమానంబులన్, డాలన్ రక్తియు రేఖయున్ సరళియున్ రాణింపం గద్యేష్ణవీ, లీలాచిహ్నితగీతముల్ మహతిం బల్కించెన్ విచిత్రంబుగన్. వరాహ. 11. 35.

ఉ. ఎంచంగ మేచకద్యుతివహించుట సోగలవంగం దాము రాణించుట వెమ్మిమైం గడు గణింపంగం బొల్చుట దావిభూతిచే, మించుట నాలతాంగి మనుమించు కురుల్ సరియైతనర్చియున్, బించము లై చరించె నళిపించె ఘనాఘన చిక్విలానతన్. విప్ర. 2. 45.

సీ. రమమాడ్కిం గమలజురాణి రాణింపంగ వాణి మాడ్కిని లక్ష్మి వలత మించ. ఇందు. 1. 106.

2. ఇష్టమగు.

కం. ప్రాణేశ్వరుండు గడుని,ద్రాణత నున్నాండిదేమొ తన కన్నులకున్, రాణింపనో యితనికి మగ,పోణిమియే లేదొ యనుచుం బొక్కుచు మదిలోన్. శుక. 1. 202.

3. సంతసించు

ద్వి. అవనిజ ఘనశోకమంతయు మాన్ప, రవి మానుమునసెల్ల రాణింపంజేయు, వచ్చెనో యనంగ నవ్వనచరేశ్వరుండు, అచ్చుగా నాగిరి యల్ల నడిగ్గి. రం రా. కిష్కిం 199. పొ 16 పం.

4. అతిశయించు

గీ. మన్ను గేస్తుండు వగ్గియు మిన్ను సీరుం బ్రొద్దు వెలగాడ్పు లెవ్వాని రూపులయ్యె, నట్టి తెలిగట్టు మన్కిపట్టైనదిట్ట, యొరపు రాణింపం గల లోన నొక్కనాండు. నీలా. 1. 12.

(ఇది కొన్ని యెడల వాక్యాలంకారముగాం బ్రయోగింపంబడును.)

కం. రాణించి షడ్జమంజుల, వీణాచిక్వణనమలర విలసితవేణు, క్వాణవధురీణమగువర, గాణిక్య మనోజ్ఞ మధురగానము వినియెన్. భా. రా. కిష్కిం. 435.

రాణింపు. వి. (రాణించు) ఒప్పిదము, సొగసు.

ఉ. పెంపరయంగ నొక్కయెడం బిచ్చల మయ్యెను మేనఘర్మముల్, కంపవలీల నొక్కయెడంగం టికితంబగు వన్యకామినిన్, పొంపుగనీకు నాయకుండు సొమ్ములం బెట్టుచుం జూచి నంతరాణింపుగ లేమరో యెటచనిల్చెనో మానమెఱుంగ లేమియున్. శృం. రస 1. 11 పొ. 20 ప.

రాణింబు=ణింపు. వి. (√రాణించు). ఒప్పిదము, సొగసు.

సీ. బింబంబుడంబు రాణించు రాణించు కెమ్మోమని వాం డెవలేని రవివాండు ఇందు, 4. 22.

రాణిల్లు=రాణించు. (√రాణ) ఒప్పు, శోభిల్లు.

వ. అట్టి సమయంబున నట స్వయంవరోత్సవంబు నకు ... గోమేధికత్సరుద్యుతి స్ఫూర్జిత కృపాణి పాణి రాణిల్ల భవదీయవిమత రాజన్యమానసంబుల నెపుడు నెపుడు నెడం

ళాయక యున్న దానవని ...
చంద్రా. 5 124.

రాణివాసము. వి. (రాణి+వాసము). 1. అంతఃపురము, అంతిపురము.

గీ. వచ్చియొక్క కింకారోహణము లోవరిచ్చి, రాణివాసంపునతులు పార్శ్వములఁ గొలువ, భద్రగజ మెక్కి మారాజు ప్రాభవమున, వచ్చెదారో రవని కేఁగినాఁడు నేఁడు.
ఉ రా. 3 186.

గీ. .. గత్న కాంతులు వెలయ గ రాణివాస సతుల సేవలఁ జొక్కు శ్రీపతిఁ గాంచి.
దశా. 4. 103

(ఇట "ము" లోపము చింత్యము)

గీ. ... వగరవఁగ రాజగృహనామ, ధేయమౌ రాణివాస మంతిపురమనఁగ, నలరు శుద్ధాంతము, ఆం భా. 2. 18

2. అంతఃపురస్త్రీ, రాజు యొక్క భార్య.

వ ... ప్రవరోద్యాపన కనియును, వ్యాధిమాను కోనరియును చెప్పివ. వ నారాణివాసంబు గుప్తాగుప్త ప్రకారంబులం బంపుద్రవ్యంబు... ఆము. 4 58.

సీ. విదితంబుగ విచిత్రవీర్యుని రాణివాసములకు నడిదెచ్చి చనినవాని. విప్ర. 4. 44.

పి బ్రహ్మకుఁ బట్టంపురాణివాసంబయ్యె రాజ సక్రీడాభిరతులఁ బోక. కాశ. 2. 7.

గీ గౌరి యొక్కతె యాకాశగంగ యొకతె కాళి యొక్కతె దక్షిణకాళి యొకతె, వలుగురను శంభునకు లోకనాయకునకు, రాణివాసంబులను రాగరసము పేర్మి.
భీమ. 3. 95.

3. భార్య, పెండ్లము.

ఉ చుక్కల రాణివాసముల సోయగపుంజనుదోయి త్రొక్కుచుం, జిక్కనవయ్యెవ యక్కు యదుసి హుఁడు బాణపరంపరాహతిన్, వ్రక్కలు చేయ... పారి. 5. 10.

4. చెఱఁ జేపడిన జేజే రాణివాసంబుల అతి నిద్దురలతో నడుగులొత్త. రామా. 9. 144.

రాణివాసి. వి, (రాణివాసము+ఇ³. అని శ. ర.) అంతఃపుర స్త్రీ.

ఉ. ఓసరి వో యెనిత్వెడలకుండ నయో వను రాణివాసిగాఁ, జేసితొ తొత్తులంబనులు సేయఁగ నిచ్చినఁ బోలదంటనే, వాసికిఁ బోరనన్నుఁ గడవంబని పాటలు సేయు వారలే, రి...
వేం. పంచ 1. 249.

రాణువ. వి. 1. సేన

ద్వి. రాచేమొత్తము లెక్కు రాణువ యుక్కు, గోచయంబుల దిండుకోమట్ల మెండు.
ద్వి. శి సా. 1. 3. పా. కి. వం.

కం. అంతటఁ బెఱరాణువ హాను, మంతుం డను పేరఁ బరఁగు మాస్టీని మదా, క్రాంతుని గెలిచెదనని నిజ, కాంతుఁడు చవఁ డొడును మాలెఁగద యిపు డనుమున్.

కం. ఓపాపాత్మక లోనికి, పొమ్మని చనవొసంగ రాణువయెల్లదాన్, నీ పార్శ్వంబుగఁ జేసి మహా పరమాప్తునిగ నడపనాదట నిన్నున్.
సారంగ. 7. 161.

2. పరివారము.

కం. మునుకొని తత్ప్రకృతంబున, దన శక్తియు దేశకాలధర్మము నృపవ, ర్తనమును రాణువ నంచును, గని మాటాడంగవలయుఁగద సభలోనన్. శుక. 196.

చం. సరసుఁడు మంచివాఁడు గుణశాలి వివేకి పరోపకారి యం, దటికిని దైనవాఁడు నెఱదాత మహాత్ముఁడు నేతగాఁడు నే,ర్పరి యని రాతు రాణువలు బంధువులున్ గొనియాడ నెప్పుడున్, మెఱయుచు నుండుఁ జూచియును మేమిఁక వేఱ నుతింప నేటికిన్.
మల్లపు. 1. 25.

రాత. సం. వి. అ. స్త్రీ విహారిణి, తిరుగు వలవాటు గల స్త్రీ.

రాతనము. వి. (రాయి+తనము.) శిలాత్వము, రాతితనము

సీ. సుమనోవతంసమౌచును బుధ్యోనుం కీ దని మిషేంద్రమణి రాతనమదెంద. దశా. 1. 62.

('రాజుతన' మని రెండవ యర్థము.)

సీ. భారతీనాథుండు ప్రణతచింతామణి రాతనం బూనియు రక్తినెరవు, ... గీ. ఆతని భజి యుంప మనకోర్కులబ్బుటరుదె.

ఉ. రా. 2. 159.

(ఇట రెండవ యర్థమున 'రాజసత్వ' మని భావము)

రాతపము. సం. వి. అ. న. రాగపాషాణము. (వై. ని.)

రాతబిసి వి. (రాచే+తబిసి). రాజర్షి, విశ్వామిత్రుఁడు.

కం. అడుగుం దమ్ముల గూరిమిఁ గడిగి తగం గాఁరవించి కరమలరుచు ని,ప్పుడు వచ్చిన పని యేమని, యడిగిన రాతబిసిఁ జూచి యాయన తోడన్. యయా. 3. 4.

రాతము. సం విశే. (అ ఆ అ.) ఇవ్వఁబడినది. వి. న. దానము.

రాతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. = రాత. (కే.ని.).

రాతికొడుకు. వి. (రాయి+కొడుకు). మండూకము. కప్ప.

గీ. విషమశరుఁడేయు తూపుల వేట్ల నెన్ను, వాఁడు వాధూలముని శాపవర్ణ తతుల, రాతికొడుకైన యిల్వలా రాతిచుట్టు, మనసు గరగించి మమ తలఁచెనఁగెఁ గాన. పాండు. 5. 314.

విశే. నిశ్చలుఁడు.

గీ. గొంటుబావఁడు తా రాతికొడుకుఁబోలె, వట వలకులోను గాకయుండుటకుఁ దోడు, నన్ను వదవద వణఁకించి నలఁపవలసి, వర్షమిదె యూఁదయును దాను వచ్చెననుచు.

విప్ర. 3. 66.

రాతిగొరక. వి.(రాయి+గొరక.) మత్స్య విశేషము.

సీ. ... మిసికల్లిరుజుతేలు మీనుదొల్లిక రాతిగొరక మారవుమును గుంటముక్కు,గీ మోర పక్కియ దొండును... హంస. 4 187.

రాతిపోటు. వి (రాయి+పోటు). త్రవ్వినపుడు భూమిలోపల రాయి తగులుట.

గీ వెల్లితలగాక క్రిఁజెదల్ వేరుపరుపు, రాతి పోటునులేని భారాటి నేల. విప్ర. 2 18.

రాతిబదనికె వి. (రాయి+బదనికె) పర్వతముల పైఁబుట్టు ఔషధి విశేషము.

సీ చోఁబపప్పు పితశర్జూములు ద్రాక్షలు తేనె కాపళ్లు రాతిబదనికెలు. ప్రబంధ. 133.

రాతియుప్పు వి. (రాతి+ఉప్పు.) సముద్రమందు పుట్టెడియుప్పు, అక్షీబము (శ, ర.).

రాతిరి వి (సం. రాత్రిః) రేయి, నిశి

ఉ రాతిరి మూషకంబు వివరం బొనరించి కరండబద్ధమై, భీతిలిచిక్కి యాసచెడి పెద్దయు డస్సిన పాము వాత సం,పాతముఁ జెందె దానిఁ దిని పాము దొలంగె బిలంబు త్రోవనే

భర్తృ. 1. 88.

గీ. మొగులుమై చీకటులు నెక్కుటిగి మెఱుఁగులఁ బగలు రాతిరి రాతిరి పగలుచేసె

ఆము. 4. 109.

సీ. రెయిరేయిరాతిరి రేతిరనఁగను రజని పొల్పును. అం. భా. 1. 94.

రాత్రకుఁడు సం. వి. అ. పుం ఒక సంవత్సరము లంజెయింటఁ గాపురముండు వాఁడు (కే. ని)

రాత్రి. సం వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. 1. రాతిరి, రేయి. 2. పసుపు.

రాత్రించరి సం. వి. ఈ స్త్రీ. రాక్షసస్త్రీ.

రాత్రించరుఁడు, సం. వి. అ పుం రాక్షసుఁడు.

రాత్రిందివము సం అవ్య. రేయుంబవలును. అవిచ్ఛిన్నముగా, విరామములేకుండఁగా.

రాత్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాత్రి.

రాత్రికరము. సం. వి అ. పుం కర్పూరము.

రాత్రికరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు

రాత్రిచరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రాక్షస స్త్రీ

రాత్రిచరుఁడు. సం. వి అ. పుం. (రాత్రులం దిరుగువాఁడు.) 1. చోరుఁడు, దొంగ. 2 రాత్రుల యందుఁ గావలి తిరుగువాఁడు, రాత్రులందు ప్రహరితిరుగువాఁడు 3 రాక్షసుఁడు, పిశాచము.

రాత్రిజము. సం. వి అ న నక్షత్రము (విల్యమ్సు)

రాత్రిజలము. సం. వి. అ న మంచు, హిమము, (ఆ. ని.)

రాత్రిజాగరదము. సం. వి అ పుం. (రాత్రుల నిద్ర గానీయనిది). మశకము, దోమ,

రాత్రిజాగరము. సం. వి అ. పుం 1. కుక్కుటము, కోడి 2. శునకము, కుక్క (కే. ని)

రాత్రిపుష్పము సం. వి. అ. న కలువ

రాత్రిమరుఁడు. సం. వి అ. పుం. యమదూత యగు రాక్షసుఁడు (త్రి. ని.).

రాత్రిమణి. సం. వి. ఇ. పుం. 1. చంద్రుడు, 2, కర్పూరము.

రాత్రివాసస్సు. సం. వి. స్, న. 1. రాత్రులం గట్టుకొనెడి వస్త్రము, 2. చీకటి, అంధకారము.

రాత్రివిరామము. సం. వి. అ. పుం. ఉషఃకాలము, అరుణోదయకాలము.

రాత్రివిశ్లేషగామి. సం. వి. న్. పుం. చక్రవాకపక్షి.

రాత్రివేదము. సం. వి. అ. పుం. కోడిపుంజు.

రాత్రివేది సం. వి, అ.పుం. కోడిపుంజు.

రాత్రిసత్రము. సం. వి. అ. న. ఒకానొకయాగము (వాచ.).

రాత్రిహాసము సం. వి. అ. పుం. తెల్లకలువ, శ్వేతోత్పలము.

రాత్ర్యంధుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రేచీకటివాఁడు, నిశాంధుఁడు,

రాధ. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. గోలోకమందుండు పరమాత్మకు అర్ధాంగియైన శక్తి. 2 కృష్ణుని ప్రియురాలగు గోపిక. 3. కర్ణుని పెంచిన తల్లి—అధిరథుని భార్య. 3. విశాఖానక్షత్రము 4, వైశాఖ శుక్లపౌర్ణమాస్య.

రాధంతరి. సం. వి. ఇ. పుం ఐరావతము ఇంద్రుని యేనుఁగు (వై. ని.).

రాధన. సం వి అ. స్త్రీ. పూజనము.

రాధనము. స వి. అ. న. 1. సంతోషము, తృప్తి. 2 సంపాదించుట, పొందుట. 3 సాధనము,

రాధము. సం. వి. అ. పుం. వైశాఖమాసము. విశే. (అ. ఆ. అ.) విశాఖానక్షత్రమందు జనించినది. (కే ని)

రాధస్సు సం. వి. స్. న 1. అన్నము, 2. ధనము. (కే ని.)

రాధారమణుఁడు. సం వి. అ. పుం కృష్ణుఁడు. (ఇక్లే, రాధాకాంతుడు మొ.).

రాధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ, వైశాఖ శుక్ల పౌర్ణమాసి.

రాధిక సం వి. అ. స్త్రీ. రాధ.

రాధేయుడు, సం. వి. అ. పుం. కర్ణుఁడు, రాధాపుత్రుఁడు.

రాద్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. వండఁబడినది, పక్వముచేయఁబడినది. 2. సిద్ధము చేయఁబడినది.

రాద్ధాంతము. సం. వి. అ. పుం. సిద్ధాంతము, స్థిరపఱుపఁబడిన విషయము.

రాద్ధాంతితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) సిద్ధాంతముచేయఁబడినది, సప్రమాణముగా స్థిరపఱుపఁబడినది.

రానిరాఖారి. వి. (రాచ + నిరాహారి) రాజర్షి, విశ్వామిత్రుఁడు.

గీ ఎల్ల చెట్టులు నలర నబ్బల్లి దంపు, రానిరాహారి నెల మన్కిగోన మెఱయు ...

అచ్చ. రా. బాల. 117

రాపట్టి. వి. (రాచే+పట్టి) రాజకుమారుఁడు.

కం. కనుమూసినఁ గనువిచ్చినఁ, గనుపుల విలుకాని వ్రాయఁ గణఁగిన నేవేల్పును దలఁచిన రావట్టియ, కనుపట్టెడు నెట్టులోర్వఁ గలఁ గలకం రి
రా వి 4. 22

రాపడు[1] అ. క్రి. (రాయి + పడు) 1 రాయి యగు రాయివలెనగు

మ. శమి మూర్ధన్యురాణి రాపడినమై జాడ్యంబు ముక్కోటి చాపమునం గల్గు గురుత్వమూమరవ రావత్వంబుకన్దీప్తి వార్ధి మహోదగ్ర ద్వేష దోషముగ్రదశవక్త్రిభృచ్ఛి రోభారమున్, శమ మొందింపఁగ వెజ్జరాలయిన కాంతన్ భక్తి భావించెరన్. చంద్రా 1 2.

చం. చొరని బిలంబులున్ వెదఁడఁ జూడని క్రంతలుఁ గాలు రావడం, దిరుగని త్రోవలుం గలవె చేరిన యీనురికోటి కచ్యుతా ... ఉ హరి. 1 181.

2. దృఢపడు, గట్టిపడు.

ఉ. .. స్ఫూర్తి మోపికుం, ఒట్టుచుఁ దెట్టియల్ దరులు బల్పుగఁ జేర్చుచుఁ గట్ట రాపడన్ మెట్టుచు యోజనార్ధశత మాత్రము గట్టిరి వాఁడు వానరుల్. భా. రా. యు. 272.

రావడు[2] అ. క్రి. (రాపు + పడు) రాపిడిపడు, రాపుడుపడు.

శా. వగ్గంపున్ బలుబిల్వ రాపడఁగమన్ బ్రాఁగెంపు జూచాయలన్. డిగ్గం ద్రావిన వారుణాబ్జ గృహవాటీభాగ్రమాసంచల, ద్భృగ్గాథ స్తనకుంకుమద్యుతులతో ... ఉ. రా. 4 253.

సీ. బింకంపు పాములవంక రాపడి నెఱవంకపై. బూనిన వానిమూని .. వసు. 1. 76.

రాపడు.[3] అ. క్రి. (రాడు + పడు.) మ్రాన్పడు స్తంభించు.

గీ. రాపడియె సామమతి సాంద్రతాపమునఁ గ. రంగె హేమాభిధాన నిర్ఝరలతాంగు, లిట్టు దనుఁజూచి సిగ్గుపాటెనయ వినయ, వినతయై యున్న నగరాజతనయఁజేరి. వసు 5. 14.

రాపాడు స. క్రి. (√రాయు). రాయు.

మ. వలిఁగేల్దమ్ముల చాయఁ గెంపులబలెన్ రంజిల్ల నమ్మోత్తియం, బులు రాపాడుచు దోయిలింపుచును... దలఁద్రాలొప్పెనె సెంతరాచే నెలకున్ దారొడ్డ... దగన్. యయా. 4.111.

అ క్రి. ఒరయు.

సీ. తలకెక్కు. వలపునఁ దగులు శూర్పణఖ ముక్కును జెవుల్ రాపాడుకొనిన చోటు. సారంగ. 1. 109.

అ. అన్నగంబు పొంతఁ బన్నగాభరణుని,నిలయు మొప్పు వప్రవలయ మొప్పు. గోపురంబుతోడ నేపున రాపాడు, గోపురంబుతోడఁ గొమరు మిగిలి. విక్ర. 5. 71.

రాపిడి. వి (√రాచు) సంఘర్షణము, ఒరయిక (దీని యామ్రేడితరూపము 'రారాపిడి')

సీ. మూలాశ్మ సంఘాతముల రాపిడిని జేసి కమఠంబు సుఖయించి కన్ను మోడ్చె. హరి. 6.60.

శా. రారాపిళ్ల భుజాంగదంబుల మణుల్ రాలంగ ... మను వ. 4 26.

రాపు. వి. (రాచు). 1. రాపిడి, సంఘర్షణము. (దీని యామ్రేడితరూపము. 'రారాపు.')

గీ ... సమగ్రంబు గాఁగ, నమృతదివ్యాన్నభిక్ష కామారికొసఁగె రాపుఁ జన్నులవడమ రారాజుపట్టి, పట్టి యొత్తిన నఖరేఖ బయలుపడఁగ. హర. 5, 43.

చం. ... దమినింగ మ్రొక్కు వగ తక్కులు చెక్కులు లేని ... కల హించి మించు పెనురావులు ... నేఁచ నెమ్మదిన్. శుక 2. 378.

సీ. రతిదేవి నెట్టుగు రారాపుఁ జన్నులు గడకన్నలకు నిరువుగడలు కొలువ ... నైష. 7. 41.

మ... వానసికే యీడగు రాజుఁ జూచి మయి పెచ్చన్ మట్టుగాకున్ననా, రవికే కాదిది యేడటో యని సఖన్ రారాపుఁ జేసెం గడున్. రా. వి. 5. 62.

కం. రారాపు లేల సేసెదు, రారా ననుఁ బలువ కలువ రారామేడన్, రారాయని చలిరాకు జి,రారాయని కేళి నేలరా రాకొమరా .

సారంగ 2 128

2. నింద, అవ్వ.

ఆ. ఓ కుమార యిట్లు వోకుమా రాపులఁ, దేకుమా రహస్యదేశికులకు. నీకు మారమణుని నెయ్యంబె తగునుగా. నీ కుమారమణుల నెయ్యమేల.

శుక. చరిత్రము ౨. 144

చూ: రావడు².

రాపుడు. వి (రాచు) రాచుట (శ. ర.).

రాపుడురాయి. వి (√రాపుడు) గోడలు లోనగునవి నునుపగుటకై రాచెడు రాయి (శ. ర.).

రాపులుఁగు. వి. (రాచే + పులుఁగు.) కంకము, రాబందు.

గీ. కాకములు రాపులుఁగులును గ్రద్దలు నువ్వు, కంకులును మానసము వికలంబు సేయ.

భార. స్త్రీ. 2. 9.

ద్వి. కొక్కెర బెగ్గురుకొంగ రాపులుఁగు...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 623 పం.

రాపూవు వి (రాయి + పువ్వు) అశ్మపుష్పము.

గీ. ...రాపూవనంగ నశ్మ పుష్పంబు వెలయును.

ఆం. భా. 2 61.

రాపొడి. వి (రాపు + పొడి.) ఆకురాయి మొదలగువానితో రాచిన బంగారు మొదలయిన వాని పొడి.

గీ. ... నీరజాప్తు, సానఁబట్టిన రాపొడివల్లి.

మనుచ. 2. 86.

సీ. ... రాపొడి నా ఘృష్టరజము చెలఁగు...

ఆం. భా. 2. 275.

రాబందు వి. రాచపులుఁగు. (శ. ర.)

రాబడి. వి. (వచ్చు.) వచ్చేబడి, ఆయము (శ. ర.).

రాభస్యము. సం. వి. అ. న. 1. సంతోషము, ఉల్లాసము. 2. సాహసము, 3, బలత్కారము, తీవ్రత.

రామ. సం వి అ. స్త్రీ. 1. అందకత్తె, మనోహారిణియగు యువతి 2. గీతాదికళలలో నైపుణ్యముగల స్త్రీ. 3. ఆఁడుది, స్త్రీ. 4. ఇంగిలీకము. 5. ఇంగువ 6. ఒక విధమగు గోరోచనము 7. గైరికము, జేగురు. 8. నది, ఏఱు. 9. అశోకము (వ్య. వి.) 10. శ్వేతకంటకారి (వ్య. వి.). 11. గృహకన్య, కలబంద (వ్య. వి). 12. బాలచిఱుబొద్దిచెట్టు (వ్య. వి.) (వాచ)

రామందాడి వి. (రాముని + దాడి) అసంఖ్యము. (చి. ని, శ. ర.)

రామకర్పూరకము సం. వి. అ. పుం. 1. తృణవిశేషము. ఒక విధమగు తృణము.

రామకుఁడు. సం. వి అ. పుం. 1. బట్టలు కుట్టుట చేతను రంగులు వేయుటచేతను జీవించు వైదేహకుఁడు 2. దౌత్యముచే జీవించు మాగధుఁడు, (కే. ని)

రామక్రియ వి. (సంగీ.) ఒకానొకరాగము, ఇరువదినాలుగు నపుంసక రాగములలో నొకటి.

సీ. రామక్రియయు మేళరామక్రియ వసంత సామంత శుద్ధవసంత మధ్యమాదులు...

ప్రబంధ. 69.

సీ. ...రీతి, గౌళ రామక్రియ మేళరామక్రియ గౌళ నారాయణగౌళ... హంస. 5. 124.

రామఖల్లి. వి. (సంగీ.) ఒకానొక రాగము.

ఉ. ...ముఖారి దేవగాంధారి వరాళి కన్నడ ధనాసరి ఘూర్జరి పూరిబేగడా, యారభి రామఖల్లి మొదలై తగురాగములింపు మీఱఁగన్...

చెన్న 2. 236.

రామగిరి. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక పర్వతము, చిత్రకూటపర్వతము, (వాచ)

రామచంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రఘురాముఁడు, దశరథుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు.

రామచిలుక. మి. వి. (రామ + చిలుక) ఒక జాతి చిలుక.

కం. కింజాత రాగమణిగణ, సంజాతరుచిచ్ఛటావి
శంకట మగుచున్, తంజిలు పంజరమా నృప,
కుంజరుఁడా రామచిలుకకుం దగనిచ్చెన్ ..
రాజ చ. 189.

సీ ధర రామచిలుకతో సరి యాకు చిలుకైనఁ
బడఁతి పలుకుల సరి పైకమగును ...
చంద్రా. 4. 105.

రామఠము. సం. వి. అ. పుం న. హింగువు ఇంగువ 2. అంకోలము, ఊడుగు (వృ. వి).

రామఠి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. నాడీహింగువు. ఒకవిధమైన ఇంగువు

రామణీయకము సం. విశ. అ ఈ. అ. అందమైనది, మనోహరమైనది

వి అ. న. మనోహరత, అందము.

రామతమ్మ వి. శుకము, చిలుక.

ద్వి. చెంగటి ముద్దరాచిలుక లాలించి, తమ్మఁ
బెట్టెన రామతమ్మ నా ముద్దు, గుమ్మ మా
టాడరా .. ద్వి. పరమ 2 సర్గ పా.

గీ జీవవదమైన ననుఁజూసి సీమగాని, సీమఁజరి
యింపఁ దగునటే రామతమ్మ ... తపతి. 3.22.

రామతాడు. మి. వి. (రామ + తాడు) పెద్దతాడు. (వృ. వి.) (శ. ర.).

రామదాసు. వి. పక్షివిశేషము (శ. ర.)

రామదూత. సం. వి. అ. పుం. 1. హనుమంతుఁడు. వానరము.

రామదూతి. సం. వి ఈ. స్త్రీ. తులసీభేదము, రామతులసి.

రామనవమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ చైత్రశుక్లనవమి, శ్రీరామజన్మదినము.

రామన్న మి. వి. (రామ+అన్న) శుకసంబోధనమందుపయోగించు మాట

సీ. రామన్న యిట్టి విరాలితాళఁగఁ జాల బొబగు
చెల్లెలి ప్రేమఁ జూడవోయి, రామన్న చూచి
తిరముగా శుభస్య శీఘ్రుమంబన్న వార్తలోఁ
గాంచవోయి, రామన్న గాంచి ద్వారవతీ పురం
బువ కతివేగశాలివై యరుగవోయి,...
చమ. 3. 21.

రామన్నాట వి. బాలక్రీడా విశేషము.

సీ. ... చెమ' .కా యెత్తుగోడుగు బొంగరము
రామన్నాట పాడుగుల్లు... హంస 3. 46.

రామపూగము. సం వి. అ. పుం ఒకదినుసు పోఁక. నిడుపుతొడిమగల పోఁక (వృ వి.).

రామబాణము. సం. వి. అ. పుం 1. మల్లబంధ విశేషము.

వ. విష్ణుచక్రంబును, రామబాణంబును, నాగ
బంధంబును, తొలకరి మెలుపును ...
మల్లువు 3. 69.

2 తాటాకు పుస్తకములను గోటికివేయుక్రిమి విశేషము 3. పుష్ప విశేషము (శ. ర.).

4 ధాన్య విశేషము

వ గంగాజలములు కేసరలు చంద్రవంకలు వెన్న
ముద్దలు దాళువాళు నాఁగల్లు రామబాణాలు
కకరుసిలు . ప్రబంధ 112.

సీ రామబాణాలు రెక్కాములు వెన్నముద్దలు
జిల్మబుడములు దాళువాలు . హంస. 4.128.

రామభద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం రఘురాముఁడు. దశరథపుత్రుఁడు.

రామము. సం. విశ. (అ. ఆ అ.) 1 అందమైనది, సొగసైనది. 2 నల్లనిది. 3. తెల్లనిది 4. ప్రధానము, ముఖ్యము (కే. ని).

వి. అ. పుం 1 పెద్దదుప్పి, మృగభేదము

న 1 కుష్ఠము. 2. తమాలపత్రము . 3 వాస్తూకము, ఒకానొక కూరాకుచెట్టు. 4. రతిక్రీడ. 5. ధ్వజము 6. శబ్దము 7 మశి, శిఖ. 8. లక్ష్మి, చిహ్నము (కే ని)

రామలక్ష్మణులు. సం. వి. అ. పుం. బ. ధాన్యవిశేషము.

చ. ... జున్నుప్రాలు చిన్నిచుక్కలు కళింగలు
వంగిపరులు జగన్నాథప్రియాంములు రామ

లక్ష్మణులు కలియుగమహిమలు కానరలు ...
ప్రబంధ. 112.

రామలవణము సం. వి. అం. న. శాకంభరి లవణము (వాచ.)

రామలు. వి. బ. మత్స్య విశేషము.
(చి ని, బ్రౌ, శ. ర)

రామవల్లభము. సం. వి. అ. పుం. భూర్జపత్ర వృక్షము (వృ.వి).

రామశరము. సం. వి. అ. పుం. శరవృక్షభేదము. (వృ. వి.)

రామసఖుఁడు సం. వి. అ. పుం. సుగ్రీవుఁడు.

రామసాగరములు. సం. వి. అ. పుం. బ. ధాన్య విశేషము శ. ర).

రామసింగు మి. వి. తపాకివంటి యద్ధసాధనము

సీ రామసింగుల భీకరములైన మ్రోఁతలు యుఱవడి యుఱుముల తెఱఁగు నిప ...
(ఒంగా. 3. 112.)

రామానుజుఁడు సం. వి. అ. పుం వైష్ణవమతగురువు ఇతఁడు ప్రఖ్యాత సంస్కర్తయు విశిష్టాద్వైత వేదాంత మతస్థాపకుఁడను, బహుగ్రంథరచయిత (కర్త)యు

రామాయణము సం. వి. అ. న. రామచరిత్ర. (ఏడు కాండములుగా నిరువది నాలుగువేల శ్లోకములు గలదియు, వాల్మీకి రచితమును, రామచరిత్రాత్మకమునగు ప్రసిద్ధ కావ్యము)

రాముఁడు, సం. వి. అ. పుం. 1 జమదగ్ని పుత్రుఁడగు పరశురాముఁడు, భార్గవరాముఁడు. 2. కౌసల్యా దశరథుల పుత్రుఁడును, రామాయణ కథానాయకుఁడువగు శ్రీరాముఁడు, రామచంద్రుఁడు, రఘురాముఁడు 3. వసుదేవ పుత్రుఁడును శ్రీకృష్ణ సోదరుఁడు నగు బలరాముఁడు.

రాముని. మి. వి. (రాచ+ముని). రాజర్షి, విశ్వామిత్రుఁడు.

క నీ రాముని లక్ష్మణుతో, నీ రాముని వెంటఁ బనుపు వింక నితనిచే, నీరజనీచరయగు ధర, నీరజహితవంశచింత నీ కేమిటికిన్ ..
చం రా 2 68.

రాము రాము వి నమస్కారవిశేషము.

ఒగడ. పార్థ స్థలమున జాగవసించు పరబ్రహ్మమునకు రాము రాములని ... హంస 4. 214.

రాములక. వి (రాచే—ములక.) సర్పాక్షి (వృ వి.).

సీ. వాఁకుడు వాఁ డిన్నముల కనాఁగను నేల ములక యనఁగ. రాములక నాఁగసర్పాక్షి బ్రబలు... అం భా. ౭. 49

రామేశ్వరము సం. వి. అ. పుం. దక్షిణదేశమునందుఁగల యొక పుణ్యక్షేత్రము

రాయ(ఁడు.) వి. 1. ప్రభువు, రాజు.

క. ఓ రాయఁడ యీ యంగద, కోరువ లేకింక వచ్చె నూళ్లన్నియు ... నీలా. 2 58.

సీ. కడిది రాయ కుమార గండపెండేరంపు రవళి కంచుకిలోక రవముగాఁగ ... సారంగ 2.35.

సీ. చెలికత్తెయగు మంచుమలపట్టి పోరామి గీలు కొల్పిన రాయగేస్తురాలు... ప్రబంధ. 2
(రాయగేస్తురాలు = రాజపత్ని.)

ఉ ఆయెలనాగవేణి మెఱుఁగారు కటారికి మానటేఁడగున్, బోయనవచ్చు నమ్మెఱుఁగుఁ బోఁడిపిఱుఁదు సమస్త భూమికిన్, రాయ లనఁగవచ్చు ...
విజ. వి. 1. 119.

ఉ. కన్నడరాయ యిక్కొదువఁగన్పు ప్రియాపరిభుక్తభాక్కథన్... ఆము. 1. 14.

మ. పద్మిని కరాంభోజంబునన్ మందమం, దపట ద్వాయుచలద్దశాంగుళులు గవ్వట్టంగ వవ్వెల్లు రా, యని రారాయని పిల్చెనాఁదగె ద్వరేఫాద్యంతదీర్ఘధ్వనుల్.
విజ. వి. 1. 139.

సీ. ఎకిమీఁడు పాడసా యేలిక మన్నీడు సాహేబు రాయఁడు సామి పబువు, ... రాయలు ...

ఈఁడవ వర్తిలు నృపుపేళ్లు ...
సాం. ని. మాన. 11.

మ......నలుమోమయ్య హాటాహుటిం గదలెఁ
జెంతం జేరి జేజేల రా,యలు సాహోయని
హెచ్చరింప... దశా. 2. 67.

(ఇట శ్లేషార్థకము.)

సీ. ... కడలిరాయని లోఁతు గన్న గబ్బి ....
మనుచ. 5 47.

(ఇట శ్లేషార్థకము.)

సీ. దర్పకాకార దాతలరాయ యని వెంటఁబడు
బట్టువారికిఁ జాఱమైచి... శుక. 4, 111.

(ఇట శ్లేషార్థకము.)

2. కొన్ని యెకల సంజ్ఞావాచకముల తుదిని
ప్రయోగింపబడు బిరుదము.

మ. ... ముఖం,బున దీర్ఘాయువు నిచ్చుఁగావుత
గుణాంభోరాశికిం గృష్ణరా,యనికి న్వారణ
రాజవక్త్రుఁడు కృపాయత్తైక చిత్తాబ్జుఁడై ...
పారి. 1, 3.

చ. ... ... పాల్కడలి ముద్దులపట్టి నృసింహ
కృష్ణరా,యలఁ గరుణారసంబు నినుపారెడి
చూపులఁ జూచుఁ గావుతన్ .... పారి. 1. 6.

ఉ. .... శాంబరి, ఖిల్లుఁడు కృష్ణరాయల కభీష్ట
శుభప్రతిపాది గావుతన్ .... మనుచ. 1.2.

గీ. .... ఆ నృసింహ ప్రభుండు తిప్పాంబవలన,
నాగమాంబిక వలన నందనులఁ గాంచె, వీర
నరసింహరాయ భూవిభుని నచ్యు,తాయ
తాంశజు శ్రీకృష్ణరాయ నిన్ను.
ఆము. 1. 31.

రాయదొంగ = రాజునాజ్ఞ వలన దొంగతనము
చేయువాఁడు.

ద్వి. అనుపములైన యేకాంగ వీరులను, రాయ
దొంగలఁ జౌర్యరసిక శేఖరుల, నాయెడం బిల్చి
రహస్యంబునందుఁ,బన్ని యీ మూఁడవప్రాసా
దమింక, నెన్ని లాగులనైన నీడేర్పవలయు,
... ద్వి. పరమ. 7. 519.

ఱ. రాయబారము, రాయబారి, రాయమెచ్చులు,
రాయటికము, రాయసము, రాయసరులు.

రాయంచ. వి. (రాచ—అంచ) (సం. రాజహంసః)
కాళ్లును ముక్కును ఎఱ్ఱగనుండు తెల్లజాతి హంస.

సీ. రాయంచ చేయంచుఁ జిలుక జోక యగుఁగాక
వర్ప్రయేనిక తోలుపచ్చడంబు, ...
హర. 4. 28.

క. రాయంచ మందగతిఁ జను, వాయసమతి తీవ్ర
భంగివలను మెఱసి తీ,లాయితము లొప్పు
బహుగమ, నాయాసము నొంది పఱచువగ్గలిక
మెయిన్... భార. కర్ణ. 2,65.

ఉ. మించిన వేడ్క వీనులకు మిక్కుటమై మధు
వృష్టి గ్రమ్మ రా,యంచలు కూయఁ గ్రౌంచ
మును నావలఁ గూయఁగడంగు భంగిఁ
బ్రౌ, ఢాంచిత శబ్దసారులు మహాకవు లాద్యులు
కావ్యకళ్యఁ గీ,లించిన కీర్తి సంగసుఖలీలకు
నేనును గాంక్షఁ జేసితిన్. నృసిం. పీఠి 13.

రాయంచేగిండి. వి. (రాయంచే+గిండి) రాయంచే
వలె నుండు గిండి, జారీ.

సీ. పడమటి పన్నిటి కుడినీరు రాయంచగిండులు
చెంగటఁ గీలుకొల్పి, ... దశా. 7.276.

రాయడి = రాయిడి. వి. (√రాయు.) బాధ,
ఉపద్రవము.

గీ. అస్మదాదులు నేయు రాయడి సుపర్వు,
లచ్యుతునితోడఁ దెలిపినారని యెయు భయముఁ
జెందెదవు గాని ... ఉ. రా. 2, 19.

ఉ. మాయకుఁడైన యస్మదరిమండల నాయకుఁ
డిందుఁ గల్గుటన్, రాయడిపుట్టు నన్న
విధురంబగుబుద్ధి నిరామితక్కఁగన్ ...
రంగా. 2. 152.

రాయణము. సం. వి. అ. న. బాధ, నొప్పి.
(విల్సను.)

రాయబారము. వి. √రాయ. (సం. రాజభారః.)
దౌత్యము, దూతకృత్యము.

ఉ. ఆ పరమోపకారనిధి యప్పుడు వేల్పుల రాయ
బారమున్, మోపువహించి...
నై ష. 3. 76.

గీ. అది గణింపఁగనేమిఁక నమరనాథుఁ, డాది
దిక్పతు లొకరొకరనుప రాయబారముల సంచ
రించు నానారదునకు, దినము నొకచోట
నిల్వఁగాఁ దీఱదయ్యె ...
ఉ. హరిశ్చ. 2. 48.

గీ. రాయబారంబు వచ్చితి రాజ పేంద్ర, యచల
కన్యక పనుప వింధ్యమున నుండి...
కాశీ. 6. 217.

సీ. రాయబారియనంగ రాజదూత యగుఁ దద్భా
వంబు తగు రాయబార మనఁగ, ...
ఆం. భా. 2. 189.

రాయబారి. వి. (రాయబారము + ఇ[3])· రాయ
బారము నడుపువాఁడు, దూత.

గీ. రాజరాజులు పంపిన రాయబారు, లొక్కవంక
విలాసిను లొక్కవంక, బలసి కొలువంగ నతుల
వైభవముతోడ, రమణఁ గొలువుండె జనవయ
రాఘవుండు... వి. పు. 1. 17.

సీ. గజపతి నరపతి హయ్మేర్త లంపిన యొడికంపు
రాయబా ర్లొక్కవంక ... తపతీ. 1. 14.

ఆ. రాత్రి గాని కావరా దులూకములకుఁ బగలు
గాని కానఁబడదు మనకు, రాయబారి సంధి
చేయుటకై పోవఁ గాలమెద్ది పొందుగాదు
తలఁప ... నా. పంచ. 3. 35.

సీ. రాయబారి యనంగ రాజదూతయగు ...
ఆం. భా. 2. 189.

రాయమెచ్చులు. వి. బ. (√రాయ). ధాన్య
విశేషము.

వ. మధురములు చామరాలు పెంటెముడుపులు
రాచవన్నెలు తులసీవనమాలికలు పింఢు కర్పూ
రాలు రాయమెచ్చులు యేలుమల్లెలు ...
ప్రబంధ. 112.

రాయయికము. వి. (రాయ + ఇకము.) 1. రాజత్వము,
క్షత్రియత్వము. 2. రాజత్వము, ప్రభుత్వము.

సీ. రాచఱికమ్మన రాయఱికమ్మన రాజరాజ్యాన
కర్మములు వెలయు. ఆం. భా. 2. 182.

రాయశృంగారములు. మి. వి. బ. (√రాయ) వస్త్ర
విశేషము.

వ. .... వసంత విలాసంబులును రత్నకీలితంబులును
రాయశృంగారంబులును తారామండలంబులును
నాగజావళులును ... అను పేళ్లుగల పుట్టం
బులు ... ద్వా. 3. 188.

రాయసము[1]. వి. (√రాయ.) క్రివి. రాచక్రివి.

గీ. చలువ దుప్పటి వలెవాటి వెలయరాయసమున
నెదురేఁగి ... దశా. 1. 98.

సీ. తలవాఁకిటను రాణ్ణినిలిపి సమ్మతిఁ జెందెఁ దన
రాయసమునకుఁ దప్పు గాదె ...
ఇందు. 1. 145.

సీ. హెచ్చు చీరలఁ గన్నెనింటికిఁ బంపించి వెమక
వర్తకుఁ డాడు వెల యొసంగు ...

గీ. రాయసమ్మెలు సరికమ్మ వ్రాయఁదగదు,
విశ్వకర్మకటంచన వినక మీరు, పడుక యిలు
కట్టుడంచని బళువు చాటుఁ, బ్రాథమిక కామినీ
భోగవరత నతఁడు ... పార్వతీ. 1. 62.

రాయసము = వ్రాయసము. వి. 1. రాజలేఖ,
జాబు.

క. జనకనృపు నుత్తరంబని, జనపతికిం దెలిపి
రాయసము వ్రాయ నియోగిని బిలిచి
యొసఁగ నతఁడును, జనపతి కనుసన్న నదియు
నరభసఫణితిన్ ... దశా. 7. 224.

మ. ... శ్రీరంగ రాయల చిత్తం బిగురింప
రాయసము వ్రాయం జాలితానా సుధీ,తిల
కుండక్కయమంత్రి వెంకటపతీ దివ్యత్వక్కా
వాక్పతీ .. ల. వి. 1. 19.

చం. హరిదపధిజమారవణు లా తురగాళి నదుల్ల
పట్టముల్, తరువుల రాయసంబుల విధం బునే

గన్గొని శ్వేతమానవేశ్వరపకుఁ దెచ్చియిచ్చిన
సువస్తుపరంపర తెక్కఁగూడుపె. స్వైరసుల రీతిఁ
దత్పవనవీథిఖురాంకము లుండు నుర్వరన్.
వరాహ. 12. 60.

సీ. కమ్మయనంగ లేఖయగు రాయసమన రాజ లేఖదగు ఆం భా 2. 188.

2. కార్యకర్త పని, వ్రాఁత

సీ. కలితకార్య విచక్షణులు రాయసము వ్రాయు ఘనులు వాఁకిటి దండఁగాచియుండ ... ఘటికా 1. 11.

విశే. రాయసకాఁడు, లేఖరి

సీ. ... చెవిటి రాయసమైన సేవకుఁ డల్లైన వారసుగాఁడు దివానునయిన .. వేణు. శ. 46.

సీ. ఒక చక్రిరాయపాల్ ప్రకట వాగ్వైఖరిఁ జదురులై దివసరుల్ చదువుచుండ, .. భోజసుతా. 1. 104.

రాయసరులు (ప్లు). వి. బ. (√రాయ) ధాన్య విశేషము.

సీ. సన్నమూదులు పచ్చగన్నేర్లు కోదండరాముల్ కేసర్లు రాయసర్లు. ... హంస. 4. 128.

వ. దాళువాలు నారళ్లు రామబాణాలు కటకసరులు రత్నసరులు జీనిసరులు రాయసరులు పచ్చదివసరులు ... ప్రబంధ. 112.

రాయి = రాయి. వి. వై. (బ. రాలు.) 1. శిల, పాషాణము.

క. చేతఁగొని యుప్పు వములుట, రాతిపయిని ముప్పుగొనుట రాత్రి దధి మధూ, పేతంబుగఁ గుడుచుట ధ, ర్మేతరములు రేయి సక్తు వెగ్గు వరేంద్రా. భార. అను. 4. 110.

ఉ. ఆ రసికాగ్రగణ్యుని సముచిత రూపగుణ ప్రపన్నగంభీరతఁ గన్నఁ గామినుల పేరిటి రాలయినం గరంగు .... విక్ర 4. 144.

ఉ. సాలములో యవందగు రసాలములం బరిపాకలీలచే, రాలు మెఱుంగు ముత్తియపు రాలు ఖగంబుల గుంపుఁ దోలఁగా ... దశా. 1. 116.

2. పర్వతము

క సామర్థ్యము గలిగినది, కోమలి ధైర్యమువ రాతికూతురు సుమ్మీ . . సుద. 2.30.

రాతికిడునట్టి గిలిగింతలు = వ్యర్థములు

గీ. అతఁడు పరసౌఖ్యమునె కోరి యానఁ బొందిఁ, దేహమువం దుచ్ఛసౌఖ్యాప్తి కింత యైన. రాతి కిడునట్టి గిలిగింతలై తనర్చుఁ, గాని ప్రియురాలి చేష్టలు గలఁచ వతని .. హంస. 3. 203.

రాయిగొట్టిన గొడ్డలి = మోఁడివాఁడు.

ద్వి. ఘుటిక సిద్ధుఁడు రాయిగొట్టిన గొడ్డ, లట మటకాఁడు మహామాయలాఁడు, గడుసుతుంటరి జోగి ప్రక్కిన ముడుసు ... ద్వి హంస్ ఉ 649 పం.

జ. రా4, రాకట్టు1, రాకొట్టు1, రాచక్కి, రాచేట్టు, రాతనము, రాతికొడుకు, రాతిగొంక, రాతిపోటు, రాతిబదనికె, రాతియుప్పు, రాపదు1, రాపూవు.

రాయింత. వి. (√రాయు) రాయిడి.

ఉ ఇంతుల మోము రాయలిఁక నెచ్చటలేవుర యో హిమాంశుఁడా, యింతులచూపు నీ శరము లెల్ల నడంచుం పువ్వువిల్తుఁడా. యింతులమేను చంపకము చేరి హరించునె మత్తభృంగ రా, యింతలఁ జేయఁగావల పదింతుల చెంతల సారెసారెకున్. గంధ. 226.

రాయిడి = రాయడి. వి (√రాయు). 1. ఒరియిక.

సీ. ఘనమైన రాగాపు చనుదోయి రాయిడిఁ దుంబీఫలంబు దుంగుడుకుఁ జెంద ... మను చ. 1. 5.

సీ రామచంచ యొఱకల రాయిడిఁ దుప్పుం సల్లెదు కొలఁకుల చలువలందు ... నృసిం. 3. 75.

సీ ... రాయిడి రారాపు గింపనంగ, వనుమర్దనం బొప్పు ... ఆం. భా. 2. 223.

2. కలహము, వివాదము

మ. వమతో రాయిడిగొన్న యున్నతులు పద్మాళంబులున్ రూపటున్ .... హరి పూ. 6. 85

ద్వి రావణుతో నల్గి రాయిడి పుట్టి దేవపీఁడొ
కర్కఁ దేఱెంచియున్నాఁడు ...
రం. రా. యు. 300 పా. 15 పం.

క. ఘోరముగ నిట్లకారణ, వైరముఁ బూనంగఁ దగునె వసుధాధిప యీ, యారణ్యులయిన దనుజుల,తో రాయిడిఁగొనుట మేలె దోర్గర్వమునన్. భా. రా. యు 1. 53.

3. బాధ, ఉపద్రవము.

సీ. క్రోవిగుంటలు దక్కగుల్లలు చిక్కంగ నివిరిన గొంగరాయిడికి మిడికి .. వేం. పంచ. 1. 294.

క. తారుగనుఁ గొన్న రాచేకు,మారుని సౌందర్యరేఖ మరులు గొలుపఁగా, మారశరపీడితాత్మక లై రాయిడిఁబడుచు నాలతాంగులు మదిలోన్. వరాహ. 4 15

క. రక్షణములేక సాధుఁడు, రక్షితుఁడగు నుత జేసి రాయిడులందున్, రక్షణములు నెఱుగలిగిన శిక్షితుఁడగు ఖలుఁడు పాపచిత్తుఁడగుటన్. భాగ. 10 277

4. దూఱు, నింద

క బిట్టలిగి ప్రేఁత లొగి, దవ, పుట్టడి పంపముఁ దెల్పి రాయిడివెట్టన్ .. నీలా 1 79.

రాయిడించు. అ. క్రి. (√రాయు) 1. ఒరయు.

చ. ఇల నిజసామ్యవర్తుల పయిం దమవారిఁ గదల్చు నాత్మహ,స్తలసిత కుంభకుంభముల దంభమణంపఁగ వంతువోక య,న్యులగతి నీవు నీనచు నొంటక గుబ్బలు రాయిడింపఁగా, జలకముఁ దేల్చి రిద్దఱలిజాలక నీలకచాశిరోమణుల్. రా. వి. 5. 54.

క. అంభోజముకుళ సమకుచ,కుంభంబులు రాయిడింపఁ గోరక లలరన్, ఝంఝానిలతుల నిమఁగడు, సంభావించెదము మాకుఁ జనవీవలయున్. హరిశ్చ. 2. 127.

2. కలహించు, వివాదపడు.

ద్వి. తొడరి వసిష్ఠునితో రాయిడించి, కడయక తన ఘోరతపము పెంపునను, జడయ దుర్లభమైన బ్రహ్మఋషిత్వ, మడరంగ ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2870 పం.

పంచచామరము. రమాకుమార సారె పాంథరాజి మెచ్చనిట్లు బీ,రమా యుమాధినాథుతోడ రాయిడించి మించి నే,రమానితార ...
కృష్ణ 4 91.

ద్వి వారక నినుఁ గొనవచ్చినవారి,తో రాయిడించి పోఁదోల నీపాలె, మలకలుమాని యీ మాలని నేలి, .. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1468 పం.

సీ. సాంద్రసావిర్భవన్నవహారి స్తంభగర్భ స్ఫుటీకృత పటపటల తోరణ గీ. నవఘుళించి విడంబించి హాకరించి, రాయిడించి ధణ ధణాంవము రిత్సనానుగుణ (ప్రతిధ్వనుకీన వింధ్య,సహ్య పటల మిం చటిపించి సటుండయమున. (ఇట్టి ఉన్మాదోద్యోతకము) వరాహ 3. 26.

సీ కనకనూపుర కణత్కారనిక్వాణ బున వల మెట్టియలతో రాయిడించి. (ఇట్టి ఉన్మాదోద్యోతకము). హర. 5 34.

3. అతిశయించు

గీ పొసఁగ వజ్రంపుఁ బాగటపట్టుపెట్టి, రవళి మెట్టెం బ్రమోఁతలు రాయిడింపఁ, బంచసాయకు మోహనబాణ మనఁగ, నిందుబింబాస్య మెలఁగు నమ్మందిరమున .... వి. పు. 6. 14.

స. క్రి. బాధించు.

గీ. అహహాయవి సింధుళకవిదేహకవనాయు, జాది గాఁగల నిఖిలదేశాల నెల్ల, రాయిడించునె తిరుమలరాయ వేంక,టావనీంద్ర భుజప్రతాపాగ్ని కరణి ... చంద్ర 1. 19

రాయిడికత్తె (త్తియ). వి. (రాయిడి + కత్తె) ఉపద్రవముచేయు స్త్రీ

ఉ. రాయిడికత్తెలైన పెనుఁబ్రామిడి యత్తల యిండ్లఁ గోట్రముల్, సేయు విలాసినుల్ మునుకు పెందఁగ వేశ్యలప్రక్క చావులం బాయని కాముకుల్ ... విక్ర. 6. 73.

ఉ. ... విరాళిగాకయే, రంపెల గొట్టుగాక బలు
రాయిడికత్తియగాక యెప్పుడున్, పొంపొక
యింతలేనియెడ జూదరికత్తియగాక యెంత
యున్ ... ధనాభి. 2.60.

రాయు. అ. క్రి. 1. ఒరయు, స్పృశించు.

సీ. రాజుల నందడి రాసిన తొడవులు మురిసి
రాలిన పొడి ముగ్గుగాఁగ.
భార. విరా. 3. 74.

సీ. వరుసఁ దరతరంబ వనములు సత్ఫలరాసు
లయినభంబు రాయుచుండు ...
కు. సం. 7. 930.

మ .. కీర్తి ప్రవాహంబు వారణగండ స్థలకుంభ
కూలములతో రాయుం దివారాత్రముల్.
నైష. 2. 42.

2. ప్రతిఘటించు.

గీ. మెఱసి మూఁడులోకంబుల మేటిమగలు, రాయ
నేర్తురె యాదవరాముతోడ. ఉ. హరి. 1. 8.

క. తారకితగగన చక్రము,తోరానెవనంగ రేలు
తొగపువ్వుల నొప్పారె విపులనిర్మల కాసారం
బులు సారస ప్రసవసేవ్యములై.
హరి. పూ. 7. 115.

సీ. తారకా మందార తారాచలంబులతో రాయు
నెవ్వాని చారుకీర్తి.. క్రీడా. 14.
(ఇట నౌపమ్యద్యోతకము).

3. కలహించు.

సీ. తమలోన రాసి భూధవులు చూఱలు గొన్నఁ
గలుములెల్ల ను బోయి నెలవు వెడలి,
హరి. ఉ. 9. 56.

గీ. రజకితోడ నుదక్యతో శ్రమణతోడ, విధవతో
నాథుతో రాయు వెలఁదితోడ, జెడిపెతోఁ
జాలఁ బోరామి సేయఁజనదు, ప్రాణసంకట
ములను బుట్టాంగవలకు ... కాశీ. 2. 74.

కం. వైరులు రాయుట హితస,త్కారమువక
యనువులిచ్చెఁ దస్కరుఁడు ....
వేం. పంచ. 3. 217.

కం. భారతవర్షము వకుఁగాఁ, గౌరవులును పాండ
వులును, గాంఘం గడుఁబెల్లె రాసి యొం
డొరులతోఁ, బోరందెగి రిట్టి లుబ్ధబుద్ధులు
గలరే ... భార. భీష్మ. 1. 28.

4. రాల్పడు, (గొంతు) కంపించు.

ద్వి. రాసిన యెలుఁగును రథమార్గధూళి, ధూస
రంబగుమేనఁ దూలిపై కొంగ, తుంగస్తనంబు
లఁదోఁగ నంగంద, దొంగలి తెప్పలం దొరఁగు
కన్నీరు ... రం. రా. ఉ. 122. పొ. 26.పం.

ఉ. గొంతులు రాయఁ గో యనుచుఁ గూఁతలు
వెట్టిరి గ్రామ్యభూసురుల్ ... పాంచా. 2.52.

5. చొచ్చు, ప్రవేశించు.

చ. అదిమొదలీ వధూటి విరులంటదు కస్తురి
గీరుబొట్టు పెట్టదు పువుఁదోఁట రాయదు
పటంబులు వ్రాయదు .. కువల. 3. 78.

6. ప్రకాశించు.

ఉ. చెక్కు యొకింత నిక్కి బలసూదనుదిక్కున
రాయుచుండుటన్, జక్కఁగ వేఁగదిప్పుడు
నిశాసమయం బిది ... క్రీడా. 51.

* రాపాడు, రాయడి, రాయింత, రాయిడిం
రాయిడించు, రాయిడికత్తె.

రాయుఁడు. సం. వి. అ. పుం రాజు, ప్రభువు.
(విల్యమ్సు.)

రారాజు. వి. (సం. రాజరాజః) 1. రాజులకు రాజు,
చక్రవర్తి, సార్వభౌముఁడు. (శ. ర.)

2. కుబేరుఁడు.

గీ. రంభ రంభాగ్రమఫలసమగ్రంబుగాఁగ, వమృత
దివ్యాన్నభిక్ష కామారి కొసఁగె, రావుఁ జన్ను
లనడుమ రారాజుపట్టి, పట్టియొత్తిన నఖరేఖ
బయలుపడఁగ. హర. 5. 43.

3. దుర్యోధనుఁడు.

గీ. ...రారాజనగ్లనిలజువకు, దుస్ససేను మందిరము పానగ్థకు వరుస,తోడ దుర్మర్షణుసియును
దుర్ముఖుసియు, నిండ్లు గవలకు సంప్రీతి విచ్చె
నృపతి. భార. శాం. 1. 396.

గీ. చెలఁగు దుశ్శాసనుఁడు దుస్ససేనుఁ డనఁగఁ,
బ్రబలు దుర్యోధనుండు రారాజన భవ...
ఆం. భా. 2. 182.

రారాపు. వి. (రాపు+రాపు) మిక్కిలి యొరయిక, ఉపద్రవము.

శా. ఏ గంధర్వుఁడు దర్పవిలాసములు మున్వీక్షించి లోనెంతయున్, రాగాంధుండయి కోరి పాత్రక కడున్ రారాపులం గంతుఁడు, ద్వేగం బందగఁ జేయ నెవ్వగల నువ్విళ్లూరుచు న్వేగువాఁ, డా గంధర్వ కుమారుఁ డంగభవవిద్యాపారగుం డాత్మలోన్. మనుచ. 3. 68.

రారేక[1]. వి. (రా[3]+రేక.) చంద్రరేఖ.

సీ. రారేక నుదుటిపై నిశాన్నల క్రొందళ్కు రావి రేక బెడంగు రహిఁజెలంగ... ఇందు. 2, 141.

శా. రారేకన్నగు చెక్కుటద్దములు దోరంబార నానందవుం, బారావారములో మునిఁగి కులుకుం బాలిండ్లపైఁ బల్లులున్, జీరల్జారు...
బహు. 3. 58.

రారేక[2]=రావిరేక. వి. 1. పిల్లలకు ముందు సిగను గట్టెడు రావియాకువంటి యొక నగ.

కం. అక్క ధరపుత్రి వాకున్, ముక్కంటికి వేలు లేదనుచుఁ దెలుపుటకున్, మిక్కిలి కనుదాల్చిన గతిఁ, జక్కని రారేక నెన్నొసల దరియించెన్.
వరాహ. 6. 6.

సీ. బుడుత కల్వల విందుఁబోలు నెన్నొసలిపైఁ జెలువంపు రారేక చిందులాడ, ...
నీలా. 1. 75.

2. కర్ణభూషావిశేషము.

సీ. చెవులపువ్వు బొగడ బవిరె రారేక కుంపెన రావిరేక మురువనఁగఁ గర్ణభూషావిశేషము లొప్పు ... ఆం. భా. 2. 148.

రారేఁడు. వి. (√రాచ.) రాజులకు రాజు, చక్రవర్తి.

కం. సదమదమగుచుండిరి యమ్ముదితయు రారేఁడుఁ గూర్మి ముంచుకొనంగన్ ...
యయా. 5. 152.

రాలకార్శ్యము. సం. వి. అ. పుం. సాలవృక్షము.

రాలఁగొట్టు. స. క్రి. (రాలన్+కొట్టు) రాలుచు, రాలునట్టుచేయు (శ. ర.).

రాలము. సం. వి. అ. పుం. సాలవృక్ష నిర్యాసము, సాలవృక్షము యొక్క జిగురు.

రాలించు. స. క్రి. (√రాలు) రాలుచు, రాలునట్లు చేయు.

సీ. మావితోఁపులు పండి మహిమీఁద రాలించి మొక్కలు మొలిపించుఁ జెక్కుగాను ...
రామలిం. 94.

రాలు. అ. క్రి. 1. గళితమగు, క్రిందఁబడు.

గీ. రాలియున్న పుష్పప్రకరము విదిర్చి, చెమ్మగానున్న సేసిన సెజ్జయనఁగ, వేగుటయుఁ జుక్కలన్నియు విశద, భాతిఁ జెలువొందెఁ జూడ నంబరతలంబు. భార. విరా. 2. 239.

శా. రారాపిళ్ళ భుజాంగదంబుల మణుల్ రాలంగ విద్యాధరుల్, గారామొప్పఁగ నెత్తికొంత్రు వను... మనుచ. 4. 76.

గీ. కృతపయఃపాన నవమేఘ పృథుకములకు రాలె నొయ్యనవడగండ్ల పాలపండ్లు,...
ఆము. 4. 82.

శా. ... ఈ కంథచే, వేలతుల్ కనకంబు రాలు విద్రుపన్ విశ్వంభరాధీశ్వరా ... విక్ర. 2. 7.

2. విఱిగిపడు.

శా. వాలోత్క్షిప్తగిరుల్ సురారిపురిపై వ్రాలన్ విశీర్ణంబులై, రాలె న్గోపురముల్ గ్రహంబులురలెం బ్రాసాదముల్ నుగ్గులై, తూలెన్ ...

3. నశించు.

శా. నీ బాణంబులు రాల నీ ధనువు ఖండీభూతమై పోవ నీ, జోబిల్లిన్ ఫణియంట నీబలము లాశావీథిపాలై చనన్. నీ బంట్రౌతుతనంబు స్త్రీల యెడనే నిన్నెవ్వరు న్నవ్వరే. మాబాలామణి నేఁచఁ బోకు మకటా మర్యాద గాదాత్మజా.
ఇందు. 4. 58.

4. అతిశయించు.

సీ ...గీ. యోగికై వడి మిగుల విరాగిరీతి, వదియొ లోకంబుగానున్న యాపడంతి, నేఁప రాలెడు తమ్మిరుమ్మి పిరిఁగి, విరుమటు మాయ మాయింప నేరదయ్యె. పదంతా. 2 157.

జ. రాలఁగొట్టు, రాలించు, రాలుఁగాయ, రాలుఁగాయతనము, రాలుగొను, రాలుచు, రాలుపు, రాలువారు.

రాలుఁగాయ విశే. (√రాలు.) తుంటరి, దుష్టుఁడు (చూ. రాలుఁగాయతనము)

రాలుఁగాయతనము వి. (రాలుఁగాయ+తనము) దుండగము.

గీ. వాఁడు నానాఁటి కభివృద్ధి వఱలఁ బెఱిగి, కాఁకేను దేఱ గడిమీఱ గట్టిపారి, రాలుఁగాయతనాన బేలఁజుపుదారి, నాఱితేఱియుఁ బలు గుంటమారి యయ్యె.. హం. ప. 5. 110.

రాలుగొను అ. క్రి. (రాలు+కొను. స్వార్థమున) గళితమగు, క్రిందఁబడు.

చం. అడరు నవాంబుధారలు జటాటవిలోఁబడి విభ్రమించి వెల్వడి చనుదెంచి రాలుగొని వక్షములన్ వెడనిల్చి.. కు. సం. 6. 767.

రాలుచే(ల్చు) స. క్రి. (√రాలు.) 1. రాలునట్లు చేయు.

చం... పాదపంబుల వెన వేళ్లతోఁ బెఱికి పువ్వులు రాలించి డొల్లఁ దాఁచి...భా. రా సుం. 333.

సీ. వనదేవతాగాత్రమునను జైత్రుఁడు నించి కడఁగి రాలిచిన చిక్కని మనంగ ...
ఉ. రా 6. 5.

శా. రక్ష స్సైన్యములోఁ గబంధములు గృధ్రంబుల్ వటించెన్ ద్రిలోకక్షోభంబుగ మేఘము ల్గురిసె నిర్ఘాతాస్థిమాంసాస్రముల్, వక్షశ్శైవ మునొప్ప నిప్పుకలు గూబల్ చూపులన్ రాల్చె.
ఉ. రా. 2. 32.

2. విదళించు, దులుపు.

ద్వి. . తలిరుల రాల్చి పత్రంబుల దుల్చి....
ద్వి పారిజా. పూ. 1211 పం.

గీ. .. రాల్చె జాడించె వనఁగను రహిక వెక్కు, విదలిచె నటన్న పలుకుగా వేదవేద్య ...
అం. భా. 3. 132.

3 చెల్లు.

మ. .. ద్విజానగుల్ క్షితిహితావ్యాజామలాపంబుతో, నలఘుశ్రీకరశాఖ కాంచల వినిర్యత్కుసుమార్ఘాశ్రితంబులు రాల్చెన్నర దేవరత్నముకుటీభూషావిశేషంబుగన్.
వసు. 1. 150.

రాలుప(ల్ప)డు. అ క్రి. (ఎలుఁగు) కంపించు.

ఆ. అంగ వీతిదాథుఁ డగ్నిలోఁ బడుటకు, శోక విహ్వలఁ జిత్తమాకులముగ, నెలుఁగు రాలు పడఁగ నిట్లు పలవించె.
భారత. శాం. 3. 329.

గీ. .. పంచగద్గదికా వ్యక్త కాకు విక్రృతి, రాలు పడఁ బండ్లిగుల్చుచు దీలుపాటుఁ, బ్రకట దైన్యంబు దోఁప లోభంబు వచ్చె.
నైష. 7 62

కం. చంచణములు వడకు ..., ... నొడలు రాలుపడు తెలుఁగావో, మరణమున నెట్టి చిహ్నము, లరయన్ యాచకుఁడు దాల్చు నచ్చిహ్నములన్. వేం పంచ. 2. 142.

వ. కొండొక సేపునకు మూర్ఛదేఱి యన్నగపాలుం డెలుంగు రాల్పడ నిట్లనియె ...
భారం. నా. 2 12.

ఉ ఏనిన నింతినొచ్చి నెలుఁగెంతయు రాల్పడఁ గోప జృంభణం, జేసి ముఖా... మొ...గ.
భో. రా 5. 102.

జ. రాలుపాటు.

రాలుపాటు వి. (√రాలుపడు.) గద్గదము, కంపనము.

చం వెలిచిన కన్నునీరు జడివెచ్చని చేన్నుల మీఁది వేఁడియున్, దొలకరి ఘర్మతోయములతోఁ గలసె స్మెయి ప్రమానుపాటుతో, నెఱుఁగున రాలుపాటొదవె నెక్కు వివర్ణతతోవ లోపలం, గలగొనె సారటంపుఁ బులకంబులతోఁ బొడ తెంచెఁ గంపమున్.

ఉ. హరి. 5. 112.

రాలుపు వి. (√రాలు.) రాలుట.

సీ. ఆకురాలుపు గండ్ల నానెడు నాస నింతడు గూఁది బంకంటి యంగలార్చి ...

ఆము 5. 117.

రాలువారు. అ. క్రి (√రాలు) జాఱు, ప్రవహించు.

సీ. వర్ణన తెల్లచో వర్ణనకెక్కంగ రసములు చిలుకొత్తి రాలువారి ... కు సం. 1. 36.

రావడి = హావడి వి. ఉపద్రవము. (శ. ర)

రావణగంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లంకాపురమునఁ బ్రవహించునది

రావణహస్తము. వి. వాద్యవిశేషము.

వ .. పికిళులు బచ్చికోళ్లు రుద్రవీణియలు స్వర మండలంబులు తంబురలు కిన్నెరలు రావణ హస్తంబులు రబాబులు .. ప్రబంధ. 605.

వ కాహళుల్ డోళ్లు శంఖములు రావణ హస్తములు డిండిమంబులు .

(బలరామచరిత్రము) (బ్రౌ ని.)

రావణారి. సం. వి ఇ పుం శ్రీరాముఁడు, రఘు రాముఁడు

రావణి సం వి ఇ.పుం. ఇంద్రజిత్తు, మేఘనాదుఁడు.

రావణుఁడు సం. వి ఇ (అ అ అ.) అఱచువాఁడు, రోదనము చేయువాఁడు.

వి అ పు. రాక్షసముఖ్యుఁడును, లంకాధిపతియు నైన రాక్షసుఁడు.

రావము. సం. వి. అ. పుం. 1. అఱపు, బొబ్బరింత, జంతువుల యఱపు. 2. ధ్వని.

రావి = రాగి. వి. అశ్వత్థము (వృ. వి.).

ద్వి. రావులఁగొట్టి వారణములఁగట్టి మావులఁబట్టి గ్రామాన్నవులఁ గట్టి ...

ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1207.

కం. . . . చివురలఁ గెం, పారు నొక పిప్పలముఁ గని, యా రావిస్వాదసాక్షికై వేఁగొనుచున్.

ఆము. 4. 57

సీ. రావి మామిడి కొండరావి మేడియు బ్రహ్మ మేడియు జీడమామిడియుఁ జింత ...

హంస. 4. 11.

జ : రావిరేక.

రావించు. స. క్రి. (√వచ్చు) రప్పించు వచ్చునట్లు చేయు.

కం. రావించి తగవుమై సం, ధానిం పవకాశ నాఁడ పాండవు లలుకం, బోవిడువరె మిగలుడురే, నీవచనంబుఁకుఁ బిలిచి నిలుపుము. హరిన్ ..

భార. ఉద్యో 2. 206.

కం. కావున శ్రీనగమునకేఁ, బోవఁగ నూహించి మిమ్ము బోధించుటకై, రావించితి నా వార్యము. భావింపఁగవలయు నిపుడు పర మార్థమునన్ ... విక్ర. 1. 202.

కం. ... చూతముగా, రావింపు మటన్న నాఁటి రాత్రి చనంగాన్ ... ఆము. 4. 55.

రావిపూరాజనాలు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. ... పలిక రాజనా లీశ్వరప్రియములు రావి పూరాజనాల్ రత్నసరులు, ...

హంస. 4. 128.

వ. ... వంగాకుబుడమలు ప్రయాగలు పసపు గన్నేర్లు గుత్తి బలుగుత్తులు రావిపూరాజ నాలు పొన్న శ్రీరాజనాలు నివ్వరులు ...

ప్రబంధ. 112.

రావిరేక = రారేక², రాప్రేక, వి. (√రావి.) 1. పిల్లలకు ముందుసిగయందుంచెడు రావియాకు వంటి ఆభరణవిశేషము.

సీ. ... రారేక నుసటిపై రత్నాల గ్రొందళుక్క రావిరేక బెడంగు రహిఁ జెలంగ ...
ఇందు. 2. 141.

ఉ. మువ్వలు గంటలు న్మొరయ ముందటి కూఁకటి రావిరేకతో, నవ్వనజాతుఁ డాడు ...
హరి. పూ. 5. 191.

2 కర్ణభూషావిశేషము,

సీ. చెవులపువ్వు బోగడ బవిరె రారేక కుంపెన రావిరేక ముర్వుననఁగఁ గర్ణభూషావిశేషము ల్వొలుచు ...
ఆం. భా. 2. 145.

రావు. వి. (సం. రాజన్.) రాజు. (ఇది కొన్ని విశేష్యముల కడపటఁ బ్రయుక్తమయి శ్రేష్ఠార్థక మగును.)

సీ. ... సింగపుఁగొదమ తేజీరావు రవద్రొక్కఁ బొగరెక్కి త్రిశిఖుండు దగిలి వెడలె, .
రామా. 3. 67.

రావుతు(ఁడు) = రావుత్తు. వి రౌతు, సాదె.

అయగ్రాహి. రావుతుల తుండములు మానవుల మగ్గుఁదుర గావలికవంబులు గజావయవరాశీ, భావభయవస్థలులు ... భార. స్త్రీ. 2 5.

ఉ. గిబ్బపటాణి రావుతుఁడు గెల్వొసఁగుం గృతినేత కెప్పుడున్ ...
చం. రా. 1. 2.

ద్వి. హితులు భృత్యులు పురోహితులును రాజ, సుతులు బండరులు రావుతులు లెంకలును ...
పండితా. వాద. 172 పు.

గీ రవుతు రౌతు రావు తనఁగ రాహుతుఁడగు ..
ఆం. భా. 2 203.

రావుత్తు (ఁడు) = రావుతు, రాహుత్తు. వి (క. రావుత. త. ఇరావుత్త. మ. రావుత్తు. మహా. రాహుతా) రౌతు, అశ్వసాది.

గీ ... తొలుకారుకలఁక పులుఁగు మావు రావుత్తు నిలిచె బ్రాహ్మణుని బ్రోల...పాండు. 1 51.

ఉ ఏకరికమోముతా లెపలుక నెక్కిన రావుతు రాజు...
భీమ. 1. 2.

రావెడలు. అ క్రి. (రాన్ + వెడలు) పైకివచ్చు, పైకిఁబడు.

కం. జలరాశిఁ దిమి తిమింగలములు నాఁదగు మీల సత్వములు వినలేదే, కులశైలనుతుఁడె జలచరములతో రావెడల నుమియుఁ బుమకల తోడన్...

రావ్రేక = రావిరేక. వి. పిల్లలకు ముందుసిగ యందుఁ బెట్టెడి రావియాకువంటి భూషణ విశేషము

సీ. మొలక కూఁకటిఁ గ్రాలు ముత్యాలరావ్రేక భసితపు బొట్టుతో బాదరింపఁ, బాలబుగ్గల కాంతిపల్లవంబులతోడఁ జిన్ని లేనగవులు చెలిమి చేయ...
కాశీ. 3. 240.

రాశి. సం. వి ఇ పుం. 1. ప్రోగు, సమూహము, గుంపు, మొత్తము. 2 (గణిత లెక్కకై వేసిన యంకెలు, వ్యక్తావ్యక్త గణభేదము 3 రాశి చక్రము యొక్క ద్వాదశాంశము, మేషాది. 4. పరిమాణవిశేషము, అఢకము (కే ని).

రాశిచక్రము. సం. వి అ న మేషాదిరాసుల చక్రము.

రాశిభోగము. సం వి అ. పుం. సూర్యాది గ్రహముల గమనము.

రాష్ట్రము సం. వి. అ. న. 1. దేశము, రాజ్యము. 2. మండలము, దేశభాగము (పంచగ్రామములపై నున్నది) 3. ఒక దేశపుజనము, ఏదేశస్థులగు ప్రజలు. 4. ఉపద్రవము. 5 ప్రాణి. జీవి.
(వై. ని).

రాష్ట్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాకుఁడు (వ్య. వి).
(శ. ర.).

రాష్ట్రియుఁడు. సం. విశే. అ ఆ. అ.) రాజ్యమునకు సంబంధించిన వాఁడు.

వి అ. పుం. (నాట్య). రాజస్యాలకుఁడు (రాణి యొక్క సోదరుఁడు.).

రాష్ట్రీయుఁడు సం. వి అ పుం. = రాష్ట్రియుఁడు.

రాసకము సం. వి అ. న. దృశ్యకావ్యభేదము, ఒకానొక ఉపరూపకము.

రాసభము. సం వి. అ. పుం, గాడిదె, గార్దభము.

రాసభవందిని. సం వి ఈ. స్త్రీ. మల్లిక, మల్లి (వ్య. వి.).

రాసమండలము. సం. వి. అ. న. రాసక్రీడ, గోపికలును శ్రీకృష్ణుఁడును మండలాకారముగఁ జేసిన నృత్యము, అట్టిప్రదేశము, మండపము.

రాసము సం. వి అ పుం. 1. అఱపు, కోలాహల ధ్వని. 2. (సామాన్య) ధ్వని. 3 సల్లాపము, మాట 4 గోపికలును శ్రీ కృష్ణుఁడును గలసి యాడిన యాట, రాసక్రీడ. 5. పరిహాసము. 6. ఒసము (శ. ర.).

రాసయాత్ర సం వి ఆ. స్త్రీ. కార్తిక పూర్ణిమనాఁడు జరుగు భగవదుత్సవము (వాచ)

రాసాని వి (రాచే+సాని). రాజుభార్య.

ఉ. పైనపుడట్టి గట్టుకొని బద్దులపుట్టిక వెంటరాఁగ రా,సాని పసాని నవ్వునెల జవ్వనిరాఁగని యొక్కసాని యో,సాని మిటారి నీకు దొర సాసికి నీనడ చెల్లదించు భూ,జానిపటానిగా యవక జిక్కి వెసం దిగికొమ్మకొమ్మనెన్.

రా వి 2. 59.

రాస్తా వి. (హిం. రాస్తా) రాజమార్గము, బాట.

సీ. కలుపల దొర చల్లగాలి పటీరులు పూనిరాస్తాను చపాను గొలువ .. గీ. మదనువాదుసవాదండు గదల నపుడు. అని. 3. 19.

రాసి. వి. (సం. రాశి). 1. ప్రోఁగు, పుంజము.

శా. . తి న్నానిచ్చన్ బిలసానుశృంగములఁ బూర్ణక్రోధుఁడై కాష్ఠముల్, రాసుల్ గా నిడి చిచ్చువెట్టఁ బనిచెన్ రౌద్రంబుతో భృత్యులన్. భాగ. 10. పూ. 1672.

(ఇటశ స. ప్రాసము)

గీ .. కుప్పయన రాసి యనఁగను గువ్వయనఁగ, రాశియగు... ఆం. భా. 2. 101.

2. మొత్తము.

ద్వి.. రాసి నీకెదురుత్తరంబులు వల్కి, నా నరో జాతుండు నలుకు నే నెంత...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 2628 పం.

3. మేషాదిరాశి. (శ. ర.).

రాసికెక్కు=ప్రసిద్ధికెక్కు.

ద్వి. ధరనెవ్వరేఁ బరతత్త్వనిర్ణయము, నేసి యూ తులక్కంబుఁ జేకొనుం డమచు. రాసికినెక్కు మర్యాదగావించి.

ద్వి. పరమ. 5 667 భా

రాసింగము. వి. (రాచే+సింగము). రాజసింహము, రాజశ్రేష్ఠుఁడు.

దండకము. ... దుర్లభాగతమానవ మత్తేభయూథంబులం జించిచెండాడు రాసింగమున్ సింహభూపాలు భూపాల గోపాల గోపాలికా కృష్ణగోపాలు .

భోగినీదండకము.

రాసిరి. వి. (రాచే+సిరి). రాజలక్ష్మి.

కం. సిరివంటి బడేబీబీ, విరిబోఁడికి వెన్నుఁడనఁగ వెలయుచు మిగులన్, గరగరఁదనరెడ రా, సిరులందు నమీనుఖాను చెలువములగమీ...

యయా. 2 1.

చం. గరుతరమైనలేమి సమకూరిచి యెవ్వరికెదరాని రా, సిరిగలదండనాథు గృహసీమకుఁ బోవఁగఁబంచి యచ్చటన్ ...

చెన్న. 5. 847.

రాసీరసము. సం వి అ.పుం. 1. రాసక్రీడ. 2. వినోదము, ఉత్సవము 3. జనసంఘము, సమూహము. 4. శృంగారరసము. 5. ప్రసవానంతరమువచ్చు అపరాత్రి 6. పరిహాసము, వేళాకోళము చేయుట. 7. * రససిద్ధి, రసాయన శాస్త్రము నందలి నిపుణత. * (వాచ.).

రాసీవాసము. సం. వి అ. పుం. = రాసీరసము.

రాసేశ్వరి సం. వి. ఈ. స్త్రీ, రాధ.

రాస్న. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. ఓషధివిశేషము, సన్న రాష్ట్రము (వృ. వి). 2. ఏలాపర్ణి, కాయపలికి (వృ. వి.). 3. నాకులి, సర్పాక్షి (వృ. వి.). 4. ధేనువు, ఆవు (కే.ని.).

రాహిత్యము సం. వి. అ. న. రహితభావము.

రాహు(వు). సం. వి. ఉ. పుం. 1. సైంహికేయుఁడు, విప్రచిత్తిసింహికల పుత్రుఁడగు నొక రాక్షసుఁడు, తలగాము.

భార. శల్య. 2. 340, అను. 4. 103.

2. గ్రహణము, సూర్యచంద్రులకు అడ్డముగా వచ్చు ఛాయ. 3. త్యాగము, విడుచు. 4. విడుచువాఁడు, త్యాగకర్త. 5. విడుచువాఁడు. త్యాగకర్త. 6 తపస్సు. (వాచ).

రాహుచ్ఛత్రము. సం. వి. ఆర్ద్రకము, అల్లము (వృ. వి.).

రాహుతు(ఁడు). = రావుత్తు. వి. రవుతు.

ద్వి. కర్కశులైన రాహుతు లేచ్చిమీఱి, తక్కక చఱిపిరి తురుచరాధిపుల.

రం. రా. యు. 406 పా. 26 పం.

ఉ. చుట్టములైన రాహుతులు సూరెలఁ బేరెల మిరె జవోజ్జ్వలా, రట్టజవాహరోహణ విశారదులై తనుఁ జేరి కొల్వఁగా ...

విక్ర. 4. 53.

ద్వి. రాహుతులైన యా రాక్షసాధిపుల, సాహసంబున నేలఁ జమిరిరి కడిమి.

రం. రా. యు. 407 పా 2పం.

రాహుత్తు(ఁడు) = రావుత్తు. వి. రౌతు, సాది.

సి ... గూడెఁ దెలుంగు రాయ రాహుత్తుండు ... స్తుతి తు ..

శ్రీనాథుని చాటువు.

రాహుదర్శనము. సం. వి. అ. న. సూర్యచంద్రుల గ్రహణము.

రాహురత్నము. సం. వి. అ. న. గోమేధికము.

రాహుసంస్పర్శము. సం. వి. అ. పుం. సూర్యచంద్రుల గ్రహణము

రాహూచ్ఛిష్టము. సం. వి అ న. లశునము, ఉల్లి.

రాహూత్సృష్టము. సం. వి. అ న. లశునము, ఉల్లి.

రి

రి. సం. వి. అ. పుం. 1. స్రవము, కారుట. 2. క్షయము, క్షీణించుట

రింఖ. సం వి. అ. స్త్రీ. 1. ప్రాకుఁట, జాఱుట 2. నృత్యము చేయుట. 3. అశ్వగతిభేదము. 4. గుఱ్ఱపు డెక్క. 5 దుగదగొండి, దూలగొండి (వృ. వి).

రింఖణము. సం. వి. అ న. 1 ప్రాఁకుట, సర్పణము. 2. స్ఖలనము, జాఱుట.

రింగణము. సం. వి = రింఖణము

రింగు. వి. (క. రింఖ) బాణమును విడుచునపుడగు ధ్వన్యనుకరణము

(దీని యామ్రేడిత రూపము రింగురింగు)

ఉ. బంగరు దుప్పటంబు వలెవాటుగ కొప్ప హా సమ్ముఖాబ్జుఁడై, రింగున నాఁగోల సవరించి తటాలునఁ ద్రుంచె నా ... ..

చమ. 3. 77.

2. పైకెగురుటయందగు ధ్వన్యనుకరణము.

సీ. నింగికై రింగున నిగుడు తేజంబొగల్ గాఁడి విమానముల్ గదలఁ బాఱ ...

చంద్రా 6 90.

3. బాణములు విసురునపు డగు ధ్వన్యనుకరణము.

వ. గుంటిప్రోవుల ... వెరలు బాణములు ... కోరీల రింగురింగులు .

ప్రబంధ. 7 88.

4. పిట్టరెక్కల ధ్వన్యనుకరణము.

సీ రెక్క గాడ్పులు మింట రింగుమనఁగ.

చాటువు.

రింగులు. వి. బ. (క. రింగు) ... గు చెప్పులు.

సీ. ... విడిచి ... దుప్పటపు రింగుల వల్లె వాటు ... ..

రామా. 2. 110.

ఉ. రింగుల వల్లె వాటు సవరించి మెయిన్ మృగ
నాభినించి.. సారంగ 2. 218.

సీ. కలువగొంగకు లేని బలువ గంగను జీనివలువ
వలువ రింగలపైని గలుగువాని ..
ప్రబంధ. 802.

సీ. గోణముపైని రింగులు వారఁగట్టిన వలిపె
దుప్పటి కటిస్థలి రహింప .. చం రా. 2 61.

రింఛోళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ సమూహము.

రింజె వి మల్లబంధ విశేషము, కాలు పట్టుకొను
టకుఁ జొచ్చినచో కాలు తప్పించి సందిటఁ మెడఁ
బొదివిపట్టెడి పట్టు.

గీ. కళవరావకుఁ జొచ్చి డొక్కరము హత్తి,
చడికిమైఁ బీడఁగొని పట్టసమునఁ దొడరి,
తోరహత్తంబునను బొత్తమూరి జృంభణమ్మ
నను రింజపట్టి విన్నాణ మెసఁగ ...
ఉ. హరి. 3. 69
(చి. ని., శ. ర పిరేశ పా)

రింఖ=రిమ్మ వి ఉన్మాదము.

సీ. .. రిమ్మ యనంగను రింఖ యనఁగ, వెఱ్ఱి
యనఁగను విచ్చ యనఁగ మమ్మాద మనఁగ
నున్మాదసంజ్ఞ ... అం భా. 1. 138.

రికము=అరికము. అవ భావార్థము నందు వచ్చు
ప్రత్యయము.

చం. అఁటయఁగఁ దల్లి టక్కు నెలియంద్రకుఁ దక్కు
ము గర్గినట్టి చుట్టరికమువారికిన్ ...
ప్రభా 3. 88.

రికిరించు స క్రి నిక్కఁబెట్టు.

సీ. పసిఁబట్టి పోకలు విసరి తారుచేఁ జెవుల్
రికిరించుకొని దిశల్ రేసి చూచి ...
రసిక 1 113

రికిబు. వి. (హిం. రికాబ్) సేవకుఁడు.

గీ. రేయి సురతాణి జగమాపరింపఁ దలఁచి,
పొలుచు నిరులను బలురికిబులును బనిచి,
తొలల నెత్తిన సున్నంపుఁ గుండ లనఁగఁ,
జాలఁ గనుపట్టెఁ దారకాసముదయంబు.
విప్ర. 3. 28.

సీ. ఇటు వల్లెత్రాటి మిక్కుటపు చెక్కురికిబు
కెడగొప్ప తిప్ప వీక్షించినాఁడ ...
ప్రబంధ. 149.

రిక్క. వి (సం. ఋక్షమ్.) నక్షత్రము.

క. ఒక్కొక్కటి వేయికోటులు, మొక్కలపుం
గపులు గలుగు మొనలవి ముయ్యే, డొక్కటఁ
గొలువఁ బొలుచునా, రిక్కలఁ దాఁకిన
పొడువు దరీముఖుఁ డధిపా.
భా. రా. యు 854.

సీ. రిక్కలోయి నిశాపురే చామతుఃఖముపైఁ
జెగివిన మల్లె క్రొవ్విరులుగాని ...
నైష. 8. 161.

జ. రిక్కదారి, రిక్కదొర, రిక్కరాయఁడు,
రిక్కఱేఁడు

రిక్కదారి వి. (రిక్క+దారి) ఆకాశము.

ఆ ... వెన్ను, నడుగు రిక్కదారి యన నభంబై
తగు .. అం భా. 1. 69.

రిక్క(ల)దొర. వి. (రిక్క+దొర) చంద్రుఁడు.

వ. దంష్ట్రాంగదవర్గళ లాలాజలంబు రాహువు
ముక్కులు గ్రాసంబుగా మెక్కవం జిక్కిన
రిక్కదొర ప్రక్కం బొరఁగు సుధాధారలం
గేరడంబాడ ... రా. వి. 3. 65.

సీ. నెఱయూఁగి బలుజెట్టు నిగనిగల్ గడునవ్వి
రిక్కలదొర రంగు స్రుక్కఁజేసి ....
రామ. 371.

రిక్కరాయఁడు. వి. (రిక్క + రాయఁడు)
చంద్రుఁడు.

సీ. చెక్కు నొక్కెదయంచు దిక్కరిగ్రామణి
యక్కుఁజేరదెయంచు రిక్కరాయఁడు ...
వసు 1. 80.

ఆ. పెక్కు దివియలున్న జక్కవ చెలియున్న,
రిక్కరాయఁడున్న జుక్కలున్నఁ, జిన్నివేడి

చూడిక్క చేడియ నెడఁబాయు, నప్పు డంధ
కారమయ్యె జగము. భర్తృ. 2. 14.

రిక్కరించు. స క్రి. నిగుడించు, రిక్కించు.

వ రిక్కనిక్క వెక్కరింపుచుఁ జెవులు రిక్క
రింపుచుఁ బండ్లు గిలింపుచు.. పిక్కటిల్లు మర్క
టంబులును .. ప్రబంధ 186.

రిక్కఱేఁడు. వి. (రిక్క + ఱేఁడు) నక్షత్రేశుఁడు,
చంద్రుఁడు.

కం. కావున నా విన్నప మో,దేవర నీయెదను
నిలిపి తేఁకువ మీఱం,గా వేంచేయుఁడు
గొబ్బున, నావుడు రా రిక్కఱేఁడు నగుచుం
బలికెన్ ... అచ్చ రా కిష్కిం. 58.

గీ. చొక్క మిక్కిలి రక్కసి రిక్కఱేఁడ్లు, చక్క
నయ్యకుఁ జిక్కి .. దశా. 2. 304.

రిక్కించు. స క్రి నిక్కఁజేయు

సీ. రిక్కించి వీనుల దిక్కు లదరఁజేయు ఘుర్ఘుర
ధ్వని ప్రతి ఘోషము రుము .. ప్రబంధ. 218.

మ. తన చూ పంబుధిమీఁదఁ జూచి శ్రవణ
ద్వంద్వంబు రిక్కించివం,చిన చంచద్భుజముల్
సముత్కటకటిసీమంబులం బూన్చితో,క నభో
వీథికిఁ బెంచి యంఘ్రి పరియంగాఁ ఘట్టి
బిట్టూఁద గ్రక్కున నక్కొండ యడఁగఁ
ద్రొక్కి పయికిం గుప్పించి లంఘించుచున్.
రామా. 6. 93.

గీ. మించు రిక్కించె ననఁగ సిక్కించె వనట.
అం. భా. 187

రిక్కు. వి. త్రిప్పుట యందగు ధ్వన్యనుకరణము.

సీ. రిక్కురిక్కు నఁ దోఁకఁ ద్రిప్పి జాడించుచు
ఖురపుటంబులఁ దలఁగోఁకుకొనును ...
హరిశ్చ. 2. 49.

రిక్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ చాంద్రమానపక్షమున చతుర్థి
నవమి, చతుర్దశి తిథులకుఁ బేరు.

రిక్తత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. దారిద్ర్యము,
2. శూన్యత.

చం. ఘనమగు నాకు రావితిలకం బతిరిక్తత నున్న
వర్తులోఁ, గనికరమూని ...
ఆము. 5. 135.

రిక్తపాణి. సం. విశ. (ఇ) రిక్తహస్తుఁడు.

రిక్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. శూన్యమైనది,
ఏమియులేనిది, 2. నిష్ప్రయోజనమైనది, పనికి
మాలినది.

వి అ. న 1. శూన్యప్రదేశము, ఆకాశము,
2 అరణ్యము, అడవి

రిక్తహస్తుఁడు సం. విశ. (అ ఆ. అ.) 1. శూన్య
హస్తుఁడైనవాఁడు (పువ్వులు మొ. బహుమానవ
దార్థములేనిచేతులు గలవాఁడు.) 2. నిర్ధనుఁడు,
దానములు చేసి దరిద్రుఁడైన వాఁడు

రిక్థగ్రాహుఁడు సం. విశ. (అ ఆ.అ) దాయము
తీసికొనెడివాఁడు.

వి. అ. పుం. దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి, వారసు.

రిక్థము. సం. వి. అ న. 1 దాయము, విభాగార్హ
మైన పిత్రాదులధనము. 2. ధనము, ఆస్తి.

రిక్థహారి సం. వి న్. పుం 1. దాయాదుఁడు,
జ్ఞాతి, వారసు 2. మేనమామ, మాతులుఁడు.
3. పత్రబీజము, మట్టి విత్తు.

రిక్థి. సం విశ (న్. ఈ. న్.) 1. దాయమును
పుచ్చుకొనెడివాఁడు, వారసైనవాఁడు.

వి న్ పుం. దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి.

రిష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లిక్ష, ఈరు పేనుగ్రుడ్డు.

రిటి సం. వి. ఇ. పుం. 1. గంటలు మొదలగు
నవి 2 నల్ల యుప్పు. సంగీతసాధన విశే
షము 4 భృంగరిటి, శివపార్షదులలో నొకని
పేరు. (విశ్వము)

రిట్టు. వి. ఒకానొక చెట్టు,
పి. శా. శ. 1024 Ep. Ind 5.

రితము. సం. వి అ. న. 1. గతి, గమనము.

వి. (అ.ఆ.అ.) గతము, గతించినది.

రిత్త. వి (సం. రిక్తమ్.) 1. వ్యర్థ అబద్ధోక్తి.

కం. నీయొగులు నాడినంతయుఁ, జేయుదు కతఁడో
పు రిత్త సెప్పెడువాఁడే ..
భార. ఉద్యో. 2. 193.

కం. రిత్తలు రజ్జెడువాఁడే, మత్తగజాయుత

బలుండు మారుతియని నుద్వృత్తుఁడగు దుస్ససేనుని, నెత్తురురము ద్రవ్వి త్రావు నీవుం జూడన్ ...

భార. ఉద్యో. 4. 204.

2. వ్యర్థత

ఉ. వంచన లేక యాననము వాంచిన యప్పుడు ఫాల మోరగా, వించుడుఁ జెక్కుటద్దములు వ్రీడభరంబునఁ గీలెటింగి చుంబించి మనంబు తాలిమి గభీరత రిత్తకునెత్తఁ బూనినన్, మించి ముఖాబ్జచుంబనము మేకొని నవ్వు విభుండు నేర్పునన్.

నైష 7 183.

విణ 1. వ్యర్థము, నిరర్థకము.

చం. నెమ్మనంబునన్, విపులశమంబు గైకొనని వీరతపస్వి తపంబు నింద్రియాదత్యపరాతి సౌఖ్యమునవ నియోగి వివేకము రిత్త యాంయయన్ ...

సీతారా 9 134

2 వట్టిది, శూన్యము.

గీ. విత్తు సహకారిగాకున్న రిత్తనేల, వంధ్య మగుఁగాక తా ఫలవంతమగునె ...

భార. అను. 1.156.

గీ. అత్తయును మామయునులేని రిత్తయింట, మనువు మనిపెడు నీయింతి మగనితోడ ...

హర. 3. 25.

చం. .. ... దృక్తరళకాంతులు మత్తంమిచ్చు వంతరాంతరముల నవ్వులు న్గలున తండము మొల్లలు నంచు మిన్నుగ్రుచ్చిరిహాని రిత్త నూలోనఁగి సిగ్గువహింతురు పుష్పలావికల్.

ఆము. 2. 90.

3. కల్ల.

వ. ఇట్లు నిర్భర్త్సింపఁబడి వైదర్భిం జూచి రిత్తయలుకఁ దెచ్చుకొని యుపదేశగురువవగు వాకు రతిరహస్య వార్త సెప్పవైతి, ధూర్తవై నీవు సెప్పకుండు గాకేమి? .. ఇదె చూడుమని.

నైష. 8. 70.

4. ఇతరమైనది.

గీ. ... ఆటు, నెలల కొకనాఁడు భోజనాదులకుఁ దెలియు, నాఁడు వీఁడజయ్యుఁడు రిత్తనాఁడు దెలుప, జలిమిఁ దెలియనాఁడీ పని బలము దూలు.

భా. రా. యు. 876.

క్రి. విణ. 1 ఊరక, వ్యర్థముగా.

కం రిత్తదడవు గాకుండఁగ, నిత్తటి నాచార్యు తోడ యీనుడిగి వెసం, జొత్తము శకట వ్యూహము, చిత్తంబున నొండు దలపు సేర్పకు మింకన్.

భార. ద్రో. 3. 68.

కం. మాయఁ బ్రకటించుచును వెడ, మాయవు మంత్రములు రిత్త మంత్రించుచు భూనాయక నందన గనుఁగొను, మాయామదిరాక్షి నీ మదాలసయగునే.

మార్క. 3. 81.

సీ. .., సరసోక్తులకు సదుత్తర మీయకుండుట చూపు లేకయ రిత్త చూచుటయును ...

దశా. 7. 70.

వ. .. ప్రతిఫలిత తారకంబులు ద్రాక్షాఫలంబులని రిత్త చప్పరించువారను ...

ఏకు 4 23

3. నిష్కారణముగా, ఊరక.

కం. కావున మనుజుఁడు సేయక, దేవుం డీయంగ లేఁడు తెగి యేమియు నానావిధధాన్యము లుండిన, వావిరి వండక యె రిత్తవంటక మగునే ...

కుచేల 1. 81.

కం. ... తామును పెట్టనిది రిత్త దవకేలబ్బున్ ...

విక్ర. 2. 182.

వ ... రిత్త శంకించువారును ... పారి. 4. 66

జ : రిత్తకత్తె, రిత్తగాఁడు, రిత్తకురిత్త, రిత్తవడు, రిత్తవాఁడు, రిత్తవుచ్చు, రిత్తవోవు.

రిత్తకత్తె. విణ. (√రిత్త) సంబంధములేని స్త్రీ, తేర కత్తె. (శ. ర.)

రిత్త(కా)గాఁడు. విణ. (రిత్త+కాఁడు) తేరకాఁడు సంబంధములేనివాఁడు.

కం. ఉన్నంత నీవు గలిగితి, బన్నంబులు దలఁక

నింకఁ బగలు నొడుతు మీ, కిన్నరుఁడు రిత్త
గాఁడిటు, గొన్నపురము మున్న మగుడఁ
గొనఁగావలయున్ ... నిర్వ 3. 92.

రిత్తకురిత్త క్రి. వి. (√రిత్త). 1. కేవలముగా, నిష్కారణముగా.

సీ. కడు విశాలంబుగా వొడలెల్ల విఱుచుచు
మఱఁగి రిత్తకురిత్త సెలఁగి నవ్వ ...
భార. విరా 2. 250.

ఉ. నిందకు నోర్చి దోషము గణింపక రిత్తకురిత్త
శారదానందునిఁ జంపుమన్న నిది న్యాయము
గాదని యెంత చెప్పినన్, మందమతిన్ వినం
దెఱఁగు మాలిన నన్ను మొఱఁగ కాచి ...
పర 3. 198.

2. మిక్కిలి వ్యర్థముగా.

సీ. వనుఁ జూచె ననుఁజూచె నినుచు, రిత్తకురిత్త
జడలు పట్టి పోరఁదొడఁగువాఁడు ...
కువల. 2. 79.

గీ. సింహబలుఁడు గంధర్వులచేత నొక్క, సతికి
గానిట్లు ఘోరంపుఁ జావు సచ్చె, నకట
రిత్తకురిత్త మత్స్యనిశుపావు గోల్పోయె
సూతకులంబు వారిసె భార విరా 4. 70.

3. తేరగా, అనాయాసముగా.

ఉ. చేతులు మోడ్చి నిల్పి తనచిత్తము నైక్యము
చేసి మద్గురు, డాశతసత్యశాలి యగుటా
రయ నిక్కమ యయ్యెవని నే. రీతి నితండు
వన్నొసంగి రిత్తకురిత్త గ్రహించె విద్య యీ,
రీతిన మోసపోయెదు ధరిత్రి నితండని పల్కె
నల్కతోన్ . భోజరా 2. 182

రిత్తపడు అ. క్రి. (రిత్త+పడు) శూన్యమగు.

ఆ. చెదరి పాలు నగులు పాపమీఁదిపూఁగొల్లు, రిత్త
వడిన చిపురుబత్తిశయుఁ, దెలుపు వేఁగుబోక
ఎలజేనియూంట, నుపవనానంలనముల నొకట
వీట ... కళ. 1. 112.

రిత్తవాఁడు విశే (రిత్త+వాఁడు) రిక్తుఁడు, ఏమియు లేనివాఁడు.

కం. దొరికిననను విడచుట క్రొబ్బరపడకుము
నీకుఁ దొడుపోయిన ధరణీసురుఁడొకఁడు
లబ్ధమునుజే.శ్వరకన్యక విడిచి రిత్తవాఁడై
చనఁడే. వేం. పంచ 4. 90.

రిత్తప(పు)చ్చు స. క్రి. వ్యర్థపుచ్చు.

మ. చతురంగంబులునొక్క పెట్ట వివిధాస్త్రి
జ్వాలం గప్పఁగా, నాగంబున గ్రమ్మంగెఁ
గ్రోతె ఘనాయన్ రూపడంగించెనా, నితఁ
డన్నింటని రిత్తపుచ్చుచు మదం బేపార
నిమ్మైర రణకౌశలియుం బీనుఁగుపెంటఁ జేసె
జెనయం జిట్టాడఁగా శత్రుమే ...
భార ద్రో 3 167.

చ. మానవాధముపెరఁగొని పొదుదునె దర్ప
ము ... రిత్తపుత్తునే ..
భా రా. యు. 2087

రిత్త(పో)వోవు అ. క్రి. (రిత్త+పోవు) వ్యర్థమగు.

కం ... పృథివీపతి నీతలవ తనకార్యబద్ధులు
మోపెక్కించె రిత్తవోవునె నీకున్.
భార. విరా. 5. 23.

ఉ ... వీరుడు నిజనాశకాలము ... విక్క
... వ్నలంగఁజేసె ... నింత
... చిత్తము ... త్తవోవునే
ప్రభా 1. 95.

రిథసము సం వి అ పుం. 1 ... ము, ... ముని.
2 కాంపము, ఎలవు. (వి ర్యమ్ను)

రిపుఘాతిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ ... లత.
(వాచ.)

రిపుపు. సం. వి. ఉ పుం. 1. శత్రువు, పగవాఁడు.
2 (జ్యోతి.) లగ్నము మొదలు ఆరవరాశి, షష్ఠభావము. 3. ... గంధద్రవ్యము, చోరము (వ్య. వి.).

రిప్పు. వి పెరిగి, న్యూనము

సీ. ... లొంగి ... నవంగఁ
గ ... చుఁ డరుఁ బోవ.
... 3. 83.

(శ ర. పా. కప్పువిప్పగు. ముద్రి. పా)

రిప్పము సం. వి అ. పుం. లగ్నమునకు ద్వాదశ రాశి, వ్యయస్థానము.

రిప్రము సం వి అ న. 1. పాపము. 2. దుఃఖము. (శే.ని.)

రిమ్మ=రింబ వి త్రిక్క, ఉన్మాదము.

గీ. దండహస్తిమనోజుండు దండవెట్టె, వమ్మపిహి దేవు నెమ్మది రిమ్మవొడమ. శుక. ౨. 458.

సీ. తవరు వేళాకోళమవంగఁ ద్రిక్కయవంగ రిమ్మయవంగను రింబయవఁగ, వెట్టియవంగను విచ్చియవంగ నుమ్మాదమవంగ నున్మాద సంజ్ఞ... ఆం. భా 1. 186

జ రిమ్మగొను, రిమ్మవట్టు

రిమ్మ(లు)గొను. అ. క్రి (√రిమ్మ) ఉన్మాదము నొందు

వ నెమ్మనంబునం గ్రమ్మిన యుమ్మలికంబు పెంపున రిమ్మగొని పొమ్మసిలి.. చిత్రభా. 8. 94.

వ. విద్యుల్లతా విలోకంబున రిమ్మలుగొని సొమ్మలు వోవుచున్న లేఁగలు. భాగ 10 పూ. 904.

రిమ్మపట్టు అ క్రి. (రిమ్మ+పట్టు) దిమ్మెక్కు.

ఆ. బొమ్మ ద్రొక్కి మోము రిమ్మపట్టఁగ మోఁది. భాగ. 5. 2. 157.

మ. ... పార్థమస్తంబు విట్టుగలం దాఁకిన రిమ్మ వట్టి వివశుండై వ్రాలెన మ్మేటియున్. జై. భా. 5. 76.

రిరంస. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. రమింపనిచ్ఛ, ఆడ వలయునను నిచ్ఛ. 2. రతి యందలి యిచ్ఛ, విషయసుఖములు పొంద నిచ్ఛ.

రిరంసువు. సం. విశే. (ఉ) రమింప నిచ్ఛగల వాఁడు. (శ, ర.)

రిరక్ష. సం. వి. అ. స్త్రీ. రక్షింప నిచ్ఛ.

రిరక్షువు. సం. విశే. (ఉ) రక్షింప నిచ్ఛ గలవాఁడు.

రిరి. సం.వి.ఈ.స్త్రీ. కాంస్యము, కంచు (విల్యమ్సు).

రివటు. వి. ఉపశాఖ, రెమ్మ.

కం. ఒక గృధ్ర మెండిపోయిన, యొకచర్మము గఱచికొనుచు నడుపథమునరా, పొకభంగిఁ బ్రిదిలిపడి యది యొకయెండిన రివట మీఁద నుండఁగ నెలమిన్. భోజరా 4 28.

సీ. రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ నెలగచివ్వ.. ఒలగు గోల బరగు నెలయన మపశాఖ చెలఁగను... ఆ, భా. 2 37

రివరివ. వి. కుచ్చెళ్ల ధ్వని కనుకరణము.

సీ. గమగమ మైకదంబములు గుభాళింప రివరివ గుచ్చెళ్ల రవణ మెసఁగ... ప్రబంధ. 18.

జ : రివరివమను.

రివరివమను. అ క్రి (రివరివ+అను) కదలుట యందగు ధ్వని కనుకరణము.

కం. వవనవమను నెమ్మేనులు, రివరివమను మధ్యములు ద్విరేఫశ్రేణుల్, జవజవమను వేణికమది, రవరవమనుమరుఁడుగ్గివారి రంగులు గనివన్... చమ. 3. 108.

రివ్వ[1]. వి. పక్షి విశేషము.

సీ. మానిపుల్కిటిగాఁడు జీనువ యెల్లంకి డాల శీతువు నెవ్వ డాయ రివ్వ. (పార్వ. 6.77)

రివ్వ[2]. వి. రెమ్మ, ఉపశాఖ.

కం. చెఱకువఁ బుచ్చక రివ్వలఁ, గఱచిన రసమూవనిగతి... కు. సం. 8 159.

సీ. రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ నెలగ చివ్వ.. ఒలగు గోల బరగు నెలయన మపశాఖ చెలఁగును... ఆం. భా. 2.36.

రిశ్యము. సం.వి.అ.పుం. ఒకజాతిలేడి, మృగ విశేషము.

రిష్టము. సం. విశే. (అ. అ అ.) 1. యాపద్యము, అధమము.

2. దురదృష్టము గలది, అదృష్టములేనిది.

వి. అ. న. 1. హాని, కీడు. 2. దురదృష్టము, దౌర్భాగ్యము. 3. నాశము, నష్టము. 4. పాపము. 5. మంగళము, మంచి యదృష్టము.

పుం. 1 ఖడ్గము, కత్తి. 2. కుంకుడు చెట్టు.

రిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అశుభము. అమంగళము.
పుం. 1. ఖడ్గము, కత్తి 2. రంధ్రము, బెజ్జము.

రీ

రీఙ్క. సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. నింద, దూషణము. 2. లజ్జ, సిగ్గు 3. జంకువ (విల్యమ్సు.)

రీఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రీఠాకరంజము (వృ. వి).

రీఠాకరంజము. సం. వి. అ. పుం. రీఠ, ఒకానొక వృక్షము.

రీఢ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ అమర్యాద, అగౌరవము.

రీఢకము. సం. వి. అ. న. వెన్నెముక (విల్యమ్సు).

రీణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) స్రవించునది, కారునది.

రీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1 కారుట, ప్రవహించుట. 2. గమనము, చలనము. 3 నది, స్రవంతి. 4. మేర, హద్దు. 5. పద్ధతి. 6 వైఖరి, స్వభావము. 7. వైదర్భ్యాదిశైలి. (వైదర్భి, గౌడి, పాంచాలి, లాటిక, యని నాలుగు విధములు). 8. ఇత్తడి, పిత్తలము. 9. ఇనుపచిట్టెము. లోహకిట్టము. 10. పంక్తి, వరుస. (కే.ని.)

రీతిక. సం వి. ఆ స్త్రీ =రీతికము.

రీతికము. సం. వి. అ. న. 1. లోహపుష్పము, లోహకిట్టము. 2. పుష్పాంజనము.

రీతిగౌళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ ఒకానొక రాగము.

గీ. రీతిగౌళయు నీలాంబరియును ఘనము, దన
రుహుసేరనాటయు నని నప్పుడ, కములు
మున్పదిరెండు రాగములు ...
ప్రబంధ. 97.

రీతిపుష్పము సం వి అ. న. =రీతికము.

రు

రు. అవ. 1. వర్తమానాద్యర్థక ప్రథమ మధ్యమ పురుషముల బహువచన ప్రత్యయము.
('ఉ' కారము మీఁద నిది 'రి' గా మారును.)

ఉదా : వచ్చుచున్నారు, రాఁగలరు, వత్తురు. రారు, వచ్చిరి.

2. ప్రార్థనార్థక మధ్యమపురుష బహువచన 'డు' వర్ణకమునకు ఎదాను అనుప్రయుక్తమగునపుడు ఆదేశముగా వచ్చు ప్రత్యయము

చం. చిలుకకు మావికిం బగలు సేయకురే అత
కూవలార ... కకు. 1 130.

ఉ. ...మల్లియలార మీ పొదల మాటున లేఁడు
గదమ్మ చెప్పరే ... భాగ. 10. పూ. 1011.

3. అల్లుడు మున్నగు శబ్దముల ప్రథమా బహువచన ప్రత్యయము

ఉదా అల్లురు, బాలురు

4. 'కూఁతు' శబ్ద ప్రథమమైకవచన ప్రత్యయము.

ఉదా : కూతుఁరు.

రుంజ వి (త ఉరుంజల్) చర్మవాద్య విశేషము. డంగురము.

సీ ... డంగురమున రుంజ నా వీరాణ మనఁగను
వీరణంబు ... ఆం భా. 1. 128.

జ. రుంజకాఁడు.

రుంజకాఁడు. వి. (రుంజ+కాఁడు) రుంజ వాయించుచు కంసాలులను యాచించు నొక జాతివాఁడు.

సీ. వ్యాపారివిత్తంబు వారకాంతలపాలు కల్లు
విత్తము రుంజకానిపాలు .... రామలిం. 28.

విశే. రుంజ వాద్యము వాయించువాఁడు

రుండము. సం వి. అ. పుం. కబంధము, మొండెము.

రుండిక. సం. వి ఆ. స్త్రీ 1. రణరంగము, యుద్ధరంగము. 2. దూతి, కార్యకర్త. 3. ఇంటి గడప. 4. మనుష్యాతీతశక్తి. (విల్యమ్సు.)

రుంద్రము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) విరివియైనది. (శ ర.)

రుశుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఔదార్యము గలవాఁడు, దాత. (విల్యమ్సు.)

రుక్మాముపుంజా. వి. ఒక జాతి కోడిపుంజు.

వ. ...రుక్కాముపుంజాలు కలచికాట్ల జట్టులు గలుచక నారెలు డస్సిపాలు వరుస ...
ప్రబంధ. 788.

రుక్కు. సం. వి. క్. స్త్రీ. 1. బాధ, వేదన. 2 రోగము, తెగులు. 3. అడగొట్టె. 4. కుష్ఠము. కుష్ఠురోగము. (విల్సన్సు)

చ్ స్త్రీ 1. సూర్యకిరణము. 2. కాంతి. 3 ఇచ్ఛ. (శ ర.)

రుక్ప్రతిక్రియ. సం. వి ఆ స్త్రీ. జబ్బుకుదురుట, మందు పుచ్చుకొనుట, రోగప్రతిక్రియ.

రుక్మకారకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వర్ణకారుఁడు, కమసాలి.

రుక్మము. సం. వి. అ. న. 1. బంగారము. 2 ఇనుము. 3. నాగకేసరము, (వ్ర. వి). 4. ఉమ్మెత్తచెట్టు.

రుక్మిణి సం వి. ఈ. స్త్రీ. విదర్భ దేశాధిపతియైన భీష్మకమహారాజు కూఁతురు, శ్రీకృష్ణుని భార్య. ప్రద్యుమ్నుని తల్లి.

రుక్షము సం విశే (అ ఆ. అ) = రూక్షము,

రుక్సద్మము. సం వి న్. పుం. పురీషము, మలము (విల్సన్సు).

రుగ్ణము. సం. విశే (అ. ఆ అ.) 1. విఘాతము చెందినది, భంగమైనది 2. వంగినది, వంకర యైనది 3. రోగముఁ జెందినది, రుజాయుతము.

రుగ్ణుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రోగముఁ జెందిన వాఁడు. జబ్బుగా నున్నవాఁడు.

రుచ సం. వి ఆ. స్త్రీ. = రుక్కు (చ్).

రుచకము. సం. విశే (అ. ఆ. అ.) 1. మనోజ్ఞమైనది, ఇంపైనది. 2. ఆఁకలి పుట్టించునది. 3. తీక్ష్ణమైనది, చుఱుకు మనునది.

వి. అ. పుం. 1. మాదీఫలము. 2. పావురము.

న. 1. దంతము, పల్లు. 2. కాసు, స్వర్ణముద్ర. 3. ఆస్వాద్యమైన రసము, 4. పుష్పమాల, పూలదండ. 5. సౌవర్చలవణము, 6. గుఱ్ఱపు మెడ మీఁద నుండెడి ఆభరణ విశేషము. 7. మాంగల్య ద్రవ్యము 8. సర్జికాక్షారము.

రుచి. సం. వి ఇ. ఈ స్త్రీ. 1. వెలుఁగు, తళతళమను కాఁతి. 2. సూర్యకిరణము. 3 కాఁతి, అందము. 4. చవి, నోటికింపగుట. 5. బుభుక్ష, ఆఁకలి 6. ఇచ్ఛ, అభిరుచి. 7 అత్యాసక్తి. వ్యామోహము 8. ఒకజాతి గోరోచనము. 9. సిరి, లక్ష్మి. (కే ని.) 10. రీతి, విధము.

(ఈ యర్థమున తెలుఁగుననే ప్రయోగము కన్పట్టుచున్నది)

శా ఆ మండోద్భవబీజమండరుచి నయ్యాటించుచున్ మక్షికా, స్తోమంబాతతపక్షగుచ్ఛ మగుచున్ దోతేరఁగా శ్మశ్రులం, బై మిన్నొప్పు తదంగసంగతి మధువ్యామోహముం జేయుదో, ర్త్రో మర్త్యాలికిఁ దద్విహారకలిత ద్రుస్కంధ వీరుచ్ఛిఖల్. పాండు. 4. 254.

11. కమ్మన.

చం ... అప్పుడు ద్రుపదాధిరాజసుత బొల్పుగ వండిన శాకమూలముల్, గడురుచి నిష్ట భోజనసుఖంబును దృప్తియుఁ గూర్చుచుండఁగన్. భార. అర. 1. 44.

పుం. 1. ప్రజాపతులలో నొకఁడు. 2. అలంగన భేదము.

రుచి(యి)ంచు. సం. అ. క్రి. 1. ఇష్టమగు.

గీ. ....అప్పార్థుకోర్కి, యంత సఫలతఁ బొందెడు నచ్యుతుండు, నెట్లు దనకు రుచించెఁ దా నట్లు సేయు... భార. ద్రో. 5. 379.

కం. శాంతిం బొందుట నీకుం, గుంతీపుత్రులకు మేలగున్ దానికయే, నింతయు నాదెద నది నీ, కెంతయు రుచియింపకునికి యొటిఁగి యొటిఁగియున్. భార. ఉద్యో. 3. 170.

సీ. ... నీకంటె బాలిశుండు, కలఁడె యెవఁడు బుత్రుఁ బోలియింతె నా కృష్ణుఁ డెక్కటి

తద్రాజ్యమెల్లఁ దావఁ,గొని రిత్తపట్టంబు నిమఁ బూన్చి నతని పెట్టెడు నన్నపిండంబు గుడిచె దకట. గీ. యెట్లుగాఁ బెద్దవాఁడ వైతేమి బ్రతుకు, సిగ్గఱిన భోగమెట్లు రుచించె నీకు, హరికి బంటవుగాక నీవవనిపతివె, యిట్టి రాజ ధర్మ ధ్వంసి నేను నైన. హరి. ఉ. 2. 25.

2. ప్రకాశించు.

వ. ఉదయార్కబింబ సుందరదేహుండగు తనకు వికీర్ణ కపిల జటావళులు ప్రత్యగ్ర మరీచులయి రుచియింప... హరి. ఉ. 1. 34.

స. క్రి భక్షించు.

కం ఇత్తెఱఁగున నా ప్రశ్నల, కుత్తర మిమ్మీక యూరకుండుదువేనిన్, వ్రత్తుం బ్రేవులు సాదగు నెత్తుటఁ జొత్తిల్ల దాఁచి నేఁడు రుచింతున్. దశకు. 10 69.

రుచిగొను వి. స క్రి (రుచి+కొను) ఆదరించు.

గీ. పరమముని యతివ శతమన్యురతిహేతు, పున మహాశాపహతిఁ జేసి తను విశ్రుతిగ, నువ్వు నేల యంతవచింప నొగి నరుదని, తత్కథల్ రుచి గొనుచు రాత్తనయులందు. రాఘ. 2. 36.

రుచిర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఒకవిధమైన గోరోచనము. 2. ఛందోభేదము.

రుచిరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. మనోహరమైనది, సుందరమైనది. 2. మధురమైనది, తియ్యనిది.

వి. అ న. 1. కుంకుమపువ్వు 2. లవంగము. 3. మూలకము, ముల్లంగి దుంప.

రుచిరాంజనము. సం. వి. అ. పుం. శోభాంజనము (వృ. వి.).

రుచిష్యము. సం. విణ (అ. ఆ. అ.) మనోహరమైనది, ఇంపైనది.

రుచ్యము సం. విణ. (అ ఆ. అ.) రుచిరము.

వి. అ. పుం. 1. శాలి. 2. కతకము, ఇండుగు (వృ. వి.)

న. సౌవర్చల లవణము.

రుచ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పతి, భర్త.

రుజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. భంగము, ముక్క. 2. జర, ముసలితనము, 3. మృత్యువు, మరణము. 4. రోగము, తెగులు (కే. ని.).

రుజాకరము. సం. వి. అ. న. కర్మరంగము, కిరాలము (వృ. వి.).

రుటము. విణ. (సం. రూఢమ్) రూఢము

కం అటు ముందట పటుశైత్యోద్భవ,దృఢమయి దిట మయి నిగాఢదళసంతతి విస్ఫుటమయి రుట మయికడునా, వడమయి బటువయిన దొక్క వటముం గనియెన్. ప్రబంధ 207

సీ. వట్టివేరున కీవు వట్టివేరులు సేయ వట్టివేరుఁ ములిఁపైన చెలిక... రా. వి. 3. 106.

2. దృఢము, బలాఢ్యము.

ఉ. భామకులీనుదేవిఁ జెఱపట్ట దశాననుఁ డెంచ బ్రహ్మత, శ్వాసిణసమీరు సౌరపుగయాత్ర కమ ర్చిన పైఁడి జోడు నె,మ్మోని రుటఁపు లేటి తల మిన్న వరాణి యనఁగ .. చం. రా. 5. 62.

ఉ. అంగమునం గురఁగ మదమందముగాఁగ నలంది మౌళి సం,పంగివిరుల్సిరుల్గన రుమాలు ధరించి రుటంపుటంగిపై, రఁగు మెఱుంగు బంగరు చెఱంగుల రెంటెము నాల్గు కొంగులు క్రింగులువారఁ గట్టి .. బహు. 4. 5.

3. తీక్ష్ణము

గీ. కఱకనంగను రుటమనఁ జురుకనంగఁ, దీంద్రమనఁ దీంద్రయనఁగను దీక్ష్ణనామ,ధేయములు.. అం. భా. 1. 84.

వి. 1 రూఢి.

కం. అచ్చేడియ తచ్చనలకు, నిచ్చ మహోత్సాహ మంది యిచ్చెలునకునే, మిచ్చిన బుణంబ గాదని, బచ్చె రుటం బచ్చువడఁగ భావించె మదిన్. బహు. 5. 124

2. దార్ఢ్యము.

గీ. ఒక్కమొత్తంబుగా నన్ని యుక్కుమీఱి, నిగుడి తన మీఁదఁ గవియ నన్నిటికి నన్ని రూపుల

ధరించి వాటిమై రుట మడంచి, పట్టి యొక
గ్రాట దేవకి వట్టి గట్టి... సురం శా. 4. 60.

3. ఒప్పిదము.

సీ. ముడుఁగుఁ దామర క్రింద వడఁగు క్రొంబఱ
పుతో నకినెల పట్టి మంచపు రుటంబు, దగ్గఱ
నేస్తకాంత్రకు నిడ్డజగపీఁట తళుకు బంగరు
కాసెఁ దగులు తగులు... బహు. 5. 129.

రుట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. కోపము, కినుక.

రుణస్కర. సం. వి. అ. స్త్రీ. సాధుగోవు, మంచి యావు, సులభముగాఁ బాలు పిదికికొన నిచ్చెడి యావు (విల్సన్సు).

రుతము. సం. వి. అ. న. మృగపక్ష్యాదుల అఱపు, కూఁత, ధ్వని.

రుతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. రుతము, ధ్వని.

రుత్త. వి. నాశము. వాని రూపు రుత్తాయెను పో (శ. ర.)

విణ. రిత్త, వట్టిది.

సీ. .. రుత్త లోటారంబు రిత్త చీడు, సొళ్లు
నా రిక్తాఖ్య శోభిల్లుఁ... ఆం. భా. 8 15

రుత్తు. స. క్రి. కొట్టు, ప్రహరించు. (శ.ర., చి.ని.)

రుదనము. సం. వి. అ. న. ఏడ్పు, రోదనము.

రుదితము. సం. వి. అ. న. 1. రోదనము, ఏడ్పు. 2. ధ్వని.

సీ. గిరిగరుత్మండన క్రీడాసమారంభ దంభోళిరుది
తముఁ బ్రదర్శించి... పి. శకుం. 3 93.

రుదురక్క = రుదురాక. వి. రుద్రాక్షము.

గీ. పులికళాసముకకపాలబూదిపూఁత, జడలుఁ
గొత్తంబు రుదురక్కసరులు కావి,పుట్టములు
లాతమును జోగివట్టియయును, దవర నియ్యెం
తిఁ జేరి దీవన లిడుటయు ...
అప్ప. రా. అర. 53.

చం. తిరువతి కొప్పులందముగఁ దీర్చిన బూడిద
బొట్లు మంచి వేర్పఱచిన మించునట్టి రుదు
రక్కల పేరులుఁ గావికోకలన్.... శుక. 3 91.

రుదురాక = రుదురక్క. వి. (సం. రుద్రాక్షః) రుద్రాక్షపు పూస.

గీ. ...రుదురాకలిడ్డ సంది, నూతనసంహిత లిఖికించి
పొరఁదొడఁగిరి... అము 4 46.

సీ. గబ్బి సిబ్బెంపుచన్గవ పైవ గలగల రుదురాక
పేరులు ఖ్యాఁత లూఁగ... పార్వ. 4. 21.

చం. ... పొన్, పొదివిన యట్టి యేకమొగపున్ రుదు
రాకల దండ సందిటన్, వదనమువన్ మృదు
స్మితమువర్తిలు యోగినిఁ గాంచి భక్తితోన్ ...
అహ. 3. 5.

రుద్దు. స. క్రి. (క. రుద్దు.) 1. మర్దించు, రాయు.

శా. బ్రద్దల్వాటి ధరిత్రి లీల దెలిబాఁ జూచి
వేఁటాడుచున్, రుద్దున్ ఘల్లున కొమ్ము
కల్గెగయఁగా నూరారునవ్వల్వడున్...
శశాం. 2. 24.

సీ. పడితేచియుండినఁ బరఁగ మేనఁబొసంగఁ
దైలంబుచేత రుద్దంగ వలయు ...
వేం. మా 4. 293.

2 తోము, నిర్మలముచేయు.

గీ ప్రామెఁ దొలిచెను వెలచెను దోమె రుద్దె,
నవఁగ నిర్మల మొనరించెనమట యొప్ప...
ఆం. భా. 3. 127

జ. రుద్దుడు.

రుద్దుడు. వి. (√రుద్దు) తోమకము, తోముట.

సీ. తోముడు ప్రాముడు తుడుపు రుద్దుడు పులుము
డవ మార్జన సంజ్ఞ పొలుచుచుండు.
ఆం. భా. 2. 160.

రుద్రజట. సం. వి అ. స్త్రీ. జటావల్లి, రుద్రజడ చెట్టు.

రుద్రజడ. వి. వి. రుద్రజట, సువాసనగల యొకానొక మొక్క (వ్య. వి.) (వా.)

రుద్రజము. సం. వి. అ. న. పాదరసము.

రుద్రపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుర్గాదేవి. 2. అతసి, నల్లవిసిచెట్టు.

రుద్రప్రియ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి, హరీతకి, కరకచెట్టు.

రుద్రభువి సం. వి ఈ. స్త్రీ. రుద్రభూమి, శ్మశానము.

రుద్రవింశతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ప్రభవాది షష్టి సంవత్సరములలో చివరి ఇరువది సంవత్సరములు. (ప్లవంగ మొదలు క్షయ వఱకు గలవి)

శ్లో. ఆద్యా తు వింశతిర్బ్రాహ్మీ ద్వితీయా వైష్ణవీ స్మృతా, తృతీయా రుద్రదైవత్యా శ్రేష్ఠమధ్యాధమా భవేత్ ... (వాచ.)

రుద్రవీణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వీణాభేదము, ఒక విధమగు వీణ.

సీ. ... మంచి, నీళ్ల గిండియు గాజు నిలువుటద్దము రుద్రవీణకిన్నెర వట్టివేళ్ల సురటి. సురా. 106.

రుద్రవీణె(ణియ) మి వి. ఒక విధమయిన వీణ.

సీ. జాళువా చందువ జ్జాలవల్లిక తమ్మపడిగము నెత్తంపు బలక,రుద్ర. గీ. వీణె వింజామరలు వట్టివేళ్లసురటి... రసిక. 4. 4.

వ .. పికిళులు, బచ్చికోళ్లు, రుద్రవీణియలు, స్వరమండలంబులు... ప్రబంధ. 805.

రుద్రాక్రీడము. సం. వి. అ పుం. శ్మశానము.

రుద్రాక్షపిల్లి. మి. వి. మనోగతమగు భావమును కప్పిపుచ్చి పైకి సాధువుగాఁ గనఁబడు వంచకుఁడు, వంచకుఁడు. (బ్రౌ)

రుద్రాక్షము. సం. వి అ. న. 1. రుద్రాక్షవృక్షము యొక్క కాయ (జపమాలలో నుపయోగింపఁబడును). 2. రుద్రాక్షపూస.

గీ. చెవుల రుద్రాక్షపోఁగులు చవుకళింప. మనుచ 1.59.

ద్వి వలుద రుద్రాక్షతావళములు వక్ష, వలయంబులను నిడువాలైన జడలు... వవ. 3. 281 పొ.

రుద్రాక్షపన్నెలు. మి, వి. బ. వస్త్రవిశేషము.

వ. ... నిండువన్నెలును నుఱుతచాఱలవన్నెలును నురవన్నెలును పుప్పొడివన్నెలను గంటకివన్నెలును రుద్రాక్షవన్నెలును నాగబంధంబులను .. ద్వా. 3 188.

రుద్రాక్షి. సం. వి ఈ. స్త్రీ సంపెమల్లియ (వృ వి.). (శ. ర.)

రుద్రాణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ రుద్రునిభార్య, పార్వతి.

రుద్రారి. సం. వి ఇ. పుం. కామదేవుఁడు, మన్మథుఁడు.

రుద్రావాసము. సం. వి. అ, పుం. రుద్రుని నివాసము 1. కైలాసపర్వతము. 2. వారణాసిపురము, కాశి. 3. శ్మశానము.

రుద్రుఁడు సం. వి, అ. పుం 1. శివమూర్తి భేదము (వీరు పదునొకొండుగురు.)

శ్లో. అజైకపా దహిర్బుధ్న్యో విరూపాక్షస్సురేశ్వరః, జయంతో బహురూపశ్చ త్ర్యంబకో ప్యపరాజితః, వైవస్వతశ్చహరో రుద్రా ఇతి స్మృతాః. (వాచ.)

2 శివుఁడు. 3. అగ్ని. 4. ఏకాదశ సంఖ్యకు సంకేతము.

రుధిరము పుం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఎఱ్ఱనిది, ఎఱ్ఱరంగుగలది.

వి. అ. న. 1. రక్తము, నెత్తురు. 2. కుంకుమపువ్వు. 3. మణిభేదము.

పుం.1. ఎఱ్ఱరంగు. 2. అంగారక గ్రహము.

రుధిరోద్గారి. సం. వి. ఇన్. పుం. ఒకానొక సంవత్సరము పేరు. దుందుభి తరువాతిది.

రుద్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. అడ్డగింపఁబడినది, అరి[illegible]పఁబడినది. 2. చుట్[illegible]బడినది, ముట్టడిఁబడిన

రుప్పు = రువ్వు[1]. న. క్రి. జాలు మొ. విసరు. (బ్రౌ., వా.)

రుప్పాయిూళ్లు వి. చెల్లాచెదరు.

శా. కాయం బెక్కడమంచెనేమి వనితా కందర్పుఁ బ్రాణేశ్వరున్, జాయంజాలవు ప్రాణముల్

మనసు రుబ్బాటూళ్లుగాఁ జేయుటన్, డాయ
వచ్చుఁగదా పయోధరములంటం గాఁగిటం
జేర్చి యూ, చాయంబై కొని చెక్కునొక్కి
రతిరాజ్యశ్రీలఁ దేలింపుదున్.
వేం. పంచ 3. 284.

రుబ్బు. స. క్రి (క. రుబ్బు.) నానిన పప్పు మొదలగు వానిని ఱోటిలో వేసి పొత్రముతో మెదుపు.

(చూ. రుబ్బుఱోలు)

జ. రుబ్బుగుండు. రుబ్బుఱోలు

రుబ్బుగుండు. వి. (√రుబ్బు) రుబ్బెడు పొత్రము. (వా) ఇక్లే రుబ్బుపొత్రము (వా)

రుబ్బుఱోలు వి (√రుబ్బు) నానిన పప్పులోనగునవి రుబ్బుటకు ఱాతితోఁ జేసినసాధనము.

గీ. ఇఱుకు ద్రాను పెరంటిలో నెక్కుఁబావి,
మునుఁగలను జొప్ప పెనువామి ఉనుము
రుబ్బుఱోలు పిడుకలకుచ్చెల దాలిగుంత...
శుక. 2. 408.

రుమ. సం. వి ఆ. స్త్రీ. 1. సుగ్రీవునిభార్య 2. ఉప్పుకము, ఉప్పుపండుపొలము.

రుమాలు = రుమాలువు వి. ఉష్ణీష విశేషము, ఒక విధమగు తలగుడ్డ.

సీ తన కెంజడలచిన్నె తళుకు చంద్రిక వన్నె పూల
సైకపు రుమాల్ పొలుపు గాఁగ ...
ఇందు. 1 7.

చం చిటిలిన గంధముం దళుకు చెంపను ద్రేలు
రుమాలుజాఱు దుప్పటియును నిద్రదేఱు ముఖ
పద్మము... శుక. 1. 515.

సీ. చెంద్రిక పూవన్నె జిలుగురుమాలుపై జాతి
మిన్నల తురా చౌకళింప... దశా. 1. 71.

జ. రుమాలుగుడ్డ.

రుమాలుగుడ్డ. వి. (రుమాలు + గుడ్డ) చే రుమాలు, చిన్న రుమాలు.

సీ. అలకముల్ మాటి యాదలఁ బాగఁజుట్టి పై
వడ్డకట్టు, రుమాలుగుడ్డ కట్టి... వైజ. 2. 4.7.

రుమాలువు = రుమాలు. వి. ఉష్ణీషభేదము. ఒకవిధమగు తలగుడ్డ.

సీ. ముందర ముడిగొని ముంగొంగు వెలిపెట్టి
మాటుచెంగావి రుమాలువులుము.
రా. వి. 2. 44.

చం మినుకుఁ గఱాని తాయెతు సమేళపుఁ
గ్రొవ్విరి దిండు దండ డాల్పని వలెవాటు
చల్వవలి వంపు రుమాలువు గట్టి ...
కువల. 2. 54.

గీ. మణిరుమాలువు గాదని మత్స్యనేత, చొపసిగఁ
గెంపు తాయెతు చేరఁజేర్చె .
పాంచా 1 68.

రుమీచూరకత్తి. వి చిన్నకత్తి. సురియ.

మ. తల నిద్దాతగటీలు పేరణుల పైదట్లున్ రుమీ
చూరకత్తులు జోళ్లుం బదనించినట్టి కటి హే
తుల్ తళుక్కుగుల్కంగ ... కలురన్నేత్రకరాళ
వక్త్రములనగ్రక్షోణిఁ గట్టాణికా, వళికందోళి
సలాముఁ జేయ యవనవ్రాతంబు భూభర్త
కున్. రా. వి. 2. 52.

రుమ్మీపిరంగి. వి. గుండ్రని యొకరకపు పిరంగి.

గీ మేఁత గొనివచ్చు తమ్మి రుమ్మీపిరంగి, దొర
తురంగివిలాసంబు దొలయఁగొల్చు, గంపవింటి
కిఁ దెచ్చు నాకాపుబిగువు, టొగవగల గుబ్బ
లాడి యొక్కొక్కవేళ. శుక. 2. 410.

(తమ్మిరుమ్మీపిరంగిదొర = మన్మథుఁడు.)

గీ యోగికై వడి మిగుల విరాగిరీతి, వదియో
లోకంబుగా నున్న నాపడంతి, నేఁప రాలేదు
తమ్మిరుమ్మీపిరంగి, వీరు మటుమాయ మా
యింప నేరదయ్యె. సుదంతా. 2. 157.

రురువు. సం. వి ఉ. పుం. 1 మృగభేదము, ఒక జాతి లేడి. 2, ఒకానొక రాక్షసుఁడు.

రవాణము. విశ. చక్కనిది, సుందరము.
(వి, కాంతి. అని శ. ర.)

చం. కలకల నవ్వు చక్కనిమొగంబు వెడంద,
యురంబు సింగముం, గలంచు రువాణపుంగవును
గల్గిన యాకురువీరపుంగవున్ ... విజ. 2 21.

గీ. పిడికిటమ్ముల వీఁపున నిడిన పొదియుఁ,
దెలిరువాణపు వెదురు ముత్తియపుఁ జేరుఁ,
గలిగి యొఱుకు నాయంకుఁ డొక్కండు వచ్చి,
పుడమిఱా వేల్పు రాయని కడను నిల్చి ...
చంద్రా. 2. 40.

రువారము, విశ. 1. సవిలాసము.

ఉ. వచ్చి పురంబు వాకిట రువారపుఁ గోడె
తనంబు తోడఁ గ,న్నిచ్చకు వచ్చు చేడియల
నెచ్చరికించుచు ధూర్తకోటితో, మచ్చరికించు
చున్ . విక్ర. 8 8

2. సుందరము, చక్కనిది.

చం. ... తోఁచెఁబయిఁ గ్రొందొగ రివ్వడు
నెమ్మితో నిశా,వనిత మఱుంగువట్టిన రువా
రపుఁ జెంద్రిక పావడో యనన్ ....
చంద్ర. 4. 72

సీ. వాలు మెఱుంగు రువారంపుఁ గొవగోటఁ
జెక్కిలి నొక్క నొచ్చెవని వేఁడు ...
మల్లుపు. 4 92.

ఉ వచ్చె వసంతకాలము దువారపుఁదేనె పసిండి
నీరువన్, బచ్చెవ మ్రాఁకులేఁటి నిను బౌజులఁ
దీరుగ వ్రాసియున్న యా, పచ్చనివిల్లువంచి
సుమబాణుఁడు పాంథుల ధైర్యవర్మముల్,
గ్రుచ్చి చవంగ మవ్వమగు క్రొవ్వునఁ గ్రొవ్విరి
తూఁపు తేయఁగన్ ... మద. 2. 45.

3. ఇంపు.

మ. గరుడారోహ మొనర్చు మాధవు శ్రియన్
గాండావతంసంబు బం,ధురలీలాగతి నెక్కి
రానుతుఁడు! దోర్ద్వోసైన్యముల్ గొల్వఁగా,
నోరిదిన్ నన్నరుమాలుహారాన్ సరిగెకుచ్చుల్
చెన్నువన్ జౌకళిం,చ రువారంబుగ వాద్య
నాదముల దిక్చక్రంబువన్ నిండఁగన్.
ఇందు. 2. 55.

వి. ఒయ్యారము, విలాసము.

ద్వి. అనగ వాలిగు వారువారంబు, లానీటు
లాపాట లావికాసంబు ..
రఘునా 32. పొ. 12 పం.

ఉ. వచ్చినఁ జూచి కీరము రువారము మీఱ ముఖా
రుణద్యుతుల్, బచ్చెన పన్న నా నృపతి పాలి
కిఁ బోయెదవేమొ పొమ్ము... శుక 2. 97.

రువ్వ. వి. దమ్మిడి. (శ. ర., బ్రౌ.)

రువ్వపులుఁగు వి. కాటుకపిట్ట.

సీ. ... కాటుకపిట్ట రువ్వపులుఁ గనఁ దవరు ..
అం భా. 2 91.

రువ్వము వి (సం రూపమ్) తడవ, ఆవృత్తి

కం. పది రువ్వములు భక్తిం, బఠిలుంచై వినఁగ
వలయు భారతము జగ,ద్విదితగుణ వాని
కన్నిటి, కొదవు ఫలము తేర్పఱింతు పోలిక
నీకున్ . హరి. ఉ. 10. 283.

సీ తొలుత రువ్వము వినఁగలుగు నగ్నిష్టోమ
యాగంబు ఫలముఁ గామాం సిద్ధు, లీ లోకమున
నఁ గాంచి... హరి. ఉ 10 284.

రువ్వు[1] అ. క్రి. విసరు, వీచు

ద్వి. విడువక రువ్వెడు విషము వాయువున..
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 2157. పం..

=రువ్వు న. క్రి 1. విసరివైచు.

మ. ధరఁజాంభుల్ జెగడొందఁ ద్రిమ్మరియొ భద్ర
శ్రీ మహీభృన్నృపా, నరసాలానవసత్య శృంఖ
లిత చంచన్మారుతేభంబు కేనరసాలా నవపత్ర
ముల్ తులుముమన్ జైత్రాహాజాగ్ర ద్వీలా,న
రసాలా నవధిప్రసూన రజముల్ సారెన్ బయిన్
రువ్వుచున్ . చంద్రి. 4. 32.

వ. విద్యార్థ సందోహంబులు రువ్వినఁ జిందిన
మువ్వంపుఁ జెందిరంబును ..
భీమ. 5. 120.

2 చిమ్ము, చల్లు.

ఉ. .... అ, తంటవిధాయి తీవ్రపికతల్ వెద
చల్లుచు నూర్పుగాడ్పు కూ, లంకష నష్టః

సాగరజలంబులు తువ్వరగాఁగ రువ్వుచున్.
వరాహ 7. 7.

3. గ్రుద్దు, పొడుచు.

వ. . . పాదంబుల జవురుచుఁ బిడికిళ్ళ రువ్వుచు వలచేతులం జాదుచు ... వీర 4. 107.

వి. ఆక్షేపము, విసరుట.

కం. అని జవ్వను లవ్వనిఁ గ్రొవ్వునఁ బువ్వులు గోసి కడుదవులొల్కను నవ్వుల్, వనరువ్వులు కొందఱు మెచ్చని చివ్వలు నివ్వటిల్లఁ జని యవ్వలనన్ కువల. 4. 143.

కం. ఎవ్వరికి వలచెనొకో యీ, జవ్వని యని రవ్వ మీఱు గాసోక్తులు లే,నవ్వులు ముడిచినపువ్వుల, రువ్వులుఁ దనయందె సమధిరూఢము లగుటన్. పాండు 3. 66.

రువ్వు². వి. ఆవృత్తి, వల్లె.

ద్వి. ఆ తరువాతఁ దా నాతరువాయి, యేతరి యోజ రువ్వియఁ బోనంత ...
ద్వి. పరమ. 2. 127. పొ.

సీ. వినుము రెండవరువ్వు విని యతిరాత్ర యజ్ఞము షణ్యమొందె భోగముల నెలమి.
హరి. ఉ. 10 284.

సీ. పదవర్ణ సౌష్ఠవ ప్రకటనం బెంతయు నిపు మీఱంగ రువ్విచ్చి యిచ్చి ...
కళా. 4. 42.

రువ్వు³ వి. వేగమునందగు ధ్వని కనుకరణము.

కం. తూరుపు తెలతెలనై రాఁగా రువ్వన విసరునీఁద గాడ్పులు నయ్యా సారమును ముట్టుకొనె ... వేం. పంచ. 1. 483.

చం. విడివడి రువ్వునన్ గగనవీథికి గుజ్జము చౌకళించినన్ ... కువల. 4. 163.

రుశత్ (శ(త్రంతము) హాని చేయుచున్నది, అనిష్ట మగుచున్నది, అసంతుష్టి గలిగించుచున్నది (మాట.).

రుశతి నం. వి. ఈ. స్త్రీ. అశుభకరమైన వాక్కు, అమంగళమైన మాట.

రుష. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోపము, కినుక.

రుషితుఁడు. నం విశ. అ. ఆ. అ. కోపగించినవాఁడు.

రుష్టుఁడు. నం విశ. (అ. ఆ. అ.) రుషితుఁడు.

రుసి. వి (నం ఋషిః) ఋషి.

సీ. కోపాగ్నిఁ గడుఁబెట్టాపంబు నొందెడు రుసులకు వభయంబు లొసఁగెఁగాన ...
భీమ. 2 12.

రుహ. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. దూర్వాతృణము.

రుహము. నం. విశ. (హ్. అ ఆ. అ.) సమాసాంతమున) మొలిచినది, బయలుదేఁనది.

ఉదా. మహీరుహము.

రూ

రూ. నం. వి ఈ. స్త్రీ. బంగారము.

విశ. కామరూపము కలది (నానార్థరత్నమాల).

రూక వి. (నం రుక్మమ్.) 1. ఒకానొక నాణెము.

సీ మోసపోయితి దీని ముంతవాటునకైనఁ జెకూర్పలేనైతి రూకరుట్ట .. నిరం. 2. 128.

సీ. రూకంతగాని లే దేకైనది నమంబు వచ్చు బంగారుమై హెచ్చుడిగికి ... సారంగ. 2.47.

ద్వి. నూఱు మాడలకు మున్నుగ రూకవడ్డి ...
ద్వి. నల. 1. 221.

2. ధనము (శ. ర.).

రూకపొత్కె. వి. ఓషధీ విశేషము.

చ. గురుగెలు బొద్దిచెంచలియుఁ గుచ్చలి చిట్టి తగిర్సి తుమ్మి దుస్సరి బలుగూటి బొద్ది నెలి చల్మిడి పల్లెరు రూకపొత్కె వెల్పరిగినె ముస్ర వెల్గ ... హంస. 4. 132.

రూక్షగంధకము. నం. వి. అ. పుం. రూక్షగంధము.

రూక్షగంధము. నం క్లీవి. అ. పుం. గుగ్గులువు.

రూక్షణము. నం వి. అ. న. 1. ఎండించుట, శుష్కముగాఁ జేయుట.

రూక్షదర్భ. సం. వి. అ. పుం. తృణవిశేషము. హరిదర్భ (వృ. వి.).

రూక్షపత్రము. సం. వి. అ. పుం. శాఖోట వృక్షము.

రూక్షప్రియము. సం. వి. అ. పుం. ఓషధి విశేషము.

రూక్షము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. కఠినమైనది, కఱకైనది. 2. ఒగరైనది (రుచి). 3. ఎండినది, శుష్కమైనది.

వి. అ. పుం. 1. వృక్షము, 2. దంతి, నేపాళము. (వృ. వి.).

రూఢి. వి. (సం. రూఢిః) 1. స్థైర్యము.

కం. వేడుక నమ్ముని మూందటఁ, గాడిగ మూడి డితిమి పెక్కు వరవాసంబుల్, రూఢిగఁ బలికితి మెల్లుం, జూడఁడు మావలను నీరసుం డవ మఁడెన్. భార. ఆది. 6. 156.

గీ. పదురంములు వర్తించు రూఢగాఁగ, విమ్మ హానిధి ... మార్క. 5. 117.

2. నిశ్చయము.

ద్వి. రూఢిగా రాకుమారుని జంపె వనెడి, యాడిక తలఁగూడె నభిమాన మెడలె. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 2481. పం.

3. ప్రసిద్ధి (చూ. రూఢికెక్కు.).

జ. రూఢి కెక్కు.

రూఢికెక్కు. అ. క్రి. (√రూఢి) ప్రసిద్ధికెక్కు.

సీ. నీతేంచుట్టులు నీలయిపోయినఁ బాండుభూపులము చెప్పంగఁ బోవ, గీ. లేకపోదె యుబ్బంగిఁ బల్కి ... ముముందు, తోడ నేను మీ రెమ్మెయి రూఢికెక్కి, వెలుఁగ గోరుట కతమునఁ దంచి దానిఁ బోలనుతుఁ డెత్తిపెట్టి నేమనఁగఁగలరు. భార. అశ్వ. 1. 168. దశా. 1. 119.

రూఢము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. మొలిచినది, మొలక యెత్తినది. 2. పుట్టినది, ఉత్పన్నమైనది. 3. ప్రసిద్ధమైనది, సర్వవిదితమైనది. . నిశ్చితమైనది, రూఢియైనది, 5. అవయవశక్తిని అపేక్షింపక క్రొత్తయర్థమందు ప్రసిద్ధమైనది.

(ఉదా. లావణ్యము మొదలగునది).

రూఢి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1 పుట్టుక, ఉత్పత్తి. 2. ప్రఖ్యాతి, ప్రసిద్ధి.

సీ. రోహిణాగ మనురూఢిగా కందితమహనీయరత్నసామగ్రి గలదె ... హ. పం. 3. 246.

3. సంప్రదాయము, ఆచారము, వాడుక 4 వాడుకలోనున్న యర్థము, ప్రకృతి ప్రత్యయముల యపేక్షలేకుండఁగ బోధపడెడి యర్థము. యౌగికము కానియర్థము

రూణించు స. క్రి మల్లు లొక విధముగా బంధించు (చూ. రూణింపు)

జ రూణింపు.

రూణింపు. వి (రూణించే) మల్లబంధ విశేషము.

వ. ... పెట్లాగుమ రూణింపును సరిబిత్తరంబును .. నాదియగు ముప్పదిరెండు విన్నాణంబుల నాణెంబు పరీక్షించి... హంస. 1. 206.

వ. ...పెట్లాగును రూణింపును సరబిత్తరంబును... ప్రబంధ. 78.

సీ. రూణింపు బరిపోటు రొండిప్రేటు.

గీ ... మెరపట్టునాఁగఁ జెన్నలరుచుండు, ముప్పదియు రెండు విన్నాణములకుఁ జెల్లు. అం. భా. 2. 209.

రూపకతాలము. సం. వి. అ. పుం. సంగీతతాళభేదము, నియమిత కాలభేదము.

రూపకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మూర్తము, ఆకారము కలది.

వి. అ. న 1. ఆకారము, రూపు. 2. దృశ్యకావ్యము (నాటకము మొ.) రూపకములు పది. ఉపరూపకములు పదునెనిమిది. 3. అర్థాలంకారములలో నొకటి (ఉపమేయోపమానములకు అభేదముగా చెప్పుట.) 4. మూఁడు గుంజెలయెత్తు (ఒక పరిమాణము).

రూపగంధ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూరుకొండ (వ్ర. వి.).

రూపగు. అ. క్రి. (రూపు + అగు.)

1. ఏర్పడు, కలుగు.

మ. . వరుల్ భ్రాంతివహింతు రేల విశిఖాస్థల్ గూడి రూపైనమోహిని యేకాంత్యము కావ రాస పురుషుం డీక్షింపఁ గాంక్షింపగన్.
ప్రబోధ. 4. 12.

చం. విఁయక్ర శానుకీలముల వేఁడిమిఁ గోడిమి మాఱి వెల్వడిం, గలిసిన భూతధాత్రి మఱి క్రమ్మఱరూపయి నిల్చి... వ. వి. చ. 2. 10

2. ప్రసిద్ధి కెక్కు.

చం. విపుల ధరాధరాగ్రమున వెలుపుమూఁకల దచ్చరావి దివ్యపరిమళంబుతోఁ గడవలంతలు పండుఁ విజ్జపిఁగునా, కిరితిపయోధి ద్రచ్చు నేఁ గేశవ వైకు మఁమాలచెర్వఁ జేరి పడయెఁ గేతమాఁవవ రూపగు వర్షము దానిపేరిటన్.
వరాహ 10. 120.

3. సంపన్నుఁడగు.

కం. ఏవిటి రూపగుఁబురుషుం, డేమెయి రూపు సెడు నాకు నెఱిఁగింపుము త్వేజోమహిత యనిన... భార. శాం. 5. 3.

రూపడఁగు (రూపు + అడఁగు.) 1. నశించు, నిర్మూలమగు.

కం. కోపంబున భృగుపతి ప్రతి, రోపంబులు నృపుని శరధి రూపడఁగించెన్. దశా. 6. 106.

2. చచ్చు.

మ... లెక్కింపఁ జెక్కైనకాల్వర మొత్తంబులు రూపడంగె... భార. కర్ణ. 2. 200.

రూపడఁచు. స. క్రి. (√రూపడఁగు.) 1. రూపు మాపు, చంపు

చం. ఉడుగని బాష్పపూరముల నుగ్గలి యవ్విభు పాదపద్మముల్, దడుపుచు వర్ధరాత్రి శత ధన్వుఁడు తండ్రి నకారణంబ రూపడచుట యున్ శమంతక మహామణిరత్న మతిప్రియ త్నమేర్పడఁ గొని చన్న ధార్త్యము సహోదరు దుఃఖము తోడఁ జెప్పినన్ ... వి. పు. 6. 282.

సీ. ... వార్ధిఁ గలంచి పాంచజన్యంబు చేపట్టి రూప, గీ. డించె నా జరాసంధుఁ బాండవుల మనిచె ... — ఉ. హరి 2. 84.

2. నశింపఁజేయు.

చం. ఎరగలి చిచ్చు గాఁడవి యెల్లను జెల్లగ నొక్కపాయగా, దరికొని రూపడంచిన విధంబున ... భార. భీష్మ 2. 5.

సీ. కోపంబు మీఱఁగాఁ జాపంబుఁ జేపట్టి రోపంబుచే దాని రూపడంచె ... దశా. 2. 395.

రూపధేయము. సం. వి. అ. పుం. రూపము, ఆకారము

కం. శ్రీయోగ స్త్రీయోగ ప్రణాయితరోమాంచ భూషణ నిరీక్షణ యామ్నాయ మయభావన కృతా, ధ్యాయస్మృత రూపధేయ దత్తాత్రేయా చంద్ర. 5. 1.

రూపనాశనము సం. వి. అ. పుం. కౌశికము, గుడ్లగూబ. (విల్యమ్సు).

రూపము. సం. వి. అ. న. 1. ఆకారము, రూపు. 2. శుక్లాదివర్ణము 3. బాగను, అందము. 4. స్వభావము, గుణము. 5. స్థితి, స్వరూపము.

గీ. ... ఉన్నరూప మేర్పడఁగఁ జెప్పుము ...
దశకు. 2. 93.

కం. తమయ కడుమెల్లయు తోడ పుత్రమ రూపముగోరువారు దాల్తురు దానిన్ ...
భార. ఉద్యో. 2. 40

6. సామ్యము, పోలిక.

(సమాసాంతమున ఉదా. తపోరూపము.)

7. విభక్తి ప్రత్యయముల యొక్కయు క్రియా ప్రత్యయముల యొక్కయు చేరికచే మార్పు చెందిన రూపము. 8. ఒకటి, ఏకసంఖ్య. 9. నాటకాది రూపకము, కంఠపాఠము చేయుట, వల్లెవేయుట. 10. ఒకనాణెము, రూప్యము.

11. శబ్దము, పదము. 12 (గణిత.) వ్యక్త రాశి. 13. మృగము, జంతువు. 14. పద్యము, శ్లోకము. 15. పేరు, ఆఖ్య. 16. అగ్ని గుణము.

రూపరి. విశే. (రూపు + అరి) రూపవంతుఁడు, సౌందర్యవతి.

మ. స్ఫురణం బాసిన సజ్జనుండు ధన లుబ్ధుండైన రాజున్ నిరసిరుఁడౌ రూపరి రచ్చలో ఖలుఁడు.
మల్లభూ. నీతి 46.

రూపఱు అ. క్రి. (రూపు+అఱు). 1. చచ్చు. మృతి నొందు.

కం. వెలవారి నెల్లఁ దరమికి, నలుకుమఁ బాండు ఖీశనందనులను రూపఱ నేయం జేయూడదు.
భార. ఉద్యో 4. 150.

ఉ. ... కాలు చేతి బ్రల్లొత్తుక్కల నమ్మను ప్రభృతులున్ దుదరూపఱకుండ నేర్చరే . ఆము. 2. 78

సీ. ఒక దైత్యుఁడొడరి యా భంగి రూపఱఁజేసి రక్షించె నేకచక్రాపురంబు ...
భార. విరా. 1. 74.

2. నశించు, చెడు.

పీ. సోమపాన క్రియ చొప్పులు రూపఱె హూత ములు కలవయ్యె హుతవహునకు ...
హరి. పూ. 1. 100.

కం. కోపము(డగు దుర్వాసుని, శాపంబున దివిజ రాజ్య సంపదలెల్లన్, రూపడిన చంద మబ్జజుఁ, డా పురుషోత్తముని తోడ వంతయుఁ జెప్పెన్.
వి పు. 1. 169.

సీ. మనుజేంద్ర సంకల్పమునఁ బుట్టుఁ గామంబు రూపఱు దేహనిరూపణమునఁ ..
భార. శాం. 3. 421.

3. రూపుచెడు, విఱుగు.

చం. జనకుఁడు మెచ్చఁగా హరుని చాపము రూపఱఁజేసెఁ జెంపుతోఁ, దన భుజవీర్య శుల్కము కతంబున సీత నయోనిజాత నే, ర్పున వరియించి హైహయ పురోగమ రాజకులాంబుదప్రభంజను జమదగ్నిసూను భుజసత్వ మపాస్తముఁ జేసె ధీరతన్
వి పు. 5. 320.

4. విరూపమగు.

గీ. ... వృకోదరు పల్కు దప్పకుండఁ దద్గదా దండప్రచండనిహతి, రెండు దొడలును విఱిగి ధరిత్రిఁ బెలుచఁ, గూలి రూపఱి రారాజు ధూళి గ్రుంగె.
శల్య. 1. 9

రూపవంతము. సం. విశే. త్రి. 1. ఆకారము గలది, లేక రంగుగలది. 2 శరీర సంబంధ మైనది. 3 మూర్తిమంతమైనది, శరీరము ధరిం చినది. 4. సుందరమైనది, అందమైనది

రూపసి. విశే. (√రూపు) సౌందర్యవంతుఁడు, సౌందర్యవతి.

కం. ... అంచితగుణుఁడు రూపసియునగు, సుతుఁ గోరుదు నెపుడు నేను సురగణవంద్యా.
భార, ద్రో. 2. 190.

శా. ఈ రూపే కలలోపలం గలసె వన్నె రూపు నం జేరు నా, కీరూ పింతటి మేటిరూపసికిఁ దా నిల్లాలుగా నోము వగ్గారా మేలలి తాంగికిం గలుగు ...
ఉ. హరి. 5. 155.

గీ. రోగశంకా విహీనుండు రూపసియును ....
హర. 2. 53.

క. రక్కసిమగువలయందును, జక్కులచెలులందు వేల్పుచానలయందుం, జక్కదొరకొలువువనలా, రొక్కమునందైన నిట్టి రూపసి గలదే.
అచ్చరా. రా. అర. 19.

గీ. తిథుల యందైన మఱి యపత్నీకుఁ డనుచు, బ్రాహ్మణార్థంబుఁ జెప్పరేపాటివారు, నొకతె రూపసిగాకున్న నోసియన్న, నోయనెడు మాత్రమునకైన ను దపలయు.
శుక. 3. 315.

ద్వి. బాపురే యమునానఁ బరిలేమగాక, రూపింప పాకంబె రూపసి గదె ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1036 పం.

రూపాజీవ. సం. వి. అ. స్త్రీ. వేశ్య, లంజె.

రూపాయ. వి. ఒక వెండినాణెము. (తారకా వర్ణనము.)

సీ. కాలంబు పేరి చీకటిగొంగకు వణంకి పాఱంగఁ జల్లు రూపాయ లనఁగ... సుదంతా. 2. 150.

రూపార్చు(ఱుచు). స. క్రి. (√రూపాఱు.) రూపుమాపు.

గీ. గబ్బిబెబ్బులి బాకాల ద్రొబ్బి విరియఁ, ద్రామి రూపార్చుకున్న నీ బంటఁగాను.

రూపాఱు = రూపఱు. అ. క్రి. (√రూపు) నశించు, చెడు. (చూ రూపార్చు.)

రూపాస్త్రుఁడు సం వి అ. పుం. మన్మథుఁడు.

రూపించు స. క్రి. (√రూపు.) నిర్ణయించు.

శా. పెంపేదం దమకిట్టి తక్కినలు రూపింపంగ నేలా ... భార. ఉద్యో. 3. 103.
భార. ఉద్యో. 1. 25.

2. విమర్శించు.

ద్వి. బాపురే యెంతనేర్పరియొకో నలుఁడు, రూపింపఁ బెద్దయు రూఢికినెక్కె, యరుగు దీర్చిన మాడ్కి నలవడఁ దీర్చె ...
(రం. రా. యు. 316 పు. 14 పం.)

శా. గోపాలత్వ విరూపుఁడైన కతనం గ్రొవ్వగ్గలంబై మదిన్, రూపింపం జొరకేను నిన్ను నిట సంరోధించి బాధించితిన్ ...
హరి పూ. 7. 199.

రూపిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. శ్వేతార్కవృక్షము.

రూపు. వి. (సం. రూపమ్.) 1. ఆకారము.

గీ. వినయమున ద్రోణురూపు మన్నన నమర్చి ..
భార. ఆది. 5. 232.

కం. తన యింట నొండెడకు నెం,దును బోవక నెమిలిరూపుతో నొప్పెడు కే,తనము తనరారు, చోటికిఁ జని యాసీనుఁడయి యాప్తజనములు వొగడన్. హరి. ఉ. 7. 21.

2 సౌందర్యము, చక్కఁదనము.

కం. నీ రూపు చూచి వలచితిఁ, గారుణికాగ్రణివి నన్ను గైకొనుము పరీ,హారంబునకుం గారణ, మేరూపునలేదు... హరి. ఉ. 3. 96.

గీ, ధరణిధరకన్య నిందించెఁ దనదు రూపుఁ, బరులు మెచ్చని చెలువు నిష్ఫలము కాదె .. హర. 4 3

వ. ... సకల సీమంతినీ సీమంతముక్తామణియగు నాముక్తమాల్యద రూపు నెలప్రాయంబు సాభిప్రాయంబుగాఁ జూచి తనలోన ...
ఆము. 6 104.

3. దేహము, శరీరము.

కం. నరతురగద్విరద రథోత్కరములలో నతని శరముదాఁకని రూపుం, బరికింపఁ గానం ద,త్త్వరితత్వంబునకు వేఱవర్ణన యేలా
భారం ద్రో. 4 70.

గీ. మన్ను గేస్తుఁడు నగ్గియు మిన్ను నీరుఁ, బ్రొద్దు నెలగాడ్పు లెవ్వాని రూపు లయ్యె ...
నీలా. 1 12.

చం. దొరఁకొని పూర్వజన్మమున దుర్జనశిక్షయొనర్పఁగాని సు,స్థిరమతి రాజ్యభోగములు చేకొనఁగాఁ దటిలేమి నాత్మలో, హరి తలపోసి సౌఖ్యముల నందఁగఁ దత్పురిఁ బెక్కురూపులై, సొరిది జనించె నా నృపతిసూనులు వొల్తురు శ్రీసమేతులై ... విక్ర. 1. 71.

సీ. ధర్మభూమిధరంబు పలురూపు లాయెనో యన మించు నర్మహర్మ్యములు గలుగ ...
ఉ. రా. 1. 233

4. విధము.

కం. నారాయణాస్త్ర మిమ్మెయి, వైరిచమూసంచయంబు వధియింపకపో, రారాజును ద్రౌణియుఁ దా, రేరూపున సంచరించి రెఱఁగింపు తగన్ ... భార. ద్రో. 5. 391.

కం. ఈ రూపునఁ బొలివోయిన, వీరములో వృష్ణిభోజవిభు లేతేరన్, ద్వారవతి కదిగి నిలిచితి ...
ఉ. హరి. 2 35.

కం. మారుఁడు దుర్వారుఁడు సం.సారమిది యనాది వంశసంరక్షణ మం,భోరుహవదవల చేఱిది, యే రూపున జాతిశుద్ధి యేర్పఱుప నగున్... నై ష. 7. 67.

వ. తనదు సాకార నిరాకారతలు వారికిఁ జూపు జూపున దీపించు వాని... ఆము. 6. 98.

5. స్థితి.

చం. ... దానిది కలరూపెఱుంగ నవనీపతి యుత్సుకుఁడయ్యె నాత్మలోన్ ... భార. ఆది. 4. 30.

కం. . . కల రూపెఱుఁగంగఁ జెప్పు క్రమ్మఱ నాకున్... భార. కర్ణ. 1. 12.

వ. ... మాయంగుళీయకంబు నీకెట్లు కలిగె? ఉన్న రూపు చెప్పుము... కాశీ. 4. 100.

6. నిజము, సత్యము.

కం వారుగలరు వీరుగలరు, పోరికివని చెప్పెదీవు పొంగారుచు మీ,వారిని మిమ్మును రేపు గ, దా రూపేర్పడఁగఁ జూచెదం గితవసుతా. భార. ఉద్యో. 4. 206.

7. కన్నె పిల్ల మెడలోఁ గట్టిన బంగారునాణెము.

ఉ. ... నేఁ, జేరక పూవుదీవియలచెంతనె నిల్చి లతాంగిరూపు క,న్నారఁగఁ జూచి వచ్చితి వివాహబురుహోంబక నీకుఁ దెల్పఁగన్... వసు. 2. 55.

ఇ. రూపగు, రూపడఁగు, రూపడఁచు, రూపర్చి, రూపఱు, రూపని, రూపార్చు, రూపాఱు, రూపించు, రూపుమాపు, రూపువిలాపించు, రూపుమాయు, రూపుసెడు.

రూపు(లు)మాపు. స. క్రి. (రూపుమాయు) 1. నశింపఁజేయు.

ఉ. బుద్ధులు సెప్పుచెల్ల వటుపోవిడు మెమ్మెయి నైన సౌఖ్యసం,సిద్ధి యొనర్చు నాకు సెడ సేసి నఁ దావము రూపుమాపు ... భార. విరా. 2. 76.

మ. .. దెందములోన ధర్మపటిమం ద ద్భూప సేనాంగద,ర్ప సముద్రేకము రూపుమాప,గలిత ప్రారంభులై రంతటన్. రాఘవ. 2. 20.

2. చంపు, మృగికొందించు.

మ. ... దుప్పులఁ నుగ్గునూచంబులై, పొలియం జేసి వరాహసంఘముల రూపుల్మాపి సింగం పుగుం,పుల నెల్లం దెగటార్చి...శుక. 1. 176.

రూపుమాపించే. స. క్రి. (రూపుమాయు.) నాశము చేయించు, చెడఁగొట్టించు.

వ. ... పౌండ్ర భూపాలుండు...స్వస్తిక సర్వతో భద్రనంద్యావర్తపిచ్ఛందకాదిహర్మ్య ప్రాసాద సౌధంబులు రూపుమాపించియు ... ఉ. హరి. 3. 36.

రూపుమాయు అ. క్రి. (రూపు+మాయు.) నశించు, చచ్చు.

ఉ. మ్రొగ్గడు వాహనంబులును మోములు వాడఁగ వాహనంబుల,న్డిగ్గి, తలంగు సైనికులు నేలకుఁ గష్టపుఁ జొప్పుసొప్పఁగన్, ద్రగ్గు నిడంబులుం గులముఁ దన్నుఁ దలంచి యెదిర్చి యొంటియై, మ్రగ్గెడువాఁడునై కురుధరావరు సైన్యము రూపుమాయఁగన్ భారి. కర్ణ. 2. 355.

రూపుసెడు. అ క్రి. (రూపు+సెడు.) నశించు, చెడు.

అ. అంత నిలక యమ్మహాబలు నిగ్రహింతుఁ, జేసి శత్రుబల విజృంభణంబు, రూపుసెడ హరింతు నేపున నావార,లెల్లఁ జూచి సంతసిల్ల ననుచు... రాఘ. 4. 197.

కం. ఏమిట ర. ,గుఁ బురుషుం, డేమిట రూపు సెడు నాకు నెఱిఁగింపుము తే,జోమహిత యనిన నతఁ డా,భూమిపతికి నిట్లనియె భూపప్రవరా ... భార. శాం. 5. 3.

రూప్యము. వం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. అందమైనది. మనోజ్ఞమైనది.

వి. అ. న. వెండి. 2 వెండినాణెము. 3. బంగారము.

రూప్యాధ్యక్షుడు. సం. వి. అ. పుం. టంకశాలకు యజమానుడు, కోశాధిపతి.

రూషకము. సం. వి. అ. పుం. వాసకవృక్షము. విశ. మిశ్రితము

రూషితము. సం. విశ. అ. ఆ. అ. 1. ధూళి మొ. వానిచే (ఖాయబడినది,) కప్పబడినది. 2. కఱకుగా చేయబడినది. 3. రత్నఖచితమైనది.

రె

రె అవ్య. ఆశ్చర్యార్థకమును వాక్యాలంకారమును అగు, నట్టి, బాపు మొదలగువాని కనుప్రయుక్తము.

గీ. మైకాటకు నుజల్వమందులం బెట్టేరు దీనిచేం గాటకలు చీఱునంటరె.... కలు. శ. 18.

చం. సద్వములయా రెమేలు పులి బాగురె మూర్ఛవ కంపితంబు బాపురె... ఉ. రా 6. 135.

రెంచే వి. (అనాదమునందు) రెండు (శ. ర.).

రెంజితుంజి క్రి. విశ. సంపూర్ణముగా, పూర్తిగా.

ద్వి. దేవహెచ్చరిక దైతేయారి యనుచు, కివిమై మున్న కట్టికవారు నడువ, వలరు శంఖధ్వను లడరంగ దైత్యకులవధూగర్భార్భకుల రెంజితుంజి, యటిమిటి మురువేప నావాద్య గతులం, గుబుచల నిడదలంగూడి వాయింప, సన్న యెలింగి యాసన్నకాళియలు, సన్నలోమగం గూడి ఒళిమంబూరింప .... ఆ. మ. శ. 5. 2. 41 పా. 14 పం.

రెంట. వి. (√రెండు.) 1. రెండగుట.

కం. తారెట్లట్లగ దమ్ముం, తేవ ముత్తెంపు సరులం పేడియచన్నుల్, లో రెంట బుడిపె ఆము. 5 23.

ఉ. బంటుతనంబు పెంపెసంగం బచ్చరి కారుమెక మెక్కు వెట్టి యా, యెు రిమైసయట్టి శివ యోగసముద్రము నాదు కోలలన్, రెంటలుచేసి శీఘ్రమున నిక్కముగాం జలికొండ కూతుపు, ట్టింటికి వెంట గౌరి చన నీకునితోం బఱతున్ సురాధిపా.... వీర. 2. 65.

2. (నీతి) ద్వైధీ భావము.

గీ. ... షడ్గుణములగుచుం, బేరుకొనంగాను వగు సంధివిగ్రహ, యనికి రెంట ననండన సుగ్ర మూర్తి .. అం. భా. 6. 169.

విశ. రెండర్థములు గలది (వాక్కు.)

గీ. భోగి సహవాస సంబంధములు భజించు, భువన భారం హస్తంబునం బోయుమనుచు, రెంట మాటల బలిం బ్రతారించినట్టి, దంభవామన మామనస్వాప ముడుపు. నైష. 8. 148

రెంటం ద్రాగుడు మెకము. వి. (రెంటం ద్రాగుడు + మెకము) ద్విపము, గజము

గీ. గాలితేజీమెకంబులు క్రోలుపులుల, కొదమ సింగములే రెంటం ద్రాగుడు మెకంబు, లల భ్ధా ధ్వజముని రాజనిలయమునకు, బలకరంబున జోడుల పగిదిం బొలిచె. రామా. 5. 51.

రెంటత్రాగుడు. (√రెంట.) వి. ద్విపము, గజము ఏనుగు.

సీ. రెంటత్రాగుడు చట్ట రెంటెంపుతాలుపు తల పువ్వు తండ్రిలో నిలుచు జియ్య ... ప్రబంధ. 1538

రెంటత్రాగుడుతిండి. వి. (రెంటత్రాగుడు + తిండి.) సింహము

క. ఒలమున కంటెను బ్రజ్ఞాబల మెక్కుడు గాదె బుద్ధిబలమునం జేర, చ్చలమునం గైడుప్ప శాలిగాం, దలం ద్రుంతుం జెండి రెంటం ద్రాగుడు పెండన్. వేం. పంచ. 1. 347

రెంటపేట వి. (రెండు + పేటలు.) జేములు (చి. ని.).

రెంటము వి. 1. రెంటెము, జమిలినూలిబట్ట.

ఉ, కుమ్ములు హాస్యవాహములు గుత్తపు సుగ్గడి

తంపుఁ దోఁపు రెంటముత్తెలు దట్టుపున్గు మృగ
నాభియుఁ జాఁదును నొసఁగె... క్రీడా. 46.

2 పార్శ్వమందలి కట్టు బట్టమడత, రొండి.

సీ. మృతమర్త్య రెంటావ నిడ్డఁజాలక నెత్రురంజిల్లు
వెనుపొట్టముంజివాని ... ఆము. 6. 19.

రెంటాడు స. క్రి. (రెంట + ఆడు.) ద్వివిధ
ముగాఁ బలుకు.

మ. భయముం దత్తరపాటు దైన్యమును దోఁపన్
స్వామి శ్రీరామ మీఁదయకుం బాత్రుఁడఁ
గానె యేమిటికి నిర్దాక్షిణ్య చిత్తుండవై, తి
యథార్థస్థితి రాక్షసుం డనియొ భక్తిం గొల్వ
లేదో హితక్రియలం దేమఱియుంటినో పలు
కులన్ రెంటాడి కావైతినో.
శ్రీరం మా. 2. 124.

రెంటెలము. వి. గెంటెలము. జంటనేఁతవస్త్రము.

సీ. పుటియల చౌకీలు పొలుపైన తలపాలు పన్నగ
విసఁటము బన్నసరము, ఒలుకుల బూది క్రొవ్వ
లవుల జవ్వాది వేలిమి మెకము పిసాళికుకిము,
చాఱలరెంటెలంబు సన్నంపు గెంటెలంబు భాను
పండులచాలు పసిఁడినూలు. వరాహ. 9. 88.

సీ. పులితోలు రెంటెలంబు వెలిపట్టు గెంటెలంబుఁ
గటిమండలంబున గరిమఁదనర ....
రుక్మాం. 1. 29.

సీ. పులుగురాయని చట్టుపలవన్నె నొరవట్టు
పలుంబట్టు జిలుఁగు రెంటెలంబుతోడ ...
ఆము, 1. 12. యయా. 4. 3.

రెండర. వి (రెండు + అర) రెండునర. సార్థ
ద్వయము.

ఉ. అర్ధమరేయిఁ బోయిరి శివాయని పల్కుచు
రెండరామడన్ ... కాళ. 4. 55.

సీ. రెండర యేఁట నొక్కండధిమాస మిల్లై
కిన యన్నెలలెల్లఁ గూర్చి కొవఁ బదు
మూఁడు హాయనములు దప్పక నిన్నటి తోడన
నిండె. ...భార. విరా 4. 232.

(ప్రాఁతప్రతి పా. రెండేఁడులరకు నొక్కండధి
మాసము. అని భా. ల. వ్యా. పా, రెండవ
యేఁట. ముద్రి. పా.)

రెండాడు. అ. క్రి. (రెండు + ఆడు.) 1. రెండు
మాటలాడు, అసత్యమాడు.

కం. నేలయు మదకము తేజము, గాలియు నాక
సము నెఱుఁగఁ గాఁచితి నాకై, కోలిదె
రెండాడఁగ నా, నాలుక మీ కులమువారి
నాలుక లటవే ? ద్వా. 5. 195.

2. నిందించు (ఎదురుచెప్పు, ప్రతిఘటించు.)

కం. రూఢిగ బిజ్జనదను రెండాడిన భూపతుల
శిరము లసిముఖమునఁ జెండాడుచుఁ గయ్యము
లిసవదె, యేడెన్నఁగఁ బొడిచె జయమహీ
వల్లభుఁడై.

(చూ. ఆ సా. ప. ప. 8.) కొణిదెన శాసనము.

రెండవసూతకము వి. (√రెండు) మృతా
శౌచము, మైల.

సీ. ఎట్టి చుట్టంబేని యింటఁగాఁతేర రెండవ
సూతకముఁ దెల్పి యవలఁ జొనుపు ...
పాండు. 4. 149.

రెండు. వ. బొ. ద్విశబ్దార్థకము.

(దీనికి వృత్తియందు హల్లు పరమగునపుడు ఇరు
ఇను అనువవియు, అచ్చు పరమగునపుడు ఈరు
అనునదియు, వికల్పముగా నాదేశములగును.
చూ. ఇరు, ఈరు. సమాసమున వర్ణవికారము
వైకల్పికముగానగు. బ. రెండ్లు, రెండులు.)

ఉ. కొండని వేడ్కతోఁ బసిఁడికొండ ధనార్థుల
కెల్లఁ బంచి యీఁకుండుట దాన ధారకుఁ
బయోనిధులై వ్యయింపఁగమి యీ, రెండవ
కీర్తులం దలధరించినవాఁడు ...
నైష. 1. 51.

మహాస్రగ్ధర. స్వనిలింపావాపదశాఖాశవదతలమిథ
స్తారలమ్యంబు లీ రెండును దీనుల్గాంచు నమ్మా
డుపులనె ... ఆము. 1. 58.

గీ. నాలుగింటను వెండియు నాలుగింట, రెంట
నై దింట మఱియును రెంట వేల్చి, యజ్ఞశీలు
రారాధించు నట్టి విష్ణుఁ, డిష్టదాయి ప్రసన్నుఁ
డయ్యెడును నాకు భార శాం. 4. 222.

కం... పెల్చనయే నమ్ముల నా రెంటిని ద్రెళ్లఁగ
నేసెఁ గడుఁగరిన హృదయుండై ...
భార. అను 5. 49.

కం. రెన్నెలలోన నాకుం, జెన్నొందఁ వధీవగాఁగఁ
జేయుఁడు .. భా. రా. సుం 204.

కం తనబిడ్డమధ్యమున జూచివఁ దలలేకున్న
వాఁడు చెల్లున రెన్నెల్లను ...
జై భా. 8. 100.

గీ. ఇంక రెన్నెళ్లు సూచి నీ వంకఁ దెగువ, గలుగ
కుంటి ప్రాలూళ్లు దలఁచి పోవ ...

వి. భేదము.

చ పతియుడ రెంటు లేక కులభామలు తారతఁ
జెట్టఁజైన న్మమ్మభిఁ జరియించు టొప్పు ....
భా. రా. అయో. 297.

రెండాఱుచేతుల జేఁడు = కుమారస్వామి.

మ. ... రెండాఱుచేతుల జేఁ డుండిన జెల్లు
టల్లు గనుమా దోషాచరగ్రామణీ ..
ఉ. రా. 3. 62.

రెంటికిఁ జెడిన రేవఁడు = ఉభయభ్రష్టుఁడు.

గీ. అనుదినము నిట్లు ప్రాతికూల్యము భజింపఁ,
జఁడికతమున మని బ్రహ్మచర్యనియమము
వదు గృహమేధి వర్తనమునకుఁ దొలఁగి, రెంటి
కిఁ జెడ్డ రేవని రీతి యయ్యె ...
జై. భా. 4. 87.

జ రెంట, రెంటఁద్రాగుడు మేకము, రెంట
ద్రాగుడు, రెంటద్రాగుడుతిండి, రెంట పేట,
రెంటాడు, రెండర, రెండాడు రెండవనూత
కంబు, రెండుదలచు.

రెండుదలఁచు. అ. క్రి. (రెండు + తలఁచు.) కపట
ముగాఁ బ్రవర్తించు.

సీ. వేదఘోషణలేని వీట నున్న యతండుఁ దలి
దండ్రులకు రెండుదలఁచు తతఁడు ...
జై. భా. 1. 86.

మ. తలయుం గోకయు వీడఁగాఁ బఱచి సంతా
పంబునం గాళికానిలయం బొక్కఁడ చొచ్చి
చచ్చిన సుతు వీక్షించి శ్రీవిష్ణుభక్తుఁ కున్
రెండుదలంచు ద్రోహులకు యుక్తుల్ గొల్చునే
యంచుఁ దద్బలిపీఠోపలపాత భగ్నశిరుఁడై
ప్రాణంబులం బాసివన్. జై. భా 8 112.

రెంబ = రెమ్మ. వి. ఉపశాఖ. (శ. ర.)

రెక్క. వి. 1. పక్షము

గీ. అతివ చన్నులు జక్కవలగుట కేమి, సంధి
యంతింత దండలచోయ నిగుడి, రెక్కకై
యుండ సొంపువఁ బిక్కటిల్లి, వలిపపయ్యెద
యను చిన్నివలను దగుల. (యయా. 4 43)

కం. గ్రక్కునఁ జని వ్రాలుదువో, రెక్కలుగట్టు
కొని దివిజరిపు మేడలపై .... ప్రభా. 4 86

ద్వి. రెండు హస్తము లెత్తి రెక్కలతోడి, కొండ
రివ్వన వచ్చు కొమరు దీపింప ...
రం రా. బాల. 27 పొ. దశా. 1. 14.

2. పక్షతి, రెక్కమొదలు.

సీ. .... రెక్కనాఁ బక్షతియగు ...
ఆం. భా. 2 99.

జ రెక్కచాఁపు, రెక్కతలుపు, రెక్కలతేజి
రెక్కపాయ.

రెక్కచాఁపు. వి. (రెక్క + చాఁపు.) అంతరీయోత్త
రీయముల జత. (చి ని.)

రెక్కతలుపు. వి. (రెక్క + తలుపు.) ద్వారమున
కిరుప్రక్కలనుండు రెండువలకలతో నేర్పఱచిన
తలుపు. (చి. ని., బౌ., వా.)

రెక్కలతేజి. వి. (రెక్కలు + తేజి.) గరుత్మంతుఁడు

ద్వి. శ్రీసతిపతుఁడైన శ్రీరంగశాయి, మెచ్చి
రెక్కలతేజిమీఁద సొంపారు, లచ్చితోఁగూడ
నుల్లము పల్లవింప, నారూఢుఁ డగుచు...
ద్వి. పరమ. 7. 494 పొ

రెక్కపాయ. వి. (రెక్క + పాయ) రివటపాయ. (చి. ని.).

రెకొ్కను. అ. క్రి. (రేకు + కొను) 1. వర్ధిల్లు.

... ములు మోచి రెకొ్కందమని నుమీ ... కరుల్ చాము గో రాడు మం డు ...
... 1. 72.

మ. అ... డవు ... పల్లవ ... పుం, బులుచే రెకొ్కని కొమ్మ యూర్పు ... ప్రోది ... దళమై నెక్కి ... వింద వముఁ ...
చంద్రా 3. 61.

2. రేఖుకొను. (శ. ర.)

... జబ్బునడి ... రెకొ్కనలేము *

రెకొ్కలుపు. స. క్రి. (√రెకొ్కను.) వర్ధిల్లఁ జేయు.

సీ. అని యాపగవారినైనఁ బ్రోవఁగఁ జాలి ... నైన రెకొ్కలుపఁ జాలి ...
చంద్రా. 4. 20.

రెకొ్కలు. వి. (√రెకొ్కను.) రెకొ్కనుట. (శ. ర.)

రెచ్చరించు.. స. క్రి. (రెచ్చు.) రెచ్చఁజేయు.

గీ. అడవిఁ దడవిల్లుఁ గైకొని యమ్ముఁ దొడిగి. ... మై వంచి నిను రెచ్చరించి మంచి, మెక ముఁ బడవేసి నిచ్చలు మెచ్చఁజేయు, నట్టి నాయకురాలిఁ జాయంగఁ దగునె ...
వాల్మీ. 2. 128.

రెచ్చించు. స. క్రి. (రెచ్చు.) రెచ్చరించు. (చి.ని.)

రెచ్చిల్లు(లు). అ. క్రి. (రెచ్చు.) విజృంభించు, చెలరేఁగు. (చి. ని.)

రెచ్చు. అ. క్రి. విజృంభించు.

గీ. మచ్చికలుచేసి డాయుచో రెచ్చిపాఱుఁ, జెలఁగి యగ్గారడంపుఁ బసిండిజింక ...
అచ్చ. రా. అర. 48.

రగడ. మోదు మోదుగపువ్వు రెచ్చెను, ముత్తు మున్నరకైక ముచ్చిరి... వాల్మీ. 3. 114.

సీ. త్యాగియైనట్టి సంతానంబులకు తెచ్చి గతితేమి పెట్టిన గడుసుఁదనము ష. చ. 2. 32.

జ: రెచ్చరించు, రెచ్చించు, రెచ్చిల్లు.

రెచ్చెల. వి. జేగడాలమారి. (శ. ర.)

రెట్ట[1]. వి. ... మము.

... దగ దొట్టఁ జని రెట్టఁ వడఁ గొట్టె నుడుపిధి బెళగున్న ... యణుజు ...
మను. 4. 58.

గీ. పవనమున నిండి వానల పవను ... రముపై గూళ్లు పెట్టిన ద్విజగణంబు, రెట్టలో నెత్తునడి యంకురించ శుక్రశిష్య ... రెక్కలలో చెట్లు మొలచె. శశా. 4. 28.

రెట్టఁబెట్టు = రెట్టవేయు. (పక్షి) మలవిసర్జనము చేయు.

ఆ. అచట రెట్టఁబెట్టి యరో్కదయముగాఁగఁ, దడయ కరిగెనంత దాని రెట్ట, శిలలసంధిఁ బొంద మొలచె నందొక నత్తఫూజఫలములోని బీజమొకఁడి కేయూర. 3. 45.

రెట్ట[2]. వి. 1. భుజము.

ద్వి. మఱుఁగుఁ జొచ్చిన ... కుమారుఁ, గుదికిలఁబడ రెట్ట గుదియించి ...
ద్వి. హా... ఉ. 201 ...

కం. అలి బెట్టిదంబు రాముమ, జనపతి చూడంగ సురుచి సవతికొడుకుఁ ... రెట్టఁబట్టి పొమ్మని, వెనుకకుఁ బడఁద్రోసి వీఁపు ద్రేసెం బెలుచన్. వి. పు. 2. 15.

గీ. అలుకచేనుండ బుగ్గ... సుకొని తిట్టి, తొడలు వడి రెట్టి కోదండ మునగఁ గట్టి, రెట్ట లెగఁబెట్టఁ బట్టించి జీవుమాపుఁ, గొట్టుబెట్టుగ సజ్జన కోల దెగను. హంస. 3. 141.

2. పక్షిరెక్క. (చూ. రెట్టకట్టు.)

జ. రెట్టకట్టు.

రెట్టకట్టు. వి. (రెట్ట[2]) రెక్కల యాకృతి విశేషము, రెక్కలకూర్పు.

సీ. వెడదనన్నపుటత్తె ట్రేళ్లబ్బు చెక్కిళ్లు రెట్ట
కట్టెదురికమిట్టబోర. ప్రబంధ. 191.

రెట్టి విశ. ద్విగుణము.

చం. పొరిఁబొరిఁ బ్రీతి రెట్టిగ నపూర్వవిలోకన
మాచరించు.. భార. విరా. 1. 209.

ఆ. ఖూని, యద్భుతంబు రెట్టియై జనింప.
హరి. పూ. 8. 192.

సీ. మైనిండు పాలీని మగ్గంపుఁ జికచకల్ బూది
పూఁతకు రెట్టపుట్టసేయ.. చంద్రా. 3. 89.

ఉదా రెండురెట్లు, మూఁడురెట్లు.

జ. రెట్టించు, రెట్టింపు. రెట్టితావుడు.

రెట్టించు అ క్రి. (√రెట్టి) ద్విగుణమగు, ఇను
మడించు

క. నిఃథూపఘాతపత్రి, ధ్వజకంకటఖండవేష్టితము
లైనకరు, వ్రజగాత్రశకలములు వారిజనాభ
కనుఁగొనంగ రెట్టించె వగల్
భార. స్త్రీ 2 53.

శా. శ్రీరమ్యాంఘ్రియుగంబు గింజుకొనుచుం
జెల్వంబు రెట్టింపఁగన్ ...
హరి. పూ. 5. 170.

కం. నిట్టూర్పులు దట్టచయ్యెను, గట్టులదొరకలిక
కలికికమ్నులయందున్, రెట్టించె ధవళ
కాంతులు, పట్టుగఁ గనుఱెప్పలలసభావముఁ
జెందెన్ జాహ్నవి. 1. 91.

స. క్రి. ద్విగుణము చేయు, ఇనుమడించు.

సి. తరువాత నదిమొదల్ దప్పక రెట్టించి ...
అప్ప. 4. 143.

వ. .. ఉత్కృతియందుఁ బుట్టిన సమవృత్త
సంఖ్య రెట్టించి ... అప్ప 4. 139. టీక.

రెట్టింపు విశ. (√రెట్టించు). ద్విగుణితము.

సీ. రెంటత్రాగుడు చట్ట రెట్టింపుతాలుపు తల
పువ్వు తండ్రిలో నిలుచుజియ్య.
ప్రబంధ. 153.

రెట్టితావుడు వి. (√రెట్టి.) ద్విపము, ఏనుఁగు.

వ. ... పదయుగనఖాంచలంబులఁ జంచంచ్చ
చూపుటంబుల రెట్టిత్రావుడు బొబ్బమెకము
దచ్చికాళ్ల మెకంబుల నిరీకించి కఱచుక
యుప్పరంబున కుప్పరం బెగసి మల నెలయేళ్ల
పులినతలంబుల వజ్జగా వజ్జగాఁజెందు గండ
భేరుండ కాండంబులును ప్రబంధ. 166.

సీ. ... చెలఁగి అంకెలువైచు వెలిగిబ్బ మావులో డా
వంక నొఅపొ మిటారితోడ, రెట్టిత్రావుడు
గాము చట్ట డువ్వలువతో ...

గీ యతునకు మ్రోల వారుఁడు ప్రత్యక్షవ య్యె.
శ్రీరం. మా. 4, 80.

రెట్టు. వి. ముతుకబట్టు. (శ ర.)

రెడి వి. రెడ్డి.

కం. చాలు విచారింపకుమని, యాలరి రెపెసాని
మగని వదలించి సుతుం,డాలును నీవును
నిచ్చోఁ, దాలిమి వసియింపుమని యతని
లాలించెన్. వేం. పంచ. 4, 453.

రెడ్డన. వి (రెడ్డి+అన[1]), రెడ్డన్న, రెడ్డి.

కం. ఈ రీతినుండి యొకనాఁ, డా రెడ్డన వసికిఁ
దలుగు లమరించుటకై, నారలు గావలెనని
పొరు,గూరికినై పోయి మట్టియాడలు
దేరన్. శుక. 2. 338.

రెడ్డి=రడ్డి. వి. (ఎత్వమునకు నిర్ధారిత ప్రయోగము
కన్పడలేదు.) కాఁపులలో నొక తెగవాఁడు,
గ్రామాధికారి.

గీ. దొడ్డయేశ్వర వివకోటరెడ్డి విభుల ...
కాశీ. 1. 24.

గీ. రెడ్డికొడుకైన యొకయెడ్డెబొడ్డిగీఁడు, పొల
ము దోఁకరి కాఱెనుబోతువంటి, వాఁడయో
దాని మగఁడఁట వాణిమగని, కెంత
చెడిపోయెనో బుద్ధి యెట్లుగూర్చె.
ఉ హరిశ్చ. 4. 12.

మ. . .మేఁ, కెరువుం గుంపటి మంచమెక్కి-రి
ప్రభుతై వ్రకాప్తి రెడ్లజ్జడిన్ ... అము. 4. 134.

గీ. అనిన నలఁతిగఁ గోల్పోక యతఁడు రెడ్డి, రాజుఁ గనునని... ఆము. 6. 83.

జ. రెడ్డర, రెడ్డిపాలవంకెలు, రెడ్డివంకెలు, రెడ్డివారి నానఁబ్రాలు.

రెడ్డికము. వి. కూర్చొనుటలోని భేదము. ముడుచుకొన్న యొకమకాలి తొడమీఁది మోఁకాలు మీఁదుగా ముడుచుకొన్న కుడికాలి పాదము మోపి, ఆ కాలిని వీఁపును వస్త్రముతో బిగించి కట్టుకొని కూర్చుండుట. ("రెడ్డిగము" అని శ. ర.).

వ. ... వలువకు రాజధానియైన మనోవతీ నగరంబు దనకు మణికిరీటంబుగా మెఱయు నగరాజంబునకు రెడ్డికంబునుం బోలె నొడ్డునం బదివేల యోజనంబులు పొడవున ముప్పదివేల యోజనంబులునై చుట్టి వచ్చి వియచ్చర ... ప్రవాళంబగు చక్రవాళంబున సూర్యాది గ్రహములు సంచరించు ... వరాహ. 10. 114.

రెడ్డిపాలవంకెలు. వి. బ. (√రెడ్డి) ధాన్యవిశేషము.

సీ. పచ్చపసల్ రెడ్డిపాలవంకెలు సుఖభోగులు పచ్చకర్పూరసరులు ... హంస. 4. 128.

రెడ్డివంకెలు. వి. బ. (√రెడ్డి.) ధాన్యవిశేషము.

వ. ... వసపుగన్నేర్లు గుత్తివంకపత్తులు రావి పూరాజనాలు పొన్నశ్రీరాజనాలు నివ్వరులు పీసకాపులు రెడ్డివంకెలు చౌలవరులు ఏగెమల్లెలు సుఖభోగులు ... ప్రబంధ. 112.

రెడ్డివారినానఁబ్రాలు. వి. (√రెడ్డి) ఒకానొక యోషధి (వృ. వి.). శ. ర. (కౌ., వా.)

రెపరెప వి. 1. నిప్పు మండుచుండగు ధ్వని కనుకరణము. 2. గాలి వీచుటయందగు ధ్వని కనుకరణము. (శ. ర.).

రెప్ప = ఱెప్ప. వి. నేత్రపక్ష్మము. (శ. ర.).

ఉ. అప్పుడు భీష్ముఁడేమి హృదయంబున నుమ్మలి కమ్ముఁ గూరఁగా, రెప్పటి చందముల్ విడిచి యెద్దెఱఁ దక్కిన చూడ్కుల దొండొరు, ఱెప్పలమాటునం బొలయ నీ సుతుపాలికి వచ్చు రాజులం,దివ్వు డతండు శాతనవదే యని కర్ణుఁ దలంచి రందఱున్.. భార. ద్రో. 1. 14.

ఉ. కోరిక ఱెప్పలెత్తుచును గొంకక నంచకె రెప్ప వ్రాల్చుచున్ ... శకు. 2. 276.

రెప్పము. విశే. పూర్ణము.

శా. ఆలోకించెదు శార్ఙ్గముక్తపటుజ్యాఘోషంబుచే నీ మొనల్, నేలం గూలఁగ ఫాలపాలికలతో నిండారు రక్తంబులన్, గ్రోలం గోలెఁ బిశాచజాలికలు గైకొన్నన్ మణిశ్రేణితోఁ, గ్రాలం బట్టిన వెండికోరల గతిన్ గప్పంబు రెప్పంబుగాన్. ఉ. హరి. 4. 195.

(శ. ర., వీరేశ. పా. వావిళ్ళపాఠము. కప్పంబు లొప్పంబుగాన్,)

రెపరెపమను. అ. క్రి. (జఠరాగ్ని.) మండు, ఆఁకలి యగు.

వ్యవ. వానికిఁ గడుపులో రెపరెప మనుచున్నది.

రెప్పాల. వి. వన్యవృక్షవిశేషము.

(పాదిరివంటి యాకులు గలది. దీని యాకు కారముగ నుండును. ఈ మ్రానిపలక దంతమువలె ధవళమై స్నిగ్ధమై యుండును. చి. ని.)

ద్వి. బోల [illegible] ములు [illegible] కుంజములుఁ, జాలమ్రాఁకులును రెప్పాల మ్రాఁకులును. ద్వి. పరమ. 2. 54 పా.

రెబ్బ. వి. రెమ్మ, ఉపశాఖ.

ఉదా. రెండు కఱివేఁప రెబ్బలు తెమ్ము.

సీ. రెమ్మ రెబ్బ రివట రివ్వ రెంగ చివ్వ ... అవనుపశాఖ చెలఁగు... ఆం. భా. 2. 37.

రెబ్బు. స. క్రి. సంహరించు, చంపు.

కం. ఉబ్బఁడు లిబ్బులు గలవని, రెబ్బఁడు రిపురాజుగాని రేఖలవఱరా,యబ్బఁడు. పరభామినికై, యబ్బఁడు శ్రీపాతకంబని యబ్బఁడు ధాత్రిన్. జకు. 1. 20.

సీ. పంచవన్నియలుడాలు వట్టించెనే రాజు వర వీర భద్రేభ పటలి రెమ్మ... బహు 1. 55.

రెమ్మ = రెంబ. వి. 1. కొమ్మ, ఉపశాఖ.

సీ. సురభిళశ్వసనంబు నెరపె క పరవల్లి గ్రుచ్చెఁ చాపులు సోఁకఁ గ్రోవిరెమ్మ... వసు. 1. 156.

సీ. గామితఫలములు ఘటియింప వేలుపుఱేఁడు పెంచిన చెట్టురెమ్మ కొమ్మ.... దశా. 3. 35.

ద్వి. కులుకుముద్దులగమ్మ గొజ్జంగిరెమ్మ ... సిం. 1. ఏకా., ఆం. భా. 2 37.

2. పూఱెకు, పుష్పదళము.

సీ. తేనియ వాప్పలు నూనియ జిగిఁజిమ్మ తమ్మి పూరెమ్మ దోదుమ్మి కత్తి... ఘటికా. 2. 25.

మ. తఱచు ర్వేయు నిఁకేల యూ తెలవ యూ దానిమ్మ పూరెమ్మ యా, నెటిఁ గప్రంపుట వంటి క్రొమ్మొగ్గలక... ఉచ్చ. రా. బాల. 139.

రెమ్ము స. క్రి. దృఢముగాఁ బట్టుకొను, ఒడిసిపట్టు.

ఉ. ఇగ్గెడు వెన్కకుం బయికి నీడ్చుచుఁ బైటఁ దొలంగఁజేయుఁ గే, లొగ్గకు రెమ్మి పోఁక ముడి యెయుప్పిసిఁ గ్రుంగుటి రెండుకొంగులున్, బిగ్గ సడంచుచున్ పడుచుపెట్టెడు ... నిజ వి 2 30.

ఉ. బల్మి ద స్వా పాపొములు స్వర్గగజంబుల మీఁద వాపఁగాఁ, వెలుగవె వాని కొం వె ద్రుక మొక్కలి రెమ్మి తెచ్చెన్, బిల్లున వెళ్ళుబో చకులు చిమ్ముచ గ్రోవిని చిమ్మి కైపడన్ ... సాంకే. 1. 71

గీ. రెమ్ముచును బొంచములు గూర్చి రెండు కడం, గలకి గళకత్తెరలు గట్టు టెటె గ కూడ, తిరుగఁ బడి కురుల లగరుల్ దీకొను గతి, నురిబి తలఁ దలఁ బాకించు నొకరి కొకరు. ప్రబంధ. 36.

సీ. కడవనంబుల రెమ్మి పెడమర్లుగాఁ జుట్టి గూమవో వడివీఁపుఁ గొట్టి కొట్టి ... వాల్మీకి. 2. 96.

సీ. కొదమసింగపుఁదోఁక కొనక్రొవ్వెఁ బిగిఁజుట్టి పడలక పడరెమ్మువాలు మగలు .. సానందో. 2. 53.

రెల్ల. వి. 1. ఎన్నులోపలిభాగము, కటిశైకదేశము.

సీ. అవనిపఁకము పొంకమటి దుఁదులన య్యె రెల్లు రెల్లుఅఁబువ్వు మొల్లమయ్యె.. పద్మ 9 2.6

సీ. కటిశైకదేశంబు గనుపట్టు రెల్ల నా... ఆం. భా. 2 27.

2. సిక్థకము, మెతుకు. (శ. ర.)

రేయి = రేయి. వి. రాత్రి.

చం. .... పూర్ణిమలఁ బికాళిఁ గుట్టుసుకు త్రికఁగఁగ థమ్మపుదాంవట్టు, శేషము రెయి మల్లికాళిర తి చక్రఁగఁ జేయకయుండ నిల్పు నా,యమ మఱునాఁటికిం గలుగ నాంతగళ చ్ఛవి గుంభితాక్షువుల్. అము. 5 150.

కం. ఈ తేజోనిధి కర్ణ్మమె, తాతిరినత్యాంబలిం- జెందరాము యనుచు ఖ,ద్యోతు రాయి సరుచి- వేయు వి,ధాత కరిం గడచి నిప్రతాసము తారి ప్రబంధ. 145.

గీ. అవని సురభామయును బోలె నద్దము రెఁ- పున్నమని వచ్చి కళంకాప్రసాటముగను, గరిగ నాకు నొసంగు శ్రీకంఠిసాధ్వి, ప్రమవ కొం- కింకు చాక్రొడ్ధిమమును మెఱయు... కుచేల. 1. 4

కం. రాయుల్యను ఎగలను వరపుఁ, గ్రయ్యలఁ గి వెడలిసి చంగవక మేనిఁ,లయల్ల ... పద్మ. 3. 15

(ఇట. రెయి + ఉను. అని పదచ్ఛేదము.)

జ. రాయివెల్లు.

రెయివెల్గు. వి. (రెయి + వెల్గు) చంద్రుఁడు.

చం నెల తెయివెల్గు చెంగలువనెచ్చెలి ... చంద్రుఁడగున్ మహేశ్వరా... ఆం. భా 1. 77.

రెల్ల. వి. 1. వరి. మొ. వాని యెన్నులో నొక భాగము. 2. మెతుకు. (శ. ర.)

రే

రే¹ = రేయి. (సం. రాత్రిః) రాత్రి, నిసి.

కం. పలుకులఁ బనిలేదీ రే, తలపెట్టకపోరువా
రుదగ్రతనేనుం, బలము మెఱయఁ జాంచా
లుఁడఁ, బోలియింపక కత్తళంబువుచ్చవరేంద్రా.
భార. ద్రో. 5 37.

కం. నా విని సుబలతనూజుఁడు, దేవా నీయాన
యేను దెల్లం బగ రే, యీనెంబె నెమ్మ
నమ్మున, భావించితి ననియె ....
భార. అర. 5. 262.

చం. ... బంగరుపుమేడల సోరణగండ్ల వెంట రే,
ల్పొనియెడు రిక్కమొత్తములు ...
నీలా. 1. 29.

ఉ. ... పంక్తికంధరుఁ డాత్మీయభుజాప్రతాపమును
జెప్పుచు మీఱఁగఁ బోరె వారితో, రేలు బగళ్లు
నాకనలి రేఁగి మొగిం బదిరెండు మాసముల్.
ఉ. రా. 3. 375.

జ. రేకంటు, రేగాము, రేచీకు, రేచీఁకటి.
రేజోతి, రేదొం, రేద్రిమ్మరి, రేద్రిమ్మరీఁడు,
రేపులుగు, రేమగఁడు, రేయెండ. రేయేలిక.
రేరా, రేరాచరేక, రేరాచజాయి, రేరాజు,
రేరాయఁడు, రేఱేఁడు, రేవగలు, రేవెలుఁగు,
రేవెలుఁగుతీవ, రేవెలుఁగుజాయి.

అవ్య. 1. ప్రశంసార్థకము

(బళి మొదలగు ప్రశంసార్థకశబ్దముల కనుప్రయు
క్తమై యుండును. కొన్నిపట్ల నట్లుకాకయు
నుండును.)

కం. ... ఒక్కొకటన, రెంటిం బొదువంగ వల
యు రే వెరవారఁన్... భార. అను. 1. 223.

2. సంతాపార్థకము.

కం. సైరింపరాని శోకము, కారణముగ నాదు
తనయ కాంతారములో, మారుతసఖు పాల్పడి
యెడు, జూ రే... దశకు. 3. 48.

ఉ. కొమ్మను వేలుకొమ్మ కడికుందనమీను సుమమ్మ
రెమ్మ రే... ప్రబంధ 700.

రేఁగు¹. అ. క్రి. 1. ఎగయు.

సీ. దూర్ణముక్కెక్కి మంగళ్లి అప్పలు రేఁగు వడు
వున గాలి నాడెడు నెఱులు ...
ఆము. 6. 17.

చం. గుణమున అస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ
గేలఁ దార భీషణముగ నుప్పతిల్లి రథసంబున
రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమార్గణనికరంబులొక్కట
నరాతిబలంబులఁ గప్ప ....
భార. విరా 5. 60.

గీ. రాజసంబున హస్త్యశ్వాంధపదాతి, పాద
ఘట్టన మేరువు మీదఁ బసిఁడి, ధూడిదలు
రేఁగ నొకనాఁడు దాడివెట్టి ...
వరాహ. 6. 129.

2. విజృంభించు, చెలరేగు

కం. ... గాంధారేయులు వెస నొక్కపెట్టు
రేఁగి యతనిపైఁ, గోయచి కవిసిన ...
భార. భీష్మ. 2. 100.

గీ. రాత్రి వచ్చెను జీఁకట్లు రాణమీఱె, మన్మ
థుఁడు రేఁగె నోదూతి మఱుఁగులేల, పూని
యున్నది నాబుద్ధి వానిమీఁదఁ, దగిన పనిఁ
జేయు మీ వేళఁ దాళలేను. గంధ. 173.

కం. ఆ పెనఁగ రేఁగి యట్లు, పాపాత్మకమగు
కిరాతబలము సమగ్రాటోపమునఁ గవిసి వివి
ధధనాపహరణ మాచరింప నారంభించెన్.
భార. మౌ. 184.

ఉ. రేఁగి చకోరదంపతులఁ దేల్చిన కల్మష
పంక మిందులోఁ, దోఁగినఁగాని పాయదని
తోయజబాంధవుఁ డిట్లు చేసెనో, నాఁగఁ
బ్రకాంతినొంది కిరణంబులు వేఁడిమి దక్కఁ
గైతవ్యముల్, గాఁగ రథాంగముల్ బెదరఁగా
నపారాంబుధిఁ జొచ్చెఁ బెంపరన్.
భోజరా 2. 98.

3. ఉబుకు, పైకివచ్చు.

చ. ... ... గోవుల పాదహతిన్ మహీతలం,
బవయముఁ గ్రుంగి మట్టవిని యప్పురిచుట్టువ
నూటఁ రేఁగి బో,రన వట జాలువాఱి వదులై
చను .. కు. సం 7. 655.

4. కోపించు, ఆగ్రహించు.

చం అని నను గుష్టి గ్రాఁడ నయన్ శపియించిన
రేఁగి రుప్పఖుల్, వనుచె శపింప నక్కట!
విచారవిహీనుఁడవై తివో తపం,బును బోలి
యుంచి తించుగయు బుద్ధిగమంగు భజింప
లేన . మార్కం. 5 29.

ఉ. . . వాఁడు రేఁగి మఱిపెట్టుడుఁ బెట్టనవంగ
మిట్టఁగూ,పెట్టుచు ... ఆము. 6. 70.

చ. అనిమిషునాడుఁ డిట్టి పనికై నను బంపెఁ ద
దీయ కార్య మే యక్షవునైనఁ జేసి వ్వాద
యంబున సంతసమందఁగందునో, ముని
వరు మోసపుచ్చుటకు ముందఱనీవ్వ నతండు
రేఁగి వెమ్మనముఁ గందునో వనుట మాలితి
వేని బలాఱగుదునో. చిత్ర. భార. 2. 11.

5. అతిని యుంచు, వృద్ధినొందు,

ఉ నుక్కువ రేఁగి నెయ్యపుఁ గుమారునిఁ
జ పుట కర్రాజ్మై, యకృటికంబు
వుట్టలకు కల్పన వచ్చి దవాని ..
హర. 2. 84.

కం. నాఁగఁ .. అరిలిచి రగిలిచి, [రేఁగగు రోఁగతి
యానుచ్చి గ్రోయుమఁ దోడ్తో, రేఁగెడు న ను
జానట,గాఁ గూర్చెను బగలెల్లఁ గడుఁ
జోద్యముగాన్. హరి. ఉ. 6. 167.

సీ. సుంయ చేపట్టిన కూరత్వములు రేఁగు నీచ
వర్గను పొందు నిందగొలుపు ... నీతి. 52.

ఉ. పర్వపుఁగాలముల్ జలదపఙ్క్తులతోఁ బవనంబు
రేఁగి యం,తర్పలనంబు సేతయు ...
హరి. పూ 5. 44.

6. (పుండు మొదలగునది) ఆఘాతాదులచే నుద్దీ
పితమగు.

వ్యవ. గోడ తగిలి కుఱుపు రేఁగినది.

జ. రేఁచు, రేఁచుకొను రేఁపు.

రేఁగు² = రేఁగి వి బదరీవృక్షము.

కం. న ... డి.భంగిని విహరింత
... జా,నుంగలి పాల రేగ
దంగేట్లఁగఁ గ్రొక్కుకొనుచుఁ దద్దయుభీతిన్.
క శా. 8.

న. .. ఘూర్ణమానంబులగు పరిగె పక్వ...
మేను రే గు గెము . మొదలగు పొదలన్
మనుచ. 1 ...

రేఁగుడు. జ. లింగపొట్ల (వృ వి.). (శ.ర

రేఁచు = రేపు. న. క్రి. (√ రేఁగు¹) 1. ఎగయు
జేయు, ఎగుఁగొట్టు.

సీ చలిగాలి బొండుమల్లెల పరాగము రేఁచి
నిబిడంబు సేయు వెన్నెలరనంబు .
మనుచ. 6. 17

సీ. సురగాలి దవదగ్ధతరుపర్ణతతి రేఁపఁ జావు
రాని డేగ పదువు దూఱ ... ఆము 2. 48.

2. చెదరఁగొట్టు,

చ ప్రకటమహీరుహాగ్రములు ప్రాఁకుచు జున్ను
లరేఁచి తేనె గో,పకులకుఁ బోయుచున్....
హరి. పూ. 5. 253.

ఆ. కాన జున్ను రేఁచి తేనియవమకొన్నఁ,
గ్రోలకున్న వాఁడు బేలఁగాఁడె . .
భా రా. యు. 108.

చ. ... వనంబున జున్ను రేఁచి తి,య్యని మధు
పానమెుల్లక యంబున నొండుల పాలు
సేయుదే ... భోజరా. 4. 242.

3. పురికొల్పు, ప్రేరేఁచు.

చ. తనభుజసత్వ మెక్కడ యథఃకృతదిక్కరి
విక్రమప్రవ,ర్తను వనుఁ దాఁకు టెక్కడ
విధాత కడుంజెడ రేఁచెనో సుమీ ...
కళా. 6 31.

సీ. పాటఁ బాటిగఁబాడి పరభృతమ్ముల రేఁచి

కూఁతలు వేయించెఁ గొమ్మ యొకతె ...
చంద్రా. 3. 97.

చ. ... ఉపాయపుఁ ద్రేలరి మాటలాడి ధీగుల
మదికైన నూఁక విరోధమొనర్చుచు నుంకు
రాజులఁ, దెలుపని రేఁగి తెచ్చి తలపెట్టు
వినోదపుఁ దీఁటవోవఁగన్ ...
హరి. పూ. 5. 92.

4. కోపింపఁజేయు.

చ. వినుమదె జంపనుఁ జెరుప వేచుట లెస్స
ప్రతాపభాషణంబున వెడనుల్లి కుట్టులను
బోలకుఁ వానిఁ గలఁగఁజేసి రేఁచిన దవ
పూర్వుదన్ ... భార. శాం. 3. 20.

సీ. ... సీకేమిటి వలనఁ దక్కు, వేల
చెక్కుమాటల నిల్లు వన్ను, రేఁచె దేనిచ్చు
వరము సంప్రీతిఁ గొనుము, పుత్రు జగదేక
విజయుఁ బొందితి గనుము. హరి. పూ. 9. 77.

5. అతిశయింపఁజేయు, ఉద్రేకింపఁజేయు.

సీ. అలయించఁబట్టి తెమ్మని కోర్కి రేఁచి నిబ్బ
రపుటీఁతల నీఁదిరగనేర్చె ..
ఉ. రా. 6. 94.

చం. ఒకపాలఁ దిండ తొయ్యలికి నొయ్యననవ్వుల
నాస రేఁచి యోపిక పదియిచ్చిరా నెదురు
వెట్టు .. చంద్రా. 1. 26.

6. పుట్టించు, కలిగించు.

చం. కుటిలకటాక్షవీక్షణముఁ గోమలనూత్నకపో
లరాగమున్, జటులనమంచితభ్రుకుటిసంవళ
నంబును జూచువేడుకన్, జిటిపొటరేఁచె రాజ
సరసీరుహనేత్రకు... నైష. 8. 42.

రేఁచు = రేఁచు. 1. ప్రేరించు.

కం. కర్ణుండు రేఁచిపెట్టఁగ, దుర్ణయపరులైన
శకుని దుశ్శాసను లీ,నిర్ణయమె మేలనఁగ నీ,
కర్ణములకు నించునెట్లు కార్యవచనముల్.
భార. ఉద్యో. 2. 248.

(ఇట పురికొల్పు అని యర్థము)

2. అతిశయింపఁజేయు.

సీ. పదిప్రశ్నములకైనఁ బ్రత్యుత్తరముఁ బొందఁ
జూచు పీనులకింపు రేఁచి పెట్ట ...
కవిక. 3. 223.

రేఁచుకొను స. క్రి. (రేఁచు + కొను, స్వార్థమున) అతిశయింపఁజేయు.

ఉ. కయ్యపువేడ్క రేఁచుకొని క్రమ్మెడు తమ్ము
దిరించి యేమియున్, డయ్యక కొంత సేపు
పెనుజాకను జేతుల బాఁటినిబ్బుచాఁ డెయ్యె
డఁ బోటిబంటులకు నెంతయుఁ గౌతుక
కారిగాఁడె ప్రియవయస్యనరేంద్రుతోఁ యని
కాస యొనర్చుట యుక్తి వెన్నఁగన్
ప్రభా. 2. 59.

రేఁకెము = రెంకెము. వి. జంటగాగుఱ్ఱపుటువ, జమిలి నేఁతపట్టు.

మ. ... మంచిముత్యాంపుబేరులు మైఖాగపురేఁ
కెముల్ పసిఁడితేరుల్ పల్లకుల్ పోనుగా,
నులువా చేసె యయాతికిం దఁడపులో
నుప్పొంగుచుం గూర్మితోన్. యయా. 5. 75.

రేఁపు = రేఁచు. స. క్రి. (√రేఁగు[1]). 1. రేఁగఁజేయు.

గీ. వృపుతలఁపు రేఁపె నపుడు మాఘపదపాంగ,
పాన మొనదేరిన యనంగశర మనంగ ...
రా. వి. 3. 129.

చం. గురునతిఁ గూడు రట్టువకుఁ గొంకని మోడు
వియోగి నీసము,తక్కరముల కీడుచూచుటకు
దర్పకు రేఁపెడు కుట్టు చేఁడు తె.మ్మెరలకుఁ
దోడు చిత్రగతి మిన్నులఁ బాఱెడు మాయ
లాడు పెన్నిరులను పోతుకాలుకొని యేర్పు
వెలుంగుల వీడు వీఁడువో, వరాహ. 4. 24.

2. పుండు మొదలగు వానిని ఆఘాతాదుల వలన నుద్దీపితము గావించు.

వ్యవ. కుఱుపు రేఁపకు.

3. వి. ప్రేరణము.

ఉ. ... నే, డీయెడ వానివచ్చునని యెంచక
యూరక పిట్ట రేఁపుచే, నీయవ కన్నుగాన కిపు
డిచ్చటవచ్చునె ... సారంగ. 2. 63.

రేక. వి. (సం. రేఖా.) 1. గీఱ, గీఁత.
సీ. తిగిరే లే క దిద్దిననొసలి నున్నెలిబూది
బొట్టు రంగుల నెలంగ ... సీతా. 1. 60.
కం. ఐలుంఠపదుదిరరకై, దొంచిన పెన్నీటి
రేఁకతొసెనిరవి యెంతలరునొ నిర్యత్నుం
కుమ. లోకరేఖావిభావి ఖలవల వగుచున్. కకు. 2. 35.
సీ. నడిముక్కుమీఁద నన్నపునాభిపాటుంబు నణుమ
మంపు కావినిమ పరేక ...
వైజ. 2. 54.
2. (కత్తిమొదలగు వాని) వాటు, క్షతి.
(చూ. రేకమోచు.)
3. నిరంతరపంక్తి, నడుమ నెడములేర యుండు
వ్యాతల వాడుల వరుస.
సీ. నెట్టెంబు నుష్టెన నెమ్మినిపించము దండ కొవ
రేక యెక్కించ గుడియరుండ ...
హరి. 6. 45.
గీ. రేయవఁగను రేఖయై రీతిగాంచు ...
అం. భా. 2. 84.
4. నాట్యగతిభేదము.
క. ఉయరొప్పు దృష్టియును నభినయముదుటు
దురమ్ము మోడ వయమున్నతి రేకయును
భ్రమణమ హరువున్, మెయిసిరి యవ
ఘనము మురివు మెలకువ యమరన్.
ప్రబంధ. 108.
5. సౌందర్యము.
సీ. అలకొకములజోక వశికింపఁదగు రేక గబ్బి
సిబ్బెపుటుబ్బుగుబ్బ లలర ...
చంద్రా. 2. 114.
గీ. .. త్రైలోక్యమోహకలిత శృంగారరస
మునఁ గరువుగట్టి, మదన రాజీవగర్భుఁడీ
సుదతిఁ జేసెఁ, గాక లేకున్నఁ గలదె యీ
రేక చెలికి. ఘటికా. 2. 87.
ఉ. ఆకడకంటిచూపు టొలు. పాయపరంజి
మెఱుంగుచెక్కు లా, చైకురచంచరీకరుచి
సంచితమేచకచాకచక్య మా, రాకసుధాంశు
రాక దెపరాకని రేక నిరాకరించు మో,
మాకుసుమంభత్భంభణ మయూరె యెయనికి
దానికే తగున్. రా. వి. ఉ. 7.
6. విలాసము.
ఉ. నాకవరాము గాక మదిరాక్షము పో గయి
సేయు జోకలన్, రేకల జిన్నఁ బొలచేరే
కలకంటుల ... కుమా. 2. 117.
7. విధము రీతి.
వ. ... పు యిమ్మల్ల గణికాము
గొందఱ్ముచ్చల జాసువ గాద్యుపేళ బొప్పు
చొక్కాకుల రేక ... ప్రబంధ.
ఉ. ... వల్లగల్పూపూ, జేమం నిగ్గులం జెనయు
రేకమ బ్రమ్మెను కిమ్మచీకటుల్ ...
ఉ. హరిశ్చ. 2. 134.
8. జాలు, తేపు.
వ్యప. పెండ్లికై చుట్టములకు రేక లంపుట
యాచారము.
ఱ. రేకచీరణము, రేకమోచు.
రేక². వి. శాటాకుదొప్ప. (వా.)
రేకంటు. వి. (రే + కంటు.) సూర్యుఁడు. (శ.రం.)
రేకచీరణము. వి. (రేక¹ + చీరణము.) రేకలు
తీర్చెడు చిన్నయులి. (శ. ర.)
రేకణము. సం. వి. న్. న. (రేకణన్.) యూ. రేక
ణస్సు, బంగారము.
రేకము. సం. వి. అ. పుం. 1. సందేహము,
సంశయము. 2. విరేచనము, కల్మషమును
బోఁగొట్టుట. 3. కప్పు.
రేకమోచే. అ. క్రి. (రేక¹ + మోచు.) కత్తి
మొదలగు వాని) వాట్లుతిను, దెబ్బతిను.
వ. ... ఒక్కించుక రేకమోవని వాయురస్థలం
బున నీకుచకుంకుమరేఖ లంటించి మీ వారికి
సూడు దీర్చి ... విజ. వి. 3. 158.
గీ. ఔర! పెండ్లికి నేఁగివట్లనికి నేఁగి, యతఁ
తంత్రంబుతివి యేటిలతమనుచు, రేక
మోవక గెల్చుట నీకెచెల్లు, సమర నిశ్శంక
రఘునాథ సాహసాంక. (విజ. వి. పీఠి. 40)

రేకలా. వి. (హిం. రెకా. మి శ్రా) ఒక విధమైన చిన్న పిరఁగి.

సీ. ఒక రేకలా దెబ్బ యుద్ధతారాతిరా'ప్రట కుటీరముల కంబములగదల్చె ... రంగా. 3 185

రేకు=ఱేకు వి. 1. పుష్పదళము.

సీ అలి కలభములు పైఁ దొలకించుతని రేకు అలకలఁ జిన్ని పువ్వై వెలుంగ ..కు. సం 9. 325.

సీ. చదలు గేదఁగి తూర్పుతునకొమ్మ నరవిరియై కానుపించు పూరేకు లనఁగ ... పారి 2 38.

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనము దెచ్చి యమ్మనఁ బెట్టిన ట్లుందమొంది. ... శార విరా. 2 52

సీ. రేకులన్నియు విచ్చి రేయొంద జిగిరిండి కర ముప్పు తెల్లదామరల కంటె ... భా. రా. అర. 1. 135.

సీ. రేరాచ గేదంగిరేకు క్రొవ్వెదతోడ వెట్టకన్ జేగురుబొట్టుతోడ... పాంచా 3. 76.

2. దళము, ఆకు.

గీ. కనములచోఁదకమ్ములఁ గడిగి వార్చి, తులసి రేకులు సేవించి కటుకుఁ బచ్చడాలు తిన్నె వసించి... ఘటికా. 2. 17

3. బంగారు మున్నగువాని తగడు.

కం. కాకున్నఁ గెంపు వెన్నెల, రేకులవలెఁ బలువ గ్రుమ్మరించునె తల్లీ, యూ కారుమంట లిటు లన్ నీకు న్నీమహిమఁ జూప నేఁబని వింటిన్, రామా. 7. 5.

4 దుప్పటిగాఁ గూర్పని వస్త్రము.

సీ. ... దుప్పటి యోాను హాసావళి దువ్వల్వ వీణము దుప్పటమన ... గీ. వనియె కూర్పనిచో రేకులనఁగ వెలయు ... అం. భా. 2. 156.

జ. రెక్కొను, రెక్కలుపు. రెక్కలు, రేకుమడగు, రేకుమణఁగించు, రేకుమణఁచు, రేకెత్తు.

రేకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిమ్నజాతివాఁడు, నీచ జాతివాఁడు.

రేకుమడ(ణ)ఁగు = (రేకు+మణఁగు.) అ. క్రి. అణఁగు.

సీ. అడిదంబుచే రేకుమడఁగఁ గొట్టిన వికాసము దక్కి కడుస్రుక్కి జరిగెఁ గుముదుఁడు . . కళా. 4. 101.

రేకుమణఁగించు న. క్రి. (√రేకుమణఁగు) మణఁగఁ జేయు, మణఁగించు.

సీ. గురుకరంబుల భవత్కువలయంబును రేకు మణఁగించు ప్రభునగల్ మాన్పికొనుటొ ... రావి 4 49.

ద్వి. మలయు నంపఁగిరేకు మణఁగించి సొంపు, గిలుకాడి తిలకంబు క్రియఁ బొల్చు నాన ... అ. మ క. 2. 108 పా. 15 పం.

రేకుమణ(డ)ఁచు. న. క్రి. (√రేకుమణఁగు.) 1. అణఁగద్రొక్కు, మణఁగిచు.

సీ. భ్రమరపంక్తులవేఁటఁ బరిహరింపకయున్న భ్రమానినంపఁగిరేకు మణఁచఁ దగదె ... భాను 2. 61.

ఉ. లంచముఁబట్టు నంచలబలంగముచే వడలంగ బంగరుం, గొంచెముగాని మేనితళుకుల్ బెళుకుల్ జరింపఁ జూపులున్. మించులఁ గుంచు మోము రజనీవిటు గుప్పనఁ దప్పఁ బెంపుమన్, సంచపు రేకుమడఁచంగమ నంగన నక్కుఁ జెక్కులున్. రా. వి. 4. 9.

2. చంపు, సంహరించు

పీ. తముఁ బిల్చినప్పుడ, విని లోనుపడెనంచుమకరంబు కరిరేకు మడచునొక్క, విభుఁడ కల్గిన మొఱ వినఁడె లేఁడని దంతిజడిసి ప్రాణములేడ విడుచు నొక్క ... వాల్మీకి. 1 100.

ఉ. యాదవవార్ధి వెల్లివిరియన్ మఱియాఁగెడు పాటి వీరుఁడి, మ్మేదిని నెవ్వఁ డిందులకు మీరలు గావలె నేమె చాలమే, పోదుమె కట్టి తెత్తుమె బుభుప్రభునందనుఁ డెంతవాని తంద్రె దురమం దెదిర్చినమ రేకు మడంతుము మాట లేఁటికిన్. విజ. వి. 3 165.

రేకెత్తు = రేకెత్తు. అ. క్రి. (రేకు + ఎత్తు) వర్ధిల్లు.

గీ పెంపు సెదెమ దామరతంపరయ్యెఁ, బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె బలిసెఁ బెరిగె, వనఁగ రేకెత్తె ననఁగఁ జెల్లయ్యె వృద్ధిఁ, బొందె ననుటకు. ఆం. శే 5.

రేఖ సం. వి ఆ స్త్రీ 1 గీఁటు. గీత. 2. పాణి పాదతలముల యందలి గీఁత. 3. కొద్దిభాగము, గీఁతంతమేం 4 వరుస 5. లంకాపురమునుండి యుజ్జయినిమార్గమున మేరువు వఱకు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తలు గీసిన మొదటి లేక ముఖ్యమైన రేఖ. 6 మోసము, వంచన 7. ఆభోగము, వైశాల్యము 8. మార్గము త్రోవ. 9. రీతి, విధము.

(ఈ యర్థమున తెనుఁగుననే ప్రయోగము కన్పడుచున్నది.

మ. జననీ తుష్కర గర్భగోళముననే సర్వజ్ఞుఁడై ప్రజ్ఞచే, ఘనతం బొల్చెను దత్పరాశరుని రేఖన్ భూరవైరాగ్యబో, ధనిరూఢిన్ శుకయోగిచంద్రమున నందంబందెఁ దా నెన్నఁడే, జననంబొందెనతం డదే మొదలుగా సర్వంసహామండలిన్. విప్ర. 1 76.

మ మనుజుం డొక్కఁడఁ జాటులంబడుట సామ్రాజ్యంబు గైకొంటనుం, గనుఁ దా నేర్పరిచేతి కందుకము రేఖన్ బెక్కు చందంబులన్. ... నా. పంచ. 2. 156.

సీ. భరతుని లాగునఁ బరశురామునిభాతి రంతి దేవునిభంగి రాముగరిమ,నంగుని రేఖ యయాతి భావంబునఁ బృథువిధంబున భగీరథుని మాడ్కి ... విక్ర. 2. 69, వసు. 6. 6

రేఖగొను వి అ క్రి. (రేఖ + కొను.) గీఁతల చేత గుఱుతులు పెట్టుకొను

ఉ అత్తనుమధ్యరూపు కడు నందముగాఁ గుసుమాయుధుండు నా,చిత్తమునందు రేఖగొని చిత్రము వ్రాసెనొ ... కు. సం 6. 825.

రేఖాగణితము సం. వి. అ. న. క్షేత్రగణితము.

రేఖానులు, వి. బ. (హిం. రేఖాన = మెట్ట భూమి) ఒకదేనుసు మెట్టధాన్యము.

వ. ... కటకసరులు రత్నసరులు జీనిసరులు రాయసరులు పచ్చడినసరులు గండసరులును వడ్డిగంద్రలు రేఖానులు కాంభోదులు మదనసరులు ... ప్రబంధ 112.

రేగడ = రేవడ వి రేగడి, బంకమన్ను. (శ ర.)

రేగడి = రేవడి. వి. ఇ. బంకమన్ను.

గీ. పంకమునగొరిజ దిగఁబడఁ బఱవలేవు, మన్ను లివ్వేళ రేగడిమన్నులందు... మను చ. 4. 20.

జ. రేగడిదూల.

రేగడిదూల. వి. (√రేగడి) ఒకానొకవృక్షము, కచ్చుర (వృ. వి). (శ. ర.)

రేగాము. వి. (రే[1] + గాము.) రాక్షసుఁడు, పిశాచరుఁడు

పి సనవాగ్నిశిఖలతో దివిఁ బ్రాఁకె రేగాము కఱకు జుంజుఱువెంట్రుకల కెడంగు... ఉ. రా. 1. 83.

రేచకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. కల్మషము పోఁగొట్టునది. 2. బేదిచేయునది, విరేచన కారియైనది.

వి. అ. పుం. 1. ఊపిరి విడుచుట, ఒక్క ముక్కురంధ్రము ద్వారా యూపిరి విడుచుట. (పూరకము, కుంభకము, రేచకము.) 1. చిమ్మనగొట్టము, పిచికారు 3 సురేకారము, పెట్లుప్పు. 4. జయపాలవృక్షము. 5. తిలకము (వృ వి.).

న. 1. బేదిమందు, విరేచనౌషధము. 2. కంగుష్ఠము.

రేచకి సం వి. ఈ స్త్రీ. కరకచెట్టు.

సీ. నెత్తిఁ దంగేడాకు మెత్తి రేచకి నిమ్మపంటి పుల్పువ నూటి పట్టువెట్టి ... కాశ. 3. 110.

రేచన. సం. వి అ. స్త్రీ. 1. ఊపిరి. విడుచుట. 2. బేదియగుట, విరేచనములగుట. 3. విసర్జించుట, నిస్సారణము.

రేచనక. సం. వి. అ. స్త్రీ 1 శ్వేతత్రివృత్తు (వృ. వి.).
2. కాంపిల్లము (వృ. వి.) (వాచ.)

రేచనకము. సం. వి. అ. పుం. 1. కాంపిల్యము రోచని (వృ. వి.). 2. దంతీవృక్షము, జేపాళము (వృ. వి.). 3. కాలా...కము (వృ. వి.) (వాచ.)

రేచనకము. సం. వి. అ. న. రేచన.

రేచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. కాంపిల్యము, రోచని. (వృ. వి.) 2. అంకోలము, ఊడుగు. (వృ. వి.)

రేచించు. సం. అ. క్రి. ఊపిరివిడుచు.

కం. ప్రాణమునిలింపవర్వరియై, కటిముఖిఁ బూరించి
ప్రాణి యానందముతో, వసుమగఁ జేసిన
...ము, కలిణి రేచింపవలయుఁ గ్రమముగ
నె డున్. వేం మా. 3. 119.

సం. క్రి. పొంబదోలు.

మ. వెలితోఁ గన్పడు నాముకూరనితతిన్ వేమాఱు
రేచించి యి ముక్కుల పచ్చిత్సుఖ రూపత్త్వము
మక్కు బూరించి యామీఁద నిశ్చలమై తన్మ
యమై తగన్మనము వత్రాంతంబు గుంభించినన్,
స్వసాప్పన్ సుఖ వేద్యమై తనరు ప్రాణా
యామ యోగంబగున్.

సీతారా. 3. 163.

రేచితము. సం. వి. అ. న. వంకరలేక వేగముగాఁ బోవుట యశ్వధారావిశేషము, గుఱ్ఱపుదౌడు.

రేచీకు¹. వి. (రే¹ + చీకు) రాత్రి కన్నులు కన్పడనిది

సీ. కడఁతి చూపులతోడఁ బాటనవచ్చునే
రేచీకులైన నీరేరుహాములు ... తపతీ. 2.17.

రేచీకు². వి. (రేపు+చీకు.) కేవలాంధుఁడు.

ద్వి. రెండుగన్నులులేని రేచీకుచేత, ముందు దర్పణ
మట్టు లుపదేశహీను, శివపూజంబులు
చింతింప ... ప్రభులిం. 2. 46 పా.ర్ప పం.

రేచీకటి. వి. (రే¹+చీకటి.) రాత్రి కన్నులు కన్పడని నేత్రరోగవిశేషము, నిశాంధ్యము.

కం. తమ్మాకు రెండుపట్టలు, కుమ్మి యగాతీరము
లను గూర్చి వడిచి చా. రొమ్ముల్గ గ్రదిసినం
బులుగొనఁ, బమ్మిన రేచీకటిపిల్లఁ బాయున్వే
గన్. చిక (చి. ని.)

రేజోతి. వి. (రే¹+ జోతి) చంద్రుఁడు.

సీ. పొడిమగజా చందు గొడిగె నంటినజాతి రేజోతి
జాగోడ జాజటాకు... ఘటికా. 2 66.

సీ. కెలన రేజోతిరాచలువతిన్నియపొంతఁ బరు
వంపు పూలచప్పరము పన్ని ... ప్రబంధ. 241.

రేటి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. సహిన్నరటిలము, అగ్ని వలన గలుగు ధ్వని. 2 స యుక్తోత్కృట మగు వాక్కు 3. తిత్రిణీము (వృ. వి.). 4. స్పృహా. 5. కాంతి 6. ...(కే. ని.).

రేణము. వి. మిక్కిలి చిన్నదూడ పేఁడ.

వ. ... మొదవుల నోరి మురువులుం బెయ్యల
రేణంబులుం బాలకుండల మదలు నున్.
హరి. పూ. 5. 142.

ఉ. దోసెడుకొంపలోఁ బసుల త్రొక్కుడి మంద మూ
దూడరేణమున్, బాసిన వరటకంబు ..శ్రీనా
థుని చాటువు.

రేణి¹. వి. ఉపయోగము. (రేణికివచ్చు=ఉపయోగ పడు, పనికివచ్చు.)

శా. దావ న్రేణికిరాక తండులల రంప త్తావృగీ
శత్రిక్కీ, లానేకాదుగధుక్కుచాకచిముక్త త్వాల
కల్యాణమణి, శ్రీనే తోడ్తమొప్పఁ దూటి
విజయశ్రీఁ బెండ్లియై వత్తుఁగా, కేవంచుం
జోరఁగా హారుం డెటుఁగిపోయెం బోయినం
గ్రమ్మకవ్. కకు. 5. 98.

రేణి². వి. ఒకానొక చెట్టు.

సీ. వేరుపనస గుత్తివెట్టి వారువ రేలపనస కరక
కొమ్మిర పలుకరేణి ... హంస. 4. 11.

రేణుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. జమదగ్ని యొక్క భార్య, పరశురాముని తల్లి. 2. ఒక దినుసు మందు పదార్థము, గంధద్రవ్యవిశేషము.

రేణురూషితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దుమ్ముచే మలినమైనది, దుమ్ముపడినది.

వి. అ. పుం. గార్దభము, గాడిదె.

రేణువాసము. సం. వి.అ పుం. భ్రమరము. తుమ్మెద. (విల్యమ్సు.)

రేణువు. సం. వి. ఉ పుం. 1. దుమ్ము, ఇసుక మొదలగువాని యణువు. 2. పుప్పొడి, పుష్ప పరాగము. 3 స్త్రీ గంధద్రవ్య విశేషము, రేణుక (వ్యా. వి.).

రేణుసారకము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

రేణుసారము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

రేతజ. సం. వి. ఆ స్త్రీ ఇసుక.

రేతము. సం. వి. అ న. రేతస్సు.

రేతస్సు. సం. వి. స్. న. 1. ఇంద్రియము పురుష వీర్యము. 2. జలము, నీరు. (కే. ని.) 3. పాదరసము.

రేతిరి = రాతిరి. వి. (సం రాత్రి) రాత్రి, నిశి.

ఉ. ...దూతి యా. రేతిరిఁ బోయి చీఁ నగరిప్రతి రథ్యముమనంగొనర్చి నం, జాతకుతూహలుం డగుచు జారుఁడు దత్పదనంబుఁ జెందఁగన్.
వేం. పంచ. 4. 271.

కం. ప్రాతఃకాంముదాఁ దర, రేతిరి యేతెంచి వేఁడ తేఁనక కఁడన్, ఖిత్తై కలంత యొనఁగితిఁ, జెరులు దుబుష్కొనియుంట శివుఁడే యొఱుఁ గున్.
శేష. 3. 256.

(అరరేతిరి = అర్ధరాత్రము.)

సీ. రెయి రేయి రాతిరి రేతి రవంగను రజని పొల్చును.
ఆం. భా. 1. 94.

రేత్యము. సం. వి. అ. న. కంచు. (విల్యమ్సు.)

రేత్రము సం. అ. న. 1. ఇంద్రియము, శుక్రము, 2. పాదరసము. 3. అమృతము. 4 పరిమళముగల పొడి, 5. సూతకము, జాతాశౌచము.

రేదొర వి. (రే¹+దొర.) నిశాపతి, చంద్రుఁడు

కం. రేదొర మొగమున కెన చిగు, రేదొరపల్వలిక్కి తోడ నిఱిగుబ్బ లయా, రే తొరయున్ జక్క వకవఁ, కైకలివలు వెన్న కలుదసడఁజెఱిఁ దరమే.
అప్పరా. వాల. 136.

సీ. తొలి సేఁదాల్పు రేపొర విడియుంప నిర్మించిన మగజాఁమేఁడ యనఁగ ...
ఉ. రా. 1. 120.

సీ. నిండు రేపొరఁ గేరు నెమ్మోము ...
సమీ. 3. 6.

రేత్రిమ్మరి. వి. (రే¹+త్రిమ్మరి) రాత్రించరుఁడు, రాక్షసుఁడు.

ఉ. కొమ్ముత్రలుఁ దోఁక లేక జతగూడెను నీకు వృషాఖ్య యింద్ర రే, త్రిమ్మరి దొమ్మి కయ్య మున దిట్టతనం బెఱి పూరిమేటితో ...
వసా, 2. 42.

(అగస్త్యవర్ణనము.)

సీ. వెడమాయ లడరించు గనుసు రేత్రిమ్మరి పొంచి యెవ్వానికి భోజన బు ...
సమీ. 1 31, సౌ. 1. 5.

రేత్రిమ్మరీఁడు వి. (రేత్రిమ్మరి + ఈఁడు, ప్రార్థమున.) 1. నిశాచరుఁడు, రాక్షసుఁడు (శ. ర.) 2. నిరృతి.

ఆ. మూలఱేఁడు సోకుమూకలఱేఁడు రే. త్రిమ్మరీఁడు ... అన గను, నిరృతి పేళ్లు చెల్లు.
ఆ. నం. దేవ. 20.

రేనాఁడు. వి. దేశవిశేషము.

క. వెనాఁడు వేఁగినాఁడును బలు, గులనాఁ డ్పాకనాఁడు పాత్తపినాఁడున్. గలముఠికి నాఁడు రేనాఁ, డలయక గనుఁగొంటి వచటి యబలలఁ గంటిన్.
హంస. 1. 53.

రేను = రేఁగు². వి. (దీని 'ను' వర్ణమునకు ఏక త్వమున వికల్పముగాను, బహుత్వమున నిత్యము గాను బిందుపూర్వక 'గు' వర్ణము ఆదేశమగును.) వృక్షవిశేషము. బదరీవృక్షము.

సీ. పొన్న బొట్టుగు పోఁక పొగడ దాడిమ మిప్ప గుముడిందు గురువింద గోను రేను ...
వేం, పంచ, 4. 522.

రేపకడ. వి. (రేపు + కడ.) ప్రాతఃకాలము. (వ్యుత్పత్తి) వర్ణవికారము.

గీ. రేపకడయును బగలును మాపు వరుస. వర్ణ ధర్మకామంబుల నాచరింపవలయు ...
భార. అను. 2. 45.

కం. రేపకడ గోవుపంచిత, మేపురుషుం డెవ్వఁడైన నెప్పుడు నియమం, బోపి తలఁజల్లు కొని పాపముచెడుఁ బుణ్యలోకఫలము గ్గలుగున్.
విజ్ఞా. ప్రా. 58.

• . . ఆరేయి గడిపి. ఱ. రేపకడవలేచి పాపవినాశన, తీర్థమునకు నేగి పార్థివుండు..
ద్వా 7. 131.

రేపము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. నింద్య మైనది, నీచమైనది 2. కఠినమైనది, క్రూరమైనది, 3 కృపణమైనది.

రేపస్సు. సం. విణ. (స్.) 1. నీచమైనది. 2. దుష్టమైనది, చెడ్డది. 3. కృపణమైనది. 4. క్రూరమైనది, ఆరణ్యమైనది.

రేపాడి వి. (రేపు + ఆడి. స్వార్థమున) ప్రభాతము, ప్రాతఃకాలము.

కం. రేపాడి లేచి నియమము, దీపింపఁగ స్నానవిధులు దీర్చి రమేశున్, గోపాలుని జాగరణము. చూపట్టఁగఁ బూజసేయ సుగతి లభించున్.
శేష. 4. 9.

సీ ... జీమూత డంబరంబేచె మధ్యందినంబుల రేపాడి చినికె దుషారంబు దివదివంబు ...
కాళ. 3. 149.

రేపు. వి. దే. అవ్య. 1. ఎల్లి, మఱునటి దినము, నేఁటితరువాతిదినము.

మ. వరుసం దెల్లముగాఁగ నీవడుగుమే వత్తున్ స్నానైన్యుండనై, పురసంరోధమొనర్చ రేప కడఁగం బూరింపు ముత్సాహతన్ ...
హరి. ఉ. 1. 13.

మ తలమే బ్రహ్మకునైన నీపగమహత్త్వం బెన్న నేని యెయ్యడం, గల చోద్యంబులు రేపు గన్గొనియెదన్ . మనుచ. 2, 12.

చం. అని కొనియాడి విశ్వభువనైకధురంధర నేఁడు రేపు నీ, వనితయు నీవు నిచ్చట వశ్యము మజ్జన భోజనాది పూ, జనములు గైకొనవ్వలయు ...
పారి 3. 39.

2. ఆచిరభావికాలము, భావికాలము, ముందు.

మ. ఇదిగో రేపె తపఃప్రభావమున వాణీశాను మెప్పించి మీ, పదముల్ గైకొన మన్న వాఁడు విజితప్రత్యర్థి సామాన్యుడే ... దశా. 4. 57.

శా. నీపుత్రుం డితఁడంచు దుఃఖపడె దెంతే దేహమో, జీవుఁడో, నీపుత్రుం డిట దేహమాత్రమని యంతేఁగాదు జీవుండనన్, నీపుత్రుండిపు డైనఁ గర్మగతినొం దేఁబూర్వముం బుట్టఁడో, రేపుం బుట్టఁడొ యింక నెవ్వరికిఁ బుత్రీభావ మాద్యంబగున్. దశా. 4. 10.

3. పగలు, దివాభాగము.

గీ. కలుగు నూఱేండ్లలో వర్షకాల మపహరించు నిద్రయె యానిద్ర రేపు మాపు, మాని యుండిన జాడ్యంబు మేనఁబొడము ...
దశా. 2. 133.

ఉ. ఆపుటభేద వేంద్రదవృషదావళి కల్పితగోపురాళి పై, నేపున మాపు రేపుఁ జను నిందుదివేంద్రులఁ బర్వఁ దద్ద్యుతుల్, బాపురె పీనికిన్ గ్రహణబాధ యపర్వములందు నేక్రియం, బ్రాపితమయ్యె నంచు మది భ్రాంతివహింతురు తాంత్రికోత్తముల్. హంస. 1. 163.

ఉ. ఈపృథివీధరంబున నిభేంద్రకటోదితదానధారలై, ద్వీపవతీతరంగతట విస్ఫుటశైవల కందళంబులై, తాపసబాలికాశ్రవణదత్తయవాంకురభూషణంబులై, రేపు దమంబు నేయు శబరీ శబరీ నిబిరీస నీలిమల్ .
వా డు ?. 178.

4. ప్రాతఃకాలము.

చ. అమలనివాతసౌధములయందు మనోజ్ఞమరాళతూలతల్పముల శయించి రేపులు శుభస్థితి మాగధసూత గీతనాదముల బ్రమోదముం బొరయు ధర్మసుతుండె కఠోర భూమిభాగమున శయించి, మేల్కొను సృగాలనినాదవికీర్ణకర్ణుడై. భార అర. 5. 329..

ఉ. ... గోకుల మిల్లిలు దప్పకుండ లక్ష్మీపతి గ్రుమ్మరున్ గడియపేపువ రేపువ నిచ్చనిచ్చలున్ ... ... హరి. పూ. 5. 200

సీ. అరుణోదయమున శౌచాదు లన్నియుఁ దీర్చి వరుస రేపటి సంధ్య వార్చవలయు ...

విజ్ఞా. ఆచా. 63.

గీ. ఎల్లి చేయుపనులు నేఁడ యింతి మాపొవర్చు పని రేప చేయుట నా మతంబు...

భార. అను. 5. 238.

జ. రేచీకు^{2}, రేపకడ, రేపాడి, రేయెండ^{2}.

రేపులుఁగు. వి. (రే^{1} + పులుఁగు.) చకోరము, వెన్నెల పులుఁగు.

వ. ... తమతమ మదతులఁ గవఁగూడి యెదుర్కొను రేపులుఁగు కొలము లెదురెక్కు సమానవతికమీన వితానంబులును ...

చంద్రికా. 4. 107

రేఫము. సం. విశ. (అ. అ. అ.) నీచమైనది, నింద్యమైనది.

వి. అ. పుం. 'ర' యనెడి అక్షరము.

రేఫస్సు. సం. విశ. = రేపస్సు

రేమగఁడు. వి. (రే1 + మగఁడు.) నిశాపతి, చంద్రుఁడు.

చ. చలువవెలుంగు రేమగఁడు జక్కవ వెన్నెలి కోడుకోడె ... ... చందమామ కదునింగిఁ జెలంగి వెలింగె నెంతయున్.

రామా. 2. 95.

చ. చలువలొసంగి వేడుక పొసంగ మెఱుంగు పరంగిపీట వన్నెలఁతలు రాచరేమగని నిల్పికురుల్ తడియార్చి గోళులం, గలయఁగ దువ్వుచున్ వహ్నాయలు గానిగ వైచి మెఱుంగు ముత్యమున్, గులికెడు జాసికంబు దగఁ గట్టి రుమాలువు గట్టి రంతటన్.

కువల. ౬. 91

(రాచరేమగఁడు = రాజశ్రేష్ఠుఁడు. అని భావము.)

రేమిడి వి ఒక జాతివృక్షము.

ద్వి. ... పనస, పండ్లును మొదలై నవఁటులును వెలఁగ, కాయలు రేమిడికాయలు గలివి కాయలు ...

పండితా. పర్వ. 348 పొ.

రేయి = రే^{1}. వి. జా (బ రేలు.) రాత్రి, నిసి

చం. ఎడపక రేయియుం బగలు నెమ్మెలవమ్మలతాల్పుఁ గూడి పూ, వడిదపుజోదు నిబ్బరపుటాలమునం దమి హెచ్చ ...

నీలా. 1. 103.

కం. రేయిట మండియుఁ గృష్ణునిఁ, జాయుటకుఁ గలరు గోపభామినులు నిజం, బైయప్పుడు హరివిరహ, వ్యాయతదుఃఖంబు దమ్మెనటు వొదువుటయున్.

హరి. పూ. ౬. 174.

ఉ. . చల్లని రేయిటి తట్టు ఫన్నళిన్ విందుల దేల్చ ... ఆము. ౬. 90.

గీ. రెండు వీళ్ల జనంబులు రేలు వివిధ, వాద్యసంగీతములమ ... ప్రొద్దుపుత్తురు భరత ముఖ్య ... భార. భీష్మ. 2. 348

జ. రేయింద్రిమ్మరి, రేయినడకరి, రేరేయి.

రేయింద్రిమ్మరి. వి. (రేయి+ద్రిమ్మరి.) రాక్షసుఁడు.

కం. తెలవల కడుపులలో నే, ద్దెల బెరిగెడి ప్రోడ రేయిద్రిమ్మరి దొరపైఁ, గొలకోల మార్పులు నిగుడుచు, తెలఁగున గాటంపు టూర్పు తెమ్మెర లడరెన్.

అచ్చ. రా. కాల. 82.

రేయినడకరి. వి (రేయి+నడకరి) పిశాచరుఁడు, నిరృతి.

గీ. తూర్పుదొర వేఁడివేలుపు దుంతరాతు, రేయి నడకరి సంక్రందపుఱేఁడు గాడ్పు ...

భోజసుతా. 1. 25.

గీ. గంధపంకావళము రేసి కరిన దంత, కాం దమునఁ బొడ్చి యెత్తినఁ గానఁబడియె, సమరవాగ్రవమణిమయస్యందనంబు, కపట కిటి నెమ్మొమొన రక్షగన్నవోలె.

వరాహ. 5. 95.

వ. ... మేటి రక్కసులొక్కట రేసి క్రొమ్మెఱుఁగు తెగయై దువు లంకించుచు ...

భా. రా. యు. 73.

2. అతిశయించుట.

చం. సురపడు తేయు బాణములు సూడ్కకగోచరమై వక్షస్థలంబు, జలముతోఁ గప్పి రేసి దివ సాధముఁ జేసిన లీల ...

భాగ. అ. 263.

ద్వి. రేసి చూడఁగరాని రేవు చక్కటికి, డాసిన బాలలో డాఁగ యేమండ ...

రం. రా. అయో. 125 పు. 3 పం.

3. అదిరు, పూను.

ద్వి. చప్పట్లు చఱచుచు వద్దు నేయుచును, చెప్పులు వ్రేయక రేసి చూచుచును ...

ద్వి. తి. పా. 14 పు. 20 పం.

సీ. పసివట్టి తోఁకలు విసరి తారుచుఁ జెవుల్ రికిరించుకొని దిశల్ రేసి చూచి ...

రసిక. 1. 113.

వ. క్రి. ఖండించు.

ఉ. అంతట రాముతమ్ముఁడు దిగంతసమీపగుఁడైన యట్టి భాస్వంతు తెఱంగుఁ గాంచి తవశత్రునికాయము పొంపు మీఱ వ్యత్యంతము నేసి యేపి తదుదగ్రశరంబుల రేసి రేసి యక్రాంతతఁబోరు జిష్ణుశిష్యసత్త్వము నారయుచు వ్యసనంబువన్.

రాఘవ 4. 171.

రేయెండ[1]. వి. (రే+ఎండ) వెన్నెల.

క. ఒక్కొరెవు నిటకు వత్తురె. యెక్కట రేయెండలోన వడుగుచమ్ముల్, పొక్కఁగ జిఱుతలె నిమ్మం, దెక్కటి గొట్టంగ నేమి సేయుదు స్త్రీ.

యయా. 5. 137., మార్క. 1. 50

గీ. పండురేయెండ కన్నులపండువగుచుఁ, బిండి చల్లిన తెఱఁగున మెండుమీఱి. యొండుకడనైన నెడలేకయుండి యప్పుడంత గొనక జగమెల్ల నిండుకయును.

అచ్చ. రా. అయో 20.

రేయెండ[2]. వి. (రేపు + ఎండ) బాలాతపము. లేఁత యెండ

సీ. రేకుఁలన్నియు విచ్చి రేయెండ పసిఁడిపండు కర మొప్పు తెల్లదామరల కంటె. ... అ. ఇతని కన్నులొప్పు ...

భా. రా. అ. 1. 135.

సీ. క్రొక్కారుతొలకరిం బెంచుఁ గోమలంబగు మోము రేయెండ ముట్టిన నొయ్యఁబడ్డ ...

కు. సం. 6. 670

సీ. రేయి వెన్నెలలాని రేయెండ యుదయింప బెదరు చకోరంపుఁబిల్ల లవఁగ ...

పి. శకుం. 2. 55.

రేయేలిక. వి. (రే[1] + ఏలిక.) చంద్రుఁడు

ఉ. ... పూని రే. యేలిక జోడైన నొక యేటువాసేపక నేయనేర్తు రమణీ మనమున్ క్రియా కలన పై చ్చరించు ఫలిందుఁడు నందరల్.

చమ. 3 107.

రేరా. (వి. రే¹ + రా².) చంద్రుఁడు.

క. రేరాపొడువుడగన్నీ, రేఱాయను మాతనే తురెరా మారా ... అ. ఆ. వి. 4. 72.

రేరాచేరేఖ. వి. (రే¹ + రాచ + రేఖ.) చంద్ర రేఖ.

సీ. చినుకు వెల్తురు మబ్బుచే వడ్డపాటింతవో కార్చు రేరాచరేకయనఁగ ...

రా. వి. 4. 119.

రేరాచేఱాయి. (రే¹ + రాచ + ఱాయి.)

వి. చంద్రకాంతమణి.

సీ. రేరాచేఱాల గూర్చిన రచ్చపట్టులో రహిఁ బాడు, పాటల రవళి యరసి ...

యయా. 4. 74.

రేరాజు. వి. (రే¹ + రాజు.) చంద్రుఁడు.

గీ. కువలయాధీశ్వరుఁడు బుధగురుత నెసఁగు, రఘుమహారాజు జగతి రేరాజు కరణి ..

ఇందు. 1. 158.

సీ. రేరాజు రాకకు రేఛాన ముమున్న నవ రించు వసితవసన మనంగ ...

ఇందు. 1. 158.

సీ. మదనబాణ కటాక్షవదనమంచుంబమ్మి తమ్మికి రేరాజు దాయయగుట ....

భాను. 3. 7.

రేరాయఁడు. వి. (రే¹ + రాయఁడు.) నిశా పతి, చంద్రుఁడు.

రా. వి. 4. 86.

సీ. రేరాయనికిఁజొక్కు తారావధూమణి కళి కోజను శా. 5. 19.

మ. అలివేణి పదిలోపలం బదునొకండై యుండె నోలేదా జక్కుల రేరాయలపట్టి యంత టనె నీకు న్వాఁడు నిక్కంబుగాఁ, తెలు పుండే కద ... ఉ. రా. 4. 215.

(ఇట శ్లేషార్థము.)

క. ... రే, రాయఁడు తొలికంట్రమున దర ముగ్గ వెడలెన్ ...

అచ్చ. భా. 6. 47. పా.

రేరిహాణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. శివుఁడు. 2. దొంగ. 3. పిశాచము లేక రాక్షసుఁడు

రేఱేఁడు. వి. (రే¹ + ఱేఁడు) నిశానాయకుడు, చంద్రుఁడు.

సీ. కలితకాళరముపైఁ గన్నె గేదఁగిపువ్వు ఱేకు తోఁ గూడ రేఱేనిఁ బోదివి ...

వైష. 9. 22.

వ. .... వీడె మనమేడమీఁద రేఱేఁడువ్వాఁడు. వీనిం బట్టు కొందమని పోపాత వితానమార్గంబునఁ జనఁ దివురు ... బోఁడి మాగ్గళ్ల సాహసంబుల కరుదంది ...

మ్రా. వి. 2. 84.

రేల = ఱేల. వి. ఆరగ్వధము, ఒకానొకచెట్టు.

వ. ... ప్రోగు వారించి రావుల మోవుల జువ్వల మొవ్వుల రేఁగుల గోఁగుల రేలల జాలల నొద్దుల మద్దుల విరుగుల నిరుగుల నెమ్ముల జమ్ముల ... వి. కరుం. 2. 14.

రగడ. మారేడు వంటికై మగునక... గోరే... చేరరాఁగదె యుప్పచెంత వదిగో రేల ...

ఉ. రా. 6. 61., ఆం. భా. 2. 42.

రేరేయి. (రేయి + రేయి.) వి. అర్ధరాత్రము, నగమురాతిరి. (చి. ని.)

రేవ. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. నర్మదానది. 2. నీలి చెట్టు. 3. కామపత్ని, రతిదేవి. 4. దుర్గ, పార్వతి.

రేవంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అశ్వశిక్షకుఁడు.

రేవఁడు. వి. అ. అవివేకి (రేవు¹ + అడు చాకలి వాఁడు అని శ. ర.)

ఆ. ఘనవినాశివౌ మగడ నీవు ఓటి నీకు, నిట్టి ప్రాలములెల్లఁ బట్టనేల, ...కెడిన రేవఁడవై వృథా, బోకవైతి వెందుఁ గూడ వైతి. ప్రబోధ. 2. 24.

ద్వి. కుక్కకూ తుర మెడ గోసి పోఁగలవు, రె డుపోనాడిన రేవనిరతి, ను క . ద్వి. హరిశ్చ. ఉ 883.

ఉ. ... ఇహపరంబులకూరక దూరమై వయ, శ్రీ చన రెంటికిం జెడిన రేవఁడ వౌదువె నీర జేక్షణా. మనుచ. 3. 105.

రేవగలు. వి. ఔ (రే⁴ + పగలు.) రాత్రియుఁ బగలును (బ. రేవగళ్లు, రేవగలు లు.)

ఉ. వీఁడును మున్ను రేవగటివేళకు మానిసి యౌాట ... ఆము. 6. 21.

చ. ... రవీందుల బండికండ్ల చప్పుడు గతి ద్రోపె రేవగలు భూరిభయంకరగర్జ లత్తటిన్ ... ఆము. 4. 85.

ఉ. అబ్బులు వేసవిన్ ఘనగుహాంతరసీమల రేవగళ్లుమైఁ, బ్రబ్బెడు ముబ్బు ... వాల్మీకి. 2. 73.

రేవగుప్తి. వి. ఒకానొక రాగము.

గీ. దేశమలహరి సాహరి రేవగుప్తి ... ప్రబంధ. 97.

రేవటము. సం. వి. అ. పుం. 1. అడవిపంది. 2. వెదురుగడ. 3. సుడిగాలి. 4. ఒకజాతిశంఖము. (విల్యమ్సు).

రేవడ = రేగడ. వి. బంకమన్ను.

చ. ... ఇచట నల్ల రేవడయ దూరము వోయినఁ బాండు మృత్తికాకరములు గావము ... పరమ. 2. 12.

ఆ. కృష్ణభూమి వెలయు రేగత రేవడ, యనఁగ విమలకీర్తి సాంబమూర్తి ఆం. భా. 2. 3.

రే..డి = రేగడి వి. బంకమన్ను. (శ. ర.)

రేవతము సం. వి. అ. పుం. 1 రేల్చచెట్టు. 2. ...కము చెట్టు (ప్ర. వి.).

రేవతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఇరువదియేడవ నక్షత్రము. 2. బలరామునిభార్య. 3. గోవు, ఆవు. 4 ఒకానొకదేవత, మాతృకాభేదము. 5. దుర్గ పార్వతి. 6 ఒకానొకనది.

రేవతీరమణుఁడు సం. వి. అ. పుం. బలరాముఁడు, కామపాలుఁడు.

రేవలచిన్ని వి. ఓషధివిశేషము. (శ. ర.)

రేవు 1. వి. 1. వస్త్రాదులను మనుష్యులు దిగుట కనువుగా నేర్పఱచిన దారి, జలావతారము.

మ. తలఁ బట్టచ్చటఁ గ్రుక్కి జాతువులు కేదారంపుఁ గుల్యాంతరస్థలి నిద్రింపఁగఁ జూచి యారెకు లుపస్నాతప్రయాతద్విజా, వలి పిండకృతితాటులన్నవిఁదదావానంబుఁ జేర్పంగ రే, వుల డిగ్గ న్వెవఁజాలువానిఁ గని నవ్వున్ శాలిగోప్యోఘముల్ ఆము. 1. 65.

సీ. వేణ్యావిధానయై వెలసిన యిమ్మహాతటిని నీరేవున దాఁటిపోయి, క్రూరకర్ములు మహాచోరు లుండెడు నద్రిగిరి చూచి యొక విభావరి ప్రియమున .. హరి. ఉ. 1. 43.

ద్వి. రేసి చూడఁగరాని రేవు నక్కటికి, డాసిన పొదలలో డాఁగి యేమంద ... రం. రా. అయో. 123 పొ. 3 పం.

2. సముద్ర తీరమందు సముద్రవ్యాపారము చేయుట కుపయోగించు పట్టణము.

శా. రేవు ల్మాన్పు మతంగజంబులు మణిశ్రీ ఖండ
మ క్తాలియున్, రావాణిజ్యము సెంచి యే
ఱంగారగు న్వర్ణ(ంపు) నెవ్వన్ రుచున్, పావల్లం
దిగు నవ్యభూప్రజల రాజాయూంఃజాలె
చెలిన్, శ్రోణంగాఁడగుఁ దోఁట దొడ్డిగను లాప్తు
ల్మాడఁబంపం దగున్. (ఆము. 4. 245.)

3. సముద్రమునందు నరకులు ఎగుమతి దిగుమతి యగుచోటు.

గీ. వనధినర్వంకషంబయ్యు వఱయునకి, రేవు
లవకాని గొరరాని రీతి వదిప, విశ్వరూపకుఁ
డయ్యు శ్రీవిభుఁడు ను క్త, రూపములఁ రేవ్యఁ
డగు నారురుతువులకు. కవిక. 5 77.

4. చాకివాఁ డుదుకుటకై బట్టలు తీసికొనిపోవు తడవ.

క. వెల యునిమిరియగుపాలును, వెల వాల్గ్కపాలు
నోలి విరువఁగవలయున్, తొలురేవున మలు
రేవుఁ, జలువే దఁగఁ జాకీర చెఱచిన
చోటన్. విజ్ఞా. ప్రా. కాం. 62.

విశేషార్థము. రేవుపెట్టు = మొదలుపెట్టు. "వారినందఱను బంపఁదలఁచి యొక్కొక్క నినే రేవు పెట్టినాఁడు."

జ: రేవఁడు, రేవులువాటు, రేవుగుల్లము, రేవు పడవ, రేవుబోయ.

రేవు² = రేఁగు¹. అ. క్రి. విజృంభించు, చెల రేఁగు.

ఆ. ... త్రిభువనముల, రేవ్వఁడున్నవాఁడు
నూవె నీఁ డురుశౌర్య, భానురుండు తారకా
సురుండు. కు. సం. 11. 172.

రేవులువాటు. (రేవులు + పాటు.) అ క్రి. రోమవిధుతేర్పడు.

క. నీవఱచిన యఱవులు మఱి, నీవే తెలుఁగు
దువు తెలుప నీతోడునుమీ, శాబాయని తల
గడ్డము, రేవులువాటంగ వడి గొరిగి విడి
పించెన్. భోజసుతా. 4. 139.

వ. ... వారిఁబట్టి బంధించి గడ్డంబును మీసం
బును లెఁయను రేవులువాటు గొరిగి విరూ
పింజేసె ... భాగ. 10. పూ. 1766.

రేవ్వగు(ఱ)జ్జము. వి. (రేవు + గుజ్జము) గాడిద.

సీ. ... రేవుగజ్జము గాలిగాఁడు. గాడిద
యనఁగను ఖరము రాజిలుచుండు ...
వేంక. పంచ. 94.

ఉ. ... నమస్క్రిప జేవ్వు జాని
నెక్క... యూకఁబోవువాఁడు పిమలా
పతిటాకమీపభూమికిన్. (కుక. 5. 10.)

రేవుపడవ. వి. (రేవు¹ + పడవ.) నదాద్యుల యిద్దరినుండి యద్దరికి మనుష్యాదుల దాఁటించు పడవ. (వా.)

రేవుబోయ. వి. (రేవు¹ + బోయ.) రేవు పడవ నడుపువాఁడు.

ఉ. ఆ... రేవుబోయల ప్రియంబు మెయిం
బిలిపించి దేవికిన్, జయ్యన నోడ పెట్టుమని ...
నిర్వ. 9 8.

రేవెలుఁగు. వి. (రే¹ + వెలుఁగు.) చంద్రుఁడు.

గీ. వేవెలుఁగుబరోరజోడు రేవెలుఁగు ..
మను వ. 1. 18.

ఆ రేవెలుంగుచేత రెమ్మినఁ బదలల్లి, వల్లమఖ్ఖ
వోలు పెల్లుచీక, చేచి లేపికంటి యొత్తిన
యెనిక, తోలుతోడి సాటదోఁచ పెక్కగా.
అచ్చ. భా. 3. 44.

రేవెలుఁగుతీవ. వి. (రేవెలుఁగు + తీవ.) సోమలత.

వ. గాములతెలుగంటిసాముల నెల్లదెసల వెలిం
గించు రేవెలుంగుతీవ యగ్గిప్రోవులమాటి ...
అచ్చ. భా. 2. 26 పొ.

రేవెలుఁగుజాయి. వి. (రే + వెలుఁగు + జాయి.) చంద్రకాంతమణి.

గీ. మరకతనిబద్ధభూముల మలయు రేవె, లుంగు
జాతిన్నియల చెన్నెసంగు పొగడ, బ్రాని
నీడలందగు పొక్కుకోవలోన, పుష్పక విమాన
మటు పొగిపోక నిలిచె.

ఉ. రా. 3. 66.

రేష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అలుపు, బొబ్బరింత, గుఱ్ఱపుసకిలింత.

రేషణము. సం. వి. అ. న. అలుపు, బొబ్బరింత, గుఱ్ఱపుసకిలింత.

రేసు. వి ఈర్ష్య, ఈసు. (చులకన — అని, శ. ర.)

ద్వి. సవతి రేసునఁబట్టిఁ జంపింపఁ దలఁచి, సవ
రగా నవ్రతభాషలు బొంతిచేసి ...

వస. 2. 83 పొ. 9 పం. ప్రాఁతప్రతి.

క. నీ సఖ్యమునఁ జరించిన, దోసము మోసము
న నేఁడె తోడన కలిగెం, బోసరమొ పోటి
క్రొవ్వో, రేసో యిట్లాడ నెవ్వరికి నీడేరున్.

వేం. పంచ. 1. 713.

విశే. చులకనిది. (శ. ర.)

రేసుగుడ్డ. వి. చేలిగుడ్డ. (శ. ర.)

రై

రై = రాః. సం. వి. ఐ. పుం. 1. ధనము, సొమ్ము. 2. బంగారము. 3. ధ్వని.

రైక = రయిక, తైక. వి. అవిక, కంచుకము.

క. పోకముడి వీడఁ బులకలు, మూఁకలిడం
జెమటగ్రమ్మ మోవి చలింపన్, రైక పెఠిల్లని
పెట్లఁగ, రాకేందునిభాస్యఁ గనెఁ బురాం
తకుఁ డంతన్. పార్వ..33. 5

సీ. జంట ముత్తెపుఁగుట్టు జంటరైకలనంటి నిగి
గుబ్బచన్నులు పిక్కటిల్ల ...

ఉ. రా. 6. 131.

రైతు = రయితు. వి. (క. రైతు) సేద్యగాఁడు. కర్షకుఁడు, పంటకాఁపు.

(వ్యావ.) ఇప్పుడు రైతుల స్థితి చాల [illegible].

రైత్యము సం. విశే. (అ. అ. అ.) ఇత్తడితోఁ చేయఁబడినది.

రైవతకము సం. వి. అ. పుం. 1. ద్వారకా పట్టణమునకు సమీపమున నున్న యొకానొక కొండ. 2 పారేవతము, ఈడ (వృ. వి.).

రైవతము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక పర్వతము, స్వర్ణాలు వృక్షము, ఈడచెట్టు.

రొ

రొ = రో. అవ్య. 1. సంబుద్ధియందు స్త్రీవాచక శబ్దంబుల కనుప్రయుక్తం బగునది.

ఉ. బాలరో పుష్పమంజరులపై భ్రమరంబులు
వ్రాలె ... దశ. 1. 11. 7.

2. ప్రశంసాశ్చర్యార్థములందు స్త్రీవాచకముల కనుప్రయుక్తమగు.

ఉ. అమ్మరో ధర్మరాజుఁ గొనియాడఁగఁ జెల్లదె
యెల్ల దేశముల్ ... పాంచా. 5. 76.

(కొంద ఆధునికకవులు పుంవాచకములకు నను ప్రయుక్తముఁ గావించిరి.)

ఉ. తప్పక చూచు మగ్గనుచు దాదులు పల్కఁ
వఁ గేరి నవ్వు మా యప్పరో నిద్రపొమ్మనిన
నల్లన బారలుచాఁచు ... (చంద్రహాస విలా
సము — పూర్వభాగము.)

(ఆంధ్రకవుల చరిత్రము — ద్వితీయభాగము.
333 పొ.)

రొంజుడు = రోఁజుడు. వి. ప్రలాపము

సీ. రోజేడు రొంజేడు .. నాఁగఁ జెల్లఁగనౌఁ, బ్రలాపాభిధ ... అం. భా. 1. 116.

రొండి. వి. 1. నడుము యొక్క పార్శ్వభాగము, కటిప్రోథము.

సీ. అడ్డంబు దిరిగి తలావాశిఁ బడి రొండి హస్తంబులిడి యంగలార్పు కవుల ...
ఆము 6. 18.

ద్వి. కరతలంబులు రొండ్లఁ గదియించు కొనుచు విగిసి పెందొడలు పొంపిరి ఛాయకుండ ....
పండితా. పర్వత. 343 పు.

సీ. రొండి యనం గటిప్రోథ సంజ్ఞ ...
అం. భా 1. 136.

2. నడుము యొక్క పార్శ్వభాగమున నుండు బట్టముడత.

సీ. ...గీ. చిక్కుఁ జిలువావ మొక యింటఁ జేర్చి తలుపు, చిలుకు ముద్రించి బీగము చేయి రొండిఁ జెక్కికొను ... శుక. 3. 345.

ఇ. రొండివేటు.

రొండివేటు. వి. (√రొండి.) మల్లబంధవిశేషము.

వ. రొండివేటును ఫణంబును గన్నాతును భారంబు ... నృసింహాంబును నాదియగు ముప్పదిరెండు విజ్ఞానంబుల నాటెంబు పరీక్షించి .... హంస. 1. 206.

వ. ... కిల్లియు తుట్టును బరిపోటును రొండి వేటును పణంబును కరాళ్లును ...
మల్లు. పు. 3. 67. ప్రబంధ. 78.

సీ. ... రూణింపు బరిపోటు రొండివేటు ...
అం. భా. 2. 209.

రొండు. వి. శ్వాసరోగము, రోఁజు.

సీ. రొండు రోఁజు వగర్పు రొప్పన శ్వాసమౌ.
అం. భా. 2. 127.

రొండుడు. వి. రోఁజుడు, ప్రలాపము

సీ. రోఁజుడు రొంజుడు రొద్దుడు రొండుడు ... నాఁగఁ జెలఁగ నౌఁ బ్రలాపాభిధ ...
అం. భా. 1. 116.

రొంప. వి. 1. పీనసరోగము. (శ. ర.) 2. పడిసెము. (చి ని., శ. ర., వా.)

రొంపి. వి. బురద, పంకము.

క. జొంపములు గొనియె వనములు, రొంపు లిగిరె నెమిలిగముల రొదలుడిగె నదుల్, పెంపులకుఁ బాసె నుఱుముల, శంపల సంపదలు మానె శారదవేళన్.
భాగ. 10 పూ. 764.

సీ. ఏడుసాగరములు నిక్క దక్కడఁ బెట్టి పలుచని రొంపి మై నలఁది కొనఁగ ...
భార. విరా. 2. 134.

కం. ముంపుఁగొని విరుల వావల, జొంపంబులు గురియ సురలు సుమనోమధువుల్, తుంపర లెగయఁ బరాగపు, రొంపుల భూభాగమతి నిరూపిత మయ్యెన్. భాగ. 8. 510.

మత్తకోకిల. పాయసంబుల రొంపులున్ బహు భంగి బూరెలు వట్టులున్ ...
హరి. పూ. 7. 152.

ఇ. రొంపిదుక్కి, రొంపిమాను, రొంపులెక్కు.

రొంపిదుక్కి. వి. (రొంపి + దుక్కి.) నీళ్లు గట్టి ఆడుసుగా దున్నుట, దమ్ము. (శ. ర.)

(వ్యతి. — మెట్టదుక్కి.)

రొంపిమాను. వి. (రొంపి + మాను.) రొంపి దున్నిన పిమ్మట మిట్టపల్లములు సరిచేయుటకు మీఁద పాటించెడు మాను, దంతపట్టె. (శ. ర.)

రొంపులెక్కు. అ. క్రి. (రొంపులు + ఎక్కు.) రొంపియగు.

గీ. కుటిల చటుల నఖాంకవిస్ఫుటిత వైరి
రుధిర కల్లోలవతి మర్వ రొంపులెక్క ...
కంద 20

రొక్కపుటొడయఁడు. వి. (రొక్కము¹ + ఒడయఁడు.) ధనాధిపతి, కుబేరుఁడు

క. జోన కడఁకతో ఇల్లిదినియు జిడ్డు
కడిమియుఁ గడిచి రొక్కపుటొడయని,
కడఁ జని .. అచ్చ. రా. యు. 403.

రొక్కపుదొర. వి. (రొక్కము¹ + దొర.)
ధనాధిపుఁడు, కుబేరుఁడు.

సీ. బచ్చలు వెల్లాలు బిచ్చ రొక్కపు
దొర దళవాయిమై కొల్చు చిలువ
తాల్పు ... అచ్చ. రా. సుందర. 41

రొక్కము.¹ వి. (సం. ఋక్థమ్. క. రొక్క.)

1. ధనము.

ఆ తోలుదాల్చు నమ్మఁగ తొమ్మిది పాఁతఱల్,
రొక్కమున్న ఁనుచు నిక్కుఁగాని ...
నీల. ... 7

పూర్వ మేమున్నదో పీదు తొక్కసముల.
రొక్కములు మిరె యది మే మెఱుంగ
మనఘ ... ఉ. హరిశ్చ. 1. 72.

2. నగదు, అప్పటిచెల్లు. మూల్యము.

.. రొక్కమీఁగలుగువాఁడె మనోజుఁడు కూలి
యాలికిన్ ... కు. సం. 8. 143.

(వ్యవ.) ఈ యుంగరము రొక్కమిచ్చి కొం
టివా, లేక, అరువుగా తెచ్చితివా ?

3. సమూహము. (శ. ర.)

క. ... పక్కిదొర కొలపు నవలా, రొక్కము
సంధైన నట్టి రూపని గలదే ....
అచ్చ. రా. అర. 19.

4 వేశ్యాభృతి.

సీ. రొ యనఁ బైఁడన రొక్క మనంగను
వేశ్యాభృతికి సంజ్ఞ వెలయుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 308.

జ. రొక్కపుటొడయఁడు, రొక్కపుదొర,
రొక్కరూక, రొక్కరొక్కములు.

రొక్కము.² వి. నిర్బంధము.

చ. ఎక్కడ వెళ్ళ లోకముల నెవ్వరుఁ గొంచని
చేర్ప వేఁడు మా, తెక్కలిపాటుకై
చెలదేవ ము వేడఁగ వచ్చినార మే, మెక్కడ
తీవ్ర కర్మగతి యెక్కడ దైవకృతంబు
గాక యీ, రొక్కపుదావ మీ వరుస
రోయక వేఁడుదురే జగంబులన్.
భాగ. 6 స్కం. 349.

జ : రొక్కించు.

రొక్కరూక. వి (రొక్కము1 + రూక.)
రొక్కముగా నిచ్చు రూప్యకము.

పీ. ఒకని కొక కొన్ని రొక్కరూక లొసంగి
కానుల లెక్కలో వ్రాసి కొనిరొ ...
బహు. 5. 96.

రొక్క(క్కా)రొక్కములు. వి. బ. (√రొక్కము1)
పెక్కుధనములు.

ఉ. ఈలువు వంగడంబుగల దీజవరాలని యోలి
రొక్కరొ, క్కా లిడి యొట్టి అంకుతడకవ్
వరియించితి దీని వక్కటా ...
వేం. పంచ. 4. 507.

సీ. కన్నులల్లార్చి రొక్కారొక్కములు మూళ్ళ
వరుసగా గడియించువారిఁ జూచి ...
విప్ర. 4 16.

విశే. ఐ. పలువిధముల గలవి

శా. ... రొక్కారొక్కముల్ బెట్టి [illegible] క్రోధమ్ము[illegible] వలలకుం [illegible] దిక్కులందు, తత్క్షితిలోల రవంబు [illegible] బోధింపంగ చేసెంచిరన్ కా. [illegible]

రొక్కించు. అ. క్రి. (√రొక్కము²) [illegible] దించు. కట్టడిచేయు.

ద్వి తలలక నా మీఁదఁ దరువుఁడ [illegible], దతిమి [illegible] వత్తలి [illegible], సత్తుగా నీకు నిచ్చలును రొక్కించి, ఒత్తి మిమ్మని నన్నుఁ బలుకఁ డొంజేని ..

ద్వి హరిశ్చ ఉ. 1229 పం.

రోజా వి. (హిం రోజా.) మహమ్మదీయుల యొకానొక వ్రతదినము.

మ లలనా! మావియలావఁగంతుని రోజాల నొగ్గ్లపూముల్క నిచ్చలపుం ద మెత్తర గుబ్బి పూరటపు నేజానిల్పి పై కారవం,బుల మొల్లా [illegible] మధు[illegible]బుల్ చల్లి తేగాడు ఖానులచేఁ జైత్రపు సైదు జీర్ణ దళవహ్నుల్ గంటె త్రొక్కింపగన్.

చంద్రా. 4, 208.

రొట్టియ(ట్టె) వి. ఒకానొక భక్ష్యము (శ. ర. వా)

సా. వాని రొట్టె నేతిలోఁబడినది = కోరిక నెఱవేరినది.

సా రొట్టెకు రేవేమిటి = ఒక పనిని ఎక్కడ నుండి ప్రారంభించినను ప్రారంభించవచ్చును.

రొడ విశే. ఎడమ. (ని ని.)

రొడ్డు వి. రొండు. (శ ర)

రొడ్డుడు. వి రొండుడు. (శ. ర.)

రొద వి. (సం. రుతమ్.) 1. ధ్వని.

ఉ. ... వాతూలహతిన్ జనించు రొదతోడి గుహావళి నొప్పు ... మనుచ. 1. 3

క [illegible] రొద సేయ ... ఆము. [illegible]

2. కలకలము, [illegible]

ఉ. దైవనియుక్తిఁ జెసి [illegible] మన స్వామికిలోఁ శావనమాత్ర యాకపని ధామల యారొదవించు [illegible] విచ్చు [illegible] 21.

చ [illegible] రొద సేయవేగావని కూడుదు [illegible] దేజి [illegible] తుల్ .. [illegible]ము. 74.

క కడుమేటియైన రొదచే, [illegible] మీఁదామ్ము [illegible] పెద్దదపు రొదచే ఘటింప [illegible]యున్ [illegible] 5, 5

3 చింత

క మది రాతుం వలలం [illegible] మొదల [illegible] వచ్చె నింకం, బొద మారొదమాని [illegible] వరముపకున్. రసిక 3 152.

జ. రొదపోవు.

రొదపోవు. అ. క్రి. (రొద + పోవు) ధ్వనించు.

ఉ. అవిధి నేఁగి యొక్కళయదాఁ విలో విపమ స్థలంబునం, బోవఁగ వస్తుకృచ్ఛకట భూరి థరంబునఁ బోవ నందు సం,జీవకజాను దేశ మవిసెం బవిసంధిత శైలశృంగమో, నా వడిఁ గ్రుమ్మ [illegible]క్తమదవన్ రొదపోనటు నేలఁ గూలిచెన్ వేం. పంచ 1. 95.

రొదాళము. వి (సం రుతమ్.) ధ్వని.

చ. చెలి నడుమారుగేల జగిసిబ్బెపుఁజన్గవ నిమ్మ పండ్లు చెం,తల మొఁననూలిగంటల రొదాళము పేరిటి వేదమంత్రపుం, బలుకులు గావ్కసేయ నెలత్రాయము కుచ్చెలచే నొయాఁవపుం, గలిమిపొసంగనిచ్చినను గన్న దదించుక కల్మిదానికిన్.

చంద్రా. 2. 128

మ. తెలిపూఁగద్దియ గాఁడుపుం గొదమ మస్తె
నెక్కితేఁ దేఁటి గం,టల సంధిల్లు రొదాళ
ముల్ వరవ ... చంద్ర 3. 51.

జ : రొదాళించు.

రొదాళించు. అ. క్రి. (√రొదాళము.) ధ్వనించు.
(వేం. పంచ. 1.) (శ. ర.)

రొప్పించు. స. క్రి. (√రొప్పు) రొప్పఁజేయు,
త్రోలించు.

ఉ. ... మీఁదనిభేంద్ర పంక్తి రొ,ప్పింతురు
ఘోరభంగి .... భా 1. 3 స్కం. 989.

ఉ. ... మీఁదనిభేంద్రపంక్తి రొ,ప్పించితి
ధిక్కరించితి శపించితి ...

భాగ. 7. స్కం. 201.

రొప్పు. అ. క్రి. 1. కూయు.

క. అప్పుడు గగనమున మొగుల్, గప్పె మహిం
జలచి విసరె గాడ్పులు రొప్పెం, గప్పలు
వడగండ్లురిసెం, గుప్పలుగొవనోతవాన గురి
యం దొడఁగున్. వేం. పంచ. 1. 656.

ద్వి. అనఘుని రఘురాము నట లక్ష్మణుండు, గని
వెండి యెలుఁగెత్తి గ్రక్కునఁ బిలిచెఁ, గ్రై
కొండుఁ జెలివని కలయఁగ రొప్పి, చేకొని
చిలుతరా చేరువఁబట్టి ...

రం. రా. అర. కాం 195 పు. 16 పం.

క. వనితా! కృష్ణుడు వల్లని, ఘనమనియున్
వేణురవము గర్జనమనియున్, మనమునఁ
దలంచి రొప్పుచు, ననవరతము నెమిలి
తుటుము లాడెడిఁగంటే.

భాగ. 10. పూ. 784.

2. అఱచు.

తే. ఇంట పెవ్వారయిన భిక్షమిడినముష్టి, వెట్టినఁ
గరాళితేజి యొప్పిదముదోవ, నెరిగివడి
యుందులకును మీరెవ్వరనుచుఁ, బెద్దపులి
వోలె రొప్ప నా బినరువాఁడు.

శుక. 3. 346.

తే. తెప్పదెరలంగ బండులేతెంచుచున్న, యవి
మహాత్మ తన్నేమిజాతారవములుఁ, గడఁక
నెల్లను దఱిమి రొప్పెడునరాలి, యులి
పులిని యుల్లమునఁ గడు నులుకుపుట్ట.

భార. అను 4. 318.

సీ. ధనమెకు్కుడుగఁ గూర్చి తినలేక, యేడ్చెడు
పెనులుబ్ధుఁ డర్థుఁ గనిన రొప్పు ...,

వేణు. 86.

3. (పంది) ఘుర్ఘరించు.

సీ. పొదలమాటునమండి యదలించుచును రొప్పి,
కదియంగఁజూచిన, బెదరితొలఁగు, ...

విక్ర. 2. 185.

గీ. పొరలుఁ గెరలు నటించునంబరము దెరల,
రొప్పునుప్పర మెగయును గొప్పరించు,
ముట్టె బిగియించు మునముక మూరుకొనుమ,
వడరు సంరక్షితక్షోణి యజ్ఞఘోణి.

భాగ. 3 స్కం. 413.

4. (పులి) గాండ్రుమను.

సీ. రోషభీషణరేఖ రొప్పుచు బీరంబు పొలివోని
కడిఁది బెబ్బులు లనంగ ...

హరి. ఉ. 2. 60.

సీ. రొప్పుచు నెతిరించు గొప్పపులుఁగు-పుఁ
తోనీక జముదాళ్లఁ బొడిచివైచి ...

శంభు 2. 62.

5. (ఎలుఁగు) అఱచు.

గీ. ఉల్లము గలంగ న యుగ్రభల్లుకంబు, గుట
గుట యటంచు రొప్పి యుక్కుటిలుఁ గదిసి.

శుక. 1. 500.

6. (పాము) బుసకొట్టు.

క. ... మహాసర్పము గ్ర,క్కున నొక్క బొక్క
వెలువడి, చనుదెంచెను రొప్పుచున్ విష
జ్వాలలతోన్. దశకు. 6 61.

7. విసరు, వీచు.

గీ. ధూళి మినుగప్పె వడిసుడిగాలి రొప్పె, ప్రజల కళలెల్లఁ దప్పె వప్పట్టువందు ...

చెన్న. 527.

స. క్రి. 1. తర్జించు, భయపెట్టు, అదలించు.

ఉ. చెప్పుడు చెప్పకున్న మిముఁ జిత్రముగా వధియింతు నంచు జేఁ, డప్పుడు తమ్ము రొప్పిన భయంబు వహించక యానువర్ణసాం, పొప్పఁగ భర్త కిల్లను ... హంస. 5. 250.

2. బాధించు.

క. తప్పితివో యిచ్చెదనని, చెప్పితివో కపట సాక్షి చేసినమేలున్, దప్పితివో శరణార్థుల, రొప్పితివో ద్విజులఁ బసుల రోగుల సతులన్.

భాగ. 1. 355.

సీ. మొనసి స్వర్గద్వారమునను౦డి పోనీక నిలఁబడఁ ద్రోయించె నిదిగో యముఁడు, రొప్పుచు ... ఉ. హరిశ్చ. 4. 171.

మ. ... నా ప్రావీణ్యముఁ గోలుపోయి బలిష్ఠుండగు కామునిబారిఁబడి నే నెట్లోర్తునే బందిక, తైబడిం బాపపుఁదృష్ణ యిప్పు డకటా! తీర్థాకృతిన్ రొప్పెడిన్.

భాగ. 9. స్కం. 575.

3. నెట్టు, త్రోయు.

ఉ. ... ఒకమ్మ మాఁరీచుఁ దృణాయమానముగఁ ద్రిప్పుచు రొప్పుచు వప్పయోధిలో, వైచె ... అధ్యా. బాల. 15 పుట.

4. త్రోలు, తఱుము.

సీ. ... కంసుండు చెల్లెలు మఱఁదియు మల్లి సిల్లి, హరులపగ్గములఁ జేనంది రొప్పఁ దొడంగె ... భాగ. 10. పూ. 20.

చ. అనిలజుఁడు ... పేదదుఃఖినులఁ బంపనేల యని మానుగ గోపుఁడు గోగణంబులన్, గొనకొని రొప్పునట్టు లధికుం డెగిచెం బృథుదండహస్తుఁడై.

భార. ఆది. 6. 78.

ద్వి. మును పాఁతఱల ధాన్యములు పొంగుచుండె, గోధనంబులు రొప్పుకొని పోవఁబోవ, ...

పండితా. పుర. 167 పు.

క. కిలికిఁగి వలలు పన్నుఁడు, చాలేర్పడఁ దెలుపట్టు చాగుఁడురలన్, గిలించి బోను లొడ్డుడు, కాలాగక రొప్పుఁ డడవిఁ గల మృగపంక్తిన్. చిత్రభా. 2. 155.

క అప్పుడు సముదోండ్లకతల్, చెప్పగ నేమిటికిఁ బాఁకిని వేత్రధరుల్. రొప్పఁగఁ బరిరొసి పొలుపక, యప్పురిమేక్షి యను సచటి శశిదూరమున్. భా. 3. 71.

ఉ ... నక్ర్తితామరసగంధసమాగతషట్పదసంఘమున్, రొప్పదు నిద్రఁగైకొన దుకోజవరస్పురత్నహారములల్, విప్పుడు ....

భాగ. 10 స్కం. 1728.

వి. అధికము, శ్వాసము. వగర్పు

గీ. ... ఊపు నా శ్వాసమఱదు, నొప్పుపడి దీర్ఘమైన నిట్టూర్పునంగ, నధికమగునది రోఁజు రొప్పఁబడగు ...

హర. అం. భా. 1. 30.

సీ. రొండు రోజు వగర్పు రొప్పున శ్వాసమో ...

ఆం. భా. 2. 127.

ణ : రొప్పించు.

రొమ్ము = ఱొమ్ము. వి. (సం. ఉరః.) వక్షము.

సీ. మగలాఁడు వారికి మరిగి .... పరదేశంబులుడుగక క్రమ్మర బ్రేక్కను రొమ్ముఁబోయి. యాచకులై వేఁడి ... కు. సం. 7. 267.

ద్వి. సిరొమ్ము గొనియాడనేర్తునే చూడ. నీ రాజ్యగతిఁజూడ నేర్తుఁగాకేమ ...

రంగ. రా. యు. 292 పు. 29 పం

ఉ. అన్నరపాలువాలుగల కగ్గలమౌ తెలిసోగ
కమ్మ లా,(గొన్నెల నెన్నొనల్ వెడఁద
రొమ్ము చౌకారపు తేఁటచెక్కులు ...
రా. వి. 4. 20.

రొయి — రొయ్యి. వి. కట్టెలిప్పుమీఁది నిగురు. (శ. ర.)

రొయ్య. వి. మత్స్యవిశేషము.

ఉ. ... పిత్తడికాసు మబ్బుమీ,వల్లె యుగండె
రొయ్యపరకాపెగఁ దేపలంట్టి పెట్టగన్.
ప్రబంధ. 195.

కే. .. అక్కెద ముప్పువేఁపము గొర్జెరొంపు,
పగె రొయ్యాత్రియుపు మీలఁ ప్టు నవఁడు.
హంస. 4. 187.

సీ. ... అలరు రొయ్య యవ తుండాందజ
నామమై .... ఆం. భా. 1. 160.

జ ; రొయ్యపుర్వు.

రొయ్యపుర్వు. వి. (రొయ్య + పుర్వు.) ఒక విధమగు రొయ్య చేఁప.

ఆ. రొయ్యపుర్వు గ్రొవ్వి రోధోవసుంధర,
కెగసి తెగిన పగిది నిట్టుతేల,
జలతలంబు విడిచి చనుదెంచి వాబుద్ధి,
పుర్వుమేయఁ దెట్టఁ బొందఁగంటి.
వెం. పంచ. 4. 486.

రొయ్యి = రొయి. వి. కట్టెలిప్పుమీఁది నిగురు. (శ. ర.)

రొల్లు. అ. క్రి. ప్రలాపించు. (శ. ర.)

జ : రొల్లుడు.

రొల్లుడు. వి. (√రొల్లు.) ప్రలాపము, రొంపుడు.

సీ. రోజేడు రొంజేడు రొడ్డుడు రొందుడు
రొల్లుడు రజు .... వాఁగఁ తెలఁగనాఁ
ప్రలాపాభిధ. ఆం. భా. 1. 116

రో

రో¹ = రో. అవ్య. సంబోధనమున తఱచు స్త్రీ వాచకములకు ననుప్రయుక్తములగు.

ఉ. ... అమ్మరోఁ, రమ్మని బోటికోమలి కర
మ్మనివార్యగతిం దెమల్పఁగన్ ...
వసు. .. 130.

క. ఉల్లము జల్లన సుఖమునఁ బెల్లుగ బాష్ప
ములు దొరఁగఁ బ్రేమంబు నహా, నల్లవరో
యనుచును నుడి, పల్లటిలన్ రాముఁ డుర్విఁ
బడి మూర్ఛిల్లెన్. (భా. రా. కిష్కిం. 55.)

చ. నీలకుపచ్చమున్నకు నీనెఱి పెన్నెలలున్న
తెరిపిన్, నవయుపు టిలుమలకు నియొ
ప్రాంతపు చిత్తి కిన్నెరో, యూరసు
మెలబు కప్పురమె యీరిక వేసిదె పట్టుఁ
జీరతే, యీరికనైన పల్లవము లీకపమిష్ట
మనోజభోగమే. ఉ. రా. 3. 106.

ద్వి. సిగ్గు లజ్జయుకేవి చెవఁటిరో నన్నుఁ
బగ్గించుచున్నారు పగతురిబ్బంగి ...
రం. రా. యు. 515 పా. 6 పం.

రో² — రోయి. వి. 1. కుసువ, తాకట్టు, అధి.

క. ఇన్నాళ్ల కింత నెట్టక,యున్నను రో దక్కు వనుచు నాడఁబడు నేఁ దా,నన్నాళ్ల దక్కువతనికి, నెన్నఁడు భోగ్యంబు దక్కదే ధర్మములన్.
విజ్ఞా. వ్యవ. 92.

ద్వి. ఇదెవచ్చెఁ బులివలె నీ శివరాత్రి, ముదిత రో యుకఁబుచ్చె ముత్తెంపురవల ...
పండితా. పురా. 122.

2. వేశ్యకిచ్చెడు శుల్కము.

క. రోయిడి యొల్లని భుజగుఁడు, రోయినిడువ వలయు లంజెరోఁ గొనిమఱియున్, రోయిశఁ దలఁచిన నిమమది, పాయక యిచ్చుటయ తగినపాడి యరయఁగన్.
విజ్ఞా. ప్రా. 109.

శ్లో. శుల్కం గృహీత్వా పణ్యస్త్రీ నేచ్ఛన్తీ ద్విగుణం వహేత్ అనిచ్ఛన్ దత్తశుల్కాపి శుల్కహాని మవాప్నుయాత్. (యాజ్ఞ.)

సీ. రో యనఁ బైఁడన రొక్క మనఁగను వేశ్యాభృతికి సంజ్ఞ వెలయుచుండు ...

ఆం. భా 2. 303.

జ : రోయిడు, రోవాటు. రోవెల, రోవెలఁది.

రో వం. వి = రై.

రోఁకటిపాట వి. (రోఁకలి + పాట) రోఁకటితోఁ దంపునపుడు పాడెడిపాట, సువ్విపాట.

ద్వి. వినికల్లిదేవయ్య విప్రులఁజూచి, యనిరొ రోఁకటిపాట లట్ల వేదములు ...

బస. పు. 7. 107.

రోఁకటిపోటు వి. (రోఁకలి + పోటు.) రోఁకలితోఁ బొడుచుట.

ఆ సుజనవినుత గోరుచుట్టుపై రోఁకటిపోటు దాఁకినట్లు పోతలంప, మొదలశోకజలధి మునుఁగంగ నందుపై, నీవు పల్కినట్టి నిష్ఠురోక్తి. హరిశ్చ. 5. 89.

రోఁకటిబండ. వి. (రోఁకలి + బండ.) 1. శతపది, ఒకపురుగు.

సీ ఎట్టు రోఁకటిబండ జెట్టి మన్నిఁడి మున్నగు సరిస్పపములం దంతకంబె ...

ఆము. 3. 80.

2. పొన్నులేని చిన్నరోఁకలి. (శ. ర., వా.)

3. క్రోష్టుపుచ్ఛి, నక్కతోక పొన్న (వృ వి.).

సీ. ... క్రోష్టుపుచ్ఛియు నేలపొన్న. నా నక్కతోఁకపొన్నవఁ బొర్లుగాడివా రోఁకటిబండనా రూఢికెక్కు, ...

ఆం. భా. 2. 55.

రోఁకలి. వి. దా (సం. గోకిలః) 1 ముసలము, దంచెడు సాధనము.

బ. రోఁకకులు, రోఁకళ్లు, రోఁకండులు, రోఁకండ్లు, రోఁకలులు.

చం. పటికపుఁ బోల ముప్పేదురుఁద్రా లొగిఁ బోయుచు గారుకొమ్ము రోఁకటఁ గొని దంచుచున్ ... కు. సం 6. 704.

ఉ. చీఁదఁ జేసినట్లు రిపుసేవల నెల్లను ముట్టి రోఁకటన్ మోదుచు నాగటం దిగిచి వ్రాఁచుచుఁ గార్ముకముక్తబాణముల్, పైఁ బొఱఁగించి కూల్చుచును ...

హరి ఉ. 1 101.

చం హలమున వజ్రతాళ్యముల నప్పటికప్పుడు దంచుకోఁగ రోఁకలిఁ గయికొంటివౌర ...

దశా. 3, 57.

కం. ఏరీతిం బెనఁగిన నెవ్వాఁ రెఱుఁగరు కీడు గట్టు వనితామణి రోళ్లా రోఁకండ్లం జాడిన, కూరము రిపుడింత బాఁచకొన్న వడఁకునే ప్రభా. 5. 25.

2. గానుఁగలో మన్నులు మొదలగు వానిని నలఁగఁజేయు సాధనము.

చం. ... పెనుగానుఁగ రోఁకట నిక్షుఖండముల్, చిదుపుతెఱఁగునం జిదియఁ జేయుఁడు ...

పరమ. 1. 89.

జ ; రోఁకటిపాట, రోఁకటిపోటు, రోఁకటిబండ.

రోఁజు. అ. క్రి. నిట్టూర్పు, ఉచ్ఛ్వసించు.

చం. ... అవపుడు బుట్టలోపలి మహాభుజగేంద్రుఁడు రోఁజువట్లు రోఁజె నధిప యవిక్షుభుండు దవచిత్తమునప్పులుకుల్ గలంచినన్. భార. శల్య. 2. 94.

ఉ. భంగముఁ గాంచి యద్దనుజభామిని దిక్కులు మ్రోయ రోఁజుచున్, ...

క. ఇక్కువ సెడి రోఁజి చెత్తురు, ముక్కున వాఁతను స్రవింప ...

భాగ. 11. పూ. 1165.

గీ. ... దూరపాత. ... కాంతి ... రోఁజుచు ...

... 1. 153.

వి. అధికశ్వాసము, రొప్పు, శ్వాసము.

కే. ఈ ... నెఱఁగ శీత వాయు పూరితె యూర్పు నా శ్వాసమందు, రొప్పునది దీర్ఘమైన నిట్టూర్పగుఁగ, నధిక మగునది రోఁజు రొప్పన దగు ...

ఆం. భా 1. 60.

సీ. రొఁడు రోఁజు వగర్పు రొప్పన శ్వాసమౌ ...

ఆం. భా. 2. 127

రోఁజుడు. వి. రొంజుడు, ప్రలాపము.

సీ. రోఁజుడు రొంజుడు రోడ్డుడు రొండుడు ... వాఁగఁదెలఁగ నౌ ప్రలాపాభిధ ...

ఆం. భా. 1. 116.

రోఁత. వి. (√రోయు.) 1. ఓకిలింపు, ఏవము, జుగుప్స.

... పురీషమూత్రజలకీలాలాస్థికల్ భాసురం. చేలా రోఁతలుపుట్ట నాడుదురు యోగీంద్రుల్ వృథాలాపముల్ ...

నైష. 7. 79.

శా. ...అజ్ఞానకూరం బడఁగించినావు తలపోయన్ నాకు రోఁతయ్యె ... మనుచ. 679.

కం. హేయాపాదక వస్తుని,కాయ శ్రవణావలోక కథనంబులచే, వాయతమగు రోఁత మమీ, యేయెడల జుగుప్సయనంగ నింపులఁ దెలుపున్. కావ్యా. 1. 180.

2. రోఁతగలిగించునది దార్థము వాలుని మలము, మొ.

ద్వి. ... చీరపైఁ గిఁకిరి చేయ గోపకుఁ, శేఁ రమ్మనిపిల్చి చేతికిఁ బుత్రు, నిచ్చి ... యీరోఁతఁ గడిగి, తెచ్చి యిమ్మని ...

నవ. 183 బా. పం 20.

... కపాలమునన్ భుజించి తీ,రోఁతలు ... లుండ నిట రోయుదువే ...

... 103.

3. ఏవగించుమాట, జుగుప్సావహవాక్యము

చం. ... ఈ విధంబు,న వలయుంతి వాపయినిఁ బూన్చెను శేరమి యింతరోఁతయున్, విన వలసెంగదా ... సారఁగ. 2 271.

4. అపవాదము, నింద.

సీ. ... సడి రోయి రోఁత రొచ్చు, పేరింపు ... నా నపవాద సంజ్ఞయై యరుచుండు.

ఆం. భా. 1. 115.

విశే. ఏవగలిగించునది, జుగుప్సావహము.

రగడ. రోఁతకాపురమునకు వేసరి రొక్క మెత్తి కడంకఁ బూడితిఁ ...

అప్ప. రా. యు. 64.

ఉ. ఎందఱు రోఁతసేఁత లపుడేగతిఁ జేసిన నిచ్చగించుచున్, డెందము జాయిగాఁగొని గడించిన కష్టపులంజెకూడు నా, కిందక రోసివచ్చితి సహించునె కక్కసకూడు గ్రక్కునన్. వైజ. 2. 100.

ద్వి. కంజవందనుఁ డతికష్టమైనట్టి,లంజపుట్టువున నీలాగున నమ్మఁ, బుట్టించె నారోఁత పుట్టువుఁ బుట్టి, యట్టె నే గడియింతు నతిహీన ధనము ... ద్వి. పరమ 4. 286 పా.

(శ. ర.) బ. తిట్లు.

రోఁతగించు. అ. క్రి. (√రోఁత.) రోఁతపడు. (శ. ర.)

రోఁతపడు. అ. క్రి. (రోఁత + పడు) అసహ్యపడు, ఎగ్గుపడు.

గీ. ఎంగిలికి రోఁతపడక మెసఁగువాఁడు, సిరయ [illegible] ...
శేష. 3. 44.

రోఁతబమారి. విశే. (√రోఁత.) ఏవగింపు చేయుస్వభావము కలవాఁడు, కలది.

సీ. .... మూఁసినముకి నిర్మోహి పాపమిత్రద్రోహి దుష్టు రోఁతబమారి దోసకారి ...
హంస. 5 113

రోక. వి. మూల, కోణము. (శ. ర.)

రోకము. సం. వి. అ. న. 1. రంధ్రము, [illegible] 2. [illegible], ఓడ. [illegible] చలనము, [illegible]. పుం. 1. ప్రకాశము, కాంతి. 2. సొమ్మిచ్చి కొనుట.

రోకు. వి వికాసము.

సీ. ప్రవిమల కుసుమసంపదలకు దూరమై రోకు గాసిన మహీరుహము రీతి ...
నూ[illegible]. 1. 168.
(శ. [illegible] పా. రూపుఁజిక్కిన, ముద్రి. పా.)

రోగఘ్నము. సం. వి. అ. న. 1. మందు. 2. వైద్యశాస్త్రము.

రోగము. సం. వి. అ. న. ఓషధి, మూలిక.

రోగభువి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రోగస్థానము, శరీరము. (విఁ[illegible])

రోగము సం. వి. అ. పుం. 1. వ్యాధి, జబ్బు. 2. కుష్ఠౌషధము. (వాచ.)

రోగరాజము. సం. వి. అ. పుం. క్షయవ్యాధి.

రోగశిల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపాషాణము.

రోగశ్రేష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. జ్వరము.

రోగహారి. సం. విశే. (న్. ఈ. న్.) రోగమును మాన్పువాఁడు, జబ్బు కుదుర్చువాఁడు.

సం. వి. న్. పుం. [illegible]. వైద్యుఁడు. [illegible] [illegible] చెట్టు. 3. బూడిదగుమ్మడి. (వ్య. వి.).

రోగి. సం. విశే. (న్. ఈ న్) రోగముగలవాఁడు, జబ్బుతోనున్నవాఁడు.

రోగితరువు. సం. వి. ఉ. పుం. అశోకవృక్షము.

రోచకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. ప్రకాశింపఁజేయునది. 2. మనోహరమైనది. ఇంపైనది. 3. ఆఁకలి వృద్ధిచేయునది, ఆఁకలి పుట్టించునది.

అ. న. 1. ఆఁకలి. 2. అరటిచెట్టు. 3. రాజపలాండువు. ఎఱ్ఱఉల్లి (వ్య. వి.). 4. అవదంశము, ఊరుగాయ. 5. ఒకానొకచెట్టు, గ్రంథిపర్ణము (వ్య. వి.).

రోచకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గాజుపని, కుందనపుఁ బనిచేయువాఁడు, నగలపైఁ జిత్తరువులు చెక్కువాఁడు. (విఁ[illegible])

రోచన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. సౌందర్యవతియగు స్త్రీ, అందకత్తె. 2 ఒకజాతి గోరోచనము. 3. కెందమ్మి, ఎఱ్ఱతామరపువ్వు.

రోచనకము. సం. వి. అ పుం. దబ్బచెట్టు.

రోచనము. సం. విశే. (అ. ఆ. ఈ. అ.) 1. ప్రకాశింపఁజేయునది. 2. ఇంపైనది, మనోహరమైనది. 3. ఆఁకలి పుట్టించునది.

వి. అ. పుం. 1. శ్వేతశోభాంజనము (వ్య. వి.). 2. పలాండు (వ్య.వి.). 3. ఆరగ్వధము (వ్య.వి.) 4. దాడిమము (వ్య వి.). 5. కరంజము (వ్య. వి.). 6. అంకోఠము (వ్య. వి.). 7 కూటశాల్మలి (వ్య. వి.).

వ. 1. కోరికను చెందుట, కోరికలీరికలెత్తించుట. 2. ఆకాశము, ఖగోళము

రోచనఫల. సం. వి అ. స్త్రీ. చిర్భిట, దోస (వృ వి.).

రోచనఫలము. సం. వి. అ. పుం. బీజపూరము, మాది (వృ. వి).

రోచని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. ఎఱ్ఱపాషాణము, మణిశిల. 2. గోరోచనము. 3. ఆమలకి (వృ. వి). 4. శ్వేతత్రివృత్తు (వృ.వి). 5. గంధద్రవ్యభేదము.

రోచమానము సం విశే. (అ. ఆ. అ) 1. ప్రకాశించునది. 2. మనోజ్ఞమైనది అందమైనది. వి. అ న గుఱ్ఱపుమెడమీఁద నుండెడి జూల.

రోచి. సం వి ఈ. స్త్రీ శాకభేదము హిల మోచిక (వృ. వి.).

రోచిష్ణువు సం. విశే. ఉ. 1. ప్రకాశించునది, కాంతిగలది. 2. సొగసుగా నుండునది, అందముగా నుండునది, నవయౌవనము. 3. ఆకలి పుట్టించునది.

రోచిస్సు సం. వి. స్. న. 1. వెలుఁగు, ప్రకాశము, కాంతి.

రోజు. వి (హిం రోజ్) అహోరాత్రము, దినము. (శ. ర., వా.)

రోటిక సం. వి. అ. స్త్రీ. రొట్టె, గోధుమాది నిర్మితమైన రొట్టె

రోటు వి. ఈఁచె. (చూ. రోటువోవు) (శ ర.)

జ : రోటువోవు.

రోటువోవు. అ. క్రి. (రోటు + పోవు.) ఈఁచఁబోవు.

ద్వి రోటువోయిన చేయి రొమ్ముకంపరము, వాటుఁ గాలును బోటివ లెనున్నవడుము .. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1087.

రోడు. అ. క్రి. తగులు, తాఁకు.

ఉ. లాడికి మూఁగు కాకులఁ బలాయనమొందఁగఁ జేయ వీఁపుపైఁ, గ్రాదుపత్రేలు నీఁకె గుదితావిన దేహము వేఁడికాళ్ళకున్, రోడి వశించుతోఁక బలురోమము లంటిన జోటు టేఁగలున్, గూడిన బంధముం గలిగి కూర్కుచు నుండొక ఇక్కగుఱ్ఱమున్. హంస. 5. 30.

రోదనము. సం. వి. అ. న. 1. ఏడ్పు. 2. కన్నీరు.

రోదని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దురాలభ, తీఁట కసింద (వృ. వి.).

రోదనిక సం. వి. అ. స్త్రీ. రోదని (వృ. వి.).

రోదసి సం. వి ఈ. స్త్రీ. 1. భూమ్యాకాశములు, మన్నుమిన్నులు. 2. స్వర్గము. 3. భూమి 4. ఆకాశము.

క. నీచానంబున విస్మితులై దైవతయక్షసిద్ధ లక్షివర్ణన మత్యాదరమునఁ జేసెరిదే, రోదసిసమ్మర్దముగ నరుగుదెంచి తగన్. భార. అశ్వ. 4. 240.

రోదస్సు సం. వి. స్. న 1. స్వర్గము, 2. భూమి.

రోదించు. సం. అ. క్రి. రోదనముచేయు, ఏడ్చు. (శ. ర.)

రోధకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) అఁపునట్టిది. అణఁచునట్టిది.

రోధనము. సం. వి. అ. పుం. అంగారకగ్రహము. న అఁపుట.

విశే. (అ ఆ. అ) ప్రతిబంధకముచేయునది.

రోధము సం. వి. అ. పుం. 1. అఁపుట, ఆటంకపఱుచుట. 2. ముట్టడి, ఆవరణము. 3. గట్టు, తీరము.

రోధస్సు సం. వి. స్. న. 1 గట్టు, తీరము. 2. కుడ్యము, గోడ 3 అంతరిక్షము, ఆకసము. 4. రుంధనము, ముట్టడి. 5 అఁపుట, ఆటంకపఱుచుట.

రోధించు. సం. స. క్రి. అడ్డగించు. (శ. ర.)

రోధో(ధ)వక్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (రోధస్ + వక్ర.) 1. నది, ఏఱు. 2. వేగవతియగు నది, **వడిగల యేఱు.**

రోధోవక్రము. సం. వి. అ. పుం. వడిగల నది.

రోధ్రపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. మధూక వృక్షము, ఇప్ప (వృ. వి.).

రోధ్రపుష్పిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మాతక వృక్షము, ఏఱుజాజి (వృ. వి.).

రోధ్రము. సం. వి. అ. పుం. లోధ్ర [illegible] లొద్దుగ. వృ.వి.) పుం., న. [illegible] ఆరాధనము.

రోపకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రోపణము చేయువాఁడు.

రోపణము. సం. వి. అ. న. 1. లేనిదానిని మోపుట, ఆరోపించుట. 2. పైరుచేయుట, మొక్కలు పాతుట. 3. పుట్టించుట. 4. ఒకానొక యంజనము.

రోపణీవర్తి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొక యంజనము, నేత్రాంజనవటి.

రోపము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఆరోపించుట. 2. పైరుచేయుట, మొక్కలు పాతుట. 3. బాణము. న. 1. రంధ్రము, గుహావిలము

రోపితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పాతఁబడినది, నాటఁబడినది. 2. ఆరోపితము, ఆరోపణ చేయఁబడినది.

రోమంథము. సం. వి. అ. పుం. 1. నెమరు **వేయుట.**

రోమకందము. సం. వి. అ. పుం. పిండాలువు, **చాఱకంద (వృ. వి.).**

రోమకము. సం. వి. అ. న. 1. పాంశులవణము. 2. ఒకజాతి సూదంటుఱాయి.

రోమకూపము. సం. వి. అ. పుం. న. రోమరంధ్రము, చర్మముమీఁది రోమరంధ్రము.

రోమకే(శ)సరము. సం. వి. అ. న. సురటి, వింజామరము

రోమగుచ్ఛము. సం. వి. అ. న. వింజామర, సురటి.

రోమభూమి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. రోమస్థానము. చర్మము.

రోమవము. సం. వి. అ. న. దేహము మీఁద ముండెడి వెండ్రుక, ముఖము శిరము దక్కఁ ఉక్కిన దేహమందుగల వెండ్రుక. 2. పక్షుల యీఁక. అ. పుం. 1. బిలము, గుహ, 2. జలము, నీరు. (విల్యమ్సు.)

రోమరంధ్రము. సం. వి. అ. న. రోమకూపము.

రోమరాజి. సం. వి. అ. ఈ. స్త్రీ. రోమావలి, నూఁగారు.

రోమలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రోమావలి, నూఁగారు.

రోమవికారము. సం. వి. అ. పుం. పులకరించుట, గగుర్పాటు.

రోమవిక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పులకరించుట, గగుర్పాటు.

రోమశము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రోమములు గలది, బొచ్చుగలది. వి.అ.పుం. 1. గొఱ్ఱెపోతు. 2. పంది 3. పిండాలువు, చాఱకంద (వృ. వి.). 4. ముంభి, నాచు (వృ. వి.).

రోమశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముఖుదోస (వృ.వి.). (శ. ర.)

రోమహర్షణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పులకరింపఁజేయునది, గగుర్పాటు గలిగించునట్టిది, భయము పుట్టించునది. వి. అ. న. గగుర్పాటు, రోమాంచము. పుం. విభీతకవృక్షము, తాండ్ర. (వృ. వి.).

రోమహర్షణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శౌనకునకుఁ బెక్కు పురాణములు వినిపించినవాఁడును వ్యాసశిష్యుఁడు నగు సూతుఁడు, లోమహర్షణుఁడు.

రోమహర్షము సం. వి. అ. పుం. గగుర్పాటు, గగుర్పొడుచుట.

రోమాంచము సం. వి. అ. పుం. (ఆనందము, భయము, ఆశ్చర్యము మొదలగు వానివలన) నొడలు పులకరించుట, గగుర్పాటు, గగుర్పొడుచుట.

రోమాంచితము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) గగుర్పొడుచునది, లోమాంచితము.

రోమావళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. నూగారు. బొడ్డుపైభాగమునందు పుట్టెడి వెండ్రుకల వరుస, రోమరాజి. 2 తారుణ్యము, యౌవనము.

[illegible] సం. వి. అ. పుం. [illegible]

రోమాశ్రయఫలము సం. వి. అ. పుం. కుంభి వృక్షము [illegible] (వృ. వి.).

రోమాళి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రోమాలి.

రోమోద్గమము సం. వి. అ. పుం. పులకరించుట, గగుర్పొడుచుట, గగుర్పాటు.

రోయి = రో వి. (సం. రాః) 1. వేశ్యకిచ్చెడి శుల్కము.

కం. రోయిడి యెల్లని భుజగుఁడు, రోయి విడువవలయు లంజెరోఁగొని మరలన్, రోయి డఁదలఁచిన నినుమడి, పాయక యిచ్చుటయ తగినపాడి యిరయఁగన్.

విజ్ఞా. ప్రా. 109.

గ్వి. పాయక రోయి మాపణఁతికి నిచ్చి, వేయేసి పూడలు [illegible] యనుడు ...

పండితా. మహిమా 281 పు.

ఉ. రోయిడఁ బంచువారు ... ... రోయి పొల్తులఁ గావఁగ రోయువార లన్ .. కు. సం. 8. 138.

2. ఉడువ, తాకట్టు.

సీ. రోయి [illegible] వడ్డి కిచ్చినఁ, బాయక నెల నెల వశీభాగము గొనివన్, న్యాయము మిగులఁగొను ట, న్యాయం బొడఁబడని చోట వభివదండీ. విజ్ఞా. వ్యవ. 64.

3. చేబదులు.

కం. రోయిఁగొని పెట్టఁబాలక, ప్రాయిఁ బై యనుగువతఁడు బరదేశము పోఁబోయి వతఁడు మూడునెలల్, పోయిన తుదివడ్డి సహింముగఁ బెట్టదగున్ ...

విజ్ఞా. వ్యవ. కాం. 69.

4 జూదమునం దొడ్డెడు పందెపు ధనము.

కం. దగయండి రోయిఁగా జూ, దము నీతోఁగాడఁ గడఁగెదను ... భార. అర. 2. 41.

జ. రోయివెలఁది.

రోయించు స. క్రి. (√రోయు.) రోయఁ జేయు, వెదకించు.

ఆ. చరులఁ బనిచి వైరిచరుల రోయించుట, నెమ్మనమున వెటఁగి నమ్మకునికి, [illegible] యోగమునకుఁగా శత్రువైనను, నమ్మినట్ల యునికి నయవిధంబు. మార్క. 8. 128.

రోయిడు. (రో² + ఇడు.) స. క్రి తాకట్టు పెట్టు.

కం. మడివా లోడయని వస్త్రము, లడంటబట్టిన వమ్మికొనినం దా రోయిడినన్, బడిదియ వెట్టినం గిట్టిన, వడరం బఞ్ఞత్రయము దండు వరువంగ వలయున్. విజ్ఞా. ప్రా. 61.

సీ. ఆలి రోయిడి తల్లి నాంగి బిడ్డల వమ్మి ... దశకు. 6. 95.

ద్వి. వీరభద్రునియాత్ర వెలందులు వోవ, వారముల్ రోయిడి యరిగె మాబిడ్డ ... పండితా. పురా. 122. ప్రా.

రోయివెలంది = రోవెలంది. వి. (రోయి + వెలంది) భోగముది, వేశ్య.

గీ. భార్యపాలిండ్లు రిక్తకుంభములు రోయి, వెలంది చనుదోయి నిండుకుండలు కుడంబు, తరుణిపాలంబు చవులిచ్చు చందురుండు వేశ్యం దుదురు వానికిం బ్రతిపదిందుండు నయ్యె. పాండు. 3. 11.

రోయు. అ. క్రి. 1. అసహ్యపడు, ఏవగించు.

కం. మాసిన చీరయు మేనును గని, రోసి వెడంద బాంగరి నడుణి నెఱుంగఁడ వి, ట్టైన మద నుచు ధృతి,వాసిన బెగడొందు సింహ బలుఁ డట్టె డెండన్. (భార విరా. 2. 62.)

సీ. ... వాసు సహింప కెగ్గు, సేయుదు రేను రోసితి వారితోడి పొత్తుల్లం గపంబు సేయుచు శరీర,భారంబు విడిచెదన్ ...

భార. ఆది. 2. 125.

చం. అనిమిషవాహినీతనయు వస్త్రవిరాజితు రోస దక్షిణం గ,ర్ణుని రణధర్మహీనతకు రోయక చంపిన ఫల్గునున్ ...

భార. శల్య. 2. 385.

ఉ. ... పూఁత యొవర్చుకొంటి శవభూతిఁగపాల మున్నన్ భుజించి తీ,రోఁతలు పెక్కులుండ నిట రోయుదువే యిఁక భక్తవత్సలా.

కాశ. 3. 100.

2. వెమదియు, సంకోచించు.

కం. అనవుడు గురుఁ డిట్లనుఁ గ,ర్ణునిచందము మున్న గడఁగు రోయుఁడు పాఱన్ ...

భార. ఉద్యో. 4. 285.

ఉ. రోయఁ డోకించు కేనియు మరుత్పతి యన్య కళత్రదూషణా, న్యాయము సేయ మన్మథ మదాంధత నాశ్రమభూమిఁ గొంకు రో, కోయని కూయఁడే ... నైష. 2. 79.

కం. గోవధము సేయు తుంకల, దైవంబవు నీవు మొదలఁదక్కఁగ పాంథ,స్త్రీ వధము సేయ రోయుదె, నీ వర్తనమేమి చెప్ప సింజవైరీ.

మను. 3. 42.

స. క్రి. అసహ్యించుకొను.

దండకము. ... వారిం దగం జూచి బిక్షైద్ధ చందంబులన్ రోసి యుల్లాసి ...

సీలా. 3. 41.

కం. దోసమునకుఁ బనిలేదఁట, నా పొమ్ములు వీరికిం దివం బని గలదే, రోసితి సంసారముఁ దెగఁ, గోసితి మొదలంట బందుగుల తగులెల్లన్. వాల్మీ. 2. 112.

కం. ... వవజాతేక్షణల రోసి వసుధేశుఁ డనున్. విక్ర. 3. 25.

ద్వి. కంతునికోలల రోసి కన్నులు మూసి, చింత లొక్కటి చేసి శివుఁ దలపోసి ...

ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 65. 64.

2. విడుచు.

సీ. .... మీకు, రోయక యహితంబు సేయ నన్ బంచినఁ జనుదెంచి యేను మీ తనయు నందుఁ, బతిబుద్ధిఁ దాల్చి ....

భార. ఆది. 6. 211.

తే. పరుల సొమ్మి మ్చుటకు ఒహు మథనపడిన,
యక్షుఁ డని రోసి పూ ఃతా పైఁ హొరిచి,
ఓ ... ఒట్టుమోపి రవంగఁ గొచ్చుపముమీఁద, గట్టి
నికొ్ప సురాసుఁగణము లపుడు.

దశా. 2 197.

కం. ముల్లోకంబుల జనములు, రోళ్లన్ రోకండ్లఁ
బాడ రోయక మఱియున్, వెల్లివిరివిగాఁగ
దిరిగిన, గళ్లకు వయగారి మెలఁతుకం గొని
పోయెన్. వరాహ. 7. 22.

పీ. ఆయుదంబులు వేసి హుంకారములు రోసి
మ్రొక్కువారును ఋట్ట లెక్కువారు ....

వరాహ. 3. 47.

సీ. .... చిఱుతపొప్పళి రోసి సరిగంచు పసరు
పొప్పళికుచ్చెల చెఱంగు వలువగట్టి ....

శుక. 1. 257.

3. నిందించు.

చ. ఘనతర శోకవేగమునఁ గన్నుల నీరుల
నించి యాసుయోధను నవిసిఁయు ఖిన్న
ధర్మతనూజుఁడు సంధిగోరి వ్రక్కిన తగవుం
గడంగి యనికిం దలకొన్న నిజోద్యమంబుఁ
దోఁచిన మదిఁ దిట్టుచున్ వినుతిసేయుచు
రోయుచు నుండె వయ్యెడన్.

భార. భీష్మ 3. 156.

కం. వాసవసుతుఁ డాలింగముఁ, బాసిచనఁగలేక
గాసిఁబడియుం దమఁదా, రోసియుఁ బలు
నిట్టూర్పులు, నేసియు నాడెల్ల నుపవనిం
చుచుఁ జనియెన్. కాశ. 4. 84.

చం ధరణిజ నిందునందును బదంపడి రోసి
వృథార్తి రోసి ధీ,సురుచిరుఁడైన మారుతి ...

చం. రా. 7. 31

4. వెరకు

కం. చిరి రోయు తీఁగకాళ్లఁ, బెనఁగెం బాసనుమఁ
బొంగి భీమసేను

భార. ఆది. ౭. 220.

ఉ. ... కప్పుఁ పుచిప్పుటనంటులనీడరీఁగు రా,
కన్నెల రోయు నన్నుఁకుఁ గన్నులు
మూయు ... వసు. 1. 112.

ఉ. చుక్కలు తోడుతోడఁ దలచూపఁ
దొడంగె మనోభవుండు వి,ల్లెక్కిడి చక్రవాక
ముల యిక్కలు రోయఁగఁజొచ్చె ...

భార. విరా. ౯. 519.

చం. ధరణిజ నిందునందును బదంపడి రోసి
వృథార్తి రోసి ధీ,సురుచిరుఁడైన మారుతి ...

చం. రా. 7. 31.

5. చొచ్చు, ప్రవేశించు.

మ. ఉఱకంభోనిధి రోసి వేదముల కుయ్యాల్
దైన్యముం జూచి వేగఱు లల్లార్చి ముఖంబు
సోఁచి బలువీఁకం దోఁక సారించి ...

భాగ. 8. 730.

కం. శ్రీరమణభిక్షుహారన, రోరుహాసద్గంధలహరి
రోసి చరించున్, సారెకు నై వచ్చుట శిశిర
సమీరము లఖిలైకసుఖముమీఱఁగ నెపు
డున్. వాల్మీ. 1. 72.

6. తలఁచు, భావించు.

కం. శకుని విను సమరథుఁడు పాం,డుకుమారుల
తోడ నెప్పుడుం బగగొని వా,రికిఁ గీడ
రోయు ... భార. ఉద్యో. 4. 227.

జ : రోఁత, రోఁతగించు, రోఁతపడు, రోఁతల
మారి, రోయించు.

రోయెలనాఁగ. (రో + ఎలనాగ.) వి. వేశ్య,
పణ్యస్త్రీ.

కం. ఈగతిని తెల్వరొడెఱుఁగి నాఁగను దగులు
కొని నాఁడునాఁటికిఁ గోర్కుల్, తీఁగలు
సాగఁగ మన్మథ భోగంబుల మనసు తృప్తిఁ
బొందిన పిదపన్. వి. శకుం. 2. 144

రోరుద. సం. వి. అ. స్త్రీ. అతిశయరోదనము, పెద్దయేడుపు.

రోలంబము. సం. వి. అ. పుం. భ్రమరము, తుమ్మెద

రోలప సం. వి. అ. పుం. పానీయామలకము, నీటియుసిరిక. (వ్య. వి)

రోవాటు. వి. (రో2 + పాటు.) వేశ్యావృత్తి, లంజెకిచ్చెడి సొమ్ము.

కం. మీ వెలఁది కూడఁబెట్టిన, రోవెలఁ జేయింపు
కొంటిరో మీ కెవరో, రోవాటున నిడిరో
విభులో, తాకట్టిడో యనిన వేశ్యతల్లి యని
[illegible]

రోవి. వి. [illegible] విశేషము

[illegible]
రావులు నిప్పలు రాణఁ దలిర్పన్ ...

యయా 2 [illegible].

రోవెల వి. (రో2 + వె.) [illegible]

చం. నల పుల యిక్కలంజియల పమ్మెన రోవెల
పంటజక్కవ, [illegible]పనికిడు .. చకటి పర్వె
మర్వడన్. కవిక. 4. 86.

ఉ రోవెల్లనీఁగి వేఱొకని రోయుఁదగన్ ...
కు. సం. 8. 58.

చం .. వెలయాఁడ్రఁపిల్తురే, కులజులైన ముస్ను
దమకుం బ్రకృతఁబుగ నిచ్చువట్టి రోవెల
కధికంబు నొక్కయఁ వీసము కాసును జేతి
కిచ్చినన్.

(వైజ. 2. 61. శుక. ?. 64.)

రోవెలఁది. వి. (రో2 + వెలఁది) వారాంగన.

చం. వలుఁగిడి చల్వఁదాల్చి పయనంపుటలంతలు
నిద్రఁజెందు రో. వెలఁదుల లేపఁగాఁకి ..
కువల 2. 110.

రోషణము సం. వి అ. పుం. 1 ఒరగల్లు, గీటురాయి 2. పాదరసము. 3. ఊషరక్షేత్రము, చవిటనేల.

రోషణుఁడు. సం. విశే (అ ఈ. అ) కోపశీలముకలవాఁడు, ముక్కోపి, సులభముగా కోపమువచ్చువాఁడు.

రోషము. సం వి. అ పుం కోపము, కినుక.

రోషించు. సం. అ క్రి రోషపడు, కినియు.
(శ. ర.)

[illegible]గాఁడు విశే. (రోసము + కాఁడు) రోష[illegible] రోషముగల[illegible].

ఉ ఆయన యొంటిగాఁడు వెలయాఁడ్రఁతగుల్ల
లవాఁడు వాఁడిమిం, బోయిపచో. మాట
పొలపోచ్చెము సైఁపని రోసగాఁడుగా,
యీయెడ నేమి పుట్టునో ...
శుక. 3 160.

రోసము. వి. (సం. రోషః.) కోపము.

ఉ. ... అంతఁతకు రోస మీసుబెరయన్
ధఁణీశుఁడు తెచెఁ జెచ్చెరన్ ...
ఉ. రా. 3 146.

గీ. బెంజపు గట్టి జంత పాతూరిసంత, చలము
పొధించు దిట్ట రోసాలపుట్ట ...
శుక. 3. 18.

సీ. గురుఁడుగాఁడే శైరధరుఁ డధికబెన్నఁ దపఁ
కేల నీరోస మని యొ వొకఁడు ...
దశా. 3. 152.

జ : రోసగాఁడు, రోసించు.

రోసించు అ. క్రి. (√రోసము) రోసి చేయు, కినియు, రోషపడు.

కం. ఆ సమరప్రౌఢికి మది, రోసించి విదేహావర వసుధ చమూప్రాగ్రేసరులకుఁ జెయివిచిన, నాసురకీ శకటంబు ఒకరిం బొదవెన్.

విక్ర. 4. 109.

రోసు. విశే. పలుగాకి, దుష్టుఁడు.

... సుమాళమును దూబ కొంపచెఱుపు, ... గేదెయ చెరువచేట రోసు, బడియ ... భ్రష్టు మడియవేట్క మెయ్యక ... పెనలమారి.

హంస. 5. 118.

రోసుబడి. విశే. రోఁతగొట్టు.

(...) ... ఏమి రోసుబడిగా నున్నావు!

(శ. ర.)

రోహంతము. సం. వి. అ. పుం. 1. వృక్షము, చెట్టు. 2. ఒకానొక వృక్షము.

రోహంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. లత, 2 ఒకానొక లత.

రోహణము. సం వి. అ. పుం. లంకలోని పర్వత విశేషము.

న. 1. ఎక్కుట, ప్రాదుర్భవించుట. 2. బయలు దేఱుట, ఉద్భవించుట. 3. పురుషుని వీర్యము, శుక్రము.

రోహము సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. మొలచునది, మొలక యెత్తునది. 2. ఎక్కునది, ఆరోహించునది.

వి. అ పుం. 1. ఎక్కుట, ఆరోహణము, 2. మొలక, అంకురము.

రోహి. సం. విశే. (న్. ఈ. న్.) 1 మొలచునది, మొలుగునది. 2. ధార్మికుడు.

వి. న్. పుం. 1. రోహితము. 2. వటము. (వృ. వి.).

... వృక్షము 3 ... ము, విస్తృ

రోహిణము సం. వి అ పుం 1. ... ము. (వృ. వి).

2. రోహితకము. 3. భూతృణము. (వృ. వి.). పగటి యొక్క పదునైదు భాగములలో తొమ్మిదవ భాగము. (వాచ.)

రోహిణి. సం. వి ఈ స్త్రీ 1. ఎఱ్ఱని యావు. 2. గోవు, ఆవు 3. అశ్విన్యాది వాల్గవ నక్షత్రము 4. బలరాముని తల్లియు వసుదేవుని భార్యయు నగు రోహిణి. 5. తొమ్మిదేండ్ల వయస్సుగల కన్యక. 6. మెఱుపు, విద్యుత్తు 7. ... రోగభేదము, ... కటుకరోహిణి (వృ. వి.). హారీతకి (వృ వి.). సోమవల్కము (వృ. వి) మంజిష్ఠ (వృ. వి.). కాశ్మరి (వృ వి.). సురభికవ్య (వృ. వి.). రోహిత వర్ణయైన స్త్రీ. (వాచ.)

రోహిణీపతి. సం. వి. ఇ. పుం 1. చంద్రుఁడు. 2. వసుదేవుఁడు.

రోహిణీరమణము. సం. వి. అ పుం. వృషభము, ఎద్దు. (విశ్వమ్ను.)

రోహిణ్యష్టమి. సం. వి. ఈ స్త్రీ కృష్ణాష్టమి.

రోహితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) అగ్ని హోత్రుని వాహనము. 2. ఎఱ్ఱనిది, ఎఱుపు రంగు గలది. - వి అ. పుం. 1. ఎఱుపు రంగు. 2. కేసరి మృగము. 3. ఎఱ్ఱ గుఱ్ఱము. 4. ఒకజాతిచేప. 5. రోహితవృక్షము. న. 1. రక్తము. 2. కుంకుమపువ్వు. ... ఇంద్రధనుస్సు

రోహితాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగ్ని. హరిశ్చంద్రుని పుత్రుఁడు, లోహితాశ్వుఁడు.

(శ. ర.)

రోహితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. హరిశ్చంద్రుని కొడుకు పేరు.

రోహిత్తు. సం. వి. త్. పుం. 1. సూర్యుఁడు. 2. ఒకజాతి చేఁప.

స్త్రీ. 1. లతాభేదము. 2. మృగి, ఆఁడులేడి.

రోహిషము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకజాతి చేఁప. 2. ఒకజాతి లేడి, మృగభేదము. 3. తృణవిశేషము.

రౌ

రౌక్ష్యము. సం. వి. అ. న. 1. రూక్షత్వము, కాఠిన్యము. 2. శుష్కత్వము, ఎండుట.

రౌచ్యము. సం. వి. అ. పుం. బిల్వదండము, మారేడుదండము. (పైఙ్యమ్ము.)

రౌచ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక మనువు, పదుమూఁడవ మనువు.

రౌతు = రవుతు. వి. (పం. రాహుత్తః) సాది, గుఱ్ఱపుస్వారిచేయువాఁడు.

శా. ... ధారాపంచకభావమం దెలఁగు గంధర్వంబుఁ ద్రొక్కించు బల్ వీరంపున్ నెఱ రౌతు .... ఆము. 4. 31.

ఉ. పలుకులు నేయునేల నినుజాల కనుంగొని పంతమం పెయున్, జిలుకపటాణిరౌతు త్వరసేసె ... ఉ. రా. 4. 200.

రౌద్రము. సం. విశే. (అ. ఆ. ఈ. అ.) 1. రౌద్రమైనది, కోపముగలది. 2. భయంకరమైనది. వెఱపుగలిగించునది. 3. (మంత్రము లేక సూక్తము) రుద్రుని సంబోధించునది లేక స్తుతించునది. - వి. అ. పుం. 1. తీవ్రత, కోపము. 2. రౌద్రరసము. (నవరసములలో నొకటి) న. 1. కోపము, క్రోధము. 2 భయంకరత్వము. (క్రూరత్వము.) 3. వేఁడిమి, ఉష్ణత, 4. ఎండ, ఆతపము.

రౌద్రి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. దుర్గ, పార్వతి. 2. రుద్రజట (వృ. వి.). - ఇ. పుం. అఱువది సంవత్సరములలో నొకటి, సిద్ధార్థి తరువాతిది.

రౌప్యము. సం. వి. అ. న. వెండి.

రౌమకము. సం. వి. అ. న. లవణవిశేషము. ఒకరకపు ఉప్పు.

రౌమము. సం. వి. అ. న. లవణభేదము, సాంభరి లవణము.

రౌరవము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. రురుచర్మము. (కృష్ణ మృగచర్మము)తోఁ జేయఁబడినది. 2. భయంకరమైనది. 3. చంచలమైనది. 4. మోసముచేయునది, ధూర్తమైనది. వి. అ. పుం. ఒకానొక నరకము, నరకవిశేషము. - న. ఒకానొక సామము.

రౌలు = రవులు. అ. క్రి. (నిప్పు) మండు.

ఉ: రౌలుకొను, రౌలుకొలుపు, రౌలుకోలు, రౌలుచు.

రౌలుకొను. అ. క్రి. (రౌలు + కొను.) (స్వార్థమున) రగులు. (చూ. రౌలుకొల్పు)

రౌలుకొలుపు(ల్పు.) స. క్రి. (√రౌలుకొను.) మండునట్లుచేయు, రగులునట్లుచేయు.

చ. చులుకు చుఱుక్కనం దినువు బోఁకెడు వన్నెల రౌలుకొల్పుచున్ ... అవఁగఁ జొచ్చె దెమ్మెరలు ...

చంద్ర. 4. 110. (ప్రా. పా.)

రౌలుకొల్పు. ముద్రి. పా)

రౌలుకోలు = రవులుకోలు. వి. (√రవులుకొను.) రగులుకొనుట.

రౌలుచు. = రవులుచు. స. క్రి. (√రౌలు.) రగులుకొనఁజేయు.

రోహిణము సం వి అ పుం 1. చందన వృక్షము 2. కాలభేదము రోహిణము

రోహిణీసుతము సం వి అ. పుం. 1. ఆవు దూడ. 2 మరకతము 3. బుధగ్రహము 4. శనిగ్రహము 5. కాలభేదము - వి. 1. ఒచ్చె మరకతము, రోహిణము.

రోహిణేయుడు. సం. వి అ పుం 1. బల రాముడు 2. బుధుడు, (గ్రహము) 3 శని.

రోహిషము సం వి ష. పుం 1 మృగ భేదము, కొండగొఱ్ఱె 2 ఒకజాతి మత్స్యము 3 ఒకజాతి తృణము, కామంచి.

రౌహిషి సం. వి. ఈ స్త్రీ 1. రోహిషజాతి యాడుజింక 2. లత. 3 ఒకదినుసు దూర్వా తృణము, దూర్వ. (వ్యా. వి.)

అం

అం వి ఒకానొక యక్షరము.

(ఇది దక్షిణదేశ భాషలందుఁ గనవచ్చుచున్నది)

అంకాట వి (అంకు + ఆట) జారత్వము చేయుట.

సీ. బెటువిట్టుల మేనుమట్టి నోవడుచుట నౌర్యాటు అంకాట సాహసంబు, ... జనులు కోరివచ్చి సభఁజెప్పుదురు దీనిఁ దెలియునడిగి ఒభుడు తీర్పుడయు. విజ్ఞా వ్యవ. 17.

అంకాడు అ క్రి (అంకు + ఆడు) అంకు సేయు, జారత్వము చేయు.

గీ. ఇతఁడు కలఁద్రాగె అంకాడె నెఱపిదివియొ, నిలిచి మూత్రించెఁ జూదాలఁ బలనఁగూడెఁ, గూతు రమియించెఁ దెరవాటు గొట్టెఁ బ్రజ లఁ, జెచురాజుల సేవించెఁ జెడిచెఁ గుంమ. శివరా. 4. 54.

సీ. వలదనఁగా నొరువనితతో నొక్కండు దాఁ బల్కెనేని శతద్వయంబు, వారించు జెలిఁగియు వారిద్దఱును మాటలాడిరేనియును అంకాడినట్ల .. విజ్ఞా. ప్రా 116.

ద్వి వేయేల ప్రేవాడ వెన్న ముచ్చిలుచుఁ, బోయి అంకాడదే పొలఁతులతోడ ...

బస పు 6. 880 పం.

అంకు వి జారత్వము.

సీ. జనులోక్క ఒకఁ దొల్లి సమయంబు ఒవ్వ వెఁజేసి క్రూరతయు ముచ్చిమియు అంకు నైరక .. భార. శాం 257.

సీ ఆచార్యుఁ డనక భార్యకుఁ దప్పినప్పుడు పాడు గల నీఅంకు పొడువదయ్యో ...

పి, శకుం. 3 184.

జ · అంకాట, అంకాడు, అంకుబోతు, అంకు టాలు, అంకుతడక, అంకుతెగులు, అంకు మగఁడు, అంకురాట్నము. అంకులఁగోడి, అంకులాఁడి, అంకువెలఁది, అంకెట

అంకుఁబోతు. వి. జారిణి, జారుఁడు.

సీ. అంకుఁబోతునకు సద్వ్రతనిష్ఠలేటికి వానివి యేమిటికి దుర్వర్తనునకు ... రామలిం. 33.

అంకుటాలు వి. (అంకు + ఆలు) వ్యభిచారిణి, జారిణి. (శ. ర.)

అంకుతడక. వి. (అంకు + తడక) మిక్కిలి జారత్వముగల స్త్రీ.

ఉ. ఈలువు వంగడంబు గల దీజవరాలని యోలి రొక్కరొక్కలిడె యెట్టి అంకుతడకన్ వరియించితి దీని నక్కటా ...

వెం. పంచ. 4. 507.

అంకుతెగులు. వి. (అంకు + తెగులు) సుఖ రోగము, మేహ రోగము. (శ. ర.)

అంకుమగఁడు. వి. (అంకు + మగఁడు) ఉప పతి జారుఁడు.

గీ. మగనిరాక మొఱఁగి మగువ యొయ్యన ... మగనిఁ జెరిచి యింటిమఱుఁగున ...ఁ, గల్లు నోలెమువను గడయించి యామీఁద. ... ... గదిలకుండ. (భల్లా. 1.) (శ ర.)

అంకురాట్నము. వి (√ అంకు.) జారిణి, లంజె.

సీ. ... అంకురాట్నాలకును కుంభరిండలకను, ..

గీ. ...భిలసమున చేడ్పడి ద్రాజవాని, గడన వీండ్ల కెకాక సత్కవుల కవునె ...

వేణు. శ. 88.

అంకులగొండి. విశే (అంకుల + గొండి) అంకు తనపుస్వభావముగలది

ద్వి బొంకుల పిడుగులు అంకులగొండ్లు, ఎన్నె క త్తెలు నాంచవనితలు మఱియు ....

పండితా. పురా 116. పా.

అంకులాఁడి. (√అంకు) వి. జారస్త్రీ, లంజె.

ఆ దొంగతనము అంకుదొరయను జగతిని, అంకు లాఁడి కింత శంకపుట్ట, దొంగకెన్న వేవెలం గొప్పుగా నట్టి, ... వేమ. 1. 155.

అంకువెలఁది వి (అంకు + వెలఁది) జారిణి.

కం. పంతపురక్కసిమూఁకల, అంతు లడిగె నెలమి గనిరి అంకువెలందుల్ ...

అచ్చ. రా సుం. ౭.

అంకె. వి. 1. ఎద్దు మొదలగునవి చేయు ధ్వని.

కం. చెలఁగు పటుసింహనాదములు అంకెలు గాఁగ వారు పొలిచిరి వృషభంబుల క్రియ వొండొరులకు మూర్ఛలయుచుఁ దాఁకుచు ముదాత్తరభసోజ్జ్వలులై.

భార. ద్రో 4. 171.

ఉ అంకెలు గర్జలై ... ... నెందుఁ బర్వ నిశ్శంకవిలోక వైశ్వాత క్సానుశిఖల్ దెసలెల్లఁ గప్పఁగా ... ...వచ్చె యదూద్వహుపై ...యఁగుజువన్.

హరి పూ. 8 44.

ద్వి అంతుగా నా...తు అంకెవేసినను, గంతులు దక్కునే కంఠీరవంబు ...

వ మిసమిసమెఱయు సస్యంబు లాస్యంబులం జర్వించి గర్వించి అంకెలువేయు జింకలును.

చిత్రభా. 2. 135.

2. ధ్వని.

మ. .. మహోత్సాహంబువం దేరు వెక్కి యనేకంబులు తూర్యముల్ దిశల అంకెల్ ద్రేయఁజేయన్ ... రామా 8. 242.

3. కేక, అఱపు.

ఉ. ... కవితసార మెఱుఁగక సారెసారెకు, స్తంకెలువేయు దుష్కవిజనంబుల నెల్లఁ దృణీకరించెదన్. రుక్మి. 1 17.

జ, అంకెవైచు.

అంకెత. వి. (అంకు.) జారిణి, జారత్వము గలది

ద్వి. బంకెతల్ అంకెతల్ పచ్చిరక్కసులు

పండితా పురా. 116. పా.

అంకెవైచు. (అంకె + వైచు) అ. క్రి. కేకలు వైచు.

అ మీకుఁ జిన్నవాఁడ నేకాఁగవీరుండ, అంకె వైచిన నెదలింక మైన, నగినఁ గేరరించినను మీసలంటినఁ, బట్టితివియ నాకుఁ బాడి గాదె. ద్వా. 7. 41

అంకిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√అంకు.) పెద్ద ధ్వని చేయు, (కలకలధ్వనిచేయు, అని శ. ర.)

మం. ద్వి. ఈయూవ త్రోవ నీకే యుపాయంబు, రానలదు మగుడ అంతిలనీకు, అనివ గోవన్న దా నట విచారించి ...

పల్నాటి వీరచరిత్ర 10. (వ్రా.)

అంతు = రంతు. వి 1. కలకలధ్వని, రొద.

ఉ. అంతుఁజుమీటి మిక్కిలిగ ఘాఁగకనంబున దొమ్మిసేసి దుర్దాంతపరాక్రమోన్నతులు దానవదైత్యులు వేల్పువెజ్జు ధన్వంతరిచేతి దుగ్ధమయవార్ధిసుధారసపూర్ణకుంభమున్, సంతవకష్టి పుచ్చుకొని చయ్యనవేగిరి నిర్వి శంకతన్. భీమ. 4. 93.

కం పంకపుకొ సిమూఁకల, అంతు లుడిగె నేఁ మిఁగనిరి అంకుపెలందల్ ...

అచ్చ. రా. సుం. 3.

మ విని యా అంతు దురంతశైలమథనావిర్భూత సింధూద్ధత ధ్వనియో కాక మహోచక ప్రకయాంచత్ప్రాణాలు లోకాలిఁ ... కాంచెనో ... వసు. 2. 142.

2. గోల.

ఉ. అంతొకంటి కీకణము ఘాయిగ నిల్పము భీకరంబుగా, నెంతయు నిష్ఠురంబు కడ ...

నిరం. 4. 54.

దండకము .. విభుండేమి దవ్వా ఘుటించెంగించి చిప్పించెదో కాక కామానంజ్వాలన్ వన్ను నొప్పించెదో యింత అంతేల నీకున్ గొఅంతేల సద్భక్తియ్యముల్ తల్లి ...

భోగినీదండకము.

3. మాట, పలుకు

ఆ అలిమాటకొఅకు బేలయై కోడలి, గొడుకుఁ బోవఁద్రోచుకొనియె నితని, కేఁటిమగతనం బిదే కడుఁగొదతేని, అట్టునొందె నింక అంతు లేల. అచ్చ. రా. అయో. 86.

చం. కెలనొకమాటు దీని గిలిగింతల అంతుల మబ్బుఁ జేసి ... సత్య. సాం. 3 38

4. ఉచ్చైస్స్వనము, పెద్ద ధ్వని, ధ్వని. చప్పుడు.

ద్వి అంతుగా నాఁబోతు అంకెవేసినను, గంతులు దక్కునే కంఠీరవంబు ...

హరిశ్చ పూ. 265.

ద్వి. కదలు చ ప్రైలు తాళగతులకుఁ దాఁక, రతి చాయ కుచ ముజ్జు అంతుగాఁ జోటు ..

ద్వి హరిశ్చ. పూ. 919.

ద్వి పొలముల కెడఁజానిపోయినందుకు. వలె గెనో యంచు అంతాలకించుచును ...

ద్వి. శ. సా. 1. 67. పొ 13 వం.

5. గజబిజ, ఉద్రేకము.

ఉ. ఎంత. దినంర నింతి కడుఁజేరిక నేఁయగ ... బునన్, గంతుఁడు అంతొనర్పఁ బర కాంత యటంచు వధర్మనుంచు లో, నెంతయుఁ జింతనొందు ...

శశాం. 2. 90.

వివి. పెద్ద ధ్వని కలది.

మ. వరలంగూర్చిన కొప్పుతో, బపపుమిన్నలైటు నెమ్మోముతో, గరిమన్నాగమసానిత్రోలు తిరుగంగా అంతులై తూర్పుల్ మొర యంగాఁ గడునొప్పె నాకంబి ...

వే పంచ 4 170.

బ : అంతిలు.

అంపకాఁడు. వి. (అంపము + కాఁడు.) అంపముతో పలకలు మొదలగునవి కోయువాఁడు. (శ. ర., అంపకారి. వా.)

అంపటిల్లు(లు) అ. క్రి. (√అంపు) కలహించు పోరాడు.

చం. కటకట పూర్వజన్మకృత కర్మ మదెట్టిదో త ప్పాకితలే దిటుల దురాగ్రహము పెల కెట్టె యారట అంపటిల్లుచున్, దిటమఱి యున్న నన్ను నొకిం దిట్టియుఁ గొట్టియు నష్టచిత్త మిప్పటికిని తాంటిం బొందదు యుపాయములు నామదిం దోచ దేమియున్.
కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. ఆ. 1. (చి.రి.)

అంపము. వి. (స. కంపటమ్.) కట్టు కోయు న ధనము, త్రికచము.

శా. క్రూరాసిం దెగసేసెనో వటికెనో క్రోవ్వాడి అంపంబుచే ... హ. 7. 69.

గీ. రావణుని దైర్యశతం ద్రుంప అంప మితఁడు.
ఉ. రా 5. 75.

జ : అంపకాఁడు.

అంపిల్లు(లు). అ. క్రి. (√అంపు.) 1. వ్యా పించు.

కం. అంతటఁ గడలం దెల్లం గొ,అంత యొకింత యనులేక అంపిల్లె నిరుల్ ...
అచ్చ. రా. సుం. 3.

2. అతిశయించు.

కం. అంపిలు వ్యాఘ్రగణికశైల్య,నంపాతికజాలికాది నానామృగయా,లంపట సుభటాలాపవ,తం పర చెపికింపు నింప రాజటఁ జనుచున్.
చంద్రా 2. 60.

3. విజృంభించు

చం. ..., లొజ్జుకాని బ,ల్దొనలను దొడ్డసింగి ణులు దూతొని వెన్నకురాని బీరమున్, బొనఁగ వేల్పుగొంగతాలిబొట్టియ యింద్ర జితుండు అంపిలున్. అచ్చ. రా. యు. 70.

సీ. తెగినసోఁకుడుమూఁక మగుడ నాబలవిద్దె పెంపుచే బ్రదికి అంపిల్లుచుండ ...
యయా. 3. 105.

(పోరు. ట్రౌ. వర్ధిల్లు. శ. ర.)

4. వర్ధిల్లు.

ఆ కాల దుష్టవే ప్రథమరజస్వల, యచ్యో గాన దీని యపకీతము, రాత్రి చిత్ర కాని అంపిల్లు నీయిల్లు. కలిమి పెంపుఁగాని బొలియు వనభు శుక. 1. 457.

5. ఊడుచు, పేలు.

గీ. అజకె ఆరువెంనక గు సెనను పెంచు ..
ఆం. భా 6. 112.

అంపు వి. 1. కలకలము.

చం. చెలి యిత్తుబ్బి తేచి తపచేడియపై వార గున్ జలద్దిగంబు, చలములు కమ్మపంబు సుమ సానలందించి ఐదాలుపన్నె గంతుల మొల నూలు జాలం జరణములు అంపున గిల్కు మట్టియల్, ఘుఘుఘుఘుల్లనన్ స్వపశిఖా మణి యుల్లము ఝల్లుఝల్లనన్.
రా. వి. 6. 128.

2. ఉత్కర్షము, గొప్పతనము.

గీ. మంపు సాంబ్రాణిధూపంబు పెంపు పెంపు, వంపు మరువంపు టిందీవరంబు అంపు, గుప్పు మృగమదవాసనల్ గుప్పరింపఁగ, పాటి లేకొప్పు నాయింతి జాలుకొప్పు.
శశాం. 3. 49.

3. అచ్చ. పోరు ... ... (శ. ర., ట్రౌ.)

జ : అంపటిల్లు, అంపిల్లు, అంపులాడి.

అంపులాడి విణ. (అంపులు + ఆఁడి.) కలహ శీలురాలు, జగడగొండి.

సీ. చించివైచుతెగాని చీరలిచ్చువఁ గటిరముతఁ గైసేయ దా అంపులాడి ...
వేం. పంచ. 3. 183.

ఆ. రోఁతకూటిమనసు రోసానకే పెనఁగు, త్రోవగాని యుక్తి త్రోవవట్టి, భోవనీదు దీని బోటిమ యామాయ, అంపులాఁడిఁ జూడు రామచంద్ర.
రామస్తవరాజము. 1. 212. (ట్రౌ. వి.).

అంపె(పియు). వి. 1. మాదిగవాఁడు తోలు కోసెడు సాధనము. (శ. ర., బ్రౌ.)

2. తాటాకులు మట్టగించి కోసెడు సాధనము (శ. ర., వా.)

అక్కు. స. క్రి. గీఱు, బరుకు.

వ్యవ. పిల్లగోళ్లతో ఒకళ్లొకళ్లను అక్కుకొన్నారు.

వి. గీఱు, బరుకు.

ఉ. చెక్కులఅక్కులన్ మిసలఁ జెల్వగు మోవినిఁ బంటినొక్కులన్ ...

రాజ. వి. 2. 116.

అజ్జ. వి. వ్యర్థభాషణము.

(ఇది శకటరేఫయుక్తమని కావ్యాలం. సాధురేఫమని యప్పకవి.)

ఆ అజ్జఱాడి యూఱెఱావడిసభలోన, ఱేసిపోరి లోన ఱిచ్చఁబోరసి, ఱెన్నమడుగు పుడమిఱేండ్ల నేల మతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొవరియుండ. కావ్యా. 7. 46.

అట్టడి = రట్టడి. వి. కలకలము.

సీ. తన్నృపాలుని సేవ ఱొనరించు అట్టడిరాకుమారులను జీకాకుపఱుచు ... రామ. 2. 35.

అట్టు = రట్టు. వి 1. అపకీర్తి, నింద.

సీ. గళిమాలి బిగియాఱుకౌఁగిలిలేని యాఱడి కూర్మికే నేల అట్టువడితి ...

ఉ. హరి. ప. 117.

సీ. తమ్ముండొదోషాప్తి గ్రమ్మి మూపిన అట్టువయశాలులను ఱొట్టొనర్చు కొఱఁత ...

విప్రా 1. 37.

ఆ. అలిమాటకొఱకు జేఱ్రైయె కోడలిఁ, కొడుకుఁ బోవఁదోచుకొనియె పతని, కేఁటిమగతవం బిసె కడుఁగొదలేని, అట్టునొందె నింక అంతులేల. అచ్చ. రా. అయో. 86.

అం. భా. 1. 116.

2. అఘోషణము, గోల.

జ. అట్టువెట్టు.

అట్టువెట్టు. స. క్రి (√అట్టు + పెట్టు) వంచించు, మోసపుచ్చు.

గీ. అన్నియు మఱచెఁగాఁడోలు వెన్నుఁ డాత్మఁ, గోరి తాఁ జాయనాసైనవారివిడుచు, నట్టి కృష్ణుఁడు తము అట్టువెట్టునవక, యేల నమ్మిరి పురసతుల్ జేఁలగుచు.

భాగ. 10. స్కం. ఉ. 172.

అప్ప. వి. చిన్నఱాయి.

గీ. పూని తమతమ కొనివచ్చుభూరుహముల, కాయగసరెల్ల నెరఁజాడి ఱాయి అప్ప, దెచ్చువారికి నోరూరఁ దించు వత్తురు ...

భా. రా యుద్ధ. 265.

చం. పఱుఁబయిఁ బండుకొల్చు విరిపైఁడియుగట్టు దినుస్సుఱాయి అప్పయు మఱిబంటు కాని సలుఁ బైరముఁ బెయ్యముఁ జేనుజెట్టులో, వయిన సమస్తసంపదలు నన్ను నితీర్ణికి వెచ్చపెట్టఁగా ... కళా. 6. 86.

(ఇట చిన్నరత్నమని భావము)

అయిక = అవిక = ఱైక. వి. కంచెల, కూర్పాసము.

గీ. కొదమగుబ్బలఁ దావికుంకుమపుఁబూఁత, విభుఁడు చెంగావిఅయికంచు విడువఁ బోవ ... దశా. 8. 124.

అఱఅఱ. వి. 1. కోపవికారము, స్పర్ధ.

కం. తివిరి కరవాలు సేకొని, అఱఅఱలెసఁగఁగ నత్తెఱపై జనుచోఁ, దివజేడల రేఖుద్రిమ్మరి, పువుఁబోడి యొకర్తు నెయ్యమున నడ్డంబై.

అచ్చ. రా. సుం. 85

చం కులముకు రూపము న్మగనికూరిమియుం గల
దావనంచు నీ,వలవల రుక్మిణీరమణి వాసిఁ
బెనంగఁగ సత్యభామయుం, గులమును
రూపము న్మగని కూరిమియుం గలదానవంచు
నా,వలఁ బచరింపఁగా అవఅవ ల్వొడమె
న్మది వారి కెంతయున్

పారి. 1. 42. వసు 6. 9.

2. మండుటయందగు ధ్వని కమకరణము.

సీ. అవఅవమండు నెఱ్ఱని చంద్రమల్లెచోద్యంపు
గుండాలు చొచ్చువారు ...

క్రీడా. 1 142.

అవిక = తైక వి (క అవికె, త ఇరవిక్కై)
కంచెల, కూర్పాసము

చం అవికయుఁ బట్టుపుట్టము చెఱంగు మఱుం
గయి యున్కిఁజేసి . నైష. 6 131.

చం. కలయగఁ జంద్రశాలిఅవికంబలెఁ గుంకుమఁ
బూసి చూడు మో,పాలఁతుక వాదు
నేర్పనిన ... విజ. వి. 2. 92.

సీ. .. కంచెల అవిక తైక యననడరు ...

ఆం. భా. 2. 155.

అవ్వ వి. నింద, దూఱు.

కం. ఇవ్విధమునఁ బ్రతిదినమును, నవ్వేలఁది
చరింపఁ గొంద అతిదూషకులై, అవ్వలు
సేయుచు నోరుల, గ్రొవ్వునఁ బాపంబు
పంచికొందురు వరుసన్. భోజరా 3. 95.

సీ ద్విజరాజులఁ గులాయవితతిఁగూర్చు మిటారి
దితికి రతిప్రేమఁ దెచ్చు అవ్వ ...

రా వి 3. 3.

(ఇట నిందాహేతువని భావము)

ఉ. ... ఇవ్విధమెల్ల నెచ్చెలుల కేర్పడఁజెప్పిన
దిట్ట కూళలై, వష్వలఁబెట్టి యండఱు వినం
గదు బాముఁ ద్రుళ్లకొంచుఁ దా,రవ్వల
అవ్వలంబఅపి యంకిలి సేయక మానరేర్తురే.

రసిక. 4 11.

జ : అవ్వచేయు, అవ్వలాఁడి, అవ్వాఁడు.

అవ్వచేయు. స. క్రి (అవ్వ + చేయు) నిందా
పాలుసేయు.

ఉ .. ఇంత యెఱుంగలేక తా,నే నను నవ్వ
చేసినఁ ద్వణీకృతమింతె శరీరమొక్క
మ్మట్లయిన నమానదుఃఖ మెనయం దనకాపురె
మెత్తిపోవదే. శుక 2. 133.

అవ్వలాడి వి (అవ్వలు + ఆఁడి) నిందించు
వనిత.

వ ... కికికి నవ్వు జవ్వనంపు అవ్వలాఁడిం ...

ఉ. రా. 4 163.

అవ్వాఁడు స. క్రి. (అవ్వ+అడు) నిందించు.

(శ. ర).

ఱా

ఱా. వి. వృత్తియందు 'ఱాయి' శబ్దమునకు మీఁది
వర్ణము లోపింపఁగా మిగిలిన రూపము

కం. ఆ పారావారము ఱా,రూపై రథమరుగు
నంత త్రోవ విడిచినన్ ...

ఉ. హరి. 2. 44.

గీ. అట్లు తడవుగఁ గొల్చి సాష్టాంగ మెరఁగి,
గర్భమంటపిఁ గడిగిన కలుషజలము, లోని
ఱాతొట్టనిండి ... అము. 6. 8.

గీ. పచ్చఱా మానికంబుల పళ్లెరములు ...

వైష. 6. 122.

ఠాఁగ వి. (సం. ఠంక.) 1. జారిణి, అంకు టాలు.

గీ. పూను మీమెయి భోగంబు భూషణంబు, సెకసకీఁడని యాఠాఁగ యొసఁగరాఁగ ...

సారంగ. 2. 84.

విణ. 1 ధూర్తుఁడు, ధూర్తురాలు, ధూర్తము.

గీ. అనుడు నెంఠాఁగ యిష్టను సనఘ పకుఁ, జలిని యేనెట్టు లిడనేస్తు ఉణముకోవ, వంటఁగావింతు భుజియించి పలసుట నెడకు, వేఁడ నా విని సతిఁబల్కు ఠాఁగపడుగు.

పాండు 4 154.

సీ. ఠాఁగలై మే మీఅక సపత్నులఁగూడి శెలువులి కన్నుసన్నల మెఱంగి ...

పి. శకుం. 3. 190.

చం. కఁపపు లేఁగ లేఁగపులితండము నెత్తుటి గొలకై హాశాపాశిమెయిరాఁగ ఠాఁగ లయినట్టి వృకకంబులు క్రొంబొదల్ దొదల్, చిలుకుమనీఁగ ...

సారంగ. 3. 117.

2. ఉద్ధతుఁడు, ఉద్ధతురాలు, ఉద్ధతము.

సీ. సాటిసేయఁగవచ్చు భాగీరథి పశంబు ముట్టి పెన్ ఠాఁగయై మురియకున్న ...

వరస. 1. 90.

సీ. పసరంబు ఠాగైనఁ బసుల బాపరి తప్పు ప్రజలు మస్తయులైనఁ బ్రభువు తప్పు ...

రామలిం. 43.

ఇ : ఠాఁగతనము, ఠాఁగతుంగ.

ఠాఁగతనము. వి. (√ఠాఁగ + తనము.) 1. ఔద్ధత్యము, పొగరుఁబోతుతనము.

ఉ. అంతుఇమీటి మిక్కిలిగ ఠాఁగతనంబున దొమ్మిచేసి దుర్దాంతపరాక్రమోన్నతులు దానవదైత్యులు వేల్పువెజ్జ ధన్వంతరిచేతి దుగ్ధమయవార్ధి సుధారసపూర్ణకుంభమున్, సంతవకట్టి పుచ్చుకొని చయ్యనపోరిఁ నిర్భ శంకతన్. భీమ. 26.

2. ధూర్తత్వము.

కం. రేఠాఁగతనమునను వద, రే నాపిల్కలను నైఁతురే రాజముఖుల్ ...

ల వి 4. 72.

ఠాఁగతుంగ, వి. (√ఠాఁగ.) భద్రముస్తకము. (వ్య. వి.). (శ. ర.)

ఠాకట్టు. వి. (√ఠాయి.) నెలకట్టు, శిలారత్నాది నిబద్ధభూమి

శా. ఆశ్రపుటవంటి మూఁక నడిచాయన్ మించు పన్నీటి కేళాకూళిం గిలకించి యాద రని జెల్వంబైన చెంగల్వ నాఠాకట్టుం దెలిచల్వ దిన్నెఁ గని యారామెంత సౌఖ్య ప్రదంబై కన్పట్టెన దీ స్థలం బనుచు దైత్య స్వామి యందుఁడఁగన్. ఉ. రా. ౫. 166.

ఠాగుండియ. వి. (ఠాయి+గుండియ.) ఠాతి వంటిగుండె, కఠినహృదయము.

ఉ. చండకరాన్వయాంబునిధిచంద్రుఁడు భూ రమణుం డతండుఠా, గుండియవాఁడు వేలు పులకోటుల సంఖ్యలుభూతధాత్రిపై, నుండఁగ నీక కాశిపురి నొక్కఁడు రాజ్యము సేయఁ బెట్టె? లీ, ... కాశీ. 5. 300.

ఠాచు. స. క్రి. నాపుడుచేయు.

ద్వి పచిన గురుభక్తి నెల్లలోకముల, ఠాచిన కొడుకు నాఅడిఁ బంపుకొంటి ....

రం. రా. అయో. 126 పొ. 8 పం.

(శ. ర. పా.)

ఇ : ఠాపు, ఠాపుఁదనము.

ఠాతికొఱుకు. వి. (ఠాయి + కొఱుకు.) మత్స్య విశేషము.

సీ. వాలువ ముకుదమ్ము వల్లెగండెర నత్తెగుజ్జు బేడిస ఠాతికొఱుకు మడిస ....

వేం. పంచ. 1. 294.

ఝాతిగుండె(డియ). వి. (ఝాయి + గుండె) కఠినహృదయుడు (శ. ర.).

ఝాతిగొరక వి (ఝాయి + గొరక) మత్స్య విశేషము.

సీ. మిసిమిగలుగు జెల్ల మీను తొల్లిక ఝాతిగొరక మాపుడముగు గుంటుమిక్కు ...

[illegible]

ఝాతినార. వి. (ఝాయి + నార) ఓషధివిశేషము (శ. ర.)

సీ. ... త్రిఫలములు నాగకేసరములు ద్రాక్ష పండ్లును ఝాతిపువ్వును మంచిఝాతినార ...

చికి. 2 (2 ని)

ఝాతిపోచి వి (ఝాయి + పోచి) ఓషధ విశేషము (శ. ర).

ఝాతిపువ్వు. వి. (ఝాయి + పువ్వు) అశ్మ పుష్పము, ఒకానొక గంధద్రవ్యము.

ఆ. వరుని విందుచేత వారి గర్భముగట్టె, ఝాతి పువ్వుచేత [illegible] ...

వేమన. [illegible] (ప్రా)

సీ. ... త్రిఫలములు నాగకేసరములు ద్రాక్ష పండ్లును ఝాతిపువ్వులును మంచిఝా నార.

చికి 2. (2 ని)

ఝాతియులి వి. (ఝాయి + ఉలి.) రాగెయులి. (శ. ర.)

ఝాతివదనిక. వి (ఝాయి + వదనిక) [illegible] బుట్టు వదనిక.

ఆ. వెనుక [illegible] ఝాతివదనిల [illegible], జల్లి మెరుపు [illegible] ...

యయా. 1. 31.

ఝాతివాలు. వి. (ఝాయి + వాలు) పట్రా యుధము.

గి నెత్తురులం దోంగి బరవంపు నేలం ద్రెళ్లి, సోంకుదొర యొప్ప గట్టుకనూడు ఝాతి, వాలు చేంబడ్డ జేసురువాంగుగములతో నెన యు మేటిగుబ్బలితో దొరయుచు.

అచ్చ రా. యు. 558.

ఝాపు. వి. (√ఝామే.) బండయిక. (మా ఝాపుం దనము.)

ఝాపుందనము. వి. (ఝాపు + తనము. స్వార్థ మున) రాయిడి, ఘర్షణము.

ఉ అంకెలు గర్జలై యదర ఝాపుందనంబున నెందుంబర్వి చిక్కంటి విలోక వైద్యుత ప్రకాశానుశిఖల్ దెసలెల్లం గప్పంగాం, బొంకములోడ విస్ఫురద పూర్వవలాహక ఖంగింబొంగి ... హరి. పూ. 8. 44.

ఝాపువ్వు = ఝాపూవు. వి. (ఝాయి + పువ్వు.) అశ్మపుష్పము, ఝాతిపువ్వు.

మ. ... జవ్వాది, పిల్లులు వేల్కుంచెలు పుట్ట తేనె సవరాలున్ జల్లులున్ బంది, కొమ్ములు ఝాపువ్వును జీడిపప్పు మయివంబున్ గోరజం ఝాదిగన్. ప్రబంధ. 136.

ఝాపూవు = ఝాపువ్వు. (√ఝాయి.) వి. శైలేయము.

గీ ... ఝాపూవసంగ, వశ్మపుష్పంబు వెం యును ... ఆం. భా. 2. 61.

ఝాబొమ్మ వి. (ఝాయి + బొమ్మ.) ఝాతి బొమ్మ, శిలావిగ్రహము.

సీ ఝాబొమ్మకు గిలిగింతలు,నీళ్ళింకిరి బేలుపలుచి నేడదె చుట్టంబై బమయించెను వన్నున్ సొంజానే బాల వాని సరసకుంద నుకే.

ప్రబంధ 630.

ఱాఁబోరరక్కసుఁడు. వి. (ఱాయి + బోర + రక్కసుఁడు) అశ్మవతుఁడు.

సీ. పోనీక తఱిమి ఱాఁబోరరక్కసు బొమ్ము
బెడిదంపు పిడికిటఁ బొడిచిపొడిచి ...
అచ్చ. రా. సుంద. 104.

ఱాయి. వి. దే. 1. పాషాణము, కల్లు.

కం. నాయుల్ల మరయ నినుమో, ఱాయో కాశీట్లు
రూపఱక వివనోర్చెన్ ..
భార. భీష్మ 3. 419.

కం ... తద్భావసుతమ హాళిఁజేసి ఱాలు
చూర్ణంబయ్యెన్. భార. ఆది 5. 114.

ఆ పిన్ననగవుతోడఁ జెన్నెసలారు సౌభద్రు
మొగముఁ జూడఁబడయకున్న, వాఁడ నా
మనంబు వ్రయ్యలై పోదిది, ఱాతఁజేసినది
యొకో తలఁప. భార. ద్రో. 2. 249

శా. ఱాలన్నైవచె సురారి యొుఁడొరుల మీఱం
బాటి యయ్యిద్దఱున్ ... పోరుచున్.
ఉ. హరి. 1. 178.

2. పర్వతము

కం నకులునిఁ దాకి వికర్ణుం, డోకపరియైవను
బెనఁగ నోపక తిరిగెన్, సకలబలముఁ
జూడఁగ ఱాతికిఁ బైకొని యడరి తగరు
దెరలిన మాడ్కిన్ భార. ద్రో. 3. 255.

3 వి మణి, రత్నము.

ఉ. కల్పకుజంబులం దెగడుఁ గామగవిం బ్రహ
సించు వట్టి సంకల్పపు ఱాయి నవ్వు శిబి
కర్ణులభాగము నేవగించు వస్వల్పవదాన్య
విశ్వజనవల్లభుచేసిరి నొందు యశరాట్క
ల్పవిదూషకప్రతతి గర్విత రాజసభాంతరం
బులన్. కావ్యా. 2 91.

సీ. ఇడినట్టి మణిముష్టి గృహముల యారతి కెంపు
రాలనే కలయు ద్వారాలఁ జల్లి ...
ఆము. 6. 94.

సీ. జేజేల రాఱాల చెలువంపు గృహపాళి
కటిక చీకటిగుంపు గరిమనింప ...
దశా. 1. 332.

జ : ఱాఁగట్టు, ఱాగుఁడియ, ఱాతికొలుకు, ఱాతిగుండె, ఱాతిగోరక, ఱాతినార, ఱాతిపాఁచి, ఱాతిపువ్వు, ఱాతియులి, ఱాతివదనిక, ఱాతివాలు, ఱాపువ్వు, ఱాపూవు, ఱాబొమ్మ, ఱాఁబోరరక్కసుఁడు ఱావేల్పు.

ఱావేల్పు. వి (ఱాయి + వేల్పు) ఱాతితోఁ జేయఁబడిన దేవవిగ్రహము, శిలాప్రతిమ.

ద్వి వారక ం పోయు వా ప్పుఁజాఁ, నేరక
ఱావేల్పు నిలిచినరీతి ..
ద్వి. హరిశ్చ. పూ. 1158 పం..

ఱి

ఱింగు¹ = రింగు¹ వి. వస్త్రపుఁగుచ్చె

చం. ... కెంపుమీఱిన నునుకట్టుజేలఁ గట్టి
ఱింగులువాఱఁగఁగట్ట ... ...
హర. 5. 69.

ఱింగు² = రింగు² వి 1. వింటినారిధ్వని కనుకరణము.

ఉ. ఱింగను మ్రోఁత మ్రోగుచును ...
పాములువోలెశారచే, సింగిణివింట వెల్లి
గొను చిత్రశరంబులు సూతనొంచి ..
... 16.

2 పశు తెగురుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

ఉ ఱెక్కలమీఁద నమ్మనిఁ ఱింగను నుస్వర
వీథినేగి యాచక్కెరబొమ్మ పాద జల
జమ్ముల సన్నిధిఁ జేర్పనేర్పునన్.
రసిక. 1. 136.

కం. నింగికయి ఱుంచెయెత్తి వెసం గోయని
యార్వఁ బఞసంపతి గండుల్, ఱింగని
వ్రెయ ... పను చ 4. 59.

3. రాట్నపుధ్వని కనుకరణము.

గీ. ... కూర్చుండి రెడ్డిపడుచు, ఱింగుఱింగున రాట్నంబుఁ ద్రిప్పుచుండె ....

శు. హంస. 4. 24.

ఱికము = రికము. అవ. భావార్థమునందు వచ్చు ప్రత్యయము.

కం. తెఱకువఁగుచమండలమును, మఱిపిఱుఁదును ఘనముచేసి మధ్యమువకుఁ జే,దఱికమొసఁగె వని యజుఁ డం,డజ దూఱుటమా నెఁ జూలు దాల్చుటవలనన్. భోజరా. 3. 130.

గీ. పాండవులు ధార్తరాష్ట్రులుఁ బుండరీకనేత్ర చుట్టఱికంబున నీకు నొక్క, రూప ...

భార. ఉద్యో. 3. 126.

ఱిక్క. వి. పశువులను దోలునపుడు నోటఁజేయు ధ్వని (చూ. ఱిక్కవెట్టు. ఱిక్కవైచు).

జ : ఱిక్కవెట్టు, ఱిక్కవైచు.

ఱిక్కవెట్టు. అ. క్రి. (√ఱిక్క + పెట్టు.) పశువులను దోలునప్పు డొక విధమగు ధ్వనిచేయు.

ద్వి. కుక్కలఁ బిలుచుచు ఱిక్కవెట్టుచును, నెక్కొన నొంగాల నిఱుచుచుఁ జనుచు ...

బస పు. 8. 1120 పం.

ఱిక్కవైచు. (√ఱిక్క + వైచు.) అ. క్రి. అశ్వాదులను దోలుటయందు నోటఁ జప్పుడుచేయు.

సీ. ఱెక్కమొవల్ దాఁచి ఱిక్కవైచినఁ జూఁగి తెఱపులు వఱపెడు తేజిపొఁజు ...

రంగా. 1. 137.

ఱిక్కించికొను. స. క్రి. (ఱిక్కించి + కొను, స్వార్థమున.) నిక్కించుకొను.

సీ. ఱిక్కించికొని యున్న ఱెక్క మొత్తము తోడి యొడలుజాడించి నెవ్వడి విదుర్చు ...

నైష. 2. 5.

ఱిక్కించు. స. క్రి. (√ఱిక్కు.) నిక్కించు.

సీ. చెవులు ఱిక్కించి చూచి ముని గాల్వడి నెత్తి కొట్టుఁ దేజులఁ జాపకట్టువడఁగ ..

రాజ. చం. 275.

సీ. వనిఁ జీమ చిటుకన్న పడిలేచి చెవులు ఱిక్కించి తానట్టె యాలించి వినును.

చంద్రా. 292.

ఱిక్కు. అ. క్రి. నిక్కు. (చూ. ఱిక్కించు.)

జ : ఱిక్కించికొను, ఱిక్కించు.

ఱిచ్చ. వి. 1. నిశ్చేష్టత.

ఆ. అజ్జులాడి యాగి ఆవడి గథలోన, జేసి పోలోన ఱిచ్చఁబోఱసి, ఱెన్నుమడుగు పుడమి తేండ్ల నేల మతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొవరియుండ. కావ్యా. 7. 46.

కం. సారెఁ బగచాటి పలుకం,గా ఱిచ్చలు విఱిగి పోవఁ గాల్గాడక యా,ఘూరమణసుతుఁడు సద్గుణ,హారుం డటనిలిచి యిట్టులనుఁ బటు బుద్ధిన్. సారంగ. 2 138.

2. విసుగు, నిర్వేదము.

గీ అతివ పూర్ణేందుభీతిఁ దదశ్రశాలఁ, దెండి యతఁ డందు నినుమడి తీంద్రఁదోఁవ, మింటి పఱుమంట కాతని యింటిపైకిఁ దెచ్చుకొంటి నటంచుఁ జెన్ ఱిచ్చ వెడలు.

ఆము. 5. 146.

జ : ఱిచ్చపాటు, ఱిచ్చవడు.

ఱిచ్చపా(వా)టు. వి. (ఱిచ్చ + పాటు.) భ్రాన్పడుట, నిశ్చేష్టత.

ఉత్సాహ ... ... యదృవిమృగ్యఁ డుల్కిచ్చలోనఁ గందళింప నెందుఁజొత్తునంచు మేన్,ఱిచ్చపాటు నొంద వత్తఱిం జరి చె న్గలడన్.

వేం. పంచ. 1 615.

మ. ... అత్యనుషంగస్థితి ఱిచ్చపాటొసఁగ ...

మను. 2. 30.

చం. అన విని ఊచ్చపాటు సకలాంగములం గడ
లేని దైన్యమ్మానసమున మన్యువేగము మనం
... మన్మ ... వమ్మహించ ...

హ. న. ... అం. ... 1. ...

ఊచ్చప(ప)డు అ. క్రి. (√ఊచ్ + పడు)

1. నిశ్చేష్టతనుపొందు

కం. చిమ్మనతుం దోడు గరువలి, వచ్చినక్రియ
భీముకడకు వారపి యుమ్మైల, వచ్చిన మన
మోహాపకలి, ఊచ్చ ... పాల...
కొలిపెన్.

భార. ద్రో. 1. 561.

భార. భీష్మ. 2. 540.

ఉ కన్నుల నీరునించుఁ బులకంబులు దాల్చు
వహించుఁ గంపమున్, విన్నదనంబు నొందుఁ
...డు విస్వరతం బలవించు ఘర్మబిందుదూ
న్నతిఁజెందు ఊచ్చపడియుండును మూర్ఛలు
వంత నింతి వైకొన్నటులైవ లేచు వగఁ
గుందుచు భూపతి సాత్త్వికాప్తిచేన్.

కవిరా. 5. 266

ఆ. వచ్చి ఊచ్చపడియె వచ్చెరువందుచు, న
చ్చకోరవయన వచ్చుటరపి ...

కళా. 3. 182.

2. వెనుదీయు, భయపడు.

వ. దుష్యంతుం డలంతులంబోవువాఁడుకాఁడు
వాఁడితూపుల వేఁడిమిఁ జూవక మూఁడు
కన్నులవాఁడు వచ్చిన ఊచ్చపడండు.

పి. శకుం. 2. 31.

కం. అనిరుద్ధుండును ఝషకేతనుఁడు బలుఁడు
సాంబుఁడు నుదగ్రస్ఫూర్తిన్, ఘనబాణ
జాలముల నొంచిన నాతఁడు ఊచ్చపడి వివే
ష్టితుఁ డయ్యెన్.

చిత్ర. భా. 7. 96.

కం. అ చ్చావ నాపతోడమ, ఊచ్చపడక మొవసి
తుదిని ఊకెత్తి వడిన్, విచ్చెం జంపకముకు
కము, చెచ్చెర మఱి నువ్వుఁ బువ్వు స్నేహం
బూనెన్.

... 2. 85.

ఊవ్వు = ఊవ్వు. వి. ఎగురుటయందగు ధ్వని కను
కరణము.

కం. ల ప్పుకమి కొమ్మ నెత్తి, ఊ ... బదలు
నను నెగసి కోసిన కడఁకన్, ఒప్పునఁ జను
లటి నొవయ..., ఊప్పు ... వాని
... చేసెన్.

... 5ం

ఊమ్మిక్క న. క్రి. (చిమ్మినగ్రోవి ...)
చిమ్ముక్క.

(శ. ర.)

ఊవ్వు = ఊవ్వు. వి. 1. పేఁలుటయందగుధ్వని
కనుకరణము.

సీ. వింట ఊవ్వున నేఁగు ...
దగిలి పేలవుమావు నెగులుఁబూన ...

చంద్రా. 6. 92.

2. ఉవ్వుటయందగుధ్వని కనుకరణము.

వ. .... రాళ్ల వడిసిల్లఁబెట్టి చేకొద్ది ద్రిప్పి
ఊవ్వుఊవ్వున ఉవ్వుచు ....

సారంగధ. 2 22.

3. వీచుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

సీ. ... ఎపవాధి వినము లప్పురముఁ బూనిన
వాయు విసరంబు ఊవ్వున ... రె ...

చిత్ర. భా. 2. 34.

4. ఎగురుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

సీ. బడివాయ కిల వగప్రతతితో ఊవ్వున వెగిరి
వరై తొఁచు మగువలార ...

వసు. 4 59

ఊ

ఊ. అవ. కొన్ని శబ్దములకుపచ్చు బహువచవ
ప్రత్యయము.

ఉదా: విలుకాఁడు. పగఁడు. మొ.

ఉప్పు. స. క్రి. విసరివైచు, ఉవ్వు.

చం. కరినిభయాన లోకొక్కమొగిఁ గ్రమ్మఱచుఁ
దమ్మల ఉప్పఁగోరుచున్, గరముల పార
సారసయుగంబు ధరించిన కన్యకామణీ,
శిరమున హేమకుంభములచే జలమార్చిరి
పాణిపద్మబం,ధురజయలక్ష్మికిన్ ముదముతో
నభిషేకముచేయు నైవడిన్.

భాను. 2. 84.

(శ. ర. పా. ఉవ్వఁగోరుచున్, ముద్రిత. పా.)

ఉవ్వు = ఊవు. వి. 1. వీచుటయందగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. ... అంకురించు నడి నెఱ్ఱపిప్పరి గాలితో
గములుకంపించు చిమ్ముగములు దొరఁగె ...

ద్వా. 10. 44.

ఉ. ఉవ్వని ప్రేలఁడితో నెడలియుంగని వీఁకఁ
బరాక్రమించు నే నిప్పుగాలిబు ఉద్ధనత
రారుణ దారుణ నేత్రరోచులన్, నివ్వెఱఁ
గంది కాల్కొనఁగనేరక మేదినిఁగూలె ...

భోజరా. 3. 200.

2. కూయుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

కం. తూలుచు సోలుచు వ్రాలుచు, ఊలుచుఁ
జాఱి వనరుచును ఉవ్వనఁ గూలెన్ ...

భా. రా. అం. 2. 383.

స. క్రి. విసరివైచు

సీ. ... డిండిమంబుల కుబ్బ గండాల్పదావ
మేటులుగఁ దద్వహులాల ఉవ్వి ఉవ్వి ...

ఆము. 2. 24.

జ : ఉవ్వఁబులుఁగు.

ఉవ్వఁబులుఁగు. వి. (ఉవ్వు + పులుఁగు.) ఖంజరీటము, కాటుకపిట్ట.

ఊ

ఊవు = ఉవ్వు. స. క్రి. విసరు, విసరివైచు.

సీ. వసలేదు నిలరోయి పాతకులారని దేవా
యూథంబులు ఊవుచారు ...

ఆము. 6. 77.

ఎ

ఎక్క. వి (క. ఎక్కె.) 1. పక్షియొక్క పక్షము, గరుత్తు.

ఉ. ఎక్కలు సించి కంఠమున ఱేకులు వాపి
శిరంబు ద్రచ్చి పేరెక్కునఁ గ్రొంచపుంచమునగు
నెడ్డుగలంగఁగఁజేసి ...

భా. భీష్మ. 2. 30.

సీ. తేఁటి ఎక్కలకప్పుఁ దెగడెడు కొప్పు
బాగుమీఱఁగ వన్నె పాగచుట్టి ...

విక్ర. 8. 7.

మ. ... ఎక్కలు ముక్కులో దుద నప్పా
ళించు సరసిం గాన్పించు నాత్మాంగమ్మే
తిలకించుం బతియంచుఁ గోకి యొకచెంతేఁ
గంతు సంతప్తయై. ఉ రా. 4. 158.

2. పర్వతము యొక్క పక్షము.

ఉ. ఎక్కలతోడికొండల నెఱిం దన పెడ
వడంచికొన్న నీ, నెక్కి జలాపి పంపెనో కా
యీ జలపూరము పేర్మి యంతయున్ ...

నృసిం. 1. 36.

3. రెండుగా విభజించిన తలుపుయొక్క భాగము. (చూ – ఎక్కతలుపు.)

4. పొగాకు మొదలగువానిలోని యొకభాగము. (వ్రా. వా.) 5. భుజము.

వ. ... గళంబుల ముంజేతులిడి పెడమఱనొక్కి
ఎక్కవిఱిచి పడవైచియు ...

కళా. 3. 278.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు. 1. ఱెక్కచాపు = అంతరీయమును ఉత్తరీయమును కలసియుండు వస్త్రము. 2 వాఁడు ఱెక్కలమీఁద జీవించుచున్నాఁడు 3 ఱెక్కాడిన డొక్కాడును. 4. అతఁడు పిలువఁగానే ఱెక్కలు గట్టుకొని వ్రాలును. 5. ఱెక్కలు ముక్కలుచేసికొని కార్యము సాధించినాము.

జ : ఱెక్కకట్టు, ఱెక్కకట్టెలపక్కి, ఱెక్కచాపు, ఱెక్కతీరుపు, ఱెక్కతేజీ, ఱెక్కపాయలు, ఱెక్కప్రాసంగు, ఱెక్కలపోతు, ఱెక్కలబొల్లఁడు, ఱెక్క సాత్రమాణిదంట.

ఱెక్కకట్టు వి. (ఱెక్క + కట్టు.) పక్షముల కూర్పు. (ఇది మీసకట్టు వంటిది. చూ ఱెక్కకట్టెలపక్కి.)

ఱెక్కకట్టెలపక్కి. వి. (ఱెక్కకట్టె + ఎల + పక్కి.) గరుత్మంతుఁడు.

సీ తావితాల్పరిపగదాయకూటవుదిండి, ఱెక్కకట్టెలపక్కి జక్కివాఁడ ...

ప్రబంధ. 2 అచ్చతెనుఁగు పంచరత్నసీసములు.

ఱెక్క(ల)తలుపు. వి. (ఱెక్క(లు) + తలుపు.) రెండు పక్షములుగల తలుపు.

సీ. ఒకట చేవలిమడ్పి యొక్కకేల ఘృతాచి గాజే ఱెక్కలతలుపు గడియపుచ్చె ...

హర 7. 137.

ఱెక్కతీరుపు వి (ఱెక్క + తీరుపు.) సుళకువము

కం. ఇబువెసలి మావవుఁడు తన, తలఁచినతావు నకుఁ జేరుదాఁకను నేయం,కిలిలేక ఱెక్కతీరుపు, వలయును శాకునికవరుల వచనవిధమునన్. పి. శకుం. 1. 131.

ఱెక్కతేజీ(జి) (√ఱెక్క.) వి గరుత్మంతుఁడు.

సీ. ఱెక్కతేజీలపై నెక్కి మిన్నులుముట్ట నందందు వడి.దోలి యాడువారి ...

చిత్రభా. 4. 124.

ఱెక్కపాయలు. వి. బ. (ఱెక్క + పాయలు.) ధాన్యవిశేషము. (శ. ర, బ్రౌ, వా.)

సీ ఱెక్కపాయలు కాకిఱెక్కలు పుష్పమంజరులు సీతాభోగవరులు ...

హంస. 4. 128.

ఱెక్కప్రాసంగు. వి. (√ఱెక్క.) ధాన్యవిశేషము

వ. .. ఱెక్కప్రాసంగు దొండముక్కువడి యె ..

కాశీ 3. 23.

ఱెక్కలపోతు. వి (ఱెక్క.) పక్షివిశేషము

సీ. కాకియును గొరవంకయును ఱెక్కలపోతు నేటిరింతయు దాఁటె నెడమదెసకు ...

ద్వా 1. 231.

ఱెక్కలబొల్లఁడు. వి. (ఱెక్కల + బొల్లఁడు.) ఱెక్కలుగల బొల్లిగుఱ్ఱము, గరుత్మంతుఁడు.

సీ. ... ఱెక్కలబొల్లని నెక్కువేల్పవ శేషశయ్యపైఁ బవళించుఁ జంద్రధరుఁడు ...

వరాహ 9 58.

ఱెక్కసాత్రమాణిదంట. (ఱెక్క+సాత్రమాణి+దంట.) వి. మన్మథుఁడు

మ. ... కావరే యీజపా,కలనాథంద్రు మునీంద్రు నంచుఁ బొగరెక్కన్ ఱెక్కసాత్రమాణిదం, టలివన్ దాఁటుచుఁ దన్మనోధనము దండన్ దండ నేతేరఁగన్.

చంద్రా. 3. 98.

ఱెక్కాములు వి. బ ధాన్యవిశేషములు.

సీ. రామబాణాలు ఱెక్కాములు వెన్నముద్దలు జిలకైబుడమలు దాళువాలు ...

హంస 4. 128.

ఱెన్న. వి. కలఁత, సంక్షోభము.

ఆ. అజ్జులాడియాగి జావడిసభలోన, ఱేసి పోరిలోన ఱిచ్చబోఅసి, ఱెన్నపడఁగు పుడమిఱేండ్ల నేలనుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁడొవరియుండ. కావ్యా 7. 46.

తెప్ప వి పక్ష్మము, నేత్రచ్ఛదము

ఉ. ఎప్పుడు వెయ్యేడం బోదివి యిందఱకుం దగనీవు కంటికిన్, తెప్పయుఁబోలె మాటయు నెటిం బనలాంచి యొజ్జచాడ్పునం, జెప్పుచు .. భార. ఉద్యో 4. 114.

ఉ. తెప్పలువాల్చ కప్పుడమిఁజేని మనోహర మూర్తి నిచ్చేలుం, దప్పక చూచిచూచి .. నైష. 1. 67

ఉ. ముప్పిరిగొన్న వాచవుల మోహ మొకింతయుఁ దప్పనీడు కన్, తెప్పల విప్పనీ దొకతటిం జెమ రాఱఁగ నీదుమేన ... వసు 6. 98.

సీ ... పక్ష్మంబు వెలయు తెప్పం చవంగ ... ఆం. భా. 2. 144.

జ తెప్పపాటు, తెప్పలెత్తు, తెప్పపెట్టు.

తెప్పపాటు వి. (తెప్ప + పాటు.) నిమేషము, తెప్పమూయుట. (శ. ర., బ్రౌ.)

తెప్పలెత్తు అ. క్రి. (తెప్పలు + ఎత్తు.) తెప్పలు విప్పు.

ఉ. పాడదు చల్లఁగా జిలుఁగుఁజాట విపంచి వహించి యెప్పుడుం, జూడదు కూర్మి నెచ్చెలుల సోగకనుంగవ తెప్పలెత్తి ... కవిరా. 3. 75.

తెప్పవెట్టు అ క్రి. (తెప్ప + పెట్టు.) కను మూయు, రెప్పవేయు.

గీ. అతిగి విరహుల వలరమ్ము లాడనేసి, కాక కమ చూడ్కిఁ దన పాడగన్న తెప్పవెట్టకుండంగ ముందఱ బిట్టునొంప, మదముఁడో పువ తలి రాకుమావిఁబోలె. కు. సం. 9 323.

ఉ. అరమణీలలామ హృదయంబున వాదట నంతకంతకుం, బేరఁగనింపు సంతసముఁ బెంపువహింపఁగ రెప్పవెట్టఁగా, జేరువు లేక వేడుకలు నిట్టలఁద్రోసెడు వాలుఁ గన్నులన్, వాంఛలేక క్రోలె జవవల్లభ సుందరు మేనిచెల్వమున్. (కేయూర. 4. 5.)

తెమ్మ = రెమ్మ. వి ఉపశాఖ ఒక కొమ్మనుండి పుట్టిన చిన్నకొమ్మ.

సీ. పూరెమ్మవంచుచో జాఱుపయ్యంట గాంగితి మూఁతలాడు గుబ్బలబెడంగు విజ. వి. 2. 141. (చి ని)

తెల్లు. వి. కాశము. ఒకజాతిదర్భ (వ్యా. వి.).

సీ తెలు రెల్లులు సీటిఁ దెల్లి ఫేనముపడు వయి పునః ప్రావృడాశయము నొనఁగ ... ఆము. 4 153.

సీ తూఁడుమేపుడుపుల్లు దూర్వరాయనిజక్కి మొల్లక్రొవ్విరి యెత్తు తెల్లపువ్వు .. అచ్చ. రా యు 592.

సీ. ... కాశము తెల్లువాఁగను దనర్చు ... ఆం. భా 2. 75.

జ. తెల్లుచూలి, తెల్లుటిల్లు, తెల్లుదీవి.

తెల్లుచూలి వి. (తెల్లు + చూలి.) శరజన్ముఁడు, కుమారస్వామి.

చ. ... తిఁగపేరిక,ల్కిమగఁడు తెల్లుచూలి, వెమిలిఁబయికొన్న మన్నీఁడు ... గుహాఖ్యలు. ఆం. భా. 1. 44.

తెల్లుటిల్లు. వి (తెల్లు + ఇల్లు.) కాశగృహము, తెల్లుదుబ్బులలో నేర్పడిన యిల్లు.

మ. ... రెండాఱుచేతుల జేఁదుండిన తెల్లు టిల్లు గనుమా దోషాచరగ్రామణీ. ఉ. రా. 3. 62.

తెల్లుదీవి. వి (తెల్లు + దీవి.) కుశద్వీపము, శరద్వీపము

సీ. చేసిన కడఁకతో తెల్లుదీవియు జిడ్డుకడ లియుఁగడచి రొక్కపుటొడయని, కడఁ జని ... అచ్చ. రా. యు. 403.

ఱే

ఱేఁచు. వి. పవనవిశేషము, పవనము, కుక్క.

సీ. అమరత్రి ఱేచు నూతనసారసాటోప మొం
[illegible] ...
(హరి[illegible]) [illegible] 2. 30.

ఉ. [illegible] గక ఱేఁచు
[illegible] చం, హావం [illegible] నవల్లితి
గావున నీవుఁ [illegible]క్కవై, యా[illegible]తో
[illegible] ...
భోజ. రా. 6. 346.

సీ. కుంజరేంద్రంబుపైఁ గుప్పించు సింగంబుఁ జెల్లి
ఱే [illegible] ...
రా. వి. 3. 45.

ఱేఁడు. వి. (సం. రాట్.) బ. ఱేఁడులు, ఱేండ్లు.

1. రాజు, ప్రభువు.

ఉ. ఱెప్పలు వాల్చ కప్పుడమి ఱేని మనోహర
మూర్తి నిచ్చెలుం, దప్పక చూచి చూచి ...
నైష. 1. 65.

మ. అనిలో మార్కొను మార్తుఱేండ్లఁ గడు
[illegible]గా వేల్పు [illegible]
గఱయుగఁజేసి ... యయా. 1. 50.

కం. ఓ ఱేఁడ నీవు పరుమములఁ, గొలువుల వెంట
[illegible]కైం, [illegible] బడుచు
న[illegible], మీఱఁగ నవియుంపఁ బనుచె మే నల
యంగన్. రసిక. 3. 110.

గీ. పుడమిఱేఁడుల నరఁచిన ప్రౌఢ పీవ ...
పారి. 1. 49.

పుడమిఱేఁడు = క్షత్రియుఁడు.

2. మగఁడు, ధవుఁడు.

కం. ఱేని యనుమరణమునఁ దన, మేనువిడిచినట్టి
కాంత మేలిపదవికిం, [illegible] నరకంబును
నరిగి య[illegible]ము [illegible]
విందున్. భార. శాం. 3. 334.

ఱేకు = రేకు. వి. 1. పతులయాకు.

ఉ. ఱెక్కలు [illegible] ఱేకులు వావి
శిరంబుల్ [illegible] గ్రొంచ చంద
[illegible] గఁజేసి .
భాశ. భీష్మ. 2 30.

సీ. ఒంటికాలనె నిల్చి యార్చి [illegible] మునఁ
జిగురుఱెక్కల ఱేకు లెగయుచుండ ...
నైష. 1. 100.

2. పుష్పదళము, (చంద్రోదయవర్ణనము.)

సీ. వలువ చెందొవల ఱేకులకు వన్నువెట్టఁ
గోరి కావించిన గుళికయనఁగ ...
భార. ద్రో. 5. 375.

గీ. మెఱఁత నిద్దంపుఁ దామపుమీఁఁ వలరు, ఱేకు
సోఁకినఁ గందఁజాలదు [illegible], మేను
దీవియ యుబ్బలు [illegible]కానలోన, నేలిఁద్రిమ్మ
రుచో నెట్టులోర్చెఁ జెపుమ.
అచ్చ రా. అర. 101.

3. లోహపుతగడు.

ఉదా : బంగారు ఱేకు, రాగిఱేకు.

4. అంచుకమ్ములు లేని వస్త్రము. (శ. ర.)

ఉదా : దుప్పటిఱేకు.

జ : ఱేకుమడఁచు, ఱేకెత్తు.

ఱేకుమడఁచు. స. క్రి. (ఱేకు + మడఁచు.) అణఁగఁద్రొక్కు.

చం. గురుకుచగుబ్బచన్నుఁగవ గోరుపు లాడును
బుట్టచెండ్ల బొంగరముల నొక్క లగఁ
[illegible]నుఁ గైరవపుం బలు సంగడంబులన్,
దరలక [illegible]యొత్తిపట్టి జిగితాళపుఁ జిప్పలనొత్తి

యాడుఁ జా,మరవిరిమొగ్గగుత్తిఁ బలుమాఱును
చేకుమడంచు నెంతయున్.

చంద్రా. 2. 132.

చేకెత్తు అ. క్రి. (√చేకు.) 1. విజృంభించు, చెలరేగు, దళము పైకెత్తినట్లు.

కం. అ చ్చాన నాఁగోడను, ఆచ్చపడఁ మొనసి తుదిని చేకెత్తి వడిన్, విశ్వం భరవేకముకు క్షమ. చెచ్చెఱ మఱి పుష్పయుక్త ప్రహాం బూనెన్. రసిక. 2. 95.

2. వృద్ధిపొందు.

గీ. ప్రబలె నెగడెను గొనసాగె ఎరిసెఁ బెరిఁగె, వనఁగ చేకెత్తె సొగఁగఁ నేర్చ వ్యృద్ధిఁ, బొందెనమటకు ... ఆం. శే. 5.

చేపకడ = రేపకడ. వి. ప్రాతఃకాలము.

గీ. మేదినీధర మిబ్బఁగి మిన్నుముట్టి, నిట్టనిలు చుండి సూచె నిక్కని సద్వృష్టి, చనయనుష్ఠాన కాలంబుఁ దప్పకుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు చేపకడఁబోలె భానుపాడుపు,

కాశీ. 1. 119.

చేపాడి = రేపాడి (చేపు + అడి.) ప్రాతః కాలము.

ఉ. .... ఎల్లి యేసు చేపాడియు చంద్రరేఖరు నుపాస్తి యొనర్చి యుపాయవంతుతోఁ, జూడఁగవచ్చేవాఁడ నయి చూచేచే యుండఁగ నీవువచ్చితో, చేడియ ...

హం. 7. 124.

చేపు = రేపు. వి. బౌ. 1. ప్రాతఃకాలము, ప్రభాతము.

ఉ. చేపులు భీమలింగము గుఱించి జపం బొన రించి నిచ్చలున్, మావటిదాఁకఁ దీర్ఘముల మజ్జన మాడుచునుండు వానిఁ భీ మాపుర కుక్కుటేశ్వరుని డాయఁగఁబో యెడువాని ...

భీమ. 2. 81.

సీ. అతఁడును దర్భాచ మందయంగ మదిఁగోరి రూపించి యొకమరి చేపవత్తు,వని పోయి నడికిరే యర్థితోఁ జనుదెంచు ...

భార. అర. 7. 322.

కం. ... అత్తఱి నొకనాఁడు చేపటంతఁ గడం కన్.

కం. తనకుఁ దగు వేలవేలుపుఁ, బనులెల్లను దీర్చి వెల్లి పదరముఁ గావన్, వెనుకొని యకవిక వరిగిన ... (యయా. 3. 115. 116.)

చం. మకరదినేశులం గలుగు మాఘమునందుల చేపు భక్తితో, వకుటిలవృత్తి గోష్పదము నందుల నీఁమనైన మజ్జనం, బొకవరి చేసి పాపియును నుత్తమ నాకసుఖంబుఁ బొందు టల్, ప్రకటితమైన యోగ మిది ...

పద్మ. 2. 163.

2. దివము, పగలు.

కం. అ ప్పొలఁతి కన్నులందము, తప్పక కన్గొనుచు నుండి తగ వేడినమీ, లెప్పుడు వత్తెఱఁగఁ లవడ, ఱెప్పలు మోడుపకయుండె చేపు న్మాపున్. రసిక. 2. 86.

సీ. ... మాపు వచ్చెదవని చేపువచ్చు ...

భార. అర. 7. 322.

3. వర్తమానదినమునకు మఱుసటి దినము.

గీ. వనిన హేమావతికి నిట్టులని యె హేలం, చేపటికి నేఁటిప్రాయంపుచేపు గలదె, మోహ మెక్కొనఁ బక్కని ముద్దుజాణ, యొకని విగికౌఁగిటను జేర్చి యుంచవలయు.

హంస. 1. 100.

జ : చేపకడ, చేపాడి,

చేయు = రేయు. అ. క్రి. 1. విజృంభించు.

చం. కినుకఁ జళుక్యవిశ్వనృపకేసరి చేసినచోఁ గృపాణదం,డనమునఁ గల్గుఁబో సురగణ

త్వము తత్పదవారిజాతవం,దనమునఁగల్గుఁబో మనుజనాథ తతద్భట దర్శనావలం,బవమునఁ గల్గుఁబో గహవమధ్య నివాసము వైరికోటి కిన్. కావ్యా 7. 58.

వ మయూరధ్వజాదుల నైదైదు బాణంబులఁ గంఠగతప్రాణులం చేసిన జేసి వానవ సుతుండు వవ్వింవర్మ మర్మంబులు దూటి పాఱఁ గఱకుకమ్ములు వఱపిన.

జై. భా. 8. 22

ఆ అజ్జులాడి యాగి జావడి సభలోన, జేసి పోఁలోన టిచ్చఁబొఱసి, తెన్నమడఁగు పుడమి జేండ్ల నేల నుతింప, మనకు విశ్వ నాథుఁ డొవరియుండ. (కావ్యా. 7 46).

2 అతిశయించు.

సీ జేసిన కడఁకతో తెల్లుదీవియు జిడ్డుకడ లియుఁ గడచి రొక్కపుటోడయని కడఁ జని ... అచ్చ. రా. యు. 403.

కం. అప్పుడమికొమ్ము నెత్తుక, టివ్వునఁ జదలు నకు వెగసి జేసిన కడఁకన్, గుప్పునఁ జను టటి ... అచ్చ. రా. అర. 5.

3. కలహించు.

సుగంధి. జేలపూల కేల గోల జేయ నిందు లోపఁ బో, నేల తాళుము ...

యయా. 4. 21.

... రేం. వి. అరగ్వధవృక్షము (వృ. వి.). సుగంధి. ... జేలపూల కేల గోల జేయ నిందలోనఁ బో, నేల తాళుము ...

యయా. 4. 21.

జేఱ్ఱ = రేవు వి. నద్యాదులయందు మనుష్యులు దిగుట కనువుగా నేర్పఱిచినదారి.

ఆ. ఒడయెక్కి వైళ మొప్పారఁ వ య్యేటి, జేవు దాఁట చెంచుజేని నచట, మిక్కుటంపు నెనరు నెక్కొన వీడ్కొని, మువురుఁ గడఁక తోడ నవలఁజనుచు.

అచ్చ. రా అయో 101.

కం. ఆవనిత చూచుచుండఁగ, వావిరియై పాఱ వాతి వాఁడిశరమునన్, బావా మేలముమా యని ... లుగా నతని తలగొట్టి బోవిడిచెన్. వి పు 6. 63.

(జేవులుగా = పాయలుగా, అని భావము.)

జై

జైక = జయిక జఎక రైక వి ... కంచెల.

చం. కలఁగిన కొప్పుతోఁ జిటులు గంధముతో విడివడ్డ జైకతో ... శశాం. 4. 74.

సీ జాఱు పయ్యెంటతోఁ జంటి జైకయు లోఁగ గమకించు గుబ్బజక్కవలతోడ ...

దశా 3 44

ఔ

ఔచ్చె. వి (క. ఔచ్చు.) 1. అనాదరము, తిరస్కారము.

కం. మందులువెట్టెడియప్పుడు, పొందు వడపి చేత నొడలు పుడుకుచును నయం, బొందఁగఁ బెట్టినఁ గయికొను, నందడి ఔచ్చెయినఁ గూర్మిచాలదు పసికిన్. (చి. ని.)

వ. ... రఘువరుల సచ్చరితోచ్చయంబు లుచ్చరింపుచుఁ దొచ్చెంబుల ఔచ్చుసేయుచు మెచ్చుచున్ ... రమా 5. 199.

2. అపవాదము.

సీ. ... ఆడిక యేవ మీసడ మీసడింపు ...
దినము నడిరేయి రేఁత ఱొచ్చు ...
నా పవాద సంజ్ఞయై యలరుచుండు ...

ఆం. భా 1. 115.

ఆ. ఇట్లులగుట యెఱిఁగి యెఱిఁగి యేఱియును
నెఱుఁగని బలిమి ఱొచ్చుఁగడిగి, చేయు
పని ఫలంబు సిద్ధింపకుండుట, కొలఁదిఁ బోక
దక్షములను గలుగు.

భార. ఆశ్వ. 2 191.

3. మాలిన్యము 4 సంపర్కము.

సీ. ... ఱొచ్చోర్వ కిటు లోఁగఁ జొచ్చె మేను.

గీ. ... అనుచు జాలినకరణి బాల్యంబు
జాతె ఆము. 5 7.

5. క్రుళ్ళినగడ్డి మొదలగువానిచే నేర్పడన
బురద. (శ. ర., వా.)

ఱొద్ద విశ. వామము, ఎడమ.

ఉదా ఱొద్దచేయి (శ. ర., బ్రౌ., చి ని.)

ఱొద్దు విశ. అధికము (పులుపు)

ఉదా. ఱొద్దుపులుసు. (శ ర., చి. ని.)

ఱొమ్ము = రొమ్ము వి 1. వక్షము. అక్కు.

గీ. వాని దుశ్శాసనుని ఱొమ్ము వ్రయ్యఁజీరి, నీవు
నెత్తురు ... నిన్ను ... సూచు
చు ... ప్రసక్తేఁగాక, కవియఁ
జాలెనె ... వనితవయ

భార. శల్య 4. 124.

గీ. ఱొమ్ము ...చేసి యేయ మెఱుఁగులెల్ల,
కదలనింపక వది సని కాఁడుటయును ..

అచ్చ రా. కిష్కిం 46.

బియ్యగ్రాహి ... మగల నిమ్ముగను ఱొమ్ముల్,
గ్రమ్మి కరఁగించుచును ... (నీలా. 3. 59.)

2 హృదయము, ఎద

మ. వలచే వజ్రము ఱొమ్ముతో బిగువుగన్వంబుం
బ్రమోదంబు మీ...లలోనవ్వు నొయ్యారముం
జెలఁగ ... దశా. 4. 48

(ఇది రెండర్థములకును ఉదాహరణము)

ఱొమ్మునఁ జేయిడి నిద్రవోవు = చెయిదావఁ
జెయివెట్టి నిద్రవోవు, చింత లేక సుఖముగా
నుండు.

కం. ఱొమ్మునఁ జేయిడి నిద్రవోయెడువది
తామ్మంబై భాం. ఆది. 6. 62

ఱొమ్ముత్రొక్కు = నిర్జించు.

సీ. జక్కవకవ ఱొమ్ముత్రొక్కి నిల్చిన జాడ
నున్న పీనవలాపయోధరములు ...

విజ. వి 2. 106.

సీ. పొలఁతిచన్నులు చక్రముల ఱొమ్ము వెసఁ
ద్రొక్కె .. బిల్హ. 2. 120.

ఱొమ్మున నమ్మగట్టుకొను = మిక్కిలి మెలఁ
కువతో నుండు.

మ. మరుఁ డెంతేనియుఁ దెప్పనం దెలియు నీమా
ర్గంబు నీకంటె మాసరవిన్ ఱొమ్మున నమ్మ
గట్టుకొని యాసాయంత్రప్రరాతంబు నిద్దు.
రయుం గూడును మాని తెల్పినను నీదుర్బుద్ధి
యిట్లయ్యె ... చంద్ర. 1. 141

ఱొమ్ములకుంపటి = మిక్కిలి బాధకలిగించునది.

ద్వి ఱొమ్ములకుంపట్లు రోఁతప్రాపిండ్లు, వన్నె
కత్తెలు వారవనితలు మఱియు ...

పండితా. పురా 116. పా.

ఱో

ఱోలు[1]. వి ఔ. (క. ఒరళు. త ఉరల్.)
ఉలూఖలము.

(ఇట శకటరేఫమునకు నిర్ధారకప్రయోగములేదు
బ. ఱోళులు, ఱోళ్లు)

చం. కటికవుఓల ముప్పేదురుఁ బ్రా లోఁగఁ బోయుచు గౌరుశొమ్మ రోఁకటఁగొని దంచుచున్ ... కు. సం. 6. 704.

గీ. ... పాటఁబాడుచుఁ గూర్చుండి ఓటి మీఁదఁ, బిండి రుబ్బంగఁ గన్నులపండు వయ్యె ... వీథి. 50.

సీ. జవయిత్రి ఓటఁగట్టిన వర్జునంబులఁ బడఁ ద్రోసె వర్జువప్రాయముగను ...

దశా. 8. 198.

ఓళ్లన్ రోళ్లఁ డ్లంబాడు = సర్వజనవిదితమగు.

కం. ము ల్లోకంబుల జనములు, ఓళ్లన్ రోళ్లఁ బాడ రోయక మఱియున్, వెల్లివిరిగాఁగఁ దెలిసె గర్లికు నయగారి మెలఁతుకం గొని పోయెన్. వరాహ. 7. 22.

జ : ఓలుమ్రాను.

ఓలు². అ. క్రి. బాధచేవలచు.

ఉ. కాలను నేలనుం జడిసి గంధకరిం దెగటార్చు సింగము౦, బోలుచుఁ జేర్చి యాద్రుపదభూప సుతున్ సమయించె వేదనన్, ఓలఁగ రోఁజఁగాఁ బలుమఱుం బొరలంబడి లాలఁ గ్రక్క వ్యాలుమగఁడు వాక్పరిభవంబుఁ దలంచుచుఁ గ్రొవ్వెఘుర్యుఁడై.

భార. సౌ. 1. 157.

క. ... నెత్తురు రొదల సంతటఁగాలం, దూలుచు సోలుచు ప్రాలుమ, ఓలుచుఁబాఱి వన రుచును బుష్పనఁగూలెన్.

భా. రా. అర. 2. 383.

క. కీలెడసిన జత్రములన, వ్రాలెం దురగములు గలన వాసవుచేతన్, గూలిన పర్వతముల గతి, ఓలుచుఁ గరులొఱగె నెత్తురులు వడిఁ జెలఁగన్. పద్మ. ఉ. 7. 266.

జ : ఓలుగాలి.

ఓలుగాలి. (ఓలు² + గాలి.) వి. వాతూలము, పెద్దగాలి.

సీ. భవజరామరణ కార్పాసకదంబంబుఁ దూలింప నేవేల్పు ఓలుగాలి ...

వరాహ. 2. 105.

ఓలుమ్రాను. వి. (ఓలు + మ్రాను.)

ఉత్తర, తలుపుకుని తిరుగుటకై క్రింద నమర్చిన కొయ్య రిప్ప. కవాటుట మూలాలవాలము.

(శ౦., వా.)

ఌ

ఌ. ఉభ. ఒకానొక యక్షరము.

ఌ. అన్. ... ఇది కర్మాధికరణార్థములందు యోగింపఁబడును.

(కర్మార్థము)

గీ. .... అతఁడు దన్నియును మగిడి దిక్కులం నొంచి ... దెగటార్చి యార్చి పేర్చె. భార. భీష్మ. 1. 254.

(కరణార్థము)

చం. ... ఒండువిల్లు భీకరతర శిఖులిలఁగొని కన్నుల నవ్వుచుఁ బాండవాగ్రజుం, దరిబల ముక్కుదక్క వడ నాటనమైఁ గుంపెస్ శితా స్త్రముల్. భార. భీష్మ. 1. 255.

సీ. ఆచార్యు దెబ్బదియమ్ముల నాచార్యపుత్రు నేడింట ... నేసి ... భార. విరా. 5. 66.

(అధికరణార్థము)

కం. అడవుల బెద్దయుఁగాలం, బిడుమలఁ గుడిచితిమి ... భార. విరా. 5. 123.

2. తృతీయా బహువచనప్రత్యయముకువచ్చు నాగమము

కం. తపవిద్యాతపములచే, తమపార్జితమైన పేర్మి ... హరి. ఉ. 4. 210

కం. ఉ త్తమకవిత్వమునకు, వృత్తము గణింగ
నాకు నేర్పుగలదు ....

భార. విరా. 1. 88.

(కొన్నిచోట్ల యొక్క లోపింపఁగా సముచ్చయ
ముతోఁ గూడి షష్ఠ్యర్థము నిచ్చును.)

వ. ... గాంధారప్రధానులయు దుర్యోధనాదులైన
పుత్రులయు సమక్షంబున ...

భార. ఆది. 8. 513.

కం. ... నలుగుర శాస్త్రకులయు మోక్షణమెట్లు
నిర్మలజ్ఞాననిధీ భార. ఆది. 8. 293.

ఆ. దివ్యమాల్యములయు దివ్యానులేపనములయు
సౌరభంబు వెలయఁదాల్చి ...

భార. ఆది. 7. 172.

ల సం. వి. అ. పుం. 1. ఇంద్రుఁడు. (మే. ని. దీనికిఁ దెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

లంక. వి. 1. దీవి.

చం. బలుపిడు నాలకింపు బుధపాళి కలంకఁ దలంక
వార్ధిలోఁ గల దొకలంక లంకయనఁగా
వొక దానవరాజధాని ...

చం. రా. 2. 22.

2. తిలపాకిల ప్రక్కగది. (శ. ర.)

ఐ : లంకవేయు.

లంక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రావణాసురుని పట్టణము. 2. వేశ్య. లంజ. ఊంకుటాలు. 3. కొమ్మ. శాఖ. 4. ధాన్యవిశేషము.

లంకణ(న)ము. వి. (సం. లంఘనమ్.) జ్వరాదులచే సంభవించెడి యుపవాసము.

(శ. ర., బ్రౌ., వా.)

లంకలు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బ. ధాన్యవిశేషము. ఒకజాతి సెనగలు

చం. నవగలు గోధుమల్ పెసలు సజ్జలు
లంకలు కొఱ్ఱసిల్లవఁడును ...

ప్రభులిం. 5. 87.

ద్వి. చణకముల్ గోధుమల్ సజ్జలు లంకలు అచె
పెసలను యవలను మినుములను ...

ప్రభులిం. 4. 151 పొ. 24 పం.

లంకవేయు. అ. క్రి. (లంక + వేయు.) ముడిక వేయు. (శ. ర.)

లంకాదాహి. సం. వి. అ. పుం. హనుమంతుఁడు.

లంకాధిపతి. సం. వి. ఇ. పుం. లంకారాజు. రావణుఁడు విభీషణుఁడు.

లంకారి. సం. వి. అ. పుం. (లంక + అరి.) శ్రీరాముఁడు.

లంకించు[1]. అ. క్రి. (√లంక.) 1. లంకవేయు.

సీ. మంకి నాఁగరు బ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛపై
వర్తించు శిక్షింపవలయునట్టి, గజ్జెపోయని
బట్టగొని ప్రీతి లంకించియుండ లంకియతోప
గండుమీటి ...

2. దొంగిలించుకొను.

కం. ఎత్తిన గద లంకించియు, వాత్రిప్పియు
బ్రమరి వెంగి యడిచియుఁ బయిపై,నొత్తియుఁ
దట్టియుఁ బట్టియు, మత్తగజద్వయముఁ
బోలె మలసి రిపువురున్.

ఉ. హరి. 3. 62.

3. తగులు, అనక్తమగు.

కం. లంకించి యరుంధతీపతి, మంకణునకుఁ జెప్పె
నమఁగుమానుకు గిరికిన్, సంకల్పసిద్ధిదుం
డగు, శంకరుఁ డఖిలార్థి పారిజాతం బను
చున్. భీమ. 3. 163.

4. ధరించు.

ద్వి ... తెలివిగా మొగవుల తీవె లంకించి, విన్నాణముగ రాలి పెండెంబు వెట్టి ..

ద్వి. పదము 2. 55. 4. పం.

ఒ : లంకించుకొను.

లంకించు². స క్రి. 1. అవమానించు.

సీ. ... గీ. ... చరణ మ మ్మాలుతల్లి పైఁ జాచెఁదన్న, దాని కాయమ రోషనంతాప మెసఁగ.

కం. జనని యవక యుల్లొంతయు, నమ లంకించి ఏటు గావున నం బదము మహిం, దునిసివడుఁ గాక యని పెలుచన కపియించుటయు ..

హరి. పూ. 1. 180.

2. దొంగిలించు, అపహరించు.

ఉ. కొంచక రేయునుం బవలుఁ గోవెల కీతఁడు వువ్వుదండ లర్పించు నెపంబునం బరిచరింవుచునుండి నటుఁడి యొయ్య నే వంచను కొంచి యర్చకులవద్దఁ దొంగిన సందుఁ జూచి లంకించఁగ నేవు నీవసిఁడిగిన్నియ సంశయమేల దినికిన్. (వై జ. 4 109.)

సీ పొగడల వరిమళంబులు కొన్ని లంకించి మొల్లల నెత్తావి కొల్లలాడి ..

ఉ. రా. 4. 167.

లంకించుకొను. స క్రి. (లంకించు + కొను.) ఉపాయముచే స్వాధీనవఱుచుకొను.

సీ. అతని నే చెట్లఁగట్టితి వీతఁడెచ్చోటఁ లంకించుకొనినయె వలంఘ్యమైన, విరహతాపంబునఁ గొరలుచు నీరాక కెదురుచూచుచునున్న యే వటుండ ...

కళా 8 268.

లంకిణి వి. ఒకవిధమైన బట్ట. (శ. ర.)

లంకె(కియ). వి (సం. లంగః) 1 తగులము, అవినాభావసంబంధము.

కం. ప్రాణలు చెడ నెమ్మేనుల, క్షీణించు నన్న రేక చెడి బుడుతలు పో, రాణికు లన్నంబునకును, ప్రాణమునకు లంకెయనెడి పలుకులు మృషలే.

కుచేల. 1. 48.

కం. భావంబు లనిత్యములని, యీ వెఱుఁగవె వినవె పెక్కు లితిహాసపురాణావళులు పుట్టువునకుఁ, జావునకును లంకెయను విచారము వలదే.

ప్రబోధ 5 14.

2. కూడిక.

సీ ప్రచురమై యొకచోటఁ బాటీరకర్పూర కస్తూరికాదుల కమ్మతావి . రమణ నొక్కొకచో సురభిళాదిమ స్తముల్ గమలించు మాఁసంపుగముల కమురు. గీ. గ్రమ్మ కొని యొక్కచో వంబికాసమర్చునా సముద్భూతమై రేయ వాసనలును, లంకెదోదోఁపులాడంగ లక్ష్మిదేవి, పండు గేతెంచెఁ గన్నులపండు వగుచు

వై జ. 2. 80.

3 రెంటిని గూడఁగట్టిన కట్టు.

సీ. వాలాగ్రముల ముళ్లు వైచి లంకెలుగ శార్దూల పోతకములఁ దోలితెచ్చి ....

పి. శకుం. 4. 69.

సీ. మంకి నాఁ బరగు బ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛమై వర్తించు శిక్షఁపవలయునట్టి, గజ్జుదోయిని జట్టిగొని ప్రీతి లంకించియుఁడ లంకియతోన గండుమీటి

భార. శాం. 4. 40.

గీ. క్రేవు వాపోవఁబట్టి లంకియ కుఁదార్చి, తో లవియఁగొట్టి మెడ నొక్క కేలఁదొట్టి, మారి వెడలించు వడువున మాణవకుఁడు.

పాండు. 5. 245.

4 సంగమము.

ఉ. ఇంకొకయేడుపోయిన వరేశ్వరి యాతలి
రేయి నీవు నా లంకెకువచ్చి యాత్మజుల
గుణవంతులఁ గాంచెదు

భాగ. 9. 418.

ఆ. జలజసంభవుండు సతులంచుఁ బతులంచుఁ,
జేసినపుడె లంకెఁ జేసినాఁడు ...

సీమం. 3 164.

లంకెచేయు = లంకెపెట్టు తగులుపాటు కలిగించు.

కం. నీవెంటఁ దోడునీడై, నేవచ్చెదఁ దోడుక
పొమ్ము నీకును నాకున్, దైవంబు లంకె
చేసెను, జైవాతృకపంచశరుఁడు సాక్షిగ
మనకున్ వి. పు. 6. 82.

జ. లంకించు, లంకించుకొను, లంకెపలుపు,
లంకెపాటు, లంకెపీట, లంకెమానిసి,
లంకెలునిలుపు, లంకెవెట్టు.

లంకెపలుపు వి. (లంకె + పలుపు) రెంటి
నంటఁగట్టు కన్నెత్రాడు.

గీ. బల్లిదంపు లంకెపలుపులు మొల్లముగను
బూని .. నీలా 2. 64.

లంకెపాటు వి. (లంకె + పాటు) తగుల
పాటు తగులము

సీ. తనయాగమునకు దమతలంకు లంకెపాటని
దుర్గంధపతులు వల్క ... (సారంగ. 1. 4.)

సీ. లలసపాదంబుల లంకెపాటై యుండి రాఁజ
నునే నూపురంబులార! (రామా. 5. 281.)

లంకెపీట వి. (లంకె + పీఁట.) పశువులను
పెనవ్రేసెడి మ్రానిపలక. (శ. ర., బ్రౌ. వా.)

లంకెమానిసి వి. (√లంకె) సేవకురాలు,
సేవకుఁడు

కం. అదిమొదలు జారశేఖరుఁ, డొదవినయపు
డెల్ల గొల్లయుగ్మలి నెంతో, మదనాహవ
మునఁ దేల్చుచు, మదిమీరఁగ మరునిలంకె
మానిసిఁ జేసెన్. హంస 2. 109.

కం. అదిమొదలుగ నాతనిచే, వదలక మటి తాన
నంగ వాఁడనఁగా నెమ్మది వేఱులేక తమి న,
మ్మదపతి మన్మథుని లంకెమానిసి యయ్యెన్.
శుక 2. 432.

లంకెలునిలుపు = లంకెల్నిలుపు స. క్రి. (లంకె.)
అధికసంబంధము కలిగించు, లంకెలువేయు.

శా. సంకేతంబుల జారులం గలసి తత్సంయోగజ
శ్రాంతితో, లంకెల్ నిల్పెడు ప్రేమ ... ముల
రేల్ గాఁగిండ్ల నిద్రించి నిశ్చ-కం జేరుదు
రిండ్లు రేపకడలన్ జారాంగనల్ ...

కవి. రా. 4 144.

లంకెపెట్టు స. క్రి. (లంకె + పెట్టు) 1. తగులు
పఱుచు, లంకెవేయు, బంధించు.

ఆ. విష్ణుభక్తుఁడు విష్ణువునందుఁ గలంగ మొదల
మనసు లంకెవెట్టి, విహితరాజ్యవృత్తి విడు
వనివాఁడునై యతఁడు రాచతపసి యనఁగ
నొప్పె. భాగ. 9 84.

చం. వినుమిఁక నేఁట జేసటన వీతిబఱిన్ జను
దెంచు నర్జునుం, డని నెదిరించి పట్టెద మఖా
శ్వముఁ దోడనె లంకెపెట్టెదన్ ...

జై. భా. 4. 66.

2. పెనవేయు.

గీ. పర్వతమువంటి యొకకొమ్ము పందిమీఁద,
మటికి యొకజాగిలము చెవి యొడిసిపట్టి,
యాదియుఁ దనచాయఁ దిరుగఁ దాకట్టె తిరిగె,
లంకెవెట్టిన కైవడి శంకలేక.

కవిరా. 2. 95.

లంకోయిక నం. వి. ఆ. స్త్రీ. పిశాచి. (వ్య. వి.). రూ. (లంకాసిక.) (శ. ర.)

లంఖని. నం. వి. ఈ. స్త్రీ. కళ్లెము యొక్క యొక భాగము.

లంగ. వి. (నం. లంఘః) దాఁటు, లంఘనము.

చం. ఉరుకుచ గుబ్బచన్నుఁగవ గోరువుఖాడును ట్రెంకెండ్ల బోంగటములు సొక్కులంగఁ గొను ... చం. ద్రా. 2. 122.

జ : లంగగొను.

లంగకాఁడు. నం. వి. అ. పుం. విటుఁడు, జారుఁడు.

లంగగొను. స. క్రి. (లంగ + కొను.) లంఘించు, దాఁటు. (శ. ర.)

లంగము. నం. వి. అ. పుం. 1. కుంటితనము, వంగుత్వము. 2. కూడిక, కలయిక, సహవాసము లేక సంగమము.

లంగరు. వి. (నం. లాంగరమ్.) ఓడ నిలుచుటకై అడుగున దిగవేసెడు నాఁగలివంటి ఇనుప సాధనము, నౌకాలాంగలము. (చి. ని., శ. ర., వా.)

లంగలము. నం. వి. అ. న. నాఁగలి.

లంగిణి. వి. ఖలీనవిశేషము, ఒకవిధమగు కళ్లెము.

వ ... భైరవములంబు భారంగి లంగిణి ... మొదలగు ఖలీనంబుల వినీలంబులైన ఫేనంబులు దొరుగ ... గంగాతరంబుల తెలుంగు దాకు వారువంబులును ...

ఉ. హరి. 4. 213.

లంగుఁడు. నం. వి. అ. పుం. విటుఁడు, జారుఁడు.

లంగూలము. నం. వి. అ. న. లాంగూలము, తోఁక.

లంగోటి వి. (హిం. లంగోటీ) గోఁచి, కౌపీనము (శ. ర., బ్రౌ., వా.)

లంఘ. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. దాఁటు, లంగ (శ. ర.).

లంఘనము. నం. వి. అ. న. 1. దుముకుట, దూఁకుట, దాఁటుట, 2 దాఁటులతో వెళ్లుట, అడ్డముగాఁ బోవుట, గమనము, చలనము. 3 ఎక్కుట, పైకిపోవుట, లేచుట. 4 ముట్టించుకొను పట్టుకొనుట (దుర్గలంఘనము) 5. అతిక్రమించు, హద్దుమీఱిపోవుట, ఉల్లంఘించుట, మీఱుట. 6. అగౌరవపఱచుట తృణీకరించుట, నిందతోఁ జూచుట, తేలికగా నెంచుట. 7 అపరాధము, అపచారము, అమర్యాద 8. కీడు, హాని 9 మానుకొనుట, నిషేధము. 10 అశ్వధారావిశేషము, అశ్వగతి విశేషము.

లంఘనీయము. నం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. దాఁటఁదగినది, దాఁట వలసినది 2. ఉల్లంఘింపఁబడినది, అతిక్రమింపఁదగినది 3. పట్టుకొనఁదగినది లేక కలసికొనఁదగినది 4. అశ్రద్ధ చేయఁదగినది, నిర్లక్ష్యముపఁదగినది, అమర్యాదపఱుపఁదగినది. 5 విడువఁదగినది, మానుకొనఁదగినది, ఉపవసింపఁదగినది.

లంఘించు. నం. అ. క్రి. దాఁటు.

వ ... అప్పుడాభైరవి .. సింగంబుమీఁద నుండి లంఘించి వెండ్రుక తొడిపట్టి తిరిచి మండలాగ్రంబునం జండముండుల శిరంబులు ఖండించి యార్చిన ...

మార్కం. 8. 164.

లంఘితము. నం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. దాఁటఁబడినది 2 అడ్డగింపఁబడినది, 3 ఉల్లంఘింపఁబడినది, మీఱఁబడినది. 4. అమర్యాదపఱుపఁబడినది, అవమానపఱుపఁబడినది, అగౌరవ

పఱుపఁబడినది. 5. (జబ్బు మొ. దానిచే) పట్టుకొనఁబడినది, బాధింపఁబడినది.

లంచ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. బహుమతి, కానుక. 2. లంచేము.

లంచగొండి. వి. (లంచము + గొండి.) లంచము పుచ్చుకొనుట మరిగినవాఁడు. (శ. ర., వా.)

లంచేపంచేములు. వి. (లంచము + పంచము.) లంచేమును గోరేము.

సీ. దొరక కాపురి... కవీశ్వరులకు లంచపంచంబు లొసఁగి ...

కువల. 4. 61.

ద్వి. ... ఆతనిచేత మీరు లంచపంచ ములు లావునా ... వంచనచేసి విశ్వాసంబుదక్కి, యదఁచిన కీయాట లాడింతు నవిన.

ద్వి. పరి. ము. 6. 458.

లంచేము. (సం. లంచః.) తనపని చక్కఁబెట్టుటకై యొకనికి రహస్యముగా నిచ్చు ధనము.

శా. కాంచీకం... పేయభూషావళుల్, లంచం బిత్తురు దూతికాతతికి ... నిన్, బంచాస్త్రోపముఁ ... ప్రౌఢేందుబింబాననల్.

శివ. . 77.

సీ. లంచంబుఁగొని సాడి వంచించి ... బట్టికట్టి ...

భాగ. 5. 155.

ఉ. నీతలఁ జేనుగ ... లంచమిచ్చి సంప్రీతునిఁ జేసి ...

భార. ఉద్యో. 3. 159.

గీ. ... లంచములుగొని యెంచఁ బోదలఁగఁ బలికి ...

... 5. 65.

జ : లంచగొండి, లంచములు, లంచము పెట్టుకర.

లంచేముపెట్టు. అ. క్రి. (లంచము + పెట్టు.) లంచమిచ్చు.

కం. నీవెవ్వరు మాంసం ... నేను లంచముపెట్టన్, నీవు పులుఁగవే మృగపతి, నావచనమ్ములఁ బ్రయోజనము నీకేలా.

కేయూ. . 124

లంజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ప్రవాహము 2. వ్యభిచారిణి, కులట 3. లక్ష్మి. 4. నిద్ర.

లంజము. సం. వి. అ. పుం. 1. పాదము 2. కచ్చువు. (వా.) ... తోక.

లంజిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. లంజ, వేశ్య.

కం. రాగం... వడయ నవమధియిం..., గా గర్జిల్లు ... లంజికావాటికన్.

కు. స. 8. 1.1

లంజె(జియ). వి. (సం. లంజికా. ప్రా. లంజి ఆ వెలయాలు, వేశ్య.

చం. తలఁకక యోని యేమిటికతల్ దలపెట్టినదావ విచ్చటన్, దెలియవుగాని నీవు పెనుద్రిమ్మరి కూఁతలదానవేకదా, భిభిభి యూనికాం ములు భ్రాంతి యవిఘ్నతఁ జాగి లంజెవై, యిలపయిఁ బుట్టుమంచు శపియించె మనం బున వల్కమెచ్చఁగాన్. (కళా. 5. 59.)

మ ... మేలయ్యె నొడ్డించి లంజియతో నుండఁగవచ్చె వెట్టిబోఁగో ...

కు. స. 8. 1.9

కం. మునినాథ యేను నిత్యము, నినుఁ జూచి రమింపఁ బెల్లునే నాకనివన్ ...

వి. పు. 2. 2..

ఉ. తానొకమాయచేసి యమృతంబు సురాళికిఁ బంచిపెట్టఁగా, నేనిక మాయచేసి త్రిదివేశుల నందఱ మాయఁజేసెదన్, మానుషశక్తుఁడే యహహా మాధవుఁడూరక లంజతక్కులం, బూనెనె కాక యాయుధముఁబోటు నెఱుంగునె చూత మంతయున్.

ద శా. ౨. 383.

2. విటుఁడు, వ్యభిచారి.

చం. మాయలన్, లలనలఁ దేర్పఁజూచుచు మగలంజెయలం గని వారిపొంతఁ జో,వల వదు రొక్క మీఁగలుగువాఁడె మనోజుఁడు గూలియాలికిన్ కు. సం. 8. 143.

జ. లంజెకాఁడు, లంజెత, లంజెతనము, లంజెబేడిస, లంజెటికము, లంజెసవరము.

లంజెకాఁడు. విశే. (లంజె + కాఁడు.)

1. విటుఁడు.

ఆ. కన్నియల మొగంబు గిన్నియలమగల్లు, లంజెకాండ్ర డెందమంజఁగొనియె ...

అచ్చ. భా. 3. 45 పొ.

2. ఒకానొక తిట్టు.

ఉ. తామరచూలి లంజియల తల్లులఁ జంపఁడు లంజెకాఁడు గా, కేమనవచ్చు వాతని వశేని విటావలి నిస్తరింపదే .... ద్వా. 4. 255.

లంజెత. వి. (లంజె+త, స్వార్థమున.) లంజియ, వెలయాలు.

ద్వి. లంజెకాఱులసొమ్ము లంజెత లంది ...

శల్లా. (శ. ర)

లంజెతనము. వి. (లంజె + తనము.) లంకు, లంజెటికము.

కం. అ కెఁ పుగాక ననుఁ జె,లంతేఁగనీక యొంత తటిఁగవ మిరయా,లుం జొన్నలు సరిపోవే, లంజెతనములందుఁ గామి రెలన్ గెలవవచ్చే.

ఉ. హరి. 1. 75.

లంజెబేడిస. వి. (√లంజె.) మత్స్యవిశేషము. ఒకజాతి చేఁప. (శ. ర, బ్రౌ.)

లంజెటిక(క్క)ము. వి. (లంజె + టికము.) వ్యభిచారము, అకులినము.

ద్వి. ... మర్ధ లంజెటికంబు సేయంగ. మరి గెడ మేమంచు ననురక్తి వరుగ .

బస. పు. 3. 105 పం.

గీ. ... పంజెమాటలఁ గూడునా లంజెటికము.

ప్రబంధ 1. 47.

ద్వి. . ఇస్సిరో లంజెక్క మే యిట్లు నీకు. దుస్సికట్టుదుగాక దొఁతరలెల్ల ...

బస పు 5 48 పం.

లంజెసవరము. వి. (లంజె+సవరము) గొంతెము గోరు, సారణి (వ్య. వి.).

సీ. .... సారణి గొంతెముగోరు లంజెసవర మనఁ వగుఁ గోరిందయన జతూక, గీ. వెలయు ....

ఆం. భా 2 70.

లండము. సం. వి. అ. న. మలము, పురీషము.

లండి = లండు. విశే. కుత్సితుఁడు, కుత్సితురాలు.

ఉ. గుండనికిం బసిఁడి పసిగొడ్డబండకు వెండి తాయొతల్, లండికిఁ జేదెబు బదిలంబుగ గుప్పెటకాని కంచెలు ... మొలత్రాడులు గుంటెనకాని కియ్యగన్.

హంస. 5. 136.

సీ. పోలెవాఁ డగచాట్లపోఁతు దుర్మార్గుండు
పడిపేటును గరాను పంద లండి..
హంస. 5. 118.

లందు = లంది వి. కుత్సితుఁడు.

క. పందుగ పబ్బంబైనను, గొందనియొక కాసు నీని కూళు నిసీ! లందును వెడలఁగఁ ద్రోలుము, ఎండాటము వీనివలపు వనిశా దిచటన్. శల్హా. 5 (శ. ర.)

జ: లందుఁబోతు

లందుఁబోతు. విశ (లందు + పోతు) కుత్సితుఁడు.

ద్వి. లందుఁబోతులఁ దవలాగు పెన్ ...
బండలఁ గొ... బాటించి తెచ్చి ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 6కల పం.

ద్వి. ... లందుఁబోతవు కాకులకుఁగాని
ముష్టి, పండిన వెండిన ఫలమేమి రోరి.
ద్వి. శ. పా. 1. 31 పా 13 పం.

లంద్రము. సం. వి. అ. పుం. లండను. (లండ్రెస్) అనెడి ఫ్రెంచిపదమునుండి యీ రూపమేర్పడి యుండవచ్చును.

లంద విశ పొట్టవాఁడు, తుందిలుఁడు.

సీ.. దొంతన దొందునా దొడ్డువా లందనాఁ
దుందిల నామమై తోఁచుచుండు ...
ఆం. భా 3. 120.

లంపట(ము). వి. (త. ఇలంబడై) శ్రమము. ఆపద.

ద్వి ... శ్రీవిభు కృపఁ గాళ్ళ...తులువచ్చి,
యీలంపటులు మాన్చు ...
ద్వి. శ. సా 3. 11 పా 15 పం.

ద్వి. పెక్కుగాఁ దోఁడేటిపిల్లలుగూడి, ఆక్రమించిబోతు లంపటపెట్టినట్లు ...
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 963 పం.

ఆ మూర్తిదీప్తి వల్ల శోషించుచున్న పద్మాకరంబులెల్ల నతిశయిల్లెఁ, బెక్కు లంపటములఁ జిక్కి పమత్వముల్, మాసికున్న జనుల మనసులట్లు. వి. పు. 7 230.

కం. లంపటము నివారింపను, సంపదఁ గృపసేయ జయము సంపాదింపన్, జంపెడివారి వధింపను, సొంపారఁగ నీకచెల్లు సోమార్ధధరా.
భాగ. 6. 320.

జ • లంపటపడు.

లంపటపడు. అ. క్రి. (లంపట + పడు.) శ్రమపడు, బాధపడు.

కం మునుపాకనికి నుండఁగఁ జూలని యచోచ్చి నిరువు రొదిగి లంపటపడు టే,మని చెప్పనైన నాయనఁ,గని చోటిచ్చిరి కృపాదికత వమ్ము మల్. పగమ. 1. 68.

శా. హాల్యన్ మోచి కోమాళ్లు దున్నఁగఁ దదీయ క్రాంతి యెంతో మన,శ్శల్యంబై కనిపించ లంపటపడెన్ సంతానవాహాళ్శ్యమాం,గల్యం బొందియు వేల్పుటావనఁగ నింకం బుత్రశోకంబు కౌ,సల్యాదేవికి నేకపత్రకుఁ దరించన్ శక్యమా యక్కటా
ద్వి. పరమ 5. 361 పం.

లంపటుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ అ.) 1. ఆశగలవాఁడు, అత్యాశగలవాఁడు. 2. కామాతురుఁడైనవాఁడు. 3. నీతిబాహ్యమైన యానందమునకు లోనైనవాఁడు, విషయాసక్తుఁడు.

వి. అ. పుం. దుర్మార్గుఁడు, పోకిరి.

లంపతా వి. దాసీపుత్రుఁడు (శ. ర.)

లంపాకము. సం. వి. అ. పుం. ఒక దేశము.

విశే. ఆసగలది (శ. ర.)

లంపాకుఁడు = లంపటుఁడు. సం.

లంపు. వి. దొంగమేఁత, మేఁత.

చ. గునియుచు గజ్జుమావి చెలఁగొమ్మల నిమ్ముల వ్రాలి నోఁగలేఁ, గొవలు దెమల్చి కెంజిగుర్ గుంపులు లంపులమేసి క్రొవ్విపీఁకుచ నొక్క రెక్క డగ్గుచు కుత్తుకలం గొదలేని నూతన, ప్రసములు పంచమశ్రుతుల జట్టికొనం గెరలించెఁ గోకిలల్. (శ్రీ. రం. ఒ. 251.

ద్వి. ... మిసిమిసిలంపులు మేసి తాఁ గ్రొవ్వి దుసరులువాటి గంతులుగొను లేళ్లు ...

నవనాథ. 1. 34 పొ. 28 పం.

... లంపు నా దొంగమేపు చెలంగు వళవ

ఆం. భా. 3. 85.

రగడ. లంపులు విరుల తలంపులు బోఁడికి.

యయా. 4. 25.

వ. ... గోపకుమారులు చల్దులు గుడుచునెడఁ గ్రేవులు మేపులకుం జొచ్చిన పచ్చని గఱికి జొంపంబుల గుంపుల కుఱికి లంపులు మేయుచు ఘోరంబగు వరణ్యంబువడుమఁ దోఁతంబగుదూరంబు సనిన వానిం గానక వెదకుచున్న గోపడింభకులకు ...

భాగ. 10. పూ. 499.

జ : లంపులమారి.

లంపులమారి. విశే. (√లంపు) దొంగమేఁత మేయు స్వభావము గలది.

ఉ. లంపులమారిదాన నిను లాఁచుక మాదిగ వాఁడు గోయ వే, కొంపకుఁ బొమ్ము ...

హంస. 5 66

లంఘనము. సం. వి అ. న. దాఁటుట, దుముకుట.

లంఘము. సం. వి. అ. పుం. దాఁటు, దుముకుట, గంతు.

లంబ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. దుర్గ 2. లక్ష్మి

లంబకము. సం. వి. అ. పుం. 1. నిలువుగీటు. 2 అక్షరేఖ.

లంబకర్ణము. సం. వి. అ. పుం 1 గాడిదె. 2. మేఁక. 3. ఏనుఁగు. 4. డైలదాసు పక్షి. 5 డేగజాతిలోని పక్షి 5 పిశాచము, లేక లంబకర్ణుఁడు ... రాక్షసుఁడు. (ప్రేలాడెడు) చెవులు గలది.

లంబగుణము సం వి. అ. పుం [illegible]

లంబజఠరుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పెద్దపొట్ట గలవాఁడు, స్థూలకాయుఁడు, లావైనవాఁడు.

లంబజిహ్వ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చూ [illegible]

లంబ[illegible] [illegible] మైన గ్రంథము. ... (ప్రేలాడు) ... పట. మొ॥ 3 2. జోలరు. 3. (నాభివఱకు) ప్రేలాడెడి ... విధమైన కంఠహారము. 4. పోరాటపు విధము, యుద్ధరీతి

లంబనుఁడు. సం. వి అ. పుం. శివుఁడు. విశే. చూ లంబనము.

లంబమానము. సం వి. అ. న [illegible] ప్రేలాడు హారము లోనగునది. విశే (ప్రేలాడునది ... ర.)

లంబము. సం. విశే (అ ఆ. అ) 1. ప్రేలాడుచున్నది. 2. ఒకదానియందు ఆధారపడియున్నది, అనుబద్ధమైనది. 3. పెద్దది, గొప్పది. 4 విశాలమైనది. 5. పొడవైనది. ... మైన ... వి అ. పుం. 1. నిలువుగీటు, 2 అక్షరేఖ, అక్షాంశము. 3. లంచేము.

లంబరేఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అక్షరేఖ.

లంబస్ఫిక్కు. సం. విశే. చ్. పుం. లంబస్ఫిచుఁడు. బలసిన పిఱుఁదులుగలవాఁడు, ఎత్తైనపిఱుఁదులు గలవాఁడు.

లంబాడీ. వి. (హిం. లంబాడీ) ఒకానొక యాటవిక జాతి.

లంబి(బీ) = లెంబి వి కుసుంబము (శ ర.)

లంబికా సం. వి ఆ స్త్రీ. అంగుడు, లేక కొండనాలుక.

లంబితము సం విశ. (అ. అ. అ.) 1 వ్రేలాడినది 2. కొంతకాలము వఱకు నిలుపుచేయఁబడినది, ఊగులాడినది 3. మునిఁగినది, క్రిందికిఁ బోయినది 4. ఆధారము చేసికొనియున్నది, అంటియున్నది

లంబు వి. (సం లంబః) 1. స్థౌల్యము.

ద్వి. అవనిపై భోగమోక్షాకరంబగుచు, దివిజేంద్రునగరిచెంతే వగఁ జాలి, కొత్తడంబుల డంబుకోటల లంబు, కత్తలానులకోవు గజము ... యేప్పు ..

ద్వి తి పా 1. 2, పా. 26. వం

2. గ ... వనము

సీ. సవరంబు ... నీలంబు జిగిగాంచి నీలంబు ... ను వలరాయు నాఁచు మున్నాఁచుఁ దిఱిసి ...

శశాం. 3. 48.

లంబుః సం వి. ఆ స్త్రీ పడుపేటలుగల హారము

లంబెన వి హారభేదము.

సీ. పతకము తాళి చేసరము లంబెన సరిపెన సరిపెణి గొలుసవ లలంతి,కావిశేషంబు ...

ఆం. భా. 2. 148.

లంబోదరుఁడు. సం. విశ (అ. ఆ అ) పెద్ద కడుపుగలవాఁడు, బానపొట్టవాఁడు. వి అ. పుం. గణేశుఁడు. వినాయకుఁడు

లం(బో)బోష్ఠము, సం. వి. అ. పుం. ఉష్ట్రము, ఒంటె.

లంభనము. సం. వి. అ. న. 1. ప్రాప్తి, పొందుట. 2. పునః ప్రాప్తి, (పోయినదానిని) మఱల సంపాదించుట.

లంభము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రాప్తి, లబ్ధి, సంపాదన. 2. (ఒకదానితో) కూడుట, కలసికొనుట. 3. పోయినవానిని మఱల సంపాదించుట, పునఃప్రాప్తి 4. లాభము, ఆదాయము.

లభించు. సం. స క్రి. 1 తిట్టు 2. దూషించు. (శ. ర)

లంభితము సం. విశ (అ. అ అ) 1. ఉద్ఘాటించినది, పట్టినది 2 పొందఁబడినది సంపాదింపఁబడినది. 3. కూర్పఁబడినది, 4. వృద్ధి చేయఁబడినది. 5 పనిలోఁ బెట్టఁబడినది ఉపయోగపఱుపఁబడినది, వినియోగింపఁబడినది. 6. పెంపఁబడినది పోషింపఁబడినది 7. పిలిచి చెప్పఁబడినది సంబోధనపూర్వకముగాఁ జెప్పఁబడినది

లకచము. సం వి అ పుం. ఒకజాతి పనసచెట్టు. కుఱ్ఱపనస, చిరుపనస (వృ. వి.) న. ఒకజాతి ...

లకము. సం. వి అ పుం. 1. లలాటము, నొసలు 2. అడవిధాన్యపు వెన్ను.

లకి(క్కి)మి. వి. (సం. లక్ష్మీః) లక్ష్మి.

కీర్తన లంబోదర లకిమికర ....

లకిమికర = లక్ష్మీకర.

లకుంపటా వి. (దే ని) అశ్వాలంకారవిశేషము.

సీ పసిఁడిపక్కెరగ ... బిరుదుగంటలు గజ్జెలరిది లకుంపటా ..

రసిక. 1. 85.

లకుచము సం వి అ. పుం. గజనిమ్మ, పెద్ద నిమ్మ (వృ వి).

లకుటము. సం. వి. అ. పుం. లగుడము, దుడ్డుకఱ్ఱ

లకుముకి వి టిట్టిభము, పైనుండి నీటిలోనికిఁ దుముకుచుఁ జేఁపలనుబట్టు పక్షి.

మ. ... రథ్యలకూపంబుల మీలఁ జూచి వలఖిన్నాసంగితుంగ ద్రశాఖలతో డాఁగి గుబాలున లకుముకుల్ క్రిందైపడున్ లేచు ...

ఆము. 1. 57.

వ. ... సరోలక్ష్మి వేడుక నాడు కందుకంబులకైవడిఁ గ్రీడించు పునఃపునరుత్పతన పరా

యణంబులైన లకుముకులం గనుంగొనుచు ....
వరాహా. 3 98.

కం. శకులములకు దుమికెడు లకుముకులగరుత్కాం
తవ నలినముల పుష్పాడి జాడకి యిచ్చుట
వెలసెం దటాకకమల నీమీఁదఁ జల్లుగంద
వడి యవన్. ఉ రా. 6 75.

లకోటా. వి (హిం. లఖోటా) జాబులోన పెట్టు
కొనుట కుపయోగించు కాగితపుసంచి.
(శ ర, వా)

లకోరి(రీ) వి. బాణము, క్రూరబాణము.

చం. వెడవిలుకానికిం జెఱకువిల్లును గవ్వ లకోరి
కోల్కల్, గడలుకొనంగ నామనియుఁ
గట్టలవాయఁడు నిచ్చి మన్నవం, బడ
యుఁడు వాని కెక్కుడుగ మేర్పులు
దాముసు కాన్క తెచ్చెనా, బడిబడి గంధ
లుబ్ధ మధుపంబులు రాఁ జనుదెంచెఁ
దెమ్మరల్. విజ. వి. 1. 146.

కం ఈరీతిం గెందలిరుల, కోరీ సురతాణి కాఁకఁ
గూర్చ చకోరీ, శారీ కేరి మత్తమ, యూరి
రవములకు మలికి యుగ్మలి మదలోన్.
చంద్రా. 4. 178.

గీ. ... అమ్ము లకోరి తూపు, కోల యనఁగను
శరము తగును .... అం. భా. 2. 212.

సీ. ... తళుకులకోరి కోలల పొదల్ విప్పైన
కళుకుఁ గ్రొంజికిలి సింగాణి విండ్లు.
ఇందు. 2. 54.

ఉ. పొంచితకొమ్మవిండ్లఁ గదియించినచూపు
లకోరికోలలన్, ముచ్చములుంగ నేయుచుఁ
జముంగవదుర్గముక్రింది పీమలన్, బచ్చెనివింటి
జోయదొర పంపునఁ దెంపునఁ గాంత
కోటులన్, గుచ్చెలపట్టునన్ దెరువుఁగొట్టుదు
రవ్వరి జారభామినుల్ చంద్రా. 1. 33.

2. పారావతవిశేషము.

సీ. పారావతంబగుఁ బావురాయి యనంగఁ
బారువమనఁగను బావుర మనఁ, దద్భేదములు
గాను దవరచుఁడును నేల పల్లటి గగంతర
పల్లటి సురటిలకోరి బట్టియొడ్డి కూకి బందారి
దూరభారులనంగ ... అం భా 2. 89.

కం. మేలైన లకోరి లొడ్డీలుం బకతీలు పల్లటీల్
పక్కువలున్, జీలుం బకదార్లును గూడకేలు
వనెడు పేరులం దగిన పారావములన్.
సారంగ. 1 117.

లక్క వి (సం. లాక్షా. క. లాక్) 1. జతువు,
ఒకానొక చెట్టుబంక

చం .. లక్కయి ల్లితిక్పాసుశిఖాకృతిఁ గ్రాఁగె
గ్రక్కునన్. భార. ఆది. 6. 162.

సీ. ... లక్కయం చనఁగను లాక్ష వెలయు ...
అం భా 2 161.

2 లాక్షారసము, లత్తుక.

చం ఇలఁగల వస్తుసంతతుల కెల్లను గబ్బిదుమత్స్య
భావపాటలరుచి యింక వేఱ యొక డాలిడ
వచ్చునె లక్కనీట మమ్మఱమిఁత దెంతముగ్ధ
యిది యంచుఁ బదాబ్జము లంగుళీముఖంబుల
వగువట్లు మించు నఖము ల్మెఱయన్ గొమ
రారు నింతికిన్. ఆము. 5. 34.

రగడ. ... నెలచట్టుగెంపయ్యె నీ పాదముల
లక్క ... ఉ. రా 6 61.

జ : లక్కకడ్డి, లక్కచేయు, లక్కతెవులు,
లక్కపిడత, లక్కపెట్టె, లక్కబరణి,
లక్కబియ్యము, లక్కాకు

లక్కకడ్డి. వి. (లక్క + కడ్డి) లక్కతోఁ గూడిన
శలాక. (చి. ని.)

లక్కచేయు. స. క్రి. (√లక్క) ముద్రవేయు.
(చి ని)

లక్కతెవులు. వి (లక్క + తెవులు) ఒక్కజాతి
చీడ. (శ. ర.)

లక్కనము. వి. (సం. లక్షణమ్.) 1. వ్యాకర
ణాదిశాస్త్రము.

ఉ. లక్కన మెంచి కైత మొతలన్ సుగుణా
క్షరముల్ ఘటింప జేఁ, తక్కతనేలు నేల

గలయంతియు . కవిసర్పగారడము. (శ. ర.) 2. గఱుతు (శ. ర., బ్రౌ.)

లక్కపిడత. వి. (లక్క + పిడత) లక్కరంగు వేసిన పిల్లలాడుకొను చిన్నదారుపాత్రము (వా.).

లక్కపెట్టె. వి. (లక్క + పెట్టె) చిత్రపేటిక (శ. ర., బ్రౌ.)

లక్కబరణి. వి. (లక్క + బరణి) లక్కరంగు వేసిన కఱ్ఱబరణి (వా.).

లక్కబియ్యము వి (లక్క + బియ్యము.) లక్కవాడి (శ. ర., బ్రౌ.).

లక్కాకు. వి (లక్క + ఆకు) స్త్రీలు చెవులందు ధరించెడు లక్కపూసిన తాటాకు

సీ. చెవులకు జాలని చిఱుతలక్కాకులు కట్టాణిముత్యాల కమ్మలమరె. ఉశా. 9. 427.

మ. పంచకోశంబు విభుఁడు చన్నపిదపన్ బ్రాణేశు రాక న్నిరంతరముం గోరుచు మేనుమాసి చెవులన్ లక్కాకులుం జేతులన్, సొగిదిన్ గాజుల్ వల్లపూస లఱుతన్ జూపట్టుచుండఁగ .. శుకా. 4. 89.

సీ. లక్కాకు లవి యేల చొక్కంపుటంచు కమ్మలు ధరించు మటంచు నలుకఁగాంచు. శుక. 4. 56.

లక్కిబిక్కిజండ వి. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. చిక్కవాలిక్లయు జెల్లెము గోడుగను బిల్ల బిద్యము లక్కిబిక్కినండ. హంస. 3. 146.

లక్కుమనుఁడు. వి (సం. లక్ష్మణః. క. లకుమణ.) లక్ష్మణుఁడు, సౌమిత్రి.

కం. లక్కుమనుఁడు సింగాణియు, వక్కజపుం దొవలు పూని యరుదెంచి కడన్, మొక్కిడియున్న వాతని, మక్కువ కెదలోన నలరి మఱి యప్పిదపన్. అచ్చ. రా. అయో. 81.

లక్తకము. సం. వి. అ. పుం. 1. లత్తుక. 2. చింపిగుడ్డ, చినిగినగుడ్డ.

లక్తిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉడుము. (గోధ యని వాచ) బల్లి.

లక్ష సం. వి. ఆ. స్త్రీ., అ. పుం. నూఱువేలు.

లక్షకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరోక్షముగాఁ దెలుపునది, అప్రధానముగాఁ దెలుపునది, లక్ష్యార్థమును దెలుపునది. వి. అ. న. నూఱువేలు.

లక్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఉద్దేశము, అభిప్రాయము. 2. ముఖ్యార్థమునకు బాధకలిగినపుడు అన్యార్థమును దెలిపెడి శబ్దశక్తి, గౌణవృత్తి. 3 ఆఁడు బెగ్గురుపక్షి.

లక్షణజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సాముద్రికము తెలిసినవాఁడు, శరీరముమీఁది చిహ్నములు దెలిసినవాఁడు.

లక్షణభ్రష్టుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భాగ్యహీనుఁడు, దురదృష్టవంతుఁడు.

లక్షణము. సం. వి. అ. న. 1. గుఱుతు, చిహ్నము, ఆనవాలు 2. స్వభావము, నైసర్గికగుణము 3. విశేషచిహ్నము, ఇతరమైనదానికంటె భేదమును జూపుగుఱుతు.

లక్షణలక్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జహల్లక్షణ; ముఖ్యార్థమును విడిచిపెట్టి ముఖ్యార్థమునకు సంబంధించిన అన్యార్థమును దెలిపెడిశబ్దవృత్తి.

లక్షణసన్నిపాతము సం. వి. అ. పుం. నిందమోపుట, నిందారోపణము.

లక్షణాన్వితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుభసూచకమగు చిహ్నములతోఁ గూడినవాఁడు; మాంగల్య చిహ్నములు గలవాఁడు.

లక్షణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. లక్ష్మణుఁడు.

లక్షణ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. గుఱుతుగా నుపయోగపడునది. 2. మంచి చిహ్నములు గలది.

లక్షము. సం. విణ. అ. న. 1. నూఱువేలు. 2. గుర్తు, గుఱి, లక్ష్యము, తుపాకిగుఱిపెట్టుట, నేర్చుకొనువాఁడ్రు పెట్టుకొను గుర్తు. 3. అన

వాలు, చిహ్నము, గుఱుతు. 4. పైకిఁజూపుట వటిసము, మోసము, నూ ఱుకేసము.

లక్షశః. సం. అవ్య. లక్షలకొలఁదిగా, ఎక్కువ సంఖ్యగా.

లక్షాధీశుఁడు. సం వి. అ. పుం. లక్షగలవాఁడు, తే- ంక్షకుబగలవాఁడు, లక్షాధికారి.

లక్షించు. సం. న. క్రి. 1 గుఱిచేయు

కం. లక్షించి యేయుమని సూత్నేత్రుకు బ్రోణుండు పనిచె నిం్రదతనూజున్
భార. ఆది. 5. 252.

సీ. ఉదకంబు లయ్యేట నొగిఁద్రావఁగా వాని చప్పుడు లక్షించి శబ్దవేదులగు సాయకము లేసి ... భా. రా. అయో. 176.

కం భిషాకదంబకంబున, నక్షయశారిరిపహ్ని యుందును దినమున్, లక్షించి వేల్వఁగల్గిన ...
వి. పు. 4 164.

2. చూచు, పొడగను.

ద్వి. ... యామ్యభాగంబునకు చేరి పరికించి హాయము, లాగొకిం తైనను లక్షింపలేక,
రం. రా. బాల. 40 పొ. 21 పం.

శా. లంకామర్గముఁ జేరి శాత్రవులకున్ లక్షింపఁగారాక ని,శ్శంక భ్యాతిఁ గనంగలారని గణించన్ .... ఉ. రా. 1. 292.

లక్షితము సం విశ. (అ. ఆ. అ) 1. చూడఁబడినది, కనుపెట్టఁబడినది, గుఱుకుపెట్టఁబడినది 2. సూచింపఁబడినది, తెలుపఁబడినది, 3. వర్ణింపఁబడినది, లక్షణములు చెప్పఁబడినది, ప్రత్యేక పఱుపఁబడినది, అసాధారణలక్షణములతో వర్ణింపఁబడినది. 4. నిర్వచింపఁబడినది, విశేష లక్షణములతోఁ జెప్పఁబడినది. 5. లక్ష్యముగాఁ జేయఁబడినది, 6. లక్షణచేఁ జెప్పఁబడినది, పరోక్షముగాఁ జెప్పఁబడినది, సూచన చేయఁబడినది. 7. పరిశీలింపఁబడినది, విమర్శింపఁబడినది 8. ఆలోచింపఁబడినది, తలఁపఁబడినది, ఎంచఁబడినది.

లక్షీకరించు. సం స క్రి. లక్ష్యపెట్టు

వ ... కుంభకర్ణుఁడు .. లక్ష్మణుని లక్షీకరించక తుంగంబగు శైలశృంగంబును బ్రయోగించుచు నతివేగంబున ... ముని జేరిన .. చం రా 8. 89.

లక్షోపలక్షలు సం. బ. అసంఖ్యాకులు పెక్కులక్షలు.

వ. ... హారాత్పలాయనంబుగా వెళ్ళి ... వా రక్కడనుండి కల వస్తువులు ... లక్షోపలక్షలు కొటానఁగోట్లు ... తండంబులు పుంఖానుపుంఖంబులు శాఖోపశాఖలు నేలయీనినటుల ...
ప్రబంధ 788.

లక్ష్మణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆఁడుబెగ్గురుపక్షి.

లక్ష్మణము. సం. విశ (అ. ఆ అ.) 1. చిహ్నములు (గుఱుతులు) గలది. 2. శుభప్రదమైన లక్షణములు గలది, భాగ్యవంతమైనది 3 అభివృద్ధి నొందునది, వృద్ధికి వచ్చునది. వి ం పుం. 1. బెగ్గురుపక్షి. న. 1. పేరు, నామము. 2. గుఱుతు, సంజ్ఞ, ఆనవాలు.

లక్ష్మణుఁడు. సం. వి. అ పుం దశరథునకు సుమిత్రయందు గలిగిన కొమారుఁడు.

లక్ష్మము. సం వి. న్ న 1 గుఱుతు, సంజ్ఞ ఆనవాలు, నైసర్గికగుణము 2 ... కము, మచ్చ, మఱక. 3. లక్షణము, నిర్వచనము, 4. ప్రాధాన్యము, ముఖ్యత. పుం సారసపక్షి, బెగ్గురు

లక్ష్మి. సం వి. ఈ స్త్రీ 1. లక్ష్మీదేవి, విష్ణుదేవుని భార్య. 2 సంపద, 3. శోభ, 4. కాంతి 5. రాజ్యలక్ష్మి. 6. బుద్ధియనెడు గంధద్రవ్యము 7. మెట్టతామర. 8. ప్రేంకణము (వ్య వి.). 9. శమీవృక్షము. 10. చింతచెట్టు. (రా. వి.) 11. నాగలి, గొల్లజిడ్డు (వ్య. వి.)

లక్ష్మీకల్యాణము. సం. వి. అ. న. వివాహ

సమయమున సువాసినులుపాడు పాట. (ఇందు లక్ష్మీకల్యాణము వర్ణింపఁబడును.)

శా .. మంగళాయతనముల జేరంగ నేతెంచు చోఁ, గాల్వారవమత్తకోకిలల జోకన్ మూరెలన్ డాని లక్ష్మీకల్యాణముఁ బాడి యంతఁ బురిపాం యూని యుప్పొంగుచున్

సేఁ, వఁవ 4. ౩౭౨.

లక్ష్మీకాంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

లక్ష్మీగృహము. సం. వి. అ. న. కెందమ్మి, ఎఱ్ఱతామరపువ్వు.

లక్ష్మీతాళము సం. వి అ. పుం. ఒకజాతి తాటిచెట్టు.

లక్ష్మీనాథుఁడు సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు

లక్ష్మీపతి. సం. వి. ఇ. పుం 1. విష్ణువు. 2. రాజు. 3. క్రముకవృక్షము, పోఁకచెట్టు. 4. లవంగ వృక్షము.

లక్ష్మీపుత్రము. సం. వి. అ. పుం. గుఱ్ఱము.

లక్ష్మీపుత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు, కుశుఁడు, లవుఁడు.

లక్ష్మీపుష్పము సం. వి అ. న. మాణిక్యము కెంపు.

లక్ష్మీపూజ. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఆశ్వయుజ బహుళ (పూర్ణిమాంతపక్షమున) అమావాస్య నాఁడు చేయఁబడెడి లక్ష్మీదేవియొక్క పూజ. ఇది ముఖ్యముగా వర్తకులు, ధనవంతులు (వడ్డీవ్యాపారము చేయువారు)ను, వాణిజ్యసంస్థముగ సంవత్సరాంతదినమగు కార్తీక శుక్ల ప్రతిపత్తునఁ దప్పక చేసెదరు.

లక్ష్మీఫలము. సం వి. అ. పుం. బిల్వవృక్షము, మారేడుచెట్టు.

లక్ష్మీమనోహరాలు. సం. వి. అ. న., పుం. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. లక్షణకట్టుఁలు లక్ష్మీమనోహరాల్వారతీ సేసలు బాహుపురులు. హం స. 4. 138.

లక్ష్మీరమణుఁడు సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

లక్ష్మీవ . తము. స వి. త్ పుం. పనసచెట్టు.

లక్ష్మీవంతుఁడు. సం. విణ (త్ త్.) 1. భాగ్యవంతుఁడు, అదృష్టవంతుఁడు. 2. సంపద గలవాఁడు, ధనవంతుఁడు, వృద్ధిలోకి వచ్చువాఁడు.

లక్ష్మీవసతి సం. వి. ఇ స్త్రీ. లక్ష్మీనివాసము, ఎఱ్ఱతామరపువ్వు, కెందమ్మి.

లక్ష్మీవారము. సం. వి అ పుం. గురువారము.

లక్ష్మీవేష్టము సం. వి. అ. పుం. దేవదారు చెట్టు బంక.

లక్ష్మీశము. సం వి అ. పుం. మామిడిచెట్టు.

లక్ష్మీశుఁడు. సం. వి అ. పుం లక్ష్మీపతి, విష్ణువు.

లక్ష్మీసఖుఁడు సం వి. అ. పుం. లక్ష్మికి ప్రియుఁడు. విష్ణువు.

లక్ష్మీసహజము. సం. వి. అ. పుం. 1. కర్పూరము. 2. ఇంద్రాశ్వము, ఉచ్చైశ్శ్రవము

లక్ష్మీసహజుఁడు. సం. వి. అ. పుం చంద్రుఁడు.

లక్ష్మీసహోదరము సం. వి. అ. పుం. 1. కర్పూరము. 2. ఇంద్రాశ్వము, ఉచ్చైశ్శ్రవము.

లక్ష్మీసహోదరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

లక్ష్మఁడు. సం వి. న్. పుం. లక్ష్మణుఁడు.

లక్ష్యక్రమము. సం. వి అ పుం గౌణవృత్తిచే గ్రహింపఁదగినదానిపద్ధతి లేక క్రమము (ధ్వని).

లక్ష్యభేదము. సం. వి అ. పుం లక్ష్యమును కొట్టుట.

లక్ష్యము. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) 1 చూడఁదగినది, కనిపెట్టఁదగినది. 2. సూచింపఁదగినది. 3. గుర్తుపట్టఁదగినది, గ్రహింపఁదగినది. 4. గుర్తుపెట్టఁదగినది. నైసర్గికగుణములతోఁ

దెలుపఁదగినది. 5. నిర్వచింపఁదగినది. విశేష లక్షణములతోఁ జెప్పఁబడినది. 6. గుఱియుంచఁదగినది, లక్ష్యముంచఁదగినది, 7. గౌణవృత్తిచేఁ జెప్పఁబడినది. 8 ఎంచఁదగినది, ఆలోచింపఁదగినది. వి. అ. పుం అక్రమముపైనుండెడి లోక్రమము. న. శరవ్యము, ఆనవాలు, గుఱిగాఁ జూడఁబడిన యొకగుర్తు.

లక్ష్యవీథి సం. వి. ఇ స్త్రీ. దృశ్యమార్గము, బ్రహ్మలోకమార్గము,

లక్ష్యవేధము. సం. వి. అ. పుం. లక్ష్యమును కొట్టుట.

లక్ష్యసుప్తుఁడు. సం విణ. (అ. ఆ. అ.) నిద్రించు చున్నట్లు నటించువాఁడు, దొంగనిద్రపోవువాఁడు,

లక్ష్యహము. సం. విణ న్. పుం బాణము.

లక్ష్యహుఁడు సం. విణ న్. లక్ష్యమునుగొట్టువాఁడు.

లగడ వి. చిమిడిక, అధికపక్వాన్నము.

గీ. చిమిడిక యనఁగ లగడ నాఁ జెలగుచుండు, నధిక పక్వాన్నము ...
ఆం. భా. 2 257.

లగదము. సం విణ. (అ. ఆ. అ) సుందరమైనది. మనోజ్ఞమైనది.

లగనము. వి. (సం. లగ్నం. క లగన) 1 సుముహూర్తము, లగ్నము.

కం. తగువారిఁ బిలిచి యిదిగో, లగనము దాకొనయె నెల్లి లలిఁబుడమికి జే, నిఁగఁ జేయవలయు దక్కసి,మగువం బొరిగొన్నవాఁడి మగనిఁ గడంకన్. అచ్చ. రా. అయో. 8.

కం. తొగనూడు గ్రుంకె దట్టం,బుగఁ జీకటు లొదవె రిక్కమొత్తము వొడమెన్, లగవంబు డాసె నిమ్మోడ ... నీలా. 3. 80.

2. (మేషాది) రాశి.

సీ ... నాలు,గవ లగనంబున నన్ని గాములును మేల్ చూడ్కులఁ దనరార వేడ్కఁ బొదవి. అచ్చ రా బాల. 84.

లగాము. వి (హిం. లగామ్ మిశ్ర. గ్రా.) కళ్లెము, ఖలీనము.

లగితము. సం. విణ. (అ. ఆ అ) 1. అంటుకొనినది, తగులుకొనినది, విడువకుండఁగ ... కొనినది. 2. సంబద్ధమైనది, అనుబంధము గలది. కలసికొనినది. 3. పొందఁబడినది, సంపాదింపఁబడినది

లగుడ(ల)ము. సం. వి. అ. పుం. దుడ్డుకఱ్ఱ, కొయ్యకఱ్ఱ

లగుడు వి. శ్యేనభేదము, ఒకజాతిడేగ (బ. లగళ్లు.)

గీ. మ్రాగయు లంతటఁ దెచ్చిరి లగుడు గిద్దు జాలె జఱ్ఱెట్టె కణుజు వేసడము ... కురుజవాఱిణ యను డేగకొలము ...
పి శకుం. 1. 110.

గీ. అపుడు విడి వేఁట యిడు మరి యావతిచ్చు, రాజుముంగలికడకుఁ దెరిఁగవచ్చి, లగుడు సాళ్వంబు డేగ లోనుగనుగల్గు,వేఁటపుల్గుల విడిచిన మింటికెగసి ... యయా. 2.323.

ఉ. మూకఁ బలా కభావ మజుమన్నన ... లభించె ని ... యీకలబల్మి లోఁ ... కెక్క శశిప్రముఁ దాల్తుమంచు నే,మో ... కురుక్కురధ్వములు ముట్టవఁ జాలు ... లగు, ల్గాకడఁ బట్టి యాడె నటు లాల్పఁగ నేర్పరులొర్పు లేర్పడన్. కళ. 4. 79.

సీ. సాళ్వము జాలె వేసడము డేగ లగుడు బైరి కణసరాలు వోరణంబు, ... కట్టె గిద్దుచెంచడమన శ్యేనభేదములు ... ఆం. భా. 2. 90.

లగువు¹. వి. (సం. లంఘ.) దాఁటు. (చి. ని.)

లగువు². విణ. (సం. లఘు.) చులకనిది. లఘువు. (శ. ర.) వి. 1. చులకన. (శ. ర.) 2 లాఘవము, అగౌరవము. 3. చులుకుదనము,

చం. ... ఒరి లావు లగువుంగల పోటరివోలెఁ
బ్రేలెదే, మి   భాగ. 10. ఉ 896.

(శ. ర పా. బలువు, అ. ముద్రి.)

అగ్గ¹ వి. 1. ముట్టడించి కోట నెగఁబ్రాకుట.

గీ. రక్తధారాప్రవాహరాసిక్తమైన, ధరణి నరుణిత కాయులై పరిణమించి, పౌరజను డియుఁ గ్రమ్మఱ మరపడించి, అగ్గలకుఁ దూఁగిరి పరాగ లగ్గలికల   ... 113.

పగడ. కొండ అగ్గల సరకుగొవని పేరాయలును, దండి వనదుర్గభేదకులైన కోయలును.

పి. శకుం 8 225.

సీ. ... లగ్గవఁ బ్రాకారం లంఘనంబు ..

ఆం భా 2 212.

2. ముట్టడి.

క. సీతాపలంకాపురికిఁ దా నరుగుట మొదలుగా శతకంరునితల ... గులఁబోడుచుట తుదయునుంగా వంతయు నెఱిఁగించి రేపు లగ్గకు దయచేయవలయు ననిన హర్షించి యక్కునం జేర్చి సీతయుం దానును బహుభంగుల దీవింపుచునుండి రంత నక్కడ.

సీతా. వి 3 73.

ఉ. అట్టియెడన్ సురారి సుభటావళి వాకిట లగ్గ సేసినం గట్టువకాపి దీర్ఘదృఢకాయుఁడు తత్ప్రతిహారి ..., డొట్టినమంట వోలెఁ గడునుగ్రతఁ ... సూర్యభానుఁడ, ప్పట్టునఁ దాఁకి దా ... యున్ గవిసెన్ దశాననున్   ని వ్వ. 4. 54.

3. కోటగోడ, సాలము.

చం. లసికిటికోడు లగ్గలిక లగ్గల కెక్కినఁ గుంత వంక్తులన్. వసుమతిఁగూల్చియున్ గదల వైచియుఁ గత్తుల వ్రక్కలించియున్.

రా వి 5 31.

జ : లగ్గదింపు, లగ్గపట్టు.

అగ్గ². ప్రవి. విణ వికిలి. (ఈయర్థమున నీగ్రంథమునవే ప్రయోగములు గన్పట్టుచున్నవి.)

చం. అలకలఁ జిన్నిపూవలికినంతన మోము సెమర్పఁ జమ్మఁగ్రే, వల మృదుపత్రభంగములు వ్రాయుఁడు గౌవసియాడు లగ్గన, మ్మెలఁతకు ..   కు. సం. 8. 312.

వ చని నిపుణికాది సఖిజనంబులకుం దద్వృత్తాంతం బెఱిగించిన ... అగ్గిరినందనం గని లగ్గ జెగ్గలి.   కు. సం. 8 311.

అగ్గ(ల)దింపు. వి (లగ్గ¹ + దింపు) కోటగోడ మీఁదనుండి శత్రువులపై దొర్లించెడి జాతి బండలోనగునది

సీ. క్రొవ్వాఁడివసియార్పు గుమిదొంగా నిడ్డబలితంపు లగ్గదింపుల బెడంగు.

రంగా. 2. 29.

సీ. .. గీ. .. గండుమిగిలినరేక లా తంటములును, లగ్గదింపులు దించ నా లగ్గలముగఁ, గోట వలుచుట్టులురువడి మాటలందు, బురుజులందును నిలిపి రద్భుతముగాఁగ

రంగా. 3 32

సీ. పాషాణదార్వగ్ని భాండాదికాభిధ లగ్గదింపవఁగఁ జెలంగు ...

ఆం. భా. 2 219.

ఉ. దుర్గకతోటకోటలకు శత్రుఁడు గాఁపుగ నిల్పు పచ్చభూ, లగ్గలదింపులో యవ శలాటులు దీటగుఁ గొమ్మకొమ్మలన్ ...

ఉ. హరి. 2. 8

అగ్గ(లు. ల్.)పట్టు. స క్రి. (లగ్గలు¹ + పట్టు)
1. ముట్టడించి కోటనెక్కు.

సీ చెంగలిపట్టువిహించి లగ్గలువట్టి యాక్రమించిన నాఁటి విక్రమంబు .... బహు. 1 36.

మ. కరఘాతంబులకోర్వలేక హిమసంభూతంబు శీతక్ష్మాధరదుర్గంబు భజింపఁగా నల జగత్కంపప్రదాస్తోక ఖీ, కర దోషాయతిశాలిఁ జుట్టుకొని లగ్గల్వట్టి ధట్టించుటువం, చని వింధ్యాద్రుఁడుదీచికేఁగెఁ బ్రబలుండై మాని దాక్షిణ్యమున్.   వసు 1 131.

పి. అతిక్రమించు, ఎదవలచుకొను.

ద్వి. అగ్గలికయు లావు నడర వైరులకు, లగ్గ పట్టఁగరాదు లంకభూనాథ.

రం. రా. యు 281 పొ 21 పం.

చఁ అతితతి పోటుఁగూఁత లెగయం జెను మావులు డిగ్గి చిల్కకొ౯తులు నడవన్ మహా బలము దోర్దవ మట్టుకొనం దపస్వి ని.శ్చల ధ్వతి సాలమండలము చయ్యనలగ్గలు పట్టిపట్టి యా, నెఁ రయుకోరజమ్మగతటి నిల్చె, దప్పటుహ్రాస్మహీవిభున్ ...

చంద్రికా 2. 87

చం (వణయుగాంతరావరణచక్రము లగ్గలుపట్టు తో. వుం, తెవుడు .

వేం. పంచ 1. 871

లగడము ...

లగ్గు వి 1. మేలు, క్షేమము.

ఆ. . ఎగ్గు లేదు వారికెల్ల లగ్గు ..

భార. ఆది. 7. 28.

గీ. క్షేమ మగు లగ్గు లెస్స మేల్ సేమ మనఁగ

ఆం. భా. 1. 98.

2. శ్రాద్ధము.

సీ ... వర్షించుఁ బర్జన్య వరుణమూర్తి, గ్రహ చక్రవాళంబు గాలి యెప్పుడు మోచుఁ గొంద్రు సంతృప్తి లగ్గునఁ బితరులు.

భీమ. 4. 83

శ్లో. పర్జన్యో వర్షతి శ్రాద్ధే తృప్తిం యాతి పితృ వ్రజః.

లగ్నకాలము. సం వి. అ. పుం. శుభసమయము, సుముహూర్తము

లగ్నకుఁడు. సం. వి అ. పుం. జామీనుగా నుండెడివాఁడు, ప్రతిభువు, పూఁట కాపు.

లగ్నగ్రహుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పట్టిన పట్టు విడువనివాఁడు, గట్టిగఁబట్టుకొనెడివాఁడు.

లగ్నదినము. సం. వి. అ న. శుభదినము, (వివాహాదు) శుభకార్యములుచేయ నేర్పఱుపఁబడిన శుభదినము.

లగ్నభుజము స. వి అ. పుం (జ్యోతిశ్శాస్త్రము) విషువాంశభేదము

లగ్నమండలము. సం. వి. అ. న రాశిచక్రము.

లగ్నము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1 తగులు కొనినది, చిక్కుకొన్నది 2 ఆసక్తము. 3. కలిసికొనినది, కూడుకొనినది 4 లజ్జితము. లగ్నకుఁడు వి అ పుం 1 జామీనుగారు, ప్రతిభువు. 2. స్తోత్రపాఠకుఁడు. న (జ్యోతి) మేషాదిరాశుల ఉదయము.

లగ్నముహూర్తము. సం వి. అ. పుం సుము హూర్తము, శుభసమయము.

లగ్నవే(ళ)ల సం వి. అ స్త్రీ సుముహూర్తము, శుభసమయము.

ల ... న్న దినము, శుభదినము (వివాహాదిశు) కార్యములు చేయ నేర్పఱుపఁబడిన శుభదినము

లఘాటము. సం. వి. అ పుం. వాయువు గాలి.

లఘిమ. సం. వి. న్. పుం. 1. తేలికయగుట, బరువులేమి 2 చిన్నదయగుట, స్వల్పమగుట, ముఖ్యముకామి, అముఖ్యత 3 నీచత్వము, నీచ గుణములు గలుగుట. 4. ఆలోచనలేమి, తెలివి లేమి. 5 అష్టసిద్ధులలో నొకటి తన యిష్టమైనపుడు మిగుల చులకనగాఁగల యమానుషశక్తి.

లఘిష్ఠము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. మిక్కిలి తేలికయైనది. 2. మిక్కిలి నీచమైనది.

లఘీయసము. సం. విశే. స్. 1. (ఒకదానికంటె) తేలికయైనది. 2. నీచతరమైనది.

లఘుకము సం. వి. అ పుం. తోఁటబోఁక (వృ.వి.). (శ. ర.)

లఘుకర్ణి. సం. వి ఈ స్త్రీ. మోరవేల యనెడి లతావిశేషము.

లఘుకాయము. సం. వి. అ. పుం. మేఁక, అజము.

లఘుక్రముఁడు సం. విణ. (అ. అ అ.) వడిగల కాలుకలవాఁడు, వేగముగా బోవువాఁడు.

లఘుగోధూమము. సం. వి. అ పుం. చిటిగోధుమలు, గోధుమలలోఁ జిన్నజాతివి.

లఘుచిత్తుఁడు. సం. విణ. (అ అ. అ.) 1. తేలికయైన మనసుగలవాఁడు, నీచహృదయముగలవాఁడు 2. అప్రయోజకుఁడు, 3 చంచలుఁడైనవాఁడు, స్థిరబుద్ధి లేనివాఁడు, చంచలచిత్తుఁడు.

లఘుచిర్భిట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కర్కటిభేదము, ఒకవిధమైన దోస (వ్యా. వి.) (వాచ). పిటీపుచ్చ, వెట్టిపుచ్చ (వ్యా. వి.).

లఘుచేతసుఁడు సం. విణ స్ = లఘుచిత్తుఁడు

లఘుచేతస్కుఁడు. సం. విణ. (అ అ. అ) లఘుచేతసుఁడు

లఘుజాంగలము సం వి. అ పుం. లావకము, ఒకజాతి పూరేడుపిట్ట.

లఘుత సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లాఘవము.

లఘుద్రాక్ష. సం. వి. ఆ స్త్రీ. కాకలీద్రాక్ష, గింజలేని చిన్నద్రాక్ష.

లఘుద్రావి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) సులభముగాఁ గరఁగునది

లఘు[illegible] [illegible] వి న్. న. అగురుచందనము, (లఘువర్ణయుక్తనామము గలది) (అగురు)

లఘుపత్త్రిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రోచన యనెడు లత

లఘుపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మోరవేలయనెడి లతావిశేషము.

లఘుపాకము. సం. విణ. (అ అ. అ.) సులభముగా జీర్ణమగునది.

లఘుపాకి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) సులభముగా జీర్ణమగునది

లఘుపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. భూమికదంబము, నేలకడిమి (వ్యా. వి.)

లఘుప్రయత్నము. సం. విణ. (అ. అ. అ.) సులభమైన యుచ్చారణ గలది (అక్షరము).

లఘుప్రయత్నుఁడు. సం. విణ (అ అ. అ.) అలసుఁడు, సోమరియైనవాఁడు.

లఘుబదరము. సం. వి అ. పుం ఒకజాతిరేఁగు, చిన్నరేఁగు (వ్యా. వి.)

లఘుబదరి [illegible] వి ఈ స్త్రీ ఒకజాతిరేఁగు, చిన్నరేఁగు (వ్యా వి).

లఘు[illegible] [illegible] వి అ [illegible] నీచజన్మము, హీనజన్మము, స్వల్పకారణము అల్పహేతువు.

లఘుమాంసము. సం. వి అ. పుం 1 ఒకజాతి కౌఁజు [illegible]

లఘుమూలకము సం వి అ న ముల్లంగి (వ్యా వి).

లఘుమూలము సం. వి. అ. న [illegible]మికరణము [illegible] దక్కువమూలము.

లఘురాశి సం. విణ. (ఇ) తక్కువరాసులు గలది.

లఘులయము సం వి అ న. వీరణమూలము, అవురుగడ్డ, సువాసనగల మూలముగలది, వట్టివేరు (వ్యా. వి.)

లఘువాససుఁడు. సం విణ. (స్) చులకని బట్ట కట్టుకొనినవాఁడు, పరిశుద్ధమైనబట్ట కట్టుకొనినవాఁడు.

లఘువిక్రముఁడు. సం = లఘుక్రముఁడు.

లఘువు. సం వి ఉ స్త్రీ పిక్క (వ్యా. వి.). వ. నల్లగరు, కృష్ణాగరువు. (శీ. విణ. శీఘ్రము. విణ. 1. వడిగలది. 2. చులకనిది. 3. చేవలేనిది. 4. ఒప్పిదమైనది.

లఘువృత్తి. సం. విణ. (ఇ.) 1. చెడునడతగలవాఁడు, నీచుఁడు. 2. అల్పుఁడు, తేలికబుద్ధిగలవాఁడు, తుచ్ఛుఁడు. 3. పాడుచేయఁబడినది, అనుకూలముగాఁ జేయఁబడనిది.

లఘువేధి. సం. విణ. (న్ నీ న్.) నిపుణతతో గుఱిపైఁ గొట్టినవాఁడు.

లఘుసముత్థానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) చుఱుకుగాఁ బనిచేయువాఁడు.

లఘుహస్తుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1. చేఁఱుకైన చేయిగలవాఁడు, పనివానితనము గలవాఁడు, ప్రవీణుఁడైనవాఁడు. 2 చుఱుకు గల వాఁడు, వి అ పుం. నిపుణతగల విలుకాఁడు, నేర్పుగల విలుకాఁడు.

లఘుహృదయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లఘుచిత్తుఁడు

లఘూకరించు. సం. స. క్రి. చులకనచేయు: అగౌరవించు.

చం. మతిగల మాల్యవంతుఁడను మంత్రి తదీయ పుము సీత నన్నచో, వతికుపితాత్ముఁడౌ నల దశాస్యుఁడు వాని లఘూకరించి...

చం రా. 8 53.

లఘూకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. నీచముగా నెంచఁబడినది, తృణీకరింపఁబడినది, నిందింపఁబడినది. 2. సంక్షేపముగాఁ జేయఁబడినది, తగ్గించఁబడినది. 3. పరిమాణములోఁ దగ్గింపఁబడినది.

లఘూక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. సంగ్రహముగాఁ జెప్పుట, సంక్షేపముగాఁ జెప్పుట

లఘూత్థానుఁడు సం. విణ (అ. ఆ. అ.) లఘుసముత్థానుఁడు

లఘ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) లఘుప్రాయము.

లఘ్వాశి. సం. విణ. (న్ నీ న్) కొంచెము తినెడివాఁడు, మితభోజి.

లఘ్వాహారుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ) కొంచెము తినెడివాఁడు, మితభోజి.

లఘ్వి. సం. వి. ఈ స్త్రీ. 1. సుకుమారురాలు 2. చిన్నబండి.

లచ్చన = లచ్చనము చూ. ...

ద్వి. ... అఖిలంబునకుఁ గర్తయగు పెద్దజియ్య, చనుదెంచి లచ్చనల్ సరిపిమైఁ జూడ ...

ద్వి పరమ. 4. 119 పా. 9 పం.

లచ్చనము = లక్షణము. లచ్చన. వి. (సం. లక్షణమ్) 1 వ్యాకరణాదిశాస్త్రము.

కం లచ్చెన మెఱుఁగని కవులను, జిచ్చి యని సుకవివరులు చేపట్టరుగా, మెచ్చఁగ వివేకి నృపతులు, మెచ్చి నయవివేకి నృపులు మిడుకరె రేచా. కవిజనా. అవతారిక 4.

2. చిహ్నము, శుభచిహ్నము.

చం. ... సంచుల మించుకొండ్లు వచ్చినఁ జెయిఁ జూపి లచ్చనముఁ జెప్పుమనన్ సతి పుత్రకాంతచే. సుదంతా. 1. 64

ఉ. లచ్చికి నాటపట్టయిన లచ్చనముల్ పరికించి చూచుచో, నొచ్చెములేని ... నొందఁగఁ జేసెఁ బురంబువారికిన్ ...

ధరాశ్మశటా 4. 9.

లచ్చి. వి. (సం. లక్ష్మీః. క. లచ్చి.) 1. లక్ష్మి, విష్ణుపత్ని.

చం. ... ఏముహూర్తావేశను ... యకట లచ్చికి నమ్మధుకైటభారికిన్ .

నైష. 2. 135.

చం. . నా... దియును దే ...కార్యము ... యొద్దు ... వహించి ... తోచులా, గగ వటువయ్యె ... మది ... డుఁ బాయనిజాలి నిపఁదే

ఆము 6 46.

2. సంపద

ఉ. వచ్చిరి పాండుచారులయి వారు జనార్దనుఁ జేఁగుదేరఁగా, లచ్చితనూవిలాసమున లావు ధనుళ్ళధారణ బు చేనచ్చుపడంగఁ గాశ్యప మహాముని యజ్ఞసమీపభూమికిన్

ఉ హరి 4 35

కం. కడులచ్చి గట్టెనేనియుఁ, గడుతురు కట్టు దురుగాక ... భాగ 10. పూ. 328.

౭. శోభ

ఉ. వచ్చినఁ గాంచి హంసకులవల్లభుఁ డా తలి రాకుఁబోఁడియై, లచ్చికి నిచ్చగించి యను లాపకలాపకళారసజ్ఞతన్, మెచ్చి నృపాలు పాలికిని మేకొనిపోయెదవే మొ బొమ్మ.

హంస. 2. 221.

జ. లచ్చికోడలు, లచ్చిమగఁడు.

లచ్చికోడలు. వి 1. రతిదేవి, మన్మథునిభార్య.

సీ. లచ్చికోడలి కన్నులకు దీటువచ్చు నీలోత్పల శరపంక్తు లొనరఁ దాల్చి ..

ఉ రా 4. 156.

2. సరస్వతీదేవి

కం పలుకుఁజెలి లచ్చికోడలు, కలనితబిసితల్లి తారాచిగానిపుదేజీ గల బోటి యనఁగ భాషా, జలజాతికిఁ జేసెలా నిశాకరభూషా.

అం. భా. 1. 42.

లచ్చిమగఁడు. వి. (లచ్చి+మగఁడు) లక్ష్మీపతి, విష్ణువు

కం. జడవారిరాయ.. లచ్చిమగనికత యొక్కటి యేర్పడఁ దెల్పుమనుచు ...

నీలా. 1. 25.

ద్వి. ఆ లచ్చిమగని దిభామ్ములాంలోది, నోల లాడింపవే యోతండ్రి యనిన ...

అ. మ. క 1. 10 పా. 13 పం.

లచ్చివారము. వి (లచ్చి + వారము) గురువారము (శ. ర)

లజ్జ. వి. (సం. లజ్జా ప్ర లజ్జె) సిగ్గు, మంటాకుము.

గీ సిగ్గు నా లజ్జ యనఁగను సిబ్బితి యన, నావ యన బుచ్చిడీ కవఁగాను లజ్జబొలుచు ...

అం. భా. 1. 132.

జ లజ్జిలు, లజ్జించు

లజ్జ సం వి ఆ స్త్రీ. 1. సిగ్గు, తప్పుచేయుట మొ॥ వానిచేఁ గలిగిన మనస్సంకోచము. (మనోభావవిశేషము) 2 సిగ్గు, బిడియము, శృంగారాదులయందుఁగలుగు మనోభావము (శృంగారలజ్జ), మనస్సంకోచము. 3 సోకుఁడుముడుఁగు చెట్టు, అత్తిపత్తిచెట్టు.

లజ్జక సం వి ఆ స్త్రీ. అడవిప్రత్తిచెట్టు.

లజ్జరి సం వి ఈ. స్త్రీ. తెల్ల సోకుఁడుముడుఁగు చెట్టు, తెల్ల యత్తిపత్తిచెట్టు.

లజ్జిలు అ. (క్రి లజ్జ + ఇలు) సిగ్గుచెడు.

ఉ. సజ్జనదర్శనంబును బ్రసాదముగల్గెఁ బరిభవ వ్యథన్, లజ్జిలి యగ్నిలోఁ బడఁదలంచిన చక్కని రాజపుత్రునిన్, బుజ్జగ మేర్పడన్ గరుణఁ బ్రోవఁగఁ జేకుఱెవంచుఁ బ్రీతుఁడై, యుజ్జయినీజనాధిపతి యొయ్యనపట్టె నవంతి భూమిగన్

ద్వా 3. 124.

లజ్జాకరము సం విశే. (అ. అ. అ) సిగ్గును గలిగించునది, సిగ్గు పుట్టించునది, లమర్యాద గలిగించునది, అవమానకరమైనది.

లజ్జాలువు సం. విశే. (ఉ.) సిగ్గరి, సిగ్గుగలవాఁడు వి ఉ పుం. సోకుఁడుముడుఁగుచెట్టు.

లజ్జావంతుఁడు సం. విశే. (త్ త్ త్) 1 సిగ్గరి; సిగ్గుగలవాఁడు. 2 కలవరముగలవాఁడు, సంభ్రమము చెందినవాఁడు.

లజ్జావహము సం. విశే. (అ అ. అ) సిగ్గును గలిగించునది, సిగ్గుపుట్టించునది, అమర్యాదాకరము, అవమానకరమైనది.

లజ్జాశీలుఁడు సం విశే (అ అ. ఇ) సిగ్గరి; లజ్జగల స్వభావముగలవాఁడు

లజ్జించు సం అ క్రి. సిగ్గుపడు.

గీ. చన్నుగుబ్బల పోరాటఁ జెట్టఁ జెట్టఁ, బోయి మధ్యస్థభావంబు పొందలేని, కతన లజ్జించె నవఁగ మొగాలు వల్లఁ గాలు గురు విందపూసల పేరు వైచు.

వరాప. 2. 115.

లజ్జితుఁడు. సం. విశే (అ అ. అ.) 1. సిగ్గుపడినవాఁడు, శృంగారాదులయందు మనస్సంకోచము గలవాఁడు.

లజ్జాలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ సోకుఁడుముడుఁగు చెట్టు.

లజ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లజ్జ.

లటకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మోసగాఁడు, పోకిరి, దుర్మార్గుఁడు.

లటక్క వి. మ్రింగుట లోనగువానియం దగు ధ్వన్యనుకరణము (శ. ర).

లటపటము. వి. జగడము.

ద్వి. ..అల్లమ విని నవ్వి యాటనౌను మాయ, కల్లి సత్యంబులు కపటకృత్యములు, లటపటంబులును బూలాబూలములును ...

ప్రభు (లిం.) 2 56 పా. 8 పం

లటపర్ణము. సం. వి. అ. న. పెద్దదాల్చిన, పెద్ద లవంగపట్ట.

లటభము. సం. విణ. (అ ఆ అ.) మనోహరమైనది అందమైనది ఇంపైనది.

లటము. సం. వి. అ. పుం. తప్పు, లోపము.

లటపటలు. వి. బ. సంబరములు, హడాయిలు.

కం. నాస్రుడు పరిభావించెద, వీవుండు సౌఖ్యెటీఁగి కాదె యిది వేఁడుగ నేఁ, గావించితిఁ జేరికిఁ దగ, లావించుక గలిగెనేని లటపటలేలా

ద్వా. 7. 29.

లటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. మూర్ఖుఁడు, తెలివి లేనివాఁడు, అవివేకి. 2. దొంగ, దోఁపుడుకాఁడు

లట్టము. సం. వి. అ. పుం. 1 కస్పెర, కపాలము (శ. ర.). 2. భిక్షాపాత్రము

లట్టు వి 1. పడియ, నెయ్యిపోయు చిన్నపళ్లెము. (శ. ర.) 2. గాడి (శ. ర.). 3. పుండు (చి.ని.).

లట్టుఁడు. సం వి. అ. పుం దుర్మార్గుఁడు, దుర్జనుఁడు.

లట్టువ. (సం లట్వా.) చిటితాలము.

చం కరమున మ్రానిలట్టువయు కబళమునమును వందుఁ జంకిటన్, దిరిపపుగూడయుం గొని తదీయనివాసము నిర్గమించె ...

నైష 3. 109 (శ ర., బ్రౌ. పా)

లట్వ సం. వి. అ. స్త్రీ 1 ఒకజాతిపక్షి. 2. నొసటిపై గీఁటు, లలాటరేఖ. 3 పిచ్చుక. 4. సంగీతసాధన విశేషము 5. క్రీడ, ఆట. 6. కుంకుమపువ్వు 7. కులట, వ్యభిచారిణి.

లట్వము. సం. వి. అ. పుం. 1. గుఱ్ఱము. 2. సంగీతమున నొకానొక రాగము. 3. ఒకజాతి.

లట్వాఁడు. సం వి. అ. పుం. నృత్యముచేయు పిల్లవాఁడు.

లడాయీ. వి. (హిం లడాఈ) పోరు, యుద్ధము.

శా. లాడూఖానుని నిష్ఠధిన్ కేసుంబిలాకేళికిన్ ముఖ్యుఁగా, పీడంబోవక నూఱుకొల్పుచు లడాయీకిన్ వడిన్ మొగ్గరంబై డాయన్ సమకట్టి ... రంగా. 3. 21.

లడారి. వి. ఒకానొక తిట్టు.

సీ. బోజుఁగులాఁడి లడారి బొల్లి పల్గాకి జూదరి యెబ్బెరాసి గాతలకొటారు ..

చెన్న. 2. 24.

లడి వి నిడుపుగా చుట్టిన సరిగ లోనగువాని చుట్టు (శ ర., వా.).

లడ్డిగ. వి. (సం. లట్టః) నెయ్యి మున్నగువానిని పోసికొనెడి సన్ననిమూతిగల పాత్రవిశేషము.

సీ. పెల్లుతోహిండికావళ్ల కొమ్ములప్రేలు గిడ్డి ముత్తము నేతిలడ్డిగములు ...

ఆము. 2. 97.

సీ తేనెలడ్డిగ ముత్తమూని యొగ్గులకు నెత్తిన పగడంపు మంకెనలగుములు ...

చంద్రా. 2. 41.

సీ. సరుకులుంచినమాత్ర సంచిలో నంటఁగట్టిన యట్టి నేతిలడ్డిగ దనర ... శుక. 3 453.

లడ్డు = లడ్డువము, లడ్వము. వి. (సం. లడ్డుకః) చక్కెరపాకముతోఁ జేయు భక్ష్యవిశేషము. (శ. ర., చి. ని.)

లడ్డుఁడు. సం. వి. అ. పుం. లటకుఁడు.

లడ్డుకము. సం. వి. అ. పుం. (పంచదార, గోధుమ పిండి లేక వరిపిండి, నెయ్యి కొన్ని పరిమళద్రవ్యములను గలిపి చేసెడి భక్ష్యవిశేషము.) ఒకవిధమగు మధురభక్ష్యము.

లడ్డువము = లడ్డు, లడ్వము. (సం. లడ్డుకః. హిం. లడ్డూ) ఒకరీతి పిండివంట. చక్కెర పాకము సెనగపిండ మున్నగువానితోఁ జేయు భక్ష్యవిశేషము.

సీ. లడ్డువంబులు చక్కిలాలు మోరుండలు ఖండలంబు చలిమిడి మండపప్పు, తే. లాగి భక్ష్య చోష్య లేహ్యాదులు యిడ, బహుపదార్థంబు లొస్పంగి ప్రాణములయి, కొలువులు రాతసులును నల్విమ్మపతికి ...

హర. 6. 55.

సీ. పరమాన్నముల్ జేసె ఫణిగపప్రకరంబు లిడ్డెనల్ పుంగంబు లడ్డువములు ..

బ్రహ్మో. 3. 230.

కం. జిడ్డుగడలిదొరయలుం, దొడ్డుగసంపోదగెఁ గేలి యెడ్డు సన్నవలా, లిడ్డ తెలిసిన్గుటడ్డెన, వడ్డనకుం దొడ్డలడ్డువాల్ వంచుటకున్.

బహు. 4 31.

కం. చలివాలు నవ్వు లడ్డువములు చక్కిలు లనన తోలలు మోవులు ...

నైష. 6. 1 4.

లడ్డువు. సం. వి. ఉ. పుం. = లడ్డుకము.

లడ్వము = లడ్డు, లడ్డువము. వి. భక్ష్యవిశేషము.

సీ. మిరియంబుతోఁ గూడ మేళవించు నేనేఁ దోరంపులడ్వాలు దోఁచితోఁచి ..

నైష. 6. 120.

మ. ఇడిరి మ్మౌని కుపాయనంబులు మనోభీష్టంబుగా బారియల్, పనసంబుల్ చెక్కెరకజ్జ కాయలును లడ్వాలుక్కెరల్ ...

రామా. 9. 115.

ద్వి. మునివరు మాపనంబునఁ దెచ్చినార, మను పమఫలరాజ మనుచు లడ్వములు ...

రం. రా. బా. 13. పొ. 5. పం.

లత. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. తీఁగ, ఎక్కుడుదీఁగ. (భుజలత, బాహులత, భ్రూలత, విద్యుల్లత, ఖడ్గలత, అలకలత, మొదలగుచోట్ల, అందము, మృదుత్వము, మొదలగు గుణములఁ దెలుప నుపయుక్తమగు పదము.) 2. శాఖ, కొమ్మ. 3. ప్రియాలులత 4. మాధవీలత. 5. లతాకస్తూరిక, ఒకానొక తీఁగె. 6. కొరడాచేబుకు, లేక కొరడా త్రాడు. 7. ముత్తెపుసరము, ముత్యాలహారపు పేట 8. సన్నాంగి, బక్కపలుచని యాఁడుది. 9. ఆఁడుది. 10 దూర్వాతృణము (వృ. వి.).

లతకూన. మి. వి. లేఁతతీఁగెనంటి యాఁడుది, లేఁతతీఁగె

కం. లతకూనల కౌనులసం,గతిగై కొని రోమరాజి ఖడ్గలతల్ పొం,ధతతి గెలువ మీనాంకుని, కత యప్పురి వప్రయోజకతఁ జూపట్టెన్.

రామా. 1. 129.

కం. లతిశృంగారించి సతిన్, బతికడకుం బిలువఁ బిలువఁ బవనావలనా, పతదేలా లతనాలో లతనాలతకూన యొడ్గిలంబడ నగుచున్

చంద్రా. 3. 134.

సీ. తతవయోవిభవ కేళితకూన కానన్న పున్నాగవిహతి గొబ్బునవెె యబ్బు. వసు. 2. 69.

సీ. కొమ్మ యీలతకూన కిమ్మైన వెల యెంత కొమ్మన్నచో లతకూన యంత ...

ఇందు. 1. 156.

సీ. లతకూనల సిలలోలప్రవాళములంచే వైదేశికులకు వీవనలు విసర.   చంద్రా. 2. 126

సీ. లతకూన యసి తగు లన్మతిఁ దలంపఁడుగదా వేఁదితావులఁ గల్లి వేఁచుగాని.

సారంగ. 2. 126

లతాంగులి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. వ్రేలునలె నుపయోగించు కొమ్మ.

లతాంతము. సం. వి. అ. న. పుష్పము, పువ్వు.

లతాంకుజము. సం. వి. అ. న. ఒకజాతిదోస, పందిరిదోస.

లతాకరము. సం. వి. అ. పుం. లతాహస్తము, హస్తాభినయవిశేషము.

లతాకస్తూరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (కస్తూరివాసనగల యాకులుగల) యొకానొక తీఁగె.

లతాగృహము. సం. వి. అ. పుం. న. పొదరిల్లు.

లతాజిహ్వము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

లతాతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. 1 సాలవృక్షము. 2 తాలవృక్షము, తాఁటిచెట్టు. నారంగవృక్షము, నారింజ (వ్యు. వి.).

లతా... సం. ... యొకవిధమైన హస్తసన్నివేశము, హస్తాభినయవిశేషము.

లతాపనసము. సం. వి. అ. పుం. కర్బూజలత. (పనసకాయలవంటి కాయలుగలతీఁగె.)

లతాపర్ణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

లతాప్రతానిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకటితో నొకటి పెనఁగొన్న తీఁగె లోనగునది (శ. ర.).

లతాప్రతానము. సం. వి. అ. పుం. లతా సమూహము, కొన్ని తీఁగలకుండు వక్రతంతువులు.

శ్లో. లతాప్రతానోద్గ్రథితై స్సకేశై రధిజ్యధన్వా విచచార దావమ్. రఘు. 2. 4.

లతాభవనము. సం. వి. అ. న. పొదరిల్లు.

లతామండపము. సం. వి. అ. పుం. పొదరిల్లు.

లతామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ప్రవాలము, పగడము.

లతామృగము. సం. వి. అ. పుం. వానరము, కోఁతి.

లతాయష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. మంజిష్ఠ, వంగదేశమందున్న చిఱువేరువంటి యొక చాయతీఁగ.

లతాయావకము. సం. వి. అ. న. చివురు, అంకురము.

లతారసనము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

లతార్కము. సం. వి. అ. పుం. హరితవర్ణుఁడువు, పచ్చనీరుల్లి.

లతాలకము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు.

లతావలయము. సం. వి. అ. పుం. న. పొదరిల్లు.

లతావృక్షము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బరిచెట్టు.

లతావేష్టనము. సం. వి. అ. న. ఆలింగనభేదము, ఒకవిధమైన కౌఁగిలింత.

లతావేష్టము. సం. వి. అ. పుం. రతిబంధవిశేషము.

లతావేష్టితకము. సం. వి. అ. న. ఆలింగనభేదము, ఒకవిధమైన కౌఁగిలింత.

లతిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. చిన్నతీఁగ. 2. ముత్యములహారము.

లతోద్గమము. సం. వి. అ. పుం. తీఁగెయొక్క యగ్రభాగము, తీఁగెపైకి ప్రాకుట.

లత్త. వి. (క. లత్తే.) 1. ఆపద. 2. దెబ్బ (శ. ర.).

లత్తిక. వి. ఒలుపును చప్పుడును గల యొకజాతి గచ్చకాయ (శ. ర.)

లత్తిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఒకజాతి బల్లి లేక ఊసరవెల్లి.

లత్తిచేఁప. వి. మత్స్యవిశేషము (శ. ర., ప్రౌ.).

లత్తుక. వి. (సం. అలక్తః.) లాక్షారసము.

సీ. లత్తుకరసమునఁ జొత్తిల్లఁ బదతలములు వరతులు మోవిఁబూసి. కు. సం. 4. 471.

ద్వి. గఁడభిన్నవర్ణము లత్తుకచాయ మేను, మందర మేరుసమానగాత్రంబు ...

రా. యు. 381 పొ. 23 పం.

కం. తోఁపు లత్తుకచాయల, వారువములఁ గట్టి మహిషములకేతువు నెల్లా సమకట్టితేరా

సారథి గొనితేర నెక్కె సంరంభమునన్.

ఉ. రా. 2. 344

సీ. ... నుదుట లత్తుకరేవి, బెదరిన కెమ్మోవి
జాఱిన చెంగావిచీర నీవి ... దశా. 8 63.

జ : లత్తుక బొమ్మలు = లక్కబొమ్మలు

లత్తుకబొత్తులు. వి. బ. (లత్తుక + బొత్తులు) ధాన్యవిశేషము.

సీ. లత్తుక బొత్తులు లక్ష్మీమనోహరాల్ భారతీ
సేసలు బాహుపురులు. హంస. 4. 128.

లద్ది. (క. లది. త ఇలత్తి) గుజ్జుము లోనగువాని మలము (శ. ర.).

జ . లద్దిపిప్పి, లద్దిపురుగు.

లద్దిపిప్పి. వి. (లద్ది + పిప్పి) ఒకవిధమగు చీడపురుగు (శ. ర.)

లద్దిపురుగు. వి. (లద్ది + పురుగు) చివికిన కజ్జలలో నుండెడి తెల్లనిక్రిమి (శ. ర., బ్రౌ.).

లద్దె. వి. (నేయువాఁడు వస్త్రపుఁజివరను విడిచెడి) కచ్చు. (మొదటిరూపము లద్దియ. (శ. ర.)

లపక. వి. ధనము (చి. ని., శ. ర.).

లపనము. సం. వి. అ. న. 1. మాటలాడుట. 2. నోరు, వదనము.

లపితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) పలుకఁబడినది, చెప్పఁబడినది, వదరఁబడినది, మొ॥

వి. అ న. మాట, వాక్కు.

లప్ప = లప్పము. వి 1. రాశి, ముద్ద

గీ ఉప్పనైనట్టి చక్కెర లప్ప లీడె, ... ఎగ
గల యమృతంపుఁ జెలమ యొవయె
వనిత గడుఁ డెయ్యనొ నీదు వాతెఱకును.
సాంగ 2(6.

సీ పచ్చకప్పురపు గుప్పలు ... యొ.గడిని.చు
మర్యాద రాయంచలెల్ల, గుంపుగూడిన గతి
గొప్ప గందంపులప్పలు విప్పగా నుంచు
పగిది. ఘటికా 2 115.

ఉ. అప్పువుఁబోండ్లు వెండియుఁ బ్రయత్నముతోఁ
బలుమాఱుపీనులం, గప్పుర మూఁది
పూవిననిట్టలుఁ గొజ్జెఁగనీట మాటికిన్,
దొప్పఁగదోఁచి వీచుచుఁ జనుఁగవపై నం
కాళ్లఁబాణులన్, లప్పలుగాఁగఁ జందనము
లంచుచుఁ గొందఱు మంచిరందఱున్
... 6 552

2 పాత్రవిశేషము.

ఉ కప్పురభోగివంటకము కమ్మని గోధుమ
పిండివంటలున్. గుప్పెడు పంచదారయు ను
.. లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుఁగు లక్ష్మణ
వర్యుల యింట రూకకున్. క్రీడా 167

లప్పము = లప్ప. (సం లేప్యమ్ క. లెప్పు)
1 బ్రమానికెట్టె లోనగువాని సందుగొండలను మెత్తెడు ఒకదినుసు సున్నపుముద్ద (శ ర).
2 రాశి, ప్రోవు

చం చక్కెర లప్పముల్ మధురసంబును జున్ను
రసాయనంబులున్, జిక్కని మీఁగడల్
ఫలవిశేషములున్ మునుమున్నె మాకుఁ దా,
నెక్కడ ప్రేమతోడ భుజియింపగఁ బెట్టక
పుక్కిలింపదు ... చను ?. 6.

లప్సిక సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృతాన్నము, ఒకవిధమైన సిద్ధాన్నము.

లబిసీ. వి. ఒకానొక జాతి.

లబ్ధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాయికాభేదము, నాయకునిచే వంచనచేయఁబడిన స్త్రీ. (ఇది విప్రలబ్ధకు మాఱుగా నుపయోగింపఁబడియుండును)

లబ్ధకాముఁడు సం. విశ. (అ. ఆ అ) 1. పొందఁబడిన కోరికగలవాఁడు, కోరిన వస్తువు సంపాదించినవాఁడు.

లబ్ధకీర్తి సం. విశ. (ఇ.) పొందఁబడిన కీర్తిగలవాఁడు. కీర్తిగలవాఁడు, ప్రఖ్యాతిగలవాఁడు.

లబ్ధచేతు(తను)ఁడు. సం. విశ. స. పొందఁబడిన చైతన్యముగలవాఁడు, (స్మృతి తప్పినతర్వాత) మాఱుస్మృతి వచ్చినవాఁడు

లబ్ధజన్ముఁడు. సం. విశే. (న్.) 1. పొందఁబడిన జన్మము గలవాఁడు, పుట్టినవాఁడు, ఉద్భవించినవాఁడు

లబ్ధనాముఁడు. సం. విశే. (న్.) పేరు పొందిన వాఁడు, కీర్తిగలవాఁడు, ప్రఖ్యాతి పొందిన వాఁడు

లబ్ధనాశనము సం. వి. అ. పుం. సంపాదించినది పోవుట

లబ్ధప్రశమనము. సం. వి. అ. న. 1. సంపాదించిన వానిని భద్రపఱుచుట.

లబ్ధము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. పొందఁబడినది సంపాదింపఁబడినది. 2. పుచ్చుకొనఁబడినది, స్వీకరింపఁబడినది. 3. గ్రహింపఁబడినది, తెలిసికొనఁబడినది. 4. భాగహారము చేయఁగా వచ్చినది (సంఖ్య). వి. అ. న. సంపాదిత పదార్థము, లేక పొందఁబడిన పదార్థము.

లబ్ధలక్షుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పొందఁబడిన లక్ష్యము గలవాఁడు. 1. లక్ష్యము (గుఱిని) కొట్టినవాఁడు 2. అస్త్రప్రయోగము నందు నేర్పుగలవాఁడు.

లబ్ధలక్ష్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) లబ్ధలక్షుఁడు.

లబ్ధవర్ణభాక్కు(క్కుఁడు). సం. విశే. (జ్). విద్యాంసులను గౌరవించెడివాఁడు.

లబ్ధవర్ణుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. విద్వాంసుఁడైనవాఁడు, చదువుకొనినవాఁడు. 2. ప్రఖ్యాతి పొందినవాఁడు, ప్రసిద్ధుఁడు.

లబ్ధశబ్దుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పేరు పొందినవాఁడు, ప్రఖ్యాతి సంపాదించినవాఁడు

లబ్ధసంజ్ఞుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) పొందఁబడిన చైతన్యము గలవాఁడు, తెలివి వచ్చిన వాఁడు.

లబ్ధసిద్ధి. సం. విశే. (ఇ) 1. పరిపూర్ణతను సంపాదించినవాఁడు. 2. కామితార్థమును సంపాదించినవాఁడు, కోరిక నెఱవేర్చుకొనినవాఁడు

లబ్ధాంతరుఁడు సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) సమయము దొరకినవాఁడు, తరుణము కనిపెట్టిన వాఁడు 2 పొందఁబడిన ప్రవేశముగలవాఁడు, ప్రవేశమును సంపాదించినవాఁడు

లబ్ధావకాశుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ అ.) 1. (పొందఁబడిన యవకాశము గలవాఁడు) సమయము లేక తరుణము కనిపెట్టినవాఁడు 2 తెఱపి (విరామము) గలవాఁడు, పొందఁబడిన విరామము గలవాఁడు.

లబ్ధి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. పొందుట, ప్రాప్తి, సంపాదన, లాభము, ఆదాయము. 2 భాగహారలబ్ధము, భాగింపఁగా వచ్చిన సంఖ్య

లబ్ధిమము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. పుట్టినది, ఉత్పత్తి చెందినది బయలుదేరినది. 2. సంపత్తు పొందినది, అభివృద్ధి పొందినది.

లబ్ధోదయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1 పుట్టినది, ఉద్భవించినది, బయలుదేఱినది 2. సంపత్తు పొందినది, అభివృద్ధి పొందినది.

లబ్బి. వి. (హిం. లబ్బి) మహమ్మదీయులలో నొక తెగవారు (శ, ర., బ్రౌ., వా.)

లభనము. సం. వి. అ. న. 1. పొందుట, సంపాదించుట మొ॥ది 2. తలఁచుట, ఊహించుట.

లభసము సం. వి. అ. పుం. 1. ధనము ఐశ్వర్యము, సంపద, పుం., వ. అశ్వబంధనము గుఱ్ఱమును గట్టెడి త్రాఁడు.

లభసుఁడు సం. వి. అ. పుం. ప్రార్థించువాఁడు. ప్రార్థయిత.

లభి(యిం)చు. సం. అ. క్రి. కలుగు, ప్రాప్తించు.

మ. ... అయ్యస్త్రరాజము నాకున్ లభియించె ... భా. రా. 7. 60

ఉ. కామితదాయివైన నినుఁగన్గొనినంత వనంత లోకలో, కామిత చింతితార్థము లయారె లభింపవె యంచు వేడినన్.

భా. రా. 12. 28.

లభ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. సంపాదింప శక్యమైనది, లేక పొందశక్యమైనది, పొందఁ

దగినది, అందుకొనశక్యమైనది, అందుకొనఁదగినది. 2. గ్రహింపఁదగినది, తెలిసికొనఁదగినది. 3 అర్హమైనది, తగినది, యుక్తమైనది 4 స్పష్టమైనది, చక్కఁగఁ దెలియునది 5 అమర్చఁదగినది, సిద్ధపఱుపఁదగినది.

లమకుఁడు సం వి అ పుం ప్రియుఁడు, విటుఁడు, జారుఁడు.

లయ. వి. మోసము, (చూ. లయకారి.)
(శ. ర., బ్రౌ.)

ఉ. లయకాఁడు, లయకారి.

లయకాఁడు. విశే. (లయ + కాఁడు) మోసకాఁడు. (బ్రౌ.)

లయకారి. విశే. (లయ + కారి) మోసకాఁడు

గీ. రంగఁ డని పేరుసైతమెఱుంగఁ జెప్పె, న
న్వాడుగు శిష్యుఁడే లేఁడటంచు నని, గప్పి
పెట్టెడి నీ లయకారి దొంగ, వది గుఱి
కిల్లతో సిజ మెట్టు లోపు
వైజ 4. 92. (బ్రౌ, శ. ర. పా.)

లయకాలము. సం వి. అ. పుం. (ప్రపంచము యొక్క నాశనకాలము, ప్రళయవేళ.

లయగతము సం విశే. (అ ఆ. అ) కరఁగినది, ద్రవముగా నయినది.

లయనము. సం. వి. అ. న. 1. అంటుకొనుట, తగిలియుండుట. 2 విరామము, తెఱపి, విశ్రాంతి. 3 ఇల్లు, విశ్రాంతిస్థానము

లయపుత్రి. సం వి. ఈ స్త్రీ నటి, వేషకత్తె, (నృత్యము చేయు స్త్రీ) నర్తకి

లయము. సం వి అ పుం 1 నగుఱకొని యుండు కలిసియుండుట లేక కూడియుండుట, అంటుకొనియుండుట 2. నక్కుట, దాగియుండుట. 3. కరఁగుట, ద్రవరూపము నొందుట. 4 అగోచరమగుట, కనుపడకుండుట, నశించుట, స్వరూపములేమి. 5. మనస్సు ఐక్యమొందుట, తదేకధ్యానము, తదేకాగ్రత, 6. సంగీతమున ద్రుతము, మధ్యము, విలంబితము అని మూఁడువిధములుగల కాలము. 7. సంగీతమున విరామము, నిలుపు. 8. విరామము, విశ్రాంతి, తెఱపి. 9. విశ్రాంతి తీసికొనెడి చోటు, నివాసము. 10. బుద్ధిమాంద్యము, మానసికమాంద్యము. 11. ఆలింగనము, కౌఁగిలి. 12. ఆత్మ, బ్రహ్మము. 13. నృత్యగీత వాద్యముల యొక్క యేకతానతారూపమగు సామ్యము, తౌర్యత్రికసామ్యము (ఈ యర్థమున లయ యనియే రూపము)

సీ. లయదప్పకుండ మెల్లనె సొగపురివిచ్చినమిత్రి
కోదలు పేరణములు ద్రొక్క ....
చంద్రా. 3. 131.

వ. నీటివట్టివేరు (శ. ర.).

వృషభగతిరగడ లతిక లతికమనీయ కరలిన
లయము లయమున నాడె నిత్తఱి.
వసు. 3. 149.

లయార(ల)ంభుఁడు. సం వి. అ. పుం. 1. నటుఁడు, వేషకాఁడు, 2. నృత్యము చేయువాఁడు.

లయార్కుఁడు. సం వి. అ. పుం. ప్రళయకాలమందలి సూర్యుఁడు

లయించు సం. అ. క్రి 1. నశించు.

సీ. అఖిలభూతములు నాయందు దుద్భవించు
వర్తించు లయించు వర్తింప నేను, నానివలం
బున .... భార. అను 1. 378.

2 సకర్మకము

వ. జీవుండయిన తన్ను నవ్యయంబయిన బ్రహ్మ
మందును లయింపంజేసి ... భాగ. 1. 385.

సీ. కమలనాభు ... ఆ. నందు ముని
లయింప నట్టిగుణంబులు మూఁటఁ దొలుత
సత్త్వమునకుఁ దోఁపఁ, గలిమి దాన నుండెఁ
గమలోద్భవుఁడు రజస్తమము లసురులయ్యె,
ధరణినాథ. భార. శాం 6. 479.

ద్వి. .. మనసు తత్త్వంబున మఱపి లయించి
చననేర్చు నతఁడె సుజ్ఞాని యుత్తముఁడు ...
ప్రభులిం. 5. 158 పా. 5 పం

లయ్యా. వి. (సం. లంజా) వేశ్య. (ఇది లక్షణ గ్రంథములయందు వ్రాయఁబడియున్నది గాని దీనికిఁ బ్రయోగము మృగ్యము (శ. ర.)

లలంతిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. పొడవైన కంఠ హారము. 2. బల్లి, ఊసరవల్లి.

లలజిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్రేలాడు నాలుకగలది వి. అ. పుం. 1 కుక్క. 2 ఉష్ట్రము, ఒంటె.

లలజ్జిహ్వము. సం విణ. (అ. ఆ. అ.) 1 నాలుక వ్రేలాడ్చునది. 2. క్రూరమైనది, భయంకరమైనది. వి. అ. పుం. 1. కుక్క. 2. ఒంటె.

లలతి. సం. క్రి. 1. ఆడుచున్నది, ఆటలాడుచున్నది. 2. కదులుచున్నది, 2. ప్రకాశించుచున్నది. 3. వ్రేలాడుచున్నది.

లలన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఆఁడుది, స్త్రీ. 2. స్వైరిణి, వ్యభిచారిణియగు స్త్రీ. 3. నాలుక.

లలనము. సం. వి. అ. న. 1. ఆట, క్రీడ, చెలగాట. 2. నాలుక వ్రేలాడించుట. 3. సాల వృక్షము, కడిమిచెట్టు.

లలనాప్రియము. సం. వి. అ. పుం. కదంబవృక్షము, కడిమిచెట్టు.

లలనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. చిన్నదియగు స్త్రీ. 2. దీనురాలు, దుఃఖస్థితిలో నున్న స్త్రీ.

లలముఁడు. సం. వి. అ. పుం. బాలుఁడు, పిల్లవాఁడు.

లలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. క్రీడాశీలమైనది, ఆటలాడునది. 2. (నాలుక) వ్రేలాడ్చుకొనియుండునది. 3. కోరునది, కోరికగలది.

లలాకము. సం. వి. అ. పుం. శిశ్నము, మేఢ్రము.

లలాటంతపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. నుదుటిని మాడ్చునది, లేక నుదురు కందఁజేయునది. 2. మిక్కిలి బాధపెట్టునది, చాల బాధ గలిగించునది.

లలాటంతపుఁడు. సం వి అ పుం. సూర్యుడు.

లలాటతటము. సం. వి. అ న. నొసలు, నిటలతటము, లలాటప్రదేశము.

లలాటపట్టము. సం. వి అ. పుం. 1. ప్రశస్త లలాటము. (వాచ 2. నొసటి చేదునైన చోటు, చేదునైన లలాటప్రదేశము. 3. ఒకవిధమైన కిరీటము, తలవెండ్రుకలు ఎత్తికట్టు నాడా.

లలాటపట్టిక సం. వి అ. స్త్రీ లలాటపట్టము.

లలాట(క)ము. సం వి. అ న 1 నుదురు, నొసలు. 2. అందమైన నుదురు, ప్రశస్త లలాటము.

లలాటరేఖ సం. వి ఆ స్త్రీ. 1. నొసటిపై వ్రాయఁబడిన పంక్తి, నొసటిగీటు. 2. ముడుతలుగల నొసలు. 3 ముఖముపైఁ బెట్టికొనెడి మతసంబంధమైన రంగుబొట్టు, తిలకము బొట్టు.

లలాటలేఖ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లలాటరేఖ, నొసటిపై గీటు లేక పంక్తి.

లలాటాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం నిటలనేత్రుఁడు, శివుఁడు.

లలాటిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. నుదుటిపైఁ బెట్టుకొనెడి నగ. 2. నుదుటిపై మంచిగంధముతోఁ గాని యితరమైన పరిమళముగల చూర్ణములతోఁ గాని ధరించెడి చిహ్నము.

లలాటూలుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఎత్తైన లేక అందమైన లలాటము గలవాఁడు.

లలామకము. సం. వి. అ. న. నుదుటిపై నుంచికొనెడి పూలదండ.

లలామము. వి. అన్. న. 1. నుదుటి యలంకారము. 2. నగ, అలంకారము. 3. (ఉత్తరపదమైనపుడు స్వజాతిలో శ్రేష్ఠవస్తువు. (ఈయర్థమున నిది చరిత్రాదులలోనిది. ఉదా: సాధ్వీలలామము, అబలాలలామము.)

ఉ.ఈయబలాలలామకెవ యేయుగమందుమగాన...
శశాం. 2. 92.

4. నొసటిపై నుంచుకొనెడిబొట్టు. 5. గుఱుతు, సంజ్ఞ. 6. టెక్కెము, జండా. 7. శ్రేణి, పంక్తి. 8. తోఁక. 9. (గుఱ్ఱము, సింహము మొ॥ వాని) జూలు. 10. ఘనత, గొప్ప తనము. 11. అందము. 12. కొమ్ము. అ పుం. గుఱ్ఱము (ఆ ని.).

లలి వి 1. ప్రేమ, అనురాగము.

కం. సలిమలుఁ దలయ టితగ, వ్వలుగిడిదోయిళ్ల జలమునన్ బోర్కాడించి లలిం జన్నిచ్చుచు ము,య్యల నూఁపుచుఁ జెనుపఁదొడఁగె నానఁశిశువున్ కళా 6. 193.

మ .. వేల్పుంజకోరేశుణల్, లలి భీమేశ్వరు రాజశేఖరునిఁగొల్వన్ వచ్చి రొక్కుమ్మడిన్. భీమ. 5. 108.

2 విశ్వాసము

గీ. మగువ శాటంకయుగ్మంబు మన్మథునకు, చక్రయుగ్మంబు గాఁబోలు లలిఁ దలంపఁ, గడఁగి సవ్యాపసవ్యమార్గణమువేయ, నైష రంధ్రంబు గాదె తదంతరంబు, నైష. 5. 18.

ద్వి ఇనవంశచంద్రుచే నింద్రారిమోము, వని శంబు నిటు వాడు వనివచందమున, దళముల బిగువెల్లఁ దప్పి యుందంద, లలిదక్కుచుమ గమలంబులు మొగిడె. రం రా. యు. 285 పా. 6 పం.

3 ఉత్సాహము

ఉ హాళికులెన్నఁడుం దెగని యారులచేలును జొకుమళ్లును,గా లలి నేలసాగిరిఁ గల్గు పసింగొని పేద మున్నుగాన్. ఆము. 4. 124.

మ. ... ప్రేపల్లెకున్ లలిమై నేఁగినఁ దన్నివా సులు మహోల్లాసాత్ములై యమ్మహాం,బలు నంతంత నెదుర్కొనంగ నతఁడున్ బంధుత్వ ధారేయతన్. హరి. ఉ. 2. 71.

4 క్రమము

సీ లలిఁ జకోరంబుల తలఁపులు గంపింపఁ జక్ర వాకంబులు సంతసింప. విక్ర. 2. 107.

కం. లలి వలరఁ గొమ్మలమువ, త్రిలిసద్ద్విజరాజ సంగతిఁ దగి సువర్ణోజ్జ్వలమై సుమనోభి మతిన్, దలరి పురము కోట తోఁట తనరు ఘనశ్రీన్. కవిజ. 1. 42.

కం. లలిఁ జాలింతతనంబులఁ, దలరెడు నమ్మొద్దు నేలదాలువనవలా, తలమానికముల కటు ల, న్నెల తేఁప్రడఁ దొమ్మిదియును నిండారు టయున్. అచ్చ. రా. బాల. 83.

5 విలాసము.

సీ. పలుఱేఁడులకు మూడు బలియించి పొలి యించి లలిఁ గేరు పంటవలంతి సరియె

గీ యిమ్వెలందుక కని తనయాడుచేదె, లంద ఱును డెందముల నుబ్బియాడుకొనంగ. నీలా 1. 52.

సీ .... విలాస మొప్పుచుండు, నవ్యయమై యేతదర్థంబునందును లలి యన నొకశబ్ద మలరుచుండు అం. భా. 189.

6. వాక్యాలంకారము.

సీ. పద్మరాగవిభూషణ ప్రతతి మాఱు, లలి వశోకలతాప్రవాళములు దాల్చి .. హర. 3. 68.

కం. లలిగంగాస్నానంబునఁ, దొలఁగంగలపాత కము చతుర్దశభువనంబులు గూడిచేయఁ జాలవు కొలఁదిరొ గంగాతిశయము గుణ రత్ననిధీ జాహ్నవి. 3. 72.

సీ. లలిఁ దొక్కుఁబల్కులు పలుకనేర్చినవాఁడె పరికించి సత్యంబు పలుకనేర్చె.

7. అశ్వశిక్షాభేదము.

సీ. లలి గూర్చి లలి దేర్చి లాఁగించి ... పి. శకుం. 112.

లలిత. సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1. అఁడుది, స్త్రీ. 2. కాముకురాలు, కామాతురత గల స్త్రీ. 3. కస్తూరి. 4. దుర్గావతారభేదము. 5. ఛందోభేదము. 6. (సంగీ.) ఒకానొక రాగము.

లలితపదబంధనము. సం. వి. అ. న. 1. సొగసైన పదముల గూర్పుట. 2. మనోహరమైన పదములు గల కావ్యము.

లలితపదము. సం. విశ. (అ. ఆ అ) సొగసైన పదములు గలది. 1. సొగసుగా రచింపఁబడినది. 2 శృంగారరస సంబంధమైన పదములుగలది.

లలితప్రహారము. సం. వి. అ పుం. నెమ్మదిగా గాలివీచుట.

లలితము సం. విశ. (అ. ఆ అ) 1. క్రీడాశీలము, ఆటలాడునది, సయ్యాటలాడునది. 2 మనోహరమైనది, అందమైనది, సొగసైనది. 3. ఉల్లాసకరమైనది, సంతోషకరమైనది 4. మంచిది. 5. కోరఁబడినది, ఈప్సితమైనది. 6. మృదువైనది. సుకుమారమైనది. 7. వణఁకెడునది, కంపముగలది. వి. అ. పుం. సంగీతమున స్వరభేదము. న. 1 ఆట, సయ్యాట కేళి. 2. శృంగారవినోదము, గమనము యొక్క సొగసు, సుకుమారతచేత నగు వంగవిన్యాసరూపమైన స్త్రీ యొక్క శృంగారచేష్ట. 3. అందము, సొగసు, మనోహరత. 4. స్వాభావిక కృత్యము. 5. నిష్కాపట్యము, అమాయికత్వము.

లలితలలితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి యందమైనది, అత్యంతసుందరమైనది.

లలితలులితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దుర్బలమైనదియైనను మనోహరమైనది.

లలితాపంచమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆశ్వీన శుక్ల పంచమి.

లలితాభినయము. సం. విశ. (అ. ఆ అ.) సొగసైన యభినయము గలది.

లలితార్థము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) అందమైన లేక శృంగారసంబంధమైన యర్థము గలది.

లలితాసప్తమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భాద్రపద శుక్లపంచమి.

లలితుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) కామాతురత గలవాఁడు; విషయాసక్తుఁడైనవాఁడు. భోగములయం దాసక్తి గలవాఁడు.

లవంగకము. సం. వి అ న లవంగము.

లవంగకలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ లవంగపుమొగ్గ.

లవంగము. సం. వి. అ పుం. లవంగవృక్షము. న. లవంగములు.

లవణ. సం. వి ఆ. స్త్రీ లావణ్యము, అందము, సౌందర్యము.

లవణక్షారము. సం. వి. అ న ఒకదినుసు ఉప్పు.

లవణజము సం. వి. అ న సముద్రపు టుప్పు.

లవణజలము. సం. వి అ పుం. సముద్రము

లవణజలోద్భవము. సం. వి. అ. పుం పురుగులపై చిప్ప, గుల్ల.

లవణము. సం విశ. (అ. ఆ అ.) 1. ఉప్పుగా నున్నది. 2. మనోహరమైనది, అందమైనది. వి. అ. పుం. 1. ఉప్పన, (లవణరసము) 2. ఉప్పునీటి సముద్రము. 3. ఒక నరకము. న. 1. ఉప్పు. సముద్రలవణము. 2. కృత్రిమముగాఁ జేయఁబడిన యుప్పు, చేయఁబడిననీయుప్పు.

లవణమేహము. సం. వి. అ. పుం. మూత్రరోగభేదము.

లవణసముద్రము. సం. వి. అ. పుం. ఉప్పునీటి సముద్రము, సముద్రము.

లవణాంతకుఁడు. సం. వి. అ పుం. శత్రుఘ్నుఁడు.

లవణాంభస్సు సం. వి. స్. పుం. (ఉప్పునీరు గలది.) సముద్రము, న. ఉప్పునీరు.

లవణాకరము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఉప్పుగని. 2. ఉప్పునీటిస్థానము, సముద్రము. 3. సౌందర్యనిధి.

లవణాలయము. సం. వి. అ. పుం. సముద్రము.

లవణి. వి. 1. పాశము, త్రాఁడు.

> వ. ... లోకమాతచేతి లవణి పెట్లచేతం జెల్లాచెదరగు పసిఁడిచిప్పల జోళ్లతోన గులగులలైన శరీరంబులతోడ ...
>
> వరాహ. 11. 105.

2 బిగువు

సీ. బిణెయమైన యొడ్డాణంబు లవణిచే నక్క
  ళించిన పొట్ట మక్కళించి ...

మనుచ. 1. 59.

లవణిమ సం. వి. న్. పుం. 1. లవణ్యము, లవణత్వము 2. సౌందర్యము. అందము, సొగసు.

లవణుఁడు. సం. వి అ. పుం. మధువను రాక్షసుని కుమారుఁడగు నొకానొక రాక్షసుఁడు ఇతఁడు శత్రుఘ్నునిచేఁ జంపఁబడినవాఁడు.

లవణోత్తమము. సం. వి. అ. పుం. 1. జాతి యుప్పు, గనియుప్పు. 2. పెట్లుప్పు, సురేకారము.

లవణోదము. సం. వి అ. పుం. 1 సముద్రము. 2 ఉప్పునీటి సముద్రము.

లవనము. సం. వి. అ. న. వరి, మొ॥ కొడవలితోఁ గోయుట. 2. కొడవలి, కొడవలి వంటి కోఁతకత్తి.

లవము. సం. వి. అ. పుం. 1. కోఁత, కొడవలితోఁ గోయుట. 2. (వరి) కోయుట.

లవలవ[1]. విశ. ఛేదిల్లినది, బ్రద్దలయినది.

ద్వి. పటువజ్ర నిష్ఠుర పాదఘట్టనల, లవలవయై కుతలంబు గ్రక్కదల.

ద్వి హరిశ్చ. పూ. 2067.

లవలవ[2]. వి. కదలుటయందలి ధ్వనికనుకరణము.

చం లవలవఁ జన్నుఁ దోయి గదలన్ దొలుకారు మెఱుంగుఁదీగెలం, గవగవ నవ్వుడాలు తెలికన్నులమించులు చౌకళింపఁగా, నవ నవ యౌవనంబు గల నాటి భవత్పురుషాయితోద్ధతుల్, శివశివ యెన్నిభంగులను జిత్తములో మఱువంగవచ్చునే

క్రీడా 1. 217.

లవలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకానొక తీఁగ.

లవలేశము. సం. వి. అ. పుం. అత్యంతాల్పాంశము.

మ అవతంసీకృతశాతమన్యుపదయుగ్ముండై దుర్జయ జ్వాలానలధూమధ్వజ దర్శనార్తధూర్తకీర్తిసుపమా ధావళ్యముల్ మట్టుకొన్న విహారంబులు చూపఁగా వెలచి లీలాళైన చందంబునన్, లవలేశంబును లేకపోయె మహిమయెల్లన్ నుంచుసంచారముల్. పరాహ. 3. 70.

లవాకము. సం. వి. అ. పుం. 1 కొడవలి, కోఁత పనిముట్టు. 2 కోఁత, కొడవలితోఁ గోయుట

లవాజిమా. గ్రామసేవకుల జీతములకై తీసికొనఁబడు కొద్ది పన్ను. (శ. ర.)

లవాణకము. సం. వి. అ. పుం. కొడవలి, కొడవలివంటి కోఁతపనిముట్టు.

లవి. సం. విశ. (ఇ) వాఁడిగలది వి. ఇ. పుం. లవిత్రము, కొడవలి (ఆ. నీ.)

లవించు. సం. స. క్రి. కోయు.

లవిటి[1](టీ). వి. 1. పక్షిపుచ్ఛము.

సీ. లావు లవిటి నా నలరుఁ పక్షిపుచ్ఛాఖ్య ...

ఆ. భా. 2. 99.

వ. ... తలకొట్టుచు ఱెక్కలార్చుచు లవిటీలఁ ద్రిప్పుచు బింకములు సేయుచుఁ దలలాడింపుచుఁ గటుకుకటుక్కునఁ బల్లుపోఁక బిర బిరఁ జుట్టుకొని ... ప్రబంధ. 7. 88.

సీ. బూరుగకాయలపోల్ బోరలు లవిటీల కొవ కత్తెరలకట్లు కొంగిగోళ్లు. ప్రబంధ. 1. 30.

2. గుఱ్ఱపుతోఁక.

సీ. కంఠ మనంగను స్కంధంబు దగుఁ దోఁక లవిటి నాఁగను బుచ్ఛము విలసిల్లు.

ఆం భా. 2. 197.

లవిటి[2]. విశ. బధిరుఁడు. చెవిటివాఁడు.

సీ. . లవిటి, గీ. చెవిటి యనఁగను బధిరుఁడు చెలఁగు ... ఆం. భా. 2. 120.

లవిత్రము. సం వి. అ న. కోఁతపనిముట్టు, కొడవలి.

లవుడి = లవుణి. వి. ఆయుధవిశేషము.

కం. ఆచక్రము హాతమైన నిలాచక్రముమీఁది
కుటిల లవుఁడు లవుడి బాహాచటులవిభ్రమ
భ్రమరిచండిమరేఖ సంతరించుచు విసరన్.
జై. భా. 6. 173.

లవుణి = లవుడి. వి. ఆయుధవిశేషము.

ద్వి. తోమరంబులువేసి ద్రుంచు మావుతులు,
లవుణి సారించి వల్లమును గుల్లమును, రవు
తును జదియ బోరవ మోచువారు ...
ద్వి. భాగ. 4 71.

లశునపటలము. సం. వి. అ. పుం. రత్నదోషము.

సె. పాలుపైఁబూసిన లీలనుండెడుడాలు లశున
పటలము లక్ష్మీ తెలుచు. రత్నపరీక్ష. 15.

లశునము. సం. వి. అ. పుం. న. వెల్లుల్లి. (వ్య. వి.).

లషితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ఈప్సితమయి
నది, కోరఁబడినది.

లష్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటుఁడు, నర్త
కుఁడు, నృత్యముచేయువాఁడు.

లస. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. కుంకుమపువ్వు.
2. పసుపు.

లసకము. సం. వి. అ. పుం. 1. నృత్యము.
2. నెమలి. 3. కౌఁగలించుకొనుట. న. మేడమీఁది
గది. విశే. 1. లాస్యముచేయునది, ఆటాడు
నది. 2. ఇటునటు కదలునది.

లసిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఉమ్మి; నోటిలో నుండెడి
యుమ్మినీరు.

లసితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. ఆటలాడి
నది, క్రీడాశీలమైనది. 2. కనుపడినది, రూపము
దాల్చినది. 3. అవతరించినది, దుమికినది, దిగినది.

లసీక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. చొంగ, ఉమ్మినీరు,
లాల. 2. రసి, చీము. 3. చెఱకురసము,
చెఱకునీరు. 4. మేదస్సు.

లసుకు. స. క్రి. నశింపఁజేయు.

చం. లసికిరిజోదు లగ్గలిక లగ్గలకెక్కఁగ నుత
పంక్తులన్, వసుమతిఁ గూల్చియున్ గదల
వైచియుఁ గత్తుల వ్రక్కలించియున్,
వసుల వధించియున్ మునలవర్గములంబిడమోది
వాలుకల్, మసలకవేసి వంచియును మందుల
తిత్తులు గాల్చివైచియున్. రా. వి. 5. 31.

లస్తకము. సం. వి. అ. పుం. ధనుర్మధ్యము,
పిడికట్టు, విల్లుపట్టుకొనెడిచోటు.

లస్తకి. సం. వి. న్. పుం. విల్లు, ధనుస్సు.

లస్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. కౌఁగిలింపఁ
బడినది. 2. ప్రవీణతగలది, నేర్పుగలది.

లస్తరి. వి. వస్త్రవిశేషము.

సీ. .... బందరుచీటి లస్తరిలు. హంస. 5. 350.

లహరి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. అల, తరంగము,
పెద్దయల. ఉదా: ఆనందలహరి, కరుణాలహరి,
సుధాలహరి మొ॥

లా

లా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పుచ్చుకొనుట, ఆదా
నము. 2. ఇచ్చుట, దానము.

లాంగడము. విశే. వికాలము.

వ. ... పంజరమ్ములన రంజిల్లు క్రొంజిలుకల జిలి
బిలి పలుకులఁ బొలుపగు లాంగడపు జంటు
బవంతి ... ఇఁదు. 1. 17.

లాంగలగ్రహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కర్షకుఁడు,
దున్నెడువాఁడు, సేద్యగాఁడు.

లాంగలదండము. సం. వి. అ. పుం. నాఁగటి
కఱ్ఱ, ఏఁడికోల.

లాంగలధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నాఁగటి
చిహ్నము టెక్కెమునఁగలవాఁడు, బలరాముఁడు.

లాంగలపద్ధతి. సం. వి ఇ. స్త్రీ. నాఁగటిచాలు.

లాంగలఫాలము. సం. వి. అ. పుం. నాఁగేటి
కఱ్ఱ నాఁగటిదుంపయం దమర్చెడి యినుప
పాళము

లాంగలము. సం. వి. అ. న. 1. నాఁగలి 2 నాఁగలివలె నేర్పఱిచిన దూలము, 3. తాటిచెట్టు. 4. లింగము, మగగుఱి. 5 ఒకజాతి పుష్పము, (శ ని.) 6. చంద్రునియొక్క యొక విధమగు రూపము. 7 ఇంటిదూలము, గృహదారు విశేషము (మే. ని).

లాంగలి సం. వి. న్. పుం. 1. బలరాముఁడు, 2. కొబ్బరిచెట్టు 3. పాము. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. కొబ్బరిచెట్టు. 2 తరిగొట్టుచెట్టు. 3.నీరుపిప్పలి.

లాంగలికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) లాంగల సంబంధి, నాఁగలికి సంబంధించినది.

వి అ పుం. ఒకవిధమగు విషము.

లాంగలికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. విషలాంగల, ఒక జాతిచెట్టు.

లాంగలీష. సం. వి. అ స్త్రీ. నాఁగేటికఱ్ఱ, ఏఁడికోల.

లాంగులము. సం. వి. అ. న. 1. తోఁక. 2. లింగము, మగగుఱి.

లాంగూలము. సం. వి. అ. న. 1. తోఁక. 2 లింగము, మగగుఱి (మే. ని.). 3. భావ్యపుఁగొట్టు. పుం. అభినయహస్తవిశేషము. (ఉఁగరము[వేలిని వంచి చిటికెన[వేలిని పైకెత్తి, కడమ మూఁడు[వేళ్లను ఊర్ధ్వాకారముగా [తేతాగ్నులవలె పట్టునది) (శ. ర).

లాంగూలి. సం. వి. న్. పుం. క్రోఁతి, వానరము.

లాంగూలిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న (వృ. ని.).

లాంఛనము. సం. వి. అ. న. 1. గుఱుతు, నైసర్గికచిహ్నము. 2. కలంకము, మచ్చ, అప్రతిష్ఠాచిహ్నము. 3. చంద్రునికలంకము. 4 పేరు, సంజ్ఞ. 5. హద్దుఱాయి, పొలిమేర ఱాయి.

లాంఛితము. సం. విణ. (అ. ఆ అ.) గుర్తుపెట్టఁబడినది, భిన్నముగాఁ జెప్పఁబడినది, గుణవిశేషముతో జెప్పఁబడినది. 2. పేర్కొనఁబడినది, పేరుపెట్టఁబడినది, పిలువఁబడినది. 3. అలంకరింపఁబడినది 4 అమర్పఁబడినది, సిద్ధపఱుపఁబడినది.

లాంఠిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ కులట, వ్యభిచారిణియగు స్త్రీ.

లాంపట్యము. సం. వి. అ న. లంపటత్వము. 1 అత్యాసక్తత. 2. కాముకత్వము.

లాఁక. వి. పక్షియాఁక. (శ. ర.)

జ : లాఁకకట్టు.

లాఁకకట్టు. వి. (లాఁక + కట్టు) విఱిచికట్టిన పెడచేతులకట్టు (శ. ర.).

లాఁగ. వి. 1. గుహ.

సీ. .. నిడుదలైన, లాంగూలముల నొప్పి లాఁగల వెలువడ్డ కంఠీరవంబుల కరణి వెలిఁగి. భా. రా. యు. 350.

2. రంధ్రము, బొఱియ, కన్నము.

క. లాఁగలు పెక్కులు లోపల, బాగై తము ముట్టినపుడ పట్టువడక లో, డాఁగి చని వెలికి వెలువడి, పోఁగను మలుగలుగునట్టి బొక్కయొదిరికిన్. కేయూర. 4. 115.

సీ. లాఁగలఁ బుట్టల లోఁగిన శిఖల భుజంగము కులములఁ[మింగికొనుచు, వెగడొంది యఱచుచు నెగయు బల్పులుఁగులఁ బొగ నూర్ధ్వకీలలఁ బొదివికొనుచు... ఆ[శ. 2. 151.

సీ. కెడసిన గరిసెల [కింద లాఁగలఁ [గుస్సియదువకాఁపురముండు నాఖుతతుల. ఆము. 6. 13.

జ : లాఁగడాఁగుడు, లాఁగలి.

లాఁగడాఁగుడు. వి. (లాఁగ + డాఁగుడు.) బిలేశయము. పాము.

సీ. లాఁగడాఁగుడు జాఁగ ప్రోఁగు లిడెడు ప్రోడకొలలు దొసంగులు దొలఁచు మేటి ... అచ్చ. రా. బాల. 8.

లాఁగరి వి. (లాఁగ + అరి[3]) శ్రోత్రము, చెవి. (శ. ర., బౌ.)

లాఁగించు. ఉ. క్రి. (√లాఁగు) 1. లంఘించు ఉత్పతనమగు.

ద్వి. మేదిని చలియింప మెట్టిన ధూళి, మేదురంగతి నెక్కి మిన్నందుకొనఁగ, లాఘవ మెసఁగఁగ లాఁగించుగతుల, మేఘముల్ చెదరంగ మేటి యగ్గలిక, దిగ్గజంబులు మ్రొగ్గ ...

రం. రా. ఉ. 46 పొ. 12 పం.

సీ. సుడిగాలి తిరిగెడు వడువున వడిఁజుట్టుకొంచు వైళాన లాఁగించి వ్రేయు. ప్రబంధ. 86.

2. అశ్వశిక్ష చేయు.

సీ. లలిగూర్చి లలి దేర్చి లాఁగించి కుండాలముల నోజ పట్టించి ఖలువు దెచ్చి.

పి. శకుం. 1. 112.

స. క్రి. అతిక్రమించుట.

ఉ. ప్రాఁగెంపురాల సంపద, లాఁగించు మిటారి గముల లలితాధరముల్. సమీర. 1. 94.

లాఁగు. వి. (సం. లంఘః.) 1. లంఘనము.

గీ. జెట్టితండంబుతోడఁ జేపట్టి పోరాంత, కారి విటిచిన యట్టు లగ్గలిక విఱుతు, లాఁగు వేగంబు మెఱగి బలంబు నెఱసి, మల్లుతనమున మెప్పింతు మనుజవిభుని.

శాం. విరా. 1. 81.

2. నాట్యవిశేషము.

ఉ. దేశిపథంబు పట్టణము దివ్యకళాసియు. గోల చార కై,లాసకి పేఁటివిధము లాఁగులు ఉక్కిడి చిందు కొల్వణుల్, కాసలుకొప్పుఁ జూపులును .. శ్రీరంగమా. 4. 162.

సీ. లాఁగు మైసినయుఁ ఎల్లటియు కత్తియు బెళుకు విలసిల్లు ఒక్కటివిధ మొకర్తు ...

ఉ. రా. 6. 139.

3. మొగ్గ

సీ. గొప్పలై మిన్నందు చప్పరాలెక్కి లాఁగులు వైచుచోఁ జంద్రడకలనఁగ......గీ......అలరు బోండ్లు, విపుల భరతకళాశాస్త్రనిపుణలైన విరుదు పాత్రలు గలరు తత్పురమునందు.

విజ. వి. 1. 15.

4. మల్లబంధవిశేషము.

వ. ... కిల్లియు బలిబడుటయు రొండివేటును పణంబును కర్నాటును శారంబును బొంగి ణయు పెట్లాగుడు రూణింపును సరిబిత్తరంబును లాఁగును వింటాలంబును ..

ప్రబంధ 78.

వ. ... కక్కకొక్కన ... సరిబిత్తరంబును లాఁగును ... నృసింహంబును నాదియగు ముప్పదిరెండు విన్నాణంబుల నాణెంబు పరీక్షించి ... హంస. 1. 206

వ. ... సరిబిత్తరంబును లాఁగును వింటాణంబును ... అను విన్నాణంబులు వికదిపఱచి, మల్లపు. 69.

5. చల్లడము, సగముతొడవఱకుఁ దొడిగికొనెడు గుడిగి.

చం. వలిపపుసాలు వింతవలెవాటులు లాగులు రావిరేకులుం, గలిగిన గుజ్జరూపములు ...

సారంగ. 1 116.

జ : లాఁగించు, లాఁగుపడు

లాఁచు. అ. క్రి. 1. పొంచు.

సీ. లాఁచి పొంచులమీఁద లావణివేసిన గొలరు విల్తుని సకుటరి యనఁగ. ... 77.

ఉ. చూచినయంతలోఁ దనకుఁ జొప్పడ ... వధిజ్యక న్యు... , లాఁచిన మన్మథుండు ... లాఘవ మొప్పని శాతసప్ప ... పరల్ పఱప వ్రయ్యలుచేసెఁ ... శీలమున్, ... వై. ... 6.

ద్వి. రాచకూఁతును గొని ... గాకుండ, దాఁచిన సీమూలధవ మెల్లఁ బెట్టి, గోఁచి ... దాఁగొనుచు నేతెంచి,లాఁచియ ... నీలా గొత్తి చూడ.

ద్వి. హరిశ్చ ఉ. 1010 పం.

2. కవియు

సీ. తనబిడ్డఁ దెలిసిడ్డ దమజు మ్రింగఁగ నుర్వి లాఁచెనోయని తోఁచె లంకమీఁద .. ... గీ. నవపతా కాలతా కావనస్ఫూర్త్వి. రాగముని జాగరాగంబు రథచమూన ముద్రశైవాల మును రామభద్ర నికట, ధూపధూమంబు నైనట్టు దుమ్ము రేఁగి. రామా 7. 272.

గీ గబ్బిబెబ్బులి డాకల ద్రొబ్బి విరియఁ. బ్రమి రూపార్పకున్న నీబంటఁగాను,లాఁచి గవిఁజొచ్చి యచ్ఛభల్లములగముల. బడలు వాపకయున్న నీబంటఁగాను

వేం. పంచ. 2. 194.

(పందివేఁట.) కీ లాఁచితప్పిన జాగిలము గొట్టు కొట్టునఁ గూడిన పిడఁకూళ్ళఁ గొమ్ము లాఁడు కకు 4. 77.

3 పెనఁగులాడు

గీ. కాంత పద మొందు యట యూరు గ్రమ్మి లాఁచి, మ నెనసి పయోధరశిఖరిదుర్గ, సంగతికి లాఁచు నృపదృష్టి చక్రశాస నోన్నతస్థాన మపుడుగా యొదవుఁ దనకు.

వసు. 2 65.

4. ప్రియపడు

గీ తెలివ లిటు నీరువోయు ప్రదిరియ చేరి యుంటఁ గొలు పిమ్ముగుంపై యనంగుఁ, దనుపగొనఁజొన్పఁ గల్లగట్టమర వారి, కధ్వగులు లాఁచి యుడు విడియముల పేగ

అము 2. 58.

జ లాఁచుమేకొను, లాఁపరా, లాఁపు.

లాఁచుమేకొను. అ. క్రి (లాఁచు + కొను.) (స్వార్థమున) పాఁచు

వ మఱియు బ్రమత్తులై యధీరులగు వరుల గుఁడు నృపుంబుచందంబున నొదిగి లాఁచు కొనియుండ చేష్టించు గాని ధీరులైనవారికిఁ గలిపలన భయంబులేదు. భాగ. 1 445.

లాఁత వి. (√లాయు) ఉద్రేకము. (చూ. లాఁత సేయు.)

లాఁతసేయు అ. క్రి. (లాఁత + చేయు) లాయు, ఉద్రేకించు.

వ. .. కరాళించక లాఁతసేయక ... గంగా తరంగంబుల తెఱఁగు దాల్చు వారువంబు లును ... ఉ హరి 4 213.

లాఁతి వి. అన్యము, అన్యుఁడు, లెఱ.

కం. అది లాఁతియిల్లె నిముఁ దమ, హృదయఁబుల నెవ్వరేని యెఱుఁగరె ...

భార. విరా. 2. 99.

విణ అన్యుఁడు.

సీ. జ్ఞాతి బ్రోవనివాఁడు లాఁతి బోషించునే యిలుగొన్న దొర మాన్య మిచ్చువాఁడె.

రామలిం 101.

వి. అన్యుఁడు, ఇతరుఁడు

ఉ బందుతలపోఁతలు లేఁతలు నమ్ము నిమ్మెయిన్, లాఁతులఁగాఁ దలఁపకు వలం పకు చాల నలంగియుండగన్.

ఉ. హరి 4. 93.

చం. అదితి మెఱంగి కుండలము లావరికుండు హరించె వాని నేఁ, గదనములోఁనఁ ద్రుంచి యవి గైకొని దాఁచితి నాఁటనుండియుం, బదిలముగాఁగ నన్నడుగఁ బంపని కారణ మేమి లాఁతినే, యిదె చనుదెంచి యిత్తు నని మీ శతమన్యునితోడ సంయమీ

పారి. 2. 28.

జ : లాఁతివాఁడు

లాఁతివాఁడు వ (లాఁతి + వాఁడు) అన్యుఁడు.

ఉ స్వైరవిహారధీరలగు పౌరసలోచన లున్న చోటికిన్, బోరువ లాఁతివారు చొరఁ బోయినచో రసభంగము ... వసు. 2. 55.

లాఁతు. విణ మిక్కిలి, అధికము.

చం. కొడుకులు కూఁతులుం గలిగి కూడును బాఁడియుఁ ద్రవ్వ తండమై, విడిముడి లాఁతుగాఁగలిగి వెండియుఁ బైఁడియు నిండ్ల లోపలన్, దడఁబడ ... క్రీడా. 256.

లాఁపరా(యి). వి. (లా పు + రాయి) జలద్వార ముఖమునఁ దృణాదికము చొరకుండ నమర్చి యుంచెడు గండ్లరాయి.

వ. ... గుడిలాఁపరాతూపరాణికడ నిలిచి ... అము 6. 10.

సీ. తూపరాణపుటమ్ము తూమొప్పరము జల ధారియం చనఁగను దనరుము జల. గీ. నిర్గ మము తమ్ముఖంబున నీటితోడ, నచ్ఛుత్పణ ములఁ జొరనీనిక్షే పలక పేరు, లాఁపరా యంచుజనులు పల్కఁగను వెలయు. అం. శా. 1. 154.

లాఁపు. వి. ($\sqrt{}$లాఁచు) లాఁచుట.

లాక. వి. 1. అంకురము.

ద్వి. ఆకంజబాణు మోహనపుష్పశాఖ, లాకయో హేమకళాలాకయో యనఁగ, ...
అ. మ. క. 4. 188 పొ. 24 పం.

ద్వి. మత్తచకోరాళి మరువంపులాక, క్రొత్త ముత్యపుబొమ్మ ...
నవ. 2. 57 పొ. 22 పం.

ద్వి. ఒక్క మైవడిలాక లొత్తి తలిర్చి, పక్కాన్ను లిడి పారుపడి చెట్టుగట్టి, ...
ద్వి. పరమ. 4. 266 పొ. 8 పం.

2. పడుగుతం దక్కడక్కడ చొప్పించెడు వెదురుబద్ద.

సీ. కారంపుఁబడుగులఁ గం డెలకప్పెర గోలము లాకలు నీలికడవ, ... హంస. 2. 12.

3. పక్షియాఁక (శ. ర., బ్రౌ.).

4. ఱెక్క, భుజము. (చూ. లాకకట్టు.)

జ : లాకకట్టు, లాకలొత్తు.

లాకకట్టు. వి. (లాక + కట్టు) వెనుకకు చేతులు విఱిచికట్టుట.

గీ. వెనుక మోచేతులను గట్టిపెట్టు టొప్పు లాక కట్టు లనంగఁ గైలాసవాసి.
అం. శా. 3. 38.

లాకలొత్తు. అ. క్రి. (లాకలు + ఒత్తు) దట్ట ముగాఁ గలుగు, దట్టముగా నంకురించు.

సీ. ఒత్తెం జరణము లటు దళు, కొత్తం దమి మునికి లాకలొత్తెం బులకల్, చిత్తజుఁడు వింటఁ దూపున్, జత్తాయతపఱచి చిత్త జల్లగ నేసెన్. విప్ర. 3. 86.

లాకి. వి. ఎఱుపురంగుగల వస్త్రవిశేషము.

(లాఖ = ఎఱుపురంగు. మి. బ్రౌ)

రగడ సరిసేయరాని హంసావళులు లాకీలు, మాదళంబులు వెన్నమణుగులు ముసజ్జీలు.
హంస. 5. 356.

లాకుటికుఁడు. సం. విణ. (అ ఈ. అ) దుడ్డుఁగ్రి యాయుధముగాఁ గలవాఁడు.

వి. అ పుం. కావలివాఁడు.

లాక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. ఒకవిధమైన యెఱుపురంగు వస్తువు, లత్తుక, అలక్తకము, 2. ఎఱ్ఱరంగునిచ్చెడు పురుగు, ఆరుద్రపురుగు, ఇంద్రగోపము (అ. ని.).

లాక్షకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సీత (విల్యమ్సు).

లాక్షణికము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ.) 1. నైసర్గిక మైనది, స్వాభావికమైనది. 2. లక్షణార్థముఁ గలది (వాచకవ్యంజకభిన్నమగు పదము). 3. మాటిగా వర్థముదెలుపక అలంకారరూప ముగాఁదెలుపునది. 4. అముఖ్యము, అప్రధానము. 5 పారిభాషికము, పరిభాషగా నేర్పఱుపఁబడి నది. వి. అ. పుం. పారిభాషిక శబ్దము.

లాక్షణికుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) లక్షణ జ్ఞుఁడు ; సంజ్ఞలను సాముద్రికచిహ్నములను ఎఱింగినవాఁడు

లాక్షణ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. శుభా శుభసూచకములైన లక్షణములుకలది. 2. శుభా శుభములను సూచనచేయునది.

లాక్షణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) లక్షణ ములు (శుభాశుభసూచక లక్షణములు) తెలిసిన వాఁడు.

లాక్షాతరువు. సం. వి. అ. పుం. వృక్షవిశేషము. లాక్ష ఉత్పత్తి చేయుచెట్టు, రంజనద్రవ్యము నిచ్చెడు చెట్టు. (వృ. వి).

లాక్షాప్రసాదము. సం. వి. అ. పుం. రక్తలోధ్రవృక్షము. ఎఱ్ఱలొద్దుగుచెట్టు (వృ. వి.).

లాక్షాప్రసాధనము సం. వి. అ. పుం. రక్తలోధ్రవృక్షము. ఎఱ్ఱలొద్దుగు చెట్టు.

లాక్షారక్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) లత్తుకతో రంగువేయఁబడినది.

లాక్షారసము. సం. వి. అ. పుం. లత్తుక. అలక్తక ద్రవము

లాక్షికము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ) 1 లత్తుక సంబంధమైనది 2. లత్తుకతోఁ జేసినది. 3. లత్తుకతో రంగువేయఁబడినది. 4 లక్షసంఖ్యకు సంబంధించినది

లాగనృత్తము. సం. వి. అ. న. ఒక విధమగు నాట్యము (విల్సన్సు).

లాగము. వి. (సం. లాఘవమ్) 1 లాఘవము, తేలిక.

ద్వి. గగనయాంత్రికుఁడు లాగవుఁబంతి డాఁచు, పగిది భానుఁడు గ్రుంకెఁ బశ్చిమాంబుధిని.
ద్వి. పరమ. 4 290 పా.

చూ: లాగి.

2. నేర్పు, సులువుగఁ బనిసేయు తెలివి

కం. తేగురుఁ గోరాడిన మద, నాగంబులరీతి మార్గణవ్రణజాస్ర, గ్రాగములఁ దొప్పదోఁగియు, లాగమునకుఁ జొచ్చి యచ్చెలంబునఁ బెనఁగన్. జై. భా. 7. 167.

లాగి. విశే. (లాగము + ఇ[3]) 1. చులుకనిది, లఘువు

సీ. సిగకు నందక వెక్క జీరాడుమురులతో లాగియౌ మట్టికుళ్ళాయి దవర.
దశా. 7 (1) 27.

సీ. పదికేలిముదిరెడు వలకించు పోకబంతి లాగియౌ లోని కుళ్ళాయి వెట్టి.
వాల్మీకి. 1. 19.

2. మలభము.

చం. సరసవయామువానమునఁ జక్కని చక్కెర బొమ్మలాగిగా, దొరకెనటంచు నమ్మితిని ...
కళాం. 4. 58.

లాగించు. స. క్రి. (√లాగు[1]) 1 లాగికొని పోవు, కొంపోవు

దండకము ..... పతంగేంద్రుఁ డత్తుంగరోషంబు వాఁగన్ భుజంగంబు లాగించుభంగిన్...
దశా. 4. 282.

2 అపహరించు, దొంగిలించు.

కం .. తానొకనాఁడు మ చెట్టుకొని మెలఁగని, యనువైన సమంతపావ లింది లాగించెన్
పారంగ 3. 135.

ద్వి ఓరి! సజ్జనమాడ్కి — నున్నాఁడ విప్పు, దేరిత లాగించి తీ పైఁడిగిన్నె, గడుస నీ కేటు వంటి కనుమాయగలదొ ...
ద్వి. పరమ. 4. 329 పా. 11 పం.

3. కెలుకఁజేయు; ఆకర్షింపఁజేయు.

వ ... తరంగిణీ సంగతంబైన రోహణాచల శృంగంబు బాగు లాగించుచు ...
భాగ. 10. పూ 1082.

వ. .. ప్రచండంబగు వాని పిచండంబు లాగించి.
భాగ. 10. పూ. 1344.

లాగు[1]. స. క్రి ఆకర్షించు, హరించు.

గీ. సాహసపు వల్లిఁ దదరి యుత్సాహశీల సతతమును లాగు ఖురశికాస్తంభ మనఁగ.
చంద్రా. 1. 10.

కం. అవింటితోన యాతని, లావును నెఱతనము దేజ లాగకొని కడున్, దేవదలిర్పఁగ నెక్కిడి, వేవేగ లకోరి బూని ప్రేయఁ దొడఁగినన్. అచ్చ. రా. బాల. 208.

విశే. 1. సమ్మతము, ఇష్టము. (వి.సమ్మతి.శ.ర.)

సీ తనకు లాగైన నెత్తంబు గైకొని పన్ని పాసిక
దాళించి పాకెటింగి. ఉ. హరి. 3. 120.

గీ. సారెమోపును బోరలును జదరమైన, నెటిఁగి
లాగైనఁ గైకొని యుంచుకంత, బొసఁగ
కుండిన రుక్మిణి బొంకుబొంక, శౌరిఁ బలు
ములు గెలిచె నాసత్యభామ.

ఉ. హరి. 3. 128.

2. బాగైనది.

సీ. పాళినగరిలోని పాత్రలు లాగెత్తు మేలి
వజ్రపులాగు మెడ యనఁగ.

రఘునా. 4 12.

వి 1. పొత్తు, సొమ్ము.

ద్వి. సూర్యుఁడు ధరియించి సుమతి భజించి,
సూర్యత్వమది తనసొమ్ముగాఁ జెడనె, ఈశ్వ
శిరంబున బలిఁ దాల్చి కొల్చి, లక్ష్మత్వ
మది తన లాగుగాఁ బడనె.

పండితా. దీక్షా. 19. పొ.

2. భక్ష్యవిశేషము.

వ. ... అప్పములు వెన్నప్పములు మఱియ అమృత
కలశంబులు లాగులు చక్కెర బురు లుక్కె
అలు .... ప్రబంధ. 112.

3. విధము.

సీ. అమృతాంధసుల నొల్లనను మానవియుఁ
గల్గె నీలాగు గంటిమే కాలగతుల.

నైష. 4. 74.

ఉ. ఆ గౌరవంకవంకఁ గమలాననె నెయ్యంపుఁ,
జూడ్కి చూచి యే,లాగున నీకు నీలవాలుకల్మా
కుళలత్వము సంభవించె... విక్ర. 7. 49.

శా. ... ము,న్నీలా గర్భకుఁ జూడనంచు నిటమీ
దెట్లంచుఁ జింతించుచున్.

భాగ. 10. 2 71.

4. మర్యాద

ద్వి. బొఱఁతి వెండియు నిది బొలుపుగా దనుచుఁ,
బలికినవానిన పనిచినఁజూచి, అలన వెండియు
నిది లాగు గాదేల, పలుమాఱుఁ జనుదేర
వలదు పొమ్మనుచు.

పండితా. పురా. 113. పొ.

5 ఒప్పు బాగు

ద్వి పట్టి మెల్లననెత్తి పాదంబు లుర్వి మెట్టింప
ధైర్యంబు మిగులరాసుతుఁడు, లాగుగా
నూఁది మెల్లనెనడుపాడ.

నవ. 2 132 పొ 13 పం.

ద్వి. లాగుగాఁదీర్చిన లత్తుకరేఖ, బాగుగా జి
మించే పవడంపుఁదీగె

నవ 2 86. పొ 10 పం.

ఙ : లాగించు, లాగుకొను, లాగులాడు.

లాగు[2] = లావు[1]. వి. బలము, చేవ.

గీ లాగు వేగంబు సౌష్ఠవోల్లాసవిధముఁ, గడక
యును మెచ్చుఁ డుల్యత్వకరణి మెఱయ,
ఘోరమూర్తులై సింహనాదారవంబు, లడరఁ
దార్కొని రవ్వీరు లాహవమున.

హరి. ఉ. 2. 60.

లాగుకొను. స. క్రి. (√లాగు) అపహరించు, కొను.
ఉదా : ఆ సొమ్మంతయు వాఁడు లాగు
కొన్నాడు.

లాగుడికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ అ) = లాకుటి
కుఁడు.

లాగులాడు. అ. క్రి. (లాగులు + ఆడు) పెనఁగు
లాఁడు.

ఉ పైఁటకు లాగులాడి కటిపై ఘటియించిన చే
విదల్చులం, బాటిలి .. పాంచా. 5. 20.

లాఘవము సం. వి. అ. న. 1. చులకన, తేలిక
తనము. 2. అల్పత, కొద్దితనము. 3. గాంభీ
ర్యములేమి. 4. అగౌరవము. 5 చుఱుకుతనము.
6. శీఘ్రత. 7. (ఛంద.) హ్రస్వత్వము.
8. (తర్క.) సంగ్రహపఱచుట. వ్యతి—గౌరవము.
9. ఆరోగ్యము.

లాఘవి. సం. వి. న్. పుం. గాఁడివాఁడు, ఐంద్ర
జాలికుఁడు (విల్యమ్సు.)

లాచి(చీ) వి. 1. గుఱ్ఱముమీఁదను గాడిదమీఁదను
వేసెడి గోనె. 2. చిన్నబండిమీఁదఁ దెచ్చు
భారము.

లాజము సం. వి. అ. పుం., ఆర్ద్రితండులము, నానబియ్యము న. ఉశీరము, వట్టివేరు.

లాజలు. సం. వి అ. పుం ఆ. స్త్రీ. బ. భృష్ట ధాన్యము, పేలాలు (మే. ని.).

గీ. తోయజాపోద లాజలు దోయిలించి, ప్రమద మున వేవ్వురొక కొన్ని చెమట వఱ, వ్రేళ్ల గనుపట్టెఁ గెంజాయ వీతిహోత్రు, నాలుకలు పొటిరాకున్న నవ్వేళ నగ మను. 5. ...

లాటకము. సం విశ. (అ టీకా అ.) లాట దేశస్థులకు సంబంధించినది,

లాటము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రాఁతగుడ్డ, చింపిగుడ్డ, జీర్ణాలంకారము మొ॥ 2 వస్త్రము బట్ట. 3 బాలభాష, చిన్నపిల్లలు మాటలాడెడు భాష. 4. ఒకానొక దేశము.

లాటానుప్రాసము, సం. వి. అ. పుం. అను ప్రాసాలంకారములో నొక భేదము. ఒక పదము గాని కొన్ని పదములుగాని తాత్పర్యభేదము గలిగి యేకార్థమునఁ బునరుక్తిని పొందిన లాటానుప్రాస మగును. ఉదా: సీ కమలాక్షు నర్చించు కరములు కరములు శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ.

లాటి. సం. వి. ఈ స్త్రీ 1. కవితారచనా విశే షము 2. ప్రాకృతభాష,

లాటిక. సం వి. అ. స్త్రీ. = లాటి

లాటు. వి. గుంపు, మొత్తము.

సీ, దీనితో గూడ వేల పోనిమ్మని రమ్మని లాటుఁ దోడ్కొనిపోయె భోట నృపతి (ఇట తన యనుచర సంఘమువని భావము)

పాంచా. 2. 45.

లాటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. లాటదేశాధిపతి. 2. విద్వాంసుఁడు, ప్రవీణుఁడు, విదగ్ధపురుషుడు. బ. లాటదేశ నివాసులు.

లాడము. వి. గుజ్జుపు గొరిజలకు కొట్టెడి యినుప తగటిబిళ్ల (శ. ర.).

లాడా విశ. నిడుపైనది.

సీ. ఒకపు సామ్రాణి వా ర్లాడా చలాడంబు చిఱుఁతమీసపు నేత చిఱుతదట్టి, గీ అలరఁ గఱకు నా నెఱుకునాయకుం డొకఁడు.

చంద్రా. 2. 88.

ప్రయోగాంతరము కన్పడలేదు.

లాడి. వి. 1. బలి

గీ నాకు మొగ మోడి యాఁగా దనఘ తపస్వి, లేల యీ మైల పూయక దూల దీని. వత్స యుతముగ నీవసివాటమునకు, లాడిగావించు వంత దొలంగ దూఱు, పాండు. 5. 243.

2 వ్రణము, పెద్ద పుండు.

ఉ లాడికి మూఁగు కాకులఁ బలాయన మొం దఁగఁ జేయ వీఁపుపైఁ, బ్రాఁడున వ్రేలు వీఁకెగుదితాపివదేహము పేడి కాళ్లకున్, రోడి నశించు తోఁక బఱురోమము లంటిన జోఁబు టీఁగలున్, గూడిన బంధముం గలిగి కూర్కుచునుం డొక బక్కగుఱ్ఱమున్.

హంస. 5. 30,

లాడి(డీ)కుడు. సం. వి. అ పుం. సేవకుఁడు. బానిసవాఁడు (విల్యమ్సు).

లాడు. విశ. పెద్ద ?

సీ. ఒఱపుగఁ దిరుపట్టె కురుచలెత్తఁగఁ బొంచ ములు లాడు డింకులుఁ బొంగల మెడల ...

గీ. బలిమి గని పట్టి . . ప్రబంధ. 82.

లాడె. వి. లాటదేశము.

సీ. సేవమై నగము దీసిన బూదెపండుతోఁ గూడిన బంగారు లాడెసింగి, గీ. ... విడెము మీఁద, వీడియముగల్గుదొం పాత లాడె జోఁగఁ, బిలిచికొనివచ్చిపొడ గనిపించుట యును. కువల. 2. 88.

లాతము = లాతాము. వి. సన్యాసులు చేతఁ బట్టెడు దండము.

శా ఈ లాతంబున వ్రాయఁ బట్టణము తొ నీ పామునల్ మెట్టఁగా, నేలోకంబునకైన నేఁగ సులభంబు ... విక్ర. 2. 7.

సీ. బూది బొక్కెన లాతమును గమండలువును
బులికలాసము గరంబున వహించి.
హర. 2. 87.

సీ. ... లాతాలఁ గొని మోఁది లజ్జగొండ్రు.
హర. 5. 10.

గీ కవి విబుధులార యిగ్గిరి గగనధరణిమండ
లంబులు నీలాల మట్లు గాఁగ, నున్నదిగదా
సదాశివయోగివరుఁడు, చేతనూదిన పటికంపు
లాత మనఁగ. వరాహ. 6 83.

సీ .. యోగివేత్రాభిధ యొప్పు లాత,
మనఁగ ... అం. భా. 2 177

లాతము నం. విణ. (అ ఆ. అ.) పుచ్చుకొనఁబడినది, తీసికొనఁబడినది.

లాతాము = లాతము. వి. సన్న్యాసులు ధరించెడు కఱ్ఱ.

సీ. కకపాల కేదార కటక ముద్రిత పాణిఁ
గుఱుచ లాతాముతోఁ గూర్చినట్టి ...
మనుచ. 1. 59.

లాతి. నం. వి. ఇ. స్త్రీ. తీసికొనుట, పుచ్చుకొనుట.

లాపము. నం వి. అ పుం. 1. సంభాషించుట, మాటలాడుట. 2. వదరుట, ప్రేలుట.

లాపిక. నం. వి అ స్త్రీ. ప్రశ్నోత్తరములు గూఢముగా లోపలనుండునట్లుగాని, ఉత్తరము వేఱు మాటలం దుండునట్లుగాని, అడుగు గూఢ ప్రశ్న.

లాబ(వ)ము. నం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి పూరేడుపిట్ట.

లాబగాఁడు. విణ (లాబము+కాఁడు.) లాభము నొందువాఁడు

(దుర్వాసుఁడు) సీ. ఘనకోపవాణిజ్యమునఁ
దపోవిత్తజాలముఁ గూడఁబెట్టెడు లాబగాఁడు.
వరాహ 2. 160.

లాబము. వి. (నం. లాభః) లాభము (చూ. లాబగాఁడు.)

బ : లాబగాఁడు.

లాబుకి. నం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకవిధమైన వీణ.

లాబువు. నం. వి. ఉ. (ఊ). స్త్రీ. అలాబువు. ఉ న. సొఱకాయ అనుగపుకాయ

లాభకరము. నం. విణ. (అ. ఈ అ.) లాభము గలుగఁజేయునది.

లాభకృత్తు. నం. విణ. త్. = లాభకరము. లాభము కలిగించునది.

లాభకము. నం. వి. అ. పుం. 1. లబ్ధి, ప్రాప్తి. పొందుట. 2. ఆదాయము. 3. అనుభవము. 4. జయము, గెలుపు. 5 గ్రహించుట, జ్ఞానము, తెలివి. 6. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు పదునొకండవ స్థానము.

లామజ్జకము. నం. వి. అ. న. వీరణమూలము, వట్టివేరు (వృ. వి). (నీటివట్టివేరు. అని శ. ర.)

లాయము. వి. (క. లాయ) అశ్వశాల, వాహనములుండు చోటు.

గీ. మునివరేణ్యుని సమ్ముఖంబునకు నవన,
హాయముఁ దెప్పించె విభుఁడు లాయమునవెడలి,
జై. భా 6. 104.

ఉ. లావున నార్చుచుం గలుఁగు లాయపు తేజీ
వజీరుఁ డంకుశం, బావవజారిపైఁ బఱప
నాతఁడు దావనె యయ్యిభాననుప్, జేవడఁ
గుంభమధ్యమునఁ జీరిన మౌక్తిక పాళి
రాలె ... శశాం. 5. 90.

సీ. లాయంబులోఁ బమల్ గావింప రమ్మంచు
హారిణితోఁ గడు వెగ్గలాడి రమచు.
కువల. 1. 41.

సీ. ... లాయ మంచన మందురాఖ్య వెలయు,
అం భా 2. 15.

లాయు అ క్రి ఉద్రేకించు, విజృంభించు.

మ లయకాలోత్థ పతంగ బింబముక్రియన్
లాయన్ యదియోగ్ర వివర్ధయనిర్ముద్రసూ

దర్శనాఖ్య పటు చక్రం బిద్ధ దైతేయ సంశయ
సంక్రీడకు ... హరి. ఉ. 236.

కం. లానియుఁ బొడిచియుఁ దట్టియు, వ్రేసియు
నొడ్డించ కొనియు విసరియు మిగులం, డాసియు
నొక్కటఁ గయ్యము, చేసిరి నిజసాధనములు
చిద్రుపలు గాఁగన్.

జై. భా. 7. 166.

జ : లాఁత, లాఁత సేయు.

లాల. నం. వి. అ. స్త్రీ. చొంగ, నోట నూరెడి
యుమ్మినీరు.

లాలకుఁడు. నం. విణ. (అ. లీశా. అ.) లాలించు
వాఁడు, బుజ్జగించువాఁడు.

లాలనము. నం. విణ. (అ. నీ. అ.) బుజ్జగించునది,
లాలించునది. వి. అ. పుం. విషముగల యొక
జాతి చిట్టెలుక.

న 1. బుజ్జగించుట, లాలించుట. 2 చేన
విచ్చుట. చాల ముద్దుచేయుట. (అ. ని.)

లాలము. వి. ఉల్లారు క్రిందిజాలరులు (శ. ర.).

జ : లాలసరి,

లాలస. నం. వి అ. స్త్రీ. 1. అధికేచ్ఛ, తీవ్ర
వాంఛ, ఆత్రముగల కోరిక, ఔత్సుక్యము,
అతిశయేచ్ఛ 2. ప్రార్థన, వేడికొనుట,
యాచన. 3. విచారము, దుఃఖము. 4. దోహ
దము, గర్భిణీవాంఛ. 5. కేళి, క్రీడ, సయ్యాట.

లాలసము. నం. విణ. (అ. అ. అ.) 1. ఆత్ర
ముతోఁ గోరునది, తీవ్రవాంఛగలది, 2. ఆసక్తి
గలది, మిక్కిలి యిష్టముగలది, తదేకధ్యానము
గలది. వి. అ. పుం. లాలస.

లాలసరి. వి. (లాలము + సరి) గుఱ్ఱముపల్లమునకు
రెండుప్రక్కలను వ్రేలెడు పట్టుత్రాళ్లు.

గీ. పల్లముల నిరువంకలఁ బరఁగు పట్టు, త్రాళ్లు
వెలయుచునుండు లాలసరు లనఁగ.

అం. భా. 3. 36.

లాలసీకము. నం. వి. అ. న వ్యంజనము, ఊరుఁ
గాయ మొ॥ నంజుకొనెడు పదార్థము.

లాలాటి. నం. వి ఈ స్త్రీ. నుదురు, లలాటము॰
ఫాలము.

లాలాటికము. నం. విణ. (అ. టికీ. అ) 1. నుదుటి
మీఁద నున్నది, నుదుటికి సంబంధించినది. 2. అదృ
ష్టమువలన బయలుదేఱినది, అదృష్టాధీనమైనది.
3 నిష్ప్రయోజనమైనది, నికృష్టమైనది. 4. జాగ
రూకతగలది, శ్రద్ధ గలది. వి. అ. పుం. ఆలింగన
భేదము, ఒక విధమగు కౌఁగిలింత.

లాలాటికుఁడు. నం వి. అ. పుం. 1. యజమానుఁ
డెప్పుడేమి యాజ్ఞచేయునో యని యతని
ముఖము చూచుచునుండెడి సేవకుఁడు. 2. సోమరి
పోతు, శ్రద్ధలేని మనుష్యుఁడు, అప్రయోజ
కుఁడు

లాలాభక్షము. నం. వి అ. పుం. ఒకానొక
నరకము, నరకములలో నొక భేదము (దేవత
లకు, పితరులకు, అతిథులకు నొసఁగక భుజిం
చిన వారిందు తమచొంగయే ఆహారముగ బాధల
నొందుదురు.)

లాలామేహము. నం. వి. అ. పుం. రోగవిశేషము,
మూత్రముతో రసికారుటరోగము.

లాలావిషము. నం. వి. అ. పుం. పాలీఁడు మున్నగు
కీటకము.

లాలాస్రవము. నం. వి. అ. పుం. సాలెపురుగు,
లూతాకీటము.

లాలాస్రావము నం. వి. అ. పుం. 1. చొంగ
కారుట. 2. సాలెపురుగు, లూతాకీటము.

లాలి. వి. (క. లాలి). 1. ఉయ్యాల.

గీ. లాలి గట్టిరి గంధోపలాలి శాఖ, లాలి సుమ
సాంద్రచంద్రోప లాలి సౌధ, లాలితస్థలి హరుని
యిల్లాలిఁబాడి, మేలిజవరాలిగములు కాచూలి
కడుపు. సారంగ. 1. 46.

సీ. పిచితన్నెగఁగొట్టు వెక్కసంబగు సుడిగాలి
రక్కనుమీఁద లాలి యూఁగి.

చమ 1. 32.

సీ. ఉయ్యాల యనఁగను నుయ్యెల యన దొట్ల యన లాలి యన డోల దనరుచుండు.
ఆం. భా. 2. 201.

2 ఉయ్యెలలో బిడ్డలను నిద్రపుచ్చునపుడు పాడెడు పదము.

సీ. లాలిలాలియటంచు లీలావతులు పాడ ... చారుచంద్రోదయము. ౹౸.

లాలి. సం. వి న్. పుం. దుర్బోధచేయువాఁడు, పాడుత్రోవకుఁ ద్రిప్పువాఁడు.

వి (స్. నీ.న్.) లాలనచేయువాఁడు, బుజ్జగించువాఁడు, బుజ్జగించునది, లాలనచేయునది.

లాలించు. సం. స. క్రి. లాలనముచేయు, బుజ్జగించు.

క. అమ్మదిత రత్న కటకచ,యమ్ముదిత నినాద ముయ్యె నయ్యెడఁ జలమే,లమ్మని పలితో దగుమే, అమ్మని సహజానురక్తి లాలించు క్రియన్. వసు. 6. 80.

(ఈ క్రిందిపద్యమునఁ దద్భవముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

రగడ. తలిరాకుఁ దగ మెట్ట దమ్ములఁ గీలించి పలుమాఱు మూఁగి పై దలిని లాలించి.
యయా. 5. 77.

లాలిక సం. వి.అ. స్త్రీ. పరిహాసపు ప్రతివచనము, వేళాకోళపు సమాధానము.

లాలికము. సం వి అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు.

లాలితకము. సం. వి అ. పుం. ముచ్చటైన వస్తువు, ప్రియమైన వస్తువు.

లాలితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. లాలనచేయఁబడినది, బుజ్జగింపబడినది, ముద్దుచేయఁబడినది. 2. చెడుత్రోవకుఁ ద్రిప్పఁబడినది, చెఱుపఁబడినది. 3. ప్రేమింపఁబడినది. వి. అ. న. 1. సంతోషము. 2. ప్రేమ

లాలిత్యము. సం. వి. అ. న. 1. మనోజ్ఞత, మనోహరత. 2. చక్కఁదనము, సొగసు. 3. (పదముల) మార్దవము (పదలాలిత్యము.).

4. శృంగారాభినయము.

లాలిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ. కామాతురత గల స్త్రీ.

లాలు. విశ. (హిం. లాల్) ఎఱుపురంగు గలది, రక్తము.

వ. .... కొదమతట్టువగుంపు కాలికొలంది త్రేఁపు లాలు కుంచెలు కీలించిన గవ్వగండల గంటల నలంకరించి ...ము 4 35.

సీ. మధుభూప ... నికమందలి లాలు జెండా లనఁ దలిర కుచ్చులు నిగిడె. కవిజ. 2. 8.

లాలుక సం. వి అ స్త్రీ ఒక విధమైన కంఠహారము.

లాళము = లాడము. వి. గట్టును మోయు వాని గొరజులకు కొట్టెడి యినుప తగటుబిళ్ల.

సీ. అడుగంటఁ ద్రొక్కిన యహితప్రతాపకీలములు నాఁ బసిఁడి లాళములు మెఱయు
చంద్ర. 2 16.

లావకము. సం. విశ. (అ ఈ. అ) 1. ఖండించునది, ముక్కలుచేయునది. 2. విభజించునది. 3 చీల్చునది. వి అ. పుం పూరేడుపిట్ట.

లావణము వి. (క.లావణ) కొలువునకు క్రొత్తగా వచ్చిన కొలువుడుకానిని పట్టికయందు వ్రాసికొనుట.

సీ. కొలువని వ్రాయుట .. లావణము .. నా వఱలు ... ఆం భా 2. 228.

లావణము. సం. విశ. (అ ఈ అ.) 1. ఉప్పునిది. 2. ఉప్పువేసి వండఁబడినది, ఉప్పువేయఁబడినది వి. అ న. ఉప్పుతో భావనచేసిన యౌషధము.

లావణి[1]. వి పుల్లరిపనులు మేసెడు వీటునేలకై ముందుగా ఇచ్చెడి పన్ను (శర).

లావణి[2]. వి దండయాత్ర.

సీ లాచి పాంగులమీఁద లావణి వేసిన యలరు ఏలుబడి నాగరగె యనఁగ. తపతీ 3. 77.

(లావణివేసిన = దండయాత్ర వేసిన అని భావము)

లావణికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) 1. ఉప్పు వేయఁబడిన, ఉప్పువేసి వండఁబడినది. 2. అందమైనది, చక్కనిది. వి. అ. న. 1. ఉప్పు పాత్ర, ఉప్పుబుట్ట. 2. ఉప్పుతో భావనచేసిన యౌషధము.

లావణికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఉప్పువ్యాపారమున జీవించు వర్తకుఁడు.

లావణ్యము. సం. వి. అ. న. 1. ఉప్పన. చక్కఁదనము, సౌందర్యము, ముత్తెముల య[illegible]యందు నీడ ప్రతిఫలించునట్టి కాంతివిశేషము.

లావణ్యార్జితము. సం. వి. అ. న. పెండ్లికాలమునఁ బెండ్లికూఁతున కత్తమామ లిచ్చిన ద్రవ్యము. (విణ. అ. ఆ. అ.) చక్కఁదనముచే సంపాదింపఁబడినది.

లావము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) 1. ఖండించునది, ముక్కలు చేయునది. 2. చీల్చునది, కోయునది. 3. చేఁదునది, పరిచ్ఛేదయునది. వి. అ. పుం. 1. ఖండించుట, కోయుట. 2. పూరేడుపిట్ట.

లావరి. విణ. (లావు[1] + అరి[3]) బలముగలది, బలముగలవాఁడు.

కం. నీ వేల వచ్చితివటికి, నేవాఁడవు మోపుటకుఁ
గేసెపారెదు నీ, లావరి వలె గెక్కడియది,
యీవాఁడవవున యెవ్వ రేర్పడఁ జెపుమా.
హరి. ఉ. 4. 140.

కం. నప్పుడు గల్పాంతఫణి, గ్రైవేయక జాగ్ర
దగ్రగతిఁ గదిసి దశగ్రీవుఁ డసిఁ గసిమసం
గిన, లావరియగు పులుఁగుతేఁడు లావటిపడి
యెన్. రామా. 5. 203.

మ. పరుతోఁ బోరఁగఁ బొంచి నావిభునిఁ జంపం
జాఁడయే నీకు లావరివై వంచోదనూపి కయ్య
మున నిల్వంజాలి దోశ్శక్తిమైఁ, బరగం
బంపఁగరాదె... భా. రా. కిష్కిం. 297.

లావాణకము. సం. వి. అ. పుం. మగధదేశ సమీపమందున్న యొకమండలము.

లావికము. సం. = లాలికము.

లావిలము. వి. పక్షివిశేషము.

సీ. బెళగువ్వ జాతు లావిల మూపకప్పెరగాఁడు
నెమలి పాలకాకి చిలుక.
యయా. 2. 24.

లావు[1] = లాగు[2]. వి. 1. బలము, శక్తి.

కం. నీవిఁ యోత్సాహమునకు లావునకు ఒపంబు
నకు వలౌల్యమునకు సద్భావమునకు మెచ్చి
వరం, బీవచ్చితి. భార. ఆది. 2. 105.

కం. లావులు వెరవులుఁ దాల్మలుఁ, జేవలు వస్త్రలిత
ములుగఁ జెల్లుపనులు నానావిధములఁ
జేర్కొనుచుం, జావనివరులఁ గవలఁ బొగడు
వటురవ మెసఁగెన్. భార. శాం. 1. 138.

కం. ఇవింటితోన యాతని, లావుమ నెఱతనము
తేజొ లాగుకొని కడున్, జేవ దలిర్పఁగ
నెక్కిడ, వేవేగ లక్కోరిఁ బూని వ్రేయఁ
దొడఁగివన్. అచ్చ. రా. బాల. 208.

2. సామర్థ్యము.

ఆ. ... శివశక్తిభేదంబు, తెలుఁగ నీకు జదువ
కెంత లావు. కు. సం. 7. 884.

ఉ. ... మహర్షుల శాపముచే స్వకీయమౌ, లా
వెఱుఁగండు వత్తకరిలాగున మందు నితండు
రాఘవా. ఉ. రా. 5. 76.

ఆ. మత్ప్రసాదదివ్యనహిమచే నెంతైనఁ, గవిత
చెప్ప లావు గలదు నీకు. వీర. 1. 20.

3. ధైర్యము.

సీ. లావుచాలించి చెల్లాచెదరైరి సారణులు
గుహ్యకులు తురంగముఖులు.
వరాహ. 3. 59.

సీ. వెలవెలఁబాఱ మోములు లావులు చలింపఁ
గదలె దిక్కులకునై గరుడకులము. (ఇట
దిక్కులని యర్థాంతరము.)
దశా. 2. 60.

4. సాహసము.

సీ. .. పరమపురుషుఁ, డాదరంబునఁ జూచి యస్మత్ప్రకోష్ఠంబునందు మీచేసినయట్టి లావు. సామాన్యమే రిపుజయము మీచేతికి వచ్చిన యది .. హరి ఉ 6. 196.

5. బరువు, గురుత్వము.

శా. పృథ్విషష్ఠాంశతఁ జూచు నన్నుఁ గని తద్వ్యక్తి యేతజ్జలో, ద్యగ్ర ద్రోణిక యెక్కి వేగిరమె తావంబాడి రమ్మన్న నే, లగ్నాశ్చర్యముతోడ నెక్క మునిఁ గెన్ లావూఁది వేఁ ద్రొక్క వరాహ. 9 142.

6. ఉపకారము.

కం. సేవకులకు మునుచేసిన, జీవితములు చెఱువ లావుచేసినవారిన్, జేవచెడనాడ విధి నా, కీవిధిఁ బ్రతికూలుఁ డగుట కెయ్యదిగతమో. భోజరా. 3. 139.

కం. ఈ సకలయూథనాథులు, చేసిన లావునకు సంతసించితి వారుం, జాసి చనుఁడు మము నిటుగాఁ, జేసినదైవంబు గడవఁ జెల్లునె వాకున్. భా రా. యు. 601.

విశే. 1. అధికము, హెచ్చు.

సీ. గర్వంబు లావైనఁ గల్గుఁ బరాజయం బాశ హెచ్చైన సౌఖ్యము నశించు. రామలిం. 50.

ఉ. లావగునట్టి దుర్దశ యలంత సహింపఁగలేక యక్షుధా, రావళి గాఱ ... సారంగ. 3. 115.

వ. ... లావుగాఁగావు గప్పి. మనుచ 4 60.

2. ఘనము, పెద్ద.

గీ. ఈశువరముచేత నెవ్వఁడే నిప్పాట, శూరుఁడైన దువ్వఁ జూచి నక్క, యొడలు గాల్చికొన్న వడువున మీరింత, లావుమాటలాడ లజ్జగాదె. ఉ. హరి. 4. 165.

3. బలిష్ఠము. బలముగలది

సీ. కైలాస మెత్తిన నీలావుకరములుఁ గరములఁ గల పెంపు గానిగాఁగ ... భా. రా. అర. 1. 268.

4. బలకరము.

కం. సంజె వొడతెఁచె నిఁక మీఁదం జీఁకటి లావు యాతుధానుల కనుచున్ భా. రా యు. 5?0.

5 శక్యము అలవి

ఉ వారలన్, లావె రణంబులో మన కలంఘ్యబలాఢ్యుల నింక నోర్వఁ గాన్ భార సభా. 2. 273.

తరువోజ. ... ఇమ్మెయిఁ జేయుఁ, గా నున్న విధి యేల కడవంగనిచ్చుఁ గర్మవిపాకంబు గడవంగ లావె భార. ఆది 6 247.

సీ. ... విప్రునలుకయు విధికృతంబు

ఆ గ్రహమ్మరింప లావె కావున రక్షణ,జలధి తీరమునఁ బ్రశస్తపంచ తీర్థములకు నేఁగి ... భార ఆది. 8 161.

కం. ... అరాజకమయిన ధారుణిప్రజ, కొక నిమిషంబయినఁ బ్రకృతి నుండఁగ లావే. భార. ఆది. 4. 248.

6 స్థూలము. (శ ర., వా.)

జ : లావరి, లావుకొను, లావుసేయు, లావెక్కించు, లావెక్కు

లావు[2]. వి. 1. ఱెక్క, పక్షము, ఱెక్కయీక.

చం. చిడిముడిపాటుతోఁ జెలఁకుసిఁగిణిఁ బూని మధుప్రియత్వ మేర్పడుగతి లావులున్న హరి పైన జివుక్కున నెక్కి యుక్కునన్, వెడ లెడుచందుఁ జూచి తమి నేఁ డిదిగో వధ మాచరించుఁ జెం, పడరిలతాంగిపచ్చి తురకోఁ గద యమ్మదనుండు చూడఁగన్. విజ వి. 3 66.

కం. వలసిన మేపులుగొని కాళ్లు లావులును నిక్కలించి ..., బులుఁగులు చట్టుపలార్చుచుఁ, గొలకొలమని కూఁతలిడుచు గూఁడులు సేరెన్. ప్రబంధ. 61.

పీ. ఉంతేక జిగురుతే కొగిఁ బల్లురాయని లావులతోఁ దెచ్చు లావుకోలఁ,ది. రా. వి 3. 46.

ఉ. వేగపడిం జెని గిట్టిపట్టి మే, సించినం గాలిమూలగయుం జెక్కెముం జక్కెర వద్ది యిచ్చి యే, తెంచె నొకండు దాంవిటి దీటుచు లావులు గూడదువ్వుచన్.

చంద్రా. 2. 105.

2 పక్షణి, ఱెక్క మొదలు.

కం ఱెక్కలు విదల్చి లావులు, ముక్కుకొనం దువ్వి మోదమునం గంధరముల్, మిక్కిలి దిక్కు గనుంగొన ... శుక 1. 145

3 పక్షిపుచ్ఛము, పింఛము

సీ లావు లవిటి నా వలరుం బక్షిపుచ్ఛాఖ్య యొగుపు నాంగను విహంగగతి దవరు

ఆం భా. 2 99.

వ. పిడుగలు పిడుగులు గదిసిన చందంబున ముఖపాళింబూని వారలపై ధాణుధారలుం జూప నప్పట్టున జట్టుపిట్టలావు నెట్టెంపు దాలుపు బలగంబు స్వస్తికంబున నొద్దు కొని ... ప్రబంధ. 786.

లావుక(ము) వి. (సం లావకః) ఒకానొక జాతి పక్షి

సీ. కౌంజలు పూరేళ్లు కన్నెలేళ్ళు నెమళ్ళు ం వుక లోద్దరువా ల్లకుముకులను ...

రసిక. 1. 67.

సీ. లంవుక పసిరిక లకుముకి గిజిగాండు పూరేడు జీనువు కారుకోడి ప్రబంధ. 234.

సీ . లంవు పస లావక మొప్పును ...

ఆం. భా. 2. 97.

సీ. కొక్కెరం పూరేడు గొరవంక లావుక పొన్నంగి కోవెల కన్నెలేడి.

యయా. 2. 24.

లావుకొను అ క్రి (లావు[1] + కొను) అతిశయించు

ఉ రాఘవుండు జంభవిరోధి సహస్రనేత్రిలం, జ్ఞానశక్తియై కనుంగొనంగ సానుజుండై మునిరాజసన్నుతుల్, లావుకొనంగం జొచ్చె మిథిలాపురిం గౌశికువెంట నర్మిలిన్.

చంద్రా. 1. 22.

లావుసేయు. అ క్రి (లావు[1] + చేయు) బలము చూపు.

కం. మన మెంత లావుసేసినం, బనిదీఱదు వేఱు అండు వగతుండు లోకంబున దూఱురాదె యితరుల ననిం జంపినంగానపలవ దాహావమింకన్. హరి. ఉ. 6 176.

లావెక్కించు. స. క్రి. (లావు[1] + ఎక్కించు) పురికొల్పు, ప్రోత్సాహపెట్టు

శా. ... పౌండ్రకవిభుం డాత్మీయులం జూచి చే, వీచెం ద్రోయుండు కోట మేడలు పడన్ వ్రేయుండు డాయుండు శెం, డేచూ ఱెవ్వం డుగొన్న నిత్తునని లావెక్కించె సంరంభియై.

ఉ. హరి. 3. 32.

లావెక్కు. అ. క్రి. (లావు[1] + ఎక్కు) అధికమగు.

వ. ... అసహ్య విషజిహ్వల కలాపంబులు బ్రహ్మాండకర్పరంబు వవ్వళింప నిప్పులు చెదరి చేదలు దరికొల్పు మల్కాపాతంబులంబోలె దిక్కులం జరిజుర గ్రుక్కి లావెక్క సప్తపాతాళ భువన చక్రవాళంబు పురపురం బొక్క వెక్కసంబయి కోలాహలం బుద్భవించిన భీమ. 4. 60.

లాఘుకము. సం. విణ. (అ. శా. కి. అ) లోభగుణము కలది, అత్యాశ కలది.

లాసకము సం. విణ. (అ. నికా అ.) 1. ఆడునది, కుప్పిగంతులు వేయునది. 2. ఇటునటు గదలునది. వి. అ. పుం. 1. నృత్యము, నాట్యము. 2. నెమిలి. 3. ఆలింగనము కౌంగిలింత. న. మేడమీంది గది. పుం. న. ఒక విధమైన ఆయుధము (విల్యమ్సు.).

లాసకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నర్తకి, నృత్యము చేయు స్త్రీ

లాసకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. నర్తకుఁడు, నృత్యముచేయు పురుషుఁడు. 2. శివుఁడు

లాసము. సం. వి. అ. పుం. 1. దుముకుట, ఆడుట, నృత్యము చేయుట. 2. చెంగాట, సయ్యాట, శృంగారక్రీడ. 3. స్త్రీ అభ్యసించు నృత్యము. 4. పులుసు.

లాసవతి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాట్యముచేయు స్త్రీ, వేశ్య.

చం. అని కొనియాడ లాసవతు లాడఁ బురంధ్రులు పాడ బంధువుల్, మునుకొని డాయ ...
చంద్రా. 6. 130

లాసిక. సం. వి అ. స్త్రీ. 1. నర్తకి, నృత్యముచేయు స్త్రీ, 2. వేశ్య, 3. కామాతురతగల స్త్రీ, లంజె. 4. నాటకప్రదర్శన విశేషము.

లాసికతనము. వి. వి. (లాసిక+తనము) ఆటకత్తెతనము

కం. అని కొలిచి యే బృహన్నల, యను నామము తోడఁ గన్యకాంతఃపురవ, ర్తన మొనరించుచు లాసిక, తనమున నిపుణుండనై యతని మెచ్చింతున్. భార. విరా. 1. 89.

లాసోప్టుని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ కట్టెలకు బెజ్జము చేసెడి 'బరమా' యను సాధనము.

లాస్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ వేశ్య, వెలయాలు.

లాస్యము సం. వి. అ. న 1. నృత్యము. 2. నృత్యము చేయుట. 3. గీతవాద్యములతోఁ గూడిన నృత్యము. 4. అభినయముచేతను, ముఖవైఖరిచేతను కామవికారములను తెలిపెడు నృత్యము.

లాస్యుఁడు. సం. వి అ. పుం నర్తకుఁడు, నటుఁడు.

లాహిరి(రీ) వి. 1. మైకము, మత్తు.

కం. తనగంధాఘ్రాణముచేతనె లాహిరిఁగొనఁగ దేవదానవు లబ్ధిం, జనియించె మదిర ...
దశా. 2. 28.

గీ. ఘోర యువక్త్ర ద్గళిత అమృతలహరి. చెంకి లాహిరిఁగొలుప నా జిహ్వ ప్రహ్వ, యగుచు ...
చం. రా. 6. 15.

ఉ. బిచ్చముకెత్తి యాపయిన వేగుఁజవారయి రూఢిపాతకుల్, ఇచ్చినవాని మంత్రము లతం డెట్లన నట్లనె పల్కి యెవ్వనిన్, బిక్క చేయకే మనిచి ... హా, తెచ్చెదను ద్రుబ్బ ... లేదు లాహిరిన్. పాండు 2. 100.

గీ. మదసంజ్ఞ యుజ్జ్వలిల్లు, మబ్బు లాహిరి యనంగను మాతృభూత. ఆం. భా. 2. 218

చం. ... రాజ్యసౌఖ్యముల్, గడకొను లాహిరి మసంగఁ గ్రమ్మిన మత్తులుగారె ఘూర్ణితుల్
రాజ. వి 3, 26

2. మైకము గలుగఁజేయు ద్రవ్యము

చం. కనుఁగొని తెల్లవాఱుదనుకన్ ... గోరెడు వల్లవాళి మేల్గను గొని వీడెముం గలుపు లాహిరిమేపుల నిద్రవుచ్చి చెందిన చిఱునవ్వుతో నపుడె నిద్దురలాయని వింత పైఁడిపట్టిన వెలముద్దుగుమ్మలు వడిన్ శయనించిరి చప్పరంబులన్. కువల. 2. 112.

సీ. బుగ్గ లాహిరియూటఁ బోడము వాసనతోడి కంతునోటను జొంగ యొంకులింప, గీ. వేగఁ దనయిల్లు వెడలె నావృద్ధవేశ్య. శుక. 3. 30.

లాహిరిపట్టు = మత్తెక్కు.

వ ... విషంబెక్కినలీల భ్రమఁగన్ను వెట్టిన లాగున లాహిరపట్టినభాతి మదంబెక్కిన మాడ్కి మునిగిడిగొన్నభంగి నోరపల్లుచు మమ్మలించుచు నుప్పొంగుచు నూర్ధ్వశీనందను డూర్ధ్వబాహు డై యుచ్చైస్స్వరంబున.
కాశీ. 2. 138.

జ : లాహిరికాఁడు.

లాహిరికాఁడు. వి. (లాహిరి + కాఁడు) మత్తుఁడు

చం. తొలఁకెడు తావిగందవొడి ధూపపు వాలుఁగఁ బట్టి మల్లెపూ, వలపులు క్రొమ్మలాడి

హిమవారిఁ గలంచి మెఱుఁగుబోఁడ్లఁ గప్పురి
పయిచంద్రకావి జిగిఁ దెయ్యదకొంగు వెడలి
యొందుమై, దెలియక తూలుకొంచు వలి
దెమ్మెరఁ లాహిరికాఁడు ద్రిమ్మరఁగన్
కువల 1 68.

సీ. వలు ద్రయస్త్రలో వచ్చి యూరు డగ్గరఁ జేసి
మలయు లాహిరికాని మహిమ యొంత. (ఇట
బలరాముఁడని భావము) ఉ రా 1 76

లి

లి సం. వి ఇ. పుం. 1. మార్గాయాసము
2. నాశము 3 ధ్వంసము 4 సామ్యము
5. కంకణము, కడియము

లింగఁడు వి. (సం లింగః) జంగమయ్య
కం బాలునిఁ బాలుఁడుఁ బిలుచుచు, లింగఁ గరయుగ
ముసాఁచి లేమయొకతె యిట్లాలింగనిఁ గని
వేగం, బాలింగవ మొసఁగవచ్చునటు లరు
దెంచెన్. రాజ లి. 2 134

లింగకట్టుమాత్ర. మి. వి. (లింగము + కట్టు + మాత్ర.) లింగాకారముగాఁ జేసిన రసవస్తువుల గుళిక (శ. ర.).

లింగకము సం. వి. అ. పుం కపిత్థము. వెలఁగ చెట్టు.

లింగకాయ. మి వి (లింగము + కాయ) లింగ ధారులు లింగమునుంచి కట్టుకొనెడు వెండి బంగారు ములతోఁ జేసిన సజ్జకాయ (శ ర., బ్రౌ)

లింగదేహము. సం. వి అ. న పంచతన్మాత్రములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచప్రాణములు, మనోబుద్ధిచిత్తాహంకారములు అను వానిలు కలిసి లోకాంతరమున సుఖదుఃఖముల ననుభవించు సూక్ష్మశరీరము.

లింగదొండ. మి. వి. (లింగము + దొండ) లింగాకారముగ మండు కాయలుగల యొకదినుసు దొండ (వ్యా. వి.). (శ. ర, బ్రౌ., చి ని.).

లింగధారి. సం. విశే. (న్. జీ న్) (శివుని) చిహ్నము ధరించినవాఁడు.

లింగనము. సం. వి. అ న ఆలింగనము, కౌఁగిలింత

లింగనాశము సం. వి అ పుం. నేత్రరోగవిశేషము.

లింగపరామర్శము. సం. వి. అ. పుం. (తర్క.) లింగము = (స్వాభావికధర్మము) యొక్క యాలోచనము (వహ్ని వ్యాప్యమైన ధూమము గలది యీపర్వతము, అనునది లింగపరామర్శము, వ్యాప్యము పక్షమందుఁ గలదని తెలిసికొనుట)

లింగపురాణము సం. వి అ న పదునెనిమిది పురాణములలో నొకటి.

లింగపొట్ల మి వి. (లింగము + పొట్ల) లింగాకారపు విత్తులుగల యొక జాతి పొట్ల. లింగబీజ (వ్యా. వి)
(శ. ర, చి. ని.)

లింగప్రతిష్ఠ సం వి అ స్త్రీ. లింగమును స్థాపించుట.

లింగబలిజె. మి. వి లింగధారియగు శూద్రుఁడు.
సీ. ఆలుకోమటిజాతి దక్క జంగమురాలు, బావ గారిది లింగబలిజెకులము. వేణు. శ. 69.

లింగబీజ. సం. వి. అ. స్త్రీ. లింగపొట్ల (వ్యా. వి.). (శ ర.)

లింగము సం. వి అ. న 1. చిహ్నము, గుఱుతు. 2 కపటవేషము 3 ధ్రువపఱుచుటకు సాధనము 4 (తర్క) అనుమానమునకు సాధనమయిన హేతువు. 5. (వ్యాక పదసాధుతాప్రయోజకమయి స్త్రీత్వపుంస్త్వాదులను దెలుపు చిహ్నము. (ఉదా: స్త్రీలింగము, పుంలింగము). 6. [illegible] గుఱి. 7 దేవతాప్రతిమ, విగ్రహము 8 పానవట్టముమీఁది శివమూర్తి. 9 లింగదేహము 10. ప్రాతిపదికము 11. (సాంఖ్య) ప్రధానము 12. వక్తయొక్క తాత్పర్యమును నిర్ణయించుటకు హేతువగు పదాంతరసన్నిధి మొదలగునవి 13. మచ్చ, కలంకము.

లింగరాజు మి వి కూఁకటిమూఁగపిట్ట, భృ గము, భృంగరాజుపిట్ట.

గీ, ... భృంగాహ్వ వెలయు లింగ, రాజవఁగ ...
అం. భా. 2 97

లింగవర్ధనము. సం. విణ. (అ. సీ. అ.) లింగో త్థాపనము గలిగించునది

లింగవర్ధిని. సం. వి. ఈ స్త్రీ. అపామార్గము, ఉత్తరేను (వృ. వి)

లింగవిపర్యయము. సం వి అ. పుం పుంలింగా దుల మార్పు

లింగవృత్తి. సం. విణ. (ఇ.) వంచనచేయువాఁడు, మోసగాఁడు, వి. ఇ. పుం. కపటసన్న్యాసి, జీవనార్థమై యతివేషమును ధరించినవాఁడు.

లింగవృత్తుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) ధర్మ ధ్వజి, పొట్టపోసికొనుటకై లింగజటారుద్రాక్షా దులు ధరించువాఁడు.

లింగవేది సం. వి. ఈ. స్త్రీ లి గాధారిస్థానము, పానవట్టము.

లింగశరీరము. సం వి. అ న. లింగదేహము.

లింగసదర్థుఁడు. సం. విణ (అ. ఆ అ.) శివుని విషయమున మంచి కార్యములు చేయువాఁడు.

ద్వి గణుతింప నింత లింగసదర్థుఁ డయ్యెఁ, బట్టిన నియమంబుఁ బాయక కన్న. పెట్టు వర్థ మెకాని ముట్టఁడు సేత
బస. పు. 5 3౬౪ పం.

లింగస్థుఁడు సం. వి. అ. పుం మతగ్రంథము లభ్యసించు విద్యార్థి

లింగానుశాసనము సం. వి. అ. న వ్యాకరణ మందు లింగము నిరూపించు సూత్రసముదా యము

లింగి. సం విణ (న్. ఈ. న్) 1. చిహ్నముగలది, గుఱుతుగలది. 2 కపటవేషమును ధరించినది 3. మంచి లక్షణములు కలది 4. శివలింగమును ధరించినది, లింగధారి. వి. పుం 1. మంచి లక్షణము గలయేనుఁగు. 2 మతగ్రంథములను పఠించు విద్యార్థి, సన్న్యాసి 3. (తర్క.) లింగ జ్ఞానముచేఁ దెలియఁబడు సాధ్యము 4. (తర్క.) పక్షము, సందిగ్ధసాధ్యము గలది. 5 పరమే శ్వరుఁడు. 6. మూలకారణము. 7. శైవుఁడు

లింగిని సం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. సన్న్యాసిని. 2 ఒక జాతి తీఁగ.

లింపటుఁడు సం విణ అ ఆ. అ భోగాసక్తుఁడు, కామాతురుఁడు ... అ. పుం ...టుఁడు.

లింపము సం వి అ. పుం. 1. రాచుట, పూయుట, 2. కప్పుట.

లింపాకము. సం వి. అ పుం 1 దబ్బచెట్టు, నిమ్మచెట్టు 2. గాడిద, గర్దభము 3 దబ్బ, పండు, నిమ్మపండు.

లింపి = లిపి సం వి ఇ. స్త్రీ

లికుచము సం వి అ. పుం. లకుచము గజ నిమ్మ (వృ. వి.)

లిక్క సం వి ఆ. స్త్రీ. లిక్ష. ఈరు, పేనుగుడ్డు,

లిక్కి వి. గడ్డి లోనగువానిఁ గోసెడు చిన్న కొడవలి, అల్పలవిత్రము.

ద్వి. చిక్కముల్ కానుఁ చిక్కముల్ చలిది, చిక్కముల్ లిక్కులు జక్కులుం దాల్చి, యలమిమీఱినయట్టి యమున చెంగటను ...
అ మ. క. 1. ౧9 పా ౨0 పం.

సీ. అల్పలవిత్రాఖ్యయగు రు లిక్కి యనంగ . ...
అం భా 2. 231.

లిక్ష. సం. వి అ. స్త్రీ 1. ఈరు, పేనుగుడ్డు. 2. నాలుగు, లేక, యెనిమిది త్రసరేణువుల పరి మాణము, అతిసూక్ష్మపరిమాణము

శ్లో 'జాలాంతరగతే భానౌ యచ్చాణు ర్దృశ్యతే. రజః తైశ్చతుర్భి ర్భవే ల్లిక్షా

'త్రసరేణవో ఽష్టౌ విజ్ఞేయా, లిక్షైకా పరిమా ణతః' మనుస్మృతి.

లిక్షికా సం వి అ. స్త్రీ. ఈరు, పేనుగుడ్డు

లిఖనము నం. వి. అ. న. 1. వ్రాయుట. 2. చిత్తరువు వ్రాయుట, బొమ్మలుచేయుట. 3. గీయుట, గోఁకుట. 4. వ్రాసినపత్రము, చేతి వ్రాత

లిఖి(ఖ)ంచె. నం. స. క్రి. వ్రాయు.

గీ. అష్టదళమైన నవనాభమైన పీఠ, శాంగమైన లిఖించి తదంతరమున, విష్ణుదేవుని శాస్త్రోక్త విధి యజించి — వరాహ. 12. 46.

వ. మూహ్యాక్షరంబుల నేను లిఖయించి యిడిన కనకమయశాసనపట్టిక పుచ్చుకొని చదువు కొమనది. — మార్కం. 4. 278.

లిఖితము. నం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. వ్రాయఁబడినది. 2. చిత్తరువు వ్రాయఁబడినది. 3. గీయఁబడినది, గోఁకఁబడినది వి. అ. న. 1. వ్రాఁత, వ్రాసినపత్రము (కాగితము) 2. కృతి, గ్రంథము.

లిఖితవ్యము. నం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్రాయఁదగినది, లేఖ్యము (శ. ర.).

లిఖితుఁడు నం. వి. అ. పుం. ధర్మశాస్త్ర గ్రంథకర్త

లిఖ్య = లిక్ష నం. వి. ఆ. స్త్రీ.

లిఖ్యము. నం. వి. అ. పుం. ఈరు, పేనుగ్రుడ్డు.

లిగువు నం. వి. ఉ. పుం. 1. మృగభేదము, ఒకజాతి జింక. 2. మూర్ఖుఁడు, అవివేకి.

న. 1. హృదయము, ఎద. 2. మనస్సు.

లిద్ది వి. 1. దంచుటచే మిక్కిలి లోఁతుపడిన ప్రాణిలోటికి కొట్టెడు గూటము.

ద్వి. పెద్దగాఁ దనమేను పెంచిన నిండ, లిద్ది గొట్టిన యట్టి లీలదై ...
ద్వి. భాగ. 10. (శ. ర.)

2. పడిసెముచే ఊపిరిరాక ముక్కు అవఁచుకొనుట (శ. ర.)

లిపము. నం. వి. అ. పుం. పూఁతపూయుట.

లిపి. నం. వి. ఇ. స్త్రీ 1. పూఁతపూయుట. 2. వ్రాఁత, అక్షరవిన్యాసము. 3. అక్షరములు, వ్రాఁతయక్కరములు, వర్ణములు. 4. వ్రాయుటయనెడు కళ. 5. ఉత్తరము, పత్రము మొదలగునవి వ్రాయుట. 6. చిత్తరువు వ్రాయుట, బొమ్మలు చేయుట.

లిపి(ం)కరుఁడు. నం. వి. అ. పుం. 1. సున్నము పూయువాఁడు, తాపీపనివాఁడు 2. లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు. 3. చిత్తరువులు వ్రాయువాఁడు

లిపికారుఁడు నం. వి. అ. పుం. లేఖకుఁడు, వ్రాఁతగాఁడు, వ్రాయసకాఁడు

లిపికుఁడు నం. వి. అ. పుం. వ్రాయసకాఁడు, లేఖరి.

లిపిజ్ఞానము నం. వి. అ. న. పలువిధములగు లిపులను దెలియుటయను కళ.

లిపిజ్ఞుఁడు. నం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లిపి తెలిసినవాఁడు, వ్రాఁత నేర్చినవాఁడు.

లిపిన్యాసము. నం. వి. అ. పుం. ఎత్తి వ్రాయుట. మఱియొక ప్రతి వ్రాయుట.

లిపిఫలకము. నం. వి. అ. న. 1. వ్రాఁతబల్ల. 2. వ్రాసెడు కాగితము, తాటియాకు మొ॥

లిపిశాల. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్రాఁతబడి, అక్షరములు నేర్పు బడి.

లిపిసజ్జ. నం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్రాఁతపనిముట్టు, లేఖనసాధనము

లిపీకరుఁడు. నం. వి. అ. పుం. = లిపికరుఁడు

లిప్త నం. వి. ఆ. స్త్రీ. విగడియలో నఱువదియవ భాగము.

లిప్తకము. నం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విషము పూసినది వి. అ. పుం. విషముపూసిన బాణము.

లిప్తము నం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. పూయఁబడినది, కప్పఁబడినది. 2. మలినముగాఁ జేయఁబడినది, కలకితము 3. పాడుచేయఁబడినది. 4. విషముతోఁ బూయఁబడినది (బాణము మొ॥)

5. తినఁబడినది, భుజింపఁబడినది. 6. కలసినది, కూడుకొన్నది

లిప్స. సం. వి. ఆ స్త్రీ. 1 పొందనిచ్ఛ, సంపాదనవంద లి కోరిక. 2 కోరిక, ఇచ్ఛ, మనోరథము

లిప్సువు. సం. విశ. ఉ. 1 పొందనిచ్ఛగించువాఁడు. 2. లాభమునొందఁ గోరువాఁడు 3. అత్యాశగలవాఁడు

లివి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. లిపి.

లివి(ం)కరుఁడు. సం. వి. అ పుం వ్రాఁతగాఁడు, వ్రాయసకాఁడు, లేఖకుఁడు. ఒకదానికిఁ బ్రతి వ్రాయువాఁడు.

లిబ్బి. వి. 1. నిధి.

గీ. దండి బొమ్మిది లిబ్బులు దాఁచుకొన్న, వాని కైనను ధనకాంక్ష పోనియట్ల.

ఘటికా. 1. 19.

గీ. తనరు లిబ్బి యనంగ నిధానసంజ్ఞ

ఆం. భా. 1. 67.

2 ధనము.

గీ ఇమ్ముల కుఁ దోఁచుచున్నదిగాని చేతి కబ్బ దర్దంబులోఁ దోఁచు లిబ్బి పగిది ....

కళా. 4. 71.

కం. ఉబ్బుడు లిబ్బులు గలవని, రెబ్బఁడు రిపురాజుఁగాని రేఖలవలరా, యబ్బఁడు పరభామినికై, యబ్బఁడు శ్రీపాదజేని యబ్బఁడు ధాత్రిన్.

బహు. 1. 20.

సీ. లిబ్బి నిబ్బరి పుబ్బు గబ్బిగుబ్బెతమిన్న కలఁగి గొబ్బునఁ నాథుఁ గౌఁగలించె.

దశా. 2 55

3 రాశి, కుప్ప.

సీ. గుబ్బలా యఁటంజి లిబ్బులా రుచిమించు దిబ్బలా యని పాంథధీను లెన్న.

హంస 3. 21

లిబ్బిగుబ్బెత = లక్ష్మీదేవి.

సీ మెడఁగొప్పు జూతాళి నిడకొని వనమాలి లిబ్బిగుబ్బెతఁ బ్రబ్బి యుబ్బు లెల్ల.

ఉ. రా. 6 208.

సీ. గిబ్బడాల్ దొరగుండుకబ్బంబు ప్రోయాలు లిబ్బిగుబ్బెతయబ్బ బొబ్బమెకము.
లిబ్బిగుబ్బెతయబ్బ = పాలసంద్రము)

అచ్చ రా యు 592.

లిబ్బిదొర = కుబేరుఁడు

సీ. వంకి లిబ్బిదొం లావంకిలి నంద దించి కొంగ వాలున గట్ల గొంగ గెలిచి.

అచ్చ రా యు 474.

ఇట్లే—లిబ్బులదొర, లిబ్బుల ఱేఁడు
కం లిబ్బులదొర చెలికానికి, గుబ్బలి యొకమీని యనుఁగుఁగూఁతుమగనికిన్. సిలా. 1. 18.

గీ. జేమునికంటెను జేజేలసామికంటె, జంట మోముల వేలుపుకంటె నిక్కు. జేజేలసుకంటెను లిబ్బుల ఱేనికంటె, మేటియే రాగివుఁడు నిన్ను మీటి పోర. అచ్చ. రా. యు. 12.

లిబ్బులచాను = లక్ష్మీదేవి.

గీ. మొదలి వెన్నుఁడు పడఁతుకముగుడిగొడవ, లుడుపు కొఱకు కిర్లగొంగదాయిలందు, రాముఁడై పుట్టె లిబ్బులచాను సీత, యై పొడమె వేలుపులు గోఁతులై చెలఁగిరి.

అచ్చ రా. యు. 19.

లిబ్బులజెవరాలు = లక్ష్మి

సీ. లిబ్బులజవరాలియబ్బ నల్లుఁడ జేసె నవరెడు నడుగుఁ గెందమ్మివాఁడు. రా. వి. 1. 71.

ఇ : లిబ్బిపడఁతి, లిబ్బిరాయఁడు.

లిబ్బిపడఁతి. వి. (లిబ్బి+పడఁతి) లక్ష్మి (శ.ర.)

లిబ్బిరాయఁడు వి (లిబ్బి + రాయఁడు) కుబేరుఁడు, ధనాధిపతి (శ. ర.).

లిభి సం వి. ఇ ఈ. స్త్రీ. 'లిపి' యొక్క రూపాంతరము.

లిమ్మ. వి. మాంసాదులమీఁద ముసురుకొను ఈఁగలను దోలెడు రెమ్మ.

చం కనుగొని వేగపిల్చి గణకాండము గన్గొని స్వాములార నేఁ బని విని కాంచివచ్చి తల వాఁడొక యంగడి హేయమెంచక, మున్నును మున నొక్క మీన మిడి మూగిన యీఁగలఁ జేతి లియ్యఁ బో, జనుచు దీని గొండు వెల సొమ్మని యమ్ముచున్న వాఁ డవన్

చెన్న. 4. 3ీ8.

(శ. ర., బ్రౌ. పా. రెమ్మ. ముద్రి పా.)

లియ్యము = లీయము. విశే. (సం. లీనః) మిక్కిలి కలసినది, లీనము.

శా చేసెంగావలయున్ విరించి నిఖిల స్త్రీ పుంస సంయోజనా, భ్యాస ప్రౌఢిప్రకాశ మొందఁ గడు లియ్యంబైన సంసర్గ మిట్లు .

నైష. 6. 75.

కం అటుగను నీమె చెప్పిన, యటువలె నియ్యకొని లియ్యమై యుండంగా, వటుమీఁద దైవగతియని, యటునిటు వడయ చుచుండ రా చెలు లంటెన్. సారంగ. 2. 49.

వి ఐక్యము, మిక్కిలి కలియుట

ఉ పుష్పిలుకాక తోడ సరిపోలెడు చక్కని వాఁడు భూమిలో, నెవ్వడు చెప్పుఁడా యనుచు నిష్టవయస్యలఁ గూర్చి యాత్మలో, నవ్విభులూరుచుం బలుకు నొప్పులకుప్ప వలఁదు గాక యెం, డెవ్వఁ డనంగ మెచ్చుఁ దరలేదుణ వెయ్యము లియ్య మెట్టదో.

నైష. 1. 75.

కం. ఇయ్యకొని యయ్యమాత్యుల, వెయ్యారుడు గరి లోసంగి వెస విభుఁ డనుపన్, వియ్యము గతి మాకపవరి, లియ్యంబున విని వినిర్మలిత హృదయుండై రా. వి. 5 47.

లివ. వి 1. లాఘవము.

మ. .... యీఁబపా, కలవాతంద్రు మునీంద్రుఁ డ చుఁ బోగరెక్కన్ జెక్కసామ్రాణి దం, టలివన్నాఁటుచుఁ దన్మనోధనముదండన్ దండ నేతేఁగన్. చంద్రా. 3. 98.

సీ లివ హత్తి బిగికౌఁగిలింతలపసివాళ్లఁ గనుపట్టు నెమ్మేను గప్పి కప్పి. ఉ. హరివ్ప. 4. 49.

సీ. బావిదాఁటెడ నంచుఁ బరితెంచి లివదప్పి జడిసి పైతరుశాఖ కొడిసె నొకతె.

బహు 2. 29.

2. మల్లబంధ విశేషము

వ .. లివ రాకడ ఏకసరము పైసరము ఝుంప పిక్కకరలాఘవంబు మొదలగు వితమ్ములును . . మల్లపు. 3. 69.

వ . లివ రాకడ యేకసర పైసర ఝుంపపిక్క కరలాఘవంబు మొదలగు వితమ్ము లెఱింగి.

ప్రబంధ. 79.

3 అతిశయము

వ. . తవ్వెందల సందడియు, గంటుకొట్టి తలుచును, గసగస లివయు .. భీమ 3. 57.

లివలివ. వి. 1 కదలుటయందగు ధ్వనికనుకరణము.

సీ. లేమగుంపుల లివలివలాడు తేఁగామువంటి చోటికి నెలవరియటంచు. కువల. 1. 20.

ద్వి. ... గుబ్బల ప్రవేకంబుతోడ, తేఁగౌను దీవియ లివలివలాడ. ద్వి. పర. మ. 5. 110.

వ వెండియు జరాప్రాదుర్భావంబున శిథిలంబులై కుదురు పట్టెడ లివలివం గదలురదన పంక్తులును కవిక 5. 110.

2. తవిడాడనేర్చెఁ జెవులకుఁ, జవులుగఁ బలుకంగనేర్చెఁ బరిణాభరణారవములు ఘులుఘులు ఘల్లన, లివలివ నడుగిడఁగ నేర్చె లీలాగతులన్ సుద. 2. 124.

లిష్టము. సం. విశే (అ. ఆ. అ.) క్షీణించినది. తగ్గినది, వ్యర్థపఱుపఁబడినది.

లీ

లీ పం వి. ఈ. స్త్రీ. 1. అంటియుండుట, విడువకుండుట. 2. కౌఁగిలించుకొనుట. 3. కరఁగుట.

లీష. సం. వి ఆ. స్త్రీ. ఈరు, పేను (బ్రౌ. ని.).

లీగు వి. 1. నడుము.

సీ. ... వెలయు మధ్యభాగము నడు మన లీగు వాఁగను గౌను నా ...

అం. భా. 2. 138.

లీదలికోరికె. వి. తృణవిశేషము.

గీ. కనుము లీదలికోరికె కాకివెదురు.

హంస 5. 44.

లీఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. ఆస్వాదింపఁబడినది, రుచిచూడఁబడినది, తినఁబడినది, భుజింపఁబడినది. 2. స్పృశింపఁబడినది, తాఁకఁబడినది.

లీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. అంటుకొనియున్నది, తగిలియున్నది. 2. దాఁగియుండినది, పొంచియున్నది. 3. ఆశ్రయించియున్నది. ఆధారపడినది, అనుకొనునది. 4. కరఁగినది. 5. కలసిపోయినది, ఐక్యమొందినది. 6. తదేకాయత్తమైనది. 7. అంతర్ధానమైనవి, కన్పడనిది, అగోచరమైనది. వి. న. 1. అంతర్ధానము. 2. కరఁగుట. 3. అంటుకొనియుండుట.

లీయము = లియ్యము. విణ. కలసినది, సక్తము.

ద్వి. ... సౌరభానీకంబుతోడ, లీయమై పద్మమేలిమి చూపువోలెఁ, దీయమై యై రమ్మదీయమో నాఁగఁ, దళుకొత్తు సరసి ...

ద్వి. పరమ. 1. 11 పొ.

లీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. క్రీడ, ఆట. 2. వినోదము. 3. వేషభాషాదులయందుఁ బ్రియు ననుకరించునట్టి స్త్రీల శృంగార చేష్టావిశేషము. 4. సౌలభ్యము. అనాయాసము, చులకన. 5. కనఁబడు తీరు, ఆకారము, పోలిక. 6. చక్కఁదనము, సొగసు. 7. నటన, మాఱువేషము. 8. విలాసము. 9. రీతి, విధము.

గీ. అనుచు నాగంధవహుని ధౌర్త్యములు దెలుపు లీల విరిసినవిరులు రాలిన రజంబు, లొలికిన రసంబు లురిలినఫలము లదివు, మ్రోల నిడి పల్కె రుద్యానపాలు రపుడు. వసు 1. 134.

కం. తల్లి సాధ్వీవంశము,తల్లి మది తల్లడిల్లి నరలకు వరమో, పిల్లోలు దీనిఁ ద్రుంతు మ ఎల్లోక విశోభిఫణిగరుత్మల్లీలన్. రామా. 5 193.

శా. ఈలీలన్ సురలెల్లరున్ గొలువ వాణీశుండు శీఘ్రుంబుగా, ... దశా. 2 68.

లీలాంగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) అందమైన యవయవములు గలవాఁడు, చక్కనివాఁడు.

లీలాంచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లీలచే నొప్పునది.

లీలాంబుజము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థము పట్టుకొనిన పద్మము.

లీలాకలహము. సం. వి. అ. పుం. ప్రణయకలహము, కపటయుద్ధము, విలాసముగాఁ దెచ్చి పెట్టుకొనిన కలహము.

లీలాగారము. సం. వి. అ. పుం., న. విలాస గృహము, క్రీడామందిరము.

లీలాగృహము. సం. వి. అ. న. క్రీడామందిరము, విలాసభవనము.

లీలాచతురుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆటలలోఁ బ్రవీణుఁడు.

లీలాతాండవము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థమైన నృత్యము.

లీలానటనము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థమైన నాట్యము.

లీలామనుష్యుఁడు సం. వి. అ. పుం. కృత్రిమ మానవుఁడు, మనుష్యరూపమున నిల్పిన కొయ్యబొమ్మ మొ.

లీలామాత్రము. సం. వి. అ. న. విలాసమాత్రము, పిల్లలాట, కొంచెమైనను పూనికలేమి.

లీలాయితము. సం. వి. అ. న. క్రీడ, వినోదము.

లీలారవిందము. సం. వి. అ. న. విలాసార్థము పట్టుకొనిన పద్మము.

లీలారతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. వినోదము, ఆట, క్రీడ.

శీలావంతుఁడు. సం. విశే. (త్. తీ. త్.) 1. ఆటలాడు స్వభావము గలవాఁడు, ఆటకాఁడు. 2. సుందరపురుషుఁడు, అందగాఁడు.

శీలావజ్రము సం. వి. అ. న. వజ్రాయుధమువంటి పసిముట్టు

శీలావతారము. సం. వి. అ. పుం. (విష్ణుదేవుని యొక్క) విలాసార్థమైన యవతారము, వేడుకకై భూమిపై నవతరించుట

శీలావతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. 1. చక్కఁదనము గల స్త్రీ. 2. కామాతురత గల స్త్రీ, కాముకురాలు 3 దుర్గాదేవి. 4 భాస్కరాచార్య విరచితమగు గణితశాస్త్రగ్రంథము 5 మాయాసురుని భార్య. 6 (ఛంద) ఒకానొక వృత్తము.
(లిఁగ్లమున్న).

శీలావాపి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. విలాసార్థమైన దిగుడుబావి

శీలావేశ్మము సం. వి న్ న విలాసగృహము. ఆనందమందిరము.

శీలాశుకము. సం. వి. అ. పుం విలాసార్థము. పెంచెడు చిలుక, పెంపుడు చిలుక.

శీలోద్యానము. సం. వి. అ. న. 1. ఆనందకరమైన యుపవనము; ధనికులు విహారార్థము చెట్లు నాఁటి పెంచిన యుద్యానవనము. 2. నందనవనము, ఇంద్రుని యుద్యానవనము.

లు

లు. ప్ర. ప్రథమాబహువచన ప్రత్యయము.
ఉదా: గోవులు, వనములు మొ.

గీ. ... శైశవక్రీడ లాడి రపుడు, రామకృష్ణులు గోపదారకులఁ గూడి. వి. పుం. 7. 202.

ఉ. ... పరస్పరాత్మలం, దాకలితంబులైన ... ఆము. 1. 1.

లుంగ. వి. ఎక్కువ (వస్త్రాదుల) భారము.

సీ. జరిగొన్న సమకట్టు జన్నిదంబుల లుంగ యంటువాయఁగఁ దా నలుతవైచి.
క్రీడా. 43.

సీ. వస్త్రభాండము పేరు వఱలు లుంగ యనంగ ...
ఆం. భా 2. 152.

లుంగము సం వి అ పుం. ఫల్లమాదిఫలము.
(శ. ర.)

లుంగి వి. యోషాంతరీయము, స్త్రీల కట్టుబట్ట.

సీ. ... లుంగి, యన వంగదట్టమంచనఁ జావడ యనఁగ యోషాంతరీయమై యొప్పచుఁడు.
ఆం. భా. 2 158.

(కల్లాయ కుచ్చిళ్లు చేర్చి కట్టిన పావడ, అని శ. ర. తురకలుకట్టు సెల్లావస్త్రము అని చి ని)

లుంచనము సం. వి అ న 1 తోలు (పైతొక్క) ఒలుచుట. 2. త్రుంచుట, త్రెంచుట.

లుంచము. సం. వి. అ. పుం 1. తోలు(పైతొక్క) ఒలుచుట. 2. త్రుంచుట త్రెంచుట.

లుంచితము. సం విశే. (అ. ఆ అ.) 1 తోలు (పైతొక్క) ఒలువఁబడినది. 2. త్రుంపఁబడినది, త్రెంపఁబడినది.

లుంట. సం వి అ. స్త్రీ. 1 దోఁచుకొనుట. 2. దొర్లుట.

లుంటకము సం. వి. అ. పుం. ఒక విధమగు కూరాకుమొక్క (వృ. వి.).

లుంటాకము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) దొంగిలించునది, దోఁచుకొనునది.

వి. అ. పుం. కాకము, కాకి.

లుంటాకుఁడు. సం. వి. అ. పుం దొంగ, చోరుఁడు.

లుంఠ. సం. వి అ. స్త్రీ. 1. దోఁచుకొనుట; దొంగిలించుట. 2. దొర్లుట, నేలపైఁ బొర్లుట.

లుంఠకుఁడు. సం వి. అ. పుం. దోఁచుకొనెడు వాఁడు; దొంగ, చోరుఁడు.

లుంఠనము. సం. వి. అ. న. దొంగిలించుట, దోఁచుకొనుట.

లుంఠాకము. సం. వి. అ. పుం. వాయసము, కాకి

లుంఠాకుఁడు. సం. వి అ పుం. చోరుఁడు, దొంగ.

లుంఠి. సం. వి ఇ. ఈ. స్త్రీ. దోచుకొనుట, కొల్లపెట్టుట.

లుంఠించు. సం. స. క్రి. సంధించు కూర్చు.

కం. కంరేకాలుని చేతం, గుంరితుఁడగు చెట్లు మరుఁడు కుసుమాస్త్రంబుల్. లుంఠించి గుణ వివాదము, తంతమ్మన చాఁనేసె తవరవ నించున్. భాగ. 9. 615.

లుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తగిన నడవడి, అర్హ ప్రవర్తనము.

లుండిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. 1. మన్ను, పేడ, మొ॥ వాని గుండ్రనిముద్ద. 2. సరియైన నడత, యుక్తప్రవర్తనము.

లుంబిక సం. వి. అ. స్త్రీ. ఒకవిధమైన వాద్యము.

లుకలుక. వి 1. పరుగెత్తుటయందలి ధ్వని కనుకరణము.

కం. ఒక మొగముగాక దివిజులు, తికమకగొని వైరులెల్ల దికొనఁ దమ్ముం, బికపికలై నకనకలై, లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి తోఁగొనుమతిన్. భాగ. 6. 275.

2. పురుగులు దొలుచుటయందగు ధ్వని కను కరణము.

చం. లుకలుకమస్తకంబుఁ జెవులం గ్రిమిదొల్వఁగ. భల్లా. 2 (శ. ర.)

3. తడఁబాటు.

ద్వి. మగకోకిలములు, ముక్కుల ఱెక్కలు మురువుగాఁ దీర్చి, చొక్కంపు తేమావి నుద కొమ్మలెక్కి, సెలసి తేఁగొనలెత్తి సెలవులఁ ద్రుంచి. కలిగొన లుకలుకగా నవ్వళించి, రసము పిచ్చిలఁ గూర్చి రమణుల కిచ్చి. పవ. 1 12 పా. 4 పం.

జ. లుకలుకలాడు

లుకలుకలాడు. అ. క్రి. (√లుకలుక) తడఁబడు. (శ. ర.)

లుక్కు. ఏ. అశ్వనీచగతి.

సీ. జంగనడపు నాఁగ జంఘాలగతి యెఱ్ఱుఁ గనును లుక్కనఁగ నీచగతిపేరు. అం భా. 2. 198.

ఉ. ఉక్కడమైన మంచి మను వొప్పెదు నా హాయరత్న మెక్కినన్, గక్కసమేమి లేక రవగాలును జోడన యడ్డవేదెముల్, లుక్కు దవాళి జంగనడలుం గమపించుచు బోయి పోయి . . సారంగ 1 82.

లుగ వి బాగు. (చూ లుగచెడు)

జ. లుగచెడు

లుగచెడు. అ. క్రి (లుగ + చెడు) బాగు తప్పు. (శ. ర.)

లురసము. సం. వి అ న (నేలపై) దొర్లుట, (పొర్లుట.)

లురితము. సం. విణ (అ. ఆ అ.) దొర్లినది; నేలపైఁ బొర్లినది.

లుడికి. వి. (హిం. లుడ్కా.) కర్ణాభరణము

సీ. యాగపాత్రలు దెచ్చి వశౌసుగావడి లుడికి చిప్పలుగఁ జేసి కేరువారు. సిం నా. 20.

(లుడికిచిప్పలు = కర్ణాభరణముగా ఉపయోగించు చిప్పలు.)

లుడుగు. వి. ఎద్దు మెడను గట్టు ఒకవిధమగు గంట. (శ. ర.)

లుప్తపదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోపించిన పదములు గలది, కొన్ని పదములు లేనిది

లుప్తపిండోదకక్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోపించిన శ్రాద్ధకర్మగలవాఁడు, ఉత్తర క్రియలు లేనివాఁడు.

లుప్తప్రతిజ్ఞుఁడు సం. విణ. (అ ఆ అ) లోపించిన ప్రతిజ్ఞ కలవాఁడు, భ్రష్టప్రతిజ్ఞుఁడు, అడిన మాట తప్పినవాఁడు.

లుప్తప్రతిభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ అ) లోపించిన ప్రతిభగలవాఁడు, నవనవోన్మేష మైన బుద్ధిలేనివాఁడు.

లుప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. విగులఁ గొట్టఁబడినది. 2. అతిక్రమింపఁబడినది, ఉల్లంఘింపఁబడినది. 3. నశింపఁజేయఁబడినది. 4. పోయినది, అగోచరమైనది. 5. దోఁచుకొనఁబడినది, కొల్లపెట్టఁబడినది. 6 (వ్యాక.) లోపింపఁజేయఁబడినది. 7. తినివేయఁబడినది, అర్థచెయఁబడినది. 8. ఉపయోగములోలేనిది, వాడుకలో లేనిది.

వి. అ. న. దోఁచుకొనఁబడిన సొమ్ము.

లుప్తోపమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉపమానోపమేయ సమానధర్మవాచకములను వానిలోఁ గొన్ని లోపించిన యుపమాలంకారము.

వ్యతి. పూర్ణోపమ. (చూ. ఉపమ)

లుప్పెరము. వి. దెబ్బలు గలిగెడు పెచ్చరిక పదము.

లుబ్ధకము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఒకానొక నక్షత్రము. 2. వెనుకభాగము.

లుబ్ధకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. బోయవాఁడు, వేఁటకాఁడు. 2. లోభియైన మనుష్యుఁడు. అత్యాశగలవాఁడు. 3. కాముకుఁడు, విటుఁడు.

లుబ్ధత్వము. సం. వి. అ. న. లోభిత్వము, పిసినిగొట్టుతనము.

లుబ్ధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. లోభి, అత్యాశగలవాఁడు. 2. కొనగట్టివాఁడు, ఆత్యాసక్తిగలవాఁడు. (ధనలుబ్ధుఁడు మాంసలుబ్ధుఁడు. గుణలుబ్ధుఁడు. మొ॥)

వి. అ. పుం. 1. వేఁటకాఁడు. 2. విటుఁడు, చెడునడతగల మనుష్యుఁడు.

లుభితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కలఁపఁబడినది, క్షోభపడినది.

లులాపము. సం. వి. అ. పుం. లులాయము, మహిషము, దున్నపోతు.

లులాయము సం. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు.

లులి. వి. లోటు, తక్కువ

సీ. తనకు లాగయినవెత్తఁబై కొ... పాసిక దాలించి పాచెటిఁగి, లోపటంబులు మాని లులిఁ గన్నఁ బడకున్నఁ బదఁడా మరి పోవుఁ బలక యిచ్చి. ఉ హరి. ~ 1?0.

ద్వి. లలియును లులియును లాగుసు బాసు, నలవును మెఁవఁ బ్రఖ్యాతి విఖ్యాతి.
పండితా ద్విఙా. 20 పొ.

జ. లులివడు, లుల్లిగాఁడు, లుల్లులుకు.

లులితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. కదలినది. ఇటు నటు జరిగినది చలించినది.) 2. కంపము నొందినది, తరంగములు గలదిగాఁ జేయఁబడినది. 3. కలఁతపెట్టఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది. 4. చెదరఁగొట్టఁబడినది, రేఁపఁబడినది, హాని కలిగింపఁబడినది. 5. సొక్కినది, అలము చుండునది. 7. మార్గాయాసముగలది, బడలినది. 8. సొగసైనది, అందమైనది.

వి. న. కదలిక, చలనము.

లులివడు అ. క్రి. (లులి+పడు.) అదమమగు, హీనమగు.

రగడ. పొలఁతి నైఁపవు మాకు నీకయపోఁటుఁబో లులివడిన కల్లలు. పారి. 4 18.

లుల్లిగాఁడు. విణ. (√లులి) కీడ్వడినవాఁడు, అధముఁడు (శ. ర.)

లుల్లులుకు. వి (లులి+ఉలుకు). అల్పాంఘునము, చిన్నదముకు.

చం. అకరికల్లడంబు కడుఁగట్టెడి దెవ్వెర ... మాసగ్ర.చ్ఛల యొసలారు లుల్లులుకు లాడెడి పిటిప జ్జులాఁడు గ్రిక్కిఱియుట నాఁ దెనుంగునకు నీయభయంబు వశిప్రకా మై, మెఱయంగ విప్రయోగమున మేలు మెఱిఁగి రచింప నేర్చినన్. కావ్యా. 7. 69.

లుషభము. సం. వి. అ. పుం. మదపుఁటేనుఁగు.

లూ

లూటి = లూటీ వి. (హిం. లూటి) 1 దోఁపిడి.

ఉ. ఆంచఁ బురస్కరించుకొని యందఱు నాయనతోడఁగూడ నేఁ, తెంచిరి ఖానువందనుని తేనియతోఁటకు లూటిచేసి దక్కించుకొనంగ వేళయని కేరుచు దూఱుచుఁ దిట్టి కొట్టి దండించిరి మించి తన్మధువనీవరిపాలకు లడ్డగించినన్. రామా. 7. 9.

శీ. పుట్ట తేనియఁ గ్రోలఁ బోదువు చీమల మెక్కి లూటిగైకొనదు భల్లూకగణము.

చంద్రా. 2. 72.

ఉ. అవశచేతనల్ జలవిహారము మొనరించు దర్పమొంది యిందీవరపత్రభంగములు దీర్ణతఁ జేయఁగ లూటియై యిదే నపత్రభంగములనే గొనసేనె యంచు దత్సరశ్శ్రీ లుటుఁ రచించి యుంచేఁగొనె వారల పత్ర సంపదల్ ఉ. రా. 6 56.

2 ఉపద్రవము.

సీ. చెఱయుఁ గొల్లయు లూటి ఒమలో లేకుండ దండెత్తవేయు శాత్రవులమీఁద నీతి. 20.

3. తప్పుడుపుడు

పీ. లూటి నా దవుడపుండును దండువయుఁ దోఁచు. (వావిళ్ల ప్రతి పా 'దుడుకును దోఁచు'. ప్రాంతప్రతి; తాళపత్ర ప్రతిపా. ప్రౌఢలో రెండు పాఠములు గలవు.)

అం భా. 3. 48.

4 దండువు.

వ్యవ. వానికి లూటి ఎచ్చినది.

5. ఔద్ధత్యము.

సీ. ... దుడుకు లూటి జులుము దుండు,

గీ. గమ్మువఁగను మద్ధతాఖ్యలౌ ...

పాం. ని. మావ 42.

6. వ్రణరంధ్రము (శ. ర.).

జ : లూటిసేయు.

లూటిసేయు. స. క్రి. (లూటి+చేయు) బాధించు. రగడ. చామవృతవాటిఁ దిరుగఁజాలఁ జాల సౌఖ్యపూని, రాను నమ్ము లూటిసేయ రాకు రాకమూరినమచు. ఎరావా 3. 92.

లూటీ = లూటి (శ. ర.).

లూడుపులు వి బ. చెప్పులు, పాదరక్షలు.

(శ. ర.)

లూత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. సాలెపురుగు. 2. చీమ.

లూతాతంతువు. సం వి ఉ పుం సాలెపురుగు పట్టు, సాలెగూడు.

లూతామర్కటము. సం వి అ పుం 1. వాలిడి కోఁతి 2 ఒకజాతి మల్లెతీఁగ.

లూతిక సం వి ఆ. స్త్రీ సాలెపురుగు.

లూనకము. సం. విణ. (అ. ఆ అ) ఖండింపఁబడినది విడదీయఁబడినది వి. అ న. 1 ఛేదనము, విభజనము 2. గాయము. 3. రకము, విధము, జాతి 4 జంతువు.

లూనము సం. విణ. (అ. ఆ. అ) 1. ఖండింపఁబడినది, తెగగొట్టఁబడినది, ఛేదింపఁబడినది. 2 కోయఁబడినది (పుష్పాదు). 3. నశింపఁజేయఁబడినది. 4. కొఱుకఁబడినది, కొఱికి తినఁబడినది. 5. గాయపఱుపఁబడినది.

వి. అ. న. తోఁక.

లూమము. సం. వి. అ. న. తోఁక.

లూమవిషము. సం. వి. అ పుం. (తోఁకను విషముగలది.) వృశ్చికము, తేలు.

లూలామాలము. వి. 1. వంచన, మోసము.

కం. ఆలాగువఁ గొనిపోయి న్నృపాలప్రియపాన్పు క్రిందఁ బాదుక లిడి యా, లూలామాలపు నాలి గయ్యాళి తనుం గాని దానియటువలె నుండెన్. సా. క. 2. 186.

కం. లూలామాలపుమాటలు, చాలు నదివ వలదని తనవిజంబగురూపం, బాలోనఁ దెలుపవలెవని, నీలగ్రీవుఁడు నిటలనేత్రముఁ జూపన్. కాళ. 3. 170.

2. చేష్టాభేదము.

ద్వి. అల్లమ విని వవ్వి యానౌను మాయ. కల్ల సత్యంబులు కపటకృత్యంబు, లటవటంబు లును లూలామాలములును, కుటిల కుత్సిత ములు కుంచిమూరములు, మటుమాయతన ములు మంచు మూకులును, నటమటంబులును మున్నైనచైదములు.

ప్రభులిం 2. 50 పా. 8 పం.

లె

లెంక = లేఁక. వి 1. యోధుఁడు.

సీ .. గీ. ... భటుఁడు వనఁగు జోదన లెంకన బంటనంగ ... ఆం. భా. 2. 184.

సీ నీటార నెదిరిన నేలజేజేదంట తేకెల్ల నడఁచిన దిట్ట లెంక. అచ్చ. రా. అయో. 93.

రగడ. ... అలఘు బలసంపన్నులగు లెంక నాయకులు వి. శకుం. 2. 225.

కం. ... అడరెడు లెంకలకు మున్న యతిరయము వనే ... దశకు. 12. 88.

2. (క. లెంక) పరిచారకుఁడు.

గీ వాకు ముద్యోగుతరములనాటనుండి. లెంక పీవన తొద్దుఁ దహంకరించి ..

ప్రబోధ. 3. 27.

ఉ లెంకఁగ నేలుకోఁగలదు తే మగనిం దరిటీపు నేసి.

విజ. వి. 3. 54.

జ : లెంకకాఁడు.

లెంకకాఁడు వి (లెంక + కాఁడు స్వార్థమున) సేవకుడు, పరిచారకుఁడు

ద్వి. కల్లి వాఘుని లెంకకాఁ డితఁ డనంగ.

పండితా. దీక్షా. 84 వ.

లెంగి. వి సేవకుఁడు, దాసుఁడు (దీనికి శైవ గ్రంథములందే ప్రయోగము కన్పడుచున్నది)

ద్వి బసవన్న లెంక నే బసవన్న లెంగి.

పండితా. దీక్షా. 4 పా.

ద్వి. జంగమలింగంబు చనఁజూచి చూచి, వెంగలి కూడునే లెంగిగాఁ దలఁప.

పండితా. పురా. 95 పా.

విశ. క్షుద్రుఁడు, నీచుఁడు

ద్వి సఁగతి లింగప్రసాదైకసుఖులు, లెంగి మను ష్యుల యొ గిల్లు దింద్రె.

పండితా. మహిమ. 398 పా.

ద్వి లింగవంతులుగాని లెంగుల కతని, యంగ ణాంతరమున కరుగరా దనుచు.

బస పు. 2. 599 పం.

ద్వి. లింగవంతులుగాని లెంగుల కీక్వ, రాంగ ణమ్మున కెట్టు లరుదేరవచ్చు.

బస. పు. 3. 396 పం.

లెంగిలి విశ. ప్రియమైనవాఁడు, ఇష్టుఁడు.

ద్వి. . సుఖలీలఁ జనివట్టి యళియ, దంగుళి మారయ్య లెంగిలి బంట.

బస. పు. 4. 972. పం.

లెంట. వి. పట్టికము, ఒకరినుసు తెల్లఝాయి.

లెంప. వి. 1. చెంప (శ. ర.).

(వ్యవ.) శాబులు ప్రేలిన లెంపలు వాయింతురు.

2. ప్రక్క (శ. ర., బ్రౌ.).

జ · లెంపకాయ.

లెంపకాయ. వి. (√లెంప) చెంపదెబ్బ. (శ. ర., వా.)

లెంబి = లంబి. వి. కుటుంబము. (శ. ర.)

లెక్క. వి. (సం. లేఖా క. లెక్క) 1. సంఖ్య

ఉ. లెక్క కెక్కుడైన మిక్కిలిసిరి గల్గి, నెన్ని కోట్లపడగ లెత్తరామి, నపరిమిత ధనంబులను బ్రాలి పడగలు, గట్టు వైశ్యజనముపట్టణమున.

విక్ర. 1. 75.

ఆ లెక్క కెక్కుడైన రొక్కంబుఁ దఱుగని కొలుచుగలదు ప్రోలికోమటులకు

నీలా. 1. 37.

గీ. మీలు తామరపూలు క్రొమ్మెఱుఁగుచాలు. తరుణమృగి నేలు తరుణి నేత్రముల డాలు, తొమ్మిదవలెక్క బ్రాలు పీన్దోయి మేలు, పలుకుల వారంగు కపురంపుఁ బలుకెనంగు.

కృష్ణ. 4 59.

2. అంకె

గీ. పదియు నెనిమిది విద్యలీ పద్మనయన, శ్రవణముః రెట వర్ధమర్ధము గ్రహించె, నంత రత్నీర్ణగంభీరహారలేఖ, యడిగదా వీనులందుఁ దొమ్మిదవలెక్క
నైష. 3. 184.

చం. జలరుహగంధి వీనుల వసల్ నవసంఖ్య నదేమి లెక్కనున్ ... విజ వి. 1. 73.

3. గణితము.

సీ. ... గణితంబు లెక్క నాఁగన దవర్చు.
ఆం భా 2. 188

(వ్యవ.) ఈతఁడు లెక్కలలో గొప్పవాఁడు లెక్కల పాత్రము.

4 చొప్పు, వంతు.

కం. సిశువు కంసుని యొగ్గుచుఁ,బడి దేవకి నిఖిల దేవహాసము దనకే,ర్పడ నేఁట నొకని లెక్కను, గొడుకుల నెవమంద్ర నొక్క కూతురు గనదేమె భాగ. 10. పూ. 44.

గీ. ఇంక మూడేండ్లకునుగాని యేతెంప, వన్ని దివములు దిశ మొక్కయావులెక్క, ధరణి దేవోత్తములకును దానమొసఁగు, మట్ల దైవము నాకుదయ బు గలుగు,
వి. పు. 6 320.

5. ధనము, సొమ్ము.

ద్వి. కాటిపావనికేలి కరుణ నీమీఁద, లేకున్న నాకిచ్చు లెక్కకుఁ జెల్లుఁ,గై కొందు నిమ్ము నీకట్టినమినుప
ద్వి. సారిశ్చ. ఉ. 2186. పం.

మ. సదలెన్ భానుఁడు పశ్చిమాంబునకు వైశ్యా పూఁటకూటింటికిన్, గుడుచంబోదమె లెక్క యిచ్చి కడు నాఁకొన్నారి మిన్పట్టునన్
క్రీడా 155.

గీ. ఒకతె గ్రోలియు మైరేయ మొల్ల లెక్క, మరల నిమ్మని దాని వేమరును గవలె.
శుక. 1. 120.

6. పద్దు, ఆయవ్యయపట్టిక.

ఉ ఇట్టొనఁగూర్చ వైశ్యునకు నిచ్చి చన వృత్తి పుచ్చి, చౌకముల్ వెట్టుచు .. వడ్డి లెక్క లటు పెట్టుచు ... ఆము 6. 70.

సీ. కొలుబువారంల నోరు గొట్టి లెక్కలు వ్రాసి హారువుమీఱఁగ మణియములు చేసి.
శుక. 3 375.

సీ. లెక్కలు లిఖియింప లేఖకాధిపుఁడు పాలంబు గావింపఁ బావకుండు. కాశా 6. 128.

7. లక్ష్యము.

గీ. ఇతరదుర్బలమృగపంక్తు లేమి లెక్క.
మనుచ 4 64.

సీ ... అస్త్రములకుఁ, గీ. ప్రాణములు వెచ్చ వెట్టక బ్రతికిపోవ, లేఁ డకట, నాకు నరుఁ డేమి లెక్కయనుచు. రాఘవ. 4. 328.

జ : లెక్కకాఁడు, లెక్కకుమిగులు, లెక్క గొను, లెక్కసేయు, లెక్కించు, లెక్కుడు.

లెక్కకాఁడు. వి. (లెక్క + కాఁడు) గణకుఁడు లెక్కలు వ్రాయువాఁడు

సీ పై లెక్కకాండ్రను బైకొన్న పోషించు లెంక విశ్వాసంబు బొంకు జేసి.
ద్వా. 11. 98.

లెక్కకుమిగులు. అ. క్రి. (లెక్కకున్ + మిగులు) లెక్కకు మిక్కిలియగు, అసంఖ్యాకుగు.

చం. ముగురును నాకుఁ జూడఁగఁ ద్రిమూర్తులు తప్పదు లే ... మున్, బిగరున నెక్కఁ డెత్తుక నవి ... నేఁగుట యెట్లు లెక్కకున్, మిగిలిన ... నొక్కఁ డహామించి ... చుట యెట్లు ... జై. భా 6 43.

లెక్కగొను. స. క్రి. (లెక్క + కొను) లక్ష్యపెట్టు.

కం. చక్రధరు లెక్కగొనఁడు వ. రాత్రిమనిధి యర్జునునకు రాధేయ ... మెదురుగఁ గొని ... భాం. ... 1. 319.

కం. లెక్కగొన వరుఁ గృష్ణుని, నుక్కునఁగ బిగించి మూఁర్ఛనొందించి ధరన్, గ్రక్కదల వైచి హయము, న్వెక్కొనఁ గొనిపోయి జనకునింగన గ్రమ్మెక్కెన్. జై. భా. 7. 190.

గీ. తాఁకి బెడిదంపు ములుకులు దఱుచునింప, వక్కడిఁదిజోదుడావని లెక్క గొనక, వాని తేరును మావుల గోనడంచి, యడరుటయు వాఁడు చంగునఁ బుడమి కుఱికి.
అచ్చ. రా. యు. 866.

లెక్క(లు)పెట్టు. స. క్రి. (లెక్క + పెట్టు)
1. ఎంచు, గణించు.

గీ. మృడునిచే నిట్లు కోపానఁబడి కలఁగి, గంగ దరినుండి నిజశిష్యగణముతోడ మద్గురు స్వామి సకలధర్మజ్ఞుఁ డపుడు, పృథివిఁగల తీర్థముల లెక్కవెట్టిచూచి భీమ. 2. 3.

(ఇట వరుసగా అని భావము.)

సీ. కాలంబుకొలఁది లెక్కలు వెట్టనేరక చిత్రగుప్తాదులు చిక్కువడిరి కాశీ. 1 137.

శా. శ్రీశైలంబున సేతుబంధమునఁ గాంచిం గుంభకోణంబునన్, గాశిన్ ముందరఁ గాళహస్తి నిఁక లెక్క ల్వెట్టఁగా నేల నానాశైవస్థలులన్ వసించితిమి కాంతా నిన్నుఁ బోలంగ రా, కాశీతాంబుని భాస్యలం గనము లోకఖ్యాతశీలంబునన్. వరాహ 6. 18.

2. లక్ష్యముచేయు.

శా. నావారందఱు గూడ యొక్క మొగమై నానాస్త్రసంతానముల్, వైవన్ వారల లెక్కఁబెట్టక ప్రభావస్ఫూర్తి కోభిల్లఁగా, వేవేగంబున కంఠ మొత్తిన భయావిద్ధాతులై పాఱ.. చిత్రభా. 5. 99.

లెక్కసేయు స. క్రి. (లెక్క + చేయు.) 1. లెక్క పెట్టు, గణించు.

ఉ. ఎందఱురాజు లీయవని నేలినవారిఁక నేల నున్నవా, రెందఱు లెక్కసేయఁ దరమే పరమేష్ఠికినైన ... కవిరా. 1. 131.

2. లక్ష్యపెట్టు

చం. సకలుఁడు కాలకూటసహజన్ముఁ సుధాకరుఁ డంద్రుడు నిక్కమౌ, నౌకొ యుదియంచు నోసితమయూఖ నిను దెలియంగఁగోరి యూరక యటు చేరినంతఁ దలప్రాణము తోఁకకువచ్చె లెక్క సేయక తిగమ్రింగెనేని యకటా యలరాహువు మన్కి గాంచునే.
సారంగ. 2. 174.

చం. వరుఁడని లెక్కసేయఁడు మనంబున శాత్రవు నమ్మహాత్ముచే, యురణముఁ బెకుక్కచోట్లఁ గనియున్ మననాయకుఁ డేమిచెప్ప ...
రాఘవ. 4. 192.

లెక్కించు. స. క్రి (√లెక్క) 1. ఎంచు, లెక్కపెట్టు.

సీ. కూడి జలక్రీడ లాడుచోఁగడఁగి యా ధృతరాష్ట్రతనయుల నతులశక్తి, లెక్కించియుఁ బడంత్రు నొక్కొక్క భుజమున ...
భార. ఆది 5. 168.

గీ. ... క్రింద గెలిచిన వ్రాలు లెక్కింపు మనక, తప్పునాడక తొల్లింటి దారి చెడక
ఉ. హరి 3. 124.

2. ఎంచిచూచు, విమర్శించు.

ద్వి. కావున రాఘవజ్ఞానపాలమణికి, తే వసాధ్యంబులు లెక్కింప నెందు.
రం. రా. కిష్కిం. 200 పా. 20 పం.

ద్వి. లెక్కింప నపకీర్తిలేనిజీవనము, నిక్కంబుగా నొక్క నిముసంబు చాలు.
ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 227 పం.

3. లక్ష్యపెట్టు.

కం. ఎక్కడిమగఁ డెక్కడి సఖు, లెక్కడి నీ యత్తమామ లెక్కడి చుట్టా, లిక్కాలఁది దొడ్డ కొంచెము, లెక్కింపకు మరునిహోవళిం బడువేళన్. హంస. 1. 101.

4. ఆరోపించు.

గీ. పొత్తుగా నాడి యోటమి పొత్తువారి, మీఁద లెక్కించి వంచన మెఱయువారు.
దశకు. 5. 65.

లెక్కిడు స. క్రి. (లెక్క + ఇడు) లెక్కపెట్టు, గణించు.

కం. ... మునుకొని లెక్కిడని జపము ముఖ్యం బగునే. విక్ర. 5. 83.

లెప్ప = లెప్పము[1]. వి. (క. లెప్ప) లక్ష్యము, (ఉ. సి., శ. ర.)

సీ. ... లెప్ప యనంగ గుఱి యనఁగ బఱవ
లక్ష్యాభిధానంబు ... ఆం. భా. 2. 212

లెప్పము[1] = లెప్ప. వి. లక్ష్యము, గుఱి

కం. మీ పుష్పగంధి నెయ్యపుఁ, జూపులకును
లెప్పమైన సుకుమారవపుః శ్రీ పెంపువఁ
దనరిన వసు, ధాపతిసుతుసఖుఁడ నింద్ర
దత్తాహ్వయుఁడన్. భోజరా. 3. 240.

కం. అప్పుడు నరపతి యిప్పటి, యప్పడఁతుక
యొందుఁ బోయె నాశ్చర్యం బీ,చొప్పు
కలయొ నిజమొ యనుచు, లెప్పంబయ్యెను
మదనుశిలీముఖములకున్.

కేయూర. 4. 24.

ద్వి. అభిముఖుండై హృదయాబ్జకర్ణికను, లెప్ప
మౌ దన ప్రాణలింగంబు నెజ్జ, నుప్పరిం
చుడు తతీయోరులింగంబు.

పండితా దీక్షా 59 పు.

లెప్పము[2]. వి. (సం. లేపః) సున్నము మొదలగు
వాని పూఁత.

సీ. ఆయతీశ్వరుఁ డంత నతిరమ్యమైన యా
లెప్పంపుఁ బూఁబోఁడి యొప్పు చూచి.

కళా. 8. 169.

లెమ్మ = లే[3]. అవ్య. 1. తర్జించుట (ఇది మొదలు
లేచు ధాతు ప్రార్థనావ్యర్థక రూపమయ్యెను
క్రమముగా అవ్యయముగా మారెనది)

మానినీవృత్తము అంతమదింపకువేయని పల్కిన
వంతమదింపకువే యనుచున్, గంతు లడంచెద
లెమ్మని పల్కి నగంతు లడంచెద లెమ్మనుచున్.
కళా. 2. 195.

2. కానిమ్ము, కానీ. (పక్షాంతరాంగీకారమును
దెలుపును.)

మ. ఇది భోజాత్మజ కిచ్చినం గిచుకతో
నేమంచు నూహించునో, మది సాత్రాజితి
దానికే నిపుడు ప్రేమం బంపినన్ దీని నెల్లి
దముంజేసినజాడ దోచునొకో యా నెమ్మిందు
నేమనిన్కఁ జెల్లదువో యేరికిఁ బంపఁగా ననుచు
లీలన్ రుక్మిణీకాంతకున్. పారి 1 54

లెయ్యంబు. వి. (సం. స్నేహః) నెయ్యము,
స్నేహము.

గీ. పాలు నేయును గూడినభంగివోలె, నొనరి
లెయ్యంబుతోఁ గూడియున్న భటుడు ...
కు. సం. 11. 623.

లెస్స. వి. 1. క్షేమము, కుశలము.

మ. చెలువంబే విను వీటి నీటరులకున్ జేజేల
కున్ లెస్సయే ... చం. రా. 2. 20.

ద్వి. నీ లెస్స నా లెస్స నీకైనలేమి, నాలేమి
గాన నానావిధంబులను.

రం రా. అయో. 89 పు 16 పం.

గీ. ... అమ్మ కుశలంబె సాధ్వి యనామయంబె
దేవి భద్రంబె లెస్సలా పూవుఁబోడి ...
కాశీ. 2. 71.

గీ. క్షేమ మగు లగ్గు లెస్స మేల్ నేమ మనఁగ.
ఆం. భా 1. 98.

2. మేలు.

గీ. పసిఁడిమృగము నిక్కంబైనఁ బట్టి తెచ్చి,
జనకసుతకోర్కి దీర్చెద నమ్మదమున, లేక
మాయామృగంబైన లీలఁ ద్రుంచి, హిత
మొనర్చెద మునులకు నెట్లు లెస్స.
భా. రా. అర 2. 44.

గీ. ఎఱిఁగినవి నాల్గు నొడువ నేమయిన లెస్స
ఆము. 4. 68.

3. మంచిపని, యుక్తకార్యము

కం. ఆలోక దాన మన భూ,పాల పరగు దీప మీగి
భావము సద్ధర్మాలోకనశీలఁ బగు, నా లెస్స
యొవర్చినట్టి యతనికి నధిపా
భార అను. 4. 18.

విశ. 1. క్షేమయుక్తము

సీ. వేదసంచోదిత విప్రకర్మంబులు లెస్స
లయ్యెడు నవి లేకయున్నఁ జెడియెడు

లెస్సైనఁ జెడినను రాజున కగుఁ బుణ్య
పాపంబు లగ్గలములు.
భార. శాం. 1. 275.

గీ. .. లెస్సయుండునె గృహకర్తలేని బ్రతుకు.
మనుచ. 3. 129

సీ ఎంతలెస్సగనున్న నంతవేడుకె కాని ప్రజల
కల్మి కసూయపడుటలేదు.
విజ. వి. 1. 22.

2 యుక్తము, మంచిది

ఉ. ... తల్లీ వినవమ్మ యీ జగములెల్ల సృజింప
భరింపనోంపఁజా, ద్దైవత లెట్లు వర్తిలిన లెస్స
వుగా కివి చెల్ల వేరికిన్.
సారంగ. 2. 120.

చం. ... విభేదవృత్తి నా, మనమున లేదు పాండవ
సమాజము మీరును నొక్కరూప కా, వున
నిది లెస్సమాట దగవుం దలపోయఁగ ..
భార. ఉద్యో 1. 97.

3 రుచ్యము రుచిగలది.

సీ. లెస్సా రయెఁగా కదళీశాకపాకముల్ మఱి
హరించెనెః దా మనసు గినసు.
రా. వి. 2. 105.

కం చక్కెర గలుపక తింటే, ముక్కువతవుకైన
లెస్స మోహముగలచో, వెక్కురుజానిన
రైయెనన్, మక్కువతో దివ్యభామ మహిలో
వేమా. వేమ. 2. 55.

4. శ్రేష్ఠము, ఉత్తమము

చం. ప్రియ మెనఁగం దగం బిలిచి పెట్టెడుకూడది
లెస్సకూడు... భార. ఉద్యో. 3. 222.

కం. అనుటయు వైశంపాయనుఁ, డనఘా లెస్స
కథ యడిగి తచ్ఛ్రుతశుభలాం, ఛనామభామ
మాత్మ్యం, గొనియాడి ...
హరి. ఉ. 5. 103.

ఆ. దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స.
ఆము. 1. 15.

5. సులభము, సుఖప్రాప్యము.

కం. జ్ఞానమ యింధనముగ ని, జ్ఞానాగ్నిం బ్రబలఁ
జేయ జరయు మరణమున్ నానావిధదుఃఖం,
బులు, లేని యమృత మక్షరఁబు లెస్సై
తోఁచున్. భార. శాం 4. 317.

6. అనుకూలము.

గీ, మనువు లెస్సయియుండెఁబో మానవతికి.
హర 4. 28.

క్రి. వి. చక్కఁగా.

ఉ కావక రాజుచిత్తము వకావకలై తెగఁ
జూచువట్టు లా, హా విపరీతమైన పలుకాడెద
వంటివి ము న్వినాశకా, లే విపరీతబుద్ధి
యని లెస్స బయల్పడఁ జెప్పినారె కా, నీ
విధి యాడుమీ యనఁగ నీవిధి నాడెదు
సుమ్ము భామినీ సారంగ. 2. 142.

ఉ. అంచు వతఁడు వల్క దరహాసతఁ జెక్కిలి
గొట్టి లెస్స పం, డించితివోయి చాసరి ...
ఆము. 6. 40.

కం అనిన న్మఱియుం జదివిం, చినయట్ల నె
చదువ లెస్స శిక్షింపక చె, ప్పినరీతిఁ జదువఁ
డని .. దశా. 4. 148.

అవ్య. ప్రశంసార్థకము.

చం. ... లంచమిచ్చి వే, పిలిచి తలార్ల చేత నని
పించిన దిట్టుల నీకు వాళముల్. దెలియక
వెఱ్ఱిరాజ యిది లెస్సనిజం బని నమ్మి
నాఁడవే. సారంగ. 3. 207.

(ఇట వ్యతిరేకలక్షణచే నిందార్థకము)

చం. వికవికనవ్వి యక్కపట విప్రకుమారుఁడు
మేలు లెస్స వా, నికి నయి రాగబంధమును
నిల్పె మదిం దరళాయతాక్షి ...
హర. 4. 27.

సీ. ... ఒగి లెస్స యనఁగ సాధూక్తి దనరు.
ఆం. భా. 3. 67.

జ : లెస్సఁదనము, లెస్సవాఁడు.

లెస్సఁదనము. వి. (లెస్స + తనము) మంచి
తనము, యోగ్యత.

కం. బాలసఖుండవు నాకును, నీ లెస్సఁదనంబు
నేము నీతివిడిచి దు, శ్శీలురమగుటయు శైశవ,
లీల మొదలుగాఁగ మును దెలియదే నీకున్.
భార. ఉద్యో. 1. 578.

తెస్సవాఁడు. విశే. (తెస్స + వాఁడు) యోగ్యుఁడు.
కం. నిను తెస్సవానిగాఁగన్, వినినాఁడంగాన నాయువిభవము సర్వంబును నీకిచ్చితిఁ జిర జీవనసౌఖ్యము నొందు మనుంవర యని చెప్పెన్. హరి ఉ. 8. 240.

లే

లే1. అ. క్రి. కలుగుధాతువునకు వ్యతిరేకమున ప్రాయికముగా వచ్చు ఆదేశము.
ఉదా: లేఁడు, లేరు, లేదు, లేక. లేవడి.
(లేనిదియగు, లేనివాఁడగు)

గీ. .... నీవును ముక్కువోలె, నిలువరింపంగఁ దగినాఁడు నిలువు లేవ .. భార ద్రో. 5. 326.

మ. అలనా యేటికి .... వలఁకేఁడుం గృపలేఁడు కీచకులు దుర్వారంబు లెట్లో కదే ... భాగ. 10 పూ. 1129.

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీకహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోటలే, కివ్వనభూమి భూసురుఁడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుఁడఁ ద్రోవ తప్పితిన్, గ్రొవ్విన నిన్నగాగ్రమునకున్ ఒనుదెంచి పురంబు జేర నిం,కెవ్విధిగాంతుఁ దెల్పఁ గదవే తెరువెద్ది శుభంబు నీకగున్. మనుచే. 2. 39.

(ఉండదు. ఉండఁడు)

కం. కలహారెల్లను మగిసెం, కలిగియు లేఁడయ్యెఁ గుటకర్ణుఁడు వీఁడుం, దెలుపుదు నీ .. భారా అర 7. 93.

చం ... సంగరమున లేరు హంసడిభకప్రతివీరు లనఁగఁ బొంగుచున్. ఉ. హరి. 4 17.

ఉ స్వామిహితంబునన్ సమదశాత్రవభంజన శక్తి బంధురజామహనీయసంపద వసంత సమాగమ ఫుల్లమల్లికా, స్తోమ తుషార పాండుర యశోగరిమంబున ధర్మశీలతన్, మామిడిమంత్రిఁ బోల మఱి మంత్రులు లేరు వసుంధరాస్థలిన్. నైష. 1. 24.

కం. ప్రేమానుబంధ మిరవుఁ, కేమాగ్రము గోరుదువ లేదుఁడీ యనివట్లా, భూమినురు లవ్వరు వకు. వామాక్షికిఁ గొండుముడులు వైచిరి వేడ్కన్. (లేదు + చుఁడీ. ఈ. ఇట చు లోపము.) ఇందు. 6. 58.

సీ. గుణము వికారంబుఁ గోరికయును లేని నీవలన జగంబు జనియించుఁ, బ్రబ్బులేదగువంచుఁ బలుకుట దప్పుగాదు ... భాగ. 10. పూ 128.

సీ. ... నిందాభినుతులు, హింసయు నాత్మ ప్రశంసయు లేవు భూతంబులయందెల్ల దయ ఘటిల్లు. భార శాం 5. 228.

చం .. ఉమ్మలికయు మబ్బు నాదుమది ముందున కైనను లేదు వాసవా. భార శాం. 4. 394.

కం. తమ్ముఁ దనత మ్ముండను నా, కన్నకొడుకులట్ల తలఁతుఁగాని వివేదం, బెన్నఁడు నామది లేమికి. వెన్నుఁడ దైవంబసాక్షి వినుము పలికెదన్. భార. ఉద్యో. 3. 193.

(మధ్యమపురుషక్రియ అనుప్రయుక్తమయి చాలదు, ఓపదు, చాలఁడు, ఓపఁడు అను అర్థము నిచ్చును.)

కం. పాపంబుఁ బుణ్యమును దృష్టాపరులకు దుఃఖ సౌఖ్యసంపాదు లగున్. భూపాల విశ్వష్టులు స్వర్ణేశు లగుట వారు పొందలేవా ఫలముల్. భార. అను 1. 147.

చం. అయ యధీతిజ్ఞ ములు నానాగరంబు ప్రచారణంబుగాఁ, గలుగ నుపాధిభేదము నాధమతి నిగమాదశైవ విద్యలు చదునాలు గిటికి నశం దొనరించెఁ తత్త్వము, తెలియగలేము గణను దీనికి నెమ్మెయిఁ జర్చచేసినన్. నైష 1. 45.

గీ. నెలఁతకుచకుంభయుగళము డియు వియోగ, జలధి యీదింపలేదయ్యె సఖులనంచు, చన్ను వన్నిటి వెల్లిలోఁ గొన్నశతవ, ము పకది లాఘవమునఁ దేలింపఁగలదె ఆము 5. 151.

వ [క్రి]. పొందకుండు.

ఆ. కర్మఫలములేదు కర్మఫలాప్తికిఁ, గారణంబు విధియుఁ గాదనంగ, నెంత యొఱుకలేని యార్తనై విధిచెద్దు, కలిసిపలికితిం క్రియంబు దప్పి. భార. అర 1. 281.

ఎంతకులే డు = ఎంతకు సమర్థుఁడుకాఁడు.

ఉ. ఎంతకులే డు నారదమునీంద్రుఁడు శౌరి వినంగ రుక్మిణీకాంత వినంగ నేను వినఁగాఁ బలికెన్ బలిఁగూర్చుచావ నా, యంతటివారు లేరని... పారి 1. 80.

పొట్టకులేక = తిండికిలేక.

ఉ ఎట్టిపురాణముల్ పదియునెన్మిది జెప్పితి వెట్టు పొట్టకులేక తిట్టెదవు పుణ్యగుణం బల రాశిఁ గాశికన్ కాశీ. 7. 192.

లేనివాఁడు = దరిద్రుఁడు.

ఆ. కంబుకంఠి నీవు కలవాఁడు గలవాఁడు, లేని వాఁడు నీవు లేనివాఁడు. కాశీ. 3. 47.

సా కలవాఁడు గాదె తీయునప్పటికి లేనివాని ప్రాణము పోయినది.

జ : లేనది

లే² విశ. లేఁతశబ్దముయొక్క ఉపశ్లేషరూపము. ఉదా. లేఁగొమ్మ, లేఁబచ్చిక, లేమావి, మొ॥ (చూ. లేఁత.)

[క్రి]. విశ. అల్పముగా.

ద్వి లీలఁ బయ్యెదకొంగు లే జాఱవై చి. ద్వి. పరను. 4. 294

లే³ = లెమ్ము 1. నిశ్చయమును దెలుపును.

రగడ లేను జాదిపువ్వు మొగ్గ లేదులే దురాశ గాని, చాయవృక్షవాటిఁ దిరగఁజాలఁ జాలు సొలపుమాని. వరాహా. 2. 92.

ఉ లెంకఁగ నేలుకోఁగలదులే మగనిం దిరితీపు చేసి ... విజ. వి. 3. 34.

2. పరిహాసమును దెలుపును.

సీ. చెలి పెండ్లికతఁ జెప్పఁ జెవియొగ్గి వినవేమి కలదులే యని గేలిసలిపె భద్ర. విజ. వి. 3. 28.

3 అనాదరమును దెలుపును.

మ. శివలింగార్చన మెందుఁబోయెడుఁ దపస్విత్వమ్ము నెందే నుపద్రవముం బొందదు లే ... హర. 7. 65.

దండకము ... జీవింప,బోరామిఁ గావింపఁగా రాదులే కాదులే వాదులేలా ..

భోగినీదండకము.

ఆ ఈనుబుద్ధిమాట లెంతలేయని పోయె, దీని బుద్ధి నిడుఁజూమీ లతాంగి.

సారంగ. 2 24.

లేండము. సం. వి. అ. న. మూత్రము, పురీషము, మలము.

లేఁక = లెంక. వి. 1. సేవకుఁడు.

గీ లేకయుండిన వినివి యా లేఁకలు.

అచ్చ రా. యు. 227 (వ. ఁ. పా)

గీ. లేవకుండిన వినివి యా లెంక లపుడు.

మద్రి. పా.

లేఁగ వి. (లేఁత + కానుపు) క్రొత్తగాఁగలిగిన దూడ, తర్ణకము, దూడ, వత్సము.

(ఇది కొన్ని పట్ల వృత్తియందు బొవవిభక్తిక ముగా కన్పడుచున్నది. చూ లేఁగటిపడ్డ)

గీ ... తనరు లేఁగ యనంగఁ దర్ణకంబు.

ఆం. భా. 2. 262.

కం. ఒకనాఁడు గో వొకటి లేఁగకుఁ జన్నిచ్చుచును దానిఁ గనుఁగొని ...

భార. అను 3. 85.

ద్వి లేఁగలఁ బుడుకుచు లీలఁ గేతయ్య, మూఁగి యర్చుచు మేఁత ముట్టకుండుటయు ...

బస. పు. 7. 625.

చం. ఇది యొకమంచిలేఁగ వినుఁ డెంతయు నొప్పెడు నంచు దాన తత్పదములు దోఁకయుం బిగియఁబట్టి చెలంగి వెలంగ క్రమానితో, బదియఁగ నొక్క పెట్టుగొని చంపెఁ గుమారుఁడు లేఁగరక్కసుం, గుదలుకొనంగ బాలకులు కోయని యార్వ నభర్వలితో. భాగ. 10. పూ. 435.

లేఁగంపు. వి (లేఁత + కంపు) కొంచెము పరిమళము

ద్వి తుమ్మెదల్ వెమ్మి వాతులు దొల్చితొల్చి
కమ్మనిలేఁగంపు గవియునో యనుచు
పండితా పురా. 90 పొ

లేఁగటా(టియా)వు. వి. (√లేఁగ) లేఁతదూడ గల యావు, ధేనువు

గీ. పేరుకొని లేఁగటావులఁ బిలిచిపిలిచి, పిచ్చ
లించుచు, గ్రేపుల విడుచువాని ...
వి. పు. 7 337.

చం సనుపడు లేఁగటాలసిరిఁ జాయని యిండుల
దొడ్డి మందలం దనియఁగ జూపెదన్ ....
చెన్న. 3. 73.

లేఁగపెపడ్డ. వి. (లేఁగ+పడ్డ) క్రొత్తగా యీనిన ఆవుపెయ్య.

ద్వి ... పడక, గొడ్డును లేఁగటిపడ్డయై యపుడ.
గడ్డుగ నిండారఁగాఁ బాలు గురిసె.
పండితా. పురా. 138 పొ.

లేఁగవుము = లేఁగౌను. వి. (లేఁత + కవును) సన్నని నడుము.

చం. చెదరిన ముంగురుల్ తఱుచు చెమ్మటఁ
దోఁగిన తళ్కుఁ జెక్కులున్, వదలినకప్పుఁ
గొప్పు వసివాడిన మేనొకయింతజాలుప,
య్యెద యసియాడు లేఁగవును నిట్టటుఁ
దొట్రిలు పద్మయుగంబుఁ జెల్లొదవెడి
యూర్పులుం గల తలోదరిఁ గన్గొని
రాముఁ డిట్లనున్. ఉ రా. 6. 65.

లేఁగసవు. వి. (లేఁత+కసవు) బాలతృణము (వృ. వి.). (శ. ర.)

లేఁగారము. వి. (లేఁత + కారము) కొలఁదికారము, అల్పమైన కారము.

సీ. కమ్మవిడెంపు లేఁగారంబుగల మోవి కండ
చక్కెరపానకంబు లిచ్చి. వాల్మీ. 2. 79

లేఁగౌను = లేఁగవుము వి. (లేఁత + కౌను) సన్నని నడుము.

కం. లేఁగౌఁదిఁగె నితంబము, వ్రేఁగునఁ గ్రేవ్రు
టయుఁ గని విరించి బిగింపన్.
అము. 5. 28.

సీ. కృశదైవ్యజాతి వర్ధిలు నిటులనురీతిఁ గల
కంఠి లేఁగౌను బలితమయ్యె.
ఉ రా. 2. 137.

లేఁజిగు(వు)రు. (లేత + చిగురు) మృదుపల్లవము.

సీ. కొమ్మ లేఁజిగురాకుఁ గెమ్మోవి చవిగొని
యమృతంబు నీరసమని తలంతు
శుక్ర. 3. 48.

లేఁజూపు. వి. (లేఁత + చూపు) మృదువైన చూపు.

గీ దమ్మికేలుండఁ బెర కేల డిండయిచ్చు, లేము
లుడిపెడు లేఁజూపు లేమతోడ
అము. 1. 12.

లేఁజెక్కులు. వి. (లేఁత + చెక్కులు) కోమలము లగు కపోలములు.

సీ. తొలిచూలి జవరాలి తళుకులేఁజెక్కు టద్ద
ములతోఁ దులఁదూఁగు దంతరుచులు.
దశా. 3. 229.

లేఁజెమరు. వి. (లేఁత+చెమరు) చిఱుచెమట

చం అలికుల వేణి యొక్కతె లతాంతమునం దవ
యంగవల్లికన్. బులకలుచొక్కు లేఁజెమరు
పుట్టఁగ నేగి నరేంద్రుఁజూడ నా ఫలకలు
చొక్కు లేఁజెమరుఁ బోవక యిట్టులనుండె.
మనుచ. 5 66.

లేఁజెఱకు. వి. (లేఁత + చెఱకు) కోమలమగు చెఱకు, పిప్పుగల చెఱకు.

కం. చిలుకల తేరును గోకిల, బలములు లేఁజెఱకు
విల్లుఁ బ్రసవాస్త్రములున్, దొలఁగించిన
మరుఁడో యన, విలసితగతి నీపు రాజవీథిఁ
జరింపన్ శుక్ర. 1. 121.

లేఁత విశే. 1. పసి, తరుణము. (దీనికి తరుణమైన అని యే యర్థమైనను వ్యుత్పత్తియందు కొంచెము, చిన్న, తిన్న. తేలిక, పలుచ, మెత్త, సన్న

మున్నగు ననేకార్థములు వచ్చును వృత్తియందు దీని మొదటివర్ణముమాత్రము శేషించును. అవు డుత్తరపదము పరుషాదియగునేని దీనికి నుగా గమంబడును

ఉదా: లేఁత + కొమ్మ = లేఁగొమ్మ, లేఁత + కప్పు = లేఁగప్పు మొ॥

సీ. బలుపాఁపతలచుట్ట లలవరించినవారు లేత చందురులఁ దాలిచినవారు. పాండు. 1. 165.

(శ్రీకృష్ణుఁడు) గీ. జాంబవతియను దేవికి సాంబుఁ గనియె, నక్కుమారుండు లేఁతప్రాయంబు నందు, వీథి నొకనాఁడు సఖులతో విహృతి సలుప. కాశీ. 6 3.

చం. ఒదవెడు జవ్వనంబు వెలికొత్తఁగఁ బయ్యెద సిగ్గుఁగూడి బిట్టదుమగ లేఁతలౌట దిగ నాఁకకు మీఱమలేక వక్షపుం, జదుమునఁ బ్రక్కల న్మొలసి చప్పటలై మఱి లావు గూడఁ బైఁ, బొదలె ననంగఁ బిక్కటిలెఁ బొల్తుక చన్నులు నాఁడునాఁటికిన్ ఆము. 5. 21.

2. సుకుమారము, కోమలము.

సీ. జేవురించిన లేఁత చెక్కుటద్దంబులఁ దాటంక యుగళంబు తన్నియాడ. హర. 3. 93.

3. మృదువు, మెత్తనిది.

సీ. కనకకుంభస్తని కక్షద్వయము గబ్బుమాత్రంబు గలిగుండు మనసు లేఁత కళాశాస్త్రము 1. 20.

సీ. చిన్నిబుగ్గల లేఁత చిఱుతనవ్వు వెలర్ప సిరి యాళుఁడు మొగిడ్చెఁ జేయిదోయి. హం. 2. 115.

4 అల్పుఁడు, అల్పము.

చం. తనుశతకోటు లెత్తి బహుధర్మవినిర్మితిఁ బేర్మిఁ గాంచినన్, ననుఁ గనలేనిలేఁతలకు నాతియ భోగ్యము భాగ్య మీవ ప్రాఁగ్జవనమునం దొవర్చితి వౌకావౌకయర్చన నన్నుఁగూర్చి దావన సమకూరెఁజుమ్మ సుజనవ్రజవందిత చర్య నీదెసన్. పాండు. 4 191.

ఉ ప్రాఁతల మేము నీకుఁ బలుబాములఁ బొందకయున్న నాఁటి నీ, చేఁతలు గాఁటి మందలకుఁ జిత్తముల న్వెలిఁదోఁచు మాఁతలుం, బూఁతలు నీవ యొండు దల పోతలు లేఁతలు మమ్ము నెమ్మెయిన్, లాఁతులుగాఁ దలంపకు నలంపకు చాల వలంగియుండగన్. ఉ. హరి 4. 9.

వి 1. లాఘవము, చులుకన

చం. ... ముదితచకుకృవల్లభుని బ్రోలఁ దవర్చుట చూచి నెచ్చెలుల్, మదనుని చేఁతకుం దరుణి మానము లేఁతకు నొచ్చి రిచ్చలన్. కావ్యా. 5. 40.

ఉ. పూఁతపసిండివంటి వలపుంబచరించు కులంబు నీటికిన్, లేఁతగదమ్మ యిత్తెఱఁగు ... మను. 3 38.

2. అందోలికా దండము యొక్క దోషవిశేషము

వ. లేఁత ముదురు సన్నము గమకము నీలధవళ రక్త హారిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁగల దుర్గుణంబులులేక ... ప్రబంధ. 605.

జ : లేఁగ, లేఁగంపు, లేఁగటావు, లేఁగటిపడ్డ, లేఁగవును, లేఁగనవు, లేఁగారము, లేఁగొమ, లేఁజిగురు, లేఁజాపు, లేజెక్కులు, లేఁజెమరు, లేఁజెఱకు, లేఁతనగవు, లేఁతనవ్వు, లేఁతవెల, లేఁతమాట, లేఁదలిరు, లేఁదీఁగ, లేఁదెమ్మెర, లేఁదొడ, లేఁబగలు, లేఁబచ్చిక, లేఁబట్టి, లేఁబరువు, లేఁబల్కు, లేఁబురులు, లేఁబెయ్య, లేఁబైరు, లేఁబొఱ, లేఁబొల, లేఁబోఁక, లేఁబ్రాయము, లేగాడ్పు, లేజవ్వనము, లేజాబు, లేనగవు, లేనడ, లేనవ్వు, లేనురువు, లేనెన్నడ, లేనెల, లేబొండుమల్లె, లేమరులు, లేమావు, లేమావి, లేమొండ, లేవంక.

లేఁతనగవు = లేఁతనవ్వు. (లేఁత + నగవు) మందహాసము, చిఱునవ్వు.

కం. అనితలఁచి లే తనగ పా,ననమునఁ దగ శంభుఁ డాసవము డిగ్గఁ ముక్, దన వామపదాంగు ష్ఠం,బున వదిమె దశాస్యుహస్తములు క్రిందు వడన్. ఉ. రా. 3. 83.

లేఁతనవ్వు = లేఁతనగవు, లేనగవు. వి. (లేఁత+నవ్వు) చిఱునవ్వు, మందహాసము.

ఉ. అల్లన మేలమాడు వచలాత్మజమాటకు లేఁత నవ్వు సం,ధిల్ల ... మనుచ. 1. 2.

లేఁతనెల. వి. (లేఁత+నెల) బాలచంద్రుఁడు.

చం. ... అవ్విరిం, దననెఱిగొప్పునం జెరివి వ వ్వలిగుబ్బలిముద్దుపట్టి లే,తనెల ధరించిన ట్లమరెఁ దద్దయు మోహన కాంతి సంపదన్. పారి. 1 55

లేఁతమాట. వి (లేఁత+మాట) నిక్రృష్టవచనము.

ఉ. బొందులు వేఱుగాని తలపోయఁగఁ బ్రాణములేక మంట్రిడలం, గొందఱు లేఁత మాటలవి కూరిమిపట్టువదంచుఁ బ్రాణ ముల్, బొందులు వేఱమైరనఁగఁ బొల్పగు శంకరుని న్నపాని వ,స్పందితభక్తిమైఁ గదిసి బ్రాహ్మణపుంగవుఁ డానతాంగుఁడై. భోజరా. 6. 220.

లేఁదలిరు. వి. (లేఁత+తలిరు) లేఁజిగురు.

మ. .... శీతక్రియల్, పానరంపవ్ సమకట్టు లేఁదలిరులన్ బుప్పంబులన్ బూఁతలన్. దశకు. 3. 123.

లేఁదీఁగ. వి. (లేఁత+తీఁగ.) లేఁతలత.

సి. జుంజువెంద్రుకలెత్తి చుట్టిన లేఁదీఁగ పన్న గాధీశ్వరుపగిది మెఱయ. విక్ర. 2. 123.

లేఁదెమ్మెర. వి. (లేఁత+తెమ్మెర) పిల్లవాయువు.

సీ. ఒలసిన లేఁదెమ్మెరల యెమ్మె గను కమ్మ బంగరుపూఁదోఁటపజ్జన్ ... ఉ. రా. 3. 66.

లేఁదొడ. వి. (లేఁత+తొడ) సుకుమారమైనతొడ.

ద్వి. పన్ని కాశియల సంపదముట్టుకోలు, గొన్న నిగ్గులబోవఁ గురియు లేఁదొడలు ... ద్వి. పరమ 1. 15 పొ.

లేఁబగలు. వి. (లేఁ + పగలు) సూర్యోదయము మొదలుకొని పదిగడియల ప్రొద్దెక్కువఱకు నుండు కాలము.

గీ. .. సమిధలుగొని మహాప్రాజ్ఞుఁ డతఁడు వచ్చు లేఁబగటికి నిజావాసమునకు ... పాండు. 2. 17.

లేఁబచ్చిక. వి. (లేఁత+పచ్చిక) లేఁతనైన పచ్చగఱిక.

శా. ప్రాతర్వేళల మంచుచిన్కుగమి జొంపంబైన లేఁబచ్చికల్. ఉ. రా. 5. 286.

లేఁబట్టి. వి. (లేఁత+పట్టి) పసివాఁడగు కొడుకు; అట్టికూఁతురు.

సీ. ముక్కంటితలపువ్వు మున్నీటిలేఁబట్టి కైట భారాతిడాకన్నుదమ్మి. నైష. 8 201.

శా ... ముఖలక్ష్మికి న్ముకురమై యంచల్ల లేఁబట్టికిన్ మాఱిత్యయతనం బోవర్చె గిరి యాత్మశ్రీ ప్రభావంబునన్. వసు. ?. 34.

లేఁబరువు. విశే. (లేఁత+పరువు) నూతనము.

చం అటవిరి వెండిచెంబుల నయంబునఁ దేనియ పానఁ... లేఁ,బరువగు గుజ్జుమావి చవి పందిరులన్ లతకూన లియ్యఁగ, నరుదుగఁ గ్రోలియన్ నటసిజాస్త్రగృహస్థిరిఁ గఁడుఁ దేఁటి ని,బ్బరమగు కాఁకమై నధర పల్లవ మంటులుఁ గాటివే చెలీ. కువల 3. 122.

లేఁబలుకు (లుకు). వి. (లేఁత + పలుకు) లేఁత మాట, ముద్దుపలుకు.

సీ. ఘనపురాతనభక్తకథలు విన్వీనుల వెలఁది లేఁబల్కులు వినఁగఁగోరు. చెన్న. 2. 242.

లేఁబురులు. వి. (లేఁత+పురులు) బాల్యము.

ద్వి. బుద్ధి తెలుంగ లేఁబురులు ప్రాయమున, సిద్ధంబు భక్తుఁడు శివునిగాఁ దలఁచు. బస వు. 1. 424 పం.

లేఁబెయ్య. వి. (లేఁత + పెయ్య) చిన్నదూడ, లేఁగదూడ.

గీ కొనసం కాఁబోతు నాఁబోతు గ్రుమ్మలాడ, నడిమి లేఁబెయ్యగతి వచ్చె నాకు నిపుడు
కాశీ 2. 104.

లేఁబైరు వి (లేఁత + పైరు) తరుణమైన సస్యము, లేఁతచేను

గీ. పలుకులవెలంది తళుకుఁజెక్కుల విచిత్ర, పత్రముల వ్రాయనేర్చినపాణి వనిల, సుతుని నెమ్మేను నిమిరిన శోష దీఱి, వాఁడు లే బైరు వానచేవలెఁ జెంగి ఉ రా. 5 1 8.

లేఁబోఁట వి పల్లవము, చిగురు

కం. మెఱుఁగుల ... శశికిం గఱయుసు మణి కనకములకుఁ గారిన్యము లేఁబోఁటకుం గాష్టము దక్కఁగ, మెఱుఁగొల్లము వచ్చి గిరిజసేనన నిల్చెన్ కు సం ...

సీ. పూర్వుపెజ్జాను లే బోఁటల వీచోపులు వెంపు పాటించి గానించువారు. దశకు 3 134.

కం లేఁబోఁటల సోయగంబును, లేఁబోఁకల విచ్చు తమ్మివిరిచెలువంబున్, లోఁబడఁగొని సేసిన క్రియ, బూఁబోఁడికిఁ బోలుఁ జరణములు మృదులములై.
సూ॥న యుదయనోదయము. 4. 657.

లేఁబోల వి (లేఁత + పోల) లేఁతదగు చేప పొట్టు.

సీ మలివాడు నాఁచువల్లుల గొంతొగర్చి లేఁ బోల వల్చు గాలి వే పోక నెటిఁగి.
అము. 2. 53.

లేఁబోక వి. (లేఁత + పోక) మందగమనము, చిఱునడక

కం. పూఁబోఁణులకును విటులకు, లేఁబోకలఁ దఱు సొంపులీడ్కొలుపుఁబురిన్, లేఁబోకఁ బోఁకతోఁటల, పూఁబాళల కమ్మతావిఁ బొగలివగాడ్పుల్. భీమ. 1. 85.

లేఁబ్రాయము. వి (లేఁత + ప్రాయము) తరుణ వయస్సు.

శా శీలంబున్ గులమున్ శమంబు దమముం జెల్వంబు, లేఁబ్రాయమున్ మనుచ. 1 55.

లేఁబ్రొద్దు వి (లేఁత + ప్రొద్దు) అపరాహ్ణము. (శ ర.)

లేక[1] అవ్య (అది కలుగు ధాతువునకు వ్యతిరేక క్త్వార్థకరూపము) 1. ఉండక

కం .. ఆధారము లేకను ... తాశోచ్ఛ్వసం బున ప్రేలెద ... మఖిలోకమున తెరవుసఁన్
భార ఆది .. 112.

శా ... లేయాక ... యొక్కచోట ... వం ... మిన్ను గిరి ... లేక ... మిడ్డి ... బునన్
నైష ... 1.

గీ. దివ్య ... లేక ... కుంభాదలగు పదార్థమ ... లేక ... యక్కి పడియు ... బహుకాల మొప్పైదఱిగి, ...
హం 6 80.

2. చాలక, ఓపక.

ఆ అలిగి యాడుగఁబడి యా కట పెలుచన, నిల ... లేక యుమురు నింగిదాఁక
భార ఆది 6. 291.

గీ. పలుపుచేతఁ బురిస్త్రీకిఁ జడయలేక, చాపల మున వర్తించు చామరములు.
నైష. 2. 10.

3. పుట్టక.

(వ్యవ.) వానికి లేకలేక యొక పుత్రుఁడు పుట్టి నాఁడు.

4 లేనియెడల, కానియెడల, కాక.

గీ. స్వర్గమర్త్యపథూటుల చక్కఁదనము, తచ్చు మని నాగకన్యలతోడి కలహముననఘు గాల్లి వ్రైదవా లేక బోటవ్రేలఁ, బుఁమి వ్రాసెద వది యేల పువ్వుఁబోఁణి.
దశా. 2. 404.

ఉ. కంతుఁడో కాక యా రజనికాంతుఁడో లేక జయంతుఁడో యితం, డెంతవిలాసము ...
సారంగ. 2. 37.

గీ. దిగ్గజంబులు మ్రొగ్గ ధాత్రీశరేంద్ర, మసఁగఁ ద్రొక్కుదునో లేక యంబరమున, కెగుర వైతునో . దశా. 2. 159.

కం. ఈఁకరణిఁ దలంచుచు నాలేకనిఖానన నెరన్ నిలిపి రేగడ కెన్, లేకెటుల నిద్రపమ్మున్, రేఁగు నయ్యెవిక నెనను నిల్పినవాఁకన్. విజ. వి. 1. 151.

లేక². వి. (సం. లేఖః) 1. జాబు.

కం. నీపతి నీకై వందుచు, నా పేరను లే యంపి నాడని యిది నే, నాపులుఁగవలనఁ దెలిసి ను,దాపూర్ణత మబ్బి విడివిడి నిసితి చాలిన్. ప్రభా. 4. 48. (శ.ర,సా లేఖ ముద్రి. పా.)
2. ఎడములేక మిక్కిలి చేరకయగు వృక్షాదుల వరుస (శ. ర.).

జ : లేకరి

లేకరి. విశే. (లేక + అరి³) లేఖకుఁడు, వ్రాయసకాఁడు (శ. ర.).

లేకి. వి. రాలిన ధాన్యపుగింజ.

ఉ. లేకిని భిక్షవృత్తంబు లవలేశము కాంచనభూధరంబు ర,త్నాకరరత్నరాసు లడుగంట్లు మనుష్మణి కామధుక్సురా, నోకహాముల్ ప్రయోజిత వినూతనవస్తువు లిట్టివట్టి వ,న్యాకుల కందరాని పురవైశ్యుల సంపద లెన్ని చూపుచోన్. కవిక. 1. 11.

విశే. అప్రయోజకుఁడు (శ. ర.).

జ : లేకిబ్రతుకు, లేకివాఁడు.

లేకిబ్రతుకు. వి. (లేకి + బ్రతుకు) ఉంఛవృత్తి. లేకిగింజలేరుకొని బ్రతికెడు బ్రతుకు (శ. ర).

లేకివాఁడు విశే. (√లేకి) 1. లేకిగింజలేరుకొని బ్రతుకువాఁడు.

ద్వి. వక్క సేయని లేకివాఁడవు నీవు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. 1418 పం.

2. అప్రయోజకుఁడు (శ. ర).

లేఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. రేఖ, చాలు. (విద్యుల్లేఖ, ఫేనలేఖ మొ॥) 2. గీఁత, నాఁగేటిచాలు, 3. పంక్తి 4. గీఁతలు గీయుట 5. చంద్రకళ. 6. ఆకృతి, రూపము 7. గుర్తు, ఆనవాలు. 8. పోలిక, సాదృశ్యము 9. మడిచికుట్టిన యంచు, అంచు 10. శిఖ, కొప్పు.

లేఖకదోషము. సం. వి. అ. పుం. వ్రాయసగాని తప్పు; వ్రాఁత తప్పు.

లేఖకప్రమాదము. సం. వి. అ. పుం. వ్రాయసగాని పొరపాటు, వ్రాఁతపొరపాటు, వ్రాఁత తప్పు.

లేఖకము. సం. వి. అ. న. 1. వ్రాయుట, ఒకదానికి ప్రతివ్రాయుట 2. జాబు (విద్యమ్ము).

లేఖకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్రాఁతగాఁడు, వ్రాయసగాఁడు, ఒకదానికి ప్రతివ్రాయువాఁడు 2. శిల్పి, చిత్తరువు వ్రాయువాఁడు.

లేఖనము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ) 1. వ్రాయునది; చిత్తరువు వ్రాయునది, బొమ్మలను వేయునది. 2. గోఁకునది. గీరునది. మొ॥ వి. అ. పుం. కలమునకై యుపయోగపడెడి యొక జాతి రెల్లు. న. 1. వ్రాఁత, చూచివ్రాయుట, ప్రతివ్రాయుట. 2. గోఁకుట, గీఱుట. 3. తాఁకుట, తగులుట. 4. సన్నము గాఁ జేయుట 5. శస్త్రవైద్యమున కోయుట, గంటులు వేయుట. 6. వేదము, శ్రుతి 7. గోఁకుకొనెడి పనిముట్టు 8. వృక్షవిశేషము, భుజపత్రవృక్షము. 9. (వ్రాయుట కుపయోగించెడి) తాళపత్రము, తాటియాకు, భూర్జపత్రపు పట్ట మొ॥

లేఖనికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. జాబులు తీసికొనిపోవువాఁడు. 2. వ్రాయనేరక వ్రాఁతకు బదులుగా నొక గుర్తు నేర్పఱుచుకొనెడివాఁడు 3. వ్రాయసగాఁడు, లేకరి.

లేఖము. సం. వి. అ. పుం. 1. వ్రాఁతమూలము, ఇచ్చిపుచ్చుకోలు పత్రము. 2. జాబు.

లేఖర్షభుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వేల్పుఱేఁడు, ఇంద్రుఁడు

లేఖాక్షరము. సం. వి. అ. న. వ్రాఁత

లేఖాధికారి సం. వి. న్. పుం. (రాజనొద్ద) ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాదులు వ్రాయు నధికారి.

లేఖార్హము. సం. వి. అ. పుం. శ్రీతాళము. (వ్య) వి. 1. ఒకజాతి తాటిచెట్టు

లేఖాహారి సం. వి. న్. పుం. జాబులు తీసికొని పోవువాఁడు.

లేఖాహారకుఁడు సం. వి. అ. పుం. = లేఖాహారి

లేఖని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ 1. కలము పేనా. 2. గంటె, దర్వి

లేఖుఁడు సం. వి. అ. పుం. వేల్పు దేవత.

లేఖ్యకృతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) వ్రాఁత యందుంచఁబడినది, వ్రాఁతమూలముగ జేయఁబడినది.

లేఖ్యగతము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) చిత్తరువుగా వ్రాయఁబడినది, చిత్రీకృతము.

లేఖ్యచూర్ణిక. సం. వి. అ. స్త్రీ 1. బొమ్మలు వేయు కుంచె. 2. లేఖిని, వ్రాఁతపుడక, కలము, పేనా

లేఖ్యపత్రము. సం. వి. అ. న. 1. జాబు 2. వ్యవహార సంబంధమైన (ఇచ్చిపుచ్చుకోలు) పత్రము 2 తాళపత్రము, తాటియాకు పుం తాటిచెట్టు.

లేఖ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) 1. వ్రాయఁదగినది, గీయఁదగినది, చిత్తరువు వ్రాయఁదగినది 2. గీయఁదగినది, గోఁకఁదగినది. 3. వేల్పులకుఁ బ్రియమైనది వి. అ. న. 1. వ్రాఁతయను కళ 2. ప్రతివ్రాయుట 3 వ్రాసినది, జాబు, పత్రము, ఇచ్చిపుచ్చుకోలు పత్రము. 4. వ్రాసిన పుస్తకము. 5. శాసనము, శిలాదులపైఁ జెక్కిన వ్రాఁత, 6 చిత్తరువు వ్రాయుట. 7. చిత్రప్రతిమ, చిత్తరువు బొమ్మ.

లేఖ్యస్థానము. సం. వి. అ. న. వ్రాసెడిచోటు. కచ్చేరి.

లేఖ్యారూఢము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) వ్రాఁత యందుంచఁబడినది.

లేగాడ్పు వి. లేఁత + గాడ్పు) మందమారుతము.

మ ... మలయంపుం గమ్మలేగాడ్పు తేరున నేతెంచు లతాంతబాణునకు ...
అము. 5. 101.

లేచు. అ. క్రి 1. ఉత్థితమగు, నిలువఁబడు.

సీ శ్రీకాశ్యపమునిఁ గాంచిన లేచి మ్రొక్కి నంజలికి నింద్రుండు వక్కాలువుఁ గోర.
అము. 1. 59.

గీ. ననుఁ గనుంగొనినప్పుడె వినయము నను, లేచి కూర్చుండు మనెడి నిలింపవైరి
దశా. 2. 100.

2 మీఁదికెగయు

మ. ... మహిమీఁది లోహరజముల్ పైఁబర్వెనా లేచె వాత్యలఁ బ్రాగ్భావమును లొల్లి లొల్లదల గ్రద్దంతె దివిన్ లేచినన్.
అము. 4. 80.

మ లకుముకుల్ క్రిందై పడున్ లేచు ...
అము. 1. 57.

సీ. వడి నూర్ధ్వగతిని లేవక యుండఁ దన నాగ బెత్తాన మూర్ధంబు మొత్తిమొత్తి.
కళా 8. 79.

శా బాహాసంభృత కాలదండజనిత స్ఫారస్ఫులింగాళికిన్, సాహాయ్యంబు ఘటించి కోపరసఘూర్ణన్నేత్రదీప్తుల్ పయోవాహాంతర్గత వైద్యుతప్రభల లేవం జోప వాహద్విష, ద్వాహోత్తంసము నెక్కి పోరి కడరెన్ వైవస్వతుం డుద్ధతిన్.
పారి. 4. 79.

3. మేలుకొను.

చం. వలుఁగిడి చల్వఁదాల్చి పయివంపుటలంతల నిద్రఁజెదు రో, వెలఁదుల లేప గొంకిపతి వింతగుడాఁపు పారివారి గంటలరొద కుల్కి లేపఁ జిలువవ్వులతోఁ దమవారిఁ గూడ యుంపులతమి దీటివన్ నిదురవోయిరి నువ్వుబోఁజుంగు లత్తటిన్.
కువల. 2. 110

సీ. ... ప్రత్యూష పవనాంకురములు పైకొనువేళ వామనస్తుతి పరత్వమున లేచి
మనుచ. 1. 54.

4 పూను ప్రయత్నించు
క. లేతెమ్మ విరుదవై, మ్మా ముసకు ..
భా. 2. 79.

ఉ. ఇంపినవేడ్క నాత్మహృదయేశ్వరిఁ గన్గొని శౌరి మందహా, సాంచితనేత్రుఁడై జలక మాడఁగ లెమ్మని పైఁడిచేఁ గొంగించుక జాల ..
పారి 2 6.

5 ప్రయత్నించు
కం. లావున వారతులగమి, నేరి తెలిసి క్రముక్కు నాజ్ఞ యిడ కతఁడు చెఱం, బోలాఁతి నిఁ నయకమెం, తేలేవదె శూలాగ్రధుపని జ్యాయముసన్.
ఆము 4. 208.

తేజవ్వనము వి (తేఁత + జవ్వనము) నవయౌవనము, లేఁత యౌవనము.

మ. దనుజాధీశ కుశధ్వజుం డను తపోధన్యుండు మున్నొక్కనాఁ, డయన వేదంబు పఠించువేళ ముదయంబై నేను వాపోవఁగా, నను, బ్రేమంబునఁ జూచి వేదవతియ న్నామంబు గావించి పెంచిన తేజవ్వన నుప్పతిల్లుటయు జేజేలున్ మునుల్ రాజులున్
ఉ. రా 7. 109.

లేజాలు. అ క్రి (√లేఁత) ఇంచుక జాలు.

ద్వి. పాలిండ్లు లఅఁగాను వడ నొక వింత, లీలఁ బయ్యెదకొంగు లేజాలవైచి.
ద్వి. పరమ. 4. 294 పా.

లేట. వి చెట్టుకొమ్మ, శాఖ.

సీ. మానిమ్మ మూట మరుని గెల్పులకోట పండువెన్నెల లేట పసిఁడిలేట.
అచ్చ. రా. బాల. 186. శ. ర. పా).

లేటమొగము వి విముఖత్వము, పెడమొగము (చూ లేటమొగముపడు.)

వ. వెలుగుపడి బాణుఁడు లేటమొగంబుతోఁ జేయునదిలేక విన్ననయి యున్న యెడ ...
భాగ. 10. ఉ 423 (చి. ని. పా లేట మొగంబువడి ముద్రి. పా.)

జ లేటమొగముపడు.

లేటమొగముపడు. అ. క్రి (లేటమొగము + పడు) పెడమొగము పెట్టు.

సీ. దేవదత్తాఖిలరావంబు వెసఁ గర్ణముల దీటుకొన లేటమొగముపడుచు
భార విరా 4 243.

కం ఏటున వాటున వ్రేటునఁ, బోటున దశముఖుఁడు రౌద్రముగ నలుమొగి యున్, లేటమొగమువడ యతులు, కోటిసారంబు లాతి కనుంగోటి మొగవఁగన్
నిర్వ 4. 48.

లేటి = లేడి వి కృష్ణసారాదిమృగము.

గీ. ఇట్లు వెన్నాడ యేసి కాదిది మృగంబు, మాయమో యేమొ యైన నేమాయె ననుచుఁ, గదలి చనకమయో గ్రాకుగింబు వలుపఁ, లేటికొమ్ము నడువక్క నాఁటు కొనిన.
రామా. 5. 164.

ఉ. .. ముకుందవేణుకల నాదపుటీకు లేటి మొత్తమై.
ఆము. 5. 68

2. మృగి, ఆఁడులేడి.

సీ. పాలయించి నీచూచు వలఁతికి మెడయెత్తి కొని చూచు రాలేటికొదమ లివియు.
కు. సం. 6. 687.

3. మగజింక.

కం లేటిం దాచుకొనవొ ము,న్నీట న్నడయాడ లేదొ నిను ద్విజరాజం, చేఁటికిఁ బలుకం గోకా, ఖేటకపాటవకిరాతకేసరివి శశీ
పా చా 3 68.

సీ. ముని పట్టుఁబట్టముల్ చినుఁగువ చు సివంగి లేటిమైఁ దవగోట మీఁట వగుకు
చంద్రా. 3. 71

జ: లేటివల.

లేటివల వి (లేటి + వల) మృగములను బట్టుకొనెడు వల.

వ. తెంచీరకట్టలు ప్రోఁగుచట్టలు దొడ్డివల లేటివల కుందేటివల మొదలుగావలయు వలలును.
కాశ 3. 46.

గీ. లేటివలలును మఱియుఁ గుందేటివలలు, నెలుక వలలును సప్పంశవలలు దొడ్డి,వేలుఁ బందిటి వలలును ... యయా. 1. 110.

లేడి = లేటి. (బ. వ. లేడులు, లేళ్లు). వి. మృగము.

చం. పులిఁ గని కొన్న లేడులును బోలె విభీతిఁ గలంగఁ బ్రాలు .. భార. విరా. 3. 6.

చం. పులిఁ బొడగన్న లేళ్లగమిపోలె సుయోధను సగ్రసైనికుల్, ఉలుకి కలంగ . .

భార. భీష్మ 2. 157.

చం. ప్రకటబలాఢ్యు లొక్కటఁ దిరంబయి పల్వురుపిన్న భూమిపాలకునకు నడ్డమైనఁ దవులంపడి పొంపుమ్మని నోరి కందనాఁచి కొనిన ప్రకాల పెబ్బులిపశేషము దోఁచెంగఁ బార్థుపట్టిసాయకముల నొంచిన దెంలి పందఱు లేళ్ల పిండునాకృతిన్.

భార. ద్రో. 2. 26.

సీ. తెలుకుఁజూపుల లేడి గెలిచికై కోసె నో నాఁ గ్రిందఁ గృష్ణాజినంబు వేయ.

ఉ. రా. 5. 103

2. మృగి

కం. మవసిజరాగంబునఁ బెనఁగినయిట్టిని లేడిఁ జూచి కృతహస్తుఁడు పెల్చన యేనమ్ముల నాటెంటిని ద్రెళ్లఁగనేసెఁ గడుఁగఠినహృదయుండై. భార. ఆది 6. 59.

చూ. లేడికంటి.

లేడికంటి. వి. (లేడి + కన్ను) లేడికన్నులవంటి కన్నులు గల స్త్రీ, మృగాక్షి (శ. ర.).

లేతము. సం. వి. అ. పుం., వ కన్నీరు, బాష్పము

లేదా అవ్య. (లేదు + ఆ[4]) లేనిచోన్, లేని పక్షమున.

(ఆంజనేయుడు) ఉ. చూచుటలే దశోకవనిఁ జొచ్చి యటుం జని చూడఁగాఁగదా, యా చపలాక్షి మజ్జనని యచ్చటనుండిన యేని లెస్స లేదా చతురాననుఁడు మొదలైన సుపర్వు లెఱుంగఁ జిచ్చులో, నై చెదఁగాక యీ యొడలు వానరవీరులమ్రోల నైతునే.

రామా. 6. 120.

చా వీరుఁడై జనియించినప్పుడ రణోర్వీన్ వైరులన్ దోఁచ్చలో, దారత్వంబునఁ గెల్వఁగావే యు లేదా యొమ్ము నాయముల్లన్, వీర స్వర్గము గాంచఁగావే యు. దశా. 4. 9

లేదుబంతి. విశే. లేనిది. (వి. పోంకు అని శ.ర.)

చం. తెలియఁగజూచినట్లనె మదన్ బహు లాంసి తప్పు సీపయిన్, గండని లక్ష్మిచోఁ గుచయుగం బటు బట్టబయల్గఁ జేసె యా యలికవ లేదుబంతి యన వంద అదె డము నీ ప్రయంబు పెంపొలయఁగఁ గిల్లి లో నిజ మొగ్గడుగాఁ దంబోసి మాచినన్

నాంగ. 1. 219. (అసత్యము అని భావము.)

సీ ఎంతమాత్రం బిసె యీక్షణంబున లేదుబంతి గావించెఁ బ్రజ్ఞ మీఱ నిరం. 4. 71.

(లేదుబంతిగావించు = పోగొట్టుకొను అని భావము.)

ఉ . . ఆన్నపతిపాలికిఁ బోయెదవేమొ పొమ్ము నీ,యిచ్చకువచ్చినట్లు రమియింపు మొకానొకమాట పుట్టినన్, నెచ్చెలిలేదు బంతియను నేడ్పునదిద్దుకొనంగజాలవన్. శుక 2. 97.

(లేదుబంతియను = పోగొట్టుకొను)

వ ... ... తురంగంబు నంట దోలి గంటియుడి వెంటంబడుటయు గెంటించి లేదుబంతి యన్నట్లల్లంతనుండ ... మనుచ. 4. 115.

చం. జలరుహగంధివీమలపసల్ వవసంఖ్య నదేమి లెక్కనున్, తెలియ నఖాంకురాళి నెల చేడియసైకముఁ దాను జక్కనున్, బోలఁ తుక గబ్బిచన్నుఁగవ పువ్వులచెండ్లను లేదుబంతినున్, కలికిముఖారవిందమల కప్పలరాయనిఁ దోసిరాజనున్. విజ. వి. 1. 57.

(ఇట ఔపమ్యవాచకము పోలు అని భావము.)

లేనగవు = లేఁతనవ్వు, లేనవ్వు. వి. (లేఁత + నగవు) చిఱునవ్వు, మందహాసము.

సీ పలుకంగనేర్తురు పాటలాధరముల మొలకలేనగవులు ముద్దుగురియ. భీమ 1. 94.

ఉ. ... ఆ,యన్నుల కులు— లేనగవు లచ్చిపు
వెన్నెల లంచు . . సీలా 1. 8

లేనడ వి (లేత + నడ) మందగమనము
చం. కనిహృదయంబు ఝల్లుమన ఘల్లుమన గఁ
బడాంగదంబు డిగ్గన వెస లేచి లేనడ
యొయ్యారముతోఁ దెంచాటు జేరెఁ గా,మిని
శిలికి త్రైతత్త్వము మెక్కొన గద్దియఁ దెచ్చి
యుంచమిఁ, చివలిమి నందుమీఁద నివసించె
ధరావరుఁ డాదరాత్మ్మఁడై. కువల. 2 59.

లేనవ్వు = లేనగవు. వి (లేఁత + నవ్వు) మంద
హాసము.
మ. ... మమ్మాఁపమ్మలంబ్రోవ నా యమరుల్ నీ
కెనుఁ చే జయింపఁగదవయ్యా యన్న లేనవ్వు
డాయ మరుల్ కొల్చుచు వాఁ వీడ్కొ ల్పి
దైత్యచ్ఛేదనోద్యోగియై. ఉ రా 1 8

లేని. (కలుగు ధాతువునకు వ్యతిరేకార్థక విశేషణ
రూపము.) విశే. 1. ఉండనిది.
చం. బలమును నొవ్వు బుద్ధియును ప్రౌఢతయుం
గలవారు లేనివా,రలనక వేయొక్క తంగి...
భార. శాం. 4. 395.

సీ. సకల దైవత బుధజనస్ఫూర్తి కెవ్వానిపుట్టు
కామనిలేని మెట్టపంట. అము 1. 19,

2 చాలనిది, ఒకనిది.
గీ. శాస్త్రతత్త్వ మెఱుంగక సంశయాత్ము,
డగుచుఁ బరమార్థ మిట్టిద యనంగ లేని, యట్టి
వాఁడు ... భార. శాం. 5. 446.

3. ప్రాప్తింపనిది, దొరకనిది
గీ. దర్భపోటులఁ దిని లేనితఱులమైత్రి, పంటి
పిత్రుశేషము భుజించి ... అము. 6. 69

4. సంభవింపనిది, జరుగనిది
సీ. ఇది లోకమునలేనియది యేమి సేయుంగనగు
నని చింతాకులాత్మయైన
భార. ఆది. 7. 209

లేనివాఁడు = దరిద్రుఁడు
క. కలవాఁడు లేనివాఁడు సబలుఁ డబలుఁడు
మూఢబుద్ధి ప్రౌఢుం డనఁగా
భార శాం 5 278.

ఆ. కంబుకంఠి నీవు కలవాఁడు కడవాఁడు లేని
వాఁడు నీకు సేవవాఁడు కాశీ 4 47.

జ . లేనిది.

లేనిది వి (లేని + అది) అసత్యము (ఇది 'కలుగు'
ధాతువునకు వ్యతిరేకవిశేషణమైనను క్రమముగా
నీయర్థము కలిగి విశేష్యమైనది)
గీ. అనుడు ఫణిశేశుఁ డాతపోధనునిఁ జూచి,
వింటివా యోయి యీమువ్చెప్పిన యాడి,
వట్టిమాటలు తెలియ నేమైన నిప్పుడు, గలది
లేనిది గలిగిన దెలుపవలయు విప్ర. 5 49.

లేనురువు వి. (లేత + మురువు) అల్పడంభము.
ద్వి. ఒలయు లేనురువు చిట్టుముల బిట్టయ్యె ...
ద్వి పరమ. 1. 57 పొ..

లేనెత్తు = లేవనెత్తు.
ద్వి. పడియున్న వతిదయాభావామృతంబు, కడ
కంటఁ గెడగూడఁ గొడుకు లెనెత్తి.
బస. పు. 1 569 పం.

వాడుకలోని ప్రయోగములు పొగ యింటి
కొప్పునుండి లేచినది.
తోఁక త్రొక్కిన తాచువలె లేచినాఁడు
జ : లేపు¹

లేనెన్నడ. వి (లేఁత + నెన్నడ) మందగమనము.
సీ. నెఱనీటు గులుకు లేనెన్నడల్ పరికించి
కడు మందగతిఁ గాంచె గంధకరణి.
పాం. 2. 202.

లేనెల. వి (లేత + నెల) బాల చంద్రుఁడు.
ఉ. ... మంచుఁగొండరా, చూలినిగూడిపేడకలఁ
జొక్కుడు లేనెలతాల్పుఁ గొల్చెదన్.
నీలా. 1. 1.

గీ ... ఈనెలంత లలాటంబు లేనెలంత ...
విజ. వి. 1. 130.

లేపకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తాపీపనివాఁడు, సున్నపుఁబనివాఁడు. సున్నముపూయువాఁడు.

లేపకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. తాపీపనివాఁడు, సున్నపుఁబనివాఁడు. 2. పాత్రములు మొదలగువాని యచ్చుపోయువాఁడు

లేపనము. సం. వి. అ. పుం. ధూపద్రవ్యము, సీమసాంబ్రాణి. న. 1. రాచుట, పూయుట 2. లేపనపదార్థము, పూయుటకుపయోగించెడి వస్తువు. 3. సున్నపుగచ్చు, వెల్ల. 4. మాంసము.

లేపభాగి. సం. వి. న్. పుం. ప్రపితామహుని తండ్రి, తాత, ముత్తాత, తండ్రి మొదలుగా నాలుగైదాఱుతరములవాఁడు, పిండభాక్కు.

లేపభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. లేపభాగి.

లేపము. సం. వి. అ. పుం. 1. పూయుట, రాచుట. 2. గాయము మొ॥ వానికి రాచెడి తైలము. 3. సున్నము మొ॥ పూయుట. 4. పితృపితామహ ప్రపితామహులకంటె పూర్వులగు మూఁడుతరములవారికి నొసఁగఁబడు పిండశేషాన్నము. 5. మచ్చ, కళంకము 6. పాకము. 7. ఆహారము.

లేపి. సం. విశే. (న్. సీ. న్.) పూయునది, రాచునది, కప్పునది. వి. పుం. తాపీపనివాఁడు.

లేపించే. సం. న. క్రి. లేపనముచేయు, పూయు.

సీ. వల్లేరుకణిక గంధము తేనె వగ నూటి లేపించి కూడిన లేమ వలచు. హంస. 5. 121.

లేపు[1]. న. క్రి. (√లేచే) లేచునట్లుచేయు మేలుకొలుపు.

చం. వలుఁగిడి చల్వదాల్చి పయనంపుటలంతల నిద్రఁజెందు రోవెలఁదుల లేపఁ గొంకి ...
కువల. 2. 110.

లేపు[2]. వి. 1 పాన్పుపై పఱచు దుప్పటి.

గీ. ... శయ్యాఖ్య చెల్లు సెజ్జ, పఱుపు తలిపము దడిఁబము పాన్పు మెత్త, యనఁ బదాభ్యాదియోఁకు లేపనఁగ శయ్య.
ఆం. భా. 2. 163.

2 పడకమీఁద పఱచెడు పఱపు.

చం. సకినల పట్టెమంచమునఁ జాయనలాసు తివాసిపైఁ దుప్పటిక మొకమాలు లేపున నొగిన్ శయనించి మనోభవవ్యథన్.
హంస 1 69.

చం ... జాఫరా జినుఁగు లేపునఁ జెందుపలంగుపోషుత,క్కికగల జాళు వా గొలుసు గిల్మొటము మంచముపై మహూశ్నతిన్.
హం. 1. 240

3 ఏనుఁగుమీద పఱచెడి చిత్ర కంబళము; జాల.

సీ. ... కుథముజాల్ లేపనఁ గొఱలుచుండు ...
ఆం. భా. 2. 195.

లేప్యమయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మట్టితోఁజేసి సున్నము పూసిన (బిడ్డలాడుకొను) బొమ్మ.

లేప్యము. సం. విశే. (అ ఆ. అ.) 1. గచ్చు చేయఁదగినది, పూయఁదగినది 2. పోఁతపోయఁబడనది. వి. అ. న. 1. పూఁత.

లేబరము. విశే. 1. వ్యర్థము.

గీ. లేబరము కాదె బిడ్డలులేని బ్రతుకు.
ఉ హరి. 2. 16.

సీ. పరగు లీసరము లేబర మన వ్యర్థంబు ...
ఆం భా. 5 24

2. శూన్యము.

సీ. గ్రావితో వర్షంబు సమకూడకుండుటఁ బంట లేబరమయ్యెఁ జాఁడితోడ.
కాశీ. 1. 137

సీ. అట్లతిబాధచే హాహాస్వనంబుతో భువన సంక్షోభంబు పుట్టె మిగుల, గీ. బంటలును బాఁడితోడ లేబరములయ్యె. తపతీ 5. 76.

3. దీనము.

గీ. లేదు పెట్టలేమనియెడు లేబరంపు, బలుకు దన ప్రజలో వినఁబడియెనేని, నితకంటె

మిక్కిలి ధరణీశ్వరులకు, నెద్ది యవమాన మవె మాన్పు మిపుడు నీవు.

హరి ఉ. 2 16.

4. దారిద్ర్యము.

చం. వడవడ యెల్లధర్మములు నష్టము లయ్యెను దానఁజేసి లే,బరములు సర్వదేశములఁ దాటిలె ...

వి. పు. 2. 157.

లేబొండుమల్లె. వి (లేత + బొండుమల్లె) లేత బొండుమల్లె (వ్య. వి).

గీ. మెంక మీటిన పగటి బీటెంపదాఁకి, యొల్లఁ బోయిన లేబొండుమల్లెపొదల, తుదలఁ జప్పుడలై కడుదొడ్డలగుచుఁ, బొడమె మొగ్గ లగము లగ్గిబొబ్బలట్ల. ఆము 2. 56.

లేమ. వి. (సం. రామా) స్త్రీ.

గీ. నాయుంవట రాలేమపాలసివఁ జూడ్కికిఁ జుట్టని చూఱగాదె. భార. విరా. 2. 66.

ఉ. లేమ యొకర్తు వేడుక నళికనశికంబు జాలిగా ... నైష. 3. 98.

ఉ. పూఁతపసిండివంటి వలపున్ బచరించు కులంబునీతికిన్, లేఁతగదమ్మ యిత్తెఱఁగు లేమ సురాంగనలెల్ల నిట్టి నీ చేఁతకు మెత్తు రమ్మ ... మనుచ. 3. 33.

సీ. నవలా మగువ నాతి, నాతుక యాఁడుది లేమ గోల యువిద చామ చావ.

ఆం. భా. 2 104.

విశే. లేఁత (క. ర.).

లేమరులు. వి. (లేఁత + మరులు) ప్రథమాను రాగము.

శాం. లేమాలేమరులే మరల్పక విరాలిం దూలి సోమాన్వయోద్ధామున్ గోముఖ నాము కొంటిననటవే తానై హితాలాపముల్, ప్రేమం ర్గోమల కోమలాక్షరముగాఁ బెక్కాడి సొక్కింప వశ్యాకామిం గామిని కామినీ మనసిజున్ గై కొంటి నాకొఁగిటన్.

కృ. శకుం. 3. 92.

లేమాపు. వి. (లేత + మాపు) సాయంసంధ్యా కాలము.

కం. ఈమాంకని వనోత్సవ్యం, బేమాత్రము తెలియకుండ నిచ్ఛావృత్తిం, గామి గుము నాఁడిచముఁన, లేమాపవఁ గోడ లింట లేకుండు వెడన్. హంస. 5. 179.

లేమావి. వి. (లేఁత + మావి) బాలరసాలము. (వ్య. వి.).

వ. గజ్జు లేమ ... యాంబుల .. ఉ. రా. 6 24.

లేమి. వి. (లేఁ ఉరుగు ధాతువు కర్మ వ్యతిరేకార్థకరూపము.) 1 అభావము, లేకపోవుట.

ఉ. మహాలింగని వానమే మియము తేంకిఁ బోల్కి వమశ్చివాయ స్వయంగల కార్లెనెద్ది యొకొం ... విచారణ ... యాన్ ... కాళ. 1 59

చం కుసుమము ల్లెంఁ గామిమల కొవ్వుల సుడ వటుండతే ... సిగ్గెంగ వంగివట్ల ... యుంచెవనల్ ... కింశుకిన్. ఆము. 5. 113.

చం సుస్థిమతి రాజ్యభోగములు చేకొన గాఁ దటిలేమి నాత్మలో, హర తలపోసి సౌఖ్యములు వందఁగఁ దత్పుఁ బెక్కురూపులై, సొరిది జనించె నా వ్రజతిసూమలు వెల్తురు శ్రీసమేతులై. విక్ర. 1. 71

2. దారిద్ర్యము, పేదఱికము.

వ. ... కొం ... దుష్టవ ... లేమిఁ గు దు వడిన ... ప్రాణాంబు ... సర్వపర్ణ ... తండులాదులై ... తురు. కాశీ 2. 79.

గీ. అధిక దౌహ్యదసంపద నా సరోజగంధి వడిమికిఁ బేదరికంబు మానెఁ దలఁ నట్టిద యొట్టివారలకునైన, లేమిగాఁపునము దుపే భూమిలోన. వరాహ. 8. 8.

జ. లేమిడి, లేమిపడు.

లేమిడి. వి. (√లేమి) దారిద్ర్యము, పేదఱికము.

ఉ. ... నూర్యవంశజుల్, లేమిడిఁజెందనుండి యను లేదమవాక్యముఁ లేబల్కనదున్.

ఇ. దు. 1. 181.

చ. ఒడుపుల గల్గు ఝర్ఝరము బూనిన ప్రాణము లుత్తరించు లేమిడి నొదవించు వేదనలు మీఱంగ ... రత్నా కర. 77 ప.

లేమిపడు. అ. క్రి. (లేమి + పడు) పేదపడు, పేదఱికము నొందు.

సీ. పల్లవుల్ తుది లేమిపడి యుంటచాయరా మొగి లంపతల్లులు మూర్గినట్లు

కవిరా. 2. 84.

లేయము. సం. వి. అ. పుం. సింహరాశి.

లేయెండ. వి. (లేత + ఎండ) లేతయెండ, ప్రొద్దుటియెండ, బాలాతపము.

కం. లేయెండ వేడియయ్యెను, దోయజషండమున కిపు తొలంగించు శ్రియన్, నీ యలుక పరుసనయ్యెను, వాణెదరకు వేడ్కసేయు నళినదళాక్షీ నైష. 8. 46.

కం. పరపడి యుండు గిళలు గ్రక్కదలంగ లేయెండచాయం గడు నుగ్రములై, యెదురం గొందఱు గలరని, మదినించుక సరకగొనక మదమున నడచెన్. నిర్వ. 6. 93.

లేలిహ. సం. వి. అ. స్త్రీ. అంగుళీసన్నివేశ విశేషము, అభినయభేదము, అభినయవిశేషము, ఒక విధమగు ముద్ర.

లేలిహము సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

లేలిహానము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరలమరల నాలుకను జాచునది, లేక నాకునది.

లేలిహానుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

లేవ. వి. గుజ్జుపు తిలాటము.

సీ. ఒలితపుం బుల దిండిమలదాయజా చెక్కడపు గోవపని చొక్కటంపు లేవ.

చంద్రా. 2. 69

గీ. జిగినొలంకు లేవ పాలాసి మొగసరియును, బూని సాహిణి యొక కత్తలానిఁ దెచ్చె.

చంద్ర. 2. 16.

లేవంకి. వి. (లేత + వంకి) చిన్నకత్తి.

సి. సిలుప లేవంకితో సిగ్గు రాగామి పరిస్వప స్థితి తేటపఱుపు ననియె. కకు. 4. 41.

లేవడి. వి. (లే[1] + వడి) 1. అభావము; కార్శ్యము.

సీ. నిదుఁ లేవడిఁ గెంపునెఱయు నగ్గ తోడఁ బోడపాడియైన పైపూఁతతోడ.

పంసి. 5. 60.

గీ. వేలుపుల లేవడులు కడువేగఁ దొలఁగఁ, బడతుకల నెవ్వడముల లేవడులు దొలఁగె.

అచ్చ. రా. బాల 77.

2. దారిద్ర్యము.

సీ. వెనక మందఱ లేరు నెనరైన చుట్టాలు లేవడి యొంతేని జీవనంబు. నైష. 1. 17.

కం. వేదలు దానము సేయఁగ, లేవ దా నవ్వు వాగు లేవడిచె డిక్కెదివ్వనుంబున, కేదారియు ద్రోవగేహ యొగిపు హరి.

శేషధ. 1. 151.

ఉ. లేపమీఁద బానిసలు లేనికతంబున నూరకుండవన్, బోపమి నప్పనప్పలకుఁ బోవుట వేలుగఁ దోఁచెనేమొకో ...

శుక. 2. 175.

3. కష్టము.

గీ. వేలుపుల లేవడులు కడువేగఁ దొలఁగఁ, బడఁతుకల నెవ్వడముల లేవడులు దొలఁగె.

అచ్చ. రా. బాల. 77

విణ. అల్పము, కృశము.

రగడ. పొగడ ప్రాఁతియే పోనే లేవడి, సిగరు బోఁడికా నెంతయు లేవడి.

రాజ. చ. 2. 149.

ద్వి. మెఱుఁగు లేవడియైన మించు నడలినను, వెలిచందనము నకుఁ గొఱఁత దోఁచినను.

బస. పు. 4. 872 పం.

లేశము. సం. వి. అ. పుం. 1. లవము, అత్యల్ప భాగము. 2. అల్పత్వము, కొంచెపుఁదనము. 3. అణువు. 4. రెండు కళల పరిమితిగల కాలము.

అత్యల్పకాలము. 5. ఒక విధమగు పాట (విల్సన్సు).6. (అలం.) ఒకానొకయలంకారము.

శ్లో॥ లేశః స్యా ద్దోషగుణయో ర్గుణదోషత్వ కల్పనమ్. (చంద్రాలోకము.)

లేశోక్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) సూచింపఁబడినది, జాడ చూపఁబడినది.

లేశ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రకాశము. (సూర్య) కాంతి (విల్సన్సు.).

లేశ్యము. సం. వి. అ. పుం., న. ప్రకాశము, (సూర్య) కాంతి. (విల్సన్సు.)

లేష్టుభేదనము. సం. వి. అ. పుం. మంటిగడ్డలు పగులఁగొట్టెడి పనిముట్టు.

లేష్టువు సం. వి ఉ. పుం. మంటిగడ్డ.

లేసికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగుపై స్వారి చేయువాఁడు.

లేసు వి. (సం. లేశః) 1. చులుకన. 2. సులభము. (శ. ర.).

లేహనము. సం. వి. అ. న. 1. నాలుకతో నాకుట. 2. పెదవులతోఁ బీల్చుట.

లేహము సం. వి. అ. పుం. 1. పెదవులతోఁ బీల్చుట, కొంచెము కొంచెముగాఁ ద్రాగుట. 2. రుచిచూచుట. 3. నాలుకతో నాకెడుమందు, లేహ్యము 4. ఆహారము. 5. సూర్యచంద్ర గ్రహణములు సంభవించు పదిమార్గములలో నొకటి (విల్సన్సు.).

లేహి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చెవులకొనలయందుఁ బుట్టెడి రోగవిశేషము.

లేహినము సం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

లేహ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పెదవులతోఁ బీల్చఁదగినది, నాలుకతో నాకఁదగినది.

వి. అ. న. 1. నాకి యనుభవింపఁదగిన యాహార పదార్థము. 2. ఆహారము. 3. అమృతము.

లై

లైంగము. సం. వి. అ. న. పదునెనిమిది మహాపురాణములలో నొకటి.

లైంగికము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) 1. లింగము (గురుతు = అనుమాపకచిహ్నము) పై నాధారపడునది. 2. లింగసంబంధమైనది. 3. అనుమితము, ఊహింపఁబడినది.

లైంగికుఁడు. సం. వి. అ. పుం విగ్రహములు చెక్కువాఁడు.

లైంగేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివలింగమువలన జనించినవాఁడు.

ద్వి॥ లింగమధ్యములోని లైంగులు సరిరెు.

బస. పు 3. 84 పం.

లొ

లొంక = లోఁక. వి. గుహ; గుహాంతర్భాగము.

ఆ. గరణిపాలుఁ డంపఁ దురగంబు నచ్చోటఁ, గట్టి వాలుఁ గేలఁ బట్టికొనుచు, లొంకఁ జొచ్చె నాక్షి గొంకక వాలుఁడు, గదిసి దివియవట్టి వెదకుమాడ్కి. ద్వా 3 44.

లొంగ. వి వస్త్రాదిభాగము, మూల.

సీ. ... భయంబు లేక, కాలుగట్టుక చనఁగా బిట్టు నేతెంచు కుర్రు నాలొంగ గొనక మాన. ప్రభు. 1. 93.

లొంగు = లోఁగు అ. క్రి. లోకువగు, వశపడు.

కం. ... సుమ,చాపునకున్ లొంగి మానవనంబునఁ దొగడెన్ దశా. 2. 266.

ద్వి. తనులత వడఁకఁ జెంతను లొంగియున్న. కలవాణి సతి జూచి కలకలనవ్వి.

మృ. వి 2 73.

లొండు. వి. జలాశయవిశేషము, ఒకవిధమగు నీటిపట్టు.

కం. తిరుకొలము నూయి లోఁయుఁ, జెలువు మడువు లొండు కుంట చెలమ సరియ కో, నెలు బుగ్గ వాఁగు దొనసరి, వరి గుండము కాల్వ డిగియబావి దొరవులన్.

హంస. 4. 210.

లొంప. వి. అల్పగృహము, కొంప.

సీ. ... అల్పగృహము కొంవ లొంపనం దగు ...
అం. భా. ౩. ౧౧.

లొంపి = రొంపి. వి. బురద, పంకము.

సీ. క్రొవిగుంటలు దక్క ఉల్లలు చిక్కంగ నివిరినం గొంగరాయిడికి మిడికి, కొరదయుం గడిసె పాపర మల్లు ముచ్చుంగి కొంకెు ముక్కును లొంపి గ్రుమ్ముకొనియె ....
వేం. పంచ. 1. 394.

లొంపు వి. ఒకచెగ (...).

లొగ్గడి వి. కలగుండు, క్షోభము (శ. ర.). (సం. క్షీర్ణము, కలిసిపోయినది. వా.)

జ : లొగ్గడిల్లు.

లొగ్గడిల్లు అ. క్రి. (√లొగ్గడి) కలగుండువడు, క్షోభపడు (శ. ర.).

లొగ్గు = లొంగు, లోంగు. అ. క్రి. నశమగు.

ఉ. సకలమైన రాజసంఘుంబులకు లొగ్గి, యాత్మం జో ... కలికి యలికి, ... మటించునట్టి యైశ్వర్యములకంటె, నాకుం జూడ లేమి నయము కృష్ణ.
కుచే. ౨. 49.

చం. అదివలు కెల్లం దప్పు రి సుయజ్ఞుని యాజ్ఞకు లొగ్గి భీతులై, యొదుగుచుం దల్లి లేని ప్రజలో యననుండిరి గాని నాగరల్, మరి నలు లే రాజునకు మాటికి వందనముల్ ఘటింపుచున్, వదనముం జూచి చేరి యనివారి తులై తగం బల్కి రందఱున్.
ఉ. హరివం. 1. 78.

లొచ్చు = లొజ్జ విశ. కొఱంతయైనది, తక్కువ యైనది

శా. ... కీర్తనీయసుగుణస్తోమంబులం దేమియున్, రామమూర్తికి లొచ్చుగాక సరియైరాజిల్లె.
హరి. పూ. 1. 30.

గీ. తక్కువ కొఱంత పొచ్చెము తగ్గు కుందు, కొదవ లొచ్చు కొదుక యనం బొదలు న్యూనము ...
ఆం. భా. ౬. 24.

చం. హరమకుటావతంసమగు వర్ధసుధాకరుం డష్టమీ నిశాకరుం డెదిరించి లొచ్చుగుట గానంబడంగ నపాంగమాలికా, పరిచిత ... మన్ నిలు పాలికి పైనిడి మోయంబోలునీ, సరణి ననన్ బొమల్ మెఱయు జన్మనికిన్ నెలవంక బాగునన్.
చంపూరా. ౧. 78.

లొజ్జ = లొచ్చు. విశ. తక్కువ.

మ ... ఇచ్చెలు లెల్లన్ మునలజ్జాసతికి లొజ్జె సమ్మత్రముర్తిన్.
చమ. ౩ 9
(ముద్రి పా. లొచ్చె. శ. ర. పా.)

చ. .. లొజ్జగాని ఒల్ దొనలను దొడ్డసింగలు దూకొని వెన్కకు రాని బీరమున్, బొసంగ కేల్కొగొంగ తొలిబొట్టిడు ...డు ఉ పలన్.
అచ్చ. రా. యు. 70.

కం. నానయు వెఱగును వేడ్కయు, లోనెర యంగ వలని మెచ్చి లొజ్జించుకయుం, బూనని నెయ్యడ ... సామిం గన్గొని పలికెన్.
అచ్చ. రా బాల. 178.

లొటు = లొట్టు. విశ. అణంగినది.

ద్వి. కొడుకు నేడకొ దాంగ గటుతుగా నంపి, కడు సుగ్రభుజగంబు గఱచినదనుచు, వెడ యేడ్పు లేడ్చుచు వెదకుచు నందు, వెడలి పోంజూచెదో వేసాలువన్ని, లోకంబ లో లేని లొట తాంటకత్తె.
ద్వి హరిశ్చ. ఉ. 1903 పం.

(లొటతాంటకత్తె = బయటికి మంచిదానివలె అణంకువ కలిగియుండువది, అని భావము.)

లొటకజిట్ట. వి. లొట్టకన్ను జిట్ట, పక్షివిశేషము.
(శ. ర.).

లొటలొట. వి. 1. శీఘ్రముగాం బోవుటయందగు ననుకరణము.

కం. ఇటునటుం గనుంగొని లోనికి, లొట లొటం జని మంచమెక్కి లోలత నది తత్తట మునం గూర్చుండిన వక్కుటిలాత్ముడు కౌంగిలించుకొని యిట్లనియెన్.
చంద్ర. వి. 3. 74.

2. వదరుటయందగు ధ్వని కనుకరణము.

కం. తొటతొట పూర్వులు దొరఁగఁగ, లొట లొటమనుకొంచు నిండ్లలోనికి జన ...
ఖల్లా 2. (శ. ర.).

జ : లొటలొటకాఁడు.

లొటలొటకాఁడు. వి. (√లొటలొట) లొటలొటమను ధ్వనిసేయువాఁడు, వదరుఁబోతు.

కం. కుటిలుఁ డపకారి జూదరి, లొటలొటకాఁడాగడీఁడు లోభి ఖలుఁడు దుర్విటుఁడు బటురోగి కర్కశుఁ, డొటుకిడి జావనగరాను ముట్టకు మబలా.
ప్రబంధ. 644.

లొటలొటమను. అ. క్రి. (లొటలొట + అను) లొటలొట యని ధ్వనించు. (శ. ర.).

లొటారము. వి. నాళాభ్యంతరము, సారములేమి.

చం. పతి యతి శౌర్యమెంచి యుపభర్తరతాప్తిఁ జేరకున్న, నద్భుతమగు ధైర్యమిచ్చుమ వయో మగవాఁడవటంచు నెట్లు పుట్టితి విఁక నేమి తిమ్మజపటిష్ఠత లోన లొటారమింతె నీ, వకటికిఁ గొంకనేలని భయస్థితి మాంచి రమించుఁ దద్రతిన్.
శుక. 3. 161.

సా: లోన లొటారము, పైన పటారము.

ఉ. ... లోన లొటార మాట మది లోకులెఱుగరె వేయునేఁటికిన్. శపతి. 2. 23.

2. తొర్ర, సుషిరము.

సీ. లొట్ట లొటారము లొత్తయం చనఁగను తొఱ్ఱలుమాఁడును సుషిరసంజ్ఞ.
ఆం. శా. 1. 146.

విణ రిత, వట్టిది.

సీ. ... లొటారంబు రిత్త బీడు, సొళ్లు నా ర్క్రాఖ్య తొఱ్ఱలు ... ఆం. భా. 3. 15.

లొటిపిట(ట్ట) వి. ఉష్ట్రము, ఒంటె.

సీ. ఒంటె యనఁగను లొట్టియ యనఁగను లొట్టె బాగ, లొటిపిట యనఁగను లొటి పిట్ట యనఁగను లొట్టిపిట్ట యనఁ గన్పట్టు నుష్ట్రము ... ఆం. భా. 2. 265.

లొటుక్కు. వి. కలఁగుటయందగు ననుకరణము.

కం. పిలిచిన గుండె లొటుక్కనఁ, గలఁగుచు వ్యాపారి వెడలఁగా నెటులనుచున్, దలఁచినచో వెఱవకుమని, నిలిచిన దార్ఢ్యమున మానినీమణి వేడ్కన్.
హంస. 2. 60.

లొట్ట = లొత్త వి. 1. మగకుఱి. (శ. ర.).

2. రుచ్యములగు పదార్థములను భుజించునపుడు నాలుక నంగిటఁ జేర్చి కలిగించెడి ధ్వని (శ.ర., వా) 3. పల్లము (శ. ర.). 4. రంధ్రము, కన్నము.

గీ. వామనుఁడు దర్భగిండిలో వారిధార, కడ్డమై యున్న శుక్రుని యక్షిఁ బొడుక, మిట్టి పడి కన్నుపోయిన లొట్టపోయె, ననుచు నగుచును జేసాఁచి యడుగుటయును.
దశా. 5. 108.

(లొట్టపోయెను = కన్ను మేలైదె ...)

విణ. 1 అణఁగినది

ద్వి. బుఱ్ఱముక్కును లొట్టపోయినకన్ను.
ద్వి. హాస్య. ఉ. 108. 6 పం.

2. నిస్సారము.

ఉ. లొట్ట యిదేటిమాట ... చాటువు.

జ : లొట్టకంటివాఁడు, లొట్టకన్నుజిట్ట, లొట్ట కాయ, లొట్టవేయు.

లొట్టకంటివాఁడు. వి (√లొట్ట) క్షీణాక్షుఁడు.

గీ. .... లొట్టకంటివాఁ డనఁ గ్షీణచక్షువాఖ్య మతవ.
ఆం. భా. 2. 150.

లొట్టకన్నుజిట్ట = లొటకజిట్ట వి. (√లొట్ట) పక్షివిశేషము. (శ. ర.).

లొట్టకాయ. వి. (లొట్ట + కాయ) మగకుఱి. శ. ర., (బా, వా)

లొట్టపోవు అ. క్రి. అణఁగు.

(వ్యవ.) వానికి కన్ను లొట్టపోయినది.

లొట్టవేయు అ. క్రి. √లొట్ట) రుచ్యములగు పదార్థములను భుజించునపుడు నాలుక నంగిటం జేర్చి ధ్వనిపుట్టించు. (శ. ర.)

లొట్టి. వి కల్లుతీసెడు ముంత.

మ మొలచుట్లు వ్వడదోలు దాన నగు ఒల్మో
కాసయుం గ. కక్షత్తులు నూఱున్ ముసలంబు
వామభుజమందున్ దానికిర్వంకలన్, గలు
లొట్లెండెడఁగట్ల నిచ్చెన పిరుఁదం గొమ్ము
కాళ్ళందమున్, దల గోరాముకిగడ్డయున్
నవరఁ బ్రాతఁ కాలమం దెప్పుడున్.

చెన్న. 5 252.

సీ కల్లు లొట్టెఁడు ద్రాగి కై పెక్కి తెలియక
వదరుసంతనె శాస్త్రవాదిగాఁడు. సేమ. శ. 7.

జ : లొట్టిముచ్చు.

లొట్టిపిట్ట(ట) వి. (లొట్టియ + పిట్ట) లె, ఉష్ట్రము.

కం వినుమిఁక మొద్దును గాడిద, నెస పోతును
లొట్టిపిట్ట నెక్కిన నన్ను ఁజూను వి యము
నువ్వులు గలఁ దినఁ గననగుఁ గీడు వసుమతీ
వంతి కా. ద్వా 9. 57.

లొట్టిముచ్చు. వి. (√లొట్టి) త్రాగుఁబోతు.
(శ. ర., బ్రౌ)

లొట్టియ = లొట్టె వి. ఒంటె.

ఆ బలిమిఁగొనిన ధనము పదివేలు లొట్టియల్,
పెటికి రాఁగ వైరిభీకరుండు, వచ్చె నకులుఁ
డధిక వాహినీపదహతిఁ, దల్లడిల్లుచుండ ధరణి
తలము. భాo. సభా. 1 267.

చం. మఱిమఱి యామునేనుఁగుల మావుల లొట్టి
యలం గడిందిగా, మఱుమొనరించి హెచ్చ
రిక నూల్కొనఁ దేరులు పిండిసేయుచున్.

అచ్చ. రా యు. 131.

సీ. ... లొట్టియ నాఁగను లొట్టె నాఁగ ... ...
కన్పట్టు నుష్ట్రము ... ఆం. భా 2. 265.

జ : లొట్టిపిట్ట.

లొట్టె = లొట్టియ.

జ : లొట్టెనుఁగు.

లొట్టెను గు. వి. (లొట్టె + ఏనుఁగు) ఒంటె.

సీ. అర్థించినవని యేమి యడిగిన నా లొట్టెనుఁ
గొవ్వు నామెడ శతయోజనప్రమాణంబగుట
కోర్కి వాణిశ నావుడు ..

భాం. శాం. 2. 82.

కం లొట్టెను గంతపొడవున దట్టముగా వెలుగు
వెట్టఁ దగు నూరులకుం, జుట్టును దిరుగఁగఁ
జేలకు, నట్టిపొలము మేసెనేని వసు బందె
గొనన్. విజ్ఞా. 2. 5.

సీ అలరును లొట్టెమఁ గవ మహోష్ట్రాభిధ ...
ఆం. భా. 2. 265.

లొడపెట్టు స. క్రి. ద్రవద్రవ్యమును చేతఁ గల
పెట్టు (శ. ర., బ్రౌ.)

లొడలొడ. వి. 1. కాఱుటయందగు ధ్వని
కనుకరణము. (శ. ర., బ్రౌ)

(వ్యవ.) కత్తి తాకి నెత్తురు లొడలొడ కాఱు
చున్నది.

2. వదరుట మున్నగువానియందగు ధ్వని కను
కరణము.

(వ్యవ.) వాఁడు లొడలొడ మాటాడుచున్నాఁడు.
విణ. వదులు, బిగువుకానిది. (శ. ర., బ్రౌ)

లొడిత. వి. లొడితిలి, ప్రాదేశము.

గీ. వానిదయ్యమ నీవె వెయ్యేసియైన, తలలుఁ
జేతులుఁ గన్ను లజ్జలను గలిగి, యలర
లొడితెఁడు మగవాఁడ వగుచు నేల, యెల్ల
నాఁగుదువని మిమ్ము లెన్నఁగదవె.

అచ్చ. రా. యు. 159.

సీ లొడిత యంచనఁగను లొడితిలి యఁచన
జుట్టి యంచనఁగను జు యనఁగఁ బ్రాదేశ
నామమై పరగు ... ఆం. భా. 2. 140.

లొడితిలి. వి. లొడిత, పరిమాణవిశేషము.

లొడుగు వి. ఆవుమెడకు కట్టెడు ఘంటావిశేషము.
(శ. ర.) విణ. దీనము (బ్రౌ.).

లొడ్డ. వి. రొడ్డ (శ. ర.).

లొడ్డు. విశే. ఒడ్డు (శ. ర.).

లొత్త=లొట్ట. వి. సుషిరము, రంధ్రము.

సీ. లొట్ట లొటారముల్ లొత్తయంచనఁగను తొఱ్ఱలు చుండును సుషిరసంజ్ఞ.

ఆం. భా. 1 146

(పల్లము శ. ర.)

లొద్ద. వి. ప్రోవు, రాశి.

ద్వి. అమృతంబు ముద్ద తియ్యదనంబు లొద్ద ... వెలల జలములు విబుధుల పంట

పవ. 2. 115 భా 1 పం.

సీ. గబురు గుమురు గుంపు గమి గమి పిండు మొత్తము తెట్టె పైకము దాటు లొద్ద, తుటుము మొల్లము మొల్లమి తుట్టె వర్గ మన గ వర్గము చగు .. ఆం. భా. 2. 100.

లొద్ది. వి. లోయ.

గీ. లోయ యన లొద్ది యనఁగఁ బొల్పొందు చుండు, నచలమధ్యధరాఖ్య.

ఆం భా. 2 31.

లొద్దుగు. వి. (సం. లోధ్రః) గాలవము, ఒక జాతి చెట్టు. (దీనిభేదములు ఎఱ్ఱలొద్దుగు, తెల్ల లొద్దుగు.)

సీ. గోఁగులు రేఁగులు క్రోవులు మోవులు మద్దులు నిమ్మలు లొద్దుగులును.

అచ్చ. రా సుం 25.

సీ. కడపతో డెక పాలకొడి, తెల్లలొద్దుగు చిరి శేకు లొద్దుగజీడిపాల. హంస. 4. 11.

లొబ్బెన. వి. లలంతికావిశేషము, హారవిశేషము. (శ. ర.)

లొల్ల. వి. దున్నినవేల మిట్టపల్లములు లేకుండఁగ నరుదునట్టి బల్ల. (శ. ర., బ్రౌ.)

జ : లొల్లకాఁడు

లొల్లకాఁ(గా)డు. విశే. (√లొల్ల) దరిద్రుఁడు

గీ. చల్లఁగాఁ జేతికాసెల్ల డుల్లి లొల్లకాఁడవై యుఁకనైన నీ కాఁపురంబు, బ్రదుకు పని విచారింప కీపనికిఁ జొరగఁ,బడిన వానికి నె గడి భాగ్యబుద్ధి. నిరం. 2. 128.

సీ. .. తండ్రి గడియించినట్టి విత్తంబు వోవ, లొల్లఁగాఁడయ్యె నవ్విప్రవల్లభుఁడు.

శుక. 4, 111.

లొల్లి. విశే. తఱచు, ఘనము.

క. లొల్లియగు వగల ద్రొక్కన. నిల్లుగ్గులు గానవచ్చు హృదయములోనన్, మల్లామడి యగు మ ..., ... గూర్చుండె దాలిమి మినుకును కనఁగన్

ఉ హరి. 5 166. (శ. ర. వీరేశ. పా. వెల్లియగు. వావిళ్ల పా.)

లో

లో¹=లోపల. ద్వి ద్రు. షష్ఠీవిభక్తి ప్రత్యయము.

1. నిర్ధారణార్థకము.

క. ... వారిలో విఖ్యుతకీర్తి నేసించెఁ దుర్య సుఁడు గుణనిధియై. ఆము. 1. 22.

చం. దినిఁ దాల్చి యిప్పుడు తులో ... గనఁ గొను మపరమహామహిమానుభావముల్.

పారి 1. 61.

2. అధికరణార్థకము.

చం. అడగి యంతలోవ నసాన్నములన్ సమ కూర్చు ... పార. 1 61.

సీ. ధ్రువ వసిష్ఠాగుంధతులఁ జనుచ్చాయయుఁ గావనివాఁ దేఁటిలోనఁ గడచ.

జై. భా 6. 98

3 అపాదానార్థ ము.

చం. ... నూతిలో, వెలువడఁ గోమలిం దిగిచె విఖ్యుతకీర్తి యయాతి ..

భార. ఆది 3. 144.

లో². వి లోను, లోపల శబ్దము యొక్క లుప్త శేషము (అంతఃకరణము).

ఉ. .. అవు లెప్పటి యూరడిన్ సుదంత లో, గుందుట మానె జాంబవతి గోప మడంచెను మిత్రవిందయున్. పారి. 1. 69.

చం. ... పఁగె లో, నొగులుచు నొక్కుచుక్కున యునుండు పనన్ ... వసు. 4 9.

(అంతర్భాగము.)

మ. దలమై లో వెలిఁ దానె యన్యుఁ దెలిసె న్నారాయణంబు .. ఆము. 8. 11.

కం. కరువువఁ బూరితమై లో,హాఁ నము లోఁ గాలునట్టు లంగజు ... విమ్ముగఁ, గరఁగియుఁ బొడవఱక లోనఁ గాలుచునుండెన్. కు. సం. 5 578.

లోకి = లోనికి.

సీ. దీనిఁ దగిలించుకొనవలెఁ ... దురము లోనికి నేఁడు ముద్దుగ నటించుఁ, దలఁచునంతటిలో జాణతనములాడి, లోఁ బలచి వానిఁ దో త్తెచ్చె లోలనయన. హంస. 4. 49.

లోఁక. వి. లోపలిప్రదేశము.

కం. ... ప్రమోఁకుఁ జేసి యేఱుల, లోఁకఱుం జనిరి దివిలోపలఁ గలయన్. దశకు. 10. 65

లోఁకువ. విణ 1. అధీనము, వశము.

ఆ. చెట్టుబట్టు దనుకఁ జేలోఁకువై యుండు, రంతఁ దాడుగట్టి నగడుగంద్రు. వేమ. 2. 564.

2. తక్కువ (శ. ర).

లోఁగడ. వి. (లోను + కడ.) 1. అంతరాళము. దేశములయు కాలములయు నడిమిభాగము.

కం చెడవిఁజిగియడలిఁ బడి యెండ, నెడ గట్టుల తుదలఁ గోటి యిడి లోఁగడకున్, దడుకు వొడిపించి యాకుల,గుడిసెల వసియించె మంత్రి గురుభటయుతుండై. ఆము. 3. 17.

2. గతకాలము. (శ. ర., బ్రౌ., వా.)

లోఁగన్ను. వి. దే. (లోను + కన్ను) అంతర్దృష్టి, జ్ఞాననేత్రము.

వ. ... ముక్కంటి లోఁగంటం గనుంగొనుచు నిశ్చల ధ్యానయోగాను సంధానంబున మాధుర్యంబు భుజించెవో ... కాశీ. 2. 44.

లోఁగలి = లోఁగిలి. వి. దే. (లోను + కలను) 1. గృహము (శ. ర). 2. గృహాంతర్భాగము.

చం. నటవిటకాంద్ర పాలిఁను జారుల చెంతమ వేశ్య లిండ్ల లోఁ,గటను మిటారి తొత్తుల తెగన్ ననగూఁటుల వీడుపట్టులన్, జటు వగు జూదగాండ్రకడఁ బ్రల్లదకాండ్రెడ ... కాపు ... పోకడ వెట్టుకొనెన్ మదంబునన్. భల్లా. 3. (శ. ర.)

లోఁగించు. స. క్రి. (√లోఁగు) లోఁగఁజేయు, లొంగఁజేయు.

ద్వి. దీకొని హరిపానిఁ దిడిగించివైచి, పైకొని ఉరంబుఁ బట్టి లోఁగించి. ఆ. మ. ర. 3. 151 పొ. 26 పం.

లోఁగియాడు. అ. క్రి. (లోఁగి + ఆడు. స్వార్థమున ఆడు:) లోఁగు.

చం. మగఁడపరాధియై కుచము ముక్కునంట గటాక్షమాలికల్, చిగురుకొనంగఁ జూచె వటు చిఱ్ఱునఁ గోపముతోడఁ బ్రోడ యింపుగ వగలొందు మేలయిన ముచ్చట పల్కియు నంత వింతగా, మగువయుఁ బ్రీతిఁ బూనె నవమన్మథకేళికి లోఁగియాడుచున్. గంధ. 1. 160.

లోఁగిలి = లోఁగలి. వి. దే. (√లోను.)

1. గృహము, ఇల్లు.

సీ. అంతఁ బోవక యవి యాగోపముఖ్యులలోఁగిటి లోని కుటిక యక్కెళలీల. హరి. పూ. 6 138.

ఉ కౌఁగిటి కానచేసి నొడికారితనంబున నిన్నుఁ దేల్చి రా, రాఁగొఅగానివాఁడనయి రామలలో నగుఁబాటు దేను నీ,కేఁగలుగంగ సంపదల కేలే విచారము పద్మగంధి నీ, లోఁగిటఁ జేర్పనే యుభయలోకసుఖంబులు నన్నుఁబొందినన్. ఉ. హరి. 1. 64.

గీ. ... దారువర్మని లోఁగిలి దఱియఁజొచ్చి,
దశకు. 3. 77.

2. ఇంటిలోపలి భాగము.

సీ. కేశవస్వామి లోఁగిలి పరామర్శించి కాల
భైరవదేవుగవను జూచి. కాశీ. 2. 41.

కం. లోఁగిటికి రాని రూపముఁ, గోఁగిటికిన్
రానిపొందుఁ గారింపంగా, మూఁగిన
కుసుమశరంబులఁ, జేఁగఱకఱనందె నళిన
చిత్తం బంతన్. ఉ. హరి. 5. 101.

3. వాస్తు: ఇల్లుకట్టు స్థలము.

ద్వి. ... లోఁగిలి యన వాస్తుసంజ్ఞయై తనరు
చుండు. అం. భా 223.

లోఁగు = లొంగు. అ. క్రి. 1. వశమగు.

ఉ. బాల విరాళి నిట్లుసుమబాణశరాశికిఁ
జంద్రచంద్రికా, పాళికి సన్నగాలికిని భావజు
కేళివయాళికిన్ రవో, ద్వేలమదాళికిన్
బ్రసవదీప్తవనీబుతుమాళికిన్ సదా, లోలత
గుట్టుపట్టగల లోఁగి వచింపుచు నార్తిఁ
జెందఁగన్. ఉ. హరిశ్చ. 444.

వ. ... వ్రేఁగి లోఁగువారును గంది కుందువారును
వ్రాలి కూలువారును వెఱచి పఱచువారును
నై పలుదొనంగుల నెసంగుచుండి రప్పుడు.
అచ్చ. రా. యు. 364.

ఉ. ... ఎవ్వానికి లోఁగ కెంత తోరవచ్చినఁ
గాచెద నిన్నుఁ గూరిమిన్.
హరిశ్చ 4. 108.

2. అడఁగు; అడఁగారు, నశించు.

కం. లోఁగుఁ దరమైన పొదరుల, నాఁగిన శకు
వంబ తలఁచు నడుగడుగునకున్, డాఁగఁ
గెల వరయు ... కు. సం. 5. 49?.

గీ. తపనుఁ డుదయింపఁ దద్బింబదర్శనమున,
లోకపాతకపటలంబు లోఁగి పఱచి,
యతఁడు గ్రుఁకినఁ జనుదెంచె ననఁగ బర్వి,
యంధకారంబు జగమెల్ల నాక్రమించె.
కాశ. 4. 89.

ద్వి. లోవలు వెడలక లోఁగినవాని, లోవక
చొచ్చి లోలోనఁ గ్రుమ్మినయను
హరిశ్చ. పూ 609.

శిc. మూఁగిన ఘనములు తొలఁగ, గ్రాఁగినధరణీ
తల ... సెకలెల్లన్, లోఁగఁగఁ గుంభ
ద్రోణము,గాఁ గురిసెం జడము వ్రేఁగట్టిన
లేవన్. విప్ర. 3. 61.

3. అడఁకువకలవాఁడగు, వినయవంతుఁడగు.

ఉ. ... శాంతిమై,
నూరకున్న ... జూచి వారి ఱెఱచి, లోని
కెఱుక చేసి లోఁగుచు ... ద, న్ననుప
నరిగె నృపగృహంబు నేఁ.
భార. శాం. 6. 263.

కం. ఆ లో నాలోలశిఖి, జ్వాలోపమకోపశీలి
వాలి వడిం బా,తాలోపితుఁ ... ప్రకటితనై,
లోఁగెడు నాయిన్ దురాలోచనుఁడై.
చం. రా. 6. 25.

4. క్రుంగు.

దండకము మనుష్యాళరాకాసి బల్ కూటువల్.
మోవఁగాలే పెన్ వ్రేఁగునన్ లోఁగు
నమ్మన్నుఁబూఁబోఁడికై ... నీలా. 2. 41.

5. వెనుదీయు, సంకోచించు.

ఉ. లోఁగక సంగరస్థలములోనఁ బరాక్రమ
కేళి చూపుచున్, మూఁగిన దైత్యదానవుల
మొక్కల ముక్కవఁ జక్కు చేసి తా,నీఁగల
తిండిగాఁ జదిపె వేపున నచ్యుతపూర్వ
జుండుపై, నాఁగలిపాఁచి రాఁ దిగిచి నాగ
రథాశ్వపదాతి సంహతిన్.
ఉ. హరి. 6. 151.

మధ్యా. ... నిన్నుఁ బోరిలో నోర్వఁగా నున్న
వీరుండ నొండు దక్కి లోఁగక చక్క
నిలుము. భార. ఆది. 7. 200.

ఉ. తాఁగడు వేగిరించెఁగద సద్గతి నీవు నెఱుంగ
సిగ్గునన్, లోఁగుచు సి...నుండి యిఁక
లోనుగ నొల్లక పట్టఁబట్టఁగా, నేఁగుచుఁ
గోరు నీ బలిమి నీప్సితసి...క విపుగావ
రా, డాఁగుట దీనిపేరు నిబిడం బిది జాలిక
కెల్ల నాత్మలోన్. ప్ర. భా. 5 1

6. జంకు, భయపడు.

గీ విరహవిభ్రాంతి నొక్కొక్క వేళయందుఁ, గలవేషవిటభావముల కతన నవ్వు, డెవ్వడో యొక్క మాయావి యేఁగుదెంచె, నంతి పురమున కని లోఁగి రబ్జముఖులు.

నైష. 8 36.

చం. ... చిగురుకెందుల సిరిగయాళికిన్ ... హంగుళీకాడుదుస్సరసనాళికి నాళికి లోఁగి యమ్మలోన్ వసు. 2 112.

సీ తెరలు ప్రావిప్రావి దీపించు పులకలు మరి లోఁగఁ జందురుమచ్చ యిట్టి తూలాడు పడగల తుదల తాఁకున నల్కి వారి తేరి వయిచి ... శ్రీరం. 4 999.

7 పరితపించు, బాధనొందు.

వ ... సవాట్టసవ్యస్తమణిరథంబునం దోడు తోడం దొరఁగు మందరగండశైలంబులు దాఁకిన లోఁగువారును పరావ. 7. 59.

కం వేలాగుల నన్యవధూ,లోలుఁడవై నాన యుడిగి లోఁగెదు ధరణీ, పాల విను "కాము కన్యకు,తా లజ్జా" యనెడు నుడువు తుది నిజమయ్యెన్. రసి 3 113.

సీ తనదిక్కు లేమికై తల్లడిల్లుచు నాత్మలోపల మిక్కిలిలోఁగి లోఁగి. మొ రా. సుం 41.

8 చొచ్చు

(మహానందము) ... లాఁగలఁబుట్టల లోఁగినశిఖల భుజంగమకులముల ద్రిమ్మిఁగుకొనుచు. భార. ఆర. 2 151.

ఉ. . వా ద్రుమ వచ్చునా, లోవివరాంతరమ్ము నకు లోఁగిన మత్కుణనాథుఁ గావక ... నా. పంచ 1. 323.

గీ. భంగమున దాఁగి పంకంబు పాల లోఁగి, సరసులకుఁగాక యెఱుకలు సడల నెసను, లేఱుమ జడాశయంబుల నెపుడు మెలఁగు, కుకవినికురుంబముల లెక్కఁగొనఁగ నేల. రసిక. 1. 14.

9. లోపలకుఁ బోవు.

సీ. అజ మొకం డడవిలో నరుగుచుఁ దాఁ గరమ్ము ఫలమున నూతిలోపలికి జాఱి, లోఁగెడి భాగి నాలోకించి కామియై కొమ్మునదరిఁ గొంత గూలఁద్రోచి. భాగ. 9 568.

సీ. జాఱుసయ్యెంటతోఁ జంటిరైకయు లోఁగ గసగసమ సువ్వాక్కల లతోడ

దశ 8 44.

జ. లోఁగించు, లోఁగియాడు, లోఁగు.

లోఁగొను స. క్రి. (√లోన + కొను) ... లోప లికిఁ దీసికొను.

సీ కన నెంచవాని లోఁగొనుట నాదర్శంబు నెమ్మొగంబగుట సాధించుకు గలదె.

ఆము. 3. 30.

(వశపఱచుకొనుట అని రెండవయర్థము)

ఉ. వేం నతిక్రమించి లయవేళ మహాబ్ధివిలోల మీనక, ల్లోలకరాళమై జగము లోఁగొన వచ్చిసమాడ్కి ఖడ్గ జిహ్వాలభుజాభుజంగ వలనాకులముం బటహాది నిస్వనా, భీలముగాఁ గడుఁగడఁగి పేర్చి నిశాచరసేవ త్రోచు వన్. భా. రా. యు. 529.

ఉ. లోఁకము లెన్ని యన్నియును లోఁగొని యుం దవలేమిఁజూపు నీ, యాకృశమధ్య భాగ మిపు డీక్షణలక్ష్యము గాదటంచు నే, నోకమలేశ లేదనుట యుక్తముగాం దల బ్రహ్మఁగన్న నా,శీకముతోడి పాక్కలికి లేమి ఘటిల్లెడు నట్లు గావునన్.

కవిక 6 201.

2. వశపఱుచుకొను.

ఉ. పింగు నపారసత్వగుణవిస్ఫురణన్ , ... తద్దయున్, తోంగొని పేర్మితో నఖిల లోకములుం దగఁ గాచుచున్న వే,దాంగు వనంతు విష్ణుఁ గమలాధిపు సంస్తుతిఁ దేల్చి సమ్మతిన్. కు. సం. 1. 4.

చం. ... లలితానవేందుమం,డల పరిశోభితామృత విడంబిత సస్మిత సుప్రసన్నతా, ఫలరుచిర

ప్రవాహముల ఖామినిభ ర్తమనంబు లోఁగొనెన్.
భాగ. 5. 510.

గీ. మోహినీకాంత సౌందర్యమును గణింప, నసుర వరులనె లోఁగొన్న పసవలిర్చె.
దశా. 2. 298.

సీ. ముదుముధర్మము ఖాని మాదపు లోఁగొని యఃఘుః వావళి నాదలించి ... 44.

... యుముగా దలఁచు

వ . . . రాం గాంఢీర్యశీలురు సంక్షోభమునొందు వారి నెచటన్ లోఁగొంచు వర్తిం చే.
పాలి. 4. 29.

ద్వి. ...గక చేసితి నెల్లతప్పులను, మఱచి లోఁగొని వన్ను మన్నింపు మనుచు
ద్వి హరిశ్చ పూ. 1 09 పం.

ఉ. లోఁకము తల్లడిల్లు నిఁక లోఁగొనవే రఘు ... నాంగా, నీకడలి స్న్నమం గొలున నిప్పుడ వచ్చునటంచుఁ ...గన్
రామ. 7. 113.

4. ... సైరించు.

సీ. తానేమి బిడ్డలఁ గానదా సవతాలికొడుకు తప్పొకటి లోఁగొన్న నేమి
కాశీ. 4. 266.

ద్వి. లోఁత ... తప్పు లోఁగొని మనసు, జాలి ప్రోపిడిచి యూహాప్రమాణ్యలక్ష్మి, నెమ్మదిఁ గైకొని నెటి మహిప్రజల, నిమ్ముల రక్షింపు మిఁక.
హరిశ్చ. ఉ. 2726.

చం. దుపపలశేఖరుం దతఁడు ... అమ్మవాఁ, పుతమని శాశ్రయింపును విధుఁడును నీ దగు తప్పు లోఁగొనున్.
భార. అర. 6. 209.

లోఁచు. స. క్రి. (√లోఁగు) లోఁగఁజేయు వశపఱచుకొను.

సీ. అదిత్యుపసయాఁచి హాలహాలంబును లోఁచి పొసవహాగర్వ ముజ్జూఁతలూఁచి.
కళా. 1. 76.

చం. కఱఁగసంగట్టివట్టి కుదుకక్ దలఁగించి మృగాలినెల్లఁ గ్రన్నవఁ గనిపించి పో

విశిచివన్ వెఁవొప్పఁగఁ వాటి మూఁగి మూఁగి సిగిడి లాఁచి పట్టుకొనెఁ ...గాఁ నెనుఁజేటిగుఁపులన్, వినుతపరాక్రమఃఋలగు వేఁటనివంగులు రాజు మెచ్చఁగన్.
చిత్రభా. 3 148.

గీ దైత్య ...సులు మాయ లెన్ని చేసెఁ ...గా చేర్చు ...వాని, నైన లోఁచు నె... నైన ధికా ప్రిఁ, జొత్తుం... గనలఁచు లెచో టనైన
హరి ... 3 24.

లోఁజెయ్యి = లోఁజే వి. (లోను + చెయ్యి) అఱచేయి

కం. లోఁజెయ్యవ వఱచెవ ...నఁగాఁ జెల్లును జేళ్ళు రెఁడు కరతలముఖఁడన్.
... సం. పూర్వ 21.

లోఁజే(యి) = లోఁజెయ్యి వి (√లోను)

1. మూల్గిన ... తప్పుసలము

ఉ. ... లోఁజేవడ నిన్ను దూర్గని చేయని యం... నవ్వఁజేయనే ... నకు గాపుమటంచను ...
... 3 14.

2. అఱచేయి

సీ. పెదచేతలోఁ జేతఁ బుడమియు నాకాశ మడతు మే పొడిపొడియగచు రాల.
సీతావి 2 161.

సీ పతిపొమ్మ దిని యువ్వఁపలికి లోఁజే ... కలుషచిత్తుని వన్ని గడుగలేదు
రుక్మా 2 14

లోఁజేయు. స. క్రి (లోను + చేయు.) 1. అ త రంగికునిగాఁ జేయు

గీ కానవంబుగ దొరఁజేయు వానిమ త్రము వకు వేగమె లోఁజేయఁ జనదు ..
అము. 4. 261.

2 వశపఱుచుకొను

గీ. తనకళత్రంబు లోఁజేసికొనుట యెఱిఁగి,
యమితనేత్రము లొసఁగ గౌతముఁడఁగాను.
దశా. 2. 41.

సీ. తృణముగా లోఁజేయు నెంతటివాని నీ
నీలాఁ ముంగలు నీలవేణి. విజ. వి. 1. 16.

లోఁడు న. క్రి. వ్రేలులోనగువానితో కెల్లగించు. (శ. ర.).

లోఁతిఁడి విశే. (లోఁతు + ఇఁడి) లోఁతు లేనిది (శ. ర.).

లోఁతు వి. 1 అగాధత్వము, నిమ్నత,

సీ. శరనిధుల్ లోఁతుచూప రసాతలము దోఁపఁ
జిలువరాచెలులకంటెలు చలిఁచె
ఉ. శా. 2 44.

సీ. కడలిరాయల లోఁతు గన్న గబ్బి.
మనుచ 5 47

సీ. తనలోఁతుపాఁతునైతము గావరాఁ గూర్మిఁ
గలసిన మొగమాటకాని వదలి
వరాహ 1. 32.

(ఇట గాంభీర్యమని రెండవ యర్థము.)

2. గాంభీర్యము, గుట్టు

చం. ఎదిరి మనంబు లోఁ తెలుఁగ కేమిటి కీవల
వంతఁ దల్లడించెదు ... సారంగ. 2. 101.

ద్వి. మఱి యంత బసవన్న మనసులోఁ దరయఁ,
బోఁచి గిన్నెరుప్రాణమును దమలోన,
డాఁచుడు ... పండితా. దీక్షా 82 పు.

(గంగ) వ. ... మానిని యన లోఁతుమానక
గరితయన నడచవ్వడునేయక ముగుదయన
బయలువడక ... భాగ. 9. 230.

(ఇట నిమ్నత్వమని రెండవ యర్థము)

విశే. 1. పల్లము, నిమ్నము.

సీ. శీర్షంబు వలుఁదయై చెక్కిళ్లు లోఁతులై......
కాశీ. 6. 41.

చం. ...అతఁడప్పుడు ముందటనుయ్యి వెన్కలోఁ
తగు గొయి యున్నలాఁగయినఁ దల్లడ
మందె వశంబుమేనుతోన్. విక్ర. 2. 81.

2. గంభీరము, గూఢము.

మ. ... విద్వన్మణీ, భజనప్రాపక పాదపంకరుహా
మిభావంబు లోఁ దెంచు నీ, రజనాభుం
బ్రణుతించి చెప్పుడు గభీరప్రౌఢసూక్తంబు
లన్. కళా. 5. 185.

జ : లోఁతిఁడి

లోఁబట్టు వి. (లోను + పట్టు) లోపలిభాగము,
అంతర్భాగము

ఉ. చుట్టి బిగించి పట్టి పురమూదవ యీ నగర
కాగ్నిఁ గంధరా, ఘట్టనమునందు నిల్పు మతి
గాక దిగంబకనిచ్చితేని లోఁబట్టన నున్న
లోకముల భస్మము సేయు వెలార్చితేని
వెల్పట్టుననున్న లోకముల భస్మము సేయు
నిజంబు చెప్పితిన్ భీమ 4. 64.

లోఁబడు. అ. క్రి. (లోన్ + పడు) 1. వశమగు,
అధీనమగు.

చం. అడరిన దానవుండు గరుడాకృతిఁ గైకొని
మాయతోడ లోఁ, బడ భుజగంబులం బొదివి
పట్టి భయంబున మ్రింగి యుప్పు చేఁదృతు వరు
పట్టి కరముఁ గృపాణముతం దెగవైవ ...
భాగ. భీష్మ. 3. 105.

గీ. కినిసి పాణి నాళీకంబు సోమపుటయును,
వంత లోఁబడ కతియు మోహప్రకటన,
మాని తన్ననిచిన యతి మానతుంగ, తరు
నెవసితోన గ్రహణగోచరతఁ దొలఁగె.
హ. న. 2. 47.

కం. మీకింత వంది కంద భయాకులతం బొంది
నిర్గతైశ్వర్యులరై, రాకనుఁ గారణమేమి
త్రిలోకాహిత దనుజతతికి లోఁబడరు వరే.
కు. సం. 4. 365.

2. అడఁగు, క్రుంగు.

గీ. ప్రళయజలనిధిక్రింద లోఁబడినయట్టి, యుర్వి
దంష్ట్రాంకురంబున నుద్ధరించి.
శివరా. 1. 64.

3. హీనస్థితినొందు, దైన్యమొందు.

కం. భూకాంత నీరువట్టుకుఁ, గాక వదవ మిలు
రింపఁగాన్పించిన పం, డ్లోకానవ వెలి

పుచ్చులు, లోకమ్ముల్ గాచె నిట్లుఁలోఁబడె జనముల్. వరాహ. 10. 30.

లోఁబఱచు స. క్రి. (√లోఁబడు) వశముఁ జేయు.

వ ... అమ్ముతాళకవైరుల లోఁబఱచి మునుమచు ... ఉ. రా. 2. 61.

లోకంపృణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోకమును నిండించునది, లోకమంతటను వ్యాపించునది.

లోకకంటకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. లోకమునకు బాధ కలిగించువాఁడు, దుర్మార్గుఁడు.

లోకకథ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్వసాధారణమైన పురాణకథ, నీతికథ, జనులందఱు నెఱిఁగిన పురాణగాథ.

లోకకర్త. సం. వి ఋ. పుం లోకమును సృజించు వాఁడు, భగవంతుఁడు.

లోకకల్పము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. కొంచెము తక్కువగా ప్రపంచమువలెనున్నది. 2. లోకముచే గౌరవింపఁబడినది. వి. అ. పుం. ప్రపంచము నిలిచి యుండు కాలవిశేషము.

లోకకాంతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోకమున కిష్టుఁడైనవాఁడు, సర్వజనసమ్మతుఁడు. వి. ఆ స్త్రీ. ఓషధివిశేషము (రా. ని.).

లోకగతి సం. వి. ఇ. స్త్రీ. జనుల నడవడి, లోకుల ప్రవర్తనము.

లోకగాథ సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జనులందఱు పాడెడుపాట.

లోకచక్షువు(స్సు) సం. వి. స్. న. జగముకన్ను, సూర్యుఁడు

లోకచారిత్రము. సం. వి. అ. న ప్రపంచపు నడవడి

లోకజనని సం. వి. ఈ స్త్రీ. లక్ష్మి.

లోకజిత్తు. సం. వి. త్. పుం. 1. బుద్ధుఁడు. 2. లోకమును జయించిన పురుషుఁడు. 3. సన్యాసి.

లోకజ్ఞుఁడు. సం. విణ (అ ఆ అ.) లోక స్వభావ మెఱిఁగినవాఁడు, కలోకజ్ఞానము గలవాఁడు

లోకడుపు. వి. (లోపల + కడుపు) కడుపు లోపలిభాగము.

కం. లోకంబుల సృజియించును, నాకలితము గాఁగఁ ద్రోచి యన్నియు విడవన్, లో కడుపున నడగింప మ,హాకర్మడుఁ డితఁ డచింతితాత్ముఁడు మహిమన్. హరి. ఉ. 5 223.

లోకతంత్రము. సం. వి అ. న. ప్రపంచపద్ధతి.

లోకతత్త్వము. సం. వి. అ. న. ప్రపంచనిజస్థితి, ప్రపంచజ్ఞానము.

లోకతుషారము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

లోకత్రయము. సం. వి. అ. న. ముల్లోకములు స్వర్గ మర్త్య పాతాళ లోకములు.

లోకత్రయి = లోకత్రయము. సం. వి. ఈ స్త్రీ.

లోకద్వారము సం. వి అ. న. స్వర్గద్వారము, స్వర్గలోకపు వాకిలి

లోకనము. సం. వి. అ. న చూచుట.

లోకనాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. బ్రహ్మ. 2. విష్ణువు 3. శివుఁడు. 4. రాజు, చక్రవర్తి. 5. బుద్ధుఁడు. 6. వేలుపు, దేవత. 7. సూర్యుఁడు

లోకపథము = లోకపద్ధతి. సం. వి. అ. పుం

లోకపద్ధతి. సం. వి ఇ స్త్రీ లోకమార్గము, పదుగురు నాచరించు రీతి.

లోకపాలుఁడు. సం వి. అ. పుం 1 లోకము నందలి యొకదిక్కును పాలించువాఁడు, దిక్పాలకుఁడు. 2. చక్రవర్తి, సార్వభౌముఁడు.

లోకపితామహుఁడు సం. వి అ. పుం బ్రహ్మ.

లోకప్రకాశనుఁడు. సం. వి అ పుం. సూర్యుఁడు

లోకప్రవాదము. సం. వి. అ. పుం జనశ్రుతి, కింవదంతి, అందఱును చెప్పుకొనెడి మాట.

లోకప్రసిద్ధము. సం. విణ. (అ. ఈ అ.) అందఱకును దెలిసినది, లోకమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కినది.

లోకబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం. లోకబాంధవుఁడు.

లోకబాంధవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. 1. సూర్యుఁడు. 2. శివుఁడు 3. విష్ణువు.

లోకబాహ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. వెలివేయఁబడినవాఁడు, జాతిసంఘబహిష్కరింపఁబడినవాఁడు. 2 లోకమునకు వేఱైనవాఁడు, లోకవిరుద్ధుఁడు.

లోకభావనుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ అ) లోకక్షేమమును దలంచువాఁడు, లోకక్షేమమును సృష్టి పొందించువాఁడు.

లోకమర్యాద. సం. వి. అ. స్త్రీ. లోకాచారము, వాడుక.

లోకమాత సం. వి. ఋ. స్త్రీ. లక్ష్మి.

లోకము సం. వి. అ. పుం. 1. స్వర్గాదిభువనము. (స్వర్గము, మర్త్యము, పాతాళము). (ఊర్ధ్వలోకము లేడు: భూలోకము, భువర్లోకము, సువర్లోకము, మహర్లోకము, జనలోకము, తపోలోకము, సత్యలోకము. అధోలోకము లేడు: అతలము, వితలము, సుతలము, రసాతలము, తలాతలము, మహాతలము, పాతాళము) 2. భూలోకము. 3. జనము. 4 ప్రజ, పాలితవర్గము. 5 సమూహము. 6. రాష్ట్రము, భూభాగము (ఉదా: ఆంధ్రలోకము.) 7 లోకవ్యవహారము. (వ్యుత్ప.) వైదికవ్యవహారము 8 సామాన్యమానవజీవితము. 9. సప్తసంఖ్య, ఏడు.

లోకములకన్ను మి. వి. (లోకముల + కన్ను) జగచ్చక్షువు, సూర్యుఁడు

గీ. కవుఁగముంగొంగు వాఁను లోకములకన్ను,
పచ్చగుఱ్ఱపువజీఁడు పగటిఱేఁడు

ఇందు. 4. 71.

లోకయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ 1. లోకవ్యవహారము, ప్రపంచ జీవనమార్గము. 2. సర్వజనసామాన్యపద్ధతి, పదుగురు నడచుకొనురీతి 3. లోకస్థితి, జీవయాత్ర. 4. జీవిక, జీవనాధారము, బ్రతుకుతెరువు.

లోకరంజనము. సం. వి. అ. న. ప్రపంచమును సంతోషపఱుచుట, ఎల్లవారిని సంతోషపెట్టుట

లోకలేఖము. సం. వి. అ. పుం. సర్వజనవిదితమైన వ్యావహారికపత్రము.

లోకవాదము = లోకప్రవాదము. సం. వి. అ. పుం. కింవదంతి.

లోకవార్త. సం. వి ఆ. స్త్రీ. జనప్రవాదము, కింవదంతి.

లోకవిద్విష్టుఁడు. సం. విణ. (అ ఆ. అ.) లోకముచే ద్వేషింపఁబడినవాఁడు జను లసహ్యించుకొనువాఁడు.

లోకవిశ్రుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. ప్రపంచమంతటను వ్యాపించినకీర్తి 2 నిరాధారమగు వార్త, కల్లవార్త, అసత్యప్రవాదము.

లోకవృత్తము. సం. వి. అ. న. 1. లోకమునఁ బదుగురు నడచుకొను రీతి, లోకాచారము. 2. పనిలేని మాటలు, వ్యర్థసంభాషణము.

లోకవ్యవహారము. సం. వి. అ. పుం. 1. ప్రపంచపద్ధతి, లోకాచారము. 2. ప్రపంచపు కార్యపద్ధతి. విణ. (అ ఆ. అ.) వాడుకలో నున్నది. సర్వజనోపయోగమువందున్నది.

లోకశ్రుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. 1. జనశ్రుతి, కింవదంతి. 2. ప్రపంచమంతట నిండిన కీర్తి

లోకసంగ్రహము. సం.వి. అ. పుం. 1. లోకము మొత్తము. 2. లోకక్షేమము. 3. లోకానుభవము. 4. ప్రజలనందఱను బ్రసన్నులనుగావించుకొనుట.

లోకసంస్కృతి. సం. వి ఇ. స్త్రీ. విధి, భవితవ్యత. (ఆ. ని.)

లోకసాక్షి. సం. వి. ఇ. పుం. 1. బ్రహ్మ. 2 అగ్ని 3 సూర్యుఁడు.

లోకసాక్షికము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) లోకము సాక్షిగాఁ గలది, ఎల్లవారు ననుమతించినది.

లోకసిద్ధము సం. విశే. (అ ఆ అ) 1. జనుల వాడుకలో నున్నది, మామూలుగా నున్నది. 2. అందఱిచేత నంగీకరింపఁబడినది

లోకహితము సం. విశే. (అ. ఆ అ) 1. జనోపకారమైనది, అందఱకును మేలు కలిగించునది. వి. అ న. సర్వజనక్షేమము.

లోకాంతరము సం వి. అ. న. అన్యలోకము, భవిష్యజ్జన్మము

లోకాచారము. సం. వి. అ. పుం. లోకము నందలి వాడుక, పదుగురు చేయుపని, ప్రపంచపద్ధతి

లోకాతిగము. సం విశే. (అ. ఆ. అ) ప్రపంచమును మించినది, అసాధారణమైనది.

లోకాత్మ సం. వి న్. పుం. సమష్టిజీవుఁడు. కూటస్థుఁడు.

లోకాధికము. సం. విశే. (అ ఆ. అ.) ప్రపంచమునకంటె నధికమైనది, అసాధారణమైనది.

లోకానురాగము సం. వి అ. పుం. 1. మానవకోటియందు గల సమానప్రేమ, సర్వజనహితాభిలాషము. 2. సర్వజనుల యొక్క ప్రేమ.

లోకాపవాదము. సం. వి. అ పుం. లోకనింద, పదుగురు నిందించుట.

లోకాతిశాయి. సం. విశే. న్ (నీ న్.) 1 లోకమును మించువాఁడు 2 లోకమంతయు వ్యాపించునది (వెలుఁగు మొ॥)

లోకాభ్యుదయము. సం. వి. అ పుం. ప్రపంచక్షేమము.

లోకాయతము. సం. వి. అ న. అనాత్మవాదము, నాస్తికమతము, చార్వాకమతము.

లోకాయతికుఁడు సం. వి. అ పుం. చార్వాకమతస్థుఁడు నాస్తికుఁడు, అనాత్మవాది

లోకాయతుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నాస్తికవాదము చేయువాఁడు ఆత్మ లేదనువాఁడు. వి అ పుం. నాస్తికుఁడు.

లోకాలోకము సం వి అ పుం. (ఒక పార్శ్వమున సూర్యకిరణసంపర్కము గలదియును ఒక పార్శ్వమున సూర్యకిరణస్పర్శము లేనిదియును నగు పర్వతము) చక్రవాళపర్వతము.

లోకేశము. సం. వి. అ పుం పాదరసము.

లోకేశుఁడు సం. వి. అ పుం. 1. బ్రహ్మ. 2. ప్రపంచాధిపతి, రాజు.

లోకోత్తరుఁడు సం. విశే. (అ ఆ. అ.) ప్రపంచమును మించినవాఁడు, అసాధారణుఁడు. వి అ పుం. రాజు.

లోకైషణ సం. వి ఆ. స్త్రీ. స్వర్గాభిలాష, స్వర్గకామము.

లోకోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ 1. సామెత. 2. సామాన్యవచనము, పదుగురాడుమాట

లోక్యము. సం. విశే. (అ ఆ. అ) 1. లోకమును వ్యాపించినది 2 ఆచారప్రాప్తమైనది, మామూలైనది. 3 సరియైనది, యథార్థము, ఉత్తమలోకమును సంపాదించుట కనుకూలమైనది. 4 స్వర్గసంబంధమైనది 5. స్వాతంత్ర్యమునకవకాశము నిచ్చునది.

లోగము. సం. వి. అ. పుం. మంటిగడ్డ, మంటిబెడ్డ.

లోగుట్టు వి. (లోను + గుట్టు) గుప్తమంత్రము, రహస్యమైన యాలోచనము.

ఆ. బలము లేఁగ దైవబలమును గలిగి లోగుట్టు
చేటులేని యట్టి నృపతి,వలన మత్సరింప
వలదు ... భార. ఆశ్వ. 1 71.

లోగృహము. మి. వి. (లోపల + గృహము) లోపలియిల్లు, అంతర్గృహము.

శా నే పాతమించ ఘటించి లోగృహములో
నిద్రించు ధర్మ్యుడు ... మల్లి. శృం 97.

లో(గుక్క (లోను + (గుక్క) మణితము, రతి కూజితము.

సీ ... ... కాపురాసలుగ
లన ... గూండుకంబుగ ... వనిడెమె, లో
(గుక్క వెతి(గుక్క ... తెలుపు ..
అం భా. 2. 160.

లోచకము. సం. వి. అ. పుం. 1. కజుపాప, నల్ల(గుడు వడుమనుండు ... 2. దీపపు మసి, కాటుక 3. ఒకవిధమైన కర్ణాభరణము. 4 నీ ... మ్రము, నల్లబట్ట 5. వింటినారి, మౌర్వి. 6 స్త్రీల అలాటాభరణము, నుదుట బెట్టు కొనె ... 7. మాంసపుముద్ద, మాంసపిండము. ... ... మైన చర్మము 10. కదలీవృక్షము, అరటిచెట్టు.

లోచకుడు. సం. వి అ పుం. మూర్ఖుడు

లోచనగోచరము. సం. వి అ పుం దృష్టిపథము, నేత్రమార్గము

విణ దృష్టివిషయము, కంటికగపడునది.

లోచనపథము. సం వి అ. పుం. లోచనమార్గము.

లోచనమార్గము. సం వి. అ. పుం దృష్టిపథము, నేత్రమార్గము

లోచనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) 1. (ప్రకాశింపజేయునది, కనబడునది. 2. దృశ్యమైనది. వి అ న. 1 చూపు, చూచుట. 2 నేత్రము, కన్ను.

లోచనహిత సం వి ఆ. స్త్రీ. తుత్థాంజనము, మైలుతుత్తము.

లోచమస్తకము. సం. వి. అ. పుం. ఓమము. (శ. ర.).

లోచము. సం. వి. అ. న. కన్నీరు, బాష్పము.

లోచూపు. వి. (లోపల + చూపు) 1. జ్ఞానదృష్టి.

సీ. పవనుల ముసమూని లోచూపుగా మినుక
గడల దోచు వెలుంగు గాంచువారు
యయా. 2 43.

మ. .. (ప్రాజ్ఞుల నిక లోచూపున, గను నానందము నీవెకావె విను ... లామీదటన్.
ఉ. రా 2 135.

కం రేచక పూరక కుంభక, సూచకముల రాజయోగి సుస్థిరమతియై, లోచూపు చూడ నొల్లక, వాచా(బహ్మంబు పలుకవద్దుర వేమా,
వేమ 8 200.

2. (కేగంటి చూపు.

ద్వి ... కంటి ... చూపులును. తెలవ లోచూపులు తీతీపులాడ.
(ప్రభు (లిం) ... 2 పా. 3 ...

లోజతనము. వి. (లోపల + జతనము) పొదుపరిక పదము.

వ బెస్తలు సిస్తుగామోచి నిబ్బడుగుముండ్ల డియం గాలజడుపునై పరంబోరడయడుగు లోజతనము మోరడి బలిమికం బొద్దిక బొట్టడి.
(ప్రబంధ. 1 605.

లోట. వి. 1. జలాశయ విశేషము.

కం. తిరుకొళము నూయి లోటయు, జెలువు మడువు లొండు కుంట చెలమ పడియ కొనెలు బుగ్గ వాగు దొనతల,వరి గుండము కాల్వ డిగియబావి దొరువులన్.
హంస. 4. 102.

2 (హిం. లోటా) చిన్న పాత్ర (శ ర.).

లోటనము. సం. వి అ. న. దొర్లుట, పొరలుట

లోటు విణ. (క. లోట్టు) తక్కువ, న్యూనము. వి 1. న్యూనత. 2. నష్టి (శ. ర.)

జ. లోటుపోవు.

లోటుపోవు. అ. (కి. (లోటు + పోవు) లోటు వచ్చు, తక్కువగు (శ. ర.).

లోరము. సం. వి. అ. పుం. నేలపైఁ బొర్లుట, దొర్లుట.

లోడనము. సం. వి. అ. న. క్షోభపడుట, సంతపించుట.

లోడి = లోడీ². వి. (సం. లగుడః) మల్లవిద్యా సాధనము.

చ. కరికలభంబు కొమ్మపుడు గైకొని బిట్టునఁ ద్రిప్పు లోడి వైఖరి గిరియెత్తు సంగడము కైవసి నవ్వలయాద్రిఁ బట్టు గొఁబరహిని మత్తభద్గని బరలి రణంబుగఁ గొట్టు ... రా. వి. 2. 27.

సీ. సంగడాల్ బూన బుజాపురాయింపు బరి లోడి ద్రిప్పు మేల్ బరుల యుబ్బ ప్రబంధ 82.

మ. ... సమీరమల్లుఁ డనువొంద న్నావిపూ లోడిఁ ద్రిప్పు మెయిన్ గోకిలబాలుఁ డెంచికొను సొంపుల్ గుల్కు నాదంబులన్. శశాం. 2. 117.

సీ. మనును జెట్టి యనంగ మల్లాభిధానంబు ... తత్సాధనంబులై తగు గంబము కొణత కట్టిక లోడి సంగడము బాల. గీ. సంగడము నీల గోతా మనంగ ... ఆం. భా. 2. 203.

లోడీ¹ వి. వస్త్రవిశేషము.

ఒగడ. హాంబట్టు లోడీలు హానలా దుకూలాలు, కబ్బాయికలు డాలు గల్లు జరబాబీలు హంస. 5. 346.

లోడీ² = లోడి వి. మల్లవిద్యాసాధనము (శ. ర.)

లోడు. వి. (క. లోడు) ఉపధానము, ఒఱగు దిండు (శ. ర.).

లోణారము. సం. వి. అ. పుం. లవణభేదము, ఒకవిధమైన ఉప్పు ఉప్పునుండి పుట్టెడి యొక విధమగు క్షారము (రా. ని.).

లోతక్కువ. విశ. (లోపల + తక్కువ) శేషము, మిగిలినది (శ. ర.)

లోతమి. వి. (లోపల + తమి) లోపలితమి, అంత రంగిక కుతూహలము.

(కానేరి ... ణ్ణనము) వ. ... [illegible] నిహ్నవించి గౌతమి ణంతమి యడంచి సారవంబు గౌర వంబుఱిచి యన్యపరన్నివహంబు నపహ సించి .... శ్రీరం. 1. 132.

లోతము సం. వి. అ. పుం. 1. కన్నీరు, బాష్పము. 2. గుఱుతు, ఆనవాలు, చిహ్నము.

వ. 1. కొల్లగొట్టిన సొమ్ము, [illegible] సొమ్ము 2. ఉప్పు.

లోత్రము. సం. వి. అ. న. 1. కొల్లగొట్టిన సొమ్ము, దోఁచుకొన్నధనము. 2. కన్నీరు.

లోదొడ. వి. (లోపల + తొడ) తొడకు లోపలి భాగము.

చ. ... గిఱికొను గాలి వన్న దొరఁగి పైఁగే వేలుపుపంటి లోదొడల్, నెఱికసి వోలెఁ గెంపుగమి [illegible] [illegible] గనెన్

లోధము సం. = లొద్ధ్రము

లోధ్రము సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱని పువ్వులు గాని తెల్లని పువ్వులు గాని గల యొకజాతి వృక్షము లొద్దుగచెట్టు.

లోనిచూపు. వి. (లోను + చూపు.) అంతర్దృష్టి.

కం. హృన్మధ్య సూత్రాకృతియగు చినుస్రొక్తి బురాణపుర శేషావాసు, గనొ్నగిది లోనిచూపు సన్మార్గుఁ డతఁడు చూచు సమయమున ... [illegible] పాండు. 4. [illegible]

లోనిచ్చు. అ. క్రి. (లోను + ఇచ్చు) గుట్టుచెప్పు.

సీ. రిపులకు లోనిచ్చె వపర యయ్యెఁ బీడని యమ [illegible] చెప్పు లరసి [illegible]. గీ. భువన మరి [illegible] నా తళాపూర్ణు [illegible]. [illegible] [illegible]. 200.

లోను. వి. [illegible] 1. లోపల, అంతర్భాగము, మధ్యము.

శా. . . గాతర స్వాంతత్రాసకరంబు నైదురభి
వేశంబైన యాలోను నిశ్చింతుఁడై సతికేలు
వట్టుకొని చొచ్చెన్ భీముఁ డత్యుగ్రతన్
భార విరా 2 327.

కం. వందన మనంబు లోన నొకించుకయును లేక
యమ్మహీంద్రముమీఁదన్. బంచానల మధ్యం
బునఁ, బాంచాలీవల్లభుఁడు తపం బొనరించెన్
హర. 7 6.

ఆ ఎంతనిష్ఠ గలిగెనేనియు మానంబు లోని
యది యెక్కుడైనదివము, లధిప యుప
వసింపనగు. భార అను 4 151.

క అట్టి యాలోను కడుఁదయం జారఁజొచ్చి
యొయ్యఁదయ పి దక్కన నొదిఁగియు-డెఁ
బగతుఁడను వెనువెంటన పాఱుతెంచి, కనియె
నిద్రాయమాణ నమ్మనుజనాథు
హరి. ఉ. 2 156.

చ పరగ సువర్ణబంధమృదుభావము గల్గియు
లోన చూడఁగాఁ బొరవగు చిత్రరూపమును
బోలెన సత్కవికావ్య మిమ్మహిం, బరగు ...
కు సం. 1. 37.

కం కాలం బగుటయు నృపులకు, నాయము సమ
కూరె దీనిఁ దలకు మది నీ వాలోకింపఁగ
వలసిన, నే లోనికి దివ్యదృష్టి నిచ్చెదఁ బుత్రా.
భార భీష్మ. 1. 6

చం. .. లో,సికి మణిపట్టబంధసరణిన్ ధరణీ
సురుఁ డేగ నెంగటన్ మను చ 2. 21.

కం .. పూర్ణేందుముఖి చూచి మీలో,నం దెవ్వఁడు
వాడికి యెడిచె నతనిన వలతున్.
భార. ఆది. 8. 110.

లోనందు = లోపలను, మధ్యను.

కం. సుందర మా యిద్దర,లోనం దెవ్వరి వలతు
సెప్పుమా యనవుడు భార. ఆది. 8. 110.

ఆ. అగ్నిలోన బయల నప్పుల నప్సరో,గణము
మ్రోలఁ జేసెఁ గడిఁది తపము
కళు 1. 164.

అగ్నిలోనన్ = పంచాగ్నిమధ్యను

చం వినియె . అత్మఁగీ ల్కన వల విప్రుఁ
డాద్విజులలోన సుభాషితముఁ బరింపఁగా.
ఆము 3 76.

2. మనస్సు, అంతఃకరణము

కం. అత్తెఱఁగంతయు మూర్వశి,చిత్తంబున నెఱిఁగి
వాఁడు చేతోజాతా, యత్తుఁడై తనఁబిలువం,
బుత్తెచట తెలిసి లోన, బూనిన లజ్జన్
ఉ హరి. 1, 59.

కం అని హరిఁ దలఁచుచుఁ దన లో,నను జింత
యొనర్పఁ బ్రహ్మేవా సాంద్రం,బున ...
దశా. 3, 180.

3 లోఁకువ

సీ. ఏనిఁదలకు సామి లో నీకు మనియెంత చాటు
చెప్పితి నను పోటుబంట్లు రా. వి 4 124.

విశే. 1. అది, మొదలు

గీ. స్థావరములు జంగమములు భాత లోను,
గాఁగఁ బ్రళయంబు పొందినకాలమునను,
నిలుచు నెవ్వఁ డొకండ యానిత్యసత్య, లలితు
శార్ఙ్గి బ్రసన్నుఁగాఁ గొలుతు నియతి
భార శాం. 4. 219.

ఉ కారణ మానుషత్వమునఁ గంసుఁడు లోనుగ
దుష్టదైత్యులన్, బెరడగింపఁ బొంచి యిటుఁ
బృథ్వి జనించినవాని నాదిపం,కేరుహ నాభుగా
నెఱిఁగి ... హరి ఉ. 1. 40.

కం. ఏమను మదీయశిష్యులు, లోనుగ వంచించి
కొలసిలోపల ... దశకు. 11. 59.

2 అధీనము, లొంగినది.

చం. తనమది నొక్కయుమ్మలిక,దక్కిన మంచితి
దానిఁ బాపఁగా, నని తలపోసి చేయు పని
కక్కట యేమను లోనుగానె ...
నిర్వ. 9. 27.

ఉ. భీముఁడు ధార్తరాష్ట్రకుల భీషణలోనుఁడు
చిత్త మెప్పు డెల్లె మదమెత్తునో యతని
యుగ్రహావృత్తికి లోనుగాక ...
భార. విరా. 1. 177.

(లోనగు = లోఁబడు)

కం. మిడిలోనులఁ గాలుచ్చులఁ బడఁదోలియుఁ
లోఁగు లోను పఱచియు లెల్లన్, వడిగల
జింకలనెల్లన్, బొడిచిరి కడుఁ జెంచు లాఋ
వులఁ జద లడరన్. యయా. 2 19.

సీ. కిఱుతించి రిచ్చిపుచ్చుకొనుచోటుల నారలాఁ
కకలోనుగా కవ్వలీఁక. మనుచ 3. 129.

1. ఆలోవన్ = అసమయమందు.

సీ. అరదంబుపై వ్రాలి యాలోనఁ దెలిసి తన్నేసి
వాతనిఁ బడనేయువారు
భార. విరా. 3. 169.

కం. ... పురుషుఁ డొకఁడు, డాలోక దుస్సహుండై,
యాలో జనియించి శిశివడుఁకుచు నెదురన్.
హరి పూర. 1 106.

కం. అలో నొకనాఁడు మహీపాలుని ప్రియ
మతుఁడు విజయపాలుండను ద,క్షిణుఁడు
మృగయాలోలత, వ్యాలమృగా భీలమైన
వనమున కరిగెన్. విక్ర. 3. 72.

2. అంతలోపల.

గీ. ... మగిడి, వచ్చునాలోన నీరూపు వచ్చె నాకు.
ఆము. 6. 85.

కం. అదారి నత్త కినిసెనొ, లేదో యాలోన
నమ్మళింతువు నే నిం, కేదియుఁ జెప్పిన
నిక్కము,గాదేకద యంచు గోపకామిని
యెద్చెన్. శుక. 2 576.

చూ: లోఁగడ, లోఁగన్ను, లోఁగలి, లోఁగిలి, లోఁగొను, లోఁజెయ్యి, లోంజే, లోఁజేయు, లోఁబట్టు, లోఁబడు, లోఁబఱచు, లోగుట్టు, లోగ్రుక్క, లోనిచూపు, లోనిచ్చు, లోనుచేయు, లోనుగఁజేయు, లోనుపడు, లోనుపఱచు, లోలోనిచవి, లోలోను, లోవంక, లోహాటము.

లోనుచేయు వ క్రి. (లోను+చేయు) లోఁబఱచు
ఉ. ... మీ, మీనిపుణత్వముల్ దెలియు మే కొని
యమ్మునిని లోనుచేసితిన్.
వాల్మీ 3. 69.

లోనుగఁజేయు. స. క్రి. (లోను+కన్+చేయు) లోఁబఱచు, వశముచేయు.

చం. పయికొని వన్ను సిట్లు మరుబాఱికి లోనుగ,
జేయఁ బూని యే,నియతి యెు వట్టి నంది
యము నీకొవరిఁపఁగఁబోలు
కళా 7 226.

లోనుపడు. అ. క్రి (లోను + పడు) వశమగు.

సీ. తను బిల్చినప్పుడు విని లోనుపడెనంచు మక
రంబు కరి రేకు మడఁచునొక్కొ, విభుఁడు
గల్గిన మొర వినఁడె వేదని దంతి జడిసి
ప్రాణములేడ విడచునొక్కొ.
వాల్మీ. 1. 100.

లోనుపఱు(ఱ)చు. స. క్రి. (√లోనుపడు) లోఁబడునట్లుచేయు, వశపఱుచు.

కం. ననుఁ గుచ్చితంపుఁ బనులకుఁ, బనుపక యెుంగి
ఓకి లోనుపఱుపక తగు మ,న్ననితోడ నరయు
వారల, కనురాగము నెఱపి నడతు రస్మత్ప్రభు
లున్ భార. విరా 1 329.

సీ. వీని చంద్రికలు ద్రావిన చకోరికలకు ద్రిమ్మంగుట
భారమే యుంగలంబు, వీని జన్మస్థానమైన
వార్థికి లోనుపఱచుట భారమే కాదభాగ్ని
వరాహ. 4. 23.

అ ఇంద్రియముల నిగ్రహించి కామంబును లోభ
మోహములను లోనుబఱిచి, యుపవసించి
శీత ముష్ణంబు దలపక, తపము సేయ కేల
తక్కదేను కుచేల. 3 41.

లోప. సం. వి అ స్త్రీ. అగస్త్యమహామునిభార్య లోపాముద్ర.

లోపగతుఁడు వి. (లోపల + పగతుఁడు) అంతశ్శత్రువు

కం. ఏర్పడ లోపగతుండను వె,లార్పక లోకంబు
ఎఱుఁ దొలంగక గుటిపై, నేర్చు నవఃపవన
ములం, గూర్పక యోగీశ్వరుండగునె యే
తంగిన్ శివయోగ ఉ. భా 1. 18.

లోపవము నం. వి. అ. న. 1 అతిక్రమించుట, ఉల్లంఘించుట. 2. లోపింపఁజేయుట, తొలఁగించుట

లోపము. నం. వి. అ. పుం. 1. అపహరణము కొల్లగొట్టుట 2 నాశము 3. ఛేదనము, తెగఁగొట్టుట 4 రద్దుచేయుచుట, తొలఁగించుట. 5 అతిక్రమించుట, మీఱుట. 6 అభావము 7. పరిత్యాగము, విడిచిపెట్టుట. 8. (వ్యాక.) ప్రసక్తమయిన వర్ణముగాని పదముగాని కనఁబడకుండుట (అదర్శనం లోపః) 9 కలవరపాటు

లోపల. వి వా. 1 అంతర్భాగము

గీ. వెలుపలను లోపలను నుండుఁ దలిరుఁబోఁడి. శాకుం 1. 117.

మ. వియద్గంగాప్రవాహంబు లో,పలికిం బోయి మరిపృమాణుఁ డగుచుం బ్రాయోపవేశంబునన్ భాగ. 1. 496.

మ. జలిదైతేయ భయాంధకారభరితబ్రహ్మాండ గేహంబు లో,పలఁ దైమండెడు తత్ప్రకాశమయదీప జ్వాల డింపన్. ఆము. 4. 24.

2 అంతఃపురము, అవరోధము.

గీ. బయలుతేరిన సుతుఁడు లోపలసతియుఁ, గాని యమ్మలు తేరైరి ఖచరపతికి. శశా. 2. 51.

3. మనస్సు, అంతఃకరణము.

కం. వాతిరువృకుఁ డమలోపల, వేఁడుగొని ... ఆము. 3. 15.

క్రి. అవ. 1. నిర్ధారణషష్ఠియందు బహువచన ప్రత్యయము.

ఆ. పూజనీయులైన పురుషులలోపల, నెవ్వఁ డయ్యెఁ గృష్ణుఁడు. భార. సభా. 2. 11.

చం. ... కర్మనంజనిత విశేషతం గలుగు భాయల లోపల నెద్ది యభీష్టము, గనుటకు నర్హమౌ ... భార. శాం. 5. 496.

2 అధికరణార్థకము, అందు.

కం. చని పట్టి పాలవట్టికఁ, గనుపట్టెడు కనక పత్రికావిలిఖిత నూ,తనబిరుదాక్షరములు వే,ర్వేఁగని యంఘ్రిపలనె చదువుకొనె వివరముగన్. హైం భా 4. 6.

లోలోపలన్ = మనస్సునందు

అంతలోపలన్ = అనసమయములోనె.

ఉ. హాయని మోహినీమహిళ యదభుతరోష కషాయితాక్షియై, హా యను నంతలోపల సహస్ర సహస్ర సహస్ర దీధితి,చ్ఛాయ సహస్రధారమగు చక్రము వ్రాలె గళాంబుజంబునన్ దశా 2 368.

జ : లోకడుపు, లోచూపు, లోజతనము లోతక్కువ, లోతమి, లోదాడ, లోవగతుఁడు, లోకాద, లోవిత్తరి, లోమొన, లోవాఁడి.

లోపాకము. నం. వి అ. పుం సృగాలము, గుంటనక్క.

లోపావకము = లోపాకము. నం.

లోపాముద్ర. నం. వి. అ. స్త్రీ. అగస్త్యముని భార్య, విదర్భరాజు కూఁతురు.

లోపాయకారి. విశే. రహస్యముగా నొకరి పక్షముతో నున్నది. (శ. ర.).

లోపాశకము = లోపాకము. నం.

లోపాశము నం. వి అ. పుం గుంటనక్క, సృగాలము.

లోపి. నం. విశే. (న్. వి. న్.) 1. హానిచేయునది, 2. లోపముగలది.

లోపించు. నం. అ. క్రి 1. మఱుఁగుపడు.

శా. లోకశ్రేణిఁ జనించుచున్ మెలఁగుచున్ లోపించు నాకంపు సుత్రీకాంతున్ హరిఁ గూర్చి యాగములు చేసె న్నాహుషుం డయ్యెడన్. భాగ. 9. 562.

2. తక్కువపడు (శ. ర.).

లోపు. విశే. స్వీయము, తనది

కం. మురగరుడోరగ విద్యా, ధరపురవరసతులతోడ దనుజేశ్వరకిం, కరులు రమింతురు దోషా, చరులకు వెలి లోపు గలదె చతురాననుఁడా.
కు. సం. 4. 374.

జ : లోపుసేయు.

లోపుసేయు స. క్రి. (లోపు + చేయు) లోఁబఱచు.

వ. ఇట్లు త్రిణయనున్ దన వయనవాగురలకు లోపు చేయుచు. కు. సం. 5. 514.

లోపొద. వి. (లోపల + పొద) పొదలోపలి భాగము.

సీ. దూరోద్గమద్దావధూమమంబుకబుద్ధి నెమ్మి లోపొదనుండి నిక్కి చూచె
పాండు. 1. 136.

లోప్త్రము. సం. వి. అ. పుం. అపహరించినసొత్తు, స్తేయధనము.

లోబిత్తరి. వి. (లోపల + బిత్తరి) మల్లయుద్ధగతి భేదము.

వ. ... పదఖండనంబును సురిత్రాడును లోబిత్తరియు వెలిబిత్తరియు సర్పాంకుశంబును మొదలుగాఁగల పదిరెండు గాయమానంబులును. ప్రబంధ. 78.

వ. ... పదఖండనంబును లోబిత్తరి వెలిబిత్తరి సర్పాంకుశంబు మొదలుగాఁగల పదిరెండు గాయమానంబుల భేదంబులు విచారించి....
హంస. 1. 206.

లోభనము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ఆకర్షించునది, మోహింపఁజేయునది, ఆశ గలిగించునది. వి. అ. న. 1. ఆకర్షణము, మరులుకొలుపుట, మోహింపఁజేయుట. 2. బంగారము

లోభనీయము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మరులు కొలుపునది, ఆశ గలిగించునది, ఆకర్షించునది.

లోభము. సం. వి. అ. పుం. 1. అత్యాశ = దురాశ, పరద్రవ్యాపహరణేచ్ఛ, పిసినారితనము. 2. ఆసక్తి, (ఒకదానియందలి) కోరిక. 3. లోభగుణము అరిషడ్వర్గములలో నొకటి.

లోభి సం. విశే. (స్. నీ. స్.) 1. లోభము గలవాఁడు. దురాశగలవాఁడు 2. కోరికగలవాఁడు, ఆసక్తిగలవాఁడు. 3. మరులుకొలుపువాఁడు, మోహపెట్టువాఁడు.

లోభించు సం. అ. క్రి లోభమునొందు. అత్యాశనొందు, ఆకాంక్షించు, కోరు.

శా. ... మోహాంధులై దీని కేలా లోభింతు రెఱింగియున్ ... మల్ల. వై. 71.

శా. ... ఆరాజన్యుఁడు ... ... పారస్పార్యచతుర్విధాన్న ఫలమజ్జాపాయసాపూపప, ల్యారాద్యుత్తమభుక్తి మానసమువన్ లోభింపడింతేనియున్. కృ. శకుం. 3. 3.

లోభ్యము = లోభనీయము సం. విశే

లోమకర్ణము. సం. వి. అ. పుం. శశకము, కుందేలు.

లోమకీటము. సం. వి. అ. పుం. పేను.

లోమకూపము. సం. వి. అ. పుం. రోమకూపము, రోమముల మొదలనుండు బిందురూపమైయున్న గుంత

లోమఘ్నము. సం. వి. అ. న. తలవెండ్రుకలను రాఁగొట్టు నొకానొక రోగము.

లోమపాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అంగదేశపు రాజులలో నొకఁడు.

లోమమణి. సం. వి. అ. పుం. రోమములతోఁ జేయఁబడిన తాయెత్తు.

లోమమార్జారము. సం. వి. అ. పుం. పునుఁగుపిల్లి.

లోమము సం. వి. అ. పుం. తోఁక. (వి. న్. న.) దేహమందలి వెండ్రుక, రోమము.

లోమరాజి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నూఁగారు, లోమావలి.

లోమవాహి సం విశే. (న్. నీ. న్.) 1. ఈఁకలు గలది. 2. వెండ్రుకను సైతము నఱకునంతటి వాఁడికలది.

లోమశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. ఆఁడునక్క. 2. వాలిఁడికోతి. 3. అన్నభేది. 4. కాకి దొండ (వృ. వి.). 5. జటామాంసి (వృ. వి.). 6. వస (వృ. వి.). 7. గూలగొండి (వృ. వి.). 8. మహామేద (వృ. వి.). 9. పెరుఁగు తోటకూర (వృ. వి.). 10. పెద్ద జనుము (వృ. వి.) 11. ముత్తవపుఁగము (వృ. వి.).

లోమశపుష్పకము. సం. వి. అ. పుం. శిరీష వృక్షము, దిరిసెన చెట్టు (వృ. వి.).

లోమశము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. వెండ్రుకలు గలది, బొచ్చుకలది. 2. రోమములతోఁ జేసినది, రోమమయము. 3. గొఱ్ఱెలు మున్నగువాని బొచ్చు అస్తిగాఁ గలది. 5. పచ్చికవలిసినది. వి. అ. పుం. పొట్టేలు

లోమశ్యము. సం. వి. అ. న. 1. బొచ్చుగలిగి యుండుట, వెండ్రుకలుగలిగియుండుట. 2. గఱకుఁదనము, కర్కశత్వము.

లోమసారము. సం. వి. అ. పుం. పచ్చ, మరకతము.

లోమహర్షణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) గగుర్పాటు గలిగించునది. వి. అ. న. గగుర్పాటు.

లోమహర్షి సం. విశ. (న్. ణీ. న్.) గగుర్పాటు గలవాఁడు, గగుర్పాటుగలది.

లోమహృత్తు. సం. వి. త్. పుం. తాళకము, హరిదళము, పర్వతములందలి ధాతువిశేషము

లోమాంచము. సం. వి. అ. పుం. 1. రోమాంచము, గగుర్పాటు. 2. సన్నబొచ్చు, మెత్తని వెండ్రుకలు గల తోఁక.

లోమావలి=రోమావలి. సం. నూఁగారు

లోమాశము. సం. వి. అ. పుం. సృగాలము, గుంటనక్క.

లోమా(శ)శిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆఁడుగుంటనక్క, సృగాలి

లోమెున. వి. (లోపల + మెున) మల్లవిద్యావిశేషము

వ. .. లోమెున వెలిమెున యసిమెున సరితాళంపుమెున యాదిగాఁగల పదిరెండు మెునల నారితేఱి .. హంస. 1. 108.

వ. .. లోమెున వెలిమెున యసిమెున సరితాళంపుమెున లాదిగాఁగల పదిరెండు మెునలు. ప్రబంధ. 78.

లోయ వి. 1. సొరంయ, రెండుకొండల మధ్యభాగము

సీ. ఎలుఁగడి పెను లోయఁబడిన క్రొన్నెలరాల చఱులలో నిరుగడఁ దఱచు మెఱచు. వసు. 3. 21

సీ. కులిశధారాహతి సొలవునఁ బైనుండియడుగు మోవఁగ జేసుకైవతటుఁ, గమఁట్టు లోయ గంగానిర్ఝరము వాఱఁ జలువనొవ ద్యోటి కెలకులందు. మనుచ. 2. 19

గీ. లోయ యన లొద్ది యనఁగఁ బొల్పొందు చుండు, నచలమధ్యధరాఖ్య ... ఆం. భా. 3. 31.

2 ప్రదేశము

సీ. ఒకలోయ ఖగనాయకకుదాయ సముదాయ మెుకచాయ సురగాయక కృతగేయము ... ప్రబంధ. 45.

లోల సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. లక్ష్మి. 2. మెఱపు. 3. నాలుక.

లోలజిహ్వుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) చలించెడి నాలుక కలవాఁడు, జిహ్వాచాపల్యము గలవాఁడు, తిండికై యల్లాడువాఁడు.

లోలము సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. కదలునది, చంచలము. 2. కలఁతనొందినది, క్షుబ్ధము. 3. అస్థిరము, క్షణభంగురము. 4. మిక్కిలి యాసక్తిగలది, తృష్ణతోఁ గూడినది.

లోలాయపడు. అ. క్రి. (లోలాయము + పడు) శ్రమపడు కష్టపడు.

లోలాయము. వి. శ్రమము. (చూ. లోలాయపడు.)

జ. లోలాయుడు.

లోలార్కుఁడు సం. వి. అ. పుం. కాశీపుర మందుఁగల సూర్యమూర్తి విశేషము.

లోలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చాలితము, చలింపఁజేయఁబడినది, కదల్పఁబడినది.

లోలుగు వి. ముచుకుందవృక్షము (వ్య. వి.).

లోలుప సం. వి. అ. స్త్రీ. మిక్కుటమైన కోరిక, తీవ్రేచ్ఛ.

లోలుపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అత్యాసక్తి గలది, ఉత్కటమైన యిచ్ఛ కలది.

లోలుభము = లోలుపము. సం.

లోలోంకి. వి. మల్లబంధవిశేషము (శ. ర.).

లోలోనిచవి వి. (లోలోను + చవి) తనయ దరి జ్ఞానామృతము యొక్క రుచి.

కం. బాలకుఁడు బ్రహ్మవిద్యా, శీలుండై చిత్సు ఖాభిషేచనమతితో, లోలోనిచవుల మిక్కిలి, లోలుండై బాహ్యరుచులు లోఁగొనకుండెన్. వి. పు. 2. 42.

లోలోను. వి. (లోను + లోను) (లోనుశబ్దము యొక్క ఆమ్రేడితరూపము) 1. అభ్యంతరము.

వ. .. హితుఁడుమంబోలె లోలోన బోధించి ... కాశీ. 6 62.

2. మనస్సు.

సీ. లోలార్కునకు నీకు లోలోననే మేలెఁ బోటి పుట్టెడుగదా మాటమాట భీమ. 2. 88.

లోవ వి 1. లోయ రెండుకొండల మధ్య భాగము.

ద్వి. లోవలు వెడలక లోఁగినవాని, లోవక చొచ్చి లోలోనఁ గ్రుమ్మియును ద్వి. హరిశ్చ. పూ 619 పం.

శా. ప్రాకారంబులు దాఁటి పెగ్గడులు యోగిల్ వట్టి యట్టిట్టవో, వాకిళ్లల్లను దాటి చప్పటము లోవం జేరి రాజయ్యెడన్. బహు. 3. 2౦.

2. దూరు.

సీ. పులదిండిజా ముత్తములలోవ లమరించి స్ఫటికసోపానముల్ సంఘటించి ఉ. రా 2. 292.

శం. జగమగజాలదెంచికలు చక్కని సీంవుఁ బెక్కుచాల్ మెఱుంగగు తెలిమిన్నలోవ యును తచ్చుపాలంగరు పేరంగువన్. దగఁ గనుపట్టు నొక్కవిఁ స న్మణిమండప మస్తు దోఁపఁగన్ చంద్రికా. 2. 28.

ఉ. బంగరు మేలికంబములఁ బాటిలు వాటపు మధ్యరంగమున్, తెంగట శీవరత్నముల చెక్కడపుంబని మించు సెజ్జయిల్, ముంగల వజ్రపుంబలకలోవ పొసంగిన నొప్పు చప్పర, మ్ముంగల భావచిత్రనవమోహనకేళిగృహాల తరంబునన్. విజ 3 189.

3. రత్నపీఠము మీఁది చట్టపు అంచు.

సీ. పగడాల ంబాల జిగిమించు పుష్యరాగపు లోవ వైదూర్య ఘుంటికలును వసు 1 144.

జ: లోవరి

లోవంక. విణ. (లోను + వంక) లోపలికి వంగినది.

వ. ... తెవులసంకులు లోవంక భుజాబుల కొంకినిగలు గావి తుప్పటులు నొప్పి. ... ఆము. 4. 36.

లోవరి. వి. (లోవ + అరి) తొట్టికట్టు, ?త్య. (శ ర.)

లోవాఁడి. వి. (లోపల + వాడి) అంతస్తీక్ష్ణత, మనః శాతిత్యము.

కం. లోవాఁడియు వావాఁడియు, చేవాఁడియు గలిగి వినుత సిద్ధగ్రామ గ్రామాగ్రహార జనకత, దేవస్థానవృత్తులను ద్రవ్యముతో కతనన్. ప్రబంధ. 767.

లోవి. వి. వంటకుంక, స్థాలి.

సీ. సాఁప మెపరి పచ్చపన్నాతలోవులఁగను గుజ్జెనకూళ్లు గుడుచు టుడిగి, ఉత్తర. 3. 149.

గీ. ...లోవిలోని, శిష్టశాకాన్నలవము ప్రాశించి....
భాగ. 1. 264.

ద్వి. మూలవన్నారుల యాలోవిలోవఁ, బోలె
బున్నవి పంపు పోయి తెచ్చెదను.
బస. పు 8 427 పం.

లోవిడి. విశ. పూర్వపుది, మునుపటిది (బ్రౌ. ని.).

లోవ = లోఁగు. అ క్రి. వెనుకవియు.

ద్వి. లోవలు వెడలక లోఁగినవాని, లోవక చొచ్చి
లోలోనఁ గ్రుమ్మియును.
ద్వి. హరిశ్చ పూ. 920 పం.

లోవై(వయి)నము విశ. కడచినది (శ. ర.).

లోష్టకము. సం వి అ. పుం. మంటిగడ్డ. మట్టిబెడ్డ. పుం న. 1. మచ్చె, మఱక. 2. గుర్తుగా నుపయోగపడెడి యొకానొక పదార్థము 3. ఇనుపత్రుప్పు. అయసకిట్టము.

లోష్టఘ్నము సం. వి. అ. పుం. లోష్టభేదనము,

లోష్టభేదనము. సం. వి అ. పుం. న. మంటిగడ్డలు వలఁగఁ గొట్టెడి సాధనవిశేషము, పాపటము.

లోష్టము సం. వి. అ. పుం., న. మంటిగడ్డ. న. ఆయసకిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు.

లోష్టువు. సం. వి. ఉ. పుం. లోష్టము, మంటిగడ్డ.

లోసబురు. వి. ఒడ్డునకు దూరముగ సముద్రయానము చేయుట. (వ్యతి వెలిసబురు)
(చి. ని ,శ. ర.)

లోహండి వి. వంట సేయుపాత్రము, స్థాలి, లోవి.

వ. అయస్థిపేటికయు లోహండియుఁ దండులంబులుఁ గంబళంబులుం దగిన సంబడంబును వహించి యొక్కరుండును దెరువు తోడునం బెక్కు దేశంబులు గడచి ...
కాశీ. 5. 62.

సీ. పెల్లులోహండి కావళ్ల కొమ్ములప్రేలు గిడ్డి
మొత్తము నేతిలత్తిగలును. ఆము. 2. 97.

సీ. రాగిలోహండినన్ ద్రాయి లేకుండంగ వండి
దించిన యుపుర్వంటకంబు. కాశీ. 3. 121.

లోహకంటకము. సం. వి. అ. పుం. వృక్షవిశేషము, మంగచెట్టు. పుం న. ఇనుపముల్లు, ఇనుముతోఁ జేసిన ముల్లువంటి సన్నని వాఁడిగల వస్తువు.

లోహకాంతము. సం. వి. అ పుం. సూదంటు రాయి.

లోహకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కమ్మరి = ఇనుప పని చేయువాఁడు.

లోహకిట్టము. సం. వి అ. న. ఇనుపత్రుప్పు.

లోహఘాతకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కమ్మరి.

లోహచూర్ణము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఇనుపరాపొడి. 2. లోహకిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు. (రా. ని.)

లోహజము. సం. వి. అ న. 1. కంచు. 2. లోహకిట్టము.

లోహజాలము. సం. వి. అ. న. ఇనువచిక్కము, కవచము.

లోహజిత్తు. సం. వి. త్. పుం. వజ్రము, రత్నభేదము.

లోహటము. వి. (లోను + హటము) మనస్సునందలి పట్టుదల.

సీ. లోహటంబులుమాని లుఠిఁగన్నఁ బడకున్నఁ
బరదాశ మని పోవుఁ బలక యిచ్చి.
ఉ. హరి. 3. 120.

లోహద్రావి. సం. వి. న్. పుం. వెలిగారము.

లోహపృష్ఠము. సం. వి. అ. పుం కంకము, రాపులుఁగు.

లోహప్రతిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. పట్టెడ, కంసాలిదాగలి. 2. ఇనుపవిగ్రహము.

లోహబద్ధము. సం. విశ. (అ. ఆ అ) ఇనుముతో నతుకఁబడినది.

లోహమారకము. సం. విశ (అ. రికా అ) లోహమును భస్మముగాఁ జేయునది.
వి. అ. పుం ఒకజాతి కూరాకుమొక్క.

లోహము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. ఎఱ్ఱనిది 2 రాగిది, రాగితోఁ జేయఁబడినది. 3. ఇనుపది, ఇనుముతోఁ జేయఁబడినది. వి. అ. పుం. న. 1. తామ్రము, రాగి. 2 ఇనుము. 3. ఉక్కు. 4. బంగారము. 5. లోహసామాన్యము. 6. నెత్తురు. 7. ఆయుధము. 8. చేఁపలను బట్టు గాలము. పుం ఎఱ్ఱమేఁక. న. 1. ముసాంబరము. 2. అగురు.

లోహరాజకము. సం. వి. అ. న. రజతము, వెండి.

లోహలము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. ఇనుముతోఁ జేయఁబడినది, అయోమయము. 2. లోహము నాకర్షించునది, లోహగ్రాహకము. 3. అస్పష్టముగ మాటలాడునది.

లోహలింగము. సం వి అ న రక్తముతో నిండిన కుఱుపు, రక్తపూరితమైన వ్రణము.

లోహవరము. సం వి. అ. న. బంగారము.

లోహశ్లేషణము. సం. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

లోహసంకరము. సం. వి. అ. న. ఇత్తడి మున్నగు మిశ్రలోహము.

లోహాభిసారము. సం. వి. అ. పుం. రాజులు యుద్ధయాత్రకుఁబోవునపుడు చేసెడి శస్త్ర నీరాజనము.

లోహాభిహారము = లోహాభిసారము. సం

లోహిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. అయస్పాత్రము, ఇనుపమూఁకుడు.

లోహితకము. సం. విశ. (అ. తికా. అ) ఎఱ్ఱనిది. వి. అ. పుం. 1. పద్మరాగము, కెంపు. 2. అంగారకగ్రహము. 3. ఒకజాతి బియ్యము. న. 1. కంచు. 2. ఇత్తడి (రా. ని.), ఇత్తడి భస్మము.

లోహితకల్మాషము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ఎఱ్ఱని మచ్చలు గలది.

లోహితగ్రీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగ్ని.

లోహితచందనము. సం. వి. అ. న. 1. కుంకుమ పువ్వు. 2. రక్తచందనము.

లోహితపుష్పకము సం. వి. అ. పుం దాడిమ వృక్షము, దానిమ్మచెట్టు (వ్య. వి)

లోహితము. సం. విశ (అ. తా హినీ అ.) 1. ఎఱ్ఱనిది, [illegible] 2 రాగిది, రాగితోఁ జేయఁబడినది. వి. అ. పుం. 1. ఎఱుపు రంగు. 2. అంగారకగ్రహము. 3. సర్పము, పాము. 4. మృగభేదము, ఒకజాతి జింక. 5. బ్రహ్మపుత్ర యనెడి నది. 6. మత్స్యభేదము, ఒకజాతి చేప. 7. ఒకవిధమైన బియ్యము. 8. కనుఱెప్పలలోఁ బుట్టు రోగభేదము. 9. పద్మ రాగము. న. 1. రాగి. 2. నెత్తురు. 3. కుంకుమ పువ్వు. 4. యుద్ధము 5. రక్తచందనము. 6. ఎఱ్ఱగంధము 7. హరిచందనము. 8. ఇంద్ర ధనుస్సు యొక్క యసంపూర్ణాకారము (విల్యమ్సు) 9. అగరుగంధపుఁజెక్క. 10. మర్ద నము, నూరుట.

లోహితమృత్తిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ధాతువిశేషము గైరికము; జేగురుమన్ను.

లోహితాంగము. సం. వి. అ. పుం. 1. కంపిల్ల వృక్షము, [illegible]. 2. అంగారకగ్రహము.

లోహితాక్షము. సం. వి. అ. పుం. 1. ఎఱుపు రంగు 2. ఒకజాతి పాము. 3. కోకిల. న. 1. చంక. 2. తుంటి (విల్యమ్సు).

లోహితాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు.

లోహితాననము. సం వి. అ. పుం. ముంగిస, ముంగిస (రా. ని.).

లోహితాయస్సు. . . వి. స్. న. తామ్రము, రాగి.

లోహితాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అగ్నిదేవుఁడు.

లోహితిమ. సం. వి. న్ పుం. ఎఱుపురంగు, రక్తిమ

లోహితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అంగారకుఁడు. (శ. ర.) ఇట్లే లోహితాంగుఁడు.

లోహితోదము. సం. విణ. (అ. అ. అ.) ఎఱ్ఱని నీరు గలది.

లోహిత్యము. సం. వి. అ. పుం. ఒకవిధమగు బియ్యము. ఈ బ్రహ్మపుత్ర యనెడి నది.

లోహిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱని చర్మముగల స్త్రీ, ఎఱ్ఱనియాఁడుది.

లోహోత్తమము. సం. వి. అ. న. బంగారము.

లౌ

లౌకాయతికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. లోకాయత మతము ననుసరించువాఁడు, చార్వాక మతాను సారి, నాస్తికుఁడు

లౌకికజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ అ. అ.) లోకా చార మెఱిఁగినవాఁడు, లోకవ్యవహారములు తెలిసినవాఁడు.

లౌకికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) 1. లోక సంబంధమైనది, భూలోకసంబంధమైనది. 2. సర్వ సామాన్యమైనది, వాడుకలోనున్నది. 3. ప్రతి దినమున జరుగునది, ఆచారముగా నున్నది. 4. లోకములోనిది, (వాక్యము మొ.) 6 లోక విదితము, పదుగురకుఁ దెలిసినది. 7. లోకహితము, లోకమునకు మేలుచేయునది

న. లోకాచారము, జనుల వాడుక.

లౌకికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) 1. లోకవిది తుఁడు, అందఱకుఁ దెలిసినవాఁడు. 2. లోక హితుఁడు. లోకమునకు మేలుచేయువాఁడు.

లౌకికులు. బ. వ. లోకమండలివారు, సామాన్య జనులు.

లౌక్యము. సం విణ. (అ. అ. అ.) 1. ప్రపంచ సంబంధమైనది, మనుష్యసంబంధమైనది. 2. సర్వ సామాన్యమైనది, వాడుకలోనున్నది.

లౌడి=లవుడి. వి. పరిఘము, ఒకానొక ఆయుధము.

కం. కేడెము కత్తి తుపాకి, లౌడియు నిండమ్ము లీఁకెలంగొని తొలుతన్, జోదులు దాలిచి సేమలు, జోదులు తమకన్నలేదు నూనవి కినుక ప్రబంధ. 782.

వ. ... లౌడి వంకిణి సబళ యీఁటె సెలకట్టె సిళ్లము ద్వాత్రింశదాయుధంబులు ...
ప్రబంధ. 78.

లౌణి=లౌడి. వి. పరిఘము.

ద్వి. వాలముల్ జళిపించి వడి లౌణు లెత్తి.
రం. రా యు. 268. పొ. 12. పం.
(శ. ర. పా. లౌడు లెత్తి ముద్రి పా.)

లౌల్యము. సం. వి. అ. న. 1. చంచలత, చప లత, స్థైర్యములేమి. 2. ఉత్కటమైన కోరిక, లుబ్ధత, భోగేచ్ఛ, విషయాసక్తి.

లౌహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాఁగు, నీరు కాఁచుపాత్ర.

లౌహకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం., కమ్మరి.

లౌహజము. సం. వి. అ. న. లోహకిట్టము, మండూరము.

లౌహబంధము. సం. వి. అ. పుం న. ఇనుప గొలుసు, ఇనుపసంకెల.

లౌహభువు. సం. వి. ఉ. పుం. కాఁగు, నీరు కాఁచుపాత్ర.

లౌహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) 1. లోహ మయమైనది, ఇనుపది 2. రాగిది, రాగితోఁ జేయఁబడినది. 3. లోహముతోఁ జేయఁబడినది. 4. రాగియొక్క రంగుగలది. ఎఱ్ఱనిది.
వి. అ. న. ఇనుము.

లౌహాత్మము. సం. వి. న్. పుం. కాఁగు, నీరు కాఁచుపాత్ర.

లౌహితకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఎఱ్ఱనిది.

లౌహితము. సం. వి. అ. పుం. శివుని త్రిశూలము.

లౌహిత్యము. సం. వి. అ. పుం. 1 బ్రహ్మ పుత్ర యనెడి నది. న. ఎఱుపు.